4TH INTERNATIONAL REGIONAL DEVELOPMENT CONFERENCE

PROCEEDING BOOK

21-23 SEPTEMBER 2017

TUNCELİ / TURKEY

ORGANIZERS

MUNZUR UNIVERSITY

FIRAT DEVELOPMENT AGENCY

Editor

Asst. Prof. Dr. Ekrem AKBULUT

Prepare for Printing

Res. Asst. Faruk SERİN

Asst. Prof. Dr. Muhammet GÜL

Third Edition - 2017

© International Regional Development Conference

Publisher

Fırat Development Agency

Malatya / Turkey

www.fka.gov.tr

ISBN: 978-605-67754-0-6

Publication Date: 29.12.2017

© International Regional Development Conference

CONTENTS

CONTENTS iii

WELCOME TO IRDC'17! xi

CONFERENCE CHAIRS xii

CONFERENCE INFO xvi

KEYNOTE SPEAKERS xvii

FULL TEXT ORAL PRESENTATIONS 1

Interesting Developments in the Context of Globalization-Regionalism in 2017 2

A Research on Examining Regional Development Agencies' Corporate Identity Components 12

A Study on Economic Crisis and its Effects on Tourism 28

Effects of Cutting Parameters on Surface Roughness Dimensional and Geometric Tolerance in Drilling of AL-5083 Alloy 37

Animal Production, Development and Climate Change in Turkey 45

The Relationship Between Bank's Credits and Deposits and Regional Development: A Panel Data Application on the Northeast, Middle East and Southeast Anatolia Regions 50

Determination of Potential Farmland by Using GIS and AHP in Bingöl Province 63

Determining of Yield and Quality Characteristics of Some Wheat Cultivars Under Bingol Conditions 73

Investigation on Behavioral Finance of the Factors Directing Individual Investments to Financial Investment: Bingöl-Siirt Sample 83

The Importance of Sustainable Energy Resources on Devolopment of Bitlis 98

Management and Organization Problems and Solution Proposals for Textile Firms in Bitlis 113

Urban Refugees as A Regional Problem and Socio-Economic Perception Caused by Them: Mardin Sample 128

Clustering in Regional Development and Neuromarketing Ecosystem 143

Analysis of Regional Labor and Economic Activities with the Minimum Requirements Technique: A Case Study of TRB1 Region 153

An Analysis on Social Development Policies in Regional Development Plans 163

Role of Exports in Regional Development: Example of Elazığ Province 177

The Importance of Fisheries in Regional Development and TRB1 Region 192

The Role of Consumption Spaces in Regional Development Why Shopping Centers are Indispensable? 210

Interests of Capital to Local and Regional Ones and Local Demands in the Process of Regional Capital Accumulation 220

Effect on Weed Control of Soil Disinfection with Steam in Strawberry Farms 236

General Problems Facing the Sme's in the Growth Process: A Study on Elazıg City 248

Capacity Building of TRB1 Region 261

Economic Reflections of Vat Regulations Within Durable Consumer Goods 264

© International Regional Development Conference

The Impact of Demographic Variables on the Perception of Organizational Justice and Fatigue: A Field Survey 278

Performance Measurement and Financial Assessment of Karacadağ Development Agencies with the Dicle Development Agencies 294

The Most Marginal Economy in the Development of Eastern Anatolia: Muş 305

Importance of Tourism Sector for Economic Development: TRB1 Region and Tunceli Example 323

Evaluation of the Transition Infrastructures of the 4th Industrial Revolution of the Enterprises in Elazig Organized Industrial Zone 331

On Energy Sector Resource Requirements: Use of Renewable Energy Potential in Turkey 341

Ethical Problems Arose in Public Universities in Turkey and Usa: A Case Study Done at Firat and Sam Houston State Universities 356

Analysis of Error and Frauds in Financial Statements by Benford Law 365

Economic and Social Impacts of Southeast Anatolia Project in the Region: Can It Be a "Precise Way" for the TRB1 Region? 377

The Role of Regional Development Agnecies in Supporting Entrepreneurship 400

Economic and Social Integration Procedures for Migrants 417

The Danger of Ligula Intestinalis in Our Lakes 434

Institutional Cooperation Support in Animal Production Training; DAP-Fırat University-TAHAM 443

Determining the Macroeconomic Factors Affecting the Price of the Share: An Application of Bist 100 Index 450

CIDEP: A Corporate Governance Based Proposal on City Development Plans 457

Responsibilities of Public Workshops from Law on Occupational Health and Safety 468

Analysis of Foreign Trade Structure of TRB1 Region 477

The Potential and Usability of Muş Province's Solar Power 491

Ministry of Development Social Support Program Analysis of Contribution of the Country Economy Culture, Arts and Sports Projects 499

Energy Generation from Poultry Wastes Within the Framework of Sustainable Development: Case of Elaziğ Province 510

Regional Situation Analysis of Egg Poultry Industry: Elazığ Sample 515

The Importance of Entrepreneurship Training Programs for Women: A Qualitative Research for Malatya Kosgeb (Administration for the Development and Promotion of Small and Medium Sized Enterprises) Entrepreneurship Training Programs 528

The Impacts of Dried Export on Regional Development and Economy: A Case Study from Malatya Province 541

Comparison of Biochemical Parameters Having Economic Importance of Milk Obtained from Native and Dairy Cows Raised in Tunceli Province 558

The Role of the Municipalities at the Local Development: The Example of Trabzon City 561

Relation Between Development and Work Accident in TRB1 Region 570

A Study on to Determine the Housewives' Financial Perception Level in TRB1 Region 582

© International Regional Development Conference

The Research on the perceived Causes of School Failure in the Vocational and Technical High Schools: The Sample of the Tunceli City 593

Pickle Production and Foreign Trade in Turkey 604

Natural Disaster of Tunceli Province and Its Environment 611

Electrical Energy Production from Solid Waste; Bitlis Case Study 618

Sugar Beet Production in TRB1 Region (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) and in the Province of Tunceli Between 1995-2015) 626

Investigation of Sme's Financial Accounting with Cultural Chaid Analysis: An Application in Elaziğ 629

Appearance of Economic Growth and Development in Turkey: Regional Comparisons 646

Efficient Energy Consumption for Heating and Cooling Using Machine Learning 655

A Study on General Structure and Beekeeping Activities of Tunceli Province Beekeeping Establishments 662

Effect on Product Innovation of Organizational Culture and A Research 668

Honey Production in the TRB1 Region (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) in the years 1995-2015 682

The Role of Rural Tourism and Geotourism in Sustainable Development – Harçik Valley Example - Tunceli, Turkey 686

The Economical Importance and Contribution of Information Technologies to Rural and Regional Development: An Empirical Analysis 694

Tunceli's Marketing Problems: Marketing Barriers and Solution Proposals 701

The Effects of Tax Incentives That are Implemented in Turkey on Regional Development by Creating Employment: The Case of Çanakkale 709

Biotechnological Investment Evaluation for Sustainable Energy Resources in TRB 1 Region 724

Clustering of Provinces in Turkey With k-Means Method in Terms of Logistics Statistics 742

Ecological Important Biotopes and Contributions in Tunceli 753

Evaluation of Lean Manufacturing Techniques from the Perspective of Industry 4.0 768

Evaluation of Incorrect Practices in Terms of Worker Health and Work Safety: In Tunceli Province for Example 777

IncreasIng Productivity on Agricultural Economy with a Mobile Application 784

Turk Banking Sector Development, Bank Sector in the Province of Tunceli 788

Governance Structures in Regional Development Strategies Based on Local Products 802

Turkey's Alignment Efforts to Regional Policy of the European Union 810

Leachate Treatment of Mn and Cu Heavy Metals with Expanded Perlite: Case Study Bingöl Solid Waste Landfill 829

Investigation of Land Consolidation Application in Terms of Some Development Indicators in Rural Areas 841

Evaluations on the Cyberloafing: An Overview 860

Ageless Condition of Rural Development: Cooperatives 881

On the Sectoral Specialization and Economic Growth in Turkey: How Dominant is the Location Quotient? 891

© International Regional Development Conference

The Effect of Educational Training Based on Psychological Counseling Theories on School Counselors' Professional Information Levels 908

Determining the Relationship between Recreation Experience, Destination Satisfaction and Destination Loyalty: A Case of Munzur Valley National Park 914

Reconsidering the Relationship Between Lifelong Learning, Employment and Development: On Opportunities of Democratic Citizenship and Human Development 922

External Effects of Common Goods 930

Sustainable Land Management: Karapınar Sample 945

Regional Economy Contributions of Sports Tourism 951

Determinants of Accomodation Duration and Tourism Demand towards Turkey: A Cross-sectional Analysis 959

Industry 4.0 Perception of Engineering Faculty Students 968

NGOs and Local Development: The Case of Tunceli 977

The Impact of Political and Administrative Cultures on Regional Development 998

Agriculture and Animal Husbandry in Tunceli 1011

Development of Beekeeping in Bingol Province and Surveyable Beekeeping Possibilities 1021

The Role of Women in Regional Development: The Case of Agri 1028

Evaluation of the Influincing Factors of Entrepreneurship Intention by Using Mediation Tests: Eskişehir Osmangazi University Application 1045

The Role of Entrepreneurial Women in Regional Development: An Analysis of Successful Women Entrepreneur with EEG Analysis Method 1058

The Importance of Vocational Education in Development 1071

Cultural Patterns of Behavior of Characters in Turkish and Ukrainian Folk Tales 1074

Urbanization Effect of the Regional Development Project: Gap and Çukurova Sample 1080

Analysis of Existing Enterprises in Elazig Business Development Center: Survey and SWOT Method 1093

Importance of Women's Employment in Regional Development: TR72 Region Example 1104

The Development of Smart Tourism and Its Effect on Tourism in Turkey 1115

Regional Smart Specialization Strategies and the Case of TR83 Region 1121

ABSTRACT ORAL PRESENTATIONS 1125

A Model Suggestion for Establishment of Honey Exchange Market 1126

The Phenomenon of Development in the Context of Development 1127

The Measurement of the Service Quality of Gaziantep Light Rail Transportation System 1128

Foreign Trade from the Perspective of Regional Development: A Review on TRC3 Region 1129

Evaluation of the Student Expenditures to the City Economy in the Case of Munzur University 1130

The Role of Home Women in Household-Based Development 1132

An Examination of the Change in the Standard of Life As Indirectly in Turkey: An Application in Eastern Anatolia Region 1133

© International Regional Development Conference

A Ranking Model for the Cities of TRB1 Region in Terms of Regional Development by Using Topsis Methodology 1134

Impact of Demographic Characteristics on Regional Planning and Development: Tunceli Sample . 1135

Regional Sustainable Fishing Strate 1136

Viticulture and Grape Industry in Elazığ in the Context of Rural Development..... 1138

Determination of Genetic Similarities of Natural Growing Some Nepata Taxons in Bitlis with Rapd-Pcr Technique 1139

Logistic Performances Evaluation of the Cities of TRB1 Region Using A Hybrid Decision Making Approach 1141

The Cultivation of Wild Mushrooms (Çarçur, Kinkor, Göbelek: Pleurotus Eryngii Var. Ferulae) Grown in the Vicinity of Tunceli for the Small Scale Enterprises 1142

Referendum and Development Relationship: The Case of Mus Province 1144

The Role of Development Agencies in Regional Development: DAKA Case 1145

Public Diplomacy and Immigration As A Tool Foreign Policy 1146

Geothermal Potential of East Anatolia..... 1148

Smart Factory and Applications of Internet of Things..... 1150

Biowastes As An Alternative Household Cooking Energy Source in TRA2 Region of Turkey 1151

Big Social Networks Data and Sustainable Economic Development..... 1152

Determination of Station Locations for Continuous Monitoring of Ovacık Basin Hydrology and Water Quality 1154

Sustainability of Gender Budgeting in Local Administrations in Middle and East Anatolia..... 1155

Evaluation of Tunceli Water Resources in Terms of The Sportive Fisheries 1156

The Effects Of Global Economic And Political Uncertainties On Economic Growth: Time Series Analysis With Structural Breaks On The Turkey Economy (1985-2016) 1157

A Descriptive View of The Socio-Economic and Environmental Impacts of Hydroelectric Power Plants (HEPP) in Regional Development..... 1159

The Effects of Organizational Myopynine on Institutional Processing in Regional Enterprises 1160

A Recommendation System Approach for Smart Agriculture..... 1162

An Approach to Migration in Terms of Ethnic Identity: The Case of Kars..... 1163

Determination of the Antibiotic Activity of the Natural Compounds Obtained from *Senecio vernalis* 1164

Investigation of Some Sectors Providing Contribution to the Tunceli Province Economy 1165

Theoretical Framework of Science, Technology and Innovation Policies 1166

Innovation Ecosystems in Terms of Collaboration and Co-Creation of Value: Defence Industry Example and its Reflection to the TRB1 Region 1168

Determination of the Effects of Ocimum Basilicum L. Essential Oil Components on Germination of Amaranthus Retroflexus L. Seeds 1169

Eastern Anatolia Region Hpp Potential-Current Status And Future Perspective..... 1170

Forecasting of Energy Demand in Turkey by Markov Model 1171

© International Regional Development Conference

Reconstruction Works in Tunceli and the Recycling of Electrostatic Powder Coating Waste 1172
Effects of School Administrators' Ways of Communication on Organizational Variables 1173
Can Tourism Provide An Opportunity for the Development of Less Developed Regions? 1174
Assesing of the City of Tunceli Tourism Potential in Terms of Destination Competitiveness 1175
Organizational Socialization Levels of Personnel in Bankig Sector 1176
Emergency Requirement in Tunceli: Fisheries Products Packing Unit 1177
The Impact of Regional Social Networks on Entrepreneurship 1179
Role of The Technology Transfer for Development of Turkey in Science, Technology and R&D 1181
The Relationship between Social Expenditures and Economic Development: An Analysis for Turkey 1183
The Relationship Between Taxation and Socio-Economic Development: The Case of Metropolitian Cities in Turkey 1185
Investigation of the Contribution of the Dams to the Economic Development 1187
Investigation the Effects of Vocational Schools of Technical Sciences on Regional Development for Qualified Employee Supply: Bingöl Sample 1188
Climatic and Meteorological Parameters for Tunceli Province 1189
Development Agency and Social Development; Northeast Anatolia Development Agencies (KUDAKA) Sample 1190
Socio-Economic Determinants of Happiness in Tunceli 1191
The Enhancement of Touristic Supply Potential Using Virtual Reality 1192
Examination of the Relationship Between Industrial Production and Employment Rate with KOSGEB Support in Turkey in Terms of Causality 1193
Relationship Between Education and Wage In TRB1 Region 1194
Human Development in terms of Capabilities and an Assessment on Turkey 1195
Analysis of Biogas Production Potential in Eastern Anatolia Region 1197
Early-Stage Entrepreneurial Activity In Turkey: Findings From The Global Entrepreneurship Monitor Data 1198
Determination of Geothermal Potential of the Kars Plateau by Using Magnetic Anomaly Data-Preliminary Results 1199
Maintaining A Healthy and Sustainable Development in Southeastern Turkey As An Instrument in the Fight Against Terrorism 1200
European Commission’s Humanitarian Aid Operations and Beyond: A Comparative Analysis of Regional Studies in Europe and Turkey after EU- Turkey Statement 1201
The Role of Software Sector and Software Engineering Education in Regional Development 1202
The Effect of E-Commerce Practices and Personal Fabrication Culture on Development 1203
The Pronatalist Policies of Governments to Increase Fertility Rates: A Comparative Analysis between France, Sweden, Norway and Turkey 1205
The Relationship Innovation, Export and Performance of the Firms: An Application in Samsun Medical Sector 1206

© International Regional Development Conference

A Research on Assesing the Level of Exhibited Emotional Labour in Hotel Administration in Terms of Differences Between Employees 1207

The Patterns of Spatial Variation of Electrical Equipment Manufacturing Agglomeration in Turkey at 2015 1208

Cluster Studies and Its Impacts on Development 1210

The Effects of Engineering Materials Studies on Technological Development 1211

FULL TEXT POSTER PRESENTATIONS 1212

Assessment of Hydroelectric Power Plants in Regional Development of Turkey 1213

The Past, Present and Future of Industry 4.0: Logistics Sector 1218

Ergonomic Factors Influencing The Labor Turnover Tendency Of The Employees In Textile Companies (Bitlis Case) 1229

Urbanization and Greenhouse Gas Problem: Landfills 1243

Efficiency from Regional Development of Development Agencies: The Case of Firat Development Agency 1249

Determination of Potential Farmland by Using GIS and AHP in Bingol Province 1255

Increasing Employability with Adult Lifelong Learning 1266

Smart Specialization and the Role of Universities in Regional Innovation Ecosystems: Fırat University Example In Ict Sector 1274

Work Accidents in Male and Female Workers Between 2010-2015 in TRB1 Region (Malatya, Elaziğ, Bingöl, Tunceli) 1286

The Potential Effect of Trabzon-Tabriz Commercial Transit Road on Black Sea Economy and An Overview for Its FuturE 1290

ABSTRACT POSTER PRESENTATIONS 1297

Café and the Youth: Suggestion to Build A Café Culture for Economic Development 1298

The Swiss Example for the Development of Bingöl 1299

Football Financial Literacy 1300

Determination of Genetic Similarities of Natural Growing Some Lamium Taxons in Bitlis with RAPD-PCR Technique 1301

In the Alternative Aquaculture Contribution to Regional Economy of Polyculture 1303

Geotourism and Geoparks in Economic Development 1305

The Effects of Foreign Direct Investment Inflows on Economic Growth and Employment: A New Generation Panel Data Analysis on G-7 and E-7 Countries (1992-2016) 1307

Alternative Medicine and Alternative Aquaculture: Medicinal Leeches 1308

Recirculating Systems in Aquaculture 1310

Seafood Processing Sector Importance in Regional Development 1311

Support to Local Development by Endemic Species (Mastacembelus Mastacembelus (Spiny Eel) Aquaculture) 1313

Potential Role of Zeolite on Improvement of Aquaculture Sector 1315

Decision Making Styles and Self-Respect of Associate Degree Students 1317

© International Regional Development Conference

Identifying Local Economic Development Indicators: Nuts II Regions in Turkey 1319

Satisfaction Levels of Vocational School Students 1321

Effects of information and communication technologies on development 1323

Rethinking the Agriculture and Livestock Sector for Local Economic Development: An Assessment on the TRC3 Region 1325

International Politics and International Political Economy 1326

Analysis of Academic Entrepreneurship in the Framework of Smart Specialization and Fırat Technology Park Case 1327

Biological Removal of Chemical Oxygen Demand from Bingol Municipal Landfill Leachate by Using *Phanerochaete Chrysosporium* 1328

Characterization of Some Gene Zones of Ganoderma Lucidum Growing in Çukurova Region 1329

Genetic Characterization of Salmo Trutta Macrostigma in Munzur River 1331

© International Regional Development Conference

WELCOME TO IRDC'17!

The assessment of regional development practices about developments in the field of sustainable development; to which extent we comply with these developments and determination of actions to be taken for a healthier development in order to contribute to our region and our country's development have been gradually gaining more importance. The International Regional Development Conference held every two years in the TRB1 Region of the Fırat Development Agency (Bingöl, Elazığ, Malatya and Tunceli) contributes to the exchange of ideas and the establishment of a road map by bringing scientists, practitioners and researchers out of the universities together in the field of regional development. For this purpose, the first of our conference was held in Malatya in 2011, the second in Elazığ in 2013, the third in Bingöl in 2015, and the fourth of our conference will be held in Tunceli in cooperation with Munzur University and Fırat Development Agency.

In this context, we are pleased to invite you to this 4th International Regional Development Conference in Tunceli on the 21-23th of September, 2017.

CONFERENCE CHAIRS

Asst. Prof. Dr. Ekrem AKBULUT
Munzur University
Technology Transfer Office
Coordinator

Mesut ÖZTOP
General Secretary of Fırat
Development Agency

Conference Honorary Chairs

Tuncay SONEL
Tunceli Governor

Prof. Dr. Ubeyde İPEK
Munzur University Rector

Executive Committee

Chairman
Asst. Prof. Dr. Ekrem AKBULUT
Munzur University, Coordinator of Technology Transfer Office

Members of Executive Committee

Abdullah ŞAHİN	Lecturer	Munzur University
Arzu AYTEKİN	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Aygün KILIÇ	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Bayram GÜNEŞ	Ast. Prof. Dr.	Munzur University
Bilgin ZENGİN	Ast. Prof. Dr.	Munzur University
Bülent KAR	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Eray Utku ÖZEK	Expert	Fırat Development Agency
Erkan ÇELİK	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Faruk SERİN	Research Assistant	Munzur University
Ferit AK	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Gülçin BEKER AKBULUT	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Gülderen Kurt KAYA	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Mesut BALIBEY	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Muhammet GÜL	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Murat KORUNUR	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Osman SERDAR	Research Assistant	Munzur University
Serkan GÜNDOĞDU	Lecturer	Munzur University
Samet KAYA	Expert	Fırat Development Agency
Sevgi TAŞAN	Officer	Munzur University
Sibel KORUNUR	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Süleyman METE	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Şehmus KURTULUŞ	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Tuğba BAYKARA	Lecturer	Munzur University
Tuğba PARLAK AK	Asst. Prof. Dr.	Munzur University
Vural BALIK	Expert	Fırat Development Agency
Zülfü Murat DOĞAN	Lecturer	Munzur University
Zülkif YALÇIN	Asst. Prof. Dr.	Munzur University

Science Committee

Chairman
Prof. Dr. Bünyamin AKSAKAL
Munzur University, Faculty of Engineering

Members of Science Committee

Ahmet YATKIN	Fırat University
Ajay Kumar SINGH	Delhi School of Economics
Alev Taşkın GÜMÜŞ	Yıldız Technical University
Ali ÇAĞLAR	Hacettepe University
Ali Fuat GÜNERİ	Yıldız Technical University
Aykut LENGER	Ege University
Bjorn Terje ASHEIM	Lund University
Burak GÜNALP	Hacettepe University
Cem KARAGÖZLÜ	Ege University
Chien-Kuo LEE	National Taiwan University
Christian BJORNSKOV	Aarhus University
Doğan Nadi LEBLEBİCİ	Hacettepe University
Ekrem AKBULUT	Munzur University
Elif Bascavusoglu MOREAU	Cambridge University
Emine TAHSİN	İstanbul University
Ephraim NIMNI	Queen's University Belfast
Ercan UYGUR	Türkiye Ekonomi Kurumu
Erdal YILDIRIM	Munzur University
Erdem IŞIK	Munzur University
Erinç YELDAN	Bilkent University
Erkan ÇELİK	Munzur University
Erkan ERDİL	Ortadoğu Teknik University
Erkan Turan DEMİREL	Fırat University
Erol TAYMAZ	Ortadoğu Teknik University
Ewa GLINSKA	Bialystok University of Technology
Fahrettin YÜKSEL	Munzur University
Fatma ONUR INCE	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
Filiz KARTAL	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
Fulya BENZER	Munzur University
Grace KIM	Duke University
Gülçin BEKER AKBULUT	Munzur University
Gülen ELMAS ARSLAN	Gazi University
Gülten GÜMÜŞTEKİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Hatice KARAÇAY	Hacettepe University
Helen THEODOROPOULOU	Harokopio University of Athens
Jason S.ENIA	Sam Houston State University
Jose R. Pires MANSO	University of Beira Interior
Kenan PEKER	Fırat University
Kestutis DUOBA	Kauno Technologijos Universitetas
Lale KABADAYI	Ege University
Lütfi ERDEN	Hacettepe University
Mete YILDIZ	Hacettepe University

© International Regional Development Conference

Muhammet GÜL	Munzur University
Muharrem İNCE	Munzur University
Muhittin ACAR	Hacettepe University
Mustafa DÖRÜCÜ	Munzur University
Muzaffer AŞKIN	Munzur University
Müjde Ker DİNÇER	Ege University
Nadir ÖCAL	Ortadoğu Teknik University
Neşe KUMRAL	Ege University
Nihal TUNCER TERREGROSSA	İstanbul University
Nilgün ONGAN	İstanbul University
Nor'ain Haji OTHMAN	Universiti Teknologi Mara
Numan YILDIRIM	Munzur University
Nuran CIKCIKOĞLU YILDIRIM	Munzur University
Olcay KAPLAN İNCE	Munzur University
Rahmi AYDIN	Munzur University
Rhonda L. CALLAWAY	Sam Houston State University
Robert HUGGINS	Cardiff University
Rosalind JONES	University of Birmingham
Ryan UNDERDOWN	Lamar University
Sadi UZUNOĞLU	Trakya University
Sedat KOLUKISA	Munzur University
Selim CEMALGİL	Munzur University
Serdar SAYAN	TOBB Ekonomi ve Teknoloji University
Shaya'a OTHMAN	Universiti Teknologi Mara
Shigeki YOKOI	Nagoya University
Süleyman YÜKÇÜ	Dokuz Eylül University
Szymon TRUSKOLASKI	Poznan University
Tamara WAGGENER	Sam Houston State University
Teoman PAMUKÇU	Ortadoğu Teknik University
Türker SUSMUŞ	Ege University
Uğur ÖMÜR GÖNÜLŞEN	Hacettepe University
Ülkü ÖZBEY	Munzur University
Vikinta ROSINAITE	American University of Middle East
Vilmante KUMPIKAITE	Kaunas University of Technology
Wojciech PIOTROWICZ	Said Business School
Yahya TAŞGIN	Munzur University
Yaşar UYSAL	Dokuz Eylül University
Zülkif YALÇIN	Munzur University

© International Regional Development Conference

Session Moderators

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA
Prof. Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ
Prof. Dr. Asaf VAROL
Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ
Prof. Dr. Ayten ÖZTÜFEKÇİ ÖNAL
Prof. Dr. Bülent EKER
Prof. Dr. Bülent ŞEN
Prof. Dr. Bünyamin AKSAKAL
Prof. Dr. Ercan UYGUR
Prof. Dr. Fulya BENZER
Prof. Dr. İrfan KALAYCI
Prof. Dr. Kenan PEKER
Prof. Dr. Lutfiye ÖZDEMİR
Prof. Dr. Mustafa DÖRÜCÜ
Prof. Dr. Muzaffer AŞKIN
Prof. Dr. Naim SAĞLAM
Prof. Dr. Rahmi AYDIN
Prof. Dr. Sedat KOLUKISA
Doç. Dr. Sabit MENTEŞE
Doç. Dr. Serpil KURT HABİBOĞLU

CONFERENCE INFO

Conference Venue

Aktuluk campus of Munzur University is compact and all facilities can be reached on foot. The opening session and the keynote talks on Thursday morning and Friday afternoon will take place in the Hall 1. Parallel sessions on Thursday and Friday will take place in the Hall 1, Hall 2, Hall 3, Hall 4 and Hall 5.

Adres / Addresses

Munzur University Technology Transfer Office 62000 Aktuluk, TUNCELİ / TURKEY

Web: www.bolgeselkalkinmakonferansi.org

Phone: +90 428 213 15 01

Faks / Fax: +90 428 213 18 61

KEYNOTE SPEAKERS

Prof. Dr. Ercan UYGUR

Turkish Economic Association / Chairman of the Board

Title: Household Income Distribution and Savings

Sanford G. Henry
Asset Solution / Senior Advisor
Title: Developing Regional Power Concept: European Experience

© International Regional Development Conference

Mehmet ÖĞÜTÇÜ
Global Resources Partnership / Founder & CEO
Title: International Dimension of Regional Development

KEYNOTE SPEAKERS

Prof. Dr. Şahin ALBAYRAK

Berlin Technical University / Chief Executive Director of Advanced ICT Research Centre

Title: Social and Economic Effects of Digital Transformation

Prof. Dr. Bülent EKER
Namık Kemal University/ NKU TDZ General Manager
Title: Clustering Studies and Impacts on Development

© International Regional Development Conference

Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya
Marmara University / Head of International Relations Department
Title: Globalization in Spring 2017-Unconventional Developments in the Scope of Regionalization

KEYNOTE SPEAKERS

Prof. Dr. Ayşegül AKDOĞAN EKER
Yıldız Technical University / Machine Material and Manufacturing Technology
Title: The Effects of Engineering Materials Studies on Technological Development

Mevlüt ÖZEN
Central Black Sea Development Agency / General Secretary

© International Regional Development Conference

Title: Smart Specialization Strategy in Regional Development

KEYNOTE SPEAKERS

xx

Orhan KARAL
Karafırın Chairman of the Board
Title: Enterprise in Rural Development

Zeki Cumhur DOĞAN
Financial Adviser
Title: The Role and Training of Youth in Regional

© International Regional Development Conference

Development

© International Regional Development Conference

FULL TEXT ORAL PRESENTATIONS

© International Regional Development Conference

Interesting Developments in the Context of Globalization-Regionalism in 2017

2017 Baharinda Küreselleşme – Bölgeselleşme Kapsaminda Ezber Bozan Gelişmeler

Alaeddin YALÇINKAYA[1]

Abstract - The importance of regional co-operation in economic and social development is the prominent stages of the second half of the 20th century. With the colonial countries gaining independence, the problems of the market and raw materials of the former colonialist countries have been increasing, and the regional integration practices have become gradually important. The integration of the former colonialist countries was more successful, as was the case with the EU or NAFTA cases, and the successes of the developing ones were not much seen. On the other hand, countries that have developed in the globalization process, which means losing the meaning of borders in the international economy, have more production capacity and marketing tools have become more profitable. For an economy that might not even meet its own needs, the growing of borders has become the target of more imported goods, which means that even the current inadequate production system has collapsed. At this stage, countries that have entered successful regional integration have been able to use the globalization process in their own interests. Thus, the gap between the developed countries and the others was constantly opened in terms of total national income, per capita national income and other socio-economic indicators. The general advantages of regional integration, as well as the orientation policies of the institutions and rules of globalization, have broadened the gap between the north-south (rich and poor) countries. On the other hand, the rhetoric of anti-regionalizm and anti-globalization, which Trump, which started as a US president in 2017, was introduced during the election campaign period. In this sense, the rumors of Britain's decision to leave the European Union after the referendum are ongoing. On the other hand, Turkey, which wants to protect the will on the way to membership of the EU, seems to have completely changed the roles and the sides of the last century's free market, the national borders as much as possible, environmentalism and so on. While the policies and reasons for the examples mentioned in the communiqué are discussed, the lessons that developing countries, especially Turkey, should take from this process are being analyzed. At this stage, efforts are being made to identify threats and opportunities, while long-term plans, assessments and strategies are addressed.

Keywords: Globalization, Regional Integration, EU, NAFTA, USA, China, Turkey

Özet - Ekonomik ve sosyal kalkınmada bölgesel işbirliğinin önem kazanması 20. Yüzyıl ikinci yarısının belirgin aşamalarındandır. Sömürge ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasıyla eski sömürgeci ülkelerin pazar ve hammadde sorunu gittikçe artmış, bu aşamada bölgesel entegrasyon uygulamaları daha da önem kazanmıştır. Sanayi devrimini gerçekleştirmiş, AB veya NAFTA üyesi örneklerde olduğu gibi genellikle eski sömürgeci ülkeler arasındaki entegrasyon daha başarılı olmuş, gelişmekte olanlar arasındaki girişimlerde benzer başarı pek görülmemiştir. Öte yandan uluslararası ekonomide sınırların anlamını kaybetmesi demek olan küreselleşme sürecinde gelişmiş, daha fazla üretim kapasitesine ve bunu pazarlama araçlarına sahip ülkeler, bu süreçten daha kazançlı çıkmışlardır. Kendi ülke ihtiyaçlarını dahi karşılamayan bir ekonomi için sınırların kalkması daha fazla ithal ürünlerin hedefi olmaya yol açmış, mevcut yetersiz üretim sisteminin dahi çökmesi anlamına gelmiştir. Bu aşamda başarılı bölgesel entegrasyona giren ülkeler, küreselleşme sürecini de kendi çıkarları yönünde kullanma becerisini göstermiştir. Böylece gelişmiş ülkelerle diğerleri arasında toplam milli gelir, fert başına düşen milli gelir ile diğer sosyo-ekonomik göstergeler açısından aradaki makas açılmıştır. Gerek bölgesel entegrasyonun getirdiği genel avantajlar gerekse küreselleşme kurum ve kurallarını istediği gibi yönlendirme politikaları, kuzey-güney (zengin-fakir) ülkeleri arasındaki uçurumu genişletmiştir. Buna karşın 2017'de ABD başkanı olarak göreve başlayan Trump'ın daha seçim kampanyası döneminde dile getirdiği bölgeselleşme ve küreselleşme karşıtı söylemleri, uygulama aşamasına geçmiştir. Bu anlamda İngiltere'nin referendum sonucu Avrupa Birliği'nden çıkma kararının sarsıntıları sürmektedir. Buna karşın AB'ye üyelik yolundaki iradesini korumak isteyen Türkiye, uluslararası ticaretin liberalleşmesini (küreselleşmeyi) savunan Çin ve benzeri örneklere bakıldığında geçen yüzyılın serbest piyasa, ulusal sınırların olabildiğince etkisini kaybetmesi, çevrecilik gibi konularda roller ve

[1] Prof.Dr., Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, alaeddinyalcinkaya@gmail.com
Bu bildiri davetli konuşmacı oturumunda sunulmuştur.

© International Regional Development Conference

tarafların bütünüyle değiştiği görülmektedir. Tebliğde belirtilen örnekler çerçevesindeki politikalar ve bunların nedenleri tartışılırken başta Türkiye olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin bu süreçten alması gereken dersler analiz edilmektedir. Bu aşamada tehditler ve fırsatlar belirlenmeye çalışılmakta buna karşın uzun vadeli planlar, değerlendirmeler ve stratejiler ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyon, AB, NAFTA, ABD, Çin, Türkiye

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrası, eski sömürgecilerin uluslararası örgütleri veya entegrasyon politikalarını, yeni sömürü/ekonomik avantajlarını sürdürme stratejisine araç edinmişlerdir. Küreselleşmeye giden yolda bölgeselleşme politikaları, eski sömürgeciler açısından son derece etkili ve başarılı sonuçlar vermiştir.[2] En başarılı örneği olarak Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerinin kendi aralarında Avrupa Birliği'ne (AB) giden yolda ekonomik entegrasyon kurmaları, böylece üçüncü ülkelere karşı daha avantajlı duruma geçmeleri, aynı zamanda eski sömürgelerden daha fazla kaynak aktarımı ile bu ülkeleri pazar olarak kullanma stratejilerine destek olmuştur. Benzer durum, üç Kuzey Amerika ülkesi ABD, Kanada ve Meksika arasında oluşturulan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) için de geçerlidir. Bununla beraber dünyanın hemen her bölgesinde gelişmekte olan ülkeler arasında kurulmuş olan ekonomik işbirliği veya entegrasyon amaçlı örgütlerin başarıları genellikle sınırlı kalmıştır.

AB'ye sonradan katıldığı halde örgütün önemli ülkelerinden biri haline gelen İngiltere'nin 2016'da bu örgütten ayrılma (Brexit) sürecine girmesi, emperyalizm-işbirliği-yeni sömürgecilik gibi kavramlar açısından tereddütlere yol açmıştır. Öte yandan, İngiltere'nin eski sömürgeleri arasında kurmuş olduğu İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) örgütü, aslında yeni sömürge düzeninin önemli ayaklarından olup bu bağlamda AB ile ilişkilerde sorunlar yaşanmaktaydı. Buna karşın, Brexit konusunda referandumun az bir farkla ayrılma yönünde sonuçlanmasından sonra gerek İngiltere'yi yönetenler gerekse iş dünyası, yatırımcılar, aydınlar arasında büyük bir şaşkınlık, hatta bu sonucun ortaya çıkmasındaki katkılarından veya ihmallerinden dolayı pişmanlık emareleri görülmektedir. İç ve dış politikada prestijin son derece önemli olduğu bu ülke açısından 2017 şartlarında Brexit'ten dönüş sözkonusu olmadığı halde, İngiltere-AB arasında, AB üyeliği ilişkilerinin bir adım gerisinde muhtemelen Gümrük Birliği veya Serbest Ticaret Bölgesi benzer bir entegrasyonun devam edeceği tahmin edilmektedir.[3] Esasen İngiltere'nin Eurozone ve Schengen vize bölgesine dahil olmadığı dikkate alındığın, Kıta Avrupası açısından bu 'sorunlu üye' için daha uygun bir statü fırsatı ortaya çıkmış demektir.

Ocak 2017 itibariyle ABD başkanlık koltuğuna outran Trump'ın küreselleşme/bölgeselleşme karşıtı söylemlerini uygulama alanına koyma girişimleri de şaşkınlıkla karşılanmıştır. Her ne kadar seçim kampanyası boyunca bu yöndeki vaatleri ile başkanlığa yürümüş olsa da Beyaz Saray'a gelince bunların unutulacağı beklenmekteydi. Öte yandan fert başına düşen milli geliri, sosyo-ekonomik göstergeleri açısından az gelişmişlik özelliği gösteren, yükselen güç durumundaki Çin'in aksi yönde, daha fazla liberalleşmeyi destekleyen politikaları batının başta iktisat ve siyaset olmak üzere genel olarak sosyal bilimler alanında bilinen ezberlerine darbe vurmuştur. Benzer durum, çevre açısından da sözkonusu olup sanayileşmenin bedeli olarak atmosfere daha karbon gazı salınımını sınırlamayı ve azaltmayı amaçlayan 2015 Paris Çevre Sözleşmesi'ni Çin desteklediği halde liberal, katılımcı, çevreci, sivil toplum kuruluşlarının son derece güçlü ve etkili olduğu ABD'nin başkanı Trump bu sözleşmeden çekilme kararı almıştır.

[2] Tebliğin sunulduğu "4. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, 21-23 Eylül 2017, Tunceli" etkinliğinde geçen 'bölgesel" kavramı, konferans konuları dikkate alındığında daha çok ülke yani Türkiye içinde farklı bölgeleri kastetmektedir. Buradaki 'bölgeselleşme' ise birçok ülkenin yer aldığı aynı coğrafi bölgede, farklı devletlerin entegrasyonu anlamına gelmektedir. Bununla beraber, örneğin tebliğde işaret edildiği üzere Doğu Anadolu'nun kalkınması ile bu bölgeye komşu ülkeler İran, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ile Türkiye arasında dostluk, eşitlik ve iyi komşuluk esasına dayalı ekonomik entegrasyon arasında paralellik sözkonusudur. Bu bağlamda 'bölgesel politikalar'ın, ülke içi boyutu ile komşu ülkeler arasında olanı arasında doğrusal ilişki bulunmaktadır.

[3] Başlıca entegrasyon (ekonomik birleşme) aşamaları şunlardır: Tercihli Ticaret Anlaşmaları, Serbest Ticaret Bölgesi (FTA), Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Ekonomik ve Parasal Birlik (Karluk, 2014: 505-517).

© International Regional Development Conference

Tebliğde küreselleşme, liberalizm ve çevre duyarlılığı gibi batı çıkışlı politikalar kısaca ele alındıktan sonra günümüzde özellikle ABD merkezli yönelişler tahlil edilmektedir. Bu bağlamda sömürgecilik-yeni sömürgecilik politikalarının 2017 itibariyle karşılaştığı sorunlara ve gerçeklere değinilmektedir. İletişim ve ulaşımdaki gelişmeler sonucu, sömürgecilik temelli uygulamaların geri teptiği, en azından eskisi kadar başarılı olamadığı çağımızda, reel-politik gerçeklerin, ağılıklı olarak uluslararası politik ekonomi şartlarının çok daha etkili hale geldiğine işaret edilmektedir. Bu süreçte başta Türkiye için olmak üzere gelişmekte olan veya yükselen güçler arasında bulunan devler açısından bölgeselleşme veya küreselleşme politikalarındaki tereddütler ile bu konudaki öneriler tartışılmaktadır. Bu gerçekler açısından ülke içi bölgesel kalkınma boyutuna değinilmektedir. Bölüm sınırıları dahilinde belirtilen konuların kâfi derecede tartışılması, tahlili ve bu konudaki önerilerin değerlendirilmesi mümkün olmasa da bu başlıkların önümüzdeki dönem Uluslararası İlişkilerin, özelikle de Uluslararası Politik Ekonominin temel sorunları olduğunu belirtmek gerekmektedir.

KÜRESELLEŞME VE ULUSAL EKONOMİ

21. yüzyıl uluslararası ilişkilerinin ana rengi durumundaki küreselleşme, önemli ölçüde uluslararası örgütlerde kendisini göstermektedir. Bu kapsamda, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile bu örgüt kuralları çerçevesindeki kurumlaşmalar başta gelmektedir. Küreselleşme, bir anlamda devletler arasındaki sınırların etkinliğini kaybetmesiyle, mal, hammadde, finans kaynakları, üretim unsurları ve hizmetlerin ülkeler arasındaki dolaşımını çok daha akışkan hale getirmiştir. Küreselleşme ile bunun aracı durumundaki bölgeselleşme ilişkilerinin ana zeminini uluslararası örgütler meydana getirmiştir. "Kuvvet haktır" dönemi geride kalıp, "uluslararası hukuk"un hiç değilse uyulması gerekli biçimsel kurallar halinde günümüzde varlığının kabul edilmesi sonucu geçen yüzyılın sömürgeci devletleri günümüzde bu kuruluşlar üzerinden kaynak ve refah transferini gerçekleştirme yoluna girmişlerdir. Gelişmekte olan veya geri kalmış ülkeler de yine bu tip örgütler aracılığı ile ayakta kalmayı, kendini savunmayı denemektedir. Bununla beraber birçok ülkenin istemese de üye olunan bu örgütler üzerinden zenginlere kaynak aktarmak zorunda kaldıkları önemli bir gerçektir.

Bir uluslararası örgütün kuruluşu sürecinde, ilgili devletlerin bu istikametteki görüş ve politikalarının bileşkesi durumundaki kurucu antlaşma imzalamaları gerekmektedir (Doğan, 2016, 419). Genellikle bu tür mutabakat ile oluşum yoluna giren "uluslararası örgüt" üzerinden yeni ilişkiler kurulacak, mevcut ilişkiler geliştirilecek ve sözleşme hükümleri çerçevesinde hedeflenen entegrasyona gidilecektir. Bu bağlamda örgütleşme, ilişkilerin ilerlemesi, kurumsallaşması ve süreklilik kazanmasında pilot kabini fonksiyonunu yerine getirmektedir.

Uluslararası Hukuk'un asli kaynaklarından sayılan antlaşmalar, tıpkı iç hukuktaki kanunlar gibi bir takım maddi veya şekli süreçlerden geçerek olgunlaşırlar (Gündüz, 2013, 14). Kurucu sözleşmede belirlenen kurallar uygulandığı, üyeler arasında güven ve işbirliği yerleştiği oranda örgütün başarılı olma şansı artar. Genel olarak Uluslararası Hukuk kaynağı, özel olarak bir örgütün kuruluş belgesi olarak uluslararası sözleşmenin hazırlanma ve yürürlüğe girme sürecinde uyulması gereken kurallar, BM Şartı yanında Viyana Sözleşmeler Hukuku Sözleşmesi ve diğer ilgili belgelerde düzenlenmektedir. Öte yandan sözkonusu sözleşmenin, dolayısıyla uluslararası örgütün başarılı olması için gerekenlerden biri de bu mutabakata toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik çevrenin gerçekten ihtiyacı olması, böyle bir düzenlemeye talebin bulunmasıdır. Bu anlamda sözleşmenin oluşturduğu kurumlar ve ilişkiler düzeni, ilgili ülkelerin sosyal ve siyasal gerçekleriyle çelişmemeli, varsa alandaki sorunları çözmeli, ihtiyaçları karşılamalı, halkın refah ve huzuruna, maddi ve manevi bakımdan katkıda bulunmalıdır. Bunun tersi durumundaki sadece sömürgeci veya zengin yahut güçlü ülkelerin çıkarlarını gözeten, diğerlerinin sömürülmesine aracı olan sözleşme veya kurumsallaşmaların günümüzde etkinliğinin gittikçe azaldığı görülmektedir. Bu bağlamda üye ülke/ülkeler içinde sadece yatırımcıları veya güçlüleri gözeten, onların daha fazla kazanmalarını önceleyen yapılaşmalar, bir süre sonra toplumsal istikrarsızlığa kapı aralayıp, bu yöndeki örgütleşmeyi de başarısız kılar. AB üyelik sürecinde özellikle zayıf aday ülkelerin geçiş döneminde çeşitli programlarla desteklenmesi, üyelikle birlikte ilgili sektörlerin veya toplumsal

© International Regional Development Conference

kesimlerin en az zayiatla entegrasyon sürecine girmesinin temelinde önemli ölçüde bu kaygı bulunmaktadır (Reçber, 2012) 51-58).

Tıpkı iç hukuktaki düzenlemelerin toplumsal gerçekleri dikkate aldığı ve mevcut şartlar, ihtiyaçlar ve taleplerin doğru belirlenip yerinde düzenlemeler oluşturulduğu oranda başarılı olabildiği gibi uluslararası hukuk sözleşmeleri de sözkonusu ülkelerin sosyal yapıları, ekonomik gerçekleri yanında uluslararası sistemin özelliklerini de dikkate aldığı oranda başarılı olabilmektedir. 20. Yüzyılın ikinci yarısında örneği sıkça görülen daha çok gelişmekte olan ülkelerin öncülüğünde ve merkezi ülkelerin çıkarlarıyla uyumsuz görülen örgütleşmeler, uluslararası sistem gerçeğini göz ardı ettiğinden genellikle başarısız olmuşlardır. Bu yönüyle azgelişmiş ülkelerin bir araya gelerek mükemmel bir kurucu sözleşme ile kurdukları teşkilatlar, genellikle fonksiyonel olamamışlardır. Masa başında idealist hedeflerle yüklü bir kurucu sözleşmenin çok iyi bir şekilde kaleme alınması başarılı olması için kâfi gelmemektedir. Esasen finansal, askeri ve siyasi gücü ile genellikle eski sömürgeci, gelişmiş ülkeler azgelişmiş devletler arasında çatışmaları körüklemiş, işbirliğini önlemek için çeşitli stratejiler geliştirmiştir (Canbolat, 2004, 39). Demokrasi tecrübesi olmadığı halde azgelişmiş ülkelerin, kendi toplumsal gerçekleri ve siyasal kültürünü yok sayarak demokratik anayasa metni hazırlamaları sonucu başarılı bir demokratik yönetimlerin kurulmadığının birçok örnekleri bulunmaktadır (Sokullu, 2015, 102). Bu gibi ülkelerde siyasi istikrarsızlığın sebebi olarak daha çok sosyo-ekonomik yapı gösterildiği halde, büyük güçlerin müdahaleleri, iç barışı hedef alan kışkırtma, hedef kitleleri kullanma ve bu yönde örgütlenmelere gitmenin de önemli rolü olduğu bilinmektedir. Bu durum, önemli ölçüde, merkezi güçlerin yer almadığı veya onlara karşı kurulmuş örgütleşmelerde de yaşanmaktadır.

Ulusal ekonomi, devletin kendi imkânlarıyla doğal kaynaklarının işletilmesini, yatırımlarını ve imalat sektörünü planlaması, üretmesi, teknolojik gelişmeleri sağlaması ve halkının ihtiyaçlarını karşılaması anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda bir başka ülkeden hammadde, sermaye, teknoloji transferi sözkonusu olmadığı gibi yine başka bir ülkeyi pazar veya sömürü hedefli hammadde kaynağı olarak görmemektedir. Ulusal ekonominin pazar veya hammadde kaynağı yanında teknoloji, bilimsel gelişme veya tasarruf-yatırım boyutları da bulunmaktadır. Bu anlamda ilk sanayi devrimini yapan ülkeler İngiltere, Fransa veya Hollanda, aynı zamanda önde gelen sömürgecilerdir. Bu ülkelerin sanayileşme sürecinde örneğin başka bir ülkeden kredi alarak/faiz ödeyerek sanayilerini kurmamışlardır. Bu bağlamda günümüzde kalkınmayı hedefleyen ülkelerin yetersiz kaynak gerekçesiyle başka ülkelerden finansal destek alarak uluslararası ticarette rekabet etmeleri oldukça zordur. Bununla beraber geçiş sürecinde daha çok çalışma, daha az kâra razı olma hatta zararına üretim, iç tüketimde öz veri ile ihracatı daha fazla güçlendirme gibi stratejiler sözkonusu olmuştur. Bu bağlamda yükselen güçler Çin veya Hindistan önemli örneklerdendir.

Sanayileşme kervanına sonradan katılan ülkelerin tüketim açısından ulusal, ihracat yönüyle küreselleşme stratejileri, 21. Yüzyıl uluslararası sistemini açıklayabilecek önemli saptamalardandır. Çin açısından fert başına düşen milli gelirin son derece düşük, sosyal güvenlik haklarının oldukça geri, diğer sosyo-ekonomik göstergelerin kifâyetsiz olması, aslında bu ülkenin ekonomik büyümesinin temellerini oluşturmaktadır. Mevcut kaynakların en verimli bir şekilde planlanması, bu kapsamda Ar-Ge'nin olabildiğince desteklenmesi, dış yatırımların ise ihracat yapma gibi ilave avantajlarla ülkeye çekilmesi ulusal ekonomi-küreselleşme avantajları arasındaki ilişkileri lehine kurmanın zeminini oluşturmuştur. Belirtmek gerekir ki Çin veya Hindistan gibi yükselen güçlerin "ulusal ekonomi" kapsamında değerlendirilebilecek politikaları aslında önemli ölçüde bölgesel/küresel özelliklere de sahiptir. Çünkü bu ülkelerin nüfusu, örneğin AB üyelerinin toplam nüfusundan kat kat fazladır. Bu anlamda toplam nüfus, gayr-i safi milli hâsıla, yüzölçümü gibi göstergeler dikkate alındığında aynı zamanda hammadde, pazar, istihdam, eğitim ve araştırma kapasitesi gibi unsurlar da ortaya çıkmaktadır.

Türkiye örneğinde olduğu gibi orta ölçekli ülkelerin ulusal ekonomi ve küreselleşme arasındaki dengeleri son derece önemli olup, küresel veya bölgesel örgütlerdeki ilişkileri hassasiyet göstermektedir. Belirtmek gerekir ki diğer sosyal ve ekonomik göstergeler yanında Türkiye'nin jeopolitik konumu, bütün aleyhteki düzenlemelere rağmen AB ile Gümrük Birliği'nden avantajlı çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin 1980'ler öncesinde olduğu gibi ithal ikameci sanayileşme temelli ulusal ekonomi ağırlıklı politikalara dönmesi savunulamaz. Bununla beraber gerek AB ve diğer bölgesel

örgütleşmelerle gerekse DTÖ çerçevesindeki ilişkilerinde iç ve dış şartları dikkate alan yeni düzenlemelere gitmek, mevcut sözleşmeleri güncellemek ihtiyacı her geçen gün artmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere küreselleşme, ulusal sınırların kalkması ile her türlü ticari ürünün uluslararası piyasada serbestçe dolaşması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda hammadde, tarımsal veya hayvansal ürünler, endüstriyel ürünler yanında emek, sermaye, teknoloji, kültür ve sanat ürünleri, telif hakları maddi ve manevi özelliği olan emtia açısından gümrük engelinin ortadan kalkması veya en aza indirilmesi sözkonusudur. Bu anlamda ulusal sınırların etkinliğinin zayıflaması, sadece gelişmiş ülkeler için değil gelişmekte olan veya azgelişmiş ülkeler için de geçerlidir.

İlk bakışta bütün ekonomilerin eşit şartlarda entegrasyonu olarak müspet kabul edilen bu süreç aslında sadece başka ülkelere satabilecek ürünleri olanlar açısından olumludur. Gerekli veya yeterli eğitim, endüstriyel kapasite, hammadde ve üretim imkânları olmayan ülkeler, küreselleşme sürecinde mevcut yetersiz üretim imkânlarının, dolayısıyla ulusal ekonomik kapasitesinin yok olması tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bundan dolayı DTÖ kapsamındaki düzenlemelerde, birçok azgelişmiş ülkenin ilgili sektörlerine veya mal gruplarına göre istisnalar sözkonusu olmakta, genellikle ilgili ülkelerden gelen bu yöndeki talepler geçiş sürecinde kabul edilmektedir.

TRUMP'IN EKONOMİ POLİTİĞİ

Kasım 2016'da gerçekleşen başkanlık seçiminde adaylardan Donald Trump başkanlık koltuğuna oturmuş ve 2017 başında göreve başlamıştır. ABD tarihinde Cumhuriyetçiler, daha muhafazakâr olup kurulu düzeni sürdürme, özellikle eski dünya olarak bilinen Afro-Avrasya'da hammadde-pazar oluşturmaya dayalı çıkarlarını azamiye çıkarma, bu anlamda yayılmacı, saldırgan, emperyalist politikalarda Demokratlardan bir adım önde olma özellikleriyle bilinir. Demokratlar ise daha izolasyonist politikaları tercih etmekte olup daha 19. Yüzyıl başlarında başkan Monroe'nün ismiyle anılan "Monroe Doktrini", ABD'nin eski dünyadaki kavgalara/rekâbete karışmadan sadece kuzeyi ve güneyi ile Amerika kıtasına odaklanması, bu bağlamda Avrupa'nın da Amerika'ya karışmaması temelli politikaları tercih ederler. Özellikle son dönemlerde genellikle iki dönem Cumhuriyetçi iki dönem Demokrat başkanların Beyaz Saray'da ikâmeti, Cumhuriyetçi başkanların ülke kaynaklarını heba ettiği yayılmacı politikaların Demokrat başkanlar döneminde revize edilmesi, kabuğuna çekilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda ikişer dönemlik Clinton-Bush-Obama başkanlıklarında bu politikalar net olarak izlenebilir.

Oğul Bush döneminde gerçekleşen Afganistan ve Irak'a asker gönderilmesine karşın, Obama döneminde önemli ölçüde bu bölgelerdeki askerler geri çekilmiştir. Obama'nın pasiflikle suçlanması aslında Demokrat-Cumhuriyetçi sürecin doğal bir sonucudur. Buna karşın Beyaz Saray'a Cumhuriyetçi bir başkanın gelmesiyle ABD'nin yeniden yayılmacı politikaları girişeceği beklenmekteydi.

Daha seçim kampanyası döneminde Trump bu konuda ezberleri bozarak bir Demokrattan daha fazla içe kapanma (izolasyonist) stratejilerini savunmuştur. Bu bağlamda başka ülkelerin içişlerine karışmaya, istihbarat örgütleri üzerinden ülke ve bölge politikalarına müdahale etmeye şiddetle karşı çıkmış, başkan olunca bunlara son vereceğini söylemiştir. Başkanlık kampanyası devam ederken Türkiye'de gerçekleşen 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi sonrasında, mevcut yönetimi suçlar tarzda bu girişimin arkasında "13 CIA görevlesinin bulunduğu" duyurusunu daha sonra silmiş olsa da benzer ifadeler, Trump'ın farklı bir Cumhuriyetçi olduğunu her fırsatta göstermiştir. Bunun yanında ABD'nin Asya-Pasifik veya AB ile entegrasyon girişimlerini durdurma veya yavaşlatma, Demokrat başkanların dahi karşı çıkamayacağı Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'nden (NAFTA) çekilme, Meksika ile arasına duvar örme gibi vaatler 2017 ile birlikte uygulama alanına konulmaya çalışılmıştır (O'Grady, 2017).

Belirtmek gerekir ki NAFTA üyesi ABD ve Kanada arasında siyasi sınırların yok sayılarak ülkenin doğusu ve batısı arasında karşılıklı kereste ticaretinin serbest bırakılmasından dolayı her iki ülkenin elde

ettiği kazanç, küreselleşme-bölgeselleşme bağlamındaki derslerde örnek başarılı vak'a olarak sunulmuştur. Bu iki komşu ulusal ekonomi mantığı çerçevesinde bir bölgedeki fazla kerestesinin binlerce kilometre ötedeki başka şehirlerine taşınacağına birkaç yüz kilometre ile komşusuna satılmakta ve komşusundan alınmakta, böylece her iki ülkede ilave ulaşım masraflarından kurtularak daha fazla refaha ulaşmaktadır. Buna karşın Trump'ın Kanada'dan gelecek kerestelere vergi uygulaması Kanada ile ilişkilerde olduğu gibi ülkenin genel ekonomik çıkarları açısından da tartışma konusu olmuştur (McNabb, 2017). Belirtmek gerekir ki Trump'ın genel anlamda küreselleşme karşıtı politikaları tartışma konusu olduğu halde ülke içinde de belirli bir desteğe ulaşmıştır.

Küreselleşme tanımı çerçevesinde üreten, sanayileşmiş, zengin ülkelerin diğerlerini daha fazla sömürü aracı olduğu kabul edildiği halde Trump daha propaganda döneminde bunun kendi ülkesi aleyhine olduğunu deklare etmiş ve başkanlık koltuğuna oturmuştur. Bununla beraber Beyaz Saray'da ilk yılını doldurmadan önemli sorunlarla karşılaşmış, bu bağlamda halen güvenilir ve problemsiz bir çalışma ekibi oluşturma sorunuyla boğuşmaktadır.

Küreselleşme politikaları kapsamında mütalaa edilebilecek diğer önemli geri adım ise Trump'ın 2015 Paris Sözleşmesi'nden imzasını çekme girişimidir (Galston, 2017). Gittikçe artan çevre duyarlılığı aslında küresel politikaların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Belirtmek gerekir ki Trump'ın çevre karşıtı politikaları ABD kamuoyunda tartışma konusu olduğu halde bu alandaki tepki son derece yetersiz kalmıştır. Halbuki sözkonusu sözleşme küreselleşen dünya ekonomileri sürecinde batı rasyonalitesinin ulaştığı önemli bir başarı olup öncelikle sivil toplum kuruluşlarının son derece gelişmiş olduğu ABD'de toplumsal çevre bilinciyle buna dört elle sahip çıkılması beklenmekteydi. Aslında bu ülkede de farklı kanallardan ve çevrelerden birçok tepki gelmiştir. Ancak önde gelen ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları bu süreçte caddelere dökülmedi, sosyal medyayı sarsacak kampanyalar başlatmadı, insan ve çevre hakları kuruluşları konuyu yargıya götürecek girişimlerde henüz bulunmadı. Bir bakıma, küreselleşmeden zarar gördüğüne inanan yığınlar sessizce bu gelişmeden çıkar sağlamayı beklemektedir.

1997'de benzer amaçlarla imzalanan Kyoto Protokolü'ne de ABD katılmakta direnmiş, Senato bu sözleşmeyi onaylamamıştır (Aschwnaden, 2015). 2015 Paris belgesi ise, Obama tarafından Senato'yu devreden çıkarmak üzere sözleşme değil de anlaşma formatında hazırlanmıştır (Arı, 1997, 91). Bu çerçevede başkanın belgeyi imzalayarak Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne göndermesi, ABD'nin buna katılması anlamına gelmektedir. Nitekim başkanlık kampanyasının başından itibaren Trump'ın bunu reddetmesine rağmen Obama sözkonusu belgeyi olabildiğince geciktirerek Ağustos 2016'da imzaladı, böylece ABD buna katılmış oldu. Aynı süreç sözleşmeden çıkış için de geçerli olup Senato'nun onayına başvurmadan yeni başkanın sözleşmeden çekildiğini BM'e bildirmesiyle çıkış süreci başlamıştır. Bununla beraber yine belge hükümlerine göre anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren üç yıldan önce taraflardan birinin bundan ayrılması sözkonusu değil. Bu durumda Turmp eğer Beyaz Saray'da oturabilirse ancak dönemin sonuna doğru böyle bir yazı yazabilecek. Kyoto sürecince ABD Senatosu'nun daha Trump'tan önce çevre karşıtı tutumu dikkate alındığında bu anlamda küreselleşme karşıtı duruşunu vurgulamak gerekmektedir. Bu yönüyle Trump, aykırı başkan olarak görülse de önemli ölçüde ABD kurumlarının ve temsilcilerinin sesi durumundadır.

Belirtmek gerekir ki çevre kirliliğinin en büyük sorumlusu sanayi devrimini daha 19. Yüzyılda gerçekleştirebilmiş olan zengin, batılı ülkelerdir. Sanayi devriminin maliyeti olarak sadece kendi ülkeleri değil atmosfer, denizler ve karalar ile dünyanın birçok yeri yaşanmaz hale getirilmiştir. Günümüzde ağır (kömür, demir-çelik, kirletici) sanayi önemli ölçüde azgelişmiş ülkelere ve başta Çin olmak üzere yükselen güçlere kaymaktadır. Çevreye zarar veren üretim tesisleri yüzünden nefes alamaz hale gelmiş olan Çin'in Paris Anlaşması'na sahip çıkması önemli bir gelişmedir. Buna karşın ABD başkanının bu belgeden vazgeçmiş olması ülke çapında karbondioksit salınımını azaltıcı tedbirlere engel olamayacaktır. Nitekim birçok eyalet kendi yetkileri dahilinde Paris belgesinden bağımsız olarak karbondioksit salınımını azaltacak tedbirleri adım adım uygulamaya koymaktadır. Kamuoyunun bu alanda beklenen duyarlılığı göstermemiş olması, ABD açısından felaket anlamına gelmemektedir.

© International Regional Development Conference

Trump'ın dolayısıyla küresel güç olarak ABD'nin küreselleşme-bölgeselleşme karşıtı politikaları, küreselleşmeden en fazla çıkar sağladığı varsayılan bu ülke üzerinden, ekonomik entegrasyon politikalarında tereddütlere yol açmıştır. Bu bağlamda AB ve NAFTA'yı örnek alan bölgesel entegrasyon girişimlerinde kararsızlık veya duraklama gündeme gelmiştir.

TÜRKİYE, BÖLGESELLEŞME-KÜRESELLEŞME

Dünyanın hemen her bölgesinde bölgeselleşme yönündeki gelişmeler sözkonusu olduğu gibi Türkiye de jeopolitik konumundan da kaynaklanan fırsatlarla bu alanda önemli girişimlerde bulunmuştur. 1987'de AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve 1996'da Türkiye-AB Gümrük Birliği kurulmuştur. Bu şartlar altında, özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında gerek Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) teşebbüsünün gerekse Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT: ECO), İSEDAK ve D-8 ile ilgili kazanımlarının, Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli bir boyutu sözkonusudur. 2005'te AB ile tam üyelik müzakereleri başladığı halde 2017 itibariyle bu istikamette yerinde bir deyimle bir arpa boyu mesafe alınabilmiştir.

KEİ sözleşmelerinin birçok yerinde belirtildiği üzere, KEİ'nin AB'nin bir alternatifi olmayıp, bilakis Avrupa'nın ekonomik entegrasyonunun bir parçası olduğu düşünülmektedir. Üçüncü taraflarla ilgili örgütlenmeler konusunda EİT, İSEDAK ve D-8 oldukça esnektir. Bu durum dikkate alınınca, İSEDAK, KEİ, EİT, D-8 benzeri örgütlerle Türkiye'nin AB kapılarını başka kanallardan zorladığı izlenimi de verilmektedir. Bununla beraber, küreselleşen ilişkiler açısından bakıldığında, imzalanan belgeler ve gerçekleşen faaliyetler ışığında bu örgütler, taraf olmayan ülkeler aleyhine bir amaç taşımayan ve bu yönde bir delili olmayan bölgesel örgütleşmelerdendir (Yalçınkaya, 2008).

EİT'nın kuruluş aşamasındaki kurucu ülkelerden biri İran'dır. Türkiye'nin en eski komşularından olan İran'ın, Humeyni öncesinde ABD ile iyi ilişkileri dikkate alındığında dış politikada Türkiye ile ortak yönleri daha fazla idi. Ancak İran bu dönemde de enerji zengini olduğu halde Türkiye ile yakın ticari ilişkiler kurmaktan kaçınmış, doğalgazını Türkiye'ye satmaya yanaşmamış ve Türk ihraç ürünlerine ilgi göstermemiştir. 1980'ler ve 1990'larda olduğu gibi 2017 itibariyle de gerek nükleer teknoloji ve Ortadoğu politikaları gerekse iç ve dış politik tutumları sebebiyle Türkiye'nin müttefiki ABD'nin en önemli hasmı durumuna gelmiştir. Bununla beraber her iki ülkenin gerçekleri ve jeopolitik konumu, bu komşular arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinin iki ülke için de son derece yararlı ve zorunlu olduğunu göstermektedir. Diğer kurucu üye Pakistan genellikle dış politikada ABD ile işbirliğini tercih ettiği halde coğrafi uzaklık ve siyasi tercihler, ekonomik ilişkilerin yeterli düzeyde gelişmesini engellemiştir. Bağımsızlık sonrasında Türk cumhuriyetlerinin EİT'na tam üyeliği konusunda Türkiye'nin belirleyici rolü sözkonusu olmuştur. Bununla beraber İran'ın Türk dünyasının ortasında, Türk olmayan bir devlet olarak yer alması diğer nedenlerle birlikte, EİT'nın etkin bir uluslararası örgüt haline gelmesini engellemiştir. Benzer gerekçeler, KEİ için Yunanistan ve Ermenistan açısından sözkonusudur.

EİT'nın üye sayısının genişlediği 1992'de, üye ülkeler arasında yüzde 10 oranında bir tarife indirimi gerçekleşmiştir. Ancak bu indirim yasal vergi oranları üzerinden yapıldığından biçimsel kalmış ve sisteme reel bir katkısı olmamıştır. Özellikle Türkiye, İran ve Pakistan arasında planlanan gümrük vergisi indirimi hazırlıkları sürerken Türkiye-AB arasındaki ilişkiler, öngörülen sistemin oturmasını engellemiştir. Halbuki AB ile yapılan anlaşmalarda Türkiye-EİT ilişkilerinin korunacağına ilişkin hükümler vardır. Hemen belirtelim ki benzer düzenlemeler, İngiltere-İngiliz Milletler Topluluğu için olduğu gibi AB'nin diğer üyelerinin üçüncü taraflarla ilişkilerinde de sözkonusudur. Bu bağlamda Brexit sürecinde İngiltere'nin AB pazarını kaybetmesine karşın Commonwealth üyeleri ile ilişkilerini daha da geliştireceğinden avantajlı çıkacağı görüşü yaygınlık kazanmaktadır (Scotland, 2017).

Üç kıtanın bağlantı bölgeleri olan Kafkasya, Orta Doğu ve Balkanlar arasında bulunan Türkiye'nin komşularıyla ekonomik ve kültürel ilişkilerini ilerletmesi, sadece bir politik tercih değil aynı zamanda jeoekonomik bir zorunluluktur. Çünkü öncelikle komşularıyla ticari ilişkileri geliştirmek, coğrafi

yakınlıktan dolayı her iki taraf için refahı artırmak demektir. Küreselleşen dünyada yerini almak zorunda kalan Türkiye'nin öncelikle komşu ve bölge ülkeleriyle ekonomik entegrasyonun ilk aşamalarından Serbest Ticaret Bölgesini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu açıdan KEİ'nin başlıca niteliği ekonomik ve bölgesel bir örgüt olmasıdır. EİT, bölgesel olmakla birlikte Türk cumhuriyetlerinin de katıldığı hepsi Müslüman komşu ülkelerden oluşmaktadır. D-8 evrensel özelliğe sahip, nispeten gelişmiş Müslüman devletlerden oluşmuştur. İSEDAK da evrensel özelliğe sahip olup, aynı zamanda İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi Müslüman ülkelerden oluşmaktadır.

Türkiye, dört örgüt bünyesinde de ilgili ülkelerle ilişkilerini ekonomik, bilimsel, kültürel, teknolojik, çevre, tarım, ulaşım, iletişim gibi alanlarda geliştirmek istemektedir. 1980'ler ile 1990'larda şekillenen bu örgütler açısından kuruluş yılları, bir bakıma en canlı dönemleri olmuş, kurucu iktidarlardan sonraki ilişkiler, daha çok şekilsel veya törensel kalmış, beklenen düzeyde işlevsel aşamaya gelememiştir. Bu zeminlerde zaman zaman güvenlik konusunda ifadeler yer aldığı halde askeri ve siyasi işbirliği pek sözkonusu olmamıştır.

Klasik ittifak gerekçelerinden hareketle, Türkiye'nin komşuları ve bölge ülkeleriyle ekonomik, kültürel, sosyal bakımdan kendisine yakın gördüğü ülkelerle her türlü işbirliğini geliştirmesi için birçok neden vardır. Öncelikle tek başına ekonomik kalkınmayı sağlayamamak, bir "ekonomik ittifak"ı gerektirmektedir. Bunun yanında, daha hızlı ve daha az maliyetle bu hedefe ulaşmak veya belirli bir sürede refah düzeyini yükseltmek için işbirliği zorunludur. Komşu veya dost ülkelerin hasım ittifaklara katılmalarını önlemek veya onları aynı zamanda kendi grubuna almak, kendi çıkarlarına aykırı muhtemel gelişmeleri önleyeceği hesaba katılır. Ancak, AB üyeliği yolundaki engellemelere karşı, özellikle 1990'larda verilen izlenim ile sadece "blöf" kabilinden bu örgütleri kenarda bulundurmak, bu yolda sonuç almaya yetmeyeceği gibi, Türkiye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanan ekonomik avantajlarını kullanamaması sonucunu doğurur. Belirtmek gerekir ki bu gerçekler 2017 itibariyle Şanghay İşbirliği Örgütü ile ilişkilerde de geçerlidir. İmzalanan sözleşmelerin hayata geçirilmesi yolundaki siyasi ve bürokratik engellerin öncelikle ortadan kaldırılması, ekonomik yetersizliklerin ise siyasi irade ile telafi edilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Küreselleşme, Uluslararası Politik Ekonomi açısından 21. Yüzyıl ilk çeyreğini tanımlayan en önemli kavramlardandır. Bu süreçte ulusal sınırların etkinliği azalarak mal, hizmet ve diğer ticari ürünler sınır engeline takılmadan başka ülkelere ulaşabilmiştir. Uluslararası ticaretin artması, refah düzeyinin yükselmesi demek olan bu gelişme ne yazık ki ancak üretebilen, pazarlayacak ürünü olan, dolayısıyla sanayi devrimini gerçekleştirmiş, önemli ölçüde geçen yüzyılların sömürgeci ülkeleri açısından avantajlı olmuştur. Yerel veya geleneksel üretim tarzı ile sanayileşme arasında bocalayan, uluslararası piyasalarda rekabet edecek düzeye ulaşamayan ülkeler açısından mevcut yetersiz üretim sisteminin de yok olması sonucunun doğurmuş, dolayısıyla daha fazla işsizlik, daha fazla yoksulluk anlamına gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler küreselleşen uluslararası ekonominin gereklerine adapte olmaya çalışırken aynı zamanda küreselleşmenin ilk aşaması olan bölgesel örgütleri geliştirmeyi, komşu ve bölge ülkeleri arasında daha ileri ekonomik entegrasyonu sağlamayı hedeflemektedir. Küreselleşen dünyanın en büyük ekonomisi, dolayısıyla küreselleşmeden en fazla yarar sağlayan ülke olarak ABD'nin 2017 itibarıyla başkanı olan Trump'ın bu sürece karşı söylem ve politikaları, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından tereddütlere yol açmıştır. Bu bağlamda ABD, başta NAFTA olmak üzere bölgesel ve küresel ilişkilerini sorgularken Türkiye'nin bu alanda daha ileri adımlar atmasının ne derece yararlı olacağı bu tebliğin temel sorunu durumundadır.

Hemen her sektörde dünyanın en büyük ekonomisi, aynı zamanda askeri ve siyasal gücü durumundaki ABD, 20. Yüzyılda evrilen uluslararası sistemin ve kendi jeopolitik imkânlarının da fırsata çevrilmesi ile aynı zamanda refah devleti olma özelliğini sürdürmektedir. Yükselen ekonomiler veya diğer küresel güçler olarak Çin, Hindistan, Rusya gibi ülkelerin aksine insan hakları, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık politikaları aynı zamanda yatırım, üretim maliyetini artırmıştır. Yeni yatırımlar, bu bakımdan daha

© International Regional Development Conference

avantajlı olduğu ülkelere gittiği gibi birçok alanda mevcut sektörler üretimi durdurmuştur. Yıllarca kaliteli üretim ve avantajlı pazarlama ile gelişen ve büyüyen ekonomi, küreselleşen dünyada ürünlerine yeni pazarlar bulmada zorlanmamıştı. Ancak diğer ülkelerin de küreselleşme avantajlarını kullanmaları ile örneğin istihdam sorunu gündeme gelmiş, bu sorunun suçlusu olarak küresel ilişkiler gösterilmiş, son başkanlık seçimlerinde de kamuoyu buna önemli ölçüde ikna edilmiştir.

Belirtmek gerekir ki eski sömürgeci ülkeler bugünkü zenginliklerini önemli ölçüde diğer ülkeleri sömürerek elde etmişlerdir. Bu zenginliği korumak dahi sömürü düzenini sürekli kılmak, bu bağlamda böl-yönet ilkesi gereği hedef ülke ve bölgelerde çatışmaları destekleyerek yükselen güçlerin ve gelişen bölgelerin önünü kapamak gereği duyulmuştur. ABD açısından sorulması gereken soru, mevcut zenginliğin nasıl korunup ilerletileceğinden çok bunun diğer ülke halklarına maliyetinin ne olduğu, kısaca sömürü düzeninin sonsuza kadar sürdürülüp sürdürülemeyeceğidir. Küreselleşme ile birlikte ilerleyen iletişim çağında sömürü düzenini sürdürmenin mümkün olmadığı, ezilen toplumların bir şekilde ezenlerin başına "bela" olduğu, hedef ülkeleri karıştırmak üzere kurulan terör örgütlerinin bir bakıma bumerang etkisiyle kendi hâmileri ve destekçilerini vurduğu gittikçe daha belirginleşmektedir. Başkalarının ezilmesi pahasına zenginleşen ülkelerin bir şekilde bunun muhasebesini yaparak uluslararası sosyal adaletin kurulmasının, aynı zamanda kendi güvenlik ve refahlarını belirli bir seviyede tutmanın gereği olduğu yaygın bir şekilde dillendirilmektedir. Bu anlamda, eski sömürgecilere kaynak aktarmanın bir an önce durdurularak uluslararası sistemin barışçıl vasfını korumak üzere bir şekilde eski sömürgelere borcunu ödeme dönemine geçilmesi, çare olarak görülmektedir.

Başta Türkiye olmak üzere gelişmekte olan veya yükselen güçler ise dış ticaretlerini geliştirme aracı olarak küresel ve bölgesel örgütleri kurma, mevcutlara katılma, ilişkileri ilerletme politikalarını sürdürmelidir. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler, özellikle eski sömürgeci ülkelerin sömürü aracı olarak küresel ilişkileri kullanma hatasına düşmemelidir. Bu bağlamda, sözkonusu örgütlerle ilişkiler ilerletilirken kendi ekonomik sektörlerinin bundan belirli bir avantaj sağlaması veya en az zararla bu sürece adapte olması yönünde tedbirler alınmalıdır. Türkiye, AB ile ilişkilerin egemen eşitlik, karşılıklı çıkar ve güven temelli olarak yürütürken bir kısmının kuruluşunda öncü olduğu EİT, KEİ, D-8 ve İİT bünyesindeki kuruluşlar üzerinden daha ileri entegrasyonların, bütün tarafların çıkarına olacak şekilde gelişmesini sağlamalıdır. Sonuç olarak, Trump'ın küreselleşme karşıtı söylem ve politikaları, Türkiye'nin öncelikle bölgesel örgütler üzerinden komşularıyla ilişkilerini geliştirmesinde tereddüde yol açmamalıdır.

KAYNAKLAR

ARI, Tayyar (1997). Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika, 2. Baskı, İstanbul, Alfa.

ASCHWANDEN, Christie (2015). "A Lesson from Kyoto's Failure: Don't Let Congress Touch A Climate Deal, https://fivethirtyeight.com/features/a-lesson-from-kyotos-failure-dont-let-congress-touch-a-climate-deal/ 01.08.2017

CANAN SOKULLU, Ebru Ş. (2015). "Siyasal Kültür", Karşılaştırmalı Siyaset, Der.: Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.101-121.

CANBOLAT, İbrahim S. (2004). Gelişmekte Olan Ülkeler: Küresel Politik ve Ekonomik Çıkar İlişkilerindeki Konumları, İstanbul, Aktüel.

DOĞAN, İlyas (2016). Devletler Hukuku, 3. Baskı, Ankara, Astana.

GALSTON, William A. vd. (2017). "Trump's Paris Agreement Withdrawal: What It Means and What Comes Next", 1 June 1017, https://www.brookings.edu/blog/planetpolicy/2017/06/01/trumps-paris-agreement-withdrawal-what-it-means-and-what-comes-next/ 04.08.2017

GÜNDÜZ, Aslan (2013). Milletlerarası Hukuk, 6. Baskı, İstanbul, Beta.

KARLUK, Rıdvan (2014). Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar, Yedinci Baskı, İstanbul, Beta.

© International Regional Development Conference

MCNABB, Tedd, (2017) https://www.quora.com/How-will-Trumps-new-tax-on-Canadian-timber-help-or-hurt-USA-citizens, 01.08.2017

O'GRADY, Sean (2017). "By Scrapping TPP and TTIP, Trump has Boosted American Jobs in the Short Term and Destroyed Them in the Long Term", Independent, 24 January 2017, http://www.independent.co.uk/voices/donald-trump-trade-deals-tpp-ttip-american-business-workers-boost-short-term-destroy-long-term-a7543706.html 04.08.2017

REÇBER, Kamuran (2102). Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri, Bursa, Dora.

SCOTLAND, Patricia, (2017), "Drive to Replace UK-EU Trade Links with Closer Ties to Commonwealth, 10.03.2017, https://www.theguardian.com/global-development/2017/mar/10/drive-to-replace-eu-trade-links-with-closer-ties-to-commonwealth-economies 02.08.2017

YALÇINKAYA, Alaeddin (2017). "Trump'ın Zor Günleri ve Çevre Konusu", http://www.turkishnews.com/tr/content/2017/06/28/trumpin-zor-gunleri-ve-cevre-konusu/ 26.07.2017

YALÇINKAYA, Alaeddin (2008). "Bölgesel Örgütlerle İlişkiler: KEİ, ECO, D-8, İKÖ-İSEDAK", Türk Dış Politikası, ed.: Haydar Çakmak, Ankara, Barış Platin.

© International Regional Development Conference

A Research on Examining Regional Development Agencies' Corporate Identity Components

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kurumsal Kimlik Bileşenlerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma

Ayşe GÜL SAVAŞKAN[1], *Serhat HARMAN*[2], *Ömer ÇOBAN*[3]

Abstract – Corporate identity is a combination of characteristics differs the organization from other organizations and provides many benefits to the organization. At the beginning of these benefits is to have a positive image at the head of the stakeholders, creating a strong corporate reputation as well as increased employee motivation and commitment. The purpose of this study is to determine the corporate identity practices of the development agencies operating in Turkey. Thus, it is aimed to provide suggestions on corporate identity practices of development agencies and contribute to the literature since there is no work on this field. In line with this goal, a web site based document analysis was held by examining institutional web pages of 26 development agencies operating in Turkey. The findings show that development agencies are experienced in the practice of corporate identity, but there are some shortcomings. 15 development agencies have corporate identity toolkits on their websites. When examining these corporate identity toolkits, it is clear that agencies concentrated to the visual identity dimension. Nearly all of the agencies declared their vision and missions on their websites, but 7 of agencies did not declared their corporate values in their websites. The most observed corporate values are; transparency, participation, reliability, innovation, impartiality, solution orientation sustainability. All of the agencies have a logo/emblem Colors predominantly used in logos are; blue, green, orange and red. In the study, it was determined that only 6 of the 26 development agencies had an institutional slogan. Agencies were found to have at least two institutional social media accounts. Within the scope of the study, it is understood that the entire agencies are provided to news and announcements sections on their websites and in addition, there are electronic newsletters of 18 agencies. All of the agencies publish their activity reports on their websites. The paper ends with suggestions for development agencies in terms of corporate identity practices and for researchers working on development agencies.

Keywords – Development Agencies, Corporate Identity, Corporate Communication, Components of Corporate Identity

Özet – Kurumsal kimlik, bir kurumu diğer kurumlardan özellikler bütünüdür ve kuruma birçok hususta yarar sağlamaktadır. Bu yararların başında, paydaşların başında olumlu bir imaja sahip olmak, artan çalışan motivasyonu ve bağlılığının yanı sıra, güçlü bir kurumsal itibara sahip olmak gelmektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki kalkınma ajanslarının kurumsal kimlik uygulamalarını belirlenmesidir. Böylelikle, kalkınma ajanslarına kurumsal kimlik uygulamaları konusunda öneriler getirilmesi ve bu alanda herhangi bir çalışma bulunmadığından ulusal alan yazına katkı sağması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda Türkiye'de faaliyet gösteren 26 kalkınma ajansının kurumsal internet sayfalarına dayalı bir doküman incelemesi yapılmıştır. Elde edilen bulgular kalkınma ajansların kurumsal kimlik uygulamaları konusunda tecrübeli olduklarını ancak, birtakım eksikleri bulunduğunu işaret etmektedir. 26 kalkınma ajansından 15'inin kurumsal kimlik kılavuzu bulunmaktadır. Kurumsal kimlik kavuzları incelendiğinde, daha çok kurumsal kimliğin görsel yönüne ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Ajansların büyük çoğunluğu, kurumsal internet sayfalarında, misyon ve vizyon ifadelerine yer verirlerken, 7 ajans, internet sayfalarında kurumsal değerlerine yer vermemişlerdir. Ajanlarda en çok gözlemlenen kurumsal değerler; şeffaflık, katılımcılık, güvenilirlik, yenilikçilik, tarafsızlık, çözüm odaklılık sürdürülebilirliktir. Ajansların, tamamının bir logosu/amblemi bulunmaktadır. Logolarda ağırlıklı olarak kullanılan renkler; mavi, yeşil, turuncu ve kırmızıdır. Çalışmada, 26 kalkınma ajansından yalnızca 6'sının kurumsal bir sloganlarının olduğu tespit edilmiştir. Ajansların, tamamının en az iki kurumsal sosyal medya hesabının bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ajansların kurumsal internet sitelerinin tamamında haber ve duyurulara verildiği, buna ek olarak, 18 ajansta elektronik bülten yayınlandığı anlaşılmaktadır. Ajansların tamamı, internet sayfalarında faaliyet raporlarını yayınlamaktadırlar. Ajansların 23'ünde basında ajansla ilgili haberlerin sunulduğu "Basında Ajansımız" bölümünün bulunduğu da tespit edilmiştir. Çalışma, kalkınma ajansları ve kalkınma ajanslarına yönelik çalışma yapan araştırmacılara yönelik öneriler ile son bulmaktadır.

[1] Msc, MEB, Batman, Turkey, aysegulsavaskan@hotmail.com
[2] Assoc. Prof. Batman University, harmanserhat@gmail.com
[3] Asst. Prof. Dr. Batman University, ocoban17@gmail.com

© International Regional Development Conference

Anahtar Kelimeler – Kalkınma Ajansları, Kurumsal Kimlik, Kurumsal İletişim, Kurumsal Kimlik Bileşenleri

GİRİŞ

Bir ülkede kalkınmanın sağlanması, o ülkede gerek yaşam kalitesinin arttırılması gerekse de ekonomik gelişmeye ulaşılması açısından oldukça önemlidir. Ancak, çoğu zaman kalkınmanın sağlanması pek olanaklı olmamakta, bölgelerarası dengesizlikler ortaya çıkmakta ve kalkınma hedefine ulaşma konusunda sıkıntılar olabilmektedir. Bölgesel kalkınma ajansları, bölgesel kalkınmanın sağlanması ve bölgelerarası dengesiz kalkınma ile mücadele etmede etkili araçlardan biridir. Dünyada ve Avrupa'da özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dengeli bir bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla yaygınlaşmaya başlamıştır. Ülkemizde de Avrupa Birliği müktesebatı kapsamında, 2006 yılında kanun ile bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur. Ülkemizde kanunla kurulan 26 adet kalkınma ajansı bulunmaktadır.

Kurumsal kimlik, kurumların kendilerini paydaşların nezdinde ifade eden ve onları diğer kurumlardan ayıran kuruma özgü özelliklerin bütünü olarak ifade edilebilir. Kendilerini diğer kurumlardan farklılaştıran kurumlar, hedef kitlelerin zihninde olumlu bir imaja sahip olabilmektedir. Buna ek olarak, köklü bir kurumsal kimliğe sahip kurumların çalışanların örgütsel bağlılıkları daha yüksek olabilecektir. Kurumsal kimliğin, kurumun iletişim çabalarında bütünlük sağlanması, rakiplere kıyasla etkin bir konumlandırmaya olanak sunması, finansal kredi olanaklarına ulaşmayı kolaylaştırma ve hedef kitlelerde farkındalığı artırma gibi faydaları da bulunmaktadır.

Kurumsal kimlik, her ne kadar özel sektör işletmeleri için gerekli olan bir kavram olarak kabul edilse de ülkemizde kanunla kurulmuş olan kamu kurumu niteliğindeki kalkınma ajanslarının da kurumsal kimlik inşa etmeleri gerekmektedir. Kalkınma ajanslarında inşa edilen kurumsal kimlik, ajansların paydaşları nezdinde olumlu bir kurumsal imaja sahip olunmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, kalkınma ajanslarında kurumsal kimlik çabalarının oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren kalkınma ajanslarının kurumsal kimlik bileşenleri incelenmiştir. Bu kapsamda, kalkınma ajanslarının kurumsal internet sayfalarına dayalı bir doküman incelemesi yapılmıştır. Yapılan doküman analizi sonucunda elde edilen verilerin analizinde, betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır.

Çalışmada ilk olarak, kalkınma ajanslarına değinilmiştir. Daha sonra ise, kurumsal kimlik kavramı irdelenmiştir. Bunu kalkınma ajanslarını üzerinde yapılan araştırmanın yönteminin açıklanması ve araştırmanın bulgularının sunulması takip etmektedir. Bildiri, sonuç ve öneriler başlığı ile son bulmaktadır.

GENEL HATLARI İLE KALKINMA AJANSLARI

Kalkınma kavramı değişik şekillerde tanımlanabilmektedir. Örneğin, Karaduman (1992, 16) kalkınmayı "kişi başına düşen milli gelirin reel, devamlı ve dengeli olarak artması" şeklinde tanımlamıştır. Kalkınmayı sadece ekonomik açıdan ele alıp, üretim ve kişi başına düşen gelirin arttırılması olarak değerlendirmek yeterli olmayabilir. Kalkınma, azgelişmiş bir toplumda ekonomik yapının yanı sıra sosyal ve kültürel yapıların da değişimi ve yenilenmesini ifade etmektedir (Han ve Kaya, 2008: aktaran Aydemir ve Karakoyun: 2011, 10). Dolayısıyla, kalkınmayı, üretim ve fert başına düşen milli gelirin attırılmasının yanında ekonomik, sosyal ve kültürel yapının değişimi ve yenilenmesi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır (Türk: 1970, 55, aktaran Cankorkmaz: 2011, 116). Bölgeler arasında gelişmişlik farkına etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler coğrafi, sosyal ve ekonomik özellikte olabilir. Faktörler, aynı zamanda bölgeler arasında farklı düzeylerde oluşarak bölgesel dengesizliklere yol açmaktadır. Bölgelerarası dengesizlikler, gelişmekte olan bir ülke için büyük bir sorunlar oluşturmaktadır. Bu sorunun üstesinden gelinmesi için bir dizi önlem alınmalıdır. Alınan önlemlerin başında bölgesel kalkınma politikaları geliştirilmesi gelmektedir. Bu noktada bölgesel kalkınma

© International Regional Development Conference

politikasının üç ana amacı bulunmaktadır. Bunlar; büyüme, istikrar ve dengeleme ve eşitleme amaçlarıdır (Erkan: 1987; 4, aktaran: Denli: 2013, 40).

Bölgesel kalkınma ajansları son elli yıllık süreçte, özellikle Avrupa'daki ülkelerde yerel potansiyeli harekete geçirmek, belirli bir bölgenin ulusal, küresel ekonomik rekabette öncü olmasını sağlamak ve yerel bölgesel kalkınmada öncelikleri tespit etmek amacıyla oluşturulmuş kurumlardır (Ata: 2013, Göymen: 2010, 5). Bir başka tanımda, bölgesel kalkınma ajansları, "merkezi hükümet ve yerel yönetim ana yapısının dışında, çoğunlukla yumuşak politika araçlarını bütünleşmiş biçimde kullanarak yerel iktisadi kalkınmayı destekleyen, bölgesel temelde yerleşik, kamu tarafından finanse edilen kurumlar" şeklinde tanımlanmıştır (Halkier: 2006, 17, aktaran Aydemir ve Karakoyun: 2011, 3).

Ülkemizde Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'da kalkınma ajanları: "kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere oluşturulacak kuruluşlar" şeklinde tanımlanmaktadır (Resmi Gazete: 2016)

Bölgesel kalkınma ajanslarıyla ilgili yapılmış tanımlar, genellikle bu ajansların faaliyetleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Bölgesel kalkınma ajanslarının faaliyet alanlarını aşağıdaki şekilde gruplandırmak olanaklıdır (Uğuş: 2006, aktaran Saral: 2014, 33):

-İçsel kalkınmanın sağlanması,
-Yabancı yatırımcıların bölgeye çekilmesi,
-Bölgedeki yatırımcılara eğitim hizmetleri verilmesi,
-Bölgedeki girişimlere danışmanlık hizmetleri sunulması,
-Yerel ve bölgesel düzeydeki kamu kurum ve kuruluşlarına danışmanlık hizmeti verilmesi,
-Uluslararası tanıtıcı faaliyetleri yürütülmesi.

Bölgesel kalkınmanın esasında, belirli bir coğrafi alanı içinde faaliyet göstermek, bölgedeki yerel halkın ortak çıkarlarının gözetilmesi ve bu hedefle bölgenin kendine özgü kaynaklarının tetiklenmesi ve yatırım fırsatlarını iyileştirmek bulunmaktadır. Kalkınma ajansları, bölgesel kalkınmanın bu esasları çerçevesinde faaliyet göstermektedir.

Bölgesel kalkınma ajanslarına ilk örnek olarak, 1933'te Amerika'da kurulan "Tennese Valley Authority" gösterilebilir (Eryılmaz ve Tuncer: 2013, 167). Avrupa'da, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ekonomik bunalımda önemli bir sorun haline gelen bölgelerarası kalkınma farklılıklardan kaynaklanan problemler ile mücadele etmede, birçok ülke az gelişmiş bölgelerinde çeşitli kalkınma araçları ile kalkınmayı sağlamayı amaçlamışlardır. Bu noktada birçok bölgesel kalkınma politika aracı hayata geçirilmiştir. Kalkınma ajansları da zamanla bölgesel politika araçları içinde ana uygulama aracı olarak kabul edilmiş ve kısa bir süre içerisinde bütün Avrupa'ya yayılmıştır (Çelik: 2011, 25).

Türkiye'deki bölgesel kalkınma ajansları Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ile birlikte kurulmaya başlamıştır. Kalkınma Ajansları, 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesinde ve Türkiye'nin hazırladığı ulusal programda, orta vadedeki öncelikler arasındadır. NUTS sınıflandırması Düzey 2'ye göre ayrılan 26 istatistiki bölgede, 26 adet kalkınma ajansının kurulmasına ve AB bölgesel programların uygulandığı bölgelere öncelik verilmesi aracılığıyla birkaç bölgede pilot uygulamanın başlatılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla 2005 yılında kalkınma ajansları kanun tasarısı çıkarılmış ve 2006'da Kalkınma Ajansları Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının kurulmasına karar verilmiştir (Sarıöz: 2006, 181).

© International Regional Development Conference

KURUMSAL KİMLİK KAVRAMI

Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve gerek işletmelere gerekse de pazarlara ilişkin bilgiye ulaşmanın önceki dönemlere kıyasla daha kısa zaman alması ile piyasalarda birbirine benzer ürün sunan ve birbirine benzeyen işletmelerin yaygınlaşmaya başladığı söylenebilir. Böyle bir rekabet ortamında başarılı olan/olmak isteyen işletmeler, kendilerini diğerlerinden farklılaştıran işletmelerdir. Bu noktada kurumsal kimlik oldukça önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla, işletmeler kendilerini tanıtmak ve diğerlerinden ayırt edilebilmek amacı ile kendi kurumsal kimliklerini oluşturup, bu kimlikleri ile hatırlanır hale gelmek istemektedirler (Karsak: 2016, 51).

Kurumsal kimliği değişik şekillerde tanımlamak olanaklıdır. Karsak (2016:, 53), kurumsal kimliği bir işletmenin kendisini çalışanlarına, müşterilerine, sermaye sağlayanlarına ve halka tanıtmak için kullandığı yöntemlerin tümü şeklinde tanımlamıştır. Kurumsal kimlik, "bir kurumun hatırlanabilir karakteristik özelliklerinin ve onu diğerlerinden ayıran yeteneklerinin tasarlanması, yansıtılması, kurumun somut kişiliğinin ortaya konulması" şeklinde de tanımlanabilir. Bir başka tanımda ise, kurum kimliği kuruma ilişkin görsel öğelerin yanı sıra, kurumsal dizaynı, kurumsal iletişim, kurumsal davranış ve kurum felsefesini gibi unsurları kapsayan bir kavram olarak ifade edilmiştir (Okay: 2013, 26). Hepkon (2003) ise kurumsal kimliği, bir örgütün veya işletmenin kendisinin nasıl tanındığına ve insanların o örgütü nasıl tanımlanmasına ve anlatmasına izin verdiği anlamlar toplamı olarak tanımlamıştır.

Kurumsal kimliğin tarihsel gelişimi incelendiğinde, kimlik kavramının ve bir kimliğe sahip olmaya duyulan ihtiyacın oldukça eskilere gittiği söylenebilir. Şöyle ki, insanların sosyal bir yaşantı içinde bir arada yaşamaya başlamaları ile birlikte, kendilerini bir kimlik ile ifade etme ihtiyaçları ortaya çıkmıştır (Tuna ve Akbaş Tuna: 2007, 9, Okay: 2013, 1). Daha sonraları ise, şehir devletleri veya krallıklarda, o şehir devletini veya krallığı temsil etmek için kullanılan semboller, kimliğin ilk biçimleri olarak kabul edilebilir. Buna ek olarak, ordularda askerlerin, krallıklarda ise tebaanın bir arada tutulması ve aidiyetlerinin pekiştirilmesi için kullanılan armalar da kimliğin görsel öğelerinin tarihsel gelişimine örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, insan topluluklarında çeşitli törenlerde yapılan ritüeller ve görsel şekillerde kendini ifade ediş biçimleri, yine kimliğin tarihsel gelişim süreci içinde karşımıza çıkmaktadır (Tuna ve Akbaş Tuna: 2007, 11, Karsak: 2016, 53).

Çağdaş anlamda kurumsal kimliğin tarihsel gelişimi; geleneksel dönem, marka tekniği dönemi, dizayn dönemi ve stratejik dönem olmak üzere dört dönemde incelenebilir (Okay: 2013, 3). Kostamo (2013, 11) kurumsal kimliğe yönelik ilginin 1950'li yıllardan itibaren başladığını, ancak işletme düzeyinde bir yapı olarak 1970'li yıllarla birlikte ele alınmaya başladığını belirtmektedir.

Kurumsal kimliğin ülkemizdeki tarihsel gelişimi incelendiğinde, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi şeklinde iki periyotta ele almak mümkündür. Osmanlı döneminde, kurumsal kimliğin ticari alanda varlığından söz etmek pek olanaklı değildir (Tuna ve Akbaş Tuna: 2007, 12). 1856 yılında kurulan, Osmanlı Bankası ile 1863 yılında kurulan Ziraat Bankası, Osmanlı döneminden günümüze kadar devam etmiş olan kurumsal kimlik örnekleri olarak gösterilebilir (Tuna ve Akbaş Tuna: 2007, 12). Osmanlı döneminde, kurumsal kimliğin izleri daha çok askeri alanda kendini göstermiştir. Örneğin, askeri alanda, farklı askeri birliklerin farklı üniformaları bulunmaktaydı (Meral: 2011, 12). Buna ek olarak, Osmanlı'da birliklerin kendilerine özgü, bayrakları veya sancakları da bulunmaktaydı.
Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş ile birlikte, kurumsal kimlik oluşturulması yolunda yeni adımlar atılmaya başlanmıştır. Kredi imkânları sağlayacak ve ticareti geliştirecek ulusal bankaların olmaması büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Bu sebeple atılan ilk adımlardan biri Türkiye İş Bankası'nın stratejisinin oluşturulmasına karar verilmiştir. Hem siyasi hem de ekonomik amaçlı olarak atılan adımları destekleyen Emlak ve Eytam Bankası, Merkez Bankası gibi kurumların kurulması ve aynı zamanda Türkiye'de ulusal kimlik oluşturma amacını taşımaktaydı. Bu sebeple, bu dönemde

kurulan tüm bankaların başına "Türkiye", "Türkiye Cumhuriyeti" ya da "Milli" ifadeleri eklenmekteydi (Meral: 2011, 12).

1960'lı yıllarla birlikte Türkiye piyasasına giren yabancı firmalar, ülkemizdeki işletmeleri etkilemek suretiyle, yerli işletmeleri kurumsal kimliği kullanma noktasında etkilemişlerdir (Okay: 2013, 22). Yerli işletmeler, aile adlarından, dünyadaki geleneksel dönemde olduğu gibi, kurumsal kimlik geliştirmeye başlamışlardır. Buna örnek olarak, Sabancı ailesine ait olan "Sabancı", Koç ailesine ait olan "Koç" ve Eczacıbaşı ailesine ait olan "Eczacıbaşı" kuruluşları örnek olarak gösterilebilir (Meral: 2011, 12).

Kurumsal Kimliğin Bileşenleri

Kurumsal kimlik oldukça geniş bir yelpazeye yayılan bileşenden oluşmaktadır. Örneğin, logo, isim, iç ve dış mimari gibi görsel unsurlar, kurumun ortak inanç ve değerlerini ifade eden kurumsal felsefe ve kurumsal davranış, kurumun iç ve dış iletişim çabalarını kapsayan kurumsal iletişim gibi öğelerin tümü kurumsal kimliğin bileşenleri olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada kurumsal kimliğin bileşenleri; kurumsal felsefe, kurumsal davranış ve kurumsal dizayn şeklinde incelenmiştir.

Kurum felsefesi, bir kuruluşun, kendisi hakkındaki temel düşünceleridir (Okay: 2013, 97). Kuruluşun gelişmesi ve ortaya çıkışı için kuruluş yönetimi tarafından arzulanan ve çabalanan hedef düşüncelerini ve işletme temellerini kapsamaktadır (Okay: 2013). Bir kurum felsefesi iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki yazılı kurum felsefesi, ikincisi ise sözlü kurum felsefesidir. Yazılı kurum felsefesinde; yönetim ve temel davranışları yönlendirici bir biçimde, çalışma prensiplerini saptamış ve yazıya geçirilmiştir. Sözlü kurum felsefesinde ise; prensipler ve sözel olarak mevcuttur (Arslan: 2004, 19). Kurum felsefesi bir nevi kurum kimliğinin özünü oluşturmaktadır (Kaya: 2006, 30).

Kurumsal davranış, kurumun belli karar durumlarındaki tipik davranış biçim ve tepkileridir (Okay: 2013, 180). Kurumsal davranış, kuruluşun karşı karşıya kaldığı konularda nasıl davranması gerektiğine ilişkin temel değerleri içermektedir. Bu davranış biçimleri, kurum felsefesine dayanılarak gerçekleştirilir (Akyürek: 2005, 12). Kurumsal davranış, organizasyonundaki kişi ve grupların, nasıl ve neden o şekilde davrandıkları arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin kurulmasında kullanılan araçları ve bunların organizasyon yapısı arasındaki ilişkilerle ilgilidir (Okay: 2013, 180).

Kurumsal davranış, kurum kimliğinin en önemli ve etkili aracını oluşturmaktadır. Kurum kimliği, bir takım başka kimliklerin bir araya gelmesiyle oluşan bir kimliktir. Kurum kimliğini oluşturan kimliklerden biri de "davranış kimliği"dir. Davranış kimliği, kurum davranışını ifade eden; kurumun iç ve dış hedef kitlesi ile ilişkilerine yön veren davranış kalıplarıdır (Elden ve Yeygel: 2006, 106).

Kurumsal tasarım/dizayn, kurumsal kimliğin en önemli bileşenlerindendir. Kurumsal kimlik, kavramsal bir hususdur ve kurumsal kimliğin tasarım/dizayn ile vücut bulduğu söylenebilir. Kurumsal dizayn, bir kuruluşun görünümünün kurum kimliği hedefine uygun olarak, birbiriyle uyumlu olan tüm görülebilen unsurların hedeflenmiş biçimde oluşturulmasını ifade etmektedir (Okay: 2013, 109). Kurumsal dizayn görülebilen unsurları kapsadığı için kimi kaynaklarda (Köktürk, Yalçın ve Çobanoğlu: 2008, Karsak: 2016, 53) "görsel kimlik" olarak da adlandırılmaktadır. Kurum kültürünü açığa çıkaran ve bunun hedef kitleler ile iletişimini sağlayan kurumsal dizayndır (Meral: 2011, 34). Kurumsal dizayn, kuruluşun, binalarının, mağazalarının dış görünümünden, iç dekorasyonuna, logosundan, kullanılan tüm basılı evraklarına kadar geniş bir yelpaze içinde, yapılan işe uygun renkler kullanılarak dizayn edilmiş görüntüsüdür (Akyürek: 2005, 25, Meral: 2011, 34).

Kurumsal dizayn çeşitli işlevlere sahiptir. Elden ve Yeygel (2006, 120) bu işlevleri pratik fonksiyonu, estetik fonksiyon, sembolik fonksiyon ve sosyal fonksiyon şeklinde sıralamışlardır. Pratik fonksiyonda, objelerin uygulanma fonksiyonelliği, kullanım kolaylığı, yararlılığına vurgu yapılırken; estetik

fonksiyon, gözlemcilerin algılama sürecinde neden olduğu estetik hisleri ve sübjektif hisleri hoşlanmayla ilgilidir. Sembolik fonksiyon objenin ifade gücünü açıklarken; sosyal fonksiyon, işletmeye ilişkin objelerin sosyal yönü ile ilgilidir. Bir nevi, objelerin gözlemcilerin sosyal açıdan şekillendirmeleridir.

Kurumsal dizayn oluşturulurken dikkate alınması gereken bir dizi faktör bulunmaktadır. Bu faktörler; görsel uyum ve bütünlük, kişilik, konumlandırma şeklindedir (Elden ve Yeygel: 2006, 124). Buna ek olarak, kurumsal dizayn yönetiminde; tasarım sorumluluğuna tasarım tecrübesi, stratejik konumlama, tasarımın şirketin değer zinciri ile uyumu oldukça önemlidir (Elden ve Yeygel: 2006, 124).

ARAŞTIRMANIN AMACI

Kurum kimliği, bir örgütü diğer örgütlerden ayıran ve kurumun maddi ve manevi unsularını kapsayan kendini ifade ediş biçimi olarak kabul edilebilir. Kalkınma ajanları, dengeli bir bölgesel kalkınmayı sağlama hedefine ulaşmak için kanun ile kurulmuş kuruluşlardır. Kalkınma ajansları her ne kadar kamu kuruluşu niteliğinde olsalar da, dengeli bölgesel kalkınma amacına ulaşmak için faaliyet alanlarını kapsayan illerdeki dış paydaşlar ile iyi ilişkiler geliştirmek durumundadırlar. Buna ek olarak, ajansın başta çalışanları olmak üzere, diğer iç paydaşlarında da aidiyet hissini güçlendirmek için kurumsal kimlik geliştirmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla, kurumsal kimlik denildiğinde her ne kadar ticari işletmeler akla gelse de kurumsal kimlik, kalkınma ajansları gibi kamu kuruluşlarının da kendilerini diğer kuruluşlarından farklılaştırmaları için gereklidir.

Çalışmanın amacı, Türkiye'deki bölgesel kalkınma ajanslarının kurumsal kimlik bileşenlerinin incelenmesidir. Böylelikle, ülkemizdeki kalkınma ajanslarının kurumsal kimlik konusunda ne gibi uygulamalara sahip oldukları ortaya konulmuş olacaktır. Ajansların internet sayfalarından toplanacak verilerden hareketle, ajanslara kurumsal kimlik konusunda tespit edilen eksikleri hakkında öneriler getirilmesi hedeflenmiştir. Böylece, hem ajansların paydaşların zihinlerindeki konumlarını pekiştirmelerine hem de, gerek ulusal gerekse de uluslararası arenada kendilerini diğer kalkınma ajanslarından farklılaştırmalarına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma modeli, araştırma amacına uygun ve ekonomik olarak verilerin toplanması ve çözümlenebilmesi için gerekli koşulların düzenlenmesi işlemidir (Karasar: 2016, 108). Tarama modeli, geçmişte ya da o anda var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyen, tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar: 2016, 109). Tarama modelinde araştırmaya konu olan olguları, gözleme kaydetme, olaylar arasındaki ilişkileri tespit etme, kontrol edilen değişmez ilişkiler yönelik genellemelere varma amacı bulunmaktadır. Bu çalışma, araştırma modeli bakımından tarama niteliğindedir. Çalışmasının tarama modeli olarak kabul edilmesinin nedeni, Türkiye'deki kalkınma ajanslarının internet sayfaları üzerinden, bu ajansların kurumsal kimlik bileşenlerinin var olduğu şekliyle tanımlayıp, mevcut durum üzerinden bir dizi genellemeler yapılmasının amaçlanmasıdır.

Kurumsal kimlik, örgütün kendini iç ve dış tüm paydaşlara ifade ediş şekli olduğundan, kurumsal davranış, kurum iklimi, kurum felsefesi gibi kavramlardan, kurumun görsel kimlik öğelerine kadar birçok unsuru kapsamaktadır. Bu araştırmada çalışmasında, internet üzerinden verilerin ulaşılabilirliği bakımından, kurum felsefesinin bileşenlerinden olan; ajansların vizyonları, misyonları ve temel kurumsal değerleri incelenmiştir. Buna ek olarak, kurumsal felsefenin yanı sıra, araştırma kalkınma ajanslarının görsel kimlik bileşenlerinin incelenmesini de kapsamaktadır.

© International Regional Development Conference

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de faaliyet gösteren kalkınma ajansları oluşturmaktadır. Kalkınma Bakanlığı'nın verilerine göre 2017 yılı itibariyle, Türkiye'de 26 adet kalkınma ajansı bulunmaktadır. Çalışmada 26 kalkınma ajansının tamamının internet sayfaları incelendiğinden, çalışmada tam sayım yapılmıştır. Çalışma evreni olarak kalkınma ajanslarının seçilmesinin en temel nedeni, kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınmanın sağlanmasında kullanılan araçların başında gelmeleri ve kalkınma ajanslarında kurumsal kimlik uygulamaları konusunda herhangi bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır.

Dokümanlar, halka açık, toplantı tutanakları ve gazeteler, özel dokümanlar, günlükler hatıra defterleri veya mektuplar olabilmektedir (Creswell: 2016, 191). Dokümanlar sesli ve görsel materyallerden de oluşabilmektedir. Örneğin Creswell (2016) nitel veri kaynaklarının son kategorisi olarak; sesli ve görsel materyalleri göstermektedir. Bu sesli ve görsel materyaller; sesin herhangi bir biçimi, sosyal medya metni, kısa mesaj, e-mail, internet sayfaları, videoteyp, sanat nesnesi ve fotoğrafları kapsayabilmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2016, 225-226) internette bulunan dokümanların da nitel veri kaynakları arasında kullanılabileceğini belirtmektedirler. Yazarlar, internet üzerinden erişilebilecek dokümanlara örnek olarak; internet sayfaları, bloglar, haberleşme grupları ve forumlarında önemli internet tabanlı dokümanlar olduğunu belirtmektedirler.

Araştırma kapsamında Türkiye'deki kalkınma ajansları üzerine bir doküman analizi gerçekleştirilmiştir. Bu doküman analizi, kalkınma ajanslarının kurumsal internet sayfaları aracılığı ile yapılmıştır. Çalışmanın kapsamı kalkınma ajanslarında kurumsal kimlik bileşenleri olduğundan, kalkınma ajansların kurumsal internet sayfalarında yer alan kurumsal kimlik bileşenlerine ilişkin unsurlar incelenmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren 26 kalkınma ajansının kurumsal internet sayfaları; 15 Mart 2017-15 Nisan 2017 tarihleri arasında ziyaret edilmiştir. Araştırmada kalkınma ajanslarının kurumsal kimlik bileşenlerine ilişkin toplanan nitel içerikli verilere, betimsel analiz ve içerik analizi uygulanmıştır. Betimsel analiz ve içerik analizinin ardından, elde edilen veriler tablolaştırılmış ve aynı zamanda yorumlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Kalkınma Ajanslarının Vizyon ve Misyon İfadelerini İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında, kalkınma ajanslarının kurumsal internet sayfalarındaki vizyon ve misyon ifadeleri incelenmiştir. Buna göre, 26 kalkınma ajansının 25'inin internet sayfasında vizyon ifadelerine yer verdikleri tespit edilmiştir. Çukurova Kalkınma Ajansının (ÇKA) kurumsal internet sayfasında vizyon ifadesi bulunmamaktadır. Ajansların vizyon ifadeleri incelendiğinde, vizyonların bir kısmında, ajansa odaklanıldığı ve ajansa yönelik ifadelerin olduğu; bir diğer kısmında ise, vizyonların bölgeye yönelik olduğu ve bölgeye vurgu yapıldığı söylenebilir. Vizyonlarını ifade eden kalkınma ajanslarından 20'sinin vizyonu, ajans odaklı iken; 5 ajansın vizyonu ise bölge odaklıdır. Vizyonu bölge odaklı olan ajanslar, Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA), Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA), Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA), Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA) ve Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA)'dır. Ayrıca, kalkınma ajanslarının vizyonlarında, sık sık tekrar eden bazı temalar da bulunmaktadır. Bu temalar, aşağıda kısaca özetlenmiştir.

-*Yerel/Bölgesel kalkınma*
Kalkınma ajansları yerel/bölgesel kalkınmanın sağlanmasındaki en önemli araçlardan biridir. Bu durumun kalkınma ajanslarının vizyon ifadelerine de yansıdığı söylenebilir. Örneğin; Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA) Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA), Mevlana Kalkınma Ajanslarında (MEVKA) yerel/bölgesel kalkınma vurgusu bulunmaktadır.

- *Sürdürülebilirlik*
Yaşam kalitesinin arttırılması ve sahip olunan kaynakların gelecek kuşaklarda aktarılabilmesi bakımından sürdürülebilirlik oldukça önemlidir. Bu nedenle, sürdürülebilirlik kavramına birçok

kalkınma ajansının vizyonunda vurgu yapılmıştır. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansının (BAKA) vizyonunda ve Güney Marmara Kalkınma Ajansının (GMKA) vizyonunda "sürdürülebilirliğe" vurgu yapılmıştır.

- *Yenilikçilik*

Rekabetçiliğin arttırılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasında, yenilikçilik önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, DİKA, İpek Yolu Kalkınma Ajansı (İKA), Doğu Marmara Kalkınma Ajansılarının (MARKA) vizyonlarında yenilikçiliğe vurgu vardır.

- *Öncülük*

Kalkınma ajansları bölgesel kalkınmaya öncülük etme vizyonu edinmektedirler. Araştırma kapsamında incelenen kalkınma ajanslarından 13'ünün vizyon ifadesinde öncülük/öncü olma ifadeleri geçmektedir.

- *Kültürel Miras*

Belirli bir yöreye özgü kültürel miras, o yörenin kimliğini oluşturan en önemli unsurlardan biridir. AHİKA, Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAĞ) ve DİKA vizyonlarında kültürel mirasa vurgu yapılmaktadır.

- *Doğal Çevre/Doğal Kaynak*

Kalkınma ajanslarının faaliyet gösterdikleri bölgenin sahip olduğu doğal kaynakların korunması oldukça önemlidir. Bu nedenle, kalkınma ajanslarının vizyonlarında doğal kaynaklara ilişkin ifadeler bulunmaktadır. Örneğin, Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansının (DOĞAKA) vizyonu "Ekonomik, sosyal ve demokratik birikimi geliştirerek; doğal ve kültürel çevreyi koruyarak; tarım, teknoloji, ticaret, taşımacılık, turizm alanlarında Türkiye'nin ve Ortadoğu'nun lider bölgesi olmak" şeklinde kurgulanmış ve doğal çevre ve kaynaklara vurgu yapılmıştır.

- *Sosyal/Beşeri Kaynaklar*

Günümüzün modern ekonomik büyüme çalışmaları uzun dönemli sürdürülebilir kalkınmanın beşeri sermayeyi arttırmakla mümkün olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, sosyal/beşeri kaynaklar da ajansların vizyonlarında yer bulabilmektedir. Örneğin, İPK, AHİKA, DAKA ve DİKA'nın vizyonlarında sosyal ve beşeri kaynaklara vurgu yapıldığı görülmektedir.

- *Rekabetçilik*

Bölgesel kalkınmanın en önemli hedeflerinden biri, bölgenin rekabetçiliğin arttırılmasıdır. Bu nedenle, kalkınma ajanslarının vizyon ifadelerinde, rekabetçilik kavramına da yer verilmiştir. Örneğin, Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA): "Küresel rekabette yerel kalkınmanın öncü ajans olmayı" vizyon olarak belirlemiştir. DOKA ise, "Ekonomisi güçlü, yenilikçi ve rekabetçi, sosyal yönden gelişmiş ve bütünleşmiş, altyapısı tamamlanmış, sürdürülebilir çevre ve yüksek yaşam kalitesine sahip bir Doğu Karadeniz Bölgesi" vizyonunu benimsemiştir.

- *Ulusal ve Uluslararası Saygınlık/Tanınırlık*

Bölgesel kalkınma, bölgeye yanında, ulusal/uluslararası saygınlığı da getirmektedir. Dolayısıyla, kalkınma ajanslarının vizyonlarında bu hususa da yer vermişlerdir. BEBKA, GMKA'nın vizyonlarında, saygınlık ve tanınırlığa vurgu yapılmıştır.

- *İş birliği ve Katılımcılık*

Bölgesel kalkınmanın sağlanması için bölgedeki paydaşlar arasında işbirliği ve katılımcılık da önemlidir. İşbirliği kavramına KARACADAĞ ve Orta Anadolu Kalkınma Ajansı'nın (ORAN) vizyon ifadelerin vurgu yapıldığı görülmektedir.

© International Regional Development Conference

Çalışmada kalkınma ajanslarının misyonları da incelenmiştir. Buna göre, 26 kalkınma ajansından 23'ünün misyon ifadesi bulunmaktadır. Misyon ifadesi bulunmayan kalkınma ajansları; AHİKA, ÇKA, MEVKA'dır. Misyon ifadelerinde bazı ana temalar ön plana çıkmaktadır. Bunlar aşağıda sunulmuştur.

- *Sürdürülebilir Kalkınma*

Kalkınma ajanslarının vizyon ifadelerinde olduğu gibi, misyon ifadelerinde de kalkınmaya ve sürdürülebilirliğe vurgu yapılmıştır. Örneğin, ANKARAKA, BAKA, BEBKA, DOKA, MARKA, Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), İZKA, GMKA, KARACADAĞ, Zafer Kalkınma Ajansı (ZAFER), KUDAKA, KUZKA'nın misyonlarında sürdürülebilir kalkınmaya vurgu yapılmaktadır.

- *Bölgesel Kaynakların Etkin/Verimli Kullanımı*

Bölgesel kaynakların etkin ve verimli kullanımı, bölgesel kalkınmanın sağlanması bakımından da oldukça önemlidir. Bu nedenle, ajansların misyonlarında bölgesel kaynakların etkin ve verimli kullanımına vurgu yapılmıştır. DİKA, GEKA, İPK, KARACADAĞ ZAFER, OKA'nın misyonlarında bölgesel kaynakların etkin/verimli kullanımına vurgu yapılmıştır.

- *Yenilikçilik ve İnovasyon*

Yenilikçilik ve kalkınma ajanslarının ajansların misyon ifadelerinde yer alan bir kavramdır. Örneğin, İPK, KUDAKA, ZAFER ve DOĞAKA'nın misyonlarında yenilikçiliğe vurgu yapılmıştır.

- *Katılımcılık*

Bölgedeki paydaşların katılımının sağlandığı bir kalkınma süreci oldukça önemlidir. Bu nedenle, katılımcılık kalkınma ajanslarının misyonlarında sık sık karşımıza çıkmaktadır. BAKA, DAKA, DİKA, İZKA, Karacadağ Kalkınma Ajansı, İSTKA ve SERKA'nın misyonlarında katılımcılığa vurgu yapılmıştır.

- *Liderlik/Öncülük Etme/Yönlendirici Olma*

Ajanslar, faaliyet alanlarına giren bölgelerde, kalkınmaya öncülük etmektedirler. Bu nedenle, ajanslar misyonlarında bölgenin kalkınmasına liderlik/öncülük etmeyi/yönlendirici olmayı da dahil etmişlerdir. Örneğin, ORAN, DİKA, MARKA ve BEBKA'nın misyonlarında yönlendirici olma hususunu vurgulamışlardır.

- *İşbirliği ve Koordinasyon*

Bölgedeki paydaşlar arasında koordinasyonun sağlanması da kalkınma ajanslarının önemli işlevlerinden biridir. ANKARAKA, BEBKA, İPK, ORAN, MARKA, DİKA, DOKA, KARACADAĞ, Zafer Kalkınma Ajansı, TRAKYAKA, BAKA'nın misyonlarında işbirliği ve koordinasyona yer verilmiştir.

Kalkınma Ajanslarının Değerlerine ve Sloganlarına İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında kalkınma ajanslarının değerleri de incelenmiştir. 26 kalkınma ajansının, 7'sinin kurumsal internet sayfasında ajansın değerlerine yer verilmemiştir. Bu ajanslar; BEBKA, ÇKA, DAKA, DOKA, KUZKA, ORAN, TRAKYAKA'dır. Tablo 1'de kalkınma ajanslarının değerlerinin dağılımı sunulmuştur. Buna göre kalkınma ajanslarının kurumsal internet sayfalarında, birbirinden farklı 40 değer ifade edilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde en çok tekrar eden değerler; şeffaflık, katılımcılık, güvenilirlik, yenilikçilik, tarafsızlık, çevresel ve toplumsal duyarlılık çözüm odaklılık, sürdürülebilirlik, erişilebilirlik, verimlilik, bilimsellik, ve insan odaklılık şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 1. Kalkınma Ajanslarının Değerlerinin Dağılımı (N: 19)

Değerler/İlkeler	Frekans	Değerler/İlkeler	Frekans

Şeffaflık	21	Girişimcilik	2
Katılımcılık	14	Kamu Yararını Gözetmek	2
Güvenilirlik	13	Kültürel ve Çevresel Değerlere Duyarlılık	2
Yenilikçilik	13	Güvenilirlik	1
Tarafsızlık	15	Bölgesel değerlere saygı	1
Çözüm Odaklılık	10	Sürekli Gelişim	1
Sürdürülebilirlik	8	Sosyal paydaşlık ve sosyal içerme	1
Çevresel ve Toplumsal Duyarlılık	8	Akılcılık	1
Erişilebilirlik	7	Çevrecilik	1
Verimlilik	7	Dayanışma	1
Bilimsellik	6	Esneklik	
Sonuç Odaklılık	5	Hukukun Üstünlüğü	1
İnsan Odaklılık	4	İşbirliği, Dayanışma ve Paylaşma	1
Hesap verebilirlik	4	Koordinatör Olma	1
Öncülük	3	Mobilize ve Diyaloga Açık Olma	1
Etkinlik	6	Objektiflik ve Tarafsızlık	1
Tutarlılık	2	Ortaklık	1
Ulaşılabilirlik	2	Özgüveni Yüksek ve Takım Ruhuna Sahip Olma	1
Dinamizm	2	Pozitif Ayrımcılık	1
Gelişim Odaklılık	2	Saygınlık ve Güven	1

Araştırma kapsamında, kalkınma ajansların sloganları da incelenmiştir ve sloganlar 2 sunulmuştur. Buna göre, 26 kalkınma ajansından yalnızca 6'sının sloganı bulunmaktadır. AHİKA ve FKA'nın sloganlarında "gelecek" kavramına vurgu yapılmıştır. Öte yandan, Serhat Kalkınma Ajansı ve GMKA'nın sloganlarında "destek olma" kavramı vurgulanmıştır. 20 Kalkınma ajansının sloganının bulunmamasının kurumsal kimlik bakımından eksiklik olduğunu söylemek olanaklıdır.

Tablo 2. Kalkınma Ajanslarının Sloganları

Kalkınma Ajansı	**Slogan**
AHİKA	Geleceğe Yön Verir
FKA	Fırat'ın gücüyle Geleceğe
GMKA	Bölgenin destek noktası
İZKA	Bilgi tasarım ve yenilik üreten Akdeniz'in çekim merkezi İzmir
MEVKA	Ulusal kalkınmanın yerel öncüsü
SERKA	Biz buradayız

Görsel bileşenler kurumsal kimliğin en önemli parçalarından biridir. Araştırma kapsamında kurumsal kimliğin görsel bileşenleri de incelenmiştir. Buna göre, kalkınma ajanslarının tamamının bir logosu vardır. Ancak, 8 kalkınma ajansının logosu amblem şeklindedir. Buna ek olarak, ajansların tamamında kurumsal renkler kullanılmıştır. Kurumsal renklerin dağılımına, ilerleyen tablolarda yer verilmiştir. Tablo 3'de kurumsal kimliğin görsel öğeleri bulunmaktadır. Kalkınma ajanslarında kullanın diğer görsel kimlik bileşenleri sırasıyla, tanıtım materyalleri ve promosyonlar, kuruma özgü yazı karakterleri, bayrak ve flama, basılı malzemeler, tabelalar, kurum içi yönlendirmeler, halkla ilişkiler araçları, totem, kurumsal sunum, araç üzeri tasarımlar, personel kıyafetleri ve gazete ilanları şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 3. Kalkınma Ajanslarında Kullanılan Kurumsal Kimliğin Görsel Bileşenleri

Görsel Öğeler	Frekans
Logo/Logotype/Amblem	26
Kurumsal Renkler	26
Tanıtım Materyalleri ve Promosyonlar	10
Kurumsal Yazı Karakterleri	10
Bayrak ve Flama	10
Basılı Malzemeler	10
Tabela	9
Kurum içi Yönlendirmeler	9
Halkla İlişkiler Araçları	8
Totem	3
Kurumsal sunum	3
Araç Üzeri Tasarımlar	3
Personel kıyafetleri	2
Gazete İlanları	2

Kalkınma ajanslarının tümünde logo kullanılmıştır. Bu logoların tamamında logotype ve amblem bir arada kullanılmıştır. Bu amblemlerde kimi zaman ajansın veya bölgenin adının baş harfi kullanılmıştır. Buna örnek olarak Ahiler ve Ankara Kalkınma Ajansı örnek olarak gösterilebilir. Çalışma kapsamında kalkınma ajanslarında kullanılan logo veya amblemlerin renkleri de incelenmiştir. Ajanslarda kullanılan renklerin dağılımı Tablo 4'de sunulmuştur. Buna göre, Türkiye'deki kalkınma ajanslarının logo veya amblemlerinde en çok kullanılan renkler; mavi, yeşil, turuncu, kırmızı, siyah, gri, lacivert ve turkuazdır.

Tablo 4. Kalkınma Ajanslarının Logolarında Kullanılan Renklerin Dağılımı

Logo Renkleri	Frekans
Mavi	13
Yeşil	12
Turuncu	9
Kırmızı	8
Siyah	7
Gri	6
Lacivert	6
Turkuaz	5
Açık mavi	2
Pembe	2
Beyaz	1
Bordo	1
Mor	1
Petrol mavi	1
Sarı	1

Merkle'nin renklere atfettiği değerlere göre, mavi renge; semavi, soğuk, ferahlatıcı, açık ve uzak olarak atfedilen değerler, yeşil renge atfedilen doğal, canlı, genç ve turuncu renge atfedilen; sıcak, olgun parlak değerleri, Türkiye'deki ajanslarca benimsenmektedir.

Kalkınma Ajanslarının Kurumsal İletişim Çabalarına İlişkin Bulgular

Araştırmada, kurumsal kimliğin bir bileşeni olan kurumsal iletişim çabaları da incelenmiştir. Bu bağlamda, ajansların, kurumsal sosyal medya hesapları bulunup bulunmadığı, e-bülten yayınlanıp yayınlanmadığı, internet sayfasında haber ve duyurulara yer verilip verilmediği, basında çıkan ajanslarla

© International Regional Development Conference

ilgili haberin sunulup sunulmadığı, ajansın tanıtım filminin bulunup bulunmadığı, ajansın organizasyon yapısına yer verilip verilmediği, faaliyet raporlarının kamu ile paylaşılıp paylaşılmadığı ve kurumsal kimlik kılavuzuna yer verilip verilmediği araştırılmıştır. Bu çabalara ilişkin bulgular Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Kalkınma Ajanslarının Kurumsal İletişim Çabalarına İlişkin Bulgular

KURUMSAL İLETİŞİM ÇABALARI	Frekans	
	Var	Yok
Kurumsal Sosyal Medya Hesabı	26	0
E-Bülten	18	8
Tanıtım Filmi	9	17
İnternet Sayfasında Haber ve Duyurulara Yer Verilmesi	26	0
İnternet Sayfasında "Basında Ajansımız" bağlantısı	23	3
İnternet sayfasında organizasyon yapısına ilişkin bilgi	26	0
İnternet sayfasında "Kurumsal Kimlik Kılavuzu"	15	11
Faaliyet Raporlarının İnternet sayfasında Paylaşılması	26	0

Tablo 5 incelendiğinde, internet sayfaları incelenen kalkınma ajanslarının tamamının kurumsal sosyal medya hesabı bulunduğu anlaşılmaktadır. Ajansların 18'inin internet sayfasında, e-bülten bağlantısı bulunduğu, ajansların sadece 9'unda tanıtım filminin bulunduğu, ajansların tamamının internet sayfasında haber ve duyurulara yer verildiği tespit edilmiştir. Ajansların 23'ünün internet sayfasında, "basında ajansımız" bölümünün bulunduğu, ajanların tamamının, organizasyon yapılarına ilişkin bilgileri ve faaliyet raporlarını internet sayfalarında paylaştıkları tespit edilmiştir. Kalkınma ajanslarının 15'inin internet sayfalarında, "kurumsal kimlik kılavuzu" yer vermişlerdir. Bu durum, ajansların yarısından fazlasında, bir farklılaşma aracı olarak kurumsal kimliğe önem verildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Çalışmada kalkınma ajanslarının kurumsal sosyal medya hesapları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ajansların kurumsal sosyal medya hesaplarına ilişkin bulgular Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo 6 incelendiğinde, ajansların kullandıkları sosyal medya hesaplarının sayısı 2 ile 6 arasında değişmektedir. En fazla sayıda sosyal medya hesabı olan kalkınma ajansları; Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, Mevlana Kalkınma Ajansı, İstanbul Kalkınma Ajansı, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, İzmir Kalkınma Ajansı, Güney Marmara Kalkınma Ajansı ve Doğu Marmara Kalkınma Ajansı şeklinde sıralanmaktadır.

Ajansların kullandıkları sosyal medya hesaplarını çeşitleri incelendiğinde ise; en çok Twitter platformunun kullanıldığı (26), bunu Facebook (25), Youtube (8) ve İnstagram (6) ve Linkedin (5) takip ettiği anlaşılmaktadır. Buradan ajansların sosyal medya platformlarına ilgi gösterdikleri sonucuna varılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında, kalkınma ajansları en önemli araçlardan biridir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasında kalkınma ajanslarına önemli roller düşmüş ve tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır. Ülkemizde kalkınma ajansları, 2006 yılında "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri" hakkında kanun ile kurulmuştur. Kurumsal kimlik, bir işletmeyi iç ve dış paydaşlara tanıtmak için kullandığı yöntemlerin tümü, diğer bir ifade ile bir kurumu diğerlerinden ayıran unsurların bütünüdür. Artan rekabetle birlikte, özel sektörde faaliyet gösteren işletmeler kendilerini rakiplerinden farklılaştırmak için kurumsal kimlik tasarımına yönelmişlerdir. Kendilerini diğer işletmelerden/kurumlardan ayırmak, yalnızca özel sektör

işletmelerince değil, kamu kurumlarının da kendilerini farklılaştırmak ve paydaşların zihninde iyi bir imaja sahip olmak için ağırlık verdikleri bir araç haline gelmiştir.

Tablo 6. Kalkınma Ajanslarının Kurumsal Sosyal Medya Hesaplarına İlişkin Bulgular

Kalkınma Ajansı	Facebook	Twitter	Instagram,	Linkedin	Google Plus	Youtube	Tumblr	Pinterest
AHİKA	v	v						
ANKARAKA	v	v						
BAKA	v	v						
BAKKA	v	v	v					
BEBKA		v		v		v		
ÇKA	v	v						
DOĞAKA	v	v						
DAKA	v	v				v		
DOKA	v	v						
MARKA	v	v	v			v		
DİKA	v	v						
FKA	v	v	v					
GEKA	v	v			v			
GMKA	v	v		v		v		
İKA	v	v						
İSTKA	v	v	v	v		v		
İZKA	v	v	v			v		
KARACADAĞ	v	v						
KUZKA	v	v	v			v		
KUDAKA	v	v						
ZAFER	v	v		v		v		
MEVKA	v	v		v	v		v	v
ORAN	v	v						
OKA	v	v						
TRAKYAKA	v	v						
SERKA	v	v						
TOPLAM	25	26	6	5	2	8	1	1

Kalkınma ajansları kanunla kurulmuş, kamu kurumu niteliğindeki organizasyonlardır. Kalkınma ajansları, bölgesel kalkınmayı misyon edindiklerinden, bölgesel kalkınma amacına ulaşmak için birçok kesimden paydaşla bir arada çalışmak durumundadır. Dolayısıyla, kurumsal kimlik oluşturarak kendilerini farklılaştırmaktadırlar. Bu nedenle kalkınma ajanslarının da kurumsal kimlik çalışmaları yürütmelidirler.

Yapılan doküman incelemesinde elde edilen başlıca bulgular şöyle özetlenebilir. Kalkınma ajanslarının tamamına yakınının misyon ve vizyon ifadeleri bulunmaktadır. Vizyon ifadeleri içinde en çok tekrar eden temalar; yerel/bölgesel kalkınma, sürdürülebilirlik, yenilikçilik, tanınır öncülük, kültürel miras, sosyal ve doğal kaynaklar ve rekabetçilik başlıklarında incelenmektedir. Misyon ifadeleri incelendiğinde de karşımıza; sürdürülebilir kalkınma, kaynakların etkin ve verimli kullanımı, yenilik ve inovasyon, katılımcılık, liderlik/öncülük, işbirliği ve koordinasyon başlıkları çıkmaktadır. Ajansların vizyon ve misyonlarında ortak temaların bulunması olağan bir durumdur. Çünkü ajansların, temel varlık nedeni, bulundukları bölgede, sürdürülebilir ve rekabetçi bir kalkınmanın sağlanmasıdır. Dikkat edilirse, hem vizyonlarda hem de misyonlarda ortak olan husus sürdürülebilirlik ve rekabetçiliktir. Kalkınma ajanslarının slogan konusunda ise eksiklikleri bulunmaktadır. 26 kalkınma ajansından yalnızca 6'sının

© International Regional Development Conference

sloganı bulunmaktadır. Diğer taraftan araştırmada ajansların kurumsal değerleri de incelenmiştir. Ajanslarda gözlenen en yaygın kurumsal değerler; şeffaflık, katılımcılık, güvenilirlik, yenilikçilik, tarafsızlık ve sürdürülebilirlik şeklindedir. Kurumsal kimliğin görsel bileşenleri arasında; logo/logotype/amblem, kurumsal renkler, tanıtım materyalleri ve promosyonlar, kurumsal yazı karakterleri, bayrak, flama, basılı malzemeler, tabela, kurum içi yönlendirmeler en sık rastlanan bileşenler olarak ortaya çıkmıştır. Ajanslarda en çok kullanılan renkler; mavi, yeşil, turuncu, kırmızı ve siyahtır. Merkle'nin renklere atfedilen değerleri ile birlikte değerlendirildiğinde, ajansların, doğal, canlı, genç ferahlatıcı ve açık şeklindeki değerleri benimsedikleri söylenebilir.

Ajansların tamamının kurumsal sosyal medya hesapları bulunmaktadır. 18'inin e-bülteni, 9'unun tanıtım filmi, ajansların tamamının internet sayfasında haber ve duyurular başlığı bulunmaktadır. Ajanslardan 15'inin kurumsal kimlik kılavuzu bulunmaktadır. Ajansların kurumsal iletişim çabaları kapsamında, sosyal medyayı etkin olarak kullandıkları da söylenebilir. Kalkınma ajanslarının her birinin en az iki sosyal medya hesabı bulunmaktadır. En çok kullanılan sosyal medya hesapları; Facebook ve Twitter'dir. Çalışma kapsamında, kalkınma ajansların kurumsal kimlik uygulamaları genel olarak değerlendirildiğinde, 26 ajanstan 15'inin kurumsal kimlik kılavuzunun bulunması ajanlarının tamamının olmasa da çoğunluğunda, kurumsal kimlik konusuna önem verildiğini işaret etmektedir. Ancak, ajansların kurumsal kimlik kılavuzları incelendiğinde, kurumsal kimliğin görsel bileşenine ağırlık verildiği söylenebilir.

Araştırma sonucunda, kalkınma ajanslarının yöneticilerine bir takım önerilerde getirilebilir. Öncelikle, kalkınma ajanslarında kurumsal kimlik konusuna ağırlık vermeye devam etmelidirler. Kurumsal internet sayfalarında, basit bir şekilde organizasyon şeması yerine, "personelimiz" şeklinde bir bağlantı olması ve çalışanların bilgilerine bu bağlantıda yer verilmesi, çalışanların bağlılıklarını arttırabilecektir. Kalkınma ajanslarının logoları incelendiğinde, ise, bölgesel özellikleri barındıran sembollere yer verilmediği söylenebilir. Dolayısıyla, birkaç ili kapsayan ajanslarda bölgesel sembollerin kullanılması yararlı olacaktır. Araştırma kapsamında, ajansların internet sayfalarında, kurum felsefesi ve kurum kültürüne ilişkin bilgilere yer verilmediği de tespit edilmiştir. Bu bağlamda, internet sayfalarında kurumsal felsefeye kurum kültürüne ilişkin bilgilere de yer verilmesi yararlı olacaktır.

Kalkınma ajanslarının kurumsal değerleri incelendiğinde birbirine benzer kurumsal değere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, ajansların kendilerini, diğer ajanslardan farklılaştırma adına, internet sayfalarındaki kurumsal değerlerinde çeşitlendirmeye gitmeleri yararlı olabilecektir. Kalkınma ajanslarının vizyon ifadeleri incelendiğinde göze çarpan husus, bazı ajanslarda ajansa yönelik vizyondan çok, bölge vizyonuna ilişkin ifadelere yer verilmiş olduğudur. Oysa, vizyonun bir kuruma ait olduğu düşünüldüğünde, bu ajansların bölge odaklı vizyon yerine, ajansın kendine odaklı vizyon geliştirilmeleri gerektiği söylenebilir.

Yapılan çalışmanın bir dizi kısıtı da bulunmaktadır. Bu kısıtlardan ilki, çalışmanın internet sayfalarındaki dokümanlara dayalı bir tarama niteliğinde olmasından kaynaklanmaktadır. Veri toplama araçlarında çeşitlemeye gidilmesi durumunda daha farklı kaynaklardan bilgi toplanarak, kalkınma ajanslarında kurumsal kimlik konusunda daha derinlemesine bir bakış açısı sağlanması olanaklı olabilecektir. Ancak, 26 kalkınma ajansının Türkiye'nin tüm coğrafyalarına yayıldığı düşünüldüğünde, zaman sınırlaması ve diğer maliyetler düşünüldüğünde, internet üzerinden bir tarama yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, alan yazında, kalkınma ajanslarında kurumsal kimlik bileşenlerine ilişkin herhangi bir çalışma bulunmadığından, araştırmanın bulgularını başka çalışmalarla karşılaştırıp, bir değerlendirme yapma olanağı da bulunamamıştır. İlerleyen yıllarda kalkınma ajansları ve kurumsal kimlik, kurumsal iletişim konularında çalışma yapacak araştırmacılara yönelik bir dizi öneriler de getirilebilir. Kurumsal kimlik, örgütün kendini ifade ediş biçimi olduğundan, araştırmacılar, ajansların faaliyet gösterdikleri bölgelerde paydaşlarca nasıl algılandıklarına ilişkin çalışmalar yürütebilirler. Buna

© International Regional Development Conference

ek olarak, ajansların kurumsal felsefeleri ve kurum kültürleri de başka araştırmalara konu olabilecek niteliktedir. Yapılacak araştırmalarda, veri toplama araçlarında çeşitlendirmeye de gidilmelidir.

KAYNAKLAR

Akyürek, R., (2005). Kurumsal İletişim Yönetimi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
Arslan, E., (2010). Kalkınma Ajansları Ve Kalkınma Ajanslarının Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
Ata, Y. A., (2013). Türkiye'de Kalkınmanın Yereldeki İzdüşümü: Bölgesel Kalkınma Ajansları, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
Atak, A., (2011). Bölgesel Kalkınma Ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ,İstanbul.
Aydemir, C. ve Karakoyun, İ.,(2011). Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı ve Kalkınma Ajansları: Karacadağ Kalkınma Ajansı Örneği, Ekin Kitabevi, Bursa.
Cankorkmaz, Z., (2011). "Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1), 113-138.
Creswell, J. W., (2016). Research Design Qualitative Quantititave and Mixed Methods. Sage publications.USA
Çelik C., (2005). AB Entegrasyonu Sürecinde Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu ve İşlevi, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
Denli, İ., (2013). Bölgesel Kalkınmada Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü Açısından DİKA ve GEKA Örneklerinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
Elden, M. ve Yeygel, S., (2006). Kurumsal Reklamın Anlattıkları, Beta Yayınları, İstanbul.
Erkan, H., (1987), Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme: Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını No: 0906.87, İzmir.
Eryılmaz, B. Ve Tuncer, A., (2013). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması, Akademik İncelemeler Dergisi, 8 (1), 150-159.
Göymen, K., (2010). Yerel Kalkınmanın Yönetişimi, İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul.
Halkier, H., (2006). Regional Devolepment Agencies and Multilevel Governance: European Perspectives, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, ODTÜ, 7-8 September.
Han E., Kaya A. A., (2008). Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika, Nobel Yayıncılık, Ankara.
Hepkon, A. G. Z., (2003). Kurumsal Kimlik İnşasını Belirleyen Faktörler: Bir Literatür Taraması, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, 9, 165-211.
Karaduman, E., (1992). Ekonomik Kalkınmada Finansman ve Organizasyon, Yüksek Lisans Tezi, TODAİE, Ankara.
Karsak, B., (2016). Kurumsal İletişim. Beta Yayınları, İstanbul.
Kaya, F. B. Ü., (2006). Kurum Kimliği ve Kurumsal Tasarım, tasarım+ kuram dergisi, 3(4), 27-37.
Kostamo, U., (2013). The New Era Of Corporate Marketing: Building And Managing Corporate Identity in Social Media, Yüksek Lisans Tezi, Aalto Üniversitesi, Finlandiya.
Köktürk, M. S., Yalçın, A. M., ve Çobanoğlu, E., (2008., Kurum imajı: oluşumu ve ölçümü, Beta Yayıncılık, İstanbul.
Kümbetoğlu, B., (2008). Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma. Bağlam Yayıncılık, Istanbul.
Meral, P. S., (2011). Yeni başlayanlar için kurumsal kimlik ve marka, Detay Yayıncılık. Ankara,
Okay, A., (2013). Kurum Kimliği, Derin Yayınevi, İstanbul.
Resmi Gazete (2016). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm, Ziyaret Tarihi: 10 Ocak 2016].
Saral, Ö., (2014). Kalkınma Ajanslarının Bölge Ekonomilerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
Sarıhan, Z., (2011). Yerel İktisadi Kalkınma Bağlamında Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Türkiye Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
Sarıöz, Y., (2006). Türkiye'de 1990 Sonrası Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri , Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
Tuna, M., ve Akbaş Tuna, A., (2007). Kurumsal kimlik yönetimi. Detay Yayıncılık, Ankara.
Türk, İ. (1970). İktisadi Planlama Prensipleri, Emel Matbaası, Ankara.
Uğuş, B., (2006). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, E-Akademi Dergisi, 49.
Yildirim, A., ve Şimşek, H., (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. : Seçkin Yayıncılık. Ankara

© International Regional Development Conference

© International Regional Development Conference

A Study on Economic Crisis and its Effects on Tourism

Ekonomik Krizler ve Turizme Etkisi Üzerine Bir Araştırma

Gülseren ÖZALTAŞ SERÇEK[1], Mehmet KAYA[2], Sadık SERÇEK[3]

Abstract - The economic crisis may suddenly appear after a while even if the economic indicators at the national and international level give good results,. Crisis can emerge in the social and political fields. Crises, however, give dangerous signals, but on the other hand they bring some changes and opportunities with themselves as well. These changes directly or indirectly affect the tourism sector as well. This study examines how economic crises and negative changes in the economy affect tourism in Turkey. The fluctuations in the tourism sector as a result of the changes that took place during and after the economic crises, have been examined. The results and evaluations are presented based on the qualitative findings obtained.

Keywords: Tourism, Economy, Economic Crisis, Tourism Developments, Economic Effects

Özet - Ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik göstergeler iyi sonuçlar verse bile, bir süre sonra kriz aniden ortaya çıkabilir. Kriz, sosyal ve politik alanlarda ortaya çıkabilir. Ancak, krizler tehlikeli işaretler verirken, diğer yandan da kendileri ile beraber bazı fırsatlar ve değişimler getirirler. Bu değişiklikler doğrudan ya da dolaylı olarak turizm sektörünü de etkilemektedir. Bu çalışmada, ekonomik krizlerin ve ekonomideki olumsuz değişimlerin Türkiye'de turizmi nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Ekonomik krizler sırasında ve sonrasında meydana gelen değişimlerin sonucu olarak turizm sektöründeki dalgalanmalar incelenmiştir. Sonuçlar ve değerlendirmeler, elde edilen nitel bulgulara dayanılarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Ekonomi, Ekonomik Kriz, Turizm Gelişmeleri, Ekonomik Etkiler

INTRODUCTION

The aim of this study is to show the effect of economic crisis and fluctuations on tourism in general. Tourism is a sensitive sector. If tourism is not good in a country where there is a tourism potential, there is a problem in other sectors as well.

The crisis is usually used by social scientists alike these words "a sudden deterioration process", "big trouble" and "depression". Furthermore, the crisis, some developments which are previously unknown, not taken into account or unforeseen, appears seriously effective results in macro level on states and in micro level on firms thus entrepreneurs. This economical aspect sometimes perceived as inflation by state, firms and households. . However, in the event of hyperinflation, it is mentioned about the crisis, in case of prices of goods and services in the country unexpectedly and suddenly increased high level and very rapidly (Turan, 2011)

The economic crises that are happening cause threats both nationally and internationally. They effects not only industry and agricultural sector but also national tourism. All governments have tried to solve the crisis problem by producing policies or posting measures packages in the post-crisis period. The aim of the policies and measures that are implemented to bring the economy back to refinance by ending the problematic crisis minimize its effects on tourism (Erişim Tarihi: 01.09.2017: http://reports.weforum.org/global-risks-2017/part-1-global-risks-2017/)

[1] Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, Türkiye, gulserenozaltassercek@artuklu.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye, kayamehmet@dicle.edu.tr
[3] Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye, sadik.sercek@dicle.edu.tr

© International Regional Development Conference

Because tourism is linked to all areas, any crisis in any sector will naturally affect tourism. A developed tourism reveals an improved economy and underdeveloped economies also cause difficulties in the development of tourism (Erişim Tarihi: 05.08.2017: http://www.responsibletravel.org/resources/documents/reports/usip%20tourism%20in%20the%20developing%20world.pdf).

DATA COLLECTION TOOL

In this study, previous studies were used to obtain relevant data. Numerical data from crisis periods and scientific findings from other studies were used. A literature review on the topic has been made and the effect of the crisis on the tourism sector has been extensively explained.

During crises, changes in tourism data have been examined and the relationship between crisis and tourism has been investigated. In this study, data and qualitative data obtained from different sources are compared (Rodosthenous, 2017).

INFORMATION ABOUT RESEARCH

This study is a descriptive study in the type of general screening to determine the impact of economic crises on the tourism sector. The best way to understand and explain the events is description. At this point it is easier to understand the relations between events. Different statistical data of tourism during the economic crisis periods were examined and compared. In this respect, the impact of economic crises on the tourism sector has been investigated. The evaluation of the written sources and data about the economic crises in Turkey between 1994 and 2009 are given (Guduras, 2014)..

The economic crisis is a factor distorting the existing macroeconomic by disruption the microeconomics balances. According to another definition, the economic crisis is a spontaneous agitation without the continuation of the unsustainable constructions that have taken place in the basic balances of the economy. The economic crisis is the deterioration of supply and demand balances of goods and services in the process of economic development, and the breakdown of relations among all economic elements. Crisis is often used synonymously in the field of social sciences such as 'development in the direction of worsening from one to another', 'great distress', 'depression' and 'depression' (Aktan and Şen 2011).

Economic crisis, financial crisis, financial crisis, political crisis, government crisis, moral crisis and so on. We encounter concepts not only on the daily basis, but also in scientific terminology. From a social science point of view, it is not easy to make a general definition of the crisis concept. To what degree 'crisis' is the present situation or the events that are faced can vary from person to person. It is useful to know the basic elements or features of the crisis in order to call any situation a crisis. The crisis is the development of some unknown or unpredictable developments produce results that will seriously affect State at macro level and firms in the micro level. It is true to call the adverse developments that occur suddenly and unexpectedly as a crisis. But, every problem that emerged during the normal process does not mean crisis (Claessens and Kodres, 2014).

A crisis in any organization can affect other sectors, or a crisis in an organization can spread to other organizations in relation to this organization. However, 'depression', which is unexpectedly suddenly falling in prices during the conjuncture, is a crisis. For example, the first Great Depression (economic depression) that lived in the world between 1929 and 1933 was a real economic crisis. Some Economic Crises history got their specific meaning of today, in 19. Century. It does not mean that there was no crisis before. However, the crises mentioned before the century were more famine crises, manifesting as bad harvest and / or hunger (https://www.thebalance.com/2008-financial-crisis-3305679).

In addition, there were also occasional crises arising from transportation difficulties or extreme government measures. During the period of the century between 1820 and 1929, many crises took place in the world. The economic crisis may be due to reasons such as the contraction of the investment depending on the decrease of the consumer demand, as well as the high rate of inflation and the continuous inflation due to the excessive demand of the consumer. The reason for the present economic crisis is the economic imbalance that arises due to consumer insufficiency and leads to contraction in the production process and to the deficits in response to the falling demand (Yıldız and Durgun, 2008).

THE PURPOSE AND IMPORTANCE OF RESEARCH

Undoubtedly, the fluctuations in the economy have also affected the tourism sector. However, in the period of economic crisis, how does tourism income and expenses, number of incoming and outgoing tourists, number of accommodation facilities change? In order to be able to answer this question, the tourism data in the related periods were examined and concrete determinations were made (Claessens and Kodres, 2014).

In the financial and formal productive economies, the channels through which the economic crisis makes itself felt, the effects of the crisis, and responses to it, are now relatively well understood as they are easily quantified. It can be measures how many formal jobs are being lost and the extent to which trade and financial flows are slowing, and it is also known how much governments are spending on stimulating their economies and bailing out their financial sectors, and how this money is being spent (King and Sweetman, 2010: 6).

The crisis must be considered as a 'serious problem' that emerges unexpectedly in this respect. That means routine improvements and problems are not crisis. The most important feature of the crisis is the emergence of an unpredictable or unknown one. Another important characteristic of the crisis is that it creates both a danger and a threat for both people and organizations, as well as creating new opportunities. In this sense, the crisis is not generally a concept that is completely 'negative'. Crises can be short or long term. The short or long duration of the effects of crises on organizations depends on whether the organization takes timely measures against crime and applies them. As result, another feature of crises is that it affects infectious diseases (İmamoğlu ve diğerleri, 2013).

ECONOMIC CRISIS AND REASONS

Economic crises can be caused by a surplus of supply or shrinking demand in the real and financial sectors. There are various reasons for the emergence of the supply and demand crisis. Economic crises may stem from non-organizational conjectural causes as well as internal organizational causes. The cause of economic crises may not always be 'economic reasons'. For example, a natural disaster occurring at the country level (such as earthquake, fire, flooding etc.) may be the cause of the economic crisis. Some of the economic crises can be caused by non-organizational reasons as mentioned above. Rapid change in political, economic, technological and ecological areas can lead to economic crises. For example, government crises in the political arena, military crises, and political instability can lead to crises (Aktan and Şen, 2001:1225-1230)

Factors that cause economic depreciation in general are (Bozgeyik, 2004: 3399):

- Political instability
- Management Errors
- Natural disasters

- High Inflation
- Current Account Opening
- No Stability at Growth Rate

In addition to these factors causing Economic Crime such as corruption, unfair tax system, waste of domestic investments, resources fleeing abroad with foreign investors, support for votes, foreign debt and domestic debt load, risky country counting, can be cause for the crisis (Bozgeyik, 2004:3399). Economic crisis does not come without giving any warning or signal. Sometimes the variables, which is informing the crisis, may not affect another crisis. Economic crisis warning starts 10 or 18 months earlier (Erişim Tarihi: 06.08.2017. https://www.theguardian.com/business/2011/aug/07/global-financial-crisis-key-stages).

The crises of Turkey's 1994, 1999 and 2001, the 30-year crisis of world capitalism and the contradictions of "globalization" are also a product of the neoliberal orientation that has been deepened step by step since 24 January 1980. The 2001 crisis is a product of the weakness of the banking system and escaping from the Turkish lira as a result of the external opening being tied to the high value of the Turkish lira. The neoliberal orientation, however, which has been possible since the 1980s, which has made both of them possible, is of particular importance in 1989 for the acceptance of convertibles. The convertibility enables the entry and exit of "hot money" and leaves the economy to the caprices of these trends in a competitiveness is limited, unstable, young and shallow markets economy such as Turkey. Therefore, escaping from the TL, which is among the direct causes of the 2001 crisis, is directly the product of the neoliberal political strategy (Savran, 2013:268).

Types of Economic Crisis

Crises are divided into real sector crises and financial sector crises in terms of the sectors they affect. Real crisis emerges as significant fluctuations in production or employment. Financial crises are financial market collapses that have destructive effects on Increase of internal and external debt stock, Increase of inflation, Acceleration of exchange rate increase, Increase of loan volume in real terms, Real decrease of deposits, Decline of economic growth rate, Increase of foreign sector debt of private sector, Decrease of money supply, Decline of stock market index, Intervention, Increase of short-term capital inflow, Increase of current account deficit, Export decrease, increase of import and distort the efficient functioning of markets. Economic Crisis, Financial Crises Banking Crisis, Foreign Debt Crisis Exchange Crisis Money (Foreign Exchange) Crisis are reel sector crisis (Dullien ve diğerleri, 2010).

THE EFFECTS OF ECONOMIC CRISIS ON TOURISM

The effects of the economic crisis on the Turkish economy are manifest on both financial markets and the real economy. The economy of Turkey has faced crises of different dimensions and characteristics from the founding years of the republic to the present day. Some of them stemmed from ourselves because the economy was not well managed and some from crises that had been in foreign countries. As an example of crises arising from ourselves, we can give crises of 2000 and 2001, and crises originating from the outside can give crises of 1929 and 1999. Economic crises generally involve the entire economy, beginning with financial markets and then impacting on the real economy (Yıldırım, 2010: 49).

It is stated that the global economic crisis, which has been effective since the second half of 2008 in the World Tourism Organization report, has been felt intensively since the beginning of 2009 and this has had negative effects on tourism. It is emphasized in the report that the recovery of the tourism sector will take a long time due to the crisis. However, despite Turkey's tourism sector is also adversely affected by the financial crisis, the rate of this effect has remained relatively low comparing to other countries.

Despite the decline in tourism revenues, the increase in the number of visitors continued close to the previous years (Sarı ve Seçilmiş, 2010).

Key indicators that usually provide information about the dimensions of the crisis; large fluctuations in foreign exchange rates, excessive increases in overnight interest rates and significant reductions in foreign exchange reserves (Eren ve Süslü, 2001).

Businesses need to maintain customer satisfaction for their assets to survive and grow. Presenting goods and services to the market in accordance with the needs and desires of customers to ensure customer satisfaction has a critical prescription (Serçek ve Özaltaş, 2016:15).

Economic crises that are associated with sudden and unexpected events in the economy; It is very important in terms of bringing out the economics of the country in terms of macro, and the results that can seriously affect the firms in the micro aspect. Sudden demand contractions, bankruptcies, sudden increase in the rate of unemployment, bank crises and collapse in the stock market are the reflections of economic crises (Esen ve Uyar, 2011).

Tourism is one of the most important activities in the world that provides millions of people with money and manpower for developing and industrializing countries (Sinclair, 1997). Especially the countries that can address the international tourism market; Can improve the balance of payments by providing foreign exchange inflows, contribute to finance and employment and economic growth for technological equipment for production processes (Marin, 1992).

Since tourism consumption expenditures have great sensitivity to price changes, inflation should be seen as an important problem for the tourism sector. The effect of inflation on tourism is observed as a decrease in domestic tourist demand. Also tourism sector; Cost and demand inflation. Crisis-linked exchange rates, fluctuations in oil prices are raising the risk of air transport and the risk of tour operators sending tourists. The devaluation resulting from financial crises increases purchasing power for foreign tourists. However, as a result of the financial crisis in the developing countries, devaluation practices cause negative effects on the tourism sector when the people increase their unrest (Olalı and Timur, 1988).

Devaluation in order to mitigate the effects of economic crises is one of the factors that positively affect foreign tourism. Efficiency is high in the short term. Tourists with a certain budget in the planning stage to travel will prefer the cheaper country due to the devaluation (Ünlüönen et al., 2007; 186). The tourism sector is very sensitive to the political and political instabilities that are affected by many external factors that can not be controlled. For this reason, tourism planners need to be more careful in determining their policies and to work in such a way that they will be least affected by the crisis environment.

Parallel to the rising prosperity of the world, especially in the developed countries, the tourism sector will grow much more than the other sectors of the economy, due to the increase in income and transportation opportunities. Especially in developing countries, tourism activities, which are regarded as an alternative means of achieving economic growth, are increasing in importance and making rapid progress (Bahar and Bozkurt, 2010).

In the study conducted by Köroğlu (2004), the relations between Turkey's tourism incomes and crises are examined. In this review, economic crises were addressed as the only type of crisis in which tourism revenues did not decrease in the crises that took place in Turkey between 1985 and 2002.

As the economic consequences of tourism; External payments balance, employment, national income, foreign capital inflows and the effects on regional development can be taken into account. tourism demand in the world and as a result of this, tourist expenditures are increasing rapidly and tourism is becoming a form of trade that facilitates the flow of foreign exchange. Expenditures on tourist goods and services create a foreign exchange flow, which affects the balance of payments positively or negatively in the form of a decrease in foreign exchange appreciation (Ozan and Çimat 2003:13).

When Table 1 is examined, it is observed that the number of accommodation facilities with tourism operation certificate in the 1994 Economic Crisis period increased by 9.6% and in the post-crisis period 1995 by 3.7%. During the November 2000 Economic Crisis, the number of hospitality-certified accommodation facilities decreased by 4.3%, while the 2001 and 2008 crisis periods increased by 9.5% and 2%. In addition, between 1993 and 2009, the number of rooms and beds of accommodation enterprises with tourism operation document increased. Within the scope of these results, it can be said that the financial crisis in Turkey negatively affects the facilities with tourism investment certificate and does not affect the facilities with tourism operation certificate (Ayaz, 2016:9).

Table 1: Number of Facilities, Rooms and Beds with Tourism Management Certificate in Economic Crisis Periods in Turkey

Years	Certified Tourism Operation					
	Number of Facilities	Change (%)	Number of Rooms	Change (%)	Number of Beds	Change (%)
1994 Economic Crisis						
1994	1.729	9,3	128.065	12,3	265.136	12,7
1995	1.793	3,7	135.436	5,7	280.463	5,7
November 2000 Economic Crisis						
2000	1.824	-4,3	156.367	1,7	325.168	1,8
2001	1.998	9,5	177.371	13,4	368.814	13,4
February 2001 Economic Crisis						
2001	1.998	9,5	177.371	13,4	368.814	13,4
2002	2.124	6,3	190.327	7,3	396.148	7,4
2008 Economic Crisis						
2008	7,4	2,0	268.633	6,6	567.470	6,6
2009	2.625	2,3	289.383	7,7	608.765	7,2

Source: Nurettin Ayaz, An Investigation on the Effects of Economic Crises on the Tourism Sector Electronic Journal of Social Sciences, Fall-2016 Volume: 15 No: 59 (1360-1371).

According to the above table, the national economic crises affecting Turkey have a positive impact on foreign active tourism by increasing foreign tourism revenues and the number of foreign tourists, decreasing the number of foreign investment passive tourism expenditures and going domestic tourists, It does not affect the accommodation enterprises with tourism operation certificate (Ayaz, 2016) .

Nevertheless, the global financial crises affecting Turkey have been found to have no adverse effect except to decrease the number of accommodation facilities, rooms and beds with tourism investment certificate. The political and economic crises seen in recent years have also directly affected tourism in Turkey. The number of tourists coming to the country showed a big difference between 2015 and 2016. While the number of tourists arriving in 2015 was 36.244.632, this figure dropped to 25.352.213 in 2015 (Türsab, 2017). Occupancy rates have also decreased accordingly.

© International Regional Development Conference

GENERAL EVALUATION AND CONCLUSION

Descriptive information and findings related to tourism incomes and expenses related to years before and after economic crisis periods, number of incoming and outgoing tourists, operation and investment accommodation, room, bed and bed in Turkey, and research findings are presented in Table 1.

The tourism sector in Turkey is a sector which is affected little by the national and global economic crises. What is important for businesses is not to win many customers but to have long-term relationships with the customers they have. Therefore, every business that wants to maximize its profitability, enter a national or international market from his local market and that wants to carry its company forward future generations should establish long-term relationships with customers (Serçek and Özaltaş, 2016:16).

However, in the case of an international global crisis in the country, it is unlikely that the external impact of tourism will be used as an economic solution. In this case, the best alternative option for the tourism sector is to leave the macro expectations and turn to domestic tourism. In this context, tourism enterprises; foreign tourists should be prepared for sales promotions on how to lead local tourists when demand diminishes (Kalpaklıoğlu, 2010).

In general, the tourism industry should not limit itself against tyranny. On the contrary, tourism enterprises should be proactive rather than passive waiting in the face of crisis (Wang, 2008).

If the country has stepped to invest more, improve health and education, develop labour skills, and curb population growth, it can break vicious cycle of crisis and stimulate a virtuous circle of rapid economic growth. This will also affect the tourism in the country. Crisis always affect the distribution of income and deteriorate the problem of poverty and wealth due to the fact that the burden of the crisis tend to be unevenly distributed and the increase of unemployment could lead to increase of income inequality (Megoulios and Kidros, 2015:27,36)

There is a widespread literature on the relationship between financial liberalization and economic crises. In general, the tourism industry should not limit itself against tyranny. On the contrary, tourism enterprises should be proactive rather than passive waiting in the face of crisis (Wang, 2008).

As a matter of fact, with proper marketing strategies, tourists can avoid crises with minimal damage. Crisis management needs to take customer demands and needs even more into account.

REFERENCES

Aktan, C. ve Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. Yeni Türkiye, *Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Sayı:42, Cilt:II, s.2.

Ayaz, N. (2016). Ekonomik Krizlerin Turizm Sektörüne Olan Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Dergi Partk, Cilt* 15, Sayı 59.

Bahar, O. ve Bozkurt, K. (2010). Tourism and Economic Growth Relationship in Developing Countries: Dynamic Panel Data Analysis. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, Güz: 255-265.

Can, C. and Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı,* Sayı:42, Cilt: II, ss.1225-1230.

Claessens, S. and Kodres, L. (2014). The Regulatory Responses to the Global Financial Crisis: Some Uncomfortable Questions. *IMF Working Paper Research Department and Institute for Capacity Development.*

Dullien, S., Kotte, D. J., Marquea, A. ve Priewe, J. (2010). The Financial and economic crisis of 2008-2009 and developing countries. *The Financial and Economic Crisis of 2008-2009 and Developing Countries.*

Esen, Ş. ve Uyar, H. (2011). Küresel Krizin Yerel Ekonomilere Etkileri: Bartın ve Karabük İli Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, 2011. s, 357-370.

Global Risk (2017). http://reports.weforum.org/global-risks-2017/part-1-global-risks-2017/

Guduras, D. (2014). Economic Crisis And Tourism: Case Of The Greek Tourism Sector. *EKON. MISAO PRAKSA DBK. GOD* XXIII. (2014.) BR. 2. (613-632).

Han, E. ve Kaya Eyten, A. (2012). İktisadi Kalkınma ve Büyüme, *Anadolu üniversitesi Yayını*, No. 1575.. Eskişehir, S. 29.

İmamoğlu, S. Z., Koçoğlu, İ., İnce, H., Keskin, H., Polat, M. ve Akgün, A. E. (2013). The Relationship Between Learning from Failures and Crisis Preparedness: Determinants of Organizational Change. Review of Public Administration, Volume 7, Issue 3, September 2013, p. 163-185.

Kibritiğoğlu, A. (2001). Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001. *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı,* Cilt: 1, Yıl:7, Sayı:44, ss:174-182.

King, R. and Sweetman, C. (2010). Gender Perspectives on the Global Economic Crisis. *Oxfam International Discussion Paper.*

Köroğlu, A. (2004). Turizmde Kriz Yönetimi (Otel İşletmelerinde ve Seyahat Acentalarında Bir Uygulama). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı.

Manasse, P., Nouriel, R. and Axel, S. (2003). Predicting Sovereign Debt Crises. IMF Working Paper/02/221, November, 1979.

Marin, D. (2016). Is the Export-Led Hypothesis Valid for Industrial Countries? *Review of Economics and Statistics.* (74), 678-688.

Megoulios, G., Kidros Dimitros and Athianos, S. (2015). The Economic Crisis (2008) and Effects on Income. The Case of Greece. *Procedia Economics and Finance* 19: 27-36.

Olalı, H. ve Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*, İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık Şti.

Ozan, B. ve Çimat, A. (2003). An Assessment Of Tourism Sector And Its Significance In The Turkish Economy. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. 1-18 (6).

Robert, H. F. (2014). The Vicious Circle Of Income Inequality, Economic View. Https://Www.Nytimes.Com/2014/01/12/Business/The-Vicious-Circle-Of-İncome-İnequality.Html?_R=0.

Rodosthenous, N. (2017). *The impact of the economic crisis on tourism; the case of Greece*. Degree Programme in Business Management Bachelor's Thesis November.

Saatcioğlu, C. (2014). Enflasyon Hedeflemesi: Gelişmekte Olan Ülke Uygulamalarina Örnekler ve Türkiye. *İSMMMO,* http://www.ismmmo.org.tr/ e.t., s. 3.

Sarı, Y. ve Seçilmiş, C. (2010). 2008 Yılı FİnansalEKonomik KrizinTürkiye Turizm Sektörüne Yansımaları Üzerine Bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 5(1), 191-204.

Savran, S. (2013). *Üçüncü Büyük Depresyon Kapitalizmin Alaca Karanlığı*. Yordam Kitap, İstanbul.

Serçek, S. ve Özaltaş Serçek, G. (2016). The Impact of the Hotel Hospitality on the Customer Satisfaction: A Research on Foreign Tourists. *Journal of Business Research*. 10.20491/isarder.2016.211.

Sönmez, C. (2009). Küresel Krizin Çıkış Kaynağı: Mortgage Kredileri. İçinde Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz, Ed: Sadi Uzunoğlu, Literatür Yayınları: 581, İstanbul, s:79-96.

TCMB (2011). Para Politikası Kurulu Kararı.

TCMB (2012). 2013 Yılı Para ve Kur Politikası. Ankara, s. 2.

Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Niğde Üniversitesi. I.I.B.F. Dergisi*, Cilt 4. S.1.

Wang, Yu-Shan (2008). The Impact of Crisis Events and Macroeconomic Activity on Taiwan's International Inbound Tourism Demand. *Journal of Tourism Management*, s.75-82.

Yıldırım, S. (2010). 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 12 (18): 47-55.

© International Regional Development Conference

http://www.responsibletravel.org/resources/documents/reports/usip%20tourism%20in%20the%20developing%20world.pdf.

https://www.thebalance.com/2008-financial-crisis-3305679.

https://www.theguardian.com/business/2011/aug/07/global-financial-crisis-key-stages.

© International Regional Development Conference

Effects of Cutting Parameters on Surface Roughness Dimensional and Geometric Tolerance in Drilling of AL-5083 Alloy

Al-5083 Alaşımının Delinmesinde İşleme Parametrelerinin Yüzey Pürüzlülüğü, Boyut ve Geometrik Tolerans Üzerindeki Etkileri

Erkan BAHÇE[1], Sarkis BOYACI[2], M.Sami GÜLER[3], A.Kemal ASLAN[4]

Özet-İmalatta en sık görülen form olan delik geometrisi, çok farklı metotlarla işlenebilmektedir. Delik işlemlerinde, yüzey kalitesi çok büyük öneme sahip olmakla beraber bu kalitenin elde edilmesi için birçok farklı yöntemin kullanılması en uygun sonucun elde edilmesi içindir. Gelişen teknolojiyle delik boşaltma işlemleri, çok farklı yöntemlerle yapılmasına rağmen, elde edilen yüzey kalitesi ve boşaltma hızı göz önüne aldığında, matkapla delik boşaltma işlemi, diğerlerine göre başarılı sonuç veren işlemlerin başında gelmektedir. Matkaplar ise delik delme operasyonu için bilinen en klasik yöntemlerden biri olmasına rağmen matkap teknolojisi, takım geometrisi, kaplama türü ve malzeme teknolojisi alanında her geçen gün gelişmektedir. Delme işlemi hassas bir işlem olup, işlemin iyi bir şekilde sonuçlanması gerek kullanılan malzemenin özelliklerine gerekse seçilen matkap parametrelerine bağlıdır. Bu parametreler doğru seçilmediği takdirde çeşitli problemler meydana gelmektedir. Bu problemlerin en önemlileri delik yüzey kalitesi, geometrik ve boyut toleransıdır. Bu çalışmada CNC freze tezgahında Al-5083 malzemesinin üç farklı ilerleme (0.1 - 0.15 – 0.2 mm/dev) ve üç farklı devir sayısı (1500 – 2250 - 3000 dev/dak) kullanılarak işleme parametrelerinin delik yüzey kalitesine, geometrik ve boyut toleransa etkileri araştırılmıştır. Delme deneyi sonrası kullanılan kesme parametrelerini optimize etmek için Taguchi metodu uygulanmıştır. Geometrik ve boyut toleransının değerlendirilmesinde ise tersine mühendislik yöntemi uygulanarak işlenen yüzeyler taranarak CAD modelle karşılaştırılmıştır. Yapılan deney sonuçlarına göre kesme hızının artması ile yüzey pürüzlülüğünün azaldığı ilerlemenin artması ise yüzey pürüzlülüğünün arttığı ölçülmüştür. İşleme parametrelerinden ilerleme değerinin geometrik ve boyut hassasiyetinde devir sayısından daha fazla etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Matkap, Yüzey Kalitesi, Tersine Mühendislik

GİRİŞ

Delik delme işlemi, sanayide yaygın olarak kullanılan ve genellikle son adım olan talaş kaldırma yöntemlerinden biridir. Metal işleme yöntemleri imalat endüstrisinde gelişmesine rağmen, geleneksel delik delme işlemi hala popülerliğini korumaktadır (Benardos: 2003, 833-844). Delme işlemi çok çeşit malzemelere uygulanmaktadır ve delinmiş deliklerin şekli, geometrik doğruluğu yüzey hassasiyeti parçanın fonksiyonelliğini yerine getirmesi açısından oldukça önemlidir. Kemse hızı ve ilerleme hızı talaş kaldırma işleminde, deliğin yüzey kalitesi ve geometrik doğrulu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve doğru seçilmediği takdirde hatalarla karşılaşılması kaçınılmazdır (Islam: 2009). Bu nedenle delik kalitesini etkileyen önemli parametrelerin tanımlanması ve kontrol edilebilen parametreler ile arasındaki ilişkiyi anlamak gerekir. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde; Sanjay vd. (Sanjay: 2006, 846-852) yapay sinir ağlarından yararlanarak girdi olarak kesici çapı, kesme hızı, ilerleme hızı ve işleme zamanı kullanmışlar ve deliklerin yüzey pürüzlülüğünün incelemişlerdir. Deney parametresi olarak üç farklı kesme hızı, üç farklı ilerleme hızı ve 30 mm sabit delik derinliği ile çalışmışlardır. Bu yöntem ile farklı parametre kombinasyonlarında gerçeğe yakın ve doğrulanabilir sonuçlar elde etmişlerdir. Pirtini

[1] Yrd.Doç.Dr, İnönü Üniversitesi, MALATYA, TÜRKİYE, erkan.bahce@inonu.edu.tr
[2] Makine Mühendisi, İnönü Üniversitesi, MALATYA, TÜRKİYE, boyacisarkis@gmail.com
[3] Yrd.Doç.Dr, Ordu Üniversitesi, ORDU, TÜRKİYE, mehmetsamiguler@yandex.com
[4] Öğr.Grv, Munzur Üniversitesi, TUNCELİ, TÜRKİYE, akaslan@munzur.edu.tr

© International Regional Development Conference

ve Lazoğlu (Pirtini: 2005, 1271-1281), delme işleminde delik kalitesini ve kuvveti araştırmışlardır. Deneylerinde Al 7039 malzeme kullanarak 5 farklı ilerleme ve sabit kesme hızında delik işlemişlerdir. Teorik modele uygun olarak farklı şartlar için kesme kuvvetlerini tahmin etmişlerdir. Teorik olarak hesapladıkları değerlerin CMM ile ölçtükleri delik kalitesi değerlerine uyumlu olduğunu ortaya koymuşlardır. Sonuçta minimum deney sayısı ile matematiksel modeller ile ilgili şartlar için deney sonuçlarına uygun değerler elde etmişlerdir. Yuzo ve vd. (Yuzo: 1973, 72-77), delme işleminde kullandıkları Al 1100-0 alaşımında artan talaş kalınlığı ve talaş şekli yönünden dört farklı çap ve dört farklı delik boyunda kesme kuvvetini incelemişlerdir. Deneyler sonunda kesme hızı ve ilerlemelerdeki artışın kesme kuvvetleri artırdığını gözlemişlerdir. En düşük kesme kuvvetleri ile en yüksek kesme kuvvetleri arasındaki farkın yüksek ilerlemelerde daha fazla olduğunu görmüşlerdir. Katsuki ve arkadaşları (Katsuki: 1994, 296-301) çalışmalarında, eksenel delik sapmalarını önlemek için bir lazer uçlu delik takımı geliştirmişlerdir. Detaylı şekilde bu takımın performansını ölçmek ve 108 mm çapta ön-delinmiş Al 2017-T4 alaşımı kullanarak pratik uygulamasını belirlemek için 4 çeşit deney yapmışlardır. İlk deney, normal derin delik işlemede delik sapma şartlarını incelemek için yapılmıştır. İkincisi, takımın delik sapmasına göre konumlanıp konumlanmadığını incelemek için yapılmıştır. Üçüncüsü, takımın; iş parçasının bir kenarı üzerinde yönünü değiştirmeksizin düz olarak ilerleyip ilerlemediğini incelemek için yapılmıştır. Dördüncüsü, 100mm delik boyu için 100mm radyal doğrultuda eğimli ön-delinmiş deliği etkilemeksizin takımın hedefe doğru kılavuzluk edip edemediğini incelemek için yapılmıştır. Deneyler, iş parçası sabit-takım döner sistemle yapılmıştır. Takım çapı 110 mm, ilerleme hızı 0,125 mm/dev ve dönüş hızı 270 dev/dak olarak seçildiğinde, takımın engellere rağmen hedefe doğru gitmede kılavuzluk edebildiği sonucuna ulaşılmıştır. Wern, Ramula ve Colligan (Wern: 1993) tarafından yapılan çalışmada, grafit/epoksi kompozitin delme deneyleri farklı ilerleme hızlarında iki farklı PCD uçlu matkap kullanılarak yapılmış ve işlenmiş yüzeylerinin yüzey pürüzlülükleri incelenmiştir. Delikler üzerinde matkap geometrisinin etkisinin önemli olduğu görülmüştür. İlerleme hızının artmasıyla yüzey pürüzlülüğü değerinin azaldığını belirlemişlerdir. Scheaefer ve Christian (Scheafer: 1969) yaptıkları çalışmada, HSS matkaplar kullanılarak metal matrisli kompozit malzemeler işlendiği zaman hem takım aşınmasının fazla olduğu hem de deliğin yüzey pürüzlülüğünün kötü olduğunu tespit etmişlerdir. Thangaraj ve Wright (Thangaraj: 1988), AISI 1045 çelik malzemeye 8 mm çapında HSS kesici takım ile delik delme işleminde ilerleme kuvvetini ölçerek bilgisayar yardımı ile takımdaki aşınmanın tahmini üzerinde inceleme yapmışlardır. Yaptıkları çalışmada değişen ilerleme kuvvetlerini titreşim durumuna göre hesaplamışlardır.

Yapılan literatür çalışmalarından da görüldüğü üzere delme işlemi hassas bir işlem olup işlemin arzu edilen şekilde sonuçlanması takım malzeme çifti, tezgâhın rijitliği ve işleme parametreleri gibi faktörlere bağlıdır. Bu faktörler delik yüzey kalitesi, delik geometrik ve boyut hassasiyeti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışmada alüminyum alaşımında kesme hızı ile ilerleme hızının delik yüzey kalitesine ve geometrik hassasiyetine etkisi araştırılmıştır.

MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada, Al 5083 alaşımı dik işlem merkezli CNC freze tezgâhında delme deneylerine tabi tutuldu. Deney sonrası yüzey pürüzlülüğü ve tersine mühendislik yöntemi kullanılarak geometrik hassasiyet ölçümleri gerçekleştirildi.

Deney malzemesi olarak denizcilik uygulamalarından havacılık uygulamalarına kadar daha pek çok endüstriyel alanda yaygın olarak kullanılan Al 5083 alaşımı seçildi. Bu malzeme kolay işlenebilir olmasının yanı sıra, düşük yoğunluğa ve yüksek korozyon direncine, mukavemete, elektrik ve ısı iletkenliğine de sahiptir. Ancak literatürde bu malzemenin delinmesi ile ilgili olarak yeterince çalışmaların yapılmadığı dikkati çekmektedir. Bu malzemenin kimyasal bileşimi Tablo 1'de, malzemeye ait mekanik, elektriksel ve ısıl özellikleri ise Tablo 2'deki gibidir.

© International Regional Development Conference

Tablo 1. Al 5083 alaşımının kimyasal bileşimi

Fe	*Si*	*Cu*	*Mn*	*Mg*	*Zn*	*Cr*	*Ti*	*Diğer*
0,40	*0,40*	*0,10*	*0,40-1,0*	*4,0-4,9*	*0,25*	*0,05-0,25*	*0,15*	*0,15*

Tablo 2. Al 5083 alaşımının teknik özellikleri

Özellik	*Değer*
Yoğunluk (kg/m³)	*2.643x10³*
Çekme Dayanımı	*300 MPa*
Akma Dayanımı	*322 Mpa*
50 mm'deki uzama %	*22*
Elastikiyet Modulü	*71 Gpa*
Poisson Oranı	*0.33*

Yapılan literatür incelemelerine göre, malzemelerin delme işlemi sonrası delik yüzey kalitesine ve geometrik hassasiyetini en çok etkileyen faktörler kesme hızı ve ilerleme olduğu tespit edildi. Deneylerde kullanılan parametrelerin değerleri ise konu ile ilgili literatür çalışmaları da dikkate alınarak Tablo 3'deki gibi seçildi.

Tablo 3. Deneyde kullanılan parametreler

Devir başına ilerleme (mm/dev)	*Devir sayısı (dev/dak)*	*Matkap malzemesi ve çapı (mm)*
0.1, 0.15, 0.2	*1500, 2250, 3000*	*HSS, Ø7.5, Ø10*

Bu çalışmada, soğutma sıvısı deney parametrelerinin etkilerini tam olarak gözlemek amacıyla kullanılmadı. Deney tasarımı, faktöriyel tasarım dikkate alınarak yapıldı. Faktöriyel (çarpımsal) tasarımda genelde değişik ve birbirleri ile ilişkili olmayan faktörlerin belirli bir karaktere olan etkileri inceleme konusu yapılmaktadır. Faktöriyel tasarımda değişken parametrelerin (düzeylerinin) çaprazlama uygulaması sonucu deney tasarımı ortaya çıkartmaktadır [ ]. Bu çalışmada, matkap çapı için 2, devir sayısı ve ilerleme için 3 seviye kullanılarak toplam $2^1.3^1.\ 3^1= 18$ farklı kombinasyon ile deneyler yapıldı. Deneyler literatürdeki benzer çalışmalar [4-33] dikkate alınarak üç kez tekrarlandı.
Delme işlemi Al 5083 alaşımlı plakalar Şekil 1' de görüldüğü gibi CNC freze tezgâhına bağlandı ve delme işlemine hazır hale getirildi.

Şekil 1. Deney numunesinin dik işleme merkezli CNC freze tezgâhına bağlanması

Deneyler, İnönü Üniversitesi Makine Mühendisliği laboratuvarında bulunan azami devri 8000 d/dak., iş mili gücü 5.5 kW olan Taksan TMC 700 V tipi dik işlem merkezli CNC freze tezgahında gerçekleştirildi. Deney numuneleri üzerinde gerçekleştirilen delme deneyleri her bir deliğin eksenleri arasındaki mesafe 20 mm olacak şekilde tasarlandı.

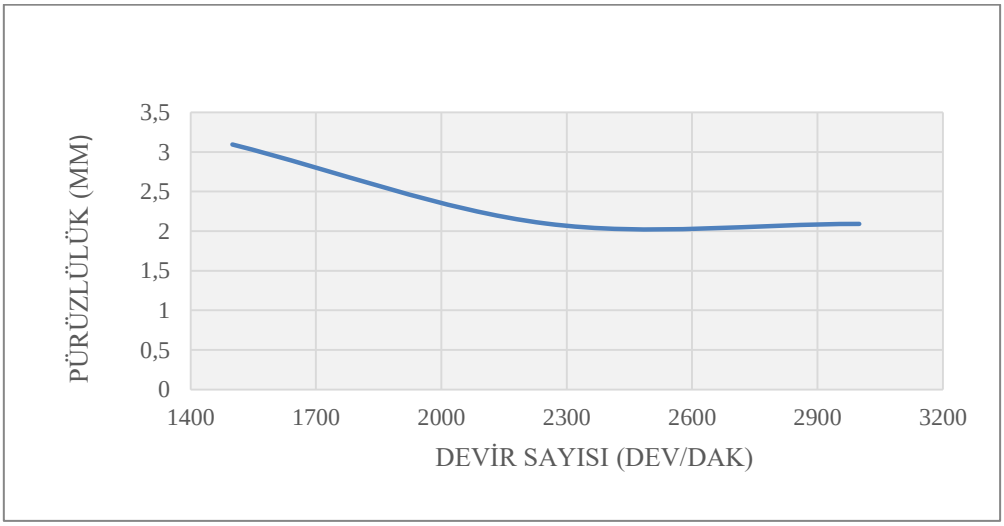
Kombinasyonel olarak yapılan delme işlemleri sonrasında, delik yüzey pürüzlülüğünün ölçülmesi amacıyla numuneler delik eksenine paralel olarak tam ortasından kesme diski ile kesildi. Daha sonra yüzey pürüzlülüğü ölçümleri, Mitutoyo SJ- 201 yüzey pürüzlülük ölçme cihazı ile yapıldı. Ölçümlerde literatür çalışmaları dikkate alınarak, örnekleme uzunluğu 0.8 mm, örnekleme sayısı 5 olarak (0.8x5) seçildi. Bu cihaza ait diğer örnekleme uzunluğu değerleri ise sırasıyla 0.25 mm ve 2.5 mm'dir. Ölçme işlemi literatürde genellikle delik eksenine paralel olarak üç farklı noktadan yapılmıştır. Ancak bu çalışmada ölçümlerin hassas bir şekilde değerlendirilmesi için beş faklı noktadan ölçümler alındı ve daha sonra bu değerlerin ortalamasına göre Ra değerleri belirlendi.

DENEYSEL BULGULAR VE TARTIŞMA

Yapılan deneysel çalışma sonucunda Al 5083 alaşımının kontrol edilebilen parametrelerden kesme hızı ile ilerleme hızının delik yüzey kalitesine ve geometrik hassasiyetine önemli bir etkisi olduğu görülmüştür.

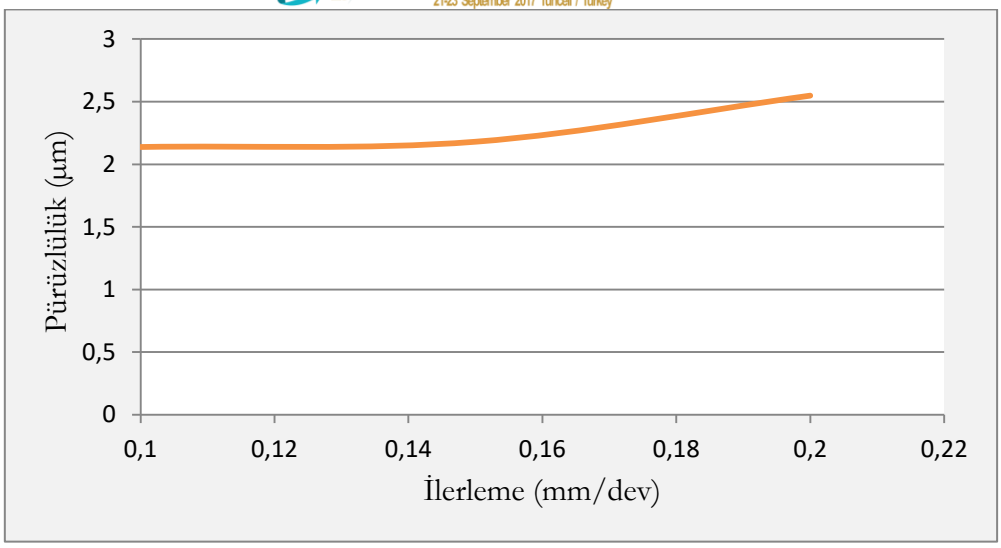
Yüzey Pürüzlülüğü Analizi

Al 5083 alaşımı pek çok endüstriyel alanda yaygın olarak kullanılması sebebiyle imalat süresinde elde edilen yüzey kalitesi oldukça önem arz etmektedir. Al 5083 alaşımının farklı işleme parametrelerine göre delinmesi sonucunda yüzey pürüzlülüğünün doğrudan etkilediğini görülmüştür. Şekil 2'de farklı kesme koşullarında kesme hızlarına bağlı olarak ölçülen yüzey pürüzlülüğü değerleri verilmiştir.

a) Yüzey pürüzlülüğünün devir sayılarına göre değişimi

© International Regional Development Conference

a) Yüzey pürüzlülüğünün ilerlemeye göre değişimi

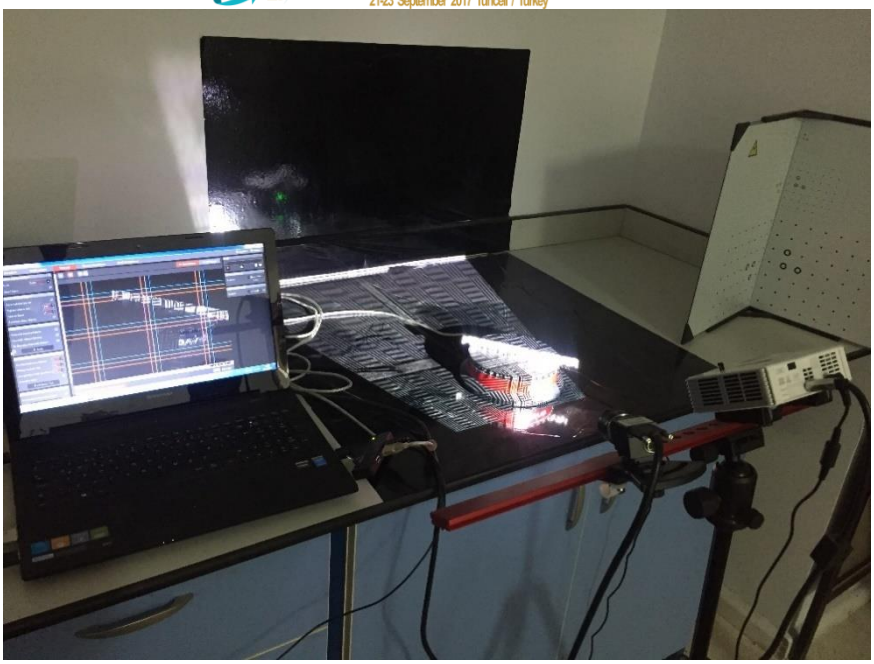
Şekil 2. Farklı kesme koşullarında kesme hızına bağlı olarak elde edilen ortalama yüzey pürüzlülüğü değerleri

Grafiklerden de görüldüğü gibi elde edilen yüzeylerde ölçülen ortalama yüzey pürüzlülük değerlerinin artan kesme hızı ile azaldığı, artan ilerleme değerlerine bağlı olarak ise artığı görülmektedir. Bu durum, geleneksel talaş kaldırma işlemlerine benzer sonuçlar göstermiştir. Kesme hızında belli bir noktaya kadar artışın yüzey kalitesini olumlu etkilediği bilinmektedir (Boothroyd: 1981, Shaw: 1984). Artan kesme hızının kesme bölgesindeki sıcaklığı artırarak kesmeyi kolaylaştırmaktadır. Fakat yine kesme hızının artmasıyla birlikte birim zamanda oluşan talaş hacminin de artmasıyla, delik delme işleminde kapalı alanda tahliyesi zorlaştırmaktadır [Trent: 1989, Çakır: 2015). Şekil 2- a'dan görüleceği üzere bu durum pürüzlülük değerini etkilemiştir. Pürüzlülük değeri ilk aşamada azalış gösterirken, ikinci aşamada pürüzlülük değerinin azalan eğriden doğrusala döndüğü görülmektedir. Literatürde de belirtildiği üzere talaş kaldırma işlemlerinde yüzey pürüzlülüğü üzerinde en etkili parametre ilerleme miktarıdır [26]. Şekil 2- b'den de görüleceği üzere ilerlemenin küçük artışları ile pürüzlülük miktarı önemli miktarda artmaktadır.

Geometrik Hassasiyet Analizi

Bir makine parçasının imalatında birçok yüzey işleme bulunur. Tüm yüzeylerin birbiri ile ilişkisinin hassas olarak sağlanması maliyeti çok fazla arttıracağından sadece çok gerekli yüzeyler arası ilişkinin hassas olarak işlenmesi sağlanarak işleme maliyetinin düşürülmesi sağlanır. Bu çalışmada da yapılan deney sonuçlarına göre işleme parametrelerinin geometrik toleranslardan silindiriklik ve dairesellik üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun tespiti için tersine mühendislik uygulanarak delme işlemi sonrası Al 5083 levhaları Şekil 3 de görüldüğü gibi taranmıştır.

© International Regional Development Conference

Şekil 3. Al-5083 levhalarının tarama görüntüsü

Yapılan tarama sonuçlarından elde edilen nokta bulutları CAD yazılımlardan yararlanarak Şekil 4'de görüldüğü gibi katı modele dönüştürüldü.

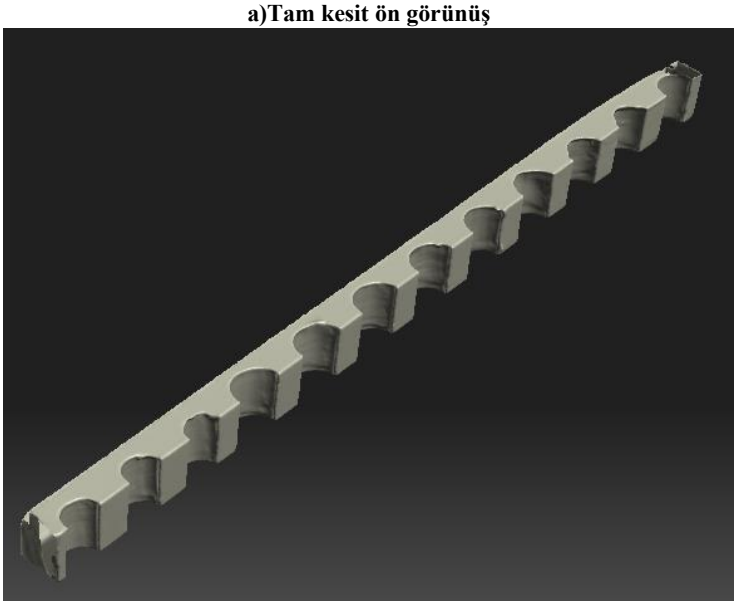
Şekil 4. Al-5083 levhalarının tarama sonrası CAD görüntüsü

Yapılan deneyler sonucunda devir sayısının sabit kalması şartıyla ilerleme değerlerinin artması ile hem delik girişinde hem delik çıkışında delik çapmalarında hem boyutlarında 0.06 ile 0.76 arasında çap artışları gözlemlenmiştir. Bu durum ilerlemenin artmasıyla kesme koşullarında oluşan dengesizlik ve kesmeye bağlı oluşan titreşimle açıklanabilir. Delik çıkışına doğru dengesizliğin ve titreşimin artmasından dolayı delik çıkışında hata oluşumun büyüklüğü daha fazladır. Bu durumun analizleri için Al5083 levhalardan tam kesit alınarak Şekil 5'de görüldüğü gibi tekrar tarama işlemi yapılarak CAD modele dönüştürüldü.

© International Regional Development Conference

a)Tam kesit ön görünüş

c)Tam kesit perspektif görünüş

Kesit görüntülerinden elde edilen ölçüm sonuçlarına göre devir sayısının geometrik tolerans ve boyut toleransı üzerinde ilerlemeye göre daha düşük bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. İlerleme ve devir sayısının artmasına bağlı olarak dairesellikten sapmanın delik çıkışında delik girişine göre daha fazla olduğu görülmüştür. Silindiriklik üzerinde ise ilerlemenin daha fazla etkili olduğu ölçülmüştür. Ayrıca deneyler sonucunda işleme parametrelerine bağlı olarak delik çıkışında çapakların oluştuğu ve bununda toleransı etkilediği düşünülmektedir.

GENEL SONUÇLAR

HSS matkap kullanılarak Al 5083 alaşımının delinmesi sonucunda işleme parametrelerinden devir sayısı ve ilerlemenin, delik yüzey pürüzlülüğü, geometrik ve boyut toleransı üzerindeki etkileri araştırılan bu çalışmada sırasıyla aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

- İlerlemenin artmasına bağlı olarak yüzey pürüzlülüğünün arttığı, devir sayısının artmasına bağlı olarak 2500 dev/dak 'ya kadar pürüzülülüğün azaldığı, bu devirden sonra pürüzlülük üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.
- İlerlemenin devir sayısına göre boyut hassasiyeti, geometrik toleranslardan dairesellik, silindiriklik üzerinde daha etkili olduğu tespit edilmiştir.
- İşleme parametrelerine bağlı olarak delik çıkışında çapak oluşumu gözlemlenmiş ve geometrik tolerans üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.
- Delik girişindeki hassasiyetin delik çıkışına göre daha iyi olduğu ölçülmüştür.

© International Regional Development Conference

KAYNAKLAR

Benardos, P.G. and G.C. Vosniakos, Predicting surface roughness in machining: a review. International Journal of Machine Tools and Manufacture, 2003. 43(8): p. 833-844.

Islam, M.N., N.H. Rafi, and P. Charoon. An Investigation into Effect of Canned Cycles on Drilled Hole Quality. in Proceedings of the World Congress on Engineering 2009 Vol I. 2009. London, U.K.

Sanjay, C., Jyothi, C., 2006, "A study of surface roughness in drilling using mathematical analysis and neural networks", Int. J. Adv. Manufacturing Technology, 29:846-852.

Pirtini M., Lazoglu I., 2005, "Forces and hole quality in drilling", International Journal of Machine Tools & Manufacture, 45: 1271-1281.

Yuzo, S., Kinji, S., Makota, O., 1973, "Tsuneo, S., "Drilling machinibity of wrought pure aluminium for industrial use", J. Jap. Inst. Light Met., 23(2):72-77

Katsuki, A., Onikura, H., 1994,"Development of a deep-hole, laser-quide boring tool: the boring of workpieces with a thin wall and inclined prebored hole", Precision Engineering, 16: 296-301

Wern, C.W., Ramulu, M., ve Colligan, K., 1993, A study of the surface texture of composite drilled holes, Journal of Materials Processing Technology, 37, 373389

Scheaefer, W.H. ve Christian J.L., 1969, Evaluation of the structural behaviour of filament reinforced metal matrix composites, Technical report no. AFML-TR69- 36, Vol.3, Air Force Materials Laboratory

Thangaraj, A., Wright P.K., 1988, "Computer-assisted predicted of drill-failure using in-process measurements of thrust force", Journal of Engineering for Industry, 110(4).

Trent, E.M., 1989, "Metal cutting", Butterworths Press, London, 1-171.

Çakır, A., 2015, "AA7075 ve AA2024 Alüminyum Malzemelerine Delik Delinmesinde Soğutma Yöntemlerinin İşleme Performansına Etkilerinin İncelenmesi", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Boothroyd, G., 1981. "Fundamentals of Metal Machining and Machine Tools", International Student ed. 5thrinting, McGraw-Hill, ISBN 0- 07-085057-7.

Shaw, M. C., 1984. "Metal Cutting Principles. London: Oxford University Pres", ISBN 0-19-859002-4.

Modern Metal Cutting, Practical Handbook, Sandvik, (1994).

© International Regional Development Conference

Animal Production, Development and Climate Change in Turkey

Hayvansal Üretim, Kalkınma ve Türkiye'de İklim Değişikliği

Metin GÜRÇAY[1], *Ahmet SAİT*[2]

Abstract – Animal production is important in development. Reproduction in animals and climate changes affects production closely. Bluetongue virüs (BTV) and Schmallenberg virüs (SBV) infections affect the fertility of animals, their spreads are related to climate change The aim of this study was to determine on impacts of climate change on transmission of global context of BT and SBV impact in dairy cows have reproductive disorders in Turkey. For this object, was obtained 100 sera and 100 defibrined blood samples cow aged ≥3 years old housed in 9 different dairy herds in Diyarbakır (65), Batman (27) and Mardin (8) in September 2015 at period biting flies are active. In the dairy herds record which have animals with reproductive disorders and they not vaccinated for BT and SBV. All sera samples were tested antibodies to Bluetongue (BT) and Schmallenberg virus (SBV) by commercial ELİSAs. In addition to, 27 (%27) sera have BT and 94 (%94) SBV antibodies. All leukocyte samples tested RT-PCR for BT. Five (%5) leukocyte samples had BT nucleic acids. Thus results of the current study concluded that there is a positive relationship exposure between BTV, SBV and reproductive disorders in dairy farms in Turkey. Although there is no data showing that the disease is allowed to direct contact transmission, BT and SBV reaches the fetus through the placenta in viremia phase, It is thought to cause reproductive disorders. Moreover, further prospective studies with infertile dairy cows are needed to evaluate the relationship between BTV and SBV infections and dairy farms in Turkey. The occurrence of BTV and SBV infections scattered with vector flies in conjunction with climate changes affects the animal production and therefore the development.

Keywords **–** Animal Production, Development, Climate Change, Turkey

Özet – Hayvansal üretimin kalkınmada önemi büyüktür. İklim değişiklikleri ve dölverimi hayvansal üretimi doğrudan etkiler. *Bluetongue virus* (BTV) ve *Schmallenberg virüs* (SBV) saçılımları iklim değişiklikleri ile ilgili, sığırlarda sistemik enfeksiyon ve yavru atmaya neden olan global öneme sahip vektör sinek kaynaklı virüslerdir. İklim değişikliklerine bağlı olarak vektör sineklerin etkisi ile ortaya çıkan BTV ve SBV hastalıklarının varlığını araştırmak için, Eylül 2015'de Diyarbakır (n=65), Batman (n=27) ve Mardin (n=8) illerinde yerleşik, 9 işletmede bulunan 3 yaş ve üzeri dölverimi bozukluğu tespit edilen ineklerden toplam 100 kan serumu ve defibrine kan örneği alındı. Sağlanan kan serumu örneklerinde Bluetongue (BTV) ve Schmallenberg virus (SBV) antikorları ve defibrine kan örneklerinde BTV nükleik asidi yönünden ise Real-Time RT-PCR ile test yapıldı. Test sonuçlarına göre, BTV ve SBV antikorları yönünden sırasıyla 27 (%27) ve 94 (%94) serum pozitif bulundu. Defibrine kan numunelerinde 5 numunede BT nükleik asidi saptandı. Elde edilen veriler Türkiye'de, iklim değişikliği sonucu, vector sivrisinek bulaştırmasıyla, üreme bozukluğu görülen ineklerde BTV ve SBV virusa maruziyetini ortaya koymuştur. Gerek literatür bilgiler ve gerekse bu çalışmada saptanan veriler (özellikle yüksek BTV ve SBV antikoru) dikkate alınarak, üreme bozukluğu sorunu olan ineklerde, söz konusu enfeksiyon etkenleri hayvansal üretimi olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla Türkiyede'ki iklim değişikliği hayvansal üretim ve kalkınmayı etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler – Hayvansal Üretim, Kalkınma, İklim Değişikliği, Türkiye.

GİRİŞ

Bugün ülke gündeminde tartışılan konular içerisinde kuskusuz en önemli olanlarından birisi tarım sektörüdür. Dünyada tarımla ilgili gelişmelerin çok çarpıcı şekilde boyut kazandığı günümüz koşullarında, Türk hayvancılığı içinde bulunduğu koşullar nedeniyle hak etmediği bir konumdadır. Dünyada özellikle son 30–40 yıl içerisinde karşılaşılan açlık sorununu çözmek üzere tarımda büyük

[1] Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Veteriner Fakültesi Viroloji Anabilimdalı, Bingöl. Türkiye. mgurcay@bingol.edu.tr
[2] Dr. Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü, Pendik/İstanbul, Türkiye, saitvet@gmail.com

© International Regional Development Conference

gelişmeler olmuştur. Bugün dünyada bazı ülkeler üretim fazlasıyla tarımdaki gelişmenin zorladığı bir döneme gelinmiş bulunmaktadır. Ülkemiz 1980'li yıllara kadar bu gelişmeden önemli ölçüde olumlu noktalara ulaşmıştır. 1983 yılında tarım ürünlerine getirilen ithalat, gümrük indirimleri, uygulanan teşvik ve desteklemelerin kaldırılması, bugün gündemdeki Türk hayvancılığının sıkıntılarını gündeme sokmuş bulunmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da boş ahırların sahibi çiftçiler, köy yerinde ithal et yeme durumunda kalmışlar, büyük bir kısmı da çiftini çubuğunu bırakıp, büyük kentlere göç etmişlerdir. Bu yapıyla Türk hayvancılık sektörü, gayri safi hâsıla içindeki payı yıldan yıla azalarak bugün% 10 düzeylerine kadar düşmüştür (Gürçay, 2016).

Hayvancılık, hem kırsal kalkınmada hem de tarımda kadının rolünün güçlendirilmesinde oldukça büyük bir öneme sahiptir. Özellikle kırsal alanların korunması, kırsal nüfusun yerinde tutularak istihdam olanaklarının sağlanması ve yoksullukla mücadele açısından hayvancılığın rolü büyüktür. Dünya Kalkınma Raporu (2008)'nda belirtildiği üzere kırsal hanelerin pek çoğu ile en fakir hanelerin yüzde 40'ında hayvan bulunmaktadır (Anonim, 2008). Bununla birlikte, hayvansal üretim yapan küçük işletmelerin, bir süre sonra bitkisel üretim de gerçekleştirmesi, hem gıda güvenliği ve hem de kırsal kesimde hayat standartlarının geliştirilmesi dolayısıyla bölgesel kalkınma açısından önem taşımaktadır.

Küresel ısınma ve bunun neden olduğu iklim değişikliklerinin neden olduğu iklim değişikliklerinin neden olduğu endüstrilerden biri olan tarım sektörü dünya üzerindeki en eski ve köklü sektördür. Günümüzde, iklim bilimciler ve bilim adamları tarafından küresel ısınma ve bunun sonucunda iklim sisteminde bir bozulma olduğunu kabul etmektedirler. Bu ısınma döneminde, oldukça fazla bir canlı popülasyonu bu etkiye maruz kalacaktır (Fışkın ve Zorba, 2016).

Vektör kaynaklı virüsler, eklem bacaklılarda çoğalan ve o böcekler tarafından omurgalılara aktarılabilen virüslerdir. Vektör kaynaklı virüsler, çok yaygındır ve insan, yabani hayvan ve evcil hayvanlarda çok çeşitli hastalıklara neden olurlar. Bu virüsler Sivrisinek, Kene, Tatarcık ve Pire eklem bacaklıları ile taşınırlar. Bu tür hastalıkların, uzun süre eklem bacaklıların aktif olduğu sıcak bölgelerde ortaya çıktığı düşünülmüş ancak son yıllarda, küresel ısınma ve iklim değişikliklerine bağlı olarak Türkiye başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde, alışılmışın dışında hastalandırma, ölüm ve ekonomik kayıplara neden olmuştur (Beugnet ve Chalvet-Monfray, 2013).

Yavru atma, yeni doğanların ölümleri, döl tutmama ile ilişkili üreme kayıplarının nedenleri, beslenme problemleri genetik ve humoral bozukluklar gibi enfeksiyoz olmayan faktörler yanında virüs, bakteri, protozoa ve fungal nedenlere bağlanmaktadır (Peter, 2000). Bluetongue virüs (BTV), *Reoviridae* ailesi, *Orbivirus* cinsinin ilk türüdür. Enfekte hayvanlarda hastalık gizli, orta, sub akut, akut formlarda görülebilir. Enfeksiyon sığırlarda fötal ölüm ve üreme bozukluklarına neden olmaktadır (Murphy,1999). Schmallenberg virus (SBV) *Bunyaviridae* ailesi, *Orthobunyavirus cinsi Simbu serogurubunda bulunur. Bu guruptaki viruslar, ruminantlarda yavru atma, anomalili doğumlara neden olmaktadır (Causey ve ark., 1972).* BTV ve SBV *kan emen sineklerle taşınırlar. (*Hofmann ve ark., 2008, Burgu ve ark., 1992, Özgünlük, 2009).

İklim değişikliklerine bağlı vektör sineklerin yaşam alanlarının değişmesi sonucu vektör sineklerle saçılan BTV ve SBV virüslerinin bölgede varlığının belirlenmesi, üreme bozukluğu olan ineklerde virüslerin varlığı bölgesel hayvansal üretim ve kalkınmaya etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

MATERYAL VE METOT

Materyal: İşletme kayıtlarında, BTV ve SBV yönünden aşılanmayan, gebeliğin değişik dönemlerinde yavru atma, kısırlık, anomalili buzağı ölümü, yenidoğan ölümleri (doğumdan sonraki 1-2 günde ölümler) gibi üreme bozuklukları gösteren sütçü ineklerden Diyarbakır, Batman ve Mardin illerinde

yerleşik 9 adet sütçü işletmeden vektör sineklerin aktif olduğu 2015 yılı eylül ayında 100 adet kan serumu ve 100 adet defibrine kan örneği alındı (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışmanın Yapıldığı İller, Enlem - Boylamları, Çalışılan Çiflik ve Alınan Numune Sayıları

İl	Enlem/Boylam	Çiftlik sayısı	Numune sayısı (n) Serum +Tam kan
Diyarbakır	37.92-40.23	5	65 +65
Batman	37.87-41.12	3	27+27
Mardin	37.32-40.75	1	8+8

Metod: ELISA Testi: İnek kan serumlarında BTV ve SBV spesifik antikorları (IDEXX BVDV Total Ab Test, IDEXX IBR gE Ab Test, IDEXX Bluetongue Competition Ab Test, IDEXX Schmallenberg Ab Test ve defibrine kan örneklerinde,) tespit etmek için ticari ELISA kitleri kullanıldı. IDEXX Laboratories, Inc.One IDEXX Drive Westbrook, Maine 04092 United States. Testler üretici firmanın bildirdiği yönteme göre yapıldı.

Real-time RT-PCR: Total RNA, 250 µL of erythrocyte suspansiyonundan, ticari RNeasy mini kit (QIAGEN GmbH - Germany) kullanılarak üretici firmanın bildirdiği yönteme göre yapıldı. Elde edilen saflaştırılmış RNA, 20 µL of RNase-free su ile sulandırıldı. RT-PCR'dan önce, 50 pM, RNA spesifik serotipleri kapsayan terminal forward and reverse primerleri (Hofmann,2008) kullanıldı. 8 µL saflaştırılmış viral RNA, denatürasyonu için 5 dakika 95°C'ye ısıtıldı. RT-PCR, specific real-time one-step RT-PCR kit (Real-time ready RNA virus master kit ROCHE diagnostics, USA) ile gerçekleştirildi (Hofmann ve ark., 2008).

BULGULAR VE TARTIŞMA

BTV ve SBV antikorları yönünden sırasıyla 27 (%27) ve 94 (%94) serum pozitif bulundu (Tablo 2). Defibrine kan numunelerinde 5 (%5) numunede BTV nükleik asidi varlığı tespit edildi. Bu sonuçlara göre, üreme bozukluğu görülen hayvanların kan serumlarında BTV ve SBV antikorunun tespit edilmesi, hayvanların bu virüslerle karşılaştığını ve bu hayvanların tam kanlarında, BTV nükleik asiti varlığının belirlenmesi virüsle aktif olarak enfekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2. BTV Nükleik Asit, BTV Antikor, SBV Antikor Pozitif Numuneler ve Oranları

İl	BTV RT-PCR test ile Nükleik asit tespiti	BTV ELİSA ile antikor tespiti	SBV ELİSA ile antikor tespiti
Diyarbakır	5 (%7.69)	15 (%23.07)	64 (%98.46)
Batman	-	9 (%33.33)	23 (%85.18)
Mardin	-	3 (%37.50)	7 (%87.50)
Toplam	5 (%5.00)	27 (%27.00)	94 (%94.00)

Ülkeler barındırdıkları nüfusun refah ve mutluluğunu sağlamak için sahip olduğu kaynakları verimli bir şekilde kullanmak zorundadır. Kırsal yörelerde yaşayan insanlar geçimlerini genel olarak toprağa dayalı bir üretim dalı olan tarımsal üretimden sağlamaktadır. Tarımsal üretim parasal gelir elde etmekten çok günlük gıda ihtiyacının sağlanması için yapılmaktadır. Başarılı bir hayvansal üretim iyi istihdam, sağlıklı ve güvenli beslenme imkânları sağlamaktadır (Gürçay, 2016). Günümüzde iklim bilimciler ve bilim adamları tarafından küresel ısınma ve bunun sonucunda iklim sisteminde bir bozulma olduğu kabul edilmektedir (Fışkın ve Zorba 2016). Küresel ısınma ve bunun neden olduğu iklim değişikliklerinin derin etkilediği endüstrilerden biri tarım ve hayvancılık sektörüdür.

Tarım sektörü, hayvancılık ile iç içe değerlendirilmekte ve sığır yetiştiriciliği Türkiye'de iyi bir istihdam alanı oluşturmakta ve gıda güvenliği açısından insanların beslenmesinde sağlıklı protein kaynağı

© International Regional Development Conference

sunmaktadır(Gürçay,2016). Sığır yetiştiriciliğinde dölverimi yetiştiriciliğin sürekliliği açısından önem arz etmektedir (Peter, 2000).

Hormonal, metabolik ve beslenme bozukluklar ve genetik yapı gibi infeksiyoz olmayan faktörlerin yavru atma, teni doğan buzağı ölümleri ve kısırlık gibi üreme bozukluklarının ana sebebi olarak belirtilmesine rağmen, viral, bakteriyel, protozoal ve fungal etkenlerin etkisi büyüktür (Öztürk ve ark., 2012). Sığır yetiştiriciliği, infeksiyon nedeninin bulunması ile önlenebilen yavru atma, yeni doğan buzağı ölümleri ve kısırlık gibi üretim kayıpları nedeni ile ağır bir şekilde etkilenmektedir (Murphy,1999, Peter,2000). Bu çalışma, Türkiye'de iklim değişikliğine bağlı sivrisineklerin yaşam alanlarının değişmesi ve bu sineklerin üreme bozukluğu görüldüğü sığır çiftliklerde BTV ve SBV'nin etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Vektör kaynaklı hastalıklar, iklimsel değişikliler ve çevresel koşullarla diğer virüslere oranla daha çok etkileşim içindedirler. Ekolojik değişiklikler bu virüslerin vektörlerini ve onların yaşam sahalarını da değiştirdiğinden bu ajanların konak sistemleri ve yayılmaları da değişmektedir. Vektör kaynaklı hastalıkların ikim değişikliklerine bağlı olarak son yıllarda görülme oranlarının artışı hayvansal üretimi etkilemektedir (Beugnet ve Chalvet-Monfray 2013). Bu hastalıkların yayılış ve prevalansı mevsimsel olmakta, birinci derecede yüksek ve düşük ısı aşırılıkları şeklindeki iklim değişiklikleri önemli derecede etkilemekte ve hayvanları hastalandırmaktadır (Gage ve ark.,2008).

İklim değişiklikleri, farklılaşmış iklim modelleri, iklim modellerin artışı, hastalık çıkışını etkileyen vektör populasyonu, vektörün hayatta kalma süresi, vector sayısı, hastalık taşıyıcısı hayvan bolluğu, patojen üreme oranı gibi biyolojik altarnatif çeşitlilikle sonuçlanabilir. Bu çeşitlilikler hayvanlara patojenlerin taşınmasına riskinde artışa katkıda bulunabilir. Vektör kaynaklı patojenler özellikle iklime duyarlıdırlar. İklim değişiklikleri, bu hastalıkların görülme yoğunluğunu artırır (Gage ve ark., 2008, Beugnet ve Chalvet-Monfray,2013). Schmallenberg virüs, Avrupada olduğu gibi Türkiye'de de sığırlarda yavru atmalara neden olan yeni bir vektör kaynaklı etkendir. Türkiye'de ELİSA testi ile sığırlarda %39.8 seroprevalans tespit edilmiştir(Azkur ve ark., 2013). Bu çalışmada özellikle üreme bozukluğu olan ineklerden örnekleme yapıldığından bu oran Diyarbakır, Batman ve Mardin bölgesinde %94 olarak tespit edildi. Mavidil tropikal ve subtropikal bölgelerde ruminantlarda görülen bir hastalıktır. Hastalık konjesyon, ödem ve hemorajilerle karekterizedir. Sığırlarda yavru atma ve üreme bozukluklarına neden olmaktadır (Murphy, 1999). Türkiye'de ilk defa 1944 yılında tespit edilen mavidil enfeksiyonuna Diyarbakır'da %24.47, Batman'da %22.22, Mardin'de %37.65 seropozitiflik saptanmışlardır (Burgu ve ark., 1992; Özgünlük, 2009). Çalışmamızda üreme bozukluğu gösteren hayvanlardan 5 adedinin kanında BTV RNA'sı tespit edilmesi bu hayvanların kan alındığı dönemde aktif hasta olduğu anlamına gelmektedir. BTV antikorları Diyarbakır %23.07, Batman %33.33, Mardin %37.50 tespit edilmiştir bu sonuçlar bölgede daha önce yapılmış çalışma sonuçları ile örtüşmektedir. Schmallenberg virus antikorları daha önce Türkiye'de yapılan çalışmada sığırlarda %24.50 oranda tespit edilmiştir (Azkur ve ark., 2013) bu sonuç bizim çalışma sonuçlarıyla örtüşmemektedir. Bu çalışmada SBV antikorları Diyarbakır %98.46, Batman %85.18, Mardin %87.50 tespit edilmiştir. Bu sonuçlar önceki yapılan sonuçlardan yüksek değerlerdir. Sonuçların yüksek değerlerde olması bölgede olası iklim değişiklikleri ve çalışılan hayvanların tamamında üreme bozukluğu sendromu tespit edilmiş olmasıdır. Haliyle olası iklim değişikliği vektör sineklerin yaşam alanlarını değiştirmekte ve vektör kaynaklı SBV enfeksiyonunun yayılmasını artırmakta ve sığır üretiminin üreme bozukluğuna neden olmakta, dolayısı ile üretime olumsuz etkilerinin ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

© International Regional Development Conference

Vektör kaynaklı hastalıklar, doğal yayılma alanlarında global sağlık sorunlarını oluşturmaktadır. Bu hastalıkların hastalık görülmeyen bölgelere girmesi vektör sineklerin aktivitesi ile ilgilidir. Türkiye'de vertebralı hayvanlarda yapılan taramalarda son 15 yıldır vektörlerin aktiviteleri sonucu ortaya çıkan hastalıklar ortaya çıkarıldı (Failloux ve ark., 2017). Bu bağlamda hayvansal üretimin ülke kalkınmasında önemli olduğu gerçeği ile sığır üretimini etkileyen kısırlık sebebi olan özellikle yüksek BTV ve SBV antikoru dikkate alınarak, iklim değişiklikleri, vektör kaynaklı hastalıklarla hayvan sağlığını etkilediğinden mücadele yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Gürçay, M., 2016.ÜNİDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı 'Sosyal Kalkınma' 28-30 Eylül 2016, Muş.

Anonim., 2008. World Developmet Report 2008, Agriculture for Development. The World Bank 1818, H Street N W Washington DC 20 433 https://siteresources.worldbank.org/INTWDR2008/Resources/WDR_00_book.pdf Erişim tarihi: 23.05.2017.

Fışkın, R., Zorba, Y., 2016. İklim değişikliklerinin tarım üzerindeki etkileri ve denizyolu tarımsal taşımacılığına yansımaları. *Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17: 266-279.

Beugnet, F., Chalvet-Monfray K., 2013. Impact of climate change in the epidemiology of vector-borne diseases in domestic carnivıres. *Comperative İmmunology,Microbiology and İnfectiouse diseases*,36:559-566.

Peter, A. T., 2000. Abortions in dairy cows: New insights and economic impact. *Adv. Dairy Technol.* 12: 233–244.

Murphy, F.A. J., Gibbs, E. P., Horzineck, C. M., Studdent, M. J., 1999,*Veterinary Virology*, Raven Press, New York, NY, USA, 3th edition.

Causey, O.R., Kemp, G.E., Causey, C.E., Lee, V.H.,1972 Isolations of Simbu-group viruses in Ibadan, Nigeria 1964–69, including the new types Sango, Shamonda, Sabo and Shuni. Annals of *Tropical Medicine* & *Parasitology*, 66: 357–362.

Hofmann, M.A., Renzullo, S., Mader, M., Chaignat, V., Worwa, G., Thuer, B., 2008, Genetic characterization of Toggenburg orbivirus, a new bluetongue virus, from goats. Emerging Infectious Diseases, 12:1855-1861.

Gage, K.L., Burkot,T.R., Eisen,R.J., Hayes,E.B., 2008. Climate and vectorborne diseases. American Journal of Preventive Medicine, 35: 436-450.

Özturk, D., Kale, M., Pehlivanoglu, F., Hasircioglu, S. and Turutoglu, H., 2012. Evaluation for some bacterial and viral abortions of dairy cattle farms in Burdur district of Turkey. *Kafkas Universitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 18: 255–258.

Azkur, A. K., Albayrak, H., Risvanli, A., Pestil, Z., Ozan, E., Yilmaz, O., Tonbak, S., Cavunt, A., Kadı, H., Macun, H. C.,Acar, D., Ozenc, E., Alparslan, S. and Bulut, H. 2013. Antibodies to schmallenberg virus in domestic livestock in Turkey. *Tropical Animal Health and Production* 45: 1825–1828.

Burgu İ, Urman HK, Akça Y, Yonguç AD, Mellor PS, Hamblin C, 1992. Serologic Survey and Vector Surveillance for Bluetongue in Southern Turkey. In, Walton TE, Osburn BI (Eds): Bluetongue, African Horse Sickness and Related Orbiviruses. 168-174, CRC Press, Boca Raton, Florida, USA.

Özgunluk, I., 2009. A Serologic Investigation of Blue Tongue Virus Serotypes (BTV-9, BTV-16) in Cattle in the Southeastern Anatolia Project Area in Turkey. *Journal of Animal and Veterinary Advances*, *8*(12), 2613-261.

Failloux, A.B., Bouattour,A., Faraj,C. , Gunay,F., Haddad N., Harrat,Z., Jancheska,E., Kanani,K., Kenawy,M.A. , Kota,M., Pajovic,I. , Paronyan,L., Petric,D., Sarih,M., Sawalha.S., Shaibi,T., Sherifi,K. , Sulesco,T., Velo,E., Gaayeb,L., Victoir,K., Robert,V., 2017. Surveillance of Arthropod-Borne Viruses and Their Vectors in the Mediterranean and Black Sea Regions within the MediLabSecure Network. *Current Tropical Medicine*, 4:27-39.

© International Regional Development Conference

The Relationship Between Bank's Credits and Deposits and Regional Development: A Panel Data Application on the Northeast, Middle East and Southeast Anatolia Regions

Banka Kredi ve Mevduatları İle Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki: Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Üzerine Bir Panel Veri Uygulaması

İlhan EGE[1], *Serdar YAMAN*[2]

Abstract – The main purpose of this study is to analyze the long-term cointegration relationship and causality relationship between bank credits and bank deposits and regional development. For this purpose, provincial data on the bank credits, bank deposits and Gross Domestic Product (GDP) of the provinces in the statistical regions Northeast Anatolia (TRA), Middle East Anatolia (TRB) and Southeast Anatolia (TRC) have been used. In the study, the cointegration relationship between bank credits and bank deposits and Gross Domestic Product have been analyzed by using Pedroni (1995, 1999) and Kao (1999) panel cointegration tests for each region. The causality relationship between the variables have been analyzed by using Granger (1987) panel causality test for each region. According to the results of Pedroni (1995, 1999) and Kao (1999) panel cointegration tests, it is determined that there is a long-term cointegration relationship between both bank credits and bank deposits and Gross Domestic Product for all three regions. According to the results of Granger (1987) causality test, for the provinces in the regions Northeast and Southeast Anatolia, there is no causality relationship between bank credits and Gross Domestic Product, while there is a one-way causality relationship between bank deposits and Gross Domestic Product. This causality relationship is a one-way causality relation from Gross Domestic Product to bank deposits. For the provinces in the region Middle East Anatolia, it is determined that there is a two-way causality relationship between bank credits and Gross Domestic Product and bank deposits and Gross Domestic Product.

Keywords: Regional Developement, Bank Credits, Bank Deposits, Panel Cointegration, Panel Casuality

Özet – Bu çalışmanın temel amacı, banka kredileri ve banka mevduatları ile bölgesel kalkınma arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi ve nedensellik ilişkisini incelemektir. Bu amaçla, Kuzeydoğu Anadolu (TRA), Ortadoğu Anadolu (TRB) ve Güneydoğu Anadolu (TRC) istatistiki bölgelerinde yer alan illerin 2005-2014 dönemi il bazında banka kredileri, banka mevduatları ve Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla'larına ilişkin veriler kullanılmıştır. Çalışmada, banka kredileri ve banka mevduatları ile Gayrı Safi Yurt İçi Hâsıla arasındaki eş bütünleşme ilişkisi Pedroni (1999) ve Kao (1999) panel eş bütünleşme testleri ile her bölge için ayrı ayrı incelenmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise Granger (1987) panel nedensellik testi ile her bölge için ayrı ayrı incelenmiştir. Pedroni (1999) ve Kao (1999) panel eş bütünleşme testlerinin sonuçlarına göre, her üç bölgede de hem banka kredileri hem de banka mevduatları ile Gayrı Safi Yurt İçi Hâsıla arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Granger (1987) nedensellik testi sonuçlarına göre, Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan iller için banka kredileri ile Gayrı Safi Yurt İçi Hâsıla arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmaz iken, banka mevduatları ve Gayrı Safi Yurt İçi Hâsıla arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Bu nedensellik ilişkisi Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla'dan banka mevduatlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisidir. Ortadoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan iller için ise, hem banka kredileri ile Gayrı Safi Yurt İçi Hâsıla arasında hem de banka mevduatlarıyla Gayrı Safi Yurt İçi Hâsıla arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler - Bölgesel Kalkınma, Banka Kredileri, Banka Mevduatları, Panel Eş bütünleşme, Panel Nedensellik

[1] Doçent Doktor, Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Mersin, Türkiye, ilhanege2005@hotmail.com
[2] Öğretim Görevlisi, Şırnak Üniversitesi, Cizre Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, Şırnak, Türkiye, srdr73@gmail.com

© International Regional Development Conference

GİRİŞ

Kalkınma en genel tanımıyla, bir ülkedeki adalet, sağlık, güvenlik ve ekonomi gibi koşulların iyileştirilerek ülke vatandaşlarının refah seviyelerinin ve hayat standartlarının yükseltilmesidir. Bölgesel kalkınma ise, kalkınmaya ilişkin içeriğin belirli bir bölge için incelenmesi durumunda söz konusu olmaktadır. Literatürde sıklıkla karşılaşılan diğer bir ekonomik kalkınma kavramı ise ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme, bir ekonomide zamanla ürün ve hizmet üretiminde ve kişi başına düşen milli gelirde artış olmasıdır (Tandoğan ve Özyurt: 2016, 50). Bölgesel ekonomik büyüme ise, belirli bir bölgede zaman içerisinde ürün ve hizmet üretiminde ve bölgesel bazda kişi başına düşen milli gelirde artış meydana gelmesidir. Kalkınmakta olan ülkeler için ekonomik büyümenin sağlanması hayati öneme sahiptir (Vurur ve Özen: 2013, 118). Kalkınma ve büyüme kavramları birbirlerinin tam olarak yerini tutmayan ancak birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Bununla beraber, bu iki kavram bazı araştırmacılar tarafından birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Gerek genel gerekse bölgesel büyüme ve kalkınma toplumun ihtiyaçları doğrultusunda özel yatırımlara ihtiyaç duyar. Yatırımcılar, devletin yatırım yapamadığı, fakat yatırım yapılmasını istediği çeşitli alanlarda yatırımlar yaparak toplumun ihtiyaçları doğrultusunda eksiklerin giderilmesine ve kalkınma ve büyümede ilerleme sağlanmasına yardımcı olur. Yatırımcılar, bölgesel kalkınma ve büyümeye ilişkin çeşitli devlet destekli kurum veya programların hibe veya desteklerinden yararlanarak veya bankalar başta olmak üzere finans kesiminden sağlanan krediler ile yatırımlarını finanse etmektedirler. Söz konusu devlet destekli kurum veya programların sağladığı hibe veya destekler tüm çalışma alanlarını kapsamamaktadır. Bu nedenle bazı yatırımcılar yalnızca öz sermayeleri ve finans kesimi kredileri ile yatırımlarını finanse etmektedirler. Bu bağlamda, banka kredilerinin bölgesel kalkınma ve büyümede önemli bir rolü bulunmaktadır.

Bankalar, fon ihtiyacı olan ile fon fazlası olan kesimlerin bir araya gelmelerini sağlayan kurumlardır. Bankalar, tasarruf birikimlerinin hareketinde, devlet destekli kurumların veya programların desteklediği ve desteklemediği yatırımların gerçekleşmesinde ve finansal işlemlerin gerçekleşmesinde sahip olduğu fonksiyonlar ile bölgesel kalkınmaya ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Banka kredileri ve banka mevduatları finansal sistemin gelişmişliği hakkında fikir veren değişkenlerdir. İlgili literatür incelendiğinde, finansal sistemin gelişmişliği ile bölgesel kalkınma ve ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişkinin var olduğunun genel olarak kabul gören bir görüş olduğu söylenebilir. İlgili literatürde söz konusu ilişkinin yönüne ilişkin tartışmalar bulunmaktadır.

Bu çalışmada, banka kredileri ve banka mevduatları ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkinin Kuzeydoğu Anadolu (TRA), Ortadoğu Anadolu (TRB) ve Güneydoğu Anadolu (TRC) istatistiki bölgeleri ve 2005-2014 dönemi için incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, banka kredileri ve banka mevduatları ile bölgesel kalkınma ve büyümenin en kapsamlı temsilcisi olarak kabul edilen bölgesel bazda Gayrı Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) arasındaki uzun dönemli eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisi, panel veri analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bilindiği gibi gelişmiş ülkelerde finans kesimi, bölgesel kalkınma ve büyümenin finansmanında oldukça önemli role sahiptir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, finansal sistemin gelişmişliği, bankacılık sektörünün gelişimi ve banka kredileri ve banka mevduatları ile bölgesel kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye ilişkin teori ve literatür incelemesine yer verilmiştir. İkinci bölümde, araştırmanın amacı, kapsamı, araştırma kapsamında kullanılan veri seti ve yöntem anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, araştırmanın bulgularına yer verilerek Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu istatistiki bölgeleri için banka kredileri ve banka mevduatları ile bölgesel bazda GSYİH arasındaki eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla uygulanan panel veri analizi sonuçları verilmiş ve yorumlanmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

TEORİ VE LİTERATÜR İNCELEMESİ

Toplumların gelişim sürecinde farklı dönemlerde farklı içerikler kazanan kalkınma kavramı, kısaca kişi başına düşen milli gelirin sürekli ve dengeli bir şekilde artması olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle kalkınma, üretimin ve kişi başına düşen milli gelirin sürekli ve dengeli artması, ekonomik ve sosyokültürel yapının yenilenmesi ve iyileştirilmesi ve bunun sonucunda bütün halkın faydalanabileceği bir ortamın meydana getirilmesidir (Gülseren: 2016, 8). Kalkınma ekonomisine ilişkin kavramlardan bir diğeri olan ekonomik büyüme, bir ekonomide zaman içerisinde ürün veya hizmet üretiminde ve kişi başına düşen milli gelirde meydana gelen artış şeklinde tanımlanmaktadır (Tandoğan ve Özyurt: 2013, 50). Bir ülkedeki çeşitli bölgelerin birbirlerinden sosyal ve ekonomik yönden farklı yapılara sahip olmaları, kalkınmanın bölgesel bazda incelenmesinin daha etkin sonuçlar vereceği düşüncesinin gelişmesine neden olmuştur. Bölgesel kalkınma, genel anlamda belirli bir bölgede yaşayan kişilerin yaşam standartlarının artırılmasını hedeflemektedir. Bir bölgede yapılan ürün ve hizmet üretimleri doğrudan veya dolaylı olarak o bölgedeki refah düzeyini ve o bölgede yaşayanların yaşam standartlarını artırıcı etki yaratabilmektedir.

Bölgesel kalkınmanın en önemli etkenlerinden birisi, o bölgede gerçekleştirilen yatırımlardır (Kandır vd.: 2007, 312). Farklı iş alanlarında gerçekleştirilen yatırımlar, istihdam imkânı yaratarak işsizliğin azaltılmasına, ürün veya hizmet üretimine katkı sağlayarak bölgesel bazda Gayrı Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH)'nın artmasına ve bölge halkının ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlamaktadır. Yatırımlardan elde edilen bu ve benzeri sonuçlar, doğrudan veya dolaylı olarak bölgesel kalkınmaya hizmet eder. Bölgesel kalkınma için hayati önem taşıyan yatırımlar, çeşitli yöntemlerle finanse edilmektedir. Yatırımcılar, kendi sermayelerinin yetmediği durumlarda yatırım yaptıkları alan ile ilgili olarak kalkınma ajansları, kalkınma projeleri ve diğer çeşitli devlet destekli hibe ve desteklerden faydalanabilmektedirler. Devlet destekli kurum veya programlardan sağlanan desteklerle finansman seçeneğinin yanında yatırımcılar, finans kesiminden borçlanarak veya çeşitli finansal teknikleri kullanarak da yatırımlarını finanse edebilmektedirler. Dolayısıyla hem genel hem de bölgesel anlamda gelişmiş bir finansal sistem, bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağlayabilmektedir.

Finansal sistemin bir parçası olan bankalar, sahip oldukları fonksiyonlar itibariyle gerek ülke gerekse bölgesel ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerinde önemli rol oynamaktadır (Tandoğan ve Özyurt: 2013, 53). Finansal sistemin gelişmesinin ekonomik büyümeye ve kalkınmaya etkisinin olup olmadığı veya bu etkinin yönü, büyüme iktisatçıları arasında uzun yıllardır tartışılan bir konu durumundadır. Finansal sistemin gelişmesi ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere ortaya konulmuş dört temel yaklaşım bulunmaktadır (Kandır vd.: 2007, 312). İlk yaklaşım, finansal gelişmenin ekonomik büyüme ve kalkınmayı desteklediğini ifade eden yaklaşımdır. Bu yaklaşım, finansal kurumların ve dolayısıyla finansal sistemin gelişmiş olmasının tasarrufların ekonomiye kazandırılması ve ekonomik birimler arasındaki hareketlerinin kolaylaştırılmasını sağladığı temeline dayanmaktadır ve arz-öncülü hipotez (suply-leading hypotesis) olarak adlandırılmaktadır. Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ilk defa sorgulandığı çalışmalardan birini gerçekleştiren Schumpeter (1911), finansal aracıların, finansal işlemlerin gerçekleştirilmesini sağlama, yatırım projelerini destekleme, tasarrufların ekonomik birimler arasındaki hareketini sağlama ve yöneticilerin performanslarını takip etme fonksiyonları sayesinde ekonomik büyüme ve kalkınmayı desteklediğini ifade etmektedir (akt. Kandır vd.: 2007, 313). İkinci yaklaşım, ekonomik büyüme ve kalkınmanın finansal sistemin gelişmesine öncülük ettiği temeline dayanan yaklaşımdır ve talep-takipli hipotez (demand-fallowing hypotesis) olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu yaklaşımı geliştiren araştırmacılardan Rabinson (1952) çalışmasında, finansal sistemin gelişmesi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu ve bu ilişkinin ekonomik büyüme ve kalkınmadan finansal gelişmişliğe doğru olduğunu ifade etmektedir. Robinson (1952)'a göre, finansal sistem girişimleri takip etmektedir. Üçüncü yaklaşım, finansal sistemin gelişmesi ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasında bir ilişkinin bulunmadığını savunan yaklaşımdır. Lucas (1988), yaptığı çalışmada, ekonomik büyümede finans

kesiminin etkisinin önemsenmemesi gerektiğini belirtmiştir. Dördüncü ve son yaklaşım ise, finansal sistemin gelişmesi ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğunu savunan yaklaşımdır. Ünalmış (2002) çalışmasında, finansal sistemin gelişmişliği ve ekonomik büyüme ve kalkınma arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu belirtmiştir.

Literatürde finansal sistem içerisinde yer alan bankalar ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkinin yönü konusunda bir uzlaşma söz konusu olmamakla beraber, konu ile ilgili yapılmış çalışmaların önemli bir kısmında ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde bankacılık sektörünün önemli bir rol oynadığına yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Literatürde finansal sistemin gelişmesi ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu savunan birçok teorik çalışma mevuttur. Greenwood ve Jovanovic (1990), finansal kurumların yenilikçi projelerden meydana getirilen portföyleri finanse ederek teknolojik gelişimi ve ekonomik karı artırıcı rol oynayabileceklerini ifade etmiştir. Benzer şekilde, Saint-Paul (1992), finansal kurumların tekbir yatırımcı için riskli olabilecek fakat portföy oluşturmak sureti ile karlı olabilecek projelerin gerçekleştirilmesi için gereken fonları sağlayarak GSYİH'nın ve dolayısıyla ekonomik büyüme ve kalkınmanın daha hızlı artmasında önemli bir rol oynayabileceğini teorik olarak göstermiştir. Levine (1991) ise, finans kurumlarının sahip oldukları fonksiyonlar sayesinde likidite şoklarını azaltarak, tasarrufları uzun dönemli projelerde yoğunlaşmasını sağlayacağı ve bu şekilde ekonomik büyüme ve kalkınmayı artıracağını teorik olarak göstermiştir. Teorik çalışmaların yanı sıra finansal sistemin gelişmesi ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi ampirik olarak ortaya koymak için de birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

King ve Levine (1993) çalışmalarında, 80 ülkenin 1960-1989 dönemi verilerini kullanarak ortalama büyümeyi temsil eden reel GSYİH oranı ile finansal gelişmişliği temsil eden dört gösterge arasındaki ilişkiyi kesit seri analizi ile incelemişlerdir. Çalışmada finansal gelişmişliği temsil eden göstergeler, finans kesimi likit yükümlülüklerinin GSYH'ye oranı, finans kesimi dışında kalan özel firmalara kullandırılan kredilerin toplam kredilere oranı, mevduat bankaları toplam aktiflerinin merkez bankası toplam aktiflerine oranı ve finans kesimi dışında kalan özel firmalara kullandırılan kredilerin GSYH'ye oranıdır. Çalışma sonucunda, ülkelerin finansal sistemlerinin gelişmişliği ile ülkelerin GSYH'leri arasında pozitif anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Levine ve Zervos (1998) çalışmalarında, bankacılık sektörünün gelişimi ile büyüme arasındaki ilişkiyi 47 ülkenin 1976-1993 dönemi verilerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışma her ülke için yıllık verilerin ortalaması alınması suretiyle yatay kesit analizi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörünün gelişimi her yıl için banka kredilerinin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Çalışma sonucunda, bankacılık sektörünün gelişimi ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasında güçlü bir pozitif anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Beck vd. (2000) yaptıkları çalışmalarında, bankacılık sektörünün gelişimi ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi 63 ülkenin 1960-1995 dönemi için yatay kesit analizi ve 77 ülkenin 1960-1995 dönemi için panel veri analizi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, banka kredileri ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasında uzun dönemli önemli bir ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, bankacılık sektörünün gelişimi ile verimlilik artışı, özel tasarruf oranı ve fiziksel sermaye birikimi değişkenleri arasında da pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Ünalmış (2002) çalışmasında, finansal istemin gelişmişliği ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi Türkiye için 1970-2001 dönemi yıllık verilerini kullanarak zaman serisi analizi ile incelemiştir. Uygulanan zaman serisi analizi sonucunda, Türkiye'de finansal sistemin gelişmişliği ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasında hem kısa hem de uzun dönemli ve çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

© International Regional Development Conference

Beck ve Levine (2004) yaptıkları çalışmada, bankacılık sektörünün gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 40 ülke için 1976-1998 dönemi beşer yıllık verilerini kullanarak panel veri analizi ile incelemişlerdir. Yapılan panel veri analizi sonucunda, bankacılık sektörünün gelişimi ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Hondroyiannis vd. (2005) yaptıkları çalışmada, bankacılık sektörünün gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Yunanistan için 1986-1999 dönemi aylık verilerini kullanarak incelemişlerdir. Yapılan nedensellik analizi sonucunda değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Aslan ve Küçükaksoy (2006), finansal sistemin gelişmişliği ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi Türkiye için inceledikleri çalışmada, 1998-2009 dönemi çeyrek dönemlik veriler kullanarak VAR (Vector Auto-Regressive) modeli ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, ekonomik büyüme ve kalkınmadan finansal sistemin gelişmişliğine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Kandır vd. (2007) çalışmalarında 1988-2004 dönemi verilerini kullanarak finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye için incelemişlerdir. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiler Johansen eş bütünleşme testleri, VECM (Vector Error Correction Model) ve nedensellik analizi ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda, finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin talep izleyen bir yapısı olduğu ortaya konmuştur. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye'de finansal gelişmişlik ekonomik büyümeyi desteklemezken, ekonomik büyümenin finansal gelişmişliği desteklediği tespit edilmiştir.

Caporale vd. (2009) çalışmalarında, bankacılık sektörünün gelişmişliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya için 1994-2007 dönemi yıllık verilerini kullanarak panel nedensellik analizi ile incelemiştir. Yapılan panel nedensellik analizi sonucunda, söz konusu ülkelerde bankacılık sektörünün az gelişmişliğine bağlı olarak, bankacılık sektörünün gelişmişliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Önder ve Özyıldırım (2010) çalışmalarında, 1992-2006 döneminde özel bankalar ve kamu bankaları tarafından verilen kredilerin ekonomik büyümeye olan etkileri il bazında incelenmiştir. Çalışmada yöntem olarak panel veri modellerinden sabit etkiler modeli kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, gerek kalkınmada öncelikli gerekse diğer bölgelerde özel bankalarca verilen kredilerin ekonomik büyümeye olan etkisinin kamu bankalarınca verilen kredilere kıyasla istatistiksel olarak daha anlamlı olduğunu tespit etmişlerdir.

Demirhan vd. (2011) yaptıkları çalışmada, finansal sistemin gelişmişliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye için 1987-2006 dönemi üç aylık verilerini kullanarak nedensellik analizi ile incelemişleridir. Çalışma sonucunda, finansal sistemin gelişmişliği ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Özcan ve Arı (2011) çalışmalarında, Türkiye ekonomisinde finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1998-2009 dönemi için VAR modeli ve Granger nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Çalışma kapsamında yapılan VAR ve Granger nedensellik analizleri sonucunda, Türkiye'de finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasında, ekonomik büyümeden finansal gelişmişliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tandoğan ve Özyurt (2013) çalışmalarında, Türkiye ekonomisi özelinde bankacılık sektörünün gelişimi ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri 1981-2009 dönemi verilerini kullanarak Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanılarak incelemişlerdir.

Çalışmanın sonucunda, bankacılık sektöründen hem sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya hem de ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.

Vurur ve Özen (2013) çalışmalarında, Türkiye ekonomisi için banka mevduat ve kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1998:1-2012:1 dönemi üç aylık verilerini kullanarak Granger nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Çalışma kapsamında uygulanan Granger nedensellik analizi sonucunda, banka mevduatlarından ekonomik büyümeye doğru, ekonomik büyümeden ise banka kredilerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.

METODOLOJİ

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın temel amacı, banka kredileri ve banka mevduatları ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, bölgesel kalkınmada önemli finansman kaynaklarından olan banka kredileri ve banka mevduatları ile bölgesel kalkınmanın en temel göstergesi olarak kabul edilen bölgesel Gayrı Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) arasındaki uzun dönemli eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisi, Kuzeydoğu Anadolu (TRA), Ortadoğu Anadolu (TRB) ve Güneydoğu Anadolu (TRC) istatistiki bölgeleri için panel veri analiz yöntemi ile ayrı ayrı incelenmiştir. Bilindiği gibi gelişmiş ülkelerde finans kesimi, bölgesel kalkınma ve büyümenin finansmanında oldukça önemli role sahiptir. Yatırımcılar bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak yatırımlarının finansmanını devlet teşvikleri, kalkınma ajansları destekleri ve çeşitli kalkınma projeleri kapsamında verilen desteklerin yanı sıra finans kuruluşlarından da sağlamaktadırlar. Yapılan ürün veya hizmet üretimine ilişkin tüm yatırımlar, bölgenin GSYH'sine yansır. Bu bağlamda çalışmada, bankacılık kredi ve mevduatlarının bölgesel kalkınma bölgesel kalkınmaya etkisi incelenirken bağımlı değişken olarak il bazında GSYİH kullanılmıştır.

Çalışmada TRA, TRB ve TRC istatistiki bölgelerinde yer alan toplam 24 ilin 2005-2014 dönemi il bazında banka kredileri, banka mevduatları ve GSYH'leri kullanılmıştır. TRA, TRB ve TRC istatistiki bölgelerinde yer alan ve çalışmaya dâhil edilen iller istatistiki bölge kodları ile beraber Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaya Dâhil Edilen İller

TR	TRA Bölgesi	TR	TRB Bölgesi	TR	TRC Bölgesi
TRA11	Erzurum	**TRB11**	Malatya	**TRC11**	Gaziantep
TRA12	Erzincan	**TRB12**	Elazığ	**TRC12**	Adıyaman
TRA13	Bayburt	**TRB13**	Bingöl	**TRC13**	Kilis
TRA21	Ağrı	**TRB14**	Tunceli	**TRC21**	Şanlıurfa
TRA22	Kars	**TRB21**	Van	**TRC22**	Diyarbakır
TRA23	Iğdır	**TRB22**	Muş	**TRC31**	Mardin
TRA24	Ardahan	**TRB23**	Bitlis	**TRC32**	Batman
		TRB24	Hakkari	**TRC33**	Şırnak
				TRC34	Siirt

Araştırmanın Veri Seti ve Yöntemi

Araştırmanın veri seti, Kuzeydoğu Anadolu (TRA), Ortadoğu Anadolu (TRB) ve Güneydoğu Anadolu (TRC) istatistiki bölgelerinde yer alan toplam 24 ilin 2005-2014 dönemi yıllık il bazında banka kredileri, banka mevduatları ve GSYH'leri kullanılarak oluşturulmuştur. TRA, TRB ve TRC istatistiki bölgelerinde yer alan illere ilişkin il bazında banka kredileri ve banka mevduatları Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK)'nun resmi web adresinden (www.bddk.org.tr), il bazında GSYH'ler ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun resmi web adresinden (www.tuik.gov.tr), elde edilmiştir.

Çalışmada her üç istatistiki bölge içinde farklı veri setleri hazırlanmıştır. TRA istatistiki bölgesine ilişkin veri setinde, bölgede yer alan 7 ile ilişkin 2005-2014 dönemi banka kredileri, banka mevduatları ve GSYİH'larını içeren 210 adet verinin yer aldığı bir veri seti hazırlanmıştır. Bu sayı TRB istatistiki bölgesinde yer alan 8 il için hazırlanan veri setinde 240 ve TRC istatistiki bölgesinde yer alan 9 il için hazırlanan veri setinde 270 olarak gerçekleşmiştir. Oluşturulan veri setleri birçok birim ve birçok döneme ilişkin verileri içermesi itibariyle panel veri setleridir. Bu nedenle çalışmada, TRA, TRB ve TRC istatistiki bölgelerinde yer alan illere ilişkin banka kredileri ve banka mevduatları ile GSYH'ler arasındaki eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisi panel veri analiz yöntemi ile incelenmiştir.

Panel veriler yatay kesit veriler ile zaman serisi verilerinin bir arada ele alınması ile oluşturulmakta ve sadece yatay kesit veya sadece zaman serisinde gözlemlenemeyen etkileri teşhis edebilme imkânı sağlamaktadır (Tatoğlu: 2013a, 2). Panel veriler, daha fazla veri ile çalışabilme, daha fazla gözlem sayısı sunma, daha yüksek bir serbestlik derecesi ile çalışma, birimler arasındaki heterojenliği dikkate alma ve hem birim hem de zaman etkilerin birlikte gözlemlenebilmesini sağlama gibi birçok avantaja sahiptirler (Baltagi: 2012, 6).

Panel serilerde analizler yapılmadan önce, serilerin durağan olup olmadıklarının incelenmesi gerekmektedir. Durağan olmayan seriler arasında yapılan analizler sahte regresyona sebep olmaktadır. Diğer bir ifade ile analize ilişkin t, F ve R^2 gibi değerler sapmalı olabilmektedir (Sakarya ve Yıldırım, 2016, 80). Dolayısıyla panel veri analizine geçmeden önce serlerin durağanlığının sınanması gerekmektedir. Bu çalışmada, serilerin durağanlığı Levin, Lin ve Chu (2002), Im, Pesaran ve Shin (2003) ve Fisher ADF (Madalla ve Wu, 1999) panel birim kök testleri ile test edilmiştir.

Sistemi etkileyen kalıcı şoklara rağmen, uzun dönemde değişkenler arasında bir denge ilişkisi var olabilmektedir (Tatoğlu: 2013b, 233). Panel veri serileri arasındaki uzun dönemli ilişkileri incelemek amacıyla geliştirilen yaklaşım eş bütünleşme yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır (Şak: 20151, 269). Bu çalışmada, turizm firmalarının finansal performans değerleri ile pay getirileri arasındaki eş bütünleşme ilişkisi Pedroni (1999) ve Kao (1999) eş bütünleşme testleri ile incelenmiştir.

Pedroni (1999), panel veri serileri arasında eşbütüneşmenin olmadığı boş hipotezi üzerine temellenen yedi adet panel eş bütünleşme testi (dördü panel ve üçü grup test istatistiği) önermiştir ve alternatif hipotez altında heterojenliğe izin verilmektedir (Şak: 2015, 269; Tatoğlu: 2013b, 235). Pedroni (1999) eş bütünleşme testi için incelenecek model, trendin ve ortalamanın olup olmamasına göre düzenlenir. Ortalama ve trendin olduğu bir eş bütünleşme denklem 1'deki gibi formüle edilebilir.

$$Y_{it} = a_{it} + \delta_t t + \beta_1 X_{1i,t} + \cdots + \beta_{ki} X_{ki,t} + u_{it} \quad (1)$$

Kao (1999) eş bütünleşme testi, Dickey Fuller (1979) ve ADF tipi test yapısından yararlanarak panel seriler arasındaki uzun dönem ilişkiyi inceler (Şak: 2015, 273). Kao (1999) eş bütünleşme testinde de boş hipotez eş bütünleşmenin olmadığı üzerine kurulur. Kao (1999) eş bütünleşme testi formüle edilirken kullanılan genel panel regresyon modeli denklem 2'deki gibi ifade edilebilir.

$$Y_{it} = X'_{it}\beta + Z'_{it}Y + u_{it} \quad (2)$$

Zaman serileri analizlerinde değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin test edilmesi ilk defa Granger tarafından ortaya atılmıştır (Güriş: 2015, 295). Daha sonra Engle ve Granger (1987) yaptıkları çalışma ile bu testi geliştirmiştir. Granger nedensellik analizinde iki değişken arasında belirlenen ilişkinin yönü incelenmektedir. Mevcut bir Y değişkeninin değeri, diğer bir değişkenin (X) şimdiki değerinden çok, geçmiş dönem değerlerinden daha iyi tahmin ediliyor ise X değişkeninden Y değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığından söz edilebilir ve bu durum Y değişkeninin X değişkeninin Granger nedeni olduğu şeklinde ifade edilir (Yılmaz vd.: 2006, 7; Güriş: 2015, 295).

© International Regional Development Conference

Granger nedensellik analizinde değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün belirlenebilmesi için değişkenler sırayla bağımlı ve bağımsız değişken olarak modele dâhil edilirler. Granger nedensellik analizinde kullanılan modelin yapısı denklem 3'teki gibidir.

$$Y_t = \sum_{i=1}^{m} a_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^{m} \beta_j X_{t-j} + u_{1t} \qquad X_t = \sum_{i=1}^{m} \lambda_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^{m} \delta_j Y_{t-j} + u_{2t}$$

(3)

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmada, Kuzeydoğu Anadolu (TRA), Ortadoğu Anadolu (TRB) ve Güneydoğu Anadolu (TRC) istatistiki bölgelerinde yer alan illerin banka kredileri ve banka mevduatları ile GSYH'leri arasındaki uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisi Pedroni (1999) ve Kao (1999) panel eş bütünleşme testleri, nedensellik ilişkisi ise Granger panel nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Panel eş bütünleşme ve panel nedensellik testleri uygulanmadan önce değişkenlerin durağanlığı Levin, Lin ve Chu (2002), Im, Pesaran ve Shin (2003) ve Fisher ADF (Madalla ve Wu, 1999) panel birim kök testleri ile test edilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin birim kök testi ve sonuçları Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Birim Kök Testleri Sonuçları

Bölge	Değişkenler	İstatistik Olasılık	Levin, Lin & Chu t	Im, Pesaran and Shin W-stat	ADF - Fisher Ki-Kare
TRA	LGSYİH	İstatistik	-7.05500	-4.13811	43.8094
		Olasılık	0.0000***	0.0001***	0.0000***
	LKREDİ	İstatistik	-7.69704	-4.19129	46.0429
		Olasılık	0.0000***	0.0000***	0.0000***
	LMEVDUAT	İstatistik	-12.2635	-6.42188	62.0837
		Olasılık	0.0000***	0.0015***	0.0045***
TRB	LGSYİH	İstatistik	-5.48187	-3.19563	38.5906
		Olasılık	0.0000***	0.0007***	0.0012***
	LKREDİ	İstatistik	-17.4333	-6.68185	57.8717
		Olasılık	0.0000***	0.0000***	0.0000***
	LMEVDUAT	İstatistik	-6.43242	-4.26294	49.3490
		Olasılık	0.0000***	0.0000***	0.0000***
TRC	LGSYİH	İstatistik	-6.28475	-3.42235	44.8950
		Olasılık	0.0000***	0.0003***	0.0004***
	LKREDİ	İstatistik	-12.0804	-6.56797	74.1634
		Olasılık	0.0000***	0.0000***	0.0000***
	LMEVDUAT	İstatistik	-14.6071	-7.03596	78.0865
		Olasılık	0.0000***	0.0000***	0.0000***

Testlerdeki gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri'ne (Schwarz Info Criterion) göre belirlenmiştir. *** işareti %1, ** işareti %5 ve * işareti %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 2'de yer alan birim kök testlerinin sonuçları incelendiğinde, LGSYİH, LKREDİ ve LMEVDUAT değişkenlerinin TRA, TRB ve TRC bölgeleri için tüm testlere göre düzeyde durağan olduğu görülmektedir. Değişkenlere ilişkin birim kök analizinin ardından, TRA, TRB ve TRC istatistiki bölgelerindeki illere ilişkin banka kredileri ve banka mevduatları ile GSYH'ler arasındaki uzun dönem eş bütünleşme ilişkisini incelemek için Pedroni (1999) ve Kao (1999) testleri uygulanmıştır. Eşbütünlemle analizlerine ilişkin sonuçlar Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3'te yer alan TRA istatistiki bölgesi için banka kredileri ile GSYİH arasındaki eş bütünleşme ilişkisini gösteren test sonuçları incelendiğinde, Pedroni (1999) testine ilişkin grup içi testlerden Panel

© International Regional Development Conference

rho-İstatistiği, Panel PP-İstatistiği ve Panel ADF-İstatistiği %1 anlamlılık düzeyinde Panel v-İstatistiği ise %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı, gruplar arası testlerden ise, Group PP-İstatistiği ve Group ADF-İstatistiği ise %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı sonuçlar vermiştir. Kao (1999) testi de benzer şekilde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı sonuç vermiştir. TRA istatistiki bölgesi için banka mevduatları ile GSYİH arasındaki eş bütünleşme ilişkisini gösteren test sonuçları incelendiğinde ise, Pedroni (1999) testine ilişkin grup içi testlerden Panel PP-İstatistiği ve Panel ADF-İstatistiği %1 anlamlılık düzeyinde, Panel rho-İstatistiği ise %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı, gruplar arası testlerden ise, Group PP-İstatistiği ve Group ADF-İstatistiği ise %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı sonuçlar vermiştir. Kao (1999) testi de benzer şekilde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı sonuç vermiştir. Dolayısıyla, Kuzeydoğu Anadolu istatistiki bölgesinde yer alan iller için banka kredileri ve banka mevduatları ile GSYİH arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisinin olduğu, bölgede meydana gelen çeşitli şoklara rağmen, uzun dönemde değişkenler arasında bir denge ilişkisinin var olabildiğini söylemek mümkündür. Tablo 3'teki sonuçlarına göre, benzer sonuçların TRB ve TRC istatistiki bölgeleri için de söz konusu olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Panel Eş bütünleşme Analizi Sonuçları

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (TRA)					
		GSYİH-Banka Kredileri		**GSYİH-Banka Mevduatları**	
Test Türü	**Test İstatistiği**	**İstatistik**	**Olasılık**	**İstatistik**	**Olasılık**
	Panel v-İstatistiği	1.723376	0.0424**	-0.038809	0.5155

© International Regional Development Conference

	Panel rho-İstatistiği	-2.559097	0.0052***	-1.713776	0.0433**
	Panel PP-İstatistiği	-6.156984	0.0000***	-5.441243	0.0000***
Pedroni (Engle-Granger Based)	Panel ADF-İstatistiği	-5.950526	0.0000***	-5.274934	0.0000***
	Group rho-İstatistiği	-1.022187	0.1533	0.208717	0.5827
	Group PP-İstatistiği	-7.925327	0.0000***	-5.906515	0.0000***
	Group ADF-İstatistiği	-6.830699	0.0000***	-4.799519	0.0000***
Kao (Engle-Granger Based)	ADF	-7.301671	0.0000***	-3.957097	0.0000***
Ortadoğu Anadolu Bölgesi (TRB)					
		Banka Kredileri-GSYİH		**Banka Mevduatları-GSYİH**	
Test Türü	**Test İstatistiği**	**İstatistik**	**Olasılık**	**İstatistik**	**Olasılık**
	Panel v-İstatistiği	0.246521	0.4026	0.638732	0.2615
	Panel rho-İstatistiği	-1.713055	0.0434**	-1.628712	0.0517*
	Panel PP-İstatistiği	-4.386295	0.0000***	-4.476467	0.0000***
Pedroni (Engle-Granger Based)	Panel ADF-İstatistiği	-4.196186	0.0000***	-4.010406	0.0000***
	Group rho-İstatistiği	-0.720996	0.2355	-0.297609	0.3830
	Group PP-İstatistiği	-5.253054	0.0000***	-5.469465	0.0000***
	Group ADF-İstatistiği	-4.526444	0.0000***	-4.522952	0.0000***
Kao (Engle-Granger Based)	ADF	-4.631705	0.0000***	-4.407624	0.0000***
Güneydoğu Anadolu Bölgesi (TRC)					
		Banka Kredileri-GSYİH		**Banka Mevduatları-GSYİH**	
Test Türü	**Test İstatistiği**	**İstatistik**	**Olasılık**	**İstatistik**	**Olasılık**
	Panel v-İstatistiği	-0.531793	0.7026	-0.610370	0.7292
	Panel rho-İstatistiği	-2.237250	0.0126**	-1.876491	0.0303**
	Panel PP-İstatistiği	-5.240548	0.0000***	-6.109946	0.0000***
Pedroni (Engle-Granger Based)	Panel ADF-İstatistiği	-5.596469	0.0000***	-5.644166	0.0000***
	Group rho-İstatistiği	0.236914	0.5936	0.131594	0.5523
	Group PP-İstatistiği	-3.578612	0.0002***	-5.970182	0.0000***
	Group ADF-İstatistiği	-4.120049	0.0000***	-4.048682	0.0000***
Kao (Engle-Granger Based)	ADF	-3.078182	0.0010***	-2.061745	0.0196**

Testlerdeki gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri'ne (Schwarz Info Criterion) göre belirlenmiştir. *** işareti %1, ** işareti %5 ve * işareti %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

TRA, TRB ve TRC istatistiki bölgeleri için banka kredileri ve banka mevduatları ile GSYİH arasındaki nedensellik ilişkisi Granger panel nedensellik testi ile incelenmiştir. Granger panel nedensellik testine ilişkin sonuçlar Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4. Panel Nedensellik Analizi Sonuçları

Bölge	Model	Bağımsız D.	Bağımlı D.	F İstatistiği	Olasılık	Etki
TRA	**LKREDİ → LGSYİH**	LKREDİ	LGSYİH	1.44246	0.2458	YOK
	LGSYİH → LKREDİ	LGSYİH	LKREDİ	1.70725	0.1916	YOK
	LMEVDUAT → LGSYİH	LMEVDUAT	LGSYİH	2.24612	0.1162	YOK
	LGSYİH → LMEVDUAT	LGSYİH	LMEVDUAT	6.54932	0.0029***	VAR
	LKREDİ → LGSYİH	LKREDİ	LGSYİH	3.68974	0.0309**	VAR

TRB	**LGSYİH → LKREDİ**	LGSYİH	LKREDİ	6.95464	0.0019***	VAR
	LMEVDUAT → LGSYİH	LMEVDUAT	LGSYİH	7.06381	0.0018***	VAR
	LGSYİH → LMEVDUAT	LGSYİH	LMEVDUAT	4.68534	0.0129**	VAR
TRC	**LKREDİ → LGSYİH**	LKREDİ	LGSYİH	1.20579	0.3059	YOK
	LGSYİH → LKREDİ	LGSYİH	LKREDİ	1.47444	0.2362	YOK
	LMEVDUAT → LGSYİH	LMEVDUAT	LGSYİH	1.72464	0.1861	YOK
	LGSYİH → LMEVDUAT	LGSYİH	LMEVDUAT	3.71772	0.0294**	VAR

Testlerdeki gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri'ne (Schwarz Info Criterion) göre belirlenmiştir. *** işareti %1, ** işareti %5 ve * işareti %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 4'te yer alan Granger panel nedensellik testi sonuçları incelendiğinde, TRB istatistiki bölgesine ilişkin modellerden banka kredilerinin bağımsız, GSYİH'nın ise bağımlı değişken olduğu model %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı sonuçlar vermiştir. Benze şekilde GSYİH'nın bağımsız, banka kredilerinin bağımlı olduğu model %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir modeldir. Bu durumda, TRB istatistiki bölgesi için banka kredileri ile GSYİH arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu söylenebilir. Söz konusu iki yönlü nedensellik ilişkisi TRB istatistiki bölgesi için banka mevduatları ile GSYİH arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için oluşturulan, banka mevduatlarının bağımsız, GSYİH'nın bağımlı değişken olduğu model ve GSYİH'nın bağımsız, banka mevduatlarının bağımlı değişken olduğu model için de geçerlidir. Dolayısıyla, TRB istatistiki bölgesi için hem banka kredilerinin hem de banka mevduatlarının GSYİH'nın Granger nedenli olduğu, GSYİH'nın da hem banka kredilerinin hem de banka mevduatlarının Granger nedeni olduğu söylenebilir.

TRA ve TRC istatistiki bölgeleri için oluşturulan modellerden sadece GSYİH'nın bağımsız, banka mevduatlarının bağımlı değişken olduğu modeller anlamlı sonuçlar vermişlerdir. Dolayısıyla TRA ve TRC istatistiki bölgeleri için banka kredileri ve banka mevduatlarının GSYİH'nın Granger nedeni olmadığı tespit edilmiştir. Buna karşın TRA ve TRC istatistiki bölgeleri için GSYİH ile banka mevduatları arasında GSYH'den banka mevduatlarına doğru tek yönlü bir anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu durum, TRA ve TRC istatistiki bölgelerinde GSYİH'nın banka mevduatlarının Granger nedeni olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bölgesel kalkınmada veya bölgesel ekonomik büyümede yatırımların önemli bir rolü bulunmaktadır. Yatırımcılar devlet destekli çeşitli kurum veya programlardan sağladıkları hibe veya destekler ile bölgesel kalkınma ve ekonomik büyümeye katkı sağlayacak yatırımlarını finanse edebilecekleri gibi finans kesiminden borçlanarak veya diğer finansal teknikleri kullanarak da finansman ihtiyacını karşılayabilir. Bankacılık sektörü, tasarruf birikimlerinin hareketini kolaylaştırarak yatırımcıların sermaye gereksinimlerine cevap veren bir hizmet sektörü konumundadır. Özel veya kamu bankaları tarafından bölgesel kalkınmaya hizmet edebilecek yatırımları finanse etmek için verilen krediler, dolaylı olarak bölgesel kalkınmaya katkı sağlayabilmektedir. Banka mevduatları ise, bankacılık sektörünün gelişmişliğini ve sağlamlığını ifade ettiği gibi bu mevduatların krediye dönüşmesi de bölgesel kalkınmaya katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada, Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu istatistiki bilgelerinde yer alan toplam 24 il için 2005-2016 dönemi yıllık veriler kullanılarak banka kredileri ve banka mevduatları ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişki panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmaya dahil edilen bölgeler kalkınmada öncelikli bölgeler arasında yer almaktadır. Çalışmada banka kredileri ve banka mevduatları ile bölgesel kalkınma arasındaki eş bütünleşme ilişkisi Pedroni (1999) ve Kao (1999) panel eş bütünleşme testleri, nedensellik ilişkisi ise Granger panel nedensellik testi ile incelenmiştir.

Uygulanan panel eş bütünleşme analizleri sonucunda gerek Kuzeydoğu Anadolu, gerek Ortadoğu Anadolu gerekse Güneydoğu Anadolu istatistiki bölgelerinde yer alan iller için hem banka kredileri hem de banka mevduatları ile bölgesel kalkınmayı temsilen kullanılan GSYİH arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Bu durumda, sistemi etkileyen şoklara rağmen, her üç bölgede de banak kredileri ve banka mevduatları ile GSYİH'nın uzun dönemde bir dengeye gelmesi beklenmektedir. Dolayısıyla, her üç bölge için de bölgesel kalkınma da uzun vadede bankacılık sektörünün önemli rol oynayacağı söylenebilir. Bu sonuçlar, söz konusu kalkınmada öncelikli bölgelerde bölgesel kalkınmanın daha etkin bir şekilde yürütülebilmesi için bankacılık sektörünün güçlendirilmesi ve daha aktif hale getirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Banka kredileri ve banka mevduatları ile bölgesel kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemeye yönelik uygulanan panel nedensellik analizleri sonucunda ise, Ortadoğu Anadolu istatistiki bölgesinde hem banka kredileri hem de banka mevduatları ile GSYİH arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş, buna karşın Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu istatistiki bölgelerinde sadece banka mevduatları ile GSYİH arasında GSYH'den banka mevduatlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Dolayısıyla, Ortadoğu Anadolu istatistiki bölgesi için hem banka kredilerinin hem de banka mevduatlarının GSYİH'nın Granger nedenli olduğu, GSYİH'nın da hem banka kredilerinin hem de banka mevduatlarının Granger nedeni olduğu söylenebilir. Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için ise, banka kredileri ve banka mevduatlarının GSYİH'nın Granger nedeni olmadığı, benzer şekilde GSYİH'nın banka kredilerinin Granger nedeni olmadığı, buna karşın GSYİ*ğH'nın banka mevduatlarının Granger nedeni olduğu söylenebilir. Çalışmanın bulguları ışığında, Ortadoğu Anadolu istatistiki bölgesinde Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu istatistiki bölgelerine kıyasla bankacılık sektörünün bölgesel kalkınmada daha etkin bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

Aslan, Ö., ve Küçükaksoy, İ. (2006). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 4, 12-28.

Baltagi, B.H. (2012). *Econometric analysis of panel data*. Chichester: John Wiley&Sons.

Beck, T., Levine, R., and Loayza, N. (2000). Finance and the sources of growth. *Journal of Financial Economics*, 58(1), 261-300.

Beck, T., and Levine, R. (2004). Stock market, banks and growth: Panel Evidence. *Journal of Banking and Finance*, 28(3), 423-442.

Capolare, G. M., Rault, C., Sova, R., and Sova, A. (2009). Financial development adn economic growth: Evidence from teh new EU members. *Economics and Finance Working Paper Series*, No. 09-37, 1-39.

Demirhan, E., Aydemir, O., and Inkaya, A. (2011). The direction of causality between financial development and economic growth: Evidence from Turkey. *International Journal of Management*, 28(1), 3-19.

Dickey, D.A., and Fuller, W.A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the Amercan Statistical Association*, 74(366a), 427-431.

Engle, R.F., and Granger, C.W. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. Econometrica: *Journal of the Econometric Society*, 55(2), 251-276.

Greenwood, J., and Jovanovic, B. (1990). Financial development, growth and the distribution of incame. *Journal of Political Economy*, 98(5), 1076-1107.

Güriş, B. (2015). Panel vektör otoregresif modeller ve panel nedensellik. iç*inde Stata ile Panel Veri Modelleri, ed. Selehattin Güriş,* İstanbul: Der Yayınları, 291-304.

Gülseren, M. C. (2016). *Bölgesel kalkınmada finans kesiminin rolü: Niğde ili örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.

Hondroyiannis, G., Lolos, S., and Papapetrou, E., (2005). Financial markets and economic growth in Greece, 1986-1999. *Journal of International Markets, Institutions & Money*, 15(2), 173-188.

Im, K.K., Pesaran, M.H., and Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.

Kandır, S. Y., İskenderoğlu, Ö. ve Önal, Y. B., (2007), Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 311-326.

Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90(1), 1-44.

King, R. G., and Levine, R. (1993). Finance and growth, Schumpeter might be right. *The Quarterly Journal of Economics*, 108, 717-38.

Levin, A.T., Lin, C.F., and Chu, C.S.J. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.

Levine, R. (1991). Stock markets, growth, and tax policy. *The Journal of Finance*, 46(4), 1445-1465.

Levine, R., and Zervos, S. (1998). Stock markets, banks and economic growth. *The American Economic Review*, 88(3), 537-558.

Lucas, R. E. (1988), On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.

Madalla, G.S., and Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, 631-652.

Önder, Z., ve Özyıldırım, S. (2010). Banka kredilerinin bölgesel büyümeye etkileri. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 37 (Aralık), 267-292.

Özcan, B., ve Arı, A. (2011). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ampirik bir analizi: Türkiye örneği. *Business and Economics Research Journal*, 2(2), 121-142.

Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(Special Issue), 653-670.

Robinson, J. (1952). The generalization of the general theory, the rate of interest and other essays. London: MacMillian.

Saint-Paul, P. (2004). The effects of government ownership on bank lending. *Journal of Financial Economics*, 72(2), 357-384.

Sakarya, Ş. ve Yıldırım, H.H. (2016). Borsa İstanbul'da işlem gören enerji şirketlerinin finansal performansları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 3(1), 17-88.

Şak, N., (2015). Panel eşbütünleşme analizi, *içinde Stata ile Panel Veri Modelleri, ed. Selehattin Güriş*, İstanbul: Der Yayınları, 269-280.

Tandoğan, D., ve Özyurt, H. (2013). Bankacılık sektörü ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma üzerine etkisi: Türkiye ekonomisi üzerine nedensellik testleri (1981-2009). *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B. Dergisi*, 35(2), 49-80.

Tatoğlu, F.Y. (2013a). *Panel veri ekonometrisi: Stata uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım.

Tatoğlu, F.Y. (2013b). *İleri panel veri analizi Stata uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım.

Unalmis, D. (2002). The causality between financial development and economic growth: The case of Turkey. *Research Department Working Paper the Central Bank of the Republic of Turkey*, No. 0203, 1-11.

Vurur, N. S., ve Özen, E. (2013). Türkiye'de 83mevduat banka kredisi ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 117-131.

Yılmaz, Ö., Güngör, B., ve Kaya, V. (2006). Hisse senedi fiyatları ve makro ekonomik değişkenler arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik. *İMKB Dergisi*, 34(9), 1-16.

BDDK: www.bddk.org.tr, [Erişim Tarihi: 20.05.2017].

TÜİK: www.tüik.gov.tr, [Erişim Tarihi: 20.05.2017].

© International Regional Development Conference

Determination of Potential Farmland by Using GIS and AHP in Bingöl Province

Bingöl İli'nde CBS ve AHS İle Potansiyel Tarım Alanlarının Tespit Edilmesi

Fatma ESEN[1]

Abstract- The attractive opportunities offered by urban areas in terms of socio-economic conditions are important reasons for migration from rural areas to urban areas. Population growth in urban areas has an impact on the expansion of urban areas to the periphery at the same spatial rate. This spatial growth in urban areas is often uncontrolled and unplanned in undeveloped and developing countries. As a result, agriculture, forest and pasture areas, where they meet the basic needs of the settlements, are often turned into settlements and consumed unconsciously. In rural areas like Bingol Province, development can only take place based on their own resources. In this respect, it is imperative to use scarce and precious natural resources of the province in the direction of effective and correct planning. Bingol Province, where is a very sensitive area in terms of physical geography conditions. Therefore, it is very important to determine the land suitable for vegetable production and to use it in the direction of the geographical potentials of these lands. In this study, potential agricultural areas suitable for the ecological structure of Bingol Province were determined and a suitability map was made. During the analysis studies and the creation of the suitability map, the Geographic Information Systems (GIS) and Analytical Hierarchy Process (AHP) were used. According to the results of the analysis carried out, the land of Bingol Province is quite low like 0.6% "very suitable" for agriculture; 8.0% is in the "moderate suitable"; 65.4% is in the "less suitable" category and 25.4% is in the "not suitable" category. These values show that province soil has a very low potential for vegetable production and 90.8% of province total arable land has unfavorable conditions for effective vegetable production. According to CORINE 2012, 17.1% of the Bingöl Province is used as agricultural land. This little and precious agricultural land of the province needs to be planned and used correctly and effectively for sustainable land use.

Key Words- Potential Farmland; Suitability Analysis; GIS; AHP; Bingol Province.

Özet- Kent alanlarının sosyo-ekonomik açıdan sunduğu cezbedici imkanlar, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru olan göçün önemli nedenlerindendir. Kentsel alanlardaki nüfus artışı ise kent alanlarının mekansal olarak aynı hızla çevreye doğru genişlemesine etki etmektedir. Kent alanlarındaki bu mekansal büyüme, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde çoğu zaman kontrolsüz ve plansız gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda yerleşmelerin temel ihtiyaçlarını karşıladıkları tarım, orman ve mera alanları yerleşim alanlarına dönüştürülerek çoğu zaman bilinçsizce tüketilmektedir. Bingöl İli gibi kırsal alanlarda, kalkınma ancak kendi öz kaynaklarına dayandırılarak gerçekleşebilmektedir. Bu bakımdan ilin kıt ve kıymetli doğal kaynaklarının etkin ve doğru planlamalar doğrultusunda kullanılması zorunluluk taşımaktadır. Bingöl İli fiziki coğrafya koşulları bakımından oldukça hassas bir sahada yer almaktadır. Bundan dolayı ilin bitkisel üretim için elverişli topraklarının tespit edilmesi ve bu toprakların coğrafi potansiyelleri doğrultusunda kullanılması ise son derece önemlidir. Bu çalışmada, Bingöl İli'nin ekolojik yapısına uygun potansiyel tarım alanları tespit edilerek, uygunluk haritası oluşturulmuştur. Analiz çalışmalarında ve uygunluk haritasının oluşturulması esnasında Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS)' den faydalanılmıştır. Uygulanan analiz sonuçlarına göre Bingöl İl arazisinin % 0,6 gibi oldukça düşük bir oranda arazisi tarım için "çok uygun"; % 8,0' ı "orta derecede uygun"; % 65,4 'ü "az uygun" ve de % 25,4' ü "uygun değil" sınıfında yer almaktadır. Bu değerler göstermektedir ki il toprakları, bitkisel üretim için oldukça düşük potansiyele sahip olup, il toplam arazisinin % 90,8' i etkin bitkisel üretim için elverişsiz koşullar taşımaktadır. CORINE 2012' ye göre Bingöl İl arazisinin %17,1' i ancak tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. İlin bu az ve kıymetli olan tarım topraklarının sürdürülebilir bir arazi kullanımı için doğru ve etkin bir biçimde planlanması ve kullanılması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler- Potansiyel Tarım Alanı; Uygunluk Analizi; CBS; AHS; Bingöl İli.

[1] Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, fesen@bingol.edu.tr

© International Regional Development Conference

GİRİŞ

Son yıllarda gittikçe artan gıda ihtiyacı tarım sektörünün önemini daha da arttırmıştır. Artan talebi karşılayabilmek için mevcut tarım arazilerinden en yüksek verimi elde etme çabası ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda bilim ve teknolojiden faydalanılarak modern tarım teknikleri geliştirilmiştir. Ancak bütünüyle pazar kaygısı güden bu yoğun tarımsal üretim doğal çevrede telafisi güç hatta kimi zaman imkânsız tahribatlara neden olmaktadır (Esen, 2017, s. 177).

Yaşanması muhtemel bu olumsuzluklara engel olabilmek için, araziden faydalanan ormancılık, tarım, mera, yerleşim, sanayi, ulaşım vb. sektörlerin mevcut çalışma alanlarının biyofiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel değişkenlere bağlı olarak potansiyelinin belirlenmesi ve bir arazi kullanım planına bağlanması gerekmektedir (Yılmaz, 2009, s. 3).

İhtiyaçlara yönelik artan talebin giderilmeye çalışılması neticesinde doğada meydana gelen tahribatların en aza indirilebilmesi için fiziki coğrafya koşullarının detaylı bir biçimde değerlendirilmesi ve bu koşulların uygunluğu doğrultusunda arazi kullanım durumunun belirlenmesi gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde mevcut araziden en etkin biçimde fayda sağlamak için arazi kullanım planlamaları yaygın şekilde yapılmaktadır (Esen, 2016, s. 177). Hızla gelişen ülkemizde de doğal kaynakların tüketilmeden gelecek nesillere aktarılmasına ve potansiyellerine uygun biçimde planlı ve sürdürülebilir kullanımlarının sağlanmasına olanak sağlayan arazi kullanım planlarının üretilmesi oldukça önemlidir (Akıncı vd., 2015). Arazinin sahip olduğu fırsat ve kısıtların tespit edilmesi yoluyla, arazi kullanımı açısından uygunluğunun değerlendirilmesi sonucunda oluşturulan arazi planlamaları arazilerin optimal kullanımına rehberlik edebileceği (Mokarram ve Aminzadeh, 2010) gibi mevcut doğal kaynakların potansiyeli doğrultusunda kullanımını sağlaması bakımından da önemlidir (Bandyopadhyay vd., 2009). Doğru ve etkili kaynak yönetimi ve plan kararlarının alınabilmesi için ekolojik korumayı hedef alan optimal arazi kullanımlarının hassas bir şekilde belirlenmesi ve sürdürülmesi gerekmektedir (Zengin, 2007).

Topraklar, tarım, orman, çayır ve mera gibi bitkisel üretimler için olduğu kadar, turizm, sanayi ve yerleşme gibi sosyal, ekonomik ve kültürel unsurlar için de önemli bir doğal kaynak durumundadır. Bu değerli kaynak, bilinçsizce kullanıldığı durumlarda tahribata uğramakta hatta bazı durumlarda tamamen kullanılamaz hale dönüştürülebilmektedir. Kısa sürede yenilenmesi mümkün olmayan toprakların, hangi kullanım biçimleri altında, onların doğal özelliklerine zarar verilmeden en yüksek faydanın nasıl temin edileceğine ilişkin hususların iyi bir şekilde planlanması gerekmektedir (Bayındır, 2006, s. 11). Toprakların doğasına zarar vermeden, sürdürülebilir ve en yüksek fayda sağlayacak şekilde planlama yapılması arazi kullanım çalışmalarının altlığını oluşturmalıdır (Dağlı ve Çağlayan, 2016, s. 83).

Arazi uygunluk analizleri, arazi biriminin doğal kapasitesini tahmin etmenin yanında, belirli bir arazi kullanım türünün de minimum bozulma ile uzun dönem desteklenmesini sağlar (Cengiz vd., 2013, s. 148). Arazi uygunluk analizlerinin uygulanması esnasında yaygın olarak ÇKKV analizleri kullanılmaktadır. ÇKKV karar analizinin yaygın uygulanan, birden fazla karar kriterinin değerlendirilmesi ile alternatifler arasında seçim yapılmasını, alternatiflerin gruplanmasını veya sıralanmasını sağlayan yöntemleri içermektedir (Timor, 2011, s. 16). Saaty tarafından geliştirilen ve yapısal olarak niceliksel ve niteliksel bir yöntem olan AHS ise karmaşık, yapılandırılmamış ve çok boyutlu problemlerin çözümünde basit bir karar verme aracı (Razmi vd., 2000) ve karar verme sürecinin anlaşılmasının kolaylaştıran yaygın bir ÇKKV metodudur (Chen, 2006). Bingöl İli'nde tarım yapmaya uygun toprakların sınırlı olması hayvancılık ve ormana dayalı ekonomik aktivitelerin önem kazanmasına neden olmuştur.

ARAŞTIRMA ALANIN DOĞAL ÇEVRE ÖZELLIKLERI

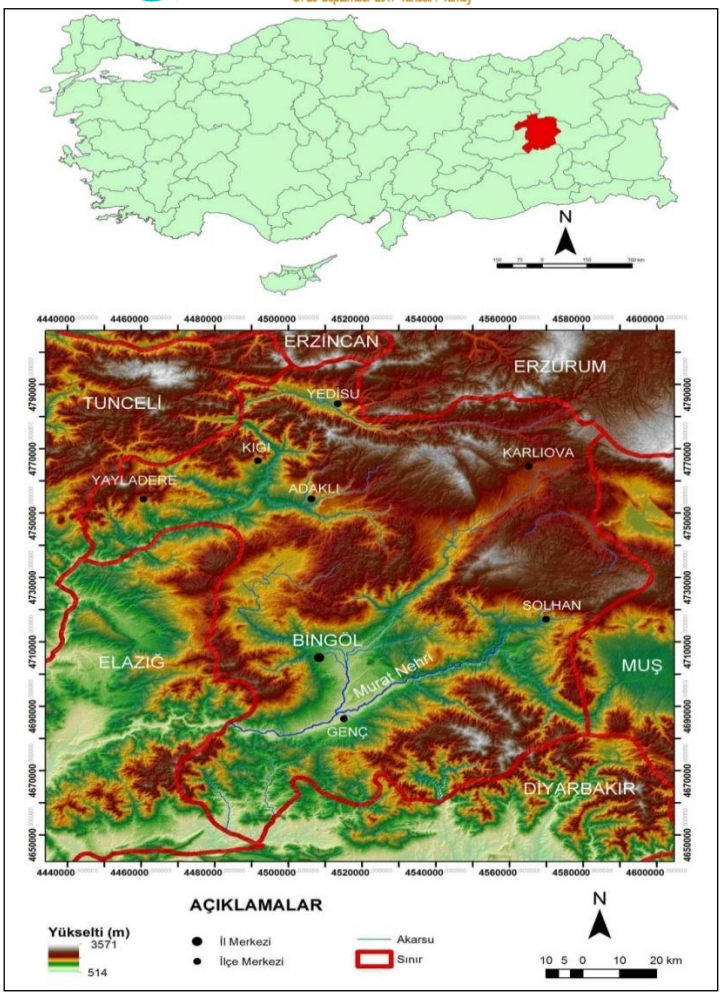
Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Bingöl İli, doğuda Muş, kuzeyden Erzurum ve Erzincan, batıdan Tunceli ve Elazığ, güneyden ise Diyarbakır illeri ile çevrilidir. Bingöl İli 39º 56' ve 41º 20' doğu boylamları ile 38º 28' ve 39º 31' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır.
Bingöl İli'nde eğim ve yükselti koşullarının kısa mesafelerde değişkenlik göstermesine bağlı olarak arazi engebeli bir yapıya sahiptir. İlde en düşük yükselti 794 m. en yüksek yükselti değeri ise 2958 m.dir. Çalışma sahasının en önemli yükseltilerini Bingöl, Şerafettin, Şeytan ve Karagöl dağları oluşturur. İldeki en düşük yükselti değerleri de Murat Nehri vadisinde görülmektedir.

İlde Paleozoik'ten günümüze kadar geçen süre içerisinde farklı yaş ve özelliklerde oluşmuş metamorfik, magmatik ve tortul kayaçlar bulunmaktadır. Farklı yaş ve özellikteki litolojiye sahip bu unsurlar, sahada farklı jeomorfolojik birimlerin oluşmasında etkili olmuştur. Araştırma sahasının morfolojik şekillenmesinde özellikle Üst Miyosen den itibaren artan K-G yönlü sıkıştırma hareketleri ile oluşan yapısal unsurlar etkili olmuştur. Bu yapısal unsurlar içerisinde en önemlisi yöreye Alt Pliyosen sonlarından itibaren yerleşip aktivitesini hala sürdürmekte olan DAF oluşturmaktadır (Tonbul 1990a, s. 348).

Araştırma sahasının morfolojik yapısı sahanın iklim özelliklerini belirleyen ana unsurdur. Nitekim merkezden çevreye doğru artan yükselti koşulları ile ovayı çevreleyen dağlık alanların diziliş doğrultusu, sıcaklık ve yağış koşullarının aynı doğrultuda farklılaşmasına etki etmiştir. Ayrıca sıcaklık değerlerinin yıl içerisindeki seyrinde değişimin hızlı olması ve kış aylarına karşılık gelen bir soğuk dönem ile yaza tekabül eden bir sıcak dönemin mevcudiyeti "karasal termik rejim tipini" yansıtmaktadır (Tonbul, 1990b). Bingöl Ovası'nın ortalama yıllık toplam yağışı 812,7 mm, yıllık ortalama sıcaklığı ise 12,3 °C civarındadır.

Araştırma sahasındaki toprak tipleri büyük ölçüde morfolojik yapı, ana kaya, iklim ve bitki örtüsü gibi doğal çevre unsurlarının etkisi altında şekillenmiş olup, il genelinde en yaygın dağılışa sahip toprak tipi kahverengi topraklardır.

© International Regional Development Conference

Şekil 1: Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

Doğu Anadolu Bölgesi içerisinde yoğun orman alanlarına sahip alanlardan olan Bingöl İli'nde 2300-2400 m. yüksekliğe kadar olan bütün kesimler, doğal orman sınırları içerisinde yer almaktadır. İlin çeşitli meşe türlerinden oluşan orman dokusu, yer yer iğne yapraklı orman yer yer de karışık orman özelliği göstermektedir. Orman üst sınırından itibaren yüksek dağ-plato stepleri ve Alpin çayırları görülmektedir. Ormanların büyük ölçüde tahrip edildiği Bingöl Ovası ve onu çevreleyen plato alanları günümüzde antropojen step türlerinin yayılış alanına dönüşmüştür.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bingöl İli'nde potansiyel tarım alanlarını tespit etmeyi hedefleyen bu çalışmada, 1/25 000 ölçekli topografya haritaları sayısallaştırılarak sayısal yükselti modeli (SYM) oluşturuldu. Oluşturulan SYM kullanılarak analizin ana kriterlerinden olan eğim, bakı ve yükselti katmanları oluşturuldu. Bunun yanı sıra 2001 yılına ait Bingöl İl Arazi Varlığı verileri kullanılarak analiz için gerekli diğer önemli kriterlerden büyük toprak grubu, toprak derinliği, arazi kabiliyeti, erozyon ve diğer toprak özellikleri katmanları elde edildi. Elde edilen bütün katmanlar aynı piksel boyutunda raster (grid) formatına dönüştürüldü. CBS ortamında katmanların çakıştırılmasıyla ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilerek, araştırma alanında her bir arazi kullanımı için fiziki coğrafya unsurlarının uygunluğu tespit edildi. Bahsi geçen bu işlemler gerçekleştirilirken Arc-GIS 10.1 CBS yazılımı kullanıldı. AHS tekniğinin uygulanması esnasında gerçekleştirilen hesaplamalar ise Excel programı yardımıyla yapıldı. CORINE 2012 yardımıyla da araştırma alanının mevcut arazi kullanım özellikleri belirlendi.

© International Regional Development Conference

Tablo 1: Arazi Kullanım Türleri İçin Yapılan Uygunluk Analizinde Kullanılan Alt Kriterler ve Uygunluk Puanları

Kriter	Alt Kriter	Tarım	Ağırlık Puanı	Kriter	Alt Kriter	Tarım	Ağırlık Puanı
Büyük Toprak Grubu	Alüvyal Topraklar	1	0,12	Bakı	Düz	1	0,03
	Kolüvyal Topraklar	1			Kuzey	4	
	Kahverengi Topraklar	2			Kuzeydoğu	3	
	Kireçsiz Kahverengi T.	2			Doğu	2	
	Kestanerengi Topraklar	2			Güneydoğu	2	
	Kahverengi Orman Toprakları	3			Güney	2	
	Kireçsiz Kahverengi Orman T.	3			Güneybatı	2	
	Bazaltik Topraklar	2			Batı	2	
	Çıplak Kayalık Alanlar	4			Kuzeybatı	3	
Arazi Kabiliyeti	I. Sınıf	1	0,29	Yükselti	794-1000	1	0,05
	II. Sınıf	1			1000-1200	1	
	III. Sınıf	2			1200-1400	1	
	IV. Sınıf	3			1400-1600	2	
	VI. Sınıf	3			1600-1800	3	
	VII. Sınıf	4			1800-2000	4	
	VIII. Sınıf	4			2000-2200	4	
Erozyon	Hiç Yok veya Çok Az	1	0,03		2200-2400	4	
	Orta	2			2400-2600	4	
	Şiddetli	3			2600 +	4	
	Çok Şiddetli	4		Sıcaklık	13	1	0,05
DTÖ	Toprak Engeli Yok	1	0,02		12	1	
	Taşlı	2			11	2	
	Kayalı	4			10	3	
	Yetersiz Drenaj	4			9	4	
TD	Çok Sığ	4	0,06		8	4	
	Sığ	2			7	4	
	Orta Derin	1			6	4	
Jeomorfoloji	Vadi Tabanı	1	0,18		5	4	
	Ova Tabanı	1			4	4	
	Alçak Plato	2		Yağış	700-813	1	0,05
	Yüksek Plato	3			813-921	1	
	En Yüksek Plato	4			921-1029	1	
	Dağlık Alan	4			1029-1137	2	
Eğim	0-2	1	0,1		1137-1245	3	
	2-6	1			1245-1353	3	
	6-12	2			1353-1461	4	
	12-20	3			1461-1569	4	
	20-30	4			1569-1677	4	
	30 +	4			1677 +	4	

Araştırma alanının potansiyel tarım aşanlarını tespit etme sürecinde Çok Nitelikli Karar Verme (ÇNKV) teknikleri içerisinde önemli bir yeri olan ve geniş bir uygulama alanı bulunan AHS yöntemi kullanıldı. AHS yöntemi ile çalışma sahasının arazi uygunluk değerlendirmeleri yapılırken öncelikli olarak araştırma alanında tarımsal arazilerin kullanımında etkili olabilecek kriterler ve bunların alt kriterleri tespit edilmiştir. Alt kriterler ve alt kriterlere ait uygunluk puanları, ziraat mühendisleri, orman mühendisleri, ayrıca çiftçiler, literatürde yer alan çalışmalar ve arazi gözlemleri referans alınarak tespit edildi. Çalışmada tarım alanları için toprak türü, arazi kabiliyeti, toprak derinliği, diğer toprak özellikleri, erozyon, jeomorfoloji, yükselti, eğim, bakı, sıcaklık ve yağış kriterleri değerlendirilerek, bunların alt kriterlerine ait uygunluk puanları saptandı (Tablo 1).

© International Regional Development Conference

Saaty (1982)'de belirtildiği gibi AHS' de belirlenen kriterler her düzey için kendi aralarında belirlenmiş olan ve önem derecesi tablosunda 1 ile 9 arasında değerlere sahip önem derecesi ile karşılaştırıldıktan sonra elde edilen sonuçlar bir matris formuna işlenir (Tablo 2). Bu yöntem, bir düzeydeki öğelerin, hiyerarşide hemen bir üst düzeyde yer alan öğeler açısından göreli önemlerini saptayacak şekilde puanlama yapılması ve ikili karşılaştırmalar matrisi oluşturulması esasına dayanır (Akbulak, 2010, s. 564).

Tablo 2: AHS Değerlendirme Ölçeği (Saaty, 1980)

Önem Derecesi	Açıklama
1	Ölçütler eşit derecede öneme sahiptir.
3	1. ölçüt 2.'ye göre biraz daha önemlidir.
5	1. ölçüt 2.'ye göre fazla önemlidir.
7	1. ölçüt 2.'ye göre çok fazla önemlidir.
9	1. ölçüt 2.'ye göre çok yüksek derecede önemlidir.
2,4,6,8	İki yakın ölçüt arasındaki ara değerler

Değerlendirmeye alınan kriterlerin ağırlık puanlarının AHS tekniği ile belirlenme sürecinde ilk olarak her bir arazi kullanım türü için kriterlerin etkinlik derecesi göz önünde tutularak ikili karşılaştırmalar yapıldı ve bu doğrultuda ilgili matrisler oluşturuldu (Tablo 3), daha sonra analizde kullanılan her bir kriterin ağırlık puanı tespit edildi ve son olarak da elde edilen özvektörün tutarlılık kontrolü yapıldı. Tutarlılık kontrolü, yargıların mantıksal tutarsızlığını ölçer ve yargılarda olabilecek hataların tanımlanmasına olanak sağlar. Yöntemin geçerli olması için tutarlılık oranı 0,10 (% 10) veya daha küçük olmalıdır. Eğer bu oran 0.10'dan büyük ise ikili karşılaştırma matrislerinin yeniden oluşturulması gerekir (Saaty 1980).

Bu çalışmada tarım arazi kullanım türü için yapılan ikili karşılaştırmalarına uygulanan tutarlılık oranı 0,10 (% 10) oranının altında değere sahiptir.

Tablo 3: Tarım İçin İkili Karşılaştırma Matrisi

TARIM	Jeo	Yük	Eğim	Bakı	Sıc	Yağ	BTG	TD	DTÖ	Eroz	AKK.
Jeomorfoloji	1	3	3	5	4	4	3	3	6	6	0,5
Yükselti	0,33	1	0,25	2	2	2	0,33	0,5	3	2	0,14
Eğim	0,33	4	1	5	4	4	0,33	3	5	5	0,25
Bakı	0,2	0,5	0,2	1	0,33	0,33	0,2	0,33	2	1	0,125
Sıcaklık	0,25	0,5	0,25	3	1	1	0,33	2	2	2	0,17
Yağış	0,25	0,5	0,25	3	1	1	0,33	2	2	2	0,17
BTG	0,33	3	3	4	3	3	1	3	6	4	0,2
TD	0,33	2	0,33	3	0,5	0,5	0,33	1	4	3	0,2
DTÖ.	0,17	0,33	0,2	0,5	0,5	0,5	0,17	0,25	1	0,33	0,11
Erozyon	0,17	0,5	0,2	1	0,5	0,5	0,25	0,33	3	1	0,14
AKK	2	7	4	8	6	6	5	5	8	7	1
TOPLAM	5,36	22,33	12,68	35,5	22,83	22,83	11,27	20,41	42	33,33	3,005

λmax= 11,862 CI= 0,086 CR= 0,057

AHS tekniğinin uygulanması sonucunda tespit edilen kriterlerin uygunluk puanları ile ağırlık değerleri CBS ortamında birleştirilerek her bir piksel için arazi kullanım türlerine göre Fiziksel Uygunluk Endeks (FUE) değerleri saptandı. Arazi kullanım türlerine göre kriterlerin uygunluk ve ağırlık puanlarının birleştirilmesinde aşağıda verilen denklem kullanıldı.

$$U = \sum_{i=1}^{n} Wi\ Xi$$

U, toplam arazi uygunluk puanı; Wi , i arazi uygunluk kriterinin ağırlık değeri; Xi , i arazi uygunluk kriterine ait alt kriter puanı; n, arazi uygunluk kriterinin toplam sayısıdır (Cengiz vd., 2013). AHS tekniği ile yapılan uygunluk analizlerinde kullanılan kriterler aynı zamanda arazi kullanımını etkileyen faktörlere karşılık gelmektedir. Hesaplamalar sonucunda her bir kriter için saptanan değer 0-1 arasında değişmekte olup, toplamları 1'e eşittir (Tablo 1). Araştırma alanı için potansiyel tarım alanları tespit edilirken, bu arazi kullanım türü için öncelikler, araştırma sahasının doğal ortam koşulları, sürdürülen beşeri ve ekonomik aktiviteler ile mevcut kaynakların potansiyeli göz önünde bulundurularak uzman görüşleri doğrultusunda AHS tekniği yardımıyla belirlenmiştir.

BULGULAR

Bingöl İli'nde potansiyel tarım alanlarının belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada 11 ana kriter analize tabi tutulmuştur. Bu kriterlere ait alt kriterler de ayrıntılı olarak tanımlanmış ve alt kriterin tarım arazi kullanım türü için etki şiddetleri doğrultusunda puanlama yapılarak ana kriterlerle birlikte uygunluk analizine dahil edilmiştir (Tablo 1).

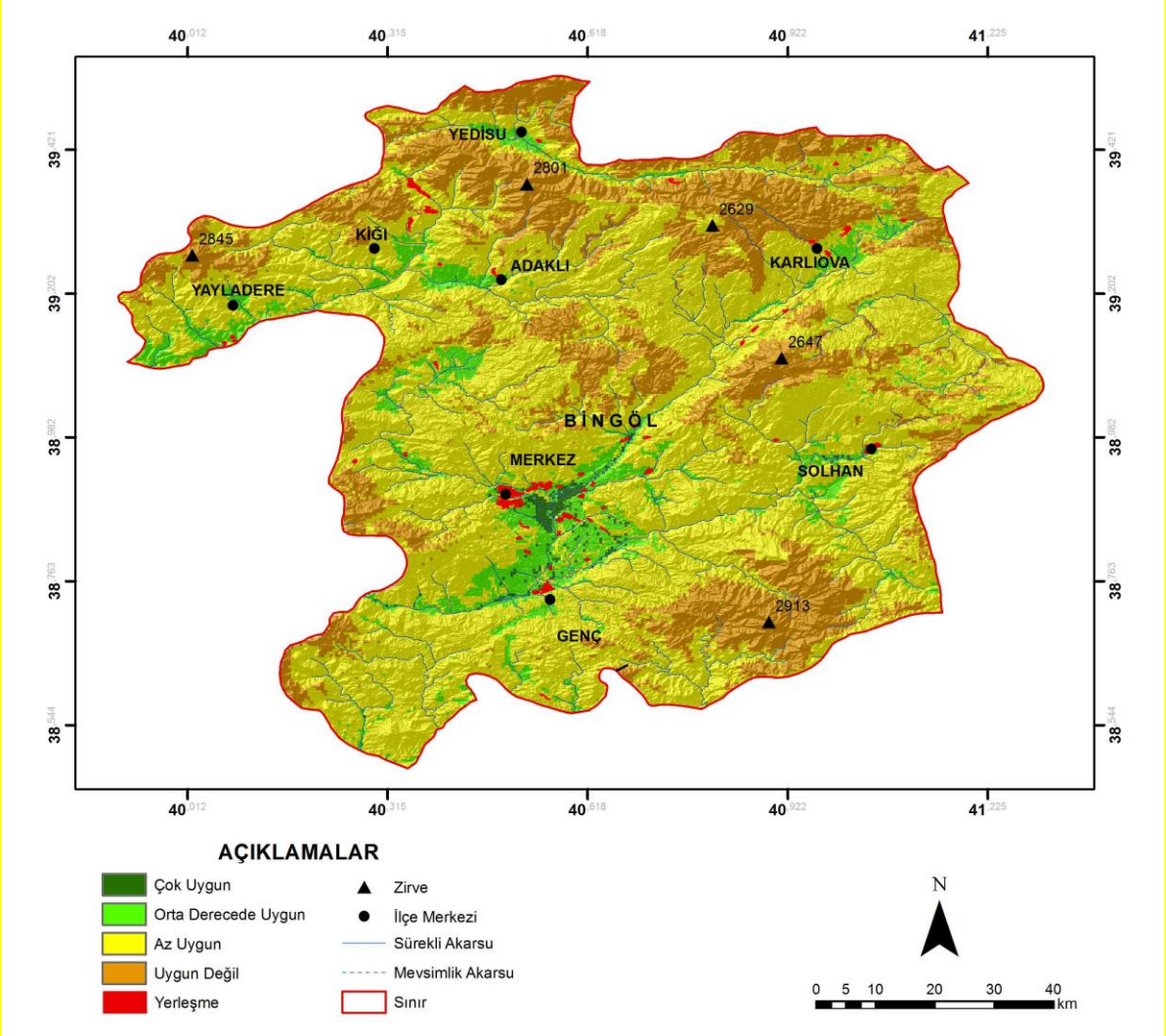
Analizler neticesinde, her türlü bitkisel üretim için elverişli olan "çok uygun" alanların 52 km² alansal dağılış ile il toplam alanının % 0,64'lük kısmını oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte ilde, bitkisel üretimin etkin yapılabilmesine engel olabilecek bazı sorunların mevcut olduğu, bu nedenle de bazı toprak koruma önlemlerinin alınması gerektiği ve de sulama problemi olan araziler "orta derecede uygun" sınıfına karşılık gelmektedir. Bu sınıfa ait araziler 649 km²'lik yayılışa sahiptir. Bu sayısal değerle "orta derecede uygun" sınıfına ait araziler il toplam alanının son derece sınırlı alanda dağılış göstermektedir (% 8,0). Bingöl İli'nde tarım yapılabilecek arazi il toplam alanının sadece % 8,64'ünü oluşturmaktadır (Şekil 2, Tablo 4).

Tablo 4: Bingöl İli'nde Tarım Alanları İçin Uygunluk Sınıfları

Uygunluk Sınıfı	Tarım	
	Alan(km²)	%
Çok Uygun	52	0,64
Orta Derecede Uygun	649	8,0
Az Uygun	5303	65,4
Uygun Değil	2055	25,4
Yerleşme	44	0,54
Toplam	8103	100

"Az uygun" sınıfına ait araziler ise ancak zaruriyetler halinde tarım yapılabilecek alanları oluşturmakta olup daha ziyade mera alanı olarak değerlendirilmesi gereken araziler olarak görülmektedir. Bu gruba ait araziler 5303 km²'lik alansal dağılışa sahiptir. Bu sayısal değer il arazisinin yarısından fazlasını oluşturmakta olup, % 65,4'lük orana sahiptir. Bitkisel üretime hiçbir şekilde imkan tanımayan araziler olarak görülen "uygun değil" sınıfı da ilde önemli bir alansal dağılış göstermektedir. Bu alanlar il toplam arazisinin % 25,4'ünü oluşturmaktadır. Bingöl İli'nde tarım yapmaya uygun olmayan ve az uygun olan arazilerin toplam araziler içindeki payı % 90,8'dir.

© International Regional Development Conference

Şekil 2: Bingöl İli'nin Potansiyel Tarım Alanları Haritası.

Tarım alanları için yüksek uygunluk gösteren alanlar araştırma sahasında çok sınırlı olup, genellikle Murat Nehri ve kollarının oluşturduğu alüvyal düzlüklere karşılık gelmektedir (Şekil 2). "Orta derecede uygun" alanlar ise nispeten eğim değeri düşük ova ve havza tabanlarına karşılık gelmektedir. Bu alanlarda çoğunlukla su problemi yaşandığından, sürdürülen tarımsal aktivitelerden alınan verim de düşüktür. Araştırma alanında genel olarak eğim değerlerinin yüksek olması, toprak kabiliyetinin tarım yapmaya uygun olmaması, toprak derinliğinin az olması ve erozyonun şiddetinin fazla olması gibi nedenlerden ötürü toplam arazi içerisindeki tarım yapmaya uygun arazilerin payı oldukça düşük değerler göstermektedir (Tablo 4, Şekil 2). Ancak günümüz itibariyle il toplam alanının % 17,1' i tarım arazisi olarak değerlendirilmektedir (Tablo 5). Bu değer ilde 710 km²'lik alanının potansiyelinin üstünde arazi kullanımına tabi tutularak baskı altına alındığını göstermektedir.

© International Regional Development Conference

Tablo 5: Bingöl İli'nde Tarım Alanlarının Dağılışı (2016).

Kullanım Durumu	Alan (Ha)	İl Toplam Arazi Varlığındaki Oranı (%)
Tarla	22 708	2,75
Nadas	5 352	0,65
Meyve ve Uzun Ömürlü Bitkiler	3 512	0,42
Sebze	1 227	0,14
Tarıma Elverişli Olup Kullanılmayan Arazi	26 091	3,16
Çayır Otu (Özel Mülkiyet)	82 237	9,96
TOPLAM TARIM ALANI	141 128	17,1
Mera	350 234	42
TOPLAM TARIM- MERA ALANI	492 362	59,1

Kaynak: Bingöl Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Uzman görüşleri ile CBS ve AHS tekniklerinin kullanımı sonucunda elde edilen verilerin birleştirilmesiyle Bingöl İli'nde tarımsal üretim yapılabilecek alanların saptanmasına yönelik uygunluk analizleri yapılmış olup, bu doğrultuda bahsi geçen sahanın potansiyel tarım alanları tespit edilmiştir.

Bingöl İli'nde tarımsal üretimin uygulanma biçimi, mevcut tarım alanlarının sınırlı olmasından dolayı son derece önemlidir. Ayrıca il nüfusunun önemli bir kısmı tarım ve hayvancılıktan (% 85) geçimini sağladığı için ilde en önemli sermayeyi toprak oluşturmaktadır. Bu bakımdan en değerli doğal kaynak olan toprağın işlenmesi ile ilgili yürütülecek projelerin titizlikle oluşturulması gerekmektedir.

Bingöl İli'nde tarım potansiyeli yüksek olan topraklar son derece sınırlı alansal dağılışa sahiptir. Mevcut tarımsal üretim yapılan alan 1411,28 km²'lik alanla % 17,1'lik bir varlığa sahipken, yapılan analiz sonuçları 701 km²'lik alanın % 8,64'lük oranla ekolojik açıdan tarımsal üretime uygun olabileceğini göstermiştir. Coğrafi potansiyeli tarımsal üretime uygun olmayan bu alanlarda yanlış arazi kullanımından kaynaklanabilecek toprak kaybı oluşmadan önce yasal düzenlemelerle toprağın potansiyeline uygun şekilde kullanılması gerekmektedir. Bununla birlikte yanlış arazi kullanımlarının önüne geçilebilmesi için en yakın zamanda çalışma alanına ait diğer alan kullanım tipleri için potansiyel kullanımların belirlenmesi ve de sürdürülebilir arazi yönetim kararlarının alınması zorunluluk taşımaktadır.

© International Regional Development Conference

KAYNAKLAR

Akbulak, C., (2010). "Analitik Hiyerarşi Süreci ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Yukarı Kara Menderes Havzası'nın Arazi Kullanımı Uygunluk Analizi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 557-576.

Akıncı, H.; Özalp, A. Y.; Özalp, M.; Turgut. B., (2015). Büyük Barajların Tarım Arazileri Üzerindeki Etkilerin İncelenmesi ve Artvin'de CBS ve AHP Yöntemi Kullanılarak Alternatif Tarım Arazilerinin Belirlenmesi, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 15. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 2528 Mart 2015, Ankara.

Bayındır, F., (2006). Malatya İli'nin Arazi Kullanım Durumunun Yükselti Kuşaklarına Göre Dağılımı, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ

Bandyopadhyay, S.; Jaiswal, R.K.; Hegde, V.S.; Jayaraman, V., (2009). Assessment of Land Suitability Potentials for Agriculture Using Aremote Sensing and GIS Based Approach, *International Journal of Remote Sensing*, 30(4), 879-895.

Chen, C-F., (2006). Applying the Analytical Hierarchy Process (AHP) Approach to Convention Site Selection, *Journal of Travel Research*, S. 45(2), s. 167-174.

Cengiz, T.; Akbulak, C.; Özcan, H.; Baytekin, H., (2013). Gökçeada'da Optimal Arazi Kullanımının Belirlenmesi, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi*, 19, 148-162, Ankara.

Dağlı, D. & Çağlayan, A., (2016). Analitik Hiyerarşi Süreci İle Optimal Arazi Kullanımının Belirlenmesi: Melendiz Çayı Havzası Örneği, *Türk Coğrafya Dergisi*, 66, 83-92, Ankara.

Esen, F. (2016). Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ile Bingöl Ovası ve Yakın Çevresinde Optimal Arazi Kullanımının Belirlenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of Academic Social Science)*, 4/38, 176-193.

Esen, F. (2017), Bingöl İli Arazi Kullanım Özelliklerinin CORINE Sistemine Göre Analizi ve Sürdürülebilir Arazi Kullanım Önerileri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of Academic Social Science)*, 5/40, 176-193.

Mokarram, M.& Aminzadeh, F., (2010). GIS Based Multicriteria Land Suitability Evaluation Using Ordered Weight Averaging with Fuzzy Quantifier: A Case Study in Shavur Plain, Iran, The International Archives of The Photogrammetry, *Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, 38(II), 508512.

Ozdemir, M. S.; Saaty, T. L., (2006). The Unknown in Decision Making What to Do About It, *European Journal of Operational Reserarch*, 174, 349-359.

Razmi, J., Rahmejat H., Khan M.K., (2000). The new concept of manufacturing "DNA" within an analytic hierarchy process-driven expert system, *European Journal of Innovation Management*, 3, I. 4, 199 - 211

Saaty, T. L., (1980). *The Analytic Hierarchy Proces*s, McGraw-Hill Comp., U.S.A.

Timor, M. , (2011). *Analitik Hiyerarşi Prosesi*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Tonbul S., (1990a). Bingöl Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi ve Gelişimi, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, s.329–352

Tonbul, S., (1990b). Bingöl Ovası ve Çevresinin İklimi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 4(1), 347-374.

Yılmaz, E., (2009). Bir Arazi Kullanım Planlaması Modeli: Cehennemdere Vadisi Örneği, Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 3, Mersin.

Zengin M., (2007). Ardahan Kura Nehri Ve Yakın Çevresi Alan Kullanımlarının Belirlenmesi Ve Optimal Alan Kullanım Önerileri. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum

Bingöl İli Arazi Varlığı, (2001). T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları. Bingöl İli Toprak Kaynağı Envanter Raporu. 1978.

© International Regional Development Conference

Determining of Yield and Quality Characteristics of Some Wheat Cultivars Under Bingol Conditions

Bingöl Koşullarında Bazı Buğday Çeşitlerinin Verim ve Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi

Areevan Jalil SHARIF[1], *Erdal ÇAÇAN*[2*]

Abstract – This study has been conducted to determine the yield and quality characteristics of some wheat varieties to be grown as the first product during the 2015-2016 growing season. In the research, 4 different bread wheat cultivars (Pehlivan, Krasunia odes'ka, Syrena odes'ka, Cham-6) and 5 durum wheat cultivars (Yelken-2000, Kunduru-1149, Dumlupınar, Eminbey, Simito) have been used as plant material. The research has been established as a randomized complete block design with three replications. In the study, plant height, biological yield, grain yield, hay yield, thousand grain weight, harvest index, hectolitre weight, grain humidity, protein ratio, protein yield, sedimentation and gluten characteristics have been investigated. The results of the research have indicated the plant height, biological yield, grain yield, hay yield, thousand grain weight, harvest index, hectolitre weight, grain humidity, protein ratio, protein yield, sedimentation and gluten content values to range from 69.6 to 101.3 cm, from 622.3 to 949.0 kg da^{-1}, from 185.7 to 438.7 kg da^{-1}, from 358.0 to 511.0 kg da^{-1}, from 39.7 to 49.6 kg da^{-1}, from 29.5 to 46.3%, from 78.0 to 82.5%, from 8.0 to 8.9%, from 12.0 to 15.8%, from 25.3 to 65.9 kg da^{-1}, from 28.0 to 38.0 ml and from 36.4 to 39.6%, respectively. In the trial, differences among cultivars were significant for all studied characters. Based on these results, it has been determined that Kunduru-1149, Eminbey and Yelken-2000 for durum wheat; Pehlivan and Cham-6 cultivars for bread wheat has come on the foreground under Bingol and similar ecological conditions.

Keywords – wheat; yield; quality; sedimentation; gluten

Özet-Bu çalışma, Bingöl ekolojik koşullarında kışlık olarak yetiştirilecek bazı buğday çeşitlerinin verim ve kalite özelliklerinin belirlenmesi amacıyla 2015-2016 yetiştirme sezonunda yürütülmüştür. Çalışmada bitki materyali olarak 4 adet ekmeklik (Pehlivan, Krasunia odes'ka, Syrena odes'ka, Cham-6) ve 5 adet makarnalık (Yelken 2000, Kunduru 1149, Dumlupınar, Eminbey, Simito) buğday çeşidi kullanılmıştır. Araştırma tesadüf blokları deneme desenine göre üç tekerrürlü olarak kurulmuştur. Araştırmada; bitki boyu, biyolojik verim, tane verimi, saman verimi, bin tane ağırlığı, hasat indeksi, hektolitre, rutubet, protein oranı, protein verimi, sedimantasyon ve glüten değerlerine ilişkin veriler ele alınmıştır.Araştırma sonucunda, çeşitlerin bitki boyları 69,6-101,3 cm, biyolojik verimleri 622,3- 949,0 kg/da, tane verimleri 185,7-438,7 kg da^{-1}, saman verimleri 358,0-511,0 kg da^{-1}, bin tane ağırlıkları 39,7-49,6 kg da^{-1}, hasat indeksleri %29,5-46,3, hektolitre oranları %78,0-82,5, rutubet oranları %8,0-8,9, protein oranları %12,0-15,8, protein verimleri 25,3-65,9 kg da^{-1}, sedimantasyon oranları %28,0-38,0 ve glüten oranları %36,4-36,9 arasında değişmiştir. Araştırmada incelenen tüm özellikler bakımından çeşitler arasında önemli farklılıklar belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; Bingöl ve benzeri ekolojik koşullarda makarnalık buğday için Kunduru 1149, Eminbey ve Yelken 2000; ekmeklik buğday için ise Pehlivan ve Cham-6 çeşitlerinin ön plana çıktığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler- buğday, verim, kalite, sedimantasyon, glüten

INTRODUCTION

Cereals are members of the *Gramineae* family. The most common plants within this group are wheat, rice, maize, barley and sorghum. Cereals amount to approximately half of the world plant production areas, and more than half of world's plant production (approximately 1.8 billion tons). As well as wheat having the biggest share in world cereal production by 500 million tons, rice and maize have a great

[1] Engineer, MSc, Sulaymaniyah Agricultural Research Institute, Sulaymaniyah, Iraq
[2] Yrd.Doç.Dr., Bingol University, Vocational School of Genc, Bingol, Turkey, *erdalcacan@gmail.com

© International Regional Development Conference

production share by 450 million tons each. Wheat is an important plant of cool climate zones. In terms of planting and production, wheat is ranked first among all cereals. In addition, wheat occupies a very important place in the world food trade. Most prominent wheat producing countries are USA, Canada, China, Russia, India, France and Turkey (Kurt 2012).

Being the most commonly used carbohydrate source, whether directly or indirectly, for human nutrition, wheat is the most cultivated cereal type in the world and in Turkey, but sometimes it is ranked in 2nd or 3rd behind rice and maize. Nowadays about half of the world is using wheat as the main source of nutrition. Wheat is the nutrient that dates back to the beginning of human existence and it has been identified with humanity in every sense. Wheat is the first choice because it is a balanced nutrient for human diet, it is easy to produce and it can be used to make bread with modern technology (Gecit and Ikincikarakaya 2011).

According to 2015 statistical data, there are 239.3 million decares of agricultural land in Turkey. Of this agricultural land, 65.9 million decares (27.5%) is used to cultivate bread wheat, and 12.7 million decares (5.3%) is used to cultivate durum wheat. These areas produce 18.5 million tons of bread wheat and 4.1 million tons of durum wheat. The yield per decare in Turkey is 281 kg da^{-1} for bread wheat and 322 kg da^{-1} for durum wheat (Anonymous 2016a).

Regarding the province of Bingol, located within the Eastern Anatolian Region, the total land area is 8253 km^2 and approximately 7% of it is agricultural land. Field crops are being cultivated in 66% of Bingol's agricultural land (Anonym 2016b). And in terms of field crops in Bingol, the biggest amount of cultivation land is allocated to cereals, as it is the case in most provinces in Turkey. Wheat is the most cultivated one among cereals.

Like in many other plants, wheat yield and quality is affected by many factors such as climate and soil characteristics, cultivation period and frequency, irrigation and harvesting period, altitude and genotype. A suitable wheat variety must be chosen for a productive and quality production. Varieties display different performances under different ecologies. Determining the suitable variety for a region is only possible through local trials.

Under the scope of this study, aiming to determine the yield and quality characteristics of some wheat cultivars, 4 bread wheat cultivars and 5 durum wheat cultivars have been tried for adaptation, yield and quality to determine the most suitable variety. The study is mainly aiming to contribute, even if it is to a certain extent, to identify and spread varieties with a high genetic potential, which can be an alternative for the varieties currently being cultivated.

MATERIAL AND METHOD

Material

This study has been conducted at the Bingol University Research and Practice Area during 2015-2016 growing season. The wheat cultivars used as study materials in the research and the institutions that have provided the cultivars are given in Table 1.

Climate and Soil Conditions of the Study Area

Climate data was obtained from General Directorate of Meteorology. The figures related to Bingol climate conditions are given in Table 2. We can say that in Bingol, 2015 and the first half of 2016 was warmer, with less precipitation and similar moisture levels when compared to long years'.

© International Regional Development Conference

Table 1. The wheat cultivars used in the study and the providing institutions

No	Variety Name		Institutions and Organizations
1	Pehlivan	Bread	GAP International Agricultural Research and Training Centre
2	Krasunia odes'ka	Bread	GAP International Agricultural Research and Training Centre
3	Syrena odes'ka	Bread	GAP International Agricultural Research and Training Centre
4	Cham-6	Bread	Suleymaniye Agricultural Research Institute / Iraq
5	Simito	Durum	Suleymaniye Agricultural Research Institute / Iraq
6	Yelken 2000	Durum	Geçit Kuşağı Agricultural Research Institute
7	Kunduru 1149	Durum	Geçit Kuşağı Agricultural Research Institute
8	Dumlupınar	Durum	Geçit Kuşağı Agricultural Research Institute
9	Eminbey	Durum	Geçit Kuşağı Agricultural Research Institute

Soil samples have been taken from ten different points of the study area, from a depth of 0-30 cm, and then the samples were mixed. The analysis of the resulting sample took place at the Bingol University Faculty of Agriculture Department of Soil Science and Plant Nutrition Laboratories. Results of the analysis have been assessed by taking the limit values defined by Sezen (1995) and Karaman (2012) as a basis. Results of the analysis are given in Table 3.

Table 2. Monthly average climate figures of Bingol for long years (2000-2015) and first half of 2016

Months	Average Temperature (°C)			Total Precipitation (mm)			Relative Humidity (%)		
	Long Years	2015	2016	Long Years	2015	2016	Long Years	2015	2016
January	-2.5	1.8	-2.8	154.0	147.2	257.8	73.3	75.1	75.4
February	-0.9	1.9	2.5	137.7	119.8	95.3	72.2	74.4	73.3
March	4.9	5.5	7.0	124.1	155.3	131.0	64.2	66.9	60.2
April	10.9	10.7	14.0	103.8	66.7	46.8	61.2	60.1	43.4
May	16.2	16.4	16.3	66.8	21.2	66.2	55.8	53.9	57.4
June	22.6	22.6	22.3	18.4	8.1	34.4	42.5	38.4	43.5
July	27.0	27.4	26.9	7.3	0.1	7.0	36.7	28.1	43.3
August	26.8	27.1	-	5.4	0.6	-	36.8	30.8	-
September	21.3	23.6	-	16.4	0.4	-	42.2	30.0	-
October	14.2	14.4	-	70.3	18.9	-	58.9	68.6	-
November	6.5	14.4	-	91.8	46.2	-	64.7	56.4	-
December	0.2	1.3	-	121.8	219.1	-	70.7	58.6	-
Total/Ave.	12.3	13.9	12.3	917.8	803.6	638.5	56.6	53.4	56.6

Source: General Directorate of Meteorology (Bingol)

As seen in Table 3, the soil texture of the study area was "loamy", with "mildly acidic" pH, no "salinity", "low" levels of lime, organic matter ratio was "low", phosphor ratio was "average" and potassium ratio was "sufficient".

Table 3. Soil texture, saturation, pH, salinity, lime content, organic matter content, phosphor and potassium amounts of the study area

Texture	Saturation (%)	pH	Salinity (%)	$CaCO_3$ (%)	Organic Matter (%)	P_2O_5 (kg/da)	K (kg/da)
Loamy	43.31	6.37	0.0066	0.15	1.26	7.91	24.45

© International Regional Development Conference

Method

The trial has been established on 13 October 2015 over a randomized complete block experimental design with 3 repetitions. Planting was made where parcels lengths were 5 m, row spacing was 20 cm and each parcel had 6 rows. 500 seeds have been used per square meter during planting. Right before planting, 4 kg nitrogen (N), 8 kg phosphor (P_2O_5) fertilizer was applied over pure matter per decare. Then during the bolting period of the plans, 4 kg nitrogen (N) fertilizer was applied over pure matter per decare to increase the nitrogen (N) quantity to 8 kg/da. The trial was conducted under dry conditions. Harvesting of the plants took place on 11 July 2016.
Plant height, randomly selected from each parcel, 10 plants have been measured from soil surface to the top, including the awn, in cm and the average has been taken. Biological yield, after removing the influence share, the remaining parts in each parcel (3 rows) have been harvested once the seeds matured. The obtained figure has been converted into decares to obtain the biologic yield. Grain yield, after blending the plants in the parcel, the resulting grain product has been cleaned, weighed and the obtained figures have been converted to kg da^{1-} to get the grain yield. Hay yield has been obtained by subtracting the grain yield from the biologic yield after blending. The outcome has been converted to decares.

100 samples taken from each parcel have been weighed for four times to get an average figure and then multiplied by 10 to get the thousand-grain yield. This is the weight of 1000 wheat grains in grams. Harvest index, grain yield of each parcel has been proportioned to the biologic yield of that particular parcel before being calculated in %.

Hectolitre, the product taken from each parcel after harvest and blending has been weighed with a 1 litre hectolitre tool. Hectolitre is the weight of 100 litre wheat in kg (kg 100^{1-} litre). It gives us an idea about flour yield. Grain humidity is an important quality factor. Products containing high grain humidity will have a reduced commercial value. Because over-grain humidity can lead to germination, insect and microorganism activities in the product while kept in storage.

Protein value is obtained by analysing the grinded grain samples with the help of a NIRS device. By multiplying the crude protein ratio in wheat grain with grain yield per decare, crude protein yields per decare have been found. Sedimentation informs us about the bread making value of wheat. It is a parameter that determines the gluten quantity and quality. In flours containing too much gluten or high quality gluten, sedimentation will be slow therefore sedimentation value will be high. An elastic matter is formed when gliadin and gluten proteins, found in the wheat composition, swell with water. Gluten can only be obtained from wheat among cereals. Gluten is an important criterion when making yeast cake. In short, it is an indication of bread mass. Hectolitre, grain humidity, protein, sedimentation and gluten values have been determined at the Diyarbakır Commodity Exchange.

Statistical Analyses

The data set has been analysed by the help of JUMP statistics package program (software of SAS program) in accordance with randomized complete block experimental was used. However, the results are given according to one way anova. The factor averages that were statistically significant according to the variance analysis results have been compared to LSD test (Kalayci, 2005).

STUDY FINDINGS AND DISCUSSION

The plant height, biological yield, grain yield, hay yield and harvest index averages observed in different wheat cultivars are given in Table 4. The thousand-grain yield, hectolitre, grain humidity, protein ratio and protein yield averages observed in different wheat cultivars are given in Table 5.

© International Regional Development Conference

As seen in the Table 4, different wheat cultivars are statistically significant at a level of 1% in terms of plant height, biological yield, grain yield and harvest index. Wheat cultivars are statistically significant at a level of 5% in terms of hay yield.

As seen in the Table 5, different wheat cultivars are statistically significant at a level of 1% in terms of thousand grain weight, hectolitre, protein ratio and protein yield. Wheat cultivars are statistically significant at a level of 5% in terms of grain humidity.

Table 4. Plant height, biological yield, grain yield, hay yield and harvest index averages determined in different wheat cultivars

	Varieties	Plant Height (cm)	Biological yield (kg da^{-1})	Grain Yield (kg da^{-1})	Hay Yield (kg da^{-1})	Harvest Index (%)
1	Cham-6	77.1 e**	622.3 d**	264.3 c**	358.0 c*	42.6 ab**
2	Dumlupınar	91.5 b	850.0 b	370.0 b	480.0 ab	43.6 ab
3	Eminbey	78.4 de	949.0 a	438.7 a	510.3 a	46.3 a
4	Kunduru 1149	101.3 a	903.7 a	418.0 ab	485.7 ab	46.2 a
5	Krasunia odes'ka	77.9 de	638.7 d	234.0 cde	404.7 bc	36.9 bc
6	Pehlivan	84.3 c	746.7 c	246.7 cd	500.0 a	33.1 c
7	Simito	69.6 f	630.3 d	185.7 e	444.7 ab	29.5 c
8	Syrena odes'ka	81.3 cd	655.3 d	206.7 de	448.7 ab	31.6 c
9	Yelken 2000	79.5 de	927.7 a	416.7 ab	511.0 a	45.0 a
	Average	**82.3**	**769.3**	**309.0**	**460.3**	**39.4**

Averages indicated with the same name are statistically same according to LSD test **) within P≤0.01 error margins and *) within P≤0.05 error margins

Plant Height (cm)

The highest plant height has been obtained from Kunduru 1149 variety by 101.3 cm. The lowest plant height has been obtained from Simito by 69.6 cm and Cham-6 variety by 77.1 cm. The plant height average of the varieties has been defined as 82.3 cm.

In the wheat related studies conducted in different regions of Turkey, different plant height values have been obtained. Our findings are parallel to those obtained under; Ankara conditions 86.5 cm (Kaya 2004), Samsun-Amasya conditions 66.9-98.8 cm (Mut et al. 2005), Kahramanmaras conditions 82.1 cm (Cokkizgin and Colkesen 2006), again Samsun-Amasya conditions 84.8-99.4 cm (Mut et al. 2007) and Bingol conditions 79.4 cm (Gumustas 2014).

Biological Yield (kg da-1)

The highest biological yield has been obtained from Eminbey by 949.0 kg da^{-1}, Yelken-2000 by 927.7 kg da^{-1} and Kunduru-1149 by 903.7 kg da^{-1}. The lowest biological yield has been obtained from Cham-6 by 622.3 kg da^{-1}, Simito by 630.3 kg/ a^{-1}, Krasunia odes'ka by 638.7 kg da^{-1} and Syrena odes'ka cultivars by 655.3 kg da^{-1}. The biological yield average of the cultivars has been defined as 769.3 kg da^{-1}.

Our findings were lower than those obtained by Akram (2011) 1323-1246 kg da^{-1}, they were lower than those obtained by Refay (2011) 1460-1630 kg da^{-1} and by Ozen and Akman (2015) 1245-1910 kg da^{-1}.

The reason for the differences between our findings and these studies could be associated with the varieties used or the soil and climate conditions of the study area.

Grain Yield (kg da-1)

As the table suggests, the highest grain yield has been obtained from Eminbey by 438.7 kg da^{-1} and statistically followed Kunduru-1149 (418.0 kg da^{-1}) and Yelken-2000 (416.7 kg da^{-1}). The lowest grain yield has been obtained from Simito by 185.7 kg da^{-1} and Syrena odes'ka cultivar by 206.7 kg da^{-1}. Grain yield average of the cultivars has been observed as 309.0 kg da^{-1}.

While the grain yield values we have obtained were higher than those obtained by Gumustas (2014) 165.8 kg da^{-1}; they were lower than those obtained by Kaya (2004) 313 and 518 kg da^{-1}, Bilgin and Korkut (2005) 504.4 kg da^{-1}, Cokkizgin and Colkesen (2006) 525.6 kg da^{-1}, Dogan and Kendal (2012) first year 552.8 kg da^{-1} and second year 811.3 kg da^{-1}, again by Dogan and Kendal (2013) first year 576.8 kg da^{-1} and second year 765.5 kg da^{-1}, Kurt and Yagdi (2013) 358.4 kg da^{-1}, Tekdal et al. (2014) 381.5-830.8 kg da^{-1} and Ozen and Akman (2015) 427-639 kg da^{-1}.

On the other hand, the grain yield values we have obtained were similar to those by Mut et al. (2005) 284.4-490.6 kg da^{-1}, Mut et al. (2007) 302.2-495.7 kg da^{-1}.

Hay Yield (kg/da)

As the table suggests, the highest hay yield has been obtained from Yelken-2000 by 511.0 kg da^{-1}, Eminbey by 510.3 kg da^{-1} and Pehlivan cultivar by 500.0 kg da^{-1}, and they were followed by Dumlupınar, Kunduru-1149, Simito, Syrena odes'ka cultivars. The lowest hay yield has been obtained from Cham-6 cultivar by 358.0 kg da^{-1}. Hay yield average of the cultivars has been observed as 460.3 kg da^{-1}.

In wheat related studies conducted in different regions, different hay yield values have been observed. For example, under India conditions 568-602 kg da^{-1} (Tomar et al. 2014), Pakistan 637-578.9 kg da^{-1} (Qasim et al. 2008) have been obtained. The values we have obtained in the study were lower than those reported by the authors. On the other hand, the hay yield values we have obtained were higher to those by (Nizamuddin et al. 2014) 314-573 kg da^{-1}.

Harvest Index (%)

As the table suggests, the highest harvest index has been obtained from Eminbey by 46.3%, Kunduru-1149 by 46.2% and Yelken-2000 cultivar by 45.0%, and they were followed respectively by Dumlupınar (43.6%) and Cham-6 (%42.6) varieties, which are statistically in the same group. The lowest harvest index ratio has been obtained from Simito by 29.5%, Syrena odes'ka by 31.6% and Pehlivan cultivar by 33.1%. The harvest index ratio of the varieties has been defined as 39.4%.
For example; while the harvest index values we have obtained were higher than those by Gumustas (2014) 22%; they were similar to those obtained by Kaya (2004), in the second year, 40.3%.

Thousand Grain Yield (g)

As the Table 5 suggests, the highest thousand grain weight has been obtained from Simito cultivar by 49.6 g. Lowest thousand grain weight has been obtained from Krasunia odes'ka by 39.7 g, Pehlivan by 39.8 g and Eminbey cultivar by 40.1 g. The thousand grain weight average of the cultivars has been observed as 43.4 g.

The thousand grain weights we have obtained were similar to those reported by Budak and Karaaltin (1998) under Kahramanmaraş conditions 42.4 g, Kaya (2004) under Ankara conditions 42.2 g, Yagdi

© International Regional Development Conference

(2004) under Bursa conditions 42.88-51.17 g, Cokkizgin and Colkesen (2006) under Kahramanmaraş conditions 43.74 g and Ozen and Akman (2015) under Yozgat conditions 33-44 g.

Hectolitre (kg/hl)

The highest hectolitre value has been obtained from Cham-6 cultivar by 82.5 kg hl^{-1}, and it was respectively followed by Pehlivan (81.4 kg hl^{-1}), Syrena odes'ka (80.9 kg hl^{-1}), Kunduru-1149 (80.8 kg hl^{-1}) and Yelken-2000 (80.7 kg hl^{-1}) cultivars, statistically in the same group. The lowest hectolitre value has been obtained from Simito cultivar by 78.0 kg hl^{-1}. The hectolitre value average of the cultivars has been observed as 80.2 kg hl^{-1}.

Studies conducted in different regions of Turkey have provided different hectolitre values. The hectolitre values we have obtained were higher than those reported by Mut et al. (2005) 68.4-74.9 kg hl^{-1}, Dogan and Kendal (2013) 78.72-78.70 kg hl^{-1} and Gumustas (2014) 70.6 kg hl^{-1}; but were similar to those reported by Budak and Karaaltin (1998) 81.3 kg hl^{-1}, Yagdi (2004) 77.93-81.26 kg hl^{-1}, Mut et al. (2007) 76.5-81.4 kg hl^{-1}, Dogan and Kendal (2012) 79.9-80.3 kg hl^{-1}, Tekdal et al. (2014) 76.3-85.3 kg hl^{-1}, Ozen and Akman (2015) 76-82 kg hl^{-1}.

Table 5. The thousand grain yield, hectolitre, grain humidity, protein ratio and protein yield averages determined in different wheat cultivars

	Varieties	Thousand Grain Weight (g)	Hectolitre (kg/hl)	Grain Humidity (%)	Protein Ratio (%)	Protein Yield (kg/da)
1	Cham-6	44.3 b**	82.5 a**	8.5 abc*	14.1 b**	37.2 c**
2	Dumlupınar	45.2 b	79.1 cde	8.0 c	14.2 b	52.6 b
3	Eminbey	40.1 c	80.1 bcd	8.0 c	12.0 c	52.3 b
4	Kunduru 1149	45.7 b	80.8 abc	8.4 bc	15.8 a	65.9 a
5	Krasunia odes'ka	39.7 c	78.2 de	8.9 a	13.7 a	32.0 cd
6	Pehlivan	39.8 c	81.4 ab	8.7 ab	13.5 b	33.3 cd
7	Simito	49.6 a	78.0 e	8.0 c	13.6 b	25.3 e
8	Syrena odes'ka	43.3 b	80.9 abc	8.6 ab	14.5 b	29.9 de
9	Yelken 2000	43.2 b	80.7 abc	8.4 abc	13.8 b	57.7 b
	Average	**43.4**	**80.2**	**8.4**	**13.9**	**42.9**

Averages indicated with the same name are statistically same according to LSD test **) within P≤0.01 error margins and *) within P≤0.05 error margins

Grain Humidity (%)

The highest grain humidity ratio has been obtained from Krasunia odes'ka cultivar by 8.9%, and it was followed by Pehlivan (8.7%), Syrena odes'ka (8.6%), Cham-6 (%8.5) and Yelken-2000 (8.4%) cultivars, found statistically in the same group. The lowest grain humidity ratio has been obtained from Simito, Dumlupınar and Eminbey cultivars by 8.0%. The grain humidity ratio average of the cultivars has been observed as 8.4%.

Ali et al. (2014) has reported it as 10%, Safdar et al. (2009) 9.11-9.79% and Tayyar (2005) %11.7-12.4%. The values we have obtained in the study were lower than those reported by the authors. While the grain humidity values we have obtained were similar to those by Khan and Zeb (2007) 8.38%.

© International Regional Development Conference

Protein Ratio (%)

The highest protein ratio has been obtained from Kunduru-1149 cultivar by 15.8% and Krasunia odes'ka cultivar by 13.7%.. The lowest protein ratio has been obtained from Eminbey cultivar by 12.0%. Cultivars protein ratio average has been observed as 13.9%.

The wheat related studies conducted in different regions of Turkey have provided different protein ratio values. For example; Yagdi (2004) reported the protein ratio as 11.85-13.44%, Mut et al. (2005) reported the protein ratio as 10.4-13.6%, Mut et al. (2007) reported the protein ratio as 12.4-13.3%, Gumustas (2014) reported the protein ratio as 13.93%. The values we have obtained from the study are similar to those reported by the authors.

Protein Yield (kg da-1)

The highest protein yield has been obtained from Kunduru-1149 cultivar by 65.9 kg da^{-1}. The lowest protein yield has been obtained from Simito cultivar by 25.3 kg da^{-1} and Syrena odes'ka cultivar by 29.9 kg da^{-1}. The protein yield average of the cultivars has been observed as 42.9 kg da^{-1}.

Yagdi (2004) has reported the crude protein yield as 58.21-84.70 kg da^{-1}. The values we have obtained from the study were lower than those reported by the author. Aydogan et al. (2007) has reported the crude protein yield as 20.07-33.17 kg da^{-1}. The values we have obtained from the study were higher than those reported by the author.

The Sedimentation (ml) and Gluten Ratio (%)

The sedimentation and gluten ratio averages observed in different wheat cultivars are given in Table 6. As seen in the Table 6, bread wheat cultivars are statistically significant at a level of 1% in terms of sedimentation amount but the difference between bread wheat cultivars are statistically insignificant in terms of gluten ratio.

As the table suggests, the highest sedimentation amount has been obtained from Krasunia odes'ka cultivar by 38.0 ml, and it was followed by Cham-6 (36.0 ml) cultivar. The lowest sedimentation amount has been obtained from Pehlivan cultivar by 28.0 ml. The sedimentation value average of the cultivars has been observed as 33.7 ml.

Table 6. The sedimentation and gluten ratio averages determined in different wheat cultivars

	Varieties	**Sedimentation (ml)**	**Gluten Ratio (%)**
1	Cham-6	36.0 ab**	36.8
2	Krasunia odes'ka	38.0 a	36.4
3	Pehlivan	28.0 c	38.9
4	Syrena odes'ka	32.7 b	39.6
	Average	**33.7**	**37.9**

Averages indicated with the same name are statistically same according to LSD test **) within P≤0.01 error margins.

The sedimentation amount we have obtained from the study were similar those reported by Tayyar (2005) as 30.5-61.0 ml, Ozen and Akman (2015) as 7-35 ml, Aydin et al. (2005) 38.3 ml, Aydogan et al. (2013) 27.0-51.5 ml and Yazar et al. (2013) as 32.5 ml.

Cham-6 cultivar's gluten ratio has been observed as 36.8%, Krasunia odes'ka cultivar's gluten ratio has been observed as 36.4%, Pehlivan cultivar's gluten ratio has been observed as 38.9% and Syrena odes'ka cultivar's gluten ratio has been observed as 39.6%. The gluten ratio average of the cultivars has been observed as 37.9%.

© International Regional Development Conference

The gluten ratio we have obtained from the study were higher than those reported by Sozen and Yagdi (2005) 15.12-27.42%, Altinbas et al. (2004) as 28.7%, Ozen and Akman (2015) 15-31%. The other hand the gluten content we have obtained from the study were similar those reported by Tayyar (2005) as 30.5-45.5%.

The reasons for these differences can be associated with the genotype characteristics of the varieties used and the different cultivation techniques and ambient factors of the trial zone.

RESULTS AND RECOMMENDATIONS

The highest values have been obtained; from Kunduru 1149 for plant height, from Eminbey, Kunduru 1149 and Yelken 2000 for biological yield; from Eminbey for grain yield; from Eminbey, Pehlivan and Yelken 2000 for hay yield; from Simito for thousand grain weight; from Eminbey, Kunduru 1149 and Yelken 2000 for harvest index; from Cham-6 for hectolitre weight; from Krasunia odes'ka for grain humidity and sedimentation; from Kunduru 1149 for protein content and protein yield. Based on these results, Kunduru 1149, Eminbey and Yelken 2000 can be recommended for durum wheat; Pehlivan and Cham-6 can be recommended for bread wheat under Bingol and similar ecological conditions.

ACKNOWLEDGMENT

This study was produced from the master's thesis of Areevan Jalil Sharif.

REFERENCES

Akram, M. (2011). Growth and yield components of wheat under water stress of different growth stages. *Bangladesh Journal of Agricultural Research*, 36(3): 455-468.

Ali, Y., Atta, M.B., Akhteer, J., Monneveux, P., & Lateef, Z. (2008). Genetic variability, association and diversity studies in wheat (*Triticum aestivum* L.) germplasm. *Pakistan Journal of Botany*, 40(5): 2087-2097.

Altinbas, M., Tosun, M., Yuce, S., Konak, C., Kose, E., & Can, R.A. (2004). Effects of genotype and location on the grain yield and some quality traits in bread wheats (*T. aestivum* L.). *Ege University Faculty of Agriculture Journal*, 41(1): 65-74.

Anonymous, (2016a). Turkish Statistical Institute, plant production statistics, www.tuik.gov.tr, Access Date: 22.09.2016.

Anonymous, (2016b. Bingol Governorate, Bingol Provincial Directorate of Food, Agriculture and Stockbreeding, bingol.tarim.gov.tr, Access Date: 22/09/2016.

Aydin, N., Bayramoglu, H.O., Mut, Z., & Özcan, H. (2005). Determination of yield and quality characters of bread wheat (*Triticum aestivum* L.) cultivars and lines under Black Sea region conditions of Turkey. Ankara University Faculty of Agriculture, *Journal of Agricultural Sciences* 11(3): 257-262.

Aydogan, S., Akcacik, A.G., Sahin, M., Kaya, Y. (2007). Relationships among yield and some quality traits in bread wheat (*T. aestivum* L.) genotypes. *Journal of Field Crops Central Research Institute*, 16(1-2): 21-30.

Aydogan, S., Sahin, M., Akcacik, A.G., & Taner, S. (2013). Evaluation of yield and quality traits of wheat varieties. Central Anatolia Region, 1st Agriculture and Food Congress.

Bilgin, O., & Korkut, K.Z. (2005). Determination of some phynological traits and grain yield of bread wheat (*Triticum aestivum* L.) varieties and lines. *Journal of Tekirdag Agriculture Faculty*, 2(1):58-65.

Budak, H., & Karaaltin, S. (1998). Evaluation of some durum wheat (*Triticum durum* Desf.) cultivars quality characteristics by some chemical and physical techniques. *Anadolu, J. of AARI*, 8(2): 66-79.

Cokkizgin, A., & Colkesen, M. (2006). Effect of different doses of nitrogen on yield and yield components at durum wheat cultivars (*Triticum durum* Desf.) in Kahramanmaras condition. *KSU Journal of Science and Engineering*, 9(1): 92-103.

Dogan, Y., & Kendal, E. (2012). Determination of grain yield and some quality traits of bread wheat (*Triticum aestivum* L.) genotypes. *Journal of Agricultural Faculty of Gaziosmanpasa University*, 29(1): 113-121.

Dogan, Y., & Kendal, E. (2013). Determination of grain yield and some quality traits of some bread wheat (*Triticum aestivum* L.) genotypes in Diyarbakır ecological conditions. *Yuzuncu Yıl University Journal of Agricultural Sciences*, 23(3): 199-208.

Gecit, H.H., & Ikincikarakaya, S.U. (2011). *Field Crops*. Ankara University Faculty of Agriculture Publishing, No: 1588.

Gumustas, R. (2014). Analysing the yield and yield factors of some bread wheat varieties under Bingol conditions. Bingol University Institute of Science Department of Field Crops, Master Thesis, 2014.

Kalayci, M. (2005). *Use JUMP with Examples and Anova Models for Agricultural Research*. Anatolia Agricultural Research Institute Directorate Publications No:21.

Karaman, M.R. (2012). *Plant Nutrition*. Gubretas Guide Books Series: 2. Editor: Zengin M, Basic Principles in Interpreting Soil and Plant Analysis Results (Section 12), Page: 874.

Kaya, M. (2004). Research on yield and yield components of some bread wheat (*Triticum aestivum* L.) varieties. *Anadolu, J. of A ARI*, 14(1): 41-61.

Khan, I., & Zeb, A. (2007). Nutritional composition of Pakistani wheat varieties. *Journal of Zhejiang University Science*, B. 8(8): 555-559.

Kurt, O. (2012). *Cultivation Techniques of Field Crops.* Ondokuz Mayis University Faculty of Agriculture textbook no:44.

Kurt, O., & Yagdi, K. (2013). Determination of yield characters of some advanced bread wheat (*Triticum aestivum* L.) lines in Bursa conditions. *Journal of Agricultural Faculty of Uludag University*, 27:(2), 19-31.

Mut, Z., Aydin, N., Ozcan, H., & Bayramoglu, H.O. (2005). Determation of yield and some quality tratis of bread wheat (*Triticum aestivum* L.) genotypes in the Middle Blacck Sea Region. *Journal of Agricultural Faculty of Gaziosmanpasa University*, 22(2): 85-93.

Mut, Z., Aydin, N., Bayramoglu, H.O., & Ozcan, H. (2007). Investigation of yield and primary quality characteristics of some bread wheat (*Triticum aestivum* L.) genotypes. *J. of Fac. of Agric.*, OMU, 22(2): 193-201.

Nizamuddin Qasim, M., Gurmani, Z.A., Khan, A., Kabir, R., Rehmaz, N., & Imran, N. (2014). Yield evaluation of different wheat varieties under climatic conditions of district Diamer. *Life Sci. Int. J.*, 8, (1, 2, 3, & 4): 3043-3047.

Sozen, E., & Yagdi, K. (2005). Determination of quality of some advanced durum wheat (*Triticum durum* Desf.) lines. *The Journal of Agricultural Faculty of Uludag University*, 19(2): 69-81.

Qasim, M., Qamer, M., & Alam, M. (2008). Sowing dates effect on yield and yield component of different wheat varieties. *Journal of Agriculture Research*, 46(2): 135-140.

Tayyar, S. (2005). Determination of yield and some quality characteristics of different bread wheat (*Triticum aestivum* L.) varieties and lines grown in Biga. *Akdeniz University Journal of the Faculty of Agriculture*, 18(3): 405-409.

Tekdal, S., Kendal, E., & Ayana, B. (2014). Evaluation of yield and some quality traits of advanced durum durum wheat lines with biplot analysis method. *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 1(3): 322-330.

Tomar, S.P.S., Tomar, S., & Srivastava, S.C. (2014). Yield and yield component response of wheat (*Triticum aestivum* L) genotypes to different sowing dates in Gird region of Madhya Pradesh". *International Journal of Farm Sciences*, 4(2): 1-6.

Ozen, S., & Akman, Z. (2015). Determination of yield and quality characteristics of some bread wheat cultivars in Yozgat ecological conditions. *Suleyman Demirel University Journal of the Faculty of Agriculture*, 10(1): 35-43.

Refay, Y.A. (2011). Yield and yield component parameters of bread wheat genotypes as affected by sowing dates. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 7(4): 484-489.

Safdar, N.M., Naseem, K., Siddiqui, N., Amjad, M., Hameed, T., & Khalil, S. (2009). Quality evaluation of different wheat varieties for the production of unleavened flat bread (Chapatti)". *Pakistan Journal of Nutrition*, 8(11): 1773-1778.

Sezen, Y. (1995). *Fertilizers and Fertilizing*. Atatürk University Paplications No:679, Agriculture Faculty Paplications No:303, s.15, Erzurum.

Yagdi, K. (2004). Determination of some quality traits of common wheat (*Triticum aestivum* L.) strains improved in Bursa conditions. *The Journal of Agricultural Faculty of Uludag University*, 18(1): 11-23.

Yazar, S., Selantur, A., Ozdemir, B., Alyamac, M.E., Evlice, A.K., Pehlivan, A., Akan, K., & Aydogan, S. (2013). Assessment of some agronomical characteristics in bread wheat breeding programs of central Anatolia region. *Journal of Field Crops Central Research Institute*, 22(1): 32-40.

© International Regional Development Conference

Investigation on Behavioral Finance of the Factors Directing Individual Investments to Financial Investment: Bingöl-Siirt Sample

Bireysel Yatırımcıları Finansal Yatırım Kararına Yönlendiren Faktörlerin Davranışsal Finans Açısından İncelenmesi: Bingöl-Siirt Örneği

Ahmet USLU[1], *Halil İbrahim KELEŞ*[2], *Muhsin TAN*[3]

Abstract - The purpose of this study is to determine the psychological and demographic factors that affect the investment decisions of individual investors in Bingöl and Siirt provinces. With ease sampling method individuals from different occupational groups face-to-face survey method was used. These businesses manufacturing, food, health, education, banking and finance, justice, small-scale artisans, construction and real estate, electricity, electronics, furniture, tourism, jewelery and jewelery, accounting and finance, media, and is comprised of entertainment industry. In the study framework survey was conducted with 326 individual investors in Bingöl and Siirt provinces by face to face interview method. The data obtained as a result of the survey studies were analyzed and interpreted in the SPSS package program. The data obtained in the study were interpreted by analyzing the T test and Anova test. When the results obtained are examined, participants' desire for capital protection was found to have more financial tendencies than the ones with high income expectation. When the Tukey HSD results are examined, it is concluded that the financial trends are higher among the participants aged between 26-30 years and 31-35 years old. Another analysis result shows that individuals have a significant difference between other investment types and individual retirements, and those who use other types of investment have higher financial propensity than private pension investment type.

Key words: Behavioral Finance; Individual Investor, Financial Investment, Financial Trend

Özet - Bu çalışmanın amacını Bingöl ve Siirt illerinde bireysel yatırımcıların yatırım kararları üzerinde etkili olan psikolojik ve demografik faktörleri tespiti etmek oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme metodu ile farklı meslek gruplarından bireyler seçilerek yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Bu iş kolları imalat sanayi, gıda, sağlık, eğitim, bankacılık ve finans, adalet, küçük ölçekli esnaf, inşaat ve emlak, elektrik-elektronik, mobilya, turizm, kuyumculuk ve mücevherat, muhasebe ve mali işler, basın yayın ve eğlence sektöründen oluşmaktadır. Çalışma çerçevesinde Bingöl ve Siirt İllerinde bulunan 326 bireysel yatırımcı ile yüz yüze görüşme yöntemi ile anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmaları sonucunda elde edilen veriler SPSS paket programında analiz edilerek yorumlanmıştır. Çalışmada elde edilen veriler T testi ve Anova Testi analizleri yapılarak yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde katılımcılardan sermaye koruma arzusu amacı güdenlerin yüksek gelir beklentisi olanlardan daha fazla finansal eğilimlerinin olduğu tespit edilmiştir. Yapılan Tukey HSD sonuçları incelendiğinde 26-30 yaş arasındaki katılımcıların ile 31-35 yaş aralığındaki katılımcılardan finans eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir analiz sonucu incelendiğinde bireylerin diğer yatırım türleri ile bireysel emeklilikleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve diğer yatırım türlerini kullananların bireysel emeklilik yatırım türüne oranla finans eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Davranışsal Finans; Bireysel Yatırımcı, Finansal Yatırım, Finansal Eğilim

[1]Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Bingöl, Türkiye, ahmetuslu@bingol.edu.tr
[2] Siirt, Türkiye, keles_halilibrahim56@hotmail.com
[3] Araştırma Görevlisi, Bingöl Üniversitesi. İşletme Bölümü, Bingöl, Türkiye, mtan@bingol.edu.tr

© International Regional Development Conference

GİRİŞ

Finansal piyasalar tarihine genel olarak bakıldığında, yatırımcıların çeşitli zamanlarda yüksek riskli ve spekülatif yatırımlara yöneldikleri gözlemlenmekte; piyasa hareketleri ve yatırımcıların neye ve nasıl hareket ettiklerine dair son zamanlarda pek çok çalışma ve araştırmaya rastlanılmaktadır. Geleneksel finans yaklaşımları, yatırımcıların nasıl davranması gerektiğini normatif bir şekilde, rasyonellik varsayımını esas kabul ederek fikir ve finansal araçlar geliştirerek karar problemlerinde faydayı en üst düzeye çıkarmayı hedeflemektedir (Küçük, 2014). Yatırımcı ise karar verme sürecinde çok sayıda finansal varlık arasında ve hangi finansal varlıktan ne kadar sahip olunması konusunda seçim yapmak zorundadır (Bayar, 2011).

Artan küreselleşme ve bununla beraber finansal olgulara ve piyasalara hızlı ve ucuz erişim olanakları bireysel yatırımcıların, işlem yapma potansiyelini artırmıştır. Bu durumda, ulus ve uluslar arası çapta işlem yapan yatırımcı sayısında ve profilinde büyük ölçüde değişimler yaşanmasına neden olmaktadır. Artan bireysel yatırımcı sayısı günümüzde eğitim seviyesi fark etmeksizin, her yaştan ve gelir gurubundan pek çok kişinin finansal piyasalarda işlem yapmasına olanak vermektedir (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011). Finansal piyasalarda işlem faaliyetlerinde bulunan bireysel yatırımcıların rasyonel hareketleri farklılıklar göstermektedir. Gerek psikolojik kişilikten kaynaklanan, gerekse bireyin etkileşim de bulunduğu sosyal faktörler yatırım kararı alırken bireysel yatırımcıyı etkilemektedir. Ortaya çıkan bu bireysel yatırım farklılığı davranışsal finans konusunun önemini biraz daha artırmaktadır. Davranışsal Finans, yatırımcıların psikolojik nedenlerinden dolayı bireysel karar alma mekanizmalarının her zaman normal olmadığını ve geleneksel finans piyasalarının yatırımcı kararlarını açıklama getiremediği durumları açıklamaya çalışan bir disiplin olarak doğmuştur (Statman, 2008). Davranışsal finans, yatırımcıların karar alma süreçlerinde ve karar almada bilişsel psikolojinin var olduğunu kabul eder. Bu varsayımlarla davranışsal finans, finansal olaylara farklı bir açıdan yaklaşmış olmaktadır.

Bu amaçla yola çıkarak, davranışçı finansın bazı modellerinin Bingöl ve Siirt illerinde bireysel yatırımcı üzerinde etkili olup olmadığının araştırılması ana amacı oluşturmaktadır. Bu çalışmada Bingöl ve Siirt'te bireysel yatırımcıların yatırım kararı alma süreçlerinde etkili olan, kendi durumunu değerlendirememe, bilgi ve iletişim kaynaklı eğilimler, duygusal eğilimler ve sosyal etkileşimler olarak sınıflandırılan davranışsal eğilimlerinin test edilmesi amaçlanmaktadır. Bu eğilimlerle birlikte, araştırmaya konu olan illerde, sosyo- demografik, finansal olaylara katılım sıklıkları, yatırımları takip durumları, tercih ettikleri finansal yatırım araçları gibi unsurlarla bireysel yatırımcıların, finansal profillerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

FİNANSAL YATIRIMLARDA KARAR MODELLERİ

Bireysel yatırımcıların elinde bulunan sermayeyi etkin verimli bir şekilde kullanabilmesi yatırım yapılırken önem arz eden konulardan biri olmaktadır. Sermayenin yatırım alternatiflerinin neler olabileceği, yatırım kaynaklarının nasıl oluşturulacağı, yatırım varlıklarının nasıl artırılacağı gibi konular hakkında varsayım ve teoriler oluşturulmuştur. Özellikle belirsiz şartlar altında bireysel yatırımcıların karar verme konusunda iki ana varsayım ön plana çıkmaktadır. Bu kuramlardan ilki, yatırımcı rasyonelliğini ön plana çıkaran geleneksel finans kuramları, diğeri ise karar vericilerin birçok önyargının etkisi altında kaldığını ileri süren davranışsal finans kuramlarıdır (Aldemir,2015).

Harry Markowitz(1952) tarafından, 'Portfolio Selection' çalışmasıyla temelleri atılan geleneksel finans teorisi, W.Sharp'ın (1964) geliştirdiği 'Finansal Varlıkları Fiyatlandırma Modeli (CAPM), P. Samuelson ve Fama (1960) tarafından geliştirilen 'Etkin Piyasalar Hipotezi' ile önemli bir boyuta varmıştır. Geleneksel finans kuramı kişilerin rasyonel olduğunu kabul edip, akılcı hareket ettiğini

© International Regional Development Conference

varsaymakta ve kişilerin tutarlı olduğunu kabul edip, kişinin kendisi için en uygun seçeneği göz önünde bulundurduğunu öne sürmektedir (Schindler, 2007).

Beklenen Fayda Teorisi(BFT), finansal yatırımlarda karar modelleri içerisinde sayılmaktadır ve geleneksel finansın temellerini oluşturduğu varsayılmaktadır (Yazdipour, 2011). Temelleri 1738 yılında D. Bernoulli tarafından atılan bu teori, Kahneman ve Tversky tarafından geliştirilene kadar, baskın risk altında karar alma olgusu olarak kullanılmıştır (Barberis ve Diğerleri, 2005). Bu teoriye göre beklenen fayda, belirsizlik şartlarında alınan bir kararın sonucunda oluşan olası faydanın, olası olayın gerçekleşme olasılığı ile çarpılmasıyla elde edilen sonuç olarak literatürde yer almaktadır (Küden, 2014). Beklenen fayda teorisine göre bireysel yatırımcılar, risk taşıyan ya da belirsiz olan fırsatları, onlardan beklenen faydaları karşılaştırarak değerlendirmeye çalışırlar. Bu değerlendirmeyi de tam bilgi sahibi oldukları bir ortamda, karar verme süreçlerinde duygularını yansıtmadan, rasyonel olan sınırlar içerisinde, maliyet- fayda karşılaştırılması gerçekleştirdikten sonra yaptıkları varsayılmaktadır (Böyükaslan, 2012).

Beklenen fayda teorisi çeşitli varsayımlara dayanmaktadır. Bunlar (Sönmez,2010):

- İnsanlar belirsizlik durumunda, çeşitli olayların gerçekleşmesi durumunun olasılığında Bayes teoremini (Bayes Teoremi; bir olayın meydana gelme olasılığının, olaya yönelik ek bilgi edinilmesi halinde nasıl değişeceğini gösteren teoremdir) kullanarak, objektif olarak tespit yapabilirler.
- İki seçenekten biri daha fazla fayda sağlıyorsa, daha fazla sağlayan tercih edecektir.
- Karar alıcı, karar alma sürecinde faydasını maksimize edecek şekilde karar vermektedir.
- Azalan marjinal faydası kuralı geçerli olup, fayda fonksiyonu konveks bir yapı göstermektedir. Buda getiri artıkça fayda artmakta, ancak azalan marjinal fayda kuralı gereği, fayda giderek daha az artmasına sebep olmaktadır.

Finansal yatırımlarda karar modelleri arasında yer alan biri de sermaye varlıklarını fiyatlandırma modeli (Capital Asset Pricing Model-CAPM)dir. Sharpe ve Linther(1965) tarafından geliştirilen bu modelde, piyasaların dengede olduğu zamanlarda riskin piyasa fiyatını belirlediği öne sürülmektedir (Lo,2005). CAPM'e göre dengeli bir piyasada menkul kıymetlerin beklenen getirileri ile olması gereken getirileri arasında fark olmamalıdır.

CAPM'in temel varsayımları aşağıda ki gibidir (Şenkesen, 2009):

- Yatırımcılar, alternatif portföyler arasından seçimlerini portföylerin beklenen getiri oranları ve risklerini karşılaştırıp yapmaktadırlar.
- Tüm yatırımcılar riskten kaçınır ve yatırımcılar doyumsuzdur. İşlem maliyeti de yoktur.
- Bütün yatırımcıların gelecekteki getiri oranına ilişkin aynı olasılık dağılımına sahip olması beklenilmektedir. Bütün yatırımlar çok küçük parçalara bölünebilmektedir.
- Yatırımcılar aynı zaman ufkuna sahip olup, risksiz faiz oranı üzerinden borç alıp verebilirler. Kişisel gelir vergisi bulunmamaktadır.
- Enflasyon yoktur ve dönem başında risksiz getiri oranı bilinmektedir.
- Bir yatırımcının alım ve satım kararı hisse fiyatını etkileyecek düzeyde değildir.
- Bütün yatırımcılar piyasada ki bilgilere anında ve maliyetsiz ulaşma hakkına sahiptir.
- Açığa satışla ilgili herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır.

Finansal yatırımlarda bir diğer karar modellerinden biride etkin piyasalar hipotezidir. Rekabetçi piyasalarda oluşan herhangi bir mal veya hizmet fiyatı, mevcut halka açık veriler ve bilgilere dayanarak o malı alıp satanların aralarında vardıkları uzlaşmayı yansıtmaktadır. Piyasaya yeni gelen veri yada bilgi, piyasada ki alıcılar ve satıcılar tarafından analiz edilip, var olan hizmet ve mal için yeni bir fiyat oluşturur. Bu oluşan yeni denge fiyatı, yeni gelecek bilgiye kadar varlığını sürdürür. Etkin piyasalar hipotezi ise, menkul kıymetlerin piyasa denge fiyatının bütün bilgileri yansıttığını savunmaktadır (Yaşar, 2008).

Fama tarafından, 1970 yılında ortaya atılan etkin piyasalar hipotezi, yatırımcının ortalamanın üzerinde getiri getirebilmesi için, var olan ortalama riskin üzerinde risk alması gerektiğini savunmaktadır. Değerlemede bazı hatalar yapılsa da piyasaların etkin olduğu görüşü de hakimdir. (Brorsen ve Anderson, 2001). Etkin Piyasalar Hipotezinin genel varsayımları şu şekildedir (Fama, 1997):

- Menkul kıymetlerin alım satımında işlem maliyeti yoktur.
- Yatırımcılar, maliyetsiz bir şekilde piyasada ki bütün bilgilere ulaşabilmektedir.
- Menkul kıymetlerin fiyatları mevcut tüm bilgiyi yansıtmaktadır
- Piyasada ki yeni bilgiler menkul kıymetlerin fiyatlarına yansımaktadır.
- Menkul kıymetlerin şimdiki ve gelecekteki fiyatlarının belirlenmesi için mevcut verinin aynı yönde kullanılması konusunda bütün yatırımcılar aynı fikirdedir.

Etkin Piyasalar Hipotezi derecesine göre 3 sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar (Dunbar ve Heller, 2006):

- Zayıf Formda Etkinlik: Bu formda, geçmiş dönemdeki fiyat değişimlerine bakarak gelecekteki fiyat değişimlerini tahmin etmek mümkün değildir. Tahmin edilemediğinden dolayı, gelecekte ki fiyat değişimleri geçmişten bağımsız olarak hareket eder prensibine dayanmaktadır.
- Yarı Güçlü Form: Yarı güçlü formda etkin piyasa, sadece geçmiş fiyat hareketlerine bağlı değildir. Aynı zamanda kamuya açık her türlü bilginin de menkul kıymetlerin fiyatlarına etki ettiği piyasayı ifade etmektedir.
- Güçlü Form: Bu formda oluşmuş fiyatlar sadece kamuya açıklanmış bilgileri değil, kamuya açıklanmamış özel her türlü bilgiyi de kapsamaktadır. Yatırımcı, özel bilgilerde kullanarak normalin üstünde getiri sağlamaktadır.

Arbitraj Fiyatlama Modeli, finansal piyasalarda kullanılan bir diğer teoridir. Bu teoride, iki farklı piyasada aynı andaki fiyat farklılıklarından kaynaklanan arbitraj işleminin aynı hizmet yada malın farklı fiyatlardan satılamayacağını öne sürmektedir. Bu modelin temel özelliği, faktörler analizden oluşmasıdır. Söz konusu olan faktörler enflasyon, faiz oranı, sanayi üretimi, cari açık, büyüme gibi makro ekonomik göstergelerden meydan gelmektedir (Aldemir, 2015:30).

Arbitraj imkânlarının yetersiz olması nedeniyle, genel olarak finansal piyasaların etkinliğinin söz konusu olamamasından hareketle, yatırımcıların inanışlarının nasıl oluşturdukları önem kazanmaktadır. Bu anlamda getiri ile inanışların oluşturulması noktasında psikolojik teoriler göz önüne alınarak yatırımcı duyarlılığı modeli oluşturulmuştur. Bu modelde yatırımcılar, bir şirketle ile ilgili görüşlerinin sabit olduğu ve kar konusunda açıklanan yeni bilgilere tutucu davranarak, öncelikle teorik olarak gerekenin altında tepki vermektedir. Daha sonraki yüksek bir kara ilişkin verilerin tekrarlanması sonucunda, temsiliyet kavramı çerçevesinde, yeni bir model oluşturulup, geçmişteki benzer hareketleri tekrarlayarak gereğinden fazla tepki oluşturulması bu teorinin temelini oluşturmaktadır (Turgut Topbaş, 2008).

Harry Markowitz tarafından geliştirilen modern portföy yaklaşımı, finansal yatırım karar modellerinden bir diğeridir. Bu model, bir menkul kıymetin değerinin, söz konusu menkul kıymetin beklenen getirisine, getirinin standart sapmasına ve portföydeki diğer menkul kıymetlere ilişkisine göre belirleneceğini öne sürmektedir. Bu model ayrıca sermaye varlıkları fiyatlama modelinin temelini oluşturmaktadır (Yörükoğlu, 2007).

Yukarıda anlatılan geleneksel finans modelleri, yatırımcıları, tam anlamıyla rasyonel, iradeli ve bencil olarak tanımlamıştır. Yatırımcı, yatırım yapmaya karar verdiği çevreden, fiyat, ürün bilgisi, kalite gibi birçok veriyi algılar, çeşitli işlemlerden geçirerek kendisi için hangisi seçeneğin daha yüksek getiri getireceğini analiz edip kararını vermektedir. Bu varsayımlarla oluşturulan geleneksel finans modelleri sorunları çözmekte yetersiz kalmıştır. Çünkü bu modeller geleneksel finansı, yüksek ve soyut matematiğin kullanıldığı entelektüel bir tartışma alanına çevirmiştir.

DAVRANIŞSAL FİNANS

Yatırımcıların karar alırken göz önünde bulundurdukları veriler sadece ekonomik ve finansal göstergeler değildir. Önemli sayıda ki araştırma da bireylerin sıkça rasyonel hareket etmedikleri, finansal modellerin birçok durumda piyasaya uyum sağlamadığı görülmüştür. Çünkü, kendi iç dünyaları, geçmiş deneyimleri ve fırsatları algılama biçimleri de alacakları kararlarda etkili olmaktadır. Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı, geleneksel finans modelleri, zaman içinde çok fazla eleştiriye maruz kalmıştır.

İnsan rasyonelliği üzerine kurulmuş olan geleneksel finans teorilerinin yetersiz kalması üzerine, psikoloji ve sosyoloji gibi bilim dallarında yapılmış olan insan psikolojisi üzerindeki araştırmalardan yararlanarak, geçerliliği daha yüksek olan finansal modeller geliştirilmiş ve 'davranışsal finans' adında yeni bir alan ortaya çıkmıştır. Davranışsal finans, yatırımcıların sınırlamalar ve kısıtlamalar gösterebileceğini, finansal piyasalarda ise neler olabileceğini psikoloji ve finansı birleştirerek araştırmaktadır (Pompian, 2012).

Davranışsal finansın finans teorisine katkısı, yatırımcıların belirsizlik altında nasıl karar verdiğini, kararlarını etkileyen psikolojik faktörlerin neler olduğunu açıklamaktır. Bunun yanında ise, temel risk, irrasyonel yatırımcı riski ve uygulama maliyetlerinin arbitrajı sınırlandırdığını ve sınırlı arbitraj nedeniyle piyasaların etkin olamayabileceğini açıklamaktadır (Kara, 2005).

Finans piyasası, yatırımcıların ekonomik kararlarında ön yargılı olabilme olasılığını kabul etmekte gecikmiştir. Artan çalışmalar ve yapılan araştırmalar psikoloji ve ruhsal duyguların, yatırımcının finansal kararlarını etkilediğini göstermiştir. Nitekim bunun bir diğer kanıtı da, 2002 yılında iktisat alanında Nobel ödülünü Psikolog Daniel Kahneman ve deneysel iktisatçı Vernon Smith'in kazanmış olmasıdır (Bayar, 2011:135). Kahneman rasyonel ekonomi dünyasına, psikolojinin, zihinselliğin, bahislerin, belirsizlik ve rastgeleliğin girmesini sağlamıştır (Pinker,2014).

Davranışsal Finansın iki temel boyutu bulunmaktadır. Bunlar (Ritter, 2003): insanların kararlarını oluştururken geleneksel finans teorilerinden nasıl uzaklaştıklarını ve insanların kararlarını etkileyen psikolojik faktörlerin neler olduğunu açıklayan psikoloji- finans ilişkisi ve arbitrajı sınırlayan bazı faktörler nedeniyle piyasaların etkin olmayacağı savunan sınırlı arbitraj önermesidir.

LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Bireysel yatırımcıların finansal yatırım kararı alırken onları etkileyen faktörlerin incelenmesi hakkında pek çok çalışma mevcuttur. Ele alınan çalışmalarda, çalışmanın yapıldığı dönemle beraber, şehirler, ülkeler ve çalışma alanları farklılık göstermektedir.

Sönmez (2010), çalışmasında, İMKB'de Davranışsal finans yaklaşımlarından aşırı tepki hipotezini incelemiştir. Ocak 2004- Aralık 2008 dönemleri arası verileri inceleyerek kazandıran ve kaybettiren portföyleri ele almıştır. Çalışma sonucunda, Portföy oluşturma ve takip dönemleri için elde edilen sonuçlara bağlı olarak, İMKB'de kısa vadede Aşırı Tepki Hipotezi'ni destekler sonuçlara ulaşmıştır. Zayıf formda dahi etkin olmadığı tespit edilen İMKB'de, kısa vadeli zıtlık stratejileri uygulayarak önemli kazançlar sağlamak mümkün göründüğü sonucuna varmıştır.

Turan (2010) çalışmasında, geleneksel ve davranışsal finans yaklaşımlarının teorik temellerinin inceleyip, Türk Döviz piyasasında zayıf ve yarı güçlü formda etkinlik testleri uygulamıştır. Zayıf formda

© International Regional Development Conference

etkinlik için birim kök sınaması yapılırken yarı – güçlü formda etkinlik için eş bütünleşme testi ve karşılanmamış faiz oranı paritesi koşulu hesaplamıştır. Yapılan testler döviz piyasasının önceki çalışmaları da teyit ederek zayıf formda etkin, ancak yarı – güçlü formda etkin olmadığına işaret etmiştir.

Aydın (2010) çalışmasında, davranışsal finans konusunu nitel olarak ele almış ve varsayımların kesin doğrular olarak kabul edilmesinin yol açtığı sorunları detaylı olarak irdelemiştir. Yatırımcıların hataları kadar, ihraççı ve aracıların hata ve hilelerine de yer verilmiş, bunların önlenebilmesi için hem yatırımcı hem de otoritelere önerilerde bulunmuştur.

Özcan (2011) çalışmasında, finansal piyasaların temel oyuncusu olan insanlar üzerinde durmaktadır. Davranışsal finans ve bireysel yatırımcı kavramlarına değinip, davranışsal finans modelleri teori ve uygulama olarak ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır.

Bolaman (2011) çalışmasında, aşırı güven hipotezini iki farklı hipotez yoluyla tasvir etmeye çalışmıştır. İlk hipoteze göre, pazar kazançları yatırımcıların kendine duyduğu aşırı güveni arttırdığını ve bunun sonucunda yatırımcılar bir sonraki dönemde daha çok işlem yaptığını öne sürmüştür. İkinci hipoteze göre ise, aşırı güvenli yatırımcıların yarattığı aşırı işlem hacmi volatiliteyi arttırdığına değinmiştir. Bu amaçla İMKB'de aşırı güven hipotezi test etmiştir. Bunun sonucunda, getiriden işlem hacmine doğru bir pozitif nedensellik olduğunu ileri sürmüştür.

Bayar (2012) çalışmasında, finans teorisinde yatırımcı davranışına yönelik başlıca yaklaşımlar, küresel finansal kriz ve söz konusu krizin Türkiye'de finansal piyasalara etkileri değerlendirildikten sonra davranışsal finans perspektifinden küresel finansal krizin İMKB'de yatırım yapan bireysel yatırımcı davranışları üzerindeki etkileri anket yöntemi ile elde edilen veriler kullanılarak analiz etmiştir. Sonucunda küresel finansal krizin, yatırımcıların yaklaşık yarısının psikolojisini ve hisse senedi piyasasına olan güvenlerini olumsuz yönde etkilediği, yatırımcıların moral bozukluğu, üzüntü içerisinde tedirgin oldukları, geleceğe ilişkin karamsar/kötümser düşünmeye başladıkları, yatırımcıların hemen hemen tüm yatırım araçlarına ilişkin risk algılamalarında artış, yatırımcıların yaklaşık %25'inin risk toleransında düşüş olduğu, söz konusu nedenlerden dolayı yatırımcıların hisse senedi piyasasındaki fonlarının bir kısmını daha az riskli olarak değerlendirdikleri yatırım araçlarına yönlendirdikleri bulgularına rastlanmış, ayrıca yatırımcıların değer kaybeden hisse senedi yatırımlarını portföylerinde tutmaya devam ettikleri, yatırımcıların yaklaşık yarısının hisse senedi yatırımlarındaki değer kaybından kendileri dışındaki kişi ve kuruluşları sorumlu tuttukları tespit etmiştir.

Aktaş (2012) çalışmasında, yatırımcıların karar alırken geleneksel finans teorilerinin öngördüğü şekilde rasyonel davranıp davranmadıkları sorusuna davranışsal finans yaklaşımıyla cevap aranmıştır. Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda bireysel yatırımcıların hisse senedini satın alma fiyatını referans noktası olarak kabul ettikleri, mülkiyet etkisi ve statüko yanlılığı sebebiyle portföylerinin mevcut durumunu güncellemekte zorlandıkları, çerçeveleme etkisiyle problemini sunuluş şekline bağlı olarak kararlarının değişebildiği tespit etmiştir.

Böyükaslan (2012) çalışmasında, Afyonkarahisar' da ki bireysel yatırımcıların yatırım kararı verme süreçlerinde etkili olan faktörlerin davranışsal finans yaklaşımıyla ele alınması amaçlanmıştır. Sonuç olarak Afyonkarahisar'da ki yatırımcıların davranışsal finans eğilimlerini kuvvetli ölçüde taşıdıklarını ileri sürmüştür.

Küden (2014) çalışmasında, geleneksel finans teorileri ve davranışsal finans teorisi ile birbirlerinden farkları vurgulanarak yatırım araçları, yatırım stratejileri ve yatırımcı psikolojisi ile ilgili bilgi verilmiştir. Ayrıca davranışsal finans hakkında yerli ve yabancı literatür taraması yapılmıştır.

© International Regional Development Conference

Aldemir (2015) çalışmasında, Tokat ilindeki bireysel yatırımcıların yatırım kararı verme süreçlerinde etkili olan faktörleri davranışsal finans açısından ele almıştır. Anket yöntemi kullanarak topladığı verileri analiz ederek, katılımcıların yatırım risk faktöründen etkilendikleri ve cinsiyete göre yatırım amaçlarında farklılık olduğunu ileri sürmüştür.

Aytekin (2015) çalışmasında, Van ilinde yaşayan bireysel yatırımcıların finansal yatırım kararlarında etkili olan, ekonomik olmayan faktörlerin davranışsal finans açısından ele almış ve bu etkinin varlığının test etmiştir. Çalışma sonucunda; Van'da ikamet eden bireysel yatırımcıların, yatırım kararları üzerinde ekonomik olmayan etkenlerden etkilendiğini, davranışsal finansın etkili olduğunu ileri sürmüştür.

YÖNTEM

Nicel araştırma, sosyal ve fiziksel dünyanın aynı yöntemle incelenebileceğini, bu nedenle sosyal olguların doğa bilimlerinde kullanılan yöntemle incelenmesi gerektiğini savunan pozitivist yaklaşıma dayanır. Nicel araştırmalar, sayısal olarak ölçülebilen verilerin istatistiksel çözümlemeleri aracılığıyla sosyal olguları inceleyen ve bu olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya koyarak sosyal düzenin kanunlarını keşfetmeyi amaçlayan araştırmalardır. Çalışmada nicel veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket soruları yüz yüze uygulanmıştır. Anket sorularında Likert ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacını bireysel yatırımcıların yatırım kararları üzerinde etkili olan psikolojik ve demografik faktörleri tespiti etmek oluşturmaktadır. Bu amaçla çeşitli davranışçı finans modellerini ölçmek üzere tasarlanmış bir anket formu oluşturulmuş ve bu modellerin Bingöl ve Siirt bireysel yatırımcıların yatırım kararları üzerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır.

Bu amaçla yola çıkarak, davranışçı finansın bazı modellerinin Bingöl ve Siirt illerinde bireysel yatırımcı üzerinde etkili olup olmadığının araştırılması ana amacı oluşturmaktadır. Bu çalışmada Bingöl ve Siirt'te bireysel yatırımcıların yatırım kararı alma süreçlerinde etkili olan, kendi durumunu değerlendirememe, bilgi ve iletişim kaynaklı eğilimler, duygusal eğilimler ve sosyal etkileşimler olarak sınıflandırılan davranışsal eğilimlerinin test edilmesi amaçlanmaktadır. Bu eğilimlerle birlikte, araştırmaya konu olan illerde, sosyo- demografik, finansal olaylara katılım sıklıkları, yatırımları takip durumları, tercih ettikleri finansal yatırım araçları gibi unsurlarla bireysel yatırımcıların, finansal profillerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Anket çalışmaları sonucunda elde edilen veriler SPSS paket programında analiz edilerek yorumlanmıştır. Çalışmada elde edilen veriler T testi ve Anova Testi analizleri yapılarak yorumlanıştır.

Evren ve Örneklem

Kolayda örnekleme metodu ile farklı meslek gruplarından bireyler seçilerek yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Bu iş kolları imalat sanayi, gıda, sağlık, eğitim, bankacılık ve finans, adalet, küçük ölçekli esnaf, inşaat ve emlak, elektrik-elektronik, mobilya, turizm, kuyumculuk ve mücevherat, muhasebe ve mali işler, basın yayın ve eğlence sektöründen oluşmaktadır. Çalışma çerçevesinde Bingöl ve Siirt İllerinde bulunan 326 bireysel yatırımcı ile yüz yüze görüşme yöntemi ile anket çalışması yapılmıştır.

Güvenilirlik Analizi

Uygulama soru kâğıdının güvenilirliğini saptamak amacıyla Alpha Modeli ile güvenilirlik kat sayısı olan Cronbach Alpha kullanılmıştır. Cronbach Alpha değerleri ankette yer alan davranışsal finans ölçeği için hesaplanmıştır. İlgili değişkenin güvenilirlik kat sayısı Tablo1'de gösterilmektedir.

© International Regional Development Conference

Tablo1. Alpha Modeli

Ölçekler	Cronbach α
Davranışsal Finans	0,764

Tablo 1. incelendiğinde, davranışsal finansı ölçmekte olan 34 sorunun güvenilirliği 0,76 olarak hesaplanmıştır. Yukarıda verilen değer, güvenilirlik katsayısının kabul edilebilir alt sınırı olan 0,60'ten büyük olduğu için anketin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür (Sekaran, 2003). Bu çerçevede, Tablodan da görülebileceği üzere, hesaplanan α katsayısı 0,60'tan büyüktür. Dolayısıyla, anket güvenilir olarak ele alınacaktır.

Tanımlayıcı İstatistikler ve Normallik Testi

Araştırmada ölçülmesi hedeflenen değişkenin ortalama, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerleri hesaplanmıştır. Bu değişkene ilişkin belirtilen değerler tabloda detaylı olarak verilmektedir. Shao (2002)' göre çalışmada kullanılacak verilerin normal dağılım göstermesi, çarpıklık ve basıklık değerlerinin ±3 arasında olmasına bağlıdır.

Tablo 2. Normallik Testi Sonuçları

Değişkenler	Ortalama	S. sapma	Çarpıklık	Basıklık
Davranışsal Finans	2,54	0,399	-0,081	0,639

Tabloda verilen değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri ±3 arasındadır. Dolayısıyla, veriler normal dağılım göstermektedir. Bu bilgiden hareketle, verilere regresyon, korelasyon, t testi, anova gibi parametrik testler uygulanabilmektedir.

BULGULAR

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulmuş hipotezlere ilişkin analizler gerçekleştirilmiştir. Bu analizler detaylı olarak ilerleyen bölümlerde verilmektedir.

Demografik Bulgular

Tablo 3. Demografik İstatistikler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	64	19,6

© International Regional Development Conference

	Erkek	262	80,4
	<20	7	2,1
	21-25	54	16,6
	26-30	83	25,5
	31-35	59	18,1
Yaş	36-40	50	15,3
	41-45	42	12,9
	46-50	22	6,7
	51-55	6	1,8
	56-60	3	0,9
	Okuryazar	6	1,8
	İlk-orta	53	16,3
Eğitim durumu	Lise	109	33,4
	Ön lisans-Lisans	126	38,7
	Lisansüstü	32	9,8
Medeni Durum	Evli	205	62,9
	Bekâr	121	37,1
	1-1000	32	9,8
	1001-2000	79	24,2
Aile Gelir Durumu	2001-4000	132	40,5
	4001-6000	48	14,7
	6001 ve üzeri	35	10,7
	Kamu	89	27,3
	Özel sektör	95	29,1
Meslek Grubu	Serbest	59	18,1
	Çiftçi	8	2,5
	Ev hanımı	7	2,1
	Diğer	68	20,9

Tablo 3'de demografik istatistikleri incelediğimizde araştırmaya katılan kadın katılımcıların oranı %19,6 ve erkek katılımcıların oranı %80,4 olmuştur. Araştırmaya katılanların yaş grubu incelendiğinde en düşük oranın %0,9 ile 56-60 yaş grubu ve en yüksek katılımı ise %25,5 ile 26-30 yaş grubunun oluşturduğu görülmektedir. Yaş grubu olarak genel itibariyle orta yaş grubun araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların eğitim durumu incelendiğinde en düşük oranın %1,8 ile okuryazarların ve en yüksek katılımı ise %38,7 ile Önlisans-Lisans grubunun oluşturduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların medeni durumu incelendiğinde bekar oranının %37,1 ve evli oranının ise %62,9 olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların aile gelir durumu incelendiğinde en düşük oranın %9,8 ile 1-1000 TL arası gelir grubu ve en yüksek katılımı ise %40,5 ile 2001-4000 arası gelir grubunun oluşturduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların meslek grupları incelendiğinde en düşük oranın %2,1 ile ev hanımlarının ve en yüksek katılımı ise %29,1 ile özel sektör grubunun oluşturduğu görülmektedir.

İstatistiki Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda yatırımcıların yaşları ile davranışsal finans eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Anova analizi yapılmaktadır. Sonuçlar daha detaylı olarak tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4. Anova Analiz Sonuçları

	F	Sig.

Davranışsal Finans	2,364	,017

Homojenlik Testi Sonuçları: DF (sig.): 0,503

p: 0.05

Yapılan Anova analizi sonuçları incelendiğinde yatırımcıların yaşları ile davranışsal finans eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda yatırımcıların yaşları ile davranışsal finans eğilimleri arasındaki anlamlı farklılığın hangisinden/hangilerinden kaynaklandığını belirlemek için homojenlik testi sonuçları doğrultusunda TUKEY HSD testi yapılmıştır (Akbulut, 2010). Elde edilen sonuçlar tabloda detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 5. TUKEY HSD Analizi Sonuçları

Bölümler (a)	**Bölümler (b)**	**Farklılık (a-b)**	**S. Hata**	**Sig.**
20 ve altı	21-25	,11975	,15780	,998
	26-30	-,00479	,15461	1,000
	31-35	,22967	,15704	,872
	36-40	,07916	,15853	1,000

© International Regional Development Conference

	41-45	,07773	,16037	1,000
	46-50	,13980	,17047	,996
	51-55	-,28711	,21855	,927
	56-60	,08543	,27108	1,000
21-25	20 ve altı	-,11975	,15780	,998
	26-30	-,12454	,06868	,673
	31-35	,10992	,07398	,862
	36-40	-,04059	,07710	1,000
	41-45	-,04202	,08082	1,000
	46-50	,02005	,09936	1,000
	51-55	-,40686	,16905	,284
	56-60	-,03431	,23301	1,000
26-30	20 ve altı	,00479	,15461	1,000
	21-25	,12454	,06868	,673
	31-35	,23446(*)	,06689	,015
	36-40	,08395	,07032	,957
	41-45	,08252	,07439	,973
	46-50	,14459	,09420	,838
	51-55	-,28233	,16607	,746
	56-60	,09022	,23086	1,000
31-35	20 ve altı	-,22967	,15704	,872
	21-25	-,10992	,07398	,862
	26-30	-,23446(*)	,06689	,015
	36-40	-,15051	,07551	,549
	41-45	-,15194	,07931	,603
	46-50	-,08987	,09813	,992
	51-55	-,51678	,16833	,058
	56-60	-,14423	,23249	,999
36-40	20 ve altı	-,07916	,15853	1,000
	21-25	,04059	,07710	1,000
	26-30	-,08395	,07032	,957
	31-35	,15051	,07551	,549
	41-45	-,00143	,08222	1,000
	46-50	,06064	,10050	1,000
	51-55	-,36627	,16972	,436
	56-60	,00627	,23350	1,000
41-45	20 ve altı	-,07773	,16037	1,000
	21-25	,04202	,08082	1,000
	26-30	-,08252	,07439	,973
	31-35	,15194	,07931	,603
	36-40	,00143	,08222	1,000
	46-50	,06207	,10338	1,000
	51-55	-,36485	,17144	,456
	56-60	,00770	,23476	1,000
46-50	20 ve altı	-,13980	,17047	,996
	21-25	-,02005	,09936	1,000
	26-30	-,14459	,09420	,838
	31-35	,08987	,09813	,992

© International Regional Development Conference

	36-40	-,06064	,10050	1,000
	41-45	-,06207	,10338	1,000
	51-55	-,42692	,18092	,310
	56-60	-,05437	,24177	1,000
51-55	20 ve altı	,28711	,21855	,927
	21-25	,40686	,16905	,284
	26-30	,28233	,16607	,746
	31-35	,51678	,16833	,058
	36-40	,36627	,16972	,436
	41-45	,36485	,17144	,456
	46-50	,42692	,18092	,310
	56-60	,37255	,27777	,918
56-60	20 ve altı	-,08543	,27108	1,000
	21-25	,03431	,23301	1,000
	26-30	-,09022	,23086	1,000
	31-35	,14423	,23249	,999
	36-40	-,00627	,23350	1,000
	41-45	-,00770	,23476	1,000
	46-50	,05437	,24177	1,000
	51-55	-,37255	,27777	,918

** p: 0.05

Tabloda davranışsal finans eğilimleri ve araştırmaya katılan yatırımcıların yaşları arasındaki anlamlı farklılıkların hangisi/hangileri arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey HSD sonuçları verilmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde 26-30 yaş arasındaki katılımcıların ile 31-35 yaş aralığındaki katılımcılardan finans eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda yatırımcıların yatırım türleri ile davranışsal finans eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Anova analizi yapılmaktadır. Sonuçlar daha detaylı olarak tabloda gösterilmektedir.

Tablo 6. Anova Analiz Sonuçları

	F	**Sig.**
Davranışsal Finans	3,218	,013
Homojenlik Testi Sonuçları: DF (sig.): ,717		

p: 0.05

Yapılan Anova analizi sonuçları incelendiğinde yatırımcıların yatırım türleri ile davranışsal finans eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda yatırımcıların yatırım türleri ile davranışsal finans eğilimleri arasındaki anlamlı farklılığın hangisinden/hangilerinden kaynaklandığını belirlemek için homojenlik testi sonuçları doğrultusunda TUKEY HSD testi yapılmıştır (Akbulut, 2010). Elde edilen sonuçlar tabloda detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 7. TUKEY HSD Analizi Sonuçları

Bölümler (a)	**Bölümler (b)**	**Farklılık (a-b)**	**S. Hata**	**Sig.**
Gayrimenkul	Döviz vb.	-,09856	,05832	,442
	Bireysel emeklilik	,07974	,06762	,763
	Vadeli işlem	-,10679	,16651	,968

	Diğer	-,13525	,06175	,186
Döviz vb.	Döviz vb.	,09856	,05832	,442
	Bireysel emeklilik	,17830	,06539	,052
	Vadeli işlem	-,00824	,16562	1,000
	Diğer	-,03669	,05931	,972
Bireysel emeklilik	Döviz vb.	-,07974	,06762	,763
	Bireysel emeklilik	-,17830	,06539	,052
	Vadeli işlem	-,18653	,16912	,805
	Diğer	-,21499(*)	,06848	,016
Vadeli işlem	Döviz vb.	,10679	,16651	,968
	Bireysel emeklilik	,00824	,16562	1,000
	Vadeli işlem	,18653	,16912	,805
	Diğer	-,02846	,16686	1,000
Diğer	Döviz vb.	,13525	,06175	,186
	Bireysel emeklilik	,21499(*)	,06848	,016
	Vadeli işlem	,03669	,05931	,972
	Diğer	,02846	,16686	1,000

** p: 0.05

Tabloda davranışsal finans eğilimleri ve araştırmaya katılan yatırımcıların yatırım türleri arasındaki anlamlı farklılıkların hangisi/hangileri arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey HSD sonuçları verilmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde bireylerin diğer yatırım türleri ile bireysel emeklilikleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve diğer yatırım türlerini kullananların bireysel emeklilik yatırım türüne oranla finans eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda yatırımcıların yatırım yapma amaçları ile davranışsal finans eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Anova analizi yapılmaktadır. Sonuçlar daha detaylı olarak tabloda gösterilmektedir.

Tablo 8. Anova Analiz Sonuçları

	F	**Sig.**
Davranışsal Finans	3,158	,014
Homojenlik Testi Sonuçları: DF (sig.): ,121		

p: 0.05

Yapılan Anova analizi sonuçları incelendiğinde yatırımcıların yatırım yapma amaçları ile davranışsal finans eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda yatırımcıların yatırım yapma amaçları ile davranışsal finans eğilimleri arasındaki anlamlı farklılığın hangisinden/hangilerinden kaynaklandığını belirlemek için homojenlik testi sonuçları doğrultusunda TUKEY HSD testi yapılmıştır (Akbulut, 2010). Elde edilen sonuçlar tabloda detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 9. TUKEY HSD Analizi Sonuçları

Bölümler (a)	**Bölümler (b)**	**Farklılık (a-b)**	**S. Hata**	**Sig.**
Yüksek getiri beklentisi	Sermaye koruma arzusu	-,17982(*)	,05832	,019
	Devamlı gelir isteği	-,03074	,05274	,978
	Portföy risk azaltma	-,10591	,14375	,948
	Diğer	,08747	,09493	,889
Sermaye koruma arzusu	Yüksek getiri beklentisi	,17982(*)	,05832	,019
	Devamlı gelir isteği	,14908	,06080	,104

	Portföy risk azaltma	,07391	,14690	,987
	Diğer	,26730	,09963	,059
Devamlı gelir isteği	Sermaye koruma arzusu	,03074	,05274	,978
	Devamlı gelir isteği	-,14908	,06080	,104
	Portföy risk azaltma	-,07517	,14477	,985
	Diğer	,11821	,09647	,737
Portföy risk azaltma	Sermaye koruma arzusu	,10591	,14375	,948
	Devamlı gelir isteği	-,07391	,14690	,987
	Portföy risk azaltma	,07517	,14477	,985
	Diğer	,19338	,16489	,767
Diğer	Sermaye koruma arzusu	-,08747	,09493	,889
	Devamlı gelir isteği	-,26730	,09963	,059
	Portföy risk azaltma	-,11821	,09647	,737
	Diğer	-,19338	,16489	,767

** p: 0.05

Tabloda davranışsal finans eğilimleri ve araştırmaya katılan yatırımcıların yatırım yapma amaçları arasındaki anlamlı farklılıkların hangisi/hangileri arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey HSD sonuçları verilmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde katılımcılardan sermaye koruma arzusu amacı güdenlerin yüksek gelir beklentisi olanlardan daha fazla finansal eğilimlerinin olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Günümüzde finansal piyasalarda işlem faaliyetlerinde bulunan bireysel yatırımcıların rasyonel hareketleri farklılıklar göstermektedir. Gerek psikolojik kişilikten kaynaklanan, gerekse bireyin etkileşim de bulunduğu sosyal faktörler yatırım kararı alırken bireysel yatırımcıyı etkilemektedir. Ortaya çıkan bu bireysel yatırım farklılığı davranışsal finans konusunun önemini biraz daha artırmaktadır. Davranışsal Finans, yatırımcıların psikolojik nedenlerinden dolayı bireysel karar alma mekanizmalarının her zaman normal olmadığını ve geleneksel finans piyasalarının yatırımcı kararlarını açıklama getiremediği durumları açıklamaya çalışan bir disiplin olarak doğmuştur (Statman, 2008). Davranışsal finans, yatırımcıların karar alma süreçlerinde ve karar almada bilişsel psikolojinin var olduğunu kabul eder. Bu varsayımlarla davranışsal finans, finansal olaylara farklı bir açıdan yaklaşmış olmaktadır.

Bu çalışmanın amacını bireysel yatırımcıların yatırım kararları üzerinde etkili olan psikolojik ve demografik faktörleri tespiti etmek oluşturmaktadır. Bu amaçla çeşitli davranışçı finans modellerini ölçmek üzere tasarlanmış bir anket formu oluşturulmuş ve bu modellerin Bingöl ve Siirt bireysel yatırımcıların yatırım kararları üzerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır.

Bu amaçla yola çıkarak, davranışçı finansın bazı modellerinin Bingöl ve Siirt illerinde bireysel yatırımcı üzerinde etkili olup olmadığının araştırılması ana amacı oluşturmaktadır. Bu çalışmada Bingöl ve Siirt'te bireysel yatırımcıların yatırım kararı alma süreçlerinde etkili olan, kendi durumunu değerlendirememe, bilgi ve iletişim kaynaklı eğilimler, duygusal eğilimler ve sosyal etkileşimler olarak sınıflandırılan davranışsal eğilimlerinin test edilmesi amaçlanmaktadır. Bu eğilimlerle birlikte, araştırmaya konu olan illerde, sosyo- demografik, finansal olaylara katılım sıklıkları, yatırımları takip durumları, tercih ettikleri finansal yatırım araçları gibi unsurlarla bireysel yatırımcıların, finansal profillerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

© International Regional Development Conference

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde katılımcılardan sermaye koruma arzusu amacı güdenlerin yüksek gelir beklentisi olanlardan daha fazla finansal eğilimlerinin olduğu tespit edilmiştir. Yapılan Tukey HSD sonuçları incelendiğinde 26-30 yaş arasındaki katılımcıların ile 31-35 yaş aralığındaki katılımcılardan finans eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Başka bir analiz sonucu incelendiğinde bireylerin diğer yatırım türleri ile bireysel emeklilikleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve diğer yatırım türlerini kullananların bireysel emeklilik yatırım türüne oranla finans eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Akbulut, Y. (2010). Sosyal bilimlerde SPSS uygulamaları: Sık kullanılan istatistiksel analizler ve açıklamalı SPSS çözümleri. İstanbul: İdeal

Aldemir, S. (2015), 'Davranışsal Finans Açısından Yatırımcı Davranışlarının İncelenmesi: Tokat İli Örneği', Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat

Bayar, Y. (2011),'*Yatırımcı Davranışlarının Davranışçı Yaklaşım Çerçevesinde Değerlendirilmesi*', Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6:2, ss.133-160

Böyükaslan, A. (2012), 'Bireysel Yatırımcıları Finansal Yatırım Kararına Yönlendiren Faktörlerin Davranışsal Finans Açısından İncelenmesi: Afyonkarahisar Örneği', Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar

Brorsen B. Ve Anderson B. (2001), 'Implications of Behavioral Finance for Farmer Marketing Strategy Recommendation', Proceedings of the NCR-134 Conference on Applied Commodity Price Analysis, Forecasting and Market Risk Management. St. Louis, MO

Dunbar F. Ve Heller D. (2006), 'Fraud On The Market Meets Behavioral Finance', Delaware Journal Of Corporate Law, Vol.31,ss. 455-532

Fama, E. F. (1997), 'Market Efficiency, Long-Term Returns, And Behavioral Finance', Journal Of Financial Economics, ss.283-306

Kara, H. (2005), 'Davranışsal Finans Ve İMKB Hisse Senedi Getirileri', Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul

Küden, M. (2014), 'Davranışsal Finans Açısından Bireysel Yatırım Tercihlerinin Değerlendirilmesi', Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gediz Üniversitesi, İzmir

Lo, W. (2005), 'Reconciling Efficient Markets with Behavioral Finance: The Adaptive Markets Hypothesis', The Journal Of Investment Consulting, V.7, N.2, ss. 1-25

Pinker, S. (2014), 'Daniel Kahneman changed the way we think about thinking. But what do other thinkes think of him?', The Guardian: Psychology The Observer, Yayın tarihi: 16.02.2014, Erişim Tarihi: 13.04.2016

Pompian, M. (2012), 'Behavioral Finance and Investor Types', CFA Institute

Ritter, R. (2003), 'Behavioral Finance', Pacific-Basin Finance Journal, C.XI, 2003, ss.429- 430.

Saraç, M. Ve Kahyaoğlu, M.B. (2011), '*Bireysel Yatırımcıların Risk Alma Eğilimine Etki Eden Sosyo-Ekonomik ve Demografik Faktörlerin Analizi',* BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, C.5, S.2, ss.135-157

Schindler, M. (2007), 'Rumors in Financial Markets: İnsights into Behavioral Finance', John Wiley & Sons Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex PO19 8SQ, England

Sekaran, U. (2003). Research methods for business: A skill building approach (4th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.

Sönmez, T. (2010) 'Davranışsal Finans Yaklaşımı: İMKB'de Aşırı Tepki Hipotezi Üzerine Bir Araştırma', Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Statman, M. (2008), '*What is Behavioral Finance*?', Handbook of Finance, V. II, SS.79-84

Turguttopbaş, N. (2008), 'Yatırımcı davranışlarının finansal kararlara etkileri Ve Davranışsal finans teorilerinin imkb'de test edilmesi', Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara

Yaşar, B. (2008), 'Davranıssal Finans Ve Fiyat Köpüğü: İMKB Endekslerinde Fiyat Köpüğüyle İlgili Mevsimsel Birim Kök Araştırması', Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Yazdipour, R. (2011), 'Advances in Entrepreneurial Finance With Applications from Behavioral Finance and Economics', Springer New York Dordrecht Heidelberg, London, England

Yörükoğlu, A. (2007), 'Davranışsal Finans', Yüksek Lisans Tezi, Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü Sermaye Piyasası Ve Borsa Ana Bilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul

© International Regional Development Conference

The Importance of Sustainable Energy Resources on Devolopment of Bitlis

Bitlis İli Ekonomik Kalkınmasında Sürdürülebilir Enerji Kaynaklarının Önemi

Çiğdem POLAT DAUTOV[1], *Leyla GAZİGİL*[2], *Mustafa AKDAĞ*[3], *Sabir RÜSTEMLİ*[4]

Abstract-Rapid and irreversible depletion of fossil-based energy sources, especially coal, oil and natural gas, with the ever-increasing world population, increasing energy needs of developing technologies, the destruction of these energy resources in nature, humanity is headed towards high potantial, easy to use and renewable energy sources. Turkey is in an outsourced position in terms of its energy supply and it covers more than 50% of the required energy from the neighboring countries. This situation has a negative effect on the country's economy as well as the country's development. Sufficient, sustainable and clean energy is the foundation of reliable and sustainable energy policies that will magnify the economy and raise living standards. Energy production can be achieved only through the use of renewable energy sources without harming nature and human health. Renewable Energy can be defined as an important source of energy that is present in ongoing natural processes, low carbon emissions and not consumed, especially when producing harmful by-products such as carbon monoxide, sulfur, smoke and radiation. Renewable energy sources include non-reducing energy sources such as sunlight, wind, rain, waves, tides, and geothermal heat. The geographical structure of Bitlis Province, which is in Eastern Anatolia Region, is an advantageous position in terms of using renewable energy resources. For example, the average annual solar energy of Bitlis Province is 1604,78 kW-h / m^2 where highest values of the country are 1660 kW-h / m^2-year for Karaman and 1646 kW-h / m2-years for Antalya. Considering this fact, it is concluded that the Bitlis Province is above the Turkey average in terms of solar radiation.In additon, Bitlis province water resources and also the potential of solid waste collection and evaluation of them in biogas production facilities are suitable for renewable energy production . In this study, the existing hydroelectric power plants (HEPP) of Bitlis Province; Adilcevaz, Ahlat HEPP, solar power plants (SPP); Adilcevaz Municipality, Mahmutoğulları and Yükseller production plants' data were analyzed and a sustainability analysis was carried out in terms of energy production of Bitlis Province. In addition, the potentials of wind energy and biogas production have been evaluated based on the geographical and climatic conditions of the city. The basis for the sustainable energy strategy of Bitlis Province has been established in the light of the data obtained.

Keywords: Bitlis; Biogas; Renawable Energy; Solar Power; Sustainability; Wind Power

Özet-Dünya nüfusundaki sürekli artış, gelişen teknolojilerin enerji ihtiyacını arttırması ile özellikle kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil kökenli enerji kaynaklarının hızlı ve geri dönüşü olmayan bir şekilde tükenmesi, bu enerji kaynaklarının doğada yarattığı tahribat insanları yüksek potansiyelli, kullanımı kolay, yenilenebilir, çevre dostu enerji kaynaklarına yöneltmektedir. Türkiye enerjide dışa bağımlı bir konumda olup ihtiyaç duyulan enerjinin %50 sinden fazlasını komşu ülkelerden karşılamaktadır. Bu durum gerek ülke kalkınmasına gerekse ülke ekonomisine olumsuz etkiler yapmaktadır. Ekonomiyi büyütecek ve yaşam standartlarını yükseltecek yeterli, sürekli ve temiz enerjinin temini, güvenilir ve sürdürülebilir enerji politikaları ile mümkündür. Doğaya ve insan sağlığına zarar vermeden enerji üretimi ise ancak yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile gerçekleştirilebilir. Yenilenebilir Enerji, sürekli devam eden doğal süreçlerde var olan, düşük karbon salınımlı ve tükenmeyen, özellikle üretimi esnasında çevreye karbon monoksit, kükürt, duman ve radyasyon gibi zararlı yan ürünler vermeyen önemli bir enerji kaynağı olarak tanımlanabilir. Yenilenebilir enerji kaynakları arasında güneş ışığı, rüzgâr, yağmur, dalgalar, gel-git ve jeotermal ısı gibi kullanımıyla azalmayan enerji kaynakları sıralanabilir. Gerek Doğu Anadolu Bölgesi geneli olmak üzere, gerekse çalışma alanı olan Bitlis İlinin coğrafi yapısı yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılabilmesi açısından avantajlı bir konumdadır. Örneğin Bitlis İlinin yıllık ortalama güneş enerjisi ışınım değeri 1604,78 kW-h/m^2 olarak bulunmuştur. Bu değer Karaman ili için 1660 kW-h/m^2-yıl, Antalya için ise 1646 kW-h/m^2-yıldır. Bu verilerin Türkiye'nin en yüksek yıllık güneş radyasyon değerleri olduğu göz önüne alındığında

[1] Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, 1. cpolat@beu.edu.tr
[2] Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, 1. lgazigil@beu.edu.tr
[3] Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, 1. makdag@beu.edu.tr
[4] Prof. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, 1. srustemli@beu.edu.tr

© International Regional Development Conference

Bitlis İlinin güneş radyasyonu bakımından Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu sonucuna varılmaktadır. Yine veriler ışığında Bitlis ili su kaynakları ve katı atık toplanması ve bunların biyogaz üretim tesislerinde değerlendirilmesine uygun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yapılan bu çalışmada, Bitlis İlinin halihazırda mevcut bulunan hidroelektrik santralleri (HES); Adilcevaz, Ahlat HES'leri olmak üzere güneş enerji santralleri (GES) ; Adilcevaz Belediyesi, Mahmutoğulları ve Yükseller üretim santral verileri incelenerek Bitlis ilinin enerji üretimi açısından sürdürülebilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca şehrin coğrafi ve iklim koşulları göz önünde tutularak rüzgâr enerjisi ve biyogaz üretim olasılıkları üzerinde durulmuştur. Elde edilen tüm veriler ışığında Bitlis İlinin sürdürülebilir enerji stratejisi için temel oluşturulmuştur.

Anahtar kelimeler: Bitlis İli; Güneş Enerjisi; Rüzgâr Enerjisi; Biyogaz; Sürdürülebilirlik; Yenilenebilir Enerji

GİRİŞ

Medeniyetin ilerlemesi insan ve hayvan gücünün de ötesindeki kaynaklardan enerji üretim kapasitemizle mümkün olmuştur. Endüstrideki ve tarımsal üretimdeki bir dizi gelişim ve ilerleme evlerimizi ışıklandırmamıza, tarım alanlarını daha etkin bir biçimde kullanır hale gelmemize, dünyanın bir ucundan diğer ucuna seyahat etmemize olanak tanımıştır (Chu, Cui ve Liu, 2017). Bütün bu gelişim ve ilerlemenin fitili yeni enerji kaynakları bulabilme yeteneğimiz sayesinde ateşlenmiştir. Sadece bugün değil gelecekte de ekonomik ve teknolojik ilerlemenin önemli bir unsuru olacak olan enerji tüketimi ise bu gelişmelerle doğru orantılı olarak artmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) verilerine göre, 2040 yılı ile birlikte küresel enerji ihtiyacı ve tüketimi %30 kadar artacak olmasına rağmen yüz milyonlarca insan hala basit enerji servislerine erişim elde edemeyecektir (International Energy Agency, 2016). Enerji kaynakları temelde; yenilenebilir enerji kaynakları, fosil kaynaklı enerjiler ve nükleer enerji olarak üç gruba ayrılmaktadır. UEA verileri ışığında 2040 yılı tahmini enerji tüketim ve enerji hesaplarına bakılarak fosil kaynaklı enerji grubunda yer alan doğal gaz kullanımının %50 artması, petrol taleplerinin büyümesinde yavaşlama meydana gelmesine rağmen 2040 yılı ile birlikte günlük 103 milyon varile ulaşması beklenmektedir (IEA, 2016a). Kömür kullanımının ise yarattığı çevresel sorunlar sebebiyle azalarak nihayetinde tamamen bitmesi ön görülmektedir. OECD ülkelerinde toplam gereksinimi azalan bir yol izleyen nükleer enerji ise Afrika'nın, Latin Amerika'nın ve Ortadoğu'nun bazı bölgelerinde olduğu gibi Güneydoğu Asya, Çin ve şehirleşmenin ve endüstrinin gelişmekte olduğu Hindistan gibi ülkelerde kullanımı devam edecektir. Enerji üretimi alanında gösterilen yoğun çabalara rağmen 2040 yılına gerildiğinde özellikle Afrika'nın kırsal bölgelerinde elektrik enerjisine erişiminin olmadığı yerler bulunacağı ve bugün 2,7 milyar olan ve 2040 itibari ile 1,8'e düşecek olan bir nüfusun ise hala tek enerji kaynağı olarak katı biokütle kullanıyor olacağı ön görülmüştür (IEA, 2016a). Ekonomik verilere bakıldığında ise 2000-2015 yılları arasındaki dönemde küresel enerji yatırımlarının %70'ini oluşturan fosil kaynaklı enerjiler yatırımları %60 'a gerileyecektir. Bu azalmanın ise temel sebepleri başta küresel ısınma olmak üzere diğer çevresel ve güvenlik faktörleri ile dünya fosil kaynaklarının giderek azalmasıdır. 2016'da birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin bir araya gelerek imzaladığı ve temel amacı küresel ısınmayı kontrol altına almak ve enerji üretim ve tüketim süreçleri esnasında karbon sürümünü minimize etmek olan Paris Antlaşması çerçevesinde ülkeler genel olarak küresel ısınmayı 2 santigrat derecenin altına indirmek için gerekli çalışmalara başlamıştır (IEA, 2016b). Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Japonya olmak üzere bazı ülkeler anlaşma çerçevesinde üzerlerine düşen iklim taahhütlerini yerine getirmek amaçlı göstereceği tam ve doğru zamanlı uygulamaları sayesinde küresel karbon sürümündeki yıllık artışın 160 milyon tonla sınırlandırılması mümkün olacaktır. Bu rakamın gerçek bir ilerleme göstergesi olduğu ise ancak 2000 yılının verilerine bakılarak, 2000 yılından bu yana yıllık karbon sürüm artışı 650 milyon ton olduğu gerçeğiyle karşılaştırıldığında anlaşılabilmektedir. Bugün yenilebilir enerji kaynakları sera gazı etkisinin azaltılmasında en önemli yol olarak görülmektedir. Yenilebilir enerji bir taraftan ülkelerin ekonomik gelişmesine katkı sağlayarak bir taraftan da enerji ihtiyacını giderecek birçok farklı seçenek sunmaktadır. Bu seçenekler ise küresel yenilebilir enerji üretimi 2016 verileri ışığında başta %70'lik bir oranla hidroelektrik santralleri olmak üzere, %16 ile rüzgâr santralleri, %9 biyoenerji santralleri ve %5'lik güneş enerjisi santrallerinden meydana gelmektedir (International Energy Agency, 2012).

© International Regional Development Conference

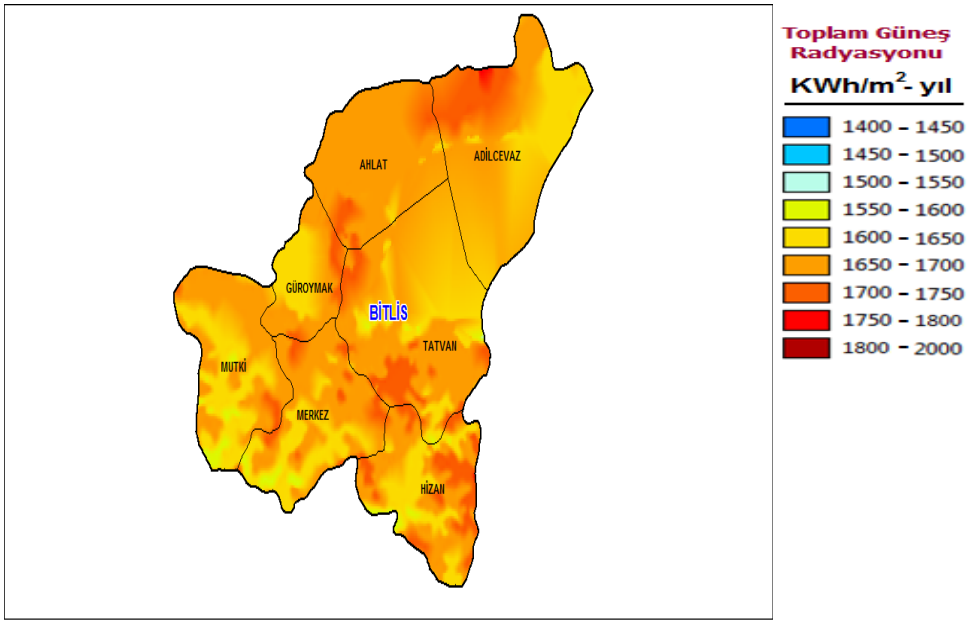
2016 yılında, yeni kurulan güneş enerjisi santralleri 2015 yılında 70 GW olan üretim kapasitesi 75 GW arttırılarak neredeyse %50 'lik bir artış göstermiştir. Sadece Çin'de gride bağlı güneş PV kapasitesi bir önceki yıla göre iki katın da üzerine çıkarak 34.6 GW' ye ulaşmıştır. Bu rakam Japonya'da 7.5GW ve Avrupa Birliği üye ülkelerde ise 5.5GW üretim kapasitesine ulaşmıştır. Hindistan saydığımız ülkeleri 4 GW kapasitesini gride ekleyerek takip etmektedir. Rüzgar enerjisi üretim potansiyeli incelendiğinde ise 19 GW potansiyeli ile eklenen yeni rüzgar enerjisi santralleri ile totalde 50 terawatt saatlik (TWh) rüzgar enerjisi kapasitesiyle Çin, 11 GW'lik yeni santralleri ile başta Almanya ve Fransa olmak üzere Avrupa Birliği ülkeleri ile 8.2 GW'lik potansiyeli ile Amerika Birleşik Devletleri, 3.6 GW ile Hindistan ile 2.5 GW üretim potansiyeli ile Brezilya rüzgar enerjisinden elektrik üretiminde küresel paylara sahiptirler. Hidroelektrik santralleri açısından incelendiğinde ise Çin 12,5 GW üretim ile başta olmak üzere Brezilya 5 GW lik yeni kapasitesi ile en çok üretim artışı gösteren ülkeler arasındadır. Totalde 0,3 GW kapasite ile de çeşitli Afrika kıtası ülkeleri katılım sağlamıştır (International Energy Agency, 2012). Ülkeler yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yaparken çevresel etki, coğrafi koşullar, ekonomik ve politik etmenler gibi çeşitli kıstaslar yardımı ile hangi yenilenebilir enerji yâda enerjilere yatırım yapacaklarına karar verirler. Bu doğrultuda Ülkemizin de dâhil olduğu 70 ülkede yatırımcıları teşvik edecek çeşitli yasal düzenlemeler mevcuttur. Devlet tarafından belirlenen satın alma tarifeleri sayesinde yenilenebilir enerji yatırımları ülkemizde de artış göstermiştir. Ülkemiz coğrafi koşulları incelendiğinde su kaynakları çeşitliliği bakımından hidroelektrik üretimine, ortalama güneşli gün sayısı bakımından birçok bölgesi incelendiğinde verimli güneş enerjisi üretimine müsait olduğu ve ayrıca yine çeşitli coğrafik parametreler ele alındığında rüzgâr enerjisinden elektrik üretiminin yüksek potansiyel teşkil ettiği ortaya konmuştur (Rüstemli, Dautov ve Akdağ, 2016a). Örneğin güneş enerjisi potansiyeli incelendiğinde Türkiye'nin yıllık toplam güneşlenme süresi 2737 saat ve yıllık toplam güneş enerjisi ise 1527 kWh/m^2 olduğu görülmektedir. Türkiye, yıllık 380x109 kWh güneş enerjisi potansiyeline rağmen ilk kez 2014 yılında kurulu güç pastasındaki yerini alabilmiştir. Bugün yaklaşık 50 MW lisanssız güneş enerjisi santrali bulunmaktadır (Rüstemli ve diğerleri, 2016a). Rüzgar enerjisi üretimi açısından değerlendirildiğinde ise, Türkiye'de yer seviyesinden 50 metre yükseklikte ve 7,5 m/s üzeri rüzgar hızlarına sahip alanlarda kilometrekare başına 5 MW gücünde rüzgar santralı kurulabileceği kabul edilmiştir. Türkiye rüzgar enerjisi potansiyeli 48.000 MW olarak belirlenmiş olmasına rağmen 2016 yılı sonu itibariyle işletmede olan lisanslı rüzgâr enerji santrallerinin kurulu gücü sadece 5.751,3 MW' dır (Çalışkan, 2016). Hidroelektrik enerji potansiyeli ise ülkemizde topoğrafik ve hidrolojik özellikler açısından tüm yurda eşit olarak dağılmamıştır. Bu dağılımda Dicle ve Fırat havzası ve dolayısıyla GAP bölgesi barajları ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin teorik hidroelektrik potansiyeli dünya teorik potansiyelinin yüzde 1'i, ekonomik potansiyeli ise Avrupa ekonomik potansiyelinin yüzde 16'sıdır. 126 milyar kWh/yıllık Türkiye hidrolik enerji potansiyelinin yaklaşık 45 milyar kWh/yıllık (yüzde 36) kısmı işletmede, 11 milyar kWh/yıllık kısmı inşa halindedir. Nüfusun artışı, kentleşme ve sanayileşme olguları, küreselleşme sonucu artan ticaret olanakları enerjiye olan ihtiyacı arttırmaktadır ve bu durum 2015 yılında 265 milyar kWh olan ülkemiz elektrik enerjisi tüketiminin 2023 yılı itibari ile 450 milyar kWh civarına ulaşacağını göstermektedir. Gerek Türkiye geneli verileri gerekse çalışmaya konu olan Bitlis ilimizin içinde yer aldığı Doğu Anadolu bölgesinin verilerine bakıldığında bölgenin özellikle de Bitlis İlinin ekonomik gelişmesini ve ilerlemesini mümkün kılabilecek yenilenebilir enerji kaynakları incelenmiştir. Bu çalışmamızda Bitlis İli örnek alınarak yenilenebilir enerji üretimi anlamında başarıları, potansiyeli ve geleceği incelenmiştir. Bitlis ili bulunduğu bölge, coğrafi koşulları bakımından doğal kaynakları bakımından güneş, rüzgâr, hidroelektrik ve biyogaz üretimi potansiyeli ele alınarak hâlihazırda ilde yer alan HES'lerin, GES'lerin verileri rüzgar enerjisi ve biyogaz üretimine uygunluğuna bakılarak bu enerji kaynaklarının bölgesel açıdan sürdürülebilirliği ele alınmıştır. Çalışmanın geri kalan kısmı dört bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, Bitlis İli güneş enerjisi potansiyeli, hidroelektrik potansiyeli, rüzgâr ve biyogaz potansiyelleri incelenerek çalışmanın üçüncü bölümünde güncel olarak Bitlis İlinde yer alan güneş ve hidrolik santralleri için sürdürülebilirlik analizi yapılarak üretim potansiyelleri incelenmiştir. Son bölümde ise Bitlis için uygulanabilir sürdürülebilir enerji stratejisine yer verilmiştir.

© International Regional Development Conference

BİTLİS İLİ YENİLEBİLİR ENERJİ POTANSİYELİ

Güneş Enerjisi Üretim Potansiyeli

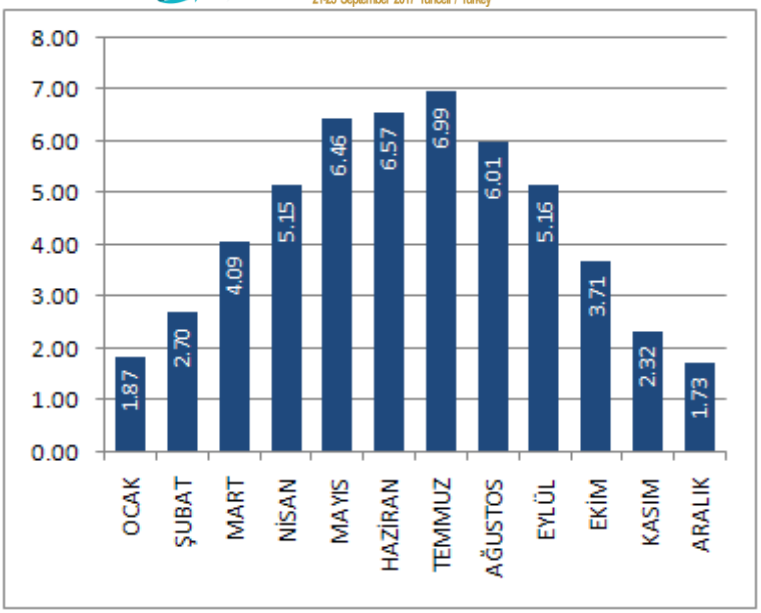
Bitlis İlinin, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası (GEPA) verilerine göre aylık küresel radyasyon ışınımı temel alınarak aylık ortalama radyasyon ışını 4,40 kW-h/m^2 gün olarak hesaplanmıştır. Bitlis ili yıllık ortalama güneş enerjisi ışınım değeri ise 1604,78 kW-h/m^2 olarak bulunmuştur. Bu değer Karaman ili için 1660 kW-h/m^2-yıl, Antalya için ise 1646 kW-h/m^2-yıldır (Rüstemli ve diğerleri, 2016a). Karaman ve Antalya İllerine ait bu veriler Türkiye'nin en yüksek radyasyon ışınım değerleri olduğu göz önüne alındığında ise Bitlis ilinin güneş radyasyonu bakımından Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu ortaya konmaktadır.

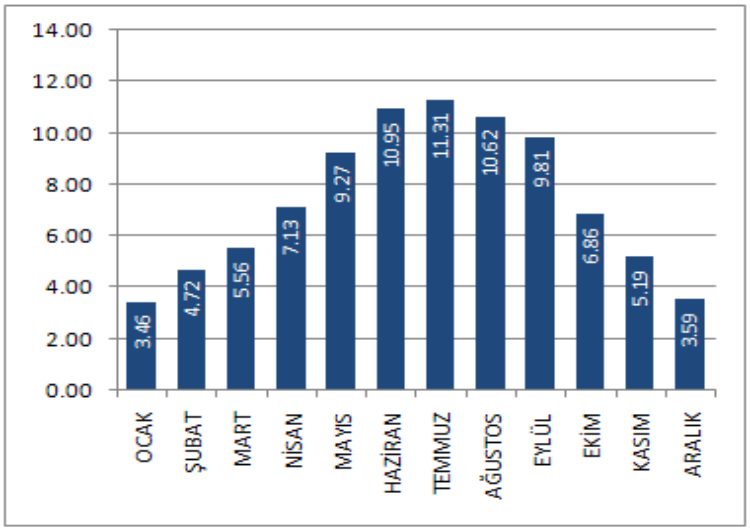
Şekil 1. Bitlis İli Güneş Enerjisi Potansiyeli

Şekil 1'de Bitlis iline ait güneş enerjisi potansiyeli görülmektedir. Renk tonu koyudan açığa olmak üzere yüksek değerlerden düşük değerlere doğru Bitlis İli güneş enerjisi küresel radyasyon değerlerini ifade etmektedir. Şekilde de görüleceği gibi sadece güneye inildikçe değil iç bölgelerinde ve hatta Bitlis'in en kuzeyinde yer alan Adilcevaz gibi ilçelerinde de güneş enerjisi potansiyeli yüksek bölgeler yer almaktadır.

© International Regional Development Conference

Şekil 2. Bitlis İli Güneşlenme Süresi Değerleri (Saat)

Şekil 3. Bitlis İli Küresel Işınım Değerleri (Kwh-M^2)

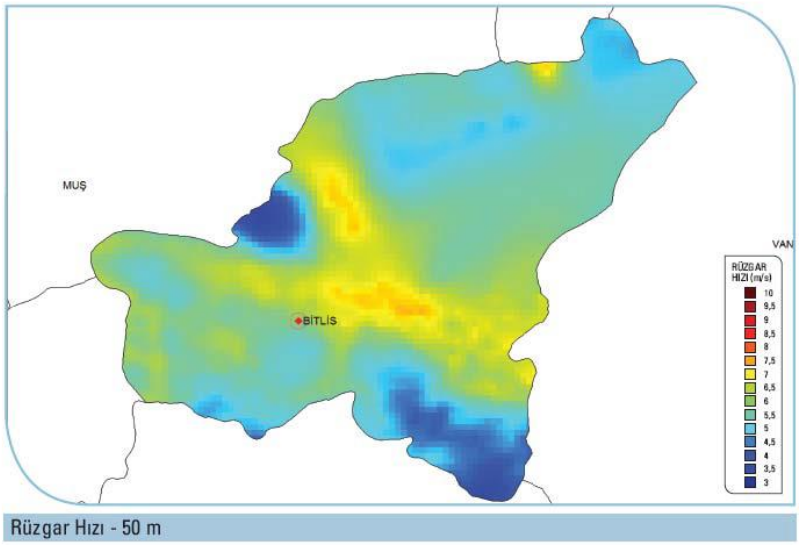
Şekil 2'de görüleceği üzere Bitlis İli aylara göre güneşlenme süresi dağılımı incelendiğinde güneşlenme süresinin en yüksek olduğu ay Temmuz ayı olarak görülebilmektedir. Bitlis İli'nin aylık bazda güneşlenme saati 7,37 saat olduğundan yıllık bazda güneşlenme saati 2.690,96 (7,37x365) olarak hesaplanabilir. Şekil 3'de ise Bitlis İli aylara göre küresel ışınım değerleri verilmiş ve küresel ışınım değerleri bakımından özellikle bahar ve yaz ayları yüksek değerlerde küresel ışınıma sahipken kış ayları en düşük küresel ışınım değerlerini göstermektedir (Rüstemli, Dautov ve Akdağ, 2016b).

Rüzgâr Enerjisi Üretim Potansiyeli

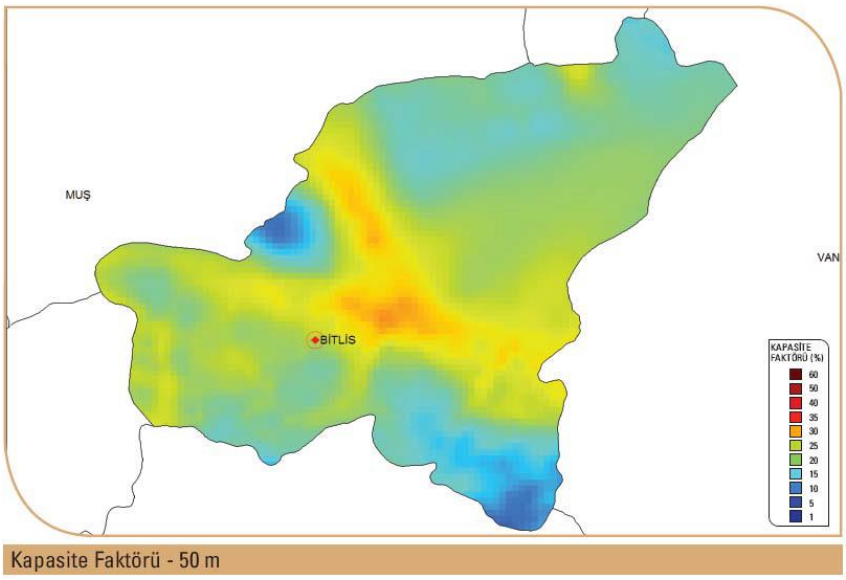
Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası (REPA), orta-ölçekli sayısal hava tahmin modeli ve mikro-ölçekli rüzgâr akış modeli kullanılarak üretilen rüzgâr kaynak bilgilerinin verildiği Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası'dır. Rüzgâr enerjisi üretimi için bir yerdeki ortalama rüzgâr hızının 7,0 m/s olması gerekmektedir. Türkiye'nin çeşitli noktalarına kurulmuş olan ve rüzgâr hızını ölçen cihazlar yardımı ile oluşturulan bu atlasa göre Türkiye genelinde 37.836 MW 'lik karasal alan potansiyeli ile 10.013 MW' lik deniz üstü alan potansiyeli mevcuttur. Şekil 4'de verilen Bitlis İli REPA' sına bakılarak ortalama rüzgâr hızının 7,0 m/s ve üzerinde olduğu birçok yer görülebilinmektedir (YEGM, 2012). Ancak Rüzgâr enerjisinden elektrik enerji üretilebilmesi için Kapasite faktörünün %35 yâda üzerinde olduğu alanların belirlenmesi

© International Regional Development Conference

gerekmektedir. Şekil 5'de verilen kapasite faktörüne bağlı olarak Şekil 6 'da üretim yapılabilecek yerler ve üretim yapılabilecek ve yapılamayacak yerler gösterilmiştir.

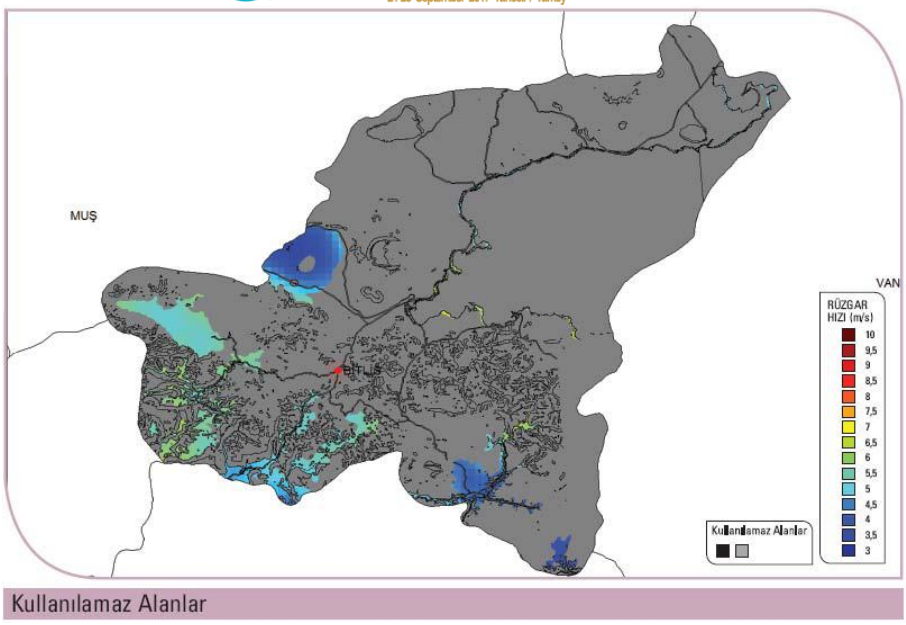

Şekil 4. Bitlis İli Rüzgar Hızı Değerleri (m/s)

Şekil 5. Bitlis İli Kapasite Faktörü (%)

© International Regional Development Conference

Şekil 6. Bitlis İli Rüzgar Enerjisi Santrali Yapılabilirliği

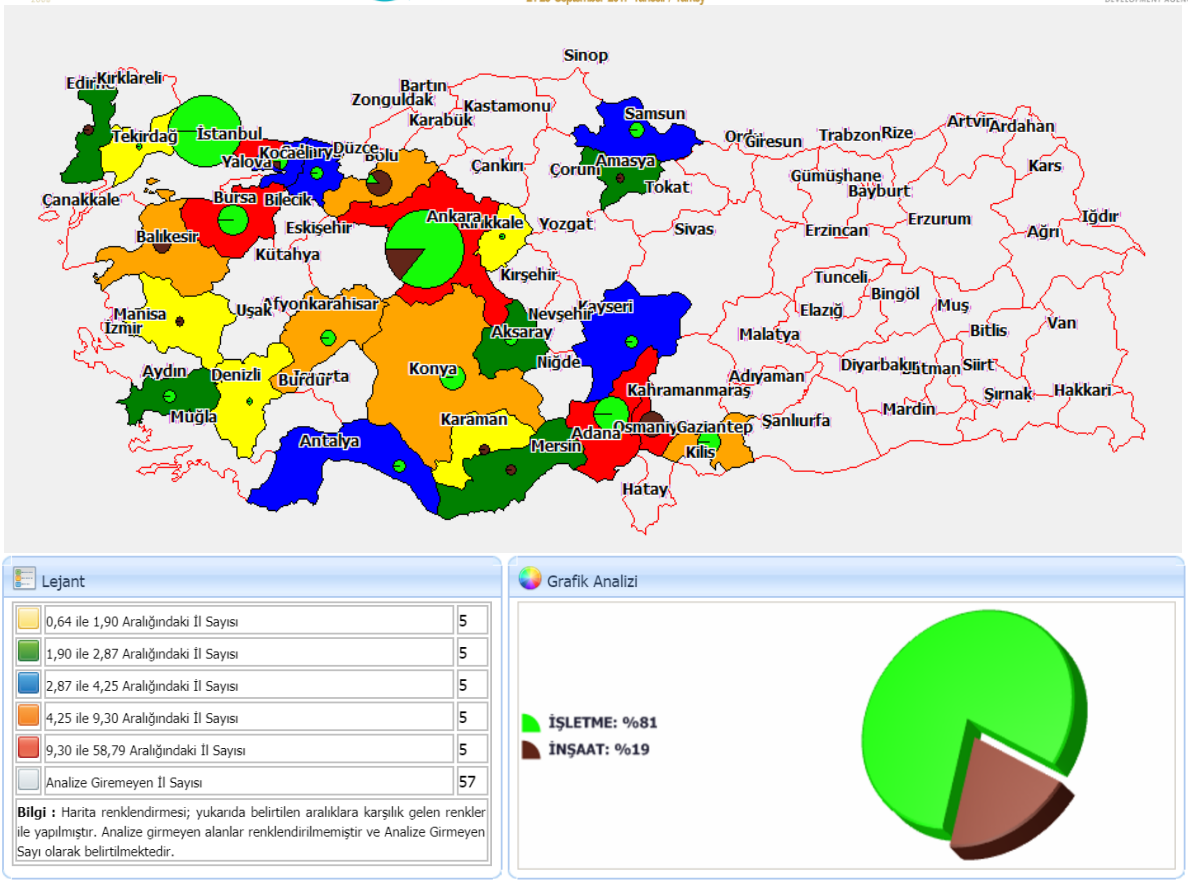
Bitlis İline kurulabilecek rüzgâr enerjisi santrali yaklaşık 5 kilometrelik bir alanda kurulmak üzere 22 MW toplam kurulu güç potansiyeli olabileceği göz önünde bulundurulduğunda Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Buna rağmen şehrin 2015 enerji tüketimi verilerine göre yaklaşık 530 MW saatlik ihtiyacının bir bölümünün temiz ve sürekli bir enerji kaynağı olan rüzgâr enerjisinden sağlanabilmesinin uygun yatırım ve teşviklerle mümkün hale getirilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Rüstemli ve diğerleri, 2016b).

Hidroelektrik Enerji Üretim Potansiyeli

Türkiye'de tahminî hidroelektrik enerji potansiyeli 433 milyar kWh olmak üzere pratikte bu potansiyel 216 milyar kWh ve yatırımsal anlamda hidroelektrik enerji potansiyeli 140 milyar kWh/yıl olarak değerlendirilebilir. Türkiye hidrolik enerji potansiyelinin yüzde 37'lik kısmı işletmede, yüzde 15'lik kısmı (özel teşebbüs tarafından yapımı sürdürülen projeler dâhil) ise inşa halindedir (2010 itibarıyla). Bu potansiyelin verimine etken en önemli unsurlardan biri akarsuyun geçtiği arazi yükseltisi diğeri ise eğimdir (Eniş, 2016). Ülkemizin ortalama yükseltisi 1.131 metre olup 1000 metreden yüksek alanlar toplam yüzeyin %55,5'ini kaplamaktadır. Ülkemiz arazisinin %64'ünün eğimi %12'nin üzerindedir. Ortalama yüksekliği bir kilometrenin üstünde olan ülkemizde akarsu eğimleri de fazladır. Bu topoğrafik yapı ve hidrolojik koşullar ülkemizi hidroelektrik enerji üretimi açısından avantajlı kılmaktadır. Bitlis İli'nin denizden yüksekliğine bakıldığında ise il genelinde 1545 metreden yüksek olup, arazisinin % 71'i dağlıktır. Gerek rakımı gerekse de eğimli arazı yapısı itibariyle özellikle dağlardan çıkarken Van Gölüne dökülen veya Murat Irmağına dökülen Bitlis Çayı, Botan Çayı, Karasu, Ağkiz, Oranz Dereleri, Garsay Suyu, Hizan Suyu, Güzel Dere ve Garzan Çay'ları önemli bir HES üretim potansiyelini de beraberinde getirmektedir.

Biyogaz Üretim Potansiyeli

Yenilebilen enerji kaynaklarından olan biokütleden biyogaz eldesi artan elektrik ihtiyacını karşılama, çevre sağlığını düzenleme ve nüfusun artışıyla beraber fazlalaşan organik atıklardan kurtulma amacıyla son yıllarda birçok ülke tarafında tercih edilen yöntemdir. Dünyada en iyi örneği İsveç'te bulunmaktadır. Türkiye Biokütle Enerjisi Potansiyeli Atlası (BEPA)'nın oluşturduğu Şekil 1.' de ki görüntüden de anlaşıldığı gibi ülkemizin özellikle nüfusu yüksek ve organik atıkların yılık toplanma oranı fazla olan şehirlerde Biokütle Kaynaklı Elektrik Üretim Santralleri kurulmuş ve kurulmaya devam etmektedir.

Şekil 7. Biokütle Kaynaklı Elektrik Üretim Santralleri(MWe)

Ülkemizde var olan tesislerinden %81'nin inşaatı tamamlanmış ve üretimi mevcutken %19'nun inşaatı devam etmektedir. Türkiye'de kurulan santrallere en iyi örneklerinden biri İstanbul'un dört farklı yerin de kurulmuş ve yıllık Kentsel Organik Atıklardan Enerji elde etme değeri yaklaşık 575.8931.770 kWh olan santrallerdir. En az üretime sahip ilimiz 1 adet tesisi olan Kırklareli'dir. İlde çöpteki organik atıklardan 105.844.630 kWh enerji üretilmektedir. Bitlisin ise yıllık organik katı atık üretme potansiyeli 44.315,04 ton/yıl dur elde edilebilecek enerji miktarı ise 72.152.520 kWh dir. Bu değer şuan tesisi kurmaya uygun olmadığını göstermektedir. Toplanan atık miktarlarının her yıl artığı düşünüldüğünde üretilen çöp gazının ilerleyen zamanlarda artacağına ve ortaya çıkan biyogazın Türkiye ekonomisine katkı sağlamak için elektrik üretiminde kullanılabileceğini göstermektedir.

BİTLİS İLİ ENERJİ SANTRALLERİ

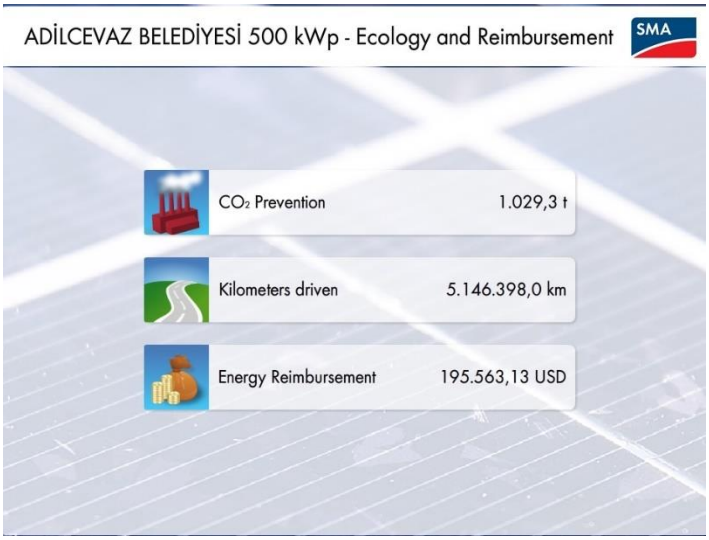
Bitlis İli Güneş Enerjisi Santralleri (GES)

Adilcevaz GES: Adilcevaz İlçesi yıllık ortalama radyasyon ışınımı yüksek olması bakımından güneş panelleri ile elektrik üretimi gerçekleştiren santrallerin kurulumu için büyük bir potansiyelli ilçe bünyesinde barındırmaktadır. Bu potansiyeli görerek bölgeye yatırım yapan Adilcevaz belediyesi tarafından 2014 yılında kurulum çalışmaları başlanarak 2015 Mart ayı itibariyle faaliyete geçen ve 2015 yılında 850.000 kWh üretimiyle Adilcevaz Güneş Enerji Santrali bölgenin en önemli santrallerinden biridir.

Şekil 8. Adilcevaz GES Genel Görünüm

Adilcevaz GES 22 si yedek 2050 tanesi faaliyette olmak üzere 2072 adet LDK marka panel ve 500 kWh Kurulu gücü ile aylık 250 ile 300 hanenin elektrik ihtiyacına karşılık verebilmektedir (Şekil 8). İthal ürün olan paneller ve inverterlerin alımı esnasında KDV ve gümrük vergilerinden muaf tutulması GES maliyetini büyük oranda azaltarak yaklaşık 1.400.000 TL bir bütçe ile kurulmasını sağlamıştır. Arazinin eğimsiz ve yolun güney cephesinde yer alması panellerin ideal eğim aralığında 28-31 derecede kurulabilmesine müsaade etmesi de tesisin üretim verimine büyük katkı sağlamıştır (Rüstemli ve diğerleri, 2016a).

Şekil 9. Adilcevaz GES Ekolojik Katkı ve Geri Ödeme

Yukarıda Şekil 9 'da Adilcevaz Belediyesi Santralinden alınan ve sadece bu tesisin o ana kadar doğaya olumlu katkısı, muhtemel fosil kaynaklı bir enerji çeşidi kullanılma durumunda salınması önlenen karbon miktarı ve üretilen bu enerji ile yapılabilecek olan kilometre yol cinsinden verilmiştir. Buna göre doğaya tam 1029,3 t kadar karbon salınımın önüne geçildiği açıkça görülmektedir. Tesisin 2016 yılı üretim değerleri ise Tablo 1'de verilmiştir.

© International Regional Development Conference

Table 1. Adilcevaz GES 2016 Enerji (kWh) üretimi

Ay	Enerji (kWh)
Oca	27.778,36
Şub	44.638,22
Mar	62.371,09
Nis	80.434,26
May	81.962,59
Haz	89.195,61
Tem	91.988,05
Ağu	87.568,93
Eyl	81.170,64
Eki	51.532,47
Kas	54.745,30
Ara	32.653,70

Mahmutoğulları GES: Mahmutoğulları güneş enerjisi santrali 2015 Ocak ayı itibariyle Güroymak'ta faaliyet göstermekte olup 1020 adet panel ve toplam 250 kWh kurulu gücü ile bölgede faaliyet gösteren elektrik firmasına direk satışta bulunan önemli bir santraldir. Bu santral'in eğimli bir arazide ve eğimi güney cepheye dönük olamamasına rağmen panellerin eğim açısı 45 dereceye kadar arttırılarak bu dezavantajın verimi etkilemesine kısmi olsa da çözüm getirilmiştir. Aşağıda tablo görüntüsü Tablo 2 'de verilen 2016 yılı verilerine göre santralin 2016 yılı üretimi yaklaşık 360 MWh ile bölge güneş enerji santralleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Table 2. Mahmutoğulları GES 2016 Enerji (kWh) üretimi

Ay	Enerji (kWh)
Oca	5.860,30
Şub	17.507,60
Mar	25.000,80
Nis	39.445,20
May	40.343,10
Haz	42.619,60
Tem	43.757,56
Ağu	41.579,42
Eyl	40.700,16
Eki	32.501,71
Kas	23.339,12
Ara	8.051,98

Yükseller GES: Yükseller Güneş enerji santrali Mahmutoğulları santrali ile aynı araziyi kullanmakta olup kurulu güç, panel sayısı, panel eğimi ve yıllık üretim potansiyeli bakımından birebir eşit güce sahip olduğundan burada verilecek detayları sınırlandırılmıştır(1020 adet panel ve toplam 250 kWh kurulu güç). Yıllık kWh üretimi de aynı şekilde Mahmutoğulları santrali ile aynı sistemi kullandığından yıllık üretim verileri de birbirine yakındır.

© International Regional Development Conference

Şekil 10. Güroymak Yükseller GES Panel Görünümü

Bitlis İli Hidroelektrik Enerji Santralleri (HES)

Adilcevaz HES: Bitlis İline bağlı Adilcevaz ilçesinde yer alan ve 1962 yılında kurulmuş olan Adilcevaz Hidroelektrik santrali 2013 yılında özelleştirmeyle Mostar Elektrik A.Ş. 'ye devredilerek faaliyetini sürdürmektedir. 488 kW' lik Kurulu güç kapasitesine sahip bu HES 32 metre düşlük Havuz üretim sahasına ve iki üretim tribününe sahiptir (Şekil 11).

Şekil 11. Adilcevaz HES Genel Tribün Bilgileri

Teknik ihtiyaçları karşılamak için ayrıca ısı sensörü ve alarm sistemleri eklenerek teknik arızalara çabuk müdahale gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. GPRS modemler eklenerek bu santraldeki üretim sayaç kontrolü uzaktan gerçekleştirilmektedir. Aşağıdaki Tablo 3 ve 4'de Adilcevaz HES Kurulu güç ve yıllık üretim bilgileri yer almaktadır.

Table 3. Adilcevaz HES Genel Verileri

Santral	Kurulu Gücü (kW)	Yıllık Üretim (MWh)	Verim (%)
Adilcevaz HES	244 + 244	427	10

Table 4. Adilcevaz HES Yıllık (kWh) Üretimi

Ay	Enerji (kWh)
Oca	29.110,00
Şub	26.420,00
Mar	34.040,00
Nis	85.330,00
May	51.810,00
Haz	36.760,00
Tem	33.000,00
Ağu	35.315,00
Eyl	30.234,00
Eki	38.705,00
Kas	35.018,00
Ara	31.089,00

Bu üretim santralinde özellikle mevsimsel su azalması ve şehirleşmeye bağlı su ihtiyacının artması sebebiyle su debisi düşmüş ve tam kapasite çalışmak yerine tek tribünle çalışır hale gelmiştir. Ayrıca makinelerin kurulduğu günden beri parça değişiminin bile gerçekleşmemiş olması verim kaybına yol açmaktadır.

Ahlat HES: Bitlis İline bağlı Ahlat ilçesinde yer alan Ahlat Hidroelektrik santrali1960'lı yıllarda kurularak 2013 yılında özelleştirilerek üretim faaliyetini sürdürmektedir. 230 kW'lık Kurulu güç kapasitesine sahip bu HES günlük 500-1000 kW' lik üretim gerçekleştirerek 80 ile 100 hanenin günlük enerji ihtiyacını karşılayabilmektedir. 1960'lı yıllarda alınan Rade Koncar marka Yugoslavya menşeli tribünleri ufak teknik problemlerine rağmen bugün de kullanılmaktadır (Şekil 12 ve Şekil 13).

Şekil 12. Ahlat HES Genel Tribün Bilgileri

© International Regional Development Conference

Şekil 13. Ahlat HES Genel Görünüm

Aşağıdaki tabloda Ahlat HES Kurulu güç ve yıllık üretim bilgileri yer almaktadır. Bu üretim santralinde de Adilcevaz HES' de olduğu gibi suyun azalmasına ve şehirleşmeye bağlı kapasite düşüşü gerçekleşmiştir. Aşağıda verilen Tablo 5'te santralin üretim kapasitesine yer verilmiştir.

Table 5. Ahlat HES Genel Verileri

Santral	Kurulu Gücü (kW)	Yıllık Üretim (MWh)	Verim (%)
Ahlat HES	110 + 120	455	22

BİTLİS İLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR ENERJİ STRATEJİ PLANI

Politikaları, Stratejileri ve Planları

Bugün yenilenebilir enerji üretimi ve kullanımının olması gerekenden çok daha geride olması bu alanda yenilenebilir enerji politikalarını içeren kapsamlı bir planın henüz oluşturulmamış olmasından kaynaklanmaktadır (Koua, Koffi, Gbaha ve Touré, 2015). Ülkemizde Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü (YEGM) adlı kuruluş 2011 yılında Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı çatısı altında faaliyet göstermeye başlamıştır. YEGM' nin kurulması ile yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği alanında çalışmalar, analizler, projeler hazırlanması ve yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılarak pilot sistemler geliştirmesi amaçlanmış buna rağmen 2014 yılına kadar GES ve RES' lerde üretim kapasitesinde ciddi artışlar meydana gelmemiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise gerek özel gerekse devlet teşvikleri ile yenilenebilir enerji kaynakları alanına yatırımlar arttırılmıştır. Ülke genelinde sunulan bu teşvik programları olumlu olmakla birlikte yasal düzenleme ve taslaklar yetersiz kalmaktadır. Örneğin YEGM çalışmalarına aktif ve verimli yerel yönetim katılımı sağlanamadığından Bitlis gibi güneş enerjisi potansiyeli ortalamanın üzerinde olan bir ilde bile güneş enerjisi yatırımları yetersiz kalmıştır. Özellikle Bitlis ili için hazırladığımız stratejik plan ile yenilenebilir enerji potansiyelinin etkin, verimli ve minimum maliyetli bir şekilde işlenmesi ve gerek şehrin gerekse bölgenin enerji anlamında kendi kendine yetecek hale gelebilmesi için öneriler yer almaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızın bu kısmında Bitlis ili için yenilenebilir enerji kalkınmasına yönelik öneri ve sonuçlar maddeler halinde verilmiştir:

- Veriler ışığında ortaya konan güneş enerjisinden ve biokütleden elektrik üretim potansiyeli yüksek olan Bitlis için daha fazla araştırma çalışmasının desteklenmesi ve yapılması gerekmektedir.
- Bu çalışmaların araştırılarak uygulanabilmesi için finansal destek şarttır. Bu anlamda bölge kalkınma ajansları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler ve endüstrinin işbirliği vazgeçilmezdir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmak isteyen kişi ve kurumları destekleyici

proje ve tasarım işlerini yerel kaynaklarla gerçekleştirebilecek devlet bünyesinde ve bölgesel faaliyet gösteren proje destek ünitelerinin açılması gerekmektedir.

- Ulusal ajansların haricinde uluslar arası ajansların desteği, bu alanda başarılı sonuçlar almış ülkelerin danışmanlıkları dâhilinde çok ortaklı projelerle verimli çalışmalar ortaya konmalıdır.
- Rüzgâr enerjisi potansiyeli güneş enerjisi potansiyeline oranla düşük olmakla birlikte belli bölgelerdeki yüksek potansiyel düşük maliyetli projelerde değerlendirilmeye değer bulunmuştur. Bu kapsamda özellikle yüksek rüzgâr hızına sahip üniversite yerleşke alanı değerlendirilerek bir ilk örnek proje yapılarak sonuçları detaylı bir şekilde incelenmelidir.
- HES üretim potansiyeli önemli ölçüde olmakla birlikte şehirleşmeye ve Sera Gazı etkisine bağlı sıcaklık değişimlerinden kaynaklı debi düşüşü ve su havzalarının seviyelerinin azalması sebebiyle HES'ler sürdürülebilir enerji kaynakları arasından çıkarılarak yeni HES projelere yönelmek yerine hâlihazırda hidroelektrik üretimi gerçekleştiren santrallerin verimlerinin arttırılmasına yönelik çaba ve çalışmalar içine girilmelidir.
- Üretim politikaları oluşturulurken enerji, ekonomi ve çevre unsurları arasındaki denge baz alınmalı ve çevre faktörü önemi bir unsur olarak bütün plan ve projelere iyi bir şekilde entegre edilmelidir. Enerji protokolleri ve politikaları hazırlanırken ülkenin iç koşullarına göre özgür bir şekilde şekillendirilmelidir.
- Türkiye genelindeki mevcut jeotermal enerji kaynaklarının sadece %2.97' lik kısmının değerlendirildiği göz önünde bulundurularak bölge ve il jeotermal atlasını oluşturmak için Ar-Ge çalışmaları başlatılmalıdır.
- Elektrik üretim sistemlerindeki en önemli faktörlerden olan verim, üretim kaybı, meydana gelebilecek arızaların seviyelerinin ildeki mevcut tüm santral sistemlerinde denetlenmesi, yetersiz, verimsiz yada atıl kapasitede çalışan santrallerin belirlenerek ilgili firma yada kuruluş vasıtasıyla çözüm üretilmelidir.
- Yenilenebilir enerji stratejilerini oluşturmak ve enerji üretimindeki verimliliği arttırmak üzere bölge kalkınma ajansları, üniversiteler, meslek odaları ve özel ya da tüzel kurum yada kişilerin destekleri alınarak konferans, seminer ve çalıştaylar yapılmalıdır. Yapılacak bu çalıştaylardan elde edilen sonuçların uygulamaya geçmesi için sanayi ile iş birliği içerisine girilmelidir.

KISALTMALAR

BEPA	Biokütle Enerji Potansiyeli Atlası
GEPA	Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası
GES	Güneş Enerji Santrali
GW	Gigawatt
GWh	Gigawatt saat
HES	Hidroelektrik Enerji Santrali
kW	Kilowatt
kWh	Kilowatt saat
MW	Megawatt
MWh	Megawatt saat
OECD	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
PV	Fotovoltaik
REPA	Rüzgar Enerjisi Potansiyeli Atlası
RES	Rüzgar Enerjisi Santrali
TEP	Ton Eşdeğer Petrol
TET	Ton Eşdeğer Taşkömürü
TW	Terawatt
TWh	Terawatt saat
UEA	Uluslararası Enerji Ajansı

© International Regional Development Conference

TEŞEKKÜR

Katkılarından dolayı Adilcevaz HES'te sorumlu mesul tablocu olarak görev yapan Nihat Güler'e (Mostar Elektrik), Ahlat HES'te sorumlu mesul tablocu olarak görev yapan Mürsel Savaş Yıldız'a (Mostar Elektrik) Adilcevaz Belediyesi GES'te Suat Göksoy'a, Mahmutoğulları ve Yükseller Pazarlama GES adına Mesut Turan'a, İşsan Elektrik A.Ş.'de koordinatör olarak görev yapan Hadi Kandemir'e teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

Yarını Past , Present and Future of Electrical Energy in Bitlis (Turkey), 5 Chu, S., Cui, Y. ve Liu, N. (2017). The path towards sustainable energy. Nature Materials, 16(1), 16–22. doi:10.1038/nmat4834

Çalışkan, M. Y. E. K. Ş. (2016). Türkiye rüzgar enerjisi potansiyeli. https://www.mgm.gov.tr/FILES/haberler/2010/rets-seminer/2_Mustafa_CALISKAN_RITM.pdf adresinden erişildi.

Eniş, A. (2016). Enerji politikalari; yerli, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklari. http://www.emo.org.tr/ekler/c5689792e08eb2e_ek.pdf adresinden erişildi.

IEA. (2016a). Key World Energy Statistics 2016. Statistics, 80. doi:10.1787/9789264039537-en

IEA. (2016b). Energy, Climate Change, and Environment, 133. doi:10.1787/9789264266834-en

International Energy Agency. (2012). Tracking Clean Energy Progress 2013. Technology, 1–82. doi:10.1787/energy_tech-2014-en

International Energy Agency. (2016). World Energy Outlook 2016. International Energy Agency, 1–8. doi:http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEB_WorldEnergyOutlook2015ExecutiveSummaryEnglishFinal.pdf

Koua, B. K., Koffi, P. M. E., Gbaha, P. ve Touré, S. (2015). Present status and overview of potential of renewable energy in Cote d'Ivoire. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 41, 907–914. doi:10.1016/j.rser.2014.09.010

Rüstemli, S., Dautov, Ç. P. ve Akdağ, M. (2016a). Bitlis İli Elektrik Enerjisi Üretiminde Güneş Enerjisinin Mevcut Durumu ve Geleceği. ÜNİDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı (Muş-2016) içinde (ss. 252–264).

Rüstemli, S., Dautov, Ç. P. ve Akdağ, M. (2016b). Bitlis İli Elektrik Enerjisinin Dünü , Bugünü ve (2), 172–182.

YEGM. (2012). Bitlis İli Rüzgar Kaynak Bilgileri. 6 Temmuz 2017 tarihinde http://www.eie.gov.tr/YEKrepa/BITLIS-REPA.pdf adresinden erişildi.

© International Regional Development Conference

Management and Organization Problems and Solution Proposals for Textile Firms in Bitlis

Bitlis İlindeki Tekstil İşletmelerinin Yönetim ve Organizasyon Sorunları ve Çözüm Önerileri

Gül GÜN[1]

Abstract-The textile sector has been the first sector to focus on investment in the development and recovery of the industrialization of our country with the export figure, employment capacity and national share of the Turkish economy, especially in the manufacturing industry. In this regard, a research on the textile firms operating in Bitlis has been carried out. The purpose of the research is to determine the management and organization problems of these firms and to develop solution proposals regarding this. In this research, utilizing the data collection technique, the semi-structured interview technique has been used. A semi-structured interview form developed by the researcher has been used as a data collection tool in the research. According to the research results, it has been focused on some proposals obtained through the findings regarding planning, coordination, audit, decision making and organizational problems within the management and organizational problems of firms and problems regarding human resources, marketing, production and finance.

Keywords: Management and Organizational Problems, Bitlis, Textile Firms.

Özet-Tekstil sektörü, Türkiye ekonomisi, özellikle de imalat sanayi içinde ulaştığı ihracat rakamı, istihdam kapasitesi ve milli gelirden aldığı pay ile ülkemizin sanayileşmesinin gelişmesinde ve kalkınmasında ilk ele alınan ve yatırımların yoğunlaştığı sektör olmuştur. Bu bağlamda; Bitlis ilinde faaliyetlerini sürdüren tekstil işletmeleri üzerine bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın amacı, Bitlis ilindeki tekstil işletmelerinin yönetim ve organizasyon sorunlarını tespit etmek ve buna ilişkin çözüm önerileri geliştirmektir. Nitel veri toplama tekniği ele alınan bu araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; işletmelerin yönetim ve organizasyon sorunları içinde yer alan, planlama, koordinasyon, denetim, karar alma, örgütlemeye ilişkin sorunlar ve insan kaynakları, pazarlama, üretim, finansmana ilişkin sorunlara yönelik bulgular elde edilerek bazı öneriler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yönetim ve Organizasyon Sorunları, Bitlis, Tekstil İşletmeleri.

GİRİŞ

Tekstil ve konfeksiyon sanayi her zaman Türkiye'nin sanayileşme ve kalkınmasında, tüm sanayiler içinde lokomotif sektör olmuştur. Üstelik tekstil sektörü pek çok kişi tarafından "Türkiye'nin petrolü" olarak da tanımlanmaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörü birlikte değerlendirildiğinde, gayri safi yurt içi hasıla, imalat sanayi ve toplam sanayi üretimindeki payı, ihracat, ekonomiye sağladığı net döviz girdisi, istihdam, yatırımlar, dışa açıklık ve makro-ekonomik büyüklükler açısından Türkiye'nin birinci sektörü konumundadır. Tekstil ve hazır giyim sanayi ülkemiz GSYH'nin yaklaşık %10'unu sağlamaktadır. Türk ekonomisine kattığı değer göz önüne alındığında sektörün Türk ekonomisinde ne derece önemli bir yere sahip olduğu daha rahat anlaşılabilir. Rekabetin yoğun bir şekilde hissedildiği tekstil sektörü önceleri hammadde ve emeğe dayalı temeller üzerine oturmuşken; teknolojideki hızlı gelişme, küreselleşme ve artan rekabet ortamıyla gelen dönüşüm süreci ile beraber yeni temellerini tasarım, marka, teknoloji üzerine oturtmaya çalışmaktadır. Yaşanan rekabet ortamında Türk Tekstil Sektörü'nün rekabetçi olması, ancak sektörün teknolojik düzeyinin ve ilgili alanlardaki eğitimin arttırılması, güçlendirilmesi ve moda-marka oluşumuna hız verilmesiyle gerçekleşecektir. İşletmelerin hayatlarını devam ettirebilmesi, rekabet gücünü artırabilmesi, profesyonel, yetişmiş yönetici ve

[1]Yrd.Doç.Dr. Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, gulgun@munzur.edu.tr

© International Regional Development Conference

çalışanlara önem vermesi, yönetim ve organizasyon sorunlarını bir anlamda azaltma adına önemli bir etkendir. Bu çalışmanın amacı Bitlis ilindeki tekstil işletmelerinin yönetim ve organizasyon sorunlarını belirlemek ve bunların çözümü konusunda yeni çalışmalar yapılmasına katkıda bulunmaktır. Çalışmada işletmelerin yönetim ve organizasyon sorunlarıyla ilgili; yönetim, organizasyon, planlama, karar alma, insan kaynakları, finansman, pazarlama ve üretim fonksiyonları gibi ana temel sorunlar ele alınmıştır. Ayrıca sorunlara yönelik bulgular elde edilerek bazı öneriler üzerinde durulmuştur.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Mevcut Durumu ve Rekabet Gücü

Tekstil ve hazır giyim sektörü, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki payı, sağladığı istihdam ve yüksek ihracat potansiyeli ile ülke ekonomisinin lokomotif sektörlerinden birisidir. Sektörler birlikte değerlendirildiğinde imalat sanayinde yaratılan katma değerin yaklaşık %18'ini ve etkileşim halinde olduğu diğer sektörler de dikkate alındığında ülkenin GSYH'sinin yaklaşık %10'unu sağlamaktadır (Bilim ve Sanayi Bakanlığı, 2017). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri incelendiğinde Türkiye'nin 2010-2015 yılları arasındaki toplam tekstil sektörü ihracatının 80 milyar 858 milyon dolar ve hazır giyim sektöründeki toplam ihracatının 73 milyar 210 milyon dolar olduğu anlaşılmaktadır. 2010-2015 yılları arasında en fazla ihracatın 2014 yılında olduğu ve tekstil sektöründe 15 milyar 413 milyon dolar, hazır giyim sektöründe ise 12 milyar 703 milyon dolar düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'nin 2010-2015 yılları arasındaki toplam ihracatı 854 milyar 508 milyon dolar, 2010-2015 yılları arasındaki tekstil ve hazır giyim sektörü toplam ihracatı ise 154 milyar 69 milyon dolar düzeyindedir (Doğan ve Ersoy, 2017:36).

Genel İhracat Performansı İçinde
Toplam Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü İhracatının Payı

Birim: 1000 $	2015 Eylül	2016 Eylül	*Değişim*	2015 Ocak-Eylül	2016 Ocak-Eylül	*Değişim*
Türkiye Genel İhracatı	**10.534.697**	**10.451.720**	***-0,8%***	**98.367.254**	**95.746.224**	***-2,7%***
Toplam Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü İhracatı	**806.008**	**831.269**	***3,1%***	**7.396.473**	**7.386.264**	***-0,1%***
Toplam Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü İhracatının Payı %	*7,7%*	*8,0%*		*7,5%*	*7,7%*	
Sanayi İhracatı	**8.694.328**	**8.575.552**	***-1,4%***	**80.699.947**	**78.792.758**	***-2,4%***
Toplam Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü İhracatının Sanayi İhracatındaki Payı %	*9,3%*	*9,7%*		*9,2%*	*9,4%*	

Kaynak: İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamları / Ekim 2016

Grafik 1:Genel İhracat Performansı İçinde Toplam Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü İhracatının Payı

Türkiye'nin 2016 yılının Ocak-Eylül dönemi toplam tekstil ve hammaddeleri sektörü ihracatı, %0,1 oranında gerileme ile yaklaşık 7,4 milyar dolar değerinde kaydedilmiştir (Bilim ve Sanayi Bakanlığı, 2017).

© International Regional Development Conference

Ülke Grupları İtibariyle Türkiye Tekstil Sektörü İhracatı

Birim: 1.000 ABD $	2015 Eylül	2016 Eylül	Değişim %	2015 Ocak-Eylül	2016 Ocak-Eylül	Değişim %	Pay %
AB Ülkeleri (28) Toplamı	391.426	438.157	11,9%	3.635.541	3.981.387	9,5%	53,9%
Ortadoğu Ülkeleri Toplamı (Irak, S. Arabistan, İsrail, BAE vb)	90.658	95.176	5,0%	876.717	886.661	1,1%	12,0%
Afrika Ülkeleri Toplamı (Fas, Mısır, Libya, Tunus vb)	70.680	70.749	0,1%	704.201	668.037	-5,1%	9,0%
Amerika Ülkeleri Toplamı (ABD, Kanada, Brezilya, Meksika vb)	62.635	75.564	20,6%	556.263	550.920	-1,0%	7,5%
Eski Doğu Bloku Ülkeleri Toplamı (Rusya Fed.,Ukrayna, Sırbistan, Belarus vb)	103.097	66.751	-35,3%	865.726	542.894	-37,3%	7,4%
Asya ve Okyanusya Ülkeleri Toplamı (Çin, Hong Kong, Japonya, G. Kore vb.)	51.901	45.367	-12,6%	414.561	378.596	-8,7%	5,1%
Türk Cumhuriyetleri Toplamı (Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan, vb)	15.710	22.751	44,8%	148.584	185.416	24,8%	2,5%
Serbest Bölgeler Toplamı	15.581	11.661	-25,2%	148.477	140.484	-5,4%	1,9%
Diğer Avrupa Ülkeleri Toplamı (Norveç, İsviçre, KKTC, İzlanda)	4.320	5.092	17,9%	46.214	51.822	12,1%	0,7%
TEKSTİL SEKTÖRÜ İHRACATI	**806.008**	**831.269**	**3,1%**	**7.396.473**	**7.386.264**	**-0,1%**	**100%**

Kaynak: İhracatçı Birlikleri Kayıt Rakamları / Ekim 2016

Grafik 2: Ülke Grupları İtibariyle Türkiye Tekstil Sektörü İhracatı

2016 yılı Ocak-Eylül döneminde en fazla tekstil ve hammaddeleri ihracatı AB ülkelerine yapılmış ve AB ülkelerine yapılan Ocak-Eylül dönemi ihracatı ise %9,5 artışla yaklaşık 4 milyar dolar değerinde kaydedilmiştir (Bilim ve Sanayi Bakanlığı, 2017).

Ülkemizden en fazla toplam tekstil ve hammaddeleri ihracatı yapılan ikinci ülke grubu, Ortadoğu ülkeleri olmuştur. Tekstil ve hammaddeleri ihracatımızda en fazla artış kaydedilen ülke grubu, %24,8 oranında artış ile Türk Cumhuriyetleri iken ihracatımızın bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla en fazla gerilediği ülke grubu ise, %37,3 oranında gerileme ile Eski Doğu Bloku Ülkeleri olmuştur (Bilim ve Sanayi Bakanlığı, 2017).

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

İşletmelerin Karşılaştıkları Yönetim ve Organizasyon Sorunları

Yönetim, belli birtakım amaçlara ulaşmak için başta insanlar olmak üzere parasal kaynakları, donanımı, demirbaşları, hammaddeleri, yardımcı malzemeleri ve zamanı uyumlu, verimli ve etkin kullanabilecek kararlar alma ve uygulatma süreçlerinin bütünüdür (Eren, 1993:3). Yönetim sürecinin çok çeşitli yönleri bulunmakla beraber özellikle üretici işletmeler açısından yönetim tarzı, eğitim, personel yönetimi ve tedariki, organizasyon, planlama, kurumsallaşma, yetki devri, karar verme, yasal mevzuatın takibi ve bürokratik engeller, bilgi eksikliği, koordinasyon eksikliği gibi alanlarda oldukça önemli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bu çalışmada üzerinde durulan yönetim ve organizasyon ile ilgili sorunlar aşağıda ayrıntılı olarak analiz edilmektedir

Araştırma Bulguları

İşletme Profiline İlişkin Temel Bilgiler

Araştırmaya katılan 11 işletmenin Bitlis ilindeki yerleşim birimlerine göre dağılımları Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı

Yerleşim Birimi	f	Yüzde(%)
Bitlis	5	%45,4
Tatvan	2	%18,1
Güroymak	1	%9,0
Adilcevaz	1	%9,0
Hizan	2	%18,1
TOPLAM	11	100

İşletmelerin Bitlis ili ve Tatvan ilçesinde(%63,5) yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu işletmelerin hukuki yapısının tamamının Limited şirket (%100) olduğu görülmektedir.İşletmelerin istihdam yapısı ile ilgili bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.İşletmelerin İstihdam Yapısı

Çalışan Sayısı	f	Yüzde(%)
0-9	-	-
10-49	-	-
50-249	9	%81,8
250 ve üzeri	2	%18,1
Toplam	11	100

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan işletmelerin %81,8'si 50-249 arası daha fazla personel istihdam ettikleri anlaşılmaktadır.

İşletme Yöneticilerinin Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Ankete cevap veren yöneticilerin cinsiyetlerine göre dağılımı dikkate alındığında, tamamının erkek olduğu (%100'ü) tespit edilmiştir. Bu yöneticilerin çoğu %63,6'sı 21-40 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Yöneticilerin eğitim düzeyleri dikkate alındığında, %54'ünün ilköğretim, %27,2'sinin lise, %18'sinin lisans eğitimi almış oldukları gözlenmektedir. Yöneticilerin genelde ilköğretim düzeyinde eğitim almış oldukları (%54,5) anlaşılmaktadır. Anketi cevaplayanların işletmedeki pozisyonu dikkate alındığında, cevaplayanların %81,8'i işletmenin sahibi, %18'iyönetici personelinden oluşmaktadır. Anketi cevaplayanların büyük çoğunluğunun sahip yönetici konumunda oldukları sahip ve yönetici ayrımının olmadığı anlaşılmaktadır.

İşletmelerin Karşılaştıkları Yönetim ve Organizasyon Sorunları

Yönetim, belli bir takım amaçlara ulaşmak için başta insanlar olmak üzere parasal kaynakları, donanımı, demirbaşları, hammaddeleri, yardımcı malzemeleri ve zamanı uyumlu, verimli ve etkin kullanabilecek kararlar alma ve uygulatma süreçlerinin bütünüdür (Eren, 2011). Yönetim sürecinin çok çeşitli yönleri bulunmakla beraber özellikle üretici işletmeler açısından yönetim tarzı, insan kaynakları, pazarlama, finansman yönetimi,organizasyon, planlama, kurumsallaşma, yetki devri, karar verme,koordinasyon ve denetim eksikliği gibi alanlarda önemli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bu çalışmada üzerinde durulan yönetim ve organizasyon ile ilgili sorunlar aşağıda ayrıntılı olarak analiz edilmektedir.

Yönetim Tarzı: İşletmelerde yönetim tarzı, amaçlar, varsayımlar ve değerler sahip yönetici tarafından ortaya konmakta ve şekillenmektedir. Dolayısıyla işletme içerisinde yöneticinin kararlılığı ve hırsı, niyet ve amaçları, varsayımları, ahlaki değerleri ve kişilik yapısı işletmenin büyümesinde önemli rol oynamaktadır.

Çalışmamızda Tekstil sanayiinde faaliyet gösteren işletmelerde adem-i merkezi (merkezkaç) yapı hakimdir (%72,71).%27,3'ünde ise merkezcil (otoriter) yönetim anlayışı hakimdir. Genel olarak Bitlis ili tekstil işletmeleri çalışanlarını karar alma mekanizmalarına kattığı ve yetki devri anlayışını benimsedikleri söylenebilir.

Yetki Devri İle İlgili Sorunlar: İşletmenin iş hacmi küçük ve çalışan sayısı da birkaç kişiyle sınırlı ise yetki devri önemli bir sorun oluşturmayabilir. Ancak belirli bir büyüklüğü aştıktan sonra çalışmaların aksatılmadan sürdürülebilmesi ve işletmenin büyümesi büyük ölçüde belli yetkilerin astlara devredilmesini gerektirir. Bu nedenle bir işletmede çalışmaların aksatılmadan yürütülmesi arzulanıyorsa, özelliklede işletmenin büyümesi amaç edinilmişse, yetki devri bir zorunluluktur, denebilir. Yetkinin devredilmesi; işletme sahibinin yapılacak işleri bölümlere ayırması etkili olarak yapabileceği işleri yüklenmesi ve geri kalanlarını yanında çalışanlara bırakarak, onların kendisine yardımcı olmalarını sağlamaktır. Yetki devri ile işletmede çalışanlar belli fonksiyonların yerine getirilmesi sorumluluğunu üstleneceklerdir. Bunun sonucu olarak, birçok işi tek başına yapma zorunluluğundan kurtulacak olan girişimci, asıl görevi olan planlama ve kontrol işlerinin yerine

getirilmesine daha çok zaman ayırabilecektir. Böylece, her şeyden önce yetki devri, zamandan tasarruf ve daha az iş yapmak anlamına gelmektedir (Alpugan, 1998:261) Zamanımızda modern haberleşme araçlarının gelişmesi, bölgesel işletme tipine sahip işletmelerde merkezkaç idare tipini yani yetki devrini artırmaktadır. Çünkü bölgesel politika ve kararların anında merkezi politikalarda kontrolü veya mukayesesi imkan dahiline girmektedir (Eren, 2011:279) Merkezîleşmenin aksine olarak merkezîleşmeme yani merkezkaç tipi organizasyonlarda sinerjinin artacağını ve bununda işletmelerin sermayesi, satış miktarı, karı, pazar payı vs. üzerinde önemli bir etkisinin olacağı açıktır. Bitlis ili tekstil işletmelerindeki yöneticilerden 4 kişi yetki devri yapmadıklarını belirtmişlerdir. Tekstil sanayiindeki işletmelerde yetki devrini engelleyen faktörlere ilişkin araştırma sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. İşletmelerde Yetki Devrini Engelleyen Faktörler

Faktör	f	Yüzde (%)
Astların yetersiz mesleki bilgiye sahip olması ve deneyimsiz olması	3	%27,7
İşletmede hızlı büyüme ve karar vermede zaman baskısı	-	-
İşletmede profesyonel yöneticilik anlayışının olmaması	-	-
Görev tanımlarının belirsizliği	-	-
Astlara olan güvensizlik duygusu	1	%9,09
Astların sayısının az olması	-	-
Müşterilerin bizzat sahip yönetici ile iş yapmak istemesi	-	-
Denetim ve hesap verme sisteminin yetersizliği nedeniyle denetimi yitirme endişesi	-	-
Yöneticinin her işi doğru olarak sadece kendisinin yapabileceğini düşünmesi	-	-
Sahip yöneticinin/girişimcinin egoist davranışları	-	-

Tekstil sanayiindeki işletmelerde yetki devrini engelleyici en önemli faktörler olarak astların yetersiz mesleki bilgiye sahip olması ve deneyimsiz olması (%27,7) ve Astlara olan güvensizlik (%9,09) olarak sayılabilir. Yetki devrinde, işletmenin esnekliğini kaybetmeksizin büyürken dengeli olarak yetki ve sorumlulukların ayarlanması ve çalışanların eğitilmesi son derece önemlidir. Bu yapı içerisinde çalışanlar da kendilerini geliştirebileceklerdir. Yetki devri ile sorunlara daha yakın konumda olan kişilerin daha isabetli ve zaman yitirmeden karar vermeleri sağlanacaktır. Yetki devrinin bir eğitim aracı olarak kullanılması çalışanlara özgüven kazandıracaktır. Bu bağlamda, yetki devri hem çalışanlar hem de yöneticiler açısından güven ve dürüstlüğün bir ifadesi olarak görülebilir (Özgener, 2003:137) Aşağıdan yukarıya yönetim dediğimiz, haddinden fazla yetki devri, organizasyonlarda kumanda birliğini ortadan kaldırıp koordinasyonsuzlukların sebebi olacaktır. Herkesin kendi başına buyruk olduğu organizasyonlar, işletmenin yaşama ve gelişme gücünü ve bu güçlerin bağlı olduğu amaçların elde edilmesini ortadan kaldırabilir. Fakat hiç olmazsa kontrollü bir yetki devri, işletmelerin mutlaka sahip olmaları gereken bir özelliktir (Eren, 2011:279).

Organizasyon Sorunları

Örgütü belli amaçları gerçekleştirmek için birden çok kişinin koordineli biçimde çalıştıkları bir yapı (Efil, 2013:152). Örgütleme veya organize etmede, örgüt yapısının oluşturulması ile ilgili eylemler dizisini veya bir süreci ifade eder. Söz konusu süreç; örgütün kuruluşunu gerektiren amaçların gerçekleştirilmesi için yapılması zorunlu faaliyetleri anlamlı ve etkin şekilde gruplandırmak, bu grupları belirli örgüt düzeyleri ve konumları haline getirmek ve bu konumlara gerekli nitelikte ve sayıda personeli atamak evrelerini kapsar. Bu anlamda örgütleme süreci planlı ve bilinçli bir çaba şeklinde ortaya çıkar(Şimşek ve Çelik, 2011:51).Araştırma sonuçları dikkate alındığında, tekstil sanayiindeki işletmelerin büyük bir kısmı (%98'i) işlevsel organizasyon yapısını benimsemiştir. Bu türün esası uzmanlaşmaya dayanır. Herkes uzman olduğu konuda sorumluluk alır ve bu konuda uzman diğer üstlerden emir alır. Uzmanlaşma denetimde kolaylığı getirir. İşlevsel organizasyonda görevler göz önünde tutularak, emirlerin hiyerarşik bir sıra izlemesi zorunluluğu yoktur. Görevler dikkate alınarak birbirleri ile ilgili birimler birbirlerine emir verebilirler. Böyle bir organizasyonda işler çabuk ve yalın

bir biçimde çözülebilmektedir. Bu örgüt yapısında astın birden fazla üstten emir alması disiplin, kontrol ve koordinasyonu zorlaştırmaktadır. Yetki alanları birbiri içine girdiği için çatışma olasılığı ve potansiyeli yüksektir (Coşkun, 2010: 96).

Bu işletmelerin sadece %2'si kumanda tipi organizasyon yapısını benimsediklerini ifade etmişlerdir. Örgütteki yetki ve sorumluluk dağılımına göre oluşan, örgüt hiyerarşisinde yukarıdan aşağıya doğru yayılan bir boyuttur. Bu boyut üzerinde en fazla yetki, örgüt hiyerarşisinin tepe noktasında toplanmıştır. (Akat vd., 2002:230). Emir- komuta ilişkisinde, her ast bir üste bağlıdır ve yalnız ondan emir alır. Bu ilişki hiyerarşik bir yapı içinde olur. Başkalarının davranışlarını belirleme ve yapacakları işleri belirleyerek, onlara emir verme hakkı olarak adlandırdığımız emir-komuta yetkisinde bu hak formel organizasyonda belirli sınırlara bağlanmıştır. Bu nedenle yürütme yetkisi örgüt kademelerinde yukarıdan aşağıya doğru işler. Bu yetki karar verme hakkına sahip olmayı gerektirir. Ancak bu hakkın kullanılmasına sahip olmak aynı zamanda sorumluluğu da beraberinde getirir (Efil, 2013:322)

Tablo 4. İşletmelerin Organizasyon Yapısı ile İlgili Araştırma Sonuçları

Sonuçlar	f	Yüzde (%)
İşletmedeki yetki ve sorumluluk dağılımı dengeli ve açık bir şekilde belirlenmiştir (a)	6	%54,5
İşletmede işbölümü ve uzmanlaşma yetersizdir (b)	-	-
İşletmenin temel politikaları belirlenmiştir (c)	2	%18,1
İşletmede organizasyon şeması çizilmiştir (d)	2	%18,1
a+c	1	%9,09
Toplam	11	100,0

Tablo 4'te görüldüğü gibi anketi cevaplayan işletmelerin sadece %18,1'i bir organizasyon şemasına sahip olduğunu belirtmiştir. Bir organizasyon şemasının yazılı biçimde olmadığı fakat yetki ve sorumluluk dağılımının dengeli ve açık olduğunu belirten işletmelerin olduğunu görüyoruz. Bunda da işletmelerin kurumsallaşmamalarından kaynaklı yazılı formlardan ziyade sözlü bir biçimde hareket ettikleri görülmektedir. Organizasyon şemasının olduğunu söyleyen iki işletmenin de büyük işletme konumunda oldukları ve İstanbul bağlantılı işletmelerin şubesi konumundadırlar.

Planlama Sorunları: Planlama, işletmenin gerçekçi olan bir görüşle sonuçları seçmesinde, hedeflere ulaşabilmek için izlenmesi gereken yöntemlerin belirlenmesinde yöneticilere yardımcı olur. Yapacağı işi önceden saptamayan, saptanan işin nasıl yapılacağını planlamayan yöneticilerle işletmenin varlığını sürdürebilmesi oldukça güçtür. Yapılan planlama işlemleri her tür işletme için aynı olmaz. Kimi işletmeler planlamayı resmi olmayan biçimde yaparlar. Örneğin girişimci belirlediği hedefleri ve bu hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığını kontrol etmek yönünden elindeki muhasebe kayıtlarını yeterli görebilir. Buna karşılık, büyüklüğü ve kapasitesi nedeniyle işletmenin tüm fonksiyonlarının üst yönetim tarafından kontrol edilmesi olanağının bulunmadığı işletmelerde, yöneticiler işletmenin her ünitesi için bu işi planlı ve yazılı olarak formel(resmi) biçimde yapmayı tercih ederler (Alpugan, 1998:254).

Aşağıda Tablo 5'te görüldüğü gibi 11 işletmenin 10'u bütün işletme fonksiyonlarını kapsayacak bir genel planlama yapmaktadır. Planlama konusunda yorum yapmayan günü kurtarma adına hareket eden sadece 1 işletme bulunmaktadır. Bu işletmenin de planlama yapamama nedenini ise içinde bulunulan koşulların planlama yapmayı imkansız kıldığını belirtmektedir (ekonomik kriz, siyasal istikrarsızlık, mevsimlik koşullar vs.). Bitlis ilindeki tekstil işletmelerinin planlamaya gereken önemi genelde verdiği görülmektedir. Genel olarak işletmelerin yaptıkları planlama türlerinden Bütçe konusuna önem verdikleri görülmektedir. Tekstil işletmelerinin kısa süreli planlama (temelde, talep tahmini, satış ve üretim hedeflerinin belirlenmesi, işletme bütçesinin hazırlanması işlemeleri) yaptıkları görülmektedir. İşletmelerin uzun süreli planlamaya (sürekli ve güvenilir ikmal kaynaklarının(satıcıların) belirlenmemesi, hizmet sunulan pazarın yapısında ve müşterilerin karakteristiklerinde meydana gelecek değişikliklere karşı ne gibi önlemlerin alınabileceğinin saptanmaması, dış çevre koşullarında, özelliklede teknolojideki değişikliklerin izlenmemesi ve pazar payının uzun dönemde korunmasına ilişkin planlama çalışmaların yapılmaması başlangıçta başarılı görülen birçok işletmenin sonu olabilir.

Uzun süreli planlama, özellikle de işletmenin uzun süreli hedeflerinin, mamül/pazar ve işletme kaynakları arasındaki ilişki açısından planlanması, günümüzde daha çok stratejik planlama adı altında ele alınıp incelenmektedir (Alpugan, 1998:255). Genel olarak Bitlis ilindeki tekstil işletmelerinin dış çevre koşullarındaki öngörülemez değişimi öne sürüp uzun süreli planlamaya yani stratejik planlama konusuna önem vermedikleri görülmektedir.

Tablo-5: İşletmelerin Planlama Yapma Durumu

	f	Yüzde (%)
Tüm işletme fonksiyonları ile ilgili planlama yapıyorum (İnsan Kaynakları, Pazarlama, Üretim ve Finansal Planlar vs)	10	%90,9
Planlama yapmıyorum.	1	%9.1
Toplam	11	%100,0

Karar Verme İle İlgili Sorunlar: Karar verme, çeşitli amaçlar, bunlara ulaştıracak yollar, araçlar ve imkanlar arasından seçim ve tercih yapmakla ilgili zihinsel, bedensel ve duygusal süreçlerin toplamdır (Eren, 2011:197).

Günümüzde küresel rekabet, değişen ekonomik koşullar, yeni teknolojiler ve üretim sistemlerinin uygulamaya geçirilmesi, karar alma sürecini yöneticilik kavramı ile eş değer bir anlama ulaştırmıştır. Genel anlamda kararlar personel, finansman, üretim, pazarlama gibi işletme fonksiyonları ile ilgili olabilmektedir. İşletmelerde kaynakların etkin kullanımı, denetim için standartların oluşturulması, konjonktürel değişimlere karşı hazırlıklı olunması ve çalışanların motive edilmesi için katılım çok önemlidir (Özgener, 2003:149) Genel olarak Bitlis ili tekstil işletmeleri yöneticileri karar verme sürecinde %63,6 ile iş görenlerinin görüşlerine başvurdukları belirtmişlerdir. Tekstil işletmelerde karar verme sürecinin temel karakteristikleri ile ilgili araştırma sonuçları Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo-6: İşletmelerin Karar Verme Süreci İle İlgili Eğilimleri

İşletmelerin Karar Verme Süreci ile İlgili Eğilimleri	f	Yüzde (%)
İşletmede kararlar sadece sahip yönetici tarafından verilir (a)	-	-
Yönetici olarak karar verirken analiz ve sentezden ziyade deneyimlerime güvenirim (b)	2	%18,1
Karar vermenin önündeki en önemli engel bilgi eksikliği ve zaman baskısıdır (c)	1	%9,09
Karar vermede zaman baskısı birçok fırsatın kaçırılmasına sebep olur (d)	-	-
Karar verirken aile bireylerinin fikrini alırım (e)		-
Karar verme esnasında diğer rakiplerimin davranışlarını gözlemlerim(f)	-	-
İşletmede kararları verirken, işgörenlerin görüşlerine başvururum (g)	7	%63,6
Karar verme esnasında dost ve akrabalarıma danışırım(h)	-	-
b+g	1	%9,09
Toplam	11	100

Tablo 6'da görüldüğü gibi kararlarda daha çok iş görenlere inisiyatif verildiği (%63,6) görülmektedir. Otokratik anlayışa sahip bir yönetici karar vermeyi kendi kişisel hakkı sayacak, demokratik-katılımcı tarza sahip bir yönetici personelini değişik derecelerde karar sürecine katacaktır (Koçel,2010:138). Genel olarak Bitlis ili tekstil işletmeleri yöneticilerinin demokratik tarza sahip oldukları görülmektedir. Karar verme sürecinde iyi bir analizden ziyade deneyimlerin (%18,1) daha baskın olduğu gözlenmektedir. Diğer yandan, yöneticiler açısından sağlıklı karar vermenin önündeki önemli engeller arasında bilgi eksikliği (%9,09) olduğu anlaşılmaktadır.

Koordinasyon Eksikliği ve Denetim Yetersizliği: İşletmelerde bireylerin ortaya koydukları çabaları grup ya da örgüt başarısı için ahenkli bir biçimde kanalize etmek, yönetimin temel amacıdır. Buradaki

ahenk ya da uyum sağlama işi ise, yönetim olayının özünü oluşturmaktadır. İşletme faaliyetlerini sürdüren yatay işletme birimleri, örgütsel işlevleri yerine getiren faaliyet merkezleri arasındaki uyumlaştırma gereği dikey hiyerarşi içindeki uyumlaştırmadan daha önemlidir (Akat vd.,2002:309). Genel olarak uzmanlaşmaya önem veren tekstil işletmeleri için önemli bir konu olduğunu belirtmekte fayda vardır. Denetim, işletme faaliyetlerinin kabul edilen planlara, verilen talimatlara ve tesis edilen ilkelere uygun olarak yapılıp yapılmadıklarını anlamaya yarar. Burada güdülen amaç, her düzeydeki işletme faaliyetlerinin veya denetim konusu olan belirli faaliyetin zayıf ve hatalı yanlarını bularak gerekli tedbirleri almak ve bu yoldan onun tekrarını önlemektir (Mucuk, 2014:171).Denetim yapıldığı zamana göre, belirli bir işlem yapılmadan önce yapılan denetim anlamına gelen "ön denetim", bir işlemin yapılması esnasında yapılan denetim anlamına gelen "anında denetim" ve bir işlem tamamlandıktan sonra yapılan denetleme anlamına gelen "sonradan denetim" şeklinde üçe ayrılabilir (Aydın,2001:77). Genel olarak tekstil işletmelerinde "anında denetim" işlevi gerçekleştirildiği bununda önemli bir konu olduğunu ilk aşama da yapılan yanlış bir işlemin son aşamada telafisinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca kaza riskini önlemek adına da bu tür denetimlerin sıkı bir şekilde yapıldığını da belirtmişlerdir. Bitlis ili tekstil işletmelerinde denetimin operasyonel ve finansal anlamda yapıldığını söylemek mümkündür. Operasyonel denetim; ürün ve hizmetlerin kalitesini izler. Finansal denetim, işletme örgütünün finansal kaynaklarıyla ilgilenir, önemli bir plan olan bütçenin sağlıklı yürütülmesini sağlar (Sargut,2015:271).

Tekstil işletmelerinde "Kimin ne yapacağı, kimden emir vereceği açık bir şekilde belirlenmiştir." İfadesine 10 işletme yöneticisi katıldığını belirtmiştir. Ayrıca denetim ile ilgili ifade de "Bu işletme amaç ve hedeflere ulaşmak için yazılan faaliyetlerin sonuçlarının ölçümlenmesinde ve istenmeyen sonuçlar doğduğunda sonuçların düzeltilmesinde oldukça başarılıdır" ibaresine 10 işletme yöneticisi "Evet" diyerek katıldıklarını belirtmişlerdir. "Bu işletme çok katı ve sıkı kontrole gerek duymaz" ibaresine 10 işletme yöneticisi Hayır cevabını vermişlerdir. Ayrıca "İşletmenizde denetim sahip ve/veya yönetici tarafından yapılmakta mıdır?" ifadesine sadece bir işletme Hayır cevabını (Özel şirketlerden denetim yapıldığını) belirtmiştir. Diğer 10 işletme yöneticisi Evet cevabını vermişlerdir.

İnsan Kaynakları ile İlgili Sorunlar: İşletmelerin başarıya ulaşmasında en önemli faktör sahip oldukları insan kaynağı ve bu kaynağı yönetebilme becerileridir. İnsan işletmenin en önemli yatırım kaynağıdır. İnsan kaynağının sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarmak ve ondan yüksek verimi alabilmek yönünde uygulamalar geliştirme, işletmelerin üzerinde durması gereken önemli bir konudur. Tekstil sanayii işletmelerinde anketi cevaplayan yöneticilerin yeterli sayıda nitelikli personele sahip olamama (%81,6) faktörü en önemli sorunlarından biridir. Genel olarak bu işletmeler daha gelişmiş illere nazaran personelinin deneyimsiz olduğunu kendilerinin yetiştirmek zorunda kaldıklarını özellikle de bayan personele yaptıkları yatırımın geri dönüşümünde sıkıntı olduğunu bunun sebebinin de bayanların evlilik, doğum vs. gibi durumlardan sonra işten ayrılma isteklerinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Eğitim Sorunları: Makro açıdan bakıldığında eğitim, toplumun yaratıcı gücünü ve verimliliğini arttıran, kalkınma çabasının gerçekleşmesi için gerekli nitelik ve nicelikte elemanların yetiştirilmesini sağlayan ve toplumdaki bireylere; yeteneklerine göre yetişme olanağı veren, en etkili araçtır. İnsan kaynakları bir işletmedeki en değerli sermaye olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu sermayeden en iyi şekilde yararlanmak ve onu boşa kullanmamak gerekir. Eğitimin temel ekonomik amacı üretimi ve verimliliği yükseltmek olarak belirtilebilir. Örgütün her basamağında yer alan iş görenleri, işletmenin personel politikasına göre çeşitli eğitim programlarıyla yetiştirmek, onları yaptıkları veya ileride yapacakları iş gereklerine uygun bir biçimde hazırlamak, verimliliğin artmasına katkıda bulunur. Eğitim, genel kültür, teknik ve mesleki bilgi, fiziksel veya zihinsel yeteneklerin gelişmesi gibi olanaklar dışında, iş görenleri işletmeyi bağlayan işletme ile bütünleştiren, ayrıca kendi aralarında sıkı biri işbirliği sağlayan ve toplumsal kaynaşmayı yaratan bir görevler dizisini de yüklenmektedir(Kaynak vd., 2000:171).Ayrıca işletmenin eğitimden beklediği, üretim artışı, kalite artışı, maliyetlerde düşme, zamandan tasarruf, makinaların rasyonel kullanımı, Devamsızlık ve personel devir hızının düşmesi, Hatalarda azalma gibi ekonomik amaçlardır. (Sabuncuoğlu,2013:128). Tekstil sanayiindeki çalışanların (yönetici personel dahil) ilköğretim ve lise eğitimi almış olanların oranı yaklaşık olarak %81,8'dir. Yani eğitimli personelin daha az olduğunu söylemek mümkündür. Tekstil sanayiindeki işletmelerin %100'ü

işbaşında eğitim yapıldığını söylemektedir. İşletmeler eğitim kurumlarından şimdiye kadar hemen hemen hiç destek almamışlardır. İşletmelerde gerek yöneticilerin gerekse işgörenlerin eğitimi konusunda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu işletmeler açısından mesleki eğitim büyük önem taşımaktadır. Ancak işletmelerin finansal sorunlar nedeniyle, personel eğitimine önem vermedikleri veya eğitim imkanına sahip olmadıkları gözlenmektedir. İşinde çıraklıktan yetişen sahip yöneticinin yanındaki vasıfsız iş görenleri işbaşında eğittiği gözlenmektedir. Ayrıca işletme yöneticilerinin personeline yatırım yapmaktan çekindiği, çünkü çalışanların özelliklede bayanların evlilik ve doğum gibi durumlardan dolayı işlerini bırakmaları ve bu durumunda işletme maliyetlerini arttırdığını belirtmektedirler.

Tablo-7: İşletmelerde Eğitim İmkânları

İşletmelerdeki Eğitim Faaliyetleri	f	**Yüzde (%)**
İşletmede iş başında ve iş dışında eğitim yapılmamaktadır (a)	-	-
İşletmede personele sürekli iş başında eğitim verilmektedir (b)	11	%100
Personel teknoloji kullanımı, bilgisayar ve unun kalitesi konusunda işyeri dışında seminer, kurs vb. yollarla eğitimden geçmektedir. (c)	-	-
İşletmede dışarıdan gelen uzmanlar tarafından ara sıra eğitim verilmektedir (d)	-	-
Toplam	11	%100,0

Kurumsallaşmanın Olmaması: Kurumsallaşma, bir şirketin kişilerden ziyade kurallara, standartlara, prosedürlere sahip olması kendisine özgü selamlama biçimlerini, iş yapma usul ve yöntemlerini içermesi ve bu sayede diğer şirketlerden farklı ve ayırt edici bir kimliğe bürünmesi süreci olup, işletmenin sistem haline gelmesidir. Buna göre bir kuruluşun kurumsallaşmış olması, çevresi tarafından kabul edilmiş ve süreklilik kazanmış olması anlamına gelmektedir (Aslan ve Çınar, 2010: 91).

Bir başka ifadeyle, kurumsallaşma şirketlerin kişilere bağlı kalmadan uzun soluklu yaşantıya sahip olması şeklinde tanımlanabilir (Uzun, 2013: 26).Tekstil sanayiindeki işletmelerin büyük bir kısmı (%72,7'si) kurumsallaşmanın çok düşük düzeyde olduğunu ifade etmiştir. Bu durum hem işletmelerin sürekliliğini engelleyici rol oynamakta, hem de düşük verimliliğe yol açmaktadır. İşletmelerinde departmanlaşma ve iş bölümünün ortanın üzerinde iyi düzeyde olduğu yöneticilerce söylenmekte fakat kurumsallaşma, örgüt şemalarının bulunmaması, iş tanımların netliği konusunda olumsuz cevap vermektedirler. Bu durum işletmelerin örgütsel körlük içinde olduğunu göstermektedir. Literatürde örgütsel körlük kavramıyla belirtilen özellikle; normal koşullarda iç ve dış çevrede algılanabilen; risk, fırsat, tehdit, problem ve değişimlerin; kanıksama, adaptasyon, rutinlik, bir alana odaklanma gibi unsurlarla ayrıca bireysel ve örgütsel faktörlerin (kültür, liderlik türü, sektör yapısı vb.)etkisi ile algılanamaması durumudur (Seymen, Kılıç ve Kinter,2016) Bu konuda yapılmış benzer araştırmalarda da işletme sahibi tarafından yönetilen işletmelerde kurumsallaşmanın düşük düzeyde olduğu; belgelendirme ve raporlama sistemi düzenli bir şekilde oluşturulamadığı için bir örgütsel hafıza inşa edilemediğine dair sonuçlar ortaya konmuştur (Özgener, 2003:106) Bu çalışmada da benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Bitlis ilindeki tekstil işletmelerinin kültürel yapılarını gözden geçirmeleri özellikle çevre ile uyumlarını sağlamaları gerekmektedir.

Pazarlama İle İlgili Sorunlar: Günümüzde, çağdaş anlamda işletmecilik pazarlamayla başlamaktadır. Bu yönüyle işletmecilik, "üretilebilir mamüllerin üretildiği faaliyet değil, satılabilir malların üretildiği bir faaliyet" olmuştur. Pazar araştırması, çalışılması düşünülen pazara ilişkin bilgilerin doğru ve sistematik biçimde elde edilmesini, tasnifini, analizini ve yorumunu içeren objektif bir çalışmadır. Bu araştırmanın sonuçları kuruluş yeri ve kapasite seçimi ile kullanılacak teknolojinin belirlenmesinde önemli rol oynar. Fiyatlandırma kararları, kredili satış politikası, kullanılacak tutundurma yöntemleri, büyük ölçüde yapılacak Pazar araştırmasının sonuçlarına göre belirlenir(Alpugan,1998:129).

Tablo 8:İşletmenizin Karşılaştığı Pazarlama Sorunlarından Uygun Olan İfade

İşletmenizin karşılaştığı pazarlama sorunlarından uygun olan ifade	f	Yüzde (%)

Pazar bulma güçlüğü çekmekteyiz (a)	-	
Yoğun rekabet ortamından etkilenmekteyiz (b)	2	%18,1
Piyasadaki fiyat istikrarsızlığından etkilenmekteyiz (c)	2	%18,1
Kalite düşüklüğü ile oluşan problemler yaşamaktayız (d)	-	
Yetersiz reklam ve promosyondan etkilenmekteyiz (e)	-	
Dağıtım kanallarıyla ilgili problemler yaşamaktayız (f)		
Markalaşma konusunda zorluk çekiyoruz (g)	-	
Hammadde temininde zorluk çekmekteyiz (h)	1	%9,09
İş gören temininde güçlük (ı)	-	
Nakliyenin çabuk ve kolay yapılmaması(i)	1	%9,09

*Sadece 3 işletme pazarlama yaptığından bu işletmelerin cevapları değerlendirilmiştir.

Bitlis ili tekstil işletmelerinin pazarlama sorunları kapsamında "Yoğun rekabet ortamından etkilenmekteyiz (%18,1) ve Piyasadaki Fiyat istikrarsızlığından etkilenmekteyiz (%18,1) diğer ifadelerden de İş gören temininde güçlük(%9,09) ve Nakliyenin kolay ve çabuk yapılmaması(%9,09) gibi durumların söz konusu olduğunu belirtmişlerdir.

Finansmanla ilgili Sorunlar: Finans, para bulma veya fon tedariki olarak tanımlanmaktadır. İşletmenin gereksinim duyduğu fonları en uygun koşullarda ele geçirmek ve ele geçirilen fonların en etkin kullanımını sağlamaktır (Gün ve Buyruk,2016:107).

Tablo 9. Finansman Sorununun Nedenleri

Finansman sorununun nedeni sizce nedir	f	Yüzde (%)
Kredi teminindeki güçlükler(a)	2	%18,1
İşletme sermayesi yetersizliği(b)	2	%18,1
Öz kaynak yetersizliği(c)	2	%18,1
Alacakların tahsilindeki gecikmeler (d)	-	
Maliyetlerdeki artış(e)	1	%9,09
Diğer	1	%9,09
a+b	3	%27,2
Toplam	11	%100

*Sadece 10 işletme cevaplandırmıştır

Bitlis ili tekstil işletmelerindeki işletmelerin finansman sorununda öne çıkan cevaplar kredi teminindeki güçlükler(%18,8) ve işletme sermayesi yetersizliği (%18,8) olarak görülmektedir. İşletmelerin banka kredisi kullanırken; Yüksek orantılı kesintiler, kredi almada teminat güçlüğü çekme gibi olumsuz durumlar işletmecilerin karşılaştıkları güçlüklerdendir.

Tablo 10.Finansal Sorunların Çözümü İçin Sizce Ne Yapılmalı

Finansal sorunların çözümü için sizce ne yapılmalı?	f	Yüzde (%)
Uzun vadeli ve ucuz kredi sağlanmalı (a)	7	%63,3
İşletmenin sermaye piyasasını kullanacağı düzenlemeler yapılmalı(b)	2	%18,18

Teşviklerden Yararlanarak(c)	9	%81,8
Kredi teminatları en aza indirilmeli(d)	2	%18,8
Banka dışında destekçi kuruluşlar daha aktif rol almalı(e)	3	%27,27
Akrabalardan-Arkadaşlardan Borç Alarak(f)	-	-
Sermaye Artırımı (g)	-	-
Banka Kredilerinden Yararlanarak (h)	-	-

Bitlis ili tekstil işletmelerin Finansal sorunların çözümünde genel olarak; Uzun ve ucuz kredi sağlanması (%63,3) ve teşviklerden yararlanılması (%81,8)ayrıca Banka dışında destekçi kuruluşların daha aktif rol almaları (%27,27)gerektiğini belirtmişlerdir.

Tekstil Sanayiindeki İşletmelerde Büyüme Hedefleri ve Büyümenin Önündeki Diğer Engeller

Anketi cevaplayan tekstil sanayiindeki işletmelerin büyüme hedefleri de önemli farklılıklar göstermektedir (Tablo 11).

Tablo-11: İşletmelerin Temel Büyüme Hedefleri

Büyüme Hedefleri	f	Yüzde (%)
Pazar payını büyütmek (a)	2	%18,1
Rekabet gücünü arttırmak (b)	1	%9,09
Yatırım teşviklerinden yararlanmak (c)	7	%63,6
a+b	1	%9,09
Diğer	-	-
Toplam	11	%100,0

Tablo 11'de görüldüğü gibi işletmelerin en önemli büyüme hedefleri sırasıyla pazar payını büyütmek (%18,1), devletin sunduğu yatırım teşviklerinden yararlanmak (%63,6), piyasada rekabet gücünü arttırmak (%9,09) ve şeklindedir. Tekstil sektöründeki işletmelerin ayakta kalması, rekabet etmesi ve büyümesi için devletin sağladığı teşviklerle ile ilgili araştırma sonuçları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo-12: Devletin İşletmelere Sağladığı Teşviklerin Durumu

Devletin Sağladığı Teşviklerin Düzeyi	f	Yüzde(%)
Oldukça yetersiz	2	%18,1
Yetersiz	8	%72,7
Ne yeterli ne de yetersiz	-	-
Yeterli	-	-
Oldukça yeterli	-	-
Cevapsız	1	%9,09
Toplam	11	100,0

Anketi cevaplayan işletmelerin %18,1'i devlet tarafından sağlanan teşviklerin çok yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Bu işletmelerin %72,7'si teşviklerin yetersiz olduğunu ifade ederken, işletmelerden sadece 1'i (%9,09)'u cevapsız kalmayı tercih etmektedir.

Tablo-13: İşletmelerin Büyümesini Engelleyen Faktörler

Faktörler	n	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Düzey
Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık büyümenin getirdiği riskler	11	1,63	0,50	düşük
Finansman yetersizliği	11	2,00	1,09	düşük

Pazarlama becerilerinin eksikliği	11	1,63	0,5	düşük
Yatırım teşviklerinin yetersizliği	11	3,27	1,42	orta
Talep yetersizliği	11	1,00	0,00	düşük
Hatalı kuruluş yeri seçimi	11	1,36	0,50	düşük
Nitelikli personel yetersizliği	11	3,54	1,43	Orta
Bürokratik engeller	11	2,09	0,3	düşük
Firma içi kaynak yaratamama	11	2,18	0,75	düşük
Repo ve benzeri daha kazançlı alanlara yönelme	11	1,00	0,00	düşük

Ölçek: 1=Hiç önemi yok, 5=Çok önemli. ^ = 0,6717
Düzey: X_{ort}: 1.0-2.49= Düşük, X_{ort}: 2.50-3.49= Orta, X_{ort}: 3.50-5.0= Yüksek

Tekstil sanayiindeki işletmelerin büyük bir çoğunluğu yatırım teşviklerinin yetersizliğinden ortalama X=3,27 ile, özellikle de nitelikli personel yetersizliğinden X=3,54 ile yüksek seviyeye yakın olduğunu söyleyebiliriz. Anketi cevaplayan işletmelerin %81,8 'inin büyüme planları olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda, diğer işletmelerin düşük düzeyde risk üstlenme eğiliminde olan işletme sahipleri, ekonomik istikrarsızlık başta olmak üzere sahip yöneticilerin kısa vadeli bakış açısı, organizasyon eksikliği, finansal yetersizlikler, düşük kalite nedeniyle daha çok (%69) mevcut durumu korumaya yönelik bir strateji izlemektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada Bitlis ilinde tekstil sanayiinde faaliyet gösteren işletmelerin yönetim ve organizasyon sorunları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bitlis ilinde faaliyetini sürdüren 11 işletmelerin yöneticileri ile görüşülmüş ve önceden yapılandırılmış görüşme formu uygulanarak sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır. 11 işletmenin 5' i Kobi statüsünde olup, geri kalan büyük işletme sınıfına girmektedir. Büyük işletme sınıfındakilerin 5'i İstanbul'daki tekstil işletmelerinin şubesi konumundadır. Sadece 3 işletme hem kendi markalarıyla üretim yaptıkları hem de fason olarak iş yapmaktadırlar. Geri kalan işletmelerin ürettiği ürünler İstanbul'daki tekstil firmaları aracılığıyla dış ve iç piyasaya sunulmaktadır. Kendi markalarıyla üretim yapan işletmeler, yerel firmalara ürünlerini pazarlamaktadırlar. Bu firmalar iç piyasada LCW ve Defacto firmalarıyla çalışmakta dış piyasada zara, primark, mango, Marks and Spencer, Matalan ve H&M ile ihracat alanında faaliyetlerini sürdürdüklerini görmekteyiz. Bitlis ili tekstil işletmeleri; dokuma, örme ve konfeksiyon alanlarında faaliyet göstermektedirler. Sadece 3 işletmenin aile şirketi olduğu ve bu şirketlerin ve kurumsallaşma çabalarının bu işletmelerde diğer işletmelere göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bitlis ilindeki tekstil işletmelerinde sadece 1 işletmenin ar-ge departmanının kuruluş aşamasında olduğu bu işletmeninde büyük işletme kapsamında ve İstanbul'daki tekstil işletmesinin şubesi konumunda olduğunu belirtmekte fayda görmekteyiz. Tekstil sanayiinde genelde işletmelerin sahibi aynı zamanda yönetici konumundadır. Yöneticiler ve iş görenler alanlarında yeterince uzmanlaştıklarını ve görev tanımlarının kağıt üzerinde olmazsa bile açık olduğunu belirtmişlerdir. Bu işletmelerde, çalışanlar ile müşteriler arasındaki ilişkiler yüz yüze ve sıkıdır. İşletmelerin, kredi olanakları sınırlıdır. Üretimde yeni teknoloji kullanılmamakta ve bundan dolayı diğer bölgelerdeki rakiplerine göre verimliliklerinin düşüklüğünden ve maliyetlerinin yüksekliği söz konusudur. Kalite olgusu ise, henüz oluşturulamamıştır. Tekstil sanayiindeki işletmelerde sadece birkaç temel işletme fonksiyonu mevcuttur. 8 işletme sadece fason olarak çalıştığı için diğer işlevler İstanbul gibi büyük illerde yapılmaktadır. Yani işletmelerde genel olarak pazarlama ve kısmen üretim fonksiyonu yerine getirilmemektedir. Yöneticiler yetki devrinde istekli olduklarını ve astlarını kararlara dahi ettiklerini söyleyebiliriz. İşletmelerde büyüme sürecinde en sık karşılaşılan başarısızlık sebepleri ekonomik istikrarsızlık ve sermaye yetersizliği, bunlara bağlı olarak alacakların tahsilatındaki güçlükler, hatalı kredi yönetimi ve politikası, kredi seçeneğinin düşük düzeyde değerlendirilmesidir. Banka kredilerini kullanırken karşılaşılan güçlüklerden özellikle prosedürlerin fazlalığı, kredi çıkana kadar zaman kaybı ve yüksek oranlı kesintilerin yapılıyor olması problemler arasındadır. Özellikle Bitlis ili tekstil işletmeleri merkezleri İstanbul olmak üzere büyük çoğunluğu şube konumundadır. Bu bağlamda Bitlis ilindeki tekstil işletmeleri ile ortaklaşa bir sinerji yaratmaktan ve birleşmeyi düşünmediklerini söyleyebiliriz. Bitlis ilindeki tekstil işletmelerinin organize sanayisinde yerlerinin olmayışı ve geçici yerlerde işlemlerini yürütmek zorunda oluşları maliyetleri üzerinde en olumsuz etken olarak görülmektedir. Ayrıca, işletmelerin büyümelerinin önündeki en önemli engellerden birisi olarak

© International Regional Development Conference

görülmektedir. Bitlis ilinde Organize Sanayi Bölgesinin altyapı inşaatı tamamlanarak fabrikaların kurulması için hazır hale getirildiği fakat yatırım için yeterli maddi desteği (fabrikanın kurulum aşaması, makinaların tesisi) yerel yönetimler ve diğer kuruluşlar vermediklerinden birçoğu için geçiş aşamasında problemli bir süreç olduğunu belirtmişlerdir. Bitlis ili tekstil işletmelerinden sadece 2 işletme organize sanayide yer aldıklarını ve geçiş için gerekli zamanı beklediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda işletmelerin, yapmak istedikleri genişlemeleri gerçekleştirmediklerini ve bununda maliyetlerine yansıdığını söylemek mümkündür. Tekstil işletmelerinin 7 işletme yöneticisinin Cazibe merkezleri programına başvurduklarını ve bunun desteğiyle de organize sanayide yer edinebileceklerini belirtmişlerdir. Sadece bir işletme Daka projesinden faydalandıklarını, diğer tekstil işletmelerinin de özellikle Kobilerin KOSGEB'in teknik desteklerinden ve İşkur'dan kısmen faydalandıklarını belirtmişlerdir. İhracattaki sorunlar kapsamında; yabancı dil ve ödeme şekillerinden kaynaklanan riskleri sıralamışlardır (Mal mukabili akreditif, kredili ödeme). Kredi maliyetlerinin yüksekliği karşısında firmalar genel olarak yatırım projelerini erteleddiklerini ve öz kaynak artırımına gittiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca işletmeler, üretimi gerçekleştirmede nakliye sorununun olduğunu genel olarak işletmelerin İstanbul'dan parçaları getirdiğini bunun da maliyetleri arttırdığını belirtmişlerdir. Üretimde karşılaşılan sorunlar bağlamında teknoloji yetersizliği ve teknolojik yeniliğe ayak uyduracak işgücü yetersizliği konusuna önemli bir sorundur. İhracat yapan firmaların (3 firma) Doğrudan ve Dolaylı ihracat yaptıkları ve genel olarak müşterinin istediği marka ile yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu işletmeleri ihracatlarını genel olarak Almanya, İngiltere ve Rusya'ya yapmaktadırlar. Pazarlamadaki sorunlar kapsamında piyasadaki fiyat istikrarsızlığı ve dağıtım kanallarıyla ilgili problemler ve nakliyenin kolay ve çabuk yapılmaması ile ilgili sorun yaşadıklarını belirtmektedirler. Tekstil işletmeleri; Yatırım teşvikleri ve finansman yetersizliği, nitelikli işgücü eksikliğinin büyümenin önündeki en büyük engel olduğunu belirtmişlerdir.

Tekstil sanayiindeki işletmelerin *yönetim ve organizasyon sorunlarının* çözümüne yönelik şu öneriler sunulabilir:

Kurumsallaşmanın sağlanması: Tekstil sanayii işletmelerinde kurumsallaşmaya önem verilmemektedir. İşletmelerin kişilerden bağımsız, uzun vadede varlığını sürdürmesi ve büyük ölçüde kaderciliğin terk edilmesi için kurumsallaşmaya gereken önem verilmelidir. Çünkü, nitelikli iş görenlerin hizmet vereceği bir kurumsal ortam yaratmak önemlidir. Kurumsal değerlerin içinin boşaltılması, sadece statükoyu hakim kılacağı için büyük fırsatlar kaçırılabilir. Kurumsallaşma, belirsizliklerin yönetilmesini kolaylaştırarak, işletmelere rekabet avantajı sağlayabilir. İşletmede iş bölümü, departmanlaşma, personel yönetimi gibi süreçlerin iyi organize edilmesi gerekmektedir. Literatürde "Büyüme noktasına gelmeyen işletmelerin kurumsallaşma çabası içine girmesi ise ancak işletmeye ayak bağı olmaktadır. Çünkü kurumsallaşma adına kurulan sistemin katı kuralları işletmeyi kıpırdayamaz duruma getirmektedir. Kurumsallaşma için koyulan kurallar, atılan adımlar bürokrasinin artmasına, giderek sisteme egemen olmasına ve bir süre sonra da işleyişin yavaşlamasına neden olmaktadır. Bu noktada küçük işletmelerde zamansız yapılan kurumsallaşma çalışmaları, gereksiz iş yükünden dolayı işletmeleri meşgul eder. Bu doğrultuda da işletmelerin pratikliği azalmaktadır (Cevher,2014:32). Çalışmamızda da özellikle Kobi kapsamındaki 4 işletme bu soruya diğerlerine göre daha olumsuz cevap vermişlerdir. Sadece 2 aile işletmesinin Tatvan'da uzun bir süredir faaliyette bulunduğu ve kurumsallaşma çabalarının bu işletmelerde yüksek olduğunu görmekteyiz.

Organizasyon becerilerinin iyileştirilmesi: Araştırma sonuçları dikkate alındığında, tekstil sanayiindeki işletmelerin büyük bir kısmı (%98'i) işlevsel organizasyon yapısını benimsemiştir. Bu türün esası uzmanlaşmaya dayanır. Herkes uzman olduğu konuda sorumluluk alır ve bu konuda uzman diğer üstlerden emir alır. Uzmanlaşma denetimde kolaylığı getirir. İşlevsel organizasyonda görevler göz önünde tutularak, emirlerin hiyerarşik bir sıra izlemesi zorunluluğu yoktur. Görevler dikkate alınarak birbirleri ile ilgili birimler birbirlerine emir verebilirler. Böyle bir organizasyonda işler çabuk ve yalın bir biçimde çözülebilmektedir. Bu örgüt yapısında astın birden fazla üstten emir alması disiplin, kontrol ve koordinasyonu zorlaştırmaktadır. Yetki alanları birbiri içine girdiği için çatışma olasılığı ve potansiyeli yüksektir (Coşkun, 2010: 96). Bu bağlamda işletmelerin çatışmaları önlemek adına her birimin kendi ve diğer birimler arasında amaç birliği ve koordinasyonu ön plana çıkarması gerektiğini söylemek mümkündür.

© International Regional Development Conference

Nitelikli personel istihdam edilmesi: Tekstil sanayii işletmelerinde nitelikli personelin istihdamı da önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. İşletmeyi işler hale getirecek olan çalışanlardır. Gerek yöneticilere gerekse çalışanlara, insana yapılan yatırımın önemi anlatılmalıdır. Bitlis ili Tekstil işletmelerinde çalışan kadınların çoğunluğu 17-25 yaş aralığında ve 2-3 yıl gibi kısa süreyle iş hayatında bulunan çalışanlar olduğu söylenebilir. Bu çalışanlar evlilik, doğum gibi nedenlerle çalışma hayatına geri dönmemektedirler. Tekstil ve hazır giyim sektöründe, kadınların uzun süreli çalışabilmelerine engel olan "uzun çalışma saatleri, mesaiye kalma, sağlıksız çalışma şartları gibi faktörler kadın çalışanların çalışma yaşamına girmelerinde en büyük engel olarak görülmektedir. Bunların çözümü için tekstil işletmeleri odaklanmalı ve çözüm üretmelidirler. Ayrıca kadın istihdamının önündeki en önemli engellerden biri olan ve kadına yüklenen bakım hizmetlerinin kamusallaşması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu kapsamda merkezi ve yerel yönetimlere bağlı, kreş ve gündüz bakım evleri ile hasta, yaşlı ve engelli bakım birimleri sayısı artırılmalıdır.

Kaliteye önem verilmesi: Tekstil sanayiindeki işletmelerin büyük bir kısmında kalite belgelendirme en önemli sorundur. Bu işletmelerden sadece 1'i kalite standartları belgesini almak için uğraştıklarını belirtmişlerdir. Rekabet ortamından güçlü çıkabilmenin tek yolu kaliteyi üretmektir. Uluslararası düzeyde rekabet edebilme, ihalelere katılabilme, pazar payını koruma ve artırma, müşteri gereksinimlerini önceden tahmin etme, müşteri hizmetlerini iyileştirme yönünden ISO 9000 kalite güvence standartlarına uyum sağlamak büyük önem taşımaktadır. İşletme; eğitim sorunlarını çözmek amacıyla iş tasarımı, iş etüdü ve üretim sistemleri konusunda bilgi sahibi olmalı ve bu konuları işletme bünyesine adapte etmeli, işyerinde uygun çalışma koşullarını sağlamalı ve ergonomi bilim dalını tüm bölümlerinde kullanıp ilgili ön hazırlık çalışmalarını başlatmalıdır.

İŞKUR –METEM İş birliği: İŞKUR Bitlis ilinde düzenlemiş olduğu mesleki programlarda tekstil sektörüne yönelik fason çalıştıklarından sadece düz dikiş makinacılığı eğitimi verdiklerini belirtmektedirler. Düzenlenen eğitimlerin sadece tek tip üzerinde yoğunlaşması İŞKUR'un eğitim programlarının sektörün insan gücü ihtiyacını karşılamadığı söylenebilir. Özellikle Bitlis METEM (Mesleki Teknik eğitim Merkezi) 'in tekstil eğitimi konusunda eğitim vermediği görülmektedir. Tekstil teknolojisi Alanında Dokuma desinatörlüğü, Tekstil laborantlığı, Endüstriyel yuvarlak örme dalı eğitimlerinin verilmesi hem sektörel hem de bölge ekonomisine katkısı olacağını belirmekte fayda vardır. İşletmenin eğitimden beklediği, üretim artışı, kalite artışı, maliyetlerde düşme, zamandan tasarruf, makinaların rasyonel kullanımı, Devamsızlık ve personel devir hızının düşmesi, Hatalarda azalma gibi ekonomik amaçlardır (Sabuncuoğlu,2013:128) Bu bağlamda; bu konuda ilgili kurumların tekstil eğitimi ile ilgili programları bünyelerine almalarıyla sektörün yetişmiş işgücü ihtiyacını karşılayacaktır. Çünkü işletmelerin eleman yetiştirirken çalışanların eğitimsizliği maliyetlere yansımaktadır. Tekstil alanında ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünü yetiştirmek, mezunlarının istihdamına destek olmak ve sektörün rekabet kabiliyetini yükseltmek amacıyla böyle bir iş birliğinin gereksinim duyulacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

AKAT, İlter, BUDAK, Gönül ve BUDAK, Gülay (2002). "İşletme Yönetimi", Barış Yayınları, İzmir.
ALPUGAN, Oktay, (1998), Küçük İşletmeler Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3.Basım, Per Yayınları, İzmir.
ASLAN, İmran, ÇINAR, Orhan (2010),"Bir Aile Şirketinin Kurumsallaşması: Yeniden Yapılandırma ve Varislerin Yönetime Hazırlanması Süreci", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.
AYDIN, Ahmet Hamdi (2001), Yönetimin Fonksiyonları, Ed.Salih Güney, Yönetim ve Organizasyon, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
CEVHER, Ezgi (2014) "Kurumsallaşma Küçük İşletmeler İçin Bir Çözüm müdür? Yoksa Yok Olma Nedeni midir?" , Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 32.
COŞKUN, Burhanettin, (2010), Yönetim ve Organizasyon Alanında Seçilmiş Bazı Konuların Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya.
DOĞAN, Nuri Özgür, Ersoy, Yusuf , (2017), Etkinlik Ölçümü: Tekstil Sektöründen Bir İşletme Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Yıl 10, Sayı 1.

EFİL, İsmail, (2013), İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, Dora Yayınları, Bursa.
EREN, Erol, (2011), Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel yaklaşımlar), Beta Basım Yayım, İstanbul.
GÜN, Gül, BUYRUK AKBABA, Ayşenur (2016), İşletme Bilimi, Detay Yayıncılık, Ankara.
KAYNAK, Tuğray, ADAL, Zeki, ATAAY, İsmail, UYARGİL, Cavide, SADULLAH, Ömer, ACAR, Ahmet Cevat, Özçelik, Oya, DÜNDAR, Gönen (2000), İnsan Kaynakları Yönetimi, 2. Baskı, İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Araştırma ve Yardım Vakfı Yayın No:7, İstanbul.
KOÇEL, Tamer. (2013), İşletme Yöneticiliği, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
MUCUK, İsmet(2014), Modern İşletmecilik, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
ÖZGENER, Şevki (2003), "Büyüme Sürecindeki Kobi'lerin Yönetim ve Organizasyon Sorunları: Nevşehir Un Sanayii Örneği", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, ss. 137-161
SABUNCUOĞLU, Zeyyat(2013),Uygulama Örnekleriyle İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta basım, İstanbul.
SARGUT, Selami (2015), Yönetim:Yapı ve Süreçler, Editör: Mehmet Eryılmaz, Sait Kaygusuz, İsmail Efil:İşletme Kuram ve Pratik, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
SEYMEN, Oya Aytemiz,TAŞKIN Kılıç, KİNTER, Oğuzhan,(2016). **"Örgütsel Körlüğün (Örgüt Miyopisi) Ayrıntılı Kavramsal Analizi ve Ölçümü: Geliştirilen Bir Ölçek Yardımıyla Değerlendirme",**Eurasian Academy of Sciences Social SciencesJournal, Yıl:2016, Sayı: VOL1, S1.
ŞİMŞEK, M.Şerif, ÇELİK, Adnan, (2011), Yönetim ve Organizasyon, Genişletilmiş 13.Baskı, Eğitim Kitabevi, Konya.
T.C. BİLİM VE SANAYİ BAKANLIĞI, Toplam Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü, 2016 Yılı Eylül Ayı İhracatı Performans Raporu. https://www.ihkib.org.tr/fp, Erişim tarihi:30.07.2017.
UZUN, Erdem (2013), Kahramanmaraş'ta Faaliyet Gösteren Aile Şirketlerinin Kurumsallaşmaya Bakış Açıları Ve Stratejik Öngörülerinde Kurumsallaşmanın Yeri,Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.

© International Regional Development Conference

Urban Refugees as A Regional Problem and Socio-Economic Perception Caused by Them: Mardin Sample

Bölgesel Bir Sorun Olarak Kent Mültecileri ve Oluşturdukları Sosyo-Ekonomik Algı: Mardin Örneği

Mehmet Celâl GÜLTEKİN[1]

Abstract – The number of immigrants who migrate from the lands they live in because of pressure, violence, conflict and human rights violations in their countries is increasing day by day. Most of the migrants continue their lives in the urban areas of the countries where they migrate. This situation inevitably causes economic, social and cultural changes in places where immigrants live intensely. Turkey is also one of the countries most affected by this wave of migration in recent years. Especially the internal turmoil in Syria caused an influx of refugees to Turkey, which brought about the problem of urban refugees. For this reason, discussions on the phenomenon of refugee are made around the concept of urban refuge in this study. Mardin was one of the cities where immigrants from Syria lived after the internal turmoil started in 2011. As of today, it is stated that the number of Syrian immigrants in Mardin is more than 90000. This number corresponds to 12.01% of the urban population. With these rates, Mardin is one of the cities which host immigrants most, together with İstanbul, Şanlıurfa, Gaziantep, Adana, Mersin and Kilis cities. Therefore, economic, social and cultural effects of urban adaptation process of the Syrian refugees, which constitute 12% of the urban population, on the indigenous population are inevitable. This study was prepared to determine the socio-economic perceptions of Mardin people about Syrian immigrants. A scale was developed to detect these perceptions by using related literature. This scale developed for Mardin city and the applicants have been chosen randomly to 423 people and the data has been analyzed through SPSS program for the frequency and percentage analysis. The results of the study were compared with the results of studies conducted in other cities where Syrian immigrants live in, and the similarities and differences between these cities and the city of Mardin were also identified.

Keywords – Urban, Urban Refugees, Syria, Immigrant, Socio-Economic Perception

Özet – Ülkelerindeki baskı, şiddet, çatışma ve insan hakları ihlallerinden dolayı yaşadıkları topraklardan göç edenlerin sayısı günümüzde giderek artmaktadır. Göç edenlerin büyük bölümü ise göç ettikleri ülkelerin kentsel mekânlarında yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde kaçınılmaz olarak ekonomik, sosyal ve kültürel birtakım değişikliklere neden olmaktadır. Türkiye de son yıllarda bu göç dalgasından en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Özellikle Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar Türkiye'ye yoğun bir mülteci akınına sebep olmuş ve bu durum kent mültecileri sorununu beraberinde getirmiştir. Bu nedenle çalışmada mültecilik olgusuna dair tartışmalar kent mülteciliği kavramı etrafında yapılmaktadır. 2011 yılında, iç karışıklıkların başlamasıyla beraber Suriye'den gelen Göçmenlerin yaşadıkları illerden biri de Mardin'dir. Bugün itibarıyla Mardin'deki Suriyeli göçmen sayısının 90000'den fazla olduğu ifade edilmektedir. Bu rakam kent nüfusunun %12,01 'ine denk gelmektedir. Bu oranlarla Mardin ili İstanbul, Şanlıurfa, Gaziantep, Adana, Mersin ve Kilis ile beraber en çok Suriyeli sığınmacı barındıran illerdendi. Dolayısıyla kent nüfusunun %12'sini teşkil eden Suriyeli sığınmacıların kente uyumları ve uyum sürecinde yerli nüfus üzerinde başta ekonomik sosyal ve kültürel birtakım etkileri kaçınılmazdır. Bu çalışma bölgesel bir sorun haline gelen Suriyeli kent mültecilerinin yoğun şekilde yaşadıkları Mardin'de oluşturdukları Sosyo-Ekonomik algıları tespit etmeye yönelik hazırlanmıştır. Bu algıları tespit etmek üzere literatürden de faydalanılarak bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek Mardin ili şehir merkezinde yaşayan ve rassal olarak seçilen 423 kişiye uygulanmış ve verilerin SPSS programıyla frekans, yüzdeleri, ortalamaları ile crosstabs tabloları analiz edilmiştir. Ayrıca T testi ve Anova testi ile kent mültecilerinin oluşturdukları algıların cinsiyete, gelir durumu ve eğitim seviyesine göre farklılıkları tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı diğer illerde yapılan çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak Mardin ile arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilecektir.

[1] Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, Türkiye, mehmetcelal@outlook.com

© International Regional Development Conference

Anahtar Kelimeler – Kent**,** Kent Mültecileri, Suriye, Göçmen, Sosyo-Ekonomik Algı

GİRİŞ

2011 yılının mart ayında rejime muhalif grupların gösterileri şeklinde başlayıp daha sonra ülke çapına yayılarak rejim askerleri ile muhalifler arasındaki silahlı mücadeleye dönüşen Suriye iç savaşı, dış ülkelerin de olaya müdahalesiyle uluslararası bir boyut kazanmıştır. Londra merkezli Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin raporuna göre 2011 den bu güne Suriye'de 300 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Milyonarca insan da evlerini terk edip Lübnan, Ürdün, Mısır, Irak ve Türkiye gibi komşu ülkelere sığınmışlardır. Yalçın AKDOĞAN'ın belirttiği rakamlara göre Mart 2016 itibariyle Türkiye'deki toplam Suriyeli sığınmacı sayısı 2.733.784 tür. Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin bir kısmı sınır hatlarında oluşturulan kamplar ve konteyner kentlerde kalırken büyük bir kısmı ise kamp dışında başta Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Mardin olmak üzere pek çok ile ve ülke geneline dağılmış vaziyettedir" (Apak, 2015:126). Bu rakam Türkiye'deki 77 ilin nüfusundan daha yüksektir. Sadece bu rakamlara bakıldığında Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısının ne boyutta olduğu anlaşılmaktadır. Hali hazırda gelişler devam etmekte ve gelen Suriyeli mülteciler göç ettikleri kentlerde uyum sorunu yaşamakta ve yerleştikleri şehirlerde kentsel değişime yol açmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin kentsel alana uyum sağlaması için kentte iş bulup yerleşmesi yeterli olmamaktadır. Suriyeli göçmenlerin kendilerini kente ait hissetmesi için kente ait davranış kalıplarını ve sosyo kültürel özellikleri içselleştirmesi gerekmektedir. Bu konuda yapılan akademik ve sosyal çalışmalara göre göçmenlerin belli konularda uyum sorununu çabuk aşıp zorluk yaşamadığını belli konularda da ekonomik sosyal ve kültürel birçok sorunla karşılaştığını göstermektedir. Bu durum yerli nüfus üzerinde de benzer etkilere sebep olmuştur. Çünkü bazı illerde Suriye'den gelen göçmen nüfusu yerli nüfustan daha fazladır. Bu durum sosyo ekonomik bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları illerden biri de Mardin'dir. 911 km lik Suriye sınır hattının bir kısmı bu ilden geçmektedir. Ayrıca Girmeli ve Şenyurt sınır kapılarının da bu ilde olması ve sınır hattının da düz ovalardan oluşması Suriye'den geçişleri kolaylaştırmaktadır. 2016 yılı verilerine göre Mardin'de bulunan Suriyeli sığınmacı sayısının 90000'den fazla olduğu belirtilmektedir. Bu rakam kent nüfusunun %12,01 'ine denk gelmektedir.

Mardin ili yıllardır birçok dine, dile ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Kürtler, Araplar, Süryaniler, Türkler, Yezidiler, Keldaniler, Çeçenler, Çingeneler ve Ermeniler yıllarca bir arada yaşamıştır. (Sarı, 2010, 123-130). Hali hazırda Mardin ilinde Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Süryanice dilleri aynı anda konuşulmaktadır. Bunlar Mardin'in çok kültürlü yapısının da bir göstergesidir. Çalışmada bu denli çok kültürlü bir yapıya sahip olan Mardin ilinde yaşayan Suriyeli göçmenlerin yerli nüfus üzerinde oluşturduğu sosyo-ekonomik algı araştırılmıştır. Bu bağlamda yerli nüfustan 423 kişi ile anket yapılmış ve Suriyeli göçmenlerin oluşturdukları sosyo-ekonomik algılar ve sorunlar ortaya konmuş ve buna dair çözüm önerileri dile getirilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar da göstermektedir ki Suriyeli sığınmacıların misafirlik süresi uzadıkça sorunlar da artmaktadır. Artan bu sorunlarla baş etmenin en sağlıklı yolu ise tarafların karşılıklı anlayışını gerektiren entegrasyon sürecidir. Kuşkusuz bu süreç de uzun, sabır isteyen ve zorlu bir süreçtir.

TÜRKİYEDEKİ SURİYELİLER

Bu güne kadar Türkiye'deki Suriyelilerin durumunu kapsamlı analiz eden 2 önemli çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki AFAD tarafından 2013 yılında yayımlanan "Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları" raporudur. Bu rapora göre –ki bu rakamlar 3 yıl önceki rakamlardır-. Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacılar genellikle çatışmaların yoğun yaşandığı sınıra yakın olan bölgelerden gelmektedir. Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların neredeyse % 36'sı ülkenin güney ve güneydoğusundaki 10 ilde yapılan yapılan 20 çadır kente yerleştirilmiştir. Suriyeli sığınmacıların % 64'ü kamplar dışına çeşitli şehirlere yerleşmiştir (AFAD,2013, s. 9). Ayrıca Türkiye'ye gelen toplam sığınmacıların % 36'ya yakını Halep'ten gelmiştir. Bunun nedeni Halep'in Türk sınırına çok yakın olması ve Halep'in yoğun çatışma merkezlerinden biri olmasıdır (AFAD,2013,

© International Regional Development Conference

s. 14). İdlip Türkiye'ye sığınmacı yollayan ikinci kenttir. Toplam sığınmacıların yaklaşık % 21'i İdlip'ten gelmiştir. Hasiçi ve Hama da Suriyeli sığınmacıların geldiği diğer iki kenttir (AFAD,2013, s. 14). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki kentlerde dağılımı ise şöyledir. Suriyeli sığınmacıların barınmaları amacıyla yapılan kamplar genellikle Suriye-Türkiye sınırında ya da Suriye-Türkiye sınırına yakın kentlerdedir. Bu kentlerden Hatay'da beş kamp (AFAD,2013, s. 16). Gaziantep dört kamp ve Şanlıurfa üç kamp ve Kilis'te iki kamp vardır. Bu illerin dışındaki diğer illerde birer kamp vardır (AFAD, 2013, s.16). Suriyeli sığınmacılar sadece kamplarda barınmamaktadır. Kamplar dışındaki Suriyeli sığınmacıların dağılımı ise şöyledir. Güneyde Hatay, Adana, Gaziantep ve Osmaniye güneydoğuda Mardin, Şanlıurfa, Adıyaman, Kahramanmaraş, Kilis'tir (AFAD, 2013, s.16). Fakat hâlihazırda kamplar dışında kaç Suriyeli sığınmacı olduğuna dair net bir bilgi bulunmamaktadır.

Suriyeli sığınmacıların çoğu güvenlik nedeniyle Suriye'den ayrılmış olsa da farklı nedenlerle Suriye'den ayrılanlar da bulunmaktadır. Oluşturulan kamplarda kalanların % 60'a yakını, ''güvenlik'' sorunu nedeniyle Suriye'den ayrılışmışken % 20'ye yakını politik nedenlerle % 17'ye yakını da ekonomik nedenlerle Suriye'den ayrılmıştır. Kamp dışında yaşayanların ise % 81 gibi büyük çoğunluğu ''güvenlik'' nedeni ile Suriye'den ayrılmıştır (AFAD, 2013, s.22).

Suriyeli Sığınmacıların Türkiye sınırını geçiş şekilleri açısından kamplarda yaşayanlar ile kamp dışında yaşayanlar açısından da farklılıklar vardır. Türkiye sınırını kendi pasaportları geçenlerin % 5'i kamplarda yaşamaktayken kamp dışında yaşayanların yaklaşık % 27'si kendi pasaportları ile geçmiştir. "Kamplarda yaşayanların yaklaşık yarısı ve kamp dışında yaşayanların yaklaşık dörtte biri, Türkiye sınırını pasaportsuz olarak resmi bir sınır geçiş noktasından geçmiştir. Son olarak, kamplarda yaşayanların yüzde 43'ü ve kamp dışında yaşayanların yarıya yakını Türkiye sınırını resmi olmayan bir sınır geçiş noktasından geçmiştir" (AFAD, 2013, s.22).

Suriyeli sığınmacıların demografik özellikleri ise şöyledir: hem kamplarda hem de kamp dışında kadınların % 49'u erkeklerden % 51'i ise bayanlardan oluşmaktadır. Kamplarda yaşayanların % 53'ü ve kamp dışında yaşayanların yüzde 49'u 0-18 yaş grubunda ve kamplarda yaşayanların % 4,5'i ve kamp dışında yaşayanların % 6,1'ini 55 yaş ve üzeri grubundadır (AFAD, 2013, s.24).

"İlkokul mezunu ve altı eğitimliler, kamplarda yaşayan Suriyeli sığınmacıların yüzde 54'ü iken, kamp dışında yaşayanların yüzde 61'ini oluşturmaktadır. Bunun tersine, lise ve üstü eğitimliler kamplarda yaşayanların yüzde 21'i iken kamp dışında yaşayanların yüzde 19'unu oluşturmaktadır" (AFAD, 2013, s.26). Türkiye'deki Suriyelilerin durumunu kapsamlı analiz eden İkinci çalışma ise Murat Erdoğan'ın yöneticiliğinde hazırlanan Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO tarafından 2014 yılında yayımlanan "Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum" başlıklı rapordur. Bu raporda "Türkiye'deki Suriyelilerin mevcut durumu, nitelikleri, memnuniyet düzeyleri, sorunları ve kalıcılık konusundaki yaklaşımları; bununla eş zamanlı bir biçimde Türk toplumunun Suriyeli sığınmacılar konusundaki düşünceleri, beklentileri ve sorunları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır" (HUGO, 2014, s.9). Bu rapora göre: "Türkiye'deki Suriyelilerin her geçen gün "geçici" olmaktan daha fazla "kalıcı" olmaya yöneldiği şeklindedir. "Çalışma, Türkiye'deki Suriyeliler konusunda, Türk toplumunun kabul düzeyinin son derece yüksek olduğu, ancak sınırların kendisini belli ettiğini, özellikle de kamu hizmetlerinde aksamalar, iş kaybetme kaygıları ve doğrudan Suriyelilerden kaynaklanacak güvenlik kaygılarının; "misafirperverliğin" nefrete, düşmanlığa dönüşmesi potansiyelinin ciddiye alınması gerektiği, toplumsal kabulün sürdürülebilir olmasının ancak kapsamlı bir göç yönetimi ile söz konusu olabileceği öngörüsünde bulunmaktadır" (HUGO, 2014, s.9). "Türkiye'deki Suriyeliler konusunun sadece insani değil, aynı zamanda siyasi özellikler taşıması, politika belirlenmesini daha da güçleştirmektedir" (HUGO, 2014, s.9). Bu çalışmaya ilişkin diğer sonuçlara ilerleyen bölümlerde Mardin özelindeki sonuçlar karşılaştırılarak yer verilecektir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

© International Regional Development Conference

Bu çalışmada Suriye'de yaşanan iç savaş dolayısıyla ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların Mardin ili şehir merkezinde yaşayan yerli nüfus üzerinde oluşturduğu sosyo-ekonomik algılar incelenmiştir. Bu genel amaç çerçevesinde sorduğumuz sorulara karşılık aldığımız cevapların bize Suriyeli sığınmacıların yerli nüfus üzerinde ne tür bir sosyo-ekonomik etki oluşturduğuna dair bilgi vereceği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE SINIRLILIKLARI

2016 yılı resmi rakamlarına göre Türkiye'deki toplam Suriyeli sığınmacı sayısı 2.733.784 tür. Bu sayının bir kısmı sınır hatlarında oluşturulan konteyner kentlerde ve kamplar kalırken büyük bir kısmı ise kamp dışında başta Hatay, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa olmak üzere pek çok ile ve ülke geneline dağılmıştır.(Apak, 2015, s. 126). Hali hazırda Suriye'den gelişler devam etmekte ve gelen Suriyeli mülteciler göç ettikleri kentlerde uyum sorunu yaşamakta ve yerleştikleri şehirlerde kentsel değişime yol açmaktadır. Bu sorunların tespiti ve buna dair çözüm önerileri Suriyeli sığınmacıların kente uyumunu hızlandıracağı gibi yerli nüfusun da kaygılarının giderilmesi açısından önemlidir. Bu amaçla hazırlanan çalışma merdin ili şehir merkezinde ikamet eden 423 kişi ile sınırlandırılmıştır.

METODOLOJİ

Araştırmanın Türü ve Yöntemi

Bu çalışma Suriyeli sığınmacıların Mardin ili şehir merkezinde yaşayan yerli nüfus üzerinde oluşturduğu sosyo-ekonomik algıları ortaya koyan betimsel bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Mardin ili şehir merkezinde yaşayan yerli nüfus oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde ise basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Suriyeli sığınmacıların Mardin ili şehir merkezinde yaşayan yerli nüfus üzerinde oluşturduğu sosyo-ekonomik algıları tespit etmek amacıyla ilgili literatürden de faydalanarak geliştirilen anket kullanılmıştır. Anket toplam 25 sorudan ve 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm ankete katılanların kişisel bilgilerinden oluşmakta ve ikinci bölüm ise sosyo-ekonomik algıları tespit etmeye dönük likert tipi ölçekli sorulardan oluşmaktadır.

Verilerin Çözümlenmesi

İstatistiksel analizler için araştırma sonucunda kayıt altına alınan tüm veriler Statistical Packet For Social Scieces (SPSS) 15.0 for Windows programına girilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine ilişkin bir ön çalışma yapılmıştır. Hipotezler test edilirken verilerin, öncelikle belirtilen bu varsayımların karşılanıp karşılanmadığını incelenmiştir. Çevresel duyarlılığın cinsiyet, eğitim durumu ve yaşa göre farklılık gösterilip gösterilmediğini test etmek amacıyla "t" testi yapılmıştır. Ayrıca Suriyeli sığınmacıların oluşturduğu sosyo-ekonomik algıları incelemek üzere frekans ve yüzdelerden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulguların yorumlanmasında öncelikle ankete katılanların kişisel özelliklerine ilişkin değerlere yer verilecektir. Daha sonra da Suriyeli sığınmacıların oluşturduğu sosyo-ekonomik algılara ilişkin davranışların bu kişisel özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği incelenecektir.

Çalışmaya Katılanların Kişisel Verilerinin Frekans ve Yüzdelik Dağılımları

Tablo1: Ankete Katılanların Cinsiyetleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Bay	284	% 67
Bayan	139	% 33
Toplam	423	% 100

Tablo1'de ankete katılanların cinsiyetlerinin frekans ve yüzde dağılımlarına yer verilmiştir. Buna göre ankete katılanların %67'si bay %33'ü ise bayanlardan oluşmaktadır.

Tablo 2. Ankete Katılanların Yaş Aralıkları

Yaşınıza uygun aralığı belirtiniz

	Frekans	Yüzde
25 yaş ve altı	145	% 34
26-50 yaş aralığı	240	% 57
51 yaş ve üstü	38	% 9
Total	423	% 100

Tablo 2'de ankete katılanların yaş aralıkları gösterilmiştir. Buna göre: katılanların %34 'ü 25 yaş ve altında %57'si 26-50 yaş aralığında ve %9'u ise 51 yaş üstü grubundan oluşmaktadır.

Tablo 3. Ankete Katılanların Eğitim Durumları

Eğitim Durumunuz Nedir?

	Frekans	Yüzde
İlkokul	9	% 2
Ortaokul	105	% 25
Lise	136	% 32
MYO	39	% 9
Lisans	110	% 26
Yüksek Lisans	23	% 5
Doktora	1	% 0
Total	423	100

Tablo 3'de Ankete katılanların Eğitim durumlarına ilişkin frekans ve yüzdeler verilmişti. Buna göre ankete katılanların %2 'si İlkokul mezunu %25 'i Ortaokul mezunu %32'si Lise mezunu %9'u Meslek Yüksekokulu Mezunu %26'sı Lisans mezunu %5'i Yüksek Lisans mezunu ve 1 kişi de Doktora mezunudur. Buradan hareketle katılanların %40'ının Yükseköğretim gördüğü söylenebilir.

Tablo 4. Ankete Katılanların Meslekleri

Mesleğiniz Nedir?

© International Regional Development Conference

	Frekans	Yüzde
İşçi	65	% 15
Memur	95	% 22
Esnaf	44	% 10
Ev Hanımı	59	% 14
Öğrenci	73	% 17
İşsiz	40	% 9
Diğer	47	% 11
Toplam	423	% 100

Tablo 4'de ise Ankete katılanların mesleklerine ilişkin frekans ve yüzdelere yer verilmiştir. Buna göre: %15'i İşçi %22'si memur, %10'u Esnaf, olarak çalışmaktayken %9'u işsizdir. Ayrıca %14'ü Ev hanımı %17'si öğrenci ve %11'i ise diğer meslek grubundandır.

Tablo 5. Ankete Katılanların Suriyeli Sığınmacılara Yardımda Bulunma Durumu

Daha Önce Suriyeli Sığınmacılara Yardımda Bulundunuz mu?

	Frekans	Yüzde
Evet	301	% 71
Hayır	122	% 29
Toplam	423	% 100

Tablo 5'te ankete katılanların "Suriyelilere daha önce yardımda bulundunuz mu?" sorusuna verilen cevapların frekans ve yüzdelerine yer verilmiştir. Buna göre katılanların %71'i daha önce Suriyeli sığınmacılara yardımda bulunmuşken %29'u Suriyeli sığınmacılara daha önce herhangi bir yardımda bulunmamıştır. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO tarafından Türkiye'nin 6 ilinde derinlemesine mülakat yöntemiyle yaptığı ve 2014 yılında yayımlanan "Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum" başlıklı raporda Türk halkının %31,7'sinin bir biçimde Suriyeliler için yardım yaptıkları, maddi-manevi destek verdikleri sonucuna varmıştır. Bu oran baz alınırsa Mardin ilinin Türkiye ortalamasının iki katından daha yüksek oranda Suriyeli sığınmacılara yardımda bulunduğu sonucu çıkarılabilir. Benzer durum Suriyeli sığınmacılara herhangi bir yardımda bulunmayanların oranında da görülmektedir. HUGO'nun raporunda bu oran %68,3 iken Mardin'de yarısından daha az %29'dur. Yardım etmeyenlerin yardım etmeme nedenleri daha sonraki çapraz tablo analiz sonuçlarında değerlendirilecektir.

Tablo 6. Ankete Katılanların Türkiye'nin Suriyeliler Hakkındaki Tutumuna Dair Görüşleri

Suriyeliler hakkında Türkiye'nin tutumunu doğru buluyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Evet	161	% 38
Hayır	194	% 46
Kararsızım	68	% 16
Toplam	423	% 100

Ankete Katılanların Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılar hakkındaki tutumuna dair görüşlerine ilişkin frekans ve yüzdelere Tablo 6'da yer verilmiştir. Ankete Katılanların %46'sı Türkiye'nin tutumunu doğru bulmazken %38'i doğru bulmaktadır. Katılanların %16'sı ise fikir beyan etmemiştir.
Ankete katılanların kişisel verilerinden hareketle katılanların daha çok Suriyeli sığınmacılara yardımda bulunmuş 26-50 yaş aralığında lise mezunu meslek olarak memurluk yapan ve Türkiye'nin Suriyeli mülteciler karşısındaki tutumunu doğru bulmayan baylardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 7. Cinsiyet Durumuna Göre Suriyeli Sığınmacılara Yardım Etme Oranları

			Daha Önce Suriyelilere yardımda bulundunuz mu?		
			Evet	**Hayır**	**Toplam**
Cinsiyet nedir?	Bay	Frekans	202	82	284
		Yüzde	% 71	% 29	% 100
	Bayan	Frekans	99	40	139
		Yüzde	% 71	% 29	% 100
	Toplam	Frekans	301	122	423
		Yüzde	% 71	% 29	% 100

Ankete katılanların cinsiyet durumlarına göre daha önce Suriyeli sığınmacılara yardım etme oranlarının çapraz tablo (crosstabs) analiz sonucu tablo 7'de gösterilmiştir. Yukarıdaki tabloya bakıldığında bay ve bayanların Suriyeli sığınmacılara daha önce yardım etme ve etmeme oranları eşittir. Her ikisinde de daha önce Suriyeli sığınmacılara yardım edenlerin oranı %71 etmeyenlerin oranı ise %29'dur.

Tablo 8. Türkiye'nin Tutumuna Dair Görüşlerin Oranına Göre Suriyelilere Yardım Etme Oranları

			Daha önce Suriyelilere yardımda bulundunuz mu?	
			Evet	**Hayır**
Suriyeliler hakkında Türkiye'nin tutumunu doğru buluyor musunuz?	Evet	Frekans	135	26
		Yüzde	% 45	% 21
	Hayır	Frekans	120	74
		Yüzde	% 39	% 61
	Kararsızım	Frekans	46	22
		Yüzde	% 15	% 18
	Toplam	Frekans	301	122
		Yüzde	% 100	% 100

Tablo 8'de katılımcıların Türkiye'nin Suriyeliler hakkındaki tutumunu doğru bulma oranlarının Suriyeli sığınmacılara daha önce yardım etme oranları ile çapraz tablo (crosstabs) analiz sonucu gösterilmiştir. Tablodaki oranlara bakıldığında daha önce Suriyelilere yardım etmeyenlerin büyük çoğunluğunun aynı zamanda Türkiye'nin Suriyeliler hakkındaki tutumunu da doğru bulmadıkları görülmektedir. Suriyelilere daha önce yardım etmeyenler içinde Türkiye'nin Suriyeliler hakkındaki tutumunu doğru bulmayanların oranı %61 karasızların oranı ise %18'dir. Suriyelilere yardım edenler içinde Türkiye'nin Suriyeliler hakkındaki tutumunu doğru bulanların oranı %45 kararsızların oranı ise %15'dir. Buradan ankete katılanların Suriyelilere yardımda bulunmama nedenlerinden biri olarak Türkiye'nin Suriyeliler hakkındaki tutumunu doğru bulmaması sonucu çıkarılabilir.

Tablo 9. Yardımların Yerine Ulaşma Düşüncesine Göre Suriyelilere Yardım Etme Oranları

		Daha Önce Suriyelilere yardımda bulundunuz mu?		
		Evet	Hayır	Toplam
Evet	Frekans	85	32	117

		Yüzde	% 28	% 26	% 28
Sizce toplanan yardımlar gerçekten yerine ulaşıyor mu?	Hayır	Frekans	114	50	164
		Yüzde	% 38	% 41	% 39
	Kararsızım	Frekans	102	40	142
		Yüzde	% 34	% 33	% 33
Toplam		Frekans	301	122	423
		Yüzde	% 100	% 100	% 100

Tablo 9'da ankete katılanların yardımların yerine ulaşıp ulaşmadığına dair düşüncelerinin Suriyelilere yardım etme oranlarına göre çapraz tablo (crosstabs) analiz sonucu gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre Mardin il merkezinde yaşayan ve ankete katılan yerli nüfusun %39'u yapılan yardımların gerçekten yerine ulaşmadığını düşünmektedir. Yapılan yardımların yerine ulaştığını düşünenlerin oranı %28, bu konuda herhangi bir fikir belirtmeyenlerin oranı ise "evet" diyenlerin oranından da yüksek ve %33'tür. Diğer taraftan daha önce Suriyeli sığınmacılara yardım edenlerin içinde yapılan yardımların gerçekten yerine ulaştığını düşünenlerin oranı %28 yerine ulaşmadığını düşünenlerin oranı ise %26'dır. Ankete katılanlardan daha önce Suriyelilere yardım etmeyenlerin içinde yapılan yardımların Suriyelilere ulaşmadığını düşünenlerin oranı %4 ulaştığını düşünenlerin oranı %38 ve kararsızların oranı ise %33'tür. Bu sonuçlara göre daha önce Suriyelilere yardım etmeyenlerin yardım etmeme nedenlerinde bir diğeri de yapılan yardımların gerçekten Suriyelilere ulaşmadığına dair düşünceleri olabilir.

Tablo 10. Türkiye'nin Suriyeliler Hakkındaki Tutumuna Dair Görüşlerin Mesleklere Göre Oranları

			Suriyeliler hakkında Türkiye'nin tutumunu doğru buluyor musunuz?		
			Evet	Hayır	Kararsızım
Mesleğiniz nedir	İşçi	Frekans	21	36	8
		Yüzde	% 13	% 19	% 12
	Memur	Frekans	44	33	18
		Yüzde	% 27	% 17	% 27
	Esnaf	Frekans	14	21	9
		Yüzde	% 8	% 11	% 13
	Ev Hanımı	Frekans	25	26	8
		Yüzde	% 15	% 13	% 12
	Öğrenci	Frekans	27	39	7
		Yüzde	% 17	% 20	% 10
	İşsiz	Frekans	12	20	8
		Yüzde	% 8	% 10	% 12
	Diğer	Frekans	18	19	10
		Yüzde	% 11	% 10	% 15
Toplam		Frekans	161	194	68
		Yüzde	% 38	% 46	% 16

Tablo 10'da ankete katılanların mesleklerine göre Türkiye'nin Suriyeliler hakkındaki tutumuna dair görüşlerinin çapraz tablo (crosstabs) analiz sonucunun frekans ve yüzde dağılımları gösterilmiştir. Buna göre ankete katılanların %38'i Türkiye'nin Suriyeliler hakkındaki tutumunu doğru bulduğunu ifade ederken %46'sı doğru bulmadığını belirtmiştir. Ankete katılanların %16'sı ise herhangi bir görüş belirtmemiştir. Yukarıdaki tabloya göre Türkiye'nin Suriyeliler hakkındaki tutumunu doğru bulanların meslek sıralamasında ise memurlar %27 ile ilk sıradadır. Türkiye'nin Suriyeliler hakkındaki tutumunu doğru bulduğunu söyleyenlerin %27'si memur, %17'si öğrenci, %15'i ev hanımı, %13'ü işçi ve %11'i de diğer meslek gruplarındandır. Türkiye'nin Suriyeliler hakkındaki tutumunu doğru bulmayanların

© International Regional Development Conference

%20'si ise öğrenciler ve %19'u da işçilerdir. Ayrıca bu konuda kararsız olanlar içinde memurlar %27'lik dilimi oluşturmaktadır.

Tablo 11. Suriyeliler İçerisinde Karışıklık Çıkarmak İsteyenlerin Olduğuna Dair Görüşlerin Suriyelilerin Önlem Alınmadan Ülkeye Alındığına Dair Görüşlere Oranları

			Suriyeliler arasında ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olduğuna inanıyor musunuz?			Toplam
			Evet	Hayır	Kararsızım	
Suriyelilerin Türkiye'de hiçbir önlem alınmadan ülkeye alındığını düşünüyor musunuz?	Evet	Frekans	189	38	17	244
		(Yüzde) Suriyelilerin Türkiye'de hiçbir önlem alınmadan ülkeye alındığını düşünüyor musunuz?	% 78	% 16	% 7	% 100
		(Yüzde) Suriyeliler arasında ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olduğuna inanıyor musunuz?	% 65	% 42	% 40	% 58
	Hayır	Frekans	77	41	13	131
		(Yüzde) Suriyelilerin Türkiye'de hiçbir önlem alınmadan ülkeye alındığını düşünüyor musunuz?	% 59	% 31	% 10	% 100
		(Yüzde) Suriyeliler arasında ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olduğuna inanıyor musunuz?	% 27	% 46	% 30	% 31
	Kararsızım	Frekans	24	11	13	48
		(Yüzde) Suriyelilerin Türkiye'de hiçbir önlem alınmadan ülkeye alındığını düşünüyor musunuz?	% 50	% 23	% 27	% 100
		(Yüzde) Suriyeliler arasında ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olduğuna inanıyor musunuz?	% 8	% 12	% 30	%11
Toplam		Frekans	290	90	43	423
		(Yüzde) Suriyelilerin Türkiye'de hiçbir önlem alınmadan ülkeye alındığını düşünüyor musunuz?	% 69	% 21	%10	% 100
		(Yüzde) Suriyeliler arasında ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olduğuna inanıyor musunuz?	% 100	% 100	%100	%100

Tablo 11'de Suriyeliler arasında ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olduğuna inanıyor musunuz? Sorusu ile Suriyelilerin Türkiye'de hiçbir önlem alınmadan ülkeye alındığını düşünüyor musunuz? Sorusuna verilen cevapların çapraz tablo (crosstabs) analiz sonucunun frekans ve yüzde dağılımları gösterilmiştir. Katılımcıların %69'u Suriyeliler arasında ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olduğunu düşünmekteyken %21'i karışıklık çıkarmak isteyenlerin olmadığını düşünmektedir. %10'u ise herhangi bir görüş belirtmemiştir. Suriyelilerin hiçbir önlem alınmadan ülkeye alındığını düşünüyor musunuz? Sorusunu ise katılımcıların % 58'i evet, %31'i hayır ve %11'i de kararsızım şeklinde cevaplandırmıştır. Çapraz tablo sonuçlarına bakıldığında Suriyelilerin hiçbir önlem alınmadan ülkeye alındığını düşünenlerin %78 gibi büyük bir kısmı Suriyeli sığınmacılar arasında ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olduğuna inanmaktadır. Burada önemli olan sonuç ise Suriyeli sığınmacıların bir önlem dâhilinde ülkeye alındığını düşünenlerin %59'unun da Suriyeli

© International Regional Development Conference

sığınmacılar arasında ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olabileceğine dair inançlarıdır. Ayrıca kararsızların da %50'si Suriyeli sığınmacılar içerisinde ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olabileceğini düşünmektedir. Bu durum Mardin ilindeki yerli nüfusun Suriyeli göçmenler üzerindeki algısını ortaya koyan önemli sonuçlardandır.

Tablo 12. Suriyelilerin Şehirde Serbestçe Dolaşmasına Dair Görüşlerin Suriyelilerin Yerli Halka Zarar Verdiğine Dair Görüşlere Oranları

			Suriyelilerin Mardin'de serbestçe gezmesi sizce yasaklanmalı mı?			Toplam
			Evet	Hayır	Kararsızım	
Şehirde serbestçe dolasan Suriyelilerin yerli halka zarar verdikleri doğru mu?	Evet	Frekans	79	78	26	183
		(Yüzde) Şehirde serbestçe dolasan Suriyelilerin yerli halka zarar verdikleri doğru mu?	% 43	% 43	% 14	% 100
		(Yüzde) Suriyelilerin Mardin'de serbestçe gezmesi sizce yasaklanmalı mı?	% 60	% 33	% 47	% 43
	Hayır	Frekans	30	113	11	154
		(Yüzde) Şehirde serbestçe dolasan Suriyelilerin yerli halka zarar verdikleri doğru mu?	% 20	% 730	% 7	% 100
		(Yüzde) Suriyelilerin Mardin'de serbestçe gezmesi sizce yasaklanmalı mı?	% 23	% 48	% 20	% 36
	Kararsızım	Frekans	22	46	18	86
		(Yüzde) Şehirde serbestçe dolasan Suriyelilerin yerli halka zarar verdikleri doğru mu?	% 26	% 54	% 21	% 100
		(Yüzde) Suriyelilerin Mardin'de serbestçe gezmesi sizce yasaklanmalı mı?	% 17	% 19	% 33	% 20
Toplam		Frekans	131	237	55	423
		(Yüzde) Şehirde serbestçe dolasan Suriyelilerin yerli halka zarar verdikleri doğru mu?	% 31	% 56	% 13	% 100
		(Yüzde) Suriyelilerin Mardin'de serbestçe gezmesi sizce yasaklanmalı mı?	% 100	% 100	% 100	% 100

Suriyelilerin Mardin'de serbestçe gezmesinin yasaklanmasına dair görüşlerin şehirde dolaşan Suriyeli sığınmacıların yerli halka zarar verdiğine dair görüşlere oranlarının çapraz tablo (crosstabs) analiz sonucunun frekans ve yüzde dağılımları Tablo 12'de gösterilmiştir. Bu verilere göre: Suriyeli sığınmacıların Mardin ilinde serbestçe gezmesinin yasaklanmasını düşünenlerin oranı %31'dir. HUGO'nun raporunda da katılımcıların %73'ü Suriyeli sığınmacıların sadece kamplarda barındırılması gerektiğini düşünmektedir. Buna karşın serbest dolaşmalarının yasaklanmamasını düşünenlerin oranı %56 ve kararsızların oranı da %13'tür. Ayrıca katılımcıların %43'ü Suriyeli sığınmacıların şehirde serbestçe dolaşmasının yerli halka zarar verdiğini, %36'sı zarar vermediğini ve %20'si de kararsız olduğunu düşünmektedir. Bu verilerden hareketle oluşturulan çapraz tablo analizinde Mardin ili şehir merkezindeki yerli nüfusun %43'ü Suriyeli sığınmacıların yerli halka zarar verdiğini ve bu yüzden Suriyeli sığınmacıların Mardin'de serbestçe gezmesinin yasaklanması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca Suriyeli sığınmacılar Mardin'de serbestçe dolaşmasının yasaklanmasını düşünenlerin %60 ve bu konuda kararsız olanların %47'si Suriyeli sığınmacıların serbestçe dolaşmasıyla yerli halka zarar verdiğini düşünmektedir. Buna karşın Suriyeli sığınmacıların Mardin'de serbestçe gezmesinin yasaklanmamasını düşünenlerin %73 gibi büyük bir kısmı da Suriyeli sığınmacıların serbestçe dolaşmasıyla yerli halka zarar vermediğini düşünmektedir. Bu oranlardan halkın Suriyeli sığınmacıları

© International Regional Development Conference

daha çok kamplarda misafir etmek istediği şehir merkezlerinde serbestçe dolaşmalarına karşı bir tepki içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 13. Ankete Katılanların Suriyelilerin Savaş Mağduru Olduklarına Dair Görüşleri

Suriye'den gelen herkesin gerçekten Savaş mağduru olduğuna inanıyor musunuz?	Frekans	Yüzde
Evet	171	% 40
Hayır	191	% 45
Kararsızım	61	% 15
Toplam	423	% 100

Tablo 13'te ankete katılanların Suriyeli sığınmacıların savaş mağduru olup olmadıklarına dair görüşlerinin frekans ve yüzde dağılımları gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların %40'ı Suriye'den gelen herkesin gerçekten Savaş mağduru olduğuna inanmakta, %45'i Suriye'den gelen herkesin gerçekten Savaş mağduru olduğuna inanmamakta ve %15'i kararsız kalmaktadır. HUGO'nun raporunda katılımcıların %41'i Suriyeli sığınmacıları "zulümden kaçan insanlar" olarak tanımlamaktadır. Bu raporun sonuçlarının Türkiye genelini kapsadığı düşünüldüğünde Mardin ilinde yaşayan yerli nüfusun Suriyeli sığınmacıların savaş mağduru olduklarına dair inancının ortalamalar seviyesinde olduğu söylenebilir.

Tablo 14. Suriyelilere Yapılan Yardımların Yeterli Olmasına Dair Görüşlerin Suriyelilerin Savaş Mağduru Olduğuna Dair Görüşlere Oranı

			Suriyelilere yapılan yardımları yeterli buluyor musunuz?			
			Evet	**Hayır**	**Kararsızım**	**Toplam**
Suriye'den gelen herkesin gerçekten Savaş mağduru olduğuna inanıyor musunuz?	**Evet**	**Frekans**	89	59	23	171
		Yüzde	52%	35%	14%	100%
	Hayır	**Frekans**	113	57	21	191
		Yüzde	59%	30%	11%	100%
	Kararsızım	**Frekans**	31	17	13	61
		Yüzde	51%	28%	21%	100%
Toplam		**Frekans**	233	133	57	423
		Yüzde	55%	31%	14%	100%

Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımların yeterli olduğunu düşünenler ile yetersiz olduğunu düşünenlerin Suriyeli sığınmacıların savaş mağduru olduğuna dair görüşlerine oranının çapraz tablo (crosstabs) analiz sonucunun frekans ve yüzde dağılımları Tablo 14'te gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre katılımcıların %55'i Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımı yeterli bulmaktayken %31'i yardımları yetersi bulmaktadır. %14'ü ise bu konuda kararsızdır. Katılımcılar içerisinde Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımları yeterli bulanların %59'u ise Suriyeli sığınmacıların gerçekten savaş mağduru olduğunu düşünmemektedir. Diğer taraftan Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımları yetersiz bulanların da %52'si Suriyeli sığınmacıların gerçekten savaş mağduru olduğunu düşünmektedir. Bu sonuçlardan hareketle Mardin ilinde yaşayan yerli nüfusun Suriyeli sığınmacılara yaptıkları yardımların onların savaş mağduru olup olmadıklarına dair inançlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımları yeterli bulanların daha çok Suriyelileri savaş mağduru olarak görmedikleri ve Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımları yetersiz bulanların da daha çok Suriyelileri savaş mağduru olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Tablo 15. Ankete Katılanların Sorulara Verdikleri Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımları

© International Regional Development Conference

		Evet	Hayır	Kararsızım
Suriye'den gelenlerin her yerde Türk vatandaşı gibi serbestçe dolaşması sizce doğru mu?	**Frekans**	102	286	35
	Yüzde	% 24	% 68	% 8
Suriyelilere kiraya verilen evlerin daha yüksek fiyata kiralandığına inanıyor musunuz?	**Frekans**	180	192	51
	Yüzde	% 43	% 45	% 12
Suriye'deki olaylar Türkiye'yi savaşa götürür mü?	**Frekans**	200	110	113
	Yüzde	% 47	% 26	% 27
Mardin halkının Suriye'deki iç savaştan sonra tedirgin olduğuna inanıyor musunuz?	**Frekans**	280	89	54
	Yüzde	% 66	% 21	% 13
Suriyelilerin Mardin'deki suç oranlarını arttırdığı sizce doğru mu?	**Frekans**	219	139	65
	Yüzde	% 52	% 33	% 15
Suriyelilerin Mardin'deki hastalık oranlarını arttırdığını düşünüyor musunuz?	**Frekans**	158	192	73
	Yüzde	% 37	% 45	% 17
Suriyelilerin Mardin'de trafik sorununa neden olduğunu düşünüyor musunuz?	**Frekans**	163	220	40
	Yüzde	% 39	% 52	% 10
Suriyelilerin yerli halkın işsizlik oranlarını arttırdığı sizce doğru mu?	**Frekans**	317	77	29
	Yüzde	% 75	% 18	% 7
Suriye'de İç savaş biter ise Suriyelilerin kendi ülkelerine Döneceğini Düşünüyor musunuz?	**Frekans**	138	232	53
	Yüzde	% 33	% 55	% 12
Suriyeli bir komşunuz olmasını ister miydiniz?	**Frekans**	171	184	68
	Yüzde	% 40	% 44	% 16
Suriyelilerin Mardin'de ikinci evliliği artırdığı söyleniyor sizce doğru mu?	**Frekans**	278	96	49
	Yüzde	% 66	% 23	% 12
Suriyelilere TC vatandaşlığı verilmesini Doğru Buluyor musunuz?	**Frekans**	64	312	47
	Yüzde	% 15	% 74	% 11

Tablo 15'te katılımcıların sosyo-ekonomik algılarını tespit etmeye dönük yöneltilen sorulara verdikleri cevapların frekans ve yüzde dağılımları gösterilmiştir. Bu tablo analiz edilirken sonuçları bakımından Türkiye geneli algıyı ortaya koyan Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO tarafından 2014 yılında yayımlanan "Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum" başlıklı rapordaki sonuçlar ile çalışmamızdan elde edilen sonuçlar karşılaştırılacak bu şekilde benzerlikler ve farklılıklar ortaya konacaktır. Tabloda görüldüğü gibi:

Katılımcıların %24'ü Suriyeli sığınmacıların her yerde Türk vatandaşı gibi serbestçe dolaşmasını doğru bulmakta, % 68 gibi büyük bir kısmı Suriyeli sığınmacıların her yerde Türk vatandaşı gibi serbestçe dolaşmasını doğru bulmamakta ve %8'i de bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir.
Katılımcıların %43'ü Suriyeli sığınmacılara kiralanan evlerin daha yüksek fiyata kiraya verildiğini düşünürken %45'i evlerin daha yüksek fiyata kiraya verildiğini düşünmemekte ve %12'si ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir.

Katılımcıların %47'si Suriye'deki olayların Türkiye'yi savaş götüreceğini düşünürken %26'sı Türkiye'yi savaşa götürür düşüncesine karşı çıkmakta ve %27'i de bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir.

Katılımcıların %66'sı Suriye'deki iç savaştan dolayı tedirgin olduğunu belirtirken %21'i bu konuda herhangi bir tedirginlik duymadığını düşünmekte ve %13'ü de bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir.

Katılımcıların %52'si Suriyeli sığınmacıların Mardin'deki suç oranlarını arttığını düşünürken %33'ü Suriyeli sığınmacıların Mardin'deki suç oranını artırmadığını düşünmekte ve %15'i de bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir. HUGO'nun raporunda "Suriyeli sığınmacıların bulundukları yerlerde şiddet, hırsızlık, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlara bulaşarak toplumsal ahlak ve huzuru bozmaktadır" önermesinin Türk toplumunun % 62,3'ü tarafından desteklendiği belirtilmiştir (HUGO, 2014: 29). Bu sonuçtan hareketle Mardin ili şehir merkezinde yaşayan yerli nüfusun Suriyeli sığınmacıların suç oranlarını artırdığına dair inancının daha düşük seviyede olduğu sonucuna varılabilir.

Katılımcıların %37'si Suriyeli sığınmacıların hastalık oranlarını artırdığını belirtirken %45'i Suriyeli sığınmacıların hastalık oranlarını artırmadığını düşünmekte ve %17'si bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir.

Katılımcıların %39'u Suriyeli sığınmacıların şehir merkezinde trafik sorununa neden olduğunu belirtirken %52'si sığınmacıların trafik sorununa neden olduğunu düşünmemekte ve %10'u da bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir.

Katılımcıların %75 gibi büyük bir kısmı Suriyeli sığınmacıların şehirde işsizlik oranlarını artırdığını belirtirken %18'i şehirdeki işsizlik oranlarının artmasını Suriyeli sığınmacılarla ilişkilendirmemekte ve %7'si de bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir. HUGO'nun raporunda Türk halkının **"**Suriyeliler işlerimizi elimizden almaktadırlar" önermesine desteğinin % 56,1 olduğu belirtilmektedir. Bu oran Suriyeli sığınmacı barındıran illerde %68,9'a çıkmaktadır (HUGO,2014, s. 27). Bu rakamlardan hareketle Mardin ili şehir merkezinde yaşayan yerli nüfusun Suriyeli sığınmacıların işsizlik oranlarını artırdığına dair inançlarının daha yüksek seviyede olduğu sonucuna varılabilir. Dünyanın birçok yerinde toplu göçlerde yerli halk tarafından hissedilen işsiz kalma korkusu onların yabancılara karşı daha temkinli davranmasına neden olmuştur. Çünkü toplu göçlerle beraber artan işgücü arzı ve rekabet beraberinde işçi ücretlerinin düşmesine ve işsizlik oranlarının da buna paralel artmasına neden olmaktadır. Mardin ili yerli halkı tarafından da bu baskının yoğun derecede hissedildiği elde edilen sonuçlardan anlaşılmaktadır.

Katılımcıların %55'i Suriye'de iç savaş bitse dahi Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmeyeceklerini belirtirken %33'ü iç savaş biterse Suriyeli sığınmacıların ülkelerine döneceklerini düşünmekte ve %12'si de bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir. HUGO'nun raporunda Türk toplumunda Suriye'deki iç savaştan sonra Suriyelilerin tamamının döneceğini düşünenlerin oranı % 45, Suriyelilerin tamamının ya da bir bölümünün Türkiye'de kalacağını düşünenlerin oranı da % 54,9 olarak belirtilmiştir (HUGO,2014, s. 34). Buradan hareketle Mardin ili şehir merkezinde yaşayan yerli nüfusun Suriyeli sığınmacıların iç savaş bittikten sonra Suriye'ye döneceklerine dair inançlarının ortalamalar seviyesinde olduğu sonucuna varılabilir.

Katılımcıların %40'ı Suriyeli bir sığınmacı ile komşuluk yapmak istediğini belirtirken %44'ü Suriyeli bir sığınmacı ile komşuluk yapmak istememekte ve %16'sı da bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir. HUGO'nun raporunda Türk toplumunun %49,8'i Suriyeli bir sığınmacı ile komşuluk yapmanın kendilerini rahatsız edeceğini belirtirken %50,2'si de Suriyeli bir sığınmacı ile komşuluk yapmanın kendilerini rahatsız etmeyeceğini belirtilmiştir (HUGO,2014, s. 32). Bu oranlardan da anlaşılacağı üzere Mardin ili şehir merkezinde yaşayan yerli nüfusun Suriyeli sığınmacılar ile komşuluk yapma isteği ortalamalar seviyesinden birkaç puan aşağıda olduğu görülmektedir.

© International Regional Development Conference

Katılımcıların %66 gibi büyük bir kısmı Suriyeli sığınmacıların Mardin ili şehir merkezinde ikinci evlilikleri artırdığını belirtirken %23'ü Suriyeli sığınmacıların Mardin ili şehir merkezinde ikinci evlilikleri artırmadığını düşünmekte ve % 12'si de bu konuda karasız olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların %74 gibi büyük bir kısmı Suriyeli sığınmacılara TC vatandaşlığının verilmesini doğru bulmadığını belirtirken %15'i TC vatandaşlığının verilmesini doğru olduğunu düşünmekte ve %11'i de bu konuda kararsız olduğunu belirtmektedir. Yine HUGO'nun raporunda Türk toplumunda Suriyeli sığınmacıların Türk vatandaşlığına alınması önermesini destekleyenlerin oranı sadece %7,7'dir. Türk toplumunun %84,5'i ise Suriyeli sığınmacıların Türk vatandaşlığına alınması önermesini reddettiği belirtilmektedir (HUGO,2014, s. 33). Bu oranlara bakıldığında Mardin ili şehir merkezinde yaşayan yerli halkın Suriyeli sığınmacılara TC vatandaşlığı verilmesi noktasında Türkiye ortalamasından daha düşük düzeyde karşı çıkmaktadır. Bu araştırmada da anlaşılmıştır ki Mardin ili şehir merkezinde yaşayan yerli halk Suriyeli vatandaşlara kucak açmakla beraber onlara vatandaşlık verilmesi konusunda temkinli davranmaktadır.

SONUÇ

Araştırma bulgularına göre katılımcıların Suriyeli sığınmacılar ile ilgili sosyo-ekonomik algıları daha önce Türkiye geneli yapılmış çalışmalarla kıyaslandığında ortalamalar seviyesinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların kişisel verilerinden hareketle ankete katılanların daha çok Suriyeli sığınmacılara yardımda bulunmuş 26-50 yaş aralığında lise mezunu meslek olarak memurluk yapan ve Türkiye'nin Suriyeli mülteciler karşısındaki tutumunu doğru bulmayan baylardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun Suriyeli sığınmacılara daha önce yardımda bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye geneli yapılmış diğer çalışmalardaki oranlar kıyaslandığında daha Mardin ilinin daha yüksek düzeyde yardımda bulunduğu da görülmektedir. Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımların katılımcıların cinsiyetlerine oranlarında ise katılımcılar içerinde daha önce Suriyelilere yardımda bulunanların daha çok baylardan oluştuğu görülmektedir.

Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımlarda yardımların yerine ulaşmadığına dair düşüncesinin de etken olduğu görülmektedir. Katılımcılar içeresinde Suriyeli sığınmacılara yardımda bulunmayanların çoğunun yapılan yardımların Suriyeli sığınmacılara ulaşmadığını düşündüğü görülmektedir. Katılımcıların oransal olarak daha fazla kesimi Türkiye'nin Suriyeliler ile ilgili tutumunu doğru bulmamaktadır. Bu durum Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımlarda da etkili olmaktadır. Suriyeli sığınmacılara daha önce herhangi bir yardımda bulunmayanların büyük oranda Türkiye'nin Suriyeliler ile ilgili tutumunu da doğru bulmadıkları görülmektedir.

Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılar ile ilgili tutumunu doğru bulanlar oransal olarak en çok memurlardan oluşmaktadır. Öğrenciler ve işçilerin de Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılarla ilgili tutumunu doğru bulmadıkları görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu Suriyeli sığınmacılar içerisinde ülkemizde karışıklık çıkarmak isteyenlerin olduğunu ve Suriyeli sığınmacıların yeteri kadar önlem alınmadan ülkeye alındıklarını düşünmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun Suriyeli sığınmacıların şehir merkezinde serbestçe dolaşmalarını yanlış bulmadığı yanlış bulanların ve bu konuda kararsız olanların büyük çoğunluğunun da Şehirde serbestçe dolaşan Suriyeli sığınmacıların yerli halka zarar verdiklerini düşündüğü görülmektedir. Katılımcılar içerisinde Suriyeli sığınmacıların savaş mağduru olduklarını düşünenler ile savaş mağduru olmadığını düşünenlerin oranlarının birbirine yakın oldukları görülmektedir. Bu durumunun katılımcıların Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımların yeterli bulup bulmadıklarına dair görüşleri üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Suriyeli sığınmacıların savaş mağduru olduğunu düşünmeyenlerin büyük çoğunluğunun Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımların da yeterli olduğunu düşündüğü, Suriyeli sığınmacıların savaş mağduru olduğunu düşünenlerin de Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımları yeterli bulmadığı görülmektedir.

Katılımcılar içerisinde Mardin şehir merkezinde Suriyeli sığınmacılara kiralanan evlerin daha yüksek fiyata kiralandığını düşünenler ile bu şekilde düşünmeyenlerin oranlarının birbirine yakın olduğu

görülmektedir. Katılımcılar Suriye'de yaşanan olayların Türkiye'yi savaşa götüreceğini ayrıca Mardin halkının Suriye'deki iç savaştan sonra tedirgin olduğunu ve Suriyelilerin Mardin'deki suç oranlarını arttırdığını düşünmektedir. Katılımcıların Suriyelilerin Mardin'de trafik sorununa neden olduğunu ve Suriyelilerin Mardin'deki hastalık oranlarını arttırdığına dair düşünceye katılmadıkları görülmektedir. Katılımcıların Suriyelilerin yerli halkın işsizlik oranlarını arttırdığını, Suriye iç savaşı bitse dahi Suriyelilerin kendi ülkelerine Dönmeyeceğini düşündüğü ve Suriyeli bir sığınmacı ile komşuluk yapmayı arzu etmediği görülmektedir. Katılımcıların Suriyeli sığınmacıların Mardin'de ikinci evlilik oranlarını artırdığını düşündüğü görülmektedir. Katılımcıların Suriyeli sığınmacılara TC vatandaşlığı verilmesini doğru bulmadığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

AFAT, (2013). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, Saha Araştırması Sonuçları, Ankara.

APAK, Hıdır, 2014, "Suriyeli göçmenlerin kente uyumları: Mardin örneği." Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mukaddime Dergisi, *5*(2): 55-73.

CENGİZ, Deniz, 2015, "Zorunlu Göçün Mekânsal Etkileri ve Yerel Halkın Algısı; Kilis örneği." Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, *10*(2): 101-122.

ERDOĞAN, Murat, 2015, "Türkiye'deki Suriyeliler: toplumsal kabul ve uyum." Hacettepe Üniversitesi Göç Ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara.

GÖKÇE, Ali, Fuat ve ÖZDEMİRCİ, İlbey, 2016, "Suriyeli Mültecilerde Demokrasi Algısı Kilis Örneği." Mehmet Akif Ersoy üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, 8(14): 384-403.

KARASU, Mithat, Arman, 2016, "Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu." Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi *Dergisi*, *21*(3): 991-1015.

KAYPAK, Şafak ve Bimay, Muzaffer, 2016, "Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği*."* Batman üniversitesi yaşam bilimleri dergisi, 6(1): 84-110.

MEMİŞ, Hasan, 2015, "İç Savaş Nedeniyle Kilis'te Yaşayan Suriyelilerin Oluşturduğu Sosyo-Ekonomik Algılar Üzerine Bir Araştırma." Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2): 100-114.

TUNÇ, Ayşe, Şebnem, 2015, "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme." Tesam Akademi Dergisi, *2* (2).

© International Regional Development Conference

Clustering in Regional Development and Neuromarketing Ecosystem

Bölgesel Gelişme ve Kalkınmada Kümeleme ve Nöropazarlama Ekosistemi

Mahmut TEKİN[1], Kenan PEKER[2], A.Selçuk KÖYLÜOĞLU[3]

Abstract-Regional development provides for an ecosystem based on social, economic and industrial development of the region with multidisciplinary studies. At the same time it requires a management and organization. Good organization and dynamic structure constitute the motivation for the development of e-governance of participation and inclusion of stakeholders. The whole issue is how to market which goods, services and information will be marketed in such an organization. How local resources determine the market in general terms, the most important is how to market it. Because with good marketing, it is possible to sell iron in gold value. When considered in this context, neuromarketing is a new form of marketing. Neuromarketing is a science based on measurement and observation rather than customer statement. It is critical to measure and monitor customer behaviors. Neuromarketing, which launched a whole new era in marketing research by measuring emotional behaviors of customers with unconscious reactions, it brings out important results for marketers. In this context neuromarketing, is a science that measures clinical psychology according to brain waves to understand the response of customers to the advertising of brands related to the product/service. Neuromarketing is to determine the source of customer behavior and realizes the customer' s persuasion process by making use of brain imaging and biological measures in the purchase decision. In this process it is essential to use the factors influenced by the consumer in marketing communication and its components. Here subconscious thoughts that lead to purchase decisions of customers every day, revealing feelings and desires and is to take advantage of it as customer neuroscience. The regional development envisages an ecosystem based on the social, economic and industrial development of the regions with interdisciplinary studies. In light of this information in this study, satisfactory information was given about neuromarketing and the relationship between neuromarketing and regional development has been examined and recommendations have been developed.

Key Words: Regional Development, Neuromarketing, Marketing

Özet-Bölgesel kalkınma çok disiplinli çalışmalarla bölgenin sosyal, ekonomik ve endüstriyel gelişmişliğine dayanan bir ekosistemi öngörür. Aynı zamanda bir yönetim ve organizasyonu gerektirmektedir. İyi bir organizasyon ve dinamik bir yapıda paydaşların katılım ve kapsayıcılığının e-yönetişimi gelişmenin motivasyonunu oluşturmaktadır. Tüm mesele böyle bir organizasyonda hangi malların, hizmetlerin ve bilgilerin nasıl pazarlanacağıdır. Genel anlamda nelerin pazarlanacağını bölgelerin yerel kaynakları belirlediğine göre en önemlisi nasıl pazarlanacağı olmaktadır. Zira, iyi bir pazarlama ile demirin altın değerinde satılması mümkün olmaktadır. Bu çerçevede düşünüldüğünde nöropazarlama, yeni bir pazarlama şeklidir. Nöropazarlama müşteri beyanından çok ölçme ve gözleme dayalı bir bilimdir. Burada kritik olan müşteri davranışlarını ölçmek ve gözlem yapmaktır. Pazarlama araştırmalarında yepyeni bir dönemi başlatan nöropazarlama, müşterilerin bilinçdışı tepkileriyle duygusal davranışlarını ölçerek pazarlamacılar için önemli sonuçlar açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda nöropazarlama, müşterilerin ürün/hizmetle ilgili markaların reklamlarına verdiği tepkileri anlamak üzere beyin dalgalarına göre klinik psikolojiyi ölçen bilimdir. Nöropazarlama müşteri davranışının kaynağını tespit ederek ve satın alma kararında müşterinin ikna olma sürecini beyin görüntüleme ve biyolojik ölçümlerden yararlanarak gerçekleştirmektedir. Bu süreçte tüketicinin etkilendiği faktörleri pazarlama iletişimine ve bileşenlerinde kullanmak esastır. Burada her gün müşterinin satın alma kararlarına yön veren bilinçaltı düşünceler, duygular ve arzuları açığa çıkarma ve müşteri nörobilimi olarak bundan yararlanmaktır. Bölgesel kalkınma ise, disiplinler arası çalışmalarla bölgelerin sosyal, ekonomik ve endüstriyel gelişmişliğine dayanan bir ekosistemi öngörmektedir. Bu bilgiler ışığında, söz konusu çalışmada nöropazarlama hakkında doyurucu bilgi verilmiş ve nöropazarlamanın bölgesel kalkınmayla olan ilişkisi incelenerek öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Nöropazarlama, Pazarlama

[1] Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye, mahtekin@selcuk.edu.tr
[2] Prof. Dr., Elazığ Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, kpeker@firat.edu.tr
[3] Dr., Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye, selcuk641@gmail.com

© International Regional Development Conference

GİRİŞ

Üçüncü bin yıla girerken içinde yaşadığımız dönemin altında yatan ve belki de son yılların en çok sözü edilen kavramı değişimdir. Her döneme damgasını vurmuş ve çığır açmış olaylar aslında münferit bir değişimin sonucu olarak doğmuşlardır. Sanayiye dayalı üretim modeli, sınıflara ayrılmış alt-üst yapı, ötekileştirme, rijit kesinlik ve kurallar, kaotik ilişkiler ile tanımlı endüstriyalist/modernist paradigmalar bir döneme damga vurmuş, sonra değişime uğramış ve nihayet sona ererek yerini yeni anlayışlara terk etmiş yapılardır. Sona eren bu akımlar, yerini bilgiye, esnekliğe, standartların ötesine geçmeye, kendini aşmaya, sınıfsızlığa, çevreyle barışık yeni toplumsal hareketlerin de mevcut bulunduğu post paradigmalara bırakmıştır. Ve salt teknolojik değişkenlere yaslı bu yeni toplum dizaynının bilişim ve teknolojik determinizmle yoğrularak karakterize bir yaklaşım olacağı iddia edilmektedir. Bu iki bağlamın yeni dönemin post endüstriyalist ve bilimsel-teknolojik yönleri üzerindeki asgari müşterekler dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu analizde altı çizilmesi gereken önemli bir ekonomik gelişme ise, eski paradigmanın sosyal boyutlarını yıkan toplumun bugünün bilgi elemanları temeline oturtulmasıdır. Zira 21. y.y.' ın küreselleşen dünyası emek yoğun, sermaye yoğun, enerji yoğun olmanın uzağında bilgi yoğundur. Bu gelişmenin bir devrim niteliğinde olduğunu söylemek ve prodüktivite döneminin kat kat ötesine geçtiğini dile getirmek yerinde bir tespit olacaktır.

Bu değişim sürecinden daha fazla faydalanmak isteyip kentsel oluşumdan kalkınma amaçlı yararlanmaya çalışan ülke sayısı hızla artmaktadır. Dünyadaki enerji kaynaklarının giderek azalması, hızlı nüfus artışı, tüketimin artması ve insan ihtiyaçlarının sürekli değişmesi gibi zorlukların yanı sıra sosyo-ekonomik doğrultuda plan ve programlar yaparak kalkınma ve gelişmişlik istikametinde rotasını çizmek isteyen ülkeler, bölgesel gelişme ve kalkınma politikası konusunda daha fazla mesai yapmaktadır. Bu doğrultuda çeşitli ölçeklerde bölge planlamaları yapılmakta ve bu planlar hayata geçirilmektedir. Amaç elbette çeşitli nedenlerle ortaya çıkan bölgelerarası eşitsizliğin ortadan kaldırılması ve dengenin sağlanmasıdır. Her bölgenin farklı ihtiyacı olduğundan belirlenecek politikalar da bölgelere göre farklılık göstermektedir. Esas olan sorunun özüne inilerek nasıl sorusuna cevap aranması yönünde daha etraflı politikalar geliştirebilmektir. Bu durum bölgesel ve yerel entegrasyonun sağlanması bakımından önem arz etmektedir.

Bölgesel kalkınmada eşgüdümlemenin sağlanması noktasında ekonomik, toplumsal ve fiziksel planlamanın yanı sıra kritik öneme sahip ve yeni bir alan olan nöropazarlamanın da bu sisteme dahil edilmesi gerekmektedir. Bölgelerin yerel kaynakları nelerin pazarlanacağına karar verdiklerine göre asıl önem arz eden nasıl pazarlanacağıdır. Pazarlama biliminin bir alt disiplini olan nöropazarlama, geleneksel pazarlama yöntemlerinin ötesine geçerek bunu başarabilmiştir. Çünkü geleneksel pazarlama yöntemlerinin sağladığı katma değerin etkisi günümüz bilgi çağında giderek azalmaktadır. Zira tüketicilerin söylediklerileriyle yaptıkları arasında ciddi farklar olma ihtimalinden sadece beyanlara dayalı pazarlama stratejileri oluşturmak ciddi maliyetlere davetiye çıkarmaktadır. Ancak nöropazarlama kullandığı bilimsel yöntem ve teknikler ve elde ettiği rasyonel verilerle sorunu büyük ölçüde tespit edip, çeşitli analiz ve yorumlarla çözüm sunmaktadır. Pazarlama alanındaki söz konusu gelişmenin bölgesel gelişme ve kalkınma ile olan ilişkisi ise, maliyetlerini kısmak isteyip hedefi on ikiden vuran üreticiler ödediği değerin karşılığını bulmakta diğer taraftan istediği ürün ve hizmeti satın alan tüketiciler de memnun kalmaktadır. Bu çalışmada, nörobilim ve pazarlamanın bütünleşmesinden oluşan nöropazarlama hakkında bilgi verilerek, bölgesel kalkınmada kümeleme ile olan ilişkisi ve bölgesel kalkınmaya sağlayacağı katkılar beraberinde öneri ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

BÖLGESEL GELIŞME ve KALKINMADA KÜMELEME

2000' li yıllarda varlığını iyiden iyiye hissettiren kümelenme yaklaşımı pek çok ülkedeki uygulamaları ile yerel ekonomik kalkınma için bir yöntem olarak kabul görmektedir. Yerel ekonomideki mevcut paydaşların sürece aktif katılımı ve kamu otoritesinin yapıcı yaklaşımı ile yerel ekonomik kalkınmaya

© International Regional Development Conference

hız kazandırmıştır. Üretimin artan ölçüde parçalandığı bu süreç, verimlilik ve kâr parametrelerinin bir çıktısı olarak bir işbölümünü kaçınılmaz kılmıştır. İşgücü, tedarik zinciri ve teknolojik bilgi prosesi gibi söz konusu dışsallıklar bölgelerdeki aktörler arasında sosyal ve beşeri ilişkilerin güçlenmesini tesis etmektedir. Bu noktada toplumun değerleri ile özel sektör menfaatlerinin gelişme ve kalkınma yaklaşımının entegrasyonu olarak ortaya çıkan kümelenme, ulusal ve uluslararası ölçekte bölgesel çıktının arttırılabileceği savı üzerinde kurgulanmaktadır. Konunun daha anlaşılır kılınması için kümelenme kavramına geçmeden bölge ve bölgesel kalkınma kavramlarına değinmek gerekmektedir.
Özdinç (2007), bölge kavramının toplumsal, siyasal, ekonomik, yönetsel olmak üzere farklı tanımlarının olabileceğini ifade etmiştir. Ildırar (2004), bölge kavramını değişik açılardan ele almaktadır. Ekonomik açıdan, kent kadar küçük olmayan aynı zamanda ülke kadar da büyük olmayan ulus devlet kontrolünde olan yerlerdir. Diğer taraftan coğrafi bölgeler, kültürel bölgeler, tarihsel bölgeler, yoğunluğuna göre yerleşim bölgeleri, belirli sektörlerin ön plana çıktığı bölgeler, sınır komşusu olan bölgeler, transit bölgeler, ortak yerleşim alanlarının yansımasından etkilenen bölgeler olarak sıralanabilir. Bu açıklamalar ışığında, bölgeleri iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Ekonomik yapı açısından bölgeler; homojen bölge, polarize bölge ve plan bölgedir. Ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından ise; gelişmiş bölge, az gelişmiş bölge ve gelişme halindeki az gelişmiş bölge olarak sıralamak mümkündür. Bölge kavramının ardından bölgesel kalkınmaya değinilecek olursa, ilk karşılaşılan sorunsalın ülke genelindeki bölgeler arasındaki ekonomik faaliyetlerin eşit bir şekilde dağılımının söz konusu olmamasıdır. Dolayısıyla bölgesel kalkınma kavramı daha ziyade bu sorunun üzerinde durmaktadır. Bu itibarla, bölgesel kalkınma, geri kalmış bölgelerde ekonomik dengesizliği bertaraf etmek amacıyla gelir dağılımını eşitlemeyi ve sanayileşmeyi gelişmiş bölgelerde olduğu gibi gelişmemiş bölgelerde de hâkim kılmayı ve tabana yayma politikasını benimsemektedir. (Paksoy ve Aydoğdu: 2010, 114).

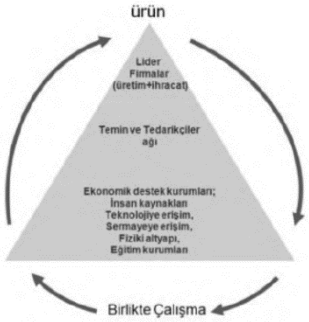
Bu bilgiler ışığında kümelenme kavramına geçerken bu kavrama temel teşkil eden pek çok önemli isim vardır. Literatürde A. Marshall' ın "Bölgesel Yoğunlaşma", D. Ricardo' nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" ve A. Smith' in "Mutlak Üstünlükler Teorisi" gibi teoriler kümelenmenin mihenk taşları olarak kabul görmektedir. Bu teorilerin yanı sıra Klasik Dış Ticaret Teorileri, Yeni Dış Ticaret Teorileri, Endüstriyel Bölge Kavramı, Rekabetçi Üstünlükler Teorisi ve Elmas Modeli gibi teoriler de kümelenmenin oluşumuna katkı sağlamışlardır. (Orhan: 2010, 84).

Bu önemli isimlerden biri olan Michael Porter, 1990 yılında Ulusların Rekabet Üstünlüğü adlı kitabında küresel ekonomi bağlamında ulus, devlet ve yerel rekabetçilik teorisini sunmakta ve kümelenmelere önemli bir rol atfetmektedir. Porter' a göre kümelenmeler, birbiriyle rekabet eden bir taraftan da işbirliğini koparmayan belirli alanlarda birbirine bağlı şirketler, uzman tedarikçiler, hizmet sağlayıcılar, ilgili sektördeki firmalar ve bağlantılı kurumlardan oluşan coğrafi yoğunlaşmalardır. Porter, bir kümelenmenin coğrafi kapsamını tek bir şehir ya da eyaletten bir ülkeye, hatta komşu ülkelerin oluşturduğu bir ağa kadar uzanabileceğini ifade etmektedir. Rekabet üzerindeki üç ana etkiyi belirli bir yere kadar kişisel ilişkilere, yüz yüze iletişime ve bireyler ile kurumların ağları arasındaki iletişime bağlamaktadır. Ona göre, makro-ekonomik politikalar gerekli ancak yetersizdir. Hükümetlerin mikro-ekonomik seviyelerinin daha etkili olduğunu iddia etmektedir. Bunun için mevcut ve gelişmekte olan kümelenmelerin önündeki engellerin kaldırılmasının öncelikli amaç olması gerektiğini beyan etmektedir. (Porter: 2010, 243-317).

Kuşat (2010), küçük firmaların rekabete karşı korunduğu, büyük firmaların maliyetlerinin optimize edildiği profesyonel iş gücünün bilgi paylaşımının ve inovasyon yetkinliğinin üst düzeyde olduğu coğrafi yapıların tesis edilme gerekçelerinin kümelenme kavramını ortaya çıkardığını ifade etmektedir. OECD kümelenmeyi, farklı paydaşların bir araya gelerek bir değer zinciri içerisinde bulunan bağımsız firmalar, bilgi üreten ve aracı kurumlar ve tüketicilerden oluşan bir üretim ağı olarak tanımlamıştır. (OECD: 2005).

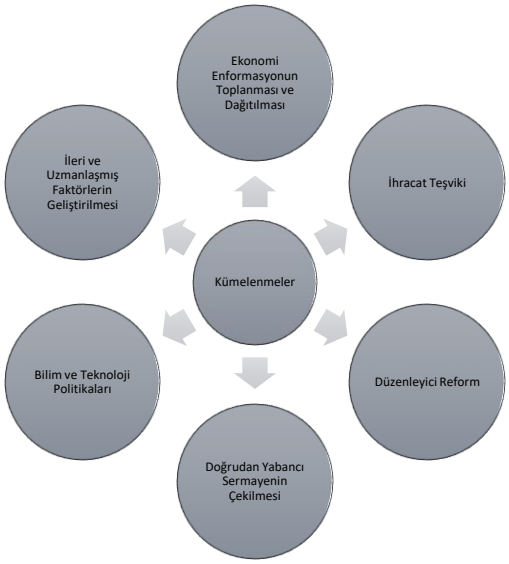
© International Regional Development Conference

Bu açıklamalardan yola çıkılarak bahsi geçen işletmeler, ekonomik aktörler ve kuramların konumlanması ve aralarındaki bağ aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi, birlikte bir küme ortamını izah etmektedir.

Şekil 1. Küme Aktörleri ve Küme Ortamı
Kaynak: Sayın, vd: 2012, 630.

Kümelenme çalışmalarının nedenleri olarak gelişigüzel bir coğrafyada tek başına çalışan bir firma örnek verilebilir. Zira adı geçen firma kısa sürede ciddi kazançlar elde edebilir ancak uzun vadede manzara değişecektir. Çünkü firma belli bir süreden sonra kendini sınırlandırılmış hissedecek ve kendini geliştirmek için rakiplerinin bulunduğu coğrafyada uzmanlaşmış ve yetkin tedarikçilere, kalifiye iş gücüne, teknik bilgi ve desteği sağlayacak kurum ve kuruluşlara ulaşmak isteyecektir. Bu durum müşteri açısından da bir kolaylık sağlamaktadır. Öyle ki, müşteri rakip firmaların bir arada bulunduğu bir lokasyonu tercih ederek, en kârlı firmaya daha kolay ulaşabilecektir. Neticede rekabet kızışacak, müşteri tatmini ön plana çıkacak, inovasyon daha önemli hale gelecek ve küresel bir perspektif bir kurum kültürü olarak benimsenecektir. (Bozkurtoğlu: 2013, 4).

Şekil 2. Kümelenmeler ve Ekonomik Politika
Kaynak: Michael E. Porter: 2010, 303.

Kümelenme bir süreç olarak farklı aşamalardan oluşmaktadır. Yığın, yeni oluşan, gelişen ve olgunlaşmamış olmak üzere dört ana başlık altında incelenebilirken, AB' nin küme ile ilgili ortaya koyduğu geniş kapsamlı tanımı etrafında küme analiz aşaması ve küme geliştirme aşaması olmak üzere iki ana aşamada ele alınabilir. (Sayın vd.: 2012, 630; Bozkurtoğlu: 2013, 6-7).

Küme analiz aşamasında ilk olarak aday kümeler belirlenmektedir. Daha sonra bu kümelerin ulusal kalkınma sektörleri ile uyumlu olup olmadığı incelenmektedir. Üçüncü olarak da, aday kümelerin rekabet gücünün analizine yönelik haritalanma süreci yürütülmektedir.

Küme geliştirme aşamasında ise, haritalanma süreciyle belirlenen küme aktörleri ve yerel otoritelerin katılımıyla yerel kümelenme komitesi oluşturulmaktadır. Böylece stratejik planlama yaklaşımı ve yol haritası ile küme geliştirme projeleri belirlenmektedir. Sonrasında proje gruplarının teşkili ve küme koordinasyon ajansı kurulmaktadır. Son aşamada ise, küme paydaşları arasında sosyal ilişkiler ve sosyal sermaye geliştirme faaliyetleri bir proje olarak belirlenmektedir. Küme olgunluk evresi faaliyetlerini de içine alan bu aşamalar elbette her ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarına göre farklılık göstermektedir.

Kümelenmenin önem arz ettiği bu dönemde Türkiye' de ve dünya genelinde başarıyla yürütülen pek çok kümelenme örneği mevcuttur. Bu örnekler tablo yardımıyla şu şekilde gösterilebilir: (Bozkurtoğlu: 2013, 16; Kartal: 2013, 45; Kümelenme Analizi Sektör Raporu: 2015, 6).

Tablo 1. Türkiye' den Kümelenme Örnekleri

Türkiye' den Kümelenme Örnekleri
Kümelenme Temelli Bartın İli Bölgesel Kalkınma Projesi (2003)
Rekabetçilik ve Kümelenme Analizi Çalışması (2007)
Savunma Sanayi Sektörü (SSS) Kümelenme Analizi ve OSTİM Havacılık ve Savunma Kümesi (2008)
GAP Bölgesi Kümelenme Çalışmaları
Sanayi ve Hizmet Sektörleri Rekabetçilik Analizi (2006)
Konya Sanayi Odası Kümelenme Çalışmaları
İnegöl Mobilya Sektörü Kümelenme Çalışmaları
Kümelenme Temelli Stratejik Ekonomik Kalkınma Projesi
Tarım Gıda Sektöründe Kümelenme Projesi
MEDİKÜM "Samsun Medikal Sanayi Kümelenme Derneği
Merzifon Ankastre Kümelenmesi (2011)
Medikal Sanayi Kümelenmesi
Eskişehir Bilecik Kütahya Seramik İş Kümesi
İAOSB Makine Metal Döküm Kümesi
İzmir Organik Gıda Kümesi
INOVİZ Sağlık İçin İzmir
İzmir Havacılık ve Uzay Kümelenmesi
İşlenmiş Meyve ve Sebze Kümesi
Endüstriyel Havalandırma, İklimlendirme ve Soğutma Kümesi (EHİS)
Eskişehir Havacılık Kümelenmesi (ESAC)
Bursa Havacılık ve Uzay Kümelenmesi
Sultanahmet Bölgesi Turizm Sektörü Kümelenme Çalışması
Adıyaman Tekstil ve Hazır Giyim Kümelenme Çalışması
Marmara Otomotiv Kümelenme Çalışması
Şanlıurfa Organik Tarıma Dayalı Sanayi Kümelenme Çalışması
Mardin Gıda Ürünleri Sanayi Kümelenme Çalışması
İzmir Lojistik Kümelenme Çalışması
İstanbul Finansal Hizmetler Kümelenme Çalışması
Ankara Savunma Sanayii Kümelenme Çalışması
Kayseri Mobilya Kümelenme Çalışması
Antalya Turizm Kümelenme Çalışması
Bursa Otomotiv Kümelenme Çalışması
Gebze Kimya Kümelenme Çalışması

© International Regional Development Conference

Tablo 2. Dünya' dan Kümelenme Örnekleri

Dünya' dan Kümelenme Örnekleri
P&G, HP, Henkel ve Bayer -Açık İnovasyon Projeleri
Nestle'nin Nescafe - Nespresso
İsveç - Otomotiv Kümelenmesi
İsveç - Kağıt Üretimi Kümelenmesinin
Fransa - Aşağıdan-Yukarıya Politika Kümelenmesi
Avusturya - Aşağıdan-Yukarıya Politika Kümelenmesi
AB Destekli Kümelenme Projeleri -Kümelenme İşbirliği Platformu
AB Destekli Kümelenme Projeleri - Cluster Management Excellence EFQM
Londra ve New York Finansal Hizmetler
Silikon Vadisi (Kaliforniya) -Bilişim
Güney Almanya –Otomotiv Kümelenmesi
Kuzey İtalya -Tekstil & Moda Kümelenmesi
Banghalor–Yazılım Kümelenmesi
Singapur –Donanım Kümelenmesi
Danimarka –Rüzgar Gücü Kümelenmesi
California-Şarap Kümesi

Tablo 1 ve 2' de de görüldüğü üzere, başarılı kümelenme uygulamalarının olduğu aşikâr. Ancak bu durum kümelenme girişimlerinin bir çıkmazı da içinde barındırmadığı anlamına gelmemelidir. Çünkü bu süreçte çoğu endüstriyel bölgeler, çevre standartlarının göz ardı edildiği, rekabette fiyatın dominant olduğu ve stratejik teknoloji üretiminden uzak mekânlar olarak kalmaktadır. Kâr marjının düşük, fiyat rekabetinin yüksek olduğu bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar, uzun dönemli projelere girmekte tereddüt etmektedirler. Dolayısıyla ortak faaliyetler eğitim, fuar ve organizasyonların ötesine geçememektedir. Diğer yandan mevcut iktisadi sistem, bütün paydaşların birlikte kazanabileceği bir ortamı mümkün kılmamaktadır. Bu anlamda hiyerarşik gelişim tarzının daha rasyonel olduğunun altı çizilmelidir. Son olarak toplumsal değerlerin ekonomik alana indirgenmesi de eleştirilen diğer bir konudur. (Acar: 2017, 4).

NÖROPAZARLAMA EKOSISTEMI

Bugünkü işletmecilik anlayışında insan davranışlarını anlamak işletmelerin varlığını sürdürebilmesi adına olmazsa olmazdır. Yıllarca insanların bu kararları mantıki ölçüleri içerisinde rasyonel çıkarımlarla verdiği düşünülmüştür. Bu süreçteki rutin, düşün-algıla-al/alma şeklinde zuhur etmiştir. Maalesef süreç bu kadar basit işlememektedir. Zira bu durumun böyle olmadığının en basit göstergesi tüketicilerin alışveriş alışkanlıklardır. İhtiyacı olmadığı halde bir çift ayakkabı daha satın alan tüketici davranışı nasıl açıklanacaktır? Ya da tüketici daha yeni olan bilgisayarını neden yeni çıkanıyla değiştirmek istemektedir? İşte sürecin rutin bir şekilde çark ettiğini savunan anlayış bu tür manzaralar karşısında sessiz kalmaktadır. Yinelemek gerekirse bu tutum ve davranışlar insanların sadece rasyonel bir varlık olmadığını, duygularıyla da hareket ettiğini göstermektedir. Bu doğrultuda geleneksel yöntemlerle tüketicilerin söylediklerileyle yaptıkları arasında ciddi farklar olma ihtimalinden sadece beyanlara dayalı pazarlama stratejileri oluşturmak ciddi maliyetlere davetiye çıkaracaktır. (Girişken: 2015, 7-8).

Bu ve benzeri nedenlerden ve teknolojik devinimlerle nöroloji ve pazarlama biliminin bir araya gelmesiyle nöropazarlama kavramı gündem olmuştur. Esas çalışma alanını satın alma kararlarını irrasyonel olarak veren tüketiciler oluşturmaktadır. İşletmeler için bilinçaltının tüketicinin karar verme sürecini nasıl etkilediğini anlamadan strateji geliştirmek tabir yerindeyse boşa kürek sallamak olacaktır. Çünkü işletmeler ürünün kokusu, tadı, şekli ve içeriğine kadar uygun birçok konuda karar vermek için geleneksel metotlar olan kantitatif yöntemlerden faydalanmaktadır ve bunun için de ciddi bütçeler

ayırmaktadırlar. Ama bunun geri dönüşü hiç de beklenildiği gibi olmamaktadır. Bu açıdan nöropazarlama, tüketicilerin kontrol dışı hareketlerinin cevabı yanında bilinçli davranışların da nasıl yönlendirildiğinin cevabını içinde barındırmaktadır. (Bozkurt: 2013, 183-190).

Bu gelişmeler nihayetinde, nöropazarlama iş profesyonellerinin ve akademik camianın dikkatini çekmeyi başarabilmiştir. Bu bağlamda literatürde nöropazarlama ile ilgili çeşitli açıklama ve tanımlar yapılmıştır.

Martinez (2012), nöropazarlamanın, marka fonksiyonu, iletişim tekniği, tüketici davranışı ve satın alma kararlarında karar alma sürecinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağladığını ifade etmektedir. Bu itibarla nöropazarlama markalar, iletişimler ve iş planlarının aktarılması için daha etkin stratejiler ve eylem planlarının hazırlanmasına katkı sağlayan yararlı bir araçtır.

Genco (2013), nörobilim, metot ve tekniklerini kullanan ya da nörobilim bulguları ve görüşleriyle aydınlatılan her türlü pazarlama veya pazar araştırma faaliyeti olarak tanımlamaktadır.

Tüzel (2010), çiçeği burnunda bir alan olan nöropazarlamayı, beyin araştırmalarıyla pazarlama stratejilerinin bütünleştirilmesi olarak nitelendirmektedir. Pazarlamacıların araştırmalarını ve reklamcıların daha fazla mal ve hizmeti tüketici ile buluşturabilmeleri için etkin reklam ve pazarlama aktiviteleriyle tüketici bilincini ve bilinçaltını nelerin etkilediğini tespit edebilmek üzere başvurdukları bir pazarlama yöntemi olarak tarif etmektedir.

Ural (2008), satın alma karar sürecinin anlaşılmasını sağlamak amacıyla nörobilim tekniklerinin tüketicilere uygulanması olarak tanımlamaktadır.

Erdemir (2016), pazarlama ve iletişim dünyasında 2000' li yılların önemi yadsınamaz bir inovasyonu olarak öz bir değerlendirme yapmıştır.

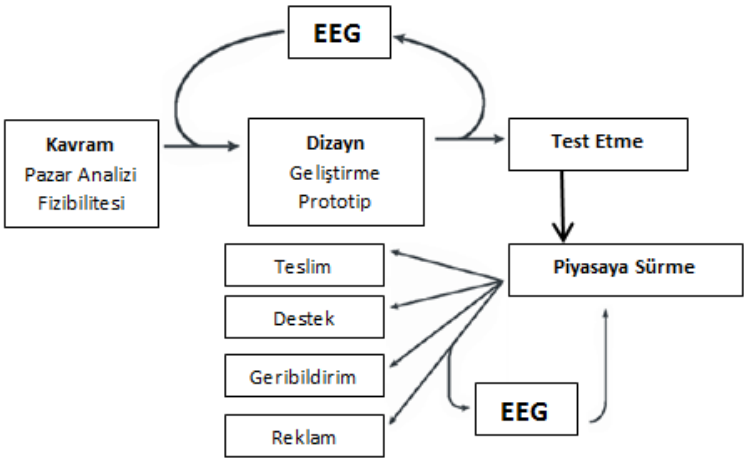
Yapılan literatür taramasıyla nöropazarlama amacının geleneksel pazarlama amacından çok da uzakta olmadığı görülmektedir. Bu itibarla nöropazarlama, teknolojinin nimetlerinden de faydalanarak tüketicinin karar verme sürecine tesir eden duygusal faktörleri tanımlamaya çalışmaktadır. Lee vd. (2007), nöropazarlamanın amacını birey, grup ve örgütlerin pazardaki söz konusu davranışlarını en iyi biçimde anlamlandırmaktır olarak izah etmektedir. O halde, birçok göstergeyi içinde barındıracak şekilde nöropazarlamanın en kapsamlı amacı, pazarlamayı nörobilimsel temellere dayandırarak, üretilecek ürün ve hizmetin en doğru biçimde gerçekleştirilmesi amaçlanan nöropazarlama ile tutundurma aktivitelerinden özellikle reklamın beyindeki sinir merkezlerini nasıl uyardığı konusuna dikkat kesilmektedir.

Bu bakış açısı doğrultusunda birçok paydaşı göz önünde bulundurarak karar verme noktasında bir değerlendirme yapmak hiç de kolay değildir, zira pazar ve tüketici olaylarının realiteleri çok komplekstir. Öyle ki, aynı anda etkileşen birçok değişken mevcuttur. Niteliksel ve niceliksel yöntemler, oyundaki psiko-sosyolojik olayların önemli bir bölümünü yakalayabilmektedir. Ancak kaydedilemeyen kimi kör noktalar da yok değildir. Durum böyle olunca, niteliksel, niceliksel ve nörobilim gibi üç ayrı yöntemin birleştirilmesi piyasanın çok daha zengin anlık görüntü elde etmesine imkân tanımaktadır. Bu doğrultuda; nitel veriler piyasaya özgür bir dil kazandırmakta, en önemli unsurların birden ortaya çıkışını göstermekte ve yorum vasıtasıyla derinlemesine bir bilgi sunmaktadır. Nicel veriler, istatistik ve matematiksel ölçümler sayesinde bildirilenlerin güvenli olmasını, genişletme kavramı kanalıyla gösterimlerde ve metrajlarda nesnellik sağlamaktadır. Son olarak nörobilim ise, psikolojik ölçümlerin kullanımıyla nesnel olması, itiraz hakkı bırakmayan modern teknolojileri kullanması ve insanların beyanlarını etkili bir şekilde araştırması yeteneğiyle önceki metodolojileri tamamlamaktadır. (Martinez: 2012).

Bu perspektifle nöropazarlama istatistiksel, psiko-sosyolojik ve nörobilim gibi üç ayrı yöntemi içinde barındırarak piyasanın daha rasyonel çalışmasına katkı sağlamaktadır. Doğru işleyen bir piyasa mekanizması ise bu portföyde yer alan aktörlerin de memnuniyeti anlamına gelmektedir. Böylesi bir yapının yansımalarının ise o bölgeye olumlu etkileri olacaktır. Bölgesel kalkınmanın önündeki pek çok sorun nöropazarlamanın bu sürece dahil olmasını gerekli kılmaktadır. Hızlı sosyo-ekonomik yapısal değişim, demografik, kültürel ve sektörel farklılıklar, coğrafi yapı, üretim seviyesi, yatırım alanları, etkin olmayan kaynak kullanımı, beşeri sermayenin niteliği ve kaynak israfı bu sorunlardan bazılarıdır. (DPT: 2000).

Etkin bir piyasa mekanizmasında çarkların dönmesine ket vuran bu problemlerin çözüme kavuşturulmasında nöropazarlama sisteme dahil edilmelidir. Zira tüketicinin ne istediğini bilip ona göre üretim yapan bir üretici profili ve hangi ürünün asıl ihtiyacı olduğunu bilen bir tüketici profiliyle hem kaynak israfı hem de bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlik azaltılmış olacaktır. Konuyla olan bağlantısı yönünden değinilecek olursa, AdAge şirketinin yaptığı bir analize göre küresel reklam harcamaları 2013 yılında tarihin en yüksek rakamına ulaşarak 500 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu paranın yarısı boşa gitmiş ve yıl içinde pazar araştırmalarına büyük bütçeler ayrılsa da boşa giden yarının hangisi olduğu anlaşılamamıştır. Bu durum kaynak israfının en büyük göstergesidir. Çünkü yalnız tüketici beyanına başvurularak yapılan bir pazar araştırması en büyük stratejik hata olacaktır. Ve böylesi bir hata söz konusu pazarın bulunduğu bölgenin kalkınmasının önündeki en büyük engeldir. Tam da bu noktada devreye tüketicinin ne istediğini tespit edip, üreticiye de nasıl üreteceğini açıklayan nöropazarlama girmektedir. Bu durumdan maliyetlerini kısmak isteyip hedefi on ikiden vuran üreticiler ödediği değerin karşılığını bulmakta ve istediği ürün ve hizmeti satın alan tüketiciler de memnun kalmaktadırlar. Aynı zamanda bölgede ne üreteceğini bilen bir üretici kümelenmesi oluşacak ve böyle bir ortamda tüketici memnuniyetini sağlamak daha kolay olacaktır. Bu da, piyasanın doğru bir şekilde işlemesini sağlayarak olumlu bir hava oluşturacak ve dolayısıyla bölgesel kalkınma ve gelişmeye katkı sağlayacaktır.

Bu açıklama bir şekil yardımıyla şöyle gösterilebilir:

Şekil 3. Ürün Geliştirme Süreci
Kaynak: Vecchiato vd., 2013,

SONUÇ

Kümelenme, ekonomik anlamda bölgesel kalkınmanın temel sac ayaklarından bir tanesidir. Böyle bir yapıda faaliyet gösteren üreticiler, daha profesyonel, nasıl sorusuna cevap verebilen ve acımasız rekabet şartlarına dayanıklı olma özellikleriyle bölgesel kalkınmaya katkı sağlamaktadırlar. Elbette bu durumdan sadece üreticiler değil tüketiciler de memnun kalmaktadır. Ancak konu sadece ekonomi perspektifinden değerlendirilmemelidir. Sosyal, kültürel ve siyasal gelişmelerden de bahsetmek gerekmektedir. Çünkü günümüz dünyasında bilgi, ekonomik bir varlık haline gelmiştir. Böylesi bir paradigmanın hüküm sürdüğü bu çağda küresel etkiyi yegâne ekonomi tabanlı değerlendirmek, insani değerlerin tesis edilmesine engel olacaktır ve bu da insana kaliteli bir yaşam sunulamayacağı anlamına gelmektedir. Zaten insan kişiliğinin gerçekleştirilmesi için gerekli şartların bir araya getirilmesi, merkezine insanı almış bir bölgesel kalkınma tanımında da geçmektedir. Dolayısıyla bölgesel kalkınmada makro girişimlerin beraberinde mikro uygulamalara da açık olmak gerekmektedir. Ancak bu şekilde ekonomik olarak ortaya çıkacak fayda ençoklanmış olacaktır.

İnsanı merkezine alarak üretici, tüketici, pazarlamacı ve reklamcı gibi piyasanın önemli paydaşlarıyla birlikte hareket ederek doğrudan bölgesel kalkınmaya destek olan nöropazarlamanın bir beyin okuma yöntemi olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Aynı zamanda nöropazarlama insanlara istemedikleri ürünleri de satın aldırmayı hedefleyen bir alan da değildir. Subliminal mesajlarla insanı manipüle etmeye de çalışmamaktadır. Beyinde olmayan satın alma tuşuna basmak gibi boş uğraşlar içine de girmemektedir. Nöropazarlama, tüketici kararı ile beyin dalgalarının eş zamanlı ölçülmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte, geleneksel teorilerin (sağ beyin-sol beyin) uygun çıktılara erişip erişmediğinin bir sağlamasıdır. Yine nöropazarlamanın en büyük yararı, satış ve pazarlama için ortak bir dil içermesidir. Çünkü pek çok firmada satış ve pazarlama bölümleri iletişim kurmada ortak bir platform paylaşamamakta ve bu durumun faturası doğal olarak firmaya kesilmektedir. Nöropazarlama bu noktada devreye girerek, zaman ve kaynakların boşa harcandığı anlamına gelen adı geçen boşluğu doldurmaktadır. Şöyle ki, marka ve markalaşmayı anlamak nöropazarlamanın doğal arenasıdır. Ürünle ilgili olarak nöropazarlamanın baskın geldiği iki araştırma alanı ürün yeniliği ve ambalaj dizaynıdır. Çünkü insanlar gelecekte neyi seveceklerini ya da ne yapacaklarını tahmin etmede zorlanmaktadırlar. Nöropazarlama yeni bir fikrin büyük çapta oluştuğunu söylemekte ve tüketicilerle arasındaki yankının olumlu olduğunu gözlemlemede alternatif yollar sunmaktadır. Reklam araştırması nöropazarlama için etkin bir alandır. Reklamın nasıl çalıştığı ve aniden nasıl başarılı olduğunun her zaman bir gizemi olmuştur. Nöropazarlama bu gizemi tamamen çözmese de, bunun için yeni araçlar ve aydınlatma teknikleri sunmaktadır. Özellikle nörobilim, tüketiciler dikkat etmese de reklamlar iyi çalışabilir ve pozitif duygusal bağlantıların tekrarı yerine ikna edici mesajlar, güçlendirici markalar ve satış artırma daha etkili olabilir fikri öncülük etmektedir. Alışveriş ve mağazacılık, nöropazarlamanın pek çok şey sunabileceği araştırma alanlarıdır. Tüketiciler alışveriş deneyiminde tüketim eylemini ifa ederken çok da kafa yormamaktadırlar. Alışveriş gezintilerinde görsel ve diğer duygusal işaretleri almaktadırlar fakat onlar bunun farkında değildirler. Tüketicilerin bilinçli niyet pahasına alışveriş çıktılarının belirlenmesinde durumsal faktörlerin yadsınamaz bir etkisi vardır. Son olarak nöropazarlamanın dikkat kesildiği bir diğer alan ise eğlencedir. Her ne kadar insanlar eğlendiklerini tanımlama konusunda, ikna olduklarını tanımlamadan daha iyi olsalar da, başka bir televizyon programını, filmi ya da video oyununu diğerinden neden daha eğlenceli bulduğuna dair çok az bilince sahiptir. Nörobilim, bir hikâyeyi ilginç kılanın ne olduğunu ve ilginin beyinde nasıl temsil edildiğini içine alan yararlı bazı bakış açıları sunmaktadır. Bu durum, programlamada nöropazarlama araştırması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Son tahlilde, kullandığı çeşitli nöro tekniklerle nörobilim ve sosyal bilimlerin eşsiz uyumunun bir örneği olan nöropazarlama, piyasadaki varlığını iyiden iyiye hissettirerek kendini ispatlamış ve bu sayede piyasa aktörlerine ışık tutarak bölgesel kalkınma ve gelişmeye direkt etki etmiştir. Bu yüzden nöropazarlama ile ilgili olarak bu çalışma beraberinde bu zamana kadar yapılan çalışmalar ve bundan sonra tasavvur edilecek çalışmalarla bu farkındalık daha da arttırılmalıdır.

© International Regional Development Conference

KAYNAKÇA

ACAR, Sedat, 2017, "Bir Sosyal Sermaye Arayışı Olarak Endüstriyel Kümelenmeler", V. Anadolu International Conference in Economics, May 11-13, 2017, Eskişehir, Turkey.

BOZKURTOĞLU, Sercan, 2013, "Kümelenme Modeli ve Türkiye'deki Kümelenme Çalışmaları", İzmir Ticaret Odası, s. 4.

ERDEMİR, K. Orhan, Nöropazarlama Araştırmalarını Anlama Kılavuzu, www.neurodiscover.com, (25.03.2016)

GENCO, Stephen J., Andrew P. Pohlmann ve Peter Steidl, 2013, Neuromarketing for Dummies, [electronic version] Canada: John Wiley & Sons Ltd.

GİRİŞKEN, Yener, 2015, Gerçeği Algıla, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

https://www.oecd.org/cfe/leed/17942708.pdf (01.08.2017)

ILDIRAR, Mustafa, 2004, Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 8-9.

BOZKURT, İzzet, 2013, Pazarlama İletişiminde Sihirli Dokunuşlar, 1. Baskı, İstanbul: MediaCat Yayınları.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, 2000, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara.

KARTAL, Gökhan, 2013, "Bölgesel Kalkınmada Kümelenme: Türkiye'de Turizm Kümelenmesi", Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KONG, Wanzeng, Xinxin Zhao, Sanqing Hu, Giovanni Vecchiato ve Fabio Babiloni, 2013, "Electronic Evaluation for Video Commercials by Impression Index", Springer Science and Business Media Dordrecht, 7, 2013, s. 531-535.

KUŞAT, Nurdan, 2010, "Kobiler İçin Kümelemenin Önemi ve Turizm Sektörü İçin Kümelenmenin Uygunluğunun Araştırılması", Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Say:2, s.117.

KÜMELENME ANALİZİ SEKTÖR RAPORU, 2015, s. 3-14.

LEE, Nick, Amanda J. Broderick ve Laura Chamberlain. "What is Neuromarketing? A Discussion and Agenda for Future Research", International Journal of Psychophysiology, 63, 2007.

MARTINEZ, Pepe, 2012, The Consumer Mind Brand Perception and The Implication for Marketers, [electronic version] UK and United States: Kogan Page Limited.

ORHAN, H. Bayram, 2010, "Kümelenmenin Teorik Temelleri ve İktisadi Etkileri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, s. 84.

ÖZDİNÇ, H. Kendir, 2007, "Neoliberal Politikalar ve Bölge Yönetimi Sorunu: Türkiye Deneyimi", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.10.

PAKSOY, Saadettin ve Mustafa H. AYDOĞDU, 2010, "Bölgesel Kalkınmada Girişimciliğin Geliştirilmesi: GAP-GİDEM Örnekleri", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, s.114.

PORTER, Michael E., 2010, Rekabet Üzerine, Kıvanç Tanrıyar (çev.), İstanbul: Optimist Yayınları, s. 243-317.

SAYIN, Meral, F.Füsun TATLIDİL, Ferhan SAVRAN ve Duygu AKTÜRK, 2012, "Tarım Sektöründe Yerel Ekonomik Kalkınmada Kümelenme Yaklaşımı: Çanakkale Zeytin Ve Türevleri İçin Kümelenme Örneği", 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül 2012, Konya.

TÜZEL, Nazlım, 2010, "Tüketicilerin Zihnini Okumak: Nöropazarlama ve Reklam", Marmara İletişim Dergisi, Sayı 16, s. 164-165.

URAL, Tülin, 2008, "Pazarlamada Yeni Yaklaşım: Nöropazarlama Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, s. 423.

VECCHIATO, Giovanni, Patrizia, Cherubino, Arianna Trettel ve Fabio Babiloni, 2013, Neuroelectrical Brain Imaging Tools for The Study of The Efficacy of TV Advertising Stimuli and Their Application to Neuromarketing, [electronic version], UK: Springer, s. 5.

© International Regional Development Conference

Analysis of Regional Labor and Economic Activities with the Minimum Requirements Technique: A Case Study of TRB1 Region

Bölgesel İşgücü ve Ekonomik Faaliyetlerin Minimum Gereksinmeler Tekniği ile Analizi:TRB1 Bölgesi Örneği

Ayça ÇELİKBİLEK[1]

Abstract – Regional plans are one of the most important stages in which national development aims are transformed into spatial strategies. Sectoral development decisions have critical importance for these plans whose one of the main aims is to provide and maintain economical development via the most efficient use of resources in the region. Therefore, the issues of the sectors in the region to focus on, the locations to be determined for these developments, labour force that will support development and the provision of the urban environment needed by the labour force are the issues that need to be studied on and need to be established with the right strategies. Otherwise, it will not only be difficult to reach the aims, but waste of resources and waste of time. However, when the regional plans in Turkey are examined, it is seen that most of them can not go beyond current situation analyses and verbal, similar strategies and can not contain sufficient analysis and calculations for site selection and development strategies. On the other hand, it is evident that some of the sectoral investments are shaped by the investors' choices and desires and investments in areas with high returns rather than the needs and planning processes. The main aim of this study is to develop a different perspective for the analysis of economic activities and sectoral structure in regional planning studies in Turkey and to discuss the quantitative methods that can be used in planning studies to construct sectoral development schemes. In this context, it will be mentioned how the minimum requirements technique that is one of the economic base models used in the solution of regional economic structures can be used in planning studies and be examined how the basic and non-basic (local) sectors in the regions can be determined by this technique via the calculations made through the TRB1 Region.

Keywords – regional planning; economic base mode; urban planning analyses; minimum requirements technique; basic sector; non-basic (local) sector; TRB1

Özet – Bölge planları ülkesel gelişim hedeflerinin mekânsal stratejilere dönüştürüldüğü en önemli aşamalardan biridir. Temel amaçlarından biri bölgedeki kaynakların en verimli şekilde kullanımı ile ekonomik kalkınmayı sağlamak ve sürdürmek olan bu planlar için sektörel gelişim kararları kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, bölge içerisinde hangi sektörlerin gelişimine ağırlık verileceği, bu gelişmeler için seçilecek lokasyonlar, kalkınmayı destekleyecek işgücü ve işgücünün ihtiyaç duyduğu kentsel çevrenin sağlanması konuları üzerinde çalışılarak, doğru stratejiler kurulması gereken konulardır. Aksi halde sadece hedefe ulaşmak zorlaşmayacak, kaynakların israfı ve zaman kaybı da yaşanacaktır. Ancak ülkemizdeki bölge planları incelendiğinde, pek çoğunun mevcut durum analizleri ve sözel, tekdüze stratejilerden ileri gidemediği, ekonomik faaliyetlerin yer seçimleri ve gelişim stratejileri için yeterli düzeyde analiz ve hesaplamaların yapılmadığı görülmektedir. Öte yandan, sektörel yatırımların bir kısmının da planlama süreçleri dışında, ihtiyaçlardan ziyade yüksek getirisi olan alanlara yapılan yatırımlara, yatırımcıların seçim ve arzularına göre şekillendiği aşikârdır. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki bölge planlama çalışmalarında ekonomik faaliyetlerin ve sektörel yapının analiz edilmesi için farklı bir bakış açısı geliştirmek ve sektörel gelişim şemalarının kurgulanması için planlamada yararlanılabilecek niceliksel yöntemleri tartışmaktır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında bölgesel ekonomik yapıların çözümlenmesinde kullanılan ekonomik temelli modellerden biri olan minimum gereksinmeler tekniğinin planlama çalışmalarında nasıl kullanılabileceğinden bahsedilecek ve bölgelerdeki temel ve yerel sektörlerin bu teknik ile nasıl belirlenebileceği TRB1 Bölgesi üzerinden yapılacak hesaplamalarla irdelenecektir.

Anahtar Kelimele: bölge planlama; ekonomik temel modeli; kent planlama analizleri; minimum gereksinmeler tekniği; temel sektör; yerel Sektör; TRB1

[1] Ar.Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ayca.celikbilek@medeniyet.edu.tr

© International Regional Development Conference

GİRİŞ

Bölge planları, ölçeksel olarak, ülke planları ile çevre düzeni planlarının arasında yer alan, dolayısıyla soyut ve genel çerçevede ele alınmış olan ulusal plan ve politikaları somut ve yerel düzeydeki planlama eylemine dönüştüren, mekansallaştıran önemli bir plan çeşididir. Temel amaçlarından biri bölgedeki kaynakların en verimli şekilde kullanımı ile ekonomik kalkınmayı sağlamak ve sürdürmek olan bu planlar için sektörel gelişim kararları kritik öneme sahiptir. Çünkü, bir yerleşimin ve sahip olduğu sosyal yapının varlığını sürdürebilmesi, bölgedeki ekonomik yapının gücüyle ilişkilidir ve aynı zamanda bu ilişki kentte oluşacak olan dokunun temel belirleyenlerinden biridir. Oppenheim(1980)'ın da belirttiği gibi, planlama faaliyetleri için gerekli nüfus projeksiyonlarının ve bölge için verilen plan kararlarının bölgedeki işgücü ve ekonomik faaliyet yapıları dikkate alınmadan yapılması, yanlış sonuçlara ulaşılmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle, bölge içerisinde hangi sektörlerin gelişimine ağırlık verileceği, bu gelişmeler için seçilecek lokasyonlar, kalkınmayı destekleyecek işgücü ve işgücünün ihtiyaç duyduğu kentsel çevrenin sağlanması konuları üzerinde çalışılarak, doğru stratejiler kurulması gereken konulardır. Aksi halde sadece hedefe ulaşmak zorlaşmayacak, kaynakların israfı ve zaman kaybı da yaşanacaktır. Ancak sahip olduğu bu öneme rağmen, ülkemizde kalkınma ajansları aracılığıyla yürütülmekte olan bölge planlama çalışmalarının ulusal kalkınma stratejilerini, bölge özelliklerine göre ve bilimsel yöntemlerle mekansallaştırma açısından beklenen başarıya ulaşamadığı görülmektedir. Yapılan bölge planları irdelendiğinde, alt ölçekteki planlama faaliyetlerini yönlendirecek ve bölgesel ölçek ekonomileri yaratacak stratejiler üretmekten ziyade, pek çoğunun bölgedeki illerin mevcut durumlarının analizlerinin yapıldığı, birbirleri ile benzer kararlar içeren ve bilimsel temele dayandırılmış ekonomik, mekansal ve sosyal analizler içermeyen, yeterli ayrıntı ve nitelikte verilere dayanmayan ve en önemlisi mekansal stratejiler ve yer seçim alternatifleri üretmeyen planlar oldukları görülmektedir. Öte yandan, sektörel yatırımların bir kısmının da planlama süreçleri dışında geliştiği ve ihtiyaçlardan ziyade yatırımı yapacak kişi/kurumların seçim ve arzularına göre şekillendiği görülmektedir. Bu nedenle, doğru ve amaca yönelik nüfus öngörülerinin ve planlama stratejilerinin oluşturulması için doğru işgücü ve ekonomik faaliyet hesap ve projeksiyonlarının yapılması oldukça önemlidir.

Çubukçu(2008)'nun da belirttiği üzere, planlama çalışmalarında yapılan işgücü hesaplamalarında iki temel analiz tekniği bulunmaktadır:

1. Ekonomik Temel Modeli
2. Sabit Pay/ Değişen Pay Tekniği

Bu tekniklerden *ekonomik temel modeli*, bir bölgedeki temel ve temel olmayan(yerel) sektörlerin ve bu sektörlere ait işgücü verilerinin ayrıştırılmasında, *sabit pay/değişen pay tekniği* ise; sektörlerdeki işgücü sayılarının ülkenin ekonomiklerine bağlı olarak nasıl değişim göstereceğinin hesaplanmasında kullanılmaktadır. Bu çalışmada ele alınacak olan ekonomik temel modeli, bir bölgedeki ekonomik aktivitenin özelliklerinin ve yapısının anlaşılması, geleceğe dair projeksiyonlarının yapılması ve gelecekte oluşacak istihdam oranı ve özelliklerine göre kentin oluşacak ihtiyaçlar çerçevesinde planlanması açısından fiziksel planlama faaliyetlerine önemli katkı sunmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki bölge planlama çalışmalarında ekonomik faaliyetlerin ve sektörel yapının analiz edilmesi için farklı bir bakış açısı geliştirmek ve sektörel gelişim şemalarının kurgulanması için planlamada yararlanılabilecek niceliksel yöntemlerden biri olan ekonomik temel modelini tartışmaktır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında bölgesel ekonomik yapıların çözümlenmesinde kullanılan ekonomik temelli modellerden biri olan minimum gereksinmeler tekniğinin temel özelliklerinden ve planlama çalışmalarında nasıl kullanılabileceğinden bahsedilecek ve bölgelerdeki temel ve yerel sektörlerin bu teknik ile nasıl belirlenebileceği TRB1 Bölgesi üzerinden yapılacak hesaplamalarla irdelenecektir.

© International Regional Development Conference

YÖNTEM

Ekonomik temel modeli ile ekonomik aktivitlerin analiz edilmesinde kullanılan birçok yöntem bulunmaktadır. Bunların başlıcaları; varsayım yöntemi, yer seçimi katsayısı yöntemi ve minimum gereksinmeler yöntemidir. Bu çalışmada varsayım yöntemi niceliksel bir özellik taşımaması nedeniyle tercih edilmezken, yer seçimi tekniği ise; bölge ekonomik aktivitelerini ülke geneli ile karşılaştırılması nedeniyle tercih edilmemiştir. Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerini içeren TRB1 bölgesi, Türkiye'deki yatırımların ülke bütününe eşit olarak dağılmaması nedeniyle görece olarak gelişmemiş bir bölge olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, yer seçimi katsayısı yöntemi ile yapılacak ülke geneli bir karşılaştırmanın, bölge ekonomik yapısını daha da geride göstererek analizlerde doğru ve verimli sonuçlar alınmasını engelleyebileceği düşünülmüştür. Bu nedenle, çalışma ile incelenen her bir kentin doğrudan karşılaştırılmasına ve her birinin ekonomik yapısını dinamik ve benzersiz olarak ele almaya olanak tanıyan minimum gereksinmeler yöntemi uygulanmıştır.

Minimum gereksinmeler yönteminde bölge ve veri türü belirlemesi büyük önem taşımaktadır. Yöntem, temelde birbirleriyle benzer(coğrafi yapı, nüfus yapısı vb.) bölgelerin birbiriyle karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır. TRB1 bölgesi içerisindeki kentler, coğrafi açıdan benzerlik göstermelerine rağmen gelişmişlik seviyesi ve nüfus büyüklükleri açısından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, bölge planlarının kalkınmayı desteklemek için bölgelerarası ve bölge içindeki farklılıkları azaltmak, bir bölgede üretilen ara ürünün diğer bölgede girdi olarak kullanılması ile üretimde kümelenme avantajı sağlamak ve ölçek ekonomisinden faydalanmak amaçları nedeniyle çalışmada göz ardı edilmiştir. Diğer bir deyişle, minimum gereksinmeler tekniği çalışmada kentleri benzerleri ile karşılaştırmak yerine, bölge içerisindeki mal ve hizmet hareketlerini analiz etmek üzere kullanılmıştır.

Literatürde sadece yöntemlerin değil, yöntemlerde kullanılan veri türlerinin de hesaplama sonuçlarında farklılıklara yol açtığı belirtilmektedir (Çubukçu, 2011). İstihdam, ücret, katma değer, satış, gayrisafi bölgesel üretim verileri, bu analizlerde kullanılabilecek olası farklı ölçüm birimlerinden birkaçıdır. Türkiye'deki işgücü istatistikleri birim sayısı ve istihdam sayısı üzerinden tutulmaktadır. Bu çalışmada altyapı, konut gibi birçok planlama faaliyeti ile ilişkili olma avantajından dolayı, veri birimi olarak istihdam sayısı kullanılmıştır. İlgili veriler TÜİK tarafından yayınlanan 2002 yılına ait Genel Sanayi ve İş Sayımı İstatistikleri'nden elde edilmiştir.

Çalışma ile yapılan işgücü ve ekonomik aktivite analizleri, çalışmanın son bölümünde, veri tarihinden sonraki dönemde Fırat Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan TRB1 Bölge Planı(2014-2023) içerisinde yer alan mevcut durum analizleri ile karşılaştırılmış ve seçilen yöntemin bölgeye uygunluğu irdelenmiştir.

EKONOMİK TEMEL MODELİ

Ekonomik temel modeli, 1930'lu yılların sonlarında Homert Hoyt tarafından geliştirilmiştir (Ayeni, 1979). Model, bölgedeki ekonomik aktivitenin iki gruba ayrıldığı varsayımına dayanmaktadır:

1. Temel Sektör Aktiviteleri
2. Temel Olmayan (Yerel) Sektör Aktiviteleri

Bu modelde, temel sektörlerde üretilen mal ve hizmetlerin diğer il/bölgelere ihraç edildiği kabul edilmektedir. Bu aktiviteleri içeren sektörler temel sektör olarak adlandırılırken, bu aktivitelerde çalışan işgücü ise temel işgücü olarak adlandırılmaktadır. Temel işgücünün bir kısmı yerel halka hizmet ederken bir kısmı ise; bölge dışına mal ve hizmet üretmektedir. Yerel sektör aktiviteleri ise; mal ya da hizmetin üretildiği bölgeye bağlı olduğu aktivitelerdir. Diğer bir deyişle, yerel sektörün ürettiği mal ve hizmetler bölge halkının ihtiyaçlarının giderilmesi için kullanılmaktadır. Bu nedenle *servis işgücü* olarak da adlandırılan yerel sektör işgücünün varlık nedeni Lee(1973)'nin de belirttiği gibi temel sektörde çalışan işgücüne ve ailelerine hizmet etmektedir (Lee, 1973).

Bu varsayımdan yola çıkarak, bir bölgedeki *i* sektörü için toplam işgücü temel (b_i) ve yerel (n_i) işgüçleri toplamına eşittir:

$e_i = b_i + n_i$ (1)

Yerel sektörün boyutu çoğunlukla temel sektöre bağlıdır. Çünkü, temel sektördeki işçi sayısının artırılması, bölgenin toplam satın alma gücünün artacağı dolayısıyla da mal ve hizmetlere olan talebin artarak daha çok yerel ürün satılacağı anlamına gelmektedir. Bu ilişki, yerel ekonomiyi güçlendirme ve büyütmede temel sektörün geliştirilmesini en önemli araç haline getirmektedir. Bununla birlikte, Thulin'in de belirttiği üzere, temel sektöre ait firmaları bölgeye çekme ve koruma amaçlı bir politikanın aynı zamanda yerel sektör için iyi koşulları teşvik edecek önlemleri de içermesi gerektiğinin farkında olmak önemlidir (Thulin, 2014). Temel sektör, düzgün çalışabilmesi için, temel dışı sektör tarafından verilen destek hizmetlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle yerel aktivitelerin geliştirilmesiyle desteklenmeyen bir temel sektörde büyüme sınırlı olacaktır (Tiebout, 1956).

Yapılan bu ayrıştırmada turizm sektörü bölge dışına hizmet sağlamaya yönelik oluğundan, bu sektördeki işgücünün tamamı temel sektör işgücü olarak kabul edilmektedir. Bölge sınırları ve kullanılan veri ayrıntısına göre değişmekle birlikte, temel sektörler çoğunlukla imalat, tarım, madencilik ve turizm faaliyetlerini içerirken, yerel sektörler ise perakende ve hizmet sektörlerini içermektedir (Thulin, 2014). Bir bölge birden fazla temel sektör faaliyeti içerebileceği gibi, dağınık sanayilerin hatta bireysel işlerin bile temel olan ve olmayan faaliyetleri sınıflamayı zorlaştıran, her ikisinin de unsurlarını içerebileceği akılda tutulmalıdır.

Temel ve yerel işgücü sayılarının hesaplanmasında genellikle üç yöntem kullanılmaktadır:

1. Varsayım Yöntemi
2. Yer Seçim Katsayısı Yöntemi
3. Minimum Gereksinmeler Tekniği

Varsayım Tekniği; niceliksel bir yöntem kullanmadan, çalışmayı yapan kişi/kişilerin bölgeye dair bilgi ve birikimleri kullanarak incelenen sektörün temel mi yerel mi olduğuna karar vermesidir.

Yer Seçim Katsayısı Tekniği; hesaplanması oldukça kolay bir niceliksel yöntemdir. Araştırma bölgesinde herhangi bir sektördeki işgücünün, o sektörde ülke genelinde çalışmakta olan işgücü ile karşılaştırılmasına dayanmaktadır.

Minimum Gereksinmeler Tekniği; bölgedeki işgücü yapısını ülkenin tamamı ile karşılaştırmak yerine benzer büyüklükteki bölgeler ile karşılaştırmaktadır. Bu çalışmada yapılacak olan hesaplamalar bu teknik ile yapılacaktır.

MİNİMUM GEREKSİNMELER TEKNİĞİ

Minimum gereksinmeler tekniği, 1960'lı yılların başında Ullman ve Decay tarafından, yer seçimi katsayısı tekniğinin geliştirilmesi ile ortaya konulmuştur (Ullman & Dacey, 1960). Bu yöntem, yerel işgücü yapısını tüm ülke ile karşılaştırmak yerine, benzer büyüklükteki bölgelerle karşılaştırmaktadır. Bu nedenle tekniğin temel ve temel olmayan sektör faaliyetlerinin farklı büyüklükteki bölgelerde farklı olabileceği kabulünü yaptığını söylemek mümkündür.
Minimum gereksinmeler tekniğinin uygulanmasında güvenilir sonuçlar elde etmek için, öncelikli olarak birbirleri ile büyüklük ve yapı bakımından benzer en az 3, en çok 7 bölgenin belirlenmesi gerekmektedir (Çubukçu, 2008). Bu, analistin sübjektif kararından kümelenme analizi gibi daha istatistiksel yöntemlere kadar birçok farklı şekilde yapılabilir. Karşılaştırılabilir bölgelerin seçimi yapıldıktan sonra, ikinci adım her bir sektör için bölgeler kümesindeki en düşük payı bulmaktır. Bu tekniğe göre, incelenen bölgeler içerisinde her sektörün minimum Si oranına sahip olanı yerel sektör olarak kabul edilmektedir.

$$S_i = \min\{\frac{e_{1,i}}{e}, \frac{e_{2,i}}{e}, \dots, \frac{e_{n,i}}{e}\} \quad (2)$$

Bu tekniğe göre, en küçük pay büyüklüğü yerel tüketim yani temel olmayan faaliyet için minimum gereklilik olarak tanımlanmakta, diğer bir deyişle bu bölgede, i sektörüne ait üretimin tamamı bölgede

yaşayanların gereksinimini karşılamak üzere yapılmakta ve bölge dışına ürün ihraç edilmemektedir. Tekniğin varsayımı bu büyüklükte bir kent için en düşük payın kentin kendi gereksinimlerini karşılamaya yeterli olduğudur. Bu nedenle bu payın üzerindeki her sektör fazla mal ya da hizmet üreterek bölge dışına ihraç ediyor olmalıdır. Her sektörün minimum payı yerel sektör olarak belirlendikten sonra, üçüncü adım olarak, temel sektöre sahip bölgeler için, toplam işgücünün ne kadarının bölgede yaşayanların ihtiyaçlarına yönelik üretim yaptığı ne kadarının ise ihracat yaptığı belirlenmektedir. Buna göre, bir bölgede temel sektör (bi) olarak tespit edilen i sektöründeki temel işgücü sayısı şu formülle bulunabilir:

$$b_i = \left[\frac{e_i}{e} - S_i\right] * e \quad (3)$$

Daha önce 1 numaralı denklemde de belirtildiği üzere, bir bölgedeki toplam işgücü, temel ve yerel sektördeki işgüçlerinin toplamına eşittir. Öyleyse bölgedeki yerel işgücünü bulmak için şu eşitlik kullanılabilir:

$$n_i = e_i - b_i \quad (4)$$

Ekonomik temel modellerine göre; bir bölgedeki yerel işgücü, temel işgücündeki değişimlere bağlı olarak artıp azalmaktadır. Temel ve yerel sektör işgücü arasındaki bu ilişkiyi niceliksel olarak anlatmak için Temel Çarpan kavramı kullanılmaktadır. Bölgedeki toplam işgücünün, bölgedeki temel sektör işgücüne oranı ile elde edilen bu çarpan, temel sektördeki her bir çalışanın kendisi ile birlikte bölgede kaç kişilik bir işgücü artışı yaratacağını göstermektedir:

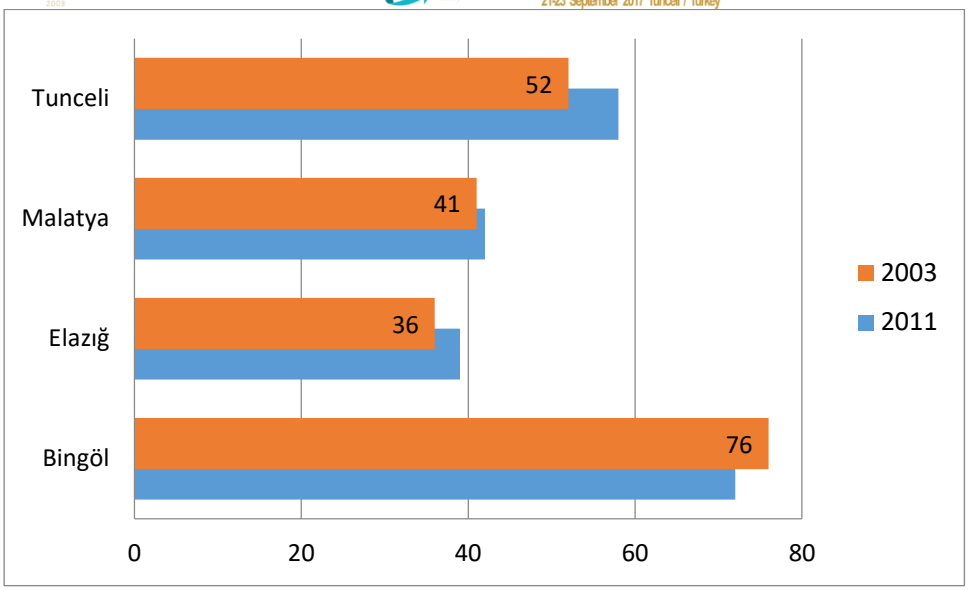
$$BM = \frac{e_T}{b_T} \quad (5)$$

Bölgenin büyüklüğüne ve bölgedeki ekonomik faaliyet zenginliğine göre değişim gösteren bu oranın 2 ile 9 arasında bir değer aldığı ve sektörel ayrıştırmada kullanılan verilerin detay düzeyi arttıkça hesaplanan temel işgücü sayısı artacağından, temel çarpan değerinin düşeceği öne sürülmüştür (Kaiser, Godschalk&Chapin, 1995).

TRB1 BÖLGESİNDEKİ İŞGÜCÜ VE EKONOMİK FAALİYETLERİN MİNİMUM GEREKSİNMELER TEKNİĞİ İLE ANALİZİ

Fırat Kalkınma Ajansı'na bağlı olan ve Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinden oluşan TRB1 bölgesi, Bitlis, Muş, Hakkari ve Van illerinin oluşturduğu TRB2 bölgesi ile birlikte, Orta Doğu Anadolu Düzey 1 bölgesini oluşturmaktadır. TRB1 bölgesi, daha az yükseltiye sahip olması, Fırat Nehri üzerindeki baraj göllerinden dolayı daha olumlu iklim koşullarına sahip olması, daha zengin tarım arazilerine ve daha yüksek bir gelişmişlik seviyesine sahip olması açısından TRB2 bölgesinden ayrılmış olsa da kendi içerisinde gerek nüfus açısından, gerek gelişmişlik seviyeleri açısından heterojen bir yapıya sahiptir. Yatırımların ülke genelindeki dağılımı açısından daha batıdaki bölgelere göre dezavantajlı bir konumda olan bölgenin sosyo-ekonomik gelişim endeksinde 2003 yılından 2011 yılına kadar geçen sürede daha da geriye gittiği görülmektedir (Şekil.1).

© International Regional Development Conference

Şekil 1. TRB1 Bölgesi'nin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması (Fırat Kalkınma Ajansı, 2014)

Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinde yaşanan bu gerileme, bölgenin kalkınmasını hızlandıracak bir takım stratejiler alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bölgenin 2014-2023 yılları arasındaki döneme ait stratejilerini içeren Bölge Planı incelendiğinde, mevcut duruma dair farklı kurumların düzenlediği istatistiklerden yararlanıldığı ve bazı analizler yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu analizler Yer Seçimi Katsayısı (LQ) analizini de içermekle birlikte, bu analizlerin bölge kalkınması için oluşturulan stratejilere yansıtılmasında sorunlar yaşandığı görülmektedir. Diğer yandan, yapılan analiz ile 15 sektörün yer seçim katsayısı 1'in üzerinde çıkmış olsa da katsayıların düşüklüğü(15 sektörün 10 tanesinin katsayı değeri 1 ile 1.7 arasındadır), bu sektörlerin temel sektör olarak kabul edilip stratejiler oluşturulması sonucunda verimli sonuçlara ulaşmanın oldukça zor olacağını göstermektedir. Ancak, bu katsayı değerleri söz konusu sektörlerin ülke içerisinde rekabetçi olduğunu göstermeyeceği gibi, bu faaliyetlerin bölgeye ihracat geliri getirmediği anlamına da gelmemektedir.

Bölge planının içeriği incelendiğinde, bölge içerisinde bazı kümelenme gruplarına ve bölgelerarası ilişkilere dair bir takım şekiller oluşturulmuşsa da, bölgedeki ihracat faaliyetlerinin sadece dış ülkelere yapılan ihracatı içerecek şekilde ele alındığı görülmektedir. Oysa ki bölge içerisindeki Elazığ ve Malatya illerinin yakın çevresi için bir merkez özelliği taşıdığı ve bu bölgelere mal ve hizmet ihraç ettiği görülmektedir. Bu nedenle, ülke dışına olan ihracatın yanı sıra, diğer bölgelere yapılan ihracat da bölge kalkınmasına katkı sunmakta ve incelenmesi gerekmektedir.

Bölge için önemli olan bu ekonomik aktivitelerin ve bölge illerindeki işgücü yapılarının analiz edilmesi, hem bölgenin ekonomik kalkınmada daha rekabetçi bir konuma sahip olması hem de fiziksel planlama faaliyetleri ile bu kalkınmayı destekleyecek işgücünün ihtiyaçlarını karşılayacak mekansal kararların verilebilmesi için büyük önem arz etmektedir. Gibson ve Worden'ın da belirttiği gibi, küçük bölgelerde minimum gereksinmeler tekniği, sonuçların verimliliğinden dolayı daha tercih edilebilir görünmektedir (Gibson & Worden, 1981). Çalışmanın bu kısmında TRB1 bölgesinin sahip olduğu işgücü ve ekonomik aktiviteler minimum gereksinmeler yöntemi ile analiz edilecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi, ekonomik temel analizlerinde doğru veri türü seçimi analizlerin verimliliği açısından kritik önem taşımaktadır. Çalışma ile bölgedeki işgücü ve ekonomik aktivite yapısının planlama ile entegrasyonunun sağlanması amaçlandığından istihdam verileri ile hesaplama yapılmıştır. TÜİK tarafından yayınlanan 2002 yılı Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı verilerine göre bölge içerisindeki istihdam sayılarında farklılıklar olmakla birlikte, Malatya ve Elazığ bölgedeki en yüksek istihdam sayısına sahiptir(Tablo 1).

Tablo 2. TRB1 Bölgesi Sektörlere Göre İstihdam Sayıları

Ekonomik Faaliyet Kolu	Bingöl	Elâzığ	Malatya	Tunceli	TRB1	Türkiye
Madencilik ve Taşocakçılığı	13	1246	333	20	1612	77027

İmalat	946	4875	12321	302	18444	2183286
Elektrik,Gaz ve Su	261	1487	646	203	2597	96430
İnşaat	664	1406	833	314	3217	224874
Toptan ve Perakende Ticaret	2911	11405	14188	1210	29714	1876525
Otel, Lokanta ve Kahvehane	737	2591	2851	599	6778	545167
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	1329	4754	4262	897	11242	612814
Mali Aracı Kuruluş Faaliyetleri	134	769	713	214	1830	183169
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	159	797	1104	133	2193	339502
Eğitim	84	702	477	*	1263	79129
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	73	1345	1572	19	3009	101193
Diğer Hizmet Faaliyetleri	182	1115	1246	101	2644	177924
TOPLAM	**7493**	**32492**	**40546**	**4012**	**84543**	**6497040**

Kaynak: (TÜİK, 2002'den düzenlenerek oluşturulmuştur)

Bir önceki başlıkta da açıklandığı üzere, minimum gereksinmeler tekniğinde araştırma bölgelerinin belirlenmesinden sonraki adım her bir faaliyet sektörü için bölgeler kümesindeki en düşük S_i oranını bulmaktır. Bölgelere ait işgücü sayıları aracılığıyla bölgelerdeki her bir sektör için sahip olunan e_i / e oranları hesaplanarak Tablo 2 oluşturulmuştur. Bu aşamada Tunceli'de eğitim faaliyetlerine ilişkin veri bulunmaması ve Bingöl ve Tunceli'deki madencilik ve taşocakçılığı faaliyetlerinin ve Tunceli'deki sağlık ve sosyal hizmetler faaliyetlerinin istihdam verilerinin aşırı düşük olması nedeniyle, hesaplamalarda yanıltıcı sonuçlara ulaşmamak adına, bu sektörel hesaplamalar yapılmış; ancak minimum pay oranının belirlenmesinde değerlendirmeye alınmamıştır. Hesaplanan oranlardan minimum olanları S_i sütununda belirtilmiş, aynı zamanda sektörün yerel olduğu bölgenin anlaşılabilmesi için illere ait sütunlarda da bu oranlar kalın çerçeve içine alınarak gösterilmiştir.

Tablo 2. TRB1 Bölgesi e_i / e oranları ve minimum pay oranları (S_i)

e_i / e	Bingöl	Elazığ	Malatya	Tunceli	S_i
Madencilik ve Taşocakçılığı	0,0017	0,0383	0,0082	0,0050	0,0082
İmalat	0,1263	0,1500	0,3039	0,0753	0,0753
Elektrik,Gaz ve Su	0,0348	0,0458	0,0159	0,0506	0,0159
İnşaat	0,0886	0,0433	0,0205	0,0783	0,0205
Toptan ve Perakende Ticaret	0,3885	0,3510	0,3499	0,3016	0,3016
Otel, Lokanta ve Kahvehane	0,0984	0,0797	0,0703	0,1493	0,0703
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	0,1774	0,1463	0,1051	0,2236	0,1051
Mali Aracı Kuruluş Faaliyetleri	0,0179	0,0237	0,0176	0,0533	0,0176
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	0,0212	0,0245	0,0272	0,0332	0,0212
Eğitim	0,0112	0,0216	0,0118	-	0,0112
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	0,0097	0,0414	0,0388	0,0047	0,0097
Diğer Hizmet Faaliyetleri	0,0243	0,0343	0,0307	0,0252	0,0243

Yapılan hesaplamalar sonucunda, madencilik ve taşocakçılığı, elektrik, gaz ve su, inşaat, otel, lokanta ve kahvehane, ulaştırma, depolama ve haberleşme ve mali aracı kuruluş faaliyetlerinde en düşük payın Malatya'da; gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetler, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler ile diğer hizmet faaliyetlerinde en düşük oranın Bingöl'de; imalat, toptan ve perakende ticaret sektörlerinde ise en düşük oranın Tunceli'de olduğu, yani bu sektörler için bu illerdeki üretimin yerel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bölge için bir merkez niteliğinde olan Elazığ'da hiç bir sektör minimum orana sahip değildir. Diğer bir deyişle, Elazığ merkez olma özelliğinden dolayı diğer bölgelere mal ve ürün ihraç etmektedir.

Yerel sektör olarak belirlenen ekonomik aktiviteler sadece yerel işgücü içermekte ve üretilen mal ve hizmetlerin tamamı bölge yaşayanlarının ihtiyaçları için üretilmektedir. Ancak, temel sektör olarak belirlenen ekonomik aktivitelerde bölge bütünündeki işgücü, hem temel sektör işgücünü hem de yerel işgücünü içermektedir. Diğer bir deyişle, temel sektörde üretilen mal ve hizmetlerin bir kısmı diğer bölgelere ihraç edilirken, bir kısmı da bölge halkının kullanımı için üretilmektedir. Bu nedenle, bir bölgede temel sektör olarak belirlenmiş ekonomik aktiviteler temel ve yerel işgücü toplamlarından oluşmaktadır. Bölge bütünündeki işgücü için bu ayrımın yapılması, nüfus projeksyonlarının, kentte oluşacak ihtiyaçların ve bunların mekansal çözümlerinin doğru olarak hesaplanması ve kurgulanması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle, her bir bölge için 3 ve 4 numaralı formüller aracılığı ile yerel ve temel işgücü sayıları hesaplanmıştır (Tablo3).

Tablo 3. TRB1 Bölgesi için minimum gereksinmeler yöntemi ile elde edilen temel ve yerel işgücü sayıları

	Bingöl		Elazığ		Malatya		Tunceli		TRB1	
EKONOMİK FAALİYET KOLU	**Bi**	**Ni**	**Bi**	**Ni**	**Bi**	**Ni**	**Bi**	**Ni**	**Bi**	**Ni**
Madencilik ve Taşocakçılığı	-	13	1246	-	-	333	-	20	1246	366
İmalat	382	564	4875	-	9268	3053	-	302	14525	3919
Elektrik,Gaz ve Su	142	119	1487	-	-	646	139	64	1768	829
İnşaat	510	154	1406	-	-	833	232	82	2148	1069
Toptan ve Perakende Ticaret	651	2260	11405	-	1959	12229	-	1210	14015	15699
Otel, Lokanta ve Kahvehane	210	527	2591	-	-	2851	317	282	3118	3660
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	542	787	4754	-	-	4262	475	422	5771	5471
Mali Aracı Kuruluş Faaliyetleri	2	132	769	-	-	713	143	71	914	916
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	-	159	797	-	244	860	48	85	1089	1104
Eğitim	-	84	702	-	23	454	-	-	725	538
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	-	73	1345	-	1179	393	-	19	2524	485
Diğer Hizmet Faaliyetleri	-	182	1115	-	261	985	4	97	1380	1264
TOPLAM	**2439**	**5054**	**32492**	**-**	**12934**	**27612**	**1358**	**2654**	**49223**	**35320**

Bölge planlama çalışmaları ile kurulan yatırım stratejileri ve bu stratejilerin yaratacağı işgücünün planlama çalışmalarına yansıması yatırım kararlarının mekansallaştırılmasının çok ötesinde bir çalışma gerektirmektedir. Kent üzerindeki tüm arazi kullanım kararlarının verildiği planlama çalışmaları ile aynı zamanda yaratılacak işgücünün ihtiyaç duyacağı konut, eğitim ve sosyal-kültürel tesisler, idari tesisler, altyapı gibi gereksinimlerin de planlanması gerekmektedir. Bu nedenle bölge planları ile verilecek yatırım kararlarının getireceği işgücü yapısının doğru bir şekilde hesaplanması, sağlıklı bir kentsel alan yaratmak açısından çok önemlidir. Bu noktada, özellikle temel sektör faaliyet alanlarında yapılacak olan yeni yatırımların temel işgücünün yanında yerel işgücü de yaratacağının hatırlanması ve bu işgücünün ve ihtiyaçlarının da çalışmalara dahil edilmesi gerekmektedir. Bu hesaplama 5 numaralı formül ile verilen temel çarpan tekniği ile bulunmaktadır. Bölgedeki toplam işgücünün temel işgücüne oranı ile bulunan bu çarpan, yaratılacak 1 temel işgücünün kendisi dahil kaç kişilik bir işgücü yaratacağını belirtir. TRB1 bölgesi için minimum gereksinmeler tekniği ile yapılan hesaplamalara göre bulunan baz çarpanları Tablo4'te sunulmuştur.

Tablo 4. TRB1 Bölgesi için minimum gereksinmeler yöntemi ile hesaplanan temel çarpanlar

	Bingöl	Elazığ	Malatya	Tunceli	TRB1
BM	3,07	1	3,13	2,95	1,72

Yapılan hesaplamalara göre Bingöl'de temel sektör olarak belirlenmiş faaliyet alanlarında çalışan her 1 temel sektör çalışanı, beraberinde 2,07 kişilik yerel işgücü yaratmaktadır. Benzer şekilde, Malatya'daki bir temel sektör çalışanı beraberinde 2,13, Tunceli'deki bir temel sektör çalışanı ise beraberinde 1,95

yerel sektör işgücü yaratmaktadır. Elazığ'daki tüm faaliyetlerin temel sektör olması nedeniyle, bölge genelinde hesaplama yapıldığında temel çarpan oranının 1,72'ye indiği, yani TRB1 bölgesindeki bir temel sektör çalışanının beraberinde 0,72 kişilik bir yerel işgücü yarattığı hesaplanmıştır.

DEĞERLENDİRME

Ekonomik temel yöntemleri, bölge planlamasında kullanılan en eski yöntemlerden biridir. Ucuz ve hızlı olması, göreceli olarak daha kolay verilerle yapılması gibi avantajlarından dolayı özellikle minimum gereksinmeler tekniği ve yer seçim katsayısı tekniği en sık kullanılanlarından olmuş ve bu yöntemler 20.yüzyıl boyunca geliştirilmiştir. Böylece zamanla aksak noktaların giderilmesine olanak sağlayacak yeni teoriler ortaya atılmıştır. Ancak, ülkemizde tam olarak amacına erişememiş bölge planları içerisinde bu analiz tekniklerine yer verilmediği görülmektedir. Son yıllarda bazı bölge planlarında yer seçim katsayısı tekniği ile bir takım hesaplamalar yapılmışsa da tek bir yöntem ve veri seti ile başarılı sonuçlara ulaşmak mümkün olmayacaktır. Özellikle gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklar, bölgelerin ulusal düzeydeki ekonomik faaliyetlerle karşılaştırılması durumunda anlamlı olmayan sonuçlar elde edilmesine neden olabilecektir.

TRB1 bölgesinde bulunan illerin Türkiye gelişmişlik endeksinde oldukça geri sıralarda yer alması nedeniyle, yer seçim katsayısı yönteminin uygun olmayacağı düşünülen bu çalışmada, iller arasında yapısal farklılıklar olmasına rağmen, küçük bölgeler olma özelliğinden yararlanmak üzere minimum gereksinmeler tekniği tercih edilmiştir. Çalışma ile elde edilen sonuçlar, kullanılan verilerin döneminden sonra alan içerisinde yapılan incelemelerle karşılaştırıldığında minimum gereksinmeler yönteminin TRB1 bölgesinin analizinde oldukça verimli bir yöntem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin; 2014-2023 yılları arasını kapsayan TRB1 bölge planının mevcut durum tespitlerinde madencilik ve taşocakçılığı faaliyet alanı için Elazığ'ın ön plana çıktığı belirtilirken, minimum gereksinimler tekniği ile yapılan analizler sonucunda da ilgili sektör için en yüksek pay oranı Elazığ ilinde çıkmıştır. Benzer şekilde, eğitim sektörü için mevcut durum tespitlerinde Elazığ ve Malatya ön plana çıkarılırken, araştırma sonucunda da sektör için en yüksek oran Elazığ'da hesaplanmış ve bu oranı Malatya takip etmiştir. İmalat sektörü ile sağlık ve sosyal hizmetler sektörleri için mevcut durum tespitleri öncelikli olarak Elazığ'ı ve ardından Malatya'yı ön plana çıkarılırken, yapılan hesaplamalarda da aynı sıralamaya ulaşılmış, inşaat sektörünün Tunceli'de hızla geliştiği tespiti yapılırken hesaplamalarda da Tunceli aynı şekilde, 2. sırada yer almıştır.

Minimum gereksinmeler tekniği ve yer seçimi tekniği arasındaki temel fark, ilki en düşük payın yerel ihtiyacı karşıladığını varsayarken ikincisinin yerel talebi karşılamak için ortalama faaliyet miktarını kabul etmesidir. Bu fark yerseçimi katsayısı ithalatı içerirken minimum gereksinmeler tekniğinin içermemesinin temel nedenidir. Minimum gereksinmeler tekniğine göre; benzer büyüklükteki bölgelerde en küçük işgücü yerel olarak ihtiyaç duyulan mal ve hizmet üretimine yetmekte, bu orandan fazla üretim yapan diğer bölgeler ürettikleri fazla mal ve hizmetleri diğer bölgelere ihraç etmektedir. İthalat bilgisi içermese de minimum gereksinmeler tekniği kullanılarak yapılan bu çalışmada yöntem ile bölge içerisindeki ekonomik ilişkilerin tespit edilmesi amaçlandığından, bir bölgenin ihraç ettiği ürünün yakın çevresindeki ihtiyacı tamamladığı varsayımı yapılmıştır. Ancak, TRB1 bölgesi için yapılan Bölge Planı'nda ihracata ilişkin bilgilerin sadece yurtdışına yapılan ihracatı içerdiği görülmektedir. Havayolu ve denizyolu gibi lojistik hizmetlere sahip olmayan bu bölgede yatırımların da göreceli daha zayıf olması nedeniyle ihracat seviyeleri bölgesel özellikte olan(Malatya kayısısı vb.) ürünler dışındaki mal ve hizmetler için rekabetçi düzeyde olmayabilir. Ancak, bu bölgelerde üretilen ürünler başka bölgelere ihraç ediliyor ve bölge kalkınmasına katkı sağlıyor olabilir. Bu nedenle, bu tarz araştırmalarda her türlü üretim ve pazarlama ağının irdelenmesi faydalı olacaktır. Nitekim TRB1 Bölge Planı'nda iller ihracat büyüklüğüne göre Malatya, Elazığ ve Bingöl olarak sıralanırken, Tunceli'nin hiç ihracat yapmadığı belirtilmektedir. Ancak minimum gereksinmeler tekniği ile yapılan araştırmanın sonuçlarına göre bu bölgedeki 7 sektör temel sektör olarak tespit edilmiştir. Yani, bu 7 sektörde yapılan mal ve hizmet üretimi il dışına ihraç edilmektedir.

Planlı ve verimli bir kalkınma sağlayabilmek için, bölge planı ölçeğinin önemi açıkça ortadadır. Bu ölçekte, bölgenin özelliklerini, mevcut durumunu, potansiyellerini belirlemek ve yürütülecek olan planlama çalışmalarını bilimsel analiz yöntemleri ile desteklemek için yapılan analizler bölge

planlamasının en önemli araçlarıdır. Bu bağlamda, yapılacak analizlerde kullanılacak verilerin türü ve doğruluğu oldukça büyük önem taşımaktadır. Farklı amaçlarla yapılacak farklı analiz teknikleri için ihtiyaç duyulacak veri türleri de farklı olacaktır. Çünkü, seçilen her bir veri türü farklı amaçlara hizmet edecektir. Ancak, Türkiye'de istatik üretiminin en önemli ayağı olan TÜİK, artık il düzeyinde NACE sınıflamasına göre istihdam verileri üretmemektedir. Diğer kurumlar tarafından benzer istatistiki verilere ulaşılabilse de faaliyet türleri sınıflamasındaki farklılık nedeniyle, karşılaştırma yapmak mümkün olmamaktadır. Bu noktada, başarılı kalkınma stratejileri için planlama ile entegrasyonu sağlanmış analiz tekniklerine ve bu analizler için de doğru, güvenilir ve halkın erişimine açık verilere olan ihtiyaç ortadadır.

KAYNAKÇA

Ayeni, B. (1979). *Conepts and Techniques in Urban Analysis.* St.Martin's Press.

Çubukçu, M. (2008). *Planlamada Klasik Sayısal Yöntemler.* Ankara: Odtü Yayıncılık.

Çubukçu, M. (2011). The Spatial Distrubition of Economic Base Multipliers:A GIS and Spatial Statics-Based Cluster Analysis. *Iti A-Z, 8*(2), 49-62.

Fırat Kalkınma Ajansı. (2014). *TRB1 Bölge Planı (2014-2023).* Malatya: Yılmaz Matbaacılık&Yayıncılık.

Gibson, L., & Worden, M. (1981). Estimating the Economic Base Multiplier: A Test Of Alternative Procedures. *Economic Geography*, 146-159.

Isard, W., & Tung, T. H. (1963). Some Concepts for the Analysis of Spatial ORganization. *Regional Science, 12*(1), 1-25.

Kaiser, E., D.R., G., & Chapin, F. (1995). *Urban Landuse Planning.* University of Illinois Press.

Lee, C. (1973). *Model in Planning: An Introduction to the Use of Quantative Models in Planning.* Pergamon Press.

Oppenheim, N. (1980). *Applied Models in Urban and Regional Analysis.* Prentice Hall.

Tekeli, İ. (2008). *Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Thulin, P. (2014). *Local Multiplier and Economic Base Analysis.* Swedish Etrepreneurship Forum.

Tiebout, C. (1956). Exports and Regional Economic Growth. *The Journal of Political Economy, 64*, 160-164.

TÜİK. (2002). *Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı*. 08 01, 2017 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1079 adresinden alındı

Ullman , E. L., & Dacey, M. F. (1960). The Minimum Requirements Approach to the Urban Economic Base. *Regional Science, 6*(1), 175-194.

© International Regional Development Conference

An Analysis on Social Development Policies in Regional Development Plans

Bölgesel Kalkınma Planlarında Sosyal Kalkınma Politikaları Üzerine Bir Analiz

Ayşen UTANIR KARADUMAN[1], *Cihan ARDILI*[2]

Abstract – Development involves the development of existing conditions in order to achieve "good" in terms of both quality and quantity. When it comes to development, not only economic outcomes should come to mind. It is not objectively possible to achieve this goal by referring only to economic indicators if targeted at a global development. If we want to have a paradigm shift in development understanding by questioning who we are and what we do for development, the social development approach steps in that level. Social development policies are defined and implemented to develop well-being (such as having healthy individuals, access to education and information facilities, and having a satisfying social status). Therefore, the obstacles about human well-being can be overcome by social policy approach. Although this is usually done by the state, Public institutions, non-governmental organizations, private sector representatives and all segments of society constitute the universe of social policy applications. Regional Development Agencies established within the framework of European Union harmonization negotiations are one of the development tools that are set up to achieve regional development disparities, speed up local development and ensure sustainable growth. With the reason that the macro scale and central planning experiences do not provide the optimum efficiency, preparing the regional development plans according to the new planning concept in order to reveal the local potential are among the duties and responsibilities of the Development Agencies located in the 26 statistics region in Turkey. Regional development schemes that bridge the gap between central and local planning are strategy documents that determine socioeconomic development points. The regional plans are hierarchically between the Regional Development National Strategy (RDNS) and the environmental plan. In this direction, regional plans are the reference documents in certain topics such as local resource transfer, project applications, determination of investment areas. In the regional development plans covering the 2014-2023 period, the topics of education, employment and quality of life in general have been identified as common topics under social policies. In addition, supporting women's employment in all regional plans is among social policies. In addition to this, there are regional plans determined target and strategies even in the topics such as development of institutional capacity (eg Karacadag, Daka, İka, Doka), migration, poverty and income inequality (eg İstka, Karacadağ, İka, Oka), and targets for social integration issues (eg İstka, Karacadağ, Çka, İzka). In this study, 26 regional development plans will be used as basic analysis documents and will be analyzed comparatively in the context of the 10th National Development Plan, social development policy plan principles in the RDNS, 2023 vision, development axes, orientations and breakdowns (education, employment, entrepreneurship, social services, social cohesion, spatial transformation, gender equality, disability, youth, children, etc.). As a result of these 28 plan analyzes, it is aimed to deepen the perspective of social development in regional plans and to keep social development on the agenda and to be in the capacity of a guide of social development policies not only as references but also in terms of correct use of existing resources (the approach involving the development of not only economy oriented but human oriented development).

Keywords – Development Agencies; Regional Plans; Social Politics; Human Oriented Development

Özet - Kalkınma var olan koşulların hem nitelik hem de nicelik açısından daha "iyi"ye ulaşma amacıyla geliştirilmesini içerir. Kalkınma dendiği zaman yalnızca ekonomik çıktılar akla gelmemelidir. Topyekûn bir kalkınma hedefleniyorsa sadece ekonomik göstergeler referans alınarak bu hedefe ulaşılması nesnel açıdan mümkün değildir. Kalkınmayı kim ve ne için yaptığımızı sorgulayarak, kalkınma anlayışında bir paradigma değişimi olmasını istiyorsak; burada devreye sosyal kalkınma yaklaşımı girer. İnsani iyi olma halini (well-being) geliştirmek (sağlıklı bireyler, eğitim ve bilgi olanaklarına erişebilmek, tatmin edici toplumsal bir statüye sahip olmak gibi) için sosyal kalkınma politikaları belirlenir ve uygulanır. Dolayısıyla insani iyi olma halinin önünde bulunan engeller/yoksunluklar sosyal politika yaklaşımıyla aşılabilir. Bu, genelde devlet eliyle yapılsa da; kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör temsilcileri ve toplumun tüm kesimleri sosyal politika

[1] Araştırma Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye, aysenutanir@gmail.com
[2] Uzman, İpekyolu Kalkınma Ajansı, Gaziantep, Türkiye, cihan.ardili@ika.org.tr

© International Regional Development Conference

uygulamalarının evrenini oluşturur. Avrupa Birliği uyum müzakereleri çerçevesinde kurulan Bölgesel Kalkınma Ajansları, bölgeler arası gelişmişlik farklarını gidermek, yerel kalkınmayı hızlandırmak, sürdürülebilir büyümeyi sağlamak amacıyla kurulan kalkınma araçlarından biridir. Makro ölçekli ve merkezden yapılan planlama deneyimlerinin optimum bir verim sağlamadığı gerekçesiyle yereldeki potansiyeli ortaya çıkarabilmek için yeni planlama anlayışı gereğince bölge kalkınma planlarını hazırlamak Türkiye'deki 26 istatistiki bölgede bulunan Kalkınma Ajanslarının görev ve sorumlulukları arasında yer almaktadır. Merkezi ve yerel planlamalar arasında bir köprü kuran bölgesel kalkınma planları sosyoekonomik gelişme noktalarını belirleyen strateji dokümanlarıdır. Bölge planları, hiyerarşik olarak Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) ile çevre düzeni planları arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda yereldeki kaynak aktarımı, proje uygulamaları, yatırım alanlarının belirlenmesi gibi konularda bölge planları referans doküman niteliğindedir. 2014-2023 dönemini kapsayan bölgesel kalkınma planlarında sosyal politikalar kapsamında genel olarak eğitim, istihdam, yaşam kalitesi konuları ortak başlıklar olarak belirlenmiştir. Ayrıca tüm bölge planlarında kadın istihdamını desteklemek sosyal politikalar arasındadır. Bunun yanı sıra kurumsal kapasitenin geliştirilmesi (örneğin Karacadağ, Daka, İka, Doka), göç, yoksulluk ve gelir eşitsizliği (örneğin İstka, Karacadağ, İka, Oka), sosyal bütünleşme (örneğin İstka, Karacadağ, Çka, İzka) konularında da hedef ve stratejiler belirlenen bölge planları bulunmaktadır. Bu çalışmada, 26 bölgesel kalkınma planı temel analiz dokümanları olarak kullanılacak ve bunun yanı sıra 10. Ulusal Kalkınma Planı, BGUS'ta yer alan sosyal kalkınma politikaları plan ilkeleri, 2023 vizyonu, gelişme eksenleri, yönelimleri ve kırılımları (eğitim, istihdam, girişimcilik, sosyal hizmetler, sosyal uyum, mekânsal dönüşüm, toplumsal cinsiyet eşitliği, engelliler, gençler, çocuklar vb.) bağlamında karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Bu 28 plan analizi sonucunda bölge planlarında sosyal kalkınma perspektifinin derinleştirilmesi ve sosyal kalkınmanın gündemde tutulması ve sosyal kalkınma politikalarının yalnızca referans olarak kalmaması, var olan kaynakların doğru kullanılması (yani yalnızca kalkınmanın ekonomi odaklı değil insan odaklı geliştirilmesini içeren yaklaşım) açısından da rehber niteliği taşıması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Kalkınma Ajansları; Bölge Planları; Sosyal Politika; İnsan Odaklı Kalkınma

GİRİŞ

Günümüz toplumlarında sosyal politikayı ve sosyal kalkınmayı odağına alan kalkınma anlayışının önemi her geçen gün artmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi toplumdaki bireylerin kalkınma anlayışına dahil edilmeden sürdürülebilir ve dahası sağlıklı bir kalkınma yürütülemeyeceğinin bilinmesidir. Hedeflenen kalkınma seviyesine ulaşabilmek için daha yönetilebilir ve kapsayıcı bir modele ihtiyacımız olduğu ortadadır. Bu çalışmada sosyal kalkınma anlayışının bölgesel planlamalardaki yeri irdelenecektir. Bu amaçla çalışma iki aşamada yürütülecektir. Öncelikle kalkınma anlayışının tarihsel perspektifine değinilerek kavram irdelenecek ve sonrasında ise bahsi geçen kalkınma amaçlı bölge planlarında bu sosyal politikalar aracılığıyla geliştirilmeye çalışılan kalkınma anlayışının karşımıza nasıl çıktığı saptanıp, tespit edilen eksiklerden bahsedilecektir.

Kalkınma anlayışını eleştirel olarak ele almak ve bunu yaparken de tarihsel bir perspektifle bu kavrama yaklaşmak önemlidir. Kalkınma kavramı her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha çok kullanılmaya başlansa da ilk kullanımı o yıllara dayanmamaktadır. İkinci Dünya Savaşı yıllarından çok önce de bu terimle Adam Smith ve Stuart Mill gibi önemli bilim adamlarının çalışmalarında karşılaşırız. "İlerleme" anlayışını barındıran bu kavram modernleşme, batıcılık ve 1980 sonrası küreselleşme akımlarından oldukça etkilenmiştir. Kavramın ilk ortaya çıktığı yıllarda kalkınma doğrusal bir ilerleme çizgisi barındırırken daha sonraki dönemlerde Avrupa merkezli bir yaklaşım ile Batıcı yönelim bu alanda etkin olmuştur. Sonrasında sosyal refah kalkınma anlayışı küreselleşme ve postmodernizm akımları ile birlikte daha yönetilebilir kalkınma anlayışı ile karşılaşmaktayız. Özellikle Türkiye'de hakim olan kalkınma anlayışı önceleri büyük oranda ekonomik kalkınmayı hedefine alsa da son yıllarda sosyal politikaların da etkin olduğu daha kapsamlı bir model ortaya konulmaktadır.

Kalkınma fikriyle yalnızca ekonomik çıktıları olan bir alana odaklanmak problemlidir. Nedeni şu ki, sadece bu ekonomik çıktı anlayışı üzerinden gittiğimizde kültürel olanı gözden kaçırmamız muhtemeldir. Ünsaldı'nın da Türkiye'de Kalkınma Fikri'ni odağına alan, kalkınmanın ne olduğunu,

bireylerde nasıl bir algı yarattığını ya da bu kavramla neyin yaratıldığını incelediği çalışmasında da bahsettiği üzere "piyasanın sosyal üzerine olan tahakkümü açıktır. Sosyal olanın, toplumun geri kalan bütün bileşenlerinin (siyasal, kültürel, vs.) piyasa merkezli bir yapı çerçevesinde yeniden şekillendirilmesi projesi alternatifsiz bir model olarak karşımızda durmaktadır. Kalkınma kavramının öyküsü de bu bağlamda yeniden yazılmıştır, yazılmaktadır" (2011, 28-29). Ünsaldı'nın bu haklı eleştirisi bugüne kadar bizim hem ülkemizde hem de dünyada tanıklık ettiğimiz kalkınma anlayışını yansıtmaktadır.

"Sosyal politika, toplumsal risklerin kamusal idaresi demektir. Bazı riskler sabittir, bazıları ise tarihin akışı ile ortaya çıkar ve kaybolurlar" (Andersen: 2013, 39). Mesela yaşlılık, yoksulluk gibi toplumsal riskler her zaman var olabilir ancak afet durumları ya da savaş durumları her zaman karşılaşılacak riskler değildir. Sosyal politikayı temeline alan bir kalkınma anlayışına yönelik planlamalarda öncelikle bu bilinçle hareket edilmelidir. Sonrasında ise bu toplumsal risklerin ne anlama geldiği iyice anlaşılmalıdır. Şöyle ki, yaşlılık ve engellilik gibi toplumsal riskler toplumun bütün bireyleriyle ilgili meseleler olabilirken, yoksulluk gibi toplumsal riskler sınıf meseleleriyle ilişkili olarak anlaşılmalıdır. Aynı şekilde toplumun kadına ve çocuğa bakışı, ataerkil sistem anlaşılmadan ve çözümlenmeden kavranabilecek bir mesele değildir. Burada toplumsal risklerin tam anlamıyla anlaşılması çözüme yönelik perspektifin geliştirilmesinde belki de en önemli ve en elzem şeydir. Riskler anlaşılmadan kalkınma politikalarının yürütülmesi risklerin bertaraf edilmesine hizmet edemez. Bu risklerin anlaşılabilmesi için ise sosyolojik bir bakış açısının geliştirilmesi önemlidir. Çünkü toplumda yaşanan bütün bu riskler sosyolojik temellidir. Andersen bu riskleri üçe ayırmıştır. Bunlar sınıf riskleri, hayat akışı içerisinde ortaya çıkan riskler ve nesiller arası risklerdir (2013, 44). Burada kısaca bahsetmek gerekirse sınıf riskleri ekonomik temele dayanan ve farklı toplumsal kesimlerin aynı olaydan farklı şekilde etkilenmesini içerir. Aynı risk farklı toplumsal katmanlar tarafından aynı derecede hissedilmez. Mesela işsizlik riski toplumdaki bütün insanları aynı şekilde etkilemez. Toplumsal cinsiyet alanında bile sınıf farklarının bulunduğu ve kadınların ya da erkeklerin sınıf profillerine göre toplumsal cinsiyetlerini farklı deneyimledikleri gözlenmiş ve sosyolojik çalışmalarda da ortaya konmuştur.[3] Hayat akışı içerisinde ortaya çıkan riskler ise yaşam içerisindeki ihtiyaçlara göre karşımıza çıkar. Gençlik döneminde ihtiyaçlar ve tasarruflar başka iken yaşlılık ya da orta yaş döneminde bunlar değişkenlik gösterir. İyi bir sosyal kalkınma anlayışının insan hayatındaki bu dönüm noktalarına dikkat ederek geliştirilmesi gerekir. Burada bahsedeceğimiz bir diğer risk ise nesiller arası risktir. Buna göre içine doğulan ailede var olan maddi manevi koşulların çocuğu etkilemesi olasıdır. Meslek ya da eğitim olanakları ile toplumsal köken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sosyologlar tarafından saptanmıştır.[4] Bu avantajlar ya da eşitsizlikler aileden bireylere geçebildiği için sosyal kalkınma anlayışı içeren politikalarda buna yönelik bir farkındalığın da geliştirilmesi gerekir. Anderson'un da bahsettiği üzere "bu tip eşitsizlikler ailede üretildikleri ve daha sonra da piyasada arttırıldıkları içi, nesiller arası riskler refah devleti aktif bir şekilde hayat şanslarını yeniden dağıtmadıkça yok olmaz" (2013, 48).

Kalkınma anlayışında sosyal olanın öneminin anlaşılması ve ortaya konması için sosyal politikalar önemli bir araçtır. Kalkınma anlayışı gibi sosyal politikanın da toplumdan topluma değişen bir seyri ve buna bağlı oluşan anlamları vardır. Biz bu çalışmada bölge kalkınma planlarındaki sosyal politikalar aracılığıyla yön verilen sosyal kalkınma politikalarını irdeleyeceğimiz için sosyal politikanın geniş kapsamlı bir anlamını kullanmayı tercih ettik. Kleinman ve Piachaud'dan ödünç aldığımız üzere sosyal

[3] Sınıf ve toplumsal cinsiyet meselesinin bir arada düşünüldüğü ve irdelendiği çalışmalar için bknz. BORA, Aksu, 2005, Kadınların Sınıfı, İletişim Yayınları, İstanbul. CHANCER, Lynn S. & WATKINS, Beverly Xaviera, 2013, Cinsiyet, Irk ve Sınıf, (çev. Berke Uraz), Babil Yayınları, İstanbul.

[4] Bahsi geçen meslek, eğitim ve sosyal sermaye meseleleri üzerine ayrıntılı çalışmalar için bknz. ERIKSON, Robert & GOLDTHORPE, John. 1992, The Constant Flux: Class Mobility in Industrial Societies, Clerandon Press, Oxford. BOURDIEU, Pierre & PASSERON, Jean Claude, 2014, Vârisler, (çev. Levent Ünsaldı, Aslı Sümer), Heretik Yayınları, Ankara.

politika "topluma bir çeşit şekil verebilmek için, devletin bireysel davranışları etkileme, kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurma ya da ekonomik sistemi belirleme amacına hizmet eden müdahaleleri"ni (akt. Kleinman: 2013, 160) içermektedir.

Kalkınma ajanslarının kuruluş gerekçelerinden biri bölgesel düzeyde sosyal ve ekonomik göstergelerin iyileştirilmesine katkı sağlamaktır. Bu doğrultuda Türkiye'de 26 bölgede bulunan kalkınma ajansları bölgesel kalkınma planları hazırlamaktadır. Bölgenin kaynak ve olanaklarının bu planlarda belirtilen stratejiler doğrultusunda değerlendirilmesi beklenmektedir. Elbette bölgenin sahip olduğu kaynakların dağıtımı, olanakların değerlendirilmesi yerel ve ulusal düzeyde kurumsal işbirliğini gerektirdiği için bu husus başka bir çalışmanın konusu olabilir. Ancak bu çalışma ile bölge planları dokümanlarının sosyal politika anlayışları üzerine eleştirel bir okuma yapıldığı için bölge planlarının etkiliği tartışılmayacaktır.

YÖNTEM

26 bölge planı çalışmanın ana/birincil kaynağını oluştururken Onuncu Ulusal Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Ulusal Strateji dokümanı ve Kuruluştan Bugüne Kalkınma Ajanslarında Sosyal Politikalar[5], 26 Kalkınma Ajansı'nın Bölge Planlarında (2014-2023) Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ele Alınışı dokümanları yan kaynakları oluşturmaktadır. Bu çalışmada bölge kalkınma planlarında sosyal kalkınma politikasında temel yaklaşımlar ve sosyal kalkınma politikalarına yönelik müdahale alanları belirlenmiştir. Makalenin sonunda göreceğiniz tablo bu niteliksel metin analizinin özetlenmiş halini raporlamaktadır.

ANALİZ

Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanan ve 2014-2023 yıllarını kapsayan bölge planları, Kalkınma Ajanslarının ikinci bölgesel kalkınma planı hazırlama deneyimidir. Ajanslar tarafından hazırlanan ilk bölge planları, Ajansların kuruluşunun hemen akabinde 2010-2013 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. İlk bölge planlarında sosyal kalkınma politikaları Kalkınma Bakanlığı ve beş Ajansın işbirliğiyle hazırlanan "Kuruluştan Bugüne Kalkınma Ajanslarında Sosyal Politikalar" dokümanında ele alınmıştır. Söz konusu çalışma, bu makalenin 2010-2013 ve 2014-2023 bölge planlarında sosyal kalkınma yaklaşımına ilişkin değişimi, gelişmeyi ya da durağanlığı görebilme adına önem arz etmektedir.

Bu nedenle bu çalışmaya konu olan 2014-2023 bölge planlarına ilişkin değerlendirmelere geçmeden önce "Kuruluştan Bugüne Kalkınma Ajanslarında Sosyal Politikalar" çalışmasında yer alan 2010-2013 bölge planlarında sosyal kalkınma politikalarına ilişkin değerlendirmelere kısaca değinmek yerinde olacaktır[6]. Söz konusu çalışmada bölge planlarının sosyal politikalara bütünsel olmayan bakış açısı, bölgesel ihtiyaçlara göre çerçevenin değişmemesi, sosyal politikanın ekonomik politikanın bir çıktısı olarak görülmesi, veri tabanı yetersizliği, Ajans personelinin kalkınma vizyonu, tek boyutlu, sadece istihdama bağlanmış, sosyal uyum ve bütünleşme öngören dezavantajlı grup paradigması, sosyal diyalog, iş sağlığı ve güvenliği, göç yönetimi, kentsel dönüşüm, sosyal içerme ve bunun gibi konularda kapsamlı çalışmaların yapılmaması, geliştirilmesi gereken alanlar olarak sıralanmıştır (2012,10). 2010-2013 bölge planları ile 2014-2023 bölge planlarının sosyal kalkınma yaklaşımında önemli bir değişiklik olmadığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada da ele alınan bölgesel kalkınma planlarında aynı sorunlar tespit edilmiştir.

[5] Söz konusu doküman 2012 yılında DOKA, İKA, OKA, ANKARAKA, GMKA ve Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. İçeriğinde 2010-2013 yıllarını kapsayan, Kalkınma Ajanslarının hazırladıkları ilk bölge planlarının sosyal politikalar açısından değerlendirildiği bir kısım yer almaktadır.

[6] Kapsamlı bilgi için Kalkınma Bakanlığı, 2012.

Bölge planları kapsamında[7] ele alınan sosyal kalkınma alanlarına ilişkin bir çerçeve sunmak gerekirse bu alanların, genel olarak eğitim, sağlık, istihdam, yaşam kalitesi, kurumsal kapasite, sosyal hizmetler, göç, dezavantajlı gruplar, gelir dağılımı başlıkları altında toplandığı görülmektedir. Eğitim, ekseriyetle istihdam ilişkisi kurularak; mesleki ve teknik becerilerin geliştirilmesi ve iş piyasasına uyumlaştırma bağlamında ele alınmış, kadın istihdamına özel olarak vurgu yapılmıştır. Sağlık alanı insan kaynaklarının ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi bağlamında ele alınmıştır. İş sağlığı ve güvenliği, çalışma ortamı ve memnuniyeti gibi konular genellikle göz ardı edilen konular olmuştur. Kurumsal kapasitenin geliştirilmesinde beşeri ve fiziki kapasitenin geliştirilmesine dikkat çekilmiştir. Sivil toplumun kapasitesinin geliştirilmesi alanında nicel veriler sunulmuş ancak sivil toplum kültürüne ilişkin zayıf öngörü ve stratejiler belirlenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik görece farkındalık söz konusu olsa da cinsiyet eşitliği kadınların çalışma ve eğitim hayatına katılımıyla sınırlandırılmıştır[8]. Sosyal hizmetlere yönelik kreşler, toplum ve gençlik merkezlerinin yapılması ve mevcut olanların kapasitelerinin artırılması çerçevesinde stratejiler belirlenmiştir. Sosyal içermeye ilişkin dezavantajlı grupların toplumsal ve ekonomik yaşama katılımını teşvik edecek stratejiler belirlenmiştir.

Onuncu Ulusal Kalkınma Planı (2014-2018)

2014-2018 dönemlerini kapsayan Onuncu Ulusal Kalkınma Planı'nda ekonomik ve sosyal kalkınma politikaları bütüncül ve çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alınmıştır. İnsan odaklı ve sürdürülebilir kalkınma anlayışını merkeze alan planda insanların refah düzeyini ve yaşam standartlarını yükseltmek, özgür, adil ve güvenli bir yaşam ortamı sağlamak için "nitelikli insan, güçlü toplum" ve "yaşanabilir mekanlar ve sürdürülebilir çevre" gelişme eksenleri olarak belirlenmiştir. Ekonomik kalkınmaya paralel bir sosyal kalkınma politikası olan planda temel hak ve hürriyetler, demokratikleşme, adalet, eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik, kamu yönetimi ve yaşanabilir mekanlar, sosyal politika yaklaşımının başlıca unsurları olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra eğitim, sağlık, istihdam gibi alanlarda fırsat eşitliği, bireylerin becerilerinin geliştirilmesi, bireylerin bilgi ve teknolojinin kullanıcısı olmasının yanı sıra araştırıcısı ve üreticisi olması, çalışma ve sosyal güvenlikle ilgili düzenlemelerin yapılması, nesiller arası hakkaniyetin korunması için doğal kaynakların önemi vurgulanarak, toplumsal barış ve dengeyi kurmayı amaçlayan bir yaklaşım ve politika sergilenmiştir.

Planın toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımına gelince "toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına ilişkin konular eğitim, sağlık, istihdam, sosyal, kültürel ve kentsel hizmetler, farkındalık, toplumsal statü bağlamında ele alınmıştır. Kadın, dezavantajlı gruplar tanımının dışında değerlendirilmiştir. Plan hazırlıkları sırasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin planın her başlığına entegre edilmesi gerektiği vurgulanmış olsa da; kadın 'Aile ve Kadın' başlığı altında değerlendirilmiş, genel anlamda kadın, 'kadın' olarak değil, aile içinde konumu bağlamında ele alınmıştır. Öte yandan, 2014-2018 döneminde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalığın geliştirileceği ve örnek uygulamaların olacağı belirtilmiştir" (Ardili: 2015, 100).

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023)

Bölgesel kalkınmayla ilgili temel stratejileri belirleyen bir çerçeve belge niteliği taşıyan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nde (BGUS) bölgesel farkların azaltılması ve bölgelerin rekabet gücünü artırmak öncelikli amaç olarak belirlenmiş ve bölgesel gelişmeye tahsis edilecek kaynakların dağıtımında bu dokümanın esas alınacağı vurgulanmıştır. Sosyal ve ekonomik bütünleşmenin sağlandığı, dengeli bir yerleşim düzeninin oluşturulmasının hedeflendiği BGUS'ta, insana ilişkin sosyal politika yaklaşımı, ekonomik döngü ve mekansal uyumu sağlayacak boyutta ele alınmıştır. Böylelikle göçün yönetilmesi, eğitim, sağlık, isithdam, sosyal hizmetler altyapısı, kent ve sanayi altyapısındaki iyileştirmelerin ekonomik ve altyapı yatırımlarıyla aşılabileceği öngörülmüştür. Bu kapsamda

[7] Bu yayındaki sayfa sınırlaması nedeniyle sosyal kalkınma politikası açısından dikkat çeken bölge planlarına yer verilmiştir.
[8] Ayrıntılı bir çalışma için Ardili, 2012.

dezavantajlı gruplar istihdama girdi sağlayan bir faktör olarak değerlendirilmiş ve sosyal hizmetler kalitesinin artırılmasına yönelik tedbirler belirlenmiştir.

Çukurova Kalkınma Ajansı Bölge Planı (Adana, Mersin)

Bölge Planı sosyal kalkınma yaklaşımını ve politikalarını yalın bir dille ifade eden planlardan biri olarak göze çarpmaktadır. İnsan odaklı ve eşitlikçi bir planlama yaklaşımın benimsendiği ifade edilmiştir. Planın sosyal kalkınma politikası göç, yoksulluk, mevsimlik işçilik, sosyal ve mekansal uyum sorunları olmak üzere dört temel konu üzerine inşa edilmiştir. Göç olgusu mevsimlik göç, iç göç ve dış göç bağlamlarında ele alınmıştır. Bu alanlardaki çözüm önerileri genelde eğitim, altyapı hizmetleri, istihdam, sosyal ve kültürel donatı alanları üzerinedir.

Sosyal sorunlara çözüm stratejileri geliştirilirken sorunlara yönelik araştırma, analiz çalışmaları gerektiğine özellikle yer verilmiştir. İpekyolu Kalkınma Ajansı Bölge Planı'nda da yer aldığı gibi göçle gelen nüfusun sosyal bütünleşmesini sağlamak amacıyla "bölgesel bir göç araştırmaları ve sosyal bütünleşme merkezi kurulması" stratejisi belirlenmiştir.

Sosyal ve mekansal bütünleşmenin sağlanamamasında en önemli nedenlerden biri olarak yoksulluk vurgulanmıştır. Bu sorunun aşılması için bir işgücü analizi yapılması, mali destek programları, kurs ve eğitimler gibi araçların tasarlanması, kayıtdışı istihdamı önlemeye yönelik adımlar atılması gerektiğine dair öneriler sunulmuştur.
"Plan'da kadının toplumdaki konumunun güçlendirilmesi bakımından erken evlenmeler ve kadına yönelik şiddet sorun alanı olarak belirlenmiştir. Kamusal hizmetlerin planlanması ve sunumuna kadar olan tüm süreçlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kamu politikalarının cinsiyet eşitliğini gözetir biçimde düzenlenmesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarının toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politika ve stratejilerini oluşturmalarının teşvik edileceği belirtilmiştir" (Ardili: 2015, 101). Ayrıca karar alma mekanizmalarına katılımın şeffaf ve etkin bir yönetişim sağlanmasında önemine vurgu yapılarak; toplumsal grupların yerel düzeyde karar alma mekanizmalarına katılımını sağlayacak kent konseyi, gençlik, engelli, kadın meclisi gibi araçların yerel yönetişimde güçlendirilmesinin destekleneceği ifade edilmiştir.

Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı

Bölge planında, sosyal politika yaklaşımı beşeri gelişme, sosyal içerme ve dengeli mekansal büyüme bağlamında ele alınmaktadır. Özellikle engellilere ve engelli ailelerine yönelik rehabilitasyon, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin kamu kurumları tarafından sağlanmasına yönelik stratejiler belirlemesi açısından sosyal devlet anlayışına vurgu yapan planlardan biridir.

Özel gruplara yönelik sosyal ve kültürel donatı alanlarının geliştirilmesi, yaşam boyu öğrenme çerçevesinde eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi, yaşlı bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi, kadın, çocuk, engelli ve gençlere yönelik toplumsal hizmetlerin geliştirilmesi, kadına yönelik şiddetle ilgili bilinç ve farkındalık çalışmalarının yapılması, çocuk istismarının önlenmesi ve çocukların rehabilitasyonu ve korunması için kurumsal kapasite ve farkındalığın artması gibi konularda stratejiler belirlenmiştir.
Romanlar, sığınmacı ve mülteciler gibi sosyal dışlanma yaşayan gruplara yönelik yerinde sosyal hizmet modeli geliştirilmesi ve kentsel planlamaya dezavantajlı grupların dahil edilmesine yönelik stratejiler belirleyerek beşeri gelişmenin sağlıklı olabilmesi için özel ilgi gruplarını içeren bir yaklaşım benimsenmiştir.

Sağlık hizmetlerine ilişkin anne-çocuk sağlığı, sağlıklı yaşlanma programları, ilk yardım, hasta hakları ve sorumlulukları, doğru ilaç kullanımı ve ilaç israfının önlenmesi gibi konularda hem hizmetlerin iyileştirilmesi hem de insan kaynaklarının geliştirilmesine vurgu yapılmıştır. Kent hakkı anlayışı bağlamında kent yönetimi konusunda STK'ların, meslek odalarının ve vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını vurgulayan planlardan biridir. (İSTKA ve DAKA gibi) Mevlana ve İpekyolu

Kalkınma Ajanslarının geliştirdiği stratejilere benzer bir şekilde sosyal yardımların yönetilebilirliği açısından sosyal yardımlarda ortak veri tabanı kurulmasına ilişkin strateji belirlenmiştir. Bölge planının ayırt edici bir özelliği de sosyal politika çerçevesinde oluşturulan stratejilerin ilçeler bazında ele alınmasıdır.

Ahiler Kalkınma Ajansı Bölge Planı (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde)

Bölge planı 2014-2023 hedeflerinin gerçekçi belirlenmesi, planın sahiplenilmesi, net, kısa ve orta vadede çözülecek sorunlara ilişkin stratejiler belirlemesi açısından diğer planlardan farklılık arz etmektedir. Planda belirlenen 17 öncelikli konunun ilk üçünü kadınların işgücüne katılımının artırılması; engelliler, yaşlılar, bağımlılar ve eski hükümlülere yönelik istihdam, sosyal hizmetlere erişim ve gelir getirici faaliyetler ve tarım işçilerinin sosyal hizmetlere erişiminin sağlanması ve iyileştirilmesi maddeleri oluşturmaktadır.

Planın uygulamasında toplumsal cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilirlik olmak üzere iki temel prensip belirlenmiştir. Plan çerçevesinde "Artan Yaşam Kalitesi" gelişme ekseni kapsamında kadınların ve dezavantajlı grupların ekonomik ve sosyal hayata katılımının artırılması önceliği başta kadınlar olmak üzere bölgedeki dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik yaşama entegrasyonunu öngörmektedir. Bu çerçevede sosyal hizmetlere erişimin iyileştirilmesi ve işgücüne katılımın artırılması amacıyla çeşitli program ve projelerin uygulanması önerilerinde bulunulmuştur. Bununla birlikte plan çerçevesinde uygulanacak tüm programlar ile özel nitelikli projelerde gerçekleştirilecek faaliyetlerde kadınların veya dezavantajlı grupların sosyoekonomik yaşama entegrasyonuna özel bir öncelik verileceği vurgulanmıştır. Ajansın oluşturacağı mali destek programları ya da proje tasarımlarında toplumsal cinsiyet dengesine ayrı bir başlık açılacağı ve hazırlanan program ya da projenin kadınların sosyoekonomik yaşama entegrasyonuna nasıl katkıda bulunacağı açıkça belirtilmesi gereken alanlar olarak belirlenmesi dikkat çekicidir. Program ya da projelerin değerlendirilmesinde, toplumsal cinsiyet eşitliği hususunun mutlaka göz önünde tutulması gerektiği ifade edilmiştir.

Ayrıca ekonomik kalkınma projelerinin yanı sıra sosyal kalkınma projeleriyle de bölgesel işbirliklerinin (özellikle komşu ajanslarla) geliştirilmesine yönelik hedefler belirlenmiştir. (Benzer yaklaşım ORAN, İKA, ANKARAKA, ÇKA, MEVKA bölge planlarında da görülmektedir.)

Ankara Kalkınma Ajansı Bölge Planı

Plan, eşit ve kaliteli yaşam ve sosyal bağları güçlü bir toplum ideali sunmaya çalışmaktadır. Bölge Planı sosyal kalkınma politikasını, ağırlıklı olarak göç, yaşlanma, yoksulluk ve kentsel dönüşüm bağlamında ortaya koymuştur.

Farklı yoksulluk türlerini kapsayacak (mekansal ve özel ilgi grupları gözetilerek) sosyal politikaların geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. (DOKA gibi). Gelire dayalı (gelir düzeyi düşük veya yüksek semtler ayrımında) yoksulluğun giderilmesi için eğitim mekanizmalarının etkinliğinin artırılmasına ve ihtiyaca göre yenilerinin açılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Mahalle düzeyinde yoksulluk, eğitim ve istihdam araştırmalarının yapılacağı belirtilmiştir. Yaşlı ve engelli yoksulluğuna yönelik sosyal yardım mekanizmalarının güçlendirileceği ifade edilmiştir.

Plan kapsamında belirlenen stratejilerle toplumda gönüllülük bilincinin geliştirilmesi, dezavantajlı grupların sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik hayata aktif katılım ve fırsat eşitliği sağlanacağı, nüfusun dışarıya göçünü azaltmak için sosyal ve fiziki altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesine dikkat çekerek geniş anlamlı bir sosyal politika yaklaşımı ortaya konmuştur.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Bölge Planı (Bitlis, Hakkari, Muş, Van)

Plan 2023 vizyonunu ortaya koyarken "sosyal refahtan herkesin adil bir şekilde faydalanması" ifadesiyle adil paylaşıma vurgu yaparak diğer planlardan farklılık arz etmektedir. Sosyal kalkınma yaklaşımı "yaşanabilir mekanlar" ve "güçlü toplum" bağlamında çerçevelendirilmiştir.

Bölgenin sosyal ve mekansal yaşam kalitesi konusunda önemli sorun alanları olduğuna dikkat çekilerek bu sorunların kamusal alan kullanımında daha demokratik bir yapıya sahip olmaya, mekansal tasarımda engelli, yaşlı ve kadın dostu kent olma amacıyla ve kent hakkına vurgu yapılarak kentsel planlamaya dezavantajlı grupların katılımının sağlanmasına dikkat çekilmiştir.

Çoklu kimlikler ve kültürler üzerinde durulan planda, bölgenin çok kültürlü yapısının kentle ilgili karar almada demokratik bir zemini oluşturacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda geliştirilecek olan toplumsal dayanışma, fırsat eşitliği ve yaşama saygı bilincinin güçlü bir toplum inşasını sağlayacağı belirtilmiştir. (Benzer yaklaşım İstanbul Bölge Planı'nda da yer almaktadır). Ayrıca plan hazırlıkları sürecinde "kalkınmaya çocuk gözüyle bakış" konulu bir çalıştay gerçekleştirilerek katılımcılık kavramını güçlendiren bir ortam sağlanmıştır.

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Bölge Planı (Çankırı, Kastamonu, Sinop)

Planda ekonomik ve sosyal kalkınma konularında insan faktörünün ortak bir bileşen olduğu ifade edilmiş ancak insan, üretime ve nitelikli ürün oluşturmaya girdi sağlayan bir faktör olarak değerlendirilmiştir. (Diğer planlardan farklı olarak KUDAKA, ZEKA, SERKA ve GMKA bölge planlarında insan, ekonomik ilişkiler bağlamında ele alınmıştır.)
Planda yaşam kalitesi ve hizmetlere erişimde insani vurgu yapılmıştır. Kız çocuklarının okula gönderilmemesi, kırsal nüfusun göç etmesi, yaşlanan nüfusun girişimci olmaması, sosyal sermaye ve ortak iş yapma becerisinin az olması, sosyal ve kültürel donatı alanlarının yetersiz olması bölgenin başlıca sorunları arasında sayılmıştır.

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Bölge Planı (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat)

Bölge planınında[9] sosyal politika yaklaşımı göç ve bütünleşme, yoksulluk ve işsizlikle mücadele, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin eşitliğe evrimi, toplumsal içerme bağlamında ele alınmıştır. Bölgenin bu alanlarda sorunları belirtilerek insan odaklı çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Yaşlıların ve engellilerin toplumsal yaşamın bir parçası olması, gençlere ve kadınlara yönelik mesleki eğitimler, kişiye yönelik koruyucu sağlık hizmetlerinin kırdaki her bireye ulaştırılması gibi hedefler belirlenmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliğinde gelişme sağlanması ve kadınlara yönelik kentsel hizmetlerin artırılması gerektiği, göçün kadınların istihdamında olumsuz etkisinin olduğu ve kadınların kentsel bütünleşme sağlayamadığı belirtilmiştir. Toplumsal değerlerin ve bakış açısının değişmesi ve kadının eşit bir özne olarak toplumsal statü kazanması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda kadınlar için tarım dışı istihdam faaliyetleri, kurumların ücretsiz bilgisayar kursu açması, anne-baba eğitimleri, kız çocuklarının okullaştırılması, kadına karşı şiddetin önlenmesi için bilgilendirmeler, kadın sığınma evlerinin kurulması, kadınların kamusal karar alma mekanizmalarında belirli bir temsiliyet oranının olması gibi öncelikler vurgulanmıştır.Risk altında olan çocuklara yönelik tedbirlerin geliştirilmesi ve toplumsal örgütlenme mekanizmalarının geliştirilmesi de sosyal kalkınma açısından ön plana çıkarılan konular arasındadır.

Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı Bölge Planı (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)

Planda temel gelişme ekseni olarak enerji, sanayi ve tarım, lojistik ve turizm belirlenmiş, bu gelişme eksenlerini tamamlayan unsur olarak yaşam kalitesinin artırılması amacıyla kentsel, çevresel ve sosyal altyapının geliştirilmesine yönelik hedef ve stratejilerin belirlendiği ifade edilmiştir. Hedef ve politikaların belirlendiği kentsel ve sosyal altyapının geliştirilmesinde ise; içme suyu, kanalizasyon, atık

[9] Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı hâlihazırda Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi Bölgesel Gelişme Ana Planı'nı Bölge Planı olarak kullanmaktadır.

yönetimi gibi hizmetlerde altyapının tamamlanması ve özellikle kırsal nitelikli alanlarla birlikte bölge genelinde eğitim ve sağlık hizmetleri ile sosyal faaliyet altyapısının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Dar kapsamlı bir sosyal politika yaklaşımı ortaya koyan planda; eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel donatı alanları ve kurumsal kapasite konuları müdahale alanları olarak seçilmiştir. İnsan odaklı planlama yaklaşımından görece uzak olan bölge planında insan odaklılık, en fazla sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerinin geliştirilmesi kısmında vurgulanmıştır.

Planda bir diğer dikkat çeken husus toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bakış açısıdır. "Tüm planda bir kez kadın kelimesi kullanılmıştır. Nüfus göstergeleri dahil hiçbir göstergede cinsiyet farklılığı gözetilmemiştir […] Kadınlarda istihdam oranının %29,61'den %35'e çıkarılması planın performans göstergeleri arasında belirtilmiştir. Ana doküman olan plan da toplumsal cinsiyet eşitliği yer almamıştır" (Ardili: 2015, 102).

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Bölge Planı (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova)

Bölge planı vizyonunda, kalkınmada "insan ve bilgi odaklı" bölge olmak vurgulanmıştır. Planın sosyal politika yaklaşımı bölgenin üç gerçeği üzerine odaklanılarak oluşturulmuştur. Birincisi göç ve göçle gelen nüfusun adaptasyonu, ikincisi il ve ilçeler arasındaki eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimdeki farklılıklar ve son olarak dezavantajlı grupların sosyoekonomik ihtiyaçlarına yönelik politika belirlemektir. Planda bu sorun alanları kapsamında uygulanacak sosyal politikaların başarı göstergesi olarak kadın istihdam oranlarının yükseltilmesi, sosyal hizmetlere erişim kolaylığı ve hizmet kalitesinin arttırılması, kayıt dışılığın azaltılması, genç işsizlik oranlarının azaltılması, dezavantajlı grupların her anlamda sosyal hayata uyumu, madde bağımlılığının önlenmesi belirlenmiştir. Sosyal sorunları çözmek için öncelikle sorun alanlarına ilişkin analiz ve araştırmaların yapılması gerekliliği vurgulanarak bu analizlerin göç yönetimi, sosyal diyalog, ailesel konular, kadına şiddet, toplumsal sürdürülebilirlik, kamusal hizmetlere erişim, bütüncül ve toplumun farklı kesimlerini içeren bir bakış açısı geliştirmenin önemine dikkat çekilmiştir. Örneğin Roman vatandaşların sosyal ve ekonomik hayata katılımlarını sağlayacak istihdam politikalarının geliştirilmesi gibi bir öncelik/strateji belirlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de sosyal politika alanının gelişmesi daha çok iş hukuku ve çalışma ilişkileri bağlamında gerçekleşmiştir. Kalkınma Ajansları'nın kurulmasıyla birlikte sosyal politika alanında da toplumu daha çok gözeten bir yaklaşım amaçlanmıştır. Buğra ve Keyder'in de bahsettiği üzere aynı alan yani sosyal politikaya dayalı kalkınma, Avrupa'da tarih, sosyoloji, siyaset felsefesi, politik iktisat gibi alanlardan beslenmiş ve gelişimini bu alanlar üzerine kurmuştur (2013, 9). Bu çalışmada savunulan en önemli mesele sosyal politika anlayışının belli bilimsel temellere dayanan kuramsal bir derinliğinin olmadan sağlam bir zemine oturtulamayacağıdır. Aynı şekilde toplum gerçeklerinden uzak olan teorik yaklaşımların da sosyal politika alanında etkili olamayacağı ortadadır. Burada teori ve pratiğin bir aradalığı önem kazanmaktadır. Sosyal politikalar yalnızca toplumun bir kesimiyle ilgili değildir, amaçlanan hedefe ulaşılabilmek için sosyal politikaların toplumun tüm bireylerini kapsadığı ve etkilediği bilinmelidir. Buna göre, bu bilinçle geliştirilen politikaların hedefe ulaşabilmesi daha mümkündür.

İncelediğimiz planlara gelecek olursak, öncelikle bölge planlarının çoğunda sosyal kalkınma politikasının net bir şekilde ortaya konmaması metin analizini zorlaştırmıştır. Bu nedenle öncelikle, hazırlanan planda açık ve yalın bir dil kullanılması, bunun akabinde hedef ve stratejilerin anlaşılır bir şekilde şematize edilmesine özen gösterilmesi önem kazanmaktadır. Örneğin, bölge planlarının içeriğinde bölgesel göstergelere dair bir mevcut durum tespiti ve analizi sunulmakta ve sonrasında gelişme eksenleri ve stratejiler belirlenmektedir. Ancak bazı planlarda mevcut durum ve analiz kısmında dikkat çekilen sosyal sorunların çözümüne dair stratejilere yer verilmediği, bazı planlarda da stratejilerde yer verilen çözümlerin bölgenin öncelikli sorunu olup olmadığı net bir çerçevede

sunulmamaktadır. Genel olarak bütüncül bakış açısının ihmal edildiği bazı planlarda toplum, birey, ekonomik ve sosyal ilişkiler arasındaki kurgunun bulanık olduğu görülmüştür.

Bazıları eşitlikçi bazıları hiyerarşik bir sosyal kalkınma politikası belirlese de, her bölge planında sosyal boyut yer almaktadır. Bölge planlarında sosyal kalkınmaya ilişkin anlam kurgusu bakımından genel olarak ekonomik ilişkiler (sınıfsal yapılar), mekansal uyum, yaşam kalitesi, örgütlenme/gönüllülük bilinci ve sosyal hizmetler çerçevesinde insan odaklılık söz konusudur. Bazı bölge planlarının sosyal kalkınma politikasını temel hizmetlere ek olarak adil paylaşım, demokratikleşme, gönüllülük bilinci, kent hakkı gibi konulara vurgu yaparak geniş anlamda sosyal kalkınma yaklaşımı ortaya koyarken bazılarının temel hizmetler ve göç, yoksulluk, sosyal uyum arasında ilişki kuran ve bu konularda yaşanan sorunların çözümüne yönelik stratejiler belirleyerek görece dar bir sosyal kalkınma yaklaşımı sergilediği görülmüştür. Planlarda belirlenen nihai hedef ekonomik kalkınma olmaktadır. Hatta planların temel sosyal politika yaklaşımlarında da "ekonomik kalkınmaya paralel bir sosyal kalkınma" ifadesinin yer aldığı gözlemlenmiştir. Burada üzerinde düşünülmesi gereken bir nokta karşımıza çıkmaktadır. Kalkınma söz konusu olduğunda ekonomik kalkınma temelinde bir sosyal kalkınma anlayışının mı yoksa sosyal kalkınma temelinde bir ekonomik kalkınma yaklaşımının mı benimsenmesi gerekir. Aslında özellikle bu alanda böyle bir ikilik kurmak sosyolojik olarak anlamlı değildir; bu meselelerde ancak ikili bir süreç işletilebildiğinde, ikisinin de bir aradalığı gerçekleşebildiğinde nihai hedeflere ulaşılabilir. Topluma yönelik geliştirilen her kavram gibi, kalkınma kavramı da eleştirel bir bakış açısına ihtiyaç duyar. Toplumsal her meselede olduğu gibi kalkınma fikri de sorgulanabilmelidir. Kalkınma kavramı ile zihinlerde hep daha iyiye yönelim gibi bir anlam inşa edilmektedir. Ancak bu daha iyiye ulaşmak ve yönelmek için de eleştirel olmak, ihtiyaçları doğru ve eksiksiz özellikle bilimsellikten uzaklaşmadan saptayabilmek önemli ve değerlidir. Burada anlatılmak istenen eleştirel düşünceden faydalanarak toplumun ihtiyaçlarını ve ona yönelik politikaları da yine içinde bulunduğumuz gerçekliklerden kopmadan geliştirebilmektir. Bizler bu çalışmada bölge planlarının sosyal kalkınma perspektifini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek bu meseleleri tartışmaya açarak ve bu alandaki sorunların giderilmesi yolunda katkı sağlamayı hedeflemekteyiz.

Bölge planlarında sosyal kalkınma perspektifinin derinleştirilmesi, sosyal kalkınmanın öneminin anlaşılması ve stratejik alanlarda kalkınma anlayışının ekonomik odaklı olan tek yönlü yapısından arındırılıp sosyal kalkınma anlayışının anaakımlaştırılması, katılımcılık ve sosyal içerme kavramlarının içinin boşaltılmadan işlevsel bilgiye dayanarak yerine getirilmesi özellikle dikkat çekmek istediğimiz konulardır. Bu bağlamda bahsettiğimiz amaçlara ulaşabilmek için:

- Ajanslarda bölge planı hazırlayan personelin özellikle sosyal politikalar konusunda donanımlı olması ve bu alanda nitelikli çalışmaları olan akademisyenlerden destek alınması,
- Sosyal kalkınma konusundaki stratejik bakış açısının yerel gereksinimlere ve içsel dinamiklere dayanarak hazırlanması,
- Sosyal kalkınma politikalarını oluştururken planlamada temel yaklaşımın araştırmaya, eşgüdüm oluşturmaya, kapsamlı bir içermeye, desteklemeye, eşitlik ve etkinlik dengesine, izleme, değerlendirme ve düzeltmeye dayanması,
- Ajansların sosyal kalkınma politikalarını daha derinlikli ve gerçekçi belirlemeleri için bölgede sosyal kalkınma politikası adına kim için, ne yapılmak isteniyor, nasıl yapılmak isteniyor, neden yapılmalı/yapılmamalı, alınabilecek önlemler neler olabilir gibi sorular çerçevesinde sosyal kalkınmada ön plana çıkarmak istedikleri bölgesel sorunları sorunlaştırmaları,
- Bazı planlarda yer alan bölgesel işbirliğinin (komşu ajanslar) geliştirilmesine yönelik belirlenen stratejilerin ve program önerilerinin kuvvetli bir etki yaratacağı düşünülmektedir. Bu amaçla tüm bölge planlarında bu tür işbirliklerine yönelik stratejilerin belirlenmesi,
- Bölge planlarının reziyonu ya da güncellenmesinde sosyal politika hassasiyetlerinin rahatlıkla belirlenebilmesi için isabetli bir yaklaşım ve yönteme ihtiyaç vardır. Bu yaklaşım ve yöntemin bölge planı hazırlama rehberinde yer alması önem taşımaktadır.

Bölge planı hazırlamanın disiplinler arası bir doğası olduğu için bu çalışma bir tartışma ve işbirliği zemini oluşturma gayretindedir. Bu nedenle burada yer alan bulgu ve önerilerin eleştirel bir gözle değerlendirilmesi, tartışmaya açılması ve mümkün olduğunca gereken düzeltme ve düzenlemelerin yapılması gerektiği düşünülmektedir. Dahası bu çalışma plan revizyonlarında ya da yeni plan hazırlama sürecinde, ajansların ekonomik kalkınma niteliğindeki kurumsal görünümünü daha dengeli hale getirebilecek bir ortamı oluşturabilir. Bu çalışma bölge planı hazırlama sürecine katkıda bulunma ve bir rehber olma muradını taşımaktadır.

Tablo 1. Temel Sosyal Kalkınma Politikası Yaklaşımı ve Öne Çıkan Müdahale Alanları

Plan Adı	Planın Temel Sosyal Politika Yaklaşımı	Planda Sosyal Politika Yaklaşımında Öne Çıkan Müdahale Alanları
Onuncu Kalkınma Planı	Ekonomik kalkınmaya paralel sosyal kalkınma	Eğitim, sağlık, fırsat eşitliği, istihdam, bilgi ve teknoloji kullanımı ve üretimi, çalışma ve sosyal güvenlik, adalet, temel hak ve hürriyetler, demokratikleşme, kamu yönetimi, yaşanabilir mekânlar, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme
Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi	Sosyal ve ekonomik bütünleşmenin sağlandığı dengeli bir yerleşim düzeni	Eğitim, sağlık, istihdam, göç, sosyal hizmetler altyapısı, kent ve sanayi altyapısı
Ahiler Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Ekonomik kalkınmaya paralel sosyal kalkınma, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilirlik planın uygulanmasında temel ilke	Kadın istihdamı, engelli, yaşlı, bağımlılar ve eski hükümlülerin istihdamı, sosyal hizmetler, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel donatı alanları, kurumsal kapasite, bölgesel (komşu ajanslar) işbirlikleri
Ankara Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Eşit ve kaliteli yaşam ve sosyal bağları güçlü bir toplum ideali	Eğitim, sağlık, istihdam, sivil toplumun kapasitesi ve geliştirilmesi (gönüllülük bilinci), sosyal ve kültürel donatı alanları, yaşlı bakım hizmetleri, yoksulluk, kentsel dönüşüm
Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Hizmetlere erişim, hizmet kalitesi ve sosyal içerme	Eğitim, sağlık, istihdam, çocuk, girişimcilik, sosyal ve kültürel donatı alanları, sosyal hizmetler
Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı	Mekân, yaşam, hizmet kalitesi ve sosyal içerme	İş sağlığı güvenliği, eğitim, sağlık, istihdam, girişimcilik, çevre, sosyal ve kültürel altyapı, yaşlı ve çocuk bakım hizmetleri, haklara erişim ve hakların korunması bilinci
Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Sosyal devlet anlayışı	Eğitim, karar alma mekanizmalarına katılım, sağlık, istihdam, yaşam boyu öğrenme, sosyal hizmetler, kurumsal kapasite, gençlik ve spor hizmetleri, yaşlı bakım hizmetleri
Çukurova Kalkınma Ajansı Bölge Planı	İnsan odaklı ve eşitlikçi kalkınma	Göç, yoksulluk, mevsimlik işçiler, sosyal ve mekânsal uyum, karar mekanizmalarına katılım, eğitim, çocuk, istihdam, sağlık, sosyal ve kültürel donatı alanları, kurumsal kapasite, sosyal hizmetler
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Adil paylaşım, sosyal içerme ve herkes için kent	Karar alma mekanizmalarına katılım, eğitim, çocuklar, sağlık, istihdam, yaşam boyu öğrenme, kurumsal kapasite, sosyal hizmetler, sosyal ve kültürel donatı alanları, çok kültürlülük, kent hakkı
Dicle Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Beşeri gelişme ve sosyal içerme	Eğitim, sağlık, karar mekanizmalarına katılım, istihdam, yaşlı bakım hizmetleri, sosyal ve kültürel donatı alanları, gençlik ve spor hizmetleri, sosyal hizmetler
Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Ekonomik kalkınmayı tamamlayan unsur	Yaşam kalitesi, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel donatı alanları, sivil toplum kapasitesi

© International Regional Development Conference

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı	Toplumun tüm kesimleri için sosyal refah olanaklarını geliştirme	İstihdam, sosyal hizmetler, yoksulluk, beşeri sermaye, eğitim, toplumsal örgütlenme, karar alma mekanizmaları, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme
Fırat Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Sosyal ve beşeri sermayenin gelişmesi	Eğitim, istihdam, girişimcilik, karar mekanizmalarına katılım, yaşlı bakım hizmetleri, sosyal hizmetler, sivil toplum kapasitesi
Güney Ege Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Yaşanabilir mekânlar, ekonomik ve sosyokültürel gelişimin mekâna adil dağılımı ve dengeli mekânsal bütünleşme	Sağlık, eğitim, göç, boşanma, intihar, sosyal hizmetler, yaşlı bakım hizmetleri, kentlilik bilinci, ulaşım altyapısı, istihdam, girişimcilik, kurumsal kapasite
Güney Marmara Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Ekonomik ilişkiler temelinde sosyal kalkınma	Sosyal bütünleşme, göç, eğitim, çocuklar, sağlık, istihdam, yaşam boyu öğrenme, girişimcilik, yaşlı bakım hizmetleri, kurumsal kapasite
İpekyolu Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Yaşam kalitesi ve beşeri sermaye	Göç ve sosyal uyum, eğitim, istihdam, karar mekanizmalarına katılım, sağlık, girişimcilik, yaşlı bakım hizmetleri, kurumsal kapasite, sosyal ve kültürel donatı alanları, bölgesel (komşu ajanslar) işbirlikleri
İstanbul Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Ekonomik kazanımlara paralel sosyal gelişme	Adil ve kapsayıcı toplum, gelir adaletsizliği, sosyal bütünleşme, çocuklar ve gençler, karar mekanizmalarına katılım, sağlık, istihdam, yaşam boyu öğrenme, kurumsal kapasite, girişimcilik, kentlilik bilinci, aidiyet
İzmir Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Güçlü toplum ve herkes için temel yaşam standartları	Eğitim, sağlık, sivil toplumun kapasitesi ve geliştirilmesi (gönüllülük bilinci), sosyal içerme, yönetişim, karar mekanizmalarına katılım, yaşam boyu öğrenme, engelli ve yaşlı bakım hizmetleri
Karacadağ Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Yaşam kalitesi ve beşeri sermaye	Göç, yoksulluk, eğitim, sağlık, karar mekanizmalarına katılım, ortaklık ve işbirliği kültürü, girişimcilik, istihdam, yaşlı bakım hizmetleri, genlik ve spor hizmetleri, çocuklar, kurumsal kapasite, sosyal hizmetler
Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Ekonomik ilişkiler temelinde sosyal kalkınma	Yaşam kalitesi, eğitim, hizmetlere erişim, istihdam, girişimcilik, yaşlı bakım hizmetleri, kurumsal kapasite, sosyal hizmetler
Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Ekonomik ilişkiler temelinde sosyal kalkınma	Eğitim, karar mekanizmalarına katılım, istihdam, istihdam, sağlık, yaşam boyu öğrenme, kurumsal kapasite, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal hizmetler
Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Bölge Planı	İnsan ve bilgi odaklı kalkınma	Sosyal hizmetler, göç, istihdam, sosyal ve mekânsal bütünleşme, sivil toplumun kapasitesi ve geliştirilmesi (gönüllülük bilinci sivil toplum, girişimcilik, bilgi ve teknoloji kullanımı
Mevlana Kalkınma Ajansı Bölge Planı	İnsani gelişim	Aile yapısı, eğitim, çocuklar, istihdam, yaşam boyu öğrenme, yaşlı bakım hizmetleri
Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Bölge Planı	İnsan kaynakları ve toplumsal yapı	Göç ve bütünleşme, yoksulluk, işsizlikle mücadele, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal içerme, çocuklar, örgütlenme, kent hakkı, istihdam

© International Regional Development Conference

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı Bölge Planı	İnsanı merkeze alan ekonomik ve sosyal kalkınma	Eğitim, sağlık, iş güvenliği, karar mekanizmalarına katılım, sivil toplum, yaşam boyu öğrenme, sosyal hizmetler
Serhat Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Ekonomik ilişkiler temelinde sosyal kalkınma	İstihdam, eğitim, sağlık, kamu hizmetleri, eğitim, sivil toplum kapasitesi, kadının toplumsal statüsü
Trakya Kalkınma Ajansı Bölge Planı	İnsanı merkeze alan hizmetler	Eğitim, yoksulluk, göç, istihdam, çocuklar, sosyal hizmetler, kurumsal kapasite, sosyal ve kültürel donatı alanları
Zafer Kalkınma Ajansı Bölge Planı	Ekonomi ve altyapı temel eksenlerken insan ve toplum yatay eksen	Yoksulluk, sosyal uyum, eğitim, sosyal hizmetler, sosyal ve kültürel donatı alanları, işbirliği ve dayanışma kültürü

© International Regional Development Conference

KAYNAKLAR

Ahiler Kalkınma Ajansı, TR71 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı 2014-2023.
Ankara Kalkınma Ajansı, Ankara Bölge Planı 2014-2023.
ARDİLİ, Cihan, 2015, "26 Kalkınma Ajansı'nın Bölge Planlarında (2014-2023) Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ele Alınışı", Çukurova Üniversitesi Basımevi, (Adana 9-11 Nisan 2015), 1. Uluslararası Çukurova Kadın Çalışmaları Kongresi, Adana, s. 98-103.
BORA, Aksu, 2005, Kadınların Sınıfı, İletişim Yayınları, İstanbul.
BOURDIEU, Pierre & PASSERON, Jean Claude, 2014, Vârisler, (çev. Levent Ünsaldı, Aslı Sümer), Heretik Yayınları, Ankara.
BUĞRA, Ayşe ve KEYDER, Çağlar, 2013, Sosyal Politika Yazıları, (çev. Burcu Yakut-Çakar, Utku Barış Balaban), İletişim Yayınları, İstanbul.
Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı, 2014, Bursa Eskişehir Bilecik Bölge Planı.
CHANCER, Lynn S. & WATKINS, Beverly Xaviera, 2013, Cinsiyet, Irk ve Sınıf, (çev. Berke Uraz), Babil Yayınları, İstanbul.
Çukurova Kalkınma Ajansı, 2014-2023 Çukurova Bölge Planı.
Devlet Planlama Teşkilatı, 2006, Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi Bölgesel Gelişim Planı.
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2014, 2014-2023 Dönemi TRB2 Bölgesi Bölge Planı.
Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, TR42 Bölge Planı.
ERIKSON, Robert & GOLDTHORPE, John, 1992, The Constant Flux: Class Mobility in Industrial Societies, Clerandon Press, Oxford.
ESPING-ANDERSEN, Gosta, 2013, "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri", Sosyal Politika Yazıları (içinde) (der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder), İetişim Yayınları, İstanbul, s. 33-54.
Kalkınma Bakanlığı, 2012, Kuruluştan Bugüne Kalkınma Ajanslarında Sosyal Politikalar.
Kalkınma Bakanlığı, 2013, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018.
Kalkınma Bakanlığı, 2014, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023.
Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Kuzeydoğu Anadolu Bölge Planı.
KLEINMAN, Mark, 2013, "Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim", Sosyal Politika Yazıları (içinde) (der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder), İetişim Yayınları, İstanbul, s. 159-193.
ÜNSALDI, Levent, 2011, Bir Ekonomizm Eleştirisi, (çev. Levent Ünsaldı, Emine Sarıkartal), Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.

© International Regional Development Conference

Role of Exports in Regional Development: Example of Elazığ Province

Bölgesel Kalkınmada İhracatın Rolü: Elazığ İli Örneği

Atilla YÜCEL[1], *Yunus Emre GÜR*[2]

Abstract-Along with globalization in the world economy, companies are taking part in international marketing activities in various forms in order to benefit from international market opportunities, to provide a reliable market position and to survive in a highly competitive environment. Traditionally, the most common form of entry into international markets is exports. Because exports, according to other forms of involvement in international activities, require less financial and labor power as well as lower financial risk due to less investment. Accordingly, exports are seen by many companies in different industries as an important means of profitability and growth, and as a dynamism of regional development. In addition, success in international markets is not always easy due to the complexity, diversity and diversity of the international marketing environment. The approach of importers as exports of exports of only manufactured products can cause exports to be limited to certain products and traditional buyers.Companies must find new markets in order to be long lasting and permanent in foreign markets, to adapt their products in line with their needs and / or to develop new export products, to determine pricing strategies, to select appropriate distribution channels and to carry out promotional activities.Thus, export marketing strategies are emerging as an important factor affecting the performance and performance of the exporting companies' markets. In this study, the effects of the exporting firms in Elazığ on the regional development by examining the export potential sectors and products are examined.In this context; Elazığ also compares the performances of exporting companies in various sectors with the general export figures, suggesting that the situation in the regional development has been determined and the export potential and the current situation have been improved.

Key words: export, regional development, marketing, export potential

Özet-Dünya ekonomisinde ortaya çıkan küreselleşmeyle birlikte, firmalar uluslararası pazar fırsatlarından yararlanarak, hem güvenilir bir pazar konumu sağlamak hem de yüksek rekabet ortamında hayatta kalabilmek için, çeşitli şekillerde uluslararası pazarlama faaliyetlerine katılmaktadırlar. Geleneksel olarak uluslararası pazarlara girmenin en yaygın şekli ihracattır. Çünkü ihracat, uluslararası faaliyetlere katılmanın diğer şekillerine göre, hem daha az yatırımı dolayısıyla daha az finans ve işgücü kaynağı gerektirmekte, hem de daha düşük finansal risk içermektedir. Buna bağlı olarak ihracat, farklı endüstrilerdeki pek çok firma tarafından kârlılık ve büyümenin önemli bir aracı olarak görülmekte ve bölgesel kalkınmanın da bir dinamiği olarak önem arz etmektedir. Bununla birlikte uluslararası pazarlarda başarı sağlamak, uluslararası pazarlama çevresinin daha karmaşık, daha farklı ve çok yönlü olması gibi nedenlerle her zaman kolay olmamaktadır. Firmaların ihracata, sadece üretilen ürünlerin yurt dışına satılması olarak yaklaşmaları, ihracatın belirli ürünler ve geleneksel alıcılarla sınırlı kalmasına neden olabilmektedir. Firmalar dış pazarlarda uzun süreli ve kalıcı olabilmek için yeni pazarlar bulmak, bu pazarların ihtiyaçları doğrultusunda ürünlerini uyarlamak ve/veya yeni ihraç ürünleri geliştirmek, fiyatlama stratejilerini belirlemek, uygun dağıtım kanallarını seçmek ve tutundurma faaliyetlerinde bulunmak durumundadır. Böylece ihracat pazarlaması stratejileri, ihracat yapan firmaların faaliyet gösterdikleri pazardaki başarısını ve performansını etkileyen önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, Elazığ'da ihracat yapan firmaların performansları, ilin ihracat potansiyeli sektör ve ürünler bazında ele alınarak bölgesel kalkınmaya olan etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda; Elazığ da çeşitli sektörlerde ihracat yapan firmaların performansları genel ihracat rakamlarıyla karşılaştırılarak bölgesel kalkınmadaki durumunu tespit edilmiş ihracat potansiyelinin ve mevcut durumun iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: ihracat, bölgesel kalkınma, pazarlama, ihracat potansiyeli

[1] Asst. Prof. Dr., Firat Universty, Elazığ, TURKEY, ayucel@firat.edu.tr
[2] Master Student, Firat Universty, Elazığ, TURKEY, yunusemregur2323@gmail.com

© International Regional Development Conference

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde ortaya çıkan küreselleşmeyle birlikte, firmalar uluslararası pazar fırsatlarından yararlanarak, hem güvenilir bir pazar konumu sağlamak hem de yüksek rekabet ortamında hayatta kalabilmek için, çeşitli şekillerde uluslararası pazarlama faaliyetlerine katılmaktadırlar. Geleneksel olarak uluslararası pazarlara girmenin en yaygın şekli ihracattır. Çünkü ihracat, uluslararası faaliyetlere katılmanın diğer şekillerine göre, hem daha az yatırımı dolayısıyla daha az finans ve işgücü kaynağı gerektirmekte, hem de daha düşük finansal risk içermektedir. Buna bağlı olarak ihracat, farklı endüstrilerdeki pek çok firma tarafından kârlılık ve büyümenin önemli bir aracı olarak görülmektedir. Bununla birlikte uluslararası pazarlarda başarı sağlamak, uluslararası pazarlama çevresinin daha karmaşık, daha farklı ve çok yönlü olması gibi nedenlerle her zaman kolay olmamaktadır. Firmaların ihracata, sadece üretilen ürünlerin yurt dışına satılması olarak yaklaşmaları, ihracatın belirli ürünler ve geleneksel alıcılarla sınırlı kalmasına neden olabilmektedir. Firmalar dış pazarlarda uzun süreli ve kalıcı olabilmek için yeni pazarlar bulmak, bu pazarların ihtiyaçları doğrultusunda ürünlerini uyarlamak ve/veya yeni ihraç ürünleri geliştirmek, fiyatlama stratejilerini belirlemek, uygun dağıtım kanallarını seçmek ve tutundurma faaliyetlerinde bulunmak durumundadır. Böylece ihracat pazarlaması stratejileri, ihracat yapan firmaların faaliyet gösterdikleri pazardaki başarısını ve performansını etkileyen önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. İhracata dayalı büyüme hipotezine göre ihracat artışı üretim ve istihdam artışının en önemli belirleyicilerinden biri, ekonomik büyümenin lokomotifi veya itici gücüdür (Ağayev,2011:241)

Dünyada son yıllarda ulaşım, haberleşme ve bilişim alanlarında yaşanan gelişmelere paralel olarak küresel ekonomi ve küresel ticaret hacmi de önemli bir büyüklüğe ulaşılmıştır. Küreselleşme ihracatı birçok firma için önemli bir faaliyet haline getirmektedir. Gelinen noktada, uluslararası mal ticaretinin geleneksel yapısı değişmekte; ticaretin konusu emek yoğun sektörlerden ileri teknoloji içeren ürünlere, Ar-Ge yoğun sektörlere ve kendi sektöründe fark yaratan ürünlere kaymaktadır. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, Türkiye de "Sürdürülebilir İhracat Artışının Sağlanması" vizyonu çerçevesinde; her yıl ihracatı ortalama yüzde 12 büyütebilmek, dünya ticaretinde binde 8 olan payı, 2018'de yüzde 1,25'e çıkarabilmek ve ihracatımızın 2023 yılında 500 milyar dolara ulaşması ve dünya ihracatından yüzde 1,5 oranında pay almayı ve ihracatın sürdürülebilir olması hedeflenmektedir (www.ekonomi.gov.tr). Sürdürülebilirlik daimi olma yeteneği olarak adlandırılabilir. İhracat bağlamında ise ihracatın sürekli ve düzenli yapılabilmesi yeteneğidir. Ülkemizde girişimcilerden başlayan ekonomik faaliyetler ihracata dönüşerek ülke ekonomisini olumlu etkilemektedir.

Ülkemizin Doğu Anadolu bölgesinde batıya açılan yolların kavşak noktasında bulunan Elazığ geçmişten günümüze ülke ekonomisini olumlu etkileyen doğal ve beşeri zenginlik kaynaklarına sahiptir. Elazığ ili değerlendirildiğinde içinde bulunduğu durum, coğrafi bölgenin ekonomik faaliyetleri ve ekonomik göstergeleri açısından farklılık arz etmediği görülmektedir. Doğal kaynakların işlenmesi ve ihracatına dayanan ihracat profili, beraberinde madencilik, su, hayvansal, mobilya ve orman, kimyevi maddeler ile hububat ve bakliyat ürünlerini de içermektedir. İlin potansiyel kaynakları ihracatta ilk sıralarda yer almaktadır. Bu çalışmada; Elazığ'da ihracat yapan firmaların performansları, ilin ihracat potansiyeli sektör ve ürünler bazında ele alınarak bölgesel kalkınmaya olan etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda; Elazığ da çeşitli sektörlerde ihracat yapan firmaların performansları genel ihracat rakamlarıyla karşılaştırılarak bölgesel kalkınmadaki durumu tespit edilmiştir. Ayrıca, Elazığ'da sürdürülebilir ihracat artışını sağlayabilecek ihraç potansiyeli olan ve markalaşabilecek ürünlerin potansiyeli, firmaların ihracata bakışı ve algıları, mevcut durum, sorunlar ve önerileri de içermektedir.

TÜRKİYE'NİN 2017 TEMMUZ AYI İHRACAT GÖRÜNÜMÜ

© International Regional Development Conference

Türkiye "Sürdürülebilir İhracat Artışının Sağlanması" vizyonu çerçevesinde ihracatının 2023 yılında 500 milyar dolara ulaşmasını ve dünya ihracatından yüzde 1,5 oranında pay almayı ve ihracatın sürdürülebilir olmasını sağlamayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda ihracata dayalı büyüme modelinin başarıya ulaşmasında her geçen gün verimli adımlar atılmaktadır. Türkiye İhracatçılar Meclisi verilerine göre temmuz ayı ihracatı geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 31,2 artışla 11 milyar 474 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İlk yedi ayda ihracat geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 10,7 artışla 88 milyar 926 milyon dolar olurken, son 12 aylık ihracat da bir önceki yıla göre yüzde 7,5 artışla 150 milyar 22 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar, TÜİK verilerine göre 2011 yılı Ağustos ayında yakaladığımız yüzde 31,9'luk artıştan sonra gelen en yüksek orandır. Yani son 6 yılın en iyi, son 8 yılın en iyi 2. performansıdır.
Temmuz ayında en fazla ihracatı, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 41.1 artışla 2 milyar 434 milyon dolar ihracat gerçekleştiren otomotiv sektörü yaparken, otomotivi 1 milyar 483 milyon dolarla hazır giyim ve konfeksiyon ve 1 milyar 190 milyon dolarla kimyevi maddeler sektörleri takip etmiştir.. Temmuz ayında en fazla artış kaydeden sektörler ise ihracatını 4 katına çıkaran Gemi ve yat ile 3 katına çıkaran Mücevher ve 2 katına çıkaran Zeytin ve Zeytinyağı sektörleri olmuştur. Genel ihracatta, Tarım ihracatı yüzde 22, Sanayi ürünleri ihracatı yüzde 32 ve Madencilik ürünleri ihracatı da yüzde 42 arttı. Yılın ilk yedi aylık döneminde ise ihracatı sırtlayan sektör yine otomotiv olmuştur. Sektör, ilk yedi ayda 193 ülkeye ihracat gerçekleştirerek yeni bir rekora da imza atmıştır.

İhracat pazarları bazında, 173 ülke ve bölgeye ihracat artarken, 54 ülke ve bölgeye ise gerilemiştir. En fazla ihracat yapılan ilk 5 ülkeden Almanya'ya ihracat yüzde 28,2; İngiltere'ye yüzde 37; İtalya'ya yüzde 27,9; Irak'a yüzde 55,7 ve ABD'ye yüzde 48,3 artmıştır. Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 20 ülke arasında en yüksek ihracat artışı ise yüzde 95,7 ile yine Rusya'ya gerçekleştirilmiştir. Rusya'ya ihracat artışında, yaş meyve, deri ayakkabı ve kürkten giyim eşyası ihracatı öne çıkmıştır. En çok ihracat yapılan ilk 20 ülke arasında ihracatın düştüğü tek ülke ise Mısır olmuştur. Mısır'daki temel düşüş, kimyevi maddeler sektöründen kaynaklanmaktadır.

Ülke grubu bazında AB'ye ihracat, temmuz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 29,1 artarken, AB'nin toplam ihracattaki payı yüzde 51,1 olarak gerçekleşmiştir. Kuzey Amerika'ya ihracat yüzde 46,1; Ortadoğu'ya yüzde 33,9; Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine yüzde 44,1; Uzakdoğu'ya ise yüzde 25,1 artmıştır. İlk yedi ayda ihracat AB'ye 4,3 milyar dolar artış kaydetmiştir.
TİM verilerine göre; temmuz ayı ihracatı miktar bazında yüzde 17,7 artarken, ilk yedi ayda yüzde 12,8 artış göstermiştir. Temmuz'da 8,4 milyon ton ağırlığında ürün ihraç edilmiştir. Bu ay, tüm temmuz ayları içerisinde, miktar bazında en fazla ihracat yapılan ay olmuştur (http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html).

İller bazında ise temmuz ayında 71 şehir ihracatını artırırken, 9 ilde gerileme görülmüştür. En fazla ihracat yapan ilk 5 il ve artışlar şu şekilde gerçekleşmiştir:
İstanbul'un ihracatı yüzde 27,4; Bursa'nın yüzde 29,8; Kocaeli'nin yüzde 25,3; İzmir'in yüzde 25 ve Ankara'nın yüzde 31,9. En fazla ihracat yapan ilk 10 ilin tamamı ihracatını artırırken, en yüksek ihracat artışını yüzde 175 ile yine Sakarya gerçekleştirmiştir (http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/08/01/ihracat-rekor-kirdi).

ELAZIĞ'IN İHRACAT GÖRÜNÜMÜ

Türkiye İhracatçılar Meclisi tarafından 2017 yılının Temmuz ayı verilere göre, Elazığ'da 2017 yılı Temmuz ayı içerisinde 17 Milyon 442 Bin Dolarlık İhracat gerçekleşmiştir. 2016 yılının Temmuz ayında ise 10 Milyon 591 Bin Dolarlık ihracat yapılmıştır. Elazığ ilk 7 aylık ihracat rakamıyla Türkiye'de en çok ihracat yapan şehirler sıralamasındaki 26. Sıradaki yerini korumuştur.

Elazığ'ın İhracat Rakamları

2016 HAZİRAN	38 Milyon 168 Bin Dolar
2016 TEMMUZ	10 Milyon 591 Bin Dolar
2017 HAZİRAN	25 Milyon 602 Bin Dolar
2017 TEMMUZ	17 Milyon 442 Bin Dolar

2016 yılı Haziran ayında Elazığ'da 38 milyon 168 Bin dolar ihracat yapılırken, 2016 yılının Temmuz ayında ise 10 Milyon 591 Bin Dolarlık ihracat yapıldı. 2017 yılı Haziran ayında ise Elazığ'da 25 Milyon 602 bin dolarlık ihracat gerçekleşirken, son açıklanan Temmuz ayı verilerine göre Elazığ'da 17 Milyon 442 Bin Dolarlık ihracat yapıldı. Yani Elazığ'da 2016 yılın Temmuz ayına göre ihracat rakamlarında bu yıl 6 Milyon 851 Bin dolarlık yükseliş yaşandı. Elazığ'ın Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarının toplam ihracat oranları ise 215 Milyon 839 Bin Dolar olarak gerçekleşmiştir.

İlk 7 Ayın İhracat Rakamları

ŞEHİRLER	SIRALAMASI	İHRACAT TUTARI
Elazığ	26	215 Milyon 839 Bin Dolar
Malatya	27	198 Milyon 45 Bin Dolar
Diyarbakır	38	106 Milyon 805 Bin Dolar
Bingöl	78	1 Milyon 157 Bin Dolar
Tunceli	80	213 Bin Dolar

Son 7 Ayda gerçekleşen 215 Milyon 839 Bin Dolarlık ihracat oranıyla Elazığ Türkiye'de en çok ihracat yapan 26. şehir olmuştur. Komşu şehirlerden Malatya 198 Milyon 45 Bin Dolarlık ihracatla 27. şehir olurken, Diyarbakır, 106 milyon 805 bin dolarlık ihracatla 38. şehir, Bingöl Bir Milyon 157 Bin Dolarlık ihracatla 78. şehir, Tunceli'de ise 213 Bin dolarlık yatırım yapıldı ve bu yatırımla Türkiye'de en çok ihracat yapılan 80. şehir olmuştur. Komşu şehirlerde durum böyle olurken, Doğu Anadolu Bölgesi genelinde Elazığ, en çok ihracat yapan birinci şehir olmuştur. Öte yandan 2016 yılının ilk 7 ayında 103 Milyon 38 Bin Dolarlık yatırım yapılan ve 36. Sırada yer alan Elazığ'da bu yılın ilk 7 ayında ise 215 Milyon 839 Bin Dolarlık ihracat yapıldı. Elazığ bir yılda 10 basamak yükselerek 36. Sıradan 26. Sıraya yerleşmiştir.

Elazig'in sektör bazında ihracat rakamları 31.07.2017 ihracatçı firmaların kanuni merkezleri bazında sektör ihracat performansı (1000 $)

© International Regional Development Conference

SEKTÖR	ILLER	31 TEMMUZ			1 - 31 TEMMUZ			1 - 30 HAZIRAN		1 OCAK - 31 TEMMUZ		
		2016	2017	DEĞ.	2016	2017	DEĞ.	2017	DEĞ.	2016	2017	DEĞ.
Çelik	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		7,34	-100,00%	632,55	18,49	-97,08%
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,61	0,00	-100,00%	0,00		2,23	168,30	7459,65%
Demir ve Demir Dışı Metaller	ELAZIĞ	0,00	0,00		25,93	29,49	13,71%	16,49	78,85%	447,37	226,79	-49,31%
Deri ve Deri Mamulleri	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,02	0,00	-100,00%
Diğer Sanayi Ürünleri	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,00	0,00	
Elektrik Elektronik ve Hizmet	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		4,37	20,25	363,37%
Halı	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,00	0,00	
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		18,33	-100,00%	39,13	18,35	-53,10%
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	102,18		0,00		543,33	636,29	17,11%
İklimlendirme Sanayii	ELAZIĞ	0,00	0,00		33,74	3,93	-88,34%	39,99	-90,16%	219,17	167,05	-23,78%
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	ELAZIĞ	0,00	29,57		30,61	142,01	363,96%	200,92	-29,32%	631,69	1.125,10	78,11%
Madencilik Ürünleri	ELAZIĞ	0,00	0,00		8.622,25	16.314,69	89,22%	24.205,76	-32,60%	88.776,54	203.288,03	128,99%
Makine ve Aksamları	ELAZIĞ	0,00	0,00		149,96	145,08	-3,25%	24,21	499,32%	748,41	489,07	-34,65%
Meyve Sebze Mamulleri	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,00	0,00	
Mobilya,Kağıt ve Orman Ürünleri	ELAZIĞ	0,00	0,00		950,35	400,84	-57,82%	772,48	-48,11%	4.077,39	3.248,77	-20,32%
Otomotiv Endüstrisi	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,00	0,13	
Savunma ve Havacılık Sanayii	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		44,57	1,91	-95,70%
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	ELAZIĞ	0,00	0,00		778,24	304,45	-60,88%	312,55	-2,59%	6.838,78	6.423,13	-6,08%
Tekstil ve Hammaddeleri	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		4,70	-100,00%	0,14	8,28	5966,38%
TOPLAM	**ELAZIĞ**	**0,00**	**29,57**		**10.591,68**	**17.442,68**	**64,68%**	**25.602,75**	**-31,87%**	**103.005,67**	**215.839,95**	**109,54%**

Kaynak: (TİM,2017)

Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin açıklamasında Elazığ'da en çok hangi sektörlerde ihracat yapıldığı da tespit edilmiştir. Araştırmaya göre Temmuz ayı içerisinde Elazığ'da en çok Madencilik Ürünleri'nde ihracat yapılmıştır. Bu sektörde yapılan ihracatın tutarı, 16 Milyon 314 bin dolardır. İkinci sırada ise Mobilya, Kâğıt ve Orman Ürünleri sektörüdür. Mobilya, Kâğıt ve Orman Ürünleri sektöründe ise Elazığ'da 400 Bin Dolarlık İhracat yapılmıştır. Elazığ'da en çok ihracatı yapılan üçüncü sektör ise 304 bin dolarla Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller sektörü olmuştur.

Elazig'in Ay Bazında ILO Performansı 31.07.2017 İhracatçı Firmaların Kanuni Merkezleri Bazında İhracat Performansı (1000 $)

İller	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK	KÜMÜLATİF
ELAZIĞ	45033,28	43388,26	19432,16	41689,4	23251,42	25602,75	17442,68	0	0	0	0	0	215839,9469

TİM (2017) tarafından açıklanan verilerde 71 milyon Dolar ihracatla Rusya ilk sıradadır. 55 milyon dolar ile Çin ikinci sırada yer almıştır. İhracat ürünlerinin sıralamasına bakıldığında ise, madencilik, su, hayvansal, mobilya ve orman, kimyevi maddeler ile hububat ve bakliyat ürünleri sıralanmaktadır. İlin potansiyel kaynaklarının ihracatta ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Yılın kalan 5 aylık diliminde ihracat rakamları aynı performansını sürdürerek yılsonunda da rekorla tamamlanacağı beklenmektedir. Elazığ özellikle Cazibe Merkezleri Programı ile çok yoğun bir şekilde yatırım talebi almakta bu taleplerin yüzde 90'lık kısmını ihracat taahhüdü oluşturmaktadır. Elazığ yeni yatırımlar ve ikinci OSB ile önümüzdeki dönem içerisinde hedefinin olan 1 milyar Dolar ihracat hedeflemektedir.

© International Regional Development Conference

Elazig'in İhracat Yaptığı Ülkeler

		31 TEMMUZ			1 - 31 TEMMUZ			1 - 30 HAZIRAN		1 OCAK - 31 TEMMUZ		
ÜLKELER	ILLER	2016	2017	DEĞ.	2016	2017	DEĞ.	2017	DEĞ.	2016	2017	DEĞ.
AFGANİSTAN	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		274,23	0,00	-100,00%
ALMANYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	5,94		21,91	-72,89%	184,12	208,43	13,21%
ARJANTİN	ELAZIĞ	0,00	0,00		115,49	0,00	-100,00%	0,00		194,86	0,00	-100,00%
AVUSTRALYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	84,45		49,57	70,37%	50,84	148,29	191,70%
AVUSTURYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		169,56	0,00	-100,00%
AZERBAYCAN-NAHÇİVAN	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	67,98		0,00		556,84	134,70	-75,81%
BAHREYN	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,48	0,00	-100,00%
BANGLADEŞ	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		7,50	0,00	-100,00%
BELÇİKA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	527,64		0,00		768,66	930,59	21,07%
BENİN	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		19,90	0,00	-100,00%
BEYAZ RUSYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	17,28		0,00		0,00	17,28	
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	ELAZIĞ	0,00	0,00		76,94	86,68	12,66%	73,41	18,07%	870,38	1.115,03	28,11%
BİRLEŞİK DEVLETLER	ELAZIĞ	0,00	0,00		28,40	921,41	3144,76%	880,63	4,63%	19.986,40	23.589,45	18,03%
BİRLEŞİK KRALLIK	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,01	0,00	-100,00%
BREZİLYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		51,15	-100,00%	193,17	531,08	174,93%
BRUNEI	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		20,06	-100,00%	0,00	20,06	
BULGARİSTAN	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	1,11		0,00		0,00	1,11	
CAD	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,00	0,00	
CEZAYİR	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,00	69,29	
ÇİN HALK CUMHURİYETİ	ELAZIĞ	0,00	0,00		5.279,96	2.328,57	-55,90%	3.098,85	-24,86%	27.798,34	57.320,74	106,20%
DANİMARKA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		36,69	0,00	-100,00%
ENDONEZYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		28,98	0,00	-100,00%
ESTONYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		36,03	0,00	-100,00%
ETİYOPYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		133,61	0,00	-100,00%
FAS	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,54	0,00	-100,00%
FRANSA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,00	0,00	
GINE	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		36,97	222,84	502,77%
GUATEMALA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		0,00	0,00	
GÜNEY AFRİKA CUMHURİ	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		970,12	0,00	-100,00%
GÜNEY KORE CUMHURİYE	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	38,90		0,00		39,90	92,40	131,59%
GÜRCİSTAN	ELAZIĞ	0,00	0,00		585,18	500,19	-14,52%	822,22	-39,17%	2.445,47	3.441,86	40,74%
HINDISTAN	ELAZIĞ	0,00	0,00		75,36	9,56	-87,32%	376,84	-97,46%	439,62	7.943,52	1706,89%
HOLLANDA	ELAZIĞ	0,00	0,00		1.608,35	792,68	-50,71%	4.702,57	-83,14%	9.090,97	14.822,18	63,04%
IRAK	ELAZIĞ	0,00	29,57		1.117,50	432,07	-61,34%	543,85	-20,55%	9.069,89	8.262,47	-8,90%
İRAN (İSLAM CUM.)	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		16,84	-100,00%	143,10	290,20	102,80%
İSPANYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		177,58	519,49	192,54%	0,00		907,30	1.500,60	65,39%
İSRAİL	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	14,71		59,78	-75,40%	87,01	145,89	67,67%
İSVEÇ	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	6.359,13		7.463,87	-14,80%	9.862,36	57.002,03	477,98%

© International Regional Development Conference

İTALYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		691,94	1.129,82	63,28%	1.408,44	-19,78%	7.653,35	18.653,33	143,73%
JAPONYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	927,57		1.753,84	-47,11%	655,54	3.254,82	396,51%
KANADA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	1.014,42		669,49	51,52%	1.660,21	1.683,91	1,43%
KATAR	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		0,00		94,77	27,13	-71,37%
KENYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	30,06		0,00		14,02	30,06	114,40%
KIRGIZİSTAN	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	15,47		3,39	356,18%	0,00	18,87	
KKTC	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	10,81		12,26	-11,82%	0,00	56,64	
KUVEYT	ELAZIĞ	0,00	0,00		0,00	0,00		51,63	-100,00%	32,21	64,99	101,76%
LİBYA	ELAZIĞ	0,00	0,00		0	0		0		252,0192	34,986	
LÜBNAN	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		1,055	0	
MAKEDONYA	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		9,84479	0	
MALEZYA	ELAZIĞ	0	0		29,28606	0		87,65206		210,502	443,9206	
MALİ	ELAZIĞ	0	0		0	50,77952		0		96,0065	98,009	
MEKSİKA	ELAZIĞ	0	0		60,443	213,6643		850,3165		386,8744	2895,831	
MENEMEN DERİ SR.BLG.	ELAZIĞ	0	0		8,95	0		0		11,33394	0	
MERSİN SERBEST BÖLGE	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		0	0	
MISIR	ELAZIĞ	0	0		0	0		26,808		84,75617	329,2215	
MOLDAVYA	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		0	0	
NEPAL	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		21,116	15,277	
NIJER	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		54,6125	0	
NİJERYA	ELAZIĞ	0	0		0	100,8		0		37,153	178,883	
ÖZBEKİSTAN	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		2,119	13,125	
PERU	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		0	49,77067	
POLONYA	ELAZIĞ	0	0		0	0		40,39795		0	81,23448	
ROMANYA	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		252,9649	96,82108	
RUSYA FEDERASYONU	ELAZIĞ	0	0		18,713	0		0		18,713	0	
SIRBİSTAN	ELAZIĞ	0	0		0	219,7		0		0	546,1	
SLOVENYA	ELAZIĞ	0	0		77,5155	555,8538		1340,063		196,8941	2186,733	
SUDAN	ELAZIĞ	0	0		335,34	0		0		335,34	0	
SURİYE	ELAZIĞ	0	0		0	0		25,5428		560,229	25,5428	
SUUDİ ARABİSTAN	ELAZIĞ	0	0		204,8209	226,4291		217,5147		3052,859	2650,737	
ŞİLİ	ELAZIĞ	0	0		58,84236	0		624,6164		150,4237	1583,181	
TACİKİSTAN	ELAZIĞ	0	0		0	25,2		29,61139		39,78825	70,68577	
TAYLAND	ELAZIĞ	0	0		0	0		71,892		1353,437	471,3543	
TAYVAN	ELAZIĞ	0	0		0	0		67,92936		538,5886	1025,513	
TUNUS	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		40,18647	27,32504	
TÜRKMENİSTAN	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		375,109	0	
UGANDA	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		0	38,5537	
UKRAYNA	ELAZIĞ	0	0		0	162,92		0		15,8509	888,912	
UMMAN	ELAZIĞ	0	0		0	0		0		197,5543	175,1401	
VIETNAM	ELAZIĞ	0	0		29,17775	0		139,8137		184,5113	251,4668	
YEMEN	ELAZIĞ	0	0		0	51,4		0		0	51,4	
YUNANİSTAN	ELAZIĞ	0	0		11,9	0		0		11,9	10,4328	

Kaynak: TİM,2017

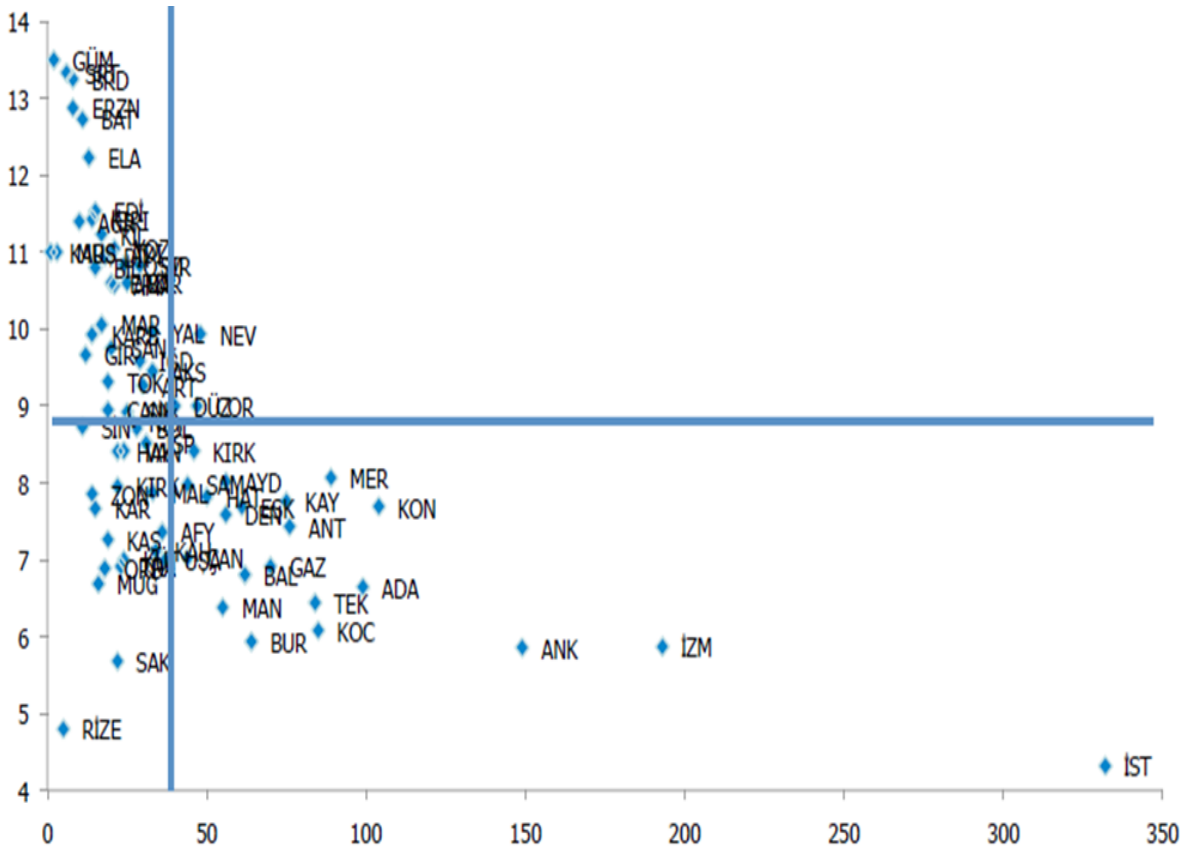
Ekonomi Bakanlığı'nın iller ve ihracat bazındaki değerlendirmelerinde farklı ihracat performansı göstergeleri kullanılmaktadır. İhracatta Performans göstergelerinden biri "çeşitliliktir". Bu gösterge, ilin tüm ihraç ürünlerini değil yalnızca rekabetçi avantaja sahip olduğu ürün çeşitliliğini kapsama almaktadır. Aynı zamanda bu gösterge, ilde ihracata konu olan ürünleri değil ilde üretilip ihraç edilen ürünleri esas almaktadır. Buna göre çeşitlilik değeri yüksek olan bir ilde, çok sayıda ürün rekabetçi bir şekilde üretilip ihraç ediliyordur. İlde var olan beceriler çok sayıda ürünün rekabetçi avantajla üretilmesine ve ihraç edilmesi için uygundur. Aynı şekilde, çeşitliliği düşük olan bir ilde, az sayıda ihracata konu ürün üretilmektedir. İllerimiz "çeşitlilik" kriteri baz alınarak sıralandığında Elazığ alt sıralarda yer almaktadır.

Bir diğer performans kriteri "sıradanlıktır". İlin sıradanlık değerinin yüksek olması, ilde üretilip rekabetçi bir şekilde ihraç edilen ürünlerin sıradan olduğunu gösterir. Ürünün sıradan olup olmadığının belirleyicisi, o ürünün kaç ilin ihracat sepetinde bulunduğuna bağlı olarak değişmektedir. Çok sayıda ilin ihracat sepetinde yer alan ihraç ürünleri sıradan ürün olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde, sıradanlık değeri düşük olan iller, özel/nadir ürünlerin ihracatında rekabetçi avantaja sahiptir. Nadir ürünler, az sayıda ilin ihracat sepetinde bulunurlar (http://www.marka.org.tr/Uploads/Files/Dis_Ticaret_Potansiyeli.pdf).

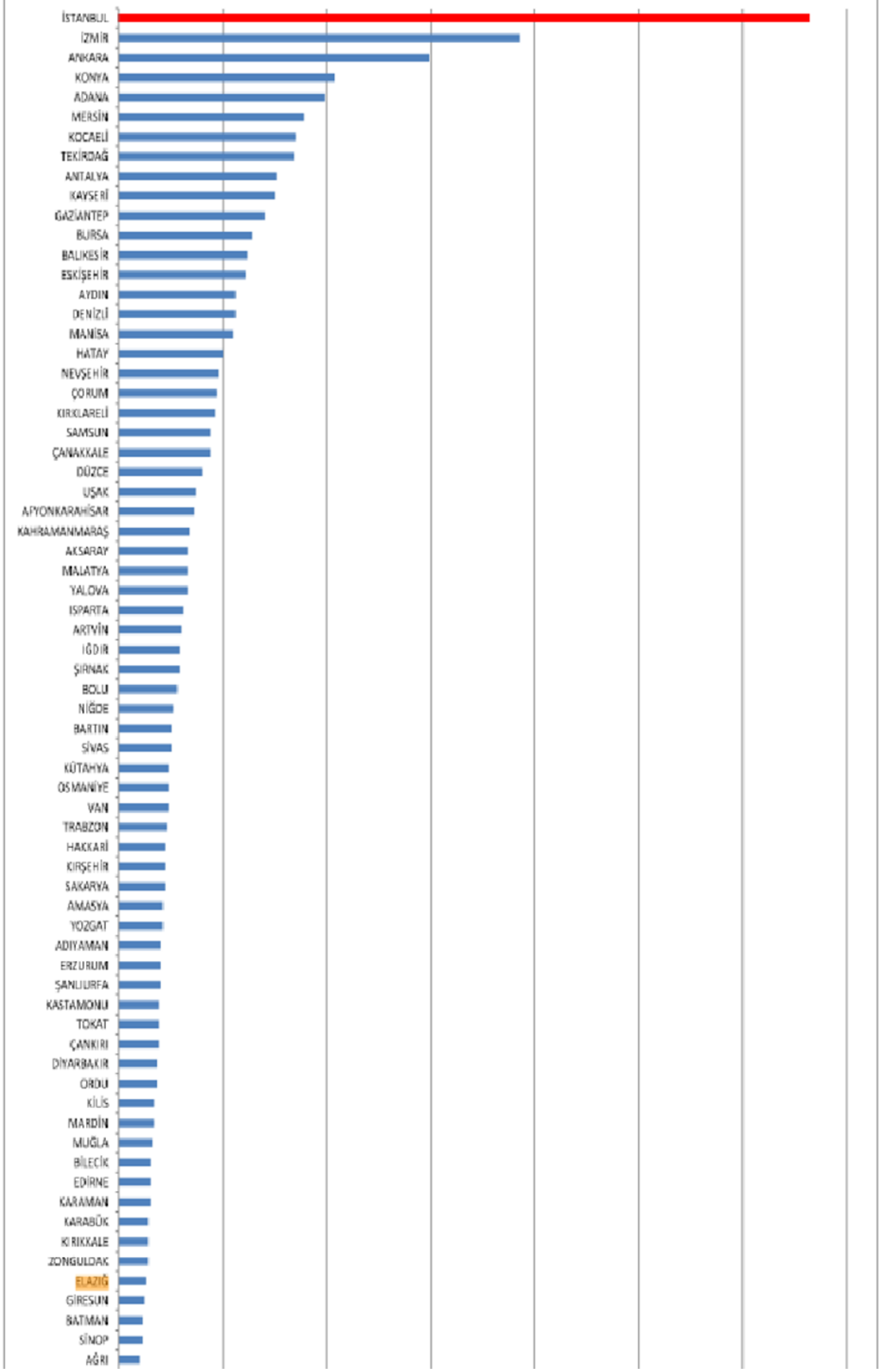
© International Regional Development Conference

İllerin ürettiği ve aynı zamanda ihraç ettiği ürünlerin sıradanlık ve çeşitlilik değerlerini gösteren aşağıdaki grafik ve tablolardan görüldüğü üzere, sıradanlık değeri en düşük olan ilk on ilimiz sırasıyla İstanbul, Rize, Sakarya, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Manisa, Tekirdağ ve Adana'dır. İllerimizin çeşitlilik ve sıradanlık değerleri, her bir ilimize ya da il gruplarına yönelik sanayi ve ticaret politikalarının farklılaşması gerektiği, il/il gruplarının nitelik ve kabiliyetlerine uygun farklı politika önermelerine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Buna göre kimi illerimizde çeşitlilik yüksek iken ürünler sıradanlaşmakta, buna karşılık kimi illerimizde ise ile özel ürünlere ağırlık verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Elazığ sıradanlık değerleri açısından da sıradanlık değeri yüksek olan iller arasındadır. İhracatçı firmalar Marka ürünlerin sayısını ve çeşitliliğini artırarak diğer illere göre farklılık oluşturmak zorundadır. Örneğin Vişne mermeri sadece Elazığ'da çıkarılmakla beraber yeterince katma değer üretememektedir.

1. Bölge	**Sıradan olmayan ürünler ihraç eden çeşitliliği yüksek iller**	Kırklareli, Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Mersin, Samsun, Tekirdağ
2. Bölge	**Sıradan ürünler ihraç eden çeşitliliği yüksek iller**	Çorum, Nevşehir
3.Bölge	**Sıradan olmayan ürünler ihraç eden çeşitliliği düşük iller**	Niğde, Kahramanmaraş, Malatya, Uşak, Van, Isparta, Rize, Sakarya, Trabzon, Sinop, Afyonkarahisar, Bolu, Hakkâri, Karaman, Kastamonu, Kırşehir, Kütahya, Muğla, Ordu, Zonguldak
4. Bölge	**Sıradan ürünler ihraç eden çeşitliliği düşük iller**	Düzce, Yalova, Yozgat, Aksaray, Artvin, Çankırı, Adıyaman, Ağrı, Amasya, Bartın, Batman, Bilecik, Burdur, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Iğdır, Karabük, Kars, Kilis, Kırıkkale, Mardin, Muş, Osmaniye, Şanlıurfa, Siirt, Şırnak, Sivas, Tokat

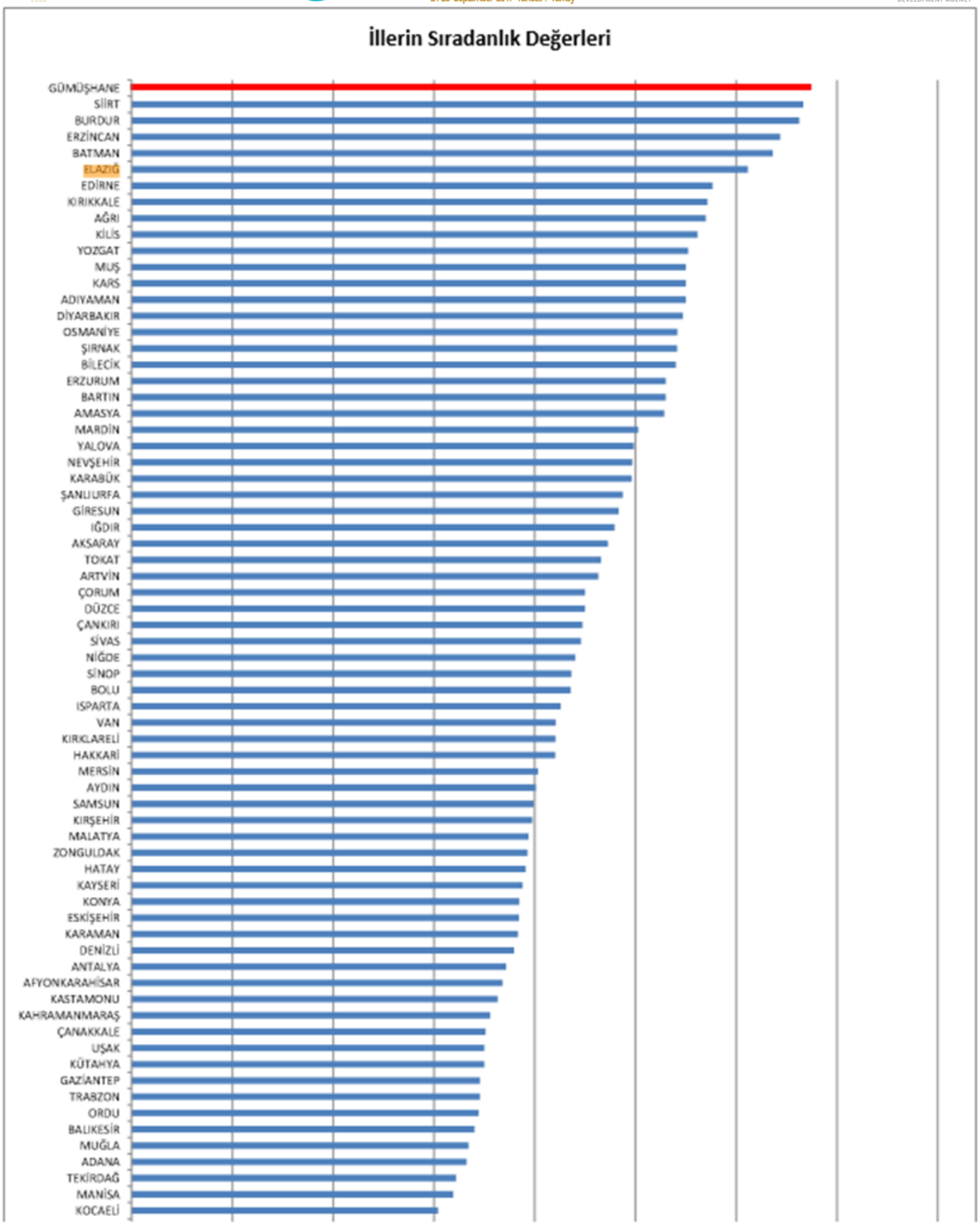

İllerin Çeşitlilik Değerleri

Kaynak:http://www.marka.org.tr/Uploads/Files/Dis_Ticaret_Potansiyeli.pdf

© International Regional Development Conference

Kaynak:http://www.marka.org.tr/Uploads/Files/Dis_Ticaret_Potansiyeli.pdf

Yücel ve Kara (2013-2014) tarafından yapılan araştırmada Elazığ ihracat profiline ilişkin önemli bulgular elde edilmiştir. Firmaların % 63 ünde ihracat bölümü olmadığı, ihracat faaliyetlerini firma sahibi ve pazarlama bölümü tarafından yürütüldüğü, sadece % 11 inde ihracat bölümü olduğu tespit edilmiştir. Firmaların geneli KOBİ niteliğindedir Büyük işletmelerin oranı % 25 dir İhracat **yapılan ülkeler**; İhracat yapan firmaların % 40'ı 1 ile 4 ülkeye, %45 i 5 ile 9 ülkeye ihracat yaptığı, % 11'nin de 20 den fazla ülkeye ihracat yaptığı tespitinde bulunulmuştur. Bu sonuçtan hareketle firmaların belirli

© International Regional Development Conference

Pazar farklılaştırma stratejisi uyguladıkları söylenebilir. Firmaların ihracat yaptıkları ülke veya pazarlar itibari ile dağılımına bakıldığında ise başta Rusya, Almanya, İspanya, Fransa, Çin, ABD, Azerbaycan İran, Irak, İtalya ve Suriye dir.

Başarı Faktörleri İle İlgili Yönetici Algılarına ilişkin elde edilen sonuçları şöyle özetlenebilir: ihracat başarısında rol oynayan faktörler zamanında teslime özen gösterilmesi, ürün kalitesi, müşterilerle ve aracılarla yakın ilişkiler kurulması, fuar ve sergilere katılma, dış pazarların ziyaret edilmesi, müşterilerin beklentilerine cevap verilebilmesi ve satış sonrası hizmet ve garanti en kritik başarı faktörleri olarak algılanmaktadır. ***Yöneticilerin İhracata Yönelik Algıları:*** firma yöneticilerinin % 90'ı ihracatın firmanın büyümesine katkı sağladığını ve ihracatın yurt içi satışlara daha karlı olduğunu belirtirken, ihracatı iç piyasaya göre % 27 oranında riskli algılamaktadır. Bu anlamda risk algısı düşüktür. Ayrıca İhracat, yurtiçi pazara oranla daha maliyetli görülmemektedir. ***İhracat Engelleri İle İlgili Değerlendirmeler:*** Firmalar ihracatta karşılaştıkları sorunlardan yurtdışındaki müşterilerle iletişim kurulamaması, güvenilir aracı seçimi, bilgi yetersizliği yaklaşık % 90 oranında önemli ve çok önemli sorunlar olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, dil ve kültür farklılığının çok düşük düzeyde algılanması psikolojik uzaklığı algılamadıklarını göstermektedir. İhracattaki bu olumsuz nedenlere yönelik Elazığ'da KOSGEB (2008)tarafından yapılan anket çalışmasına göre ise şirketlerin ihracat yapmama sebeplerinin önemlisi olarak kaynak (sermaye) yetersizliği belirlenmiştir. Diğer sebepler ise; İç pazarda tatmin, dış pazarı tanımama, aracı işletme bulamama, kaliteli mal sunamama, uygun fiyat sunamama, yabancı dil eksikliğidir. ***Firmaların ihracatla ilgili güçlü ve zayıf yönleri:*** Firmalar, % 95'lere varan oranda ürün kalitesi, yine müşteri isteklerine cevap verebilme ve yönetimin ihracata desteği de ile ilgili yaklaşık % 90'lara varan oranda kendilerini güçlü ve çok güçlü algılamaktadırlar ***ihraç edilen ürünlerin fiyatlama biçimi:*** İhraç edilen ürünlerin fiyatlanmasında maliyet esasına göre fiyatlama esas alınmakla birlikte; pazara ve maliyete göre fiyatlama da % 30 oranındadır. Her bir pazarın yerel koşuluna göre fiyatlama biçiminin ise, firmalar tarafından uygulanmadığı tespit edilmiştir. Firmaların % 48 i'nin ihracat fiyatları yurt içine göre yüksek iken; düşük ve benzer olduğunu belirtenlerin oranı aynıdır(% 25,9). Firmaların, ihracat pazarlarında yüksek fiyat stratejisi uygulayamadıkları tespit edilmiştir. Firmaların ihracat fiyatlarının yurt dışındaki benzer ürün fiyatlarına göre %52 oranında benzerlik gösterdiği görülürken; % 33'ü düşük oranındadır. Firmaların, ihracat pazarlarında yüksek fiyat stratejisi uygulayamadıkları tespit edilmiştir. Bu durum, endüstrideki fiyat rekabetinin yüksek olması nedeniyledir. ***Dağıtım kanalı ile ilgili ifadeler hakkında yöneticilerin algıları;*** Firmaların dağıtım kanalı sisteminin başarılı olduğu, rakiplerine göre iyi ve dış pazarlar için yetersizliği konusunda belirli bir eğilim tespit edilememiştir. ***Firmaların tutundurma karması elemanlarını kullanma düzeyleri;*** Tutundurma karması elemanlarından fuar ve sergilere katılma ile internet olanaklarından yararlanma oranının diğerlerine göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. ***İhracat performansının algılanması***, Firma yöneticilerinin yaklaşık % 46'sı ihracatı yurt içine göre karlı ve daha kârlı olarak algılarken; % 34 ü daha az kârlı olarak ifade etmiştir. Firmaların yaklaşık % 63'ü son üç yıldaki ihracatlarının arttığını belirtmiştir Firma yöneticilerinin yaklaşık % 53'ü ihracat satış hacmi büyümesini tatmin edici olarak bulurken; % 47'ü tatmin edici bulmadığını ifade etmişlerdir. Kârlılık konusunda da net bir eğilim belirlenemezken, yöneticilerin yaklaşık % 54'ü genel ihracat performansını tatmin edici bulmaktadırlar. ***Marka- markalaşma düzeyi, patent ve patent başvurusu açısından elde edilen sonuçlar ise şöyledir;*** Firmaların markalaşma, patent ve arge düzeylerine bakıldığında ve % 96 sının markası olduğu, %63 ünün kendi markasıyla ihracat yaptığı, %29 unun fason üretim ve satış yaptığı, %33.3 ar-ge çalışmasının olduğu, %59.3 ünün bir adet patent başvurusunun olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca firmaların %83.2si ürünlerini dış pazarlara uyarladıklarını belirtmişlerdir.

Firmaların pazarlama elemanlarının ülke ziyaretleri ve fuarlara katılım konusunda henüz yeterince bilinçlenmediği tespit edilmiştir. Kendi markalarını oluşturamadıkları, satış sonrası hizmet için servis ağlarının bulunmadığı, diş pazarları ziyaret etmek için yabancı dil bilen ihracat elemanı çalıştırmadıkları, henüz ileri teknolojik ürün üretemedikleri ve bu sebepler taban fiyattan mal sattıkları

© International Regional Development Conference

karlarının düşük olduğu, katma değer kaybı olduğu görülmektedir. Fakat bunun yanısıra pazara uzaklık psikolojik engelinin aşıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmada ayrıca şu sonuçlar elde edilmiştir: Ürünlerin markaya sahip olması performans göstergelerini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bununla birlikte dış ülkelere kişisel ziyaretler, satış sonrası hizmet ve garanti, dış pazarların ziyaret edilmesi, müşteri ve aracılarla yakın ilişki kurulması, ileri teknolojik ürünler üretebilme, geniş kredi olanakları sunulması, pazara yakın olma, Rakiplerden daha düşük fiyat stratejisi uygulamak, performans kriterlerini(satış karlılık büyüme) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Özellikle Rakiplerden daha düşük fiyat stratejisi uygulamak satış karlılığını) ve genel ihracat performansını etkilemektedir. Geniş kredi olanakları sunulması ve pazara yakın olma aynı şekilde ileri düzeyde teknolojik ürünler üretebilme genel ihracat performansı üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Dış pazarların ziyaret edilmesi ihracat satış karlılığını, dış ülkelere kişisel ziyaretler, ihracat satış hacmi büyümesi ve ihracat karlılığını) anlamlı şekilde etkilemektedir (Yücel ve Kara, 2014:78).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Elazığ Ticareti çok eski zamanlara dayanan köklü geçmişiyle Anadolu'nun Ticaret Merkezlerindendir. Tarihin ilk çağlarından beri madenin işletilerek katma değerli ev eşyalarına tarım aletlerine dönüştürüldüğü zamanlardan beri, ülke ekonomisinin en önemli merkezlerindendir. Yapılan araştırmalarda; firmaların üretim sahaları ve yönetim ofisleri ziyaret edilmiştir. Çoğu firmada muhasebe bölümünün pazarlama işlemlerini yürüttüğü, ayrı ihracat ve pazarlama birimlerinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Kurumsal çalışan Alacakaya mermer, MESTA mermer, Şarkgaz, Akdağ mermer, Endost otomasyon, Ar alçı, Akdag sentetik, Kutlu Optik, Erhan Plastik, Altıntaş Isı, Alat tekstil, Sezgin teknik, vb. firmaların Organize sanayinin en kurumsal firmaları olduğu görülmüştür. Elazığ çimento fabrikası ve Ferro krom işletmelerinin organize sanayinin dışında yaptıkları üretim ve ihracatı İstanbul İzmir gibi Şirket merkezlerinin bulunduğu yerlerde yapmalarından dolayı Elazığ'ın ihracat rakamlarında bu şirketlerin satışları görünmemektedir. Genel olarak hammadde ve blok halinde maden çıkarılarak ihraç kaydıyla satılmaktadır. Katma değer açısından bakıldığında bir iki mermer ihracatı yapan şirket " Alacakaya Mermer, Mesta mermer", Endost otomasyon, Aralçı- Arkim yapı kimyasalları, kendi markalarıyla ihracat yaptıkları için önem arz etmektedirler. Plastik boru imalatı yaparak satışını yapan birkaç firma kendi markasıyla üretim yaptıkları için değer arz etmektedirler. Niteliksiz ara ürün olarak dökümcüler de ihraç kaydıyla Suriye, İran, Irak pazarına altyapı malzemesi üretmektedirler. Altıntaş ısı, Kamak ısı, gibi ısı sistemleri üreten firmalarda Orta Asya, İran, Irak, Ukrayna bölgesine ihracat yapmaktadırlar. Ayrıca katma değer olarak şehir ekonomisine fayda sağlamasa da, Elazığ Ferro Krom işletmeleri özelleştikten sonra Yıldırımlar AŞ. İstanbul ve Samsun'daki dış ticaret firmalarının üzerinden ülke dışına ihracat yapmaktadırlar. Elazığ çimento fabrikası özellikle yakın komşu ülkelere Irak, Suriye ye yoğun miktarda çimento ihracatı yapmaktadır. Elazığ şarap fabrikası KAYRA markası adı altında Avrupa ülkeleri başta olmak üzere sofralık şarap ihraç etmektedir. Son yıllarda kurulan küçük çaplı şarap ve üzüm şırası üreten firmalar olmakla birlikte bunların ihracat kayıtlı ürün satışları çok az miktarda olmaktadır. Özellikle kümelenme arz eden bir diğer sektör de Su Ürünleri sektörüdür. Alabalık üretiminde Elazığ zirvededir. Üretimin büyük bir kısmı Avrupa ülkelerine işlenmiş balık ürünü olarak ihraç edilmektedir. Sektörün üretim toplama işleme fresh lojistik zincirinin tamamını tek firma olan Keban Alabalık AŞ. Firması yapmaktadır.

Firma sahipleri ve yöneticileriyle yapılan görüşmeler ve çalışmalar sırasındaki gözlemlerden elde edilen ihracata yönelik sorunlar ve sektörler bazındaki tespitler de şöyledir:

Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinin batısında Fırat nehri havzasında ki barajlar ile çevrili bulunan şehir ekonomisi, özellikle üç sektörde kümelenmiştir. Bunlar; yoğun olarak işletilen krom ve bakır madenciliği, doğal taş ve mermer üretimi ile bölgesel orijine sahip üzüm türlerinin yoğun olarak

© International Regional Development Conference

üretildiği gözlenmektedir. Bu üç sektörde yoğun olarak üreticiler kümelenmesi izlenmektedir. Özellikle madencilik sektöründe zengin krom ve bakır madenlerinin bulunmasıyla bölgede faaliyette bulunan Ferro-Krom tesislerinin üretimin %80'i yarı mamül durumuna getirilene kadar işledikten sonra, liman kentlerindeki sektörel dış ticaret, pazarlama şirketleri ve üretim şirketinden bağımsız ihracat yapmaları dolayısıyla, Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin Elazığ rakamlarında bu sektöre ait ihracat olarak görünmemektedir.

Doğal taş ve mermer üretimi ve pazarlaması yapan özellikle Elazığ Organize Sanayi Bölgesi içerisinde üretim yapan 15 tane KOBİ ölçeğindeki şirketlerle yapılan çalışma sırasındaki gözlemlerden elde edilen sonuçlar da kısaca şunlardır; mermer üreticilerinin yoğun olarak sarı traverten, Elazığ Vişnesi "Rossolepanto", siyah granit, yeşil granit, bej traverten ve krem renkli traverten taşların üretimi yoğun olarak yapılmaktadır. Çok sayıda ocakta mermer ve benzeri taşlar blok kesilerek çıkartılmakta ve büyük oranda blok satışı yapılmaktadır. Blok mermeri özellikle Çin'den gelen pazarlamacı ve alıcılara yarı mamül şeklinde verilmekte ve daha sonra kendi ülkelerinde işlenmek üzere satışı yapılmaktadır. Daha değerli taşlar olan özellikle Elazığ vişnesi diye adlandırılan sektördeki özel adı "Rosso Lepanto" olan doğal taş ihracat sektörünün lokomotifi durumundadır. İhracat anlamında da eşsiz ürün olarak nitelendirilebilir.

Elazığ Organize Sanayi Bölgesi'nde özellikle mermer üretimi yapan şirketler arasında kurumsallaşmasını tamamlayan ve ayrı ihracat- pazarlama bölümü bulunan üç tane KOBİ statüsündeki şirket "Alacakaya Mermer, Akdağ Mermer ve MESTA Mermer'dir. Bu şirketlere ait fabrikalarda nitelikli yabancı dil bilen ihracat personelleri istihdam edildiği, gözlemlenmiş olup, sosyal pazarlama networkleri ile internet üzerinden aktif müşteri takibi yapılmaktadır. Kurumsal web sayfaları, dinamik web sayfası olarak tasarlanmış ve web sayfaları üzerinden güncel ürün ve baz ürün tanıtımları yapılmaktadır. Bu firmalar, anlık fiyat teklifi ve dünya üzerindeki ülkelerin prestij ihalelerine özel doğal taşlar ile tasarım ve marka ürünler pazarlar duruma gelmiş, modern pazarlama teknikleri kullanmakta olan bu üç şirketi diğer mamul üretimi yapan şirketler satış ve ihracat yönünden takip ve taklit etmektedirler.

Mermer ve doğal taş sektörünün genel problemleri ise; Elazığ'da sektörel kümelenme bulunmasına rağmen henüz sektörel dış ticaret sermaye şirketi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Mermer İhracatçı Birliği olmadığından ihraç kayıtlı malların kontrolü ve ihracatçı kayıtları ya Erzurum Doğu Anadolu İhracatçıları Birliği ya da Gaziantep veya İstanbul İzmir gibi illerdeki mermer maden ihracatçıları birlikleri kayıtları üzerinden ürün çıkışları ve vergi iadeleri yapılmaktadır. Bu ise ilin ve bölgenin ekonomisi açısından değer kaybı olmaktadır.

İkinci bir problem teknoloji ve teknik eleman yetersizliğinden ürünlerin doğal taş olarak blok satışı dolayısıyla, işlenmeden satıldığı için kardan zarar etmektedirler ve idarecilerin çoğunun bu olayın farkında olmadıkları görülmektedir. Örneğin işlenmiş, ebatlanmış Elazığ Vişnesinin metreküp fiyatının 600 $ olduğu düşünülürse blok satılan bir metreküp Elazığ Vişnesinin fiyatının kesimin düzgün olup olmamasına ve kırıklarının azlığına oranla 150$ ile 200$ arasında değiştiği gözlemlenirse blok mermer ile ebatlanmış fayans mermer arasında minimum 400$ kâr kaybının olduğu görülmektedir. Teknoloji eksikliği ve nitelikli eleman ile ihraç pazarına doğrudan ulaşamama gibi nedenler sebebiyle de ülkemiz kaynaklarının yeterince verimli işletilmediği görülmektedir.

Elazığ'ın ihracat rakamlarında çok net görünmeyen ikinci lokomotif sektör ise Fırat Nehri üzerindeki barajların üzerinde yoğun olarak yapılmakta olan Kültür Balıkçılığıdır. Kültür balıkçılığı yapan firma sayısı 2011 yılı Çevre Durum Raporuna göre; Keban Barajı ve Karakaya Barajı üzerinde üretim yapan kültür balıkçılığı çiftliklerin sayısı 146 adettir. Yalnız bu sayı barajlar üzerindeki rakamın yarısı kadardır. Çünkü komşu illerin ticaret sicillerine kayıtlı firma sayıları tasnif dışı bırakılmıştır. Bu sektörde ihracat yapan firma sadece Keban Alabalık A.Ş olduğu için bu firmanın ihracat rakamları esas

© International Regional Development Conference

alınmıştır. Keban Alabalık Şirketi ihracat kaydıyla yıllık ortalama 5000 ton alabalık ve alabalık fümesi ihraç etmektedir. İhracatın tamamına yakını Avrupa bölgesi ülkeleri olan Almanya Polonya ve Hollanda'ya yapılmaktadır. Kültür balıkçılığının görünen problemleri Elazığ ilindeki su kirliliğidir. Referans laboratuvarı bulunmadığından en küçük su veya gıda örneği analizi için sağlık bakanlığının veya Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Ankara'daki referans laboratuvarları kullanılmaktadır. Sektördeki üretici firmaların gerekli ekonomik ve üretim potansiyeli düşünüldüğünde acil olarak HACCEP, İSO 9000 vb. kalite güvence sistem ve gıda güvenliği belgeleriyle Helal belgesinin Elazığ'da temin edecek kurumların olmaması, konserve, balık işleme ve depolama tesislerinin eksikliği bu sektörün ihracat problemlerinin başında gelmektedir.

Üçüncü sektör; üzüm üreticileridir. Geleneksel üzüm bağlarının henüz yeterince endüstriyel bağcılığa dönüşmemesine rağmen, 1960'lı yıllarda kurulan şarap fabrikasının ihraç kayıtlı ürün üretimi henüz kayıtlarda görünmemektedir. Elazığ'da **Kayra** markasıyla üretilen şarapların özellikle yöresel tatların markalaştığı "Öküzgözü ve Boğazkere" şaraplarının kayra markasının liman kentlerindeki pazarlama şirketleri vasıtasıyla dünya ülkelerine satıldığı bilinmektedir. Ayrıca Elazığ'dan "**Doluca** ve **Kavaklıdere**" markalarına üzüm şırası temin edildiği gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Ayrıca çimento fabrikası uzun yıllardır Çimentaş İzmir merkezli, Irak bölgesine ihracat yaptığı bilinmekle beraber Türkiye İhracatçılar Meclisi rakamlarında Elazığ çimento sektörü görülmemektedir. Rakamsal olarak en çok ihracat yapılan ülkeler Çin Halk Cumhuriyeti, Irak, Avrupa Birliği Ülkeleri, ABD, Suriye, Azerbaycan, Rusya, Hindistan, Türkmenistan Sudi Arabistan, Nijerya, İsrail, Gürcistan'a periyodik ve adını saymadığımız toplamda 50 den fazla ülkeye İhracat yapılmaktadır.

Yapı kimyasalları sektöründe Arslanlı Alçı Fabrikası ise 22 ülkeye kendi markası olan yapı kimyasalları üretmekte ve ihraç etmektedir. Profesyonel ihracat ve pazarlama yöntemleri ile kurumsal satış yapan firma ihracat birimi bulunmakla birlikte, aynı organize sanayi bölgesinde yapı malzemesi üreten firmalarla ortak ürün geliştirme ve ihracatı da yapılmaktadır. Dış cephe kaplama malzemeleri ürün kataloglarından ihraç ürün gamına girmiş bulunmaktadır. Bilgi networklerini kullanma yetersizliği, kurumsallaşamamak, markalaşamamak, üretim şirketlerinin gerekli Ar-Ge çalışmaları yapacak nitelikli personel eksiklikleri, Pazar bulamamaları, tanıtım ve imaj eksiklikleri ile yabancı dil bilen ihracat elemanı bulamamaları en önemli sorunlardır. İhracatçıya devlet desteklerinden yeterince haberdar olmamaları ise ayrıca incelenmesi gereken konulardandır. Bu saydığımız eksikliklerin yanı sıra nitelikli bir pazarlama elemanı çalıştıran, hedef pazar stratejisi uygulayan, yarı mamulden, son kullanıcıya yönelik yapı malzemeleri üreten atölye sayılabilecek plastik, PVC, polipropilen ve poliüretan malzemeden niteliksiz ürün denilebilecek basit ürünleri İngiltere, Almanya, İsrail gibi yoğun teknoloji üreten ülkelere pazarlama becerisine sahip KOBİ statüsündeki şirketler de mevcuttur. Yapılan bu çalışma sırasında; özellikle yabancı dil bilen personel çalıştıran firmaların ihracat ve pazarlama süreçlerini tüm detaylarıyla kullandıkları ama sermaye yetersizliği ve stratejik yönetim organizasyon ve finansman problemlerini henüz tam olarak çözemedikleri için kurumsallaşamadıkları ve hala aile şirketi veya geleneksel yönetim şekilleri ile idare edilmeye devam ettikleri gözlemlenmiştir.

Elazığ organize sanayisi genel olarak mermer, yapı malzemeleri ve yapı kimyasalları ağırlıklı çalışmaktadır. Sektörün üreticileri arasında ciddi rekabet şartlarının oluştuğu, mermer organize sanayi bölgesi statüsü kazanacak durumda olduğu, yeni teknolojik pazarlama yöntemleri kullanıldığında verimliliğin, karlılığın, üretim ve istihdam kapasitesinin artacağı, üretilen ürünlerin organize sanayi bölgesi içinde bulunan demiryolu hattı kullanılarak taşınması lojistik açıdan avantajlar olarak görülmektedir. İvedilikle fuar ve kongre merkezi ile serbest gümrük bölgesi ihtiyaçlar arasındadır. Elazığ havalimanı sadece yolcu taşıma ve yolcu gümrüğüne sahiptir, kıymetli ticari ürünlerin taşınması için gümrük işlemlerinin ve lojistik altyapısının hazır hale getirilmesi de öncelikler arasındadır.

© International Regional Development Conference

Sonuç olarak; Elazığ'ın genel ihracat profiline bakıldığı zaman; Sıradan ürünler ihraç eden çeşitliliği düşük iller arasındadır. İlin ihracat yaptığı ürün ve sektörlerin çeşitlilik, sıradanlık, sofistikasyon ve sıçrama kabiliyetlerinin belirlenerek, ihracatta sıçrama kabiliyetleri yüksek rekabetçi avantaja sahip ürünler üzerine yoğunlaşması, ürünlerde çeşitliliğinin artırılması ya da daha nadir ürünlerin üretimine geçilmesi, gerekmektedir. Bununla birlikte komşu iller dikkate alındığında "ihracatta bölgesel güç merkezi" olabilme potansiyeli oldukça güçlüdür. Bu noktadan hareketle söz konusu bölgesel güç merkezleri ihracat kanalıyla harekete geçirilerek bölgesel kalkınma adına önemli açılımlar sağlanabilecektir. İhracata dönük üretim modeli çerçevesinde Elazığ'ın üretim deseninin ve ihracat sepetinin daha nitelikli ürünler ile doldurulmasının temin edilmesine yönelik olarak devlet yardım ve teşvikleri sağlanmalıdır. Ayrıca hem sofistikasyonu hem de nitelikli sıçrama kabiliyeti Türkiye ortalamasının altında olan illerimize ilişkin çok yönlü bir devlet yardımı ve teşvik mekanizmasının geliştirilmesi faydalı olacaktır. İhracatı sürdürülebilir kılabilmek için; katma değeri yüksek, çeşitli ve sıradan olmayan ürünlerin üretilmesi, yatırımların artırılması, yeni pazarların bulunması, inovasyona daha çok yatırım yapılması, kurumsallaşmak ve marka olmanın gereğini yerine getirmek gerekmektedir. Böylece firmaların mevcut durumları ve gelecekteki potansiyelleri; ürünler, markalar ve ihracat pazarları çerçevesinde analiz edilerek, Elazığ'daki ihracat firmalarının gelecekteki potansiyel dinamizmini harekete geçirmek ve ihracattaki artışın sürdürülebilir nitelik kazanabilmesi gerçekleşmiş olacaktır. Böylece hem bölgenin kalkınmasına öncülük edecek hem de Ülkemizin ihracat hedeflerine ulaşmasında gerçek potansiyelini ortaya koyarak bu hedefe katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ağayev Seymur, İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eştümleşme ve Panel Nedensellik Analizleri, Ege Akademik Bakış / Ege Academıc Revıew, Cilt: 11 • Sayı: 2 • Nisan 2011,ss. 241 – 254.

http://www.marka.org.tr/Uploads/Files/Dis_Ticaret_Potansiyeli.pdf

http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/08/01/ihracat-rekor-kirdi

http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html

https://www.ekonomi.gov.tr/2023-ihracat_stratejisi.pdf

https://www.haberler.com/elazig-tso-baskani-alan-elazig-ihracatta-10-adim-9897711-haberi

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, İl İl İhracata Dönük Üretim Vizyonu, Mayıs 2011.

https://www.elazigsonhaber.com/gundem/temmuz-ayi-ihracat-oranlari-aciklandi-h6000.html

Yücel Atilla, Caner Kara, Sürdürülebılırlık Baglamında Elazıg'ın Ihracat Potansıyelının Degerlendırılmesı. Tarıhten Günümüze Uluslararası Elazıg Kongresı, 2, ss. 1089-1117, 2014.

Yücel Atilla , Caner Kara, Ihracat Pazarlaması Stratejılerının Fırma Performansı Üzerıne Etkıleri: Elazıgdakı Ihracat Fırmaları Üzerıne Bır Uygulama. Internatıonal Congress On Economıcs Fınance And Bankıng, KIRGIZİSTAN-BİŞKEK,2013

Yücel Atilla, Caner Kara, İhracat Pazarlaması Stratejilerinin Firma Performansı Üzerine Etkileri: Elazığ'daki İhracat Firmaları Üzerine Bir Uygulama, Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi Cilt: I, Sayı:1, Elazığ, 2014,ss 61-85.

© International Regional Development Conference

The Importance of Fisheries in Regional Development and TRB1 Region

Bölgesel Kalkınmada Su Ürünlerinin Önemi ve TRB1 Bölgesi

Naim SAĞLAM[1], *Bülent ŞEN*[2]

Abstract-The TRB1 Region (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli), which is very rich in water resources, also provides an important ground for aquaculture. In the TRB1 Region is located approximately 10% of Turkey's total surface water potential. The region is also in the first three ranks of Turkey in terms of trout breeding. With the development of appropriate marketing strategies and high value-added processed products, the importance of aquaculture in the region can be further enhanced. The role of aquatic products in the development of the region is once again emerging given the fact that our country is the only animal product exported abroad as aquatic products. There are in our region suitable for fish breeding and hunting a total of 118,425 hectares of water potential. There are also small lakes, ponds and marshes that will be used in various alternative fish breeding. Total fish breeding in the TRB1 region has reached up to 22,416 tons / year and it is known that the built capacity is twice of this amount. When the water resources in the region are used within the boundaries defined by the laws, it seems possible to increase higher of this production and considerably of the employment. However, It is also possible to develop of product diversity by improving of alternative fish breeding in this water potential. Due to the fact that fishing is a developing sector with water resources, the efficient use for aquaculture of dam lakes produced energy in regions rich of water potential can provide significant contributions to regional development, to increase employment in rural areas and to reduce regional migration. The development of aquaculture in the region will accelerate the development of secondary industry sector dependent to the primary production. Thus, the development of an industrial sector based on fisheries in the region could be provided. This study aims to reveal the work and strategic goals that should be done in order to present situation of the TRB1 Region fisheries sector, to address bottlenecks and problems, to forecast future goals and to achieve the economic and social targets by providing sectoral development.

Key Words: Fisheries; Regional Development; TRB1 Region

Özet- Su kaynakları bakımından oldukça zengin olan TRB1 Bölgesi (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) su ürünleri yetiştiriciliğine de önemli bir zemin hazırlamaktadır. Türkiye'nin toplam yüzey suyu potansiyelinin yaklaşık %10'luk kısmı TRB1 Bölgesinde bulunmaktadır. Bölge alabalık yetiştiriciliği bakımından da Türkiye'nin ilk üçüncü sırasında yer almaktadır. Uygun pazarlama stratejilerinin ve katma değeri yüksek işlenmiş ürünlerin geliştirilmesiyle bölgede su ürünlerinin önemi daha da arttırılabilecek durumdadır. Ülkemizin yurt dışına ihraç ettiği tek hayvansal ürün kalemini su ürünleri oluşturduğu dikkate alındığında, su ürünlerinin bölgenin kalkınmasındaki rolü bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bölgemizde balık yetiştiriciliği ve avcılığına uygun toplam 118.425 ha su potansiyeli bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli alternatif su ürünlerinin yetiştiriciliğinde değerlendirilebilecek irili ufaklı göl, gölet ve bataklıklar vardır. TRB1 Bölgesinin toplam balık yetiştiriciliği 22.416 ton/yıl seviyelerine kadar ulaşmış olup kurulu kapasitenin bu miktarın iki katı olduğu bilinmektedir. Bölgedeki su kaynakları yasaların tanıdığı sınırlar çerçevesinde değerlendirildiği zaman bu üretim miktarının çok daha üst seviyelere çıkarılması ve istihdamın oldukça artırılması mümkün görünmektedir. Ayrıca bu su potansiyelinde alternatif su ürünleri yetiştiriciliğini geliştirerek ürün çeşitliliğinin oluşturulması da mümkündür. Balıkçılık su kaynağına bağlı gelişen bir sektör olması nedeniyle su potansiyeli olan bölgelerde enerji üretimi yapılan baraj göllerinin balık üretimi için de etkin bir şekilde kullanılmasıyla bölgesel kalkınmaya, kırsal kesimde istihdamın arttırılmasına ve bölgesel göçlerin azaltılmasında önemli katkılar sağlayabilecektir. Bölgede balık üretim ve yetiştiriciliğinin geliştirilmesi birincil üretime bağlı ikincil sanayi sektörünün de bölgede gelişmesini hızlandıracaktır. Böylece bölgede su ürünlerine dayalı bir sanayi sektörünün de geliştirilmesi sağlanmış olabilecektir. Bu çalışma, TRB1 Bölgesi su ürünleri sektörünün mevcut durumunun ortaya koyulması, dar

[1] Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Elazığ, Türkiye, nsaglam@firat.edu.tr
[2] Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Elazığ, Türkiye, bsen@firat.edu.tr

© International Regional Development Conference

boğazların ve sorunların ele alınması, gelecek hedeflerin tahmini ve sektörün kalkınmasını sağlayarak, belirlenen iktisadi ve sosyal hedeflere ulaşabilmesi için yapılması gereken çalışmaları ve stratejik hedefleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Su ürünleri; Bölgesel kalkınma; TRB1 Bölgesi

GİRİŞ

TRB1 Bölgesini oluşturan Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illeri Doğu Anadolu Bölgesinin en batı ucunda, Yukarı Fırat havzasını kapsamaktadır (Şekil 1). Van, Hakkâri, Bitlis ve Muş illerinden oluşan TRB2 bölgesi ile birlikte Orta Doğu Anadolu Düzey 1 bölgesini paylaşan bölge illeri, görece batıda olmaları, yükseltilerin görece daha az olması, İskenderun Körfezi doğrultusunda uzanan koridor ucunda yer almaları ve Fırat Nehri, kolları ve üzerinde yer alan baraj göllerinin olumlu etkileriyle iklim koşulları açısından daha elverişli, tarım arazileri ve su ürünleri potansiyeli açısından daha zengin ve gelişmişlik açısından da daha ön sıralarda yer almaktadır (Anonim, 2010; Öztop vd., 2014).

Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018 dönemini) "**Bölgesel düzeyde değer zinciri ilişkileri dikkate alınarak, yenilikçi ve yüksek katma değerli küme oluşumları teşvik edilecek, mevcut kümelerdeki işletmeler arası işbirlikleri artırılacak, kümelerin uluslararası piyasalarla bütünleşmeleri güçlendirilecek ve desteklerde merkezi ve bölgesel düzey uyumu gözetilecektir"** ifadesine yer verilmektedir (Anonim, 2014, Sağlam vd., 2014;).TRB1 bölgesinde yer alan Elazığ için 2007 yılında yapılan kümelenme analizi sonucuna göre su ürünleri sektörü yatırım yapılabilecek birinci sektör olarak ortaya çıkmıştır (Anonim, 2007; Anonim 2010). Yine Elazığ Valiliği tarafından düzenlenen Elazığ Kalkınma Kurultayı çalışmalarında su ürünleri sektörü yatırım yapılabilecek ikinci sektör olarak yine ön sıralarda yer almıştır (Sağlam, 2014). Bu değerlendirmeler göstermektedir ki TRB1 Bilgesi su ürünleri bakımından yatırım yapılabilecek en önemli bölgelerden birisi konumundadır.

TRB1 Bölgesi sınırları içerisinde bulunan baraj gölleri, doğal göller ve akarsularla ülkemizin en zengin su potansiyeline sahip bir bölgedir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nün 2015 yılı verilerine göre, bölge sınırları içerisinde toplam 263 adet su ürünleri işletmesi faaliyet göstermekte olup, bölgede 17.806 ton/yıl alabalık üretimi gerçekleştirilmiştir (Şekil 2). Bölgede alabalık için kurulu yetiştiricilik kapasitesi 53.301 ton/yıl seviyelerine ulaşmıştır (Anonim, 2000-2017; BSGM, 2000-2017; TÜİK, 2017). Ayrıca bölgede bulunan 8 adet kuluçkahanenin toplam yavru alabalık üretim kapasitesi ise 193.000.000 adet/yıl seviyelerini bulmuştur. Fiili kapasite yetiştiriciliğin boyutunun çok yükseldiğini göstermesine rağmen gerçekleşen yetiştiricilik miktarı yıllara göre %33,4 seviyelerinde bulunmaktadır. TRB1 Bölgesinde yer alan toplam 118.425 ha'lık yüzey suyunun kullanımıyla avcılık yoluyla 2015 yılı verilerine göre 1.672,00 ton/yıl balık elde edilmiştir.

Su ürünleri sektörü havuzlarda ve kafeslerde balık yetiştiriciliğini, yavru balık üretimini, diğer alternatif bazı su ürünleri türlerinin ve süs balığı yetiştiriciliğini ve su ürünleri avcılığını kapsamaktadır. Bu ana faaliyetleri tamamlayan yetiştiricilik ve üretim faaliyetlerinde işletmelerin en önemli giderini oluşturan balık yemi üretimini ve geliştirilmesini, balık avcılığı ve yetiştiriciliğine yönelik araç ve gereçlerin geliştirilmesi ve üretimini, elde edilen ürünün işlenerek değerlendirilmesini de içine alan bir sektördür. Bu faaliyetlere bağlı olarak gelişebilecek balık hastalıklarının teşhis, tedavi ve aşılamasını, balıkçılık sektöründe çalışan ve çalışmayı düşünenlerin mesleki eğitimlerini de kapsamaktadır. AB kaynaklarından sektöre yönelik fonların kullanılması için gerekli yapılanmayı, bölgesel su kaynaklarının taşıma kapasiteleri ve göl yönetimini, alt yapı ve organizasyonu ve belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için referans laboratuvarların oluşturulmasını kapsamaktadır.

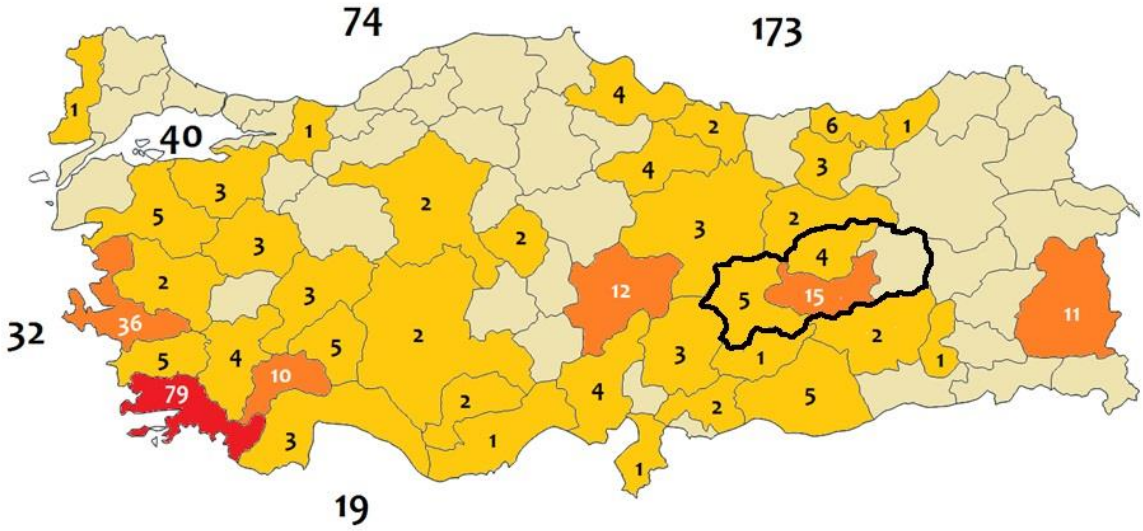
Bu çalışma, TRB1 Bölgesi su ürünleri sektörü bir bütün olarak ele alınıp mevcut durumunun belirlenmesini, dar boğazların ve sorunların ele alınmasını, gelecek hedeflerin tahmini ve sektörün

© International Regional Development Conference

kalkınmasını sağlayarak, belirlenen iktisadi ve sosyal hedeflere ulaşabilmesi için yapılması gereken çalışmaları ve stratejik hedefleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Şekil 2. TRB1 Bölgesi illeri haritası.

Şekil 3. Türkiye genelinde illere göre balık üretim miktarlarını gösteren harita (1000 ton/yıl). (Sağlam vd. 2014; Sağlam, 2017).

TRB1 BÖLGESİNDE SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU

TRB1 Bölgesi Yüzeysel Su Potansiyeli

TRB1 Bölgesi içerisinde bulunan baraj gölleri, doğal göller ve akarsularla ülkemizin en zengin su potansiyeline sahip bölgelerinden birisi konumundadır. Elazığ ilinde su ürünleri yetiştiriciliğine uygun 5 Baraj gölü bir doğal göl ve 7 gölet olmak üzere toplam 13 adet sulak alan bulunmaktadır. Malatya ilinde su ürünleri yetiştiriciliğine uygun 7 Baraj gölü ve 9 gölet olmak üzere toplam 16 adet sulak alan

bulunmaktadır. Malatya'da kayda değer doğal göl bulunmamaktadır. Bingöl ilinde su ürünleri yetiştiriciliğine uygun 5 Baraj gölü ve 2 gölet olmak üzere toplam 7 adet sulak alan bulunmaktadır. Bingöl ilinde de kayda değer doğal göl bulunmamaktadır. Tunceli ilinde su ürünleri yetiştiriciliğine uygun 2 Baraj gölü, irili ufaklı 26 doğal göl ve 2 gölet olmak üzere toplam 30 adet sulak alan bulunmaktadır. TRB1 bölgesinde su ürünleri yatırımlarının gerçekleştirilebileceği toplam 66 sulak alan yer almaktadır. Bu sulak alanlardan bazı göletlerin çok küçük olması nedeniyle Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yüzey alanları verilmemiştir (DSİ, 2017). Çok küçük alana sahip olan göletlerden birer adet Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerinde bulunmakta olup beş adet Malatya'da bulunmaktadır. Baraj göllerini ve göletleri besleyen akarsular da dikkate alındığında su potansiyelinin büyüklüğü daha iyi anlaşılmaktadır. Bölge sınırları içerisinde su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı için toplam 118.425 ha'lık su ürünleri üretim alanı bulunmaktadır (Tablo 1, Şekil 2).

Yetiştiricilik

Ülkemiz genelinde olduğu gibi, TRB1 Bölgesinde de su ürünleri yetiştiriciliği kafes ve havuzlarda olmak üzere iki yöntemle yapılmaktadır. Ancak bölgede baraj göllerinin yoğun bulunması nedeniyle yetiştiricilik hemen hemen tamamen kafeslerde yapılmaktadır.

TRB1 Bölgesinde TUİK verilerine gör şu anda sadece alabalık (*Oncorhynchus mykiss*) türünün kafeslerde ve havuzlarda yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bölgenin 2015 yılı kayıtlarına göre mevcut yetiştiriciliği 16.134 ton/yıl olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2). Bu yetiştiriciliğin 1 ton/yılı Bingöl'de, 9756 ton/yılı Elazığ'da, 3500 ton/yılı Malatya'da ve 2877 ton/yılı ise Tunceli illerinde gerçekleştirilmiştir. TRB1 Bölgesinde alabalık yetiştiriciliği yapan 264 işletme mevcut olup, bunlardan 1 tanesi Bingöl, 162 tanesi Elazığ, 74 tanesi Malatya ve 27 tanesi ise Tunceli ilinde faaliyet göstermektedir. Hem kafes hem havuz hem de yavru üretim işletmeciliği, ikisi sadece havuz işletmeciliği, bir tanesi ise hem kafes hem de yavru üretim işletmeciliği yapmaktadır. Bölgede yer alan Bingöl hariç diğer üç ilde de 2013 yılına kadar alabalık yetiştiriciliği sürekli bir artış göstermiştir. Ancak 2013 yılında alabalık yetiştiriciliği durağan bir durum almıştır. Bingöl'de 2000 yılında alabalık üretimi 43 ton iken her geçen gün bu sektöre olan ilginin azalmasıyla beraber 2015 yılında bir ton/yıl gibi sembolik bir seviyeye inmiştir (Tablo 2).

Avcılık

TRB1 Bölgesi sahip olduğu tatlı su kaynakları bakımından oldukça zengin bir bölge olmasından dolayı yetiştiricilikte olduğu gibi balık avcılığı konusunda da önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle balık avcılığı konusunda büyük yüzey alanına sahip olan Hazar Gölü, Fırat Nehri üzerinde 1975 yılında enerji üretimine geçirilen Keban Baraj Gölü, bu barajın mansabında inşa edilen Karakaya Baraj Gölü'yle bu göllere akan irili ufaklı pek çok akarsudan meydana gelmektedir. Bunun yanında bölgede balık avcılığı yapılan 1.000 ha'ın üzerinde yüzey alanına sahip Bingöl'de üç, Malatya'da bir ve Tunceli'de ise iki baraj gölü yer almaktadır. Yine balık avcılığı yapılabilen irili ufaklı baraj gölleri ve göletler bulunmaktadır. Bu tatlı suların kapladıkları alanlar Tablo 1' de gösterilmiştir. Belirtilen bu su kaynaklarının birçoğunda balık yetiştiriciliği yapılmakta olup, Keban Baraj Gölünde kerevit avcılığı da yapılmaktadır. Belirtilen tüm yüzey sularında balık avcılığı konusunda verim yeterince sağlanamamaktadır. TRB1 Bölgesinde yıllara göre balık avcılığı ~1.600-2.250 ton/yıl arasında değişim göstermekte olup 2015 yılında 1.672 ton/yıl olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3).

Bölgede kullanılan balıkçı gemilerine ilişkin veriler Tablo 4'de verilmiştir. Buna yöre Elazığ ilinde 105, Malatya'da 71 ve Tunceli'de ise 56 balıkçı gemisi olmak üzere bölgede toplam 232 gemi avcılık faaliyetinde bulunmaktadır. Teknelerin boyları 5-20 m arasında değişim göstermektedir.

Türkiye'nin doğusunda bulunan Hazar Gölü, Doğu Anadolu Fay Kuşağı üzerinde oluşmuş tektonik bir göl olup uzun ekseni doğu-güneydoğu ve batı- güneybatı yönünde yaklaşık 20 km'dır. Hazar Gölü'nün ortalama genişliği 4,5 km ve en geniş bölümü doğu kesiminde 5,4 km, dar bölümü 3,8 km'dir. Yüzey alanı 82 km^2 'dir. Gölün en derin kesimi (yaklaşık 213 m) kuzeydoğu ucunda bulunmaktadır. Hazar

© International Regional Development Conference

Gölü'nde doğal olarak bilinen dört balık türü (*Alburnus heckeli, Aphanius asquamatus, Capoeta umbla, Oxynoemacheilus angorae*), 2017 yılında yeni belirlenmiş olan çöpçü balık türü (*Oxynoemacheilus hazarensis*) ve sonradan göle balıklandırma amacıyla bırakılan bir balık türü (*Cyprinus carpio*) olmak üzere toplam altı balık türü yaşamaktadır. Bu balıklardan *Capoeta umbla* ve *Cyprinus carpio* ekonomik değere sahiptir ve avcılığı yapılmaktadır. Hazar Gölünde 8'i Sivrice, 5'i Gezin'de ikamet eden toplam 13 balıkçı bulunmaktadır. Balıkçılar 25- 60 yaş arasındadır. 1980-2005 yılları arasında mevcut Hazar Gölü Su Ürünleri (S.S) Kooperatifi fesih edilmiştir. Daha sonra avcılık bölgesi balıkçılar tarafından kiralanarak balıkçılık faaliyetlerine devam edilmektedir (Saglam vd., 2017).

Keban Barajı Gölü, Elazığ ilinin Keban ilçesinde, Fırat Nehri üzerinde, 1965-1975 yılları arasında inşa edilmiş olan elektrik enerjisi üretimi amaçlı bir barajdır. Keban Baraj Gölü 1975 yılında enerji üretmeye başladıktan sonra ilk defa 1976-1977 yıllarında 16 parsele ayrılarak su ürünleri kooperatiflerine kiraya verilmiştir. Keban Baraj Gölü'nde 6 familyaya ait 23 tür balık bulunmaktadır. Bu 23 tür balıktan ekonomik değeri olan 8 tür balığın avcılığı yapılmaktadır. Bu türler; Sazan (*Cyprinus carpio*), Karabalık (*Capoeta trutta*), Küpeli (*Luciobarbus mystaceus*), Bıyıklı Balık (*Luciobarbus esocinus*), Tatlı Su Kefali (*Leuciscus cephalus*), Tahta Balığı (*Acanthobrama marmid*), Gümüş Balığı (*Alburnus mossulensis*) ve Kababurun (*Chondrostoma regium*) (DSİ, 1994; Sağlam, 1994).

Keban Baraj Gölünde kerevit (*Astacus leptodactylus*) istihsali 1990'lı yılların başından beri yapılmaktadır. Bu bölgeye kerevit, Isparta'lı ve yörede görevli bir halıcı ustası tarafından Eğirdir Gölü'nden getirilerek bırakıldığı yönünde bilgiler bulunmaktadır (Sağlam, 1994; Sağlam vd., 2008a, 2008b, 2014). Ağın'daki kerevit populasyonu 1990'lı yılların başında av verebilecek yoğunluğa erişmiştir. Bu bölgede kerevit avcılığına devam ettirilmekte olup kerevit zaman içinde baraj gölünün diğer bölgelerine de yayılarak Malatya ve Tunceli illerinde de avlanır duruma gelmiştir. 1990'lı yıllarda Elazığ'da avcılığına başlanan Kerevit 2000 yılından itibaren Tunceli ilinde, 2011 yılından itibaren de Malatya ilinde avlanmaya başlanmıştır. Keban Baraj Gölündeki kerevit avcılığı 2 ton/yıl seviyelerinde başlamış olup günümüzde yıllar itibariyle dalgalanmalar göstermekle beraber yaklaşık 80 ton/yıl seviyelerine ulaşmıştır (Tablo 5).

Karakaya Barajı da 1987 yılında hizmete girmiştir. Keban Baraj Gölünün 166 km mansabında yer almaktadır. Karakaya Baraj Gölü'nün verimi, Keban Baraj Gölü kadar yüksek değildir. Toplam baraj gölü alanı 29.800 hektardır (DSİ, 1995). Baraj gölünde 9 adet balıkçılık kooperatifi faaliyet göstermektedir. Bu kooperatifler de kayıtlı 119 adet balıkçı teknesi, 300.000 metre sade ve fanyalı ağ, bu ağlarla balık istihsali yapan 250 civarında balıkçı bulunmaktadır. Karakaya Baraj Gölünde de Keban Baraj Gölü ve Fırat Nehir Sisteminde bulunan balıklar yaşamaktadır. Ayrıca bu baraj gölünde ekonomik değeri yüksek olan ve büyüme performansları daha iyi olan *Aspius vorax* ile *Barbus grypus* türleri de avlanmaktadır. *Aspius vorax* karnivor bir balık olup eti lezzetli ve yöre halkı tarafından aranılan bir türdür (Sağlam vd., 2008a, 2008b, 2014).

Balık Yemi Üretimi

Balıkçılığın en önemli giderini ve toplam giderlerin %70'lik kısmını balık yemi oluşturmaktadır. Balık yeminin işletmeye nakliyesi de eklendiğinde balık yetiştiricileri için yem, en önemli gider kalemini oluşturmaktadır. TRB1 Bölgesinde alabalık yetiştiriciliği oldukça yüksek olmasına rağmen ve Türkiye'de alabalık yetiştiriciliğinde birinci sırada yer almasına rağmen henüz balık yemi üretimi için kurulmuş bir fabrika bulunmamaktadır. Yemin tamamı dışarıdan ve başka illerde kurulmuş olan balık yemi fabrikalarından sağlanmaktadır. Bu da alabalık üretiminde maliyetleri yükseltmektedir (Sağlam vd., 2008a, 2008b, 2014).

Balık Hastalıkları

TRB1 Bölgesinde yetiştiriciliğe bağlı olarak zaman zaman balık hastalıkları da görülmektedir. Ancak bu hastalıklar balıkları çok büyük oranlarda tehdit eder boyutta değildir. Balık hastalıklarının özellikle

© International Regional Development Conference

mevsim değişikliklerinde ve su kalitesindeki değişiklikleri bağlı olarak şekillendiği gözlenmektedir. Balık hastalıklarına karşı işletmelerde koruyucu önlemlerle beraber hastalığın şekillenme durumuna göre tedavi edilmesi yönünde önlemler alınmaktadır. Bölge illerinde balık hastalılarına bağlı olarak 100-250 ton/yıl kapasitelik işletmelerde gerek koruyucu ve gerekse tedavi amaçlı olarak yıllık sağlık gideri olarak ortalama 100.000 TL harcama yapıldığı yönünde bilgiler elde edilmiştir (Sağlam vd., 2008a, 2008b, 2014).

Su Ürünleri Muhafaza ve İşleme Tesisleri

Su ürünleri kolay ve çabuk bozulabilen ürünler olup avlanıldıktan hemen sonra ve en kısa zamanda soğuk muhafazaya alınmalıdırlar. Bu sağlandığı takdirde tazelikleri oldukça uzatılabilmektedir. Su ürünlerinin gerek taze gerekse işlenmiş ürün olarak soğukta korunmaları, su ürününün daha sağlıklı, daha uzun süre ve parasal olarak da daha fazla değer bulmasına neden olmaktadır. Dünyada insan besini olarak taze balık tüketimi % 30'dur. Üretilen % 70 ise ya dondurularak ya da mamul ürün olarak tüketime sunulmaktadır.

Elazığ İlinde üç ve Malatya'da bir adet balık işleme tesisi bulunmakta olup bu tesisler balıkları temizlenmiş, işlenmiş ve taze soğutulmuş, içi temizlenmiş ve dondurulmuş, fileto çıkarılmış, füme yapılmış ve dondurulmuş şeklinde pazara sunmaktadırlar. TRB1 Bölgesi illerinde ürün çeşitliliğini arttırmak amacıyla daha değişik işlenmiş ürünlerin ortaya çıkarılması gerekmektedir.
Soğuk muhafaza imkanı sağlandığında, öncelikle besleyici değeri oldukça yüksek olan su ürünleri, uzun süre hijyenik şartlarda korunmuş, balıkçı yıl boyunca balığını değerlendirmiş ve tüketici de yıl boyunca taze balık temin etmiş olacaktır. Sonuç olarak balıkçı balığını yok pahasına elden çıkartmayıp zamana yayarak daha iyi kazanç sağlayabilecektir. Gelecekteki üretim hedefleri dikkate alındığında uluslararası pazarlama açısından da işlenmiş ve ürün çeşitliliği olan yeni balık ürünlerinin geliştirilmesi bölgenin ekonomik kalkınmasını daha da artacaktır (Sağlam vd., 2008a, 2008b, 2014).

Eğitim

TRB1 Bölgesinde su ürünleri eğitimi veren Elazığ Fırat Üniversitesi, Malatya İnönü Üniversitesi, Tunceli Munzur Üniversitesi bünyesinde üç Su Ürünleri Fakültesi ve Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesinde ise Su Ürünleri Bölümü bulunmaktadır. Fakültesi kuruluşunda "Su Ürünleri Yüksekokulu" olarak 1982-1983 öğretim yılında eğitim ve öğretime başlamış ve 1992 yılında "Su Ürünleri Fakültesi"ne dönüştürülmüştür. Yine Fırat Üniversitesi bünyesinde Keban, Kemaliye ve Bingöl MYO'larında ara elaman yetiştirilmesi için Su Ürünleri programları açılmış ve 2012-2013 öğretim yılına kadar bu MYO'ları Su Ürünleri Teknikerleri yetiştirmiştir. Kemaliye MYO daha sonra Erzincan Üniversitesine Bingöl MYO ise Bingöl Üniversitesine bağlanmıştır Ancak YÖK kararıyla MYO'larının su ürünleri bölümleri 2012-2013 eğitim ve öğretim döneminde tüm Türkiye genelinde öğrenci alınmaması yönünde bir kararla kapatılmıştır (Sağlam vd., 2008a, 2008b, 2014).

Bölgesel Su Kaynaklarının Yönetimi

Yukarıda belirtilen üretim kapasitelerine ulaşabilmek balıkların sağlıklı bir şekilde üretim ve yetiştiriciliğinin yapılabilmesi için özellikle ilimiz yüzey sularının kirlilik yükü ve bunu taşıyabilecek üretim kapasitelerinin araştırılması gerekmektedir. Şu anda ilimiz yüzey suları enerji üretimi, tarımsal sulama için ve bu baraj göllerinin %3'lük kısmı balıkçılık amacıyla kullanılmaktadır. Tüm alanın %97'si balıkçılık dışında kaldığından balıkçılıktan gelecek kirlilik yükü suda bulunan organizmalar için besin teşkil edeceğinden kendiliğinden yok olacaktır. Balıkçılık faaliyetleri dolayısıyla suya fazla bir kirlilik yükü kazandırmayacaktır (Sağlam vd., 2008a, 2008b, 2014).

Altyapı ve Organizasyon

TRB1 Bölgesindeki illerde kurulu su ürünleri işletmeleri alt yapılarını büyük oranda kendi çabalarıyla tamamlamaktadırlar. Özellikle yol yapımı ve işletmelerin kurulu olduğu alanlara ulaşımın sağlanmasında ilgili kamu kurumları desteklerini sağlamaktadır. Ancak alt yapının güçlendirilmesi için

daha çok yol alınması gerekmektedir. Elazığ ilinde su ürünleri üreticileri bir araya gelerek su ürünleri yetiştiricileri birliğini oluşturmuşlardır. Daha güçlü hareket edebilmek için TRB1 Bölgesi suürünleri üreticiler birliğinin oluşturulması üretilen ürünlerin pazarlanması ve daha hızlı üretimin arttırılması açısından önem taşımaktadır. Birlik alt yapısını güçlendirerek gelecekte özellikle pazarlama konusunda büyük adımlar atarak mevcut yetiştiricilik kapasitesinin %100 kullanımına yardımcı olabilecektir. Balık avcıları TRB1 Bölgesi sınırları içinde yer alan sularda avcılık yapabilmeleri için avcılık kooperatifleri kurmuş olup bu çatı altında balıkçılık faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Ancak bu kooperatifler bir araya gelerek henüz bir birlik çatısı altında örgütlenememişlerdir. Önce illerde ve daha sonrada TRB1 Bölgesi çatısı altında su ürünleri avcılar birliğinin kurulması gerekmektedir.

TRB1 Bölgesi baraj göllerinde kafeslerin konulacağı yerlerin teknik olarak yerleri ve üretim kapasiteler tam olarak belirlenmemiştir. Kafes balıkçılığı ve diğer su ürünleri yetiştiriciliği yapılan yerlerde hala elektrik, haberleşme ve ulaşımla ilgili alt yapı sıkıntıları bulunmaktadır. Kaynakların ekonomik kullanımı açısından yüzey su kaynaklarında ıslah çalışmaları mutlaka yapılmalıdır. Yüzey sularımızda balıklandırma dışında ıslaha yönelik çalışmalar bulunmamaktadır. Bölgede modern oluşturulmuş toptan ve perakende balık satışının yapılabileceği bir balık hali bulunmamaktadır (Sağlam vd., 2008a, 2008b, 2014).

Pazarlama ve Reklam

TRB1 Bölgesinde üretilen balıklar balıkçıların kendi imkânlarıyla iki farklı kanaldan pazarlanmaktadır. Avcılık yoluyla elde edilen balıklar avcılar tarafından kooperatife teslim edilmekte, kooperatif ise balıkçı komisyoncularına satış yapmaktadırlar. Komisyoncular ise kooperatiflerden aldıkları balıkları Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan illerde pazarlamaya sunmaktadırlar. Balık yetiştiricilerinin hemen hemen tamamı alabalık üretmekte olup, bireysel pazarlamada bulunmaktalar veya daha büyük girişimcilere balıklarını satarak onlar aracılığı ile piyasaya satılmasını sağlamaktadırlar. Su Ürünleri Yetiştiricilik Birliği ise pazarlama konusunda henüz birlik adına pazarlama gerçekleştirememektedir (Sağlam vd., 2008a, 2008b, 2014).

Su Ürünleri Yan Sanayi Sektörü, Hizmet ve Denetim

TRB1 Bölgesindeki illerde su ürünleri sektöründe yetiştiricilik işletmelerinin, avcılık sektörünün ve akvaryumcuların ihtiyaç duyduğu tüm ağ, araç, gereç ve malzemeler farklı illerden satın alınmaktadır. Bölge illerinde üretim sektörünün ihtiyaç duyduğu malzemelerin üretilmesine yönelik yatırımlar henüz bulunmamaktadır. Ufak çaplı bazı malzemeler sanayi sitesinde faaliyet gösteren bazı firmalara sipariş üzerine yaptırılabiliyorsa da bu çok sınırlı düzeyde kalmaktadır. Tamamen su ürünleri sektörünün ihtiyacını temin etmeye dayalı bir yan sanayi henüz geliştirilememiştir. Su ürünleri sektörüne danışmanlık ve diğer hizmetleri sağlayabilecek firmalarda henüz bulunmamaktadır (Sağlam vd, 2008a, 2008b, 2014).

SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNÜN KALKINMA HEDEFLERİ

TRB1 Bölgesi sınırları içinde bulunan sulak alanların yetiştiricilik için ayrılmış olan %3'lük kısmında yetiştiricilik yapılması öngörüldüğü için alabalık için kullanılabilecek toplam 3.378,34 ha su alanı bulunmaktadır. Ancak bu su alanının tamamının alabalık yetiştiriciliği için kullanılması mümkün değildir. Çünkü bazı alanlarda yaz dönemlerinde su sıcaklığı alabalık için gerekli olan su sıcaklığının çok üzerinde olmaktadır. Su sıcaklığının yüksek olduğu alanların Sazan ve diğer alternatif balık yetiştiriciliği için kullanılması daha doğru olacaktır. Burada yetiştiricilik için alabalığın gelecek hedefleri üzerinde durulacaktır. Çünkü bölgemizde her ne kadar sazan yetiştiriciliği için yatırımlar yapılmışsa da her ne kadar gelecek hedefleri oluşturulduysa da yeterinde yatırımcının bu üretime yönelmediği görülmüştür. Bu bakımdan da yapılan gelecek hedefleri sürekli rakamlardan ibaret olarak kalmıştır.

Kafeslerde Balık Yetiştiriciliği

TRB1 Bölgesinde kafes balıkçılığına uygun birçok baraj gölleri bulunmaktadır. Bu baraj göllerinde yapılacak olan kafes yetiştiriciliğinin bölgemizde su ürünleri sektörünün gelişmesine büyük katkıda bulunacak bir potansiyel arz etmektedir. Kafeslerde balık yetiştiriciliği için Elazığ ili kalkınma çalışmalarında üç model önerilmiştir (Şen vd., 2000, Sağlam vd, 2014);

a) Aynı tesiste 6 aylık sürelerle alabalık (Ekim-Mart) ve sazan (Nisan-Eylül) yetiştiriciliği
b) Tek tür olarak alabalık yetiştiriciliği
c) Tek tür olarak sazan yetiştiriciliği öngörülmektedir.

Ancak bölge yatırımcısının sazana karşı ilgisizliği nedeniyle burada sadece alabalık değerlendirilecektir. Alabalığın gerek yurt içi ve gerekse yurt dışı pazarı oturmuş olması ve kolay alıcı bulması ve tercih edilmesi bölge yatırımcısını bu üretim koluna yönlendiren en önemli etkenlerden olmuştur.

Alabalık yetiştiriciliğinde 250 ton/yıl olarak hesaplanan üretim miktarını gerçekleştirmek amacıyla alabalık yavruları (1-10 g arası) mart-nisan aylarında kafeslere stoklanarak uygun yemlerle beslenmeleri bakımlarının yapılması koşulu ile bir sonraki yıl şubat- mart ayları sonunda 200-250 g ağırlığa ulaşabilecektir. Özellikle havaların ısındığı dönemlerde suyun ısındığı kısımların alabalık yetiştiriciliğinde kullanımı oldukça problem oluşturmaktadır. Bu bölgelerde ise fotoperiyot uygulaması ile yaz döneminde uygun bölgelerde yavru balık elde edilip Ekim döneminde havaların ve suyun soğuması ile balık stokunun yapılması ve Haziran sonuna kadar yetiştiricilik için kullanılmasıyla bölgedeki suların alabalık yetiştiriciliğinde etkin olarak kullanılması mümkündür.

Bölgedeki baraj göllerinin alabalık yetiştiriciliğinde kullanılabilecek alanları vr mevcut yasa gereğince sadece % 3’ lük bölümünün kafes balıkçılığı için kullanılabileceği dikkate alınırsa toplam 3.378,34 ha’lık alanda kafes balıkçılığı yapılabileceği görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6’de görüldüğü üzere toplam alabalık üretimi 490.833,00 ton/yıldır. Bu üretim seviyesine kafeslerde yetiştiricilikle ulaşıldığı durumda bölgeye sağlayacağı iktisadi katkının toplam 5.889.996.000,00 TL olacağı (Tablo 6) ve bu işletmelerin en az 21.593 kişiye istihdam sağlayacağı öngörülmektedir (Tablo 7). Kafes yetiştiriciliği için ortalama 250 ton/yıl kapasiteli işletmeler baz alındığında toplam 1963 adet kafes işletmesinin ve toplam 78.520 adet kafesin kullanılması öngörülmektedir (Tablo 6).

Yavru Yetiştiriciliği

TRB1 Bölgesinde gelişebileceği tahmin edilen alabalık sektörüne yavru sağlanması ve diğer illerin yavru balık ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla baraj göllerimizde oluşturulacak platformlarda yavru üretmek mümkündür. Gerekli yatırımlar yapılıp tekniğine uygun yavru üretim işletmeleri kurulursa yukarıda belirtilen üretim miktarlarına erişebilmek için gerekli yavruların tamamı üretildiğinde 2.944.998.000 adet Alabalık yavrusu üretilmesi öngörülmektedir (Tablo 3).

Yavru balık üretimi için 1.000.000 adet kapasiteli işletme temel alındığında toplam 2945 adet yavru alabalık üretim işletmesi kurulabileceği öngörülmektedir. Öngörülen üretim hedeflerine ulaşılması durumunda ve bir alabalık yavrusu için yaklaşık 8 kr değer dikkate alındığında TRB1 Bölgesi için katma değerinin 235.599.840,00 TL olacağı (Tablo 8) ve bu işletmelerin en az 17.670 kişiye istihdam sağlayacağı öngörülmektedir (Tablo 7).

Alternatif Bazı Su Ürünleri Türleri Yetiştiriciliği

Bölgede yer alan Üniversitelerin Su Ürünleri Fakülteleri ve kurumlara bağlı araştırma kuruluşlarınca alternatif bazı türlerin yetiştiriciliği ile ilgili araştırmalara başlanmıştır. Bölgede faaliyet gösteren üç Su Ürünleri Fakültesi ve Elazığ ilinde bulunan Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü tarafından yeni balık türlerinin yetiştiriciliğine yönelik önemli projeler uygulamaya konulmuştur. Bunlardan; Yayın Balığı,

© International Regional Development Conference

Ot Balığı, Barbus türleri, Siraz, gibi balık türlerinden tam kontrollü döl alımı ve alınan yavruların pazar büyüklüğüne ulaştırılması ile ilgili araştırmalar yürütülmektedir. Bu türlerde döl alımı ve yavru elde edilmesiyle ilgi çalışmalarda başarılı sonuçlar da elde edilmiştir. Ayrıca, Tıbbi sülük, Kurbağa, Salyangoz, Tatlı su kaplumbağası gibi alternatif türlerin üretim ve yetiştiriciliği üzerindeki çalışmalar da sürdürülmektedir. Bu türlerin bazılarının da üretiminde başarılı sonuçlar alınmıştır. Özellikle Tunceli ilinde bulunan irili ufaklı göllerin sülük yetiştiriciliği amacıyla kullanılması bölge kalkınmasına önemli katkılar sağlayabilecektir. Tıbbi sülük yurt dışında tanesi yaklaşık 18 $ dolaylarında alıcı bulabilmektedir.

Süs balığı Yetiştiriciliği

Süs balığı üretimi katma değeri en yüksek olan yetiştiricilik türlerindendir. Süs balıkçılığının ülkemizde geçmişi yaklaşık 15 yıla dayanmaktadır. Ülkemizde pazarlanan süs balıklarının % 90'nı diğer ülkelerden dış alım olarak sağlanmaktadır. Oysa süs balığı üretimi kısa sürede iyi kazanç getiren bir iktisadi faaliyettir. Üretilen süs balıkları 2-4 ay gibi bir sürede satış büyüklüğüne gelmektedir. TRB1 Bölgesinde bu sektöre yapılacak ciddi yatırımlarla önemli katma değerlerin elde edilebileceği bir gerçektir.

Balık Yemi Üretim

Balıkçılık işletmelerinde en önemli harcama kalemini balık yemi oluşturmaktadır. Yukarıda belirtilen üretim miktarına ulaşıldığı zaman toplam 736.249,50 ton yemin, balığın yaşam evrelerine (larva, yavru, genç ve erişkin) göre üretilmesi gerekmektedir. Bu yem üretiminin gerçekleşmesi sonucunda bölge için katma değeri 4.049.372.250,00 TL olacağı tahmin edilmektedir (Tablo 8). Hesaplanan yem miktarı dikkate alındığında TRB1 Bölgesindeki alabalık üretimi için yaklaşık 40.000 ton/yıl kapasiteli toplam 20 alabalık yemi fabrikasına ihtiyaç olacaktır (Tablo 7). Belirtilen üretim seviyesine ulaşıldığında ise yem üretimindeki toplam istihdam 1020 kişi olarak öngörülmektedir (Tablo 7).

Balık Avcılığı

TRB1 Bölgesinde avcılığın verimini arttırabilmek için iyi bir göl yönetimi ve av yasaklarının denetimi sağlanmalıdır. Bölgede yer alan yüzeysel su kaynaklarının tamamında gerek sportif ve gerekse ticari balık avcılığı yapılmaktadır. Ancak bölgemizde yer alan baraj göllerinin balık avcılığı dikkate alındığında verimsiz göller sınıfında yer aldığını görmek mümkündür. Bu göllerimizde geliştirilecek doğal üretime dayalı hedeflerle avcılık veriminin arttırılması mümkündür. Av veriminin arttırılmasıyla beraber yatay bir üretim şeklinde görülen avcılık sektöründe de üretimin ve katma değerin yükseltilmesi mümkün görünmektedir. Bölgede yer alan su kaynaklarının verimli hale getirilmesiyle toplam 16.563,70 ton/yıl doğal balık istihsali sağlanması ve bu istihsalden 165.637.000,00 TL gelir elde edilmesi mümkün görünmektedir (Tablo 9). Bölgede yer alan su kaynaklarına ait ayrı ayrı istihsal edilebilecek balık miktarı ile katma değerleri Tablo 9'de verilmiştir.

BALIKÇILIĞA BAĞLI GELIŞEBILECEK SEKTÖRLER

TRB1 Bölgesi sahip olduğu su kaynakları, doğal su ürünleri üretimi yanında yapay ya da yetiştiricilik şeklinde de değerlendirilebildiği takdirde, bölgeye balıkçılığa bağlı bir çok sanayi ve imalat sektörünün gelmesini de sağlayacaktır. Bu sektörlerden bazıları ve bölgeye sağlayacağı katkılar şunlar olacaktır.

Balık Kafesi İmalatı

Gerekli yatırımlar yapılıp tekniğine uygun balık yetiştiriciliği için kafes üretim işletmeleri kurulursa yukarıda belirtilen üretim miktarlarına ulaşıldığı zaman toplam 250 ton/yıl kapasiteli işletmeler dikkate alındığında 78.520 adet kafese ihtiyaç duyulmaktadır. Bir kafesin satış değeri yaklaşık 11.000 TL olduğu düşünüldüğünde kafes üretiminden ve bunların bakım ve onarımından 863.720.000,00 TL katma değer sağlanması mümkün görünmektedir (Tablo 3). Belirtilen kafeslerin üretimi ve yıllık bakım ve

© International Regional Development Conference

onarımının yapılması için toplam 5 işletme kurulması ve bu işletmelerde toplam 80 kişinin istihdam edilmesi öngörülmektedir (Tablo2).

Balık Ağı İmalatı

Balıkçıların avcılıkta kullandıkları ağlar en fazla 2 yıllık kullanım süresine sahiptir. Bu açıdan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi balıkçılarının büyük bir ağ potansiyeli söz konusudur. Bu güne kadar bu ihtiyaçları İstanbul'daki balık ağı sanayi tarafından karşılanmıştır. Balık ağlarının bçlge dışı piyasadan sağlanması ise balıkçıya fazladan bir mali yük getirmektedir. Balık ağı imalatının TRB1 bölgesi illerinde tesis etmek mümkündür. Bu imalat tesis edildiği takdirde hem bölge balıkçısına hem de bölge ekonomisine önemsenecek oranda katkı sağlanmış olacaktır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki su kaynaklarından fayda sağlayan 2000' den fazla balıkçı bulunmaktadır. Bu balıkçıların yıllık asgari ağ ihtiyacı, değişik göze genişliğine sahip olmak üzere donatılmış olarak 1000 m. civarındadır. Yani 10x 100' m dir. Bugünkü fiyatlarla donatılmış 100 metrelik ağ 100 $'dır (350 TL). Ortalama bir balıkçının 10x100 m ağ kullandığını kabul edersek; balıkçı başına yıllık ağ masrafı 10x100$=1000 $ olacaktır. Bunu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki bütün balıkçılara oranladığımızda da 1000 $ x 2000= 2.000.000 $ yıllık ağ ihtiyacı ve masrafı söz konusu olmaktadır. Bölgeden çıkan ve önemsenmesi gereken bu katma değeri bölge illerinde kurulacak bir balık ağı imalat tesisi ile bölgede alıkoymak mümkün olacaktır. Balıkçılık faaliyetleri arttıkça balık ağı ihtiyacı artacağından (Uzatma ağları, pinter ağları, kafes balıkçılığı ağları vb.) TRB1 Bölgesinde 50 ton/yıl kapasiteli bir ağ sanayinin kurulması bölge ekonomisine bir ivme, ayrıca da insanlarına istihdam kazandıracaktır.

Su Ürünlerini Muhafaza ve İşleme Tesisleri

Dünyada insan besini olarak taze balık tüketimi % 30'dur. Üretilen % 70 ise ya dondurularak ya da mamul ürün olarak tüketime sunulmaktadır. Sadece yetiştiricilik yoluyla elde edilecek toplam 490.833 ton/yıl alabalığın %70'inin işlenmesi durumunda 343.583 ton/yıl balığın işlenerek soğuk muhafaza zincirine alınması gerekmektedir. Bu işleme sonucunda %50 fire ve atıklar düşünüldüğünde 171.791,55 ton/yıl işlenmiş ürün elde edilebilecektir. Elde edilen balıkların soğuk muhafaza zinciri içinde filetolarının çıkarılması ve dondurulması için toplam 58 işleme tesisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu işletmelerin ise oluşturacağı katma değer 3.607.622.550,00 TL olarak tahmin edilmektedir (Tablo 8). Bu bakımdan bölgede üretilecek su ürünlerinin uzun süre muhafaza edilebilmelerini sağlamak amacıyla öncelikle dondurularak muhafazaya ihtiyacı söz konusudur. Bu dikkate alınarak değerlendirildiğinde TRB1 Bölgesindeki illerde üretilecek su ürünlerinin muhafazası ve işlenebilmesi için en az 6.000 ton/yıl kapasiteli dondurma yapabilen tesislere ihtiyaç olacaktır. Belirtilen üretim seviyesine ulaşıldığında ihtiyacı karşılayabilmek için toplam 58 işleme tesisine ihtiyaç olacaktır. Bu işletmelerde de toplam 2.958 kişiye istihdam imkanı sağlanabilecektir (Tablo 7).

Altyapı ve Organizasyon

Yukarıda açıklanan su ürünleri sektörlerinden gerekli verimi ve iktisadi katkıyı sağlayabilmek için bölgedeki su ürünleri sektöründe gerek alt yapı ve gerekse organizasyona büyük önem verilmesi gerekir. Bölgede su ürünleri sektöründeki alt yapı ve organizasyonun sağlanması için aşağıda belirtilen yapılanmalar mutlaka sağlanmalıdır (Sağlam vd., 2014).

1. Baraj göllerinde kafeslerin konulacağı yerlerin yapılacak bilimsel incelemelerle önceden belirlenerek göl haritası üzerinde işaretlenmelidir. Suyun özelliklerine bağlı olarak tesislerin üretim kapasiteleri kararlaştırılmalıdır.
2. Kafes balıkçılığı ve diğer su ürünleri yetiştiriciliği yapılan yerlere gerekli olan elektrik, haberleşme ve ulaşımla ilgili alt yapı acilen götürülmelidir. Özellikle ulaşım su ürünleri tesislerinin hem kuruluş hem de işletme aşamalarında önem taşımaktadır.
3. Su ürünleri yetiştiriciliği için müteşebbislerin bir araya gelerek bir organizasyon oluşturmaları ve sorunlarını bu organizasyon aracılığı ile çözmeleri müteşebbislere büyük avantaj sağlayacaktır.

4. Avcılıkta günün gerektirdiği doğru avcılık yöntemlerini uygulayabilmek ve bölge için deyer alan yüzey sularında verimli bir balıkçılık yapabilmek için faaliyet gösteren su ürünleri kooperatiflerinin mutlaka bir üst birlik çatısı altında teşkilatlanmaları zorunludur.
5. Yine avcılığın sağlıklı yürütülmesi ve birim alandan yüksek verim alınabilmesi için, balıkçıların eğitimine büyük önem verilmelidir. Bunun için de su ürünleri sektöründe yer alan balıkçıların eğitimine yönelik bir eğitim stratejisi mutlaka belirlenmelidir. Gerektiğinde bizzat kooperatiflere gidilerek, bu eğitim yerinde verilmelidir. Bu eğitim çalışmaları için AB fonlarından kaynak sağlanmalıdır.
6. Balıkların nakliyesinde kokuşmayı önleyici soğutmalı araçlarla taşımacılık yapılmalı ve dış satıma yönelik pazarlar araştırılmalıdır.
7. Kaynakların ekonomik kullanımı açısından yüzey su kaynaklarında ıslah çalışmaları mutlaka yapılmalıdır.
8. Bölgedeki tatlı sularda kesinlikle 40 mm göze genişliğine sahip ağlardan daha küçük göze genişliğine sahip ağlara, avlanma izini verilmemelidir.
9. Su kaynaklarındaki balık avcılığında kullanılan avlanma aletleri, balık türlerine uygun yapıya ve çeşitliliğe kavuşturulmalıdır.
10. Bölgede avlanan balıkların tüketiciler tarafından taze, farklı tatlarda tüketilebilmeleri için işleme ve ayrıca ekonomik olmayan türleri değerlendirme tesisleri kurulmalıdır.
11. Toptan ve perakende balık satışı yapılabilen bir balık halinin kurulması sağlanmalıdır.
12. Bölgede balık tüketimini arttırıcı faaliyetlerin yapılması sağlanmalıdır.

Tablo 2. TRB1 Bölgesi (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) Sulak Alanlar ve Büyüklükleri

Su Kaynağının adı	Göl alanının bulunduğu iller	Kapladığı yüzey alanı (ha)
ELAZIĞ		**106.094**
Hazar Gölü	Elazığ	8.200
Keban Barajı	Elazığ, Tunceli, Malatya, Erzincan	67.500
Karakaya Barajı	Elazığ, Malatya	29.800
Seyrantepe Barajı	Elazığ	206
Cip Barajı	Elazığ	128
Kalecik Barajı	Elazığ	124

© International Regional Development Conference

Su Kaynağının adı	Göl alanının bulunduğu iller	Kapladığı yüzey alanı (ha)
Kepektaş Göleti	Elazığ	20
Dedeyolu Göleti	Elazığ	36,6
Karakoçan Karadudu Göleti	Elazığ	0
Tadım Göleti	Elazığ	15,7
Kapıaçmaz Göleti	Elazığ	10
İçlikaval Göleti	Elazığ	17,4
Işıktepe Göleti	Elazığ	36,2
MALATYA		**3.240**
Çat Barajı	Malatya	1540
Kapıkaya Turgut Özal Barajı	Malatya	258
Boztepe Barajı	Malatya	450
Sürgü Barajı	Malatya	439
Sultansuyu Barajı	Malatya	250
Medik Barajı	Malatya	162
Polat Barajı	Malatya	46
Arapkir Göleti	Malatya	4,4
Arguvan Güvercinlik Göleti	Malatya	0
Pötürge Gözlüce Göleti	Malatya	0
OrdüzüMerkez Göleti	Malatya	0
Darende Y. Selimli Göleti	Malatya	0
Pötürge Merkez Göleti	Malatya	0
Güzelyurt Göleti	Malatya	63
Söğüt Göleti	Malatya	4,7
Sofular Göleti	Malatya	22,5
BİNGÖL		**6.398**
Beyhan-I Barajı	Bingöl	1.915
Özlüce Barajı	Bingöl	2.652
Gayt Barajı	Bingöl	413
Pembelik Barajı	Bingöl	1.257
Gülbahar Barajı	Bingöl	138
Karlıova Kargapazarı Göleti	Bingöl	0
Göltepesi Göleti	Bingöl	23,4
TUNCELİ	**Toplam**	**2.693**
Uzunçayır Barajı	Tunceli	1.343
Tatar Barajı	Tunceli	1.257
Pertek Günboğazı Göleti	Tunceli	0
Kacarlar Göleti	Tunceli	44
Hızır gölü	Tunceli	0,6
Sülük gölü	Tunceli	0,7
Nar gölü	Tunceli	0,8
Şer gölü	Tunceli	3,8
Buyurbaba gölü	Tunceli	3,1
Koç gölü	Tunceli	6,9
Şeker pınar gölü	Tunceli	1,5
Düldül gölü	Tunceli	0,3
Kuzu gölü	Tunceli	0,6
Keşiş gölü	Tunceli	0,4
Dilincik gölü	Tunceli	3,8
Kara göl	Tunceli	0,3
Kuru göl	Tunceli	0,4
Mancık gölü	Tunceli	0,7
Kırmızı göl	Tunceli	0,5
Barajlar gölü	Tunceli	0,7
Çimli göl	Tunceli	2

© International Regional Development Conference

Su Kaynağının adı	Göl alanının bulunduğu iller	Kapladığı yüzey alanı (ha)
Kızgın göl	Tunceli	0,3
İsmailin gölü	Tunceli	0,6
Kare göl	Tunceli	10,6
Çiftegöller	Tunceli	2
Kırmızı göller	Tunceli	1
Hızır göller	Tunceli	1,1
Gök gölü	Tunceli	1,8
Memoçayırı gölleri	Tunceli	2
Mercan gölleri	Tunceli	2,5
Genel Toplam	Tunceli	**118.425**

Tablo 3. TRB1 Bölgesinde balık yetiştiriciliği *miktarları (2000-2015) (TUİK*, 2017)

	Bingöl	Elazığ		Malatya	Tunceli	
Yıllar	Alabalık	Alabalık	Sazan	Alabalık	Alabalık	TOPLAM
2000	43,00	330,00	50,00	463,00	50,00	**936,00**
2001	37,00	281,00	32,00	400,00	42,00	**792,00**
2002	32,00	323,00	32,00	389,00	33,00	**809,00**
2003	0,00	346,00	27,00	385,00	0,00	**758,00**
2004	0,00	394,00	47,00	426,00	0,00	**867,00**
2005	0,00	463,00	41,00	451,00	0,00	**955,00**
2006	30,00	735,00	43,00	479,00	36,00	**1.323,00**
2007	17,00	1.973,00	0,00	493,00	43,00	**2.526,00**
2008	11,00	4.223,00	0,00	1.115,00	217,00	**5.566,00**
2009	4,00	5.500,00	0,00	1.985,00	591,00	**8.080,00**
2010	3,00	8.010,00	0,00	2.312,00	805,00	**11.130,00**
2011	3,00	14.868,00	0,00	2.972,00	1.538,00	**19.381,00**
2012	0,00	15.000,00	0,00	4.677,00	1.750,00	**21.427,00**
2013	1,00	14.286,30	0,00	4.350,00	3.779,00	**22.416,30**
2014	3,00	13.359,00	0,00	3.520,00	3.123,00	**20.005,00**
2015	1,00	9.756,00	0,00	3.500,00	2.877,00	**16.134,00**

Tablo 4. TRB1 Bölgesinde avlanan toplam su ürünleri miktarları (ton/yıl) (BSGM, 2017 ve TÜİK, 2017)

Yıllar	Bingöl	Elazığ	Malatya	Tunceli	TOPLAM
2000	59,00	1145,00	598,00	410,00	**2212,00**
2001	54,00	1259,00	475,00	368,00	**2156,00**
2002	59,00	1177,00	497,00	351,00	**2084,00**
2003	67,00	1236,00	540,00	413,00	**2256,00**
2004	61,00	1214,00	555,00	374,00	**2204,00**

© International Regional Development Conference

2005	56,00	1291,00	548,00	303,00	**2198,00**
2006	43,00	1345,00	546,00	308,00	**2242,00**
2007	52,00	1083,00	543,00	348,00	**2026,00**
2008	52,00	895,00	500,00	325,00	**1772,00**
2009	42,00	860,00	459,00	335,00	**1696,00**
2010	48,00	892,00	471,00	390,00	**1801,00**
2011	86,90	888,70	395,80	401,10	**1772,50**
2012	80,50	791,00	395,00	352,50	**1619,00**
2013	63,90	994,00	481,00	407,50	**1946,40**
2014	66,00	1013,00	494,00	368,00	**1941,00**
2015	55,00	902,00	422,00	293,00	**1672,00**

Tablo 5. TRB1 Bölgesinde faaliyet gösteren balıkçı gemisi sayıları (BSGM, 2015)

Boy Grubu (m)	**0-4,9**	**5-7,9**	**8-9,9**	**10-11,9**	**12-19,9**	**TOPLAM**
Elazığ	-	100	3	-	2	**105**
Malatya	-	69	2	-	-	**71**
Tunceli	-	56	-	-	-	**56**
TOPLAM	**-**	**225**	**5**	**-**	**2**	**232**

Tablo 6. TRB1 Bölgesinde Avlanan Kerevit Miktarı (1995-2015) (TUİK, 2017).

Yıllar	**Bingöl**	**Elazığ**	**Malatya**	**Tunceli**	**TOPLAM**
1995	-	2,96	-	-	2,96
1996	-	8,10	-	-	8,10
1997	-	8,05	-	-	8,05
1998	-	16,35	-	-	16,35
1999	-	11,62	-	-	11,62
2000	-	12,22	-	16,00	28,22
2005	-	27,00	-	-	27,00
2006	-	36,00	-	5,00	41,00
2007	-	45,00	-	4,00	49,00
2008	-	38,00	-	3,00	41,00
2009	-	35,00	-	2,00	37,00
2010	-	72,00	-	-	72,00
2011	--	69,50	12,50	-	82,00
2012	-	50,00	9,00	-	59,00
2013	-	50,00	9,00	11,00	70,00
2014	-	50,00	9,00	12,00	71,00
2015	-	40,00	5,00	8,00	53,00

© International Regional Development Conference

Tablo 7. TRB1 Bölgesi (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) Sınırları İçerisinde Kalan Yüzeysel Sularda Kafes Balıkçılığı Üretim Potansiyelleri ve Bölgeye Sağlayacağı İktisadi Katkı (250 ha üzerindeki su kaynakları dikkate alınarak ve 1 ha 'da 150 ton/yıl alabalık yetiştiriciliği olacak şekilde hesaplamalar yapılmıştır)

Su Kaynağının adı	**Su Kaynağının Bulunduğu İller**	**Kapladığı yüzey alanı (ha)**	**Yararlanılacak Üretim Alanı (%3) (ha) (Alabalık)**	**Tahmini Üretim Miktarı (ton / yıl)**	**Yıllık Beklenen Gelir (¨)**	**Toplam İşletme Sayısı**
Keban Barajı	Elazığ, Malatya, Tunceli	67.500,00	2.025,00	303.750,00	3.645.000.000,00	1.215
Karakaya Barajı	Elazığ, Malatya	29.800,00	894,00	134.100,00	1.609.200.000,00	536
Özlüce Barajı	Bingöl	2.652,00	79,56	11.934,00	143.208.000,00	48
Beyhan-I Barajı	Bingöl	1.915,00	57,45	8.617,50	103.410.000,00	34
Çat Barajı	Malatya	1.540,00	46,20	6.930,00	83.160.000,00	28
Uzunçayır Barajı	Tunceli	1.343,00	40,29	6.043,50	72.522.000,00	24
Pembelik Barajı	Bingöl	1.257,00	37,71	5.656,50	67.878.000,00	23
Tatar Barajı	Tunceli	1.257,00	37,71	5.656,50	67.878.000,00	23
Boztepe Barajı	Malatya	450,00	13,50	2.025,00	24.300.000,00	8
Sürgü Barajı	Malatya	439,00	13,17	1.975,50	23.706.000,00	8
Gayt Barajı	Bingöl	413,00	12,39	1.858,50	22.302.000,00	7
Kapıkaya T. Özal Barajı	Malatya	258,00	7,74	1.161,00	13.932.000,00	5
Sultansuyu Barajı	Malatya	250,00	7,50	1.125,00	13.500.000,00	5
Toplam		**118.078,00**	**3.378,34**	**490.833,00**	**5.889.996.000,00**	**1.963**

© International Regional Development Conference

Tablo 8. TRB1 Bölgesinde su ürünleri yetiştiriciliğinin gelişimine bağlı olarak sektördeki istihdam miktarları.

	Yetiştiricilik	Yavru Üretimi	Fileto balık üretimi	Yem Üretimi	Kafes Üretimi	Toplam
İşletme Sayısı	1.963	2.945	58	20	5	4.991
Mühendis	1.963	2.945	58	20	5	4.991
Çalışan Elaman	19.630	14.725	2.900	1.000	75	38.330
Toplam İstihdam	**21.593**	**17.670**	**2.958**	**1.020**	**80**	**43.321**

Tablo 9. TRB1 Bölgesinde Mevcut Yüzey Su Kaynaklarının Yetiştiricilik Amacıyla Optimum Kullanılması Durumunda Üretim Durumu, İşletme Sayısı, Bölge İçin Oluşturacağı İstihdam ve İktisadi Katkı.

	Üretim Miktarı	İktisadi Katkı (TL)	İşletme Sayısı
Alabalık Üretimi	490.833.000	5.889.996.000,00	1963
Yavru Alabalık (adet/yıl)	2.944.998.000	235.599.840,00	2945
Alabalık Yemi (kg/yıl)	736.249.500	4.049.372.250,00	20
Kafes Üretimi (adet)	78.520	863.720.000,00	5
İşleme Tesisi	171.791.550	3.607.622.550,00	58
Toplam		**14.646.310.640,00**	**4.991**

© International Regional Development Conference

Tablo 10. TRB1 Bölgesindeki Su Kaynaklarından Doğal Üretim (Avcılık) İle Elde Edilebilecek Su Ürünleri Miktarı ve Bölgeye Sağlayacağı Katma Değerleri.

Su Kaynağının adı	Kapladığı yüzey alanı (ha)	İstihsal Edilebilecek Miktar (Ton/yıl)	İktisadi Katkı (TL)
ELAZIĞ	**105.958,00**	**14.745,70**	**147.457.000,00**
Hazar Gölü	8.200,00	82,00	820.000,00
Keban Barajı	67.500,00	10.125,00	101.250.000,00
Karakaya Barajı	29.800,00	4.470,00	44.700.000,00
Seyrantepe Barajı	206,00	30,90	309.000,00
Cip Barajı	128,00	19,20	192.000,00
Kalecik Barajı	124,00	18,60	186.000,00
MALATYA	**3.145,00**	**471,75**	**4.717.500,00**
Çat Barajı	1.540,00	231,00	2.310.000,00
Kapıkaya Turgut Özal Barajı	258,00	38,70	387.000,00
Boztepe Barajı	450,00	67,50	675.000,00
Sürgü Barajı	439,00	65,85	658.500,00
Sultansuyu Barajı	250,00	37,50	375.000,00
Medik Barajı	162,00	24,30	243.000,00
Polat Barajı	46,00	6,90	69.000,00
BİNGÖL	**6.375,00**	**956,25**	**9.562.500,00**
Beyhan-I Barajı	1.915,00	287,25	2.872.500,00
Özlüce Barajı	2.652,00	397,80	3.978.000,00
Gayt Barajı	413,00	61,95	619.500,00
Pembelik Barajı	1.257,00	188,55	1.885.500,00
Gülbahar Barajı	138,00	20,70	207.000,00
TUNCELİ	**2.600,00**	**390,00**	**3.900.000,00**
Uzunçayır Barajı	1.343,00	201,45	2.014.500,00
Tatar Barajı	1.257,00	188,55	1.885.500,00
TOPLAM	**118.078,00**	**16.563,70**	**165.637.000,00**

© International Regional Development Conference

KAYNAKLAR

Anonim, 2007. Elazığ İli Kümeleme Çalışması (Sanayi, Hizmet Ve Tarım Sektörlerinin Rekabetçilik Düzeylerinin Analizi). 379 s.

Anonim, 2010. TRB1 2010-2013 Bölge Planı. Fırat Kalkınma Ajansı. 240 s.

Anonim, 2014. Su Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı. 80 s. Ankara. http://tarim.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2014/12/Su_Urunleri_oik_Raporu.pdf

Anonim, 2000-2017. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Elazığ İl Müdürlüğü kayıtları. Elazığ.

BSGM, 2000-2017. Su Ürünleri İstatistikleri. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü (BSGM).

DSİ, 1994. Keban Baraj Gölü Limnolojik Raporu. Keban, Elazığ.

DSİ, 1995. Karakaya Baraj Gölü Limnolojik Raporu. Keban, Elazığ. 77

DSİ, 2017. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 9. Bölge Müdürlüğü. İşletmedeki Tesisiler. http://bolge09.dsi.gov.tr/isletmedekitesisler/baraj-golet.

Öztop, M., Ata, A. Y., Kazazoğlu Temiz, D., Çan, M. F., Hopoğlu, S., Pembegül T., 2014. TRB1 Bölge Planı 2014-2013. Fırat Kalkınma Ajansı. Yılmaz Matbaacılık & Yayıncılık, Yeşilyurt/Malatya. 184 s.

Sağlam, N., 2017. Elazığ Alabalık Yetiştiriciliği Sektör, Geleceği ve İklim Değişikliği. MEÜ-CERES Projesi İklim Değişikliği ve Alabalık Yetiştiriciliği Sektörü Çalıştayı. Elazığ Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü, 4 Mayıs 2017, Elazığ.

Sağlam, N., Çalta, M., Gürel İnanlı, A., Duman, E., Saler, S., Ural, Ş., Özdemir, Y., Canpolat, Ö., Köprücü, K., Karahan, T., Akgün, H., Celayir, Y., Şimşek, A., Doğan, Y., Yılmaz, A., Yılmaz, C., Eskibağlar, C., Özbay, Ö., Yıldırım, T., Umar, A., Aksoy, Ş., Deniz, E., İşgör, R., Demirol, F., Örnekci, N.G., Mutlu, M., Özkan, M.A., Kaya, T., Kaya, Ö., Yüksel, F., Aktürk, H., Şık, O., Göksun, L., Demir, İ., Can, B., Kınağı, H., Çelik, A., Ateşşahin, T., (2014). Elazığ Kalkınma Kuruştayı Su Ürünleri Sektör Raporu (Editör Sağlam, N.). Elazığ Valiliği.77 s.

Sağlam, N., Özdemir Y., Sarıeyyüpoğlu, M., ve diğ., 2008a. "Elazığ Buluşuyor-2008-2023 Stratejik Vizyonu, Sektör Adı: Su Ürünleri", Ertem Basım, Yayın Ltd. Şti. s. 260-300. İstanbul

Sağlam, N., Özdemir, Y., Sarıeyyüpoğlu, M., (Editörler). 2008b. Elazığ Su Ürünleri Sektörü (Bugünü, Geleceği ve Bazı Fizibiliteler). Elazığ Buluşuyor 2008-20023. T.C. Elazığ Valiliği. 269 s.

Sağlam, N., Şen, B., Alnay,M., Dartay, M., Özbay, Ö., Tuğyan, H.P., Türker, A., Ateşşahin, T., Sapmaz, M., 2017. Hazar Gölü Balıkları ve Balıkçılığı. 2. Ulusal Çevre ve Su Yönetimi (Hazar Gölü) Çalıştayı. Elazığ Belediyesi, 11-12 Mayıs 2017. Elazığ

Şen, B. vd. 2001. Su Ürünleri. Elazığ 1. Ekonomik Kurultayı. s 167-176.

TUİK, 2000-2017. Su Ürünleri İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu.

© International Regional Development Conference

The Role of Consumption Spaces in Regional Development Why Shopping Centers are Indispensable?

Bölgesel Kalkınmada Tüketim Mekânlarının Rolü Alışveriş Merkezleri Neden Vazgeçilmezimiz Oldu?

Kazim MERT[1]

Abstract – Retail sector plays an important role not only in economy and consumption in Turkey but also in social life. Mall which is included in retail sector and plays an inevitable role in the sector is one of the significant vital points of the sector. The number of malls currently reaching 377 points out its important role in the sector. Moreover, they maintain their inevitable place in the lives of the consumers. The malls are obliviously more than a sector; they affect the social life and they have an important place in the consumers' lives. In this context, the study aims at researching the effects of the malls on the social life and sectoral life, particularly on the life style of the consumers. As a result of the study, it has been found out that the malls affect the consumers both in their consumption lives and non-consumption lives. Despite the negative opinions, it is obvious that the malls are still inevitable in consumer lives and affect their life style.

Keywords – Shopping Centers, Regional Development, Consumption

Özet – Perakende sektörü Türkiye'nin sadece ekonomi ve tüketim dünyasında değil aynı zamanda toplumsal yaşamda da önemli bir yere sahiptir. Perakende sektörü içinde yer alan ve sektör içinde vazgeçilmez bir yere sahip olan alışveriş veriş merkezleri sektörün önemli can damarlarından biri konumundadır. Günümüzde alışveriş merkezlerinin sayısının 377'ye ulaşması sektör içinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte tüketicilerin yaşamlarında da vazgeçilmez özelliğini korumayı başarmıştır. Alışveriş merkezlerinin sadece sektör olarak değil hem toplumsal yaşamı etkilediği hem de tüketicilerin yaşamlarında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, alışveriş merkezlerinin öncelikli olarak tüketicilerin yaşam tarzı başta olmak üzere hem toplumsal yaşamda hem de sektörel yaşamda ki etkilerinin neler olduğunu araştırmaktır. Çalışma sonucunda alışveriş merkezlerinin tüketicilerin hem tüketim yaşamlarında hem de tüketim dışı yaşamlarında etkili olduğu görülmüştür. Her ne kadar olumsuz düşünceler yer alsa da tüketici yaşamında vazgeçilmez özelliğini koruduğu ve yaşam tarzında etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler – Alışveriş Merkezleri, Tüketim, Bölgesel Kalkınma

GİRİŞ

Bir ticaret tarihi; ticaret mallarının tarihini, ticareti yapanların tarihini ve ticaret yapılan yerlerin tarihi olmak üzere üç ana konuyu içerir. Ticaret mallarının tarihi kapsamında insan ve doğanın ürettiği, oyma işleminden başlayan yontulmuş taş gereçten, ipek, baharat, taş kömüründen petrole kadar halktan halka el değiştiren her şeyi içerir.

Ticaret yapanların tarihi; bu malları üreten, üretici ve tüketici arasında yer almak isteyen ve bu yeri korumak için çalışan insanlardan oluşur. Sözü edilen bu insanlar çerçi, tacir, toptancı gibi malı bir yerden başka yere, bir halktan başka halka aktarımını sağlayan kişilerden oluşmaktadır.
Ticaret yapılan yerlerin tarihi; satış yerleri, bonmarşeleri, agora, forum, bedesten, bakkal, süpermarketi ve alışveriş merkezleri yani ticaret yapılan her yeri ele alır (Sedillot, 2005).

[1] Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme, kmert@sakarya.edu.tr

© International Regional Development Conference

Ticaretin tarihini oluşturan üç ana konu birbiri ile ayrılması mümkün olmayan zincir halkalarını oluşturmaktadır. Mal olmaz ise satıcı olmaz, satıcı olmaz ise satılan yer olmazdır. Alışveriş merkezlerinin tanımının ortaya çıkışında tarihi sürecin önemli etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle tarihi değişim süreci içinde alışveriş merkezleri farklı mekânsal değişimlere uğraması farklı tanımlamalara da neden olmuştur. Bu tanımlar yapılırken alışveriş merkezinin sadece ticari mekân özelliği dikkat alınmamıştır. Mimari özelliği, sosyal mekan özelliği, modernleşme süreci içinde iç dizayn özelliği gibi değişkenler alışveriş merkezlerinin tanımımda etkili olmuştur. Bunun sonucu olarak birçok alışveriş merkezi tanımı ile karşılaşmak mümkündür. Farklı tanımların ortak buluştuğu nokta tüketim mekânlarının tarihinin ilk zamanlarından günümüze bu mekânların sadece satış yapılan mekânlar olmadığı insanların bir araya geldiği sosyal bir mekân algısı vurgusunun ön planda yer aldığı gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alışveriş merkezleri; merkezi bir birimce dizayn edilen, planlanan, yapılandırılan ve yönetilen perakendeci dükkanların ve çeşitli hizmet kuruluşlarının yer aldığı bir komplekstir. Ticari işletme tiplerini ve farklı hacimlerdeki satış birimlerini içinde barındıran bu kompleksler belli bir alan içindeki tüketicilere hizmet etmek üzere veya belirli bir tüketici grubuna hizmet etmek üzere yapılandırılarak kurulurlar.

Bir başka ifade ile alışveriş merkezleri, tüketicilere rahatlık ve kolaylık sağlamak amacıyla pek çok mağazanın ve dolayısıyla da pek çok ticari malın bir arada bulunduğu perakende satış kompleksidir. Bu merkezler, tek ve belirli bir plan altında bir araya getirilmiş çeşitli perakendeci mağazaların oluşturduğu bir grup olmasının yanında ayrıca küçük, özellikli mal satan perakendeci mağazalar, sinema, banka, pastane, kafeterya, kuaför, eczane gibi müşterilere rahatlık sağlamak amacıyla pek çok mağazanın bir arada bulunduğu perakende satış komplekslerinden de oluşmaktadır. Bu komplekslerin büyük bir çoğunluğu otopark kolaylığı sağlamaktadırlar (Cengiz ve Özden, 2003).

Beddington'a göre alışveriş merkezi, "merkezi olarak yönetilen ve içerisindeki tüm birimlerin kiralandığı büyük komplekslerdir". Daha detaylı bir tanımlama yapan Alkibay ve diğ.'ne göre ise, alışveriş merkezleri "planlanmış bir mimari yapı bütünü içerisinde birden çok departmanlı mağaza ile küçüklü büyüklü perakendeci ünitelerin, kafeterya, restoran, eğlence merkezi, sinema, sergi salonu, banka, eczane ve benzeri işletmelerin de içerisinde yer aldığı, satış alanı beş bin metrekareden başlayıp üç yüz bin metrekareye kadar değişebilen ve genellikle şehir dışında kurulup tek bir merkezden yönetilen komplekslerdir".

Tüketiciler açısından alışveriş merkezlerinin anlamı ve değeri zaman içerisinde evrilirken yatırımcılar da bu duruma kayıtsız kalmamışlardır. Yatırımcıların merkezlerde alışveriş dışı aktivitelere ayrılan alanları sürekli artırmalarının temel nedeni ekonomiktir. Zira insanların alışveriş merkezinde kalma süreleri artarsa, yapacakları harcama miktarları da artacaktır (Underhill, 2005).

Alışveriş merkezleri ile ilgili olarak tanımların içerikleri incelendiğinde ortak olarak karşımıza çıkan en önemli özelliğin birçok değişkeni bir arada bulunmasıdır. Az öncede ifade edildiği gibi alışveriş merkezleri tarihsel süreç içinde sadece satma eyleminin gerçekleştiği bir bina görüntüsünden çok bir yaşam alanını kapsayan bir şehir yaşam alanına dönüştüğü görülmektedir. Sözü edilen değişkenleri ile ilgili kısaca bir açıklama yapmak gerekirse; bu yeni kent mekânlarında alışveriş yapmak, kadınlar için satın almayı, görmeyi, dolaşmayı ve yemeyi içeren toplam bir deneyim oluşturması olarak karşımıza çıkmaktadır. Alışveriş merkezleri sadece ürün ve hizmetlerin tüketimini sağlamakla kalmıyor kişinin alışveriş yaptığı, daha iyi bir yaşam tarzları üzerine hayaller kurduğu ve bu hayalleri beslediği bir mekân olarak karşımıza çıkıyor. Kutsal (günümüz tanımıyla alışveriş merkezlerine atfedilen ifade), ezici, devasa fiziksel yapıların egemen olduğu bu mekânların ortak bir hayal gücünü gerçekleştirdiği söylenebilir. Alışveriş merkezlerinin bir ruhu vardır. Sözü edilen etkilerden dolayı bu ruhun bir parçası

olduğunuzu hissettiren mekânlar olarak tüketici yaşamında yer almayı başarmıştır (Kandiyoti, Saktanber, 2003).

Alışveriş merkezleri ile ilgili yapılan tanımların içinde yer alan ifadeler incelendiğinde aslında alışveriş merkezilerinin sadece malların hizmetler aracılığı ile satıldığı mağazaların bir araya geldiği binalar olarak tanımlanmadığı görülmektedir. Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bütün malların bir arada bulunması özelliği, ihtiyaçlarını karşılarken hizmet sektörünün vazgeçilmez uygulaması müşteri memnuniyeti çalışmalarının ciddi anlamda uygulandığı tüketim mekânları olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Alışveriş merkezleri sıradan tüketim mekânları olarak karşımıza çıktığı dönemlerden çok uzakta hayatın içinde yerini almayı başarmış mekânlara dönüşmesi ile vazgeçilmez tanımlarında da yer aldığı görülmektedir. Günümüzde; alışveriş merkezini en sade fakat en geniş tanımıyla anlatan ifade alışveriş ve yaşam merkezi olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

Osmanlı döneminde, doğrudan alışveriş merkezi adı altında olmasa da, bu ticaret merkezlerinin benzerlerinin kurulması ilk defa bedestenler ve kapalı çarşılar vasıtasıyla olmuştur. Günümüzün modern ve organize alışveriş merkezlerine benzer şekilde, bu mekânlar halk için yalnızca bir alışveriş noktası değil, aynı zamanda sosyalleşme aracı olarak faaliyetlerini sürdürmekteydi. Tanzimat ile birlikte Osmanlı'nın siyasi, ekonomik ve askeri alanlarında yoğun şekilde hissedilmeye başlanan Avrupa etkisi ticaret hayatında da etkili olmuştur. İstanbul; Galata ve Beyoğlu'nda geleneksel Türk perakendecilerinin yanında daha modern ve büyük ölçekli kalan Fransız ve İngiliz orijinli birçok işletme kurulmuştur (Nacak, 2015).

Alışveriş merkezlerinin temellerinin 15. Yüzyıl kapalı çarşı modeli çerçevesinde geliştiği görülmektedir. Kentlerde, iş merkezleri olarak yer alan çarşılar özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda ticari bakımdan ön plana çıkmış bu tercih edilme özelliğini 19. yüzyıla kadar devam ettirmek durumda kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde millileştirme çalışmaları neticesinde gıda dağıtımını gerçekleştirmek için kooperatifler kurulmuş ancak başarılı sonuçlar alınamamıştır. Bu başarısızlığın en önemli nedenlerinden biri dağıtım alt yapısındaki yetersizlik olarak görülmekteydi. Bu konuda yapılan ilk çalışmalar 1954'lü yıllara rastlamaktadır. Bu dönemde yapılan çalışmalar arasında en ciddi gelişme dağıtım giderlerinin azaltılması ve rekabetin arttırılması amacıyla 1954 yılında İsviçre Migros Kooperatifler Birliği ülkemize davet edilmesi olarak görülmektedir (Tek, 1999). 1970'li yıllarda ülkemiz sayıları az da olsa özel girişimcilerle tanışmıştır. Bu dönemde karşımıza çıkan ilk örnek Karamürsel Mağazaları'dır. Sayıları az olsa da özel girişimcilerin yanı sıra yerel yönetimler tarafından tüketim kooperatifleri önemli yer tutmaktadır.

1980 yılından sonraki dönemden itibaren Türkiye ekonomik politikaların hızlı değişim göstermesi ve bu durumun perakendecilik sektörüne de yansıması olumlu gelişmelere neden olmuştur. Bu değişim ve gelişme süreci 1990'lı yıllarda daha hızlı ve olumlu değişimler olarak perakende sektörünü etkilemeye devam etmiştir (İbicioğlu, 2005).

Türkiye'de alışveriş merkezlerinin gelişimi incelendiğinde, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki esnafların, merkezlerde kapalı çarşı olarak adlandırılan alanlarda toplanması ile alışveriş merkezlerine benzer nitelikte ilk oluşumun başladığını görülmektedir. Ülkemizde alışveriş merkezlerinin tarihini 19. yy'da Avrupa'nın etkisiyle İstanbul Beyoğlu'nda açılan ilk bonmarşeler ve pasajlardan başlatmaktadır (Güdüm & Deniz, 2011:3). Türkiye'nin günümüz anlamındaki ilk alışveriş merkezi 1988 yılında devlet ortaklığı ile Ataköy İstanbul'da açılan 'Galleria'dır. Bu süreç, Ankara'da Atakule ve Karum gibi alışveriş merkezlerinin açılmasıyla devam etmiştir (Köksal, Aydın, 2015).

© International Regional Development Conference

1988 yılında Türkiye'nin ilk alışveriş merkezi olan Galeria İstanbul'da açılmıştır. Bu merkez dünyada ki diğer örneklerinin tersine devletin yap-işlet-devret modeli ile kurdurduğu bir alışveriş merkezidir. Türkiye'de bu sektörde ilk olma özelliğine sahip olan Galeria Alışveriş Merkezi, ilk açıldığında beklenmedik bir ilgiyle karşılaşmıştır (Türk, 2012). 1988 yılında İstanbul Ataköy'de açılan, kamunun da ortaklığının bulunduğu "Galleria" yaklaşık 158.000 m2'lik bir alan üzerine kurulan, 86.061 m2 kiralanabilir alana sahip olan Galleria Alışveriş Merkezi'nin mimarisinde, Amerika Houstan'da bulunan "The Galleria" isimli merkezden esinlenilmiştir (AMPD, 2011: 31). "Galleria", Türkiye'de o dönemde gerçekleşen yeniden yapılanmanın ve sosyal değişimin perakendecilik sektöründeki izdüşümüdür (Nacak, 2015).

Türkiye'de, kentleşme sürecinin Batı Avrupa ve Amerika'dan farklılıkları nedeniyle, alışveriş merkezi yapıları da bazı farklılıklar gösterir. Örneğin; alışveriş merkezleri bu ülkelerde şehir merkezleri dışında kurulurken, Türkiye'de merkezlerde konumlandırılmaktadır. Büyük alışveriş merkezleri giderek kent merkezlerinin üstlendiği bazı fonksiyonları da üstlenerek, toplanma, buluşma, boş vakit geçirme alanları haline gelmeye başlamışlardır (Köksal, Aydın, 2015).

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN TERCİH EDİLME NEDENLERİ VE TÜKETİCİLERİN YAŞAMLARINDAKI ROLÜ

Alışveriş merkezleri hayatımızda yer almaya başladıkları andan itibaren tüketim alışkanlıklarının değişiminde önemli rol oynamıştır. Haftalık kurulan semt pazarlarını bekleme dönemleri alışveriş merkezlerinin gelişmesiyle günlük alışveriş yapma alışkanlıklarına dönüşmesine neden olmuştur. Alışveriş merkezlerinin hayatımıza girmesi sadece alışveriş yapma sürelerinde etkili olmamıştır. Birçok alanda kendini ciddi anlamda değişime zorlamıştır. Bu bölümde, alışveriş merkezlerinin tercih edilme nedenleri ve tüketicilerin yaşamlarını etkilemesi bakımından oynadığı roller üzerinde durulmaktadır. Söz edilen bu roller sosyal nedenler, psikolojik nedenler, ekonomik nedenler, çevresel nedenler, hukuki nedenler, güvenlik nedenleri olmak üzere altı kategoride değerlendirilmiştir.

Sosyal Nedenler

İnsan sosyal ortam içinde bulunmak zorundadır. Yalnız yaşaması mümkündür ancak bu durum hayata bakış açısına göre değişim göstermektedir. Bu sosyal ortamın oluşmasında birçok etken vardır. Demografik özellikler, aile, iş ortamı, şehir yaşamı gibi bazen sabit bazen de değişken özellikler gösteren etmenlerdir. İnsan hangi ortamda bulunmayı tercih ederse etsin istek ve ihtiyaçlarının karşılanması hususunda yalnızlığa veda etmek zorunluluğu ile karşı karşıya kalmak durumundadır. Bu veda; bazen başka insanlar ile konuşma ihtiyacı olarak çıkar bazen temel ihtiyaçlarını satın almak durumunda ortaya çıkar bazen eğlence ve mutlu zaman geçirme beklentisi olarak karşısına çıkabilir. Bu durumda bu istekleri ve ihtiyaçlarını karşılayacak mekânlara ihtiyacı olmaktadır. Nüfusun hızlı artışı, yoğun çalışma hayatı, gelecek beklentilerin karşılanması zorunluluğu gibi durumlar karşısında insan kendisine, ailesine, arkadaşlarına ve sosyal çevresine zaman ayırmak durumunda kalacaktır. Bu nedenle az zamana sahip olması birçok etkinliği bir arada yapabilme isteği karşısında bazen isteyerek bazen de alternatifsizlik olarak alışveriş merkezlerini tercih etmek durumunda kalmaktadır.

Alışveriş merkezleri bireyin sosyal ihtiyaç ve isteklerinin karşılanmasında her zaman istenilen hizmeti ve ortamı sunamaz. İster sade ve geleneksel bir yaşam biçimi tercih edilsin ister modern kalıplara uygun bir yaşam biçimi tercih edilesin hatta isterse post modern bir yaşam biçimi tercih edilsin her tercihte yolların kesiştiği nokta alışveriş merkezi olarak karşısına çıkmaktadır. Bu durum bireyde memnuniyetsizlik, bıkkınlık, isyan gibi olumsuz davranışlara neden olsa da bazen mecburiyet bazen alternatifsizlik ve bazen de birlikte söz sahibi olmadan gidilmesi tercih edilen mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Alışveriş merkezi toplumun her kesimi için sosyal buluşma mekânı olarak yerini almayı başarmıştır. Kalabalıktan hoşlanmayanlar için hafta sonu tercih edilmeyen alışveriş merkezleri hafta içi

tenha saatlerde tercih edilmek durumunda kalınmasına neden olmuştur. Demografik özelliklere göre belli yaş grupları tarafından tercih edilme konusunda alışveriş merkezleri vazgeçilmezlik özelliğini sürdürmektedir.

Psikolojik Nedenler

Hiçbir şey eskisi gibi kalmıyor sözünden yola çıkarak insanlarında sabır zamanları azalmaya başladı. Yoğun yaşam temposunda başka yoğunlukların arasında yer almamayı tercih etmeye başladı. İnsan yine aynı insan ancak değişim dönemlerine uyum sağlamak zorunda olduğunu çok iyi bilen bir özelliğe sahip. Eskinin güzelliğini, sadeliğini, samimiyetini arayarak ve bu zamanlara dalıp giderek yaşamın gerisinde kalmak istemiyor. Sıkıntıları bazen alışveriş yaparak azaltma tercihinde bulunuyor bazen yalnız kalmak için tek başına bir şeyler içmek istiyor. Bu duruma çare ararken bazen zaman sıkıntısı, bazen ekonomik sıkıntılar karşısına çıktığında alternatif çözümsüzlükler karşısında psikolojik sorunlar ile yüzleşmek durumunda kalıyor. Bu durumda alışveriş merkezleri bireylerin yoğun, karmaşık ve sıkıntılı zamanlarında çare olarak vazgeçilmez özelliğini bu konuda da göstermektedir.

Ekonomik Nedenler

Alışveriş merkezleri sadece bireysel anlamda değil makro açıdan değerlendirildiğinde ülke ekonomisine de ciddi anlamda katkıları olan mekânlar olarak yer almaktadır. Mikro açıdan ekonomik olarak alışveriş merkezlerini tercih etme nedenleri olarak incelendiğinde birçok farklı markayı ve birçok farklı fiyatı karşılaştırma imkânı bulunmaktadır. Harcamaların karşılığında belgelendirmelerin ciddi anlamda yapılması diğer başka bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca araçları ile alışveriş merkezlerini gelen tüketicilerin park yeri ücret ödememeleri ayrı bir ekonomik tercih nedeni olarak görülmektedir. Ayrıca parasal harcama olarak görülmese de zamanı ekonomik olarak değerlendirmek bireylerin birçok farklı işini birlikte yapabilme imkânı sunması bakımından önem arz etmektedir.

Çevresel Nedenler

Şehirlerde yaşama isteği şehirlere göçün önemli nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum doğal olarak beraberinde kalabalık nüfusu, yeşil alanların azalmaya başlaması, trafik yoğunluğu gibi dezavantajlarında beraberinde getirmektedir. Şehir merkezlerinin yeni konutları karşılayamayacak durumda olması yeni yerleşim yerlerinin kurulması zorunluluğuna beraberinde getirmektedir. Her ne kadar alışveriş merkezlerinin kuruluş sürecinde şehir merkezlerinde yer almaması gibi önemli bir kriter bulunsa da ülkemizde bu durum maalesef tersi biçimde kendini göstermektedir. Bu durumda az önce ifade edilmeye çalışıldığı gibi birçok şehir dezavantajının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Uzak yerleşim yerlerinden alışveriş merkezlerine gelmeyi tercih eden tüketiciler açısından trafik sıkışıklığına maruz kalınmasına neden olmak, yakıt tüketiminin artmasına neden olmak, uzun yolculuklarda bireylerin psikolojik olarak olumsuz biçimde etkilenmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle bu gibi olumsuzlukları en aza indirmek amacıyla yeni yerleşim yerlerinde de alışveriş merkezlerinin açılması olumlu bir çevresel etken olarak değerlendirilebilir. Ayrıca alışveriş merkezinin iç kısmında gösterilen temizlik hassasiyeti dış mekân sorumluluğunda da kendini göstermektedir. Ayrıca özellikle tüketicilerin sıcak havalarda serin ortam olarak alışveriş merkezlerini tercih etmesi aynı şekilde soğuk havalarda da sıcak ortam olması nedeniyle alışveriş merkezlerinin tercih edilmesini ön planda tutmaktadır.

Hukuki Nedenler

Alışveriş merkezlerinin yapılması sürecinde makro hukuki sorumlulukları yerine getirmek zorunda olması yatırımların ciddiyeti açısından önem arz etmektedir. Ayrıca birçok farklı sektörün alışveriş merkezleri ile birlikte hareketlenmesi makro hukuki uygulamaların çok ciddi önem arz etmesine neden olmaktadır. Bireysel anlamda mikro açıdan değerlendirilmek istendiğinde alışveriş merkezlerinin vergi sorumluluğu konusunda önemli bir desteğinin olduğu görülmektedir. Alışveriş sonunda satış fişi ya da

faturalarının sorgusuz bir biçimde verilmesi tüketicinin alışveriş merkezlerinde güvenin oluşmasında ve artmasında önemli bir etki olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka etki ürün kalitesi güvenirliliği önem arz eden bir başka konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda yaşanan tüketici hakları konusunda ki birçok olumsuz haberler ve mağduriyetlerin yaşanmaması için bu konuda alışveriş merkezlerine çok iş düştüğü gibi hukuki sorumluluğunun da artmasına neden olmaktadır.

Alışveriş merkezlerinde şu anda bir tüketici sorunları konusunda birim yer almamaktadır bu tür sorunlar genellikle müşteri hizmetleri ile çözüme ulaştırılmaya çalışılmaktadır ancak bu birime ihtiyaç duyulmamasının nedeni az öncede ifade edildiği gibi ürün kalitesi ve fiyat politikalarında gösterilen hassasiyetin hukuki sorunlara neden olmamasından kaynaklanmaktadır.

Güvenlik Nedenleri

Alışveriş merkezlerinin sunduğu birçok imkânın bir arada bulunması tüketici tercihleri açısından önem arz etmektedir. Söz konusu birçok değişkenin bir arada olması güvenlik konusunda dikkat edilmesi gereken birçok faktörü de beraberinde getirmektedir. Araçları ile gelen tüketicilerin alışveriş merkezlerinin sadece otopark hizmeti vermediği araçların dış güvenliğinden de sorumlu olduğu bilinmektedir. Otoparklardaki uyarı tabelalarında araçların içinde değerli eşyaların bırakılmaması uyarısı güvenlik sorumluluğundan kaçmak olarak değerlendirmemek gerekir. Alışveriş merkezlerinde hırsızlık olaylarının olmaması ya da hiç yok denecek seviyede olması tercih edilme nedeni olarak bir kez daha karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca alışveriş merkezlerinin temizliğinin ön planda tutulması özellikle çamurlanma ya da diğer olumsuz hava koşullarından uzak olunması karşılaşılabileceği durumlarda güvenlik bakımından tercih nedeni olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir güvenlik tercihi ise ürünlerin kalitesi konusunda hem marka güvenliği hem de yiyecek bölümlerinde yer alan restoranların hijyen kurallarına uymaları bir başka neden olarak gösterilebilir. Bu durum sağlıklı beslenme konusunda tüketicilere güven vermektedir. Ayrıca mimari açıdan yapım aşamasında inşaat kriterlerine uygun yapılaşma süreci makro güvenlik değerlendirmesi olarak yapılabilir.

Güvenlik ile beklentileri ve uygulamaları dört başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, hizmet güvenliği, ikincisi ürün güvenliği, tüketici güvenliği ve bina güvenliği olmak üzere dört kategoride toplanabilir.

Alışveriş merkezlerinin tüketiciler tarafından tercih edilmesi konusunda ve yaşamlarındaki rolü ile ilgili yer alan altı konu başlığında vurgulanan en önemli husus alışveriş merkezlerinin olumlu yönleriyle incelenmesidir. Tabi ki alışveriş merkezleri masum değildir. Alışveriş merkezlerini madalyonun sadece tek bir tarafından bakılması doğru sonuçların ortaya çıkmasına engel olacaktır. Ancak her ne kadar olumsuzluklar olsa da ki bu durum hiçbir zaman bitmeyecektir alışveriş merkezleri şehirlerin tam kalbinde tüketicilerin yaşamlarında yerini almıştır. Tüketiciler tarafından tercih edilme nedenleri ile ilgili kısaca şu açıklamayı yapmak doğru olacaktır. Her bir tercih edilme nedenini bir parça olarak kabul ettiğimizde diğer parçaların bir araya gelmesiyle bir anlam kazanacağı gerçektir. Bu nedenle tüketiciler sadece tek bir neden ile alışveriş merkezlerini tercih etmemektedirler. Birçok parçanın bir araya gelmesiyle hareket etmektedirler. Bu durumda şu gerçeği bir defa daha görülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır, tüketici tercihleri her dönemde olduğu gibi vazgeçilmezliğini ve etkisini ciddi biçimde göstermektedir. Alışveriş merkezlerinin tüketicilerden gelen olumlu ya da olumsuz mesajları ciddi anlamda değerlendirmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde rekabetin olduğu yerde istenileni elde etmek çok zor olacaktır. Sayıları 377'lere ulaşan alışveriş merkezlerinin alması gereken daha çok yol vardır. Bütün bu değişkenlere rağmen tüketicilerin yaşamlarında vazgeçilmez olma başarısını göstermiştirler.

Perakende Sektörü ve Alışveriş Merkezlerinin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü

2015 yılı sonu itibariyle Türkiye'de 663 milyar TL düzeyinde bir büyüklüğe sahip olduğu tahmin edilen perakende sektörü, dönem dönem yaşanan dalgalanmalara rağmen istikrarlı büyüme performansına devam etmektedir. Türkiye ve dünyadaki değişen dinamikler, nüfus artışı, şehirleşme ve benzeri faktörler de sektördeki büyümeyi canlı tutmaktadır. Nüfus ve şehirleşmenin artmasının yanında alım gücüne paralel olarak artan hane halkı harcamaları, harcama eğilimi yüksek olan genç nüfusun artışı gibi faktörler de perakende sektörünün gelişmesi için önemli fırsatlar yaratmaktadır. Türkiye tüketim harcamalarında Avrupa'da ilk 10, gıda harcamalarında ise ilk 5 ülke içerisinde yer almaktadır. Türkiye perakende sektörü cirosunun önceki yıllardaki büyüme grafiğini önümüzdeki yıllarda da devam ettirerek 2018 yılında yaklaşık 880 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir.

Organize perakendenin toplam perakende pazarındaki payı her geçen gün artmakla beraber Türkiye'de organize perakendenin toplam pazara olan oranı gelişmiş ülkelerin hala önemli ölçüde altındadır. Gelişmiş ülkelerdeki organize perakende payına bakıldığında Türkiye'de sektörün sağlam temellerinin olmasının yanı sıra ilerleyecek yolunun ve potansiyelinin olduğu da görülmektedir. Yerel ve uluslararası zincir mağazaların düzenli büyümesine ve son zamanlardaki birleşme ve satın almalara rağmen yerel perakende pazarının büyük çoğunluğu geleneksel oyunculardan oluşmaktadır. Bunun yanında sektördeki gelişme, organize perakendecileri büyük şehirlerden ülkenin dört bir yanındaki noktalara ulaşmaya zorlamış ve organize perakendedeki bu genişleme, küçük ve orta büyüklükteki kentlerde tedarik ve dağıtım koşullarının gelişmesine katkıda bulunmuş, sektördeki gelişim ve büyüme, kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiştir. Tüm bu unsurlar dikkate alındığında son yıllarda yaşanan AVM sayılarındaki artış ile birlikte yaklaşık aylık 7,3 milyon metrekare satış alanına ulaşan organize perakende sektörünün önümüzdeki yıllarda da Türkiye ekonomisi içindeki önemi giderek artacaktır (TAMPF raporu). Söz konusu bu tabloyu şu şekilde okumak gerekiyor; şirketlerin, markaların pazara giriş yollarından biri de alışveriş merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en önemli göstergeleri arasında alışveriş merkezlerinin pazarın en merkezi yerinde faaliyette bulunması, her türlü teknik alt yapı imkânlarının hazır bir şekilde yer alması, yer seçimi zorluklarının en aza indirilmesi gibi nedenleri saymak mümkündür. Bu çıktılardan yola çıkarak alışveriş merkezleri ile ilgili olarak her yıl düzenli olarak araştırma yapan EVA Gayrimenkul Değerleme ve Akademetre'nin 2016-2018 projeksiyonu raporu sonucunda kamuoyuna paylaştığı verilerle açıklamak yerinde olacaktır.

EVA Gayrimenkul Genel Müdürü Cansel Turgut Yazıcı, araştırma sonuçlarını şu şekilde değerlendirmiştir:

- Piyasada rekabet gittikçe zorlaşıyor. Artık alışveriş merkezi üretiminde ekonomik kayıp yaşanmaması için üretimin doğru yerde ve büyüklükte yapılması her zamankinden daha fazla önem taşıyor. İhtiyaçların planlanan arz ile eşleşmesi gerekiyor. Aksi takdirde doymuş gibi görünen pazarlar doymamış gibi görülerek yatırımcıyı hayal kırıklığına uğratabilir.
- AVM sektörünün ulaştığı rekabet düzeyi yeni açılan her AVM ile daha da zorlaşıyor. Artık kimliği olan, doğru konsept ve bileşenle öne çıkan, doğru yönetilen ve yeni nesile ayak uydurabilen AVM projeleri başarılı olacaktır.

Akademetre Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Halil İbrahim Zeytin, araştırma sonuçlarını şu şekilde değerlendirmiştir:

- 2009 yılında 20,6 milyar TL olan AVM sektör cirosunun 2016 yılında %9.5 büyümeyle 105,9 milyar TL'ye, 2017 yılında %12.4 büyümeyle 119 milyar TL'ye, 2018 yılında ise %10.9 büyümeyle 132 milyar TL'ye ulaşacağını kaydediyor.
- Araştırma, istikrarlı gelişimin önemli bir parametresi olan yeni nesil AVM'lerin cirosal büyümeye ciddi katkı sağladığını ortaya koyuyor. Bu kapsamda, cadde AVM'leri, AVM bitpazarları, açıkhava AVM'leri, tematik AVM'ler, ihtisas çarşıları ve karma kullanım AVM konseptlerinin farklılık yaratarak farklı taleplere cevap verebildiği, AVM sayısının artışı ve rekabetin zorlaşmasına paralel olarak geliştiricilerin yenilikçi arayışlara yöneldiği belirleniyor.

- Bu yönde mimaride farklılık, sosyal aktivitelerde çeşitlilik, ölçeklerde büyüme ve çocuklara verilen değer öne çıkan faktörlerin başında gelmektedir.

EVA Gayrimenkul Değerleme ve Akademetre'nin 2016-2018 projeksiyonu raporunda alışveriş merkezlerinin gelişimi bilgiler şu şekilde paylaşılmaktadır.

- AVM'lerin kronolojik gelişimine bakıldığında:
- 1995 yılında 12 olan AVM sayısı, 2011 yılında 264'e, 2014 yılında 345'e yükselmiş bulunuyor. 2016 Mart ayı itibariyle 369 olan AVM sayısının ise 2016 sonunda 414'e, 2017'de 443'e, 2018'de 448'e yükseleceği öngörülmektedir.
- Söz konusu gelişme, 1990'lı ve 2000'li yıllarda yaşanan hızlı büyüme ivmesinin 2020'ye doğru yerini daha stabil bir çizgiye bırakacağını ortaya koyuyor. Son üç yıllık analizlere bakıldığında ise 2016 ve 2017 yıllarında ortalama %10'luk bir büyüme görülürken, 2018 için büyüme oranının %2 dolayında olması beklenmektedir.
- Bununla birlikte araştırmada, 1995-2006 yılları arasında 100'ün üzerinde AVM hizmete girerken, bu tarihten sonraki dönemde AVM projesi tasarlama, yer seçimi, finanse etme, geliştirme, imar planı yapma, işletme ve kiralama bilgisinin gelişmesine koşut olarak AVM sayısının ivme kazandığı kaydedilmektedir.
- 2006 yılında Türkiye genelinde kiralanabilir AVM alanı 3.093.046 m^2 iken, oran 2011 yılında 7.614.629 m^2, 2015 yılında 10.793.523 m^2, 2015 Mayıs ayı itibariyle 10.909.365 m^2'ye yükselmiş bulunmaktadır.
- Araştırma raporuna göre 2015 yılında 59 şehirde AVM bulunuyor. Deklare edilen açıklamalara istinaden 2018 yılına kadar dört kentin daha AVM ile tanışması öngörülürken, bugünkü planlamalara göre 2018 yılında 18 şehirde AVM olmayacağı ileri sürülmektedir.
- Türkiye genelinde AVM yatırımlarının yerli ve yabancı sermaye dağılımında yerli yatırımcıların alan bazında yaklaşık %70 oranla önde olduğu görülüyor. Toplam 10.909.365 m^2 kiralanabilir alanın yaklaşık 7.8 milyon m^2'sinde yerli yatırımcı yer alıyor. Yabancı sermayenin içinde bulunduğu kiralanabilir alan, toplam alanın %25'i seviyesinde bulunmaktadır.
- 2016-2018 yılları itibariyle en yüksek potansiyel olarak Anadolu gözüküyor. 2016 yılı itibariyle Türkiye genelinde 24 şehir 20.000 m^2'nin üzerinde AVM'ye ihtiyaç duyarken, 16 şehir 40.000 m^2'nin üzerinde AVM'ye ihtiyaç duyulmaktadır.

Sektörel anlamda yapılan çalışmanın kamuoyu ile paylaşılan bölümlerinden çıkarılabilecek sonuçları şu şekilde değerlendirmek mümkündür. Alışveriş merkezlerinin sadece doğrudan nihai tüketiciyi ilgilendiren bir tüketim mekânı olmadığını içinde bulunduğu öncelikle perakende sektörü başta olmak üzere birçok sektörü de doğrudan ya da dolayı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Ayrıca alışveriş merkezlerinin bulunduğu bölge ve kurulmak üzere tercih edilecek bölgelerin hem ekonomik hem sosyo-kültürel hem de yatırım bakımından dikkat edilecek gelişmiş ve gelişmeye açık bölgeleri doğrudan ve dolaylı yönden etkilediği görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüketici olarak on yıl önce yapamayacağımız birçok şeyi bugün tüketmek adına yapabiliyoruz. Örneğin; yüzlerce mağazanın bulunduğu ve içinde seçim yapabilecek milyonlarca mal ve hizmet bulunan çok büyük, aydınlık, renkli bir alışveriş merkezinde alışveriş yapabiliyoruz. Birçok mağazanın yanı sıra eğlence parkı da bulunan daha da büyük bir alışveriş merkezinde daha fazla zaman geçirebiliyoruz. Sözü edilen bu keyifli zamanları bizlere sunan, gitmekten kendimi alıkoyamadığımız bu ortamların içinde kendimizi kaybettiğimiz mekânlar yani alışveriş merkezleri hem tüketim hayatımızda hem de eğlenmek, mutlu olmak için sığınılacak bir liman olarak yerini almayı başarmıştır.

Alışveriş merkezlerinin etkilerini sadece tüketim alışkanlıklarındaki değişikliklerle sınırlamak yanlış olacaktır. Alışveriş merkezlerinin açılmasıyla birlikte yaşanan yoğun rekabet tüketici odaklılıktan uzak bir mantaliteye sahip Türk perakendecilik sektörünün kendine çeki düzen vermesinde ve Türk tüketicisine dünya standartlarında hizmetler sunmaya zorlamıştır. Bu durum tüketiciler için kolaylık,

rahatlık, bol çeşit, ekonomik ve daha zevkli bir alışveriş olarak kendini göstermektedir. Alışveriş merkezleri tüketicilerin en yoksulundan en zenginine kadar toplumun her kesimine hitap eden geniş bir tüketici kitlesine kapılarını açmaktadır. Dolayısıyla, ürünleri sunduğu hizmetler ve yenilikleri, fiyatları, oluşturduğu değerler bütün gün hatta gecenin büyük bir bölümünü de içine kapsayarak sürekli tercih edilme konumunda önemli bir yer almaktadır. Kısacası, alışveriş kavramı alışveriş merkezlerinin açılmasıyla birlikte yeni anlamlar kazanmıştır.

Değiş tokuştan alışveriş merkezine kadar geçen zaman içinde hem tüketim davranışlarında hem tüketim mekânlarında büyük değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlere neden olan etkiler arasında sanayileşme, şehirleşme, nüfus artışı, çalışma hayatına katılım, teknolojinin değişimi gibi nedenler sayılabilir. Bütün bu değişimi etkileyen unsurlar alışveriş merkezlerini de etkilemiştir. Bir alış ve veriş merkezinden çıkıp bir yaşam merkezine bir eğlence merkezine doğru değişim yaşanmasına neden olmuştur. Bu değişimin nedenleri ihtiyaçların taleplerindeki değişim ve isteklerin inanılmaz biçimde değişmesi sınırsızlığa doğru giden bir sonsuzluk beklentisinden kaynaklanmaktadır.

Alışveriş merkezleri, "yokluğun göstergesidir". Bu durumu ortaya çıkaran nedenler arasında sosyal ve kültürel anlamda ihtiyaçların karşılanamaması diğer bir neden şehirlerde güzel mekânların, sokakların, parkların ve meydanların yeterli olmaması ya da sınırlı sayıda olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucu olarak kentlerin yaşanabilir olmasında alışveriş merkezleri önemli roller üstlenmektedir. Bu durum sadece özel sektörün dikkatini çeken bir durum olarak algılanmamalıdır. Yerel yönetimlerin de bu konuda daha etkin projeler üretmesi gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır. Bu nedenle yokluğun azaltılması için şehirlerde sadece yeni parkların açılması yeni meydanların yapılması ile sınırlı kalınacak bir durum değildir. Yeni iş alanlarının oluşturulması, kültürel etkinliklerin daha etkin hale getirilmesi gerekmektedir. Bu yoklukların azaltılmasında alışveriş merkezleri önemli roller üstlenmektedir. Bu nedenle alışveriş merkezleri ne kadar eleştirilirse eleştirilsin yokluklar azaltılmadığı ya da en aza indirilmediği sürece cazibesini her zaman koruduğu gibi gelecek yıllarda daha arttıracaktır.

Bölgesel kalkınma sürecinde tüketim mekânlarının hem bölgeye hem de kalkınma sürecinde öneminin tartışıldığı ve açıklanmaya çalışıldığı bu çalışmada sektörel veriler gerçeğinde akademik olarak analizi yapılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

EVA Gayrimenkul Değerleme ve Akademetre'nin 2016-2018 Raporu, 2017, (Kamuoyuna paylaşılan bölümü)

"Dönüşürken Büyüyen Türkiye Perakende Sektörü", 2016, Türkiye Alışveriş Merkezleri ve Perakendeciler Federasyonu Raporu

SEDİLLOT, Rene, 2005, Değiş Tokuştan Süpermarkete, (çev. Esat Nermi Erendor), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara

© International Regional Development Conference

Cengiz Emrah, Özden Betül, 2003, "Perakendecilikte Büyük Alışveriş Merkezleri ve Tüketicilerin Büyük Alışveriş Merkezleri İle İlgili Tutumlarını Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma", Ege Akademik Bakış, Ege Üniversitesi İktisadi İdari Siyasi Bilimler Dergisi, ss 65-78,

Nacak Onur, 2015, "Örgütsel Yaşamsallıkta İzlek Bağımlılığı: Alışveriş Merkezleri Popülasyonu Üzerine Bir Uygulama", Doktora Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Underhill Paco, 2005, "Alışveriş Merkezleri Nereye Kadar", Soysal Yayınları

Kandiyoti Deniz, Saktanber Ayşe, 2003, "Kültür Fragramanları – Türkiye'de Gündelik Hayat", Metis Yayınları,

İbicioğlu Hasan, 2005, "Alışveriş Merkezleri: Demografik Etkenler ve Tüketici Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilk:10, Sayfa:43-55

Köksal Yüksel, Aydın Elif Esra, 2015, "Tüketicilerin Alışveriş Merkezi Algısı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Göller Bölgesi Örneği", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt:11, Sayı:24

Türk Mehmet, 2012, "Ticari Gayrimenkul Geliştirme Sürecinde Yer Seçimi Analizi: Türkiye'de Alışveriş Merkezlerinin Kuruluş Yerlerinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

© International Regional Development Conference

Interests of Capital to Local and Regional Ones and Local Demands in the Process of Regional Capital Accumulation

Bölgesel Sermaye Birikimi Sürecinde Sermayenin Yerel ve Bölgesel Olan'a İlgisi ile "Yerel Olanlar"ın Talepleri

Mustafa İNCİ[1]

Özet-Marxist analizde sermayenin sosyal olduğuna ilişkin hiçbir bir şüphe yoktur. Sermayenin yaratılması ve birikimi, aslında artı değer üretim sürecini yani üretim ilişkilerini kapsayan üretim sürecini yansıtan bu sosyallik sayesinde mümkün görülmektedir. İlişkisel anlamda sermayenin, tam anlamıyla sosyal karaktere sahip olduğu bu süreç olmaksızın birikmesi mümkün görülmemektedir. Marx'ın tanımladığı farklı sermaye türleri arasındaki çevrimin gereği olarak sermayenin sürekli genişleme ve sınırlarını aşma çabası temelli hareketi ve sosyalliği; Türkiye gibi kapitalistleşmesini geç tamamlayan ülkelerde yerel potansiyellerin, sermaye birikimini hızlandırmada harekete geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğun sonucu olarak Fuat Ercan'ın "saçılma" şeklinde isimlendirdiği (2009: 39) olgu kendini göstermiştir. Saçılma, sermaye ilişkilerinin genişleyip derinleşmesi yani sosyalizasyonu anlamına gelmektedir. Saçılma olgusu; sermaye birikim sürecinde; bir yandan yerel dinamiklerin harekete geçirilmesini gerekli kılarken diğer yandan bölgesel kalkınma politikalarının çerçevesinin yeniden çizilmesini, bu politikalarda yeni aktörlerin ya da kurumların (Bölgesel Kalkınma Ajansları) ortaya çıkışı ile bu yeni aktörlere ya da kurumlara sermaye birikiminin sağlanmasına ilişkin roller biçilmesini ve devletin bölgesel azgelişmişliğin azaltılmasında kamusal kaynak aktarımına dayalı bölgesel kalkınma politikalarının yerini bölgesel birikimin sağlanmasına yönelik politikaların almasını gerekli kılmıştır. Bu sürece ilişkin gözlenen bazı değişimler; "küçük güzeldir" anlayışı (Schumacher, 1979) çerçevesinde yerel girişimciliğin özendirilmesi, yerel ölçekteki küçük ve orta boy işletme sahibi olan sermayedarların varlık, iktidar ve itibar kazanımı amaçlı "kendinde bir sınıf" yaratma çabaları doğrultusunda iş adamı dernekleri ya da örgütleri çatısı altında bir araya gelmeleri, özellikle bölgesel sermaye birikiminin arttırılmasında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının ön plana çıkarılması şeklinde sıralanabilirler. Bu çerçeveden hareketle çalışmada, sermayenin yerel ve bölgesel olan'a ilgisi ile yerel olanların (özellikle yereldeki kapitalist/girişimci sınıf) taleplerinin bölgesel kalkınma politikaları ile olan ilişkisi, bölgesel kalkınma-bölgesel birikim ikiliği çerçevesinde tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sermaye; Bölgesel Kalkınma; Bölgesel Birikim; Küçük Güzeldir Anlayışı.

GİRİŞ

Marx'ın tanımladığı farklı sermaye türleri arasındaki çevrim, sermayenin akışkanlığını gösterir. Sermaye, birbiri ardına ve kendisini tekrarlayarak, para-sermaye olmaktan üretici-sermayeye ve oradan meta-sermaye olmaya doğru hareket eder. Sonra bu hareket tekrar başa döner. Sermaye, kapitalizmle birlikte düşünüldüğünde, kar elde etme zorunluluğu süreklilik gösterdiğinden durduğu yerde durmaz. Yani sermayenin çevrimi de kar elde etme zorunluluğu nedeniyle sürekli kendini tekrarlamalıdır. Kapitalizmin dinamizmi böylece sağlanmış olur. "Tarihsel Kapitalizm" olarak adlandırılan tarihsel ve toplumsal sistemin ayırt edici özelliği, sermayenin kendisini sürekli büyütme çabası içinde oluşudur (Wallerstein, 2002: 12). Bu sistemde geçmiş birikimler, daha fazla sermaye birikimi için kullanıldığında "sermaye" halini alır. Daha çok sermaye biriktirme hedefi, hem sermaye türleri arasındaki çevrimin kendini tekrar etmesinde (sermayenin akışkanlığının artmasında) hem de kapitalistin sosyal ilişkilerinin sermayeyi daha fazla kılma adına bir araç olarak kullanılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

SAÇILMA OLGUSU

[1] Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi , Muğla, Türkiye, mu0130nci@gmail.com

© International Regional Development Conference

1970'lerden sonra kapitalizmin yaşadığı uzun dönemli krizle birlikte; Marx'ın tanımladığı farklı sermaye türleri arasındaki çevrimin gereği olarak sermayenin sürekli genişleme ve sınırlarını aşma çabası temelli hareketi; Türkiye gibi geç kapitalistleşmiş ülkelerde yerel potansiyellerin, sermaye birikimini hızlandırmada harekete geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğun sonucu olarak Ercan'ın "saçılma" şeklinde isimlendirdiği (2009: 39) olgu kendini göstermiştir. Saçılma, sermaye ilişkilerinin genişleyip derinleşmesi yani sosyalizasyonu anlamına gelmektedir. Bu sosyalizasyon sürecinin geç kapitalistleşen bir ülke olarak Türkiye'deki gelişimi Ercan tarafından şöyle özetlenmektedir (2009: 40);

"*Sermayenin en temel ve en genel özelliği olan birikim zorunluluğu, Türkiye gerçeğinde özellikle 1979'la birlikte ara ve sanayi malı üretimi için gerekli döviz biçiminde sermaye ihtiyacının açığa çıkması ile yakından ilişkilidir. Döviz kazandırıcı her türlü etkinliğin desteklenmesi, daha önce yerel pazar için üretim yapan küçük ya da mikro işletmeleri uluslararası pazara yöneltmiştir. 1980'li yıllarda işaret edilen ihracata yönelik sermaye stratejisi, ticari sermayenin uluslararasılaşmasına ama döviz biçiminde sermayenin de içselleştirilmesine neden olmuştur. Bu içselleştirme ve uluslararasılaşma mekanizmalarını hızlandıran bir diğer önemli değişken, erken kapitalistleşen ülke sermayelerinin 1971'den itibaren kriz sürecine girmesidir. Özellikle üretim alanında yoğunlaşan sermayeler sermayenin organik bileşeninin artışına karşı üretim sürecini yeniden biçimlendirme yolu ile toplam sermaye içinde değişmez sermayenin oranını azaltacak bir dizi yola başvurmuşlardır. Uluslararası alt-sözleşme ilişkileri bu yollardan birisidir. Bu yol geç kapitalist ülkelerde sermayenin sosyalizasyonunu hızlandırmıştır. Bu aynı zamanda geç birikimciler ya da alan ekonomilerine yönelik işletmelerin gelişmesine yol açan en önemli etken olmuştur. Aşırı birikimin gerçekleştiği mekânlarda açığa çıkan merkezileşme, yoğunlaşma ve değersizleşme süreci krizle birleşerek aşırı biriken sermayelerin mekânsal (relokalizasyon) ve zamansal (kredi mekanizması) kısıtı aşma yönündeki etkinliklerini hızlandırmıştır. Bu dinamikler ise, geç kapitalistleşen ülkelerde sermayenin saçılması olgusuna ivme kazandırmıştır.*"

Bu sosyalizasyon sürecinin temel aktörleri ise girişimcilerdir. Bu girişimcileri Türkiye örneğinde daha çok; uluslararası piyasayla eklemlenmiş, küresel sermayelerle rekabet halinde olan ve sürekli bir verimlilik ve etkinlik arttırma çabası içerisinde küresel sermayeyi içselleştirmiş büyük sermaye sahipleri ile büyük sermaye sahiplerinin genellikle karşısında yer alan, özellikle yerelde belirli bir sermaye birikimine ulaşmış, ortak çıkarları doğrultusunda hareket etmeye yönelik birliktelikler oluşturmayı düşünen, kendi potansiyellerini birbirleri ile etkileşimleri ve içerisinde yer alacakları ağların sağlayacağı ulusal ve özellikle uluslararası bağlantılarla sağlamaya çalışan, belirli bir güç sahipliği algısı yaratan ve bu gücü ile siyasi olarak etkinliği olan küçük ve orta boy işletme sahibi sermayedarlar oluşturmaktadır.
Saçılma olgusu, sermaye birikiminin dinamik bir süreç olduğunun işaretidir. Sermaye birikimiyle (Ercan, 2006: 50);

1. Üretimdeki artışla birlikte açığa çıkan metalar için daha geniş bir pazar ihtiyacı doğmakta,
2. Üretimin yoğunlaşarak artmasına bağlı olarak gerekli yedek işgücüne olan talep artmakta,
3. Aşırı sermaye birikimine bağlı olarak belirli bölgelerde aşırı biriken sermayeler için yeni yatırım alanlarına yönelmek hayati önem kazanmaktadır.
4.

Sermayenin hareketi ve doğası ile ilişkilendirilebilecek, sermaye biriktirme zorunluluğu nedeniyle ortaya çıkan bu değişimler; sınıflar arası mekânsal eşitsizliklere yol açmakta, emek ve sermaye arasındaki bölüşüme ilişkin mücadeleyi sermaye lehine daha güçlü kılmakta ve bu sınıflar ile sermayelerin kendileri arasındaki güç ve iktidar sahibi olma mücadelesine yön vermektedir. Saçılma olgusu, sermaye birikim sürecinin ulaştığı bu aşamada; bir yandan yerel dinamiklerin harekete geçirilmesini gerekli kılarken diğer yandan bölgesel kalkınma politikalarının çerçevesinin yeniden çizilmesini ve bu politikalarda yeni aktörlerin ya da kurumların (Bölgesel Kalkınma Ajansları) ortaya çıkışı ile bu yeni aktörlere ya da kurumlara sermaye birikiminin sağlanmasına ilişkin roller biçilmesini ve devletin bölgesel azgelişmişliğin azaltılmasında kamusal kaynak aktarımına dayalı bölgesel kalkınma

© International Regional Development Conference

politikalarının yerini bölgesel birikimin sağlanmasına yönelik politikaların almasını gerekli kılmıştır. Bu sürece ilişkin gözlenen bazı değişimler; "küçük güzeldir" anlayışı çerçevesinde yerel girişimciliğin özendirilmesi, yerel ölçekteki küçük ve orta boy işletme sahibi olan sermayedarların varlık, iktidar ve itibar kazanımı amaçlı "kendinde bir sınıf" yaratma çabaları doğrultusunda iş adamı dernekleri ya da örgütleri çatısı altında bir araya gelmeleri, özellikle son zamanlarda bölgesel sermaye birikiminin arttırılmasında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının ön plana çıkarılması şeklinde sıralanabilirler.

SERMAYE'NİN YOĞUNLAŞMASI VE MERKEZİLEŞMESİ

Kapitalist ekonominin işleyişinde yapı (kapitalizm) ile aktör (girişimci) arasındaki ilişki ortaya koyulurken; bu ilişkiyi biçimlendiren mekanizma olan "sermaye birikimi mekanizması"nın gelişimi, bir yandan birbirini besleyen diğer yandan ise birbirinden farklılaşan iki sürecin incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu süreçler; sermayenin yoğunlaşması ve sermayenin merkezileşmesi süreçleridir. Söz konusu süreçlere, sermaye birikiminin gelişimi ya da kapitalizmin gelişimi süreçleri olarak bakmak gerekmektedir. Marx, bu süreçleri şöyle tanımlamıştır (1890/2013: 604-605):

"Her bireysel sermaye, şu ya da bu büyüklükte bir üretim araçları yoğunlaşması olup, büyüklüğüne uygun olarak, şu ya da bu büyüklükte bir işçi ordusu üzerinde kumanda edebilme gücünü elinde tutar. Her birikim, yeni bir birikimin aracı olur. Birikim, sermaye olarak iş gören zenginliğin büyüyen kütlesiyle birlikte, bireysel kapitalistlerin ellerinde bu zenginliğin daha fazla toplanmasını ve böylece boyutları gittikçe büyüyen üretimin ve özgül kapitalist üretim yöntemlerinin temelinin daha fazla genişlemesini sağlar. Toplumsal sermayedeki büyüme, çok sayıdaki bireysel sermayelerin büyümeleriyle olur. Diğer bütün koşullar aynı kalmak üzere, bireysel sermayelerin ve bunlarla birlikte üretim araçlarının yoğunlaşması, bunlar toplumsal toplam sermayenin ne oranda parçaları iseler, o oranda büyür. Aynı zamanda başlangıçtaki sermayeden bazı kısımlar ayrılır ve bağımsız yeni sermayeler olarak iş görürler. Burada, diğer şeylerin yanında, sahip bulunulan servetin kapitalist aileler içindeki dağılımı da önemli bir rol oynar. Sermaye birikimi ile birlikte, bu nedenle, kapitalistlerin sayıları da şu ya da bu miktarda artar. Doğrudan doğruya birikime dayanan ya da daha doğrusu onunla aynı şey olan bu tür yoğunlaşmayı karakterize eden iki husus vardır. İlk olarak, toplumsal üretim araçlarının bireysel kapitalistlerin ellerinde gittikçe artan ölçüde toplanması, diğer her şey aynı kalmak koşuluyla, toplumsal zenginliğin büyüme derecesiyle sınırlanır. İkinci olarak, toplumsal sermayenin her bir özel üretim alanına yerleşmiş bulunan kısmı, birbirlerinin karşısına, bağımsız ve birbirlerine rakip meta üreticileri olarak çıkan çok sayıda kapitalist arasında bölünür. Bundan dolayı, birikimin ve ona eşlik eden yoğunlaşmanın çok sayıda noktaya bölünmesinin ötesinde, faaliyet halindeki sermayelerin büyümesi, yeni sermayelerin oluşumuyla ve eskilerin parçalanmasıyla engellenir. Bu nedenle, birikim, kendisini bir yandan üretim araçlarının ve emek üzerindeki kumanda gücünün gittikçe artan yoğunlaşması olarak ortaya koyuyorsa, öte yandan, çok sayıdaki bireysel sermayelerin birbirlerini geriye itmeleri olarak ortaya koyar.

Toplumsal toplam sermayenin çok sayıda bireysel sermayeye bölünmesi ya da bunun parçalarının birbirlerini geriye itmeleri, birbirlerini çekmeleri biçimindeki bir karşı tepkiye yol açar. Bu, artık, üretim araçlarının ve emek üzerindeki kumanda gücünün, birikimle özdeş olan basit yoğunlaşması değildir. Oluşmuş bulunan sermayelerin yoğunlaşması, bu sermayelerin bireysel bağımsızlıklarının kaldırılması, kapitalistin iktisadi varlığına bir diğer kapitalist tarafından son verilmesi, çok sayıdaki küçük sermayelerin az sayıdaki büyük sermayeler haline gelmesidir. Bu süreci ilkinden ayıran, mevcut ve faaliyet halinde bulunan sermayelerin dağılımının değiştirilmesinden başka bir ön koşulun bulunmaması, dolayısıyla hareket alanının, toplumsal zenginliğin mutlak büyümesiyle ya da birikimin mutlak sınırlarıyla sınırlanmış olmamasıdır. Sermaye bir yerde büyük kütleler halinde bir elde toplanmaktadır, çünkü başka yerde pek çok elden uzaklaşmaktadır. Bu, birikim ve yoğunlaşmadan farklı olarak, gerçek merkezileşmedir."

© International Regional Development Conference

Özetle, yoğunlaşma süreci, sermayenin üretim araçları ve işçiler üzerindeki kontrol gücünün giderek arttığı ve artı değerin birikimine bağlı bir şekilde toplam sermayenin daha az sermayedar elinde daha zayıf olanların mülksüzleştirilmesi yoluyla ele geçirildiği bir süreçtir. Merkezileşme süreci ise sermayenin, çeşitli sektörlerde, yoğunlaşma sürecinin en uç aşamasına geçildiğine işaret eden tek bir elde toplandığı süreçtir. Sermayenin yoğunlaşması, sermayenin niceliksel birikimini, merkezileşmesi ise birikimin nitelik olarak diğer sermayeleri içermesini işaret etmektedir (Ercan, 2002: 45). Özellikle sermayenin yoğunlaşması ve yoğunlaşmanın etkisiyle ortaya çıkan merkezileşme olgusu, ilk olarak Türkiye'nin dışa açılma sürecine girdiği 1980'li yıllarda kendini göstermiştir. Öztürk'ün (2011: 134) "dışa açılma sürecinde birinci evre" olarak adlandırdığı bu süreçte sermayenin geçirdiği dönüşüm, sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşme olgularının yaşanmaya başladığını göstermektedir. 1980'li yıllarda sermaye içi ilişkiler yeniden bir yapılanma içerisine girmiş, bu yeniden yapılanma ise uluslararası sermaye ile olan ilişkilerin, devlet ile sermaye arasında olan ilişkilerin ve ülke içi sermaye kesimleri arasındaki ilişkilerin yeniden yapılanmasına neden olmuştur (Öztürk, 2011: 134).

Karakaş ve Ercan (2008: 47), sermayenin bu yapılanma sürecini; sermaye çevrimleri temelinde, üç farklı evreye ayırmışlardır. 1980'li yıllar, ilk evreyi oluşturmaktadır ve bu evrede sermaye, meta-sermaye devresinde olup bütünleşmenin daha çok ticari olarak gerçekleştirilmeye çalışıldığı evredir. Para-sermaye'nin uluslararası hareketliliğinin belirgin bir şekilde yaşandığı 1990'lı yıllar ikinci evreyi oluştururken, 1990'lı yılların sonundan (özellikle 2001 Krizi ve sonrası) günümüze kadar olan dönemi kapsayan üçüncü evrede üretken sermayenin belirgin olarak toplumsal sermaye birikimini şekillendirdiği ve uluslararası eklemlenme çabasına girdiği gözlemlenmektedir.

Öztürk, Karakaş ve Ercan'a benzer şekilde bir dönem ayrımı yaptığı çalışmasında (2011: 139) 1980 sonrası dönemi; sermaye merkezileşmesinin hızlandığı, hâlihazırda yüksek olan tekelleşmenin daha da arttığı, büyük sermaye gruplarının ülke içi sermaye birikimi üzerindeki etkilerini arttırdıkları, üretim alanında görülen merkezileşmeyle birlikte dış ticaret alanında da merkezileşmenin yaşandığı ve özellikle dış ticaret alanındaki merkezileşme sürecinin başından itibaren büyük grupların elinde ve denetiminde olduğu bir dönem olarak özetlemiştir. Yine aynı çalışmaya göre (2011: 147-169) "dışa açılmada ikinci evre" olarak isimlendirilen 1990'lı yılların temel karakteristikleri ise şöyle sıralanabilir; birikim sürecinin uluslararası para-sermaye akımları ile bütünleşmesinin hız kazanması, ülkeler arasındaki para-sermaye hareketlerinin küreselleşmenin etkisiyle artışı, patronlarının "Türkiye Burjuvazisi" olarak görüldüğü bazı büyük sermaye gruplarının uluslararası finans sistemi ile bağlarını genişletmesi ve derinleştirmesi, hızla genişleyen finansal hareketlerin sonucu olarak geç kapitalistleşen dünyada sık ve büyük ölçekli krizlerin görülmesi ve bu krizlerin özellikle Türkiye'de sermayenin merkezileşmesine önemli katkılarda bulunması, sermaye piyasalarının merkezileşmesi, tarımda küçük üreticiliğin çözülüşü, sermayenin merkezileşmesinin bir aracı olarak özelleştirmelerde görülen artışlar ve özelleştirilen sektörlerde görülen tekelleşmeler, ülke içerisindeki sermayeler arasında görülen mücadeleler. 2001 krizi ve sonrası dönemi resmeden üçüncü evrenin temel özelliği ise; hem üretken-sermaye'nin, hem meta-sermaye'nin hem de para-sermaye'nin uluslararası hareketinde önemli artışlar görülmesidir. Bu dönem, özelleştirme yoluyla merkezileşmenin daha da hızlandığı, devletin; özel sektörün karlı yatırım fırsatlarından önemli ölçüde yararlanabileceği bir sektör olarak düşündüğü enerji sektöründe üretim ve dağıtımdan çekilmesi ile sermaye merkezileşmesinin enerji sektörünü de içerecek şekilde devam ettiği bir dönemdir (Öztürk, 2011: 171-188).

1980 sonrası sermayenin geçirdiği bu dönüşüm evrelerinde ve özellikle 2001 krizi ve sonrası dönemi içeren son evrede; sermayenin sosyalliğini yansıtan sermaye içi ilişkiler, uluslararası sermaye ile olan ilişkiler, devlet ile sermaye arasında olan ilişkiler ve ülke içi sermaye kesimleri arasındaki ilişkiler bütünü, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde kapitalistin/sermayedarın/girişimcinin sahip olduğu ilişkiler ve ilişkilerine yapmış olduğu yatırım, artı değeri büyütmesinde, çevrimin temel aktörü olarak birikimin yeniden sürekliliğinin kazandırılmasında

© International Regional Development Conference

ve gerek üretken gerek meta gerekse para-sermayenin merkezileşmesinde önemli bir etkide bulunmuştur. Aslında bu süreç sermaye sahiplerinin her türden (diğer sermaye, işçi, uluslararası sermaye ve devlet ile olan ilişkiler) ilişkilerini geliştirerek ve söz konusu ilişkilere yeni yatırımlar yaparak artı değeri arttırma çabasına girdiği bir dönemi işaret etmektedir.

Kapitalizmin temel aktörü olan kapitalistler/sermayedarlar/girişimciler, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sürecinde hem yapının (kapitalizmin) kendilerine sunduğu bir olanak ya da dayattığı bir zorunluluk şeklinde, hem de kendi bilinçli eylemleri sonucunda varlık, iktidar ya da itibar kazanımı gibi ekonomik, siyasi ve sosyal birtakım getiriler elde edebilme amacıyla Ercan'ın "sermaye fraksiyonları" olarak isimlendirdiği örgütlenmeler içerisinde yer almışlardır. Ercan'a göre (2009: 12), "Kapitalizmi tanımlayan mekanizma olarak sermaye birikimi ve onun temel aktörü olan kapitalistler, geçen zaman içerisinde sınıf olmanın gereklerini yerine getirmektedir. Bu ifade etme hallerinden en önemlisi ise sermaye fraksiyonları olarak ortak bir çatı altında örgütlenmeleridir". Tekil sermayelerin bir çatı altında örgütlenmeleri ve böylece "kendileri için bir sınıf" oluşturma çabaları, temelde ortak nesnel çıkarlarını korumak ve verili gerçekliğe müdahale ve etkide bulunmak istemelerindendir (Ercan, 2009: 44).

Ercan'ın sermaye fraksiyonu temsili olarak gördüğü örgütlenmeler; Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON), Anadolu Aslanları İşadamları Derneği (ASKON), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu (TESK), Uluslararası Yatırımcılar Derneği (YASED), Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS), Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED), Sektörel Dernekler Federasyonu (SEDEF) ve Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği (GÜNSİAD)'dir. Bu sınıf fraksiyonları içerisinde TÜSİAD, TOBB ve YASED, uluslararasılaşan ve uluslararası sermayeyi içselleştiren egemen sınıf fraksiyonlarıdır. Egemen sınıf fraksiyonu dışında kalan ve genellikle "Anadolu Sermayesi" şeklinde isimlendirilen sermaye fraksiyonları ise (MÜSİAD gibi) sonradan birikim sürecine giren, alan ekonomilerinde yer alan ve uluslararası piyasa ile eklemlenen işletmelerin içerisinde yer aldığı örgütlenmeler olarak görülmektedirler (Ercan, 2009: 38-39).

Ercan, sermaye fraksiyonları kavramını aslında sermaye birikiminin dinamik yönünü, yani sermaye düzeninin güncel koşullarda güç/iktidar ilişkileri üzerindeki etkilerini ortaya koymak için kullandığını belirtmektedir (2009: 37). Sermaye fraksiyonları, "genel olarak verili gerçeklik üzerinde müdahalede bulunma potansiyellerini arttırmak, yani iktidar elde etmek isterler. Burada söz konusu olan hem çoğul anlamda iktidarlarını, hem de merkezi siyasal iktidar üzerinde etkili olmak anlamında iktidarlarını arttırmaktır" (Ercan, 2009: 45). Özellikle son on yılda söz konusu eğilimi gösteren kendinde sınıf örneği olarak, Anadolu Sermayesi'ni temsil eden, hem siyasal iktidar üzerinde etkili olan, hem siyasal iktidara yakınlığı ile bilinen MÜSİAD gösterilebilir.

İster tekil sermaye sahibi olarak olsun ister sermaye fraksiyonları şeklindeki örgütlenmeler altında olsun sermaye sahipleri, hem yapının (kapitalizmin) kendilerine sunduğu bir olanak ya da dayattığı zorunluluk şeklinde, hem de kendi bilinçli eylemleri sonucunda ilişkilerine yatırım yapmaktadırlar. Sermayenin 1980 sonrası merkezileşmesi sürecinde; uluslararası piyasayla eklemlenmiş, küresel sermayelerle rekabet halinde olan ve sürekli bir verimlilik ve etkinlik arttırma çabası içerisinde küresel sermayeyi içselleştirmiş büyük sermaye sahiplerine ait gruplar, özellikle iktidarla kurmuş oldukları iyi ilişkilerin ve iktidara olan yakınlıklarının da etkisiyle bu süreçlerden en kazançlı çıkanlar olmuşlardır. Sermayenin dönüşüm geçirdiği birinci evrede tekstil, inşaat gibi sektörlerde etkili olan ve hükümetle yakın ilişki kurabilen Toprak, Zorlu, Çalık, İhlas gibi büyük sermaye grupları, finans kapitalin saflarında yer almaya başlamışlardır (Öztürk, 2011: 139). Özellikle sermayenin dönüşüm geçirdiği üçüncü evrede Çalık, Albayraklar, İpek, Sancak, Boydak, Sanko gibi bir kısmı Anadolu'nun yeni sanayileşen kentlerinde

büyüyen, bazıları da İstanbul merkezli olan, ama hepsi de iktidara yakınlıklarıyla tanınan bu yeni sermaye grupları özellikle medya sektöründeki konumlarının da etkisiyle büyük sermaye grupları içerisinde yer almaya başlamışlardır (Öztürk, 2011: 184; Buğra ve Savaşkan, 2015: 143-144). Koç ve Sabancı gibi sermayenin merkezileşmesi sürecinin her evresinde genellikle büyük sermaye sahiplerinin başında gelen ve hemen hemen bütün dışa açılım ve eklemlenme sürecine ilişkin politikalardan fayda sağlayan gruplar ise söz konusu dönemlerde iktidarlarla iyi ilişkiler kurmaları ve uygulanan politikalar karşısındaki memnuniyetlerini gösterme şekilleri ve tutumları ile bulundukları konumları korumuş ve sürekli geliştirmişlerdir.

ESNEK UZMANLAŞMA, "KÜÇÜK GÜZELDİR" ANLAYIŞI VE ULUSLARARASI ALT-SÖZLEŞME İLİŞKİLERİ

Kapitalizmin yarattığı aşırı birikim krizleri, sermaye ve işgücü fazlalarının eritilememesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Temel sorun ise karlı yatırım fırsatlarının yokluğudur (Harvey, 2004: 116). Özellikle 1970'li yıllarda erken kapitalistleşen ülkelerin yaşadıkları bu aşırı birikim krizleri, bu ülkelerdeki sermaye ve işgücü fazlalarının eritilmesini gerektirmiştir. Söz konusu fazlaların eritilmesi zorunluluğu ise bu ülkelerdeki bireysel sermayeleri, çeşitli zaman-mekan sabiteleri arama arayışına itmiş, mobilitesi yüksek ve mekan değiştirme özgürlüğüne sahip olan bu uluslararası sermayeler yeni üretim ve yatırım alanları arayışına girmiş, aralarındaki rekabet ise ciddi biçimde hız kazanmıştır. Uluslararası sermaye, giderek kızışan rekabetin varlığında üretim maliyetlerini düşürme yolları aramaya başlamıştır. Üretim maliyetlerini düşürme çabaları, uluslararası sermayeler için mekânsal değişimlere neden olabilecek tercihlerde bulunmayı gerekli kılmıştır. Bu tercihleri şekillendiren unsurlar ise üretim ya da yatırım yapılacak ülke ya da bölgelerdeki emek ve hammaddenin niteliği ile pazar yapısıdır. Bu bağlamda emek ve hammaddenin daha ucuz olduğu ve aynı zamanda üretilen mallar için pazar imkânı sunan bölge ya da ülkeler, aşırı rekabet içerisinde olan uluslararası sermayelerin gözde mekânları olmaya başlamıştır. Uluslararası sermayenin mekânsal sonuçları olan tercihler yapmasında, üretim sürecinde yaşanan teknolojik değişimlerin de büyük bir etkisi olmuştur. Üretim teknolojisindeki ilerlemeler, bir malın üretim sürecinin farklı parçalara ayrılarak farklı mekânlarda üretilmesini elverişli hale getirmiştir (Ercan, 2006: 51).

1980 sonrasında "post-fordizm" ya da "esnek üretim", "esnek uzmanlaşma" gibi kavramlarla tanımlanan yeni bir üretim tarzının ortaya çıkışıyla, özellikle üretimin örgütlenmesi değişmiş, "dikey entegrasyon modeli" ile örgütlenen ve girdilerin büyük kısmını kendi bünyesinde üreten büyük şirket modeli yerini üretim sürecinin farklı aşamalarının birbirinden ayrıldığı ve her bir aşamanın farklı mekanlarda üretilebildiği bir üretim anlayışına bırakmıştır. Teknolojik gelişme ve ekonomik rasyonalitenin yönlendirdiği bir seçim doğrultusunda, üretimin belirli kısımlarının farklı tedarik zincirleri içinde, aynı ülkedeki başka yerlere, aynı şehirdeki başka firmalara, aynı ülke içindeki başka bölgelere veya farklı ülkelere dağıtımı gerçekleşmiştir. Bu dağıtım içinde, daha küçük firmalara, metropollerin dışındaki şehirlere, bölgelere ve farklı ülkelere yeni roller biçilmiştir. Bu bağlamda üretimin içinde görülen bu yeni mekânsal işbölümü, Türkiye'ye de görülmüş ve daha önce sanayinin pek gelişmiş olmadığı Anadolu şehirlerinde sanayinin canlanmasına neden olmuştur (Buğra, 2010: 31). Ercan'a göre (2006: 52), "teknolojik gelişmenin doğrudan sonuçlarından birisi, üretim sürecinin parçalara ayrılmasıyla birlikte her bir parça için dünya ölçeğinde ya da ülke düzeyinde en uygun mekânların seçilebilmesidir ve bunun anlamı, 'ölçek ekonomilerinin'entegre üretiminin parçalanmasıdır." Uluslararası sermayenin aşırı birikim krizleri ile mücadelesinde, ölçek ekonomileri görüşünün alternatifi ise emek yoğun ve küçük ölçekli teknoloji kullanımına dayanan "küçük güzeldir" anlayışı (Schumacher, 1979) olmuştur. Özellikle 1970'lerden sonra uluslararası sermayenin saçılma gösterdiği geç kapitalistleşen ülkelerde alt-sözleşme ilişkileri çerçevesinde küçük ölçekli firma sayısının arttığı görülmektedir (Ercan, 2006: 53-54).

© International Regional Development Conference

Uluslararası alt-sözleşme ilişkileri, uluslararası sermayenin zorunlu bir şekilde saçılmasının sonucu olarak faaliyetini aktardığı mekân ve ülkelerde görülen yeni ilişkilerin en önemlisi olarak görülmektedir. Bu alt-sözleşme ilişkilerinin geç kapitalistleşen ülkeler için anlamı (Ercan, 2006: 53);

1. Mekânsal olarak, ya eski endüstriyel mekânların yeni sermaye birikim tarzına ilişkin yeni dinamiklerle karşılaşması,

2. Ya da daha önce kapitalist üretim süreci ile tanışmayan yeni mekânların artan ölçüde kapitalist ilişkilerle tanışmasıdır.

Bu bağlamda uluslararası alt-sözleşme ilişkileri, sermayenin işgalci eğilimini yansıtmakta, mekânsal eşitsizliklerin artışına neden olmakta ve uluslararası sermayenin egemenliği altındaki küçük ölçekli firma sayısının artışına neden olmaktadır. Ercan'a göre (2002: 53), Schumacher'in "küçük güzeldir" sloganı, artı değeri fazlalaştırmanın ya da sermaye birikim koşullarını yeniden oluşturmanın araçlarından biri olmuştur.

SERMAYE'NİN YEREL VE BÖLGESEL OLAN'A ARTAN İLGİSİ VE "YEREL OLANLAR"IN TALEPLERİ

Fuat Ercan, bölgesel kalkınmayı inceleyen yaklaşımların bölgesel kalkınma sorununun nedenlerini masaya yatırmaktan çok bölgelerin nasıl gelişeceğine ilişkin tartışmalar çerçevesinde yapıldığını belirtmektedir (2006: 67). Bu eğilim ise yapılan çalışmalarda bölgelerin ayakta kalması ve güç kazanmasının kaynaklarının açığa çıkartılması çabalarını ön plana çıkartmaktadır. Bu çabaların sonucu, Ercan'ın ifadesiyle (2006: 67) "yeni bölgesel kalkınma analizlerinin en zayıf ama aynı zamanda en ideolojik boyutunu açığa çıkarmaktadır; "yerel olanın" kendi içinde dayanışma sergilemesi ve böylece yerel içsel bütünleşmenin gerekliliğine işaret edilmesi". Burada yerel olanın kendi içinde dayanışma sergilemesi ve içsel bütünleşme sağlanması gerekliliği, aslında bir başka gereklilik sonucunda ortaya çıkmaktadır. O da daha çok artı değer elde etme gerekliliğidir. Büyüme gerçekleştiğinde ve belirli bir sınıra ulaştığında ise sermayenin yeni alanlara yönelme gereksinimi kendini göstermektedir.

Türkiye gibi geç kapitalistleşmiş ülkelerde yerel potansiyellerin, sermaye birikimini hızlandırmada harekete geçirilmesi, sermaye birikiminin sürekliliğinin sağlanması için bir zorunluluk haline gelmiştir. Sermaye birikim sürecinde bir taraftan 1980 sonrası izlenen neo-liberal politikalar çerçevesinde, farklı ölçeklere sahip olan sermaye, ülke içinde farklı mekânlara saçılma isteğinin bir sonucu olarak yerel ya da bölgesel olan'a yönelik ilgisini arttırmış diğer yandan bu artan ilgiye yereldeki girişimciler de uluslararası sermaye ile alt sözleşme ilişkileri çerçevesinde iyi ilişkiler kurmaya çalışarak kayıtsız kalmamış ve yerel dinamiklerin harekete geçirilmesini istemişlerdir. Ülke içerisindeki erken birikimciler olarak isimlendirilen büyük sermaye sahipleri ise yerel ve bölgesel olan'a özellikle içerisine girdikleri birikim krizleri boyunca ilgilerini arttırmışlar, yerelin potansiyelinden nitelikli girdi sağlama ve ihtiyaç duydukları döviz biçimindeki sermayeyi kazandırması açısından faydalanmaya çalışmışlardır. Sermayenin toplam döngüsü ile eklemlenmeye çalışan ülke içindeki uluslararasılaşan sermaye ve birikimini yukarıya doğru çekmek isteyen ve uluslararası sermaye ile eklemlenen yereldeki tekil sermaye, sermaye grupları ya da fraksiyonları; sermaye birikim sürecinde sürekli etkileşim içerisinde bulunmaktadırlar. Bu noktada sermaye birikim süreci, sermayeler arası ilişkiler bağlamında geç kapitalistleşen ülkeler açısından şöyle özetlenmektedir (Ercan, 2006: 61);

"Sermaye birikiminin görece geç gerçekleştiği coğrafyalarda, birikim, dünya ölçeğinde süregelen sermayenin toplam döngüsü ile eşitsiz bir ilişki içinde biçimlendiği için, sınıfsal konumlar da bu süreç içinde belirginlik kazanır. Tarihsel olarak sermaye birikimi, üretken sermaye döngüsünün tamamlandığı ve genellikle de korunduğu ulusal pazardan uluslararası pazara doğru ilerler. Bu süreçte üretken sermayelerin birikim tarzları aynı zamanda dünya ölçeğinde süregelen sermaye birikimi ile kuracakları ilişkinin niteliğini de belirler. Genellikle bu dinamiklerin çoğu eş zamanlı olarak gerçekleşir. Tüm bu dinamiklerle, verili ölçekler sermaye birikimine bağlı olarak yukarıya doğru çekilir, yani yeni mekânlara doğru büyüyerek gelişir (sermayenin uluslararasılaşması) fakat aynı gelişme diğer yandan

bazı sermayeler için var olan ölçeğin aynı düzeyde kalması yönünde mücadelelerin varlığına neden olur. Burada asıl önemli olan nokta; uluslararasılaşma eğiliminde olan daha donanımlı sermayelerle, henüz birikimin ilk aşamalarında olan sermayeler arasında eşzamanlı ve çoğul ilişkilerin oluşmasıdır. Burada yeni olan, sadece uluslararasılaşan sermayelerin daha küçük ölçeklere yönelmesi değil, ayrıca daha küçük ölçekte birikim sürecinde olan kesimlerin birikimleri için ölçeği yukarıya doğru çekme çabalarıdır."

Türkiye'de geç kapitalistleşen bir ülke olarak benzer bir tablo yaşamıştır/yaşamaktadır. Saçılma olgusunun bir sonucu olarak; bir yandan ülke içindeki uluslararasılaşan büyük sermaye, yereldeki tekil sermayeler ya da bu sermayelerin içerisinde yer aldığı sermaye grupları/fraksiyonlarına ilgi gösterirken, diğer yandan yereldeki küçük ölçekli ve uluslararası sermaye ile bütünleşme çabası içerisindeki tekil sermayeler, sermaye grup ya da fraksiyonları, ölçeklerini ve birikimlerini arttırma çabası içerisinde yerel dinamiklerin geliştirilmesini istemektedirler. Sermaye birikimi sürecindeki bu eğilimlerin sonuçları; yerel sermaye birikiminde ciddi artışların görülmesi, yereldeki sermayelerin güç ve iktidar sahipliği yarışında ülke içerisindeki büyük uluslararasılaşan sermayeyi giderek zorlamaya başlaması ve sadece ülke içindeki uluslararasılaşan sermayenin değil yerelde birikimini sürekli arttırmak isteyen tekil sermaye, sermaye grupları ya da fraksiyonlarının giderek daha fazla yerel ve bölgesel için taleplerini arttırması şeklinde sıralanabilir. Sermayenin yerel ya da bölgesel olana ilişkin taleplerinin artmasının arkasında sermaye birikimini sürekli olarak arttırma isteği yer alırken; bu taleplerin muhatabı devlet olmuştur. Ayrıca yerel ya da bölgesele ilişkin olarak uluslararasılaşan diğer sermayeler ve bu sermayelere aracılık eden merkezi siyasi iktidarlar, Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar da yerel ya da bölgesel olana ilişkin taleplerini arttırmaktadırlar.

Sermaye'nin yerel ya da bölgesel olana ilişkin ilgisinin ve taleplerinin artmasının bir sonucu; devletin yerel ya da bölgesel olan ile ilişkilerinin değişimidir. Devletin yerel ya da bölgesele olan bakışı, 1980 öncesi ve sonrası farklılık göstermektedir. Bu farklılığın temel sebebi ise sermaye birikiminin seyrinin 1980 sonrası izlenen neo-liberal politikalarla değişimi ve sermaye birikiminin bu tarihten sonra yeniden yapılanma içerisine girmesidir. Farklı ölçeklerdeki uluslararası, ulusal ya da yerel sermayelerin, ulaştıkları sermaye birikimine göre farklılık göstermekle birlikte temelde sermaye birikiminin hızlandırılmasına ilişkin özelde ise güç ya da iktidar sahipliğine göre değişen telepleri, devlet üzerinden gerçekleşmektedir. Söz konusu değişen taleplerin devlet üzerinden gerçekleşmesi ise bölgesel sermaye birikiminin temel belirleyicisi olmuştur (Ercan, 2006: 71-72).

Türkiye'de artan bölgesel eşitsizlik ve hatta bölge içi eşitsizlikler, 2000'li yıllarda "devlet merkezli bölgesel kalkınma"dan "piyasa merkezli bölgesel birikim"e geçilmesini gündeme getirmiştir. Bölgesel azgelişmişliğin azaltılması için devletin doğrudan ve kamusal kaynak aktarmasına ilişkin çözümler artık yerini bölgelerin sahip oldukları kaynakları piyasa koşullarında değerlendirmesi gerekliliğine bırakmıştır. Devletten ise söz konusu dönüşüm için gerekli olan yasal-hukuksal dönüşümleri gerçekleştirmesi talep edilmektedir (Ercan, 2006: 73-74).

Bölgesel birikimin sağlanması yerel kaynakların harekete geçirilmesine bağlıdır. Yerel kaynakların harekete geçirilmesinde ise devlet ve kurumları etkili olacaktır. Ercan'a göre (2006: 83), "Türkiye'de bölgesel kalkınmaya ilişkin düzeneğin değişmesi ve bölgesel sermaye birikimine dayalı modele geçişte devlet bir dizi işlev üstlenmiştir. Bu yöndeki en önemli gelişme; daha önce genellikle bölgesel kalkınma ve bölgesel planlama kavramlarının işaret ettiği verili mekânsal eşitsizlikleri azaltmaya ilişkin kaygılar, yerini bölgesel ya da yerel olanın sahip olduğu donanımları harekete geçirmeye bırakmıştır." Bu bağlamda Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), sermaye birikiminin sağlanması ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarına yönelik düzenlemeleri ile yerel kaynakların harekete geçirilmesine hizmet eden bir kurum olarak varlık göstermiştir. Bölgesel sermaye birikiminin sağlanmasında devlet ve sermaye arasında bir köprü görevi üstlenen Bölgesel Kalkınma Ajansları ise yerel olanakların belirlenmesinde,

potansiyellerin tespitinde ve yerel dinamiklerin harekete geçirilmesinde etkili olacak başlıca kurum olarak görülmüştür (Ercan, 2006).

Verimlilik ve rekabetin varlığını ön plana çıkaran piyasa merkezli bölgesel birikimin temel aktörü, yerel'i temsil eden girişimcilerdir. Bölgesel birikimin sağlanmasında, girişimcilerin içerisinde yer aldığı ağın niteliği ve bu ağ/lardaki ilişkilerin sağladığı olanaklara özellikle devlet kurumlarına ilişkin yayınlarda dikkat çekildiği görülmüştür. Bu bağlamda DPT'nin, 2000 yılında yayınlamış olduğu Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda yer alan bölge kavramının içerdiği anlamın değişimine ilişkin şu açıklama, ilişki ağlarının bölgelerin gelişimi için merkezi bir öneme sahip olduğunun altının çizildiğini göstermektedir (DPT, 2000: 7);

"Son onlu yıllarda yaşanan küreselleşme ve bölgeselleşme (bölgesel birliklerin oluşumu), post-fordist üretime geçiş, post modernizm, bilginin yükselen değeri vb. ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik değişimler geleneksel bölge kavramını da tartışılır kılmıştır. Geleneksel anlayışta bölge, yan yana gelmiş yerel birimlerin mekânsal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birimdir. Küresel anlayışta ise bölge, ilişki ağı ile belirlenen, mekânsal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birimdir. İlişkiler ağının niteliği ve ilişkilerin yoğunluğu yerelin, dolayısıyla bölgenin gelişmişliğini belirler."

DPT'nin küresel anlayıştaki bölge kavramını bu şekilde tanımlaması, mekânın sosyal sermayesine işaret etmektedir. Burada mekânın sosyal sermayesi, yereldeki ya da geleneksel anlamıyla yerellerin yan yana gelmeleri ile ortaya çıkan bölgedeki sermaye sahiplerinin/girişimcilerin/sermaye grubu üyelerinin küresel sermaye ile bütünleşmelerini sağlayan bir işleve sahiptir. Bölgelerin gelişmişliği, yereldeki ya da bölgedeki sermaye sahibi ya da fraksiyonların küresel sermaye ile bütünleşmelerine bağlı görülüyorken; bu aktörlerin bütünleşme sürecinde sahip oldukları ilişki ağlarının yapısı da gelişmişliğin derecesini etkilemektedir. Böylece, yerel ilişki ağlarından hareketle yerel potansiyeller, küresel sermayenin birikim mantığı içerisine sokulabilecektir. Aslında burada ilişki ağları temelinde yerel olan, küresel olana hizmet edecektir.

MUĞLA'DA SAÇILMA OLGUSU VE SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ

Sermayenin sürekli genişleme ve sınırlarını aşma temelli hareketinin bir sonucu olarak sermaye ilişkilerinin genişleyip derinleşmesi yani sosyalizasyonu anlamına gelen saçılma olgusu, 1980 sonrası Muğla yerelinde de kendini göstermiştir. Muğla, kendi kendisine yeten bir ekonomiden özellikle çevre il ve ilçelere ulaşım imkânlarının arttırılması, telekomünikasyon olanaklarının iyileştirilmesi ve turizmle kalkınma fikrinin benimsenmesi ile kendi kabuğundan sıyrılmaya çalışan turizmin öncü sektör olarak ön plana çıktığı bir yapıya kavuşmanın gayretleri içerisine girmiştir. Yapılan görüşmelerde sermaye fraksiyonlarından birinin kurucu başkanının deyimiyle "Muğla'nın gözünün açıldığı tarih, 1983 senesidir. 1983'den sonra, özellikle dağlık bir araziye sahip olan Muğla'nın çevre illere ve turistik ilçelerine ulaşımın kolaylaştırılması ve Türkiye'de telekomünikasyon sektörünün gelişmeye başlaması ile Muğla, turizmle kalkınma düşüncesinin ön plana çıktığı bir şehir olarak sahneye çıkmıştır."

Gerek MÜSİAD Muğla Şubesi gerekse MUGİAD (Muğla Genç İşadamları Derneği) sermaye fraksiyonu üyelerinin çoğunluğu, Muğla yerelinde sermaye birikiminin özellikle 1980 yılı sonrasında sağlanmaya başladığı konusunda hem fikirdirler. Bazı üyeler ise Muğla'da gelişmiş bir sanayinin yokluğu nedeniyle sermaye birikiminin daha yeni yeni oluşmaya başladığını ileri sürmüşlerdir. Muğla tarihi ile ilgili önemli çalışmaları bulunan Muğla Tarihçisi ve Devrim Gazetesi yazı işleri müdürü ve sahibi Ünal Türkeş'e göre ise Muğla'da sermaye birikiminin oluşmaya başladığı yıllar 1940'lı yıllardır. 1940'lı yıllar, Muğla'da dokumacılığın gelişmeye başladığı ve dokumacılığa bağlı bir sermaye birikiminin görülmeye başladığı yıllardır. O dönemde neredeyse her evde bir dokuma tezgâhı

bulunmakta, "düven" adı verilen tezgâhlarda dokunan çarşaf, gömleklik, yorgan astarı gibi ürünler çok geniş bir müşteri hacmine sahip büyük bir pazarın kurulmasına aracı olmaktadır. Dokuma tezgâhında işlenen ürünler o dönemde Hüseyin Turtat adlı kooperatif başkanının başında bulunduğu 25 Mayıs 1942 tarihinde Muğla'da 40 dokumacının katılımı ile kurulan Muğla Güzelyayla Dokumacılar Kooperatifi çatısı altında pazarlanarak büyük bir sermaye birikimi sağlanmaya başlamıştır. 1950 yılına gelindiğinde söz konusu kooperatifin başında bulunan kooperatif başkanının yolsuzluk yapması nedeni ile bu kooperatifin tasfiyesi gündeme gelmiş, bu birliğin ömrü, 1960'lı yılların ortalarına kadar sürdürülebilmiştir. Birliğin bozulması ile dokumacılık o dönemin kadınlarının bireysel girişimleri ile bir süre daha sürdürüldükten sonra ömrünü tamamlamıştır. Bu bağlamda Türkeş'e göre 1940'lı yıllar, Muğla'da ilk üretim ve sermaye sıçramasının dokumacılığın geçirdiği bu süreçle birlikte yaşanmaya başladığı yıllar olarak görülmektedir. Türkeş'e göre özellikle 60'lı yıllardan sonra Muğla'da gözlemlenen önemli üretim ve sermaye sıçramaları ise iki önemli girişimin varlık göstermesi ile ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, Muğla Kireç Sanayi A.Ş.'nin özelleştirme kapsamında 1992 yılında Öztüre Holding tarafından Muğla İl Özel İdaresinden alımı ve işletilmesi girişimidir. Türkeş'e göre Muğla Kireç Sanayi A.Ş., Öztüre Holding tarafından işletilmeye başlamasıyla memur zihniyetinden kurtulmuş, daha verimli bir şekilde üretim gerçekleştirilmiş ve Muğla il merkezi için o döneme kadar görülen en büyük üretim ve sermaye birikim sıçramasının yaşanmasını sağlamıştır. Ayrıca Öztüre Holdingin bu girişimi, Muğla il merkezinde büyük sermayenin Muğla'ya ilk gelişi ve yatırımı örneği olarak gösterilmektedir. Türkeş'e göre 60'lı yıllardan sonra Muğla'da görülen diğer üretim ve sermaye sıçraması örneği ise Muğla'nın bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıdaki başarılı girişimcilerinden biri olarak gösterilen Yalçın İnan tarafından 1972 yılında kurulan İnan Optik A.Ş.'dir. İnan Optik A.Ş., Türkiye'nin ilk ve en büyük metal gözlük çerçevesi yapımcısıdır ve üretiminin % 20'sini Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletlerine ihraç etmektedir. Özellikle Yalçın İnan'ın vefatından sonra geride kalan ortaklar işletmenin varlık göstermesiyle ilgili gerekli titizliği göstermemişler, 2014 yılına gelindiğinde İnan Optik A.Ş.'nin kapanmasına ve yaklaşık 90 işçi ve ailelerinin mülksüzleştirilmesine neden olmuşlardır.

Muğla'da sermaye birikiminin sağlanması sürecinde Cumhuriyetin kuruluşundan 1980'li yıllara kadarki dönemde belirli bir büyüklüğe ulaşan bazı sermayelerin sınırlarını aşıp büyükşehirlere ve özellikle İstanbul'a üretim ve ticaretlerini taşıdıkları ve buralarda ticari zekâ ve girişimci ruhları ile oldukça başarılı oldukları görülmüştür. Türkeş'e göre Muğla'da belirli bir sermaye birikimine ulaşıp Muğla'yı terk eden ve İstanbul'da üretim ve ticaret hayatına devam eden 4 sermaye sahibi bulunmaktadır ve bunların hepsi de Ulalı'dır. Bunların başında "Çaçeron Sabri" lakaplı bonmarşe Sabri Acarsoy gelmektedir. Sabri Acarsoy, 1924-1956 yılları arasında 32 yıl Muğla'da ticari faaliyetini sürdürmüş, girişimci ruhu, ticari zekâsı ve yenilikçi bakışı ile Cumhuriyet Döneminde Muğla'nın ilk akla gelen büyük tüccarlarından biri olmuştur. Sabri Acarsoy, Muğla'dan ayrıldıktan sonra İstanbul Tophane Boğazkesen ve daha sonra da Şişli'de büyük mağazalar açmış, "Acarsoy" adıyla buzdolabı ve çamaşır makinesi üretimi yapmaya başlamıştır. Muğla'dan ayrılan diğer büyük sermaye sahipleri ise Ulalı Hüsamettin Eren, Ulalı Halil Bilgin ve Ulalı Halil Türkoğlu'dur. Bu kişiler de özellikle İstanbul ticaret hayatında önemli yerlere gelmiş girişimci ruha sahip tüccarlardır.

1980 yılından günümüze Muğla'da sermaye birikimine ilişkin yaşanan gelişmeler Türkiye ve Dünya'da yaşanan gelişmelere paralel bir şekilde; üretimdeki artışa bağlı olarak pazar ihtiyacının ortaya çıkması (özellikle mermer, bal peteği, orman ürünleri ve yerelde yetiştirilen zeytin, narenciye ve domates gibi ürünlerde), üretimin belirli sektörlerdeki (inşaat, mermer, taş işlemeciliği, mobilya, bal peteği üretimi) gelişimine paralel olarak işgücüne olan talebin artması ve bu süreçte aşırı biriken sermayenin yeni yatırım alanlarına yönelmesi (mermer ve otomotiv sektöründe aşırı biriken sermayenin enerji sektörüne yatırım yapmaya başlaması, inşaat sektöründe aşırı biriken sermayenin otomotiv sektörüne yatırım yapmaya başlaması, otelcilik sektöründe aşırı biriken sermayenin sağlık ve eğitim sektörüne yatırım yapmaya başlaması gibi) başlıkları altında sıralanabilirler.

© International Regional Development Conference

Sermayenin saçılması sürecinde Muğla'daki sermaye fraksiyonu üyeleri de sermayenin sosyal doğası ile ilişkilendirilebilecek sermayenin sosyalizasyonunu sağlamaya çalışarak sermayelerini büyütmeye çalışmışlar, bu süreçte hem atalarından hem de babalarından devraldıkları ilişki potansiyellerini kullanmaya çalışarak hem de bir yandan bir sermaye fraksiyonu içerisinde yer alarak sermayenin çevrimi sürecini tamamlamaya çalışan aktörler olarak faaliyet göstermişlerdir. Bu süreçte bir yanda büyük sermayenin yerelde varlığını göstermeye başlaması ile özellikle belirli sektörlerde faaliyet gösterenlerin (perakende satış başta olmak üzere) sektör değiştirdikleri ve bir kısmının yavaş yavaş piyasadan silinmeye başladığı gözlemlenirken, diğer yanda ise büyük sermayenin varlığını göstermesine hizmet edenler ve onunla birlikte kazananlar ve büyük sermayenin karşısında onunla rekabet etmeye çalışan yerelde varlık gösteren küçük ve orta boy işletme sahibi sermayedarların ayakta kalmayı belirli ölçülerde başarabildikleri de görülmektedir.

Sermayenin saçılması sürecinde gözlenen diğer değişimler; "küçük güzeldir" anlayışı çerçevesinde yerel girişimciliğin Muğla'da özellikle MÜSİAD ve MUSİD (Muğla Sanayici ve İşadamları Derneği) çatısı altında özendirilmesi, 1990 sonrası Muğla'da yerel ölçekteki küçük ve orta boy işletme sahibi olan sermayedarların varlık, iktidar ve itibar kazanımı amaçlı "kendinde bir sınıf" yaratma çabaları doğrultusunda iş adamı dernekleri ya da örgütleri çatısı altında bir araya gelmeleri (Muğla Genç İşadamları Derneği, Muğla Sanayici ve İşadamları Derneği, Müstakil İşadamları Derneği, Muğla 2000 Derneği, Marmaris İşadamları Derneği gibi) özellikle son zamanlarda bölgesel sermaye birikiminin arttırılmasında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının (Muğla ilinde Güney Ege Kalkınma Ajansının varlığı) ön plana çıkarılması şeklinde sıralanabilirler.

MUĞLA'DA SERMAYE'NİN YOĞUNLAŞMASI VE MERKEZİLEŞMESİ

Muğla'da da belirli bir büyüklüğe ulaşan sermaye, birikim zorunluluğu nedeniyle farklı yatırım alanlarına yönelmiş, sermaye sahiplerinin bir kısmı iktidara yakın olan sermaye fraksiyonu içerisinde yer alarak, bir kısmı yerel yönetimle kurduğu iyi ilişkiler nedeniyle ve özellikle üretici kısmı cemaate yakın olan sermaye fraksiyonu içerisinde yer alarak ve bu sermaye fraksiyonunun kendisine sağladığı uluslararası bağlantı ve pazarlar nedeniyle sermaye birikimi sürecine yön vermişlerdir. Muğla yerelinde sermayenin yoğunlaşması olgusu kendisini aslında 1980 öncesinde göstermiş hatta belirli bir niceliksel büyüklüğe ulaşan sermayelerin bir kısmı yerelin sınırlarını aşarak üretim ve ticaretlerini büyük şehirlere kaydırmıştır. Bazı sermaye sahipleri ise girişimci özellikleri ve özellikle yerel yönetimlerin kendilerine sağladığı olanaklar (bazı bölgelerin imara açılma oranlarında yapılan değişiklikler ya da kendilerine hazine arazisi üzerine konma fırsatı sağlanması gibi) ile sermaye birikimlerini arttırarak ve sürekli büyüterek yeni yatırım alanlarına yönelmişlerdir.

Muğla'da sermayenin niceliksel birikimine işaret eden sermayenin yoğunlaşma olgusunun arkasında üretimden ziyade arazi sahiplerinin elde ettiği rantlar bulunmaktadır. Bu anlamda rant temelli sermaye birikiminin önemli örneklerini görmek mümkündür. Özellikle üretime dayalı sermaye birikimi örneklerinin de son yıllarda özellikle mermer ve inşaat sektörlerinin gelişimi ile arttığı görülmüştür. Rant temelli sermaye birikiminin arkasında ise atalardan ve dedelerden kalan araziler bulunmaktadır. Türkeş'e göre Muğla'da üretimden ziyade rant temelli sermaye birikiminin görülmesinin arkasında; sarayın miri topraklarının önce sancakbeyleri tarafından sonrasında ise yerel varsıl aileler tarafından yönetilmesi sonucunda büyük toprak sahiplerinin sayısının Cumhuriyet öncesi dönemde artışı ve bu toprak sahiplerinin zamanında kazançlarını sanayiye değil de sadece eğitime harcamaları ve sonrasında da bunların çocuklarının ve torunlarının da bu arazi sahipliği nedeniyle ranta dayalı gelir sağlamayı daha kolay ve risksiz bulmaları gelmektedir. Özellikle Cumhuriyet öncesi dönemde Muğla ve çevresinde belirli ailelerin (Örneğin Köyceğiz'de Hasançavuşoğulları, Milas'ta Abdulazizoğulları ve Kale'de Tavaslıoğulları) bu topraklardan büyük kazançlar elde ettikleri görülmüştür.

Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sürecinde özellikle 1990'lı yıllarla birlikte belirli büyüklüğe ulaşan sermaye sahipleri, hem yapının (kapitalizmin) kendilerine sunduğu bir olanak ya da dayattığı bir zorunluluk şeklinde, hem de kendi bilinçli eylemleri sonucunda varlık, iktidar ya da itibar kazanımı gibi ekonomik, siyasi ve sosyal birtakım getiriler elde edebilme amacıyla Ercan'ın "sermaye fraksiyonları" olarak isimlendirdiği örgütlenmeler içerisinde yer almışlardır. Merkezi Muğla Merkez İlçede (Menteşe'de) yer alan bu sermaye fraksiyonlarından ilki, Muğla Genç İşadamları Derneği'dir. Muğla Genç İşadamları Derneği (MUGİAD) 12 Eylül 1995 tarihinde Muğla'da yaşayan bir grup iş adamının (14 kurucu üye) bir araya gelmesi ile kurulmuştur. Mayıs 2014 itibariyle 105 üyesi bulunan MUGİAD, Muğla'da daha çok ticaretle uğraşan işadamlarının sınıf olmanın gereklerini yerine getirmeye çalıştığı ve üyelerinin ekonomik ve siyasi hayatlarına yön verme potansiyeline sahip bir örgütlenme olma özelliğine sahip bir sermaye fraksiyonudur.

MUGİAD'ı takiben Muğla Menteşe'de kurulan ikinci sermaye fraksiyonu Muğla 2000 Derneği'dir. 2014 yılı itibariyle yaklaşık 40 üyeye sahip olan Muğla 2000 Derneği, 1997 yılında bir grup Muğlalı işadamı tarafından kurulmuştur. Kuruluş amacı, Muğla'yı 2000'li yıllara yakışacak bir vizyon sahibi yapmak olan Muğla 2000 Derneği kendini daha çok sosyal ve kültürel alanlarda Muğla'ya katkı sağlamaya adamış bir sermaye fraksiyonu olarak görülmektedir. Muğla 2000 Derneği, özellikle Muğla'daki diğer sermaye fraksiyonları içerisinde yer alan çoğu üyeye göre Muğla'nın burjuvalarının bir araya geldiği dışa kapalı bir yapıya sahiptir.

Merkezi Muğla Merkez İlçede (Menteşe'de) yer alan üçüncü sermaye fraksiyonu ise çoğunluğunun üreticilerden oluştuğu yaklaşık 500 üyeye sahip olan Muğla Sanayici ve İşadamları Derneği (MUSİD)'dir. MUSİD 2006 yılında farklı sektörlerden bir grup işadamı ve sanayicinin ortak iradesi ile kurulan bir sermaye fraksiyonudur.

Uluslararası alt sözleşme ilişkilerinin yoğun olarak görülmeye başladığı sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşme sürecinde MUSİD, başta Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) olmak üzere uluslararası bağlantıları güçlü olan ve ülke çapında faaliyet gösteren daha ziyade "cemaate" yakın ulusal sermaye fraksiyonları ile iyi ilişkiler içerisinde olması ve bu sermaye fraksiyonlarına sıkı sıkı bağlı oluşu nedeniyle özellikle üreticiler için kendilerinin uluslararası arenaya açılması ve kendilerini göstermelerinin yegâne aktörü olarak önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca MUSİD, Muğla'da Fethullah Gülen cemaatine yakınlığı ile bilinen bir sermaye fraksiyonu olma özelliği de taşımaktadır.
Merkezi Muğla Merkez İlçede (Menteşe'de) yer alan son sermaye fraksiyonu ise Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)'dir. MÜSİAD Muğla Şubesi, MÜSİAD'ın 35. Şubesi olarak 2012 tarihinde işadamı Sayim Akdeniz'in başkanlığında 58 üye ile kurulmuştur. MÜSİAD Muğla Şubesi, temel olarak Muğla ekonomisinin gelişimi için çalışmak ve Muğla'lı işadamlarını dünya ile buluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca MÜSİAD, iktidara yakınlığı ile bilinen bir sermaye fraksiyonu olma özelliği taşımaktadır.

MUĞLA'DA YEREL OLANLARIN TALEPLERİ

Saçılma olgusunun bir sonucu olarak yereldeki küçük ölçekli ve uluslararası sermaye ile bütünleşme çabası içerisinde olan tekil sermayeler, sermaye grup ya da fraksiyonları ölçeklerini ve birikimlerini sürekli arttırma çabası içerisinde yerel dinamiklerin geliştirilmesini istemektedirler. Bu bağlamda Muğla'daki sermaye fraksiyonu üyeleri de birikimlerini sürekli arttırma zorunluluğu nedeniyle ulaştıkları birikimin boyutu ile paralel bir şekilde yerelin sınırlarını aşma, ulusala yayılma ve uluslararası arenada kendini gösterme ve ilerleme çabasına karşılık yerel ve bölgesele ilişkin taleplerini dile getirmişlerdir. Bu taleplerin başında; Muğla için sermaye birikiminin önünde büyük bir engel olarak gördükleri Muğla'yı koruma duygusu yüksek yerel yönetimin birikimi engelleyici ve zorlaştırıcı zihniyetinin değişmesi gelmektedir.

Sermaye fraksiyonu üyelerinin önemli bir kısmı yeni bir yatırım yapacaklarında yerel yönetimden herhangi bir destek beklemediklerini belirtmişler ve sadece yerel yönetimin bu girişimlerine köstek olmamasını diledikleri görülmüştür. Sermaye fraksiyonu üyelerinin yerel yönetimle ilgili şikâyetleri özellikle arsa üretiminin yetersiz oluşu, imara açılan yer sayısının az oluşu ve karşılaşılan birtakım bürokratik engellerle ilgilidir. Bazı sermaye fraksiyonu üyelerine göre; yerel yönetimle iyi ilişkiler içerisinde olan birtakım girişimciler hatta il yönetiminde yer alan ve siyasi arenada yerel yönetimle birlikte aynı saflarda yer alan birtakım girişimciler şikayetçi olunan bu konularda hiçbir sıkıntı çekmemekte hatta kendilerini geliştirmeleri ve rant sağlama olanaklarının iyileştirilmesi sağlanmaktadır.

Yereldeki sermaye fraksiyonu üyelerinin taleplerinin bir diğer muhatabı ise devlettir. Özellikle piyasa merkezli bölgesel birikimin sağlanmasında devlet ve sermaye arasında adeta bir köprü görevi üstlenen Bölgesel Kalkınma Ajanslarına ve kalkınma ajansları dışında girişimcilerin hibe ile destek akabileceği ve bünyesindeki fonlardan yararlanabileceği devlet temelli KOSGEB gibi kuruluşlara büyük iş düşmektedir. Bu bağlamda yereldeki sermaye fraksiyonu üyeleri de bu iki kuruluştan yerel kaynakların harekete geçirilmesi ile yararlanabilecekleri proje, teşvik, destek, hibe ve fonlarla ilgili kendilerine bilgilendirme yapılması konularında yardımcı olunmasını beklemektedirler. Ayrıca sermaye fraksiyonu üyelerinin çoğunluğu, bu kuruluşların işleyişi ve kendilerine yardımcı olma konusunda eksik ve yetersiz kaldığı, bu kuruluşların ilk ortaya çıktıkları zamanlara kıyasla kendileri için anlamını yitirmeye başladıkları, bürokrasinin bu kuruluşlardaki varlığının giderek arttığı ve siyasetin bu kuruluşlarda da başat bir faktör olarak karşılarına çıktığı konularında hemfikirdirler. Mevcut durum itibariyle hem MÜSİAD Muğla Şubesi hem de MUGİAD sermaye fraksiyonu üyelerinin bu kuruluşlardan yararlanma oranları ve yararlanma sıklıklarının düşük oluşu, bu düşüncelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

1980 yılından günümüze Muğla'da sermaye birikimine ilişkin yaşanan gelişmeler Türkiye ve Dünya'da yaşanan gelişmelere paralel bir şekilde; üretimdeki artışa bağlı olarak pazarın ortaya çıkması (özellikle mermer, bal peteği, orman ürünleri ve yerelde yetiştirilen zeytin, narenciye ve domates gibi ürünlerde), üretimin belirli sektörlerdeki (inşaat, mermer, taş işlemeciliği, mobilya, bal peteği üretimi) gelişimine paralel olarak işgücüne olan talebin artması ve bu süreçte aşırı biriken sermayenin yeni yatırım alanlarına yönelmesi (mermer ve otomotiv sektöründe aşırı biriken sermayenin enerji sektörüne yatırım yapmaya başlaması, inşaat sektöründe aşırı biriken sermayenin otomotiv sektörüne yatırım yapmaya başlaması, otelcilik sektöründe aşırı biriken sermayenin sağlık ve eğitim sektörüne yatırım yapmaya başlaması gibi) başlıkları altında sıralanabilirler.

Sermayenin saçılması sürecinde Muğla'daki sermaye fraksiyonu üyeleri de sermayenin sosyal doğası ile ilişkilendirilebilecek sermayenin sosyalizasyonunu sağlamaya çalışarak sermayelerini büyütmeye çalışmışlar, bu süreçte hem atalarından hem de babalarından devraldıkları ilişki potansiyellerini kullanmaya çalışarak hem de bir yandan bir sermaye fraksiyonu içerisinde yer alarak sermayenin çevrimi sürecini tamamlamaya çalışan aktörler olarak faaliyet göstermişlerdir. Bu süreçte bir yanda büyük sermayenin yerelde varlığını göstermeye başlaması ile özellikle belirli sektörlerde faaliyet gösterenlerin (perakende satış başta olmak üzere) sektör değiştirdikleri ve bir kısmının yavaş yavaş piyasadan silinmeye başladığı gözlemlenirken, diğer yanda ise büyük sermayenin varlığını göstermesine hizmet edenler ve onunla birlikte kazananlar ve büyük sermayenin karşısında onunla rekabet etmeye çalışan yerelde varlık gösteren küçük ve orta boy işletme sahibi sermayedarların ayakta kalmayı belirli ölçülerde başarabildikleri de görülmektedir.

Sermayenin saçılması sürecinde gözlenen diğer değişimler; "küçük güzeldir" anlayışı çerçevesinde yerel girişimciliğin Muğla'da özellikle MÜSİAD ve MUSİD çatısı altında özendirilmesi, 1990 sonrası Muğla'da yerel ölçekteki küçük ve orta boy işletme sahibi olan sermayedarların varlık, iktidar ve itibar

kazanımı amaçlı "kendinde bir sınıf" yaratma çabaları doğrultusunda iş adamı dernekleri ya da örgütleri çatısı altında bir araya gelmeleri (Muğla Genç İşadamları Derneği, Muğla Sanayici ve İşadamları Derneği, Müstakil İşadamları Derneği, Muğla 2000 Derneği, Marmaris İşadamları Derneği gibi) ve özellikle son zamanlarda bölgesel sermaye birikiminin arttırılmasında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının (Muğla ilinde Güney Ege Kalkınma Ajansının varlığı) ön plana çıkarılması şeklinde sıralanabilirler. Muğla'da belirli bir büyüklüğe ulaşan sermaye, birikim zorunluluğu nedeniyle farklı yatırım alanlarına yönelmiş, sermaye sahiplerinin bir kısmı iktidara yakın olan sermaye fraksiyonu içerisinde yer alarak, bir kısmı yerel yönetimle kurduğu iyi ilişkiler nedeniyle ve özellikle üretici kısmı cemaate yakın olan sermaye fraksiyonu içerisinde yer alarak ve bu sermaye fraksiyonunun kendisine sağladığı uluslararası bağlantı ve pazarlar nedeniyle sermaye birikimi sürecine yön vermişlerdir. Muğla yerelinde sermayenin yoğunlaşması olgusu kendisini aslında 1980 öncesinde göstermiş hatta belirli bir niceliksel büyüklüğe ulaşan sermayelerin bir kısmı yerelin sınırlarını aşarak üretim ve ticaretlerini büyük şehirlere kaydırmıştır. Bazı sermaye sahipleri ise girişimci özellikleri ve özellikle yerel yönetimlerin kendilerine sağladığı olanaklar (bazı bölgelerin imara açılma oranlarında yapılan değişiklikler ya da kendilerine hazine arazisi üzerine konma fırsatı sağlanması gibi) ile sermaye birikimlerini arttırarak ve sürekli büyüterek yeni yatırım alanlarına yönelmişlerdir.

Muğla'da sermayenin niceliksel birikimine işaret eden sermayenin yoğunlaşma olgusunun arkasında üretimden ziyade arazi sahiplerinin elde ettiği rantlar bulunmaktadır. Bu anlamda rant temelli sermaye birikiminin önemli örneklerini görmek mümkündür. Özellikle üretime dayalı sermaye birikimi örneklerinin de son yıllarda mermer ve inşaat sektörlerinin gelişimi ile arttığı görülmüştür. Rant temelli sermaye birikiminin arkasında ise atalardan ve dedelerden kalan araziler bulunmaktadır.

Sermayenin yoğunlaşması sürecinde sermayenin belirli ellerde toplanmaya başladığı ve daha zayıf olanların mülksüzleştirildiği örnekleri Muğla'da da görmek mümkündür. Bunların başında Muğla Kireç Sanayi A.Ş. örnek olarak verilebilir.

Muğla'daki diğer mülksüzleştirme yoluyla birikim örnekleri ise Muğla Güzelyayla Dokumacılar Kooperatifi, İnan Optik AŞ. ve Hamle Gazetesi örnekleridir. Bu örnekler, daha çok yereldeki büyük sermaye sahiplerinin kazançlarını arttırdıkları ve yereldeki küçük ve orta boy esnaf, girişimci ve çalıştırdığı işçileri mülksüzleştirdikleri örnekler olarak ortaya çıkmaktadır.

Saçılma olgusunun bir sonucu olarak yereldeki küçük ölçekli ve uluslararası sermaye ile bütünleşme çabası içerisinde olan tekil sermayeler, sermaye grup ya da fraksiyonları ölçeklerini ve birikimlerini sürekli arttırma çabası içerisinde yerel dinamiklerin geliştirilmesini istemektedirler. Bu bağlamda Muğla'daki sermaye fraksiyonu üyeleri de birikimlerini sürekli arttırma zorunluluğu nedeniyle ulaştıkları birikimin boyutu ile paralel bir şekilde yerelin sınırlarını aşma, ulusala yayılma ve uluslararası arenada kendini gösterme ve ilerleme çabasına karşılık yerel ve bölgesele ilişkin taleplerini dile getirmişlerdir. Bu taleplerin başında; Muğla için sermaye birikiminin önünde büyük bir engel olarak gördükleri Muğla'yı koruma duygusu yüksek yerel yönetimin birikimi engelleyici ve zorlaştırıcı zihniyetinin değişmesi gelmektedir.

Yereldeki sermaye fraksiyonu üyelerinin taleplerinin bir diğer muhatabı ise devlettir. Özellikle piyasa merkezli bölgesel birikimin sağlanmasında devlet ve sermaye arasında adeta bir köprü görevi üstlenen Bölgesel Kalkınma Ajanslarına ve kalkınma ajansları dışında girişimcilerin hibe ile destek alabileceği ve bünyesindeki fonlardan yararlanabileceği devlet temelli KOSGEB gibi kuruluşlara büyük iş düşmektedir. Bu bağlamda yereldeki sermaye fraksiyonu üyeleri de bu iki kuruluştan yerel kaynakların harekete geçirilmesi ile yararlanabilecekleri proje, teşvik, destek, hibe ve fonlarla ilgili kendilerine bilgilendirme yapılması konularında yardımcı olunmasını beklemektedirler. Ayrıca sermaye fraksiyonu üyelerinin çoğunluğu, bu kuruluşların işleyişi ve kendilerine yardımcı olma konusunda eksik ve yetersiz

kaldığı, bu kuruluşların ilk ortaya çıktıkları zamanlara kıyasla kendileri için anlamını yitirmeye başladıkları, bürokrasinin bu kuruluşlardaki varlığının giderek arttığı ve siyasetin bu kuruluşlarda da başat bir faktör olarak karşılarına çıktığı konularında hemfikirdirler. Mevcut durum itibariyle hem MÜSİAD Muğla Şubesi hem de MUGİAD sermaye fraksiyonu üyelerinin bu kuruluşlardan yararlanma oranları ve yararlanma sıklıklarının düşük oluşu, bu düşüncelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sermayenin saçılması, yoğunlaşması ve merkezileşmesi süreçlerinin bir parçası olarak Ercan'ın sermaye fraksiyonları olarak tanımladığı (2009; 44-45) kendi çıkarları etrafında örgütlenen sermaye grupları arasında iktidar olma isteğine bağlı yani verili gerçeklik üzerinde müdahalede bulunma potansiyellerini arttırmaya yönelik rekabet, çatışma ve gerilimler yerelde de kendini göstermektedir. Özellikle iktidar sahibi olma savaşında sermaye fraksiyonları arasındaki gerilim ve çatışmalar verili gerçeklik üzerinde müdahale etme potansiyellerini arttırabilecek gelişmelerin yaşanması ile kendini daha açık bir şekilde göstermektedir. Muğla yerelinde 11 Mayıs 2013 tarihinde yapılan İl Ticaret Odası Başkanlığı seçimleri, yereldeki sermaye fraksiyonlarının iktidarlarını arttırmaları yönünde taraf olarak kendi adaylarının yanında yer aldıkları ve seçim sürecinde ve sonrasında başta MÜSİAD Muğla Şubesi ve MUGİAD sermaye fraksiyonları arasındaki çatışma ve gerilimlerin önemli boyutlarda yaşandığı bir gelişme örneği olarak gösterilebilir.

Muğla il Ticaret Odası seçimleri öncesi süreçte sermaye fraksiyonlarının bir sermaye paylaşım mücadelesi içerisinde ticari anlamda, projeler anlamında ve menfaatlerin sürdürülmesi anlamında söz sahibi olmak ve bu konularda ipleri ellerinde tutmak için kendilerine yakın buldukları ve ilerde kendilerine fayda sağlayacağını düşündükleri adayları destekledikleri gözlemlenmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan önemli gelişmelerden birisi de normalde hiçbir zaman ortak bir eylem içerisinde yer almayacağı düşünülen sermaye fraksiyonlarının sermaye paylaşım mücadelesi içerisinde aynı saflarda yer almaları ve aynı adayı desteklemeleridir. Sermaye fraksiyonlarından birinin genel sekreterinin deyimiyle "bu süreçte sermaye paylaşım savaşı, her anlamda 'satışların' yaşandığı bir süreci beraberinde getirmiştir". Daha önceleri aynı safta yer alan sermaye fraksiyonu üyeleri çıkarlar devreye girdiğinde bireysel davranmışlar ve böylece hiç bir araya gelmeyecek denilen sermaye fraksiyonları (MUGİAD, MUSİD ve Muğla 2000) çıkarları doğrultusunda birlikte hareket etmişlerdir. 2013 yılı Mayıs ayında yapılan Muğla İl Ticaret Odası Seçimleri çerçevesinde; Muğla'daki sermaye fraksiyonlarının sermaye paylaşım ve iktidar sahibi olma savaşı içerisinde bu seçimlerin önemli öznelerini oluşturdukları görülmüş ve aralarındaki gerilim, çatışma veya rekabetin, menfaatleri devreye girdiğinde görmezden gelinebileceği gerçeği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

Buğra, A. (2010), "Ekonomi Siyaset İlişkisi Basit Değil", *TÜSİAD Görüş Dergisi*, Sayı: 64, 30-36, http://www.tusiad.org.tr/__rsc/shared/file/TUSIADGorus-no64-.pdf. (14.03.2014).

Buğra, A. ve Savaşkan, O. (2015), *Türkiye'de Yeni Kapitalizm Siyaset; Din ve İş Dünyası,* İstanbul: İletişim Yayınları.

DPT (2000), *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: DPT Yayınları.

Ercan, F. (2002), "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi (1) – Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Dinamiklerinin Anlaşılması İçin Marksist Bir Çerçeve Denemesi", *Praksis*, Sayı: 5, 3-30.

Ercan, F. (2006), "Bölgesel Kalkınmada Değişim: Devlet Merkezli Bölgesel Kalkınmadan Piyasa Merkezli Bölgesel Birikime", Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler içinde, Arı F. A. (Der.), İstanbul: Derin Yayınları, 45-116.

Ercan, F. (2009), "Sermayeyi Haritalandırmaya Yönelik Kavramsal Düzenekler", *Praksis*, Sayı: 19, 9-53.

Harvey, D. (2004), *Yeni Emperyalizm*, Güldü H. (Çev.), İstanbul: Everest Yayınları.

Karakaş, D. G. ve Ercan, F. (2008), "Türkiye'de Uluslararasılaşma Sürecindeki Sermayenin Üretken ve Para Sermaye Arasındaki Zaman Yönelimli Stratejik Tercihi", *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 262, 35-55.

Marx, K. (1890/2013), *Kapital*, I. Cilt, Selik M. ve Satlıgan N. (Çev.), İstanbul: Yordam Kitap.

Öztürk, Ö. (2011), *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları: Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Schumacher, E. F. (1979), *Küçük Güzeldir*, Deniztekin O. (Çev.), İstanbul: E Yayınları.

Wallerstein, I. (2002), *Tarihsel Kapitalizm*, Alpay N. (Çev.), İstanbul: Metis Yayıncılık.

© International Regional Development Conference

Effect on Weed Control of Soil Disinfection with Steam in Strawberry Farms

Buhar ile Toprak Dezenfeksiyonunun Çilekte Yabancı Ot ve Toprak Kökenli Patojen Kontrolüne Etkisi

Fırat PALA[1], *Hüsrev MENNAN*[2], *Abdullah DEMIR*[3], *Atilla ÖCAL*[4], *Zeki KARIPÇIN*[5], *Mine PAKYÜREK*[6], *Mehmet Hadi AYDIN*[7]

Abstract – Strawberry is an important fruit plant. Weeds such as Amaranthus spp. (Pigweed, %14), Euphorbia nutans Lag. (Eyebane, %12), Portulaca oleracea L. (Purslane, %11), Cyperus rotundus L. (Nutsedge, %11), Heliotropium europaeum L. (Heliotrope, %10), Cynodon dactylon (L.) Pers. (Bermuda grass, %10), Conyza Canadensis (L.) Cron. (Horseweed, %9), Echinochloa crus-galli L. (Barnyars grass, %8), Setaria spp. (Foxtail, %8), ve Lactuca serriola L. (Prickly lettuce, %7) cause a 65% decrease in strawberry yield. Mulching in management with weeds in strawberry fields has become a routine practice. The application of solarization is not yet carried out in areas where strawberry production is made in Batman province. On the other hand, hoeing and hand-picking of weeds against the weeds during cutting of branches in strawberries is not economical due to high labor costs. The use of herbicides and fumigants, which are relatively easy to apply and can be achieved in a short period of time, are not environmentally friendly, so the use of these pesticides has recently been restricted in our country. This has increased the need to develop new technologies to control weeds in strawberry production areas. For this reason, the effect of soil disinfection of hot steam application is crucial for both the regional economy and the protection of the natural environment as a means of identifying and implementing the percentage efficacy as an alternative control strategy for the weeds and nematodes control. For this purpose, in this study, it is based on the survey questions directed to the producers who produce strawberries in district of Sason in Batman province. The study was carried out in 2017. Survey data with 100 strawberry producers who made strawberry production in 9 villages selected from Sason were used. According to the results of the research, albion, aromas, fortuna and kabarla cultivars are widely grown and majority of participants (96%) produced outdoor in the garden, and just few of them (4%) in low-greeenhouse. A third of the growers reported that they were growing organic strawberries. It was determined that the participants were all mulching to weed management. Solarization, fumigation and steam have not been applied for soil disinfection. It was understood from the answers that farmers did not hear and did not know about steam (steam application for 20 minutes at 70 °C for soil disinfection), but this question was asked to the mutual negotiations they wanted to try for organic production. Steam is undoubtedly the most effective non-fumigant method of destroying soil-borne pests. It is likely that the application of steam will take place as an alternative mechanical control method in management with harmful organisms, which are problematic in other fruits and vegetables, especially strawberries, in the near future. It is necessary to investigate the possibilities of using it as an environmentally friendly and alternative mechanical control method to management the problematic harmful organisms in Batman (Sason), Elazıg (Maden) and Malatya (Doganşehir) strawberry production areas where the production of organic strawberries in Eastern and Southeastern Anatolia Region is intense and meet the local market needs by supplying the projects of the steam applicator.

Keywords – Strawberry; Weeds; Nematodes, Steam; Soil disinfection

[1] Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü, Siirt, Türkiye, firatpala@siirt.edu.tr
[2] Prof. Dr., Ondokuz Mayıs niversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü, Samsun, Türkiye, hmennan@omu.edu.tr
[3] Uzman, Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Malatya, Türkiye, demir.abdullah@tarim.gov.tr
[4] Uzman, Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Yalova, Türkiye, atilla.ocal@tarim.gov.tr
[5] Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü, Siirt, Türkiye, zekikaripcin@siirt.edu.tr
[6] Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü, Siirt, Türkiye, minepakyurek@siirt.edu.tr
[7] Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü, Siirt, Türkiye, hadiaydin@siirt.edu.tr

© International Regional Development Conference

Özet – Çilek önemli bir meyve bitkisidir. Çilek alanlarında sık rastlanan Amaranthus spp. (Horoz ibiği, %14), Euphorbia nutans Lag. (Benekli yatık sütleğen, %12), Portulaca oleracea L. (Semiz otu, %11), Cyperus rotundus L. (Topalak, %11), Heliotropium europaeum L. (Bozot, %10), Cynodon dactylon (L.) Pers. (Köpek dişi ayrığı, %10), Conyza Canadensis (L.) Cron. (Şifa otu, %9), Echinochloa crus-galli L. (Darıcan, %8), Setaria spp. (Yapışkan ot, %8) ve Lactuca serriola L. (Dikenli yabani marul, %7) gibi yabancı otlar çilek veriminde %65 azalmaya neden olmaktadır. Çilek alanlarında yabancı otlarla mücadelede malçlama rutin bir uygulama haline gelmiştir. Solarizasyon uygulaması ise Batman ilinde çilek üretimi yapılan alanlarda henüz uygulanmamaktadır. Öte yandan çilekte kolların kesilmesi döneminde yabancı otlara karşı yapılan çapalama ve elle ayıklama yüksek işçilik maliyetinden dolayı ekonomik değildir. Nispeten daha kolay uygulanan ve kısa sürede sonuç alınabilen herbisit ve fumigant kullanımı çevre dostu olmadığı için yakın zamanda ülkemizde bu pestisitlerin kullanımına sınırlama getirilmiştir. Bu durum çilek üretim alanlarında yabancı otları kontrol etmek için yeni teknolojilerin geliştirilmesine olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu nedenle sıcak buhar uygulamasının toprak dezenfeksiyonu etkisinin yabancı ot ve nematod mücadelesi için ümitvar ve alternatif bir kontrol taktiği olarak yüzde etkinliğinin belirlenmesi ve uygulamaya aktarılması hem bölge ekonomisi hem de doğal çevrenin korunması için önem arz etmektedir. Bu amaçla yapılan bu çalışma, Batman ili Sason ilçesinde açıkta çilek üretimi yapan üreticilere yöneltilen anket sorularına dayanmaktadır. Çalışma 2017 üretim yılında yürütülmüştür. Çalışmada materyal olarak Sason ilçesinden seçilen 9 köyde çilek üretimi yapan 100 çilek üreticisi ile yapılan anket verileri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre albion, aromas, fortuna ve kabarla çeşitlerinin yaygın olarak yetiştirildiği ve üretimin %96'sının açıkta ve %4'ünün alçak tünellerde yapıldığı belirlenmiştir. Üreticilerin üçte biri organik çilek yetiştirdiğini bildirmiştir. Katılımcıların tamamının yabancı ot mücadelesi için malçlama yaptığı saptanmıştır. Toprak dezenfeksiyonu amacıyla solarizasyon, fumigasyon ve buharlama yapılmadığı görülmüştür. Çiftçilerin tamamının buharlamayı (toprak dezenfeksiyonu amacıyla 70 0C'de 20 dakika süreyle buhar uygulanması) duymadığı ve bilmediği ancak bu tekniği organik üretim için denemek istedikleri karşılıklı görüşmede sorulan sorulara verdikleri cevaplardan anlaşılmıştır. Buhar, toprak kökenli zararlıları yok etmede tartışmasız en etkili fumigant olmayan yöntemdir. Buhar uygulamasının yakın zamanda yapılacak araştırmalarla başta çilek olmak üzere diğer meyve ve sebzelerde sorun olan zararlı organizmalarla mücadelede alternatif bir yöntem olarak yerini alması beklenmektedir. Buhar aplikatörünün yapılacak projelerle temin edilerek Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde organik çilek üretiminin yoğun yapıldığı ve yerel pazarın ihtiyacını karşılayan Batman (Sason), Elazığ (Maden) ve Malatya (Doğanşehir) çilek üretim alanlarında sorun olan zararlı organizmalarla mücadelede çevre dostu ve alternatif bir mekanik kontrol yöntemi olarak kullanım olanaklarının araştırılmasının gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Çilek; Yabancı ot; Nematod; Buhar; Toprak dezenfeksiyonu

GİRİŞ

Çilek (Fragaria ananassa Duch.) gülgiller (Rosaceae) familyasına ait üzümsü meyveler grubuna giren bir ılıman iklim meyvesidir (Ağaoğlu, 1986). Çok yıllık, otsu bir bitki olan çilek sürünücü ve tüylü bir gövdeye sahiptir. Yüzeysel bir kök sistemine sahip olup kök sisteminin hemen üstünde kök gövdesi ve üzerinde tüylü yapraklar bulunur. Nisan ve Haziran aylarında salkım şeklinde beyaz çiçekler açar. Beyaz çiçekler gelişip meyveye dönüşür. Meyveler olgunlaşmadan önce yeşil ve beyaz renklerdedir. Olgunlaştıktan sonra kırmızı olan meyveler bu süreçte tatlanmaya başlar. Çileğin meyvesinde A, B ve C vitaminlerinin yanı sıra kalsiyum, demir fosfor gibi mineral maddeler bulunmaktadır. Çilek meyvesi hem taze olarak tüketilmekte hem de sanayide (reçel, pasta ve tatlı) kullanılmaktadır (Türemiş, 2014).
Çileğin anavatanı Amerika olup dünyada en çok çilek üretimi ABD'de yapılmaktadır Türkiye ise 353 bin ton üretim ile en fazla çileğin üretildiği ikici ülkedir. Dünya çileğinin (5 milyon ton) yaklaşık %7'si ülkemizde yetiştirilmektedir (FAO, 2014). Önemli ticari çilek çeşitleri; aliso, aromas, albion, camarosa, chandler, droit, douglas, festival, fortuna, honeoye, kabarla, pocahontas, red chief, rubygem, selva, splendor, sweet charlie, tiago, yalova, ereğli, bursa ve balcalı'dır. Ülkemizde çilek üretimi Mersin (Silifke, Anamur) Aydın (Sultanhisar) ve Antalya (Gazipaşa)'da yoğunlaşmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Elazığ (Maden), Malatya (Doğanşehir) ve Batman (Sason) yöre pazarının önemli bir kısmını karşılamaktadır (Türemiş ve Kaşka, 1995; TÜİK, 2016).

© International Regional Development Conference

Çilek üretiminde sorun olan yabancı otlar incelendiğinde Amaranthus retroflexus L. (Kırmızı köklü tilki kuyruğu), Amaranthus albus L. (Horoz ibiği), Capsella bursa-pastoris (L.) Medik. (Çoban çantası), Chenopodium album L. (Sirken), Conyza canadensis (L.) Cronq. (Şifa otu), Cyperus rotundus L. (Topalak), Heliotropium europaeum L. (Bozot türleri), Cynodon dactylon (L.) Pers. (Köpek dişi ayrığı), Digitaria sanguinalis (L.) Scop. (Çatal otu), Raphanus raphanistrum L. (Yabancı turp), Echinochloa crus-galli L. (Darıcan), Matricaria chamomilla L. (Hakiki papatya), Poa annua L. (Salkım otu), Polygonum aviculare L. (Çoban değneği), Portulaca oleracea L. (Semiz otu), Senecio vulgaris L. (Kanarya otu), Setaria spp. (Yapışkan ot türleri), Solanum nigrum L. (Köpek üzümü), Sonchus oleraceus L. (Eşek marulu türü), Sorghum halepense (L.) Pers. (Kanyaş), Stelleria media (L.) Vill. (Serçe dili) ve Tribulus terrestris L. (Demir dikeni) türlerinin baskın olduğu görülmektedir (Boz ve ark., 2002; Albay, 2003; Fennimore et al., 2014). Çilek bahçelerinden kaliteli ürün ve yüksek verim almak için sulama ve gübreleme çok önemlidir. Bu uygulamalar yabancı ot tohumlarının çimlenmesine ve gelişmesine de yol açar. Bu yüzden yabancı ot istilası çilek bahçelerinin en önemli sorunları arasında yer alır. Çilek yetiştiricilerini en fazla uğraştıran sorunların başında yer alabilecek bir tehdide dönüşme potansiyeli taşır. Çilek bitkisinin yüzlek köklü olması yabancı otlarla rekabette zayıf düşmesine yol açmaktadır (Bolda et al., 2013). Yabancı otlar çilekte, bazı hastalık ve zararlıların (nematode, kırmızı örümcek) konukçusudur. Salgıladıkları allelopatik maddelerle çilek bitkisinin gelişimini engellerler. Malçlama öncesi sırtlardaki ve malçlama sonrasında da bitki diplerindeki yabancı otların elle yolunması ve sıra aralarında çapalama nedeniyle işgücü kaybına neden olurlar. Malçlama naylonunu delerek zarar verirler. Ayrıca hasat sırasında çilek toplayan işçilere engel olurlar. Çilek bitkisinin havalanmasına engel olarak Botrytis cinerea ve Phytopthora spp. gibi hastalıkların oluşumunu teşvik ederler. Çileğin verim ve kalitesinin düşmesine neden olurlar. Çilek alanlarında yabancı otlarla özellikle ilk iki aylık dönemde mücadele edilmediği taktirde % 65 verim kaybı söz konusu olabilmektedir (Pritts and Kelly, 2001). Yüksek boylu ve yoğun gelişme gösteren yabancı otlar Akdeniz Bölgesin'de Mart ortasından itibaren, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise Mayıs-Haziran aylarından itibaren başlayan çilek hasadını güçleştirir. Çilek dikim yastıkları arasındaki yürüme yolları yabancı otların sorun olabileceği diğer alanlardır. Yürüme yollarının mekanik yöntemlerle veya kimyasallarla kontrol altına alınması gerekir. Yabancı ot kontrolü yapılmayan çilek bahçelerinde yürüme yolları ve bitkiler tamamen yabancı otlarca istila edilir (Fennimore et al., 2014).

Çilek yetiştiriciliğinde kullanılan ruhsatlı herhangi bir herbisit yoktur. Yabancı otlarla mücadelede arazi seçimi (kanyaş ve kamış gibi rizomlu ve çok yıllık yabancı otların yoğun olduğu araziden uzak durulması), nadasa bırakma, münavebe (uzun boylu ve sık ekim yapılan buğday ve mısır gibi bitkiler ile), elle yolma, çapalama, toprak işleme, çiftlik gübrelerinin yeterli miktarda fermente edilmiş olması, alet ve ekipmanların temizliğine dikkat edilmesi, solarizasyon ve malçlma gibi yöntemler kullanılabilir (Elmore, 1991; Fennimore et al., 2008; Türemiş, 2014).

Yabancı otlar çilek alanlarında malçlama yapılıncaya kadar olan erken dönemde sorun olmaya başlamaktadır (Boz ve ark., 2002). Çilek bahçelerinde mücadelesi en güç olan yabancı otlar fideler ile aynı noktadan gelişirler. Bu nedenle dikim, mümkün olduğunca çabuk tamamlanmalıdır. Dikim gecikirse otlar dikim noktalarında polietilen malç üzerindeki deliklerden çıkarak dikimi zora sokabilirler. Şayet böyle bir durum var ise bu otlar elle veya herbisitler ile yok edilebilir.

Çilek alanlarında en etkili yabancı ot kontrol yöntemlerinden biri bahçe tesisi öncesi toprak dezenfeksiyonudur. Toprak dezenfeksiyonu üç şekilde yapılabilir. Bunlar; a) solarizasyon, b) fumigasyon, c) buharlama yöntemleridir. Solarizasyon sıcak bölgelerde şeffaf naylon ile Temmuz-Ağustos aylarında (4-8 hafta) toprak yüzeyinin örtülerek toprak sıcaklığının arttırılması esasına dayanır (Hartz et al., 1993; Ioannou, 1999; Benlioğlu ve ark., 2002). Bu yöntemin çoğu yazlık ve kışlık tek yıllık yabancı otları baskıladığı (%90 kontrol) ancak Convolvulus arvensis (Tarla sarmaşığı), Cyperus rotundus (topalak) gibi çok yıllık yabancı otların kontrolünde yetersiz kaldığı bilinmektedir.

© International Regional Development Conference

Fumigasyonda ise methyl bromid (MeBr) ve 1,3-dicloropropen (1,3-D) yasaklandığı için metam sodyum (MS) ve dazomet (DZ) gibi kimyasallar kullanılmaktadır. Ancak bu alternatif fümigantlar yabancı otlara karşı yeterli derecede etkili olmadığı için yumrulu (topalak gibi) yabancı ot kontrolünde zorluk ortaya çıkmıştır. Bu alanlarda görülen topalak bitkileri için elle toplama önerilmektedir. Çilek yetiştiricileri, kimyasal fumigantların kullanılamadığı organik alanlarda fumigantların yerine fumigant olmayan buhar uygulamasından faydalanabilir (Fennimore et al., 2014).

Çilek bahçelerinde iyi bir mücadelenin başlangıcı her zaman dikimden önce başlar. Yabancı otun topraktaki tohumlarının yönetimi (seedbank), uzun vadeli yabancı ot kontrol stratejisinin önemli bir parçasıdır (Swanton and Booth, 2004; Gallandt, 2006). Yabancı ot tohumlarının büyüklüğü, bileşimi ve dağılımı, bakım işleri ve toprak işleme tarafından büyük ölçüde etkilenir (Kobayashi and Oyanagi, 2005; Vasileiadis et al., 2007). Yabancı ot tohumları, toprak işlemesiz veya minimum işlemeli alanlarda toprak yüzeyinin yakınında birikim eğilimindedir (Tørrensen et al., 2003). Toprağın derinliğinde bulunana yabancı otlar aynı yıl çimlenecek olan populasyona sadece küçük bir katkı sağlar (Benvenuti et al., 2001). Bu nedenle, toprak yüzeyinde veya yüzeye yakının tohumlukların azaltılması etkin bir kontrol sağlayabilir (Gallandt, 2006; Bagavathiannan and Norsworthy, 2013). İlk yılda yabancı ot tohumlarının çimlenmesi, çoğalması ve yayılmasının azaltılması, ertesi yıldaki yabancı ot oluşumunu büyük oranda azaltabilir ve kontrol altına alabilir.

Buharın toprağa uygulanması, yabancı ot tohumlarının kontrolü de dahil olmak üzere toprakların dezenfekte edilmesi için çok etkili bir önlemdir (Van Loenen et al., 2003; Melander and Jorgensen, 2005; Peruzzi et al., 2012). Son zamanlarda, özellikle bir toprak dezenfektanı olan methyl bromid yasaklandığından, toprak buharı konusuna ilgi artmıştır (Samtani et al., 2011, RG, 2017). Yabancı ot tohumlarına karşı kullanılan diğer termal yabancı ot kontrol yöntemlerinden (örneğin, alev ile yakma, kuru ısıtma ve haşlatma gibi) farklı olarak buhar uygulaması, yüksek sıcaklıklara ulaşmak için kısa bir ısıtma süresi gerektirmesi ve daha az yakıt tüketmesi önemli bir avantajdır (Gay et al., 2010a).

Buhar makineleri ile ilgili son zamanlarda çalışmalar artmaktadır (Hoyle and McElroy, 2012; Vidotto et al., 2013). Örneğin kendinden itmeli makinelerin geliştirilmesi (Gay et al., 2010b); sıra içi yabancı otların ortaya çıkışı için bant buharda pişirme makinesi (Melander and Jorgensen, 2005); özel bir bıçak ile donatılmış ve toprak sıcaklığını yükseltmek için aktive edici bileşikler (KOH veya CaO) eklenmiş Ekostar SC600 makinesi geliştirilmiştir (Barberi et al., 2009; Peruzzi et al., 2012).

Termal yabancı ot kontrolünün çalışma verimliliğini arttırmak için birkaç araştırmacı kısa sürede yüksek sıcaklıklara ulaşabilen toprak işleme yöntemlerini araştırmışlardır (Hoyle and McEloroy, 2012; et al., 2013). Isıya maruz kalma sürelerini azaltmada birincil faktörün, tohum çimlenmesini engellemek için gereken maksimum sıcaklık olduğu belirlenmiştir. Optimal sıcaklık ve maruz kalma süresi arasında ters bir ilişki bulunduğu bildirilmiştir (Thompson et al., 1997, Dahlquist et al., 2007; Melander and Jorgensen, 2005). Böylece, elde edilen sıcaklık ve maruz kalma süreleri yabancı ot kontrolü etkinliğini etkileyen önemli interaktif faktörlerdir. Bununla birlikte, bu çalışmalar laboratuvarda yapılmıştır ve az sayıda çalışma, açık alanlarda kısa maruz kalma sürelerinin etkinliğini araştırmıştır. Havanın sıcaklığı, toprak nemi ve toprak yapısı gibi açık alanda farklı çevresel koşulların buhar ısıtmasında tohum duyarlılığını etkilediği bilinmektedir (Gay et al., 2010a; Melander and Kristensen, 2011).

Son yıllarda ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde, açık alanlardaki geniş alanlara yabancı ot kontrolünde buharın uygulanması için makineler geliştirilmektedir. Örneğin bir makine, toprak yüzeyinin yakınında buhar püskürtmek üzere uzmanlaşmış bir çelik kapağa sahiptir ve 4 bar'lık bir basınçta çalışan ve yaklaşık 420 kg h-1 bir akış hızı ile maksimum kazan sıcaklığı 300 °C'ye erişen bir buhar jeneratörü ile donatılmıştır. Bu buhar kazanındaki sıcaklık 150 ile 300 °C arasında ayarlanabilir, doymuş ve aşırı ısınmış buhar üretebilir (Nishimura et al., 2015). Geliştirilen bu buhar teknolojisi ile

© International Regional Development Conference

çilekte dikim öncesi kuvvetli bir yabancı ot mücadelesine girişilebilir. Toprak kökenli zararlı organizmalar ile en etkili mücadele yöntemi buhar ile toprak dezenfeksiyonudur. Bu nedenle bitki hastalık, zararlı ve yabancı otlara karşı etkin, ekonomik, insanlara ve çevreye zararlı etkisi olmayan buhar ile dezenfeksiyon geliştirilmelidir (Greco, 1999; Fennimore et al., 2014).
Buhar uygulamasının toprakta bulunan yabancı ot tohumlarının kontrol edilmesinde etkili bir yol olduğu bilinmektedir (Samtani et al., 2012). Uygulama esnasında dikkatli olmak gerekirse de kimyasal yöntemlere göre daha güvenilir ve toksik etkisi daha az olan bir yöntemdir. Ancak makine fiyatı, yakıt ve işçilik giderleri ile ilgili araştırmalara ihtiyaç vardır. Toprağın buharla steril edilebilmesi 70ºC' de 20 dk, 70ºC' de 30 dk ve 82ºC' de 30 dk ısıtılması gibi farklı veriler mevcuttur. Eğer toprak 82 ºC 'yi aşan sıcaklığa kadar ısıtılırsa özellikle organik maddece zengin topraklarda yüksek miktarlarda amonyum, mangan, nitrit, organik asitler ve zararlı eriyebilir tuzların açığa çıkması, pH'nın düşmesi ve mikoriza mantarları gibi yararlı mantarların öldürülmesi gibi sorunlarla karşılaşabilir (Baker and Roistacher, 1957; Kadiroğlu ve Kaplan 1998; Fennimore and Goodhue, 2016). Yabancı otlarda etkili kontrol sağlayacak uygun buhar sıcaklığının, uygulama süresinin ve makinenin ilerleme hızının değişik iklim tiplerine, toprak yapılarına ve üretim tekniklerine göre belirlenmesi önem arz etmektedir.

Yabancı ot tohumları, böcekler, nematodlar ve patojenler gibi toprak zararlılarını kontrol etmek için şu anda Batman ilinde herhangi bir toprak dezenfeksiyonu uygulaması yapılmamaktadır. İlimizde organik çilek üretimi yapıldığı için yabancı ot tohumu, toprak hastalık ve zararlılarını kontrol etmek için fümigant olmayan alternatiflere ihtiyaç duyulmaktadır.

Yükseltilmiş çilek yataklarında (sedde, set, mazura) yabancı otların ve patojenlerin toprakta dezenfekte edilmesinin yanı sıra ürün güvenliği ve meyve üretimi için yeni tasarlanmış bir mobil buhar aplikatörlerinin geliştirildiği bildirilmiştir. Toprak dezenfeksiyonu için buharla yapılmış altı yıllık arazi araştırmasında, çilek verimi veya toprak verimliliği üzerinde herhangi bir zararlı etki bulunmamıştır (Fennimore et al., 2014; Samtani et al., 2012).

Açık alanlarda buhar aplikatörleri, traktöre çekilen veya kendinden itmeli bir cihaz, bir buhar jeneratörü ve toprağa buhar veren bir enjeksiyon sisteminin birleşimidir (Gay et al., 2010a). Süreksiz aplikatörler 5-7 dakika süreyle bir alanı tedavi etmek için dururlar ve adım adım bir ilerleme ile bir sonraki alana geçerler (http: // www. Moeschle.de/files/upload/fokie2.pdf). Sürekli buhar aplikatörleri, buhar uygulaması sırasında duraklamadan yavaşça ileriye doğru hareket eder. Böyle bir ticari amaçlı buhar uygulayıcısı, 1,6 m genişliğinde 20 cm derinliğinde ve 150 mh-1'e kadar bir hızda buhar uygulayan makinedir (Gelsomino et al., 2010; Peruzzi et al., 2011a, 2011b). Fennimore et al. 2014, 1.3 m genişliğinde bir yatağı 30 cm yüksekliğinde işlemek için bir prototip sürekli buhar aplikatörü (>20 dakika boyunca sürekli olarak 60 °C ile 70 °C'ye) bildirmiştir. Buharın hardal tohumu unu (MSM) ile bir araya getirilmesinin, doğada sinerjik görünen sonuçlar verdiğini ve tek başına herhangi bir tedaviye kıyasla daha fazla zararlı kontrolü sağladığı gözlemlenmiştir (Fennimore et al., 2014). Verim Albion çeşitleri için, fümigasyon ve buhar tedavileri için 60.9 ton ha-1 ve işlenmemiş arazide 28.5 ton ha-1 olarak bulunmuştur (Fennimore et al., 2014). Ticari üretimde buhar uygulamalarının ekonomik olarak uygulanabilirliği ile ilgili iki endişe, bir alanın muamele edilmesi için gereken süre ve yakıtın yüksek maliyetidir.

Buharla steril edilecek ortam özellikle nemli olmalıdır, ortam neminin hacimsel ölçüyle genellikle % 15 (toprak tavı) olması uygun kabul edilir. Toprak sterilizasyonu işlemi için yüksek basınçlı buhara gerek yoktur. 0.7-1.0 bar basınç yeterlidir. Büyük çaptaki buhar kazanlarının maliyeti 150.000 $ üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle bu uygulamalarda daha çok ortak kullanım ve kiralama güncelliğini korumaktadır. En çok kullanılan buhar uygulamaları örtüaltı delikli borular ile buhar uygulamasıdır. 18oC sıcaklığındaki 1 m3 toprağın (%15 nemli) dezenfekte amacıyla sıcaklığını 82 oC çıkarmak için %50 çalışma veriminde yaklaşık olarak 200.000 kj (85 kg buhar) ısı enerjisine ihtiyaç vardır. Bu miktar

© International Regional Development Conference

toprak yaklaşık olarak 3 m2 yetiştirme ortamına karşılık gelmektedir.100 oC deki 1 kg buhar, yoğunlaşarak 100 oC su olduğunda 2.257 kj enerji açığa çıkarır. Eğer 80 oC'de sterilizasyon yapılacaksa 20 oC'lik soğuma sırasında da ek olarak 83,8 kj ısı ortama verilmiş olur. Bu yaklaşımla düşünüldüğünde %50 çalışma verimliliğinde 1 m3 yetiştirme ortamı için 85 kg buhar gerektiği söylenebilir. Buhar sterilizasyonu birçok ürün için methyl bromide bromür alternatif çalışmalarda ekonomik olarak uygulanabilmektedir. Toprağın buhar ile sterilizasyonunda yapılan maliyet hesaplamaların da toprak hacmi, nüfuz etme kabiliyeti, toprak ısı değişim etkinliği, buhar kazanı etkinliği, birim alan için gerekli yakıt miktarı ve kullanılan suyun parasal değeri göz önüne alınmaktadır (Fennimore et al., 2014).

Buhar uygulaması; toprak kökenli hastalık ve zararlıların kontrol edilmesinde en etkili yoldur. Uygulama esnasında dikkatli olmak gerekirse de kimyasal yöntemlere göre daha güvenilir ve toksik etkisi daha az olan bir yöntemdir. Toprağın buharla steril edilebilmesi için 82ºC' de 30 dakika ısıtılması gerekir. Eğer toprak 82 ºC 'yi aşan sıcaklığa kadar ısıtılırsa özellikle organik maddece zengin topraklarda yüksek miktarlarda amonyum, mangan, nitrit, organik asitler ve zararlı eriyebilir tuzların açığa çıkması, pH'nın düşmesi ve mikoriza mantarları gibi yararlı mantarların öldürülmesi gibi sorunlarla karşılaşabilir (Kadiroğlu ve Kaplan 1998).

Etkili bir entegre mücadele (EM) programı, yeni zararlıların bir alana girmesini önlemeye yönelik yöntemlerden ve sorun olanların kontrol edilmesi için kültürel, mekanik ve kimyasal yöntemlerin beraber uygulanmasından oluşur (Strand, 2008). Çilekte mevcut mücadele yöntemlerine entegre edilebilecek, buharın etkili oranlarla kullanımı, Batman (1.200 da), Elazığ (3.585 da) ve Malatya (773 da) gibi fumigasyona tabi tutulamayan yörelerde çilek ekiminden önce yabancı otları ve diğer toprak kökenli zararlıları bastırmak için potansiyel bir yöntem olarak denenebilir (TÜİK, 2016).

Batman ili Sason ilçesinde, her geçen yıl üretim alanı artan ve bölgede sofralık amaçlı tüketilen çilek, halkın önemli bir geçim kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir çilek üretimi için çilek üretim alanlarında sorun olan yabancı otlar ve diğer zararlı organizmalarla etkili mücadele edilmesi gerekmektedir. Açık alanlarda çilek üretiminde yabancı otlar ve toprak kökenli patojenleri kontrol etmek için buhar uygulaması ile toprak dezenfeksiyonun yapılması alternatif bir teknik olarak araştırılabilir. Bu çalışmada Sason'daki çilek üreticilerinin mevcut yabancı ot kontrol teknikleri belirlenmiş ve üreticilerin buhar uygulamasına yaklaşımları araştırılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Anket çalışması, bölgenin önemli çilek üretim merkezlerinden olan Batman ilinin (1.200 da) Sason ilçesinde toplam 1.100 da çilek üretim alanının yaklaşık yarısına sahip olan 9 köyde 100 çilek üreticisi ile 2017 yılında çilek üretiminde yabancı ot mücadelesinin durumunu belirlemek ve buhar uygulaması ile ilgili farkındalık yaratmak amacıyla yapılmıştır. Çalışma bölgesi ile ilgili veriler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Batman ilinde çilek üretimi yapılan ilçeler, üretim alanı ve ankete katılanların sayıları

İlçe	Üretim alanı (da)*	Katılımcı sayısı
Kozluk	100	0
Sason	1.100	100
Toplam	**1.200**	**100**

(TÜİK, 2016)

Batman ilinde ilçesinde 2016 yılında 2.520 ton çilek (Sason 2.201 ton = 5.942.700 TL ve Kozluk 319 ton = 861.300 TL) üretilmiştir (TÜİK, 2016). Araştırma kapsamında görüşülecek üretici sayısı oransal örnek hacmi formül 1 ile hesaplanmıştır (Newbold, 1995).

$$n = \frac{N.p(1-p)}{(N-1)\sigma p_x^{\ 2} + p(1-p)} \quad (1)$$

Formülde;
n = Örnek hacmi
N = Çilek üreticisi sayısı
$\sigma^2 p_x$= Ornanın varyansı
p = Çilek üretimi yapanların oranını (0.50) ifade etmektedir.

Elde edilen verilere göre Sason ilçesinde 300 çilek üreticisi olduğu belirlenmiştir. Yukarıdaki formül kullanılarak % 95 güven aralığı ve %10 hata payı ile araştırma bölgesinde populasyonu temsil edebilecek asgari işletme sayısı 73 olarak hesaplanmıştır. Fakat anket aşamasında bu sayı 100'e tamamlanmıştır. Batman Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Bitkisel Üretim ve Bitki Sağlığı Müdürlüğü teknik personellerinin desteği ve Sason Organik Çilek Üreticileri Birliğinin yönlendirmesi dikkate alınarak tesadüfi olarak seçilen ve anket yapılan üreticiler ilçeyi temsil edebilecek ve yoğun olarak çilek üretimi yapılan köylerden seçilmiştir. Bu köyler, Ziyaret, Kavaklı, Cevizli, Yeniköy, Köprübaşı, Dereiçi, Erdemli, Tekevler, Merkez ve bunlara bağlı mezralardır. Çalışmada anketlerden elde edilen bulgular, yüzde hesaplamalar yapılarak tablo ve şekiller halinde sunulmuştur. Anket çalışmasının yapıldığı Sason ilçesindeki katılımcılara sosyo-ekonomik durumları, çilek üretimi ve yabancı ot kontrol yöntemleri ile ilgili sorular yönlendirilmiş ayrıca buhar uygulaması ile toprak dezenfeksiyonu uygulamasına eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Katılımcıların %16'sı 20-30 yaş, 23'ü 31-40 yaş, %45'i 41-50 yaş, %11'i 51-60 yaş ve %5'i 60 yaş üstünde saptanmıştır. Çilek üreticilerinin üçte ikisinin (%68) 31-50 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Ankete katılanların eğitim durumlarına bakıldığında %12'sinin okur yazar olmadığı, 57'sinin ilkokul, %24'ünün ortaokul, %7'sinin lise mezunu olduğu saptanmıştır. Yarısından fazlasının (%57) ilkokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Batman ilinde çilek üreticilerinnin orta yaş grubu ve eğitim durumunun düşük olduğu görülmektedir. Yıldız ve ark. (2007), Aydın'da çilek üreticilerinin büyük çoğunluğunun 31-50 yaş aralığında ve %63'ünün ilkokul mezunu olduğu yönündeki saptamları, yaptığımız tespitler ile benzerlik göstermektedir. Ancak bu ilde lise mezunu üreticilerin (%18) fazla olması ve ayrıca az da olsa üniversite mezunu (%4) yetiştiricilerin olması eğitim düzeyinin ilimize göre yüksek olduğunu göstermektedir.

Ankete katılanların %44'ü 1-5 yıl, %56'sı 6-10 yıldır çilek yetiştiriciliği yaptığını bildirmiştir. Sason ilçesinde çilek üretiminin yaklaşık 10 yıllık bir geçmişi olduğu bilinmektedir. Bu ilçede tütün üretiminden vazgeçilip alternatif ürün olarak çilek üretilmesinde ülkemizin yakın zamandaki tütün politikalarının (1993'te başlatılan kota uygulamaları ve 2002'de TEKEL'in dereceli olarak tütün alımından çekilmesi) etkili olduğu söylenebilir. Aile geçiminin çilek üretimi ile yapıldığı bu ilçede işgücünün tamamı aile bireylerinden veya ilçedeki insan kaynağından karşılanmaktadır.

Katılımcılara fide temini sorusu yöneltildiğinde, üreticilerin tamamı, fideleri ticari amaçla fide üretimi yapan firmalardan sağladığını ve frigo fide tercih ettiğini beyan etmişlerdir. Fidelerin tamamı ilçe dışından gelmektedir. Fide kaynaklı problemler ve uzun yıllar aynı toprakta çilek üretimi yapılması nedeniyle toprak kaynaklı zararlı organizmaların sorun olduğu bilinmektedir. Bu tür bulaşık alanlardan getirilen fidelerin kullanılması verim kaybına neden olabilmektedir (Benlioğlu ve ark., 2002). Fide fiyatlarının pahalı olduğu ve üretimde girdi maliyetini arttırdığı ifade edilmiştir.

Ankete katıların büyük çoğunluğu Albion, Aramos, Fortuna ve Kabarla çeşitlerini yetiştirdiklerini bildirmiştir. Katılımcılara dikilen bir çilek alanından kaç yıl ürün aldıkları ve kaç yılda bir çilek

fidelerinin sökülerek yeni fidelerin dikildiği sorulduğunda %74'ü 3 yıl, 12'si dört yıl ve %9'u iki yıl cevabını vermiştir. Bu alanlarda üreticilerin büyük çoğunluğunun çilek üretiminden sonra buğday (%34), tütün (%32), arpa (%17) ve sebze (%17) tarımı yaptığı görülmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Sürvey yapılan çiftçilerin çilekten önceki sezon tarımını yaptığı ürün

Önceki ürün	Oran (%)
Buğday	34
Tütün	32
Arpa	17
Sebze	17
Toplam	**100**

Sason ilçesindeki çilek üreticilerinin %55'i İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nden teknik destek aldığını, %25'i bayilerden, %20'si diğer üreticilerden yararlandığını bildirmiştir. Tarım teşkilatlarının çalışmaları sonucu toprak analiz sayısında önemli bir artış olduğu ve bu oranın %90'ların üstünde olduğu görülmüştür. Ancak toprak kökenli zararlı organizmalara yönelik herhangi bir analiz yapılmadığı beyan edilmiştir. Bu durum katılımcıların Sason'da çilek üretiminde karşılaştıkları tarımsal problemlerde öncelikle tarım teşkilatından teknik destek aldıklarını göstermektedir.

Çilek üretiminde zararlı organizmaların (hastalık, zararlı ve yabancı otlar) önemli bir sorun olduğu bilinmektedir. Sason ilçesindeki üreticiler en önemli problemin %43 ile yabancı otlar, %37 oranında hastalıklar ve %20'si zararlı böcekler olduğunu belirtmişlerdir. Üreticiler hastalık ve zararlılara karşı kimyasal ilaç kullandıklarını, sadece organik üretimde kullanılmasına izin verilen bazı koruyucu ilaçları ve gübreleri kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Çilek alanlarında önemli bir sorun olan yabancı otlar önem sırasıyla sorulduğunda *Amaranthus* spp. (Horoz ibiği, %14), *Euphorbia nutans* Lag. (Benekli yatık sütleğen, %12), *Portulaca oleracea* L. (Semiz otu, %11), *Cyperus rotundus* L. (Topalak, %11), *Heliotropium europaeum* L. (Bozot türleri, %10), *Cynodon dactylon* (L.) Pers. (Köpek dişi ayrığı, %10), *Conyza Canadensis* (L.) Cron. (Şifa otu, %9), *Echinochloa crus-galli* L. (Darıcan, %8), *Setaria* spp. (Yapışkan ot türleri, %8), ve *Lactuca serriola* L. (Dikenli yabani marul, %7) türlerinin olduğu ifade edilmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Katılımcılara göre çilek bahçelerindeki en sorunlu yabancı otlar

Yabancı otlar	Oran (%)
Amaranthus spp.	14
Euphorbia nutans Lag.	12
Portulaca oleracea L.	11
Cyperus rotundus L.	11
Heliotropium europaeum L.	10
Cynodon dactylon (L.) Pers.	10
Conyza canadensis (L.) Cron.	9
Echinochloa crus-galli L.	8
Setaria spp.	8
Lactuca serriola L.	7
Toplam	**100**

Söz konusu yabancı otlarla mücadele edilmediğinde çilek veriminin üçte ikisinin azaldığı bildirilmiştir. Boz ve ark. (2002) ile Yıldız ve ark. (2007), topalak, semiz otu, horoz ibiği türlerinin çilek alanlarındaki en önemli yabancı otlar olduğu yönündeki tespitleri, bulgularımız ile paralellik göstermektedir. Malçlama yapılan dikim yastıkları arasında bulunan yabancı otların glifosat uygulamak yerine elle

toplanarak veya çapalanarak kontrol edildiği bildirilmiştir. Üreticilerin %35'ı organik tarım yaptığını beyan etmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Sason İlçesi'nde organik çilek üretimi

Yöntem	Oran (%)
Organik	35
Geleneksel	65
Total	**100**

Sason ilçesinde faaliyet gösteren Sason Organik Çilek Üretim Birliği ilçede 300 çilek üreticisinin olduğunu ve kendilerine üye olan çiftçi sayısının 75 kişi olduğunu yapılan sözlü görüşmede bildirmiştir. Batman Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü kayıtlarına göre 2017 yılında 35 organik çilek üreticisi kayıt altına alınmıştır. Müdürlük teknik personellerinin yaptığı eğitim ve yayım çalışmaları sonucu Sason ilçesinin organik çilek üretiminin her geçen yıl arttığı görülmüştür. Katılımcıların tümü solarizasyonu uygulamadığını beyan etmişlerdir. Katılımcılar toprak dezenfeksiyonu amacıyla metil bromid, 1.3 dichloropropan, metam sodyum ve dazomet gibi fumigantları kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca tamamı buhar ile toprak dezenfeksiyonunu bilmediklerini ve uygulamadıklarını bildirmiştir. Çilek üreticilerinin buhar uygulaması ile ilgili toprak hazırlığı, uygulama şekli, uygulama süresi ile kullanılacak alet ve makineler konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Buharlama yapan herhangi bir üreticiyi duymadıkları ve bilmedikleri belirlenmiştir. Ancak çilek üreticilerinin toprak dezenfeksiyonu için buhar teknolojisine (örneğin 36.6 saat ha-1 buhar aplikatörü gibi) eğilimli olduğu ve tarım teşkilatlarının bu konuda kendilerine hem ekonomik hem de teknik destek sağlamaları durumunda bu yöntemi uygulamak istediklerini bildirmişlerdir. Üreticilerin %42'si bu yöntemin yabancı otlara, %30'ü hastalıklara ve %21'i zararlılara etkili olabileceğini, ancak %7'si bu yöntemin hiçbir faydasının olmayacağını bildirmiştir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Sason İlçesi çilek üreticilerinin buhar uygulamasına yaklaşımları

Etki ettiği zararlı organizma	Oran (%)
Yabancı ot	42
Hastalık	30
Zararlı	21
Hiçbiri	7
Toplam	**100**

En önemli yabancı ot olarak dile getirilen yabancı otlardan özellikle çok yıllık ve rizomlu olanlar (*Cyperus rotundus* ve *Cynodon dactylon* gibi) ile ilgili sorunlar ön plana çıkmaktadır. Hastalık olarak ise toprak kökenli hastalıklar kök ve kökboğazı çürüklüğü (*Fusarium oxysporum*., *Phoma* sp. ve *Rhizoctonia solani*) öncelikli problem olarak belirlenmiştir. Zararlı böceklerden yaprak biti (*Aphis* sp.) ve akarlardan iki noktalı kırmızı örümcek (*Tetranychus urticae*) ile ilgili şikayetler olmasına rağmen katılımcıların çilek üretim alanlarında sorun olan bitki paraziti nematodlardan çilek nematodunu (*Aphelenchoides fragariae* Ritzema Bos, 1891) ve zararlarını yeterince tanımamaları nedeniyle bu konuda herhangi bir fikre sahip olmadıkları saptanmıştır. Yabancı otların topraktaki tohumları ve parazit toprak zararlıları ile bunların mücadelesi ileride yapılacak arazi çalışmaları ile araştırılabilir. Fennimore et al (2016) çilek dikim alanlarında yürütülen çalışmalarda toprak dezenfeksiyonu amacıyla yapılacak buharlamanın yabancı ot, hastalık ve zararlı kontrolünde metil bromid kadar etkili olduğunu bildirmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Batman ilinde çilek üretiminin yoğun olarak yapıldığı ve Sason ilçesinde 100 üretici ile yapılan anketler sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda tamamına yakınının açıkta çilek üretimi

© International Regional Development Conference

yaptığı belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre açıkta çilek üretiminin en önemli probleminin yabancı otlar olduğu söylenebilir. Sason'da yabancı ot mücadelesinde toprak dezenfeksiyonu (solarizasyon, fumigasyon ve buharlama) yapılmadığı tespit edilmiştir. Yabancı ot kontrolünün yanısıra toprak sıcaklığının korunması ve temiz ürün elde edilmesi amacıyla siyah polietilen malç kullanımının rutin bir uygulama haline geldiği görülmüştür. Yabancı ot mücadelesinde herhangi bir herbisit kullanılmadığı malç deliklerindeki otların elle toplandığı, sedde aralarındaki otların ise çapalandığı veya toplandığı saptanmıştır. Ancak yapılan uygulamaların yabancı ot kontrolünde yetersiz olduğu ve alternatif yöntemlere ihtiyaç olduğu belirlenmiştir. Son yıllarda yaşanan gelişmeler sonucunda Sason (1.100 da), Elazığ Merkez (2.260 da), Maden (1.300 da) ve Doğanşehir (700 da) ilçelerinde çilek yetiştiriciliğinde önemli gelişmeler olmuş, bu yöreler önemli çilek üretim merkezleri haline gelmiştir (TÜİK, 2016). Çilek bu ilçelerde önemli meyve türleri arasındaki yerini almıştır. Bu alanlarda yerel yetiştiriciliğinin daha da geliştirilebilmesi için aşağıdaki konuların değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Çilek üretim alanlarında bulunan yabancı otların ve toprak kökenli bitki patojenlerinin dağılımı belirlenmelidir. Sonrasında ekonomik olarak zarar eşiğinini aşan yabancı otlar belirlenmeli ve bunların kontrolüne yönelik teknikler araştırılmalıdır.

Gübreleme amaçlı toprak analizi yapılmasının yanı sıra topraktaki yabancı ot tohumları (seedbank), nematodlar ve diğer toprak kökenli patojenlerin belirlenmesi amacıyla Diyarbakır Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğünde analizler yapılmalıdır. Buna ek olarak yaprak ve sulama suyu analizleri de yapılmalıdır. Sason ilçesindeki çilek üretim alanlarında organik üretim teşvik edilmelidir. Sason Çilek Üretim Birliğinin faaliyetlerinin yürütülebilmesi için ofis ve depo ihtiyaçları giderilmelidir. Üç yılda bir sökülüp yinelenen çilek bahçelerinde fide ve ULV polietilen malç ile ilgili üreticiler desteklenmelidir. Organik üretimin desteklenmesi için organik gübre ve ilaç kullanımının yaygınlaştırılması için eğitim ve yayım çalışmaları yapılmalıdır. Sason, Maden ve Doğanşehir ilçelerinde üretimin yıl boyu yapılabilmesi için alçak tünel yapımı Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığınca desteklenmelidir. Bitki hastalık, zararlı ve yabancı otlara karşı etkisi iyi olan, ekonomik, insanlara ve çevreye zararlı etkisi olmayan çalışmalara önem verilmelidir. Bu amaçla mekanik, otomatik ve robotik sistemlerin araştırılması ve geliştirilmesi önem arz etmektedir. Yeni tesis edilecek alanlarda solarizasyon demonstrasyonları yapılmalıdır. Kimyasal fumigantların kullanılmaması için alternatif toprak dezenfeksiyonu olan buharlama tekniğinin çilek üretim alanlarında uygulanabilirliği araştırılmalıdır. Bu amaçla üniversiteler veya tarımsal araştırmalarca DİKA, GAP, AB veya TÜBİTAK projeleri yapılması özendirilmelidir. Uzun dönemde sürdürülebilir çilek üretimi için çilekte bakım ve bitki koruma işlemlerinde entegre veya organik üretimin yapılması ile ilgili çiftçi, birlik, bayi, firma, tarım kuruluşları, sanayici ve üniversitelerin katılımı ile düzenli bilgi alışverişi toplantıları yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Ağaoğlu, Y. S. (1986). Üzümsü Meyveler, A.Ü.Z.F. Yayınları, No: 984, Ankara.

Albay, F. (2003). Çilek alanlarındaki yabancı otlar ile bu yabancı otların mücadelesinde solarizasyon, karasu ve mısır gluten ununun etkinliğinin saptanması. Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 84 s., Aydın.

Bagavathiannan, M. V., & Norsworthy, J. K. (2013). Postdispersal loss of important arable weed seeds in the Midsouthern United States. Weed Sci. 61, 570-579.

Baker, K. F., & Roistacher C. N. (1957). The U.C. system for producing healthy container-grown plants. Calif. Agr. Expt. Sta. Ext. Serv. Manual 23.

Barberi, P., Moonen, A. C., Peruzzi, A., Fontanelli, F., & Raffaelli, M. (2009). Weed suppression by soil steaming in combination with activating compounds. Weed Res. 49, 55-66.

Benlioğlu, S., Boz Ö., Yıldız A., Kaşkavalcı G. & Benlioğlu K. (2002). Soil solarization options in Aydın strawberry without methyl bromide. Annual International Research Conference on Methyl Bromide Alternatives and Emissions Reductions. November 6-8, Orlando, Florida, U.S.A, 8 (1-5).

Benvenuti, S., Macchia, M., & Miele, S. (2001). Quantitative analysis of emergence of seedlings from buried weed seeds with increasing soil depth. Weed Sci. 49, 528-535.

Bolda, M. P., Daugovich O., Koike S. T., Larson K. D., & Phillips P.A. (2013). UC IPM Pest Management Guidelines: Strawberries, UC ANR Publication 3468, http://www.ipm.ucdavis.edu/PDF/PMG/pmgstrawberry.pdf.

Boz, Ö., Doğan M. N., & Albay F. (2002). Weed species in strawberry growing areas in the Aydin Province of Turkey. Journal of Plant Diseases and Protection, Special Issue XVIII, 147-153.

Dahlquist, R. M., Prather, T.S., & Stapleton, J.J. (2007). Time and temperature requirements for weed seed thermal death. Weed Sci. 55, 619-625.

Elmore, C. L., 1991. Weed control by soil solarization. IN: Katan, J. and J.E.

FAO 2014. Crop production data. http://www.fao.org/faostat/en/#data. (Accessed: 17.05.2017).

Fennimore, S.A., Haar M. J., Goodhue R. E., & Winterbottom C. Q. (2008). Weed control in strawberry runner plant nurseries with methyl bromide alternative fumigants. HortScience 43:1495–1500.

Fennimore, S. A., Martin F. N., Miller T. C., Broome J. C., Dorn N., & Greene I. (2014). Evaluation of a mobile steam applicator for soil disinfestation in California strawberry. HortScience 49:1542–1549.

Fennimore, S. A., Goodhue, R. E. (2016). Soil disinfestation with steam: a review of economics, engineering, and soil pest control in California strawberry. International Journal of Fruit, 16(1): 71-76

Gallandt, E. R. (2006). How can we target the weed seedbank? Weed Res. 54, 588-596.

Gay, P., Piccarolo, P., Aimonino, D. R., & Tortia, C. (2010a). A high efficiency steam soil disinfestation system, part I: physical background and steam supply optimization. Biosyst. Eng. 107, 74-85.

Gay, P., Piccarolo, P., Aimonino, D. R., & Tortia, C. (2010b). A high efficacy steam soil disinfestation system, part II: design and testing. Biosyst. Eng. 107, 194-201.

Hansson, D., Mattsson, J. E. (2002). Effect of drop size, water flow, wetting agent and water temperature on hot-water weed control. Crop Prot. 21, 773-781.

Gelsomino, A., Petrovičová B., Zaffina F., & Peruzzi A. (2010). Chemical and microbial properties in a greenhouse loamy soil after steam disinfestation alone or combined with CaO addition. Soil Biol. Biochem. 42:1091–1100.

Greco, N. (1999). Alternatives to methyl bromide to control plant parastic nematodes in greenhouses. 3rd International Workshop on Methyl Bromide alternatives .Heraklio of Grete Greece , 7- 10 December, pp. 146-148.

Hartz, T. K., DeVay J. E., & Elmore C. L. (1993). Solarization is an effective soil disinfestation technique for strawberry production. Hort Science, 28(2), 104-106.

Hoyle, J. A., McElroy, J. S., & Rose, J. J. (2012). Weed control using an enclosed thermal heating apparatus. Weed Technol. 26, 699-707.

Ioannou, N. (1999). Management of soil borne pathogens of tomato with soil solarization. Cyprus Agricultural Research Institute, Technical Bulletin, No. 205, 9 pp.

Kadiroğlu A., & Kaplan A. (1998). Toprak dezenfeksiyonu ve etkileri. Akd. Ünv. Ziraat Fakültesi Dergisi, 11, 105-116.

Kobayashi, H., Oyanagi, A. (2005). Digitaria ciliaris seed banks in untilled and tilled soybean fields. Weed Bio. Manag. 5, 53-61.

Melander, B., & Jorgensen, M.H. (2005). Soil steaming to reduce intrarow weed seedling emergence. Weed Res. 45, 202-211.

Melander, B., & Kristensen, J. K. (2011). Soil steaming effects on weed seedling emergence under the influence of soil type, soil moisture, soil structure and heat duration. Ann. Appl. Biol. 158, 194-203.

Newbold, P. 1995. Statistics for Business and Economics. Prentice-Hall International, New Jersey, 867p.

Nishimura A., Asai M., Shibuya T., Kurokawa S., & Nakamura H. (2015). A steaming method for killing weed seeds produced in the current year under untilled conditions. Plant Protection, 71, 125-131.

Pritts, M. P., & Kelly M. J. (2001). Early season weed competition reduces yield of newly planted matted row strawberries. HortScience, 36 (4): 729-731.

Peruzzi, A., Raffaelli M., Ginanni M., Fontanelli M., & Frasconi C. (2011a). An innovative self-propelled machine for soil disinfection using steam and chemicals in an exothermic reaction. Biosys. Eng. 110: 434–442.

Peruzzi, A., Raffaelli M., Frasconi C., Fontanelli M., & Bàrberi P. (2011b). Influence of an injection system on the effect of activated soil steaming on Brassica juncea and the natural weed seedbank. Weed Res. 52(2): 140-152.

Peruzzi, A., Raffaelli, M., Frasconi, C., Fontanelli, M., Barberi, P. (2012). Influence of an injection system on the effect of activated soil steaming on Brassica juncea and the natural weed seedbank. Weed Res. 52, 140-152.

RG (2017). Ozon tabakasını incelten maddelere ilişkin yönetmelik. Resmi Gazete Sayı: 30031. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170407-2.htm. (Erişim tarihi: 07.04.2017).

Samtani, J. B., Ajwa, H. A., Weber, J. B., Browne, G. T., Klose, S., Hunzie, J., & Fennimore, S.A. (2011). Evaluation of non-fumigant alternatives to methylbromide for weed control crop yield in California strawberries (Fragaria ananassa L.). Crop Prot. 30, 45-51.

Samtani, J. B., Gilbert C., Weber J. B., Subbarao K. V., Goodhue R. E., & Fennimore S.A.. (2012). Effect of steam and solarization treatments on pest control, strawberry yield, and economic returns relative to methyl bromide fumigation. HortScience, 47: 64–70.

Strand, L. (2008). Integrated pest management for strawberries, 2nd ed. Statewide Integrated Pest Management Program, University of California Agricultural and Natural Resources Publication 3351. University of California, Agriculture and Natural Resources, Oakland, CA.

Swanton, C. J., Booth, & B. D. (2004). Management of weed seedbanks in the context of populations and communities. Weed Technol. 18, 1496-1502.

Thompson, A. J., Jones, N. E., & Blair, A. M. (1997). The effect of temperature on viability of imbibed weed seeds. Ann. Appl. Biol. 130, 123-134.

Tørrensen, K. S., Skuterud, R., Tandsæther, H. J., & Hagemo, M. B. (2003). Long-term experiments with reduced tillage in spring cereals. I. Effects on weed flora, weed seedbank and grain yield. Crop Prot. 22, 185-200.

TÜİK 2016. Bitkisel üretim istatistikleri. https://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul. (Erişim tarihi: 02.04.2017).

Türemiş, N., & Kaşka, N. (1995). Çileklerde kol bitkisi üretimi üzerine ana bitkilerin üç bölgede farklı tarihlerde dikilmesinin etkileri. Türk Tarım ve Ormancılık Dergisi 19(6): 457-463.

Van Loenen, M. C. A., Turbett, Y., Mullins, C. E., & Feilden, N. E. H. (2003). Low temperature-short duration steaming of soil kills soil-borne pathogens, nematode pests and weeds. Eur. J. Plant Pathol. 109, 993-1002.

Vasileiadis, V. P., Froud-Williams, R. J., & Eleftherohorinos, I. G., (2007). Vertical distribution, size and composition of the weed seedbank under various tillage and herbicide treatments in a sequence of industrial crops. Weed Res. 47, 222-230.

Vidotto, F., De Palo, F., & Ferrero, A. (2013). Effect of short-duration high temperatures on weed seed germination. Ann. Appl. Biol. 163, 454-465.

Yıldız A., Boz Ö., Kaşkavalcı G., Benlioğlu S., Benlioğlu K. 2007. Aydın ili Sultanhisar ilçesi çilek üreticilerinin solarizasyon uygulamasına yaklaşımları. Türkiye Herboloji Dergisi, 10(1):11-21.

© International Regional Development Conference

General Problems Facing the Sme's in the Growth Process: A Study on Elazıg City

Büyüme Sürecinde Kobi'lerinin Karşılaştıkları Genel Sorunlar: Elazığ İli Örneği

Muhammet DÜŞÜKCAN[*]

Abstract – In this study, we have tried to identify the problems that face to face the small and medium size enterprises in Elazığ city. We have taken 46 SME's as sample which operated in Organized Industrial Zone or outside the zone. 9 of the 46 enterprises are in Construction Material Group, 6 are in Chemistry Industry, 9 are in Food Industry, 8 are in Manufacturing Industry, 6 are in Marble Industry, 2 are in Textile Industry, 2 are in Furniture Industry, 2 are in Electrical Material Industry, 2 are in Metalwork Industry, and 1 are in Agriculture Industry. According to the results most of the Enterprises have a problem in many subjects. In the study we list the solutions to the problems that SME's face to face.

Keywords – Small and Medium Size Entreprises, problems of SME'S

Özet – İşletmelerin günümüzde karşılaştığı sorunların neler olduğunu tespit etmeye çalıştığımız bu uygulamada Elazığ ilindeki organize sanayi bölgesinde ve dışında bulunan tesadüfü örnekleme yöntemi ile seçilen 46 küçük ve orta ölçekli özel sektör işletmesi üzerinde yapılmıştır. İşletmelerin 9 tanesi inşaat malzemeli sanayi grubunda, 6 tanesi kimya sanayi grubunda, 9 tanesi gıda sanayi grubunda, 8 tanesi imalat sanayi grubunda, 6 tanesi mermer sanayi grubunda, 2 tanesi tekstil sanayi grubunda, 2 tanesi mobilya grubunda, 2 tanesi elektrikli malzeme sanayinde, 2 tanesi metal işleri sanayinde ve bir tanesi tarım aletleri ve makineleri grubunda yer almaktadır. Uygulamaya verilen cevaplar sonucunda, işletmelerin pek çok konuda az veya çok sorun yaşadığı görülmüştür. Yaptığımız çalışma sonucunda KOBİ'lerin karşılaştığı sorunların çözümünde fayda sağlayacağını düşündüğümüz önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler – Küçük ve Orta Boy İşletmeler, KOBİ'lerin sorunları

GİRİŞ

Ülkelerin kalkınmaları ve büyümeleri açısından itici güç olan ve önemli derecede sinerji oluşturan Küçük ve Orta Boy işletmeler, daha az yatırımla daha çok üretim ve ürün çeşitliliği yaratarak talep değişikliklerine uyum sağlayabilmeleri, düşük yatırım maliyetleriyle istihdama katkı sağlamaları, kişisel tasarrufları teşvik etmeleri, büyük işletmelerin yan sanayi olarak tamamlayıcısı olmaları ve ekonomik değişikliklerden daha az etkilenmeleri nedenleriyle ülke ekonomilerinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

KOBİ'lerde yeni jenerasyonun eski kuşaklara göre daha eğitimli olmaları, kurumsallaşmayla birlikte işletmelerin devamlılığının olacağı konusunda da fikir taşımalarında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda KOBİ kavramı üzerinde durulmuş bu işletmelerin güçlü ve zayıf yönleri belirlenmiştir. KOBİ'lerin kurumsallaşması ve bu konuda karşılaşılan sorunlar incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan bu bölüm güncel literatürün incelenmesi, derlenmesi sayesinde gerçekleştirilmiştir.

[*] Yrd. Doç. Dr., Elazığ, Fırat Üniversitesi İİBF, Türkiye, mdusukcan@firat.edu.tr

© International Regional Development Conference

Araştırma bölümünde Elazığ ilinde faaliyet gösteren belirli Küçük ve Orta Boy İşletmelerin kurumsallaşmaya bakış tarzları ve kurumsallaşmayla ilgili işletme yapıları incelenmiştir. Bölgede faaliyet gösteren 46 KOBİ'de yapılan anket ve bu anket sonuçları değerlendirilerek çalışmanın çerçevesi tamamlanmıştır.

KOBİ KAVRAMI

Ekonomik ve sosyal sistemi, esnek, dinamik ve değişebilen yapılarıyla olumlu yönde etkileyen KOBİ'ler için birçok farklı tanım yapılabilmektedir (Soysal, Karasoy ve Alıcı, 2009: 433). KOBİ tanımlarında akademisyenler, ilgili kuruluşlar ve ilgili kanunlar arasında herhangi bir fikir birliği oluşmamıştır (Tikici ve Aksoy, 2009: 69). KOBİ kavramının genel kabul görmüş bir tanımının yapılamamış olması, küçük ve orta boy işletmelerin geniş bir alanı kapsamasının yanında ölçekle ilgili kriterlerin göreceli bir özellik taşımasından da kaynaklanmaktadır (Şimşek,2002: 2). Yani büyüklük ölçüsü olarak hangi kriterlerin alınacağı ve bunların miktarı konusunda ülkemizde çeşitli görüşler bulunmaktadır (Oktay ve Güney, 2002: 2).

Kimi ülkelerde kurum, kuruluş, ekonomik düzey, sanayileşme düzeyi, kullanılan teknoloji, pazarın büyüklüğü gibi faktörler etkili olurken kimilerinde ise faaliyette bulunulan iş kolu, kuruluş ve aşamalar, bölgesel ve kültürel farklılıklar etkili olabilmektedir. Bazı kurumlara göre çalışan sayısı önemli olurken, diğer bazı kurumlara göre ise, firmaların ciroları temel alınarak bir takım tanımlamalar yapılmaktadır (Türköz, 2008: 6). Ancak Türkiye'de KOBİ tanımlaması geliştirilirken, Avrupa Birliği standartlarına uyulması gerektiğinin ve bu amaçla geliştirilecek tanımlarda personel sayısı, toplam aktif büyüklük, toplam satışlar, ortaklık yapısındaki bağımsızlık düzeyi ve pazar payı gibi kriterlerin kullanılması gerekmektedir (Müslümov, 2002: 8).

Ülkemizde, KOBİ'lere hizmet veren her kurum ve kuruluş farklı bir KOBİ tanımından hareket etmektedir. Bu nedenle, uygulamada farklılıklar oluşmakta, KOBİ'lerin bir kısmı bazı uygulamaların içinde yer alırken, diğer bazı uygulamaların dışında kalabilmektedir (Türköz, 2008: 5). Ayrıca, farklı tanımlar KOBİ'lere yönelik istatistiklerin farklı sonuç vermesine de yol açmaktadır.

Ülkemizde ki Mevzuata göre Ekim 2005'de yayımlanan 'Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmeli' hükümlerine göre 'KOBİ; 250 kişiden az yıllık çalışanı ve yıllık net satış hasılatı ya da bilançosu 25 milyon TL'yi aşmayan işletmeler' olarak tanımlanmıştır. Yine aynı Yönetmelikte, KOBİ'ler üç alt kategoride değerlendirilmektedir (Aydın, 2009: 42). Buna göre KOBİ tanımı; mikro, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için şu şekilde yapılmaktadır (Sökmen, 2006: 9):

- **Mikro İşletme:** 10 kişiden az yıllık çalışanı istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da bilançosu 1 milyon TL'yi asmayan çok küçük ölçekli işletmelerdir.
- **Küçük İşletme:** 50 kişiden az yıllık çalışanı istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da bilançosu 5 milyon TL'yi aşmayan işletmeler.
- **Orta Büyüklükteki İşletme:** 250 kişiden az yıllık çalışanı istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da bilançosu 25 milyon TL'yi aşmayan işletmeler, olarak tanımlanmaktadırlar.

YÖNTEM

Uygulamanın Kapsamı

Elazığ ilinde bulunan Küçük ve Orta Ölçekli özel sektör işletmeleri uygulama alanına alınmıştır.

Uygulamanın Örneklemi

© International Regional Development Conference

Elazığ ilindeki organize sanayi bölgesinde ve dışında bulunan tesadüfü örnekleme yöntemi ile seçilen 46 küçük ve orta ölçekli özel sektör işletmesi üzerinde yapılmıştır. İşletmelerin 9 tanesi inşaat malzemeli sanayi grubunda, 6 tanesi kimya sanayi grubunda, 9 tanesi gıda sanayi grubunda, 8 tanesi imalat sanayi grubunda, 6 tanesi mermer sanayi grubunda, 2 tanesi tekstil sanayi grubunda, 2 tanesi mobilya grubunda, 2 tanesi elektrikli malzeme sanayinde, 2 tanesi metal işleri sanayinde ve bir tanesi tarım aletleri ve makineleri grubunda yer almaktadır.

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 1. Araştırmaya Katılan KOBİ'ler ile İlgili Temel İstatistiki Bilgiler

Değişken	**Frekans**	**Yüzde**
İşletmenin Hukuki Durumu		
LTD.Şti	30	65,2
A.Ş.	14	30,4
Şahıs İşletmesi	2	4,3
Toplam	46	100
Katılımcıların İş Tecrübesi		
1-5yıl	4	8,7
6-10yıl	4	8,7
11-20yıl	14	30,4
21-30yıl	16	34,8
31+yıl	8	17,4
Toplam	46	100
Katılımcıların Eğitim Durumu		
İlköğretim	4	8,7
Lise	14	30,4
Lisans	28	60,9
Toplam	46	100
Toplam Personel Sayısı		
1-10	4	8,7
11-25	10	21,7
26-45	10	21,7
46-80	10	21,7
126+	12	26,2
Toplam	46	100

Tablo 2. İşletmelerin Hammadde ve Yardımcı Malzeme Temininde Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Satıcı sayısının azlığı	8	11.42
b) Kaynağın malzeme sağlamadaki devamsızlığı	5	7.14
c) Kaynağın malzeme sağlamadaki gecikmeleri	13	18.57
d) Tedarik kaynağının öne sürdüğü yüksek fiyatlar	16	22.85
e) Anlaşmadaki malzeme kalitesiyle temin edilen malzeme kalitesi arasındaki farklılıklar	5	7.14
f) Kullanılan malzemenin ileri teknoloji gerektirmesi nedeniyle zor bulunabilmesi	-	-
g) Zor bulunabilen malzemenin ithal edilebilme güçlüğü	3	4.28
h) Finansman yetersizliği	20	28.57
TOPLAM	70	100

İşletmelerin üretimde kullandıkları hammadde ve yardımcı malzeme temininde karşılaştığı en önemli sorunun finansman yetersizliği (%28.57) olduğu görülmektedir. Bu sorunu tedarik kaynağının öne

sürdüğü yüksek fiyatları (%22.85) takip ettiği belirlenmiştir. Üçüncü olarak ise tedarik kaynağının malzemeyi sağlamada (%18.57) yaptığı gecikmeleri işletme açısından bir sorun olduğu görülmüştür. Bununla birlikte tabloda verdiğimiz diğer sorunlarda işletmeleri belli bir oranda etkilemektedir.

Tablo 3. İşletmelerin Sermaye Temininde Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Finansmanda karşılaşılan sorunlar	18	33.33
b) Kredi maliyetlerinin yüksekliği	15	27.77
c) Yatırım imkânlarının yetersizliği	11	20.37
d) Karlılık oranlarının düşüklüğü	10	18.51
TOPLAM	54	100

İşletmelerin sermaye temininde karşılaştığı en önemli sorunu finansman (%33.33) elde etme olduğu görülmektedir. İkinci olarak ise kredi maliyetlerinin yüksekliği (%27.77) sorun olarak işletmelerin karşısına çıkmaktadır. Bununla birlikte yatırım imkânlarının yetersizliği (%20.37) ve karlılık oranlarının düşüklüğü (%18.51) sorunları birbirine yakın oranlarda işletmeleri etkilemektedir. Sermaye teminindeki sorunlar arasındaki oranları birbirlerine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 4. İşletmelerin Finansal Konularla İlgili Olarak Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Sermaye teminindeki güçlükler	19	22.61
b) Alacaklarının tahsilindeki gecikmeler	22	26.19
c) Ödemedeki sıkıntılar	17	20.23
d) Yatırımlara oranla döner sermaye azlığı	3	3.57
e) Yatırımlara oranla ciro azlığı	7	8.33
f) Vergi veya sigorta ödemelerindeki gecikmeler	5	5.95
g) Maliyetlerin bilinmemesi	1	1.19
h) Stokların bilinmemesi	-	-
i) Yeterli sayıda muhasebe finansman elemanının bulunmaması	6	7.14
j) Her mamulün parça başına düşen maliyetinin hesaplanamaması	4	4.76
TOPLAM	84	100

İşletmelerin finanssal konularda karşılaştığı en önemli sorunun alacakların tahsilindeki gecikmeler (%26.19) olduğu görülmektedir. Bu soruna sermaye teminindeki güçlükler (%22.61) ve ödemelerdeki sıkıntılar (%20.23) birbirine yakın oranlarla takip etmektedir. Diğer sorunlarda belli oranlarda işletmeyi etkilemektedir. Sonuç olarak alacakların tahsilinde ortaya çıkan gecikme işletmeler için finanssal alan en önemli sorun olmaktadır.

Tablo 5. İşletmelerin İşyeri Düzeni Sırasında Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Fabrika binasının tek katlı olması	1	2.85
b) Fabrika binasının çok katlı olması	-	-
c) Fabrika binasının fiziki yetersizliği	16	45.71
d) Genişletme yatırımlarındaki imkânların azlığı	18	51.42
TOPLAM	35	100

İşletmelerin iş yeri düzeni sırasında karşılaştığı en önemli sorunun büyük bir oranla genişletme yatırımlarının yapılmasında imkânların azlığı (%51.42) olduğu görülmektedir. İkinci olarak ise fabrika

binasının fiziki yetersizliğinin (%45.71) önemli bir sorun olarak işletmeleri etkilediği görülmektedir. Sonuç olarak, temelde işletmelerin fiziki imkânlar konusunda sorun yaşadığı dikkati çekmektedir.

Tablo 6. İşletmelerin Kuruluş Yeri Seçiminde Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Taşınma imkânlarının yetersizliği	2	2.53
b) Hammaddeye yakın olmama	10	12.65
c) Pazarın büyüklüğünün ve yakınlığının uygun olmaması	13	16.45
d) Bölgedeki kuruluş maliyetinin yüksek olması	8	10.12
e) Bölgedeki alt yapı yetersizliği	16	20.25
f) Benzer işletmelere yakın olmama sorunu	10	12.65
g) Devletin bölge ile ilgili özendirici politikalarının olmaması	20	25.31
TOPLAM	79	100

İşletmeler kuruluş yeri seçiminde öncelikle devletin bölge ile ilgili özendirici politikaları olmaması (%25.31) konusunda sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Bölgedeki alt yapı yetersizliği de (%20.25) işletmelerin kuruluş yeri seçiminde karşılaştığı önemli sorunlardandır. Pazarın büyüklüğünün ve yakınlığının uygun olmaması (%16.45) işletmeler için sorun olmaktadır. Bununla birlikte hammaddeye yakın olmama (%12.65) ve benzer işletmelere yakın olmama (%12.65) sorunu eşit oranlarla işletmeleri etkilemektedir. Sonuç olarak, işletmelerin çoğunluğu devletin bölge ile ilgili özendirici politikalarının olmasını istemektedir.

Tablo 7. İşletmelerin Personel Temininde Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Vasıflı eleman yetersizliği	23	36.50
b) Personel eğitiminin imkânlarının yetersizliği	14	22.22
Personel ücretlerinin yetersizliği	7	11.11
c) İşletmenin faaliyet alanındaki personelin azlığı	5	7.93
d) Bölge ile ilgili sorunlar	14	22.22
TOPLAM	63	100

İşletmeler personel temininde öncelikle vasıflı eleman bulma (%36.50) konusunda sorun yaşamaktadır. Personel eğitimindeki imkânların yeterli olmaması (%22.22) ve işletmenin faaliyet alanındaki personel sayısının azlığı (%22.22) eşit oranlarda işletmeler için sorun oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışanlara ödenen ücretin yetersiz olması (%11.11) personelin temininde sorun olarak görülmektedir. Sonuç olarak, vasıflı eleman yetersizliği işletmeler açısından önemli bir sorun olarak görülmektedir.

Tablo 8. İşletmelerin Personel Yönetiminde Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar		Sayı	**Oran (%)**
a)	Emirlere itaatsizlik	2	2.38
b)	İşte beceri eksikliği	14	16.66
c)	Teorik bilginin yetersizliği	11	13.09
d)	Sorumluluk kabul etmeme	7	8.33
e)	İşe ilgisizlik	8	9.52
f)	İşe devamsızlık	5	5.95
g)	En ufak ve basit kararlar için amire müracaat	14	16.66
h)	Kişisel geçimsizlik	4	4.76
i)	Olumsuz gruplaşma	1	1.19
j)	Sık görülen istifalar	4	4.76
k)	Sık sık işten çıkartmalar	2	2.38
l)	Nezaretçi veya iş sahibinin iş yerinden ayrıldığından işlerde aksama olması	10	11.90
m)	İş kazalarının olması	2	2.38
TOPLAM		84	100

İşletmeler personel konusunda öncelikle iki konuda eşit oranda sorun yaşamaktadır. Bunlar işte beceri eksikliğinin olması (%16.66) ve personelin en ufak ve basit kararlar için amire müracaat etmeleridir. (%16.66) Personelin teorik bilgisinin yetersiz olması (%19.09) personel yönetiminde sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nezaretçi veya iş sahibinin iş yerinden ayrılması işlerde aksama olmasına yol açmakta (%11.90) bu da işletmelere sorun olmaktadır. Sonuç olarak işletmeler personel yönetimi konusunda genelde birçok alanda sorun yaşamaktadır.

Tablo 9. İşletmelerin Üretim Alanında Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar		Sayı	**Oran (%)**
a)	Üretimde gecikme olması	8	13.33
b)	Hammadde ve yardımcı malzemenin işe uygun olmaması	5	8.33
c)	Üretimde fazla firenin olması	11	18.33
d)	İş gücü yetersizliği	6	10
e)	Stok kontrolünün yapılamaması	5	8.33
f)	Üretim planlama kontrolünün yapılamaması	15	25
g)	İş yeri şartları	9	15
h)	Diğerleri (Sorumsuz ve başarısız üreticilerin fazlalığı)	1	1.66
TOPLAM		60	100

İşletmelerin üretim alanında karşılaştığı en önemli sorun olarak üretimde planlama kontrolünün yapılmaması (%24) görülmektedir. Yapılan üretimde fazla firenin olması ise ikinci önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte iş yeri şartları (%15) ve üretimde meydana gelen gecikmeler (%13.33) birbirlerine yakın oranlarla işletmeler için birer sorun oluşturmaktadır. Genel olarak işletmeler üretim alanında verdiğimiz sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Tablo 10. İşletmelerin İmalatta Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) İmalatta gecikme	6	10.16
b) Parçaların ve mamulün uygun olmaması	3	5.08
c) Montaj bekleyen parçaların fazlalığı	3	5.08
d) Makinelerde sık sık arızaların olması	8	13.55
e) Bilenmemiş ve kötü bilenmiş takımlar	3	5.08
f) Malzemenin işe uygun gelmemesi	6	10.16
g) İmalatta fazla firenin olması	15	25.42
h) Bozuk kalitede imalatın olması	12	20.33
i) Gereğinden fazla işçi çalıştırma	2	3.38
j) Diğerleri (otomasyon ve uygun kapasiteye sahip olmama)	1	1.69
TOPLAM	59	100

İşletmelerin imalat sürecinde karşılaştığı sorunların başında imalat sürecinin sonunda ortaya çıkan firenin fazla olması (%25.42) gelmektedir. Bu sorunu bozuk kalitede imalatın olması (%20.33) takip etmektedir. Makinelerde sık sık meydana gelen arızalar (%13.55) işletmeler için başka bir sorun olmaktadır. Bununla birlikte imalatta meydana gelen gecikme (%10.16) ve malzemenin işe uygun olmaması (%10.16) eşit oranlarda işletmeler için sorun olmaktadır. Sonuç olarak imalatta meydana gelen fazla fire işletme açısından diğer sorunların üstünde bir önem taşımaktadır.

Tablo 11. İşletmelerin Seri İmalatta Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Boş tezgâhların bulunması	1	1.61
b) Bir işçi veya tezgâhın bir önceki işleri beklemesi veya gereğinden fazla yüklenmesi	8	12.90
c) Tezgâh yerlerinin imalat akışına uygun olmaması	3	4.83
d) İşletme malzemesi ve yarı mamulün çok miktarda stoklanması	1	1.61
e) Piyasadan sık sık malzeme satın alınması	4	6.45
f) Depolama yerinin yetersizliği	7	11.29
g) Çok çeşitli mamuller üreterek faaliyetin dağılması	5	8.06
h) Kar getirmeyen mamul çeşitlerinin üretilmesi	4	6.45
i) Satılamayan mamullerin stokta bekletilmesi	13	20.96
j) Ödeme koşullarından dolayı mamulün satılmaması	15	24.19
k) Diğerleri (Siparişlerin planlı gelmeyişi)	1	1.61
TOPLAM	62	100

İşletmelerin seri imalatta karşılaştığı sorunların başında ödeme koşullarından dolayı mamulün satılmaması (%24.19) gelmektedir. İkinci olarak ise satılamayan mamullerin stokta beklemesi (%20.96) işletmeler açısından sorun olmaktadır. Bir işçi veya tezgâhın daha önceki işleri beklemesi veya gereğinden fazla yüklenmesi (%12.90) ve depolama yerini yetersiz olması (%11.29) birbirine yakın oranlarla işletmeleri etkilemektedir. Sonuç olarak bakıldığında işletmeler seri imalat konusunda pek çok sorun yaşamaktadır. Ancak ödeme koşulları diğer sorunlarda daha fazla önem göstermektedir.

Tablo 12. İşletmelerin Pazarlamada Karşılaştığı Sorunlar

© International Regional Development Conference

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) İmalat kalitesinin düşük olması nedeniyle mamulün satılamaması veya müşteri kaybı	5	5.95
b) Fiyatların yüksek olması nedeniyle mamulün satılamaması ve müşteri kaybı	5	5.95
c) Personelin davranışlarından dolayı müşteri kaybı	6	7.14
d) Reklam ve tanıtımla ilgili sorunlar	14	16.66
e) Müşteri bulmakta yaşanan sıkıntılar	8	9.52
f) Nakliye teminindeki sorunlar	10	11.90
g) Kötü nakliye nedeniyle malın bozulması	6	7.14
h) Kötü ambalajlama nedeniyle malın bozulması	2	2.38
i) Nakliyatın gecikmesi	10	11.90
j) İşletmeler arası rekabet	17	20.23
k) Diğerleri (Ekonomik istikrarsızlık)	1	1.19
TOPLAM	84	100

İşletmelerin pazarlama ile ilgili olarak karşılaştığı en önemli sorunun işletmelerin rakipleri ile olan rekabeti (%20.23) gelmektedir. Bu sorunu reklam ve tanıtımla ilgili yaptıkları çalışmaların yetersiz olması (16.66) takip etmektedir. Nakliyat teminindeki sorunlar (%11.90) ve nakliyatın gecikmesi (%11.90) işletmeler açısından eşit orandan sorun olarak görülmektedir. Sonuç olarak, işletmeler pazarlama konusunda genel olarak sorun yaşamaktadır ancak rekabet konusunda daha fazla sorunla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir.

Tablo 13. İşletmelerin Verimliliğini Geliştirmede Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) İş gücü planlamasının iyi olmaması	12	18.46
b) Haberleşme ağının yetersiz olması	2	3.07
c) İşe uygun elemanlarının bulunmaması	16	24.61
d) Malzeme akış sistemindeki uyumun yetersizliği	5	7.69
e) Disiplinsiz çalışma (İşe geç gelme, erken bitirme)	2	3.07
f) Çalışanlar arasındaki zayıf ilişkiler	6	9.23
g) Tepe yönetiminin duyarsız davranışı	1	1.53
h) Çalışanlarının eğitimlerinin yetersizliği	21	32.30
TOPLAM	65	100

İşletmelerin verimliliği geliştirmede karşılaştığı en önemli sorun çalışanların eğitiminin yetersiz oluşu (%32.20) olduğu görülmektedir. İkinci olarak ise işe uygun elemanların bulunmaması (%24.61) işletmeler açısından önemli bir sorun olarak ele alınmaktadır. İşgücü planlamasının iyi olmaması (%18.46) işletmeleri etkileyen diğer bir sorundur. Sonuç olarak bakıldığında işletmeler verimliliği geliştirmede çalışanlarla ilgili sorunlarla daha fazla karşı karşıya kalmaktadır.

Tablo 14. İşletmelerin İhracat Yapmada Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Psikolojik engeller (Lisan, kültür, korku)	10	18.51
b) Dış piyasa hakkındaki bilgi noksanlığı	16	29.62
c) Büyük siparişleri karşılayacak kapasiteye sahip olmama	12	22.22
d) Bürokratik engeller	13	24.07
e) Diğerleri (Üretilen malın kalitesinin düşük olması nedeniyle pazarlama zorluğu, riskten dolayı dışa açılamama, konfeksiyon firmalarının kartel oluşturarak kotaları kendi aralarında paylaşması)	3	5.55
TOPLAM	54	100

İşletmelerin ihracat yapma konusunda yaşadığı sorunların başında işletmenin dış piyasa hakkında bilgi noksanlığının olması (%29.62) gelmektedir. İkinci olarak ise bürokratik engeller ve mevzuat sorunları (%24.07) işletmenin karşı karşıya kaldığı bir sorundur. Bununla birlikte işletmelerin büyük siparişleri karşılayacak kapasiteye sahip olmaması (%22.22) ve psikolojik engeller de (%18.51) işletmeler açısından sorun olmaktadır. Genel olarak baktığımızda işletmelerin ihracat konusunda pek çok sorunu az veya çok yaşadıkları görülmektedir. Bilgi noksanlığı biraz daha ön plana çıkmaktadır.

Tablo 15. İşletmelerin Kredi Sağlamada Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Gayrimenkullerin ipotek yaptırılması	16	39.02
b) Kefalet istenmesi	12	29.26
c) Kapasite raporunun istenmesi	1	2.43
d) Ticaret odasının raporunun istenmesi	1	2.43
e) İşletmenin küçük veya orta ölçekli olması	8	19.51
f) Diğerleri (kredi faizlerinin yüksekliği)	2	4.87
(Kredi almaya çekinme)	1	2.43
TOPLAM	41	100

İşletmelerin kredi sağlamada karşılaştığı en önemli sorunun gayrimenkullerinin ipotek yapılmasının istenmesidir.(%39.02) ikinci sorun ise işletmelerden kredi karşılığında onlardan kefalet istenmesidir. (%29.26) İşletmenin küçük veya orta ölçekli bir büyüklükte olmasının (%19.51) işletmelerin kredi almasında onlara sorun teşkil etmektedir. Sonuç olarak işletmeler kredi alma karşılığında ellerindeki gayrimenkullerin ipotek edilmesine karşı gelmektedir.

Tablo 16. İşletmelerin Teknoloji Kullanımında Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Finanssal kaynakların yetersizliği	18	28.12
b) İşletmenin teknoloji politikalarının yetersizliği	8	12.50
c) Teknoloji seçiminin bilinçli yapılmaması	8	12.50
d) Araştırma ve geliştirmenin yetersiz olması	7	10.93
e) Teknik destek ve servis sorunu	6	9.37
f) Yan sanayiinin yetersiz olması	3	4.68
g) Çalışanlarının eğitiminin yeterli olmaması	14	21.87
TOPLAM	64	100

İşletmelerin teknoloji kullanımında karşılaştıkları sorunların başında finansal kaynakların yetersizliği (%28.12) gelmektedir. İkinci olarak çalışanların teknoloji kullanma konusunda eğitimlerinin yeterli

olmaması (%21.87) görülmektedir. Bu sorunlarla birlikte işletmelerin teknoloji politikalarının yetersiz olması (%12.50) ve işletmenin ihtiyacı olan teknolojinin seçiminin bilinçli yapılmaması (%12.50) eşit oranlarda işletmeler için sorun olmaktadır. Genel olarak bakıldığında işletmelerin teknoloji kullanımı konusunda verilen sorunların pek çoğu ile karşı karşıya görülmektedir.

Tablo 17. İşletmelerin Yasal ve Bürokratik Konularda Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Kamu kuruluşları arasında iş birliği ve koordinasyonun sağlanamaması	5	7.04
b) Gereksiz muamelelerin çokluğu	17	23.94
c) Yönetmelik ve benzeri mevzuatların yaratığı sorunlar	18	25.35
d) Sistemin çok yavaş çalışması	13	18.30
e) Üniversite Kobi iş birliğinin geliştirilememesi	8	11.26
f) Bürokrasideki memurların tutum ve davranışlarından kaynaklanan sorunlar	10	14.08
TOPLAM	71	100

İşletmelerin yasal ve bürokratik konularda karşı karşıya kaldıkları sorunların başında yönetmelik ve benzer mevzuatın ortaya çıkardığı sorunlar (%25.35) gelmektedir. Bu sorunu az bir oranla yasal ve bürokratik alanda yapılan gereksiz muamelelerin çokluğu (%23.94) takip etmektedir. Yasal ve bürokratik sistemin çok yavaş çalışmasında işletmeler açısından önemli bir sorun olarak görülmektedir. Sonuç olarak bakıldığında işletmeler yasal ve bürokratik konularda pek çok alanda sorun yaşamaktadır.

Tablo 18. İşletmelerin Yönetim ve Yönetici Konularında Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) İşletmenin bütün politikalarının tek yönetici tarafından belirlenmesi	10	23.80
b) İşletmelerin yönetimini profesyonel yöneticilere devretme konusundaki çekingenliği	11	26.19
c) İşletme yöneticisinin teknik ve yönetim konularındaki bilgisizliği	11	26.19
d) İşletme yöneticisinin işletme çevresiyle iletişim kuramaması	8	19.04
e) İşletme sahiplerinin teknik kökenli olması	2	4.76
TOPLAM	42	100

İşletmelerin yönetim ve yönetici konularında karşı karşıya kaldığı sorunların başında iki konu aynı oranda önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bunlar işletme yönetiminin profesyonel yöneticilere görevleri devretme konusundaki çekingenliği (%26.19) ve işletme yöneticisinin teknik ve yönetim konularındaki bilgisizliğidir. (%26.19) Bunlarla birlikte işletmenin bütün politikalarının tek yönetici tarafından belirlenmesi (%23.80) işletmeler için sorun olmaktadır. Yöneticinin çevresiyle iletişim kurmaması da (%19.04) işletmeler açısından sorun olabilmektedir. Sonuç olarak işletmelerin yönetim işini yönetim konusunda bilgili profesyonel yöneticilere devretmemeleri temel sorun olarak görülmektedir.

Tablo 19. İşletmelerin Enformasyon (Bilgi) Temin Etmede Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**

a) Bilgi toplama, bilgi işleme ve bilgi değerlendirme işlemlerinin masraflı olması	5	8.77
b) Bilgi kaynaklarına bizzat ulaşma zorluğu	11	19.29
c) Bilgi kaynaklarının dağınık olmasından doğan zorluklar	6	10.52
d) Bilgi alınmasına yönelik bilgi işlem sisteminin yetersizliği	13	22.80
e) Bilginin işletmeye sağlayacağı faydanın algılanamaması	12	21.05
f) Bilgilerin yeterli ölçüde ve zamanında sağlanamaması	10	17.54
TOPLAM	57	100

İşletmelerin bilgi temin etmede karşılaştığı sorunların başında bilgi alınmasına yönelik bilgi işlem sistemlerinin yetersiz olması (%22.80) gelmektedir. Bilginin işletmeye sağlayacağı faydaların algılanamaması (%21.05) ise başka bir önemli sorun olarak işletmelerin karşısına çıkmaktadır. Bununla birlikte bilgi kaynaklarına bizzat ulaşmanın ortaya çıkardığı zorluklar (%19.29) ve bilgilerin yeterli ölçüde ve zamanında sağlanamaması (%17.54) sorunu işletmeler açısından sorun olarak görülmektedir. Verilen değerlerin birbirine yakın oranlarda çıkması işletmelerin bilgi elde etme konusunda birçok alanda sorun yaşadığını göstermektedirler

Tablo 20. İşletmelerin Örgütleme İle İlgili Karşılaştığı Sorunlar

İşletmelerin Karşılaştığı Sorunlar	Sayı	**Oran (%)**
a) Örgüt yapısının geleneksel oluşu ve modernleştirilememesi	19	38
b) Verimli bir örgüt yapısı olmadığı için verimlilik ölçme sisteminin olmaması	8	16
c) Toplam kalite yöntemine uygum yapılanmamanın olmaması	5	10
d) Örgüt yapısının amaca uygun yeterli ve basit olmayışı	3	6
e) Yetki ve sorumlulukların dengeli dağıtılamaması	12	24
f) Örgütte danışma ve komuta kanallarının açıkça belirlenmemesi	3	6
TOPLAM	50	100

İşletmelerin örgütleme ile ilgili konularda karşılaştığı en önemli sorunun işletmenin örgüt yapısının geleneksel oluşu ve bu yapının modernleştirilmesinde yaşanan zorluklar olması (%38) görülmektedir. Örgüt içerisindeki yetki ve sorumlulukların dengeli dağıtılamaması (%24) sorunu ise işletme için ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunla birlikte örgüt yapısının verimli bir yapı olmaması ve verimlilik ölçü sisteminin olmaması (%16) işletme açısından sorun olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak bakıldığında örgüt yapısının değişen koşullarına uyum sağlayamaması işletmeler açısından önemli bir sorun olmaktadır.

SONUÇ

İşletmelerin günümüzde karşılaştığı sorunların neler olduğunu tespit etmeye çalıştığımız bu uygulamada Elazığ ilinde bulunan küçük ve orta ölçekli özel sektör işletmelerine karşı karşıya kaldıkları sorunlarla ilgili genel sorular sorulmuştur. Uygulamaya verilen cevaplar sonucunda, işletmelerin pek çok konuda az veya çok sorun yaşadığı görülmüştür.

İşletmelerin karşı karşıya kaldıkları sorunların genel değerlendirmesine baktığımızda bazı sorunlar işletme açısından daha da önemlilik göstermektedir. İşletmelerin sorunlarının birçoğunun temelinde ellerinde bulunan finanssal kaynakların yetersizliği gelmektedir. İşletmelerin yapılarının küçük veya orta ölçekli olması işletmelerin finanssal kaynak temin etmesinde onlara sorun oluşturmaktadır. İşletmeler birçok faaliyeti finansal kaynaklarının yetersizliklerinden dolayı hayata geçirmede sorun yaşamaktadır. İşletmeler finanssal açıdan meydana gelen bu yetersizliklerini giderme konusunda öncelikle devlet tarafından düşük faizle kredi verilmesi konusunda bir beklenti içerisindedirler.

İşletmelerin önem verdiği bir diğer sorun ise örgütte çalışan personelinin yapısıyla ilgili sorunlardır. İşletmeler öncelikle çalıştıracak vasıflı personel bulma konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Bununla birlikte işletmeye alınacak veya işletmede çalışmakta bulunan personelin alanı ile ilgili konularda gerekli bilgiye ve eğitime sahip olmadıkları görüşü işletmeler tarafından benimsenmiştir. Personelin bilgi ve eğitim eksikliği işletmenin birçok alanında sorun yaşamasına neden olmaktadır. Gelişmeleri, değişimleri, teknolojiyi takip edebilme ve işletmelerin performansını arttırma gibi önemli konularda işletmeler sorun yaşayabilmektedir.

İşletmelerin önemli gördüğü sorunlardan biri de devletle olan ilişkileri olarak görünmektedir. İşletmeler devletten öncelikle kendileri ile ilgili özendirici politikalar almasını ve onları desteklemesini beklemektedir. Devletin yasal ve bürokratik alanlardaki işlemlerinin yavaş ve gereğinden fazla formalitelerle dolu olduğunu ve bunun da işletme açısından zaman kaybına neden olduğu görüşü öne sürülmüştür. İşletmeler devletten ekonomik politikalarda istikrarlı bir yapı kurması beklentisi içerisindedirler.

İşletmelerin gelişiminde ve büyümesinde önemli bir etken olan pazarlama konusunda işletmeler küçük ve orta ölçekli bir yapıda olmalarından dolayı büyük işletmelerle pazarlama konusunda rekabet edici güce sahip olmadıklarını belirtmiş ve bu durumun hem üretim fonksiyonunu hem de işletme içerisindeki diğer fonksiyonları etkilediklerini savunmuşlardır. Ayrıca pazarlama konusunda reklam ve tanıtım gibi önemli alanlarda gerekli yapılanmayı gösterememenin işletmeleri etkileyen bir diğer sorun olduğu görülmektedir.

İşletmelerin yönetim ve örgütleme konusunda yaşadığı sorunlar ise daha çok yönetim ve örgüt yapısının geleneksel bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. İşletmelerin değişen ve gelişen yeni yönetim ve örgütleme sistemlerinden uzak kalması işletmelerin bu konularda sorun yaşamasına neden olmaktadır. İşletmelerin profesyonel yöneticilerle çalışma isteğinin olmaması hem yönetim anlayışını hem de örgüt yapısını olumsuz yönde etkilemektedir.

İşletmelerin üretim ve imalat sürecinde karşı karşıya kaldığı sorunlara genel olarak bakıldığında işletmelerin bu iki süreçte en fazla sorun olarak üretimde ve imalatta meydana gelen fazla firenin olması görülmektedir. Üretim ve imalatta meydana gelen bu fazla fire sorunu işletmenin üretim ve imalat planlarında sapmaya neden olabilmektedir. Üretim ve imalat sürecinde oluşan sorunların işletmenin pazarlama politikasını da etkilediği görülmüştür.

Günümüzde işletmeler genel olarak yukarıda verdiğimiz temel sorunları az veya çok yaşamaktadır. Bununla birlikte işletmelerin faaliyette bulunduğu bölgenin yapısı işletmeler açısından farklı sorunlar ortaya çıkartabilir. İşletmelerde yaptığımız uygulamada bizim belirtmediğimiz farklı birkaç sorunda ortaya konulmuştur. Bu sorunlar genelde bölgenin yapısı ve işletmenin kendi faaliyet alanı ile ilgili konular olmuştur. Bu sorunları ifade edecek olursak bölgeden kaynaklanan güvenlik sorunu, hammadde alımında dışarıya bağımlı kalma ve tavukçuluk sektöründe dışarıdan kaçak piliçlerin getirilmesi gibi konular işletmeler için birer sorun olarak ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

ABDİOĞLU, H. (2007). *İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı Kapsamında İç Denetimin Rolü ve İMKB – 100 Örneği*, Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul.

AYDIN, Y. Z. (2009). *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde (KOBİ) Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Taslağı ve Bir Endüstri İşletmesi Örneği*, Kocaeli Üniversitesi SBE, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

CEFAKÂR K. (2010). *Halka Açık Şirketlerde Kurumsal Yönetim ve Kurumsal Yönetimin Firma Değerine Etkisi: İMKB' ye Kayıtlı Firmalar Üzerine Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

DEMİRBAŞ, M. ve Uyar S. (2006). *Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Denetim Komitesi*, Güncel Yayıncılık, İstanbul.

DOĞAN, M. (2007). *Kurumsal Yönetim*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ERDOĞAN Ş. (2009). *Kurumsal Yönetim İlkeleri Işığında Şeffaflık ve Türkiye Uygulaması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

HATUNOĞLU Z. ve Güneş N. (2012). *Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Muhasebe Bilgi Sistemine Etkileri*, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, Kahramanmaraş.

MÜSLÜMOV, A. (2002). *21. Yüzyılda Türkiye'de KOBİ'ler Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri,* Literatür Yayıncılık, İstanbul.

OECD, *OECD Principles of Corporate Governance*, 2004.

OKTAY, E. ve Güney, A. (2002). *Türkiye'de KOBİ'lerin Finansman Sorunu ve Çözüm Önerileri" 21. Yüzyılda KOBİ'ler: Sorunlar*, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu Bildirisi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC.

ÖZDEMİR L. (2004). *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Kurumsal Yönetişim Sürecinin Gelişimi: Van İli Örneği*, 3.Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Eskişehir.

SOYSAL A. Karasoy H. A. ve Alıcı S. (2009). *KOBİ'lerde Kriz Yönetimi:K.Maraş'ta Tekstil Sektöründeki KOBİ'lerde Bir Uygulama*, Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21, Konya.

SÖKMEN, A. G. (2006). *Firma Kaynakları, İhracat Stratejileri ve Uluslararasılaşma Derecesi: Küçük ve Orta Boy İşletmeler Üzerine Bir Araştırma*, Çukurova Üniversitesi Sos.Bil.Ens. Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

SPK, *Kurumsal Yönetim İlkeleri*, Ankara, Şubat 2005.

ŞİMŞEK, M. (2002). *Ekonominin Lokomotifi KOBİ'lerin Olmazsa Olmazları*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1.Baskı, İstanbul.

TİKİCİ, M. ve Aksoy A. (2009). *Girişimcilik ve Küçük İşletmeler*, Nobel Yayın Dağıtım, 1.Baskı, Ankara.

TÜSİAD, *Kurumsal Yönetim En İyi Uygulama Kodu: "Yönetim Kurulunun Yapısı ve İşleyişi*, Yayın No: 336, İstanbul, Aralık 2002.

TÜRKÖZ P. (2008). *KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve Bankaların KOBİ'lere Yaklaşımı: Isparta Alan Araştırması*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

© International Regional Development Conference

Capacity Building of TRB1 Region

Kenan PEKER [1]

Abstract- Like many mountain villages in Turkey, the villages in TRB1 region (Bingöl, Elazig, Malatya, Tunceli) have been directly affected by climate change especially on economy and human life. Residents of mountain villages used to raise animal and produce cereal in 1940's and 1960's. When the climate changed, the production of cereal in dried land could not productive anymore. Most of farmers had to immigrate from rural to urban area. The objectives of this study is to describe need assessment of capacity building system for TRB1 region. Need assessment of target groups for climate change adaptation was described by observation. The growth and competitiveness strategies was describing as programing for the target. Five step of capacity building process such as a) Agree on goals, objectives, process, b) Review existing performance (situation analyses), c) Describe desired future improve situation, d) Identify capacity building needs (needs and priorities), e) Define and review options to address identified need (Capacity building action plan) were followed for capacity building of TRB1 region. Current situation compared with capacity building needs and as a result desired future improved situation described the proses of bio based industries to bio economy for TRB1 region.

Keywords – TRB1 region; Capacity building; Climate change; Bio economy

INTRUDUCTION

TRB1 Region covers 4 provinces such as Bingol, Elazig, Malatya and Tunceli in East Anatolia Region. East Anatoli Region of Turkey is the largest region of Turkey occupying 21% of the totals area of Turkey. Most of the region lands (163 000km^2) are barren or idle where capacity building necessary for human kind. The region is mainly covered high mountains. There are valleys, lakes, and rivers in the region. The climate of East Anatolia Region is dominated by very cold long winters and cool short summers. Idle capacity and vulnerability of the region is higher in mountain villages. Like many mountain villages in Turkey, the villages in TRB1 region have been directly affected by climate change especially on economy and human life. Residents of mountain villages used to raise animal and produce cereal in 1940's and 1960's. When the climate changed, the production of cereal in dried land could not productive anymore. Most of farmers had to immigrate from rural to urban area. Also some of them went to Europe as immigrants. Government made a plan for the mountain villages in order to sustain livelihood. The plan mainly about afforesting the range area where villagers work as employee. 1970's and 1980's was good period of time for villagers to sustain their life as government employees at afforestation. After two decades, villagers could not have employee opportunities as forest villages' residents since the range land of villages occupied with forests. The forests are not industrial materials due to poor condition of forest growth in the region. New generations of forest villages focus on new agricultural practices such as horticulture (almond, walnut), apiculture, and small ruminants (sheep, goat) after 1985. 1990's the high attitude of mountain-forest villages could not productive for horticulture due to cold weather that created frozen and killed blossom. There is not enough range for small ruminant in the villages too. Also, wild pigs in the forests were hazard vegetable productions in irrigate lands. The historical result of climate change is serious problems that directly effects building, industry, agriculture, and ecosystem services for most vulnerable area; mountain-forest villages, requires urgent political, economic and sociocultural action in TRB1 region as well as the others in Turkey. Capacity building and technology needs for combat the climate change adaptation is emergency issue.

[1] Prof. Dr. Fırat University, Elazığ, Türkiye. kpeker@firat.edu.tr

© International Regional Development Conference

MATERIAL AND METHODS

The management of capacity building requires operational capacity assessment that divided into organizational and technical activities. Organizational capacity building deals with organizational aspect of decision making for development. The concept of capacity building includes governance, strategic and operational planning, roles and responsibilities, staffing and human resource management, partnering and networking, adequacy of physical infrastructure, financial planning and budgeting, cash and banking, accounting and record keeping, procurement, distribution, management information system (FAO, 2006). Based on the objective of TRB1 capacity building that sustainable development of the region, capacity building needs assessment of TRB1 region was determinate with results of review and analyses existing sustainable capacity, definition of the described future of sustainability, and identify capacity gaps and need for sustainability in the study. Also, external supports (advice, resource, etc.), negotiate internal and external resources, and sustainability of capacity building activities were highlighted for government agencies, external agencies and consultants.

RESULTS

Climate change creates difficult livelihood in TRB1 region since 1960's and administrative stakeholders have been trying to cope with the problems in TRB1 region. The stakeholders of climate change adaptation are especially farmers, village governorates, administrative stakeholders in TRB1 region. Most stakeholders of climate change are not awareness of climate change strategy, action plans, and especially good practices of climate change adaptation. Also village governorates, and administrative stakeholders of climate change don't know ecosystem services of climate change adaptation in TRB1 region.

Capacity building of TRB1 region with the constrain of climate change, need assessment of target groups for climate change adaptation described by observation of history. The growth and competitiveness of the region as capacity building describes target program. Need assessment of farming systems for climate change adaptation highlighted for the region. Industrial growth and production supports of TRB1 region described as bio based industries and capacity building of TRB1 region. Industrial zones, organized industrial region, small industry areas, and free zones of current industries need domestic and international investors for capacity building of current industries.

Bio based industries of TRB1 region were highlighted such as a) Water products, b) Food, agriculture, and livestock, c) Non- forestry products in forests d) Energy, and e) Recycling based open resources in the region. Sustainable innovative entrepreneurship offers as strategy of development in TRB1 region. Networking with Joint Researches Centers in EU and participation of bio based clusters, establishing bio based industries researches centers in TRB1 region, reproduction for current manufacturing industries, trading bio products, and knowledge based development are some action to be followed. Consultation and dialogue with stakeholders will be described by EU project (TR2013_0327.05.01-02_057 titled "Capacity building in climate change adaptation of agriculture, forestry, and fisheries"). System level (Policy framework, legal framework, organizational arrangements, coordination and communication) and organization level (Mandate, structure/culture/competencies, processes, human resources, financial resources, information resources, infrastructure etc.) of TRB1 region will be described as result of EU project.

ACKNOWLEDGMENT

I would like to thank you EU support for Capacity Building in the Field of Climate Cahnge in Turkey Grant Scheme TR2013/0327.05.01-02/057

REFERENCES

http://www.un.org/climatechange/
http://unfccc.int/cooperation_and_support/capacity_building/items/1033.php
http://www.un.org/esa/forests/events/unfccc-cop23/index.html
www.fao.org
https://www.epa.gov/home/advanced-search https://ec.europa.eu/clima/policies/adaptation/what_en
http://www.dsi.gov.tr/docs/iklim-degisikligi/%C4%B1depeng.pdf?sfvrsn=2
https://www.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/iklim_degisikligi_stratejisi_EN.pdf
http://www.goturkeytourism.com/destinations-turkey/eastern-anatolia-region-of-turkey.html
https://www.adaptation-fund.org/about/
http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/capacity-development/undp-capacity-assessment-methodology/UNDP%20Capacity%20Assessment%20Users%20Guide.pdf

© International Regional Development Conference

Economic Reflections of Vat Regulations Within Durable Consumer Goods

Dayanıklı Tüketim Malları Kapsamında Kdv Düzenlemelerinin İktisadi Yansımaları

Yusuf TEMÜR[1] , *İbrahim Halil ŞENOĞLU*[2]

Abstract-Taxes as a means of fiscal policy have regulatory implications on macroeconomic variables. In this context, decision makers try to be influenced by tax regulations in accordance with macroeconomic targets of economic issues such as total goods and services production, general level of prices, purchasing power, factor incomes and regional development. Tax incentives constitute an important pillar of tax regulations. Since 1980s, the application of daily tax reduction is widely used all over the world. In recent years, especially emerging economies have moved towards the goal of attracting foreign investors in order to accelerate economic development and gain competitive advantage in global markets. The concept of incentives is defined as financial and intangible supports and grants given by the public in a variety of ways, in order to provide relatively more development of a particular economic activity to other activities. In the finance literature, tax incentives known as partial or full exemptions from various taxes and special discounts or accelerated depreciation for investments are divided into two as indirectly and directly. Indirect tax incentives include the full or partial exemption (zero rate application in VAT practice) of sales tax on businesses acquired through inputs purchased. These incentives are provided to the export-oriented sectors, or to other selected sectors, not exports. Indirect incentives for export and free zone applications are indirect tax incentives. Direct tax incentives are tax incentives granted to economic units in the framework of the Corporation tax. Low corporate tax rates, tax holidays, investment discounts, accelerated depreciation practices are several tax incentives included in direct tax incentives. In order to revitalize the internal demand, which was narrowed by the SCT and VAT reductions in the tax incentive types in Turkey on February 3, 2017, a provisional arrangement was made. The regulation focuses on furniture and whiteware sector. The aim of this study is to make an assessment of the economic implications of the Special Consumption Tax (SCT) and Value Added Tax (VAT) reductions in the tax incentive types, including the furniture and white goods sector, which are both a regional and national dynamo sector. As a result of the work, fiscal policy makers reached the conclusion that the SCT and VAT regulations they had made in 2017 had a demanding effect in the dynamo sectors. In this context, it is envisaged that the extension of the current regulation will be extended to the duration and the additional regulations that will result in similar results will serve the purpose to be achieved.

Özet-Bir maliye politikası aracı olarak vergiler makroekonomik değişkenler üzerinde düzenleyici etkilere sahiptir. Bu bağlamda, karar alıcılar vergi düzenlemeleriyle toplam mal ve hizmet üretimini, fiyatlar genel seviyesini, satın alma gücünü, faktör gelirleri ve bölgesel kalkınma gibi iktisadi konuları makroekonomik hedeflere uygun olarak etkilenmeye çalışmaktadır. Vergi düzenlemelerinin önemli bir ayağını vergi teşvikleri oluşturmaktadır. Zira 1980'li yıllardan günümüze vergi indirimi uygulamaları tüm dünyada yaygın biçimde kullanılmaktadır. Son yıllarda da, özellikle gelişmekte olan ekonomiler, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve küresel piyasalarda rekabet gücü kazanabilme için yabancı yatırımcı çekme hedefleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Teşvik kavramı belirli bir ekonomik faaliyetin diğer faaliyetlere nispeten daha fazla gelişimini sağlamak gayesiyle, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve maddi olmayan destekler ve özendirmeler olarak tanımlanır. Maliye literatüründe ise çeşitli vergilerden kısmi veya tam istisna ve yatırımlar için özel indirim ya da hızlandırılmış amortisman gibi uygulamalar olarak bilinen vergi teşvikleri dolaylı ve dolaysız olarak ikiye ayrılır. Dolaylı vergi teşvikleri, işletmelerce satın alınan girdiler üzerinden alınan satış vergilerinden tam veya kısmi muafiyeti (KDV uygulamasında sıfır oran uygulaması) içermektedir. Bu teşvikler ihracata yönelik sektörlere veya ihracata yönelik

[1]Yrd.Doç.Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat ,Türkiye, yusuf.temur@gop.edu.tr
[2]Yüksek lisans Öğrencisi (GaziosmapaşaÜniv.), Munzur Üniversitesi(Memur) Tunceli, Türkiye, ibrahimhalilsenoglu@gmail.com

© International Regional Development Conference

olmamakla birlikte seçilen diğer sektörlere sağlanmaktadır. İhracat yönelik teşvikler ve serbest bölge uygulamaları dolaylı vergi teşviklerindendir. Dolaysız vergi teşvikleri ise Kurumlar vergisi çerçevesinde iktisadi birimlere tanınan vergi teşvikleridir. Düşük kurumlar vergisi oranı, vergi tatilleri, yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman uygulamaları dolaysız vergi teşvikleri içeresinde yer alan birkaç vergi teşvik türüdür. Türkiye'de 3 Şubat 2017 yılında vergi teşvik türlerinde olan ÖTV ve KDV indirimi ile daralan iç talebin yeniden canlandırılabilmesini teminen, geçici süreli bir düzenleme yapılmıştır. Düzenleme ağırlıklı mobilya ve beyaz eşya sektörünü kapsamaktadır. Bu çalışmanın amacı vergi teşvik türlerinde olan Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma değer vergisi (KDV) indirimlerinin hem bölgesel hem de ulusal düzeyde dinamo sektör niteliğinde olan mobilya ve beyaz eşya sektörünü de kapsayan iktisadi yansımalarının bir değerlendirmesini yapmaktır. Çalışmanın sonucunda maliye politikası yapıcılarının 2017 yılı itibariyle yapmış oldukları ÖTV ve KDV düzenlemelerinin dinamo sektörlerde talep genişletici etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda mevcut düzenlemenin süre olarak uzatılması ve benzer sonuç doğuracak ilave düzenlemelere gidilmesi ulaşılmak istenilen amaca hizmet edeceği öngörülmektedir.

GİRİŞ

Katma Değer Vergisi dünyanın birçok yerinde kamu gelirlerinin önemli kaynaklarını temsil etmektedir. Geçtiğimiz yarım yüzyılda, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin büyük çoğunluğunda KDV kabul edildi ve bu ekonomiler için kamu gelirinin dörtte birine eşit bir oran sağladı. KDV'lerde farklılıklar bulunurken ortak yapıları, üretim zinciri boyunca faaliyetlere vergi yükleyerek "katma değer" nihai tüketimleri verdikleri şeklindedir.

Vergi teşviği, vergi sisteminde çok önemli bir rol oynayan vergi unsurlarından biridir ve bu vergi sisteminin sürdürülebilir kalkınma yönlerini geniş yelpazede etkilemektedir. Vergi teşviği, vergi sisteminin zorunlu bir unsuru olmakla birlikte, son on yılda bütün dünyada önemli sayıda ülke uygulamasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Yüksek kamu borcu olan ve çoğu nüfusun yoksulluk sınırının altında yaşadığı düşük gelirli ülkelerdeki çoğu ulusal vergi sisteminde vergi teşvikleri kullanmaktadır. Vergi teşviklerinin yaygınlığı, finansal küreselleşme ve 2008'de başlayan küresel finansal krizle ilişkilendirilebilir. Bu süreçler, ülkelerin ekonomik büyümesini garanti altına alıp arttırmayı gerektirirken, vergi teşvikleri bu hedeflere ulaşmada yardımcı olan araçtır. Buna rağmen, vergi teşvikleri içeren vergi sistemi, işletmeleri ve özel kişileri davranışlarını değiştirmeye teşvik etmektedir. Vergi mükelleflerini benimseyen vergi sisteminin, vergi mükelleflerini tarafsız vergi rejimi altında yürütmekten çok farklı faaliyetlerde bulunmaya teşvik ettiğinden, bozulduğuna dikkat çekmektedir. Dahası, vergi sistemi daha adil ve adil bir hale gelir, çünkü bazı insanlar aynı gelir seviyesine sahip olanlardan daha az vergi ödemektedir(Giriunienė: 2013, 4).Öte yandan, vergi teşvikleri istenmeyen sosyoekonomik eğilimleri ekonomik ve sosyal süreçleri ayarlamak için ekonominin öncelikli alanlarını teşvik etmek, sermaye ve yatırımları çekmek yanı sıra durdurmasını sağlayan uygun bir mali tedbir olarak kabul edilir.

Durgunluk dönemlerinde ekonomilerde canlanma oluşturulmak isteniyorsa KDV gibi vergilerin oranında yapılacak indirimler iç talebi canlandırıcı etki oluşturabilir. Ancak oluşturulan bu canlanma kısa dönemliktir. Talepteki canlanmanın uzun dönemde de etkili olabilmesi için üretimi artıcı büyümeye hız kazandıracak ve istihdam artırıcı makroekonomik politikalar eşlik etmelidir.

3 Şubat 2017 Tarihli ve 29968 Sayılı Resmî Gazete yayımlanan 2017/9759 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 28 ve 29 uncu maddeleri ile 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunun 12 inci maddesine göre 30/04/2017 tarihine kadar mobilya sektöründe katma değer vergisi oranı % 18'den % 8'e, beyaz eşya sektöründe ise ÖTV oranı % 6,7'den sıfıra indirilmiştir. Bu çalışmada söz konusu vergi indiriminin talep ve üretime olan etkisi incelenmiştir. Bu amaca ulaşmak için bilimsel literatür ve istatistiksel veri analizi kullanılmıştır.

VERGİSEL DÜZENLEMELERİN AMACI VE ÖNEMİ

Vergisel düzenlemelerinin önemli bir ayağını vergi teşvikleri oluşturmaktadır. Teşvik kavramı, belirli bir ekonomik faaliyetin diğer faaliyetlere nispeten daha fazla gelişimini sağlamak gayesiyle, kamu

tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve maddi olmayan destekler ve özendirmeler olarak tanımlanır. Başka bir deyişle belirlenen ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine ulaşmak için özel sektörün katkısını sağlamak, müteşebbislerin yatırım, ihracat ve benzeri ekonomik faaliyetlerde bulunma arzularını güçlendirmek, amacıyla devletin kullandığı araçlara teşvik denilmektedir (Öner: 2002, 1). Vergi teşviği, bir taraftan, işletme ve kişisel gelirin büyümesini teşvik ederek ve sosyal dışlanmayı azaltarak, öbür taraftan, büyüyerek, belirsiz ilişkilere ilişkin vergilendirmenin oldukça tartışmalı bir unsurudur. Vergi düzenlemeleri, vergi teşviğini çok yönlü ve vergilendirmenin çeşitli unsurları arasında öngörülür. Bu sebeple vergi teşviklerinin tanımları halen ortak bir kavram ile ifade edilememektedir. Vergi teşviği genel vergi sisteminin bir bileşenidir. Vergilendirmenin olağanüstü koşullarından kaynaklanan birçok farklı şekilde oluşan ve vergi kanunları tarafından düzenlenen vergi harcamalarıdır. Bu tanımlamalar göz önüne alındığında, vergi teşviklerinin münhasıran yasa koyucular tarafından düzenlenir. Maliye teorisyenleri vergi ayrıcalıklarından vergi harcamaları arasında değişen farklı vergi teşvikleri tanımlamaları yaparlar. Uygulamada farklı vergi yöntemleri uygulanmaktadır. Vergi oranını düşüren ya da arttıran vergi teşviklerinin uygulama biçimleri uygulanmakta olan vergi politikası amaçları zorunlu kılmakta olup, vergi ödemeleri için son başvuru tarihini uzatan veya bazı nesnelerin vergilendirilmesini ortadan kaldıran vergi teşvikleri genellikle bazı işletmelerin veya bölgelerin ekonomik faaliyetlerini teşvik etmek için kullanılır.

Çeşitli vergilerden kısmi veya tam istisna ve yatırımlar için özel indirim ya da hızlandırılmış amortisman gibi uygulamalar olarak bilinen vergi teşvikleri dolaylı ve dolaysız olarak ikiye ayrılır.

- Dolaylı vergi teşvikleri, işletmelerce satın alınan girdiler üzerinden alınan satış vergilerinden tam veya kısmi muafiyet uygulanması örneğin, KDV uygulamasında sıfır oran uygulaması gibi muafiyetleri içermektedir. Bu teşvikler ihracata yönelik sektörlere veya ihracata yönelik olmamakla birlikte seçilen diğer tüm sektörlere sağlanmaktadır. İhracat yönelik verilen teşvikler ve serbest bölge uygulamaları dolaylı vergi teşviklerinin kapsamanı içerisinde yer almaktadır.
- Dolaysız vergi teşvikleri ise gelir ve kurumlar vergisi çerçevesinde gelir sahiplerine ve iktisadi birimlere tanınan vergi teşvikleridir. Düşük kurumlar vergisi oranı, vergi tatilleri, yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman uygulamaları dolaysız vergi teşvikleri içeresinde yer alan birkaç vergi teşvik türü olarak gösterilebilir.

Çeşitli vergi teşvik türleri sosyal ve ekonomik hedeflerin uygulanmasına, vergi harcamaları veya kazanılmamış gelirler gibi bütçe gelirleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Vergi harcamaları, genellikle hükümetin belirli vergi mükellefleri ya da faaliyet grupları için vergi teşviklerinden kaynaklanan tahmini gelir kaybı olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, standart vergi oranından sapmadır. Vergi harcamalarının niteliklerini şöyle ifade edilebilir; vergi teşviklerinden ve vergi muafiyetlerinden kaynaklanan temel vergi sistemine kıyasla sosyal ve ekonomik uygulamalara katkıda bulunur, politika hedefleri olarak kamu harcamalarına doğrudan alternatif özelliğe sahiptir.

Birçok teorisyenin vergi harcamaları hakkındaki temel eleştirisi; vergi harcamaları kavramının kendisi yeterince sağlam resmi temel oluşturmadığından ve vergi sisteminin vergi oranları üzerine yönelik bir uygulamadır. Ayrıca, vergi harcamaları gizli reformları içerebileceğini ve bunun da şeffaf ve apolitik vergi politikası ve sosyal karar verme fikrini ortaya çıkarmaktadır. Başka bir eleştiri, vergi harcamalarının verimliliğini doğrudan aşağıdaki nedenlerle ortadan kaldırır:

- Vergi harcamaları vergi mükellefleri arasında yanlış dağılım oluşturabilir, çünkü daha sofistike vergi mükellefleri vergi teşviklerinden daha fazla avantaj alabilir.
- Özellikle harcamaların dar bir şekilde tanımlandığı zaman geniş siyasi lobi faaliyetleriyle faiz grupları oluşturulabilir

Hungerford (2006) vergi harcamalarına yönelik eleştirileri sistemleştirmekte ve aşağıdaki yaklaşımları tanımlamaktadır:

- Sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşmaya çalışırken vergi harcamalarının doğrudan harcamalara göre daha az etkili olduğunu savunuyor;
- Vergi harcamalarının karmaşıklığı artırdığını gösterir
- Vergi idaresi ve gelir adaletini azaltmaktadır
- Vergi, tüm vergi sistemi için zararlıdır.

Vergi teşviklerinin hedefleri ise şöyledir(Easson ve Zolt: 2002).:

- Bazı sosyal problemleri çözmek (topluma destek)
- Savunmasız toplum grupların istihdamının teşviki,
- Sosyal dışlanma ve vergi yükünü hafifletmek
- Öncelikli bölgelerdeki bazı ticari faaliyetleri ve ekonomik faaliyetleri (yatırımlar, tarım) teşvik etmek.
- Ülkedeki ekonomik büyümeyi teşvik etmek.
- Ekonomik ve sosyal politika ve belirli hedeflerin uygulanmasını sağlamak.
- Vergilerin düzenleyici işlevini kullanarak belirli sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşmak.
- Daha fazla gelir toplamak
- Kamu harcamalarını finanse ederek gelir dağılımını ve mükellef davranışlarını etkilemek
- İstikrarlı bir ekonomik ortam yaratmak ve enflasyonist etkileri azaltmak
- İstihdamı teşvik etmek
- İhracatı ve uluslararası rekabet gücünü artırmak olarak sıralamak mümkündür

Vergiler, girişimcilerin karları ve tasarrufları üzerinde olumsuz etkiler yaratarak, kaynakların ekonomik kalkınma dışında kullanılabilmektedir. Vergilerin bu olumsuz etkilerini vergi teşvikleriyle giderilebilir (Giray: 2008, 25). Bir kamu geliri olarak kamu mal ve hizmetlerinin önemli bir kısmının sunumunda yararlanılan vergiler; özel kesim faaliyetlerinin daha üretken hale gelmesine yol açarlar. Vergiler, bunu özellikle gelir dağılımının yeniden sağlanması mekanizması ve ekonomik büyümenin yetersiz olduğu durumlarda vergi teşvik mekanizması ile gerçekleştirirler (Demircan: 2003, 110).

VERGİSEL DÜZENLEMELER VE EKONOMİK ETKİLERİ

Devletlerin ekonomik gelişmişlik düzeyi, vergi yapılarını çok yönlü etkilemektedir. Gerek sosyologlar ve gerekse ekonomistler, insanlık tarihinin başından bugüne değin toplumsal yapıyı; geleneksel, geçiş dönemi ve modern toplum olarak değerlendirmişler ve ekonomik gelişmeyle toplumsal gelişme arasında bir paralellik görmüşlerdir. Onun için verginin yapısı ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki, toplumsal gelişme ile birlikte incelenmiştir (Ay, Talaşlı: 2008, 140). Devlet mekanizması içerisinde karar alıcılar aldığı kararların uygulanabilirliğini göz önünde bulundurup yapacağı düzenlemelerin mevcut sistemi iyileştirme yolunda belirli mesafelerin alınıp alınmayacağı hususunda da öngörüye sahip olmaları kaçınılmazdır. Aksi takdirde yapılmak istenen iyileştirmeler ve düzenlemeler mevcut durumu daha kötü bir sonuca sürükleyebilir. Ülkeler varlıklarını sürdürmek, koymuş oldukları makroekonomik hedeflere ulaşmak için sürdürülebilir ekonomik hedefler koymuşlar. Bu hedeflerden bir tanesi hiç kuşkusuz gelir anlamında ülkelerin bel kemiği olan vergiler konusunda yapılan düzenlemelerdir. Gelişmiş bir para piyasasından yoksun ve iç kaynak yetersizliği ile karşı karşıya olan gelişmekte olan ülkelerde, kamu kaynaklarının seferberliği için temel araç vergi politikalarıdır. Vergileme, hem gerçekleştirdiği doğrudan katkılar, hem de kontrol ve teşvik açısından yarattığı dolaylı etkiler nedeniyle ekonomik kalkınmanın finansmanının en önemli kaynağıdır (Demircan: 2003, 100).

Vergi gelirleri ile vergi oranlarındaki ilişki üzerine bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan en önemlisi 14. yüzyılda İbni Haldun tarafından yapılmıştır. İbni Haldun Mukaddime adlı eserinde şunları vurgulamıştır:*"Toplumun oluşumunun başlangıcında vergiler, küçük matrahlar karşılığında yüksek vergi hasılatı sağlar. Toplumun genişlemesi ile birlikte, vergiler büyükmatrahlara karşılık düşük vergi hasılatı sağlar. Vergi konuları üzerine düşük vergiler yüklendiğinde bu, yükümlülerin çalışma ve birşeyler yapma arzularını geliştirir. Düşük vergiler vergi yükümlülerini tatmin edeceği için teşebbüs büyür ve artar. Öte yandan teşebbüsün büyümesi ile birlikte, yükümlülere tarh edilen vergi matrahı genişler. Netice olarak, kişisel matrahların toplamı ile vergi geliri artmış olur"* (Khaldun: 1981; 251-252).

Vergi indirimlerinin ekonomik büyüme ve etkinliği artıracağı üzerine kurulmuş iktisat akımı olan Arz Yönlü İktisat' tır. Arz yönlü iktisadın savunduğu hipotezlerden biri olan, vergi indirimlerinin aynı

zamanda ülkelerin vergi gelirlerini de arttıracağıdır. Çünkü vergi oranlarının azalması nisbi fiyatları olumlu yönde etkileyecek, bu etkide toplam mal ve hizmet üretiminde artışa neden olacaktır (Çelik, Tunç, Kaya: 2013, 29). Talep Yönlü İktisadın karşılaştığı sorunlara çözüm olarak vergi indirimleri politikasını öneren Amerikalı İktisatçı Arthur Laffer, vergi indirimleri sonucunda toplam piyasa üretiminin ve toplam vergi gelirlerinin artacağını Laffer eğrisi incelemesi sonucunda anlaşılmaktadır. Buna göre vergi indirimleri uzun dönemde bireylerin tüketim yerine tasarrufa yönelmelerini ve boş durma yerine çalışmaya yönelmelerini sağlayarak vergi gelirlerini ve toplam piyasa üretimini arttırır. Vergi oranlarının indirilmesi fiyatları pozitif şekilde etkileyecek ve bu etki toplam piyasa üretiminin (GSYİH) artmasına sebep olacaktır. Vergi indirimleri ekonomik gelişmeyi olumlu yönde etkilerken aynı zamanda tasarruf ve teşvikleri de etkilemektedir (Giray: 2008,53-54).Buna göre vergi indirimleri uzun dönemde bireylerin tüketim yerine tasarrufa yönelmelerini ve boş durma yerine çalışmaya yönelmelerini sağlayarak vergi gelirlerini ve toplam piyasa üretimini arttırır (Demircan: 2003, 103). Vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Laffer Etkisi; vergi oranlarındaki artışlar vergi gelirlerini düşürebileceği, vergi oranlarında azalmalar ise vergi gelirlerini arttırabileceği ihtimalini ortaya koymuştur. Laffer Etkisi, vergi oranlarında ki azalmanın bir sonucu olarak bireylerin harcanabilir gelirlerindeki bir artışın onları daha fazla yatırım yapmaya teşvik edeceğini, böylece gelir artışına bağlı olarak yatırımlarında artacağını varsaymaktadır (Karakurt: 370). Vergi oranlarının sıfır olduğu durumlarda bireyler vergi ödemezken devletinde vergilerden tasarrufu olmayacaktır. Bu durumda bireylerin elde ettikleri gelirler sabit kaldığından vergilerin gelir üzerindeki etkisi olmayacak ve bireyler bu durumda gelirlerini artırmak için daha fazla çalışma arzuları olacaktır. Diğer yandan Laffer eğrisi incelendiğinde, vergi oranlarının %100 olduğu durumlarda ise birey kazançlarının tamamı vergi ödemelerine gideceğinden bireyler bedava çalıştıklarından çalışma arzuları kırılacak ve neticede çalışmak yerine boş durmayı tercih edeceklerdir. Bu iki eksen arasında uygulanan vergisel oranlar, bireylerin çalışmalarına özendirici olması gelir etkisini yaratır. Bireylerin çalışma yerine boş durmaya sevk etmesi ise ikame etkisi yaratır. Bununla beraber optimal bir vergi sistemi için gerekli olan ilkeler; adalet, eşitlik, genellik, tarafsızlık, etkinlik ve basitlik, vergi tabanının genişletilmesi, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılması ve vergi bilincinin oluşturulmasına yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir (Armağan: 2007, 228).Nitekim ülkemizde 1999 yılında yaşanan yıkıcı depremler, 2000 ile 2001 yıllarında üst üste yaşanan ekonomik kriz dönemlerinde devlet ek kaynak arayışına girmiş iken, 2003 ve sonrasında alınan istikrar tedbirleri sayesinde bugünlerde vergi oranlarının indirilmesi çabası içindedir. Böylece; talebin artırılması yolu ile ekonomiye canlılık getirilmesi, yüksek vergiler nedeniyle ortaya çıkan vergi kayıp ve kaçakların önlenmesi, yabancı yatırımcıların teşvik edilmesi ve küresel rekabete uyum sağlanarak uzun vadede vergi gelirlerinin artırılması amaçlanmaktadır (Armağan: 2007, 228).Bu durumda vergi indirimlerinin ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerinde beş etkisinden söz edebiliriz;

- Vergi indirimleri özellikle KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerde ise, malların fiyatlarını düşürmekte buda toplam talebi artırmaktadır.
- Vergi indirimleri özellikle gelir vergisi ve kurumlar vergisinde ise, firmaların karlılığını artırıp, yeni yatırımların önünü açmaktadır.
- Vergi indirimleri kullanabilir kişisel geliri artırır ve bu durum yatırımları artırmaktadır.
- Vergi indirimleri vergiye ayrılan sermayenin de tekrar yatırımlara dönmesine yardımcı olur.
- Vergi indirimleri dolaylı olarak kayıt dışı ekonomiyi daraltacağından, üretim hacmi genişleyecektir (Çelik, Tunç, Kaya: 2013, 29).

Vergiler yoluyla kamu tasarruf hacminde meydana gelen azalmanın, sermaye birikimi ve yatırımlar üzerinde olumsuz etkilere yol açması; özel kesimin yatırım hacmini daraltarak ekonomik kalkınma hızını belirlenen planda öngörülen hedefe ulaşılmasını engeller. Vergi yolu ile özel kesimden kamu kesimine aktarılan fonların kamu kesiminde yatırıma tahsis edilmesi halinde toplam yatırım hacminde azalma meydana gelmez. Ancak bunun için vergi oranlarının saptanmasında ve vergi kaynaklarının seçiminde toplam tasarruf hacmini en az etkileyecek yöntemlerin kullanılmasına dikkat edilmelidir (Demircan: 2003, 110).

Vergi düzenlemelerinin önemli bir ayağını da vergi teşvikleri oluşturmaktadır. Zira 1980'li yıllardan günümüze vergi indirimi uygulamaları tüm dünyada yaygın biçimde kullanılmaktadır. Son yıllarda da, özellikle gelişmekte olan ekonomiler, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve küresel piyasalarda rekabet gücü kazanabilmek için yerli yatırımcıları özendirme ve yabancı yatırımcıları çekme hedefleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde özel sektörün ekonomik büyüme ve kalkınmayı tek başına sağlaması mümkün değildir. Devletin bazı faaliyetlerde öncü olması önemlidir. Bu ülkelerde kalkınma hamlesinin gerçekleştirilmesi mali gücü yetersiz olan kesime vergisel teşviklerin sağlanması ile vergi muafiyet ve istisna uygulamaları mümkün olabilir. Ancak vergi dışı kalacak olan kesimin isabetli ve yerinde tercihlerle belirlenmesi de son derece önemli bir konudur. Bunu sağlayacak olan da etkili bir vergi idaresi olması kaçınılmaz bir durumdur. Vergisel teşvikler doğru alanlarda doğru miktarlarda kullanıldığı sürece ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlayabilir. Dünyada geniş anlamda uygulanan vergi indirimleri, son yıllarda ülkemizde de maliye politikası aracı olarak; dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler bakımından uygulama alanı bulmaktadır. Vergiler son on yılda kamu finansmanın %60-65'ini karşıladığından, vergiler konusunda yapılan düzenlemelerin ülke ekonomisi üzerinde ciddi etkiler oluşturmuştur. Dolaylı vergiler; harcamalar üzerinden alınan ve ya mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerdir. Bu durumda böyle vergilere gider vergileri, üretim vergileri, muamele vergileri olarak tanımlanabilir. Bir malın başkasına devrinin yapılması veya bir hizmetin satışı söz konusu ise bu durum dolaylı vergi kapsamına girer. Dolaysız vergiler; gelir ve servet üzerinden alınan vergilerdir.

Dolaylı vergiler tüketimi amaçlarken, dolaysız vergiler geliri hedef almışlardır. Vergilendirme politikalarında arzu edilen durum, vergi tahsilâtının çoğunun dolaysız vergilerle sağlanmasıdır. Ekonomik büyümeyi en çok destekleyen de bu vergilerdir. Ancak dolaylı vergiler de ülkenin ekonomik yapısına uygun kullanılması halinde, dolaysız vergiler gibi ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmektedir (Göçer, Mercan, Bulut, Dam: 2010, 98). Buna bağlı olarak gelişmiş ülkelerde dolaysız vergiler yoğunluklu olarak kullanılırken, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde dolaylı vergilerin daha çok tercih edildiği bilinmektedir. Ayrıca dolaylı vergiler, ekonomide nispi fiyatları etkileyerek, tüketimin kısılmasına, tasarrufun teşvik edilmesine yardımcı olabilir. Gerçekten bir ekonomide tüketim malları üzerine salınan dolaylı bir vergi tüketimin maliyetini artırarak bu tür mallara yapılan harcamaları kısıtlayabilir ve bu kaynakların yatırım harcamalarına aktarılmasına neden olabilir. Bu kapsamda vergilendirilecek mal ve hizmetin seçimi, mal talebinin fiyat esnekliğinin düşük olması ve lüks malların vergilendirilmesine ağırlık verilmesi önemlidir. Dolaylı vergiler vergilemede adaletin sağlanmasında sıklıkla başvurulan vergi türlerinden biridir. Ancak tüketim meyillerinin yüksek, gelir düzeyinin düşük olduğu ülkelerde dolaylı vergilere karşı duyulan yoğun ilgi, toplumda gelir dağılımında dengesizliklere yol açabilmektedir. Bu nedenle dolaylı vergilerin ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamada yol açabileceği pozitif etkilerin, mümkün olduğunca lüks tüketim mallarını vergilendirecek tarzda kullanımı ile tesis edilmesi önemlidir. Dolaylı vergilerin vergileme ve gelir dağılımda adaleti sağlaması ancak bu şekilde mümkün olabilir (Demircan: 2003, 111). Dolaysız vergiler vergi bilinci oluşmuş veya oluşturulmuş ülkelerde bir sistematiğe oturtulduğundan uygulanması ülkenin ekonomik durumu hakkında net veriler sunabildiğinden daha çok tercih edilen bir vergi türüdür. Dolaylı vergilerde durum farklılık arz etmektedir. Bireylerin çoğu vergiden kaçınmak istediği, vergi bilincinin ve vergi ahlakının olmadığı ya da eksik olduğu ülkelerde, tüketimi gerçekleştirirken aynı zamanda vergi ödeme ile karşı karşıya kalacaklardır.

KATMA DEĞER VERGİSİNDEKİ DÜZENLEMELERİN İKTİSADİ YANSIMALARI

1954 yıllarında Fransa'da ilk defa uygulanan KDV kısa geçmişine rağmen günümüz dünyasında çağdaş bir vergi türü olarak benimsenmiştir. Katma Değer Vergisi Avrupa Birliği ve OECD üyesi ülkelerde yoğun olarak başvurulan bir gelir kaynağıdır. Üretimin her aşamasında yaratılan katma değer üzerinden alınan bir vergidir (Arısoy, Ünlükaplan: 2011, 95). Günümüzde dünyada 100 civarında ülkede KDV'nin farklı şekillerde uygulandığı görülmektedir. Ülkemizde de 25.10.1984 tarihinde kabul edilen 3065 sayılı

© International Regional Development Conference

"Katma Değer Vergisi Kanunu" 01.01.1985 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, o tarihten günümüze kadar çıkarılan çeşitli kanunlarla Katma Değer Vergisi Kanunu'nun (KDVK) birçok maddeleri değiştirilmiştir (Merter, Acar, Arslan: 2007, 25). Bu bakımdan bir değerlendirme yapılacak olunsa yeni bir vergi uygulamaya konulurken uygulama sürecinde yapılacak masrafın düşük, buna karşılık verimin yüksek olması konusu önem kazanmaktadır. Sonuçta beklenen katkıyı sağlamayan ve vergiye karşı dirence yol açan bir verginin ekonomik göstergeleri bozması, haksız rekabet ortamı yaratması, kaynak kullanımını olumsuz etkileyerek istikrarsızlıklara yol açması gibi bir takım olumsuz etkiler meydana getirmesi göz ardı edilemez. Sosyal alanda vergi yüküne müdahil olan ve gelir dağılımında adaleti bozup, hukuki alanda hukuk devletini kanun devleti haline getirebilecek güce sahip bir vergiyi iyi değerlendirmek gerekmektedir (Merter, Acar, Arslan: 2007, 25). Ekonomi bakanlığının verilerine göre 2000-2014 yılları itibariyle ülkemizde vergi yükü 24,16 ile 28,72 seviyelerindedir. OECD ülkelerinin vergi yükü ortalaması 34,25 ile 34,40 seviyelerindedir. Bir karşılaştırma yapıldığında ülkemizde vergi yükünün çok yüksek olmadığı gözlemlenir. Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin (Dolaylı Vergiler)2014 yılındaki vergi yükü 12,7 puanlarında izlenmiş ve OECD ülke ortalamalarında ise 11,1 değerinde alarak çok az bir farkın olduğu görülmektedir(https://www.ekonomi.gov.tr/). Kamu kesiminin ekonomi içindeki payının artması, daha fazla kaynağın kamu kesimine aktarılmasının yanında özel kesimin ödemek zorunda olduğu vergilerin de artmasına neden olmakla birlikte artan vergi yükü karşısında ekonomik birimler de davranış kalıplarını değiştirebilmektedirler. Vergilerin türü, oranı ve miktarı; harcama, tasarruf, çalışma arzusu, yatırım kararları ve vergi gelirleri üzerinde farklı etkiler meydana getirmektedir (Demircan: 2003, 104). Bu kapsamda vergi indirimleri de yukarıda sayılan kalemler üzerinde farklı etkiler meydana getirecektir. Aşırı vergi yükü özellikle vergi gelirlerinde düşüş, vergi kayıp ve kaçaklarında ise artışa neden olmaktadır. Bu tür olumsuzlukların giderilmesi ve vergi hâsılatının artırılması için vergi oranlarının düşürülmesi, vergi yükünün sektörler ve kişiler itibariyle daha dengeli dağılımının sağlanması, vergi mevzuatının sadeleştirilmesi ve güncel tutulması gibi önlemlere başvurulmalıdır (Armağan: 2007, 237). Bu durumda ekonomi önündeki engeller kaldırılmış olacak ve vergide adalet ilkesine doğru yol alınmış olacaktır. Vergi yükünün düşmesiyle insanlar daha fazla çalışma, tasarrufta ve yatırımda bulunmaya yönelebileceklerdir. Böylece hem toplam vergi gelirlerinde artış, hem de sağlıklı bir ekonomi yaratılabilecektir (Armağan: 2007, 237).

KDVK'nun 28. maddesinde vergi oranı, vergiye tabi her işlem için %10 olarak belirlenmiştir. Ayrıca Bakanlar Kurulu bu oranı, dört katına kadar artırmaya, %1'e kadar indirmeye, bu oranlar dahilinde çeşitli mal ve hizmetler ile bazı malların perakende safhası için farklı vergi oranları tespit etmeye yetkili kılınmıştır (Saraçoğlu: 68-69). Vergi oranlarının indirilmesinin ilk etkisi vergi hasılatında azalma biçiminde olacaktır. Bu istenilmeyen bir etkidir. Dolayısıyla belli tüketim kalıplarını özendirip bazılarını engellemek amaçlanırken, vergi oranlarında değişiklik yapılacak mallar dikkatle belirlenmelidir (Saraçoğlu: 73). KDV'den beklenen hâsılatın sağlanmasında, KDV sisteminin kendi bünyesinden gelen otokontrol mekanizması yanında, alınan çeşitli tedbirlerin de etkili olduğu söylemek mümkündür. KDV'nin uygulanma sürecinde, üretim ve dağıtım aşamalarında, KDV'nin oluşturacağı otokontrol mekanizmasının en zayıf yönünün, perakende satış veya hizmet ifa edici ile nihai tüketici arasındaki ilişki olduğu tahmin edilmiş ve bu zayıf noktanın kuvvetlendirilmesi için bazı önlemler alınmıştır ve uygulamaya konulmuştur (Merter, Acar, Arslan: 2007, 33).Katma değer vergisi, gelir vergisinin kavrayamadığı satın alma güçlerinin vergilendirilmesi ve piyasadaki satın alma güçlerinin büyük ölçüde devlete aktarılarak enflasyonun frenlenmesinde etken olması gibi yönlerden önemli bir politika aracıdır. Vergi tabanının genişliği dolayısıyla vergi oranlarındaki küçük değişikliklerle istenilen hedeflere ulaşılabilecek; halkın tercihlerinin tüketim ile tasarruf arasında dağılımı düzenlenebilecektir (Saraçoğlu: 76).OECD verileri ışığında KDV, 1960 yılının sonlarında yaklaşık on ülkede uygulanırken; günümüz dünyasında 166 ülkede uygulanmaktadır. OECD'ye üye olan 35 ülkenin 34'ünde uygulanmakta sadece OECD'ye üye olan Amerika Birleşik Devletlerinde KDV uygulanmamaktadır. Ülkemizde uygulanan KDV oranları ve oranlarındaki değişmelerin Avrupa Birliği ülkeleriyle birlikte değerlendirildiğinde aşağıdaki tablo karşımıza çıkmaktadır;

© International Regional Development Conference

Tablo:1 AB Ülkelerinde KDV Oranları

Sıra	Üye Ülke	En Düçük Oran	İndirilmiş Oran	Standart Oran
1	Macaristan	-	5 / 18	27
2	Danimarka	-	-	25
3	Hırvatistan	-	5 / 13	25
4	İsveç	-	6 / 12	25
5	Finlandiya	-	10 / 14	24
6	İrlanda	4,8	9 / 13,5	23
7	Yunanistan	-	6 / 13	23
8	Polonya	-	5 / 8	23
9	Portekiz	-	6 / 13	23
10	İtalya	4,0	5 / 10	22
11	Slovenya	-	9,5	22
12	Belçika	-	6 / 12	21
13	Çek Cum.	-	10 / 15	21
14	İspanya	4,0	10	21
15	Letonya	-	12	21
16	Litvanya	-	5 / 9	21
17	Hollanda	-	6	21
18	Bulgaristan	-	9	20
19	Estonya	-	9	20
20	Fransa	2,1	5,5 / 10	20
21	Avusturya	-	10 / 13	20
22	Romanya	-	5 / 9	20
23	Slovakya	-	10	20
24	İngiltere	-	5	20
25	Almanya	-	7	19
26	G. Kıbrıs Rum K.	-	5 / 9	19
27	Malta	-	5 / 7	18
28	**Türkiye**	**1,0**	**8**	**18**
29	Lüksemburg	3,0	8	17

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablodaki rakamlara bakıldığında ülkemizde uygulanmakta olan KDV oranları AB ülkelerine göre daha düşük oranlarda olduğu gözükmektedir. Bu durum Türkiye'de KDV oranlarının çok yüksek olmadığı ve uygulanabilir seviyelerde olduğunu göstermektedir. Ülkemizde KDV değerlendirilirken, KDV'nin dolaylı vergi olduğu dikkate alınmış. Dolaylı vergiler ise kolay tahsil olunabilen, verimliliği yüksek olarak kabul edilmekle birlikte, özellikle adil olmadığına dair yöneltilen sakıncaları dikkate alındığında yapılacak değerlendirmeler daha da önem kazanmaktadır (Merter, Acar, Arslan: 2007, 26).

Kamu kesiminin ekonomi içindeki payının artması, daha fazla kaynağın kamu kesimine aktarılmasının yanında özel kesimin ödemek zorunda olduğu vergilerin de artmasına neden olmakla birlikte artan vergi yükü karşısında ekonomik birimler de davranış kalıplarını değiştirebilmektedirler.

Yıllardır Türkiye'de gerek yatırımlar, gerekse ihracatı geliştirmek için çeşitli vergi, kredi ve benzeri teşvik tedbirleri uygulanmaktadır. Bunlarla ilgili çok sayıda, (vergi mevzuatı gibi yoğunlukta), KHK' ler, BKK' ları ve tebliğler ile her yıl çeşitli düzenlemeler yapılmak suretiyle ülkenin kalkınması için indirim, istisna, muafiyet ve kredi katkıları devlet tarafından gerçekleştirilmektedir (Öner: 2002, 99). Devletler hiç kuşkusuz daima büyümek, kalkınmak ve sosyal refahı artırmak için belirli politikaları uygulamaya başvurmaktadırlar.

© International Regional Development Conference

Türkiye'de özellikle son 15 yılda dolaylı vergilerin toplam vergiler içerisindeki oranı %70'ler düzeyine ulaşmıştır. Bu durum özellikle vergi adaletinde sorunlara neden olmuştur. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirine oranı OECD ülkelerinde ortalama yüzde 30 olarak saptanırken Türkiye'den sonra yüzde 30.2'lik oranla Finlandiya ve Avustralya en çok dolaylı vergi alan ülkeler arasında yer alıyor (Çelik, Tunç, Kaya, 2013:28). Dolaylı vergilerin en düşük olduğu ülkeler arasında başı yüzde 17.6 ile ABD çekmektedir. Dolaylı vergiler, yansıtılması kolay, yükümlüsü belli olmayan, ne zaman ve ne kadar tahsilinin olacağı kestirilemeyen vergilerdir. Bunların yanı sıra bu vergileri kaçırma olasılığı daha düşüktür. Bu vergi türü kapsamında katma değer vergisi (KDV), özel tüketim vergisi (ÖTV), gümrük vergileri, banka ve sigorta muameleleri vergisi (BSMV) yer almaktadır (Ay, Talaşlı: 2008, 137). Dolaysız vergiler ise yansıtılması kolay olmayan, mükellefi ve tahsil zamanı belli, vergi kaçırma olasılığı mümkün olan vergilerdir. İhtiyacını karşılamak üzere harcama zorunda olan bireyler ya harcamalarından vazgeçecekler yada harcamalarıyla birlikte belirlenen oranda zımnen mal ve hizmetin bedeli ile birlikte vergilerini de ödeyecekler. Aslında kalkınma sorunu olan belirli bir refah düzeyini yakalayamamış bir ülke için dolaylı vergiler, tahsilâtının kolay olması, tepkiye mahal vermemesi, masrafının az ve verimliliğinin yüksek olması açısından değerlendirildiğinde önemli bir gelir kaynağıdır. Bu gelir kaynağı her ne kadar arzu edilmeyen bir finansman aracı olarak değerlendirilse de belirli bir dönem için kabul edilebilir bir araçtır (Merter, Acar, Arslan: 2007, 26).Ülkemizde gerek dolaylı gerek dolaysız vergilerin genel bütçe içindeki paylarına ait aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Tablo: 2 Gelir, Kurumlar Ve Katma Değer Vergisinin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Yıllar	Vergilerin Gelir Tahsilatı	Gelir Vergisi Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	Kurumlar Vergisi Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	Toplam KDV Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	Gelir + Kurumlar + KDV Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)
2007	171.098.466	38.061.543	22,2	15.718.474	9,2	55.461.123	32,4	109.241.140	63,8
2008	189.980.827	44.430.339	23,4	18.658.195	9,8	60.066.230	31,6	123.154.764	64,8
2009	196.313.308	46.018.360	23,4	20.701.805	10,5	60.169.248	30,6	126.889.413	64,6
2010	235.714.637	49.385.289	21,0	22.854.846	9,7	75.649.986	32,1	147.890.121	62,7
2011	284.490.017	59.885.000	21,0	29.233.725	10,3	95.550.463	33,6	184.669.188	64,9
2012	317.218.619	69.671.645	22,0	32.111.820	10,1	103.155.875	32,5	204.939.340	64,6
2013	367.517.727	78.726.008	21,4	31.434.581	8,6	123.878.363	33,7	234.038.952	63,7
2014	401.683.956	91.063.306	22,7	35.163.517	8,8	130.538.554	32,5	256.765.377	63,9
2015	465.229.389	105.395.330	22,7	37.009.625	8,0	153.844.174	33,1	296.249.129	63,7
2016	529.263.765	123.683.017	23,4	46.898.207	8,9	168.548.403	31,8	339.129.627	64,1

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı

Tablo incelendiğinde yıllara göre bütçe gelirleri içinde vergi gelirlerinin arttığı görülmektedir. Vergi gelirleri içinde konumuz gereği dolaylı vergilerden olan KDV'nin vergi gelirleri içindeki payı % 30.8 olduğu görülmektedir. Bulunduğumuz cari yılın haziran ayı bütçe gerçekleşmelerine bakıldığında 2017 yılı Haziran ayı vergi gelirleri tahsilatı geçen yılın aynı ayına göre yüzde 9,7 oranında artarak 36 milyar 423 milyon TL olmuştur. Vergi türleri itibarıyla 2017 yılı Haziran ayı gerçekleşmelerine bakıldığında geçen yılın aynı ayına göre; kurumlar vergisi yüzde 26,6, ithalde alınan katma değer vergisi yüzde 21,4, dahilde alınan katma değer vergisi yüzde 9,5 oranında artış göstermiştir. 2017 yılı Ocak-Haziran dönemi vergi gelirleri tahsilatı ise geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 13,6 oranında artarak 246 milyar 71 milyon TL olmuştur. Vergi türleri itibarıyla 2017 yılı Ocak-Haziran dönemi gerçekleşmelerine bakıldığında geçen yılın aynı dönemine göre; kurumlar vergisi yüzde 31,6, ithalde alınan katma değer vergisi yüzde 20,3, gelir vergisi yüzde 9, dahilde alınan katma değer vergisi yüzde 6,9 oranında artış göstermiştir (Bumko: 2017, 2-6).

© International Regional Development Conference

Vergilerde talebi artırıcı ve üretimi destekleyici unsurları dikkate alınarak yapılan düzenlemelerin vergi gelirlerini arttırmaktadır. Nitekim Kalkınma Bakanlığının sunmuş olduğu veriler dikkate alındığında 2016 yılında Ocak-Nisan aylarında vergi gelirleri140.990 olarak gerçekleşmiş, 2017 yılında ise aynı aylarda 158.700 TL'ye ulaşmıştır. Değişim oranı ise yüzde 12,6 olarak gerçekleşmiştir. Dâhilde alınan mal ve hizmet vergileri tahsilâtı 2017 yılı Ocak-Nisan döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 10,5 oranında artarak 62,5 milyar TL olmuştur. Bu gelişmede; ÖTV tahsilâtında yüzde 13,1 oranında, dâhilde alınan KDV tahsilâtında yüzde 7 oranında artışlar etkili olmuştur.

DAYANAKLI TÜKETİM MALLARINDA KATMA DEĞER VERGİSİNDE YAPILAN DÜZENLEMELERİN İKTİSADİ YANSIMALARI

Katma Değer Vergisi Kanunun "Teslim ve Hizmet İşlemlerinde Matrah" başlıklı 20 inci maddesinde, teslim ve hizmet işlemlerinde matrah, bu işlemlerin karşılığını teşkil eden bedelin katma değer vergisinin matrahı olduğu hüküm altına alınmıştır. Aynı madde de bedel deyimi ise, malı teslim alan veya kendisine hizmet yapılan veyahut bunlar adına hareket edenlerden bu işlemler karşılığında her ne suretle olursa olsun alınan veya bunlarca borçlanılan para, mal ve diğer suretlerde sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaat, hizmet ve değerler toplamını ifade eder denilmiştir.

Aynı kanunun 28 inci maddesine göre katma değer vergisi oranı, vergiye tabi her bir işlem için % 10 olacağı hüküm altına alınmış madde devamına Bakanlar Kurulu bu oranı, dört katına kadar artırmaya, % 1'e kadar indirmeye, bu oranlar dahilinde muhtelif mal ve hizmetler ile bazı malların perakende safhası ve inşaatın yapıldığı arsanın veya konutun vergi değeri ve bulunduğu yeri esas alarak konut teslimleri için farklı vergi oranları tespit etmeye yetkili kılınmıştır.

3 Şubat 2017 Tarihli ve 29968 Sayılı Resmî Gazete yayımlanan 2017/9759 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 28 ve 29 uncu maddeleri ile 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunun 12 inci maddesine göre 30/04/2017 tarihine kadar mobilya sektöründe katma değer vergisi oranı % 18'den % 8'e, beyaz eşya sektöründe ise ÖTV oranı % 6,7'den %0 'a indirilmiştir.

3 Şubat 2017 tarihli ve 29968 sayılı Resmi Gazete'de; Damga Vergisi Kanununa ekli (1) sayılı tabloda yer alan bazı kağıtlara ilişkin damga vergisi oranının belirlenmesine, mal ve hizmetlere uygulanacak katma değer vergisi oranlarının tespitine ilişkin kararda değişiklik yapılmasına, indirimli orana tabi işlemlerde iade edilecek verginin alt sınırının tespitine ve 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli (II) ve (IV) sayılı listelerde yer alan bazı mallarda uygulanan özel tüketim vergisi oranının belirlenmesine ilişkin 2017/9759 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının yayımlanmasıyla birlikte dayanıklı tüketim malzemelerinden olan beyaz eşya ve mobilyada vergi indirimlerine yönelik yapılan düzenlemelerin makroekonomik anlamda piyasalarda olumlu hareketlenmelere sebep olmuştur. Piyasalarda yaşanılan gelişmeler dikkate alınmış, ayrıca bu Kararın 3 üncü maddesiyle, 2007/13033 sayılı Kararın geçici 2'nci maddesinde yer alan 31/3/2017 tarihi 30/9/2017olarak değiştirilmiştir. Buna göre nisan ayına kadar planlanan düzenlemeler beş ay daha uzatılarak eylül ayına kadar ertelenmiştir.2017 yılında dolaylı vergiler üzerinde yapılan düzenlemelerin ekonomik verilerini bir önceki yılın aynı dönemi ile bir karşılaştırma yapıldığında aşağıdaki tabloda üretim ve talep göstergelerinin mukayeseli değişimleri karşımıza çıkacaktır;

Tablo:3 Üretim Göstergeleri (Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Yüzde Değişim)

	2016						2017					
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
Dayanıklı Tüketim Malı	7,0	5,1	1,5	-3,3	2,5	-5,5	1,7	2,9	13,0	16,3	7,6	
Beyaz Eşya Üretimi	8,1	6,8	8,9	5,9	13,6	6,2	6,2	7,8	23,9	23,3	6,1	-10,3
İmalat Sanayi Üretimi	3,1	9,2	5,4	0,5	8,0	-0,5	4,8	-2,3	2,2	6,4	3,8	
Toplam Sanayi Üretimi	3,6	8,7	4,7	0,7	7,2	1,2	4,2	-1,7	2,5	6,0	4,1	
Toplam Sanayi Ciro Endeksi	10,1	17,2	10,7	4,4	9,7	5,7	25,8	18,2	26,3	27,0	28,4	
İmalat Sanayi Ciro Endeksi	10,0	17,4	10,8	4,8	9,9	5,6	25,6	17,8	26,2	26,5	28,7	
Reel Kesim Güven Endeksi	1,5	0,9	4,1	0,7	-1,0	2,0	-5,9	1,2	1,6	0,6	-0,9	4,4

Kaynak: Kalkınma Bakanlığından alınıp yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bu tablodaki verilerden dayanıklı tüketim malzemeleri ve beyaz eşya üretiminin arttığı görülmektedir. İmalat sanayi ve toplam sanayi üretimi artışına bakıldığında fazla bir farkın oluşmadığı ve bununla birlikte ciro endekslerine bakıldığında ciddi boyutta bir farkın olduğu görülüyor. Reel kesimde üretimin ekonomide yaratacağı güvenin az olduğu karşımıza çıkmaktadır. Yurt içi üretici fiyatlarındaki değişmelere bakıldığında dayanıklı tüketim mallarında 2016 Ocak-Haziran döneminde 7,44 olarak gerçekleşmişken, 2017 yılında aynı dönemde yaklaşık üç puan artış göstererek 10,19 bandında bir seyirle gerçekleşmiştir. Üretimin talepte yaratacağı etkiye baktığımızda ise;

Tablo:4 Talep Göstergeleri (Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Yüzde Değişim)

	2016						**2017**					
	Ocak	**Şubat**	**Mart**	**Nisan**	**Mayıs**	**Haziran**	**Ocak**	**Şubat**	**Mart**	**Nisan**	**Mayıs**	**Haziran**
Beyaz Eşya İhracatı	5,2	9,7	10,2	9,3	15,3	8,6	3,6	-1,9	2,8	3,9	9,8	-5,2
Beyaz Eşya Satışı	11,4	11,6	9,1	-2,1	3,0	5,4	24,6	35,6	40,4	44,7	17,0	7,2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden yararlanılarak tarafımızca düzenlenmiştir.

Vergi oranlarında yapılan düzenlemelerin beyaz eşya satışları üzerinde çok olumlu etkiler yarattığı yukarıdaki tablodan net olarak anlaşılmaktadır. Kalkınma Bakanlığı'nın verilerine göre 2016 yılında beyaz eşya satışları en çok ağustos ayında 814,559, eylül ayında 713,931 ve haziran ayında 698,359 bin adet gerçekleşmişken; 2017 yılının ilk aylarında vergilerin oranlarındaki düşüşler de dikkate alınarak ocak ayında 538,420, şubat ayında 699,455 ve mart ayında 860,956 bin adet satış gerçekleşmiştir.2017 yılının Ocak-Mart döneminde; beyaz eşya yurtiçi satışı ortalama 3-4 kat artış gösterirken ihracatta ise aynı artış görülmemiştir. Aksine beyaz eşya ihracatında düşüş gözlenmiştir. Dolayısıyla yurtiçi talepte beklenen ve istenen canlanmayı sağlarken yurtdışı talepte beklenen gerçekleşmemiştir.
KDV ve ÖTV de yapılan düzenlemelerin indirim kapsamında olan mobilya ve beyaz eşya fiyatlarına beklenen etkisine bakıldığında, mobilya sektöründe bütün ürünlerde fiyat indirimi meydana gelmiş, beklenen indirim oranı %8,47 iken gerçekleşen indirim en fazla % 10,06 ile genç odasında gerçekleşmiş, en az indirim ise % 0,14 ile tek kişilik sandalyede gerçekleşmiştir. Beyaz eşya sektörü incelendiğinde beklenen indirim oranı %3,15 iken gerçekleşen, set üstü ocaklarda %4,88, no-frost buzdolabında %3,1, klimada %2,70 ve fırında %0,75 oranında arttığı görülmüştür. Diğer ürünlerde ise fiyatlar düşmüş ve en çok düşüş %3,15 oranında bulaşık makinesi ve fırınlı ocakta gerçekleşmiştir (Yılmaz: 2017, 3-4).

Katma Değer Vergisi oranlarındaki indirimin bu vergilerin hasılatında nasıl bir etki gösterdiğini bölgesel olarak ve kalkınmada öncelikli TRB1 Bölge Planın da Fırat Kalkınma Ajansı tarafından Ajansın hizmet alanına giren Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illeri bazında 2016 ve 2017 Ocak- Haziran dönemi karşılaştırılması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Ülkemizin sınır ve liman bölgelerinden uzak, iç kesimlerinde yer almanın dezavantajlarını yaşayan TRB1 Bölgesi, ülkemiz Gayri Safi Katma Değeri içindeki çok düşük payı ile tarıma dayalı ekonomisini sanayi ve turizm yönünde çevirme çabalarından dolayı seçilmiştir.

Tablo:5 Dahilde Alınan KDV Tahsilatı

KDV Dahilde Alınan Tahsilatı	Aylar	Malatya		Elazığ		Bingöl		Tunceli	
		2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
	Ocak	18.316	23.678	15.028	23.266	174	1.617	1.013	1.004
	Şubat	25.936	31.215	20.737	25.115	198	2.412	1.387	1.392
	Mart	34.211	42.767	19.812	11.749	793	2.515	2.036	2.304
	Nisan	44.959	50.118	20.178	21.248	3.509	4.074	1.893	3.091
	Mayıs	52.532	63.977	27.273	-27.792	5.083	6.201	1.363	1.963
	Haziran	61.098	67.360	33.676	-40.084	6.581	8.157	1.950	476

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak tarafımızca düzenlenmiştir.

TRB1 Bölgesindeki KDV gelirlerinin 2016 ve 2017 yılları aynı dönemleri karşılaştırıldığında Malatya ilinde hem bir önceki yıla göre hem 2017 yılı Ocak- Haziran önemli artışlar göstermiştir. Bu artış ilk altı ayda neredeyse üç kat olmuştur. Buda bu ilin sanayi üretiminin diğer illere nazaran daha üstün olduğunu göstermesi yanı sıra KDV deki indirimin bu vergi gelirlerini artırdığını da ortaya koymuştur. Bingöl iline bakıldığında KDV tahsilatlarının bir önceki yılın aynı aylara göre kademeli olarak arttığı görülmüştür. Tunceli ilinde KDV tahsilatları bazı aylarda artı eksi yönde çok düşük değişmeler gerçekleşmişken nisan ayında bir önceki yıla göre iki katı kadar bir artış gerçekleştiği ve aynı şekilde haziran ayında ise bir önceki yıla göre yaklaşık dört katı kadar bir düşüşün gerçekleştiği görülmektedir. Tabloda ilginç olan bölgedeki tüm illerde önemli gelir artışlar görülmesine rağmen Elazığ ilinde hem önceki yıla göre hem de cari yıldaki Mayıs-Haziran aylarında KDV tahsilatında ciddi azalışlar görülmüştür. Hatta bu azalışlar negatif seviyelerde gerçekleşmiştir.

SONUÇ

3 Şubat 2017 Tarihli ve 29968 Sayılı Resmî Gazete yayımlanan 2017/9759 Karar Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı sonrasında diğer girdilerde meydana gelen değişimler dikkate alınmadan yapılan analiz sonrasında katma değer vergisi oranı indirimi yapılan mobilya ve beyaz eşya sektöründe bütün ürünlerde hem ulusal hem de bölgesel bazda önemli üretim ve talep artışı görülmüştür. Vergi indirimlerinin süresinin tekrar uzatılması da bu artışları desteklemiştir. Ayrıca yapılan çalışma neticesinde KDV ve ÖTV indirimi bünyesinde yer alan birçok ürün satış fiyatlarının düştüğü ancak bu düşüşün beklentilerin altında kaldığı saptanmıştır. Vergi indirimleri ülkelerin vergi sistemlerinde yaygın olarak kullanılmaktadırlar. Bazı ülkelerindeki vergi harcamaları ve vergi teşviklerinde önemli farklılıklar olduğu belirtilebilir. Vergi indirimlerinin seviyesi ulusal bütçe açısından çok önemlidir. Hükümetin kararları bu ölçümlere bağlı olarak çok iyi değerlendirilmelidir. Vergi teşvikleri ulaşılmak istenen hedeflerin uygulanmasını sağlamalıdır. Aksi halde vergi harcamaları özünü ve amacını yitirerek tüm ülkenin sakinlerini ve işyerlerini kapsayan muazzam bütçe kayıplarına yol açar.

KAYNAKÇA

© International Regional Development Conference

Abd Ar Rahman bin Muhammed THE MUQADDIMAH ibnKhaldunTranslatedby Franz Rosenthal, https://asadullahali.files.wordpress.com/2012/10/ibn_khaldun-al_muqaddimah.pdf
ACİNÖROĞLU, Serkan, 2009, "Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği'', Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2
AKDEVE, Erdal, KARAGÖL, Erdal Tanas , 2013, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:37, Temmuz
ARISOY, İbrahim, ÜNLÜKAPLAN, İlter, 2011, "Katma Değer Vergisi, Enflasyon Oranı ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkilerin Dinamik Analizi'', Sosyoekonomi, Sayı:2, Temmuz-Aralık
ARMAĞAN, Ramazan, 2007, "Türkiye'de Gelir Ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri'', Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Cilt:12, Sayı:3, S.227-252.
ARTAR, Yusuf, 2017, " OECD Verileri Işığında Dünyada Katma Değer Vergisinin Durumu'', Legal Mali Hukuk Dergisi, Sayı: 150, Haziran
AY, Hakkı M., TALAŞLI, Esra, 2008, "Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki'', Maliye Dergisi, Sayı: 154,Ocak-Haziran
AYDIN, Fazıl, 2007, "Vergilerin Yatırım Kararları Üzerine Etkileri'', Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 230, Kasım
BİLGİÇ, Ayşegül, 2015, "Türkiye'de Uygulanan Vergilendirme Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: 1990-2013 Dönemi'', Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 3, S:263-280.
CURAL, Mehmet, KIRCI ÇEVİK, Nüket, 2015, "Ekonomik Kalkınmanın Vergi Yapısı Üzerindeki Etkisi: 1924-2013 Dönemi Türkiye Örneği'', Amme İdaresi Dergisi, Cilt 48, Sayı 3, Eylül, s.127-158
ÇATALOLUK, Cuma, 2008, "Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları'', Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:20, S:213-228, Konya
ÇELİK, İsmail, TUNÇ, Hakan, KAYA, Murat, 2013, ''Vergi İndirimlerinin Yerel Ekonomilerin Büyümesindeki Rolü ve Burdur Örneği'', Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bahar, Cilt:5,Sayı:8, S.26-35
ÇETİN, Şenol, 2009, "Yeni Yatırım Teşvik Programı'', Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 93
EASSON, A.;ZOLT, E. M. 2002. TaxIncentives. World Bank institute. Available on the Internet: http://siteresources.worldbank. org/INTTPA/Resources/EassonZoltPaper.pdf
EŞ, Gözde," Kalkınmanın Finansmanında Vergilemenin Önemi: Japonya ve Türkiye Kalkınma Deneyimleri Üzerine Bir İnceleme " lll. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler-Kitabı lll
GİRAY, Filiz, 2008, "Vergi Teşvik Sistemi'', Ezgi Kitapevi, Baskı: 1, Bursa
GİRİŪNİENĖ, G. 2013. Publicsector'ssubsidiestobusiness – suitabilityvaluation oflabor market supportmeasures, EntrepreneurshipandSustainabilityIssues 1(1): 37–44. DOI: http://dx.doi. org/10.9770/jesi.2013.1.1.
GÖÇER, İsmet, MERCAN, Mehmet, BULUT, Şahin, DAM, M. Metin, 2010, "Ekonomik Büyüme İle Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:28, Aralık
GÜVEN, Nermin, 2016, "Türk Vergi Sisteminde İstisnalar'', Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı İşletme Bilim Dalı
HUNGERFORD, T. 2006. Taxexpenditures: trendsandcritiques. CRS Report forcongress, September 13. http://taxprof.typepad.com/taxprof_blog/files/RL33641.pdf. Erişim:02.08.2017
İNALTONG, Ceyhan, 2012, "Vergi Yükü: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması", vergi dünyası, Sayı: 369, Mayıs
KARABIÇAK, Mevlüt, 2013, "Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal,
KARABULUT, Tahsin, "Laffer Etkisinin Türkiye Uygulaması (1980-2003)''
KAYA, Murat, 2005, "Türk Katma Değer Vergisi Sisteminde İhracat İstisnası Uygulaması ve Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi" Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
KÜÇÜKOĞLU, Mahmut, 2017, "Kalkınma Planlarında Vergi Politikaları (Hedefler Gerçekleşmeler,1963 2016)'', Yalova Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 12
MERTER, M. Emin, ACAR, İ. Atilla, ARSLAN, Enver, 2007, "Türk Vergi Sisteminde KDV Uygulaması ve Etkinliğinin Analizi'', Maliye Dergisi, Sayı: 153,Temmuz-Aralık
ÖNER, Engin, 2002, ''Niçin Vergi Teşvikleri'', İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cfl1: 1***6,*** Ekim, Sayı: 3-4
ÖZDEMİR, Ali İhsan, ALTIPARMAK, Aytekin, 2005, " Sosyoekonomik Göstergeler Açısından İllerin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırmalı Analizi", Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:24, Sayfa: 97-110, Temmuz.
SARAÇOĞLU, Fatih, "Katma Değer Vergisinde Oransal Yapı ve Vergi Oranlarında Yapılan Değişikliklerin Tüketim ve Tasarruflar Üzerindeki Etkileri'', Sayıştay Dergisi, Sayı:62

© International Regional Development Conference

SİVEREKLİ DEMİRCAN, Esra, 2003, "Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi'', Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, Temmuz-Aralık, S: 97-116.
SUSAM, Nazan, OKTAYER, Nagihan, 2007, "Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaysız Ve Dolaylı Vergiler (1995-2005)'', İktisadi ve idari Bilimler Dergisi Cilt:21,Sayı: 2
ŞAHİN, Muhammet, 2016, "Türkiye'de Vergi Uygulamalarında Ekinlik Sorunu'', Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi
ŞEMİN, İsmet, 1984, " Katma Değer Vergisi'' T.B.M.M. Basımevi, Yayın No:10 Ankara
TEKİN, Ahmet, 2006, "Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri'', Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, Aralık, Kütahya
TEKİN, Ahmet, SÖKMEN GÜRÇAM, Özlem, 2015, " Vergi Harcamaları: Seçilmiş Bazı OECD Ülke Uygulamaları " AKÜ İİBF Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, Aralık, Sayfa:139-158, Afyonkarahisar
TEMİZ, Dilek, 2008,"Türkiye'de Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi'', Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. iktisat Bölümü 2. Ulusal iktisat Kongresi, Şubat, İzmir Ekonomi Bakanlığı, 2013, "Yatırım Teşvik Belgesi Kapsamında Devlet Destekleri:Adım Adım Uygulama Rehberi'', Teşvik Uygulama Ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Nisan
TÜSİAD, 2012, "Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistem İçindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları"
YAVUZ, Ali, ÇİÇEK, Serdar, 2009, "Isparta İlinin Vergi Gelirlerinin Analizi Yoluyla Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir İnceleme", Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Maliye Dergisi, Sayı:157, Temmuz-Aralık
YILDIZ, Fazlı, SANDALCI, Ulvi, 2016, "Vergilerin Özel Tüketim Harcamaları Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Uygulama: OECD Ülkeleri Örneği'', İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı:7, S:1916-1932
YILMAZ, Gülizar Seda, 2012, "Türkiye'de Dolaylı Vergilerin Politik Ekonomisi: 1950-2011 Dönemi'', Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Aydın
YILMAZ, Mehmet, 2017, "Mobilyada KDV, Beyaz Eşyada ÖTV İndiriminin Tüketici Fiyatlarına Etkisi'', http://vergialgi.net/ekonomi-maliye/mobilyada-kdv-beyaz-esyada-otv-indiriminin-tuketici-fiyatlarına-etkisi/, Nisan
GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI, http://www.gib.gov.tr/ sites/default/ files/fileadmin/user_upload /VI/CVI/Tablo_67.xls.htm
KALKINMA BAKANLIĞI, http://www.kalkinma.gov.tr /Lists/ Ekonomik%20Gstergeler /Attachments /147/ Ekonomik Gelismeler Ocak Subat Mart %202017.pdf
BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ,http://www. bumko.gov.tr / Eklenti/ 10751,2017 haziranayibutcegerceklesmeleriraporupdf. pdf?0
MALİYE BAKANLIĞI MUHASEBAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, https:// www. muhasebat.gov.tr /content/ duyuru/ genel-butce- gelirleri-tahsilat-tahakkuk- oranlari- ekod4/181580

© International Regional Development Conference

The Impact of Demographic Variables on the Perception of Organizational Justice and Fatigue: A Field Survey

Demografik Değişkenlerin Örgütsel Adalet Algısı ve Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması[1]

Nihat TOĞA[2], Fadime KORKUT[3], Ali AKSOY[4]

Abstract- The most important resource that has created and maintained an organization is undoubtedly human resource. This requires a complex management system that includes social, psychological, economic, and all other factors that affect people in organizations. The main purpose of this research is to determine the effects of demographic variables on organizational justice perceptions and burnout levels and the levels of these effects.
The study consists of three parts. In the first part, theoretical information about the concept of organizational justice and its sub dimensions is given. In the second part, the theoretical information about the concept of burnout is given and the causes and consequences of burnout are emphasized. In the third part, the main objective of the research was gathered data from survey sample. Analysis of the obtained data was performed using the IBM SPSS V.16 program. First, Cronbach alpha reliability coefficients were determined to measure the reliability of the scales. Confirmatory factor analysis was then conducted to determine the validity of the scales and to determine the relationship between variables. The t-test and ANOVA were used to analyze the difference of participants according to demographic variables. Pearson Correlation was used to determine the relationships between the variables, Multiple Linear Regression Analysis was done by examining the predictive variables. As a result of the research, organizational justice perception and burnout levels differ according to age, occupational seniority and willingness to choose the occupation.

Key words: Organizational justice, distribution justice, process justice, interactional justice, burnout, demographic variables.

Özet- Bir organizasyonu var eden ve devamını sağlayan en önemli kaynak hiç şüphesiz insan kaynağıdır. Bu durum organizasyonlarda insanı ilgilendiren sosyal, psikolojik, ekonomik, ve tüm diğer faktörleri içine alan kompleks bir yönetim sistemini gerektirmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, demografik değişkenlerin çalışanların örgütsel adalet algısı ve tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin düzeylerini belirlemektir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, örgütsel adalet kavramı ve alt boyutlarına ait teorik bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, tükenmişlik kavramına ilişkin teorik bilgiler verilerek, tükenmişliğin nedenleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise, araştırmanın temel amacı doğrultusunda araştırma örnekleminden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizi IBM SPSS V.16 programı kullanılarak yapılmıştır. Öncelikle ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach alfa güvenilirlik kat sayıları belirlenmiştir. Daha sonra, ölçeklerin geçerliliğini tespit etmek ve değişkenler arasındaki yapıyı ortaya koymak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Katılımcıların demografik değişkenlere göre farklılığının analizinde t-testi ve ANOVA kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkilerin belirlenmesi için Pearson Korelasyon, yordayıcı değişkenlerin incelenmesinde Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda, örgütsel adalet algısı ve tükenmişlik seviyelerinin katılımcıların yaşlarına, mesleki kıdemlerine ve mesleği isteyerek seçip-seçmediklerine göre farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel adalet, Dağıtım adaleti, Süreç adaleti, Etkileşimsel adalet, Tükenmişlik, Demografik değişkenler

GİRİŞ

[1] Bu çalışma 2016 yılında İnönü Üniversitesi SBE, İşletme ABD/ Yönetim ve Organizasyon Bilim dalında kabul edilen "Örgütsel Adalet Algısının Tükenmişlik Sendromuna Etkisi ve Bir Uygulama" başlıklı yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

[2] İnönü Üniversitesi, Malatya/Türkiye, e-mail: nihattoğa@hotmail.com
[3] Arş.Gör. , Bingöl Üniversitesi, Bingöl/Türkiye, e-mail:fkorkut@bingol.edu.tr
[4] Prof. Dr. İnönü Üniv., Malatya/Türkiye, e-mail: ali.aksoy@inonu.edu.tr

© International Regional Development Conference

Sanayi devriminden sonra çalışanın bir makine değil de insan olduğu kanısına varılıncaya dek onun bu sosyal ve psişik yönü hep gözardı edilmiştir. Yaşanan travmatik olaylardan, çekilen acılardan ve zorlu gayretlerden sonra daha fazla verim almak amacıyla bile olsa çalışma koşullarını düzenleyen pek çok çalışma yapılmıştır. Çalışanın psikolojik yönü kimsenin pek dikkatini çekmemiştir. Fakat son yıllarda, özellikle hizmet sektörü çalışanlarının karşılaştıkları, çalışma koşullarından kaynaklanan psikolojik sorunları ele alan çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Leiter ve Maslach, 1998: 297). Tükenmişlik sendromu da bunların başında gelmektedir.

Yapılan araştırmalar, tükenmişliğin sosyal, psikolojik ve ekonomik çok çeşitli ciddi sonuçlara neden olabildiğini göstermektedir. Arzu edilen tükenmişliği ve tükenmişliğe giden süreci erken dönemde farketmek ve bunun önüne geçmektir. Bunu gerçekleştirebilmek için 'teşhis olmadan tedavi olmaz' sözünden hareketle tükenmişliğin nedenlerini ve çalışanı tükenmişliğe götüren süreci iyi analiz etmek gerekmektedir.

Tükenmişliğe neden olan örgütsel faktörler arasında; örgüt kültürü, işin özellikleri, rol belirsizliği, iş arkadaşları veya amirlerle olan problemler, kontrol eksikliği gibi unsurlar sayılmaktadır. Örgütsel adalet algısı, tükenmişlik üzerinde en fazla etkiye sahip değişkenlerden biridir. Yapılan araştırmalar, çalışanların adalet algılarındaki olumlu gelişmelerin, tükenmişliğe sebep olabilecek etmenlerin ortaya çıkmalarına engel olarak veya onları ortadan kaldırarak çalışanların işine ve örgüte olan bağlılıklarını arttırdığını göstermektedir. Bu çalışmada; demografik değişkenlerin, çalışanların örgütsel adalet algısı ve tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN METADOLOJİSİ

Çalışmanın alan araştırmasını içeren bu bölümde; araştırmanın amacı, önemi, hipotezleri, modeli, araştırma grubu ve ölçekler hakkında bilgiler, betimleyici bulgular ve değişkenler arası ilişkilere yönelik hipotezler test edilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, kamu kurumunda çalışan uçak ve helikopter teknisyenleri üzerinde yapılmıştır. Örgütsel adalet algısı boyutları olan dağıtım adaleti, süreç adaleti ve etkileşimsel adalet ile tükenmişliğin alt boyutları olan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi alt boyutları ile bu boyutların çeşitli demografik değişkenlere göre (yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, mesleki kıdemi ve mesleği isteyerek seçip-seçmediği) farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın konusu, demografik değişkenlerin örgütsel adalet algısı ve tükenmişlik boyutları üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Araştırma söz konusu değişkenleri içeren bir model çerçevesinde yürütülmüştür. Modelde yer alan değişkenlerin etkileşimi, bir kamu kurumunda çalışan uçak ve helikopter teknisyenlerinden toplanan veriler kapsamında ele alınarak değerlendirilmiştir.
Çalışma belli bir kurumda ve kısıtlı bir katılımcı ile yapıldığından bir örnek olay incelemesi niteliğindedir. Sonuçlar, verilerin toplandığı araştırma grubu ile sınırlıdır. Katılımcıların anket sorularına samimi ve dürüst cevaplar verdiği varsayılmaktadır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracının (anket formu) araştırma amacına uygun verilerin toplanmasında aranan şartları taşıdığı kabul edilmektedir.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada örgütsel adalet algısının alt boyutları (dağıtım adaleti, süreç adaleti ve etkileşimsel adalet) ile tükenmişlik sendromunun alt boyutlarının (duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi) demografik özelliklere göre (yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, mesleki kıdem ve mesleği isteyerek seçip-seçmeme) farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

© International Regional Development Conference

H1: Örgütsel adalet algılamaları (dağıtım adaleti, süreç adaleti, etkileşimsel adalet) katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.
H2: Örgütsel adalet algılamaları (dağıtım adaleti, süreç adaleti, etkileşimsel adalet) katılımcıların medeni durumuna göre farklılık göstermektedir.
H3: Örgütsel adalet algılamaları (dağıtım adaleti, süreç adaleti, etkileşimsel adalet) katılımcıların çocuk sayısına göre farklılık göstermektedir.
H4: Örgütsel adalet algılamaları (dağıtım adaleti, süreç adaleti, etkileşimsel adalet) katılımcıların öğrenim düzeylerine göre farklılık göstermektedir.
H5: Örgütsel adalet algılamaları (dağıtım adaleti, süreç adaleti, etkileşimsel adalet) katılımcıların mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermektedir.
H6: Örgütsel adalet algılamaları (dağıtım adaleti, süreç adaleti, etkileşimsel adalet) katılımcıların mesleği isteyerek seçip seçmediklerine göre farklılık göstermektedir.
H7: Tükenmişlik düzeyleri (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, düşük kişisel başarı hissi) katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.
H8: Tükenmişlik düzeyleri (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, düşük kişisel başarı hissi) katılımcıların medeni durumuna göre farklılık göstermektedir.
H9: Tükenmişlik düzeyleri (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, düşük kişisel başarı hissi) katılımcıların çocuk sayısına göre farklılık göstermektedir.
H10: Tükenmişlik düzeyleri (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, düşük kişisel başarı hissi) katılımcıların öğrenim düzeylerine göre farklılık göstermektedir.
H11: Tükenmişlik düzeyleri (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, düşük kişisel başarı hissi) katılımcıların mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermektedir.
H12: Tükenmişlik düzeyleri (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, düşük kişisel başarı hissi) katılımcıların mesleği isteyerek seçip seçmediklerine göre farklılık göstermektedir.

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Çalışmada örgütsel adalet boyutları ile tükenmişlik boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evreni, Türkiye'de kamu sektöründe uçak ve helikopter teknisyeni olarak görev yapan kişilerden oluşmaktadır. Araştırmada 550 kişi örneklem olarak seçilmiş ancak bunlardan 478 tanesi geri dönmüştür. Geri dönen anketlerden 9 tanesi eksik ve hatalı bilgi nedeniyle değerlendirilmeye alınmamıştır. Değerlendirmeye alınan anket sayısı 469'dur. Ankete katılan denekler Ankara, İstanbul, Malatya ve İzmir illerinden seçilmiş olup, deneklerin her yaş, medeni durum, eğitim seviyesi ve çalışma sürelerini temsil etmesi sağlanmaya çalışılmıştır

Veri Toplama ve İşleme Araçları

Araştırmada kullanılan veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma anketi üç bölümden oluşmaktadır. Soruların anlaşılır olup olmadığını anlamak için rastgele seçilmiş 20 kişi ile pilot bir çalışma yapılmıştır ve çıkan sonuçların değerlendirilmesi sonrası güvenilirliğin 0,92 çıktığı görülerek araştırmaya bu sorularla devam edilmesine karar verilmiştir.

Çalışma kapsamında kullanılan ölçeklere ait yapı geçerliliğinin belirlenebilmesi adına faktör analizi uygulanırken; ölçeklere ait güvenirlik değerlerinin hesaplanmasında ise Cronbach's Alpha katsayıları belirlenmiştir. Örgütsel adalet ölçeğine ait Cronbach's Alpha değerleri ile uygulanan faktör analizine ilişkin örnekleme yeterliliğinin Kaiser-Meyer-Olkin ölçüsü hesaplanmış ve elde edilen değerler Tablo-1'de gösterilmiştir.

Tablo-1: Örgütsel Adalet Ölçeğine Ait Geçerlilik ve Güvenirlik Analizleri Sonuçları

Alt Ölçekler (Boyutlar) ve Ölçek (Genel)	Soru Sayısı	Örnekleme Yeterliliğinin KMO Ölçüsü	Cronbach's Alpha
Dağıtım Adaleti	5	,878	,900
Süreç Adaleti	5	,832	,838
Etkileşimsel Adalet	5	,840	,861
Örgütsel Adalet Ölçeği (Genel)	15	,943	,934

Elde edilen verilerin analizi IBM SPSS V.16 programı kullanılarak yapılmıştır. Öncelikle ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach alfa güvenilirlik kat sayıları belirlenmiştir. Daha sonra, ölçeklerin geçerliliğini tespit etmek ve değişkenler arasındaki yapıyı ortaya koymak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Katılımcıların demografik değişkenlere göre farklılığının analizinde t-testi ve ANOVA Analizi yapılmıştır. Değişkenler arası ilişkilerin belirlenmesi için Pearson Korelasyon, yordayıcı değişkenlerin incelenmesinde Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır.

Tablo-2: Maslach Tükenmişlik Ölçeğine Ait Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizleri Sonuçları

Alt Ölçekler (Boyutlar) ve Ölçek (Genel)	Soru Sayısı	Örnekleme Yeterliliğinin KMO Ölçüsü	Cronbach's Alpha
Duygusal Tükenme	9	,905	833
Duyarsızlaşma	5	,755	781
Düşük Kişisel Başarı Hissi	8	,815	737
Maslach Tükenmişlik Ölçeği	22	,895	822

Toplanan verilerin normal dağılıp dağılmadığı "Kolmogorov-Smirnov" testi ile analiz edilmiştir. Test sonucunda verilerin normal dağıldığı görülmüş ve bu sebeple hipotezlerin sınanmasında parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

ÖRGÜTSEL ADALET ALGISI VE BOYUTLARI

Örgütsel adalet algısı, ilk kez Greenberg tarafından ortaya atılmıştır. Greenberg'e göre örgütsel adalet algısı, bireylerin örgüt içerisindeki adalet algıları ve adalet konusunda hissettikleri değer yargılarını ifade etmektedir.

Örgütsel adalet kavramının temelinde Adams'ın (1965) "Eşitlik Teorisi" yatmaktadır. Buna göre örgüt, bireyin sarf ettiği gayret ile elde ettiği sonucu aynı iş ortamındaki başkalarının elde ettiği sonuç ile karşılaştırmaktadır. Buna göre bireyler emek, zeka, yaş, kıdem, bilgi ve yeteneklerini örgütten sağladıkları çıktılar ile (ücret, statü artışı, primler, ikramiyeler, iş güvenliği ve işyeri koşulları..vb) karşılaştırmaktadırlar (Greenberg,1990b; Cohen, Charas ve Spector, 2001; Cropanzano vd., 2001; DeConinck ve Stilwel, 2004). Eğer ortada adaletsizlik olduğu şeklinde bir algı varsa çalışanlar tatmin olmayacak, örgüte olan inaçları ve adalet duyguları zedelenecektir. Bunun sonucunda çalışanlar örgüte, diğer çalışanlara ve ilişki kurdukları diğer kişilere (müşteriler, hizmet alanlar, paydaşlar..vb) karşı olumsuz tutum ve davranış geliştirmektedir (Beugre, 2002: 1093). Literatürde örgütsel adaletin üç boyutundan bahsedilmektedir. Bunlar,

Dağıtım adaleti; Çalışanların emekleri sonucunda elde ettikleri sonuçların adil olmasını ifade etmektedir. Örgütlerde, çalışanların elde ettiği ücret ve terfi gibi sonuçlarla ilgili algıladıkları adaletin derecesi olarak açıklanabilir (Cohen-Charas ve Spector, 2001: 280; DeConnick, 2010: 1350). Dağıtımsal adalet algıları, alınan kararların sonuçlarına yönelik davranışları etkilemektedir.

Süreç Adaleti; Örgüt içindeki dağıtım kararlarının alındığı süreçlere ve prosedürlere ilişkin adalet algısını açıklamaktadır. Süreç adalet algıları daha çok örgüte karşı olan tutumların belirleyicisidir (Çakar ve Yıldız, 2009: 69). Süreç adaleti bireylerin karar alma sürecine katılabilmeleri ve karar alma sürecinin tutarlı ve etik olduğu, önyargısız işlediği yönündeki algılarını ifade etmektedir (Moon vd., 2008: 85, Colquitt, 2001: 388).

Etkileşimsel Adalet; Karar verme sürecinin uygulama ve iletişim boyutu ile ilgilidir, yapılan işlemlerle ilişkili çalışanlar arasındaki iletişimin adil olarak algılanmasını ifade etmektedir (Yıldırım, 2007: 253). Bu adaletin gerçekleşmesi için iki koşul söz konusudur. Birincisi "kişilerarası adalet algısı "dır. Bu algı, yöneticinin çalışanlarla doğru ve açık iletişim kurmasını, onları rencide etmeyecek şekilde davranmasını, onlara karşı saygılı olmasını, önyargılı sorunlardan kaçınmasını, kararlar hakkında bilgi vermesini ve tatmin edici açıklamalar yapmasını kapsamaktadır. İkinci ön koşul ise "bilgisel adalet algısı"dır. Bu algı, örgüt yönetiminin, çalışanlara, karar verme süreci hakkında düzenli bilgiler vermesi anlamına gelmektedir (Coulguitt,2001:386)
Örgütsel adalet algısı çalışanların verimi üzerinde önemli etkilere neden olarak, çalışanların işlerini daha özverili yapmalarına, örgüte bağlılıklarını arttırmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan yöneticilerin de çalışanlara karşı daha hassas ve adaletli bir şekilde ilişki geliştirmelerine yol açmaktadır.

TÜKENMİŞLİK VE BOYUTLARI

Uzun dönemli iş stresinin tükenmişliğe yol açtığını söyleyen Maslach'a göre tükenmişlik, profesyonel bir kişinin mesleğinin özgün anlamı ve amacından kopması, hizmet verdiği insanlar ile artık gerçek anlamda ilgilenemiyor olmasıdır. En basit haliyle insan ruhunun çöküşü ve yavaş ancak sürekli olarak gelişen, insanı kurtuluşu zor bir girdabın içine sürükleyen bir hastalıktır (Maslach, Leiter, 1997:17). Freudenberger (1974:159) ise tükenmişliği; "başarısızlık, yıpranma, enerji ve güç kaybı veya insanın iç kaynakları üzerinde karşılanamayan istekler sonucunda ortaya çıkan bir tükenme durumu" olarak tanımlanmıştır.

Tükenmişliğin üç temel boyutu vardır. Bunlar; duygusal tükenme (emotional exhaustion), duyarsızlama (depersonalization) ve kişisel başarı duygusunda veya beceride azalma olarak sıralanabilir

Duygusal Tükenme: Çalışanların duygusal kaynaklarını yitirmeye başladığı, diğer bir deyişle başkalarına faydalı olabilecek duygusal kuvvetini kaybettiğini hissetmesi durumudur (Maslach ve Jackson, 1981: 99). Duygusal tükenmenin temel nedeni aşırı işyükü, işte yaşanan bireylerarası anlaşmazlıklar ve olumsuz çalışma koşullarıdır. Duygusal tükenme yaşayan insanlar kendilerini bitkin ve kullanılmış hissederler, enerjilerini geri kazanmak için hiçbir kaynak bulamazlar ve bunların bir sonucu olarak hizmet verdikleri kişilere geçmişte olduğu kadar verici ve ilgili davranmadıklarını hissederler (Polatcı, 2007: 39). Duygusal tükenme, ilgi ve güven kaybı, yorgunluk, kullanılmışlık ve yıpratılmışlık hissi ile sinirlilik ve hayal kırıklığı duygularını da içerir (Gaines ve Jermier, 1983:567-586).

Duyarsızlaşma: Çevresini ve işini kontrol edemediğini düşünen işgörenin, olumsuz bir olayla karşılaştığında kendini çaresiz hissetmesi, bu durumla başa çıkmak için robot gibi davranmaya başlaması ve duyarsızlaşması olarak tanımanabilir (Cordes vd., 1997: 689). Bu aşamada çalışanlar, kendilerini etraflarındaki insanlara, özellikle müşterilerine ve onların sorunlarına karşı umursamaz hissetmektedirler ve müşterilerine karşı negatif tepkiler gösterebilmektedirler (Maslach ve Jackson, 1981: 99).

Düşük Kişisel Başarı Hissi: Tükenmişliğin bu boyutunda, çalışanlar genel olarak iş ile ilgili başarılarında bir düşüş ve bireysel yeterliliklerinin ve başarılarının zayıfladığını hissetmektedirler (Maslach ve Jackson, 1981: 99). Çalışanın işinde kendisini başarısız ve yetersiz hissetmesinin sonucunda harcadığı çabanın boşa gitmesi ve hissettiği suçluluk duygusu onun iş motivasyonunu düşürerek başarı için gerekli davranışları gerçekleştirmesini engellemektedir (Güllüce, 2006:6)

BULGULAR

© International Regional Development Conference

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular tablolar ile açıklanmış, bazı öneriler sunulmuş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Değişkenlere Ait Betimleyici Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılar ile ilgili genel bilgi vermek amacı ile demografik özelliklere yer verilmiştir. Demografik özellikler kapsamında yaş, medeni durum, çocuk sayısı, mezun olunan son program, toplam mesleki kıdem ve mesleği isteyerek mi seçtiği incelenmiştir. Meslek grubunda kadın çalışan olmadığı için katılımcıların tümü erkektir.

Tabo-3: Demografik Değişkenlere Göre Frekans Dağılım Tablosu

Yaş			
	Frekans	**Yüzde %**	**Kümülatif Yüzde**
21-30	210	44,8	44,8
31-40	219	46,7	91,5
41-50	40	8,5	100,0
Medeni Durum			
Evli	330	70,4	70,4
Bekar	139	29,6	100,0
Çocuk Sayısı			
YOK	203	43,3	43,3
1	104	22,2	65,5
2	139	29,6	95,1
3	22	4,7	99,8
3'DEN FAZLA	1	,2	100,0

Yaş analizi ile ilgili aralıklara bakıldığında araştırmaya katılanların dengeli bir yaş dağılımına sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık % 46'sı 31-40 yaşları, yaklaşık % 45'i ise 21-30 yaşları arasındadır. 41-50 yaşları arasındakiler ise tüm katılcıların % 8,5'ini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların yaklaşık % 70'i evlidir.

Katılımcıların yaklaşık % 43'ünün çocuğu bulunmamaktadır. % 22'sinin bir çocuğu, yaklaşık % 30'unun iki çocuğu bulunmaktadır. Üç ve daha fazla çocuğu olanlar ise katılımcıların yaklaşık % 7'sini oluşturmaktadır.

Çalışmaya katılan uçak ve helikopter teknisyenlerinin % 2,8'i lise mezunu, diğer % 11,9'u ön lisans mezunu, % 78,3'ü lisans mezunu, % 7'si ise lisansüstü mezunudur.

Tablo-4. Meslek Yılı Analizine İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	**Yüzde %**	**Kümülatif Yüzde**
0-4 YIL	111	23,7	23,7
5-9 YIL	90	19,2	42,9
10-14 YIL	94	20,0	62,9
15-19	111	23,7	86,6
20-24 YIL	44	9,4	95,9
25 ve ÜZERİ	19	4,1	100,0
Toplam	469	100,0	

Katılımcıların çalışma kıdemlerine bakıldığında dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir.

Tablo-5: Meslek Seçimi Analizine İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

	Frekans	Yüzde %	Kümülatif Yüzde
EVET	407	86,8	86,8
HAYIR	62	13,2	100,0
Toplam	469	100,0	

Katılımcıların büyük çoğunluğunun mesleği isteyerek seçtiği görülmektedir. Mesleği isteyerek seçip-seçmemenin tükenmişlik sendromuna etkisi daha sonra yapılan olan analizler ile irdelenmiştir.

Demografik Değişkenlere İlişkin Varyans Analizleri

Çalışmanın bu bölümünde demografik değişkenlere ilişkin varyans analizleri verilmiştir.

Tablo-6: Yaşa İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler	F	Anlamlılık
Dağıtım Adaleti	12,369	2	6,185	7,087	**,001**
	406,657	466	,873		
	419,027	468			
Süreç Adaleti	7,003	2	3,502	4,926	**,008**
	331,260	466	,711		
	338,264	468			
Etkileşimsel Adalet	1,641	2	,820	1,144	,319
	334,170	466	,717		
	335,811	468			
Duygusal Tükenmişlik	3,721	2	1,860	3,105	**,046**
	279,192	466	,599		
	282,913	468			
Duyarsızlaşma	,944	2	,472	,707	,494
	311,062	466	,668		
	312,006	468			
Düşük Kişisel Başarı Hissi	,049	2	,025	,075	,928
	153,702	466	,330		
	153,751	468			

Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi sonuçlarına göre, yaş grupları bakımından, dağıtım adaleti (F:7,087 P:0,001<0,05), süreç adaleti (F:4,926 P:0,008<0,05), duygusal tükenmişlik (F:3,105 P:0,046<0,05) boyutlarında yaşa göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Diğer alt boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Yaşa ilişkin olarak alt boyutların hangi yaş grubunda farklılık gösterdiğini bulmak için POST HOC (Tukey) testi yapılmış ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo-7: Yaşa İlişkin Post Hoc (Tukey) Analizi

Değişk.	(I) Yaş	(J) Yaş	Ort. Farkı (I-J)	St. Hata	Anlamlılık (Sig.)	% 95 Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır

Dağıtım Adaleti	21-30	31-40	,30518*	,09022	**,002**	,0930	,5173
		41-50	-,09952	,16116	,811	-,4784	,2794
	31-40	21-30	-,30518*	,09022	,002	-,5173	-,0930
		41-50	-,40470*	,16063	**,032**	-,7824	-,0270
Süreç Adaleti	21-30	31-40	,24493*	,08143	**,008**	,0535	,4364
		41-50	,00000	,14545	1,000	-,3420	,3420
	31-40	21-30	-,24493*	,08143	,008	-,4364	-,0535
Duygusal Tükenme	21-30	31-40	-,18630*	,07476	**,035**	-,3621	-,0105
		41-50	-,09537	,13353	,755	-,4093	,2186
	31-40	21-30	,18630*	,07476	,035	,0105	,3621

Post Hoc (Tukey) testi neticesinde yaşa göre dağıtım ve süreç adaleti ile duygusal tükenmişlik alt boyutları arasındaki fark şu şekilde ortaya çıkmıştır; Dağıtım adaletinin 21-30 ile 31-40 ve 31-40 ile 41-50 yaş grupları arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. 31-40 yaş ortalamasının diğer yaş gruplarına göre daha düşük (ortalama farkı 21-30 yaş grubuna göre -,30518 ve 41-50 yaş grubuna göre -,40470) dağıtım adaleti algısına sahip olduğu görülmektedir. Süreç adaletinin 21-30 ile 31-40 yaş grupları arasında farklı olduğu görülmüştür. 31-40 yaş grubunun ortalamasının düşük (-,24493) olduğu ve dolayısı ile süreç adaleti algısının diğer gruba göre daha az olduğu görülmektedir.
Duygusal tükenmişlik alt boyutunda 21-30 ile 31-40 yaş grupları arasında anlamlı farklılaşma görülmüştür. 31-40 yaş grubunun ortalamasının yüksek (,18630) olduğu ve dolayısı ile duygusal tükenmişlik boyutunun diğer yaş grubuna göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Genel olarak bakıldığı zaman 31-40 yaş grubunun düşük seviyede adalet algısı ve diğer gruplara oranla yüksek oranda duygusal tükenmişlik yaşadığı görülmüştür. Bu veriler ışığında yaşa göre örgütsel adalet alt boyutları ortalama değerleri ile tükenmişlik alt boyutları ortalama değerleri arasında anlamlı farklar vardır denilebilir.

Tablo-8: Medeni Duruma ilişkin Independent Sample T Test Tablosu

MEDENİ DURUM		**N**	**Ort.**	**Standart Sapma**	**T Değeri**	**Anlamlılık (Sig.)**
Dağıtım Adaleti	EVLİ	330	2,5139	,93294	-,794	,428
	BEKAR	139	2,5899	,97841	-,779	,437
Süreç Adaleti	EVLİ	330	2,7958	,81899	-1,963	,051
	BEKAR	139	2,9640	,91216	-1,879	,061
Etkileşimsel Adalet	EVLİ	330	3,0000	,83800	-1,075	,283
	BEKAR	139	3,0921	,86787	-1,060	,290
Duygusal Tükenmişlik	EVLİ	330	1,8653	,75814	,310	,757
	BEKAR	139	1,8409	,82424	,300	,765
Duyarsızlaşma	EVLİ	330	1,2145	,79100	-1,604	,109
	BEKAR	139	1,3468	,86997	-1,543	,124
Düşük Kişisel Başarı Hissi	EVLİ	330	2,5909	,56751	-1,662	,097
	BEKAR	139	2,6871	,58289	-1,644	,101

Independent Sample T Test sonucuna göre, medeni durum bakımından alt boyutlar arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Yani evli veya bekâr olanların örgütsel adalet algıları ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Tablo-9: Çocuk Sayısına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

		Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık (Sig.)
Dağıtım Adaleti	Gruplar Arası	6,233	4	1,558	1,752	,138
	Gruplar İçi	412,793	464	,890		
	Toplam	419,027	468			
Süreç Adaleti	Gruplar Arası	7,896	4	1,974	2,773	,057
	Gruplar İçi	330,367	464	,712		
	Toplam	338,264	468			
Etkileşimsel Adalet	Gruplar Arası	6,131	4	1,533	2,157	,073
	Gruplar İçi	329,680	464	,711		
	Toplam	335,811	468			
Duygusal Tükenmişlik	Gruplar Arası	5,492	4	1,373	2,296	,058
	Gruplar İçi	277,421	464	,598		
	Toplam	282,913	468			
Duyarsızlaşma	Gruplar Arası	,583	4	,146	,217	,929
	Gruplar İçi	311,423	464	,671		
	Toplam	312,006	468			
DüşükKişisel Başarı Hissi	Gruplar Arası	2,739	4	,685	2,104	,079
	Gruplar İçi	151,012	464	,325		
	Toplam	153,751	468			

Tek Yönlü Varyans Analizi testi sonucuna göre, çocuk sayısı bakımından alt boyutlar arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Yani çocuğu olmayan, bir çocuğu olan, iki çocuğu olan veya üç ve üçten fazla çocuğu olanların örgütsel adalet algıları ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Tablo-10: Öğrenim Durumuna İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

		Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ort.	F	Anlamlılık (Sig.)
Dağıtım Adaleti	Gruplar Arası	4,079	3	1,360	1,524	,208
	Gruplar İçi	414,948	465	,892		
	Toplam	419,027	468			
Süreç Adaleti	Gruplar Arası	,277	3	,092	,127	,944
	Gruplar İçi	337,986	465	,727		
	Toplam	338,264	468			
Etkileşimsel Adalet	Gruplar Arası	1,124	3	,375	,520	,668
	Gruplar İçi	334,687	465	,720		
	Toplam	335,811	468			
Duygusal Tükenmişlik	Gruplar Arası	1,046	3	,349	,575	,631
	Gruplar İçi	281,867	465	,606		
	Toplam	282,913	468			
Duyarsızlaşma	Gruplar Arası	,620	3	,207	,309	,819
	Gruplar İçi	311,386	465	,670		
	Toplam	312,006	468			
Düşük Kişisel Başarı Hissi	Gruplar Arası	,252	3	,084	,254	,858
	Gruplar İçi	153,499	465	,330		
	Toplam	153,751	468			

Tek Yönlü Varyans Analizi testi sonucuna göre, öğrenim durumu bakımından alt boyutlar arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Yani lise, önlisans, lisans ve yüksek lisans mezunu olanların örgütsel adalet algıları ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Tablo-11: Meslek Kıdemine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

		Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık (Sig.)
Dağıtım Adaleti	Gruplar Arası	14,825	5	2,965	3,396	**,005**
	Gruplar İçi	404,201	463	,873		
	Toplam	419,027	468			
Süreç Adaleti	Gruplar Arası	14,659	5	2,932	4,195	**,001**
	Gruplar İçi	323,605	463	,699		
	Toplam	338,264	468			
Etkileşimsel Adalet	Gruplar Arası	4,406	5	,881	1,231	,293
	Gruplar İçi	331,405	463	,716		
	Toplam	335,811	468			
Duygusal Tükenmişlik	Gruplar Arası	10,306	5	2,061	3,501	**,004**
	Gruplar İçi	272,608	463	,589		
	Toplam	282,913	468			
Duyarsızlaşma	Gruplar Arası	3,974	5	,795	1,195	,311
	Gruplar İçi	308,032	463	,665		
	Toplam	312,006	468			
DüşükKişisel Başarı Hissi	Gruplar Arası	3,454	5	,691	2,128	,061
	Gruplar İçi	150,297	463	,325		
	Toplam	153,751	468			

Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi sonuçlarına göre, meslek kıdemi bakımından, dağıtım adaleti (F:3,396 P:0,05≤0,05), süreç adaleti (F:4,195 P:0,001<0,05), duygusal tükenmişlik (F:3,501 P:0,004<0,05) boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Diğer alt boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Meslek kıdemine ilişkin olarak alt boyutların hangi meslek yıllarında farklılık gösterdiğini bulmak için POST HOC (Tukey) testi yapılmış ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo-12: Meslek Kıdemine İlişkin Post Hoc (Tukey) Analizi

	(I)	(J)	Ortalama	Standart	Anlamlılık	% 95 Güven Aralığı

© International Regional Development Conference

	Meslek Yılı	Meslek Yılı	Farkı (I-J)	Hata	(Sig.)	Alt Sınır	Üst Sınır
Dağıtım Adaleti	0-4	10-14	,40864*	,13097	**,023**	,0339	,7834
		15-19	,41081*	,12542	**,014**	,0519	,7697
	10-14	0-4	-,40864*	,13097	**,023**	-,7834	-,0339
	15-19	0-4	-,41081*	,12542	**,014**	-,7697	-,0519
Süreç Adaleti	0-4	10-14	,41809*	,11718	**,005**	,0827	,7534
		15-19	,44685*	,11222	**,001**	,1257	,7680
	10-14	0-4	-,41809*	,11718	**,005**	-,7534	-,0827
	15-19	0-4	-,44685*	,11222	**,001**	-,7680	-,1257
Duygusal Tük.	0-4	10-14	-,36218*	,10755	**,011**	-,6700	-,0544
		20-24	-,41134*	,13670	**,033**	-,8025	-,0202
	10-14	0-4	,36218*	,10755	**,011**	,0544	,6700
	20-24	0-4	,41134*	,13670	**,033**	,0202	,8025

***Ortalama fark 0.05 düzeyinde anlamlıdır.**

Post Hoc (Tukey) testi neticesinde meslek kıdemine göre dağıtım ve süreç adaleti ile duygusal tükenmişlik alt boyutları arasındaki fark şu şekilde ortaya çıkmıştır;
Dağıtım adaleti algısının 0-4 yıl ile 10-14 yıl ve 15-19 yıl mesleki kıdeme sahip gruplar arasında farklı olduğu görülmüştür. 0-4 yıl kıdeme sahip katılımcıların ortalamasının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek (ortalama farkı 10-14 yıllık gruba göre ,40864 ve 15-19 yıllık gruba göre ,41081) dağıtım adaleti algısına sahip olduğu görülmektedir.

Süreç adaleti algısının 0-4 yıl ile 10-14 yıl ve 15-19 yıl mesleki kıdeme sahip gruplar arasında farklı olduğu görülmüştür. 0-4 yıl kıdeme sahip katılımcıların ortalamasının diğer iki yaş grubuna göre daha yüksek (ortalama farkı 10-14 yıllık gruba göre ,41809 ve 15-19 yıllık gruba göre ,44685) olduğu ve dolayısı ile süreç adaleti algısının diğer gruba göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Duygusal tükenmişlik alt boyutunda 0-4 yıl ile 10-14 yıl ve 20-24 yıl mesleki kıdeme sahip gruplar arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. 0-4 yıl kıdeme sahip katılımcıların ortalamasının diğer yaş gruplarına göre daha düşük (ortalama farkı 10-14 yıllık gruba göre -,36218 ve 20-24 yıllık gruba göre -,41134) olduğu görülmüştür. Dolayısı ile duygusal tükenmişlik boyutuna 0-4 yıl kıdeme sahip, mesleğe yeni başlamış katılımcılarda daha az rastlanıldığını söylemek mümkündür. Genel olarak bakıldığı zaman 0-4 yıl kıdeme sahip grubun yüksek seviyede adalet algısı ve diğer gruplara oranla düşük oranda duygusal tükenmişlik yaşadığı görülmüştür.

Tablo-13: Mesleği İsteyerek Seçip-Seçmediğine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

		Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık (Sig.)
Dağıtım Adaleti	Gruplar Arası	8,560	1	8,560	9,739	**,002**
	Gruplar İçi	410,467	467	,879		
	Toplam	419,027	468			
Süreç Adaleti	Gruplar Arası	13,983	1	13,983	20,137	**,000**
	Gruplar İçi	324,280	467	,694		
	Toplam	338,264	468			
Etkileşimsel Adalet	Gruplar Arası	12,268	1	12,268	17,708	**,000**
	Gruplar İçi	323,542	467	,693		
	Toplam	335,811	468			
Duygusal Tükenmişlik	Gruplar Arası	7,869	1	7,869	13,361	**,000**
	Gruplar İçi	275,044	467	,589		
	Toplam	282,913	468			

Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi sonuçlarına göre, mesleği isteyerek seçip- seçmediği sorusuna verilen cevaplar bakımından, dağıtım adaleti (F:9,739 P:0,02<0,05), süreç adaleti (F:20,137 P:0,000<0,05), etkileşimsel adalet (F:17,708 P:0,000<0,05), duygusal tükenmişlik (F:13,361 P:0,000<0,05) boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Diğer alt boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Bu duruma ilişkin olarak alt boyutların nasıl farklılık gösterdiğini bulmak için ortalama değerlere bulmaya yönelik analizler yapılmış ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo-14: Mesleği İsteyerek Seçip-Seçmediğine İlişkin Ortalama Karşılaştırması

MESLEK SEÇİMİ		Dağıtım Adaleti	Süreç Adaleti	Etkileşimsel Adalet	Duygusal Tük.	Duyarsız-laşma	Düşük Kiş. Baş. Hissi
EVET	Ortalama	2,5892	2,9130	3,0904	1,8075	1,2319	2,6222
	K. Sayısı	407	407	407	407	407	407
	St. Sapma	,93581	,82522	,81542	,76849	,79087	,57913
HAYIR	Ortalama	2,1903	2,4032	2,6129	2,1900	1,3968	2,6008
	K. Sayısı	62	62	62	62	62	62
	St.Sapma	,94881	,88521	,93729	,76038	,96325	,53650
Toplam	Ortalama	2,5365	2,8456	3,0273	1,8581	1,2537	2,6194
	K. Sayısı	469	469	469	469	469	469
	St.Sapma	,94623	,85017	,84708	,77751	,81650	,57317

Tabloya bakıldığında hayır diyen 62 katılımcının dağıtım adaleti, süreç adaleti ve etkileşimsel adalet algılarının evet diyenlere oranla daha düşük olduğu hatta dağıtım adaleti ve süreç adaleti algısının ortalamanın altında olduğu görülmektedir. Tükenmişlik alt boyutları ile ilgili değerlere bakıldığında ise duygusal tükenmişlik boyutunun mesleği isteyerek seçenlere kıyasla daha yüksek olduğu diğer iki boyut olan duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissinde anlamlı farklar olmadığı görülmüştür.

GENEL DEĞERLENDİRME

Araştırmada temel olarak örgütsel adalet algısı ile tükenmişlik sendromu arasındaki ilişki ve bu iki değişkenin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Tablo-15'te ilk olarak demografik değişkenlere ait hipotezlerin desteklenme durumu gösterilmiştir.

Tablo-15: Demografik Değişkenlere Ait Hipotezlerin Desteklenme Durumu

	Hipotezler	Sonuç	Tablo
H1	Örgütsel adalet algısı katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.	**Kabul**	**Tablo-7**
H2	Örgütsel adalet algısı katılımcıların medeni durumuna göre farklılık göstermektedir.	Ret	Tablo-8
H3	Örgütsel adalet algısı katılımcıların çocuk sayısına göre farklılık göstermektedir	Ret	Tablo-9
H4	Örgütsel adalet algısı katılımcıların öğrenim düzeylerine göre farklılık göstermektedir.	Ret	Tablo-10
H5	Örgütsel adalet algısı katılımcıların mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermektedir.	**Kabul**	**Tablo-12**
H6	Örgütsel adalet algısı katılımcıların mesleği isteyerek seçip seçmediklerine göre farklılık göstermektedir.	**Kabul**	**Tablo-14**
H7	Tükenmişlik düzeyleri katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir	**Kabul**	**Tablo-7**
H8	Tükenmişlik düzeyleri katılımcıların medeni durumuna göre farklılık göstermektedir.	Ret	Tablo-8
H9	Tükenmişlik düzeyleri katılımcıların çocuk sayısına göre farklılık göstermektedir.	Ret	Tablo-9
H10	Tükenmişlik düzeyleri katılımcıların öğrenim düzeylerine göre farklılık göstermektedir.	Ret	Tablo-10
H11	Tükenmişlik düzeyleri katılımcıların mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermektedir.	**Kabul**	**Tablo-12**
H12	Tükenmişlik düzeyleri katılımcıların mesleği isteyerek seçip-seçmediklerine göre farklılık göstermektedir.	**Kabul**	**Tablo-14**

Demografik değişkenlere yönelik yapılan analiz sonuçlarına göre, medeni durum, çocuk sayısı ve öğrenim durumu bakımından alt boyutlar arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Bu değişkenlere ait katılımcıların örgütsel adalet algıları ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Katılımcıların yaş grupları arasında, bir diğer değişken olan mesleki kıdeme göre ve mesleği isteyerek seçip-seçmediği sorusuna verilen cevaplar bakımından hem örgütsel adalet hem de tükenmişlik alt boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür.

Katılımcıların yaş grupları arasında, dağıtım adaleti, süreç adaleti ve duygusal tükenmişlik boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Dağıtım adaletinin 21-30 ile 31-40 ve 31-40 ile 41-50 yaş grupları arasında anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. 31-40 yaş ortalamasının diğer yaş gruplarına göre daha düşük dağıtım adaleti algısına sahip olduğu görülmüştür.

Süreç adaletinin 21-30 ile 31-40 yaş grupları arasında farklı olduğu görülmüştür. 31-40 yaş grubunun ortalamasının düşük olduğu ve dolayısı ile süreç adaleti algısının diğer gruba (21-30 yaş) göre daha az olduğu görülmüştür.

Duygusal tükenmişlik alt boyutunda 21-30 ile 31-40 yaş grupları arasında anlamlı farklılaşma görülmüştür. 31-40 yaş grubunun ortalamasının yüksek olduğu ve dolayısı ile duygusal tükenmişlik boyutunun diğer yaş grubuna göre daha fazla olduğu görülmüştür.

Genel olarak bakıldığı zaman 31-40 yaş grubunun düşük seviyede adalet algısı ve diğer gruplara oranla yüksek oranda duygusal tükenmişlik yaşadığı görülmüştür. Bu veriler ışığında yaşa göre örgütsel adalet alt boyutları ortalama değerleri ile tükenmişlik alt boyutları ortalama değerleri arasında anlamlı farklar vardır denilebilir. Yaşa gruplarına göre yapılan analizlerde diğer alt boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunamamıştır.

Bir diğer değişken olan mesleki kıdeme göre yapılan analizlerde; dağıtım adaleti, süreç adaleti ve duygusal tükenmişlik boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Dağıtım adaleti algısının 0-4 yıl ile 10-14 yıl ve 15-19 yıl mesleki kıdeme sahip gruplar arasında farklı olduğu görülmüştür. 0-4 yıl kıdeme sahip katılımcıların ortalamasının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek dağıtım adaleti algısına sahip olduğu görülmüştür.
Süreç adaleti algısının 0-4 yıl ile 10-14 yıl ve 15-19 yıl mesleki kıdeme sahip gruplar arasında farklı olduğu görülmüştür. 0-4 yıl kıdeme sahip katılımcıların ortalamasının diğer iki yaş grubuna göre daha yüksek olduğu ve dolayısı ile süreç adaleti algısının diğer gruba göre daha yüksek olduğu görülmüştür.
Duygusal tükenmişlik alt boyutunda 0-4 yıl ile 10-14 yıl ve 20-24 yıl mesleki kıdeme sahip gruplar arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. 0-4 yıl kıdeme sahip katılımcıların ortalamasının diğer yaş gruplarına göre daha düşük olduğu görülmüştür. Dolayısı ile duygusal tükenmişlik boyutuna 0-4 yıl kıdeme sahip, mesleğe yeni başlamış katılımcılarda daha az rastlanıldığını söylemek mümkündür.

Genel olarak bakıldığı zaman 0-4 yıl kıdeme sahip grubun yüksek seviyede adalet algısı ve diğer gruplara oranla düşük oranda duygusal tükenmişlik yaşadığı görülmüştür. Bu veriler ışığında mesleki kıdem yılına göre örgütsel adalet alt boyutları ortalama değerleri ile tükenmişlik alt boyutları ortalama değerleri arasında anlamlı farklılıklar vardır denilebilir. Diğer alt boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunamamıştır.
Mesleği isteyerek seçip-seçmediği sorusuna verilen cevaplar bakımından, dağıtım adaleti, süreç adaleti, etkileşimsel adalet ve duygusal tükenmişlik boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Diğer alt boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Bulunduğu organizasyonu seçme şansı olmayan, mecburi olarak bazı oluşumlarda yer almak durumunda olan kişilerin, örgütlerine bakış açıları daha eleştirel olacak ve bu kişilerin adalet algılaması kurumdaki uygulamalardan daha hassas şekilde etkilenecektir. Nitekim elde edilen verilere bakıldığında hayır diyen 62 katılımcının dağıtım adaleti, süreç adaleti ve etkileşimsel adalet algılarının evet diyenlere oranla daha düşük olduğu hatta dağıtım adaleti ve süreç adaleti algısının ortalamanın altında olduğu görülmektedir. Tükenmişlik alt boyutları ile ilgili değerlere bakıldığında ise duygusal tükenmişlik boyutunun mesleği isteyerek seçenlere kıyasla daha yüksek olduğu diğer iki boyut olan duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissinde anlamlı farklar olmadığı görülmüştür.

Örgütsel adalet algısı boyutlarının ortalama değerleri incelendiğinde etkileşimsel adaletin en yüksek değere sahip olduğu, süreç adaletinin ikinci en yüksek değere sahip olduğu ve dağıtım adaletinin ise üçüncü en yüksek değere sahip olduğu görülmektedir. Bu durum araştırmanın kamu kurumunda yapılmış olmasına bağlı olarak, işlemlerin önceden belirli olan kurallara göre işlemesi ve çalışanların işlem süreçleri ile ilgili çok fazla söz haklarının olmaması ile ilgili olabilir.

Adalet boyutlarını genel olarak değerlendirdiğimizde çalışanların yöneticileri tarafından ilgi ve saygı gören, kibar, empatiye dayanan davranışlar görmekte olduğunu, bunun yanı sıra adil kazanımlara sahip olduklarını ve çok fazla olmasa da işlem süreçleri ile ilgili söz haklarının olduğunu söylemek mümkündür.

Tükenmişlik boyutlarının değerlerine bakıldığında genel olarak ortalamanın altında olmalarına rağmen duygusal tükenmenin en yüksek değere, duyarsızlaşmanın ikinci en yüksek değere sahip olduğu ve düşük kişisel başarı hissinin ise düşük olduğu görülmektedir. Araştırmanın yapıldığı kurumda genel olarak çalışanların insanlardan ziyade teknik işler ile uğraştıkları dolayısı ile az sayıdaki yöneticiler ile ilgili olumlu tutum içinde olduklarını, işlerinden yetkinlik ve verimlilik hissi duyduklarını ve işlerine bağlı olduklarını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

© International Regional Development Conference

ARDIÇ, Kadir, Polatçı, Sema (2008), "Tükenmişlik Sendromu Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama (GOÜ Örneği)", Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10 / 2, ss: 69-96

AVŞAROĞLU, S. Deniz, E. ve Kahraman, A. (2005), Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14: 115 – 130.

BARUT, Y. ve Kalkan, M. (2002), "Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öretim Elemanlarının Tükenmilik Düzeyinin Ölçülmesi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eitim Fakültesi Dergisi, 14, ss. 66-77.

BARTZ, C. ve Maloney, J.P. (1996), Burnout Among Intensive Care Nurses, Research in Nursing and Health, 9:147-153.

BEUGRE, C. D. (2002). "Understanding Organizational Justice and its İmpact on managing Employees: An African perspective", Journal of Human Ressource Management, 13, ss.1091-1104.

BOLES, J.S., Dean, D. H., Ricks, J. M., Short, J.C. Wang, G. (2000)," The Dimensionality of the Maslach Burnout Inventory Across Small Business Owners and Educators", Journal of Vocational Behaviour, 56, ss. 12-34.

COHEN CHARASH, Yochi ve SPECTOR, P.E. (2001), "The Role of Justice in Organizations: A Meta-Analysis", Organizational Behavior and Human Decision Processes, 89, ss.278-321.

COLQUITT, J. A. (2001), "On The Dimensionality Of Organizational Justice: A Construct Validation of A Measure", Journal of Applied Psychology, 86, ss. 386–400

CORDES, Cynthia L., Thomas W., DOUGHERTY and Michael, BLUM, (1997), "Pattern of Burnout Among Managers and Professionals: A Comparasion of Models", Journal of Organizational Behavior, Vol: 18,Sayı: 6, pp. 685-701.

CROPANZANO R., Bowen D.E. ve Gilliland S.W. (2001), "The Management of Organizational Justice", Academy of Management Perspectives, November, ss. 34-48.

ÇAKAR D.N. ve Yıldız S. (2009), "Örgütsel Adaletin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: „Algılanan Örgütsel Destek" Bir Ara Değişken Mi?" Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 28, ss. 68-90.

DECONINCK, J.B., ve Stilwell, D.C. (2004), "Incorporating organizational justice, role states, pay satisfaction and supervisor satisfaction in a model of turnover intentions", Journal of Business Research, 57, ss. 25-231.

DOĞAN, Zeki, Nazlıoğlı E. Hilal (2010), "Muhasebe Meslek Mensuplarında Tükenmişlik Sendromu Üzerine Bir Araştırma", İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 3, ss: 97-116

FAWZY FI, Fawzy NW, Pasnau RO. (1991), Burnout in the health professionals, "Handbook of Studies on General Hospital Psychiatry, editör: Judd FK, Burrows GD, Lipsitt DR, Elseiver Science Publishers BV, Amsterdam.

FREUDENBERGER, Herbert J., (1974), "Staff Burnout", Journal of Social Issues, Vol: 30, pp. 159- 165

GAINES, Jeannie and John M., JERMİER, (1983), "Emotional Exhaustion in a High Stres Organization", Academy of Management Journal, Vol:26, Sayı: 4, pp, 567 -586.

GIRGIN, G. ve Baysal, A. (2006), Zihinsel Engelli Öğrencilere Eğitim Veren Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyi ve Bazı Değişkenler (İzmir Örneği), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18: 1 – 10

GREENBERG, J. (1990), "Employee theft as a reaction to underpayment inequity: The hidden cost of pay cuts", Journal of Applied Psychology, 75, ss. 561-568.

GÜLLÜCE, A.Ç. (2006), "Mesleki Tükenmişlik ve Duygusal Zeka Arasındaki İlişki, Yöneticiler Üzerine Bir Uygulama", Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

HELLESOY, O., Gronhaug, K., Kvitastein, O. (2000), "Burnout: conceptual issues and empirical findings from a new research setting", Scandinavian Journal of Management, 16, ss. 233-247

KAÇMAZ, Nazmiye, (1995), "Tükenmişlik Sendromu", İstanbul Tıp Dergisi, Sayı: 68, ss.29-32.

KASAP, B. Beste, Taysı, Kemal ve Canbaz, Serdar, (2013), "Banka Çalişanlarinda Tükenmişlik Sendromu Üzerinde Kirklareli İlinde Bir Araştirma" Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, ss: 33-46

MASLACH, Chiristina and Susan E., JACKSON, (1981), "The Measurement of Experienced Burnout", Journal of Occupational Behaviour, Vol: 2, pp. 99-113

MOON, H., Kamdar, D., Mayer, D.M., Takeuchi, R. (2008). "Me or We? The Role of Personality and Justice as Other-Centered Antecedents to Innovative Citizenship Behaviors Within Organizations", Journal of Applied Psychology, 93, ss. 84-94

© International Regional Development Conference

POLATÇI, Sema (2007), "Tükenmişlik Sendromu ve Tükenmişlik Sendromuna Etki Eden Faktörler"i Gaziosmanpaşa Üniv. Akademik Personel Üzerine Bir Araştırma", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniv. Sos. Bil. Ens. Tokat

SEĞMENLI S. (2001), Rehber Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ŞANLI, S. (2006), Adana İlinde Çalışan Polislerin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi) Adana: Çukurova Üniversitesi SBE, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.

ŞİMŞEK, Ş., Çelik, A., Akgemci, T., (2005), Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütsel Davranış, 5. Basım, Ankara.

© International Regional Development Conference

Performance Measurement and Financial Assessment of Karacadağ Development Agencies with the Dicle Development Agencies

Dicle Kalkınma Ajansı ile Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın Performans Ölçümü ve Mali Yönden Değerlendirilmesi

Reşat SAKUR[1]

Abstract – The phenomenon of globalization has caused the rivalry between countries to intensify and the countries to become almost homogeneous with each other. This globalization has triggered regional competition as well as inter-regional competition. In many countries, developmental differences between regions, investment injustice and unemployment have reached different dimensions. Countries have undoubtedly played a major role in regional development agencies in addressing these inter-regional development disparities. Regional development agencies, which undertake activities such as attracting investments, conducting promotional activities, and coordinating and cooperating actors in the region with the growing importance of the regions in the international arena, have widespread especially since the 1990s. In many countries, agencies have found application areas in different structures and status. The regional development agencies, which are established in the country on 08.02.2006 with the law numbered 5449 and which is a mechanism to ensure the cooperation of the public sector, the private sector and the civil society in order to ensure the effective and proper use of resources in order to realize sustainable regional development, It appeals By comparing the budget implementation results and activity reports of 2014-2016 of Dicle Development Agency and Karacadağ Development Agency operating in the Southeast Anatolia region which is weak in terms of development in our country in our country, we have tested both the strength and desire of agencies to support investments and the budget application We have found out which items are shared among the intra-agency expenses according to the results. According to the results obtained, the Karacadag Development Agency, in terms of performance, provided a more favorable budget to support the projects and a financially appropriate budget than the Dicle Development Agency. This is due to the fact that the facts contained in the Dicle Development Agency are of a less developed nature and that the region is a kind of border region, the increase in terrorist activities, investment and investors have been limited and this has been a major obstacle to regional development.

Keywords –Regional Development; Development Agency; Dicle Development Agency; Karacadağ Development agency

Özet – Küreselleşme olgusu ülkeler arası rekabetin yeniden şiddetlenmesine ve ülkelerin birbirleriyle neredeyse homojen bir yapı haline gelmesine neden olmuştur. Bu küreselleşme ülkelerarası rekabetin yanı sıra bölgeler arası rekabeti de tetiklemiş, çoğu ülkede, bölgeler arası gelişmişlik farkları, yatırım adaletsizliği ve işsizlik, farklı boyutlara ulaşmıştır. Ülkeler bölgeler arası bu kalkınma farklılıklarının giderilmesinde şüphesiz ki bölgesel kalkınma ajanslarının büyük rolü olmuştur. Bölgelerin uluslararası alanda giderek önem kazanmasıyla yatırım çekme, tanıtım faaliyetlerini yürütme, bölgedeki aktörler arası iş birliği ve eşgüdümü sağlama gibi faaliyetleri üstlenen bölgesel kalkınma ajansları da özellikle 1990'lardan sonra yaygınlaşmıştır. Birçok ülkede farklı yapı ve statüde de olsa ajanslar uygulama alanı bulmuştur. Ülkemizde 08.02.2006 yılında 5449 sayılı kanunla kurulan ve sürdürülebilir bölgesel gelişmeyi gerçekleştirmek için kaynakların yerinde ve etkin kullanımı sağlamak için kamu kesimi, özel sektör ve sivil toplumun iş birliği yapmasını sağlayacak bir mekanizma olan bölgesel kalkınma ajansları, ülke genelinde 26 adet olup 81 İl'e hitap etmektedir. Çalışmamızda ülkemizde gelişmişlik açısından zayıf durumda olan Güneydoğu Anadolu bölgesinde faaliyet gösteren Dicle Kalkınma Ajansı ve Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın 2014-2016 yılları bütçe uygulama sonuçları ve faaliyet raporlarını karşılaştırmalı tablolar analizi yöntemi ile karşılaştırarak hem ajansların yatırımları destekleme gücü ve arzusunu test ettik hem de bütçe uygulama sonuçlarına göre ajans içi giderlerin daha çok hangi kalemler arasında paylaşıldığını tespit ettik. Elde edilen sonuçlara göre Karacadağ Kalkınma Ajansı performans yönünden Dicle Kalkınma Ajansına göre projeleri

[1] Araştırma Görevlisi, Şırnak Üniversitesi, Şırnak, Türkiye, resatsakur@hotmail.com

© International Regional Development Conference

destekleme konusunda daha istekli ve mali yönden daha uygun bir bütçe kullanımı sağlamıştır. Bu durumun oluşmasının sebebi Dicle kalkınma Ajansının kapsadığı illerin daha az gelişmiş bir yapıda olması ve bölgenin bir nevi sınır bölgesi olmasından kaynaklı terör faaliyetlerinin artışı, yatırımı ve yatırımcıları kısıtlamış ve bölgesel gelişmişliğin önünde büyük bir engel olmuştur.

Anahtar Kelimeler – Bölgesel Kalkınma; Kalkınma Ajansı; Dicle Kalkınma Ajansı; Karacadağ Kalkınma ajansı

GİRİŞ

Küreselleşme olgusu ve düşüncesi ile bölgesel gelişmenin kavramsallaştırılmasında ve bölgesel politikaların uygulanmasında önemli temel değişimler yaşanmıştır. Başlangıcı 80 yıl öncesine kadar giden bu değişim, bölgesel gelişmenin teorik temellerinin yeniden yorumlanmasına yol açmış ve kalkınma ekonomisini açıklayan yeni yaklaşımlarla başlamıştır. Bu yeni yaklaşımların en önemli çıktısı olan kalkınma ajanslarının Dünyadaki uygulamaları ise 1930'lu yıllara kadar uzanmaktadır. Avrupa ülkelerinde II. Dünya Savasından sonra, yaşanan savaşın yarattığı fiziksel ve psikolojik yıkımı yeniden imar etmek için çeşitli kalkınma politikaları uygulanmaya başlanmış ve Avrupa ülkelerinde bölgesel kalkınma ajanslarının önemi artmıştır. Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA), dünyadaki uygulamalarına göre Türkiye'de kısa bir zaman önce gündeme gelmiş, uygulanmaya başlanması ise 2006 yılı içerisinde gerçekleşmiştir. Türkiye, BKA ile ciddi anlamda ilk kez üye adaylığının tescil edildiği 1999 Helsinki zirvesi sonunda tanışmıştır. Avrupa Birliği Komisyonunun hazırlamış olduğu Katılım Ortaklığı Belgesi'nde orta vadede yapılması gereken düzenlemeler arasında BKA'ları oluşturmak yer almış ve buna yönelik yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için süreç başlatılmıştır.

Çalışmamızda öncelikli olarak bölgesel kalkınma kavramı ve gelişiminden bahsedilerek bölgesel kalkınma ajanslarının yapısından bahsedilmiştir. Kalkınma ajanslarının dünyadaki uygulamaları ile ülkemizdeki durumu hakkında bilgi verilerek çalışmamızın esas konusunu oluşturan Dicle Kalkınma Ajansı ve Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın yapısı ve özelliklerinden bahsedilmiştir. Çalışma ile ilgili literatür araştırılması yapılmış ve çalışmanın son bölümünde her iki ajansın 2014-2016 yılları bütçe ve faaliyet raporlarından elde edilen veriler ışığında bir analizi yapılmıştır. Söz konusu veriler 'Dikey Yüzde Analizi' analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Tüm ülkelerin en belirgin temel amacı ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınmadır. Bu amaca ulaşmak için, ülkelerin kaynak ve imkanlarını en verimli şekilde kullanmak gerekmektedir. Hemen her ülkede doğal bir merkez etrafında yoğunlaşan ekonomik ve sosyal faaliyetler, bu doğal merkez dışında kalan bölgelerin daha az gelişmesine ortam sağlayarak, bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aslan, 2005:276). Bölgeler arası gelişmişlik farkları, her ülkede kendini farklı bir şekilde göstermekte ve sonuçları ülkelere göre farklılık göstermektedir. Farklı bölgeler arasındaki dengesiz ekonomik gelişmeler, genel olarak ülkelerin demografik yapısını bozmuş ve gelişmemiş bölgelerden sanayi yoğun bölgelere göç sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu göçler sonucunda göç veren bölgeler iyi yetişmiş insan gücünü kaybettiği için bölgenin dezavantajlı konumu daha derinleşirken, gelişmiş bölgeler göç eden çok sayıdaki insanı iskân etmekte zorlanmış, şehirler gereğinden fazla ve plansız büyüyerek pek çok hizmeti sunamaz konuma gelmiştir. Yaşanan bu bölgeler arası kalkınma uçurumu II. Dünya savaşından sonra ve yaşanan mali krizlerin etkisiyle daha da derinleşerek çözümü imkânsız bir sorun haline gelmiştir (Eryılmaz, 2013:167).

1970'li yıllardan sonra Avrupa'nın birçok ülkesinde başlayan sürdürülebilir ve dengeli kalkınma politikaları 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşme eğiliminin bir sonucu olarak devletin ekonomideki

© International Regional Development Conference

rolünün etkisizleşmesi gerekliliği anlayışı, ülkemizde bölgesel kalkınma politikalarının oluşmasında etkili olmuş ve yeni yönetim anlayışları ortaya çıkmıştır (Işık, 2010:2).

Ülkemizde kalkınma kavramı ilk olarak 1960'ta Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasını takiben yapılan kalkınma planları ile önemsenmeye başlanmıştır. Ekonomik ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız bir yapıdan çıkarıp, adaletli, tam çalışma esasına dayalı ve insan onuruna yakışır bir yaşayış tarzını esas alarak, milli tasarrufu arttırıp, yatırımları toplum yararına gerçekleştirerek demokratik bir kalkınma yapısı geliştirmek için ''birinci beş yıllık kalkınma planı'' hazırlanmıştır (DPT, 1963). Söz konusu kalkınma planları 1963'ten itibaren her 5'er yıllık süreç aralığında hazırlanarak uygulamaya sokulması amaçlanmıştır. Günümüzde ülkemizin her bölgesinin refah kalitesini arttırmayı esas amaç edinen ''onuncu beş yıllık kalkınma planı''na geçilerek bu kalkınma planı kapsamında çeşitli kalkınma hamleleri uygulanmaya çalışılmaktadır.

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Dünyada 1930'lardan itibaren, ülkemizde ise 2006 yılından itibaren kurulmuş olan kalkınma ajansları, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere kurulmuştur (5449, m.1). Halkier ve Danson, Bölgesel Kalkınma ajanslarını, ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi için merkezi ve yerel yönetim idaresi oluşumunun hakimiyet alanı dışındaki, bölgesel bazda, kamu tarafından finanse edilen bir kurum olarak tanımlamaktadır (Halkier ve Danson, 1998:17). Bölgesel kalkınma ajanslarının en temel amacı, bölgedeki mevcut sorunları, bölgenin yapısı ve bölgenin potansiyelini dikkate alarak politika geliştirmek ve geliştirilen bu politikalarla bölgenin ekonomik, çevresel, sosyo kültürel açıdan gelişmesine olanak sağlayıp, bölge halkı ve dış yatırımcılar için cazip hale getirmektir (Hasanoğlu, 2009:90).

1992 yılında kurulan EURADA (Avrupa Ekonomik Kalkınma Ajansları Birliği), BKA'ları, bir alanın ortak ve genel çıkarlarını gözeten bütün organizasyonlar birer kalkınma ajansıdır ve yönetim, malii ve görev açısından bir yerel veya bölgesel bir otoriteyle iş birliği içinde olmalıdır şeklinde tanımlamaktadır. Bu kapsamda Bölgesel Kalkınma Ajanslarının özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır (Eroğlu ve Kum, 2010:177).

- BKA var olan siyasi yapı tarafından kabul edilmeli ve anlaşılmalıdır.
- Gerçekleştirmeyi planladığı bütün amaçlarını projelendirebilmelidir.
- Politikalarını diğer bölgesel kurumlarla koordineli biçimde yürütmelidir.
- Temel yapısını sürdürebilmek ve yeni projeler geliştirebilmek için gerekli finansal kaynakları temin edebilmelidir.
- Bölgeye özgü karar alma açısından özerk bir yapıya sahip olmalıdır.
- Etkili sonuçlar alabilmesi için güçlü bir teknik personele sahip olmalıdır.

EURADA'nın belirlediği BKA'ların bu özelliklerine göre BKA'lar, diğer kurumlardan farklı bir yapıda olup, kendi plan ve projelerine göre hareket edebilen ve tamamen kalkındırma ve geliştirme odaklı bir yapıda olması gerektiğini, varsayımlar üzerinde değil, gerçekçi ve uygulanabilir projeler ile faaliyetini devam ettirmesi gerektiğini savunmaktadır.

DÜNYADA BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının (BKA) dünyadaki uygulamaları ise 1930'lu yıllara kadar uzanmaktadır. Avrupa ülkelerinde II. Dünya Savasından sonraki dönemden itibaren ilk olarak yıkılan Avrupa'yı yeniden imar etmek ve genel olarak da bölgesel ekonomik gelişmeyi sağlamaya yönelik olarak kullanılmaktadır (Özmen, 2008:328).

© International Regional Development Conference

BKA, ilk olarak 1933 yılında ABD'de Tenennsee Valley Authority (TVA) kurulmasıyla uygulanmaya başlamıştır. 1950'li yıllardan günümüze kadar kalkınma ajansları, bölgesel kalkınmanın sağlanması için pek çok ülkede yoğun olarak kurulmaktadır. Bu bağlamda II. Dünya savaşının yarattığı yıkım ve savaş sonrası yıllarda teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi kalkınma ajanslarına verilen önemi arttırarak Avrupa'nın özellikle batı bölgelerinde gelişim hızlanmış bu da bölgesel kalkınmaya yönelik politikaların oluşturulmasına ortam hazırlamıştır (Hasanoğlu, Aliyev, 2009:88). Merkezi dinamikler yerine merkezi ve bölgesel dinamikler birlikte göz önünde bulundurularak hazırlanan kalkınma planları çerçevesinde şekillenen bölgesel kalkınma anlayışının önem kazanmasıyla (Eryılmaz, Tuncer, 2013:167) ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde yürütülen güçlü bölgesel kalkınma politikalarından dolayı bölgesel kalkınma ajanslarının büyük kısmı günümüzde AB'de kurulmuştur. Avrupa Birliği ülkelerinde önemi bir hayli yüksek olan bölgesel kalkınma ajanslarının geliştirdiği stratejiler ve önceliklerin tanımlandığı proje ve programlar AB'de bölgesel kalkınma için oluşturulan fonlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. (Özmen, 2008:331)

Tablo 1 Bölgesel Kalkınma Ajansları Kurulma Dönemleri

YILLAR	ÜLKELER
1930	ABD
-1950	Brezilya, Avusturya, Belçika, Fransa, İrlanda, Japonya
1960-1970	Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda
1980-1990	Yunanistan, Finlandiya, İspanya, Danimarka
1990-	Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Polonya, Portekiz, Slovakya, İsveç, Ukrayna

Kaynak: European Association of Development Agencies, http://www.eurada.org, (Akt.: Özmen, 2008:331)

Tablo 1'e göre Kalkınma Ajansları, ilk olarak ABD'de kurulmuş daha sonra ise II. Dünya savaşının Avrupa'da yarattığı yıkımın etkisiyle güçlü kalkınma politikaları uygulamaya başlayan Avrupa Birliği ülkelerinde yaygın olarak faaliyetlerine başlamıştır.

ÜLKEMİZDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Dünya genelinde değişen bölge yapısından kaynaklı geliştirilen bölgesel kalkınma politikaları ve ülkemizin Avrupa Birliği üyelik sürecinde gerçekleşen ilerlemelerinden kaynaklı geliştirilen politikalar ülkemizde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının önem kazanmasını sağlamıştır. Ülkemiz ilk olarak, üye adaylığının tescil edildiği 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi ile BKA'larla tanışmıştır. BKA'lar ilk olarak Avrupa birliğinin oluşturduğu Katılım Ortaklığı Belge'sinde yer almış ve orta vadeli düzenlemeler arasında BKA'ların kurulması için gerekli düzenlemelerin yapılması karara bağlanmıştır (Hasanoğlu, 2009:81). Bu bağlamda BKA'lar 8 Şubat 2006 da resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe sokulan 5449 sayılı kanunla kurulmuştur. İlk olarak GAP çerçevesinde kurulan Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM), Ege Bölgesini Geliştirme Vakfı ve Mersin Ticaret Odası tarafından yürütülen Çukurova Kalkınma Ajansı Projesi gibi çalışmalar kalkınma ajanslarının kuruluş temelleri olarak gösterilebilir (Özmen, 2008:334). Ülkemizde şu an itibariyle 81 ili kapsayan ve 26 alt bölgede faaliyet gösteren 26 adet kalkınma ajansı bulunmaktadır.

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının en temel amacı, bölgelerde var olan potansiyeli ortaya çıkarıp, bölge sorunlarını tespit ederek geliştirdikleri politikayla, bölgedeki ekonomiyi canlandırmak, bölge halkının ekonomiye katılımını sağlamak, bölgeye dış yatırımın çekilmesini sağlamak sosyal açıdan bölgenin çekiciliğini arttırmak ve bölgenin sosyokültürel değerlerinin geliştirilmesini sağlamaya çalışmaktır. BKA'lar finansal olarak genel bütçeden ve özel fonlardan finanse edilmekte, gerçekleştirdiği projelere bağlı olarak dış kaynaklardan da fon elde edebilmektedirler (Berber, Çelepçi, 2005:148-149)

DİCLE KALKINMA AJANSI VE YAPISI

Dicle Kalkınma Ajansı(DİKA) 25 Ocak 2006'da 5449 no'lu "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" kapsamında ve Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasını öngören Bakanlar Kurulu 2008/14306 sayılı kararnamesinin 22 Kasım 2008 tarih ve 27062 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasını takiben Mardin ili merkez olmak üzere TRC3 Düzey 2 bölgesinde yer alan Mardin, Batman, Siirt, Şırnak illerini kapsayarak kurulmuş olup Ekim 2009 yılından beri aktif faaliyetine devam etmektedir. Söz konusu ajans 39 uzman personeli ile bölgeye hizmet vermekte olup Mardin İlinde bulunan Genel Sekreterlik ve Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak'ta bulunan Yatırım Destek Ofisleri ile bölgenin kalkınmasına öncülük etmektedir. Ajans yıllık ortalama 40 Milyon TL bütçeyi yönetmekte olup çeşitli proje programları ile bölge girişimci ve KOBİ'lerine mali destek sunmaktadır (www.dika.org.tr). Ajans, kurulduğu zamandan beri çok sayıda projeye destek sağlamış, çok sayıda projenin faaliyete geçmesinde öncü olmuş ve bölgedeki potansiyeli ve bölgedeki yerel kaynak kullanımını ortaya çıkarmada başarılı projeler hayata geçirmiştir. Bölgemizde ve sınır komşusu olduğumuz ülkelerde son yıllarda yaşanan olaylar ve güvenlik problemi, yabancı yatırımcının bölgeye yatırım yapma şevkini kırmış, yerli yatırımcının da çalışmasını büyük oranda engellemiştir. Bu da ajansın desteklediği projelerin azalmasına neden olmuş ve iç ve dış kaynaklardan yaratılan fonun yeterli düzeyde kullanımını engellemiştir.

KARACADAĞ KALKINMA AJANSI VE YAPISI

Karacadağ Kalkınma Ajansı da DİKA gibi 25 Ocak 2006'da 5449 no'lu "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" kapsamında ve Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasını öngören Bakanlar Kurulu 2008/14306 sayılı kararnamesinin 22 Kasım 2008 tarih ve 27062 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasını takiben Diyarbakır ili merkez olmak üzere TRC2 bölgesi Diyarbakır ve Şanlıurfa illerini kapsayacak şekilde kurulmuştur. Ajans Ağustos 2009 yılından beri aktif faaliyetine devam etmektedir. 31 uzman personeliyle Diyarbakır ilinde bulunan Genel Sekreterlik ve Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde bulunan Yatırım Destek Ofisleri aracılığıyla bölgeye hizmet vermektedir. Ajans 2010 yılında Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği olan EURADA'ya üye olarak farklı ülkelerdeki kalkınma ajansları arasında bilgi ve tecrübe paylaşma, bölgesel ekonomik kalkınmada "iyi örnekleri" ve yenilikçi teknikleri yakından takip etme ve TRC2 Bölgesinde yaygınlaştırma, farklı kalkınma ajansları arasında iş birliği projeleri geliştirme, AB bölgesel kalkınma stratejileri hakkında bilgi sahibi olma fırsatına sahip olmuştur. Ajansın öncelikli hedefi, kapsadığı illerin doğal ve kültürel mirasını koruyarak turizm potansiyelini değerlendirmek ve bölgenin kaynaklarını üretim ve istihdama dönüştürerek yaşam kalitesini artırarak bölgeyi Ortadoğu'nun gelişen ticaret merkezi haline getirmektir. Ajans bu hedefi gerçekleştirmek adına kamu kesimi, özel kesim ve STK'lar arasındaki iş birliğini geliştirerek bölgede ortak kalkınma bilincini yükseltmek, katılımcı ve stratejik bir yaklaşımla bölgesel kalkınma planlarını hazırlamak ve etkin bir şekilde uygulamak, yerel kapasiteyi güçlendirmek ve üretkenliği artırmak, yatırım ortamını iyileştirerek bölgenin çekiciliğini ve rekabet gücünü yükseltmeyi amaçlamaktadır (www.karacadag.org.tr).

LİTERATÜR TARAMASI

Devcic, A., (2011), çalışmasında Hırvatistan'da faaliyet gösteren kalkınma ajansı üzerine araştırma yapmıştır. Yazar araştırmasında 2007-2009 yılları arası 18 aylık süre periyodunda ajansı ziyaret 244 kişi üzerinde bir mülakat çalışması gerçekleştirmiştir. Görüşmede elde ettiği sonuçlara göre ajansın projektif, eğitici ve bilgilendirici diye üç temel rolü olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özmen, F., (2008), yaptığı çalışmada Türkiye'de bölgesel kalkınma ajanslarının temel sorun alanlarını belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada öncelikle BKA'ların genel yapısından bahsedilerek, BKA'ların dünyadaki uygulama biçimlerine ve ortaya çıkma nedenlerine değinilmiştir. Çalışmanın son bölümünde

© International Regional Development Conference

ise, BKA'ların siyasi, hukuki, yönetsel, finansal ve kalkınma alanlarındaki yaşadıkları sorunlar ele alınmış ve sonuç olarak da Türkiye'de kurulmuş ve kurulması planlanan BKA'lara ilişkin gerek hukuksal gerekse de bölgesel bilincin henüz yeterince oluşmadığı ve kalkınma politikalarının sadece illerle sınırlı kaldığı, yerel aktörlerin yeterince bilinçlendirilmediği kanısına ulaşılmıştır.

Eryılmaz, B., Tuncer A., (2013), yazarlar, Türkiye'nin uygulamada güçlük çektiği, 90'lardaki kalkınma politika ve reformlarını terk ederek AB uyum sürecinin gerekliliği olarak sunulan bölgesel kalkınma politikalarını benimseyip ve bu politikaların en belirgin özelliğini teşkil eden kalkınma ajanslarının gelişimini ele alan çalışmasında ajansların gelecekteki konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Yazarlar, kalkınma ajanslarının kurulması, yerli yatırımcıyı heyecanlandırsa bile ajansların kesin olarak hedeflerini gerçekleştirdiği yargısına ulaşmanın erken olduğu, fakat yine de ülkemizde kalkınma ajanslarının bölgesel gelişime pozitif bir ivme kazandıracağı öngörüsünü savunmaktadır.

Türkoğlu, M., (2015), kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınma üzerine olan önemini Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı(BAKA) açısından değerlendirmiştir. Çalışmada BAKA'nın yapısından, stratejilerinden ve amaç ve hedeflerinden bahsedip ajans hakkında detaylı bilgilendirme yapılarak, DAKA'nın gerçekleştirdiği proje ve hedeflerinden bahsedilmiştir. Ajansın nicel verileri dikkate alınarak yapılan analizde, ajansın, hitap ettiği bölgenin kalkınmasında önemli rol oynadığı ve hedefleri gerçekleştirme oranının yüksek olduğu belirlenmiştir. Yazar, bölgenin kalkınmasına yönelik çeşitli önerilerde bulunarak, tanıtım faaliyetlerinin daha da arttırılması ve bölgede bilinirliği az olan gelişim alanlarının ön plana çıkarılması konusunda görüş bildirmektedir.

DİKA VE KARACADAĞ KALKINMA AJANSININ BÜTÇE YAPISI VE ANALİZİ

Çalışmamızda ele aldığımız Dicle Kalkınma Ajansı ve Karacadağ Kalkınma ajansına ait bütçe verileri Tablo.2 ve Tablo.3'te sunulmuş olup 2014-2016 yıllarına ait bütçe gelir ve gider kalemleri belirtilerek söz konusu üç yılın ortalaması alınmıştır. Mali analiz tekniklerinden olan 'Dikey Yüzde Analizi' yöntemi ile bütçe kalemlerinin toplam bütçe içindeki payı belirlenmiştir.

Tablo 2 Dicle Kalkınma Ajansı Bütçe Raporu

DİCLE KALKINMA AJANSI

BÜTÇE UYGULAMALARI SONUÇ TABLOLARI		YILLAR (Bin TL)				
	BÜTÇE GELİRLERİ	**2014**	**2015**	**2016**	**ORT.**	**DYA**
1	Merkezi Yönetimden Aktarılan Paylar	22.910,00	18.189,00	19.616,00	20.238,33	62,28
2	İl Özel İdarelerinden Aktarılan Paylar	1.210,00	1.287,00	1.664,00	1.387,00	4,27
3	Belediyelerden Aktarılan Paylar	2.873,00	825,00	2.241,00	1.979,67	6,09
4	Sanayi ve Ticaret Odalarından Aktarılan Paylar	30,00	41,00	25,00	32,00	0,10
5	AB ve Diğer Uluslararası Fonlardan Aktarılan Paylar	0,00	1.500,00	1.500,00	1.000,00	3,08
6	Faaliyet Gelirleri	749,00	1.950,00	0,00	899,67	2,77
7	Alacaklardan Tahsilatlar	331,00	*	1.264,00	531,67	1,64
8	Proje ve Faaliyet Destek Ödemelerinden İadeler	*	*	126,00	42,00	0,13
9	Diğer Gelirler	16.479,00	1.269,00	1.403,00	6.383,67	19,64
10	**BÜTÇE GELİRLERİ TOPLAMI**	**44.585,00**	**25.063,00**	**27.842,00**	**32.496,67**	**100,00**
BÜTÇE GİDERLERİ						
A	**Personel Giderleri**	**2.999,00**	**2.874,00**	**5.805,00**	**3.892,67**	**14,44**
B	**Sosyal Güvenlik Kurumlarına Prim Giderleri**	**1.058,00**	**574,00**	**576,00**	**736,00**	**2,73**
C	**Mal ve Hizmet Alım Giderleri**	**1.771,00**	**7.553,00**	**9.709,00**	**6.344,33**	**23,54**
	Tüketime Yönelik Mal ve Malzeme Alımları	209,00	178,00	359,00	248,67	0,92
	Yolluklar	61,00	140,00	317,00	172,67	0,64
	Hizmet Alımları	1.040,00	1.565,00	3.241,00	1.948,67	7,23
	Temsil ve Tanıtma Giderleri	14,00	14,00	16,00	14,67	0,05
	Menkul, Hak Alım, Bakım ve Onarım Giderleri	384,00	80,00	336,00	266,67	0,99
	Gayrimenkul Mal Bakım ve Onarım Giderleri	62,00	5.429,00	5.436,00	3.642,33	13,51
D	**Proje Faaliyet ve Destekleme**	**16.218,00**	**18.195,00**	**12.680,00**	**15.697,67**	**58,24**
E	**Diğer Giderler**	**842,00**	**0,00**	**0,00**	**280,67**	**1,04**
	BÜTÇE GİDERLERİ TOPLAMI (A+B+C+D+E)	**22.888,00**	**29.197,00**	**28.771,00**	**26.952,00**	**100,00**
	BÜTÇE GELİR GİDER FARKI	**21.697,00**	**-4.134,00**	**-929,00**		

Kaynak: Dicle Kalkınma Ajansı'nın web sitesinde (www.dika.org.tr) yayınlanan bütçe raporlarından elde edilen verilerle derlenmiştir.

Tablo.2 de verilen bütçe raporuna göre Dicle Kalkınma Ajansı'nın Bütçe gelir kalemleri içinde merkezi yönetimden ayrılan payın diğer gelir kalemlerine göre %62 oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer kurumlardan sağlanan gelirler ve faaliyetlerden sağlanan gelirlerin oranı düşük seviyelerdedir. Bütçe giderlerine baktığımızda ise, ajansların esas faaliyetleri arasında yer alan proje destekleme faaliyetlerinin oranının diğer gider kalemlerine göre %58,24 oranla yüksek olması olası bir durumdur. Bu oranı %23,54 oranla mal alımı ve hizmet giderleri ve %14,44 oranla personel giderleri takip etmektedir. Kalkınma Ajansları uzman bir kurum olduğundan dolayı büyük bütçeleri az sayıda personelle başarılı bir şekilde yürüttükleri görülmektedir.

Tablo 3 Karacadağ Kalkınma Ajansı Bütçe Raporu

© International Regional Development Conference

KARACADAĞ KALKINMA AJANSI						
BÜTÇE UYGULAMALARI SONUÇ TABLOLARI		YILLAR (Bin TL)				
	BÜTÇE GELİRLERİ	**2014**	**2015**	**2016**	**ORT**	**DYA**
1	Merkezi Yönetimden Aktarılan Paylar	22.631,00	17.569,00	19.464,00	19.888,00	43,55
2	İl Özel İdarelerinden Aktarılan Paylar	523,00	0,00	0,00	174,33	0,38
3	Belediyelerden Aktarılan Paylar	3.382,00	4.116,00	4.437,00	3.978,33	8,71
4	Sanayi ve Ticaret Odalarından Aktarılan Paylar	97,00	146,00	113,00	118,67	0,26
5	AB ve Diğer Uluslararası Fonlardan Aktarılan Paylar	0,00	0,00	410,00	136,67	0,30
6	Faaliyet Gelirleri	4.772,00	2.443,00	1.103,00	2.772,67	6,07
7	Alacaklardan Tahsilatlar			0,00	0,00	0,00
8	Proje ve Faaliyet Destek Ödemelerinden İadeler			0,00	0,00	0,00
9	Diğer Gelirler (Bağış ve Yardımlar)	1.229,00	18.969,00	35.590,00	18.596,00	40,72
10	**BÜTÇE GELİRLERİ TOPLAMI**	**32.634,00**	**43.243,00**	**61.120,00**	**45.665,67**	**100,00**
	BÜTÇE GİDERLERİ					
A	**Personel Giderleri**	**3.196,00**	**6.068,00**	**3.932,00**	**4.398,67**	**10,50**
B	**Sosyal Güvenlik Kurumlarına Prim Giderleri**	**616,00**	**666,00**	**739,00**	**673,67**	**1,61**
C	**Mal ve Hizmet Alım Giderleri**	**4.486,00**	**3.825,00**	**3.541,00**	**3.950,67**	**9,43**
	Tüketime Yönelik Mal ve Malzeme Alımları	415,00	720,00	571,00	568,67	1,36
	Yolluklar	312,00	266,00	164,00	247,33	0,59
	Hizmet Alımları	3.657,00	2.735,00	2.481,00	2.957,67	7,06
	Temsil ve Tanıtma Giderleri	14,00	16,00	16,00	15,33	0,04
	Menkul, Hak Alım, Bakım ve Onarım Giderleri	59,00	31,00	15,00	35,00	0,08
	Gayrimenkul Mal Bakım ve Onarım Giderleri	28,00	57,00	295,00	126,67	0,30
D	**Proje Faaliyet ve Destekleme**	**33.534,00**	**27.764,00**	**37.341,00**	**32.879,67**	**78,47**
E	**Diğer Giderler**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**
	BÜTÇE GİDERLERİ TOPLAMI (A+B+C+D+E)	**41.832,00**	**38.323,00**	**45.553,00**	**41.902,67**	**100,00**
	BÜTÇE GELİR GİDER FARKI	**-9.198,00**	**4.920,00**	**15.567,00**		

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın web sitesinde (www.karacadag.org.tr) yayınlanan bütçe raporlarından elde edilen verilerle derlenmiştir.

Tablo.3'te yer alan Karacadağ Kalkınma Ajansı bütçe verilerine göre, gelir kalemlerinde %43,55 oranla en yüksek orana sahip kalem, Merkezi Yönetimden Aktarılan Pay kalemi olarak görülmektedir. Gider kalemlerinde ise DİKA'da olduğu gibi proje faaliyet ve destekleme kalemi en büyük gider kalemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

KONSOLİDE TABLO VE ANALİZİ

Dicle ve Karacadağ Kalkınma Ajanslarının bütçe kalemleri arasındaki değerlendirme ve kıyaslamanın daha anlaşılır bir şekilde yapılabilmesi için 2014-2016 yılları bütçe rakamlarının ortalaması alınarak dikey yüzde analizi yöntemine tabi tutulmuştur. Söz konusu konsolide tablo Tablo.4'te verilmiştir.

© International Regional Development Conference

Tablo 4 Dicle ve Karacadağ Kalkınma Ajansları Konsolide Bütçe Raporu

KONSOLİDE TABLO		DİKA		KARACADAĞ	
	BÜTÇE GELİRLERİ	**ORT**	**DYA**	**ORT**	**DYA**
1	Merkezi Yönetimden Aktarılan Paylar	20.238,33	62,28	19.888,00	43,55
2	İl Özel İdarelerinden Aktarılan Paylar	1.387,00	4,27	174,33	0,38
3	Belediyelerden Aktarılan Paylar	1.979,67	6,09	3.978,33	8,71
4	Sanayi ve Ticaret Odalarından Aktarılan Paylar	32,00	0,10	118,67	0,26
5	AB ve Diğer Uluslararası Fonlardan Aktarılan Paylar	1.000,00	3,08	136,67	0,30
6	Faaliyet Gelirleri	899,67	2,77	2.772,67	6,07
7	Alacaklardan Tahsilatlar	531,67	1,64	0,00	0,00
8	Proje ve Faaliyet Destek Ödemelerinden İadeler	42,00	0,13	0,00	0,00
9	Diğer Gelirler	6.383,67	19,64	18.596,00	40,72
10	**BÜTÇE GELİRLERİ TOPLAMI**	**32.496,67**	**100,00**	**45.665,67**	**100,00**
	BÜTÇE GİDERLERİ	**ORT**	**DYA**	**ORT**	**DYA**
A	**Personel Giderleri**	**3.892,67**	**14,44**	**4.398,67**	**10,50**
B	**Sosyal Güvenlik Kurumlarına Prim Giderleri**	**736,00**	**2,73**	**673,67**	**1,61**
C	**Mal ve Hizmet Alım Giderleri**	**6.344,33**	**23,54**	**3.950,67**	**9,43**
	Tüketime Yönelik Mal ve Malzeme Alımları	248,67	0,92	568,67	1,36
	Yolluklar	172,67	0,64	247,33	0,59
	Hizmet Alımları	1.948,67	7,23	2.957,67	7,06
	Temsil ve Tanıtma Giderleri	14,67	0,05	15,33	0,04
	Menkul, Hak Alım, Bakım ve Onarım Giderleri	266,67	0,99	35,00	0,08
	Gayrimenkul Mal Bakım ve Onarım Giderleri	3.642,33	13,51	126,67	0,30
D	**Proje Faaliyet ve Destekleme**	**15.697,67**	**58,24**	**32.879,67**	**78,47**
E	**Diğer Giderler**	**280,67**	**1,04**	**0,00**	**0,00**
	BÜTÇE GİDERLERİ TOPLAMI (A+B+C+D+E)	**26.952,00**	**100,00**	**41.902,67**	**100,00**

Kaynak: Dicle Kalkınma Ajansı web sitesi (www.dika.org.tr) ve Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın web sitesinde (www.karacadag.org.tr) yayınlanan bütçe raporlarından elde edilen verilerle derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo.4'te yer alan konsolide bütçe raporunu incelediğimizde ajansların merkezi yönetimden aktarılan payların ortalama olarak benzer tutarda olduğu fakat gelir bütçe kalemleri arasında farklı oranda olduğu anlaşılmaktadır. Diğer gelir kalemleri ajanslarda benzerlik gösterse de Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın Diger Gelirler kalemi ajansın bütçe gelirini arttırmaktadır. Bütçe gider kalemlerine baktığımızda ise çoğu gider kaleminin her iki ajansta da benzerlik gösterdiği fakat DİKA'nın ''mal ve hizmet alım gideri'' kalemi bütçe giderleri içinde önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir. Her iki ajansın da ortalama birbirine yakın sayıda personel çalıştırdığı ve personellere yapılan ödemelerin benzer rakamlar olmasından kaynaklı, bütçe içerisindeki oranı benzerlik göstermektedir.

DİKA VE KARACADAĞ KALKINMA AJANSININ FAALİYET YAPISI VE ANALİZİ

Kalkınma Ajanslarının, kapsadığı bölgelerde ve ülke genelinde başarılı olup olmamasının ölçütü, ajansların gerçekleştirdiği faaliyetler ve uyguladığı ve desteklediği projelerle ölçülmektedir. Bu faaliyet ve performans ölçütleri, ajansların sürdürülebilirliğini arttırmakta ve yerel yatırımcıların ajansa olan bakış açısını belirlemektedir. DİKA ve Karacadağ Kalkınma Ajanslarının 2014-2016 yılları yayımlanan faaliyet raporlarından elde edilen performans göstergeleri aşağıdaki Tablo.5'te yer almaktadır.

Tablo 5 Dicle Kalkınma Ajansı ve Karacadağ Kalkınma Ajansı Performans Göstergeleri

	DİCLE KALKINMA AJANSI			KARACADAĞ KALKINMA AJANSI		
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	**2014**	**2015**	**2016**	**2014**	**2015**	**2016**

Personel Sayısı	38	27	22	37	34	20
Yurtdışı Çalışma Ziyaretleri	1	1	0	3	4	2
Alınan Eğitim Sayısı	4	4	7	4	17	19
İş birliği Faaliyetleri	6	6	14	10	13	7
Alınan Proje Başvuru Sayısı	189	2031	70	316	439	42
Başarılı Olan Proje Sayısı	58	695	56	119	152	28
Toplam Proje Bütçesi	26.633.409,00	46.385.476,00	6.855.175,00	44.447.219,00	56.507.585,00	18.713.596,00
Toplam Ajans Desteği	16.897.137,00	16.569.542,00	1.788.759,00	25.083.068,00	30.635.000,00	9.037.294,00
Açıklanan Destek Tutarı	17.830.000,00	17.200.000,00	1.500.000,00	25.150.000,00	29.150.000,00	9.750.000,00
Fon Kullanım Oranı (%)	94,77	96,33	119,25	99,73	105,09	92,69

Kaynak: Dicle Kalkınma Ajansı web sitesi (www.dika.org.tr) ve Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın web sitesinde (www.karacadag.org.tr) yayınlanan bütçe raporlarından elde edilen verilerle derlenmiştir.

Tablo.5'te yer alan her iki ajansın performans göstergelerine bakacak olursak, ajanslar değişen ekonomik koşullar, sosyal olanaklar ve değişen iş hayatı koşullarına göre yıllar itibariyle personel sayılarında değişim yaşamaktadır. Ajanslar personel sirkülasyonu yüksek kurumlar olarak bilinmektedir. Ajansların yıllar itibariyle personel sayıları 20-40 bandında değişmektedir. Bir diğer performans göstergesi ise ajansların verdikleri ve aldıkları eğitimle ilgilidir. Ajans personellerinin donanımlı olması hem projeleri daha sağlıklı yürütmesine hem de ajans toplum ilişkilerinin daha güçlü olmasına olanak sağlamaktadır. Ajanslar, bilgi alışverişi ve iş birliği vesilesiyle yurt dışı ziyaretler gerçekleştirmektedir. Tabloda görüldüğü gibi Karacadağ Kalkınma Ajansı DİKA'ya göre ortalama her yıl 2-3 yurt dışı ziyaret daha fazla yapmakta ve iş birliğini daha güçlü tutmakta ve yine aynı şekilde daha fazla eğitim alarak personel donanımına DİKA'ya göre daha çok önem vermektedir. Ajansların fon kullandırım oranlarına bakacak olursak ajanslara aktarılan fonların kullanıma sokulması her iki ajansta da paralellik göstermektedir. Fakat rakamsal olarak Karacadağ Kalkınma Ajansı daha yüksek sayıda proje yürütmekte de daha yüksek proje bütçeleriyle çalışmaktadır.

SONUÇ

Küreselleşme olgusu, dünya genelinde yaşanan savaşlar ve bu savaşın yansımaları, savaşın getirdiği bölgesel eşitsizlikler, batı ile doğu arasındaki gelişmişlik farkları, ülkelerin, yeni kalkınma politikaları geliştirme çabalarını tetiklemiştir. Bu kalkınma politikalarının bir sonucu olan kalkınma ajansları dünyanın belli bölgelerinde belli zaman aralıklarında kurulmaya başlanmıştır. Kalkınma politikalarının uygulamaya geçirilmesi, ülkeler arası ve hatta bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi konusunda etkili olmuştur. Ülkemizde ise kalkınma politikaları 1960'lardan itibaren uygulanmaya konulmuş olsa da etkisini 90'ların sonu 2000'lerin başında göstermeye başlamıştır. 2006'da çıkarılan 5449 sayılı kanunla kalkınma ajansları kurulmuş ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasında ve yerel potansiyelin gün yüzüne çıkarılmasında çok etkili olmuştur.

Kalkınma ajansları ülkemizde 26 bölgede kurulmuş olup 81 ile hizmet vermektedir. Çalışmada, ülkemizin güneydoğu Anadolu bölgesinde faaliyet gösteren Dicle Kalkınma Ajansı ve Karacadağ Kalkınma Ajansının performanslarını bütçe ve faaliyet raporlarından elde ettiğimiz veriler ışığında analiz etmeye çalışılmış ve Karacadağ Kalkınma Ajansının, Dicle Kalkınma Ajansına göre bütçe uygulama sonuçları ve proje uygulama ve destekleme kapasiteleri açısından daha güçlü göstergelere sahip olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu rakamlar bölge için tatmin edici olsa da, gelişmişlik

konusunda batının hala doğuya göre çok önde olduğu ve bölgenin daha çok yatırım ve istihdama ihtiyaç olduğu kanısına varılabilmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, K. (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları.

Berber, M., & Çelepçi, E. (2005). Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, 13-14.

Devčić, A. (2011, January). Improvement of organisation and human resources management of development agencies. In The 5th International Scientific Conference" Entrepreneurship and Macroeconomic Management: Reflections on the World in Turmoil".

DİCLE KALKINMA AJANSI, www.dika.org.tr

Eroğlu, M., & Melike, K. U. M. (2010). ÜRKİYE'DE KALKINMA AJANSLARININ İDARİ TEŞKİLAT İÇİNDEKİ YERİ. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (35), 175-198.

Eryılmaz, B., & Tuncer, A. (2013). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması. Akademik İncelemeler Dergisi, 8(1).

Eryılmaz, B., & Tuncer, A. (2013). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması. Akademik İncelemeler Dergisi, 8(1).

Halkier, H., Danson, M., & Damborg, C. (Eds.). (2002). Regional development agencies in Europe (Vol. 21). Psychology Press.

Hasanoğlu, M., & Aliyev, Z. (2009). Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkinma Ajanslari. 35 Sayıştayın Denetim Kapasitesini Güçlendirme Projesi, 81.

IŞIK, N., Baysal, D., & Ceylan, O. (2010). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları.

Kalkınma Bakanlığı http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx

KALKINMA BAKANLIĞI, www.kalkinma.gov.tr

KARACADAĞ KALKINMA AJANSI, www.karacadag.org.tr

ÖZMEN, Ö. G. F. (2008). AB Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(3).

RESMİ GAZETE, 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, 08/02/2006 tarih 26074 sayılı Resmi Gazete.

TÜRKOĞLU, M. (2015). Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınma Açısından Önemi: Baka Örneği. Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya Isletme Fakültesi Dergisi, 7(3).

© International Regional Development Conference

The Most Marginal Economy in the Development of Eastern Anatolia: Muş

Doğu Anadolu'nun Kalkınmasında En Marjinal Ekonomi: Muş

İrfan KALAYCI[1]

Abstract- The subject and purpose of this study; In the context of Muş, developing a set of economic policy proposals against the developmental problems at global and local (sub-local) levels while laying down the process, causes and consequences of the backwardness of Eastern Anatolia. According to Muş, development and prosperity indicators, even among the many provinces, it is one of the cities that best reflect the backward fortune of the Eastern Anatolian region. According to the socio-economic development indexes, Muş is the most marginal local economy of Turkey and of the region while it is the last among all illusions in Turkey. Despite the weaknesses (W) and the threats (T), the local economy has potentials with strong (S) and opportunity (O) directions. The region, which is not in a similar structure in itself, expects to apply effective economic policies consisting of monetary, fiscal and control instruments of central and local governments in coordination with SWOT table in order to develop at sustainable level. These economics policies are based on the "g-local" development goals (quality education, health, clean water access, justice, employment and economic growth versus poverty, hunger, gender inequality, etc.)). Eastern Anatolia and therefore Muş should be subject to "positive discrimination" in terms of development strategies and some of the high investments made in metropolises such as Istanbul, which is the most migrated, should be shifted to this region. Investments with public, private and public-private partnership models, and biotechnology factories which are agriculture-industry mixes should be made predominantly to create an awareness of Mus and the regional economy. If Mus was a country, she would be known as one of the least developed countries (LDC). Muş and the regions that share the same revers luck or unique history have made Turkey a few varieties of Turkey more transparent in terms of development. Without the fatalistic and modest social structure of Anatolia, it would be rebelling against this transparency. For that reason, there is a need not federation but integration with Western regions in particular Muş and in general Eastern Anatolia against the problems of feudalism, terrorism and regional development, Once this need is met, Mus will be able to get marginalized in the region and in the country

Key words: Mus economy; Backward region; Local development policies.

Özet- Bu çalışmanın konusu ve amacı; Muş bağlamında Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığının sürecini, neden ve sonuçlarını ortaya koyarken, küresel ve yerel (kü-yerel) düzeydeki kalkınma sorunlarına karşı bir dizi iktisat politikası öneri geliştirmektir. Muş, kalkınma ve refah göstergelerine göre pek çok ilçeden bile geri kalmış Doğu Anadolu bölgesinin *'ters talihi*'ni en iyi yansıtan kadim şehirlerden biridir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik endekslerine göre Muş, Türkiye'deki tüm iller arasında *en sonuncu* sırada yer alırken, bu anlamda hem Türkiye'nin hem de bölgenin *en marjinal* yerel ekonomisi özelliğini taşımaktadır. Tüm zayıf (Z) ve tehlike (T) arz eden yönlerine karşın bölge ekonomisinin güçlü (G) ve fırsat (F) yönlerini barındıran potansiyelleri vardır. Kendi içinde benzer bir yapıda bulunmayan bölge, sürdürülebilir düzeyde kalkınmak için GFZT tablosuna uygun merkezi ve yerel yönetimlerin eşgüdümüyle parasal, mali ve kontrol araçlarından oluşan etkin iktisat politikalarının uygulanmasını beklemektedir. Bu iktisat politikaları çağın gerçekleriyle örtüşen ve BM tarafından tasarlanan *"kü-yerel"* kalkınma hedefleri (yoksulluğa, açlığa, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı; kaliteli eğitim, sağlık, temiz suya erişim, adalet, istihdam ve iktisadi büyüme, vs.) doğrultusunda olmak zorundadır. Doğu Anadolu ve dolayısıyla Muş, kalkınma stratejileri bakımından *"pozitif ayrımcılığa"* tabi tutulmalı ve en çok göç verilen İstanbul gibi metropollere yapılan yüksek yatırımların bir bölümü bu bölgeye kaydırılmalıdır. Yatırımlar; kamusal, özel ve kamu-özel sektör ortaklığı modelleriyle; Muş ve bölge ekonomisinde bir farkındalık yaratacak şekilde tarım-sanayi karması olan biyo-teknoloji fabrikaları-tesisleri ağırlıklı gerçekleştirilmelidir. Eğer Muş bir ülke olsaydı, en az gelişmiş ülkelerden (EAGÜ) biri olarak bilinecekti. Muş ve aynı *makus talihi* ya da kendine *mahsus tarihi* paylaşan yöreler, Türkiye'nin kalkınma paydasında birkaç çeşit Türkiye olduğunu daha *şeffaf* hale

[1] Dr., İnönü Üniversitesi İİBF İktisat Bl., Malatya / Türkiye. (E-posta: irfan.kalayci@inonu.edu.tr)

© International Regional Development Conference

getirmiştir. Anadolu'nun kaderci ve o derece de mütevazı toplumsal yapısı olmasaydı bu şeffaflığa isyan ediyor olacaktı. O nedenle, özelde Muş'un ve genelde Doğu Anadolu'nun *federasyon*dan çok, feodalizm, terörizm ve bölgesel kalkınma sorunlarına karşı Batı bölgeleri ile *entegrasyo*na ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ihtiyaç giderildiği oranda Muş, bölgede ve ülkede marjinal olmaktan kurtulabilecektir.

Anahtar kelimeler: Muş ekonomisi; geri kalmış bölge; yerel kalkınma politikaları.

GİRİŞ

Muş, fiziksel olarak düz bir ova olsa da refah göstergelerine göre çok yokuşlu ve Doğu Anadolu bölgesinin *'ters talihi*'ni en iyi temsil eden kadim şehirlerden biridir. Pek çok ilçemizden bile 'geri kalmış, *"6.dereceden kalkınmış iller"*'grubunda yer alan Muş için çıkılacak *'yokuş yukarı'* ve inilecek *'yokuş aşağı'* şeklinde iki zıt durum mevcuttur. Bunlar, -devletin ekonomiyi korumak ve düzenlemek için amaçları belirleyip ona göre para, maliye, vd. araçları kullanması demek olan- *"iktisat politikası"* bağlamında 'ideal olan' ve 'hedeflenen' durumlardır. Yokuşun yukarısında yüksek kişi başına gelir düzeyi, dengeli emek piyasası, adil gelir bölüşümü, artan turizm dövizi, yüksek yaşam endeksi, vs. varken, aşağısında ise düşük işsizlik ve enflasyon oranları, en az insani-iktisadi terör kayıpları, vs. sözkonusudur. Bir başka deyişle, yokuş yukarı çıkabilmek için bazı göstergelerin iyi dozunu arttırmak, yokuş aşağı inebilmek için de bazı göstergelerin kötü dozunu azaltmak gerekir. Refahı yansıtan bazı göstergeler yokuşun yukarısında, bazıları da yokuşun aşağısında bulunmaktadır. Bu göstergelerin toplamı olan *sosyoekonomik gelişmişlik endekslerine* göre Muş, Türkiye'deki tüm iller arasında *en sonuncu sırada* yer almaktadır.

Muş'u tanımak gerekirse, önce demografik yapısından başlanmalıdır: TÜİK'in (2014) derlediği verilere (2013 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına) göre 412.553 kişiden oluşan Muş'un il nüfusunun 156.411 kişisi şehirlerde, 256.142 kişisi belde ve köylerde yaşamaktadır. Şehirde yaşayanların oranı % 37,9, köydekilerin oranı % 62,1'dir. Yönetsel yapısı 6 ilçe, 23 belediye ve 365 köyden oluşan ilin merkezi nüfusu 84 121, ilin nüfus yoğunluğu ise km² başına 51 kişidir.

Muş'un geri kalmışlığı, geri kalmışlıktan kurtulma çabası ve onun refah düzeyini iyileştirecek iktisat politikası uygulamaları, Türkiye'nin diğer benzer illeri için bir simgedir. Muş'un diğerlerinden farkı, adının masalımsı ve hatta şiirsel bir yapıda olmasıdır.

DOĞU ANADOLU VE MUŞ'UN GERİ KALMIŞLIĞI: GEÇMİŞTEN BUGÜNE

Eski bir söz vardır; *"gidemediğin yer senin değildir."* Türkiye'de ilk bakışta gidilemeyen yerin olmadığı varsayılabilir; ancak gidilen Doğu illerin çoğu geri kalmıştır ve geri kalmış illere tayin edilen çoğu memur ise ya hiç gitmeyi istememekte, gitse bile en kısa zamanda dönmeyi planlamakta ya da istifa etmektedir.

Acaba bugüne kadar, Muş'un da dâhil olduğu Doğu bölgesine hiç mi yatırım yapılmadı, yolları düzeltilmedi, sosyal donatıları arttırılmadı? Kuşkusuz, geçmişle günümüz karşılaştırılınca, Doğu'nun da Batı gibi bölgesel değişim ve kalkınma sürecinde yer aldığı görülecektir. Atatürk ve Milli Şef dönemlerini Cumhuriyet Türkiyesi'nin sancılı kuruluş süreci sayılırsa, ondan sonra seçim propagandalarında ve hükümet proğramlarında *"Şark vilayetlerimizi kalkındıracağız"* diye söz veren Menderes, onun çizgisindeki (Demirel) ve onlara muhalif (Ecevit) hükümetlerine kadar Türkiye'nin yönetildiği 1950-1980 dönemlerinde Doğu hep ihmal edildi. Onur'un (1979: 11) deyimiyle, *"devlet eli, beş parmağındaki belki de en küçüğünü buralara uzatıyordu."*

1980'lerdeki Özallı yıllar, 1990'lı koalisyon hükümetleri Doğu ile Batı bölgeleri arasındaki uçurumu derinleştirdi. 2000'li yılların başlarında kurulan ve ondan sonra elde edilen *"istikrarlı bir politik yapı"* sayesinde Doğu'nun her tarafında üniversiteler, birçok yerinde havaalanları, araştırma ve uygulama

© International Regional Development Conference

hastaneleri hizmete açıldı; karayolu ve köprü inşaatları, su ve elektrik şebekeleri, vs. bağlamında yeni altyapı yatırımlarına hız verildi. Batı'nın sahip olduğu kalkınma ve refah olanaklarına Doğu da *sayısal* (kemiyet) olarak sahip olmaya başladı. Ancak *kalite* (keyfiyet) sorunu devam etmektedir. Sosyo-ekonomik gelişme endekslerine göre, tüm iller arasında son 10'da yer alanlar yani en kötü durumda olanlar hep Doğu illeri oldu ve bu iller arasında en sonuncusu da genellikle Muş yer aldı.

Muş ile onun coğrafi olarak yer aldığı Doğu Anadolu bölgesinin kalkınma bazında ortak tarafları; Doğu Anadolu'nun Türkiye'nin 7 bölgesinden, Muş'un da bölgenin 14 şehri içinden en geri kalmış olmasıdır. Bu anlamda eğer Doğu Anadolu *tencere* ise, Muş da onunla birleşen bir *kapak*tır. Tencere ile kapağının uyumsuz olduğu genel bir konjonktür varsa, o da, kalkınmada Muş'un Doğu Anadolu'nun değil, Doğu Anadolu'nun Muş'un önünde gözükmesidir ki, bunun nedeni diğer bazı illerin daha çok gelişiyor olmasıdır.

1970'lerde olsaydık, Muş'un şu andaki gelişen ulaşım ağına ve eğitim kurumlarına bakarak gelişmiş şehirlerinden biri olduğunu söyleyebilirdik. Fakat günümüzde bu olanaklara –en azından nicelik bazında- sahip olmayan çok az şehir kaldığından, illere göre gelişme sıralamasında en sonlarda yer alan Muş için şehirlerarası kalkınma farklılığı halen güncelliğini koruyor demektir. Sorun, artık nicel gelişmeden çok (ki, o da önemlidir) o nicelde kaliteyi sağlayıp korumaktır; yani Muş'un, kendi aleyhine ortaya çıkan *"nitel kalkınma açığı"*nı nasıl kapatabileceğine ilişkin olacaktır. Örneğin, var olan üniversitede eğitim kalitesini ve sosyal donatıları arttırmak.

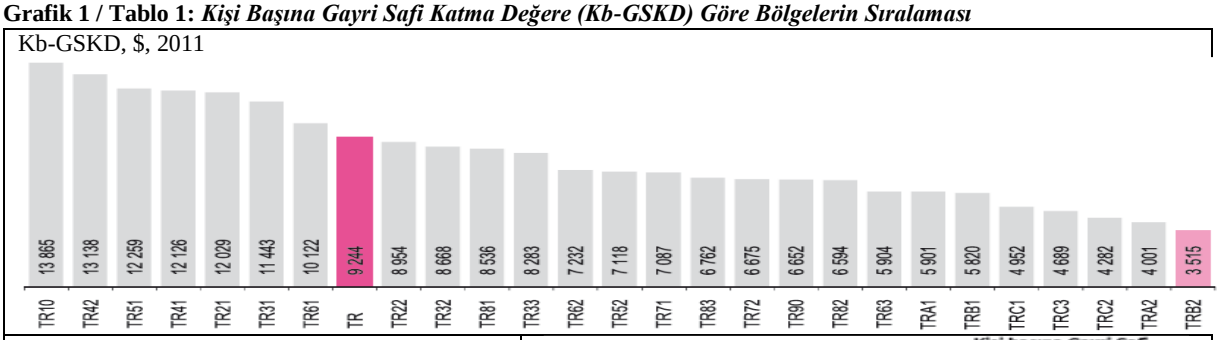
Muş bir ülke olsaydı en az gelişmiş ülkelerden (EAGÜ) biri olarak bilinecekti. Muş ve aynı *makus talihi* ya da kendine *mahsus tarihi* paylaşan yöreler, Türkiye'nin kalkınma paydasında birkaç çeşit Türkiye olduğunu daha *şeffaf* hale getirmiştir. Anadolu'nun kaderci ve o derece de *şefkatli* toplumsal yapısı olmasaydı bu şeffaflığa isyan ediyor olacaktı.

Gerçekten de Muş ili, EAGÜ grubunda gözüken Afrika'dan Zambiya, Asya'dan Bangladeş ya da Kırgızistan'a benzetilebilir. Çünkü Muş da, dahil olduğu [TÜİK'in İstatistiki Bölge Birimleri'nin (İBB) "Düzey 1" sınıflamasına göre 12 bölgeden biri olan] *"Orta Doğu Anadolu bölgesi"* de bu ülkeler gibi aynı ortalama (satın alma gücü paritesi ile) 3500 dolarlık kişi başına *gayri safi katma değer* (GSKD) elde etmektedir.

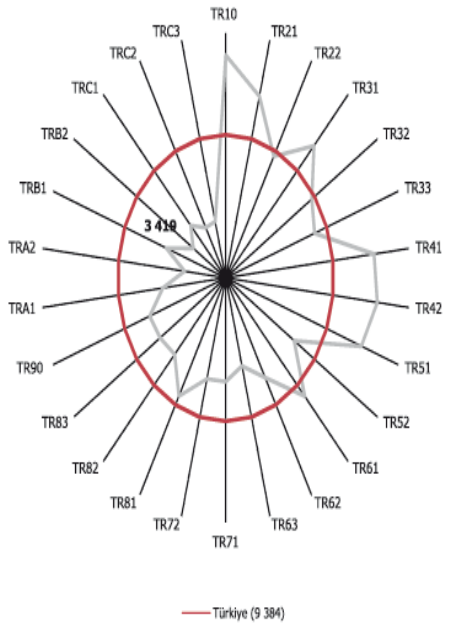
2008 ve 2011 yıllarının ortalaması olan bu düşük rakam, Türkiye ortalamasının çok gerisinde olup, daha özel olarak, yine Muş'un dahil olduğu ve 26 tane "Düzey 2" bölgesinden biri olan ve Türkiye'de en son sıraya düşen TRB2 için de geçerlidir. Van, Bitlis ve Hakkari ile birlikte Muş'un ait olduğu alt ve ana bölge GSKD'de Türkiye ortalamasından (9300 $) çok uzaktır ve o yüzden ciddi bir *"ıraksama"* sorunu ile karşı karşıyadır (Grafik 1 / Tablo 1). GSKD'yi oluşturan sektörlerin (iktisadi faaliyet kollarının) payını gösteren Tablo 2'ye göre ise, TRB2 bölgesi 2007-2011 yılları arasında daha fazla tarımsal üretime (ortalama % 22) karşılık daha az sınai üretim (ortalama % 15) yapmıştır. (Bu dönemde Türkiye ortalaması ise tarımda % 9, sanayide % 27'dir.) Bu veriler, Muş ve çevre ekonomilerinin sanayici değil *tarımcı* olduğuna işaret etmektedir.

© International Regional Development Conference

Grafik 1 / Tablo 1: ***Kişi Başına Gayri Safi Katma Değere (Kb-GSKD) Göre Bölgelerin Sıralaması***

Kb - GSKD ($, 2008)

		Kişi başına Gayri Safi Katma Değer 2008	
		($)	Sıra
TR	Türkiye	9 384	-
TR10	İstanbul	14 591	1
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	12 243	5
TR22	Balıkesir, Çanakkale	9 000	9
TR31	İzmir	11 568	6
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	9 076	8
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	8 256	11
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	12 983	3
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	13 265	2
TR51	Ankara	12 598	4
TR52	Konya, Karaman	7 213	13
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	10 334	7
TR62	Adana, Mersin	7 363	12
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	5 937	19
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	6 789	17
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	6 813	16
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	8 734	10
TR82	Kastamonu, Çankırı,Sinop	6 676	18
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	6 914	15
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	7 059	14
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	5 520	20
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	3 601	25
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	5 517	21
TRB2	**Van, Muş, Bitlis, Hakkâri**	3 419	26
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	4 597	22
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	3 724	24
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	3 812	23

Kaynak: **TÜİK, 2011 ve 2014.**

Tablo 2: ***Cari fiyatlarla Bölgesel Gayri Safi Katma Değer, 2007-2011 (İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Temel Fiyatlarla, TL)***

© International Regional Development Conference

(Bin TL)

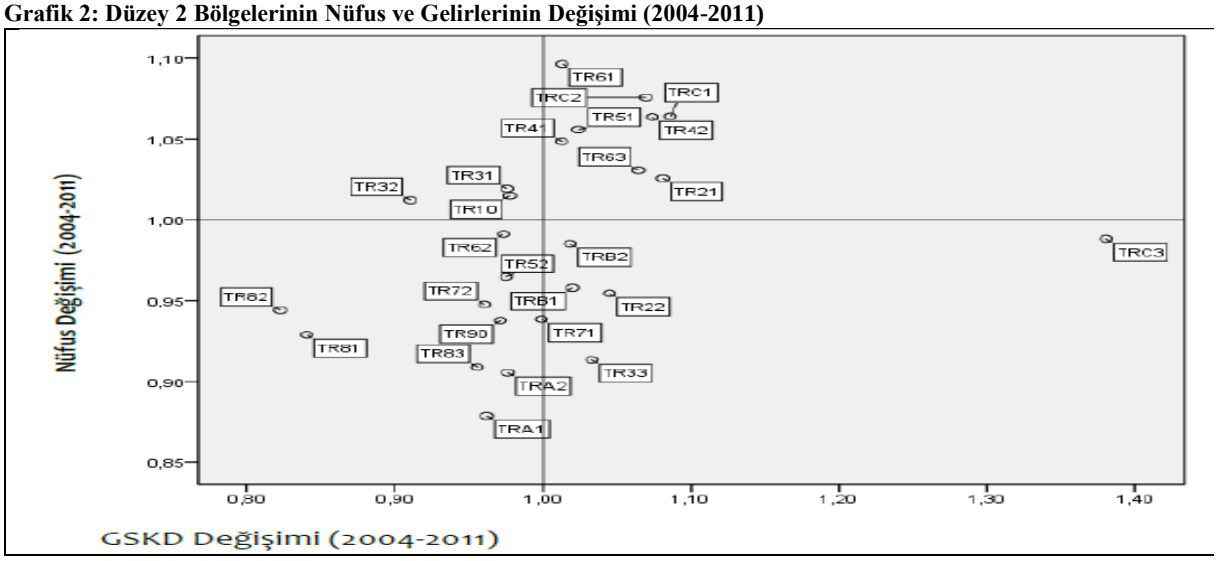
		Tarım	Pay (%)	Sanayi	Pay (%)
TR Türkiye					
	2007	64 331 717	8,5	209 515 201	27,8
	2008	72 274 585	8,5	232 475 082	27,2
	2009	78 775 886	9,1	218 623 211	25,3
	2010	92 739 021	9,5	259 022 057	26,4
	2011	103 635 252	9,0	316 326 396	27,5
TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkari					
	2007	1 655 995	22,3	1 137 007	15,3
	2008	1 848 498	21,3	1 365 457	15,8
	2009	2 099 078	21,6	1 375 122	14,2
	2010	2 595 870	23,1	1 647 608	14,7
	2011	2 762 256	23,0	1 821 467	15,2
		Hizmetler	**Pay (%)**	**Gayrisafi katma değer**	**Pay (%)**
TR Türkiye					
	2007	480 537 624	63,7	754 384 542	100,0
	2008	549 835 548	64,3	854 585 214	100,0
	2009	567 050 589	65,6	864 449 686	100,0
	2010	628 785 937	64,1	980 547 016	100,0
	2011	730 491 491	63,5	1 150 453 139	100,0
TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkari					
	2007	4 643 402	62,4	7 436 404	100,0
	2008	5 448 754	62,9	8 662 709	100,0
	2009	6 232 178	64,2	9 706 378	100,0
	2010	7 002 405	62,3	11 245 883	100,0
	2011	7 406 125	61,8	11 989 848	100,0

Not.1. Yuvarlama nedeniyle veriler toplamı vermeyebilir.
2. TL olarak gösterilen para birimi 2007-2009 yıllarında YTL, 2010 yılından sonra TL olarak kullanılmıştır.

Kaynak: **TÜİK, 2014.**

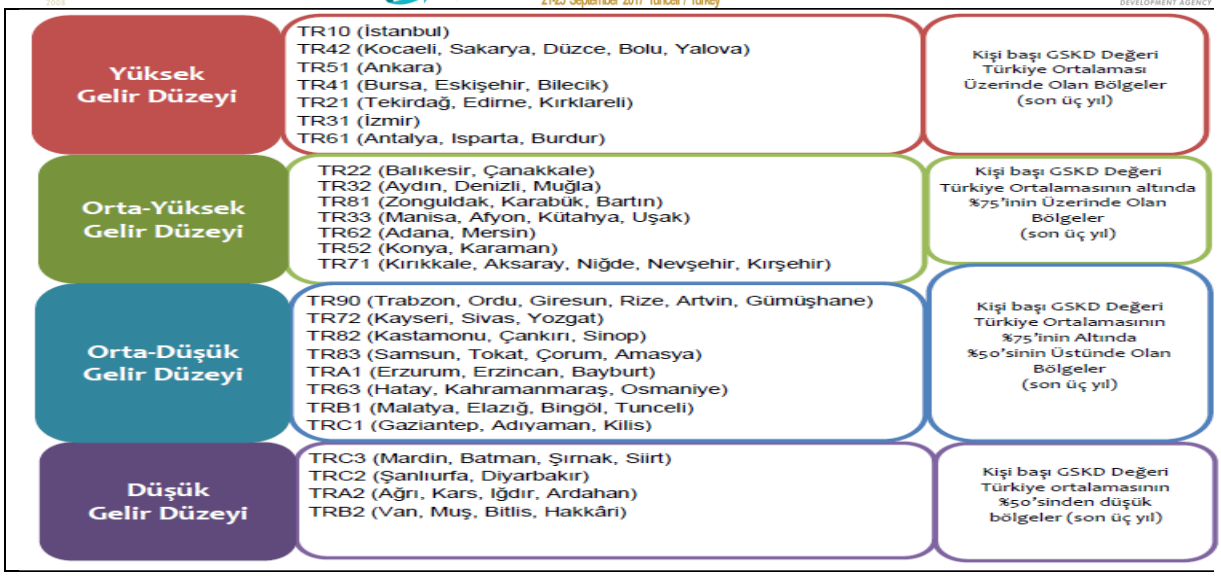
Kalkınma Bakanlığı'nın (KB, 2014a) GSKD bazında hazırladığı rapor da Muş'un ait olduğu Doğu bölgesinin gelir yoksulu olduğu gerçeğini pekiştirmektedir. Grafik 2'ye göre, 2004-2011 döneminde gelirden aldığı payı artan, ancak nüfustan aldığı payı azalan Düzey 2 bölgeleri ise TR22 (Balıkesir, Çanakkale), TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak), TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli), TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari), TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgeleri olmuştur (Ayrıca bkz. Tablo 3).

Grafik 2: Düzey 2 Bölgelerinin Nüfus ve Gelirlerinin Değişimi (2004-2011)

Kaynak: KB, 2014a.

Tablo 3: Gelir Düzeyine Göre Bölgesel Sınıflama

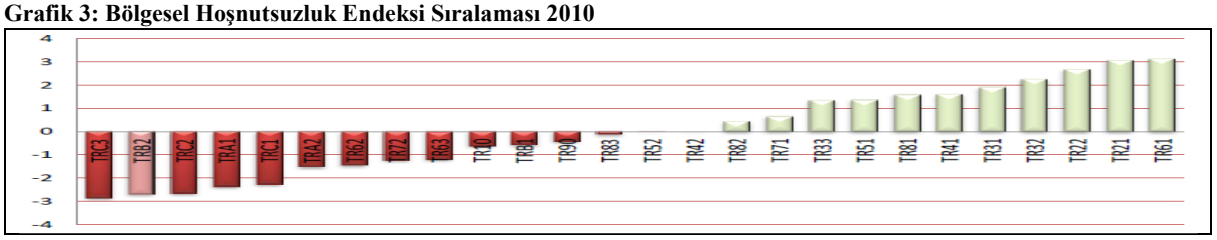

Kaynak: KB, 2014a.

Muş, Doğu Anadolu'nun kalkınma tarihinde en geri düzeyinde bulunmaktadır. Bu durum Muş halkının bölge ve il bazında yapılan hoşnutsuzluk endeksi araştırmalarına da yansımıştır. Muş ili ve halkı, yetersiz gelir ve refah üreten kendi ekonomisinden hoşnut değildir.

DAKA'nın (2013) yayımladığı bir taslak raporda, 26 bölge *"bölgesel hoşnutsuzluk endeksi"*ne göre sıralanmış; istatistiksel yöntem için iktisadi (enflasyon ve işsizlik oranları) ve sosyal (net göç hızı, kaba boşanma oranı, kaba intihar oranı, suç oranları ve genel seçimlere katılım oranı) olmak üzere iki temel bileşen grubu kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, 2007-2010 döneminde Türkiye'de hoşnutsuzluk düzeyi en yüksek bölgelerdeki sıralama değişmemiş; TRC3 (Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak), TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş ve Van) ve TRC2 (Diyarbakır ve Şanlıurfa) bölgeleri, iktisadi ve sosyal olarak hoşnutsuzluk düzeyi en yüksek bölgeler olmuştur.

Grafik 3: Bölgesel Hoşnutsuzluk Endeksi Sıralaması 2010

Kaynak: DAKA, 2013.

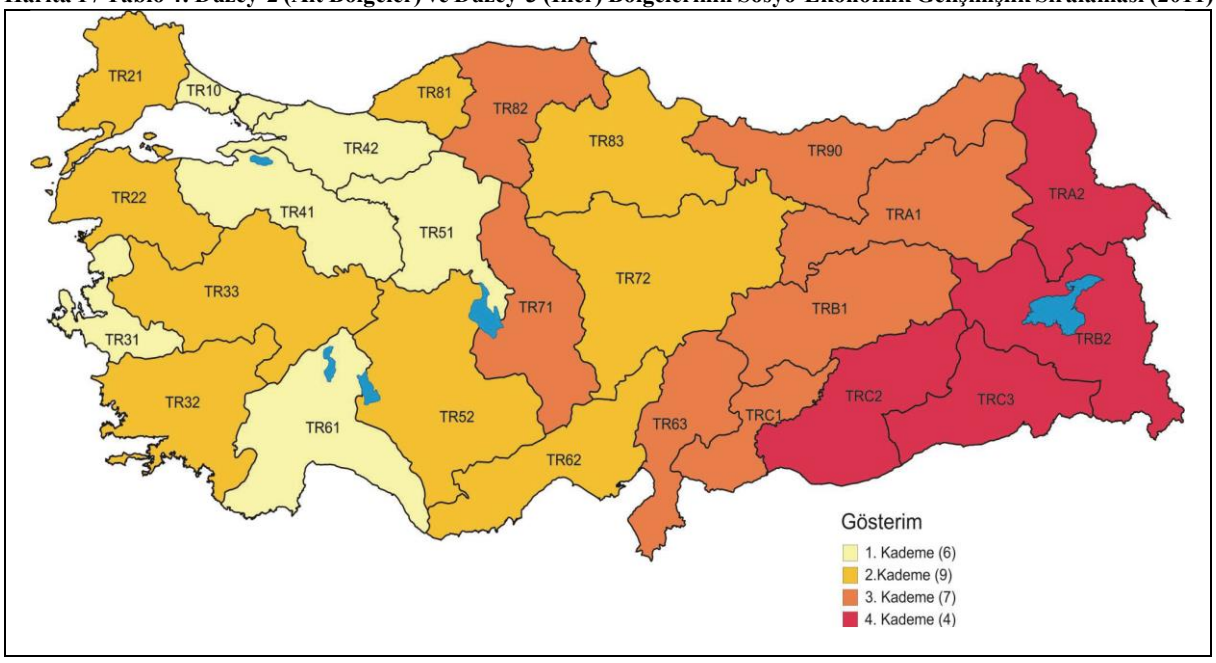
GSKD rakamları, ailelerin gelir yoksulluğu / zenginliği ve iktisadi refah düzeyi hakkında önemli bir ipucu vermek dışında bugünkü *"mutluluk"* psikolojilerine de yansımaktadır. Muş ve çevresi Doğu Anadolu'nun diğer bölgelere göre ne kadar yoksul olduğunu verilerle ortaya koyan TÜİK'in, bir de 2013'te illerin mutluluk düzeyini ölçen araştırmasına göre, mutlu olduğunu belirtenlerin oranı Muş ili için %54,7'dir. Türkiye'de ortalamanın % 59 olarak hesaplandığı mutlulukta en yüksek oran Sinop'ta % 77,7; en düşük oran ise Tunceli'de (% 42) ölçülmüştür. Gelir düzeyinin doğrudan mutluluğa yansıdığı, mutluluk düzeyinin de insan göç hareketlerini tetiklediği varsayılırsa, TÜİK'in (2014) göç istatistikleri de önemsenmelidir.

En çok göç veren şehirlerden olan Muş'ta *"net göç hızı"* (dışarıya gidenle içeriye girenin; şehirden çıkanla şehre yerleşenin farkı), 2012-13 ortalamasına göre binde "-21.9" (yani göç hızı negatif olarak yaklaşık % -2 olarak gerçekleşmiş yani her 100 kişiden 2 kişi dışarıya net göçmen olmuştur. Bu

dönemde en fazla göç veren (binde -33 ile) Tokat iken en fazla göç alan ise (binde +38,8 ile) Gümüşhane olmuştur.

Daha genel ve net karşılaştırmalar için Devlet Planlama Teşkilatı DPT'nin (Dinçer, vd.: 1996 ve 2004) demografik, gelir, istihdam, eğitim, sağlık, sanayi, tarım, altyapı gibi 50'den fazla değişken kullanarak hazırladığı raporlar kullanılabilir. "*1996 iller / ilçeler gelişmişlik endeksi"* sıralamasına göre Muş, (o zamanki sayıyla) 76 il arasında sonuncu ve yine *"2003 iller / ilçeler gelişmişlik endeksi"* sıralamasına göre (yeni sayıyla) 81 il arasında sonuncu olup Muş Merkez ilçesi 872 ilçe arasında (-0,59441 endeks değeriyle) 649.sırada yer almıştır. İlk raporda *"5.ve son",* ikincisinde de *"4.ve son"* gelişmişlik grubuna girmiştir. En son –DPT'nin yerini alan- Kalkınma Bakanlığı'nın (KB, 2013) 61 göstergeyle hazırladığı en son *"2011 sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi"* raporunda (SEGE-2011) ise durum (-1,7329 endeks değeriyle) Muş açısından (81.sıra) hiç değişmemiştir (Harita 1 / Tablo 4). Değişen, ilk üç il hariç sadece diğer iller arasında bazı kaymalar (yükseliş ve düşüşler) gerçekleşmiştir.

Harita 1 / Tablo 4: Düzey-2 (Alt Bölgeler) ve Düzey-3 (İller) Bölgelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2011)

© International Regional Development Conference

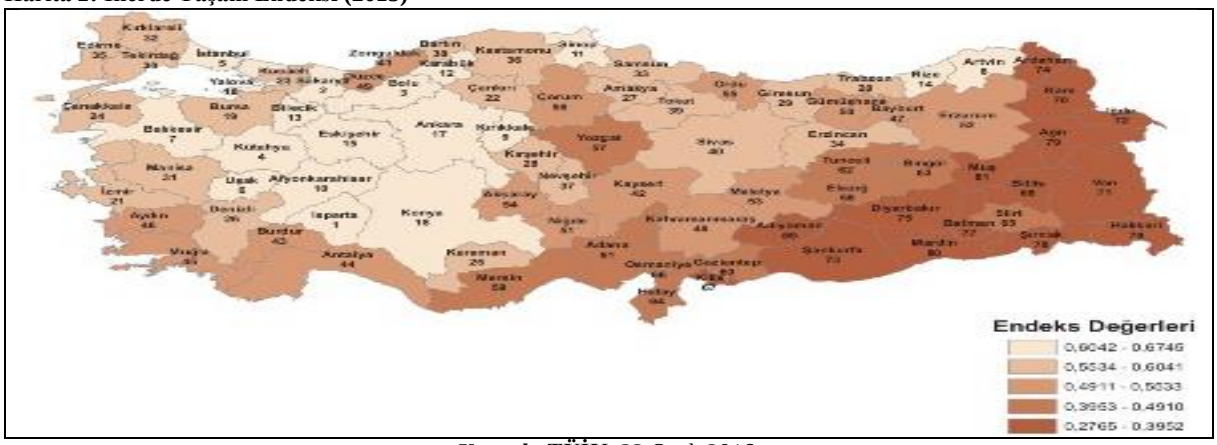
Sıra	Gelişmişlik Sıralaması	
1	İstanbul	1
2	Ankara	2
3	İzmir	3
4	Bursa	6
	Eskişehir	7
	Bilecik	27
5	Antalya	5
	Isparta	21
	Burdur	26
6	Kocaeli	4
	Bolu	11
	Yalova	13
	Sakarya	18
	Düzce	35
7	Muğla	8
	Denizli	10
	Aydın	19
8	Tekirdağ	9
	Edirne	12
	Kırklareli	15
9	Adana	16
	Mersin	24
10	Çanakkale	14
	Balıkesir	22
11	Konya	20
	Karaman	32
12	Manisa	23
	Uşak	25
	Kütahya	38
	Afyon	43
13	Karabük	28
	Zonguldak	29
	Bartın	48
14	Kayseri	17
	Sivas	49
	Yozgat	65
15	Samsun	33
	Amasya	37
	Çorum	50
	Tokat	57

Sıra	Gelişmişlik Sıralaması	
16	Gaziantep	30
	Kilis	63
	Adıyaman	66
17	Trabzon	31
	Rize	34
	Artvin	44
	Giresun	52
	Ordu	61
	Gümüşhane	62
18	Nevşehir	36
	Kırşehir	40
	Kırıkkale	41
	Aksaray	55
	Niğde	56
19	Kastamonu	47
	Sinop	51
	Çankırı	54
20	Elazığ	39
	Malatya	42
	Tunceli	58
	Bingöl	72
21	Hatay	46
	Osmaniye	53
	Kahramanmaraş	60
22	Erzincan	45
	Erzurum	59
	Bayburt	64
23	Diyarbakır	67
	Şanlıurfa	73
24	Batman	70
	Mardin	74
	Siirt	77
	Şırnak	78
25	Kars	68
	Iğdır	69
	Ardahan	71
	Ağrı	79
26	Van	75
	Bitlis	76
	Hakkari	80
	Muş	81

Kaynak: KB, 2013.

Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri, okuyucuyu sonuçta, daha özel, TÜİK (2016) tarafından ilk kez 2015'te yapılan *"illerde yaşam endeksleri"* araştırmasına götürecektir. İllerde yaşam endeksi ile bireylerin ve ailelerin yaşamını nesnel ve öznel göstergeler kullanarak yaşam boyutları ayrımında il düzeyinde ölçüp zaman içinde karşılaştırmaya yönelik bir çalışmanın konusudur. İllerde yaşam endeksi; konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti olmak üzere yaşamın 11 boyutunu kapsamakta ve 41 gösterge ile temsil edilen bu boyutları tek bir bileşik endeks yapısı içinde sunmaktadır. Endeks 0 ile 1 arasında değer almakta ve 1'e yaklaştıkça daha iyi bir yaşam düzeyini ifade etmektedir. Yaşam endeksinde en yüksek değeri 0,6745 ile ilk sırayı alan Isparta alırken son sırayı en düşük değer 0,2765 ile Muş almış ve onu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan birçok il eşlik etmiştir (Harita 2).

Harita 2: İllerde Yaşam Endeksi (2015)

***Kaynak:* TÜİK,** 22 Ocak 2016.

Muş, TRB2 alt bölgesindedir ve bu bölge *"az gelişmiş"* olmak dışında, her yönden *"birebir aynı"* (homojen) yapıda sayılamaz. Bu yüzden bu bölge için yapılabilecek herhangi bir ["güçlü (G) - zayıf (Z)

- fırsatlar (F) - tehlikeler (T)" gibi dört ana öğeden oluşan] bir GZFT çözümlemesi tüm bölge illeri için geçerli olamayabilir. Ancak *"tencere - kapak"* kuvvetli ilişkisinden dolayı, Tablo 5'teki saptamalar Doğu Anadolu bölgesinin sahip olduğu genel sosyo-ekonomik kalkınma özelliklerini ortaya koyarken, bu özellikler büyük ölçüde Muş için de geçerlidir.

Tablo 5: Muş'un ve Doğu Anadolu'nun Kalkınma Sürecine İlişkin Özet GZFT Matrisi

Ana kalkınma eksenleri	*G*	*F*	*Z*	*T*
1. Ekonomik Dönüşüm ve Büyüme	-Genç nüfus -Zengin su kaynakları ve tarımsal topraklar ile geniş hayvancılık pazarı -Farklı uygarlıkların beşiği ve doğal bitki çeşitliliği ve turizm çekim merkezi -Bölgeye yönelik büyük teşvik paketleri -Yüksek tarımsal sanayi potansiyeli -Maden rezervleri ve geniş ürün pazarı -Girişimcilik eğitiminde artış -Ortadoğu ve Kafkas ile sınır ticareti	-Bölge illerinin yeni teşvik yasasında kayırılmış 6.bölgede yer alması -Üniversitelerin ve sanayi ile işbirliğinin gelişme eğilimi -Yenilenebilir enerji kaynaklarıyla elektrik elde edilmesi -Organik tarım ve hayvancılığa yönelim -Kalkınma plan ve proğramlarında bölgenin pozitif ayrımcılığa tabi tutulması	-Niteliksiz işgücü -Eksik istihdam -Milli gelirden düşük pay -sınai altyapı yoksunluğu -Madencilikte uzmanlaşma yoksunluğu -Ormansızlaşma ve toprak erozyonu -Sembolik düzeyde yenilik kültürü ile tescillenmiş patent ve faydalı modeller -Küçük işletme ölçekleri -Et ve süt müdahale birimlerinin yokluğu -Çarpık şehirleşme ve marka şehir olamama	-Yoğun doğal afetler, sert iklim koşulları ve salgın hastalıklar -Yerel sermayenin bölge dışına akışı -Tarımsal üretimde ve tarımsal sanayileşmede az profesyonelleşme -Madencilikte az denetimsizlik -Tarım sigortasının yaygınlaşmaması -Girdi maliyetlerinin yüksekliği ve rekabet edememe -Antik uygarlık eserlerinin tahribatı
2. Yaşanabilir Mekânlar	-Erişilebilirlik açısından ulaşım altyapısında demiryolu, karayolu, havayolu ve göl ulaşım bağlantılarının olması -Planlı şehirleşmeye ve depreme dayanıklı yapılaşmaya geçiş -Çevre kirliliği yaratan ağır sanayi yokluğu -Her ilde üniversite varlığı	-2011 deprem sonrası şehirleşme bilincinde artış -Ormanlaşma -Kentsel dönüşüm projelerine ilgi -Geri dönüş tesislerine olan talep -Yenilenebilir enerji kaynakları potansiyelinin farkındalığı	-Merkezlerde sınırlı yeşil alanlar -İmar planlarında eksiklikler -Afet lojistik merkezlerinin eksikliği -Kanalizasyon altyapısının yetersizliği -Az ve/ya kalitesiz sosyal yaşam donatıları	-Düşük eğitim ve sağlık düzeyi ile yaşam kalitesizliği nedeniyle şehirlerin ikamete layık görülmemesi -Afet senaryolarına ilgisizlik -Yoksullaşma ve zengin / yoksul sınıfları arasındaki makasın gittikçe açılması -Geri dönüşsüz çevre tahribatı -Dışarıdan tayinle gelen kamu personelinin bölgede tutunamaması
3. Güçlü Toplum	-Genç ve dinamik nüfus -Engelli bireye sahip ailelerin daha bilinçli davranışı -Sivil toplum kuruluşlarının bölgesel sorunlara ilgisi -Kış sporlarında artış	-DAP, DAKA, KOSGEP gibi kuruluşların bölgesel kalkınma destekleri -Devlet öncülüğündeki bölgede demokrasi ve barış açılımı -AB fonlarının kullanımı	-Yüksek işsizlik -Sağlık ve sosyal hizmet kurumlarının nitelikli eleman açığı -Altyapı ve okulların fiziksel donanım yetersizliği -Çocuk işçiliği -derinleşen yoksulluk -Madde bağımlılığı artışı	-Güvenlik sorununa bağlı negatif göç -Sosyal yardım alanların tembelleşmesi -Mevcut basının bölgeye önyargılı yaklaşımı ve yanlış algılar yaratması

Kaynak: KB, 2014b.

MUŞ'UN KALKINMA SÜRECİ: BUGÜNDEN GELECEĞE

Doğu Anadolu bölgesi bir aileye, Muş ili de o ailenin bir bireyine benzetilirse, resmi verilerle doğrulandığı üzere, bu aile maddi olarak yoksul ve mutsuzdur. Geçmişteki kalkınma politikalarının kötü bir mirasının ürünü olan bugünkü koşullarda yoksul ve mutsuz olan bu bölgenin geleceğe bakışı da pek umutlu olamayacaktır. TÜİK'in (2014) bu varsayımla hazırladığı *"illere göre umut düzeyi"* araştırmasına göre, 2013 yılı itibariyle, gelecekten umutlu olduklarını belirtenlerin oranı (en yüksek Balıkesir'de % 86, en düşük Diyarbakır'da % 63 iken) Muş'ta %70,6 olup Türkiye ortalamasının (% 77) altında ölçülmüştür.

© International Regional Development Conference

Bölgesel mutluluk ve umut düzeyleri arasındaki farkı, daha teknik bir ifadeyle, bölgeler ve iller arası kalkınma farklılıklarını kapatmak için hükümetlerin, Muş ve çevresi başta olmak üzere *"öncelikli gelişme illeri"*ni saptayarak ülke geneline yakınsamasını sağlamalıdır. Sosyo-ekonomik *"yakınsama"* olmazsa, bölge *"yakınma"*ya devam edecektir. Yakınsamayı artırıp yakınmayı azaltmak için ivedilikle hazırlanacak ve ısrarla uygulanacak *yeni* bir *"bölgesel iktisat politikaları paketi*"ne ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı *"daha dengeli ve topyekün kalkınma"* ile formüle eden şimdiki Kalkınma Bakanlığı'ndan ve dolayısıyla AKP hükümetinden, Muş ve bölgesini, geçmişteki olumsuz kalkınma psikolojisinden kurtarıp bugünkü koşulları iyileştirerek 2023'e ve ötesine taşıyacak bir kararlılık beklenmiştir. Zira tüm veriler ve beklentiler onları buna zorlamıştır.

Muş dâhil tüm il ve bölgelerin gelecekte kalkınmasını ilgilendiren strateji paketinde (KB, 2014a); Cumhuriyetin 100.yılı olan 2023'e kilitlenmiş olarak bölgesel refah düzeyini yükselterek farkları azaltmak, iktisadi ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamak, tüm bölgeleri potansiyellerine uygun olarak yarıştırmak, ülkeyi çağdaş bir yerleşim düzenine sokma üzere; bölgesel çekim merkezleri oluşturmak gibi *mekânsal amaçlar*a ve kamusal yatırım ve destekleme yapmak gibi *yatay amaçlar*a uygun politikalar yer almaktadır. Bu bağlamda, her zamankinden daha fazla, *sürdürülebilir kalkınma hedefini* odak alan ve toplam talebi arttırmaya öncelik veren *Keynesçi politikalar*ın bileşimi (düşük kredi faizleri + düşük vergilere) devreye sokulması beklenmektedir.

Muş'un ve dolayısıyla bölgenin geleceğini "*muş*tulayan" yani müjdeleyen [uluslararası literatürde *"g-lokal"* (global + lokal) diye geçen] bir dizi *"kü-yerel"* (küresel + yerel) sürdürülebilir kalkınma hedefi sözkonudur ve hem Muş'un hem de bölgenin bu hedefleri karşılama potansiyeline sahip olduğuna ya da olabileceğine ilişkin (Tablo 6) iyimser bakış açısı korunmalıdır.

Tablo 6: Türkiye'nin "2030 Yılı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri"nin (SKH) Muş'un Geleceği Bakımından İncelenmesi: Bir Matris Özeti

© International Regional Development Conference

Türkiye'nin "kü-yerel" içerikli SKH	SKH için Örnekler	Muş'un, Doğu'nun ve Türkiye'nin SKH karşılayabilme potansiyeli
	* 2030'a kadar, günlük 1.25 $'dan daha az gelirle yaşayan herkes için aşırı yoksulluğun her yerde tamamen bitirilmesi; yoksulluğu en az yarıya indirilmesi	Günde sadece 1 $ ile geçinmek zorunda olanların kimler olduğunu bilmek için, gece yarısından itibaren çöp bidonlarını karıştıranları gözlemek yeterlidir. Uygar dünya buralarda test edilmektedir. Her ülke kendi yoksullarını doyurursa, sorun büyük ölçüde azalacaktır.
	2030'a kadar açlığın bitirilmesi ve bebekler de dâhil olmak üzere zarar görmesi olası kişiler ve yoksulları da kapsayacak şekilde tüm insanların yıl boyunca güvenli, besleyici ve yeterli gıdaya erişiminin sağlanması	Türkiye, açlık sorununu en fazla çağrıştıran bir Afrika ülkesi, Muş da bir Afrika şehri değildir. Muş gıda ya da tarımsal ürünler bakımından zengindir.
	Finansal risk koruması, kaliteli temel sağlık bakım hizmetlerine erişim ve herkes için güvenli, etkili, kaliteli ve uygun fiyatlı zorunlu ilaç ve aşılara erişim de içerilecek şekilde genel sağlık sigortasının oluşturulması	Türkiye, farklı sağlık sistemlerini tek çatı altında birleştirdi. Ancak bu durum, her yurttaşın ucuz ve kaliteli sağlık hizmeti aldığını göstermemektedir.
	2030'a kadar istihdam, insana yakışır işler ve girişimcilik için teknik ve mesleki yetenekler de dâhil olmak üzere gerekli yeteneklere sahip genç ve yetişkin sayısının büyük oranda artırılması	Türkiye'de ve Doğu'da "diplomalı işsizler" stoku, yuvarlanan kartopu gibi gittikçe büyüyor. Tüm bakanlıklar "istihdam" seferberliğine çıkmalıdırlar. İstihdam edilen gençlerin milli aidiyet hisleri yeniden canlanacaktır.
	Kadınların, ayrımcılık ve şiddetten arındırılmış bir şekilde; politik, ekonomik ve sosyal yaşamda her düzey karar alma mekanizmasına tam ve etkili katılımı ve liderlik için eşit fırsatların sağlanması	Türkiye'de ve Doğu'da kadınlara yönelik şiddet ve ayrımcılığa karşı toplumsal duyarlılık artmaktadır; fakat bunun kadın cinayetlerini ve Muş'ta da görülen töre infazlarını ne kadar azalttığı tartışmalıdır. İş dünyası, parlamento, hükümet kabinesi ve hatta Muş il ve belediye meclisindeki kadın sayısına (kotasına) bakılırsa, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliğinde çok geride olduğu anlaşılabilir.
	2030'a kadar her sektörde su kullanımı verimliliğinin artırılması ve su kısıtının dikkate alınması için tatlı suyun sürdürülebilir çıkarılması ve tedarik edilmesi ve su kısıtından mağdur olan insan sayısının kayda değer miktarda azaltılması	Dünyada su savaşları senaryoları yapılması bir yana; Türkiye'de de temiz tatlı suyun bir madenmiş gibi bulunup şişelerde satılması büyük bir pazara dönüşmüş ve şirketlere tatlı kârlar sağlamaya devam etmektedir.
	2030'a kadar yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve ileri ve daha temiz fosil yakıt teknolojilerini de içerecek şekilde temiz enerji araştırmaları ve teknolojilerine erişimi kolaylaştırmak için uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve enerji altyapısı ve temiz enerji teknolojileri yatırımlarının desteklenmesi	Elektriksiz köyü olmayan Türkiye enerjide dışa bağımlıdır ve enerji üretimini ve dağıtımını arttırmak için bir yandan çeşitli riskler taşıyan nükleer enerjiye yönelirken, diğer yandan güneş ve rüzgar enerjisini ihmal etmektedir.
	2030'a kadar gençleri ve engelli insanları da içerecek şekilde tüm erkek ve kadınlar için tam ve üretken istihdam ve insana yakışır işlere ve eşit değerde işe eşit ücrete ulaşılması	Kapitalist sistemin tam istihdama ve hakça ücrete, sömürücü ve eşitliksizci doğasından kaynaklı olarak izin vermesi kuşkuludur. Muş'ta da geleneksel kahvehaneler ve modern internet kafeler gençlerle doludur.
	Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, 2030'a kadar yenilikçiliğin desteklenmesi ve Ar&Ge alanında çalışan sayısının milyon insanda büyük oranda artırılması ve kamu ve özel Ar&Ge harcamalarının artırılmasını da içerecek şekilde sanayi sektörlerinin teknolojik kapasitelerinin yükseltilmesi	Türkiye'de ar-ge harcamaları artış eğilimindedir. Ancak patent üretimi ve ekonomide katma değere dönüştürülmesi şimdilik zayıftır. Muş'taki üniversite ve sanayi işbirliğinde henüz yenidir.
	2030'a kadar yaş, cinsiyet, engel, ırk, etnik köken, soy, din veya ekonomik veya başka bir durumuna bakılmaksızın herkesin sosyal, ekonomik ve politik içermesinin sağlanması ve desteklenmesi	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması ile birlikte, Türkiye'de somut bir şekilde sosyal dışlanma yerine sosyal içermeye yönelik etkili önlemler alınmaya başlanmıştır.

© International Regional Development Conference

	2030'a kadar herkesin yeterli, güvenli ve satın alınabilir konut ve ulaşım, bayındırlık vd. temel hizmetlere erişiminin sağlanması	TOKİ, Doğu-Batı bölgeleri ayrımını yapmadan, yurttaşa ucuz ve kolay konut edindirme politikası uygulamaktadır. Bu, bazılarına göre "popülist" olsa da "popüler" olması açısından önemli bir iktisat politikasına dönüşmüştür.
	2030'a kadar perakende ve tüketici satış düzeyinde kişi başına düşen küresel yiyecek israfının yarıya düşürülmesi ve hasat sonrası kayıpları da dâhil olmak üzere, üretim ve tedarik zinciri faaliyetleri sürecinde yiyecek kayıplarının azaltılması	Sadece beş yıldızlı otellerde uygulanan "açık büfe" modeline son verilirse, gıda israfı önemli ölçüde azalabilecektir.
	İklim değişikliği ile ilgili emisyon azaltımı, uyum, olası etkilerin azaltımı ve erken uyarı konularında eğitimin, farkındalık geliştirme ile bireysel ve kurumsal kapasitenin iyileştirilmesi	Muş bir sanayi şehri olmadığından, emisyon pompalama kapasitesi düşüktür.
	2020'ye kadar, önemli derecedeki olumsuz etkilerden kaçınmak için, deniz ve kıyı ekosistemlerinin dayanıklılığını artırmayı da içerecek şekilde sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ve korunması	Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili ve çok sayıda nehir ve göle sahip olan bir ülke olmasına rağmen, halen balıkçı bir ülke olarak anılmaması, ülkenin diğer ikilemlerinin bir başka şeklidir. Türkiye'yi AB ile "balıkçılık" faslında yorucu bir müzakere beklemektedir.
	2020'ye kadar, uluslararası anlaşmaların getirdiği yükümlülükler doğrultusunda, özellikle ormanlar, sulak alanlar, dağlar ve kurak alanlar olmak üzere, kara ve iç tatlı su eko sistemlerinin ve bunların hizmetlerinin korunması, restore edilmesi ve sürdürülebilir kullanılması	Türkiye'de en fazla kar yağışı alan ve karın yerde en fazla süreyle kaldığı Doğu Anadolu'nun bir parçası olarak Muş'tan (Kars ve Erzurum gibi diğer çok karlı illerden), -kar toplama ve nakil istasyonları ile- kara muhtaç Akdeniz ve Ege bölgeleri ile Orta Doğu'dan özellikle Körfez ülkelerine kar pazarlanabilir. Kimi durumda karayollarını kapatan aşırı kar, bu kez *kâr yolları*nı açabilir (Kalaycı, 2014).
	2030'a kadar yasadışı finansal akışların kayda değer miktarda azaltılması, çalınmış mülklerin kurtarılması ve iade edilmesinin sağlanması ve her türlü terör, yolsuzluk ve organize suçla mücadele edilmesi	Kayıt dışı iktisadi faaliyetlere karşı maliye bilinci ve polisi devreye sokulmalıdır. Türkiye son zamanlarda vakıf mallarında gerçek sahiplerine iade işlemlerine başlamıştır.
	Tüm sürdürülebilir kalkınma hedeflerini uygulanabilmesini sağlayacak Kuzey-Güney, Güney-Güney ve üçgen işbirliği aracılığını da içererek uluslararası desteğin geliştirilmesi	Bu şekilde kurgulanan formül, Muş'un kendisi gibi Doğu illeriyle diyalog halinde olmasını da gerektirirken; zengin bölgeler Marmara ve Ege'den yoksul bölgeler Doğu ve Güneydoğuya yardım etmesi gerektiği fikrini de kuvvetlendirmektedir.

Kaynak: KB, 2016. (Tablodaki "potansiyel" kısmı tarafımızdan eklenmiştir.)

Muş'un ve Doğu Anadolu'nun hem (doğrudan) geleneksel bölge kalkınmasında ve hem de (dolaylı) çağdaş sürdürülebilir kalkınmasında anahtar, ağırlıklı olarak devlet yani devlet yatırım ve teşvik sistemi öne çıkmaktadır. (Ayrıntı için bkz. DAP, dap.gov.tr.) Türkiye'de 2012'de *"yeni yatırım teşvik sistemi"* (YYTS), ülkenin stratejik sektörleri için stratejik ara mallara olan ithalat bağımlılığını ve cari açığı azaltma potansiyeli taşıyan yatırımları ve teknoloji dönüşümü ile birlikte kümelenme faaliyetlerini teşvik etmek amacıyla özel tasarlandı. Yerli ve yabancı yatırımcılara, eşit oranda faydalanabilecekleri; **genel yatırım, bölgesel Yatırım, büyük ölçekli yatırım ve stratejik yatırım olmak üzere 4 bölümlü teşvik paketi açıldı. (İçerik için bkz. Tablo 7.)**

Tablo 7: Farklı Yatırım Teşvik Rejimleri Çerçevesinde Sağlanan Desteklemeler (2012)

Destek Unsurları	**1.Genel Yatırım Teşvik Uygulamaları**	**2.Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları**	**3.Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları**	**4.Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamaları**
KDV İstisnası	+	+	+	+
Gümrük Vergisi Muafiyeti	+	+	+	+

Vergi İndirimi	+	+	+
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (İşveren Payı)	+	+	+
Gelir Vergisi Stopajı İndirimi*	+	+	+
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (Çalışan Payı)*	+	+	+
Faiz Oranı Desteği **	+		+
Arazi Tahsisi	+	+	+
KDV İadesi**			+

***Yatırımın, (Muş'un da dahil olduğu) Bölge 6'da gerçekleştirilmesi halinde sağlanır.**
**Yatırımın Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında Bölge 3, 4, 5 ya da 6'da gerçekleştirilmesi halinde sağlanır.
***Asgari sabit yatırım tutarı 500 milyon TL olan stratejik yatırımların inşaat harcamaları için sağlanır.

Kaynak: DAP, dap.gov.tr

DAP raporuna göre, YYTS bazı yatırım alanlarını "öncelikli" olarak tanımlamakta ve bunlara yatırımın bölgesine bakılmaksızın *Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları* kapsamında Bölge 5'e verilen bölgesel destekleri sunmaktadır. Öncelikli yatırımlarda sabit yatırım tutarının 1 milyar TL ve üzerinde olması durumunda vergi indirim desteği Bölge 5'te geçerli olan yatırıma katkı oranına 10 puan ilave edilerek; öncelikli yatırımların (Muş ve çevresi olan) Bölge 6'da yapılması halinde, bu bölgeye yönelik mevcut bölgesel teşvikler uygulanıyor olacaktır (Harita 3 / Tablo 8).

Harita 3: Yatırım Teşvik Sistemine Dahil Edilen Bölgeler ve İller

© International Regional Development Conference

Bölge	*1 Bölge*	*2 Bölge*	*3 Bölge*	*4 Bölge*	*5 Bölge*	*6*
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı	
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan	
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman	
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl	
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis	
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır	
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari	
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	K.maraş	Iğdır	
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars	
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin	
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	**Muş**	
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt	
	Yalova		Kütahya	Sinop	Ş.urfa	
			Malatya	Tokat	Şırnak	
			Nevşehir	Tunceli	Van	
			Rize	Yozgat	Bozcaada & Gökçeada	
			Sivas			

Kaynak: DAP, dap.gov.tr

En son AKP hükümeti *("**Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Cazibe Merkezleri Programı, Yatırım ve Destek Hamlesi**"* adlı proje ve bölgeye aktarılması planlanan toplam 140 milyar TL'lik kaynak kapsamında) Eylül 2016'da, 12.6 milyon nüfuslu 23 şehirden oluşan Doğu ve Güneydoğu bölgelerine yönelik (17.7'si tarım ve 19.3'ü ulaştırma) olmak üzere toplam 62 milyar TL'lik *"rekor"* bir yatırım ve teşvik paketi açıkladı. Bu pakete göre (Habertürk, 2016), bu iki bölge 5 ayrı bölgeye ayrılarak yapılacak yatırımlar için 8 tane *"cazibe merkez il"* belirlendi. **Bu cazibe merkezlerinde** 6 bin 220 dükkân tamir edilecek; yeni yatırımlarla işsizlik, düşük gelişmişlik düzeyi, düşük ihracat, yüksek göç oranı, mülteci sorunu olmak üzere 5 ana sorunun çözülmesi hedeflenmektedir. 1.bölge **Kars** merkezli **Ardahan, Iğdır, Ağrı; 2.** bölge **Van** merkezli **Muş, Bitlis**, **Hakkari; 3.**bölge **Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin** merkezli **Batman, Siirt, Şırnak; 4.**bölge **Erzurum** merkezli **Erzincan, Gümüşhane, Bayburt; 5.** bölge de **Malatya** ve **Elazığ** merkezli **Adıyaman**, **Tunceli**, **Bingöl** illerinden oluşmaktadır. Ayrıca, paketin sunduğu vaatlere göre, **İstanbul** ve **İzmit** gibi illerden emek yoğun sektörlerdeki fabrikalarını bu cazibe merkezlerine taşıyanlara 1 milyon lira taşınma desteği ve taşınan fabrikalara da 6. bölge teşvikleri verilecektir.

2012'den beri verilen teşviklerin bölgenin kalkınmasına ve dolayısıyla makro iktisadi hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacağı kuşkusuzdur. DAP Eylem Planı'na (2014) göre, D.Anadolu Projesi kapsamındaki bölge, 2011-13 yıllarında kb-GSKD göstergesinde Türkiye ortalamasının %51'ini, istihdamda % 47'sine karşılık bir orana sahipken, yakın gelecekte (2018'de) bo oranları % 55 ve 50,8'e çıkartmayı hedeflemektedir (Tablo 9). Türkiye ortalamasını yakalamak için bölge lehine oranların % 100 olması gerekmektedir ki, özellikle ilk gösterge için aradan en az bir çeyrek yüzyıl daha geçmelidir (2030'lı yıllar).

Tablo 9: DAP Eylem Planı İle Bölgede Ulaşılması Öngörülen Makro İktisadi Hedefler

Gösterge	Mevcut Durum	2018 yılı hedefi
Kişi başı GSKD değerinin Türkiye ortalamasına oranı (%)	51,0 (2011)	55,0
İşsizlik Oranı (%)*	8,2 (2013)	6,1
İstihdam Oranı (%)*	47,3 (2013)	50,8
İşgücüne Katılma Oranı*	51,5 (2013)	53,7
İhracat Değeri (milyar dolar)**	1,2 (2013)	2,8

Kaynak: DAP, 2014.

SONUÇ YERİNE: BİRKAÇ BULGU VE ÖNERİ

Bu makalenin konusu olan Muş'u, geri kalmışlığının neden ve sonuçları açısından çözümlemek, bir bakıma, kendisine benzer durumda olan Doğu Anadolu bölgesi (Tunceli, Bitlis, Hakkari, Ağrı, Şırnak, vb.) şehirlerini de çözümlemek demektir. O nedenle Muş, yerel kalkınma bağlamında çok somut ve simgesel bir şehirdir.

Böyle bir Muş'un da, -tüm dünya ve Türkiye ilerlediğine göre-, kalkınma merdiveninde birkaç basamak ilerlemesi şarttır. Bunu, -müjdelemek anlamında- *"muş'tulamak"* için ilk yapılması gereken Muş'ta yaşayan halkın ve o halkı yöneten yöneticilerle temsil eden siyasetçi, işverenler ve sivil toplum örgütlerinin kalkınma iradesini göstermeleridir. İkincisi, devlet *"iktisat politikacısı"* sıfatıyla, Muş'a kazandırdığı üniversite ve havaalanı gibi, istihdam ve geliri arttırıcı ve dolayısıyla yerel ekonomide çarpan etkisi yaratıcı yeni kamusal, özel ve/ya kamu-özel ortaklığında fabrikalar ve hizmet birimleri açılmalıdır. Tarım ve hayvancılık memleketi olması nedeniyle Muş'ta kamu ve özel sermaye ortaklığıyla bölgesel nitelikte *biyo-teknoloji tesisleri* kurulmalıdır.

Öte yandan, bu tür doğrudan ve içsel girişimlere ek olarak, bir de dışsal / dolaylı politikalara ihtiyaç olabilir. Örneğin, devlet, bir mega-küresel proje olan *"Kanal İstanbul" projesinden vazgeçmelidir*. Zira bu proje, ivedilikle kalkınmayı bekleyen Muş ve çevre illerin İstanbul'a daha fazla göç vermesine yol açacaktır. Oysa "Kanal İstanbul" için yapılacak astronomik kamu ve özel harcamaların bir kısmı Muş'a kaydırılırsa, üç tane önemli *"pozitif dışsallık (fayda)"* sağlanabilecektir: 1-Muş için arzu edilen tersine göç başlayabilecek; 2-Kanal projesi olmadan önce de mega-küresel şehir özelliğine sahip olan İstanbul, bu projeden vazgeçtiğinde şimdiki kalabalığına, trafiğine ve suç ekonomisine yeni bir yük getirmeden görece rahatlayacak; 3-İstanbul'u üretimde ve tüketimde 'şişman' (obezit) yapan yerli ve yabancı sermaye yatırımları –çeşitli teşviklerle- Muş'a ve çevresine çekildiğinde bölgesel kalkınma farklılıkları azalacak ve durum *'sürdürülebilir'* bir yapıya dönüştükçe de Türkiye'de asıl ihtiyacın *"federasyon"* değil, *"entegrasyon"* olduğu düşüncesi baskın gelebilecektir.
O zaman, iyi pişmiş bir yemek ya da iyi yetişmiş bir birey için söylenen *"ol'muş'tur"* sözünü, -içinde barındırdığı isimden dolayı- Muş şehri daha fazla hak etmiş olacaktır. Zira Muş, geri kalmış değil kalkınmış bir şehir olursa, ileriki kuşaklara *"bir varmış, bir yok'muş"* masalı anlatılmayacaktır. Fakat

masalın gerçeğe dönüşmesi için Muş ekonomisi, sanki bir arabaymış gibi, yokuşu hızla tırmanırken yokuştan da yavaşça inmelidir. *Yok oluş* riskine ya da *"yok'muş"* masalına karşı.

Kritik soru şudur: Muş, bugünkü ölçütlere göre, neden bu kadar geri kalmış olabilir? Bu sorunun bir tek yanıtı yoktur; meseleye 2 ayrı grup altında birkaç şıktan (maddeden) bakmak mümkündür. (Bu şıkların ne kadar *"şık"* olduğu tartışılabilir.) Muş vb. şehirlerin geri kalmışlığına neden olan sorunlar, ilk grupta insana, ikinci grupta ise mevcut sosyo-ekonomik düzene ve konjonktüre bağlı olan sorunlardır:

1-Muş'un ve bölgenin insana bağlı bazı "sorunlar" vardır ve bunlar "sorulara" dönüştürülebilir:
a-Muş'un gelip geçmiş merkezi ve yerel yöneticileri (vali, belediye başkanı, il özel idarecileri) ve politik temsilcileri (milletvekilleri, parti il-ilçe temsilcileri) yeterince çalışmamış (tembellik yapmış); sadece görev sürelerini doldurmayı gözetmiş olabilirler mi?
b-Yerel yöneticilerin ve milletvekillerinin merkezden istedikleri bütçe tırpalanmış (by-pas edilmiş) olabilir mi?
c-Muşlu iş adamları yatırımlarını Muş yerine İstanbul başta olmak üzere Batı bölgelerinde gerçekleştirerek yerel kalkınmanın gecikmesine katkıda bulunmuş olabilirler mi?
d-Yerel yöneticiler ve iş adamları Muş'un zor olan coğrafi ve iklimsel koşulların yerel kalkınmanın önünde engel oluşturduğu bahanesinin arkasına sığınarak görece atalet psikolojisine girmiş olabilirler mi?
e-Muş halkı, özellikle eski kuşak bazında, düşük eğitim düzeyleriyle bağlantılı olarak çağdaş kalkınma bilincinden yoksun olmuş ve mevcut geri kalmışlığı atalarından miras kalmış kaderlerine bağlamış olabilir mi? Ayrıca, Muş'tan batı bölgelerine göç ederek şehrin içinin boşalmasına yol açarak kalkınma için gerekli olan kaynak akışını tersine çevirmiş olabilir mi?
f-Hepsi?

2-Düzene bağlı olarak da sadece üç sorundan sözedilebilir:
a-Feodalizm: Bölgede toprağı en fazla olan kişilere "ağa" deniyordu ve toprak ağalığı sosyo-ekonomik yaşamın sınırlarını çiziyordu. Toprak ağaları, toprak mülkiyeti ve gelirleri üzerine kurdukları sermaye birikimini bir tek mekana sıkıştırmaktan vazgeçtiler, daha çok İstanbul'a taşıdılar, fabrikalaştılar, emlak piyasasına girdiler, bankalara ortak oldular ve böylece önemli bir *"mali sermaye"* (finans kapital) elde ederek bir parça kapitalistleştiler. Aile olarak büyüyüp geliştiler fakat geride bıraktıkları feodal miras ve etkileriyle bölgenin ve/ya yerelin yerinde saymasını, gerilemesini önleyemediler.

b-Terörizm: 1970'lerde başlayan ve 1980 ve 90'larda zirveye çıkan ve halen devam eden etnik terör olayları, on binlerce insanı yok ederek bölge toprağını kan ve gözyaşına boğdu; bir yandan mevcut yapıları yıktı, bölgeye yapılacak yatırımları yapılamaz hale getirdi; bölge talep ettiği yatırımı çekemediği gibi potansiyel yatırımcılarını da daha güvenli bölge ve şehirlere kaptırdı. Ayrıca, terörle mücadele için harcanan paradan (birkaç yüz milyar dolardan) dolayı çok yüksek *"fırsat maliyetleri"*ne yol açtı, yani yaşamsal derecedeki eğitim, sağlık, fabrika, vb. yatırımlardan vazgeçilmesine yol açtı. Yani silahlı terör, bölgenin en kıymetli varlıklarına (insan gücüne, toprağına ve sermayesine) kıyarak hem bölgenin hem de Türkiye'nin kalkınmasına engel olmaktadır.

c-Sosyo-kültürel haklarda gecikmişlik: Türkiye'de gelip geçmiş hükümetlerin çoğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin etnik altyapısına ve onun üzerine kurulu sosyo-kültürel üst yapısına karşı gerekli çağdaş duyarlılığı gösteremediler ve bu yüzden de özgün bir kalkınma paradigmasını geliştiremediler. Bölgenin kültürel çoğulcuğu milli zenginliğin bir parçası, bir bileşeni olarak görülebilseydi, sosyo-ekonomik yatırımlar bir ivme kazanabilirdi. *"Muhafaza"* edilen *"statüko"* buna izin vermedi, ancak kültürel çoğulculuk oy deposu anlamında politik çoğunluk olarak algılandı ve buna demokrasi denildi. Son hükümetlerin –AB gibi dışsal etmenlerin de etkisiyle- bu yanlış hesabı bozmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir.

Buraya kadar, Muş'un ve bölgesinin neden geri kaldığına ilişkin yapılan kısa *teşhis*ten sonra, şehrin ve bölgenin kalkınması için hükümetin uyguladığı iktisat politikalarına ek olarak yine öneri bağlamında kısa bir *tedavi reçetesi* geliştirilebilir. Örneğin:

a-Milli ve bölgesel kalkınmaya Doğu'dan devam edilmelidir. Güneş doğudan doğuyorsa kalkınma yatırımlarına da doğudan başlanmalıdır. Türkiye'de tersinden yapılmış olmasının tarihsel ve coğrafi nedenleri olabilir, fakat bundan sonra kalkınmanın doğu bölgesi odak alınarak sürdürülmesinin – bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesi ve refah dağıtımında adaletin sağlanması bakımından- iktisat politikasının her zamankinden daha çok işlevi vardır.

b-Kalkınma Ajansları Kalkınma Bakanlığı için ve şeffaf bir şekilde daha iyi "ajan" rolünü oynamalıdır. Yapısı ve işlevleri açısından tartışmalı olan kalkınma ajanslarının ajan rolünü iyi oynayabilmesi için il raporlarının etkin ve düzenli hazırlanıp yayımlanmasında doğrudan görev üstlenmelidir.

c-Yöresel lezzetler ön plana çıkarılmalıdır. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın (DAKA, 2014) önerdiği gibi; Muş kaynaklı ve organik özelliği olan eski kaşar, bal ve süt ürünleri, doğa sevgisini çağrıştıran "telli turna" adlı bir marka altında güçlendirilecek yöresel kimliği ile pazarlanabilir. Örneğin, "Telli turna Muş kaşarı" gibi. Bunun için iyi ve sürdürülebilir bir markalaşma stratejisi uygulanmalıdır.

d-Her yöre, markası ile anılır. DAKA (2014) tarafından da önemle vurgulandığı gibi, şehir markalaşmasında en çok kullanılan yöntem, bir tek özelliğin öne çıkması yani "lokomotif" olarak belirlenmesidir. Markalaşan şehir, bu lokomotif özelliğin verdiği tanınmışlık ve kabul ile başka pek çok özelliğini pazarlayabilir. Amsterdam Evleri, Rio karnavalı, Paris Eyfel Kulesi, Isparta halısı, Kütahya porseleni, gibi Muş'ta kuruluş tarihleri oldukça eski olan Surp Arakelots Ermeni Manastırı ve Meryem Ana Kilisesi onarılıp il turizmine kazandırılırken böylece ilin markalaşmasına da katkı sağlanabilir.

Doğu'nun ve dolayısıyla Muş'un geri olduğu ortadadır. Ancak birçok açıdan Türkiye'nin Orta Doğusu gibi düşünülmesi talihsizliktir. Bu talihsizliği ortadan kaldırmanın bir yolu, Muş'u da kapsayan bölgesel *"kalkınma idaresi"*nin eksik *"kalkınma iradesi"*ni tamamlamasından geçmektedir. İdarenin iradesini yeterli kılmanın ana stratejisi; yerel kalkınma için tüm tarafların gerekli zamanı ayırarak yeterli enerji ve parayı harcamasından başka bir şey değildir.

Eskiden *"uçağın inmediği yer taşradır"* deniliyordu; şimdi ise, uçağın inmediği yer pek kalmadı ve o yüzden artık yeni ölçüt *"hızlı tren"* olmaya başlandı. Doğu'nun ve dolayısıyla bir *"mahrumiyet"* (yokluk) bölgesi değil, bir *"memnuniyet"* (varlık) bölgesi haline getirilmesi isteniyorsa, topyekun (milli) kalkınmada Doğu ve Muş'a *"pozitif ayrımcılık"* yapılmalıdır. Gelişmiş Batı illerine yapılacak yeni yatırım kaynakları geri kalmış ya da bugüne kadar geri bıraktırılmış doğu bölgelerine aktarılmalıdır. Devlet özel sektörü bu konuda ikna etmelidir, edemiyorsa, liberal kesimin eleştirilerine karşın doğrudan "fabrikatör" ve/ya "işletmeci" (KİT'ler) sıfatıyla yerel ekonomide asıl-asli oyuncu olarak çalışmalıdır. Başka türlü yokluktan varlığa geçilebilir mi?

"Şark" denilen Doğu bölgesi daha ne kadar acıklı bir *"şarkı"*nın teması olabilir ki?! Şark, bir sürgün yeri sıfatından ya da *"burada kalkınma dur-Muş-tur"* nitelemesinden ne zaman kurtulacak?

KAYNAKÇA

DAKA-Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (2014). Muş İli Şehir Pazarlaması ve Markalaşması: Muş İlinde Üretilen Ürünlerin Markalaşması, Değerinin Arttırılması ve Pazarlanması, Kertenkele, Temmuz.

© International Regional Development Conference

DAKA-Doğu Anadolu kalkınma Ajansı (2013), TRB2 Bölgesi Mevcut Durum Analizleri (Taslak): Bitlis – Hakkari – Muş – Van, Temmuz. http://www.daka.org.tr/panel/files/files/arsiv/B%C3%B6lge%20Planlar%C4%B1/TRB2%20B%C3%B6lgesi%20Mevcut%20Durum%20Analizi.pdf

DAP-Doğu Anadolu Projesi (2014). DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, DAP Eylem Planı 2014-2018, TC Kalkınma Bakanlığı Aralık.

DAP, "Yatırımlarda Devlet Yardımı", http://www.dap.gov.tr/bolgede-tesvikler/yatirimlarda-devlet-yardimi

Dinçer, B, M. Özaslan ve E. Satılmış (1996b). İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara: DPT Yayınları.

Dinçer, Bülent ve Metin Özaslan (2004). İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE 2003 Araştırması), DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Nisan. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/299/ilce.pdf

Habertürk (2016), "Doğu ve güneydoğu yatırım teşvik paketinin detayları", 6 Eylül, http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1292881-dogu-ve-guneydogu-yatirim-tesvik-paketinin-detaylari

Kalaycı, İrfan (2014). "Doğu'nun Doğusunda Bir Üretim Üssü Olmak: Ani-Kars İçin İktisadi Yapı, Olanaklar ve Kısıtlar", (Kafkas Üniversitesi'nin 14-16 Ağustos 2014'te Kars'ta düzenlediği) "I. Uluslararası Ani-Kars Sempozyumu"nda sunulan bildiri.

KB-TC Kalkınma Bakanlığı (2013). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.

KB-TC Kalkınma Bakanlığı (2014a), Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023), Ankara, Aralık.

KB-TC Kalkınma Bakanlığı (2014b), 2014-2023 Dönemi TRB2 Bölgesi Bölge Planı, Mart. www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/16050/TR_B2_2014-2023_BP.pdf

KB (2016). Sürdürülebilir Kalkınma Türkiye, http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/ (20/9/2016)

Onur, Necmi (1979), Unuttuğumuz Doğu (Röportaj), İstanbul: Serhat Dağıtım-Yayın.

TÜİK (2011). Bölgesel Göstergeler TRB2 (VMBH) 2010, Ankara, Mayıs.

TÜİK (2014), Seçilmiş Göstergelerle Muş 2013, Ankara, Eylül.

TÜİK (2016), "İllerde Yaşam Endeksi, 2015". Haber Bülteni, S.: 24561, 22 Ocak.

© International Regional Development Conference

Importance of Tourism Sector for Economic Development: TRB1 Region and Tunceli Example

Ekonomik Kalkinmada Turizm Sektörünün Önemi: TRB1 Bölgesi ve Tunceli Örneği

Ali Yılmaz GÜNDÜZ[1], *Ali Fatih GÜNDÜZ*[2]

Abstract-The tourism is a sector that has been attracting intense attention of both developed and developing countries from the past to the present. The most important reasons for that fact are its contribution to employment, income of the country and the revitalization of other sectors. For this reason the tourism sector has been a rapidly developing sector in the world as well. The impact of the World Tourism Organization's estimate of 2 trillion dollars of world tourism income in 2020 paved the way for a compatition to get a share from this cake or to increase the shares they have already acquired. The tourism sector provides two kinds of contribution to the region. The first one is the bringing income. And the second one is generating job opportunities for unemployed residents of the region. For Turkey, which has a very rich tourism potential, and the TRB1 region in particular, the tourism sector has very importance for solving the problem of unemployment. Between 1989 and 1998, the share of tourism in Turkey from international tourism revenues rose to 1.8% from 0.03%, the number of foreign tourists rose from 2.8 billion to 9.7 billion, and tourism revenues rose to 7.2 billion dollars from 2.7 billion dollars. By 2016, these values have reached 40 million tourists and 35 billion dollars in tourism revenues. As of 2016, the number of tourists coming to the TRB1 region is 157,954 and 4,000 of them are foreigners. The average length of stay is 1.5 days and resulted in a profit close to 100,000 dollar. In the TRB1 region, Malatya Province is the first among both domestic and foreign visitors while Tunceli Province is in the last place. Target of this study is to emphasize the importance of the tourism sector, point out the rich the rich tourism potential presence in the TRB1 Region and identify the necessary policies for the revitalization of tourism activities in the region.

Keywords: Regional Development, Tourism, İncome and Unemployment

Özet-Turizm sektörü geçmişten günümüze hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından yoğun şekilde ilgi gösterilen bir sektördür. Bunun en önemli nedeni istihdama katkı sağlaması, ülkeye gelir getirmesi ve diğer sektörlerin canlanmasına faydalı olmasıdır. Bundan dolayıdır ki turizm sektörü dünya da hızla gelişen bir sektör olmuştur. Dünya Turizm Örgütü'nün 2020 yılında dünya turizm gelirinin 2 trilyon dolara yaklaşacağı yönündeki tahminin de etkisiyle bu pastadan pay alma veya aldıkları payları büyütme mücadelesine girişmelerine neden olmuştur. Turizm sektörü bulunduğu ülkeye özelliklede turizm bölgesine iki türlü katkı sağlamaktadır. Bunlardan birincisi, gelir getirici olması, ikincisi ise bölgedeki işsiz insanlara iş imkânı sağlamasıdır. Çok zengin turizm arz potansiyeline sahip olan Türkiye ve özellikle de TRB1 Bölgesi için işsizlik sorununun çözümü noktasında turizm sektörünün önemi büyüktür. 1989-1998 yılları arası Türkiye turizminin uluslar arası turizm gelirlerinden aldığı pay % 0.03'ten % 1.8'e, yabancı turist sayısı da 2.8 milyondan 9.7 milyona, turizm gelirleri ise 2.7 milyar dolardan 7.2 milyar dolara yükselmiştir. 2016 yılı itibariyle bu değerler turist sayısında 40 milyona, turizm gelirlerinde ise 35 milyar dolara ulaşmıştır. 2016 yılı itibariyle TRB1 Bölgesine gelen turist sayısı 157.954 kişi olup bunun 4.000'e yakını yabancıdır. Ortalama konaklama süresi ise 1.5 gün olup yaklaşık 100 bin dolara yakın bir gelir getirmiştir. TRB1 Bölgesinde Malatya İl'i hem yerli hem de yabancı ziyaretçi sayısında ön sırada yer alırken, Tunceli İli en son sırada yer almaktadır. Bu çalışmamızın amacı ülke kalkınması açısından turizm sektörünün önemi ve TRB1 Bölgesinde bulunan zengin turizm potansiyel varlığını ortaya koymak ve bu bölgedeki turizm faaliyetlerinin canlandırılması için gerekli politikaları belirlemektir.
Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Turizm, Gelir ve İşsizlik

[1] Prof.Dr.İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,Malatya, (ali.gunduz@inonu.edu.tr)
[2] İnönü Üniversitesi Akçadağ MYO, Öğretim görevlisi, Malatya, (fatih.gunduz@inonu.edu.tr)

© International Regional Development Conference

GİRİŞ

Turizm, ulusal ve uluslararası düzeyde kazandığı dev boyutlarla, yatırımları ve iş hacmini geliştiren, gelir getiren, döviz sağlayan, istihdam alanları açan, sosyal ve kültürel hayatı etkileyen önemli toplumsal ve insancıl fonksiyonları başaran bir nitelik kazanmıştır. Bu nitelik dünyada turizme yönelik ulusal ilgiyi artırmış; turizmden beklentileri olan ülkeleri bu endüstrinin geliştirilmesine yöneltmiştir. Dövizin turizm yoluyla elde edilmesine yönelik faaliyetler, bu sektörün milli ekonomide önem kazanması sonucunu doğurmuştur.

Turizm sektörü sosyal, ekonomik, kültürel ve doğal çevreyle sürekli etkileşim içinde olan ve ülke ekonomisinde önemi her geçen gün artan bir sektördür. Turizm sektörü bölgesel ve ulusal kalkınma için bir araçtır. Türkiye'de turizm sektörünün yapısal değişimi ve gelişiminin hızlanması 1980'li yıllarda başlamış ve son yıllarda önemli sıçramalar yapmıştır. 1980'li yıllardan itibaren alınan tedbirler, sağlanan teşvikler ve uygulanan politikalar ile çok sayıda turistik tesis inşa edilmiş, değişen tüketici taleplerine cevap verebilecek bir turizm sektörü altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların sonucu olarak da hem turizm gelirlerinde hem de turist sayısında önemli artışlar olmuştur. Turizm geliri 2013 yılında % 11.4 artarak 32.3 milyar doları aşmıştır. Turizm gelirlerinin % 79'u yabancı ülkelerden gelen turistlerden, % 21'i ise yurt dışında ikamet eden yerli ziyaretçilerden sağlanmıştır (www.istekobj.com.tr/sektörler/turizm-52/sektöre-bakış/turizm-b2aspx).

Turizm sektörünün emek-yoğun ağırlıklı olması işsizliğin azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle Türkiye'de coğrafi ve doğal yapının varlığı turizm için önemli bir kaynaktır. Emek-yoğun bir sektör olan turizm, diğer hizmet sektörlerinde olduğu gibi dünya da 1950'lerden sonra hızla büyüyen ve genişleyen bir gelişim sürecine girmiştir.

Turizm günümüzde döviz girdisini artırıcı ve istihdam sağlayıcı özellikleriyle ulusal ekonomiye katkıda bulunan, uluslar arası kültürel ve toplumsal iletişimi sağlayıcı ve bütünleştirici etkisi ile dünya barışının korunmasında büyük payı olan bir sektördür. Türk ekonomisi için büyük önem taşıyan Turizm dış ticaret açığının azalmasına ve işsizliğe çare arayan hükümetlerin ısrarla üzerinde durduğu bir konudur. Türkiye, coğrafi konumu itibariyle eski dünya kıtaları olan Asya, Avrupa ve Afrika arasında doğal bir köprü gibidir. Bu nedenle geçmişten kalan birçok kalıntılar ve tarihi eserler bulunmaktadır.

Turizm denilince akla ilk gelen yaz turizmiyle beraber turizmin birçok çeşidi vardır. Özellikle Türkiye'deki turizm çeşitleri şöyle sıralanabilir:

- Sağlık ve Termal Turizm,
- Kış Turizmi, Yayla Turizmi, Mağara Turizm, Av Turizm,
- Kongre Turizmi, Dağcılık, Gençlik Turizm, Yat Turizmi,
- İnanç Turizmi, Akarsu ve Rafting Turizmi, Su altı Dalış Turizmi ve Hava Sporları gibi. Bundan dolayıdır ki Turizm Türkiye ve özellikle de TRB1 Bölgesi için oldukça önemli bir sektördür.

TURİZMİN ÖNEMİ

Turizm Sektörü, günümüze hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından yoğun bir şekilde ilgi gösterilen bir sektördür. Bunun en önemli nedeni ise dünyada en hızlı gelişen sektörlerden biri olmasıdır. Bu durum turizm sektörünün ülke ekonomilerine katkılarını ön plana çıkarmış ve Dünya Turizm Örgütü'nün 2020 yılında dünya turizm gelirlerinin 2 trilyon doları bulacağı yönündeki tahmininin de etkisiyle her ülkenin kendi turizm arz potansiyeli nispetinde bu pastadan pay alma veya aldıkları payları büyütme mücadelesine girişmelerine neden olmuştur. Turizm sektörü ülkeye iki türlü katkı sağlamaktadır. Bunlardan birincisi turizmin gelir getirici olması, ikincisi ise istihdama olan katkısıdır(Yıldır, 2011:54).

Çok zengin turizm arz potansiyeline sahip olan TRB1 Bölgesi için özellikle işsizlik sorununun çözümünde katkı sağlaması noktasında turizm sektörünün önemini arttırmaktadır. 1989-1998 yılları arası Türkiye turizminin uluslar arası turizm gelirlerinden aldığı pay binde 3'ten % 1.8'e, yabancı turist sayısı 2.8 milyondan 9.7 milyona, turizm geliri ise 2 milyar dolardan 7.2 milyar dolara yükselmiştir. 2016 yılı itibariyle bu değerler turist sayısında 40 milyona, turizm geliri 35 milyar dolara ulaşmıştır. (http://www.trendus.com/ozel-onemli-belirli-gun-ve-haftalar/dunya-turizm-haftasi-2017#popup).
Turizm sektörü en hızlı gelişme gösteren ve sosyo-ekonomik bir sektör olma özelliğini korumaktadır. Gelişen Turizm Sektörü bir ülkenin;

- Ödemeler dengesinin düzelmesinde,
- Gelir getirmesi hesabıyla ülke gelir düzeyinin arttırılmasında,
- Bağlantılı olduğu diğer birçok sektörün canlanmasının sağlanmasında (inşaat, yeme-içme eğlence, taşımacılık v.s) altyapı ve üstyapı yatırımlarının arttırılmasında, en önemlisi de istihdam imkânlarının arttırılarak işsizlik probleminin yükünün azaltılmasında önemli etkilere sahiptir.

Türkiye son yıllarda turizmde çok yüksek performans sergilemesine ve sahip olduğu turistik arz potansiyeline rağmen dünya genelinde Pazar payı küçük bulunmaktadır. Ekonomik kalkınmanın en önemli amaçlarından biri ülkenin tüm insanlarına gelir kazandırıcı iş sahaları açmaktır. Bu bakımdan turizmin emek-yoğun bir endüstri olması Türkiye açısından önemi büyüktür. Turizm, yatırım aşamasından her hizmetin verildiği en son aşamaya kadar dolaysız ve dolaylı çok çeşitli iş imkânları oluşturmaktadır. Türkiye dünyada en çok ziyaret edilen 40 ülke sıralamasında 1997 verilerine göre, 9 milyon turist ve % 1.5 Pazar payı ile 19.sırada yer almaktadır. Dünya da en fazla turizm harcaması yapan 40. ülke sıralamasında ise 1.2 milyar dolar harcama ve % 0.3 Pazar payı ile 39. Sırada yer almaktadır(Turizm Bakanlığı, 1998:149).

Türkiye'nin aktif dış turizmi özellikle 1980'lerden itibaren önemli bir gelişme göstermeye başlamıştır. Turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı 1980 yılında % 0.6'dan 2001 yılında % 6.0'ya, bununla beraber turizm gelirlerinin toplam ihracat içindeki payı da aynı dönemlerde % 11.2'den % 28.8'e yükselmiştir(Cımat ve Bahar,2003:8).

BÖLGESEL KALKINMA VE TURİZM

Bir bölgenin ekonomik, sosyal ve fiziki kaynakları yönünden koordinasyonun sağlanması bölge planlaması olarak ifade edilebilir. Bölge planlamasında temel amaç, yerel önceliklerin detaylı bir biçimde belirlenip, bölgelerarası dengesizliğin giderilmesidir. Turizm kaynaklarının nasıl değerlendirileceğine ilişkin ekonomik bir kararla başlayan yatırım, tüketim, istihdam, dış satım, kamu gelirleri gibi ekonomik boyutları bulunan bir olaydır(Barutçugil, 1986:23).

Bölgesel kalkınma açısından turizm önemli bir yere sahiptir. Turizm hammadde ve teknoloji bakımından dışa bağımlı olmayan bir sektördür. Büyük ölçüde hizmet sektörüne dayalı olduğundan, işsizliğin yoğun olduğu ülke ve bölgelerde büyük önem taşır. Bölgenin ekonomik kalkınma ve sosyal yönden gelişmesinde bir araç özelliği sergilemektedir. Böylece bölgenin kendine ait olan doğal ve kültürel mirasını harekete geçirmesi, girişimciliğin teşvik edilmesi, bölgenin gelir ve istihdamını artırması, yaşam standartlarının yükseltilmesi bakımından bölgesel kalkınmanın odak noktası denebilir.

TRB1 BÖLGESİ VE ÖZELLİKLERİ

TRB1 Bölgesi, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde DPT ve TÜİK tarafından 2002 yılında üç ayrı düzeyde oluşturulan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) ile adını almıştır. TRB1 Bölgesi Ortadoğu Anadolu Bölgesinde yer almakta, Malatya Alt Bölgesi altında Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinden oluşmaktadır. Türkiye yüzölçümünün yaklaşık % 4,7'sini oluşturan, alanı 35.917 km^2 olup yaklaşık 1 milyon 700 bin kişi yaşamaktadır. TRB1 Bölgesindeki yerleşim yerleri olarak 4 il, 37

© International Regional Development Conference

ilçe ve 1725 köy bulunmaktadır. TRB1 Bölgesinde Elazığ, Malatya ve Bingöl illerinde olmak üzere 3 adet havaalanı bulunmaktadır. Aşağıdaki Tablo:1'de TRB1 Bölgesinde yaşayan nüfus miktarı görülmektedir.

Tablo:1- 2015 Yılı TRB1 Bölgesinde Yaşayan Nüfus Miktarı

İller	Kent	Kır	Kentsel Nüfus Oranı	Toplam Nüfus
Malatya	495.588	259.342	% 65.8	758.930
Elazığ	410.625	147.931	%73.5	558.556
Bingöl	147.081	115.182	%66.1	262.263
Tunceli	56.112	28.950	%66.9	85.062
Toplam	1.109.406	551.405		1.1663.881

Kaynak: TÜİK 2011 Nüfus Verileri

TÜİK 2011 verilerine göre 1980-2011 döneminde Türkiye'de yıllık ortalama nüfus artış hızı 0,017 iken bu oran Tunceli dışındaki diğer illerde toplam nüfuslarda pozitif artış oranları görülürken Tunceli'de nüfus arış oranı -0,020 'dir. Malatya'da 0,024, Elazığ'da 0,026, Bingöl'de 0,032'dir.

TRB1 bölgesinin sosyo-ekonomik özellikleri

İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasının yıllara göre nasıl bir değişiklik gösterdiğinin saptanması bölgesel gelişme stratejilerinin belirlenmesinde önem taşımaktadır. 2011 yılı illerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına bakıldığında 81 il arasında Elazığ 39, Malatya 42, Tunceli 58 ve Bingöl 72. sırada yer almaktadır. Bu durum aslında bölgenin ülke gelişme dinamiklerinin ve ortalamasının gerisinde kaldıklarını ortaya koymaktadır. Ekonomik faaliyetler arasında incelendiğinde 2011 yılı itibariyle bölgede iş kayıtlarına göre girişim sayısı 51.058'dir. Bunların % 48.51 Malatya' da, % 35.6'sı Elazığ'da, % 10.7'si Bingöl' de ve % 5.2 'si de Tunceli'dedir. Bölgede istihdam oranı aynı yıl itibariyle % 41.8'dir.İstihdamın sektörel dağılımı; Tarım sektörü için %42.9, Hizmet sektörü için %47.8, Sanayi sektörü için % 15.7 olarak belirlenmiştir.

Kamu yatırımlarının sektörel dağılımında ise:

- 110.001 TL ile enerji sektörü ilk sırada,
- 104.662 TL ile tarım sektörü,
- 52.499 TL ile ulaştırma-haberleşme
- 3.662 TL ile imalat
- 1.584 TL ile madencilik
- 1 .300 TL ile son sırada turizm izlemektedir.

Kişi başına düşen milli gelir itibarıyla Tunceli hariç diğer illerde Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. TRBI bölgesinde en çok ihracat yapılan ilk üç ülke ABD, Rusya ve Almanya'dır. Elazığ mermercilik alanında "vişne mermeri" cinsiyle dünya çapında bir üne sahiptir. Halen Elazığ'da 15 mermer tesisi özellikle ABD' ye ihracat yapmaktadır. Malatya'dan da kayısı ve tekstil ürünleri ihraç edilmektedir.

Turizm Sektörünün Önemi

TRB1 Bölgesi turizm potansiyeli açısından zengin kaynaklara sahip olmasına rağmen bölgede bulunan tesislerin azlığı ve kapasitelerinin yetersizliği turizm açısından bir dezavantaj teşkil etmektedir. Bölgede bulunan tesisler Türkiye ortalamasının çok altındadır(Şenol ve Aktaş,2008)

Bölge sağlık turizmi yönünden iyi bir konumdadır. Sağlık kuruluşlarının kapasitesi ve sağlık hizmetlerinden yararlanma bakımından Türkiye ortalamasının üstündedir. Sağlık sektörü gelişmişlik sırasında TRBI bölgesi 26 bölge arasından 15.sırada gelmektedir. Özellikle kamuya ait hastanelerdeki yatak sayıları açısından bakıldığında değerlerin ülke ortalamasının üstünde olduğu görülür.TRB1

Bölgesine gerek sağlık gerekse diğer amaçla gelen yerli ve yabancı turist sayısı aşağıdaki Tablo:2'de görülmektedir (Fırat Kalkınma Ajansı, 2010).

Tablo:2-2010 Yılı İtibariyle TRB1 Bölgesi İllerinde İşletme Belgeli Konaklama İstatistikleri

	Tesise Gelen sayısı				Geceleme				Ortalama kalış	
TRB1	Yerli	Yabancı	Toplam	Oran %	Yerli	Yabancı	Toplam	Oran %	Yerli	Yabancı
Bingöl	6773	56	6829	4.2	8202	106	8308	3.7	1.2	1.9
Elazığ	46.293	1167	47.460	29.5	68.726	4206	72.927	32.4	1.5	2.1
Malatya	101.406	2625	104.031	64.6	134411	4065	138476	61.5	1.5	1.3
Tunceli	2571	57	2628	1.6	5259	126	5385	2.4	2.2	2.0
Toplam	151.043	3905	160948	100	21658	8498	225096	100	1.5	1.8

Kaynak:http//www.ktb yatırımişletmeler.gov.tr/belge/1.63775/işletme-belge-tesisler.html.2011

Tablo:2'den de görüldüğü üzere, Malatya'ya yakın olan Dünyaca ünlü Nemrut Dağını görmek için TRB1 Bölgesinde yerli ve yabancı turistlerin en çok tercih ettikleri illerin başında Malatya gelmektedir. Malatya'yı Elazığ takip etmektedir.

TRB1 bölgesinin doğal yapisi

TRBI bölgesi topografyasında dağlar, vadiler, mağaralar, ovalar ve yaylalar önemli bir yer tutmaktadır. Bölgede Akdağ, Bozdağ, Beydağı, Şakşak dağları, Nurhak dağları, Munzur dağı, Aver dağı, Bingöl dağı vb. gibi dağlar yer almaktadır. TRBI bölgesinde Tohma vadisi, Harput vadisi, Murat Nehri vadisi, Peri suyu vadisi, Munzur vadisi, Pülümür vadisi bulunmaktadır. Malatya'da Yazıhan ve Akçadağ ovası, Elazığ'da Kuzova, Bingöl'de Bingöl ovası, Tunceli'de Ovacık ovası bölgede yer alan başlıca düzlüklerdir(Şenol. F ve Aktaş . G (2008) Erzincan /Elazığ/ Malatya . TR Turizm Coğrafyası , Detay Yayıncılık Ank.

Bingöl'ün % 83'ü dağlardan, %2.7'si yaylalardan ve %2.6'sı ovalardan oluşmaktadır. Elazığ'ın % 57'si dağlardan, % 27'si platolardan, % 15'i ovalardan ve % 1'i yaylalardan ibarettir(Elazığ Tarım İl Müdürlüğü, 2006). Malatya'nın ise % 45'i dağlardan, % 42'si plato ve yaylalardan, % 13'ü ise ovalardan oluşmaktadır. Tunceli'nin ise % 25'ini platolar, % 5'ini ova ve düzlükler, % 70'ini ise dağlar oluşturmaktadır(Malatya ve Tunceli Valiliği, 2006).

TRB1 Bölgesindeki mağaralara gelince; Bölge genelinde, Bingöl'de bulunan Çiçektepe Köyü Mağarası, Zap Mağarası, Kalkanlı Köyü Mağarası, Kübik Mağarası, Ahpi Mağarası, Elazığ'da Buzluk Mağarası ve Malatya'da Sulu Mağara ile Buzluk Oluşumları, Tunceli'de İn Delikleri ve Buz Mağarası bölgedeki turizm için gezip-görülmeye değer önemli mağaralardır(http//www.bingolkultur.gov.tr/belgeli/1-58308/mağaralar.html.2011).

İklim yapısı itibariyle TRB1 Bölgesi, yüksek platolarda step iklimi, ovalarda Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde yapılan barajlardan da kaynaklanarak ılık iklim ile sıcak ve kurak Akdeniz iklimi etkili olmaktadır(Fırat Kalkınma Ajansı,2011).

TRB1 Bölgesi Flora ve Fauna yönünden de diğer bölgelere göre iyi sayılabilecek bir durumdadır. Malatya'da yerleşik hayata geçişin başlamasıyla birlikte Flora da önemli gelişmeler olmuştur. Çok fazla endemik bitkiye de sahip olan Malatya'da özellikle de hoş kokulu ada çaylarından 7 endemik tür bulunmaktadır. Ayrıca Malatya'da 668 takson bulunmaktadır. Bölge Fauna açısından domuz, tilki, tavşan, keklik, yabani ördek, yabani kazı, kurt, çakal, bıldırcın, kaya güvercini, üveyik, sansar, sakarmeke, çulluk, sincap gibi hayvanların yaşadığı bilinmektedir. Yine Türkiye'de bulunan 409 kelebek türünden 151 tanesi Malatya'da bulunmaktadır(Malatya İl Çevre Durum Raporu, 2009 ; http//www.kelebek.turk.com).

TRB1 bölgesinin tarihi ve kültürel değerleri

Bölge genelinde yer alan kaleler, camiler ve türbeler, hamamlar, çeşmeler, kaya mezarları, kütüphaneler, yerel giysiler, yemekler, folklor, efsanevi hikâyeler, el sanatları, festivaller ve panayırlar bölgenin tarihi ve kültürel değerlerini oluşturmaktadır. Başlıca:

- Bingöl'de bulunan Kığı Kalesi, Sabırtaşı Kalesi, Kralkızı Kalesi ve Çaybaşı kalesi,
- Elazığ'da bulunan Harput Kalesi, Ağın Kalesi ve Palu Kalesi,
- Malatya'da bulunan eski Arapkir Kalesi, Zengibar Kalesi, Eski Malatya Şehir Şurları, Doğanşehir kalesi,
- Tunceli de; Mazgirt Kalesi, Derun-i Hisar Kalesi, Pertek Kalesi, Mazgirt Kaleköy, Pertek Kalesi, Mazgirt Kaleköy, Pertek Demrik Kalesi, Mazgirt Bağın Kalesi bölgede bulunan başlıca kalelerdir(http//www.bingol.gov.tr.2011).

TRB1 Bölgesinde turizmi geliştirmek için Fırat Kalkınma Ajansının da yardımıyla ''TRB1 Bölge Planı'' adı altında 2010-2013 yıllarını kapsayan bir plan hazırlanmıştır. Bu planda şu konulara yer verilmiştir:

- Spor turizminin geliştirilmesi,
- Jeotermal su kaynaklarının turizme kazandırılması amacı ile mevcut tesisler iyileştirilecek ve yeni tesisler kurulacaktır.
- Sağlık turizmi de geliştirilecektir,
- Kültür, sanat ve kongre turizmi potansiyeli harekete geçirilecektir.
- Flora ve Fauna izleme ve araştırmaya yönelik turizm imkânları geliştirilecektir.
- Yenilikçi yöntemlerle tanıtımlar gerçekleştirilecektir.

TRB1 bölgesi turizm potansiyeli

Turizm, küresel dünya ekonomisinin en dinamik sektörüdür ve döviz gelirlerinin önemli kaynaklarından birisidir. Az kaynak ve az çaba harcayarak bölge ve ülkeye daha kısa sürede döviz sağlayabilmektedir. Turizm sektöründe girdilerin büyük kısmı doğal, tarihi ve kültürel nitelikli olduğundan dışa bağımlılığı azdır(Değer, 2006; Pekin, 2011).

Turizm Sektörünün ekonomik gelişmeyi sağlayabilecek birçok ekonomik faaliyetle doğrudan ve dolaylı bağlantısı bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine göre, 1950 yılında tüm dünyadaki uluslar arası turist varışları 25 milyon iken, bu sayı 1980 yılında 277 milyona, 1990 yılında 435 milyona, 2000 yılında 675 milyona, 2007 yılında 903 milyona, 2011 yılında 1 milyarı aşmış durumdadır(UNWTO,2011).

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz, diğer sektörlerin yanı sıra turizm sektörünü de etkilemiştir. Bu doğrultuda 2008 yılında turist sayısı % 2 artış göstermiş ve 922 milyona ulaşmıştır. Uluslararası turizmden elde edilen toplam gelir ise 944 milyar doları bulmuştur. 2010 yılında uluslar arası turist sayısında % 6,6'lık bir artış yaşanmış ve turist sayısı da 940 milyon olmuştur. 2011 yılında Orta Asya ve Kuzey Afrika'da yaşanan politik değişimler ve Japonya'daki doğal afetin etkilerinden dolayı artış hızı düşmüştür. 2012 yılında % 3'lük bir artış ile 1 milyona yaklaşmıştır. BM Dünya Ticaret Örgütünün dünya turizminin gelişimi konusundaki uzun vadeli öngörüsünde, 2020 yılında turist sayısının 1.6 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir(UNWTO, 2011).

Turizm sektörü, Türkiye açısından da oldukça önemlidir. 1960'lardan sonra turist sayısı bazı istisnalar dışında sürekli artış göstermiştir. 1963'te 200.000'e yaklaşan turist sayısı, 1990'da 5.389.000'e, 2000 yılında ise 10-12 milyonu bulmuş, 2016 yılında ise 35 milyona ulaşmıştır. Sektörde doğrudan istihdam ile 3.2 milyon kişi yer almaktadır(Kalkınma Bakanlığı,2011; YTD,2012).

TRB1 Bölgesinin turizm durumuna gelince 2010 yılı içerisinde belediye belgeli tesislerde 195.721 kişi konaklamıştır. Malatya ili hem yerli hem de yabancı ziyaretçi sayısında TRB1 Bölgesi içinde ön sırada yer almaktadır. Sadece Malatya'da 5 yıldızlı oteller mevcut iken diğer illerde bulunmamaktadır. Bundan dolayıdır ki Bölgeye gelen ziyaretçilerin % 49.7'si Malatya'da, % 31.1'i Elazığ'da konaklarken ger

kalan sayı ise Bingöl ve Tunceli'de kalmaktadır. Ayrıca, Bölgede görülmeye değer önemli vadilerde bulunmaktadır. Bunlar; (Malatya İl Yıllığı,2016).

Malatya ilinde; Tohma Çayı Vadisi: Doğu Torosların Batı bölümünde ,Tahtalı Dağlarının kuzeyinde yer almaktadır. Vadinin batı ucunda Somuncu Baba Camisi yer almaktadır. Dik kayalık yamaçlardan oluşan adi taş köprüye kadar uzanmakta ve vadiye yakın bölgesinde Kudret Havuzu olarak anılan sıcak su kaynağı bulunur. **Levent Vadisi:** Akçadağ sınırları içinde çeşitli jeolojik olaylar sonucu meydana gelen Levent'te vadi boyunca farklı büyüklükte mağaralar yer almaktadır. **Kozluk Çayı Vadisi (Kayaarası Kanyonu) :** Arapgir içerisinde bulunur. Kozluk Çayı rafting için potansiyel bir önemi olan rafting çayı vadisi aynı zamanda mesire yeri olarak da kullanılmaktadır. **Girmana Vadisi:** Hekimhan ilçesinde bulunur. Rafting ve rekreasyon amaçlı kullanımlar için uygundur(Malatya İl Çevre ve Orman Müdürlüğü , 2010).

Tunceli ilinde ise; **Munzur suyu Vadisi:** Ovacık'ın kuzeyinde Munzur Dağlarının üzerindeki Ziyaret Tepesi'nin eteklerinden doğan ve merkez ilçede Pülümür Çayı ile birleşerek Keban Baraj Gölüne dökülen Munzur suyu ilin en önemli su kaynağıdır. Su sıcaklığı kışın 0,-4 yazın ise 18-20 'C arasında değişmektedir. Munzur suyu alabalık çeşidinin yetişmesi için oldukça uygundur. **Pülümür Çayı Vadisi:** Avcı Dağları eteklerinden doğar ve Munzur Çayına katılır. Tunceli- Pülümür karayolunun yaklaşık 20 km kuzeyinden başlayarak Pülümür'e kadar genelde dar ve dik bir vadide akan çayın, her iki yanı zengin orman örtüsü yanı sıra şelaler, kayalık yamaçlar ve kanyonlardan oluşan vadi doğal yönden oldukça zengindir. **Peri Suyu Vadisi:** Peri Suyu Tunceli'nin doğu sınırını oluşturur ve Keban Baraj Gölüne dökülür. Peri Suyu Vadisi Tunceli'ye sınır oluşturduğu kesimler orman varlığı ve doğal çevre özellikleri bakımından zengindir. **Mercan Deresi Vadisi:** Avcı Dağlarından doğan ve Ovacık ilçesine akan ve sonra da Munzur Suyuna karışan bir akarsudur. Suyun akış yönü itibariyle turizm açısından görülmeye değer çok güzel yerlerden biridir. **Tahar Çayı Vadisi:** Kırklar Dağından doğan ve Kırklar Çayından beslenen Tahar Çayı, Çemişgezek İlçesinin Batısından geçerek Keban Barajına dökülmektedir. Tahar Çayı vadisi bitki örtüsü bakımından çok zengindir. Bitki araştırma turizmi açısından görülmeye değer bir yerdir. (Tunceli İl Kültür ve Truzim Müd. 2005)

TRB1 Bölgesi, su kaynakları yönünden Türkiye'deki toplam 26 havzadan ikisinin yer aldığı Dicle ve Fırat Havzalarının içinde yer almaktadır. Bölge yer altı ve yerüstü kaynakları, maden suları, Jeotermal kaynaklar ve kaplıcalar açısından zengindir. Bölgenin belli başlı en önemli akarsuları Dicle, Fırat, Munzur Çayı, Tohma, Şıro Çayı, Sürgü Çayı gibi sulardır. TRB1 Bölgesinde yer alan barajların tamamına yakını Malatya ve Elazığ İlleri ve çevresinde yapılmış olmasından kaynaklanarak bu iki il su açısından oldukça zengindir(Fırat Kalkınma Ajansı,2015). Ancak her iki nehrin üzerinde de turizm açısından yapılmış hiçbir tesis bulunmamaktadır.

Bölge kaplıcalar açısından da oldukça zengindir. Kös, Haror Kaplıcaları ile Hasköy, Alınyazı ve Sabırtaşı Ilıcaları, Bingöl'de Galon (Karakoçan'a 18 km uzaklıkta) kaplıcaları, Ilıcalar (Karlıova yolu üzeri), Hame Kaplıcaları (Palu) ile Mürüdü Suyu, Etminik Maden Suyu, Kumbarış Şoş Maden Suyu, İçme Mühsil Suyu ve Çelebi Şerik Maden Suyu Elazığ'da; Dedeağaç (Bağın) Kaplıcası (Mazgirt), Anafatma Kaplıcası (Ovacık), Aşağı Doluca (Harik) Kaplıcaları (Nazmiye), Karaderbent Köyü kaplıcası (Pülümür) ile Sütlüce (Harçik) İçmecesi Tunceli'nde bulunmaktadır. Tunceli'nde bu kaplıca ve içmeler dışında Merkez ilçede Dikilitaş Maden Suyu, Mazgirt yöresinde Ilıcak Maden Suyu ve Pülümür yöresinde Pülümür Maden Suyu yer almaktadır(http//www.bingol/kultur.gov.tr.2011).

ÖNERİLER VE SONUÇ

Türkiye son yıllarda turizmde çok yüksek performans sergilemesine ve sahip olduğu turistik arz potansiyeline rağmen Dünyadaki Pazar payı küçük kalmaktadır. Ekonomik kalkınmanın en önemli

amaçlarından biri ülkenin tüm insanlarına gelir kazandırıcı iş sahaları açmaktır. Bu bakımdan turizmin emek-yoğun bir endüstri olması Türkiye açısından önemi büyüktür.

Turizm, yatırım aşamasından her hizmetin verildiği en son aşamaya kadar dolaylı ya da dolaysız bir şekilde çok çeşitli iş imkânları oluşturmaktadır. Türkiye turizm potansiyeli bakımından dünya da zengin bir ülkedir. Bugün Türkiye Bölge İstatistikî Birim Sınıflandırılmasına göre 26 bölgeye ayrılmıştır. Bunlardan bir tanesi de TRB1 Bölgesidir. TRB1 Bölgesinde bulunan 4 il tarihte çok çeşitli medeniyetlere ev sahibi yaptıkları görülmektedir. Bu medeniyetlerden kalan ve görülmeye değer çok çeşitli tarihi eserlere rastlamak mümkün olabildiği gibi, görülmeye değer mağaraları, akarsuları ve gölleri bulunmaktadır. Bu nedenle bu bölgeler doğal ve tarihi yönden çok güzel, görülmeye değer yerlerdir.

Özellikle yabancı turistlerin görmek istedikleri yerlerin başında gelmektedir. Ancak bu bölgelere yönelik iyi tanıtımın yapılamamasının yanında bölgede yaşanan terör olaylarından dolayı da yeterli miktarda hem yerli hem de yabancı turist bölgeye çekilememektedir. TRB1 Bölgesinde turizm çeşitleri olarak tarihi ve kültürel turizmi, doğa turizmi, sağlık ve termal turizm, kış turizmi, kayak turizmi, rafting turizmi ve inanç turizmi gibi deniz turizm hariç ter türlü turizm bulunmaktadır. Ancak TRB1 Bölgesi bu turizm çeşitlerinden yeterli ölçü de yararlanamamaktadır. Bunun sonucu olarak bölgenin potansiyel kaynakları yeterli ölçüde değerlendirilemediği gibi yüksek işsizlik oranına sahip olan bu yöreler için yeterli iş imkânları da tesis edilememektedir.

KAYNAKÇA

Barutçugil, İsmet,(1986),Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri, Beta Yayınları, İstanbul
Cımat,A ve Bahar,Ozan,(2003), Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, Akdeniz İİBF Dergisi
Değer, N.,K.,(2006), Turizme ve İhracata Dayalı Büyüme:1980-2005 Türkiye Deneyimi, İİBF Dergisi, Cilt: 20, Sayı:2
Fırat Kalkınma Ajansı,2015
Kalkınma Bakanlığı,(2012), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırma (SEGE) Güncellemesi,,
Malatya İl Çevre Durum Raporu, 2009 ; http//www.kelebek.turk.com
Pekin, F.(2011), Çözüm Kültür Turizmi, İstanbul İletişim
Şenol. F ve Aktaş . G (2008) Erzincan /Elazığ/ Malatya . TR Turizm Coğrafyası , Detay Yayıncılık Ank.
Turizm Bakanlığı, 1998:149
Yıldır, Zafer,(2011), Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi, SDÜ Vizyoner Dergisi,
UNWTO-WORLD Tourism Organisation, (2011), Tourism Highlights, http//www.unwto.org/facts/eng/pdf/highlights/UNWTO-Highlightsog-enLR,pdf,internet adresinden 25.06.2017 tarihinde erişilmiştir.
www.istekobj.com.tr/sektörler/turizm-52/sektöre-bakış/turizm-b2aspx
http://www.trendus.com/ozel-onemli-belirli-gun-ve-haftalar/dunya-turizm-haftasi-2017#popup
http//www.bingolkultur.gov.tr/belgeli/1-58308/mağaralar.html.2011
http//www.bingol/kultur.gov.tr.2011

© International Regional Development Conference

Evaluation of the Transition Infrastructures of the 4th Industrial Revolution of the Enterprises in Elazig Organized Industrial Zone

Elaziğ Organize Sanayi Bölgesindeki İşletmelerin 4. Sanayi Devrimine Geçiş Altyapilarinin Değerlendirilmesi

Serkan METİN[1], *İbrahim TÜRKOĞLU*[2]

Abstract – Along with the rapidly developing of IT sector, this development has begun to change in parallel with industrial systems. The biggest breakthrough in this area has been the development of a new production model called the 4. Industrial Revolution (Industry 4.0). The main purpose of this model is to ensure that the machines that perform the production activity communicate with each other. An autonomous control mechanism is designed and the system is aimed to be directed by itself. Each machine within the network structure of the production phase will be interconnected with eachother. So that the speed of production will increase and costs will decrease due to the absence of intermediates. This will also reduce the competitive power of man power-based businesses. In this context, a survey was applied to the manufacturing companies in Elazığ Organized Industrial Zone (EOSB). Management's view of this new production system has been observed. Infrastructure conditions of the manufacturing enterprises in EOSB have been revealed. It is aimed to determine the deficiencies determined in the transition to the 4. Industrial Revolution and to formulate solution proposals.

Keywords: Industry 4.0, 4. Industrial Revolution, Production, Automation, Knowledge Management

Özet-Hızlı bir şekilde gelişen bilişim sektörü ile birlikte endüstriyel sistemlerde bu gelişime paralel olarak değişim göstermeye başlamıştır. Bu alandaki en büyük atılım ise 4. Sanayi devrimi (Endüstri 4.0) olarak adlandırılan yeni bir üretim modelinin geliştirilmesi olmuştur. Bu modeldeki temel amaç üretim faaliyetini gerçekleştiren makinaların birbiriyle haberleşmesini sağlamak ve otonom bir kontrol mekanizması tasarlanarak sistemin kendi kendisini yönetmesini sağlamaktır. Üretim aşaması içerisindeki her bir makinanın ağ yapısı ile birbirine bağlanması ve karar verici duruma getirilmesi ile birlikte üretimdeki hız artacak ve ara elamanların olmamasından dolayı maliyetler düşecektir. Buda insan gücüne dayalı üretim yapan işletmelerin rekabet gücünü düşürecektir. Bu kapsamda yapılan çalışma ile Elazığ Organize Sanayi Bölgesi (EOSB) içerisindeki imalat firmalarını yapısına göre otomasyon sistemlerinin Endüstri 4.0'a geçiş aşamasına ne kadar uygun oldukları ve işletme yöneticilerinin bu yeni üretim sistemine bakış açıları ele alınmıştır. Böylece, EOSB içerisindeki imalat yapan işletmelerin altyapı durumlarının ortaya konarak, 4. Sanayi devrimine geçişte belirlenen eksikliklerin tespit edilerek çözüm önerileri oluşturulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: 4. Sanayi Devrimi, Endüstri 4.0, Üretim, Otomasyon, Bilgi Yönetimi

GİRİŞ

Son yıllarda, 4. Sanayi Devrimi, üretim mühendisliğinde en yaygın konulardan biridir (Thomas ve diğerleri: 2017, 335 – 340). Mevcut küreselleşme, toplumsal, çevresel ve ekonomik boyutlarda insan varlığının sürdürülebilir bir şekilde evrimleşmesini sağlayarak, artan sermaye ve tüketim mallarına olan talebini karşılama sorunuyla karşı karşıyadır. Bu zorluğun üstesinden gelebilmek için, endüstriyel değer yaratımı sürdürülebilir olmalıdır. Günümüzde erken sanayileşmiş ülkelerde endüstriyel değer yaratımı, sanayileşmenin dördüncü aşamasına doğru gelişmiş, yani 4. Sanayi Devrimi olarak şekillenmiştir. Bu gelişme, sürdürülebilir imalatın gerçekleştirilmesi için önemlidir (Stock ve Seliger: 2016, 536 – 541).

[1] Öğr.Görv., Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi, e-mail:smetin@firat.edu.tr
[2] Prof.Dr.,Fırat Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği Bölümü, e-mail: iturkoglu@firat.edu.tr

© International Regional Development Conference

"Akıllı imalat", "endüstriyel internet" ya da "entegre sanayi" olarak da bilinen 4.Sanayi Devrimi şu anda tüm sektörleri etkileyebilecek potansiyele sahip olduğu varsayılan bir konudur (Hofmann ve Rüsch:2017,23-34).

4.Sanayi Devrimi ile ilgili çekincelerin başında veri güvenliği konusu gelmektedir (Bauernhansl:2016). Diğer bir problem ise altyapılar için çok büyük yatırımlar yapılması gerekliliğidir (Koch ve Kuge: 2014)

Sanayileşmiş ülkelerde yeni nesil üretim şekli sanayileşmenin dördüncü aşaması olan 4. Sanayi Devrimi olarak adlandırılmaktadır. Bu gelişme, 1970'lerin başında başlayan ve imalatta yüksek düzeyde bir otomasyon gerçekleştirmek için elektronik ve bilgi teknolojilerine dayanan üçüncü endüstriyel devrimini izlemektedir. (Acatech: 2013). 4.Sanayi Devrimine yönelik gelişme imalat sanayiinde önemli bir değişime neden olmuştur. Endüstriyel internet olarak adlandırılan akıllı fabrikalar, akıllı ürünler ve akıllı hizmetlerin kurulmasına dayanmaktadır (Kagermann ve arkadaşları: 2015) 4. Sanayi Devrimine yönelik bu gelişme, her yerde bulunan bilgilerin iletişim teknolojileri altyapıları kullanılarak sürdürülebilir üretim gerçekleştirmek için muazzam fırsatlar sağlamaktadır.

4. Sanayi Devrimi, gelişen iletişim teknolojilerini kullanarak farklı ülkelerdeki işletmelerin birbiriyle iletişim kurmasını ve sistemlerin tüm yaşam döngüsü boyunca farklı noktalardan gelen verileri kullanabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu şekilde üretim ve pazar ağının tüm birimleri ile ilgili veriler elde edilebilmektedir (Zezulka ve diğerleri: 2016, 8-12). 4. Sanayi Devrimi birbirine bağlı üç faktörü içermektedir:

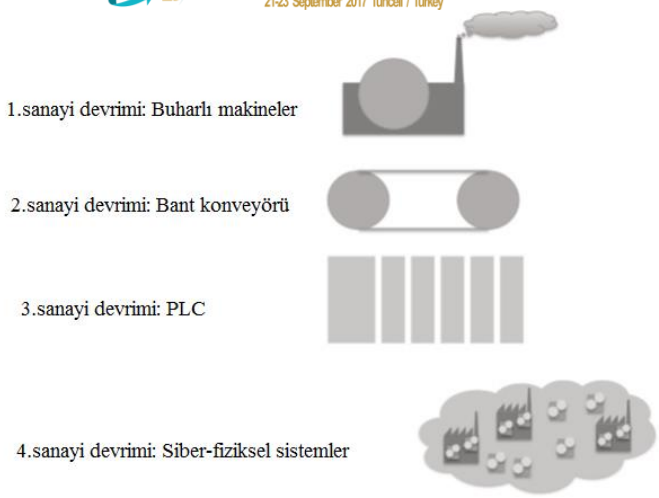
- Teknik ve ekonomik karmaşık ilişkilerin sayısallaştırılması ve entegrasyonu
- Ürün ve hizmetlerin sayısallaştırılması
- Yeni pazar modelleri

Bununla birlikte, 4. Sanayi Devriminin ana fikirleri ilk kez 2011'de yayınlandı. Aynı yıl, Alman hükümetinin stratejik bir önceliği haline geldi ve "Yüksek Teknoloji Stratejisi 2020 Eylem Planı" na dahil edildi (Kagermann ve diğerleri: 2013).

SANAYİ DEVRİMLERİ

Sanayi devrimlerine bakıldığında birinci sanayi devrimi su ve buhar gücüyle mekanize edilmiş sistemlerde oluşmaktaydı. Birinci Endüstri Devrimi İngiltere'deki tezgâh işçiliğinin makineleşmesi ve buhar gücü teknolojisinin basım işlerinde kullanılmaya başlamasını sağlamıştır. İkinci sanayi devrimi, seri üretime imkân sağlayan malzemeleri yerden ve havadan nakil etme özelliğine sahip kapalı devre çalışan bant konveyörlü sistemleri kullanarak üretim sistemini değiştirmiştir. Otomotiv sektöründe Henry Ford'un seri üretim bandı sistemi ve elektrik ile fabrikaların çalışır duruma gelmesi endüstrileşmeyi hızlandırmıştır. Üçüncü sanayi devriminde elektronik sistemler kullanan cihazlar sayesinde daha modern bir üretim sistemi geliştirmiştir. Dördüncü sanayi devrimi ise artık kendi kendini yönetebilen sistemlerden oluşan yeni bir model üzerine kurulmaktadır. Nesnelerin interneti olarak adlandırılan bu sistem ile akıllı fabrika modelleri şekillendirilmektedir. (Bauernhansl ve diğerleri: 2014) Nesnelerin İnterneti ve akıllı fabrikaların tasarımı 2013'te kamuoyuna tanıtıldı. 4. Sanayi Devrimi Siber-fiziksel sistemlere dayanmaktadır (Wittenberg :2016, 420–425)

© International Regional Development Conference

Şekil 1: Sanayi devrimleri (Wittenberg: 2015)

DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMİ

4. Sanayi Devrimi, son yıllarda araştırmacıların, hükümetlerin, üreticilerin ve uygulama geliştiricilerinin giderek artan ilgisini çekiyor; çünkü enerji tüketiminde bir azalma, ekonomik faydalar ve akıllı üretimi artırma olanağı sunuyor(Xiaomin ve diğerleri: 2017,23–41). Endüstri 4.0'ın amacı, esneklik, uyarlanabilirlik ve verimliliği gerçekleştirmek ve üreticiler ile tüketiciler arasındaki etkili iletişimi artırmak için geleneksel endüstrileri, özellikle imalat sektörünü birbirine bağlamak ve entegre etmektir (Gorecky ve diğerleri:2014).

Hızlı değişen üretim ve pazarlama çevrelerdeki mevcut zorluklara bir cevap olarak, 4. Sanayi Devrimi kavramı birkaç yıldır tartışılmaktadır. Bu kavram ile çeşitli hedefler çözüm bulunmak istenmektedir. Bu doğrultuda işletmeler açısından birincil öncelikteki ana hedef, parça başına maliyeti düşürerek bir şirketin maliyet durumunu iyileştirmektir (Schuh ve diğerleri: 2014). İkinci unsur ise müşteri talepleri doğrultusunda esnek üretim sistemleri oluşturabilmektir (Dombrowski ve Wagner: 2014). Endüstri 4.0, endüstriyel üretimin bir sonraki adımı olup, bireysel müşteri ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlanmaktadır (Reimund ve diğerleri:2016, 2 – 7). Sistemlerin karmaşıklığı artarken diğer taraftan müşteri isteklerine göre daha hızlı ürün çeşitliliği sağlayan ve küçük miktar siparişlere cevap veren esnek çözümlere ihtiyaç vardır. Bu tip müşteri gereksinimleri ancak 4. Sanayi Devrimi teknolojilerinin mevcut imalat teknolojilerine entegresiyle sağlanabilir. (Heinz :2016). 4. Sanayi Devrimi uygulamasının bir başka amacı, üretim yapılarını merkezden uzaklaştırmaktır (Bauernhansl ve diğerleri: 2014).

Sonuç olarak, 4. Sanayi Devrimi maliyetleri düşürerek rekabet gücünü artırmaya ve müşteri pazarlarını tatmin etmek için bir avantaj olan özelleştirilmiş ürünler sunmak için yerel olmayan üretim sistemlerinde esnekliği artırmaya odaklanmaktadır. Bu nedenle, rekabet gücünü korumak için yüksek düzeyde bir üretkenliğe ulaşılmalıdır. Merkezi olmayan üretim kontrolünü uygulayarak üretim sistemlerini merkezden uzaklaştırma fikri yeni değil, daha önceki dönemlerde de tartışılmıştır. Bu teknoloji kombinasyonu, üretim sistemlerinde yeni fırsatlar ve uygulamalar doğurur (Hermann ve diğerleri: 2017, 165 – 169).

4. Sanayi Devrimi ilk bakışta Bilgisayarla Bütünleşik İmalat (BBİ) fikrinin yeniden doğuşu olarak görünüyor. Modern bilgi ve iletişim teknolojileri tarafından geliştirilen Endüstri 4.0, bileşenlerin ve makinelerin kanıtlanmış internet standartlarına dayalı akıllıca ve standartlaştırılmış ağın bir parçası haline geldiği bir ağ yaklaşımıdır (Kolberg ve Zühlke: 2015,1870–1875). Endüstri 4.0, üretim ortamındaki insan rolü ile ilgili olarak 1980'lerin BBİ yaklaşımından ayrılıyor. BBİ insansız üretim

modeli olarak ele alındığında, Endüstri 4.0'daki insanın rolü halen çok önemlidir (Hirsch-Kreinsen ve Produktionsarbeit : 2014).

4. Sanayi Devrimi için 2014 baharında, bilgi ve iletişim teknolojileri, mekanik mühendislik ve elektrik endüstrisinin önde gelen üç Alman derneği olan VDMA, Bitkom ve ZVEI, bir tanım yayınladı. Bu tanıma göre, Endüstri 4.0, özerk kontrollü ve dinamik bir üretim uygulayarak değer zincirlerinin optimizasyonunu gerçek zamanlı gerçekleştiren bilgi ve ağa bağlı sistemlerin varlığıdır (Acatech-Plattform Industrie 4.0, 2014). Endüstri 4.0, Alman federal hükümetinin yüksek teknoloji stratejisi olarak ortaya koyduğu gelecekteki yeni üretim modeli projesidir. Üretim sistemlerindeki yeni eğilim, son derece esnek ve verimli bir üretim gerçekleştirmek için endüstrideki üretim sistemlerini "hizmetler ve nesnelerin interneti" ile birleştirip birbirine bağlamaktır (Kagermann ve diğerleri:2013).

Akıllı Fabrikalar

Günümüzde üretim tesislerindeki makineler kendileri ile iletişim kurma konusunda artan yeteneğe sahip olan siber fizik cihazları haline gelmişlerdir. Bu kabiliyetlerle siber-fiziki sistemler planlama ve cihazların görevlerinin bir parçasını alabilir. Bu yeteneğe sahip fabrikalarda makineler, üretim için yeterli miktarda malzeme teminini ve üretim planında değişiklik yapabilme kabiliyetine sahip olmaktadırlar. Gerçek ürün için en uygun olan yöntemi kendiliğinden belirleyebilmektedir. Bu şekildeki akıllı fabrikalarda makineler kendilerine ait sosyal bir ağ kurarlar(Wittenberg, 2015). Bu artan otomasyona ulaşmak için kullanılan araçlar siber-fiziksel sistemlerdir(SFS). Mikrodenetleyici, çalıştırıcılar, sensörler ve bir iletişim arabirimi bulunan SFS, özerk olarak çalışabilir ve üretim ortamlarıyla etkileşime geçebilir (Broy, 2010).

Üretim sistemlerinde "sibermatik sistemler" ve "hizmetlerin ve nesnelerin interneti" ile bağlantı, doğrudan üretim sistemlerinin gerekli değişiklik ve güncellemeleri yapmasını sağlar. Bu nedenle, endüstrideki üretim sistemleri ve bunların kullanılabilirliklerinin modellemesinin analizine yönelik yeni zorluklar ve gereklilikler getirmektedir.(Long ve diğerleri: 2016, 145–150)

Akıllı fabrikalar teknik ekipmanlarını kullanarak gerçekçi bir üretim sistemi ortamı sunmaktadırlar. Buna ek olarak, süreç iyileştirmeleri ve modifikasyonları üretim işlemleri sırasında güvenle test edilebilir(Abele ve diğerleri: 2007).

Dördüncü Sanayi Devrimi İçin İnsan Kaynağı Gereklilikler

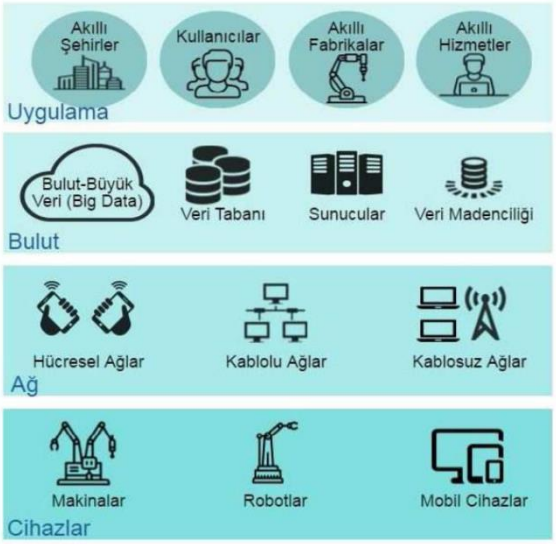
Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sürekli gelişmeleri imalat şirketlerine büyük potansiyel sunmaktadır. 4. Sanayi Devrimi terimi, yeni iletişim teknolojilerinin kullanımını benimsemekte ve imalat sanayiinde siber-fiziki sistemlerin uygulanmasını hızlandırmaktadır (Bauernhansl ve diğerleri: 2014). Endüstri 4.0'ın getirdiği üretimdeki teknik yenilikler çalışanlar ve organizasyonlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Block ve diğerleri: 2015).

Bu nedenle, üretim planlama ve kontrol seviyesindeki çalışanlar, Siber-fiziksel sistemlerin tüm altyapısı tarafından üretilen yüksek miktarda bilgi ve veri ile karşı karşıya kalacaklardır(Prinz ve diğerleri: 2014). Artan iş karmaşıklığı ayrıca, çalışma alanı seviyelerini de değiştirecektir. Basit görevler giderek daha otomatik hale gelecektir, kalan görevler çoğunlukla problem çözmeyi içermektedir. Böylece, işyeri tabanı seviyesindeki çalışanlar, örneğin yeni yardım ve bilgi hizmetleri kullanarak bu karmaşıklıkla başa çıkabilmek için eğitilmelidir. Ayrıca akıllı fabrika içindeki makinelerin ve tesislerin karmaşıklığı hızla artacağı için bu görevler giderek daha da karmaşık hale gelecektir(Kreimeier ve diğerleri: 2014). Bu karmaşıklıkla başa çıkabilmek için planlayıcılar ve denetleyiciler yeni planlama yöntemleri ve teknolojileri kullanarak eğitilmelidir. 4.Sanayi Devrimi'nde insan rolüyle ilgili olarak, özellikle profesyonel, sosyal, yöntemsel ve kişisel yeterliliklerle ilgili gereklilikler artacaktır(Dombrowski ve

Wagner: 2014). Dördüncü sanayi devriminde başarılı olmak için, üretim sektöründeki firmalar çalışanlarını bu yeterliliklere hazırlamak zorundadırlar(Christopher ve diğerleri: 2016, 113 – 118).

Dördüncü Sanayi Devrimi İçin Teknolojik Gereksinimler

4. Sanayi Devrimi dört ana bileşen içerir: bir fiziksel katman, bir ağ, bulut / büyük veriler ve bir uygulama katmanı. Makineler, robotlar, mobil cihazlar, işçiler, AGV ve diğer akıllı varlıklar, veri edinme ve hesaplama, mekanik görevleri tamamlama ve diğer birincil işlevler için fiziksel katmandan oluşur (Xiaomin ve diğerleri: 2017). Şekil 2, 4. Sanayi Devrimi'nin genel düzenini göstermektedir.

Şekil 2: 4. Sanayi Devrimi genel düzeni(Alçın:2016)

4. Sanayi Devrimi, ayrıca üç değerler dizisi ile tanımlanabilir:

- Akıllı Ürün
- Akıllı Makine
- Genişletilmiş Operatör.

Akıllı Ürünün ana fikri, iş parçasının rolünü pasiften sistemin aktif bir parçasına dönüştürmektir. Böyle bir sistemde, ürünler operasyonel verileri ve gereksinimleri tek tek depolayan bir belleğe sahiptir ve gerekli kaynakları isteyebilir ve üretim süreçlerini tamamlaması için koordine eder(Loskyll ve diğerleri: 2012, 737-761).

Akıllı Makine, geleneksel bir üretim hiyerarşisinin yerine, Siber Fiziksel Sistemler tarafından gerçekleştirilen merkezi olmayan bir öz-örgütlenme getiriyor. Böyle bir sistemde, üretim ağında makinelerin kendi kendini kontrol etmesine, tak-çalıştır entegrasyona, hatta yeni imalat birliklerinin değiştirilmesine yol açar(Zamfirescu ve diğerleri: 2014,4346-4351).

Son olarak, Genişletilmiş Operatör, üretim sisteminde onu en esnek ve en uygun hale getiren bilginin otomasyonunu ele almaktadır (Schmitt ve diğerleri: 2013,536-542).

ELAZIĞ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ

Elazığ Organize Sanayi Bölgesi (EOSB) alt yapı tesislerinin temeli 22 Şubat 1987 tarihinde atılmıştır. Elazığ OSB revize alanları ile birlikte 475 Hektardır. I. Bölgedeki çalışmalara 1986 yılında arazi alımı ile başlanmıştır. OSB nin alt yapı temeli atılan ilk kısmı bugünkü OSB'nin yer aldığı alan olup, rezerv ve inkişaf alanları hariç 110 hektardır. OSB alanı 1998 yılında Bakanlığa müracaat sonrasında 400

hektara çıkartılmıştır. III. bölge ile II.ve I. bölge arasında bulunan demiryolu OSB'mizin önemini bir kat daha artırmıştır. I. Bölge 110 Hektar olup alt yapı ve üst yapı tesisleri tamamlanmıştır. 5000 ile 100.000 metrekare arasında değişen 57 sanayi parselinin tamamı müteşebbislere tahsis edilmiş olup, bu parsellerde 49 firma faaliyetlerine devam etmektedir. 3 parselde ise inşaat faaliyetleri sürmektedir. II.Bölge çalışmalarına 1990 yılında başlanılmıştır. Toplam alan 55.5 hektardır. AG-OG (Alçak ve Orta gerilim) ve altyapı inşaat işlemleri 1997 yılında ihale edilmiş, enerji nakil hattı 2002 yılında bitirilmiştir. Üst yapı yol kaplama işlemine 2004 yılında başlanmış ve 2006 yılı sonunda tamamlanmıştır. II. OSB'deki tüm işletmeler faal durumdadır. İşletme sayısı 32'dir. İnşaatı devam eden işletme sayımız 3. Proje aşamasındaki işletme sayısı ise 4'dür**.** III. Bölge İmar planı çalışmaları 2006 yılında sonuçlandırılmış ve 38 sanayi parselinin tahsisi yapılmıştır. Bu parsellerden 22 firma faaliyetlerine devam ederken, 6 parsel inşaat ve 8 parsel ise proje safhasındadır.

Elazığ Organize Sanayi Bölgesinin Metropolitan Fiziki Planlamada Yer Seçiminde aşağıdaki kriterler dikkate alınmıştır (İnternet erişim:02.08.2017):

- Demiryolu karayolu alt yapı değerlerini taşıması
- Çevresinde hazine arazisinin çokluğu sebebiyle, ucuz arsa değerinin mevcudiyeti
- Kekliktepe şalt sahasına olan yakınlığı
- DSİ hidrolik etütlerince yer altı su seviye zenginliği
- İmar İskan Bakanlığı 26.10.1969 tarihli zemin etüdü ve zeminin kaya olması
- Şehir merkezine olan uzaklığının fazla olmaması,
- Havaalanına yakınlığı,
- Doğu Anadolu ulaşım bağlantılarında bulunması
- Şehre bir sanayi aksı oluşturması

Tablo 1. Elazığ OSB'deki İşletmelerin Sektörel Dağılımı

1	Gıda Ürünlerinin İmalatı	10
2	İçecek İmalat	1
3	Tekstil	2
4	Giyim Eşyası	1
5	Ağaç Ürünleri	1
6	Kayıtlı Medyanın Basımı	1
7	Kimyasalların Üretimi	5
8	Kauçuk Ve Plastik Ürün İmalatı	9
9	Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürü. İml. (Mermer)	19
10	Ana Metal Sanayi	9
11	Makina Techizat Hariç Fabrikasyon Metal Ürün İmalatı (Kalorifer Kazanı)	3
12	Elektrikli Techizat İmalatı	4
13	Başka Yerde Sın. Mak. Tec İm	7
14	Treyler Römork İmalatı	4
15	Mobilya İmalatı	12
16	Diğer İmalatlar	2
17	İnşaat	18

EOSB içerisinde bulunan firmaların 4.sanayi devrimi konusundaki bilgi seviyesini ve mevcut altyapı durumlarının yeni üretim modeline ne kadar entegre olabileceğini belirlemek için firma yetkilileri ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerde önceden hazırlanmış olan ve 4.sanayi devriminin temel bileşenlerini oluşturan Prof. Dr. Veysi İşler tarafından hazırlanmış olan ankete ait aşağıda verilen sorular sorulmuştur.

© International Regional Development Conference

Tablo 2. Endüstri 4.0 Farkındalık Anketi(İşler V.,2016)

Endüstri 4.0 konusunda bilgi seviyeniz?
Endüstri 4.0 Platformlarına üye misiniz? (Forumlar, topluluklar vb.)
Firmanızın Endüstri 4.0'a bakışı nedir?
Firmanızda Endüstri 4.0'a yönelik çalışmalar yapılıyor mu?
Endüstri 4.0'a geçiş için firmanızın mevcut bilgi seviyesinin yeterliliği nedir?
Firmanızda mevcut bilişim altyapısının Endüstri 4.0 ile uygunluğu nedir?
Ürün veya hizmetlerinizi geliştirme yönteminiz nedir?
Ürün veya hizmetlerinizi müşteri ihtiyaçlarına göre özelleştirme kabiliyetiniz nedir?
Üretim ve müşteri verilerini analiz etme sıklığı nedir?
Ürün ve hizmet geliştirme sürecinde firma dışı kaynakların kullanım oranı nedir?
Ürün ve hizmetlerin müşteriye tanıtılmasında kullanılan yöntemlerin çeşitliliği nedir?
Müşteri talepleri, yorumları, geri bildirimleri için kullanılan yöntemlerin çeşitliliği nedir?
Fiyatlandırma politikasında izlenilen yöntem çeşitliliği nedir?
Tasarım, mühendislik ve üretim süreçlerinde müşteri verilerini analiz etme ve değerlendirme yoğunluğu nedir?
Ürün ve hizmet tasarımından üretime kadar olan süreçte teknoloji kullanım yoğunluğu nedir?
Üretim planlama ve kontrolünde anlık analizler ile talebe göre esneklik kabiliyeti nedir?
Planlama, üretim, tahmin, tedarik zinciri gibi süreçlerde bilgi sistemleri kullanımı nedir?
Üretim sisteminden anlık veri toplama kabiliyeti nedir?
Üretimden ürün ve hizmetin müşteriye teslimine kadar olan süreçte teknoloji kullanım yoğunluğu nedir?
Tüm süreçlerinizi değerlendirdiğinizde veriye ulaşma ve analiz etme kolaylığını nasıl değerlendiriyorsunuz?
Mevcut bilgi sistemleri altyapısının Endüstri 4.0 ile uyumluluğu nedir?
Üretim ve müşteri verilerinin toplanmasında ve analizinde kullanılan sistemlerin olgunluk seviyesi nedir?
Sosyal medya, mobil uygulamalar, veri analizi araçları, bulut tabanlı hizmetler gibi teknolojilerin kullanım yoğunluğu nedir?
Mevcut bilgi sistemleri altyapısının ihtiyaçları karşılama seviyesi nedir?
Tedarikçiler ve diğer partnerleri ile teknolojik bağlantı seviyesi nedir?
Dış paydaşlarınıza (tedarikçiler, partnerler, dağıtıcılar vb.) ulaşma ve yönetme kolaylığını nasıl değerlendiriyorsunuz?
Mevcut veri toplama ve analiz etme kabiliyetlerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
Mevcut kabiliyetleriniz ve kaynaklarınız Endüstri 4.0 için yeterli mi? (üretim, bilgi sistemleri, organizasyonel yapı vb.)
Endüstri 4.0 ve benzeri teknolojik yaklaşımların firmanıza katkısı olacağını düşünüyor musunuz?
Modelleme ve Simülasyon teknolojilerini daha önce kullandınız mı?
Modelleme ve Simülasyon teknolojilerinin süreçlerinize fayda sağlayacağını düşünüyor musunuz?
Sanal Gerçeklik ve Arttırılmış Gerçeklik teknolojilerini daha önce kullandınız mı
Sanal Gerçeklik ve Arttırılmış Gerçeklik teknolojilerinin süreçlerinize fayda sağlayacağını düşünüyor musunuz?
KOBİ'lerin Endüstri 4.0'a geçişin gerekli görüyor musunuz?
KOBİ'ler Endüstri 4.0 gerekliliklerini sağlayabilirler mi?
Endüstri 4.0'a uyum sağlanamaz ise KOBİ'lerin rekabet edebilirliği nasıl etkilenir?
Endüstri 4.0'a geçişte KOBİ'lerin karşılaşacakları en büyük 3 sorun nedir? Sermaye Fiziksel ve teknolojik altyapı Bilgi Firma kültürü Belirsizlik 5Nitelikli işgücü Eğitim, danışmanlık, iş birliği, destek yetersizlikleri
Endüstri 4.0 sizin için ne ifade ediyor? (Anahtar kelimeler)

Mevcut sorular içerisinden firma yetkililerinden alınan cevaplar incelendiğinde;

- İşletmelerin Endüstri 4.0 hakkında hiçbir bilgileri olmadığı gözlemlenmiştir.
- Bu yeni üretim modelinin kendileri açısından bir sorun oluşturmayacağı kanısına sahiptirler.
- Teknik altyapı için gerekli olan bilişim bilgisine sahip olmadıkları ve işletmelerinde bu alanda uzman kişilerin olmadığı tespit edilmiştir.
- İmalat sektöründeki firmalardan çok az sayıdaki firmada bilgi yönetimi yazılımı bulunduğu ve üretim pazarlama aşamalarının bu sistemler üzerinden takip edildiği belirlenmiştir.

© International Regional Development Conference

- Yüz yüze görüşmelerde 4.sanayi devrimi ile ilgili bilgi verilmeden yapılan ilk mülakat esnasında bu teknolojinin gereksiz olduğu ve yatırıma gerek olmadığı olgusu firma yetkililerinde baskın görüş olarak benimsenmiştir.
- İkinci aşamada ise Endüstri 4.0 ile ilgili yine aynı firma yetkililerine ayrıntılı bir brifing verildikten sonra belirtilen sorulara yeniden cevap alındığında bu teknolojini getireceği yeniliklerin üretim aşamasında maliyeti düşüreceği ve kendilerinin üretim modelinden dolayı oluşan maliyet fiyat oranının bu yeni teknoloji ile oluşacak fiyatlandırma politikasıyla rekabet edemeyecekleri konusunda yeni bir fikir oluşmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Elazığ Organize Sanayi bölgesi içerisinde faaliyet gösteren firmaların çalışma sektörlerine bakıldığında üretim sektöründe 120 firma, inşaat sektöründe 24, proje yönetimi olarak 15 firma faaliyet göstermektedir.

4.sanayi devrimi açısında firmaların altyapılarını ve bu kavramla ilgili bilgi düzeylerini belirleyebilmek için firma sahipleri ve yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmelerde üretim sektöründe faaliyet gösteren firmaların 4.sanayi devrimi ile ilgili bilgi sahibi olmadıkları kavramsal olarak yabancı oldukları bu üretim modeline uzak durdukları görülmüştür. Birçok firmanın otomasyon sistemlerinin modernize edilmediği üretim aşamalarını kontrol edecek olan bilgi yönetimi yazılımlarına sahip olmadıkları ve bu alanda yatırım düşünmedikleri belirlenmiştir. Mevcut üretim modelinin işletmenin sürdürülebilirliğini sağlayacağı kanısına sahip oldukları için yeni üretim modelleri kullanmanın gereksiz olduğu düşüncesindedirler.

Bu olgunu değiştirilebilmesi için organize sanayi bünyesindeki firma sahipleri ve yetkililerine bu alanda uzman kişiler tarafından seminerler verilerek gelecekteki pazar paylarının nasıl etkileneceği ve bu etkinin firmaları açısından nasıl bir tehdit oluşturulacağı anlatılmalıdır. 4.sanayi devrimi ile ilgili temel sorunlardan biri olan vasıfsız işgücü istihdamını nasıl etkileneceği konusunun ayrıntılı olarak yetkililere izah edilmesi gerekmektedir. Firma yetkililerinin 4.Sanayi Devrimi ile ilgili diğer bir kaygıları ise altyapının oluşturulmasının çok maliyetli olması düşüncesidir. Bu konu içinde özellikle Sanayi Bakanlığı tarafından bu alana yatırım yapacak firmalara teşvik ve hibe değerlendirmelerinde pozitif ayrımcılık yapılacağı tarafından güvence verilmesi ve bu yatırımların cazip hale getirilmesine lokomotif olunması gerekliliğidir. Yapılan görüşmelerde elde edilen diğer bir sonuç ise işletme sahiplerinin sektörleri ile ilgili uluslararası firmalarla ilgili teknolojik gelişmeleri takip edecekleri bir platformun olmamasıdır. Bu açıdan özellikler organize sanayi bölgesi yönetimlerinin kendi bünyelerindeki firmalar için internet ortamında bir form oluşturarak küresel gelişmelerden firma yetkililerinin bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Bakanlıklar açısından bakıldığında 4.Sanayi Devrimi'nin ülkelerin gelecekteki konumlarını doğrudan etkileyeceği için bu yeni yaklaşımın getireceği yeni meslek gruplarının planlaması ve yetiştirilmesine yönelik çalışmalara hız verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Abele E, Eichhorn N, Brungs F.(2007). Mitarbeiterqualifikation in einer realen Produktionsumgebung: Langfristige Prozessverbesserungen durch praxisnahe Lernformen. ZWF.

Acatech (2013). Umsetzungsempfehlungen für das Zukunftsprojekt Industrie 4.0– Abschlussbericht des Arbeitskreises Industrie 4.0. acatech.

Acatech-Plattform Industrie 4.0 (2014). Industrie 4.0 - Whitepaper FuE Themen [Online]. Available at http://www.acatech.de/fileadmin/user_upload/Baumstruktur_nach_Website/Acatech/root/de/Aktuelles___Presse/Presseinfos___News/ab_2014/Whitepaper_Industrie_4.0.pdf .

Alçın Sinan(2016), Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0.

© International Regional Development Conference

Bauernhansl T, ten Hompel M, Vogel-Heuser B,(2014).Industrie 4.0 in Produktion, Automatisierung und Logistik. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden; p. 5-35.

Bauernhansl T, Diegner B, Diemer, Johannes, Dümmler M, Eckert C,(2014).. Industrie 4.0: Whitepaper FuEThemen. Veröffentlichung der Plattform Industrie 4.0 in Zusammenarbeit mit dem Wissenschaftlichen Beirat.

Bauernhansl, Thomas(2016). Industrie 4.0: Entwicklungsfelder für den Mittelstand, Stuttgart.

Block C, Freith S, Kreggenfeld N, Morlock F, Prinz C,Kreimeier D et al(2015). Industrie 4.0 als soziotechnisches Spannungsfeld: Ganzheitliche Betrachtung von Technik, Organisation und Personal. ZWF.

Broy, M., ed. (2010). Cyber-Physical Systems: Innovation durch softwareintensive eingebettete Systeme, Berlin, Heidelberg, Springer Verlag.

Christopher Prinza, Friedrich Morlocka, Sebastian Freitha, Niklas Kreggenfelda, Dieter Kreimeiera, Bernd Kuhlenköttera, (2016). Learning Factory modules for smart factories in Industrie 4.0 , Procedia CIRP 54,113 – 118)

Dombrowski U, Wagner T.(2014). Mental Strain as Field of Action in the 4th Industrial Revolution. Procedia CIRP.

Gorecky, D., Schmitt M., Loskyll M., & Zuhlke, D. (2014). Human-machine-interaction in the industry 4.0 era. In 12th IEEE International Conference on Industrial Informatics (INDIN) (pp. 289–294).

Heinz Gaub(2016).Customization of mass-produced parts by combining injection molding and additive manufacturing with Industry 4.0 technologies, Reinforced Plastics Volume 60, Number 6.

Hermann Meissnera, Rebecca Ilsena, Jan C. Auricha(2017).Analysis of control architectures in the context of Industry 4.0, Procedia CIRP 62, 165 – 169)

Hirsch-Kreinsen H. Wandel von Produktionsarbeit(2014).Industrie 4.0'. WSI-Mitteilungen (6):421–9.

Hofmann Erik, Rüsch Marco, (2017). Industry 4.0 and the current status as well as future prospects on logistics, Computers in Industry 89,23–34.

Kagermann, H., Wahlster, W. and Helbig, J. (2013). Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0: Securing the future of German manufacturing industry; Final report of the Industrie 4.0 Working Group. acatech - National Academy of Science and Engineering, Frankfurt/Main.

Kagermann, H.,Lukas, W.,Wahlster, W. (2015). Abschotten ist keine Alternative. In: VDI Nachrichten, Issue 16.

Kreimeier D, Kreggenfeld N, Prinz C, Igel C, Ullrich C.(2014). Intelligente Wissensdienste in Cyber-Physischen Systemen. Industrie Management.

Koch Volkmar ,Kuge, Simon; Geissbauer, Reinhard; Schrauf, Stefan.(2014). Industrie 4.0 Chancen und Herausforderungen der vierten industriellen Revolution. PwC.

Kolberg Dennis, Zühlke Detlef,((2015). Lean Automation enabled by Industry 4.0 Technologies, ScienceDirect IFAC-PapersOnLine 48-3,1870–1875.

Long F., Zeiler P., Bertsche B. (2016). Modelling the production systems in industry 4.0 and their availability with highlevel Petri nets , ScienceDirect IFAC-PapersOnLine 49-12,145–150

Loskyll M, Heck I, Schlick J, Schwarz M. (2012). Context-based orchestration for control of resource-efficient manufacturing processes. Future Internet 4(3),737–761.

İnternet: http://www.elazigosb.org.tr/sayfa.php?say=10, erişim tarihi:02.08.2017

İşler V., https://goo.gl/forms/1xoJX3rIESN0OgHn2, erişim tarihi:02.08.2017,yayım tarihi: 16 .10.2016

Prinz C, Jentsch D, Kreggenfeld N, Morlock F, Merkel A, Müller E et al. (2014). Concept of Semi-Autonomous Production Planning and Decision Support Based on Virtual Technology.

Reimund Neugebauer, Sophie Hippmann, Miriam Leis, Martin Landherr,(2016).Industrie 4.0 - From the perspective of applied research, Procedia CIRP 57,2 – 7.

Schmitt M, Meixner G, Gorecky D, Seissler M, Loskyll M. (2013). Mobile interaction technologies in the factory of the future. Analysis, Design, and Evaluation of Human – Machine Systems 12(1),536–542.

Schuh G, Potente T, Wesch-Potente C, Weber AR, Prote J. Collaboration (2014). Mechanisms to Increase Productivity in the Context of Industrie 4.0., Procedia CIRP

Stock T., Seliger G. (2016). Opportunities of Sustainable Manufacturing in Industry 4.0 , Procedia CIRP 40 536 – 541.

Thomas H.-J. Uhlemanna, Christian Lehmanna, Rolf Steinhilpera, (2017). The Digital Twin: Realizing the Cyber-Physical Production System for Industry 4.0 , Procedia CIRP 61, 335 – 340.

Wittenberg Carsten, (2016). Human-CPS Interaction – requirements and human-machine interaction methods for the Industry 4.0 , ScienceDirect IFAC-PapersOnLine 49-19,420–425.

© International Regional Development Conference

Wittenberg C., Buyer, S., (2015). AR and Maintenance - Visualization of Process Data and Engineering Information. In C. Stephanidis (ed.): HCI International 2015 – Posters' Extended Abstracts, pp. 159–163. Springer, Cham.

Xiaomin Li, Di Li, Jiafu Wan, Athanasios V. Vasilakos, Chin-Feng Lai, Shiyong Wang(2017), A review of industrial wireless networks in the context of Industry 4.0, Wireless Netw 23:23–41.

Zamfirescu CB, Pîrvu BC, Loskyll M, Zühlke D.(2014).Do not cancel my race with cyber-physical systems. IFAC proceedings 47(3),4346–4351.

Zezulka F., Marcon P. , Vesely I., Sajdl O.(2016). Industry 4.0 – An Introduction in the phenomenon, ScienceDirect IFAC-PapersOnLine 49-25,008–012

© International Regional Development Conference

On Energy Sector Resource Requirements: Use of Renewable Energy Potential in Turkey

Enerji Sektörünün Kaynak Gereksinimi Üzerine: Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Potansiyelinin Kullanılması

Cihan KAYMAZ[1], *Ferhat GÜNEY*[2]

Abstract-After the 1999 constitutional changes to articles 47, 125 and 155, Energy Market Regulatory Authority has been established to regulate the liberalizing energy sector in Turkey; and international arbitration law mechanism has been enabled instead of council of state allowing services provision under private law. With such structural reforms in public management and marketization of public services there has been a qualitative transformation in public service and public good approaches. In line with these transformations arguments have been introduced about Turkey's inclination towards renewable energy adhering to the sustainable development strategies of the energy sector. The basis for the arguments comes from import of fossil fuels from abroad will hurt public good, and the need for renewable energy use to curb the foreign source dependency on obtaining energy resources; additionally, a view posed is that the use of renewable energy can increase the potential use of local resources, hence can be evaluated within the dynamics of local/regional development. Moreover, sustainable development strategies based on economic criteria suggests increasing the use of renewable energy resources classified as clean and environmentally friendly energy as a solution to Turkey's energy needs. The study's claim is directing the energy sector to renewable energy potential is problematic in the sense of increasing local/regional development dynamics and decreasing environmental problems and foreign dependency. In this context the study will open the public policy implementation in Turkey upon the capital accumulation crisis of 1970s to discussion over the transformation in energy sector defined by foreign and local dynamics and evaluate the renewable energy potential from the perspectives of foreign dependency local dynamics and environmental problems.

Keywords: Energy sector, renewable energy, local/regional development, sustainable development strategi

Özet-Anayasa'nın 1999'da yapılan 47, 125 ve 155'inci maddelerindeki değişiklik sonrası, Türkiye'nin liberalleşen enerji sektörünü düzenleyen Enerji Piyasası Denetleme Kurulu kurulmuş, Danıştay'ın özdenetimi durdurularak hizmetlerin özel hukuk hükümlerine göre yürütüleceği Uluslararası Tahkim Kurulu mekanizması devreye sokulmuştur. Kamu yönetimindeki bu yapısal reformlarla kamu hizmetlerinin piyasalaştırılması süreciyle birlikte enerji alanının kamu hizmeti ve kamu yararı yaklaşımlarında niteliksel dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümlere koşut olarak enerji sektörünün sürdürülebilir kalkınma stratejileri doğrultusunda Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesi tartışmaları ortaya çıkmıştır. Tartışmaların temelinde fosil enerji kaynaklarının ülke dışından ithal edilmesinin kamu yararını zedeleyeceği, bunun yerine enerji kaynakları teminindeki dışa bağımlılığı azaltabilmek adına yenilenebilir enerji potansiyelinin kullanılması gerekliliği üzerinde durulmakta, ayrıca yenilenebilir enerjilerin yerel kaynakların kullanılma potansiyelinin arttıracağından yerel/bölgesel kalkınmanın dinamikleri arasında değerlendirilebileceği görüşü öne sürülmektedir. Öte yandan iktisadi ölçütler temel alınarak oluşturulan sürdürülebilir kalkınma stratejileri, Türkiye'de enerji gereksinimine çözüm olarak çevre dostu temiz enerji diye nitelendirilen yenilenebilir enerji kullanımının arttırılması önerisinde bulunmaktadır. Çalışmanın iddiası, enerji sektörünün yenilenebilir enerji potansiyeline yönlendirilmesinin enerji kaynakları temininde dışa bağımlılığın ve çevresel sorunlarının azaltılması ile yerel/bölgesel kalkınma dinamiklerinin arttırılması noktasında problemli olduğudur. Bu kapsamda, çalışmada, 1970'lerdeki sermayenin birikim krizinin ardından yürürlüğe giren Türkiye'deki kamu politikaları uygulamaları, dış dinamikler ile ülkedeki iç dinamiklerin belirlediği enerji sektöründeki dönüşüm üzerinden tartışmaya açılacak ve yenilenebilir enerji potansiyeli dışa bağımlılık, yerel dinamikler ve çevre sorunları ekseninde değerlendirilecektir.

[1] Öğr. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, chnkaymaz@gmail.com
[2] Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Kamu Yönetimi, ferhat19871987@hotmail.com

© International Regional Development Conference

Anahtar Kelimeler: Enerji sektörü, yenilenebilir enerji, yerel/bölgesel kalkınma, sürdürülebilir kalkınma stratejileri.

GİRİŞ

Kapitalist toplumsal formasyon, tıpkı kapitalizm öncesi toplumsal formasyonlar gibi politik, ideolojik, iktisadî yapılardan meydana gelen, birçok üretim tarzının (köleci, feodal, kapitalist vb.) bir arada bulunduğu ve birçok üretim tarzına özgü üretici güçler bütününden oluşmaktadır. Bu bütün, farklı üretim tarzları arasında birinin başatlığına (son kerte) dayalı hiyerarşik ve çelişkili bir yapıdır. Bununla beraber her toplumsal formasyonun var olabilmesi ve devamlılığı, üretim araçlarının ve üretici güçlerin yeniden ve yeniden üretimine bağlıdır (Althusser, 2005: 50-51; Althusser, 2002: 134, 139). Kapitalizm öncesi toplumsal formasyonlarda politika kertesi başatlık gösterirken, kapitalist toplumsal formasyonun diğerlerinden farkı, ekonominin belirleyiciliğidir. Bu bağlamda, kapitalist toplumsal formasyonda sürekli dönüşüm içindeki bir ekosistem olarak sermaye hem kendini hem de doğayı üretmekte ve yeniden üretmektedir. Öyle ki kapitalist üretim tarzının sermaye birikimine dayalı yapısı, sermayenin ekolojik problemlerini kendi işkolunun bir parçası haline getirdiğinden, doğa sermaye birikim stratejilerine içerilmiştir (Harvey, 2015: 251-252).

Kapitalist toplumsal formasyon içinde teknoloji ve iyimser ilerleme gerçekte sistemin yeniden üretilmesinde gerekli görülmektedir (teknolojik determinizm). Bunun nedeni, rekabet, iktisadi büyümenin sınırsız potansiyeli, üretimin artışı ve sonrasında istenen kâr eğilimlerindeki sürekli artış gibi özeliklere sahip sanayi kapitalizminin ihtiyaç duyduğu enerji arayışıdır. Aslen enerji, doğa ile sınırlıdır. Doğa, insan (emek-gücü için) ve çevre (hammadde için, enerji için) olarak ikiye ayrıldığında sermaye her ikisine de gereksinim duymaktadır. Çevre, meta üretimi için hammadde, enerji için ise (doğal) kaynak olarak görülmektedir. Teknolojik gelişimlerle odun ve kömür (ve buharlı makineler), ardından petrol (motor teknolojisi) ve türevleri önemli kaynaklar olarak değerlendirilmiş, bu kaynakların kullanımındaki verimliliğin arttırılması adına teknolojik gelişimler sağlanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, yalnızca geleneksel enerji kaynaklarının (ya da fosil yakıtlar denilebilir) kullanımında verimlilik çalışmaları yürütülmemiş, farklı ve yeni enerji kaynakların çalışmaları yürütülerek enerjinin çeşitlendirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim Sanayi Devrimleri sınıflandırmalarına bakıldığında, devrimlerin birincisi odun ve kömür, ikincisi petrol ve son olarak üçüncüsü ise nükleerin ardından yenilenebilir enerji kaynaklarının gündeme geldiği ve enerji çeşitlenmesinin genişlediği gözlenmektedir. Ayrıca çevrenin yalnızca enerji kaynağı ve hammadde olarak değil, bunun yanında yetmişlerden günümüze değin değerlendirmelere tabi tutulan kirlilik/sağlık ile ilişkisi anlaşılmıştır. Çevre, yetmişlerle birlikte artık yalnızca enerji kaynağı değil, aynı zamanda insanların/canlıların yaşadığı bir mekândır. Bu çevresel mekân, iktisadî büyüme ve kalkınma, nüfusun artışı gibi nedenlerle zarar görmekte ve çevre sorunları denilen bugüne kadar dünya üzerine görülmemiş küresel bir problem oluşmaktadır.

Bu probleme karşı ne yapılabilir? İktisat disiplininde verimlilik kavramına bağlı kalınarak çevre kirliliği dışsal bir faktör olarak algılanmış ve "çevreyi dışlamayan kalkınma" modelleriyle çevre dışsallaştırılmıştır. Böylece emek-gücü ve çevreyi içerdiği düşünüldüğünde doğa; verimlilik, dışsallık, kaynak, enerji gibi kavramların eşliğinde tedrici bir şekilde kapitalist toplumsal formasyona içerilmeye başlanmıştır.

© International Regional Development Conference

19. yüzyılın liberal tartışmalarına bakıldığında çevresel değerler tükenmez olarak ifade edilmiş, bu yüzden ekonomi biliminin konusu dışında bırakılmış ve "serbest mallar" statüsünde değerlendirilmişlerdir. Ancak 20 yüzyılın ikinci yarından itibaren geç kapitalizm evresiyle birlikte çevresel değerler serbest mallar olmaktan çıkarılarak piyasa mekanizmasına dâhil edilmiştir (Başkaya, 2015: 192). Sonrasında aşama aşama ekoloji alanına iktisadî araçlarla girilmeye başlanmıştır. Aslen doğal değerler sermaye birikiminin asli unsur olarak görülmektedir. Neoliberalizmle birlikte ise doğa sermayeleşme sürecine dahil edilerek "piyasa aktörleri için yatırım nesnesi" haline getirilmek istenmektedir (Çoban vd., 2015: 401).

Günümüzde çevresel değerler ile ekoloji-ekonomi ilişkisi üzerine yapılan tartışmaların temelinde çevresel değerlerin (ya da ekolojinin iktisadileşmesiyle kullanıma sokulan doğal kaynaklar) sınırlı olup sınırsız bir iktisadî büyümenin sürdürülüp sürdürülemeyeceği (ya da kaynakların azalması ile kaynak talebinin artması) değerlendirmeleri bulunmaktadır. Kaynakların sınırlı olmasından dolayı sınırsız iktisadî büyümenin sürdürülemeyeceği görüşünden yola çıkanlar birikim krizini, toplumsal ve ekolojik krizden ayrı düşünülmemesi gereken bir problem olarak değerlendirirler (Foster, 2008: 9, 150-152). Değerlendirmelerde çevresel değerlerin kapitalizm öncesi dönemlerden önce yaşandığı, yaşanan sorunların yerel ve bölgesel nitelikte oldukları, ancak sanayi kapitalizmiyle (kapitalist toplumsal formasyonun egemenliğini ilan etmeye başlamasıyla) birlikte sorunların artarak devam ederek küresel boyuta ulaştığına vurgu yapılmaktadır. İktisadî büyümenin sürdürülebileceği iddiasından hareket eden egemen görüş ise sermaye birikimi ve ekolojik krize karşı sermayenin krizi ile ekolojik krizin birbiriyle bağlılık ilişkisini koparma uğraşını tercih ederek sermayenin eylemleriyle ekolojik krizi ayrı tutacağı stratejileri geliştirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla neoliberal birikimin stratejilerinden biri çevresel değerlerin sermaye birikimi sürecine karşın korunması olmuştur. Nitekim neoliberal birikim koşullarında "yeşil ekonomi" (Rio+20) ile "yeşil kapitalizm" adı altında tartıştığı çevre dostu temiz enerji üreten teknolojilerin piyasası bu işkolunun bir parçası olarak işlevsel bir biçimde araçsallaştırılmaktadır (Tanuro, 2011). İşte rüzgâr, güneş, su gibi çevresel değerler kullanılarak işleyen, "temiz ve çevre dostu" olarak nitelendirilen yenilenebilir enerji teknolojileri, sürdürülebilir kalkınmadan yeşil kapitalizm ve yeşil ekonomi yaklaşımlarına kadar olumlu değerlendirilmelerde bulunulmakta ve geleneksel enerji kaynaklarına alternatif olarak sunulmaktadır.

Öte yandan ekolojik kriz değerlendirmelerinde bulunan ana akım yaklaşımlar, enerjiyi iktisadî büyüme ve kalkınmanın temeline yerleştirdiğinden enerjinin geleceğini tüm dünyanın ve insanlığın geleceği gibi sunmaktadırlar. Bu yaklaşımlar, her ne kadar küresel ısınma, iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin azalması gibi küresel çevresel sorunlarının nedenlerinden birini dünyadaki artan enerji gereksinimine bağlı olarak petrol, kömür ve doğal gaz kullanımındaki artış görse dahi bu artışa karşı gerekli ve yeterli müdahaleyi yapmakta başarısız kalmaktadır. Sözgelimi temiz ve çevre dostu diye nitelendirilen yenilenebilir enerji teknolojisinin çevresel etkilerini, fosil yakıtların çevresel etkilerinden ayırarak değerlendirirler. Böylece Lewontin'in (2005: 58-106) deyişiyle nedenler ile etmenlerini (aracılarını) birbirine karıştırarak meseleyi "enerjiye ihtiyacımızdan fazla niçin gerek duymaktayız?" sorusu yerine alternatif kaynaklar ve teknolojilerin geliştirilmesiyle enerji gereksinimi için çevresel değerlerin tahrip edilmesinin engellenebileceği ya da en azından azaltılabileceği iddiasında bulunurlar. Sonuçta çevre sorunlarının nedenini gizleyip, meseleyi aracılarına yüklemiş olurlar. Nitekim sera gazı emisyon miktarının %61'i enerji kullanımı sonucu oluşmaktadır (Çabuk, 2011: 187).

Bu kapsamda çalışma, egemen işleyin (Stockholm'den, Brundtland ve Rio'ya, sürdürülebilir kalkınmadan yeşil ekonomi ve yeşil kapitalizme) ve onun birçok yönden destekleyicisi ana akım literatürün çevresel değerler ile ekoloji-ekonomi ilişkisi üzerine yapılan tartışmalar bağlamında yenilenebilir enerji kaynaklarıyla ilişkili bir analize girişmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde sermayenin birikim krizlerinin potansiyeli ve birikim stratejilerinin sermaye için gerekliliğine değinilecektir. Bölümde sermaye birikim krizleri ile ekolojik kriz tartışmaları yapılacak, ardından birikim stratejisinin sürdürülmesi için gerekli hegemonik projelere çevre sorunları üzerinden

değinilecektir. İkinci bölümde, kapitalist formasyonun enerji ihtiyacı ve yenilenebilir enerjinin niteliği ile meşruluk zeminini oluşturan özellikleri aktarılacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye'deki enerji sektörünün enerji gereksinimi değerlendirilecek, neoliberal politikaların enerji sektöründeki yansıması yenilenebilir enerji kaynakları ölçeğinde tartışmaya açılacaktır.

SERMAYE BİRİKİM KRİZİ VE NEOLİBERAL BİRİKİM STRATEJİSİ

Sermayenin birikim krizi dönemlerinde yeni çeşitli stratejiler devreye sokulur. Bu birikim stratejileri özellikle sermayenin kâr eğilimlerindeki düşüşle gündeme gelmektedir. Neoliberal birikim stratejisi de devletin yeniden yapılandırılması, ulusal kalkınmacılık stratejisinin dönüştürülmesi temelinde yetmişli yıllarda sermayenin önünü açabilmek adına devreye sokulmuş ve çeşitli kamusal hizmetler ve alanlarda yeniden yapılandırılmaya gidilmiştir. Bu dönemde piyasa mekanizması, sınırlarından kurtulmak isteyecek ve sermayenin birikimini olabilecek en üst mertebeye çıkarma uğraşına girecektir. Böylece kapitalizmin "tekelci sermaye" evresinden çok uluslu kapitalizm evresine geçecektir (Sweezy ve Baran, 2007). Neoliberalizm bu kapitalizmin çokuluslu evreye geçtiği geç kapitalizmin (Mandel) ikinci aşaması olarak varlık göstermeye başlayacaktır.

Neoliberalizmin kapitalist toplumsal formasyon içindeki yeri, devletin sermaye ve piyasa lehine (ve tabi emek ve doğa aleyhine) yeniden yapılandırıldığı, piyasa dışındaki kapitalist olmayan mekânların eşitsiz (ve bileşik) bir biçimde kapitalistleştirilmeye çalışıldığı, kapitalist mekânların ise yapılandırıldığı bir dönemdir. Harvey'in (2004: 24-25) deyişiyle yetmişli yıllardaki neoliberalizm aşamasıyla aşırı sermaye birikimi sorunun aşılması "mülksüzleştirme yoluyla birikim" mantığının da başlangıcıdır. Devlet aygıtı bu dönemde sermaye ile birliğini arttırarak kamu hizmetlerinin piyasalaştırılması (metalaştırılması), özelleştirme, kuralsızlaştırma, yeniden kurallaştırma gibi neoliberalizmin genel özellikleriyle sermaye yanlı bir biçimde yeniden yapılandırılmaya başlamıştır. Neoliberal politikalarla devlet-sermaye arasındaki ilişki yapısal reformlarla yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Yeniden yapılandırılmada, kamu hizmeti sağlayabilmek için devletin faal olduğu çeşitli sektörlerdeki girişimleri süreç içerisinde tasfiye edilmiş, yerine piyasa mekanizmasının egemenliğine dayalı özel sektörün etkinliği artırılmıştır. Devlet aygıtındaki bu neoliberal dönüşüme etkili olan ise devletin meşruiyet düşüncesindeki farklılaşma olmuştur. Gerçekte, devletin meşruiyetinin temeli toplumun genel çıkarı için kamu hizmeti üreterek kamu yararı sağlanmasındadır. Ancak -Gramscici bir anlatıyla söylenirse- genel çıkarın üretilmesi toplumun belirli kesimlerinin kendi öznel çıkarlarına karşılık gelen politikaları sanki toplumun genel çıkarıymış gibi sunmasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla devletin meşruiyeti adına kamu hizmetlerinin üretimi ve kamu sağlanması, egemen sınıfların topluma hegemonya kurmaya çalışma biçimlerine göre farklılık gösterir. İşte neoliberal dönemle birlikte ulusal kalkınmacılık döneminden kalma "yurttaşların genel, ortak ve zorunlu gereksinimlerinin karşılanması için kamu hizmeti üretmesi" yaklaşımı yerine piyasa mekanizmasına dayalı bireycilik temeline dayalı bir kamu hizmeti ve kamu yararı anlayışı yerleştirilmeye çalışılmaktadır (Ataay, 2007: 30-31).

Öte yandan geç kapitalizm evresinde kapitalist toplumsal formasyon, sermaye birikimi krizine koşut olarak onun ikizi ekolojik krizle karşı karşıya kalmıştır. Doğanın kendini yenileyebilme kapasitesinin aşıldığını ifade eden (küresel) ekolojik kriz[1] ana hatlarıyla, emek ile doğa arasındaki ilişkisinin "mülksüzleştirme yoluyla birikim" mantığından kaynaklı olarak giderek metalaştırılması sürecini içermektedir. Bunun anlamı müştereklerin (çevresel değerler) ve emeğin sermaye birikimi gereksiniminden kaynaklı olarak hızla tükenmesi ve giderek "doğanın neoliberalleşmesi"dir. Öyle ki aynı zamanda doğanın neoliberalleşmesi hava, su, toprak gibi doğal varlıkların sermaye birikimine

[1] Dünya sistemi bilimcilerinin geliştirdiği "gezegenzel sınırlar" kavramından yola çıkılarak küresel ekolojik krize yol açan dokuz kritik eşikten söz edilmektedir. Bunlar: (1) iklim değişikliği; (2) okyanus asitlenmesi; (3) statosferdeki ozon eksilmesi; (4) biyojeokimyasal akım sınırı (azot ve fosfor döngüleri); (5) küresel tatlı su kullanımı; (6) toprak kullanımındaki değişiklikler; (7) biyoçeşitliliğin azalması; (8) atmosferik aerosol yüklemesi; (9) kimyasal kirliliktir (Foster ve Magdoff, 2014: 13).

uygun olarak kâr elde amacına uygun hale getirilmesi sürecidir (Magdoff, 2008: 169). Süreç, tarım, madencilik, enerji gibi alanlarda merkez ülkelerin çevresel değerleri (doğanın metalaştırılması) ve emeği (proleterleştirme) ucuza temin etmesi; azgelişmiş kapitalist ülkelerde (periferi) ise devlet aygıtının desteğiyle yeni mekânların açılması şeklinde ilerlemektedir (Dumenil ve Levy, 2007: 39-40). Başka bir ifadeyle neoliberal birikim stratejisi, devlet aygıtının isleyişini sermaye lehine çevresel değerleri tahrip edecek biçimde yapılandırma işine girişmiştir.

Ayrıca neoliberal birikim stratejilerini uygulayabilmek ve sermaye birikim krizini atlatabilmek adına hegemonik projeler geliştirilmektedir. Jessop'un (2008: 279-280) kavramsallaştırmasıyla sermayenin çıkarı adına sermaye birikimini sürdürebilmesi için sermayenin dâhil olduğu tüm alanlarda ilişkisel bir biçimde bu alanların yeniden üretilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla siyasal, kültürel, hukuksal, ideolojik gibi ekonomi-dışı alanlarda hegemonik projelere ihtiyaç duyulmaktadır. Hegemonik projeler, gerçek ile söylemi birbirinden ayrı parçalar gibi gösterebilmektedir. Neoliberal hegemonik projeler, sermayenin öznel çıkarını sanki toplumun genel çıkarıymış gibi sunabilme kabiliyetine sahip olduğunun bir göstergesidir. Nitekim neoliberal birikim stratejisi ve hegemonik projeler küresel-ulusal-yerel ölçekler arasında bağımlılık ilişkisini derinleştiren, birbirlerine bağımlı ama görece özerk ağları belirginleştirmiştir. Bu ağlar, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (DB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası sermaye örgütlenmeleri, kurum ve kuruluşlar aracılığıyla ve uluslararası çevre hukukunun geliştirilmesi sürecinde bütünleştirilmeye çalışılmaktadır. Küresel ölçekte uluslararası örgütler yer alırken, ulusalda devlet aygıtı ve yerelde ise yine devlet aygıtına bağlı yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile şebekeler yer almaktadır.
Ölçekler açısından değerlendirildiğinde yerel ve ulusal ölçeği kapsayacak biçimde küresel ölçekte neoliberal birikim stratejisi ve hegemonik projeler çevresel değerler açısından iki yönlü işlemektedir: Bir yandan sermaye birikimi için; neoliberal birikim stratejisinin kuralsızlaştırma, özelleştirme, yeniden kurallaştırma gibi araçlarıyla devlet-sermaye bloğunun yürüttüğü devletin sermaye yanlı işleyişiyle doğanın metalaştırılması sağlanırken; diğer yandan sermaye birikimini sürdürebilmek için çevre politikalarını genişletme söylemiyle emisyon salınımı tedbirler, çevre vergileri gibi önlemleri ifade edecek hegemonik projeler geliştirmektedir (Kaymaz, 2017: 113). Bu işleyişe benzer şekilde ulusal ölçekte ise çevresel bakımdan devletin ikili rolü mevcuttur: Devletin birinci rolü, iktisadî yapının sürdürülebilmesi için doğanın iktisadî süreçlerde araç olarak kullanılması için uygulamaları yapmak ve genişletmektir. Diğer yandan devletin ikinci rolü ise iktisadî faaliyetlerin doğa üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri mümkün olduğunca azaltabilecek düzenlemeler getirmektir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2009: 390-391). Nitekim ölçeği genişlediği düşünülen doğa tahribatına karşı uluslararası toplum, çevresel sorunların tartışılacağı uluslararası konferanslar, müzakereler, eylem planları, anlaşmalar gibi girişimlerde bulunarak "küresel çevresel gündem" oluşturmuştur (Hayırsever Topçu, 2008: 9). Hegemonik projeler kapsamında çevresel değerlerin tahribine karşı oluşturulmaya çalışılan "küresel çevresel gündem" 1972 Stockholm'de düzenlenen İnsan Çevresi Konferansından başlayan daha sonra 1987'de devam eden ve ardından 1992 Rio'da belirginleşen sermaye birikim stratejisinin küresel-ulusal-yerel ölçeklerdeki "çevresel politika reformları"nı gündeme taşımıştır. Bu çevresel politika reformlarının dünyada gelişmesi ve yayılmasıyla devletin sermaye yanlı işleyişi paralel işlemektedir. Dolayısıyla doğa ile neoliberalizm arasındaki ilişkide doğanın dönüşümü küresel ölçekteki uluslararası kuruluşlar ve sermaye aracılığıyla ile devletin yeniden yapılandırılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca ulusal kalkınmacılık döneminki yönetim anlayışından yönetişim anlayışına geçişte bu reformlar etkili olmaya çalışmıştır.

Birleşmiş Milletler (BM), yetmişlerden itibaren yenilenemez kıt kaynakların hızla tükenmesi, nüfus artışı çevresel değerlerde tahribatlar gibi problemleri araştırma alanı içerisine dâhil etmiştir. 1972 yılında Stockholm'de BM İnsan Çevresi Konferansı düzenlenmiş ve çevre üzerine 26 maddelik bir deklarasyon yayınlanmıştır. Bu tarihlerde çevre sorunları henüz bölgesel ve yerel düzeyde çevre kirlilikleri ve bazı doğal kaynakların tükenmesi çerçevesinde değerlendirilmekteydi. Ayrıca yine bu dönemde çevresel sorunlar sanayileşmiş ülkelerin sorunu olduğuna dair iddialar ağırlık basmakta, azgelişmiş ülkelere

© International Regional Development Conference

düzenlenen komplolar olarak ifade edilmekteydi. Öte yandan yetmişli yıllardaki tartışmalarda (ki henüz neoliberal birikim stratejisi geçiş dönemidir) ağırlıklı olarak çevrenin korunması ile iktisadî büyüme karşıtlık ilişkisi taşıyabiliyordu. Oysa yine BM tarafından 1983'te oluşturulan BM Çevre Programı UNEP, ardından 1987'de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından tamamlanan Ortak Geleceğimiz (Brundtland Komisyonu Raporu) Raporuyla çevre sorunlarına ilişkin tartışmalar boyut değiştirmeye başlayacaktı. Nitekim 1992'de Rio'da düzenlenen Yeryüzü Zirvesinde çevre sorunun küresel nitelik taşıdığı, tüm insanlığın geleceğini ilgilendirdiği, ayrıca çevrenin korunması ile iktisadî büyümenin birbirlerini dışlamadıkları söylemleri ile ulusal egemenlikle ilgili kapsam değişimi ağırlık kazanacaktı (Başkaya, 2015: 201). Uluslararası çevre hukuku ve çevresel politika reformlarındaki neoliberal birikim stratejisi değişimi Stockholm Deklarasyonu (21. madde) ile Rio Deklarasyonu (2. madde) arasındaki farktan görülebilir.[2] Sözgelimi Stockholm Deklarasyonuna göre Rio'da açık bir biçimde devletlerin kalkınma politikalarının gerekliliklerine göre devletlerin çevre sorunları alanındaki sorumlulukları ikinci planda tutulmaktadır (Pallemaerts, 1997: 618). Görüleceği üzere çevresel politika reformlarının ortak özelliği kapitalizmin ikiz krizlerini birbirinden ayrı ve bağlantısız gösterip, çevre dostu iktisadi büyümenin sağlanabileceği iddiasına dair çabadır.

ENERJİ GEREKSİNİMİ İÇİN ENERJİNİN ÇEŞİTLENDİRİLMESİ VE YENİLENEBİLİR ENERJİ

Neoliberal birikim stratejilerine geçiş ile çevresel politika reformları arasındaki paralelliğin göstergelerinden biri alternatif enerjilerden olan yenilenebilir enerjinin yetmişlerdeki petrol krizinden itibaren gündeme taşınmaya başlamasıdır. Neoliberal teorilerin algıladığı şekliyle yetmişlerin başından itibaren petrol fiyatlarının artışıyla enerji konusunda dünyada problemler yaşanmış, ardından üretim maliyetleri yükselmiş, kârlılık oranı düşmüş, işsizlik oranı artmış ve bu da küresel bir ekonomik krize neden olmuştu.[3] Yani krizin niteliği resesyon (durgunluk) ve enflasyonun yaşanması (yani stagflasyon) ile işsizlik artışının yoğunlaşmasıydı. Petrol fiyatlarındaki yükseliş ayrıca enerji alanında "enerji arzı güvenliği" tartışmalarını tekrardan gündeme taşımıştır.

Enerji arzı güvenliği kavramı, enerji kaynaklarına istikrarlı fiyat ve kaynaklardan, herhangi bir tehdit unsuru olmadan kaynaklara ulaşabilme imkânını ifade eder. Enerji arzı güvenliği için dünyadaki enerji gereksinimi sorununa yenilenebilir enerji teknolojilerini eklenmeye çalışılmaktadır. Gerekçe yetmişlerdeki petrol fiyatlarındaki artıştan kaynaklandığı düşünülen krize karşı alternatif planların geliştirilerek enerji çeşitlendirilmesinin sağlanabilmesi gösterilebilir. Böylece yenilenebilir enerji kavramı iktisadî ve çevresel tartışmaların konusuna dâhil edilebilmiştir. Gerçekte yenilenebilir enerji geleneksel enerji kaynaklarına alternatif olarak yetmişlerdeki birikim krizi öncesinde zaten kullanılmaktadır. Neoliberal dönem öncesi yenilenebilir enerji kullanımı, yerel ve oldukça az, kamu denetiminde ve özel sektörün girmeyi pek tercih etmediği bir alan olarak değerlendirilirken; neoliberalizmle birlikte birikim stratejilerinin bir parçası olarak yenilenebilir enerji etkili bir enerji kaynağı görünümüne getirilmiştir.

[2] Stockholm Deklarasyonunun 21. maddesi şu şekildedir: "Ülkeler, Birleşmiş Milletler kuralları ve uluslararası hukuk prensiplerine göre, kendi kaynaklarını kendi çevre politikalarına uygun olarak kullanma hakkına sahiptirler. Aynı zamanda kendi iç hukukları ve kontrollerindeki faaliyetlerin çevreye ve diğer ülkelere veya ulusal hükümranlık sınırları dışındaki alanlara zarar vermemesi konusunda sorumlulukları vardır." Rio Deklarasyonunun 2. maddesi ise şudur: "Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı ve Uluslararası hukuk prensipleri doğrultusunda, kendi çevre ve kalkınma politikalarına uygun olarak kendi doğal kaynaklarını kullanma hakkına sahiptirler ve kendi yetki ve kontrolleri dâhilindeki faaliyetlerin diğer ülkelere zarar vermemesini sağlamakla sorumludurlar."

[3] Neoliberal söylemlerden farklı olarak yetmişlerdeki krizde ABD'nin soğuk savaş dönemindeki savaş harcamaları ülkesinde enflasyonu arttırmaktaydı. Enflasyon Amerikan Dolarının değerinin düşmesine neden oluyor ve bu düşüşten sabit kur sisteminden dolayı petrol üreticileri zarar görüyordu. 1971'de SBD altın standardını ve sabit kur sistemini bırakarak Dolar basmaya başladı ve böylece ABD'deki enflasyon dünyaya yayıldı. Dolayısıyla aslen petrol fiyatlarının artması krizin nedeni değil sonucuydu (Köymen, 2014: 48-49).

Yenilenebilir enerjinin neoliberal birikim stratejisi yanında neoliberal hegemonik projelerin konusu haline getirilmesi paralel bir şekilde çevresel politika reformlarının oluşturulduğu sürece denk gelmektedir. Yenilenebilir enerji, geleneksel kaynaklara göre çevresel sorunlar açısından daha az zararlı gösterilmekte, bu nedenle çevre dostu teknolojiler arasında değerlendirilmekte, küreselleşme-yerelleşme ilkesine uyumlu bir alternatif oluşturmaktadır. Kısaca enerji sektörünün kaynak gereksinimi için potansiyel olarak düşünülmesinde yenilenebilir enerjinin şu özellikleri etkili olmuştur:

- Yenilenebilir enerjinin geleneksel enerjilere alternatif oluşturabileceği düşüncesi,
- Enerjinin rasyonel bir şekilde ve sürekli bir şekilde kullanılması hedeflendiğinden geleneksel enerji kaynağı kullanımının yanında en azından bir alternatif oluşturarak, geleneksel enerji kaynağı kullanımındaki kullanımı belli oranda (kısa vade için) azaltabilme,
- Enerji arzı güvenliğinin niteliğinin genişlemesiyle enerji sektöründeki enerji açığı gibi krizleri önleyebilme potansiyeli,
- Enerji arzı güvenliği ile ulusal güç arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu düşünüldüğünde ülkelerin kendi potansiyellerine göre enerji konusunda dışa bağımlılıklarının azalacağına ilişkin iddialar (ulusal çıkar) ve yükselen piyasalara takviye enerji,
- Elbette yenilenebilir enerjinin alternatif olarak sunulmasında yalnızca enerji arzı güvenliğiyle ilişkisinin yanında artan nüfus ve iktisadî büyüme için enerji gereksiniminin ortaya çıkmasının etkisi,
- Kamu hizmetlerinin metalaştırılması sürecinde kamu yararı kavramındaki dönüşüm ile birlikte kamu-özel sektörü bağlamında özel sektöre yenilenebilir enerji için teşvikler verilerek kamu bütçesindeki mali yükün hafifletilmesi,
- Küresel ölçeğin yerel ölçeğe entegrasyonuna katkı sağlaması ve yerellik (subsidiarite) ilkesi kapsamında bölgesel/yerel kalkınmaya katkıları ve katılım, çoğulculuk ve demokrasi üzerine olumlu etkileri,
- Yenilebilir enerjinin çevre dostu temiz enerji üreten teknolojiler olarak düşünülmesinden dolayı sürdürülebilir kalkınma stratejilerine uyum gösterebilmesi (enerji arzı güvenliği ile çevresel güvenlik arasında bir çatışma var mı?),
- Kaynakların çeşitlendirilmesi ve düşük maliyetli enerji arzının sağlanabilmesi açısından fayda-maliyet ve verimlilik-maliyet sorunlarına olumlu katkı yaptığının düşünülmesidir.

Görüldüğü üzere yenilenebilir enerji neoliberal birikim stratejileri ile hegemonik projelerin bir parçası olarak yetmişlerdeki birikim krizinden itibaren gündeme girmiştir. Merkez ve azgelişmiş kapitalist ülkelerde enerji gereksinimi hızla artmaya devam etmekte ve geleneksel enerji kaynakları dışında alternatif kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda neoliberal birikim stratejisi ile hegemonik projeler ülkelerin yapısal olarak dönüşümünü gerçekleştirme yönelimine girmiştir. Yenilebilir enerji kaynakları bu sürecin tamamlayıcılarından biri olarak neoliberal politikaları uygulayan ülkelerde kullanımı genişletilmeye başlanmıştır. Azgelişmiş ülkelerden biri olan Türkiye de neoliberal politikalara geçişle birlikte enerji sektöründe yapılanmalara gitmiş ve yenilenebilir enerji potansiyelinin artışı için çalışmalara girişmiştir.

TÜRKİYE'NİN NEOLİBERAL YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE ENERJİ

24 Ocak kararlarının ardından Türkiye neoliberalleşme sürecine dâhil edilmiş, böylece devlet aygıtı küçültülmüş ve çeşitli kamu reformlarıyla kamu yararının tanımı değişime uğratılarak bazı kamu hizmetleri metalaştırılma sürecine girmiştir. Neoliberal küreselleşme, ülkenin ulusal kalkınmacılık dönemindeki niteliksel gelişim çabalarını da aşama aşama terk ederek, yerine yalnızca niceliksel ekonomik büyümeyi hedef alan bir ekonomi modelinin temelini atmıştır. Nitekim Türkiye artık "yükselen piyasalar"ın içerisindedir.

Liberalizasyon sürecinin başlangıcı olarak nitelendirilen 24 Ocak Kararları ve ardından 1990 sonrasındaki reformlar, sermaye lehine kararların alındığı, ulusal-kalkınmacılık döneminin giderek aşındırılacağı, devletin ve bürokrasinin hantal (verimliliğin düşüklüğü ve aşırı/gereksiz istihdam gibi) yapısının eleştirilerine karşılık olarak devletin küçültülerek "minimal devlet/düzenleyici devlet"

anlayışının yerleştirileceği, sosyal refah devleti söylemlerinin terk edilerek "demokratik popülizm"in (gömülü liberalizm) son bulduğu, özelleştirme, kuralsızlaştırma-yeniden kurallaştırma gibi süreçlerin işletildiği ekonomik, toplumsal, politik yeniden yapılanma dönemini ifade eden piyasa mekanizması dönemine geçiştir. Kararların ardından, ülkedeki devlet-(sivil) toplum arasındaki problemlerin aşılacağı, (Weberci) bürokrasi düşüncesinin terk edilebileceği ve yerine yeni kamu yönetimi/yeni kamu işletmeciliği/toplam kalite yönetimi gibi kamu yönetiminde yapılanmaya gidilmesi gerektiği, devletin etkinlik alanındaki birçok kamusal hizmetin kamunun yerine özel sektöre bırakılması aciliyetini içeren ve yurttaşlık anlayışı yerine bireyciliğin (ve sonrasında tüketici odaklılık) etkinleştirilmesinin önemini vurgulayan yaklaşımlar ülkede tartışma konusu haline gelmiştir. Türkiye'deki bu neoliberal dönüşüm sürecinin etkili olduğu alanlardan biri enerji gereksinimi konusudur.

Türkiye'nin Enerji Gereksinimindeki Yükseliş

Enerji gereksinimini Türkiye'de ilkin kamu yararı kavramının değişime uğratılması ve kamu hizmetlerinin metalaştırılması süreciyle incelemek yararlı olacaktır. Ulusal kalkınmacılık döneminde özellikle enerji meselesinde kuruluş maliyeti (yüksekliği) ve marjinal faydadan (düşüklüğü), kısaca en az maliyet ve en kapsamlı faydadan (fayda-maliyet) dolayı ülkenin kaynakları ve tesisleri "doğal tekel" niteliğinde görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin enerji sektörünün neoliberalleşmesi, bir yandan, sektörün hukuksal-yönetsel altyapının hazırlanabilmesi için özelleştirilmesi hedefi, diğer yandan ülkenin artan enerji gereksinimine karşı kamu sektörünün yatırımlara devam etmesiyle gerçekleşmiştir (Ataay, 2007: 94). Özelleştirme hedefi ise 1999 yılında 1982 Anayasası'nın 47, 125 ve 155'inci maddelerinde meydana gelen eklemeler veya değişiklikle yeni bir boyut kazanmıştır:
Anayasasının 47'nci maddesine;
"Devletin, kamu iktisadî teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir.
"Devlet, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırılabileceği veya devredilebileceği kanunla belirlenir"
Anayasanın 125'inci maddesine;
"Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir"
Anayasanın 155'inci maddesine ise;
"Danıştay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını incelemek, idarî uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir" maddeleri eklenmiş veya değiştirilmiştir."

Eklenen veya değiştirilen maddelerle kamusal altyapı hizmetlerini devletin görevi kabul eden düşünce terkedilmiş, kamusal hizmetlerin imtiyaz hukukuna dayalı imtiyaz sözleşmeleri idare hukuku yerine özel hukuka dâhil edilmiş (47'nci madde), Danıştay'ın özdenetimi kaldırılarak uyuşmazlıklar "uluslararası tahkim" mekanizmasının önü açılmış (125'inci ve 155'inci maddeler), enerji sektörünün "doğal tekel" niteliğinin kaldırılmış, enerji sektörünün ulusal kamu tekeli yerine rekabete açılan ve piyasa mekanizmasına tabi tutulduğu görülmüştür.

Gerçekte ulusal kalkınmacılık döneminde enerji hizmeti devletin finanse ettiği kamunun tekelinde görüldüğünden hizmetin kâr amacı gütmemesi, enerji tesislerinin "doğal tekel" niteliğinde sayılmaktaydı. Sözgelimi ulusal kalkınmacılık döneminde kurulan Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) enerjinin en önemli alanlarından biri olan elektrik sektörünü bu anlayışla yürütmeye çalışıyordu. Bu anlayışın sorgulanışı ise dünyadaki petrol fiyatlarının yükselişiyle ülkede petrole dayalı kurulan enerji santrallerine kaynak girdi teminindeki sorun iddialarıyla gündeme gelecekti (Ataay, 2007: 104-105). Nitekim Türkiye'nin enerji konusunda liberalizasyon sürecinin ilksel nüveleri, ülkedeki enerji

konusundaki dışa bağımlılık meselesinin ve enerji arzı güvenliğinin sorgulanışı bu noktadan itibarendir. TEK'in elektrik konusundaki tekeli, 1984'te çıkartılan 3096 sayılı "Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun" ile sonlandırılarak Yap-İşlet-Devret (YİD) modelleriyle özel sektöre imkân sağlanmıştır. Bu liberalizasyon sürecinin tamamlayıcılarından biri de devletin minimal niteliğinden düzenleyici niteliğe dönüştüğü enerji alanında yönetimden yönetişime diye tabir edilebilecek "düzenleyici üst kurul" mekanizmalarının enerji ağını oluşturan Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'nun (EPDK) kurulması olmuştur. 2001 tarihinde elektrik piyasasının düzenlenmesi amacıyla devreye sokulan 4628 sayılı kanunla kurulan EPDK, özelleştirmelerin yanı sıra elektrik piyasasına giren şirketler için lisans uygulaması getirmiştir. Ayrıca 4628 sayılı kanunun amacının yer aldığı birinci maddesinde elektriğin "çevreye uyumlu bir şekilde" sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. 4628 sayılı kanunun 1'inci maddede yer alan amacı şu şekildedir:

"Bu Kanunun amacı; elektriğin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösteren, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir elektrik enerjisi piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin yapılmasının sağlanmasıdır."

2005 yılı itibariyle hedeflenen piyasa ekonomisine dayalı rekabetçi bir piyasanın oluşturulması ilgili kamu iktisadî teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesiyle büyük ölçüde tamamlanmıştır. 2013'te 4628 sayılı kanun yerine yayınlanan 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile 2014 tarihinde yayınlanan 6545 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunundaki değişiklikle yönetsel, hukuksal revize edilebilmiştir. Bu süreçte 2012 Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) verilerine göre kömüre dayalı elektrik üretimi devamlılığı korunmuş, hatta ülkenin Ekonomi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) üyeleri arasında kömüre dayalı elektrik üretimindeki büyüme oranında birinci, tüm dünyada ise dördüncü sıraya yerleşeceği öngörülmüştür (Acar, Kitson, Bridle, 2015: 1). Kısaca birincil enerji tüketimi (kömür, petrol, hidroelektrik vb.) hızla artan Türkiye'de 2015 yılı verilerine göre fosil yakıt tüketimi % 86'dır. Birincil enerji tüketiminde 1990-2013 tarihleri arasına bakıldığında ithalat birincil enerji tüketiminin artış oranı % 127,39, ithalat artış oranının ise % 211,62 olduğu görülmektedir. 1990-2015 tarihleri arasında bakıldığında Türkiye'nin birincil enerji tüketiminde artış olduğu ve bunun da dışa bağımlılığı arttırdığı gözlenmektedir.[4] Dahası 2015 verilerine göre özelleştirme sürecinin bir getirisi olarak enerji arzının %85'i özel kuruluşlarca sağlandı (IEA, 2016). Dolayısıyla, ülkenin bir yandan enerji konusunda dışa bağımlılığı artarken, diğer yandan kamu yatırımları daraltıldığı gözlenmektedir.

Görülebileceği gibi ülkenin enerji konusunda dışa bağımlılığı ve özelleştirme her geçen gün artmaktadır. Öyle ki, 1999 ve sonrasında yapılan düzenlemelerle yerli-yabancı, irili-ufaklı birçok şirket enerji pazarına girmiş, ülkeye enerji yatırımları yapan "enerji aktörleri" sayısı 30 bini aşmıştır. Yine bankaların verdiği kredilerin %50'si enerji sektörüne gitmiş ve ülkeye gelen yabancı sermayenin %40'ı ise enerji sektörüne yönelmiştir (Aslan, 2016: 122). Kısaca anlaşılacağı gibi ülkedeki kurulu güç sayısında bir artış gözlenmektedir. Ancak 2000-2013 tarihleri arasında Türkiye'nin elektrik üretimi yaklaşık 2 kat düzeyinde artmasına karşın elektrik enerjisi konusunda yerli kömür kullanımı % 30'dan %13,6'ya gerilemiştir.

Yap İşlet Devret modeli ile verilen hizmetlerin kapsamına bakıldığında, bu hizmetlerin kamu hizmeti niteliği taşıdığı görülür. Kamu hizmetinin görülmesinde en önemli özelliği kâr amacı yerine sosyal refahı hedefliyor olmasıdır. Kamu hizmetlerinin niteliği ile kâr maksimizasyonu çelişiyor görünmektedir. Ek olarak model son aşamada kamuya devredilmeyi öngördüğünden özelleştirme ile de çelişmektedir. Öyleyse süreç sonunda işletme tekrar aynı şirkete mi verilecektir? Ayrıca model uzun vadede dışarıya kar ve döviz transferi gibi riski de barındırmaktadır (Güvenek, 2009: 88).

[4] https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/TURKIYE%20ENERJI%20GORUNUMU_2017_%2825.03%29.pdf

Küresel ölçekte bakıldığında, küresel enerji tüketiminde fosil yakıtların payı 2000-2013 yılları arasında pek fazla değişim göstermeden %87 oranında kalmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının payı bu 13 yıl içerisinde ancak %2,2 seviyesinde seyretmiştir. Ayrıca dünyada kömür tüketimi yeni yüzyılda oldukça yüksek artışlar göstererek Avrupa ülkelerinin doğa dostu temiz enerji anlayışında dahi kırılmalara neden olmaktadır. İtalya, Hollanda ve Türkiye haricindeki Avrupa ülkelerinde 2000-2013 tarihleri arasında kömür tüketimi azalsa da enerji arzı güvenliği problemlerinden dolayı ülkelerde kömüre dönüş sinyalleri verilmeye başlanmıştır. Türkiye'de kömür tüketimi, 2000-2013 yılları arasında 80 milyon tondan 100 milyon tona çıkmıştır. Zira Dokuzuncu Kalkınma Planında (DPT, 2006), kömür sektörünün yeniden yapılanması ve uluslararası rekabet koşullarında daha fazla kârlı hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla yenilenebilir enerjinin fosil yakıtlarla rekabeti fosil yakıtlar lehine devam etmektedir.[5]

Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Türkiye'de yenilenebilir enerji potansiyeli belirli alanlarda yüksek görünmektedir. Ülkede, hidrolik, rüzgâr, jeotermal, biyokütle, güneş, dalga ve hidrojen enerjisi potansiyeli bulunmaktadır. Yenilenebilir enerji kullanımı, enerji alanındaki devletin yeniden yapılandırılması, yenilenebilir enerjinin çevre dostu olarak nitelendirilmesi, kaynak çeşitliliği olarak düşünülmesi ve ülkemizdeki potansiyelin çokluğu iddialarıyla 2000'lerden itibaren desteklenmeye başlamıştır. Bilindiği gibi Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde enerji üretiminin ve potansiyelinin en yüksek payı hidroelektriktedir.[6] Enerji sektöründeki liberalizason öncesi, ulusal kalkınmacılık kapsamında ülkede muasır medeniyetler seviyesine ulaşma (Batı'yı yakalama) gibi söylemlerle ellilerden itibaren "hidro-kalkınma" stratejileri izlenmiştir. Devlet Su İşleri'nin (DSİ) 1953'te kurulması ve 1957 yılında Sarıyer Barajı gibi büyük baraj projelerinin tamamlanması pratiği, bu söyleme işaret eder. Ulusal kalkınmacılığın sorgulanma dönemine geçişle birlikte bile barajların yanına nehirlerin de kullanılması eklenerek halen hidro-kalkınma ekonomik bakımdan en rasyonel çözüm olarak sunulabilmektedir (Evren, 2016: 274-275).

Özellikle 2009 yılı sonrasında ülkedeki yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücünde bir artış söz konusudur. IEA Türkiye Raporu (2016) verilerine göre 2009 yılındaki yenilenebilir enerji kuru gücü 15,5 GW seviyelerindeyken 2016 yılından sonunda bu sayı 34,2 GW'a yükselmiştir. Kömür gibi sera gazı salınımına neden olan fosil yakıtlara alternatif olarak düşünülen yenilenebilir enerji elbette fosil yakıtların sera gazı salımlarına göre az bir düzeye sahiptir. Yenilenebilir enerji her bir kWh elektrik başına 5 ile 50 gram arasında bir sera gazı salım düzeyine sahipken, kömürle çalışan termik santralin bir kWh elektrik başına 1.000 gram karbondioksit sera gazı atmosfere gönderir (Şahin, 2015: 14). Ancak ülkede fosil yakıtların üstünlüğü devam etmektedir. Fosil yakıtların yenilenebilir enerji konusundaki üstünlüğü devam ederken 2005'te 5346 sayılı "Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun"un yayınlandığı görülmektedir. Kanunun amacı birinci maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir:

"Bu Kanunun amacı; yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi amaçlı kullanımının yaygınlaştırılması, bu kaynakların güvenilir, ekonomik ve kaliteli biçimde ekonomiye kazandırılması, kaynak çeşitliliğinin artırılması, sera gazı emisyonlarının azaltılması, atıkların değerlendirilmesi, çevrenin korunması ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan imalat sektörünün geliştirilmesidir."

Son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı konusunda Türkiye, ekonomiye kazandırılması ve kaynak çeşitliliğinin sağlanabilmesi açısından yenilenebilir enerji kaynaklarını stratejik görerek, kaynakların özellikle elektrik enerjisi ile ısı enerjisi üretimindeki payının artırılmasını hedeflenmiştir (ETKB, 2015-2019 Stratejik Plan: 37). Ancak fosil yakıtlar dışında yenilenebilir enerji kaynaklarına

[5] http://www.enerjigunlugu.net/icerik/9719/yeni-komur-cagi.html
[6] http://www.eie.gov.tr/yenilenebilir/h_turkiye_potansiyel.aspx

yönelimin devam etmesine rağmen, verimlilik konusunda yetersizlik sürmektedir. Örneğin, güneş enerji potansiyelinin yalnızca binde bir-ikisi; rüzgâr enerjisinin yatırım aşamasındaki tüm projeler devrede olduğunda bile potansiyelin dörtte biri; jeotermal potansiyelinin beşte biri değerlendirilebilmektedir. Dahası, biyoyakıt potansiyelinin neredeyse tamamı atıl durumdayken, ülkedeki su potansiyelinin bolluğu düşünüldüğünde hidrolik enerji potansiyelinin ise % 40'ı işletilememektedir (Türkyılmaz, 2015: 11).

Kalkınma Bakanlığı 2014 yılında Onuncu Kalkınma Planı kapsamında "Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programı Eylem Planı" hazırlamıştır. Planın amacı şu şekilde ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2004):

"2012 ve 2013 yıllarında dış ticaret açığının sırasıyla yüzde 62 ve yüzde 49'u net enerji ithalatından kaynaklanmıştır. Hızla büyümekte olan enerji talebinin karşılanabilmesi için petrol, doğal gaz ve taşkömürü ithalatı sürekli artmaktadır. Bu durum enerjide yüksek oranlı dışa bağımlılığın sürmesine yol açmakta, cari işlemler dengesi ve enerji arz güvenliği üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Türkiye ekonomisinin yüksek ve istikrarlı büyüyebilmesi için mümkün olan bütün yerli kaynakların enerji üretimi amacıyla değerlendirilmesi öncelikli bir husustur. Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının hem birincil enerji arzı hem de elektrik üretimi amacıyla değerlendirilmesi sürdürülebilir kalkınmanın temini açısından önem taşımaktadır. Bu programla yerli kaynakların enerji üretimindeki payının artırılması suretiyle enerjide dışa bağımlılığın azaltılması amaçlanmaktadır."

Eylem Planının amaçlarında görülebileceği gibi, enerji talebinin karşılanması için kaynak ithalatı her geçen gün artış göstermekte, buna bağlı dışa bağımlılık sürmekte, cari işlemler dengesi ve enerji arzı güvenliği üzerinde baskılar oluşmaktadır. Dolayısıyla hem Eylem Planının amacına uygun olarak hızla büyümenin devamlılığı hem de sürdürülebilir kalkınma stratejilerine uyum açısından yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı desteklenmelidir.

Ayrıca enerji konusunda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETBK), 2015-2019 için bir stratejik plan hazırlamıştır. Stratejik planın "yerli ve yenilenebilir enerji" kaynakları ile ilgili hedefleri şunlardır (Türkyılmaz, 2015: 14; ETKB, 2015-2019 Stratejik Plan):

- Yerli kömüre dayalı elektrik üretiminin 60 milyar kWh'a,
- HES'lerin kurulu gücünün 32.000 MW'a,
- RES'lerin kurulu gücünün 32.000 MW'a,
- JES'lerin kurulu gücünün 700 MW'a,
- GES'lerin kurulu gücünün 3.000 MW'a,
- Biyokütleye dayalı kurulu gücünün 700 MW'a,
- Nükleer Güç Santralleriyle ilgili çalışmaların yoğunlaşması gerektiğidir.

Stratejik Planı, Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi, İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023 ve Enerji Verimliliği Stratejisi Belgesi 2012-2023'e dayanılarak hazırlanan Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planının (2014) gerekçesinde AB müktesebatına uyum için yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyelinin değerlendirilebilmesidir. AB'ye üye olma sürecinde etkili olacağı düşünülen Eylem Planındaki öne çıkan etkenlerden biri ise "endüstriyel faaliyetlerin olumsuz çevresel etkilerinin" en aza indirilmesidir.[7] Belirlenen ulusal yenilenebilir enerji planında

[7] Sera gazı salınımından kaynaklanan küresel ısınma, iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin azalması gibi küresel çevre sorunlarına neden olan temelde kömür tüketimidir. Küresel çevre sorunlarının geri dönülemez noktaya gelmemesi için fosil yakıt rezervlerinin en az dörtte üçü kullanılmaması gerekmektedir (Şahin, 2015: 15-16). Dolayısıyla AB bu konuda çeşitli tedbirler işleterek doksanlı yılların sonuna kadar "düşük karbonlu ekonomiye geçiş" için sera gazı emisyonlarına neden olabilecek etkenleri azaltmayı belli ölçülerde başarabilmiştir. Ancak ikibinlerde karbon arzı güvenliği probleminden kaynaklı AB ülkelerinde tekrardan kömür tüketimi oranı yükselmeye başlamıştır.

çevresel olumsuz etkilere karşı bir dizi önlemlerin uygulandığı iddiaları yer almaktadır. İddia edilen bu önlemler (ETKB, 2014: 11):

- "Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının, enerjinin verimli kullanımının ve temiz kömür teknolojilerinin teşvik edilmesi,
- Sera gazı emisyonlarının azaltılması,
- Biyokütle/biyogaz potansiyelinden yararlanılması (özellikle su, atık su ve katı atık altyapı tesislerinde),
- Madencilik faaliyetlerinde sürdürülebilir madencilik ve sürdürülebilir çevre ilkelerine uyum için kontrol ve denetimlerin etkililiğinin arttırılması, ve
- İklim değişikliği ve çevre dostu enerji teknolojileri konularında eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması"dır.

Enerji sektörünün liberalizasyonu çerçevesinde gündeme gelen bir başka konu ise teşviklerdir. Teşvikler, enerji üretiminin maliyetini azaltabilmek, enerji üreticilerinin gelirlerini arttırabilmek ve enerji tüketicilerinin ödeyeceği fiyatı düşürebilmek için uygulanan hükümet önlemleridir. Hükümetlerin enerji teşvikleri vermelerinin sebebi bu üç amaç doğrultusunda, başta iktisadî kalkınma olmak üzere enerji güvenliği ve toplumun enerjiye erişimini sağlamak olarak gösterilmektedir (Acar, Kitson, Bridle, 2015: 8). Yenilenebilir enerji teşvikleri ülkedeki enerji sektörünün 1999 Anayasa değişikliğinden başlayarak, 2001'deki 4628 sayılı kanunun çıkarılması, ardından 2005'teki yenilenebilir enerjiyle ilgili 5346 sayılı kanunun çıkmasından itibaren enerji sektörünün liberalizasyonu sürecinde özel sektörün ruhsat alma ve yıllık aidat harcamalarını düşürmüş, tarife garantisi getirmiştir. Hatta Türkiye'de yeni yatırımları özendirmeye yönelik teşvikler kapsamında 2012 tarihi itibariyle yürürlüğe giren "Yeni Yatırım Teşviki Programı" yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üreten tesislerde KDV ve gümrük vergisi muafiyeti gibi ayrıcalıklardan faydalandırabilmektedir (ETKB, 2014: 30).

Sonuç olarak, Türkiye enerji üretiminin büyük bir kısmını kendi öz kaynaklarıyla karşılayamamaktadır. Bu yüzden ülke enerji açığı vermekte, enerji konusunda dışa bağımlılık sürmektedir. Fosil yakıtlara dayalı enerji üretimi günümüzde artarak devam etmese de, hem enerji çeşitliliğinin sağlanması hem de fosil yakıtların çevre verdiği zararları azaltabilmek iddialarından hareketle yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı arttırılmaya çalışılmaktadır. Öte yandan ülkedeki neoliberal politikalara geçiş enerji alanında yönetsel, hukuksal yeniden yapılandırılmalarla özelleştirme, kuralsızlaştırma/yeniden kurallaştırma gibi araçlarla işletilmekte, yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı teşvik edilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, kapitalist üretim tarzının sermaye birikiminin sürdürülmesi için giriştiği neoliberal birikim stratejisi ve hegemonik projelerine değinildi. Sermayenin birikim ve ekolojik krizlerinin ikiz krizler olduğu, ancak ana akım literatürde ve değerlendirmelerde birikim krizi ile ekolojik krizin ayrıştırıldığı tartışmaların üzerinde duruldu. Dünyada yetmişlerde meydana gelen iktisadî krizle enerji sektöründe yaşanan değişimle enerji çeşitlendirilmesi politikalarının genişlemesi, fosil yakıtlara alternatif enerji kaynaklarından olan yenilenebilir enerjinin sunulduğuna ve bunun Türkiye'deki yansımalarına dikkat çekildi.

Özellikle ekolojik krizin etkisi ve iktisadî krizin baskısıyla gündeme gelen yenilenebilir enerji, Türkiye'nin enerji gündemine dünya gidişatına benzer şekilde oturmayı başarmıştır. Türkiye'deki neoliberalleşme sürecinin bir parçası görünümündeki enerji sektörünün liberalizasyonunun 1999 Anayasa değişiklikleriyle yeni bir yapılandırılmaya girmesi, ardından yönetsel ve hukuksal düzenlemelerin etkisiyle yenilenebilir enerjinin, ülkenin enerji potansiyeli kapsamında değerlendirilmesi gündeme gelmiştir. Değerlendirmeler göstermiştir ki yenilenebilir enerji desteklenmesindeki iddialar, enerji kaynakları konusunda ve genel itibariyle dışa bağımlılığın azaltılacağı, yerel/bölgesel ve ulusal kalkınmaya destek vereceği ve sürdürülebilir kalkınma (yeşil ekonomi, yeşil kapitalizm) stratejilerine uygun doğa dostu enerji kaynakları arasında yer aldığıdır. Oysa çalışmanın ana görüşü ise ana akım literatür ve değerlendirmelerden farklılaşarak iktisadî kriz ile

ekolojik krizini birbirinden ayırmadan, devlet ile piyasa arasındaki bağlantıyı hesaba katarak yenilenebilir enerji konusunda bu ana akım iddiaların problemli olduğudur.

Öncelikle Türkiye'deki yenilenebilir enerjinin enerji gereksinimindeki etkinliğini doğrudan kestirip atmak doğru değildir. Hatta yenilenebilir enerji kullanımı elbette fosil yakıtlara göre kıyaslandığında çevre dostudur. Ancak buradaki temel problem kanaatimizce yenilenebilir enerji kullanımını doğrudan eleştirmek değil, ihtiyaçtan fazla istenen enerji kullanımına yol açan sebepleri sorgulayabilmektir. Bu çerçevede Türkiye'deki yenilenebilir enerji potansiyelinin kullanılmasında çalışmanın değerlendirmeleri şunlar olarak saptanmıştır:

- Küresel ölçekle birlikte değerlendirildiğinde yenilenebilir enerji kaynakları ekolojik kriz ile birikim krizin ikiz konumunu ekolojik krizi dışsallaştırarak gösterilmektedir.
- Ülkeler arasındaki rekabetin devam etmesinden kaynaklı, hiçbir ülkenin fosil yakıtlardan tamamıyla vazgeçmemesinden dolayı yenilenebilir enerjisinin fosil yakıt kullanımına alternatif ol(a)madığı ve Türkiye'nin her ne kadar yenilenebilir enerji yatırımları artsa da fosil yakıt kullanımını giderek artış göstermektedir. Başka ifadeyle, dünyada ve Türkiye'de tekrardan yükselişe geçen kömür tüketiminden kaynaklı uluslararası rekabet ilişkilerinin yenilenebilir enerjiyi tercih etmesi kömüre ve diğer fosil yakıtlara alternatif değil, yalnızca kaynakların çeşitlenmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca karbon piyasası/ticaretinin devam ettiği gösterildiğinde yenilenebilir enerjinin bu konuda etkisiz kalmaktadır.
- Yükselen piyasalardan biri konumunda nitelendirilen Türkiye ve buna bağlı değişen sosyo-ekonomik yapısı anlatısı aslen neoliberal küreselleşmenin bir ürünü olarak küresel-ulusal-yerel ölçekler arasındaki bağımlılık ilişkisinin daha da derinleştirilmesinin ifadesinin bir parçası görünümündedir. Nitekim yenilenebilir enerji küresel-ulusal-yerel ölçeklerarası bağımlılık ilişkisini farklı noktalarda derinleştirmektedir. Öncelikle Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) 2016 verilerinin ifade ettiği gibi Türkiye uluslararası enerji ağlarıyla bütünleşmeye devam etmektedir. 2018-2019 tarihlerinde devreye girmesi planlanan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) ile 2015 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile elektrik ticareti kapasitesini arttırdığı Avrupa Elektrik İletim Sistemi Operatörler Ağı (ENTSO-E) gelişmeleri küresel ölçeğe bağımlılığın bir göstergesidir. Bunun yanında, ülkenin ithal kömür, doğal gaz, petrol gibi fosil yakıtlara bağımlılık her geçen gün daha fazla artmaktadır. Yenilenebilir enerji konusunda ise özel sektörün uluslararası sermayeyle ilişkisi ve teşvik, kredi durumları önemlidir. 1999 ve sonrası enerjinin liberalizasyonu sürecinde ülkeye giren yabancı yatırımcının %40'ı enerji sektörüne yönelmiştir. Ayrıca Türkiye'de fosil yakıtlara ve özelde kömüre dayalı üretim ve teşvikler, tüm dünyada olduğu gibi iktisadî, toplumsal, çevresel sürdürülebilirlik ve bunlardan kaynaklanan maliyet problemlerini beraberinde getirmektedir. İktisadî bakış açısıyla düşünüldüğünde bile fosil yakıtlara yapılan teşvikler sanılanın aksine maliyetlidir. Bu maliyetler, fosil yakıtların yol açtığı toplumsal, iktisadî ve çevresel etkilerden kaynaklanmaktadır. Ancak istikrar, rekabet, büyüme, kalkınma, yükselen ekonomiler gibi söylemlerden ve kırılgan politik ve iktisadî yapıdan dolayı fosil yakıt teşvikleri ve kullanımı devamlılığını sürdürmektedir. Öte yandan, yukarıda görüldüğü gibi fosil yakıtlara alternatif oluşturacak yenilenebilir enerji potansiyelinin arttırılması ülkenin enerji politikaları hedefleri arasındadır. Hatta enerji maliyeti hesabına dışsallıkları dâhil edildiğinde rüzgâr ve güneş enerjisinin kömüre dayalı üretime göre daha ucuza mal edildiğini iddia eden görüşler yer almaktadır (Acar, Kitson, Bridle, 2015).
- Yenilenebilir enerjinin çevresel etkileri geleneksel enerjilerle kıyaslandığında elbette çevresel değerlere daha az zarar verdiği söylenebilir. Ancak yenilenebilir enerji tesislerinin yer seçimi noktasında çok da masum olmadığı görülmektedir. İlkin, yenilenebilir enerji üretim tesisleri, yeryüzünde ve altında etkileri bulunmakta, arazi kullanımı etkilemekte, habitata ve arkeolojik koruma alanlarına zarar vermesinden dolayı geleneksel enerji kaynağının çıkarıldığı arazileri kullanımı ve emek problemleri yadsınmamasına karşın yenilenebilir enerji tesislerinin kurulduğu yerlere dikkat edilmelidir (Hayırsever-Topçu, 2015: 230). Ayrıca, tesisin yatırım, inşaat ve işletme aşamalarında çevresel etkilerden söz etmek pek mümkün görünmemektedir. İkincisi, yenilenebilir enerji tesislerinin kurulması kültürel tahribatlara yol açmaktadır. Üçüncüsü, yenilenebilir enerji tesislerinin kurulduğu yerlerde geçim kaynakları sıkıntı içine girebilmektedir.
- Elektrik piyasalarını neoliberal politikalarla dönüştürmeyi amaçlayan ülkeler incelendiğinde, elektrik piyasalarının gelişkin olduğu ve alt yapı düzenlemelerinin tamamlanmış olduğu görülür.

© International Regional Development Conference

Türkiye bu bakımdan irdelendiğinde elektrik sektörünün gelişimi halen sürmekte elektrik talebindeki artışla birlikte yeni yatırım ihtiyacı devam etmekte olduğu görülür ki düşük maliyetli enerji arzı ve kamu yararının sağlanması için yapısal aksaklıklar tam anlamıyla giderilememiştir (Güvenek, 2009: 202).

- Kâr maksimizayonu temelli yaklaşım, enerjiye yatırım yapan şirketlerin bu amaca yönelik olarak tüketicilerden daha bilgili olmalarına neden olmaktadır. Tüketicilerin ise, rekabet piyasasının yaratması beklenen faydalar konusunda bilgi eksikliği bulunmaktadır. Rekabet piyasasının kamu yararı yaratacak şekilde yeteri kadar olgunlaşmamış olması, tüketicinin yeteri kadar bilgi sahibi olmaması da yine sorunlu konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. .

KAYNAKÇA

ACAR, Sevil, KITSON, Lucy, BRIDLE, Richard, 2015, Türkiye'de Kömür ve Yenilenebilir Enerji Teşvikleri, Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü, Küresel Teşvikler Girişimi, Kanada.

ALTHUSSER, Louis, 2002, Marx İçin, (çev. A. Işık Ergüden), İthaki Yayınları, İstanbul.

ALTHUSSER, Louis, 2005, Yeniden Üretim Üzerine, (çev. A. Işık Ergüden), İthaki Yayınları, İstanbul.

ASLAN, Özlem, 2016, "Yeni Türkiye'nin Yeni Sevdası: Enerji", Sudan Sebepler Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 119-136.

ATAAY, Faruk, 2007, Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması Türkiye'de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler, De Ki Yayınları, Ankara.

BAŞKAYA, Fikret, 2015, Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, Öteki Yayınevi, İstanbul.

ÇABUK, S. Özlem, 2011, Küresel Isınmaya Yol Açan Sera Gazı Emisyonlarındaki Artış ile Mücadelede İktisadi Araçların Rolünün Değerlendirilmesi: Enerji Sektörü Örneği, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara.

ÇOBAN, Aykut, ÖZLÜER, Fethi, ERENSÜ, Sinan, 2015, "Türkiye'de Doğanın Neoliberalleşmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler", Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji Can Hamamcı'ya Armağan, Ed. Çoban A., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 399-456.

DPT, 2006, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), 26167 Sayılı Resmi Gazete.

DUMENİL, Gerard ve LEVY, Dominique, 2007, "Neoliberal (Karşı) Devrim", Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki, (çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Der. Filho-Saad A. ve Johnston D., Yordam Kitap, İstanbul, s. 23-41

ETKB, 2014, Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Planı.

ETKB, 2015-2019 Stratejik Planı.

EVREN, Erdem, 2016, "Bir Baraj Karşıtı Mücadelenin Yükselişi ve Düşüşü: Yusufeli Barajı Projesi ve Hidro-Kalkınmanın Zaman-Mekân Siyaseti", Sudan Sebepler Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 269-287.

FOSTER, John, Belamy ve MAGDOFF, Fred, 2014, Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler Kapitalizm ve Çevre Üzerine Bir Rehber, (çev. Özgün. Aksakal), Patika Kitap, İstanbul.

FOSTER, John, Belamy, 2008, Savunmasız Gezegen: Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi, (çev. Hasan. Ünder), Epos Yayınları, Ankara.

GÜVENEK, Burcu, 2011, Enerji Piyasası Reformları ve Bu Reformların Elektrik Enerjisi Piyasası Üzerine Etkisi: Elektrik Enerjisi Üreten Kuruluşlar Üzerine Bir Uygulama, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

HARVEY, David, 2004, "Yeni Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim", Praksis Dergisi (11), Ankara, s. 23-48.

HARVEY, David, 2015, On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu, (çev. Esin Soğancılar), Sel Yayıncılık, İstanbul.

HAYIRSEVER-TOPÇU, Ferhunde, 2015, "Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Üretimi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi: Antalya Örneğinde Siyasal, Yönetsel ve Yargısal Bağlamda Bir Tartışma", Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji Can Hamamcı'ya Armağan, Ed. Çoban A., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 229-267.

IEA, 2016, Energy Policies of IEA Countries, Turkey 2016 Review, International Energy Agency.

JESSOP, Bob, 2008, Devlet Teorisi Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak, (çev. Ahmet. Özcan), Epos Yayınları, Ankara.

KALKINMA BAKANLIĞI, 2014, "Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programı Eylem Planı", Onuncu Kalkınma Planı.

KAYMAZ, Cihan, 2017, Neoliberalizm ve Çevreci Hareketler: Sinop-Gerze Termik Santral Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

KELEŞ, Ruşen, HAMAMCI, Can, ÇOBAN, Aykut, 2012, Çevre Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.

KÖYMEN, Oya, 2014, Sermaye Birikirken Osmanlı, Türkiye, Dünya, Yordam Kitap, İstanbul.

© International Regional Development Conference

LEWONTIN, R. C., 2015, İdeoloji Olarak Biyoloji, (çev. Cengiz Adanur), Kolektif Kitap, İstanbul.
MAGDOFF, Fred, 2008, "Kapitalizmin İkiz Krizleri: Ekonomik ve Çevresel Krizler", Neoliberalizm ve Kriz, Der. Tanıttıran H., Kalkedon Yayınları, İstanbul, s. 167-174.
PALLEMAERTS, Marc, 1997, "Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?", (çev. Bülent. Duru), Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 52 (1), Ankara, s. 613-632.
SWEEZY, Paul ve BARAN, Paul, 2007, Tekelci Sermaye, (çev. Gülsüm Akalın), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
ŞAHİN, Ümit, 2015, "Türkiye'nin Enerji ve İklim Politikalarında Kömürün Yeri", Kömür Raporu İklim Değişikliği, Ekonomi ve Sağlık Açısından Türkiye'nin Kömür Politikaları, Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi, s. 13-30.
TANURO, Daniel, 2011, Yeşil Kapitalizm İmkânsızdır, (çev. Volkan. Yalçıntoklu), Habitus Kitap Yayınları, İstanbul.
TÜRKYILMAZ, Oğuz, 2015, "Enerji Politikaları Artan Bağımlılık Çıkmazında", Türkiye'nin Enerji Rapor Görünümü, TMMOB MMO Bülten, sayı 200, s. 2-20.
T.C. 1982 ANAYASASI. 17863 Sayılı Resmi Gazete.
3096 Sayılı "Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun", 18610 Sayılı Resmi Gazete.
4628 Sayılı "Enerji Piyasası Kanunu", 28603 Sayılı Resmi Gazete.
5346 Sayılı "Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun", 29752 Sayılı Resmi Gazete.
6446 Sayılı "Elektrik Piyasası Kanunu", 28603 Sayılı Resmi Gazete.
6545 Sayılı "Türk Ceza Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", 29044 Sayılı Resmi Gazete.
http://www.enerjigunlugu.net/icerik/9719/yeni-komur-cagi.html (erişim tarihi: 27.07.2017).
https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/TURKIYE%20ENERJI%20GORUNUMU_2017_%2825.03%29.pdf (erişim tarihi: 27.07.2017).
http://www.eie.gov.tr/yenilenebilir/h_turkiye_potansiyel.aspx (erişim tarihi: 31.07.2017)

© International Regional Development Conference

Ethical Problems Arose in Public Universities in Turkey and Usa: A Case Study Done at Firat and Sam Houston State Universities

Türkiye ve Amerika'da Kamu Üniversitelerine Yönelik Etik Sorunlar: Fırat ve Sam Houston Eyalet Üniversitelerinde Yapılmış Örnek Olay İncelemesi

Asaf VAROL[1], *Cihan VAROL*[2]

Abstract-The ethical culture of founding becomes an important subset of the values that later form the general organizational culture. Culturally well-conceived manpower spends time and energy in creating and maintaining a sense of unity and understanding of the importance of ethical values and practices in contributing to organizational effectiveness. For this reason, a cultural perspective is among the more promising institutional perspectives needs to be considered when designing a successful ethical management strategy. One approach to ethical teaching in universities is moral logic. This effort assumes that you can learn to reason with difficult moral or ethical dilemmas. Learning how to behave ethically in universities is only a learning process that can be applied with the desired results when the real world ethical dilemma emerges. The process of reasoning emphasizes decision-making with an ethical mindset based on the interaction of ethics, moral principles, personal assessment and justification. As a matter of fact, each individual can consider the amount of pleasure arising from his actions without violating the moral framework. Thus, the principle of "the happiness of the greatest number of people" can be used to form a more beneficial politics of collecting as a whole. In this study, we applied a survey to the students of Firat University (Turkey) to investigate some ethical behaviors of students. We analyzed and correlated the results with Sam Houston State University's perspective and actions on ethics and compared the differences between these two institutions using collected data. Finally, we made some recommendations to eliminate ethical issues of the students using our findings.

Keywords: Ethics, Utilitarianism, Kantianism, Sam Houston State University, Fırat University

Özet-Kuruluşun etik kültürü, daha sonra genel organizasyon kültürünü oluşturan değerlerin önemli bir alt kümesi haline gelir. Kültürel açıdan iyi düşünülmüş bir insan gücü; etik değerlerin ve uygulamaların organizasyon verimliliğine katkıda bulunması konusundaki önemini anlama, birlik duygusunu yaratma ve sürdürme konularında zaman ve enerji harcamalıdır. Bu nedenle, başarılı bir etik yönetim stratejisi tasarlarken dikkate alınması gereken, daha umut verici kurumsal perspektifler arasında kültürel bir perspektifin göz önüne alınmasıdır. Üniversitelerde etik öğretime bir yaklaşım ahlaki mantıktır. Bu çaba, ahlaki veya etik ikilemlerle akıl yürütmeyi zor öğrenebileceğinizi varsaymaktadır. Üniversitelerde ahlaki olarak davranmayı öğrenmek yalnızca gerçek dünyadaki etik ikilem ortaya çıktığında istenilen sonuçlarla uygulanabilen bir öğrenme sürecidir. Akıl yürütme süreci, etiğin, ahlaki ilkelerin, kişisel değerlendirmenin ve gerekçelendirmenin etkileşimine dayanan etik bir zihniyetle karar vermeyi vurgular. Nitekim her birey, ahlaki çerçeveyi ihlal etmeksizin eylemlerinden kaynaklanan memnuniyet miktarını düşünebilir. Böylece, "en çok sayıda insanın mutluluğu" ilkesi, bir bütün olarak toplama için daha yararlı bir politika oluşturmak için kullanılabilir. Bu çalışmada, Firat Üniversitesi (Türkiye) öğrencilerine bazı etiksel davranışlarını araştırmak için bir anket uyguladık. Elde edilen sonuçları Sam Houston Eyalet Üniversitesi'nin bakış açısıyla ve etiğe yönelik eylemlerle analiz ettik ve ilişkilendirdik ve toplanan verileri kullanarak bu iki kurum arasındaki farkları karşılaştırdık. Son olarak, bulgularımızı kullanarak öğrencilerin etik sorunlarını ortadan kaldırmak için bazı öneriler yaptık.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Fayda ve Kantçılık, Sam Houston Devlet Üniversitesi, Fırat Üniversitesi

INTRODUCTION

Organizations of honesty do not happen in one step. More importantly, in the spirit of the organization, the important thing is the ongoing process, not the destination. Even if it is not reached yet, the goal is very important. The workplace should provide an atmosphere where individuals treat each other with

[1] Prof. Dr., Firat University, Elazig, Turkey, varol.asaf@gmail.com
[2] Assoc. Prof. Dr., Sam Houston State University, Huntsville, TX, US, cvarol@gmail.com

© International Regional Development Conference

respect, pride in their work, give importance to each other, and encourage accountability. This can be thought as the idea and ideal of an organization of integrity. Members of the organization should always ask themselves the following question: "What is right things to do within the current situation, culture, and circumstances?" Rules and regulations can help answer this question, but they will never be enough since change is unavoidable.

If we examine the theories of utilitarianism and Kantianism, we must focus on basic and instinctive moral feelings. If a theory coincides with these feelings, we agree with it, and if a theory breaks our moral sensitivity, we tend to reject it. We may think that these feelings are more important than reason. One may ask the virtue theorist why certain traits, such as honesty and generosity, are good while other traits, such as cowardice and selfishness, are bad. At first, such answering of questions may seem easy, but the answers may be lacking in virtue theorem.

In this study, we surveyed some ethical issues of students at Firat University. We interviewed with students asking the same questions asked to them. The findings are analyzed and finally we proposed some recommendations to disseminate ethical issues.

ETHICAL EVALUATION/ANALYSIS

The "utilitarianism" view, which was first put forward by Jeremy Bentham and James Mill at the beginning of the 19th century after the understanding of natural rights of liberalism and increasing its influence, is regarded as one of the most basic understandings for liberalism for the 20th and even the 21st century.

As a matter of fact, each individual can consider the amount of pleasure arising from his actions without violating the moral framework. Thus, the principle of "the happiness of the greatest number of people" can be used to form a more beneficial politics of collecting as a whole.

Consequentialism is often burdened with self-correction, because when a person tries to apply it, it can produce quite predictably worse results than if it applied a different theory of morality. Many consequentialists have replied that this criticism is based on a false assumption, and that the criterion of consistency is confused with the correctness of an action with its position on decision-making processes. Consequentialism, in this view, does not dictate that we should always calculate which of the existing actions leads to good, but we advise ourselves to decide what is to be done in what way it will lead to the best result (Ord, 2005).

A. Relativism

Ethical relativism is often defended by people who do not really trust most people. They think that they are ethical relativists, but they do not see that they are not what they take in account themselves to be (Geuras&Garofalo, 2016, p. 46, Kindle Edition).

Imagining a society based on relativity will be difficult. A person will pay taxes as a moral duty; the payment of the other tax will be considered equally justified in the denial because it accepts them as voluntary. The third considers taxation as a moral duty to keep from paying at all. Two people struggle to commit a three-way murder, but two killers are not equally responsible. One can be deterred from the moral point of view because he accepts the murder as morally wrong, but the other is not guilty because he does not see any wrong about the murder. It can be seen that society has reached agreement on only one explanation: nobody should impose its moral beliefs on others (Geuras&Garofalo, 2016, p. 48-49, Kindle Edition).

B. Teleology/Consequences

We all want to be happy. At the same time we want the people we love to be happy, too. We would want everyone to be happy. The desire for happiness against ourselves and others is the basis of utilitarianism,

the theory that happiness is good and that we must do everything necessary to promote our happiness in the best possible way (Geuras&Garofalo, 2016, p. 49-50, Kindle Edition).

The centrality as a value of happiness is clearly visible in the professional life of the public administrator. The aim of public institutions like health, education, security, and poverty is to make people's lives happier. The concept of happiness as justification for public action is in the Declaration of Independence, which is defined as an "inalienable right" to search for happiness. George Frederickson (1997) is a ruthlessly purposeful public administration, at the level of service providers (Geuras&Garofalo, 2016, p. 50, Kindle Edition).

The utilitarian can only give a broad answer to the question: If all the members of a group are not fully happy, encourage the greatest happiness. While this proposal seems satisfactory, there is no clear method of assessing happiness to determine what constitutes the greatest happiness together with a general approach (Geuras&Garofalo, 2016, p. 49-50, Kindle Edition).

Utilitarian philosophers such as Jeremy Bentham (1970) and Mill (1979) would present an ideal world in which the happiness of all people is so fully united that the activities that make each one happy will also benefit the happiness of all. However, the world is not ideal, and there are many conflicts. The management of a company, its workforce, its customers, and its investors all have different interests that can converge but often contradict one another. How can we find equilibrium under all these contradictory considerations? (Geuras&Garofalo, 2016, p. 53, Kindle Edition).

C. Deontology

Unlike a useful, teleological position, we often find ourselves to be "Principle of this thing." There is something that tells us that we should not only produce the right results, but to do it in a primitive way. This is the position of the deontology theorist (Geuras&Garofalo, 2016, p. 53, Kindle Edition).

According to Kant (1959), the most important aspect of any principle of mathematics, physics, or any field, including ethics, is consistency. People are naturally rational and reject contradictions. Human beings therefore cannot believe in square circles, immovable objects that meet irresistible forces, and applying rules to others that you refuse to apply to yourself. To Kant, the golden rule, “Do unto others as you would have them do unto you,” is a common sense expression of this concept of consistency (Geuras&Garofalo, 2016, p. 53, Kindle Edition).

D. Intuitionism / Moral Sense

When we were able to examine the theories of utilitarianism and Kantianism, we were focusing on basic, instinctive moral feelings. Although a theory seems perfectly logical, if we come to the conclusion that Hitler's behavior is better than Mother Teresa, we would reject the theory and perhaps the rationale. If we use moral sensitivity to evaluate ethical theories, why should not we consult it as the ultimate source of ethical evaluation? Such is the opinion of the intuitionist (Geuras&Garofalo, 2016, p. 58, Kindle Edition).

The intuitionist seems to be on a firm ground, claiming that moral judgments are based on feelings more than upon theories and arguments. If theories and arguments were the source of ethics, the best theorists and debates among us would be the most ethical. The opposite is just as likely true. However, intuitionism is a problem. The intuitionist says that some actions in ethical sense are ethical, and others are not ethical. However, there are controversial ethical issues that differ in people's moral sense. Someone would hope that a moral theory would help in these difficult situations, but the intuitionist has no way of deciding between different intuitions. Moreover, the intuitionist would not allow rational argument to decide among intuitions; if rational argument decided among conflicting intuitions, then reason, rather than intuition, would be the ultimate source of ethics. The intuitionist appears to be correct in asserting an important role for the moral sense in ethics, but the intuitionist appears to be mistaken in claiming that the moral sense is the only or the final ethical source (Geuras&Garofalo, 2016, p. 59, Kindle Edition).

© International Regional Development Conference

E. Virtue Theory / Character

The fourth fundamental ethical belief strongly associated with the old philosopher Aristotle (1980) and the modern philosopher Alasdair MacIntyre (1981) is called the theory of virtue (Geuras&Garofalo, 2016, p. 59, Kindle Edition).

The virtue theory emphasizes the importance of the whole person in a highly ethical assessment from the details of action. However, like other theories, the theory of virtue also has debatable dimensions. One may ask the virtue theorist why certain traits, such as honesty and generosity, are good while other traits, such as cowardice and selfishness, are bad. At first, such answering of questions may seem easy, but the answers may be lacking in virtue theorem. For example, it is clear that honesty is good because it is important to protect a coherent, trusting civil society. But that answer would suggest that the ultimate reason that a virtue is good is really a teleological one. Honesty is not only good on its own, but it is also good because of the promotion of a happy society. The virtues that the virtue theorist carries are not good for arbitrary reasons. However, answering the question "Why these virtues are good" goes beyond the virtue theory and goes to another foundation (Geuras&Garofalo, 2016, p. 59, Kindle Edition).

According to Machiavelli, moral principles must surrender completely to the needs of each particular situation. Because of this, the Prince should not hesitate to do anything if necessary to protect his power. Machiavelli advises a ruler not to hate himself when he says that the prince should take his real strength from fear of being loved (Machiavelli, 1950, Ha Nāḡîḏ).

According to Machiavelli, the characteristics of an effective political leader to show how necessary the government is to improve the quality of life of the people and to be virtuous enough to listen to advice wherever it is needed (Machiavelli, 1950). Here, the leader is the university's rector. He should deal with the enhancing of quality of the university. In our case he rejected to establish a new computer lab because he didn't get any vote from my department. This action contradicts with the Machiavelli's leadership characters.

SURVEY QUESTIONS

The following questions were prepared and asked to Turkish students in Turkey. The number of surveyed students in Turkey were 105. The answers of the questions are "Yes", "No" or "Neutral".

1. If there is not any proctor during an exam that you take, would you cheat if you don't know the answers?
2. During an exam you notice that one of your classmate is cheating. Would you visit the Professor later to complain him or her?
3. You have Homework to do? You are doing very well, but before you submit your Homework one of your best friend asks you send the answers to him or her via e-mail. Would you send the answers?
4. During an online exam, you don't know the correct answers, but you are able to cheat using google search engine? Would you google it to find the answers?
5. You find a valet in the classroom where hundreds of dollars are inside and you need money to buy your books. Would you bring it to the department chair to find the wallet-dropper?
6. One of your best friends is asking you to take make-up exam for him as if you were him or her using his identity. The class is very crowded who will take the make-up exam and the Instructor would probably does not notice that you take the exam instead of another student. Would you take this exam instead of your friend?
7. You failed an exam two semesters consecutively. You don't want to retake the exam and pay tuition for that course again, and you know well that you could not answer any questions. Would you try to reach the Instructor to give extra point for passing that exam?
8. There is paper based multiple choice test prepared using Socrative tool. It means the system cannot predict if you access using a username and password that belong to one of your friends. Your friend tells you that he will give you 500$ after passing the exam if you access into system using his/her userid and password. You are proud of yourself and you are sure that your Instructor will allow you to take make-

up exam and you know you will pass easily because you studied the course contents well. Would you access into system using his or her userid and password to earn this 500$.
9. You write a report for a course and you use references. You just change some vocabularies and sentences of another person's paper. But although the idea that you use in a paragraph of your report does not belong to you, would you cite his or her names as reference?
10. According to the content of a course that you follow you must do a survey in the field. Doing a survey in the field would cost much money and it would not be easy to find people to complete the survey. Would you fill out the survey yourself as if you did in the field?

The results of surveys is given in Table 1.

Table 1. The results of survey done at Firat University.

Question number	Sex	Number of total answerers	Frequencies			Percentage (%) Selected "Yes"
			"Yes"	"No"	"Neutral"	
#1	Male	75	70	5	0	93.3
	Female	30	10	18	2	33.3
#2	Male	73	5	65	3	6.8
	Female	30	12	14	4	40.0
#3	Male	75	65	10	0	86.6
	Female	30	5	20	5	16.6
#4	Male	74	69	6	0	93.2
	Female	30	10	16	4	33.3
#5	Male	75	65	4	6	86.6
	Female	30	27	1	2	90.0
#6	Male	74	60	14	0	81.1
	Female	30	10	20	0	33.3
#7	Male	75	72	2	1	96.0
	Female	30	25	1	4	83.3
#8	Male	75	8	45	22	10.1
	Female	30	1	28	1	3.3
#9	Male	75	50	20	5	66.6
	Female	30	23	4	3	76.6
#10	Male	75	64	11	0	85.3
	Female	29	15	13	1	51.7

ANALYSIS OF RESULTS OF SURVEYS

The first question is "If there is not any proctor during an exam that you take, would you cheat if you don't know the answers?" According to the survey result of Firat University, total 75 male and 30 female have answered this question. The 93.3 percent of male students answered that they would cheat if the exam rooms are not proctored while 33.3 percent of female students answered this question as "Yes." This result shows that students at Firat University tend to cheat if they are not proctored by an Instructor. However, in the USA this is seen as taking advantage and an infringement on ones rights. As it was reflected several of times, non-cheaters tend to complain about the cheating event to the course instructor and ask for an appropriate action from him/her.

According to the utilitarianism Bentham claims to explain human nature better than the view of natural rights, it is motivated by selfish interests that can be defined as individual desires, pleasures, or pleas and desires to avoid. Both the desire to obtain happiness and the desire to avoid it are evaluated in terms of utility. The principle of utilitarianism is a moral assertion, while emphasizing happiness and emphasizing the right of behavior and politics to enhance happiness (Mill & Bentham, 2003, Kindle Version).

It is clear that utilitarianism plays an important role during the exam which is not proctored. Almost all students at Firat University tend to cheat. This is defined as individual desires and pleasures which is contradict to the ethical principles.

The second question is "During an exam you notice that one of your classmate is cheating. Would you visit the Professor later to complain him or her?" We can explain this issue as ethical relativism because ethical relativism is the belief that there is no single ethical standard that is always applied to all people. The ethical relativist believes that different societies have different standards and that not everyone is a universal standard applied (Geuras&Garofalo, 2016, p. 46, Kindle Edition).

Most Turkish students believe that complain a person because of his or her false behavior during the exam would be counted as informer. Being an informer in Turkish culture is a shame for a person. Therefore, especially almost all male students do not tend to go to chairmen to inform cheating action. But 40 percent of female students tend to inform this ethical conflict to the chair. This is contradicting what is faced at SHSU.

The third question is "You have Homework to do? You are doing very well, but before you submit your Homework one of your best friend asks you send the answers to him or her via e-mail. Would you send the answers?" The 86.6 percent of the male students and 16.6 percent of female students at Firat University tend to send the answers to his or her best friends because these students want people they love to be happy, too. This behavior is called as teleology. The desire for happiness against ourselves and others is the basis of utilitarianism (Geuras&Garofalo, 2016, p. 49-50, Kindle Edition). But giving the answers of a homework to a friend should be counted as ethical issue.

The fourth question of the survey is "During an online exam, you don't know the correct answers, but you are able to cheat using google search engine? Would you google it to find the answers?" Actually this question is the same as the question #1. Only difference is the physical environment. Therefore, this action can be named as selfish interest. So, utilitarianism plays role on cheating on Internet. This questions answered by 93.2 percent of male students and 33.3 female students of Firat University as "Yes" If we compare the question #1 and question #4, we can say that Turkish students tend to help their loved friends regardless of exam environment.

The fifth question is "You find a wallet in the classroom where hundreds of dollars are inside and you need money to buy your books. Would you bring it to the department chair to find the wallet-dropper?" Fortunately, almost all Turkish students who participated to survey answered this question positively. It means if they find a wallet with dollars they tend to bring to the chair in order to find the wallet-dropper.

A deontological ethical theory is a theory that argues that the act of action is not an outcome but an important feature of the game itself (Geuras&Garofalo, 2016, p. 53, Kindle Edition). Here we can evaluate this question in deontological ethical theory. Actually, religious preferences plays important role here because the people think if they find a wallet with money they should find the dropper and they never should use the money they find. It is religiously forbidden to use found money. On the other hand, to cheat during an exam is counted as normal behavior or helping a friend during an exam is counted as letting happiness to a friend.

The sixth question is "One of your best friends is asking you to take make-up exam for him as if you were him or her using his identity. The class is very crowded who will take the make-up exam and the Instructor would probably does not notice that you take the exam instead of another student. Would you take this exam instead of your friend?" Unfortunately, the 81.1 percent of male and 33.3 percent of female students of Firat University responded this question positively. As we commented in the fifth question, the students evaluate this action as helping a friend.

The seventh question is "You failed an exam two semesters consecutively. You don't want to retake the exam and pay tuition for that course again, and you know well that you could not answer any questions. Would you try to reach the Instructor to give extra point for passing that exam?" This type of demands can be evaluated as utilitarianism. We do not find an ethical conflict because these types of demands will evaluate by instructors and the decision will be done by instructors. This behavior can be considered under moral sensitivity of Kantianism, because if we agree with the demand of the student we accept it

if not we reject it (Geuras&Garofalo, 2016, p. 58, Kindle Edition). Here the ethical conflict would be the behavior of the instructor if the Instructor changes only the grades of the students who demanded it while not changing the grades of the students who do not demand it.

The eight question is "There is paper based multiple choice test prepared using Socrative tool. It means the system cannot predict if you access using a username and password that belong to one of your friends. Your friend tells you that he will give you 500$ after passing the exam if you access into system using his/her userid and password. You are proud of yourself and you are sure that your Instructor will allow you to take make-up exam and you know you will pass easily because you studied the course contents well. Would you access into system using his or her userid and password to earn this 500$." Only a few students of Firat University responded this question as "Yes". This result agrees with the question #5. It means on these two questions money come into account. Because of religious preferences the students of Firat University reject the utilitarianism. They do not go to hell when they die.

The ninth question is "You write a report for a course and you use references. You just change some vocabularies and sentences of another person's paper. But although the idea that you use in a paragraph of your report does not belong to you, would you cite his or her names as reference?" As shown in the Table 1, the 66.6 percent of male students and 76.6 percent of female students gave "Yes" answer to this question because there isn't any undergraduate course where students can understand the meaning of plagiarism.

The last question is "According to the content of a course that you follow you must do a survey in the field. Doing a survey in the field would cost much money and it would not be easy to find people to complete the survey. Would you fill out the survey yourself as if you did in the field?" Male students (85.3%) and female students (51.7%) of Firat University think that they can fill in the survey themselves if they cannot go to field and if going field causes cost. Actually this result contradicts with the questions #5 and #8 because here going to field causes cost (money) but the students do not consider the cost as a religious issue.

According to SHSU's Academic Policy Statement 810213 "Cheating" includes the following and similar actions:
1- Copying from another student's test paper, laboratory report, other report, or computer files, data listings, and/or programs.
2- Using, during a test, materials not authorized by the person giving the test.
3- Collaborating, without authorization, with another student during an examination or in preparing academic work.
4- Knowingly, and without authorization, using, buying, selling, stealing, transporting, soliciting, copying, or possessing, in whole or in part, the contents of an unadministered test.
5- Substituting for another student, permitting any other person, or otherwise assisting any other person to substitute for oneself or for another student in the taking of an examination or test or the preparation of academic work to be submitted for academic credit.
6- Bribing another person to obtain an unadministered test or information about an unadministered test.
7- Purchasing, or otherwise acquiring and submitting as one's own work any research paper or other writing assignment prepared by an individual or firm.

Procedures for discipline due to one of the reasons above shall be the same as in disciplinary actions specified in The Texas State University System Rules and Regulations and Sam Houston State University Student Guidelines except that all academic dishonesty actions shall be first considered and reviewed by the faculty member teaching the class. The faculty member have the power to failure or reduction of a grade in a test or the course, and/or performing additional academic work not required of other students in the course. If the faculty member believes that additional disciplinary action is necessary, as in the case of flagrant or repeated violations, the case may be referred to the Dean of Student Life or a designated appointee for further action, including dismissing the student from the school. Although this policy provides flexibility on the actions can be imposed to the "cheater" and not

that strict compared to Firat University rules, auto-control mechanism by students and individualism has a great influence on avoiding cheating type of actions. Also, occasional dismissals from the school preventing students to do such actions, because of the financial commitment they made to the school.

Table 3 shows the average percentage of students' behaviors at Firat University.

Table 3. The average percentage of students' behaviors

Question number	Firat (Average %)
#1	63.3
#2	23.4
#3	51.6
#4	63.3
#5	88.3
#6	57.2
#7	89.7
#8	6.7
#9	71.6
#10	68.5

CONCLUSION

If we evaluate our survey considering in perspective of Utilitarianism, Kantianism, we found different kinds of conflicts between Turkish and American students. The main issues result from cultural potentials, traditional backgrounds and religious preferences. On the other hand, education, especially primary and secondary education at schools shape the ethical behaviors of the students. In addition, the education in family is a factor to form ethical behavior of the humans.

In the US plagiarism is an important factor to be fired from the university while in Turkey plagiarism is considered only to leave the study for only one semester. Turkish students try to help their friends because they think if they help them their friends will be happy, too. They think they should do everything necessary to promote their happiness and transfer them to their friends. This is named as teleology and consequences theory of ethics.

During their studies if something relevant to the money Turkish students reject to be a part of that action because of religious preferences. On the other hand, virtue theory considers an act to be good on the basis of the character trait or virtue that the act evidences. Most of students of Firat University describe virtue theory as an action of helping their classmates.

We found that ethical issues are not taught at Firat University but it includes at least a class session at Sam Houston State University. Moreover, at Sam Houston State University "Ethics and Professionalism" type of courses are mandatory for some programs, such as Computer Science, Industrial Technology, etc. Therefore, an ethical course should be taught to Firat Universities during their freshmen studies. Some additional educational videos on ethical issues in terms of education should be released on Internet or on other social media.

REFERENCES

Geuras, Dean; Garofalo, Charles. Practical Ethics in Public Administration, Third Edition (p. 46). Management Concepts Press. Kindle Edition.
Ha Nāḡîḏ: A Machiavellian Reading of King David in the Deuteronomistic History, Review and Expositor 2015, Vol. 112(3) 451–460 © The Author(s) 2015 Reprints and permissions: sagepub.co.uk/journalsPermissions.nav DOI: 10.1177/0034637315599114 rae.sagepub.com http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0034637315599114
Machiavelli, N. (1950), The Prince and the Discourses, Introduction by Max Lerner, Modern Library College Editions.
Mill & Bentham, (2003), Mill, John Stuart; Bentham, Jeremy; Troyer, John. The Classical Utilitarians (Hackett Classics) (Kindle Locations 50-51). Hackett Publishing. Kindle Edition.
Ord, B. (2005), Consequentialism and Decision Procedures, http://www.amirrorclear.net/files/consequentialism-and-decision-procedures.pdf, Balliol College, University of Oxford, Thesis for the degree of Bachelor of Philosophy.

© International Regional Development Conference

Analysis of Error and Frauds in Financial Statements by Benford Law

Finansal Tablolardaki Hata ve Hilelerin Benford Yasası ile İncelenmesi

Durmuş SEZER[1], *Gökhan ÖZDEMIR*[2], *Umut Tolga GÜMÜŞ*[3]

Özet-Günümüzde, bilgi akışı dijital zeminde hızla el değiştirmektedir ve bilginin doğruluğunu tahmin etmek ve araştırmak oldukça zor bir süreçtir. Finansal piyasalarda da bilginin akışı şirketlerden yatırımcılara doğru uzanmaktadır. Yatırımcının sunulan bilgiye olan güveni hiç şüphesiz ki yatırımcı davranışlarından anlaşılabilir. Yanlış bilgi akışı ya da manipülasyon amaçlı bilgi yaratma eylemi, piyasalarda kitlesel hareketlere sebebiyet verebilir. Bunun kasıtlı yapılışı, kimi tarafları aniden karlı duruma getirirken kimileri ise ani kaybediş çemberi içerisine girebilir. Finansal tablolarda hata ve hilenin önüne geçmek denetimin asli görevidir. Vergi Usul Kanunun emrettiği şekil ve şartlar dışındTR72a yapılan tüm işlemler yasallığını kaybeder. Tüm şartları taşıyıp hala hileli olan finansal çizelgelerin denetimi muhasebe çeşitli yöntemlerle yapılmaktadır. Finansal tablolarda ortaya çıkan hata ve hileleri tespit etmede Benford Yasası kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Benford Yasası'nın kullanımına ilişkin literatür taraması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manipülasyon, Finansal Tablo, Benford Yasası

Abstract-Nowadays information flow is changing hands quickly on the digital platform and it is a quite difficult process to predict and research whether the information is accurate or not. In financial markets, the flow of information extends from companies to investors. Undoubtedly, investor's confidence in the offered information can be understood from the investor's behaviour. Erroneous flow of information or action of creating information for manipulation may lead to mass movements in the markets. The deliberate construction of this may bring some parties into the moment of instant profitability, while others may go into a circle of sudden losses. It is the primary duty of auditing to prevent errors and flaws in the financial statements. All transactions, which prescribed by the Tax Procedural Law, made out of the form and conditions will lose their legality. Financial charts which bear all the conditions and are still fraudulent can be audited in various ways in accounting. The Benford Law is used to identify errors and frauds in the financial statements. In this study, literature review conducted on the use of the Benford Law.

Key words: Manipulation, Financial Statement, Benford Law

GİRİŞ

"Eğer gerçeği gerçekten bilmek istiyorsan, yaşamında bir kez olsun bütün şeyler hakkında şüphe et"(Rene Descartes). Descartes'in bu sözü bilginin septik bakış açısıyla ele alınması gerektiğini anlatmaktadır. Bilginin gerçekliği ile ilgili bireylerin şüpheci yaklaşımı doğru bilgiye giden tek yol olarak anlatılmaktadır. Tarih boyunca bilginin kullanılışı ve elden ele yayılması esnasında, bilginin asıl sahip olduğu formdan saparak başkalaşıma uğradığı ve sonucunda, ilk halinden farklı bir boyuta ulaştığı görülmektedir. Bu farklı boyut bilginin deformasyona uğrama sürecinden kaynaklanmaktadır. Bilginin kullanış amacı ya da etki edeceği birimler itibariyle, bilginin bünyesinde meydana gelen değişimin temel sebebini oluştururlar. Yani bilginin kullanış amacı doğrultusunda bilginin kendisi saptırılıyor diyebiliriz. Birçok uygarlığın kendi tarihleri ile ilgili söylentileri ve yazılı belgeleri vardır. Söylenti ve yazılı belgeler ile geçmişten günümüze ışık tutan çoğu doküman hala tartışmaya açıktır. Bu belgeler geçmişte yaşanmış olayları sunum biçimleri ve sınıflandırması ile değerli olmuşlar ve hala da değer kazanmaya

[1] Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, dsezer09@hotmail.com
[2] Yüksek Lisans Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, gkhnzdmr21@gmail.com
[3] Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, ugumus@adu.edu.tr

© International Regional Development Conference

devam edeceklerdir. Bir belgenin ya da yazının değerli olması hiç şüphesiz ki onun pragmatik yapısı ile ilgilidir. Yani bilgiye sahip olunduğu anda kullanılabiliyor ve faydalanılabiliyorsa o bilgi geçerlidir. Bu faydalanma ve kullanma gelecek zamanları kapsayabilir. Aslında bilginin temel amaçlarından birisi de budur; Ortaya çıkarıldığında fayda sağlamak. İşte tam da bu noktada faydanın olduğu yerde herhangi bir getirinin olduğundan da söz edebiliriz. Fayda-maliyet ilişkisi nasıl analiz ediliyorsa fayda-kar ilişkisi de aynı ortamda analiz edilmeli ve sınanmalıdır. İşletme biliminde herhangi bir aksiyon sonucunda fayda sağlanıyor ise bu getiriye işaret eder. Herhangi bir getirinin olması için ise fayda, risk, maliyet ve öngörü analizlerinin yapılması gerekmektedir.

Ticari hayatın gerekliliklerinden biri olan risk-getiri durumu bilginin şeffaf bir şekilde sunulmasını ve sunulan bilginin tüm taraflara özgün ve zamanında ulaşmasını engelleyebilir. Günümüz ticari hayatında bilginin ortaya çıkışı ve kullanıcıların bundan faydalanması eskiye nazaran daha hızlı ilerleyen bir prosestir. Eskiden bilginin ortaya çıkışı yapay ve doğal olarak yavaşlatılmıştır. Bunun temel nedeni bilginin teknolojiden yoksun zeminlerde dağıtılmasıdır. Teknolojiden yoksun bilgi sunumunu doğal neden olarak gösterebilirken; kasten, bilerek, istenerek ve çıkarları doğrultusunda bilginin yavaşlatılarak dağıtılması ise insani faktörlere dayanır. Burada asıl önemli olan yapay faktörün yani insan faktörünün bilgiden, diğer bilgi kullanıcılarına göre daha önce yararlanması değildir. Asıl önemli olan yapay faktörün önlenmesi için herhangi bir denetim mekanizmasının geliştirilmiş olmamasıdır.

Denetimin önemi, tarihte yaşanmış birçok mali ve iktisadi skandallar ve çöküntülerde görülmektedir. Bizim incelediğimiz konu ise tarihteki mali krizlerin denetim mekanizması ile ilişkilendirilmesidir. Tarih de tanıklık ediyor ki; yaşanan finansal krizlerin temelinde muhasebe ve finansman hataları, hileleri yer almaktadır.

Çalışmanın temel amacı, finansal tablolarda yaşanan hata ve hilelerin denetim mekanizması ile önlenmesi, aynı zamanda bağımsız denetim mekanizmasının işletmeler üzerinde etki yaratarak ne denli hata ve hileyi ortadan kaldıracağıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde işletmeler için gösterge unsuru olan finansal tabloların işleyişi ve özellikler hakkında bilgi verilmektedir. Temel finansal tablolar bilanço ve gelir tablosudur. İşletmeler bu tablolar aracılığıyla üçüncü kişilere bilgi akışı sağlarlar. Bilançolar; sol tarafında aktif, sağ tarafında pasif kalemler olmak üzere T şeklindedir. Aktif kalemlerinden önemli olanları Dönen Varlıklar ve Duran Varlıklardır. Pasif kalemlerde ise Kısa Vadeli Yükümlülükler, Uzun Vadeli Yükümlülükler ve Öz Kaynaklar hesapları yer alır. Yardımcı finansal tablolar ise Nakit Akım Tablosu, Öz Kaynak Değişim Tablosu, Fon Akım Tablosu, Kar Değişim Tablosu, Satışların Maliyeti Tablosudur. Bu tablolar aracılıyla işletmeler karlarında, satışlarında, nakit değişimlerinde ve Öz Kaynak değişimlerinde yaşadığı değişimleri üçüncü kişiler ile paylaşmış olurlar.

FİNANSAL TABLOLAR

Finansal tablolar bilginin gerçekliği ve bu gerçekliliğin test edilebilmesi için en önemli araç niteliğindedir. Günümüz şirketlerin, ticari işlemleri kayıt altına alması ve bunu yatırımcılarla paylaşması mali bilginin ticari hayatta ne denli önemli olduğunu bize göstermektedir. Bu bölümde işletmeler ve yatırımcılar için en önemli çizelge olan bilanço ve gelir tablosu incelenmiştir. Bilançonun özellikleri, kullanım gerekliliği, bilanço tarihi ve tarihsel süreci, bilançoda yaşanan hata ve hileler, gelir tablosu ve gelir tablosu tiplerinden oluşan bu bölümde finansal araçların işletme ve çevre için önemi vurgulanmaktadır.

Bilanço

Bilanço, bir işletmenin belirli bir anda, belirli bir zamandaki varlılarını yani dönen varlıklarını, duran varlıklarını ve aynı zamanda bu varlıkları oluşturan kaynakları yani borçlar ve öz kaynaklarını belirli normlara, kurallara, vergi usul kanunun belirttiği şekil esasına göre tutarlar oluşturan kalemler barındıran bir çizelgedir.

Tarihte ilk kez bilanço, Rus Muhasebe Tarihçisi Y.V. SOKOLOV'un Medici Bankasının kayıtlarında kullandığını belirtmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunun yanında 1427 yılında R. De ROVER tarafından da mali raporlarda kullanıldığını belirtmektedir. Tarihte ortaya çıkan bilanço kavramları aynı zamanda terazi şeklini esas almaktaydı. Yani kayıtlarda şekil esası ile terazi gibi çift gözlü ve eşit olma zorunluluğu vardı. Bu durum bilançonun çift yanlı kayıt sistemini ve aktif ve pasif terimlerinin oluşmasında öncü rolü alacaktı. Bilançodaki tek fark, bir tarafında varlık yer alırken diğer yanında da onlara karşılık gelen haklar yer almaktaydı.

Günümüzde bilanço tipleri rapor tipi ve hesap tipi olmak üzere iki şekildedir. Rapor tipi bilanço, aktif ve pasif kalemlerin alt alta sıralanması ile oluşur. Bu tip bilanço mali analizlerin yapılmasını kolaylaştırır. Hesap tipi bilanço ise T şeklinde ve sol tarafında aktif kalemlerin sağ tarafında ise pasif kalemlerin olduğu bilançodur. Aktif tarafta bulunan muhasebe kalemleri likidite esasına göre sıralanırken pasif taraftaki kalemlerde yer alan kısa ve uzun vadeli borçlar ise vadesi kısadan uzuna göre sıralanmıştır.

Bilanço Temel İlkeleri

Bilanço kalemlerinin hiçbir ek bilgiye gerek duyulmaksızın kullanıcılar tarafından anlaşılmasını belirten ilkeye, açıklık ilkesi denir. Bilançoda yer alan kalemlerin eksiksiz gösterilmesine doğruluk ilkesi, bilançoların her hesap döneminde biçim açısından birbirine uyması gerektiğini öngören düşünceye ise birlik ilkesi denir.

Bilanço Hileleri

Bilanço hileleri, var olan kalemleri değiştirerek, bunları örterek ya da süsleyerek yapılabilir. Örneğin; hayali muhasebe kalemlerine yer verilebilir. Borçları bilanço da göstermemek ya da vadesini belirtmemek olabilir. Bazı kalemlerin silinmesi ya da farklı kalemler altında gösterilmesi de değiştirmeye örnek olarak verilebilir. Bilanço kalemlerinde yer alan tutarlarda oynama yapılması ise süslemeye bir diğer örnektir. Alacakların tutarlarını olduğundan daha yüksek göstermek gibi.

Gelir Tablosu

İşletmenin belli bir dönemine ait faaliyet ve sonuçlarını brüt satışlardan başlayarak net kara kadar gösteren bir tablodur. Gelir tablosuna performans tablosu da denilmektedir. Bir işletmenin performans durumu en iyi şekilde gelir tablosundan anlaşılır. Gelir ve giderler kotarıldıktan sonra kalan tutardan da vergi düşülür ardından işletmenin sahip olduğu net kar bulunur. Gelir tablosu işletme yöneticilerine de önemli bilgiler vererek gelecekle ilgili daha temkinli davranabilir ya da daha atılgan bir politika belirleyebilir.

Gelir Tablosu Tipleri

Gelir tablosu hesap tipi ve rapor tipi olmak üzere ikiye ayrılır. Hesap tipi gelir tablosunda tıpkı bilançoda olduğu gibi T şeklindedir ve sol tarafta giderler ve sağ tarafta da gelir hesapları yer alır. Tablonun iki tarafındaki rakamlar toplanarak kar ya da zarar durumu ortaya çıkarılır. Gelir tablosu hesap şeklinde düzenlenirse buna kar ve zarar hesabı denilir. Bu tip gelir tabloları İngiltere ve birçok Avrupa ülkesinde kullanılır.

Rapor tipi gelir tablosunda ise işletmenin faaliyet ve iş hareketlerini bir bütün olarak ele alır. Rapor şeklinde sunulan bu tabloda brüt satışlardan başlar ve ardından faaliyetler, olağan ve olağan olmayan durumların yansıtılması ve sonucunda dönem net karı ortaya çıkarılarak alt alta oluşturulur. Bu tip gelir

tabloları 1940'lı yıllarının sonlarında ABD'de kullanılmaya başladı. Türkiye'de ise 1994 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde finansal tablolarda yaşanan hata ve hilelerin tespitinde kullanılan Benford Yasasının uygulanışı, literatürdeki yeri, sosyal bilimlerde fayda yaratıp yaratmadığı ve çalışmaların nasıl sonuçlandığı ile ilgili bilgi verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Denetim çalışmalarında hile ya da hatanın tespitinde rakamların anlamlandırılması için birçok metot vardır. Benford yasası rakamların anlamlandırılmasını ve gerçeğe olan yakınlığını ortaya çıkarmaktadır. 1948 yılında ABD'li fizikçi Frank Benford tarafından yaratılan belirli basamaklarda belirli sayılara rastlama olasılığını ortaya koyan bir matematik kuralıdır. Bu yasa aynı zamanda doğal olarak hangi sıklıklarla meydana geldiklerini gösteren bir yasadır. Aslında bu yasa astronom ve matematikçi Simon Newcomb tarafından 1881 yılında bir makalesinde logaritma kitaplarında dikkat çeken bir durumdan söz etmiştir. O yıllarda hesap makineleri kullanılmadığı için bilim insanları logaritma kitaplarını kullanmaktaydı. Logaritma kitaplarının ilk sayfalarının diğer sayfalara göre daha kirli ve kullanılmış olduğu Newcomb tarafından fark edilmişti. Yani kitaplar ilk sayfadan son sayfaya doğru orantısal bir eskime ve yıpranmışlık ihtiva ediyordu. Bilim adamları 1 ile başlayan sayfaları daha fazla incelemiş, 2 ile başlayan sayfaları 1 den daha az incelemiş ve 3 ile başlayan sayfaları 2 den daha az incelemişti. Bu rakamlar dizisi doğrusal olarak 9'a kadar gidiyordu. Newcomb buradan yola çıkarak sıfırdan farklı bir rakamın sayının ilk basamağında olma olasılığını şu şekilde göstermiştir:

Olasılık=log(1+1/d)
d=1,2,3,4,5,6,7,8,9

Newcomb bu makalesini yayınlandığında dikkate alınmamıştır. Tartışılmadığı için de unutulmuştur. Yaklaşık 60 yıl sonra Frank Benford, logaritma kitapları hakkında benzer bir gözlem yapmış ve aynı logaritmik kanunu ifade etmiştir.

Benford sayı tabloları incelendiğinde sayıların yaklaşık üçte birinin ilk basamağının bir rakamı ile başladığı görülmüştür. Frank Benford; çalışmalarını toplanması zaman alan birçok istatistiki veri ile test etmiştir. Benford'un topladığı ve test ettiği bu veriler onun birkaç yılını almıştır.

Benford'un 1938 yılında yayınladığı makalesi 20.229 adet araştırmanın neticesini taşımaktadır. Bu çalışmalarda; beybol istatistikleri, nehir uzunlukları, elementlerin atom ağırlıkları, şehirlerin nüfusu gibi çeşitli kaynaklar kullanılmıştır.

Yasanın matematiksel olarak açıklaması aşağıdaki gibidir;
Sayıların ilk basamağı için:
Olasılık= $\log(1+(1/d_1))$; $d_1=(1,2,3\ldots.9)$
Sayıların ikinci basamağı için:
Olasılık=$\log(1+(1/d_1d_2))$; $d_2=(1,2,3\ldots\ldots0)$

Burada;
d_1 bir rakamını temsil etmektedir.
d_2 iki rakamını temsil etmektedir.

Benford'un ortaya attığı teori çerçevesinde 1 rakamının anlamlı bir şekilde ilk rakam olma olasılığı % 30,1 ve 2 rakamının ilk rakam olma olasılığı ise % 17,61'dir. 9 rakamı ise % 4,5'te kalmıştır. Benford

bu yasayı kendi alanında kullanmış ve integral, kombinasyon gibi konularda çalışmalar yapmıştır. Bir sayının ilk dört basamakta olma olasılığı aşağıda verilmiştir:

Tablo 1: Herhangi Bir Sayının İlk Dört Basamağa Göre Ortaya Çıkma Yüzdesi

	BASAMAKLAR			
RAKAMLAR	1.(%)	2.(%)	3.(%)	4.(%)
0		11,9680%	10,1780%	10,0180%
1	30,1030%	11,3890%	10,1380%	10,0140%
2	17,6090%	10,8820%	10,0970%	10,0100%
3	12,4940%	10,4330%	10,0570%	10,0060%
4	9,6910%	10,0310%	10,0180%	10,0020%
5	7,9180%	9,6680%	9,9790%	9,9980%
6	6,6950%	9,3370%	9,9400%	9,9940%
7	5,7990%	9,0350%	9,9020%	9,9900%
8	5,1150%	8,7570%	9,8640%	9,9860%
9	4,5760%	8,5000%	9,8270%	9,9820%
TOPLAM	1,00	1,00	1,00	1,00

Benford Yasasının Sezgi Yoluyla Açıklanması

Benford, incelediği sayı topluluklarında büyükten küçüğe doğru sıraladığında bu rakamların sabit bir oranda küçüldüğünü geometrik bir seri şeklinde açıklamıştır. Bu varsayım yasanın temel dayanağı olmuştur.

Benford yasası şirketlerin piyasa değeri hakkında da bize bilgi vermektedir. Şirketlerin açıkladığı bilançolar ve gelir tablolarındaki rakamların doğrusal olup olmadığını bu yasa ile ortaya çıkarabiliriz. Örneğin; bir şirketin piyasa değeri 10.000 para birimi olursa, bu şirketin her yıl %10 büyüdüğü varsayıldığında şirketin değerini gösteren 10 bin sayısının ilk rakamı olan 1'in 2 olarak değişmesi için %100 büyümesi gerekmektedir. Bu durumda 10 binden 20bin para birimine yükselecektir. Bu değişim her yıl %10 sabit büyüme oranı ile 7,3 yılda gerçekleşecektir. 20 binlik bir şirketin 30 bine ulaşması ise %50'lik bir büyüme gerekmektedir. Bu değişim ise yine %10'luk sabit büyüme ile 4,3 yıl sürecektir. Aynı şekilde 90 binlik bir şirketin 100 bin para birimine ulaşması ise % 11,11'lik bir değişim ile 1 yıl kadar sürede yaşanacaktır. Bu durum piyasa değerini temsil eden sayının ilk rakamının "1" olması diğer rakamlara göre daha fazla olacağını göstermektedir.[1]

© International Regional Development Conference

Benford Yasası'nın Geçerli Olması İçin Gerekli Ön Şartlar

Benford Yasasının uygulanabileceği alanlar çok da sınırlı değildir. Bunun nedeni yasanın tüm rakamlar için uygulanabilir nitelikte olmasıdır. Herhangi bir örneklem içerisinde yer alan bu yasa hisse senetleri fiyatı, spor istatistikleri, nüfus rakamları gibi daha pek çok alanda uygulanabilir(feasible) niteliktedir. Benford analizine başlamadan önce test edilecek sayı ve rakamların uygunluğuna bakılmalıdır. Test edilecek veriler aynı cinsten mi? Ya da belirli kodlama ya da sınırlandırma(restrictive) var mı? Gibi kıstasların elden geçirilmesi önemlidir.

Analiz edilen rakamların alt ve üst sınırlarının olması durumunda da Benford Yasası geçersiz olacak ve yanlış sonuçlar verecektir. Herhangi bir limitin olamaması yasanın daha doğru sonuç vermesini sağlayacaktır. Örneğin kamu dairelerinde ödenen harcırahların limiti olduğundan analiz sonucu geçersiz olacaktır. Ya da günlük saatlerin hesaplaması sırasında bir gün 24 saat olduğu için yapılan hesaplama doğru olmayacaktır.

Analizlerde işlenen verilerin çokluğu sonuçların doğru çıkmasında önemli yer tutmuştur. Yapılan çalışmalar 10.000 ve üzeri tarama içeren kütlelerin Benford Yasasına çok yakın bir sonuç verdiğini göstermektedir(Kocameşe ve Güçlü, s. 110). Bu nedenle ana kütleden örnekleme yapılması doğru değildir. Yapılan analiz olduğunca çok fazla veri ile yapılmadır.[1]
Benford yasasının geçerli olduğu matematik kuralı, verilerin küçükten büyüğe doğru sıralandıklarında geometrik seriye yakın değer çıkmasıdır.

Benford yasası 1938'den 1960 kadar birçok matematikçi, fizikçi ve amatör insanın ispat alanı olmuştur. Başta istatistik ve mühendislik olmak üzere kullanılmış bunun yanı sıra da denetim alanında yararlanılmıştır. Avustralya'da gümrük beyannamelerini-nin analiz edilmesinde bunun sonucunda da kaçakçılık riskinin en aza indirilmesinde önemli pay sahibi olmuştur. Ukrayna'da oy pusulaların şaibeli olup olmadığı ile ilgi çalışmalarda ve İngiltere'de çevrecilerin hükümetin açıkladığı sera gazı salınımının değerlerinin doğruluğunda kullanılmıştır. Bununla beraber yapılan bilimsel çalışmayı denetler nitelikte olup anket çalışmalarının hatalı ve hileli yönlerini tespit etmede de kullanılmıştır(Akkaş, 2007, s.197.).

Benford Yasası'nın ortaya çıkışından itibaren akademik çalışmalar ve bilimsel çalışmalarda kullanılmıştır. Benford'un tablosu rakam frekanslarının en çok olduğu tabloydu. Benford tablosunun asıl kullanımı 1980 ve 1990'dan sonraydı. Bazı çalımalar ise yasaya zenginlik katmıştır. Pinkham tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada eğer bir sayı seti Benford Yasası'na uyuyorsa ve bu sayı seti herhangi bir katsayı seti ile çarpılıyorsa (0,465 veya 37,04 gibi) sonucu ve uyumu değiştirmeyecektir. Sayı seti her zaman uygunluk gösterecektir diyen Pinkham, kullanılan birimin önemli olmadığını ve dünyanın her yerinde kullanılacağını söylemiştir(Türkyener, 2004: 114.).

Ted Hill, 1996'da yayımladığı bir makale ise Benford Yasasını kanıtlamıştır. Makalede verilerin değişmezliği ilkesini kullanmış ve ifade edildikleri biçimden bağımsız olduğunu belirtmiştir. Makalede logaritmik dağılımın ortaya çıkmasıyla matematiksel olasılık kanunlarının deneysel keşifleri desteklediği anlatılmaktadır.[2] Bunun açıklaması, tesadüfi olarak olasılık dağılımları seçilirse tüm sürecin hepsi eğilimsiz olur ve birleştirilmiş örneklerin ilk rakamı Benford ile uyumlu olur. Örneğin; Tl olarak hesaplanmış bir veri kümesi dolar veya euro'ya çevrildiğinde yasa geçerliliğini koruyacaktır(Akkaş, 2007: 197).

[1] Mehmet Demir, **Benford Yasası ve Hile Denetiminde Kullanılması,** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 187.
[2] Hayrettin Usul, **Bağımsız Denetim,** Ankara 2013: s.177.

Warren Weaver bir örneğinde; 1'den 999,999'a kadar sayılar birer birer kartların üzerine yazılır. Kartlar, üzerindeki sayı sırasına göre, şapkaya teker konulur. P şapkadan çekilen bir kartın üzerindeki sayının ilk basamağının 1,2,3,4 olma olasılığı olsun. İlk dört kart şapkaya konulunca P=4/4 olur. Dokuzuncu kart şapkaya konulduğunda P=4/9 olur şapkadaki kart sayısı 49 olduğunda P=44/49 olur. Bu şekilde şapkaya konulan kart sayısı arttıkça, P değişmekle beraber, çekilen her kartın 5,6,7,8,9 olma olasılığı daha da yüksek olacaktır(Akkaş, a.g.e., 202.). Benzer şekilde toplam varlıkları artış gösteren yatırım aracı, bir firmanın piyasa değeri artışı gibi örnekler de dahil edilebilecektir. Son yıllarda menkul kıymetler endeks rakamlarının bu çalışmayla test edildiği bilinmektedir.

Türkiye'de ise Cemal Elitaş'ın 192 ülkenin nüfusu, yüzölçümü ve Gayri Safi Milli Hasılasını Benford Yasası ile birlikte açıkladığı çalışması bulunmaktadır(Elitaş Cemal, Vergi Kanunları Dergisi, s. 146).

Benford Yasasının Denetimde Kullanılması

Dış etken sonucu rakamlarda meydana gelen değişimler muhasebe ile Benford Yasası arasında bir bağ kurulmasına sebep olmuştur. İktisatçı Varian 1972'de Sosyal Bilimlerde kullanılabileceğini dile getirmiştir. 1989'da Yeni Zelandalı Thomas tarafından ABD'ndeki şirketlerin gelirlerinin doğruluğunun Benford Yasası ile test etmesi, muhasebe alanındaki ilk çalışmalardır.

Muhasebe Profesörü Mark Nigrini mali tablolardaki hileleri tespit etmede Benford Yasasının kullanılabileceğini belirtmiştir. Benford Yasası'nın kullanımını doktora tezinde şiddetle dile getirmiştir. Nigrini, Benford Yasası kullanımının vergi kaçakçılığının önüne geçeceğini savunmuştur. Nigrini'nin doktora tezinde dile getirdiği analiz tekniğini bir program haline getiren Brooklyn Hileler Servisi 7 şirketin muhasebe hilesini ortaya çıkarmıştır. Daha sonra muhasebe alanında yazılım firmalarınca model olarak programlarına eklenmiş ve sayısal analizler epeyce yaygınlaşmıştır.

Muhasebe alanındaki tüm veriler Benford Yasasına uyumlu olması beklenir. Muhasebe'de rakamlar çeşitli işlemler sonucunda meydana gelir. Benford Yasası için en uygun muhasebe verileri; satışlar, alacaklar, yükümlülükler ve giderlerdir. Örneklem büyüklüğü için 1 yıl gibi bir dönem kapsandığında tüm sayılar Benford ile uyumlu olmaktadır. Örneğin; bir işletmede alınan ticari malların adet ile birim maliyetinin çarpımının bu ticari mal satıcısının hesabını vermektedir.[3] Muhasebe hesap planında yer alan hesapların belirli bir dönemi yerine tüm dönemleri seçildiğinde Benford daha inandırıcı sonuçlar verecektir.

© International Regional Development Conference

[2]**Tablo 2: Benford Yasasının Kullanıldığı ve Kullanılmadığı Durumlar**

Benford Yasasının Kullanışlı Olduğu Durumlar	**Örnekler**
Sayıların matematiksel kombinasyonlarından oluşmuş olan sayı grupları- iki dağılımdan gelen sonuçlar	Alıcılar hesabı (Fiyat * Satılan mal sayısı) Satıcılar hesabı (Fiyat * Alınan mal sayısı)
Tekil işlem düzeyindeki veri – Örnekleme ihtiyacı yok	İadeler, satışlar, giderler
Büyük veri gruplarında- Gözlem sayısı çok olmalı	Tam yılın işlemleri
Sayıların ortalaması orta değerinden büyük olduğunda ve eğrilik değeri pozitif olduğunda	Muhasebe verilerinin çoğu grupları
Benford Yasasının Kullanışlı Olmadığı Durumlar	**Örnekler**
Atanmış numaralardan oluşan veri gruplarında	Çek numaraları, fatura numaraları, posta kodları
İnsan düşüncesinden etkilenmiş sayı gruplarında	Psikolojik eşiğe göre belirlenen fiyatlar
Minimum veya maksimum değeri belirli hesaplarda	Aylık kira gibi
Kaydedilmeyen işlemlerde	Hırsızlar, rüşvetler

Benford Yasası temelinde hileyi ortaya çıkarırken rakamların zaman içerindeki değişimlerinden hareketle sonucu ortaya koymaktadır. Büyük miktarlardaki paranın tek seferlik aktarmasını yani zimmete geçirilmesini Benford ile ortaya çıkarmak yanlış olacaktır. Benford Yasası muhasebe hileleri üzerinde etkili bir denetim aracı olurken muhasebe hataları söz konusu olduğunda aynı sonucu vermeyebilir. Bunun temel nedeni muhasebe hesaplarındaki sayı değişimlerinin logaritmik dağılım göstermesidir. İnsanlar tarafından uydurulmuş veriler logaritmik dağılım göstermeyeceğinden Benford tarafından fark edilebilir. Benford'un analitik mantıkla yapılmasının örnekleri şöyle sıralanabilir;

- Kullanılan kredi limitlerini önceki dönemlerle karşılaştırmak
- Satış fiyatlarının dönemler ve koşullar itibariyle karşılaştırılması
- Önemli bir tarihten önceki ve sonraki satış ya da gider tutarları karşılaştırılması
- Tahsilatların satışlar ile karşılaştırılması
- Ana gider kalemlerinin yıllar itibariyle karşılaştırılması

Benford Yasasında Kullanılan Test Yöntemleri

Benford Yasası'nda kullanılan test yöntemleri şunlardır;
-İlk basamak testi
-İkinci basamak testi
-İlk iki basamak testi
-İlk üç basamak testi
-Tekrar eden tutarların tespit edilmesi
-Tutar yuvarlamalarının tespiti
-Son iki basamak testi

[3] Aslan Kaya, **Denetim Sürecinde önemlilik,** Bakış Dergisi, Sayı:1, Nisan 200, s. 91.

İlk basamak testi; örneklemde yer alan sayıların ilk basamağına uygulanır ve 0,0045-0,301 arasında bir değere sahiptir. İlk basamak testinde sıfır dikkate alınmaz. Bu test sayıların Benford'a uygunluğu hakkında fikir verir. Eğer ilk basamak değerleri belirtilen aralıkta ise diğer basamaklarda da Benford uygulanabilir.

İkinci basamak testi; genel bir test niteliği taşıyıp sayıların akla yatkınlığını ölçer. Bu basamak aralığındaki olasılık değeri ise 0,085-0,119 arasındadır. Hesaplanan değerler çizelge halinde Benford Yasasının beklenen değerleriyle karşılaştırılır.

İlk iki basamak testi; sayıların ilk iki basamağında yer alan rakamların dağılımını ölçer. Sayıların ilk iki basamağının birbiriyle olan uyumunu ortaya koyar. Bu test örnek seçimi için uygun bir yoldur. Bu test verilerin 10 binden daha az olduğu durumlarda kullanılır.

İlk üç basamak testi; öncekilere göre daha özellikli ve kapsamlıdır. Bu test sayının ilk üç basamağındaki birbiriyle oluşturduğu dağılımın frekansını yansıtır. Bu test 10 binden daha fazla veri seti olduğunda kullanılır.

Tutar yuvarlamalarının tespiti testi; 5,10,15,25,50,100 ve 1000'in katları olan sayıların hesaplanmasında kullanılır.

Son iki basamak testi; sayıların son iki basamağında meydana gelen rassal olmayan dağılımı ortaya çıkarır. Mantık olarak yuvarlama testi ile aynıdır. Benford yasasına göre sayıların en son basamağına gidilince birbirine yaklaştığından her bir 00-99 arası rakamların olasılığı 0,01 olarak alınabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde borsada işlem gören 14 bankanın 2013 yılının ilk çeyrek finansal tabloları ile Bursa Yıldırım Belediyesi'ne ait Aralık 2011 döneminde toplanan 800 Bütçe Gelirleri hesabı altında bulunan gelir rakamlarına bu çalışmada Ki-kare sınaması yapılarak rassal dağılım ile Benford dağılımının arasında bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Söz konusu Ki-kare testi birinci basamak testi niteliği taşımaktadır.

Benford Yasası Kullanılarak Yapılan Uygulamaların Karşılaştırılması

Benford Yasası ile Borsa İstanbul'da hisse senetleri işlem gören bankaların konsolide bilanço verilerinin uygunluğu üzerine istatistiki bir çalışma yapılmıştır. Buradaki verilerin kaynağı "kamuoyu aydınlatma platformu" dur. Çalışmada analiz testi olarak "birinci basamak testi" yapılmıştır. Hipotezler ise a= 0,05 anlamlılık düzeyindedir.

H_0: Gözlemlenen sayılar ile Benford Yasası'nın beklenen sayıları arasında bir fark yoktur.

H_1: Gözlemlenen sayılar ile Benford Yasası'nın beklenen sayıları arasında fark vardır.

© International Regional Development Conference

Tablo.3 Bist'da Hisse Senetleri İşlem Gören 14 Bankanın Ki-kare Testi

GRUPLAR	GÖZLENEN SAYILAR	BEKLENEN SAYILAR	BENFORD BEKLENEN	BELİRLİLİK DÜZEYİ	FREKANS KADEMELERİ	SERBESTLİK DÜZEYİ	Kİ-KARE TERS	Kİ- KARE TEST
1	608	559,26	0,301	0,05	9	8	16,9189776	0,381705492
2	318	327,19	0,176					
3	224	232,06	0,124					
4	165	180,04	0,096					
5	132	147,15	0,079					
6	118	124,3	0,066					
7	112	107,76	0,058					
8	91	95,13	0,051					
9	90	85,1	0,045					
GENEL SAYI	1858	1857,99	100					

Tablo 3'de görüldüğü gibi Ki-kare uygunluk testi sonucunda H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Bir diğer çalışma ise Bursa Yıldırım Belediyesinin Aralık 2011 dönemine ait 703 adet giderin rakamları alınarak üzerinde ilk rakam testinin yapılmasıdır. Aşağıda rakamların dağılımını gösteren tablo mevcuttur.

Tablo.4 Yıldırım Belediyesi'nin 830 Bütçe Giderleri Hesabı'nın Analizi

İlk Rakam	Toplam Gider içindeki Pay (%)	Benford Sayıları
1	28,45	0,301
2	22,48	0,176
3	10,81	0,124
4	5,97	0,096
5	9,82	0,079
6	7,40	0,066
7	4,69	0,057
8	5,41	0,051
9	4,98	0,045

Tablo 4'de görüldüğü gibi 2,4 ve 5 rakamlarının Benford ile uyumsuz olduğu net bir şekilde görülebilir. Bu nedenle rakamların uyumsuzluğunun temelinde herhangi bir dış etken var diyebiliriz. Muhasebe kayıtları incelendiğinde dönem sonunda yapılan düzeltme kayıtlarında bu rakamların yuvarlandığı ya da değiştirildiği tespit edilmiştir. Önceki aylarda ortaya çıkan hataların Aralık ayında düzeltilmesi sonucu ise bu ayda oluşan hata oranlarının kabul edilebilir olmasına neden olmuştur.

SONUÇ

Simon Newcomb tarafından ortaya atılan ve daha sonrasında Frank Benford ve Nigrini gibi bilim insanlarınca kanıtlanan bu yasa bize gösteriyor ki; önümüze servis edilen matematiksel bilgilerin test edilebileceği ve doğruluğunun kanıtlanabileceği gerçeğinin her zaman var oluşudur. Benford Yasası'nın temelinde yanlış ve hileli bilgiyi ortaya çıkarma yatmaktadır. Benford ile ilgili yapılan göllerin yüzölçümü, gazete tirajlarının sayısı, muhasebe kayıtlarının doğruluğu, bir partinin iktidarda kalma süresi ve savaş sürelerinin doğruluğu gibi çeşitli konularda rakamların rassal bir şekilde ilerlediği görülmüş ve sonucunda bu anlayış yasalaşmıştır.

Bu çalışmada yer alan iki çalışmanın karşılaştırma sonuçları da Benford Kanun'u ile uyuşmaktadır. Ortaya çıkan rakamların devamlılığının Benford ile örtüşmesi birçok açıdan bu yasanın evrenselliğini kanıtlar niteliktedir. Yapılan iki çalışmanın karşılaştırma sonuçlarını maddeler halinde açıklayacak olursak;

- Borsa İstanbul'da hisse senetleri işlem gören bankaların finansal tablolarındaki değerlerinin bazılarının Benford Yasa'sı ile örtüşmediği ortaya çıkmaktadır. Bunun sebepleri değerlendirilecek olursa; hisse senedi fiyatlanmasının piyasadaki çeşitli kurumlar tarafından spekülasyon amacıyla değiştirildiğini ya da artırıldığını söyleyebiliriz
- Borsa İstanbul'daki 14 bankanın açıkladığı rakamların farklılıklarının ortaya çıkması Türkiye'de denetim mekanizmasını bir kez daha gündeme getirerek, ülkemizdeki yerel denetim ağını borsada üstün kılarak olası piyasa dengesizliği
- Bursa Yıldırım Belediyesi'nde ortaya çıkan 2,4 ve 5 rakamlarının Benford ile uyuşmamasının temelinde ise 830 Bütçe Giderleri Hesabındaki kayıt olunan rakamların değiştirilmesi ya da azaltılması neticesidir. Bütçe giderlerinde azalma yoluna giderek belediyeyi olduğundan daha az savurgan gösterme niyeti olabilir. Aynı şekilde bütçenin azaltılması ile Belediye'den beklenen yatırımlar gölgelenmiş olacaktır.
- 830 Bütçe Giderleri Hesabı'nın altındaki rakamlarda dış etkenler dolayısıyla değişikliğe uğraması Bütçede ya yoğun bir aldatmacanın olmasını ya da bütçenin denetim mekanizmasından kaçırılmasını ifade etmektedir.
- Muhasebe ilkelerinden doğruluk ilkesine aykırı olarak ortaya çıkan Yıldırım Belediyesi ile BİST'te hisse senetleri işlem gören bankaların mali tablolarındaki hilelerin bağımsız denetim mekanizması ile denetim süreci başlatılması gerekmektedir.
- Ortaya çıkan hile ve hata sonucunda sorumlu bağımsız denetim firmalarının görevden el çekilmesi ve sonrasında kamunun görevlendireceği denetim ekibi ile iç denetim gerçekleştirilmelidir.
- İç denetimin çok titiz bir çalışma yapılarak sürdürülmesi ve sonucunda Yıldırım Belediyesi'nin iş ortaklarından personeline kadar zincir denetim süreci devam ettirilmelidir.

Bu çalışmada Finansal Tablolarda Hata ve Hileleri saptamada en çok kullanılan yöntem olan Benford Yasası'nın literatürde nasıl sonuçlar ortaya koyduğu gözlemlenmiştir. Benford Yasası unutulmamalıdır ki 10.000 veri ile doğru sonuçlara ulaşacak bir yasadır. Türkiye'deki örnekleri bu sayının çok altında kalmaktadır. Bu nedenle sonuçları yorumlarken kesin ifadeler yanlış hüküm vermemize neden olmaktadır. Bu nedenle Benford çalışmalarıyla günümüzde finansal tablo denetimini doğru ve hatasız yapmak istiyorsak en azından Simon Newcomb'un belirttiği gözlem sayılarına ulaşmamız gerekir.

KAYNAKÇA

© International Regional Development Conference

DEMİR, Mehmet. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Muhasebe ve Denetim Anabilim Dalı Muhasebe ve Denetim Yüksek Lisans Programı. " Benford Yasası ve Hile Denetiminde Kullanılması". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. 2014.

SÜRMEN, Yusuf. Muhasebe 2 Kitabı. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Trabzon. 2014.

AKKAŞ, Murat Engin. "Denetimde Benford Kanunu'nun Uygulanması". Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. İİBF Dergisi 9/1. Ankara. 2007.

ÖZEREĞLU, Ali İhsan. "Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri". Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, Sayı 2/2. Haziran. 2014.

DİNÇ, Yusuf ve Selim Cengiz. " Muhasebe Denetiminde Hata ve Hilenin Denetçi Etiği Açısından İncelenmesi: Enron Skandalı Örneği". Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı: 5/1. Sy. 221-236.

BOZTEPE, Engin. "Benford Kanunu ve Muhasebe Denetiminde Kullanılabilirliği". Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Haziran. 2013.

UZUNER, Mustafa Talha. "Benford Yasası'nın Borsa İstanbul'da İşlem Gören Bankaların Konsolide Bilançolarında Uygulanması. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi. Cilt:5. Sayı:10. Ocak. 2014.

DUMAOĞLU, Sezai. "Hata ve Hile Denetimi". Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi. Sayı: 1. 2005.

ATMACA, Metin. "Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi". Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı. 2012.

ÖRTEN, Remzi. "11. Dünya Muhasebe Kongresinin Değerlendirilmesi". Gazi Üniversitesi İİBF. Ankara. 2006.

NİGRİNİ, Mark. "A Tax Compliance Application of Benford's Law". The Journal of the American Taxation Association. Pg. 72.Spring. 1997.

SAĞLAR, Jale ve Canol Kandemir. " Enron Olayı: Muhasebe Hilesi mi, Sistem Hatası mı?". Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi. Haziran. 2007.

DİNÇ, Engin ve Oğuz Yusuf Atasel. " Türkiye'deki Muhasebe Anlayışının Gelişim Süreci ve Mevcut Durumun İncelenmesi". Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Yıl: 6, Sayı: 12. Aralık. 2016.

ÇALIŞ, Yıldırım Ercan, Emrah Keleş ve Ahmet Engin. " Hilenin Ortaya Çıkartılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama". Marmara Üniversitesi Muhasebe ve Finansman Dergisi. Sy. 93-108. Temmuz. 2014.

© International Regional Development Conference

Economic and Social Impacts of Southeast Anatolia Project in the Region: Can It Be a "Precise Way" for the TRB1 Region?

Gap Yatırımlarının Bölgede Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Benzer Kalkınma Modeli Bölgemiz için Rol-Model Olabilir Mi?

Gülen ELMAS ARSLAN[1], *Ali Kemal ÖZCAN*[2]

Abstract-This study aims to analyze how the social and economic life of residents of Southeast Anatolia is affected by this Regional Plan. Especially the focus will be on GAP (Southeast Anatolian Project in Turkish acronym) where the regional policies and plans on economic and social life of Southeast Anatolia Region both in rural and urban areas. In this study, there have been two inventory studies in line with two projects conducted in 1999 and 2009. The results reveal industrial dynamics, potential and developments of the region. Those findings are associated with the regional policies in Turkey and due to this aspect; this study can be regarded as a quite remarkable contribution to the literature. According to the data's and our observation, Regional Development Plan (GAP) has changed the level of economic development, social life and urbanization in the region. The major transformation experienced within the scope of GAP has been shaped by the changing role of state in implementation of the project which goes hand in hand with the understanding of "new regionalism" appeared since 1980s. The implementation of neoliberal economic policies and globalization has brought significant changes in both economic and social lives of the people who are the beneficiaries of the project. The project has in fact been paused in a sense. Finding out the reasons behind this and overcoming the existing obstacles will be vitally important for the future projects. In the second stage of our work, there will be a general assessment for the main potentials of the TRB1 region. In the light of our major findings, we aim discussing how to realise a complete way of deveplopment for the specificity of the region – on the base of region's geniune aggricultural, industrial, urban and immigrational dynimics. Finally, we compare the results analytically.

Özet-Bu çalışmanın amacı, Güney ve Doğu Anadolu bölge halkının sosyal ve ekonomik yaşamının GAP planlarından nasıl etkilendiğini analiz etmek ve devamında bu modelin TRB1(Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli) için bir rol-model olup olamayacağını bölge potansiyeliyle birlikte değerlendirmektir. Çalışmamız, GAP uygulamalarının sonuçları itibariyle; ekonomik, sosyal ve siyasal etkilerini değerlendirmek amacındadır. Ayrıca çok boyutlu olan bu konunun, mutlaka uluslararası boyutunu dikkate almazsak çalışmanın eksik kalacağı düşüncesiyle çalışmamıza bu kaygı da yansıtılacaktır. Bölgenin ekonomik ve siyasi sorunları sivil toplum ile sentezlenmiş bir "topyekün" bölgesel kalkınma temeli üzerinden nasıl şekillenebileceği çalışmada ayrıca ele alınması hedeflenmektedir. GAP bölgesine ilişkin daha önceki yıllarda onar yıl ara ile yapmış olduğumuz iki büyük araştırmanın[3] sonuçları, bölgenin küçümsenemeyecek endüstriyel dinamiklerini ve kalkınmanın bölgesel potansiyellerini açığa çıkarır veriler arz etmektedir. Bu çalışmamızda ise yöntem olarak; öncelikle bu iki büyük araştırmanın GAP bölgesinde yarattığı ekonomik ve sosyal sonuçlarının ne olduğu gözler önüne serilecek ve konu bu sürecin ulusal ve uluslararası aksama nedenleri ile birlikte ele alınacaktır. İkinci aşamada TRB1 bölgesinin genel potansiyeli analiz edilecek ve böyle bir topyekün kalkınma planının bu bölgede uygulanabilirliği veya nasıl uygulanabileceği sorgulanacaktır. Çalışmamızda: Birinci aşamada, 1980 öncesi ve sonrası yapısal ekonomik anlayışlarla şekillenen GAP deneyimlerinin tarihsel "manzara"sı kısaca ele alınmaktadır. GAP kapsamı içinde gerçekleştirilen projelerdeki temel değişimler, devletin proje uygulamalarındaki değişen rolünün damgasını taşıdığı ve uluslararası etkilerin olduğu anlaşılmakta, bunun 1980'lerin "yeni bölgeselcilik" anlayışıyla el-ele yürüdüğü görülmektedir. Neo-liberal ekonomi politika uygulamaları ve küreselleşmenin de etkisiyle proje uygulamaları yeniden şekillenmiş ve bölgeye yansımaları da boyut ve şekil değiştirmiştir. Aslında bir anlamda proje de askıya alınmıştır. Bunların nedenlerinin iyi anlamlandırılması ve sorunların aşılmasına ilişkin somut öneriler geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. İkinci aşamada, TRB1 için temel potansiyeline yönelik genel bir değerlendirme yapılacaktır. Temel bulgularımızın ışığında; bölgenin ziraî, endüstriyel, kentleşme ve göç gibi temel dinamikleri ekseninde yöre için özgün bir kalkınma bütünlüğünün nasıl sağlanabileceği tartışılması

[1] Prof. Dr., Ufuk Üniversitesi, Ankara / Türkiye
[2] Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli / Türkiye
[3] Bu alan çalışmalarından biri TMMOB için, ikincisi ise TÜBİTAK için proje olarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmadaki tespitler de bu iki projeden elde edilen sonuçlar üzerine kurgulanmıştır.

© International Regional Development Conference

hedeflenmektedir: Bulgu ve çıkarımlar karşılaştırılarak somut öneriler geliştirilmesi de çalışmamızın hedefleri arasındadır.
Anahtar kelimeler: Bölgesel kalkınma; TRB1 bölge potansiyeli; Bölge kalkınma planları; GAP.

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Güney ve Doğu Anadolu bölge halkının sosyal ve ekonomik yaşamının GAP[4] planlanından nasıl etkilendiğini analiz etmek ve devamında bu modelin TRB1 için bir rol-model olup olamayacağını bölge potansiyeliyle birlikte değerlendirmektir. Çalışmamız, GAP uygulamalarının sonuçları itibariyle; ekonomik, sosyal ve siyasal etkilerinin bilimsel bir perspektif içinde değerlendirmek amacındadır. Ayrıca çok boyutlu olan bu konunun, mutlaka uluslararası boyutunu dikkate almazsak çalışmanın eksik kalacağı bilinciyle çalışmamıza bu kaygı da yansıyacaktır. Bölgenin ekonomik ve siyasi sorunları sivil toplum ile sentezlenmiş bir "topyekün" bölgesel kalkınma temeli üzerinden nasıl şekillenebileceği çalışmada bir boyutuyla ayrıca sorgulanması hedeflenmektedir.

GAP bölgesine ilişkin daha önceki yıllarda onar yıl ara ile yapmış olduğumuz iki büyük araştırmanın sonuçları bölgenin küçümsenemeyecek endüstriyel dinamiklerini ve kalkınmanın bölgesel potansiyellerini açığa çıkarır veriler arz etmektedir. Bu çalışmamızda ise yöntem olarak; öncelikle bu iki büyük araştırmanın GAP bölgesinde yarattığı ekonomik ve sosyal sonuçlarının ne olduğu gözler önüne serilecek ve konu bu sürecin ulusal ve uluslararası aksama nedenleri ile birlikte ele alınacaktır. İkinci aşamada TRB1 bölgesinin genel potansiyeli analiz edilecek ve böyle bir topyekün kalkınma planının bu bölgede uygulanabilirliği veya nasıl uygulanabileceği sorgulanacaktır.

Çalışmamızın birinci aşamasında, 1980'ler öncesi ve sonrası yapısal ekonomik anlayışlarla şekillenen GAP deneyimlerinin tarihsel "manzara"sı kısaca ele alınmaktadır. GAP kapsamı içinde gerçekleştirilen projelerdeki temel değişimler, devletin proje uygulamalarındaki değişen rolünün damgasını taşıdığı ve uluslararası etkilerin olduğu anlaşılmakta, bunun 1980'lerin "yeni bölgeselcilik" anlayışıyla el-ele yürüdüğü de görülmektedir. Neo-liberal ekonomi politika uygulamaları ve küreselleşmenin de etkisiyle proje uygulamaları yeniden şekillenmiş ve bölgeye yansımaları da boyut ve şekil değiştirmiştir. Aslında bir anlamda proje de askıya alınmıştır. Bunların nedenlerinin iyi anlamlandırılması ve sorunların aşılmasına ilişkin somut öneriler geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

İkinci aşamasında, TRB1'in temel potansiyeline yönelik genel bir değerlendirme yapılacaktır. Temel bulgularımızın envanteri ışığında; bölgenin ziraî, endüstriyel, kentleşme ve göç gibi temel dinamikleri ekseninde yörenin özgün bir kalkınma bütünlüğünün nasıl sağlanabileceği tartışılmaktadır: Bulgu ve çıkarımlar karşılaştırılarak somut önerilere varılması çalışmamızın hedefleri arasındadır.

Bu kaygılar ile çalışmamız şu seyri izleyecetir: Birinci kısım; büyüme ve kalkınma kavramlarının kavramsal ve teorik düzeyde açıklanmasına ilişkindir. İkinci kisım, Türkiye'de kalkınma algısına ve üçüncü başlık altında da bölgesel kalkınma kavramına ilişkin analiz ve değerlendirmeler olacaktır. Dördüncü başlık altında GAP bölgesine ilişkin on yıl ara ile bölgede yapılan alan araştırmasının

[4] GAP; başlangıçta DSİ tarafından Fırat Havzasının değerlendirilmesi amacıyla başlatılmış, daha sonra Dicle Havzasının da kapsama alındığı entegre bir kalkınma projesi haline dönüştürülmesiyle şekillenmiştir. Projenin başlangıç tarihi eski olmakla birlikte, 1989'da bölgenin gelişmesi çabası doğrultusunda GAP Master Planı hazırlanmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Türkiye Cumhuriyeti tarihinde tek kapsamlı ve entegre bölgesel kalkınma planıdır. 1980'li yıllardan sonra Türkiye'de noe-liberal politika tercihinin etkisiyle planlama geri plana itilmiş ve bu nedenle GAP yatırımları hedeflenenin çok gerisinde kalmıştır. Proje kapsamına Fırat ve Dicle'nin kollarının yayıldığı ve etkilediği illerden Şanlıurfa, Mardin, Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Diyarbakır, Siirt, Şirnak ve Batman girmektedir.

© International Regional Development Conference

sonuçları ele alımıştır. Son başlık ise TRB1 bölgesi illerinin genel potansiyeli ve potansiyel üzerine geliştirilebilecek bölge kalkınma modellerinin tartışılmasına ilişkindir. Sonuç olarak, GAP'ın başarısı ve TRB1 için rol model olup olamıyacağı tartışılacaktır.

KALKINMANIN EKONOMİK VE SOSYOLOJİK BOYUTU

Kalkınma; İngilizce *"development"* kelimesinin Türkçe karşılığı olarak bazı bilim dallarında "kalkınma" bazılarında ise "gelişme" anlamında kullanılmaktadır. En genel tanımı ile olumlu yönde bir değişimi ve dinamik bir süreci ifade etmektedir. Kalkınma kavramı, toplumların gelişim sürecine uygun olarak, farklı dönemlerde değişik içerikler kazanmıştır. Kavrama, toplumsal değişime etki eden faktörlerin etkililik derecesine göre içerik kazandırılmakta ve toplumsal değişimlerin neden ve sonuçlarını inceleyen iktisatçı, sosyolog ve tarihçilere göre farklı anlamlar yüklenmektedir. Bir kavram olarak kalkınma; modernleşme, endüstrileşme, sosyal değişme gibi kavramları dikkate almadan tanımlanabilecek bir kavram değildir. Her şeyden önce kavram, modern toplumları anlamak için kullanılmaktadır.

Modernleşme, sanayileşme ve sosyal değişimin kalkınma ile olan ilişkisi gelişmişlik deneyimi nedeniyledir. Gelişmişlik düzeyiyle işgücünün sektörel dağılımı arasında yakın bir ilişkinin olduğu bilinmektedir. Gelişme düzeyi arttıkça işgücü, tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne geçmektedir. Çünkü ekonomik gelişme, tanımı gereği ileriye doğru bir toplumsal ve ekonomik değişimi ve dönüşümü ifade eder. İktisadi analizlerin hemen hemen tamamı için gelişmenin seyri tarım, imalat, sanayi ve hizmetler şeklinde sıralanmaktadır (Clark, 1986).

Genellikle bir toplumun ne kadar kalkınmış olduğu, kalkınmış olduğu kabul edilen bir ülkenin göstergeleri dikkate alınarak yapılmakta ve gelişmiş ülke deneyimi referans alınmaktadır. Böylece Batı toplumlarının gelişim çizgisi ve onların içinde yaşadıkları iktisadi, siyasal, toplumsal ve kültürel kurumları, bütün toplumların ulaşması gereken bir amaç olarak sunulmaktadır. 1950'ler ve 1960'larda sosyal bilimlere hakim olan "modernleşme" kuramının kabul ettiği ve geliştirmeye çalıştığı yaklaşım, kalkınma kavramının tanımına böylesi bir normatif değer ve çerçeve getirmiştir.

Bilindiği üzere ekonomi biliminde ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme birbirinden anlam ve kapsam açısından oldukça farklı iki kavramdır. Ancak biribirileri için de, olmazsa olmazı temsil etmektedirler. Peki, nedir ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme?

Bir ülkede bir dönemde tüm mal ve hizmetlerin parasal ifadesi olan milli gelirdeki artış "ekonomik büyüme" olarak tanımlanır. Kalkınma ise çok genel anlamda; bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılarak yaşam standartlarının (refah düzeylerinin) ve yaşam kalitesinin yükseltilmesidir. Fakat kalkınma bu genel tanıma sıkıştırılamayacak ölçüde çok boyutludur. Bu nedenledir ki; kalkınmanın 6 boyutu bu genel tanıma ek olarak ekonomi biliminde şöyle maddelendirilmektedir:

- Daha yüksek katma değerli ürünler üretmek: kalkınmanın üretim ve teknoloji boyutu,
- Yaşam standardını yükseltmek: kalkınmanın insani boyutu,
- İstihdamı artırmak ve çalışma koşullarını iyileştirmek: kalkınmanın istihdam boyutu,
- Gelişirken çevreyi korumak: kalkınmanın çevre boyutu,
- Diğer ülkelerden öne geçmek: kalkınmanın hâkimiyet boyutu,
- Demokrasi ve özgürlükleri geliştirmek: kalkınmanın özgürlük boyutu.

© International Regional Development Conference

Büyüme tek başına yetersiz kaldığı için, ülkelerin ve ülkeleri idare eden siyasi kadroların da ekonomik performansı; hem ekonomik büyüme, hem de ekonomik kalkınma göstergeleriyle birlikte değerlendirilir.

Bilindiği üzere Dünya Kalkınma Raporunda ülkeler, milli gelirlerine göre düşük gelirli, orta gelirli ve yüksek gelirli olarak sınıflandırılır. Kalkınma ile ilgili diğer bir ölçüt ise insani kalkınma endeksidir. Bu endeks; kalkınmanın insani yönü, ortalama ömür, eğitime katılım ve milli gelir rakamlarının harmanlanması ile insani kalkınma düzeyini ölçmektedir.
Tek ve değişmez bir kalkınma anlayışının olmaması, kalkınmaya ilişkin bir yandan değişen diğer yandan da çeşitlenen teorik yaklaşımları üretmiştir.

Kalkınma teorileri ise; bağımlılık (*dependence*), dünya sistem (*world system*) ve karşılaştırmalı politik ekonomi (*comparative political economy*) teorilerinden oluşmaktadır: Bağımlılık teorisi, 1960'lı yıllarda özellikle Latin Amerika'da yapılan çalışmaların ürettiği bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım iki varsayıma dayanmaktadır: ilki, bir ülkenin sosyal kalkınmışlığını sadece o ülkeyi dikkate alarak açıklamak mümkün değildir ülkeyi dünya sistemi içinde ele almak gereklidir; ikincisi ise, pek çok örnekte görülebileceği gibi sosyal kalkınmayı içsel faktörlerden ziyade dışsal faktörlerle açıklamak daha önemlidir. Burada anlatılmak istenen ülkelerin gelişmiş-gelişmekte olan gibi birbirini izleyen bir sıraya konması, ülkeleri aynı tarihsel dönemlerde yer alıyormuş gibi yaklaşım ürettiği ve bu tür bir yaklaşımın ilkini merkeze diğer ülkeleri gelişmekte olan çepere (perifere) yerleştirdiğine dikkat çekmektedir. Gelişmiş ülkelerin kalkınması ile gelişmekte olan ülkelerin kalkınması aslında aynı gerçekliğin iki yüzü gibidir. İkinci, birincinin ön koşuludur. Bu okula göre gelişmiş ülkelerin kalkınmışlığı diğerlerinin geri kalması ile mümkündür (Frank, 1967; Dos Santos, 1971; Amin, 1976).

Bağımlılık okulu çok uluslu şirketler ile uluslararası kapitalist kuruluşların küresel hegomonyalarının artacağını doğru tahmin etmişlerdir. Geçtiğimiz yarım yüzyıl dikkate alındığında, Latin Amerika, Afrika ve Asya'nın bir bölümü gibi çevre ülkelerin uluslararası finans kuruluşlarının ekonomik yönlendirmelerine ve dışardan sermaye akışına bağımlılıklarının artığı görülmektedir (Castells ve Laserna, 1989).

Diğer yandan bağımlılık okulu iki eğilimi öngörmede başarısız olmuştur: ilki kalkınma için benimsenmiş olan ithal ikameci modelin performansı otonom sanayileşmenin desteklenmesi ve yabancı sermaye üzerindeki devlet müdahalesini etkisizleştirmeye çalışan modelin başarısızlığıdır. İkincisi ise bağımlılık teorisinin kullanılabileceği bazı Asya ülkelerinin bu konumlarına rağmen küresel ticarete uyum sağlamaları ve değişik düzeyde sömürü ilişkilerini kendi yararlarına kullanabilmiş olmalarıdır (Evans, 1995). Diğer yandan ithal ikameci politikanın başarısızlığını yine bağımlılık teorisi ile açıklamak da mümkündür. Evans'ın 1979 yılında yazmış olduğu *Bağımlı Kalkınma* (*Dependent Development*) kitabında, Brezilya'nın deneyimini kronolojik olarak incelemiş ve ekonomik boyut dikkate alındığı vakit bağımlı kalkınmanın olamayacağı sonucuna varmıştır (Portes, A., 1997, s. 232).

Bu okula, Immanuel Wallerstein "dünya sistem teorisi" (*world system theory*) ile yeni bir yaklaşım getirmiştir. Wallerstein, "Dünya sistem teorisi"ni 1974 yılında yayınladığı *Modern Dünya Sistemi* adlı kitabında dile getirmiştir. Kitabında dünyanın, 16. yüzyıldan beri uluslararası işbölümü ile karakterize edilen bir *dünya sistem*ini yaşadığını savunmuştur. Dünya sistem teorisi, dünyanın "merkez" ve "çevre" olarak bölündüğünü ayrıca bunlar arasında "yarı çevre" olarak adlandırılan ve tanımını diğerleri ile ilişkisine göre kazanan bölgeler bulunduğunu iddia eder. Bu ayrışmada, merkez ve çevre arasında yapısal ve kurumsallaşmış bir "işbölümü" bulunmaktadır: Merkez, yüksek düzeyde teknolojik ilerlemeye sahip ve ileri düzeyde ürünler üretirken; çevrenin rolü, merkezin temsilcilerine ham madde, tarımsal ürün ve ucuz işgücü sağlamaktır. Merkez ve çevre arasındaki değişim eşit olmayan şartlarda gerçekleşir: Çevre ürünlerini ucuz fiyatlardan satmak zorundadır fakat buna karşılık merkezin ürünlerini daha pahalı almak zorundadır. Ayrıca, yarı çevre adı ile adlandırılan merkeze göre çevre, çevreye göre

© International Regional Development Conference

merkez eğilimi gösteren bir bölge vardır. Diğer yandan merkez-çevre-yarıçevre statik değildir zaman içinde değişim gösterebilir. Bir zaman merkez olan bir ülke zaman içinde yarı çevre ve/veya çevre haline gelebilir. Böylece Wallerstein'a göre bir ülkenin veya bölgenin kalkınması bu üçlü yapı içindeki yapısal yerini değiştirmesi ile bir başka deyişle çevreden merkez konumuna gelmesi ile olanaklı olmaktadır (Liping, 2008, s.91).

Son yılların en önemli gelişmelerinden birisi ulusal ekonomilerin merkezden çevreye doğru birinci, ikinci, üçüncü veya dördüncü kademelerde olabileceği ve bu kademelenmenin sadece ülkeler arası değil, ülke içinde de olabileceği yönündedir (Castells, 1998; Wallerstein, 2000; Therborn, 2000).

Karşılaştırmalı politik ekonomi yaklaşımı 1970'lerde ortaya çıkmakla birlikte etkinliği 1980'lerin ortalarında hissedilmeye başlayan bir yaklaşımdır. Modernleşme ve kalkınma kavramlarına pek çok yeni soru ve bakış getirmiş bir yaklaşımdır. Diğer yandan bağımlılık ve dünya sistem yaklaşımı kadar etkili olamamıştır.

Ekonomik büyüme tek başına herkes için daha iyi bir yaşamı garanti edememiştir. Bu gerçeğin kabullenilmeye başlanması kalkınma kavramına yeni boyutların eklenmesine neden olmuştur. 1950-80'li yıllarda modernleşme okulunun etkisi ile ekonomik büyüme, devletin ekonomik alana yaptığı müdahale ve desteklerle, merkezi bir anlayışla ülkelerin kalkınabileceklerine olan inanç yüksekti. 1980'li yıllarda birlikte etkinliği artmaya başlayan küreselleşme ve yeni iktisat politikaları yapısal pek çok değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Bunlardan en önemlisi ise devletin kalkınmaya ayıracak kaynaklarının azalmaya başlamış olmasıdır. Aynı zamanda devletin birincil görevi ulusal sermayeye uygun ortam hazırlamak yerine uluslararası sermayeye uygun ortam hazırlama gibi bir dönüşüm geçirmektedir. Yapısal uyum programları, küçülen devlet, bölüşümün piyasa ekonomisine terk edilmesi gibi nedenler bir yandan kalkınmadan pay alan grupları azaltmış, diğer yandan yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Diğer yandan klasik kalkınma okulunun başarılı olamaması, kalkınmanın toplumsal olana yansımasında görülen eşitsizlikler, çevresel faktörlerin öneminin kavranmaya başlanması ve diğer pek çok değişimle birlikte kavramın çerçevesinin yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Bu çerçevede kalkınma alanında yaratılan çözüm, "katılımcı yaklaşım" anlayışının eklemlenmesi olmuştur (Cooke ve Kothari, 2001). 1990'ların ikinci yarısından itibaren akademik çevrelerin ilgisi, sürdürülebilir kalkınmanın yerel ve bölgesel bazda değerlendirilmesine doğru kaymaya başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma[5], ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç temel boyutu içermektedir (Munasinghe, 1992, s.3).

Artık sanayileşmeye ve ucuz işgücü amacıyla kırdan kente göçü teşvik eden, otoriter yönetimler dahil "ne pahasına olursa olsun ekonomik büyüme" anlayışı ile devlet sübvansiyonuna dayalı dar bakışlı sektörel yaklaşımlar geçerliliğini yitirmiştir. Bunun yerine toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümü dengeli ve adil bir şekilde sağlamayı hedefleyen, yoksulluğu ortadan kaldırmayı, savunmasız toplum kesimlerinin durumunu iyileştirmeyi, doğaya saygıyı ve doğal kaynakları akılcı kullanmayı amaçlayan ve bu amaçları elde etmek için katılımcı-demokratik yapıları güçlendiren, örgütlü davranışları teşvik eden, büyük ve yurttaşlarca denetimi olanaksız örgütler yerine çok merkezliliği, yerelliği ve yönetimde saydamlığı yani yönetişimi (*good governance*) savunan bir kalkınma yaklaşımı benimsenmiştir (Shepherd, 1998, s.17).

[5]Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez 1983 yılında kurulan Birleşmiş Milletler (BM) Çevre ve Gelişme Komisyonu'nun 1987 yılında BM Genel Kurulu'na sunduğu Ortak Geleceğimiz raporunda ortaya atılmıştır. Buna göre, sürdürülebilir kalkınma, şimdiki ihtiyaçları, gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karıılayabilme olanağından ödün vermeden (çevreyi de kirletmeden) karşılamak olarak tanımlanmıştır.

© International Regional Development Conference

Kısaca yeni kalkınma yaklaşımında öne çıkan kavramlar şunlardır:

- Sürdürülebilirlik,
- Doğal kaynakların etkin/akılcı kullanımı,
- Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet dengeli kalkınma
- İnsani gelişme,
- Örgütlenme,
- Katılımcılık,
- Kapasite geliştirme,
- Sosyal sermaye,
- Katılımcı uygulama, izleme ve değerlendirme,
- Yönetişim,
- Topluluk temelli örgütlenme,
- Özel sektörün sosyal sorumlulukları

TÜRKİYE'DE KALKINMA

Normatif değerlerin oldukça etkili olduğu modernleşme teorisinin kalkınma anlayışı üzerine olan etkisi giriş bölümünde tartışıldı. Türkiye'de Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, hızlı bir kalkınma hamlesine girişilmiştir. Bu çabaların hedefi ise "muasır medeniyet seviyesine ulaşmak" olarak belirlenmiştir. İktisadi, sosyal, kültürel ve siyasal boyutları olan topyekûn bir yapı değişikliği hedeflenmiştir. Diğer yandan literatürde tartışıldığı anlamda kalkınma kavramının kullanılması ise daha yenidir.

Türkiye, 1963'ten beri sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmasını beş yıllık kalkınma planlarıyla gerçekleştirmektedir. Bugüne kadar, 10 tane beş-yıllık kalkınma planı uygulanmıştır. Nerdeyse bütün bu kalkınma planları ve bu çerçevedeki diğer kamu yatırım plan ve programları bölgesel kalkınma dengesizliklerini azaltmaya, etkili bölgesel programları uygulamaya, kırsal-kentsel kalkınma farklılıklarını azaltmaya, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaya ve yerel kaynakları daha etkili bir şekilde işletmeye öncelik vermiştir. Ancak bölgesel dengesizlikleri azaltmada başarısızlığın nedeni başlangıçta yerleşim yerlerinin yaygınlığı ve hizmet götürme güçlüğü ve üretme ve pazara ulaşma zorlukları olarak izah edilirken şimdilerde sorunlar çok daha başka dinamikler üzerinden değerlendirilmelidir.

Türkiye'de yapılan toplumsal kalkınma konusundaki çalışmaları değerlendiren ve bu çalışmalarla Türkiye'nin kalkınma deneyimini ortaya koyan Akşit (2003) şöyle bir sınıflandırma yapmıştır:

i. Cumhuriyetin başlangıç yıllarında toplum ve köyler: 1923-1950
ii. Hızlı toplumsal değişme/gelişme, topraktan kopma ve göç dönemi: 1950-1980
iii. Dışarıya açılma, küreselleşme ve toplumsal kalkınma/gelişme boyutlarının ve alanlarının çeşitlenmesi: 1980-2002

1923-1950 Dönemi: Cumhuriyetin başlangıç yılları olarak kabul edilen bu dönemde nüfusun %80'i köylerde yaşamaktadır. Diğer yandan yukarda değinildiği gibi Cumhuriyetin bir modernleşme projesi vardır ve kalkınma anlayışı modern toplum olmak için yapılması gereken çalışmalarca şekillenmiştir. Nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşıyor olması bu dönemde köyü bir analiz birimi haline getirmiştir. İsmail Hüsrev, Niyazi Berkes ve Behice Boran bu dönemde köy çalışması yapan önemli sosyal bilimcilerdir. Yapılan çalışmalar; bu dönemde oluşan biribirleri ile yakından ilişkili iki önemli düşünce ve araştırma çevresinin ürünüdür. Batı dışında, sonradan üçüncü dünya denecek bir dünyada, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın nasıl olmakta olduğu veya nasıl olması gerektiği konusunda yerel ve özgün yaklaşımlar geliştirmeye çalışmıştır (Akşit, 2003, s. 14). Temel olarak tarım ve tarıma giren yeni üretim biçimlerinin bir yandan tarım üretimini diğer yandan köyü ve köylüyü nasıl değiştirdiği anlaşılmak istenmiştir. Köyün kentle ilişkisi ve yeni oluşmaya başlayan kenti anlayabilmek için köye bakılması gerektiği genel olarak kabul görmüş bir yaklaşımdır.

Bu dönem kalkınma anlayışının, modernleşme okulunun normatif değer ve çerçevesine uygun olduğu söylenebilir.

1950-1980 Dönemi: Bu dönem, Türkiye'de hızlı değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu değişimi anlama çabası, kalkınma anlayışında bazı değişikliklerin olmasına neden olmuştur. Kırdan kente göç, hem kırda hem de kentte hızlı değişimlere neden olmuştur. Mübeccel Kıray, İbrahim Yasa bu dönemde yaşanan değişimi anlamaya yönelik çok kıymetli çalışmalar yapmışlar ve değişimin dinamiklerini ortaya koymaya başlamışladır. Onların çalışmalarında gösterdikleri üzere kır/köy homojen bir ünite olarak görülmemiş, toprak sahipliği, sahip olunan toprağın miktarı, üretimde teknoloji kullanma, pazara yönelik üretim gibi değişkenlerle kır ve değişimi anlamaya çalışmışlardır. Aynı dönemde değişimin diğer boyutunu oluşturan kent çalışmaları da başlamıştır. Ayrıca bu dönemde sanayi üretimi gelişmeye başlamış ve sanayi üretim biçim ve modellerinin hem kalkınmaya hem de değişime olan etkileri araştırılmıştır.

Toplumsal kalkınma önündeki engellerin anlaşılmaya çalışılması da bu dönem kalkınma anlayışına etki etmiştir. Toplumsal tabakalaşmanın kalkınma/gelişme önünde önemli bir engel teşkil ettiği de yine Mübeccel Kıray'ın çalışmalarında ortaya çıkardığı önemli bir çıktı olmuştur.
Bu dönem diğer yandan planlı kalkınma dönemidir de. Kalkınma planlarında kalkınma "toplum kalkınması" olarak tanımlanmıştır. Kademelenmiş bir anlayışla, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 1967 yılı sonuna kadar her ilden bir ilçenin, 1977 sonuna kadar bütün köylerin toplum kalkınmasının kapsamına alınmasını öngörmüştür. Daha sonraları ise toplum kalkınması anlayışının yavaş yavaş gönüllü örgütlenmelere – örneğin kooperatifçilik –evrildiği söylenebilir. Diğer yandan 1970'lerin ilk yarısına kadar toplum kalkınması denildiğinde halen kırın kalkınmasının anlaşıldığı ve kırı kalkındırma çabalarının öncelikli olduğu söylenebilir.

Kısaca bu dönem kalkınma anlayışı bir yandan modernleşme okulunun normatif değer ve çerçevesini korurken diğer yandan da kalkınma önündeki engellerin anlaşılmaya çalışılması, eşitsizlik kavramının kalkınma kavramına dahil edilmesine neden olmuştur. Ayrıca topyekun kalkınmanın mümkün olmadığı, toplumsal tabakalara göre kalkınma sürecinin farklılaştığı ve yeni eşitsizlikler ürettiği gösterilmiştir. Diğer yandan bölgesel kalkınmanın öneminin anlaşılması da yine bu dönem çalışmalarının ortaya koyduğu yeni bir kalkınma anlayışı olarak görülebilir.

1980 Sonrası Dönem: Bu dönemde de Türkiye'de pek çok önemli değişim yaşanmıştır. Konumuz açısından önemli olan iki husus; ekonomik ve siyasi düzeyde yaşanan değişime ilişkindir. Ekonomik açıdan ithal ikameci sanayi stratejisinden vazgeçilmiş, 12 Eylül askeri müdahalesi siyasi yaşamda pek çok değişime yol açmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalar sayıca artmış ve konu açısından çeşitlenmiştir. Bu dönem kalkınma çalışmalarını inceleyen Akşit 5 boyutu dikkate alarak kalkınma çalışmalarını incelemiştir:

- Toplumsal kalkınma veya gelişmenin birinci boyutu, onun ekonomik-teknolojik alt yapısı ile ilgilidir. Toprak sahipliği ilişkilerindeki dönüşümler, yeni teknolojilerin ve girdilerin kullanılması, tarımın sanayi ve kentle ilişkileri ve kır-kent göçü gibi konular bu kategoriye dahil edilmiştir.
- Toplumsal kalkınma ile ilişkili ikinci boyut, bu konudaki politikalar ile ilgilidir. Türkiye'de toplumsal kalkınma ile ilgili politikaların amaç, hedef ve stratejilerin bulunduğu yer planlardır. Kırsal kalkınma, kırsal-kentsel altyapılar, tarımsal politikalar, aile, sağlık, ve sosyal hizmetler ile ilgili politikalar, ihtisas komisyonu raporları ve bu konulardaki çalışmalar dahil edilmiştir.
- Üçüncü boyut, toplumsal kalkınmanın toplumsal yapı, toplumsal katılım, halk eğitim ve diğer toplumsal eylemler ile ilişkilerine odaklanmıştır.
- Dördüncü boyut, toplumsal kalkınmanın kültürel boyutudur. Hangi dönemde hangi kültürel değerler öne çıkmıştır. Toplumsal kalkınmaya aktif katılım kültürel ufukta var mıdır. Hangi değerler toplumsal kalkınmayı destekler, hangileri tarafsız kalır veya köstekler gibi sorulara yanıt arayan çalışmalardır.

© International Regional Development Conference

- Beşinci boyut, toplumsal kalkınmanın özel alan ile ilişkisinin incelendiği boyuttur. Aile veya hane yapısı, kadının statüsü, kız ve erken çocukların durumu, vatandaşlık, bireysellik gibi konular bu alanda incelenmiştir (Akşit, 2003, s. 25).

Bu dönemde ayrıca kalkınma anlayışı çeşitlenmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramı, katılım, sürdürülebilirlik, çevre, kalkınmanın kültürel ve sosyal boyutları gibi boyutlar kalkınma kavramına eklenmiş ve çeşitlenmiştir.

BÖLGESEL KALKINMA VE PLANLAMA

Bölgesel kalkınma veya gelişme belirli sınırlara sahip coğrafik bir mekan içindeki doğal, beşeri tüm kaynakların, olanakların ve dinamiklerin anılan mekanın ekonomik, sosyal, yönetsel, kültürel ve çevresel bağlamda gelişmesini gerçekleştirecek şekilde yeniden düzenlenmesi, seferber edilmesi anlamındadır. Bölge kalkınma planı da bu çabayı fiziki, sosyal, kurumsal, yönetsel ve kültürel göndermelerle mekan ile kaynaştıran teknik bir belge olarak görülebilir. Burada temel değişken, kalkınma konusunun objesi olan ve ölçek ve içerdiği dinamikler bağlamındaki sınırları ve dinamikleri doğrultusunda tanımlanan mekândır. Bölge terimi ile ele alınan bu mekânın ölçeğine göre tanımlanan, her hangi bir coğrafik alanı ifade eder (Çubuk; 1973, Elmas; 2001).

Bu bağlamda mekân denince, kent ile kırı bir gelişme dinamizmi yaratacak şekilde birlikte ele almak gerekir.

Kentin tarihi ve mekâna göre çeşitlenebilen bir olgu olarak gelişmesine ve değişmesine, kent içindeki kapital birikimi mekanizmalarının ve aktörlerinin oluşumuna, kentin barındırdığı üretim ve bölüşüm ilişkilerinin düzeylerine bağlı olarak yaşadığı her süreç için Howard'ın ve Abercrombie'nin çalışmalarını izleyen pek çok çalışmadan söz edilebilir. Bunlar genel olarak kentin bir bölge ve alt bölgeler bütünü olarak çeşitli parçalarını ele alan ve düzenlenmesine alternatifler öneren çalışmalardır. Kentsel ölçekteki bölge gelişme ve kalkınma çabaları bir bakıma ülkelerin kendi iç pazarlarını ulusal düzeydeki kapitalist üretim ve bölüşüm sistematiklerine uygun olarak düzenlemesidir. İlk çalışmalar sonrasında ortaya konan Gelişme Kutbu, Pazar Ağı, Sanayinin Yer Seçimi gibi kuramsal ve sayısal çalışmalar bu çerçevede anılabilir. Gelişmede tarımdan çok sanayinin önem kazanması bu tür kuramsal çalışmaları da öne çıkardı.

Bölge kalkınma konusunun iktisat ve coğrafya bilimsel disiplinlerinin de kapsamına girerek bir ekonomik kalkınma konusu halini alması I. ve II. Dünya Savaşları ile dünyanın yeniden biçimlenmesi sürecine götürülebilir. Bu süreçte kapitalist sistemin uluslararasılaşması söz konusudur. Bu nedenle kentlerin ve bölgelerin gelişmesi sorunu yalnızca ulusal sınırlar içinde çözümü aranacak düzeyler oluşturmaz. Bir bakıma bu düzeyleri aşar ve sisteme eklemlenmesi istenen ya da gereken tüm dünya ülkelerinin iç sorunu olarak ortaya çıkar. Esasen bu görüntünün bir ucu sistemin uluslararası düzeyde kapital birikimi, üretim, yatırım ve bölüşüm sorunlarıyla ilgilidir. Üzerinde farklı görüşlerin yoğun olduğu bu çerçeveyi unutmaksızın, bölge kalkınma konusunun ülkeler için sorun haline dönüştüğü bu süreçte, bölge kalkınmanın temel hedefi geri kalmış ya da atıl durumdaki bölgelerin kalkındırılmasıdır denebilir. Dahası dünya sistemine eklemlenmeyi sağlayacak bir ulusal kalkınmanın gerçekleştirilmesidir.

Bu dönemde özellikle W. Isard tarafından geliştirilen Bölge Bilimi ve bölge kalkınma için çeşitli kuramsal çalışmalar bölge kalkınma alanı için önemli bir şekilde yön gösterici olmuştur (Isard; 1956). Öte yandan kapitalizmin doğasında var olan eşitsiz gelişme yasasını öne sürerek gelişmemiş ülkelerin ve bölgelerin kalkınmasının olanaklı olup olmadığı tartışmaları da bu sürece eşlik etti denebilir. Yine de bu dönemde Türkiye benzeri, dönemin terimiyle Üçüncü Dünya, ya da Çevre Ülkeler çeşitli kapsamlarda ve büyüklüklerde bölge kalkınma çabalarını uygulamaya aktarmaya başladılar. Özetle bu

çabalar dünyada yeni biçimlenen uluslararası işbölümünde ve pazar ilişkilerinde yer alabilmek üzere ulusal kalkınma çabaları çerçevesine sahiptir.

Bölgesel politikaların uygulamaya aktarılmasındaki temel amaç ise bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarından doğan dengesizliklerin azaltılması, ya da ortadan kaldırılması olarak belirlendi. Politikaların uygulamaya aktarılmasındaki araçlar ise genel olarak, yığılma olan bölgelerden geri kalmış bölgelere yatırım, işgücü gibi kaynakların aktarımını sağlayıcı seyreltme, geri kalmış bölgelere gitmeyi teşvik edici çeşitli özendirici kolaylıklar, geri kalmış bölgede yapılacak yatırımların tüm mali, işgücü ve kaynak gereksinimlerini karşılayıcı mali kurumlaşma gibi olanaklardır denebilir. Bu yolla çoğu zaman bölge içinde bir gelişme kutbu olarak bir kent belirlenmekte ve bu kent odak olmak üzere kaynaklar yönlendirilmektedir. Anılan politikaların, uygulamaların ve araçların kapsamı dünya çapında ilk bölge kalkınma uygulamaları olan, kırsal tarımsal yapıların ağırlıkta olduğu mekanları kapsayan ve ilgili çevrelerce iyi bilinen iki örnekte açıkça görülebilir.

Bunlardan bir tanesi Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen Tennessee Vadisi kalkınma uygulamasıdır. Burada kalkınma çabalarının ve planın öncelikle merkezi yönetime bağlı ancak bir bakıma özerk bir idarenin ve mali konuların çözümünde görevli bir mali kurumun kurulması ile yürütüldüğü görülür. Ardından devlet eliyle sağlanan teşvikler, vergi muafiyetleri ve indirimleri gibi desteklerle bölgedeki aktörlerin desteklenmesi söz konusudur.

İkinci örnek ise İtalya'nın göreli olarak geri ve tarımsal yapısı önde olan Güney İtalya bölgesinin kalkındırılmasına ilişkin çabalar ve bölge kalkınma planıdır. Burada da devletin banka başta olmak üzere önce kurumsal bir yapı kurduğu, ardından yukarda anılan teşvik, kolaylık ve benzer desteklerle bölgedeki üretici aktörleri ve kaynakları dinamik hale getirmeye çalıştığı görülebilir.

Türkiye'de bu kapsamda GAP projesi değerlendirilmelidir. Bu anlamda GAP projesinin gecikmesi ve tamamlanamaması büyük şanssızlıktır.

21. yy Türkiye'nin bölgesel kalkınma anlayışı "Yeni Bölgeselciliğin" temel argümanları çerçevesinde oluşturulmuştur. Yeni bölgesel anlayışta özetle adem-i merkeziyetçilik, katılımcılık gibi tercihler ön plana çıkmaktadır. Bu anlayış temelde Türkiye açısından AB bölgesel politikalarına uyum eksenindedir. Yeni Bölgeselcilik ile birlikte Türkiye'nin bölge kalkınma anlayışını, politikasını ve uygulamasını değiştirmeye yöneldiği görülür. Özelde ise Avrupa Birliği'ne giriş sürecinin getirdiği uyum sorunları kapsamında Birlik ülkelerinde uygulanmakta olan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) (Nomenclature Units for Territorial Statistics – NUTS) sistemine geçilme kararı alındı. Buna göre üç farklı düzeyde İBBS tanımlandı ve ülke mekanı bunlara göre yeniden bölgelendirildi. Tüm illeri kapsayan İBBS 3 düzeyi illeri tek tek ele alan ve il sınırları kapsamında ve il merkezi olan kenti büyüme odağı olarak kabul eden bir düzey olarak belirlendi. İBBS-2 düzeyi ise İBBS-3 düzeyinin kapsamındaki iller arasında çeşitli göstergeler bakımından, benzerlik olmasına ve bir bakıma coğrafi yakınlık olgusuna dayalı olarak gruplandırma yaptı. Böylece 26 İBBS-2 bölgesi elde edilmiş oldu. İBBS-1 düzeyi ise İBBS-2 kapsamındaki bölgeler arasında yine çeşitli benzerlikler, göstergeler, ilişkiler ve coğrafi yakınlık bakımından gruplandırma yaparak 12 adet üst bölge tanımladı. Son duruma göre Türkiye önceki dönemlerin genelde coğrafi özelliklere bağlı olarak oluşmuş 7 adet bölgesi yerine 12 adet bölgeden oluşan hiyerarşik bir yapı tanımlanmış oldu. TRB1 bölgesi de bu ayrımla şekillenmiş olan bölgelerden biridir.

Yanı sıra bu sınıflama ile şekillenen bölgelerde kurulması kararı alınan Bölge Kalkınma Ajansları'nın bir bakıma, 1960lı yıllardan beri planlama çabalarının koordinatörlüğünü gerçekleştiren Devlet Planlama Teşkilatı'nın görevlerini devralması söz konusu oldu.

GAP'IN BÖLGE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

GAP; başlangıçta DSİ tarafından Fırat Havzası'nın değerlendirilmesi amacıyla başlatılan, daha sonra Dicle Havzasının da kapsama alındığı entegre bir kalkınma projesidir. Süreç içinde proje, bölgesel kalkınmayı hedefleyen bir nitelik kazanmıştır. Proje kapsamına Fırat ve Dicle'nin kollarının yayıldığı ve etkilediği illerden Şanlıurfa, Mardin, Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Diyarbakır, Siirt, Şirnak ve Batman girmektedir. Bölgenin gelişmesi çabası doğrultusunda 1989'da GAP Master Planı hazırlanmıştır. Bu plana göre bölgenin 2005'e kadar %6,8 büyümesi hedeflenmiştir (GAP İdaresi:1993, s.81). Ancak 1987-98 döneminde GAP bölgesi ortalama büyüme oranı %4,4 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 1987-2005 döneminde kişi başına GSYİH'nin %3,7 oranında büyümesi hedeflenmiş, ancak bu oran 1987-98 arasında ortalama %1,4 düzeyinde kalmıştır (DPT: 2000b, s.76).

GAP Bölgesinin ekonomik ve sosyal göstergeler açısından diğer bölgeler ile farklılaşan bir takım özellikleri vardır. Bunların başında kırsal nüfusun göreli olarak çarpıcı düşüşü gelmektedir. 1985 yılında %52,4 olan kırsal nüfus 1997 sayım sonuçlarında %35,9 olarak tespit edilmiştir (DİE: 1985-97 Nüfus Sayım Sonuçları). 12 yıl gibi kısa bir sürede bölgede kırsal nüfusun çarpıcı azalışının bazı önemli nedenleri vardır. Birincisi; yöreden daha gelişmiş yörelere göç söz konusudur. İkincisi; yörede gerçekleştirilen hidroelektrik santral yatırımları sonucu baraj suları altında kalan yerleşim birimlerindeki nüfus kentlere göç etmiştir. Üçüncü ve en önemli neden de yörede yaşanan güvenlik sorunu ve olağanüstü koşullardır.

Kırsal nüfustaki bu hızlı azalış iki açıdan merkezi koordinasyon ihtiyacını şiddetle hissettirmektedir. Birincisi hızlı göç alan yöre illerinin kentleşme ve alt yapı sorunları oldukça yığılmıştır. İkincisi yörede kırdan kente göç başta hayvancılık olmak üzere bazı geleneksel sektörlerin dağılmasına, kentlerde ise yeni sektörlerde küçük ölçekli yatırım ünitelerinin açığa çıkmasına neden olmuştur. Bu durumda yöre hammaddesi ve beşeri sermayeye yönelik yatırımların – GAP'ın gelecekteki sonuçları da dikkate alınarak – yöredeki sektörel yönelimlerin dikkatle koordine edilmesi gerekmektedir.

Günümüzde devletin bölgesel kalkınmada müdahalenin kapsamına ilişkin bir fikir birliği yoktur ama, gelişmenin başında olan ekonomilerde de devletin oynayacağı kilit rolün daha önemli olduğu genelde yadsınmamaktadır. Küreselleşme anlayışı çerçevesinde merkezi otoritenin kalkınma amaçlı yatırım inisiyatifi elinden alınmıştır. Bu boşluğu giderme doğrultusunda yerel yönetimlerin yatırım inisiyatifleri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de bu anlayış çerçevesinde merkezi planlama ihmale uğramış; bundan GAP bölgesi de nasibini almıştır. Öte yandan yerel yönetimlerin boşluğu dolduracak ölçüde yatırım inisiyatifi geliştirilememiştir (Bakınız. DİE: 1997,s38-39).

Neo-liberal politikaların uygulandığı 1980 sonrası geçmişten gelen kapsamlı tek bölgesel kalkınma planı olan bölge GAP Bölgesidir. Kanaatimizce – GAP'ın yatırımlarının gerçekleşmesi, planlamanın geri plana itilmesinin etkisiyle hedeflenenin çok gerisinde kalmış olmasına rağmen – bölge planının etkisiyledir ki; tüm olumsuz ve olağanüstü koşullara rağmen "1987-97 arasında büyüme sıralamasında GAP Bölgesi Marmara ve İç Anadolu'dan sonra üçüncü sırada yer almıştır" (Bakınız DPT: 2000b, s.71). DPT: 2000b, s.71'de yer alan tabloda; Marmara Bölgesinin sanayi içindeki payı %51,8 olarak verilmektedir. Bu bölgeyi Ege ve İç Anadolu Bölgeleri izlemektedir. Aynı dönemde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise tarımda en yüksek büyüme oranını gösteren bölgedir. Bununla birlikte sanayi sektöründe en yüksek büyüme oranı ile Marmara ve İç Anadolu bölgesini GAP bölgesi izlemektedir. Aynı dönemde tüm sektörler toplamındaki artış dikkate alındığında GAP bölgesi büyüme sıralamasında ikinci sıradadır. Bunda bölgedeki GAP yatırımlarının etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir.

GAP projesi farklı alanlarda bir dizi yatırım planından oluşmaktadır. Enerji, madencilik, tarım, sanayi, altyapı, sosyal yatırımlar bunlardan ön plana çıkanlardır. Resmi rakamlar bize özellikle bölgenin ekonomik dinamizmine kaynaklık edecek olan tarım ve imalat sanayi sektörlerinde, yatırımların gerçekleşme oranı sırasıyla; %16.8 ve %40.6'dır. Asıl istihdam artışını sağlayacak sektör olan imalat sanayinde yatırımların gerçekleşme oranının düşük bir düzeyde olması, bölgede imalat sanayine yönelik yatırımların öncelikli olarak ele alınması ve artırılması gerektiğine işaret etmektedir. Tarımsal üretimin

artması, bölgenin sağlıklı kalkınması ve bölge insanının refahının artmasında ise tarım sektöründe öngörülen yatırımların bir an önce tamamlanması ivedidir.

Bu çalışma temel olarak yörede bir dinamizmin olduğunun gözlenmesi üzerine kapsamlı bir durum tespiti ve öneri geliştirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar çalışmanın "analiz" bölümünde hem il-il hem de genel olarak ayrıntılarıyla verilecektir. Giriş bölümünde ise genel birkaç tespiti okuyucuyla paylaşmak amacıyla aşağıdaki paragrafa yer verilmiştir.

1999 Envanter çalışmasının genel sonuçlarına göre

1980 sonrası yörede tüm olağanüstü koşullara rağmen başlangıç aşamasında bir yatırım çabası olduğu gözlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; yöredeki firmaların %85'inin kuruluş yılları 1981 sonrasına rastlamaktadır ve firma kurucularının %65'i 45 yaşın altındadır. Ayrıca, geleneksel üretim alanlarından ise uzaklaşıldığı ve yeni yatırım alanlarına yönelindiği tespit edilmiştir (Çakar & Elmas:1999b, ss.7,23-37). Çalışmada; firmaların genelde ücretsiz aile işçisi çalıştırdıkları, yöre pazarlarına yönelik tüketim malları düzeyinde üretim yaptıkları, en önemli rakiplerinin yöre içindeki diğer firmalar olduğu, teknik ve danışmanlık hizmetinden genelde yararlanmadıkları, sendikalaşma ve iş akdinin olmadığı gözlenmiştir.

GAP İlleri Sanayii Envanteri Çıkartma Projesi doğrultusunda yapılan alan çalışmasında GAP Bölgesindeki girişimcilerin yatırım kararlarında bir GAP projeksiyonunun olmadığı gözlenmiştir (Çakar, G.E.; Elmas, G., 1999c, ss.24-33). Bizce bunun en önemli nedenlerinden birisi de GAP çerçevesinde Yapılan yatırımların önceliklendirmelerine ilişkin sorundur. Yani, yörede yaşayanlar, GAP'ın elektrik santrali yatırımlarından dolayı toprakları sular altında kaldığı için göç etmek zorunda kalmış, bu nedenle GAP'ın olumsuz etkileri ile yüz yüze gelmişlerdir. GAP'ın yöredeki olumlu etkileri önemli ölçüde sulama projelerinin hızla gerçekleşmesine bağlıdır. Doğal olarak ancak bu durumda yatırım kararlarında GAP'ın yörede açığa çıkaracağı gelişmelerin dikkate alınması beklenmelidir.

1999 Envanter Çalışmasının Genel Sonuçlarına Göre GAP İllerinde Yatırımların Yoğunlaştığı İlk Altı Sektörün Özellikleri

GAP illerinde Yatırımların Yoğunlaştığı İlk Altı Sektör sırasıyla; makine onarım ve imalat, orman ürünleri, tekstil-giyim, gıda, elektrik-elektronik ve kimya sektörleridir. Bu sektörler içerisinde tekstil ve giyim sektörü geleneksel sektördür. Gıda, kimya ve elektrik-elektronik sektörlerinde yatırım yapmış kişilerin daha eğitimli oldukları gözlenmektedir. Elektrik-elektronik sektörü hariç diğer sektörlerde ağırlıklı olarak doğrudan tüketiciye nihai mal üretilmektedir. İlk altı sektörün de ağırlıklı pazarları bölge pazarlarıdır.

2009 Envanter Çalışmamızın Sonuçlarına Göre

Bölgede 1980'den itibaren 2002 yılına kadar sanayi tesisi yatırımlarında düzenli bir artış ve 2002'den sonra ise süreklilik arzeden bir düşüş trendi gözlenmektedir. Firma sahiplerinin %51.34'ü 45 yaş altı genç girişimciler olup kadın girişimcileri payı sadece %2'dir. %56.68'i firmayı kendileri kurduklarını beyan etmektedirler.

2009 Envanter Çalışmamızın Sonuçlarına Göre GAP İllerinde Yatırımların Yoğunlaştığı İlk Altı Sektör

İlk iki sektör açık ara gıda ve tekstil sektörüdür. Onu giyim eşyası imalatı ve deri ürünleri imalatı izlemektedir. Bu dört sektörü takip eden sektörler; mobilya, inşaat malzemeleri imalatı, ağaç ve ağaç işleri imalatı, ana metal sanayii, kauçuk ve plastik, makina ve teçhizat hariç fabrikasyon metal ürünleri, diğer maden ve taş ocağı, ham petrol ve doğal gaz imalatı, kimyasal madde ve ürünlerin imalatı, elektrikli teçhizat imalatı sektörleridir.

© International Regional Development Conference

On yıl arayla yapılan alan araştırması sonuçlarına göre, yöredeki yatırımlar açısından; GAP bölgesi için ekonomik gelişmenin sektörel düzeydeki genel trendi 1980 sonrasında ölçek ve bilim temelli olmanın ötesinde emek-yoğun bir gelişim eğilimi içindedir. 1980 sonrası dışa açık yeniden yapılanma sürecinde GAP bölgesi imalat sanayii, sektör içi düzeyde yapısal değişim geçirmediği; gerek istihdam gerekse üretim dinamiklerinde ve gerekse ürün geliştirme ve teknoloji konularında ithal ikameci döneme göre kopuş sergilenmediği izlenmektedir.

Gözlenen odur ki; 1980 sonrası beklendiği gibi, ne Türkiye'nin gelişen yörelerinde sıkışan sermaye bu yöreye akmıştır, ne de dış dünyadan. Genelde buradaki yatırımlarda yöre yatırımcılarının çabası söz konusudur. Kurulan üretim üniteleri de genelde bilimsel temelden yoksun ve büyük çoğunluğu mikro ölçekli, düşük teknolojili ünitelerdir. Genelde tüketim malı düzeyinde bölge talebine yönelik üretim yapmaktadırlar. Uzun yıllar bu bölgenin yaşadığı olağanüstü koşullar da dışarıdan yatırımların buraya yönelmemesinin önemli bir nedenidir. Diğer bir sorun yörenin yetersiz alt yapısıdır (ulaşım ağı, haberleşme, enerji vb). Gelecekte GAP'ın sulama ve imalat sanayi projelerinin gerçekleşmesi yöredeki yatırım dinamizmini arttıracaktır. Bu ise bölgenin diğer bölgelere göre avantajlı olan yanıdır. Bu durumda; geleceğe yönelik potansiyelin iyi projekte edilmesi, planlanıp, yönlendirilmesi bu gün gözlenen dağınıklık ve yanlış sektörel yönlenmeleri telafi edici bir gelişme yaratacak, böylece bölgenin yitirmiş olduğu gelişme dinamiği tekrar yakalanacak, bölge doğru sektörel yönelimlere girecektir.

Sanayide Dönüşüm Eğilimlerine İlişkin Tespitler

Tablo: Sanayide Dönüşüm Eğilimlerine İlişkin Tespitler[6]

	1999 SANAYİ ENVANTER SONUÇLARI	2008 SANAYİ ENVANTER SONUÇLARI
1	1999 sanayi envanteri'nin sonuçlarına göre bölgede ciddi bir yatırım eğilimi vardır. Elde edilen bulgulara göre; yöredeki firmaların %85'inin kuruluş yılları 1981 sonrasına	Yapılan bu çalışmada ise gözlendi ki; özellikle 2002' den başlamak üzere yatırım eğiliminin çarpıcı bir düşüş sergilediği ve bölge yatırım dinamizmini kaybetmeye başladığı ve bu

[6] Bu bulgular için, ilk yazarımızın yürütücüsü ve yaratıcısı olduğu 105K163 nolu TÜBİTAK Projesinden yararlanılmıştır.

© International Regional Development Conference

	rastlamaktadır ve firma kurucularının %65'i 45 yaşın altındadır. Ayrıca firma sahiplerinin %72'si firmayı kendileri kurduklarını beyan etmektedirler.	dinamizmin maalesef korunamadığı yönündedir.
2	1999 Envanterinde sanayi ünitelerinde kamunun payı %10'lar civarındayken bu oranın elinizdeki bu çalışmanın sonuçlarına göre yarı yarıya düştüğü gözlenmektedir.	%5'lere inen bu oran içerisinde halı kurslarının önemli bir payı olduğu düşünülürse, bu aslında, 10 yıllık gibi kısa bir süre zarfında sanayi üretiminde kamunun payının hemen hemen tümüyle yitirildiğine işaret etmektedir. Bu ise akla: kamunun çekilmesinin bölgedeki yatırım gerilemesiyle eşanlı gelişim göstermesinin yorumlanması gereğini gündeme getirmektedir. İktisat literatüründe özelleştirmenin gerekçesi olarak gösterilen "dışlama etkisi" varlığının (yani kamu yatırımlarının artmasının özel sektörü gerilettiği), GAP bölgesi için geçerli olmadığına işaret etmektedir. Tam tersine kamu yatırımlarının yitirilmesi bölgede "yatırım çekilmesi" etkisi yaratığı anlaşılmaktadır.
3	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; firma sahiplerinin %72'si firmayı kendileri kurduklarını söylerken, % 15.5 firmanın daha önceki kuşaklara ait olduğu anlaşılmıştır. Önceki kuşaklar içerisinde ise dededen ve daha önceki kuşaklardan kalma vurgusunun payı sadece %3'dür. Ayrıca firma sahiplerlerinin %20.8'i bu sektörü tercih nedeni olarak aile mesleği olmasını beyan etmiştir.	2008 Envanter sonuçlarında ise; firma sahiplerinin %67'si firmayı kendilerinin kurduklarını söylerken, %23'ü ise firmanın babadan kalma olduğunu söylemektedir. dededen ve daha önceki kuşaklardan kalma olduğunu söyleyenlerin payı ise %2.9'dur. Firma sahiplerlerinin %16.4'ü bu sektörü tercih nedeni olarak aile mesleği olmasını beyan etmiştir. Bu sonuçlar; birinci olarak, yatırım eğilimindeki azalmaya ilişkin ilk maddedeki tespitimizi destekler niteliktedir. Oranlardan, 90'lı yıllarda kurulan pek çok şahıs şirketinin varlığını koruyamadığı anlaşılıyor. Ayrıca veriler; 1999 envanterindeki "geleneksel sektörlerden uzaklaşıldığı" yönündeki tespitimizin bu gün de halen artarak devam ettiği yönünde fikir vermektedir.
4	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; firmaların sadece %2,6'sı kredi, % 0.1'i de teşvikten	2008 Envanter sonuçlarında ise; firmaların %7,7'si kredi, %1,5'i de teşvikten yararlandığını beyan etmiştir. Bölgedeki firmaların kuruluş sermayesi dışında kullandıkları kaynaklar 1999'da olduğu gibi minimal düzeydedir ve kredi ve teşvikten yararlanmaktadırlar. 1999'dan günümüze bu iki kaynağa başvurma nispetinde göreli olarak önemli artış olduğu gözlenmektedir.
5	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; firmaların %81.53'ü tüketim malı düzeyinde üretim yaparken, %18.47'si diğer	2008 Envanter sonuçlarında ise; firmaların %92,2'si tüketim malı düzeyinde üretim yaparken, %7,8'i diğer üreticiler için ara malı ürettiklerini beyan etmiştir.

© International Regional Development Conference

	üreticiler için ara malı ürettiklerini beyan etmiştir.	Bölgedeki firmaların giderek tüketim malı düzeyinde üretime yöneldikleri, beklenen doğrultuda bir değişim gösteremedikleri gözlenmektedir. Ancak burada anketin yapıldığı dönemde çırçır fabrikalarının dönemsel olarak üretim faaliyetini durduklarını dikkate almak gerekmektedir. Bu sayıları da hesaplamalara katarsak oranlar sırasıyla; %81.74 ve %18.26 olmaktadır ki; bu oranlar bile üretim yapısında ara ve yatırım malları düzeyinde üretime yönelme yönünde bir gelişme olmadığına işaret etmektedir.
6	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; firmaların sadece % 1.5'inde sendika bulunduğu anlaşılmaktadır.	2008 Envanter sonuçlarında ise; firmaların sadece % 0.3'ünde sendika bulunduğu anlaşılmaktadır. Neo-liberal anlayışın beklenen bir sonucu olarak; sendikalaşmada bir gerileme olduğu gözlenmektedir.
7	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; yanıt verenler içerisinde firmaların sadece % 7'inde çalışanlarla iş akdi yapılmakta %93'ünde ise yapılmamaktadır.	2008 Envanter sonuçlarında ise; yanıt verenler içerisinde firmaların % 29.1'inde çalışanlarla iş akdi yapılmakta %70.9'unda ise yapılmamaktadır. Bu durumda iş akdi yapma oranında ciddi bir artış olduğu gözlenmektedir.
8	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; firmalar, ücretsiz aile işçisi çalıştırıp çalıştırmadıklarına ilişkin soruya %82,38 oranında yok demiş/ya da yanıtsız bırakmışlardır. Olduğunu söyleyenler içerisinde 1-3 aile işçisinin bulunduğunu söyleyen firma oranı %16.3'dür. Üç kişi üzeri olduğunu söyleyenlerin oranının ise %1,32 olduğu gözlenmektedir.	2008 Envanter sonuçlarında ise; firmalar, ücretsiz aile işçisi çalıştırıp çalıştırmadıklarına ilişkin soruya %77,4 oranında yok demiş/ ya da bu soruyu yanıtsız bırakmışlardır. Olduğunu söyleyenlere baktığımızda 1-3 aile işçisinin bulunduğunu söyleyen firma oranı %20'dir. Üç kişi üzeri olduğunu söyleyenlerin oranının ise %2,7 olduğu gözlenmektedir. Buradan çıkartılabilecek sonuç; aslında firmaların daha fazla finansal sorun ve maliyet faktörüyle uğraştığıdır. İşsizliğin emiliminde (aile içi işsiz fertlere uğraşı yaratma) daha çok bu yola başvurulmakta ve firmanın hayatiyetini sürdürmesi konusunda ise aile fertlerinin desteğinden daha çok yararlanılmaktadır.
9	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; ithal makine kaynağı % 17.2'dir.	2008 Envanter sonuçlarında ise; ithal makine kaynağı % 24.2'dir. Bu rakamlardan hareketle firmaların makine donanım kaynağı açısından dışa bağımlılığının artmış olduğu söylenebilir.
10	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; çok az sayıda firma lisans/patent anlaşmalarını belirtmişken	2008 Envanter sonuçlarında ise; firmaların 1/5'i teknoloji kaynağı olarak lisans/patent anlaşmalarını göstermişlerdir.
11	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; firma ile ilgili karar verme sürecinde %58,96 oranında firma sahibinin tek belirleyici olduğu söylenmiştir.	2008 Envanter sonuçlarında ise; bu oran %40.9'dur. Ancak bu gösterge direkt kurumsallaşmadaki artış olarak değerlendirilmemelidir. Zira bu

© International Regional Development Conference

		çalışmada Gaziantep bu sonucu belirlemektedir. Buradan çıkan asıl sonuç, yeterli olmamakla birlikte Gaziantep'te firmaların göreli olarak daha kurumsal bir yapıya sahip oldukları yönünde olmalıdır (Not:1999 envanterinde G.Antep ilinde yeterli sayıda firmaya ulaşılamamıştır).
12	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; AR-GE çalışanlı ile ilgili sorulardan yanıt alınamamıştır.	2008 Envanter sonuçlarında ise; firmaların sadece % 2,6'sinin AR-GE çalışanı bulundurduğu anlaşılmaktadır.
13	Bilgi yok.	2008 Envanter sonuçlarında ise; firmaların 1/5'inde bilgisayar bulunduğu gözlenmektedir. Bilgisayar daha çok muhasebe servisinde kullanılmaktayken, onu internet erişimi izlemektedir. Çok azı üretim süreci ve tasarımda bilgisayar kullanmaktadır.
14	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; %2 oranında firma ihracat yaptığını beyan etmiştir.	2008 Envanter sonuçlarında ise; %8.2 oranında firma ihracat yaptığını beyan etmiştir. İhracat yapan firmalarda artış ve dış pazarlarda çeşitlenme gözlenmektedir.
15	1999 yılından yapılan envanter sonuçlarına göre; Ürün pazarlama yöntemlerini yanıt veren firmalar içinde değerlendirirsek; direk pazarlama %58.9, pazarlama şirketi aracılığıyla %8.2, %30.14 oranında firma ise sipariş üzerine üretim yaptıklarını beyan etmiştir.	2008 Envanter sonuçlarında ise; direk pazarlama %82.47, pazarlama şirketi aracılığıyla %9.5, %7.1 oranında firma ise sipariş üzerine üretim yaptıklarını beyan etmiştir. Bu sonuçlardan; firmaların sipariş usulü çalışmalarında önemli bir azalış, direk ürün pazarlamalarında ve pazarlama şirketi aracılığıyla satışlarında artış olduğu gözlenmektedir.

GAP Bölgesinde iller özelinde yatırımların yoğunlaştığı ilk dört sektör aşağıdaki gibidir.

© International Regional Development Conference

HARİTA GAP : GAP İLLERİNDE YATIRIMLARIN YOĞUNLAŞTIĞI İLK DÖRT SEKTÖR

© International Regional Development Conference

TRB1 BÖLGESİNİN POTANSİYELİ VE POLİTİKA ÖNERMELER

Türkiye'nin TRB1 bölgesinin yatırım yeterince alamamasının önündeki temel problem güvenlik problemidir. Şüphesiz güvenlik – ve dolayısıyla istikrar – sermayenin/kalkınmanın ilk olmazsa-olmazıdır. Ancak güvenlik ve istikrar da toplumsal gelişmenin temel dinamiği olan ekonominin (altyapı/*infrastructure*)[1] kendi iç dengesindeki doğal akışına, deyim yerindeyse, göbekten *bağımlı*dır. Bu açıdan bakıldığında, güvenlik ve istikrarı tehdit eden "sorun"un temel anlamda (maddi yönüyle)[2] çözülmüş olmasının bölgesel kalkınma politikaları için elverişli şartlar ihtiva ettiği aşikârdır (Özcan, 2017). Ancak sorunun manevi boyutunun henüz aşılamaması, iktisadi kalkınmanın ana öznesi olan girişimci için ciddi kaygı/kararasızlık kaynağı olduğu bir o kadar göz önündedir. Dolayısıyla hükümetlerin ve ilgili birimlerinin bu eksendeki politikaları güven ve istikrar engelini aşmada hayati önemdedir. Sorunun madden çözümünden alınacak güven ve cesaretle atılacak *uygulanabilir* ve (hem genel vatandaş hem yerel girişimci nezdinde) *hissedilebilir* adımlarla meselenin manevi boyutundaki engeller de zamanla aşılması mümkündür, mevcut durumda bu belirsizdir.

Kalkınma için ilk ön-koşul olan güvenlik ve istikrarın terör (şiddet ve korku ile "siyaset" yapma) boyutu bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak bölgede yaşanmış seksen yıllık etnik sorunun maddi çözümünden alınacak güç ve sinerji ile, girişimcinin *güvenli* ve *istikrarlı* yatırım hamlelerine yol acacak "manevi boyut"un çözümü konusunda, bu çalışmanın çerçevesi içinde ilk bakışta bazı politika önermeleri şöyle sıralanabilir:

- Terörle mücadele edilirken, ortalama vatandaşın incinmiş/hırpalanmış etnik kimliğine kimi zaman "pozitif ayrımcı" anlamına gelecek kucaklayıcı ve okşayıcı yaklaşımlara özenle odaklanma,
- Hükümet organlarındaki "metal yorgunluğu" sorunlarına dikkat çekerken, uzun süre terör ve şiddet ortamındaki güvenlik güçlerinin benzer yorgunluklarının da dikkate alma,
- 15 Temmuz gibi ağır bir travma/musibet yaşayan devletin tüm organlarındaki personeli çözülen "Kürt sorunu"nun *manevi boyut*u konusunda eğitme ve donatma,
- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Kürtlerin etnik aidiyelerini rahatsız edecek aşırı milliyetçi (şöven) söylem ve uygulamalardan kaçınma,
- Önlenemeyen terör olayları sonucu yaşanan acıların doğal tepkisini siyasi olarak devşirmeye yönelik kısa vadeli hesaplardan uzak durma ve Kürt etnik varlığının inkârdan arınma yolunda "geri adım" olarak nitelenebilecek adımlardan dikkatle kaçınma,
- Bölgenin çevresel korunmasını ve geliştirilmesini saglayacak, deyim yerindeyse doğa harikası niteliğindeki akarsu, vadi, dağ ve benzeri tarihsel/doğal değerlerini yok etme yönündeki "enerji" (elektrik ve sulama barajları) kaynaklarından feragat etme,
- Kentleşme/modernleşme veya "maden arama" maksadıyla tarım arazilerini ve çevresel değer taşıyan kırsal alanları imara açmalardan, betonlaştırma çabalarından bilimsel kriterler ve kültürel hassasiyetlerin optimum dengesine dikkat ederek kaçınma.

Yukarıda ana hatlarıyla özetleyerek sıraladığımız ve daha çok maneviyat ağırlıklı hassasiyetlere özenle yaklaşıldığında, bölgedeki yatırım/üretim potansiyeli ve doğal gelir kaynağı rezervleri giderek açığa cıkacak, bu gelir orta ve uzun vadede yerelin toplumsal hayatına refah ve huzur olarak yansıyacaktır. Bölgenin tarım ve hayvancılık, güneş ve rüzgar enerjisi, turizm (yaz ve kış), endemik bitkiler merkezli ilaç sanayii ve benzeri "ham" kaynakları Türkiye'nin bir-bütün iktisadi büyümesini sağlayacak, dolayısıyla toplumsal hayat kalitesini yükseltecek bir potansiyele sahiptir.

[1] Siyaset sosyolojisinin ekonomi-politik alanında yaygın kabul gören Marxist yaklaşıma göre, altyapı (ekonomi veya üretim ilişkileri) üstyapıyı (kültür, hukuk/adalet, ahlak, devlet, siyaset v.s) son merhalede belirler.

[2] Yaklaşık otuz yıllık "düşük yoğunluklu çatışma" ve yoğun terör olayları sonucunda, ana omurgasıyla etnik kimlik inkârı olan Kürt Sorunu, kimlik inkârının ortadan kalkmasıyla *madden* çözülmüştür. Henüz tam çözülemeyen manevi boyutu (çeşitli düzey ve kapsamda toplumsal çatışma travmaları, güvensizlik v.s.) ayrı bir konudur ve bir müddet daha devam edeceği anlaşılmakla birlikte, hassasiyetle yürürlüğe konacak ekonomik ve sosyal politikalarla zaman içinde tedrici olarak çözüme kavuşacaktır.

© International Regional Development Conference

Özetle bölgede yatırım yapılmasının önündeki en önemli sorun güvenlik sorunu olarak gözlenmektedir. Bu nedenle bölgesel kalkınma konusuna buradan bakarak girmek gerekir. Bu konuyu GAP illerinde yapılan çalışmanın sonuçlarından hareketle açıklama yöntemini seçersek aşağıdaki bulgular bizi TRB1 bölgesi için de çözüme yönlendirecektir.

GAP İllerinde Sanayi Envanteri ve Sanayide Dönüşüm Eğilimleri adlı, ekleriyle yaklaşık 800 sayfalık bir TÜBİTAK proje raporu 2009 Mart ayında kesinleşti. Yaklaşık 2,5 yıl süren ve Güneydoğu'daki 9 ilde 4.595 sanayi işyeriyle yüzyüze anket uygulaması sonucu gerçekleştirilen bu çalışmanın sonuçları kamuoyuna yansımadı. Ancak bu rapor, bölgenin ekonomik yönüne ışık tutma anlamında alanda yapılmış en kapsamlı çalışma niteliğindedir. Bu nedenle bu raporun burada sonuçlarının irdelenmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Her şeyden önce, 1999 Yılı Sanayi Envanteri, on yıl sonra yapılmış olan 2009 Yılı Sanayi Envanteri ile kıyaslandığında bölgedeki on yıl içerisindeki ekonomik gelişmeleri bariz bir şekilde sergilemektedir. Çalışmanın en önemli bulgusu 2002 yılından itibaren bölgede yatırım eğiliminde ciddi bir düşüş yaşandığına ilişkindir. Aslında bölge sanayii 2001 krizinden sonra toparlanamamış, bu konuda kamunun özel bir tespit ve politikası olmamış ve tam tersine bölge kalkınma planı olan GAP'a ilişkin kamu yatırım harcamalarına ayrılan payın yarı yarıya düşmesi ve özelleştirme uygulamaları bölgede olumsuz süreci hızlandırmıştır. Oysa 1999'daki sanayi envanter raporuna göre; bölgedeki olağanüstü koşullar ve güvenlik problemine rağmen, genç yöre girişimcilerinin öz kaynaklarıyla yoğun bir yatırım çabası içinde olduğu şeklinde bir gözlem bulunmaktaydı. 2000'li yıllardan sonra maalesef bu süreci kamu yönetememiş ve bu dinamizm korunamamıştır.

Bir başka önemli gözlem ise sanayide kamunun payına ilişkindir: 1999 ve 2009 çalışmaları kıyaslandığında sanayide kamunun payı yüzde 10 dan yüzde 5'e düşmüştür. Kalan bu yüzde 5'lik kısmın önemli bir kısmının halı kurslarındaki üretim olduğu hesaba katılırsa, bölgede hemen hemen tüm kamu fabrikalarının özelleştirilmiş olduğunu ve bunların büyük bir kısmında da üretimin devam etmediği anlaşılmaktadır. Bu özelleştirme sürecinin başta işsizlik gibi ekonomik sonuçlarının olmasının yanı sıra, sendikasızlaşma gibi de çok önemli bir sonucu da vardır. Zira bölgede 1999 çalışmasında sendikalaşma oranı zaten çok düşüktür ve %1,5'dur, 2009 yılında bu oranın %0,3'e düştüğü gözlenmiştir. Zira bölgede özelleştirilen sendikalaşmanın olduğu büyük ölçekli yatırım üniteleri kamuya aitti. Ayrıca kamunun sanayi üretiminden çekilmesi bölgedeki yatırım gerilemesiyle eşanlı gelişmiştir. İktisat literatüründe özelleştirmenin gerekçesi olarak gösterilen "dışlama etkisi"nin (yani kamu sanayi üretim yatırımlarının artmasının aynı alanda özel sektörü gerilettiği tezi), GAP bölgesi için geçerli değildir. Tam tersine bölgedeki kamu sanayi yatırımlarının yitirilmesi özel sektörde "yatırım çekilmesi" etkisi yaratmıştır.

Çalışmanın üçüncü önemli sonucu ise; bölgedeki sanayinin kapasite kullanım oranlarına ilişkindir. Bölgede uygulanan teşvik politikaları, bilgi ve kaynağa ulaşmadaki aksamalar ve yönlendirmedeki yetersizlik ve plansızlığın yarattığı belli sektörlerde yatırım yığılması, kapasite kullanım oranlarının %30-%50 ve %50-%70 arasında sıkışması sonucunu yaratmıştır. Yani bölgede aynı üretim alanlarında yığılan firmaların büyük bir kısmı çok düşük kapasitede üretim yapmaktadırlar. Bu yatırım yığılması ve düşük kapasite durumu bölgenin önde gelen iki sektörü olarak gözlenen gıda ve tekstil sektörünün alt kolları için de geçerlidir.

Ayrıca çalışmanın burada ayrıntısına giremeyeceğimiz; kadın girişimci oranının bölgede sadece %2 olduğu, yatırımların yöre girişimcileri tarafından çok fazla dış kaynağa başvurulmadan gerçekleştirildiği, makine donanımında on yılda dışa bağımlılığın arttığı, ağırlıkla bölge talebine yönelik tüketim malı düzeyinde üretim yaptıkları, yine ağırlıkla küçük ölçekli oldukları gibi pek çok sonuçları vardır. Yine çalışmada tespit ettiğimiz önemli bir sonuç da; bölgenin en önemli sanayisi olan tekstil sektörü, uzun yıllardır uygulanan aşırı değerli TL politikası neticesinde pek çok kritik alanlarda

üretimden cayılma noktasına gelmiştir. Örneğin bölgenin en önemli sektörü tekstilin girdisi pamuk üretimi için dahi aynı risk söz konusudur. Bölge pamuk üreticisinden çırçır fabrikalarının büyük çoğunluğu pamuk almamakta ve pamuk üreticileri pamuk üretiminden caymaktadırlar. Çünkü dövizin düşük değerli olması nedeniyle sanayici yurt dışından daha kaliteli pamuğu daha ucuza – hem de her mevsimde – ithal etmektedir.

Son olarak kamunun, uzunca süredir bölgede cereyan eden olaylar ve bunların tırmanmasına rağmen gerek iktisadi yönüyle ve gerekse siyasi yönden somut ve uygulanabilir projeler geliştiremediğine ve mevcut kalkınma projesi GAP'ı da ihmal ettiğine vurgu yapmak gerekir. Sadece, GAP yatırımlarını sulama yatırımlarına öncelik vererek sürdürülmesi bile ekonomik ve sosyal alanda bölgede çok şeyin bu günkünden çok farklı olması sonucunu yaratacağı açıktır. Bu asgari gereğin bile neden ihmal edildiğini açıklamak mümkün değildir. Örneğin Resmi kaynaklar sulama yatırımlarının son on yılda geldiği düzeyin %13'den sadece %15 olduğunu söylemektedir.

Yine resmi kaynaklara göre; GAP için bütçeden ayrılan yatırım tahsislerinin 1990-2000 arasında yaklaşık 1.500.000 (x milyar TL -2004 fiyatlarıyla) düzeyinde devam ederken (GAP İdaresi'nin sitesinde gözlenecektir-http:/www.gap.gov.tr/Turkish/finans. html) 2001-2004 arasında 800.000 (x milyar TL-2004 fiyatlarıyla) civarında seyretmiştir. Bu aslında 2000'lerden itibaren nerdeyse yarı yarıya düşüş demektir.

Bölgenin iktisaden çok ihmale uğradığı konusunda yetkililerce bir kanaate varılmasıyla 2006 ve 2008 arasında bölge girişimcileri ve üst düzey bürokratların içinde yer aldığı "GAP Kalkınma Platformu" adı verilen yapıyla bir dizi toplantı yapılmıştır. Ayrıca GAP İdaresi yabancı uzmanlar getirtip yaptığı toplantılar sonucu; bu uzmanlar masa başında, bölgeye ilişkin Tekstil (Kümeleme-Grup Endüstrisi Ekseninde), Yenilenebilir Enerji ve Organik Gıda sektörlerinin desteklenmesi ve bu alandaki projelerin fonlanması gerektiği kanaatine varmışlardır. Bu bir dizi toplantı sonucunda 2008-2012 GAP Acil Eylem Planı ortaya çıkmıştır. Bu acil planda "bölge için sulama yatırımlarına öncelik verilmesinin gerekli olduğu" nun dikkate alınması en önemli tespittir. Ancak bu güne kadar bu alanda da kayda değer bir gelişme yoktur ve bu ihmal edilmemelidir.

Sonuç olarak; iktisadi yönüyle bakarsak, son on yılda uygulanan bölgesel politikaların bölge gerçeklerinin oldukça uzağında olduğu ve tabana yeterince yansımadığı anlaşılmaktadır. Yapmış olduğumuz ve Mart 2009'da neticelendirdiğimiz kapsamlı çalışmadaki bulgular da bunu göstermektedir. Yukarıdaki açıklamaların ışığında bölgeye yönelik olarak yapılması gerekenler şöyle özetlenebilir:

- GAP Yatırımları kaynak bulunup bir an önce tamamlanmalıdır.
- Öncelikle sulama yatırımlarına ağırlık verilmelidir.
- Baraj havzalarındaki yeniden yerleşim projeleri iyi ve kapsamlı organize edilmeli ve farklı etnik grupların bir arada kaynaşarak yaşamasına elverişli nitelikte olmalıdır.
- Sosyal projelere ağırlık verilmeli ve bu projeler sonuna kadar takip edilmeli çok yönlü ve çok bağlantılı olmalıdır.
- Bölgede Kamu iktisadi yatırımları lokomotif görevi görmekte ve istihdam ve dinamizm yaratmaktadır. Bu nedenle buradaki özelleştirmelerden cayılmalı ve gerekirse istihdam yaratan ve özel sektörün gelişimine yol açabilecek alanlarda pilot yatırımlar yapılmalıdır.
- Teşvike ulaşma kolaylıkları sağlanmalı bu konudaki bilgi eksikliği giderilmelidir.
- Pazar olanakları ve bağlantıları konusunda kamunun yönettiği uluslararası pazarlama şirketleri devreye sokulabilir.
- Altyapı geliştirilmeli, bölge yatırım yapılabilir niteliğe kavuşturulmalıdır.
- Turizm alanında potansiyellerin değerllendirilebilecek alt yapı, kazı, tur, teşhir gibi konularda kapsamlı ve bağlantılı projeler geliştirilmeli bu konuda üniversitelerin potansiyelleri kullanılmalıdır.
- Bölgesel politikaların iktisadi adımlarını destekleyecek başta kur ve faiz olmak üzere makro iktisadi politika kararları alınmalıdır.
- Her şeyden önemlisi bütün bunlar için öncelikle güvenlik sorunu aşılmalıdır.

Ayrıca vurgulama gereği duyuyoruz ki; bölgesel politikaları üretme ve uygulama süreçleri ekonomik kriterler yanında bir dizi sosyal ve siyasal kriterleri ve bunlar arasındaki girift ilişkileri de gözetmeyi gerektirmektedir. Aksi halde hiçbir bölgesel politikanın başarı şansı yakalaması olanaklı değildir.
GAP Bölgesine ilişkin bu tespit ve bilgiler ışığında, konuya TRB1 bölgesinin potansiyelleri ekseninde bakacak olursak:

Önümüzdeki yüz yılın en kritik sektörü gıda sektörüdür. Bunu artık bütün dünya tartışmasız kabül etmektedir. Zira dünya nüfusu hızla artmakta ve dünya nüfusunu besleyecek yeterli üretim yapamama önümüzdeki yüz yılın en önemli sorunu haline gelmektedir. Yetersiz gıda maddesi ve tarımsal üretim de doğal üretim süreçlerinden uzaklaşma gibi temel sorun olarak algılanan bir tartışma alanına sokmaktadır bizi. Bu nedenle hali hazırda doğal üretim süreçlerini hala sürdürebilecek olan bozulmamış, kirlenmemiş bölgeler en önemli bölgeler haline gelmektedir. Bu nedenle bu açıdan çok önemli bir avantaja sahip olan TRB1 bölgesi bu konuda uzun vadede planlanmalı ve donatılmalıdır. Bölgenin korunması ve doğal ortamının bozulmasının önünün ivedilikle kesilmesi gibi bir önceliğimizin olması gerekir.

Yine aynı nedenledir ki; yani dünya nüfusunun hızla artması ile yaşamsal öneme haiz olan beslenme gibi temiz içme suyuna ulaşım hususu da önümüzdeki yüz yılın en temel sorunudur. Aynı öngörü bu alan için de geçerlidir ve TRB1 bölgesinin bu avantajı çok iyi korunmalıdır. Bu sadece bölge, Türkiye için bu bölgenin önemini artırmamakta su kıtlığı sorunu uluslararası bir boyut kazanmakta ve gezegen için bu özellikteki bölgelerin önemi hızla artmaktadır.

Bölgenin bir başka önemli sorunu da nüfus kaybıdır. Özellikle kırsal kesimin boşalması, yukarda en önemli iki avantaj olarak değerlendirilen gıda ve temiz içme suyu planlanması ve yönetilmesi için önemli bir tehdittir. Kırsal alanın boşalmasının önünü kesecek uzun vadeli planlar uygulanmalı ve buralarda uzun dönemde eğitimli, genç ve üretken nüfusun yaşaması için bölgenin cazip hale getirilmesi gerekir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak özetleyecek olursak; öncelikle bölgede güvenlik sorununun aşılması gerekmektedir. Ayrıca kırsal bölgelerde alt yapı sorunları çözülüp oralarda amaca yönelik eğitimli genç üretken nüfusu tutacak alternatifler yaratılmalıdır. Bölgenin yerleşim yerlerinin genç ve üretken nüfus için yaşanılabilir cazip yerler haline getirilmesi gerekmektedir. GAP gibi bir projenin bire-bir bölgede bölgenin doğallığının korunması açısından uygulanması mümkün gibi görünmemektedir. Zira GAP'da enerji yatırımlarının (hidroelektrik santralleri) ağırlığı fazladır. Ancak bölgenin önümüzdeki yüz yıl için gıda ve temiz suya erişim yönüyle sadece Türkiye açısından değil dünya açısından da istisna bir bölge olacağı açıktır. Bu nedenle enerji sektöründen ziyade bu iki stratejik sektörü ana eksene koyarak kapsamlı bir bölge kalkınma planı yapılandırılması şarttır. GAP'ın enerji yatırımları hariç diğer entegre (ekonomik ve sosyal) programlarından bu iki sektör orjinli yeni bir örnek proje bölge için geliştirilebilinir. Yine bu iki sektörü merkeze alarak hazırlanacak yeni planda GAP'a ek olarak teknoloji ayağına ağırlık verilmesi öncelikler arasına alınabilir, zira GAP gibi büyük bir entegre planın en önemli eksiği teknoloji geliştirme ayağıydı. Bu anlamda yeni bir entegre proje TRB1 için geliştirilirse bölge dünyanın merkezi haline getirilebilir.

Ayrıca yatırım dinamizmini artırmak ve bölgeye yatırımların gelmesini sağlamak için devlet üretken alanlara biz zat yatırım yapmalıdır. GAP örneğinde görüldüğü üzere devletin bölgede yaptığı üretken ve büyük ölçekli yatırımlar bölgedeki ekonomik dinamizmi olumlu etkilerken, özelleştirmeler de ekonomik dinamizmi olumsuz etkilemiştir. Devlet eliyle yeni yatırımlar ve teşvik politikaları zaten güvenlik sorunu yaşayan TRB1 bölge ekonomisi açısından da hayati görünmektedir.

© International Regional Development Conference

KAYNAKÇA

ALICA, S. S., 2006, "5449 Sayılı Kanun Üzerine". *Memleket Mevzuat*, Şubat, Sayı; 8 içinde, sy. 28 – 33,.

AMİN, S., 1976, *Unequal Development: An Essay on the Social Formation of Peripheral Capitalism*. New York: Monthly Review Press.

AKIN A, ÜNER S, ASLAN D, ESİN Ç, COŞKUN, A., 2004, "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık", TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları ve Araştırma Merkezi, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, Ankara.

AKŞİT, B., 1999, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Köylerinde Dönüşümler" *75 Yılda Köylerden Şehirlere, Bilanço '98*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, ss. 173-186.

AKŞİT, B., 2003, *Toplumsal Kalkınma/Gelişme ve Nüfus*: Türkiye'de Yapılan Araştırma ve Yayınlar İle İlgili Eleştirel Bir Tarama, Türkiye Bilimler Akademisi (TUBA) ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) işbirliği çerçevesinde Nüfus ve Kalkınma konularında Türkiye'de gerçekleştirilen araştırma ve yayınların eleştirel olarak gözden geçirilmesi çalışmasının bir bölümüdür.

ATAY, F., 2006, "Kalkınma Ajansları Kalkınmayı Sağlayabilir mi?". *Memleket Mevzuat*, Şubat, Sayı; 8 içinde, sy. 36 – 38,.

BORATAV, K., 2007, Türkiye İktisat Tarihi; 1908-2005. İmge Kitabevi, 11. Baskı, Ankara.

BOYCE, D., 2004, "A Short History of the Field of Regional Science". Papers in *Regional Science*, V.83, 31-57,.

CASTELLS, M. ve LASERNA, R., 1989, "The new dependence: Technological change and socio-economic restructuring in Latin America", Sociological Forum 4: 535-560.

CASTELLS, M., 1998, *The Information Age: Economy, Society and Culture, End of Millenium*, Vol. III, Massachusetts: Oxford Blacwell Publishers Ltd.

CLARK, C., 1986, *The Condition of Economic Progress*, London. Aktaran: Vural Savaş, *Kalkınma Ekonomisi*, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

COOKE, B. ve KOTHARİ, U. (ed.), 2001, *Participation: The New Tyranny?*, London: Zed Books.

ÇAMUR, C. K., GÜMÜŞ, Ö., 2005, "İstatistiki Bölge Birimleri-NUTs Sistemi". *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?* Derleyen, Menaf Turan, YAYED, Paragraf Yayınları 06, Ankara içinde, sy. 147 – 156.

ÇAKAR, G.E. ; G. ELMAS, 1999a, *GAP İlleri Sanayi Envanteri*, TMMOB, MMO, Yayın No: 223, Ankara.

1999b, "GAP ve Sanayi Envanteri Araştırma Raporu," *GAP ve Sanayi Kongresi:Bildiriler Kitabı,* TMMOB, MMO, Yayın No: 231, Ankara, ss.11-101.

1999c, "GAP İllerinde Sanayiinin Sektörel Dağılımı," *Sanayi Kongresi'99:Bildiriler Kitabı,*TMMOB, MMO, Yayın No: 234, Ankara, ss.18-43.

ÇUBUK, M., 1973, *Beşeri yerleşmelerde mekan Organizasyonu ve Ülkesel Kalkınmayı Bir Mekan Organizasyonu İçinde Yaratmak*, İstanbul devlet Güzel sanatlar Akademisi Yayını No; 74, İstanbul.

DEMİRCİ, A. G., 2006, "Kalkınma Ajansları Gerçeği". *Memleket Mevzuat*, Şubat, Sayı; 8 içinde, sy. 34 – 35.

DİE, *GAP İl İstatistikleri 1950-1996,* Ankara, 1997.

DPT, *Beş Yıllık Kalkınma Planları.* Ankara, (çeşitli tarihler).

DPT, *Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi*, 1. ve 2. Cilt, Ankara, 1982a.

DPT, *Kentleşme – Yerleşme Sektör Raporu*, Ankara, (1982b).

DPT, *Türkiye İllerinin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması*. Ankara, 2003.

DPT, *Bölgesel Gelişme, ÖİK Raporu:245*, 8.BYKP, Yayın No:2592, Ankara, 2000a.

DPT, *VIII.BYKP*, Ankara, 2000b.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi; *Stratejik Kalkınma Planı*. Diyarbakır, 2007.

DOS SANTOS, THEOTONIO. (1971), "The structure of dependence." Pp. 225–36 in K. T. Kan and Donald C. Hodges (eds.), Readings in U.S. Imperialism. Boston: Extending Horizons.

Elmas, G., 2001, *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler*; AB ve Türkiye. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,.

ELMAS ARSLAN, Gülen ve Şiir Yılmaz, 2014, "Some Critics about The New Regionalism: A Case Study from Turkey"*The Global Symposium on Social Science (IBSSS 2014) July 11-13, 2014, Phuket, Thailand.* [PDF]

ELMAS ARSLAN, G. & İlkay Pulan, 2014,"Economic and Social Impact of South East Anatolia Project: GAP and Beyond", *Journal of Regional Development and Planning, Volume 3, Issue No 1, June 2014,* **ISSN: 2277-9108,** *indexed at RePEc.*
http://www.jrdp.in/instructions

© International Regional Development Conference

ELMAS ARSLAN, Gülen, 2014, "Türkiye'nin Bölgesel Politikalarının Eleştirel Analizi"*Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi,* 15-17 Ekim 2014, *Hopa/Artvin.* [PDF]
ELMAS ARSLAN, Gülen & Kübra Yüksel (2015), "Ekonomik Gelişme İçin Kritik Önemi Olan Faktör: Sosyal Sermaye", *Asomedya/Büyüteç,* Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Temmuz-Ağustos 2015 Sayısı, ss. 16-34
ERTÜRK, Y. (1996), "Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Eşitlik." *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 23(3), 341-356.
EVANS, P. (1995), *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation*, Princeton: Princeton University Pres.
FRANK, A. G. (1967), *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*. New York: Monthly Review Pres,.
Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, *GAP Ana Raporu*. Ankara, (2002).
GAP İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP Projesi 1992 Durum Raporu*, Nisan, Ankara, (1993).
GAP İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP ve Sanayi Sempozyumu*, 16-18 Ekim'90, Şanlıurfa, (1993)
GAP İDARESİ BAŞKANLIĞI, *GAP'ta Son Durum*, Aralık, Ankara, (1998).
GÜLER, B. A., 2006, "Bölge Kalkınma Ajansları nedir, Ne Değildir?", *Memleket Mevzuat*, Şubat, Sayı; 8 içinde, sy. 25 – 27.
HAUGHTON, G., Counsell, D. (2000), "Regions and Sustainable Development: Regional Planning Matters", *The Geographical Journal*, V.170, Issue. 2, sy. 135-148.
ISARD, W., 1956, "Regional Science, The Concept of Region and Regional Structure", *Regional Science Association*, Vol. II. İçinde sy. 13 - 26.
JOHNSON, D. A., 2001, History of Regional Planning, *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Elsevier Science Ltd.
KAZGAN, G., 1994, *Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. Basım, İstanbul,.
KAZGAN, G., 1988, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Basım, İstanbul.
KELEŞ, R., 2006, *Kentleşme Politikası*, İmge Yayınevi, 10. Baskı, Ankara.
KİLİ, S. & Gözübüyük, Ş., 1985, *Türk Anayasa Metinleri "Sened-i İttifak'tan Günümüze",* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
KUDRLE, R. T., 2004, "Globalization by the Numbers; Quantitative Indicators and the Role of Policy", *International Studies Perspectives*, V. 5. 1, 4. sy. 341-355.

LİPİNG, S., 2008, Societal Transition: New Issues in the Field of the Sociology of Development**,** *Modern China*, 34; 88, pp.86-113.
MUNASİNGHE, M., 1992, "Environmental Economics and Sustainable Development", *World Bank Environment Paper*, Vol. 3, Washington DC.
NİJKAMP, P., 2004, "Advances in Regional and Urban Economics", *Değişen Dönüşen Kent ve Bölge*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu, 8-9-10 Kasım, Prof. Dr. İlhan Tekeli Onuruna içinde, sy. 25 – 62.
OSKAM, A., 2005, Natasha Longworth, N., ve Yildiz, A., Turkey's Economy and Regional Income Distribution. İçinde: Alison Burrell & Arie Oskam (eds.), Turkey in the European Union: Implications for Agriculture, Food and Structural Policy. The Netherlands, CABI Publishing.
ÖZCAN, Ali Kemal, 2017, "Türkiye'nin Kürt Tarihi: 'Kürt Sorunu'ndan PKK Sorununa", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, Ankara: Savaş Yayınevi.
ÖZGEN, L., 2006, "Bölgesel Planlamanın Yeni Sorunları; Türkiye / Denizli Örneğinde Gözlemler". Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6, 7, 8 Eylül, *Bildiriler* 2 Kitabı, sy. 559 – 564.
ÖZGEN, L., 2005a, "Küresel Dünya, Bölge, Türkiye; NUTS; Antalya, Isparta, Burdur Örneği", I. Burdur Sempozyumu, 16-19 Kasım, *Bildiriler* Cilt-2 içinde sy. 1382-1387, Burdur,.
ÖZGEN, L., 2005b, "Küresel Dünyada Kentin Yeni Rolü ve Ana Akslar Dışında Kalan Kentlerde Dönüşümler: Burdur Örneği", I. Burdur Sempozyumu, 16-19 Kasım, *Bildiriler* Cilt-2 içinde sy. 1375-1381, Burdur.
PORTES, A., 1997, Neoliberalism and the Sociology of Development: Emerging trends and unanticipated facts, Population and Development Review 23(2): 229-259.
RATHGEBER, E. M., 1990, "WID, WAD, GAD: Trends in Research and Practice", *The Journal of Developing Areas*, 24 July, ss.489-502.
SALTIK, A. ve Açıkalın, O., 2008, "Kalkınmada yeni kavram ve stratejiler", *Kırsal kalkınma Önderlerinden Dr. Ahmet Saltık'a Armağan* içinde, SÜRKAL, Ankara, ss.149-160.
SHEPHERD, A., 1998, *Sustainable Rural Development*, Macmillian Press Ltd: London.
SCOTT, A. J. & Storper, M., 2003, "Regions, Globalization, Development", *Regional Studies*, Cilt. 37, 6 & 7, Ağustos/ Ekim içinde, sy. 579 – 593.
TANERİ, E., 1986, *Bölge Planlama*, Yıldız Üniversitesi Yayınları, sayı; 186, İstanbul.

TEKELİ, İ., 1981, "Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması. Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı", 1960-1980. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayısı içinde, sy. 369-390, Ankara.

TEKELİ, İ., 1972, *Bölge Planlama Üzerine*, İstanbul.

THERBORN, G., 2000, "Globalizations: Dimensions, Historical Waves, Regional Effects, Normative Governace**"** *International Sociology*, Vol. 15, No. 2, pp. 151-179.

THOMAS, A., 2000, "Development as Practice in a Liberal Capitalist World", *Journal of International Development* , 12:773–787.

WALLERSTEİN, I., 2000, "Globalization or the Age of Transition? A Long Term View of the Trajectory of the World System", *International Sociology*, Vol. 15, No. 2, pp. 249-265.

© International Regional Development Conference

The Role of Regional Development Agnecies in Supporting Entrepreneurship

Girişimciliğin Desteklenmesinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü

Mehmet CIRANOĞLU[1]

Abstract-To what extent can development agencies established to develop and stimulate the entrepreneurial potential of a region and thereby contribute to economic development fulfill this basic mission? In this study, we tried to find an answer to this question. This answer is important because entrepreneurship plays an important role both in local, regional and national development. Without innovations, economic life will remain in a stagnant balance. In this case, the profit and interest will get out of the way and the wealth will accumulate. The entrepreneur will create innovation to profit and transform this static situation into the dynamic process of economic development. So, the mission of support to entrepreneurs who will create their own resources and act on this point is an important responsibility for development agencies. In order to understand that the development agencies fulfill this responsibility, in our study, the activity reports of the 26 development agencies operating in Turkey for the years 2011-2015 were examined and firstly the emphasis on entrepreneurship was examined by considering the mission, vision and targets and priorities that each agency set for itself, and then the activities that agencies have undertaken in order to establish and develop entrepreneurship in their regions have been discussed in the reports. It seemed that some agencies have emphasized entrepreneurship in their missions and visions, and others have referred to entrepreneurship while setting their targets or priorities. However, in the final analysis, it is seen that each agency performs a number of activities related to entrepreneurship, even if it is weak, in each activity period.

Keywords: Regional Development Agencies; Entrepreneurship; Development

Özet-Bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş olan kalkınma ajansları bu temel misyonu ne kadar yerine getirebilmektedir? Bu çalışmada bu sorunun cevabı aranmıştır. Bu cevap önemlidir çünkü girişimcilik hem yerel hem bölgesel hem de ulusal kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır. Yenilikler olmazsa, ekonomik yaşam durgun denge halinde kalacaktır. Bu durumda kâr ve faiz ortadan kalkacak ve servet birikimi duracaktır. Girişimci, kâr elde etmek için yenilik yaratacak ve bu statik durumu ekonomik kalkınmanın dinamik sürecine dönüştürecektir. Bu noktada kendi kaynaklarını oluşturacak ve harekete geçirecek olan girişimcilere belirli ölçütler ve hedefler doğrultusunda destek sağlama misyonu kalkınma ajansları için önemli bir sorumluluktur. Kalkınma ajanslarının bu sorumluluğu yerine getirip getiremediklerini anlamak için, çalışmamızda, hal-i hazırda Türkiye'de faaliyet gösteren 26 kalkınma ajansının 2011-2015 yıllarına ait faaliyet raporları incelenmiş ve öncelikle misyon, vizyon ve her ajansın kendi için belirlediği hedef ve öncelikler ele alınarak girişimciliğe yapılan vurgulara bakılmış, daha sonra ise bahsi geçen 5 yıllık faaliyet raporlarında ajansların kendi bölgelerinde girişimciliğin yerleşmesi ve gelişmesi yönünde yapmış oldukları faaliyetler ele alınmıştır. Kimi ajansların misyon ve vizyonlarında girişimciliğe vurgu yaptıkları kimilerinin hedef ve önceliklerini belirlerken girişimciliğe de atıf yaptıkları görülmüştür. Ancak son tahlilde her ajansın her faaliyet döneminde girişimcilikle ilgili bir takım faaliyetler yaptıkları görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Bölgesel Kalkınma Ajansları; Girişimcilik; Kalkınma

GİRİŞ

Girişimciler, rekabetin hızla arttığı Dünya piyasalarında ekonomilerin en önemli yapıtaşlarındandır. Kalkınma, ekonomik istikrar, refah gibi kavramlardan bahsetmek için bir şekilde girişimcilerden de bahsedilmesi gerekmektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde girişimciler ve girişimcilik oldukça önem arz etmektedir. Gelişmenin dinamosu sayılan girişimciler, risk almak ve

[1] Arş. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye, ciranoglu@uludag.edu.tr

© International Regional Development Conference

yenilikleri düşünerek hayata geçirmek suretiyle bulundukları ülkelerde yeni veya az kullanılan kaynakları ekonomiye kazandırmaktadırlar. Bu kazanımlar sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda istihdama dayalı sosyal refah, teknolojiye dayalı üstünlük gibi ekonomi dışı alanlarda da ülkelere rekabet avantajı kazandırmaktadırlar.

Küresel ekonomi içinde farklı ve üstün olmak ve bu üstünlüğü sürdürülebilir kılmak isteyen her ekonomi gibi Türkiye de -özellikle son yıllarda- girişimcilik konusunda gerek finansal, gerek bilişsel olarak sistematik destekler sağlamakta ve toplumda girişimcilik bilincinin ve dahası girişimciliğin artması için ilgili kuruluşlar aracılığıyla ve özenle bu konu üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Orta gelir tuzağı olarak isimlendirilen ekonomik durumun varlığından bahsedildiği son yıllarda bu tuzaktan kurtulmak ve dünyada geçerli bir rekabet pozisyonu elde edebilmek için Devlet eliyle yürütülen bu girişimlerin sonuç vermesi önem arz etmektedir. Kalkınma ajanslarının da bu girişimlerde rol aldığı bilinmektedir. Çalışmamızda girişimcilik ve kalkınma ajanslarından bahsedilerek, kalkınma ajanslarının girişimcilik bilincinin ve kültürünün gelişmesi konusunda ne düzeyde katkı sağladığı ele alınacaktır.

GİRİŞİMCİ VE GİRİŞİMCİLİK KAVRAMLARI

Girişim kavramı, bir işi yapmak için harekete geçme, başlama, kalkışma durumunu ifade etmektedir (TDK, 2014). Girişim olayını doğa, sermaye ve emeğin bileşimi olarak gören bir yaklaşım da mevcuttur. Daha geniş bir perspektifte ise, kâr amacı ile mal ve hizmet üretmek için kurulan, hukuki ve finansal kişiliğe sahip bir örgüt olarak ifade edilmektedir (Marangoz, 2012:21).

Sanayileşmiş ülkeler için büyüme, az gelişmiş ülkeler için ise kalkınma söz konusu olmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde modern büyük işletmelerin oluşması girişimciliğin farklı bir yapıya bürünerek kurumsallaşması biçiminde ortaya çıkmıştır. Kalkınmayı gerçekleştirememiş ülkelerde ise girişimci hala önemini koruyarak sanayileşmenin en temel dinamiklerinden biri olarak kabul edilmektedir (İraz, 2005:172).

Girişimci için yapılan bu tanım ve saptamalar doğrultusunda, girişimcilik, yeni bir değer oluşturmak amacı ile fırsatları aramak ve bir projenin sonucu olarak oluşturulan faaliyetler bütünüdür diyebiliriz. Bu noktadan hareketle de, girişimciliğin temel çıktıları, ekonomik mal ve hizmet üretme, yeni üretim teknikleri geliştirme, endüstride yeni organizasyonlar oluşturma, yeni üretim için yeni kaynaklar ortaya çıkarma, marka yaratma, yeni girişimcilere yol gösterme, prestij sağlama, kendi özgün fikirlerini geliştirme, topluma yarar sağlama, sevdiği iş için çalışma ve bağımsız çalışma olarak ifade edilebilir (Yıldırım, 2013:36).

Sonuç olarak, teknolojinin hızla gelişmesi ve buna bağlı olarak rekabetin şeklinin değişmesi, ekonomik yapıya yepyeni bir boyut kazandırmış ve bu durum girişimciliği/girişimcileri, yeniliğin ve gelişimin gerçek özü ve tetikleyicisi haline getirmiştir (Özkul ve Dulupçu, 2007:68). Girişimci, bir ülkenin gelişme hızını belirleyen en etkili sosyal aktörlerden biri olmuştur. Bir ülkede girişimci sayısındaki artış, ekonomik gelişme ve dolayısıyla sosyal refah anlamına gelmektedir. Bu da ülkelerin gelecekleri adına istikrar ve umut demektir (İbicioğlu vd., 2011:93).

KALKINMA İÇİN GİRİŞİMCİLİK

Girişimcilik, geri kalmış ekonomilerde yapılanmanın, gelişmekte olan ekonomilerde kalkınmanın, gelişmiş ekonomilerde ise dinamizmin, yeni zenginlik ve refah yaratmanın temelini oluşturmaktadır. Çünkü yeni işletmeler kurarak, sosyal iyileşmeler yaparak ve yeni işler yaratarak gayri safi milli hasılaya katkıda bulunmak, ekonomik değer yaratmanın sürükleyici gücü olmaktadır. Bu anlamda ekonomik değer yaratılmasının kaynağını da girişimciler teşkil etmektedir (Naktiyok, 2004:11).

Yıllar boyunca sanayileşmenin ve ekonomik kalkınmanın yığın üretime dayandığı varsayılmıştır. Büyük şirketler üstün verimliliğe sahip ve ayrıca teknolojik gelişmenin arkasındaki başlıca itici güç olarak görülmüştür. Nobel ödüllü Douglass North, 1973 tarihli, The Rise of the Western World, (Batı

© International Regional Development Conference

Dünyasının Yükselişi) çalışmasında ekonomik kalkınmada girişimciye çok küçük bir rol biçmiş ve girişimci konusunu çok az işlemiştir.

Dünya ekonomisinde 1970'li yıllarda görülen çalkantılar sonucu büyük işletme sistemlerinin her zaman tercih edilir olmadığına dair sinyaller alınmaya başlanmıştır. Birçok büyük işletme ciddi ekonomik problemlerle karşı karşıya kalmış ve bunun sonucu olarak ekonomik faaliyetler büyük işletmelerden küçük işletmelere geçmiştir. Sonuç olarak yeni uğraş alanları ortaya çıkmış ve girişimcilik, yenilikçilik, endüstriyel dinamikler ve istihdam yaratma siyasal tartışmalarda başlıca konular haline gelmiştir. Politikacılar küçük işletmelerin ve girişimciliğin gelişmesi yönünde katkı sağlamışlardır. Örneğin, dönemin ABD başkanı Reagan, 1985 yılında yaptığı 'ulusa sesleniş' konuşmasında 1980-1990 arasındaki on yılı "Girişimcinin Çağı" olarak beyan etmiştir (Landström, 2004:25).

Nitelikli girişimcilik, basta eğitim olmak üzere, ekonomik ve toplumsal koşulların desteğiyle gelişir. Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunu, artan dış ticaret açıklarıdır. Bu sorunun giderilebilmesi için rekabet gücünün artırılması gerekmektedir. Rekabet gücü, yenilik yaratma kapasitesine bağlıdır. Yenilik yaratma, girişimcilik formasyonunun bir parçasıdır. Ayrıca unutulmamalıdır ki, girişimcilik, kentsel gelişim açısından da önemli bir rol teşkil etmektedir. Bu açıdan girişimciler, kentlerin gelişiminde ve bölgesel kalkınma hedeflerinde bir "büyüme makinesi" gibi hareket ederler. Bir kentteki girişimciler ne kadar etkin olurlarsa, diğer kentlerdeki girişim gruplarını da o oranda etkilemektedir (Dolgun, 2003:8-9). Tüm bu sebepler göz önünde bulundurulduğunda, girişimciliğin gelişmesi için sosyolojik koşullar hazırlanmasından, özendirici önlemler alınmasına kadar birçok hususta devletin konuyu ele alması önem arz etmektedir. Bölgesel Kalkınma Ajansları da bu noktada devreye girmekte ve çok yönlü çalışmalarla bu ihtiyacı gidermeye çalışmaktadırlar. Çalışmamızda, bu çabanın ne düzeyde olduğuna bakılacaktır. Bu kapsamda Bölgesel Kalkınma Ajanslarının 5 yıllık faaliyet raporları incelenmiş ve bir takım çıkarımlarda bulunulmuştur.

KALKINMA VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Kalkınma, yoksulluğu gidermek ve toplumun refah düzeyini yükseltmek için, ülke ve siyasi tercihlere göre değişen politika ve stratejiler benimsenmesi sonucu elde edilen kazanımlar olarak tanımlanabilir (http://www.kalkinmaatolyesi.org/v2/tr/hakkimizda/kalkinma-atolyesi-kooperatifi). Ülkeler için artık bölgesel olarak ele alınmaya başlayan kalkınma anlayışı içinde ekonomik aktörler için bölgesel ölçek bilginin aktarımı ve dolaşımı açısından en önemli büyüklük olarak kabul edilir hale gelmiştir (Kayasü vd., 2003:3).

Geleneksel bölge anlayışında bölgesel dengesizlikler ve bu dengesizliklerin giderilmesi için üretilecek politikalar ve yapılacak çalışmaların kapsamı, ulusal sınırlar ve kaynaklar dahilinde değerlendirilir (DPT, 2000:5). Yeni bölge paradigması ise, temel yaklaşımları dinamikleri ve bölgesel kalkınma araç ve yöntemleri ekseninde geleneksel anlayıştan farklılaşmıştır. Bu anlayışta ulusal kalkınma çabaları, yerini bölgeye dayalı kalkınma uygulamalarına bırakmıştır (Aksoy, 2002: 14). Bu anlayışta bölgenin yükselişi ekonomik bir gerçek olarak görülmektedir. Bu yönelim üretimin teknoloji ve organizasyon boyutlarında yaşanan dönüşümün sonucudur. Bölgesel entegrasyonların oluşturduğu ekonomik güç ve oluşan ağ ekonomileri yeni bölgecilik anlayışının temellerini oluşturmaktadır (Lovering, 1998:6).

Avrupa Birliği (AB) oluşumu sonrasında, ülkeler içinde belirgin "bölgeler" en önemli birim olarak ortaya çıkmıştır. Genel politik eğilim ise bölgelerin ekonomik gelişme politikaları açısından gittikçe özerkleşmesi ve yabancı yatırımcıları bölgelerine çekmek amacıyla sağlıklı bir bölgelerarası kalkınma yarışına katılmaları doğrultusundadır. Bir bölgenin gelişmesinin diğer bölgelerle rekabete girmesiyle mümkün olabileceği düşüncesine dayanan bu anlayış gereği, dünya genelindeki bütün bölgeler kendi kalkınma örgütlerini kurmuştur (DPT, 2000:10).

Türkiye, AB"ye giriş süreciyle birlikte, uygulamakta olduğu teşvik sistemi üzerine oturan bölgesel gelişme politikalarını terk ederek, yeni bir uygulama içine girmiştir. AB'nin bütün aday ülkelere benimsettiği bu yeni yaklaşım, sermaye, özel sektör ve bölgesel rekabeti ön planda tutmaktadır. Bu yeni yaklaşımın temel kurumu da "Bölgesel Kalkınma Ajansları"dır (BKA). Bölgesel gelişme farklarını

ortadan kaldırmayı amaçlayan bu ajansların ana amacı; hizmetlerle bölgedeki ekonomiyi canlandırmak, bölgesel yatırımları artırmak, bölge halkının kalkınmaya katılımını sağlamaktır (Berber ve Çelepçi, 2005:149).

Bölgesel kalkınma ajansı sistemi, 1980'lerde yaygınlaşan "kamu işletmeciliği" anlayışı ile 1990'lı yıllarda tüm kurumları etkileyen "yönetişim" anlayışının ortak ürünü olmuştur. Bu sisteme göre temel amaç, bir ülkedeki bölgeler arası eşitsizlikleri gidermek değil, bölgeler arası rekabeti sağlamaktır (Demirci, 2005:182).

Bölgesel Kalkınma Ajansları; yabancı yatırım çekme, girişimlere ve girişimcilere verilen hizmetler, yerel ve bölgesel yetkililere verilen hizmetler, eğitim hizmetleri gibi faaliyetlerle bölgenin içsel potansiyelini, ulusal ve uluslararası ölçekte ortaya çıkaran çalışmalar yapmaktadır (Kayasü vd., 2003:16).

AB üyelik sürecinde Türkiye'de bölgeler arası gelir ve gelişmişlik farklarının azaltılması politikaları kapsamında, AB'nin bölgesel gelişme politikası ve uygulamalarına paralel yeni bir yaklaşım, yöntem ve kurumsal örgütlenme modeline dikkat çekilmiş ve AB ülkelerinin bu konudaki deneyimlerinden faydalanılarak bölgesel kalkınma modelleri üzerinde durulmuştur.

AB İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (NUTS)'na paralel olarak Türkiye'de üç düzey halinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması yapılmıştır. Bu bağlamda Türkiye 26 Düzey-2 alt bölge olarak tanımlanmıştır. Düzey-2 alt bölgeleri kurulması ile;

- Bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bir ulusal ve ekonomik ve sosyal uyum politikasının geliştirilmesi,

- Bu başlık altındaki mevzuatın uygulanmasını kolaylaştıracak yasal çerçevenin kabul edilmesi,

- Bölgelere yönelik kamu yatırımlarına ilişkin öncelik kriterlerini ortaya koyan çok yıllı bütçeleme usullerinin oluşturulması,

- Bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesi

- Bölgesel kalkınma planlarını uygulanması hedeflenmiştir.

2006 yılında 5449 sayılı kanun ile her bir Düzey-2 bölgesi için kalkınma ajansı kurulmasına karar verilmiş ve bugüne kadar tüm Türkiye'de 26 tane kalkınma ajansı kurularak faaliyetlerine başlamıştır. Kalkınma Ajanslarının yetki, görev ve sorumlulukları 5449 sayılı Kanun ile belirlenmiştir. Bu görevlerden bir tanesi doğrudan girişimciliğe atıf yapmaktadır:

"Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek."

Bu görev tanımı kapsamında Türkiye'de bulunan kalkınma ajansları girişimcilik konusunu ne kadar merkeze almış, misyon, vizyon, hedef, öncelik ve faaliyetlerinde ne kadar doğrudan girişimcilikle ilgili bir anlayış ve eylem içinde bulunmuşlardır? Çalışmanın bundan sonraki bölümünde bu sorunun cevabı aranacaktır.

Tablo1: Türkiye'de faaliyet gösteren kalkınma ajansları

Kalkınma Ajansı	**Faaliyet Gösterdiği İller**
Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA)	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir
Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA)	Ankara
Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA)	Antalya, Burdur, Isparta
Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)	Bartın, Karabük, Zonguldak
Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA)	Bilecik, Bursa, Eskişehir
Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)	Adana, Mersin
Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)	Batman, Mardin, Şırnak, Siirt
Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA)	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)	Bitlis, Hakkâri, Muş, Van
Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)	Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon
Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)	Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova
Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)	Bingöl, Elâzığ, Malatya, Tunceli
Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)	Aydın, Denizli, Muğla
Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA)	Balıkesir, Çanakkale
İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)	Adıyaman, Gaziantep, Kilis
İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)	İstanbul
İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)	İzmir
Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAĞ)	Diyarbakır, Şanlıurfa
Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZKA)	Çankırı, Kastamonu, Sinop
Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)	Bayburt, Erzincan, Erzurum
Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)	Karaman, Konya
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)	Kayseri, Sivas, Yozgat
Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat
Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA)	Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars
Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA)	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ
Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA)	Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak

KALKINMA AJANSLARI'NIN GİRİŞİMCİLİK BİLİNCİ VE KÜLTÜRÜNE KATKISI

Kalkınma ajanslarının, bulundukları bölgelerde girişimcilik bilincinin gelişmesi ve girişimcilik kültürünün yerleşmesine dönük ortaya koydukları vizyon, kendilerine biçtikleri misyon, konuyu hedef ve öncelikleri arasında ele alıp almadıkları ve konuyla ilgili ne tür faaliyetler yaptıkları hususlarını ortaya koyabilmek adına tüm kalkınma ajanslarının 2011-2015 yılları arasındaki 5 yıla ait faaliyet raporları incelenmiştir. Yapılan incelemelerde elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

© International Regional Development Conference

AHİLER KALKINMA AJANSI (AHİKA)

Misyon: *Bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmaya katkı sağlayan, bölgesel ve ulusal paydaşların hedeflerine ulaşmasında destek veren, kurumsal kapasite geliştirmeyi ön planda tutan ve bölgesinde kalkınma süreçlerine liderlik eden bir kuruluş olmak.*

Vizyon: *Nitelikli insan kaynağı ile yerelden planlama esasına dayalı kalkınmaya odaklanmış, katılımcı yapısıyla örnek bir Ajans.*

Hedefler: 8 hedeften 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Bölgenin yerel potansiyelini ortaya çıkarmak, yerel dinamikleri harekete geçirmek ve rekabetçilik kapasitesini artırmak*.

Öncelikler: 8 öncelikten 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Bölgede iş yatırım ortamını geliştirici, girişimciliği destekleyen ve bölge içi eşitsizlikleri gidermeyi hedefleyen faaliyetleri desteklemek.*

Faaliyetler (2011-2015): Kadın Girişimciliği Toplantısı'na katılım, Niğde Üniversitesi'nde Girişimcilik Konferansı, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

ANKARA KALKINMA AJANSI (ANKARAKA)

Misyon: *Sürdürülebilir bölgesel kalkınmayı hızlandırmak ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla; bölgeye yönelik stratejiler geliştirmek, destekler vermek, işbirliği ve koordinasyon sağlamak, izleme ve değerlendirme ile tanıtım ve iletişim faaliyetlerini yürütmek*

Vizyon: *Ankara'yı ekonomik, kültürel ve siyasal açıdan küresel bir başkente dönüştürecek kalkınma stratejilerinin geliştirilmesinde ve hayata geçirilmesinde öncü olmak*

Hedefler: 5 hedeften 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Bölgesel potansiyeli harekete geçirmek üzere uzun vadeli ve dönemsel stratejik planların hazırlanması, bunun için araştırmaların yapılması, yenilikçi fikir ve projelerin ortaya çıkarılması, ulusal ve yerel planlarla uyumun sağlanması gibi faaliyetleri planlamak ve yürütmek*.

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Yenilikçi Ankara (Tech-Ankara) Proje Pazarı Etkinliği, Türkiye ve Yakın Coğrafyasında Girişimciliğin Geliştirilmesi Eğitimi, Küresel Dinamikler Işığında Girişimcilik Paneli, Genç İstihdamının Artırılması için Ankara'daki Girişimcilik Ekosisteminin Geliştirilmesi Projesi, Girişimcilik ve İnovasyon Buluşmaları, Girişimcilik Politikaları Konferansı, Ankara'da Kadın Girişimcilik/Örnekler ve Yol Haritası Çalışması, Girişimcinin Seyir Defteri Etkinliği, doğrudan girişimcilikle ilgili 1 projeye malî, 1 projeye teknik destek, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

BATI AKDENİZ KALKINMA AJANSI (BAKA)

Misyon: *Antalya, Isparta ve Burdur'un sürdürülebilir kalkınması için bütüncül bir yaklaşım ile yerel potansiyeli harekete geçirecek katılımcı araçlar geliştirmek ve uygulamak.*

Vizyon: *Sürdürülebilir yerel kalkınmada öncü ve etkin, uluslararası tanınırlığa sahip bir Ajans olmak.*

Hedefler: -

© International Regional Development Conference

Öncelikler: 8 öncelikten 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Bölgede istihdam ve ihracatı artıran, yüksek katma değerli ürün üretme kapasitesini geliştiren girişimlere destek olmak.*

Faaliyetler (2011-2015): Patent Teknik Desteği, Akdeniz Girişimcilik ve İş Fırsatları Zirvesi, doğrudan girişimcilikle ilgili 1 projeye faaliyet desteği, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

BATI KARADENİZ KALKINMA AJANSI (BAKKA)

Misyon: *İşbirliği Kültürünün Geliştirilmesini ve Potansiyellerin Akılcı Değerlendirilmesini Koordine Ederek Bölgesel Kalkınmayı Sağlamak.*

Vizyon: *Kalkınma Sürecinde Yerel Dinamiklere Öncülük Eden, Yenilikçi Bir Ajans Olmak.*

Hedefler: 5 hedeften 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Bölgede Yatırım Ortamını İyileştirmeye ve Girişimcilik Kültürünü Arttırmaya Yönelik Önlemler Almak.*

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): KOBİ'ler ve Yeni Ufuklar Zirvesi, Kariyer ve Girişimcilik Etkinliği, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

BURSA ESKİŞEHİR BİLECİK KALKINMA AJANSI (BEBKA)

Misyon: *Bölgesinde sürdürülebilir kalkınmaya öncülük ederek ulusal kalkınma vizyonuna katkı sağlayan, bölgesel kalkınmada ulusal ve uluslararası alanda tanınan, saygın ve etkin bir kurum olmak.*

Vizyon: *Bölgesinde sürdürülebilir kalkınmayı hızlandırmak ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla yerel düzeyde işbirlikleri geliştirip koordinasyon sağlayarak bölgesel kalkınmayı planlamak, yönlendirmek ve desteklemek.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Eskişehir AR-GE Proje Pazarı, Yaratıcı Girişimcilik Atölye Çalışması/Çalıştayı, Melek Yatırımcı Ağı Geliştirmeye Yönelik Stratejik Plan, Bursa'nın Girişimcilik ve Melek Yatırımcı Ekosistemi'nin Geliştirilmesi Çalıştayı, Yaratıcı Endüstrilerde Girişimcilik Üzerine Paneli, Yaratıcı Girişimcilik Eğitim Seti'nin Türkçe'ye çevrilmesi, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

ÇUKUROVA KALKINMA AJANSI (ÇKA)

Misyon: *Faaliyet bölgesi olan Çukurova'nın kalkınması için iktisadi ve sosyal alanda sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak, araçları ve faaliyetleri tespit etmek, geliştirmek ve başarı ile uygulayabilmek.*

Vizyon: *Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında ve sürdürülebilmesinde öncü ve etkin olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: 16 öncelikten 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Bölgenin yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesi ve girişimcilik ortamının iyileştirilmesine yönelik stratejilerin oluşturulması, destek mekanizmalarının kurgulanması, teknik bilgi paylaşımının yaygınlaştırılması.*

Faaliyetler (2011-2015): Genç Fikirler Güçlü Kadınlar Projesi Adana Fikir Kampı, doğrudan girişimcilikle ilgili 3 projeye malî destek, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

© International Regional Development Conference

DİCLE KALKINMA AJANSI (DİKA)

Misyon: *Teknik ve uzmanlık kapasitesi ile mali kaynaklarını etkin ve uygun alanlara yönlendirerek ve paydaş tüm aktörlerin kalkınma faaliyetlerinin eşgüdümünü sağlayarak "kalkınmış ve müreffeh bir bölge"ye dönüşümde referans kurum olarak pro-aktif rol almak.*

Vizyon: *Bölgesinde kalkınma sürecinin tamamlayıcı aktörü olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Genç istihdamının desteklenmesi kapsamında 'Girişimcilik' sunumu, Dicle'de Genç İstihdamının Teşvik Edilmesi Projesi, doğrudan girişimcilikle ilgili 1 projeye faaliyet desteği, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

DOĞU AKDENİZ KALKINMA AJANSI (DOĞAKA)

Misyon: *Yenilikçilik ve girişimcilik kültürü ile yerel potansiyelleri harekete geçirerek, ulusal ve uluslararası düzeyde kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında köprüler oluşturarak, ekonomik ve sosyal kalkınmaya giden yolu inşa etmektir.*

Vizyon: *Nitelikli İnsan Kaynağı ve Gelişmiş Altyapı Olanakları ile Rekabet Gücü ve Yaşam Kalitesi Yüksek Bölge.*

Hedefler: -

Öncelikler: 15 öncelikten 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Yenilikçi fikirlere ve Ar-Ge'ye dayalı, katma değeri yüksek, markalı ürün ve hizmetlerin üretim ve pazarlama süreçlerinin desteklenmesi.*

Faaliyetler (2011-2015): Girişimcilik Kültür ve Ahlâkı Paneli, Kadın ve Girişimcilik Paneli, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

DOĞU ANADOLU KALKINMA AJANSI (DAKA)

Misyon: *TRB2 Bölgesi'nde yerel potansiyelleri, kaynakları ve imkânları katılımcı bir yaklaşımla harekete geçirerek sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlamak.*

Vizyon: *Yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile beşeri sermayesini katılımcı bir anlayışla harekete geçirerek, 2023 yılında sosyal ve ekonomik refahını ülke ortalamasının üzerine çıkarmış ve bu refahtan her bireyin adil bir şekilde faydalandığı, doğayla barışık bir bölge olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Güçlü Girişimcilik Malî Destek Programı, Küçük Girişimciliğin Desteklenmesi Malî Destek Programı, doğrudan girişimcilikle ilgili 1 projeye teknik destek, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

DOĞU KARADENİZ KALKINMA AJANSI (DOKA)

Misyon: *Ulusal ve yerel kalkınma planlarında ve programlarında öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak kamu, özel sektör ve sivil toplum arasındaki işbirliğini geliştirerek, bölgede sürdürülebilir ekonomik, çevresel, sosyal kalkınmayı sağlamak ve bölgenin rekabet edebilirliğini ve uluslararası tanınırlığını arttırmaktır.*

Vizyon: *Ekonomisi yenilikçi ve rekabetçi, kır-kent bütünlüğünü sağlayarak sosyal refah ve yaşam kalitesini geliştirmiş, yaşanabilir mekânlar, sürdürülebilir bir çevre ve yüksek insan kalitesine sahip Doğu Karadeniz.*

Hedefler: -

Öncelikler: 7 öncelikten 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Bölge'de ulusal ve uluslararası arenada güçlü ve rekabetçi bir ekonomi oluşturabilmek için yenilikçi, uluslararası piyasaları takip eden ve bir parçası olan, bölge potansiyelini ve özgün değerlerini iktisadi değerlere dönüştürebilen, bölge eko-sistemine uyumlu bir ekonomi oluşturmaya yönelik strateji ve faaliyetleri desteklemek.*

Faaliyetler (2011-2015): Teknogirişim Fikri Geliştirme ve Teknogirişim Sermaye Desteği Programı, Kadın Girişimciliğin Geliştirilmesi Çalıştayı, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

DOĞU MARMARA KALKINMA AJANSI (MARKA)

Misyon: *Doğu Marmara'da sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmek amacı ile sosyal ve iktisadi kaynakların en fazla katkı sağlayacak şekilde değerlendirileceği stratejileri belirlemek ve tüm paydaşlarla koordinasyonu ve çalışanlarının katılımını sağlayarak, bu stratejileri uygulamak için hazırlanan plan ve programlar çerçevesinde nitelikli ve yönlendirici faaliyetlerde bulunmak.*

Vizyon: *Doğu Marmara için sürdürülebilir kalkınmada küresel standartları yakalamış ve iş mükemmelliği doğrultusunda sürekli kendini yenileyen MARKA ajans olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Genç Girişimciler İşbirliği Ağı, Kadın Girişimciler İşbirliği Ağı, Girişimcilik Potansiyelinin Geliştirilmesi Proje Yarışması, Yeni İş Fikirleri Proje Yarışması, Kadınlarda Girişimcilik Toplantısı, Düzce'deki Girişimcilik Potansiyeli ve Girişimciliğin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler Raporu, Girişimcilik Potansiyelinin Artırılması Teknik Destek Programı, Genç Fikirler Güçlü Kadınlar Sakarya Fikir Kampı, Tekno-Girişimcilik Kampı, doğrudan girişimcilikle ilgili 1 projeye teknik destek, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

FIRAT KALKINMA AJANSI (FKA)

Misyon: *TRB1 Bölgesinin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek için gereken plan, program ve araçları hazırlayarak paydaşlarıyla birlikte uygulamak.*

Vizyon: *Bölgede meydana getirdiği pozitif değişimle ülkemizin gelişmesine ilham kaynağı olan bir Kalkınma Ajansı olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Girişimci Kadınlar Dersim'de Toplanıyor Organizasyonu, Malatya Girişimcilik ve Yenilik Akademisi eğitimleri, Tunceli Girişimcilik Akademisi kuruluş hazırlığı, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

GÜNEY EGE KALKINMA AJANSI (GEKA)

Misyon: *Güney Ege Bölgesi'nin kaynaklarının yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, tüm paydaşlarımızla birlikte yerel potansiyeli harekete geçirmek ve sürekli kalkınma için girişimcilik, kümelenme ve inovasyon kapasitesinin geliştirilmesini sağlamak suretiyle bölgenin küresel ölçekte rekabet gücünü artırmak ve bölge halkının yaşam kalitesini yükseltmektir.*

Vizyon: *Güney Ege Bölgesi'ndeki sürekli ve dengeli kalkınmayı sağlayan, bölgenin gelişmesinde öncü rol üstlenen, ulusal ve uluslararası saygınlığa sahip bir Ajans olmaktır.*

Hedefler: -

Öncelikler: 15 öncelikten 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Bilgi toplumunun ihtiyaç duyduğu temel bilgi ve becerilere sahip, üretken ve yenilikçi bireyler yetiştirilmesi.*

Faaliyetler (2011-2015): Güney Ege Yenilik ve Girişimcilik Stratejisi Çalışması, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

GÜNEY MARMARA KALKINMA AJANSI (GMKA)

Misyon: *Bölgemizin sürdürülebilir kalkınması ve rekabet gücünün artırılması için nitelikli insan gücünü kullanarak ulusal ve uluslararası kaynakların etkili ve verimli bir şekilde değerlendirilmesi yoluyla bölgenin potansiyelini ortaya çıkarmak ve paydaşların kalkınma girişimlerini örgütlemek ve desteklemektir.*

Vizyon: *Sürdürülebilir kalkınmasını sağlamış Güney Marmara'nın bilgi, düşünce, koordinasyon ve destek noktası olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Trakya Bölgesi Kalkınma ve Girişimcilik Sempozyumu, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

İPEKYOLU KALKINMA AJANSI (İKA)

Misyon: *Etkin insan kaynakları politikası ile nitelikli beşeri sermayesini verimli şekilde kullanarak; bölgesel potansiyeli, dinamikleri ve özgünlükleri ortaya çıkaracak politika ve stratejiler üretmek, kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği kültürünü yaygınlaştırmak, yenilikçi ve rekabete dayalı destek mekanizması ile bölge plan ve programlarını hedeflerine ulaştıracak projelere destek olmak, uygulama süreçlerini izlemek, değerlendirmek ve uygulama kapasitesini geliştirmek, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve yatırım imkânlarının tanıtılması yoluyla bölgenin rekabet gücünü artırmak, tüm kesimlerde kalkınma bilinci ve ivmesi oluşturmaktır.*

Vizyon: *Bölgeyi geleceğe taşıyacak düşünce ve politikalar üreten, uygulayan, sürdürülebilir kalkınmada öncü, kolaylaştırıcı, yeniliklere açık, etkin ve çağdaş bir kurum olmaktır.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

© International Regional Development Conference

Faaliyetler (2011-2015): Genç Fikirler Güçlü Kadınlar Projesi, Başarmak için İşbirliği-Güçbirliği Sempozyumu, Gaziantep Kadın Girişimcileri Destekleme Merkezi Fizibilitesi, Girişimcilik Öyküleri Paneli, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

İSTANBUL KALKINMA AJANSI (İSTKA)

Misyon: *Katılımcılığı benimseyerek ortak aklı temsil etmek; işbirliği ağlarının merkezinde yer alarak kaynakları İstanbul için ortak değere dönüştürmek.*

Vizyon: *Küresel kent İstanbul için çalışan, insan odaklı ve çevreye duyarlı, etkili ve yön veren bir çözüm merkezi olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Çocukların ve Gençlerin Girişimcilik, Beceri ve Geleceklerini Destekleme Malî Destek Programı, Girişimcilik Ekosistemi Çalıştayı, Girişimcilik Malî Destek Programı, Girişimci İşbirliği Buluşması, doğrudan girişimcilikle ilgili 4 projeye malî destek, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

İZMİR KALKINMA AJANSI (İZKA)

Misyon: *Sürdürülebilir yerel kalkınmada öncü ve etkin, uluslararası tanınırlığa sahip bir Ajans olmak.*

Vizyon: *İzmir'in sürdürülebilir kalkınması için bütüncül bir yaklaşım ile yerel potansiyeli harekete geçirecek katılımcı araçlar geliştirmek ve uygulamak .*

Hedefler: -

Öncelikler: 13 öncelikten 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Gelişmiş girişimcilik ekosistemi kurulması.*

Faaliyetler (2011-2015): Yerel Girişimcilik Ekosistemi Strateji Belgesi, İzmir E-tohum Kampı, İyi Girişim Zirvesi, Girişim Kampüsü Projesi, Sen de Yap İzmir Projesi, Yaratıcı Girişimcilik Eğitimi, İzmir Girişimcilik Ekosistemi Eylem Planı Çalıştayı, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

KARACADAĞ KALKINMA AJANSI (KARACADAĞ)

Misyon: *Sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için; işbirliğini geliştirerek bölgede ortak kalkınma bilincini yükseltmek, katılımcı ve stratejik bir yaklaşımla bölgesel kalkınma planlarını hazırlamak ve etkin bir şekilde uygulamak, yerel kapasiteyi güçlendirmek ve üretkenliği artırmak, yatırım ortamını iyileştirerek bölgenin çekiciliğini ve rekabet gücünü yükseltmektir.*

Vizyon: *Bölge potansiyelini ortaya çıkaran ve dünyaya tanıtan, aktif işbirliği ağları oluşturarak bölge dinamizmine yön veren, yönetişim mekanizmaları ile karar alma süreçlerine katılımı sağlayan, donanımlı uzman kadrosu ve kalite anlayışıyla bölge kalkınmasına hız kazandıran öncü bir Kalkınma Ajansı.*

Hedefler: -

Öncelikler: 17 öncelikten 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *KOBİ'lerin Rekabet Güçlerinin Artırılması, Girişimciliğin Desteklenmesi ve İçsel Potansiyelin Harekete Geçirilmesi.*

© International Regional Development Conference

Faaliyetler (2011-2015): Doğrudan girişimcilikle ilgili 3 projeye teknik destek, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

KUZEY ANADOLU KALKINMA AJANSI (KUZKA)

Misyon: *Bölgenin sahip olduğu yetenekleri geliştirerek ve bilgi birikimini artırarak sürdürülebilir bölgesel kalkınmayı hızlandırmak.*

Vizyon: *Bölgenin Pusulası, Özgün Fikirlerin Referans Noktası.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

KUZEY DOĞU ANADOLU KALKINMA AJANSI (KUDAKA)

Misyon: *Sorumluluk alanı Erzurum-Erzincan-Bayburt illerini kapsayan bölgenin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak üzere, sosyal sermayeyi ve inovasyonu geliştirmek suretiyle yerel potansiyeli harekete geçirmek.*

Vizyon: *Yüksek irtifa ve bozulmamış doğal yapıdan kaynaklanan ayırt edici özelliklere sahip tarımsal ürün miktarını artırmış; ürettiğini işleyerek değerinde pazarlayan; kaliteli ve çeşitli hizmet sunumu ile iç ve dış yakın coğrafyası için çekim merkezi olmuş; yaşana bilirliği yüksek bir bölge olmaktır.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Turizmde İnovasyon ve Girişimcilik Yarışmaları, doğrudan girişimcilikle ilgili 1 projeye faaliyet desteği, 2 projeye teknik destek, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

MEVLANA KALKINMA AJANSI (MEVKA)

Misyon: *Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı hızlandırarak bölge içi kalkınmışlık farklarını azaltmak ve rekabet gücünü artırarak ülke ekonomisine katkı sağlamak; kamu, üniversite, STK ve özel sektör arasındaki işbirliğini güçlendirip bölgede tüm paydaşlar arasında ortak hareket etme kültürünü geliştirmek, katılımcı, şeffaf ve stratejik yaklaşımla tüm görev ve yetkilerini plan ve programlar çerçevesinde, etkililik ve verimlilik ilkelerini göz önüne alarak yerine getirmektir.*

Vizyon: *Sevgi, barış ve hoşgörü ile sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerin bütünleştiği bölgede kalkınmaya yön veren, öncü ve dinamik bir kurum olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

ORTA ANADOLU KALKINMA AJANSI (ORAN)

Misyon: *Bölgenin sosyal ve ekonomik olarak kalkınmasına katkı veren, bölgesel kalkınma faaliyetlerinde tüm paydaşlar için koordinasyon sağlayan ve yönlendiren bir merkez olmaktır.*

Vizyon: *Alanında uzmanlaşmış dinamik kadrosu ve güçlü kurumsal yapısıyla, bölgesel kaynak ve potansiyellerin değerlendirilmesinde katılımcılığı ve işbirliğini temel alarak bölge gelişimine yön veren, bölgesel kalkınmada öncü kurum olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: 20 öncelikten 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Girişimcilik altyapısının ve kültürünün geliştirilmesi.*

Faaliyetler (2011-2015): Genç Girişimcilik Raporu, İş Hayatı Kadın Programı, doğrudan girişimcilikle ilgili 1 projeye faaliyet desteği, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI (OKA)

Misyon: *Görev alanı olarak belirlenen Orta Karadeniz Bölgesinin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda sağlıklı ve sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için gereken plan, program ve araçlar ile faaliyetleri belirleyerek paydaşlarıyla birlikte başarıyla uygulayan, daima iyi ve katılımcı bir yönetişimle gelişen ve bölgesini geliştiren bir Ajans olmaktır.*

Vizyon: *Bölgesinde yerel dinamikleri harekete geçirerek sağlıklı ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde öncü, ulusal ve uluslararası platformlarda saygın, tanınır ve etkin çalışan bir Ajans olmaktır.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Ulusal Girişimcilik Konferansı, Girişimcilik Kavramı ve Türkiye'de Girişimcilik Kitabı, Bölgesel İnovasyon Yarışması/Proje Pazarı, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

SERHAT KALKINMA AJANSI (SERKA)

Misyon: *Bölgenin vizyonuna ulaşma hedefi ve katılımcılık ilkesi doğrultusunda, bölgenin sosyo-ekonomik yapısının gelişmesi için gerekli plan, program ve faaliyetleri başarıyla uygulamak.*

Vizyon: *Bölgesindeki aktörlerle güçlü bir etkileşime sahip, güven inşa etmiş, bilgi merkezi olmuş, yetişmiş insan kaynakları ile öngörü gücü yüksek, kalkınmada lider bir SERKA.*

Hedefler: 18 hedeften 1 tanesi doğrudan girişimcilikle alakalı; *Girişimcilik altyapısı ve kültürünün geliştirilmesi*

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Kendi İşini Kurma Rehberi, doğrudan girişimcilikle ilgili 1 projeye malî destek, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

TRAKYA KALKINMA AJANSI (TRAKYAKA)

Misyon: *Yerel potansiyeli harekete geçirerek Trakya Bölgesi'ni dünya ila rekabet eden bir cazibe merkezi haline getirme yolunda koordinatör bir ajans.*

Vizyon: *Küresel rekabette kalkınmanın öncüsü bir ajans olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Trakya Bölgesi Kalkınma ve Girişimcilik Sempozyumu, Trakya Bölgesi Girişimcilik Yapısının Analizi ve Girişimcilik Geliştirme Planı, Ortak Girişimcilik Çalışma Planı, Yeni İşim Girişim Etkinlikleri, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

ZAFER KALKINMA AJANSI (ZEKA)

Misyon: *TR33 Bölgesinin yaşam kalitesini arttırmak amacıyla; Bölge dinamiklerini harekete geçirmek ve paydaşlar arası koordinasyonu sağlamak, Bölge'deki kaynakların yerinde ve etkin kullanımını gerçekleştirmek, girişimcilik ve inovasyonu özendirerek Bölge'yi cazibe merkezi haline getirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak.*

Vizyon: *Bölge'nin kalkınması için dinamik bir takım ruhuna sahip, kaliteli hizmet sunan, öğrenen ve öğreten, başlattığı her girişimi zaferle taçlandıran bir Ajans olmak.*

Hedefler: -

Öncelikler: -

Faaliyetler (2011-2015): Bölgesel Girişimcilik ve İstihdam Stratejisi/Eylem Planı, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri.

SONUÇ

Faaliyet raporları üzerinden ele aldığımız vakit misyon ve vizyonunda girişimciliğe yapılmış olan direkt vurgular, girişimcilik fikrini işleyen hedef ve öncelikler, sempozyum, çalıştay, uygulamalı girişimcilik eğitimi gibi kalıcı ve gerçek manada girişimciliğin gelişimine kalıcı katkı sağlamayacağı düşünülen günübirlik ve mevzuat kaynaklı olmayan faaliyetler ve girişimcilikle ilgili kalkınma ajanslarının sağladığı malî, teknik ve faaliyet desteklerine ait envanter Tablo.2'de verilmi

© International Regional Development Conference

Tablo.2: Ajanslara ait girişimcilik desteği envanteri

Kalkınma Ajansı	Misyon	Vizyon	Hedef	Öncelik	Faaliyet	Destekler		
						Malî	Teknik	Faaliyet
AHİKA	-	-	1	1	-	-	-	-
ANKARAKA	-	-	1	-	4	1	1	-
BAKA	-	-	-	1	-	-	1	1
BAKKA	-	-	1	-	-	-	-	-
BEBKA	-	-	-	-	3	-	-	-
ÇKA	-	-	-	1	-	3	-	-
DİKA	-	-	-	-	-	-	-	1
DOĞAKA	1	-	-	1	-	-	-	-
DAKA	-	-	-	-	-	2	1	-

Tablo.2 (devam): Ajanslara ait girişimcilik desteği envanteri

Kalkınma Ajansı	Misyon	Vizyon	Hedef	Öncelik	Faaliyet	Destekler		
						Malî	Teknik	Faaliyet
DOKA	-	1	-	1	-	1	-	-
MARKA	-	-	-	-	4	-	2	-
FKA	-	-	-	-	2	-	-	-
GEKA	-	-	-	1	1	-	-	-
GMKA	1	-	-	-	-	-	-	-
İKA	1	-	-	-	2	-	-	-
İSTKA	-	-	-	-	-	6	-	-
İZKA	-	-	-	1	4	-	-	-
KARACADAĞ	-	-	-	1	-	-	3	-
KUZKA	-	1	-	-	-	-	-	-
KUDAKA	1	-	-	-	1	-	2	1
MEVKA	-	-	-	-	-	-	-	-
ORAN	-	-	-	1	2	-	-	1
OKA	-	-	-	-	2	-	-	-
SERKA	-	-	1	-	1	1	-	-

© International Regional Development Conference

TRAKYAKA	-	-	-	-	3	-	-	-
ZEKA	1	-	-	-	1	-	-	-
TOPLAM	5	2	4	9	30	14	10	4

5 yıllık faaliyet raporları taranarak ortaya konan yukarıdaki bulgular topluca değerlendirildiğinde;

1) 5 ajansın misyonlarında direkt girişimcilik vurgusu olduğu,
2) 2 ajansın vizyonlarında direkt girişimcilik vurgusu olduğu,
3) 4 ajansın hedeflerinde girişimciliğin geliştirilmesine ayrıca vurgu yapıldığı,
4) 9 ajansın önceliklerinde girişimciliğin geliştirilmesi olduğu,
5) Ajansların girişimcilikle alakalı kalıcı sonuçlar sağlayacak toplam 30 faaliyette bulundukları,
6) 14'ü malî, 10'u teknik ve 4'ü faaliyet desteği olmak üzere girişimcilikle ilgili toplam 28 faaliyete destek verdikleri görülmektedir.

Kalkınma ajanslarının girişimcilik konusuna yaklaşımlarını anlamamıza yarayan bu veriler ışığında, kalkınma ajanslarının girişimcilik konusunu kalkınma ve girişimcilik arasındaki teorik bağın gücü nispetinde gündemlerine almadıkları ve o yönde faaliyetler yapmadıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksoy, M. (2002), *GAP Bilgi Notu,* Ekonomistler Platformu, Kasım 2002, s:14-18.
Demirci, A.G. (2005), *Farklı Ülkelerde Bölge Kalkınma Ajansları, Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Degildir?,* (Der.) Menaf TURAN, Paragraf Yayınları, Ankara.
Dolgun, U.(2003). *Girişimcilik* (1. Baskı). Ġstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (2000), *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, "Bölgesel Gelişmede Temel Araçlar ve Koordinasyon", Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara
İbicioğlu, H., Baysal, H ve Özkul, A,S(2008). *The Role Of High Education in Entrepreneurship Training İn Respect Of Transition Economies: Albania Sample*, Epoka University Center for European Studies, http://ces.epoka.edu.al/icme/Role_High_Education_Entrepreneurship.
İraz, R.(2005). *Yaratıcılık ve Yenilik Bağlamında Girişimcilik Ve KOBİ'ler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
Kayasü S. vd. (2003), *Yerel Bölgesel Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.
Landström, H. (2004). *Pioneers in Entrepreneurship Research*, *Crossroads of Entrepreneurship*, Ed. Guido Corbetta, Morten Huse, Davide Ravasis, Kluwer Academic Publishers, Springer Science and Business Media, Inc. Dordrecht
Lovering, J. (1998), *Theory Led By Policy? The İnadequacies of The New Regionalism* In Economıc Geography Illustrated From The Case Of Wales" Institutions and Governance, Cardiff University, London
Marangoz, M., (2012), *Girişimcilik*, Beta Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul.
Naktiyok, A. (2004), *İç girişimcilik*, Beta Yayınları, İstanbul.
Özkul, G.ve Dulupçu, M,A.(2007). KiĢisel GeliĢimin GiriĢimci Tipleri Üzerine Etkisi: Antalya-Isparta Ġllerinde Bir Ġnceleme, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* 2(2),67-92.
Yıldırım, Y.T., (2013), *Girişim, Girişimci, Girişimcilik ve Risk Yönetimi Kavramları*, Girişimcilik Ed. Nazan Yelkikalan İçinde Bölüm, Beta Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul.
Berber, M.; Celepçi, E., *Türk Bölgesel Kalkınma Politikaları'nda Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler

© International Regional Development Conference

http://www.ahika.org.tr/
http://www.ankaraka.org.tr/
http://www.baka.org.tr/
http://www.bakka.org.tr/
http://www.bebka.org.tr/
http://www.cka.org.tr/
http://www.dika.org.tr/
http://www.dogaka.org.tr/
http://www.daka.org.tr/
http://www.doka.org.tr/
http://www.marka.org.tr/
http://www.fka.org.tr/
http://www.geka.org.tr/
http://www.gmka.org.tr/
http://www.ika.org.tr/
http://www.istka.org.tr/
http://www.izka.org.tr/
http://www.karacadag.org.tr/
http://www.kuzka.gov.tr/
http://www.kudaka.org.tr/
http://www.mevka.org.tr/
http://www.oran.org.tr/
http://www.oka.org.tr/
http://www.serka.org.tr/
http://www.trakyaka.org.tr/
http://www.zafer.org.tr

© International Regional Development Conference

Economic and Social Integration Procedures for Migrants

Göçmenlerin Ekonomik ve Sosyal Entegrasyon Süreçleri

Hanbey HAZAR[1], *Orhan İLHAN*[2], *Hüseyin SEVİNC*[3]

Abstract –Migration is defined as "the movement of a person or a group of people through an international border, or from one place to another within a state," including population movements that result in the displacement of people regardless of their duration, structure and cause. Such displacement movements can take place voluntarily or on a mandatory basis. War, armed conflict, power wars, atrocities, natural disasters, political or economic reasons, millions of people are leaving the land where they are born and grown. As a matter of fact, it is known that more than 175 million people migrated massively during the last fifty years. According to the 2013 United Nations (UN) global migration data, 232 million people worldwide - 3.2% of the world's population - are international migrants. The aim of this study is to develop solutions for the integration of social integration in the countries where immigrants migrate, in the countries where immigrants migrate, with the identification of problems for the training and strengthening of employment-focused immigrants, refugees and asylum seekers of NGOs, public institutions and organizations. At the same time, it is important to identify good practices in the EU on integration of migrants, to develop training and learning materials for migrant workers, NGOs, local organizations and to adapt them to the country they are in, to improve the quality and adequacy of their training according to the target group, BT) is to raise awareness on the issue and to develop activities to support employees in this regard.

Key Words: Immigrants, Refugees, Asylum Seekers, Immigrant Issues

Özet –Göç, "bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde bir yerden başka bir yere gitmesi" olarak tanımlanmakta süresi, yapısı ve nedenine bakılmaksızın insanların yer değiştirmesi sonucunu doğuran nüfus hareketleri bu kapsama dâhil edilmektedir. Söz konusu yer değiştirme hareketleri gönüllü ya da zorunlu sebeplerle gerçekleşebilmektedir. Savaşlar, silahlı çatışmalar, iktidar savaşları, zulümler, doğal afetler, siyasal veya ekonomik sebeplerle milyonlarca insan doğup büyüdüğü toprakları terk etmektedir. Nitekim son elli yıllık dönemde 175 milyondan fazla insanın kitlesel olarak göç ettiği bilinmektedir. 2013 Birleşmiş Milletler (BM) küresel göç verilerine göre dünya üzerinde 232 milyon kişi – yani dünya nüfusunun % 3.2'si – uluslararası göçmenlerden oluşmaktadır. Bu çalışmanın amacı göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde soysal topluma entegrasyonu için yerel kuruluşların, STK'ların, kamu kurum ve kuruluşlarının istihdam odaklı göçmen, mülteci ve iltica etmiş kişilerin eğitilmesi, güçlendirilmesi için var olan sorunların tespiti ile beraber çözüm önerileri geliştirmektir. Aynı zamanda Göçmenlerin entegrasyonu konusundaki AB'deki iyi uygulamaları tespit etmek, göçmenler konusunda çalışanlar, STK'lar, yerel kuruluşlar için eğitim ve öğrenim materyalleri geliştirmek ve bulunduğu ülkeye uyarlamak, eğitimlerinin kalitesinin ve yeterliliğinin hedef kitleye göre geliştirmek, uluslararası düzeyde bilgi için bilgi teknolojilerinin (BT) önemi konusundaki farkındalığı artırmak ve bu konuda çalışanları destekleyici faaliyetler geliştirmektir.

Anahtar kelimeler: Göçmenker; Mülteciler; İltica Etmiş Kişiler; Göçmen Sorunları

[1] Prof. Dr, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, hanbeyhazar@hotmail.com
[2] Öğretmen, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, orhanilhan0223@gmail.com
[3] Araş.Gör. Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, h.sevinc@firat.edu.tr

GİRİŞ

Göç, "bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde bir yerden başka bir yere gitmesi" olarak tanımlanmaktadır. Süresi, yapısı ve nedenine bakılmaksızın insanların yer değiştirmesi sonucunu doğuran nüfus hareketleri olarakta Kabul edilmektedir. Söz konusu yer değiştirme hareketleri gönüllü ya da zorunlu sebeplerle gerçekleşebilmektedir. Savaşlar, silahlı çatışmalar, iktidar savaşları, zulümler, doğal afetler, siyasal veya ekonomik vb sebeplerle milyonlarca insan doğup büyüdüğü toprakları terk etmektedir.

Nitekim son elli yıllık dönemde 175 milyondan fazla insanın kitlesel olarak göç ettiği bilinmektedir. 2013 Birleşmiş Milletler (BM) küresel göç verilerine göre dünya üzerinde 232 milyon kişi – yani dünya nüfusunun % 3.2'si – uluslararası göçmenlerden oluşmaktadır. [1]

Türkiye, tarih boyunca kitlesel sığınma hareketleri de dâhil olmak üzere çeşitli göç hareketleri ile karşılaşmış ve milyonlarca göçmene ev sahipliği yapmıştır.

Göçmen Tipleri

Küreselleşmeyle beraber dünya ölçeğinde göç hareketlerinde 3 önemli gelişme oldu: Göçler hızlandı, yoğunlaştı ve çeşitlendi.

Yüksek vasıflı göçmenler: Eski tabirle «beyin göçü» akla gelse de, bugün küreselleşen ekonomiyle beraber çokuluslu şirketlerin yönetim kademelerinde çalışan ve bu görevleri kapsamında başka bir ülkeye göç eden yüksek eğitimli, yüksek ücretli işlerde çalışan kişiler. Bu grupta üst düzey yöneticiler, yabancı öğretmenler, sanatçılar gibi kesimler bulunmaktadır.

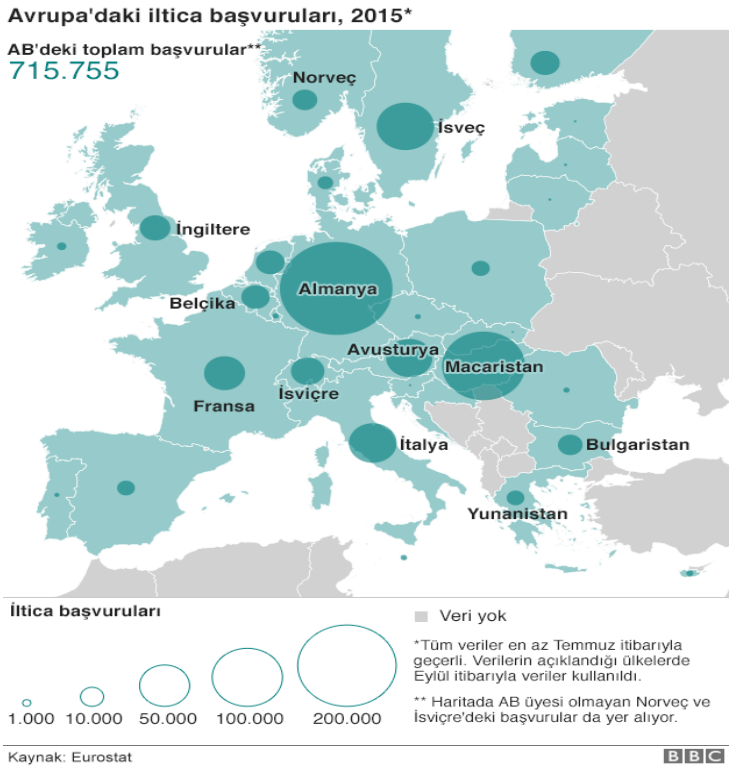
Mülteciler: Ülkelerindeki savaş ve çatışma ortamından kaçıp başka bir devlete sığınan ve uluslararası anlaşmalarla korunan kişiler.

Kayıtsız göçmenler: Pasaport veya vizeleri olmadan giriş yapan veya gerekli ikamet ve çalışma iznine sahip olmadan başka bir ülkede bulunan yabancılar, medyadaki yaygın ifadeyle «kaçak göçmenler»

Transit göçmenler: Ülkelerinden ayrılmış ama nihai hedeflerine varmadan önce belirsiz ve çoğu zaman oldukça uzun bir süre ara duraklarda bekleyen, çoğu zaman kayıtsız göçmenler.

Kadın göçmenler: Bir emek göçü hareketi olarak, özellikle hizmet ve bakım sektöründe çalışmak amacıyla başka bir ülkeye göç eden kadınlar. Örn. Türkiye'nin büyük kentlerinde eski Sovyet ülkelerinden gelen çocuk, yaşlı ve hasta bakıcıları. Öğrenciler: Erasmus gibi değişim programları veya ülkeler arası anlaşmalarla geçici süreliğine başka ülkelerde okuyan gençler.

Emekliler: «Güneş göçü» de denilen Avrupa'nın güneyindeki iklim ve yaşam koşulları daha uygun olan yerlere giden Kuzey Avrupalı emekliler; örn. Ege ve Akdeniz kıyılarındaki İngiliz, Alman emekliler. [2]

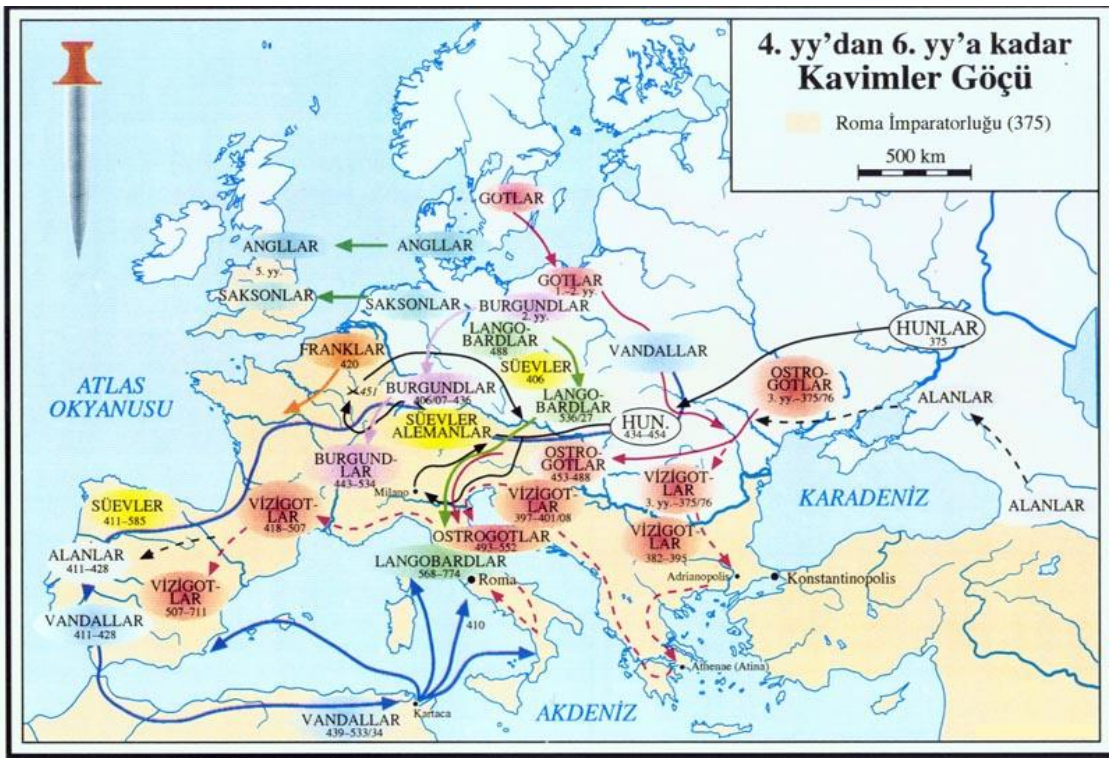
Şekil.1. 2015 Avrupa'daki Göçmenlerin İltica Başvuruları

Aynı zamana Türkiye, doğusunda ve güneyinde çatışma ve istikrarsızlıkların yaşandığı bazı Orta Doğu ve Asya ülkeleriyle, batısında refah düzeyi ve insan hakları standartları yüksek Avrupa ülkeleri arasında köprü konumundadır. Özellikle son yıllarda artan ekonomik ve siyasi gücü ve istikrarlı yapısı, Türkiye'yi düzenli ve düzensiz göç hareketleri için çekim merkezi haline gelmiştir. Bu durum, göçün Türkiye'nin ekonomik, sosyo-kültürel ve demografik yapısı ile kamu düzeni ve güvenliği üzerindeki etkilerini gündeme getirmektedir. [3]

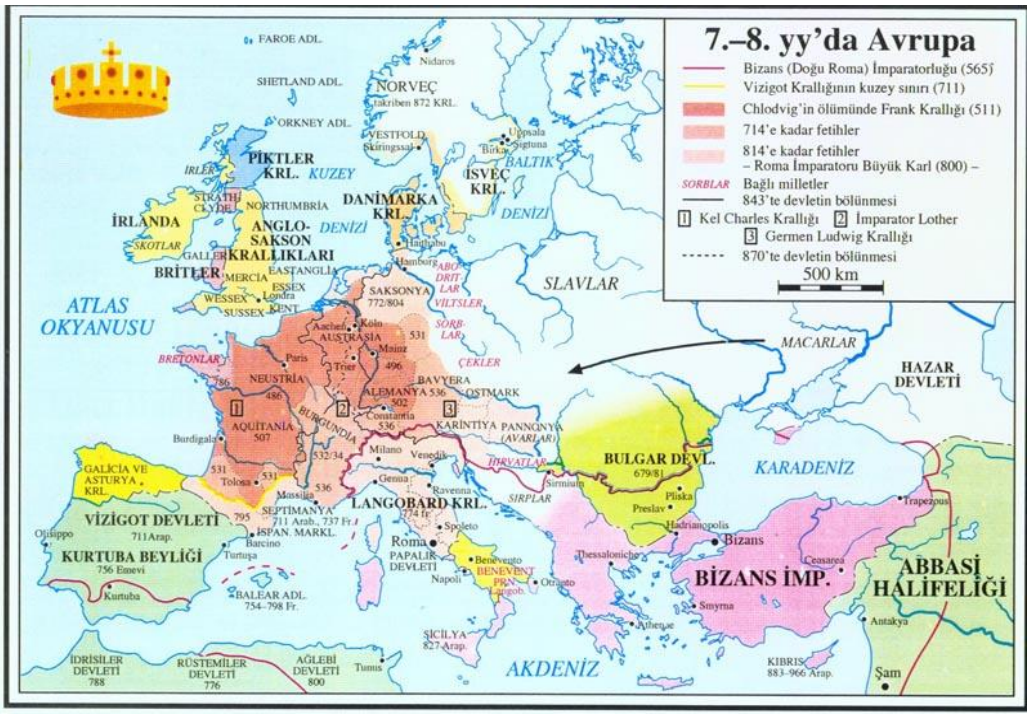
Göç Tarihe Baktığımızda

*Bugün dünyada 200 milyon civarı göçmen olduğu tahmin ediliyor. Bu toplam nüfusun %2,7'sine denk geliyor. 1470-1870 arasında Afrika'dan Amerika'ya 9 ila 11 milyon arası kişi köle olarak götürüldü.

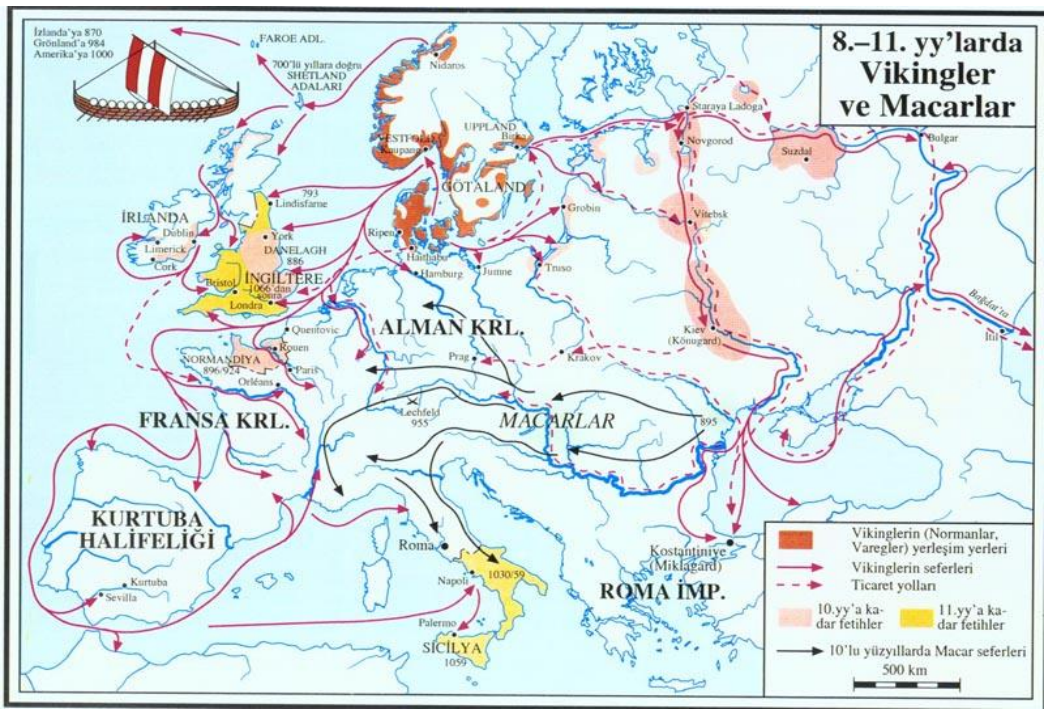
* Daha büyük bir göç hareketi Avrupa'dan yeni dünyaya doğru 1850-1914 arasında yaşandı. Yaklaşık 40 milyon Avrupalı başta Amerika olmak üzere, Avustralya, Yeni Zelanda ve güney Afrika'ya göç etti, yaklaşık 20 milyon kişi ABD'ye kalıcı olarak yerleşti. Tipik bir göç ülkesi olan ABD bugün hâlâ senede 800 bin - 900 bin yasal göçmen kabul ediyor. Bunun yanında çok sayıda kağıtsız göçmen de geliyor.

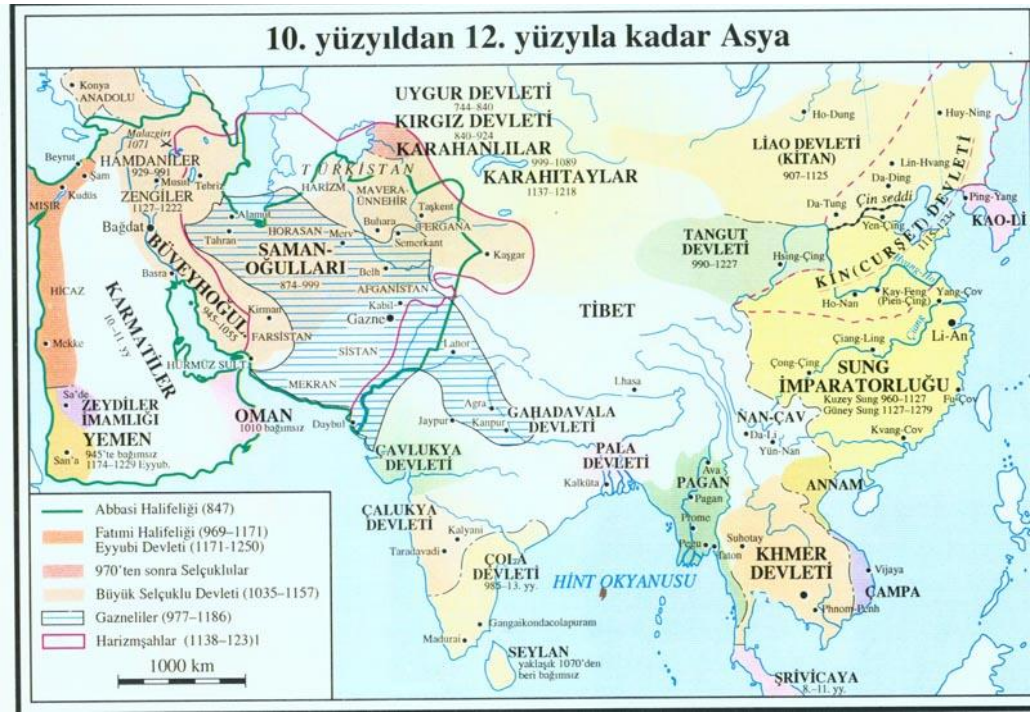
Şekil.2. 4-6 YY'a Kadar Kavimler Göçü

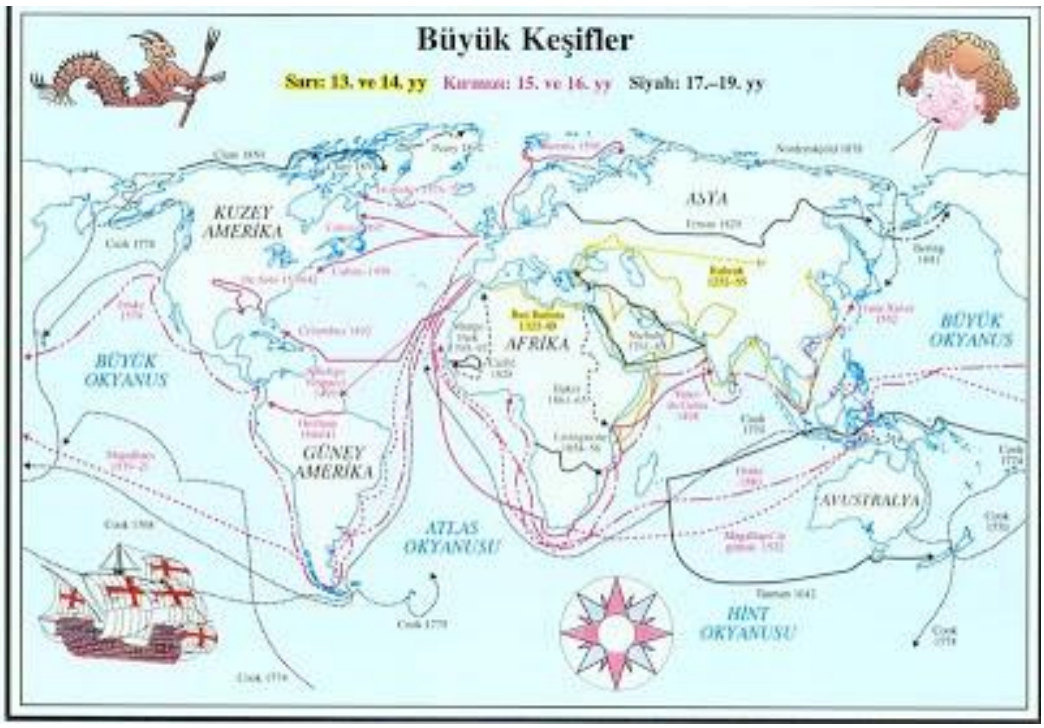
Şekil.3. 7-8 YY'a Kadar Kavimler Avrupa'ya Göçü

Şekil.4. 7-8 YY'a Kadar Kavimler Göçü

Şekil.5. 10-12 YY'a Göçler ve Asya

Şekil.6. 13-14 YY'a Büyük Keşifler ve Göçler

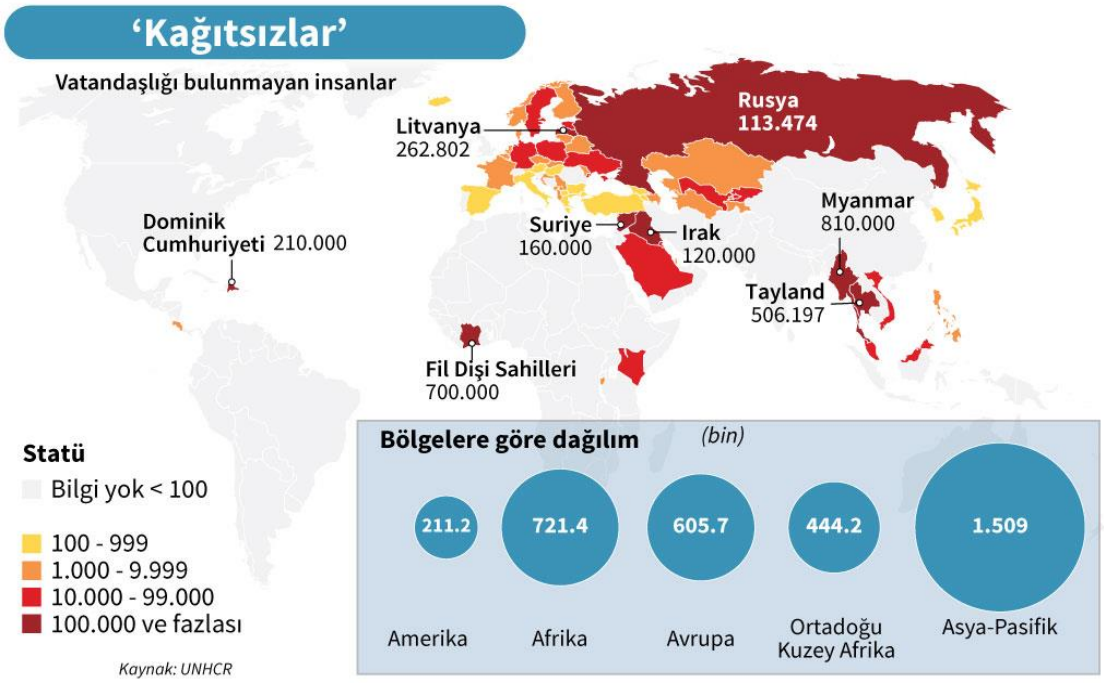

Şekil.7. Anatomik Olarak Modern İnsanların Göçü

Şekil.8. 2013 Yılı Göç

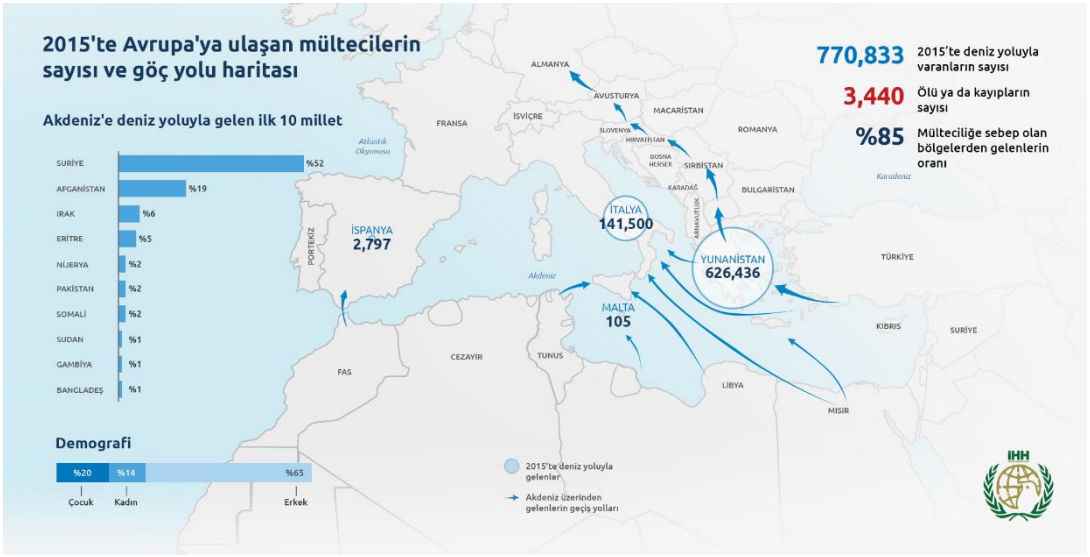
Avrupa göç rejiminde 1950'lerden sonra bir tersine dönüş oldu. 19. yy boyunca göç veren Avrupa ülkeleri, işgücü açığını göçmen işçi anlaşmalarıyla kapamaya çalıştı. Türkiye bu çağrıya cevap verenler arasındaydı.

Şekil.9. Kayıtsız Göçmenler

Soğuk Savaş'ın bitimi ve küreselleşme ile göç hareketleri ivmelendi ve içeriği çeşitlendi. Ancak devletlerin sınır kontrolleri ve girişleri kısıtlama politikası uluslararası göçün giderek daha çok düzensiz

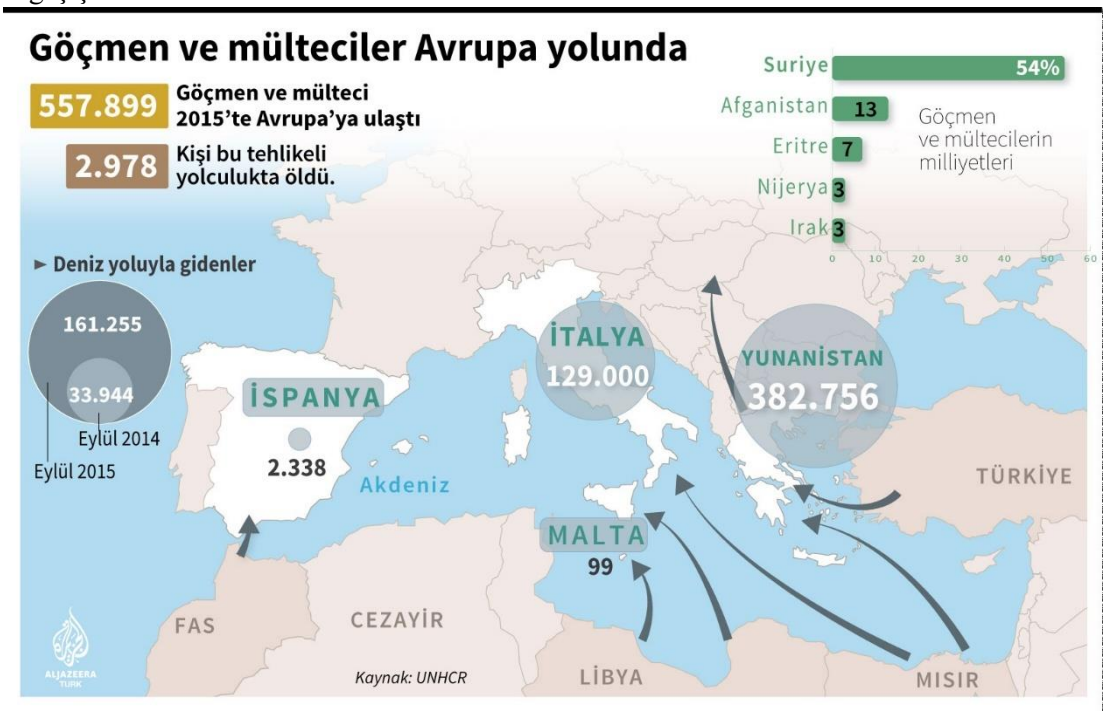
bir şekilde gelişmesine neden oldu. Bugün göç deyince akla ilk olarak kağıtsız (belgesiz) göçmenlerin gelmesi de bununla ilgilidir. [3]

Şekil.9. 2015 Avrupa'ya Ulaşan Mülteci Sayısı

19. yüzyıldan bugüne Türkiye topraklarında etkin olan üç temel uluslararası göç dalgasından söz edebiliriz: Osmanlı'nın son yılları ve erken cumhuriyet döneminde muhacirlerin gelişi, 1960 ve 1970'lerde Avrupa'ya işçi göçü, 1990 sonrasında komşu coğrafyalardan İstanbul başta olmak üzere büyük kentlere gelen yeni göçmenler, sığınmacılar, transit göçmenler, bavul ticareti yapanlar, kadın ev çalışanları, Avrupalı emekliler, yüksek vasıflılar, vs.

Kısacası Türkiye tarihi boyunca hem bir göçmen kabul ülkesi, hem dışa göç veren bir ülke, hem de transit geçiş ülkesi olma durumunu devam ettirmektedir.

Şekil.10. Mülteciler ve Göç Yollar

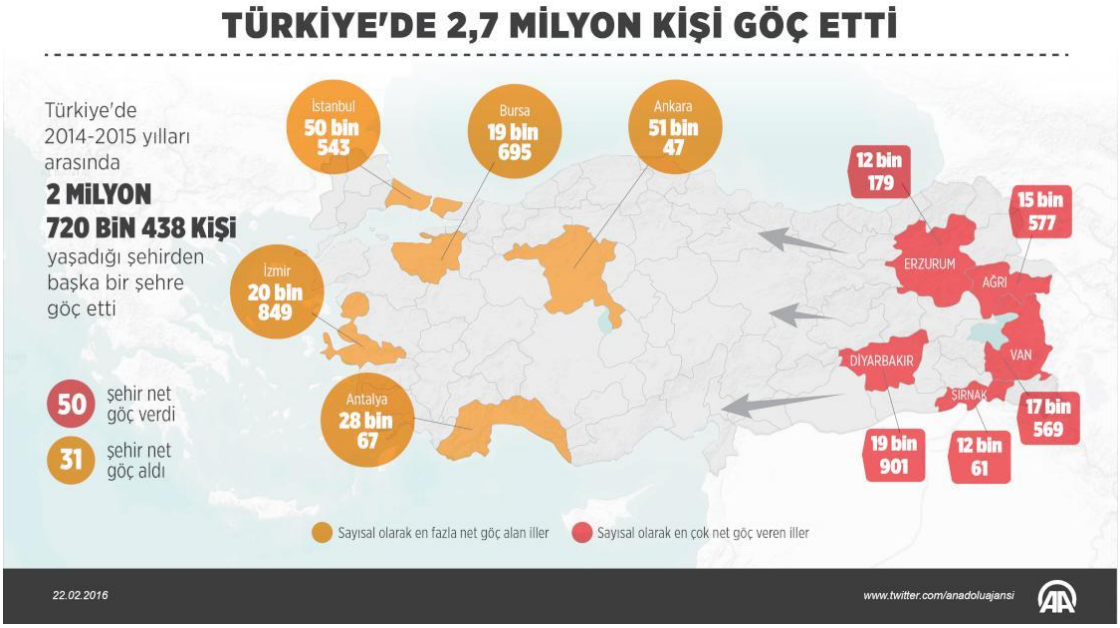
1923'den 1997'e Türkiye'ye 1.6 milyondan fazla göçmen geldi. Büyük çoğunluğu soydaş olan bu nüfus hızlı bir şekilde Türk vatandaşlığına kabul edildi. Soydaşların gelişi ve azınlıkların gidişi nüfusun millileştirilmesini hızlandırdı (Kirişçi, 1998)

1923 – 1960 arası Balkanlar'dan göçler Yunanistan 480 000, Bulgaristan 374 000, Yugoslavya 269 000, Romanya 121 000 ve Toplam 1 244 000 Kaynak : Akgündüz 1998, 112

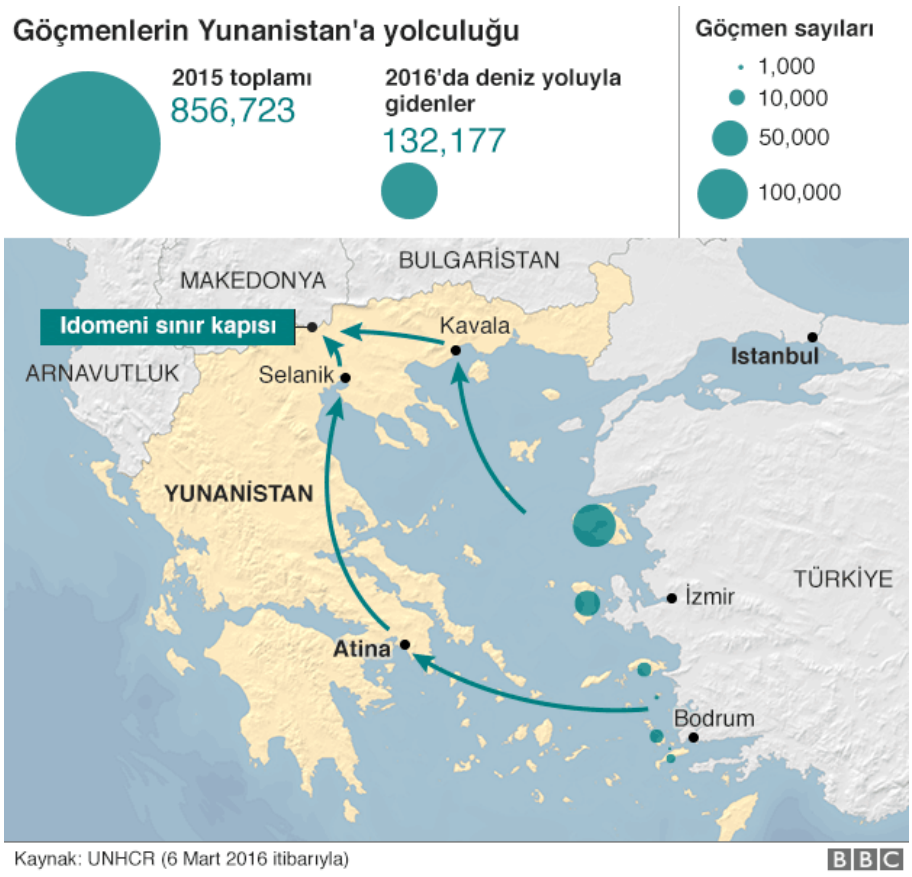
Bununla beraber Halepçe'den kaçan Iraklı Kürtler (60 bin – 120 bin), Körfez Savaşı sonrasında 460bin Iraklı, Eski Yugoslavya'dan gelenler, 1992 - 2001 - 25 bin Boşnak, (1992) - 20 bin Kosovalı, (1999) - 20 bin Arnavut (2001) (Kaynak: Corliss 2003).

Şekil.11. Halepçe ve Türkiye'ye Peşmerge Göçü

Şekil.12. Türkiye'de Şehirlerarası Göç.

Şekil.13. Türkiye'den Komşu Ülkelere Göç

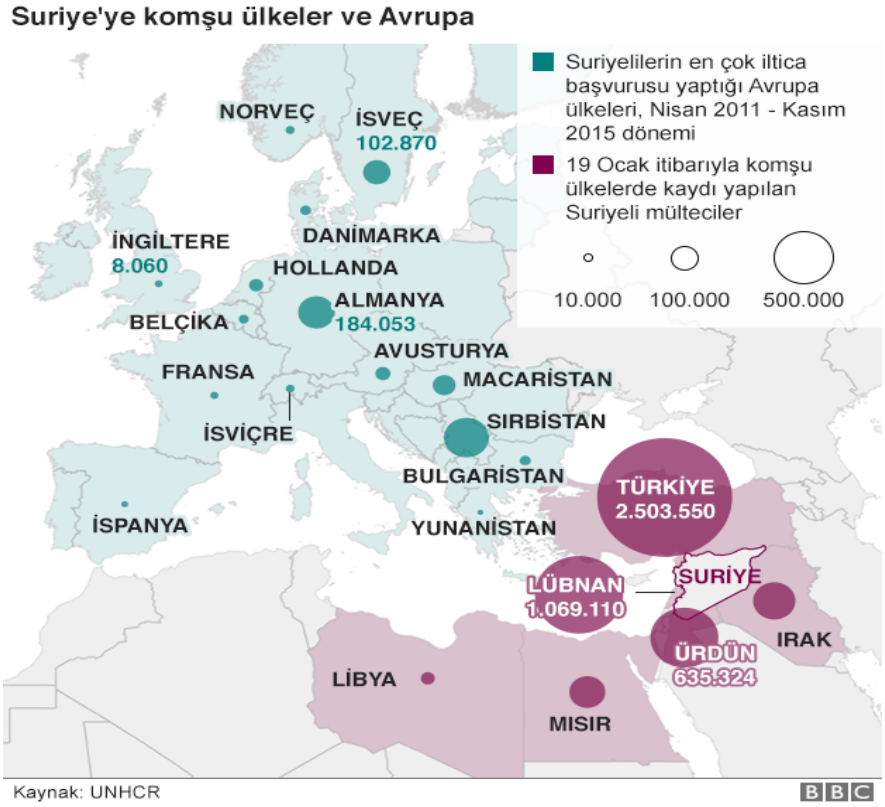
İnsanlık tarihi ile başladığı kabul edilen göç olgusunun günümüzdeki en önemli yansımalarının başında, uluslar arası göç ve yaşa dışı göç gelmektedir. Yasa dış özellikle 11 Eylül Saldırıları'nın ardından ve Suriye savaşı ile hat safhaya ulaşanmıştır. Türkiye, coğrafi konumunu ve çevre ülkelere göre gelişmişliği nedeniyle uluslar arası göç ve yasa dışı göç olaylarında hem hedef ülke hem de transit ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak AB (Avrupa Birliği) kurumu sıkı sınır tedbirlerine henüz sahip olmaması sonucu özellikle düzensiz göç ile ilgili veri kaydında ve verilere ulaşmada sıkıntılar yaşanmaktadır.

Uluslar arası göç sorunun mekânsal (bölgesel ve ülkesel) dağılımına, gerçekleştiği ülkelerde sebep olduğu siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik sorunlarına, bulunduğu bölge nedeniyle Türkiye'nin uluslar arası göç sorunundaki durumuna gerek kaynak ve transit gerekse de hedef ülke olarak uluslar arası göç konusunda 1913 – 2017 yılları arasında yaşadığı sorunlar bütün dünyada olduğu gibi artarak sevam etmektedir.

Günümüzde uluslar arası bir sorun haline dönüşen göç unsurunun yarattığı sorunları ve bu sorunların çözüme kavuşturulması, bu göçmenlerin ekonomik entegrasyonundan fazla gittikleri ülkelere sosyal entegrasyonları öne çıkmıştır. Eokomik olarak bağımızlığını kazanan göçmenlerin sorunlarının bitmediği, bulundukları ülkenin sosyo-kültürek sorunların arttığını zamanla sosyal çatışmaya sebep olduğu görülmüştür.

Göç İdaresi ve AFAD verilerine göre[4] Türkiye'de 3 milyona yakın Suriyeli sığınmacı var. Suriyeli mültecilerin 260 binden fazlası AFAD'ın 10 ilde kurduğu ve yönettiği 26 barınma merkezinde yaşıyor. Barınma merkezlerinde, yani kamplarda, 261 bin Suriye ve 8.200 Irak vatandaşı olmak üzere 269.200 mülteci kalıyor. Bu durumda, Türkiye'de yaşayan mültecilerin yaklaşık %10'u kamplarda, geri kalan

%90'ı da, yani yaklaşık 2.750.000'i neredeyse büyük şehirler başta olmak üzere tüm şehirlere dağılmış olarak yaşamaktalar.

Şekil.14. Suriye Göçü Komşu Ülkeler ve Avrupa

Suriye'de yaşanan iç savaş süreç beş yılı geride bıraktı, bu süre boyunca yaklaşık 12 milyon Suriyeli göç zorunda kaldı, 4,8 milyonu ise çevre ülkeler Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır'a sığındı. Avrupa ülkelerine sığınmış aolan Suriyeli sayısı da 1 milyonu aşmış durumda. [5]

Şekil.15. 31 Temmuz 2017 İtibariyle Barınma Merkezlerindeki Suriyeli Sayısı: 234.967

Hatay

Altınözü Konteynerkenti (2.056 konteyner / 8.060 Suriyeli)
Yayladagı Konteynerkenti (776 konteyner-32 bölme / 3.793 Suriyeli)
Apaydın Konteynerkenti (1.181 konteyner / 5.054 Suriyeli)
Güveççi Çadırkenti (824 Çadır / 863 Suriyeli)

Gaziantep
Islahiye Çadırkenti (1.586 çadır / 6.333 Suriyeli)
Karkamı_ Çadırkenti (1.632 çadır / 6.031 Suriyeli)
Nizip 1 Çadırkenti (1.873 çadır / 9.333 Suriyeli)
Nizip 2 Konteynerkenti (908 konteyner / 4.248 Suriyeli)
Şanlıurfa
Ceylanpınar Çadırkenti (5.032 çadır / 18.448 Suriyeli)
Akçakale Çadırkenti (6.310 çadır / 26.384 Suriyeli)
Harran Konteynerkenti (2.000 konteyner / 13.031 Suriyeli)
Viran_ehir Çadırkenti (3.938 çadır / 12.150 Suriyeli)
Suruç Çadırkenti (7.028 çadır / 24.220 Suriyeli)
Kilis Öncüpınar Konteynerkenti (3.184 konteyner / 13.037 Suriyeli)
Elbeyli Be_iriye Konteynerkenti (3.572 konteyner / 17.802 Suriyeli)
Mardin Midyat Çadırkenti (1.335 çadır / 2.692 Suriyeli - 1.614 Iraklı)
Kahramanmara_ Merkez Konteynerkenti (5.006 konteyner / 18.296 Suriyeli - 5.354 Iraklı)
Osmaniye Cevdetiye Konteynerkenti (3.352 konteyner / 14.595 Suriyeli)
Düziçi Konteynerkenti (750 konteyner / 726 Suriyeli)
Adıyaman Merkez Çadırkenti (2.302 çadır / 9.473 Suriyeli)
Adana Sarıçam Konteynerkenti (6.136 konteyner / 10.400 Suriyeli)
Malatya Beydagı Konteynerkenti (1.977 konteyner / 9.994 Suriyeli)

Suriye krizi, başta Avrupa olmak üzere, tüm dünyada göçmen meselesinin yeniden tartışılmasına sebep oldu. Batı çısından, sınırların belirsizleştiği AB ülkeleri sınır politikalarını yeniden gözden geçirir duruma geldi. Toplumlar açısından, göçmen ve mülteciyle birlikte yaşamanın nasıl olacağı tartışmaları gündelik konular içerisinde en ön sırayı almaya başladı. Bir yandan çatışmalı ortamın doğurduğu şiddet, güçlenen radikalizm ve bu radikallerin dünyayı nerdeyse savaş alanı haline dönüştürmesine sebep oldu. Diğer yandan yaşadıkları ülkelerden, yaşayamaz duruma gelen, canlarını ve geleceklerini kurtarmaya çalışan insanların akın akın, güvenli gördükleri göç veren Türkiye başta olmak üzere diğer özellikle AB ülkelerine ölümü de göze alacak şekilde sığınmaları ve çok zorlu yollara yollara başvurmaları, durumu karmaşıklaştırıp kaotik bir hale getirdi.

Özellikle AB ülkeleri olabildiğince göçmenleri kendi ülkelerinde uzak tutmanın yollarını ararken, Türkiye gibi geçiş ülkeleri da zor durumda bıraktı. AB ve kuzey Avrupa ülkeleri nitelikli göçmen almaya özen gösterdiler. Yapılan araştırmalar da bu kişilerin çoğunlukla eğitimli ve meslek sahibi kişiler olduğunu ortaya koyuyor.

Türkiye'de yaşayan Suriyeli mülteciler açısından, beş yılı aşkın süredir yaşanan sorunlar, geleceğe dair belirsizlik ve statüsüzlük hali, bu toplum içerisinde umutsuzluğu da büyütüyor. Temel sorunlar olan eğitim, ucuz işçilik, işsizlik gibi alanlarda acil önlemler almayı gerekli kılıyor.

Göç hareketleri, iyi yönetilebildiği takdirde olumlu, aksi halde başta kamu düzeni ve güvenliğine tehdit olmak üzere insan hakları ihlallerinin ortaya çıkmasına kadar bir dizi olumsuz sonucu beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle ekonomik kalkınmayı destekleyen, kamu güvenliğini muhafaza eden ve göçmenlerin insan haklarının korunmasını amaçlayan etkili bir göç yönetimi geliştirebilmek hayati derecede önem kazanmıştır.

Kitlesel göçlerin yaşandığı ülkelerde "göçmen işçiler" yoğun olarak işgücü piyasasına girerler ve işverenler tarafından yerli işgücüne karşı yedek işgücü olarak devreye sokulurlar. Bugün Türkiye'de tekstil, inşaat, tarım sektörü gibi kayıtdışı alanlarda yerli emeğe karşılık, ucuz işgücü olarak göçmen

işçiler tercih ediliyor. Kitlesel göç dönemlerinde çocuk işçiliğine rağbet de artmaya başlar. Son beş yıldır Suriyeli çocuklar Türkiye'nin de içinde bulunduğu Suriye ile komşu ülkelerin iş piyasasında taze işgücü olarak görülüyor.[6]

Türkiye'nin de taraf olduğu çocuk işçiliğiyle ilgili, Birleşmiş Miletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO); "Asgari Yaş" ve "Çocuk İşçiliğin En Kötü Biçimlerinin Bitirilmesine Yönelik" şartlara göre 6-17 yaş arası kişiler çocuk sayılmaktadır. Türkiye İş Kanunu'nun 71. maddesine göre 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır.

Bu sözleşme, şart ve kanunlar gereğince 18 yaşının altında çalışanlara; çalışan çocuk ve bu yaştakilerin çalışma biçimine de çocuk işçiliği denilmektedir.[7] 18 yaşını doldurmamış çocuk ve gençlerin çalıştırılması sıkı koşullara bağlanmıştır. Çocuk işçiliği, insani gelişim açısından çok ciddi sorunlar doğurmaktadır. Çalışan çocukların, büyük ölçüde eğitim, sağlıklı bir çevreden ve temel özgürlüklerden mahrum kaldıkları, küçük yaşta çalışmanın fiziksel, sosyal, kültürel, duygusal gelişimlerine zarar verdiği görülmüştür. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, bugün dünyada her beş çocuktan biri çalıştırılmaktadır.

Çocuk işçiliği, istihdama katılan ve ev içinde çalıştırılan çocuklar olarak iki kategoriye ayrılıyor. Çocuğun emeği karşılığında eğer ücret, kâr ve aile işletmelerinde ya da aile ile birlikte ailenin kazancı için satılıyorsa buna "istihdama katılma" deniyor. Bu alandaki çocuk işçiliği tarım, ormancılık, hayvancılık, sanayi, madencilik, imalat, inşaat, atık, toptan perakende ticaret, sokak satıcılığı ve taşıt onarımı gibi iş kollarında yoğunlaşmaktadır.

Ev içinde çalıştırılan çocuklar ise, hane üyeleri tarafından ücretsiz olarak yapılan yemek yapmak, temizlik, çocuk ve hasta bakımı gibi işleri kapsıyor.

Türkiye'de, istihdamdaki çocuk işçi sayısı dönemsel olarak farklılık gösteriyor. Örneğin, 1999-2006 yılları arasında istihdam edilen çocuk sayısı, 15-17 yaşa arası, 2 milyon 270 binden, 890 bin düzeyine düştü; 2006-2012 yılları arasında ise çocuk işçiliğinde azalma eğiliminin durduğu ve özellikle tarım kesimindeki artış ile birlikte çocuk işçi sayısının tekrar arttığı bir döneme girildi. 2015 yılında ise bu sayı 1 milyonu aştı ve artmaya devam ediyor.[8]

İstihdam içinde değerlendirilmeyen ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 8 milyonu aşmış durumda. Bu sayının 15-17 yaş arası çocuklar için olduğu unutulmamalıdır. 15 yaşın altında çocukların çalıştırılması kesinlikle yasak olduğundan, bu konuda net sayısal veri bulunmamaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar 15 yaş altı çocuk işçiliğin öteden beri oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Türkiye'de kayıtdışı ekonomi çok yaygın olduğundan bu enformel alanda ucuz işgücü olarak çocuk ve kadın emeğinin yaygınlaştığı görülmektedir. Çocuk işçiliğinin en yoğun olduğu sektörlerden olan tarım sektörü ve buna bağlı mevsimlik gezici tarım işçiliğinde son yıllarda, Suriyeli mültecilerin katılımıyla, çocuk emeği yoğunluğu artmaktadır.

UNICEF'in 4 Nisan 2016 verilerine göre, Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 2.749.140, kamplarda kalan Suriyeli sayısı 270.380, kamp dışında yaşayan Suriyeli sayısı 2.478.760, Suriyeli çocuk sayısı (toplam Suriyeli nüfusun %54'ü) 1.490.033, okula kayıtlı Suriyeli çocuk sayısı 325.000. AFAD verilerine göre, haziran itibarıyla, 10 ilde ve 26 barınma merkezinde "yaklaşık 261 bin Suriyeli ve 8,2 bin Irak mülteci olmak üzere 269.200 mülteci" yaşamaktadır. Geçici Barınma Merkezlerinde (kamplarda) 83.443, devlet okullarında 75.600, Geçici Eğitim Merkezlerinde 175.000 çocuk olmak üzere Suriyeli öğrenci sayısı toplam 334.043'tür. Kamplarda okullaşma oranının yüksek olduğunu göz önüne alırsak, toplam Suriyeli mültecilerin % 31'ini okul yaşında olarak kabul edebiliriz, ki bu sayı

yaklaşık olarak 850.000 çocuk olduğu anlamına geliyor. UNICEF'e göre bu çocukların yalınızca 325.000'i okula kayıt yaptı, ne kadarının okula devam ettiğini bilmiyoruz.[9] Çocukların 15 bininin okula devam etmediği, gelecek yıl planında Suriyeli çocukların ancak yarısı kadarının okula gidebileceği düşünülüyor.

Suriyelilerin büyük çoğunluğunun kamplarda kalmak yerine özellikle sınır illerinde kendi kiraladıkları evlerde kalmayı tercih etmeleri, yoğun olarak bulundukları yerleşim merkezlerinde ki kiralık ev fiyatlarının artmasına sebep olmuştur. Sınır illerinde kiralık ev bulmak oldukça zorlaşmıştır. Kamp dışında yaşayan Suriyeliler barınma masrafı için fazla bir bütçeleri olmadığından şehirlerin ve ilçelerin kenar mahallelerine yerleşmektedirler. Suriyelilerden kira geliri elde etmek isteyen, yöre halkı evlerinin üstüne, yanına projesi ve izni olmayan eklentiler yapmaktadır. Bu durum çarpık kentleşme ve gece kondulaşmayı artırmaktadır. Suriyeli şartlı mülteci sayısının fazlalığı ve halen gelişlerin devam etmesi, ülkede istikrarın sağlanamamış olmasından kaynaklı geri dönüşlerin başlamaması özellikle sınır illerinde demografik yapının bozulmasına sebep olmaktadır. Özellikle Kilis'te bu durum açıkça görülmektedir. Kilis nüfusu 129 bin civarındadır (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi). Kilis'te yaşayan Suriyelilerin sayısı ise 120 bin kadardır (AFAD). Kilis yerel nüfusu Türk kökenliyken gelen Suriyelilerin Arap kökenli olması şehirde kısa bir süre içerisinde farklı dil ve kültürde iki toplum oluşmasına sebep olmuştur. Kilis'te Türk vatandaşları kadar Suriyelinin varlığı şehirde iki ayrı toplum yaratmıştır.

SONUÇLAR

Göçmenlerin Türkiye ve Diğer Ülkelerde Karşılaştıkları Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kayıt, mültecilerin korunması, haklarına ve kamu hizmetlerine erişimlerinin sağlaması açısından en önemli koruma yöntemidir. Krizin başından itibaren kamplarda kalanların kayıtları sistematik bir şekilde gerçekleştirilirken, kamp dışındakiler için aynı durumdan bahsedemeyiz. Kayıt açısından karşılaşılan başlıca sorunlar kamp-dışındaki nüfusa ulaşma konusunda karşılaşılan sıkıntılar, Suriyelilerin kayıt olmaya önem vermemeleri ve belirli konularda oluşan gelecek korkusudur. Birinci engel kamp-dışındaki nüfusa ulaşma, özellikle mevsimsel veya dönemsel işçi olarak çalışan Suriyeliler sıklıkla yaşadıkları yerleri değiştirebilmekte ve bu nedenle kayıt merkezlerine erişimlerinde sıkıntı yaşamaktadırlar.

Kayıt için ikinci engel ise Suriyelilerin kayıt açısından kendileri için herhangi bir yarar görmemeleridir. Kayıt olmanın önündeki üçüncü bir engel ise, ileride Avrupa ülkelerine gitmeyi planlayan bazı Suriyelilerin Türkiye'ye geri gönderilme ihtimalleri nedeniyle duydukları kaygılardan ötürü kayıt olmama düşünceleridir. Bunu aşmanın yolları göçmenler ve mültecilerin bu konuda doğru bilgilendirmektir.

Çocukların korunması, Türkiye'de Suriyeli mültecilerin çalışma izinleri sorununun tam olarak çözülmemesi sonucu, Suriyeli işverenlerin üretim yaptıkları atölyelerin çoğunluğunda da çocuk işçiler yoğun olarak çalıştırılmaktadır. Özellikle plastik, ayakkabı, trikotaj gibi ağır işkollarında yoğun olarak çocuk işçiler çalıştırılmaktadır. Yetişkin işçilerle birlikte izbe atölyelerde, günde 12-14 saat çalışan çocuk işçiler, genellikle yarı yarıya ücret almaktadır. Erken yaştan itibaren kimyasallar ve ağır iş şartlarına maruz kalan çocukların bedenlerinde meslek hastalıkları daha çabuk görülüyor.

Suriyeli mültecilerin %53'ünün çocuk olduğu düşünüldüğünde, çocukların korunması da Suriye krizinde karşılaşılan en önemli konulardan biridir. Bu konuda karşılaşılan başlıca sorunlar çocuk/erken yaşta evlilikler, çocukların eğitime erişimlerinde yaşanan sıkıntılar, çocuk işçiliği, kapasite sıkıntıları, refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar, çocuğun yüksek yararının tespit mekanizmasının aktif

olarak kullanılmayışı ve doğum kaydı konusunda yaşanan bilinçsizliklerdir. 18 yaş altı evlilikler Türkiye'deki yasal çerçeveye aykırı olsa dahi, çocuk yaşta evliliklerin oranı AFAD verilerine göre Türkiye'de % 4.5 oranındadır. Çocuk yaşta evlilikleri Suriyeli aileler birer koruma aracı olarak görseler dahi, konunun sosyo-ekonomik, eğitim, psikolojik ve sağlık boyutları açısından önemli nedenleri ve sonuçları bulunmaktadır. Bu konu çocukların korunması açısından mücadele edilmesi gereken en önemli noktalardan biridir. Bunun dışında eğitime erişimde özellikle kamp dışı çocukların yaşadığı sıkıntılar, çocuk işçiliği içine sürüklenen çocukların sıkıntılarıyla bağlantılıdır. Çalıştırılan çocuklar okula gidememekte, okula gidemeyen çocuklar çalıştırılmaktadırlar. Bu kısır döngünün önüne geçilmesi gerekmektedir. Sosyo-ekonomik güçlükler çeken ve çocuklarını çalıştırmak zorunda kalan ailelere şartlı nakdi yardım gibi seçenekler geçici birer çözüm olarak düşünülebilmelidir. Bütün bu konularla mücadelede psiko-sosyal desteğe ağırlık vermek, kapasite geliştirme çalışmaları yapmak, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının belirlenmesini sağlayacak bir mekanizmanın kurulmasını sağlamak, aile birleşimi çabalarını desteklemek ve çocuk ve genç komitelerinin ve çocuk dostu alanların çoğaltılmasını sağlamak gerekmektedir. Bu konuda çeşitli eğitimler verilerek farkındalık oluşturulabilir. Çeşitli seminerler, toplantılar ve çalıştaylar yapılabilir ve yaygınlaştırılabilir.

Eğitim, Suriyeli mültecilerle ilgili diğer önemli bir alan ise eğitim alanıdır. Rakamlara bakıldığında, kamplarda yaşayan çocukların (%80) çoğunluğunun eğitim gördüğünü, kamp dışında yaşayan çocukların (%14) ise çok azı eğitim görebilmektedir. Kayıt altındaki tüm Suriyeliler devlet okullarına (1-12. sınıf) kayıt olabileceklerdir. Üniversiteye erişim açısından dil (Türkçe) ve akademik gereksinimleri (YÖS) yerine getirebilen kayıtlı olan tüm Suriyeliler üniversitelere kayıt olabilmektedirler.

Tüm bu verileri doğru kabul edersek, 2015-2016 eğitim döneminde eğitim almayan yaklaşık 525.000 civarında çocuk bulunuyor. Bu yarım milyonu aşkın çocuğu ve geçen beş yıllık süre boyunca eğitim yaşının dışına çıkan diğer yüz binleri de katarsak, karşımızda devasa bir eğitim almamış, okuma yazma dahi bilmeyen çocuk ve gençler var.

Suriye'deki savaşın en büyük mağduru olan mülteci çocuklar, eğitim hakkından mahrum bırakıldıkları için ailelerinin yaşam mücadelesine ortak oluyor. Çocuklar kırsalda tarlalarda, bahçelerde, kentlerde ise atölyelerde ve sokakta çalıştırılıyor. Diğer yandan yetişkinlerin iş bulamaması çocukları çalışmaya zorluyor. Kayıtdışılığın en yüksek olduğu sektörlerde çocuk emeği hızla yaygınlaşıyor. Antep, Kilis, Urfa, Antakya gibi sınır illerde, Suriyeli çocuk işçiler, trikotaj atölyelerinde, tekstil fabrikalarında, kuru meyve fabrikalarında, ayakkabı imalat atölyelerinde ve araba tamirhanelerinde, tarım işçiliğinde, sokaklarda kâğıt mendil, su satıcılığı gibi işlerde çalıştırılıyor. Çocuklar yetişkinler için bile tehlikeli kabul edilen işlerde çalışmak zorunda kalıyor. Suriye'deki iç savaş koşullarına bir de ağır işyükünün eklenmesi çocuklar üzerinde olumsuz fizikî ve psikolojik etkiler bırakıyor. Suriyeli göçmenler ve Suriyeli çocuklar, artık kayıtdışı ekonominin bir parçası olmuş ve bu alanın en ağır koşullarına mahkûm edilmiş durumda.

Sağlık, Geçici koruma yönetmeliğine göre, kayıtlı olmayan Suriyeliler sadece acil durumlarda sağlık hizmetlerine erişebilmektedirler. Dil sorunu da sağlığa erişim ve doğru tedavi görme açısından büyük engellerden birisidir.

Kadınların korunması, Suriye krizinde özel ihtiyaç sahibi olabilecek kadınların korunması da çok önemli bir husustur. Özellikle acil ve özel bakım ihtiyacı olan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarının erken tespit sıkıntısı, tespit edilenlerin doğru merkezlere yönlendirilmesi ve yönlendirilenlerin ise korunmaları konularında ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu açıdan daha önce de bahsi geçen kayıt sırasında özel ihtiyaçların tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda kültürel nedenlerden

ve tabulardan ötürü şikayet çekincesi yaşayan mağdurları hedef alan bilinç artırma, güçlendirme, fikir alma ve karar verme mekanizmalarına dahil etme gibi önemli adımlar atılmalıdır. Yine bu konuda da dil sorunu büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorunlarını ne de olsa anlatamayacağını düşünen mağdurların önünde dil birçok engelden birini teşkil etmektedir. Bu nedenle dil bilen personeli krizden etkilenen bölgelere atama gibi yöntemler birer çözüm olarak daha yaygınlaştırılarak uygulanmalıdır. Aynı zamanda kadınların ihtiyacını ve eksikliğini en çok hissettiği hizmet alanı psikososyal destek alanıdır. Bu konuda çok ciddi çalışmaların yapılması ve psiko-sosyal destek sağlayan hizmet vericilerin sayılarını artırmaya ve Suriyelilerin bu hizmetlere erişimini sağlamaya yönelik önemli adımların atılması gerekmektedir.

Dil Sığınmacıların Türk dilini öğrenmeleri topluma entegrasyon süreçlerini de kolaylaştıracaktır. Kamp dışında yaşayan Suriyeli çocukların Türkçe kurslarına gidememeleri neticesinde eğitimleri de olumsuz yönde etkilenecektir. Bu durum, çocukların adaptasyon süreçlerini geciktirecek ve topluma aitlik duygularının gelişmesini önleyecektir. Entegrasyon sürecinde eğitim ve dil öncelik verilmesi gereken alanlardır.

İş piyasasına ve sosyal yardım ve hizmetlere erişim, Suriyelilerle ilgili çokça gündeme gelen konulardan bir diğeri olan iş piyasasına ve sosyal yardım ve hizmetlere erişim konuları geçici koruma yönetmeliği ile daha netlik kazanmıştır. Sonuç olarak genel duruma bakıldığında belli başlı birkaç genel sorun tespit edebilmektedir: Bunlar, Suriyelilerin kayıt altına alınmasının önemi ve kayıtlar sırasında özel ihtiyaç sahibi kişilerin tespitinin eksikliği (ör. refakatsiz çocuklar, kadınlar, engelliler, yaşlılar/işkence-tecavüz/şiddet mağdurları,vb.); psiko-sosyal destek ihtiyacı (%55 oranında); her alanda dil/tercüman ihtiyacı; illerde barınma ihtiyacı; özellikle acil durumlarda ve özel ihtiyaç sahibi mültecilerin hijyen malzemeleri ve yatak gibi temel ihtiyaç malzemelerinin karşılanması; kamp dışı çocukların eğitime erişimleri ve genel haklar ve hizmetler hakkındaki bilinçsizliktir. Bu konularda mültecilerle birlikte çalışmak,çözümler üretmek, uygulamak, aktif çalışmak, takibini yapmak, eksikliklerini tespit etmek ve eksiklere göre programlar geliştirmek ülkemizin yakın geleceğinde önemli yer teşkil etmeye devam edecek olan Suriyeli mültecilerin yerel halkla uyum içerisinde yaşayabilmeleri ve korunabilmeleri açısından hepimize düşen görevlerden sadece birkaçıdır.

Öncelikle Suriyeli mülteciler, kendilerine dair alınan karar mekanizmalarına dahil edilmeli. Eğitim sorunu hızla çözülmeli ve çocuklar formel eğitime dahil edilmeli ve tam okullaşma sağlanmalıdır. Geçmiş beş yılın kaybının telafi edilmesi için gerçekçi strateji belirlenmeli ve gerçekleşmesi için kamu ve sivil toplum birlikte çalışmalıdır. Çocukların ve ailelerinin barınma, beslenme, eğitim, sağlık gibi asgari yaşam koşulları sağlanmalı. Türkiye genelinde bir haritalandırma çalışması yapılarak Suriyeli çocukların yoğun yaşadığı alanlara okullar açılmalı, kitap, müfredat, öğretmen sorunları çözülmelidir. Öğretmenlerin formasyon, ücret ve eğitim eksiklikleri giderilmelidir, savaştan çıkmış derin travmalara maruz kalmış öğretmen ve öğrencilere psikolojik destek sunulmalıdır. 5-14 yaş arası okul çağındaki tüm çocukların tam okullaşmalarının sağlanması, 15-18 yaş arası okuldan kopmuş çocukların da en azından çıraklık okullarına yönlendirilmesi gerekiyor. Özellikle Suriyelilerin de sahip olduğu işyerlerinde çocuk işçilerin çalıştığı işyerlerinin denetimi sıklaştırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Mart 2013 TBMM Genel Kurulu.
Doç. Dr. Didem Danış Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.
Doç. Dr. Didem Danış Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.
Afet Raporu Suriye. https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=747
"Syria Regional Refugee Response", UNHCR.
http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php#_ga=1.150812086.1634584225.1465540161
"Savaş, göç, sınıf: Emeğin göçü", http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/7364/savas-goc-sinif-emegin-gocu#.V1sFk2OayCQ
"Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler". *Kalkınma Atölyesi*
http://www.kalkinmaatolyesi.org/v2/tr/yabanci-gocmen-isciler/
"DİSK-AR: Türkiye'de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu, 2015",
http://disk.org.tr/2015/04/disk-ar-turkiyede-cocuk-isciligi-gercegi-raporu-2015/
Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar Raporu, Nisan 2016,
https://www.unicefturk.org/suriye/Suriyeli_Cocuklar_Bilgi_Notu_Nisan%202016_1.pdf

The Danger of Ligula Intestinalis in Our Lakes

Göllerimizdeki Ligula Intestinalis Tehlikesi

Cebrahil TÜRK, Mustafa DÖRÜCÜ

Abstract - In addition to natural lakes, dam lakes and ponds have been built in our country in order to use water resources more effectively. These water resources are home to many aquatic creatures. Diseases and parasites play an important role in many aquatic ecosystems. The parasite, known as *Ligula intestinalis* is commonly seen in cyprinid fish. The tape worm *Ligula intestinalis* has a complex life cycle and it is need three different hosts in its life cycle. The first of these hosts are copepods. When copepods are fed with parasitic larvae in the water, parasitic procercoid larval stage occurs. Fish fed with infected copepods become the second intermediate host of parasites. Once the parasite is in the fish, it begins to grow and develop, and the pleurocercoid larval phase occurs. Infected fish are easily caught by water birds for their close-ups to the water surface. Thus the parasite completes the adult period in birds. When the adult parasite ~~is~~ releases egg into the water, the life cycle of the parasite resumes. This disease, which is caused by *Ligula intestinalis* in fishes in aquatic ecosystems, is called Ligulosis. In our country lakes and ponds, Ligulosis disease threatens the fishery studies, causing infertility and pernicious anemia in infected fish. For this reason, this parasite is a serious danger to our country's lakes. In order to effectively combat Ligulosis, it is necessary to know the parasite biology and take precautions accordingly.

Keywords: Ligula intestinalis; Ligulosis; Lake; Fish; Parasites

Özet - Ülkemizde doğal göllere ilave olarak su kaynaklarının daha etkin kullanılması amacıyla baraj gölleri ve göletler inşa edilmiştir. Bu su kaynakları pek çok sucul canlıya ev sahipliği yapmaktadır. Bu sularda yaşayan canlıları tehdit eden birçok hastalık etkeni bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden biride parazitlerdir. *Ligula intestinalis* olarak bilinen parazit, cyprinid balıklarda yaygın olarak görülür. *Ligula intestinalis* karmaşık bir yaşam döngüsüne sahiptir ve yaşam döngüsü boyunca üç farklı konakçıya ihtiyaç duyar. Bu konakçıların birincisi copepodlardır. Copepodlar, suda bulunan parazit larvalarıyla beslendiğinde ve procercoid larval dönemi gerçekleşir. Enfekte copepodlar ile beslenen balıklar, parazitin ikinci ara konakçısı olur. Parazit, balığa geçtikten sonra büyümeye ve gelişmeye başlar ve parazitin pleurocercoid larval dönemi gerçekleşir. Parazitle enfekte balıklar su yüzeyine yakın yüzdükleri için su kuşları tarafından kolayca avlanır. Bu balıklarla beslenen su kuşlarına geçen bu parazit, ergin dönemini bu kuşların bağırsaklarında tamamlar. Ergin parazitin yumurtaları kuşun dışkılarıyla suya bırakıldığında parazitin yaşam döngüsü yeniden başlar. İç sularda yaşayan balıklarda *Ligula intestinalis*'in neden olduğu bu hastalık *Ligulosis* olarak adlandırılır. *Ligulosis*, ülkemiz göl ve göletlerinde, yapılan balıklandırma çalışmalarını tehdit etmekte, enfekte balıklarda kısırlığa ve pernisiyöz anemiye neden olmaktadır. Bu nedenle bu parazit ülkemiz gölleri için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. *Ligulosis* ile etkili bir mücadele için parazitin biyolojilerinin bilinmesi ve ona göre tedbirler alınması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Ligula intestinalis; Ligulosis; Balık; Göl; Parazit

GİRİŞ

Türkiye'de dağlarda bulunan küçük göllerle birlikte 120'den fazla doğal göl bulunmaktadır. En büyük ve en derin göllerimizden yükseltisi 1.646 m olan Van Gölü'nün alanı 3.712 km^2'dir. Ülkemizde göllerin toplandığı başlıca dört bölge vardır: Göller Yöresi (Eğirdir, Burdur, Beyşehir ve Acıgöl), Güney Marmara (Sapanca, İznik, Ulubat, Kuş Gölleri), Van Gölü ve çevresi, Tuz Gölü ve çevresi. Bu göllerin bazılarının derinliği 30 m'den fazladır, bazıları ise sadece birkaç metre derinliktedir. Bu doğal göllerin yanında 706 adet baraj gölü mevcuttur. Bunlardan bazılarının yüzey alanı; Atatürk Barajı 817 km^2, Keban Barajı 675 km^2, Karakaya Barajı 268 km^2, Hirfanlı Barajı 263 km^2, Altınkaya Barajı 118 km^2'dir.

Bu baraj gölleri hem elektrik hem de tarım alanlarının su ihtiyacını karşılamaktadır (Anonim; 2017). Bu su kaynakları, pek çok sucul canlıyı barındırmaktadır. Bu canlılar içinde en önemli olanı ise; insan beslenmesi için zengin bir hayvansal protein kaynağı olan balıktır. Ekolojik bakımdan değişik özelliklere sahip olan doğal ve yapay göllerimiz, çeşitli balıkların yetişmesine imkan vermektedir. Ancak, bilinçsiz avcılık, evsel ve endüstriyel atıkların deşarjı ile kirlenen sular, ekonomik değeri olan balık türlerini olumsuz etkilenmektedir. Balıkları etkileyen sorunlardan biride balık hastalıklarıdır. Balıkların paraziter hastalıkları sucul ekosistemlerde ciddi sıkıntılara neden olmaktadır. Bazen bir parazit türü bile mevcut stokları tehdit edebilmektedir (Ekingen,1983; Molnar,1987). Sucul ekosistemleri olumsuz yönde etkileyen paraziter gruplardan biri de helmintlerdir. Özellikle ülkemiz göl ve göletlerinde pseudophyllidean sestod türü olan *Ligula intestinalis*'in neden olduğu Ligulosis, yapılan balıklandırma çalışmalarını tehdit etmektedir. (Akkaya ve ark.,1998; Çolak, 1982; Güralp, 1974; Hoffman, 1967; Huet, 1979; Marcogliese, 1995; Tolgay, 1973). Bu nedenle bu paraziti tanımak onunla mücadelede oldukça önemli fayda sağlayacaktır.

LİGULA'NIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Ligula intestinalis pseudophyllidean bir sestod türü olup sestodların genel özelliklerini taşımaktadır. Scolexde tipik olarak dorsal ve ventral bothriumlar vardır. Bazen bothriumlar bulunmaz, bunların yerine dorsal ve ventralin orta kısmında yarıklar bulunur. Boyun belirli veya yok denilecek derecede kısadır. Yumurtaları kapaklıdır. Gelişmelerinde procercoid ve plerocercoid safhaları vardır. (Güralp, 1974; Hoffman, 1967; Tolgay, 1973).

Plerocercoidler şerit biçimindedir. Genital organları az gelişmiş olup, erişkin ligulalara benzerler. Bunlar, karın kısmı şişkin olan enfekte balıkların vücut boşluğunda uzun süre yaşarlar (Güralp, 1974 ; Tolgay, 1973).

Sistematiği

Ligula intestinalis'in sistematikteki yeri aşağıda verilmiştir (Güralp, 1974; Hoffman, 1967; Schmidt, 1986; Tolgay, 1973).

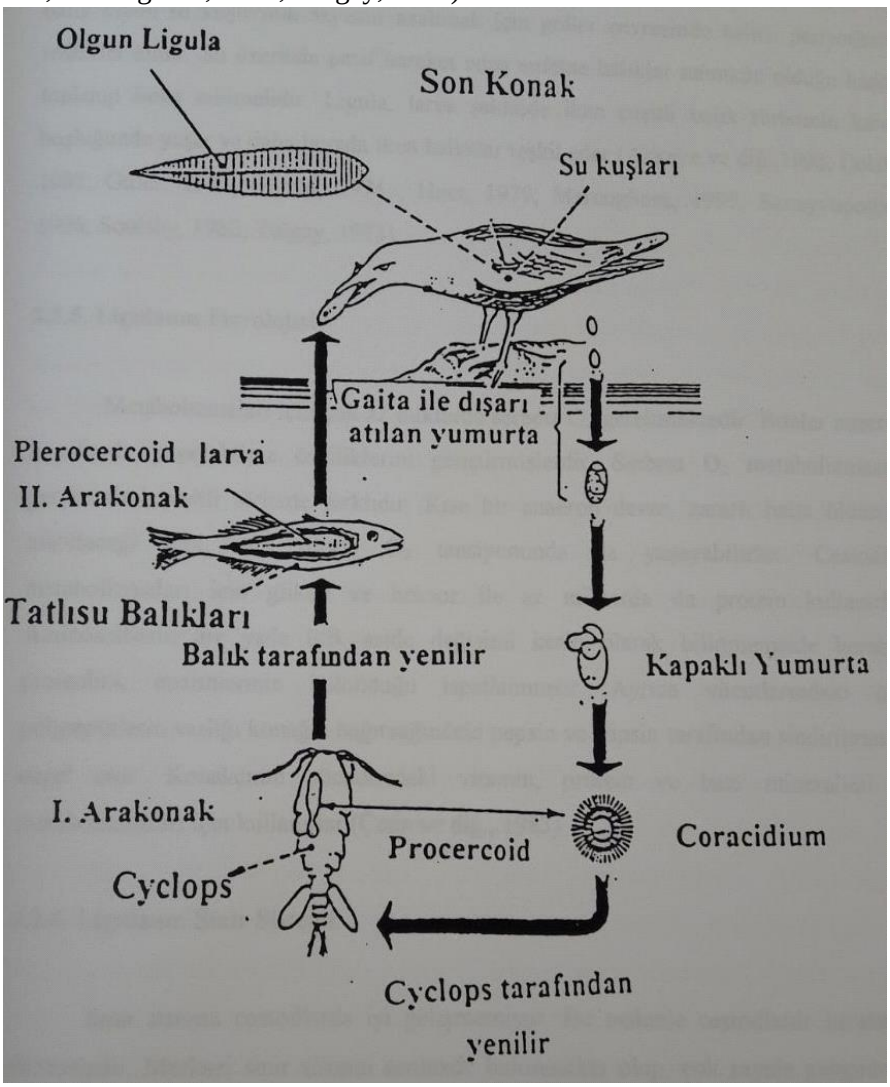
Alem	**:** Animalia
Altalem	**:** Metazoa
Bölüm	**:** Eumetazoa
Altbölüm	**:** Coelomata
Şube	**:** Platyhelminthes
Sınıf	**:** Cestoidea
Altsınıf	**:** Cestoda
Takım	**:** Pseudophyllidea
Aile	**:** Diphyllobothriidae
Cins	**:** Ligula
Tür	**:** *Ligula intestinalis*

Morfolojisi

Ligula intestinalis yaklaşık olarak 10-40 cm uzunluğunda 8 mm genişliğindedir. Vücudun ön kısmının 15-20 halkası seğmentlidir. Fakat geriye kalan kısmı halkalara ayrılmamıştır. Transversal olarak kaslar meydana gelmiştir. Vücudun ön kısmı küt olarak sona erer. Dorsal ve ventral olarak bothriumların izleri, median oluklar halinde görülür. Her halkada bir genital organ bulunur. Genital atrium derin değildir (Güralp, 1974; Soulsby, 1982; Tolgay, 1973).

Ekolojisi

Olgunları balık yiyen su kuşlarında, coracidiumları ise serbest olarak suda yaşamakta olup, bunları yiyen cyclops (cyclopoid) ve diaptomus (calanoid)'larda procercoid haline geçmektedirler. Enfekte crustaseanlar balıklar tarafından yenilince procercoidler, bu balıkların bağırsaklarını delerek karın boşluğuna yerleşmekte ve orada plerocercoid haline gelmektedirler. İkinci ara konakçı olarak görev alan balık türü sayısı 70 civarındadır. Olgun Ligula'lar ya bu gibi enfekte balıklarda veya bu balıklardan serbest kalan plerocercoidleri yiyen su kuşlarında görülmektedir. Bu kuşlarda gelişen Ligula'ların yumurtaları, bunların dışkısıyla suya geçmekte ve tekrar yaşam döngüsü başlamaktadır (Şekil 2.1) (Akkaya ve ark.,1998; Arslan ve ark.,1995; Çolak, 1982; Demirsoy, 1982; Güralp, 1974; Hoffman, 1967; Huet, 1979; Marcogliese, 1995; Tolgay, 1973).

Şekil 2.1. *Ligula intestinalis*'in yaşam döngüsü (Smyth, 1959).

Fizyolojisi

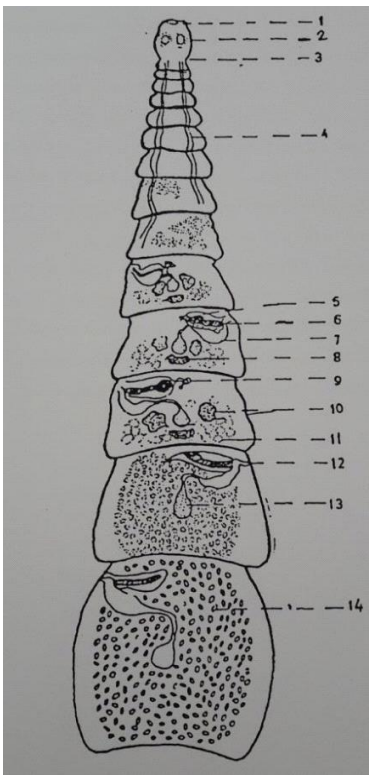
Metabolizmaları için çok az miktarda serbest O_2 gerekmektedir. Bunlar anaerob koşullarda yaşayabilme özelliklerini geliştirmişlerdir. Serbest O_2 metabolizmasına gereksinimi çeşitli türlerde farklıdır. Kısa bir anaerob devre, zararlı hatta öldürücü olabileceği gibi, çok düşük O_2 tansiyonunda da yaşayabilirler. Metabolizmaları için glikoz ve heksoz ile az miktarda da protein kullanırlar. Aminoasitlerin üre ya da ürik aside değişimi kesin olarak bilinmemekle beraber, proteolitik enzimlerinin bulunduğu ispatlanmıştır. Ayrıca vücutlarındaki özel polipeptitlerin varlığı konağın bağırsağındaki pepsin ve tripsin tarafından sindirilmesine engel olur. Konakçının vücudundaki vitamin, protein ve bazı mineralleri de metabolizmaları için kullanırlar (Çetin ve ark.,1983).

Sinir Sistemi

Sinir sistemi iyi gelişmemiştir. Bu nedenle hareketler düzensizdir. Merkezi sinir sistemi scolexde bulunmakta olup, çok sayıda ganglion ve sinir lifleri bağlantılarından oluşmaktadır. Buralardan iki büyük ve birçok küçük sinir gövdesi çıkarak strobilaya dağılmaktadır (Çağlar, 1973; Geldiay ve Geldiay, 1991; Güralp, 1974; Tolgay, 1973).

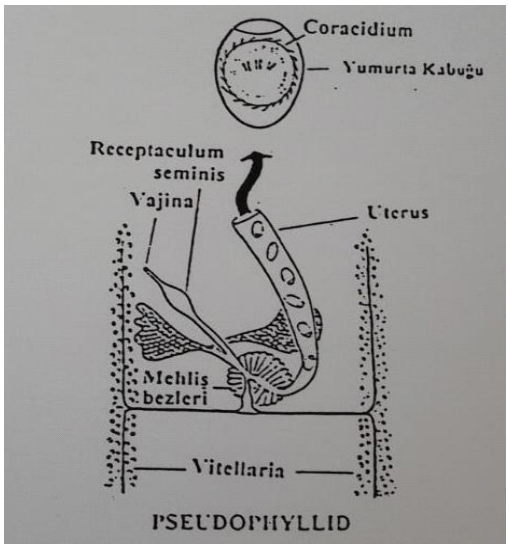
Dölerme Sistemi

Ligula'nın karmaşık olan üremesi, milyonlarca yumurtanın oluşumu ve bunlardan bir kaçının olgun şerit haline gelmesiyle sağlanabilir. Ligula halkalarında ilk gelişen erkek genital organ olup daha sonra dişi üreme organı gelişir. Bu özellik protandri olarak tanımlanmaktadır. Posteriora yakın, gelişmiş ve olgunlaşmış halkalar dölerme organı görevi yapar. Çoğalma yönünden her halka kendi kendine yeterli olmaktadır. Yumurtalar döllendikten sonra dölerme organları dejenere olmakta ve geriye sadece fertilize olmuş yumurtalarla dolu uterus kalmaktadır (Şekil 2.2). Bu safhaya erişmiş halkalar gebe halkalardır. Bunlar ya tek olarak veya bir grup halinde bir zincirden kopup dışkı ile konakçıyı terk ederek dışarı çıkmaktadır. Bazen yumurtalar bu gebe halkaların parçalanması sonucu konakçının sindirim sisteminde serbest kalmakta veya uterustaki delikten çıkarak dışkı ile dışarı atılmaktadır. Erkek dölerme organları ya bir kaç ya da çok sayıda testis taşımakta olup, bunlar her halkanın dorsalinde yer almaktadır. Testisler spermayı ince olan vasa efferentia'ya ve buradan da vas deferense gönderirler. Son organ, vasa efferentiaların birleşmesinden meydana gelmektedir. Vas deferens bazı türlerde, spermaların depo edildiği ve vesicula seminalis adı verilen bir şişkinlikle sonlanmaktadır. Vesicula seminalis'i prostat bezleri, canalis ejaculatorius ve penis ödevini gören sirrus adındaki organ takip etmektedir. Bütün bunlar sirrus kesesi adı verilen kalın çeperli bir torba içinde bulunmaktadırlar (Şekil 2.3). Sirrus, vaginanın genital atriuma açıldığı yerin hemen üstünde yer almaktadır. Dişi dölerme organları halkaların ventral yüzüne yakın yerde bulunmaktadır. Bu organların başlangıcı olan ovaryum, genellikle sestodlarda tek olup, lobuslara ayrılmıştır ve halkaların posterior bölümünde yer almaktadır. Burada gelişen yumurta da ovidukt yoluyla, torba şeklinde bir genişlik gösteren ootyp'e gelir. Ootyp etrafında tek hücreli bez topluluğundan meydana gelen mehlis (kabuk) bezleri bulunmaktadır (Çağlar, 1973; Geldiay ve Geldiay, 1991; Güralp, 1974; Schmidt, 1986; Tolgay, 1973).

Şekil 2.2. ***Ligula intestinalis'*****in vücut kısımları.**

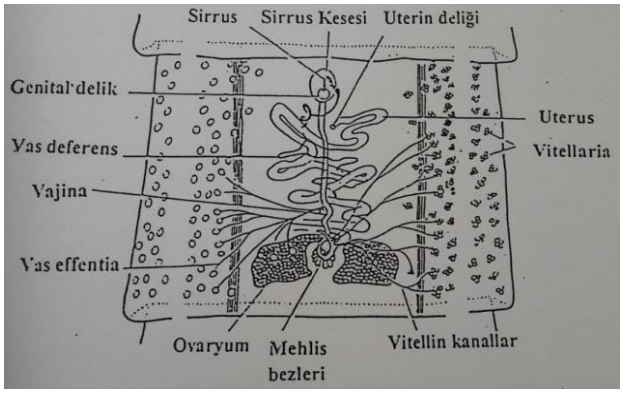
1. Rostellum, **2.**Çekmen, **3.** Boyun, **4.** Boşaltı kanalı, **5.** Halka bağlantısı, **6**.Cirrus kesesi, **7.**Vagina, **8.**Vitellogen bezleri, **9.**Deferens kesesi, **10.**Yumurtalık, **11.**Testis, **12.**Genital atrium, **13.** Receptaculum seminis, **14.** Yumurtalar (Morgan & Hawkins'e göre, Güralp, 1974).

Şekil 2.3. ***Ligula intestinalis'*****in genital organları (Schmidt, 1986).**

Vitellojen bezler; halkanın her tarafına dağılmış foliküllerden meydana gelmiş ya tek bir kütle halinde yada ovaryumun arkasında iki parçalı küme şeklinde kendini göstermektedir (Şekil 2.4). Bu bezlerin şekli ve halka içindeki tertipleri değişik sestod türlerinde farklılık göstermektedir. Ootyp'te, mehlis ve vitellojen bezlerin salgıları toplanmakta ve burada yumurta kabuğu teşekkül etmektedir. Ootypten köken alan diğer bir organda vajinadır. Bu genellikle receptaculum seminis adı verilen bir kese taşımakta olup bunun görevi spermaları depo etmektir. Dar bir boru olan vajina, genital atriumda ve erkek genital

sisteminin sona erdiği yerin hemen altında dışa açılmaktadır. Yumurtaların döllenmeleri, spermaların sirrusla vajinaya iletilmesi sonucu gerçekleşmektedir. Spermalar receptaculum seminisde toplanmakta ve buradan ootype geçerek yumurtaları döllemektedir (Şekil 2.4). Rutubetli yerde bırakılan pseudophyllidean yumurtalarda bir süre sonra coracidium adını alan kirpikli embriyo gelişmekte ve bunlarda üç çift çengel meydana gelmektedir. Yumurtalarının içlerinde onkosfer adı verilen embriyo mevcut olup, oval bir form göstermekte ve canlı iken amiplere benzer tarzda değişik şekiller almaktadır. Onkosferde iki çifti lateral ve bir çifti median olmak üzere altı tane çengel vardır (Geldiay ve Geldiay, 1991; Güralp, 1974; Schmidt, 1986).

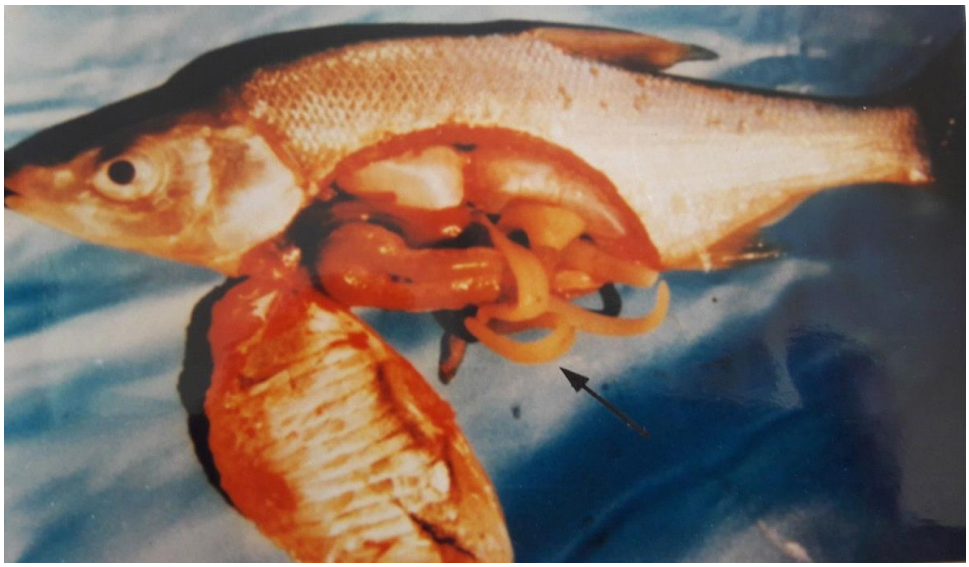
Şekil 2.4. *Ligula intestinalis*'in bir halkasının anatomisi (Schmidt, 1986).

GÖLLERDE LİGULOSİS

Balıklarda *Ligula intestinalis* larvasının neden olduğu enfeksiyon Ligulosis olarak adlandırılır (Timur ve Timur, 2003). Göl ve göletlerde yaşayan balıklarda Ligula yoğunluğunu etkileyen başlıca faktörler arasında besin diyetleri içindeki cyclops oranı ve gölün su kalitesi olduğu belirtilir. Sıcak, hafif dalgalı ve sığ suların Ligula için en iyi ortamlar olduğuna işaret edilmektedir. Balıkların genç bireylerinde Ligula oranının yüksek olmasını bu balıkların besinleri arasında copepodların büyük bir yer tutmasından kaynaklandığını, yine benzer şekilde yaşlı bireylerdeki enfeksiyon oranının düşük olmasını ise bu bireylerin copepodla beslenmesindeki azalmayla paralel olarak değişim gösterdiği kaydedilmektedir (Öztürk ve Altunel; 2001). Bu enfeksiyonun en önemli belirtisi, balığın karın kısmının şişmesidir. Bu şişkinliğin derecesi taşıdığı plerocercoidlerin sayısına ve büyüklüğüne bağlı olarak değişir. Enfeksiyonun şiddetli olduğu zamanlarda bu parazitin basıncı o kadar fazla olur ki balıkların karınları buna dayanamayarak patlamakta ve plerocercoid larvalar serbest kalmaktadır. Parazit balığın iç organlarına basınç yaparak organların fonksiyonlarını sınırlamakta, gonadlar bu etkiyle işlevini yerine getiremeyip balıklarda kısırlık ve pernisiyöz anemi meydana gelebilmektedir (Şekil 3) (Akkaya ve ark.,1998; Çolak, 1982; Güralp, 1974; Hoffman, 1967; Huet, 1979; Marcogliese, 1995; Öztürk ve Altunel; 2001; Sweeting, 1977; Timur ve Timur, 2003).

Ligulosisle mücadelede, Ligula plerocercoidlerini taşıyan balıkların tedavisi mümkün değildir. Birinci ara konak olan cyclops ve diaptomusla mücadele de mümkün ve pratik olmamaktadır. Enfeksiyondan korunmada, parazitin olgunlarını taşıyan ve balık yiyen su kuşlarının sayısını azaltmak için göller çevresinde belirli periyotlarla tedbirler alınmalıdır. Su üzerinde pasif hareket eden enfekte balıklar mümkün olduğu kadar toplanıp imha edilmelidir. Ligula, larva şeklinde iken çeşitli balık türlerinin karın boşluğunda yaşar ve daha burada iken halkalar oluşur (Akkaya ve ark.,1998; Arda ve ark., 2005; Çolak, 1982; Güralp, 1974; Hoole, 1994; Huet, 1979; Marcogliese, 1995; Soulsby, 1982; Tolgay, 1973). Ligula'nın patojenitesinin yüksek olduğu belirtilmekte olup, plerocercoidlerin gelişme sırasında

kıvrılarak vücut boşluğunu doldurduğu, bunun sonucu olarak da kalbin anteriora doğru itildiği, gonadların ve karaciğerin küçülerek deforme olduğu, parazitin temas ettiği yüzey dokusunda incelme meydana geldiği belirlenmiştir (Öztürk ve Altunel; 2001). Hasta balıklarda büyümede yavaşlama görülmektedir. Otopside, peritonotis, iç organlarda artofi, kanamalar, nekrotik beyaz bölgeler ve ascites dikkati çeker. Hastalığı teşhiş etmek için otopsi yeterli olmaktadır (Arda ve ark., 2005; Timur ve Timur, 2003).

Şekil 2.4. *Ligula intestinalis* ile enfekte balık (Orjinal).

Türkiye sularında Ligula'nın tehlikeli bir parazit olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda pek çok çalışma yapılmıştır. Cip Gölü ve Keban Baraj Gölü'ndeki *L. cephalus, C. capoeta* ve *B. plebejus'* da, Ligula enfeksiyonu kaydedilmiş, çalışma alanında rastlanan balık ölülerinin otopsisinde Ligula enfeksiyonunun çok ciddi boyutlarda olduğu ve ilgili parazitin konak bireyin ölümünden sorumlu tutulabileceği saptanmıştır (Cantoray ve Özcan; 1975). Kelle (1978), Ligula enfeksiyonunu Deve Geçidi Baraj gölündeki (Diyarbakır) *Acanthobrama marmid* ' da kaydetmiştir. Cengizler ve ark., (1991) Almus (Tokat) Baraj Gölün'de yaşayan cyprinidlerde ligulosisi araştırmışlardır. Özdemir ve Sarıeyyüpoğlu (1993), Keban Baraj Gölü'nde yaşayan balıklardan tek bir türün, *Barbus capito pectoralis* parazitlerini incelemiş ve *Ligula* intestinalis'i tespit etmiştir. Türk ve Dörücü (2000) Keban Baraj Gölü'nde bulunan *Acanthobrama marmid*'lerde görülen *Ligula intestinalis*'in ekolojisini araştırmış ve yaz aylarında enfeksiyon yüzdesini yüksek bulmuşlardır. Barata ve Dörücü (2014). Karakaya Baraj Gölü Kömürhan Bölgesinden yakalanan bazı balıklarda *Ligula intestinalis*'in varlığını bildirmişlerdir. Yapılan çalışmalar göre, yıllar içinde göllerimizde var olan türlerin Ligula tehtidi altında olduğunu ve tehlikenin devam ettiği görülmektedir

SONUÇ

Göllerimizdeki balıklar ligulosis tehdidi karşı karşıyadır. Ligula enfeksiyonlarını kontrol etmek amacıyla farklı stratejiler izlenmelidir. Bunun için göllerdeki mevcut balık popülasyonlarının Ligula yönünden araştırılması önem arz etmektedir. Göllerdeki mevcut balık stoklarını korumak ve göllerdeki yetiştiricilik organizasyonlarını tehlikeye sokmamak için parazitin ekolojisini bilmek gerekir. Bu nedenle sürekli olarak Ligula enfeksiyonlarının iç sulardaki yoğunluğu tespit edilerek buna göre tedbirler alınması gerekmektedir. Balıklardaki hastalık sadece ekonomik yönüyle değil, aynı zamanda göl ve göletlerdeki enfeksiyonun yaygınlığının ortaya konulması açısından da önemlidir.

Parazitle mücadele yöntemi olarak, Ligula'nın birinci ara konağı olan copepodlarla mücadele pratik olmayıp yoğun iş gücü ve masraf gerektirir. Bu nedenle dışkısında taşıdığı parazit yumurtaları ile sucul ortamı enfekte eden su kuşlarının ortadan kaldırılması önerilmektedir (Akkaya ve ark.,1998; Bean ve Winfield, 1989; Bean ve Winfield, 1992; Çolak, 1982; Güralp, 1974; Huet, 1979; Marcogliese, 1995; Molnar, K., 1987; Soulsby, 1982; Timur ve Timur, 2003). Balık stoklarında görülen *Ligula intestinalis* enfeksiyonları su kuşlarıyla farklı sucul alanlara taşınarak yayılım ve dağılım gösterebilir. Böylece ciddi ekonomik ve ekolojik sorunlara neden olabilir.

Ligula intestinalis'in balığa olumsuz etkilerinin yanı sıra diğer bir en önemli etkisi; halkının bu parazitle enfekte balıkları almaktan kaçınması, balığın ekonomik değerini düşürerek, balığa olan talebin azalmasına neden olabileceği düşünülebilir.

KAYNAKLAR

Akkaya, H., Türkmen, H. ve Vuruşaner, C., 1998. Balık parazitleri. Teknik yayınları. İstanbul, 37 s.

Anonim, 2017. Toprak ve su kaynakları. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü. Erişim (28.07.2017) : http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-

Arda M, Seçer S, Sarıeyyüpoğlu M. 2005.Balık Hastalıkları, Medisan Yayın Serisi: 61, II. Baskı Medisan Yayınevi, Ankara, s. 230.

Arslan, A. ve Dinçoğlu, A. ve Güven, A., 1995. Su ürünleri ile insanlara geçen hastalıklar. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi. 1, 1-2, 103-107.

Barata S, Dörücü M., 2014. Karakaya Baraj Gölü Kömürhan Bölgesinden yakalanan bazı balıklarda endohelmintlerin araştırılması. Fırat Üniv Fen Bil Derg 26,1: 59-68

Bean, C.W. and Winfield, I.J.,1989. Biological and ecological of a *Ligula İntestinalis* (L.) İnfestation of the gudgeon, *Gobio gobio* (L.) in Lough Neagh Northern İreland. Journal of Biology, 34, 135-147.

Bean, C.W. and Winfield, I.J., 1992. Influences of the tapeworm, *Ligula intestinalis* (L.) on the spatial distrubutions of juvenile roach *Rutilus rutilus* (L.) and gudgeon *Gobio gobio* (L.) in lough neagh, Northern Ireland. Netherlands Journal of Zoology, 42, 2-3, 416-429.

Cantoray, R. ve Özcan, A., 1975. Elazığ ve çevresindeki tatlı su balıklarında ligulose. Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 2, 298-301

Cengizler, İ., Sarıhan, E. ve Çevik, C., 1991, Almus (Tokat) Baraj Gölünde yaşayan cyprinidlerde ligulosis araştırması. E.Ü. Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Sempozyumu. E.Ü. basımevi, Bornova- İzmir, 371-375

Çağlar, M, (1973). Omurgasız hayvanlar anatomi–sistematik. İstanbul Üniversitesi yayını, yayın no:1803, İstanbul Üniversitesi Fen Fak. basımevi. İstanbul, s.243-260.

Çetin, E.T., Anğ, Ö. ve Töreci, K., 1983, Tıbbi Parazitoloji. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fak. yayınları. Sanal matbaacılık., İstanbul, s.218-250.

Çolak, A., 1982. Balık hastalıkları el kitabı. Esnaf matbaası, İstanbul, s. 218-250.

Ekingen, G., 1983, Tatlı su balık parazitleri. Fırat Üniversitesi Su Ürünleri Yüksekokulu yayınları no:1, F.Ü. basımevi, Elazığ, s.1-24.

Geldiay, R., Geldiay, S., 1991. Genel zooloji. Ege Üniversitesi Fen Fakültesi kitapları serisi no:67, E.Ü. basımevi, Bornova-İzmir, s.181-187.

Güralp, N., (1974). Helmintoloji. Ankara Üniversitesi Vet. Fak. yayınları no:307, Ankara Üniversitesi basımevi, Ankara, s.134-152.

Hoffman, G.L., 1967. Parasites of North American freshwater fishes. University of California. Cambridge University Press, London, pp.224-232.

Hoole, D., 1994. Tapeworm infections in fish; past and future problems. In parasitic diseases of fish (eds: Pike, A.W., Lewis J.W.) Samara puplishing lmt, London, pp. 119-140

Huet, M., 1979. Textbook of fish culture (Breeding and cultivation of fish). Fishing news books ltd. Farnham, Surrey, England, 437 p.

Kelle, A., 1978. *Ligula intestinalis*'in bazı balık türlerinin (*Acanthobrama marmid* Heckel,1843, *Chalcalburnus mossulensis* Heckel,1843) boy–ağırlık ilişkileri ve biyometrik karaterleri üzerine etkileri. E.Ü. Fen Fakültesi Dergisi, 7, 1, 11-23

Marcogliese, D.J., (1995). The role of zooplankton in the transmission of helminth parasites to fish. Reviews Fish Biology and Fisheries, 5, 336-371.

Molnar, K., 1987. Solving parazite-related problems in cultured freshwater fish. International Journal of Parasitology, 17, 319-326.

Özdemir, Y. ve Sarıeyyüpoğlu, M., 1993 Some parasites of Barbus capito pectoralis cought in Keban Dam Lake, Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 5,2, 114-126.

Schmidt, G.D., 1986. Handbook of tapeworm identification. CRC press, inc. U.S.A.

Smyth, J.D., 1959. Maturation of larval pseudophyllidean cestodes and trematodes under axenic conditions; the sifgnificance of nutritional levels in platyhelminth development. Annals New York Academy Sciences, 77, 102-125.

Sweeting, R.A., 1977. Studies on *Ligula intestinalis* some aspects of the patology in the second intermediate host. Journal of Biology, 10, 43-50

Timur, G. ve Timur, M., 2003. Balık Hastalıkları. İstanbul Üniversitesi Yayınları No:4426. 538 s.

Tolgay, N., (1973). Evcil ve yabani kanatlıların önemli parazitleri. A.Ü. Vet. Fak. Yayın no: 249, Ankara

Türk, C. ve Dörücü, M., 2000. Keban Baraj Gölü'nde Bulunan Acanthobrama marmid'lerde Görülen Ligula intestinalis (Cestoda: Pseudophllidea)'in Ekolojisi, Su Ürünleri Sempozyumu, (20-22 Eylül), Sinop.

Institutional Cooperation Support in Animal Production Training; DAP-Fırat University-TAHAM

Hayvansal Üretim Eğitiminde Kurumsal İşbirliği Desteği; Dap-Firat Üniversitesi-TAHAM

Emin Ertan GÖKHAN[1], *Mehmet Saltuk ARIKAN*[2]

Abstract – Livestock sector has the largest share among agricultural activities in terms of income and employment in Eastern Anatolia Region of Turkey. Thus, although livestock sector is a sector with significant advantages in the region, since its capital /output ratio and capital turnover rate is rather high and low-quality inputs and inputs with limited alternative usage areas can be converted to products having higher unit value, animal husbandry has varied problems across the country and in many different regions. It is possible to solve the problems of animal husbandry and to inform producers about new techniques and implementations through extension and development studies. On the one hand, with the purpose of finding solutions to the problems of animal husbandry and on the other hand in order to decrease the inter-regional developmental differences and to develop animal husbandry, development and extension studies are given priority in the region. In order to carry out farmer training studies in the region in an effective manner, to develop the animal husbandry sector and to increase the competitiveness of the sector, "Livestock Infrastructure Development Project" financed by the Eastern Anatolia Project (DAP) Regional Development Administration and implemented by Fırat University as the implementing agency has great importance. The purpose of this study is to analyses the training activities carried out by the Eastern Anatolia Project (DAP) Farmer Training Centre operating within Fırat University Agriculture and Livestock Research and Application Centre (TAHAM) between 2016-2017 in order to support animal husbandry in the region. On the other hand, this study was also carried out with the aim of determining the level of satisfaction of the people participating in the training. It was aimed to train farmers on 39 different subjects in the training center. However, trainings on 24 different subjects have been carried out so far. When the trained people are examined, it was determined that they consisted of mainly farmers and public employee and self-employed veterinarians. It was also determined that farmers participating in the training do not have sufficient technical knowledge in the region and they cannot be organized enough and economic problems still continue. In conclusion, continuing training and awareness activities of farmers and informing farmers about alternative production areas for the continuation of rural economic development are of capital importance. On the other hand, it is believed that working under profitable and competitive conditions by acting in line with the principles of economics and management in terms of sustainable production will speed up and contribute to the development of animal husbandry.

Keywords – Farmer training; Eastern Anatolia Region; Eastern Anatolia Project; Animal production

Özet – Doğu Anadolu Bölgesi'nde tarımsal faaliyetler içerisinde gelir ve istihdam açısından en büyük paya sahip sektör hayvancılıktır. Nitekim hayvancılık sektörü sermaye/hâsıla oranı ve sermaye devir hızının yüksekliği, düşük kalite ve sınırlı alternatif kullanım alanları olan girdilerin birim değeri daha yüksek ürünlere çevrilmesi nedeniyle bölgede, önemli avantajlara sahip sektör konumunda olmasına rağmen hayvancılığın ülke genelinde ve bölgesel olarak çok değişik boyutlarda sorunları bulunmaktadır. Hayvancılığın içinde bulunduğu sorunların çözülmesi ve üreticilerin yeni teknik ve uygulamalar konusunda bilgilendirilmesi yayım ve kalkınma çalışmaları ile mümkündür. Bir yandan hayvancılığın içinde bulunduğu sorunlara çözüm yolları bulmak ve bir yandan da bölgeler arası kalkınma farklılıklarını azaltmak ve hayvancılığı geliştirmek amacıyla bölgede kalkınma ve yayım çalışmalarına öncelik verilmektedir. Bölgede çiftçi eğitim çalışmalarının etkili bir şekilde yapılması, hayvancılık

[1] Yard. Doç. Dr, Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği Anabilim Dalı, Elazığ, Türkiye, eegokhan@firat.edu.tr
[2] Yard. Doç. Dr, Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği Anabilim Dalı,, Elazığ, Türkiye, msarikan@firat.edu.tr

sektörünün gelişmesi ve rekabet edebilirliğinin arttırılması açısından Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının finanse ettiği, Fırat Üniversitesinin ise uygulayıcı kuruluş olarak yürüttüğü "Hayvancılık Altyapısının Geliştirilmesi Projesi" önem arz etmektedir. Bu çalışma ile Fırat Üniversitesi Tarım ve Hayvancılık Araştırma ve Uygulama Merkezi (TAHAM) bünyesinde faaliyet gösteren DAP Çiftçi Eğitim Merkezinin bölge hayvancılığına destek olmak amacıyla 2016-2017 yılları arasında yürüttüğü eğitim faaliyetlerinin analizi amaçlanmakla birlikte eğitime katılan kişilerin memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Eğitim merkezinde toplam 39 farklı konuda eğitim verilmesi amaçlanmakla birlikte şu anda 24 tanesi gerçekleştirilmiştir. Eğitim verilen kesim incelendiğinde çiftçiler başta olmak üzere kamu ve serbest çalışan veteriner hekimlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Eğitime katılan çiftçilerin bölgede yeterli teknik bilgiye sahip olmadıkları ve yeterli ölçüde örgütlenemediği ve ekonomik sorunların halen devam ettiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak; çiftçilerin eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinin sürdürülmesi, kırsal ekonomik kalkınmanın devam edebilmesi için alternatif üretim alanları konusunda çiftçilerin bilgilendirilmesi önem arz etmektedir. Diğer taraftan sürdürülebilir üretim açısından iktisadilik ilkesi ile işletmecilik prensipleri doğrultusunda hareket edilerek kârlı ve rekabet gücü yüksek koşullarda çalışmanın hayvancılığın gelişimine katkı vereceği ve hız kazandıracağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler – Çiftçi eğitimi; Doğu Anadolu Bölges;, Doğu Anadolu Projesi; Hayvansal üretim

GİRİŞ

Hayvancılık gerek ulusal gerekse bölgesel kalkınmada önemli iktisadi fonksiyonlara sahiptir. Hayvancılık sektörü; Türkiye'de ulusal beslenme ihtiyacının karşılanması yanında hayvancılığa dayalı sanayiye hammadde sağlanması, sektörler arası etkileşim ve dengeli kalkınma ile kalkınmanın istikrar içinde başarılması, sanayi ve hizmetler sektörüne istihdam yaratma, kırdan kente göçün azaltılması ve işsizliğin önlenmesi gibi önemli iktisadi fonksiyonlar üstlenmiş stratejik ve sürükleyici bir sektör konumundadır (Cevger, Aral, & Sakarya: 2011, 20).

Türkiye'de sektörler itibariyle bir değerlendirme yapıldığında, Sermaye/Hasıla oranının diğer sektörlere nazaran daha düşük olması, hayvancılık sektörünü istihdam yaratma, sermaye geri dönüş süresinin kısalığı ve yatırımın verimliliği yönünde avantajlı bir noktaya taşımaktadır (Aral & Günlü: 1997, 65; Aral & Cevger: 2000, 35).

Sektör bu özelliği ile kırsal yaşam kültürünün yoğunlaştığı iller başta olmak üzere yeni iş ve istihdam olanakları sağlama yoluyla, giderek ivme kazanan kırdan kente göçün azaltılması, kırsal alanda kalkınmanın başarılması, sosyo-ekonomik yapıda iyileşme, gelir ve refah artışının başarılması bakımından büyük önem taşımaktadır (Aral, Çevrimli, & Arıkan: 2016, 224).

Türkiye'nin, sahip olduğu doğal kaynaklar, iklim yapısı, farklı hayvan ve hayvansal ürün grupları açısından taşıdığı bölgesel avantajlar vb. faktörlere karşın hayvancılık sektörünün ekonomik kalkınmada üstlenebileceği potansiyel güç ve imkânlar mevcut sorunlardan dolayı yeterince değerlendirilememektedir (Sakarya ve Yalçın: 2000, 55).

Hayvancılığın içinde bulunduğu sorunların çözülmesi ve üreticilerin yeni teknik ve uygulamalar konusunda bilgilendirilmesi yayım ve kalkınma çalışmaları ile mümkündür. Bir yandan hayvancılığın içinde bulunduğu sorunlara çözüm yolları bulmak ve bir yandan da bölgeler arası kalkınma farklılıklarını azaltmak ve hayvancılığı geliştirmek amacıyla bölgede kalkınma ve eğitim çalışmalarına öncelik verilmektedir (Çelik Ateş ve Terin: 2008, 7).

Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığında sorumluluğunda ve bölge üniversitelerinin ortak girişimi ile hazırlanmıştır. Proje Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan ve hinterlandında 14 ili (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars,

Malatya, Muş, Tunceli, Van) kapsamakla birlikte bölge sosyo-ekonomik bakımdan geri kalmış illerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Bölgede çiftçi eğitim çalışmalarının etkili bir şekilde yapılması, hayvancılık sektörünün gelişmesi ve rekabet edebilirliğinin arttırılması açısından DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının finanse ettiği, Fırat Üniversitesinin ise uygulayıcı kuruluş olarak yürüttüğü "Hayvancılık Altyapısının Geliştirilmesi Projesi" önem arz etmektedir (Kalkınma Bakanlığı: 2016, 39).
Bu çalışma ile Fırat Üniversitesi Tarım ve Hayvancılık Araştırma ve Uygulama Merkezi (TAHAM) bünyesinde faaliyet gösteren DAP Çiftçi Eğitim Merkezinin bölge hayvancılığına destek olmak amacıyla yürüttüğü eğitim faaliyetlerinin analizi amaçlanmakla birlikte eğitime katılan kişilerin memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır.

MATERYAL ve METOT

Çalışmanın başlıca materyalini, Fırat Üniversitesi Tarım ve Hayvancılık Araştırma ve Uygulama Merkezi (TAHAM) bünyesinde faaliyet gösteren DAP Çiftçi Eğitim Merkezi tarafından 2016-2017 yılları arasında hayvancılığa yönelik gerçekleştirilen 24 farklı konuda yapılan eğitim faaliyetlerinin kapsamı ve sonuçlarından yola çıkarak bir değerlendirme yapılmakla birlikte eğitime katılan üreticilerin memnuniyet durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Eğitim faaliyetleri; eğitimi verilen konular, eğitime katılan kişilerin profili eğitim alan kişi sayısı ve eğitimin bütçesi açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Eğitime katılan kişilerin memnuniyet düzeyi ise eğitim sonrası katılımcılara yüz yüze yapılan anket tekniği ile belirlenmiştir. Ankette verilen eğitimlerle ilgili genel memnuniyet düzeyini ölçmeyi amaçlayan sorular 5'li likert tipi ölçek şeklinde hazırlanmıştır. Genel memnuniyet soruları; çok iyi, iyi, orta, kötü ve çok kötü şeklinde derecelendirilerek frekans ve dağılımları hesaplanmıştır.

BULGULAR

TAHAM bünyesinde faaliyet gösteren DAP Çiftçi Eğitim Merkezinde verilen eğitimler, eğiticilerin ve üreticilerin bir araya geldiği, hayvancılığın farklı alanlarında bilgi verme, hayvancılıkta sık karşılaşılan problemlerin gözden geçirilerek çözüm önerileri geliştirme ve belli konularda detaylı bilgi verilerek tartışma gibi amaçlarla yapılan eğitici bir faaliyet özelliği göstermektedir.

Eğitimler, DAP Çiftçi Eğitim Merkezinde bulunan toplantı salonunda, Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi bünyesinde çalışan akademisyenler tarafından verilmekle birlikte eğitim sonunda eğitime gelen kişilere katılımcı sertifikası verilmektedir.

Hayvansal üretime yönelik yapılan çiftçi eğitimlerinin konuları, katılımcıların profili, eğitim alan kişi sayısı, eğitim süresi ve eğitimin bütçesi Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Hayvansal üretime yönelik yapılan çiftçi eğitimleri

Sıra No	Eğitimi Verilen Konu	Eğitim Verilecek Kesim	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Sayısı	Eğitim Gün Sayısı	EğitimBütçesi (TL)
1	Besi Sığırı Yetiştiriciliği ve Beslenmesi	Çiftçi	1.11.2016	2.11.2016	23	2	4.410
2	Çiğ Sütün Kalitesi ve Değerlendirme Şekilleri	Çiftçi	8.11.2016	9.11.2016	28	2	4.410
3	Silajın Önemi ve İyi Bir Silaj Yapımı	Çiftçi	15.11.2016	15.11.2016	22	1	2.670
4	Etlik Piliç (Broiler) Yetiştiriciliği ve Beslenmesi	Çiftçi	22.11.2016	23.11.2016	24	2	4.410
5	İneklerde Meme Sağlığı ve Mastitiste Koruma Kontrol	Çiftçi, Kamu/ Özel Vet.Hek.	30.11.2016	1.12.2016	22	2	4.410
6	Hayvan Yetiştiriciliğinde Örgütlenme	Çiftçi	6.12.2016	6.12.2016	25	1	2.670
7	Hayvancılık Desteklemeleri	Çiftçi	13.12.2016	13.12.2016	25	1	2.670
8	Buzağı Enfeksiyonları ve İshalleri	Çiftçi	20.12.2016	20.12.2016	30	1	2.670
9	Ülkemizde Yaygın Görülen Koyun-Keçi Hastalıkları ve Aşılamaları	Kamu/Özel Vet. Hek.	28.12.2016	28.12.2016	25	1	2.670
10	Süt Sığırı Yetiştiriciliği ve Beslenmesi	Çiftçi	25.1.2017	27.1.2017	50	3	6.500
11	Çiğ Sütün Kalitesi ve Değerlendirme Şekilleri	Çiftçi	1.2.2017	2.2.2017	25	2	4.410
12	Besi Sığırı Yetiştiriciliği ve Beslenmesi	Çiftçi	15.2.2017	17.2.2017	68	3	6.500
13	Buzağı Bakımı ve Beslenmesi	Çiftçi	22.2.2017	23.2.2017	70	2	4.410
14	Yumurta Tavuğu Yetiştiriciliği ve Beslenmesi	Çiftçi	1.3.2017	3.3.2017	30	3	6.500
15	Nekropsi Uygulamaları ve Marazi Madde Gönderilmesi	Kamu/Özel Vet. Hek.	8.3.2017	9.3.2017	55	2	4.410
16	İneklerde Meme Sağlığı ve Mastitiste Koruma Kontrol	Kamu/Özel Vet. Hek.	15.3.2017	16.3.2017	61	2	4.410
17	Sığırlarda Enfeksiyöz Hastalıklar	Çiftçi	22.3.2017	23.3.2017	25	2	4.410
18	Laboratuvar Muayenelerinin Önemi	Kamu/Özel Vet. Hek.	29.3.2017	30.3.2017	28	2	4.410
19	Nekropsi Uygulamaları ve Marazi Madde Gönderilmesi	Kamu/Özel Vet. Hek.	5.4.2017	6.4.2017	67	2	4.410
20	Sığırlarda Sürü Yönetimi	Çiftçi, Kamu/ Özel Vet.Hek.	18.4.2017	20.4.2017	127	3	6.500
21	Veteriner Hekimlikte Biyobelirteçlerin Önemi	Kamu/Özel Vet. Hek.	26.4.2017	27.4.2017	25	2	4.410
22	Etlik Piliç (Broiler) Yetiştiriciliği ve Beslenmesi	Çiftçi	10.5.2017	12.5.2017	30	3	6.500
23	Sığırlarda Ayak Hastalığı ve Sağlığı	Çiftçi, Kamu / Özel Vet.Hek.	17.5.2017	17.5.2017	25	1	2.670
24	Sığırlarda Solunum Sistemi Hastalıklarına Genel Bakış	Çiftçi	24.5.2017	25.5.2017	25	2	4.410

Tablo 1 incelendiğinde; 2016-2017 yılları arasında toplam 24 farklı konuda eğitim faaliyetinin yapıldığı ve yapılan eğitimlere ortalama 39 kişinin, toplamda ise 935 kişinin katıldığı hesaplanmıştır. Özellikle sürü yönetimi ve buzağı bakım ve beslenmesi ile verilen eğitimlere ortalamanın çok üzerinde sayıda

katılım gerçekleştiği diğer taraftan çiğ sütün kalitesi ve değerlendirme şekilleri ile ilgili verilen eğitimler ise hayvancılıkla uğraşan kadınlara yönelik hazırlanmıştır.

Eğitimlerin içeriğinin hazırlanmasında, üreticilerin yetiştiricilik faaliyeti sırasında sık karşılaştığı konulara ağırlık verilmektedir. Bu bağlamda 2016-2017 yılları arasında gerçekleştirilen eğitimlerin %50'si büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, %25'i laboratuvar uygulamaları, %12,5'i kanatlı yetiştiriciliği, %8,34'ünün hayvancılıkta destekleme ve örgütlenme ve %4,16'sının ise küçükbaş hayvancılıkla ilgili konuların olduğu tespit edilmiştir.

Eğitime katılan kişilerin profili incelendiğinde; %62,5'inin çiftçi, %25'inin kamu ve özel sektörde çalışan veteriner hekimler, %12,5'inin ise hem çiftçi hem de kamu ve özel sektörde çalışan veteriner hekimlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Eğitim faaliyetlerinin bütçesi incelendiğinde ise toplam 105.850 TL kaynak olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Eğitim faaliyetlerine katılan kişilerin genel memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi için yapılan anket sonuçları ve dağılımları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Eğitime katılan kişilerin genel memnuniyet düzeylerinin dağılımı

Memnuniyet Anketi (n=935)	Çok İyi		İyi		Orta	
	n	%	n	%	n	%
Eğitim faaliyetinin başlangıcında eğitimci, eğitimin kapsamı ve etkinliklerine yönelik yaptığı açıklamalar yeterliydi	810	%86,63	100	%10,70	25	%2,67
Eğitimde öğrenmek istediğim konular aktarıldı	790	%84,49	117	%12,51	28	%2,99
Eğitim boyunca kullanılan örnekler çok faydalı oldu	805	%86,10	103	%11,02	27	%2,89
Eğitimde kullanılan araç, gereç ve materyaller öğrenmemizi kolaylaştırdı	800	%85,56	101	%10,80	34	%3,64
Eğitimin yapıldığı ortam ve fiziki koşullar yeterliydi	795	%85,03	109	%11,66	31	%3,32

Tablo 2 incelendiğinde, yapılan eğitimlerde eğitimcinin başlangıçta konuya ilişkin yaptığı açıklamaların yeterli olduğu, eğitim faaliyetlerinde üreticilerin istediği konuların aktarıldığı, eğitimde kullanılan örneklerin faydalı olduğu, eğitim amaçlı kullanılan materyallerin öğrenimi kolaylaştırdığı ve eğitimin yapıldığı ortamın ve fiziki koşulların yeterli olduğu üreticiler tarafında ortalama %80'in üzerinde çok iyi olarak değerlendirdiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan eğitime katılan kişiler tarafından genel memnuniyet düzeyinde kötü veya çok kötü yargısı tercih edilmemiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Fırat Üniversitesi TAHAM bünyesinde faaliyet gösteren Çiftçi Eğitim Merkezinde yürütülen eğitim faaliyetlerinin DAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından finanse edilmesi, eğitimlerin hayvansal üretim alanında kurumsal geleneğe ve bilgi birikimine sahip Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi bünyesinde çalışan akademisyenler tarafından verilmesi, kurumsal işbirliğinin ve koordinasyonun hayvansal üretim eğitiminde hedef kitle üzerindeki farkındalığın arttırılmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan Elazığ ve hinterlandında bulunan illerde hayvansal üretim faaliyeti geleneksel yöntemlerle sürdürülmekle birlikte üreticilerin yeni bilgi ve teknik gelişmelerden haberdar olarak yetiştiricilik faaliyetlerine uyarlamaları bölgenin hayvansal ürün verimliliğine önemli katkılar sağladığı düşünülmektedir.

Ülkemizde kırsal alanda yaşayan kadınların tarımsal üretim faaliyetindeki rolleri ve işlevleri oldukça yüksektir. Buna karşın kırsalda yaşayan kadınların büyük çoğunluğunun eğitim seviyesi düşüktür (Şahin ve Terin: 2009, 40). Nitekim kırsal alanda, kadınların tarımsal üretim faaliyetlerinin bazı aşamalarına erkeklerden daha fazla katıldığı ancak tarımsal yayım hizmetlerinden erkekler kadar yararlanamadığı tespit edilmiştir (Kutlar: 2002, 72). Bu bağlamda Çiftçi Eğitim Merkezinin eğitim faaliyetleri kapsamında belirli dönemlerde kadınlara yönelik düzenlenen eğitimler kırsalda yaşayan kadınların bilinçli olarak üretime katılmasını sağlamaktadır.

Çiftçi Eğitim Merkezinde verilen eğitimler, bölgenin hayvancılık yapısı göz önünde bulundurularak düzenlenmekle birlikte gerçekleştirilen eğitimlerin %50'sinin büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, bakım ve besleme konuları üzerine yoğunlaşması bölgede et ve süt veriminin istenilen düzeyde olmamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde genetik kapasite ne kadar artırılırsa artırılsın üreticilere bakım ve besleme konusunda gerekli bilgi aktarımının yetersiz kalması istenilen başarının elde edilmesini zorlaştırmaktadır (Gül ve Tatlıdil: 2012, 64).

Eğitim faaliyetleri sadece üreticilere değil, hayvancılıkla uğraşan üreticilere sağlık hizmeti götüren, veteriner hekimleri de kapsamaktadır. Özellikle hayvan hastalıklarının teşhis ve tedavisinde kritik önem taşıyan laboratuvar muayeneleri, koruma ve kontrol yöntemleri ile ilgili verilen eğitimlere gerek kamuda gerekse serbest klinisyen olarak çalışan veteriner hekimler tarafından yoğun ilgi gösterilmektedir.

Eğitim faaliyetleri kapsamında üreticilere, hayvancılık sektöründe bölgede verilen desteklemelerin türleri ve yararlanma koşulları ile ilgili eğitim verilmiştir. Diğer taraftan girişimci üreticiler için hayvansal üretimde verilen kredi ve hibe koşulları hakkında bilgilendirme yapılarak hayvancılıkta alternatif üretim alanlarına yapılabilecek yatırımlara dikkat çekilmiştir.

Türkiye'de kırsal kesim nüfusun yaklaşık %25'ini bünyesinde barındırmaktadır. Hayvansal üretimde yıllardır süregelen yapısal sorunların çözümünde ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinde üretici örgütlerinden yararlanılması gerekmektedir. Çiftçi eğitim merkezinde üreticilere hayvan yetiştiriciliğinde örgütlenme ile ilgili verilen eğitimde örgütsel gücün önemine dikkat çekilmiştir.

Sonuç olarak; çiftçilerin eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinin sürdürülmesi, kırsal ekonomik kalkınmanın devam edebilmesi için alternatif üretim alanları konusunda çiftçilerin bilgilendirilmesi önem arz etmektedir. Eğitimlerin kurumsal işbirliği ile uzun soluklu projelere dayalı olarak planlanması, eğitim konularının üreticinin ihtiyaçları ve eksikliklerinin göz önünde tutularak belirlenmesi, eğitimlerde hayvan sağlığı ve yetiştiriciliği ile ilgili konuların yanında, pazarlama, markalaşma ve girişimcilik gibi konulara da dikkat çekilerek bu tip iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Aral, S., & Cevger, Y. (2000). Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze İzlenen Hayvancılık Politikaları. Türkiye-2000 Hayvancılık Kongresi Bildiri Kitabı, Kızılcahamam- Ankara, s. 35-68.
Aral, S., & Günlü, A. (1997). Afyon İlinin Ekonomik Gelişmesinde Hayvancılık Sektörünün Önemi. Afyon İlinin Ekonomik Gelişmesi Semineri, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Afyon, s.65-101.
Aral, Y., Çevrimli, M.B., & Arıkan, M.S. (2016). Ankara İli Hayvancılığında Sektörel Yapı ve Mevcut Durum. Cumhuriyetin 90. Yılında Başkent Ankara ve Ankara Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Yayınevi, s. 223-240.
Cevger, Y., Aral, Y., & Sakarya, E. (2011). Hayvancılık Ekonomisi. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Laborant ve Veteriner Sağlık Programı Ders Kitabı, Yayın No:1358.
Çelik Ateş, H., & Terin, M. (2008). Hayvancılığa Yönelik Yapılan Kalkınma ve Yayım Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirmesi: Van İli Örneği. *U.Ü Ziraat Fakültesi Dergisi*, *22* (2), 7-16.
Gül, U., & Tatlıdil, H. (2012). Hayvancılığa Yönelik Yürütülen Yayım ve Eğitim Faaliyetlerinde Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğinin rolü, *Türk Bilim Derlemeler Dergisi*, *5* (2), 64-67.
Kalkınma Bakanlığı (2016). 2017-2021 Dönemi Stratejik Planı. DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Kalkınma Bakanlığı.
Kutlar, İ. (2002). Antalya İli Merkez İlçesinde Süt Sığırı Yetiştiriciliği Birliğine Üye Olan ve Olmayan İşletmelerde Toplumsal Cinsiyet Analizi ve Bilgi Kaynakları. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
Sakarya, E., & Yalçın, C. (2000). Iğdır Ekonomisinin Gelişmesinde Hayvancılığın Yeri ve Önemi. Iğdır İlinin Ekonomik Gelişmesi Semineri, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Iğdır, s.53-83.
Şahin, K., & Terin, M. (2009). Van İlinin Sosyo-ekonomik Özellikleri Farklı İki Köyündeki Kadınların Tarımsal Faaliyetlere Katılımı ve Tarımsal Yayıma İlişkin Görüşleri, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, *22* (1), 39-49.

Determining the Macroeconomic Factors Affecting the Price of the Share: An Application of Bist 100 Index

Hisse Senedinin Fiyatını Etkileyen Makroekonomik Faktörlerin Belirlenmesi: Bıst 100 Endeksi Üzerine Bir Uygulama

Müslüm POLAT[1], *Muhsin TAN*[2], *Ahmet USLU*[3]

Abstract-The prices of stocks are very important issue when investors make investment decisions. The rapid and inclusive development of financial markets relative to past periods has led to the emergence of an increase in the level of interaction with sub-markets, and political and economic changes have caused the price of the stock to be more affected. In addition, since stocks are from risky investment instruments, there are various uncertainties at the point of making profit. These uncertainties can be reduced by determining the factors affecting the prices of stocks. For this reason in this study, it has been tried to determine whether there is a statistically significant relationship between macroeconomic factors and BIST 100 Index by using the Least Squares Method. BIST 100 Index was used as a dependent variable, exchange rate, gold prices, Industrial Production Index, interest rate and consumer price index were used as independent variables in the study in which monthly data for January 2010 - December 2016 were used. BIST 100 Index and all variables belonging to five variables were found to be stationary at 1% significance level, and that none of the variables contained unit roots. When the correlation coefficients between the BIST 100 Index and the other variables are examined according to the results obtained from the analyzes, the correlation coefficient between the Industrial Production Index and the BIST 100 Index is positive whereas the correlation coefficient between the other variables and the BIST 100 Index is negative. In other words, only the effect of the Industrial Production Index on the share price was found significant. Also according to the parameters obtained from the model; a 1 point increase in the Industrial Production Index with the other variables staying steady was expected to lead to a 0.87 point increase in the BIST 100 Index.

Keywords: BIST 100 Index, stock, macroeconomic factors, Industrial Production Index

Özet-Yatırımcıların yatırım kararları alması esnasında hisse senetlerinin fiyatları oldukça önemli bir hususdur. Finansal piyasaların geçmiş dönemlere oranla göstermiş olduğu hızlı ve kapsayıcı gelişim neticesinde ortaya çıkan serbestleşme ve alt piyasalarla etkileşim düzeyindeki artış, politik ve ekonomik değişimlerin hisse senedi fiyatlarını daha fazla etkilemesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra hisse senetleri riskli yatırım araçlarından olduğu için kazanç sağlama noktasında çeşitli belirsizlikler söz konusudur. Bu belirsizlikler, hisse senetlerinin fiyatlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ile azaltılabilir. Bu sebeple bu çalışmada makro ekonomik faktörler ile BIST 100 Endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı, bu ilişkinin yönü ve etkinlik derecesi En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Ocak 2010 - Aralık 2016 dönemine ait aylık verilerin kullanıldığı çalışmada bağımlı değişken olarak BIST 100 Endeksi, bağımsız değişken olarak döviz kuru, altın fiyatları, Sanayi Üretim Endeksi, faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. BIST 100 Endeksi ve beş değişkene ait bütün serilerin % 1 önem düzeyinde durağan olduğu, hiçbir değişkenin birim kök içermediği tespit edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde elde edilen sonuçlara göre BIST 100 Endeksi ile diğer değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde sadece Sanayi Üretim Endeksi ile BIST 100 Endeksi arasındaki korelasyon katsayısı pozitif çıkarken diğer değişkenler ile BIST 100 Endeksi arasındaki korelasyon katsayısı negatif çıkmıştır. Bir diğer ifadeyle sadece Sanayi Üretim Endeksinin hisse senedi fiyatına etkisi anlamlı bulunmuştur. Ayrıca modelden elde edilen parametrelere göre; diğer değişkenler sabit kalmak koşulu ile Sanayi Üretim Endeksindeki 1 puanlık bir artış BIST 100 Endeksinde 0,87 puanlık bir artışa sebep olacağı görülmüştür.

[1] Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, İşletme Bölümü, Bingöl, Türkiye, mpolat@bingol.edu.tr
[2] Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, İşletme Bölümü, Bingöl, Türkiye, mtan@bingol.edu.tr
[3] Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Bingöl, Türkiye, ahmetuslu@bingol.edu.tr

Anahtar Kelimeler: BIST 100 Endeksi, hisse senedi, makro ekonomik faktörler, Sanayi Üretim Endeksi

GİRİŞ

Hisse senedi piyasaları, işletmelerin sermaye gereksinimlerinin karşılanması, birikimin yatırıma dönüştürülmesinde güvenli bir ortamın hazırlanması, yatırımcının yatırım riskinin minimum seviyeye indirilmesi, sermayenin tabana yayılmasında katkıda bulunması, firmadan yatırımcıya bilgi aktarımının sağlanması gibi önemli işlevleri olan piyasa çeşididir. Hisse senedi piyasaları, daha çok 1990'lı yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelerdeki faiz ve enflasyonda meydana gelen düşüşle birlikte ülkelerin daha liberal politikalar uygulamaya başlaması gibi nedenlerle geçmiş yıllara göre daha çok önem kazanmış ve gelişmiştir. Dolayısıyla yatırımcılar için hisse senedi fiyatını etkileyen faktörlerin neler olduğunu öğrenmek daha da önem arz etmiştir. Bu nedenle hisse senedi fiyatlarının makroekonomik değişkenlerle olan ilişkisi ekonomi ve finans literatüründe tartışılan konuların en başında gelen konulardan biri olmuştur. Ayrıca söz konusu yıllarda başta ABD olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde ve Japonya'da hisse senedi fiyatlarındaki beklenmedik dalgalanmalar oluşmuştur. Hisse senedinin fiyatını etkileyen faktörleri araştıran birçok araştırmacı, bu dalgalanmaların makroekonomik faktörlerden meydana gelebileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine araştırmacılar, döviz kuru, dış ticaret dengesi, faiz oranı, enflasyon, para arzı, endüstriyel üretim, gayri safi milli hâsıla ve petrol fiyatları gibi makroekonomik değişkenlerle hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar yapmıştır.

Literatür incelendiğinde Türkiye'de yapılan birçok çalışmada makroekonomik faktörlerden olan döviz kurunun hisse senedi fiyatını etkilediği görülmektedir. Fakat son yıllarda bu iki değişkenin beraber hareket etmediği dikkat çekmektedir. Ayrıca makroekonomik değişkenlerle hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin tespitine yönelik çalışmalar çok olmasına rağmen, son yıllarda bu tür çalışmaların azlığından dolayı böyle bir çalışma yapmaya ihtiyaç duyulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, BİST 100 Endeksi ile döviz kuru, altın fiyatları, sanayi üretim endeksi, faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi arasında bir ilişki olup olmadığı tespit etmektir.

LİTERATÜR TARAMASI

Hisse senedinin fiyatını etkileyen faktörlerin incelenmesine yönelik ülkemizde ve yabancı ülkelerde yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Albeni ve Demir (2005), hisse senedinin fiyatını etkileyen makroekonomik faktörlerin belirlenmesine ilişkin İMKB uygulamalı çalışmalarında, Çoklu Regresyon Analizi seçilmiş, bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait 1991-2000 dönemindeki aylık veriler, En Küçük Kareler Yöntemi'ne göre değerlendirilmiş, hesaplanan katsayılar istatistiki olarak test edilmiştir. Makroekonomik değişkenler olarak, enflasyon, kamu harcamalarındaki farklılıklar, GSMH, döviz kuru, mevduat faiz oranları, Cumhuriyet altını, uluslararası portföy yatırımları, para arzındaki değişmeler ve özelleştirme uygulamaları ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda hisse senedi fiyatlarını etkileyen makro ekonomik faktör olarak; Cumhuriyet altını, mevduat faiz oranları, Alman Markı ve uluslararası portföy yatırımları bulunmuştur.

Özer vd. (2011), hisse senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenlerin etkileşimi isimli çalışmalarında, Ocak 1996- Aralık 2009 dönemi aylık verileri kullanılarak, İMKB 100 Endeksi ile bazı makroekonomik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığı tespit edilmiştir. Bağımlı değişken olarak İMKB-100 Endeksi, bağımsız değişkenler olarak da para arzı, dış ticaret dengesi, faiz oranı, sanayi üretim endeksi, altın fiyatları, döviz kuru ve tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre,

İMKB-100 Endeksi değişkeni ile tüm değişkenler (SÜE, KUR, TÜFE, M1, ALTIN, FAİZ ve DTD) arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Güngör (2015), dinamik panel veri analizi ile hisse senedi fiyatını etkileyen faktörlerin belirlenmesi adlı çalışmasında, döviz kuru, enflasyon oranı, para arzı, faiz oranı, GSYİH, altın fiyatları, petrol fiyatları, dış ticaret dengesi ve sanayi üretim endeksi gibi makroekonomik faktörlerin etkisini ölçmek için Borsa İstanbul'da 2005-2011 döneminde işlem gören ve süreklilik gösteren imalat sanayi şirketlerinin üçer aylık bilanço ve gelir tablosu verilerinden yararlanmıştır. Çalışmanın sonucunda; incelenen dönemde petrol fiyatları, döviz kuru, para arzı ve sanayi üretim endeksi ile hisse senedi fiyatı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunurken enflasyon oranı, GSYİH, altın fiyatları, faiz oranı ve dış ticaret dengesi ile negatif yönlü bir ilişki saptanmıştır.

Yılmaz vd. (2006), Ocak 1990-Aralık 2003 dönemine ait verilerini kullanarak hisse senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenlerin ilişkisinin olup olmadığını incelemişlerdir. Bağımlı değişken olarak İMKB-100 Endeksi, bağımsız değişkenler olarak da Faiz Oranı, Para Arzı, Dış Ticaret Dengesi, Sanayi Üretim Endeksi, Altın Fiyatları, Döviz Kuru ve Tüketici Fiyat Endeksi kullanılmıştır. Çalışmada EKK, Johansen- Juselius eş-bütünleşme testi, Granger Nedensellik testi ve bu değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemek için de VEC modeli kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, hisse senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasında, farklı derecelerde de olsa, bir ilişkinin olduğunu ifade etmişlerdir. Altıntaş ve Tombak (2011), Türkiye'de hisse senedi fiyatları ve makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi isimli çalışmalarında; Türkiye'de 1987–2008 dönemi üç aylık verilerle hisse senedi fiyatlarının belirlenmesinde rol oynayan reel ve parasal değişkenler arasındaki iliksileri VAR yöntemi ve Granger nedensellik testleriyle tahmin etmişlerdir. Çalışmasının sonucunda hisse senedi fiyatlarıyla ekonomik büyüme, reel döviz kuru, GSYH'ya oran olarak parasal büyüme (M2) ve uluslararası rezervler arasında uzun dönem iliksisine rastlanmıştır. Modelde hisse senedi fiyatlarıyla uluslararası rezervler, reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı, parasal genişleme arasında ise negatif ve anlamlı bir uzun dönem ilişkisi belirlenmiştir.

Dizdarlar ve Derindere (2008), çalışmalarında, hisse senedi endeksini etkileyen faktörlerin makro ekonomik değişkenleri belirlemek için, 2005:01-2007:12 donemi için aylık verilerle yapılan araştırmada 14 temel makro ekonomik gösterge değişken olarak kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre İMKB 100 endeksini etkileyen en önemli faktörün döviz kuru olduğu belirlenmiştir.

Gençtürk (2009) yılında yaptığı çalışmada, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) 1992-2006 döneminde işlem gören hisse senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki kriz yaşanan dönem ile krizlerin yaşanmadığı dönemlere göre incelenmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak İMKB-100 endeksi, bağımsız değişkenler olarak da; Hazine Bonosu faiz oranı, tüketici fiyat endeksi (TÜFE), para arzı (M2), sanayi üretim endeksi (SÜE), dolar, Altın Fiyatları kullanılmış ve değişkenler arasındaki ilişki "Çoklu Doğrusal Regresyon Yöntemi" ile incelenerek sonuçlar açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, kriz dönemlerinde İMKB endeksini etkileyen makroekonomik değişkenler tüketici fiyat endeksi ile para arzı olarak çıkmıştır. Hisse senedi fiyatları ile tüketici fiyat endeksi (TÜFE) arasında negatif yönde, para arzı (M2) arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Krizlerin yaşanmadığı dönemde; uygulamaya sokulan makro ekonomik faktörlerin tamamı ile endeks arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu değişkenlerden sanayi üretim endeksi % 10 anlamlılık düzeyinde, tüketici fiyat endeksi % 5 anlamlılık düzeyinde, altın, dolar, para arzı ve hazine bonosu faiz oranı % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu dönemde altın, tüketici fiyat endeksi ve para arzı ile endeks arasında pozitif yönlü, sanayi üretim endeksi, dolar ve hazine bonosu faiz oranları ile endeks arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur.

Kargı (1998), tarafından 1998 yılında yapılan çalışmada 1986-1995 dönemine ilişkin İMKB endeksi, cumhuriyet altın fiyatları, dolar, mark, para arzı ve 1 yıllık mevduata uygulanan faiz oranları kullanılmıştır. Çalışmada, genellikle tüm değişkenlerde ilk dönemlerdeki tepkinin yeteri kadar güçlü olmadığı daha sonraki dönemlerde ise belirginleştiği tespit edilmiştir.

Mukherje ve Atsuyiki, (1995) yılında yaptıkları çalışmalarında hisse senedi fiyatı ile altı adet değişken arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada tüketici fiyat endeksi, sanayi üretim endeksi ve faiz oranları ile borsa endeksi arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Telater, (1998) yılında yaptığı çalışmada Türkiye'de enflasyon ve reel hisse senedi getirisi arasındaki ilişkileri bulmak için, 1989 ve 1998 dönemlerindeki aylık verilerden faydalanarak reel hisse senedi getirileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi bulmaya çalışmıştır. Analiz neticesinde Türkiye'de gerçekleşen enflasyon ile reel hisse senedi getirilerinin birbirlerini negatif yönde etkiledikleri belirlenmiştir.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu bölümde, hisse senedi fiyatını etkileyen temel faktörler belirlenecektir. Bu amaçla, literatüre uygun olarak, döviz kuru, altın fiyatları, sanayi üretim endeksi, faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi değişkenleri arasındaki ilişki istatistikî yöntemler kullanılarak tespit edilecektir.

Uygulamada, Ocak 2010-Aralık 2016 tarihleri arasındaki dönemi kapsayan aylık veriler kullanılmıştır. Seçilen dönemde, BİST 100 Endeksi bağımlı değişkeni ifade ederken, döviz kuru, altın fiyatları, sanayi üretim endeksi, faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi değişkenleri ise bağımsız değişkenleri ifade etmektedir. Uygulamada kullanılan değişkenler aşağıda tanımlanmıştır.

Döviz Kuru, ABD Dolarının günlük TL dönüşümü yapılmış alış ve satış ortalamasını ifade etmektedir. Altın Fiyatları, Borsa İstanbul'da işlem gören Altın Borsası İşlemlerinin ağırlıklı ortalama fiyatını (TL/KG) ifade etmektedir. Sanayi Üretim Endeksi, Sanayi Üretim Endeksine ait TUİK'ten alınan aylık toplam sanayi verilerini ifade etmektedir. Faiz Oranı, bankalarca açılan mevduatlara uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranlarının TL üzerinden açılan mevduatların 1 aya kadar vadeli olan verileri içermektedir. Tüketici Fiyat Endeksi, tüketici fiyatlarına ait TUİK'ten alınan aylık genel verileri ifade etmektedir.

Değişkenlere ait tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na ait internet sitesi üzerinden alınmıştır.

Modelde kullanılan faiz ve enflasyon serileri oran şeklinde olduğundan doğrudan aylık değişim oranları, geriye kalan diğer serilerin ise aşağıda verilen denklem kullanılarak aylık değişim oranları kullanılmıştır.

$$\frac{V_1 - V_0}{V_0} * 100$$

Zaman serisi analizleri yapılırken, kullanılacak olan verilerin durağan olması zorunludur (Gujarati, 2009, s. 713-726). Durağan serilerin geçmişe dair taşıyacakları bilgi yetersiz olabilmektedir (Enders, 1995, s. 239). Bu sebeple değişkenlerin durağanlık analizleri, Genişletilmiş Dickey ve Fuller (ADF) (1981) ile Phillips-Perron (PP) (1998) birim kök testleri yardımıyla yapılmıştır.

ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında değişkenler hakkında tanımayıcı istatistikler verilmiştir. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	BIST	ALTIN	DOVIZ	ENF	FAIZ	SUE	BIST
Ortalama	1.5524	1.2014	1.0818	0.6305	0.3063	0.9527	1.5524
Median	2.2441	0.6529	1.2545	0.5580	0.0000	-0.3605	2.2441
Maks.	32.3180	18.3857	7.7274	3.2721	20.4545	21.3831	32.3180
Min.	-19.7735	-10.2822	-4.7774	-1.4307	-11.2500	-17.3458	-19.7735
Std. Sap.	10.6274	4.9088	2.6318	0.7871	5.3110	8.7903	10.6274
Jargue-Bera	2.2276	13.4564	0.4643	5.1759	34.4404	1.3130	2.2276
Olasılık	0.3283	0.0012	0.7928	0.0752	0.0000	0.5187	0.3283
Gözlem	83.0000	83.0000	83.0000	83.0000	83.0000	83.0000	83.0000

BIST 100 Endeksinin değişim aralıklarına bakıldığında en yüksek artışın % 32, en yüksek düşüşün ise % 19 olduğu tespit edilmiştir. BIST 100 Endeksinin aylık ortalama artışı % 1,5 düzeyindedir. İlgili dönemde aylık ortalama bazda bütün değişkenlerin pozitif yönde arttığı görülmektedir. Değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Seriler Arasındaki Korelâsyon

	BIST	ALTIN	DOVIZ	ENF	FAIZ	SUE
BIST	1					
ALTIN	-0.1871	1				
DOVIZ	-0.0354	0.4947	1			
ENF	-0.1713	-0.0488	0.0414	1		
FAIZ	-0.0795	0.1299	0.2544	0.0392	1	
SUE	0.7306	-0.1027	0.1148	-0.1336	0.0271	1

Tablo 2'de korelasyon matrisi oluşturulmuştur. Değişkenler arasındaki korelasyon katsayısının işareti ilişkinin yönünü, mutlak değerinin 1'e yakınlığı ilişkinin güçlülüğünü, 0'a yakınlığı ise ilişkinin zayıflığını ifade etmektedir.

BIST 100 Endeksi ile diğer değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarına bakıldığında sadece Sanayi Üretim Endeksi ile BIST 100 Endeksi arasındaki korelasyon katsayısı pozitif, diğer değişkenler ile BIST 100 Endeksi arasındaki korelasyon katsayısı negatif çıkmıştır. Ayrıca bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları çoklu doğrusal bağlantı hatasına sebep olacak kadar büyük değildir.

BIST 100 Endeksi ve beş değişkene ait serilerin durağan olup olmadıkları Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Peron (PP) Birim Kök Testleri ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Birim Kök Testleri

	ADF Birim Kök Testi		PP Birim Kök Testi	
Değişkenler	**Sabitli**	**Sabitli ve Trendli**	**Sabitli**	**Sabitli ve Trendli**
BIST	-15.1890[a]	-15.1011[a]	-17.1443[a]	-17.0335[a]

ALTIN	-8.7113[a]	-8.7063[a]	-8.7117[a]	-8.6999[a]
DOVIZ	-6.6485[a]	-6.8045[a]	-6.5043[a]	-6.5990[a]
ENF	-7.2081[a]	-7.2335[a]	-8.1139[a]	-8.1337[a]
FAIZ	-6.1515[a]	-6.1114[a]	-6.1896[a]	-6.1504[a]
SUE	-3.9440[a]	-4.1963[a]	-28.3894[a]	-28.6134[a]
	a-3.524233 b-2.9024 c-2.588587	a-4.090602 b-3.473447 c-3.163967	a-3.51229 b-2.897223 c-2.585861	a-4.073859 b-3.465548 c-3.159372

Not: a: %1 önem düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3'teki sonuçlara bakıldığında bütün serilerin %1 önem düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Hiçbir değişkenin birim kök içermediği tespit edilmiştir. Serilerin durağan olduğu tespit edildikten sonra model, En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. En Küçük Kareler Testi

	Katsayılar	**Standart Hata**	**t İstatistiği**	**Olasılık**
ALTIN	-0.1703	0.1923	-0.8856	0.3786
DOVIZ	-0.2346	0.3675	-0.6384	0.5251
ENF	-0.9932	1.0358	-0.9589	0.3406
FAIZ	-0.1425	0.1561	-0.9126	0.3643
SUE	0.8721	0.0946	9.2216	0.0000
C	1.8498	1.0841	1.7063	0.0920
	R^2 Adjusted R-squared Durbin-Watson	0.562059 0.533621 2.394585	F-istatistiği F Olasılık	19.76456 0,000000

Tablo 4'te görüldüğü gibi sadece Sanayi Üretim Endeksi anlamlı çıkmıştır. İlgili dönemde, döviz kuru, altın fiyatları, faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi değişkenleri ile BIST 100 Endeksi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Modelden elde edilen parametrelere göre; diğer değişkenler sabit kalmak koşulu ile Sanayi Üretim Endeksindeki 1 puanlık bir artış BIST 100 Endeksinde 0,87 puanlık bir artışa sebep olacağı görülmüştür. F Modelin istatistiğine ait olasılık değerine bakılarak modelin % 1 önem seviyesinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

R^2 değeri kullanılarak sanayi üretim endeksi, döviz kuru, altın fiyatları, faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi değişkenlerinin, hisse senedi fiyatlarındaki değişmenin %53'ünü açıkladıkları sonucu elde edilmiştir. Ayrıca Durbin-Watson değeri modelde oto korelâsyon bulunmadığını göstermektedir.

SONUÇ

Yatırımcıların yatırım kararları alması esnasında hisse senetlerinin fiyatları oldukça önemli bir husustur. Çünkü hisse senetleri riskli yatırım araçlarından olduğu için kazanç sağlama noktasında çeşitli belirsizlikler söz konusudur. Bu belirsizlikler, hisse senetlerinin fiyatlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ile giderilebilir. Bu sebeple çalışmada; hisse senedi fiyatlarını etkileyen makro ekonomik faktörlerin BİST-100 Endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı, bu ilişkinin yönü ve etkinlik derecesi belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada Ocak 2010-Aralık 2016 dönemine ait aylık verilerin kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak BIST-100 endeksi, bağımsız değişken olarak döviz kuru, altın fiyatları, sanayi üretim endeksi, faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. Elde edilen veriler kullanılarak zaman serileri yöntemi ile bir analiz yapılmıştır. Analizin başında öncelikle değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı hatasının olup olmadığını bulmak için seriler arasındaki korelâsyon katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen katsayıların herhangi bir hataya neden olacak kadar büyüklükte bir hata olmadığı tespit edilmiştir. Bu aşamadan sonra serilerin durağan olup olmadıkları Birim Kök Testleri ile test edilmiş ve serilerin %1 önem düzeyinde durağan oldukları saptanmıştır.

Son aşamada ise hangi değişkenlerin hisse senedi fiyatını etkilediğini tespit edebilmek için En Küçük Kareler Yöntemi ile analiz yapılmış ve yapılan analiz sonucunda, sadece sanayi üretim endeksinin hisse senedi fiyatına etkisi anlamlı bulunurken diğer faktörlerin etkisi istatistiki açıdan anlamlı çıkmamıştır. Yapılan analizler neticesinde diğer değişkenler sabit kalmak koşulu ile Sanayi Üretim Endeksindeki 1 puanlık bir artış BIST 100 Endeksinde 0,87 puanlık bir artışa sebep olacağı görülmüştür. Modelin F istatistiğine ait olasılık değerine bakılarak modelin % 1 önem seviyesinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Albeni, M., & Demir, S. (2005). Makro Ekonomik Göstergelerin Mali Sektör Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi (İMKB Uygulamalı). Muğla Üniversitesi SBE Dergisi (14), 144-204.

Altıntaş, H., & Tombak, F. (2011). Türkiye'de Hisse Senedi Fiyatları ve Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi isimli çalışmalarında; Türkiye'de 1987–2008. Anadolu Internatioanal Conference in Economics 2 (s. 1-20). Eskişehir: Econ Anadolu 2011.

Dizdarlar, I., & Derindere, S. (2008). Hisse Senedi Endeksini Etkileyen Faktörler: İMKB 100 Endeksini Etkileyen Makro Ekonomik Göstergeler Üzerine Bir Araştırma. Yönetim Dergisi , 19 (61), 113-124.

Enders, W. (1995). Applied Econometric Time Series. USA: John Wiley&Sons Inc pres.

Gençtürk, M. (2009). Finansal Kriz Dönemlerinde Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 14 (1), 127-136.

Gujarati, N. (2009). Damodar Temel Ekonometri, Çev.: G. G.Şenesen ve Ü. Şenesen. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Güngör, B. (2015). Dinamik Panel Veri Analizi İle Hisse Senedi Fiyatını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 6 (9), 149-168.

Kargı, N. (1998). Ekonomik Kalkınma, Tasarruf ve Sermaye Piyasası İlişkileri: Türkiye Örneği. Ankara: SPK Yayınları.

Mukherje, T. K., & Atsuyiki, N. (1995). Dynamic relations between macroeconomic variables and the Japanese stock market: an application of a vector error correction model. Journal Financial Research , 18 (2), 223-237.

Özer, A., Kaya, A., & Özer, N. (2011). Hisse Senedi Fiyatları ile Makroekonomik Değişkenlerin Etkileşimi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 26 (1), 163-182.

Şentürk, S., & Aşan, Z. (2007). Bulanık Mantıkta Korelasyon Katsayısı; Meterolojik Olaylarda Bir Uygulama. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi (120), 149-158.

Telater, F. E. (1998). Türkiye"de Enflasyon ve Reel Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkiler. İktisat İşletme ve Finans , 13 (49), 37-46.

Yılmaz, Ö., Güngör, B., & Kaya, V. (2006). Hisse Senedi Fiyatları ve Makroekonomik Değişkenler Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik. İMKB Dergisi , 9 (34), 1-16.

CIDEP: A Corporate Governance Based Proposal on City Development Plans

İl Gelişim Planlarında Yönetişim Temelli Bir Yaklaşım Önerisi: İLGEP

Mustafa POLAT[1], *Etem KILIÇ*[2]

Özet-Toplum hayatının temel çekirdeği ve karakterini oluşturan tarihi ve yasal oluşumlar şehirlerdir. Kamu yönetimi ve ekonomik alanda yaşanan birtakım değişimler şehirlerin ve dolayısıyla yerel yönetimlerin önemini daha da artırmıştır. Günümüzde yerel yönetimlerde yönetişimci yaklaşımların ön plana çıktığı ve uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Paydaşların yönetimde katılım sağladığı, problemlerin ve çözümlerin neler olabileceğine ilişkin birlikte çalışılarak karar verildiği ve ortak bir amaç etrafında bütünleştiği yönetimlerde olumlu gelişmeler meydana gelmekte; bu koşulların sağlanmadığı yönetimlerde ise olumsuz değişimler gözlenmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı; illerde hızlı ve dengeli kalkınma başta olmak üzere bazı olumlu gelişmeler için gerekli olan katılımcı ortamın oluşturulması ve illerin en genel stratejisinin tüm paydaşlar nezdinde şekillenerek ortaya konmasını sağlayacak bir yöntem önerisinde bulunmaktır. Bir diğer ifadeyle parçalar halinde farklı kurum, grup ve bireylerde bulunan bilgi birikiminin tamamının, belirlenen stratejik hedef çerçevesinde bir gelişim planına (İLGEP) aktarılarak uygulanabilir bir plan haline getirilebilmesidir. Böylece geniş katılımlı bir dayanışmanın sağlandığı, yerel ihtiyaç ve dinamiklere duyarlı, yerel girişimleri harekete geçiren kurumsal ve uygulanabilir bir eylem planı elde edilerek uzun vadeli sürdürülebilir pozitif sonuçlara ulaşılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: İl gelişim planı, kalkınma, işbirliği, katılımcılık, yönetişim, İLGEP.

GİRİŞ

İnsanların meydana getirdikleri grup ve yapıların verimliliklerinin sağlanmasında ve artırılmasında insan faktörünün en az fiziksel faktörler kadar önemli olduğu gerçeği 1929 Dünya ekonomik buhranından sonra anlaşılabilmiştir. Ekonomik buhrandan sonra insan faktörünün, diğer bir deyişle iç ve dış müşterilerin düşüncelerinin de önemli olduğu, onların tercihlerinin de dikkate alınması gerektiği anlaşılmıştır. Sadece insana önem vermenin sürdürülebilir bir büyüme ve verimlilik için yeterli olmaması üzerine, arayışlar 1950'li yıllardan itibaren planlama, strateji ve rekabette üstünlük sağlamaya doğru yönelmiştir. Bu çerçevede planlama fonksiyonunda uzun vadeli planlama, kurumsal planlama ve stratejik planlamadan sonra stratejik yönetim olgusunun bu arayışlara yön vermiş olduğunu tespit etmek mümkündür. Stratejik yönetim felsefesinin her geçen gün hâkim olduğu Türk Kamu Yönetim pratiğinde Türkiye'nin kalkınma stratejisi için önemli adımlardan biri olduğu değerlendirilen İl Gelişim Planlarının hazırlanarak uygulamaya konmasının İl-Bölge-Türkiye kalkınma ekseninde önemli bir yer tutacağı düşünülmektedir.

Dünya ekonomisinde ve kalkınma anlayışında meydana gelen değişmeler, AB ile uyum sürecimizde yaşanan gelişmeler ve planlama anlayışımızın öncelikleri birlikte düşünüldüğünde, ülkemizdeki idari bölümlemenin ve ülkesel yönetim sisteminin temeli olan "İl" ölçeğinde başlayan bir kalkınma anlayışının ve buna uygun bir planlama sisteminin geliştirilmesi gereği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının kabul edilebilir düzeye indirilmesi ve görece geri kalmış yörelerin kalkındırılması için, doğal olarak il ve hatta ilçe kademelerinden başlayan bir kalkınma ve planlama sistemi oluşturulması gerekli olmaktadır. Bu çerçevede oluşturulan Gelişme

[1] Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu, Ankara, Türkiye, mpolat@kho.edu.tr
[2] Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, etemklc@hotmail.com, ekilic@bingol.edu.tr

Planları arasındaki ilk deneyim Mersin İl Gelişim Planıdır. Günümüzün kalkınma anlayışı ve araçları yerel birimlere önemli işlevler yüklerken, kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanması aşamalarında "katılımcılık" ilkesi ön plana çıkmaktadır. Ülkemizin hızlı ve dengeli kalkınabilmesi; planlama ve uygulama süreçlerine kamu sektörünün yanı sıra, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, üniversiteler, vatandaşlar ve diğer tüm paydaşların katılımı ile mümkündür. Bu nedenle, il gelişme planları geniş katılımlı bir kurumsallaşma ve dayanışma çabası ile oluşturulmalıdır. İl gelişme planları ve stratejileri hızlı ve dengeli kalkınmanın merkezi olarak yerel ihtiyaçlara ve dinamiklere duyarlı, yerel girişimleri harekete geçiren bir düzey olması açısından gereklidir (Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, 2006).

İl Gelişme Planları (Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, 2006);

- İldeki tüm kurum ve kuruluşlar kısa, orta ve uzun vadede gelişmelerine yön verecek, genel eğilimler tespit edilebilecek ve geleceğe yönelik projeksiyonlar eşgüdümlenebilecektir.
- İlde üstün olunan alanlar belirlenebilecek, mevcut ve gelişmesi muhtemel sektörlerde uzmanlaşma sağlanabilecektir. Böylece, il gelişme stratejileri, yöresel kaynakları ve potansiyelleri harekete geçiren, geri kalmış yörelerimizin Sosyo-ekonomik düzeyini yükselten, kırsal kalkınmayı sağlayan ve ulusal plan ve programların gerçekleşmesini besleyen bir işlevi yerine getirecektir.
- Yerel yönetimlerin güçlendirilmesine katkı sağlanabilecektir.
- Yerel ekonomiyi ve yerellik bilincini güçlendirecek ekonomik, sosyal, kültürel girişimler yönlendirilebilecek ve desteklenebilecektir. Böylece, toplumun istekleri, gereksinimleri, kapasiteleri ve tercihlerinin yeterince dikkate alındığı planlar yapılabilecektir. Yereldeki planlama çalışmaları yerel kurumlara ve yerel yönetimlere yansıdıkça yerelde topyekûn planlı bir yapılanmayı tetikleyecektir.
- Yerel katılımı ve yerel demokrasiyi ön plana çıkaran, yetki ve kaynak açısından güçlendirilmiş bir taşra yönetim düzeni oluşmasına katkı sağlanabilecektir. Böyle bir sistem içinde, il ve ilçe yönetimleri, kamusal hizmet ve yatırımları makro politika ve uygulamalarla uyumlaştırarak eşgüdümleyecektir. Yerel hizmetler üzerinde karar verme yetkisi yerel karar alıcılara devredileceğinden, idari sistem daha demokratik bir nitelik kazanacak; böylece, taşranın siyasal ve sosyal kültürü olumlu etkilenecektir.
- Kalkınma il-ilçe ölçeğinden başlayacaktır. Kalkınmanın il ölçeğinden başlatılması, ülke kalkınması açısından kırsal yörelere götürülen hizmetlerin yüküne halkın daha kolay ve istekle katılımına fırsat verecektir. Hizmet istemleriyle bunun yükü arasında ilişki de böylece kurulmuş olacaktır.
- Yerel potansiyellerin harekete geçirilmesi kolaylaşacak, böylece atıl kapasite kullanımı azaltılacak; küçük ve orta boy girişimlerin ve girişimcilerin ekonomiye etkin biçimde katılımı sağlanacaktır.

İl gelişme stratejileri yoluyla; yöresel ve bölgesel ekonomik potansiyel ile kaynaklar harekete geçirilebilir, taşranın Sosyo-ekonomik düzeyi adil ve dengeli bir tarzda yükseltilebilir, kırsal kalkınmaya katkı sağlanabilir, ulusal plan ve programların gerçekleşmesini destekleyen bir işlev yerine getirilebilir. Bu işlevin yerine getirilmesi ise, illerde etkili bir gelişme planlaması yapılması ve rasyonel stratejilerin belirlenip uygulanmasıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenlerle, topyekûn ülke kalkınmasının başarılmasında il gelişme planlarının önemi büyüktür. Ancak planlı kalkınma döneminde; mülki idare amirlerine bu yönde görev ve sorumluluk verilmekle beraber, hızlı ve dengeli kalkınmayı sağlayacak yasal ve yönetsel önlemler gerektiğince alınamamış, kalkınmanın yasal ortam ve koşulları yeterince oluşturulamamıştır(Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, 2006).

TÜRKIYE'DE İL GELIŞME PLANI UYGULAMALARI

Ülkemizde 2000 yılı ile başlayan süreçte kısa bir süre içinde 10 kadar ilde il gelişme planı hazırlanmış olup, bazı illerde de plan hazırlıkları devam etmektedir. Bolu ve Düzce İl Gelişme Planları, ülkemizin il bazında gerçekleştirilen ilk iki stratejik gelişme planlaması çalışmalarıdır. Bolu ve Düzce İl Gelişme Planlarının hazırlanması projesi, 15 Kasım 2000 gün ve 24231 sayılı (mükerrer) Resmi Gazete 'de

yayımlanarak yürürlüğe giren 2001 Yılı Yatırım Programının Uygulanması Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı ekinin Bölge Planlaması Amaç, İlke ve Politikaları kısmında yer alan "Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının teknik desteğinde Mahalli İdareler ve Üniversite işbirliği ile Bolu ve Düzce İlleri için İl Gelişme Planları hazırlanacaktır. Plan çalışmaları ile il kaynaklarının rasyonel kullanımı, mekânsal dağılımın düzenlenmesi ve il envanterinin oluşturulması, potansiyellerin değerlendirilerek, bu illerin gelişmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır" hükmüne dayanarak 2001'de başlatılmıştır. Proje, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının, planların ulusal ve bölgesel planlarla uyumlu olduğu yönündeki Ocak 2004 tarihli onay yazısını takiben son düzeltmeler yapılarak başarıyla tamamlanmıştır. Ana plan ve sektör raporları, protokol hükümlerine uygun olarak Valiliklerce basılmış ve kamu ve özel ilgili tüm kuruluşlara dağıtılmıştır. Bolu ve Düzce İl Gelişme Planlarının amacı, ulusal ve bölgesel gelişme planlarının hedef ve politikaları ile uyumlu, İl'deki kaynakların rasyonel kullanımını sağlayan, sürekli ve sürdürülebilir bir gelişmenin planlanmasıdır. Planlar, ilgili İl'in gelişmesi için yapılması gerekenleri, iktisadi, sosyal ve altyapı sektörleri ile çevre açısından detaylı olarak irdeleyen geniş kapsamlı ve bütüncül çalışmalardır. İl'in kendi kaynaklarına dayalı ve çevreye duyarlı gelişmesini, bu gelişmenin merkezden çevre ilçelere yayılmasını, ilçeler arasındaki ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklarının en aza indirilmesini, insan kaynakları ile kurumsal kapasitenin geliştirilmesini ve kaynak kullanımında etkinliğin sağlanmasını esas almaktadırlar. Planda yer alan mevcut durum analizinin, İl'in güçlü ve zayıf yönlerinin dökümünün ve İl için fırsat ve tehdit yaratan çevresel ve konjonktürel koşulların analizinin; kamu yöneticileri, özel sektör, toplum önderleri ve İl'de yaşayanlar için bir rehber niteliği taşıması; İl ile ilgili kararların alınmasında yol gösterici olması amaçlanmıştır. Plan, İl'deki tüm paydaşları İl'in sorunları üzerinde birlikte düşünmeye, ortak bir gelecek tasarımlamaya, İl'in gelişimini yönlendirecek hedef, strateji ve projeler geliştirmeye yönlendirmiştir. Bolu ve Düzce İl Gelişme Planları, dokuz sektörde yürütülen çalışmalara dayanılarak hazırlanmıştır (Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, 2006). Bu sektörler şunlardır:

(1) Nüfus ve Sosyal Yapı;
(2) Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve İstihdam;
(3) İnsan Kaynakları: Eğitim, Kültür, Sağlık;
(4) Teknik Altyapı: Ulaşım, İletişim, Enerji, Su ve Kanalizasyon;
(5) Tarım;
(6) Sanayi;
(7) Hizmetler: Turizm, Ticaret, İnşaat, Bankacılık ve Mali Yapı;
(8) Çevre ve Mekânsal Gelişme;
(9) Yönetsel ve Kurumsal Yapı.

Planlar her aşamada ve tüm sektörlerde birçok yöntem kullanılarak yürütülmüştür. Mevcut durumun belirlenmesi ve analizi aşamasında; teknik yazın taraması, ilçe ve kurum ziyaretleri, saha araştırmaları, anket çalışmaları, ihtisas komisyonu toplantıları, yüz yüze görüşmeler ve öncülerle toplantılar gerçekleştirilmiştir. Yerel kamu kurum ve kuruluşlarının yanında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü, Hazine Müsteşarlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü gibi merkezi hükümet kurumlarından da veri ve teknik destek alınmıştır. İl'in Plan hakkında bilgilenmesi, anket ve saha çalışmalarına katılımın sağlanması amacıyla, Valiliklerle ile işbirliği yapılarak il gelişme planlarının anlam ve önemini ve Plan kapsamındaki çalışmaları tanıtıcı bir kitapçık basılmış ve ihtisas komisyonu üyelerine, sanayi işyerlerine ve ilçelerdeki ilgililere dağıtılmıştır. Bu kitapçığın tam metninin birkaç günlük bir dizi halinde yerel gazetelerde yayımlanması sağlanmıştır. Çalışmanın ilk aylarında açılan ve halen aktif olan web sitelerinde tanıtım kitapçığı metni, ara raporlar ve sektör raporları, ilgililerin her an ulaşıp kolaylıkla indirebilecekleri bir biçimde ve güncellenerek bulundurulmuştur.

Ayrıca Mersin, Çankırı ve Batman için Valiliklerle protokoller yapılmış ve İl Gelişme Planlarının şu konuları içerecek biçimde hazırlanması kararlaştırılmıştır:

A- Mevcut Durum Analizi (Sektörel ve Mekânsal Durum)
B- Sektörel ve Mekânsal Sorunlar ve Darboğazlar
C- İl Gelişme Stratejisi, İlkeler Hedefler ve Politikalar
D- Orta ve Uzun Dönemli İhtiyaçlar
E- Orta ve Uzun Dönemli Gelişme Perspektifleri
F- Katılımcılık, Finansman Kaynakları ve Organizasyon
G- Sektörel Projeler
H- Eylem Planı

İL GELİŞİM PLANLARINDA ÜNİVERSİTE-SANAYİ-DEVLET İŞBIRLİĞİ GEREKLİLİĞİ

Rekabetin tarihçesine baktığımızda, rekabette üstünlüğün 1960'lı yıllarda üretime, 1970'li yıllarda maliyete, 1980'li yıllarda kaliteye, 1990'lı yıllarda hız ve kapasiteye ve günümüzde de bütün bunları da içerecek şekilde bilgi yönetimine bağlı olduğu ifade edilebilir. Bilgiyi elde etmek, sahip olmak ve yönetmek, karmaşık, pahalı ve araştırma, yenilik ve farklılık gerektiren bir süreç olduğundan, işletmelerin diğerleriyle işbirliği yapmasının ne kadar gerekli olduğu ortaya çıkar.

Üniversiteler açısından bilimsel araştırmaların maliyetli olması nedeniyle, zamanla daha az maliyetle araştırmaların yürütülmesi düşüncesi ön plana çıkmış, bu arayış sonucunda üniversiteler sanayinin problemlerini çözebilecek araştırmalara öncelik verir hale gelmiştir. Yazının bulunmasından bugüne kadar bilim ve teknoloji ilk defa birbirine bu kadar yakın hale gelmiştir. Bilim, teknolojinin, diğer bir deyişle insanın istek ve taleplerini en ön planda dikkate almaya başlamıştır.

Devletlerin ise günümüzde kanun yapma ve kural koyma ve özelliğinin giderek önem kazandığı, ancak bir o kadar da fiili olarak üretim alanından çekildiği gözlenmektedir. Bu çerçevede devletin, üniversite-sanayi işbirliği ve koordinasyonunda bir kolaylaştırıcı ve aracı etkisinin olduğu gözlenmektedir.

Günümüzde artık üniversite-sanayi-devlet işbirliklerinin ne kadar gerekli olduğu sorunu üzerinde durulmamaktadır. Günümüzde yaşanan problemin, farklı stratejik hedefleri olan bu üç oyuncunun, hangi alanlarda, ne kadar süreyle ve hangi yetenekleri geliştirmek üzere bir araya geleceğinin tespit edilmesi olduğu ifade edilebilir.

Toplumsal refahın gelişmesi, bilimsel ve teknolojik çalışmaların imkânlarından etkin bir şekilde yararlanmakla sağlanabilir. Çağdaş devletin görevi; toplumun refahını artıracak organizasyonları hazırlamaktır. Bilimsel ve teknolojik gelişme, var olan imkânların kısa sürede iyi kullanılması ile sağlanabilir. Gelişme, toplumda bilimsel düşünceyi hayat tarzı haline getirmekle sağlanır. Bilgi birikimini üretime dönüştürmenin en önemli araçlarından biri üniversite-sanayi işbirliğidir. Üniversitede elde edilen temel ve teorik bilgilerin uygulamaya dönüştürülmesinin güzel bir aracı olarak üniversite-sanayi işbirliği çeşitli ülkelerde kullanılmaktadır. Bu işbirliği yoluyla sanayinin ihtiyacı olan teknolojik bilgi üniversitelerden ihtiyacı olan firmalara aktarılmaktadır. Kıt kaynakların rasyonel kullanılması açısından bu kuruluşların işbirliğine ihtiyaçları vardır (Yücel, 2010).

Çağdaş kalkınma stratejileri iktisadi, sosyal, endüstriyel, kırsal kalkınma gibi birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış bir kalkınma çabasından çok bütüncül bir yaklaşımı desteklemektedir. İktisadi büyümenin kalitesi bu bütüncül yaklaşımın ne kadar sürdürülebilir olduğuyla doğru orantılıdır. Sürdürülebilirlik ise iktisadi katma değer yaratmanın ötesinde yerel aktörlerin yönetim sürecine aktif katılımını içeren bir modelle gerçekleştirilebilir (Dulupçu vd., 2007, s.7).

Küreselleşmenin hızının sürekli arttığı, rekabetin acımasız bir şekilde sürdüğü günümüzde, Ar-Ge ve yenilik (inovasyon) çalışmaları büyük önem kazanmaktadır. İşletmelerin ya da makro bazda ülke ekonomilerinin bu şartlarda öncelikle ayakta kalması ve sürekli gelişebilmesi öncelikle bilgi-teknoloji üretmek olmaktadır. Üniversitelerin ürettikleri bilgiyi, teknolojiye ve ürüne dönüştürmede sanayi ile işbirliği yapılmasını gerekli kılmaktadır. Birçok ülkede üniversite-sanayi işbirliği, sanayinin teknoloji ihtiyacına cevap verirken, sanayi de üniversitelere pratik uygulama imkânı sağlamaktadır. Bu karşılıklı işbirliği ülkelerin ekonomik gelişmesini hızlandırmaktadır. Ülkemizde sanayi ile üniversiteler arasında işbirliği ve dayanışma istenen seviyelerde olmadığı gibi sanayinin üniversiteyle, üniversitenin de sanayi ile bütünleşmesi arzu edilen ölçülerin çok altında gerçekleşmiştir. Bunda üniversitelerin kendilerini iyi tanıtamamalarının etkisi olduğu gibi, sanayinin teknolojik araştırmalara yönelen bir yapısının olmayışının da önemli rolü bulunmaktadır (Şenol, 2010, s.125).

Sanayinin kâr edebilmesi ve büyüyebilmesi için imalatın artırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu ise teknolojik buluş ve yeniliklerin üretime uyarlanması ile mümkündür. Sanayinin yeni teknolojilere adaptasyonu için tasarım ve üretim organizasyonunun yeniden yapılması, üretim yöntem ve tekniklerini gerçekleştirilmesi gerekir. Teknoloji ve teknolojinin sanayiye adaptasyonu üniversite ile sanayiyi birbirine bağlayan halka olmuştur. Sanayinin dünya pazarlarına açılması ve rekabeti göğüsleyebilmesi için daha fazla geliştirme ve araştırmaya ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Ancak bu şekilde teknolojik yetkinliğin artırılması mümkün olacaktır (Yalçıner, 2007, s.336-345).

Üniversite-Sanayi İşbirliğinin ortak amaçları, yeni ve önemli araştırma alanlarını yeniden belirlemek, bilim ve sanayi arasında uzun vadeli işbirliğini geliştirmek, rekabet öncesi araştırma işbirliğini teşvik etmek, gömülü bilgiyi geniş kitlelerde kullanılır ve kalıcı hale getirmek, kritik bilgi yoğunluğuna odaklanmayı sağlamak ve Ar-Ge işbirliğine rehberlik etmek olarak sayılabilir. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde işbirliği merkezleri ülke ekonomisine katkı açısından büyük önem arz etmektedir. Böylece endüstriyel Ar-Ge kapasitesi artar, uygulamalı araştırmalar ve kritik işbirlikleri sağlanır, uluslararası işbirlikçilerde aranan yapı olurlar, ulusal ar-ge planlarının hayata geçmesinde ve iyi Ar-Ge yönetimi ile kültürünün gelişmesini sağlarlar (Tuncer, 2010).

İşbirlikleri her durumda zordur. Hele de misyon ve beklentileri taban tabana zıt üniversite ile sanayi arasındaki işbirliği daha da zordur. Başarı için belirtilen tüm bu unsurların sağlanabilmesi için ön koşul işbirliğine hazır, teşvik eden ve kolaylaştıran bir sistemin varlığıdır. Bu ise her üç tarafın felsefelerini dikkate alacak ve birleştirici bir yol izleyecek şekilde devlet tarafından atılacak adımlarla mümkündür. Üniversite ile sanayi arasında vazgeçilmez işbirliği gereksinimi, son dönemlerde çok karmaşık ve çok aktörlü üniversite-sanayi işbirliği modellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Problemlere ve tarafların gereksinimlerine de uygun çözümler getirmeye çalışan ve kısaca “ara yüz” kurumlar olarak adlandırılabilecek teknopark, teknoloji transfer merkezleri, kuluçkalıklar ve işbirliği merkezleri türü kurumsal yapılar giderek önem kazanmaktadır (Kiper, 2010, s.7-8). Bu nedenle tüm illerde benzer yapıların hızla oluşturulup faaliyete geçirilmesine ihtiyaç vardır.

Türkiye’de akademik ve endüstriyel araştırma için itici güç olan kamu kuruluşları ve özel sektör ile üniversite arasında ciddi bir diyalog bulunmamaktadır. Özel sektörün iç ve dış pazar taleplerine karşılık verebilmesi ve rekabet edebilmesi için üniversite ve araştırma kurumları ile ciddi bir Ar-Ge diyalogu kurmak suretiyle bilginin ticari hale dönüştürülmesi gerekir (Söylemez ve Ünsan, 2004).

İşbirliği Faaliyetlerinde Kullanılabilecek Örnek Uygulamalar

- Endüstriyel Ar-Ge Proje Destekleri (TÜBİTAK-TEYDEB, TTGV vb.)
- Bilimsel ve Teknolojik Ar-Ge Destek Programı (TÜBİTAK)

- Kamu Ar-Ge Projeleri Destek Programı (TÜBİTAK)
- Sanayi Tezleri Destekleme Programı
- İşbirliği Ağları ve Programları Destek Programı
- Proje Pazarı Platformu Destek Programı
- Teknoloji Geliştirme Bölgeleri
- Teknoloji Geliştirme Merkezleri
- Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri Programı
- Üniversitelerce Yürütülen Eğitim Programları ve Sözleşme Bazlı Projeler
- Üniversite Döner Sermaye Sistemi ile Sözleşme Bazlı Projeler
- Üniversitelerin Sürekli Eğitim Merkezleri
- Endüstri ile İşbirliğiyle Kariyer Programları (Endüstriyel Doktora Programı - Anadolu Üniversitesi vb.)
- İşbirliği Amaçlı Üniversite Enstitü ve Merkezleri
- Teknoloji Transfer Ofisleri

İller için hazırlanacak projelerde de yukarıda ifade edilen uygulamalardan bir ya da bir kaçından faydalanmak, ilin sosyal ve ekonomik gelişim kapasitesini artıracaktır.

İL GELİŞİM PLAN (İLGEP) HAZIRLIKLARINDA DİKKATE ALINMASI GEREKEN HUSUSLAR

LGEP çerçevesinde dikkate alınması gereken hususlar şöyle ifade edilebilir:

- İller için hazırlanacak plan (İLGEP) ulusal perspektifte bölgesel kalkınma planına da destek sağlayacak ve altyapı oluşturacaktır. Bu nedenle planın hazırlanması sürecindeki hedefler ve detaylar önem arz etmektedir.

- Üniversite-Sanayi-Devlet işbirliği çerçevesinde hazırlanması, hem planın hazırlık aşamasında hem de uygulamasında fayda sağlayacaktır. Bu nedenle uygulanacak yöntem planın başarısını da garanti altına alacak unsurları bünyesinde barındıracaktır.
- Üniversitelerin yapacağı yatırımlara ve teknokent oluşturulması konularına il gelişim planlarında yer verilmesi başarılı olmayı sağlayacak faktörlerdendir.
- Bir ilin yatırım ortamını şekillendiren hususların başında nüfus, coğrafi konum ve erişilebilirlik gelmektedir. Bu nedenle lojistik açıdan ulaşılabilirliğin sağlanması, planlarda nüfus projeksiyonlarına ve coğrafi kısıtlara yer verilmesi önem arz etmektedir.
- Ülke nezdinde teşviklerin verilmesi kapsamında ilin hangi konularda teşvik alacağına ilişkin karar sürecine yerel yönetimlerin katılması önemlidir. KDV istisnası, vergi indirimi, yatırım yeri tahsisi, sigorta primi işveren hissesi desteği, faiz desteği ve gümrük vergisi muafiyetinden yararlanabilmek için hangi alanlarda ve sektörlerde yatırım yapılması gerektiği ortaya konusunda yerel yönetimler olarak siyasi irade nezdinde girişimlerde bulunulmalıdır.
- Sanayi Envanteri ve Stratejisi kapsamında yapılan çalışmalara öncelik verilmesinin il gelişim planlarının oluşturulmasında katkı sağlayacağı kıymetlendirilmektedir.
- İl Gelişim Planlarının aşağıda sunulan başlıklar altında olmasında fayda mülahaza edilmektedir. Bu süreçte önemli olan hususun farklı kurum, grup ve bireylerde var olan bilgi birikiminin, belirlenen stratejik hedef/hedefler çerçevesinde gelişim planına aktarılabilmesidir.

İl Gelişim Planı (İLGEP)

A- Giriş
(1) Yasal Dayanak
(2) Amaç
(3) Kapsam
(4) Yöntem

(5) Niyet Bildirisi
B- Mevcut Durum Analizi (Sektörel ve Mekânsal Durum)
(1) Nüfus ve Sosyal Yapı
(2) Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve İstihdam
(3) İnsan Kaynakları: Eğitim, Kültür, Sağlık
(4) Teknik Altyapı: Ulaşım, İletişim, Enerji, Su ve Kanalizasyon
(5) Tarım
(6) Sanayi
(7) Hizmetler: Turizm, Ticaret, İnşaat, Bankacılık ve Mali Yapı
(8) Çevre ve Mekânsal Gelişme
(9) Yönetsel ve Kurumsal Yapı
C- Sektörel ve Mekânsal Sorunlar ve Darboğazlar
(1) Sektörel Sorunlar
(2) Mekânsal Sorunlar
(3) Darboğazlar
D- İl Gelişme Stratejisi, İlkeler, Hedefler ve Politikalar
(1) Vizyon
(2) Temel İlkeler
(3) Hedefler
(4) Politikalar
(5) Gelişme Alternatifleri ve Senaryoları
E- İhtiyaçlar
(1) Kısa Vadeli İhtiyaçlar
(2) Orta Vadeli İhtiyaçlar
(3) Uzun Vadeli İhtiyaçlar
F- Gelişme Perspektifleri
(1) Kısa Vadeli Gelişme Perspektifi
(2) Orta Vadeli Gelişme Perspektifi
(3) Uzun Vadeli Gelişme Perspektifi
G- Katılımcılık, Finansman Kaynakları ve Organizasyon
(1) Katılımcılık
(2) Finansman Kaynakları
(3) Organizasyon
H- Sektörel Projeler
(1) Altyapı Projeleri
(2) İnsan Kaynakları Projeleri
(3) Bilişim Projeleri
(4) Enerji Projeleri
(5) Çevre İle İlişkili Projeler
(6) Tarım Projeleri
(7) Sanayi Projeleri
(8) Hizmet Sektörü Projeleri
(9) İşbirliği Gerektiren Karma Projeler
(10) Yönetsel Projeler
İ- Eylem Planı
(1) Geliştirme
(2) İzleme
(3) Planın Kabul Edilmesi
(4) Uygulama
J- İl Gelişme Stratejisi

İLGEP HAZIRLIKLARINDA YÖNTEM ÖNERİSİ (GELİŞTİRİLMİŞ AMAÇ YÖNLENDİRMELİ PROJE YÖNETİMİ)

Amaç Yönlendirmeli Proje Yönetimi

Amaç-Yönlendirmeli Proje Yönetimi bir projenin başarıyla planlanması, icrası ve değerlendirilmesi için gerekli metotları ve araçları projenin amaçları doğrultusunda nasıl yönlendirileceği konusuna ışık tutan metodolojik bir yaklaşımdır. Söz konusu proje yönetimi tekniği İ-S-O (İnsan (İ)-Sistem (S)-Organizasyon (O)) kavramı içindeki tüm faktörler göz önüne alınarak proje yönetimine farklı bir yaklaşım getirmektedir. Bu üç kavrama günümüzde Bilgi Yönetiminin de eklenmesi ile B-İ-S-O kavramı oluşmuştur (Öner,1999). Tablo-1'de, Amaç-Yönlendirmeli Proje Yönetimi metodolojisi şematik olarak gösterilmekte ve projenin planlama, organizasyon ve kontrolü aşamalarında metodolojinin uygulama tarzına yönelik yapılması gerekli faaliyetler ve dokümantasyonu hakkında bilgi verilmektedir (Öner, 1993).

Tablo 1. Amaç-Yönlendirmeli Proje Yönetimi Metodolojisi

Seviye /Görev	Proje Planlaması	Proje Organizasyonu	Proje Kontrolü
Genel Seviye (Proje Seviyesi)	Proje Görevlendirme Formu Amaç Ayrıştırma Tablosu Aşama Göstergeleri Planı	Temel Sorumluluk Tablosu Proje Sorumluluk Tablosu	Aşama Göstergeleri Raporu Proje Raporu
Detay Seviye (Faaliyet Seviyesi)	Faaliyet Sorumluluk Tablosu (Faaliyet Planı)		Faaliyet Raporu

Proje planlaması bölümünde yer alan Proje Görevlendirme Formu (Proje Direktifi); incelenen projenin hâlihazırda mevcut durumunu ve amacını içeren bir belgedir. Amaç Ayrıştırma Tablosu, projenin sınırlarını belirgin olarak çizilmesini ve amaçları daha kesin olarak tanımlamasını sağlamaktadır. Aşama Göstergeleri Planı ise, projenin ilerleme aşamalarını gösteren genel bir plan olup, hangi aşama sonunda neye varılmak istendiğini ve bunu nasıl ölçülebileceğini göstermektedir.

Proje organizasyonu içinde yer alan belgelerden Temel Sorumluluk Tablosu, projenin yürütüldüğü organizasyonun yönetimindeki yetki-sorumluluk dağılımını ve kaynak tahsisinin içermektedir. Proje Sorumluluk Tablosu, projenin hedefe ulaşması için belirlenen aşamaların ulaşmasında sorumluluğunun kimlerde olduğunu tanımlanmasını sağlayan bir tablodur. Faaliyet Sorumluluk Tablosu ise, belli bir aşamaya ulaşmak için gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetlerde kimin çalışacağını daha detaylı bir plan dâhilinde belirlenmesine yarar sağlayan ve faaliyetler için zaman planlamasının yapıldığı bir çalışmadır.

Projenin işleyişinin kontrolü ise çeşitli raporlarla izlenir. Aşama Göstergeleri Raporu, projenin aşama göstergeleri planına göre nasıl ilerlediğini, Proje (Sorumluluk) Raporu ise, proje sorumluluk tablosuna uyulup uyulmadığının kontrolünü yapan raporlardır. Faaliyet Raporu, proje çalışmalarındaki gelişmeleri detaylı bir şekilde raporlama için uygulanan çalışmalardır.

B-İ-S-O Projeleri

B-İ-S-O (Bilgi-İnsan-Sistem-Organizasyon) kavramı proje yönetimine farklı bir yaklaşım açısı getiren bir kavram olarak değerlendirilmektedir. İlk kullanım alanı bilişim teknolojisi olarak görülen bu tip projeler çok sayıdaki bilgisayar sistemlerinin kuruluş deneyimlerinde kullanılmış ve projelerde işin

sadece teknik tarafı düşünülerek yapılan sistem uygulamalarının genellikle başarısız olduğunu kanıtlamışlardır.

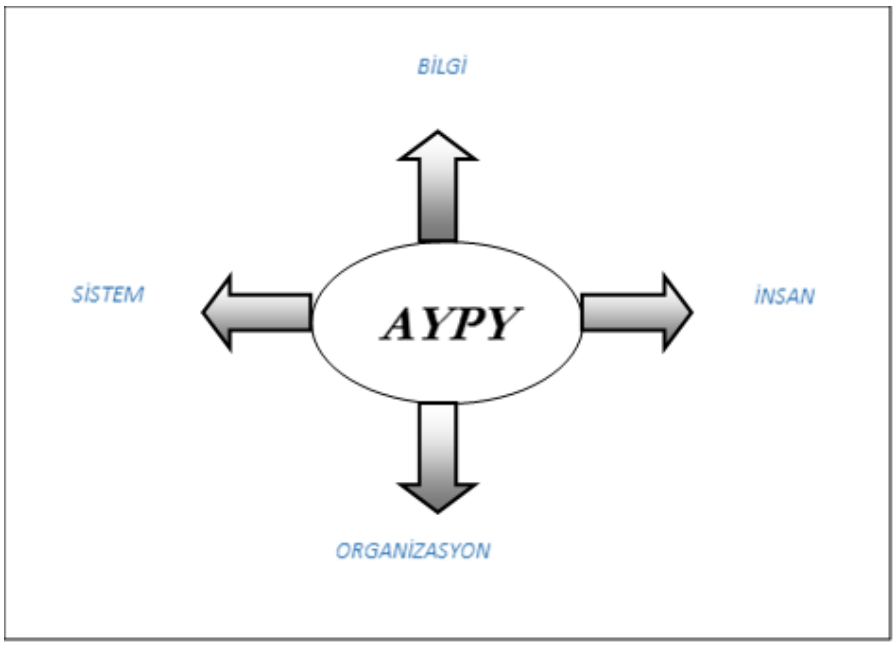
Projelerin çoğunlukla fizikî bir ürünün geliştirilmesi anlamında oluşturulması ve teknik yönleri üzerine aşırı yoğunlaşma, ürünü kullanacak insanın eğitim ve motivasyonunun ihmal edilmesine neden olmaktadır. Ayrıca günümüzde yenilik yayılımının önemini gittikçe attırması, organizasyon yapılarını yenileştirilmesi ve organizasyon faktörünün de proje yönetiminde dikkate alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu nedenle B-İ-S-O kavramı içindeki dört faktörün veya başka bir değişle kuvvetin birbirleriyle orantılı olarak proje içinde yer almalarını sağlamak etkin bir proje yönetim sistemi için kaçınılmaz bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Amaç yönlendirmeli proje yönetimi tekniği bu dört faktörün birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunan ve uygulayan bir proje yönetim tekniğidir (Şekil-1).

B-İ-S-O kavramı içinde yer alan "B"(Bilgi) faktörü projenin yönetimi için gerekli olan bilgi paylaşımının ferdi ve organizasyonel açıdan sağlanması amacıyla kullanılmaktadır. Bilgi yönetim sisteminin sağlıklı işlemesi projelerin başarıya ulaşmasının ön şartlarından biridir.
"İ" harfinin simgelediği İnsan faktörü proje yönetiminde sistem (projenin oluşturulacak yapısı) ile insan ve organizasyon arasında denge sağlanması zorunluğunu ifade etmektedir. İnsan faktörünün göz ardı edilmesi veya yeteri kadar önemsenmemesi projenin başarıya ulaşmasına engel teşkil edecek en önemli faktörlerdendir. Proje grubu içinde yer alan bilgi ve davranışlar açısından değişik kültüre sahip üyelerin yaratacağı katkının yanı sıra, projenin tüm grup üyelerince benimsenmesi projenin başarısı için çok önemlidir.

"S" yani "sistem" kavramı, proje içerisindeki tüm teknik yönleri kapsar. Genellikle, projenin somut yönleri ile ilgili olan kısmıdır. Sistem ile ilgili gelişmeler açıkça ve kolaylıkla gözlenebilir veya değerlendirilebilir. Ürün geliştirmede "yeni ürün"; inşaat projesinde "bina veya köprü"; iki şirketin birleşmesi projesinde ise, ortaya çıkan "yeni şirket" sistem olarak değerlendirilebilir.

"O" harfi yani Organizasyon faktörü ise projenin yönetiminde söz konusu organizasyonun yapısının da dikkate alınarak planlama yapılmasına imkân sağlar. Organizasyonun yapısının ve işleyişinin projenin belirlenen hedeflerine ulaşmasında direkt ve çok önemli bir etkisi vardır.

Şekil 1. Amaç Yönlendirmeli Proje Yönetimi ve B-İ-S-O

B-İ-S-O Projeleri tüm proje konularını içeren birleşik projeleri oluşturur. Süreç odaklı ve uzmanlık projelerinin elemanlarını birlikte ihtiva eder ve unsurlarının birbirleri ile ilişki kurabilmesi yönünde faaliyet gösterir.

B-İ-S-O kavramının kullanılması, proje üzerinde daha detaylı düşünmeyi ve dolayısıyla projenin ne içerdiği konusunda daha geniş bir bakış açısı yaratılmasını sağlar. Yalnız "S" faktörü üzerine yoğunlaşan veya tam tersi sadece kişilerin ve aralarındaki ilişkilerin geliştirilmesini hedefleyen projelerin başarıya ulaşmasını beklemek yanlış bir yaklaşım tarzı olur. Projenin geniş bakış açısı ile bahsedilen dört faktörün birlikte göz önünde bulundurularak yönetilmesi ise doğal sonuç olarak başarıyı beraberinde getirecektir.

SONUÇ

İl-Bölge-Ülke kalkınmasında sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlayacak önemli unsurlardan birinin ilgilenen ölçekte bulunan grup, temsilci ve düşünce gruplarının katılım ve desteğiyle hazırlanacak olan uygulanabilir bir plandır. Bu nedenle belirli bir ürün geliştirmek yerine, çabaların öncelikle tüm sektörlerde ürünleri geliştirecek ortamın sağlanması öncelikli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Müteakip süreçte ürünler konusunda yenilikler ve gelişmeler daha rahatlıkla ortaya çıkabilecektir.

Küreselleşmenin etkilerinin her geçen gün daha fazla görüldüğü günümüzde, bölgesel ve ulusal planlarda illerin etki alanını kısıtlamak ildeki ve bölgedeki girişimciliğin önünde önemli bir engel olacaktır. Bu nedenle bu yaklaşım yerine sektör/ürün odaklı bir yaklaşımın benimsenmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Elbette coğrafyadan bağımsız bir gelişme planı söz konusu olamaz ancak, yine aynı şekilde salt coğrafyayı kısıtlayıcı bir etki olarak görmek de yanlış yönlenmelere sebep olabilecektir.

Çalışmada, belirli bir ürüne odaklanmak yerine, genel olarak ilin gelişimi için eksik olduğu düşünülen alana yönelmesi gerektiği ortaya konmuştur. İlin gideceği ana yolda ortak noktada buluşulması, tali yollardaki gelişmeleri de beraberinde getirecektir. Stratejik düzeyde yapılacak yanlışlıkları taktik başarılarla telafi etmek mümkün olmadığından; projenin amacının ilin en genel stratejisinin tüm

paydaşlar nezdinde oluşturularak ortaya konması en temek kritik başarı faktörü olacaktır. Böylece ana gelişim istikameti ve alanları belirlenebilecek ve diğer tali yollar bu ana yol güzergâhı çerçevesinde daha kolay şekillenebilecektir.

KAYNAKÇA

Betz, F., (1993), Strategic Teknology Management, Mcgraw-Hill Co, Singapur.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu İl Gelişme Stratejileri ve Politikaları Alt Komisyon Raporu Ankara, 2006.

Dulupçu, M.A. vd., Ed: Dulupçu, M.A. ve Sungur, Onur, Yenilik, İşbirliği ve Girişimcilik Batı Akdeniz Bölgesi (Antalya-Burdur-Isparta, İBBS TR61), KOBİ' lerinin Tutumlarının Değerlendirilmesi, 2007, Ankara.

Kiper, Mahmut, Dünyada ve Türkiye'de Üniversite-Sanayi İşbirliği ve Bu Kapsamda Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri Programı (ÜSAMP).

Okay, Ş., Pamukkale Üniversitesi Öğretim Elemanlarının Üniversite Sanayi İşbirliğinde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Alan Araştırması, Sosyal Gelişim Dergisi, Yıl: 1 Sayı: 1 Haziran 2010, http://www.sosyalgelisim.net

Öner, M.A., www.yapici.net/turkconsult/.

Söylemez, M. ve Ünsan, Y., "Gemi İnşaatı Sanayi-Üniversite İşbirliği; Sorunlar, Çözümler ve Türkiye Gerçekleri", Gemi Mühendisliği ve Sanayimiz Sempozyumu, 24-25 Aralık 2004

Tuncer, Serdar, Biyoteknolojide Üniversite Sanayi İşbirligi, web, 05.12.2010

Yalçıner, A. Y., "Üniversite-Sanayi İşbirliği: Beklentiler, Sorunlar ve Fırsatlar", USİS 2007, Üniversite Sanayi İşbirliği Sempozyumu, Sakarya, 336-345, 2007.

Yücel, İ.H., Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu, http://ekutup.dpt.gov.tr/ bilim/, 09.12.2010, web., biltek 07 ,DPT, Ankara, 2007.

Responsibilities of Public Workshops from Law on Occupational Health and Safety

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Bakımından Kamu İşyerlerinde Sorumluluklar

Serpil KURT [1], *Kubilay KARABULUT* [2]

Abstract – With the exception of public and private sector discrimination, all employees were covered under the Occupational Health and Safety (OHS) Law No. 6331 with some exceptions. Occupational Health and Safety Law is not only the workers subject to the Labor Law, the Press Labor Law, Maritime Labor Law, together with the workers covered by the Turkish Code of Obligations 657 number of Public Workers within the law the scope of public workers, contract employees, apprentices and trainees, the 2547 employees of the Higher Education Act Lecturers, students and other staff. The most important innovation of the law is to bring the concept of employee without discrimination of status. Apart from certain exceptions, the protection of all employees in the country in terms of occupational health and safety is an appropriate development in terms of labor law. It is common to all the employees of occupational health and safety purposes, public and private sector employers (or employer representatives) are obliged to fulfill the obligations of this law. The law obliges employers to ensure the health and safety of their employees. There is no distinction between public and private sector employers in terms of fulfilling their obligations. Public institutions and organizations in the establishment of occupational health and safety departments related to the availability of trained and experienced personnel, creation of awareness, fulfillment of obligations is of utmost importance. Employers, occupational health and take measures relating to security, implementing measures to check the effectiveness of workplace practices and creating these measures to the appropriate workplace organization, providing training in working with OHS issues and in workplaces will encounter health and safety risks, protecting and informing on preventive measures, risk assessment To participate in the management by taking the views of employees, and to establish awareness of prevention and prevention. In the study, public employers, public employers' proxies and powers and responsibilities of public employees, the basic responsibilities for public health and safety in the workplace are discussed. This study contributes to create awareness about occupational health and safety in public institutions and organizations and employers and the public was made to understand that what brings responsibilities as public workers.

Key words: Occupational Health and Safety Law; Public OHS; Public Employer; Deputy of Public Employer

Özet – 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) kanunuyla kamu ve özel sektör ayrımı yapılmaksızın bazı istisnalarla tüm çalışanlar kapsam altına alınmıştır. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu sadece İş Kanununa tabi işçileri değil, Basın İş Kanunu, Deniz İş Kanunu, Türk Borçlar Kanununun kapsamına giren işçilerle beraber 657 saylılı Devlet Memurları Kanunu kapsamına giren memurlar, sözleşmeli personel, çırak ve stajerleri, 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanununa bağlı çalışan öğretim elemanları, öğrenciler ve diğer personeli de kapsamaktadır. Kanunun en önemli yeniliği, statü ayrımına gidilmeksizin çalışan kavramını getirmesidir. Bazı istisnalar dışında ülkedeki bütün çalışanların iş sağlığı ve güvenliği açısından koruma altına alınması iş hukuku açısından uygun bir gelişmedir. İş sağlığı ve güvenliği amaçlarının bütün çalışanlar için ortak olmasıyla, kamu ve özel sektör işverenleri (veya işveren vekilleri) bu kanunun yükümlülüklerini yerine getirmek durumundadırlar. Kanun, işverenleri, çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlü kılmıştır. Yükümlülüklerin yerine getirilmesi açısından, kamu veya özel sektör işvereni arasında bir ayrım bulunmamaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarında iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili birimlerin kurulması eğitimli ve deneyimli personelin bulunması, duyarlılıkların oluşturulması, yükümlülüklerin yerine getirilmesi büyük önem taşımaktadır. İşveren, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili önlemleri almak, önlemleri uygulamak, işyeri uygulamasında etkinliğini kontrol etmek ve bu önlemlere uygun bir işyeri organizasyonu oluşturmakla, çalışanlara isg konularında eğitim verme ve işyerlerinde karşılaşacakları sağlık ve güvenlik riskleri, koruyucu ve önleyici tedbirler konusunda bilgilendirmek, risk

[1] Doç.Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, kurtserp@itu.edu.tr
[2] İSG Uzmanı, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, karabulutkubi@itu.edu.tr

değerlendirmesi yapılmasını, çalışanların görüşlerinin alınmasıyla yönetime katılmasını sağlamakla, koruma ve önleme bilincini yerleştirmekle yükümlüdür. Çalışmada, kamu işvereni, kamu işveren vekilleri ve kamu çalışanlarının yetki ve sorumlulukları, kamu işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili temel sorumlulukları ele alınmıştır. Bu çalışma kamu kurum ve kuruluşlarında iş sağlığı ve güvenliği konusunda duyarlılık oluşturmaya katkı ve kamu işverenlerine ve kamu görevlilerine ne gibi sorumluluklar getirdiğini anlaşılması amacıyla yapılmıştır.

Anahtar kelimeler – İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ; Kamuda İSG ; Kamu İşvereni ; Kamu İşveren Vekili

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KANUNUNUN UYGULAMA ALANI

6331 sayılı Kanun; kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dahil olmak üzere tüm çalışanların faaliyet konuların bakılmaksızın uygulanır(İSGK Madde 2).
Kanun kapsamına giren kişiler:

- İşveren,
- İşveren vekili,
- Çırak,
- Stajyer
- Çalışanlardır.

Çalışan, "kendi özel kanunlarındaki statülerine bakılmaksızın kamu veya özel işyerlerinde istihdam edilen gerçek kişiyi" ifade etmektedir. Bu durumda kamu kurumlarında çalışan memur, sözleşmeli personel ve diğer kamu görevlileri, Borçlar Kanunu, Basın İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu kapsamındaki herkes İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamına girmişlerdir.

6331 sayılı Kanun her türlü faaliyet alanı hakkında uygulanır (İSGK Madde 2/1) . İş konularına bakılmaksızın tüm işyerleri, işverenler, işveren vekilleri, çıraklar, stajyerler ve çalışanlar hakkında İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu hükümleri uygulama alanı içindedir. İşyerinde yürütülen faaliyetin sanayi, tarım veya ticarete ilişkin olmasının İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu açısından bir önemi yoktur. Kanun bazı iş türlerin kapsamı dışında bırakmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, genel kolluk kuvvetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığının faaliyetleri, Afet ve acil durum birimlerinin müdahale faaliyetleri, ev hizmetleri, hükümlü ve tutuklulara yönelik infaz hizmetleri sırasında, iyileştirme kapsamında yapılan işyurdu, eğitim, güvenlik ve meslek edindirme faaliyetleri kanun kapsamı dışındadır.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kamu ve özel sektör işyerleri hakkında uygulama alanı bulmaktadır. İşyerlerinde yürütülen faaliyetlerin konusu, işyeri büyüklüğü, işyerinde çalışan sayısına bakılmaksızın tüm işyerleri 6331 sayılı Kanun kapsamında yer alır. 6331 sayılı Kanun kapsamında yer alan bir faaliyetin yürütüldüğü bir işyerinde bir çalışan olması bile, 6331 sayılı Kanunun hükümlerinin uygulanması bakımından yeterlidir.

İşverenin yükümlülükleri işyerinde görülen işin niteliğinin az tehlikeli, tehlikeli ve çok tehlikeli olmasına göre farklılıklar göstermektedir. Tehlike sınıfı, iş sağlığı ve güvenliği açısından, yapılan işin özelliği, işin her safhasında kullanılan veya ortaya çıkan maddeler, iş ekipmanları, üretim yöntemleri ve şekilleri, çalışma ortam koşulları ile ilgili hususlar dikkate alınarak işyeri için belirlenen tehlike grubunu ifade etmektedir. Tehlike sınıfının tespitinde işyerinde yürütülen asıl işin tehlike sınıfı dikkate alınmaktadır.

İşyerinde yürütülen asıl işin belirlenmesinde işyerinin kuruluş amacı dikkate alınmaktadır. İşyerinde birden fazla faaliyet yürütülmekte ise, faaliyetlerden tehlike sınıfı yüksek olan iş esas alınmaktadır.

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Kamu işvereni öncelikle iş sağlığı ve güvenliğini (İSG) sağlama yükümlülüğü altındadır. İşverenin İSG sağlama yükümlülüğü, işverenin çalışanı gözetme borcu kapsamındadır. İşyerinde çalışanın yaşam, sağlık ve vücut bütünlüğünün korunmasında alınması gereken önlemler, işverenin çalışanı gözetme borcu gerekliliğidir.

6331 sayılı Kanuna göre, işveren çalışanların iş sağlığı ve güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. İşveren mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dahil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen koşullara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileşmesi için çalışmalar yapar (İSGK, Madde 4/1,a). İş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin yerine getirilmesi konusunda da yükümlü kılınmıştır. İşyerlerindeki iş sağlığı ve güvenliği, sadece teknik nitelikteki önlemlerle değil, aynı zamanda etkin bir güvenlik organizasyonu oluşturmakta geliştirilebilir (Süzek: 2013, 887)

Denetleme Yükümlülüğü

Kamu işverenleri için iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili olarak önlem alma zorunluluğu yanında çalışanların önlemlere uyup uymamalarını denetleme yükümlülüğü verilmiştir. İşveren denetleme yükümlülüğünü işveren vekilleri aracılığı ile de yerine getirebilir (Başbuğ: 2016,53).
İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda işverenler, işyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyulup uyulmadığını izleme, denetleme ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlamalıdır. İşverenler büyük harcamalar yaparak her türlü önlemi almış olsalar da çalışanlar bunlara uymadıkları durumda, alınan önlemlerin hiçbir önemi olmayacaktır. Bu nedenle işverenin gerekli denetimi yapması ve önlemlere uymayanlar için disiplin yaptırımları uygulaması gerekmektedir. Özellikle çalışanların güvenlik kültürünün zayıf olduğu işyerlerinde işveren tarafından yapılacak denetimler daha fazla öneme sahiptir (Sümer: 2017,109). Denetleme yükümlülüğünün işveren tarafından yerine getirilip getirilmediği konusu, işyerindeki iş kazasından işverenin kusurunu belirlerken dikkate alınan bir konudur.

İş Sağlığı Ve Güvenliğini Sağlama Yükümlülüğü

İş Güvenliği Yönetim Süreçleri

Kamu yöneticisinin, iş güvenliği yönetimindeki en büyük sorumluluğu iş güvenliği politikasını belirlemektir. Yönetim öncelikle, işletmedeki tüm çalışanların iş güvenliğindeki görevlerini, sorumluluklarını belirlemeli ve iş güvenliği ile ilgili faaliyetleri organize etmelidir. İş güvenliği yönetiminin içinde çeşitli yönetim adımları yer almaktadır. Risk değerlendirmesi ise bu adımlar arasında büyük öneme sahiptir. Şekil 1'de İş Güvenliği Yönetim Süreçleri gösterilmiştir. İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) yönetim sistemlerinin, iyi bilinen ilkeleri ile uyumludur. Risk değerlendirmesinin diğer iş güvenliği yönetimi adımları ile ilgisi ile bunlarla nasıl etkileşim halinde bulunduğu şekilde görülmektedir.
İş güvenliği yönetimi, işyeri şartlarının risk değerlendirmesi üzerine kurulmuştur. İşyerinde var olan veya zamanla oluşabilecek risklere karşı düzeltici ve önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Etkili ve doğru önlemlerin alınması, tehlikelerin ve ortaya çıkacak risklerinin doğru ve eksiksiz olarak belirlenmesiyle mümkün olabilecektir. İşyerinde yapılan risk değerlendirmesinin tehlikeleri kısa bir süre içinde ortadan kaldıracağı beklenilmemelidir. Uzun vadeli ve devamlı bir çalışma ile tehlikelerin ortadan kaldırılması sağlanabilecektir. Burada esas olan devamlı iyileştirme çalışmalarının sürdürülmesidir. İşveren ve işveren vekilleri, diğer yöneticilerin, işletmedeki tehlike ve riskler hakkında eğitim ve iletişim desteği sağlaması çalışmaların sürekliliği açısından büyük önem taşımaktadır. Yöneticilerin, çalışanların risk bilincini artırıcı ve tehlikelerin ortadan kaldırılması konusunda aktif katkıda bulunmalarını teşvik etmeleri isg yönetim sisteminin başarısı için önemlidir. Risk değerlendirme

çalışmalarının sürekliliği ve izlenmesi güvenli davranış, ergonomi, temizlik ve düzen gibi alanlarda meslek hastalıkları ve iş kazalarının kök nedenlerine ulaşılmasını sağlayacaktır.

Şekil 2. İş Güvenliği Yönetim Süreçleri

İSG Hizmetlerinin İş Güvenliği Profesyonellerince Sağlaması

6331 sayılı Kanun iş güvenliği hizmetlerinin sağlanmasında üç yöntem sunmuştur:

- Çalışanlar arasından işyeri hekimi, iş güvenliği uzmanı ve diğer sağlık personelinin görevlendirilmesi,
- İş güvenliği hizmetlerinin bir kısmının veya tamamının ortak sağlık ve güvenlik birimlerinden hizmet alınarak sağlanması,
- İşveren veya işveren vekillerinin İSG hizmetini yerine getirmesini kendisinin üstlenmesi.

İşverenlerin İSG hizmetlerini alırken, hizmetlerin yürütülmesi ile ilgili bazı yükümlülükleri: İSG hizmetleri ile ilgili görevlendirilen personelin verimli bir şekilde çalışması amacıyla gerekli kolaylığı sağlamak ve bu konuda planlama ve düzenleme yapmak, görevlendirdiği kişi veya ortak sağlık ve güvenlik birimlerinin görevlerini yerine getirmelerini sağlamak amacıyla araç, gereç, mekan ve zaman gibi ihtiyaçları karşılamak, işyerinde sağlık güvenlik hizmetlerini yürütenler arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili mevzuata uygun olarak ve yazılı olarak bildirilen tedbirleri yerine getirmek, iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin görevlerini yerine getirebilmeleri için, Bakanlıkça belirtilen sürelerden az olmamak kaydı ile yeterli çalışma süresi sağlamak, işyerinde meydana gelen iş kazası veya meslek hastalığı sonucu çalışanın ölümü veya maluliyetiyle sonuçlanan vücut bütünlüğünün bozulmasına neden olan yargı kararı kesinleşen durumlarda işyeri hekimi veya iş güvenliği uzmanını Genel Müdürlüğü bildirmek, Bakanlıkça belirtilen iş sağlığı ve güvenliğini ilgilendiren konularla ilgili bilgileri İSG KATİP sistemi üzerinden Genel Müdürlüğe bilgi vermek, işyerinde görevlendirilecek olan iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin görevlendirlmesi konusunda çalışan temsilcilerinin önceden görüşlerinin alınmasını sağlamak, görevlendirdiği veya hizmet aldığı isg profesyonellerinin çalışma saatleri, görevleri, yetki ve sorumlulukları konusunda çalışan temsilcisi veya çalışanları bilgilendirmek, çalışanların sağlık ve güvenliğini etkilediği bilinen veya etkilemesi muhtemel konular hakkında; görevlendirdiği kişi veya hizmet aldığı ortak sağlık ve güvenlik birimini, başka işyerlerinden çalışmak üzere kendi işyerine gelen çalışanları ve bunların işverenlerini bilgilendirmek, başka işyerinden kendi işyerine çalışmak üzere gelen çalışanların sağlık bilgilerini, görevlendirdiği iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerine ulaşmasını sağlamak, iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı gereği, yükümlü olduğu kayıt ve bildirimleri görevlendirdiği kişi veya hizmet aldığı ortak sağlık ve güvenlik birimi ile işbirliği içerisinde yapmakla yükümlüdür.

İş güvenliği uzmanları ve işyeri hekimleri iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin yürütülmesindeki ihmallerinden dolayı, hizmet sundukları işverene karşı sorumludurlar (İSGK. Madde 8/3). Kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan iş güvenliği profesyonellerinin sorumluluğu idare hukuku kuralları çerçevesinde belirlemek gerekmektedir (Sümer: 2017,119). Kamu görevlisi olan işyeri hekimi

ve iş güvenliği uzmanlarının kusuruyla sebep oldukları zararlar nedeniyle idareye karşı dava açılabilecektir.

İşyeri Sağlık ve Güvenlik Birimini Kurma Yükümlülüğü

İşyerinde iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin yürütülebilmesi için işyeri sağlık ve güvenlik birimi kurma yükümlülüğü işverene verilmiştir. İşyerinde iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerini yürütmek üzere kurulan, gerekli donanım ve personele sahip olan birim işyeri sağlık ve güvenlik birimini tanımlamaktadır. (İSGK Madde 3/1, bent i). İşyerinde, tehlikeler saha gezileri ile, risklerin saptanması ve gerekli önlemlerin alınması, çalışanların gözetimlerinin yapılması, ilk yardım ve acil tedavi gerektiren durumlarda ilk müdahalenin etkin ve hızlı bir şekilde işyeri sağlık ve güvenlik birimlerinde yapılabilir.
İşyerinde sağlık ve güvenlik biriminin kurulma yükümlülüğü çalışma süresi nedeniyle işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanlarının tam süreli görevlendirilmesi durumunda kurulmalıdır.

İsg Kurulu Kurma Yükümlülüğü

İş sağlığı ve güvenliği kurulları çalışanların yönetime katılmaları açısından önemli bir yere sahiptir. İş sağlığı ve güvenliği çalışmalarına, çalışanların katılımın sağlanması, öneride bulunma hakkının tanınması, etkin bir iş sağlığı ve güvenliği organizasyonu açısından önemlidir. İşyerinde iş sağlığı ve güvenliği konularında çalışanlara danışma ve çalışanların yönetime katılmaları, kurulda alınan kararlara çalışanların uymaları açısından gereklidir. Kurulların işyerinde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını denetleme fonksiyonu bulunmaktadır.

İş sağlığı ve güvenliği kurullarının, çalışanların ve iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin katılımıyla işyerinin kendine özel iş sağlığı ve güvenliği kuralları koyabilmesine ve kararlar alabilmesine imkan sağlama özelliği vardır.

İş sağlığı ve güvenliği kurullarının oluşumu, çalışma yöntemleri, yetki ve yükümlülükleri "İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Hakkında Yönetmelik" ile düzenlenmiştir. Kurul üyeleri: işveren veya işveren vekili, iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi, insan kaynakları, personel, sosyal işler veya idari ve mali işleri yürütmekle görevli bir kişi, bulunması halinde sivil savunma uzmanı, bulunması halinde formen, ustabaşı veya usta, çalışan temsilcisi, işyerinde birden çok çalışan temsilcisi olması halinde baş temsilci olacak şekildedir. Kurulun başkanı işveren veya işveren vekilidir. Kurulun sekreteri ise iş güvenliği uzmanıdır.

Elli ve daha fazla çalışanın bulunduğu ve altı aydan fazla süren sürekli işlerin yapıldığı kamu kurumları, sanayiden sayılma koşulunun kaldırılmasıyla iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturmak durumundadırlar.

Eğitim Verme Yükümlülüğü

Çalışanların işyerinde karşılaşabilecekleri riskler ve risklere karşı alınan önlemler konusunda bilgilendirilmeleri, meslek hastalıkları ve iş kazalarının önlenmesi bakımından önemli ve gereklidir. Bilinçli bir çalışan, riskler karşısında alınması gereken önlemleri uygular ve kendi açısından meslek hastalığı ve iş kazası riskini en aza indirir. Çalışanların güvenlik kültürünün geliştirilmesi, güvenli ve sağlıklı yaşama alışkanlığının kazandırılmasında en önemli araç, bu konuda verilecek eğitimle sağlanabilir (Dursun: 2012,57). Çalışanlara güvenlik kültürü kazandırılmadığında, hukuk kuralları iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemekte yetersiz kalacaktır.

İş kazalarının en önemli sebeplerinin başında tehlikeli davranışlar bulunmaktadır. Tehlikeli davranışların en önemli sebebi eğitimsizliktir. Çalışanların yapacağı işle ilgili yererli eğitime sahip olmaması güvensiz davranışlara ve bunun sonucu iş kazalarına neden olmaktadır.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, " İşveren, çalışanların iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerini almasını sağlar. Bu eğitim özellikle: işe başlamadan önce, çalışma yeri veya iş değişikliğinde, iş ekiğmanının değişimi halinde veya yeni teknoloji uygulanması halinde verilir. Eğitmler, değişen ve ortaya çıkan yeni risklere uygun olarak yenilenir, gerektiğinde ve düzenli aralıklarla tekrarlanır" hükmü ile işverenler için eğitim verme yükümlülüğü öngörmüştür (İSGK, Madde 17/1). İşyerinde, iş sağlığı ve güvenliği bilincinin oluşturulması ve çalışanlara işyerinde karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı uymaları gereken kuralları öğretmek amaçlanmaktadır.

İşveren eğitimi tüm çalışanlara, çırak ve stajyerlere verme yükümlülüğü altınadır. İşyerinin tehlike sınıfı ve çalışan sayısına bakılmaksızın işveren çalışanlara eğitim verme yükümlülüğündedir.

Çalışanları Bilgilendirme Yükümlülüğü

Çalışanların işyerinde karşılaşabilecekleri riskler ve risklere karşı alınabilecek önlemler konusunda bilgilendirilmeleri, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesi bakımından oldukça yararlı olacaktır. Bilinçli bir çalışan, riskler karşısında alınması gereken önlemlere titizlikle uyar ve kendisi açısından iş kazası ve meslek hastalıkları risklerini en aza indirir.

İşveren, işyerinde ciddi ve yakın tehlikeye maruz kalan veya kalma riski olan bütün çalışanları, tehlikeler ile bunlardan doğan risklere karşı alınmış ve alınacak tedbirler hakkında derhal bilgilendirmek ve başka işyerinden çalışmak üzere kendi işyerine gelen çalışanları da işyerine özgü riskler ile korunma konusunda bilgi almalarını sağlamak, çalışanlara işverenlerine gerekli bilgileri vermekle yükümlü kılınmıştır.

İş sağlığı ve güvenliği, yapılmakta olan iş nedeniyle çalışanın eğitimi, bir kısım mevzuat hükümlerini içerir belgelerin kendilerine verilmesi değil, eylemli olarak, bu bilgilerin aktarımı ve öneminin kavratılması ile sağlanabilir (İnciroğlu: 2015,85). İşyerinde eğitimden sonra yapılması gereken, iş sağlığı ve gövenliği ile ilgili önlemlerin alındığının ve uygulandığının denetlenmesidir.

İş Ekipmanlarının Kullanımında Sağlık ve Güvenlik Şartları Yönetmeliğine göre, "işveren, iş ekipmanları ve bunların kullanımına ilişkin olarak çalışanların bilgilendirilmesinde, çalışanlara kullandıkları iş ekipmanına ve bu iş ekipmanının kullanımına ilişkin yererli bilgi ve uygun olması halinde yazılı talimat vermekle yükümlüdür.

ÇALIŞAN TEMSİLCİSİ VE DESTEK ELEMANI BELİRLEME

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu çalışan temsilcisi ve destek elemanı yoluyla çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konularında yönetime katılmalarına imkan sağlamıştır (Sümer: 2017,167). İşveren; işyerinin değişik bölümlerinde bulunan riskler ve çalışan sayılarını dikkate alarak dengeli bir dağıtımı dikkate alarak, çalışanlar arasında yapılacak bir seçim veya seçimle belirilenemediği durumda atama yoluyla, belirtilen sayıda çalışan temsilcisini görevlendirme yükümlü kılınmıştır (İSGK Madde 20/1). İş sağlığı ve güvenliği örgütlenmesinde, çalışan temsilciliği aracılığı ile çalışanların katılımın sağlanması önemli bir role sahiptir.

İşveren, açil durumlarla mücadele için işyerinin büyüklüğü ve taşıdığı özel tehlikeler, yapılan işin niteliği, çalışan sayısı ile işyerinde bulunan diğer kişileri dikkate alarak; önleme, koruma, tahliye, yangınla mücadele, ilk yardım ve benzeri konularda özel olarak görevlendirilmiş uygun donanım ve bu konuda eğitimli yeterli sayıda kişiyi destek elemanı olarak görevlendirmekle yükümlüdür.

Çalışanların Sağlık Gözetimi Yükümlülüğü

İş sağlığı gözetimi, sağlık risklerine maruz kalmış çalışanlar arasından işle ilgili sağlık sorunlarının mümkünse ortaya çıkmadan erken teşhis edilmesi ve yapılan gözetim sonuçlarına göre adım atılması amacıyla gerçekleştirilen sistematik, düzenli ve uygun prosedürlerin oluşturulmasına yönelik tüm faaliyetleri kapsayan bir süreçtir (Kılkış: 2014,255).

İşveren, çalışanların işyerinde maruz kalacakları sağlık ve güvenlik risklerini dikkate alarak sağlık gözetimini yapılmakla yükümlüdür. Bu durumda sağlık risk analizi yapılabilecektir. İşveren, çalışana görev verirken, çalışanın sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne almak durumundadır.

Çalışanların Görüşlerinin Alınması Ve Katılımının Sağlanması

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda çalışanların görüşlerinin alınması ve katılımlarının sağlanması açısından düzenlemeler ile çalışan temsicilerine önemli hak ve yükümlülükler verilmiştir. İşyerinde çalışanların yönetime katılmalarının sağlanması, görüşlerinin alınarak kararların verilmesi, kararlara uymaları açısından önemlidir. İşyerlerinde çalışanlar deneyim ve bilgileri ile doğru kararlar alınmasında katkı sağlarlar. İşyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili doğru kararların alınabilmesi ve bu kararların uygulanabilirliği açısından çalışanların görüşlerinin alınması ve katılımlarının sağlanması önemlidir.

Risk Değerlendirmesi Yapma Yükümlülüğü

Avrupa Birliği ve Türk mevzuatı işverenin çalışma ortamındaki güvenlik ve sağlık risklerini tespit etmekle yükümlü olduğu ilkesine dayanmaktadır. Tehlikeler ortadan kaldırılamıyorsa işveren, bu tehlikelerin sağlık üzerindeki olası etkilerini değerlendirerek kazaları ve hastalıkları önlemek için gerekli kontrol önlemlerini almak durumundadır. Kamu işletmelerindeki çalışanlar, risk ekiplerinde yer alarak risk değerlendirmesine katılmaları gereklidir. Tespit edilen riskler konusunda mühendislere, şeflere ve çalışanlara veya çalışan temsilcilerine bilgi verilmelidir. Risklere göre hazırlanan talimat ve eğitimler risk değerlendirmesi sürecini ve çalışma ortamında yapılacak iyileştirmeleri kolaylaştıracaktır. Risk değerlendirmesi, yürürlükte olan tüm kontrol önlemlerinin yeterliliğini hesaba katarak, tehlikelerden kaynaklanan risklerin değerlendirilmesi ve kabul edilir seviyede olup olmadıklarına karar verme işlemi olarak tanımlanmaktadır. Risk değerlendirmesi, nadiren öngörülebilen ve istisnai durumlarda söz konusu olan tehlikeler de dâhil olmak üzere bir işyerindeki her türlü tehlikeyi kapsamalıdır [İSGİP].

İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetimi işyerindeki koşulların risk değerlendirmesini esas almaktadır. Tehlikelerin ve bu tehlikelerin doğurduğu risklerin tespit edilmesi, düzeltici ve önleyici önlemlerin alınması yoluyla sağlanabilir. Risk değerlendirmesinde farklı risk değerlendirmesi yöntemleri kullanılarak yapılabilmektedir.

Kamu kurumu işvereni risk değerlendirmesi yapmalı veya yaptırmalı ve böylece olası riskleri belirlemeli, hatta risklerin ortadan kaldırılması bir maliyet gerektiriyorsa, sorumluluktan kurtulmak için ilgili birimden ödenek talep etmelidir (Demircioğlu: 2016,272). 6331 sayılı Kanuna göre kamu işvereni yükümlü olduğu risk değerlendirmesini yapmaz veya yaptırmazsa, yükümlülüğün yerine getirlememesinden doğabilecek zararlar sonucunda çalışanların yaralanması veya ölmesi durumunda yargılama 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkındaki Yasaya uygun işlem yapılabilecektir.

İŞ KAZASI İLE İLGİLİ YÜKÜMLÜLÜKLER

İş kazalarının ve meslek hastalıklarının kaydını tutmak ve gerekli incelemelerin yapılması, ilgili raporlarının düzenlenmesi için işveren yükümlü kılınmıştır. İşveren, işyerinde meydana gelen ancak

yaralama veya ölüme neden olmadığı halde işyerinde iş ekipmanının zarara uğramasına yol açan veya çalışan, işyeri ya da iş ekipmanını zarara uğratma potansiyeli olan olayları inceleyerek ilgili raporları düzenlemekle yükümlüdür (İSGK Madde 14/1). Bu olaylara ramak kala olaylar denilmektedir.

İşveren, iş kazalarını kazadan sonra üç iş günü içinde, meslek hastalıklarını ise, öğrendiği tarihten itibaren üç iş günü içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirmek zorundadır (İSGK Madde 14/2) . İş kazasının meydana geldiği gün ile tatil günleri üç günlük süreye dahil edilmemektedir.

İş kazası ve meslek hastalıklarının bildirimiyle ilgili işverenlere yükümlülük getirilmesi nedeniyle idari para cezası ile karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olacaktır. Kamu kurumlarının zor durumda kalmamaları için kamu kurumlarında meydana gelecek muhtemel iş kazalarının süresi içinde Sosyal Güvenlik Kurumlarına bildirimin yapılması ve ayrıca iş kazalarının ve meslek hastalıklarının kaydının tutulması ve gerekli incelemelerin yapılarak bunlarla ilgili raporların düzenlenmesi gerekmektedir..

SONUÇ

Kamu işvereninin iş sağlığı ve güvenliği yükümlülüklerine aykırı davranmasının sonucunda, hukuki, idari ve cezai sorumluluklar oluşmaktadır. Hukuki sorumluluk, kişinin bir işleminin, bir davranışının veya kendisiyle hukukun ilişkilendirdiği bir olayın sonuçlarına katlanması yükümlülüğünü belirtmektedir. İşverenin, işyerinde meydana gelen iş kazası veya meslek hastalığı sonucunda, çalışana karşı hukuki sorumluluğu doğmaktadır.

İşveren, iş kazalarını ve meslek hastalıklarının kaydını tutmakla ve gerekli incelemeleri yaparak bunların ilgili raporlarını düzenlemekle yükümlü kılınmıştır. Yaralanmaya veya ölüme neden olmadığı halde işyeri ya da iş ekipmanının zarara uğramasına yol açan veya çalışan, işyeri veya iş ekipmanını zarara uğratma potansiyeli olan olayları inceleyerek bunları raporlama ile yükümlü kılınmıştır.

İş kazası ve meslek hastalıklarının bildirimiyle ilgili işverenlere yükümlülük verilmiştir. Kamu işverenlerinin bildirim yükümlülüklerini yerine getirmemeleri halinde idari para cezası ile karşı karşıya kalmamaları için kamu kurumlarında meydana gelecek muhtemel iş kazalarını süresi içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirimlerinin yapılması ve ayrıca iş kazalarının ve meslek hastalıklarının kaydının tutulması ve gerekli incelemelerin yapılarak ilgili raporların tutulması önemlidir.

KAYNAKLAR

Akın, L. (2013). İş Sağlığı Güvenliği ve Alt İşverenlik, Yetkin Yayınları, Ankara.
Başbuğ, A. (2016). "İş Sağlığı ve Güvenliği Hakkı ve Geliştirilmesi", Hukuki ve Sosyal Boyutuyla İş Sağlığı ve Güvenliği Yazıları, Ed. A.Başbuğ, M. Bulut, Ankara.
Demircioğlu, M. , Kaplan, H.A.H. (2016). Sorularla İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Dursun, S. (2012). İş Güvenliği Kültürü, Beta Basım, İstanbul.
Erdoğan, Ç. (2016). İşveren ve İşveren Vekilinin İş Kazasından Doğan Cezai Sorumluluğu, Yetkin Yayınları, Ankara.
İnciroğlu, L. (2015). Kamu İşvereninin İş Sağlığı ve Güvenliği Bakımından Sorumluluğu, Adalet Yayınevi, Ankara.
Kılkış, İ. (2014). İş Sağlığı ve Güvenliği, Bursa.
Sümer, H. H. (2017). İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
Süzek, S. (2013). İş Hukuku, 9.B., Yenilenmiş , İstanbul.
6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu
3T İmalat Sanayii için Risk Değerlendirmesi, İSGİP Türkiye'de İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Koşullarının İyileştirilmesi Projesi, AB Projesi, 2011, Ankara.

Analysis of Foreign Trade Structure of TRB1 Region

TRB1 Bölgesi Dış Ticaretinin Yapısal Analizi

Dilek ŞAHİN[1]

Abstract-It is made Classification of Statistical Region Units in countrywide with the decision of Council of Ministers in 2002 in order to Turkey's regional development policies to be compatible with the European Union's regional development policies. When classification is made, in 12 region as Level-1, 26 region as Level-2 and 81 region in level-3 is determined. TRB1; is a Level-2 region covering Aydın, Denizli and Muğla. In this study, firstly the economic view of the TRB1 region was revealed. Then, foreign trade structure of the region were analyzed. In this context, it was about informed the trade volume of the region, the sectoral composition of foreign trade and the countries that is trades with using the 2009-2016 period data.

Keywords: TRB1 Region, Foreign Trade, Sectoral Export.

Özet-Türkiye'nin bölgesel kalkınma politikalarının Avrupa Birliği bölgesel kalkınma politikaları ile uyumlu olabilmesi için 2002 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile ülke çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması yapılmıştır. Sınıflandırma yapılırken, Düzey-1 olarak 12 Bölge, Düzey-2 olarak 26 Bölge ve Düzey-3 olarak da 81 Bölge belirlenmiştir. TRB1; Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerini kapsayan bir Düzey-2 Bölgesidir. Bu çalışmada, ilk olarak TRB1 Bölgesinin ekonomik görünümü ortaya konulmuştur. Daha sonra, Bölgenin dış ticaret yapısı analiz edilmiştir. Bu kapsamda, çalışmada 2009-2016 dönemi verileri kullanılarak Bölgenin ticaret hacmi, dış ticaretin sektörel bileşimi ve ticaret yaptığı ülkeler hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TRB1 Bölgesi, Dış Ticaret, Sektörel İhracat.

GİRİŞ

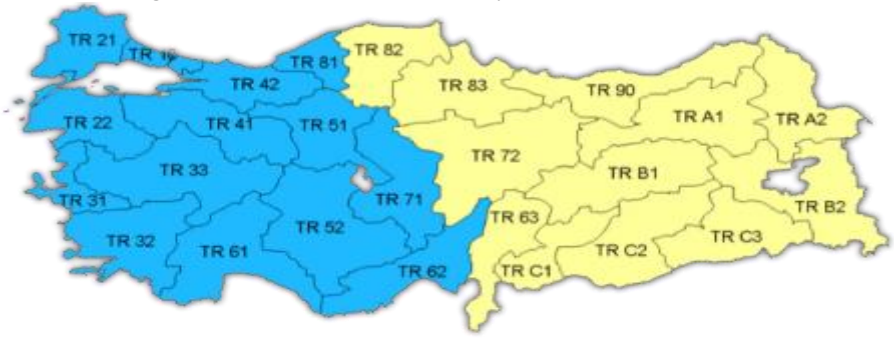
Ülkemizde, bölgesel kalkınma politikalarının AB'nin bölgesel kalkınma politikalarına uyum sağlaması amacıyla 2002 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile ülke çapında istatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması yapılmıştır. Yapılan sınıflandırmada Düzey-1 olarak 12 Bölge; Düzey-2 olarak 26 Bölge; Düzey-3 olarak da 81 Bölge (il) belirlenmiştir. Düzey-2 İstatistiki Bölge Birimleri arasında yer alan TRB1 Bölgesi; Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerini kapsamaktadır. Bölgenin en önemli geçim kaynağı, meyvecilik ve hayvancılık ağırlıklı tarım olmakla beraber tekstil, madencilik ve taş ocağı gibi sanayi alanları da Bölge ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada TRB1 Bölgesinin dış ticaret yapısı incelenmiştir. Çalışmada öncelikle, TRB1 Bölgesinin ekonomik görünümü ortaya konulmuş ardından sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada 2009-2016 dönemleri arasında Bölgenin dış ticareti ele alınmıştır. Bu bağlamda Bölgenin dış ticaretinin sektörel bileşimi hakkında bilgi verildikten sonra sektörler faktör kullanım yoğunluklarına göre hammadde yoğun, emek yoğun, sermaye yoğun ve farklılaştırılmış ve bilim bazlı sektörler olarak sınıflandırılmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre sektörlerin endüstri içi ticaret yapısı analiz edilmiştir.

[1] Yrd.Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu, Sivas/Türkiye,E-mail: dilek58sahin@hotmail.com.

TRB1 BÖLGESİNİN SOSYO-EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ

TRB1 Bölgesini oluşturan; Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illeri Doğu Anadolu Bölgesinin en batı ucunda, Yukarı Fırat havzasını kapsamaktadır. Orta Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan 35.916,6 km^2 'lik yüzölçümü ile Türkiye yüzölçümünün %4,7'sini oluşturan TRB1 Bölgesi 1.711.847 nüfusu, tarıma uygun arazi ve iklim koşulları, özellikle gıda ve tekstil kollarında gelişmekte olan sanayisi, mermer, krom, demir ve bakır başta olmak üzere yer altı kaynakları, tarihi ve turistlik değerleri ve su-enerji varlıkları ile ülkemiz için önemli bir bölgedir. Bölgenin lokomotifi konumundaki Malatya başta kayısı ve türevleri ve tekstil ürünleri ihracatı ile bir tarım ve sanayi şehridir. Ayrıca oldukça zengin yer altı kaynaklarına sahip olan ilde en önemli kaynak, Hekimhan ilçesindeki demir yataklarıdır. Bölgenin ikinci büyük kenti olan Elazığ'da enerji, madencilik ve tarım alanlarındaki kamu ve özel sektör yatırımlarının yanı sıra, eğitim ve kültür alanında da ilerlemiş bir cazibe merkezidir. Kentin tarihi turistlik merkezi olan Harput Kalesi ve çevresi kente cazibe katmaktadır. Bingöl ili, önemli Doğu-Batı ve Kuzey-Güney bağlantıları üzerinde yer alır ve dağlık ve verimli topraklara sahiptir. Bingöl'ün ekonomisi tarım, bitkisel üretim, hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerine dayanır. Yer altı kaynakları açısından zengin olmayan ilin önemli sayılabilecek maden rezervleri, Genç ilçesindeki demir ve Karlıova ilçesindeki linyit yataklarıdır. Tunceli ilinde ise, dağ, doğa, inanç turizmi ve hayvancılık temelli bir ekonomi hâkimdir. TRB1 Bölgesi kendi içerisinde gerek gelişmişlik düzeyi açısından gerekse de ön plana çıkan sektör ve mevcut potansiyel açısından heterojen bir yapıya sahiptir. Bölgenin sahip olduğu en önemli avantajlar arasında, bölgenin meyvecilik, hayvancılık ve su ürünleri gibi tarım alanlarında önemli potansiyele sahip olması, mermer başta olmak üzere ticari değeri yüksek çok sayıda maden rezervinin bulunması yer almaktadır. Öte yandan bölgede işsiz nüfusun fazla oluşu, bölge ekonomisi için son derecede önemli olan kayısı ve mermer gibi ürünlerin katma değeri düşük bir şekilde pazarlanması doğal kaynakların; su ürünleri üretimi, turizm ve enerji gibi alanlarda yeterine kullanılmaması ve limanlara olan uzaklık bölgenin sahip olduğu dezavantajlar arasında yer alır. Şekil 1'de Türkiye'nin İstatistiki Bölge Birimlerine Göre Sınıflandırılması gösterilmiştir. Şekil 2'de ise, TRB1 Bölgesinin genel görünümüne yer verilmiştir.

Şekil 1. Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey-2

Şekil 2.TRB1 Bölgesi Genel Görünümü

Ortadoğu Anadolu bölgesinde yer alan TRB1 Bölgesi, 35.916.9 km^2 olan yüzölçümü ile toplam ülke yüzölçümünün %4,7'sini oluşturmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü üzere; 2016 yılında Türkiye nüfusunun

%2,14'ünü oluşturan bölgede, Malatya 1.711.847 kişi ile en yüksek nüfusa sahip ildir. Bölgede en düşük nüfusa sahip olan il 82.193 kişilik nüfusu ile Tunceli'dir.

Tablo 1. TRB1 Bölgesinin Nüfus Potansiyeli

Yıllar	Bingöl	Elazığ	Malatya	Tunceli	TRB1 Nüfusu	Türkiye	TRB1/Türkiye
2009	255.745	550.667	736.884	83.061	1.626.357	72.561.312	2,24
2010	255.170	552.646	740.643	76.699	1.625.158	73.722.988	2,20
2011	262.230	558.556	757.930	85.062	1.663.811	74.724.269	2,22
2012	262.507	562.703	762.366	86.276	1.673.852	75.627.384	2,21
2013	265.514	568.239	762.538	85.428	1.681.719	76.667.864	2,19
2014	266.019	568.753	769.544	86.527	1.690.843	77.695.904	2,17
2015	267.184	574.304	772.904	86.976	1.700.468	78.741.053	2,15
2016	269560	578.789	781.305	82.193	1.711.847	79.814.871	2,14

Kaynak: TÜİK

Tablo 2'de Bölgenin işsizlik oranı, işgücüne katılım oranı ve istihdam oranı gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere, 2016 yılında bölgede işsizlik oranı %9,3; işgücüne katılım oranı %53,6; istihdam oranı ise %48,6 oranında gerçekleşmiştir.

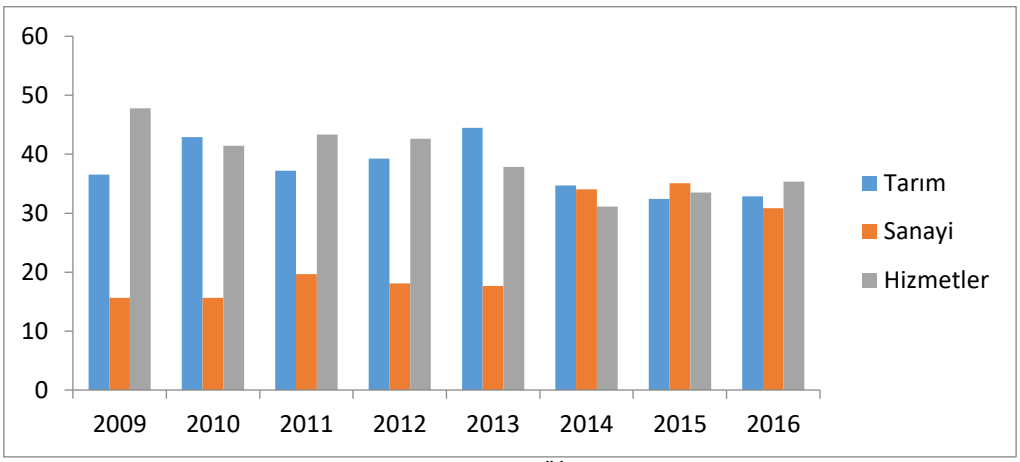
Tablo 2. TRB1 Bölgesinin İşgücü Durumu

Göstergeler	2014	2015	2016
İşsizlik Oranı (%)	7,8	8,3	9,3
İşgücüne Katılım Oranı (%)	50,4	51,6	53,6
İstihdam Oranı (%)	46,5	47,3	48,6

Kaynak: TÜİK.
Not: (15-64) nüfus işgücü rakamları alınmıştır.

İstihdamın sektörel dağılımı, toplumların gelişmişlik seviyesi hakkında bilgi veren önemli göstergelerden birisidir. Ekonomik gelişmişlik seviyesi arttıkça istihdamın tarımdan hizmetler sektörüne doğru kayması beklenmektedir. TRB1 Bölgesi, istihdamın dağılımından anlaşılacağı üzere tarım ağırlıklı ekonomik yapısını korumaktadır. Şekil 3'de TRB1 Bölgesinde istihdamın sektörel dağılımı gösterilmiştir. İstihdamın sektörel dağılımına bakıldığında, 2009 yılında istihdamın %36,55'i tarım sektöründe; %15,63'ü sanayi sektöründe %47,81' ise hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. 2016 yılına gelindiğinde ise istihdamın %32,87'si tarım sektöründe; %30,87'si sanayi sektöründe %35,36 ise hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Bölgede 2009-2016 yılları arasında, sanayi sektörünün istihdamdaki payı artarken hizmetler sektörünün istihdamdaki payı düşüş göstermektedir. Buna karşılık tarım sektöründe istihdamda az da olsa bir azalış olmasına rağmen sektörün bölgedeki ağırlığı devam etmektedir. Tarımın ekonomide önemli bir pay sahibi olduğu bölgede tarım ve tarıma dayalı sanayide katma değerin artırılması durumunda bölgenin ülke ekonomisine olan katkısı da artacaktır. Bu bağlamda bölgede tarım sektörünün geliştirilmesi için öncelikle üretim altyapısının iyileştirilmesi, verimlilik ve ürün değerinin artırılması, örgütlenme ve işbirliğinin geliştirilmesi gerekir.

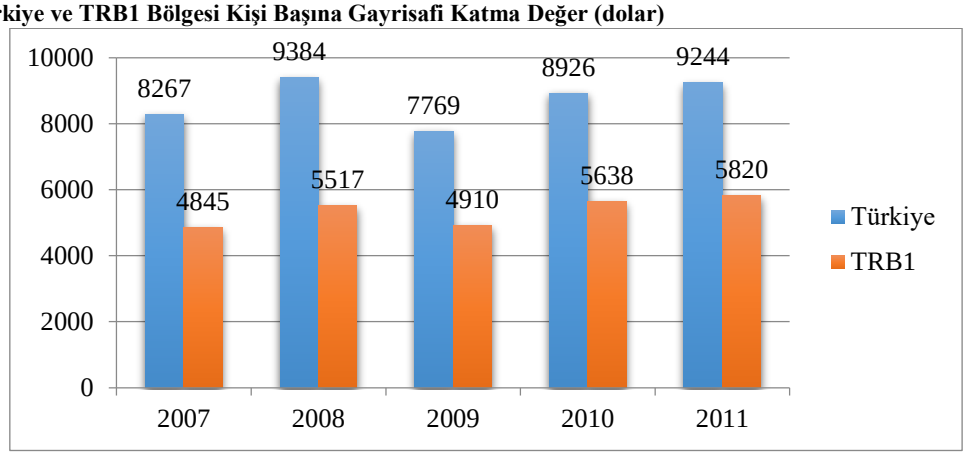
Şekil 3. TRB1 Bölgesinde İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: TÜİK.

Bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin tespitinde bölgenin gayrisafi katma değerin tespiti oldukça önemlidir. Bir bölgenin üretim gücünü gösteren önemli göstergelerden biri de bölgesel gayrisafi katma değerdir. Bölgesel gayrisafi katma değer (GSKD), bir bölgedeki yerleşik ekonomik birimlerin belirli bir dönemde, bu bölgedeki ekonomik faaliyetleri neticesinde ürettikleri mal ve hizmetlerin değerinden bu üretimde bulunabilmek için kullandıkları mal ve hizmetler değerinin çıkarılmasıyla elde edilir. Bölgesel gayrisafi katma değer ile bölgede ikamet eden üreticilerin ekonomik faaliyetlerinin ölçülmesi hedeflenmektedir. Gayrisafi katma değer tahminlerinin bölgesel gayrisafi yurt içi hâsıla tahminlerinden temel farkı, KDV ve ÖTV gibi ürün üzerinde bulunan vergileri içermemesidir. Ayrıca bölgesel GSKD hesapları dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetlerinin ara tüketime giden kısmını da içermektedir (TÜİK, 2014:2). Şekil 4'de Türkiye ve TRB1 Bölgesinin gayrisafi katma değeri görülmektedir. Gayrisafi katma değer miktarında istikrarlı bir artış, bölgenin gelişme seviyesi hakkında bilgi vermektedir. 2007 yılında TRB1 Bölgesi 26 Düzey-2 Bölgesi içerisinde 20.sırada yer alırken; 2011 yılına gelindiğinde 21.sırada yer almaktadır. TRB1 Bölgesinin Türkiye gayrisafi katma değerine katkısında 2007 yılından 2011 yılına kadar önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

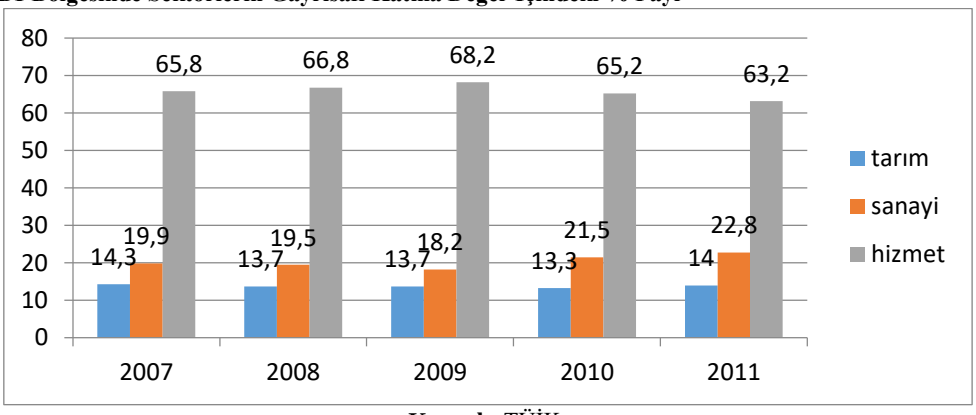
Şekil 4. Türkiye ve TRB1 Bölgesi Kişi Başına Gayrisafi Katma Değer (dolar)

Kaynak: TÜİK.

Şekil 5'de TRB1 Bölgesinde sektörlerin gayrisafi katma değer içindeki % payı gösterilmektedir. 2007 yılında TRB1 Bölgesinin gayrisafi katma değeri içinde tarım sektörünün payının %14,3; sanayi sektörünün payının %19,9; ve hizmetler sektörünün payının da %65,8 olduğu görülmektedir. 2011 yılına gelindiğinde tarım sektörünün payının %14; sanayi sektörünün payının %22,8; ve hizmetler sektörünün payının da %63,2 olduğu görülmektedir.

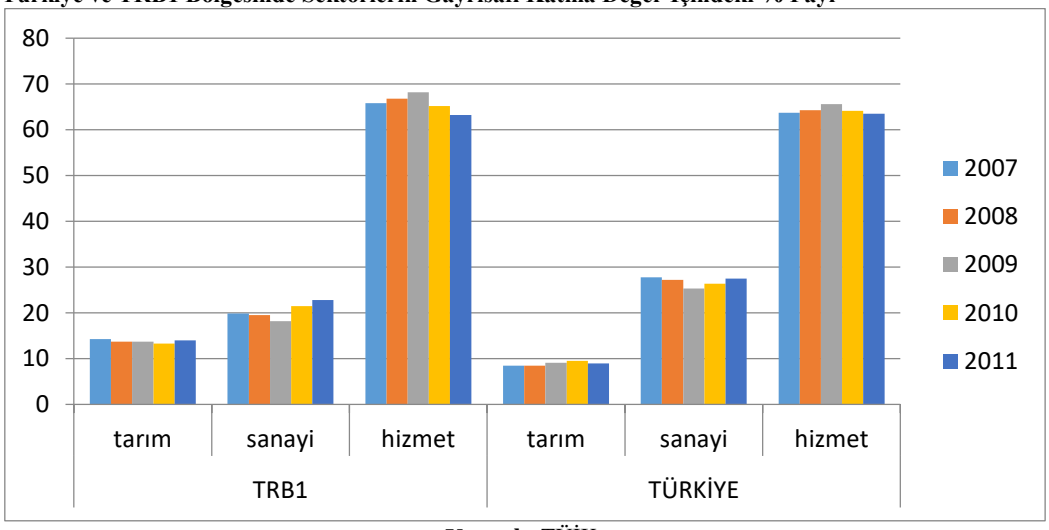
Şekil 5. TRB1 Bölgesinde Sektörlerin Gayrisafi Katma Değer İçindeki % Payı

Kaynak: TÜİK.
Not: veriler en son 2011 yılına kadar mevcuttur.

Şekil 6'da ise, Türkiye ve TRB1 Bölgesinde, sektörlerin gayrisafi katma değer içindeki % payına yer verilmiştir. 2007 yılında gayrisafi katma değer içindeki tarım sektörünün payının %8,5; sanayi sektörünün payının %27,8; ve hizmetler sektörünün payının da %63,7 olduğu görülmektedir. 2011 yılına gelindiğinde ise tarım sektörünün payının % 9; sanayi sektörünün payının %27,5; ve hizmetler sektörünün payının da %63,5 olduğu görülmektedir. TRB1 Bölgesinde tarım sektörünün gayrisafi katma değer içindeki payının Türkiye ortalamasının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu durum bölge ekonomisinde tarımın önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Sanayi ve hizmetler sektörünün gayrisafi katma değere olan katkısının ise Türkiye ortalamasının altında olduğu gözlenmektedir. Ayrıca TRB1 Bölgesinde sektörel paylar sıralamasının Türkiye ile paralellik gösterdiği ve hizmetler sektörünü sırasıyla sanayi ve tarım sektörünün izlediği görülmektedir.

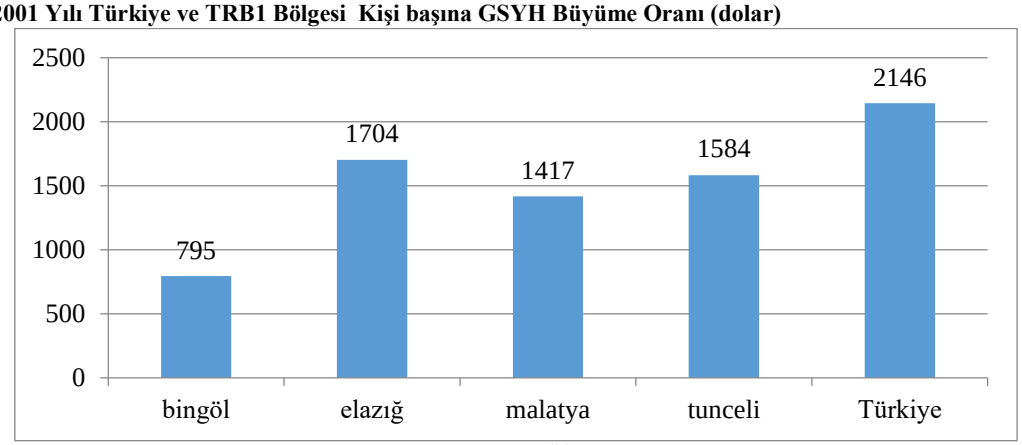
Şekil 6. Türkiye ve TRB1 Bölgesinde Sektörlerin Gayrisafi Katma Değer İçindeki % Payı

Kaynak: TÜİK.
Not: veriler en son 2011 yılına kadar mevcuttur.

Şekil 7'de Türkiye ve TRB1 Bölgesinin kişi başına GSYH büyüme oranı verilmiştir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden biri olan GSYH değerleri, en son 2001 yılında TÜİK tarafından yayınlanmıştır. Milli gelir hesaplamalarında gerçekleşen son gelişmelerin, GSYH değerlerine göre yapılan bölge sıralamalarını çok fazla etkilemeyeceği varsayımıyla; Şekil 7'de görüldüğü üzere bölge illerinin 2001 yılında kişi başına GSYH miktarlarının 2.146 dolar olan Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmiştir.

Şekil 7. 2001 Yılı Türkiye ve TRB1 Bölgesi Kişi başına GSYH Büyüme Oranı (dolar)

Kaynak: TÜİK.

Bölgelerin rekabet güçlerinin rakiplerine göre artırılabilmesi için öncelikle rekabet edebilirlik seviyelerinin ölçülmesi ve belirlenmesi gerekir. Bölgelerin rekabet güçlerinin tespitinde Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurulu (URAK) tarafından "beşeri sermaye, yenilikçilik, üretim ve ticaret değişkeni ve yaşanabilirlik" olarak dört ana gösterge kullanılmaktadır. Beşeri sermaye değişkeni hesaplanırken; mesleki ve teknik okul mezun sayısı, ilin YGS başarı yüzdesi, ildeki bir yüksek öğrenim programından (önlisans, lisans) mezun olan öğrenci sayısı, ildeki öğretim üyesi başına düşen üniversite öğrencisi sayısı vb. değişkenler kullanırken; yenilikçilik değişkeni hesaplanırken; ilde bulunan Ar-Ge merkezi sayısı, ilin teknolojik ürün ihracatı, ilde bulunan teknoloji geliştirme merkezi sayısı ile ait 100.000 kişi başına düşen patent başvuru sayısı vb. değişkenler; üretim ve ticaret değişkeni hesaplanırken; ilin ihracat hacmi, ihracat yapan firma sayısı, yaşanabilirlik değişkeni hesaplanırken; ilin net göç hızı, şehirleşme oranı, kişi başına düşen uzman hekim sayısı, ilin hava kalitesi değeri, ildeki kaba boşanma hızı, ildeki otoyol uzunluğu, haberleşme-ulaştırma alanında kamu yatırımı, bebek ölüm hızı vb. değişkenler kullanılmaktadır. Tablo 3'de, TRB1 Bölgesi illerinin rekabetçilik endeksi sıralaması gösterilmiştir. TRB1 Bölgesinin kendi içinde gerek gelişmişlik düzeyi bakımından gerekse öne çıkan sektörler bakımından heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. 2010-2011 yılına göre, 2013-2014 yılında Bingöl, Elazığ ve Tunceli'nin rekabetçi düzeyinde ilerleme olduğu görülmektedir. Bu sıralama neticesinde Malatya ve Elazığ'ın; Bingöl ile Tunceli'nin rekabetçilik düzeylerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Yine Tunceli ilinin 2010-2011 genel endeks sırasına göre son yıllarda ilerleme kaydettiği görülmektedir. Bunda Tunceli ilinin özellikle okuma-yazma oranları ile kadın okur-yazarlığı, ortalama aile büyüklüğü, doğurganlık gibi sosyo-kültürel değişkenler bakımından bölge ortalamasına göre üst sıralarda olması etkili olmuştur.

Tablo 3.TRB1 Bölgesi Rekabetçilik Endeks Sırası

İl	2010-2011 Genel Endeks Sırası	2011-2012 Genel Endeks Sırası	2012-2013 Genel Endeks Sırası	2013-2014 Genel Endeks Sırası
Bingöl	69	69	66	67
Elazığ	33	33	31	31
Malatya	31	39	34	32
Tunceli	61	60	51	53

Kaynak: URAK, 2016.

Tablo 4'de TRB1 Bölgesinde rekabet gücü 2013-2014 dönemi için alt başlıklar itibariyle incelenmiştir. Buna göre; beşeri sermaye açısından Tunceli ilinin; yenilikçilik, üretim-ticaret açısından Malatya'nın; yaşanabilirlik açısından ise Elazığ'ın ön sırada olduğu görülmektedir.

Tablo 4.TRB1 Bölgesinde Alt Bileşenlere Göre Rekabetçilik Endeksi

2013-2014 Genel Endeks Sırası				
İller	**Beşeri Sermaye**	**Yenilikçilik**	**Üretim ve Ticaret**	**Yaşanabilirlik**
Bingöl	61	79	73	68
Elazığ	31	38	36	21
Malatya	36	30	27	34
Tunceli	20	67	64	45

Kaynak: URAK, 2016.

TRB1 BÖLGESİNİN DIŞ TİCARETİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Tablo 5'de TRB1 Bölgesinin dış ticaret yapısı ele alınmıştır. TRB1 bölgesi 2009 yılı itibariyle 252.668.146 dolar düzeyinde ihracat, 84.593.763 dolar düzeyinde ithalat yapmaktadır.

Tablo 5.TRB1 Bölgesinde Yer Alan İllerin Dış Ticaret Hacmi

Yıl	Bingöl		Elazığ		Malatya		Tunceli		TRB1 İhracat	TRB1 İthalat
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat		
2009	1.478.019	344.885	30.015.416	37.190.870	221.155.349	47.057.680	19.362	328	**252.668.146**	84.593.763
2010	6.253.913	1.002.930	39.988.190	71.438.409	275.561.754	91.943.181	64.009	87.441	**321.867.866**	164.471.961
2011	4.917.181	932.822	42.773.122	57.711.270	280.505.102	106.489.411	-	-	**328.195.405**	165.133.503
2012	7.350.398	1.428538	55.276.606	47.393.663	282.728.561	96.872.224	-	17.732	**345.355.565**	145.712.157
2013	6.294.831	1.014.525	262.623.132	25.044.514	311.870.553	81.436.731	42.553	770.650	**580.831.069**	108.266.420
2014	8.551.496	1.239.837	234.938.501	27.670.789	309.506.555	82.951.671	327.966	61.732	**553.324.518**	111.924.029
2015	3.558.560	733.429	170.539.668	28.106.426	250.865.480	69.886.147	237.115	485.953	**425.200.823**	99.211.955
2016	1.202.312	1.367.544	251.697.746	51.847.045	250.629.824	85.924.058	130.891	278.772	**503.660.773**	139.417.419
Toplam	39.606.710	8.064.537	1.087852e+9	346.402.986	2.182823e+9	662.561.103	821.891	1.702.608	**3.311104e+9**	1.018731e+9

Kaynak: TÜİK.

Tablo 6'da TRB1 Bölgesinde yer alan illerin bölge ticaretindeki payları gösterilmiştir. Buna göre, bölge ihracatında ve ithalatın en yüksek pay Malatya iline aittir. Malatya'yı Elazığ ili takip etmektedir. Bölgede ticaretin en az olduğu il ise Tunceli'dir. Tunceli ilinin özellikle 2011 yılında dış ticaret yapmadığı görülmektedir. Ticaretin gelişmesinde; ulaşım ağı, ekonomik yapı ve üretim faktörleri oldukça önemlidir. TRB1 Bölgesi bu açıdan değerlendirildiğinde; Malatya ve Elazığ ili; bölgenin diğer iki ili olan Bingöl ve Tunceli'ye göre daha avantajlı durumdadır. Bu nedenle Malatya ve Elazığ bölgesel ticaret merkezleri konumundadır. Bölge ticaretinin önemli bir kısmını tarım, tarıma dayalı sanayi, gıda ve tekstil ürünleri oluşturmaktadır.

Tablo 6. TRB1 Bölgesinde Yer Alan İllerin Bölge Ticaretindeki % Payı

Yıl	Bingöl		Elazığ		Malatya		Tunceli	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
2009	0,58	0,4	11,87	43,96	87,52	55,62	0,007	0
2010	1,94	0,6	12,42	43,43	85,61	55,9	0,02	0,05
2011	1,49	0,56	13,03	34,94	85,46	64,48	-	-
2012	2,12	0,98	16	32,52	81,86	66,48	-	0,01
2013	1,08	0,93	45,21	23,12	53,69	75,21	0,007	0,71
2014	1,54	1,1	42,45	24,72	55,93	74,11	0,05	0,05
2015	0,83	0,73	40,1	28,32	58,99	70,43	0,02	0,48
2016	0,23	0,98	49,97	37,18	49,76	61,63	0,02	0,19

Kaynak: TÜİK verilerinden yola çıkılarak tarafımızca hesaplanarak düzenlenmiştir.

Tablo 7'de TRB1 Bölgesinin en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ilk 5 ülkeye yer verilmiştir. Buna göre, TRB1 bölgesinin en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında ABD, Irak, Çin, Almanya, Fransa yer alırken; en fazla ithalat yaptığı ülkeler arasında Çin, Tacikistan, Almanya, Fransa, Rusya yer almaktadır.

Tablo 7. TRB1 Bölgesinin En Fazla İhracat ve İthalat Yaptığı İlk 5 Ülke

Yıl	İhracat	İthalat
2009	Rusya, Güney Afrika, Almanya, Fransa, Irak	Almanya, ABD, Çin, İtalya, Ukrayna
2010	ABD, Rusya, Almanya, Fransa, Irak	Avusturya, Tacikistan, Ukrayna, Almanya, Çin
2011	Rusya, ABD, Irak, Almanya, Fransa	ABD, Almanya, Tacikistan, Kolombiya, Çin
2012	Irak, Rusya, ABD, Çin, Almanya	Tacikistan, Almanya, İtalya, ABD, Hindistan
2013	Çin, Irak, ABD, Hollanda, Rusya	Tacikistan, Almanya, ABD, Uruguay, Çin
2014	ABD, Irak, İsveç, Çin, Hollanda	Çin, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Almanya
2015	ABD, İsveç, Irak, Çin, Hollanda	Çin, Tacikistan, Rusya, Fransa, Almanya
2016	Çin, ABD, Irak, İsveç, İtalya	Türkmenistan, Fransa, Almanya, Rusya, İtalya

Tablo 8'de TRB1 Bölgesinde yer alan illerin en fazla ihracat yaptığı ülkeler bulunmaktadır. Buna göre, Bingöl'ün Suudi Arabistan ve Irak'a; Elazığ'ın Çin ve İsveç'e; Malatya'nın ABD ve Irak'a; Tunceli ise Almanya, Suudi Arabistan, Hollanda, Kıbrıs, Libya ve Maliye ihracat yapmaktadır.

Tablo 8.TRB1 Bölgesinde Yer Alan İllerin En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler (dolar)

Yıl	Bingöl	Elazığ	Malatya	Tunceli

	Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer
2009	Suudi Arabistan	1.157.785	Çin	10.850.363	Rusya	35.055.075	Almanya	19.362
2010	Kuveyt	6.253.913	Çin	14.260.113	Güney Afrika	42.980.991	Suudi Arabistan	23.907
2011	Suudi Arabistan	1.539.697	Çin	12.739.775	ABD	36.254.310	-	-
2012	Suudi Arabistan	3.670.432	Çin	26.822.240	Irak	50.183.056	-	-
2013	Irak	3.274.409	Çin	106.373.048	Irak	54.963.300	Hollanda	21.353
2014	Irak	5.670.554	İsveç	47.397.469	Irak	41.930.060	Kıbrıs	81.976
2015	Irak	2.129.897	İsveç	47.548.887	ABD	34.901.377	Libya	72.178
2016	Suudi Arabistan	478.041	Çin	103.291.065	ABD	27.423.358	Mali	62.693

Kaynak: TÜİK.

Tablo 9'da TRB1 Bölgesinde yer alan illerin en fazla ithalat yaptığı ülkeler bulunmaktadır. Buna göre, 2016 yılında Bingöl'ün Fransa'dan; Elazığ'ın Malezya'dan; Malatya'nın Türkmenistan'dan ve Tunceli'nin Çin'den ithalat yaptığı görülmektedir.

Tablo 9.TRB1 Bölgesinde Yer Alan İllerin En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler

Yıl	Bingöl		Elazığ		Malatya		Tunceli	
	Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer
2009	Avusturya	309.589	Almanya	17.542.384	ABD	8.730.759	İtalya	328
2010	Slovenya	615.163	Avusturya	41.175.727	Tacikistan	16.579.632	Belçika	58.380
2011	Avusturya	856.224	Kolombiya	15.738.260	Güney Afrika	19.673.356	-	-
2012	Avusturya	683.384	İtalya	8.791.180	Tacikistan	16.369.324	Almanya	9.358
2013	Avusturya	609.574	Ukrayna	4.426.073	Tacikistan	14.907.649	Avusturya	770.650
2014	Almanya	303.780	Fransa	4.821.803	Tacikistan	8.454.867	Almanya	37.421
2015	Çin	410.344	Fransa	3.719.059	Tacikistan	7.532.822	Almanya	245.887
2016	Fransa	806.577	Malezya	24.473.354	Türkmenistan	15.771.400	Çin	100.973

Kaynak: TÜİK.

Tablo 10'da TRB1 Bölgesinin en fazla ihraç ve ithal ettiği 5 ürün yer almaktadır. Buna göre bölgenin en fazla ihraç edilen ürünler arasında; motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler bunların aksam ve parçaları, giyim eşyası ve bunların aksesuarları, demir ve çelik, tekstil ürünleri ve elektrik makineleri, cihazları ve aletleri bulunmaktadır. En fazla ithal edilen ürünler arasında ise; petrol ve petrolden elde edilen ürünler, motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler, bunların aksam ve parçaları, elektrik makineleri, cihazları ve aletleri vb aksam parçaları, demir ve çelik ve güç üreten makine ve araçlar bulunmaktadır.

Tablo 10. TRB1 Bölgesinin En Fazla İhraç ve İthal Ettiği 5 Ürün

Yıl	En Fazla İhraç Edilen Ürünler	En Fazla İthal Edilen Ürünler
2009-2016	• Motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler bunların aksam ve parçaları • Giyim eşyası ve bunların aksesuarları • Demir ve çelik • Tekstil ürünleri • Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri	• Petrol ve petrolden elde edilen ürünler • Motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler, bunların aksam ve parçaları • Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri vb aksam parçaları • Demir ve Çelik • Güç üreten makine ve araçlar

Kaynak: TÜİK
Not: Sektörel sınıflandırmada SITC Rev.3,2 kodlu sektörler esas alınmıştır.

Tablo 11'de bölgede yer alan illerin en fazla ihraç ettiği ürünlere yer verilmiştir. Buna göre; Bingöl ilinde, gıda ürünleri ve içecek, metalik olmayan diğer mineral ürünler, mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler; Elazığ ilinde, metal cevherleri, taşocağı ve diğer madencilik, gıda ürünleri ve içecek, ana metal sanayi; Malatya ilinde, gıda ürünleri ve içecek, tarım ve hayvancılık, metalik olmayan diğer mineral ürünler, plastik ve kauçuk ürünler; Tunceli ilinde, gıda ürünleri ve içecek, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat ihraç edilmektedir.

Tablo 11. TRB1 Bölgesinde Yer Alan İllerin En Fazla İhracat Yaptığı Ürünler

Yıl	Bingöl	Elazığ	Malatya	Tunceli
2009 -2016	-Gıda ürünleri ve içecek -Metalik olmayan diğer mineral ürünler -Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler -	-Metal cevherleri -Taşocağı ve diğer madencilik -Gıda ürünleri ve içecek -Ana metal sanayi	-Gıda ürünleri ve içecek -Tarım ve hayvancılık -Metalik olmayan diğer mineral ürünler -Plastik ve kauçuk ürünler	-Gıda ürünleri ve içecek -Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat

Kaynak: TÜİK
Not: Ürün sınıflandırmasında ISIC Rev.3 2 haneli sınıflandırma kullanılmıştır.

Tablo 13'de bölgede yer alan illerin en fazla ithal ettiği ürünlere yer verilmiştir. Buna göre; Bingöl ilinde, tarım ve hayvancılık, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat, başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar; Elazığ ilinde, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat, kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar, kimyasal madde ve ürünler; Malatya ilinde, tarım ve hayvancılık, kimyasal madde ve ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat; Tunceli ilinde, tarım ve hayvancılık, kâğıt ve kâğıt ürünleri, radyo, televizyon haberleşme teçhizatı ve cihazları ithal edilmektedir.

Tablo 12.TR32 Bölgesinde Yer Alan İllerin En Fazla İthalat Yaptığı Ürünler

Yıl	Bingöl	Elazığ	Malatya	Tunceli
2009-2016	-Tarım ve hayvancılık -Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat -Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	-Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat -Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar -Kimyasal madde ve ürünler	-Tarım ve hayvancılık -Kimyasal madde ve ürünler -Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	-Tarım ve hayvancılık -Kağıt ve kağıt ürünleri -Radyo, televizyon haberleşme teçhizatı ve cihazları

Kaynak: TÜİK
Not: Ürün sınıflandırmasında ISIC Rev.3 2 haneli sınıflandırma kullanılmıştır.

TRB1 BÖLGESİNİN DIŞ TICARET YAPISININ ANALİZİ

Faktör kullanım yoğunluklarına göre imalat sanayi sektörlerini ISIC Rev.3'e göre "hammadde yoğun, ölçek yoğun, emek yoğun ve farklılaştırılmış ve bilim bazlı sektörler" alt başlıkları altında sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırma şu şekildedir:
Hammadde yoğun sanayiler: Gıda ürünleri ve içecek (15), tütün ürünleri (16), Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya hariç) (20), kok kömürü, Rafine Edilmiş Petrol ürünleri ve Nükleer yakıtlar (23), Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler (26).
Ölçek yoğun Sanayiler: Kâğıt ve kâğıt ürünleri (21), basım ve yayım; Plak, Kaset vb (22), Kimyasal madde ve ürünler (24), Plastik ve Kauçuk ürünleri (25), Ana metal sanayi (27), Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar (34), Diğer Ulaşım araçları (35).
Emek yoğun Sanayiler: Tekstil ürünleri (17), Giyim Eşyası (18), Dabaklanmış Deri, Bavul, El Çantası, Saraciye ve Ayakkabı (19), Metal Eşya Sanayi(Makine ve Teçhizat hariç) (28). Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler (36).
Farklılaştırılmış ve Bilim Bazlı Sanayiler: Başka yerde Sınıflandırılmamış makine ve Teçhizat (29),Büro muhasebe ve bilgi işleme makineleri (30), Başka yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazlar (31), Radyo-TV-Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları (32), Tıbbi Aletler, Hassas Optik Aletler ve Saat (33).

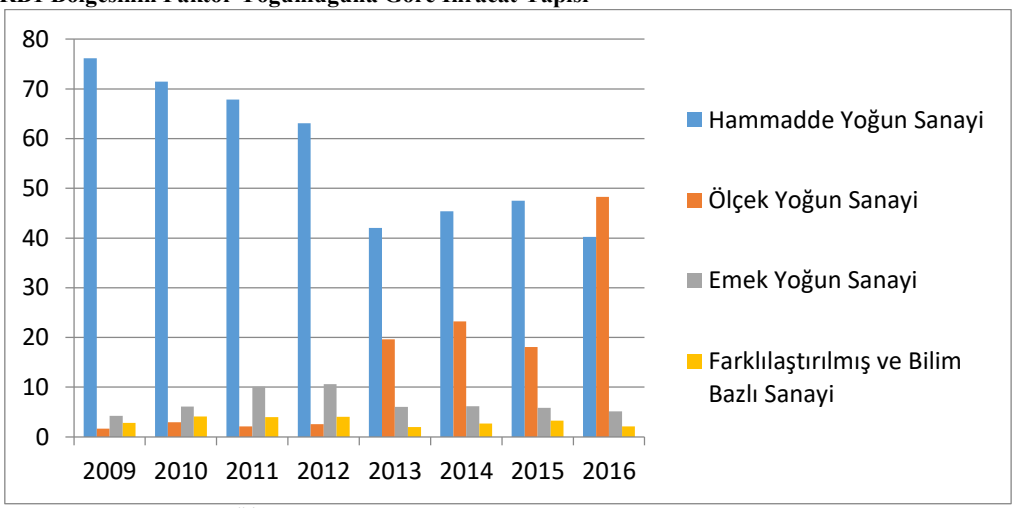
Tablo 13'de faktör kulanım yoğunluklarına göre TRB1 Bölgesi ihracatının toplam ihracat içindeki % payına yer verilmiştir. Buna göre TRB1 Bölgesinde hammadde yoğun malların ihracat içindeki payının diğer mal gruplarına göre fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca, 2013 yılından itibaren hammadde yoğun sektörlerin toplam ihracat içindeki payında azalma görülürken; buna karşılık ölçek yoğun sanayi ihracatında kayda değer bir artışın olduğu görülmektedir. Diğer bir anlatımla bölgede ihracatın faktör yoğunluğunda bir değişme söz konusudur. Bu durum şekil 8'de gösterilmiştir.

Tablo 13. Faktör Kullanım Yoğunluğuna Göre TRB1 Bölgesi İhracatının Toplam İhracat İçindeki % Payı

Yıl	**TRB1 Bölgesi**								
Faktör Yoğunluğu	**Sektör**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Hammadde yoğun sanayiler	**15**	67,15	65,39	63,20	58,76	38,96	43,01	43,69	37,02
	16	-	-	-	-	-	-	-	-
	20	0,31	0,31	0,27	0,21	0,24	0,14	0,29	0,92
	23	0,00	0,00	0,01	0,01	0,12	-	0,00	0,00
	26	8,68	5,73	4,37	4,08	2,68	2,24	3,54	2,30
Sektör Toplam		**76,14**	**71,43**	**67,85**	**63,06**	**42**	**45,39**	**47,52**	**40,24**
Ölçek yoğun sanayiler	**21**	0,31	0,38	0,41	0,37	0,44	0,40	0,26	0,24
	22	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	24	0,31	0,25	0,44	0,49	0,18	0,33	0,38	0,23
	25	0,91	2,00	1,16	1,24	1,35	1,15	0,89	23,89
	27	0,10	0,27	0,05	0,04	17,55	21,30	16,54	23,89
	34	0,01	0,05	0,06	0,44	0,13	0,04	0,00	0,02
	35	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,00
Sektör Toplam		**1,65**	**2,95**	**2,12**	**2,58**	**19,65**	**23,23**	**18,09**	**48,27**
Emek yoğun sanayiler	**17**	2,66	3,81	6,40	6,77	3,30	4,29	4,36	3,63
	18	0,28	0,33	1,01	1,03	0,28	0,28	0,07	0,12
	19	0,01	0,00	0,00	0,00	0,03	0,13	0,14	0,09
	28	0,59	0,88	1,81	0,84	1,29	0,64	0,61	0,61
	36	0,69	1,08	0,90	1,95	1,13	0,83	0,67	0,67
Sektör Toplam		**4,23**	**6,1**	**10,12**	**10,59**	**6,03**	**6,17**	**5,85**	**5,12**
Farklılaştırılmış ve bilim bazlı sanayiler	**29**	2,17	3,30	2,51	1,95	1,24	1,52	2,26	1,30
	30	0,00	0,00	-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
	31	0,61	0,77	1,45	2,02	0,73	1,15	0,99	0,73
	32	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,05
	33	0,02	0,03	0,01	0,04	0,01	0,02	0,02	0,02
Sektör Toplam		**2,8**	**4,1**	**3,97**	**4,01**	**1,98**	**2,69**	**3,27**	**2,11**

Kaynak: TÜİK verilerinden hareketle tarafımızca hesaplanarak düzenlemiştir.

Şekil 8. TRB1 Bölgesinin Faktör Yoğunluğuna Göre İhracat Yapısı

Kaynak: TÜİK verilerinden hareketle tarafımızca hesaplanarak düzenlenmiştir.

Tablo 14'de faktör kullanım yoğunluğuna göre TRB1 Bölgesinde ihracatın endüstri-içi ticaret yapısına yer verilmiştir. Endüstri-içi ticaretin ölçümünde literatürde sıklıkla kullanılan Grubel-Lloyd yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde X_i ihracat değeri, M_i ithalat değerini göstermek üzere endüstri-içi ticaret aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Grubel ve Lloyd, 1975: 21):

$$Bi = \frac{\sum_{i}^{n}\left[(Xi+Mi)-(Xi-Mi)\right]}{\sum_{i}^{n}(Xi+Mi)} \text{ veya } Bi = 1 - \frac{|Xi-Mi|}{Xi+Mi} \qquad (1)$$

Endeks 0 ile 1 arasında değer almakla birlikte, eğer ülke söz konusu malı yalnızca ihraç ya da ithal ediyorsa (endüstri-içi ticaret yoksa) endeks 0 olmaktadır. Eğer aynı malın ithalatı ve ihracatı birbirine eşit ise endeks değeri 1 olmakta ve bu durum endüstri-içi ticaret seviyesinin maksimum olduğunu göstermektedir.

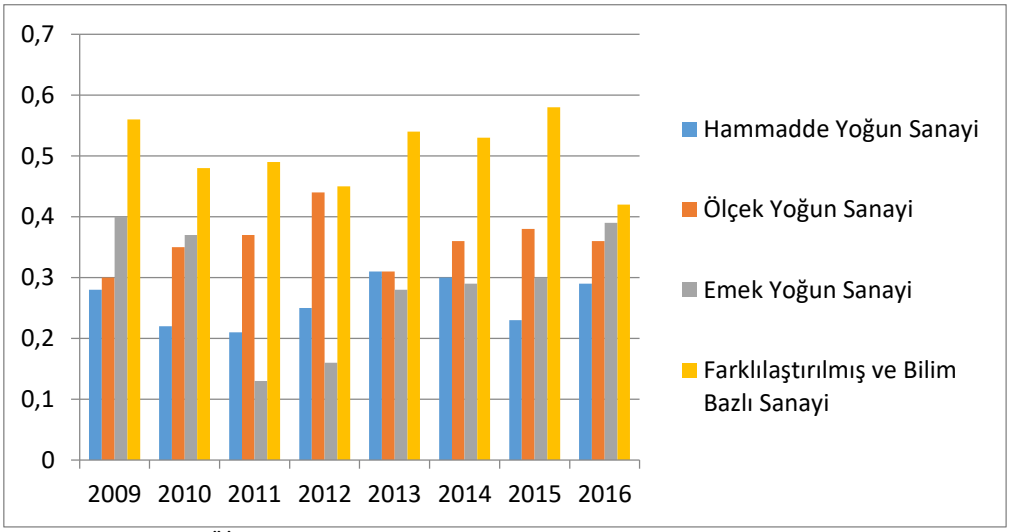
Yapılan hesaplamalar neticesinde, bölgede yapılan ticarette endüstri içi ticaretin payının düşük olduğu diğer bir ifadeyle ticaretin endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Endüstriler arası ticaret, farklı faktör yoğunluklarına bağlı olarak farklı verimlilik düzeylerindeki ürünlerde uzmanlaşma sağlayan ülkeler arasındaki farklı ürünlere dayalı ticarettir.

Tablo 14. Faktör Kullanım Yoğunluğuna Göre TRB1 Bölgesi İhracatının Endüstri-İçi Ticaret Yapısı

Yıl	**TRB1 Bölgesi**								
Faktör Yoğunluğu	**Sektör**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Hammadde yoğun sanayiler	**15**	0,03	0,04	0,03	0,04	0,03	0,03	0,05	0,05
	16	0,73*	0,66*	0,45*	0,84*	0,91*	0,95*	0,61*	0,88*
	20	-	-	-	-	-	-	-	-
	23	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	na	0,00	0,02
	26	0,37	0,19	0,39	0,13	0,29	0,23	0,27	0,24
Genel Ortalama		**0,28**	**0,22**	**0,21**	**0,25**	**0,31**	**0,30**	**0,23**	**0,29**
Ölçek yoğun sanayiler	**21**	0,83*	0,86*	0,89*	0,86*	0,79*	0,83*	0,76*	0,71*
	22	0,44	0,34	0,60*	0,24	0,01	0,18	0,11	0,07
	24	0,10	0,07	0,11	0,11	0,06	0,09	0,08	0,07
	25	0,24	0,11	0,18	0,56*	0,36	0,73*	0,94*	0,53*
	27	0,12	0,35	0,11	0,04	0,05	0,04	0,09	0,05
	34	0,08	0,25	0,40	0,37	0,93	0,33	0,03	0,23
	35	na	0,48	0,34	0,90*	0,01	0,37	0,71*	0,90*
Genel Ortalama		**0,30**	**0,35**	**0,37**	**0,44**	**0,31**	**0,36**	**0,38**	**0,36**
Emek yoğun sanayiler	**17**	0,39	0,79*	0,39	0,21	0,21	0,20	0,17	0,47
	18	0,78*	0,37	0,00	0,00	0,05	0,05	0,04	0,10
	19	0,25	0,24	0,02	0,12	0,87*	0,87*	0,83*	0,56*
	28	0,43	0,24	0,10	0,40	0,16	0,18	0,23	0,65*
	36	0,19	0,22	0,16	0,10	0,13	0,19	0,25	0,21
Genel Ortalama		**0,40**	**0,37**	**0,13**	**0,16**	**0,28**	**0,29**	**0,30**	**0,39**
Farklılaştırılmış ve bilim bazlı sanayiler	**29**	0,39	0,44	0,57*	0,31	0,82*	0,60*	0,86*	0,92*
	30	0,26	0,66*	na	0,63*	0,49	0,75*	0,72*	0,12
	31	0,96*	0,18	0,88*	0,22	0,42	0,35	0,49	0,56*
	32	0,24	0,23	0,03	0,15	0,00	0,03	0,02	0,01
	33	0,97*	0,92*	0,97*	0,96*	0,97*	0,93*	0,82*	0,51*
Genel Ortalama		**0,56**	**0,48**	**0,49**	**0,45**	**0,54**	**0,53**	**0,58**	**0,42**

Kaynak: TÜİK verilerinden hareketle tarafımızca hesaplanarak düzenlenmiştir.
Not: (-) sektörde ithalat ve ihracatın olmadığını göstermektedir. na, ilgili yıla ait ihracat veya ithalat rakamlarından birine ulaşılmadığından ötürü hesaplamanın yapılmadığını göstermektedir. Literatürde endeks değerinin 0.50'den fazla olması durumunda endüstri içi ticaretin olduğu kabul edilmektedir. Burada * işareti endüstri içi ticaretin olduğunu göstermektedir.

Şekil 9. Faktör Kullanım Yoğunluğuna Göre TRB1 Bölgesi İhracatının Endüstri-İçi Ticaret Yapısı

Kaynak: TÜİK verilerinden yola çıkılarak tarafımızca hesaplanarak düzenlenmiştir.

SONUÇ

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasında Düzey-2 Bölgelerinden biri olan TRB1 Bölgesi; Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerini kapsamaktadır. Orta Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan 35.916,6 km^2 'lik yüzölçümü ile Türkiye yüzölçümünün %4,7'sini oluşturan TRB1 bölgesi 1.711.847 nüfusu, tarıma uygun arazi ve iklim koşulları, özellikle gıda ve tekstil kollarında gelişmekte olan sanayisi, mermer, krom, demir ve bakır başta olmak üzere yer altı kaynakları, tarihi ve turistlik değerleri ve su-enerji varlıkları ile ülkemiz için önemli bir bölgedir. TRB1 Bölgesindeki illerin rekabetçilik endeksi sıralamasına bakıldığında; Malatya ve Elazığ'ın; Bingöl ile Tunceli'nin birbirine yakın oldukları görülmektedir. Rekabetçilik endeksi sıralamasına alt başlıklar itibariyle bakıldığında; beşeri sermaye açısından Tunceli ilinin; yenilikçilik, üretim-ticaret açısından Malatya'nın; yaşanabilirlik açısından ise Elazığ'ın ön sırada olduğu görülmektedir. TRB1 Bölgesinin dış ticaret yapısına bakıldığında bölge ihracatında ve ithalatında en yüksek payın Malatya iline ait olduğu gözlenmektedir. Bölgede ticaretin en az olduğu il ise Tunceli'dir. Yine, TRB1 Bölgesinin en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında ABD, Irak, Çin, Almanya, Fransa yer alırken; en fazla ithalat yaptığı ülkeler arasında Çin, Tacikistan, Almanya, Fransa, Rusya yer almaktadır. Bölgede en fazla ihraç edilen ürünler arasında; motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler bunların aksam ve parçaları, giyim eşyası ve bunların aksesuarları, demir ve çelik, tekstil ürünleri ve elektrik makineleri, cihazları ve aletleri bulunmaktadır. En fazla ithal edilen ürünler arasında ise; petrol ve petrolden elde edilen ürünler, motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler, bunların aksam ve parçaları, elektrik makineleri, cihazları ve aletleri vb aksam parçaları, demir ve çelik ve güç üreten makine ve araçlar bulunmaktadır. Faktör kulanım yoğunluklarına göre TRB1 Bölgesinin ihracatının toplam ihracat içindeki % payına bakıldığında ise; hammadde yoğun malların ihracat içindeki payının diğer mal gruplarına göre fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, 2013 yılından itibaren hammadde yoğun sektörlerin toplam ihracat içindeki payında azalma görülürken; buna karşılık ölçek yoğun sanayi ihracatında kayda değer bir artışın olduğu görülmektedir. Diğer bir anlatımla bölgede ihracatın faktör yoğunluğunda bir değişme söz konusudur. Son olarak faktör kullanım yoğunluğuna göre TRB1 Bölgesinde endüstri içi ticaret seviyesinin düşük olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle ticaret endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleşmektedir.

KAYNAKÇA

Grubel, H., Lloyd, P. (1975). Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products London: MacMillan Press.

TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/Start.do (Erişim Tarihi: 11.04.2107).

TÜİK. (2014). Gayri Safi Katma Değer, Bölgesel Sonuçlar, 2004-2012, TÜİK, Ulusal Hesaplar Daire Başkanlığı Yıllık Hesaplar Grubu, Nisan, Ankara.
URAK (2016). İllerin Rekabetçilik Endeksi, http://www.urak.org/urak/ (Erişim Tarihi: 11.04.2017).

EK 1. TRB1 BÖLGESİNİN GFZT ANALİZİ

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
• En yüksek teşvik olanaklarına sahip 4. Bölgede bulunması • Artan kamu ve özel sektör yatırımları • Bölgenin DAP kapsamında olması • Bazı sektörlerde ihracatın gelişmiş olması (tarım, madencilik, tekstil) • Organize sanayi bölgelerinin varlığı • Kültür balıkçılığının yaygınlığı • Bazı yörelerde tarıma elverişli arazilerin varlığı • Geniş çayır ve mera alanlarının varlığı	• Katma değeri düşük üretimin yaygın olması • Nitelikli işgücü eksikliği • Ar-Ge ve yenilikçilik kültürünün gelişmemiş olması • Markalaşma, tanıtım ve pazarlama eksikliği • Tarım ürünlerinde çeşitliliğin az olması • Limanlara uzaklığın fazla olması • Yatırımcılara yönelik yeterince fizibilite çalışmasının olmaması • Entegre tesislerin az olması	• İhracat potansiyeli olan ürünlerin bulunması • Cazibe merkezlerinin sağlık turizmi açısından potansiyele sahip olması • Hibe destekleri ve kalkınmayı destekleyici kurumların varlığı • Orta doğu ve Asya ülkeleriyle ticari ilişkilerin gelişme potansiyeli • Geliştirilebilir turizm potansiyeli (sağlık, doğa, inanç, kış)	• Bölgede en büyük gelir kaynaklarından biri olan kayısı marka değerinin tehlikede olması • Küresel rekabetin artması • Tarımsal üretimin doğal koşullara bağlı olması • Tarımsal üretimde yaşlı nüfusun fazla olması ve gençlerin tarıma ilgisinin azalması

The Potential and Usability of Muş Province's Solar Power

Muş İlinin Güneş Enerjisi Potansiyeli ve Kullanılabilirliği

Emin AĞRALI[1], *Sabir RÜSTEMLI*[2]

Abstrack- The growth in the world population and the developments in the industry have been increasing the need for energy each day. Much of our country's growing energy needs are met by fossil sources as it is in the world. This situation increases our external dependence and brings great burden to the economy of the country. While generating energy from fossil sources with increasing energy demand, serious damage is being done to the environment and these resources are consumed rapidly. This situation increases the interest in renewable energy sources day by day. Turkey has an important potential in terms of renewable energy sources. Especially in terms of solar energy potential, it is located in a very advantageous geographical position. In this study, solar energy potential of Muş city, which is above the average of Turkey from the point ofglobal radiation value and sunshine duration, has been analyzed and suggestions for the future of solar energyarepresented.

Keywords: Potential of SolarEnergy, RenewableEnergy, ElectricityGeneration

Özet- Dünya nüfusundaki artış ve sanayideki gelişmeler enerjiye duyulan ihtiyacı her geçen gün arttırmaktadır. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de artan enerji ihtiyacının büyük bir bölümü fosil kaynaklardan karşılanmaktadır. Bu durum dışa olan bağımlılığımızı arttırmakla birlikte ülke ekonomisine de büyük yükler getirmektedir. Artan enerji ihtiyacı ile fosil kaynaklardan enerji üretilirken çevreye ciddi zararlar verilmekte ve bu kaynaklar hızla tükenmektedir. Bu da yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgiyi her geçen gün arttırmaktadır. Türkiye yenilenebilir enerji kaynakları açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle güneş enerjisi potansiyeli açısında çok avantajlı bir coğrafi konumda yer almaktadır. Bu çalışmada hem global radyasyon değeri hem de güneşlenme süresi olarak Türkiye ortalamasının üzerinde olan Muş ilinin güneş enerjisi potansiyeli analiz edilmiş ve güneş enerjisinin geleceği için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Güneş Enerjisi Potansiyeli, Yenilenebilir Enerji, Elektrik Üretimi.

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler ve Dünya nüfusundaki artış enerji ihtiyacını karşılamada mevcut kaynakların yetersiz kalması sonucu alternatif enerji kaynaklarını bulma ve geliştirme çalışmaları hız kazanmıştır. Zira klasik yöntemlerle yapılan, özellikle fosil yakıt kaynaklı enerji üretim ve tüketimi, doğada onarılması imkansız zararlara yol açmaktadır. Dünyadaki yaşanabilir ortamın korunması, iklim değişikliğinin sebep olduğu zararlı etkilerin yanı sıra, enerji üretim ve tüketiminden kaynaklanan çevre tahribatının azaltılması gibi konular tüm insanlığa sorumluluk yüklemektedir. Bu sorumluluğun gereği olarak ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemelerin yapılması, enerji üretimi teknolojilerinde ve kaynak seçiminde çevresel etkilerin öncelikle dikkate alınması enerji kullanımında verimliliğe azami özenin gösterilmesi gibi hususlar giderek öncelik ve ağırlık kazanmaktadır.[12] Dünyanın en önemli enerji kaynağı güneştir. Günesin ısınım enerjisi, yer ve atmosfer sistemindeki fiziksel oluşumları etkileyen başlıca enerji kaynağıdır. Dünyadaki madde ve enerji akışları güneş enerjisi sayesinde mümkün olabilmektedir. Rüzgâr, deniz dalgası, okyanusta sıcaklık farkı ve biyokütle enerjileri, güneş enerjisini değişim geçirmiş biçimleridir. Güneş enerjisi, doğadaki su döngüsünün gerçekleşmesinde de rol

[1] University of Mus Alparslan, Vocational School of Technical Sciences, Muş
[2] University of Bitlis Eren, Faculty of Engineering and Architecture, Bitlis, e.agrali@alparslan.edu.tr

oynayarak, akarsu gücünü yaratmaktadır. Fosil yakıtların da, biyokütle niteliğindeki materyallerde birikmiş güneş enerjisi olduğu kabul edilmektedir. Doğal enerji kaynaklarının pek çoğunun kökeni olan güneş enerjisinden, ısıtma ve elektrik elde etme gibi amaçlarla doğrudan yararlanılmaktadır. Dünya Enerji Forum'unun tahminlerine göre; fosil enerji kaynaklı petrol, kömür ve doğalgaz rezervlerinin günümüz şekliyle tüketilmesi halinde önümüzdeki yüzyıl içerisinde bu yakıtlar tükenmiş olacaktır [1]. Ayrıca fosil enerji kaynaklı bu yakıtların tüketimi ile zehirli gazların salanımı ve tüketimi çevresel açıdan ciddi bir problem teşkil etmektedir [2]. Bu enerji kaynakları küresel ısınmaya neden oldukları gibi havanın kirlenmesine, asit yağmurlarının oluşmasına, ozon tabakasının delinmesine, ormanların tahribatına da sebep olmaktadır [3]. CO2 (karbondioksit) salınımının ana nedeni insanların aktiviteleri sonucu oluşmaktadır. İnsan kaynaklı bu salınım dünya ölçeğinde 2030 yılında, yılbaşına 4,2 milyar tona ulaşması beklenmektedir [4]. Bu etkilerin önlenmesi için enerji verimliliğinin geliştirilmesi, fosil enerji kaynaklı yakıt tüketiminin azaltılması ve çevre dostu enerji kaynaklarının tüketiminin yaygınlaştırılması gibi bazı potansiyel çözümlerin uygulanması zaruridir [5].

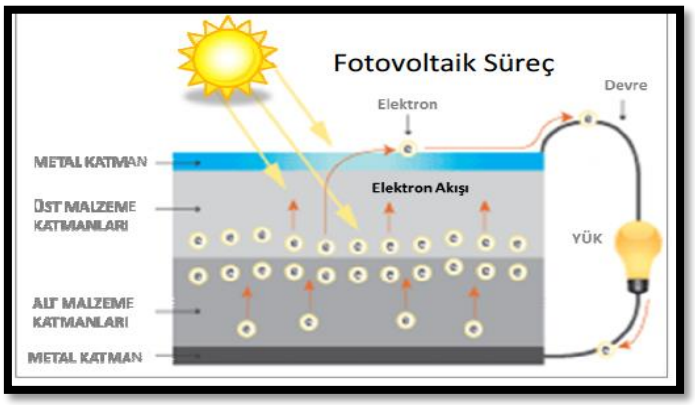
Türkiye güneş ışınlarından faydalanılarak elektrik üretimi elde etmek için dünya çapında en iyi konumlarından birinde yer almasına rağmen sahip olduğu potansiyeli yeteri derecede etkin ve yaygın bir şekilde kullanamamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin güneşlenme süresi bakımından en zengin üçüncü bölgesinde yer alan Muş ilinin güneş enerjisi potansiyeli irdelenerek gelişen teknolojiler yardımıyla güneş enerjisi kullanarak elektrik enerjisi üretiminin teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

GÜNEŞ ENERJİSİ VE ÖNEMİ

Güneş; Dünyamızın enerji kaynağı olan sıcak gazlardan oluşan gök cismidir. Samanyolu galaksisindeki 1014 (yüz trilyon) yıldızdan biridir. Dünyamıza ortalama 150 milyon km uzaklıkta olup çapı 1,39 milyon km'dir. Dünyanın çapı ise 12.700 km'dir. Güneş enerjisinin sınırı olmayan bir potansiyeli vardır. Güneşten dünyaya gelen enerjinin yoğunluğu atmosferin üzerinde m2 başına1.35 kW' dır. Bu şiddet ile dünya çapının kapladığı alana gelen güneş gücü, dünyadaki kurulu elektrik santrallerinin toplam gücünün 100 bin katı düzeyindedir. Dünyanın tüm yüzeyine bir yılda düşen güneş enerjisi 1.22*1 014 TET (Ton Eşdeğer Taş Kömür) ya da 0.814*104 TEP (Ton Eşdeğer Petrol) kadardır. Yılda gelen güneş enerjisi kömür rezervinin 50, petrol rezervinin ise 800 katı miktarındadır. Bu verilerden yola çıkarak güneş enerjisinin yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde çok önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir.[6]

GÜNEŞ ENERJİSİ İLE ELEKTRİK ÜRETİMİ

Enerji üretilmesi için kullanılan yöntemler oldukça çeşitli olup, küresel ısınma sebebiyle daha çok yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretilmesi yöntemleri günümüzde özel ilgi çekmektedir. Güneş enerjisi sistemlerinden ısıtmada, soğutmada ve elektrik üretiminde yararlanmak mümkündür. Güneş enerjisinden farklı yöntemlerle elektrik üretimi mümkün olmakla birlikte, bu konuda teknolojisi en gelişmiş yöntem, güneş panelleri (fotovoltaik paneller) vasıtasıyla enerji üretilmesidir. Bu teknolojide güneş ışınlarının panel yüzeyine ulaşması ile yarıiletken malzemeler kullanılarak enerji dönüşümü sağlanmaktadır. Fotovoltaik etki, Güneş Pillerinin güneş ışınlarını elektrik enerjisine dönüştürdüğü basit bir fiziksel işlemdir. Güneş ışığı, foton veya güneş enerjisi parçacıklardan oluşur. Güneş ışığından gelen fotonlar farklı dalga boylarından oluşmaktadır ve bu farklı dalga boylarına karşılık gelen çeşitli miktarda enerji içerirler. Fotonlar PV yüzeyine çarptığı zaman oluşabilecek üç muhtemel durum vardır. Foton yansıyabilir, absorbe edilebilir ya da direk olarak geçebilir. Sadece absorbe edilen fotonlar elektrik üretebilir. Bu durumda fotonun enerjisi çarptığı hücredeki elektrona transfer edilir. Elektron elde ettiği bu enerji ile normal pozisyonundan kaçarak bir elektrik devresindeki akımın bir parçasını oluşturarak güneş ışığını elektrik enerjisine çevirmiş olur.Aşağıda şekil 1'de fotovoltaik süreç verilmiştir.[11]

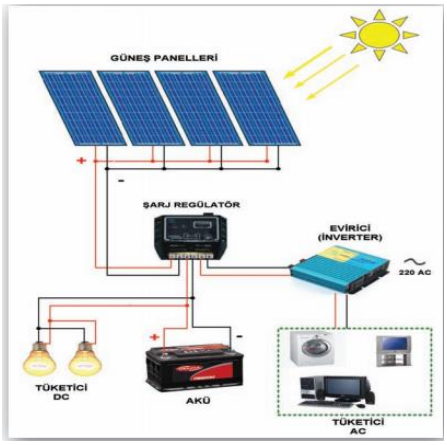
Şekil 1. Fotovoltaik süreç

Bir PV hücresi içerisindeki elektrik alanı meydana getirmek için, iki ayrı yarı iletkenleri birlikte sıkıştırılmıştır. Saf yarı iletken malzemeler elektriği ne iyi iletir ne de kötü iletir. Bunun sebebi, değerlik bandındaki elektron sayısı sınırlıdır. Saf bir yarı iletkenin elektron ve oyuk sayısı artırılarak iletkenliği artırılabilir. Bu durum saf bir yarı iletkene katkı maddesi eklenerek oluşturulur. Katkı maddesi eklenerek oluşturulan iki tip yarı iletken vardır. Bunlar pozitif (p) ve negatif (n) tip yarı iletkenlerdir. Bir PV hücresi, pozitif (p) ve negatif (n) tip yarı iletken malzemeden oluşur.

Güneş Pili Sistemleri insanların elektik enerjisine ihtiyacının olduğu her uygulamada kullanılabilir. Güneş pili modülü uygulamalara bağlı olarak, invertörler, akümülatör, regülatör gibi kontrol cihazları ve çeşitli elektronik destek devreleri ile birlikte oluşturulur. Güneş pili sistemi uygulamalar iki ana gruba ayrılabilir; Şebeke bağlantılı Sistemler (On Grid) ve Şebekeden bağımsız sistemler (Off-Grid) dir.

Şebeke bağlantılı güneş pili sistemler büyük güç sistemleri (santral boyutunda) şeklinde olabileceği gibi binalarda küçük güçlü sistemler şeklinde de karşımıza çıkabilir. Küçük güçlü sistemlerde elde edilen enerji, kurulu olduğu sistemin elektrik enerjisi gereksinimini karşıladıktan sonra fazla olan elektrik enerjisi, elektrik şebekesine satılır. Yalnız bu durumda üretilen DC elektrik AC ye çevrilerek şebekeye uygun hale getirilir. Yeterli elektrik enerjisini üretilemediği durumda ise şebekeden elektrik enerjisi alınır. Bu sistemlerde depolama olmadığı için akü grubuna gerek yoktur.[7]

Şebekeden bağımsız sistemler (Off-Grid) Güneş panellerinde elde edilen güç sistemin gereksinimini karşılar, fazla gelen enerji ise akülerde depo edilir. Depo edilen bu enerji güneş enerjisinin yetersiz kaldığı zaman, özellikle gece boyunca kullanılır. Akünün aşırı şarj ve deşarj durumlarında zarar görmesini engellemek için regülatör kullanılır. Sistemlerde regülatörün görevi ise akünün durumuna bakarak ya sistemin akım çekmesini durdurur ya da güneş pilinden gelen akımı keser. Şekil 2'de şebekeden bağımsız PV sistem (Off-Grid) verilmiştir.

Şekil 2. Şebekeden bağımsız (Off-Grid) PV sistem

Güneş Pili Sistemlerinde Kullanılan Elemanlar

Fotovoltaik Panel: Güneş enerjisini elektrik enerjisine çeviren sistemlerdir. Kurulacak olan sisteminin enerji ihtiyacına göre panel sayısı arttırılarak enerji ihtiyacı karşılanır.

Şarj Denetleyici: Fotovoltaik Paneller ile akü/batarya grupları arasına bağlıdır. Şarj denetleyicisi akülerin aşırı dolmasını veya tamamen bitmesini önleyerek akülerin veya bataryaların daha uzun ömürlü olmasını sağlar.

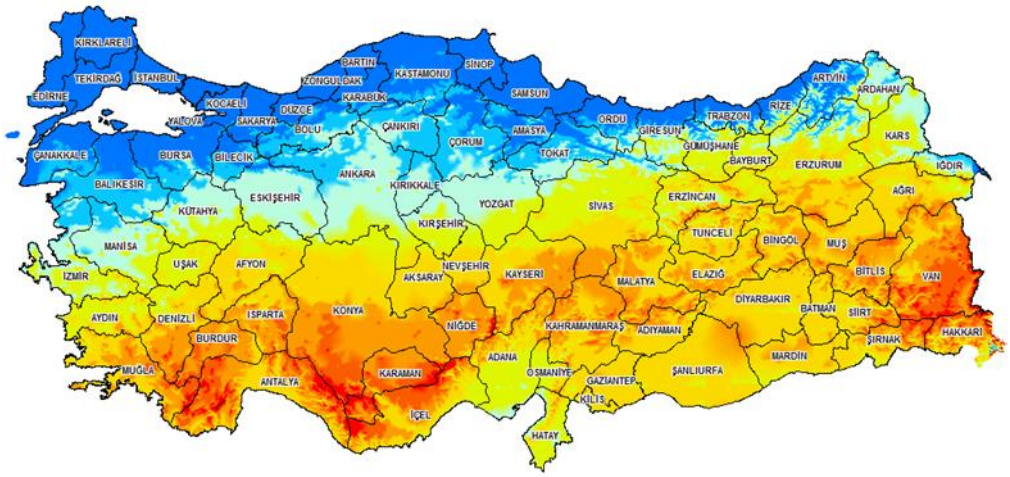
Akü / Batarya: Fotovoltaik panellerden elde edilen enerjinin depolandığı üniteleridir. Kurşun aküler/bataryalar en yaygın kullanılan türdür. Uygun maliyetli olmaları ve fazla bakım gerektirmemeleri nedeniyle fotovoltaik sistemler için idealdir.

İnvertör: Fotovoltaik Panellerden üretilen doğru akımı alternatif akıma çeviren elektronik bir alettir. Doğru akımla çalışan cihazların invertöre gereksinimi yoktur.

Çift yönlü sayaç: Şebeke (on grid) bağlantılı istemlerde kullanılır. Kullanılan elektriğin kendi fotovoltaik sisteminden mi alındığını yoksa şebekeden mi alındığını belirler.

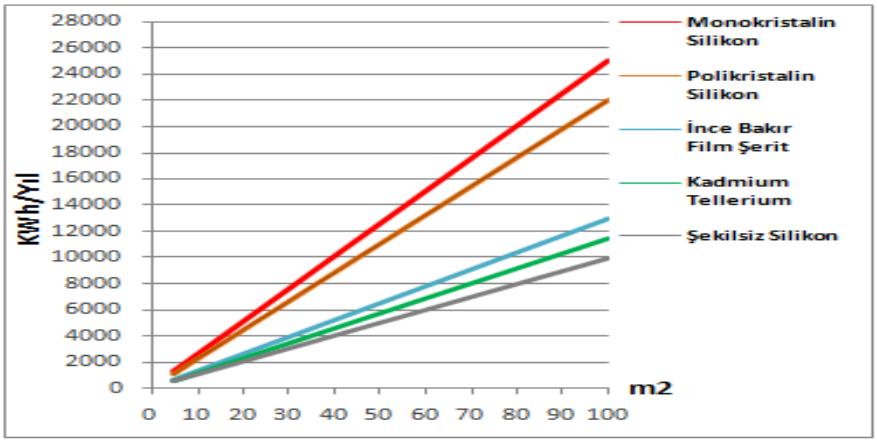
TÜRKİYE VE MUŞ İLİNİN GÜNEŞ ENERJİSİ DURUMU

Türkiye, coğrafi konumu bakımından sahip olduğu güneş enerjisi potansiyeli açısından birçok ülkeye göre avantajlı durumdadır. Güneşten dünyaya saniyede yaklaşık olarak 170 milyon MW enerji gelmektedir. Türkiye'nin yıllık enerji üretiminin 100 milyon MW olduğu düşünülürse bir saniyede dünyaya gelen güneş enerjisi, Türkiye'nin enerji üretiminin 1.700 katıdır. Devlet Meteoroloji isleri Genel Müdürlüğünde (DM,) mevcut bulunan 1966-1982 yıllarında ölçülen güneşlenme süresi ve ısınım şiddeti verilerinden yararlanarak EİE tarafından yapılan çalışmaya göre Türkiye'nin ortalama yıllık toplam güneşlenme süresi 2640 saat ortalama toplam ısınım siddeti 1.311 kWh/m²-yıl olduğu tespit edilmiştir. Türkiye, 110 gün gibi yüksek bir güneş enerjisi potansiyeline sahiptir ve gerekli yatırımların yapılması halinde Türkiye yılda birimmetre karesinden ortalama olarak 1.100 kWh'lik güneş enerjisi üretebilir [6, 8, 9]. Şekil 3'de Türkiye güneş enerji potansiyeli atlası verilmiştir.

Şekil 3. Türkiye güneş enerji potansiyeli atlası

Güneş enerjisi yatırımlarında elde edilecek fayda, kullanılacak teknolojiye göre değişkenlik göstermekle birlikte, ülkemiz koşullarında fotovoltaik teknolojinin halen yaygın olarak kullanıldığı ve gelecek dönemde santral projelerinde de yaygın olarak kullanılacağı öngörülmektedir. Şekil …'de farklı fotovoltaik teknolojilerine göre elde edilecek yıllık enerji miktarlarının ülke ortalamaları gösterilmiştir [13]. Şekil 4'te görüldüğü gibi ülkemizde en etkin fotovoltaik teknolojisi "Monokristalin Silikon" teknolojisidir ve bu teknoloji ile elde edilebilecek enerji miktarı 28.000 kWh/yıl'a yaklaşmaktadır.

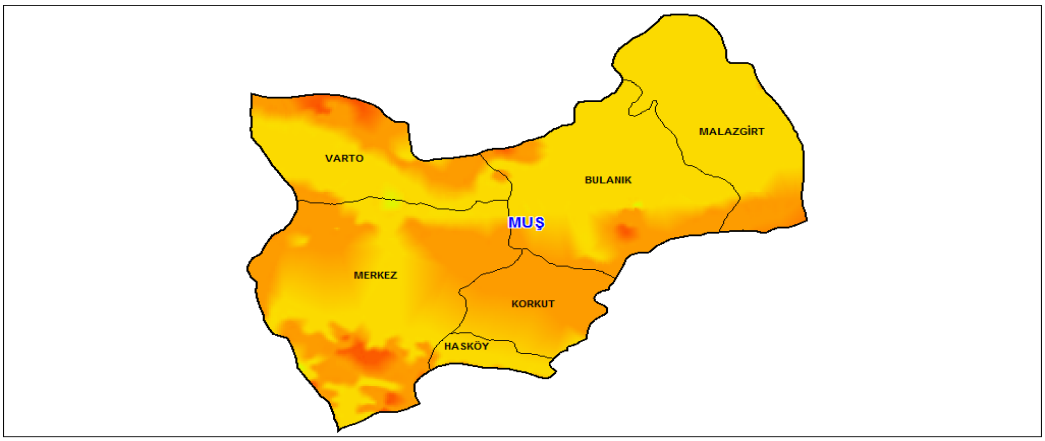
Şekil 4. Türkiye PV Tipi-Alan-Üretilebilecek Enerji (KWh-Yıl)

Bu verilere göre genel olarak Türkiye'nin en çok ve en az güneş enerjisi üretilecek ayları sırası ile Haziran ve Aralık olmaktadır. Bölgeler arasında ise öncelikle Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz sahilleri gelmektedir. Güneş enerjisi üretiminin yok denecek kadar az olduğu Karadeniz bölgesi dışında yılda birim metre kareden 1.100 kWh'lik enerji üretilebilir ve toplam güneşli saat miktarı ise 2.640 saattir. Buna göre Türkiye'de toplam olarak yıllık alınan enerji miktarı ise yaklaşık 1015 kW saat kadardır [8]. Ancak, bu değerlerin, Türkiye'nin gerçek potansiyelinden daha az olduğu, daha sonra yapılan çalımsalar ile anlaşılmıştır. 1992 yılından bu yana EİE ve DM güneş enerjisi değerlerinin daha sağlıklı olarak ölçülmesi amacıyla enerji amaçlı güneş enerjisi ölçümleri almaktadırlar [6].

Ülkemizde 2016 yılı sonu itibariyle kurulu gücü 402 MW olan 34 adet güneş enerjisi santraline önlisans, kurulu gücü 12,9 MW olan 2 adet güneş enerjisi santraline lisans verilmiştir. Lisanssız elektrik üretim

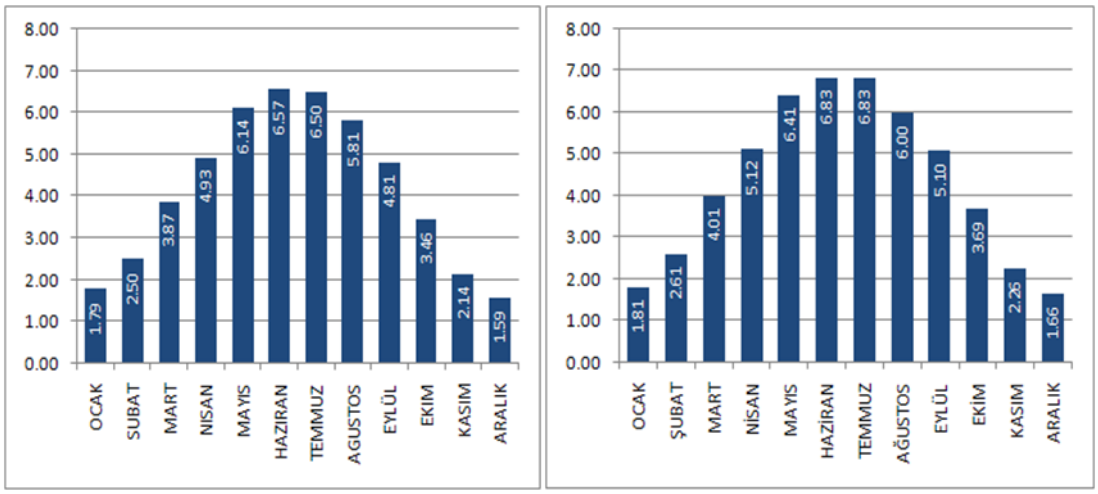
santrallerinin kurulmasıyla birlikte 2016 yılı sonu itibarıyla güneş enerjili santral sayısı 1.043 olarak görülürken bu santrallerin kurulu gücü ise 819,6 MW olup 2 adet lisanslı güneş enerjisi santrali ile birlikte toplam kurulu gücümüz 832,5 MW'a ulaşmıştır.[13]

Muş ili Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat - Van bölümünde yer almaktadır. Fırat havzası içinde kalan Muş ili genel olarak Doğu Anadolu Bölgesinin iklimi özelliklerini taşımaktadır. Muş ili nüfusu 413260 olan bir ilimizdir. Muş ili güneşlenme bakımından ortalama günde yaklaşık 7,3 saat güneşlenme ortalamasıyla Türkiye güneşlenme ortalamasının üzerinde bir ortalamaya sahiptir. Şekil 5'te görüldüğü gibi Muş ilinin özellikle merkez olmak üzere birçok ilçesinin güneşlenme açısından önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Muş ili güneş haritası

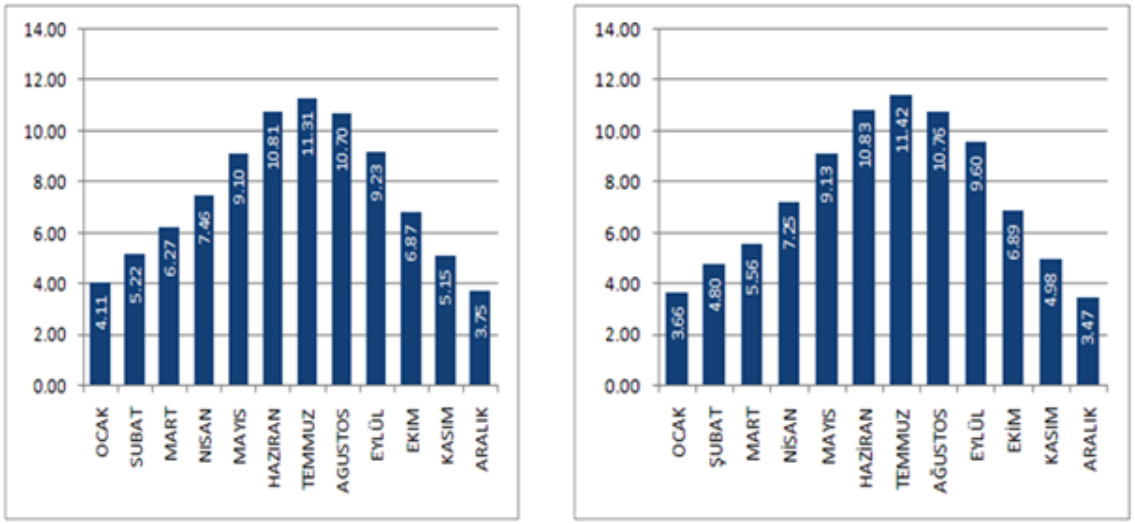
Aşağıda verilen şekil 6'da sırasıyla verilen tablolarda görüldüğü gibi Türkiye ve Muş ilinin Global Radyasyon Değerleri verilmiştir. Türkiye global radyasyon yıllık ortalaması yaklaşık 3,6 kWh/m2-gün ve muş ilinin global radyasyon yıllık ortalaması yaklaşık 4,4 kWh/m2-gün dir. Buna göre Muş ilinin global radyasyon yıllık ortalaması Türkiye ortalamasının üzerinde bir değere sahip olduğu görülmektedir.[9]

Şekil 6. Türkiye ve Muş ilinin Global Radyasyon Değerleri (KWh/m2-gün)

Türkiye ve Muş ilinin yıllık güneşlenme sürelerini gösteren şekil 7 Aşağıda verilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi Türkiye'nin yıllık ortalama güneşlenme süresi 7.2 saat ve Muş ilinin yıllık ortalama

güneşlenme süresi 7.3 saattir. Buna göre Muş ilinin yıllık güneşlenme süresi ortalaması Türkiye ortalamasının üzerinde bir değere sahip olduğu görülmektedir.[9]

Şekil 7. Türkiye ve Muş ilinin aylık güneşlenme süreleri.(Gün/saat)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizin enerji kaynakları, nüfus artışı ve sanayinin gelişmesiyle artan enerji talebi karşılanamamaktadır. Bu nedenle enerji üretimi ve tüketimi arasındaki fark hızla büyümektedir. Bu bağlamda alternatif enerji kaynaklarının etkin kullanımı büyük bir önem arz etmektedir. Alternatif enerji kaynaklarından Güneş enerjisi önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin güneş enerjisi ile elektrik üretimi potansiyeli Kıta Avrupası'nın önde gelen güneş enerjisi yatırımlarına sahip Almanya, İspanya ve Çek Cumhuriyet gibi ülkelere göre daha fazla olmasına rağmen yatırım oranı ilgili düzenlemelerin yakın zamanda yapılmış olmasıyla henüz bu ülkelerin çok altında kalmaktadır.

Türkiye güneşlenme ortalamasında üçüncü sırada olan Doğu Anadolu bölgesinde bulunan Muş ilinin güneş enerjisi potansiyeli Türkiye ortalamasının üzerinde olmasına rağmen yeterli yatırım yapılmamıştır. Muş ilinde toplam 2 MW aktif lisanssız ve ön lisansı verilen 9 MW GES bulunmaktadır. Muş ili yıllık elektrik tüketiminin binde üçü GES üretimi ile yapılmakta olup bu oran Muş ili potansiyeline göre çok düşük bir orandır.

Ülke ekonomisini önemli oranda etkileyen yenilenebilir enerji kaynaklarının daha fazla kullanımına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle iklime dayalı sistem entegrasyonu bilinci oluşturularak yenilenebilir enerji teşviki sağlanabilir.

Muş ilinin iklimsel dezavantajları güneş enerjisine yönelik negatif bir algı oluşturmasına neden olmaktadır. Fakat güneşlenme süresi Muş ili ortalamasına göre çok çok düşük olan Almanya enerji ihtiyacının büyük bir oranını güneş enerjisinden sağlamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri PV üretiminde önemli bir teknolojiye sahip olmasıdır. Bu teknoloji sayesinde güneşlenme süresi düşük değerde olan Almanya önemli oranda elektrik üretebilmektedir.

KAYNAKÇA

Kumar, A., Kumar, K., Kaushik, N., Sharma, S., Mishra, S.: "Renewable energy in India: Current status and future potentials", Renewable and Sustainable Energy Reviews, 14, (8), October 2010, pp. 2434-2442.
Čeřovský, Z., Mindl, P.: "Hybrid Electric Cars, Combustion Engine driven cars and their Impact on Environment", SPEEDAM 2008 International Symposium on Power Electronics, Electrical Drives, Automation and Motion, pp. 739 – 743.
Wai, R., J., Wang, W., H., Lin, C., Y.: "High- Performance Stand-Alone Photovoltaic Generation System", IEEE Transactions On Industrial Electronics, 55, (1), January 2008.
Müller-Steinhagen, H., Malayeri, M., R., Watkinson, A., P.: "Heat Exchanger Fouling: Environmental Impacts", Heat Transfer Engineering, 30, (10–11), 2009, pp. 773–776.
Çolak, İ., Bayındır, R., Demirtaş, M.: "Türkiye'nin Enerji Geleceği", Tübav Bilim Dergisi, 2008. 1, (2), sayfa: 36 – 44.
Kaya D., Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyeli ve Çevresel Etkilerinin Karşılaştırılması, TUBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi, 11.05.2006, ETKB-Ankara.
Ültanır, M.Ö., "21. Yüzyılın Eşiğinde Güneş Enerjisi", Bilim ve Teknik, Sayı: 340, S: 50-55,Mart 1996.
Sen, Z., "Temiz Enerji ve Kaynakları", Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.
Elektrik ,isleri Etüt ,idaresi Genel Müdürlüğü Resmi internet sayfası, www.eie.gov.tr, erişim: Temmuz 2017.
Tsoutsos, T., vd., "Environmental Impacts From The Solar Energy Technologies", Energy Policy,33, 289-296, 2005.
Sen, Z., "Türkiye'nin Temiz Enerji ,imkânları", Mimar ve Mühendis Dergisi, Sayı: 33, Nisan-Mayıs-Haziran, 6-12, 2004.
Mehmet Bedii ATEŞ, Hakan DEMİR Dünya'da ve Türkiye'de Güneş enerjisi, Haziran 2009 ISBN: 978-605-89548-2-3
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi internet sayfası http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Gunes, erişim: Temmuz 2017.

Ministry of Development Social Support Program Analysis of Contribution of the Country Economy Culture, Arts and Sports Projects

Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı Kültür Sanat ve Spor Projelerinin Ülke Ekonomisine Sağladığı Katkıların İncelenmesi

Oktay KIZAR[1], *Mehmet KARGÜN*[2], *Gamze YILDIRIM ARAZ*[3]

Abstract – The contribution of our country to sporting potential and dynamics, competitive advantages, local and regional development is increasing day by day. Social Support Program which was established in order to eliminate the regional instabilities defines the general problem area of this research. In addition to the national development concept which fights poverty and enables the production factors to be used better, the concept of regional development that determines local problems and solves them by utilizing the city's potential has started to be accepted. The research has the aim of examining cultural, artistic, and financial support programs held in Bingöl between 2013 and 2015 and the projects of Social Support Program which is subject to the Ministry of Development as well as the financial contribution that the projects have made in terms of regional development. Social Support Program, which was funded by the Ministry of Development and conducted by local governorship, carried out 2159 projects and financed 296.696.345 TL in total between 2013 and 2015 in Turkey. This data was acquired with a method of document conceptualization by Governorship EU Projects Center in line with the Ministry of Development. Sports and sports organizations are very significant components of these developmental schemes. As a result, the social support program of the Ministry of Development contributes to the urban and regional economy in the country and regional development of culture, arts and sports projects.

Keywords – Development, Economy, Culture, Arts and Sports, Regional Development

Özet – Ülkemizin sahip olduğu spor potansiyeli ve dinamikleri rekabet avantajları, yerel ve bölgesel kalkınmaya katkısı her geçen gün artmaktadır. Bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak ya da minimum seviyeye indirmek maksadıyla kurulan sosyal destek programı bu çalışmanın genel problem alanını oluşturmaktadır. Yoksullukla mücadele ve üretim faktörlerinin daha etkin şekilde kullanılması olarak tanımlanan ulusal kalkınma anlayışının yanında bölge sorunlarını tespit edip, bu sorunları bölge ve ilin potansiyelini kullanarak çözmeye çalışan bölgesel kalkınma anlayışı kabul görmeye başlamıştır. Araştırmada Kalkınma Bakanlığı SODES programı 2013-2015 yılı kültür, sanat ve spor projelerinin ülke ekonomisine sağladığı katkılarının incelemesi amacını oluşturmaktadır. Kalkınma Bakanlığı tarafından finanse edilen ve yerelde Valilikler koordinasyonunda yürütülen SODES 2013-2015 yılları arasında 2159 proje ile toplam 296.696.345 TL destek sağlamıştır. Bu veriler Kalkınma Bakanlığına Proje Koordinasyon Merkezi biriminden dokümantasyon metoduyla kavramsallaştırılarak elde edilmiştir. Bu kalkınma planları içerisinde spor ve sportif organizasyonları, bu kalkınma hamlelerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Kalkınma Bakanlığına bağlı sosyal destek programı kültür, sanat ve spor projelerinin ülke ve bölgesel kalkınma konusunda kent ve bölge ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler – Kalkınma, Ekonomi, Kültür, Sanat ve Spor, Bölgesel Kalkınma

[1] Bingöl Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, oktaykizar@mynet.com.
[2] Tokat Osman Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, mkargun@hotmail.com.
[3] Bingöl Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

GİRİŞ

Marka kent oluşturma süreci kentin cazibe merkezi haline getirerek ekonomik faydalar elde etmesidir. Bölgenin ya da kentin kimlik oluşum sürecinde marka şehir olma giderek artan önemli bir süreçtir. Sosyal Destek Programı, dezavantajlı bölgelerimizin beşeri sermayesini güçlendirmek ve toplumsal bütünleşme sürecine destek olmak amacıyla bu bölgelerde göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara kısa sürede karşılık vermeyi hedefleyen bir sosyal kalkınma programıdır. SODES projeleri dezavantajlı çocuklar, gençler, kadınlar, yoksullar ve özürlüler için sosyal hayata katılmasına önemli fırsatlar vermesinin yanında o ilin bir marka değeri olarak ortaya çıkmasına da katkı sağlamayı amaçlamaktadır (www.sodes.gov.tr 2017) . SODES istihdam, sosyal içerme ve kültür, sanat ve spor olmak üzere üç başlığı kapsamaktadır. Ġstihdam başlığı altında hazırlanacak projeler ile istihdam edilebilirliğin artırılması, ildeki ve bölgedeki ihtiyaçlara uygun alanlarda nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, mesleki bilgi ve birikimin geliştirilmesi, toplumun dezavantajlı kesimlerinin istihdama erişiminin kolaylaştırılması ve kendi işini kurabileceklere destek olunması beklenmektedir. Sosyal içerme başlığı altında hazırlanacak projeler ile yoksulluğun azaltılması, sosyal yardım alan yoksul kesimin kendi geçimini temin edecek duruma getirilmesine destek olunması, yaşlı, özürlü, kadın ve çocuklar gibi toplumun öncelikli kesimlerinin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bunlara götürülen hizmetlerin kalitesinin artırılması beklenmektedir. Kültür, sanat ve spor başlığı altında hazırlanacak projeler ile toplumun ihtiyaç duyduğu kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin geliĢtirilmesi ve özellikle çocukların ve gençlerin bu tür faaliyetlere yönlendirilmesine destek olunması hedeflenmektedir (Güder ve ark. 2010). Sporun kitleselleşmesi, toplumu eğlendiren önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmesi ve sağlıklı yaşamın temel parçalarından biri olarak ele alınması gibi faktörler ile beraber sporun ekonomik yapısının büyüdüğünü görmekteyiz. Fitness, spor, sağlıklı yaşam ve rekreasyonel etkinlikler gibi günlük spor aktiviteleri içerisinde aktif ve pasif spor katılımı her geçen gün artmaktadır. Sporun böylesi önemli bir şekilde günlük yaşam içerisine dâhil olması bir pazar ve bunun doğal sonucu olarak bir endüstri kavramını da beraberinde getirmektedir (Katırcı ve ark. 2013). Spor Endüstrisi ve Ekonomisi direk ya da dolaylı ilişkisi bulunan mal ve hizmetleri tüketen birey ve işletmeler olarak tanımlanabilir (Pitts ve ark. 1996). Bu tanımlamanın ışığı altında bir spor müsabakası ya da spor giysisi, spor ile direk ilişkili bir spor ürünü olarak ele alınmalıdır. Bunun yanında Olimpiyatlara ev sahipliği yapacak bir şehirde alışveriş yerleri, restaurantlar, oteller ve barlar gibi işletmelerin faaliyet alanları da spor endüstrisi ile dolaylı ilişki halindedir (Katırcı ve ark. 2013). Spor endüstrisi tüketicilerine spor, fitness ve spor ile ilişkili serbest zaman etkinlikleri ve bunlarla ilgili mal, hizmet, insan, yer ve düşünceler sunan pazarın ismidir (Argan ve Katırcı, 2008). Günümüz endüstri toplumlarında spor, kendi başına çok büyük ve karmaşık bir endüstri oluşturmakta ve çok sayıda tüketicisi olan bir ürün olarak kabul edilmektedir (Öztürk, 1998). Sporun ekonomik katkısına parasal olarak baktığımızda bu konuda çok fazla sayıda doğru bilgiye ulaşmanın zor olduğu görülmektedir. Çünkü spor endüstrisi disiplinler arası bir endüstridir ve ölçümünün yapılması zor bir iştir. Bloom ve Canning (2000) daha sağlıklı toplumlarda ekonomik büyümenin daha fazla olduğunu ve yoksulluğun azaldığını belirtmektedir. Ayrıca, geliĢmekte olan ülkelerde özellikle kadınların eğitim ve sağlığa eriĢimleri arttıkça, doğurganlık oranı azalmakta böylece anne ve çocuk sağlığında iyileĢmeler görülmektedir. Bunun sonucunda uzun dönemde büyüme oranları artmakta, yoksulluk azalmaktadır (World Bank, 2000). Beşeri sermayenin geliştirilmesi ile yoksullukla mücadele edilmesi kapsamında pek çok çalışma yapılmıştır. Toplumun eğitimdeki başarı düzeyinin artırılması yoksulluğun ve ücretlerdeki farklılaĢmanın azaltılması açısından çok önemlidir. Birçok ülke, gelir eşitsizliği ve yoksulluğa ilişkin sorunları azaltmak için eğitime odaklanmaktadır. Hemen hemen tüm ülkeler sosyal riskleri azaltmak için temel düzeyde bir koruma alanı oluşturmayı amaçlamış ve eğitimi, yoksullukla mücadele için bir araç olarak öne çıkarmışlardır (OECD, 2007). SODES

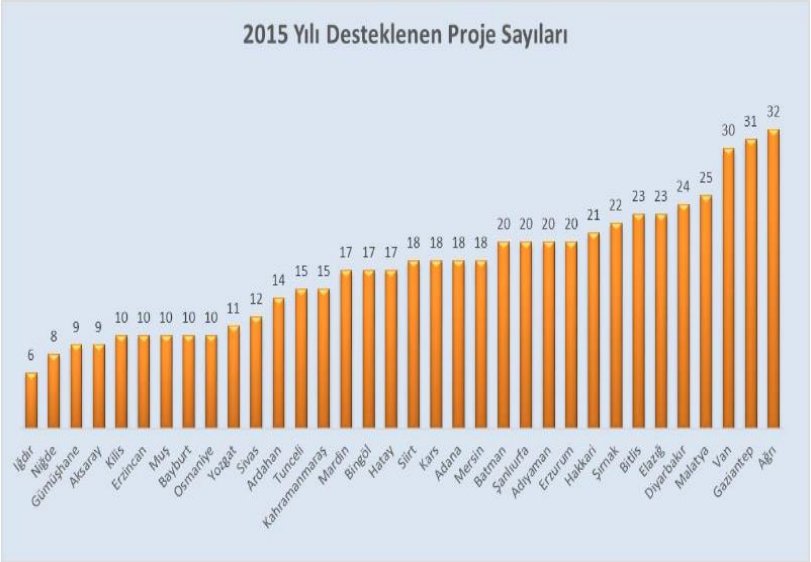
kapsamında insan odaklı olarak özellikle dezavantajlı grupların beÇeri sermayelerinin geliÇtirilmesine yönelik projelere özel önem verilmektedir.

SODES kapsamında bu hibelerden faydalalanan il sayısı ülke genelinde 36 ile ulaşmıştır. Program istihdam edilebilirliğin artırılması, toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha fazla katılmalarının sağlanması, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler yoluyla bölgedeki çocuk, genç ve kadınların kendilerini daha iyi ifade etmelerine çok önemli katkılar sağlamıştır (Bingöl Valiliği, 2015). Sporun ekonominin bütünündeki hacmi ele alınacaktır. Büyüklüğünü tanımladığımız ve değerlendirmeye çalıştığımız ekonomi, çeşitli sektörlerden oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle, ekonominin tümü, bu sektörlerin toplamından oluşmaktadır. Ancak elbette ki bu sektörler, birbiri ile ilişkili olsalar da, toplam ekonomi içerisindeki payları birbirinden farklılık göstermektedir. Bir sektörün büyüklüğü; o sektörde üretilen mal ve hizmet miktarına, ekonomik birimlerin o sektörün ürettiği mal ve hizmetlere yaptığı harcamalara ve o sektörde kullanılan üretim faktörlerinin gelirlerinin toplamına bağlıdır (Katırcı ve ark. 2013). SODES projeleri dezavantajlı çocuklar, gençler, kadınlar, yoksullar ve özürlüler için sosyal hayata katılımda önemli fırsatlar sağlamıştır. Kültür, sanat ve sportif faaliyetlerin geliştirilmesi de SODES'in önemli bir bileşeni olmuştur. SODES çerçevesinde, kültür, sanat ve spor alanında çok sayıda kurslar açılmış, kültür ve sanat merkezleri, kütüphaneler, sinema salonları ve spor sahaları oluşturulmuş, spor malzemeleri dağıtılmış, turnuvalar, şenlikler ve etkinlikler düzenlenmiştir. Böylece, özellikle çocuk, genç ve kadınların yetenekleri açığa çıkartılmış, kendilerine olan güvenleri pekiştirilmiş, topluma ve kendilerine yararlı güzel alışkanlıklar elde etmeleri sağlanmıştır. Düzenlenen 1.104 spor kursundan 51.560 kursiyer yararlanmıştır. Kalkınma Bakanlığı SODES programı 2013-2015 yılı kültür, sanat ve spor projelerinin ülke ekonomisine sağladığı katkılarının incelemesi amacını oluşturmaktadır. Kalkınma Bakanlığı tarafından finanse edilen ve yerelde Valilikler koordinasyonunda yürütülen SODES 2013-2015 yılları arasında 2159 proje ile toplam 296.696.345 TL destek sağlamıştır. Bu projeler içinde kültür, sanat ve spor projelerine 100.346.840 TL ve 875 proje desteklenmiştir (http://www.sodes.gov.tr).

YÖNTEM

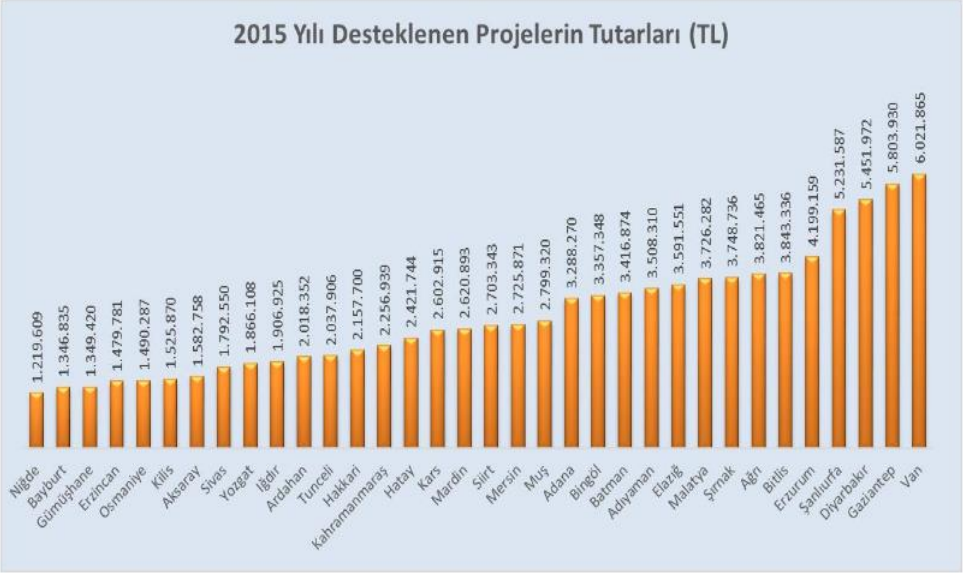
Kalkınma Bakanlığına bağlı sosyal destek programı projelerinin Bingöl iline ait 2013-2015 yılları arasında kültür, sanat ve spor projelerinin finansman desteğinin, ilin ve bölgesel kalkınma konusunda ekonomiye sağladığı katkılarının inceleme amacını oluşturmaktadır. Bu veriler Kalkınma Bakanlığına bağlı Koordinasyon Merkezi biriminden dokümantasyon metoduyla kavramsallaştırılarak elde edilmiştir.

Tablo 1. 2015 Yılı Desteklenen Proje Sayısının İllere Göre Dağılımı

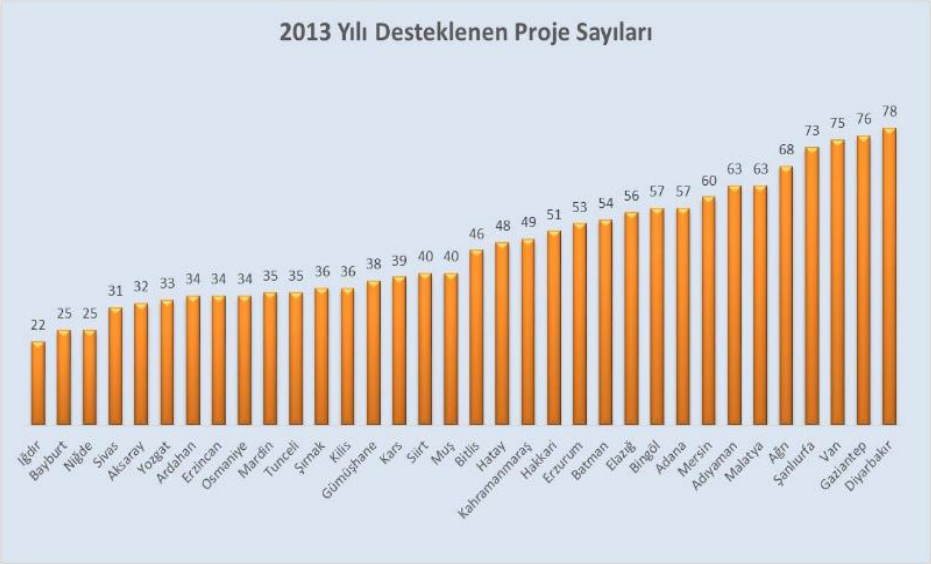
Tablo'ya göre proje sayısının kent dağılımına göre ilk üç sırada Ağrı 32, Gaziantep 31 ve Van 30 proje ile yer almaktadır.

Tablo 2. 2015 Yılı Desteklenen Projelerinin Tutarlarının İllere Göre Dağılımı

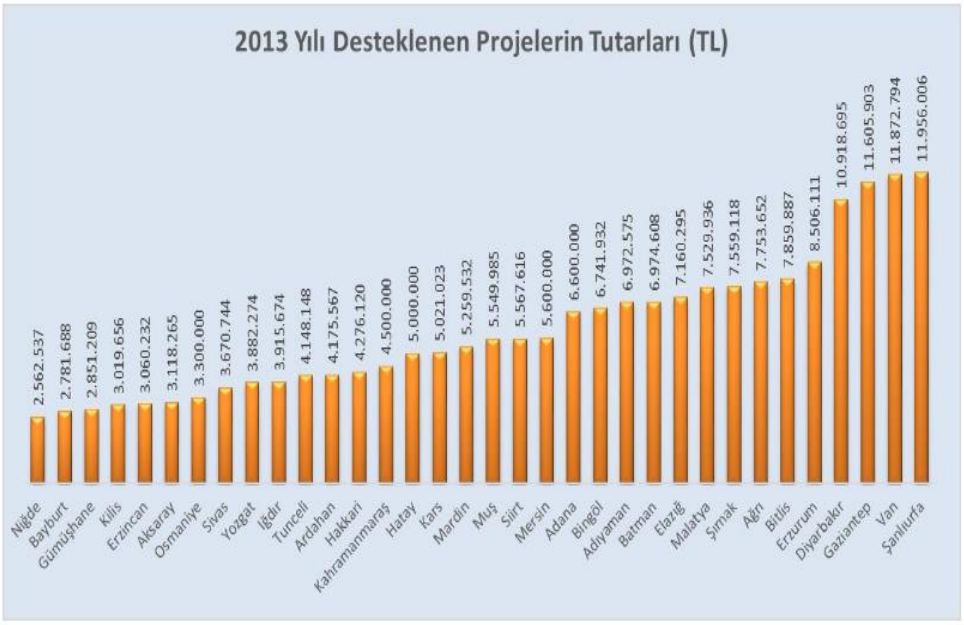
Tablo'ya göre desteklenen proje tutarlarının ilk üç kente göre Van 6.021.865 TL, Gaziantep 5.803.930 TL ve Diyarbakır 5.451.972 TL yer almaktadır.

Tablo 3. 2013 Yılı Desteklenen Projelerinin İllere Göre Dağılımı

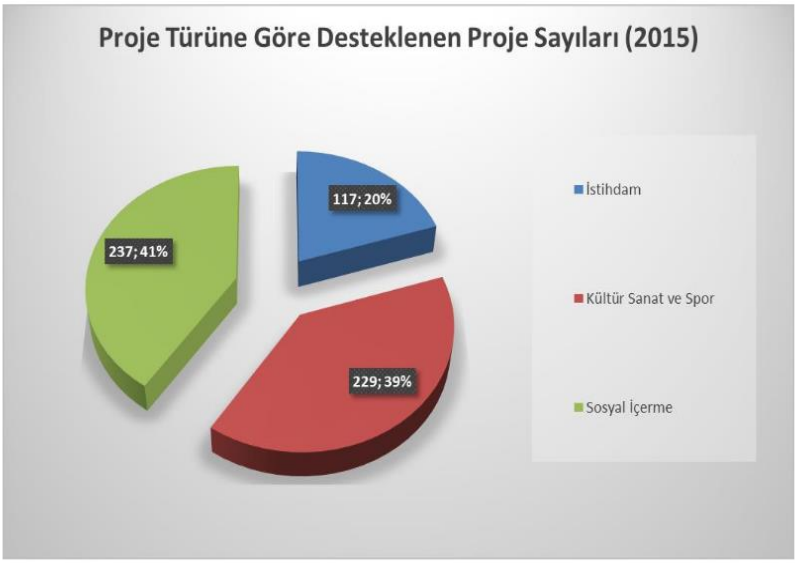
Tablo'ya göre proje sayısının kent dağılımına göre ilk üç sırada Diyarbakır 78, Gaziantep 76 ve Van 75 proje ile yer almaktadır.

Tablo 4. 2013 Yılı Desteklenen Projelerinin Tutarlarının İllere Göre Dağılımı

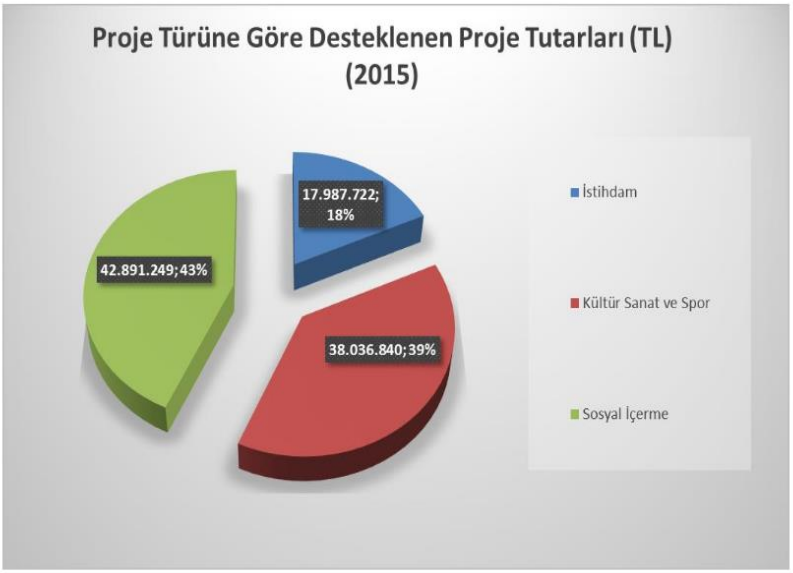
Tablo'ya göre desteklenen proje tutarlarının ilk üç kente göre Şanlıurfa 11.956.006 TL, Van 11.872.794 TL ve Gaziantep 11.605.903 TL yer almaktadır.

Tablo 5. 2015 Yılı Proje Türüne Göre Desteklenen Proje Sayısı

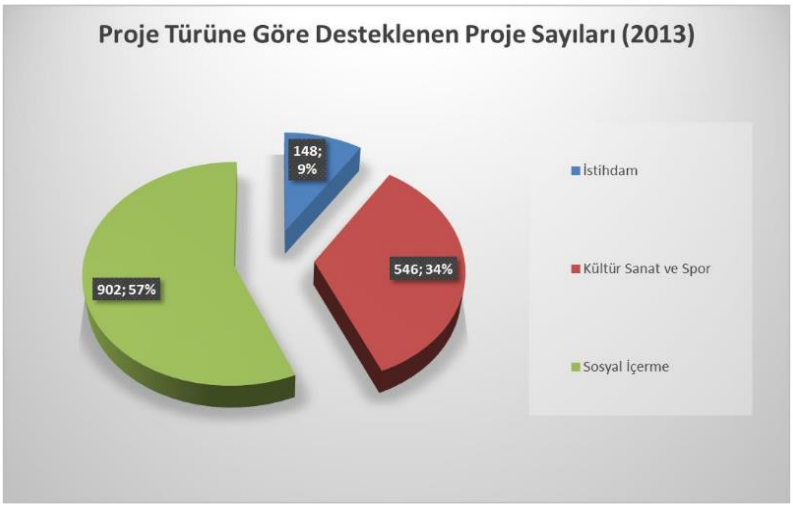
2015 yılında özelliklerine göre desteklenen proje sayılarına bakıldığında, kültür, sanat ve spor 229 %39'unun sosyal içerme 237 %41'sini de istihdam 117 proje ile %20 si olduğu görülmektedir.

Tablo 6. 2015 Yılı Proje Türüne Göre Desteklenen Proje Tutarı

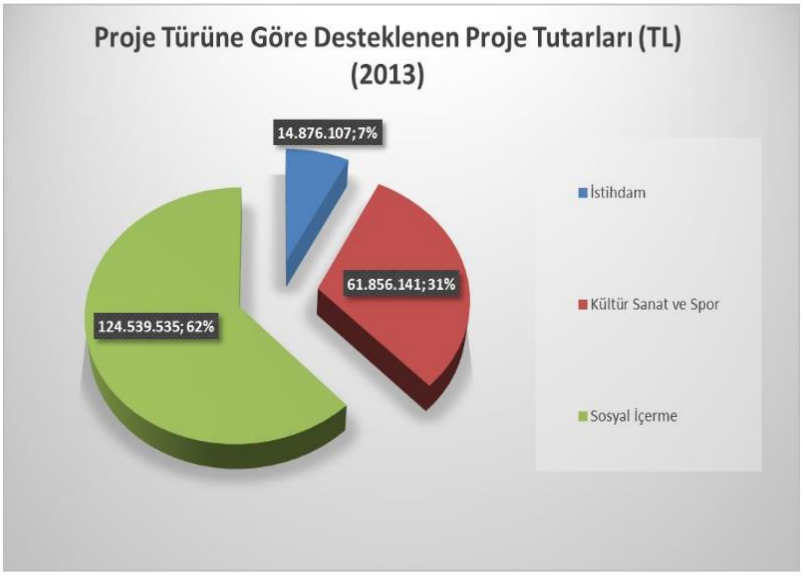
2015 yılında tutarlarına göre desteklenen proje sayılarına bakıldığında, sosyal içerme 42.891.249 TL. %43 kültür, sanat ve spor 38.036.840 TL % 39'unu, istihdam projesi 17.987.722 TL ile %18'i olduğu görülmektedir.

Tablo 7. 2013 Yılı Proje Türüne Göre Desteklenen Proje Sayısı

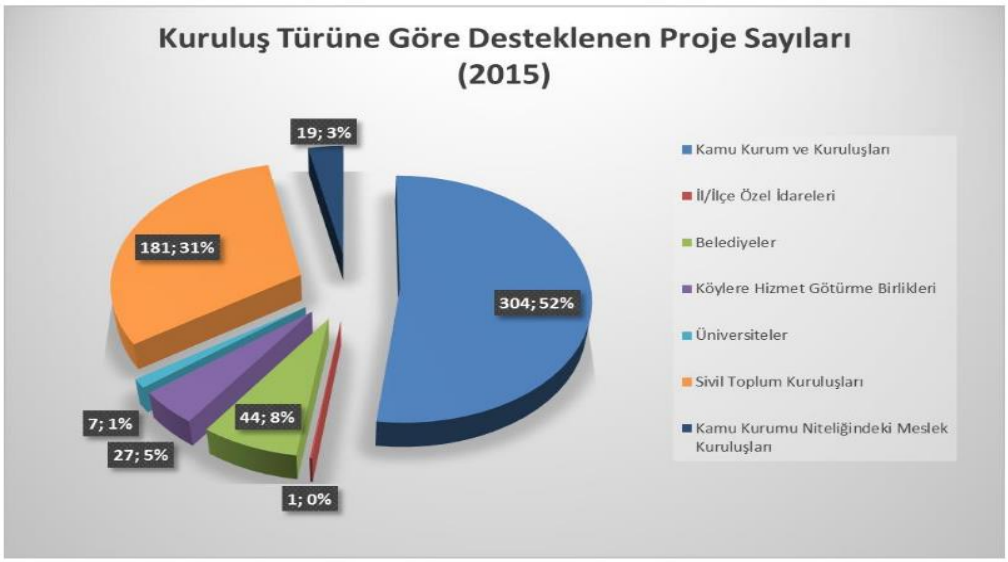
2013 yılında özelliklerine göre desteklenen proje sayılarına bakıldığında, sosyal içerme 902 %57 kültür, sanat ve spor 546 % 34'ü, istihdam 148 proje ile %9'u olduğu görülmektedir.

Tablo 8. 2013 Yılı Proje Türüne Göre Desteklenen Proje Tutarı

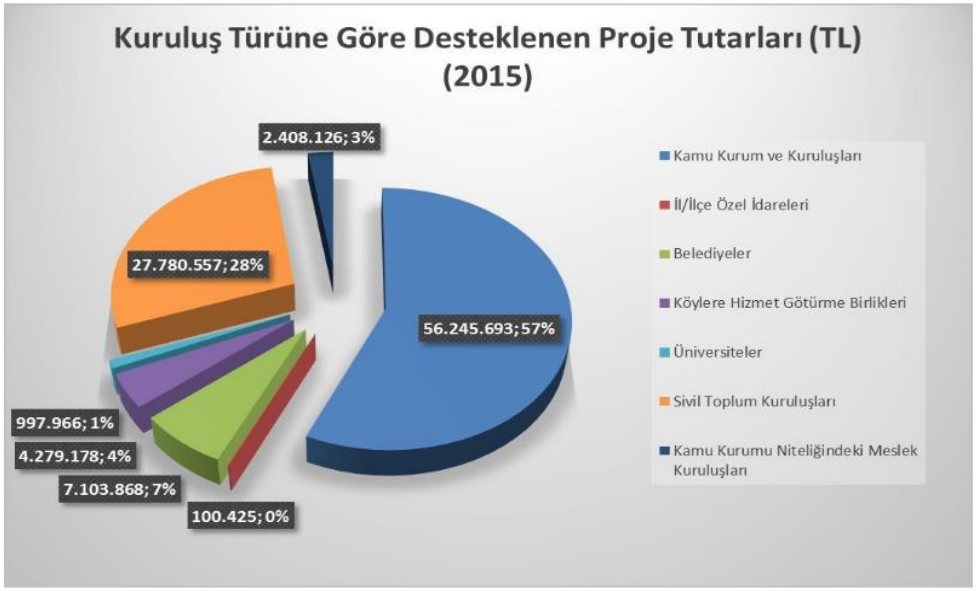
2013 yılında tutarlarına göre desteklenen proje sayılarına bakıldığında, sosyal içerme 124.539.535 TL. %62, kültür, sanat ve spor 61.856.141 TL % 31'i, istihdam projesi 14.876.107 TL ile %7'i olduğu görülmektedir.

Tablo 9. 2015 Yılı Kuruluş Türüne Göre Desteklenen Proje Sayısının Dağılımı

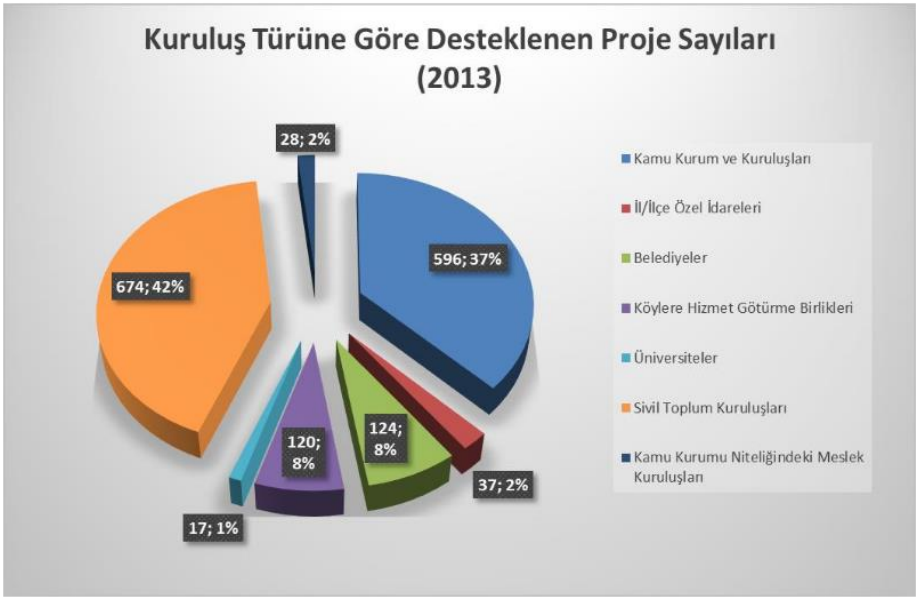
Kuruluş türüne göre desteklenen proje sayısının kurumlara göre, kamu kurum ve kuruluşları 304 proje ile %52'ni, sivil toplum kuruluşları 181 proje ile %31'ni, köylere hizmet götürme birlikleri 27 proje ile %5'ni, belediyeler 44 proje ile %8'ni, kamu kurum niteliğindeki meslek kuruluşları 19 proje ile %3'nü, üniversiteler 7 proje ile %1 ve il-ilçe özel idareleri 1 proje ile %0'nı oluşturmaktadır.

Tablo 10. 2015 Yılı Kuruluş Türüne Göre Desteklenen Proje Tutarlarının Dağılımı

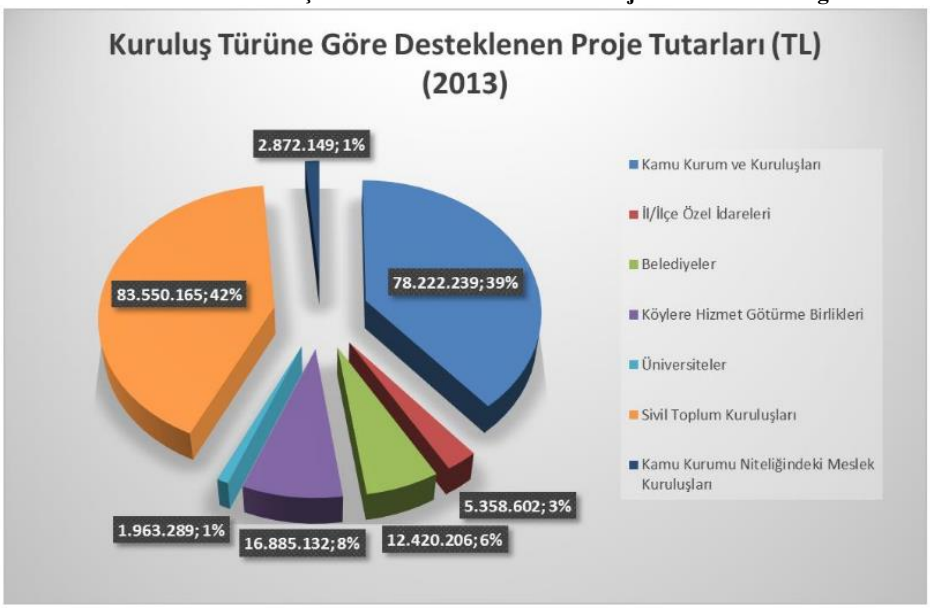
2015 yılı kuruluş türüne desteklenen proje tutarları ilk üç dağılımı kamu kurum ve kuruluşları 56.245.639 TL %57'sini, sivil toplum kuruluşları 27.780.557 TL %28'ni ve belediyeler 7.103.868 TL %7'sini oluşturmaktadır.

Tablo 11. 2013 Yılı Kuruluş Türüne Göre Desteklenen Proje Sayısının Dağılımı

Kuruluş türüne göre desteklenen proje sayısının kurumlara göre, kamu kurum ve kuruluşları 596 proje ile %37'si, sivil toplum kuruluşları 674 proje ile %42'si, köylere hizmet götürme birlikleri 120 proje ile %8'ni, belediyeler 124 proje ile %8'ni, kamu kurum niteliğindeki meslek kuruluşları 28 proje ile %2'yi, üniversiteler 14 proje ile %1 ve il-ilçe özel idareleri 37 proje ile %2'sini oluşturmaktadır.

Tablo 12. 2013 Yılı Kuruluş Türüne Göre Desteklenen Proje Tutarlarının Dağılımı

2013 yılı kuruluş türüne desteklenen proje tutarları ilk üç dağılımı kamu kurum ve kuruluşları 78.222.239 TL %39'nu, sivil toplum kuruluşları 83.550.165 TL %42'sini ve köylere hizmet götürme birliği 16.885.132 TL %8'sini oluşturmaktadır.

TARTIŞMA

Beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve bölgesel kalkınma politikaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda Kalkınma Planlarında da önemli atıflar yer almaktadır. Nitekim Dokuzuncu Kalkınma Planında yoksullukla mücadelede ve gelir dağılımının iyileştirilmesine amacıyla dezavantajlı gruplara yönelik kamu hizmetlerinin artırılması gereği vurgulanmıştır. Ayrıca yoksullukla mücadelenin ve gelir dağılımındaki dengesizliğin sürdürülebilir büyüme, istihdam, eğitim ve sağlık politikalarıyla kalıcı bir şekilde azaltılacağı, transfer politikalarının gelirin yoksullar lehine yeniden dağıtımının sağlanmasında etkin bir şekilde kullanılacağı belirtilmiştir. (DPT, 2006) SODES bölgesel sosyal kalkınma ve beşeri sermayenin artırılması ile yoksullukla mücadele, yoksulluğun nesiller arası aktarımının engellenmesi ve yoksulluk kültürüyle mücadelede önemli bir araç olarak görülmektedir. SODES kapsamında özellikle dezavantajlı grupların öncelikle kadınlar, gençler ve çocukların hedef grup olarak belirlenmesi, bu hedef grupların beşeri sermayesinin artırılmasına yönelik projelerin desteklenmesi, Türkiye'de öncelikle GAP bölgesinden başlamak üzere tüm Türkiye'de yoksullukla mücadelede önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Kalkınma kavramı geçmişten günümüze ülkeler için hep ana hedef olarak belirlenmiş genel bir kavramdır. Geçmişte ulusal ölçekte politikalarla yürütülen bu süreç günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle bölgesel birimlere yayılmış ve mikro ölçekte çözümler üretilmeye başlanmıştır (Gürer, 2015). SODES'in önemli diğer bir özelliği yerel dinamikleri harekete geçirmesi olarak yorumlanmaktadır. SODES'in valiliklere ciddi sorumluluklar ve görevler yükleyen, başta STK'lar olmak üzere, belediyeler ve üniversiteler gibi yerel aktörlerin sosyal kalkınma projelerinde aktif katılımıyla başarı hedefleyen yapısının başarısı, SODES kapsamında desteklenmek üzere başvuruda bulunan ve desteklenen proje sayılarının çok ciddi bir şekilde artmasında açıkça görülmektedir. Toplumsal yapı açısından bakıldığında genç nüfusu ile ön plana çıkan ülkemizde, bireylerin erken yaşlarda sporla ve kültürel etkinliklerle tanıştırılması, geleceğe dönük bir yatırım olacak spor ve kültür ile iç içe bir hayatın hedeflendiği kentsel kimliğin geliştirilmesinin ilk adımını oluşturacaktır (Güder ve ark. 2010). Bugün özellikle gelişmiş ülkelerde sosyal, kültürel, ekonomik ve yerel yönetim eksenli bölgesel kalkınma planları uygulanmakla beraber kalkınmanın sürdürülebilirliği üzerinde çalışmalar devam etmektedir (Dur, 2015). Bölgesel kalkınma için düşünülen hedefleri arasında, sportif kaynakları rasyonel ele alınmalıdır ve bu kaynakların sporun ekonomik ve sektörel özellikler yararlanarak bölgesel ekonomi için kullanılmalıdır (Devecioğlu ve Sarıkaya, 2005). 2014 yılında yapılan bir çalışmada Kalkınma Bakanlığı ve bu bileşenler tarafından bileşenlerin kapsamında illerde tespit edilerek desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir (Karakaya, 2014). Serçek ve Özaltaş (2015), yılında yaptığı çalışmada; Turizm paydaşlarının Diyarbakır'ın gelişmesini olumlu karşıladıkları, önemli olduğunu ve bu kalkınma süreci için turizmin önemli olduğunu bulmuşlardır. Kentlerin sportif altyapısının güçlendirilmesinin yanında kültürel ihtiyaçlarının da göz önüne alınarak bütüncül bir toplumsal gelişmenin hedeflenmesi önemli katkı sağladığı düşünülmektedir. Spor kültürünün gelişmesi kent kültürünün gelişmesine paraleldir. Çağdaş kültür ile birlikte yerel kültür öğeleri düşünülerek kentler için kültür politikaları ve stratejileri geliştirilmelidir. Spor, kent kültürünün bir bileşeni olarak düşünüldüğünde diğer öğelerle iç içe ve onlardan beslenen bir yapıya kavuşturulmalıdır (Karaca, 2012). Büyük ölçekli spor etkinlikleri doğru kurgulandıkları takdirde kentlerin iktisadı gelişimleri için farklı açılımlar sunabilmektedir. Kentlerinin iktisadi yapısının yeniden kurgulanmasında, mevcut turizm türlerinin yanında spor turizminin geliştirilmesi, iktisadi olarak diğer yeni bir fırsat olacaktır. SODES kapsamında kültür, sanat ve spor projeleri aşağıdaki noktalardan ilin; Kentin özgün spor yapısına, spor kültürünün geliştirilmesine, sağlıklı nesillerin yetiştirilmesine, kente mekânsal, iktisadi ve toplumsal olarak katkı, kent kültürüne, toplumsal yapıya ve kültürel-toplumsal yaşama katkısına, spor tesislerinin organizasyon sonucu kullanım etkinlik planlamasının yapılması, sürdürülebilir ve etkin kullanılmasına katkı sağladığı düşünülmektedir (Kurtipek, 2010).

SONUÇ

Sonuç olarak kültür, sanat ve spor projelerinin kentin kültürel yapısına, toplumsal, fiziksel ve iktisadi gelişimine katkısının önemli olduğu düşünülmektedir. Spor, kültür ve sanat alanında kullanılmak üzere yapılan tesislerin, atıl bir yatırıma dönüşmemesi için bir takım önlemler alınarak, proje sonrası planlar, stratejiler ve politikalar Spor Bakanlığı ile birlikte yürütülmesi uygun olacağı düşünülmektedir. Spor yatırımları kentlerde kültürel ortamı oluşturan, önemli bir bileşendir. Kentsel kültürel ortamın diğer bileşenleri olan kültürel ve sanatsal faaliyetleri (tiyatro, sinema, resim, geleneksel sanatlar vb.) kapsayan bir çerçevede, kültür, sanat ve spor politikalarına ayrılan fonların daha aktif kullanılabilmesi için ilgili bakanlıkların işbirliği yapması daha kalıcı katkılar sağlayabilir. Yoksullukla mücadele ve üretim faktörlerinin daha etkin şekilde kullanılması olarak tanımlanan ulusal kalkınma anlayışının yanında bölge sorunlarını tespit edip, bu sorunları bölge ve ilin potansiyelini kullanarak çözmeye çalışan bölgesel kalkınma projeleri önemli katkılar sağlamaktadır. Bu kalkınma planları içerisinde spor ve sportif organizasyonları bu kalkınma hamlelerinin önemli bir bölümünü oluşturması daha fazla fon ayrılarak bölge kalkınmasında daha fazla yer alması sağlanabilir. Kalkınma Bakanlığına bağlı Sosyal Destek Programı (SODES) kültür, sanat ve spor projelerinin mali ve finansal kaynağının tüm Türkiye'deki illere eşit dağılımı yapılarak ülkenin kalkınma konusunda ekonomiye olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Argan, M. ve Katırcı, H. (2008). Spor Pazarlaması. (2. Basım), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Bingöl Valiliği. (2015). AB Koordinasyon Merkezi SODES Projeleri 2010-2013 Kitabı, Bingöl s.1-5.
Bloom, D. E., D. Canning. (2000). The Health and Wealth of Nations. Science, 287.
Devecioğlu, S, Sarıkaya, M. (2005). Sporun Bölgesel Kalkınmadaki Rolü, Doğu Anadolu Sempozyumu (Bölgesel Kalkınmada Yeni Ufuklar), Elazığ, s. 2, 3, 9.
Dpt, (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı, Ankara.
Dur, M. (2015). Sürdürülebilir Kalkınmada Sosyal Bir Proje Olarak: Kentleşme, 3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Bingöl, s. 124.
Gap Eylem Planı, 2008, Ankara.
Güder, G., Kurtipek, R. (2010). Yoksullukla Mücadelede Beşeri Sermayenin Artırılması ve Bölgesel Sosyal Kalkınmanın Sağlanması. Sosyal Destek Programı (SODES) Örneği. Müsteşarlığı, D. P. T., Ankara.
Gürer, G. (2015). AB ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Sorununa Yönelik Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kamu Ekonomisine Katkısı, 3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Bingöl, s. 42.
Karakaya, Y.E. (2014). Sosyal Kalkınmada Sporun Rolü: Sosyal Destek Programı Uygulamaları Üzerine Bir Kavramsal Çözümleme Ve Öneriler, Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi Cilt 8, Sayı 1.
Katırcı ve ark. (2013). Spor Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir s.1-2.
Kurtipek, R. (2010). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Türkiye için Gelir Gruplar arası Gelir Oluşum İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi, Devlet Planlama Teşkilatı, (yayımlanmamış uzmanlık tezi).
Oecd, No More Failures (2007). Ten Steps To Equity In Education. Paris.
Öztürk, F. (1998). Toplumsal Boyutlarıyla Spor. Ankara: Bağırgan Yayınevi.
World Bank. (2000). Attacking Poverty, World Bank Development Report, Washington D.C.
Serçek, ve ark. (2015). Kalkınmada Turizmin Rolü ve Sürdürülebilirliği, 3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Bingöl, s.139.
www.Sodes.gov.tr, Erişim:11.04.2017.
www.Dpt.Gov.Tr, Erişim:14.09.2010.
Karaca, S. (2012). Türkiye'deki Büyük Ölçekli Spor Organizasyonlarının Kentin Kültürel Gelişimine Etkileri: Trabzon ve Erzurum Örnekleri. Oda, 4, 42-47.

Energy Generation from Poultry Wastes Within the Framework of Sustainable Development: Case of Elaziğ Province

Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Kümes Hayvanları Atıklarından Enerji Eldesi: Elaziğ İli Örneği

Murat TOPAL[1], *E. Işil ARSLAN TOPAL*[2] ,*Erdal ÖBEK*[3]

Abstract – Turkey is one of the important countries where agriculture and animal husbandry are made. In our country, poultry animals have a big share in the livestock sector. Poultry is the sector of poultry that comes to mind first. The European Union's financial aid mechanism for candidate and potential candidate countries (IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance)-Rural Development Component (IPARD)) was approved in 2008 and implementation of IPARD support in 2007-2013 under the Rural Development Program was ensured. Within this scope, Elazığ province has been one of the 42 provincial incentives. For this reason, the number of poultry farms in Elazığ province has increased in the last few years and the amount of fertilizer formed due to this increase has also increased. In this study, the amount of biogas energy that can be obtained from poultry waste in Elazığ province is determined. The highest biogas potentials that could be obtained from egg hen, duck, meat chicken, turkey and goose breeding wastes were calculated as 1153856 m^3/year, 8254 m^3/year, 5651715 m^3/year, 42807 m^3/year and 2555 m^3/year, respectively. The highest amounts of energy that could be obtained from eggs, ducks, meat buns, turkeys and goose breeding wastes were calculated as 5159 MWh, 36.9 MWh, 25269 MWh, 191.4 MWh and 11.42 MWh, respectively. The minimum amount of total energy that can be obtained from poultry wastes was calculated as 18474 MWh in 2010 and the highest total amount of energy as 30552 MWh in 2014.

Keywords – Biogas; Energy; Waste; Poultry; Elazığ

Özet – Türkiye, tarım ve hayvancılığın yapıldığı önemli ülkelerden birisidir. Ülkemizde hayvancılık sektöründe kanatlı hayvanlar büyük bir paya sahiptir. Kanatlı hayvan denilince ilk aklımıza gelen tavukçuluk sektörüdür. Avrupa Birliği'nin aday ve potansiyel aday ülkelere ilişkin oluşturduğu mali yardım mekanizması, Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA-Instrument for Pre-Accession Assistance)-Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) 2008 tarihinde onaylanmış ve IPARD desteğinin 2007-2013 yılları arasında Kırsal Kalkınma Programı kapsamında uygulanması sağlanmıştır. Bu kapsamda Elazığ ili teşvik sağlanan 42 ilden biri olmuştur. Bu nedenle, Elazığ ilinde son bir kaç yılda tavuk çiftliklerinin sayısı giderek artmış ve bu artışa bağlı olarak oluşan gübre miktarı da artmıştır. Bu çalışmada, Elazığ ilinde bulunan kümes hayvanları atıklarından elde edilebilecek biyogaz enerji miktarları belirlenmiştir. Hayvan çeşidine göre yumurta tavuğu, ördek, et tavuğu, hindi ve kaz yetiştiriciliği atıklarından elde edilebilecek en yüksek biyogaz enerji potansiyelleri, 1153856 m^3/yıl, 8254 m^3/yıl, 5651715 m^3/yıl, 42807 m^3/yıl ve 2555 m^3/yıl olarak hesaplanmıştır. Yumurta tavuğu, ördek, et tavuğu, hindi ve kaz yetiştiriciliği atıklarından elde edilebilecek enerji miktarları en yüksek 5159 MWh, 36,9 MWh, 25269 MWh, 191,4 MWh ve 11,42 MWh olarak hesaplanmıştır. Kümes hayvanları atıklarından elde edilebilecek en düşük toplam enerji miktarı 2010 yılında 18474 MWh olarak, en yüksek toplam enerji miktarı 2014 yılında 30552 MWh olarak hesaplanmıştır.

Anahtar kelimeler – Biyogaz; Enerji; Atık; Kümes Hayvanı; Elazığ

GİRİŞ

[1] Yrd. Doç. Dr., Munzur University, Tunceli, Turkey, murattopal@munzur.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., Fırat University, Elazığ, Turkey, eiarslan@firat.edu.tr
[3] Yrd. Doç. Dr., Fırat University, Elazığ, Turkey, eobek@firat.edu.tr

Türkiye, tarım ve hayvancılığın yapıldığı önemli ülkelerden birisidir. Ülkemizde hayvancılık sektöründe kanatlı hayvanlar büyük bir paya sahiptir. Kanatlı hayvan denilince ilk aklımıza gelen tavukçuluk sektörüdür. Son zamanlarda tavukçuluk sektöründe meydana gelen artışın nedeni tavuk yetiştiriciliğine sağlanan teşviklerdir (Topal ve Arslan Topal: 2014, 46).

Avrupa Birliği'nin aday ve potansiyel aday ülkelere ilişkin oluşturduğu mali yardım mekanizması, Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA-Instrument for Pre-Accession Assistance)-Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) 2008 tarihinde onaylanmış ve IPARD desteğinin 2007-2013 yılları arasında Kırsal Kalkınma Programı kapsamında uygulanması sağlanmıştır. Bu kapsamda Elazığ ili teşvik sağlanan 42 ilden biri olmuştur. Bu nedenle, Elazığ ilinde son bir kaç yılda tavuk çiftliklerinin sayısı giderek artmış ve bu artışa bağlı olarak oluşan gübre miktarı da artmıştır.

Gelişmiş ülkeler, teknolojilerini, yeni, sonsuz ve yenilenebilir enerji kaynakları bulma yoluna kullanıp geliştirmekte olup bu teknolojilerin en başında ise güneş, jeotermal, rüzgar ve biyokütle kaynaklı enerji üretim teknolojileri gelmektedir (Akpınar vd., 2008:2013). Bu teknolojilerin en önemlilerinden birisi biyokütleden biyogaz üretim teknolojisidir (Matsumura vd., 2005: 321). Bu teknolojiden elde edilen gaz genellikle yakma ünitelerinde yakılarak elektrik enerjisi elde edilmesinde veya mutfaklarda gaz olarak kullanılır (Erkmen ve Özdemir, 2012:27).

Bu çalışmada, 2010-2014 yılları arasında, Elazığ ilinde bulunan kümes hayvanları atıklarından elde edilebilecek biyogaz enerji potansiyeli miktarları belirlenmiştir.

MATERYAL VE METOT

Elazığ ilinde kümes hayvanları ve sayıları Türkiye İstatistik Kurumundan temin edilmiştir (TUİK, 2015). Elazığ ilinde kümes hayvanları atıklarından elde edilebilecek biyogaz üretim miktarını ve biyogazdan elde edilebilecek enerji miktarını hesaplayabilmek için aşağıda belirtilen yol izlenmiştir.
1 adet kümes hayvanından 0,022 ton/yıl yaş gübre oluşmaktadır. 1 ton kümes hayvanı gübresinden 78 m^3/yıl biyogaz elde edilebilmektedir (ETKB, 2015). 1 m^3 biyogazın ısıl değeri 4700 kcal/m^3 ile 5700 kcal/m^3 arasında değişmektedir (EKSİS, 2015). 1 kcal 0,001163 kWh elektrik enerjsine, 1 kWh ise 0,001 MWh elektrik enerjisine eşdeğerdir. Çalışmamızda biyogazın ortalama ısıl değeri alınmıştır.

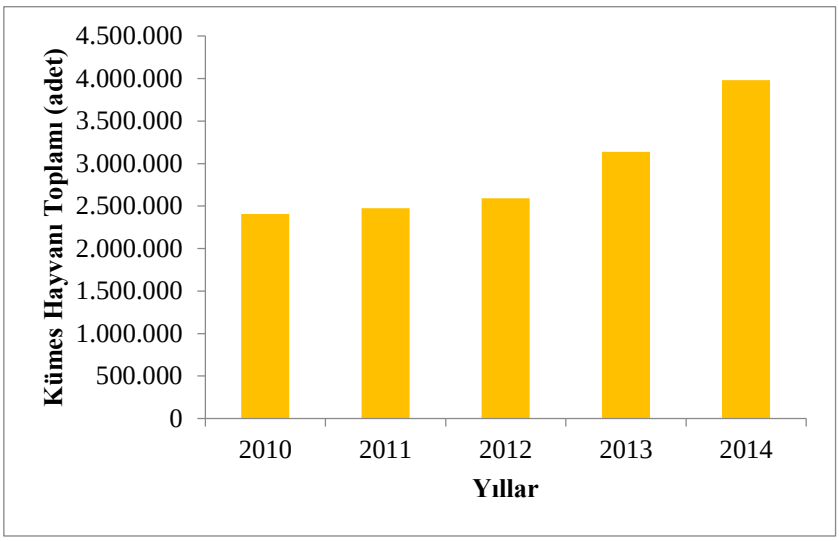
BULGULAR VE TARTIŞMA

2010-2014 yılları arasında Elazığ ilinde bulunan kümes hayvanları çeşidi ve sayısı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Elazığ İlinde Kümes Hayvanları Çeşidi ve Sayısı

Hayvan adı	Yıllar				
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**
Yumurta Tavuğu	361.679	458.443	550.682	596.888	672.410
Ördek	4.810	2.447	2.778	3.043	2.720
Et Tavuğu	2.015.500	2.000.000	2.025.881	2.524.000	3.293.540
Hindi	24.946	12.439	9.921	12.055	12.088
Kaz	930	687	890	995	1.489

Tablo 1'e göre Elazığ ilinde yumurta tavuğu, ördek, et tavuğu, hindi ve kaz yetiştiriciliği faaliyeti yapılmakta olup, en çok üretim yapılan kümes hayvanının et tavuğu olduğu görülmektedir. En az üretimi yapılan kümes hayvanı ise kaz olarak belirlenmiştir. Yıllara göre toplam kümes hayvanı sayıları Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Yıllara Göre Kümes Hayvanı Toplamı

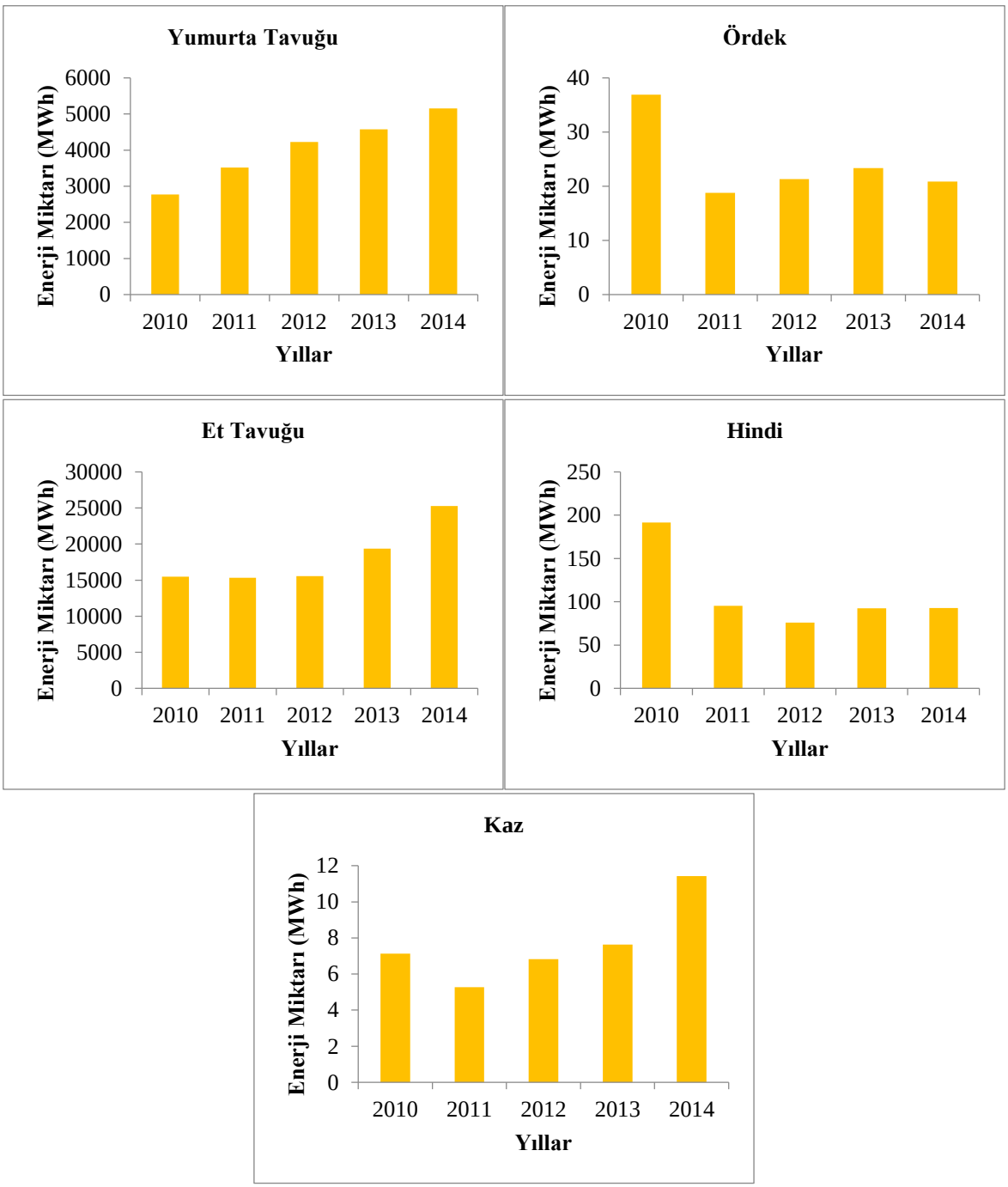
Şekil 1 değerlendirildiğinde 2010 yılında toplam kümes hayvanı sayısı 2.407.865 adet iken bu sayı 2014 yılına kadar artarak devam etmiş ve 2014 yılında 3.982.247 adete ulaşmıştır. Bu artışın nedeni, Elazığ ilinin kümes hayvanları yetiştiriciliği açısından yapılan teşviklerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Elazığ ilinde bulunan kümes hayvanlarından elde edilebilecek biyogaz enerji potansiyelinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Tablo 2'de kümes hayvanlarından elde edilebilecek biyogaz enerji potansiyeli verilmiştir.

Tablo 2. Kümes Hayvanlarından Elde Edilebilecek Biyogaz Enerji Potansiyeli

Hayvan adı	Birim	Yıllar				
		2010	2011	2012	2013	2014
Yumurta Tavuğu	m^3/yıl biyogaz	620.641	786.688	944.970	1.024.260	1.153.856
Ördek		8.254	4.199	4.767	5.222	4.668
Et Tavuğu		3.458.598	3.432.000	3.476.412	4.331.184	5.651.715
Hindi		42.807	21.345	17.024	20.686	20.743
Kaz		1.596	1.179	1.527	1.707	2.555

Elazığ ilinde et tavuğu yetiştiriciliği çok fazla olduğundan et tavuğu çiftliklerinden elde edilebilecek biyogaz enerji potansiyeli de yüksek olmaktadır. Tablo 2'ye göre, hayvan çeşidine göre yumurta tavuğu atıklarından 2010 yılında 620641 m^3/yıl, 2014 yılında ise 1153856 m^3/yıl biyogaz elde edilebilir. Ördek yetiştiriciliği faaliyetinden kaynaklanan gübreden elde edilebilecek biyogaz miktarı 2010 yılında 8254 m^3/yıl olarak, 2014 yılında ise 4668 m^3/yıl olarak hesaplanmıştır. Et tavuğu yetiştiriciliğinden kaynaklanan gübreden elde edilebilecek biyogaz miktarı 2010 yılında 3458598 m^3/yıl olarak, 2014 yılında ise 5651715 m^3/yıl olarak hesaplanmıştır. Hindi yetiştiriciliğinden kaynaklanan gübreden elde edilebilecek biyogaz miktarı 2010 yılında 42807 m^3/yıl olarak, 2014 yılında ise 20743 m^3/yıl olarak hesaplanmıştır. Kaz yetiştiriciliğinden kaynaklanan gübreden elde edilebilecek biyogaz miktarı 2010 yılında 1596 m^3/yıl olarak, 2014 yılında ise 2555 m^3/yıl olarak hesaplanmıştır.

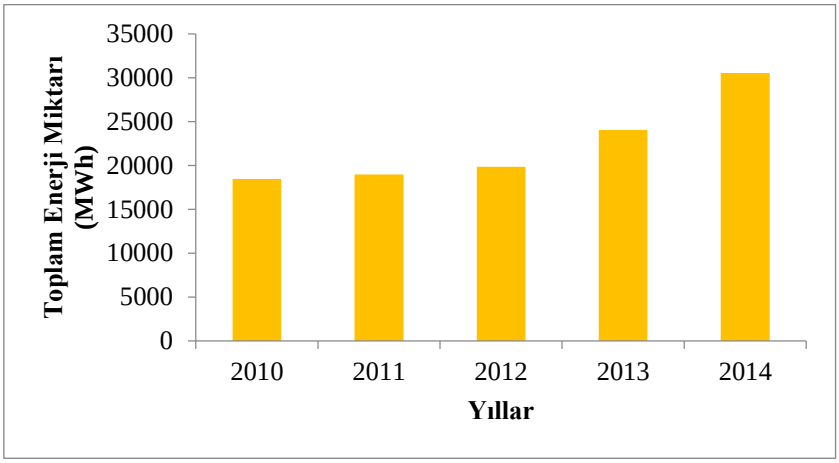
Hayvan çeşidine göre Elazığ ilinden elde edilebilecek enerji miktarları Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Elazığ İlinde Kümes Hayvanlarından Elde Edilebilecek Enerji Miktarları

Şekil 2'ye göre, yumurta tavuğu atıklarından elde edilebilecek enerji miktarı 2010 yılında 2775 MWh olarak, 2014 yılında 5159 MWh olarak hesaplanmıştır. Yumurta tavuğu atıklarından elde edilebilecek enerji miktarı yıllara göre artış göstermektedir. Ördek atıklarından elde edilebilecek enerji miktarı en yüksek 2010 yılında 36,9 MWh olarak, en düşük enerji miktarı ise 2011 yılında 18,77 MWh olarak hesaplanmıştır. Et tavuğu yetiştiriciliği atıklarından elde edilebilecek enerji miktarı en düşük 2011 yılında 15345 MWh olarak, en yüksek enerji miktarı 2014 yılında 25269 MWh olarak hesaplanmıştır. Hindi yetiştiriciliği atıklarından elde edilebilecek enerji miktarı en düşük 2012 yılında 76,11 MWh olarak, en yüksek enerji miktarı 2010 yılında 191,4 MWh olarak hesaplanmıştır. Kaz yetiştiriciliği atıklarından elde edilebilecek enerji miktarı en düşük 2011 yılında 5,27 MWh olarak, en yüksek enerji miktarı 2014 yılında 11,42 MWh olarak hesaplanmıştır.

2010-2014 yılları arasında Elazığ ilinde bulunan kümes hayvanlarından elde edilebilecek toplam enerji miktarları Şekil 3'de verilmiştir.

Şekil 3. Kümes Hayvanlarından Elde Edilebilecek Toplam Enerji Miktarları

Şekil 3'e göre kümes hayvanları atıklarından elde edilebilecek en düşük toplam enerji miktarı 2010 yılında 18474 MWh olarak, en yüksek toplam enerji miktarı 2014 yılında 30552 MWh olarak hesaplanmıştır.

SONUÇ

Hayvan çeşidine göre yumurta tavuğu, ördek, et tavuğu, hindi ve kaz yetiştiriciliği atıklarından elde edilebilecek en yüksek biyogaz enerji potansiyelleri, 1153856 m^3/yıl, 8254 m^3/yıl, 5651715 m^3/yıl, 42807 m^3/yıl ve 2555 m^3/yıl olarak hesaplanmıştır. Yumurta tavuğu, ördek, et tavuğu, hindi ve kaz yetiştiriciliği atıklarından elde edilebilecek enerji miktarı en yüksek 5159 MWh, 36,9 MWh, 25269 MWh, 191,4 MWh ve 11,42 MWh olarak hesaplanmıştır. Kümes hayvanları atıklarından elde edilebilecek en düşük toplam enerji miktarı 2010 yılında 18474 MWh olarak, en yüksek toplam enerji miktarı 2014 yılında 30552 MWh olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak, Elazığ ilinde bulunan kümes hayvanlarından elde edilebilecek biyogaz enerji potansiyelinin önemli olduğu ve kümes hayvanları atıklarından enerji elde edilerek enerji üretimine katkı sağlayabileceği bu çalışmayla belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

Akpınar, A., Kömürcü, M.I., Kankal, M., Özölçer,. H. & Kaygusuz, K. (2008). Energy situation and renewables in Turkey environmental effects of energy use, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 12, 2013–2039.

EKSİS. (2015). *Endüstriyel Kurutma Sistemleri*, http://www.kurutma.net/biogaz_enerji_hesabi.html.

Erkmen, J. ve Özdemir, N. (2012). Organik Gübre Kullanımının Yaygınlaştırılmasında Biogaz Üniteli Süt ve Besi Üretim Çiftlikleri Vasıtası ile ile Sözleşmeli Çiftçilik Modelinin Uygulanabilirliği, *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 2(6), 27-38.

ETKB. (2015), *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*, http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fHayvansal+Kaynaklardan+Elde+Edilebilecek+Ortalama+G%c3%bcbre+ve+Biyogaz+Miktarlar%c4%b1.pdf

Matsumura, Y., Inoue, T., Komoto, K., Hirata, S., Hada, S., Fukuda, K., Minowa, T. & Yamamoto, H. (2005). The scale of biomass production in Japan, *Biomass and Bioenergy*, 29, 321–330.

Topal, M. ve Arslan Topal, E.I., (2014). Elazığ İlinde Tavuk Çiftliklerinden Kaynaklanan Çevresel Sorunlar, *Ulusal Kümes Hayvanları Kongresi-Uluslararası Katılımlı*, 46s, 9-11 Ekim 2014, Elazığ.

TUİK. (2015), *Türkiye İstatistik Kurumu*, http://www.tuik.gov.tr

Regional Situation Analysis of Egg Poultry Industry: Elazığ Sample

Yumurta Tavukçuluğu Sektörünün Bölgesel Durum Analizi: Elazığ İli Örneği

Mehmet KARAHAN[1], *Kamil Abdullah EŞİDİR*[2]

Abstract-The primary aim of local development is to improve the economic well-being and quality of life. Local development is also triggers national development. Local developments prevent the problem of unemployment and prevent migration to large cities. It creates quality employment opportunities and privates enterprises in the city. To attract new outside investments and less dependence on foreign is an aim too. In this context, eliminating regional disadvantages, one of which is made from egg producing commercial activities in the region to boost regional development were examined in detail in this study. The industry existing situation in Elazig city, strengths and weaknesses, problems investigated and revealed. Egg farms are located near the city center for reasons such as marketing and transportation in Elazig.90% of laying hens being located in the central district of Elazig. Egg production constitutes 65% of the cost of feed costs. The most serious problem of sector is deficit of animal feed.

Keywords: Eggs Poultry, Regional Development, Swot Analysis.

Özet-Yerel kalkınmanın öncelikli amacı ekonomik refahı ve yaşam kalitesini yükseltmektir. Yerel kalkınma aynı zamanda ulusal kalkınmayı da tetiklemektedir. Yerel kalkınma işsizlik sorununu da büyük ölçüde engeller, büyük kentlere yığılmayı engeller. Bu bağlamda bölgesel dezavantajları ortadan kaldırmak, bölgesel kalkınmayı artırmak üzere bölgede yapılan ticari faaliyetlerden birisi olan yumurta tavukçuluğu yapılan bu çalışmada ayrıntılı olarak incelenmiş, sektörünün, Elazığ ilindeki mevcut durumu, güçlü ve zayıf yönleri, sorunları araştırılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, çalışmada sektörü yakından ilgilendiren bazı risk ve tehditler belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bilgilere göre, Elazığ ilinde pazarlama ve ulaşım gibi sebeplerden dolayı yumurta üretim çiftlikleri şehir merkezine yakın yerlere kurulmakta, yumurtacı tavuk varlığının %90'ı Elazığ merkez ilçede bulunmaktadır. Yumurta üretiminde maliyetlerin %65'ini yem giderleri oluşturduğundan, sektörün en ciddi probleminin hayvan yemi açığı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yumurta Tavukçuluğu, Bölgesel Kalkınma, Swot Analizi.

GİRİŞ

Yumurta insanoğlunun sağlıklı beslenebilmesi için yaratılmış mükemmel bir doğal gıdadır. Yumurtanın üretimi, günümüzde insan sağlığı açısından doktorlar tarafından tavsiye edilmektedir. Yumurta, insan vücudu için kaliteli bir besin kaynağıdır. Bu bakımdan ancak anne sütü ile kıyaslanabilir. Sindirilebilik oranı oldukça yüksek olan yumurtayı vücut rahatlıkla kullanabilmektedir. Yumurta vitaminler başta olmak üzere diğer mineralleri de önemli oranda içermektedir. Dolayısı ile günümüzde bu önemli gıdaya olan ilgi gittikçe artmaktadır. Hâlihazırda yumurta tavukçuluğu önemli bir endüstri sektörü olmuştur ve gelişmeye devam etmektedir.

Ancak, yumurta tavukçuluğu işi diğer hayvancılık kolları ve üretim şekilleriyle karşılaştırıldığında en ciddi çabayı ve ilgiyi gerektiren, çokta kolay olmayan bir sektör olduğu görülebilir. Türk yumurta sektörü, her yıl hızla büyümektedir. Fakat bu büyüme plansızdır. Bu plansızlık, sektör için çok ciddi tehdit oluşturmaktadır. Bazı dönemler üreticiler zararına satış yapmaktadırlar. Sektörde iflaslar söz

[1] Yrd. Doç Dr, Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
[2] Uzman, Fırat Kalkınma Ajansı, Elazığ

konusu olabilmektedir. Bu sorunun çözümü için işletme yöneticileri öncelikli olarak üretim planlamalarını çok iyi yapmalıdır. Bunun yanı sıra yatırımcıların veya sektöre yatırım yapmayı düşünenlerin sektöre ait detyalı bilgileri ve verileri öğrenmeleri ve analiz etmeleri gerekmektedir. Üretim, tüketim, ithalat ve ihracat bilgileri, yem ve yumurta fiyatları gibi birçok teknik konuda ön bilgiler edinmeleri ve araştırmalar yapmaları, ülke içi gelişmelerin yanı sıra ülke dışı gelişmeleri de takip etmeleri gerekmektedir.

Üretim planlaması, gelecek üretim dönemi için üretim hedeflerinin tespit edilmesidir. Üretim planlamasındaki ana gaye ve hedef, belirlenen üretim hedeflerine ulaşabilmek için kaynakların en uygun şekilde kullanımını tespit etmektir (Karahan, 2011: 37). Bir işletmede üretim planlamasının temel amacı, belirli bir ürünün istenilen miktarda, istenilen kalitede ve üretimin istenilen zamanda gerçekleşmesidir. Bunun sağlanabilmesi için üretim faktörlerinin yeterli miktarlarda ve yeterli zaman temin edilmesi ile mümkün olur (Çelikçapa, 2015:155). Üretim planlaması gelecekteki imalât veya hizmet faaliyetlerinin düzeylerini ve limitlerini belirleyen fonksiyon olarak tanımlanır (Kobu, 2014). Üretim planlaması yapılırken; üretimi yapılacak malın talep durumu dikkate alınmalıdır. Müşterinin istediği ürünün özellikleri, fiyatı, kalitesi ve miktarıyla ilgili bilgiler toplanarak, elde edilen bu veriler ışığında üretim planlanmalıdır. Müşteri ve üketici taleplerinde meydana gelen değişiklikler sürekli takip edilmelidir. Müşterinin istek ve talebine uygun üretim yapılması işletme açısından son derece önemlidir. (Tekin, 2009: 11).

Ülkemizdeki yumurta üreticilerinin en fazla zorlandığı bir diğer konu olan pazarlamada yaşanan sorunları ise iki başlık altında anlatmak mümkündür. Bu sorunlardan birincisi olan yem fiyatları rakip dünya ülkelerine gör çok yüksektir, yumurta üretiminde maliyetlerin %65'ini yem maliyeti oluşturmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yem fiyatlarının oldukça yüksek olması ve buna karşın yumurta fiyatlarındaki artışın ise yem fiyatlarının gerisinde kalması üreticileri zor durumda bırakmıştır. Üreticilerin yaşadığı ikinci sorun ise üretici/tüketici fiyat endeksi olmuştur. Üretici ve tüketici fiyatları arasında tüketici aleyhine genellikle %35 ile 40 oranında bir fiyat farkı oluşmaktadır. Üreticilerin yumurtalarını ucuza satmasına rağmen aracıların ilave kazanç elde etme istekleri yüzünden, tüketiciler aldıkları ürüne daha fazla ödeme yapmak zorunda bırakılmaktadır. Bu çelişkinin sebebi, yumurta pazarlama kanallarının zayıflığı ve arz/talep dengesinin sağlanamamasıdır.
Diğer bütün hayvansal ürünler gibi yumurta da raf ömrü uzun olmayan bir gıda maddesidir. Dolayısıyla yumurtada soğuk zincir ürünün kalitesi ve raf ömrü açısından önem arz etmektedir. Sıcak havada yumurta kısa sürede besleyici özelliğini kaybetmekte ve bayatlamaktadır. Ülkemizin damızlık hayvan ve hammadde temininde dışa bağımlı olması da yumurta üreticilerinin çözüm beklediği önemli sorunlardandır. Bu sorunların çözümü yumurta üretiminde maliyetleri önemli oranda artırması sebebiyle üreticiler açısından oldukça önemlidir.

BÖLGESEL KALKINMA

Kalkınma, yerel kaynakların verimli ve mantıksal değerlere uygun olarak ortaya çıkarılmasında büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede girişimciliğin, kalkınmanın motoru olarak değerlendirilmesi mümkündür. Nitekim bir ülkenin kaynaklarından maksimum düzeyde yararlanabilmek için o ülkenin bölgesel kaynaklarının harekete geçirilmesi ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde, ülkenin bir bölgenin kalkınmasını sağlamada destek faaliyetlerinin (teşvik, kredi gibi) yanı sıra, bölgenin kendi dinamiklerinin de harekete geçirilmesi gerekmektedir. Bu hareketleri gerçekleştirecek olan temel faktörlerden birisi de girişimciliktir. 1990'lardan sonra internet ve bilgisayarın ülkemizde daha aktif kullanılması yerel kalkınmaya hizmet etmiştir. Bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımı yatırım ve istihdama katkı sağlamıştır (Recepoğlu ve Doğan, 2014).

Günümüzde ülkelerin ekonomik ve sosyal olarak en önemli hedefi büyüme ve kalkınmayı sağlamaktır. Kalkınma hem ulusal hem de bölgesel bazda düşünülmeli ve hedeflenmelidir. Ülke içerisindeki kaynaklar en verimli şekilde kullanılmalıdır. Bölgesel kalkınma halka refah olarak yansıyacaktır.
Son yıllarda bölgesel kalkınma ile ilgili kurumlar ülkemizde kuruluşlarını tamamlayıp faaliyetlerine başlamışlardır. Elazığ ilinde Fırat Kalkınma Ajansı faaliyet göstermektedir. Ayrıca Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur. AB hibeleri TKDK aracılığı ile projelendirilerek kullandırılmaktadır. Ayrıca Erzurum merkezli DAP (Doğu Anadolu Bölgesi Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı) bölgesel kalkınmaya hizmet etme amacı gütmektedir. Elazığ ili de DAP'ın hizmet alanındadır.

Yine bölgesel olarak az gelişmiş bölgelere teşvik sistemi uygulanmaktadır. Türkiye 6 teşvik bölgesine ayrılmış durumdadır. Bu teşvik sisteminde Elazığ 4. Bölgede yer almaktadır. Bu teşviklerde daha az vergi, daha az ssk pirimi gibi özendirici unsurlar yer almaktadır. Yine Ziraat Bankasının kırsal kalkınmayı özendirici faiz oranları mevcuttur.

TÜRKİYE'DE YUMURTA TAVUKÇULUĞU

Sektörün cirosu 4 milyar TL'dir. Sektör istihdam manasında 100 bin kişiyi etkilemektedir. Bu sektör hem insanımızın kaliteli ve iyi beslenebilmesi için hem de ürettiği katma değer, oluşturduğu istihdam ve kırsal kalkınmayı tetiklemesi açısından göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir sektördür.(Yum-Bir, 2017). Türkiye'de yumurta üretimi 1970'lerden sonra başlamıştır. Sektörün alt yapısı zamanla sürekli gelişmiş ve yıllar geçtikçe ürün kalitesi. Teknolojinin gelişmesi, ırk ıslahı ve alt yapıların iyileşmesi bu sürece katkı sağlamıştır. Hâlihazırda ülkemiz, dünya yumurta üretiminde ilk 10 içerisinde yer almaktadır. Türk yumurta sektörü sürdürülebilir bir yapıya sahiptir. Türk halkının hayvansal protein ihtiyacını ucuz yoldan ve kaliteli bir şekilde karşılamakta hem de birçok ülkeye yaptığı ihracat ile ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. En önemli ihraç pazarımız Irak'tır. Türkiye stratejik konumundan dolayı pazar ülkelerine yakındır. Aşağıda Tablo 1'de Türkiye'de değişik illerde yapılan organik yumurta üretimi, yumurtacı tavuk sayıları ve üretici sayıları gösterilmiştir.

Tablo 1. Organik Yumurta Üretimi (2016)

İller	İşletme Sayısı	Yumurtacı Tavuk Sayısı	Organik Yumurta Üretimi (adet)
Adana	1	6.750	1.900.000
Bilecik	1	2.000	15.000
Bolu	3	103.482	5.579.700
Elazığ	1	41.325	9.893.268
İzmir	2	20.510	691.216
Kayseri	1	1.000	281.780
Kırklareli	2	37.616	5.341.684
Konya	2	24.158	7.087.176
Manisa	3	575.007	19.242.625
Malatya	1	720	5.400
Ordu	1	750	202.500
Samsun	1	45.000	14.040.000
Sakarya	2	9.000	2.430.000
Sivas	1	6.500	375.000
Uşak	4	7.880	1.245.380
Toplam	26	881.698	68.330.729

Kaynak: Bügem, 2017

1981'de ilk ihracat yapılmıştır. Uzunca bir süre yumurta ihracat miktarında sürekli bir artış bazı dalgalanmalar yaşanmıştır. Dış pazarlamadaki eksiklikler, ulaşım sorunları, dünya piyasalarındaki yumurta satış fiyatları ve üretim maliyetleri farklılıklarını buna sebep olarak gösterebiliriz. Ülkemizde tavukçuluk sektöründen geçimini sağlayan (üretici çiftçi, yem, ilaç, yan sanayi, satıcı esnaf, nakliye, pazarlama elemanı vb) insan sayısı, ciddi rakamlarla ifade edilecek kadar çoktur. Türkiye'de yumurta sektörü halen büyümeye devam etmektedir. 2006-2016 yılları arasında (10 yılda) yumurta üretimi yüzde 33 artmış, 2006 yılında yaklaşık 12 milyar adet olan yumurta üretimi artarak 2016 yılında 18 milyar adede yükselmiştir.

İhracat yapılan ülkeler incelendiğinde daha çok yakın komşu ülkelerin çoğunlukta yer aldığı görülmektedir. Irak en fazla ihracat yaptığımız ülkedir. Fakat Irak pazarı istikrarsız ve problemli bir pazardır.

ABD ve diğer rakip ülkelerde, yem hammaddeleri ve yem katkı maddelerini bol miktarda ve dünya ortalamasının altında bir maliyetle üretilebilmektedir. Ülkemizde ise girdi maliyetlerinin yüksek olması ve bunun fiyatlara yansıması, fiyatları yükseltmekte ve ülkemizin dış pazarlara rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Rekabet gücünü azaltan sebeplerden birisi, damızlık ve kuluçkalık yumurtaların tamamına yakının ithal edilmesi ve bu ithalatın yumurta fiyatlarını artırıcı yönde bir etki yapmasıdır.

Sektörün rekabet gücünü azaltan sebeplerden birisi de yumurta tavuğu yemleridir.Yemler genellikle mısır-soya esaslı olarak hazırlanmakta olup rasyonlarda mısır ve soyanın yanı sıra buğday, arpa, ayçiçeği ve pamuk tohumu küspesi gibi hammaddeler de kullanılmaktadır.Soyanın tamamına yakını ve mısırın önemli bir kısmı ithalat yolu ile temin edildiğinden sektörde yem maliyetleri konusunda dışa bağımlılık söz konusudur. Yem maliyetlerinin toplam maliyetin en az %65'ini oluşturması nedeniyle de ürün fiyatı artmaktadır. Aşağıda Tabo 2'de yıllar itibariyle yem fiyatlarındaki değişim gösterilmiştir.

Tablo 2. Yıllar İtibariyle Yumurta ve Yem Fiyatları Değişimi

Yıllar	Ortalama Yumurta Fiyatı (TL/Adet)	Ortalama Yumurtacı Tavuk Yemi Fiyatı (TL/Kg)	Yumurta/Yem Fiyatı Oranı
2007	0,130	0,495	0,26
2008	0,129	0,628	0,20
2009	0,145	0,607	0,23
2010	0,126	0,664	0,18
2011	0,159	0,807	0,19
2012	0,184	0,880	0,21
2013	0,185	0,945	0,20
2014	0,212	0,960	0,22
2015	0,230	1,100	0,21

Kaynak: Yum-Bir, 2016

Tablo 2'de görüldüğü gibi 2007 yılından 2015 yılına kadar; ortalama yumurta fiyatlarında, ortalama yumurtacı tavuk yemi fiyatlarında düzenli olarak artış olmasına rağmen, yumurta fiyatı ile yem fiyatı arasındaki oran düzenli olarak artmamakta, bu durum olumsuzluk olarak değerlendirilmektedir.

Aşağıda Tablo 3'de yumurta ihracatının üretimdeki payının 2006-2015 yıllarındaki durumu gösterilmiştir.

Tablo 3. Yıllara Göre Yumurta İhracatının Üretimdeki Payı

Yıl	**Üretim Miktarı (Ton)**	**İhracat Miktarı (Ton)**	**İhracatın Üretimdeki Payı (%)**

2006	8.401	195	2,32
2007	10.515	786	7,48
2008	11.258	1.327	11,79
2009	11.902	1.142	9,58
2010	13.980	2.143	15,33
2011	14.000	3.588	25,63
2012	15.677	4.080	26,03
2013	16.707	4.522	27,07
2014	17.500	4.650	26,57
2015	17.206	3.520	20,45

Kaynak: Yum-Bir, 2016

Yukarıda Tablo 3'te yıllara göre yumurta ihracatının üretimdeki payı ton olarak gösterilmiştir. 2006 yılında 8400 ton olan üretim, 2015'te 17 bin tonu aşmıştır. Tablo3'de görüleceği üzere, 10 yılda üretim 2 mislinden fazla artmıştır. 2006 yılında ihracat sadece 195 ton iken 2015'te 3520 tona çıkmıştır. Bu verilere göre, Türkiye'de tüketebileceğinden fazla yumurta üretildiği ve bu fazla yumurtaların da ihraç edildiği ifade edilebilir.

Aşağıda Tablo 4'de,2005-2015 yılları arasında Türkiye'de üretilen tavuk yumurtası sayısı yıllık olarak gösterilmiştir.

Tablo4: Türkiye'de Yıllık Üretilen Tavuk Yumurtası Sayısı

Yıl	**Tavuk Yumurtası (Bin Adet)**
2005	12 052 455
2006	11 733 572
2007	12 724 959
2008	13 190 696
2009	13 832 726
2010	11 840 396
2011	12 954 686
2012	14 910 774
2013	16 496 751
2014	17 145 389
2015	16 726 332
2016	18 097 605

Kaynak: TÜİK, 2017

Tablo 4'de görüldüğü gibi; 2005 yılında 12 milyar adet civarında olan yumurta üretimi, 2015'te 16 milyarâdeti aşmıştır. Ülkede yapılan yeni kümes yatırımları ile her yıl yumurta üretimi düzenli bir biçimde artırılmıştır. Bu rakamlara bakıldığında Türkiye'nin dünyanın ciddi yumurta üreticisiülkelerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür.

Aşağıda Tablo 5'de Türkiye'deki yumurtacı tavuk sayısının 2006 ile 2016 yılları arasındaki değişimi gösterilmiştir.

Tablo5: Türkiye'de Yıllara göre Yumurtacı Tavuk Sayısı

Yıl	Mevcut sayı
2006	58 698 485
2007	64 286 383
2008	63 364 818
2009	66 500 461
2010	70 933 660
2011	78 956 861
2012	84 677 290
2013	88 720 709
2014	93 751 470
2015	98 597 340
2016	108 689 236

Kaynak: TÜİK, 2017

Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere 2006 yılında 59 milyon adet civarında olan yumurtacı tavuk sayısı 2016'da 110 milyona yaklaşmıştır. 10 yıl gibi bir sürede yaşanan bu artış oranı %90'lar seviyesindedir. Yumurtacı tavuk sayısındaki bu hızlı artışın temelinde, ülkedeki kişi başına düşen milli gelirin artması, nüfusun artması ve ihracatın artması gelmektedir. Sınır komşumuz Irak'ın ciddi bir yumurta ithalatçısı olmasının da bu talebi artırdığını söylemek mümkündür. Irak'a yumurta ihracatında ülkemiz coğrafi yakınlık avantajını kullanmaktadır.

ELAZIĞ VE TRB 1'DE YUMURTA TAVUKÇULUĞU

Elazığ rakip üreticilere nispetle Rusya ve Ortadoğu pazarına yakındır. Elazığ ilinde terör ve güvenlik sorunu yoktur. Hergün havalimanından Ankara ve İstanbul illerine birkaç adet uçak kalkmaktadır. Günaşırı İzmir, Antalya gibi illere uçak ile direk ulaşım mümkündür. Yaz aylarında Almanya ve Hollanda'ya direk uçuşlar mevcuttur. Ayrıca Elazığ'da bulunan Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi özellikle araştırma ve geliştirme çalışmalarında sektöre önemli katkılar ve avantajlar sağlamaktadır. Elazığ'ın ve TRB1 bölgesi, Doğu Anadolu bölgesini birbirine bağlayan ulaşım ağının merkezindedir. Çevre illerle olan ulaşım kolaylığı önemli bir avantajdır. Dolayısıyla sektörün pazarlara erişiminin bölgedeki diğer illere göre daha kolay olması mutlak derecede maliyetleri de etkilemekte ve ile önemli bir rekabet avantajı kazandırmaktadır. (Fırat Kalkınma Ajansı)

TRB1 Bölgesinde endüstriyel anlamda yumurta üreticiliği, Tunceli'deki bir yumurta çiftliğini göz ardı edersek, sadece Elazığ ve Malatya illerinde yapılmaktadır. Bu illerde üretilen yumurtalar, il içerisinde tüketildiği gibi yakın illerden Bingöl, Tunceli, Urfa ve Diyarbakır illerine de pazarlanabilmektedir. Bununla birlikte, bölgenin günlük yumurta ihtiyacını karşılamak üzere Çorum, Afyon ve Konya illerinden takviye yumurtalar getirilip bölgedeki talep karşılanmaktadır. Bu durum bölgenin yumurta talebinin hala yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Aşağıda Tablo 6'da, TRB1 bölgesindeki yumurtacı tavuk sayıları 2010-2016 yılları için verilmiştir.

Tablo 6. Yıllara Göre TRB1'deki Yumurtacı Tavuk Sayısı

Yıl	Mevcut Sayı (Adet)

2010	697.847
2011	788.171
2012	993.981
2013	1.113.547
2014	1.174.336
2015	1.428.216
2016	1.627.555

Kaynak: TÜİK, 2017

Trb1 Düzey2 bölgesi Elazığ, Malatya, Bingöl ve Tunceli illerinden oluşmaktadır. Yumurtacı kümesler Elazığ ve Malatya illerinde yoğunlaşmıştır. Tunceli'de ise Fırat Kalkınma Ajansı desteği ile kurulmuş olan yalnızca bir adet çiftlik vardır. Bingöl'de yumurta üretim yatırımı bulunmamaktadır. Tablo 6'da görüldüğü gibi, 2010'da yumurtacı tavuk sayısı 700 bin civarında iken 2016 yılında bu sayı bir buçuk milyonu aşmıştır. Bu artışa, yeni firmaların devreye girmesi ve mevcut işletmelerin kapasitelerini artırmaları gibi sebepler katkı sağlamış, 5-6 yıl gibi kısa bir zaman diliminde bölge yumurta üretim kapasitesi iki katına çıkmıştır. Aynı gelişim bölge illerinden Elazığ içinde söz konusu olup bu gelişim aşağıda Tablo 7'de gösterilmiştir. Elazığ ilindeki 2012-2016 yıllarındaki yumurtacı tavuk sayıları yıllık olarak verilmiştir.

Tablo 7. Yıllara Göre Elazığ'daki Yumurtacı Tavuk Sayısı

Yıl	**Mevcut Tavuk Sayısı (Adet)**
2012	550.682
2013	596.888
2014	672.410
2015	921.070
2016	960.260

Kaynak: TÜİK, 2017

Tablo 7'de görüldüğü gibi, Elazığ ilinde üretilen yumurta tavuğu sayısında ciddi artışlar söz konusudur. Bu rakamlar görüldüğü gibi beş yıl gibi kısa bir sürede neredeyse ikiye katlanmıştır. Elazığ ili yumurta tavukçuluğu sektöründe bölgesel bir güçtür. İldeki mevcut yumurta kapasitesi, kendi ihtiyacını karşıladığı gibi yakın çevre illerin ihtiyaçlarına da cevap vermektedir.

Aşağıda Tablo 8'de Malatya ve Tunceli illerinde yumurta üreten firmalar, kuruluş yılları ve üretim miktarlarıyla verilmiştir.

Tablo 8. Malatya ve Tunceli İllerinde Yumurta Üreten Firmalar

Göstergeler	**Çakıl Gıda**	**Gıda 2000 Tarım ve Hayvancılık Ltd Şti**	**Mavera Yumurta**	**Dem- Organik Yumurta (Tunceli)**

Kuruluş Yılı	1995	2000	2009	2010
Toplam Çalışan Sayısı	11	20	6	7
Mavi Yakalılar	11	16	5	7
Beyaz Yakalılar	-	4	1	-
Tavuk Sayısı (Civciv Dâhil)	30.000	250.000	30.000	25.000
Üretim Miktarı (2016)	8 milyon adet yumurta	58 milyon adet yumurta	7 milyon adet yumurta	7 milyon adet yumurta
Kapasite Kullanım Oranı	%80	%80	%85	%85
Ürün Çeşidi Sayısı	Tek Tip (Konvansiyel)	Tek Tip (Konvansiyel)	Tek Tip (Konvansiyel)	Tek Tip (Konvansiyel)
Tescilli Marka Sayısı	1 adet (Yazyum)	2 adet (Nilyum, Malatya Birlik Yumurta)	1 adet (Doğuş)	1 adet (Munzur)
Yem Fabrikası Var mı?	Hayır	Evet (Kapasite: 5 ton/saat)	Evet, (Kapasite: 5 ton/saat)	Hayır

Kaynak: EŞİDİR A, FKA Elazığ YDO Alan Çalışması, 2017

Yukarıda Tablo 8'de görüldüğü gibi, Malatya'da 3 adet Tunceli'de 1 yumurtacı tavuk çiftliği mevcuttur. Tunceli ilindeki çiftlik 2010 yılında kurulmuş, Malatya'daki 3 çiftlik ise daha önceki yıllarda kurulmuştur. Tesislerin hizmete girmesinde Fırat Kalkınma Ajansının önemli rolü olmuştur. Firmalar ajanstan proje desteği almış ve bu sayede faaliyete başlayabilmişlerdir. Malatya'da faaliyet gösteren yumurta üretici firması, Nilyum markasıylabölgesel pazara sunduğu yumurtalarla Şanlıurfa, Mardin gibi yakın çevre illerindeki pazarlara da girmeyi başarmıştır.

Aşağıda Tablo 9'da TUİK verilerine göre, Elazığ merkez ve ilçelerindeki 2016 yılında mevcut olan yumurtacı tavuk sayıları gösterilmiştir.

Tablo 9. Elazığ ve İlçelerinde 2016 yılında Mevcut Yumurtacı Tavuk Sayısı

İlçe Adı	**Mevcut Tavuk Sayısı**
Merkez	850.000
Ağın	810
Alacakaya	35.000
Arıcak	5.100
Baskil	6.000
Karakoçan	18.500
Keban	2.350
Kovancılar	24.900
Maden	6.000
Palu	9.000
Sivrice	2.600

Kaynak: TÜİK, 2017

Yukarıda Tablo 9'da görüldüğü gibi, Elazığ ili merkezindeki yumurtacı tavuk sayısı ilçelere göre çok fazladır. Bunun sebebi, şehir merkezindeki pazarlama ve ulaşım kolaylıklarının daha fazla olmasıdır. Bu sebeplerden dolayı yumurta üretim çiftliklerinin şehir merkezine yakın yerlere kurulması tercih

edilmektedir. Tablo 9'da da görüldüğü üzere, yumurtacı tavuk varlığının %90'ının merkez ilçede olduğunu söylemek mümkündür.

ELAZIĞ VE TRB1 BÖLGESİNDE TAVUK YEMİ ÜRETİMİ

TRB1 Bölgesi'ndeki ve hatta ülke genelindeki yumurta tavukçuluğunun en ciddi problemi, tavuk yemi açığının olmasıdır. Çünkü tavukçuluk sektöründe, girdi maliyetlerinin %65-70'ini tavuk yemi maliyetleri oluşturmaktadır. Ülkemizde tavuk yeminin yeterince üretilmemesi, mısır, soya küspesi, bitkisel yağ, balık unu gibi ithal maddelere ihtiyacı artırmakta, bu maliyeti yüksek maddeler ithal edilerek yem açığı kapatılmaya çalışılmaktadır. Yurt içindeki yetersiz üretimden dolayı, ihtiyaç duyulan mısırın %25-35'i ve soyanın %90'ı ithal edilmektedir (Yum-Bir). Aşağıda Tablo 10'da Elazığ ilinde ekili olan alanlar ve yıllara göre değişimleri verilmiştir.

Tablo 10. Yıllara Göre Elazığ'da Ekilen Alanlar

Yıl	Toplam Alan (Dekar)	Ekili Alanı (Dekar)	Nadas Alanı (Dekar)	Sebze Alanı (Dekar)	Bahçe Alanı (Dekar)
2012	1.576.518,64	1.093.212,00	189.910,00	59.449,00	233.889,00
2013	1.572.733,00	1.031.029,00	242.031,00	61.281,00	238.254,00
2014	1.568.798,26	1.065.710,00	199.957,00	58.811,00	244.182,00
2015	1.591.628,26	1.026.609,00	248.992,00	59.806,00	256.083,00
2016	1.745.905,68	1.040.698,00	377.384,00	64.052,00	263.586,00

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2017

Tablo 10'da görüldüğü gibi, toplam ekilen alanda 5 yılda yaklaşık olarak 170 bin dekarlık artış söz konusudur. Ekili ve nadas alanlarda düzensiz değişimler söz konusu olup, sebze ve bahçe alanları yaklaşık olarak aynı kalmıştır denilebilir. Aşağıda Tablo 11'de, 2016 yılında Elazığ ilinde üretilen tahıl çeşitleri ve üretim miktarları verilmiştir.

Tablo 11. 2016 Yılında Elazığ'da Üretilen Tahıllar

Ürün adı	Ekilen alan (dekar)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Buğday (Durum)	11.523	3.174	275
Buğday (Diğer)	402.554	90.000	224
Arpa (Biralık)	1.593	470	295
Arpa (Diğer)	467.715	114.431	245
Yulaf (Dane)	300	77	257
Tritikale (Dane)	168	55	327

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2017

Tablo 11'de görüldüğü üzere, tavuk yeminin ana girdisi olan mısır ve soya üretimi Elazığ ilinde hiç yoktur. Bir miktar silajlık mısır üretimi vardır, ancak silajlık mısır büyükbaş hayvan yeminde kullanılmaktadır. Dane mısır Mardin-Midyat benzeri yörelerden getirilmekte veya çoğunlukla ithal yoluyla tavuk yemi ihtiyacı karşılanmaktadır. Türkiye genelinde de soya üretiminin çok az olmasından dolayı, soya neredeyse tamamen ithal edilmektedir. Sulu tarım imkânları artırılarak soya ve dane mısır üretiminin yerli imkânlarla yetiştirilmesi yani tavuk yeminin yerel imkânlarla üretilmesi sektörün en önemli sorununu çözecek ve maliyetleri önemli oranda azaltarak sektöre önemli düzeyde rekabet üstünlüğü sağlayacaktır. Bu sayede, yurtdışına akan milyonlarca dolarlık döviz deülkemizde kalacak ve başka yatırımlarda kullanılabilecektir.

Tablo 12'de Elazığ ilinde yumurta üreten firmalar, üretim miktarları, yem üretme durumları ve bu firmalar hakkındaki genel bilgiler sunulmuştur.

Tablo 12. Elazığ İlinde Yumurta Üreten Firmalar ve Yem Üretme Durumları

Göstergeler	**Umut Tavukçuluk**	**Polyum-Polat Tavukçuluk**	**Başkan Yumurta**	**Yılmaz Tavukçuluk (Yıltav)**
Kuruluş Yılı	1971	2000	1970	2000
Toplam Çalışan Sayısı	120	10	5	20
Mavi Yakalılar	110	10	5	20
Beyaz Yakalılar	10	-	-	-
Tavuk Sayısı (Civciv Dâhil)	300.000	200.000	42.000	60.000
Üretim Miktarı (2016)	97 milyon adet yumurta	55 milyon adet yumurta	12 milyon adet yumurta	17 milyon adet yumurta
Kapasite Kullanım Oranı	%90	%80	%85	%80
Ürün Çeşidi Sayısı	3 tip yumurta (organik, iyi tarım, konvansiyel)	Tek Tip (Konvansiyel)	Tek Tip (Konvansiyel)	Tek Tip (Konvansiyel
Tescilli Marka Sayısı	4 adet	1 adet	1 adet	1 adet
Yem Fabrikası Var mı?	Evet (Kapasite: 10 ton/saat)	Evet (Kapasite: 6 ton/saat)	Evet (Kapasite: 3 ton/saat)	Evet (Kapasite: 5 ton/saat)

Kaynak: EŞİDİR A, FKA Elazığ YDO Alan Çalışması, 2017

Umut Tavukçuluk bu sektöre 1971 yılında başlamıştır. Yıllar geçtikçe firma kendisini geliştirmiştir. Organik tarım ve iyi tarım uygulamalarına sahiptir. Green Ranch markası sertifikalıdır ve ulusal marketlerde müşterilerin beğenisine sunulmaktadır. Firma yem fabrikasına da sahiptir.

Malatya'da hizmet veren Gıda 2000 Tarım ve Hayvancılık Ltd. Şti. sektöre 2000 yılında adım atmıştır. Önce sadece toptan yumurta alım-satımıyla ilgilenen firma 2008 yılında, Malatya Karapınar mevkiinde, 50,000 adet tavuk kapasiteli bir çiftlik ile yumurta üretim faaliyetine başlamıştır Şimdiki kapasitesi 200 bin yumurta/gün'dür. Nilyum markası tescillidir. Ürünlerini Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Mardin gibi çevre illere pazarlamaktadır. Firmanın yönetim sistemi, ISO 9001:2008 standartlarına uygun olup tesis, Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi olan ISO 22000:2005 standartlarına da uygun olarak çalışmaktadır.

Bölgede dane mısır ekimi yetersiz ve verimsizdir. Mısır ya ithal edilmekte ya da Mardin- Midyat gibi çevre illerden temin edilmektedir. Soya ekimi iklim şartlarından dolayı Elazığ ve çevresi için çok uygun olmayabilir ama özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yeterli sulama imkânları oluşturularak soya bitkisinin ekimi teşvik edilebilir. Yem maliyetleri sorunu sebebiyle girdi maliyetlerinin fiyatlara yansıması, ürün fiyatlarını yükseltmekte ve sektörün dış pazarlardaki rekabet gücünü de olumsuz etkilemektedir.

ELAZIĞ VE TRB1 BÖLGESİNİN YUMURTA TAVUKÇULUĞU SWOT ANALİZİ

SWOT (GZFT) analizi yöntemi, genel anlamda bir sektörün çevresi ile etkileşim içerisinde sistematik olarak incelendiği bir yöntemdir.(Haghighi, 2010: 77).Yapılan bu çalışmada, Elazığ ve TRB1 bölgesinin yumurta tavukçuluğu sektörüne ilişkin SWOT analizi, ilgili literatürlerden yararlanılarak hazırlanmış ve aşağıda gösterilmiştir.

Sektörün Güçlü Yanları

1. Bazı firmaların markalaşması ve markalaşma, müşteri ilişkileri ve devamlılığı gibi konulara önem vermesi. (Umut Tavukçuluk vb.)
2. Devlet Teşviklerinin nispeten daha fazla olduğu bölgeler içinde yer alınıyor olması. (Elazığ ve Malatya 4. Bölgede, Tunceli 5. Bölgede, Bingöl 6. bölgede)
3. Veteriner Kontrol Enstitüsü, Gıda Kontrol Laboratuarı, TKDK, Kosgeb, FKA ve Teknokent'in varlığı,
4. Sektörün Büyüme Potansiyeli Taşıması,
5. Coğrafi Konumun Nispeten İhracata Uygun Olması, (En Büyük Pazar Irak-Erbil 604 km.)
6. Coğrafi Konumun İç Pazara Uygun Olması (Ş.Urfa, G.Antep, Diyarbakır gibi yakın bölge iller sıcak olduğundan yumurta tavukçuluğuna daha az elverişlidir.)
7. Dört İlde Üniversitenin Bulunması,
8. Fırat Üniversitesinde Veterinerlik Fakültesinin Bulunması

Zayıf Yanları

1. Bölgedeki Girişimcilerde Sermayenin Az ve Yetersiz Oluşu,
2. Yeni Makine ve Teknolojilerin Pahalı Oluşu ve Yenileme Zorlukları
3. Üreticilerin Teknik Bilgi Ve Donanım Eksikliği
4. Batıdaki Firmaların Kapasitelerin Ve Donanımlarının Daha İyi Olması; Pazarda Daha Önceden Beri Var Olmaları,
5. İşgücünün Eğitimsiz Olması ve Nitelikli İşgücü Bulmadaki Zorluklar
6. Fiyatların Dalgalı ve İstikrarsız Olması
7. Damızlık Konusundaki Dışa Bağımlılık
8. Yumurtayı İşleyen Sanayi Tesislerinin Olmaması
9. Girdi Maliyetlerinin Yüksek Oluşu (Özellikle Yem)
10. Bölgede Soyanın Hiç Üretilmemesi ve Türkiye'de Çok Az Üretilmesi
11. Bölgede Mısır Üretiminin Az Olması ve Dünyadaki Fiyatlara Nispetle Pahalı Olması

Fırsatlar

1. Gelişen Türkiye Ekonomisi ve Gelişen İç Pazar (Milli Gelirdeki Artış)
2. Günümüzde İnsanların Kaliteli Beslenme İsteği Duyması
3. Organik ve Sağlıklı Ürünlere Olan Talebin Artması
4. Yumurta Sektöründe Türkiye'nin İhracatının Genelde Düzenli Bir Şekilde Artması
5. Devletin İhracat Teşvik Etmesi
6. TKDK'nın IPARD Programları Vasıtası ile Yumurta Tavukçuluğunu Desteklemesi
7. Sulanabilir Arazi Potansiyeli Varlığı
8. Bölgede Devasa Barajların Varlığı ve Tavuk Yemi Üretimi İçin Bu Barajların Sulamada Kullanılabilme Potansiyeli (Keban, Karakaya)

Tehditler

1. Kuş Gribi Benzeri Bulaşıcı Hastalıklar
2. Suriye ve Irak'taki Belirsizlik ve Bu Pazara ve Körfez Pazarına Karayoluyla Erişim Zorluğu
3. Biyogüvenlik Tedbirlerinin Yetersizliği

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türk yumurta sektörü son yıllarda gösterdiği performans ile dünya yumurta üretiminde 10'uncu, ihracatta ise 3. sıraya yerleşmiştir. Türkiye'de kişi başı yumurta tüketiminde de artış yaşanmıştır. 2014 yılında kişi başına yumurta üretimi 226 âdete, tüketimi ise 194 âdete yükselmiştir.

Yumurta üreticisi, bir hayvan yetiştiricisi olmanın yanında aynı zamanda yem ve gıda işletmecisidir. Üretimden pazarlamaya kadar uyulması gereken birçok mevzuat hakkında bilgi sahibi olmak zorundadır. Bu mevzuatlara uymak sadece yasal zorunluluktan dolayı olmamalıdır. Sürü sağlığı ve gıda güvenliği açısından mevzuatlara uyum gereklidir.

İhracata dayalı büyüyen yumurta sektörü, herhangi bir nedenle ihracatta yaşanan en ufak bir sıkıntıyla ani sarsıntılar yaşamakta, firmalar arz fazlası yumurtaları yurt içinde pazarlamak zorunda kalmaktadır. Bu arz fazlası, yumurta fiyatlarını düşürmekte ve üreticilerin zararına satışlar yapmasına sebep olmaktadır. Yumurta üreticilerin maliyetleri düşürebilmeleri için önemli maliyet unsurlarından yem ve diğer girdi fiyatlarını belirleme yetkisi olmadığına göre maliyetleri düşürebilecek en önemli unsurlar kanatlı sağlığı ve kaliteli işletme yönetimidir.

Yumurtacı tavuk üretiminde Türkiye dünya ülkeleri ile kıyaslandığında iyi konumdadır. Yeni ve modern tesisleri, uluslararası standartlara uygun üretimi ve ihracat pazarlarına yakınlığı gibi unsurlar bakımından avantajlı ve rekabet edebilir durumdadır. Ancak üretim maliyetlerinin yüksekliği, yem hammaddelerinde ve diğer girdilerde dışa bağımlılık, sektörün gelişimini sınırlayıcı durumdadır.
Damızlık anaç yumurta tavuğu ve damızlık yumurta konusunda ülkemiz dış kaynaklara bağımlıdır. Bu bağımlılığın aşılabilmesi için de gerekli arge faaliyetlerinin belirli bir plan dâhilinde ivedilikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Yumurta Tavukçuluğu sektörünün düşük kârlılıkla devam edeceği tahmin edilmektedir. Günümüzde üretim önemini kaybetmekte, pazarlama, markalaşma, lojistik ve dağıtım daha önemli hale gelmektedir. Yumurta sektörü, insan beslenmesi, yarattığı istihdam, ekonomiye olan katkısı ve dış ticaretdengesi açısından son derece önemli bir sektördür. Türkiye önemli bir yumurta üreticisi ülke olup son yıllarda hem yumurta tavuğu sayısı hem de yumurta üretiminde düzenli bir artış göstermiştir.

KAYNAKLAR

BÜYÜKBİNGÖL, Betül (1984).Türkiye'de tavuk eti talebi ve tavuk eti talep projeksiyonları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Çelikçapa, Feray Odman ve Şenol Gökhan (2015). Üretim Yönetimi, Ekin Yayınları, Ankara, s.155-173.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, (2017). Yıllara Göre Elazığ'da Ekili Alanlar, https://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul, Erişim Tarihi: 26.07.2017

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, (2017). 2016 Yılında Elazığ'da Üretilen Tahıllar, https://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul, Erişim Tarihi: 26.07.2017

Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı (2016). 2016 Yılı Organik Yumurta Üretimi, http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler, ErişimTarihi: 25.07.2017.

EŞİDİR, Kâmil Abdullah (2016). TRB1 Bölgesi Yumurta Üreticileri Anket Çalışması, Uzman, Fırat Kalkınma Ajansı

EŞİDİR, Kâmil Abdullah (2015). Kanatlı Sektörü Yatırım Rehberi, Fırat Kalkınma Ajansı.

EŞİDİR, Kâmil Abdullah ve PİRİM Lokman, (2014). Kanatlı Hayvancılık Sektör Raporu, Fırat Kalkınma Ajansı.

HAGHIGHI, Ebrahim (2010). Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri İle Yumurta Pazarlaması ve Geliştirme Olanakları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

KARAHAN, Mehmet (2011). İstatistiksel Tahmin Yöntemleri: Yapay Sinir Ağları Metodu İle Ürün Talep Tahmini Uygulaması, Doktora Tezi, Selçuk Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

KOBU, Bülent (2014). *Üretim Yönetimi*. (17. Baskı) İstanbul: Beta Basım Yayın

Manisa Ticaret Borsası (2015). Kanatlı Sektör Raporu 2015, Manisa Ticaret Borsası Yayınları

PERKTAŞ, Erkan (2014). Bölgesel Kalkınma Özelinde Girişimciliğin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 7, Aralık 2014, s. 472-486.

RECEPOĞLU, Mürşit ve DOĞAN, Kadir Caner (2014). Bölgesel Kalkınmada Girişimciliğin ve Teknolojinin Yeri: Tr83 Bölge Analizi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi Sayı 10 Haziran 2014, s.55-76.

TEKİN, Mahmut (2009). *Üretim Yönetimi Cilt 1* (6. Baskı). Konya: Günay Ofset.

TÜİK, (2017) Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 16.07.2017

YUMBİR (2017). Yumurta Üreticileri Merkez Birliği, www.yum-bir.org, Erişim Tarihi: 19.07.2017

The Importance of Entrepreneurship Training Programs for Women: A Qualitative Research for Malatya Kosgeb (Administration for the Development and Promotion of Small and Medium Sized Enterprises) Entrepreneurship Training Programs

Kadınlara Yönelik Girişimcilik Eğitimlerinin Önemi: Malatya Kosgeb Girişimcilik Eğitimlerine Yönelik Nitel Bir Araştırma

Gökçe CEREV[1], *Ayşe YARDIMCI*[2]

Abstract-Today, the positive contributions women have provided to the economy are gaining more and more importance. Parallel with this situation the importance of women entrepreneurship has also increased and began to find more support. Women entrepreneurship shows an improving structure in Turkey too. One of the important factors in the development and support of women entrepreneurship is entrepreneurship training. In Turkey, entrepreneurship training has become widespread and different institutions have started providing entrepreneurship training. KOSGEB is also one of the important institutions where entrepreneurial training for women is given. Women who have received entrepreneurship training from KOSGEB and similar institutions and who have established their own business also provide a positive contribution to the country's development. From the perspective of realization, and continuation of economic development women cannot be left out of labor market. All efforts to include women in the labor market are important for the country. In this study, entrepreneurship training provided by Malatya KOSGEB towards women and its impacts are studied through qualitative research methods, interviews/meetings technique; the results obtained are examined through content analysis and different problem areas have been identified. The identified problem areas are; because of their domestic and social role, women could not fully show their entrepreneurship qualifications; had difficulty obtaining capital while setting up their business; usually, from social perspective, they did not receive much support from de society. After interviews and review of the literature it is concluded that these problems can be overcome through entrepreneurship and financial support given by institutions; that women who can put in their entrepreneurial qualifications in to labor market and continue this, have a positive support to the economy of the country.

Keywords: Woman, Entrepreneur, Training, KOSGEB

Özet-Günümüzde kadınların ekonomiye sağlamış oldukları olumlu katkılar gittikçe önem kazanmaya başlamıştır. Bu duruma paralel olarak kadın girişimciliğinin önemi de artmış ve daha çok destek bulan bir konuma ulaşmıştır. Türkiye'de kadın girişimciliği büyüyen bir yapı sergilemektedir. Kadın girişimciliğinin gelişmesinde ve desteklenmesinde önemli faktörlerden biride girişimcilik eğitimleridir. Türkiye'de girişimcilik konusunda verilen eğitimler yaygınlaşmış ve farklı kurumlar tarafından girişimcilik eğitimleri verilmeye başlanmıştır. KOSGEB'de kadınlara yönelik girişimcilik eğitimlerinin verildiği önemli kurumlardan biridir. KOSGEB ve benzeri kurumlar tarafından girişimcilik eğitimi alarak kendi işini kuran kadınlar ülkenin kalkınmasına da olumlu katkılar sağlamaktadır. İktisadi kalkınmanın gerçekleştirebilmesi ve ekonomik gelişmenin sürdürülebilmesi açısından kadınlar işgücü piyasalarının dışında düşünülemez. Kadınların işgücü piyasalarına dahil olabilmesi için yapılacak çalışmalar ülke açısından önemlidir. Bu çalışmada kadınlara yönelik Malatya KOSGEB tarafından verilen eğitimlerin kadın girişimciler üzerindeki etkileri ve sonuçları nitel araştırma metotlarından mülakat/görüşme tekniği kullanılarak araştırılmış, elde edilen sonuçlar içerik analizi ile incelenerek farklı sorun alanlarına ulaşılmıştır. Elde edilen sorun alanları; aile içi ve toplumsal rollerinden dolayı kadınların girişimci yönlerini tam

[1] Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, gcerev@fırat.edu.tr
[2] Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Girişimcilik ve Yenilik Yönetimi Programı

olarak ortaya koyamadıkları, iş kurarken sermaye açısından zorluklar çektikleri, çoğu zaman sosyal açıdan toplumdan destek görmedikleri şeklinde olmuştur. Yapılan görüşmeler ve literatür taraması sonucunda bu sorunların, kurumlar tarafından verilen girişimcilik eğitimleri ve finansal destekler ile aşılabileceği, girişimci yönünü işgücü piyasalarına yansıtarak bu durumu sürdürebilen kadın girişimcilerin ülke ekonomisine olumlu katkılar sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Girişimci, Eğitim, KOSGEB

GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik göstergeleri açısından kadınlar önemli bir konumdadır. Özellikle kadınların sosyal ve ekonomik hayat içerisinde aktif olarak bulunmaları, toplumun genelinde erkekler ile eşit haklara sahip olmaları ve elde edilen refahtan pay alabilmeleri ülkelerin gelişmişlik düzeyine önemli katkılar sağlar. Kadınların toplumsal yaşantıda konumlarını belirleyen ana unsurlardan birisi de kadınların işgücü piyasaları içerisinde elde ettikleri konumdur. Ülkeler iktisadi kalkınmayı gerçekleştirebilmek ve sürdürülebilir refah düzeyine ulaşabilmek için kadınlara başta işgücü piyasaları olmak üzere her alanda gerekli imkanları sunmalı ve kadınların toplumun ayrılmaz bir parçası olduğunu unutmadan mevcut politikalarını bu yönde düzenlemelidir.

Türkiye açısından kadının genel durumu değerlendirildiğinde öne çıkan ilk nokta ise nüfusun yarısını kadınların oluşturması ve kadınların bu mevcut durumlarını tam olarak işgücü piyasalarına yansıtamamış olmalarıdır. Bu nedenden dolayı son yıllarda Türkiye'de kadın emeği ile istihdamı konusunda atılımlar yapılmış ve devlet tarafından önemli politikalar izlenmeye başlanılmıştır. Uygulanan politikalar özellikle kadınların işgücü piyasalarına katılımını artıracak istihdamı teşvik edici politikalar olduğu kadar, kendi ekonomik gücüne sahip olma imkânı sunan girişimcilik ve kredi kullandırma uygulamaları şeklinde olmuştur. Bu noktada ön plana çıkan ve son yıllarda gittikçe adından söz edilmeye başlanan bir konuda kadın girişimciliğidir. Mevcut girişimciler arasında kadınların oranını artırarak, iş ve ekonomik gelir sahibi olmasını hedefleyen kadın girişimciliği uygulamaları önemli bir istihdam politikası şeklinde yürütülmektedir.

GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

Girişimciliğin kavramsal çerçevesini açıklamak için farklı tanımlamalarda bulunulmuştur. Girişimcilik kavramının kelime anlamını incelediğimizde 'entre' (girmek) ve 'prendre' (almak, üstlenmek) sözcüklerinden oluşmakta olduğunu ve bir şey yapmayı ifade ettiğini söyleyebiliriz (Öğüt ve diğ., 2006:431). Girişimciliğin günümüze yansıyan ilk tanımı Richard Cantillon tarafından 1755 yılında yapılmıştır. Cantillon girişimciliği, kazanç elde etmek için işi yapılandıran ve işin riskini üstlenen kişi olarak tanımlamıştır (Sciascia ve De Vita, 2004:4). Daha sonraki süreçte Jean Baptise Say tarafından girişimcilik üretimde bulunmak için eldeki imkanları birleştiren kişi olarak ifade edilmiştir. (Schumpeter, 1949:64). Girişimci kişiliğin tanımında farkındalık, inovatif ve yaratıcı olma özelliğini ilk kez kullanan ise Joseph A. Schumpeter'dir (Müftüoğlu vd., 2005:4).

Girişimci, ihtiyaçları gidermek amacıyla üretimi gerçekleştiren kişidir (Karalar, 2001: 13). Girişimci ilk olarak klasik yaklaşım altında faaliyetleri meydana getiren organizasyonu kuran ve ortaya çıkan sonuçları üstlenen kişi olarak ifade edilse de artık bu tanımlamalara riskleri analiz ederek fırsatlar yaratan kişi tanımlaması da eklenmiştir. Drucker'da bu yaklaşım altında girişimciyi, mevcut imkanlar ile maksimum faydayı sağlayabilen kişi olarak tanımlamıştır (Çelik, 2006:468). Kişilerde ortaya çıkan girişimci düşüncenin bazı ana unsurları vardır. Bu unsurlar (İraz, 2005:166);

- ✓ Yenilikçi olma
- ✓ Risk alma,

- ✓ Öncü olma,
- ✓ Rekabetçi düşünme

Girişimciliğin beceri türlerine göre ortaya çıkan farklı temel tanımsal özellikleri bulunmaktadır. Bu temel özellikler Tablo-1'de tanımlanmıştır.

Tablo 1: Girişimcilik İçin Gerekli Olan Beceri Türleri

TEKNİK BECERİLER	YÖNETSEL BECERİLER	BİREYSEL BECERİLER
Sözlü İletişim	Amaçları Belirleme	İçsel Denetim
Çevresel Gözlem	Karar Verme	Risk Alma
Teknik Yönetim Bilgisi	İnsan İlişkileri	Yenilik Yapma
Teknoloji	Pazarlama	Değişimi Yönetmek
Kişiler Arası İlişki	Finans	Kararlı Olma
Dinleyici Olma	Muhasebe	Öngörü (Vizyon) Sahibi Olma
Örgütleme	Yönetim	Değişimi Tesis Etmek
Şebeke Kurabilme	Denetim	
Yönetim Türü	Sorun Çözme	
Usta (Yetiştirici) Olma	Girişim	
Takım Oyuncusu Olma	Yönetim Geliştirme	

Kaynak: (Hisrich ve diğ.; 1998: 20)

Tarihsel süreç içerisinde girişimcilik eğitimleri ilk olarak 1938 yılında Shigeru Fijii tarafından Japonya Kobe Üniversitesinde verilmeye başlanmıştır. Dünyada küçük işletme yönetimine yönelik ilk eğitimler 1940' lı yıllarda verilmiştir (Sexton ve Bowman, 1984). 1947 yılında ilk girişimcilik dersi Amerika Birleşik Devletleri Harvard Business School'da Myles Mace tarafından yapılmaya başlanılmıştır. Girişimcilik eğitimi hakkında en kapsamlı kronoloji Katz (2003) tarafından geliştirmiştir. 1971 yılında girişimcilik üzerine yüksek lisans, 1972 yılında da ilk lisans eğitimi verilmeye başlanılmış, bu gelişmelerden sonra girişimcilik eğitimleri önemli bir konuma ulaşmıştır. 1980'li yıllarda 300'ün üzerindeki üniversitede girişimcilik eğitimi verilerken, 1990'lı yıllarda eğitim verilen kurum sayısı 1050'lere ulaşmıştır (Solomon ve diğ., 1994). Özellikle 2000 yılından sonra girişimcilik eğitimi veren kurum sayısında büyük artış olmuştur (Alberti ve diğ., 2004).

KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ VE İŞGÜCÜ PİYASALARINDA KADININ KONUMU

Kadınların girişimcilik eğitimi alması ve girişimcilik ile ilgilenmesi son dönem içerisinde gittikçe gündemde olan bir konu olmuştur. Kadının yer almadığı bir toplumda iktisadi kalkınma ve ekonomik refah düşünülemez. Kadınların ekonomik yaşam içinde daha etkili rol almaları ülkelerin çağdaşlaşması açısından önemlidir (Arat 1993:1). Girişimci kavramının şekillenmesinde işgücü piyasalarında emeğe olan talep ve değişen çalışma ilişkileri ortamı bulunmaktadır. Girişimci de bulunan yenilikçilik, risk analizi ve fırsatçılık özellikleri ön plana çıkmıştır. Fakat tüm girişimci tanımlamalarında ortaya çıkan piyasa beklentilerinin dışında meydana gelen etkenler çok fazla önemsenmemiştir. Toplumun genel davranış yapısı girişimciliğin gelişmesinde engel teşkil etmiştir. Bu da girişimcinin bir erkek ve girişimciliğin bir erkek uğraş alanı olarak görülmesini daha da pekiştirmiştir. Özel alanda görülen kadınlar için, bir ekonomik faaliyet alanı olan girişimcilik neredeyse kadınlara kapalı tutulmuş, ya da bu alanda kadınların var olabilirlikleri göz ardı edilmişlerdir. Fakat piyasadaki fırsatları değerlendirmede, insanların içinde oldukları sosyal, kültürel, politik ve ekonomik çevrelerin etkisinin belirleyici rolü oldukça büyüktür (Hardy, 1998: 52).

Girişimci kadının kavramsal olarak tanımlanması Türkiye'de bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Girişimci kadının tanımlanmasında çerçevenin nasıl oluşturulacağı ve tanımlamanın hangi yönde yapılacağı konusunda fikir birliği tam olarak sağlanamamıştır (Ecevit, 1993:17). Bu sebepten ötürü Türkiye'de öncelikli olarak girişimci kadın tanımının yapılması gerekmektedir. Ecevit kadın girişimciyi tanımlarken toplumun genel cinsiyet bakışını ön plana çıkarmış ve "Ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir işletmesi olan, bir işletmede tek başına veya çalıştırdığı diğer kişilerle birlikte çalışan veya sahibi olması sıfatıyla ortaklık kuran, iş ile ilgili olarak çeşitli kamu ve özel kuruluşlarla temaslara geçen, işletmenin geleceği ile ilgili planlar yapan, işletmeden elde ettiği kazancı, yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan, işletmesi adına tüm riski üstlenen kadın" olarak ifade etmiştir (1993:17). Bedük ise, kadın girişimcinin aktif olma niteliğinin olması gerektiğini belirterek, kadın girişimciyi "İşveren, işyerinin idari ve hukuki sorumluluğunu üstlenmiş, bizzat işinin başında bulunan ve iş yerinde fiilen çalışan kadın" (2005:111) olarak ele almaktadır. Kadın girişimcilere yönelik yapılan araştırmalarda öne çıkan karakteristik özellikler dinamiklik, bağımsız çalışma olgusu, özgüven ve amaçlara yönelme olmuştur (Zapalska ve Fogel, 1998: 141). Kadınlar 1970'li yıllardan sonra işgücü piyasalarında daha çok yer bulmaya başlamış, 1980'li yıllarda işgücü piyasaları içindeki durumları kabul edilebilen yüksek bir seviyeye gelmiş, 1990'lı yıllardan sonra ise erkekler ile rekabet eden bir konumda olmuşturlar (Liman 1993: 195).

Kadınların işgücü piyasaları içerisinde kendilerine yer bulabilmeleri ve girişimcilik açısından ortaya koydukları potansiyel ülkemiz açısından istenilen seviyeye henüz ulaşmamıştır. Türkiye'de kadınların yeterli eğitim olanaklarına sahip olmamaları, maddi açıdan güçlü durumda bulunmamaları, toplumun üzerlerine yüklemiş olduğu genel rol ve kadının çalışmasını destekleyecek yardımcı hizmetlerin istenilen düzeyde bulunmaması kadın girişimciliğinin düşük düzeyde olmasının önemli sebeplerindendir (TBMM, 2013). Son dönemlerde kadın girişimciliğinin artış göstermesinin önemli nedenlerinin başında ise kadınların hanelerine ek gelir sağlama isteği bulunmaktadır. Türkiye'de kadınların yapmak istedikleri işlere uygun eğitim seviyesinde olmaması işgücü piyasalarına girişlerde önemli engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, kadınlar farklı bir işte çalışmak yerine kendi işlerinde çalışma ve kendi işyerlerinin sahibi olma çabasında bulunmuşlardır (Ecevit, 1996:65-67). Kadın girişimcilerinin önünde bulunan önemli bir engelde finansman sıkıntısıdır. İşyeri açmak isteyen kadınların temel ihtiyacı finansmandır. Erkekler bu noktada kadınlara göre daha avantajlı konumdadır. Kadınlar finansal ihtiyaçlarını gidermek amacı ile kredi başvurusunda bulunduklarında teminat için gerekli şartları karşılamakta güçlük çekmektedir. Bu durumdan dolayı finans şirketleri kadın girişimcilere gerekli maddi kaynağı sağlayacak alternatif çözümler üretmelidir (Öztürk ve Aslan, 2016:7).

Tüm bu gelişmeler esasında Türkiye'de Kadın girişimciliğini desteklemek amacıyla çok sayıda kuruluş devreye girmiş ve kadın girişimciliğine yönelik eğitimler sunmaya çalışmıştırlar. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gibi kamu kurumları bu süreçte öne çıkmıştır. Yine Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Kadın Girişimciler Kurulu, AB Rekabet Edilebilirlik ve Yenilik Programı kapsamında Avrupa Komisyonu (2004) tarafından kurulan "Kadın Girişimciler için Avrupa Danışman Ağı", Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER) ve Garanti Bankası gibi kuruluşlar da çok sayıda proje başlatmışlardır. 2000'li yıllarda kadın istihdamı konusu, Avrupa Komisyonu tarafından da özel destek verilen alanların başında gelmiş ve kalkınma planlarına yansımıştır (AK, 2002: 2004). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) kapsamında, kadınların gelir getirici faaliyetlere yönlendirilmesi yanında, girişimcilik ve el emeğinin değerlendirilmesi amacıyla KSSGM tarafından bir merkez kurulmuştur. Ancak kamusal çabalar genellikle, ev eksenli çalışma ve hane içi geliri artırmakla sınırlı kalmış, yoksulluğu azaltmayı hedefleyen mikro kredi uygulamaları ile kadın istihdamının artırılması planlanmıştır (Sallan ve Altındal, 2016:1367).

Tablo 2'de 2015-2016 yılları için Türkiye'de işgücü piyasalarının genel durumu TÜİK verilerine göre genel olarak verilmiştir. Tablo 2 verilerine göre ön plana çıkan ilk nokta Türkiye'de işgücü piyasalarının olumlu yönde gelişme göstermesidir. Tablo 2'ye göre 2016 yılında bir önceki yıla göre işgücü piyasalarının geliştiği gözlenmektedir. 2016 yılında mevcut işgücünün 857 bin kişi artış göstererek 30 milyon 535 bin kişi seviyesine ulaştığı, işgücüne katılma oranının yine aynı dönemde %0,7 oranında artarak %52 düzeyinde gerçekleştiği gözlenmektedir. 2016 yılında erkeklerin işgücüne katılım oranı %72 düzeyinde, kadınların işgücüne katılım oranı ise %32,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında istihdam oranı erkelerde %65,1, kadınlarda %28 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında işsizlik ülke genelinde %10,9 düzeyinde gerçekleşirken, erkeklerde işsizlik %9,6, kadınlarda %13,7 düzeyinde meydana gelmiştir. 2016 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye nüfusu bir önceki yıla göre 1.073,34 kişi artarak 79 milyon 814 bin 871 kişi düzeyine gelmiştir. Bu nüfusun yarısını %49,8 ile kadınlar oluşturmaktadır(www.tüik.gov.tr).

Tablo 2: Türkiye'de Temel İşgücü Piyasaları 2015-2016 Dönemi (15+/Bin Kişi-%)

	TOPLAM		ERKEK		KADIN	
	2015	**2016**	**2015**	**2016**	**2015**	**2016**
NÜFUS	57.854	58.720	28.573	29.031	29.281	29.689
İŞGÜCÜ	29.678	30.535	20.453	20.899	9.228	9.637
İSTİHDAM	26.6221	27.205	18.562	18.893	8.058	8.312
İSSİZ	3.057	3.330	1.891	2.006	1.167	1.324
İSTİHDAM ORANI	46,0	46,3	65,0	65,1	27,5	28,0
İSSİZLİK ORANI	10,3	10,9	9,2	9,6	12,6	13,7

Kaynak: TÜİK

KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ EĞİTİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: MALATYA KOSGEB EĞİTİMLERİ

Malatya ili Elâzığ, Bingöl ve Tunceli illeriyle birlikte İBBS Düzey 2'de TRB1 Bölgesi olarak adlandırılan bölgeyi oluşturmaktadır. TRB1 2014-2023 Bölge Planı'nda Bölgenin vizyonu "Eğitimli ve girişimci insan gücüyle üreten, yaşam kalitesi yüksek TRB1" şeklinde ifade edilmiş, vizyona götüren gelişme eksenleri "yaşam kalitesi" ve "sürdürülebilir ekonomi" olarak belirlenmiştir (FKA, 2013). TRB1 Bölgesinin en önemli sorunlarının başında eğitimli insan gücünün eksikliğidir. Bölge içinde işgücü piyasalarında istihdam tarım sektöründen hizmet sektörüne doğru kaymakta fakat bölge içinde bulunan mevcut işgücünün mevcut eğitim ve beceri seviyesi bu durumu destekleyecek düzeyde ilerlememektedir. Bölge içerisinde mevcut beşeri sermayenin bu yönde desteklenmesi kadar bölge nüfusunun önemli bir kısmını meydana getiren kadınlarında işgücü piyasalarına girmesi desteklenmelidir (FKA, 2013).

Tablo 3'de TRB1 Bölgesinin hem genel hem de kadın yönüyle işgücü piyasalarının durumu verilmiştir. Bölge için kadınların işgücü piyasaları içerisindeki durumu genel piyasa verilerine göre oldukça düşük düzeyde kalmıştır.

Tablo 3. Temel İşgücü Göstergeleri, TRB1 (Malatya, Elâzığ. Bingöl, Tunceli), 2016

Bölge Kodu	15+ Nüfus	İşgücü (bin)	İstihdam (bin)	İşgücüne dahil olmayan nüfus(bin)	İşsiz (bin)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
TRB1	1265	621	565	644	55	49,1	8,9	44,7
TRB1 (Kadın)	654	197	175	457	23	30,2	11,5	26,7

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı kadınların çalışma hayatına katılmalarında ve girişimci olmalarında verilen girişimci eğitimlerinin etkisi incelenmektir. Bu inceleme için Malatya ilindeki KOSGEB eğitimlerinin kadın girişimciler üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmış, Malatya KOSGEB girişimcilik eğitimi alan kadınlar ile görüşülerek elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Araştırmanın amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla mülakat formu oluşturulmuş, mülakat formu oluşturulurken ilgili literatür ve daha önce yapılan çalışmalar dikkate alınarak mülakat ölçeği tasarlanmıştır. Mülakat 11 açık uçlu önermeden meydana gelmektedir. İlk altı soru demografik bilgilere yönelik yapılandırılmışken diğer önermeler KOSGEB eğitimlerinin katılımcılarda meydana getirdikleri etkileri ölçmek için tasarlanmıştır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamını, Malatya ilinde KOSGEB destekli girişimcilik kurslarına katılan ve kendi işini kuran kadın girişimciler meydana getirmektedir. Çalışma,

- Maliyet ve zaman yönüyle Malatya ilinde
- İçerik yönünde aktif olarak iş kuran ve çalışmaya devam eden kadın girişimciler ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Çalışma kapsamında kadın girişimciler ile yapılan mülakatlar önce demografik yapı olarak, sonra eğitim içeriği ve etkin sonuçları olmak üzere iki aşamada değerlendirilmiştir.

Katılımcıların Demografik Yapısı

Araştırmaya katılan kadın girişimciler 33-52 yaş aralığındadır. Bu verilere göre girişimcilik yapan kadınların genelde orta yaş grubunda olduğu söylenebilir. Girişimcilik üzerine yapılan çalışmalarda; kadınların daha çok orta yaşlarda girişimci olma eğiliminde bulundukları gözlenmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında etki eden önemli faktörler, kadınların orta yaşta finansmana ulaşmaları, çocuklarının bakımı için daha az desteğe ihtiyaç duymalarıdır. (Ecevit, 1996:29). Bu sebeplerden dolayı kadınların girişimcilik alanında orta yaş dönemlerimde daha aktif oldukları söylenebilir (Çelebi, 1997, Ufuk ve Özgen,2001, Yetim ve Tatlıdil,2004).

Eğitim durumlarına bakıldığında genel olarak ilkokul ve lise mezunu kişilerdir. Ancak lisans ve yüksek lisans öğrenimini tamamlamış kişilerle de görüşülmüştür. Kadın girişimcilerin eğitim fırsatından tam olarak yararlanamayıp kendi işini kurmak isteyenlerden oluştuğu söylenebilir (Noyan ve Gündoğdu, 2014:51). Araştırmaya katılan kadınların medeni durumları değerlendirildiğinde, kadınların genelde evli ve çocuklu oldukları görülmektedir. Mülakatlarda kadınlar evli ya da bekar olmalarının işleri için herhangi bir engel teşkil etmediği düşüncesindeler.

Kadın Girişimcilerin Girişimcilik Faaliyetine Başlamadan Önceki İş Yaşamına İlişkin Özellikleri

Araştırmaya katılan kadın girişimciler girişimcilik faaliyetine başlamadan önceki iş hayatlarında; baba mesleğini devam ettirdiklerini, kamu kurumunda çalıştıklarını, özel sektörde işçi olarak çalıştıklarını, ayı işi evde yaptıklarını ve girişimcilik faaliyetine ilk defa başladıklarını belirtmişlerdir. Örneklem grubundaki kadınların faaliyet alanları ise medikal malzeme üretimi, yeme-içme organizasyonu, yiyecek, tekstil, kozmetik, hediyelik eşya ve halı yıkamadır.

Kadın girişimciler daha az finansman ile iş yapabilecekleri hizmet sektörüne yönelmeyi tercih etmişlerdir. Yüksek düzeyde finansman ihtiyacı olan sanayi ve benzeri yatırım alanlarında kadın girişimci sayısı azdır. Türkiye'de kadınlara yönelik ekonomik imkanların yeterli düzeyde olmaması bu konunun meydana gelmesindeki en önemli etkendir. Kadınlar Türkiye'de genel olarak hizmet sektörü içerisinde mikro işletmeler kurmayı tercih etmişlerdir (Keskin, 2014). Kadınlar gerekli finansal desteği sağlamaları durumunda büyük sermaye gerektiren işlerde de başarılı olacak potansiyele sahiptirler.

Tablo 4. Kadın Girişimcilerin Girişimcilik Faaliyetine Başlamadan Önceki İş Yaşamına İlişkin Mülakat Örnekleri

M1	"Baba mesleğini devam ettiriyorum. Daha önce medikal malzeme satışı yapıyorduk. "
M2	"Kamu kurumunda çalışıyordum. "
M3	"Aynı işi evde yapıyordum."
M4	"Özel sektörde işçi olarak çalışıyordum."
M5	"Özel sektörde işçi olarak çalışıyordum."
M6	"Daha önce bir çalışma hayatım yoktu."
M7	"Daha önce çalışmıyordum."

Kadın girişimciler daha çok hizmet sektöründe yoğunlaşmışlardır. Kadınların el becerilerinin çevrelerinin de etkisiyle girişimciliğe dönüştüğü görülmektedir. Görüşmeler incelendiğinde eğitim seviyesinin kadınların faaliyet alanlarına yansıdığını göstermektedir. Eğitim düzeyi yüksek kişiler daha önce kurumsallaşmış firmalarda yer almış, buradan edindikleri tecrübeyle girişimcilik faaliyetine başlamış ve işlerini büyütmüşlerdir.

Kadın Girişimcilerin Girişimcilik Kavramına Yükledikleri Anlamlar

Araştırmaya katılan kadın girişimcilere girişimciliğin ne anlama geldiği sorulduğunda edindikleri tecrübelerden yola çıkarak cevap verdikleri görülmektedir.

Tablo 5. Kadın Girişimcilerin Girişimcilik Kavramına Yükledikleri Anlamlara Yönelik Mülakat Örnekleri

M1	"**İnanmak**, inandığın yolda sonuna kadar gitmek."
M2	"**Hayallerimi gerçekleştirmek** için ilk adım."
M3	"**Kendini geliştirmek**, hayallerini gerçekleştirmek."
M4	"**Özgüven**, işi bilmeniz."
M5	"İşi kurmak, işinde **başarı**lı olmak."
M6	"**Özgüven**."
M7	"**Değişik bir iş konusu** hakkında bir işletme açabilmek, **insanlara yardımcı olmak**, fayda sağlamaktır."

Girişimci risk alarak yenilik yapan ya da gelişme kaydeden kişi olarak tanımlanmaktadır (Brindley, 2005:148). Bu nedenle girişimcilik ile toplum yeniliklere ulaşmakta, ekonomik kazanç sağlamaktadır. (Anna vd, 1999: 279-280). Kadınlar girişimciliğe bireysel açıdan en çok özgüven, inanmak, çalışmak; fişletme açısından organizasyonu kurgulamak ve yenilikleri ortaya koymak; sosyal açıdan da toplumun genel yapısına kazanımda bulunmak anlamlarını yüklemişlerdir.

Kadın Girişimcileri Girişimci Olmaya İten Sebepler

Kadınların gerek haneye ek gelir sağlama gerekse kendi işyerini açmak istemeleri ile mesleki tecrübelerin ticari hayata aktarılması onların girişimcilik faaliyetine girişinde etkilidir. Bu sebepler kadınları girişimci olmaya mecbur kılan, onları girişimciliğe zorlayan, iten faktörler ve bağımsızlık, yeteneklerini geliştirme gibi cazip hale getiren girişimciliğe çeken faktörlerin olduğunu görmekteyiz.

Tablo 6. Kadın Girişimcileri Girişimci Olmaya İten Sebeplere Yönelik Mülakat Örnekleri

M1	"Kullandığımız ürünler Türkiye' de üretilmiyordu, **yerli üretime** geçmek istediğimiz için. İşimiz medikal malzeme pazarlama üzerineydi biz bunu üretime dönüştürmek istedik. Devletten aldığımız desteği de yerinde kullanarak işimizi büyüttük tesisimizi kurduk."
M2	"Emekli olduktan sonra evdeki hayata alışamadığım için, yeniden üretmek için, çalışmaya devam etmek için."
M3	"Daha önce **evde yemek yapıyordum**. Belirli bir müşteri potansiyelim vardı. Yaptığım yemekleri herkes çok beğeniyordu**. Çok beğenilince** ben de bunu geliştirmek istedim. Kendim araştırdım KOSGEB e başvurdum. Maddi problemler de var tabi. **Aileme katkıda** bulunmak için"
M4	"Bu işe başlamadan önce bir fabrikada çalıştım sonra da mağazada satış görevlisiydim. Orda çalışırken zaten eşimle de düşünüyorduk hep **kendi yerimizi açmayı, kendi işimizin olmasını**. Zaten satış deneyimim vardı bir de kadınlara yönelik bir yer açmayı istedim kozmetik işine girelim dedik. Sermaye olarak da KOSGEB ten destek aldık."
M5	"**Kendi mesleğimizle** ilgilenmek. Sektörde daha kaliteli ürün üretmek."
M6	"Halı yıkama yerleri açılınca kadınlar artık halılarını yıkamaya verdiler. Biz de bunu **fırsata** dönüştürmek istedik. Hem işin başında kadın olunca güven de fazla oluyor."
M7	"Çocuklarım küçüktü o zaman çalışamamıştım **kendi işimi yapmayı** istiyordum. Kişiye özel ürünler yapmak istemiştim. Burayı açtım. **Aileme de katkı** olsun diye tabi bi de."

Kadınları girişimciliğe iten sebeplerin başında "kendi işyerimin olması, kendi kendimin patronu olmak, daha kaliteli ürün üretmek" gelirken kadınlar aynı zamanda aileye ek gelir sağlama gibi maddi faktörler nedeniyle de girişimciliğe yönelmektedirler. Sosyal çevrenin etkisi de kadınları girişimciliğe yönlendiren önemli bir etkendir. Yine eğitimin seviyesinin önemine dikkat çektiğimizde girişimcilik eğitimiyle birlikte bunu pekiştirip bu desteği fırsata dönüştürdüklerini görmekteyiz. Bir kamu kurumunda çalışıp emekli olduktan sonra evde durmak yerine yeniden üretmek, çalışmak da kadınları girişimciliğe yönlendiren bir nedendir.

Kadın Girişimcilere Göre Bir İşi Kurmak ve Başarılı Olmak İçin En Önemli Unsur

Görüşme yapılan kadın girişimciler başarılı olmak için en önemli unsurun inanmak, istemek, vazgeçmemek, cesaret olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 7. Kadın Girişimcilerin Bir İşi Kurmak ve Başarılı Olmak İçin Gördükleri En Önemli Unsur

M1	"**Vazgeçmemek**."
M2	"**İstemek,** bir şeyi başarmayı istemek."
M3	"**Dürüstlük** kesinlikle **kalite**den ödün vermeyin ve sabırlı olun."
M4	"**Özgüven**, cesaret. Sermaye de gerçekten çok önemli sermayesi güçlü olduğu zaman işi yapsınlar ve **işi bilmesi** gerek işi tam öğrenmeden kalkışmasınlar."
M5	"İş disiplini, iş kurallarını ve sektörü iyi bilmek. Tecrübe, sermaye, **piyasa bilgisi** olmadan işe girmesinler."
M6	"**Vizyonu** sağlam tutmak."
M7	"**Sistemli çalışmak**."

Kadınlar bu soruyu şu an bulundukları konuma nasıl geldiklerinin bilincinde olarak cevaplamışlardır. Başladıkları işten vazgeçmeden, yılmadan, kaliteden ödün vermeden, özgüvenle, sistemli çalışarak girişimcilik sürecinde her zaman bu unsurlardan yola çıkarak başarıya ulaştıklarını belirtmişlerdir. Özellikle kadının daha eğitimli, azimli, kararlı duruşu onu diğer olumsuz etkenlere bağlı kılmadan ekonomik özgürlüğünü kazanmasına imkân vermektedir. Kadın girişimcilerin başarılı olmasında önceden sahip oldukları iş deneyimleri de önemli bir faktördür.

Kursiyerlerin eğitim aldıktan sonra iyi bir proje ile KOSGEB desteğinden faydalandıkları göz önüne alınırsa sermayesi olmayan birinin bir işletme açması mümkün değildir. İyi bir iş planı hazırlamak ve bunun kabul görmesi kolay bir süreç değildir. Fakat yapılan görüşmelerde kadınların bu süreçte her

zaman kendilerine, yapacaklarına inandıkları, hiçbir zaman vazgeçmedikleri görülmektedir ki bu da onların yaptıkları işlerde başarılı olmalarının en önemli unsurudur.

Araştırmaya Katılan Kadın Girişimcilerin KOSGEB Eğitimleri Hakkındaki Görüşleri

KOSGEB eğitimlerini faydalı buluyor musunuz sorusuna kadın girişimcilerin hepsi %100,00 oranında evet cevabı vermişler ve bunu çevrelerine tavsiye ettiklerini belirtmişlerdir. Kadınlar marka olma, doğru işi bulma, uygun yer seçimi konularında destek aramaktadırlar. Bu doğrultuda KOSGEB eğitimlerinin önemine dikkat çekmişlerdir. Girişimcilik eğitimleriyle kadınlara kendilerini geliştirme fırsatı sağlanmakta, piyasaya daha kolay uyum sağlama, istedikleri işleri nasıl tasarlayacakları ve yönetecekleri konularında destek verilmektedir. Bu durum kadınların bilgi eksikliklerini eğitimlere katılarak tamamladıklarını göstermektedir. Girişimcilik tüm insanlarda var olan bir değerdir ve bu değer ancak eğitim aracılığıyla ortaya çıkarılır. Bu da araştırmamızın amacı olan KOSGEB eğitimlerinin girişimciler için iyi bir destekleme modeli olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Genel olarak girişimcilik eğitimleri irdelendiğinde yapılan eğitim çalışmalarının girişimcilik kültürünün gelişmesinde önemli katkılar sağladığı gözlenmiştir. Kadınlara yönelik girişimcilik eğitimlerinde ise ön plana çıkan nokta eğitim ile birlikte yerel imkân ve ihtiyaçların göz önünde bulundurulması ve yeterli finansal desteğin sağlanmasıdır. Kadınların aynı zamanda işletme bilgi ve tecrübesi açısından süreç içerisinde desteklenmesi, gerekli tecrübe desteğinin sağlanması önemli bir husus olmuştur. Eğitimlerin sonuçlarının ölçülmesi ve geliştirilmesi kazanımları artıracak önemli bir faktördür (AKA, 2014:140).

Kadın Girişimcilerin İşlerini Kurarken Karşılaştığı Sorunlar

Ekonomik fırsatlardan yararlanma konusunda kadınlar erkeklere oranla daha sınırlı biçimde ulaşabilmektedirler. Görüşme yapılan kadınların da maddi yönden sıkıntı yaşadıkları gözlenmiştir. Zaten KOSGEB' e başvurmalarının genel amacının da sermaye yönünden destek almak olduğunu düşünürsek kadınların bu konuda sorun yaşamaları doğaldır.

Tablo 8. Kadın Girişimcilerin İşlerini Kurarken Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Mülakat Örnekleri

M1	"**Finansal zorluklar** oldu, **kalifiye eleman** sıkıntısı oldu. Hammadde, makina malzemeleri yurt dışından geldiği için bu konuda sıkıntımız oldu."
M2	"**Prosedürler** beni çok yordu. Sürekli bir yere gidip geliyorsun evrak işleri yorucuydu ilk başlarda."
M3	"Eleman yetersizliği, **kalifiye eleman** eksikliği. Ben bu konuda çok sıkıntı yaşadım. Sonra çocuklarım yardım ettiler, onlarla beraber çalıştık."
M4	"**Sermaye** kesinlikle."
M5	"**Sermaye**."
M6	"**İşi tam bilmediğimiz** için."
M7	"**Sermaye**, çünkü KOSGEB parayı iş kurduktan sonra verdiği için o konuda sıkıntı yaşadık."

Kadın girişimcilerin işlerini kurarken en çok karşılaştığı problem sorulduğunda genel olarak sermaye temini konusunda problem yaşadıklarını söylemişlerdir. Finansal destek sağlayacak çoğu kurum işletmenin geçmiş bilgi birikimi, Pazar payı ve mal-hizmet kalitesi ile ilgilenmekte, gerekli destekleri bu kriterlere göre yapmaktadır. Kadınların iş tecrübesi konusunda yaşadıkları deneyimsizlikler onları ilk iş kurmada eş ya da farklı kişiler ile ortak çalışma yapmasına sebep olmuştur. (Ecevit, 1996:22). Farklı bir açıdan bakıldığında ise işletmelerin temel yapı taşı sermayeleridir. Girişimci kadınların eğitim almaya yönelenlerin çoğu gerekli finansal desteği bulamaya, finans açısından yardım almak isteyen veya elindeki mevcut kaynakları en üst düzeyde kullanmaya çalışan kadınlardır (Gözek ve Akbay, 2012; Çetin ve Yılmaz, 2007). Aynı zamanda iş kurmaya ilişkin prosedürleri bilmemeleri de kadınlar için önemli bir unsurdur. İş ile ilgili eleman ihtiyaçlarında piyasadan uygun eleman bulmakta zorlanan kadın girişimciler için bu konudaki eksikliklerin giderilmesi açısında gerekli destekleri görmeleri sağlanmalarıdır (AKA, 2014:140).

Kadın girişimcilerin özelliklerini, karşılaştıkları güçlükleri, çalışma koşullarını, yönetim biçimlerini, işlerini kurma ve geliştirme biçimlerini ve destek beklentilerini ortaya koyan geniş çaplı araştırmalara

gereksinim duyulmaktadır. Günümüzde, bu konuda yapılan araştırmalar, kadınların iş hayatı ve girişimcilikte eskiye oranla belirgin bir aşama kaydettiklerini göstermektedir. Türkiye'de yapılan araştırmalarda da iş yeri açma cesareti gösteren kadın sayısının giderek artmasına rağmen, kadınların iş piyasası ve ticaret konusunda bilgi ve deneyim eksikliği ile sırf cinsiyetleri nedeniyle belli engellerle karşılaştıkları vurgulanmaktadır (Çakıcı, 2003: 73).

Kadın Girişimcilerin İşyerlerinde Sağladıkları İstihdam

İşyerlerinde istihdam sağlayan kadınların kendileri gibi hemcinslerinin de istihdamı, onların iş hayatına katılmaları konusunda her zaman destek verdikleri görülmektedir. Kadınların çalışmalarının hem kendilerine hem topluma fayda sağladığının bilincinde olan kadınlar bu düşünceyle hareket ederek özellikle kadın istihdamı konusuna dikkat çekmişlerdir.

Tablo 9. Kadın Girişimcilerin İşyerlerinde Sağladıkları İstihdama Yönelik Mülakat Örnekleri

M1	"30' a yakın çalışanımız var. Bir girişimci olarak her zaman özellikle kadın istihdamı konusunda desteğe hazırım. Tüm birimlerimizde kadın çalışanımız mevcuttur."
M2	"Çalışanlarımız var, Sürekli olarak 1 kişi, part time 2 kişi çalışıyor."
M3	"Evet 20 tane çalışanım var. Zaten eleman konusunda bizim sıkıntımız olmuştu. Önce çocuklarım yardım etti şimdi de 20 tane çalışan var işyerimizde. Onlara ben öğretiyorum hatta burada çalışıp kendi işini açanlar da var şimdi benim çalışanlarımdan"
M4	"Çalışan elemanlarımız var deneyimli eleman alıyoruz zaten."
M5	"Evet."
M6	"Hayır elemanımız yok aile işi olarak yapıyoruz."
M7	"Hayır eleman desteği almadık."

Türkiye İstatistik Kurumu 1–49 arası çalışanı bulunan işletmeleri küçük, 50–99 arası çalışanı bulunan işletmeyi orta ve 100 ve daha fazla çalışanı bulunan işletmeleri de büyük ölçekli işletme olarak sınıflandırmaktadır (Mucuk, 2006:66). İstihdam işgücü piyasaları açısından önemli bir göstergedir ve üretim faktörleri ile emeğin birlikteliği olarak tanımlanabilmektedir (Ülgener,1980:73). İstihdam, girişimcilik aracılığıyla sağlanır. Çünkü girişimciler yeni işletmeler açarak ekonomide istihdam sağlamaktadırlar. İstihdamın arttırılması, işgücünün özellikle kadınların iş ortamına katılımlarının sağlanması işgücü piyasasındaki hizmet ve ürün kalitesini arttırmaktadır

Araştırmaya Katılan Kadın Girişimcilerin İşle İlgili İleriye Yönelik Planları

Kadın girişimcilerin işle ilgili hayallerine verdikleri cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde büyümek olduğu görülmektedir. Kaliteli işler yapma, daha çok kişiye hitap etme, mevcut durumu iyileştirerek, büyüterek daha ileriye gitme kadınların ileriye yönelik hedefleri arasındadır. Bu yüzden kadınlara verilecek destekler onların işlerini devam ettirmeleri, büyüyerek, daha fazla kişiye hitap etmeleri, aynı zamanda uluslararası aşmaları açısından etkili ve önemli bir araçtır.

Tablo 10. Kadın Girişimcilerin İşle İlgili İleriye Yönelik Planlarına İlişkin Mülakat Örnekleri

M1	"Üretimi daha çok artırmak, **yerli üretimi** teşvik etmek. Ürettiğimiz ürünleri **yurtdışına ihraç** etmeyi düşünüyoruz. Aynı zamanda tesisimizde savunma sanayi için de malzeme üretimine başladık. Bunun tesisini kurmak şu an ki hedefimiz."
M2	"Bu soruya genelde büyümek olarak cevap vermişlerdir. Ben daha güzel şeyler yapmak, **daha başarılı** olmak isterim."
M3	"**Markalaşmak,** yöresel yemeklerin dondurulmuş gıda üzerine çalışmalar yapmak."
M4	"**Fabrika kurmak**, toptan işi yapmak."
M5	"Piyasaya tamamen hakim olmak, tüm **sektöre hitap** etmek."
M6	"Daha **büyük bir işletme** sahibi olmak."
M7	"Daha iyi işler yapmak, **daha çok kişiye** ulaşmak, **kaliteli işler** yapmak."

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde kadınların toplum içindeki etkinlikleri her geçen gün hissedilir oranda artmaktadır. Meydana gelen bu değişim hem kendileri hem de toplum için önemli bir durumdur. Kadınlar toplumda genel kabul görmüş erkek egemen toplum yapısını kırma, bunu insani boyuta taşıma ve girişimciliğin sadece erkeğe ait bir kavram olmadığını gösterme yolunda büyük aşama kaydetmişlerdir. Artık kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmak, hayallerini gerçekleştirmek, diğer kadınlara örnek olmak gibi nedenlerle kendi işlerini kurmayı tercih etmiş ve bunda da başarılı oldukları gözlenmiştir.

Kadınların iş ortamına katılmalarında ve girişimci olarak kendi işlerini kurmalarında girişimcilik eğitimlerinin önemini kritik bir konumdadır. Yapılan araştırma sonucunda da kadınların girişimcilik eğitimlerini çok faydalı buldukları ve özellikle finansal açıdan desteklenmeleri durumunda almış oldukları eğitim yönünde hayallerini gerçekleştirmek için büyüm emek harcadıkları ortaya çıkmıştır. Girişimciliğin gelişiminde en önemli faktörlerden biri bu konuda verilen eğitimlerin yaygınlaştırılması ve kişilerin girişimcilik özelliklerinin geliştirilmesidir. Eğitim, bireylerin daha bilinçli, daha aktif, ne istediğini bilerek hareket etmelerini sağlar. Girişimcilik sadece ekonomik değer değil aynı zamanda bireysel, toplumsal bir değer ve her bireyde olan davranış biçimidir. Bu davranış biçimi eğitimle ortaya çıkarılır ve eğitimle bireylere aktarılır. Ülkemizde kadın girişimciliğinin yetiştirilmesi açısından verilen eğitimlerin önemi büyüktür. Kadın girişimciliğini destekleyen birçok kurum ve kuruluş mevcuttur. Bunlardan en yaygın olanı KOSGEB tarafından verilen girişimcilik eğitimleridir. Bu eğitimlerle kadınlar kuracakları işle ilgili bilgi eksikliklerini gidermekte, hangi işin kendileri için daha uygun olduğunu, piyasaya adapte olma konularını öğrenmekte ve böylece daha sağlam, daha emin adımlarla işlerini kurmaktadırlar.

Kadının işini yaparken daha eğitimli, azimli, kararlı oluşu, onun toplumda saygın bir yer edinmesine ve toplumdaki konumunu güçlendirmesine imkân sağlamaktadır. Kadına bu gücü sağlayan en temel olgu girişimcilik özelliğidir. Girişimcilik faaliyetiyle kadın toplumdaki genel yargıları yıkarak bunları kendi lehine çevirebilme fırsatını da elde etmiş olmaktadır. Kalkınma hedefli tüm çalışmalarda kadının önemli etkisi olacaktır. Bu yüzden kadının etkin bir konumda iş hayatında yerini alması gerekir. Kadının güçlü olacağı alana yönlendirilmesi, karşılaştığı zorluklara karşı başarılı olabilmesi için, erkeğe göre daha iyi bir eğitim alması gerekmektedir. Bir toplumu geliştiren en temel etmen, toplum içindeki tüm bireylerin topluma kazandırılması ve yeteneklerini kullanmalarına fırsat verilmesine bağlıdır. Toplumun ana öğesi kadındır. Ona ulaşmayan, onun elinin değmediği herhangi bir fikir ve yaklaşım hayat alanı bulamaz. Kadın elinin değdiği her şey güzelleşir.

KAYNAKÇA

AK_Avrupa Komisyonu. (2002), “Good Practices in the Promotion of Female Entrepreneurship”, Examples from Europe and other OECD, Countries, AustrianInstitute for Small Business Research, Viyana.

AKA_Ankara Kalkınma Ajansı. (2014), “Ankara’da Kadın Girişimciliği:Örnekler ve Yol Haritası”, Araştırmalar Serisi-2, Ekim.

ALBERTİ, F. Sciascia, S. Poli, A. (2004), “Entrepreneurship Education: Notes on an Ongoing Debate”, 14th Annual Int. Ent. Conference, University of Napoli Federico II, 4-7 July, Italy.

ANNA, L.A., (1999),” Women Business Owners In Traditional and Non-Traditional Industries, Journal of Business Venturing” 15, s. 279-303.

ARAT, N. (1993), “Türkiye’de Kadın Girişimcilik”, TES-AR Yayınları, No: 7, Ankara.

BEDÜK, A. (2005), ‘’Türkiye’de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği,’’ Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, www.e-sosder.com, ISSN:1304-0278, C.3, S.12, (106-117).

BRINDLEY, C. (2005), “Barriers to Women Achieving Their Entrepreneurial Potential: Women and Risk”, International Journal of Entrepreneurial Behaviour&Research, Vol.11, No:2, s.144- 161.

ÇAKICI, A. (2003), “Mersin’deki Kadın Girişimcilerin İş Kurma Öyküsü ve İş Kuracak Kadınlara Önerileri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 11.Ulusal Yönetim Kongresi, Afyon, s.71-90.

ÇELEBİ, N. (1997), "Turizm Sektöründeki Küçük İşyeri ve Örgütlerinde Kadın Girişimciler",Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
ÇELİK, A. (2006), "Bir İstihdam Politikası Olarak Girişimcilik", Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası Girişimcilik Kongresi. Dizi: 11. No: 86. Bişkek. 25-27, Mayıs. 468-469.
ÇETİN, B. N. ve Yılmaz, A.S. (2007), "Elazığ'da Sosyal Bir Kalkınma Hamlesi: Girişimcilik Eğitim Kursu" Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, S.93-1003.
ECEVİT, Y. (1993), "Kadın Girişimciliğin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi", Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli Bildiriler ve Tartışmalar, Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü,
ECEVİT, Y. (1996), "Küçük İşletme Sahibi Kadın Girişimciler Araştırması", Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü için hazırlanan rapor
FKA, Fırat Kalkınma Ajansı, 2014-2023 TRB1 Bölge Planı Taslağı, Temmuz, 2013.
GÖZEK, S. ve Akbay, C. (2012), "Girişimci Adaylarının Girişimcilik Eğilimleri ve Sorunları" Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt9, Sayı:2
HARDY, K. (1998),"What Do Entrepreneurs Coutribute?", Ivy Business Journal, Vol 64 Issue 2
HİSRİCH, Robert D. and Michael P. Peters (1998). Entrepreneurship. Fourth Edition. United States The McGraw – Hill Book Co.
İRAZ, R. (2005), "Yaratıcılık ve Yenilik Bağlamında Girişimcilik ve KOBİ'ler", Çizgi Kitabevi, Konya.
KARALAR, R. (2001), "İşletme Kavramı". Genel İşletme. Haz. Güneş N. Berberoğlu. Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yay
KATZ, J.A. (2003), "The chronology and intellectual trajectory of American entrepreneurship education: 1876-1999", Journal of Business Venturing, 18 (2), pp. 283-300.
KESKİN, S. (2014), "Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (9:1); 71-94.
LİMAN, F. (1993), "Amerika Birleşik Devletleri Kanada ve İngiltere'de Kadın Girişimciliğinin Gelişimi", Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli, Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Yayın No:74, ss. 54-59
MUCUK, İ. (2006), "Temel İşletme Bilgileri", Türkmen Kitapevi, İstanbul.
MÜFTÜOĞLU, T. (2005), "Girişimcilik", Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. (Yayın No: 824), 2. Baskı. Eskişehir.
NOYAN, İ. ve Gündoğdu, Ö. (2014), "Kadın Girişimciliği ve Bölgesel Kalkınma: TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) Bölgesinde Uygulama", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (9:1) .
ÖĞÜT, A. Aslan, Ş. ve Yılmaz, N. (2006), "Bilişimci Girişimci Tipolojisi Açısından Bilgi Yönetiminin İlkeleri". Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası Girişimcilik Kongresi. Dizi: 11. No: 86. Bişkek. 25-27 Mayıs. 431.
ÖZTÜRK, M. D. ve Arslan, İ. K. (2016), "Türkiye' de Kadın Girişimcilik: Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri," İTÜ, Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri, WPS NO/ 21 / Mayıs.
SALLAN, G. S. ve Altındal, Y. (2016), "Türkiye' de Kadın Girişimciliğinin Serüveni: Başarı Mümkün mü?", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.21, S.4, s.1361-1377.
SCHUMPETER, J. A. (1949), Economic Theory and Entrepreneurial History. Change and the Entrepreneur Postulates and Patterns for Entrepreneurial History. Prepared by the Research Centre in Entrepreneurial History, Harvard University. Cambridge: Harvard University Press.
SCİASCİA, S. ve Ricardo De Vita. (2004), "The Development of Entrepreneurship Research", Liuc Paper, No :146, Seria Economia Aziandela 19, 1-37
SEXTON, D. L. and Bowman, N. B. (1984), "Entrepreneurship Education: Suggestions for Increasing Effectiveness", Journal of Small Business Management, 22(2), pp. 18-26.
SOLOMON, G.T. Weaver, K.M. and Fernald, L.W. Jr. (1994), "Pedagogical methods of teaching entrepreneurship: A historical perspective", Simulation and Gaming, 25(3), pp. 338-353.
TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. (2013), "Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu, Yayın No:12, Kasım.
UFUK, H. ve Özgen, Ö. (2001), "Kadın Girişimcilerin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Profili, Ankara Örneği", KOSGEB, Ankara.
ÜLGENER, S. F. (1980), "Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme", Der Yayınevi, Altıncı Baskı, İstanbul, 464s.

YETİM, N. ve Tatlıdil, E. (2004), "Social and Cultural Dynamics of Women Entrepreneurs: The Case of Small and Medium- Size Clothing Entreprises in Adana and Mersin, Turkey, Ειμενα, ss.491-507.
ZAPALSKA, A. ve Fogel, G. K. (1998), "Chracteristics of Polish and Hungarian Entrepeneurs", Journal of Private Enterprise, Cilt 19, Sayı 2, ss.132-144.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 24.04.2017
http://www.tuik.gov.tr, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2016 Yılı Sonuçları, TÜİK Haber Bülteni.
http://www.tuik.gov.tr TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ocak 2016., Erişim Tarihi: 24.04.2017
http://www.tuik.gov.tr TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Aralık 2016, Erişim Tarihi: 24.04.2017

The Impacts of Dried Export on Regional Development and Economy: A Case Study from Malatya Province

Kuru Kayısı İhracatının Bölgesel Kalkınmaya ve Ekonomiye Etkileri: Malatya İli Örneği

Murat ŞAHİN[1], *Selim Adem HATIRLI*[2]

Abstract-Turkey is a leading country in world dried apricot production and export. According to recent data for 2015, Turkey fulfilled 73.8% (approximately 65 thousand tons) of world dried apricot export quantity and earned about 302,7 million $. Malatya is the most important province in terms of apricot production and export in Turkey. Thus, about 55% percent of apricot (350 ton) is produced and also 85% of dried apricot is exported from Malatya province. Hence, Malatya's economy is largely dependent on apricot production and export opportunities. Based on the given importance of apricot in Malatya, this research is carried out in the Malatya province in order to reveal the impacts of apricot export on Malatya's economy and also determine the structural characteristics of apricot exporters. In the study, apricot exporting firms that are members of Malatya Chambers of Commerce and Industry are considered and 69 out of 153 apricot exporting firms are surveyed by using face to face interview technique. In the survey, the apricot exporting firms are asked several questions such as the impact of apricot production and export to the economy of Malatya province, their investment policies, and their firm's classification. Based on the results, 65.2% of surveyed firms indicate that apricot export has favorable effects on Malatya's economy. Regarding to their investment policies, the findings of the study show that 30.4% of firms invest with related to education and also 66.7% of the firms' investment show an increase while 33.3% of the firms' investment are the same. Moreover, it is also determined that 78.3% of the firms is limited company and 15.9% of is incorporated company. In the study, it is noticed that the positive effects of apricot exports on the economy of Malatya are not at the sufficient level. The main reasons of the insufficiency can be summarised as the high level of competition among Turkish exporting firms, and the low level of apricot product diversification and insufficient investment.

Keywords: Dried Apricot Export; Malatya Economy; Apricot Exporters; Regional development.

Özet-Türkiye dünya kuru kayısı ihracatı ve üretiminde lider ülke konumundadır. En güncel veri olarak 2015 yılında Türkiye dünya kuru kayısı üretiminin %73.8'ini (yaklaşık 65 bin ton) gerçekleştirmiş ve bunun karşılığında 302.7 milyon dolar döviz girdisi sağlamıştır. Türkiye'de Malatya ili gerek kayısı üretimi gerekse ihracatında en önemli il konumundadır. Nitekim, Türkiye kayısı üretiminin %55'i (350 ton) ve kuru kayısı ihracatının ise %85'i Malatya ilinden gerçekleştirilmektedir. Bu nedenlerden dolayı Malatya ekonomisi önemli ölçüde kayısı üretimi ve ihracatına bağlıdır. Belirtilen önemi nedeniyle, bu çalışmada kuru kayısı ihracatının Malatya ili ekonomisi üzerine etkileri ve ihracatçı firmaları karakteristiklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada Malatya Sanayi ve Ticaret odasında kayıtlı olan kuru kayısı ihracatçısı firmalar dikkate alınmış ve toplam 159 kayısı ihracatı yapan firmadan 69 tanesi ile yüz yüze anket tekniği uygulanarak çalışmada kullanılacak veriler elde edilmiştir. Anket aşamasında kayısı ihracatı yapan firmalara, kayısı ihracatının Malatya ili ekonomine etkileri, firmaların yatırım politikaları ve firmalara ait bazı sorular sorulmuştur. Araştırma bulgularına göre, ankete dahil olan firmaların %65.2'si kayısı ihracatının Malatya ili ekonomisi üzerine olumlu etkilerde bulunduğunu belirtmişlerdir. Firmaların yatırım politikaları ile ilgili olarak ise firmaların %30.4'ünün eğitimle ilgili yatırımlar gerçekleştirdiği, %66,7'sinin yatırımlarında bir artış kaydedildiği ve %33.3'ünün ise yatırımlarının değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, firmaların %78.3'ünün limited ve %15.9'unun ise anonim şirket olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın temel bulgusu olarak, kuru kayısı ihracatının Malatya ekonomisine olan katkılarının yeterli düzeyde

[1] Öğr. Gör. Murat ŞAHİN, Avrasya Üniversitesi Trabzon, Türkiye, ord.muratsahin@gmail.com.
[2] Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye, selimhatirli@sdu.edu.tr.

olmadığı ve bunun başlıca nedenleri olarak; Türk firmalarının uluslararası piyasada kendi aralarında rekabet halinde olmaları, ürün farklılaştırmasının düşük ve yatırım seviyesinin de yetersiz olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kayısı, Kuru Kayısı İhracatı, Malatya Ekonomisi, Kayısı İhracatçıları.

GİRİŞ

Türkiye coğrafyası tarım ürünlerinin çeşitliliği, dolayısıyla tarım sektörünün niteliği açısından diğer ülkelerden önemli farklılıklar taşımaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu farklılıklar her zaman artı değerler niteliğindedir. Türkiye'de sanayi ürünlerinin ihracat girdisi tarım ürünlerininkine göre her ne kadar yüksek olsa da dünya genelinde son yıllar da yaşanan doğal afetler tarım ürünlerinin ne kadar vazgeçilmez olduğu gerçeğini de hatırlatmıştır. Tarım ürünlerinin özellikleri nedeniyle bu ürünlere olan ihtiyacın hiçbir zaman azalmayacağı ve fiyat haraketliliklerinin önümüzdeki yıllarda daha sık yaşanacağı beklenebilir.

Türkiye'de tarım sektörü doğrudan ve dolaylı olarak ülkemiz ihracatına önemli katkılar sağlamaktadır. Nitekim Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatı 2014 yılı için 18,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı zamanda tarımsal istihdam oranı da %23,6'dır. Buna karşın toplam üretim 61 milyar dolar seviyelerindedir. Bu verilerle tarımsal ihracat sıralamasında 2014 yılı verilerine göre Türkiye Dünya'da 26. Sırada yer almaktadır. Tarım ürünleri içerisinde geleneksel ihraç ürünlerimizden olan kayısı ürünlerinin 2014 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre toplam ihracatı 5 milyon dolara yakın bir seviyede gerçekleşmiştir.

AMAÇ

Verimli topraklarıyla kayısı ihracatında önemli yere sahip olan Malatya ilinin ihracat faaliyetlerinin ilin ekonomik yapısı içerisinde değerlendirilerek bölgesel kalkınma unsurları ve ortaya çıkan sonuçlar itibariyle mevcut problemlere yönelik çözümler üretilmesi ve Malatya kayısısının dünyadaki konumunu sabitlemek açısından da çeşitli değerlendirilmelerin yapılması amaçlanmıştır. İhracatçıların yapısal özelliklerinin belirlenerek katma değeri yüksek ve uygulanabilirliği mümkün olan öneri ve fikirlerin Malatya ilinde kayısı ihracatı gerçekleştiren firmalara yol göstermesi ve ilin ekonomik faaliyetlerine olan katkılarının daha da artırılması hedeflenmiştir.

KAPSAM

Araştırmanın kapsamını, Malatya ilinde gerçekleştirilen kayısı ihracatının ilin ekonomisine olan etkilerinin incelenmesi ve ihracatçıların yapısal özelliklerinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Malatya ili ekonomisi ve kayısı ihracatı ilişkisi çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kayısı ihracatının Malatya ili ekonomisine etkilerini değerlendirmek ve ihracatçıların yapısal özelliklerini ortaya koymak amacıyla Malatya Sanayi ve Ticaret odasında yer alan kayıtlarda kayısı ihracatçıları olarak tespit edilen 153 kayısı ihracatçısı firmadan çalışmaya katılmayı kabul eden 69 şirkete 2013-2014 yılları arasında anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen anket verileri yüzdeleri ve frekansları ile birlikte tablolarla değerlendirilmiştir. Anket dışı elde edilen bilgilerden ise ayrıca değerlendirilmiştir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Latince ismi Prunus Armeniaca L. olan kayısı, dünyada üretilen meyveler arasında sınıf olarak, sert ya da taş çekirdekli meyveler grubu içinde incelenen yaş kayısı TSE 791'e göre gülgiller ailesinden bir ağacın etli, sarı tomurcuk renkli, güzel kokulu, tek çekirdekli meyvesidir. Kuru kayısı ise, yaş kayısının çeşitli işlemlerle kurutulmuş şekli olup, ülkemizin tarımsal ihraç ürünleri arasında yer almaktadır (Sobutay, 2003).

Kayısı geçmişi bakımından Çin'in kuzey ve kuzeydoğu dağlık alanları, Hinjiang bölgesindeki Tiyan-Şan ve Altay Dağları ile Orta Asya ve Mançurya'yı içine alan çok geniş bir bölgenin kayısının anavatanı olduğu bilinmektedir (Asma, 2000). Dünya'da kayısı Asya'da İran, Afganistan, Türkiye ve Türkistan'da, Avrupa'da özellikle Akdeniz kıyısındaki ülkelerde, Afrika ve Avustralya'da, Güney Amerika'da Arjantin ve Şili'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde geniş ölçüde yetiştirilmektedir. Anadolu'ya ise 2000 yıl önce getirildiği tahmin edilen kayısının farklı şekillerde yetiştirilmesi sonucuyla kayısı ağaçları için farklı çeşitler ortaya çıkmıştır. Bu sebeple çeşitlilik içinde kayısı ağaçlarındaki genetik zenginliğe ülkemizin birçok alanında farklı türdeki kayısı ağaçlarına rastlamak mümkün olmuştur. Nemli iklimin dışında yetişen kayısı yetişme koşulları gereği ülkemizin birçok yerinde yetişebilmektedir. Ülkemizde yetişen Kayısı ağaçlarının boyu 10 Metre yüksekliğine kadar ulaşmaktadır. Ülkemizde farklı bölgelerinde yetişen kayısılar arasında mutlak renk, koku, tat ve aroma farklılıkları bulunmaktadır ve başta Malatya olmak üzere, Elazığ, Erzincan, Sivas, Kars, Iğdır illeri ile Ege, Akdeniz, İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde yoğun kayısı üretimi yapılmaktadır (Şener, 2012). Uluslararası kurutulmuş meyve konseyi (INC) verilerine göre Dünya'da 2004-2013 yılları arasındaki 9 yıllık zaman zarfında toplam kuru kayısı ithalatı miktarı 1.236.603 ton kadardır. Tablo 1'de de yer alan aynı verilerden Rusya'dan sonra Amerika 2004-2013 yılları arasında toplamda en çok kuru kayısı ithalatını gerçekleştiren ülke olmuştur. Birleşik Krallık ise bu yıllar arasında kuru kayısı ithalatında Rusya ve Amerika'dan sonra gelmektedir. Diğer ülkelerin dışında ise en az kuru kayısı ithalatını gerçekleştiren ülke ise Cezayir olmuştur.

Tablo 1. Ülkelere göre Kuru Kayısı İthalat Miktarı (Ton)

ÜLKE	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Amerika	14.763	15.129	18.128	16.080	14.524	15.021	13.882	13.331	14.541	14.148
Rusya	13.550	18.938	23.719	20.469	46.686	48.768	44.815	18.364	15.059	25.390
Almanya	7.534	8.286	9.025	9.856	9.547	9.545	10.170	10.013	8.080	9.729
Birleşik Krallık	10.659	11.024	12.417	11.391	10.321	9.389	9.127	8.738	7.798	8.485
Fransa	8.805	7.596	7.580	7.713	8.393	8.119	8.095	6.837	7.872	8.350
Avusturalya	5.517	5.016	7.701	4.545	6.252	5.985	5.809	5.652	5.903	6.101
Polonya	1.396	2.517	2.710	2.538	2.118	2.327	2.140	1.898	2.232	4.450
Ukrayna	1.063	3.214	5.887	5.797	5.455	3.913	2.930	3.331	4.500	4.283
Brezilya	918	1.415	1.871	2.166	2.028	2.812	3.124	4.042	3.677	4.104
Diğer	29.463	34.943	41.079	36.269	37.157	40.749	37.411	39.711	45.036	48.650
TOPLAM	**93.668**	**108.078**	**130.117**	**116.824**	**142.481**	**146.628**	**137.503**	**111.917**	**114.698**	**133.690**

Kaynak: İnternational Nut&DriedFruit Global Statistical Review 2014-2015.

Yukarıda yer alan Tablo 1'de 2004 – 2013 yıları arasında ithalat anlamındaki en büyük gelişmeyi 11.840 ton ile Rusya, En düşük gelişimi ise Birleşik Krallık -2.174 ton olarak gerçekleştirmiştir. Burada kuru kayısı ithalatını yıllar itibariyle Rusya'nın artırdığını ve Birleşik krallığın ise azalttığını gözlemlemekteyiz. Dünya kuru kayısı ithalatında toplamda ise 2004 ile 2013 yılları arasında 41.021 tonluk artış gerçekleşmiştir. Bu yıllar içinde dünya ticaretinin gelişimine bağlı olarak kuru kayısı ithalatında da artış yaşanmıştır.

KAYISININ DÜNYADAKİ ÜRETİMİ VE İHRACATI

FAO 2015 yılı verilerine göre tarım ürünleri üreten ülkeler listesinde yer alan 241 ülkeden 2000-2012 yılları arasında kayısı üretimi gerçekleştiren ülkelerin yüzdesi %29,46 iken toplam ülke sayısı 71'dir. Yine aynı yıllar arasında dünyada toplamda en çok kayısı üreten ülke Türkiye'dir. Aşağıda yer alan Tablo 2'ye göre dünyada yılda toplam 4 milyon tona yakın taze kayısı üretilmektedir. Bu üretimin yaklaşık %20'sini Türkiye birinci sırada karşılamaktadır. Türkiye'yi kayısı üretiminde İran ve Özbekistan takip etmektedir. Çin'in güneyinde yer alan batısında ve güneyinde Hindistan'ın yer aldığı Bhutan ülkesi ise 2000-2012 yılları içinde toplamda en az üretimi gerçekleştiren ülkedir. Türkiye'nin bazı bölgeleriyle benzer özelliğe sahip bu ülke dağlık arazi üzerine kurulu ve kuzey ovalarında tropikal iklimi görülmektedir. Ülkenin orta kısmındaki vadilerde ise kışlar soğuk, yazların sıcak geçtiği iklim koşulları yaşanmaktadır. Kayısı ürünü üreten ülkelerin sayısındaki artış bugün için en az üretim sağlayan Bhutan gibi ülkeleri gelecek yıllarda dünya üretiminde üst sıraya çıkarması olasıdır.

Tablo 2. Dünya Yaş Kayısı Üretimi (Bin Ton)

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012 Yılı İçindeki %
Türkiye	**589.732**	**750.574**	**695.364**	**476.132**	**676.138**	**795.768**	**20,1**
İran	416.000	487.333	371.814	371.814	226.505	460.000	**11,6**
Özbekistan	230.000	265.000	292.000	325.000	356.000	365.000	**9,2**
Cezayir	116.438	172.409	202.806	198.467	285.897	269.308	**6,8**
İtalya	214.573	205.493	215.121	252.892	263.132	247.146	**6,2**
Pakistan	240.192	237.937	193.936	190.174	189.420	192.500	**4,9**
Fransa	126.409	94.516	195.932	144.856	155.124	189.711	**4,8**
Fas	105.234	113.216	133.598	134.933	159.124	122.405	**3,1**
İspanya	89.023	109.108	95.221	78.715	86.880	119.400	**3,0**
Mısır	101.139	106.165	112.977	92.704	96.643	98.772	**2,5**
Yunanistan	83.287	77.400	62.285	76.800	82.800	90.200	**2,3**
Japonya	120.600	121.000	115.200	92.400	106.900	90.000	**2,3**
Afganistan	58.000	57.457	60.000	66.560	56.043	83.500	**2,1**
Suriye	112.738	100.900	98.913	61.981	75.919	72.000	**1,8**
Ukrayna	55.600	88.900	73.400	77.200	119.900	62.900	**1,6**
Rusya	78.000	57.500	60.000	51.000	60.000	57.000	**1,4**
ABD	80.070	74.035	62.324	60.219	60.464	55.157	**1,4**
Dünya Toplam	**3.376.733**	**3.730.544**	**3.660.528**	**3.317.702**	**3.675.142**	**3.956.640**	**-**

Kaynak: FAO, http://faostat.fao.org/site/567/DesktopDefault.aspx?PageID=567#ancor Erişim Tarihi: 26.06.015.

Ülkelerin üretimleri kadar üretim verimleri de büyük önem taşımaktadır. Etkin arazi kullanımı ve yüksek meyve kalitesi için bakımlı kayısı ağaçlarının yetiştiriciliği verimi artıracağı gibi maliyetlerin de azaltmasına ve bunun üreticiye kârlılık olarak uzun vadede yansımasına olanak sağlayacaktır. Tablo 3'de görüldüğü üzere dünyada yaş kayısı üretimi için 2007-2012 verileri temel alındığında ortalama kayısı üretimi veriminde ilk sırayı Mısır ardından Yunanistan, ABD, İtalya ve 5. sırada ise Türkiye'nin yer almaktadır. Ülkelere göre yıllık verim artışı izlendiğinde 5 yıllık veri içinde istikrarlı verim artışı sağlayan ülke gözlemlenmemektedir. Oysaki Türkiye 2010 yılı haricindeki diğer 4 yılda, yıllara göre ortalama kayısı üretim verimliliğinin üstünde kalmıştır. Dünya ise 2007-2012 yılları arasında 2010 yılı haricindeki diğer yıllara göre ortalama yıllık üretim veriminde sürekli artış süre gelmiştir. Bu artışta iklim koşulları, tarımdaki teknolojik gelişmeler ve dünyadaki iyi tarım uygulamaların etkisi büyük olmuştur.

Tablo 3. Dünya Yaş Kayısı Üretim Verimi (Gram/Hektar)

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Ülkelere Göre Ortalama
Mısır	157.636	162.183	171.125	148.540	154.703	161.208	**159.233**
Yunanistan	145.302	146.038	122.127	102.400	138.000	143.175	**132.840**
ABD	156.417	146.953	124.698	122.471	122.969	112.176	**130.947**
İtalya	131.575	118.303	119.293	129.403	134.285	128.816	**126.946**
Türkiye	**106.836**	**129.409**	**117.858**	**79.619**	**113.264**	**131.029**	**113.003**
Fas	92.791	101.203	119.327	110.203	127.248	100.127	**108.483**
Fransa	89.171	67.276	136.083	103.654	111.600	137.691	**107.579**
Özbekistan	63.889	80.303	85.882	91.549	97.534	98.649	**86.301**
Ukrayna	58.526	94.574	79.783	83.913	128.925	67.634	**85.559**
Afganistan	72.500	71.821	73.439	80.000	67.359	100.000	**77.520**
İran	80.000	79.891	79.109	74.363	45.141	91.089	**74.932**
Pakistan	76.847	76.709	64.204	64.144	63.920	63.115	**68.157**
Suriye	82.507	74.191	72.929	45.242	55.230	52.170	**63.712**
Japonya	68.914	69.540	67.368	54.675	64.398	53.571	**63.078**
Cezayir	37.458	52.485	59.441	53.366	74.893	71.078	**58.120**
İspanya	48.546	57.931	49.527	42.936	46.388	64.891	**51.703**
Rusya	43.333	52.273	54.545	46.364	54.545	51.818	**50.480**
Yıllara Göre Ortalama	**88.956**	**93.005**	**93.926**	**84.285**	**94.141**	**95.779**	-

Kaynak: FAO, http://faostat.fao.org/site/567/DesktopDefault.aspx?PageID=567#ancor, Erişim Tarihi: 27.06.015.

Aşağıdaki Tablo 4'e göre 2007-2012 yılları arasındaki 5 yıllık üretici fiyatları ortalaması incelendiğinde Avusturya'nın üretici fiyatlarının en yüksek ülke olduğunu görmekteyiz. Aynı tabloya göre Türkiye ise bu ülkeler arasından 20'inci sırada ton başına üretici fiyatları ortalama bin doların altında seyreden ülke durumundadır. Üretici fiyatlarının en düşük olduğu ülke ise Güney Afrika'dır. Su sıkıntısının ve kuraklığın sık yaşandığı ülkede emeğe dayalı olarak yapılan tarımsal faaliyetlerde teknolojik girdilerin olmaması ve bunların maliyete yansımaması nedeniyle ve aynı zamanda emeğin bedelinin fiyatlar üzerinden değerlendirilmemesi sonucunda ton başına en düşük üretici fiyatları ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. Dünya Yaş Kayısı Üretici Fiyatları (ABD $/Ton)

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Ortalama
Avusturya	3012.7	3688.4	3404.2	3828.9	3755.6	4289.7	**3663.3**
Japonya	1444.2	2383.9	2679.5	3447.1	3723.3	4512.9	**3031.8**
İsviçre	2126.6	2751.4	2361.1	2625	3168.5	3000	**2672.1**
Kıbrıs	1656.6	3982.4	2387.5	2655.3	2472.2	2530.8	**2614.1**
İsrail	1018.2	2686.7	2150.9	3335.3	3449.9	1742.1	**2397.2**
Slovenya	1662.3	2197.2	1431	1855.9	1902.4	2082.4	**1855.2**
Portekiz	1285.5	1746.4	1649.4	2756.3	1829.3	1493.7	**1793.4**
Fransa	1969.6	2562	1238.2	1667.6	1630.7	1425.1	**1748.9**
Hırvatistan	1995.8	2611.9	2121.4	1156.6	1357.7	921.4	**1694.1**
Filistin	852.7	1495.4	1602.7	1940.3	2283.8	1957	**1688.7**
Yemen	1005.3	1613	1719.3	1622.3	1818.3	1893.4	**1611.9**
Malta	1611.8	1696.9	1698.5	1351.1	888.4	1736.1	**1497.1**
Azerbaycan	1164.4	1119.7	1006.2	2050	2075.9	721.5	**1356.3**
Kanada	1088.7	1404.8	1168.8	1363.7	1584.8	1389.5	**1333.4**
Romanya	1359.6	1278.4	1184.2	1384.9	1493.4	1277.5	**1329.7**
İran	589.4	500.2	1651.7	1350.2	1086.2	1375.1	**1092.1**
Çek Cumhuriyeti	798.8	1123.6	770	1043.8	1140.6	1233.1	**1018.3**
Slovakya	803.5	981	956.5	1125.3	1059.6	1133.5	**1009.9**
Fas	674.5	816.7	772.4	1399.5	1023.5	1303.6	**998.4**
Türkiye	**1024.6**	**1047.5**	**860.6**	**1122.7**	**1017.8**	**670.5**	**957.3**
Yunanistan	719	934	1152.9	939	1232.8	721.3	**949.8**
İspanya	919.7	1007.5	796.5	911.8	1035.8	920.1	**931.9**
Ermenistan	1209.3	487.9	304.8	1810.3	1151.8	625.8	**931.7**
Sırbistan	577.5	663	358	689.3	557.5	1596.7	**740.3**
ABD	526	586	721	796	679	742	**675.0**
Yıllara Göre Ortalama	**975.7**	**1254.4**	**1124.5**	**1361.4**	**1332.7**	**1288.6**	1222.9

Kaynak: FAO, http://faostat.fao.org/site/703/default.aspx#ancor Erişim Tarihi: 30.06.015

2007-2012 yılları arasında önemli ölçüde yaş kayısı ihracatçısı ülkelerin ihracat değerleri ile ilgili veriler aşağıdaki Tablo 5'de yer almıştır. Bu tablodaki veriler incelendiğinde Fransa'nın beş yıllık veri seti içinde yaş kayısı ihracat değerleri açısından sürekli 1. Sırada olduğu gözlemlenmektedir. Aynı zamanda bu süreler içindeki toplam yaş kayısı ihracat değerlerinin dünyadaki 5 yıllık toplam payın yüzde 27,8'ini oluşturmaktadır. Fransa'yı ikinci sırada İspanya, üçüncü sırada İtalya ve dördüncü Sırada Türkiye takip etmektedir. Beş yıllık veri seti içinde dünyada iki milyon doları aşkın yaş kayısı ihraç edilmiştir. İhraç edilen yaş kayısının ihracat değeri 5 yıllık dünya toplamı içindeki yüzde si 7,1 ile Türkiye pay almıştır. Fransa, İspanya ve İtalya birlikte beş yıllık süre içinde dünyada ihraç edilen yaş kayısının ihracat değerleri açısından yüzde 50'sinden fazlasını pay almıştır. Fransa yaş kayısı üzerinden gelir sağlayan önemli ülke konumundadır. Yıllar itibariyle yüzdelik dilimlerinde azalmada olsa diğer ülkelerin yüzdelik dilimleriyle aralarında ciddi puanlar oynamaktadır. Özellikle 2007 yılı içinde Türkiye'nin 10 katında fazla bir yüzdelik dilimle 2007 yılı için dünya yaş kayısı ihracatında ihracat değerleri açısından yüzde 40'a yakın bir yaş kayısı ihracat geliri sağlamıştır. Fransa, 2012 yılına gelindiğinde ise bu Türkiye'nin 2 katından fazla olarak ihracat geliri elde etmiştir. Dünya yaş kayısı ihracatındaki ihracat değerleri açısından 2012 yılı için payın azalması olarak gözlemlense de toplam payın yüzde 20'leri aşması ile yine 1. Ülke olmuştur.

Tablo 5. İhracat Değerleri Açısından Önemli Yaş Kayısı İhracatçısı Ülkeler (Bin $)

Ülke		2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplam
Fransa	**Değer (Bin $)**	117.674	90.303	106.715	105.601	105.983	107.552	**633.828**
	Yüzde %	39,0	24,6	29,1	27,4	26,1	23,8	**27,8**
İspanya	**Değer (Bin $)**	41.426	67.993	62.448	49.799	55.836	69.520	**347.022**
	Yüzde %	13,7	18,5	17,0	12,9	13,7	15,4	**15,2**
İtalya	**Değer (Bin $)**	21.936	29.795	18.845	36.630	36.817	47.048	**191.071**
	Yüzde %	7,3	8,1	5,1	9,5	9,1	10,4	**8,4**
Türkiye	**Değer (Bin $)**	11.043	31.968	20.595	26.641	28.936	41.613	**160.796**
	Yüzde %	3,7	8,7	5,6	6,9	7,1	9,2	**7,1**
Yunanistan	**Değer (Bin $)**	23.373	30.617	16.836	22.498	18.573	25.087	**136.984**
	Yüzde %	7,7	8,3	4,6	5,8	4,6	5,6	**6,0**
Özbekistan	**Değer (Bin $)**	9.201	8.188	13.601	28.113	31.820	15.729	**106.652**
	Yüzde %	3,0	2,2	3,7	7,3	7,8	3,5	**4,7**
ABD	**Değer (Bin $)**	12.709	14.545	9.995	11.595	13.080	15.658	**77.582**
	Yüzde %	4,2	4,0	2,7	3,0	3,2	3,5	**3,4**
Avusturya	**Değer (Bin $)**	7.028	18.033	11.163	11.542	9.619	9.764	**67.149**
	Yüzde %	2,3	4,9	3,0	3,0	2,4	2,2	**2,9**
Hollanda	**Değer (Bin $)**	9.993	10.537	10.417	11.987	9.630	11.789	**64.353**
	Yüzde %	3,3	2,9	2,8	3,1	2,4	2,6	**2,8**
Kırgızistan	**Değer (Bin $)**	1.841	7.760	17.492	4.260	5.141	12.178	**48.672**
	Yüzde %	0,6	2,1	4,8	1,1	1,3	2,7	**2,1**
Dünya	**Değer (Bin $)**	301.830	367.494	366.434	385.885	406.416	451.828	**2.279.887**
	Yüzde %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	**100,0**

Kaynak: FAO, http://faostat3.fao.org/download/T/TP/E, Erişim Tarihi:01.07.2015.

Tablo 6'ya göre dünyada miktar olarak en çok yaş kayısı ihracatçısı olan Fransa'yı 2007-2012 yılları arasında ikinci sırada İspanya ve üçüncü sırada Türkiye takip etmektedir. İhracat miktarı açısından 3. Sırada olan Türkiye ihracat değeri açısından dünyada 4'üncüdür. Bu durum Türkiye kayısısının fiyat olarak doğru bir şekilde konumlandıramamasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 6. İhracat Miktarı Açısından Önemli Yaş Kayısı İhracatçısı Ülkeler (Ton)

Ülke		2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplam
Fransa	**Miktar (Ton)**	46.477	28.140	57.476	47.875	48.606	58.668	**287.242**

	Yüzde %	25,4	11,7	20,6	18,8	18,4	17,5	**18,5**
İspanya	**Miktar (Ton)**	23.221	35.776	40.850	29.157	31.655	42.458	**203.117**
	Yüzde %	12,7	14,9	14,6	11,4	12,0	12,7	**13,1**
Türkiye	**Miktar (Ton)**	14.897	22.101	18.446	25.845	28.489	56.302	**166.080**
	Yüzde %	8,2	9,2	6,6	10,1	10,8	16,8	**10,7**
İtalya	**Miktar (Ton)**	11.601	13.258	11.455	22.570	20.333	31.442	**110.659**
	Yüzde %	6,4	5,5	4,1	8,8	7,7	9,4	**7,1**
Yunanistan	**Miktar (Ton)**	16.178	16.465	11.744	16.868	14.597	25.868	**101.720**
	Yüzde %	8,9	6,9	4,2	6,6	5,5	7,7	**6,5**
Özbekistan	**Miktar (Ton)**	5.048	9.781	15.211	20.551	26.629	14.262	**91.482**
	Yüzde %	2,8	4,1	5,4	8,1	10,1	4,3	**5,9**
Kırgızistan	**Miktar (Ton)**	6.337	21.709	14.042	14.408	13.567	18.469	**88.532**
	Yüzde %	3,5	9,1	5,0	5,6	5,1	5,5	**5,7**
Afganistan	**Miktar (Ton)**	6.832	27.296	30.076	4.092	3.573	3.239	**75.108**
	Yüzde %	3,7	11,4	10,8	1,6	1,4	1,0	**4,8**
Suriye	**Miktar (Ton)**	2.052	515	13.910	19.418	4.453	2.606	**42.954**
	Yüzde %	27,5	6,6	272,8	338,4	68,7	34,1	**106,7**
ABD	**Miktar (Ton)**	7.467	7.827	5.099	5.739	6.485	7.649	**40.266**
	Yüzde %	4,1	3,3	1,8	2,2	2,5	2,3	**2,6**
Dünya	**Miktar (Ton)**	**182.685**	**239.668**	**279.258**	**255.117**	**264.048**	**335.420**	**1.556.196**
	Yüzde %	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: FAO, http://faostat3.fao.org/download/T/TP/E, Erişim Tarihi: 01.07.2015.

Aşağıda yer alan Tablo 7'ye göre Türkiye kuru kayısı ihracatında dünyada ilk sıradadır. 2007-2012 yılları arasında dünya kayısı ihracatının yüzde 70'inden fazlasını ihracat değeri olarak elde etmiştir. Türkiye'den sonra önemli yaş kayısı ihracatçısı olan Fransa ise kuru kayısı ihracatında dünyada 2. Sırada yer almaktadır. 2007 yılında Türkiye kuru kayısı ihracatında Fransa'nın 10 katından daha fazla ihracat değeri sağlamıştır. 2008 yılında ise 20 katından fazla bir değer yakalamıştır. Bu durum yıllar itibariyle devam eden 5 yıllık veri toplamı içinde dünyada gerçekleşen kuru kayısı ihracat değerinin yüzde 75'inden fazlası Türkiye, yüzde 3'ü kadarı Fransa, yüzde 3'e yakını kadar Almanya ve yüzde 2,5'in altında diğer ülkeler tarafından sağlanmıştır.

Tablo 7. Kuru Kayısı İhracatçı Ülkelerin İhracat Değeri (Bin $)

Ülke		**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**Toplam**
Türkiye	**Değer (Bin $)**	170.982	313.496	278.866	350.602	360.907	296.615	**1.771.468**
	Yüzde %	70,7	77,5	79,7	81,6	80,2	77,6	**78,4**
Fransa	**Değer (Bin $)**	15.825	14.313	9.794	8.296	10.394	9.059	**67.681**
	Yüzde %	6,5	3,5	2,8	1,9	2,3	2,4	**3,0**
Almanya	**Değer (Bin $)**	9.864	11.934	9.781	10.607	11.923	10.807	**64.916**
	Yüzde %	4,1	3,0	2,8	2,5	2,6	2,8	**2,9**
Afganistan	**Değer (Bin $)**	5.892	9.671	6.331	9.982	8.193	9.357	**49.426**
	Yüzde %	2,4	2,4	1,8	2,3	1,8	2,4	**2,2**
ABD	**Değer (Bin $)**	6.745	8.022	5.602	7.313	7.418	8.640	**43.740**
	Yüzde %	2,4	2,4	1,8	2,3	1,8	2,4	**2,2**
Hollanda	**Değer (Bin $)**	4.334	3.536	5.817	5.434	6.702	5.103	**30.926**
	Yüzde %	1,8	0,9	1,7	1,3	1,5	1,3	**1,4**
Özbekistan	**Değer (Bin $)**	2.664	3.271	5.089	5.407	8.146	6.213	**30.790**
	Yüzde %	1,1	0,8	1,5	1,3	1,8	1,6	**1,4**
Güney Afrika	**Değer (Bin $)**	3.160	3.823	4.500	5.645	4.519	5.715	**27.362**
	Yüzde %	1,3	0,9	1,3	1,3	1,0	1,5	**1,2**
İtalya	**Değer (Bin $)**	2.417	3.536	3.335	3.077	4.605	3.561	**20.531**
	Yüzde %	1,0	0,9	1,0	0,7	1,0	0,9	**0,9**
Dünya	**Değer (Bin $)**	**241.960**	**404.493**	**349.812**	**429.473**	**450.268**	**382.458**	**2.258.464**
	Yüzde %	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: FAO, http://faostat3.fao.org/download/T/TP/E, Erişim Tarihi: 01.07.2015.

Aşağıdaki Tablo 8'de yer alan verilere göre Türkiye kuru kayısı ihracatında gayet başarılı bir ülkedir. Yaş kayısıda yakalayamadığı ihracat üstünlüğünü kuru kayısıda bir hayli yakalamaktadır. Kuru

kayısının yaş kayısıya göre lojistik koşulları açısından daha dayanıklı olması ve endüstriyel anlamda kullanımının yaygın olması ürüne ciddi talep yaratmaktadır. Bu talebi dünyada önemli ölçüde karşılayacak olan tek ülke verilerden de anlaşıldığı üzere Türkiye'dir. Kuru kayısı ihracat miktarında dünyada Türkiye'den sonra Özbekistan gelmektedir. Fakat 2 ülke arasında yüzdelik dilimler karşılaştırıldığında 2007 yılı için Türkiye Özbekistan'ın yaklaşık 40 katı kadardır. 2012'da ise bu durum 15 katından fazlasına tekâmül etmektedir. 5 yıllık veri toplamında dünyadaki ihracat miktarının yüzdelik dilimlerine bakıldığında ise Türkiye kuru kayısı ihracatının yüzde 80'e yakını tek başına karşılamaktadır. Diğer ülkeler ise bu toplam içinde yüzde 4'ün altında dünyada kuru kayısı ihracat miktarı gerçekleştirmektedir. Türkiye kuru kayısı alanında uzmanlaşmış ve ihracatında lider ülke konumundadır. Yaş kayısı ihracatındaki en büyük rakibi olan Fransa kuru kayısı ihracat miktarında yüzde 2'lerin altında kalmaktadır.

Tablo 8. Kuru Kayısı İhracatçı Ülkelerin İhracat Miktarı (Ton)

ÜLKE		2007	2008	2009	2010	2011	2012	TOPLAM
Türkiye	**Miktar (Ton)**	105.031	98.178	101.234	92.687	90.321	101.588	**589.039**
	Yüzde %	80,3	78,0	80,8	78,3	72,1	73,4	**77,1**
Özbekistan	**Miktar (Ton)**	2.775	3.000	4.316	3.673	9.407	6.550	**29.721**
	Yüzde %	2,1	2,4	3,4	3,1	7,5	4,7	**3,9**
Afganistan	**Miktar (Ton)**	5.961	3.980	4.216	5.646	5.165	3.629	**28.597**
	Yüzde %	4,6	3,2	3,4	4,8	4,1	2,6	**3,7**
Almanya	**Miktar (Ton)**	2.414	2.617	2.075	2.052	1.773	1.957	**12.888**
	Yüzde %	2,1	1,7	1,7	1,4	1,4	1,7	**2,1**
Hollanda	**Miktar (Ton)**	1.359	941	2.493	3.048	2.686	1.261	**11.788**
	Yüzde %	1,0	0,7	2,0	2,6	2,1	0,9	**1,5**
Fransa	**Miktar (Ton)**	2.907	2.369	1.475	1.280	1.441	1.381	**10.853**
	Yüzde %	2,2	1,9	1,2	1,1	1,1	1,0	**1,4**
ABD	**Miktar (Ton)**	1.199	1.122	1.281	1.693	1.514	1.708	**8.517**
	Yüzde %	0,9	0,9	1,0	1,4	1,2	1,2	**1,1**
İran	**Miktar (Ton)**	1.436	3.893	344	115	879	481	**7.148**
	Yüzde %	1,1	3,1	0,3	0,1	0,7	0,3	**0,9**
Güney Afrika	**Miktar (Ton)**	713	827	1.187	1.120	888	1.084	**5.819**
	Yüzde %	0,5	0,7	0,9	0,9	0,7	0,8	**0,8**
Dünya	**Miktar (Ton)**	**130.852**	**125.931**	**125.268**	**118.414**	**125.350**	**138.325**	**764.140**
	Yüzde %	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: FAO, http://faostat3.fao.org/download/T/TP/E, Erişim Tarihi: 01.07.2015.

KAYISININ TÜRKİYE'DEKİ ÜRETİMİ VE İHRACATI

Türkiye özellikle 2000'li yıllardan sonra tarım alanında çeşitli politikaların belirlenmesine yönelik Sekizinci Kalkınma Planının Tarımsal Gelişme bölümünde, kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaç olarak belirlenmiştir. Nitekim Sekizinci Kalkınma Planı Dönemindeki tarım politikalarıyla uyum içerisinde olan ve benzer özellikler taşıyan Dokuzuncu Kalkınma Planı Dönemindeki (2007-2013) tarım politikaları ise, 2000 yılı başında tasarlanan ve uygulamaya konulan tarım politikaların bir devamı niteliğinde olmuştur. Bunların sonucu olarak Aşağıda yer alan Tablo 9'u incelediğimizde 2003 yılındaki kayısı ağaçlarının sayısı 2013 yılına kadar sürekli bir artış göstermiştir. 2008-2013 yılları arasındaki yıl bazlı toplam ağaç sayısı ise kayısı ağaçlarının 10 yıllık veri içerisindeki ortalamasının üstünde kalmıştır. Bu durumda 2008 yılı kayısı ağaçlarının da önemli gelişmelerin başladığı olarak kabul edilebilir. Üretimde ise 2011-2013 yılları ortalamanın üstünde kalmıştır. Önceki yıllarda yaşanan değişimler ise tamamen iklim koşullarına bağlı olarak azalıp artış göstermiştir. 10 yıllık verileri incelediğimizde ülkemizde 2000'li yıllardan sonra bilinçli tarım için bazı politikaların uygulanmasının sonucu olarak toplu meyvelik alanlarının arttığını gözlemlemekteyiz. Bu yıllar arasında ağaç başına ortalama verimi ele alacak olursak 2011-2013 yılları üretimdeki artışa bağlı olarak verimsel olarak da artış

kaydedilmiştir. 2007-2013 içindeki her bir yıl ise meyve veren yaştaki ağaç sayısının 10 yıllık ortalamasının üzerinde kaldığını, 2003'den itibaren de sürekli artış yaşandığını söyleyebiliriz.

Tablo 9. Türkiye'deki Kayısı Ağaçlarının Yapısal Durumu

Yıl	Toplu meyveliklerin alanı(dekar)	Üretim (ton)	Ağaç başına ortalama verim (kg)	Meyve veren yaşta ağaç sayısı	Meyve vermeyen yaşta ağaç sayısı	Toplam ağaç sayısı
2003	900.000	460.000	41	11.350.000	2.120.000	13.470.000
2004	900.000	320.000	28	11.500.000	2.050.000	13.550.000
2005	927.000	860.000	72	12.000.000	2.100.000	14.100.000
2006	960.950	460.182	38	12.202.078	2.021.369	14.223.447
2007	967.658	557.572	44	12.605.467	2.288.088	14.893.555
2008	1.020.292	716.415	54	13.261.418	2.200.198	15.461.616
2009	1.040.561	660.894	49	13.489.693	2.221.379	15.711.072
2010	1.080.534	450.000	33	13.769.675	2.314.970	16.084.645
2011	1.120.793	650.000	47	13.859.671	2.499.290	16.358.961
2012	1.140.516	760.000	54	14.133.634	2.530.170	16.663.804
2013	1.156.132	780.000	54	14.453.207	2.521.302	16.974.509
Ort.	**1.019.494**	**606.824**	**47**	**12.965.895**	**2.260.615**	**15.226.510**

Kaynak: TUİK, http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul, Erişim Tarihi:06.07.2015.

Gümrük tarife istatistik pozisyonu (GTİP) numarasına göre kayısı meyvesi 20'ye yakın farklı şekillerde ihraç ve ithal edilmektedir. Aşağıdaki Tablo 10'a göre 2003-2014 yıları arasında en fazla ihracat miktarı 2012 yılında gerçekleşmiştir. Bu yılda ise ihracat miktarının yüzde 0,5 kadarını ithalat miktarı oluşturmaktadır. 2012 yılı için kayısı meyvesi için iklim koşullarının elverişli geçtiğini söylememiz mümkündür. Bu yıl için kayısı meyvesinin çeşitli ürünlerinin 1 kilogramı ortalama 2 dolar değerini bulmuştur. 2012 yılı için ihracat değerinin de yüzde 0,9 kadarını ithalat değerini oluşturmaktadır. Aynı tabloda 2003 yılı ihracat miktarının en az gerçekleştiği yıldır. Bu yıl için ithalat miktarı ihracat miktarının yüzde 1,4'ünü karşılamaktadır. Ürünlerin 1 kilogramı için ortalama fiyat ise yaklaşık 2 dolardır. 2014 yılı ithalat miktarının en çok olduğu yıldır. İthalat miktarı ihracat miktarının yüzde 4,5 ini oluşturmaktadır. Bu yıl için ürünlerin 1 kilogramı için ortalama fiyatı yaklaşık 4 dolarla en yüksek değer olmuştur. Diğer yıllar içinse; 2013 yılı ithalat miktarı en az gerçekleşen yıl, 2011 yılı ihracat değerinin ve ithalat değerinin en yüksek olduğu yıl dememiz mümkündür. Tablo 10'da yer alan tüm yıllar için de 1 kilogram ürünün yaklaşık ortalama değeri 2 dolar kadardır.

Tablo 10. GTİP'e göre Türkiye Kayısı İhracatı, İthalatı Miktarları ve Değerleri

Yıl	İhracat Miktarı (KG)	İthalat Miktar (KG)	İhracat Dolar (USD $)	İthalat Dolar (USD $)
2003	87.464.306	1.231.181	169.629.278	2.635.671
2004	94.142.525	1.263.578	215.058.040	3.086.455
2005	115.040.123	963.023	201.347.083	2.666.528
2006	137.544.878	1.075.064	220.646.415	2.186.059
2007	128.479.093	1.211.082	265.377.281	2.615.052
2008	129.888.086	833.587	364.294.168	2.573.651
2009	131.183.828	806.585	320.353.765	2.744.736
2010	125.536.684	2.319.087	395.335.235	2.634.588
2011	128.551.145	4.806.411	415.467.476	7.310.698
2012	170.474.520	814.521	362.340.817	3.187.022
2013	167.369.708	588.813	385.608.821	2.319.399
2014	111.799.150	4.983.576	393.151.969	7.189.074

Kaynak:TUİK,http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul Erişim Tarihi:13.07.2015.

Aşağıdaki Tablo 11'de yer alan 2010-2014 arası 5 yıllık verilerine göre Türkiye'nin en çok yaş kayısı ihracatı Rusya'ya gerçekleştirilmiştir. Yıllar içerisinde Rusya'ya en çok 2012 yılında gerçekleştirilen ihracat gerçekleştirilmiştir. Bu yıl için 16 milyon doların üzerinde girdi sağlamıştır. Bunun yanı sıra yaş

kayısı miktarında Rusya'dan sonra Irak 2. sırada olsa da ihracat değeri açısından Türkiye'ye yeterli getiri sağlamamıştır. Almanya ise Rusya'dan sonra en çok ihracat getirisi yüksek ülke arasındadır. Yunanistan en düşük ihracat gerçekleştirilen ülke olarak Tablo 11'de yer almıştır. Yunanistan'ın içinde bulunduğu ekonomik kriz ve diğer sıkıntılı ekonomik argümanları eklersek bu durumun kaçınılmaz olması ve krizin sürdüğü süre içinde ihracatın da yıllar itibariyle azalması olası görülmektedir.

Tablo 11. Türkiye'nin Yaş Kayısı İhracatı Gerçekleştirdiği Önemli Ülkeler

Ülkeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014
Rusya	**Miktar (Kg)**	8.571.381	12.908.728	23.208.222	18.567.772	14.708.238
	Değer ($)	7.129.805	11.567.827	16.123.736	16.658.659	12.560.168
Irak	**Miktar (Kg)**	4.355.975	4.340.778	14.041.716	7.601.255	4.182.163
	Değer ($)	2.109.642	2.241.621	4.766.211	2.605.859	1.574.033
Almanya	**Miktar (Kg)**	3.806.415	3.133.031	4.728.984	5.735.287	1.523.321
	Değer ($)	8.376.862	7.474.411	9.178.001	13.054.752	6.294.871
Bulgaristan	**Miktar (Kg)**	3.423.435	3.174.703	4.905.461	3.827.950	2.550.587
	Miktar (Kg)	3.167.619	3.053.057	4.002.888	3.546.061	2.525.839
Suudi Arabistan	**Miktar (KG)**	2.167.334	2.247.436	1.555.487	1.260.993	872.400
	Değer ($)	1.749.927	1.601.424	856.666	961.875	982.299
Ukrayna	**Miktar (Kg)**	801.798	598.736	3.696.124	1.216.954	364.924
	Değer ($)	568.940	388.005	2.627.725	865.771	222.423
Romanya	**Miktar (Kg)**	495.845	279.261	346.568	426.677	381.509
	Değer ($)	477.026	286.681	314.531	453.646	446.766
Azerbaycan	**Miktar (Kg)**	410.610	362.243	62.534	249.219	73.902
	Değer ($)	232.769	137.750	78.487	235.289	62.713
Fransa	**Miktar (Kg)**	204.368	2.565	105.354	67.352	784
	Değer ($)	512.786	5.173	229.676	154.192	865
Yunanistan	**Miktar (Kg)**	176.225	129.209	32.730	60.400	-
	Değer ($)	288.142	233.577	49.595	102.376	-
Toplam	**Miktar (Kg)**	**25.817.341**	**28.488.852**	**56.201.910**	**41.542.503**	**26.692.380**
	Değer ($)	**26.647.508**	**28.936.413**	**41.613.080**	**42.390.717**	**27.419.988**

Kaynak: TUİK, http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul Erişim Tarihi:13.07.2015.

Aşağıda Tablo 12'de yer alan verilerde ihracat değerleri ve miktarı açısından kuru kayısı için ABD'nin ön sıralarda olduğunu görmekteyiz. ABD'yi hemen arkasında Rusya takip etmektedir. Bu iki ülke Türkiye'nin kuru kayısı ihracat pazarları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu ülkelerin dışında Almanya ve Fransa'da Türkiye'nin gelişmiş kuru kayısı pazarları içerisinde yer almaktadır. Irak, Bulgaristan, Suudi Arabistan, Ukrayna, Romanya, Azerbaycan, Fransa, Yunanistan ise Türkiye'nin gelişmekte olan kuru kayısı pazarları arasında yer almaktadır. Önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin üretim artışıyla paralel olarak genişleyecek olan pazarlarındaki ürünlerin ihracat değerlerinde de ciddi artış gözlemlenmesi muhtemeldir. Artışların yaşanmasında rol oynayan önemli faktör iklim koşullarıdır. Bununla birlikte yetiştiricilikle ilgili hata oranlarının azalması ve deneyim kazanımlarının artması gelişmekte olan pazarları doğrudan etkileyecektir.

Tablo 12. Türkiye'nin Kuru Kayısı İhracatı ve İhracat Yaptığı Önemli Ülkeler

Ülkeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014
Rusya	**Miktar (Kg)**	13.908.102	11.470.829	13.532.231	15.036.243	6.325.595
	Değer ($)	43.191.853	38.797.161	32.907.648	32.572.625	17.048.425
Irak	**Miktar (Kg)**	1.423.811	1.523.531	4.038.965	1.792.165	914.183

	Değer ($)	2.485.451	2.641.383	4.240.437	4.114.139	1.460.639
Almanya	**Miktar (Kg)**	8.027.851	8.034.756	7.145.805	8.534.087	7.215.833
	Değer ($)	35.180.431	36.497.480	24.787.203	29.804.886	39.071.871
Bulgaristan	**Miktar (Kg)**	165.081	130.414	160.600	209.217	46.167
	Değer ($)	391.061	340.335	228.619	375.147	94.830
Suudi Arabistan	**Miktar (Kg)**	415.631	413.339	575.114	622.619	521.989
	Değer ($)	1.805.808	1.589.483	1.847.363	1.681.113	1.695.317
Ukrayna	**Miktar (Kg)**	2.908.506	3.277.718	4.487.503	4.274.233	1.400.491
	Değer ($)	5.655.640	6.726.322	6.636.728	8.438.252	2.647.165
Romanya	**Miktar (Kg)**	158.304	230.211	134.628	203.149	109.794
	Değer ($)	654.944	841.073	306.868	464.911	370.745
Azerbaycan	**Miktar (Kg)**	1.381.955	1.378.979	1.443.394	1.602.292	1.304.410
	Değer ($)	2.686.663	2.972.368	2.868.172	3.518.785	2.729.585
Fransa	**Miktar (Kg)**	6.996.150	6.369.887	7.310.514	7.633.150	7.117.060
	Değer ($)	29.558.266	29.456.279	26.997.268	26.106.894	36.250.212
Yunanistan	**Miktar (Kg)**	515.825	658.846	477.852	580.818	415.275
	Değer ($)	2.323.215	3.034.018	1.943.694	2.317.112	2.414.910
ABD	**Miktar (Kg)**	13.718.248	13.032.178	14.295.336	14.860.832	10.824.116
	Değer ($)	57.465.997	55.502.023	44.511.837	42.258.643	50.083.810
Toplam	**Miktar (Kg)**	**92.687.148**	**90.320.923**	**101.549.819**	**112.428.506**	**77.849.809**
	Değer ($)	**350.597.345**	**360.906.561**	**296.503.953**	**314.133.650**	**344.297.412**

Kaynak: TUİK, http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul Erişim Tarihi:13.07.2015.

MALATYA KAYISISININ ÜRETİMİ VE İHRACATTAKİ KONUMU

TÜİK bitkisel üretim verilerine göre Malatya ilinde 7 milyonu aşkın kayısı ağacı bulunmaktadır. Bu ağaçlardan yüzde 90'nından fazlası meyve vermektedir. Toplu meyveliklerin alanı ise 700 bin dekardan fazladır. Tablo 13'e göre Türkiye'de kayısı üretiminin en fazla yapıldığı il Malatya'dır. Kayısı üretiminde Malatya'yı Mersin takip etmektedir. Fakat Mersinin üretimi genel kayısı üretimi içerisinde yüzde 20'nin altında kalmaktadır. Malatya ili ise çoğu yıllarda yüzde 50'ye yakın ve üzerinde bir kayısı üretimi gerçekleştirmiştir. Aşağıdaki Tablo 13'de yer alan 2010-2014 verileri içinde Malatya ilinde kayısı üretiminin Mersin ilinin gerisinde kaldığını söyleyebiliriz. Bu dönemler için Malatya ilinde yaşanan ilkbahar donları ülke genelindeki üretimi yüzde 20'lerin altına düşürmüştür.

Tablo 13. Yıllara Göre İllerin Kayısı Üretimindeki Yüzdelik Payı

İller	2010 %	2011 %	2012 %	2013 %	2014 %
Malatya	**49,09**	**63,02**	**67,11**	**52,80**	**14,32**
Mersin	12,54	8,07	6,17	12,06	41,38
Antalya	3,17	2,88	2,06	2,09	10,17
Isparta	2,53	2,26	2,22	2,13	4,50
Elazığ	6,71	5,23	5,08	5,07	4,22
Kahramanmaraş	3,26	2,26	1,65	10,08	0,37
Iğdır	2,05	1,86	2,34	2,61	-
Kayseri	3,45	1,70	1,80	1,71	0,55
Sivas	0,92	0,76	0,56	0,55	0,47
Hatay	1,60	1,17	1,08	1,09	2,42

Kaynak: TUİK, http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul, Erişim Tarihi: 15.07.2015.

1980-2014 yılları kuru kayısı ihracat miktarı, değeri ve 1 kilogram için ortalama fiyatın yer aldığı aşağıdaki Tablo 14'de 1 kilogram için ortalama kuru kayısı fiyatın en yüksek olduğu yıl 2014, kuru kayısı ihracat değerinin en yüksek olduğu yıl 2011, kuru kayısı ihracat miktarının en yüksek olduğu yıl 2013'dür. Bunlarla beraber 2001 yılı bir kilogram kuru kayısı için ortalama fiyatın en düşük, 1981 yılı kuru kayısı ihracat değerinin ve miktarının en düşük olduğu yıldır. Bu yıllar içerisinde de ortalama ihracat miktarı 55 bin ton ve ihracat değeri 140 milyon doların üzerindedir. Aynı ortalama içerisinde 1 kilogram kuru kayısının ortalama fiyatı ise 3 dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 28 yıl sürecinde 1 kilogramlık kuru kayısı fiyatı ortalaması 3 doların altında seyretmiştir. 21 yıl sürecinde de ihracat değeri 140 milyon doların altında ve 18 yıl içinde de ihracat miktarı 55 bin ton altında kalmıştır.

Tablo 14. 1980-2014 Yılları Arasındaki Malatya Kuru Kayısı İhracatı ve Getirisi

YILLAR	İHRACAT MİKTARI (KĞ)	İHRAÇ DEĞERİ (USD-$)	1 KG KURU KAYISI İÇİN ORTALAMA FİYAT $
1980	8.264.722	23.567.678	2,9
1981	6.374.245	22.906.807	3,6
1982	10.784.843	26.070.500	2,4
1983	15.430.807	28.931.706	1,9
1984	18.863.899	33.918.706	1,8
1985	10.976.637	31.441.529	2,9
1986	10.006.722	36.559.983	3,7
1987	19.313.318	42.888.149	2,2
1988	22.000.000	50.000.000	2,3
1989	28.261.773	56.702.533	2,0
1990	32.409.237	71.929.071	2,2
1991	30.056.071	69.231.326	2,3
1992	34.476.532	84.601.199	2,5
1993	33.063.329	83.405.505	2,5
1994	46.175.709	89.381.203	1,9
1995	56.120.209	112.240.000	2,0
1996	49.377.000	153.463.716	3,1
1997	36.029.000	100.881.200	2,8
1998	37.670.000	61.925.960	1,6
1999	56.485.000	143.712.500	2,5
2000	77.276.000	139.096.800	1,8
2001	99.047.420	89.137.733	0,9
2002	70.151.000	122.462.402	1,7
2003	72.810.000	152.563.907	2,1
2004	80.214.000	199.427.435	2,5
2005	94.808.000	179.613.793	1,9
2006	110.792.000	194.428.529	1,8
2007	102.281.000	236.613.673	2,3
2008	95.768.000	313.059.231	3,3
2009	97.875.000	276.210.428	2,8
2010	89.511.000	347.582.887	3,9
2011	89.751.000	364.938.000	4,1
2012	101.540.334	298.301.477	2,9
2013	117.861.065	315.263.534	2,7
2014	79.043.500	348.184.877	4,4
Ortalama	**55.453.382**	**140.018.399**	**3**

Kaynak: Malatya Ticaret Borsası, http://malatyatb.tobb.org.tr/tr/sayfa/kayisi-fiyat-miktar-hareketleri Erişim Tarihi:14.07.2015.

BULGULAR

Kayısı ihracatı gerçekleştiren firmaların hukuki yapıları sermaye ve yönetim yapısı ihracat aşamalarını doğrudan etkilemektedir. Gerçekleştirilen anketlerde Tablo 15'e göre edinilen bilgiler doğrultusun da kayısı ihracatı gerçekleştiren işletmelerin %78,3'luk kısmının yoğunlukla limited şirket olduğu gözlemlenmektedir. %15,9'luk kısmını anonim şirket oluşturmaktadır. Buna karşın %5,8'lik bir kısım şahıs işletmesi olarak faaliyet göstermektedir.

Tablo 15. Anketlere Katılan Firmaların Hukuki Statüleri

ŞİRKET TÜRÜ	FREKANS	YÜZDE
Anonim Şirket	11	15,9
Limited Şirket	54	78,3
Şahıs İşletmesi	4	5,8
Toplam	**69**	**100,0**

Tablo 16'ya göre kayısı ihracatçısı firmaların %58,0'ı istihdamı artırdığı yönde cevaplar vermiştir. %37,7 ise istihdamı kısmen artırdığı ve %4,3'ünün ise herhangi bir etkisinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 16. İhracat Gerçekleştiren Kayısı Firmalarının İhracatlarının İstihdama Etkilerinin Değerlendirilmesi

İSTİHDAMA ETKİSİ	FREKANS	YÜZDE
İstihdamı Artırdı	40	58,0
İstihdamı Kısmen Artırdı	26	37,7
Herhangi Bir Etkisi Olmadı	3	4,3
Toplam	**69**	**100,0**

Ankete katılan firmaların, %65,2'si kayısı ihracatının Malatya esnafına ve ticaret erbaplarına olan etkilerini tamamen olumlu olduğunu belirtmiştir. %18,8'i genellikle olumlu bazen olumsuz olduğu, %14,5'i ise olumlu ya da olumsuz etkilemediği cevabını vermiştir.

Tablo 17'ye göre ankete katılan kayısı ihracatı firmalarının, yüksek verimli ve nitelikli insan sermayesinin artırılması için %30,4'ü eğitim yatırımı gerçekleştirmektedir. %69,9'luk bir kısım ise eğitim yatırım gerçekleştirmemektedir. Eğitim yatırımı yapan firmalar personellerine kişisel gelişim eğitimleri, firma içi oryantasyon eğitimleri, teknik ve mesleki eğitimlerin yanı sıra yabancı dil eğitimleri için yatırım faaliyetlerinde bulunmaktadırlar.

Tablo 17. Kayısı İhracatı Gerçekleştiren Firmaların Yüksek Verimli ve Nitelikli İnsan Sermeyesinin Artırılması İçin Gerçekleştirdikleri Eğitim Yatırımları

CEVAPLAR	FREKANS	YÜZDE
Evet	21	30,4
Hayır	48	69,6
Toplam	**69**	**100,0**

Görüşme gerçekleştirilen firmalarda kayısı ihracatının Malatya ili ekonomisini geliştiren faaliyet olup olmamasına yönelik değerlendirmeleri sonucunda Tablo 18'de yer aldığı üzere %94,2'lik bir kısım evet cevabını %5,8'lik bir kısım ise hayır cevabını vermiştir.

Tablo 18. Ankete Katılan Firmaların Kayısı İhracatının Malatya İli Ekonomisini Geliştiren Faaliyet Olup Olmamasına Yönelik Değerlendirmeleri

CEVAPLAR	FREKANS	YÜZDE
Evet	65	94,2
Hayır	4	5,8
Toplam	**69**	**100,0**

Kayısı ihracatı gerçekleştiren firmaların son dönemlerde Malatya ili için gerçekleştirdikleri yatırım artış durumları Tablo 19'da incelendiğinde ankete katılan kayısı ihracatı gerçekleştiren firmaların son dönemlerde Malatya ili için gerçekleştirdikleri yatırımlarda %66,7'lik bir kısımda artış meydana gelmiştir. Buna karşın %33,3'lük bir kısım yatırımlarında artış gerçekleşmemiştir.

Tablo 19. Ankete Katılan Firmaların Kayısı İhracatının Malatya İlinde Gerçekleştirdikleri Yatırım Artış Durumları

CEVAPLAR	FREKANS	YÜZDE
Evet	46	66,7
Hayır	23	33,3
Toplam	**69**	**100,0**

Kayısı ihracatı Türkiye ihracatı içinde tarım ürünleri çerçevesinde önemli paya sahiptir. Tablo 20'da görüldüğü üzere Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde kayısı ürünleri ihracatının payı yıllar itibariyle Malatya ilinin Türkiye ihracatı içindeki payından daha fazla yer tutmaktadır. 2010 yılında Malatya'nın toplam ihracatı Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı yüzde 0,24 iken ülke genelinde ihraç edilen kayısının Türkiye ihracatı içerisindeki payı yüzde 0,35 olmuştur. Diğer yıllar itibariyle de kayısı ihracatının genel girdisi Malatya ili toplam ihracatının genel girdisinden daha fazla olmuştur. Kayısı ürünün ihracattaki değeri önemli yer tutmaktadır.

Tablo 20. Kayısı ve Malatya İhracatının Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Yıl	Türkiye İhracatı ($)	Malatya İhracatı ($)	Malatya'nın Türkiye İhracatındaki Payı %	Türkiye Kayısı İhracatı ($)	Kayısının Türkiye İhracatındaki Payı
2010	113.883.219.184	275.561.754	0,24	395.335.235	0,35
2011	134.906.868.830	280.505.102	0,21	415.467.476	0,31
2012	152.461.736.556	282.728.561	0,19	362.340.817	0,24
2013	151.802.637.087	311.870.553	0,21	385.608.821	0,25
2014	157.610.157.690	309.506.555	0,20	393.151.969	0,25

Kaynak: TÜİK, http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul, Erişim Tarihi: 28.08.2015.

Kayısıyı, Türkiye ihracatındaki yerinin dışında Malatya ili ekonomisi içinde değerlendirdiğimizde 2014 yılı Türkiye İhracatçılar Meclisinin (TİM) hazırladığı "İhracatçı Firmaların Kanuni Merkezleri Bazında İhracat Performansı" rakamlarına göre Malatya 81 il arasında 30'uncu sırada yer almıştır. İhracatta, 199,5 milyon dolarlık satışla kayısıdan sonra en yüksek rakam yaklaşık 101 milyon dolar ile Hazır Giyim ve Konfeksiyonda olmuştur. Bu rakamlara göre birincil sektör Malatya ilinde halen kayısıdır. Malatya ilinde genel ihracatta kayısı ürünü diğer sektörler içerisinde yüzde 60'den fazla yer tutmaktadır.

TARTIŞMA

Ankete katılan kayısı ihracatçısı firmaların kayısı ihracatının Malatya ekonomisine etkileri hakkındaki değerlendirmeleri genellikle istihdam yönlü olmuştur. İstihdam biçimi yoğunlukla eğitim düzeyi düşük, düşük gelir elde edebilen ve sürekli yer değiştiren işçiler üzerine olmuştur. Bu sebeple kırsal bölgelerde geçim sıkıntısı çeken, verimsiz topraklara sahip veya toprağı yeterli düzeyde olmayan tarım işçileri açısından iş arzı yaratarak iş talebini karşılamaktadır. İşçi kesimin dışında kayısı üretimi ve işlenmesinin gerçekleştirildiği fabrikalarda yönetici düzeyindeki kişilerinde istihdama katılımları diğer bir fayda olarak ankete katılan firmalar açısından belirtilmiştir. Ayrıca kayısının Malatya ekonomisine sağladığı ihracat girdisinin de diğer sektörlerin hareketliliğini sağladığı vurgulanmıştır.

Ankete katılan firmaların cevapları arasında dikkat çeken noktalar; ihracat yapan işletmelerin zaman içerisinde dış pazarlar üzerinde elde ettikleri deneyimlerle beraber risklerini farklı pazarlara yayarak satışların ve karlılıkların devamı için sürdürülebilir işletme modelini kendi işletmelerine kazandırmış olmalarıdır. İş süreçleri, verimlilik, maliyet analizleri, sermaye akımlarının düzenlenmesi, iyi işletme modellerinin örnek alınması gibi işletmenin tüm fonksiyonlarına yönelik performanslarının üst düzeye çıkartılması ve kapasitelerinin artırılmasına yönelik çabaları da Malatya kayısı ihracatının artmasına, ekonomisinin genişlemesine dolayısıyla girdinin çoğalmasına olanak sağlayacaktır.

Kayısı ihracatının zaman içerisinde artması ürünler için Ar-ge yatırımları ve ambalajlama gibi farklılaştırma uygulamalarına bağlıdır. Bu ise zamanla dolaylı olarak etki eden kayısı ihracatının etkilerinin büyümesine ve diğer sektörler içinde bölgesel kalkınmanın tetiklenmesine vesile olacaktır. Bu süreçte beşeri kaynakların revize edilmesi ve nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi, eğitim yatırımların artması Malatya ilinin sosyal profilinin gelişmesine olanak sağlayacaktır. Kayısı ihracatı,

Malatya ilin ticari yapısı için dış pazarlarda deneyimlerin artırılması ve bu deneyimlerin transferini sağlamaktadır. Deneyim firmaların en önemli sermayeleridir. Bu sayede ihracatçı firmalar piyasaları gözlemleyerek doğru zamanda doğru yatırımları kurgularlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmaya katılan firmaların hukuki statülerinin %78,3'ü limitet şirkettir. Limitet şirket anonim şirkete göre daha az sermaye ile kurulan şirket türüdür. Aynı zamanda Malatya ilinde yer alan kayısı ihracatçılarının büyük yoğunluğu limitet şirketten oluşmaktadır. Bu durum sermaye yapılarının anonim şirket türüne göre daha zayıf kaldığının göstergesidir. İhracat yapan firmaların sermaye yapıları, dış pazarlardaki sürdürülebilirlikleri ve rekabette mevcut konumlarını koruyabilmeleri için gayet önemlidir. Diğer yönleriyle değerlendirdiğimizde farklı dış pazarlara açılma noktasında sermaye kaynağına ihtiyaç duyan bilgi birikimi kuvvetli firmalar ile sermayesi güçlü ama yeterli bilgi birikimi olmayan işletmeler birbirlerini tamamlayıcı uzmanlıkları doğrultusunda birleşme sağlayabilirler. Bu birleşmeden sermayesi ve bilgi birikimi güçlü dış pazarlarda başarıyla faaliyet gösteren şirketler ortaya çıkabilir. Üretim açısından da ele alacak olursak birleşmeler araziler noktasında da gerçekleşebilir. Hem ihracat yapan hem de üreticilik yapan kayısı işletmelerin mevcut arazileri toplu üretim yapılması hususunda birleşme gerçekleştirilebilir. Bu sayede üretimde bilgi birikimi ve üretim sürecindeki deneyimle Sharka virüsü ve benzeri gibi kayısı hastalıklarının mücadelesinde ortaklaşa önleyici rol oynanabilir. Aynı zamanda üretimde bütünleşme girdi fiyatlarının düşüşüne neden olacağı gibi bilinçli gübreleme, bilinçli ilaçlama, doğru hasat uygulamaları ve modern tarım yöntemlerinin yürütülmesini mümkün kılacaktır.

Kayısı ihracatı gerçekleştiren firmaların ihracatın istihdama etkisi üzerine ait anket bulgulara göre, katılımcıların %58,0'ı istihdamı artırdığını düşünmektedir. Malatya ili içerisinde özellikle yabancı dil bilen kalifiye elemanın yetersizliği ve bu alanda yapılan eğitim yatırımlarının azlığı firmaların donanımlı beşeri kaynaklarını olumsuz etkilemektedir. Eğitim kurumlarının, diğer kamu kurumlarının ve ticari işletmelerin bu konuda ortak mutabakata dayalı olarak nitelikli ve donanımlı elemanlar yetiştirmeye yönelik çabalarının artırılması gerekmektedir. Üniversitelerin ilgili bölümlerinin bu konuda özellikli dersler ve staj uygulamaları, firmalar için önemli beşeri kaynaklar kazanımına katkı sağlayacaktır.

Ankete katılan firmaların, %65,2'si kayısı ihracatının Malatya esnafına ve ticaret erbaplarına olan etkilerini tamamen olumlu olduğunu belirtmiştir. Ancak kayısı tanıtımının ve reklam boyutunun yetersiz oluşu, Malatya ili içerisindeki esnaf ve ticaret erbaplarına olan olumlu etkisini sınırlı kılmıştır. Kayısı tanıtım ve reklam faaliyetlerinin artırılması amacıyla uluslararası fuarlar, tanıtım grupları, elektronik ticaretin yaygınlaştırılması, basın yayın organlarının bu konudaki çalışmalarının desteklenmesi gerekmektedir. İlgili kamu kurum ve kuruluşlarının bu konuda fon yaratması ve çeşitli desteklerle ticari kuruluşları desteklemesi gerekmektedir.

Ankete katılan kayısı ihracatı firmalarının, yüksek verimli ve nitelikli insan sermayesinin artırılmasına yönelik olarak %69,6'sının eğitim yatırımı gerçekleştirmediği belirtilmiştir. İşletmelerin önemli sermayelerinden biride insan unsurudur. İnsan unsuru işletmeler için yatırım ve kaynak olarak düşünüldüğünde üretimin, pazarlamanın, finansman işlerinin ve diğer fonksiyonlarının insan çabasına bağlı olduğu bilinmektedir. Verimliliğin artırılmasında, işletme kültürünün yerleştirilmesinde, işletme fonksiyonlarının sürdürülebilir kılınmasında, sağlıklı çalışma ortamının yaratılmasında, tüm çalışanların uyum içinde kaliteli iletişim kurabilmesinde ve olumsuz etmenlere karşı kurum içi motivasyonun üst düzeyde tutulmasında eğitimli ve donanımlı insan kaynağının rolü büyüktür. Firmaların bu konuda kendi personelleri üzerinde ciddi eğitim politikaları uygulaması gerekmektedir. Küresel ekonomide rekabetin sınırları aştığı bir ortamda Malatya ili sınırları içerisinde yer alan her işletme dünyadaki aynı sektör içinde yer alan benzerleri ile yoğun rekabet içerisindedir. Bu rekabette avantaj sağlayabilmek ve

işletmelerin stratejilerinin başarıyla yürütülmesi için işletmelerin beşeri kaynaklarına yatırımlar yapması gerekmektedir. Malatya ili ekonomisinin büyümesinde beşeri sermayeye yapılacak yatırımlar insanda beceri ve bilgi birikiminin artması ile ekonomide yükselen verimliliği sağlayarak teknolojik ilerlemenin de temelini oluşturacaktır.

Ankete katılan firmaların %94,2'si kayısı ihracatının Malatya ili ekonomisini geliştiren faaliyet olduğuna yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur. Kayısı ihracatın Malatya ekonomisi için oluşturduğu döviz girdisi diğer sektörlere kıyasla daha fazladır. Malatya ekonomisinin önemli lokomotifi olarak görülen kayısı ihracatı ilin sosyal alt yapısına, ekonomik gelişime ve ticari kurumların yapısında dolayısıyla işletmelerin rekabet edilebilirliklerinde iyileşme gelişimine katkı sağlamaktadır. Kayısının Malatya ili ekonomisi için katkısını artırmak mümkündür. Özellikle yaş kayısı ihracatı için büyük soğuk hava depolarının kurulması ve mevcut soğuk hava depolarının sayısının artırılması yanı sıra, lojistik sürecinde donanımlı taşıma sistemlerinin kullanılmasına ihtiyaç vardır. Yaş kayısı ihracatı için ayrıca Malatya ili içerisinde yer alan Erhaç Hava alanının uluslararası taşımacılığa açılması, yaş kayısının Mersin ve Trabzon gibi diğer illerden gönderimi yerine Malatya ili içerisinden gönderilmesi ile maliyet tasarrufuna olanak sağlayacaktır. Malatya ili içerisinde de lojistik alt yapının gelişmesine ve diğer sektörlerin bu durumdan olumlu etkilenmesi sonucunu da doğuracaktır.

Ankete katılan kayısı ihracatı gerçekleştiren firmaların son dönemlerde Malatya ili için gerçekleştirdikleri yatırımlarda %66,7'lik bir kısımda artış meydana gelmiştir. Bu yatırımlar uzun vadede ekonomi için etkili olacaktır. Malatya'ya yatırımın ekonomik ve sosyal alanlarda kalkınmayı tetiklemesi ile diğer illere göre refah seviyesinde artış göstermesi muhtemeldir. Son yıllarda Malatya ili için yatırım teşviklerinde artış yaşanmıştır. Bu artışın değerlendirilmesi ile farklı sektörlerin Malatya ilinde sağlam zemin üstünde hayat bulması mümkündür. Yatırımların farklı sektörler nezdinde çeşitlendirilmesine imkân sağlayacak olanaklar, kamu kurumları tarafından sağlanmaktadır. Özellikle ambalajlama teknolojisinin kayısı ürünü için vazgeçilmez oluşu ve ambalaj ürünlerinin çeşitliliğindeki eksiklikler desteklenen yatırımlar kapsamında giderilebilir. Küçük gramajlı ambalajlama da etkili ürün sunumu gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

ASMA, B. M., (2000), Kayısı Yetiştiriciliği, Evin Ofset, Malatya.

ŞENER, A., (2012), Bazı Kayısı Çeşitlerinde Polifenol oksidaz, Pektin, Metilesteraz, β-Glikozidaz ve Karotenaz Enzimlerinin Biyokimyasal Özelliklerinin Belirlenmesi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.

FAO, http://faostat.fao.org/site/703/default.aspx#ancor Erişim Tarihi: 30.06.015.

SOBUTAY, T., (2003), Kayısı Sektör Araştırması Raporu, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-54.pdf>, (10.12.2015).

TUİK, http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul Erişim Tarihi:13.07.2015.

Comparison of Biochemical Parameters Having Economic Importance of Milk Obtained from Native and Dairy Cows Raised in Tunceli Province

Tunceli İlında Yetiştirilen Yerli ve Kültür Irkı İneklerden Elde Edilen Sütlerin Ekonomik Öneme Sahip Biyokimyasal Parametreler Bakımından Karşılaştırılması

Duygu ULAŞ[1], *Murat ÇİMEN*[2]

Abstract-In this study, it is aimed to compare the biochemical parameters (total fat and protein) having economic importance in the milk from dairy (Holstein) and native (Yerli Kara) cattle raised in Tunceli province. In the study, average values of milk parameters obtained from 10 dairy (Holstein) and 10 native (YerliKara) cow raised in Mazgirt and Pertek county of Tunceli province were used. An independent two-sample t-test was used to statistically compare the averages of milk parameters from each breed. Milk fat rates of Holstein cows were found to be lower than that of Yerli Kara cows in the study. However, the milk protein levels of Holstein cows were found statistically similar to rates of Native breed. Research has shown that Holstein cows have disadvantage compared to Yerli Kara breeds for milk fat production. For this reason, producers should prefer Native cattle breeds for maximum milk fat production. In terms of economic milk production, it is not a healthy outcome to focus on a single factor when decisions are made between dairy and native breed cattle. Therefore, when calculating the economy of milk production, the costs per animal (feed, workmanship, maintenance, etc.) and the income from milk per animal (amount of milk, amount of parameters) must be analyzed very carefully and decided with multidimensional thinking. Because of this, using only direct dairy cattle on the provincial basis should not be aimed at increasing quantitative milk. Cross-breeding studies with native breeds should be carried out and genotypes yielding optimum yields (level) in terms of milk fat should be established. Thus, a great advantage will be gained in terms of animal husbandry economy.

Key words: Cow, Dairy Breed, Native, Milk, Fat, Protein

Özet-Bu çalışmada Tunceli ilinde yetiştirilen Kültür ırkı (Holstein) ve Yerli (Yerli Kara) ırk sığırların sütlerinde ekonomik öneme sahip biyokimyasal parametrelerin (toplam yağ ve protein) karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Araştırmada Tunceli ili Mazgirt ve Pertek ilçelerinde yetiştirilen kültür ırkı (Holstein) ve Yerli ırktan (Yerli Kara) 10 adet sığırdan elde edilen süt parametrelerine ait ortalamalar kullanılmıştır. Her bir ırkta süt parametrelerine ait ortalamaların istatistikî olarak karşılaştırılması amacıyla bağımsız iki örnek t-testinden yararlanılmıştır. Çalışmada Holstein ineklerin süt yağ oranları Yerli Karalardan düşük bulunmuştur. Bununla birlikte Holstein ineklerin süt protein seviyeleri istatistikî olarak Yerli ırka benzer sonuçlar göstermiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Holstein sığırların süt yağ üretimi için Yerli Kara ırklarına göre dezavantajlı durumda oldukları belirlenmiştir. Bu sebeple, üreticiler maksimum süt yağ üretimi için Yerli sığır ırklarını tercih etmelidirler. Ekonomik süt üretimi açısından Kültür ırkı ve Yerli ırk sığırlar arasında karar verilirken tek bir faktör üzerinde durmak sağlıklı sonuçlar vermeyecektir. Bu yüzden süt üretiminin ekonomisi hesaplanırken hayvan başına düşen masraf (yem, işçilik, bakım vs.) ve hayvan başına sütten elde edilen gelirler (süt miktarı, parametre miktarı) çok iyi analiz edilerek ve çok yönlü düşünülerek karar verilmesi gerekmektedir. Bu yüzden il bazında direk kültür ırkı kullanarak sadece miktarsal süt artışı amaçlanmamalıdır. Yerli ırklarla melezleme çalışmaları yapılarak süt yağı bakımından da

[1] Duygu ULAŞ, Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Tunceli, Türkiye, E-posta: vethekduyguulas@hotmail.com
[2]Murat ÇİMEN, Munzur Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü, Tunceli, Türkiye, E-posta: mcimen@munzur.edu.tr

optimum düzeyde verim veren genotipler oluşturulmalıdır Böylece ilin hayvancılık ekonomisi açısından büyük avantaj elde edilecektir.

Anahtar kelimeler: İnek, Sütçü Kültür Irk, Yerli, Süt, Yağ, Protein

GİRİŞ

Batı ülkelerinde ekonomik olarak sütün değerinin belirlenmesinde yağ ve protein gibi ekonomik öneme sahip parametreler büyük rol oynamaktadır. Her ne kadar bizim ülkemizde uygulanmasa da Batı ülkelerinde sütün yağı ve proteini üzerinden bir fiyatlandırma yapılmaktadır. Ülkemizde süt üretimindeki yetersizlikler ve süt alımlarında kontrolle ilgili olarak şu ana kadar bir alt yapının kurulmaması nedeniyle, yağ ve proteine göre bir değerlendirme sistemi şimdiye kadar oluşturulmamıştır (Anonim, 2007). Ancak AB adayı olan ülkemizde ileriki yıllarda yağ ve protein üzerinden fiyatlandırmaya gidileceği kesindir. Ülkemizde yağ ve protein gibi ekonomik öneme sahip parametrelerin değişik iller ve hayvan ırkları düzeyinde ele alınıp incelenmesi gerekmektedir (Cetin ve ark., 2010; Yildirim, 2009). Bu çalışmalar gelecekte AB üyesi olması düşünülen ülkemiz için sütte ekonomik öneme sahip parametrelere yönelik olarak temel araştırmalar kapsamında büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla mevcut çalışmada Tunceli ilinde yetiştirilen Holstein (Siyah Alaca) ve Yerli Kara ineklerin sütlerinde toplam yağ ve protein ortalamalarının karşılaştırılarak ırklar arasında avantaj ve dezavantajlı parametrelerin belirlenmesine çalışılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmada Tunceli ili Mazgirt ve Pertek ilçelerinde yetiştirilen kültür ırkı (Holstein) ve Yerli ırktan (Yerli Kara) 10 ar adet sığırın her birinden ardışık 3 gün boyunca günlük olarak elde edilen sütlerin parametrelerine ait ortalamalar kullanılmıştır. Süt alınırken hayvanların her bir meme başından eşit miktarda süt örneği alınmıştır. Analiz için yeterli miktarda süt (100 ml) alındıktan sonra Funke Gerber Lactostar, 3510 analiz cihazı yardımıyla yağ ve protein ölçümleri yapılmıştır. Her bir ırkta süt parametrelerine ait ortalamaların istatistikî olarak karşılaştırılması amacıyla bağımsız iki örnek t-testi kullanılmıştır (Norusis, 1993; Çimen, 20015). İlgili istatistikî analizlerin yapılabilmesi için SPSS 20 paket programı kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Irklara ait süt parametrelerinin istatistikî olarak karşılaştırılarak ırklar arasında avantaj ve dezavantajlı parametrelerin belirlenmesi amacıyla yapılan istatistik analiz sonuçları Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Irklara ait süt parametre değerlerinin istatistikî karşılaştırılması

	Holstein	Yerli Kara
Yağ, %	3,25 ±0,10	4,17 ±0,12 **
Protein,%	3,11 ±0,33	3,14 ±0,29

** $p<0.01$

Çizelgeye bakıldığında Holstein ırkı için Yerli Kara ırkına göre yağ değerleri bakımından daha düşük ortalamalar elde edildiği görülmüştür ($p<0,01$). Irkların protein oranlarına bakıldığında her iki ırkında benzer değerlere sahip olduğu ve istatistikî olarak önemli bir farklılığın görülmediği belirlenmiştir ($p>0.05$). Ancak ilde söz konusu ırklar için bulunan bu sonuçların yapılacak başka çalışmalarla desteklenerek teyit edilmesi faydalı olacaktır. Mevcut çalışmaya paralel olarak yapılacak diğer araştırmalarla bulgularımız desteklendiğinde adı geçen ırklar üzerinde yapılacak genel yorumlarda daha sağlıklı olacaktır. Mevcut çalışma Tunceli ilinde yetiştiriciliği yapılan kültür (Holstein) ve yerli ırk (Yerli Kara) sığırlar için yağ ve protein değerleri bakımından bir fikir vermektedir. Araştırmada her iki

ırk için belirlenen süt yağ ve protein değerlerinin Koneko ve ark. (1980)'nın sağlıklı sığırlar için bildirdiği sütte olması gerekli normal sınırlar (yağ: %3-7; protein: %3-5) içinde olduğu belirlenmiştir. Yapılan tek bir araştırma ile araştırma konusu ırklar üzerinde genel hükümlere varmak çokta sağlıklı olmayacaktır. Ancak yapılacak benzer çalışmalarda bu araştırmada bulduğumuz bulguları destekler mahiyette sonuçlar görülmesi halinde ilde süt üretimi için sadece kültür ırkı Holstein sığırlara ağırlık vermenin yağ gibi ekonomik öneme sahip bir parametrenin kaybı bakımından dezavantajlı olacağı sonucuna ulaşılacaktır. Çünkü özellikle süt yağı tüm süt parametreleri içinde getirisi en yüksek olan parametre olup, bu parametre ile ilgili en küçük azalışlar bile il bazında üretilen toplam süt düşünüldüğünde ilde süt üretimi için büyük ekonomik kayıplara neden olacaktır. Bu amaçla il bazında süt üretiminde sığır ırklarının seçiminde yanlış kararlar verilmesinin önüne geçmek gerekmektedir. Ülke genelinde toplam sığır varlığı içinde 2002 yılında Yerli sığırların oranı %37 iken 2016 yılında bu oran %13'e düşmüştür (Anonim, 2016). Sütün miktarsal artışını sağlamak için Yerli ırkların azaltılmasına gidilirken parametre bazında düşüşlerde göz ardı edilmemelidir. Araştırmada Holstein ırkının ürettiği her bir litre sütte Yerli ırka göre %1'e yakın daha az yağ verdiği görülmektedir. Buda 1 ton sütte 10 kilo yağ kaybı anlamına gelmektedir. Süt yağının kilosu 30 lira olarak alınırsa Holstein ırkının ürettiği her bir ton sütte 300 liralık bir kaybın olduğu unutulmamalıdır. Sütün kilosu 1.5 lira olarak alınırsa 1 ton süt 1500 lira tutacaktır. Yani 1 ton Holstein sütü ile 1 ton Yerli Kara ırkı sığır sütü karşılaştırıldığında miktar fiyatı olarak her ikisi de 1500 lira olarak görünse de yağ bakımından Yerli Kara açısından 300 liralık bir avantaj söz konusudur. Ancak bu yorumlar sadece biyokimyasal parametre bazında değerlendirilmiştir. Ancak Yerli ırkların yemden yararlanmalarının Kültür ırkı sığırlara göre daha düşük olduğu ve üretilen her bir litre süt için Yerli ırkların daha fazla yem yedikleri ve buna bağlı olarak üretim maliyetlerinin arttığı da göz ardı edilmemelidir. Ekonomik süt üretimi açısından Kültür ırkı ve Yerli ırk sığırlar arasında karar verilirken tek bir faktör üzerinde durmakta sağlıklı olmayacaktır. Bu yüzden süt üretiminin ekonomisi hesaplanırken hayvan başına düşen masraf (yem, işçilik, bakım vs.) ve hayvan başına sütten elde edilen gelirler (süt miktarı, parametre miktarı) çok iyi analiz edilerek ve çok yönlü düşünülerek karar verilmesi gerekmektedir. Bu sebeple ıslah çalışmalarında sadece sütün miktarsal artışlarının değil aynı zamanda ekonomik öneme sahip ve AB'de destek kapsamında 1. sırada olan yağ seviyelerinin de dikkate alınarak uygun ıslah çalımlarına gidilmesi yararlı olacaktır. Aksi takdirde kültür ırkları ile miktarsal olarak sütten kazanç elde edildiği düşünülürken, sütün gerçek değerini belirleyen yağ gibi bir parametre yüzünden ekonomik kayıplara uğranacağı da unutulmamalıdır. Bu yüzden il bazında direk kültür ırkı sığır kullanarak sadece miktarsal süt artışı sağlamak yerine, yerli ırklarla melezleme çalışmaları yapılarak süt yağı bakımından da en az süt üretimi kadar tatminkâr verim veren genotiplerin oluşturulmasına çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR

Anonim, 2007, AB Giriş Süreci Çerçevesinde Türkiye'de Süt Ve Süt Ürünleri Sektörüne Genel Bakış. 105 sayfa. FAO Avrupa ve Orta Asya Bölge Ofisi Politika Yardımları Şubesi. Birleşmiş Milletler Gıda Ve Tarım Örgütü. Roma, Temmuz 2007.

Anonim, 2016, T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. HAYGEM. Sayfa: 1-16.

Cetin, M., M. Cimen, E.O. Goksoy and S.Yildirim,, 2010, Machine Milked and Suckled Goats Differ in Some Biochemical Components of Their Milk in 1st and 2nd Weeks of Lactation, Int. J. Agric. Biol., 12 (5): 799-800.

Çimen, M., 2015, Fen ve Sağlık Bilimleri Alanlarında Spss uygulamalı Veri Analizi. Palme Yayıncılık, Yayın No: 905, ISBN: 978-605-355-366-3. Sıhhıye, Ankara.

Koneko, J.J. and C.E. Cornelius, 1980, Clinical Biochemistry of Domestic Animals, 3rd Ed. AcademicPress, New York, pp: 41-376.

Norusis, M.J., 1993, SPSS for Windows: Base System User's Guide, SPSS, Chicago

Yildirim, S., 2009, The Biochemical Parameters Having Economic Importance in Milk from Machine Milking in Different Regions of Turkey. Journal of Applied Sciences Research, 5(4): 340-342.

The Role of the Municipalities at the Local Development: The Example of Trabzon City

Yerel Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Rolü: Trabzon İli Örneği

Oğuzhan ERDOĞAN[1]

Abstract – Local Development Approach; It is anticipated as a concept that aims to provide the development of local communities in accordance with the principles of sustainable development in physical, economic, social, cultural and political context by acting local dynamics. With globalization, confidence in traditional development practices has begun to shake, so that the local development approach has come to the forefront in the world. With the change of the existing government system in Turkey and the replacement of the Presidential Government, the National Development Plans became a necessity from the center to the center rather than from the center. This is because local governments have become not only the contributions they make to the development of democratic consciousness but also the roles they play in local development and the institutions that increase strategic importance due to the increasing importance of local development. As a result, in recent years, local development policies in Turkey have entered a period of radical change. In the case of governance, local and central authorities have begun to participate in the administrative process within the framework of sustainable local development. The role of the municipalities in local development will be studied theoretically and a survey conducted in Trabzon province will test this theoretical work and evaluate the results and make recommendations.

Key words – Development; Local governments; Local development; Municipalities.

Özet – Yerel kalkınma yaklaşımı; yerel dinamiklerin harekete geçirilerek, yerel toplulukların fiziki, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak gelişimini sağlamayı hedefleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ile birlikte geleneksel kalkınma uygulamalarına duyulan güven sarsılmaya başlamış, böylece dünya genelinde yerel kalkınma yaklaşımı ön plana çıkmaya başlamıştır. Türkiye'de de mevcut hükümet sisteminin değişmesi ve yerine Cumhurbaşkanlığı Hükümet gelmesiyle birlikte Ulusal Kalkınma Planlarının merkezden taşraya doğru değil, taşradan merkeze doğru olması zorunluluk haline gelmiştir. Bu nokta da, Yerel yönetimler, sadece demokratik bilincin gelişmesine sağladıkları katkı ile değil ayrıca yerel kalkınmada oynadıkları roller ve yerel kalkınmanın günümüzde artan önemi sebebi ile de stratejik önemi artan kurumlar haline gelmiştir. Bunun sonucunda da son yıllarda Türkiye'de yerel gelişme politikaları köklü bir değişim sürecine girmiştir. Yönetişim olgusuyla yerel ve merkezi otoriteler, sürdürülebilir yerel kalkınma çerçevesinde yönetimsel sürece katılmaya başlamıştır. Çalışmada yerel kalkınma, yerel yönetimler ve kalkınma konuları teorik olarak ele alınarak, Trabzon ilinde yapılan bir anket çalışması ile bu teorik çalışma test edilerek ve sonuçlar değerlendirilerek, öneriler getirilecektir.

Anahtar kelimeler – Kalkınma; Yerel yönetimler; Yerel kalkınma; Belediyeler.

GİRİŞ

Dünya'da ve Türkiye'de küreselleşmenin getirdiği olumsuzluklara karşı gelişen yerelleşme olgusu yerel kalkınma kavramını daha fazla ön plana çıkartmıştır. Ülkelerin hükümet sistemlerinde yaşanan dönüşümler, ulus devletlerin, bir takım görev ve yetkilerini yerel yönetimlerle paylaşması sonucunu doğurmuştur. Bu paylaşımla birlikte ulus devletlere yüklenen büyüme ve kalkınma konuları yerel yönetimlere devredilmiş ve/veya yerel yönetimlerle paylaşılmıştır.

[1] Öğr. Gör, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret Bölümü, Burdur, Türkiye, oerdogan@mehmetakif.edu.tr

Ulusal kalkınmaya giden yolda yerel kalkınmanın gerçekleşmesi önemlidir. Yerel kalkınmanın başat faktörü olan yerel yönetimler de bu süreçte, özellikle bölgedeki hizmetlerin dağıtımının planlamasında ve eşgüdümünde liderlik görevi üstlenmekte, yerel kalkınma planları hazırlamakta ve kamu yararı için zorunlu altyapı yatırımlarını gerçekleştirmektedirler (Gül: 2004, 204). Son yıllarda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan yerelleşme olgusu Türkiye'yi de etkilemiş ve yerel yönetim kurumları da içine alan birçok reform Türkiye'de hayata geçirilmiştir. Böylece ulusal kalkınmanın ancak yerel kalkınma ile anlamlaşacağı fikri ortaya koyulmuştur.

KALKINMA

Kalkınma, özellikle II. Dünya savaşında sonra gündeme getirilmiş bir kavram olmakla birlikte bu kavramın kökleri antik Yunan'a kadar gitmektedir. Sanayi devriminden önce iktisadi büyüme olarak görülen kalkınma, sanayi devrimiyle birlikte üretim artışı ve sermaye birikimini tanımlamak için kullanılmıştır (Zengin ve diğerleri: 2014, 97). Modern anlamda kalkınma ise, belirli bir dönem içerisinde üretim faktörlerindeki verimlilik artışı ve kişi başına düşen milli gelirin artırılmasıyla birlikte, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıda meydana gelen değişiklik olarak tanımlanmıştır (Savaş, 1979). Diğer bir tanımlamada, kalkınma bir ülkenin tüm yapısal niteliklerinde meydana gelen olumlu değişimleri ifade etmektedir (Tolunay ve Akyol: 2006, 118). Kalkınma kavramı günümüzde çoğu kez büyüme kavramı ile karıştırılmaktadır. Büyüme daha çok ekonomi de meydana gelen değişmeleri ifade etmek için kullanılırken kalkınma ise ekonomik gelişmenin yanında sosyal ve kültürel gelişmeyi de kapsamaktadır (Kaya: 2004, 25). Kalkınma, büyüme gibi yalnızca kişi başına düşen milli gelirin ve üretimin arttırılması olmayıp, azgelişmiş toplumlarda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesini de içermektedir (Kılınç: 2013, 5).

II. Dünya savaşının yıkıcı etkilerinden kurtulmak isteyen ülkelerin kendi ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarında yaptıkları değişim ve dönüşümlerle, kalkınma, 1950-1980 yılları arasında en parlak dönemini yaşamıştır. Ancak bu süre zarfında ülkelerin kalkınmasına rağmen gelir dağılımındaki eşitsizliklerin devam etmesi, istihdam da yeterli bir artışın meydana gelmemesi, gelişmekte olan ülkelerde artan siyasi istikrarsızlık ve yozlaşma (Kaynak: 2007, 40), neticesinde kalkınmanın sosyal yapı ve çevre üzerinde yarattığı olumsuzluklar kalkınma konusunda farklı yaklaşımların ortaya atılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda da yerel kalkınma, bölgesel kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, toplumsal kalkınma ve kırsal kalkınma gibi kalkınma türleri ortaya çıkarak bu kavram farklı değerler dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

YEREL KALKINMA

Yerel kalkınma kavramı, özellikle son yıllarda yerel yönetimlere atfedilen değerle birlikte siyasal ve ekonomik hayatta sıkça kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Ulusal kalkınmanın alt basamağını bölgesel kalkınma oluştururken, bölgesel kalkınmanın bir alt basamağını da yerel kalkınma oluşturmaktadır (Zengin ve diğerleri: 2014, 104). Yerel kalkınma, toplumların refahını arttırmak, ülkelerin ekonomik büyümesini gerçekleştirmek için yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin, özel sektörün ve yerel halkın birlikte çalışması olarak tanımlanmaktadır (Aydın ve Yıldırım: 2013, 29). Başka bir tanımlama da ise yerel kalkınma, yerel dinamiklerin harekete geçirilerek, yerel oluşumların ekonomik, sosyal-kültürel ve siyasal alanlarda sürdürülebilir kalkınma prensiplerine uygun olarak gelişimini sağlamayı amaçlayan bir kavram olarak öne çıkmaktadır (Darıcı: 2007, 215). Helmsing (2003, 69), yerel kalkınmayı, istihdam yaratmak ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla mevcut kaynakların yönetimini esas alan; yerel otoriteler, özel sektör ve sivil toplumun işbirliği içinde hareket ettiği bir süreç olarak tanımlamaktadır.

Yerel kalkınmanın amacı ise yerel halkın yaşam kalitesini arttırmak, yerel ekonomik gelişmeyi sağlamak ve halkın sosyal refahını en üst seviyeye çıkarmaktır (Aydın ve Yıldırım: 2013, 29). Bununla birlikte yerel alanda yeni istihdam olanakları yaratmak, dışarıdan yeni yatırımlar çekebilen, ekonomik yapıda kendi kendine yeterliliği olan bir yapı oluşturmak (Özgürel: 2012, 13-14), küresel ve ulusal ekonomide yaşanan dönüşümlerin yerel ekonomiler üzerinde oluşturduğu olumsuzlukları hafifletmek (Kaya ve diğerleri: 2007, 140-141), yerel alandaki işletmelerin daha verimli çalışabilmelerini sağlamak ve yeni işletmeleri çekebilmek için yörenin altyapısını iyileştirmek (Gül: 2004, 202), yerel kalkınmanın diğer amaçlarından bazılarıdır.

Kalkınma, bugün ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal yapısı olan çok boyutlu bir süreçtir (Göymen: 2004, 5). Yerel kalkınmanın sosyo-kültürel boyutu, sosyal adaleti sağlayarak, kaynaklara eşit ve sürekli ulaşılabilirlik ilkesi doğrultusunda sosyal yapının güçlendirilmesidir (Aksakoğlu: 2007, 13). Yerel kalkınmanın ekonomik boyutu ise; küresel düzeyde yaratılmış olan kaynakların dağılımında dengenin sağlanması ve bu kaynakların yerel topluluklarda dengeli dağıtımıdır (Kılınç: 2013, 14).
Bununla birlikte, yerel kalkınmanın bir ülkede başarılı olabilmesi için insan odaklı olması, salt büyümeyi amaçlamaması, eşitlikçi ve kapsayıcı olması ve gerektiğinde kalkınma sürecinden eşit pay alamayan kesimler için gözetici, pozitif ayırımcı politikalar uygulanması gerekmektedir (Çarkçı: 2007, 49).

YEREL YÖNETIMLER

Günümüzde yerel yönetimler il, köy veya belediye gibi belirli bir coğrafi alanda yaşayan yerel toplulukların hizmet üretmek amacıyla kurdukları, karar organları yerel halk tarafından seçilerek göreve getirilen, yasalarla belirlenmiş görevlere ve yetkilere, özel gelire, personele ve bütçeye sahip, merkezi yönetim ile ilişkilerinde idari özerklikten yararlanan kendine has özelliklere ve kamu tüzel kişiliğe sahip yerel topluluklar olarak tanımlanmaktadır (Ökmen ve Parlak: 2010, 20). Başka bir tanımlamaya göre yerel yönetimler, merkezi yönetim dışında, yerel bir topluluğun ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan, karar organları doğrudan halk tarafından seçilen, demokratik ve özerk bir yönetim birimi, bir kamusal örgütlenme modeli olarak tanımlanmaktadır (Özer: 1999, 425). Türkiye'de de yerel yönetimler denilince akla il, il özel idareleri ve köy gibi birimler gelmektedir Bilgin: 2002, 314).

Yerel yönetimler başlangıçta tarihsel ve sosyal bir olgu olarak komün biçiminde ortaya çıkmıştır. Yerel yönetimlerin kökeni ilk kent devletlerinin kurulmaya başlandığı Antik Yunan'a ve Roma İmparatorluğu'na kadar gitmektedir (Karakılçık: 2016, 37). Ancak modern yerel yönetimler, Avrupa'da 16. yüzyıldan sonra ulus devletlerin ortaya çıkmasına bağlı olarak gelişmeye başlamış ve sanayi devriminin de etkisiyle 18. ve 19. yüzyılda kentlerinin yeniden ekonomik bir birim haline gelmesi ve yeni sosyal sınıfların gelişmesine bağlı olarak modern devlet anlayışı içerisinde şekillenmiştir (Sobacı ve Köseoğlu: 2016, 14). Klasik yerel yönetimler de, merkezden ve merkezin kontrolünden kurtulmayı amaçlayan belirli bir insan topluluğunun bir arada yaşamanın meydana getirdiği ihtiyaçların kendileri veya kendilerinin seçtiği organlar vasıtasıyla giderilmesi olgusuna dayanmaktadır (Nadaroğlu: 2001, 17-18).

Yerel yönetimler bugün, iktidarın merkezden yerele doğru dağılımını sağlayarak bireysel özgürlükleri teşvik etmekte, demokrasinin temel kavramları olan özgürlük, eşitlik ve katılımın yerel ölçekte hayata geçmesine katkıda bulunmaktadır (Sobacı ve Köseoğlu: 2016, 14). Yanı sıra, yerel yönetimler, toplumun ortak kamu hizmetlerini yerel halkın tercihlerine uygun biçimde sunarken, çevre ve temizlik, altyapı, ulaşım ve sosyal hizmetler gibi yerel nitelikteki kamu hizmetlerini, merkezi idareyle karşılaştırıldığında daha etkin, verimli ve kaynak israfı olmadan yerine getirmektedir (Ulusoy Ve Akdemir: 2010, 57-58).

YEREL KALKINMADA YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: TRABZON İLİ ÖRNEĞİ

Çalışmada, yerel yönetimlerin Trabzon ilinde yerel kalkınmaya ne ölçüde katkıda bulunduğu ve yerel kalkınmada yerel yönetimlerin etkinliği anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda Trabzon genelinde üniversite, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim kuruluşlarını kapsayan bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma materyalini ana kütleden seçilmiş 152 örneğe uygulanan 13 soruluk anket formu oluşturmaktadır. Söz konusu anket formu 152 kişiye uygulanmış ve elde edilen veriler tasnif edildikten sonra SPSS istatistik paket programı vasıtasıyla analize tabi tutulmuşlardır. Araştırma çok az bütçe ve zaman kısıtları dâhilinde gerçekleştirilmiştir.
Bu bağlamda araştırma Trabzon ili ile sınırlandırılmıştır. Araştırma, bu konuda çalışma yapacaklara yol gösterici niteliktedir. Araştırmayla, Trabzon'da yerel kalkınma konularına başta belediye olmak üzere devletin diğer kurumlarının da dikkati çekilecektir. Yine yerel kalkınma ile ilgili farkındalık sağlanmış olacaktır.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Tablo 1.Katılımcıların Kurumları

Kurumlar	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Belediye	53	34,86	34,88	34,88
Sivil Toplum Kuruluşları	47	30,92	30,92	65,8
Ticaret ve Sanayi Odaları	27	17,76	17,76	83,56
Üniversiteler	25	16,44	16,44	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Tablo 2.Katılımcıların Yaş Aralığı

Yaş	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
25-35	10	6,6	6,6	6,6
35-45	40	26,32	26,32	32,92
45-55	64	42,08	42,08	75
55 ve üzeri	38	25	25	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Tablo 3.Katılımcıların Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Lise	18	11,84	11,84	11,84
Üniversite	103	67,77	67,77	79,61
Lisansüstü	31	20,39	20,39	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Tablo 4.Katılımcıların Cinsiyeti

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Erkek	135	88,81	88,81	88,81
Kadın	17	11,19	11,19	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Demografik özellikleri gösteren tablolarda şu özellikler dikkat çekmektedir. Ankete katılanların büyük çoğunluğunun belediyelerden olması buna karşın üniversite, sivil toplum kuruluşu gibi yerel kurumlarında anketteki dağılımı ankete katılanların dengeli dağıtıldığını göstermektedir.

Yaş grubuna bakıldığında ise 45-55 yaş aralığının %42,08 gibi yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bu durum katılımcıların sorulan soruları yaşadıkları tecrübelerden de hareketle daha rasyonel cevaplayabileceğini ve yerel kalkınma konusunda daha bilgili olabileceklerini ortaya koymaktadır.

Deneklerin%88,81'inin erkek olması yerel yönetim kurumlarında idareci profilinin Türkiye'nin diğer kurumlarda olduğu gibi erkek egemen anlayışında olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun üniversite mezunu olduğu (%88,16) görülmektedir.

Tablo 5. Kalkınmanın Ölçütü

Kalkınma Ölçütü	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Kişi başına düşen milli gelir	43	28,28	28,28	28,28
Ülkedeki huzur ve güven ortamı	34	22,36	22,36	50,64
Üretim ve imalat sektörünün gelişmişliği	26	17,10	17,10	67,74
İşsizliğin azlığı	17	11,18	11,18	78,92
Eğitim, sağlık, spor vb. yatırımların fazlalığı	12	7,89	7,89	86,81
Gelişmiş teknoloji, ulaşım ve haberleşme	11	7,23	7,24	94,04
İşlenmiş ürün ihracatı	9	5, 93	5,95	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Trabzon genelindeki deneklere sorulan "Sizce bir ülkede ve ilde kalkınmanın ölçütü nedir? sorusuna deneklerin %28,28'i kişi başına düşen milli gelirin artması şeklinde cevap vermiştir. Buradan çıkarılan sonuç insanlar, kalkınmayı sadece ekonomik değerlerdeki artış olarak görmektedirler. Yine ülkedeki huzur ve güvenin kalkınmayı etkilediğini düşünenlerin oranı %22,36'dır. Bu bağlamda hükümetler sağlıklı bir kalkınma hamlesi için ülkede huzur ve güveni sağlayacak politikalara öncelik vermelidirler.

Tablo 6. Trabzon ilinin En Büyük Sorunlarına Göre Frekans Dağılımları

Sorunlar	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
İşsizlik	49	32,23	32,23	32,23
Alt yapı yatırımlarının yetersizliği	31	20,39	20,39	52,62
Kamu yatırımlarının azlığı	28	18,41	18,41	71,03
Çevre kirliliği	17	11,18	11,18	82,21
Ulaşım	12	7,89	7,89	90,01
Nüfus yoğunluğu	9	6	6	96,01
Çarpık kentleşme	6	3,90	3,90	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Bu kısımda anketi cevaplayanların büyük çoğunluğu ilinin en önemli sorununu işsizlik olarak görmektedir. İşsizlik sorunu bugün Türkiye'nin de en büyük sorunlarından biridir. Kamu yatırımlarının azlığı ve alt yapı yatırımlarının yetersizliği işsizlik sorunun ortaya çıkmasında önemli etkenlerden biri olduğu görülmektedir. Çarpık kentleşme, ulaşım ve çevre kirliliği gibi sorunların görece olarak daha az çıkması, Türkiye'de vatandaşların sorunlarının çözümünde ekonomik göstergeleri daha çok önemsediklerini göstermektedir.

Tablo 7. Yerel Kalkınmada Trabzon'daki Yerel Yönetim Kurumlarının Etkili Olma Durumlarına Göre Dağılımları

Yerel kurumlar	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Belediyeler	71	46,71	46,71	46,71
Üniversiteler	38	25	25	71,71
Ticaret ve Sanayi Odaları	33	21,71	21,71	93,42

Sivil toplum kuruluşları	8	5,26	5,26	98,68
Diğer	2	1,32	1,32	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Katılımcılara, yerel kalkınmada Trabzon'daki hangi yerel yönetim kurumunu daha etkili görüyorsunuz? sorusu sorulduğunda %46,71 gibi büyük bir oranda Belediyeler cevabı verildiği görülmektedir. Bunun nedeni Türkiye'de yerel kurumlar denildiği zaman ilk akla gelen kurumun belediyeler olmasından kaynaklanmaktadır. Üniversiteler, sanayi-üniversite işbirliği çerçevesinde yaptıkları çalışmalarla son yıllarda yerel kalkınmaya büyük destek vermektedirler.

Tablo 8. Trabzon'da yerel yönetimler tarafından ele alınması gereken öncelikli Sorunların Dağılımı

Sorunlar	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Ulaşım	37	24,34	24,34	24,34
Otopark	32	21,05	21,05	45,39
Çöp ve Temizlik	26	17,10	17,10	62,49
Alt yapı	22	14,47	14,47	76,96
Yerleşim alanlarının yetersizliği	19	12,5	12,5	89,46
Kent içi park ve yeşil alanlar	8	5,26	5,26	94,72
İşsizlik	8	5,26	5,26	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Yerel yönetimler tarafından ele alınması gereken öncelikli sorunlar nelerdir? sorusunu cevaplayanların büyük çoğunluğu yerel yönetimlerin ulaşım, otopark, altyapı, çevre ve temizlik gibi sorunlara çözüm bulmaları gerektiğini belirtmiştir. Buradan kent genelinde yerel yönetimlerin yapmak zorunda olduğu birçok ana faaliyeti yapmadıkları görülmektedir. Yanı sıra katılımcılar tarafından yerel yönetimlerin işsizlik sorununa da çözüm bulması beklenmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Trabzon'daki Yerel Yönetim Kurumlarının Yerel Kalkınmaya Yönelik Faaliyet İsteklerinin Dağılımı

Faaliyetler	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Yeni iş alanları oluşturma	43	28,28	28,28	28,28
Alt yapı yatırımları	39	25,66	25,66	53,94
Eğitim, sağlık, spor vb. yatırımlar	32	21,05	21,06	75
Sosyal Tesis yatırımları	20	13,15	13,15	88,15
Fuar, festival gibi sosyo-kültürel yatırımlar	18	11,84	11,85	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Yerel yönetim kurumlarının yerel kalkınmaya yönelik olarak hangi faaliyetlerde bulunmasını istiyorsunuz? sorusuna deneklerin %28,28'i yeni iş alanları yaratmalı şeklinde cevap vermiştir. Tablo-2'de sorulan ilinizin sizce en önemli sorunu nedir? sorusuna verilen işsizlik cevabı ile doğru orantılı bir şekilde yerel yönetimlerden yerel kalkınmaya yönelik beklenti yeni iş alanları oluşturmak olmuştur. Bunun yanında katılımcıların %11,84'inin yerel yönetim kurumlarının yerel kalkınmaya yönelik olarak fuar, festival gibi sosyo-kültürel yatırımlarını artmasını beklemeleri, yörenin ürettiği değerlerin satılması ve pazarlanması yoluyla hem yeni iş alanları yaratacağı hem de işsizliği azaltacağı öngörüsünü kuvvetlendirmektedir.

Tablo 10. Trabzon'daki Yerel Yönetim Kurumlarının Yerel Kalkınmaya Destekleme Durumu

Seçenekler	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Evet	31	7,24	7,24	7,24
Hayır	141	92,76	92,76	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Yerel yönetim kurumlarının yerel kalkınmayı yeterince destekleyip desteklemediği sorulmuş ve katılımcıların %92,76'sı hayır cevabı vererek yerel yönetimlerin yerel kalkınmayı yeterince desteklemediğini belirtmişlerdir. Bu durumda yerel yönetimler daha fazla sorumluluk alarak, yerel kalınmayı destekleyici faaliyet ve yatırımlarda bulunmalıdır.

Tablo 11. Trabzon'da Kalkınmayı Engelleyen Faktörlerin Dağılımı

Faktörler	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Kamu yatırımlarının azlığı	50	32,90	32,90	32,90
Ortaklık kültürünün gelişmemiş olması	43	28,28	28,28	61,18
Sermaye birikimi yetersizliği	21	13,81	13,81	74,99
Coğrafi yapı	15	9,86	9,86	84,85
Bilgi ve teknolojinin yetersizliği	13	8,55	8,55	93,4
İklim	6	3,94	3,96	97,36
Girişimcilik ruhunun olmayışı	4	2,63	2,64	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Katılımcıların %32,90'ı kalkınmayı engelleyen en önemli faktör olarak kamu yatırımlarının azlığını belirtmiştir. Bu sonuç katılımcıların büyük çoğunluğunun il genelindeki yatırımların tümünü devletten beklendiğini göstermektedir. Katılımcılar kalkınmanın ancak devlet eliyle mümkün olabileceğini düşünmektedirler. Diğer taraftan katılımcıların %28,28'inin kalkınma için gerekli paradigma olarak ortaklık kültürünün gelişmemiş olmasını ortaya koyması, girişimcilik ruhunu öldüren ve sermaye birikimini engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 12. Trabzon'da Sanayinin Geliştirilmesinde Yerel Yönetimlere Görevleri

Görevler	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Sanayi bölgelerinin alt yapı yatırımları	40	26,32	26,32	26,32
Ulaşım yatırımları	31	20,39	20,39	46,71
Bürokratik engelleri ortadan kaldırma	27	17,78	17,78	64,49
Bilgi ve teknoloji sağlama	22	14,47	14,47	78,96
Fuar, festival gibi faaliyetlerle yöresel tanıtım	17	11,18	11,18	90,14
Yeni sanayi bölgeleri kurma	15	9,86	9,86	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

Sanayinin geliştirilmesinde yerel yönetimlere hangi görevler düşmektedir? Sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu (%26,32) yerel yönetimlerin Sanayi bölgelerinin alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu da özellikle sanayi bölgelerinin yol, kanalizasyon, ulaşım vb. alt yapı yatırımlarında eksiklikler olduğunu göstermektedir.

Tablo 13. Yerel Yönetimlerin Yerel Kalkınmaya Katkı Sağlayamamasının Nedeni

Neden	Sıklık	Yüzde (%)	Geçerli (%)	Birikimli (%)
Yöneticilerin dar görüşlü oluşu	72	47,36	47,36	47,36

Kaynak Yetersizliğinden	40	26,31	26,31	73,67
Yönetimin önceliklerinin farklı oluşundan	30	19,73	19,73	93,4
Diğer	10	6,6	6,6	100,0
Toplam	152	100,0	100,0	100,0

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yerel yönetimler bulundukları coğrafi alanı en iyi bilen yerel organlardır. Bölgenin sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi özelliklere göre yatırım yapmak ve yatırımları teşvik etmek konusunda etkin kurumlardır. Bu bağlamda da yerel yönetim kurumları yerel kaynakların daha etkin ve rasyonel bir biçimde kullanarak yerel kalkınmanın hızlandırılmasında önemli bir paya sahiplerdir. Yerel yönetimlerin yerel kalkınmadaki rolünü tespit etmek için bir anket çalışması yapılmıştır. Bu anket çalışması incelendiğinde şu sonuçlar karşımıza çıkmaktadır:

- Kalkınma ve yerel kalkınma kavramı ülkede veya yaşanılan coğrafi alanda sadece ekonomik değerlerde meydana gelen artışla ilişkilendirilmektedir.
- Yerel kalkınma ile ilintili olarak ilin en önemli sorunu işsizliktir.
- Yerel yönetimlerin mevcut yapı ile birlikte yerel kalkınmaya öncülük etmesi mümkün değildir. Üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ise yerel kalkınmaya yönelik katkıları giderek artmaktadır.
- Yerel kalkınmada yerel yönetimlerin etkin rol oynayabilmesi için yerel yönetimler yeterli hale getirilmelidir.
- Yerel yönetimlere ayrılan kaynak miktarı arttırılmalıdır.
- Yerel kalkınma konusunda yerel yöneticiler bilgilendirilmelidir.
- Yerel yöneticiler bilgili ve dünya görüşü olan kişilerden seçilmelidir.
- Her şeyi devletten bekleme alışkanlığından vazgeçilmelidir.
- Yerel yönetimler tarafından sanayi bölgelerinin alt yapıları tamamlanmalıdır.
- Yerel yönetimler fuar, festival gibi etkinliklerle bulundukları alanları tanıtıcı faaliyette bulunmalıdır.
- Son olarak, kentlerimizin birçoğunda yerel kalkınmanın temel dinamiklerinden olan ulaşım, su, kanalizasyon vb alt yapı yatırımları yetersiz durumdadır.

KAYNAKLAR

AKSAKOĞLU, Ece, 2007, Yerel Kalkınmada Katılımcı Politikalar: Çanakkale Örnek Alan Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul).

AYDIN, İbrahim Halil, YILDIM, Hüseyin, 2013, "Kırsal Kalkınmanın Yeniden Yapılandırılması Sürecinde Yerel Aktörler: Bölgesel Kalkınma Ajansları-Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu", Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Cilt:2, Sayı:4, s.28-42).

BİLGİN, Mustafa, 2002, "Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller bölgesi Uygulaması, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt:7, Sayı:2, s.313-330).

Çarkçı, A. ,2007, Yerel kalkınmada KOBİ'lerin Rolü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

DARICI, Bülent, 2007, Yerel Kalkınmada Küresel Yaklaşımlar ve Türkiye'nin Konumu, Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, s.215-221).

GÜL, Hüseyin, 2004, "Ekonomik Kalkınmada Yerel Alternatifler", DPT VE Pamukkale Üniversitesi, (Denizli Mart 2014), Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Denizli, Cilt 1, DPT Yayını, s. 201- 219).

HELMSİNG, A. H. J. , 2003, "Local Economıc Development: New Generatıons Of Actors, Polıcıes And Instruments For Afrıca", Public Administration And Development, 23, s67-76).

KARAKILÇIK, Yusuf, 2016, Yerel Yönetimler, Seçkin Yayıncılık, Ankara).

KAYA, Erol, 2004, Yerel Kalkınma Yönetimi, Sistem Yayınları, Ankara).

KAYA, Erol, 2007, Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşım: Yerel Kalkınma Yönetimi, Okutan Yayınevi, İstanbul).

KAYA, Erol, ŞENTÜRK, Hulisi, DANIŞ, Osman, Şimşek, Sami, 2007, Modern Kent Yönetimi-I, Okutan Yayıncılık, İstanbul).
KILINÇ Özge, Nazife, 2013, Yerel Kalkınma ve Rekabetçilik Ekseninde Değişen Yeni Bölgeselcilik ve Kayseri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde).
GÖYMEN, Korel, 2004, Yerel Kalkınma Önderi ve Paydaşı Olarak Belediyeler. içinde Yerel Kalkınmada Belediyelerin Rolü, Uluslararası Sempozyum Kitabı, Pendik Belediyesi Kültür Yayınları, No: 21, İstanbul).
NADAROĞLU, Halil, 2001, Mahalli İdareler, Beta Yayınları, İstanbul).
ÖKMEN, Mustafa, PARLAK, Bekir, 2010. Yerel Yönetimler, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa).
ÖZER, Akif Mehmet, 1999, "Batıda Yerel yönetimlerin Ortaya Çıkışı ve Gelişim Süreci", Türk İdare Dergisi, Yıl:71, S:425, s.105).
ÖZGÜREL, Gizem, 2012, Tunceli ilinin Kalkınmasında Turizmin Değerlendirilmesi: Yerel Kurum Yöneticileri Boyutuyla Bir Araştırma, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, SBE, Balıkesir).
ZENGİN, Eyüp, BAŞKURT, Mustafa, ES, Muharrem, 2014, "Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt:3, Sayı:2, s.95-125).
TOLUNAY, Ahmet, AKYOL, Ayhan, 2006, "Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar", Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri.A, Sayı:2, s.116-127).
SAVAŞ, Vural, 1979, Kalkınma Ekonomisi (İkinci Baskı), İ. İ. T. İ. A. Nihad Sayar Yardım Vakfı Yayınları, No:315/547, İstanbul).
SOBACI, Zahid, Mehmet, KÖSEOĞLU, Özer, 2016, Başkanlık Sistemlerinde Yerel Yönetimler, Seta Yayınları, Ankara).
ULUSOY, Ahmet, AKDEMİR, Tekin, 2010, Mahalli İdareler, Seçkin Yayıncılık, Ankara).

Relation Between Development and Work Accident in TRB1 Region

Sibel ÇELİKEL YİĞİTER [1]

Abstract-According to the definition of the International Labor Organization, work accidents are events that lead to injury, death, loss of production and harm. In Turkey, work accidents are defined in different ways in different laws. Whatever the definition, work accidents have severe consequences for those affected. On the other hand development is defined as the development of social and economic structure. When we say regional development, the point reached is to make changes in the socio-economic structure of a certain region and to remove the regional imbalances from the middle. In order to ensure regional development in Turkey, twenty-six sub-regions have been identified according to statistical region classification. For this purpose, the development agencies established in each region are supported with the basic features specific to the region and efforts are being made to ensure the balance within the country. In TRB1 region which composed of Malatya, Elazığ, Bingöl and Tunceli provinces according to the data of the Turkish Statistical Institute, the share of agriculture sector is 44.5%, the share of service sector is 37.9% and the share of industry sector is 17.7%. It should be emphasized that the service sector in Turkey has the highest share in total employment in general. The TRB1 region is also ranked first in total employment, with 27.5% of the highest share of unpaid family workers' share. The contribution of this region, which is 2% of Turkey's population, to the total workforce is 2.4% and the total unemployment rate in the region is 1.9%. The development agencies established with the authorization of the Ministry of Development to ensure the regional development in Turkey are trying to reach the development targets by drawing the qualifications specific to their regions. Development Agencies are working as guides to develop the relevant region and to present the main strategies that are valid throughout the plan and the activities and projects towards these strategies. In this study, the development plans for TRB1 region were examined in terms of occupational health and safety. The data of the Social Security Institution were examined and correlated with the regional plan. The objectives of the TRB1 region and the occupational health and safety problems encountered in working life in Turkey have been evaluated together.

Keywords: occupational safety; work accident; working life; regional development

GİRİŞ

Türkiye'de 2012 yılında yayınlanarak yürürlüğe giren 6331 sayılı İş sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile alana olan ilgi artmıştır. Kanun çalışma yaşamında bulunan tüm paydaşlara yükümlülükler getirmektedir. Ancak en temel görev işverenlere verilmiştir. Kanuna göre iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili olarak işveren, çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Bu çerçevede mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapmalıdır. Yapılan çalışmalar sonrasında işyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyulup uyulmadığını izlemeli, denetlemeli ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlamalıdır. Bu amaçla risk değerlendirmesi yapmak veya yaptırmak zorundadır. Ayrıca çalışana görev verirken, çalışanın sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne almak yine işverenin yükümlülükleri arasında yer almaktadır. Çok tehlikeli çalışma ortamlarında yeterli bilgi ve talimat verilenler dışındaki çalışanların hayati ve özel tehlike bulunan yerlere girmemesi için gerekli tedbirleri almak işverenin yükümlülüğündedir ve işyeri dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan hizmet alınması, işverenin sorumluluklarını ortadan kaldırmamaktadır. İşveren, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin maliyetini çalışanlara yansıtamamaktadır ve çalışanların iş sağlığı ve güvenliği alanındaki yükümlülükleri, işverenin sorumluluklarını etkilememektedir. 6331 sayılı kanunda çalışanların yükümlülükleri ise; iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili aldıkları eğitim ve

[1] Öğr. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, scelikel@kocaeli.edu.tr

işverenin bu konudaki talimatları doğrultusunda, kendilerinin ve hareketlerinden veya yaptıkları işten etkilenen diğer çalışanların sağlık ve güvenliklerini tehlikeye düşürmemek olarak ifade edilmiştir.

İşyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemek amacıyla yayınlanan 6331 sayılı kanunun bir diğer çarpıcı özelliği ise kamu ve özel sektör ayrımı gözetmeksizin tüm çalışanları kapsamına alınmasıdır. Ancak 30.06.2012 tarihinde resmi gazete de yayınlandığından bu yana pek çok kez erteleme yapılmış ve kanunun tam anlamıyla kapsayıcı nitelik kazanması her seferinde ileri tarihe ertelenmiştir. Yapılmış olan bu ertelemelerin gerekçeleri her ne olursa olsun çalışma yaşamındaki barışın sağlanmasında bireylerin işe bağlı nedenlerden dolayı sağlık sorunu yaşamayacağı ve yaşamını kaybetmeyeceği koşulların sağlanması son derece önemlidir. Bu nedenle yapılacak olan tüm çalışmalarda iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine yeterli önem verilmelidir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Toplumsal, kültürel, ekonomik ve teknolojik kalkınmanın bir bütün halinde gerçekleşmesi ile sağlanabilecek kalkınmayı tesis edebilmek için her bölgede farklı çalışmalar gerektirmektedir. Türkiye'de bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için istatistiki bölge sınıflandırmasına göre yirmi altı alt bölge belirlenmiş ve her bölgede Kalkınma Bakanlığının yetkilendirmesi ile kalkınma ajansları kurulmuştur. Kalkınma ajansları kendi bölgelerinde sosyo-ekonomik yapıda değişiklikler yaratarak bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırma çabasına yönelmiştir. Bu amaçla ajanslar kendi bölgelerinin gelişmesi için geçerli ana stratejileri ve bu stratejiler doğrultusundaki faaliyet ve projeleri ortaya koyan rehber niteliğindeki çalışmalar yapmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) verilerine göre Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerinden oluşan TRB1 bölgesinde toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı %44,5, hizmet sektörünün payı %37,9, sanayi sektörünün payı ise %17,7'dir. Türkiye'de hizmet sektörünün genel olarak toplam istihdamda en yüksek paya sahip olduğu özellikle vurgulanmalıdır. TRB1 bölgesi aynı zamanda toplam istihdam içinde ücretsiz aile işçilerinin payının en yüksek bölgeler arasında, %27,5 oranı ile ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye nüfusunun %2'sinin yaşadığı bu bölgenin toplam işgücüne katkısı ise %2,4'dür ve bölgede toplam işsizlik ise %1,9 oranındadır. Bu çalışmada TRB1 bölgesi için hazırlanmış olan kalkınma planı incelenerek iş sağlığı ve güvenliği yönünden değerlendirilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütünün (ILO) tanımına göre iş kazası yaralanma, ölüm, üretim kaybı ve zararına yol açan olaylardır. Türkiye'de ise iş kazası farklı kanunlarda farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak tanımı her ne olursa olsun iş kazaları etkilenenler için ağır sonuçlar doğurmaktadır. İş kazalarının sonuçları sadece kazadan etkilenenleri değil çevrelerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle iş kazası ve işe bağlı hastalıkların önlenmesi için yapılacak çalışmalar oldukça önemlidir.

TRB1 bölgesi için 2014-2023 yıllarını kapsayan bölge kalkınma ajansı tarafından hazırlanmış olan bölge planında iki temel eksen benimsenmiştir. Birinci eksen yaşam kalitesinin artırılması hedefine yönelirken, ikinci eksen sürdürülebilir ekonominin tesis edilmesi amacına yönelmiş durumdadır. Yaşam kalitesinin artırılması amacıyla yapılacak olan faaliyetlerde fiziki alt yapının iyileştirilmesi ayrı bir başlık olarak ele alınmış ve yapılacak olan faaliyetler belirlenmiştir. Bu faaliyetler;

- Kent içi ulaşım sistemlerinin verimlilik ve erişilebilirlik odaklı iyileştirilmesi,
- Bölgenin ulaşım altyapısının güçlendirilmesi,
- Orman ve yeşil alan varlığının artırılması,
- Bölgedeki yerleşimlerin afetlere hazırlıklı hale getirilmesi,
- Bölge kentlerinde yapılaşmanın iyileştirilmesi,
- Sağlık hizmetleri altyapısının iyileştirilmesi,
- Kadın, engelli ve yaşlılara yönelik sosyal hizmet ve ulaşım altyapısının iyileştirilmesi,

- Su, kanalizasyon ve enerji altyapılarının iyileştirilmesi,
- Etkin katı atık yönetiminin sağlanması,
- Atık su arıtma tesislerinin kurulması ve mevcutların geliştirilmesi,

olarak sıralanmıştır. Bu faaliyetlerin gerçekleşebilmesi ancak inşaat ve atık yönetimi faaliyetlerinin düzenli yürütülmesi ile mümkün olabilecektir. İkinci eksen olarak belirlenmiş olan sürdürülebilir ekonomi başlığında ise tarımsal üretimin ve verimliliğin artırılması, alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi, endüstriyel üretimin güçlendirilmesi ile enerji ve maden varlığının etkin kullanımı başlıkları altında yapılacak olan çalışmalar belirlenmiştir. Yapılacak olan çalışmalar farklı ekonomik faaliyet alanlarında istihdamın artmasında etkin rol oynayacaktır. İstihdam artışı sosyoekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkilere sahip olmakla beraber çalışanların işe bağlı risklerden etkilenme olasılıklarını da artırmaktadır. Bu çalışmada bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla hazırlanmış olan bölge planının istihdam artırıcı etkileri sonucunda gerekli önlemler alınmadığı takdirde faaliyet alanlarında çalışanların karşılaşabilecekleri işe bağlı risklerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada araştırma dönemi içerisinde TRB1 bölgesinde kayıtlı olarak çalışanların maruz kaldıkları iş kazalarının incelenmesi ile bölgesel kalkınma çalışmaları kapsamında hedef olarak belirlenen faaliyet alanlarında Türkiye'de karşılaşılan iş kazası verilerden yola çıkarak gerekli önleyici tedbirlerin alınmaması halinde çalışanların maruz kalabilecekleri risklerin sayısal verilerle ortaya konulmasına çalışılmaktadır. Bu amaçla Türkiye'de iş kazaları konusundaki resmi veri olan Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) istatistikleri 2013-2015 yılların kapsayacak şekilde incelenmiştir. Ancak SGK verileri 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası kanunu kapsamında sigortalı[2] olanlara ilişkin verileri içermekte iken iş kazalarına ilişkin veriler sadece kanunun 4. maddesinin a bendine göre hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanlara sınırlı kalmaktadır. Verilerin SGK tarafından bu şekilde yayınlanıyor olması araştırmanın kısıtlılıkları arasında değerlendirilmelidir. Meslek hastalığına ilişkin verilerin az olması nedeni ile çalışmada iş kazalarına ilişkin veriler incelenmiştir. Ancak yine de Türkiye'de ekonomik faaliyet alanlarında gerçekleşen iş kazalarının incelenmesi, genel durum hakkında fikir verebilecek niteliktedir.

Çalışanların iş kazası geçirme olasılıklarının değerlendirilmesi amacı ile bir takvim yılı içinde 100.000 çalışanda kaza geçirme olasılığı olan Kaza Olabilirlik Oranı (KOO) incelenmiş ve bu amaçla aşağıdaki bağıntı kullanılmıştır.

$$\text{Kaza Olabilirlik Oranı (KOO)} = \frac{\text{Toplam Kaza Sayısı}}{\text{Toplam Çalışan Sayısı}} \text{x} 100000 \qquad (1)$$

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

TRB1 Bölgesinde Çalışma Yaşamı ve İş Kazasına İlişkin Bulgular

Araştırma dönemi içinde TRB1 bölgesinde sosyal güvenlik kapsamında çalışanların oranları bulunan Tablo 1'de görülmektedir. TRB1 bölgesinin toplam nüfusunun 2013 ve 2014 yıllarında %19'luk kısmının sosyal güvenlik kapsamında aktif olarak çalıştığı ve 2015 yılında bu oranın %20'ye çıktığı görülmektedir. TRB1 bölgesindeki iller ayrı ayrı incelendiğinde araştırmanın kapsadığı her üç yılda il nüfusuna göre sigortalı çalışanların oranının en düşük olduğu ilin sırası ile %14-15 ve 17 oranlarına sahip olan Bingöl olduğu görülmüştür. Elazığ ilinde 2013 yılında %18 olan oran 2015 yılında %19'a

[2] 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 4. Maddesi uyarınca özetle; hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanlar, köy ve mahalle muhtarları ile hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar ile kamu iradelerinde çalışanları kapsamaktadır.

yükselmiştir. Malatya(%21) ve Tunceli'de (%23) illerinde ise 2013 yılına göre 2015 yılında %2'lik artış gerçekleşmiştir. Tablo 1'i sosyal güvenlik kapsamına göre incelendiğinde Bingöl, Elazığ ve Malatya illerinde 5510 sayılı kanunun dördüncü maddesinin a bendine (4-1/a) göre çalışanların %53-60 oranlarında olduğu görülmektedir. Tunceli ilinde ise kanunun c bendine (4-1/c) göre kamuda çalışanların araştırmanın kapsadığı üç yıllık dönem içinde de oransal olarak daha fazla olduğu görülmektedir. TRB1 bölgesi olarak inceleme yapıldığında ise 4-1/a kapsamında hizmet akdi ile çalıştırılanların 2013 yılında %56 olan oranının 2015 yılında %58'e çıktığı görülmektedir. 4-1/b kapsamında çalışanların oranının %18'den %16'ya düştüğü görülmektedir. Bölge genelinde ise kamu çalışanlarının oranında büyük bir değişiklik gözlenmediği söylenebilir.

Tablo 1. TRB1 Bölgesinde 5510 Sayılı Kanun Kapsamında Aktif Kayıtlı Çalışanların Toplam Nüfusa ve Sosyal Güvenlik Kapsamına Göre Oranları

		Nüfus-Aktif Kayıtlı Çalışan Oranı	Sosyal Güvenlik Kapsamı (%)		
			4-1/a	4-1/b	4-1/c
2013	Bingöl	14	54	11	35
	Elazığ	18	57	17	26
	Malatya	21	57	20	23
	Tunceli	23	37	15	48
	TRB1	**19**	**56**	**18**	**27**
2014	Bingöl	15	53	10	36
	Elazığ	18	58	16	26
	Malatya	21	58	19	23
	Tunceli	23	31	17	53
	TOPLAM	**19**	**56**	**17**	**28**
2015	Bingöl	17	58	9	33
	Elazığ	19	60	15	25
	Malatya	22	59	18	23
	Tunceli	25	36	15	49
	TRB1	**20**	**58**	**16**	**27**

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Araştırmanın bu bölümünden sonraki veriler SGK istatistiklerinde sadece 4-1/a kapsamında çalışanları kapsayacak şekilde yayınlandığından 4-1/a yerine zorunlu sigortalı ifadesi kullanılacaktır. Tablo 2'de zorunlu sigortalıların cinsiyete göre dağılımları görülmektedir. Cinsiyet dağılımlarına bakıldığında kayıtlı çalışanların büyük oranda erkeklerden oluştuğu söylenebilir. TRB1 bölgesi genelinde 2013 yılında %82 olan erkek çalışan oranı 2015 yılında %78'e gerilemiş ve kadın çalışan oranı ise %18'den %22'ye yükselmiştir. Diğer taraftan bölge içerisinde kadın çalışan oranının en yüksek olduğu ilin Tunceli olduğu görülürken tüm illerde %3 ila 8 oranında artış olduğu görülmektedir.

Tablo 2. 5510 Sayılı Kanunun Kapsamındaki Zorunlu Sigortalıların Cinsiyete Göre Oranları

		CİNSİYET DAĞILIMLARI (%)	
		Erkek	Kadın
2013	Bingöl	85	15

	Elazığ	84	16
	Malatya	81	19
	Tunceli	75	25
	TRB1	**82**	**18**
2014	**Bingöl**	83	17
	Elazığ	83	17
	Malatya	80	20
	Tunceli	75	25
	TRB1	**81**	**19**
2015	**Bingöl**	78	22
	Elazığ	81	19
	Malatya	78	22
	Tunceli	67	33
	TRB1	**78**	**22**

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 3'de ise işyerlerinin çalışma şekillerine ve mülkiyetlerine ilişkin durumlarını görmek mümkündür. İşyerleri açısından tabloyu incelediğimizde araştırma dönemi içinde her üç yılda da TRB1 bölgesinde faaliyet gösteren işyerlerinin %61-63'ünün daimi ve %36-39'unun ise mevsimlik statüdeki işyerleri olduğu görülmektedir. Ancak il bazında inceleme yapıldığında özellikle Bingöl ve Tunceli illerinde mevsimlik statüdeki işyerlerinin daha fazla olduğu görülmüştür. İşyerlerinin mülkiyeti açısından incelendiğinde ise özel işyerlerinin araştırmanın kapsadığı illerde ve TRB1 bölgesi genelinde daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak TRB1 bölgesinde 2013 yılında %13 olan kamuya ait iş yerlerinin oranı 2015'de %19'a yükselmiştir. Bu artış TRB1 bölgesindeki tüm illerde %5 ila 10 arasında değişen oranlarda gerçekleşmiştir.

Tablo 3. TRB1 Bölgesinde Zorunlu İşyerlerinin Durumları

		İŞYERİ DURUMU (%)			
		Daimi	**Mevsimlik**	**Kamu**	**Özel**
2013	**Bingöl**	40	60	22	78
	Elazığ	62	38	14	86
	Malatya	71	29	10	90
	Tunceli	45	55	26	74
	TRB1	**63**	**37**	**13**	**87**
2014	**Bingöl**	41	59	22	78
	Elazığ	61	39	13	87
	Malatya	70	30	10	90
	Tunceli	59	41	19	81
	TRB1	**64**	**36**	**13**	**87**
2015	**Bingöl**	39	61	31	69
	Elazığ	59	41	19	81
	Malatya	69	31	15	85
	Tunceli	47	53	36	64
	TRB1	**61**	**39**	**19**	**81**

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Araştırma dönemi içerisinde İş kazası ve meslek hastalıklarına ilişkin veriler incelendiğinde sadece 2014 yılında Malatya ilinde 1 meslek hastalığı tanısı konulduğu görülmüştür. Tablo 4'de ise araştırma dönemi içinde yaşanmış olan iş kazaları ile kaza olma olasılığının zorunlu sigortalıların cinsiyetine göre dağılımları görülmektedir. İş kazası sayılarının her geçen yıl arttığı görülmektedir. Diğer taraftan

erkeklerin kadınlara oranla daha fazla iş kazası geçirdiği saptanmıştır. Aşağıda bulunan Tablo 4'de KOO'nın cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde erkeklerin kadınlara oranla iş kazası geçirme olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. TRB1 Bölgesinde İş Kazası Sayıları ve Kaza Olma Olasılığı

		İş Kazası Sayıları			Kaza Olabilirlik Oranı		
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
2013	Bingöl	116	1	117	709	34	607
	Elazığ	526	19	545	1121	213	976
	Malatya	488	25	513	720	153	610
	Tunceli	29	1	30	537	56	418
	TRB1	**1159**	**46**	**1205**	**850**	**154**	**724**
2014	Bingöl	131	5	136	794	146	682
	Elazığ	516	24	540	1063	247	927
	Malatya	679	42	721	940	237	802
	Tunceli	28	0	28	634	0	474
	TRB1	**1.354**	**71**	**1.425**	**956**	**219**	**819**
2015	Bingöl	160	3	163	809	53	640
	Elazığ	529	61	590	1037	513	938
	Malatya	713	51	764	985	248	822
	Tunceli	23	1	24	445	39	310
	TRB1	**1425**	**116**	**1541**	**961**	**285**	**815**

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Aşağıda bulunan Tablo 5'de ise araştırma dönemi içinde gerçekleşmiş olan iş kazası sonucu gerçekleşen ölüm olaylarına ilişkin sayısal veriler görülmektedir. Çalışmaya bağlı nedenler ile gerçekleşmiş olan bu ölümler işe bağlı risklere dikkat çekici niteliktedir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde erkeklerin kadınlara oranla daha fazla işe bağlı nedenler ile yaşamını kaybettiği görülmektedir.

Tablo 5. TRB1 Bölgesinde İşe Bağlı Nedenlerle Gerçekleşen Ölümler

		İş Kazası Sonucu Ölüm Sayıları		
		Erkek	Kadın	Toplam
2013	Bingöl	2	0	2
	Elazığ	13	0	13
	Malatya	10	0	10
	Tunceli	0	0	0
	TRB1	**25**	**0**	**25**
2014	Bingöl	0	0	0
	Elazığ	13	0	13
	Malatya	11	0	11
	Tunceli	1	0	1
	TRB1	**25**	**0**	**25**
2015	Bingöl	5	0	5
	Elazığ	7	0	7
	Malatya	12	1	13
	Tunceli	1	0	1
	TRB1	**25**	**1**	**26**

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından düzenlenmiştir.

TRB1 Bölge Planı ile İş Kazalarının İlişkilendirilmesi

TRB1 bölgesi kalkınma ajansı tarafından hazırlanmış olan bölge planında kalkınmanın gerçekleşebilmesi için 2014-2023 dönemi için belirlenen faaliyetler incelenmiştir. Yapılan inceleme

sonrasında bölgeye özgü desteklenmesi ve geliştirilmesi gereken özelliklerin ekonomik faaliyet sınıflandırması ile ilişkilendirilmesi yapılmıştır. SGK istatistiklerinde yapılan inceleme sonucunda gelişme eksenleri sonucu bazı ekonomik faaliyet alanlarında yapılacak çalışmalarda artış olacağı aşikârdır. Bu nedenle istihdamın artacağı faaliyet alanlarının 2015 yılına ait SGK istatistiklerine göre kaza olabilirlik oranları hesaplanmıştır.

Aşağıda bulunan Tablo 6'da 2015 yılına ait SGK istatistik verilerine göre TRB1 bölgesinde en fazla zorunlu sigortalının istihdam edildiği ekonomik faaliyet alanları görülmektedir. TRB1 bölgesinde çalışmakta olan zorunlu sigortalıların ekonomik faaliyet alanı KOO yardımıyla hesaplanmış olan iş kazası riskleri incelendiğinde ilk üç sırayı bina dışı yapıların inşaatı, bina ve çevre düzenleme faaliyetleri ve gıda ürünleri imalatı almaktadır.

Tablo 6. TRB1 Bölgesinde En Fazla Zorunlu Sigortalının İstihdam Edildiği Faaliyet Alanlarının Kaza Olabilirlik Oranları

		TRB1 Bölgesi Zorunlu Sigortalı Sayısı	Ekonomik Faaliyet Alanı KOO	TRB1 Bölgesi Kaza Riski Taşıyan Zorunlu Sigortalı Sayısı
1	**Bina Ve Çevre Düzenleme Faaliyet.**	21253	1186	252
2	**Bina İnşaatı**	19203	1189	228
3	**Perakende Tic.(Mot.Taşıt.Onar.Har)**	16373	622	102
4	**Bina Dışı Yapıların İnşaatı**	13900	2168	301
5	**Eğitim**	11790	254	30
6	**Gıda Ürünleri İmalatı**	9047	2717	246
7	**Büro Yönetimi,Büro Desteği Faal.**	7180	566	41
8	**Kara Taşıma.Ve Boru Hattı Taşıma.**	6838	1260	86
9	**Yiyecek Ve İçecek Hizmeti Faal.**	6596	1746	115
10	**Giyim Eşyaları İmalatı**	6550	625	41
11	**Tekstil Ürünleri İmalatı**	5599	2861	160
12	**Toptan Tic.(Mot.Taşıt.Onar.Hariç)**	5354	611	33
13	**Özel İnşaat Faaliyetleri**	4858	2976	145
14	**Ormancılık Ve Tomrukçuluk**	4070	444	18
15	**Güvenlik Ve Soruşturma Faaliyet.**	3871	668	26
16	**İnsan Sağlığı Hizmetleri**	3850	1044	40
17	**Metalik Olmayan Ürünler İma.**	3083	4605	142
18	**Bitkisel Ve Hayvansal Üretim**	2330	1519	35
19	**Elk.Gaz,Buhar Ve Hava.Sis.Üret.Da.**	2268	1931	44
20	**Toptan Ve Per.Tic.Ve Mot.Taşıt.On.**	2250	757	17

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Aşağıda bulunan Tablo 7'de ki faaliyetlerde fiziki alt yapının iyileştirilmesi ile istihdamın artacağı ekonomik faaliyet alanlarında iş kazası sayıları ve kaza olabilirlik oranları incelendiğinde inşaat sektöründe iş kazası sayılarının oldukça fazla olduğunu görülmektedir. Özellikle bina inşaatı sınıfında iş kazası sayısı oldukça yüksektir. Ancak veriler kaza olabilirlik oranları açısından incelendiğinde özel inşaat faaliyetleri ile bina dışı inşaat faaliyetlerinde çalışanların kaza geçirme olasılıklarının daha yüksek

olduğu görülmektedir. Atık yönetimine ile ilgili ekonomik faaliyet alanlarına ilişkin iş kazası sayılarına bakıldığında en çok iş kazasının atığın toplanması, ıslahı ve bertaraf faaliyetleri ile atık maddelerin geri kazanımı ile ilgili çalışmalarda olduğu görülmüştür. Bu alanlarda çalışanların iş kazası geçirme olasılıkları da oldukça yüksektir. Diğer taraftan iyileştirme faaliyetleri ve diğer atık yönetimi hizmetlerinde iş kazası sayısı az olmakla birlikte bu alanda çalışanların iş kazası geçirme olasılıklarının ölçütü olan KOO'nun oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan cinsiyet açısından inceleme yapıldığında fiziki alt yapının iyileştirilmesi faaliyetlerinde çalışmakta olan erkek zorunlu sigortalıların daha riskli grupta olduğu görülmektedir. TRB1 bölgesi kaza riski taşıyan zorunlu sigortalı sayısı incelendiğinde bölgede 2015 yılında en yüksek sayının farklı inşaat faaliyetlerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Fiziki Alt Yapının İyileştirilmesi ile İstihdamın Artacağı Ekonomik Faaliyet Alanlarında İş Kazası Sayıları ve Kaza Olabilirlik Oranları

	İş Kazası Sayıları			Kaza Olabilirlik Oranı			TRB1 Bölgesi Kaza Riski Taşıyan Zorunlu Sigortalı Sayısı
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
Suyun toplanması. arıtılması ve dağıtılması	216	3	219	1391	186	1278	2
Kanalizasyon	210	1	211	1608	86	1484	14
Atığın toplanması, ıslahı ve bertarafı ve maddelerin geri kazanımı	3501	82	3583	4317	996	4011	56
İyileştirme faaliyetleri ve diğer atık yönetimi faaliyet.	42	2	44	2279	866	2122	1
Bina inşaatı	14980	85	15065	1222	209	1189	228
Bina dışı yapıların inşaatı	7861	42	7903	2298	187	2168	301
Özel inşaat faaliyetleri	10301	92	10393	3355	218	2976	145

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 8'de TRB1 bölgesinde kalkınma faaliyetleri kapsamında tarımsal üretimin artırılması ile istihdamın artacağı ekonomik faaliyet alanlarında iş kazası sayıları ve kaza olabilirlik oranları görülmektedir. Özellikle bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili faaliyet alanlarında iş kazası sayılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Tatlısu balıkçılığı ve su ürünleri yetiştiriciliğine ilişkin iş kazası sayılarının diğer tarımsal faaliyetlerden daha düşük olduğu görülmektedir. Ancak tatlı su balıkçılığı ve su ürünleri yetiştiriciliğine ilişkin KOO hesaplanamamıştır. Hesaplamanın yapılamamasının nedeni balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği faaliyet alanının altında yer alan tatlı su balıkçılığı ve su ürünleri yetiştiriciliğinde çalışan zorunlu sigortalıların sayısının SGK istatistiklerinde bulunmamasıdır. Tablo 7'de KOO cinsiyet açısından incelendiğinde bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetlerde kadın zorunlu sigortalıların risklerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Ormancılık ve tomrukçuluk ile ilgili faaliyetlerde kadın ve erkek zorunlu sigortalıların iş kazası geçirme riskleri birbirlerine oldukça yakındır. Çok tehlikeli ve tehlikeli olarak sınıflandırılan tarımsal faaliyetlerde TRB1 bölgesinde risk altında çalışan sayılarının düşük olduğu görülmüştür. Bölgede ücretsiz aile işçilerinin yoğun olmasının etkisiyle bu oranın düşük bulunduğu düşünülmektedir.

Tablo 8. Tarımsal Üretimin Artırılması ile İstihdamın Artacağı Ekonomik Faaliyet Alanlarında İş Kazası Sayıları ve Kaza Olabilirlik Oranları

	ş Kazası Sayıları			Kaza Olabilirlik Oranı			RB1 Bölgesi Kaza
	rkek	adın	oplam	rkek	adın	oplam	iski Taşıyan Zorun igortalı Sayısı

Bitkisel ve hayvansal üretim avcılık ve ilgili hizmet faaliyetler	174	45	719	468	642	519	5
Ormancılık ve tomrukçuluk	20	14	34	49	28	44	8
Tatlı su balıkçılığı ve su ürünleri yetiştiriciliği	1		0				

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ile istihdamın artacağı ekonomik faaliyet alanlarında iş kazası sayıları ve kaza olabilirlik oranları Tablo 9'de görülmektedir. Tablo incelendiğinde yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetlerinde daha fazla iş kazası yaşandığı görülmekle birlikte KOO açısından konaklama faaliyetlerinin daha riskli olduğunu söylemek mümkündür. Her iki faaliyet alanında da cinsiyet açısından belirgin bir fark olmadığı söylenebilir. Tablo 9'da TRB1 bölgesinde kaza riski taşıyan zorunlu sigortalı sayısı incelendiğinde 2015 yılında yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetinde 115 kişinin ve konaklama hizmetlerinde 34 kişinin risk altında olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 9. Alternatif Turizm Türlerinin Geliştirilmesi ile İstihdamın Artacağı Ekonomik Faaliyet Alanlarında İş Kazası Sayıları ve Kaza Olabilirlik Oranları

	İş Kazası Sayıları			**Kaza Olabilirlik Oranı**			**TRB1 Bölgesi Kaza Riski Taşıyan Zorunlu Sigortalı Sayısı**
	Erkek	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	
Konaklama	3545	1551	5096	2388	2195	2326	34
Yiyecek-içecek hizmetleri-faaliyetleri	7321	3137	10458	1745	1748	1746	115

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

TRB1 bölgesi kalkınma planına göre sürdürülebilir ekonomi ekseninde endüstriyel üretimin güçlendirilmesi hedefine yönelim için belirlenmiş başlıklar incelendiğinde istihdamın artacağının düşünüldüğü faaliyet alanları Tablo 10'da görülmektedir. Tablo incelendiğinde özellikle ana metal sanayii, makine ve teçhizat hariç fabrikasyon metal ürünleri imalatı ile başka yerde sınıflandırılmamış makine ve donanım imalatı ile ilgili faaliyet alanlarının KOO oldukça yüksek olduğu görülmektedir. KOO'nın en düşük olduğu faaliyet alanı ise giyim eşyalarının imalatıdır. Tabloda bulunan ekonomik faaliyet alanlarından sadece gıda ürünleri imalatında kadın zorunlu sigortalıların erkeklere oranla daha fazla risk taşıdığı görülmektedir.

Tablo 10'da incelenen faaliyet alanları birbirleri ile ilişkilendirilerek incelendiğinde içeceklerin imalatında çalışmakta olan zorunlu sigortalıların geçirmiş oldukları iş kazası sayısı, gıda ürünleri imalatına göre oldukça azdır. Buna rağmen her iki faaliyet alanında KOO'nın birbirine yakın olduğu görülmüştür. Tekstil ürünleri imalatı ile giyim ürünleri imalatı birlikte değerlendirildiğinde ise hem iş kazası sayısı bakımından hem de KOO bakımından tekstil ürünleri imalatının daha riskli olduğunu görülmektedir. Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatında ise iş kazası sayısı düşük olmakla beraber KOO oldukça yüksek bulunmuştur. Bölgede halen çalışan kişi sayısı ile ilişkilendirilerek hesaplanan TRB1 bölgesinde yaptığı işe bağlı olarak en fazla kaza riski taşıyan zorunlu sigortalıların gıda ürünleri imalatında çalışanlar olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Endüstriyel Üretimin Güçlendirilmesi ile İstihdamın Artacağı Ekonomik Faaliyet Alanlarında İş Kazası Sayıları ve Kaza Olabilirlik Oranları

	İş Kazası Sayıları			**Kaza Olabilirlik Oranı**			**TRB1 Bölgesi Kaza Riski Taşıyan Zorunlu Sigortalı Sayısı**
	Erkek	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	

Gıda ürünlerinin imalatı	8073	3930	12003	2570	3078	2717	246
İçeceklerin imalatı	289	32	321	2294	1278	2125	6
Tekstil ürünlerinin imalatı	9093	2948	12041	3039	2422	2861	160
Giyim eşyalarının imalatı	1384	1634	3018	572	678	625	41
Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ait malzeme imalatı	272	96	368	2095	1293	1803	1
Ana metal sanayii	12330	199	12529	8946	1735	8392	36
Makine ve teçhizat hariç fabrikasyon metal ürünleri imalatı	18033	1188	19221	5335	2135	4883	84
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	5677	260	5937	4690	1381	4245	2
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	3808	112	3920	2688	454	2357	18

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 11 incelendiğinde erkek zorunlu sigortalıların kadınlara oranla daha fazla iş kazası geçirmiş olduğu görülmektedir. Özellikle Kömür ve linyit çıkarılmasında çalışan zorunlu sigortalıların yüksek risk altında olduğu görülmektedir. KOO'nın en düşük olduğu faaliyet alanı ise elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı faaliyet alanıdır. TRB1 bölgesinde enerji ve maden varlığının etkin kullanımı ile ilgili faaliyet alanlarında çalışanlar açısından en büyük riskin metal cevheri madenciliğinde çalışanlarda olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Enerji ve Maden Varlığının Etkin Kullanımı ile İstihdamın Artacağı Ekonomik Faaliyet Alanlarında İş Kazası Sayıları ve Kaza Olabilirlik Oranları

	İş Kazası Sayıları			**Kaza Olabilirlik Oranı**			**TRB1 Bölgesi Kaza Riski Taşıyan Zorunlu Sigortalı Sayısı**
	Erkek	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	
Kömür ve Linyit Çıkartılması	7422	7	7429	18547	1429	18340	6
Metal Cevheri Madenciliği	986	11	997	4584	1246	4452	84
Diğer Madencilik ve Taşocakçılığı	1602	37	1639	2819	1207	2737	30
Madenciliği destekleyici hizmet faaliyetleri	266	5	271	4851	1075	4556	12
Elektrik. gaz. buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı	1762	53	1815	2096	534	1931	44

*2013-2015 SGK istatistik verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

DEĞERLENDİRME

TRB1 bölgesinde SGK kapsamında çalışanlar üzerinde 2013-2015 yıllarını kapsayacak şekilde yürütülen araştırmanın bulgularına göre araştırma dönemi içerisinde meslek hastalığı bildirimlerinin bir tane olduğu görülmüştür. Türkiye'de meslek hastalığı tanısının konulabilmesi için gerekli prosedürün

uzunluğu bu durumun nedeni olarak düşünülmektedir. Bu nedenle araştırma iş kazaları verileri ile yürütülmüştür. Araştırma dönemi içerisinde 76 kişinin iş kazası nedeni ile hayatını kaybettiği görülmektedir. İş kazası nedeni ile yaşamını kaybedenlerin özellikle Elazığ ve Malatya illerinde olduğu görülmektedir. Bu durumun nedenleri ve iş kazası nedeni ile gerçekleşen ölümlerin nedenleri üzerine çalışmalar yürütülmelidir.

Araştırma bulguları iki ayrı başlık altında gruplandırılmıştır. Birinci gruplandırmada 2013- 2015 yılları arasında bölgede kayıtlı çalışanlar ve zorunlu sigortalıların iş kazası verilerine ilişkin bulgular yer almaktadır. İkinci grupta ise bölge kalkınma ajansı tarafından hazırlanmış olan 2014-2023 yıllarını kapsayan kalkınma planı ile bölgede istihdamın artacağı düşünülen alanlardaki iş kazası verileri değerlendirilmiştir.

TRB1 Bölgesinde 5510 sayılı kanun kapsamında aktif kayıtlı çalışanların toplam nüfusa ve sosyal güvenlik kapsamına göre oranları incelendiğinde bölge genelinde yaşayan nüfusun 2013 yılında %19 olan kayıtlı çalışma oranının, 2015 yılında %20'ye yükseldiği görülmüştür. Bölge illeri ayrı olarak değerlendirildiğinde kayıtlı çalışma oranının en düşük olduğu il olan Bingöl'de 2013 yılında %14 olan oranının, 2015 yılında %17'ye yükseldiği görülmektedir. Araştırma döneminde kayıtlı olarak çalışma oranının en yüksek olduğu ilin Tunceli olduğu görülmektedir. Kayıtlı çalışanların sigorta kapsamlarına göre dağılımları incelendiğinde ise kamuda çalışanların oranının sabit kaldığı görülürken, kendi nam ve hesabına bağımsız çalışanların oranında %2'lik düşüş olduğu görülmektedir. Bu durum bölgede yaşayanların hizmet akdi ile bir işverene bağlı çalışma eğilimine yöneldiğini göstermektedir. Bunun dışında TUİK verilerine göre TRB1 bölgesinde ücretsiz aile işçilerinin payının %27,5 oranında olduğu bilinmektedir. Özellikle geçimini tarımdan sağlayanlarda bu eğilimin yüksek olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Zira 6331 sayılı kanun işveren tarafından hizmet akdi ile çalıştırılanlara kapsam ayrımı olmadan yükümlülükler getirmektedir. Oysa ücretsiz aile işçisi pozisyonunda reel olarak katkı sağlayanlarda yaptıkları iş nedeni ile risk altında bulunmaktadırlar. Dolayısıyla iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin yaptırımlar sadece zorunluluk gereği olmamalıdır. Bireylerin bu konudaki kültürlerinin risklerden korunmalarında etkili olacağı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Bölgede kayıtlı olarak çalışanların cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde 2013 yılın %18 olan kadın çalışan oranının 2015 yılında %22'ye yükseldiği görülmektedir. Kadın istihdamında yaşanan bu artış bölgenin tüm illerinde görülmektedir. Bu sonuç kadınların aktif çalışma yaşamına katılımının arttığını göstermektedir. Diğer taraftan araştırma dönemi içinde işyerlerinin durumu incelendiğinde bölge illerinin tamamında mevsimlik işyerlerinin sayısal olarak arttığı görülmektedir. Mevsimlik çalışmanın beraberinde getirdiği sorunlar araştırılmalı ve sorunları önleyici tedbirler artırılmalıdır. Ayrıca işyerleri açısından yapılan incelemede kamunun payının arttığı görülmüştür. 6331 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinde yaşanan ertelemeler kamu çalışanları ile ilgili tedbirlerin ertelenmesini de beraberinde getirmektedir.

Araştırma dönemi içerisinde 4-1/a kapsamında çalışan zorunlu sigortalıları kapsayan iş kazası SGK verileri incelendiğinde bölge illerinin tamamında iş kazası sayılarında artış olduğu görülmektedir. Aynı veriler KOO açısından değerlendirildiğinde bölge genelinde 2014 yılında büyük bir artış olduğu görülmektedir. İl bazında değerlendirme yapıldığında 2013 yılındaki KOO oranlarının 2015 yılına gelindiğinde özellikle Elazığ ve Tunceli illerinde düştüğü görülmektedir. Ancak Bingöl ve Malatya illerinde KOO artmıştır. Bu durumun nedenleri üzerine çalışmalar yapılmalıdır.

Araştırmanın ikinci bölümünde 2015 yılı SGK verilerinden TRB1 bölgesinde ekonomik faaliyet alanlarına göre KOO incelemesi yapılmıştır. Bölgede en çok istihdamın olduğu faaliyet alanları incelenmiş ve KOO hesaplanmıştır. Bölgede işe bağlı bir nedenden dolayı kaza geçirme riskinin en yüksek olduğu faaliyet sınıflarının *Bina Dışı Yapıların İnşaatı, Bina ve Çevre Düzenleme Faaliyetleri* ve *Gıda Ürünleri İmalatı* olduğu görülmüştür. Bölge kalkınma planı ile istihdamın artacağı düşünülen

faaliyet alanlarının KOO incelenmiştir. Halen bölgede kayıtlı olarak çalışanlar ve yaşanan iş kazaları üzerinden TRB1 bölgesi için hesaplanan iş kazası geçirme olasılığına ilişkin veriler incelendiğinde bölgede özellikle belirli faaliyet alanlarında yüksek KOO olduğu görülmektedir. İstihdam arttıkça KOO'nın artmaması için gerekli önlemler alınmalıdır.

İş kazalarının sonuçları özellikle kaza geçirenler ve yakın çevreleri için yıkıcı nitelikte olmaktadır. Bu nedenle iş kazalarının önlenmesi için yapılacak olan iş sağlığı ve güvenliği çalışmaları oldukça önemlidir. Özellikle Türkiye'de tanı konulmuş meslek hastalıklarına ilişkin verinin yok denecek kadar az olması şaşırtıcı ve düşündürücüdür. Çünkü dünya ölçeğinde yapılan çalışmalarda genellikle iş kazası ve meslek hastalığı verilerinde yükseliş ve düşüş birbirlerine paralel olmaktadır. Her ne kadar çalışmada meslek hastalığına ilişkin verinin az olduğu görülse de bunun nedeninin Türkiye'de meslek hastalığı tanısı konulmasındaki güçlükler olduğu düşünülmektedir.

İş kazalarının sonuçları açısından değerlendirme yapılırken TRB1 bölgesinde %27,5 oranına sahip olan ücretsiz aile işçiler ininde çalışmaya bağlı koşullardan etkilendiği bilinmekle beraber ne yazık ki değerlendirmeye dâhil edilememiştir. Çalışma ortamında bulunan tüm bireylerin ortamdaki riskler hakkında bilgi sahibi olması ve korunma yöntemlerini bilmesi ve uygulaması önemlidir. Bu nedenle özellikle tarımsal üretimde bulunan ücretsiz aile işçilerine yönelik iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili bilgilendirme çalışmalarının yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

SGK tarafından yayınlamış olan istatistiklerin değerlendirilmesi ile yapılmış olan bu çalışmanın verileri iş kazası sayılarında artış olduğunu göstermektedir. 6331 sayılı kanuna göre iş kazalarının önlenmesinde temel sorumlu işverendir. Özünde işverenin gerekli iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini almaması ve konuya gereken önemi vermemesi yüzünden gerçekleşen iş kazalarının rakamsal olarak artması bu konuya yeterli önemin verilmediğini düşündürmektedir. Bireyler ekonomik refah elde edebilmek için çalışmaktadırlar. Ancak yine çalışmaya bağlı nedenlerle sağlıklarını kaybetmeleri trajik bir durumdur. Her bireyin sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamına sahip olması, toplumsal kalkınmanın sağlanması için gereklidir. Bunun için kalkınmanın tesisi için yapılan çalışmalarda iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin gerekliliği vurgulanmalı ve desteklenmelidir.

REFERANSLAR

Bölgesel Göstergeler 2010 TRB1 Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli. Türkiye İstatistik Kurumu, http://tuik.gov.tr, (2011).

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, Sayı: 6331, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf. (30.06.2012).

Sosyal Güvenlik Kurumu, İstatistik Yıllığı, http://www.sgk.gov.tr, (2013)

Sosyal Güvenlik Kurumu, İstatistik Yıllığı, http://www.sgk.gov.tr, (2014).

Sosyal Güvenlik Kurumu, İstatistik Yıllığı, http://www.sgk.gov.tr, (2015).

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası kanunu, Sayı: 5510, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.5510&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=5510 , (16.06.2006).

A Study on to Determine the Housewives' Financial Perception Level in TRB1 Region

TRB1 Bölgesindeki Ev Kadınlarının Finansal Algı Düzeyini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma

Özcan DEMİR[1], *Ayşe OKTAY*[2], *Bahar GÖRGÜN*[3]

Abstract-Todays, tremendous developments in financial World and their influences on individuals and groups are taken in to consideration in many researches and studies. Of course, one of the important research area on financial world is financial perception or in other words financial literacy. In this study, housewives' in TRB1 region's financial perception level has been worked on. This region characterize the futures of Turkey so that it will give us an idea on whole housewives perception inTurkey. When we look at the results of the study, even they have tie with financial tools and institutions those ties are mainly on in traditional patterns.

KeyWords: financial perception, housewives, TRB1 region

Özet-Günümüzde finansal alanda yaşanan baş döndürücü gelişmelerin toplumdaki bireyler ve gruplar üzerindeki etkileri son zamanlardaki pek çok araştırma ve çalışmaya konu olmuştur. Bunlar arasında hiç şüphesiz bu alandaki gelişmelerin finansal algı ya da diğer bir deyişle finansal okuryazarlık üzerinde olan etkileridir. Çalışmamızda ev kadınlarının finansal algı düzeyleri TRB1 bölgesinde yapılan bir çalışma ile incelenmeye çalışılmıştır. Bölge Türkiye'nin karakteristik özelliklerini taşıdığından bu çalışma aynı zamanda genel olarak Türkiye'deki ev kadınlarının finansal algı düzeyleri hakkında da bizleri fikir sahibi yapmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına baktığımızda ev kadınlarının finansal araç ve kurumlarla bağlarının bulunduğu tespit edilmekle beraber bu ilişki daha çok geleneksel kalıplar çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Anahtar kelimeler: finansal algı, ev kadınları, TRB1

GİRİŞ

Finansal algı ya da daha geniş bir çerçeve ile finansal okuryazarlık finansal kavramlar ve ürünler hakkında bilgi sahibi olma ve bu bilgiyi güncel yaşamda kullanabilme yeteneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Günlük yaşamın içerisinde karşılaşılan finansal sorunlar, bu bilgi birikimi ile çözümlenirken aynı zamanda toplumda finansal kültürün gelişimine de katkı sağlar.

Toplumda finansal algı düzeyinin artması bireylerin bu alanda daha fazla bilgiye ihtiyaç duymasına neden olacaktır. Finansal bilgiyi üreten piyasalar bilgiyi üretirken şeffaflaşma yoluna gidecek, üretilen bilgiler toplumla paylaşılacak ve sonuçta bu unsurlar genel olarak tasarruf yapma çalışkanlığının artmasından, bu tasarrufları değerlendirecek yeni finansal ürünlerin ortaya çıkmasına kadar pek çok süreçte etkisini göstermiş olacaktır. Şöyle ki T.C Merkez Bankasının yapmış olduğu bir araştırmada; Türkiye'de finansal sistem dışında kalan yetişkinlerin oranı % 51 seviyesinde gerçekleşirken bu oran Almanya'da % 3, İngiltere'de % 9, Hollanda'da %0 seviyesindedir(T. C Merkez Bankası: 2011, 1).

[1] Asst. Prof. Dr., Firat University, Department of Business Administration, odemir@firat.edu.tr
[2] Master Student, Department of Health Care Administration, ayseeoktay@gmail.com
[3] Master Student, Firat University, Department of Health Care Administration, bahar_gorgun@outlook.com

Finansal algı düzeyinin artması toplumun her kesimini ilgilendirmektedir. Türkiye genç ve dinamik nüfusu ve yükselen eğitim seviyesi ile bu alanda gelişmeler yapabilecek güce ve potansiyele sahiptir.

Çalışmamızda TRB1 Bilgesindeki (Elazığ, Malatya, Tunceli ve Bingöl illeri) yaşayan ev kadınlarının finansal algı düzeyleri yapılan anket çalışmasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Finansal algı düzeyleri yapılan anket çalışmasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Finansal algı düzeyi araştırmaları daha çok genç kuşak ya da mesleki çalışan gruplar üzerinde yapılmıştır.

Toplumun yarısını oluşturan kadınlarımız, özellikle aktif iş yaşamında yer almayan ev kadınlarımız için yapılan çalışmaya iten en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Çalışmanın yapıldığı TRB1 bölgesi eğitim, demografik özellikler açısından Türkiye'nin adeta küçük bir modeli gibi olduğundan burada çıkan sonuçların ülkemizdeki ev kadınlarının finansal düzeyleri ile bağ kurmasına olanak sağlamaktadır. Çalışmamızın temelini oluşturan Ev Kadınları aile ekonomisinde ve bu ekonomide alınan kararlarda önemli ve vazgeçilmez bir unsurudur. Bu açıdan bu küçük ekonomik birimlerin finansal algı düzeyleri toplumun finansal algı düzeyi üzerinde fikir yürütmemizi sağlamıştır. Yapılan bu çalışmanın bu alanda ve farklı gruplarda yapılacak olan finansal algı çalışmalarına örnek teşkil etmesini diliyoruz

LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Finansal algı düzeyi veya finansal okuryazarlık konusunda (Fettahoğlu: 2015, 113) hane halkın üzerinde yaptığı çalışmasında finansal okuryazarlık açısından hane halkının temel düzeyde bilgiye sahip olduklarının ancak yatırım ürünleri ve yatırım yapma konularında eksikliklerinin bulunduğunu tespit etmiştir.

Lusardi (2008, 4) çalışmasında finansal okuryazarlığı iki açıdan ele almış, temel ve gelişmiş düzeyden oluşan bu sınıflandırmada faiz oranları, enflasyon ve etkileri risk kavramı gibi unsurlar temel düzeyde ele alınmıştır. Çalışmada hisse senedi piyasası, fonlar, tahvil ele alınmış olup hisse senedi piyasası ve fiyatları ve bunlarla ilgili hesaplamalar gelişmiş okuryazarlık olarak değerlendirilmiştir.

Kılıç Y. vd. (2015, 144) finansal okuryazarlık açısından üniversite öğrencilerine yönelik yapmış olduğu çalışmasında finansal okuryazarlığın aslında sadece üniversite öğrencilerini ilgilendirmediği bireylerin yaşam sürecini bütün olarak etkileyen emeklilik süreci de dahil olmak üzere bir unsur olduğunu bu yüzden toplumdaki tüm kişilerin finansal okuryazarlığını geliştirmek ve artırmak gerektiğini ve bu alanda uzman kişiler tarafından seminerler, eğitimler düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bianco ve Bosco (2000, 14) finansal okuryazarlığın İngilizce bilmek ve diğer bilimleri öğrenmek kadar önemli olduğunu işletme eğitimi veren fakültelerde konunun önemine yönelik çalışmalar yapma zamanının geldiğini belirtmiştir.

(Carin: 2013, 2; Delene vd. 2010, 103) Finansal okuryazarlık bilgisinin düşük olma nedenlerine yönelik yaptıkları araştırmada bunun nedenini bireylerin yaşamları boyunca finans konusunda yeterince eğitim almamış olmalarından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Carin (2013) 308 üniversitenin değişik fakültelerinde finansal okuryazarlık ile ilgili bir dersin katalogda yer aldığını ancak sadece 37 üniversitede tüm öğrencilerin alabileceği seçmeli bir finansal okuryazarlık dersi bulunduğunu tespit etmiştir.

Finansal okuryazarlığın geliştirilmesi finansal piyasaları, olumsuz koşullar ve krizlerden korunmanın yanı sıra kurumsal yönetimin unsurlarının gelişmesine de katkı sunacağı (Bay vd. 2014, 37)'nim çalışmasında belirtilmiştir.

Toplumu oluşturan bireylerin emeklilik ve sonrasında refah kaybı yaşamamaları için tasarruflarını arttırıp bunları uygun finansal araçla değerlendirmeleri önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında finansal okuryazarlık seviyesinin gelişimi ve yaygınlaşması önem arz etmektedir(Altıntaş: 2009, 152). Temizel ve Bayram (2011, 86) Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine yönelik yapmış oldukları finansal okuryazarlık düzeyi tespitinde 433 öğrenciye uygulanan ankette öğrencilerin finansal durumlarını yönetme konusunda kendilerini olduğundan daha başarılı gördüklerini tespit edip aynı zamanda öğrencilerin finansal bilgileri televizyon ve internet ortamından öğrendiklerini gözlemlemiştir.
Jorgenson ve Savla (2010, 466), yine üniversite öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmalarda öğrencilerin finansal tutum ve davranışları üzerinde ailenin etkisinin olduğunu ancak finansal bilgi düzeyleri üzerinde ailenin etkisinin olmadığı belirtilmiştir.

Yine dünya üzerinde yapılan çalışmalarda Shambare ve Rugimbana (2012, 587) toplumda bireylerin finansal terimler konusunda iyi derecede bilgi düzeyine sahip olduklarını ancak bu bilgilerin geliştirilmesi açısından finansal okuryazarlık konusunda eğitim almaları gerektiğini ifade etmişlerdir.
Finansal okuryazarlık banka müşterileri üzerinde çalışan (Baysa E. ve Karaca S. 2016, 22) banka müşterilerinin büyük bir kısmını finansal hizmetten yararlanırken kendi bilgilerinden daha çok çalışanlara karşı duymuş oldukları güven duygusuyla hareket etmektedirler. Bu sebepten günümüzde finansal okuryazarlığın büyük önem arz ettiğini ilerleyen zamanda artan bir şekilde önemini hissettireceğini bu açıdan banka müşterilerine finansal ürün ve hizmetler konusunda eğitim verilmesi ihtiyacının olduğu belirtilmiştir.

Finansal okuryazarlığın günlük yaşamın önemli bir becerisi olduğunu bu beceri mali gidişatı anlayabilme, tartışabilme, para ve finansal riskleri yönetebilme yeteneği olarak değerlendirilmektedir(National Financial Literacy Strategy: 2014, 6).

Özdemir vd. (2015, 103) çalışmasında Eskişehir İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine uyguladığı ankette öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyesinin yüksek olduğu ifade edilmiştir.

Türkiye'nin 22 ili ve 2576 kişisi üzerinde yapılan ankette finansal okuryazarlık ve kredi kartı sorunları üzerine yapılan araştırmada, finansal okuryazarlık ve kredi kartı kullanımı arasında ilişkiler bulunduğu tespit edilmiş finansal okuryazarlığı yüksek olan kesimin daha az kredi kartı sorunu yaşadığı belirtilmiştir(Özdemir: 2012, 39).

OECD(2005, 26)' ya göre finansal eğitim bir süreç olarak belirtilmiş bu süreçte riskten kaçınma finansal ürün ve kavramları tanıma ve oluşan fırsatlardan yararlanma yeteneği öne çıkmıştır. Küreselleşme ile finansal piyasaların değişimi ve gelişimi, pek çok yeniliğin ortaya çıkması, finansal kararlarda daha fazla bilgiye gereksinimi ortaya çıkarmıştır.

Adeleke(2013) Amerika Birleşik Devletleri'nde 100 üniversite öğrencisine finansal okuryazarlık düzeyi tespitine yönelik yapmış olduğu anket çalışmasında öğrencilerin cinsiyetleri ile finansal okuryazarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını fakat okulda geçirilen yıl ve öğrenci yaşı ile finansal okuryazarlık arasında bir ilişki bulunduğu ifade edilmiştir.

Sermaye Piyasası Kurulu ve dünya bankasının Türkiye'de 2012 yılında yapmış oldukları finansal yeterlilik anketinde Türk halkının% 16' sının basit bölme işlemi yapamadığı yine araştırmada basit faiz hesabı yapabilen bireylerin oranı % 36 seviyesinde iken bileşik faiz hesaplaması yapabilme oranı %26 olarak gerçekleşmiştir(SPK: 2012).

Finansal okuryazarlık düzeyinin cinsiyete göre değiştiğini ispatlayan pek çok çalışma bulunmaktadır(Chen ve Volpe: 1998, 116; Worthington: 2006, 59; Abreu ve Mendes: 2010, 515; Dvorak ve Hanley: 2010, 645; Adeleke: 2013, 45). Bu çalışmaların çoğunda kadınların finansal okuryazarlık düzeyinin erkeklere göre daha düşük olduğu belirtilmiştir.(Adeleke: 2013, 40; Jorgensen ve Savla: 2010, 472) Çalışmalarında finansal okuryazarlık ile cinsiyet arasında herhangi bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmanın Amacı

Araştırmamızda TRB1 bölgesinde ev kadınlarının finansal algı düzeyini tespit etmekle birlikte mevcut finansal araçlar ve kurumlar hakkındaki fikirlerini ortaya çıkarmakta hedeflenmektedir. Buradan hareketle nüfusun yarısını oluşturan kadınlarımızın büyük çoğunluğunun finansal algı düzeyi araştırılmış bulunmaktadır.

Araştırmanın Hipotezleri

- Ev kadınları bankacılık hizmetlerinden en çok kredi kartı kullanmaktadır.
- Ev kadınları internet ve mobil bankacılık hizmetlerinden yeterince yararlanamamaktadır.
- Tasarrufların değerlendirmesinde geleneksel araçlar ön planda tutulmaktadır.
- Tasarruf yapma gerekçesini gelecek ve geleceğe yönelik riskler oluşturmaktadır.
- Bireysel emeklilik sistemi hakkında bilgi yetersizliği bulunmaktadır

Araştırma Yöntemi

Araştırma Fırat Kalkınma Ajansı'nın faaliyet alanı olan TRB1 bölgesinde ev kadınlarının gönüllülük esasına uygun olarak anket çalışması yapılmıştır. Anketler yüz yüze görüşülerek yapılmış ve verilen yanıtların samimiyeti konusunda bir şüphe duymamıştır. 580 adet anket değerlendirmeye alınmış, sonuçlar uygun istatistiksel yöntemler uygulanarak analiz edilmiştir. Verilerin güvenliğin Cronbach Alpha katsayısı kullanılarak ölçülmüştür çalışmadan bulunan Alfa değeri 0,86271' dir. Bu sonuca göre anketimizin çok güvenir olduğu söylenebilir.

Araştırma Bulguları ve Değerlendirmesi

Araştırma 580 ev kadını üzerinde yapılmıştır. Araştırmaya katılan kadınların demografik bilgileri Tablo 1'de gösterildiği gibidir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Ev Kadınlarının Demografik Özellikleri

		SAYI	%

YAŞ	18- 35 36- 53 54- 71 72 ve üzeri	252 220 84 24	43.45 37,93 14,48 4,14
EĞİTİM DÜZEYLERİ	Okuma-Yazma bilmiyor İlkokul Ortaokul Lise Ön Lisans Lisans Yüksek Lisans	12 48 102 245 85 86 2	2,07 8,28 17,59 42,24 14,65 14,83 0,34
MEDENİ HAL	Bekar Evli Ayrı Yaşıyor	122 395 63	21,04 68,10 10,86
BİREY SAYISI	1- 4 5-8 9- 12 13 ve üzeri	304 206 48 22	52,41 35,52 8,28 3.79
EV MÜLKİYETİ	Ev Sahibi Kiracı Aile Fertleriyle Birlikte	187 205 188	32,24 35,34 32,42
TOPLAM		**580**	**100**

Araştırmaya katılan kadınların % 43.45'i (252) 18- 35 yaş, % 37.93'ü (220) 36- 53 yaş, % 14.48'i (84) 54- 71 yaş, % 4.14'ü (24) 72 ve üzeri yaş grubunda bulunmaktadır. Eğitim durumuna göre katılımcıların % 42.24'ü (242) lise, % 17.59'u ortaokul, % 14,83'ü lisans (86), % 14,65'i (85) önlisans, % 8,28'i (48) ilkokul, % 2. 07'si (12) okuma yazma bilmiyor, % 0, 34'ü (2) yüksek lisans mezunudur. Medeni duruma göre katılımcıların % 68.10' u (395) evli, % 21.04'ü (122) bekar, % 10.86'sı (63) ayrı yaşamaktadır. Ailedeki birey sayısına göre katılımcıların % 52.41'i (304) 1-4 kişi arasında, % 35.52'si(206) 5-8 kişi arasında, % 8,28'i (48) 9- 12 kişi arasında, %3.79'u (22) 13 ve üzerinde bireye sahiptir. Ev mülkiyetine göre katılımcıların, % 35.34'ü (205) kiracı, %32.42'si (188)aile fertleriyle birlikte yaşamakta, % 32.24'ü (187) ev sahibidir.

Araştırmaya katılan en kadınlarının finansal algı düzeyini belirlemek amacıyla yapılan anket çalışması sonucunda, Bireysel Emeklilik Sigortasına kayıt durumu ile ilgili elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: BES'e Kayıt Durumu

KAYIT DURUMU	**SAYI**	**%**
Kayıtlıyım	26	4,48
Kayıtlı değilim	554	95,52
TOPLAM	**580**	**100**

Yukarıda araştırmaya katılan ev kadınlarının BES'e kayıt durumu ile ilgili % 95.52(554)'si kayıtlı değilim, %4. 48(26)'i kayıtlıyım cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre TRB1 Bölgesindeki ev kadınlarının finansal algı düzeyi bakımından BES konusunda yeterli farkındalık düzeyleri olmadığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan ev kadınlarının finansal algı düzeyini belirlemek amacıyla yapılan anket çalışması sonucunda, internet bankacılığı kullanma durumu ile ilgili elde edilen bilgiler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: İnternet Bankacılığı Kullanma Durumu Tablosu

İNTERNET BANKACILIĞI	SAYI	%
Kullanıyorum	162	27,93
Kullanmıyorum	418	72,07
TOPLAM	**580**	**100**

Yukarıda araştırmaya katılan ev kadınlarının internet bankacılığı kullanma durumu ile ilgili % 72.07(418)'si internet bankacılığını kullanmadığını,% 27. 93'ü (162) internet bankacılığını kullandığını ifade etmişlerdir. Bu sonuca bakarak internet bankacılığının kullanımının yaygın olmadığı söylenebilir. Araştırmaya katılan ev kadınlarının finansal algı düzeyini belirlemek amacıyla yapılan anket çalışması sonucunda, tasarrufları değerlendirme amaçları doğrultusunda elde edilen bilgiler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Tasarrufları Değerlendirme Amaçları Tablosu

TASARRUF AMAÇLARI	SAYI	%
Gelecekteki risklere önlem	195	33,62
Tasarruf alışkanlığından dolayı	86	14,83
Aile bireylerinin geleceğine yatırım	105	18,10
İlerde sahip olunması istenen varlıklar için	161	27,76
Altın, dolar ve benzeri gün organizasyonlarına katılmak için	33	5,69
TOPLAM	**580**	**100**

Yukarıda araştırmaya katılan ev kadınlarının tasarruf amaçları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Katılımcıların % 33,62(195)'si gelecekteki risklere önlem amacıyla, % 27,76(161)'sı ileride sahip olunması istenen varlıklar için, % 18,10(105)'u aile bireylerinin geleceğine yatırım amacıyla, % 14,83(86)'ü tasarruf alışkanlığından dolayı, % 5,69(33)'u altın dolar ve benzeri gün ve organizasyonlara katılmak amacıyla tasarruf yaptıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan ev kadınlarının finansal algı düzeyini belirlemek amacıyla yapılan anket çalışması sonucunda, tasarrufları değerlendirmeleri (muhafaza etme)ile ilgili bilgiler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Tasarrufları Değerlendirme Tablosu (Muhafaza Etme)

TASARRUFLARI DEĞERLENDİRME	SAYI	%
Bankada değerlendiririm	181	31,21
Evde (Yastık altı)	260	44,83
Kuyumcu, dövizci gibi kurumlarda değerlendiririm	35	6,03
Aile büyüklerinin yönetiminde	48	8,28
Ortak işe sermaye, yatırım	56	9,65
TOPLAM	**580**	**100**

Yukarıda araştırmaya katılan ev kadınlarının tasarruflarını değerlendirme açısından katılımcıların % 44, 83(260)'ü evde (yastık altı), %31, 21(181)'i bankada değerlendirdiğini, % 9,65(56)'i ortak ise sermaye, yatırım amacıyla, % 8,28(48)'i aile büyüklerinin yönetiminde, % 6,03(35)' ü kuyumcu döviz gibi kurumlarda değerlendiririm cevabını vermişlerdir.

Araştırmaya katılan ev kadınlarının finansal algı düzeyini belirlemek amacıyla yapılan anket çalışması sonucunda, tasarruf araçları ile ilgili bilgiler Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6: Tasarruf Araçlarını Kullanma Tablosu

TASARRUF ARAÇLARI	SAYI	%
Altın	223	38,45
Döviz	115	19,83
Gayrimenkul	104	17,93
Hisse Senedi	6	1,03
Banka Mevduatı	104	17,93
Diğer yatırım	28	4,83
TOPLAM	**580**	**100**

Yukarıda araştırmaya katılan ev kadınlarının tasarruf araçlarını kullanma ile ilgili katılımcıların % 38,45(223)'i altın, % 19,83(115)'ü döviz, % 17,93(104)'ü gayrimenkul, % 17,93(104)'ü banka mevduatı, % 4,83(28)'ü diğer yatırım, %1,03(6)'ü hisse senedini tasarruf aracı olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 7: Ekonomik ve Finansal Bilgileri Değerlendirme Tablosu

	EVET		HAYIR		FİKRİM YOK	
	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%

KDV tüm ürün ve hizmet alımlarına uygulanmaktadır.	385	66,38	106	18,28	89	15,34
Piyasa arz ve talebe göre belirlenmektedir.	313	53,97	108	18,62	159	27,41
Enflasyon geçim zorluğu ve hayat pahalılığına sebep olmaktadır.	422	72,76	28	4,83	130	22,41
Yatırım gelirin tüketilmeyen kısmını oluşturmaktadır.	285	49,14	122	21,03	173	29,83
Ülkemizdeki bütün bankalar devlet bankasıdır.	205	35,35	265	45,69	110	18,96
IBAN, bankadaki hesaba ait bir numaradır.	385	66,38	172	29,65	23	3,97
EFT ve havale para transferi için kullanılmaktadır.	376	64,83	162	27,93	42	7,24
Kredi başvurularında internet bankacılığını kullanmaktayım.	28	4, 83	464	80,00	88	15,17
Bankada vadeli mevduat hesabım bulunmaktadır.	116	20,00	464	80,00	-	-
Katılım bankacılığı konusunda bilgi sahibiyim.	42	7,24	414	71,38	124	21,38
Benim için banka günlük yaşamda önem arz eden bir kurumdur.	264	45,52	252	43,45	64	11,03
ATM'lerden bankacılık işlemleri yapmaktayım.	268	46,21	224	38,62	88	15,17
Zarar iflasın en büyük göstergesidir.	308	53,10	200	34,49	72	12,41
Kredi kartı kullanmak bir ayrıcalıktır.	318	54,83	206	35,52	56	9,65
Kredi kartı alışverişimin büyük bir kısmını oluşturmaktadır.	291	50,17	215	37,07	74	12,76
Kredi kartı konusundaki en büyük sorunu kart aidatı olarak görmekteyim.	352	60,69	56	9,65	172	29,66
Birden fazla bankanın kredi kartını kullanmaktayım.	188	32,41	130	22,42	262	45,17
Kredi kartındaki alışverişlerimde taksitlendirerek yapmaktayım.	228	39,31	90	15,52	262	45,17
Nakit yerine kredi kartı kullanmayı tercih ederim.	305	52,59	275	47,41	-	-
Kredi kartına uygulanan faiz konusunda bilgi sahibiyim.	195	33,62	312	53,79	73	12,59
İletişim araçlarından güncel finansal olayları takip etmekteyim.	52	8,97	412	71,03	116	20

'KDV tüm ürün ve hizmet alımlarına uygulanmaktadır.' sorusuna katılımcıların % 66.33(385)'ü evet, % 18.28(106)'i hayır, %15,34(89)'ü fikrim yok cevabını vermişlerdir.
'Piyasa arz ve talebe göre belirlenmektedir.' sorusuna katılımcıların % 53.97(313)'si evet, % 18.62(108)'si hayır, %27.41(159)'i fikrim yok cevabını vermişlerdir.
'Enflasyon geçim zorluğu ve hayat pahalılığına sebep olmaktadır.' sorusuna katılımcıların % 72,76(422)'sı evet, % 4.83(28)'ü hayır, %22.41(130)'i fikrim yok cevabını vermişlerdir.
'Yatırım gelirin tüketilmeyen kısmını oluşturmaktadır.' sorusuna katılımcıların % 49.14(285)'ü evet, % 21.03(122)'ü hayır, %29.83(173)'ü fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Ülkemizdeki bütün bankalar devlet bankasıdır.' sorusuna katılımcıların %35.35(205)'i evet, %45.69(265)'u hayır, %18.96(110)'sı fikrim yokcevabını vermişlerdir.

'IBAN, bankadaki hesaba ait bir numaradır.' sorusuna katılımcıların %66.38(385)'i evet, %29.65(172)'i hayır, %3.97(23)'si fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'EFT ve havale para transferi için kullanılmaktadır.' sorusuna katılımcıların %66.83(376)'ü evet, %27.93(162)'ü hayır, %7.24(42)'ü fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Kredi başvurularında internet bankacılığını kullanmaktayım.' sorusuna katılımcıların %4.83(28)'i evet, %80(464)'i hayır, %15.17(88)'si fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Bankada vadeli mevduat hesabım bulunmaktadır.' sorusuna katılımcıların %20(116)'si evet, %80(464)'i hayırcevabını vermişlerdir.
'Katılım bankacılığı konusunda bilgi sahibiyim.' sorusuna katılımcıların %7.24(42)'ü evet, %71.38(414)'i hayır, %21.38(124)'i fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Benim için banka günlük yaşamda önem arz eden bir kurumdur.' sorusuna katılımcıların %45.52(264)'si evet, %43.45(252)'i hayır, %11.03(64)'ü fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'ATM'lerden bankacılık işlemleri yapmaktayım.' sorusuna katılımcıların %46.21(268)'i evet, %38.62(224)'si hayır, %15.17(88)'si fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Zarar iflasın en büyük göstergesidir.' sorusuna katılımcıların %53.10(308)'u evet, %34.49(200)'u hayır, %12.41(72)'i fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Kredi kartı kullanmak bir ayrıcalıktır.' sorusuna katılımcıların %54.83(318)'ü evet, %35.52(206)'si hayır, %9.65(56)'i fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Kredi kartı alışverişimin büyük bir kısmını oluşturmaktadır.' sorusuna katılımcıların %50.17(291)'si evet, %37.07(215)'si hayır, %12.76(74)'sı fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Kredi kartı konusundaki en büyük sorunu kart aidatı olarak görmekteyim.' sorusuna katılımcıların %60.69(352)'u evet, %9.65(56)'i hayır, %29.66(172)'sı fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Birden fazla bankanın kredi kartını kullanmaktayım.' sorusuna katılımcıların %32.41(188)'i evet, %22.42(130)'si hayır, %45.17(262)'si fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Kredi kartındaki alışverişlerimde taksitlendirerek yapmaktayım.' sorusuna katılımcıların %39.31(228)'i evet, %15.52(90)'si hayır, %45.17(262)'si fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'Nakit yerine kredi kartı kullanmayı tercih ederim.' sorusuna katılımcıların %52.59(305)'u evet, %47.41(275)'ihayır cevabını vermişlerdir.
'Kredi kartına uygulanan faiz konusunda bilgi sahibiyim.' sorusuna katılımcıların %33.62(195)'si evet, %53.79(312)'u hayır, %12.59(73)'u fikrim yokcevabını vermişlerdir.
'İletişim araçlarından güncel finansal olayları takip etmekteyim.' sorusuna katılımcıların %8.97(52)'si evet, %71.03(412)'ü hayır, %20(116)'si fikrim yokcevabını vermişlerdir.

SONUÇLAR

Katılımcılarımızın büyük çoğunluğunun temel ekonomik terimler konusunda sadece bilgi sahibi olduklarını görmekteyiz. Piyasa, enflasyon, zarar gibi kavramları tanıdıkları tespit edilmiştir Özellikle enflasyonun ne anlama geldiği ev kadınlarımızın büyük çoğunluğu tarafından bilinmiştir Bunun nedeni olarak çarşı ve pazar alışverişinin ağırlıklı olarak ev kadınları tarafından yapılmasıdır.

Bankacılığın klasik hizmetleri konusunda da bilgi sahibi olunduğu görülmektedir. Havale, EFT kavramı çoğunluk tarafından bilinmektedir. Burada en dikkat çekici unsurun IBAN' ın ne anlama geldiği % 66.38'lik bir kesim tarafından bilinmesi olduğu görülmüştür. Havale ve EFT konusunda bilgi sahibi olunmasının doğal bir sonucu olarak bu durumu izah edebiliriz.

İnternet bankacılığı kullanımının pek rağbet görmediği tespit edilmiştir. İnternet ve mobil bankacılık hizmetlerinin eğitim seviyesi ile orantılı olduğunu düşünebiliriz. Toplumlarda eğitim seviyesi arttıkça teknolojinin sunduğu olanaklardan kullanım da benzer şekilde artmaktadır.

Kredi kartının yaşamımıza girmesinin sonuçlarını ev kadınları üzerinde de görmekteyiz. Kredi kartı kullanımının yaygın olduğu, kredi kartına dayalı taksitli alışverişinde kullanıldığı görülmektedir. Kredi kartı konusunda en büyük sorunu kart aidatı olarak görmekte olup kredi kartına uygulanan faiz konusunda 1/ 3' ünün bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir.

Ev Kadınları'nın katılım bankacılığı konusunda yeterli bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. Esasen finansal yaşamımızda yeni bir kavram olan bu bankacılık türünün fazla tanınmamış olması, bu tür kurumların sayısal olarak az olmasının yanı sıra reklam, tanıtım faaliyetlerinin ev kadınlarına ulaşmamış olması da bu bankacılığın tanınmama nedenleri arasında olduğu söylenebilir.

Tasarruf etmekteki temel amacın gelecek kaygısı olduğu ankete verilen yanıtlardan ortaya çıkmakta, tasarrufla ancak geleceğin şekillendirileceği ifade edilmektedir.

Ev kadınlarının tasarruf araçları kullanım durumuna baktığımızda altın ve döviz gibi geleneksel tasarruf araçlarının ağırlığını hissetmekteyiz. Bunları gayrimenkul ve banka mevduatı takip etmektedir. Bu yapı ülkemiz insanının genel finansal davranış ve yapısı ile birebir uyumlu olduğunu göstermektedir. Aynı durumu tasarrufları değerlendirmede de görmekteyiz. Yastık altı tasarruf değerlendirmenin % 45'ler seviyesinde olduğu görülmekte bunu % 31'lik bir seviye ile bankada değerlendirme takip etmektedir.
Ev kadınlarının Bireysel Emeklilik Sistemine kayıtlı olmadıkları görülmekte aynı zamanda güncel finansal olayların televizyonlarda pek izlenmediği sonucu araştırmamızdan çıkmaktadır.

Ev kadınlarımızın finansal algı düzeyini artırmak için bu kesime yönelik eğitim, seminer v.b. organizasyonlar düzenlenmeli, bu kesimin tasarruf alışkanlığının artırılmasının ülke ekonomisi için bir kazanç olduğu unutulmamalıdır. Bu kesimin yaşamında iletişim araçlarının vazgeçilmez yerlerinin olduğu düşünüldüğünde finansal algının artırılmasında bu araçların etkileyici gücünden de yararlanılacağını düşünebiliriz.

Finansal piyasalarda riskinin azaltılması, piyasaların şeffaflığı bu kesimin daha fazla yasal araç ve piyasaları tanımasına vesile olacak ve sermaye piyasasına toplumun geniş kesimlerinin güveni ve katılımı sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Abreu, Margarida, MENDES, Victor, 2010,"Financial literacy and portfolio diversification", Quantitative Science, Vol. 10, No. 5, October, pp. 515.
Adeleke, Titus, 2013,"The Effects of Gender and Gender Role on the Financial Literacy of College Students", Wilmington, North Carolina: Oklahoma StateUniversity, July.
Altıntaş, Kadir Murat, 2009,"Belirlenmiş Katkı Esaslı Emeklilik Planlarında Finansal Eğitimin Önemi: Katılımcıların Finansal Okur Yazarlığı Çerçevesinde Alternatif Bir Yatırım Eğitim Modeli",ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.5, Sayı. 9, ss. 152.
Bay, Charlotta, Catasus, Bino, Johed, Gustav, 2014,"Situating Financial Literacy", Critical Perspectives on Accounting, No. 25, December, pp. 37.
Baysa, Eray ve Karaca Süleyman Serdar, 2016, "Finansal Okuryazarlık ve Banka Müşteri Segmentasyonları Üzerine Bir Uygulama.", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 71, s. 22.
Bianco, Candy A., Bosco, Susan M., 2000,"Financial Literacy: Whatare Business Schools Teaching?", Bristol, RI: Gabelli School of Business Roger Williams University, pp. 14.
Chen, Haiyang - Volpe, Ronald P., 1998,"An Analysis of Personal Finance Literacy Among College Students", Financial Services Review, Vol. 7, No. 2, pp. 116
Crain, Susan, 2013,"Are Universities Improving Student Financial Literacy? A Study of General Education Curriculum", Journal of Financial Education, Spring/Summer, pp. 2.

Delaune, Laura D., Rakow, Jessica S., Rakow, K. C., 2010. "Teaching Financial Literacy İn A Co-Curricular Service-Learning Model", Journal of Accounting Education, No. 28, April, pp. 103.

Dvorak, Tomas, Hanley, Henry, 2010,"Financial Literacy And The Design Of Retirement Plans",The Journal of Socio-Economics, No.39, June, pp. 645.

Fettahoğlu, Sibel, 2015, "Hane Halkının Finans Eğitimi ve Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Kocaeli'nde Bir Araştırma.", Journal of Accounting & Finance, s. 113.

Jorgensen, Bryce L., Savla, Jyot, 2010,"Financial Literacy of Young Adults: The Importance of Parental Socialization", Family Relations, No. 59, October, pp. 466- 472.

Kılıç, Yunus, H., Ata, Ali, ve Seyrek, İbrahim H., 2015, "Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma", Journal of Accounting & Finance, 144.

Lusardi, Annamaria, 2008, "Financial Literacy: An Essential Tool for Informed Consumer Choice?", NBER Working Paper Series, Working Paper., 14084, June, pp. 4.

(http://www.ncee.net/cel/WhatAmericansKnowAboutEconomics_042605-3.pdf, 01.12.2014) OECD (2005), Improving Financial Literacy: Analysis of Issuesand Policies, pp. 26.

Özdemir, Ali, Temizel, Fatih, Sönmez, Harun, Er, Fikret, 2015, "Financial Literacy Of University Students: A Case Study For Anadolu University, Turkey", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Vol. 11, No. 24, pp. 103.

Özdemir, Kamer Karakum, 2012, Türkiye Finansal Yeterlilik Araştırması Ön Sonuçları, Dünya Bankası, TÜSİAD Finansal Okuryazarlık Konferansı, s. 39.

Shambare, Richard, Rugimbana, Robert, 2012,"Financial Litercy Among the Educated: An Exploratory Study of Selected University Students in South Africa", Feature Article, Vol. 54, No. 4, July/August, pp. 587.

SPK, ve Dünya Bankası, 2012,"Türkiye Finansal Yeterlilik Araştırması", Türkiye.

T.C Merkez Bankası, 2011, Dünyada ve Türkiye'de Finansal Erişim ve Finansal Hizmet Eğitimi, Ankara, s. 1.

Temizel, Fatih, Bayram, Fatih, 2011,"Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma", C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt. 12, Sayı. 1, s. 86.

http://www.financialliteracy.gov.au/ ,(National Financial Literacy Strategy, 2014: 6) (16. 07. 2017).

Worthington, Andrew C., 2006,"Predicting Financial Literacy İn Australia", Financial Services Review, No. 15, pp. 59.

The Research on the perceived Causes of School Failure in the Vocational and Technical High Schools: The Sample of the Tunceli City

Mesleki ve Teknik Liselerde Okul Başarısızlığının Algılanan Nedenleri Üzerine Bir Araştırma: Tunceli İli Örneği[1]

Kasım TATLILIOĞLU[2], *TUNCELİ RAM*[3]

Abstract- This study was carried out to investigate the causal attributions of success and failure of the students in vocational and technical high schools in Tunceli city in 2016-2017. This research is a study conducted in the type of survey. Each student has been applied a 33 entry "Failure Reasons Survey". Having been defined the reasons of failure of the students and the resons of negative effects of school failure, they are listed in the order from the highest to the lowest. When we look at the reasons of failure generally we can see that they arise from "family, teacher, individual himself, lesson contents, the methods of learning-teaching and environmental factors". The reason for failure of a school mostly occurs because of the teachers and parents' wrong approaches who have traditional understanding and as a result it brings about lots of problems. Parent involvement is one of the most significant determinants that affects the students' school success. It was found that family factor affected on the success of students at school; while the success of school of those who had some family problems was lower than those who did not any family problems, but supported by their families. The barriers either stemmed from parents or schools should be overcome in order to provide school success. School failure is defined as the gap between the real ability and school success of the student. There are various reasons affecting school failure. School failure results not only from the individual himself but also from his family, school and other environmental factors. People are borne with different characteristics. These different characteristics constitute individual differences. Thus, it can be inferred that individuals can neither think nor learn in the same way. Negative behaviors of students have identical effects on both their and others' learning in educational process that is a social obstacle in learning environment. This is one of the most important external parameter affecting to reach defined objectives of the instruction. So, it is crucial to determine the negative and positive behaviors of students with the reasons and other relevant clarifying their underachievement. Effective school is a contemporary and student centered education organization which has realized the education demands of individual and society in the highest level. Educational process and medium are important dimensions of effective school.

Key words: School achievement, failure, unsuccessful stıdent, fear of success, reasons of unsuccess. Vocational and Technical High School, Tunceli.

Özet- Bu çalışma, 2016-2017 yılında, Tunceli il merkezinde mesleki ve teknik liselerde öğrenim görmekte olan öğrencilerin başarı ve başarısızlık durumlarını atfettikleri nedensel yüklemeleri araştırmak amacıyla yapılmıştır. Bu araştırma, tarama türünde gerçekleştirilen bir çalışmadır. Öğrencilerin her birine 33 maddelik "Başarısızlık Nedenleri Anketi" uygulanmıştır. Öğrencilerin başarısızlık nedenleri belirlenerek, okul başarılarını olumsuz etkileyen nedenler tespit edilmiş olup, en yüksekten en düşüğe doğru sıralanmıştır. Başarısızlık nedenlerine genel olarak baktığımızda, "aileden, öğretmenden, bireyin kendisinden, ders içeriklerinden, öğrenme-öğretme yöntemlerinden ve çevresel faktörlerden" kaynaklandığı görülmektedir. Okul başarısızlığına en fazla geleneksel anlayışa sahip öğretmen ve ebeveynlerin yanlış yaklaşımları neden olmakta ve sonuçta birçok soruna yol

[1] Bu çalışmanın istatistiksel verileri, Tunceli RAM'ın (Rehberlik ve Araştırma Merkezi) koordinasyonunda 2016-2017 eğitim-öğretim yılında, Tunceli il merkezindeki Anadolu Mesleki ve Teknik Liselerinde uygulanan"Başarısızlık Nedenleri Anketi" sonuçlarından elde edilmiştir.

[2] Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, kasimtatlil@hotmail.com

[3] Tunceli Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü

açabilmektedir. Aile katılımı, öğrencilerin okul başarısına etki eden en önemli etmenlerden biridir. Ailenin çocuğun okul başarısını etkilediği; ailevi sorunları olan öğrencilerin okul başarılarının, ailevi bir sorunu olmayan ve ailesinden destek gören öğrencilerin okul başarılarından daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Okul başarısını sağlayabilmek için okuldan veya ailelerden kaynaklanan bu sıkıntıların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Okul başarısızlığı, öğrencinin gerçek yeteneği ile okul başarısı arasında görülen farklılık olarak tanımlanmaktadır. Okul başarısını etkileyen değişik faktörler vardır. Okul başarısızlığı, bireyin kendisinden kaynaklanabileceği gibi, ailesinden, okulundan ve diğer çevresel faktörlerden de kaynaklanabilmektedir. İnsanlar birbirlerinden farklı özelliklere sahip olarak dünyaya gelmektedirler. Bu farklı özellikler bireysel farkları oluşturmaktadır. Sonuçta, bireyler aynı şekilde düşünüp aynı şekilde öğrenememektedirler. Öğrenenin, öğrenme ortamında olumsuz davranışlarda bulunması hem kendisinin hem de başkalarının öğrenmesini olumsuz etkilemekte, öğrenme ortamında olumlu sosyal etkileşimi engellemektedir. Bu da istendik davranış oluşturma sürecinde öğretim sürecini etkileyen önemli dışsal değişkenlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece, öğrencilerin olumlu olumsuz davranışları belirlenerek başarısızlık olgusunun tanımlanması ve bağlı olduğu kaynaklarının saptanması önemli yer tutmaktadır. Etkili okul, birey ve toplumun eğitim-öğretim isteklerini en üst düzeyde gerçekleştiren öğrenci merkezli çağdaş bir eğitim-öğretim kurumudur. Eğitim-öğretim süreci ve ortamı boyutları etkili okulun önemli boyutlarındandır. Eğitim-öğretim ise planlı ve amaçlı sosyal bir girişimdir.

Anahtar Kelimeler: Okul başarısı, başarısızlık, başarısız öğrenci, başarı korkusu, başarısızlık nedeni, Mesleki ve Teknik Lise, Tunceli.

GİRİŞ

Başarı, "*istenilen bir sonuca ulaşma yönünde bir ilerlemedir*". Okul başarısı, "*öğrencinin bulunduğu okul, sınıf ve derse göre belirlenmiş sonuçlara ulaşmada göstermiş olduğu ilerlemedir*". Akademik başarısızlık ise, "*öğrencinin gözlemlenen performansı ile tahmin edilen performansı arasındaki farklılık*" olarak tanımlanabilir Okul döneminde çocuk yepyeni bir yaşama başlar ve farklı tavırlar geliştirme ihtiyacındadır. Başarı kavramının akademik başarı ile sınıflandırılmayacağı, bilgi ve beceri gibi bilişsel davranışlar kadar, ilgiler kişilik özellikleri ve tutumlar gibi bilişsel olmayan davranışları da içerdiği görülmektedir. Bilişsel, fiziksel ve duygusal olgunluk açısından yetersizlik başarısızlıkta önemli bir etkendir (Oğuzkan, 1981; Yavuzer, 1983; Başaran, 1993; Sorgun, RAM, 2006:1-2). Öğretim ortamının değişmez ve vazgeçilmez unsurlarından biri öğrencilerdir. Öğretimin etkin olarak gerçekleştirilmesi ve yönetimi sürecinde, öğrenen kaynaklı bir takım etkenlerin varlığının da dikkate alınması gereken önemli bir olgudur (Taşdemir ve Taşdemir, 2010:475).

Başarısızlığın her çocuk için ayrı bir nedeni vardır. Çocuğun başarısızlığının nedenini iyi analiz etmek gerekir. Çocuk veya genç belki öğretmenlerden öç almak için çalışmıyordur. Yahut anne babanın kendisini azarlamasından, aşağılanmasından, aşırı eleştirmesinden, bilinç dışı bir tepki ile ders çalışmayarak tepki vermekte böylece intikam almaktadır. Aile geçimsizlikleri, yoksulluk, kardeş, arkadaş ilişkileri ve geçimsizlikleri gibi kişisel ve duygusal problemler karşısında çocuğa rehberlik ve psikolojik danışma yardımı sağlamak ve gerekirse ailesi ile işbirliği yapmak öğrencilerin hem okula olan ilgisini artıracak hem de başarısızlığını azaltacaktır. Zihinsel nedenlerde olabilir. İnsan beyninde okuma, yazma, hesaplama ayrı ayrı çalışmaktadır. Bazı özel öğrenme güçlüklerinde çocuk zeki olduğu halde bilgileri beynine işleyemez. Tek sorun erken yaşlarda fark edilmesidir. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) olan çocukların bazıları zeki olduğu halde ders çalışamaz kitap başında oturamaz, kafa yoran işlerden çabuk sıkılır, aceleci ve sabırsızdır, sınıfta kıpır kıpırdır dersi kaynatır (Binbaşıoğlu, 1992; Deniz, 2007; Deniz, 2010).

Eğitim süreci içerisinde rehberlik hizmetlerinden beklenen en önemli işlev, öğrencilerin ilgi, eğilim ve yetenekleri doğrultusunda, aynı zamanda ülkenin ihtiyaç ve koşulları da dikkate alınarak, üst öğrenime ve iş alanlarına yönlendirilmesi doğrultusunda yardımcı olmaktır. Günümüzün modern eğitim anlayışı öğrencilerin yalnızca bilişsel gelişimine yönelik olmayıp, onların bedensel, duygusal, sosyal ve kişilik

gelişimini de hedeflemektedir. Bir insanın toplum yaşamında işlevlerini gereğince yerine getirebilmesi, başarılı ve mutlu bir yaşam sürdürebilmesi ancak sağlıklı bir kişilik gelişimi ile olanaklıdır.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı, Tunceli il merkezinde bulunan Anadolu Meslek ve Teknik Liselerinde okul başarısızlığının nedenlerini ortaya koymaktır.
Problem Cümlesi: Bu amaçla; "Öğrenci başarısını etkileyen faktörler nelerdir?" sorusuna cevap aranmıştır.

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Öğrencinin Okul Başarısını Etkileyen Faktörler

Başarı güdüsünün oluşmasında çocuğun yaşadığı başarı ve başarısızlıkların önemli bir etkisi vardır. Başarı zevkini tatmış öğrencilerin, başarı güdülerinin de yüksek olması olasıdır. Başarı güdüsü yüksek öğrenciler zor ve uğraştırıcı soruları, alıştırmaları yapmak isterler. Bu davranışları dikkate alarak öğretmenlerin yapmaları gereken şey, öğrencinin davranışına neden olan çevresel etmenlerin neler olabileceğini araştırmaktır (Özkal ve Çetingöz, 2005).
Öğrencilerin okul başarılarını etkileyen faktörleri şöyle sıralayabiliriz:

Aile Ortamı (Sağlıklı ortam, sağlıklı insan)

Öğrencilerin okul başarısına etkileyen okul içi ve okul dışı birçok etkenden söz etmek mümkündür. Okul dışı etkenler söz konusu olduğunda aile, öğrencinin okul başarısı üzerindeki en önemli belirleyenlerden birisidir. Aileler çok yönlü olarak çocuklarının başarı durumlarına etki edebilir (Aslanargun, 2012:120). Ailenin, çocuğun sosyal uyum ve kişilik gelişiminde olduğu kadar, okul başarısı üzerinde de çok büyük rolü olduğu artık yadsınamaz bir gerçektir. Baltaş'a (2001) göre, öğrencilerin başarısını yükseltmek için okul-aile işbirliğinden önce, aileler ile çocukların işbirliği yapmalıdır.

Milli Eğitim Şuralarında okul-aile ilişkilerinin geliştirilmesi konusunda kararlar alınmasına karşın uygulamaya dönük yeterli kararlılığın gösterilememesi ve ülke genelinde demokratik bir anlayışın yerleşememesi, okul-aile iletişiminin istenen düzeye ulaşamamasının en önemli nedenleri arasında sayılabilir. 1948 İlköğretim ve 1949 Ortaokul programlarında "*okul ile aile arasında sıkı bir işbirliği sağlanması*" yeni bir ilke olarak yer almıştır. 18-23 Mart 1957 tarihlerinde toplanan 6. Milli Eğitim Şurasında Halk Eğitimi üzerinde durulmuş, cehaletin tasfiyesi, okuma-yazma oranının yükseltilmesi, toplum kalkınması gibi konular komisyonun gündemini oluşturmuştur (MEB, 1973; 1974). Milli Eğitim Bakanlığının, yeni güncelleştirilen Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliğinin 12. maddesinde rehberlik hizmetlerinde gelişimsel ve koruyucu (önleyici) yaklaşımın esas olduğu belirtilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2001, MEB, 2003; 2006).

Bireysel Faktörler

Başarısızlıkta bireysel farklılıklar öğrencinin zekâ düzeyi, kişilik özellikleri, ilgileri, beklentileri, ihtiyaçları, istekleri, ön bilgileri, duygusal durumu, güdülenmesi, bedensel engeller, dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu, psikolojik durumu gibi kişisel özellikleri okul başarı veya başarısızlığının en önemli nedenleri arasında yer almaktadır.

Williams ve Burden (1997) öğrenmeye hümanistik bir yaklaşım bakışını savunurlar. Öğrencinin içsel özüne büyük önem vermek gerektiğini savunurlar. İnsan gelişiminin bireyin düşünceleri, duyguları ve duyguları ile daha ileri gidebileceğini vurgularlar. Her öğrenme deneyiminin bağlamında görülmesi ve öğrenmenin mümkün olduğunca kişiselleştirilmesi gerçeğini vurgular.

Sınıf ve Okul Ortamı (Okul iklimi)

Sınıf ve okul ortamı sadece fiziki bir ortam olarak düşünülmemelidir. Başarısız öğrenciyi, sınıf içinde aşağılamak ve dışlamak onu hiçbir şekilde başarıya yöneltmez. Tam tersine başarısızlık kaygısının pekişmesini sağlar (Özden, 2004). Ayrıca, okul sağlığı hizmetleri de önemli bir faktördür. (Coşkun ve Bebiş, 2014:16).

Bernier'e (2004) göre, öğrencilerin güçlendirilmesi ve okullarda daha etkin hale getirilmesi şu açılardan önemli kabul edilmektedir:

• Eleştirel düşünceyi geliştirmek,
• Karmaşık ve birbirleriyle ilişki içerisindeki sistemlerin anlaşılmasını sağlamak,
• Etkileşime dayalı bir sınıf ortamı oluşturmak (Akt: Aslanargun, 2012:122).

Eğitim Yöneticisi (Öğrenim lideri, okul müdürü)

Eğitim yöneticisi, okulun varlık nedeninin "öğrencilerin yetişmesini sağlamak" olduğu bilincinde olmalıdır. Günümüzde artık, "öğretim lideri" anlayışı popüler hale gelmiştir.

Öğretmen Faktörü

Öğretmenin, öğrencinin başarı ya da başarısızlığının, çalışma planının ve uygulamasının, ulaşılmak istenen amacın standardına uygunluğu ile ilgili olduğuna dikkat çekebilir. Öğretmenler, sınıflarındaki bütün öğrencilerin davranışlarının farklı olduğunu bilincinde olmalıdır. Öğrencilerin çoğu, sınıftaki değerleri alırlar ve kendini kontrol ve olgunluğu sergileyebilirler. Ne yazık ki, bu davranışlar, dersin işlenişini aksatan olumsuz davranan öğrencilerde az miktardadır ve iyi öğrencilerin öğrenmelerini de engeller (Seidman, 2005).

McLoughin (2005) öğretmenlerin, istenmeyen işaretleri elde ettiklerinde öğrenen başarısızlığının nedenlerini bulmaları beklenir. Bu gibi durumlarda, öğretmenler öğrencilerin yeteneklerine yönelik olumlu inançları korumak için dikkatli olmalıdır. Bu nedenle, öğrenen başarısızlığını dışsal, kontrol edilemeyen ve istikrarlı faktörlere atfetmemek önemlidir. Öğrencinin gelecekteki akademik sonuçları daha iyi elde edebilmesi için öğrencilerin kendilerinin daha sağlıklı ve olumlu atfetme fırsatına sahip olmaları için doğru olması gerekir. Öğretmenler, onun için gerekli olan bazı becerileri veya uygun stratejileri vurgulamış olabilir. Öğretmenler, öğrencilerin geliştirilmesi için ihtiyaç duydukları iç gücün farkında olmalarına yardımcı olmalı, öğrencileri bunları geliştirmenin etkili yollarını aramaya teşvik etmelidir (Akt: Yördem, 2016:59).

Sağlık Faktörü (Bedensel sağlık)

Görme, işitme kaybı, bulaşıcı hastalıklar gibi nedenler ders çalışmayı engellediği ve dikkat dağılmasına neden olduğu için başarısızlığa zemin oluşturur.

Okul Başarısızlığının Nedenleri

Okul Başarısızlığının nedenlerini ana hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bireysel (Öğrenciden kaynaklanan) Nedenler

a. Zeka Yetersizliği
b. Fizyolojik Yetersizlikler
Sağlık Sorunları
Gereksinim Yoksunluğu
c. Ruhsal/Psikolojik Nedenler
Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu
Özgül Öğrenme Güçlüğü
Uyum Bozukluğu
Bunaltı/Kaygı Bozuklukları

Depresyon

2. Toplumsal Nedenler

a. Aileden Kaynaklanan Nedenler
a.a. Aileye Bağlı Gereksinim Yoksunluğu ve Zorlanmalar
a.b. Ailenin Yanlış Adetleri
a.c. Dağılmış Aile Yapısı, Aile Fertlerinden Birinin Hastalığı veya Yakın Birinin Kaybedilmesi …. vb.
a.d Aile İçi Şiddet ve Baskı
a.e. Ailede İletişim Yoksunluğu ve İlgisizlik … vb.
a.f. Ailenin Takındığı Yanlış Tutum ve Davranışlar
a.g. Ailenin Yüksek Beklentileri
a.h. Ailede Tahsile Gereken Önemin Verilmemesi
a.ı. Ailenin Ekonomik Yetersizliği
b. Okuldan Kaynaklanan Nedenler

3. Diğer Nedenler

a. Ulaşım yetersizliği,
b. Eğitim politikası,
c. Zararlı alışkanlıklar (madde kullanımı vb.)
d. Televizyon kültürü, (Televizyon izleme kültürünün özellikle aile ortamında yerleşmemiş olması),
e. Çevresel faktörler ve dolayısıyla internet cafe gibi yerlerin öğrencilerde bağımlılık yapması, vb. şeklinde sınıflandırılmaktadır (Kocasinan RAM, 2014). Santroct'a (2004) göre, öğrenciler bazı durumlarda öğrenilmiş çaresizlik duygularını kazanabilirler. Öğrenilmiş çaresizlik öğrenenin başarma beklentisinin düşük olması bir işi başaramayacağına, yapamayacağına dair koşullanmasıdır. Öğrenilmiş çaresizlik içinde bulunan öğrencilerde görülen belirgin davranışlar şunlardır:

1. "Yapamam" derler,
2. Öğretmenin açıklamalarını dinlemezler.
3. Yardıma gereksinimleri olsa bile istemezler,
4. Hiçbir şey yapmazlar [örneğin camdan dışarıyı seyrederler],
5. Gerçekten çaba harcamadan, yanıtları rastgele verirler,
6. Öğretmenin çabalarına kayıtsız kalırlar,
7. Cesaretleri çok kolay kırılır,
8. Öğretmenin sorularını yanıtlamada gönülsüz olurlar,
9. İşten kaçmak için mazeretler uydurular.

YÖNTEM

Bu kısımda, araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin değerlendirilmesi yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Araştırma Tunceli ili merkez Anadolu Teknik ve Meslek Liselerinde, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında öğrenimlerine devam eden öğrencilerin başarısızlık nedenleri, aile-okul- bireysel özellikler ve çevre faktörlerine bağlı olarak tarama modeli kullanılmak suretiyle belirlenmeye çalışılmıştır. Başarısızlık nedenleri anketi Tunceli ili merkez Mesleki Teknik ve Anadolu lisesinde Başarısızlık sorunu yaşayan ya da Okul rehberlik servisinin ihtiyaç duyduğu öğrencilere uygulanmıştır. Çalışmada, tesadüfî örnekleme yönteme kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini; Tunceli ili merkez Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Halide Edip Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, İbn-i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, İsmet İnönü Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Namık Kemal Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında öğrenimlerine devam eden son sınıf öğrencilerinden toplam 1009 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu öğrencilerden başarısızlığı tespit edilen ve okul rehberlik servislerine "başarısızlık nedeni" ile danışmaya gelen 185 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada psikolojik danışma ve rehberlik alanında kullanılan "başarısızlık nedenleri anketlerinin" ve bu konuyla ilgili daha önce yapılan araştırmalarda kullanılan Başarısızlık Nedenleri Anketi" kullanılmıştır. Ayrıca, okul müdürleri ile de telefon görüşmesi yapılarak bu konuda bilgi alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Tunceli merkez Anadolu Teknik ve Meslek Lisesi öğrencilerine uygulanan anketler, Tunceli Rehberlik ve Araştırma Merkezi (RAM) Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Bölümünün koordinasyonunda Okul Rehberlik uzmanları tarafından uygulanmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Maddelerin analiz edilmesinde frekans (f), yüzde (%) kullanılmıştır. Anket maddeleri aşağıdaki bölüm başlıklarına göre değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Tunceli merkez Anadolu Teknik ve Meslek Lisesi öğrencilerinin başarısızlık nedenlerine ilişkin olarak en çok işaretledikleri ilk beş madde ve buna ilişkin yorumlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: 9. Sınıf öğrencilerinin en çok başarısızlık nedeni olarak işaretledikleri ilk beş madde

Sıra no	Anket no	Anket maddeleri	%
1	17. madde	Çalıştığım halde yapamıyorum	%36
2	1. madde	Ailemden ayrı oluşum yüzünden (ayrı, boşanmış, pansiyon, yurt, vb.)	%30
3	25. madde	İyi ders çalışma yöntemlerini bilmediğimden	%27
4	14. madde	Sınavlarda çok heyecanlandığımdan	%26
5	21. madde	Ders programında zor derslerin üst üste gelmesinden	%24

Tablo 1'de görüldüğü gibi, 9. Sınıf öğrencilerinden, en çoğu (1. Sırada) (%36) "çalıştığım halde yapamıyorum" maddesini işaretlemişlerdir. Bu durum, aslında 3. Madde ile de ilişki bir durumdur. Öğrenciler planlı, programlı ve günlük çalışmamaktalar, sadece sınav öncesi çalışmaktadırlar. Neticede ise istenen başarı elde edilememektedir.

2. sırada, "Ailemden ayrı oluşum nedeniyle" (%30) maddesini işaretlemişlerdir. Başarısız öğrencilerin boşanmış aile çocukları oldukları, ailelerinden uzakta kalmalarından dolayı yeterince aile desteği yani sosyal destek alamamaları ve bu destekten mahrum kalmaları başarısızlığa yol açmaktadır.

3. sırada, "İyi ders çalışma yöntemlerini bilmediğimden" (%27) maddesini işaretlemişlerdir. Aslında bu maddede 1. Madde ile ilişkili bir durumdur. Öğrenciler, planlı, verimli ve günlük ders çalışma

yöntemlerini bilememektedir. Neticede, biriken ders ve konular öğrencide can sıkıntısı ve bıkkınlık meydana getirmektedir. Sonuç, ise başarısızlık olarak ortaya çıkmaktadır.

4. sırada, "Sınavlarda çok heyecanlandığımdan" (%26) maddesini işaretlemişlerdir. Bu durum, kız öğrencilerde daha yaygındır. Kızlarda daha yüksek olmasının nedenini, biyolojik nedenlere bağlayabiliriz. Diğer bir neden ise, öğrenciler, derse ve konuya hakim olamayınca, sınavlarda tedirgin oluyorlar, strese giriyorlar, başarısız olacakları düşüncesi ile paniğe kapılıyorlar.

5. sırada ise, "Ders programında zor derslerin üst üste gelmesinden" (%24) maddesini işaretlemişlerdir. Liselerde, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler yeterli düzeyde değil. Günlük 7-8 saat klasik ders konmaktadır. Beden Eğitimi, Müzik, vb gibi dersler ise haftada 1 saattir. Bu durumlar, öğrencilerde ister istemez yorgunluk, can sıkıntısı, bıkkınlık vb. gibi durumlara yol açmaktadır. Neticede, öğrencilerde başarısızlık olarak kendini göstermektedir.

Tablo 2: 10. sınıf öğrencilerinin en çok başarısızlık nedeni olarak işaretledikleri ilk beş madde

Sıra no	Anket no	Anket maddeleri	%
1	17. madde	Çalıştığım halde yapamıyorum	%36
2	22. madde	Ön bilgilerim yetersiz	%21
3	1. ve 11. maddeler	Ailemden ayrı oluşum yüzünden; başaramayacağım derslere çalışmak istemeyişimden	%15
4	14. ve 25. maddeler	Sınavlarda çok heyecanlandığımdan; ders dışı konularla çok fazla ilgilendiğimden	%14
5	5. 8. ve 9. maddeler	Ailemin sürekli ders çalış demesinden bıktığımdan; iyi ders çalışma yöntemlerini bilmediğimden; bazı derslere karşı yeteneğim olmadığından	%12

Tablo 2'de görüldüğü gibi, 10. sınıf öğrencilerinden, en çoğu (1. Sırada) (%36) "çalıştığım halde yapamıyorum" maddesini işaretlemişlerdir. Bu madde 9. Sınıflar ile aynıdır.

2. sırada, "Ön bilgilerim yetersiz" (%21) maddesini işaretlemişlerdir. Bu durumun nedeni, öğrenci sınıf geçme amacıyla ders çalıştığından konuları derinlemesine kavrayamamaktadır. 10. Sınıfa geçtiğinde yeni konuları anlamakta güçlük yaşamaktadırlar. Örneğin, bir öğrenci dört işlemi bilmiyorsa, olasılık, vb. konuları da anlamaması olağandır.

3. sırada, "Ailemden ayrı oluşum yüzünden; başaramayacağım derslere çalışmak istemeyişimden " (%15) maddelerini işaretlemişlerdir. Aileden ayrı oluş, 9. Sınıflarda 2. Sırada işaretlenmiştir. Burada, 9. Sınıflardan farklı olarak, 10. Sınıflarda, "başaramayacağım derslere çalışmak istemeyişimden" maddesi de görülmektedir. Bu durumun nedeni, "öğrenilmiş çaresizliktir". Matematik, yabancı dil, vb. dersleri öğrenememenin nedeni olarak bunu söyleyebiliriz. Yani, öğrenciler bazı dersleri yapamayacağına, başaramayacağına, koşullanmıştır.

4. sırada, "Sınavlarda çok heyecanlandığımdan" ve "ders dışı konulara fazla zaman ayırdığımdan" (%14) maddelerini işaretlemişlerdir. "Sınavlarda heyecanlanmak" maddesi, 9. Sınıf öğrencileri ile benzerlik taşımaktadır. 9. Sınıflardan farklı olarak, 10. Sınıf öğrencileri, "ders dışı konulara fazla zaman ayırdığımdan" maddesini işaretlemişlerdir. Bunun en önemli nedeni, öğrencilerin, teknolojiye olan aşırı bağımlılıklarını söyleyebiliriz. Öğrenciler, telefonda, sosyal medyada ve internet salonlarında oldukça fazla zaman geçirmektedirler.

5. sırada ise, "Ailemin sürekli ders çalış demesinden bıktığımdan"; "iyi ders çalışma yöntemlerini bilmediğimden"; "bazı derslere karşı yeteneğim olmadığından" maddelerini işaretlemişlerdir. 9. Sınıflardan farklı olarak, 10. Sınıf öğrencileri burada, "Ailelerinin sürekli ders çalış demesinden bıktıkları" maddesini işaretlemişlerdir. "Ailelerde ne yazık ki bu durum çok belirgindir. Kendileri bir sayfa kitap okumayıp, TV dizilerinin bağımlısı olmuş aileler, çocuklarına sürekli ders çalış diye baskı yapıyorlar. Bu durumda, öğrencilerde bazı sorunlara yol açmaktadır. "İyi ders çalışma yöntemlerini bilmemek" maddesi de 9. Sınıflarla benzerlik göstermektedir. "Bazı derslere karşı yeteneğim olmadığından" maddesi de, 3. Sıradaki , başaramayacağım derslere çalışmak istemeyişimden" maddesi ile ilişkili bir durumdur. Burada, temel sorun eğitim sisteminden kaynaklanıyor. Gereksiz dersler müfredattan ayıklanır ve öğrenciler ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir eğitime tabi tutulursa daha sağlıklı sonuçlar ortaya çıkacaktır.

Bunların haricinde Tunceli ili merkez Anadolu Meslek ve Teknik Liselerin müdürleri ile telefonda görüşme neticesinde, "Okul idarecileri olarak, sizce öğrenci başarısızlığının nedenleri ne olabilir" sorusuna şu cevapları verdikleri görülmüştür:

- Okul başarısını belirleyen önemli bir etken de Devamsızlık sorunu oluşturmaktadır. Devamsızlık nedenleri ise; bir takım aile sorunları yüzünden, sağlık nedenlerinden dolayı ve moral bozukluğu nedeni ile devamsızlık yapılmaktadır.
- Anadolu Meslek ve Teknik Liselerine TEOG'dan düşük puan alan öğrencilerin gelmesi.
- Öğrencilerin geleceğe yönelik olumlu bir beklentilerinin olmaması. Bu bölümü bitirdiğimiz zaman zaten üniversiteye gidemeyeceğiz, sanayide çalışacağız, vb. gibi düşüncelere sahip olmaları.
- Başarılı öğrencilerin il dışında başka okullara gitmeleri, vb. gibi nedenlere bağlanmışlardır.
- Aileden kaynaklı nedenler: öğrencinin aile ortamının öğrencinin eğitim gördüğü okula yönelik bakış açısı (velinin gözünde eğitim gördüğü okulun değersizleştirilmesi) anne babanın çocuk yetiştirme tarzları, eğitim düzeyleri, aile bütünlüğünün korunamaması, çocuğa karşı baskıcı ve sürekli kontrol altında tutma arzusu, ailenin çocuğa karşı ilgisiz kalması gibi nedenleri içermektedir. Sağlık sorunlarından kaynaklı nedenler; öğrencilerin fizyolojik, psikolojik sağlığı öğrenme üzerinde oldukça önem taşımaktadır.

SONUÇ

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki; öğrencilerin başarı nedenleri ile başarı beklentileri arasında yakın ilişkiler vardır. Bu konuda ülkemizde yapılan çalışmalardan bazılarına bakacak olursak; Cengiz ve Uzoğlu'nun (2012:396) öğretmenler üzerinde yaptığı araştırmanın bulgularına göre, öğretmenler, velilerin ilgisizliğinin, önyargıların ve öğrencilerin kayıtsızlığının, ders saatlerinin yetersiz kalmasının, okulun ve çevrenin başarısızlığa neden olduğunu belirttiler. Elde edilen bir başka sonuç da, öğrencilerin hazırlanmadan derslere girmesi ve bu nedenle arzulanan başarıyı elde edememesidir. Yördem'in (2016) öğrenciler üzerinde yaptığı araştırma bulgularına göre, Başarılı öğrenciler, başarılarını çoğunlukla içsel, kontrol edilebilir nedenlere atfederken, başarısız olduğunu ifade eden öğrenciler ise çoğunlukla dışsal, kontrol edilemez ve kalıcı nedenlere atfetmişlerdir. Buna göre şans faktörü öğrencilerin atıflarında yer bulmazken, ilgi ve çaba faktörü en çok başvurulan atıflar olmuştur. Bu iki faktörü takip eden yükleme ise öğretmen faktörü olmuştur. Cinsiyet değişkeninin yüklemeler üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Duran (2015) öğrencilerin başarı ve başarı nedensellik özelliklerini araştırdığı araştırmanın bulgularına göre, araştırmaya dahil olan katılımcılarının başarı sonuçlarını dış ve kontrol edilemez nedenlerle açıklama eğilimi gösterdiğini ortaya koymuştur. Yüksek başarı sağlayıcıların düşük öğrenim gören meslektaşlarından daha içsel, istikrarlı ve kontrol edilebilir atıflar gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Daha yüksek öz-yeterlik inançlarına sahip öğrencilerin, öz-yeterlik inançları daha düşük olan iç ve kontrol edilebilir nedenlerden daha fazla olduğu görülmüştür. Taşdemir ve Taşdemir'in (2010:495) yaptığı araştırmanın bulgularına göre, öğrencilerin derslere ayırdıkları zaman, öğretmeni anlamaya dönük çabaları ve derslere etkin katılmak için neler yaptıkları konusunda isteklilik durumları ile ilgili olarak düşük başarılı öğrencilerin öğretmeni dinlemeye ayırdığı zamanın genelde kısa süreli olduğu ve bu sürede de genellikle fazla istekli görülmedikleri belirlenmiştir. Buna karşın başarılı öğrencilerin derslerde öğretmeni dinlemeye ayırdıkları zaman daha uzun sürelidir. Ayrıca düşük başarılı öğrencilerin derslerde ders dışı konularla ilgilenip, kendilerini bunlarla meşgul etmelerine karşın,

başarılı öğrenciler derse daha etkin katılmışlardır. Başarısızlık ile ilgili *dikkatsiz, isteksiz, uyarı, zaman* ve *cevap vermeme* ana kavramları ortaya çıkarken, başarılı öğrenciler de eşdizimsel olarak *aktif dinleyici, soru sorma, istek, dikkat, sorgulama, soru sorma, düşünme* ve *etkin katılım* kavramları ön plana çıkmaktadır. Nazlı (2009), Yavuzer (2010), Erden, (2001), Kasatura (1991), Elmacıoğlu (1998), Cüceoğlu (2006) ve Dam'a (2008) göre, okul başarısızlığının aileden kaynaklı bir nedenleri, gerçek dışı aşırı istekleri olan anne babalar, anne-babanın eğitim durumu, sosyo-ekonomik durumu, aile içi ilişkiler, boşanma, aile üyelerinden birinin ölümü, anne-babanın çocuğa karşı tutumları, anne-babanın okula karşı tutumları ve okul başarısı beklentileri, bireyin ders çalışma ortamı gibi hususlar okul başarısını etkilemektedir. Öğrencilerin %42 gibi büyük bir çoğunluğu başarısızlıklarını aileden kaynaklanan nedenlere bağlamışlardır Bozkurt'a (1998) göre, öğrencilerinin okul başarısızlıklarının altında yatan, depresyonla ilişkili otomatik düşünce kalıpları" konusunda yapmış olduğu araştırma bulgularına göre, lise öğrencilerinde, akademik başarı ile olumsuz otomatik düşünme, depresyon ve kaygı ile anlamlı ilişkiler ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların bulguları, da bizim yapmış olduğumuz bulgularla da büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Yurt dışında yapılmış olan çalışmalara baktığımızda; Newman ve Stevenson (1990), Boruchovitch (2004) ve Swinton, Kurtz-Costes, Rowley ve Okeke-Adeyanju'da (2011) yapılan çalışmalarda başarısızlık ve başarı durumları için toplumsal cinsiyete bağlı farklılıklar üzerine araştırma yapmışlardır. Boruchovitch'a (2004) göre, her iki cinsiyetin öğrenme çıktıları için atıflarda az farklılıkları olduğu ortaya çıkmıştır. Erkekler hem başarılarını hem de başarısızlık deneyimlerini kadınlara göre açıklamak için daha dışsaldı. Öte yandan, Newman ve Stevenson (1990), kızların, sonuçların, test performansı için gerekli spesifik becerilerin ustalığı ile örtüşme olasılığının erkeklerden daha yüksek olduğunu bulmuşlardır ki bu sadece bu çalışmada atıf yapılan benzersiz bir atıftır. Swinton, Kurtz-Costes, Rowley ve Okeke-Adeyanju'ya (2011) göre araştırmaya katılan öğrenciler, matematik başarısını yeteneklerle ilgili faktörlere atfetmişlerdir (Akt: Yördem, 2016:56). xEggen ve Kauchak'a (1999) göre, düşük başarılı öğrencilerin kendi kendilerine çalışmak için ayırdıkları zamanın genelde çok kısıtlı olduğu ve aynı zamanda da kendi kendilerine çalışmaya çok fazla eğilimli olmadıkları gözlenmiştir. Başarılı öğrencilerin ise kendi kendilerine çalışmaya ayırdıkları zamanları daha fazladır ve bu süreyi derslerine destek amaçlı etkinliklerle gerçekleştirmektedirler. Başarısızlık ile ilişki olarak *gayretsiz, boş verme, baştan savma ve zorunlu*, başarı ile ilişkili olarak da *araştırma, fedakârlık, istek, merak ve bireysel çalışma* kavramları oluşmuştur. Araştırmalar, sağlıklı tutumlar içeren bir yaşam tarzının, birçok sağlık problemini önlediğini, buna karşın sağlıksız yaşam tarzının benlik saygısının azalması, depresyon, kalp, kanser hastalıkları, anksiyetenin artması gibi bir çok fiziksel ve ruhsal bozukluklara yol açtığı görülmektedir (Clark ve Hovanitz, 1989; Jampol, 1989; Cheng ve Lam, 1997; akt: Doğan, 2008). Ayrıca, bu durum aile içi sorunların olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan okul-aile işbirliğinin etkili bir biçimde sürdürülmesi bireyin okul başarısı ve kişilik gelişimi açısından pozitif sonuçlar doğuracaktır. Çocukların ayrılık veya boşanmaya bağlı doğal tepkileri saldırganlık ve okul başarısızlığı olduğundan, çocukların bu duyguları ile başa çıkmak için ebeveynler düzenli olarak öğretmenlerle iletişim halinde olmalıdır. Öğretim programının geliştirilmesi ve değiştirilmesi sürecinde, en önemli faktörlerden biri, öğretmenlerin program hakkındaki görüşleri dikkate alınarak, öğretim programının güvenilir olmasını ve öğrencilerin başarısını etkileyecek olmasını sağlamaktır (Güneş, Dilek, Hoplan & Güneş, 2012).

ÖNERİLER

- Öğrencilerin başarısı, bilinçli aile ortamına bağlıdır. Böylece, okul idareleri, çeşitli amaçlarla düzenli olarak öğrencilerin aileleriyle iletişim halinde olmalıdır (Cengiz ve Uzoğlu, 2012:397).
- Aile katılımı, öğrencilerin okul başarısına etki eden en önemli etmenlerden biridir. Öğrencilerin okul başarısı sadece okulda öğretmen-öğrenci etkileşimi sonucunda gerçekleşmemektedir. Ebeveynler de çocuklarına okuldaki etkinlikleri tamamlayıcı nitelikte çok önemli katkılar sunabilirler (Aslanargun, 2007:119).
- Bireyin motivasyonunu destekleyici davranılmalıdır. Genellikle başarısız çocuk, motivasyonu eksik olan çocuktur (Kim, 1998).
- Öğrenci, başarı ya da başarısızlığını değerlendirirken kendini merkeze almalıdır (Fidan, 1996).
- Okul temelli önleme çalışmalarının yapılması daha anlamlı ve etkili görünmektedir. (Yıldırım ve Ergene, 2001).
- Etkili okuldaki öğretimin veli, yönetici, öğretmen vs. tüm ilgililerin koordineli ve etkili çabalarının ortak ürünü olduğu ileri sürülmektedir. Veli katılımı, öğrencilerin akademik başarısını gerçekleştirebilmek için okuldaki öğrenimi tamamlayıcı ve destekleyici bir faktör olarak daima dikkate alınmalıdır (Balcı, 1988).
- Öğrencilerin akademik başarılarının arttırılması için, okul yöneticileri ve öğretmenleri tarafından öğrenci ve velilerin bilinçlendirme çalışması yapılmalıdır.
- Dikkat dağınıklığı sorunu yaşayan öğrenciler tespit edilip gerekli önleyici tedbirler alınması gerekmektedir.
- Öğrencilere gördükleri eğitim – öğretimi zorunluluk algısı ile değil görev algısı bilinci oluşturulmalıdır.
- Ders işleme teknikleri öğrencilerin ilgi ve altyapı seviyelerine göre müfredat şekillendirilmesi yapılmalıdır.
- Öğrencilerin boş zamanlarını okulda değerlendirebilmeleri için sosyal ve sportif etkinliklerin sayısı arttırılmalıdır.
- Öğrencilerin eğitim gördüğü Okulu hakkında farkındalık çalışması yapılmalıdır.
- Mesleki teknik ve Anadolu liselerinin kuruluş amaçları hakkında genel bilinçlendirme yapılabilinir.
- Eğitim gördüğü okulu benimsemesi önem arz etmektedir.
- Mesleki Teknik Anadolu liselerinde farklı alanlarda eğitim gören öğrencilerin mezun olduktan sonra bitirdiği alana yönelik istihdam sağlayıcı (fabrika vb) kurumların sayısı arttırılmalıdır.
- Mezun olduktan sonra ara eleman özelliklerinden dolayı ücret düşüklüğü gibi nedenlerden dolayı farklı illere gitmek istemeyip alanı dışında farklı iş arayışları içerisinde olmalarını engelleyici tedbirler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Aslanargun, E. & Bozkurt, S. (2012). Okul Müdürlerinin Okul Yönetiminde Karşılaştığı Sorunlar. *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 11 (2), 349-368.

Aslanargun, E. (2007). Okul-Aile İşbirliği ve Öğrenci Başarısı Üzerine Bir Tarama Çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı, 18, 119-135.

Balcı, A. (1988). Etkili Okul. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, sayı, 70, 21-30.

Baltaş, A. (2001). Ana-Baba Okulu. (9. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Başaran, İ.E. (1993). *Türk Eğitim Sistemi*. Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

Binbaşıoğlu, C. (1992). *Eğitim Psikolojisi*. (8. Baskı). Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.

Bozkurt, N. (1998). Lise Öğrencilerinin Okul Başarısızlıklarının Altında Yatan, Depresyonla İlişkili Otomatik Düşünce Kalıpları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Cengiz, E. ve Uzoğlu, M. (2012). Reasons of Failure in Science and Technology Lesson and Pro-posals for Solving According to Teachers. *Erzincan University Journal of Education Faculty 14 (2), 393-399.*

Cüceoğlu, D. (2006). *Başarıya Götüren Aile.* Sınav Döneminde Ana Babalık. (1. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Coşkun, S. ve Bebiş, H. (2014). Şiddetin Okul Sağlığına Etkisi ve Hemşirelik. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi,* 3(1), 15-23.

Dam, H. (2008). Öğrencinin Okul Başarısında Aile Faktörü. *Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 7 (14), 75-99.

Deniz. M. E. (2007). Eğitim Psikolojisinin İçeriği. (Ed., M. Engin Deniz). *Eğitim Psikolojisi.* Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık, 2-22.
Deniz, M. E. (2010). Kişisel Rehberlik. (Ed., M. Engin Deniz). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik.* Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık, 117-137.
Doğan, T. (2008). Psikolojik Belirtilerin Yordayıcısı Olarak Sosyal Destek ve İyilik Hali. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 2, 30.
Duran, Ö. (2015). Causal Attributions and Self-efficacy Beliefs of EFL Learners at Mersin University English Preparatory School. (Unpublished Master Thesi). Institute of Social Sciences Çukurova University, Mersin.
Elmacıoğlu, T. (1998). *Başarıda Aile Faktörü.* İstanbul: Hayat Yayınları.
Erden, M. (2001). *Sınıf Yönetimi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
Fidan, N. (1996). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
Güneş, T., Güneş,M.H., & Çelikler, D. (2006). Fen bilgisi öğretmenliği programı biyoloji II ders konularının öğretilmesinde kavram haritası kullanımının öğrenci başarısı üzerine etkileri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 39-49.
Gümüş, İ. & Kurt, M. & Ermurat, D. G. & Örbay, E. F. (2011). Anne-Baba Tutumu ve Okul Başarısına Etkisi. *Ekev Akademi Dergisi,* sayı: 47.
Kasatura, İ. (1991). *Okul Başarısından Hayat Başarısına*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
Kim, S. H. (1998*). Kendinizi ve Başkalarını Motive Etmenin 1001 Yolu*. (Çev., H. Aydın. (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
Kocasinan Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü. *Okul Başarısızlığı ve Nedenleri.* (Ed., M. Işıkgöz). Araştırma Bülteni, 1, Yayın no, 4, Ağustos 2014.
MEB. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz.* İstanbul: MEB.
MEB. (1974). 9. Milli Eğitim Şurasınca Kabul Edilen Karalar Türk Eğitim Sistemini Düzenleyen Genel Esaslar. *Mesleki ve Teknik Öğretim, Dergisi, sayı,* 260, 40-44.
MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğ. *İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sınıf Rehberlik Programı.* Ankara, 2006.
MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). *İlköğretimde Yöneltme Yönergesi.* Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. 2552 Sayılı Tebliğler Dergisi, Eylül-2003.

Nazlı, S. (2009). *Aile Danışmanlığı.* (5. Baskı). Ankara: Anı yayıncılık.
Oğuzkan, A. F. (1981). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
Özden, Y. (2004). *Sınıf Yönetimi*. (4. Baskı). (Ed., Emin Karip). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
Özkal, N. ve Çetingöz, D. (2005). Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan Öğrenme Stratejileri ve Başarı Güdüsü Arasındaki İlişkiler. *Qafqaz Universitesi Dergisi*, sayı,15.
Santrock, J. W. (2004. Educational Psychology. New York: The McGraw - Hill Companies.
Seidman, A., (2005). The Learning Killer: Disruptive Student Behavior in the Classroom. *Reading Improvement,* 42(1), 40.
Sorgun RAM (Rehberlik ve Araştırma Merkezi). *Başarısızlık Nedenleri Anketi Sonuç Değerlendirme.* (Haz., E. Soydaş ve Z. Bayraker). Sorgun, 2006.
T.C. Resmi Gazete, 17.04. 2001 Tarih ve 24376 sayılı.
Taşdemir, M. ve Taşdemir, A. (2010). Okullarda Başarı ve Başarısızlık Olgusu: Tipik Öğrenci Davranışları Yönüyle Bir Durum Araştırması, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23 (2), 471-503.
Williams, M. ve Burden, R.L. (1997). Psychology for Language Teachers: A Social Constructivist Approach. Cambridge University Press, UK.
Yavuzer, H. (2010). *Ana- Baba ve Çocuk. (21. Basım).* İstanbul: Remzi Kitapevi.
Yavuzer, H. (1983). Okulda Başarısızlık. *Aile ve Çocuk Dergisi*, sayı, 3, İstanbul: Ak Yayınları.
Yıldırım, I. Ve Ergene, T. (2001). *Psikolojik Danışmanlara Yeterlik Kazandırmaları Açısından Türkiye'deki Psikolojik Danışma ve Rehberlik Lisans Programları*. VI. Türk PDR Kongresinde sunulan bildiri, 3-5 Eylül 2001. ODT, Ankara.
Yördem, A. (2016). An Investigation into the School Studens' Attributions for Success and Failure in an EFL Context: The Case of a State University in Turkey. (Unpublished Doctoral Thesis). Canakkale Onsekiz Mart University Institute of Educational Sciences.

Pickle Production and Foreign Trade in Turkey

Türkiye'de Turşu Üretimi ve Dış Ticareti

Erhan CANLI[1], *Beşir KOÇ*[2]

Özet-Günümüzde insanların yaşam koşullarındaki gelişmeler mevsimi dışında da hazırlanabilen doğal özelliklerini koruyabilen gıda ürünlerine olan talebi arttırmaktadır. Raf ömrü kısa olduğundan bu ürünleri çabuk tüketilmesi önemlidir. Hem doğal yollarla hem de işlenmiş şekilde yapılan bu ürünlerin ülke ekonomisine katkısı önemlidir. Bu ürünlerden önemli yer tutanlardan biri de turşudur. Sanayileşme sürecinin gelişmesiyle topluluklar üretimde rekabete girişmişlerdir. Bu durum sanayi tipi üretimi yaygınlaştırmış ve hazır gıdaya ulaşılabilirliği kolaylaştırmıştır. Hazır gıda bu sayede tüm sofralara rahatlıkla ulaşmıştır. Ama aynı zamanda geleneksel yöntemlerin sağlıklı olduğuna dair inanç geleneksel metotların yaşamasını ve sürdürülebilir olmasını sağlamıştır. Bu sayede ev yapımı turşu zahmetli ve maliyetli olmasına rağmen üretimini sürdürebilmiştir. Turşu sektörü fazla teknoloji gerektirmeden sürdürülebilir bir sektör olmasından dolayı sektörle ilgili yeterli ve güncel veri bulunmamaktadır. Özellikle ev tipi turşunun Anadolu'da geleneksel bir besin öğesi olarak görülüp hemen hemen her hane tarafından üretilmesi ev tipi turşunun hem üretimine hem de tüketimine yönelik verilerin toplanmasını zorlaştırmıştır. Bu çalışmada özellikle sanayi tipi turşunun Türkiye'deki üretim süreci, ihracatı, ithalatı, miktar ve değerleri basit ve zincirleme indeks yardımıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışma iki bölüm halinde ele alınmış olup birinci bölümde Türkiye'deki turşu üretimi, çeşitleri ve tüketimi; ikinci bölümde ise Türkiye'nin turşu ihracatı ve ithalatı konu edilmiştir. Bahsi geçen konularla ilgili DİE ve İGEME'nin 1997-2000 yılları arasındaki turşu sektörüyle ilgili verileri incelenmiş olup, verilerle ilgili analiz ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Turşu, Turşu Üretimi, Turşu İhracatı, Turşu ithalatı

GİRİŞ

Günümüzde insanların yaşam koşullarındaki gelişmeler mevsimi dışında da hazırlanabilen doğal özelliklerini koruyabilen gıda ürünlerine olan talebi arttırmaktadır. Raf ömrü kısa olduğundan bu ürünleri çabuk tüketilmesi önemlidir. Hem doğal yollarla hem de işlenmiş şekilde yapılan bu ürünlerin ülke ekonomisine katkısı önemlidir. Bu ürünlerden önemli yer tutanlardan biri de turşudur (Gözener ve Sayılı, 2014). Turşu üretimi, konserve sektörünün bir alt üretim türü olarak incelenebilir. Turşu üretimi önceleri tamamen hanehalkı tüketimi için ev içinde yapılan bir ürün iken zamanla sosyal yaşamın değişime uğraması, çalışan kadın sayısının artması ile evdeki üretim yerini fabrika üretimine bırakmıştır (Subaşı, 2001). Dolayısıyla önceleri yalnızca aile gereksinimi için evlerde üretilen turşu, kentsel nüfusun artması ile ticari bir özellik kazanmış, son yıllarda ise dış satımı giderek artan bir ürün durumuna gelmiştir. Turşunun ülke ekonomisindeki öneminin artmasıyla, üretimde güvence ve daha yüksek kalite arayışları gündeme gelmektedir (Özçelik ve İç, 2000).

Türkiye'de en fazla tüketilen turşu türü hıyar turşusudur. Hıyar, bütün dünyada ve Türkiye'de turşuya işlenen sebzeler arasında ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'de hıyar turşusu ve diğer turşular ağırlıklı olarak evlerde ve aile işletmesi düzeyindeki küçük işletmelerde üretilmektedir. Son yıllarda giderek artan ve özellikle dış satıma yönelik talep, üretimin küçük işletmelerden, daha sistemli ve bilinçli çalışma zorunluluğuyla birlikte büyük işletmelere yönelmesine neden olmuştur. Bu durum, turşu üretiminin gıda sanayi içindeki önemini her geçen gün artırmaktadır. Ayrıca, özellikle dış talebe yönelik ihtiyaçların karşılanmasında daha kaliteli ürün arayışları ve iç pazarda tüketicinin bilinçlenmesi, ürünü uzun süre koruyacak, yumuşamayı engelleyecek, istenen renk, lezzet, koku ve yapıda ürün verecek uygulamalara yönelik çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır (Uylaşer ve Erdem, 2004).
İhracatımızın önemli bir bölümünü, küçük kavanoz veya teneke kutu ambalajlı ürünler oluşturmaktadır. Şu anda turşu satışları ilgili ülkenin ambalaj tipleri ve ithalatçı firmaların etiketleri ile yapılabilmektedir.

[1]Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ***erhancan12@hotmail.com***
[2]Bingöl Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, bkoc@bingol.edu.tr

Çok az bir miktarda ise ulusal etiketler ile Türk kökenli marketlere satış yapılmaktadır. Geçmiş yıllarda kornişon ihracatında Türkiye'nin en önemli pazarlarından biri olan Batı Almanya'nın Doğu Almanya ile birleşmesiyle bu ülkeye olan ihracatı düşürmüştür. Doğu Almanya'nın pazara katılması ile birlikte, Türkiye'nin sadece Almanya pazarı değil, Avrupa Birliği Ülkelerine olan ihracatı da olumsuz yönde etkilenmiştir. Zira Doğu Almanya'nın Avrupa ülkelerine yakın olması sebebi ile nakliye giderlerinin ucuz olması ve ayrıca işçilik ücretlerin düşük olması bu ülkeyi Türkiye karşı avantajlı duruma getirmekte ve dolayısıyla da ucuz fiyatla sunduğu ürünlerle geleneksel pazarlardaki Türkiye'nin payını olumsuz etkilemiştir (Subaşı, 2001).

Türkiye'nin ihracatını olumsuz yönde etkileyen diğer bir faktör ise Srilanka, Hindistan gibi üçüncü dünya ülkelerindeki işçilik ücretlerinin oldukça düşük olmasıdır. Buna ek olarak, Hindistan da insanların haftanın belli günlerinde dini inançları gereğince Buda için çalışmaları, ayrıca iklim şartlarının müsait olması nedeni ile senenin hemen hemen 12 ayında da üretim yapmaları bu ülkeleri avantajlı hale getirdiği söylenebilir. Her ne kadar anılan ülkelerin navlun problemleri de olsa kornişon ve diğer fermentasyonlu ürünlerini Avrupa'ya, ABD'ye çok ucuza ihraç edebilmektedirler. Bu ülkelerin tek dezavantajı teknolojilerinin oldukça eski olmasıdır. Tamamen koruma salamura yöntemi ile büyük fıçılarda ihracatlarını gerçekleştirmektedirler. Ancak bu durum ise Avrupa'da Reparcer olarak adlandırılan bir aracı sektörün doğmasına sebebiyet vermiştir. Reparcer, işletmelerin söz konusu ülkelerden dökme olarak ithal ettiği ürünleri ambalajlayarak piyasaya ucuz fiyatla sunmaları Türkiye'nin pazar payını olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan Türkiye'de bazı ürünlerin taze olarak ihracatının yapılması da turşu üretimi için işlenecek ürün bulma problemi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Örneğin piyasaya sürüldüğünden beri iç piyasada tüketicinin beğenisini kazanan kapya (kırmızı) biberin 1997 yılından itibaren taze olarak Bulgaristan'a ihraç edilmesi ile birlikte firmalar işlenecek ürün bulamamışlardır (Subaşı,2001).

Bu çalışmada özellikle sanayi tipi turşunun Türkiye'deki üretim süreci, ihracatı, ithalatı, miktar ve değerleri basit ve zincirleme indeks yardımıyla değerlendirilmiştir.

TÜRKİYE'DE TURŞU ÜRETİMİ

Türkiye'nin turşu üretimi 1998 yılında 43.145 ton iken 2000 yılında 32.492 tona düşmüştür. Turşu üretim rakamları değerlendirildiğinde miktarda yıllar itibariyle bir düşüş yaşandığı söylenebilir. Buna göre 1998 yılında 10.245.563 milyon TL olarak gerçekleşen turşu üretimi yıllar itibariyle turşu üretimi düşmesine rağmen üretim değeri yükselerek 2000 yılında 13.828.627 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Turşu Üretiminde Genel Durum

1998			
Sektör	**İşyeri Sayısı (Adet)**	**Üretim Miktarı (ton)**	**Üretim Değeri (Milyon TL)**

Kamu	-	-	-
Özel	6	43.145	10.245.653
Toplam	6	43.145	10.245.653
1999			
	İşyeri Sayısı (Adet)	**Üretim Miktarı (ton)**	**Üretim Değeri (Milyon TL)**
Kamu	-	-	-
Özel	5	40.955	12.165.396
Toplam	5	40.955	12.165.396
2000			
	İşyeri Sayısı (Adet)	**Üretim Miktarı (ton)**	**Üretim Değeri (Milyon TL)**
Kamu	-	-	-
Özel	5	32.492	13.828.627
Toplam	5	32.492	13.828.627
1998-2000 Dönem Ortalaması	**5**	**38.864**	**12.079.892**

Kaynak:DİE İmalat Sanayi

1998-2000 dönem ortalaması baz alındığında, baz döneme göre 1998 yılında %11.02 oranında gerçekleşen turşu üretim miktarındaki artış, 1999 yılında %5.38'e düşmüştür. Ancak 2000 yılında gerçekleşen turşu üretim miktarında baz döneme göre %16.4 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 1998-2000 dönem ortalamasına göre 1998 yılında turşu üretim miktarında meydana gelen artış %11,02 iken, 1998 yılına göre 1999 yılında ise turşu üretim miktarında bir düşüş yaşandığı söylenebilir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Turşu Üretiminin Basit ve Zincirleme İndeksi

Yıllar	**Basit İndeks 1998-2000 Dönem Ort. =100**		**Zincirleme İndeks**	
	Miktar	**Değer**	**Miktar**	**Değer**
1998-2000 Dönem Ortalaması	**100,00**	**100,00**	-	-
1998	111,02	84,82	111,02	84,82
1999	105,38	100,71	94,92	118,74
2000	83,60	114,48	79,34	113,67

TÜRKİYE'NİN TURŞU İHRACATI

Türkiye'nin turşu ihracatı 1997 yılında 195.131 ton iken 2000 yılında 159.077 tona düşmüştür. İhracat rakamları değerlendirildiğinde miktarda yıllar itibariyle bir düşüş yaşandığı söylenebilir. Buna göre 1997 yılında 142.4 milyon dolar olarak gerçekleşen turşu ihracatı yıllar itibariyle düşerek 2000 yılında 99.6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3.Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Turşu İhracatı (Miktar Ton, Değer 000$)

Yıllar	**Miktar**	**Değer**
1997	195.131	142.454
1998	177.945	132.963
1999	163.599	111.370
2000	159.077	99.697
1997-2000 Dönem Ortalaması	**173.938**	**121.621**

Kaynak : İGEME

1997-2000 dönem ortalaması baz alındığında, baz döneme göre 1997 yılında %12.18 oranında gerçekleşen turşu ihracat miktarındaki artış, 1998 yılında %2.30'a düşmüştür. Ancak 2000 yılında gerçekleşen turşu ihracat miktarında baz döneme göre %8.54 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 1997-2000 dönem ortalamasına göre 1997 yılında turşu ihracat miktarında meydana gelen artış %12,18 iken, 1997 yılına göre 1998 yılında ise turşu ihracat miktarında bir düşüş yaşandığı söylenebilir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Turşu İhracatının Basit ve Zincirleme İndeksi

Yıllar	Basit İndeks 1997-2000 Dönem Ort. =100		Zincirleme İndeks	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer
1997-2000 Dönem Ortalaması	**100,00**	**100,00**	-	-
1997	112,18	117,13	112,18	117,13
1998	102,30	109,33	91,19	93,34
1999	94,06	91,57	91,94	83,76
2000	91,46	81,97	97,24	89,52

Türkiye'nin ülkeler itibariyle turşu ihracatına bakıldığında ise miktar olarak en fazla turşu ihracatının Almanya'ya yapıldığı ve 1998 yılında 35.552 ton olan ihracatın 2000 yılında ise 32.905 tona gerilediği görülmektedir. Bununla beraber 1998-2000 yıllarında genel olarak turşu ihracat miktarında düşüş olduğu görülmektedir (Çizelge 5).

Çizelge 5 Türkiye'nin Ülkeler İtibariyle Turşu İhracatı (Miktar Ton, Değer 000$)

	1998		1999		2000	
ÜLKELER	**Miktar**	**Değer**	**Miktar**	**Değer**	**Miktar**	**Değer**
F.Almanya	35.552	24.311	37.700	23.810	32.905	19.773
Hollanda	35.163	23.852	22.016	14.378	30.043	17748
Fransa	11.649	11.183	11.139	9.268	11.185	7.591
İngiltere	7.630	6.421	7.870	6.429	6.884	5.031
A.B.D.	4.380	3.204	4.355	4.355	3.534	4.121
İtalya	950	1.105	1.667	1.302	2.110	1.186
İsveç	2.352	1.483	2.963	1.649	1.773	963
Romanya	1.375	1.389	3.227	2.255	3.536	2.036
Belçika	960	912	1.137	1.007	992	608
Kanada	771	492	703	456	123	76
Danimarka	3.436	2.089	2.879	1.582	2.670	1.270
B.Arap Emir.	314	270	182	69	346	132
İspanya	302	259	668	454	1.508	994
Diğer Ülk.	73.111	55.992	67.093	45.116	59.706	37.895
Toplam	**177.945**	**132.962**	**163.599**	**111.299**	**159.077**	**99.694**

Kaynak:DİE

Türkiye'nin kornişon ihracatı 1997 yılında 76 bin ton iken 2000 yılında 51 bin tona düşmüştür. İhracat rakamları değerlendirildiğinde miktarda yıllar itibariyle bir düşüş yaşandığı söylenebilir. Buna göre 1997 yılında 53 milyon dolar olarak gerçekleşen kornişon ihracatı yıllar itibariyle düşerek 2000 yılında 32 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 6).

Çizelge 6. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Kornişon İhracatı

Yıllar	Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon Dolar)
1997	76	53
1998	68	48
1999	59	39
2000	51	32
1997-2000 Dönem Ortalaması	**63.5**	**43**

Kaynak:İGEME

1997-2000 dönem ortalaması baz alındığında, baz döneme göre 1997 yılında %19.69 oranında gerçekleşen kornişon ihracat miktarındaki artış, 1998 yılında %7.09'a düşmüştür. Ancak 2000 yılında gerçekleşen kornişon ihracat miktarında baz döneme göre %19.69 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 1997-2000 dönem ortalamasına göre 1997 yılında kornişon ihracat miktarında meydana gelen artış %19,69 iken, 1997 yılına göre 1998 yılında ise kornişon ihracat miktarında bir düşüş yaşandığı söylenebilir (Çizelge-7).

Çizelge 7. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Kornişon İhracatının Basit ve Zincirleme İndeksi

Yıllar	Basit İndeks 1997-2000 Dönem Ort. =100		Zincirleme İndeks	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer
1997-2000 Dönem Ortalaması	**100,00**	**100,00**	-	-
1997	119,69	123,26	119,69	123,26
1998	107,09	111,63	89,47	90,57
1999	92,91	90,70	86,76	81,25
2000	80,31	74,42	86,44	82,05

Türkiye'nin ülkeler itibariyle kornişon ihracatına bakıldığında ise miktar olarak en fazla kornişon ihracatının Hollanda'ya yapıldığı ve 1998 yılında 26.392 ton olan ihracatın 2000 yılında ise 20.253 tona gerilediği görülmektedir. Bununla beraber 1998-2000 yıllarında genel olarak kornişon ihracat miktarında düşüş olduğu görülmektedir (Çizelge-8).

Çizelge 8. Türkiye'nin Ülkeler İtibariyle Kornişon İhracatı (Miktar Ton, Değer 000$)

	1998		1999		2000	
ÜLKELER	**Miktar**	**Değer**	**Miktar**	**Değer**	**Miktar**	**Değer**
Fransa	10.962	10.535	10.447	8.621	10.077	6.819
Hollanda	26.392	16.653	16.197	9.479	20.253	11.382
F. Almanya	14.188	9.302	17.199	9.543	8.489	5.315
İtalya	557	560	622	447	270	213
İngiltere	6.497	4.898	7.075	5.340	5.439	3.840
Danimarka	2.360	1.527	1.449	865	1.198	619
İspanya	301	259	668	454	1.508	994
İsveç	850	584	1.566	863	577	354
İsviçre	1.104	1.012	1.448	1.162	1.006	705
İrlanda	219	194	205	193	160	147
İsrail	170	196	49	70	200	114
A.B.D	1.530	834	1.111	630	533	318
Kanada	771	492	703	456	124	76
Yunanistan	261	186	316	187	518	250
Diğer ülk.	1.461	1.042	834	653	1008	677
Genel Top.	**67.623**	**48.274**	**59.889**	**38.963**	**51.360**	**31.823**

Kaynak: İGEME

TÜRKİYE'NİN TURŞU İTHALATI

Türkiye'nin turşu ithalatı önemli boyutta değildir. Yine de bilgi vermesi açısından Çizelge 9 ve Çizelge 11'de ithalat rakamları yer almaktadır (Subaşı,2001). Türkiye'nin turşu ithalatı 1997 yılında 1.091 ton iken 2000 yılında 171 tona düşmüştür. İthalat rakamları değerlendirildiğinde miktarda yıllar itibariyle bir düşüş yaşandığı söylenebilir. Buna göre 1997 yılında 745 bin dolar olarak gerçekleşen turşu ithalatı yıllar itibariyle düşerek 2000 yılında 189 bin dolar olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 9).

Çizelge 9. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Turşu İthalatı (Miktar Ton, Değer 000$)

Yıllar	Miktar	Değer
1997	1.091	745
1998	245	256
1999	313	332
2000	171	189
1997-2000 Dönem Ortalaması	**455**	**380.5**

Kaynak: İGEME

1997-2000 dönem ortalaması baz alındığında, baz döneme göre 1997 yılında %139.78 oranında gerçekleşen turşu ithalat miktarında artış yaşanmıştır. Ancak 1998 yılında %46.15 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 2000 yılında da gerçekleşen turşu ithalat miktarında baz döneme göre bu eğilim devam

etmiş %62.42 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 1997-2000 dönem ortalamasına göre 1997 yılında turşu ithalat miktarında meydana gelen artış %139,78 iken, 1997 yılına göre 1998 yılında ise turşu ithalat miktarında bir düşüş yaşandığı söylenebilir (Çizelge10).

Çizelge 10. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Turşu İthalatının Basit ve Zincirleme İndeksi

	Basit İndeks 1997-2000 Dönem Ort. =100		**Zincirleme İndeks**	
Yıllar	**Miktar**	**Değer**	**Miktar**	**Değer**
1997-2000 Dönem Ortalaması	**100,00**	**100,00**	-	-
1997	239,78	195,80	239,78	195,80
1998	53,85	67,28	22,46	34,36
1999	68,79	87,25	127,76	129,69
2000	37,58	49,67	54,63	56,93

Türkiye'nin ülkeler itibariyle turşu ithalatına bakıldığında ise miktar olarak en fazla turşu ithalatının Almanya'dan yapıldığı ve 1998 yılında 56.076 kg olan ithalatın 1999 yılında ise 142.314 kg'ye yükseldiği görülmektedir. 2000 yılında ise en fazla turşu ithalatı Tayland'tan yapılmıştır. Bununla beraber 1998 yılında 245.301 kg olan turşu ithalatının 1999 yılında 313.081 kg'ye yükseldiği 2000 yılında ise 170.646 kg ile düşüş yaşadığı görülmektedir (Çizelge 11).

Çizelge 11. Türkiye'nin Ülkeler İtibariyle Turşu İthalatı(Miktar Kg, Değer$)

	1998		**1999**		**2000**	
ÜLKELER	**Miktar**	**Değer**	**Miktar**	**Değer**	**Miktar**	**Değer**
A.B.D	2.586	2.182	5.899	1.587	39.211	20.086
Almanya	56.076	39.366	142.314	151.210	10.847	26.274
Fransa	11.453	14.282	8.060	24.115	1.656	2.136
Hollanda	2.6581	29.418	32.645	45.337	6.366	18.323
İsveç	5.123	9.894	15.900	6.520	0	0
İtalya	31.001	34.318	7.365	9.522	0	0
Japonya	8.898	4.066	1.437	6.970	2.847	17.328
Tayland	877	1.187	42.847	44.193	75.287	78.894
Diğer ülkeler	10.2706	121.865	56.614	42.773	34.432	26.002
Toplam	**245.301**	**256.878**	**313.081**	**332.227**	**170.646**	**189.043**

Kaynak:İGEME

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'deki turşu üretim miktarı düşmesine rağmen üretim değeri yükselmiştir. Türkiye'nin turşu ihracatında ise hem üretim miktarı hem de üretim değerinde düşüşler yaşanmıştır.

Giderek üretimin ve pazarlama anlayışının gelişmesiyle beraber turşu üretimi ve ticaretinde de gelişmeler yaşanmıştır. Ancak Türkiye bu pazardan yeterince yararlandığı söylenemez. Çünkü Türkiye turşu sektöründe söz sahibi olacaksa bu kendi markalarıyla ve kalitesiyle yer olmalıdır.

Sanayi yapımı turşunun yanı sıra Anadolu kadınlarının da ev bütçesine katkıda bulunmak amacıyla ürettikleri ev yapımı turşuyla sektörün büyüklüğünü ve önemini ortaya koyduğu söylenebilir. İnsanların var olan taleplerinin artışı özellikle fast-food kültürünün zenginleşmesiyle turşu sektöründe hatırı sayılır bir canlılık meydana getirmiştir.

Türkiye'de önemli bir besin öğesi olmasına rağmen turşunun üretimi, tüketimi ile ilgili istatistiklerin tutulması, sektörün gelişim seyrini ortaya bakımından önemlidir. Çünkü sektördeki bu bilgi eksikliği hem bu alana yatırım yapmak isteyen yatırımcılar açısından hem de bu alanda çalışma yapmak isteyenler açısından dezavantajlı durumlar oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Anonim, 2010. TUİK 2006 Verileri.

Gözener B.,Sayılı, M., 2014. İşlenmiş Gıda Ürünleri Tüketim Tercihleri:Ankara İli Örneği. Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi Cilt:9, No:2, 2014 (13-19).

Özçelik, F., ve İç, E., 2000. Hıyar Turşularının Düşük Tuz Konsantrasyonlarında Depolanması Üzerine Bazı Koşulların Etkileri. Tarım Bilimleri Dergisi, 6(4): 115-119.

Subaşı, B., 2001. İTO Turşu Sektör Araştırması.

Uylaşer, V., Erdem, F., 2004. Stoklanmış Hıyarlardan Farklı Uygulamalarla Turşu Üretimi, Uludağ Üni. Ziraat. Fak. Derg., 18(1): 81-92.

Natural Disaster of Tunceli Province and Its Environment

Tunceli İli ve Çevresinin Afetselliği

Murat DAL[1], Ali Duran ÖCAL[2], Daimi GÖKTEPE[3]

Abstract-Since the historical period, rock and avalanche falls, landslides and floods have caused significant loss of lives and property. In this study, the effects of uncertainties in earthquake risk assessment, ground motion, building inventory and method components were investigated by analyzing the disaster records of Tunceli province and its surrounding areas. It is expected that disaster policies should be developed for the prevention of natural disasters caused by any kind of disasters and for the development of organizations on crime prevention by reducing damages. This research, which was prepared to give a general idea about the disaster profile with Tunceli, aims at reaching the results at institutional and individual level through the participation and discussion of those who work on the subject. According to Disaster Informatics Inventory of Spatial and Statistical Distribution of Disasters in Turkey, Tunceli is ranked 5th among the provinces, which are affected most from disasters, on the basis of incidents (Erzurum, Trabzon, Bingöl, Rize, Tunceli). Many natural disasters have occurred including the ones reported as landslide, rock fall, avalanche, fire and flood with earthquake since 1958 in Tunceli province. When the distribution of natural disaster types according to the number of settlements is observed, it is seen that the most common natural disasters in the province are landslides followed by avalanche, rock fall, fire and flood respectively. This research reveals the disastrousness of Tunceli province, which has faced earthquakes, floods, landslides and terror incidents for long years. Approximately 200 settlements were examined with regard to landslide, avalanche, rock fall, flood and fire disasters and as a result of this investigation it is seen that among the 48 different settlements, which natural disasters have occurred, the city centre occupies first place and Pülümür, Nazımiye, Hozat, Mazgirt, Ovacik follows the city centre respectively. It is understood that fire and flood disasters occurs fewer than the other natural disasters in the province. It is an obvious necessity to promote more research and experimental executions and begin attempts to prepare legislative regulations and institutionalizations in order to reduce the disaster risk in the region. In that respect, it is expected for the local governments to aim at the objective of reducing the damage to minimum via appropriate risk reduction studies by developing extensive regulations.

Keywords: risk assessment, natural disaster, Tunceli, damage

Özet-Tarihsel dönemlerden beri, başta depremler olmak üzere, kaya ve çığ düşmeleri, heyelanlar ile su baskınları önemli oranda can ve mal kaybına yol açmıştır. Bu çalışmada, Tunceli ili ve çevresinin afetselliği yaşanmış afet kayıtlarının incelenerek risk durumları analiz edilerek deprem risk değerlendirmesine, yer hareketi, yapı envanteri ve yöntem bileşenlerinde mevcut olan belirsizliklerin etkisi araştırılmıştır. Doğa olaylarının herhangi bir afete neden olmasını engellemek için yapılması gereken önlem çalışmaları ile zararları azaltmak yoluyla afete hazırlık konusundaki çalışmaların geliştirilmesine yönelik afet politikaların geliştirilmesi beklenmektedir. Tunceli ile afet profili hakkında genel bir fikir vermek amacıyla hazırlanmış olan bu araştırma ile konuyla ilgili çalışma yapanların katılımının sağlanarak, tartışılması yoluyla kurumsal ve bireysel düzeyde sonuçlara varılması amaçlanmıştır. Türkiye'de Afetlerin Mekânsal ve İstatistiksel Dağılımı Afet Bilgileri Envanterine göre, afete maruz kalan iller ele alındığında Tunceli olay bazında afetten en çok etkilenen iller arasında 5. sırada yer almaktadır (Erzurum, Trabzon, Bingöl, Rize, Tunceli). Tunceli ilinde deprem afeti ile beraber 1958 yılından bu yana rapor edilen heyelan, kaya düşmesi, çığ, yangın ve su baskını olmak üzere birçok doğal afet meydana gelmiştir. Doğal afet türlerinin yerleşim yerleri sayısına göre dağılımına bakıldığında il genelinde en sık rastlanan doğal afetin heyelan olduğu, bunu sırasıyla çığ, kaya düşmesi, yangın ve su baskının takip ettiği görülmektedir. Bu araştırmada, uzun yıllardır deprem, sel, heyelan ve terör olaylarıyla karşı karşıya kalan Tunceli ili ve çevresinin afetselliği ortaya konulmuştur. Tunceli ilinde heyelan, çığ, kaya düşmesi, su baskını ve yangın afetleri açısından yaklaşık 200 farklı yerleşim yeri incelenmiş olup, bu inceleme sonucunda doğal afetlerin meydana geldiği 48 farklı yerleşim yeri itibariyle il merkezinin birinci sırada yer aldığı ve Merkez ilçeyi sırasıyla Pülümür, Nazımiye, Hozat, Mazgirt, Ovacık, Pertek ve Çemişgezek ilçelerinin izlediği görülmüştür. Yangın ve su baskını afetlerinin diğer doğal afetlere oranla ilde daha az sayıda meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bölgede gözlenen afet riskinin azaltılması için daha çok araştırma

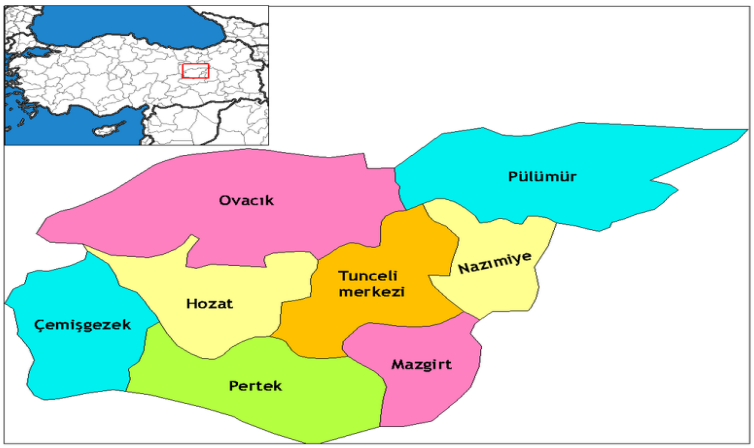
[1] Yrd.Doç.Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, teknikmurathoca@gmail.com
[2] Dr., National University, Bogota, Colombia, adocal@unal.edu.tr
[3] İnş. Müh., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, daimigoktepe24@gmail.com

ve deneysel uygulamaların teşvik edilmesinin yanında, yasal düzenlemeler ve yeni kurumlaştırma girişimlerine başlanılmasının gerekliliği açıktır. Bu anlamda yerel yönetimlerin kapsamlı düzenlemeler geliştirerek uygun risk azaltma çalışmalarıyla hasarın en aza indirgenmesi hedefine yönelmesi beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Risk Değerlendirme; Doğal Afetler; Tunceli; Hasar

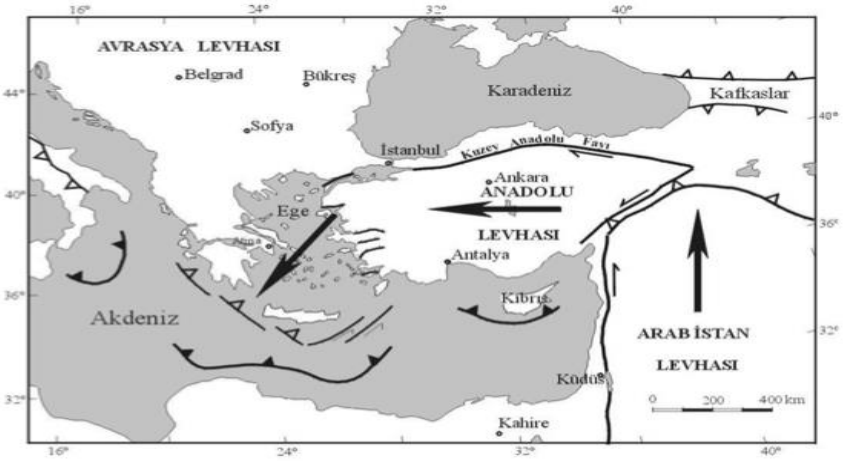
GİRİŞ

Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Havzasında yer alan Tunceli ili dağlık bir bölgedir (Şekil 1). Akdeniz Bölgesinden gelen Doğu Toros Dağlarının uzantısı olan Munzur Dağları Tunceli İli'nin doğudan batıya kadar tüm kuzey yönünü kaplar ve bu dağların akarsularla oyularak çok dar ve dik vadiler oluşturması nedeniyle de, bölgeye ulaşım olanağı kısıtlıdır.

Şekil 2. Avrasya, Afrika ve Arap Plakaları arasındaki Göreceli Hareketler (Okay 2000).

Afetsellik teriminden, fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı kesintiye uğratan doğal veya antropojenik kökenli fenomenler anlaşılmakla birlikte bu çalışma da yalnızca jeolojik, hidrolojik ve meteorolojik değimlerinin yol açtığı doğal kökenli afetler üzerinde durulmuştur. Türkiye, Avrupa-Asya, Afrika ve Arabistan tektonik plakaları ile Ege ve Anadolu plakaları arasında yer aldığından (Şekil 2), ve jeolojik yapısı, topoğrafyası, tektonik oluşumu ile meteorolojik özellikleri gibi nedenlerle, her zaman çeşitli doğal afet tehlikelerine sahip olan bir ülke olan Türkiye'nin fiziksel zarar görebilirliği çok yüksektir. Bu nedenle meydana gelen doğal afetler büyük ölçüde can kayıpları ve mal kayıplarına yol açmaktadır. Tunceli ili ve çevresi de, afetlerin olay bazında ele alındığında, en çok etkilenen illerin başında geldiğinden araştırma konusu olarak seçilmiştir (Sertel ve Balcı 2011).

Şekil 2. Tunceli İlinin ülke içerisindeki konumu.

Batıdan doğuya doğru, güneyden kuzeye doğru yükselen dağlık bir il olan Tunceli, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Havzasında, Elazığ ve Keban Baraj Gölü yakınında yer almaktadır. İl'in doğudan batıya kadar tüm kuzey yönünü kaplayan Munzur Dağları akarsularla oyularak çok dar ve dik vadiler oluşmuş ve dağların yüksek kısımlarında platolar mevcuttur. Karasal iklimin hüküm sürdüğü İl'de gece ile gündüz arasında ve aylara göre ısı farkları çok yüksektir. İlin kuzeyinde 3500 metre yükseltili dağlık alanlar, güneyinde 700 metreye kadar alçalan çok engebeli arazi yapısı, sıcaklık, yağış, rüzgâr ve güneşlenme gibi iklim verileri açısından da önemli farklılıklar yaratmaktadır.

MATERYAL VE METOT

Bölge Jeolojisi

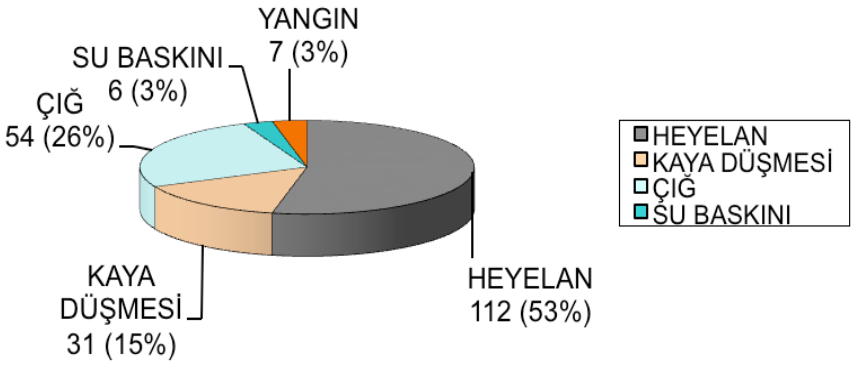
Jeolojik süreç içerisinde bölge önemli tektonik olaylara maruz kalarak Tunceli ve çevresinde Karboniferden Kuvarterner'e kadar oluşumlar bulunmaktadır. Gelişen bu tektonik yapılar Anadolu ve Arabistan Levhalarının Üst Kretase' den günümüze değin bir birleriyle olan karşılıklı hareketlerinin sonucudur. Bölge tektoniği makro ölçekte değerlendirildiğinde; Tunceli İli, kuzeyde Kuzey Anadolu Fay Zonu, güneydoğuda Doğu Anadolu Fay Zonu, güneyde Nazmiye Fay Zonu ve batıda Malatya-Ovacık Fay Zonu ile sınırlanan bir alan içerisinde yer almaktadır ve özellikle bölgede Alpin Dönemine ait kırıklı ve kıvrımlı yapıları görmek söz konusudur. Afet verileri ve jeofizik verilere dayanan bilgilere göre Tunceli merkezi ile Pertek, Hozat, Mazgirt ve Çemişgezek İlçeleri 2. derece, Ovacık, Pülümür ve Nazımiye İlçeleri ise 1. derecede deprem bölgesi içinde yer almaktadır.

Afet Tehlike ve Riskleri

Türkiye'de Afetlerin Mekânsal ve İstatistiksel Dağılımı Afet Bilgileri Envanterine göre, afete maruz kalan iller ele alındığında Tunceli olay bazında afetten en çok etkilenen iller arasında 5. sırada yer almaktadır (Erzurum, Trabzon, Bingöl, Rize, Tunceli). Tunceli ilinde deprem afeti ile beraber 1958 yılından bu yana rapor edilen heyelan, kaya düşmesi, çığ, yangın ve su baskını olmak üzere birçok doğal afet meydana gelmiştir (Şekil 3). Doğal afet türlerinin yerleşim yerleri sayısına göre dağılımına bakıldığında il genelinde en sık rastlanan doğal afetin heyelan olduğu, bunu sırasıyla çığ, kaya düşmesi, yangın ve su baskının takip ettiği görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Tunceli İlinde 1958-2011 yılları arasında meydana Gelen Doğal Afet Türlerinin Yerleşim Yerleri Sayısına göre Dağılımı (Kaynak: Tunceli İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü).

ilçe	*Heyelan*	*Çığ*	*Kaya Düşmesi*	*Su Baskını*	*Yangın*	*Toplam*
Çemişgezek	*4*	*1*	*2*		*2*	*9*
Hozat	*11*	*6*	*4*	*3*	*1*	*25*
Mazgirt	*18*		*2*	*1*	*1*	*22*
Merkez	*18*	*14*	*13*	*2*	*1*	*48*
Nazimiye	*17*	*12*	*3*			*32*
Ovacık	*11*	*8*			*1*	*20*
Pertek	*16*		*3*		*1*	*20*
Pülümür	*17*	*13*	*4*			*34*
Toplam	*112*	*54*	*31*	*6*	*7*	*210*

Şekil 3. Tunceli İl Genelinde Meydana Gelen Doğal Afetlerin Yerleşim Yerleri Sayısına Göre Dağılımı. (Tunceli İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü).

Heyelan

Basta Karadeniz Bölgesi olmak üzere, İç ve Doğu Anadolu Bölgelerinde, sıkça meydana gelen doğal afet olaylarından olan heyelanlar yarattığı olumsuz etkilerden dolayı önemli bir yer tutar. Heyelanlar, uygun jeolojik ve jeomorfolojik koşulların bir araya geldiğinde oluşan kütle hareketleridir ve Tunceli'nin tüm ilçelerinde etkilidir. Özellikle dik yamaç ve yükseltileri oluşturan kayaçların atmosferik şartlarda fiziksel ve kimyasal bozunmaları sonucu kayaçların üzerinde oluşan ayrışma zonları yüksek eğim ve yağmur suyunun etkisiyle kolayca kaya düşmelerine ve toprak kaymalarına sebep olmaktadır. MTA Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan heyelan envanterinde; Hozat ve Pertek ilçeleri ile Mazgirt ilçesinin doğusu yoğun heyelanlı bölgeler olarak gösterilmiştir. Tunceli Fırat Nehri'nin ana kollarının birleşim yerinde olduğundan, yoğun akarsu vadi şebekesinin geliştiği İç ve Dış Toros rölyef gruplarının geçiş alanlarıdır. İlin güneyindeki Asker Dağının güney ve kuzey yamaçlarında gözlemlenen Orta Miyosen-Pliyosen-Ayrılmamış karasal kırıntılar ile Paleosen-Alt Miyosen-Kırıntılı ve Karbonatlar çoğunlukla aktif kayma alanları oluşturmaktadır. Daha kuzeyde ise Alt Orta Miyosen karasal kırıntılar ve Eosen-Kuvaterner-ayrılmamış volkanikler içerisinde Kırklar Dağı güney yamaçları ile Pülümür ve Peri Çayı vadi yamaçlarında büyük kayma alanları yoğun olarak gözlenir (Oktay et al. 2008)

Çığ

Çığ olayları, çoğunlukla, Doğu Anadolu ve Kuzeydoğu Karadeniz`in yüksek kesimleri ile belirgin bir şekilde Güneydoğu Anadolu Yitim Kuşağı boyunca, rakım olarak yüksek ve bitkisel yoğunluğun az olduğu alanlarda meydana geldiği gözlenmekte ve Tunceli en fazla çığ olayı gözlenen iller arasında Türkiye'de 3. sırada yer almaktadır.

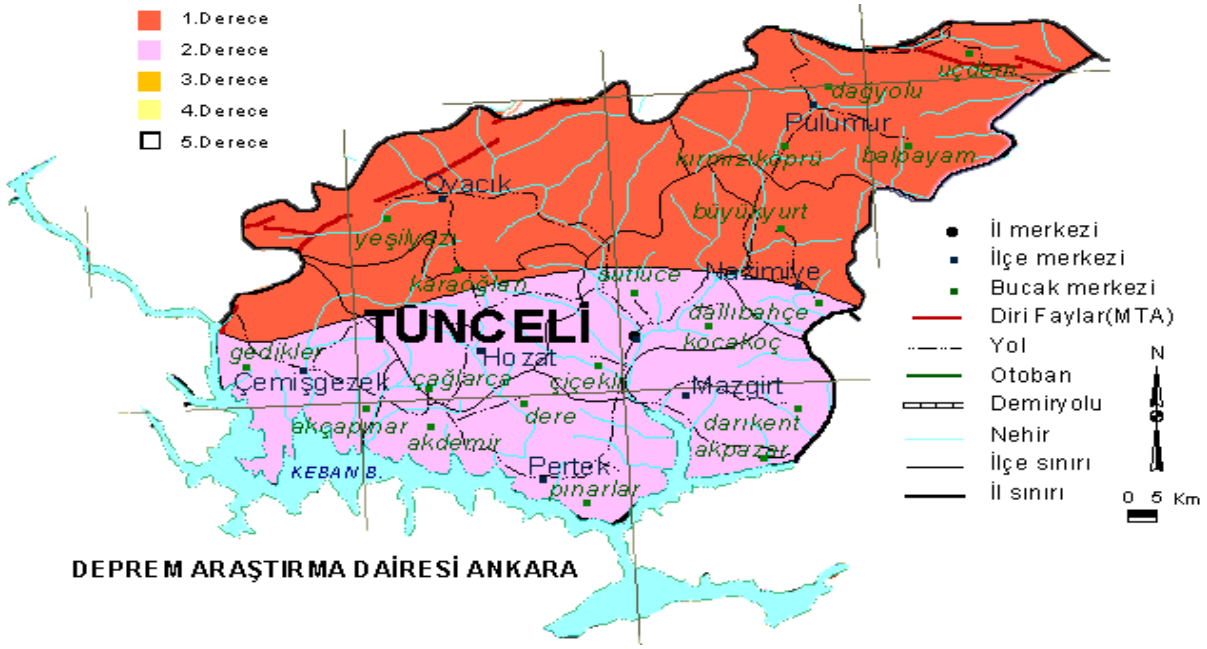
Kaya Düşmesi

Diğer bir doğal afet türü olan kaya düşmeleri, İç Anadolu bölgesinin bazı kısımları ile Doğu Anadolu bölgesinde etkindir ve deniz, göl kenarlarından ve dik kazı şevlerinden, dik yamaçlardan, mağara tavanlarından, sivri dağ doruklarından, deniz kenarındaki dik falezlerden, özellikle süreksizlik yüzeyi ile sınırlanmış münferit bloklarının değişik boy ve çeşitteki kaya veya zemin parçalarının yer çekimi etkisi ile aşağıya doğru hareket ederek düşmesi olarak nitelendirilir. İlin jeomorfolojik özellikleri nedeniyle yerleşim yerlerinde kaya düşmesi olaylarına rastlanılmış olup, 1968 yılından bu yana kaydedilen kaya düşmesi afetinden etkilenen yerleşim yeri sayısı değerlendirildiğinde 13 yerleşim yeri ile en fazla Merkez ilçede kaya düşmesi olayına rastlanıldığı ve bu sırayı Hozat, Pülümür, Nazımiye, Mazgirt ve Çemişgezek ilçelerinin izlediği görülmüştür.

Bölgenin Depremsellik Durumu

Akdeniz, Alp, Himalaya deprem kuşağı içeresinde yer almakta olan Türkiye sıklıkla deprem afetiyle karsı karsıya kalmaktadır. Tunceli, hem Doğu Anadolu Fay Kuşağının hem de Kuzey Anadolu Fay Kuşağının olumsuz etkisi altında bulunmakta ve İlin kuzeyinde Erzincan-Karlıova arasında yer alan

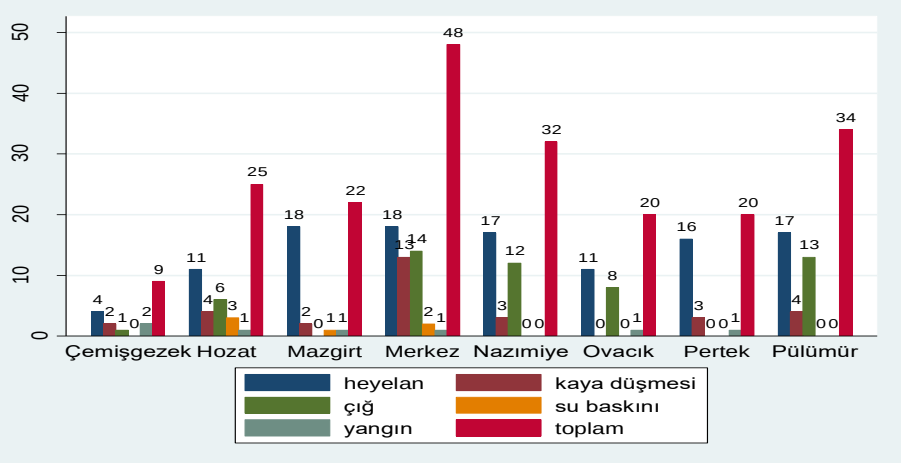
KB-GD yönlü fay sistemleri Kuzey Anadolu Fay Kuşağını oluşturmaktadır (Şekil 4). 1992 Erzincan ve 1992 Pülümür depremleri söz konusu yerde Kuzey Anadolu Fay Kuşağında bazı fayların yeniden harekete geçmeleri sonucu gelişmişlerdir. Bu depremler sırasında yeni fay kırıklarının geliştiği düşünülmektedir. Ovacık Fayı, Doğu Anadolu Fayı Kuşağı içerisinde yer alır. Benzer şekilde Pülümür Fayı da Kuzey Anadolu Fay Kuşağında yer alır. Deprem Dairesinin resmi internet sitesinden derlenen verilere göre; 1900 yılından bu yana merkez üssü Tunceli ili ve çevresi olan 5.0 ve üzeri büyüklüğünde toplam 59 deprem meydana gelmiştir. Bunlardan 1939'daki Erzincan depreminde 33.000 kişi hayatını kaybetmiş ve bu deprem sebebiyle Erzincan'dan Ezine pazar'ına kadar 360 km'lik bir yüzey kırığının yanı sıra söz konusu deprem sonucunda 3.7 ile 7.5 metrelik sağ yanal ötelenmelerin ve 1–2 metrelik düşey atımların geliştiği saptanmıştır. 1992 de merkez üssü Erzincan ili Üzümlü ilçesindeki deprem, Tunceli İli Pülümür ilçesinde önemli hasara sebep olmuştur (Pampal ve Özmen 2007).

Şekil 4. Tunceli ili Depremsellik Haritası (www.deprem.gov.tr).

Diğer Doğal Afetler

Tunceli ilindeki afet etütleri kayıtlarına göre deprem, çığ, kaya düşmesi, heyelan, su baskınları yanında terör afetleri de karşılaşılan afet türleridir ancak istatistiklere bakıldığında deprem ve heyelanların ağırlıklı oldukları görülmektedir ve bölgedeki yerleşim birimlerinin çoğunda söz konusudur (Öner 2007). Bu doğal afetlerin birbirine dönüşebildiği veya beraber meydana gelebildikleri gözlendiğinden bazı durumlarda ikili veya üçlü afet türleri beraber ifade edilmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Meydana gelen doğal afetlerin ilçelere ve yerleşim yeri sayısına göre dağılımı. (Tunceli İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, uzun yıllardır deprem, sel, heyelan ve terör olaylarıyla karşı karşıya kalan Tunceli ili ve çevresinin afetselliği ortaya konulmuştur. Tunceli ilinde heyelan, çığ, kaya düşmesi, su baskını ve yangın afetleri açısından yaklaşık 200 farklı yerleşim yeri incelenmiş olup, bu inceleme sonucunda doğal afetlerin meydana geldiği 48 farklı yerleşim yeri itibariyle il merkezinin birinci sırada yer aldığı ve Merkez ilçeyi sırasıyla Pülümür, Nazımiye, Hozat, Mazgirt, Ovacık, Pertek ve Çemişgezek ilçelerinin izlediği görülmüştür. Yangın ve su baskını afetlerinin diğer doğal afetlere oranla ilde daha az sayıda meydana geldiği anlaşılmaktadır. Tunceli ile ilgili TBMM Tutanak Bilgi Bankası verilerinin (1984-2007) incelenmesi sonucunda, deprem ve yangın gibi doğal kaynaklı afetlerin azınlıkta kaldığı; terör ve güvenlik olayları gibi antropojenik kökenli afetlerin öne çıktığı görülmektedir.

Bölgede gözlenen afet riskinin azaltılması için daha çok araştırma ve deneysel uygulamaların teşvik edilmesinin yanında, yasal düzenlemeler ve yeni kurumlaştırma girişimlerine başlanılmasının gerekliliği açıktır. Bu anlamda yerel yönetimlerin kapsamlı düzenlemeler geliştirerek uygun risk azaltma çalışmalarıyla hasarın en aza indirgenmesi hedefine yönelmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

BİB (2005). Doğal Afetlerle İlgili Uluslar Arası Faaliyetler, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara.

Demir, A. (2007). Afet Etüt Raporları (1950-2007) BİB, Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Afet Etüt ve Hasar Tespit Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Erdik, M., Şeşetyan, K., Demircioğlu, M.B., Salkın, A., Kaya, Y. (2003). 27 Ocak 2003 Pülümür-Tunceli Depremi, Beşinci Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı, 26-30 Mayıs 2003, www.prota.com.tr/probina/5UDMK/PDF/AT129_FP.Pdf.

Okay, A.I. (2000). Marmara Denizindeki Aktif Fay Geometrisi Nasıl Aratırılmalı?, Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi, Sayı:683, ss. 17-18. Istanbul.

Oktay Gökçe, O., Özden, Ş., Demir, A. (2008). Türkiye'de Afetlerin Mekânsal ve İstatistiksel Dağılımı Afet Bilgileri Envanteri, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Afet Etüt ve Hasar Tespit Daire Başkanlığı Yayınları, 5, 1, Ankara.

Öner, İ. (2006). Afetler ve Koordineli Hizmetler Açısından Elazığ ve Tunceli İlleri, Ulusal Sosyoloji Kongresinde Poster olarak Sunulmuştur. Malatya.

Öner, I. (2007). Tunceli ilinin afet tehlike ve riskleri, TMMOB afet sempozyumu, Bildiriler Kitabı, TMMOB naat Mühendisleri Odası, Ankara, 213-230.

Pampal, S., Özmen, B. (2007). Türkiye'nin Deprem Gerçeği, Ankara.

Sertel, S., Balcı, S. (2011). Cumhuriyet Döneminde Tunceli'de Meydana Gelen Doğal Afetler ve Alınan Tedbirler(1940,1970), Tarih Okulu, 10, 101-122.

Tunceli İlinin Acil Sorunları (2007) www.tunceli.org/v3.0/MakaleOku.php?artid=50

Tunceli Valiliği (2017) www.tunceli.gov.tr

Tutanak Bilgi Bankası, (1984-2007). Tunceli, TBMM Genel Kurul Tutanak Kayıtları, TBMM Kütüphane Müdürlüğü, Ankara.

Electrical Energy Production from Solid Waste; Bitlis Case Study

Katı Atıklardan Elektrik Enerjisi Üretimi; Bitlis İli Örneği Çalışması

Leyla GAZİGİL[1], *Çiğdem POLAT DAUTOV*[2], *Sabir RÜSTEMLİ*[3]

Abstract-Today, electric energy has reached an indispensable point in order to be able to carry out the functioning of daily life effectively and efficiently. According to the last report of the International Energy Agency, 31.1% of the world's energy consumption is made up of fossil oil, 28.9% of coal and 21.4% of natural gas. Despite the fact that 86% of world energy needs are met with fossil-based energies, recent studies suggest that world oil reserves will be expected to be run out in 2050-2075. Different calculations and predictions related to the reserves of fossil-based energy resources are available in archives. However, the most important point to underline is that these resources are limited and that long-term, high-level use will cause permanent damage to the environment. Environmental problems such as global climate change due to greenhouse gases released from fossil fuels during the production of energy, and deviations in ecological balances are only a few of these damages. The world is heading towards renewable energy to prevent global warming, to overcome energy shortages, to remove environmental problems from the ground, or to bring it down to a minimum level. Renewable energy can be defined as solar energy, wind energy, geothermal energy and biogas, which are all recycled through natural cycles and are not consumed and do not harm nature. Biogas is a type of energy obtained by the separation of solid wastes by microorganisms without the need for external intervention by the collection of organic solid wastes in a basin. The separation of biogas from the most important and other renewable energy sources is not only energy production but also safe destruction of solid wastes, which can also remove potential harmful effects to the environment. An example is the 25 MW / t solid waste facility in Italy and the 100 MW / t solid waste facilities in Germany and the Netherlands, all of which are producing energy from solid waste in the world. Starting from the examples in the world, electricity in this study has been studied from the solid wastes in Bitlis province to the potentials of production potential, current and future situations in relation to the data received from the related institutions. In addition, the proposal for increasing the yield in the production has been included in cooperation with the Bitlis Province Solid Waste Landfill (BİKA) by the review of the existing solid waste collection, storage and decomposition processes.

Keywods: Biogas; Energy Production; Solid Waste; Sustainability

Özet-Günümüzde elektrik enerjisi günlük hayatın işleyişini etkin ve verimli bir biçimde gerçekleştirebilmek için vazgeçilemez bir noktaya ulaşmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı son verilerine göre dünya enerji tüketiminin %31,1'i petrol, %28,9'u kömür, %21,4'ü doğalgazdan olmak üzere büyük oranda fosil kaynaklı gerçekleştiği ortaya konmuştur. Dünya enerji ihtiyacının %86'lık bir bölümü fosil kaynaklı enerjilerle gideriliyor olmasına rağmen son yıllarda yapılan çalışmalar dünya petrol rezervlerinin 2050 ile 2075 yıllarında tükenme noktasına geleceğini öngörmektedir. Fosil kökenli enerji kaynaklarının rezervleri hakkında farklı hesaplamalar ve öngörüler arşivlerde bulunabilmektedir buna rağmen altı çizilmesi gereken en önemli nokta bu kaynakların sınırlı olduğu ve uzun vadeli, yüksek oranda kullanımın çevreye kalıcı zararlar vereceğidir. Fosil yakıtlardan enerji üretimi esnasında havaya salınan sera gazları nedeniyle küresel iklim değişikliği, ekolojik dengelerde sapmaların meydana gelmesi gibi çevre sorunları bu zararlardan sadece birkaçıdır. Dünya, küresel ısınmanın önüne geçme, enerji kaynakları yetersizliğini gidermek, çevre sorunlarını ortadan kaldırmak yada minimum seviyeye indirmek için yenilenebilir enerjiye yönelmektedir. Yenilenebilir enerji ise doğal döngüler ile tekrarlanan, tükenmeyen ve doğaya zarar vermeyen enerji kaynaklarından güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji ve biyogaz olarak tanımlanabilir. Biyogaz ise organik katı atıkların bir havzada toplanması vasıtası ile dışarıdan müdahaleye ihtiyaç duymaksızın mikroorganizmaların katı atıkları ayrıştırması ile elde edilen bir enerji tipidir. Biyogazın en önemli ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından ayrıştıran özelliği ise sadece enerji üretimi değil aynı zamanda katı atıkların güvenli bir şekilde imha edilmesini sağlayarak çevreye olası zararlı etkilerini de ortadan kaldırabilir.

[1] Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, 1. lgazigil@beu.edu.tr
[2] Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, 2. cpolat@beu.edu.tr
[3] Prof. Dr.., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, 2. srustemli@beu.edu.tr

Dünyada katı atıklardan yararlanarak enerji üretimi gerçekleştiren İtalya'da bulunan 25 MW/t gücündeki katı atık tesisi ile Almanya ve Hollanda'daki 100MW/t gücündeki katı atık tesisleri örnek olarak verilebilir. Dünyadaki örneklerinden yola çıkarak, bu çalışmamızda Bitlis ili katı atıklardan elektrik enerjisi üretim potansiyeli geçmişteki, güncel ve gelecekteki durumu ilgili kuruluşlardan alınan veriler doğrultusunda çalışılmıştır. Ayrıca, Bitlis İli Katı Atık Depolama sahası (BİKA) ile işbirliği yapılarak mevcut katı atık toplama, depolama ve ayrıştırma süreçleri gözden geçirilerek üretimde verimi arttırmaya yönelik önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Biyogaz; Enerji üretimi; Katı atık; Sürdürülebilirlik

GİRİŞ

Teknolojik gelişmelerin, dünya nüfusunun ve insanların refah seviyesindeki artışlar dünyadaki enerjiye olan taleplerin her yıl artmasına sebebiyet vermiştir (Kankılıç ve Topal, 2015) . Bazı ulusal ve uluslararası kurum ve şirketlerin belirtiğine göre 2050 yılına kadar enerji ihtiyacının 3 kat artışı gözlenecektir (Türker, 2008). Şuan ki durumda enerji tüketimi yılda %8.1 artarken üretimdeki artış sadece %4.7'dir. Bu yüzden günümüzde yenilenebilir enerjinin geliştirilmesi artan enerji ihtiyacını karşılanması açısından büyük önem taşımaktadır (Chien Bong ve diğerleri, 2017) . Son zamanlarda yapılan değişikliklerle İsveç, Costa Rıca, Nikaragua, İskoçya, Almanya, Uruguay, Danimarka, Çin, Fas, Amerika gibi ülkeler gerek çevre sağlığına gerekse ekonomi açısında faydalı olduğunu düşündükleri yenilenebilir enerjilerden ihtiyaç duyulan elektrik enerjisi karşılamak için birçok yöntem geliştirmiştirler. Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) verilerine göre yenilenebilir enerji sektörüne yaklaşık olarak 6,5 trilyon dolarlık yatırım yapılması planlanıyor (Kankılıç ve Topal, 2015).

Yenilenebilir enerji kaynaklarında elektrik elde edilmesi için günümüzde en çok güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi tercih edilmektedir. Son zamanlarda ise gerek hayvansal atıklardan gerekse çöplerden elde edilen biyokütlelerden üretilen biyogazdan elektrik enerjisi üretme tesisleri önem kazanmaktadır. Böylelikle günümüzde sürdürülebilir biyoenerji üretiminin artırılması uluslararası bir öncelik teşkil etmektedir (Lijó, González-García, Bacenetti ve Moreira, 2016) . Dünyada birçok örneği bulunan tesislerden en çok öne çıkan ülkeler arasında Almanya, İtalya ve İsveç almaktadır. Almanya 6215 ton eşdeğer petrol (tep) üretmektedir. İsveç özellikle ülkeden çıkan organik atık içeren çöplerin neredeyse tamamını elektrik üretiminde kullanıyor 2030 yılına kadar fosil yakıtların kullanımını tamamen bitirmeyi planlıyor. Ayrıca ülke ihtiyaç duyduğu enerjinin %52'sini yenilenebilir enerjiden karşılamaktadır (Ahlberg-Eliasson, Nadeau, Levén ve Schnürer, 2017).

Ülkemizde ilk biyokütleden enerji elde etme çalışmaları 1957 yılında Toprak ve Gübre Araştırma Enstitü tarafın başlatılmıştır. O zaman için yapılan fizibilite çalışması sonucunda Türkiye'nin biyogaz potansiyeli 2,8-3,9 milyar m^3 olarak belirtilmiştir. Daha sonra maalesef buna ara verilerek 2000 yılının başlarına kadar çalışmalar yapılmamıştır. Yenilenebilir Enerjin Genel Müdürlüğünün 2017 verilerine göre günümüzde lisans almış biyokütle santrallerinin sayısının toplamda 46 ulaşılmış olduğu gözükmektedir. Bu santrallerin %81'nin inşaatı tamamlanmıştır. Tesislerden üretilen toplam enerji 137,23MW' a ulaşmıştır. İlk sırayı çöpten biyogaz üreten santraller almaktadır. Tekirdağ da yıl da 385.760,48 ton atık toplanmaktadır ve ilde 0,8 MW gücünde çöpten enerji elde etme tesisi bulunmaktadır. En çok enerji elde edilen şehirde nüfus yoğunluğun çok olduğu dolayısıyla atık miktarının da fazla toplanıldığı İstanbul dur. Yıllık üretim kapasitesi 52,15 MW'dır ve bu enerjinin tamamı çöpten elde edilmektedir. İkinci en yüksek üretim 50,16 MW'lık santral gücüne sahip Ankara ilimizdir. Bursa Demirtaş ilinde bulunan katı atık tesisinden elde edilen yıllık enerji miktarı 9,8 MW' dir. Toplam 25 yıl içersindi 2.000.000 ton çöp toplanmıştır ve bu atıklardan şimdilik yaklaşık olarak 1359kW elektrik üretimi elde edilmiştir. Şuainki tesissin yıllık enerji üretimim 11.500.000 kWh dir. Nüfus artışıyla beraber toplanan çöp miktarı da artacağı için ilerleyen yıllarda toplanan elektrik miktarının 2000 kW'ta çıkarılması planlanıyor. Demirtaş ta üretilen elektrik tesise yakınlarında bulunan Bursa Ekmek Fabrikasında ve Aksa Grubunda yer alan Aksa Makine Sanayi A.Ş., Aksa Jeneratör A.Ş., Aksa Satış ve Pazarlama A.Ş., Aksa Servis ve Yedek Parça A.Ş., şirketlerinin imalat bölümlerinde

kullanılmaktadır (Erdoğan, 2012). Bu çalışmada Bitlis İli katı atıktan biyogaz üretim potansiyeli incelenmiştir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde sırasıyla organik atıklardan biyogaz üretiminin temel prensipleri, Bitlis İli biyogaz potansiyeli incelenmiştir. Veriler ışığında hazırlanan sonuç ve öneriler ise son bölümde verilmiştir.

ORGANIK ATIKLARDAN BIYOGAZ ÜRETIMI

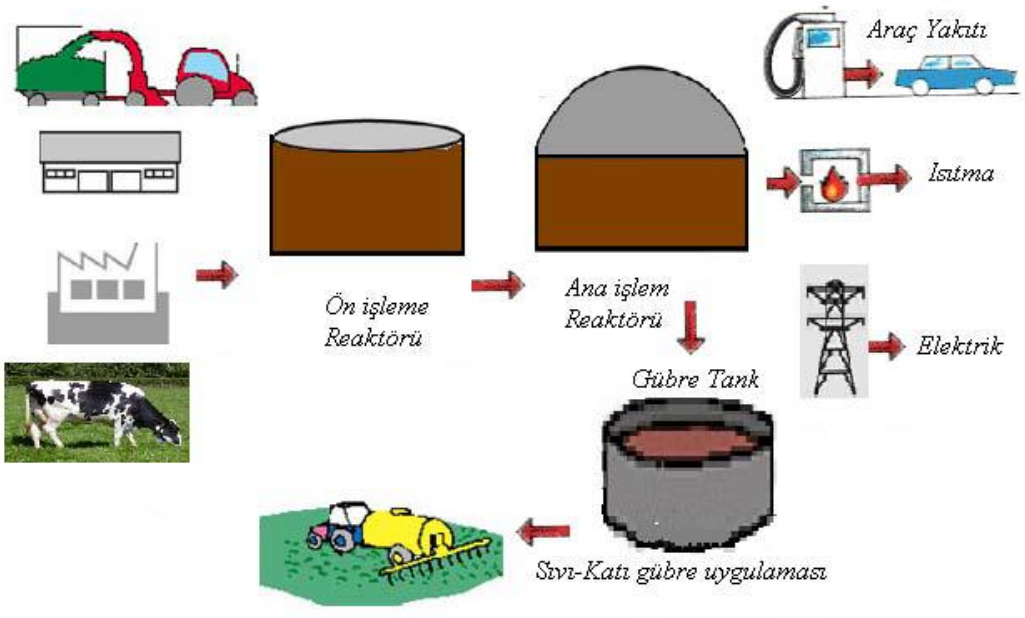
Depolama sahasında biriken organik atıkların çürümesinin sağlayan kimyasal ve bakteriyel süreç sonun da anaerobik şartlar altında biyogaz üretimi gerçekleşir. Özellikle çöp depolama alanlarında bu süreç 10 ile 20 yıl arasındadır. Bu oluşum temelde 3 aşamada gerçekleşir;

Hidroliz Aşaması: Karmaşık organik maddeler, fermantatif ve hidrolik bakteri gurupları tarafından daha basit yapıda çözüne bilen uçucu organik maddelere ayrıştırırlar. Bu aşamada bakterilerin daha verimli çalışa bilmesi içini ortamdaki pH, sıcaklık ve çamur yaşı parametreleri çok önemlidir. Bunların uygun şartlarda olması verimi yükseltmektedir (YILDIZ, SALTABAŞ, BALAHORLİ, SEZER ve YAĞMUR, 2009).

Asit Üretim Aşaması: Çözünmüş halde bulunan organik maddeler asetik asit, uçucu yağ asitleri, hidrojen ve karbondioksit gibi küçük yapılı maddelere dönüşürler. Bu aşama, anaerobik bakteriler ile gerçekleştirilir. Bu bakteriler metan oluşturucu bakterilere uygun ortam oluştururlar (Ulusoy, Ünal ve Alibaş, 2009).

Metan Üretim Aşaması: Son aşama olan metan üretimi diğer iki aşamada oluşmuş ürünlerin metan üreten bakteriler tarafından metan gazına dönüştürülmesi ile gerçekleşir. Metan üretimi giderek artarken ortamda ki asit hızı giderek azalır. Ortamda oluşan Hidrojen gazı (H_2), metan (CH_4) ve oluşumuyla ortam pH 6,8 ile 8,0 civarına gelir (Kankılıç ve Topal, 2015).

Anaerobik çürütücülerde oluşan biyogaz, hacimsel olarak %65-70 metan(CH_4), %25-30 karbondioksit (CO_2) ve azami miktarlarda azot (N_2), hidrojen (H_2), hidrojen sülfür (H_2S), su buharı ve diğer gazlardan oluşmaktadır. Oluşacak biyogaz niteliği çamurun uçucu katı madde içeriğine ve çürütücüdeki biyoloji aktivitelere bağlı olarak geniş bir aralıktadır. Metan gazından standart sıcaklık ve basınç ortamında oluşacak net ısıl değeri 35,800 kj/m^3'tür. Bir depolama sahası kapatıldıktan sonra bir milyon ton çöpten 510 m^3/gün gaz elde edilebilir bu değer yaklaşık olarak 800 kW elektrik üretimine eşittir. Bu üretimden elde edilen elektrik birçok yerde kullanıla bilir. Şekil 1. de biyogazın kaynakları ve üretim aşamalarıyla beraber kulanım alanları görülmektedir (Korkmaz ve diğerleri, 2012).

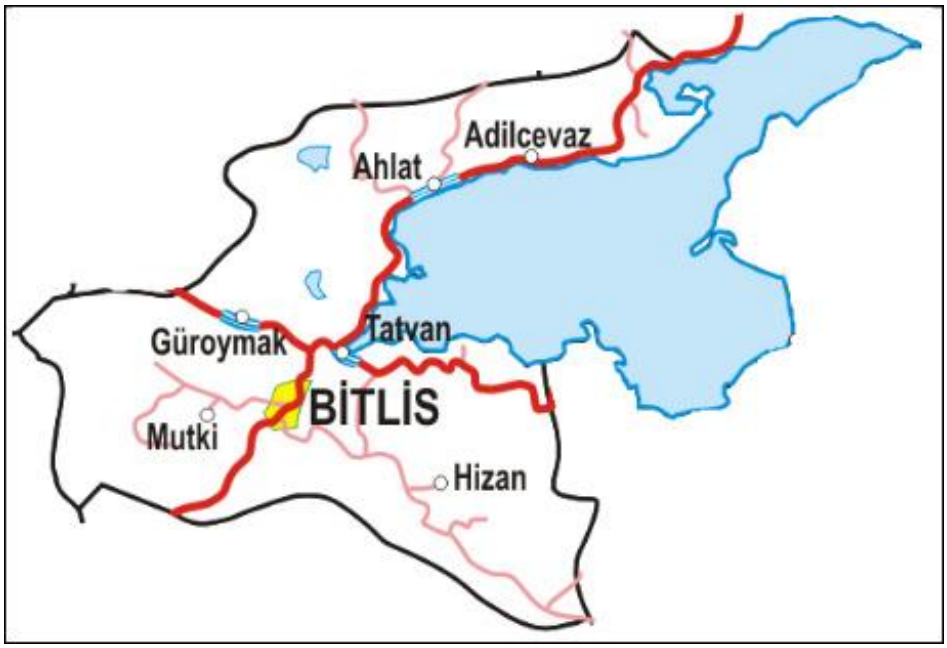
Şekil 1. Biyogazın Üretim Aşamaları ve Kullanım Alanları(Ulusoy ve diğerleri, 2009)

BITLIS ILI VE BIYOGAZ POTANSIYELI

Çalışma Alanı

Bitlis; Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan, yüzölçümü 8.855 km^2 olan ve 2016 Nüfus Verileri göre 2.901.396 kişinin yaşadığı şehirdir. İlin iklimine bakıldığı zaman kaba çizgileriyle karasal özellikler göstermesine rağmen, gerçekte doğunun sert karasal iklimiyle Akdeniz iklimi arasında bir geçiş niteliği taşımaktadır (Yetiş Demir ve diğerleri, 2013). İlde kışlar soğuk, yazlar ise sıcak ve kurak geçmektedir. Şekil 2. de Bitlis ilinin Türkiye haritasındaki görünümü ve ile genele bakış.

Şekil 2. Bitlis İlinin Türkiye Haritasında ki Görünümü

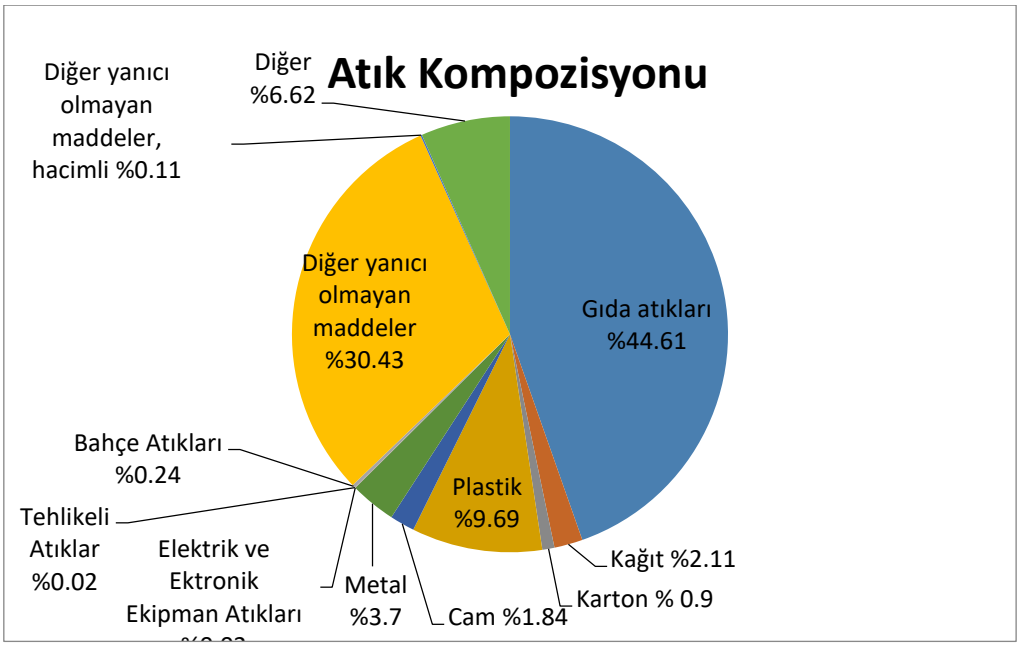
İlde bir adet katı atık depolama tesisi bulunmaktadır. Bitlis Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi (BİKA) krulumundan önce ildeki atıklar vahşi depolama alanına atılarak çevre ve insan sağlığına zarar vermekteydir. Atıkların düzenli bi depolama alanında toplanmadığından dolayı o zaman için biyokütleden biyogaz eldesi söz konusu değildir. Şekil 3. 'de vahşi depolama alanlarından bir kesit görünmektedir. Bitlis Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi proje alanı 48 ha'dır. Düzenli Depolama Tesisi içerinde yaklaşık 15 ha alana sahip Belediye 2.Sınıf Tehlikesiz Atık Depolama Ünitesi inşa edilmiştir. Depolama Ünitesi 3 hücreden oluşmaktadır ve sadece Hücre 1' in taban sızdırmazlığı yapılmıştır.İlerleyen yılarda deponun dolmasıyla beraber aynı işlemer sırayla diğer hücrelerede uygulanacaktır. Atık depolama alanı fizibilite çalışmalarında 2010 yılına göre 185.000 nüfusun 20 yıllık katı atık türüne göre tasarlanmış olup toplamda 1.911.102 ton katı atık depolanması planlanmıştır. Planlanan atığın depolanabilmesi için 2.390.000 m^3 hacme ihtiyaç duyulmuş ve bu hacimde bir hücre kazısı yapılmıştır. Düzenli depolama tesisi içerisinde Düzenli Depolama Hücre 1-2-3 inşası yapılmış olup, Tıbbi Atık Sterilizasyon Ünitesi, Sızıntı Suyu Arıtma Tesisi, Tekerlek Yıkama Ünitesi, Kantar, İdari Bina, Atölye ve Garaj inşa edilmiştir (Yetiş ve diğerleri, 2013). Tesisin inşaatına 2010 yılında başlandı ve ilk hücerini tamamlanmasıyla diğer hücreler tamamlanmadan tesise 2011 yılında katı aık alımını kabul etmeye başladı. Şekil 4. Tesisin ilk inşaat hali ve gecen zaman içinde ki genel görünümü mevcuttur. İlde büyük sanayi atıklarının bulunmamasından dolayı Şekil 5. de de görüldüğü gibi %45 in üzerinde evlerden ve bahçelerden toplanan organik atıklar mevcuttur. Bu atıkların yıllık ısıl değeri 6.204,11 ton eşdeğer petrol(tep) olmasına rağmen şuan için elektirik santrali kurulumu için yeterli biyokütleye sahip değildir. Şehrin genel potansiyeli düşünüldüğünde önümüzdeki 15 ile 20 yıl arasında biyogaz için yeterli biyokütle toplama miktarına ulaşa blileceğini göstere bilmektedir. Birinci hücrenini dolmasıyla kapatılma yapıldıktan sonra biyogaz elde edilmeye başlanıla bilir.Biyogaz üretimi anaerobik şartların oluştuğu ilk andan itibaren başlamasada toplana bilmesi için yeterli miktara ulaşası lazım.

Şekil 3. Düzenli Depolama Yapılmadan Önceki Çöp Dökülen Alanlar.

Şekil 4. Bitlis İli Katı Atık Tesisi

Şekil 5 Tesis Atık Kompozisyonu

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bütün bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan sonuçların başında şunlar gelmektedir;

- Hem çevresel sorunların artmasını önlemek, hem de giderek artan enerji ihtiyacının karşılanması açısından biyogazın üretilmesi için yatırım tesislerin kurularak istihdam yaratılması sağlanabilir. Bu amaçla enerji kaynağı olarak her türlü organik atıktan biyogaz üretiminin her yönüyle incelenerek araştırılması gerekmektedir.
- Türkiye'nin genel potansiyeli incelediğinde organik atıklardan elde edilebilecek enerji miktarı oldukça yüksektir fakat ülkemiz bunu tam olarak şuan için kullanmamaktadır ve bu yüzden dışarda daha fazla elektrik ithal etmektedir.
- Gelişmiş ülkelerde biyokütleden önemli bir ham madde girdisi oluşmaktadır ayrıca gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duydukları enerjiyi biyokütleden elde etmek için birçok farklı yöntem geliştirmeye devam etmektedir.
- Petrol, kömür, doğal gaz gibi azal fosil kaynakları kullanarak elde edilen enerjiler çevre kirliliğine sebep olmaktadır.
- Artan enerji ihtiyacının toplanan biyokütleden karşılanması azalan fosil enerji kaynaklarının önüne geçmesinin yanı sıra artan biyokütlenin bertaraf edilerek çevre kirliliğinin de önüne geçilmiştir. Ayrıca temiz enerji üretimi sağlandığından farklı bir önem taşımaktadır.
- 28 Nisan 1993 yılında meydana gelen birçok can ve mal kaybına sebebiyet veren bir Ümraniye olayının yaşanması engellenmiş olur.
- Özellikle bütün şehrin binlerce ton atıklarının toplandığı katı atık depolama alanlarında kötü kokular mevcuttur. Atıklardan biyogaz elde edildiği zaman havaya salınan özellikle H_2S gazında büyük düşüş yaşandığı çalışmalarla kanıtlanmıştır.
- Katı atıklar biyogaz için kullanıldığı zaman var olan kütlelerinde azalma olmaktadır. Böylelikle artan katı atık miktarı ile beraber daha büyük yerlere ihtiyaç duyulmamaktadır.
- Çöpten atık üretimi uzun süreç gerekmektedir, özellikle katı atık depolama alanlarının yeni olduğu il ve ilçeler için, kırsal alanlarda hayvan sayısının fazla olduğu düşünüldüğü zaman hayvan atıklarından biyogaz elde etmek daha verimli çözüm olabileceği düşünülebilir.
- Bu ve bunun gibi çalışmalar genişletilerek ülke ekonomisine birçok fayda sağlana bilmesinin yanı sıra elektrik ihtiyacının karşılanması açısında dışa bağımlılıkta azaltılmış olur.

KAYNAKLAR

Ahlberg-Eliasson, K., Nadeau, E., Levén, L. ve Schnürer, A. (2017). Production efficiency of Swedish farm-scale biogas plants. Biomass and Bioenergy, 97, 27–37. doi:10.1016/j.biombioe.2016.12.002

Chien Bong, C. P., Ho, W. S., Hashim, H., Lim, J. S., Ho, C. S., Peng Tan, W. S. ve Lee, C. T. (2017). Review on the renewable energy and solid waste management policies towards biogas development in Malaysia. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 70(December 2016), 988–998. doi:10.1016/j.rser.2016.12.004

Kankılıç, T. ve Topal, H. (2015). Production of Solid Biogas and Energy in Sanitary, 669, 58–69.

Korkmaz, Y., Aykanat, S., Çil, A., Korkmaz, Y., Aykanat, S. ve Çil, A. (2012). Organik Atiklardan Biyogaz Ve Enerji Üretimi, 1, 489–497.

Lijó, L., González-García, S., Bacenetti, J. ve Moreira, M. T. (2016). The environmental effect of substituting energy crops for food waste as feedstock for biogas production. Energy. doi:10.1016/j.energy.2017.04.137

Türker, M. (2008). Anaerobik Biyoteknoloji Ve Biyogaz Üretimim Dünya'da Ve Türkiye'de Eğilimler. vıı. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu UTES, 305–312.

Ulusoy, Y., Ünal, H. ve Alibaş, K. (2009). Bursa İli Karacabey İlçesinde Örnek Bir Biyogaz Tesisinin Kurulabilirliği İçin Tarımsal ve Gıda Artıklarının Enerji Potansiyeli. 25. Tarımsal Mekanizasyon Ulusal Kongresi, 109–115.

Yetiş, A. D., Gazigil, L., Şapçı, Z., Can, O. T., Tütün, M. M., Gözeten, C., Zeynep, Y. (2013). Bitlis İli Kati Atik Yönetiminin Değerlendirilmesi. 5. Ulusal Katı Atık Yönetimi Kongresi içinde (ss. 139–151). Kocaeli.

Yetiş Demir, A., Can, O. T., Bekmezci, H. D., Şapçı, Z., Gazigil, L., Yetiş, R., … Ay, M. (2013). Bitlis İli Kent Merkezi Atiksu Uzaklaştirma Sürecinin Değerlendirilmesi. 10. Ulusal Çevre mühendisliği Kongresi içinde (ss. 138–148). Ankara.

Yildiz, Ş., Saltabaş, F., Balahorli, V., Sezer, K. ve Yağmur, K. (2009). Organik Atıklardan Biyogaz Üretimi (Biyometanizasyon) Projesi – İstanbul Örneği. Türkiye'de Katı Atık Yönetimi Sempozyumu (TÜRKAY), 1–8. http://istac.com.tr/contents/44/cevre-makaleleri_130833527436070131.pdf adresinden erişildi.

Sugar Beet Production in TRB1 Region (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) and in the Province of Tunceli Between 1995-2015)

TRB1 Bölgesinde (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) ve Tunceli İlinde 1995-2015 Yılları Arasında Şekerpancarı Üretimi

Özlem ERTEKİN[1], *Murat ÇİMEN*[2]*

Abstract-The research utilized the numerical data of sugar beet production recorded by the TUIK between 1995 and 2015. The research data covers TRB1 region (Malatya, Elazığ, Bingöl and Tunceli) and Tunceli province. In the research, only numerical comparison was made with data and statistical analysis was not applied to the numerical data. The aim of the study was to show the changes of sugar beet production in TRB1 Region (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) and Tunceli for 5 year periods. The proportional values of sugar production for each year in the TRB1 region were determined according to the production amounts of Turkey. The proportional values of Tunceli province were determined according to production levels of TRB1 region. The data for between 1995 and 2015 years were available in TUIK. The amount of sugar beet in the TRB1 region increased from 1995 to 2000. There has been a regular decline in production after 2000 year. For Tunceli province in TRB1 region, an extreme decrease in production from 2000 to 2015 year was observed. TRB1 region and Tunceli province are behind the country's production for announced years. Precautions for inadequate production in region and province should be taken.

Keywords: Production of Sugar Beet; TRB1 Region; Malatya; Elazığ; Bingöl; Tunceli

Özet-Araştırma kapsamında TUİK'in 1995-2015 yılları arasında kayıt altına aldığı şekerpancarı üretimine ait sayısal verilerden yararlanılmıştır. Araştırma verileri TRB1 Bölgesi (Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli) ve Tunceli ilini kapsamaktadır. Denemede sayısal verilere herhangi bir istatistiksel analiz uygulanmamış ve verilerle sadece rakamsal karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmada, TRB1 Bölgesinde (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) ve Tunceli ilinde şekerpancarı üretiminin 5'er yıllık dönemlerdeki değişimlerinin gösterilmesi amaçlanmıştır. TRB1 bölgesindeki yıllara göre şeker üretimine ait oransal değerler o yıllardaki Türkiye geneli üretim miktarlarına göre belirlenmiştir. Tunceli iline ait oransal değerler de TRB1 Bölgesi için bildirilen üretim miktarlarına göre belirlenmiştir. TUİK bünyesinde 1995-2015 yılları arasında kayıt altına alınan değerler mevcuttur. TRB1 Bölgesinde üretilen şeker pancarı miktarı 1995'ten 2000 yılına doğru artış göstermiştir. 2000 yılından sonra üretimde sürekli bir azalış görülmüştür. TRB1 bünyesinde bulunan Tunceli ilinde ise 2000 yılından 2015 yılına gelindiğinde üretimde bir düşüş görülmüştür. TRB1 Bölgesi ve Tunceli ili belirtilen yıllar için ülke üretiminin oldukça gerisinde kalmıştır. TRB1 Bölgesi ve Tunceli ilinde yetersiz üretim için önlemler alınmalıdır.

Anahtar kelimeler: Şekerpancarı Üretimi; TRB1 Bölgesi; Malatya; Elazığ; Bingöl; Tunceli

GİRİŞ

Ülkemizde Şeker Sanayi Cumhuriyetin ilanı ile başlayan çok eski ve köklü bir sektör konumundadır. Yıllara göre ülkemizde 1995 yılında dekar başına 3.5 ton şekerpancarı alınırken 2015 yılında dekara 6 tona yakın pancar üretimi gerçekleşmiştir. Ülkede şeker pancarı üretiminin yarıdan fazlası Orta Anadolu Bölgesinden temin edilmektedir. TRB1 bölgesi olarak nitelenen Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerini kapsayan bölge ise toplam şeker üretiminin yıllara göre % 0.5'i ile 3'ü arasında bir kısmını karşılamaktadır ki bu da bölgenin toplam şeker pancarı üretimi açısından oldukça düşük bir değerdir. Ersun ve ark. (1997)'ye göre tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de stratejik bir ürün olarak kabul edilen şekerin üretim politikası mevcut talebin yurtiçi üretimle karşılanması şeklindedir. Türkiye'de şeker alternatifi ürünler üretiminin kısıtlanarak şeker üretiminin korunması, bu ürünlerin ithalatının da kontrol altında tutulmasını gerektirmektedir (Kıymaz, 2002). Birçok yıllar ülkemizde şekerpancarı

[1] Yrd. Doç. Dr., Munzur Universitesi, Tunceli, TURKİYE, oertekin@munzur.edu.tr
[2] Prof. Dr., Munzur Universitesi, Tunceli, TURKİYE, *Sorumlu Yazar: mcimen19@gmail.com

üretiminde yaşanan düşüşe paralel olarak şeker ithalatına gidilmiştir. Çınar (2016)'da belirtildiğine göre iklim koşullarına bağlı olarak şeker pancarı üretiminde yaşanan önemli azalmalar, pancar şekeri üretiminin de düşmesine neden olmaktadır. Öncelikle şeker stoklarının devreye sokulduğu bu zamanlarda, yurtiçi şeker talebinin karşılanmasında şeker ithalatı başvurulan çözüm yollarından birisi olmuştur. Akbay (2003)'e göre Türkiye'de ekolojik koşullar nedeniyle şekerin tamamı sadece şekerpancarından üretilmektedir. Bu sebeple ülkemizde şekerpancarı üretimi vazgeçilemez öneme sahiptir.

Bu araştırmada TUİK'in 1995-2015 yılları arasında kayıt altına aldığı verilerden yararlanılarak TRB1 Bölgesinde (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) ve Tunceli ilinde şekerpancarı üretiminin 5'er yıllık dönemlerdeki değişimlerinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Böylece TRB1 bölgesinin 1995-2015 yılları arasında ülke üretimine göre nasıl değişim gösterdiğinin yanı sıra Tunceli ilinin de şekerpancarı üretiminde söz konusu bölgede yıllara göre nasıl bir değişim içinde olduğu belirtilmeye çalışılmıştır.

MATERYAL VE METOT

Araştırma verileri TRB1 bölgesi (Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli) ve Tunceli ilini kapsamaktadır. Söz konusu bölge ve ile ait şekerpancarı üretimi değerleri TUİK bünyesinde 1995-2015 yılları arasında kayıt altına alınan sayısal verilerden elde edilmiştir. Sayısal verilere herhangi bir istatistiksel analiz uygulanmadan rakamsal karşılaştırmalar yapılmıştır. TRB1 bölgesindeki yıllara göre şeker üretimine ait oransal değerler o yıllardaki Türkiye geneli üretim miktarlarına göre, Tunceli iline ait oransal değerler de TRB1 bölgesi için bildirilen üretim miktarlarına göre belirlenmiştir. TUİK bünyesinde 1995 ve 2015 yılları arasında kayıt altına alınan değerlere ulaşılabilmiştir. Bu sebeple değerlendirmeler belirtilen yıllar arasında yapılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

1995-2015 yılları arasında Türkiye ve TRB1 Bölgesindeki şeker pancarı üretimi ile ilgili sayısal değerler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. 1995-2015 Yılları Arasında Türkiye ve TRB1 Bölgesinde Şekerpancarı Üretimi

	1995		2000		2005		2010		2015	
	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)
Türkiye	11.170.569	100	18.821.033	100	15.181.247	100	17.942.112	100	16.022.783	100
TRB1	297.955	2.67	419.634	2.23	350.358	2.31	177.585	0.99	52.019	0.32

Tablo 1'e bakıldığında ülkede şeker pancarı üretimi 1995 yılından sonra artış göstermiştir. 2000 yılı ile 2015 yılları arasındaki 5 er yıllık dönemlerde üretimde iniş çıkışlar görülmüştür. TRB1 bölgesinde üretilen şeker pancarı miktarına bakıldığında ise 1995 ten 2000 yılına geçerken bir artış görülmekle birlikte 2000 yılından sonra sürekli bir azalış görülmüştür. Özellikle 2015 yılında söz konusu bölgede şekerpancarı üretimi oldukça düşük bir değere inmiştir. Bu değer ülkedeki toplam üretimin %0.32 gibi çok düşük bir kısmını karşılamaktadır. Bölgedeki üretimin hem miktarsal düşüşü hem de ülke genelindeki toplam üretime göre oransal düşüşünün nedenleri araştırılmalıdır. Söz konusu bölgede şekerpancarı üretiminin teşvik edilmesi için devlet bazında acilen tedbirlerin alınması gerekmektedir.

1995-2015 yılları arasında TRB1 Bölgesi ve Tunceli ilinde şekerpancarı üretimi ile ilgi sayısal veriler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. 1995-2015 Yılları Arasında TRB1 Bölgesi ve Tunceli İlinde Şekerpancarı Üretimi

	1995		2000		2005		2010		2015	
	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)
TRB1	297.955	100	419.634	100	350.358	100	177.585	100	52.019	100
Tunceli	1223	0.41	1899	0.45	1427	0.41	684	0.39	121	0.23

Tablo 2'den de görüldüğü gibi TRB1 bölgesinde bulunan Tunceli ilinin toplam şekerpancarı üretimi 1995 yılından 2015 yılına gelindiğinde çok aşırı bir düşüş göstermiştir. 1995 yılında 1223 ton olan il üretimi 2015 yılında 121 tona düşmüştür. Oransal olarak 1995 yılında TRB1 bölgesinde %0.41 gibi zaten çok düşük bir değerde olan şeker pancarı üretim oranı 2015 yılında %0.23 gibi nerdeyse yok denecek bir orana inmiştir. TRB1 bölgesinde yıllar itibarı ile toplam şekerpancarı üretimi 2000 yılından sonra sürekli düşüş gösterirken benzer değişimler bu bölgeye ait olan Tunceli ili için de görülmektedir. İlde şekerpancarı üretiminin düşüklüğünün nedeni ve üretimin nasıl artırılabileceği noktasında ciddi önlemlerin alınması gerekmektedir. Özellikle 2000 yılından sonra gerek TRB1 bölgesi (Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli) gerekse bu bölge kapsamında olan Tunceli ilinde şekerpancarı üretiminde görülen keskin düşüşlerin nedenleri araştırılmalıdır. Çünkü ülkenin şekerpancarı üretiminde 2000 yılından sonra keskin düşüşler görülmezken bu bölgedeki üretimin keskin düşüşler göstermesi dikkat çekicidir.

SONUÇ

Özetle bölgede şekerpancarı üretimi belirtilen yıllar arasında ülke genelinin oldukça gerisinde kalmıştır. TRB1 bölgesi için diğer bölgelerle rekabet açısından gerek toplam üretimin gerekse ülke genelindeki oransal miktarın artırılması için ne tip önlemlerin alınması gerektiği ilgili kuruluşlarca üzerinde durulması gereken önemli bir husustur.

KAYNAKLAR

Akbay, A.Ö. (2003). Türkiye'de Şeker Üretiminin Ekonomik ve Sosyal Karlılığının Değerlendirilmesi. Adana İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü. Yayın No: 104.

Çınar,N. (2016). Şeker Sektörü ve Elazığ İli Şeker Sanayi ve Hammadde Durumu. Fırat Kalkınma Ajansı. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü. Ankara.

Ersun, C., Müftüoğlu, H., Güzel, H.T. (1997). Türkiye'de Şeker ve Şekerpancarı Üretiminde Mevcut Durum. Sorunlar ve Çözüm Önerileri. İstanbul Ticaret Odası. Yayın No: 1997-12.

Kıymaz, T. (2002). Şeker Politikalarında Yeni Yönelimler ve Türkiye'nin Konumu. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü , Yayın No: DPT 2652, Ankara.

TUİK . Türkiye İstatistik Kurumu. 1995-2015 Yılları Arası Şekerpancarı Üretim Verileri. Ankara.

Investigation of Sme's Financial Accounting with Cultural Chaid Analysis: An Application in Elaziğ

Kobi'lerin Finansal Muhasebe Kültürünün Chaid Analizi İle İncelenmesi: Elazığ İlinde Yapılan Bir Uygulama

İrem TANYILDIZI[1], *Özcan DEMIR*[1]

Abstract – Today, SMEs, which are among the basic elements of economic life, are subject to many researches with their functions and structural characteristics. In terms of accounting, which is one of the important functions of the business, the situation of SMEs has been tried to be examined with our work. The level of utilization of SMEs in the accounting information system and their application in the decision process are very important in terms of enabling SMEs to survive and adapt to intense competition environment in today's business life. Utilizing the accounting information system is not only about our daily life, but also affects many functions of the companies such as strategy development and project development. This process contributes to the formation of accounting culture in the operation of the accounting information system. The study of SMEs in terms of financial accounting culture in our work has been tried to be evaluated by the survey study conducted in SMEs operating in Elazığ region. It was determined that SMEs are aware of financial accounting information and that this information and culture are important in the business life.

Keywords: accounting information system; SME; financial accounting culture.

Özet – Günümüzde ekonomik yaşamın temel unsurları arasında yer alan KOBİ'ler, fonksiyonları ve yapısal özellikleri ile pek çok araştırmaya konu olmaktadır. İşletmenin önemli fonksiyonları arasında yer alan muhasebe açısından KOBİ'lerin durumu yapılan çalışmamızla incelenmeye çalışılmıştır. KOBİ'lerin muhasebe bilgi sisteminden yararlanma düzeyleri, bu bilgileri karar sürecinde uygulayabilmeleri günümüz iş yaşamında KOBİ'lerin ayakta kalabilmeleri, yoğun rekabet ortamına uyum sağlayabilmeleri açısından oldukça önem arz etmektedir. İşletmelerin muhasebe bilgi sisteminden yararlanmaları sadece günlük yaşamımız ile ilgili olmayıp aynı zamanda işletmelerin strateji oluşturma, proje geliştirme gibi pek çok fonksiyonlarını etkilemektedir. Bu süreç yani muhasebe bilgi sistemi işletmede muhasebe kültürünün oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Çalışmamızda KOBİ'lerin finansal muhasebe kültürü açısından incelenmesi, Elazığ bölgesinde faaliyet gösteren KOBİ'lerde yapılan anket çalışması ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlarda KOBİ'lerin finansal muhasebe bilgilerinin farkındalığında oldukları, bu bilgilerin ve kültürün işletme yaşamında önemine vardıkları tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: muhasebe bilgi sistemi; KOBİ; finansal muhasebe kültürü.

GİRİŞ

Dünya ölçeğinde üretim yapan işletmelerin sayısal olarak büyük çoğunluğunu, günümüzde ekonominin önemli unsurları arasında yer alan KOBİ'ler oluşturmaktadır. Bu yapısı ile KOBİ'ler üretimin ve istihdamın vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır. Gerek global açıdan gerekse ulusal ve bölgesel açıdan önem arz eden KOBİ'ler ile ilgili pek çok çalışma yapılmaktadır. Bu yapılan çalışmalarla KOBİ'lerin yapısı, fonksiyonları ve sorunları ortaya konulmakta bunlara yönelik çözüm, proje ve stratejiler üretilmektedir.

KOBİ'ler genelde bir şahıs tarafından kurulan, sahip ya da sahiplerince yönetilen, büyümesi için sermayeyi kendi içinden sağlayan, yerel çalışan, üretim yaptığı alanda çok fazla etkili olamayan göreceli olarak küçük iktisadi birimler olup sermayeyi kendi içlerinden sağladıkları için az sermaye ile

[1] Yardımcı Doçent, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, odemir@firat.edu.tr

çalışmakta, sermaye kullanımı az olduğu için de genel olarak el emeğine dayalı üretim yapmaktadırlar (Aypek: 2001, 145).

KOBİ'ler, sanayi devrimine kadar temel üretim birimi olarak ekonomide yer almışlardır. Sanayi devrimi ile birlikte küçük işletmelerin ekonomideki yeri sarsılmaya başlamıştır. Büyük işletmelerle rekabet edemeyen küçük işletmeler, gelişmiş ülkelerde temel üretim birimi olma özelliğini kaybetmelerine karşın birçok ülke açısından üretim ve istihdam konusunda kaynak olma özelliklerini sürdürmüşlerdir (Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu: 2006, 41).

1945-1970 döneminde, dünyada büyük ölçekli işletmelere ağırlık verilerek ekonomik büyüme ve kalkınma faaliyetleri yürütülmüştür. Fakat KOBİ'lerin büyük işletmeler karşısında üstün yanlarının olduğunun anlaşılmasıyla beraber büyük ölçekli işletmeler, önem kaybetmiştir (Ay: 2008, 2). Sanayi devrimiyle beraber küçük işletmeler aleyhine yaşanan durum büyük işletmeler tarafından da yaşanmaya başlamıştır.

1980'lere kadar gümrük duvarları ile korunan sanayimizde, atölye niteliğindeki küçük ve orta ölçekli kuruluşlar yaşamlarını nispeten rahat bir şekilde sürdürebilmişlerdir. Aynı süreç büyük sanayi kuruluşları için de geçerli olmuştur. 1980'lerde başlayan liberalizm hareketi, öncelikle durumun ciddiyetini kavrayan büyük sanayi kuruluşlarını kendilerini toparlama zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır. Düşük ücretlerin hüküm sürmekte olduğu 1970'lerde emek yoğun olarak sürdürülen üretim, 1980'lerde yeni yatırımlarla makine yoğun durumuna getirilmeye çalışılmış ve teknoloji devreye girmiştir. Buna paralel olarak da büyük sanayi, çekirdeğini yani maaşlı kadrosunda çalışan personel sayısını olanağı oranında daraltırken bilhassa büyük sanayi kuruluşlarına hizmet edecek verimli bir yan sanayi doğurmak gereksinimini hissetmiştir. Bu şekilde KOBİ olarak adlandırdığımız küçük ve orta ölçekli modern ve verimli sanayi yeniden gündeme gelmiştir (Garih: 2000, 66-67). Büyük işletmeler küçük işletmeleri kendilerine ara malı üreten birimler ve el emeğine dayalı üretimlerini yaptırabilecekleri yerler olarak görmüşlerdir.

1980 yılından itibaren ölçek ekonomileri görüşüne alternatif olarak "Küçük güzeldir.'' görüşü kabul görmeye başlamış, küçük ve esnek yapıları ile ekonomiye katkı sağlayan KOBİ'ler tüm dünyanın gündemine taşınmış ve ekonomideki önemleri anlaşılmıştır (Oktay ve Güney: 2002, 1).

Her işletme belirli farklılıkları olan sektörlerde faaliyet gösterir. Yaratılan değerler birbirinden çok farklı olabilir ancak ortak özellik işletmelerin her zaman çeşitli üretim faktörlerini (girdi) kullanarak hammaddenin dönüştürülmesi ile ürün ya da hizmet (çıktı) elde etmesidir (Üstün: 1985, 1). İşletmeler de bir diğer ortak özellik ve işletmelerin olmazsa olmazı ise muhasebedir. Sistem olarak kullanılan ya da dışarıdan destek alınarak sürdürülen bilgi sistemlerinin başında ise muhasebe bilgi sistemi gelmektedir.

Bir ölçme, değerlendirme ve iletişim aracı niteliği taşıyan muhasebe; işletme için finansal sonuçlar doğuran olay ve işlemlere ait verileri parasal tutarlar ve gereğinde diğer sayısal doneler halinde toplayan, bu verileri işletme ile ilgisi olan belli başlı kişilerin gereksinim ve amaçlarını göz önünde bulundurarak kayıt, sınıflandırma ve analiz yoluyla işleyen, elde ettiği sonuçları çoğunluğu dönemsel olarak özetleyici raporlar halinde ilgili kişi ya da kurumlara sunan sistematik bir bilgi sağlama düzeni olarak tanımlanmaktadır. Muhasebenin amacı ve görevi işletme ile ilgisi bulunan belli başlı kişi ve kurumlara sayısal bilgiler sağlamaktır. Bu gruplardan her birinin işletmenin durumu ve faaliyetleri ile ilgili olarak gereksinim duydukları sayısal bilgiler çoğu kez gerek nitelik gerekse ayrıntı yönünden birbirinden farklıdır (Büyükmirza: 2008, 27). Bir kesim için gerekli olan bir bilgi diğer bir kesim için gereksiz olabilmektedir. İşletmeler ihtiyaçlarına göre muhasebe ilkelerini göz önünde bulundurarak muhasebe bilgilerini kullanmaktadır.

Günümüz işletme dünyasında yaşanan yoğun rekabet işletmeleri etkili, kaliteli ve esnek bir yapıya zorlamakta ve bunun sonucu olarak da güvenli bilgiye duyulan gereksinim gün geçtikçe daha fazla kendini hissettirmektedir (Gil: 2009, 14).

Muhasebe bilgi sistemi, muhasebe bilgilerine ihtiyaç duyan kişi ve kuruluşların farklı olmasına rağmen bunlara rapor sunma ve bu raporun sorumluluğunu taşıma görevini yerine getirmektedir (Acar ve Ömürbek: 2003, 68).
Muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerle işletmenin şimdiki durumuna ve gelecekteki hedeflerine yönelik kararlar alınmaktadır. İşletmeyle ilgili iç ve dış paydaşlar maliyet, yönetim, muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerin ışığında planlar yapmakta ve ona göre hareket etmektedirler. Muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerle alınacak kararlar, işletmelerin sürekliliği için hayati önem arz eden kararlardır.

Etkili karar alma sürecinde muhasebe bilgi sistemi verilerin toplanması, işletilmesi ve iletilmesi süreci olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir: 2005, 147).

Muhasebe bilgi sistemi, finansal muhasebe ve yönetim muhasebesi olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki muhasebe alanı arasındaki en önemli fark finansal muhasebe bilgilerinin dış kullanıcılara, yönetim muhasebesi bilgilerinin ise iç kullanıcılara yönelik olması ve karar süreçlerinde kullanılmasıdır. Yönetim muhasebesi işletmelerin yaşamını sürdürmesinde kritik rol oynayan verileri sunar. Finansal muhasebe ise işletmenin geçmiş performansını finansal tablolar aracılığı ile ilgililere sunar. Maliyet muhasebesi de yönetim muhasebesinin bir alt sistemi ve önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım ve Tek: 2004, 9).

Finansal muhasebe sistemi esas olarak muhasebe sisteminin işletme dışına yönelik alt sistemini oluşturur. Finansal muhasebe sistemi, işletmenin temel olaylarını oluşturan tedarik ve satış işlevlerinin fiziki ve parasal hareketlerini tarih sırasına ve konularına göre kaydeder. Bu faaliyetlerin sonucunu finansal tablolarla ortaya koyar. Finansal muhasebe sistemi ile işletmeye ilişkin tüm değer artışları ve azalışları diğer taraftan işletmenin varlık ve sermaye yapısındaki değişimler belirlenmiş olur. Finansal muhasebe sistemi temelde işletmenin geçmişine ilişkin faaliyetlerinin fotoğrafını çeker ve geleceğe yönelik kararlar alınmasında yol gösterici olarak kullanılır (Karcıoğlu: 2000, 14).

Muhasebe kültürünün yeterince gelişmediği işletmelerde, işletmelerin stratejik yönetim ve kurumsal yönetim anlayışından farklı bir arayış içerisinde oldukları düşünülmektedir (Demir ve Gül: 2015, 190). Çalışmamızda KOBİ'lerin finansal muhasebe kültürünün incelenmesi amaçlanmış olup KOBİ'lerin finansal muhasebe sisteminden yararlanma düzeyleri ve finansal muhasebe sistemine bakış tarzları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Büyük işletmelerin, finansal muhasebe sisteminden yararlanarak bu bilgileri güncel işlemlerinde, karar süreçlerinde, planlama ve stratejilerinde kullandıkları bilinmektedir. Finansal muhasebe kültürü olarak da tanımlanan bu süreç artık sadece büyük işletmelere özgün bir faaliyet olmaktan çıkmış KOBİ'ler içinde yaşamsal önem arz eden bir unsur haline dönüşmüştür. Araştırma için Elazığ Ticaret ve Sanayi odasına kayıtlı mal ve hizmet üretimi yapan mikro işletmeler hariç 750 adet işletme belirlenmiştir. Bu işletmelerden 325 tanesine ulaşılmaya çalışılmıştır. Anketi yanıtlamayan ve yanıtlayanlar arasında tutarsızlık bulunanlar çıkarıldıktan sonra 260 işletme değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırma verilerinin değerlendirilmesi için Chaid analizi kullanılmıştır.

Çalışmamızda Chaid analizini seçme nedenimiz; belirlediğimiz ifadelerin diğer değişken ifadelerden etkilenme durumlarını tespit edebilmek, kaçıncı derecede etkilediklerini belirlemek ve buna dayalı olarak tahminler yapabilmektir. Yapılan bu çalışma ile KOBİ'lerin finansal muhasebe kültürü farkındalığının gelişmiş olduğu görülmekte, bu işletmelerin büyük çoğunluğunun aile işletmeleri

olduğu, finansal tablolarının hazırlanmasının yasal bir yükümlülükten ziyade işletmede yönetsel kararların alınmasında gerekli bir unsur olarak görüldüğü düşünülmektedir.

Çalışmamız KOBİ'lerin muhasebe kültürünün incelenmesi kapsamında yapılan bir yüksek lisans tezinin finansal muhasebe kültürü ile ilgili olan bölümünden üretilmiştir. Çalışmamızda Chaid analizi ile içsel ve dışsal faktörlerle analizin bir anlam ifade edebilmesi için yüksek lisans tezinde üretilen, bu araştırmamızda kullanılan anket çalışması ilave edilmiştir. Böylece faktörlerin birbirleriyle olan etkileşimleri daha net bir şekilde görülebilmektedir. Bu çalışma ile hedeflenen KOBİ'lerin Finansal Muhasebe Kültürünün Elazığ ili bazında incelenmesi olup aynı zamanda bu çalışmanın farklı bölgelerde ve işletmelerde yapılan çalışmalara yardımcı olacağını umut etmekteyiz.

ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Araştırma Yapılan İşletmeler Hakkında Bilgiler

Araştırma yapılan işletmeler; Elazığ ilinde Organize Sanayi Bölgesi (OSB), Yeni Küçük Sanayi Sitesi, İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) ve Elazığ merkez çevresindeki üretim yapan işletmeler arasından seçilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, muhasebenin alt dallarından biri olan ve bir işletmede muhasebe kültürünün unsurunu oluşturan finansal muhasebe ile ilgili KOBİ'lerin yeterlilik düzeylerini belirlemeye çalışmaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, KOBİ'lerin finansal muhasebe kültürünün ölçülmesi üzerine ampirik bir çalışma olup çalışanların düşüncelerini saptamak için anket yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasının nedeni diğer yöntemlere oranla daha uygun cevap alma olasılığının yüksek olması ve gerektiğinde gereken açıklamaların yapılabilmesine fırsat vermesidir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Elazığ'da üretim yapan 750 KOBİ oluşturmaktadır. Bu evrenden istatiksel açıdan 260 işletme örneklem olarak seçilmiştir**.**

750 adet bir evren büyüklüğünde %5 güven aralığında 254 örneklem, evreni temsil edecektir. Araştırmada uygulanan anket sayısının 260 olması, olasılıklı basit tesadüfi örneklem yönteminde %5 güven aralığında evreni temsil etmektedir.

Verileri Toplama Tekniği ve Aracı

Bu araştırmada temelde nicel verilere dayalı araştırma ve ölçme yöntemi benimsenmiştir. Bu noktadan hareketle anket belirlenmesinde nicel verilere dayalı olan araştırma ve ölçme yöntemlerinin benimsendiği çalışmalarda yaygın olarak kullanılan, Likert ölçeği model olarak kullanılmıştır.

Araştırma Modeli Geliştirme

Araştırma modeli geliştirilirken KOBİ'ler de muhasebe kültürünü etkilediği düşünülen finansal muhasebe kültürü ile ilgili ifadeler seçilmiştir. Seçilen içsel değişkenleri etkileyen dışsal değişkenler belirlenmeye çalışılmıştır. Seçilen bağımlı değişkenler ve bunları etkilediği düşünülen bağımsız değişkenler aşağıdaki gibidir:

Finansal Muhasebe Kültürü Unsurlarından Seçilen Bağımlı Değişkenler:

İfade 14.1: Muhasebe bilgilerine gerekli önem verilmektedir.
İfade 14.2: Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.
İfade 14.3: Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.
İfade 14.6: Kanuni defterler işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmaktadır.
İfade 14.10: Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.

Seçilen Unsurları Etkileyen Bağımsız Değişkenler:
Çalışanlara ve İşletmelere Yönelik Demografik Özellikler
Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Kültürü
Muhasebe Kültürü ve Etik Değerler
Muhasebe Bilgi Sistemi
İfade 14.1, ifade 14.2, ifade 14.3, ifade 14.6 ve ifade 14.10'u etkileyen çalışanlara ve işletmelere yönelik demografik özellikler, maliyet ve yönetim muhasebesi kültürü, muhasebe kültürü ve etik değerler, muhasebe bilgi sistemine ilişkin unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır.
Araştırmanın Hipotezleri
Hipotez 1: Muhasebe bilgilerine gerekli önem verilmektedir.
Hipotez 2: Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.
Hipotez 3: Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.
Hipotez 4: Kanuni defterler işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmaktadır.
Hipotez 5: Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Muhasebe kültürünün ölçülmesi amacı ile elde edilen verilerin analizi güvenirlik analizi, frekans ve yüzde dağılımı, standart sapma, ağırlıklı ortalama, varyans ve karar ağacı ve Chaid analizi kullanılarak yapılmıştır. Ölçeğin güvenirlik oranı 0,90 çıkmıştır. Ölçek yüksek düzeyde güvenilir olarak belirlenmiştir.

Betimleyici İstatistikler

Frekans dağılımı; bir ya da daha çok değişkene ait değerlerin ya da puanların dağılımına ait özelliklerini betimlemek amacıyla verileri, sayı ve yüzde olarak vermektedir (Büyüköztürk: 2014, 21). Araştırmamızın anketine katılanların ve katılımcıların çalıştıkları işletmelerin özelliklerini betimleyen frekans dağılımı aşağıdaki gibidir:

Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada demografik özellikler, araştırmaya katılanlara yönelik ve araştırmaya katılanların çalıştıkları işletmelere yönelik olarak belirlenmiştir. Bu değişkenlere ait istatistikler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı				
Katılımcıların Cinsiyeti	**Frekans**	**Yüzde**	**Geçerli Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
Bay	198	76,2	76,2	76,2
Bayan	62	23,8	23,8	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı				
Katılımcıların Yaş Aralığı	**Frekans**	**Yüzde**	**Geçerli Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
20-29 arası	50	19,2	19,2	19,2
30-39 arası	117	45	45	64,2
40-49 arası	73	28,1	28,1	92,3
50'den fazla	20	7,7	7,7	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı				
Katılımcıların Öğrenim Durumları	**Frekans**	**Yüzde**	**Geçerli yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
İlkokul	10	3,8	3,8	3,8
Ortaokul	11	4,2	4,2	8,1
Lise	75	28,8	28,8	36,9
Ön Lisans	51	19,6	19,6	56,5
Lisans	93	35,8	35,8	92,3
Lisansüstü	20	7,7	7,7	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların İşletmede Çalıştıkları Bölümlere Göre Dağılımı				
Katılımcıların Çalıştıkları Bölüm	**Frekans**	**Yüzde**	**Geçerli Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
Genel Yönetim	57	21,9	21,9	21,9
Muhasebe	98	37,7	37,7	59,6
Finansman	7	2,7	2,7	62,3
Üretim	47	18,1	18,1	80,4
Pazarlama	41	15,8	15,8	96,2
Diğer	10	3,8	3,8	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların Çalıştıkları Bölümde Çalışma Yıllarına Göre Dağılımı				
Katılımcıların Çalıştıkları Bölümde Çalışma Yılı	**Frekans**	**Yüzde**	**Geçerli Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
1 yıldan az	7	2,7	2,7	2,7
1-5 yıl	92	35,4	35,4	38,1
6-10 yıl	70	26,9	26,9	65
11-20 yıl	61	23,5	23,5	88,5
20 yıldan fazla	30	11,5	11,5	100
Toplam	260	100	100	

Araştırmaya katılan toplam 260 kişinin %76,2'sini temsil eden 198 kişi bay, %23,8'ini temsil eden 62 kişi ise bayandır. KOBİ'lerin Organize Sanayi Bölgelerinde ya da şehir merkezinden uzak noktalarda kurulması işletmelerde çalışan bayan sayısının az olmasına sebep olmaktadır.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %19,2'sini temsil eden 50 kişi 20-29 yaş aralığında, %45'ini temsil eden 117 kişi 30-39 yaş aralığında, %28,1'ini temsil eden 73 kişi 40-49 yaş aralığında, %7,7'sini temsil eden 20 kişi ise 50 yada daha üstü yaşlardadır. KOBİ'lerde genelde orta yaş grubunun çalıştığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %3,8'ini temsil eden 10 kişi ilkokul mezunu, %4,2'sini temsil eden 11 kişi ortaokul mezunu, %28,8'ini temsil eden 75 kişi lise mezunu, %19,6'sını temsil eden 51 kişi ön lisans mezunu, %35,8'ini temsil eden 93 kişi lisans mezunu, %7,7'sini temsil eden 20 kişi lisansüstü mezunudur. KOBİ'lerde çalışanların büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu görülmektedir. Devlet dairelerinde iş imkânı bulamayan lisans mezunlarının KOBİ'lere yöneldikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %21,9'unu temsil eden 57 kişi genel yönetim bölümünde, %37,7'sini temsil eden 98 kişi muhasebe bölümünde, %2,7'sini temsil eden 7 kişi finansman bölümünde, %18,1'ini temsil eden 47 kişi üretim bölümünde, %15,8'ini temsil eden 41 kişi pazarlama bölümünde, %3,8'ini temsil eden 10 kişi diğer bölümlerde çalışmaktadır. Araştırmanın üretim yapan KOBİ'lere uygulanması

ve araştırmanın muhasebe ile ilgili olması nedeniyle üretim ve muhasebe bölümünde çalışanların oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %2,7'sini temsil eden 7 kişi 1 yıldan az, %35,4'ünü temsil eden 92 kişi 1-5 yıl aralığında, %26,9'unu temsil eden 70 kişi 6-10 yıl aralığında, %23,5'ini temsil eden 61 kişi 11-20 yıl aralığında, %11,5'ini temsil eden 30 kişi 20 yıldan fazla bir süredir işletmede şuan bulundukları bölümde çalışmaktadır. Katılımcıların %61,9'unun 6 yıl ve daha üzeri yıllardan beri aynı bölümde çalıştıkları görülmektedir. Kurumsal bağlılık ve iş bağlılığının yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.
Finansal Muhasebe Kültürü ile İlgili Betimleyici İstatistikler

Tablo 2. Finansal Muhasebe Kültürü ile İlgili Betimleyici İstatistikler

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
14.1 Muhasebe bilgilerine gerekli önem verilmektedir.	12	4,6	7	2,7	16	6,2	81	31,2	144	55,4
14.2 Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.	73	28,1	46	17,7	23	8,8	47	18,1	71	27,3
14.3 Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.	8	3,1	4	1,5	23	8,8	85	32,7	140	53,8
14.4 Düzenli bir şekilde işletme yöneticilerine yönelik finansal tablolar hazırlanmaktadır.	37	14,2	28	10,8	36	13,8	69	26,5	90	34,6
14.5 Finansal tablolar işletme yöneticilerinden ziyade kamuoyuna yönelik hazırlanmaktadır.	96	36,9	62	23,8	45	17,3	34	13,1	23	8,8
14.6 Kanuni defterler işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmaktadır.	47	18,1	24	9,2	16	6,2	80	30,8	93	35,8
14.7 Muhasebe biriminde çalışanlar alanında uzman kişilerdir.	17	6,5	14	5,4	37	14,2	91	35,0	101	38,8
14.8 Muhasebe bilgileri yorumlanırken uzman kişilerden destek alınmaktadır.	29	11,2	36	13,8	23	8,8	68	26,2	104	40,0
14.9 Yönetim tarafından alınan kararlarda finansal bilgiler öncelikli olarak dikkate alınmaktadır.	12	4,6	16	6,2	29	11,2	106	40,8	97	37,3
14.10 Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.	62	23,8	48	18,5	32	12,3	64	24,6	54	20,8

İfade 14.1 olarak adlandırılan ''Muhasebe bilgilerine gerekli önem verilmektedir.'' ifadesine katılımcıların %31,2'sini temsil eden 81 kişi katılıyorum, %55,4'ünü temsil eden 144 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin ve çalışanların büyük bir çoğunluğu tarafından muhasebe bilgilerine gerekli önemin verildiği görülmektedir.

İfade 14.2 olarak adlandırılan ''Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.'' ifadesine katılımcıların %28,1'ini temsil eden 73 kişi kesinlikle katılmıyorum, %17,7'sini temsil eden 46 kişi katılmıyorum, %8.8'ini temsil eden 23 kişi kararsızım, %18,1'ini temsil eden 47 kişi katılıyorum, %27,3'ünü temsil eden 71 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin %45,8'ini temsil eden 119 işletmede finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmamaktayken, %45,4'ünü temsil eden 118 işletmede finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.

İfade 14.3 olarak adlandırılan ''Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.'' ifadesine katılımcıların %32,7'sini temsil eden 85 kişi katılıyorum, %53,8'ini temsil eden 140 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda

işletmelerde finansal tablolar hazırlanırken yüksek düzeyde genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlandığı görülmektedir.

İfade 14.4 olarak adlandırılan ‘‘Düzenli bir şekilde işletme yöneticilerine yönelik finansal tablolar hazırlanmaktadır.’’ ifadesine katılımcıların %26,5’ini temsil eden 69 kişi katılıyorum, %34,6’sını temsil eden 90 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük bir çoğunluğunda işletme yöneticilerine yönelik finansal tablolar hazırlanmaktadır.

İfade 14.5 olarak adlandırılan ‘‘Finansal tablolar işletme yöneticilerinden ziyade kamuoyuna yönelik hazırlanmaktadır.’’ ifadesine katılımcıların %36,9’unu temsil eden 96 kişi kesinlikle katılmıyorum, %23,8’ini temsil eden 62 kişi katılmıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük çoğunluğunda finansal tabloların, kamuoyuna yönelik hazırlanmadığı görülmektedir. İfade 14.6 olarak adlandırılan ‘‘Kanuni defterler işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmaktadır.’’ ifadesine katılımcıların %30,8’ini temsil eden 80 kişi katılıyorum, %35,8’ini temsil eden 93 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük çoğunluğunda kanuni defterler işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmaktadır.

İfade 14.7 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe biriminde çalışanlar alanında uzman kişilerdir.’’ ifadesine katılımcıların %35’ini temsil eden 91 kişi katılıyorum, %38,8’ini temsil eden 101 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük bir kısmında muhasebe biriminde çalışanların uzman kişiler olduğu görülmektedir.

İfade 14.8 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgileri yorumlanırken uzman kişilerden destek alınmaktadır.’’ ifadesine katılımcıların %26,2’sini temsil eden 68 kişi katılıyorum, %40’ını temsil eden 104 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük bir kısmında muhasebe bilgileri yorumlanırken uzman kişilerden destek alınmaktadır.

İfade 14.9 olarak adlandırılan ‘‘Yönetim tarafından alınan kararlarda finansal bilgiler öncelikli olarak dikkate alınmaktadır.’’ ifadesine katılımcıların %40,8’ini temsil eden 106 kişi katılıyorum, %37,3’ünü temsil eden 97 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük çoğunluğunda finansal bilgilerin yönetim tarafından alınan kararlarda öncelikli olarak dikkate alındığı görülmektedir.

İfade 14.10 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.’’ ifadesine katılımcıların %24,6’sını temsil eden 64 kişi katılıyorum, %20,8’ini temsil eden 54 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük bir çoğunluğunda muhasebe biriminden elde edilen bilgilerin işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşıldığı görülmektedir.

Tablo 3. Finansal Muhasebe Kültürü ile İlgili Standart Sapma, Ağırlıklı Ortalama ve Varyans Değerleri

	N	Minimum	Maximum	Toplam	Ortalama	Standart Sapma	Varyans
ifade14.1	260	1	5	1118	4,3	1,026	1,053
ifade14.2	260	1	5	777	2,99	1,607	2,583
ifade14.3	260	1	5	1125	4,33	0,928	0,862
ifade14.4	260	1	5	927	3,57	1,42	2,015
ifade14.5	260	1	5	606	2,33	1,326	1,759
ifade14.6	260	1	5	928	3,57	1,496	2,238
ifade14.7	260	1	5	1025	3,94	1,156	1,336
ifade14.8	260	1	5	962	3,7	1,401	1,964
ifade14.9	260	1	5	1040	4	1,073	1,151
ifade14.10	260	1	5	780	3	1,491	2,224
Valid N (listwise)	260						
Genel Ortalama					3,573	1,2924	1,7185

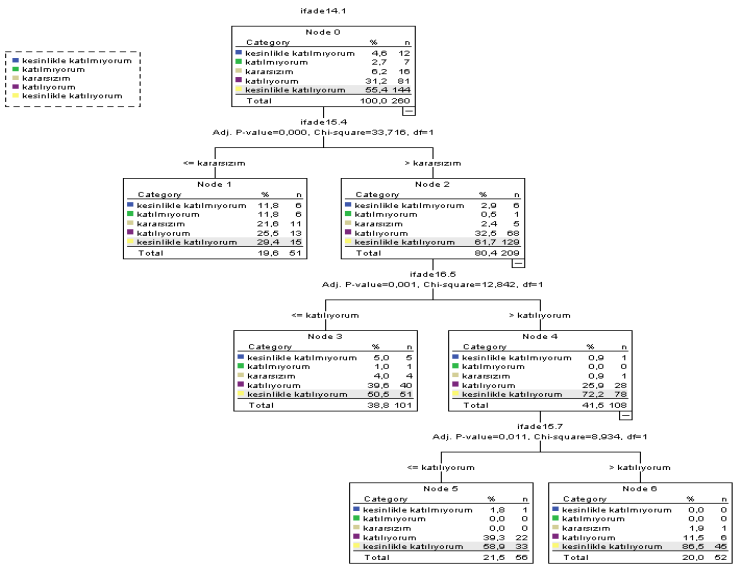
İşletmelerin finansal muhasebe kültürüne ilişkin standart sapma değeri 1,2924 iken, ortalama değer 3,573, varyans ise 1,7185'dir. Ortalama değer 2,34-3,67 arasında olduğu için işletmelerin finansal muhasebe kültürünün orta düzeyde yeterli olduğu görülmektedir.

Karar Ağacı ve CHAID Analizi

Karar verme sürecinde seçeneklerin fazla olduğu durumlarda, hangi seçeneğin en iyi seçenek olduğunu belirlemek amacıyla kullanılabilecek yöntemlerden biri karar ağacı çözümleme tekniğidir (Bayrak ve Yılmaz: 2009, 33). Karar ağacı, bağımlı değişken ya da birden fazla açıklayıcı değişken arasındaki ilişkiyi ayrıntılı olarak açıklamak için yeterli sayıda örnekleme sahip olunduğu durumda kullanılabilen ve bazı açıklayıcı değişkenleri alt gruplara ayırarak ayrıntılı biçimde inceleyen, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı gruplar oluşturan, gözlemleri sınıflayan bir tekniktir. İsminde de anlaşılabileceği gibi ağaç diyagramı şeklinde görünen, her dallanmanın olası seçenekleri ve bu seçeneklere etkisi olabilecek değişkenleri gösterdiği tahminsel bir modeldir (Tek: 2012, 33).

CHAID analizi bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemekle beraber, bağımsız değişkenlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini de ortaya koymaktadır. CHAID analizi üzerinden durulan olayı ya da durumu önemli derecede etkileyen faktörleri belirlemenin yanında bu faktörlerin hangi seviyesinde etkinin yüksek olduğunu da belirleyen bir analiz tekniğidir (Kayri ve Boysan: 2008, 169).

Muhasebe Bilgilerine Gerekli Önem Verilmektedir İfadesine Yönelik Chaid Analizi ve Karar Ağacı

Şekil 4. İfade 14.1 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

Model içsel değişkeni ifade 14.1 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgilerine gerekli önem verilmektedir.’’ ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken ifade 15.4 olarak adlandırılan ‘‘Maliyete yönelik bilgiler muhasebe bilgi sisteminden elde edilmektedir.’’ ifadesidir (x^2=33,716, düzeltilmiş p değeri=0,000). Muhasebe bilgilerine gerekli önemi veren işletmelerin maliyete yönelik bilgilerini muhasebe bilgi sisteminden elde eden işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak (n=260) söyleyebiliriz.

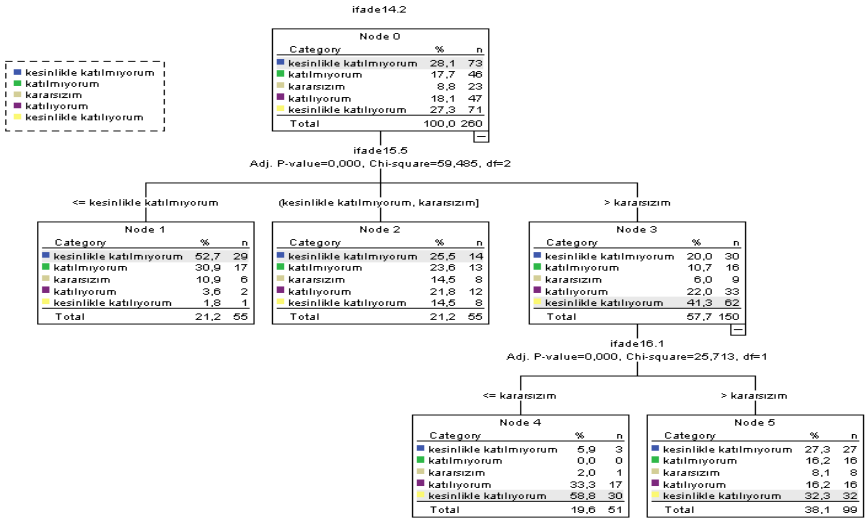
İfade 14.1 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgilerine gerekli önem verilmektedir.’’ ifadesini ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 16.5 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe biriminde çalışanlar etik kuralları benimsemektedir.’’ ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 15.4 olarak adlandırılan ‘‘Maliyete yönelik bilgiler muhasebe bilgi sisteminden elde edilmektedir.’’ ifadesine verilen cevapları ifade 16.5 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe biriminde çalışanlar etik kuralları benimsemektedir.’’ ifadesine verilen cevaplar katılıyorum, kesinlikle katılıyorum (x^2=12,842, düzeltilmiş p değeri=0,001) seçeneği üzerinden etkilemektedir. Maliyete yönelik bilgiler muhasebe bilgi sisteminden elde edilmektedir ifadesine katılıyorum, kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap veren işletmelerin muhasebe biriminde çalışanların etik kuralları benimsediklerini ilgili örnek hacmine dayanarak (n=209) söyleyebiliriz.

İfade 14.1 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgilerine gerekli önem verilmektedir.’’ ifadesini üçüncü derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 15.7 olarak adlandırılan ‘‘Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmaktadır.’’ ifadesidir. İfade 16.5 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe biriminde çalışanlar etik kuralları benimsemektedir.’’ ifadesine verilen cevapları ifade 15.7 olarak adlandırılan ‘‘Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmaktadır.’’ ifadesine verilen cevaplar kesinlikle katılıyorum (x^2=8,934, düzeltilmiş p değeri=0,011) seçeneği üzerinden etkilemektedir. Muhasebe biriminde çalışanlar etik kuralları benimsemektedir ifadesine kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap veren işletmelerin karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlandıklarını ilgili örnek hacmine dayanarak (n=108) söyleyebiliriz.

Araştırmamızın üçüncü hipotezini oluşturan ‘‘Muhasebe bilgilerine gerekli önem verilmektedir.’’ ifadesi CHAID analizi ile kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %55,4’ünü temsil eden 144 kişi bu ifadeye kesinlikle katılıyorum, %31,2’sini temsil eden 81 kişi ise katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu durumda işletmelerde muhasebe bilgilerine gerekli önemin verildiği görülmektedir.

İşletmeler tarafından muhasebe bilgilerine gerekli önem verilmesini etkileyen unsurlar ise maliyete yönelik bilgilerin muhasebe bilgi sisteminden elde edilmesi, muhasebe biriminde çalışanların etik kuralları benimsemesi, karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmasıdır. Maliyete yönelik bilgilerini muhasebe bilgi sisteminden elde eden, muhasebe biriminde çalışanların etik kuralları benimsediği, karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanan işletmelerde muhasebe bilgilerine verilen önemin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Finansal Tablolar Kanuni Zorunluluktan Dolayı Hazırlanmaktadır İfadesine Yönelik Chaid Analizi ve Karar Ağacı

Şekil 5. İfade 14.2 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

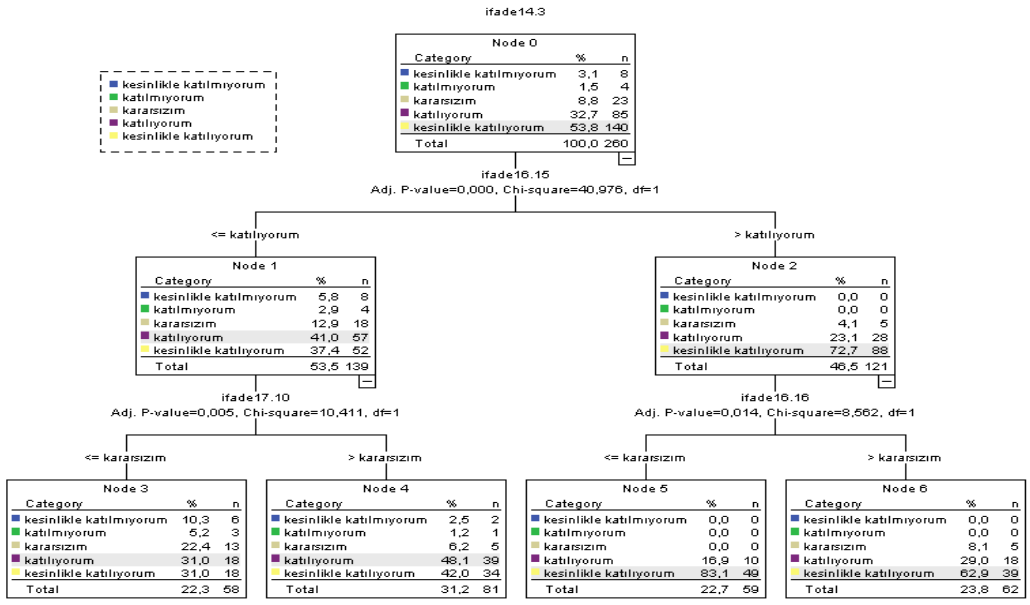
Model içsel değişkeni ifade 14.2 olarak adlandırılan ‘‘Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken ifade 15.5 olarak adlandırılan ‘‘Hammadde ve stok takibi muhasebe bilgi sisteminden yapılmaktadır.’’ (x^2= 59,485, düzeltilmiş p değer=0,000) ifadesidir.

İfade 14.2 olarak adlandırılan ‘‘Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 16.1 olarak adlandırılan ‘‘İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir.’’ ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 15.5 olarak adlandırılan ‘‘Hammadde ve stok takibi muhasebe bilgi sisteminden yapılmaktadır.’’ ifadesini ifade 16.1 olarak adlandırılan ‘‘İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir.’’ ifadesi katılıyorum, kesinlikle katılıyorum seçeneği (x^2=25,713, düzeltilmiş p değeri=0,000) üzerinden etkilemektedir.

Araştırmamızın dördüncü hipotezini oluşturan ‘‘Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.’’ ifadesi CHAID analizi ile red edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %28,1’ini temsil eden 73 kişi bu ifadeye kesinlikle katılmıyorum, %17,7’sini temsil eden 46 kişi katılmıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu durumda, işletmelerde finansal tabloların kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmadığı görülmektedir.

Bu ifadeyi etkileyen unsurlar ise, işletmeler tarafından hammadde ve stok takibinin muhasebe bilgi sisteminden yapılması ve işletmelerde etik değerlerin belirlenmesidir. Hammadde ve stok takiplerini muhasebe bilgi sistemi üzerinden yapan, etik değerlerini belirlemiş işletmelerin finansal tablolarını yüksek düzeyde kanuni zorunluluktan dolayı hazırlamadıkları görülmektedir.

Finansal Tablolar Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine Göre Hazırlanmaktadır İfadesine Yönelik Chaid Analizi ve Karar Ağacı

Şekil 6. İfade 14.3 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

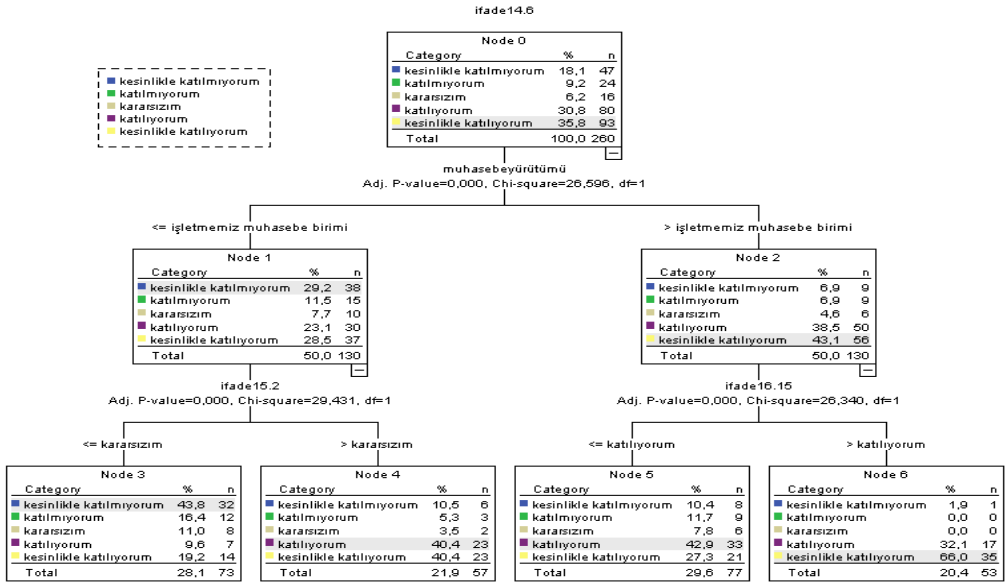
Model içsel değişkeni ifade 14.3 olarak adlandırılan ‘‘Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken ifade 16.15 olarak adlandırılan ‘‘İşletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerler önemlidir.’’ (x^2= 40,976, düzeltilmiş p değer=0,000) ifadesidir. Finansal tablolarını genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlayan işletmelerin, geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerlerin önemli olduğunu düşünen işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=260).

İfade 14.3 olarak adlandırılan ‘‘Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 17.10 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgi sistemi hileleri önlemektedir.’’ ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 16.15 olarak adlandırılan ‘‘İşletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerler önemlidir.’’ ifadesini ifade 17.10 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgi sistemi hileleri önlemektedir.’’ ifadesi kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum seçeneği (x^2=10,411, düzeltilmiş p değeri=0,005) üzerinden etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle, işletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerler önemlidir ifadesine kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum seçenekleri üzerinden cevap veren işletmelerin muhasebe bilgi sisteminin hileleri önlediği düşüncesine sahip işletmeler olduğu sonucuna varılabilmektedir (n=139).

İfade 14.3 olarak adlandırılan ‘‘Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak üçüncü derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 16.16 olarak adlandırılan ‘‘Mali tablolarda hangi bilgilerin yer alacağına yönetim karar vermektedir.’’ ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 16.15 olarak adlandırılan ‘‘İşletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerler önemlidir.’’ ifadesini, ifade 16.16 adlandırılan ‘‘Mali tablolarda hangi bilgilerin yer alacağına yönetim karar vermektedir.’’ ifadesi kesinlikle katılıyorum seçeneği (x^2=8,562, düzeltilmiş p değeri=0,014) üzerinden etkilemektedir. İşletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerler önemlidir ifadesine kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap veren işletmelerin mali tablolarda hangi bilgilerin yer alacağına yönetim karar vermektedir düşüncesine sahip işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=121).

Araştırmamızın beşinci hipotezini oluşturan ‘‘Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.’’ ifadesi CHAID analizi ile kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %32,7’sini temsil eden 85 kişi bu ifadeye katılıyorum, %53,8’ini temsil eden 140 kişi bu ifadeye kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu durumda işletmelerde finansal tabloların hazırlanmasında genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uyulduğu görülmektedir. İşletmelerde, finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmasını etkileyen unsurlar ise; işletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerler, muhasebe bilgi sisteminin hileleri önlemesi ve mali tablolarda hangi bilgilerin yer alacağına yönetimin karar vermesidir. İşletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerlerin önemli olduğunu düşünen, muhasebe bilgi sisteminin hileleri önlediğini düşünen ve mali tablolarda hangi bilgilerin yer alacağına yönetimin karar verdiği işletmelerde finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanma düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir.

Kanuni Defterler İşletme Dışında Bir Meslek Mensubu Tarafından Tutulmaktadır İfadesine Yönelik Chaid Analizi ve Karar Ağacı

Şekil 7. İfade 14.6 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

Model içsel değişkeni ifade 14.6 olarak adlandırılan ‘‘Kanuni defterler işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken muhasebe yürütümü olarak adlandırılan ‘‘İşletmenizde muhasebe faaliyetleri kim tarafından yürütülmektedir?’’ (x^2=26,596, düzeltilmiş p değer=0,000) ifadesidir. Kanuni defterlerin işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmasının, muhasebe faaliyetlerinin yürütülme şekli ile ilgili olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=260).

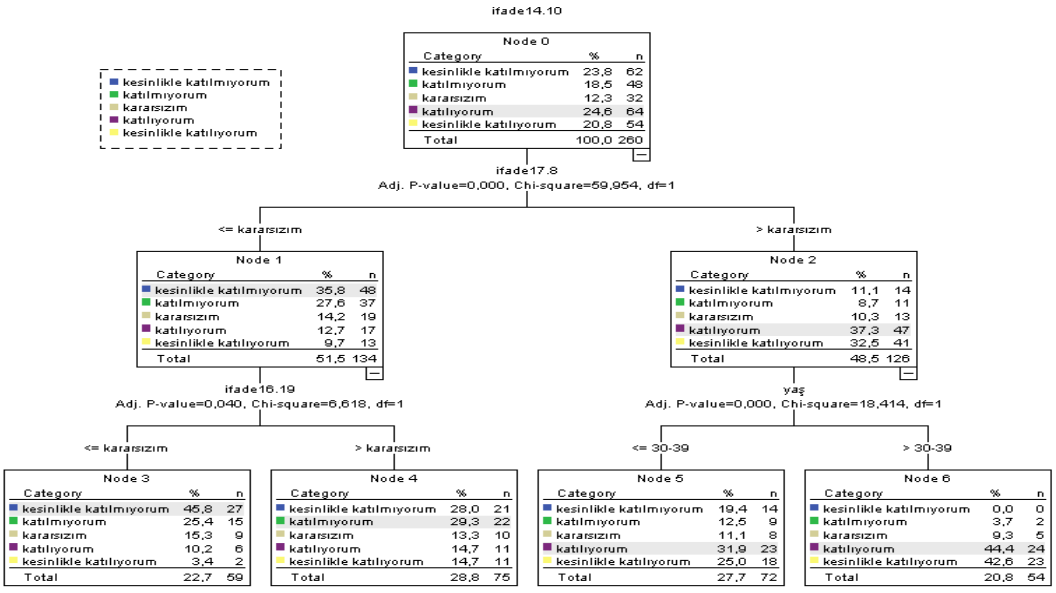
İfade 14.6 olarak adlandırılan ‘‘Kanuni defterler işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 15.2 olarak adlandırılan ‘‘Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.’’ ifadesidir. Bu sistem dâhilinde muhasebe yürütümü olarak adlandırılan ‘‘İşletmenizde muhasebe faaliyetleri kim tarafından yürütülmektedir?’’ ifadesini ifade 15.2 olarak adlandırılan ‘‘Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.’’ ifadesi muhasebe faaliyetleri firma sahibi ya da işletmemiz muhasebe birimi tarafından yürütülmektedir (x^2=29,431, düzeltilmiş p değeri=0,000) seçeneği üzerinden etkilemektedir. Muhasebe faaliyetlerini firma sahibi ya da işletme muhasebe birimi tarafından yürüten işletmelerin ayrı bir maliyet–yönetim muhasebesi birimi olan işletmeler olma düzeyinin yüksek olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=130).

İfade 14.6 olarak adlandırılan ‘‘Kanuni defterler işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak üçüncü derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 16.15 olarak adlandırılan ‘‘İşletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerler önemlidir.’’ ifadesidir. Bu sistem dâhilinde muhasebe yürütümü olarak adlandırılan ‘‘İşletmenizde muhasebe faaliyetleri kim tarafından yürütülmektedir?’’ ifadesini ifade 16.15 olarak adlandırılan ‘‘İşletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerler önemlidir.’’ ifadesi muhasebe faaliyetleri muhasebe firması ya da diğer birimler tarafından yürütülmektedir (x^2=26,340, düzeltilmiş p değeri=0,000) seçeneği üzerinden etkilemektedir. Muhasebe faaliyetlerini muhasebe firması veya diğer şekillerde sürdüren işletmelerin, geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerlerin önemli olduğunu düşünen işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=130).

Araştırmamızın altıncı hipotezini oluşturan ‘‘Kanuni defterler işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmaktadır.’’ ifadesi CHAID analizi ile kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %30,8’ini temsil eden 80 kişi bu ifadeye katılıyorum, %35,8’ini temsil eden 93 kişi bu ifadeye kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu sonuca göre işletmelerde kanuni defterlerin işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulduğu görülmektedir.

Kanuni defterlerin işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmasını etkileyen unsurlar ise; işletmelerde muhasebe faaliyetlerinin yürütülme şekli, ayrı bir maliyet ve yönetim muhasebesi birimi olması ve işletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerlerdir.

Muhasebe Biriminden Elde Edilen Bilgiler İşletme Dışındaki İlgili Kişilerle Paylaşılmaktadır İfadesine Yönelik Chaid Analizi ve Karar Ağacı

Şekil 8. İfade 14.10 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

Model içsel değişkeni ifade 14.10 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken ifade 17.8 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgi sisteminden kurum dışı raporlar düzenlenmektedir.’’ (x^2=59,954, düzeltilmiş p değer=0,000) ifadesidir. Muhasebe biriminden elde edilen bilgileri işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşan işletmelerin, muhasebe bilgi sisteminden kurum dışı raporlar düzenleyen işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=260).

İfade 14.10 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken yaş olarak adlandırılan ‘‘Yaşınız?’’ ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 17.8 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgi sisteminden kurum dışı raporlar düzenlenmektedir.’’ ifadesini yaş olarak adlandırılan ‘‘Yaşınız?’’ ifadesi katılıyorum, kesinlikle katılıyorum seçeneği (x^2=18,414, düzeltilmiş p değeri=0,000) üzerinden etkilemektedir (n=126).

İfade 14.10 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.’’ ifadesini hiyerarşik olarak üçüncü derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 16.19 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgileri değişen koşullara göre revize edilebilmektedir.’’ ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 17.8 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgi sisteminden kurum dışı raporlar düzenlenmektedir.’’ ifadesini ifade 16.19 olarak adlandırılan ‘‘Muhasebe bilgileri değişen koşullara göre revize edilebilmektedir.’’ ifadesi kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım seçeneği (x^2=6,618, düzeltilmiş p değeri=0,040) üzerinden etkilemektedir. Muhasebe bilgi sisteminden kurum dışı raporlar düzenlenmektedir ifadesine kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım seçenekleri üzerinden cevap veren işletmelerin muhasebe bilgilerini değişen koşullara göre revize edildiğini düşünen işletmeler olduğu sonucuna varılabilmektedir (n=134).

Araştırmamızın yedinci hipotezini oluşturan ‘‘Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.’’ ifadesi CHAID analizi ile kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %24,6’sını temsil eden 64 kişi bu ifadeye katılıyorum, %20,8’ini temsil eden 54 kişi bu ifadeye kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu sonuca göre muhasebe biriminden elde edilen bilgilerin işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşıldığı görülmektedir.
Muhasebe biriminden elde edilen bilgilerin işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmasını etkileyen unsurlar ise; muhasebe bilgi sisteminden kurum dışı raporlar düzenlenmesi, işletmede çalışanların yaşı ve muhasebe bilgilerinin değişen koşullara göre revize edilmesidir.

SONUÇ

Genelde aile işletmesi olarak kurulan KOBİ’lerde ihtiyaç duyulan sermaye aile ferdi ya da fertleri tarafından karşılanmaktadır. Dışarıdan bir ortağa çok fazla ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu nedenle KOBİ’lerin aile işletmesi olma düzeyi yüksek olmaktadır. Aile işletmesi olarak kurulan KOBİ’lerde otorite çatışması, yetkinin bir sonraki kuşağa devrinde anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. KOBİ’lerde işletme sahiplerinin aynı zamanda işletmede yönetici oldukları görülmektedir. KOBİ sahiplerinin işletme yöneticilerini uzman yöneticiler arasından seçmek yerine kendilerinin işletmeye yöneticilik yapmaları pazara bakış açılarını daraltmaktadır. İşletmede yöneticilik yapan, alanında uzman işletme sahipleri için durum tam tersidir. Fakat alanında uzman olmadan sadece işletme sahibi olmaktan dolayı yöneticilik hakkına da sahip olduğunu düşünen işletmelerde bu bir dezavantajdır. Karar alma sürecinde bilgi sistemlerinden ya da var olan bilgilerden yararlanırken analiz yapabilme yeteneğine sahip kişilerin yönetimde olması avantaj sağlayacak bir durumdur. KOBİ’ler tarafından muhasebe bilgilerine gerekli önemin verildiği ifade edilmektedir. Muhasebe bilgilerinin sadece vergisel işlemler için değil işletmenin her aşamasında kullanılacak bir bilgi bankası olarak görüldüğü ve bu nedenden dolayı da gerekli önemin verildiği görülmektedir. KOBİ’ler tarafından finansal tabloların kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmadığı ifade edilmektedir. Finansal tablolarını kanuni zorunluluktan dolayı hazırlamayan işletmelerin genelde yönetime bilgi vermek amacıyla, planlı ya da talebe bağlı olarak raporlar hazırladığı düşünülmektedir. Finansal tabloların, sadece yasal yükümlülüklerden dolayı hazırlanmadığı işletme kararlarında da gerekli olduğunu düşündükleri söylenebilmektedir. KOBİ’lerde finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlandığı görülmektedir. Finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanması işletmelerde tekdüzeliğe neden olmaktadır. KOBİ’ler de kanuni defterlerin işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulduğu belirtilmektedir. KOBİ’ler de ön muhasebe uygulamaları muhasebe birimi tarafından yerine getirilmektedir. Defterlerin

tutulması daha çok işletme dışındaki firmalar tarafından yerine getirilmektedir. KOBİ'lerde muhasebe biriminden elde edilen bilgilerin işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşıldığı belirtilmektedir. İlgili kişi olarak işletmeye ortak olmayı düşünenler, kamu ya da özel sektör kurum ve kuruluşları olabilmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, D. & Ömürbek, V. (2003). Bilgi Teknolojilerinin Muhasebe Bilgi Sistemi Kullanımı Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama: Gıda Sektörü. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, s. 68.

Ay, S. Ç. (2008). Türkiye'deki KOBİ'lerin Finansman Sorunları. *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi (e-dergi), c. 4*, s. 1, http://www.paradoks.org/makale/yil4sayi1/semaay41.pdf (Erişim: 09.05.2017).

Aypek, N. (2001). KOBİ Finanslama Sürecinde Yeni Finansman Teknikleri. *I. Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi (23-26 Haziran Bişkek Kırgızistan*), Tika Yayınları, Ankara.

Bayrak, A. S. & Yilmaz, Ş. K. (2009). *Veri Madenciliği Karar Ağacı Algoritmaları ve İMKB Verileri Üzerine Bir Uygulama*, Isparta.

Büyükmirza, K. (2008). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*. 12. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

Demir, B. (2005). Muhasebe Bilgi Sistemlerinde Bilgi Güvenliği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, s.147-156.

Demir, Ö. & Gül, M. (2015). Üretim Yapan KOBİ'lerde Karar Sürecine Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkileri: TRB1 Bölgesinde Yapılan Bir Araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 171-191

Garih, Ü. (2000). *Globalleşme Sürecinde Türkiye.* Hayat Yayınları, İstanbul.

Gil, D. N. (2009). Management Information Systemsand Strategic Performances: The Role of Top Team Compositon. *International Journal of Information Management*, V. 29.

Karcioğlu, R. (2000). *Stratejik Maiyet Yönetimi: Maliyet ve Yönetim Muhasebesinde Yeni Yaklaşımlar*. Aktif Yayınevi, Erzurum.

Kayri, M. & Boysan, M. (2007) Araştırmalarda Chaid Analizinin Kullanımı ve Baş Etme Stratejileri ile İlgili Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, s. 133-149.

Oktay, E. & Güney, A. (2002). Türkiye'de KOBİ'lerin Finansman Sorunu ve Çözüm Önerileri, *21. Yüzyılda KOBİ'ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC.

Özdemir, S., Ersöz, H.Y. & Sarioğlu, İ. (2006). *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi*. Yayın No: 2006-45, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

Tek, Ö., (2012). *Çocuk Suçluluğunun Chaid Çözümlemesi İle Değerlendirilmesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Üstün, R. (1985). *Yönetim Muhasebesi*. 1. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

Yıldırım, O. & Tek, N. (2004). *Finansal Muhasebe*. Birleşik Matbaacılık, İzmir.

Ek 1. Anket Formu

1- Kesinlikle Katılmıyorum 2- Katılmıyorum 3- Kararsızım 4- Katılıyorum 5- Kesinlikle Katılıyorum

1. FİNANSAL MUHASEBE KÜLTÜRÜ					
14.1 Muhasebe bilgilerine gerekli önem verilmektedir.	1	2	3	4	5
14.2 Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.	1	2	3	4	5
14.3 Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.	1	2	3	4	5
14.4 Düzenli bir şekilde işletme yöneticilerine yönelik finansal tablolar hazırlanmaktadır.	1	2	3	4	5
14.5 Finansal tablolar işletme yöneticilerinden ziyade kamuoyuna yönelik hazırlanmaktadır.	1	2	3	4	5
14.6 Kanuni defterler işletme dışında bir meslek mensubu tarafından tutulmaktadır.	1	2	3	4	5
14.7 Muhasebe biriminde çalışanlar alanında uzman kişilerdir.	1	2	3	4	5

14.8 Muhasebe bilgileri yorumlanırken uzman kişilerden destek alınmaktadır.	1	2	3	4	5
14.9 Yönetim tarafından alınan kararlarda finansal bilgiler öncelikli olarak dikkate alınmaktadır.	1	2	3	4	5
14.10 Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.	1	2	3	4	5
2. MALİYET VE YÖNETİM MUHASEBESİ KÜLTÜRÜ					
15.1 Genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verilmektedir.	1	2	3	4	5
15.2 Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.	1	2	3	4	5
15.3 Üretim raporları düzenli olarak hazırlanmaktadır.	1	2	3	4	5
15.4 Maliyete yönelik bilgiler muhasebe bilgi sisteminden elde edilmektedir.	1	2	3	4	5
15.5 Hammadde ve stok takibi muhasebe bilgi sisteminden yapılmaktadır.	1	2	3	4	5
15.6 Muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgi anında yönetime bildirilmektedir.	1	2	3	4	5
15.7 Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmaktadır.	1	2	3	4	5
15.8 Fiyat ve kâr analizleri maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yapılmaktadır.	1	2	3	4	5
15.9 Maliyet analizlerinden elde edilen bilgiler denetime yardımcı olmaktadır.	1	2	3	4	5
3. MUHASEBE KÜLTÜRÜ VE ETİK DEĞERLER					
16.1 İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir.	1	2	3	4	5
16.2 Dürüstlük muhasebe kuramında büyük önem taşımaktadır.	1	2	3	4	5
16.3 Muhasebe bilgilerinin sunulmasında şeffaflık ilkesine uyulmaktadır.	1	2	3	4	5
16.4 Muhasebe kayıtları hesap verebilir şekilde tutulmaktadır.	1	2	3	4	5
16.5 Muhasebe biriminde çalışanlar etik kuralları benimsemektedir.	1	2	3	4	5
16.6 Muhasebe biriminde çalışanlar işletmenin çıkarlarını korumaktadır.	1	2	3	4	5
16.7 Muhasebe biriminde çalışanlar kamunun yararını korumaktadır.	1	2	3	4	5
16.8 Muhasebe biriminde çalışanlar yanlı davranmamaktadır.	1	2	3	4	5
16.9 Gelir arttıkça etik değerlere verilen önem artmaktadır.	1	2	3	4	5
16.10 Muhasebe kayıtları yönetimin isteği doğrultusunda tutulmaktadır.	1	2	3	4	5
16.11 Muhasebe bilgileri hatasız olarak sunulmaktadır.	1	2	3	4	5
16.12 Muhasebe bilgilerinde yer alan olası hatalar istem dışı gerçekleşmektedir.	1	2	3	4	5
16.13 Muhasebe bilgi sisteminde ahlaki değer yargıları önemlidir (dinsel-vicdani).	1	2	3	4	5
16.14 Muhasebe verilerinin vergi kaybına yol açması istem dışı gerçekleşmektedir.	1	2	3	4	5
16.15 İşletmenin geleceği ve piyasadaki algısında muhasebedeki etik değerler önemlidir.	1	2	3	4	5
16.16 Mali tablolarda hangi bilgilerin yer alacağına yönetim karar vermektedir.	1	2	3	4	5
16.17 Muhasebe politikaları belirlendikten sonra değiştirilmemektedir.	1	2	3	4	5
16.18 Mali tablolarda bilgi sunumunda yönetimin etkisi bulunmaktadır.	1	2	3	4	5
16.19 Muhasebe bilgileri değişen koşullara göre revize edilebilmektedir.	1	2	3	4	5
16.20 Denetimde bağımsızlık önemlidir.	1	2	3	4	5
4. MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİ					
17.1 Muhasebe bilgileri için kullanılacak teknolojik yenilikler yönetim tarafından desteklenmektedir.	1	2	3	4	5
17.2 Muhasebe bilgi sistemi rekabet avantajı sağlamaktadır.	1	2	3	4	5
17.3 Muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgiler diğer birimlerde (pazarlama, üretim vb.) kullanılmaktadır.	1	2	3	4	5
17.4 Muhasebe biriminde bilgi aktarımında sorunlar yaşanmaktadır.	1	2	3	4	5
17.5 İşletmemizde muhasebe bilgi sisteminin alt sistemleri kullanılmaktadır.	1	2	3	4	5
17.6 Muhasebe bilgi sistemi beklenmedik durumlar karşısında uyarı vermektedir.	1	2	3	4	5
17.7 Muhasebe bilgi sisteminden kurum içi raporlar düzenlenmektedir.	1	2	3	4	5
17.8 Muhasebe bilgi sisteminden kurum dışı raporlar düzenlenmektedir.	1	2	3	4	5
17.9 Muhasebe bilgi sistemi hataları önlemektedir.	1	2	3	4	5
17.10 Muhasebe bilgi sistemi hileleri önlemektedir.	1	2	3	4	5
17.11 Karar verme sürecinde, muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerden yararlanılmaktadır.	1	2	3	4	5
17.12 Muhasebe bilgi sistemi yeni teknolojilere uyumlu çalışmaktadır.	1	2	3	4	5

Appearance of Economic Growth and Development in Turkey: Regional Comparisons

Türkiye'de Ekonomik Büyümenin ve Kalkınmanın Görünümü: Bölgesel Karşılaştırmalar

Anıl ERALP[1]

Abstract-While satisfying the needs of the individual and the society, it is aimed in the narrow sense to provide per capita income or economic growth in general; it is aimed in the narrow sense in the broad sense to increase the level of prosperity and the quality of life to achieve development or sustainable development. However, the possibility to achieving a balanced development within a specific geographic area, requires consideration of the spatial distribution of scarce resources. Since the inception of the Republic of Turkey is working to overcome regional disparities and to ensure sustainable development. In this study, "whether regional growth and regional development are provided together in Turkey?" question in response to using the model of absolute convergence is sought. The expectation is that the absolute convergence coefficients for the per capita income used as an indicator of economic growth and for the Socio-Economic Development Index (SEGE) used as indicators of development are "compatible". In the study, analyzes were made for Level 1, Level 2 and Level 3 of Turkey Statistics Regional Units Classification (NUTS) for the period of 2003-2011. When using traditional least squares estimation method for Level 3 of Turkey NUTS; the analysis for NUTS Level 2 and 3 due to the scarcity of observations, the bootstrap method was used. Traditional approaches to statistical inferences are based on idealized models and assumptions. In this context, it is not appropriate to use statistics such as standard error based on asymptotic theory for small samples. This resampling method, the bootstrap method is an alternative approach to the traditional approach and can be applied to many statistics. The findings show that NUTS Level 3 is a convergence in per capita income but it is divergence in socio-economic development. Appropriate results were obtained in four regions in NUTS Level 1 and six regions in NUTS Level 2. As a result, across the country, it has been seen that the relative positive effect on growth has not been achieved in development.
Keywords - Economic Growth; Development; Bootstrap Method; Regional Comparisons

Özet-Bireyin ve toplumun ihtiyaçlarının giderilmesinde dar anlamda kişi başı gelirin ya da genel olarak ekonomik büyümenin sağlanması amaçlanırken; geniş anlamda ise refah seviyesinin ve yaşam kalitesinin arttırılması, yani kalkınmanın ya da sürdürülebilir gelişmenin sağlanması amaçlanmaktadır. Bununla beraber belirli bir coğrafi alan içerisinde dengeli bir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi, kıt olan kaynakların mekânsal dağılımlarının da göz önüne alınmasını gerektirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bugüne bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermeye ve sürdürülebilir gelişmeyi sağlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada, "Türkiye'de bölgesel büyüme ve bölgesel kalkınmanın birlikte sağlanıp sağlanmadığı?" sorusuna mutlak yakınsama modeli kullanılarak yanıt aranmaktadır. Beklenti, ekonomik büyümenin göstergesi olarak kullanılan kişi başı gelir ile kalkınmanın göstergesi olarak kullanılan Sosyo-Ekonomik Gelişme Endeksi (SEGE) için elde edilen mutlak yakınsama katsayılarının "uyumlu" olmasıdır. Çalışmada 2003-2011 dönemi için Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 için analizler yapılmıştır. Türkiye İBBS Düzey 3 için geleneksel En küçük Kareler tahmin yöntemi kullanılırken, İBBS Düzey 2 ve Düzey 3 için yapılan analizlerde gözlem sayısının azlığından dolayı Bootstrap yönteminden yararlanılmıştır. İstatistiksel çıkarımlar için geleneksel yaklaşımlar idealize edilmiş modellere ve varsayımlara dayanmaktadır. Bu bağlamda asimptotik teori temelli standart hata gibi istatistiklerin küçük örneklemler için kullanılması uygun değildir. Bu geleneksel yaklaşıma alternatif bir yaklaşım olan Bootstrap yöntemi, bir yeniden örnekleme yöntemi olup birçok istatistiğe uygulanabilmektedir. Elde edilen bulgular İBBS Düzey 3'de kişi başı gelirde yakınsama olduğunu, ancak sosyo-ekonomik gelişmişlikte ise ıraksama olduğunu göstermektedir. İBBS Düzey 1'de dört bölgede ve İBBS Düzey 2'de ise altı bölgede beklentiye uygun sonuçlar elde edilmiştir. Sonuç olarak ülke genelinde büyüme konusunda görece sağlanan olumlu etkinin, kalkınmada sağlanamadığını görülmüştür.
Anahtar kelimeler - Ekonomik Büyüme; Kalkınma; Bootstrap Yöntemi; Bölgesel Karşılaştırmalar

[1] Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü, anil.eralp@gmail.com

GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve kalkınma (gelişme) kavramlarının literatürde bir arada kullanıldığı, hatta birbirleri yerine kullanıldığı görülmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma birbirlerinden ayrılamaz, ancak farklı kavramlardır. Ekonomik büyüme, kalkınmaya göre daha dar bir kavram olup, reel çıktı düzeyinin artış oranını ifade etmektedir. Ekonomik büyümedeki artışın nedenleri olarak kaynak kullanım miktarının artması ile kaynak kullanımının kalitesinin artması ve verimlilikteki artış gösterilebilir. Ekonomik büyüme temel olarak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) büyüme oranı ile ölçülmektedir. Bu bağlamda ekonomik büyüme niceliksel bir kavram olarak ele alınmaktadır. Kalkınma ise daha çok normatif bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Todaro ve Smith (2015) göre kalkınma; insanların yaşam düzeylerini, benlik saygısını ve özgürlüğünü artırarak tüm insan yaşamlarının ve yeteneklerinin kalitesini geliştirme sürecidir (Todaro ve Smith: 2015, 7). O halde kalkınma niceliksel olmaktan daha çok niteliksel özellikler taşımaktadır. Bununla beraber kalkınmanın ölçülmesi ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda hem ekonomik hem de sosyal değişkenler dikkate alınmaktadır. Örneğin, insani kalkınmışlık endeksi hem literatürde genel kabul gören hem de ülke karşılaştırmalarında da kullanılan bir değişkendir.

1970 sonrasında yaşanan iktisadi olaylar, kalkınma kavramının yeniden tanımlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda kalkınma; insani, sosyal, kültürel, çevresel boyutlarının yanında mekânsal boyutlarıyla da tanımlanmıştır. Bu yeni tanım kapsamında yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı ve bölgesel dengesizliklerin değerlendirilmesi ön plana çıkarılmıştır (Dincer, Özaslan ve Kavasoğlu: 2003, 6). Bu çerçevede Türkiye'de bölgesel gelişmişliklerin karşılaştırılmasında Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan ve yayınlanan Sosya-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi kullanılmaktadır.

Bölge (region) kavramı çok boyutlu ve çok anlamlı olmasından ötürü tanımının yapılabilmesi oldukça güçtür. Ayrıca farklı amaçlara göre farklı bölge tanımlarının olması, doğal olarak farklı disiplinlerde farklı bölge kavramı tanımlarının yapılmasına neden olmaktadır (Sevinç: 2011, 38). Bununla beraber *bölge* kavramına açıklama, analiz, yönetim, planlama veya politika açısından anlamlı ve tutarlı bir coğrafi alan olarak da bakılabilir (Nijkamo, van den Bergh ve Soeteman: 1990, 159). Bu bağlamda Avrupa Topluluğu İstatistik Ofisi (Eurostat) Avrupa Birliği'nde (AB) bölgesel istatistiklerin tek bir mekânsal sınıflandırmaya göre üretilmesi için İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması'nı[1] (İBBS) geliştirmiş ve kullanmaktadır (European Communities: 2004, 10).Türkiye'de AB uyumu çerçevesinde İstatistiki Bölge Birimlerini tanımlamış ve 2002 yılından itibaren de kullanmaktadır (Resmi Gazete: 2002/4720). Bu çalışmada bölgesel karşılaştırmalarda Türkiye İBBS Düzey tanımları kullanılmaktadır. Türkiye Cumhuriyet'inin kurulduğu günden beri Türkiye'de dengeli bir bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için çeşitli politikaların uygulandığı görülmektedir. Uygulanan politikalar incelendiğinde temel olarak bu politikaların ikiye ayrılmasının doğru olduğu düşünülmektedir. Bunlardan biri planlı dönemde uygulanan politikalar, diğeri ise 2000'li yıllar ile birlikte bölgesel ve sektör teşvikleri içeren politikalar olarak gösterilebilir. Planlı dönem politikalarının temel karakteristiği ülkede bölgelerarası dengeli bir kalkınmanın sağlanmasıdır. Bu dönemde tüm bölgeler için standart politikalar uygulandığı görülmektedir. 2000 yılından sonraki dönemde bölgesel ve sektörel teşviklerin uygulanması ile birlikte her bölge için standart politika uygulamalarından bölge özeli politikalara geçilmiştir.

Türkiye'de kalkınma ile ilgili ampirik literatür özelindeki tartışmalarda illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerinin tespit edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan Dincer, Özaslan ve Kavasoğlu (2003) Kalkınma Bakanlığı bünyesinde yapılmış olan ve politikalar için kullanılan bir resmi istatistik konumundadır. Literatürde, ayrıca, Göçer ve Çıracı (2003), Albayrak (2005) ile Sakarya ve İbişoğlu (2015) gibi il düzeyinde bölgelerin sosyal gelişmişliklerinin belirlenmesi ile ilgilenen çalışmalar da bulunmaktadır. Yıldırım (2005) ve Yamanoğlu (2008) vb. çalışmalarda gelir yakınsaması modeli kullanarak Türkiye'deki gelir adaletsizliğini araştırmaktadır. Ancak, literatürde Türkiye'nin

İBBS Düzey 1 ve Düzey 2'deki bölgelerde ekonomik büyüme ile kalkınma arasındaki ilişkinin dikkate alınmadığı görülmektedir.

Bu çalışmada, "Türkiye'de bölgesel büyüme ve bölgesel kalkınmanın birlikte sağlanıp sağlanmadığı?" sorusuna mutlak yakınsama modeli kullanılarak yanıt aranmaktadır. Beklenti, ekonomik büyümenin göstergesi olarak kullanılan kişi başı GSYİH ile kalkınmanın göstergesi olarak kullanılan Sosyo-Ekonomik Gelişme Endeksi (SEGE) için elde edilen mutlak yakınsama katsayılarının "uyumlu" olmasıdır. Çalışmada 2003-2011 dönemi için Türkiye İBBS Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 için analizler yapılmıştır. Türkiye İBBS Düzey 3 için geleneksel En küçük Kareler (EKK) tahmin yöntemi kullanılırken, İBBS Düzey 1 ve Düzey 2'de her bir bölge için yapılan bireysel analizlerde gözlem sayısının azlığından dolayı Bootstrap yönteminden yararlanılmıştır.

Çalışma sonuç bölümü dahil dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonraki ikinci bölüm çalışmada kullanılan mutlak yakınsama modelinin, veri setinin ve bootstrap regresyon modeli yönteminin tanıtımına ayrılmıştır. Üçüncü bölümde ampirik analiz sonuçları anlatılmaktadır. Son bölüm olan sonuç bölümünde çalışmadan elde edilen bulgular yorumlanmaktadır.

MODEL, VERİ VE YÖNTEM

Solow (1956) çalışmasında ortaya konan Neo-Klasik büyüme teorisinden yararlanılarak yakınsama hipotezi ortaya atılmıştır. Yakınsama hipotezi, göreli olarak yoksul ülkeler veya bölgeler arasında kişi başına düşen gelir farklarının zamanla birbirine yakınsayacağını; gerçekleşirken de göreli olarak yoksul olan bölgelerde daha hızlı bir yakınsamanın gerçekleşeceğini iddia edilmektedir (Savacı ve Karşıyakalı: 2016, 238).

Geleneksel olarak iki yakınsama kavramı kullanılmaktadır. Bunlardan biri beta yakınsama diğer ise sigma yakınsamadır[2]. Beta yakınsamasında kişi başı gelirin büyüme oranları ile başlangıç yılına ait kişi başına gelir düzeyleri arasındaki ilişkinin yakınsama durumu araştırılmaktadır. Beta yakınsama katsayısının işareti yakınsamanın mı, yoksa ıraksamanın mı gerçekleştiğini göstermektedir. İncelenen birimler arasındaki çeşitli farklılıkların model içerisinde dikkate alınması durumunda beta katsayısı koşullu yakınsama olarak adlandırılmaktadır. Bu farklılıkların dikkate alınmadığı modellerdeki yakınsama katsayıları mutlak yakınsama olarak adlandırılmaktadır[3]. Bu çalışmada İBBS Düzey 1 dışında Düzey 2 ve Düzey 3 ölçeğinde çalışıldığı için birimler arası farklılıkların görece düşük olduğu önsavından hareket ederek mutlak yakınsama modelinden yararlanılmıştır.

Birimler (ekonomiler veya bölgeler) arasındaki yakınsamanın varlığının araştırılmasında genel olarak kullanılan mutlak yakınsama modeli

$$\log(y_{it}/y_{i0}) = \alpha + \delta y_{i0} + u_i \quad (1)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. Burada y_{it} t zamanında i birimindeki geliri, y_{i0} başlangıç zamanındaki i biriminin gelirini ve α sabit terimi ifade etmektedir. u ise rassal hata terimi olup, $iid(0, \sigma^2)$ dir. Yakınsama oranı

$$\beta = -[ln(1-\delta)]/T \quad (2)$$

formülü kullanılarak hesaplanmaktadır (Yıldırım: 2005, 4). Burada T analiz dönemini kapsayan zaman birimlerinin kümesini ifade etmektedir.

Çalışmada bölgesel büyüme değişkeni için literatür ile uyumlu olarak kişi başı GSYİH değişkeni kullanılmıştır. İBBS Düzeyleri için kişi başı GSYİH verileri Türkiye İstatistik Kurumunun resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Bölgesel kalkınmanın göstergesi olarak SEGE değişkeni kullanılmıştır. SEGE verileri 2003 ve 2011 yılları için mevcut olduğundan, analiz dönemi 2003-2011 yılları arasını kapsamaktadır. SEGE verileri Dincer, Özaslan ve Kavasoğlu (2003) ve Kalkınma Bakanlığı (2013) çalışmalarından elde edilmiştir. Çalışmada tüm İBBS düzeyler için yapılan analizlerde

yatay-kesit mutlak yakınsama modelinden yararlanılmıştır. İBBS Düzey 1 ve Düzey 2 için yapılan bireysel bölge analizlerinde gözlem sayısının küçük olmasından dolayı, çalışmada bootstrap regresyon modeli yönteminden yararlanılmıştır.

Bootstrap, Efron (1979) çalışmasında ortaya atılmış olan, yeniden örneklemeye dayalı bir yöntemdir. Bu yaklaşımda ilgilenilen istatistiğin tahminin örnekleme dağılımı yeniden örnekleme sonucunda elde edilmekte ve bu dağılımdan hareket ederek çıkarımlarda bulunulmaktadır. Temel olarak bootstrap yönteminde eldeki veri seti kullanılarak, yeni bir veri seti üretmek üzere yeniden örnekleme yapılmaktadır. Bu sayede küçük veri setlerinden daha güvenli istatistikler elde edilebilmektedir (Tezcan: 2002, 36; Takam ve Atıl: 2006, 63).

Çoklu doğrusal regresyon modeli

$$Y = X\beta + u \quad (3)$$

şeklinde tanımlandığında x açıklayıcı değişkenlerin $(n \times k)$ boyutlu bir matrisini, β regresyon katsayılarının $(k \times 1)$ boyutlu bir vektörünü ve Y açıklanan değişkenin $(n \times 1)$ boyutlu bir vektörünü temsil etmektedir. Hata terimi $u \sim (0, \sigma^2)$ dir. Hata teriminin normalliği varsayımı altında β katsayı vektörü tahmin edilmektedir. Burada x bağımsız değişkenleri örnekten örneğe sabitken, Y bağımlı değişkeni rassal bir değişkendir. Gauss-Markov teorimine göre hata terimi üzerine

$$E(u_i);\ Var(u_i) = \sigma^2;\ Cov(u_i, u_j) = 0, (i \neq j) \quad (4)$$

varsayımları getirilmektedir. Ancak, u her zaman normal dağılım göstermeyebilir.

Denklem (3)'de β katsayılarının EKK tahmincisi

$$\hat{\beta} = (X^T X)^{-1} X^T Y \quad (5)$$

olup, artıklar

$$\hat{u} = Y - \hat{Y}_i \quad (6)$$

olarak tanımlanır. Burada $\hat{Y}_i = X\hat{\beta}$ dır.

Çalışmada kullanılan model temelli yeniden örneklemede (model-based resampling) x_i ler sabittir. u_i^* regresyonun artıklarının $(\hat{u}_i)$ B kez tekrarlanan rassal yeniden örnekleme ile belirlendikten sonra, B tane yeniden örneklem için orijinal örneklemin açıklayıcı değişkenlerinin tahmin edilen değerlerinin vektörü ile kalıntıların yeniden örneklem vektörü eklenerek açıklayıcı değişkenin Y^* bootstrap vektörü oluşturulur. Bu durumda denklem (3) için çoklu doğrusal regresyon modeli için bootstrap modeli

$$Y^* = X\hat{\beta} + u^* \quad (7)$$

şeklinde yazılabilir. Bu durumda β katsayılarının bootstrap tahmini

$$\hat{\beta}^* = (X^T X)^{-1} X^T Y^* \quad (8)$$

ile hesaplanır. Burada u^*, başlangıç regresyonun $\hat{u}$ artıklarından elde edilen rassal bir terimdir.

$\hat{\beta}$ tahminin standart hatası;

$$s_{\hat{\beta}}^* = \sqrt{\frac{1}{B-p}\sum_{b=1}^{B}\left(\hat{\beta}_b^* - \overline{\hat{\beta}^*}\right)^2}, \qquad \overline{\hat{\beta}^*} = \frac{1}{B}\sum_{b=1}^{B}\hat{\beta}_b^* \quad (9)$$

formülü ile hesaplanır.

z_j rassal değişkeni dikkate aldığımızda; z_j:

$$z_j = \frac{\hat{\beta}_j - \beta_j}{s_{\hat{\beta}}^*} \quad (10)$$

olarak ifade edilir. β_j nin standart güven aralığı z_j nin n-p serbestlik dereceli t-dağılımına göre dağıldığı varsayımı varsayımından türetilir. Böylece $(1-2\alpha)$ güven düzeyi için bu güven aralığı aşağıdaki şekilde olur:

$$\left[\hat{\beta}_j - s(\hat{\beta}_j) \cdot t_{(1-\alpha),n-p}, \hat{\beta}_j - s(\hat{\beta}_j) \cdot t_{(\alpha),n-p}\right]. \quad (11)$$

Bootstrap güven aralıkları $(1-2\alpha)$ güven düzeyinde β_j katsayıları için

$$\left[\hat{\beta}_j^*(\alpha B),\ \hat{\beta}_j^*\left((1-\alpha)B\right)\right] \quad (12)$$

şeklinde ifade edilir. Burada $\hat{\beta}_j^*$ B kez tekrarlı bootstrap sıralı listesinin αB inci değeridir (sırasıyla $\hat{\beta}_j^*\left((1-\alpha)B\right)$, $(1-\alpha)B$ inci değerleridir). Dolayısıyla, eşik değerler tekrarların % α sından seçilir.

Burada tekrarlar güven aralığının alt(üst) sınırından daha küçük(büyük) $\hat{\beta}_j^*$ elde edilmesini sağlar (Juan ve Lantz: 2001, 2-4; Zhu ve Jing: 2010, 64-64; Gayaker: 2015, 15).

BULGULAR

Türkiye İBBS Düzey 3'de 81 il dikkate alındığında ekonomik büyümenin göstergesi olan kişi başı GSYİH kullanılarak gerçekleştirilen mutlak kişi başı GSYİH yakınsama tahmini sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı yakınsamanın var olduğu ve yakınsama hızının %1,3 olduğu tahmin edilmiştir. Ancak, kalkınmanın göstergesi olarak kullanılan SEGE değişkeni için istatistiksel olarak anlamlı mutlak ıraksamanın varolduğu ve ıraksama hızının da %2,5 olduğu tahmin edilmiştir. Görüldüğü üzere, İBBS Düzey 3 seviyesinde ekonomik yakınsama gerçekleşirken, kalkınmada ise ıraksama gerçekleşmiştir. Ayrıca, kalkınmada yaşanan ıraksama hızı, ekonomik büyümede yaşanan yakınsama hızından 1,2 puan daha fazladır. Ekonomik açıdan arzu edilen ve gerçekleşen yakınsamanın; kalkınma açısından sağlanamadığı, hatta ıraksamanın yaşandığı tespit edilmiştir. Bu durum, kalkınma açısından hızlı bir geride kalma olduğunu işarete etmektedir.

İBBS Düzey 1 ve Düzey 2 seviyelerinde yapılan analizler sonucunda[4] yine SEGE'de istatistiksel olarak anlamlı olmayan ıraksamanın (sırasıyla, %0,4 ve %1,4), kişi başı GSYİH içinse istatistiksel olarak anlamlı yakınsamanın (her iki düzey için %1,2) olduğu tespit edilmiştir. Burada dikkat çeken nokta, görece daha homojen birimler arasında yapılan analizler sonucunda kalkınmada gerçekleşen ıraksama hızının il düzeyinde elde edilen ıraksama hızından, üst değer dikkate alındığında, 1,1 puan daha düşük olduğudur. Ekonomik büyüme açısından ise yakınsama hızında önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

İBBS Düzey 1'de her bir alt bölge için yapılan bireysel mutlak kişi başı GSYİH yakınsaması analizlerinin sonuçlarının görsel karşılaştırması Ek. Şekil 1'de sunulmaktadır. Bölgeler itibariyle yapılan analizler, toplulaştırılmış analiz sonuçları ile farklılıklar göstermektedir. Örneğin, toplulaştırılmış analiz sonuçlarına göre mutlak kişi başı GSYİH yakınsaması olmasına rağmen, bölge bazlı analizlerde ıraksamanın da olduğu tespit edilmiştir. Haritadaki dağılım incelendiğinde heterojen bir yapının olduğu söylenebilir. Görece gelişmiş bölgelerde kişi başı GSYİH ıraksamanın veya daha düşük hızlarda kişi başı GSYİH yakınsamanın yaşanması beklentiye uygundur. Bununla beraber, Güneydoğu Anadolu haricinde Doğu Anadolu'da yaşanan çok düşük kişi başı GSYİH yakınsaması ve hatta ıraksaması dikkat çekmektedir (Bkz. Ek. Tablo 1).

İBBS Düzey 2'de her bir alt bölge için yapılan bireysel mutlak SEGE yakınsaması analizlerinin sonuçlarının görsel karşılaştırması Ek. Şekil 2'de sunulmaktadır. Bölgeler itibariyle yapılan analizler, İBBS Düzey 1'de olduğu gibi toplulaştırılmış analiz sonuçları ile farklılıklar göstermektedir. Örneğin, toplulaştırılmış analiz sonuçlarına göre mutlak SEGE ıraksaması tespit edilmişken, bölge bazlı analizlerde yakınsamanın da olduğu tespit edilmiştir. Burada en çarpıcı noktanın ülkenin Kuzey-Batı yönünde SEGE'de yakınsama gerçekleşirken, Güney-Doğu yönünde ve özellikle Doğu yönünde oldukça yüksek bir SEGE'de ıraksamanın gerçekleşmesidir.

Ek. Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde[5] İBBS Düzey 2'de Ege, Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Batı Karadeniz bölgelerinde ve İBBS Düzey 3'de Tekirdağ, Manisa, Bursa, Hatay, Kırıkkale ve Kayseri bölgelerinde hem kişi başı GSYİH'da hem de SEGE'de mutlak yakınsama olduğu görülmektedir. Bu durum bu bölgeler ve alt bölgeleri itibariyle ekonomik büyüme ve kalkınma açısından ortak bir hareketin olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Kuzeydoğu ve Aydın bölgelerinde hem kişi GSYİH'da hem de SEGE'de mutlak ıraksama olduğu görülmektedir. Bu durumda beklentiye uygundur. Diğer bölge ve alt bölgelerinde ise ekonomi ve kalkınmada zıt hareketler gerçekleşmiştir.

SONUÇ

Türkiye ekonomisinde 2000 sonrasında yapısal dönüşümde ve uluslararası piyasalar ile bütünleşme konusunda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak; bölgelerarası farklılıklar, özellikle planlı dönemde geliştirilen pek çok politika ve uygulamalara rağmen, önemini korumaktadır. Bu dönemde yaşanan ekonomik büyüme bölgelerarası gelir adaletsizliğinin giderilmesinde olumlu etki göstermiş olsa da bölgesel kalkınma açısından istenilen etkiyi yaratamadığı, çalışmadan elde edilen bulgular ışığında görülmektedir. Yani, Türkiye'de bölgelerarası gelir farklılıklarından daha ileri boyutta nüfus yapısı, teknik ve sosyal altyapı, girişimcilik atmosferi, insan kaynakları, eğitim düzeyi, çevre kalitesi, istihdam, kadının rolü vb. konularda bölgelerarasında dengesizliklerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Dönem itibariyle bölgelerarası farklılıkların giderilmesi amacına dönük bazı politikalar oluşturulup birtakım araçlar kullanılmış olmasına rağmen, istenilen hedeflere ulaşılamadığı ve bölgelerarası sosyo-ekonomik dengesizliklerin varlığını hem sürdüğü hem de bu farkın açıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye genelinde ekonomik büyüme ile gelir adaletsizliğinin giderilmesi anlamında ilerleme sağlandığı görülmektedir. Bu bağlamda analiz dönemi içerisinde uygulanan ekonomik büyüme politikalarının olumlu etkiler gösterdiği dolaylı olarak söylenebilir. Bununla beraber kalkınma açısından olumlu bir değerlendirme yapmak mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla uygulanan politikaların kalkınmanın sağlanması açısında başarısı sorgulanmalıdır. Sadece ekonomik büyüme odaklı veya kalkınmanın ikinci planda bırakıldığı politika uygulamaları hem büyümenin sürdürülebilir olmasını hem de sosyal adaletin sağlanmasını tehlikeye sokmaktadır. Bu nedenle uygulanan politikaların etkinliğinin araştırılarak, politikaların gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

DİPNOTLAR

1. The Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS)
2. Sigma yakınsama çalışma kapsamına girmediğinden ele alınmamıştır.
3. Detaylı okuma için bakınız Barro ve Sala-i-Martin (1991).
4. Çalışma kapsamında İstanbul bölgesi ile Balıkesir, İzmir, Ankara, Konya, Adana ve Şanlıurfa alt bölgeleri için en az gerekli gözlem sayısına sahip olunmadığında bu bölgeler için tahminler yapılamamıştır.
5. Tablo 1 ve Tablo 2'de İBBS Düzey 2 ve Düzey 3 için mutlak kişi başı GSYİH ve SEGE yakınsama hızları verilmektedir. Bazı düzeylerde yeterli gözlem sayısı olmadığı için tahmin üretilememiştir.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, Ali Sait, 2005, "Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s. 153-177.

BARRO, Robert J. ve SALA-I-MARTIN, Xavier, 1991, "Convergence Across States and Regions", Brookings Papers on Economic Activity, No. 1, s. 107-182.

Bölgesel İstatistiklerin Toplanması, Geliştirilmesi, Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Analizlerinin Yapılması, Bölgesel Politikaların Çerçevesinin Belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine Uygun Karşılaştırılabilir İstatistiki Veri Tabanı Oluşturulması Amacıyla Ülke Çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının Tanımlanmasına İlişkin Hakkında Karar (28 Ağustos 2002). Resmi Gazete, 2002/4720.

DİNCER, Bülent, ÖZASLAN, Metin ve KAVASOĞLU, Taner, 2003, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Kalkınma Bakanlığı, Yayın No DPT 2671.

EFRON, Bradley, 1979, "Bootstrap Methods: Another Look at the Jackknife", The Annals of Statictics, Cilt 7, Sayı 1, s. 1-26.

EUROPEAN COMMUNİTİES, 2004, Regions Nomenclature of territorial Units for statistics, Office for Official Publications of The European Communities, Luxembourg.

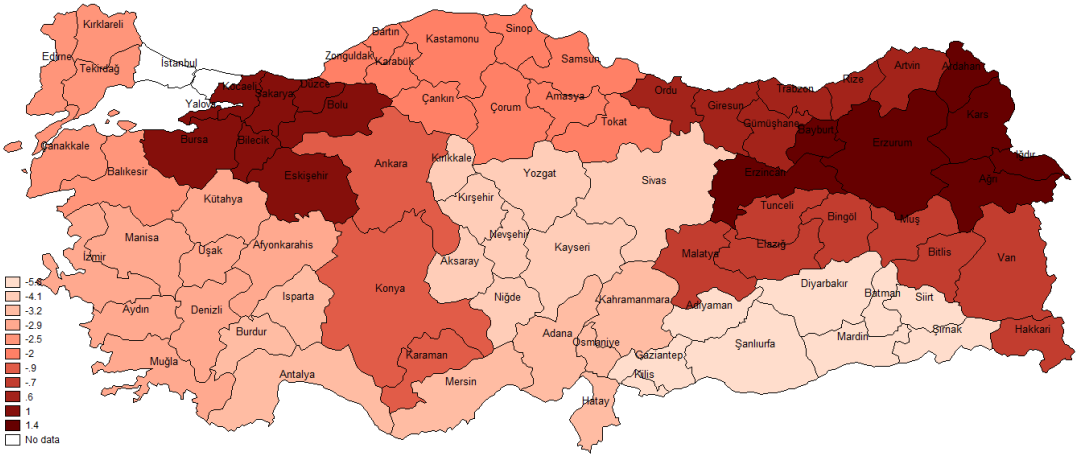
GAYAKER, Savaş, 2015, "Durağan Olmayan VAR Sistemlerinde Bootstrap Yöntemi İle Granger Nedensellik Sınaması", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖÇER, Kenan ve ÇIRACI, Hale, 2003, "Türkiye'de Kentlerin Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişki", İTÜ Dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım, Cilt: 2, Sayı:1, s. 3-14.

JUAN, Sandrine ve LANTZ, Frederic, 2001, Application Of Bootstrap Techniques In Econometrics: The Example Of Cost Estimation In The Automotive Industry", Oil & Gas Science and Technology-Rev. IFP, Cilt 56, Sayı 4, s. 373-388.

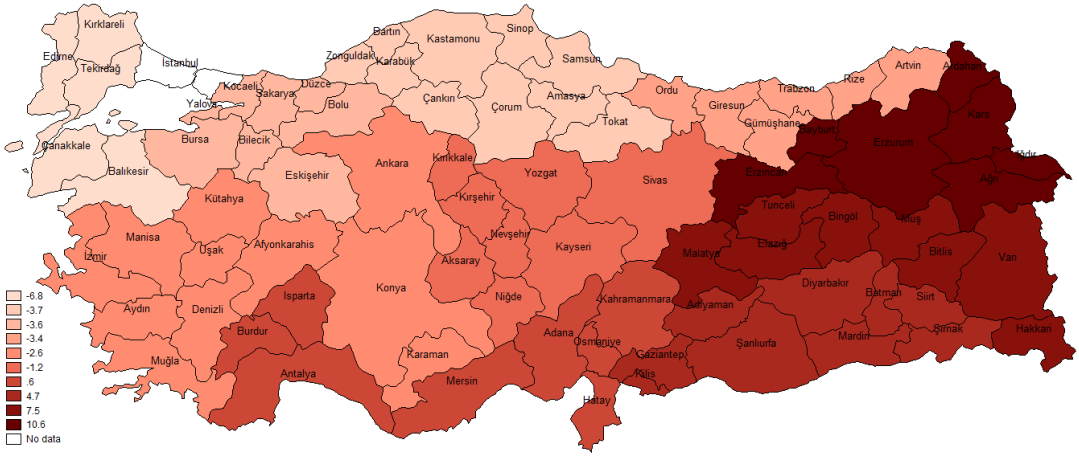
KALKINMA BAKANLIĞI, 2013, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011), Ankara.
NIJKAMP, Peter, VAN DEN BERGH C. J. M ve SOETEMAN Frits J., "Regional Sustainable Development And Natural Resource Use" The World Bank Economic Review, 4.suppl_1, s. 153-188.
SAKARYA, Adem ve İBİŞOĞLU, Çiğdem, 2015, "Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Modeli İle Analizi", Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 32, s. 211-238.
SAVACI, Seren ve KARŞIYAKALI, Başak, 2016, "Ülkeler Arası Gelir Yakınsaması Analizi: AB Ülkeleri ve Türkiye", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 33, s. 237-257.
SEVİNÇ, Haktan, 2011, "Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, s. 35-54.
SOLOW, Robert, M., 1956, "A Contribution to the Theory of Economic Growth", The Quarterly Journal of Economics, Cilt 70, Sayı 1, s. 65-94.
TAKMA, Çiğdem ve ATIL, Hülya, 2006, "Bootstrap Metodu ve Uygulanışı Üzerine Bir Çalışma 2. Güven Aralıkları, Hipotez Testi ve Regresyon Analizinde Bootstrap Metodu", Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 43(2), s. 63-72.
TEZCAN, A. Erhan, 2002, Global Rezerv Kestirimine İlişkin Güven Aralıklarının Uzaklık Bağımlı Bootstrap Yöntemi İle Belirlenmesi", Cilt 41, Sayı 3, s. 35-42.
TODARO, Michael P., SMITH, Stephen C., 2015, Economic Development, Pearson, America.
YAMANOĞLU, Kemal Buğra, 2008, "Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Faktörlerin İller Arası Yakınsama Üzerine Etkileri", İstatistikçiler Dergisi, 1, s. 33-49.
YILDIRIM, Jülide, 2005 "Regional Policy And Economic Convergence İn Turkey: A Spatial Data Analysis", (Lodz-Krakow-Poland 1-10 July 2004), 18th European Advanced Studies Institute in Regional Science, s. 1-10.
ZHU, Jiehan ve JING, Ping, 2010, "The Analysis of Bootstrap Method in Linear Regression Effect", Journal of Mathematics Research, Cilt 2, Sayı 4, s. 64-69.

EK

Şekil 1. Mutlak Kişi Başı GSYİH Yakınsama Hızı Karşılaştırmaları (İBBS Düzey 1)*

* İstanbul bölgesi tek bir gözlem değeri içerdiğinden analiz dışı bırakılmış olup haritada beyaz renk ile gösterilmektedir.

Şekil 2. Mutlak SEGE Yakınsama Hızı Karşılaştırmaları (İBBS Düzey 1)*

* İstanbul bölgesi tek bir gözlem değeri içerdiğinden analiz dışı bırakılmış olup haritada beyaz renk ile gösterilmektedir.

Tablo 1. İBBS Düzey 1 Mutlak KBGSYİH ile SEGE Yakınsama Hızı Karşılaştırmaları♦

Bölge Kodu	Bölge Adı	Kişi Başı GSYİH	SEGE

TR1	**İstanbul**	---	---
TR2	**Batı Marmara**	2,5	-6,8
TR3	**Ege**	-2,9*	-2,6**
TR4	**Doğu Marmara**	1,0	-3,6***
TR5	**Batı Anadolu**	-0,9	-2,6***
TR6	**Akdeniz**	-3,2***	0,6
TR7	**Orta Anadolu**	-4,1	-1,2
TR8	**Batı Karadeniz**	-2,0	-3,7***
TR9	**Doğu Karadeniz**	0,6	-3,4
TRA	**Kuzeydoğu Anadolu**	1,4	10,6***
TRB	**Ortadoğu Anadolu**	-0,7	7,5**
TRC	**Güneydoğu Anadolu**	-5,8*	4,7***

*** %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.
** %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.
* %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.

♦ İstanbul bölgesi tek bir gözlem değeri içermediğinden analiz dışı bırakılmıştır. Tabloda yer alan tahminler bootstrap tahminleridir.

Tablo 2. İBBS Düzey 2 Mutlak KBGSYİH ile SEGE Yakınsama Hızı Karşılaştırmaları♣

Bölge Kodu	Bölge Adı	Kişi Başı GSYİH	SEGE	Bölge Kodu	Bölge Adı	Kişi Başı GSYİH	SEGE
TR10	**İstanbul♦**	---	---	**TR71**	**Kırıkkale**	-7,2	-1,9
TR21	**Tekirdağ**	-3,1	-5,8	**TR72**	**Kayseri**	-3,1	-0,9
TR22	**Balıkesir♦**	---	---	**TR81**	**Zonguldak**	0,7	-4,7
TR31	**İzmir♦**	---	---	**TR82**	**Kastamonu**	-2,3	0,5
TR32	**Aydın**	2,4	3,5	**TR83**	**Samsun**	0,4	-2,4
TR33	**Manisa**	-5,9	-1,9	**TR90**	**Trabzon♠**	0,6	-3,4
TR41	**Bursa**	-3,3	-0,6	**TRA1**	**Erzurum**	1,1	0,1
TR42	**Kocaeli**	1,4	-4,1**	**TRA2**	**Ağrı**	2,7	8,6
TR51	**Ankara♦**	---	---	**TRB1**	**Malatya**	-1,1	2,0
TR52	**Konya♦**	---	---	**TRB2**	**Van**	-6,4	4,1
TR61	**Antalya**	-2,1*	2,6	**TRC1**	**Gaziantep**	-3,3	1,2*
TR62	**Adana♦**	---	---	**TRC2**	**Şanlıurfa♦**	---	---
TR63	**Hatay**	-11,1	-5,4	**TRC3**	**Mardin**	-10,3**	9,0

** %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.
* %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.

♣ Tabloda yer alan tahminler bootstrap tahminleridir.
♦ Bölge tahmin için yeterli gözlem değeri içermediğinden analiz dışı bırakılmıştır.
♠ Doğu Karadeniz bölgesi sadece Trabzon alt bölgesi olarak sınıflandırıldığından her iki bölge aynı tahmin sonuçlarına sahiptirler.

Efficient Energy Consumption for Heating and Cooling Using Machine Learning

Makine Öğrenmesi Kullanılarak Isıtma ve Soğutma için Verimli Enerji Tüketimi

Zeydin PALA[1], *Yaşar DAŞDEMİR*[2]

Abstract – We are at a time when machines can learn, listen, read, write, speak, predict, combine and deduce information. Even though we are not aware of these changes, machine learning makes itself felt in every aspect of our lives. Machine learning (ML) has been used extensively in many areas today. It is expected to be used more in the future. The ML's main aim is to develop methods that will automatically understand data. It is to do an inference (prediction) using the methods that have not been processed yet with the developed methods. In other words, it is to learn from the data given to it and to estimate it as a result. One of the two most fundamental tasks of machine learning is regression, while the other classifies it. Machine learning has traditionally made it possible to use non-linear regression models as well as linear regression models. Many programming languages are used in machine learning, mainly Python, R, C / C ++, Java, Julia, Lua, Scala and Matlab. In this study, we used the Scikit_Learn library, which supports many machine learning models to predict efficient energy consumption in the Python and R programming environment, and which is very popular in this area. In addition to the standard R libraries for analysis in the R environment, psych library is also used for distribution graph matrix. In the present study, by using machine learning algorithms, we tried to estimate the amount of energy to be efficiently heated and cooled by using a data set (energy efficiency data set) from 768 records, 8 inputs and 2 outputs, obtained from the Machine Learning Repository site that supports machine learning. The results obtained in the study were evaluated.

Keywords – Machine Learning; Efficient energy consumption; Python; R

Özet –Makinelerin öğrenebildiği, dinleyebildiği, okuyabildiği, yazabildiği, konuşabildiği, tahminde bulunabildiği, bilgileri birleştirip çıkarım yapabildiği bir zamandayız. Bu değişimlerin her ne kadar farkında olmasak da makine öğrenmesi (machine learning) hayatımızın her alanında kendisini hissettirmektedir. Makine öğrenmesi (MÖ) bugün birçok alanda yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. İleride daha çok kullanılacağı beklenmektedir. MÖ'nün temel amacı verileri otomatik olarak anlamlandıracak yöntemler geliştirmektir. Geliştirilen yöntemlerle henüz işlenmemiş verileri kullanarak bir çıkarım (öngörü) yapmaktır. Bir diğer ifadeyle kendisine verilen verilerden öğrenmek ve bunun sonucunda tahmin yapmaktır. Makine öğrenmesinin en önemli iki görevinden birisi regresyon diğeri ise sınıflandırmadır. Makine öğrenmesi geleneksel olarak doğrusal regresyon modellerinin yanında doğrusal olmayan regresyon modellerinin de kullanımını mümkün hale getirmiştir. Başta Python, R, C/C++, Java, Julia, Lua, Scala ve Matlab olmak üzere makine öğrenmesinde birçok programlama dili kullanılmaktadır. Bu çalışmada Python ve R programlama ortamında verimli enerji tüketimini tahmin etmek için birçok makine öğrenmesi modelini destekleyen ve bu alanda oldukça popüler olan scikit-learn kütüphanesini kullandık. R ortamında analizler için standart R kütüphaneleri yanında dağılım grafiği matrisi için psych kütüphanesi de kullanılmıştır. Mevcut çalışmada makine öğrenmesine destek veren Machine Learning Repository sitesinden tedarik edilen, 8 girişli ve 2 çıkışlı olmak üzere 768 kayıttan meydana gelen bir veri seti kullanılarak (energy efficiency data set), makine öğrenmesi algoritmaları yardımıyla bir mekânın verimli bir şekilde ısıtılması ya da soğutulması için harcanacak enerji miktarı tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler – Makine Öğrenmesi; Verimli Enerji Tüketimi; Python; R

[1] Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Müh. Mim. Fak., Bilgisayar Müh., z.pala@alparslan.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., İskenderun Teknik Üniversitesi, Müh. ve Doğa Bil. Fak., Bilg. Müh., yasar.dasdemir@iste.edu.tr

GİRİŞ

Makine öğrenmesi (MÖ) için en önemli unsur şüphesiz veridir ve veri makine öğrenmesi için bu çağın petrolüdür. Makine öğrenmesinin hammaddesi olan büyük veri kullanılarak bilim adamları için çok daha karmaşık olguları eskiden daha iyi kavramak mümkün olmaktadır. Makine öğrenmesi geleneksel olarak doğrusal regresyon modellerinin yanında doğrusal olmayan regresyon modellerinin de kullanımını mümkün hale getirmiştir.

Gerek çalışma konuları ve gerekse kendisine gösterilen ilgiye bakılırsa MÖ'nin bilgisayar bilimleri alanında belki de en hızlı gelişen alanlardan biri olduğu değerlendirilebilir. Günümüzde insanlar tarafından üretilen veriler devasa bir şekilde büyüdükçe verileri bilgiye dönüştürecek teorilerin sayısı da o derece artmaktadır. MÖ alanında başta Python programlama dili (RASCHKA, 2015) olmak üzere, R (LANTZ, 2015) C/C++, Java, Julia, Lua, Scala ve Matlab olmak üzere makine öğrenmesinde birçok araç kullanılmaktadır.

Verimli enerji kullanımı sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturmaktadır (AYDIN, 2016). Hayatımızın her alanında kullanılan enerjinin verimli kullanımı için atılan adımlar, yapılan yatırımlar ve sarf edilen çabalar mutlaka karşılık bulacaktır.

Bu çalışmada, binaların ısıtma ve soğutma problemini çözmek için izafi yoğunluk, yüzey alanı, duvar alanı, çatı alanı, toplam yükseklik, yönelim, cam alanı ve cam alanı dağılımı bilgilerini kullanarak makine öğrenmesi desteği ile bir öngörüde bulunmak ve elde dilecek sonuçlara göre çevreye daha duyarlı yapılar yapmaya hazırlıklı olmayı bir problem olarak kabul ettik.

Üretilen verilerin yorumlanması ve gelecek için daha yararlı ve karlı olması ya da bir felaketi önleyici olması gerekir. Bütün bu durumlarda algoritmalara ihtiyacımız var. Algoritmalar, doğru şekilde tanımlanan bir sorunu çözmek için kullanılır (BİSHOP, 2015).

Bu çalışmada Python ve R programlama ortamında verimli enerji tüketimini tahmin etmek için birçok makine öğrenmesi modelini destekleyen ve bu alanda oldukça popüler olan scikit-learn kütüphanesini kullandık. R ortamında analizler için standart R kütüphaneleri yanında dağılım grafiği matrisi için psych kütüphanesi de kullanılmıştır.

Bu çalışmada, çıkış değişkenleri olarak ifade edilen bir binanın ısıtma ve soğutma yüklerini etkileyen sekiz giriş değişken ile R-Studio ve Python kullanılarak makine öğrenmesi desteğinde tahmin edilmeye çalışılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Makine öğrenmesinin en temel öğelerinden bir tanesi kullanılan veri setidir. Veri setinin hatasız olması, başarım yüzdesinin yükselmesine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada kullanılan veri seti Machine Learning Repository sitesinden tedarik edilmiştir (UCI, 2017). Tablo 1'de gösterildiği gibi veri seti 768 farklı binaya ait kayıtları içermektedir. Her bir kayıt [X1.X8] aralığında olmak üzere 8 farklı özellikten oluşmaktadır. Bu özellikler aynı zamanda makine öğrenmesi için kullanılacak algoritmalar için girişleri teşkil etmektedir. Buna karşın iki farklı çıkış (Y1, Y2) elde edilmektedir. Bunlardan birincisi (Y1) binanın ısınma durumunu ifade ederken ikincisi (Y2) ise soğutma durumunu ifade etmektedir.

Tablo 1. Veri Seti Tablosu

Kayıt Sayısı	: 768	
Giriş Değişkeni Sayısı	: 8	
Çıkış Değişkeni Sayısı	: 2	
Bileşen	**Ad**	**Veri türü**
X1	İzafi yoğunluk (Relative Compactness)	Nümerik
X2	Yüzey Alanı (Surface Area)	Nümerik
X3	Duvar Alanı (Wall Area)	Nümerik
X4	Çatı Alanı (Roof Area)	Nümerik
X5	Toplam Yükseklik (Overall Height)	Nümerik
X6	Yönelim (Orientation)	Tamsayı
X7	Cam Alanı (Glazing Area)	Nümerik
X8	Cam Alanı Dağılımı (Glazing Area Distribution)	Tamsayı
Y1	Isıtma Yükü (Heating Load)	Nümerik
Y2	Soğutma Yükü (Cooling Load)	Nümerik

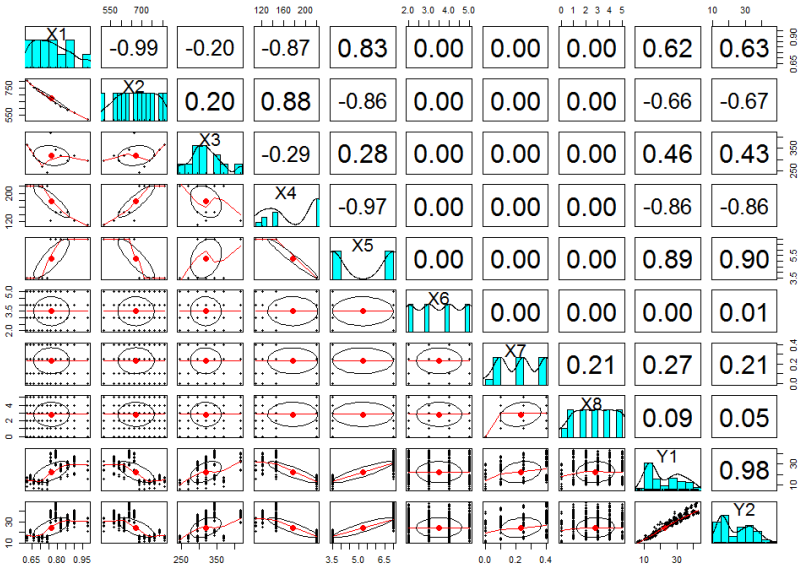
Veri setinde kullanılan özellik vektörü ile çıkış vektörleri arasındaki korelasyon sonuçları Şekil 1'de gösterilmiştir. Şekil 1'de gösterilen giriş ve çıkış değişkenleri için her bir satır ve sütun kesişimi ilgili ikili arasındaki korelasyonu verir. Korelasyonda iki değişken arasındaki ilişki -1 ile +1 arasındaki bir değer ile ifade edilir. Değerin pozitif ve 1'e yakın olması iyi bir ilişkinin, iki değişkenin de artığının göstergesidir. Korelasyon değeri negatif ise bir değişken artarken ötekisi azalmaktadır. Korelasyon sıfır ise iki değişken arasında hiçbir ilişki yok demektir. Korelasyon matrisinde görüldüğü gibi girişler ve çıkışlar arasında gereksiz olarak kabul edilebilecek bir değişken bulunmamaktadır.

Giriş ve çıkışlar arasındaki korelasyonun görsel olarak ifade edildiği durum Şekil 2'de gösterilmiştir. Aynı şekilde gösterilen oval nesneler korelasyon elipsi olarak ifade edilmektedir. Kırmızı noktalar x ve y değişkenleri için ortalamayı göstermektedir. Grafiklerde yer alan elipsin basık olması daha iyi bir korelasyonun göstergesidir. Kırmızı renkli eğriler iki değişken arasındaki ilişkiyi görsel olarak ifade etmektedir.

	X1	X2	X3	X4	X5
X1	1.000000e+00	-9.919015e-01	-0.2037817	-8.688234e-01	0.8277473
X2	-9.919015e-01	1.000000e+00	0.1955016	8.807195e-01	-0.8581477
X3	-2.037817e-01	1.955016e-01	1.0000000	-2.923165e-01	0.2809757
X4	-8.688234e-01	8.807195e-01	-0.2923165	1.000000e+00	-0.9725122
X5	8.277473e-01	-8.581477e-01	0.2809757	-9.725122e-01	1.0000000
X6	0.000000e+00	0.000000e+00	0.0000000	0.000000e+00	0.0000000
X7	7.617400e-20	4.664140e-20	0.0000000	-1.197187e-19	0.0000000
X8	0.000000e+00	0.000000e+00	0.0000000	0.000000e+00	0.0000000
Y1	6.222722e-01	-6.581202e-01	0.4556712	-8.618283e-01	0.8894307
Y2	6.343391e-01	-6.729989e-01	0.4271170	-8.625466e-01	0.8957852

	X6	X7	X8	Y1	Y2
X1	0.000000000	7.617400e-20	0.00000000	0.622272179	0.63433907
X2	0.000000000	4.664140e-20	0.00000000	-0.658120227	-0.67299893
X3	0.000000000	0.000000e+00	0.00000000	0.455671157	0.42711700
X4	0.000000000	-1.197187e-19	0.00000000	-0.861828253	-0.86254660
X5	0.000000000	0.000000e+00	0.00000000	0.889430674	0.89578517
X6	1.000000000	0.000000e+00	0.00000000	-0.002586534	0.01428960
X7	0.000000000	1.000000e+00	0.21296422	0.269840996	0.20750499
X8	0.000000000	2.129642e-01	1.00000000	0.087367594	0.05052512
Y1	-0.002586534	2.698410e-01	0.08736759	1.000000000	0.97586181
Y2	0.014289598	2.075050e-01	0.05052512	0.975861813	1.00000000

Şekil 1. Giriş ve Çıkışlar Arasındaki İlişkileri Gösteren Korelasyon Tablosu

Şekil 2. Giriş ve Çıkışlar Arasındaki İlişkileri Detaylı Olarak Gösteren Grafikler

Model Tasarımı ve Özellik Vektörü Oluşturma

n örnekli (mevcut veri seti için n=768 dir) ve m girişli (m=8) sistemi için giriş matrisimiz $X \epsilon R^{nxm}$ ve çıkış matrisimiz ise $Y \epsilon R^{nx1}$ olarak ifade edilebilir. Buradaki amaç girişler (X1, X2, X3, X4, X5, X6, X7 ve X8) ile çıkışlar (Y1 ve Y2) arasında fonksiyonel bir ilişki bulmaktır. Bir anlamda Y=f (X) gibi bir fonksiyonu oluşturup çözmektir (TSANAS ve ark, 2012).

Tekli regresyon kullanılarak tek girişli ve tek çıkışlı bir sistem denklem (1) deki gibi ifade edilebilir.

$$y = \alpha + bx \qquad (1)$$

Burada α sabiti kesişim noktasını b katsayısı ise eğimi ifade etmektedir. Ancak mevcut problemimizde çoklu giriş ve tekli çıkış (ısınma ve soğutma içi ayrı ayrı) söz konusu olduğundan dolayı çoklu regresyon metotları kullanılacaktır. Bu durumda kullanılacak model denklemimiz denklem (2) gibi olacaktır:

$$y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \cdots + \beta_i X_i + \varepsilon \qquad (2)$$

Burada ε, i. gözlem sonunda gerçek değer ile tahmini değer arasındaki hatayı ifade etmektedir. Tahmini regresyon parametrelerinin yorumlanmasına bakacak olursak, önceki denklemde her özellik için bir katsayı tahmin edildiğini görürüz. Bu katsayılar, her özelliğin (girişin) y çıkışı üzerinde ayrı bir tahmini etkiye sahip olmasını sağlar. Başka bir deyişle, y çıkışı, X_i cinsinden her bir birim artış için β_i miktarıyla değişir. Kesişim parametresi α , bağımsız değişkenlerin hepsi sıfır olduğunda beklenen y değeridir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Sekiz girişli (izafi yoğunluk, yüzey alanı, duvar alanı, çatı alanı, toplam yükseklik, yönelim, cam alanı, cam alanı dağılımı) ve iki çıkışlı (ısıtma yükü, soğutma yükü) bir sistem için girişler ve çıkışlar arasındaki ilişkileri araştırdık. Burada kullanılan istatistiksel araçlar gösterdi ki izafi yoğunluk (X1), duvar alanı (X3) ve çatı alanı (X4) gerek ısıtma yükü (Y1) ve gerekse soğutma yükü (Y2) ile çok daha fazla ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca yüzey alanı (X2), izafi yoğunluğa (X1) orantılı ve ters yönde bir eğilim göstermektedir.

```
Residuals:
    Min      1Q  Median      3Q     Max
-9.8965 -1.3196 -0.0252  1.3532  7.7052

Coefficients: (1 not defined because of singularities)
             Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept)  84.014521  19.033607   4.414 1.16e-05 ***
X1          -64.773991  10.289445  -6.295 5.19e-10 ***
X2           -0.087290   0.017075  -5.112 4.04e-07 ***
X3            0.060813   0.006648   9.148  < 2e-16 ***
X4                  NA         NA      NA       NA
X5            4.169939   0.337990  12.337  < 2e-16 ***
X6           -0.023328   0.094705  -0.246  0.80550
X7           19.932680   0.813986  24.488  < 2e-16 ***
X8            0.203772   0.069918   2.914  0.00367 **
---
Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 2.934 on 760 degrees of freedom
Multiple R-squared:  0.9162,    Adjusted R-squared:  0.9154
F-statistic:  1187 on 7 and 760 DF.  p-value: < 2.2e-16
```

Şekil 3. Binanın Isınma Yükü İçin Elde Edilen Başarım Sonuçları

Binanın ısınması için elde edilen Şekil 3 ve binanın soğutulması için elde edilen Şekil 4'teki değerler, her bir tahmin edilen regresyon katsayısı için, Pr (> | t |) olarak adlandırılan p-değeri, tahmin değeri göz önüne alındığında gerçek katsayının sıfır olma ihtimalinin bir kestirimini sağlar. Küçük p-değerleri, gerçek katsayının sıfır olamayacağını söyler, bu da giriş değişkenler ile bağımlı (çıkış) değişkenin hiçbir şekilde yakın olmadığı anlamına gelir. (***) ile başlayan bazı p değerleri, tahmin önem seviyesini göstermektedirler. Anlamlılık düzeyinden düşük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilir. Modelin böyle bir terimi yoksa bir daha düşünmek gerekebilir, çünkü bu, kullanılan özelliklerin sonuç hakkında çok fazla tahmini davranmadığını gösterir. Genel anlamda modelimizin giriş değişkenleri sonuçlarla mantıksal olarak ilişkili görünmektedir.

Birden fazla R-kare değeri (belirleme katsayısı da denilir), modelimizin bir bütün olarak bağımlı değişken (çıkış) değerlerini ne kadar iyi açıkladığına dair bir ölçüt sağlar. Bu değer korelasyon katsayısına benzemektedir, çünkü değer 1.0'a ne kadar yakın olursa, model o kadar iyi verileri açıklar. Isınma için R-kare değeri 0.9154 (Şekil 3) ve soğutma yükü için 0.8868 (Şekil 4) olduğu için, modelin bağımlı değişken için varyasyonun neredeyse ısınma ve soğutma için sırasıyla %91 ve %88 'ini açıkladığını biliyoruz. Daha fazla giriş parametresine sahip modeller her zaman daha fazla varyasyonu açıkladığından, elde edilecek R-kare değeri çok sayıda bağımsız değişkenle daha iyi sonuç verir. Modelin performansını farklı giriş değişkenler kullanılarak karşılaştırılabilir.

Yukarıdaki üç performans göstergesi göz önüne alındığında, modelimizin oldukça iyi performans gösterdiğini söyleyebiliriz. Gerçek dünya verilerinin kullanıldığı regresyon modelleri için oldukça düşük R-kare değerlerine sahip olmak yaygın bir durumdur; 0.91 değeri aslında oldukça iyi bir değerdir. Bazı hataların boyutu biraz fazladır, ancak bina ısınma/soğutma verilerinin niteliği göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir.

```
Residuals:
    Min      1Q  Median      3Q     Max
-8.6940 -1.5606 -0.2668  1.3968 11.1775

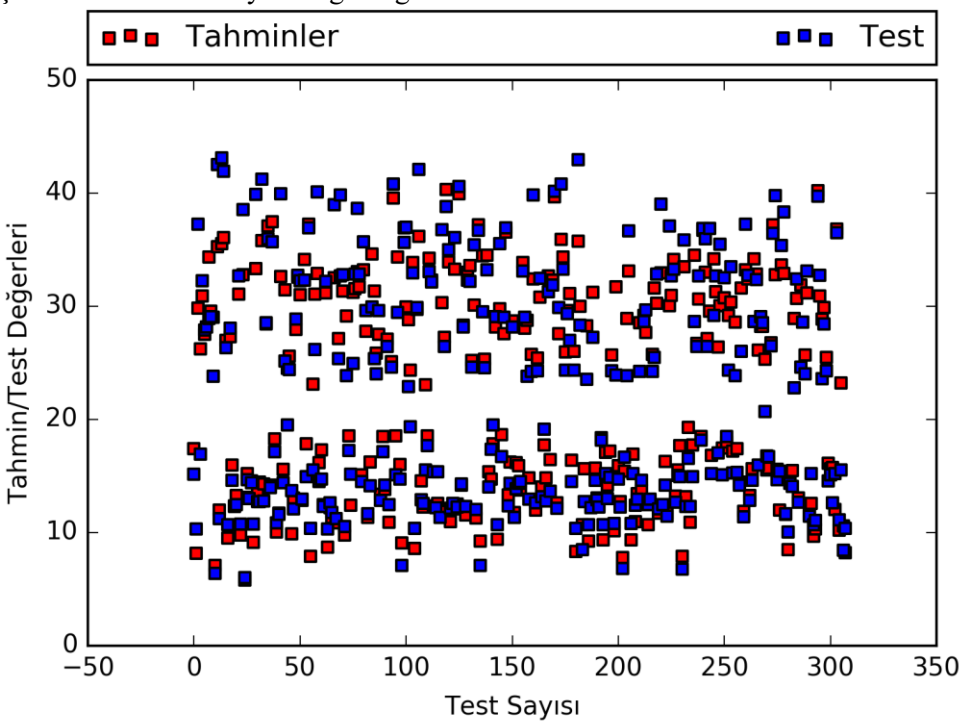
Coefficients: (1 not defined because of singularities)
             Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
(Intercept)  97.245749  20.764711   4.683 3.34e-06 ***
X1          -70.787707  11.225269  -6.306 4.85e-10 ***
X2           -0.088245   0.018628  -4.737 2.59e-06 ***
X3            0.044682   0.007253   6.161 1.17e-09 ***
X4                  NA         NA      NA       NA
X5            4.283843   0.368730  11.618  < 2e-16 ***
X6            0.121510   0.103318   1.176    0.240
X7           14.717068   0.888018  16.573  < 2e-16 ***
X8            0.040697   0.076277   0.534    0.594
---
Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 3.201 on 760 degrees of freedom
Multiple R-squared:  0.8878,    Adjusted R-squared:  0.8868
F-statistic: 859.1 on 7 and 760 DF,  p-value: < 2.2e-16
```

Şekil 4. Binanın Soğutma Yükü için Elde Edilen Başarım Sonuçları

Python ile Ridge Regresyonu

Python ortamında Ridge Regresyon algoritması kullanılarak binanın giriş değişkenleri ile çıkış değişkenleri arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Öncellikle sklearn kütüphanesinden linear-model import edilerek Ridge regresyon modeli oluşturuldu Veri setinin %60'i yaklaşık 461 kayıt eğitim (train) işlemi için geriye kalan %40'lık kısım yani 307 kayıt ise test işlemi için kullanılmıştır. Binanın ısınma yükü için R2 değeri 0.903 olarak bulunurken, soğutma için aynı değer 0.887 olarak bulunmuştur. Tahmin ve testlerin başarım durumu görsel olarak Şekil 5'te gösterilmiştir. Tahmin ve test değerlerin çakışık olması tahminin iyi olduğunu göstermektedir.

Şekil 5. Binanın Isıtma Yükü İçin Ridge Regresyon Modeli Desteğinde Elde Edilen Başarım Sonuçları

Gerek R-Studio ortamında elde edilen sonuçlar (Isınma için %91, soğutma için %88) gerekse Python ortamında elde edilen sonuçlar (Isınma için %90, soğutma için %88) değerlendirildiğinde bunların çok yakın oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar her iki ortamda yapılan makine öğrenmesi tahminlerinin tutarlı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, makine öğrenmesine destek veren Machine Learning Repository sitesinden bir veri seti tedarik edildi. Sekiz girişli (izafi yoğunluk, yüzey alanı, duvar alanı, çatı alanı, toplam yükseklik, yönelim, cam alanı, cam alanı dağılımı) ve iki çıkışlı (ısıtma yükü, soğutma yükü) bir sistem için girişler ve çıkışlar arasındaki ilişkiler araştırıldı.

Regresyon Modelleri, sayısal verilerin modellenmesi için yaygın olarak kullanılmasına rağmen modeli anlamak için belli düzeyde istatistik bilgilerine hâkim olmayı gerektirmektedir. Sonuç olarak, eğer bir özelliğin sonuçla nasıl ilişkili olduğu konusunda gerekli bilgiye sahip isek, bu bilgiyi model parametrelerini değiştirmek ve modelin performansını potansiyel olarak iyileştirmek için kullanabiliriz. Cam alanının yapıların enerji performansı üzerinde çok önemli etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bir binanın güneş ışığıyla ısınması cam alanlara arasında daha fazla olduğu gibi ısı kayıpları yine an fazla cam alanlar vasıtasıyla olmaktadır.

KAYNAKLAR

RASCHKA, Sebastian, 2015, Python Machine Learning, Packt Publishing, Birmingham B3 2PB, UK.

LANTZ, Brett, 2015, Machine Learning with R, Packt Publishing, Birmingham B3 2PB, UK.

AYDIN, Murat, 2016, Enerji Verimliliğinin Sürdürülebilir Kalkınmadaki Rolü: Türkiye Değerlendirmesi, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 14, Sayı 28, ss. 409-441.

BİSHOP, C.M, 2006, Pattern Recognition and Machine Learning, Springer Science+Business Media, LLC

UCI Machine Learning Repository, 2017, http://archive.ics.uci.edu/ml/datasets.html, Erişim tarihi:1 Ağustos 2017 Salı

TSANAS, Athanasios, XİFARA, Angeliki, 2012, Accurate quantitative estimation of energy performance of residential buildings using statistical machine learning tools, Energy and Buildings, Vol. 49, pp. 560-567.

A Study on General Structure and Beekeeping Activities of Tunceli Province Beekeeping Establishments

Tunceli İli Arıcılık İşletmelerinin Genel Yapısı ve Arıcılık Faaliyetleri Üzerine Bir Çalışma

Mehmet Ali KUTLU[1], *Abdurrahman GÜL*[2], *Feti Ahmet ÖZDEMİR*[3], *Ömer KILIÇ*[4]

Abstract-Tunceli county, a county of Tunceli province, has an advantageous location for beekeping in terms of topography and flora. This study was conducted in order to specify beekeping and overall position of the beekepers in Tunceli county of tunceli province. To this end, a survey study was conducted with randomly chosen 100 people who were related to tunceli honey supplier association. This survey study included 26 questions and with these questions detailed data was obtained on the age of the beekepers, for how many years they had been working as beekepers, how many people were in their house, the number of colonies, the amount of honey obtained from a normal hive, the beekepers' educational background, who influenced them to start beekeping, what did they do apart from beekeping, where did they apply when they needed knowledge or when they had questions, what did the beekepers produce other than honey; if they were interested in migratory beekeping their stopovers, when did they change their queens, where did they get their queens from; if queens were provided from commercial producers what is the ratio of adoption in queens (%), whether they fed the colonies in winter and spring, whether colonies started winter with young worker bees, colony losses by years, colony loss ratio in spring or fall, the possible cause of death of dying colonies, which one of the honeybee diseases and pests the beekepers knew, in which season did they struggl against varroa pest, whether they used cultural struggle against varroa pest aside from chemicals, how did they market the honey they produced, what were they using when following the developments and publications related to beekeping, the most important problems they encountered and how the amount and distribution of colonies formed. Based upon the obtained data the overall position of the beekepers in Tunceli county of tunceli province was determined and suggestion were made on the use of information and technoşogy to ensure the profitability and sustainability of beekeeping.

Key words: Beekeeping, Tunceli, survey

Özet-Tunceli ili ve ilçeleri coğrafik yapısı ve bitki örtüsü bakımından, arıcılık için oldukça avantajlı bir konuma sahiptir. Bu çalışma Tunceli ilindeki arıcılığın ve arıcıların genel durumunu belirlemek amacıyla 2017 yılında yapılmıştır. Bu nedenle Tunceli ili arı yetiştiricileri birliğine bağlı, il ve ilçelerde rastgele seçilmiş 100 üye ile anket çalışması yapılmıştır. Bu anket çalışmasında sorulan 26 soru ile arıcıların yaşı, kaç yıldır arıcılık yaptıkları, hane halkının kaç kişiden oluştuğu, koloni sayısı, ortalama bir kovandan ne kadar bal elde edildiği, eğitim durumları, arıcılığa başlanmasında kimin etkili olduğu, arıcılık dışında ne işle uğraşıldığı, bilgi ihtiyaçları veya soruları olduğunda nerelere yöneldikleri, balın dışında arıcılıkta hangi ürünleri ürettikleri, gezgin arıcılık yapıyorlarsa 2016 yılındaki konaklama yerleri, ana arılarını kaç yılda bir değiştirdikleri, ana arı teminini nereden sağladıkları, ana arılar ticari üreticiden alınıyorsa ana arılarda kabullenme oranının % kaç olduğu, kış ve ilkbaharda kolonilere besleme yapıp yapmadıkları, yapanların ne tür besin maddeleri verdikleri, kolonilerin kışa genç işçi arı ile girebilmeleri, yıllara göre koloni kayıplarının ne kadar olduğu, koloni kayıplarının ilkbahar veya sonbahar aylarındaki oranının ne kadar olduğu, ölen kolonilerin ölüm nedenlerinin neler olabileceği, bal arısı hastalık ve zararlılarından hangilerini tanıdıkları, varroa zararlısına karşı mücadeleyi hangi mevsimlerde yaptıkları, varroa zararlısına karşı kimyasal kullanmanın dışında kültürel mücadele yapıp yapmadıkları, ürettikleri balı nasıl pazarladıkları, arıcılıkla ilgili gelişmeleri ve yayınları takip etmede neleri kullandıkları, karşılaştıkları en önemli sorunların neler olduğu, koloni miktarı ve dağılımının nasıl şekillendiği gibi konularda ayrıntılı veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilere dayanılarak Tunceli ili ve ilçelerindeki arıcılığın ve arıcıların genel durumu saptanmış olup arıcılığın karlılığı ve sürdürülebilirliği sağlanacak şekilde bilgi ve teknolojinin kullanımına ilişkin öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Arıcılık, Tunceli, anket

[1] Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, kutlular@hotmail.com
[2] Prof.Dr, Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, agul68@hotmail.com
[3] Doç.Dr. Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, ozdemirfethiahmet23@yahoo.com
[4] Yar.Doç.Dr. Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, omerkilic77@gmail.com

GİRİŞ

Günümüzde gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan en büyük sorunlardan birisi yeterli ve dengeli bir beslenmenin olmamasıdır. Hızla artan dünya nüfusu da bu sorunun boyutlarını giderek artırmaktadır. Tarım otoriteleri hızla gelişen bu soruna karşı hayvansal ve bitkisel üretimi artırmak için farklı çözüm yolları aramaktadır. Bu çözüm yollarından birisi, hayvansal üretimin kollarından olan arıcılığın geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Arıcılık özellikle ülkemizde az topraklı veya topraksız çiftçilere güvenli bir iş ve gelir imkânı yaratmakta, orman içi ve kenarı köylerde yaşayan halkı kalkındırmak bakımından da önemli bir tarımsal faaliyet kolu haline gelmiştir. Arılarda bal, bal mumu, polen, arı zehiri gibi birçok ürünler elde edildiği gibi pollinasyonda da önemli bir role sahiptirler (Kutlu: 1998,1). Balın insan beslenmesindeki önemi, bal mumu, polen, arı sütü ve arı zehirinin kullanım alanının artması topraksız ve topraklı çiftçiler ile dar gelirli ailelerin ek gelir kaynağı yaratma amacı ile arıcılığa başlamaları arıcılığın öneminin artmasına ve yaygınlaşmasına neden olmuştur (Kaftanoğlu, O. 1987). Ülkemizde 2016 yılı verilerine göre 7.900.364 arı kolonisi bulunmakta bunlardan 105.727 ton bal üretilmekte, koloni başına bal verimi ise yaklaşık olarak 13,4 kg olarak hesaplanmıştır (Anonim 2016). Türkiye koloni sayısı ve toplam bal üretimi bakımından arıcılıkta söz sahibi ülkeler arasında yer almaktadır. Fakat koloni başına bal verimi ve bal dış ticareti bakımından aynı performansı sergileyememektedir. Dünyanın koloni başına bal verimi ortalaması 24 kg koloni iken Türkiye'de bu değer yıllara göre 13–17 kg koloni civarındadır (Kekeçoglu.2012). Tunceli ilinde birliğe kayıtlı aktif 400 üretici bulunmakta 52.048 bin arı kolonisi ile 621 ton bal üretilmiş, koloni ortalaması ise 11,94 kg olarak gerçekleşmiştir (Tuik 2016). Tunceli arıcılığının Türkiye arıcılığına katkısı koloni bazında %0,56 olurken bal üretiminde %0,49 olmuştur. Tunceli ili koloni ortalama bal verimi (11.94 kg/koloni) Türkiye koloni ortalama bal veriminin (13,4 kg/koloni) % 10.05 daha altındadır. İlde 9 adet organik bal üreten ve 21 adette organik ürüne geçiş sürecinde işletme bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, il genelinde yürütülen arıcılığın yapısı ve faaliyetleri ana hatlarıyla ele alınmış, karşılaşılan sorunlar irdelenerek karlılığı ve sürdürülebilirliği sağlanacak şekilde bilgi ve teknolojinin kullanımına ilişkin öneriler sunulmuştur

MATERYAL ve METOT

Tunceli ilinin mevcut arıcılık düzeyini belirlemek amacıyla, Tunceli arı yetiştiricileri birliğine bağlı rastgele seçilmiş 100 üye ile anket çalışması yapılmış ve çalışmanın materyalini bu anketler oluşturmuştur.

Hazırlanan anketler, Tunceli ili arıcılar birliği üyelerine 2017 yılı Nisan Mayıs ayı ayları içerisinde birlik merkezinde arı yetiştiricileri tarafından doldurulduktan sonra elde edilen veriler toplanarak değerlendirilmiştir. Araştırma tamamlandıktan sonra elde edilen ham veriler sınıflandırılmıştır

BULGULAR

1-Yapılan bu çalışmada arıcılığı esas gelir kaynağı olarak gören ve istihdamını arıcılık yaparak sağlayanların oranı % 71, ek gelir olarak gerçekleştirenlerin oranı % 21 ve hobi olarak arıcılık yapanların oranı ise % 8 olarak belirlenmiştir.

2- Araştırma sonuçlarına göre 20 yaş ve altı yaş grubunda Tunceli bölgesinde arıcının bulunmadığı, arıcılık faaliyeti ile ilgilenenlerin, % 32 sinin 21-30 yaş arası, % 38 inin 31-40 yaş arası, % 21 ünün ise 41-50 yaş arası, %9'unun 51 ve üzeri yaş aralığında olduğu belirlenmiştir.

3-Ek gelir olarak arıcılık yapanların mesleki dağılımına bakıldığında en büyük meslek grubunu % 73 ile memur grubu, % 27 oranında ise diğer esnaf gurubunun oluşturduğu, memurlar içerisinde öğretmenlerin % 59 ile en fazla oranda olduğu görülmüştür.

4-Çalışmaya katılan arıcıların hane halkının; %9' u 2 ve altı kişiden, %28'inin 3-4 kişiden, %36'sının 5-6 kişiden, %14'ünün 7-8 kişiden, %8'inin 9-10 kişiden, %5'inin 10 ve üzeri kişiden oluştuğu görülmektedir.

5- Çalışmaya katılan arıcıların %21' inin ilkokul, %28'inin ortaokul, %35'inin lise, %16'inin üniversite mezunu olduğu görülmüştür.

6- Çalışmaya katılan arıcıların bilgiye ihtiyaçlarının olması veya sorunlarını çözmede aşamalarında, %61 oranında deneyimli arıcılara, %18 oranında tarım teşkilatlarına, %21 oranında ise arıcı birliklerine yöneldikleri kaydedilmiştir.

7-Araştırma sonucuna göre; 2016 yılında koloni kayıp oranı %27, 2015 yılında koloni kayıp oranı %15, 2014 yılında koloni kayıp oranı ise %15 olarak tespit edilmiştir.

8-Çalışmaya katılan arıcılar koloni ölümlerinin; %59 oranında hastalıklardan kaynaklandığını, %41 oranında ise zayıf kolonilerin öldüğünü düşünmektedir.

9-İlde ana arı üretiminin olmaması / yapılamaması arı zararlı ve hastalıklarının yeterince tanınamaması, koloni ortalama bal veriminin düşüklüğü, balın dışında diğer arıcılık ürünlerinin üretemedikleri gibi veriler irdelenmiş olup istihdamını arıcılık yaparak sağlayanların arıcılık bilgi düzeyinin belirlenmesine bakıldığında, 38'nin yeterli bilgiye sahip olduğu, %62'sinin ise bilgilerinin eksik ve yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

10-Üreticilerin arıcılığı öğrenme ve başlamalarında etkili olan faktöre bakıldığında; % 32'i babadan, %24'si açılan arıcılık kurslardan, %34'ü başka arıcılardan ve % 6'u de arıcılık ile ilgili kitap ve dergileri okuyarak % 4'sı ise hobi niteliğinde arıcılığı öğrendikleri ve arıcılığa başladıkları belirlenmiştir.

11-İşletme büyüklüğünün dağılımı ve işletme büyüklüğü bal verimi arasındaki ilişkiye bakıldığında; Tunceli ilinde profesyonel anlamda arıcılık yapanların % 6'sı 50 ve altında arı kolonisine, % 31'ü 51-100 adet arı kolonisine, % 42'si 101-150 adet arı kolonisine, % 14'i 151-200 adet arı kolonisine ve %7'si 200 ve üzeri arı kolonisine sahip olduğu görülmüştür.

12-İşletme büyüklüğü koloni ortalaması bal verimi incelendiğinde 50 ve altında arı kolonisine sahip işletmelerde 8 kg olarak şekillenirken, bu miktar, 51-100'lük kolonilerde 16,4 kg, 101-150'lik kolonilerde 13,1 kg, 151-200'lik kolonilerde 13,5 kg, 200 ve üzeri arı sayısına sahip arılıklarda ise 14,7 kg olarak tespit edilmiştir.

13-Arıcı yaşı ile koloni sayısı arasındaki ilişkiye bakıldığında, koloni ortalaması bakımından en fazla balı 40-55 yaş gurubunda bulunan arıcıların 20 kg bal elde ettikleri ifade edilirken, en az balı ise işe yeni başlayan 25 yaş altı arıcıların 7 kg bal elde ettikleri belirlenmiştir.

14-İl arıcıların ana arı kullanımına bakıldığında %24'unun iki yılda bir ana arılarını Çukurova bölgesi ve Elazığ'da ana arı üretimi yapan işletmelerden satın alarak değiştirdiği, %17'sinin ana arı ihtiyaçlarını kendilerinin üreterek karşıladıkları, %59'unun çeşitli nedenlerle ana arı kullanmayıp kolonilerini doğal yolla bölme yaparak çoğalttıkları tespit edilmiştir. Ana arı kullanıcılarının ana arılarla ilgili memnuniyetsizliği %72 olup genellikle ana arılardan verim alamadıkları ana arı kabullenme oranlılarının düşük ve verimsiz oldukları görülmektedir.

15-Ayrıca bu araştırmada arıcıların %73'u ilkbahar aylarında (1/1 oranında şeker su karışımı), % 82'inin ise sonbahar aylarında kolonilerin kışa daha güçlü ve genç işçi arı ile girmelerini sağlamak amacıyla (1/2 oranında şeker su karışımı) şurup verdikleri belirlenmiştir.

16-Araştırmada arıcıların, bal arısı zararlısı olan Varroa jacopsoni yi % 100, Arı felcini %71 Nosema'yı %63, Avrupa yavru çürüklüğü %67, Mum güvesini % 83, Amerikan yavru çürüklüğünü %44, Kireç hastalığını ise % 63 oranında tanıdıkları belirlenmiştir.
17- Üretim petekli ve süzme bal olarak şekillenmekte olup üreticilerin % 87'si petekli ve süzmeyi beraber olarak üretilmektedir. Bu üreticiler ana nektar akımı dönemimde petek üretimine öncelik verip döneme yetişmeyen çerçeveleri süzme ballarda kullanmaktadırlar. Üreticilerin % 12' si arıcılık sektöründe kasnak diye tabir edilen kara kovan balının üretimini yapmaktadırlar. İlave olarak %18 oranında polen, talebe bağlı olarak ta %7 oranında ise arı sütü üretimi yaptıkları belirlenmiştir. Tunceli de ticari olarak ana arı üretimi yapılmamakta, % 24'ü bal üretiminin yanı sıra oğul üretimi de yaptıkları belirlenmiştir. Koloni sayısı 100 ve üzerinde olan üreticiler ballarını toplanıcılara vermekte, küçük üreticiler ise ürünlerini perakende satarak karlılıklarını arttırdığı gözlenmiştir.

18-Çalışmaya katılan 100 arıcının 51'inin en önemli sorununun zirai ilaç, 32'sinin yer ve konaklama,8'ünün yabancı arıcı, 3'ünün hırsızlık ve 6'sının muhtar olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüz dünyasında olduğu gibi Türkiye'de de, en önemli sorunlardan biri hızla artan ülke nüfusudur. Artan nüfusa karşın, yüzölçümün değişmemesi ve düzensiz yerleşime bağlı olarak tarım arazilerinde azalma dikkati çekmektedir. Bu azalmada kırsal kesimde yaşayanların sosyoekonomik yapısını bozarak fakirleştirmektedir. İlimizin de içinde bulunduğu bölgede yaşanan bu göç olayı ve kırsal kesimin düşük gelir düzeyi, bu insanları yaşadıkları yerlerde refaha ulaştırabilecek yeni kaynak arayışlarına zorlamaktadır. Bu kaynakların başında fazla sermeye gerektirmeyen, sabit kurulum alanı istemeyen arıcılık faaliyeti ön plana çıkarak büyük bir önem arz etmektedir.

Bu araştırmada, arıcılığı esas gelir kaynağı olarak gören ve istihdamlarını arıcılıktan sağlayanların oranı % 91 olup 50 koloni ve üzerinde arı varlığı ile arıcılık yapmaktadırlar. Arıcıların arıcılığı öğrenme ve yapmalarında büyük oranda (%32) aileleri % 24 oranında da arıcılıkta açılan kurslar etkili olmaktadır. Açılan kursların saatinin azlığı eğitimin arıyı ve kovanı görmeksizin yapılması kursların sadece sertifika amaçlı olduğunu göstermektedir. Bilgi düzeylerine bakıldığında ise % 62'sinin yeterli bilgiye sahip olmadıkları eksikliğin giderilmesi için periyodik olarak bilgilendirme çalışmaları istedikleri ön plana çıkmıştır. Arıcılık işletmelerinde koloni sayısının artması iş verimliliğini düşürmekte, buna bağlı olarak ta koloni başı bal verimini azaltmaktadır. İşletmelerde en fazla balı 51-100 koloniye sahip arıcıların aldığı bunun da yeterli iş gücü ile ilgili olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Tunceli ili ortalama bal veriminin 2016 verilerine göre (11.94 kg/koloni) olduğu tespit esilmiştir. Sezgin ve ark., (2011) tarafından Ağrı, Kars, Ardahan, Iğdır bölgelerini kapsayan bir anket çalışması sonuçlarına göre işletmelerin %58,8'inde kovan başına ortalama bal veriminin 15 kg'nun altında olduğu belirlenmiştir. Özcan, (2011) tarafından Göller Bölgesinde yapılan çalışmada, Burdur ilinde koloni başına bal veriminin 17,5 kg, Isparta ilinde 11,7 kg olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada sonucunda Tunceli ilindeki arıcıların koloni ortalama bal verimi (11.94 kg/koloni) olduğu ve bölgedeki bal üretiminin yukarıdaki bahsedilen çalışma sonuçları ile kıyaslandığında düşük bir miktarda olduğu ve Türkiye ortalamasının hemen hemen altına düştüğü görülmektedir. Bunun nedeninin başında Tunceli ye özgü geleneksel arıcılığın büyük oranda yapılması, koloni bakımı ve yönetimi konusunda yetersiz olmaları, arı zararlı ve hastalıkları ile mücadelede yeterli bilgiye sahip olmamaları, arıcılığı ek bir iş olarak yapmaları, köklü bir arıcılık geçmişlerinin olmamasına rağmen ve teknolojiyi yeterince kullanamamaları gösterilebilir.

Mevcut işletmelerin % 24'ü ana arılarını iki yılda bir değiştirmekte geriye kalanları koloni geliştirme ve ana arı ihtiyacını bölme yaparak temin edilmektedir. Bu durum sağlıksız, verimsiz ve kısır arıcılığı neden olarak verimi olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Genç ana arı kullanımının kolonilerde güçlü popülâsyonlar oluşturduğu bununda bal verimini arttırdığı bu nedenle ana arıların iki yılda bir değiştirilmesi gerekmektedir.

Yapılan araştırmalarda, bir yaşındaki ana arıların bulunduğu arı kolonilerin ortalama bal verimleri (23 kg) iki yaşındaki (19 kg) arı kolonilere sahip ana arılardan %21 daha fazla bal verildiği oraya konmuştur(Kutlu:2005). İl arıcıların ana arı kullanımına bakıldığında % 24'ünün iki yılda bir ana arılarını Adana ve Elazığ' ana arı üretimi yapan işletmelerden satın alarak değiştirdiği, % 17'unun ana arı ihtiyaçlarını kendilerinin üreterek karşıladıkları, % 59'sinin ise ana arı kullanmayıp kolonilerini doğal yolla bölme yaparak çoğalttıkları görülmektedir. Tunceli'de 2015 (Kutlu 2015) yılında yapılan bir çalışmada ana arı ihtiyaçlarını kendilerinin üreterek karşıladıkların oranı % 19 ,Van Bahçesaray'da yapılan bir araştırmada, gezginci arıcıların %73,33'ünün, sabit arıcıların ise %76,09'unun ana arıları kendi arılıklarından sağladıkları ortaya konmuştur(Erkan: 2001). Ülke genelinde ana arı ihtiyacının %1,30'u Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı kuruluşlardan sağlandığı bildirmiştir(Kaftanoglu:1995). Tunceli %24'lük ana arı kullanımı oranı ile Tunceli ve Van ili Bahçesaray ilçesinin gerisinde kalmaktadır.

Çukurova bölgesinde yapılan bir çalışmada kış aylarında koloni kayıplarını en aza indirmek ve bahara güçlü kolonilerle çıkmayı sağlamak amacıyla arıcıların %80'inin sonbahar beslemesi yaptıkları belirlenmiştir(Kumova:1988). Sonbaharda oluşan genç işçi arılar, kışı yıpranmadan geçirerek ilkbahara çıkar ve ilkbaharda, yavru yetiştirme ve petek örme gibi faaliyetlerini güçlü bir şekilde yerine getirirler. Bunun için genç kadroların oluşmasını ve yeterli kış yiyeceği stokunu sağlayacak olan sonbahar teşvik yemlemesinin mutlaka yapılması gerektiği belirtilmektedir(Kutlu:1998 2). Bu çalışmada görüldüğü gibi Tunceli de arıcıların % 73'ü ilkbahar aylarında kolonilerini güçlendirmek (1/1 oranında şeker su karışımı), % 82'si sonbahar aylarında kolonilerin kışa daha güçlü ve genç işçi arı ile girmelerini sağlamak amacıyla (1/2 oranında şeker su karışımı) şurup vermektedirler.

Varroa bal arılarının hemolenfi ile beslenen bir zararlı olup kolonilerde ekonomik verimi doğrudan etkilediği gibi diğer hastalık ve zararlılarında yayılmasını ve etkinliğini arttırmaktadır. İl genelinde %100'le en çok görülen hastalık olup, tanınma oranı %100 oranındadır. Ülkemizdeki tüm kolonilerin bu parazitle bulaşık olduğu düşünüldüğünde, il arıcılarının paraziti tanıdıkları fakat yeterli mücadeleyi etkin şekilde yapmadıkları kimyasal mücadelenin yanında uygulanabilir arıcılık tekniklerinden yoksun oldukları görülmektedir. Ülke genelinde yapılan bir çalışmada, arıcıların % 98.20 oranda Varroa Parazitini ve %75.70 oranında Amerikan yavru çürüklüğünü tanıdıkları belirlenmiştir(Kaftanoglu:1995). Bu araştırmada ise arıcıların Amerikan yavru çürüklüğünü %58 oranında, Arı felcini %88 Nosema'yı %75, Avrupa yavru çürüklüğü %68, Mum güvesini % 72, Kireç hastalığını ise % 34 oranında tanıdıkları belirlenmiştir.

ÖNERİLER

-Arıcılık, Tunceli ili için yarattığı istihdam ve sağladığı gelir nedeniyle özel bir öneme sahip potansiyeli olan bir sektördür. Arıcılığın uzun yıllardır süre gelen geleneksel bir faaliyet olması ilde bir arıcılık kültürünün yerleşmesine neden olmuştur. Söz konusu etmenler değerlendirildiğinde sektörde faaliyet gösterenlerim % 71 sının esas gelir kaynağının arıcılık olması, ekilebilir arazi miktarının azlığı, arıcılığın önemini Tunceli için daha iyi ifade etmektedir.

-Arıcılığı geliştirme adına kamusal alanlarda atılan adımlar yetersiz kalmakta bunun en önemli nedeni ise mevcut yapının hantal olması, sektördeki örgütlenmenin yetersizliği ve oto kontrolünün yapılamamasıdır.
-Arıcılık hantal yapıdan kurtulup bilgi ve teknolojiyi en iyi şekilde kullanan örgütlü ve denetlenebilir yapıya kavuşturulması gereklidir. Bu amaçla Veteriner fakültelerinde ilgili ana bilim dallarının açılması ve mevcut müfredata arıcılıkla ilgili derslerin eklenmesi, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı'nda arıcılığın etkinliğinin arttırılması sağlanmalıdır.
- Türkiye'de arıcılık, karlılığı ve sürdürülebilirliği sağlayacak şekilde bilgi ve teknolojiyi kullanan, örgütlü, etik kuralları olan ve bu kurallara büyük ölçüde uyulan bir meslek olarak yapılanmalıdır Bu nedenle arıcılığın bilimsel yöntemlerle yapılacağı birimler olan devlet-üniversite ve özel sektör üçgeninde güçlü bağlar kurulmalıdır.

-İlimizde arıcılar, arıcılık sektörünün geliştirilerek sürdürülebilir hale getirilmesi ile arıcılığın sağladığı avantajlardan daha etkin bir şekilde faydalanabileceklerdir. Gerçek şudur ki; sahip olunan flora çeşitliliği dikkate alındığında Tunceli'deki arıcılığın çok daha iyi durumda olması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Anonim.2016.Gıda tarım ve hayvancılık Bakanlığı verileri http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf
Erkan, C. Aşkın, Y.2001. Van İli Bahçesaray İlçesi'nde Arıcılığın Yapısı ve Arıcılık Faaliyetleri. Y.Y.Ü. Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi. 11(1) Van s.19-28
Kaftanoğlu, O., U. Kumova, H. Yeninar, D. Özkök.1995. Türkiye'de Balarısı (Apis mellifera L.) Hastalıklarının Dağılımı, Koloniler Üzerine Etkileri ve Entegre Kontrol Yöntemlerinin Uygulanması. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Veterinerlik ve Hayvancılık Araştırma Grubu Proje No: VHAG-925, Kesin Sonuç Raporu, Ankara.
Kaftanoğlu, O. 1987. Arıcılığın temel prensipleri. T.K.V. Teknik Arıcılık, Sayı:10, Kazan/Ankara, s. 7–11
Kumova, U., K. Öztürk. 1988. Çukurova Bölgesinde Arı Yetiştiriciliğinin Yapısı. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi. 3 (1) Adana, s. 26-40
Kutlu, M.A.1 1998. Arıcılık Yerinin Seçimi ve Düzenlenmesi. Teknik Arıcılık. Sayı:60 Ankara, s 24-25
Kutlu, M.A, Sezen. İ,Y.1999. Bingöl ve Yöresi Arıcılık Düzeyinin Saptanması, Sorunları, Çözüm ve Öneriler. Türkiye Arıcılığın Sorunları ve 1. Ulusal Arıcılık Sempozyumu Kemaliye/Erzincan
Kutlu, M.A., Bakoğlu, A., Batmaz, B, Fırat. 2005 Fırat Üniversitesi Bingöl Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Arıcılık Programında Yetiştirilen Farklı Yaşlardaki Ana Arıların (Apis Mellifera L.) Koloni Performansları. Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları. 4(1): Elazığ, s. 19–22
Kutlu, M.A.2 1998 Bingöl Yöresi Bal Arıları (Apis Mellifera L.) Nosema Hastalığının Varlığı ve Enfeksiyon Oranı. Teknik Arıcılık sayı:79 Ankara, s. 24-26
Kutlu,M.A., Gül,A. 2015 Bingöl İlinde arıcılık faaliyetleri üzerine bir kesit çalışması 3. Bölgesel kalkınma konferansı Bingöl,
Kekeçoğlu, M., 2012. Türkiye'de Arıcılık, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi Geleneksel Tıp Festivali. İstanbul.
Türkiye istatistik kurumu verileri 2016
Sezgin A, Kara M, 2011. Arıcılıkta verim artışı üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma: TRA2 bölgesi örneği. Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 15(4) Şanlıurfa, s. 31-38.
Özcan F, 2011. Göller bölgesinde arı ürünlerinin pazar ve pazarlama sorunları, uygulanabilecek pazarlama stratejileri. Bitirme Ödevi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İşletme Bölümü, Isparta.

Effect on Product Innovation of Organizational Culture and A Research[1]

Örgütsel Kültürün Ürün İnovasyonu Üzerine Etkisi ve Bir Araştırma

Lutfiye ÖZDEMİR[2], *R. Vedat SÖNMEZ*[3]

Abstract – This study was carried out to determine whether the organizational culture had an effect on product innovation. In this context, it was also evaluated the effect of innovation on vision, participation in work, harmony, and consistency which are dimensions of organizational culture. The research data was collected from business executives operating in Gaziantep 1st, 3rd, and 4th organized industry regions. In order to collect the data, the survey method was used. A total of 245 survey was evaluated and frequency distributions and multiple linear regression analyzes were used the data in evaluating. As a result, it has been found that the dimensions of vision and participation to work have a significant effect on product innovation. However, the dimensions of harmony and consistency were found to have no significant effect on product innovation.

Keywords – Organization, Organizational Culture, Innovation, Product Innovation

Özet – Bu çalışma, örgütsel kültürün ürün inovasyonu üzerinde bir etkisinin olup/olmadığını bulabilmek amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda örgütsel kültürün boyutları olan vizyonun, işe katılımın, uyumun ve tutarlılığının ürün inovasyonu üzerindeki etkisi de değerlendirilmiştir. Araştırma verisi, Gaziantep 1., 3., ve 4. organize sanayi bölgelerinde faaliyette bulunan işletme yöneticilerinden toplanmıştır. Verinin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Toplam 245 anket değerlendirilmiş olup, verinin değerlendirilmesinde frekans dağılımları ve çoklu doğrusal regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak vizyon ve işe katılım boyutlarının ürün inovasyonu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ancak uyum ve tutarlılık boyutlarının ürün inovasyonu üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler – Örgüt, Örgütsel Kültür, İnovasyon, Ürün İnovasyonu

GİRİŞ

İş dünyasında bir taraftan yerel pazarlarda diğer taraftan uluslararası pazarlarda örgütler arasında yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Bu yoğun rekabet ortamında örgütlerin rakiplerinden bir adım daha önde olabilmeleri, karlılığı ve büyümeyi sağlayabilmeleri ve hatta ayakta kalabilmeleri için farklılaşmaları, yeni yol ve yöntemleri kullanmaları gerekmektedir. Bu durum örgütler için inovasyon çalışmalarını vazgeçilmez kılmaktadır. Türkçe karşılığı konusunda henüz fikir birliğine varılamamış olan inovasyon yenilik, yenileşme gibi kavramlarla ifade edilse de tam olarak karşılık bulamamaktadır. İnovasyon en kısa tanımı ile bilginin toplumsal veya iktisadi açıdan katma değer yaratacak hale, faydaya dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir (Elçi, 2006: 1-2). Bir ürünün geliştirilerek faydasını artırmak veya üründe kullanım kolaylığı sağlanarak tüketiciye arz edilmesi ürün inovasyonu olarak değerlendirilir (Elçi, 2006: 3). İnovasyonun bu çeşidi genel olarak tüketici ihtiyaçları ile bağlantılı çalışmaları ifade eder. Dolayısıyla ürün inovasyonunu; bir fikri pazarlanabilir, yeni veya geliştirilmiş bir ürün, yöntem veya hizmete çevirme, üretim sürecinde kullanılan yeni teknolojiler ya da teknolojilerin birleşimi şeklinde tanımlamak mümkündür (Akgemci ve Güleş, 2010: 139).

Örgüt çatısı altında çalışanlar tarafından oluşturulan ve kabul gören değerler bütünü olarak ifade edebileceğimiz örgütsel kültürün önemi 1980'li yıllarda Japon örgütlerinin başarılı bir şekilde ön plana

[1] Bu çalışma örgüt kültürünün inovasyon üzerine etkisi ve bir araştırma başlıklı doktora tezinden hazırlanmıştır.
[2] Prof. Dr. İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. lutfiye.ozdemir@inonu.edu.tr
[3] Yrd. Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi İ.İ.B.F. rvsonmez@gmail.com

çıkmaları sonucu belirlenmiştir. Japon örgütlerinin bu dönemde elde ettikleri yüksek performansın en önemli nedeninin örgütsel kültür olduğunun batılı ülkeler tarafından belirlenmesinden sonra örgütsel kültür konusu örgütler ve araştırmacılar tarafından oldukça önemsenen bir kavram haline gelmiştir. Örgütlerin performans ve başarıları için önemli bir olgu olan, işgörenlerin tutum ve davranışlarını ortaya koyan örgütsel kültür, ulusal kültürden, örgüt çalışanlarından, liderlerden, kuruculardan etkilenmekte, örgütsel bağlılığı artırmakta, iş görenlere çalışma ortamında yol göstermekte ve yazılı olmayan bir özellik taşımaktadır.

Örgütsel kültürün öneminin belirlenmesi ile birlikte kavram ile ilgili birçok araştırma, anket ve mülakat yapılmış olup, yapılan bu araştırmalar sonucunda örgüt kültürünün şu özelliklere sahip olduğu belirlenmiştir: 1) Örgütsel kültür, bireylerce sonradan öğrenilmiş bir unsurdur. 2) Örgütsel kültür, yazılı bir bütün değildir. 3) Örgütsel kültür, sürekli olarak tekrarlanan veya bireylerce yapılan davranış kalıplarıdır. 4) Örgütsel kültür, grup üyeleri arasında paylaşılabilir niteliktedir (Vural ve Coşkun, 2007: 18).

Ulusal ve uluslararası pazarlarda yaşanan rekabette başarılı olmak isteyen bir örgüt, rakiplerinden daha kaliteli, daha ucuz ve kısa zamanda yeni ürün ve işler geliştirmek durumundadır. Yeni ürün ve iş geliştirme süreçlerinin oldukça etkin ve verimli olması gerektiği konusunda kuşku yoktur. Bununla birlikte bir örgütün sadece yeni ürün ve işler geliştirmesi rekabetçi olacağı, amacına ulaşacağı anlamına gelmemektedir. Ürün ve iş geliştirme süreçlerinin başarılı olarak sonuçlanabilmesi için uygun bir kültürle desteklenmesi gerekir. Pek çok araştırma, inovasyon ve ürün inovasyonu çalışmalarında işgörenlerin ve örgütlerin, uzun dönemde başarılı olmaları için yeniliği destekleyen, teşvik eden ve besleyen bir örgütsel kültüre sahip olmaları gerektiğini göstermektedir. Bir başka ifade ile başarılı olmak için yenilikçi bir örgütün inovatif bir örgütsel kültüre sahip olması gerekir. Bununla birlikte inovatif bir kültürün mevcut olmadığı şartlarda inovasyon ve ürün inovasyonu çalışmalarının olmayacağı fikri de yanlıştır. Ancak uygun bir kültürle inovasyon ve ürün inovasyonu faaliyetleri daha hızlı ve daha iyi yapılabilir (Durna, 2002: 207). İşletmeler için önem kazanan inovasyon ve ürün inovasyonu çalışmalarının başarılı bir şekilde sonuçlanmasının en kritik unsurlardan biri de örgütlere hakim olan örgüt kültürü olduğunu ifade edebiliriz.

Örgüt Kavramı

Yaşadığımız zaman sürecinde sosyal bir yönü olan insanın toplum içinde yalnız yaşaması çok rastlanır bir durum değildir. İnsanlar belirlemiş oldukları birtakım hedefleri gerçekleştirmek için bir araya gelirler. Bulunduğumuz çağda bireyler farklı farklı örgütlere üye olup yaşamlarının önemli bir parçasını bu örgütlerde faaliyette bulunarak sürdürmektedirler. Bireylerin tüm faaliyetleri ya bir örgüt sınırları içinde olmakta ya da örgütle bağlantılı olabilmektedir. Bu bağlamda; örgütler, bireylerin, sadece iş yaşamı ve saatleri ile sınırlı olmadığı, yaşamlarının tüm boyutunu ilgilendirdiği ve etkilediği ifade edilebilir (Açıkalın, 1994: 3).

Örgüt kavramını incelediğimiz zaman, kavram ile ilgili literatürde çeşitli tanımların ve değerlendirmelerin yapıldığını görmekteyiz. Bu tanımlardan ve değerlendirmelerden bazıları şunlardır: Hicks (1979: 18) örgütü; yöneticiler, liderler ve bireyler tarafından belirlenmiş ortak bir hedefe ulaşmak için, davranışların formel kurallar çerçevesinde düzenlendiği bir yapı olarak tanımlamaktadır. Biçimsel örgütlerde birinci derecede önemli olan özellik, emir komuta zinciri, örgütün iletişim şekli, işbölümü ve hiyerarşiyi gösteren yapıdır. Örgüt tanımı ile ilgili bir diğer çalışma Schein tarafından yapılmıştır. Schein'e (1976: 10) göre örgüt; işlerin ve işlevlerin bölümünü yaparak, yetki ve sorumlulukların belirlenerek, ortaklaşa, açık ve net bir hedef veya amacın gerçekleştirilmesi için birden fazla bireyin faaliyetlerinin ortak bir koordinasyonudur. Örgüt, birden fazla bireyin birlikte, belirlenmiş ortak bir amaca ulaşabilmek amacı ile maddi ve maddi olmayan kaynaklarını, çabalarını birleştirdikleri, iş bölümü ve koordinasyonun sağlandığı yapı veya düzene denir (Özgen ve diğerleri, 2001: 114).

Örgütler, insan ilişkilerinin düzenlenmesinde güçlü birer toplumsal araçtır. İnsanların çok sebepli ve çok boyutlu davranışları örgütsel ortamda ortaya çıktığı gibi, bu davranışlar diğer üyelerin davranışlarıyla bağlantılıdır. Her bir üyenin davranışı örgütsel çevrede birtakım değişikliklere yol açtığından ötekinin hedefine ulaşmasına yardımcı olur. Dolayısıyla sistem yaklaşımı açısından baktığımız zaman örgütlerin birbirlerinin tamamlayıcısı ve devamı olduğu söylenebilir (Onaran, 1971: 14).

Kültür Kavramı

Romalıların "cultura" terimini insanların eli ve emeği ile tarlada ekilen bitkileri doğal ortamda kendi kendine yetişen bitkilerden ayırmak amacıyla kullandıkları bilinmektedir. Aynı şekilde Romalılar, "tarım" teriminin karşılığı olarak, "toprağı işlemek" anlamında "agri-cultura" terimini türetmişlerdir. "Kültür" teriminin bu anlamı günümüzde de yaşamaktadır. Türkçe'de "kültür" karşılığı olarak önerilen "ekin" terimi de "colere" fiilindeki, ekmek, ekip biçmek anlamları temel alınarak türetilmiş bulunmaktadır. Kültür kavramının farklı yönlerinin bulunması ve farklı alanları kapsaması, bununla beraber soyut bir ifade olması, değişik açılardan yapılan tanımları beraberinde getirmiştir. Kültür, tarih, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji, gibi birçok farklı disiplinin çalışma konusu olduğundan, her bir disiplin tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır (Seymen, 2008: 2).

Kültür, bir topluma ait olan, özgünlük taşıyan toplumsal etkinliklerin; insan ilişkileri, entelektüel çalışma şekilleri, sanat üslupları, dil gibi bütün kültürel etkinlik katmanlarının üstünde bulunmaktadır. Aynı zamanda yaşamın bütününü kapsayan bir unsur ve diğer toplumsal faaliyetler aracılığı ile ortaya konulan bir düzenin doğrudan ya da dolaylı ürünü olarak betimlenebilir (Wiilams, 1981: 11- 12).

Örgüt Kültürü

Örgütte çalışan işgörenler tarafından paylaşılan değerler, inançlar ve tutumlar olarak ifade edebileceğimiz örgütsel kültürün organizasyon, örgüt ve yönetim literatürü ile tanışması Japon örgütleri sayesinde olmuştur. Batılı ülkelerin ekonomik düzenlerinde, 1960'lı yıllarda yaşanan ekonomik krizler toplumsal yapıdaki değişimlere bağlı olarak örgütlerdeki iş disiplininin de kaybolması sonucunu doğurmuştur. Batılı toplumların genelindeki bu duruma karşılık, başarılı bazı ABD ve Japon örgütlerinin karşılaştırılması amacıyla araştırmalar yapılmış, geleneksel bir yaklaşımla yapılan bu araştırmalar sonuç vermemiştir. Bu ülkelerdeki uzmanlar kendi durumları ile ilgili bir değerlendirme yaparak, karşılaştıkları tüm sorularının cevaplarını, 1970'lerin sonuna doğru yükselen ve 1980'lerde bu yükselişin en üst seviyesine ulaşan Japon örgütlerinin organizasyon modellerinde aramaya başlamışlardır. Japon örgütlerinin ekonomi alanında gittikçe artan başarısı, batılı uzmanları bu konuyu araştırmaya itmiştir. Uzmanların yaptığı tüm araştırmalarda, Japonya ve batı ülkeleri arasındaki en temel farklılığın, kültür farklılığı olduğu noktasında uzlaşma sağlanmaktaydı. Japonların bu ekonomik başarılarının arkasında gerek doğrudan gerek dolaylı olarak, örf ve adetlerin, yaşam tarzlarının, toplum yapılarının, insan ilişkilerinin, iletişim düzenlerinin, dini anlayışlarının bulunduğu sonucuna varılmaktaydı. Elde edilen bu sonuçtan sonra örgüt ve yönetimle ilgili konular olarak örgütsel yapı ve stratejiler vurgulandıktan sonra 1980'li yıllar, örgüt kuramında örgütsel kültür olarak adlandırılan ve değişik biçimlerde açıklanan yeni bir araştırma konusunun gelişmesine sahne olmuştur (Şişman, 1993: 23-25; Köse vd., 2001: 228, Moore: 1985).

Konu ile ilgili araştırmacıların bir kısmı çalışmaları oldukça eski tarihlere kadar götürmektedir. Örgütsel kültür kavramını grup kültürü açısından Elton Mayo ve arkadaşlarının insan ilişkileri ile ilgili Hawthorne araştırmaları ile Chester Barnard'ın formel örgütleri ele alarak doğası, değer, norm ve duyguları üzerindeki çalışmalarına kadar genişletilmektedir (Göksel, 1995: 35). Örgütsel kültür kavramı ilk kez 1979 yılında, Pettigrew'in Administrative Science Quarterly'de yayınlanan "Örgütsel kültürler üzerinde Çalışırken" adlı makalesi ile Amerikan alan yazınına girmiştir (Hofstede vd., 1990: 286).

Örgütsel kültür kavramı, işletme kültürü, kurum kültürü ya da firma kültürü ile eş anlamlıdır. Örgüt kültürü ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar da örgüt kültürünü farklı yönlerden incelemiş ve farklı tanımlamalar yapmışlardır. Sözgelimi Stephan P. Roddins "örgütsel kültürü gördüğüm zaman ne olduğunu anlarım, ancak ne olduğunu tanımlayamam" demiştir (Özkalp, 1999: 438).

Örgütsel kültürü tanımlamada bazı zorluklar yaşanmasının nedeni, bu konunun psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, antropoloji ve siyaset bilimi gibi pek çok disiplinin sentezinden oluşan ve bu anlamda disiplinler arası bir disiplin olan örgütsel davranışın faaliyet alanı içinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Kültür, geleneksel olarak antropoloji disiplininden türeyen bir konu olarak görülmektedir. Ancak kültürle ilgili çalışmalar, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlerin yaptığı çalışmalar ve araştırmalardan da faydalanmaktadır. Dolayısı ile çeşitli disiplinlerin ortak bir kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır (Lewis, 1998: 252).

Schein (1984: 3-16) yaptığı çalışmada zengin bir tarihsel geçmişe sahip olan herhangi bir grup veya örgütte kültürü; bireylerin, dış çevreye uyum sağlamasını ve içsel bütünleşme ile ilgili sorunlarına çözüm ararken bulduğu, uyguladığı veya geliştirdiği ve geçerli olduğunu tecrübeleriyle onayladığı, örgüte katılan üyelere bu problemlerle ilgili algı, düşünce ve tutumları doğru yollar olarak öğrettiği, temel değerler bütünü olduğunu ifade eder. Bu tanım örgütsel kültürün oluşumunun belirli bir süreci gerektirdiğini belirtmektedir.

Bir başka açıdan örgütsel kültürü; örgütte çalışan işgörenler arasındaki karşılıklı etkileşim ve iletişim sonucunda oluşan, değerler, normlar, anlamlar, inançlar ve bunların sembolik ifadesi olarak tanımlayabiliriz. Örgüt çalışmalarının yapılma biçimi hakkında işgörenlerin ve yöneticilerin kabul ettikleri ve paylaştıkları değer ve inançları içerir. Toplumsal yaşam içerisinde kültür, insanların neleri öğreneceğini ve ne şekilde davranacaklarını, hangi tutumu sergileyecekleri konusunda yol gösteriyorsa, örgütsel kültür de bireyin örgütte nasıl davranması, ne bilmesi, işlerin nasıl yapılması gerektiğini gösterir. Bu yönü ile örgütsel kültür, grup veya örgüt üyelerine yol gösterir (Yüksel, 1997: 51).

Örgütsel kültür çeşitli araştırmacılar tarafından farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmalardan biri de Denison (2004: 66) tarafından yapılan örgüt kültürü sınıflandırmasıdır. Bu model farklı yönetim kademelerindeki işgörenlerle yapılan görüşmeler neticesinde, örgüt kültürü ile ilgili algılamalarına yönelik elde edilen veriler doğrultusunda geliştirilmiştir. Araştırmaya katılanlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda model içe odaklanma-dışa odaklanma, denge-esneklik boyutlarından oluşan iki temel eksenden oluşmaktadır. Örgütlerin başarısı için bu dört boyut gerekli olan öğelerdir. Bu iki temel eksenle birlikte örgüt kültürünün esası olan inanç ve kabuller etrafında, uyum, vizyon, tutarlılık ve katılımdan oluşan dört kültür boyutu sunulmuştur. Örgüt kültürünün bu dört temel boyutu şunlardır:

Uyum Boyutu: Örgütün dış çevresinde oluşan değişimi yakalayabilmeleri ve uyumu sağlayabilmeleri ve böylece bir denge kurmaları görüşüne dayanır. Örgütün çevresinde oluşan değişimlere ayak uydurabilmesi için uyum yeteneğinin yüksek düzeyde olması gerekir. Uyum yeteneği yüksek örgütler, değişimi yaratma hususunda deneyimli ve yetenek sahibidirler. Bu tip örgütler, risk alıp hatalardan sonuçlar çıkararak öğrenirler. Uyum boyutunun alt boyutları, örgütsel öğrenme, müşteri odaklılık ve değişim yaratmadır.

Vizyon Boyutu: Başarıyı yakalamış örgütler stratejik hedeflerini, örgüt amaçlarını, vizyonunu, örgütün gelecekte nasıl görüneceğine yönelik görüşlerini açıkça ifade eden tanımlamalara sahiptir. Vizyon kültürüne sahip örgütler gelecekte belirlenen hedefe ulaşmak amacıyla bugün yapılması gereken faaliyetleri uygulamaya geçirebilirler. Vizyon boyutunun alt boyutları; temel amaçlar, misyon ve stratejik yönlendirmedir.

Tutarlılık Boyutu: Örgütler çevreleri ile entegre olup tutarlı oldukları zaman daha etkin oldukları bilinen bir gerçektir. Tutarlılık; problemin çözümü ve amaçlara ulaşmak için kullandığı, örgütün dış çevresindeki risk ve beklenmeyen oluşumlar karşısında güçlü bir şekilde durmasını sağlayan bir durumu ifade eder. Tutarlı örgütlerin en önemli özelliği, örgütün bütün birimleri tarafından kabul görmüş, örgütsel bir yönetişime dayanan bir iç sistem oluşturmaya yönelik örgütsel sistemler ve düşünce yapısına sahip olmalarıdır. Yöneticiler ve işgörenler farklılıklarda uzlaşma zeminini bulmada yetenek sahibidirler. Bu boyutun temel değerleri; entegrasyon, koordinasyon ve uzlaşmadır.

Katılım Boyutu: Örgüt kültürünün bu boyutu rekabet ortamında ayakta kalabilmek için insan kaynaklarına yönelik kapasitenin artırılması ve yeteneklerinin daha etkin kullanılması ve geliştirilmesi, takım çalışması ve güçlendirmenin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Çalışma hayatında işgörenlerine söz hakkı veren, onları güçlendiren, her düzeydeki iş gücünün yeteneklerini artırmak için çaba sarf eden, örgütsel yapıyı takımlar etrafında oluşturan örgütlerin amaç ve hedeflerine ulaşmada daha başarılı olduğu görülmektedir. Katılım boyutu yetenek geliştirme, takım çalıştırması ve güçlendirme alt boyutlarını kapsamaktadır. (Denison vd., 1995: 204; Denison vd., 2004: 61; Denison vd., 2006, Akdoğan ve Oflazer, 2008: 7-9).

İnovasyon

İnovasyon kavramının sözlük anlamına bakacak olursak: "innovatus"tan türemiş Latince bir kavram olup kültürel, toplumsal ve idari ortamda yeni süreç ve metotların kullanılmaya başlanmasını ifade etmektedir. Webster, inovasyonu farklı ve yeni bir sonuç olarak tanımlar. Türkçe de yenileşim, yenileme, yenilik ve yenilikçilik gibi sözcüklerle anlatılmaya çalışılsa da bu kavramların yaptığı çağrışımlar, gerçek anlamını vermemektedir. Çünkü yenileşim kelimesinde olan "yeni" kökü bizde bir şeyin eskisinden kurtuluşu olarak anlaşılmaktadır. Oysa inovasyon kavramı piyasada alıcı bulan her ürün için ifade edilebilecek bir geniş tanımlama özelliğine sahiptir. Diğer taraftan inovasyon, yeniliğin kendisinden çok, yeniliğin sonucunu; değiştirme ve farklılaştırmaya bağlı toplumsal ve ekonomik bir sistemi ifade eder (Elçi, 2006: 1; Keskin, 2012: 17).

Günümüzün hızla gelişen ve küreselleşen pazarlarındaki rekabet ortamında, örgütler ayakta kalabilmek, rakiplerine oranla biraz daha avantajlı hale gelebilmek için büyük bir mücadele vermektedirler. Bu kıyasıya rekabette örgütlerin devamlı bir şekilde ürünlerini, hizmetlerini veya yönetim süreçlerini farklılaştırmaları, yenilemeleri ve değiştirmeleri gerekmektedir. Bu yenileme, farklılaşma ve değişim faaliyetlerini inovasyon olarak ifade edebiliriz. Bir başka ifade ile inovasyon; bir fikrin pazara sunulması amacı ile bir mal veya hizmete, dağıtım yöntemine, yeni ya da geliştirilmiş bir imalat ya da yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürülmesini ifade etmektedir (Göker, 2000: 3; Elçi, 2006: 2).

Avrupa komisyonu ve OECD'nin ortaklaşa hazırladığı Oslo kılavuzunda ise inovasyon şöyle tanımlanmakta; örgüt içi uygulama, örgütün organize edilmesinde ya da dış çevre ile ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir pazarlama yöntemi, örgütsel yöntem, ürün (mal veya hizmet) veya üretim sürecinin gerçekleştirilmesidir (Oslo kılavuzu, 50). Yapılan bu tanımda Oslo kılavuzu inovasyonu ürün, süreç, dağıtım ve organizasyonlarda yapılan yeni bir takım çalışmalar olarak ele almaktadır.

İnovasyon konusunda araştırma yapan bilim adamları genellikle farklı iki görüşü savunmuşlardır. Bir kısım bilim adamı, inovasyonu bir sonuç olarak incelemiş ve konuyu hangi (yapısal, kavramsal) şartlar altında inovasyonun ortaya çıkabileceği açısından değerlendirmişlerdir. Diğer bir kısmı ise inovasyonu bir süreç olarak değerlendirerek, konuyu inovasyonun nasıl ortaya çıktığı, nasıl geliştiği ve örgütsel faaliyetlerin rutin bir parçası haline nasıl dönüştüğü açısından incelemişlerdir. (Damanpour ve Gopalakrishnan, 1998: 2).

Ürün İnovasyonu

Ürün inovasyonu; yeni ve farklı bir ürünün geliştirilmesi ya da mevcut üründe yenilik, değişiklik ve farklılık yapılması, bu ürünün pazara sunulması olarak tanımlanabilir. Bir ürünün geliştirilerek faydasını artırmak veya üründe kullanım kolaylığı sağlanarak tüketiciye arz edilmesi ürün inovasyonu olarak değerlendirilir (Elçi, 2006: 3). İnovasyonun bu çeşidi genel olarak tüketici ihtiyaçları ile bağlantılı çalışmaları ifade eder. Dolayısıyla ürün inovasyonunu; bir fikri pazarlanabilir, yeni veya geliştirilmiş bir ürün, yöntem veya hizmete çevirme, üretim sürecinde kullanılan yeni teknolojiler ya da teknolojilerin birleşimi şeklinde tanımlamak mümkündür (Akgemci ve Güleş, 2010: 139).

Ürün inovasyonu; tüketicilerin ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılayacak yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş ürünlerin geliştirilmesi ve sunumunu kapsamaktadır. Ürün inovasyonu, mal ve hizmet inovasyonu şeklinde iki gruba ayrılabilir. Mal ve hizmet inovasyonu arasındaki ayrımın en temel nedeni inovasyona konu olan unsurların somut ya da soyut olmalarıdır. Fiziksel malları kapsayan ürünler somut nitelikler iken, hizmetler soyut niteliklerdir (Damanpour, 1996: 698; Kale, 2010: 18; Bıçkes, 2011: 1079).

Ürün inovasyonu, örgütün ürün karmasında yapılan gelişmeleri, yeni ürün seçeneği ve bunların gelişimini yansıtır. Ürün inovasyonları genelde teknoloji yönlü örgütlerde yapılmakta ve örgütlerin rekabetçi konumlarını geliştirmelerine yardımcı olarak pazarda varlıklarını sürdürmelerini sağlamaktadır (Otero vd., 2009: 218). Ürün inovasyonu çalışmalarında başarıyı yakalayan örgütlerin rekabette, pazar payını artırmada ve dolayısıyla karlılığı yakalamada önemli bir avantaj elde ettikleri bir gerçektir.

Ürün inovasyonu, yeni bilginin başarılı kullanımını içermekte ve teknik tasarım, Ar-Ge, üretim, yönetim ve yeni veya gelişmiş ürünün pazarlanmasına yönelik ticari faaliyetleri içermektedir. Ürün inovasyon performansı da inovasyon etkililiği ve inovasyon verimliliği olmak üzere gibi iki boyutu içermektedir. İnovasyon etkililiği inovasyonun başarı düzeyini; inovasyon verimliliği ise bu başarıyı elde etmeye yönelik gerçekleştirilen çabaları yansıtır (Alegre ve Chiva, 2008: 317). Ürün inovasyonu başarısı gerek firma gerekse makroekonomik düzeyde önem arz etmektedir. Bu tür çalışmalar bir taraftan ürüne olan talebi artırırken, diğer taraftan işgücünün istihdamında olumlu bir etkiye sahip olabilmektedir.

Bir inovasyonun ürün inovasyonu adını alması için mutlaka tamamıyla farklı bir ürün olması şart değildir. Var olan ürünlerin özelliklerinde bir farklılık yapılmış olması da ürün inovasyonu tanımlaması için yeterlidir. Bazen sadece dış görselinde bir farklılık oluşturmak suretiyle piyasada ilgi gören ve bu değişimden ötürü inovatif karakter kazanan birçok ürün vardır. Örneğin İnci Akü ve Arçelik bu konu ile ilgili örnek olarak gösterilebilir. İnci akü ürünün diğer özelliklerini koruyarak sadece akünün renginde bir değişiklik yaparak hedef pazarında etkili olmuştur. Arçelik ise ülkemizde bir ilke imza atarak marka logosunda değişime gitmiş ve marka algısında bir inovasyon yapmıştır (Keskin, 2012: 19).

Örgüt Kültürü ve Ürün İnovasyonu Arasındaki İlişki

İşletmelerin ürün inovasyonu yapabilmeleri Ar-Ge harcamaları, işgörenlerin niteliği, yönetim desteği, faaliyette bulundukları sektör, yönetim tarzı, iletişim ağı gibi birçok değişkene bağlıdır. Bu değişkenlerin en önemlilerinden biri de şüphesiz örgüt çalışanları tarafından paylaşılan, ortak değer ve inançlardan oluşan, ortak davranış kalıplarını ortaya koyan, örgütü rakiplerinden ayıran örgütsel kültürdür. Örgüte hakim olan kültürün tüm öğelerinin inovasyonla bağlantılı olması düşünülmeyeceğinden karşımıza bir başka kavram çıkmaktadır. Bu da inovasyona etki eden kültürel özelliklerin toplamı olarak tanımlanabilecek, kültürün bir alt boyutu olarak inovasyon kültürüdür. İnovasyon, örgüt içinde farklı bir anlayış ve kültür gerektirir. Bu farklı anlayış ve kültürün yerleşmesi değişime ve gelişmeye açık, geniş bir vizyona sahip yöneticiler ve işgörenlerle mümkün olabilir. İnovasyonun bir örgüt kültürü olarak benimsenmesi için önemli bir diğer unsur inovatif bir kültürü önemseyen ve destekleyen, bu anlayışa sahip liderlerin varlığıdır. Her şeyden önemlisi, inovasyon ile

rekabet üstünlüğü yakalamak, korumak ve sürdürmek örgütün stratejik hedefi olmalı ve bu hedef üst yönetimce sahiplenmeli; ayrıca yönetim söz konusu hedefi sahiplendiğini her şekilde göstermelidir. İnovasyonun bir örgüt kültürü olarak benimsenmesi ve örgütte bir değer olarak kabul edilmesinde bir diğer önemli etken risk alma faktörüdür. İnovasyon tanımına bakılırsa inovasyon, değişime ve yeniliklere açık olmayı, farklılıkları tercih etmeyi ve doğal olarak risk almayı gerektirir. Başarılar kadar, belirsizlik sonucu karşılaşılan başarısızlıklar da inovasyon sürecinin bir parçasıdır. Bu nedenle, örgütün risk almaya hazır olması, gelişmek ve öğrenmek için başarısızlığı bir fırsat olarak görmesi gerekir. Ancak bunu yaparken, riskin yönetilmesi ve gereksiz risklerden kaçınılması büyük önem taşır. Belirsizliklerin, risk yönetimindeki yetersizliklerden kaynaklanmamasına dikkat edilmelidir. Örgütsel kültürün işgörenler arasında, örgütün kaynakları ölçüsünde ve kontrollü bir şekilde risk alınmasını teşvik ederek işgörenleri cesaretlendirmelidir. Çünkü inovasyon sürecinde başarılı olmanın bir ön koşulu da risk almaktır (Yiğit, 2014: 1).

Bir örgütte inovatif bir kültürün oluşturulabilmesi ve bu kültürün yerleşmesi için değişim ve gelişmeye açık, geniş vizyon sahibi yönetici ve işgörenlerin varlığı ile mümkündür. Örgütte inovatif bir kültürün varlığı için işgörenlerin farklı bir bakış açılarına sahip olmaları, yeni fikirler üretebilmeleri, yaratıcı olmaları, neden olmasın, nasıl daha iyi yapabiliriz gibi soruların sorulması, müşteri odaklı bakış açısı gerekmektedir. Ayrıca sürekli öğrenen organizasyonlarla, inovasyon sürecinin devamının sağlanması, yükseköğrenim kurumları ve araştırma şirketleri ile iletişim ve güçlü ilişkiler kurulması örgütte inovatif bir kültürün oluşturulmasında etkilidir (Yiğit, 2014: 1).
Örgüt kültürü ile inovasyon arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalardan bir tanesi de Durna (2002: 147-159) tarafından yapılan araştırmadır. Durna (2002: 147-159) yapmış olduğu çalışma sonucunda inovasyonu engelleyen örgütsel değerleri ortaya koymuş ve bu engelleri şu şekilde sınıflandırmıştır.

Tablo 1: İnovasyonu Engelleyen Bireysel ve Örgütsel Değerler

Örgütsel Engeller	**Bireysel Engeller**
Tepe yönetiminin olumsuz tutumu	Ekonomik nedenler
Aşırı rasyonel düşünce	Sosyal nedenler
Farklılıklara karşı hoşgörüsüzlük	Farklı değerlendirmeler
Aşırı bürokratik ve merkezi yapılar	Psikolojik nedenler
Kariyer, statü ve yeteneklerin tehdit edilişi	Anlayış ve güven eksikliği uygun olmayan özendirmeler

İnovasyon kültürünün belirlenmesine yönelik olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde, inovatif kültürün ön plana çıktığı örgütlerde birtakım özelliklere rastlanıldığı tespit edilmiştir. Bu özellikler; açık iletişim kanalları, riskin kabul edilmesi, eleştiri ortamının bulunması, insan ilişkilerine önem verilmesi, iş görenler tarafından yapılan hataların tolere edilmesi, yöneticilerin inovasyon çalışmalarını desteklemesi, örgüte ait misyon, vizyon ve stratejisinin açıkça belirlenmesi, iş görenler arasında adalet ve eşitliğin sağlanması ve Ar-Ge çalışmalarına önem verilmesi.

ARAŞTIRMANIN AMACI

İnovasyon kavramının yönetim ve ekonomi alanında önemi son dönemlerde yükselen bir trendle artmaya devam etmektedir. Kavramın bu kadar öneminin artmasının sebebi örgütsel çevrede yaşanan hızlı değişim ve gelişmelerdir. Örgütlerin bu değişimi yakalamaya çalışmaları ve buna uyum sağlama çabaları örgütleri inovatif bir yapıya zorlamaktadır. Sonuç olarak inovasyon ve ürün inovasyonuna dayalı yatırımlar hızlanmaktadır. Bu duruma paralel olarak araştırmacılar da ürün inovasyonu ve örgütlerde ürün inovasyonunu etkileyen faktörleri araştırmaya yönelik çalışmalarını artırmışlardır. Ürün

İnovasyonunu etkileyen önemli faktörlerden biri de örgütlere hakim olan örgüt kültürüdür. Örgüt kültürü hem ürün inovasyonu faaliyetlerini teşvik edip destekleyebilir hem de ürün inovasyonu çalışmalarını engelleyebilir. Şüphesiz örgüt kültürünün tüm unsurlarının inovasyon faaliyetlerini etkileyeceğini söylemek zor olur. Bu durumda karşımıza inovasyon faaliyetlerini teşvik edip destekleyen inovasyon kültürü veya inovatif kültür çıkmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde inovasyon ile ilişkilendirilen örgüt kültürünün, inovatif kültür veya inovasyonu destekleyen örgüt kültürü olarak ifade edildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın esas amacı örgüt kültürünün ürün inovasyonu üzerine etkisini belirlemektir. Bir başka ifadeyle örgütlere hakim olan örgüt kültürünün uyum, katılım, vizyon ve tutarlılık boyutlarının, ürün inovasyonu üzerindeki etkilerini belirlemek ve aralarındaki bağlantıyı ölçmektir.

ANA KÜTLE VE ÖRNEKLEM

Araştırma, Gaziantep ilinde organize sanayi bölgelerinde (1., 3. ve 4. bölgeleri) faaliyette bulunan işletmelerin yöneticileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın Gaziantep ilinde yapılmasının nedeni; Gaziantep, sanayi ve ticaret yapısıyla Türkiye ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Coğrafi konumu bakımından bölgeler arasında bir köprü gibi duran Gaziantep her şeyden önce bir ticaret merkezidir. Gaziantep'te kurulu büyük sanayi işyerleri sayısı Türkiye genelinin yüzde 4'ünü, küçük sanayi işyerleri sayısı ise yüzde 6'sını oluşturmaktadır. Bu yapısıyla da küçük ve orta ölçekli işletmeler başta olmak üzere sanayi sektörü geniş istihdam olanakları sunmaktadır. Bir başka açıdan da Gaziantep, inovasyon potansiyeli oldukça yüksek olan bir ildir. Bu üç bölgede bulunan işletmelerin sayısına ulaşmak için Gaziantep organize sanayi bölgesi müdürlüğü ile iletişime geçilmiştir. Organize sanayi bölgesinden alınan resmi bilgilere göre; bu üç bölgede toplam 686 işletme bulunduğu bilgisine ulaşılmıştır. Faaliyette bulunan 686 işletmeden toplam 269 işletmeye ulaşılmış, ancak bunların 263'ünden geri dönüş sağlanmıştır. Elde edilen 263 anketin 18'i güvenilir bulunmadığından analize dâhil edilmemiştir. Geriye kalan 245 anket değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırma örneklemi ana kütleden kolayda örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Altunışık ve arkadaşlarına (2010: 101) göre evren 700 işletme olduğunda, anakütleyi temsil eden yeterli örneklem sayısının 248 işletme olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda 245 işletme, 686 işletmeden oluşan bir anakütleyi temsil edebilecek yeterliliktedir.

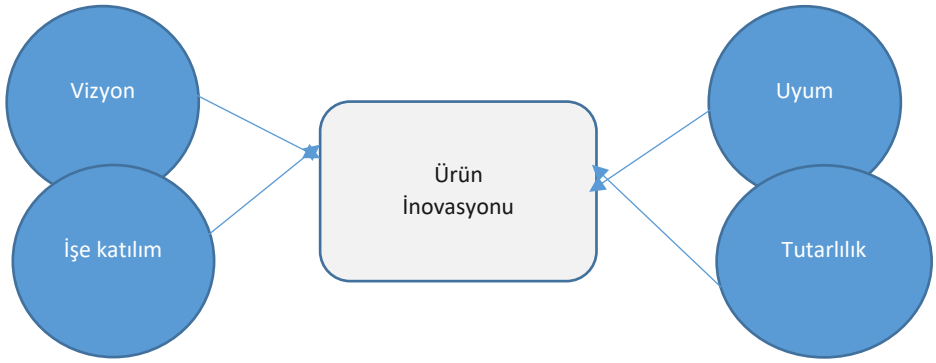
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada veri toplama işleminde anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunda yer alan sorular araştırmada belirtilen hedeflere uygun şekilde oluşturulmaya çalışılmış, soruların anlaşılabilir ve kısa olmasına özen gösterilmiştir. Araştırmaya katılan yöneticilere yüz yüze anket yöntemi ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada kullanılan iki ana ölçekte 5'li Likert tipi ifadeler kullanılmıştır. Çalışmaya katılan yöneticilere anket uygulaması öncesinde verilerin sadece bilimsel amaçla kullanılacağı, üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı ifade edilerek, değerlendirmenin rahat ve gerçekçi olarak yapılması amaçlanmıştır. Katılımcılara verilen anket formları üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik özellikleri belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. İkinci bölümde ise örgüt kültürünü belirlemeye yönelik, Denison tarafından geliştirilen, Türkiye'de Yahyagil (2004: 10) tarafından Türkçe'ye çevrilen ve 30 ifadeden oluşan ölçeğe yer verilmiştir. Ölçekte, Denison'un belirlediği örgüt kültürünün dört temel boyutu olan katılım, vizyon, tutarlılık ve uyum boyutları dikkate alınmıştır. Ölçek, Aydoğdu (2013: 129) tarafından hazırlanan "örgüt yapısının inovasyon ve örgüt kültürüne etkisi ve bir araştırma" başlıklı çalışmadan alınmıştır. Ankette kimi sorular üzerinde tarafımızca bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde; örgütlerdeki inovasyon faaliyetlerini belirlemeye yönelik olmak üzere, Vila ve Kuster (2007: 26-27) tarafından oluşturulan inovasyon ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte ürün inovasyonunu değerlendirmek üzere toplam beş ifade bulunmaktadır. Ölçek, Bıçkes (2011: 340) tarafından hazırlanan "örgütsel öğrenme, inovasyon ve firma performansı

arasındaki ilişkiler" isimli çalışmadan alınmıştır. Söz konusu ölçekte tarafımızdan bazı değişiklikler yapılmıştır.

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Bu çalışma, örgütsel kültürün ürün inovasyonu üzerindeki etkisini araştırmak için yapılmıştır. Bu bağlamda örgütsel kültürün boyutları olan vizyon, işe katılım, uyum ve tutarlılığın da ürün inovasyonunu etkileyebileceği eğiliminden hareketle, Şekil 1'deki model geliştirilmiştir.

Şekil 1: Örgüt Kültürünün Vizyon, İşe Katılım, Uyum ve Tutarlılık

Boyutlarının Ürün İnovasyonu Üzerine Etkisi

Yapılan literatür araştırmasına göre örgüt kültürünün dört boyutu ile ürün inovasyonu arasında doğrusal ilişkiler beklenmektedir. Buna göre oluşturulan araştırma hipotezleri şunlardır:

H1: Örgüt kültürünün vizyon boyutunun ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
H2: Örgüt kültürünün işe katılım boyutunun ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
H3: Örgüt kültürünün uyum boyutunun ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
H4: Örgüt kültürünün tutarlılık boyutunun ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Gaziantep ili organize sanayi bölgesinde faaliyette bulunan işletme yöneticilerine yönelik olarak yapılan anket çalışmaları sonucu elde edilen bulgular ve ilgili sonuçlar şunlardır:

İşletmelerin ve Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların demografik nitelikleriyle ilgili olarak cinsiyetleri, yaşları, eğitim düzeyleri, çalışma süreleri ve konumları hakkında bilgi elde edilmiştir. İşletmeler hakkında ise; bulundukları sektör, çalışan sayısı ve Ar-Ge çalışmaları konusunda bilgiler toplanmıştır. Bu bilgilerin dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Demografik Özellikler

Cinsiyet	**Dağılım**	**Yüzde**	**Yaş**	**Dağılım**	**Yüzde**
Erkek	170	69.4	0 - 9	59	24
Kadın	75	30.6	10 -14	80	32,7
Çalışma Süresi	**Dağılım**	**Yüzde**	15 - 19	60	24,5

0-2 Yıl	19	7,8	20 ve Üzeri	43	17,5
3-5 Yıl	73	29,8	**Eğitim**	**Dağılım**	**Yüzde**
6-8 Yıl	61	24,9	İlk ve Ortaöğretim	135	55.1
9-11 Yıl	34	13,9	Meslek. Y.O	83	33.9
12 Yıl ve Üzeri	54	22	Lisans	27	11
Konum	**Dağılım**	**Yüzde**	**Sektör**	**Dağılım**	**Yüzde**
Üst Düzey	94	38,4	Elektronik	6	2,4
Orta Düzey	11	4,5	Gıda	30	12,2
Alt Düzey	47	19,2	Tekstil	58	23,7
Diğer	93	38,0	İnşaat	39	15,9
Çalışan Sayısı	**Dağılım**	**Yüzde**	Kimya	20	8,2
1-10 Kişi	105	42,9	Makine	7	2,9
11-20 Kişi	77	31,4	Mobilya	14	5,7
21-30 Kişi	22	9,0	Plastik	3	1,2
31 ve Üzeri	38	15.5	Tarım	13	5,3
Ar-Ge	**Dağılım**	**Yüzde**	Diğer	55	22,4
Var	49	20	Toplam	245	100
Yok	196	80			

Tablo 2'de görüldüğü gibi, ankete katılım gösteren kişilerin cinsiyet dağılımlarına bakıldığında katılımcıların %69,4'ünün erkek, %30,6'sının ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Ar-Ge biriminin varlığını tespit etmek amacıyla sorulan soruya katılımcıların verdikleri cevaplar %80 gibi yüksek oranla firmaların Ar-Ge birimlerinin olmadığını göstermektedir. Katılımcıların sektörel dağılımları incelendiğinde ilk dört sırayı oluşturan firmalardan; %23,7'sinin tekstil, %22,4'ünün diğer imalat sanayi, %15,9'unun inşaat, %12,2'sinin gıda sektörlerinde konumlandıkları görülmektedir. Katılımcı firmaların kuruluş yıllarıyla ortaya çıkarılan firma yaşı dağılımına bakıldığında %32,7'sinin 10-14, %24,5'inin 15-19, %24'ünün 0-9 yıllık firmalardan oluştuğu görülmektedir.

Ankete katılanların faaliyette bulundukları çalışma yıllarına bakıldığında ilk sırada % 29,8 ile 3-5 yıllık çalışanlardan oluştuğu, ikinci sırada ise % 24,9 oranla 6-8 yıllık çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Eğitim durumuna ilişkin katılımcıların dağılımına bakıldığında; %55.1'inin ilk ve ortaöğretim, %33,9'unun meslek yüksek okulu ve %11'inin ise lisans mezunu oldukları görülmektedir. Anketi cevaplayanlardan firmadaki konumlarına ilişkin bilginin istendiği soruya verilen cevaplara bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğunun üst düzey yönetici (%38,4) ve diğer (dış ticaret sorumlusu, pazarlama sorumlusu gibi) çalışanlardan (%38) oluştuğu görülmektedir. Son olarak katılımcı firmaların çalışan sayılarına bakıldığında anketi dolduran firmaların KOBİ olarak tanımlanabileceği ifade edilebilir. Firmaların %42,9'unun 1-10 arasında ve %40,4'ünde ise 11 ila 30 çalışan bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Örgüt Kültürü Boyutlarının ve Ürün İnovasyonunun Güvenilirlik Analizleri

Örgüt kültürünün ve ürün inovasyonunun güvenilirliği ve geçerliliği ölçeği geliştiren araştırmacılar yapmıştır. Araştırmada güvenilirliği ve geçerliliği ispatlanmış olan bu ölçekler kullanılmıştır. Bu bağlamda örgüt kültürünün boyutları olan vizyon, işe katılım, uyum ve tutarlılık ile ürün inovasyonuna ilişkin güvenilirlik analizinin sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Örgüt Kültürü ve Ürün İnovasyonunun Güvenilirlik Analizi

Boyutlar	**Vizyon**	**İşe Katılım**	**Uyum**	**Tutarlılık**	**Ürün İnovasyonu**
Crobach Alpha (α)	,909	,854	,887	,549	,822

Tablo 3'te görüldüğü gibi, örgüt kültürünün vizyon, işe katılım ve uyum boyutlarının yüksek derecede, tutarlılık boyutunun ise düşük derecede güvenilir olduğu bulunmuştur. Ürün inovasyonun ise yüksek derecede güvenilir olduğu saptanmıştır. Çünkü Kalaycı'ya (2009: 405) ve Can'a (2013: 343) göre, alpha katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği şu şekilde yorumlanır; "0≤α<0.40 ise ölçek güvenilir değildir", "0.40≤α<0.60 ise ölçeğin güvenilirliği düşük", "0.60≤α<0.80 ise ölçek oldukça güvenilir" ve "0.80≤α<1.00 ise ölçek yüksek derecede güvenilir". Bu bağlamda boyutların iç tutarlılık oranlarının oldukça güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Örgüt Kültürünün Ürün İnovasyonu Üzerine Etkisi

Örgüt kültürünün vizyon, işe katılım, uyum ve tutarlılık boyutlarının ürün inovasyonu üzerindeki etkisini incelemek üzere yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Örgüt Kültürünün Ürün İnovasyonu Üzerine Etkisi

Bağımsız değişkenler	β	B (Std)	t	R^2	ΔR^2	F	Sig.
				,415	,405	40,424	,000*
(Sabit Terim)	1,370		5,971				,000*
Vizyon	,338	,377	4,074				,000*
İşe katılım	,213	,220	3,019				,003*
Uyum	,072	,073	,842				,401
Tutarlılık	,038	,046	,659				,510
*%1 düzeyinde anlamlı; **%5 düzeyinde anlamlı							

Tablo 4'de görüldüğü gibi, örgüt kültürünün ürün inovasyonu üzerindeki etkisini irdelemek amacıyla oluşturulan modelin (p<0,01; F=40,424) anlamlı olduğu görülmektedir. Analiz sonucu vizyon (β=,338; p<0,01) ve işe katılım (β=,213; p<0,01) boyutlarının ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkiye sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Uyum ve tutarlılık boyutlarının ise ürün inovasyonu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadıkları görülmektedir. Bu doğrultuda ele alınan hipotezlerden;

"H1 olan; örgüt kültürünün vizyon boyutunun ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkisi vardır," hipotezi kabul edilmiştir.
"H2 olan; örgüt kültürünün işe katılım boyutunun ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkisi vardır," hipotezi kabul edilmiştir.
"H3 olan; örgüt kültürünün uyum boyutunun ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkisi vardır," hipotezi reddedilmiştir.
"H4 olan; örgüt kültürünün tutarlılık boyutunun ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkisi vardır," hipotezi reddedilmiştir.

Hipotez sonuçlarına baktığımızda; vizyon ve işe katılım boyutlarının ürün inovasyonu üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre yöneticilerin ürün çalışmaları ile ilgili geleceğe yönelik hedeflerinin ve temel amaçlarının net, açık ve anlaşılır bir durumda ortaya koyduklarında ve bu bilgileri işgörenlerle paylaştıklarında ürün inovasyonu çalışmalarının başarılı bir şekilde yapılacağı düşünülebilir. Bununla birlikte işgörenlerine söz hakkı veren, onları güçlendiren, her düzeydeki işgörenin bilgi ve becerisini artırmaya çalışmanın ürün inovasyonu üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı ifade edilebilir.

Örgüt kültürünün tutarlılık ve uyum boyutunun ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Bunun nedeninin; uyum boyutunun örgütün dış çevresinde meydana gelen değişimlerle bağlantılı olması ve örgütün risk alma isteğinin olmamasından kaynaklandığı

düşünülebilir. Bununla birlikte söz konusu örgütlerde güçlü bir örgütsel kültürün sağlanamamış olmasından dolayı da böyle bir sonuçla karşılaşılmış olabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Modern ekonominin temel unsurlarından biri haline gelen inovasyon kavramı örgütlerin rekabet ve karlılıkları açısından gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak inovasyon ve ürün inovasyonu, örgüt politikalarının ilk sıralarına yerleşmiştir. Günümüz şartlarında örgütler kar marjlarını artırmak bir yana kazandıkları karı korumakta dahi zorlanmaktadırlar. Artan maliyetler, ikame mallarının üretilmesi, yeni yasal uygulamalar ve pazara giren yeni oyuncular bu karlılığı olumsuz etkileyen birkaç etkendir. Bu sorunu aşmanın, sürdürülebilir bir karlılık ve rekabet üstünlüğü sağlamanın yollarından biri de inovasyona başvurmaktır. Şüphesiz ki, inovasyonun sadece örgütler için değil aynı zamanda ülke ekonomileri için de önemi büyüktür. İnovasyon ve inovasyona bağlı yapılan yatırımların istihdam, milli gelir, refah seviyesi gibi makroekonomik dengeler üzerinde de etkileri bulunmaktadır.

Örgütlerin ürün inovasyonu çalışmalarını etkileyen iç ve dış çevre unsurları bulunmaktadır. Örgütün dış çevre unsurları rakipler, tüketiciler, yasal düzenlemeler, teknolojik gelişmeler gibi unsurlardan oluşmaktadır. İç çevrenin öne çıkan unsurları ise örgüt yapısı, yöneticiler, liderlik tarzı, örgütün risk alma derecesi ve örgüt kültürüdür. Şüphesiz ki, bu unsurların örgütün ürün inovasyonu çalışmaları üzerinde etkisi bulunmaktadır. Ancak bu unsurların inovasyon çalışmaları üzerinde etkileri farklı derecededir. Bu unsurlar örgüt kültürünü, işgörenlerin davranışlarını, örgütsel iklimi, tutum ve inançları, kararlara katılımı, uyumu ve dayanışmayı etkilediğinden inovasyon çalışmalarını da yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışmanın temel amacı örgüt kültürünün ürün inovasyonu üzerine etkisini belirlemek, örgüt kültürü ve ürün inovasyonu kavramlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilmek, bu alanda yapılan çalışmalardan oluşan bilgi dağarcığına katkıda bulunabilmek, konu ile ilgili araştırma yapacak olanlarla birlikte inovasyon ve ürün inovasyonuna bağlı yatırımcılara temel bazı bilgileri sunmaktır.

Ar-Ge biriminin varlığı ile ilgili elde edilen sonuçta (%80 yok) örgütlerin önemli bir kısmında Ar-Ge biriminin bulunmadığı, örgütlerin halen Ar-Ge biriminin önemi hakkında gerekli bilgiye ve altyapıya sahip olmadıkları, ayrıca Ar-Ge biriminin kurulumu ve işletilmesi için belirli bir bütçenin gerekli olmasının bu sonucu ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Oysa Ar-Ge birimi tüketici istek ve beklentilerini iyi tanımlama ve katma değer yaratma amacıyla gerekli araştırmaların yapılması, yeni mal ve hizmetlerin üretilmesi noktasında oldukça önemlidir. İnovasyon ve ürün inovasyonu açısından da Ar-Ge çalışmaları önemlidir. Ar-Ge sonucu elde edilen bilgiler, örgütün ürün inovasyonu çalışmalarını destekleyebilmekte ve kaynaklık yapabilmektedir. Bir başka ifade ile Ar-Ge inovasyonu çalışmalarına öncülük edebilmektedir. Bu nedenle örgütler ürün inovasyonu çalışmalarında başarılı sonuçlar elde etmeleri için Ar-Ge faaliyetlerine önem vermeleri gerektiği ifade edilebilir. Ancak her Ar-Ge faaliyetinin de inovasyonla sonuçlanacağı söylenemez.

Vizyon, işe katılım, uyum ve tutarlılık boyutlarının ürün inovasyonuna etkisini incelemek üzere yapılan araştırma sonucunda; örgütün gelecekteki amaçlarının ve stratejisinin ortaya konduğu vizyon boyutunun ürün inovasyonu faaliyetleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında örgütlerin üretmiş oldukları ürünler ile ilgili ulaşmak istedikleri amaçların net, açık ve anlaşılabilir bir şekilde ortaya konmasının etkili olduğu söylenebilir. Örgütlerin yapmış oldukları ürün çalışmaları ile ilgili hedeflerin belirlenmesi, işgörenlerin bu hedeflere ulaşmak için çalışmalarını hızlandıracağı ifade edilebilir. Geleceğe yönelik örgütsel amaçların belirlenmediği bir örgütte ürün inovasyonu çalışmalarının başarıya ulaşabileceği düşünülemez. Örgütlerin üretmiş oldukları veya üretecekleri ürünler ile ilgili geleceğe yönelik planlamalarını belirlemeleri ve bu planlamaları yönetici

ve işgörenleri ile paylaşmaları oranında ürün inovasyonu çalışmalarında başarılı olabilecekleri söylenebilir. İşgörenlerin alınan kararlara katılımı, her düzeydeki işgücünün yeteneklerini geliştirmeyi ve takım çalışmasını önemseyen işe katılım boyutunun ürün inovasyonu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Örgütler üretilen ürünlerle ilgili yapılacak yenilikler hakkında çalışanların önerilerini dikkate almaları, ürün inovasyonu ile ilgili alınan kararlarda işgörenlere söz hakkı tanımaları, işgörenlerin alınan kararları sahiplenmeleri sonucunu yaratabilir. Bu durum yapılan ürün inovasyonu çalışmalarının başarısını artırabilir**.** Örgüt kültürünün katılım boyutunun ürün inovasyonu üzerinde etkili olmasının bir diğer sebebi ise; örgütün işgörenlerinin bilgi, beceri ve yeteneklerini artıracak eğitim ve uygulamalara önem vermeleri de bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilebilir. İşgörenlere yeni birtakım bilgi, beceri ve yeteneklerin kazandırılması örgütün ürün inovasyonu çalışmalarına ivme kazandıracağı, yeni birtakım ürünlerin piyasaya sunulmasını sağlayacağı sonucuna ulaşılabilir. İşgörenlerin uzmanlık alanları ve üretim teknolojileri ile ilgili olarak yeni bir takım bilgi ve beceri kazandıracak eğitimlere tabi tutulması örgütlerdeki ürün inovasyonu çalışmalarını artırıp başarılı sonuçlar alınmasına katkı sağlayabilir. Buna göre ürün inovasyonu konusunda strateji geliştiren ve uygulayan örgütlerin, çalışma hayatında işgörenlerine söz hakkı veren, onları güçlendiren, her düzeydeki iş gücünün yeteneklerini artırmak için çaba sarf eden bir örgütsel yapıyı kurmaları gerekir. Bununla birlikte örgütler stratejik hedeflerini, örgüt amaçlarını, vizyonunu, örgütün gelecekte nasıl görüneceğine yönelik görüşlerini açıkça ifade eden tanımlamalara sahip olmaları gerektiği ifade edilebilir. Yapılan araştırmada elde edilen bir diğer sonuç, örgüt kültürünün tutarlılık ve uyum boyutunun ürün inovasyonu üzerinde etkili olmadıkları bulgusudur. Örgütün dış çevresindeki risk ve beklenmeyen durumlar karşısında tutarlı bir şekilde durmasını ifade eden tutarlılık boyutunun örgütün iç çevresinden çok dış çevre ile ilgili olması, dış çevrede meydana gelebilecek riskleri dikkate alması, örgütün daha çok genel strateji ve politikalarını, finansal yapısı ile bağlantılı olması da bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilebilir. Örgüt kültürünün uyum boyutunun ürün inovasyonu üzerinde etkisinin olmaması ise bu boyutun müşteri odaklı olması, müşteri beklenti ve tercihlerini dikkate alması ve daha çok örgütsel öğrenmeye odaklanmasına bağlı olabilir.

KAYNAKLAR

Açıkalın A., (1994), Çağdaş Örgütlerde İnsan Kaynağının Yönetimi, 7.Baskı, Pe-Gem Yayınları, Ankara.

Akdoğan, A. ve Oflazer, M.S., (2008), "Aile İşletmelerinde Örgüt Kültürü, Büyük Ölçekli Aile İşletmeleri İle Küçük Ölçekli Aile İşletmelerinin Örgüt Kültürü Açısından Kıyaslanmasına Yönelik Kayseri'de Bir Uygulama", 3. Aile İşletmeleri Kongresi, Kongre Kitabı, İstanbul.

Akgemci, T. Ve Güleş, H., (2010), İşletmelerde Stratejik Yönetim, Gazi Kitabevi, Ankara.

Alegre, J, R. Chıva, " Assesing The İmpact Of Organizational Learning Capability On Product İnnovation Performance: An Empirical Evidence" Technovatıon, Vol: 28, 2008, Pp.315-326

Bıçkes, Durdu Mehmet Örgütsel Öğrenme, İnovasyon Ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiler: İnovasyonun Aracılık Etkisine Yönelik Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi Sayfa:107 Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Ve Organizasyon Bilim Dalı

Can, A. (2013), Spss İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi, Ankara, Pegem Akademi.

Damanpour, F. And S. Gopalakrıshnan, Theories Of Organizational Struc-Ture And Innovation Adoption: The Role Of Environmental Change", Journal Eng. Technol. Management, Vol:15, 1998, Pp. 1–24.

Damanpour, Fariborz, "Organizational Complexity And Innovation: Developing And Testing Multiple Contingency Models", Management Science, Vol. 42, No. 5, 1996, P. 693-716.

Denison, D., C. Lief, Ve J.L. Ward, "Culture İn Family-Owned Enterprises: Re-Cognizing And Leveraging Unique Strenghts, Family" Business Review, Vol: 17, 2004, Issue 1, 61-70.

Denison, D., Janovics, J. Young, J., Cho, H.J., (2006), Diagnosing Organiza-Tional Cultures: Validating A Model And Method, January, Http: //Www.Denisonconsulting. Com/Dc/Portals/0docs/Paper Validity. Pdf. Erişim Tarihi: 28.02.2016.

Denison, D.R., A.K. MİSHRA, "Toward a Theory Of Organizational Culture And Effectiveness" Organizational Science, Vol.6, 1995, No:2.

Durna, U., (2002), Yenilik Yönetimi, Nobel Yayınları, İstanbul.

Durna, U., (2002), Yenilik Yönetimi, Nobel Yayınları, İstanbul.

Elçi, Ş., (2006), İnovasyon Kalkınmanın Ve Rekabetin Anahtarı, 2. Baskı, Pelit Yayınları, İstanbul.

Göker, A., (2000), Prodüktivite, İnovasyon Yeteneği Ve Teknoloji, Rekabet Gücü, Teknoloji Ve Verimlilik Toplantısı, 25 Ekim, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara, S. 2-3.
Göksel, A.U., (1995), İşletmelerin Yönetimi Ve Örgüt Kültürü, Türkmen Kitapevi, Ankara.
Hicks, H., (1979), Örgütlerin Yönetimi. (Çeviren: Tekok, O., Bintuğ A. Ve Şen, S.). Ankara, Turhan Kitapevi
Hofstede, G. Vd., "Measuring Organizational Cultures: Agualitative And Quantative Study Acros Twentycases" Administravite Science Quarterly, 35, 1990, 225-429
Kalaycı, Ş. (2009). Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
Kale, E. "Konaklama İşletmelerinde Örgüt İçi Faktörlerin Yenilik Ve Yaratıcılık Performansına Etkileri", Erciyes Üniversitesi Sbe, Kayseri 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), S. 18.
Keskin, S., (2012), İnovasyon Nasıl Yapılır, Mavi Yayıncılık, İstanbul.
Köse, Vd. "Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler" Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:7, 2001, Sayı :1 Celal Bayar Üniversitesi İ.İ .B.F. Manisa.
Lewis, D., "How Usefull A Concept İs Organizational Culture?" Strategic Change, Cilt:7, 1998, 251-260
Moore,Lary F. (1985) "How Are Organizational Cultures And The Wider Cultural Context Linked " In P. Frost Et Al (Eds.),Organizational Culture Baverly Hills: Sage
Oecd, (2002) Frascati Manual, The Measurement Of Scientific And Technological Acti-Vities, Proposed Standard Practice For Surveys On Research And Experimental Development, Y.Y. 2002, S.30.
Onaran, O." Örgütlerde Karar Verme" Ankara Üniversitesi S.B.F.Yayın, No: 321, 1971, Ankara.
Oteron, Martti, T.L. Ve J.F. Maria, "İnnovation And Performence İn Sme Furniture Industries" Marketting And Planning, Vol:27, 2009, No:2 Pp.216-232.
Özgen, H., Öztürk, A. Ve Yalçın, A., (2001), İnsan Kaynakları Yönetimi, Nobel Kitabevi, Adana.
Özkalp E., "Örgütlerde Kültürel Korunlar ve Örgüt Kültürünün Korunması Ve Geliş-Tirilmesi", Anadolu Üniversitesi İ.İ. B.F Dergisi, Eskişehir , 1999, S.438
Schein, E.H., Comingto A New Awareness Of Organizational Culture. Sloan Mana-Gement Review, 25, 1984, 3–16.
Schein, H.E,. (1976),Örgütsel Psikoloji, Eskişehir İ.T.İ.A Yay. No.167 S.7
Şişman, M., (1993), İlkokullar Da Örgüt Kültürü Doktora Tezi, Hacettepe Üniv. S.B.E. Ankara.
Vural, B.A. Ve Gül C., (2007), Örgüt Kültürü, Nobel Yayınları, Ankara.
Wiilams, R. (1981),The Sosyology Of Cultur The University Of Chicago Press
Yiğit,S., "Kültür, Örgüt Kültürü Ve İnovasyon İlişkisi Bağlamında İnovasyon Kültürü", Kmü Sosyal ve EkonomiK Araştırmalar Dergisi, 16 (27), 2014, 1-7.
Yüksel, O., (1997), İnsan Kaynakları Yönetimi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Honey Production in the TRB1 Region (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) in the years 1995-2015

TRB1 Bölgesinde (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) 1995-2015 Yılları Arasında Bal Üretimi

Yeliz Çakir SAHİLLİ[1], *Duygu ULAŞ*[2], *Murat ÇİMEN*[3,*]

Abstract-In this study, using the data recorded by TÜİK (Turkish Statistical Institute) in the years 1996-2015, it was aimed to monitor the changes in honey production in the TRB1 region (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) in 5-year periods and show proportional differences among the provinces in the region. Honey production in the TRB1 region constitutes about 3-4% of the entire population in Turkey every year. While this ratio in the entire national production was 3.92% in 1995, it fell down to 2.91% in 2015. While the region increased its honey production from 2690 tons in 1995 to 3139 tons in 2015, its care in the entire production in the country fell from 3.92% to 2.91%. Thus, the increase in production in the region was not able to keep up with the nation-wide increase. In terms of competition with other regions, relevant officials and institutions should discuss and analyze what types of precautions may be taken for increasing both the total production of honey and the share of the region in the nation-wide production levels.

Özet-Araştırmada TUİK'in 1995-2015 yılları arasında kayıt altına aldığı verilerden yararlanılarak TRB1 Bölgesinde (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) bal üretiminin 5'er yıllık dönemlerdeki değişimleri ve bölgedeki iller arasında üretim değerleri ile ilgili oransal farklılıkların gösterilmesi amaçlanmıştır. TRB1 bölgesindeki bal üretimi tüm yıllar için Türkiye genelindeki toplam üretimin yaklaşık %3-4'ünü oluşturmaktadır. 1995 yılında ülke genelindeki bal üretiminin % 3.92'si bu bölgeden karşılanırken, 2015 yılında bu oran %2.91'e gerilemiştir. Söz konusu bölge 1995 yılında 2690 tonluk bal üretimini 2015 yılında 3139 tona çıkarsa da ülke genelinde toplam üretimdeki payı %3.92'den %2.91'e gerilemiştir. Dolayısıyla bölgede üretimdeki artış ülke genelinin oldukça gerisinde kalmıştır. TRB1 bölgesi için diğer bölgelerle rekabet açısından gerek toplam bal üretimini gerekse ülke genelindeki oransal miktarı artırma açısından ne tip önlemlerin alınması gerektiği ilgili kişi ve kuruluşlarca ele alınıp incelenmelidir.

GİRİŞ

Türkiye iklimi, doğal koşulları ve flora zenginliği bakımından arıcılık faaliyetleri için yüksek bir potansiyele sahiptir. Aynı zamanda ülkemizde farklı iklim ve ekolojik şartlara uyum sağlamış bal arısı ırk ve eko tiplerinde büyük genetik çeşitlilikte mevcuttur. Arıcılık, bitkisel üretime olan katkısı ve insan sağlığındaki önemi nedeni ile de ülkenin en yaygın ve geleneksel tarımsal etkinliklerinden biridir (Öztürk ve Turgut, 2016). TRB1 bölgesinde (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) zengin arıcılık alanlarının olması, dağlık bölgelerdeki doğal flora kaynaklarının zenginliği nedeniyle pek çok arı yetiştiricisi kolonilerini kışlatmak, geliştirmek ve üretim yapmak amacıyla yoğun arıcılık faaliyeti göstermektedir. Söz konusu bölgede koloni sayısı ve bal verimi her yıl artış göstermesine karşın, bu durum ülkenin var olan ekolojik zenginliğinin gerektirdiği potansiyel açısından tatmin edici değildir. Yetersiz ana arı üretimi, yaşlı ana arı ve standart olmayan arı kovanı kullanımı, yanlış balarısı yönetimi ile hastalık ve zararlılar ülkedeki düşük bal veriminin başlıca nedenlerindendir (Çeliker, 2002; Ertürk ve Yılmaz, 2013). Üreticinin ve ihracatçının belirli düzenlemelerle birlik altına alınmaması, bazı arı ürünlerinde hileye başvurulması, arı ürünleri ile ilgili standartların güncel şartlarda düzenlenmemesi, teknik ve eğitime dayalı birçok sorun, ikincil arı ürünlerinin üretilmemesi sektördeki temel sorunlar arasındadır (Çakal, 2013).

[1] Tunceli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Biyomühendislik Bölümü
[2] Tunceli İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü
[3] Tunceli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü, sorumlu yazar:mcimen19@gmail.com

Bu araştırmada TUİK'in 1995-2015 yılları arasında kayıt altına aldığı verilerden yararlanılarak TRB1 Bölgesinde (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) bal üretiminin 5'er yıllık dönemlerdeki değişimleri ve bölgedeki iller arasında üretim değerleri ile ilgili oransal farklılıkların gösterilmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Araştırma verileri TRB1 bölgesindeki 4 ili, yani Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerini kapsamaktadır. Söz konusu 4 ile ait bal üretimi miktarları ve oransal değerleri TUİK (2016) bünyesinde 1995-2015 yılları arasında kayıt altına alınan sayısal verilerden elde edilmiştir. Sayısal veriler herhangi bir istatistiksel analize tabi tutulmayıp değerler oransal bazda ele alınıp rakamsal karşılaştırmalar yapılmıştır. TRB1 bölgesindeki yıllara göre bal üretimine ait oransal değerler o yıllardaki Türkiye geneli üretim miktarlarına göre, TRB1 bölgesindeki illere ait oransal değerlerde TRB1 bölgesi için bildirilen üretim miktarlarına göre belirlenmiştir. TUİK bünyesinde 1995 ve 2015 yılları arasında TRB1 bölgesindeki illere ait 5'er yıllık veriler kullanılmıştır. 1995 yılı öncesi kayıtlara ulaşılamadığından değerlendirmeler anılan yıllar arasında sınırlı kalmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

1995-2015 yılları arasında Türkiye ve TRB1 Bölgesindeki bal üretimi ile ilgili sayısal değerler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. 1995-2015 Yılları Arasında Türkiye ve TRB1 Bölgesinde Bal Üretimi

	1995		2000		2005		2010		2015	
	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)
Türkiye	68620	100	61091	100	82336	100	81115	100	107665	100
TRB1	2690	3.92	2861	4.68	3538	4.29	3214	3.96	3139	2.91

Tablo 1 den de görüldüğü 1995 yılından başlayarak 2015 yılına doğru ülke genelinde bal üretiminde bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Ancak bu artışın beklenen boyutta olmadığı söylenebilir. Ülkemiz arı yetiştiriciliğinde coğrafya, iklim ve flora bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Mevcut imkânların bilinçli ve maksimum seviyede kullanımı ile hem mükemmel bir gıda olan bal üretimi daha fazla gerçekleşmiş olacak hem de az masrafla yapılabilecek bir üretim kolu olduğundan istihdama ve ülke ekonomisine katkı sağlanacaktır (Soysal ve Gürcan, 2005). TRB1 bölgesi için bal üretim miktarlarına bakılacak olursa 1995 yılından 2015 yılına kadar bir artış göze çarpmaktadır. 2015 yılında üretimin tavan yaptığı dikkati çekmektedir. TRB1 bölgesinden elde edilen balın tüm yıllar için Türkiye genelindeki toplam üretimin yaklaşık %3-4'ünü oluşturduğu görülmektedir. 1995 yılında TR32 Bölgesi (Aydın-Denizli-Muğla) yıllık toplam üretimin %15'ini, TR90 Bölgesi (Trabzon-Ordu-Giresun-Rize-Artvin-Gümüşhane) ise yıllık üretimin %21'ini oluşturarak en yüksek bal üreten bölgeler olmuşlardır. Söz konusu bölgelerin her ikisi de 2015 yılında yaklaşık %20'lik toplam bal üretimleri ile liderliklerini sürdürmüşlerdir. İçinde bulunduğumuz TRB1 bölgesi ise söz konusu yıllarda toplam üretimin %4'ünü geçememiştir. TRB1 bölgesinden elde edilen bal miktarı miktar olarak artış gösterse de oransal olarak 2015 yılında bir düşüş görülmektedir. 1995 yılında ülke genelindeki bal üretiminin % 3.92'si bu bölgeden karşılanırken, 2015 yılında bu oran %2.91'e gerilemiştir. Bu oransal düşüşün nedenleri ciddi olarak analiz edilerek gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

1995-2015 yılları arasında TRB1 Bölgesi ve kapsadığı illerde bal üretimi ile ilgi sayısal veriler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. 1995-2015 Yılları Arasında TRB1 Bölgesi ve İllerinde Bal Üretimi

	1995		2000		2005		2010		2015	
	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)
TRB1	2690	100	2861	100	3538	100	3214	100	3139	100
Malatya	961	35.72	682	23.83	739	20.88	433	13.47	777	24.75
Elazığ	628	23.35	690	24.11	1004	28.38	704	21.91	496	15.80
Bingöl	582	21.64	1029	35.96	1005	28.39	1264	39.32	1071	34.12
Tunceli	519	19.29	461	16.11	791	22.35	813	25.29	795	25.33

1995 yılı itibarı ile TRB1 Bölgesinde üretilen toplam bal miktarı en yüksek Malatya ilinde (%35.72) en düşük ise Tunceli ilinde (%19.29) görülmüştür. Ancak 2015 yılına gelindiğinde bu oranların tersine döndüğü görülmektedir. 1995 yılında Tunceli ili 519 tonluk bal üretimi ile bölgede toplam üretimin %19'luk kısmı ile en az bal üreten bölge ili durumunda iken 2015 yılında büyük bir sıçrama göstererek %25'lik bir oranı yakalamıştır. 2015 yılında Tunceli ili Bingöl ilinden sonra oransal olarak bölgede en yüksek bal üretiminde ikinci sırayı almıştır. Bingöl ilinde 1995 ve 2015 yılları arasındaki üretim miktarlarına bakıldığında dikkat çekici bir durum görülmektedir. 1995 yılı itibarı ile Bingöl ili bölgede Tunceli ilinden sonra en düşük üretim yapan il olma durumunda iken 2010 ve 2015 yılında bölgede liderliği ele geçirmiştir. 1995 yılı için en düşük üretimi yapan Tunceli ve Bingöl illerinin 2010 ve 2015 yıllarında en yüksek üretim yapan iki il olması ve Elazığ ile Malatya illerini geride bırakması dikkat çekicidir. Elazığ ili 1995 yılından 2010 yılına kadar üretimde bir artış göstermekle birlikte 2015 yılında çok ciddi bir üretim kaybı göstermiştir. Malatya ilinde ise 1995 yılından sonra 2010 yılına doğru ciddi bir üretim azalışı görülmüş, 2015 yılında bu düşüş bir miktar telafi edilse de 1995 yılındaki potansiyele ulaşılamamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde TRB1 bölgesinde bulunan illerden Malatya ve Elazığ illeri 1995 yılındaki yüksek üretim potansiyellerini 2015 yılına taşıyamamışlardır. Her iki ilde sadece bölgede üretilen toplam bal üretimindeki oransal paylarını azaltmakla kalmamışlar 1995 yılındaki toplam üretiminde altına düşmüşlerdir. Söz konusu bu iki ilde bal üretimindeki düşüklüğün nedeni araştırılarak tekrar üretimde artışın sağlanması için acilen tedbirlerin alınması gerekmektedir. TR32 Bölgesi (Aydın-Denizli-Muğla) ve TR90 Bölgesi (Trabzon-Ordu-Giresun-Rize-Artvin-Gümüşhane) illeri toplam bal üretimlerini 1995 yılına göre 2015 yılında yaklaşık iki katına çıkarırlarken Malatya ve Elazığ illerinde üretimin düşmesi söz konusu iller için istihdam alanında ciddi riskler oluşturabilir. Söz konusu illerde bu alanda çalışan kişilerin üretimden vazgeçmemeleri için acilen tedbirlerin alınarak gerekli düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bingöl ve Tunceli illerinde 1995 yılına göre 2010 ve 2015 yıllarında görülen artış sevindiricidir. Ancak söz konusu iki ilde 2010 yılı için toplam bal üretimlerinin 2015 yılına göre yüksek olması ise düşündürücüdür. Her ne kadar düşüşler çok keskin olmasa da yinede bu iller içinde bal üretimini teşvik edecek uygulamalara gidilmesi yararlı olacaktır. TRB1 bölgesi ülkede toplam bal üretiminin 1995 yılında %3.92'sini oluştururken 2015 yılında bu oran %2.91'e gerilemiştir. Söz konusu bölge 1995 yılında 2690 tonluk bal üretimini 2015 yılında 3139 tona çıkarsa da ülke genelinde toplam üretimdeki payı %3.92'den %2.91'e gerilemiştir. Dolayısıyla bölgede üretimdeki artış ülke genelinin oldukça gerisinde kalmıştır. TRB1 bölgesi için diğer bölgelerle rekabet açısından gerek toplam bal üretimini gerekse ülke genelindeki oransal miktarı artırma açısından ne tip önlemlerin alınması gerektiği ilgili kişi ve kuruluşlarca ele alınıp incelenmelidir.

KAYNAKLAR

Çakal, M.A., 2013. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Arıcılık ve Arı Ürünleri Sektörü. Kuzeydoğu Kalkınma Ajansı. Sonuç Raporu. Sayfa: 1-13.
Çeliker, S.A., 2002. Arıcılık. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı:1, Nüsha: 9, Ankara.
Ertürk, Y.E. ve Yılmaz, O., 2013. Türkiye'de Organik Arıcılık. ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi. 1(1): 35-42.
Öztürk, V. ve Turgut, M., 2016. Bal Üreten İşletmelerde Maliyet Analizi, Türkiye Muhasebe Standartları Açısından İncelenmesi ve Maliyet Belirleme Üzerine Bir Örnek Uygulama. İşletme Araştırmaları Dergisi. 8(2) : 98-117.
Soysal, M.İ., ve Gürcan, E.K., 2005. Tekirdağ İli Arı Yetiştiriciliği Üzerine Bir Araştırma. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi. 2 (2):12-16.
TUİK, 2016. Türkiye İstatistik Kurumu. 1995-2015 Yılları arası Bal Üretim Verileri. Ankara.

The Role of Rural Tourism and Geotourism in Sustainable Development – Harçik Valley Example - Tunceli, Turkey

Sürdürülebilir Kalkınmada Kırsal Turizm ve Jeoturizmin Rolü-Tunceli İli Harçik Vadisi Örneği

Hacer Çelik ATEŞ[1], *Yusuf ATEŞ*[2]

Abstract - Geotourism is a branch of general tourism based on travelling and enjoyment of a place with unique geological character. It helps preserving the original geological character of the place, along with its surroundings, its heritage, its aesthetics, and preserving or improving well beings of its inhabitants. Geotourism makes it possible for the present generations to benefit from a treasury of nature and protects it for future generations to use. Its activities are compatible with the rural tourism activities, which is a type of tourism that complements elements of rural culture, natural environment and agriculture. Both the rural- and geoturism are means to provide sustainable development for the benefit of people of a region by stimulating income-generating activities and contributing to overall economy; in particular, by providing employment for women, fostering local entrepreneurship and protecting agriculture and culture of the area. The aim of this study is to examine some geological structures in the Harçik Valley of Tunceli province and evaluate their potential contribution to rural tourism. SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats) analysis technique, widely used by managers and experts in strategic planning, is used in the study. Thus, Harçik Valley is briefly evaluated for its strengths, weaknesses, opportunities, and possible threats in the context of rural tourism and geoturism. Many natural formations with unique geological character exist in the valley; such as formations resembling fairy chimneys, a field with accumulated fossils, geothermal waters, and hanging valleys) give the overall valley a potential for geotourism development. There is potential for a more versatile rural tourism; as the main river valley and its surroundings are also suitable for development of small beaches (some currently being used), rafting, mountaineering, and organic agriculture - all in a region with unspoiled environment. In order to assess this potential, development plans involving local dynamics should be prepared with a participatory and holistic approach for the purpose of sustainable development; and rural-geo-tourism should be included in these plans. Local governments, producer organizations and non-governmental organizations should be involved in the formulation of rural development policies.

Key Words – Geoturism; Sustainable Development, Harçik Valley; Rural Development

Özet – Jeoturizm bir yerin özgün jeolojik karakterini ve bağlantılı olarak ta çevresini, mirasını, estetiğini, kültürünü o yerin insanlarının mutluluğunun korunmasını veya iyileştirilmesini esas alarak oluşturulan bir turizm koludur. Jeoturizm hem şimdiki nesillerin mevcut doğa hazinesinden fayda sağlamasını, hem de gelecek nesillerin kullanımı için korunmasını mümkün kılmaktadır. Kırsal turizm; kırsal kültür, doğal çevre ve tarımla bütünleşen, ayrıca diğer turizm türleriyle, örneğin jeoturizmle, de son derece kolay entegre olabilen bir turizm türüdür. Gerek kırsal, gerekse jeoturizm doğayı, tarımı ve kültürü koruması ayrıca bölge halkına özellikle kadınlara istihdam sağlaması, yerel girişimciliği arttırması ve gelir artırıcı faaliyetler ile ekonomiye katkı sağlaması açısından sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilecek araçlardır. Bu çalışmada Tunceli ili Harçik vadisinde bulunan bazı jeolojik yapılar incelenerek bunların genel anlamda kırsal turizme katkı potansiyelinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada SWOT analiz tekniği kullanılmıştır. SWOT, —güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler kavramlarının İngilizce yazımdaki karşılıklarının ilk harflerinden (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) oluşan bir kısaltma olup; stratejik planlamada yöneticiler ve uzmanlar tarafından yaygın şekilde kullanılan analitik bir araçtır. Böylece kırsal-jeo turizm açısından Harçık Vadisi'nin potansiyeli belirlenmeye çalışılmış güçlü, zayıf yönleri belirtilirken sahip olduğu fırsatları ve olası tehditlerine değinilmiştir. Vadideki özgün jeolojik karakterdeki birçok doğal oluşum (Örn.: peribacası benzeri oluşumlar, fosil tarlası, jeotermal sular, vadi) yöreye bir jeoturizm potansiyeli kazandırmaktadır. Diğer yandan söz konusu vadinin gerek doğa sporları (dağcılık, rafting vs.) gerekse sanayiden uzak kirlenmemiş alanlarda organik tarıma uygun olması gibi çok yönlü kırsal turizm potansiyeli de bulunmaktadır. Bu potansiyeli değerlendirmek üzere sürdürülebilir bir kalkınma amacına yönelik olarak katılımcı ve bütüncül bir yaklaşımla yerel dinamikleri de içeren kalkınma planları hazırlanmalı ve bunlar içinde kırsal-Jeo-turizm'e yer verilmelidir. Kırsal kalkınma politikalarının oluşturulmasında yerel yönetimlerin, üretici örgütlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı sağlanmalıdır.

[1] Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye, hacerates@sdu.edu.tr
[2] Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye, yusufates@sdu.edu.tr

Anahtar Kelimeler – Jeoturizm; Sürdürülebilir kalkınma, Harçik vadisi; Kırsal kalkınma

GİRİŞ

Jeoturizm bir yerin özgün jeolojik karakterini ve bağlantılı olarak ta çevresini, mirasını, estetiğini, kültürünü o yerin insanlarının mutluluğunun korunmasını veya iyileştirilmesini esas alarak oluşturulan bir turizm koludur. Jeoturizm hem şimdiki nesillerin mevcut doğa hazinesinden fayda sağlamasını, hem de gelecek nesillerin kullanımı için korunmasını mümkün kılmaktadır. Kırsal turizm; kırsal kültür, doğal çevre ve tarımla bütünleşen, ayrıca diğer turizm türleriyle, örneğin jeoturizmle, de son derece kolay bütünleşebilecek bir turizm türüdür. Gerek kırsal-, gerekse jeoturizm doğayı, tarımı ve kültürü koruması; ayrıca bölge halkına özellikle kadınlara istihdam sağlaması, yerel girişimciliği arttırması ve gelir artırıcı faaliyetler ile ekonomiye katkı sağlaması açısından sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilecek araçlardır.

Vadideki özgün jeolojik karakterdeki birçok doğal oluşum (Örn.: peribacası benzeri oluşumlar, fosil tarlası, jeotermal sular, vadi) yöreye bir jeoturizm potansiyeli kazandırmaktadır. Diğer yandan söz konusu vadinin gerek doğa sporları (dağcılık, rafting vs.) gerekse sanayiden uzak kirlenmemiş alanlarda organik tarıma uygun olması gibi çok yönlü kırsal turizm potansiyeli de bulunmaktadır. Geniş spektrumlu bir uzmanlar gurubunun katkılarıyla, detaylı bir değerlendirilme yapılmadıkça bu alanların bünyesindeki değerli bilgiler güncel insan ihtiyaçları doğrultusundaki faaliyetler sonucu yok olacaktır. Sahanın jeopark statüsüne kavuşturulması durumunda hem kıyının jeolojik ve jeomorfolojik miras özelliği taşıyan jeositleri daha iyi korunacak, hem de yöre insanı turizm yoluyla bu zenginliklerden daha fazla yararlanacaktır.

Bu çalışmada Tunceli ili Harçik vadisinde bulunan bazı jeolojik yapılar incelenerek bunların genel anlamda jeoturizm ve kırsal turizme katkı potansiyelinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada SWOT analiz tekniği kullanılmıştır. SWOT, ―güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler kavramlarının İngilizce yazımdaki karşılıklarının ilk harflerinden (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) oluşan bir kısaltma olup; stratejik planlamada yöneticiler ve uzmanlar tarafından yaygın şekilde kullanılan analitik bir araçtır (Valentin: 2001). Böylece kırsal-jeo turizm açısından Harçık Vadisi'nin potansiyeli belirlenmeye çalışılmış, güçlü - zayıf yönleri belirtilirken sahip olduğu fırsatları ve olası tehditlerine değinilmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMADA KIRSAL VE JEOTURİZM

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanması (Brundtland: 1987) olarak tanımlanabilir. Bu aynı zamanda çevreye saygılı bir şekilde insanların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi anlamı da taşır. Ayrıca, politik özgürlük, temel insan haklarının garanti altına alınması ve özgür irade ile tercih de sürdürülebilir kalkınmanın unsurları arasında sayılabilir (Çelik: 2006).

Kırsal turizm; kırsal kültür, doğal çevre ve tarımla bütünleşen, ayrıca diğer turizm türleriyle, örneğin jeoturizm ile de son derece kolay uyumlu bir turizm türüdür. Kırsal Turizm, doğayı, tarımı ve kültürü koruması ayrıca bölge halkına özellikle kadınlara istihdam sağlaması, yerel girişimciliği arttırması ve gelir artırıcı faaliyetler ile ekonomiye katkı sağlaması açısından sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilecek bir araçtır. Ancak, kırsal turizmin etkili bir kırsal kalkınma rolü oynaması için uzun vadeli parasal ve teknik desteğe ihtiyacı vardır (Sharpley: 2002). Bu ihtiyaçtan dolayıdır ki diğer turizm kollarıyla, örneğin jeoturizm ile destekliğinde bu konudaki başarısı artmış olacaktır.

Kırsal turizmin belirli ilkeler çerçevesinde sürdürülmesi gerekmektedir. Kırsaldaki turizmin ilkeleri; yararlanma, gelişim, tasarım, kırsal ekonomi, koruma ve pazarlama olmak üzere 6 ana başlık altında

özetlenebilir (Sharpley ve Sharpley: 1997). • Gelişim: koruma ve ayağa kaldırma amaçlarına yardımcı olmalıdır. Örnek olarak, tarihi evlere yeni kullanımlar, çiftliklere ise ek kullanım ve gelir getirebilir; terkedilmiş arazilerin ıslahına yardımcı olabilir ve kırsala ulaşım için yeni fırsatların önünü açabilir. • Yararlanma: Turistlerin kırsaldan daha çok yararlanmalarını sağlama çabaları, kırsalın özelliğini, güzelliğini, kültürünü, tarihini ve yaban canlılarını merkez alan etkinliklere yöneltilmelidir. • Kırsal Ekonomi: Turizme yatırım, kırsal ekonomiyi desteklemeli, fakat hem yoğun kalabalıktan ve erozyon ile aşırı kullanma dolayısıyla turizm kaynaklarına hasar vermekten kaçınmak için hem ekonomik ve hem de başka faydaları yaygınlaştırmak için coğrafi olarak daha geniş çapta yayılmanın ve ziyaretlerin en yoğun olduğu dönemlerin dışına daha çok kaydırılmasının peşinde olmalıdır. • Tasarım: Yeni turizm gelişimlerinin planlanması, yerlerinin saptanması ve yönetilmesi, peyzaja uygun olmalı ve mümkün olan durumlarda ise peyzajı zenginleştirmeye çalışmalıdır. • Koruma: Kırsaldaki turizmden faydalananlar, bu turizmin en değerli varlığı olan kırın korunmasına ve zenginleştirilmesine katkıda bulunmak için koruma ve ayağa kaldırma politikalarına ve programlarına politik ve pratik destek sağlamalılar. • Pazarlama: Turizm sanayisinin tanıtım, bilgilendirme ve pazarlama girişimlerinde insanların kırsala yönelik anlayışlarını ve ilgilerini derinleştirerek takdir etme ve yararlanma duygusuna ulaşmalarını sağlamaya çalışılmalıdır.

Jeoturizm açısından en önemli unsur bir yerin özgün jeolojik karaktere sahip olmasıdır. Özgün jeolojik karakter denince, yerkabuğunun oluşumu veya evrimi sırasındaki bir olayı, bir süreci veya bir oluşumu ortaya koyan, kayaç-mineral-fosil topluluğu, istif, yer şekli, jeolojik yapı, doku türünden, bilimsel belge niteliği, bazı durumlarda görsel güzelliği bulunan doğal varlıklar (*jeositler*) akla gelmelidir (Wimbledon: 1996, Kazancı vd.,: 2015). Jeositler bu özgün özelliklerinden dolayı turizm potansiyel dışında, eğitim/öğrenim, bilimsel araştırma, doğal alanları koruma ve sürdürülebilir kalkınma açılarından da bilimsel çalışmaların odağı haline gelmiş bulunmaktadırlar (Suzuki ve Tagaki: 2017).

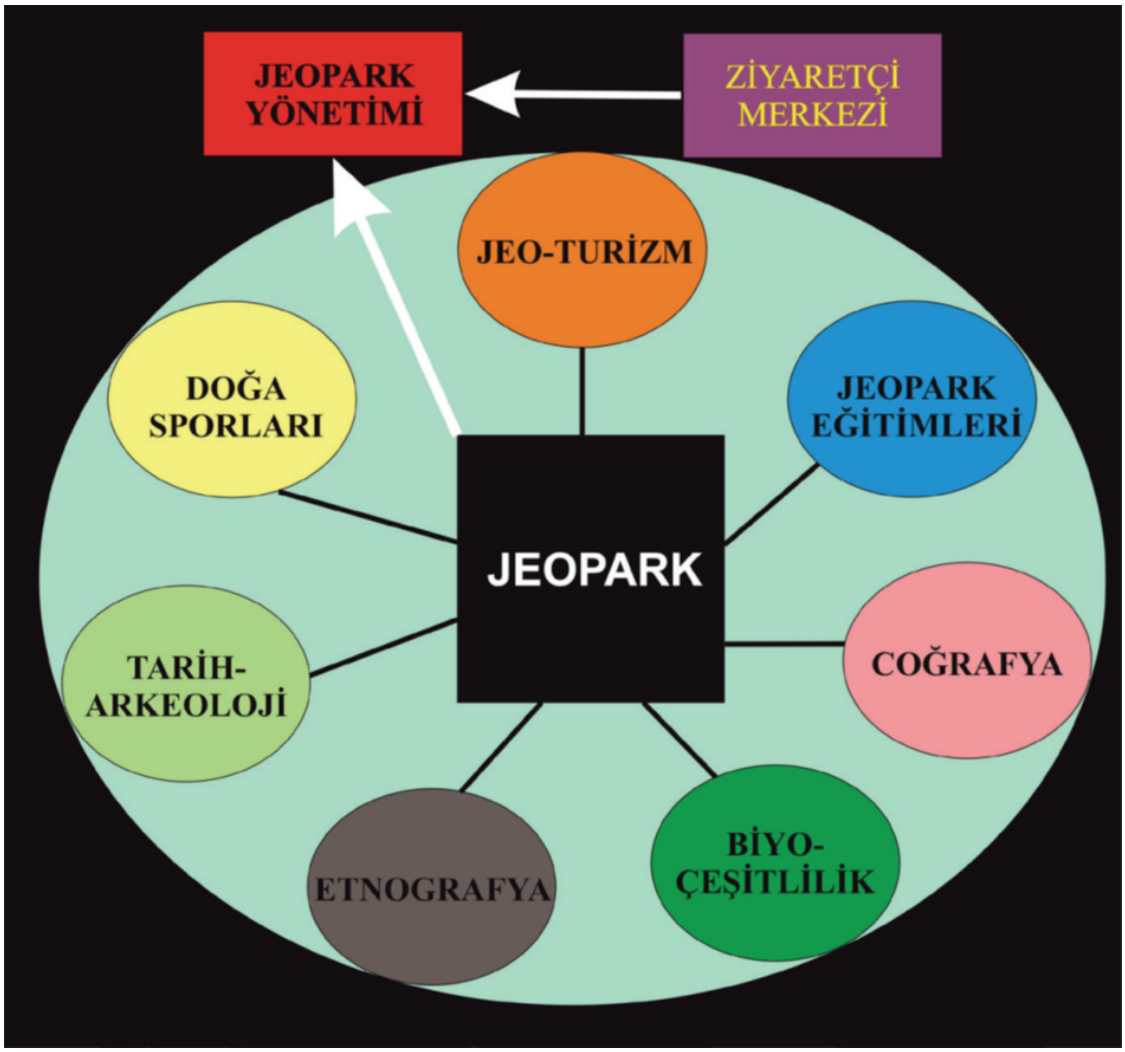
Herhangi bir çevrede en az birkaç jeosit bulunuyorsa, o zaman o çevrede *Jeopark* (Şekil 1) oluşturma potansiyeli bulunmaktadır. Böyle bir park doğa sporları, coğrafi morfolojisi, biyo çeşitliliği, tarih-arkeolojisi ve kültürü ile bir bütüncül olarak değerlendirilebilir. Jeoparklar aracılığıyla turizm gelişir ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunur (Koçan: 2012).

HARÇİK VADİSİNİN JEOTURIZM VE KIRSAL TURİZM AÇISINDAN SWOT ANALİZİ ILE DEĞERLENDİRİLMESİ

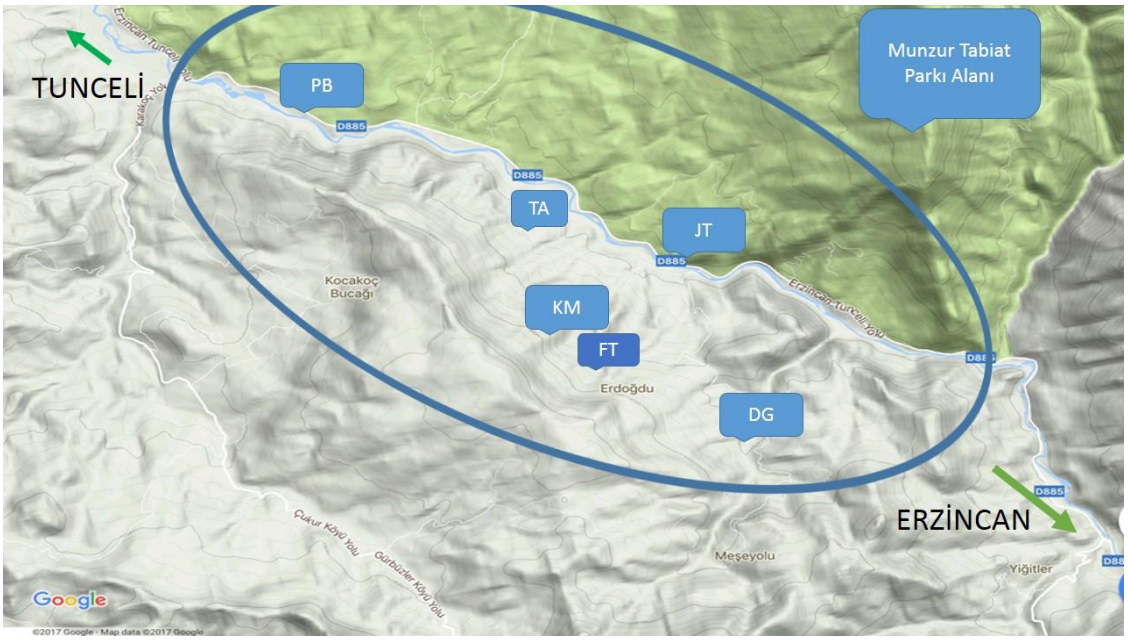
Harçik Vadisi Pülümür Çayı Vadisinin bir bölümü olup, bu çalışmada Tunceli-Erzincan karayolunun 7. km sindeki Kocakoç (Pah) yolu ayırımı ile Erdoğdu Köyü' nün kuzey sınırı arasındaki yaklaşık 8 km lik bölüm olarak ele alınmıştır (Şekil 2). Tunceli- Erzincan yolu vadi tabanından ve Pülümür Çayını takiben devam eder. Vadinin güney yakası Munzur Tabiat Parkı sınırları içindedir.

Vadideki ana jeolojik birimler Eosen döneminde (günümüzden yaklaşık 40 Milyon yıl önce) oluşmuştur. Kireçtaşı, kil, kiltaşı/çamur taşı, kumtaşı/konglomeradan oluşan farklı sıralanma serileri vadi yamaçlarında gözlenebilir durumdadır (Ateş: 2012). Nehrin Doğu yakasında bulunan taraçalar bazı yerlerde şu andaki nehir seviyesinden 150m yüksekliktedirler.

Taraça aralarındaki derelerin teşkil ettiği vadiler Pülümür nehrine asılı vadi şeklinde birleşir. Söz konusu derelerden bir tanesi buyunca geçmiş yıllarda işletilen ancak halen atıl/yıkık durumda birçok değirmen vadideki köylere hizmet vermekteydi. Dere suyu peş peşe gelen değirmenlerde kullanıldığı için iyi bir sürekli ve çok kere kullanılan bir enerji kaynağı durumunda idi. Günümüzde ise vadinin bu kısmı enerji konusunda iyi bir eğitim/öğrenim aracı olarak değerlendirilebilir. Vadidedeki potansiyel jeosit alanları Şekil 2 deki harita üzerinde gösterilmiştir. Şekil 3,4,5 'te ise bunlardan bazılarından alınan fotoğraflar verilmektedir.

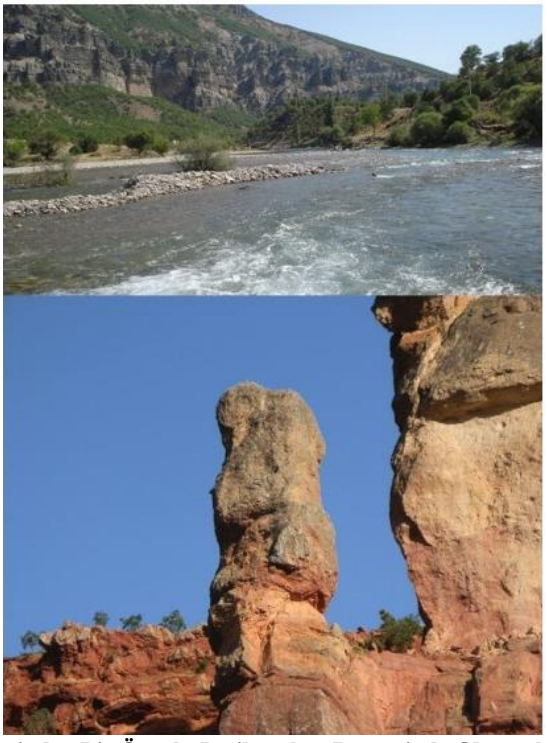
Şekil 1. Bir Jeopark Olgusu Olarak Jeoturizm (Çiftçi ve Güngör: 2016)

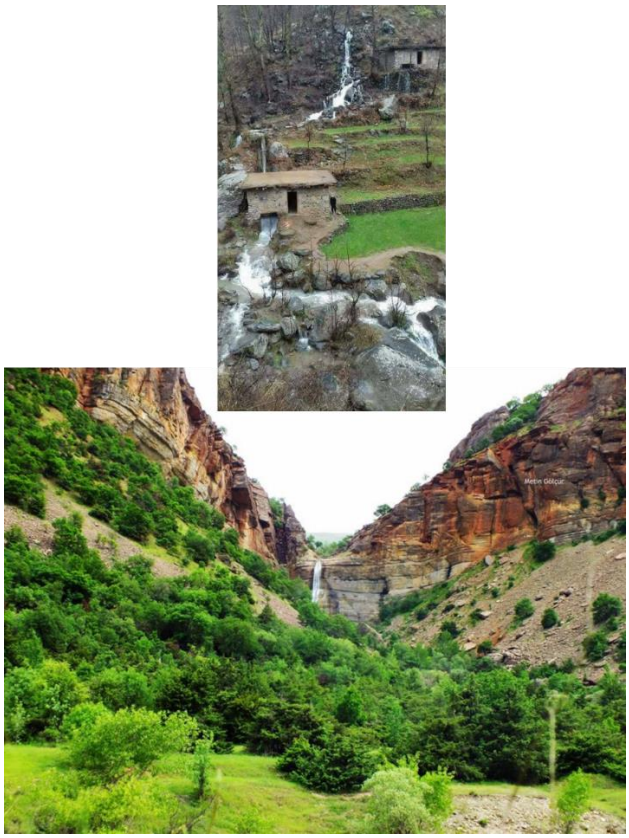
Şekil 2. Harçik Vadisi ve Potansiyel Jeosit Alanları: DG: Değirmenler Bölgesi, FT: Fosil Tarlası, KM: Karstik Mağaralar, JT: Jeotermal su çıkışı, TA: Taraçalar ve Asılı Vadiler, PB: Peri Bacaları

Şekil 3. Harçik Vadisine Doğudan (Erdoğdu Köyünden) Tunceli Yönüne Bir *Gözlem Noktasından* Bakış: *Vadi, Nehir,* ve kuzey yakada (solda) *Taraça*lar

Şekil 4. Harçik Vadisi Jeositlerinden Bir Örnek: Peribacaları Benzerinde Oluşumlar. Üstte geniş açı, altta yakın görünüş.

Şekil 5. Harçik Vadisi Jeositlerinden Bir Örnek: Şelale. Altta şelale, üstte şelale suyunun geldiği dere boyunca değirmenler (halen yıkık/atıl)

JEOTURIZM VE KIRSAL TURİZMİ DESTEKLEYİCİ DİĞER UNSURLAR: BİYOÇEŞİTLİLİK, ORGANİK TARIM, TARİH, KÜLTÜR, DOĞA EĞİTİMİ

Harçik Vadisi biyolojojik çeşitliliği tescil edilmiş bulunan Munzur Tabiat Parkı alanına komşu bir bölgede yer almaktadır. Dolayısıyla, önceki bölümde sıralanan çok sayıda jeosit yanında potansiyel olarak zengin bir biyolojik yapıya da sahip olması beklenir. Vadi boyunca birçok gözlem kulesi oluşturabilecek açık ufuk yerleri bulunmaktadır. Vadide endüstri tesisleri bulunmamaktadır. Halihazırdaki keçi yetiştiriciliği ve küçük boyuttaki tarlalar organik tarıma elverişlidir. Köy/kırsal alanlardan oluşan genel sosyolojik bir yapı içinde kutsal yerler ve doğaya saygı ön plandadır. Vadi doğa eğitimi çalışmaları için uygundur. Nehir yüzme, rafting, gibi sporlar için, yamaçlar ise yamaç paraşütü ve kışın kayak için uygundur. Bu unsurlarıyla da vadi kırsal turizm ve jeoturizmi tamamlayıcı ve destekleyici olarak dört mevsime yayıcı özellikler bulundurmaktadır; ancak, bütün bunların bütüncül bir planlama ile ele alınması gerekmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayacak gerek jeoturizm gerekse kırsal turizm potansiyeli bulunan Harçik Vadisinin SWOT analizi özet olarak Tablo 1 de sunulmuştur. Ortaya çıkan durum, çok fazla güçlü yönleri ve uzun bir fırsatlar listesi ile Harçik Vadisinin sürdürülebilir bir kalkınma modelinde jeoturizm ve kırsal turizm katkı potansiyelinin yüksek olacağına işaret etmektedir. En büyük tehdit olarak bölgedeki güvenlik sorunu ve algısı dikkati çekmektedir.

Tablo 1. Harçik Vadisi SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	**ZAYIF YÖNLER**
Birden çok özgün coğrafi, jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri bulundurmakta	Güvenlik konusunda endişeler var
Şehir merkezine (Tunceli) yakın (15-20km)	Paydaşlar arasında Jeoturizm çerçevesinde ve ortak bir hedefe doğru eşgüdümlü işbirliğinin eksikliği
Kolay ulaşım - Şehirlerarası karayolu üzerinde olması	Ulaşım yollarının yetersizliği, mevcut yolların bakımsız durumda oluşu
Ziyaret potansiyeli fazla (Özellikle yurtdışındaki hemşerilik ilişkileri)	Bölgede turizm konusunda etkin bir dernek veya kooperatif bulunmaması
Tunceli Üniversitesi için açık bir çalışma ve uygulama alanı	
Mevsimlik olma özelliği yoktur. Her mevsim yapılabilir. Kırsal turizmin yılın her ayında yapılabilmesi	
Bölgenin eğitim düzeyinin yüksek olması ve özellikle turizm kavramına kolayca adapte olabilecek bir nüfusun bulunması	
FIRSATLAR	**TEHDİTLER**
Jeositlerin bilimsel olarak açıklanması, tanıtılması	Halen yetersiz durumda olan karayolların iyice bozulması, yol emniyetinin kötüleşmesi.
Jeopark oluşturulması	Kısa dönem kar amaçlı fırsatçılar
Ziyaretçi gruplara yönelik dönemsel eğitim çalışmaları (Doğa temelli okulları)	Kontrolsüz ve plansız yapılaşma.
İstihdam yaratma potansiyeli	Bölgedeki güvenlik sorunları ve algısı
Yerel halkı girişimciliğe teşvik	
Organik tarım ile yeni pazarlara açılma	
Yöreye özgü yerel ürünlerin tanıtımı ve pazarlaması	
Kırsal alanlardaki kadınların aile içi rollerinin değişmesi ve kadının çalışma yaşamına daha etkin olarak katılmasını kolaylaştırma	
Kırsal turizmin gelişmesiyle birlikte, yöreye ait ağaç işleri, halı, kilim, el işlemeleri, süs malzemeleri gibi geleneksel el sanatları ve diğer hediyelik eşyalar pazarlanarak yöre halkına ek bir gelir sağlaması	

SONUÇ

Harçik Vadisi gerek jeoturizm gerekse kırsal turizm potansiyeline sahip bir bölgedir. Az gelişmiş veya gelişmemiş bölgelerde kalkınma ancak bütüncül bir yaklaşımla ele alınan kırsal kalkınma ile olasıdır. Bu nedenle kırsal bölgelerde özellikle sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için bölgenin potansiyelleri iyi değerlendirilmelidir. Bu açıdan incelenen Harçik Vadisi jeoturizm ve kırsal turizm potansiyelleri açısından oldukça zengindir. Bu potansiyellerin yerel halkın girişimi ve akılcı kırsal kalkınma politikaları ile projelendirilmesi ve planlanmasının yapılması ve gerekli finansal teşviklerin sağlanması ile harekete geçirilmesi gerekmektedir. Böylece yerel girişimciliğin arttırılması ile bölge ekonomisine katkı sağlanacak ve sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirilebilecektir. Bu konuda gerek kamu gerekse sivil toplum kuruluşları katılımcı bir yaklaşımla halkın katkısı da sağlanarak işbirliği yapılmalı ve kalkınma amaçlı plan ve programlar bölgenin potansiyeline uygun olarak oluşturulmalıdır.

Sahanın jeopark statüsüne kavuşturulması durumunda hem jeolojik ve jeomorfolojik miras özelliği taşıyan jeositler daha iyi korunacak, hem de yöre insanı turizm yoluyla bu zenginliklerden daha fazla yararlanacaktır.

Diğer yandan, ülkemizde kırsal alanda yaşayan nüfus kırdan kente göç nedeniyle giderek azalmaktadır. Kırdan kente göçün önlenmesinde, jeoturizm ve kırsal turizm sürdürülebilir kalkınmayı sağlayarak gelir artışı ve ekonomik boyutuyla iç göçü engelleyebilir, nüfusu yerinde tutmada önemli rol oynayabilir.

KAYNAKLAR

ATEŞ, Yusuf, 2012, "Tunceli civarında katmanlı sepiyolit oluşumları." 8. Uluslararası Endüstriyel Hammaddeler Sempozyumu, Maden Mühendisleri Odası, (İstanbul 29-30 Kasım 2012), Bildiriler Kitabı, s. 283-288.

BRUNDTLAND, G.H., and World Commission on Environment and Development (1987). Our Common Future: Report of the World Commission On Environment and Development. Oxford University.

ÇELİK, Yusuf, 2006, "Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık", Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 9(1).

ÇİFTÇİ, Yahya; YILDIRIM, Güngör, 2016. "Proposals for the Standard Presentation of Elements of Natural and Cultural Heritage Within the Scope of Geopark Projects." Dergipark, akademik: 223-238.

HELMS, Marlyn. M; NIXON, Judy, 2010, "Exploring SWOT analysis–where are we now? A review of academic research from the last decade", Journal of strategy and management, 3(3), 215-251.

KAZANCI, Nizamettin; ŞAROĞLU, Fuat; SULUDERE, Yaşar,2015, "Jeolojik Miras Ve Türkiye Jeositleri Çati Listesi", MTA Dergisi (2015), 151: 263-272.

KOÇAN, Nurhan, 2012, "Ekoturizm ve Sürdürülebilir Kalkınma: Kızılcahamam-Çamlıdere (Ankara) Jeopark ve
Jeoturizm Projesi", Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi, 2/6, 69-82, Trabzon.

SHARPLEY, Richard; SHARPLEY, J, 1997, Rural Tourism, An Introduction. International Thomson Business Press, London.

SHARPLEY, Richard, 2002, "Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus" Tourism management, 23(3), 233-244.

SUZUKI, Dorotta, Anna; TAKAGI, Hideo, 2017, "Evaluation of Geosite for Sustainable Planning and Management in Geotourism. Geoheritage" 1-13. DOI: 10.1007/s12371-017-0225-4.

UZUN, Ali, 2017, "Bir Açık Alan Dersliği: Kandıra Kıyıları (Kocaeli, Türkiye)", *Geological Bulletin of Turkey*, *60*(1).

VALENTIN, Erhart, K, 2001, "SWOT analysis from a resource-based view. Journal of marketing theory and practice" 9(2), 54-69.

WIMBLEDON, W.A.P. 1996. National site election, a stop on the road to a European Geosite List. Geologica Balcanica 26, 15-27.

The Economical Importance and Contribution of Information Technologies to Rural and Regional Development: An Empirical Analysis

Bilişim Teknolojilerinin Kırsal ve Bölgesel Kalkınmadaki Önemi: Deneysel Bir Analiz

Ercüment ÖZTÜRK[1], *M. Talha KAKIZ*[2], *Tuğrul ÇAVDAR*[3]

Abstract – High-tech, machine-based production and large-scale investments are required to realize the economic growth and development in regional areas. However, since large scale financial investments in rural areas lead to serious cost reductions in short and medium term, the development of these regions based not only on agriculture and livestock but also on information technologies accelerates the development process and reduces the cost. Since a conscious producing and consuming society also has an understanding of economic awareness and quality production, the development case takes place in a much shorter time and the difference between the regions is mostly reduced. In this study, the analysis of the questionnaires made in Akçakoca village of Tekman province of Erzurum were investigated, and the effects of IT in economic, rural and regional development were investigated and evaluated in the light of the obtained data. Along with the developing internet infrastructure, it has been observed that Information Technology(IT) has left a great positive influence on the society and it has become an indispensable part of economic development in the regional places.

Keywords – Information Technology; Economical Effects of IT; Rural Development

Özet-Kalkınmanın temelinde yatan ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için ileri teknoloji, makineye dayalı Üretim ve büyük ölçekli yatırımların yapılması gerekmektedir. Ancak kırsal alanlarda büyük ölçekli maddi yatırımların yapılması kısa ve orta vadede ciddi maliyet kayıplarına neden olduğundan bu bölgelerde kalkınmanın sadece tarım ve hayvancılığa değil, bilişim teknolojilerine de dayalı düşünülmesi kalkınma süreceini hızlandırır ve maliyeti düşürmüş olur. Bilinçli üreten ve tüketen bir toplum ekonomik farkındalık ve kaliteli üretim anlayışına da sahip olduğundan kalkınma olgusu çok daha kısa sürede gerçekleşir ve bölgeler arası fark en aza indirilmiş olur. Bu çalışmada, Erzurum ilinin Tekman ilçesine bağlı Akçakoca köyünde yapılmış olan anket verilerinin analizi yapılarak, bilişim teknolojilerinin ekonomik, kırsal ve bölgesel kalkınmadaki etkileri araştırılmış ve bu veriler doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Gelişen internet altyapısıyla birlikte bilişim teknolojilerinin toplum üzerinde büyük ölçüde olumlu etkiler bıraktığı gözlemlenmiş ve bölgedeki ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler – İletişim Teknolojisi; İletişim Teknolojilerinin Ekonomik Etkileri; Kırsal Kalkınma

INTRODUCTION

Due to the nature destruction and the wrong techniques applied in the field of agriculture, people living in countryside in which land sliding frequently occurs are constrained to look for alternative mainstays. Regional development, in fact, can be interpreted as using right agricultural techniques which increase the production efficiency, and investing economical infrastructures so that the people living in the countryside prosper. Therefore, it is usually aimed by governments at founding regional development

[1] Research Assistant in Karadeniz Technical University, Computer Engineering Department, Kanuni Campus, 61080, Trabzon, Turkey, e-mail: ercumentozturk@ktu.edu.tr.
[2] Research Assistant in Karadeniz Technical University, Computer Engineering Department, Kanuni Campus, 61080, Trabzon, Turkey, e-mail: mtalhakakiz@gmail.com.
[3] Assistant Professor in Karadeniz Technical University, Computer Engineering Department, Kanuni Campus, 61080, Trabzon, Turkey, email: ulduz@ktu.edu.tr.

agencies to teach true techniques with respect to cultivation, to increase the product efficiency and to increase welfare level. From industrial revolution to 1950s, the development period in developed countries has proceeded in an uncontrolled way. After second half of the twentieth century, however, it has proceeded in regular and controlled way (Spolaore & Wacziarg; 2013,325-369),(Kocacık; 2003, 1-10),(Excell & Earnshaw; 2015, 1-10),(Altın & Kaya; 2009,251-259),(Tolunay & Akyol; 2006,116-127). The countries that aim to improve the living standards of their own citizens face some economic and social problems in this process. One of these problems is developmental differences. Today's developed countries accelerated their effort in the 1950s in order to remove these differences altogether, and in the 1980s, formed the structures known today as development agencies. Although the development agencies do not have a common form today (being a public or private organization in several countries and government foundation in other countries), they are institutions that aim to substantially reduce regional development differences. Especially after first and second world wars, many countries in the world have been economically weakened, and have lost their work forces. During and after wars, an economic crisis has generally dominated the world. However, for a period of about three centuries, only few theories have had the opportunity to turn into developmental projects. Thus, differences between the levels of regional development and welfare have been severely reduced, and changes in the socio-economic structure have begun to be observed (Kocacık; 2003, 1-10),(Arslan; 2005,275-294),(Çeken & Karadağ & Dalgın; 2007,1-14).

The developmental process has started late in Turkey, and there is still a serious difference between the levels of regional development, since the stage of structuring is not yet complete. It is important to address this problem in a broader context and examine the socio-economic dimension on an international platform. Provided that sustainable development, which has been discussed and evaluated in the 1990s, is accomplished after more sophisticated feasibility study, it provides socio-economic development in geographically dissimilar areas (Excell & Earnshaw; 2015, 1-10),(Alataş; 2014,1-115), (Çeken & Karadağ & Dalgın; 2007,1-14) ,(Karaman & Özçalık; 2007,1-17).

The Industrial Revolution stemmed from the fact that the powerful and rich states took other states under their sovereignty via the political and military power rather than the technological production power they possessed. With the Industrial Revolution, a milieu for the world economic history, regional development disparities have begun to increase and rural-urban problems have begun to emerge (Karaman & Özçalık; 2007,1-17).

The sole purpose of all communities is an improved living standard and a high level of prosperity. Communities that are in a state of continuous change, regardless of time and place, are naturally different in their growth rate of rural and urban development. Nevertheless, the rate in our country also takes into account differences over time. For example, when the Republic of Turkey is examined in terms of demographic structure, it is seen that in 1927, 75.8% of the population has been living in rural areas and 24.2% in urban areas, whereas in the year of 2016, 23.2% live in rural areas while 76.8% live in urban areas.

Urgent urbanization comes with several problems and gradually increases the difference of development between rural and urban areas. Along with these problems, education, migration, marriage, crooked urbanization, social status problems and infrastructure deficiencies are on the agenda. It can be necessary to be developed in rural, regional and national sense in order to deal with all these problems and to economically progress. One of the most important variables is the IT. Therefore, it should be aimed that information technologies contributing to development are analyzed very well in this process. The fact that large economic gains and the ability to control the developmental process make IT technologies an integral part of rural, regional, national and global development.

Along with the phenomenon of globalization, there have been developments in industrial field based on information technologies and information based production. Turkey is in need of rural, regional and technological development, and is developing in many areas such as culture, art, health, economics and IT in terms of geopolitical position. However, in order to reduce the gap between the levels of regional development, importance should be attached to the information technologies covering all the scientific fields as it is in agriculture and rural tourism (Canpolat; 2001, 1-142).

INFORMATION TECHNOLOGIES

IT has been included in the literature in the name of IT, and generally includes the structure of the computerized information systems, which allows for the perception, retrieval, analysis and processing of information through software and hardware. It has become an integral part of daily life as well as aiming to process, store, analyze and produce accurate results. With regard to development, it is necessary to address not only information technologies but also communication technologies because IT also includes communication technologies (Kocacık; 2003,1-10),(Canpolat; 2001, 1-142),(Candemir; 2005, 1-18).

Historical process of communication technologies dates back to 3000s BC or even earlier. The reliefs found in the Göbeklitepe site, which is a building dating back much earlier than the Pre-Pottery Neolithic, or the reliefs found in the Egyptian pyramids, are not provided directly by communication, but by figurines or hieroglyphs. Besides, between 1800 and 2000 BC, especially in China and other Far Eastern kingdoms, burning a big fire on high peaks in order to call the remote military forces the war was a way of communication. After the exploration of the writings of developing communities, the Greek historian and scientist Polybius who lived in 150s BC developed the data encryption method to ensure the communication and data security / privacy. In 1844 the telegraph was invented and in 1876 Alexander Graham Bell invented the telephone. These inventions followed up with other technological developments, no doubt major developments will continue. It is also evident that the development of the internet, the improvement of the technological infrastructure, is much more than the path taken throughout the history of the world (Canpolat; 2001,1-142),(Conferencecallsunlimited), (Candemir; 2005,1-18).

ECONOMICAL VALUE OF INFORMATION TECHNOLOGIES

When IT is of concern, computer is not the first one that comes to mind, but electronic, software, hardware and digital systems as a whole. In this regard, IT aims at easing transportation, reducing production cost, raising living standards, making communication fast and increasing economic growth. Education, health, architecture and engineering, communication, banking and e-commerce, industry, mass communications and astronomy are the foundations of many scientific and economic studies. In 1900s, electricity is considered as the greatest power, but nowadays the internet and communication are the most popular paradigms. In developed countries, it usually covers a quarter of the Gross National Product and about half of the production and growth. IT keeps the light on the future and serves as a locomotive with respect to socio-economic (Excell & Earnshaw; 2015,1-10),(İmamoğlu & Soybilen; 2014,1-21).

From the 20th century, multifaceted processes of change have started in economic, social and political spheres. Therefore, IT, which is an independent variable that leads to the breakdown of traditional ties and the formation of social structures, has become a common share of all these phenomena (Spolaore & Wacziarg; 2013,325-369).

All developed countries that are aware of this common shareholder spend about 50% of their R&D (research and development) investments on IT. The fact that the total budget allocated by OECD

countries for R&D studies is more than $ 120 billion, demonstrates the economic value of IT and its importance in the economy (Altın & Kaya; 2009,251-259). All the analysis and evaluation have made the resultant that information technologies become a phenomenon that has taken its place as a stand-alone industrial field and has influenced and formed all other sectors.

The share of IT in rural and regional development has an undeniable position and value. One of the most fundamental variables of development of IT, which is a common market of popular culture, industry and science, which has become a big market in the economic sense, can be considered as one of the fundamental variables of development. For this reason, the implementation of development agencies based on the information industry will reduce both costs and time. Otherwise, serious cost and time losses can be experienced (Tolunay & Akyol; 2006,116-127).
The factors leading to development are geographical location, geopolitical location, openness, institutional quality and resource support. However, in order to achieve rural, regional and even global development, we should try to minimize the difference in regional development levels in the direction of several factors such as income distribution, GDP per capita, education, health, investment and saving, urbanization rates, sectoral infrastructure, R&D studies and technological structuring (Spolaore & Wacziarg; 2013,325-369),(Arslan; 2005,275-294),(Alataş; 2014,1-115). Moreover, it is certain that the projects to be realized by establishing development agencies, universities and industrial partnerships will also be a significant contribution to regional development.

THE EFFECTS OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON DEVELOPMENT

In the last quarter of the 20th century, great advances have been made in information and communication technologies in the world. These developments have become integral parts of developing countries and social communities and have become basic tools. This is the reason why the term "information" is present in almost every point of view (Horzum & Yılmaz; 2005,1-20), (İmamoğlu & Soybilen; 2014,1-21),(Karaaslan & Çelebioğlu; 2015,63-90). The improvements in science and industry are on the increase in developing countries. The way the world has taken over the last 100 years in terms of economy, production and science can be said to be more than the path taken from the existence of mankind. Transformation of a technological system in which knowledge is shared, will considerably affect not only regional but also global development.

A SURVEY STUDY: SAMPLE OF ERZURUM

In this study, a survey on rural and regional development was investigated and the results of the survey were interpreted and evaluated in the light of the questionnaire filled in Akçakoca Village of Tekman district of Erzurum province. Specific statistical results were obtained according to the answers, and it was investigated whether information technologies took an active role in rural development.

77.6% of the respondents were male, 22.4% were female, 36.5% were young, 27.0% were middle age group and 36.5% were over middle age groups. While 82.4% of respondents use computer and / or information technologies, 17.6% do not know how to use any technological tool. When computer usage frequency is taken into account, 74.1% regularly use IT. 85.9% of those declare that IT should be in rural areas and play an active role in development and economic empowerment. The people in the region perform current events, economic development, electronic documents and documentary follow-ups, file takings and archival and cultural development activities with the help of IT. For this reason, some of their economic gains are obtained through online product marketing. In addition, village services can find solutions to their problems in a very short time due to the troubles that may arise in basic needs like roads and electricity. In addition, 90% of respondents are in the search of information for self-development overcoming the difficulties of rural life. Increasing productivity, identification of plant

species and marketing of natural products has become a part of the daily life of the people through learning more accurate agricultural techniques under favour of information technologies.

It has been observed that the rate of reading increases with the penetration of internet access and computer into daily life. In particular, the number of people enrolled in distance education high school, associate degree and undergraduate has increased significantly. For this reason, IT has made it possible to create a conscious farmer, a richer and more self-developing society in cultural and economic manners. It has also provided the further integration of the society, the awareness of each other in the social media, and the ongoing cultural ties throughout history. In this way, the IT has made locality more harmonious and happier.

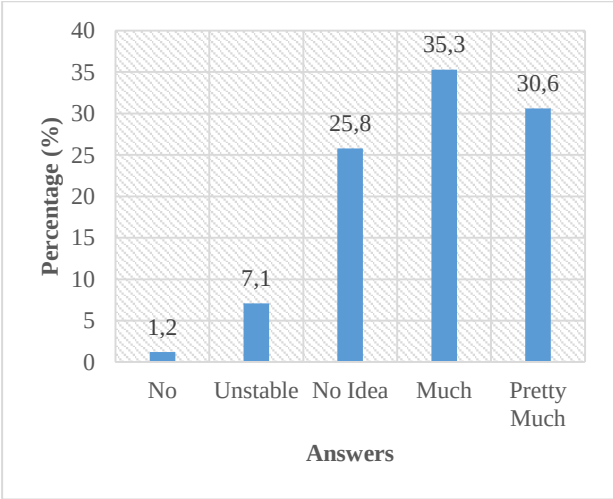

Fig. 1: Is IT effective in economic development?

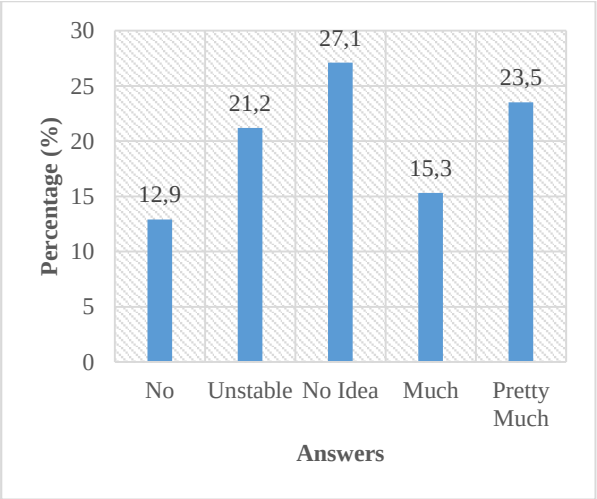

Fig. 2: Importance of IT at Rural areas.

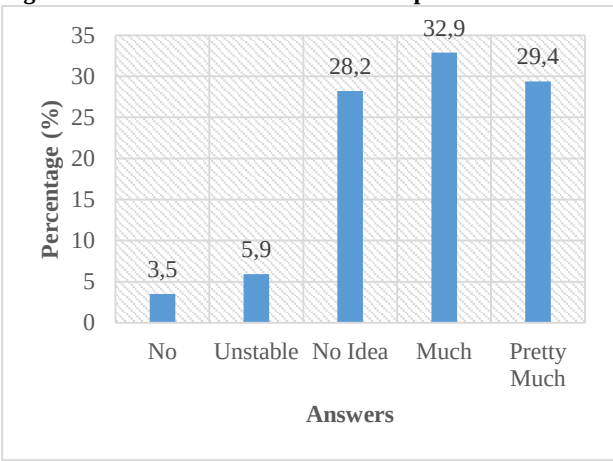

Fig. 3: How IT effects lives?

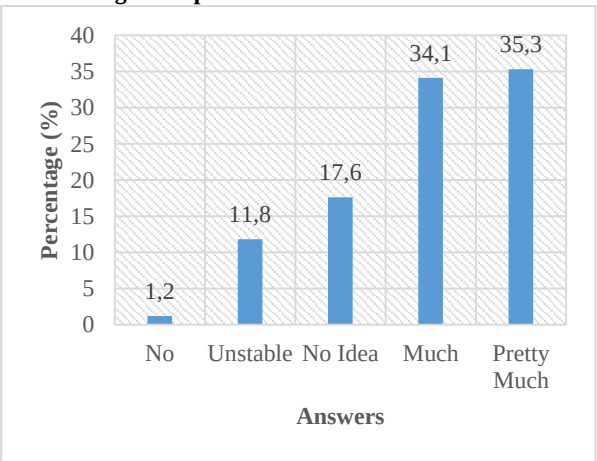

Fig. 4: Are these effects positive?

According to the results of the survey conducted in the region, Fig. 1 and Fig. 2 show the answers given by the public about whether IT is effective in rural and economic development. In the direction of the answers, the number of respondents who think that information technologies are influential to development is over 65%.

In Figure 3 and 4, we show the effects of IT on the people's daily lives as five different levels. It can be said that IT is an essential and inevitable parameter for regional development and economic growth. Therefore, enhancing level of welfare, prospering, and providing economic development partially depend on IT. In addition, due to the developing technology, education and sociological fusion has made a great progress, and cultural and economic cooperation has been established. Establishing university-industry cooperation with these variables, supporting small and large-scale investments / investors and encouraging technology-based marketing will also be one of the most important factors in development.

Technology, which has become the biggest factor in rural, regional and global development, will not only reduce the gap between development levels, but will also shorten development time and speed. The correct and effective use of information technology has become the solution point of this phenomenon.

CONCLUSION

In this study, we investigated rural and regional development levels which are based on the production, consumption and the relationship with external world of the social communities living in the rural areas. Also, information about the connection between the development levels and information technologies is given by an innovative approach. Nowadays, when we prefer technological production to the workforce, we can realize more accurate, productive and planned production. Independent development of information technologies used in economics, science, arts, culture, education, health, communication, engineering, production and architectural fields is quite challenging. Together with information and communication technologies, production costs are reduced and productivity is increased. Also, the time is used efficiently, lifelong learning, teaching, producing and developing skills are offered. IT needs to be included in this process in order for the development phenomenon to be fully realized. As a result, achieving development and reducing the disparities between regional development levels is a duty of a society that is aware of the globalization and that produces, consumes and markets by using technology and knowledge.

REFERENCES

ALATAŞ, Sedat, 2014, "Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz", Yükseklisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, s.1-115.

ALTIN, Onur, KAYA, Ayşen, 2009, "Türkiye'de AR-GE Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi", Ege Academic Review 9(1), İzmir, s.251-259.

ARSLAN, Kahraman, 2005, "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:7, İstanbul, s.275-294.

CANDEMİR, Yücel, 2005, "Küreselleşme, Teknolojik Gelişme ve Ulaştırmada Yenilikler: Dünya ve Türkiye", Researchgate Dergisi, Ankara, s.1-18.

CANPOLAT, Önder, 2001, E-Ticaret ve Türkiye'deki Gelişmeler, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Hukuk Müşavirliği, Ankara, s.1-142.

ÇEKEN, Hüseyin, KARADAĞ, Levent, DALGIN, Taner, 2007 "Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma", Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Sayı:8, Artvin, s.1-14.

EXCELL, Peter S. and EARNSHAW, Rae A., 2015, "The Future of Computing - The Implications for Society of Technology Forecasting and the Kursweil Singularity", (Malahide 11-12 November 2015), IEEE International Symposium on Technology in Society(ISTAS) Proceedings, Ireland, p.1-10.

HORZUM, M. Barış, YILMAZ, Kürşad, 2005, "Küreselleşme, Bilgi Teknolojileri ve Üniversite", Researchgate Dergisi, Ankara, s.1-20.

http://www.conferencecallsunlimited.com/history-of-communication-technology/, Last Access Date: 25.04.2017.

İMAMOĞLU, Zümrüt, SOYBİLEN, Barış, 2014, "Türkiye'de Bilişim Teknolojisi ve Ekonomi", Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, İstanbul, s.1-21.

KARAASLAN, Ahmet, ÇELEBİOĞLU, Fatih, 2015, "Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Bir Faktör Olarak Bilişim Teknolojileri: Gelişmiş Ülke Örnekleri ve Türkiye'nin Durumu", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:12, Kütahya, s.63-90.

KARAMAN, Banu, ÖZÇALIK, Melih, 2007, "Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, Manisa, s.1-17.

KOCACIK, Faruk, 2003, "Bilgi Toplumu ve Türkiye", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Sivas, Cilt 27, No:1, s.1-10.

SPOLAORE, Enrico and WACZIARG, Romain, "How Deep Are the Roots of Economic Development?", Journal of Economic Literature, 2013, 51(2), p.325-369.

TOLUNAY, Ahmet, AKYOL, Ayhan, 2006, "Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar", Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Isparta, Seri:A, Sayı:2, s.116-127.

Tunceli's Marketing Problems: Marketing Barriers and Solution Proposals

Tunceli'nin Pazarlanamaması: Pazarlama Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri

Habib UMUD [1], *Haydar BALO* [2]

Abstract – Sea-sand-sun tourism, known as 3S in the world, has been transformed towards tourism in recent years, preventing the destruction of natural areas by the effect of increased awareness of responsibility and it is effective in Natural areas becoming frequent by local and foreign tourists. On the other hand, when a specific destination is evaluated as multi-dimensional, it appears that it contains cultures, beliefs and endemic products as well as nature tourism. Especially in Turkey, the result of untidy urbanization is a lot of talk about nature tourism, which has been attracting great interest in the recent times of overcrowding, stress-related mental dilemmas, and increasing air pollution-related diseases. Travel activities that are conducted for touristic purposes in natural areas where there is no transportation problem and where there are relatively few vital dangers provide the marketing of regional sense destinations while meeting the rest requirements of domestic or foreign tourists. It is an undeniable reality that the frequentization of touristic and natural beauties, religious, cultural and regional features as well as touristic activities which allow the introduction of endemic products will also constitute one of the basic dynamics of regional development. As geographical conditions in certain geographical regions in Turkey are facilitating functions in terrorist structures and the terror acts brought by them, terrorist acts appear to be the most important and perhaps the biggest obstacles in the realization of tourism activities in Eastern and Southeastern Anatolia regions. Some of the obstacles, especially the security problems in front of the market of Tunceli Province, which are not sufficiently popular by domestic or foreign tourists despite their natural beauties, cultural richness, an important Alevi faith center and endemic species of plants or animals. When considered in this context, the main purpose of this study is to contribute to the recognition of Tunceli Province in Turkey and in the world within the scope of nature, culture and belief tourism.

Keywords: Destination marketing; Terrorism; Tourism; Tunceli

Özet – Dünya'da 3S (Sea-Sand-Sun) olarak bilinen deniz-kum-güneş turizminin son yıllarda doğa turizmine doğru evirilmesi, artan sorumluluk bilincinin de etkisiyle doğal alanların tahrip edilmesinin de önüne geçmekte ve doğal alanların yerli ve yabancı turistlerin uğrak yeri haline gelmesinde etkili olmaktadır. Diğer yandan, belirli bir destinasyonun çok boyutlu olarak değerlendirildiğinde, doğa turizminin yanında kültür, inanç ve endemik ürünleri de içerisinde barındırdığı görülmektedir. Türkiye'de de özellikle çarpık kentleşme sonucu aşırı betonlaşma, stres temelli ruhsal açmazların giderilmesi ihtiyacının fazlasıyla ortaya çıkması ve hava kirliliğine bağlı hastalıkların arttığı son dönemlerde büyük bir ilgi gören doğa turizmi, adından çokça bahsettirmektedir. Ulaşım probleminin olmadığı ve hayati tehlikelerin nispeten az olduğu doğal alanlara turistik amaçlı gerçekleştirilen seyahat faaliyetleri, yerli veya yabancı turistlerin dinlenme gereksinimlerini karşılarken bölgesel anlamda destinasyonların da pazarlanmasını sağlamaktadır. Turistik ve doğal güzelliklerin, inançsal, kültürel ve bölgesel özelliklerin ve aynı zamanda endemik ürünlerin de tanıtılmasına olanak sağlayan turistik faaliyetlerin sıklaştırılmasının, bölgesel olarak da kalkınmanın temel dinamiklerinden birini oluşturacağı, yadsınılamaz bir gerçekliktir. Türkiye'de belirli bölgelerdeki coğrafi koşulların terör yapılanmaları ve beraberinde getirdiği terör eylemlerinin gerçekleştirilmesinde kolaylaştırıcı bir fonksiyonu olduğu için terör eylemleri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki turizm faaliyetlerinin gerçekleşmesindeki en önemli ve belki de en büyük engellerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğal güzellikleri, kültürel zenginliği, önemli bir Alevi inanç merkezi ve endemik türde bitki veya canlılara sahip olmasına rağmen yerli veya yabancı turistler tarafından yeterince rağbet görmeyen Tunceli İlinin pazarlanması önündeki güvenlik sorunları başta olmak üzere bazı engeller, aynı zamanda bölgesel olarak ekonomik faaliyetlerin de yeterli ölçüde gerçekleştirilememesine sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bu çalışmanın yapılmasındaki temel amaç, Tunceli İlinin sahip olduğu bu özellikler açısından Türkiye'de ve Dünya'da doğa, kültür ve inanç turizmi kapsamında tanınabilirliğine katkı sağlamaktır.

[1] Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, humud@munzur.edu.tr
[2] Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, hbalo@munzur.edu.tr

Keywords – Destinasyon Pazarlaması; Terörizm; Turizm; Tunceli

GİRİŞ

Genel olarak bakıldığında pazarlama kavramı, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla işletmeler tarafından ürün, fikir ve hizmetlerin planlı ve kontrollü bir şekilde tüketicilere ulaştırılmasını amaçlamaktadır. Tüketicilere ulaştırılan ürün veya hizmetlerin yanı sıra tüketicilerin kendiliklerinden ulaştıkları ürün veya hizmetler de mevcuttur. Bu hizmetlerin en başında da kuşkusuz turizm hizmetleri gelmektedir. Tüketicilerin çoğunlukla dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptığı turistik geziler, belirli bir bölgede tüketimin artması, dolayısıyla rekabete dayalı olarak pazarlama faaliyetlerine duyulan ihtiyacın ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir.

Turizm, yerel kimliğin öne çıkarılmasını sağlayan ve aynı zamanda kültürel çeşitliliğin ve özgünlüğün de korunması için kullanılan en önemli araçtır. Bir bölgenin tanıtılarak cazibe merkezi haline gelmesinde ve yerel ekonomiye katkıda bulunacak şekilde tanıtılmasında da oldukça etkili bir pazarlama aracı işlevi görmektedir (Serçeoğlu, 2014: 37). Diğer yandan turizm, dünya çapında da hızla ekonomik büyümenin en önemli sektörlerinden biri haline gelmektedir. 11 Eylül olayları, SARS hastalığı ve tsunami felaketi gibi geçici bölgesel aksaklıklara rağmen büyümenin yapısal olarak belli başlı ölçeklerinden biri olmaya devam etmektedir (Lansing ve Vries, 2007: 77). Bunun yanı sıra, bütün turizm faaliyetleri seyahati kapsarken, bütün seyahatler bir turizm faaliyeti değildir. Bütün tatil seyahatleri eğlence ya da dinlence içerirken, bütün turizm faaliyetleri eğlence ya da dinlence içermez. Bütün turizm faaliyetleri, serbest zamanlarda gerçekleşirken, bütün serbest zamanlar turizm faaliyetleri için ayrılmayabilir (Pike, 2004: 8).

Küreselleşmenin bir getirisi olarak uluslararası rekabetin yoğunlaşması ve iletişim teknolojilerindeki hız ve gelişmeyle oluşan tek dünya pazarı, turizm endüstrisinin de ulusal ve uluslararası pazarlarda uygulanacak pazarlama stratejilerini de uzun vadede hedef pazarların sosyal yapıları bakımından yeniden gözden geçirmeye zorlamaktadır (Kurt, 2009: 4).

Turizm faaliyetlerinin ya da turistik gezilerin Türkiye'deki önemli çoğunluğu yaz aylarında gerçekleştirilmekte ve genel olarak sahil şeridinde yoğunlaşmaktadır. Son dönemlerde ise 3S (Sea-Sand-Sun) olarak bilinen deniz, kum ve güneş turizminin pastadaki payının azalmasında etken olarak yayla veya doğa turizmini göstermek pek de yanlış olmayacaktır. Kültür, inanç ve endemik ürün eksenli turistik faaliyetlerin de sahil turizmine alternatif olarak değerlendirilmesi veya tüketiciler tarafından kıyı turizmine ayrılan bütçeden pay alması da söz konusu olmaktadır.

Tunceli İli gerek tarihi ve kültürel zenginliği, gerekse yaz ve kış turizmine elverişli doğal güzellikleriyle Türkiye'nin alternatif turizme elverişli bir kentidir. Buna rağmen Tunceli'nin adının terörle anılması başta olmak üzere nüfus yoğunluğunun azlığı, sektörel bazda değerlendirildiğinde sanayileşmesinin ve mevcut yatırımının yetersizliği; pazarlanmasının ve tanıtılmasının önünde çok büyük bir engel teşkil etmektedir.

TURİZM PAZARLAMASININ KAPSAMI VE DESTİNASYON PAZARLAMASI

Genel olarak bakıldığında turizm, tek başına bir endüstri olmaktan ziyade ekonomik ve sosyal yönü ağır basan çok büyük bir pazardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde turizm, birden fazla endüstriyi kapsayan ve büyük ölçüde emek-yoğun olan ve özel eğitimin gerekli olduğu bir hizmet endüstrisi bölümüdür. Genel anlamda turizm, kişilerin ikamet ettikleri ve çalıştıkları yerler dışında geçici süreli yaptıkları seyahatlerle ilgili olarak talep ettikleri bütün ürün ve hizmetlerin temin edilmesini içeren faaliyetler bütünüdür (Birgan, 1994: 37). Bu faaliyetlerle ilgili olarak işletmelerin veya kamu kurum ve kuruluşlarının tüketicilerin taleplerini karşılamaları için mutlak surette bölge koşullarına hakim

olmalarını gerektirmektedir. İşte bu yönüyle turizm pazarlaması uygulamalarının önemi ve pazarlama faaliyetlerine duyulan ihtiyaç artmıştır.

Turizm pazarlaması, ürün pazarlama anlayışı gibi tarihsel ve koşulsal olarak gelişmediği gibi, ürün pazarlaması anlayışını da geriden takip etmiştir. Başka bir ifadeyle turizm pazarlaması, uzun yıllar boyunca ihmal edilmiştir. Bu ihmalin temel nedenlerinden biri ve belki de en önemlisi, turizm endüstrisindeki yöneticilerin alt kademeleri aşamalar şeklinde geçerek yönetici pozisyonuna gelmeleri olmuştur. Turizm sektöründeki bu "bütün departmanları uygulamalı olarak tanımadan turizmci olunmaz" anlayışı, bu sektörün ürün pazarının gerisinde kalmasına zemin hazırlamıştır. Turizm pazarlamasının ürün pazarlamasının gerisinde kalmasının bir diğer nedeni ise teknolojik yeniliklerin ve girişimlerin öncelikle üretim işletmelerinde başlaması olmuştur (Rızaoğlu, 2007: 21).

Turizm pazarlaması, belirli tüketici gruplarının ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanabilmesi amacıyla yöresel, bölgesel, ulusal veya uluslararası çapta özel ya da kamusal turizm elemanlarının yönetilmesi politikalarını sistemli ve koordineli bir biçimde yürüten ve optimum kazancın sağlandığı faaliyetler bütünüdür (Hayta, 2008: 33). Turizm endüstrisi oldukça melez bir endüstri olduğu için, haliyle turizm pazarlaması da melez bir pazarlamadır. Birçok endüstrideki mal ve hizmetler turizm endüstrisinde de yer bulabildiği ve turistlerin ihtiyaçlarını karşılayabildiği için turizm ürünü niteliği taşıyabilir. Diğer bir deyişle, turizm endüstrisi ağırlama, konaklama, gıda, ulaşım, eğlence ve dinlence ve gezi endüstrisi gibi çeşitli endüstrilerden oluşmaktadır. Sonuç olarak turizm pazarlaması, hem ürün hem de hizmet pazarlama bilgilerinin, kavramlarının, yöntemlerinin ve tekniklerinin turizm alanında uygulanmasıdır (Rızaoğlu, 2007: 23).

Turizm pazarlamasına konu olan yeme-içme, konaklama, eğlence-dinlence vb. endüstrilerin yanında, bu endüstrilerin yerleşik olduğu bölgelerin pazarlanması da ayrıca önem taşımaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, "ziyaret edilen yer anlamını taşıyan turizm destinasyonları, çeşitli turistik değerlere ve özelliklere sahip ve turistin seyahati süresince ihtiyaç duyabileceği turistik ürünlerin tamamını ve bir kısmını sunabilen coğrafi bir mekan olarak tanımlanabilir" (Atay, 2003: 27).

Pazarlama, ürün veya hizmetin hedef kitlenin istek ve ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi, hedef kitlenin satın alma eylemini gerçekleştirmesi için çaba gösterilmesi ve tüketici memnuniyeti açısından satın alma sonrası hizmetlerin gerçekleştirilmesi için bir faaliyetler bütünü olarak değerlendirilmektedir. Destinasyon pazarlama ise, bu faaliyetlerin bütün destinasyon için gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Buradan hareketle destinasyon pazarlama, destinasyonun bir bütün olarak turizm pazarında ve önceden belirlenmiş hedef kitlelere pazarlanması ile ilgili tüm pazarlama faaliyetlerini içeren sistemli bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkay, 2014: 197). Destinasyon pazarlaması, coğrafi, bölgesel veya ulusal pazarlamanın bir parçası olmakla beraber, destinasyonların işlevlerinin etkinliği bir noktada, işletmelerin rekabetin olduğu pazardaki konumuna bağlıdır. Destinasyonun her bir unsurunun bireysel anlamda başarısı, destinasyonun bütününün başarısını etkilemektedir (Özdemir, 2007: 73).

Bir bölgenin turistik destinasyon sayılabilmesi ve turizm açısından gelişebilmesi için çekicilik, imaj, ulaşım kolaylığı, konaklama, yeme-içme, eğlence-dinlence imkanları gibi bazı ürün ve hizmet karışımlarına sahip olması gerekmektedir (İlban, 2007: 6-7).

Bir destinasyonu oluşturan özellikler, Buhalis (2000) tarafından altı ana başlıkta toplanmıştır (Buhalis, 2000: 98).

1. Cazibe (Attractions): Doğal güzellikler, insanlar tarafından oluşturulmuş yapılar, suni yapılar, bir amaç doğrultusunda yapılmış yapılar, tarihi yapılar, özel durumlar.
2. Erişilebilirlik (Accessibility): Güzergahlardaki kesintisiz ulaşım sistemi, terminaller ve araçlar.
3. Dinlenme Tesisleri (Amenities): Yeme-içme ve konaklama tesisleri, perakendeciler ve diğer turist hizmetleri.

4. Mevcut Paket Turlar (Available Packages): Turistik işletmelerin veya aracılarının daha önceden hazırladıkları paket turlar.
5. Etkinlikler (Activities): Destinasyonda hâlihazırda bulunan ve turistlerin seyahatleri süresince yapacakları etkinlikler.
6. Tamamlayıcı Hizmetler (Ancillary Services): Bankalar, iletişim araçları, posta, haber ajansları, hastaneler vb. gibi turistler tarafından kullanılan hizmetler.

Günümüzde, küreselleşmenin bütün sektörlere hâkim olduğu göz önünde bulundurulduğunda, turistlerin destinasyon tercihlerine yön veren etkenlerin başında, ziyaret edilecek destinasyonun cazibesi ve içeriğinin yanı sıra reklamının ve tanıtımının da iyi yapılması gelmektedir. Bu açıdan değerlendirildiği zaman destinasyon pazarlaması, daha da önem verilmesi gereken bir konu halini almaktadır. Bir destinasyonun tanınırlığının artmasındaki en önemli faktör, iyi pazarlanan bir destinasyon olmasıdır (Çelik ve Gökçe, 2015: 30).

TURİZMİN GELİŞMESİNDEKİ SORUNLAR

Belirli bir destinasyonun turizm açısından gelişmesi önünde belli başlı sorunların olduğu açıktır. Literatürde bu sorunlarla ilgili çeşitli araştırmalar mevcut olup, bu araştırmalarda işaret edilen sorunları aşağıdaki şekilde ele almak mümkündür.

Pazarlama ile İlgili Sorunlar

Turistik ürünlerin ve hizmetlerin tüketicilere ulaştırılmasında en önemli unsur şüphesiz pazarlama faaliyetleridir. Pazarlama çabalarının etkin olarak yürütülemediği destinasyonların adının başarıyla anılması imkânsızdır. Turizm olanakları yeterli olmasına karşın istenilen düzeyde turist çekemeyen destinasyonlar, en önemli sorunu pazarlama konusunda yaşamaktadırlar. Tanıtımı etkili bir şekilde yapılamayan destinasyonlarda turistlerin ziyaret etme sıklığındaki artış gerçekleşmemektedir (İlban ve Kaşlı, 2009: 1277). Turistik destinasyonlarının tanıtımının etkin bir şekilde yapılabilmesi için yöresel anlamda paydaşların, pazarlama faaliyetlerini etkin bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Tunceli İli Gümrük ve Ticaret İl Müdürlüğü ile yapılan görüşmede; Tunceli İli'ne ait direkt uydudan yayın yapan bir TV kanalının olmayışı, Tunceli İli'nin tanınması ve özellikle Tunceli'deki gelişmelerin takip edilmesi önünde büyük bir engel olarak nitelendirilmiştir. Öte yandan, herhangi bir ile özgü yerel ürünlerin de market raflarının en az %1'lik kısmında sergilenmesi de yasal düzenlemelerle zorunlu hale getirilme aşamasında olduğu ve böylelikle Tunceli İli'ne özgü ürünlerin de bu düzenlemeyle daha tanınır bir hal almasının sağlanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca coğrafi işaretlemelerin yapılarak yerel ürünlerde markalaşmaya gidilmesinin de bölge açısından faydalı olacağı görüşü hâkimdir.

Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü ile yapılan görüşmede, Tunceli'de turizmin gelişebilmesi için çalışmaların yapıldığı fakat sürdürülebilirlik açısından turizm faaliyetlerinin yeterince gerçekleşemediği belirtilmiştir. Turistik destinasyonları ve inanç merkezlerinin tanınırlığının arttırılması bağlamında da Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'nün zaman zaman çalışmalar yaptığı verilen bilgiler arasındadır.
İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü ile yapılan görüşmede ise organik tarım faaliyetlerinin Tunceli için de geliştirilmesiyle alakalı çalışmaların yapıldığı, Tunceli Sarımsağı'na patent alındığı ve Tunceli'de büyük ve küçükbaş hayvancılığın geliştirilmesine yönelik çalışmaların da hızla devam ettiği belirtilmiştir.

Altyapı-Üstyapı İle İlgili Sorunlar

Turistik potansiyeli olan bir bölgenin sadece doğal kaynaklara sahip olması yeterli değildir. Bu kaynakların turistlere sunulabilmesi için sağlam bir altyapıya, fiziki imkanlara ve güçlü bir turizm

sektörüne ihtiyacı vardır. Altyapı açısından yetersiz bir destinasyonun turistik açıdan zenginleştirilmesi mümkün olmayacaktır (Seçilmiş, 2011: 39).

Tunceli Karayolları 86. Bölge Şefliği ve İl Özel İdaresi ile yapılan görüşmelerde, Tunceli İli'nin turistik destinasyonlarının tanınabilmesi için kullanışlı anayolların ve bağlantı yollarının oluşturulması gerekliliği vurgulanmıştır. Her iki kurumun da bu konudaki ortak meselesi, yol yapımının terör faaliyetleri nedeniyle çoğu zaman gerçekleştirilmemesi olmuştur. Terör örgütü tarafından İş makinelerinin yakılması başta olmak üzere, turistik destinasyonlara giden yollarda (Tunceli-Ovacık ve Tunceli-Pülümür yolları) yol güvenliğinin zaman zaman tehlikeye girmesi, yol yapım çalışmalarını engellemektedir.

Finansman ile İlgili Sorunlar

Turizm sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi finansman sorunları mevcuttur ve bu sorunlar sektördeki işletmeleri de etkilemektedir (Yılmaz, 2007: 163). Yeterli olmayan öz kaynakla başlatılan yatırımlar, kullanılan kredilerin ödenmesinde yaşanılan zorluklar, işletmelerin sermayelerinin yetersiz olması, yabancı sermaye yatırımlarının yeterli olmaması, dış kredilerin azlığı ve tasarrufların turizm sektörüne yönlendirilememesi gibi nedenler finansman ile ilgili sorunlar kapsamında değerlendirilebilir (Seçilmiş, 2011: 40). Finansman sorunları ile, mevsimsel olarak turistik hareketlenmelerde değişmelerin yoğun olduğu destinasyonlarda daha büyük ölçüde karşılaşılmaktadır (İlban ve Kaşlı, 2009: 1279).

Tunceli İli, nüfusu itibariyle ülkemizdeki diğer illere göre, yatırım harcamalarının çok daha az olduğu şehirlerden birisidir. Bu kapsamda, Tunceli İl Özel İdaresi ile yapılan görüşmede, Tunceli İli'ne ayrılan bütçenin yetersiz olması, bölgeye yapılacak hizmetlerin de yapılamaması veyahut gecikmeye maruz kalmasına neden olmaktadır. Büyük illerdeki il özel idarelerinin kendilerine ait gelir kaynaklarının olmasına karşılık Tunceli İl Özel İdaresi'nin kendisine ait bir gelir kaynağı bulunmamaktadır. Bu da, il özel idaresi harcamalarının finansmanında güçlük çekilmesine yol açmaktadır.

Eğitilmiş Çalışanlar ile İlgili Sorunlar

Turizm işletmelerinde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri de kuşkusuz, eğitilmiş çalışanların sayılarındaki yetersizlik olmaktadır. Herhangi bir turistik destinasyonda turizmin gelişmesi, uygun eğitim almış nitelikli çalışanlara sahip olmayı gerektirmektedir (Seçilmiş, 2011: 40).Üretim işletmelerinde otomasyon kullanımının ürünün kalitesini arttırıcı bir rol üstlenmesine karşılık hizmet işletmelerinde bu şekilde bir kalite artırımına gidilmesi pek de olanaklı değildir. Hizmet işletmelerinde müşterilere sunulan hizmetin kalitesi, istihdam edilen çalışanların kalitesi ve niteliğiyle çok yakından ilişkilidir. Eğitilmiş ve nitelikli çalışanların istihdam edildiği hizmet işletmelerinde, hizmet kalitesi yükselmekte ve işletmeye gelen müşteriler tekrar aynı işletmeyi tercih edebilmektedirler (İlban ve Kaşlı, 2009: 1278).

Tunceli İli'nde 2008 yılından itibaren faaliyete başlayan Munzur Üniversitesi, bölgenin gelişmesinde faydalı olacak bölümlerle, her geçen gün faaliyetlerini geliştirerek gerçekleştirmektedir. Öte yandan, Pertek İlçesi'nde faaliyet gösteren Pertek Sakine Genç Meslek Yüksekokulu bünyesindeki Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümünün varlığı da, Tunceli İli'nin turizm açısından gelişmesine katkıda bulunmaya hazır konumdadır.

Güvenlik ile İlgili Sorunlar

Turizm, turistik faaliyetleri gerçekleştiren kişilerin ikamet ettikleri bölgelerden başka bir bölgeye seyahat etmesi ve orada konaklamasını kapsamaktadır. Buradan hareketle turizm faaliyetine katılan kişilerin alışmış oldukları kültür veya coğrafyadan farklı bir bölgeye hareket etmeleri söz konusudur. Herhangi bir turistik destinasyonda işlenen suçlar, o destinasyonun imajını olumsuz yönde

etkileyeceğinden, turistler tarafından güvenlik sorunu bulunduğu düşünülen destinasyonlara istenilen sıklıkta ve düzeyde turist gelememektedir (İlban ve Kaşlı, 2011: 34).

Günümüzde, bir destinasyonun ziyaret edilememesinde güvenlik ile ilgili sorunların belki de en başında terör olayları gelmektedir. Araştırma kapsamında Tunceli İli'ndeki ilgili kamu kurumu yöneticileri ile gerçekleştirilen mülakatlarda, Tunceli İli'nin pazarlanması önündeki en belirgin etkenin bölgede yaşanan terör olayları olduğu sonucuna varılmıştır. Buradan hareketle, öncelikle terör ve terörizm kavramlarını açıklamak faydalı olacaktır.

Günümüzde terör ve terörizm olguları ile sıklıkla karşılaşılmasına rağmen bu iki kavram gerek gündelik gerekse de siyasal ve akademik dilde her zaman aynı şekilde tanımlanmamakta ve bu kavramların nasıl tanımlanacağı ile ilgili olarak ortak bir görüş birliğine varılamadığı görülmektedir.

Terör ve terörizmin tanımlanmasına yönelik olarak karşılaşılan en önemli engel, söz konusu kavramların farklı ülkelerde farklı şekillerde algılanmasıdır. Terörizm yöneldiği ve zarar verdiği ülke tarafından gerçek anlamı ile ele alınırken, diğer bazı ülkeler tarafından terör eylemlerine "özgürlük savaşçıları hareketleri" olarak nitelendirmeler yapılması nedeniyle terörizmin ortak bir tanımının yapılması noktasında görüş birliği sağlanamadığı görülmektedir (Yılmaz ve Yılmaz, 2005: 40-41).

Terör kelimesinin zihinlerimizdeki ilk karşılığı "korku" dur (Öztürk ve Çelik, 2009: 86). Terör kavramı; genel olarak, "*insanları yıldırmak, sindirmek ya da korkutmak yoluyla, onlara belli düşünce ve davranış biçimlerini benimsetmek için zor kullanma eylemi*" olarak açıklanmaktadır(Yılmaz ve Yılmaz, 2005: 41).

12.04.1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ise terörü; "Terör; cebir ve şiddet kullanarak;

baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir" şeklinde tanımlamaktadır (http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf).

Terörizm kavramı bir takım siyasal amaçlara ulaşmak üzere, toplumun demokratik ikna ve eylem yoluyla barışçı davranışına karşı, evrensel hukuk normlarını ve kamu otoritesini tanımayan, uluslararası destek gören bir takım örgütlerin, siyasi bir takım amaç ve hedeflerine ulaşabilmek için masum insanları bile hedef alabilen, savaş hukukunu tanımayan, geleneksel politik suçlardan farklı, örgütlü, sistematik öldürme, kaçırma, korkutma ve tahrip eylemleridir (Öztürk ve Çelik, 2009: 87).

Tunceli'de terör eylemleri, genellikle kırsal alanlarda gerçekleştirilmektedir. Şehir ve ilçe merkezlerinde de zaman zaman saldırılar yapılmakta ve bu saldırılar, Tunceli İli'nde gerek halk gerekse güvenlik birimleri açısından can ve mal kaybıyla neticelenebilmektedir. Tunceli İli'ndeki turistik destinasyonlara ulaşım yollarının sarp vadilerden geçmesi nedeniyle, vadilerde kümelenen terör grupları hem bölgeye gelen turistlerin seyahat özgürlüğünü engellemekte hem de turistik destinasyonlara yapılacak yatırım faaliyetlerinin önünde çok büyük engeller oluşturmaktadır.

Tunceli-Ovacık ve Tunceli-Pülümür yollarında kümelenen terörist gruplar kamuya ait araçları ve iş makinelerini yaktıkları için bu güzergahlarda yapılacak yatırımların da gerçekleştirilmesini engellemektedir. Munzur ve Pülümür vadileri dahilinde yer alan turistik destinasyonların geliştirilmesi ve bakımı ve bu destinasyonlara ulaşımı sağlayacak yolların bakım ve onarım çalışmalarının engellenmesi, bölge turizminin de gelişmesi önündeki en büyük engeldir. Bölgeyi ziyarete gelen yerli

veya yabancı turistlerin can ve mal güvenliklerinin terör tehdidi altında olması; kamuoyunda da geniş yankılar uyandırmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tunceli İli, coğrafi koşullar açısından değerlendirildiğinde sanayi faaliyetlerine elverişli değildir. Sanayi faaliyetlerine elverişli olmaması, bölge ekonomisi açısından bir dezavantaj yaratırken, diğer taraftan da sanayileşmenin bir getirisi olan hava, toprak ve su kirliliğinin de gerçekleşmesini engelleyici bir unsurdur. Bu yapısı dolayısıyla, bölgede gerçekleştirilebilecek organik tarım ve hayvancılık faaliyetlerine de olumlu anlamda bir zemin hazırlamaktadır. Bölgenin, tarım ve hayvancılığa kısmen elverişli olması, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin bölgenin kalkınmasında yeterli olmayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Tunceli İli'nin turistik faaliyetler kapsamında ise potansiyeli diğer endüstrilere nazaran çok daha yüksektir. Tunceli, doğal güzellikleri, yaz ve kış sporlarına elverişli yapısı, endemik ürünleri ve Alevilik inancının önemli merkezlerinden biri olması sebebiyle ülkemizin tanınmaya açık bir şehridir. Öte yandan, Tunceli-Erzincan karayolunun Güneydoğu Anadolu'yu Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerine bağlayan devlet karayollarından biri olması, Tunceli'nin jeopolitik olarak önemli kılmakta ve bu konumun turizm için değerlendirilmesi gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Tunceli'de turizm faaliyetlerinin gelişebilmesi için öncelikle, bölge ile ilgili olarak hem ulusal hem de uluslararası topluma "Tunceli güvenli bir bölge değildir" algısının gerçeği yansıtmadığını anlatmak gerekmektedir. Bu algının değiştirilmesi ile, Tunceli İli de Türkiye'deki diğer turistik bölgeler gibi turistlerin uğrak yeri konumunda gelebilecektir. Bu bağlamda Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'nün üstlenmesi gereken en önemli misyonlardan birisi, Tunceli ile ilgili tanıtım videolarının (turistik destinasyonlar, inanç merkezleri ve bölge halkının gelenek görenekleri vb. ile ilgili) yapılarak bölgesel, ulusal ve uluslararası basın yayın organlarında görünürlüğünü sağlayabilmektir. Gümrük ve Ticaret İl Müdürlüğü'nün misyonu, Tunceli'deki yöresel ürünlerin markalaşmasını sağlamak ve birlikler veyahut kooperatiflerin kurulmasına destek vererek üretimin standartlaşmasını sağlayacak çalışmalar yapmaktır. Belediye, Karayolları, Köy Hizmetleri ve İl Özel İdaresi'nin altyapı-üstyapı, imar, yol yapımı gibi faaliyetleri kontrollü ve doğal dengelere zarar vermeden gerçekleştirmeleri ve bölgede turizmin gelişebilmesi için öncelikle bölgenin ulaşılabilir ve konaklanabilir olmasını sağlamaları gerekmektedir. Tarım, Gıda ve Hayvancılık İl Müdürlüğü'nün bölgede organik tarım ve hayvancılığın geliştirilerek bölgenin daha tanınır bir hal alması için çalışmalarını sıklaştırmaları ve bölge halkını tarım ve hayvancılığa teşvik ederek bölgenin kalkınmasına da katkıda bulunmaları şarttır. Üniversitenin, turizm ve otel işletmeciliği ile ilgili bölümlerin fakülte veya yüksekokul bünyesinde de açması, bölgenin eğitilmiş çalışanlar ve hatta girişimcilik faaliyetleri açısından da zenginleşmesini sağlayabilecektir.

Bütün bunların ötesinde bölgenin turizm açısından gelişmesi ve kalkınması kuşkusuz ki terör eylemlerinin bitmesiyle çok yakından ilişkilidir. Terörden arındırılmış bir Tunceli, ildeki bütün kamu kuruluşlarının ve bölge halkının ortak hareketi ve çabasıyla gerçekleşecektir. Tunceli'nin terör olaylarıyla anılmaması, bütün kurumların da faaliyetlerini sakin bir ortamda sağlıklı olarak gerçekleştirebilmelerini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ATAY, Lütfi, 2003, "Turistik Destinasyon Pazarlaması ve Bir Alan Uygulaması", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ABD, İzmir.

BİRGAN, İbrahim, 1994, Bir Hizmet Sektörü Olarak, Turizm, Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3, s. 34-40.

BUHALIS, Dimitros, 2000, "Marketing the Competitive Destination of the Future", Tourism Management, 21, s. 97-116.
ÇELİK, Sabri, GÖKÇE, Faruk, 2015, "Destinasyon Pazarlamasında Deneyimsel Pazarlama Uygulamalarının Kullanımına İlişkin Kavramsal Bir Çalışma", Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 2, s. 29-37.
HAYTA, Ateş Bayazıt, 2008, "Turizm Pazarlamasında Tüketici Satın Alma Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar", Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt: 16, No: 1, s. 31-48.
http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf , (e.t. 20.07.2017)
İLBAN, Mehmet Oğuzhan, 2007, "Destinasyon Pazarlamasında Marka İmajı ve Seyahat Acentalarında Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD, Balıkesir.
İLBAN, Mehmet Oğuzhan, KAŞLI, Mehmet, 2009, "Termal Turizmin Gelişmesini Etkileyen Sorunları Belirlemeye Yönelik Gönen'de Bir Araştırma", Ege Akademik Bakış Dergisi, 9 (4), s. 1275-1293.
İLBAN, Mehmet Oğuzhan, KAŞLI, Mehmet, 2011, "Altınoluk'ta Turizmin Gelişmesini Etkileyen Sorunlar: Hizmet İşletmelerinde Bir Araştırma", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, s. 27-52.
LANSING, Paul, DE VRIES, Paul, 2007, "Sustainable Tourism: Ethical Alternative or Marketing Ploy?", Journal of Business Ethics, Volume: 72, No: 1, s. 77-85.
ÖZDEMİR, Gökçe, 2007, "Destinasyon Yönetimi ve Pazarlama Temelleri İzmir İçin Bir Destinasyon Model Önerisi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ABD, İzmir.
ÖZTÜRK, Serdar, ÇELİK, Kamil, 2009, "Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 89-111.
PIKE, Steven, 2004, Destination Marketing Organizations, Elseiver Ltd., UK.
RIZAOĞLU, Bahattin, 2007, Turizm Pazarlaması, Detay Yayıncılık, Ankara.
SEÇİLMİŞ, Cihan, 2011, "Ziyaretçilerin Gözüyle Eskişehir Turizminin Gelişmesini Etkileyen Sorunlar", İşletme Araştırmaları Dergisi, 3/3, s. 37-57.
SERÇEOĞLU, Neslihan, 2014, "Yöre Halkının Mutfak Kültürünü Tanıma Durumunun Tespit Edilmesi: Erzurum İli Örneği", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Volume: 2 Issue: 4, s. 36-46.

TÜRKAY, Oğuz, 2014, Destinasyon Yönetimi: Yöntembilim Bakış Açısıyla İşlevler, Yaklaşımlar ve Araçlar, Detay Yayıncılık, Ankara.
YILMAZ, Burcu Selin, YILMAZ, Özgür Devrim, 2005, "Terörizm ve Terörizmin Hedefi Olarak Turizm Endüstrisi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.4, S.13, s. 39-58.
YILMAZ, Hüseyin, 2007, "Turizm Sektörü Kobilerinin Finansman Sorunlarının Diğer Sektörlerle Karşılaştırmalı Analizi: Bodrum Örneği", Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD), 33, s. 162-170.

The Effects of Tax Incentives That are Implemented in Turkey on Regional Development by Creating Employment: The Case of Çanakkale

Türkiye'de Uygulanan Vergisel Teşviklerin İstihdam Yaratarak Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Çanakkale Örneği

Meltem İRTEŞ GÜLŞEN [1]

Abstract - The incentives, which are one of the means of economic policy, have been used by decision-makers for a long time in developed and developing countries to increase the prosperity of the country and to remove the regional imbalances. One of the means of fiscal policy that decision-makers use to contribute to economic growth and development is taxation. Indirect and direct taxation is also used as an incentive in Turkey in order to eliminate the socio-economic development differences between regions and to speed up the economic development. Undoubtedly, taxation is a good tool for increasing employment and reducing unemployment. According to the World Bank's research, there are data on the effects of tax wedge on increasing labor costs and a decreasing registered employment. In this context, considering that the creation of employment is an indispensable element of the economic and social development, the role of the private sector in creating employment is also gaining importance. In this study; firstly the incentives that are given in terms of regional development, then the tax incentives that are applied in Turkey and the effect of these incentives on the employment are examined in Çanakkale province and the contribution attempts have been made to the literature.

Keywords: Incentives, Tax Incentives, Tax Discounts, Tax Wedge, Employment, Çanakkale

Özet-Ekonomi politikası araçlarından birisi olan teşvikler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ülkenin refahını arttırmak ve bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak için karar alıcılar tarafından uzun bir süredir kullanılmaktadır. Karar alıcıların ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunmak için kullandıkları maliye politikası araçlarından birisi de vergilerdir. Türkiye'de de bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak ve ekonomik gelişmeyi hızlandırmak amacıyla dolaylı ve dolaysız vergiler de bir teşvik aracı olarak kullanılmaktadır. İşsizliğin azaltılarak istihdam yaratılmasında kuşkusuz vergiler iyi bir araçtır. Dünya Bankasının araştırmalarında, ücretler üzerindeki vergi takozunun iş gücü maliyetlerini arttırma, kayıtlı istihdamı ise azaltma etkisi olduğuna dair veri bulunmaktadır. Bu bağlamda istihdam yaratmanın ekonomik ve sosyal kalkınmanın vazgeçilmez bir unsuru olduğu dikkate alındığında, özel sektörün istihdam yaratmaktaki rolü de önem kazanmaktadır. Bu çalışmamızda; önce bölgesel kalkınma açısından teşvikler hakkında bilgi verilmiş daha sonra, Türkiye'de uygulanmakta olan vergisel teşvikler ve bu teşviklerin istihdam üzerindeki etkisi Çanakkale ili özelinde incelenerek literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teşvikler, Vergisel Teşvikler, Vergi İndirimleri, Vergi Takozu , İstihdam, Çanakkale

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomi politikası araçlarından biri olan teşvikler, toplam yatırım hacminin arttırılarak üretimin ve istihdamın artması, sektörel gelişimin sağlanması, geri kalmış bölgelerin kalkınması gibi amaçlarla hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sıkça kullanılmaktadır. Türkiye'de ekonomik büyüme ve kalkınmayı hızlandırmak amacıyla yasa koyucuların kullandıkları maliye politikası araçlarından birisi de vergilerdir. Bölgelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarının oldukça önemli boyutlara vardığı ülkemizde, ekonomik gelişmeyi hızlandırmak amacıyla vergiler, işsizliğin azaltılarak istihdamın yaratılmasında kullanılabilecek iyi bir araçtır. Dünya Bankası'nın araştırmalarında, ücretler üzerindeki vergi takozunun iş gücü maliyetlerini arttırma, kayıtlı istihdamı ise azaltma etkisi olduğuna dair veri bulunmaktadır. Bu bağlamda istihdam yaratmanın ekonomik ve sosyal kalkınmanın

[1] Öğr.Gör.Dr., Anadolu Üniversite Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir, Türkiye, mirtes@anadolu.edu.tr.

vazgeçilmez bir unsuru olduğu dikkate alındığında, özel sektörün istihdam yaratmaktaki rolü de önem kazanmaktadır.
Bu çalışmamızda; ilk önce genel olarak teşvik kavramının tanımı ve araçları belirtilerek, vergisel teşviklerden bahsedilmiştir. Teşviklerin bölgesel kalkınmaya ve istihdama olan etkileri hakkında bilgi verildikten sonra, Türkiye'de uygulanmakta olan vergisel teşvikler ve bu teşviklerin istihdam üzerindeki etkisi Çanakkale ili özelinde incelenerek, literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

GENEL OLARAK TEŞVİK KAVRAMI

Vergi teşviklerinin tanımını yapmadan önce teşvik kavramının ekonomi literatüründeki anlamını incelemek yerinde olur. Devletlerin, geri kalmış yörelerdeki ekonomik dengesizliğin giderilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlaması, üretim ve istihdam kapasitesini arttırmak için üretim faktörlerinin en uygun dağılımını sağlamaya çalışması ve bunun için bölge ve sanayi kollarına öncelik tanınması önem arz etmektedir. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklı biçimlerde uygulansa da, teşvikler bölgeler arası gelişmişlik farklarını doğrudan etkileyen bir konudur. Bu nedenle ülke ya da bölge ekonomisi açısından daha verimli ve faydalı olduğu kabul edilen alanlara kaynakların yönlendirilmesi amacıyla teşvik uygulamalarına önem verilmektedir.

Çiloğlu teşvik kavramını, 'Belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacı ile kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler' olarak tanımlanmaktadır (Çiloğlu: 1997, 1). Serdengeçti, 'Belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler' olarak tanımlar (Serdengeçti: 2000, 93). OECD tarafından yapılan tanıma göre de, teşvik, bir yatırımın maliyetini veya potansiyel kârını etkileyerek veya yatırımla ilgili risklerini değiştirerek yatırımın büyüklüğü, bölgesi ve sektörünü etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleridir (Duran: 2002, 6). İncekara ise teşvik kavramını, 'Belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmelerdir. Teşvikler gelişen ülkelerde çoğunlukla yatırım, üretim ve ihracat faaliyetlerinin plan ve program hedeflerine uygun yer, tutar ve sürelerde gerçekleşmesini sağlamaya yönelik politika uygulamalarıdır' şeklinde tanımlar (İncekara: 1995, 9).

Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporunda "teşvik" kavramı, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler olarak tanımlanır. Tanımdan anlaşılacağı üzere, ekonomik teşviklerin temelinde, kaynakların, ülke ekonomisi açısından daha yararlı olduğu kabul edilen alanlara yönlendirilmesi söz konusudur. Burada en önemli husus, teşvikler ile ulaşılmak istenilen hedeflerin neler olduğu ve bunlara karşılık ne gibi ödünler verileceğidir. Devletlerin teşvikler ile neleri amaçladığı uyguladıkları ekonomik sisteme göre değişmekle birlikte temel hedef, genel anlamda halkın refah seviyesinin yükseltilmesidir (Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Rapor: 2007, 1).

Teşvik uygulamaları ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapılsa da, uygulamaların temel amacı, kaynakların ülke ya da bölge ekonomisi açısından daha verimli ve faydalı olduğu kabul edilen sektörlere yönlendirilmesidir. Teşvikler, yüksek işsizlik ve düşük gelirin olduğu ortamlarda maliyet etkinliği ve ilerlemeyi hızlandırmada etkilidir (Gülmez, Noyan Yalman: 2010, 235-257).

Teşvik Araçları; Teşvikler; ayni, nakdi ve vergisel olabilir. Garanti ve kefaretler şeklinde kolaylıklar sağlayan bazı yöntemler de kullanılabilmektedir. Örneğin organize sanayi bölgeleri; ulaşım, su, elektrik, kanalizasyon, banka, kantin, telefon, internet, doğal gaz ve ilk yardım gibi olanaklarla donatılmış uygun bir alanda teknik ve genel hizmetlerin de sağlandığı üretim ve yerleşim birimleridir. Söz konusu

bölgeler, özel sektör sanayi yatırımlarının belirli yörelere yönlendirilmesi, mevcut yatırımların desteklenerek teşvik edilmesi, istihdamın arttırılması ve gelişmekte olan sanayilerin arazi gereksinimlerinin karşılanması amacıyla kullanılan mekânsal teşvik araçlarıdır.

Teşvikin Amacı; Söz konusu teşviklerin kullanım amaçları ülkeden ülkeye değişiklik göstermesine rağmen genellikle dört temel amacın gerçekleştirilmesi için kullanılmaktadır (UNCTAD: 2000, 12-13).

- Bölgesel Yatırımların Artırılması
- Sektörel Yatırımın Artırılması
- Performansın Artırılması
- Teknoloji Transferi

Teşvikler ekonomiyi olumlu ve olumsuz şekilde etkileyebilir. Kamu harcamaları politikası içinde teşviklerin payı ve rolü oldukça büyük olduğu için, bu politika aracının neden ve nasıl kullanıldığı önem taşımaktadır. Teşvikler ülke içindeki kaynak tahsisi kararlarını, gelir dağılımını ve harcamaların verimliliğini etkilemektedir. Ayrıca ekonomik yapının esnekliğini azaltmakta, uluslararası entegrasyon sürecinden bakıldığında ise rekabetçiliği etkileyerek uluslararası kaynak dağılımında bozulmaya neden olmaktadır (Küçüker: 2000, 133). Etkisi diğer ekonomi politikası araçlarından daha kısa sürede ortaya çıkabileceğinden dolayı bu teşvik araçlarından biri ya da birkaçı bir arada ve oldukça geniş bir alanda kullanılmasını sağlamaktadır.

Bu durumda bir ekonomi politikası aracı olarak teşvikleri, yatırım ve üretim aşamasında veya ihracat aşamasında, hedeflenen ekonomik sonuçlara ulaşmak için kaynak dağılımını değiştiren, maliyetleri azaltan ve bir ekonomik faaliyeti diğerlerine oranla daha kârlı ya da avantajlı kılan, bölgesel kalkınmayı sağlamak, istihdamı arttırmak ve uluslararası rekabet gücünü arttırmak amacıyla yatırımların kamu tarafından desteklenmesi şeklinde tanımlayabiliriz.

Cumhuriyet dönemindeki ilk teşvik kanunu, 4325 sayılı ‘Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi Kanunu’dur. İkinci teşvik kanunu ise 5084 Sayılı Kanun’ dur. 5084 sayılı Kanunun amacı; bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkânlarını arttırmaktır. Bu nedenle ile öncelikle yeni istihdam sağlayan işverenlerin, bu istihdam nedeniyle hesaplanacak gelir vergisinin tamamının veya bir kısmının verecekleri muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden gelir vergisine mahsup edilerek terkin edilmesi suretiyle istihdam üzerindeki yükü azaltılmak için gelir vergisi stopajı teşviki getirilmiştir. 36 ili kapsayacak şekilde yürürlüğe giren 5084 sayılı Kanun, Mart 2005’te 5350 sayılı Kanun ile 13 yeni il daha (Kilis, Tunceli, Kastamonu, Niğde, Kahramanmaraş, Elazığ, Çorum, Artvin, Kütahya, Trabzon, Rize, Nevşehir, Karaman) eklenerek 49 ili kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Söz konusu Kanun, yeni yatırımların yapılmasına ve istihdam yaratılmasına olanak sağlayan bir araç olmuştur. 28.03.2007 tarihli 5615 sayılı Kanun ile de Çanakkale’nin Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri de teşvik kapsamına alınmıştır. Türkiye’de yıllar itibariyle teşvik sistemleri incelendiğinde bölgesel önceliklere dayalı uygulamaların ağırlık kazandığı izlenmektedir. 1913 yılından beri uygulanan teşviklerin uzun yıllar bölgesel önceliklere dayalı sistemler içermiş olmasına rağmen, bugünkü istatistiklere bakıldığında bölgelerarası farklılıkları gidermede başarılı olmadığı görülmektedir (Çiloğlu: 2000, 31).

VERGİ TEŞVİKİ KAVRAMI

Devletlerin ekonomik hayata müdahalede kullandığı en önemli araçlardan bir tanesi vergi teşvikleridir. Vergi teşvikleri, uygulanan teşvik türüne göre az veya çok yatırımlar dolayısıyla istihdam üzerinde etkili olur. Herhangi bir vergi türünde tanınan vergi muafiyeti veya indirimi şeklindeki bir uygulama kadar maliyetler içerisinde önemli bir yer alan sosyal güvenlik primlerinde sağlanan indirim veya desteklerde maliyetleri azaltarak, var olan gelirleri yatırımlara yönlendirebilir. Girişimcilerin azalan maliyeti, vergi

idaresi açısından bakıldığında, idarenin kısa dönem için vazgeçtiği vergi geliri miktarını ifade etmektedir.

Düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi, vergi muafiyeti, zarar mahsubu, hızlandırılmış amortisman, yatırım indirimi istisnası, sosyal güvenlik katkısı ve istihdamla ilgili giderler gibi bazı giderin vergiden düşürülmesi şeklinde kabul edilen indirimler, sermaye mallarına yönelik KDV istisnası, belli bölge veya ürünlerde düşük KDV oranı uygulaması, sermaye mallarına yönelik gümrük vergisi muafiyeti, gümrük vergisi iadesi gibi vergisel teşvik araçları kullanılabilir.

BÖLGESEL KALKINMA

Her ülkede farklı şekilde uygulanan teşvik politikaları, bölgesel dengesizliği doğrudan etkileyen bir konudur. Tutarlı bir bölgesel kalkınma politikasına dayanan etkin bir teşvik sistemi bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bölgesel kalkınmanın sağlanması açısından uygulanan teşvikler; yatırım indirimi, ekonomik amaçlı vergi resim harç istisnası, gümrük muafiyeti, KDV desteği, teşvik kredileri, teşvik primi, arsa tahsisi, ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde özel indirim oranlarının artırılması, elektrik enerjisi sübvansiyonu vb. uygulamalardır (Öztürk, Uzun: 2010, 104).

Sanayinin gelişmemesi, iş imkânlarının sınırlı olması, kişi başına düşen gelirin diğer bölgelere nazaran düşük düzeyde oluşması, gelişmiş bölgelere iş gücü göçüne yol açmakta ve az gelişmiş bölgelerde gizli ve açık işsizliği arttırmaktadır (Küçükoğlu: 2005, 29). Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve istihdam kapasitesinin yetersiz olması nedeniyle devlet bazı bölgelere ve sanayi kollarına öncelik tanımaktadır. Böylece geri kalmış bölgelere sağlanan teşvikler sayesinde bu bölgelerde yapılan yatırımların maliyetinin azalması ve işletmelerin kârlılığının artması ile söz konusu yatırımlar daha cazip hale gelmektedir. Ancak cazibesi artan bu yatırımlar için aktarılan kaynakların her zaman yerinde ve uygun olarak kullanıldığı söylenemez. Bazen özel sektör yatırımlarına yeterli düzeyde teşvik tedbirleri uygulanmış olmasına rağmen, bölge ekonomisine fazla bir katkısı olmayabilir.

Nitekim ülkemizde, kamu sektörünün refahın paylaşımına yönelik müdahaleleri bölgelerarası dengesizliği istenen ölçüde azaltamamıştır. Yoğun girişimlere rağmen, gelişmişlik farklarının bu dönemde de sürmesinin başlıca nedenleri arasında; coğrafi yapı, iklim özellikleri, talep düzeyi yüksek iç ve dış pazarlara uzaklık, kırsal yerleşim birimlerinin çokluğu ve dağınıklığı bulunmaktadır (DPT: 2003, 12). Bunda teşviklerdeki plansızlık, bürokratik karmaşıklık ve etkin kontrol mekanizmasının kurulamamış olması, teşvik yolsuzlukları ve teşviklerin zamanında verilmemesi de önemli rol oynamaktadır (Söylemez: 1997, 6–8).

İSTİHDAM

Devlet, teşvik politikaları ile bölgeler arasındaki gelir düzeyi ve gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmayı, milli geliri arttırarak gelir dağılımındaki adaletin sağlanmasını amaçladığı gibi katma değeri yüksek gelişmiş teknolojileri kullanarak yatırımları teşvik etmeyi, böylece istihdam yaratmayı ve sonuç olarak ekonomik istikrar ve büyümeyi sağlamayı amaçlar. Toplam yatırım miktarının istikrarlı bir şekilde arttırılması üretimi ve dolayısıyla istihdamı arttırmaktadır. Üretim ve istihdam arasında sıkı ilişki, üretim ve işsizlik arasında da vardır. Bu nedenle devlet özel sektörü tetikleyici mali teşvikleri, özellikle vergisel teşvikleri kullanmaktadır. Böylece özel sektörün karşı karşıya kaldığı maliyetleri değiştirerek piyasaları ve davranışları etkilemeye çalışmaktadır.

Dünya Bankası'nın 2013 yılında yayımladığı Dünya Kalkınma Raporu'na göre her ülkenin iş gücü piyasası kendine has özelliklere sahip olduğu için farklı politikalar uygulanmalıdır. Söz konusu rapor, ülkeleri sekiz kategoride değerlendirmiştir. Bunlar, tarım ekonomisine sahip ülkeler, savaş/iç karışıklık yaşayan ülkeler, şehirleşmenin yüksek olduğu ülkeler, doğal kaynak zengini ülkeler, küçük ada ülkeleri,

genç işsizlik oranının yüksek olduğu ülkeler, formel iş gücü piyasasına geçen ülkeler (formalizing countries) ve yaşlanan nüfusa sahip ülkelerdir. Türkiye, bu sınıflandırmaya göre 'yaşlanmakta olan ve kayıt dışılığın azalmakta olduğu ülkeler' arasındadır. Kayıt dışılık aynı zamanda verimliliğin düşük olmasına yol açmaktadır. Dünya Bankası, bu ülkeler için istihdam yaratmaya müsait bir yatırım ortamı sağlanmasının ve iş gücü piyasasındaki katılıkların giderilmesinin önemine değinmektedir (Gürel Karataş, www.tusiad.org).

İstihdam yaratarak işsizliğin azaltılması, ekonomik ve bölgesel kalkınmanın önemli bir unsurudur. Uygun yatırım ortamın sağlanması, kayıt dışı istihdamla mücadelede önemli rol oynar. Devlete düşen görev de bu uygun ortamı sağlayarak büyüme için özel sektörün önündeki engellerin ve maliyetlerin azaltılmasıdır.
Bu konuda verilere baktığımızda; 2007 başından 2016 sonuna kadar olan 10 yıllık dönemde ülke genelinde tüm sektörlere yönelik olarak düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin kümülatif sayısı 36 bin 567 adettir. Bu belgeler kapsamında toplam 599 milyar 649 milyon liralık yatırım teşvik kapsamına alınmıştır. Söz konusu yatırımlarla toplam 1 milyon 287 bin 687 kişilik istihdam yaratılması öngörülmüştür. On yılda verilen teşvik belgelerinin 21 bin 903 adetle % 60'lık bölümü "genel" nitelikteki, 14 bin 524'ü "bölgesel", 113'ü "büyük ölçekli", 27'si ise "stratejik" yatırımlara yönelik olmuştur. Kümülatif bazda en fazla istihdam 740 bin 495 kişi (% 57,5) ile bölgesel yatırımlarla yaratılmıştır. Bu sayı genel yatırımlarda 507 bin 306, büyük ölçekli yatırımlarda 33 bin 280, stratejik yatırımlarda 6 bin 606 kişi olmuştur (Türmob: 2017, 3).

VERGİ TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL KALKINMAYA VE İSTİHDAMA ETKİLERİ

Bir teşvik politikasının başarısını belirleyen önemli özelliklerden biri etkinliktir. Etkinlik, teşvikin hedeflenen bölgelere veya sektörlere girişimcileri istediği oranda ve zamanda yönlendirebilmesidir. Vergi teşvikleri girişimcilerin sermayeleri ile ilgili konularda verecekleri kararları etkiler. Çünkü girişimcilerin alacakları kararları belirleyen en önemli faktörlerden birisi ileride elde edilecek gelire ilişkin beklentilerdir. Vergiler gelire ilişkin beklentileri olumsuz yönde etkiler. Geliri azalan girişimcinin yatırım düşünceleri olumsuz etkilenir. Bu nedenle vergiler yoluyla sağlanan teşviklerin gelir beklentilerini olumluya döndürmek suretiyle yatırımları canlandırıcı bir etkisinin olması beklenir.

Ülkenin ve bölgenin içinde bulunduğu ekonomik durum, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, teşvik uygulaması kapsamındaki verginin genel vergi sistemi içindeki önemi, oranı, süresi, kapsamı gibi faktörler etkinliğin üzerinde etkilidir. Kayıt dışı ekonominin yaygınlığı vergi teşviklerinin etkinliğini ortadan kaldıran önemli bir faktördür. Kayıt dışında kalan girişimcinin vergi teşvikleri ile ilgili bürokratik işlemlerle uğraşmasına gerek kalmayacaktır. Tabii yapılacak yatırımın türü ve büyüklüğü de vergi teşviklerinin yatırımcısı açısından doğrudan etkili hususlardır.

Yatırım maliyetlerini azaltmaya yönelik bu tedbirler, yalnızca geri kalmış bölgelerin canlandırılması amacıyla değil, aynı zamanda birçok geri kalmış ülkelerde ekonomik gelişmeyi sağlamak için endüstriyel sektörün geliştirilmesi amacına da yöneliktir. Genelde bu teşvikler, üretim sürecinde girdilere ya da çıktılara uygulanan bölgeler arasında girdi ve çıktı fiyatlarını değiştirmeye yöneliktir. Bununla beraber, sayıları oldukça kabarık olan teşvik tedbirlerinin etkinlikleri aynı değildir. Mali vergisel avantajlardan yararlanmayı isteyen girişimcilerin, başlatmak ya da geliştirmek istedikleri projeleri, gelişme olanakları gösterir nitelikte olmalıdır. Özendirme önlemlerin etkin olabilmesi için bölgede ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarının belirli bir düzeye erişmiş olması gereklidir. Özendirme önlemlerinin, bölgenin ekonomik yapısını yeni teknik zorunluluklara uymasını kolaylaştırmaya yönelik olmaları ve özendirme politikalarının ekonomik ve sosyal amaçların optimal bileşimini bulmak gerekmektedir (Taştekin: 2007, 29-30).

Diğer taraftan vergiye duyarlı olmayan yatırımlarında teşvik kapsamına alınması, sapmalara, yolsuzlukların artısına, hazinenin gelir kaybına uğramasına ve vergi yönetim maliyetlerinin yükselmesine sebep olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

VERGİ TEŞVİKLERİNİN ÜLKEMIZDEKİ UYGULAMALARI

Vergi teşvikleri hemen hemen bütün ülkelerde, ülkelerin içinde bulundukları duruma ve gelişmişlik düzeylerine göre farklı şekillerde uygulanmaktadır. Belirli bir standardı yoktur. Ülkenin hedeflediği amaçlara göre girişimcilerin belli proje veya sektörlere yatırım yapmalarını sağlamak veya ihracatı ya da istihdamı arttırmak amacıyla üzerlerindeki vergi yükünü azaltan teşvikler uygulanabilir.

Ülkemizde 19.06.2012 tarih ve 28328 sayılı resmi gazete de yayınlanan, 15.06.2012 tarih ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın 4. Maddesinde teşvik sistemi ve destek unsurları açıklanmıştır. Birinci fıkrasında teşvik sistemi; genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki uygulamalarından oluştuğu belirtilmektedir. Aşağıda 2017/9917 sayılı 'Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar' ile yatırım teşvik mevzuatında yapılan bazı değişiklikleri de kapsayan bölgesel teşvikler tablo halinde gösterilmiştir.

Tabloda görüleceği üzere genel teşvik uygulamalarında sigorta primi işveren hissesi desteği sadece tersanelerin gemi inşa yatırımlarda uygulanırken bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında herhangi bir sektör sınırlaması getirilmemiştir. Büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar için sigorta primi işveren hissesi desteği de 6. Bölgede yapılan yatırımları için getirilmiştir. Yine aynı şekilde gelir vergisi stopaj desteği de 6. Bölgede yapılan yatırımlarla sınırlandırılmıştır. Sigorta primi desteği, genel teşvik uygulamaları arasında yer almazken, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlarda uygulanmaktadır. Çalışmamızın konusu istihdam yaratarak bölgesel kalkınmayı etkilemek olması sebebiyle ağırlıklı olarak sigorta primi işveren hissesi desteği ve sigorta prim desteği incelenecektir.

Tablo:1 Bölgesel Teşvik Sistemi

Genel Teşvik Uygulamaları	**Bölgesel Teşvik Uygulamaları**	**Öncelikli Yatırımların Teşviki**	**Büyük Ölçekli Yatırımlar**	**Stratejik Yatırımlar**
Gümrük Vergisi Muafiyet	Gümrük Vergisi Muafiyet	Gümrük Vergisi Muafiyet	Gümrük Vergisi Muafiyet	Gümrük Vergisi Muafiyet
KDV İstisnası	KDV İstisnası	KDV İstisnası	KDV İstisnası	KDV İstisnası
Yok	Yok	Yok	Yok	KDV İadesi
Gelir Vergisi Stopaj desteği (6. Bölge yatırımları için)	Gelir Vergisi Stopaj desteği (6. Bölge yatırımları için)	Gelir Vergisi Stopaj desteği (6. Bölge yatırımları için)	Gelir Vergisi Stopaj desteği (6. Bölge yatırımları için)	Gelir Vergisi Stopaj desteği (6. Bölge yatırımları için)
Sigorta primi işveren hissesi desteği (Tersanelerin gemi inşa yatırımları için)	Sigorta primi işveren hissesi desteği	Sigorta primi işveren hissesi desteği	Sigorta primi işveren hissesi desteği(6. Bölge yatırımları için)	Sigorta primi işveren hissesi desteği(6. Bölge yatırımları için)
Yok	Sigorta primi desteği (6. bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).	Sigorta primi desteği (6. bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).	Sigorta primi desteği (6. bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).	Sigorta primi desteği (6. bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).
Yok	Yatırım yeri tahsisi.	Yatırım yeri tahsisi.	Yatırım yeri tahsisi.	Yatırım yeri tahsisi.
Yok	Vergi indirimi.	Vergi indirimi.	Vergi indirimi.	Vergi indirimi.
Yok	Faiz desteği (3., 4., 5. ve 6. bölgelerdeki yatırımlar için).	Faiz desteği (3., 4., 5. ve 6. bölgelerdeki yatırımlar için).	Yok	Faiz desteği

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Yatırım Teşvik Sistemi, Yatırımlarda Devlet Yardımları, Şubat 2017

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği; Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre Bakanlıkça karşılanmasıdır. Büyük ölçekli yatırımlar, öncelikli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında düzenlenen teşvik belgeleri için uygulanır. Yararlanılan sigorta primi işveren hissesi desteğinin tutarı, bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlar ile büyük ölçekli yatırımlarda sabit yatırım tutarının 12. Maddenin 4. Fıkrasında belirtilen oranlarını geçemez (Değişik: RG-13.10.2012-28440).

Stratejik yatırımlarda sigorta primi işveren hissesi desteğinin miktarı 1, 2, 3, 4 ve 5 inci bölgelerde sabit yatırım tutarının yüzde on beşini geçemez (Değişik: RG-13.10.2012-28440).

Genel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen, tersanelerin gemi inşa yatırımlarında tamamlama vizesi şartı aranmaksızın belge konusu geminin yapımında istihdam edilen işçiler için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı Bakanlıkça karşılanabilir. Bu destek, gemi inşası devam etse dahi yatırıma başlama tarihinden itibaren en fazla on sekiz ay süreyle uygulanır. Yat, yüzer tesis ve deniz araçları da bu kapsamda değerlendirilir. Maden arama yatırımlarında ise, bu desteğin uygulanmasına ikinci fıkrada belirtilen süreler dikkate alınarak tamamlama vizesi yapılmadan önce de başlanabilir (Değişik: RG-8.4.2015-29320).

Tablo:2 Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Dağılımı

Bölgeler	OSB ve EB Dışı	OSB ve EB İçi	Bölgesel Yatırımlar için Vergi İndirimi		Büyük Ölçekli Yatırımlar için Vergi İndirimi	
			Yatırıma Katkı Oranı(%)		Yatırıma Katkı Oranı(%)	
			OSB ve EB Dışı	OSB ve EB İçi	OSB ve EB Dışı	OSB ve EB İçi
1	2 yıl	3 yıl	15	20	25	30
2	3 yıl	5 yıl	20	25	30	35
3	5 yıl	6 yıl	25	30	35	40
4	6 yıl	7 yıl	30	40	40	50
5	7 yıl	10 yıl	40	50	50	60
6	10 yıl	12 yıl	50	55	60	65

EB: İmalat sanayine yönelik olarak Endüstri Bölgesinde gerçekleştirilen yatırımlar.
*İmalat sanayiine yönelik (US-97 Kodu:15-37) düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında, 1.1.2017 ile 31.12.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları için yatırıma katkı oranı her bir bölgede geçerli olan yatırıma katkı oranına 15 puan ilave edilmek suretiyle, vergi indirimi oranı tüm bölgelerde %100 oranında ve yatırıma katkı tutarının yatırım döneminde kullanılabilecek oranı %100 olarak uygulanır.

Sigorta Primi Desteği; Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının 10 yıl süreyle Bakanlıkça karşılanmasıdır. Bu destekten yararlanılabilmesi için, aylık prim ve hizmet belgelerinin yasal süresi içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumu'na verilmesi ve Bakanlıkça karşılanmayan işçi hissesine ait tutarın yasal süresi içerisinde ödenmiş olması şarttır. Bu destekten yararlanan yatırımcı tarafından ödenmesi gereken primlerin geç ödenmesi halinde, Bakanlıktan Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak ödemenin gecikmesinden kaynaklanan gecikme zammı işverenden tahsil edilir. Genel teşvik uygulamaları hariç olmak üzere, sadece 6. Bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için düzenlenen teşvik belgelerinde öngörülür.

Gelir Vergisi Stopajı Desteği; Ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmış bölgelerimize yatırımların yönlendirilmesini sağlayarak, bu bölgelerde istihdamın artırılarak bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacıyla bazı illerde yapılacak yatırımlar için istihdam edilen işçi ücretlerine Gelir Vergisi Stopajı desteği öngörülmüştür. Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken gelir vergisi stopajının asgari ücrete tekabül eden kısmının 10 yıl süreyle terkin edilmesidir. Sadece 6. Bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için düzenlenen teşvik belgeleri kapsamında sağlanan ilave istihdam için, belgede kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla, işçilerin ücretlerinin asgari ücrete tekabül eden kısmı üzerinden hesaplanan gelir vergisi, yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği tarihten itibaren on yıl süreyle verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilmektedir. Ayrıca AR-GE yatırımlarının 6. Bölgede olması halinde gelir vergisi stopajı desteğinden de yararlanması mümkündür.

Öncelikli yatırımlar için sağlanan destek unsurlarına baktığımızda; yatırıma katkı oranı (%) 40'dir. Vergi indirim ise % 80'dir. Sigorta primi işveren hissesi desteği de 7 yıldır. 1-5. Bölgelerde yapılacak yatırımlar için 5. Bölge desteği, 6. Bölgede yapılacak yatırımlar için 6. Bölge desteği uygulanacaktır.

Stratejik yatırımlar için sağlanan destek unsurlarına baktığımızda; vergi indirimi oranı yatırıma katkı oranı % 50'dir. Sigorta primi işveren hissesi desteği de 7 yıldır (6. Bölgede 10 yıl). Sigorta primi işçi

hissesi desteği ve gelir vergisi stopaj desteği 10 yıldır (Sadece 6. Bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).

İşgücü maliyetinin azaltılması için; sigorta primi işveren hissesi desteği (10 yıl/ OSB'lerde 12 yıl), sigorta primi desteği (10 yıl), gelir vergisi stopajı desteği (10 yıl) uygulanmaktadır.
22.02.2017 tarihli ve 29987 sayılı Resmi Gazete' de 2017/9917 sayılı 'Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar' ile yatırım teşvik mevzuatında bazı değişiklikler yapılmıştır. Öncelikle yatırım teşvik mevzuatı 2017 yılı için daha avantajlı hale getirilmiştir. Şöyle ki; 2012/3305 sayılı Karar ve daha önceki kararlara istinaden imalat sanayiine yönelik 'US-97 Kodu:15-37' düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında, 1.1.2017 ile 31.12.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları için;

a. Bina – inşaat harcamalarında KDV iadesi uygulanacaktır.
b. Bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik teşvik uygulamaları kapsamında vergi indirimi desteğinde uygulanacak;

- Yatırım katkı oranları her bir bölgede geçerli olan yatırıma katkı oranına 15 puan ilave edilmek suretiyle,
- Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirimi tüm bölgelerde % 100 oranında
- Yatırıma katkı tutarının yatırım döneminde yatırımcının diğer faaliyetlerinden elde ettiği kazançlarına uygulanacak oranı % 100 olmak üzere teşvik belgesi üzerinden herhangi bir işlem yapılmaksızın uygulayacaktır.

KDV istisnası kapsamına alınan yazılım ve gayri maddi hak satış ve kiralamaları yatırım teşvik mevzuatına 27 Ocak 2017 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan 6770 sayılı Kanun'un 7. Maddesiyle dahil edilmiştir.
Bu kararın 1. Maddesiyle, yukarıdaki düzenlemenin devamı niteliğinde, 2012/3305 sayılı 'Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın 'KDV istisnası ve iadesi' başlıklı 10. Maddesinin birinci fıkrasına 'ile belge kapsamındaki yazılım ve gayri maddi hak satışı ve kiralamaları' ibaresi eklenmiştir.

Bu kararın 3. Maddesiyle, 2012/3305 sayılı Karara 'Üretim Tesisi Taşıma Destek Paketi' başlıklı 23/a maddesi eklenmiştir. Buna göre, Cazibe Merkezleri Programı kapsamında yer alan 'Üretim Tesisi Taşıma Destek Paketi' çerçevesinde Kalkınma Bankası tarafından desteklenmesi uygun görülen yatırımlar aşağıdaki şartlarda bu Karar kapsamındaki desteklerden de yararlanacaktır.

- Program kapsamındaki illere taşınan tesise ilave yatırım yapılmaması veya yapılmakla birlikte asgari sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite şartlarının sağlanamaması durumunda;

a. Program kapsamındaki 4. ve 5. Bölge illerine taşınan tesisler, taşınılan bölgede geçerli olan süre ve miktarlarda sigorta primi işveren hissesi desteğinden,
b. 6. Bölge illerine taşınan tesisler, anılan bölgede geçerli olan sürelerde sigorta primi işveren hissesi desteği, sigorta primi desteği ve gelir vergisi stopaj desteğinden,

- Program kapsamındaki illere taşınmanın gerçekleşmesi ve ilave yatırımın asgari sabit yatırım tutarı ve kapasite şartlarını sağlaması halinde, taşınılan tesis bir önceki (a) maddesinde sayılan desteklerden, ilave yatırım ise bu desteklere ek olarak Gümrük Vergisi Muafiyeti, KDV İstisnası ve Vergi İndirimi desteğinden yararlanacaktır.

ÜCRET GELİRİNE UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ

Ülkemizde bölgesel kalkınmanın sağlanması ve istihdamın arttırılabilmesi için vergi kanunlarında çeşitli teşvik hükümleri yer almaktadır. Özellikle girişimciler için önemli bir maliyet olan sigorta primleri ile ilgili sigorta primi işveren hissesi desteği ve sigorta primi desteği Gelir Vergisi Kanununda yer alan hükümlerdir.

İşletmeler için yük oluşturan prim maliyetlerinde en çok azalmayı sağlayan teşvik programları istihdam edilen sigortalılara yönelik teşvikler ile 6. Bölgede faaliyet gösteren işverenlere sağlanan teşviklerdir. Söz konusu her iki teşvik programı da işverenlerin prim maliyetlerinde yaklaşık %90 oranında azalma meydana getirmektedir. Buna karşın işverenlerin prim maliyetlerinde en az azalma sağlayan teşvik programı ise sigorta primi işveren hissesinde yapılan 5 puanlık prim indirimidir. Bu teşvik programı ile

işverenlerin prim maliyetlerinde %10'luk cüzi bir azalma meydana getirmektedir. Ancak böyle olmasına rağmen en fazla tercih edilen teşvik modeli olmasının sebebi, uygulamasının ve faydalanma şartlarının diğer teşviklere görece kolay olmasıdır (Gürel Karataş, www.tusiad.org). Aşağıda ücret geliri üzerindeki vergi yükü incelemesinde bu durum gözükmektedir.

İSTİHDAMDA ÜCRET GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ VERGİ YÜKÜ

Ücret üzerinden alınan vergilerle finanse edilen sosyal sigorta programları, girişimcilerin kararlarını etkileyebilmektedir. Vergi yükünün ücret gelirleri üzerinde ortaya çıkardığı yük terminolojide vergi takozu (tax wedge) şeklinde tanımlanmaktadır. Vergi takozu, iş gücü başına devlete ödenen vergiler ile sosyal güvenlik katkı paylarının toplamını ifade etmektedir. Dünya Bankası'nın araştırmalarında, ücretler üzerindeki ağır vergi ve prim yükünün (tax wedge) iş gücü maliyetlerini artırma, kayıtlı istihdamı ise azaltma etkisi olduğuna dair veri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yine Dünya Bankası'nın yaptığı araştırmalar, zorunlu kıdem tazminatı ödemelerinin iş gücü devrini azalttığını ve yeni istihdam yaratılmasını yavaşlattığını göstermektedir. Sonuçta yüksek iş gücü maliyetleri yeni firmaların piyasaya girmesi konusunda caydırıcı olmaktadır. Bunların çoğunluğunun yenilikçi firmalar olduğu göz önünde bulundurulduğunda, iyi tasarlanmamış sosyal sigorta sistemlerinin iş gücü verimliliğindeki büyümeyi dolaylı da olsa yavaşlattığı görülmektedir.

OECD ile Türkiye'nin karşılaştırılmasının yapıldığı bir çalışmada;

- Türkiye, OECD ortalaması olan % 36 ile karşılaştırıldığında 2014 yılında bekâr bir çalışan üzerindeki % 38,2'lik vergi takozu ile 34 OECD üyesi ülke arasında 16. sırada yer almıştır.
- Türkiye'de, işçi ve işveren sosyal güvenlik katkı paylarının bütünü, toplam vergi takozunun %72'sini oluşturmaktadır. Söz konusu oranın OECD ortalaması %63'tür.
- Türkiye'de ortalama gelire sahip bekâr bir çalışan OECD'nin % 25,5'lik ortalaması ile karşılaştırıldığında 2014 yılında % 27,4 net vergi takozu ile karşı karşıyadır. Diğer bir deyişle, Türkiye'de ortalama gelire sahip bekâr bir çalışanın net geliri, vergi ve indirimlerden sonra, brüt ücretin % 72,6'sı olmuştur.

Tablo: 3 2017 Yılında Asgari Ücret Üzerindeki Vergi Takozu (Bekâr Çalışan) ve İşverenin Yükü

	Normal Uygulama (%20,5)	Normal Uygulama (% 15,5)	İndirilecek Tutar
Brüt Ücret	1.777,50	1.777,50	
SGK Primi İşçi Payı (% 14)	248,85	248,85	248,85
İşsizlik Sigortası Primi İşçi Payı (% 1)	17,78	17,78	
Gelir Vergisi Matrahı	1.510,87	1.510,87	
Hesaplanan Gelir Vergisi (%15)	226,63	226,63	
Asgari Geçim İndirimi	133,31	133,31	
Ödenecek Gelir Vergisi	93,32	93,32	93,32
Damga Vergisi (% 07,59)	13,49	13,49	
Kesintiler Toplamı	373,44	373,44	
Net Ücret	1.404,06	1.404,06	
SGK Primi İşveren Hissesi	364,38	275,51	364,38 - 275,51
İşsizlik Sigortası İşveren Hissesi (%2)	35,55	35,55	
İşverenin Yükü	2.177,43	2.088,56	706,55 – 617,68

OECD Taxing Wages 2015 raporundaki verilere göre Türkiye, bekâr bir çalışanın ücreti üzerindeki vergi takozu açısından OECD ortalamasının 2,2 puan üzerinde yer almaktadır. Ortalama düzeyde olmak, skalanın en ucundaki % 55'ler düzeyindeki ülkeler ile karşılaştırıldığında normal olarak karşılanmakla birlikte arzu edilen durum ortalamanın altına inebilmektir. Türkiye'de vergi takozunu yükselten en önemli etken toplam vergi takozunun % 72'sini oluşturan işçi ve işveren sosyal güvenlik paylarının yüksekliğidir. Ayrıca Gelir Vergisi tarifesinin ilk dilim tutarının düşük olması, özellikle asgari ücret ile çalışanların vergi takozunu daha da arttırmaktadır. (İrteş Gülşen ve Öztürk: 2016, 19)

1.1.2017 – 31.12.2017 tarihleri arasında geçerli olan asgari ücret tutarına göre bekâr ve çocuksuz olarak hesaplandığında net vergi takozu % 27,4'dür. İşveren açısından yapılan hesaplamadan da görüleceği üzere, ücret geliri üzerindeki vergi takozu 773,37 liradır. Bir işçinin işverene maliyeti 2.177,44 lira olmaktadır. İşverenin bu teşvikten yararlanması durumunda teşviklerle sağlanan indirim miktarı 706,55 lira olacaktır. Bu durumda işçinin işverene maliyeti 1470,88 lira olmaktadır. Yani sağlanan bu destekle yaklaşık % 32,44'lük bir tasarruf sağlanmaktadır. 5 puanlık indirim halinde ise işçinin işverene maliyeti 2.088,56 lira olmaktadır. İşverenin bu teşvikten yararlanması durumunda teşviklerle sağlanan indirim miktarı 617,68 lira olacaktır. Bu durumda işçinin işverene maliyeti 1470,88 lira olmaktadır. Yani yaklaşık % 29,57'lık bir tasarruf sağlanmaktadır. Ayrıca 27.01.2016 tarih ve 29606 sayılı Resmi Gazete'

de yayınlanan 14.01.2016 tarih ve 6661 Sayılı Kanunun 17. Maddesi uyarınca, işverene toplam maliyetin günlük 3,33 lirası Hazine tarafından karşılanacaktır.

ÇANAKKALE'NİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2016 yılında yapılan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması Raporuna göre, yirmi altı Düzey 2 İBBS (İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflaması) içinde Çanakkale ve Balıkesir İllerinden oluşan TR222 Bölgesinde Çanakkale, sosyo ekonomik gelişmişlik sıralaması bakımından, 81 il arasında 14. sırada yer alan almaktadır.

2017 Hane Halkı İşgücü İstatistiklerine göre; Türkiye genelinde iş gücünün önemli bir göstergesi olan iş gücüne katılma oranı, % 52,7'dur. Çanakkale İlinde iş gücüne katılma oranı ise Türkiye ortalamasının altında olup %47,9'dur. İstihdam oranı Türkiye genelinde % 47,2'dir. Çanakkale İlinde istihdam oranı Türkiye ortalamasına yakın olup % 44,60'tır. İşsizlik oranı ise Türkiye genelinde % 10,5 olarak saptanmıştır. Çanakkale İlinde işsizlik oranı % 5,3'dir. Çanakkale'de sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı (% 21,30) bakımından Türkiye ortalamalarının altındadır. Tarım kolunda çalışanların toplam istihdama oranı (% 36,3) ise Türkiye ortalamasının üstündedir.

Bölgeden toplanan vergilerin, Türkiye'deki toplam vergi matrahı içindeki payına bakıldığında bu tespit doğrulanmaktadır. Bölgenin vergileri, Türkiye'deki toplam verginin yaklaşık % 1'ini teşkil etmektedir. 2000'li yıllardan günümüze, son 15 yılda bu payda herhangi bir değişiklik yaşanmaması, bölge ekonomisinin Türkiye ekonomisinin performansına paralel bir seyir izlemekte olduğu tespitini güçlendirmektedir. Bölge sanayileşme açısından geride kalmıştır. Bugün TR22 Bölgesi'nde çalışanların sadece % 22,5'i sanayi sektöründe çalışmaktadır. Aynı şekilde, Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşlarının dağılımı açısından bakıldığında bölgede henüz bir hareketlenme olmadığı görülmektedir.

Çanakkale'de en çok katma değer üretilen sektörler, ana metal sanayi, diğer metalik olmayan mineral ürünler ve gıdadır. Çanakkale'nin ülke ekonomisindeki payı en çok olan sektörleri ana metal sanayi, diğer metalik olmayan mineral ürünleridir. Çanakkale'de gıda, metal, mobilya ve ağaç ürünleri, hem istihdamın hem de ülke geneline kıyasla imalat sanayii içindeki payın yüksek olduğu sektörler arasındadır. Bu sektörlerin tamamının bölgedeki doğal bir kaynak vasıtasıyla gelişmesi, bölgenin sektörel yapısını mevcut kaynakların şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin sanayi stratejisi açısından önceliğinin orta ve yüksek teknolojili sektörlerin payını arttırmak olduğu hesaba katıldığında TR22 Bölgesi'nin, bir yandan sanayileşmesi sağlanırken diğer yandan da teknolojik dönüşümüne öncelik verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin genelinde firmaların % 25'i, vergi oranlarını en önemli kısıt olarak görürken TR22 Bölgesi'nde bu oran % 23 ile Türkiye ortalamasına çok yakındır. Bunun dışında, makroekonomik belirsizlik, mevcut işçilerin vasıf ve eğitim seviyeleri, iş gücü maliyetleri ve finansman maliyeti firmalar tarafından yatırımları kısıtlayan diğer kritik unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Çanakkale'de kayıtlı istihdamın yüzde 21'i sanayide çalışmaktadır ve Türkiye ortalaması olan % 23'ten geride kaldığı gözlemlenmektedir (GMKA: 2017, 16-80).

Duruma 6. Bölge kapsamında baktığımızda; 2012'de yürürlüğe giren yeni teşvik sistemi, Doğu ve Güneydoğu'daki 15 ili kapsayan 6. Bölge yatırım sayısı ve tutarındaki artışa rağmen sonunculuktan kurtaramamıştır. Ancak yeni teşvik sistemi ile bölgede artan emek-yoğun yatırımlarla yaratılan istihdamdaki ciddi artış olmuştur. 6. Bölge, yıllık bazda bakıldığında 2011'de yatırımlarla öngörülen istihdamda 6 bin 344 kişiyle sonuncu sıradayken, 2016'da 18 bin 243 kişi ile 1. Bölgenin ardından 2'nci sıraya yerleşmiştir. Kamu ve özel sektöre ait yerli sermaye ve yabancı sermaye tarafından teşvik belgeleri kapsamında gerçekleştirilen yatırımlarla yaratılan yıllık toplam istihdamın, yıllar itibariyle genel iş gücünde meydana gelen artışı karşılama oranı düşük kalmıştır. 2006 yılında % 44,2 olan teşvikli

yatırımlarda öngörülen istihdamın yıllık iş gücü artışına oranı, 2014'de % 8'lere kadar düşmüş, söz konusu oran son iki yılda % 15-16 dolayında gerçekleşmiştir. Son on yılda teşvikli yatırımlarda öngörülen kümülatif 1 milyon 287 bin 687 kişilik istihdam, bu dönemde iş gücünde yaşanan 8 milyon 622 bin 197 kişilik net artışın ancak % 14,9'una denk gelmektedir.

Tablo:4 Teşvikli Yatırımların Bölgelere Göre Dağılımı (2007-2016)

Bölgeler	**Belge (Adet)**	**Pay** (%)	**Yatırım (Milyon TL)**	**Pay** (%)	**İstihdam (Kişi)**	**Pay (%)**
1. Bölge	12.756	34,9	237.834	39,7	529.293	41,1
2. Bölge	6.747	18,5	111.416	18,6	208.351	16,2
3. Bölge	5.594	15,3	78.555	13,1	160.054	12,4
4. Bölge	4.238	11,6	55.902	9,3	118.663	9,2
5. Bölge	3.613	9,9	37.645	6,3	112.346	8,7
6. Bölge	3.486	9,5	23.895	4,0	152.102	11,8
Muhtelif bölge	133	0,4	54.402	9,1	6.878	0,5
Çanakkale*	184		5.907		6.303	
Gökçeada*	19		48		371	
Bozcaada*	5		7		32	
TÜRKİYE	36.567	100,0	599.649	100,0	1.287.687	100,0

Kaynak: TÜRMOB, 2017, Teşvikli Yatırımlar Raporu, s:1-17
*Bulundukları bölgelerdeki yüzdelik payın içinde yer almalarından dolayı payları yeniden hesaplanmamıştır.

SONUÇ

Devletlerin elinde yatırımları, sektörleri ve bölgeleri istediği yönde ve miktarda destekleyeceği çeşitli teşvik tedbirleri bulunmaktadır. Yatırımı, üretimi, istihdamı ve dolayısıyla kalkınmayı ve büyümeyi hedefleyen ülkeler teşvik edici vergi politikalarına yönelmektedir. Çünkü en hızlı etki vergiler yoluyla sağlanmaktadır. Vergiler girişimcilerin elindeki gelirle ilgili gelecek beklentilerini etkilemektedir. Bu beklentinin olumlu olması halinde yatırım miktarının artması beklenir. Tabii ki devletlerin bölgelerarası dengesizlikleri sadece vergi teşvikleri ve diğer ekonomik teşviklerle ortadan kaldırması mümkün değildir. Bölgenin ekonomik durumu, demografik yapısı, jeopolitik konumu, bölgenin alt yapısı gibi birçok etken de bulunmaktadır. Buradaki önemli olan konu, hangi sektörün seçileceği değil de teşvikin nasıl verileceği, ne kadar süre ile verileceği ve teşvikin niteliğidir. Üretimi ve istihdamı arttıran yatırımların teşvik edilmesi önem taşımaktadır.

Ülkemizdeki bölgelerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri dikkate alınarak tespit edilen mevcut teşvik sisteminde yer alan teşvik unsurları, bölgelerine, önceliklerine, büyüklüklerine ve stratejik yapılarına göre farklı oranlarda uygulanmaktadır. Bölgesel ayrımlara gidilerek, az gelişmiş bölgelerde yer alan illerde yapılan yatırımlarda konu kısıtlaması yapılmamakta ve diğer bölgelerde uygulanmayan teşviklere yer verilmektedir. Bu nedenle mevcut teşvik sisteminin bölgesel kalkınmayı hedeflediğini söyleyebiliriz.

Çeşitli istatistiklerin incelenmesinde; devlet tarafından sağlanan birçok teşvike rağmen teşvik belgesi alınan yatırım sayısı ve tutarı ile bu yatırımlarla yaratılan istihdam sayısının, bazı yıllardaki düşüşler dışında genelde artış yönünde bir seyir izlediği görülmektedir. Ancak yatırımların bölgesel dağılımında, teşvik sisteminin yatırımların yönünü az gelişmiş bölgelere kaydırma konusundaki katkısı sınırlı kalmıştır. Bölgesel teşviklerin, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltıcı etkisinin arzulanan düzeyde olmadığı, yatırımlardan en büyük payı, yine 1. Bölge ile sosyo-ekonomik düzey açısından onu izleyen 2. ve 3. Bölgelerin almaya devam ettiği görülmektedir. 1. Bölgenin yatırım tutarındaki payı daha da artarken, Doğu ve Güneydoğu'daki ülkenin en yoksul 15 ilinin oluşturduğu 6. Bölgenin toplam teşvik

belgelerindeki payının çok az arttığı, toplam yatırım tutarındaki payının ise düştüğü dikkati çekmektedir. Sağlanan cazip teşviklere rağmen 6. Bölgenin yatırım eğiliminde olumlu bir artış sağlanamamıştır.

İstihdam konusunda da hem üretimin arttırılması, hem de yeni girişimlerin, yatırımların kolaylaştırılması için iş gücü üzerindeki maliyet yükünün düşürülmesi önem taşımaktadır. Türkiye'deki ücretler üzerindeki % 38,2'lik vergi ve prim yükünün ilk aşamada % 35,6 olan OECD ortalamasına indirilmesi istihdamın arttırılmasına katkıda bulunacaktır. Uygulamadaki sigorta primi işveren hissesi desteği ve sigorta prim desteği vergi gelirlerinde azalmaya neden olmasına rağmen az sermaye ile fazla istihdam yaratan emek yoğun yatırımların oranında artışlar meydana gelmiştir. Bunun paralelinde 6. Bölgenin, istihdamdaki payı 2011-2016 arasında yaklaşık 3 kat artmıştır. Bu durum sürekli göç veren bu iller lehine olumlu bir gelişmedir. Ancak yeterli değildir.

Çanakkale ise sanayileşme açısından geride kalmıştır. Çanakkale'de sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından Türkiye ortalamalarının altındadır. Tarım kolunda çalışanların toplam istihdama oranı ise Türkiye ortalamasının üstündedir. İşgücünün önemli bir göstergesi olan iş gücüne katılma oranı açısından, Türkiye ortalamasının altında kalırken, istihdam oranı bakımından Türkiye ortalamasına yakındır. İşsizlik oranı ise Türkiye genelinden daha düşüktür. Çanakkale'de sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından Türkiye ortalamalarının altındadır. Tarım kolunda çalışanların toplam istihdama oranı ise Türkiye ortalamasının üstündedir.

Uygulanmakta olan vergi teşviklerine rağmen yatırımların ve dolayısıyla istihdamın istenilen düzeyde olamamasının nedenini sadece teşvik uygulamalarının karmaşıklığına ve bürokratik işlemlerin çok oluşuna bağlamak yanlış olur. Göç, işsizlik ve terör gibi diğer faktörlerin dışında küresel ve ulusal ekonomiye ilişkin kaygı ve belirsizlikler de yatırım eğilimini etkileyen önemli birer faktördür. Bu nedenle bölgeler arası dengesizliklerin azaltılarak bölgesel kalkınmanın sağlanması, ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi için bütün faktörlerin bir arada ele alınarak sektörel ve bölgesel yapılanma stratejisine ve politikaların uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

Çanakkale Valiliği, 2017, İnternet Adresi: www.canakkale.gov.tr.
ÇİLOĞLU, İsmail, 1997, "Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi", Hazine Dergisi, 8, s.1–15
DEVLET YARDIMLARI ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU, 2007, 9. Kalkınma Planı, Ankara, s:1

DPT, 2016, "Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı", İnternet Adresi: http://www.dpt.gov.tr, Erişim Tarihi: 18.06.2017.

DURAN, Mustafa, 2002, "Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği", Araştırma ve İnceleme dizisi:32, Hazine Müsteşarlığı, Ankara, s.9.

GÜLMEZ, Mustafa ve YALMAN, İlkay Noyan, 2010, "Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri", Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 24(2), s.235–257.

GÜNEY MARMARA KALKINMA AJANSI, 2017, TR22 (Balıkesir, Çanakkale) Güney Marmara Bölgesi İmalat Sanayi Stratejisi Ve Eylem Planı, s: 80

GÜREL KARATAŞ, Deniz, Teşvikler Yoluyla İstihdam Yaratmak, İnternet Adresi: www.tusiad.org

İNCEKARA, Ahmet, 1995, Türkiye'de Teşvik Sistemi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 10, İstanbul, s. 9

İRTEŞ GÜLŞEN, Meltem ve ÖZTÜRK Şennur, 2016, 'Türkiye ve Seçilmiş OECD Ülkelerinde Ücretler Üzerindeki Vergi Takozu ve Medeni Durumun Vergileme Üzerine Etkileri' Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Mayıs 2016, Cilt:2, Sayı 2, s: 13-26

KÜÇÜKER, Celal; 2000, "Teşvik Teorisi: Ekonomik Argümanlar ve Endüstri Politikaları", Ekonomik Gelişme, Teşvikler ve Sivas, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, s.133–159.

KÜÇÜKOĞLU, Mahmut, 2005, Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, s:29

ÖZTÜRK, Nazım, UZUN, Ayşe Meral, 2010, 'Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Bölgesel Dengesizliklerin Ortaya Çıkmasında Rol Oynayan İktisadi Etmenler', Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:11, s:2, ss:104

SERDENGEÇTİ, Turan, 2000, "Teşviklerin Genel Bir Değerlendirmesi", Ekonomik Gelişme, Teşvikler ve Sivas, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, s. 119–128.

SÖYLEMEZ, Ufuk, 1997, "Teşvik Sistemi Nasıl Olmalıdır?", Asomedya, Mart, s.6–8.

TAŞTEKİN, Abdullah, 2007, Avrupa Birliği'nde Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye'de Bölgesel Stratejiler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, s:29-30

T.C. Ekonomi Bakanlığı, (2017), Yatırım Teşvik Sistemi, 'Yatırımlarda Devlet Yardımları, Şubat, 2017, İnternet Adresi: http://www.ekonomi.gov.tr, Erişim Tarihi: 18.06.2017.

TÜİK, 2016, "Türkiye İstatistik Kurumu Sınıflama Sunucusu", İnternet Adresi: http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/. Erişim Tarihi: 13.07.20127.

TUİK, 2017, Hane Halkı İşgücü İstatistiklerine, Nisan, İnternet Adresi: http://www.tuik.gov.tr

TÜRMOB, 2017, Teşvikli Yatırımlar Raporu, s:1-17 İnternet Adresi: http://www.turmob.org.tr

UNCTAD, 2000, 'Tax Incentives and Foreign Direct Investment A Global Survey', ASIT Advisory Studies No. 16, New York: United Nation, s: 12-13.

Biotechnological Investment Evaluation for Sustainable Energy Resources in TRB 1 Region

Mine Nazan Kerimak ÖNER[1]

Abstract – The rapid increase in the world's population over the past years has accompanied the increase in vital needs such as nutrition, housing, education and especially energy. The fossil fuel energy reserves, which have been investigated in the field of energy and calculated equally to billion tons of oil, indicated that only the world can manage until 2081. For this reason, the search for renewable alternative energy sources in the energy field has started all over the world as it is in every area. Renewable energy refers to energy derived from the energy flow that exists in uninterrupted natural processes. The sources used to obtain this energy are; Solar energy, wind energy, geothermal energy, hydraulic energy and biomass energy. The sustainable availability of energy as a means of reducing environmental pollution without causing environmental pollution requires that the resources to be used are a clean and sustainable energy source. Therefore; this study presented a review of renewable and sustainable energy sources of the TRB1 region. The analyzes carried out have the potential to be a source of renewable energy, which TRB1 regions (Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli) in general have. In particular, biotechnological processes for the use of agricultural wastes as well as animal wastes as a sustainable energy source have been evaluated, both of which are produced as final products, because of the fact that each province is included among the priority sectors in agricultural development and animal husbandry. The biogas to be produced by using biofuels (bioethanol and biodiesel) produced from agricultural areas and wastes and domestic wastes and biogas obtained from the evaluation of animal gut will both support regional development and provide economic revitalization and use agriculture suitable areas which are now idle. Thanks to the biotechnological investments that can be considered as employment area, both regional development and the high unemployment in the region and its vicinity will be taken into consideration. If all these developments are biotechnologically provided, the bases of biotechnological processes, which are an environmentalist approach that attaches importance to human and environmental health and transforms raw materials into goods and services with methods that will not affect human and environmental health negatively, will be taken to the region. As a result; Biotechnological developments will open new horizons in the assessment of wastes from plant and animal production areas as well as in all other areas and will provide innovations to the region and the people of the region in the area of waste assessment. It is also some of the few other advantages that it provides because it is an environmentally friendly process and also has the potential to overcome all the disadvantages of the global greenhouse gas effect, environmental pollution, fossil fuels extraction and use. For this reason, these processes should be supported in our country as well as all over the world and projects and investments where biotechnological investments are offered should be brought forward with the incentives given.

Keywords: renewable energy; TRB 1; biogas; ethanol

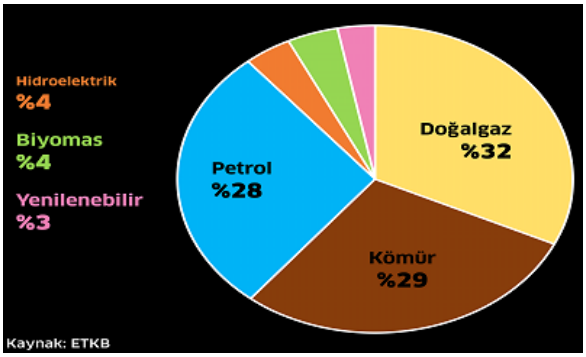
ENERJİ, YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI VE TÜRKİYE

Herhangi bir hareketi veya aksiyonu yapan ya da yapmaya hazır olan kabiliyete enerji denir. Enerji "iş yapma yeteneği" olarak da tanımlanabilir. Enerjinin anlamı canlı ve cansız maddelerin enerjisi olmak üzere iki farklı şekilde de verilebilir. Birincisi maddede var olan ve ısı, ışık vb. şekillerde ortaya çıkan belirli bir eyleme dönüşebilecek olan gizli güç ve/veya iş yapabilme yetisi ikincisi ise canlı sistemler için tanımlanan organizmaya canlılık verdiği kabul edilen etkin güçtür. Canlı organizma tükettiği besin maddelerinden enerjisini kendisi ve yeter miktarda üretebilmektedir. Enerjinin ilk tanımladığımız hali olan iş yapabilme kabiliyetine olan ihtiyaç ise her geçen gün gelişen teknoloji ve artan nüfus ile birlikte hızla artmaktadır. İnsanoğlunun sahip olduğu enerji kaynakları kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlarının tükeniyor olması gelecek yıllar için artan ve yerleşik uygarlığın devamı için tedarik edilmesi gereken enerji ihtiyacının alternatif enerji kaynaklarından üretilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yapılan araştırmalar fosil yakıtlarının yanması sonucu atmosfere serbest bırakılan gazların sera

[1] Dr, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, mine@kocaeli.edu.tr

etkisine sebep olduğunu bu yüzden dünya atmosferinin ortalama sıcaklığının 0.8°C arttığını bu artışın en büyük sebebinin ise insan etkisi ile fosil yakıtlarının tüketilmesi sonucu gerçekleştiği sonucunu da ortaya çıkarmıştır.

Endüstrileşme ve hızlı nüfus artışı sebebi ile geçen yüzyılda gerçekleşen enerji tüketimi beklenen seviyenin üzerinde olmuştur. Artan bu enerji ihtiyacı, ihtiyacın alternatif yollardan karşılanması aynı zamanda da çevre ve atmosfer dolayısıyla insanlığa zarar vermeyecek yollardan karşılanması zorunluluğunu oluşturmuştur. Bu tablo karşısında gelişmiş ülkeler hem yaşam için zararsız yeşil enerji elde etmek hem de enerji çeşitliliğini arttırmak için sürdürülebilir alternatif enerji ve enerji kaynakları arayışı içine girmişlerdir. Enerji kaynağı olarak şu anda kullanımda olan fosil yakıtlarının sahip olduğu dezavantajları ve neredeyse tükenme aşamasına gelmiş olmaları da yeni ve alternatif olarak kullanılacak enerji kaynaklarının bulunmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu sebeple temiz ve yenilenebilir enerji kaynakları arayışına yönelik çalışmalar dikkat çekmiş ve 19. yy'ın son zamanlarından itibaren de giderek artış göstermiştir. Ortaya çıkan bu enerji ihtiyacı artışının tüm dünya devletlerinde olduğu gibi özellikle Türkiye gibi enerji ihtiyacı bakımından büyük ölçüde dışa bağımlı olan ülkeler açısından daha da büyük sıkıntı yaratacağı aşikârdır. Bu sebeple hem artan enerji ihtiyacının karşılanması hem de sera gazı etkisi başta olmak üzere çevresel zararların indirgenmeye başlanması amacıyla ülkelerin ulusal enerji güvenliği sorumluları araştırmaların güneş enerjisi, nükleer enerji, rüzgâr enerjisi ve su gücü gibi yenilenebilir ve sürdürülebilir alternatif enerji kaynakları üzerinden gerçekleştirilmesi gerekliliğini savunmaktadırlar (John: 2011, pp). Gündemde olan bu enerji ihtiyacı arayışı Türkiye açısından irdelendiğinde ilk olarak ortaya çıkan sonuç Türkiye'nin kullandığı enerji açısından ithalat bağımlısı bir ülke olduğudur. Türkiye, kullandığı kömürün %30'unu, petrolün %92'sini, doğalgazın % 98'ini ithal etmektedir. Türkiye'nin enerji harcamasında birincil enerji tüketiminin kaynaklara göre dağılımını gösteren grafik şekil 1'de verilmiştir. Ülke sahip olduğu tüm yaşamsal faaliyetlerini doğalgaz ve petrol üzerine kurmuş olup bu enerji kaynaklarının sırasıyla %98 ve %92'sini ithal ediyor olması, ülkeye gelecekte bekleyen enerji dar boğazı sebebi ile yaşayacağı ciddi problemleri de işaret etmektedir.

Şekil 1. Türkiyede birincil enerji tüketiminin kaynaklara göre dağılımı, 2015, (http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1387296-cepten-cikan-paradan-halkin-enerji-politikalari-bilgisine-kadar-turkiyenin-enerji-karnesi).

Gelecekte temiz ve yaşanabilir bir ülke ve dünya için tüm dünya üzerinde olduğu gibi Türkiye için de var olan ve gerek çevresel gerekse de bağımlılık sebebiyle oluşan kaygılar nedeniyle yaygın kullanım alanı bulunan fosil yakıtlara alternatif olarak temiz ve yenilenebilir enerji üretim yöntemleri giderek önem kazanmaktadır. Dünyada yenilenebilir enerji yatırımları gittikçe artmaktadır. Türkiye de bu alanda ciddi bir potansiyele sahip durumdadır. Bu sebeple Türkiye'nin, yenilenebilir enerjinin kullanımını arttırması ve özel sektörün yenilenebilir enerjiye yönelmesi için teşvikleri uygulaması gelecekteki enerji güvenliği açısından beklenmektedir (Özer: 2016, 137). Bu şekilde Türkiye gibi ülkelerin hem enerjide dışa bağımlılığı hem de fosil yakıtların çevre üzerinde var olan olumsuz etkileri azaltılabilecektir.

Özetle, gelecekteki sürdürülebilir enerji politikaları için yeni enerji üretim alternatifleri ortaya çıkarılmalı, yenilenebilir enerjinin emisyonları düşürücü etkisi sebebiyle hem uluslararası sözleşmelerde ülkelere önerilen hem de ülkelerin ulusal politika tercihlerinde önemli bir alternatif olarak dikkat

çekmelidir. Yenilenebilir enerjinin tükenmez olması, kendisini sürekli yenileyebilmesi, doğayla uyumlu çevre dostu olması ve en önemlisi gelişen teknolojiyle birlikte en çok endişe edilen yüksek ilk maliyet sorununun çözüme kavuşturulabilir olması bu kaynaklara olan talebi ve yatırımları arttırmaktadır (Yılmaz: 2015, vii).

YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI VE TÜRKİYE

Yenilenebilir, temiz ve sürdürülebilir enerji, fosil yakıt kaynakları gibi tükenir nitelikte olmayan güneş, jeotermal, biyokütle, okyanus, rüzgâr, su gibi sürekli, yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerji türüdür. Temiz ve yenilenebilir bu enerji çeşidi ile sürdürülebilirlik için enerji güvenliği, çevre, maliyet etkinliği gibi konularda daha iyi bir noktaya ulaşılması hedeflenmektedir. Temiz enerjiye yapılan yatırımların fosil ve dolayısıyla ithal enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltmak, sera gazı ve konvansiyonel kirleticileri azaltmak ve yeni iş alanları oluşturmak gibi avantajları da bulunmaktadır (Özer: 2016, 137). Bahsedilen olumlu yönlerin yanında temiz enerji kullanımıyla ilgili bazı engeller de bulunmaktadır. İç politikaya ilişkin engeller, iç pazar engelleri, genel finansal engeller, yenilenebilir enerjiye özgü engeller ve fiziksel engeller arasındadır. Örneğin, temiz enerjinin üretim maliyetinin yüksek olması sebebiyle devlet desteği olmadan yenilenebilir enerjiye olan talep artmayabilir ve yatırımcı için piyasaya giriş cazip olmayabilir. Buna ilaveten yeni yatırımcıların piyasaya girmeden temiz enerjiye yönelik innovasyon/ yenileşim yatırımları yetersiz kalabilmektedir. Mevcut yatırımcıların da enerji üretimine ilişkin büyük ölçekli yatırımlarına önem vererek, yenilenebilir teknolojilere yatırım yapma tercihinde bulunmayabilmektedirler. Fakat yenilenebilir enerji için yapılacak yenileşim ve yatırımlar, bugünkü ve gelecek nesillerin yaşam kalitesini sürdürebilmeleri ve geliştirebilmeleri için son derece önemlidir. Yenilenebilir enerjiye yapılacak yatırımlar ya da teşvikler ek maliyet olarak görülse de dünya üzerinde bunu yasal çerçeveye oturtarak kaynak oluşturabilen Finlandiya, İsveç, Hollanda gibi ülkeler bulunmaktadır. Bu sebeple de yenilenebilir enerji yatırımlarının, yeşil yenileşimi teşvik eden ve bağımsız enerji piyasasına sahip ülkelerde daha etkin olabileceği iddia edilmektedir (Özer: 2016, 137).

Alternatif ve sürdürülebilir enerji kaynakları nelerdir? Biyokütle enerjisi, dalga enerjisi, güneş enerjisi, hidroelektrik enerjisi, jeotermal enerji ve rüzgâr enerjisi başlıca yeni, yenilenebilir, sürdürülebilir ve alternatif enerji kaynaklarıdırlar. Bu kaynaklar enerji üretimi için doğal süreçlerden yararlanılan, kullanılan kaynakların tükenme hızından çok daha hızlı bir sürede kendini yenileyebilen **enerji kaynakları** olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ülke kalkınması için son derece büyük önem arz eden enerji ihtiyacı ve maliyeti açısından değerlendirildiklerinde ise yerli olmaları, yenilenebilir ve sürdürülebilir olmaları açısından da son derece önemlidirler. Ülkemiz açısından düşünüldüğünde petrol ve doğalgaz temelli fosil yakıt rezervlerimizin az ya da hiç olmaması ülkemizi petrol ve doğalgaz açısından tamamı ile dışarıya bağımlı kılmaktadır. Yeni ve yenilenebilir kaynakların hayata geçirilmesi hem çevresel katkıları arttıracak hem de yerli kaynakların keşfi ve kullanımı ile ekonomik olarak katkı sağlamanın yanında istihdam desteği de yaratacaklardır.

Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarının çeşitliliği ve potansiyeli bakımından zengin bir ülkedir. Ülkemiz, birçok ülkede bulunmayan jeotermal enerjide dünya potansiyelinin %8 'ine sahiptir. Ayrıca coğrafi konumu nedeniyle büyük oranda güneş enerjisi almaktadır. Türkiye, hidrolik enerji potansiyeli açısından da dünyanın sayılı ülkelerindendir. Rüzgâr enerjisi potansiyeli yaklaşık 160 TWh olarak tahmin edilmektedir. Bu enerji kaynaklarının maliyetleri oldukça azdır, yenilenebilir olduklarından dolayı tükenmezler ve konvansiyonel yakıtların aksine çevre ve insan sağlığı için önemli bir tehdit oluşturmazlar (Gençoğlu: 2002, 57). Bu enerji türünün katkılarını ekonomik ve çevresel katkılar olarak sınıflayıp ekonomik açıdan incelendiğimizde de; yenilenebilir enerji yatırımlarının çoğu, yüksek maliyetli enerji dış alımları yerine, tesislerin kurulması için malzeme ve insan gücüne yapılmaktadır. Yenilenebilir enerji için yapılan yatırımlar ise yapıldığı yörede kalıp, iş ve yerel ekonomiler için enerji kaynağı olmaktadır. Çevresel katkıları düşünüldüğünde fosil yakıtlar ile karşılaştırıldığında son derece

temiz ve doğa dostu kaynaklardan üretilmektedirler. Çevresel kirleticileri yoktur. Kaynaklarının dünya durdukça tükenmesi söz konusu değildir. Bu sebepledir ki zaten yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji kaynağı olarak isimlendirilmektedirler. Ülkemizi dünyanın en büyük ekonomisinden biri yapmak isteyen ETKB enerjide 2023 yılı hedeflerini de bu hedefine uygun bir şekilde revize etmiştir. OECD tahminlerine göre Türkiye 2011-2017 döneminde yıllık ortalama % 6.7 büyüme oranıyla OECD'ye üye ülkeler arasındaki en hızlı büyüyen ekonomi olacaktır. Mevcut kurulu gücünü iki kat artırarak 100000 MWh'e çıkarmayı ve her yıl 5 milyar dolarlık yenilenebilir enerji yatırımı yapmayı hedeflemektedir. Ülkemizde Cumhuriyetin 100. yılının kutlanacağı 2023 yılına yönelik olarak enerji sektörüne ilişkin yüksek hedefler öngörülmektedir. Yenilenebilir enerji yatırımlarına ilişkin hedefler aşağıdaki şekildedir;

- Enerji Bakanlığı, yenilenebilir enerjinin payını %30'a yükseltilmesi,
- Rüzgâr enerjisinin 20.000 MW düzeyine çıkarılması (2010 yılında 1.694 MW idi), 600 MW jeotermal ve 3.000 MW güneş enerjisi kapasiteli elektrik santralleri,
- Enerji borsası oluşturulması,
- Su enerjisinden tam yararlanılması.

Ayrıca stratejik planda, kısa dönemde, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesiyle ilgili olarak aşağıdaki 2019 hedefleri bulunmaktadır ;

- Yerli kömüre dayalı elektrik üretiminin 60 milyar kWh'a çıkarılması
- HES'lerin kurulu gücünün 32.000 MW'a çıkarılması
- RES'lerin kurulu gücünün 10.000 MW'a çıkarılması
- JES'lerin kurulu gücünün 700 MW'a çıkarılması
- GES'lerin kurulu gücünün 3.000 MW'a çıkarılması
- Biyokütleye dayalı kurulu gücünün 700 MW'a çıkarılması
- Akkuyu NGS'nin test üretimine başlaması,Sinop NGS'nin inşaatına başlanması,üçüncü NGS hazırlıklarının sonuçlandırılması

Yenilenebilir Enerji Kanunu'ndan sonra yerli üretime sağlanan ek teşviklerle yatırımlar artmıştır. Rüzgar enerjisi yatırımları hızında Meksika'dan sonra ikinci sıraya yükselen ülkemizde 59 jeotermal sahası 419 milyon dolar bedelle özel sektöre devredilmiştir. Güneş enerjisinde 600 MW'lık yeni yatırım için özel sektöre çağrı yapılacağı duyurulmuştur. 2011 yılı içinde devreye giren 2287 MW'lık santralin 1407MW'ı yenilenebilir enerji santralinden oluşmaktadır. EPDK'ya yapılan lisans başvurularının yarısı yenilenebilir enerji yatırımları için gerçekleşmiştir. EPDK, 2011 yılı sonu itibariyle 106000 WM kurulu güce sahip proje için lisans başvurusu yapılmasını, ülkede enerji piyasasına duyulan güvenin göstergesi olarak değerlendirmektedir (Erdal: 2012, 171).

TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ SEKTÖRÜ YATIRIMLARI

Türkiye'de enerji talebindeki artış ve hükümetin yatırımcılara yenilenebilir enerji konusunda yeni teşvikler sağlayarak onları çeşitli enerji projelerini hayata geçirmeleri için teşvik etmesi özel sektör tarafından bazı uzun vadeli yatırımların yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu noktada son bir iki yılda Türk enerji sektörü enerji piyasasının serbestleşmesinin ardından hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Elektrik piyasası mevzuatın uygulanması ve talepteki yüksek artışa paralel olarak yatırımcıların ilgisini çekecek şekilde kapasitesini genişletmiştir. Yatırım projelerinin hükümetçe sunulan tarife garantisi sayesinde gelecek yıllarda hızlanmasını sağlayacağı ifade edilmektedir. Ülkemizin 2011 yılı itibariyle enerji tüketiminde dışa bağımlılığı % 71 seviyesine çıkmıştır. İthalat bağımlılığının azaltmak için yerli kaynakların kullanımı yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim verimliliğin artırılması nükleer enerji ve kayıp ve kaçakların azaltılması mevcut hükümetin enerji politikasının temel araçlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda hukuki düzenlemelerin yanında kurumsal dönüşümü de tamamlamak amacıyla ülkenin hidrolik, rüzgâr, jeotermal, güneş, biokütle ve diğer yenilenebilir enerji kaynakları öncelikli olmak üzere enerji kaynaklarının değerlendirilmesine enerjinin etkin ve verimli kullanılmasına ve enerji teknolojilerinden yararlanılmasına yönelik çalışmalar yapmak amacıyla Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Ülkemizde yenilenebilir enerji kaynaklarından olan geleneksel

biyokütle enerjisi en büyük potansiyele sahip yenilenebilir enerji kaynağıdır (Erdal: 2012, 171). Biyokütle enerjisinin kökeninde fotosentezle kazanılan enerji yatmaktadır. Türkiye'de biyokütle enerji brüt potansiyeli teorik olarak 135-150 MTEP/yıl kadar hesaplanmakla birlikte kayıplar düşüldükten sonra net değerin 90 MTEP/yıl olacağı varsayılmaktadır. Ekonomik sınırlamalarla 25 MTEP/yıl değeri, Türkiye'nin ekonomik biyokütle enerji potansiyeli olarak alınabilir. Biyokütle enerji kaynakları klasik ve modern olmak üzere ikiye ayrılır. Klasik olanı yakacak odun ile bitki ve hayvan artıklarından oluşur. Modern biyokütle ise odun, tarımsal yan ürünler ve atıkların biyokütle tekniklerle değerlendirilmesi sonucu elde olunacak ısı, elektrik ve sentetik yakıt türü enerjisidir. Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynakları ve potansiyelleri tablo 1'de verilmiştir (Atılgan: 2000, 31).

Tablo 1. Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyelleri (Atılgan: 2000, 31).

Kaynaklar		Brüt	Teknik	Ekonomik (Kullanılabilir)
Hidrolik Enerji	**(MW)**	107500	53750	34862
	(milyar kWh/yıl)	430	215	124.5
Jeotermal Enerji	**Isı (MW)**	31500	7500	2843
	(MTEP /yıl)	-	5.4	1.8
	Elektrik (MW)	4500	500	350
	(milyar kWh/yıl)	-	-	1.4
Güneş Enerjisi	**Isı + Elektrik (MW)**	111500 x 10^3	1400000	116000
	(milyar kWh/yıl)	977000	6 105	305
	(MTEP /yıl)	80000	500	25
Rüzgar Enerjisi	**Elektrik (MW)**	220000	55000	20000
	(milyar kWh/yıl)	400	110	50
Klasik Biomas	**Yakıt (MTEP /yıl)**	30	10	7
Modern Biomas	**Yakıt (MTEP/yıl)**	90	40	25

Tabloda yer alan ekonomik potansiyel, kullanılabilir potansiyele eşdeğerdir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın yapılan tahminlere göre, yenilenebilir enerji kaynakları üretimlerinin artması bunun yanı sıra, toplam enerji arzındaki payının azalması beklenmektedir. Yerli olmaları nedeniyle, enerji ithalatına olan bağımlılığın azaltılmasına ve istihdamın gelişmesine önemli oranda katkıları olmaktadır. İthal yakıtlara olan bağımlılık ülkelere önemli miktarlarda ekonomik maliyet yüklemektedir. Afrika ülkeleri ihracat gelirlerinin % 80'nini petrol ithal etmek amacıyla kullanmaktadırlar. Oysa biyokütle enerjisi dışındaki alternatif kaynaklarda yakıt masrafı yoktur ve olması muhtemel fiyat dalgalanmaları bu enerjiler için herhangi bir risk oluşturmazlar. 1994 yılında İspanya yüksek işsizlik ve ekonomik sorunlar nedeniyle alternatif kaynaklara yatırım yapma kararı almıştır. Rüzgar enerjisi Almanya' da 40000 kişiye istihdam olanağı sağlamıştır. Yenilenebilir enerji kaynakları, yerel topluluklar için yakıt ve elektrik kullanımında önemli bir fırsat kaynağıdır. Bitkilerden elde edilen biyokütle enerjisi, yerel topluluğun ve çiftçilerin önemli derecede kazanç elde etmelerine imkân sağlamaktadır. Alternatif enerjilerin doğal ve teknik potansiyelleri dünya enerji ihtiyacının tümünü karşılamaya yetecek düzeydedir. Mevcut potansiyelleri günlük olarak tüketilen atom ve fosil enerjilerden 15000-20000 kat daha fazladır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının başlangıç yatırımları, daha önce yukarıda da belirtildiği gibi diğer kaynaklara göre pahalı olsa da uzun vadede ulusal ekonomi açısından kazanç sağlayan kaynaklardır. İlk adım maliyetleri devlet desteği ile azaltılabilir. Diğer yandan, yerli ve yabancı yatırımcılar için destekleyici ve cazip imkânlar sunan teşvikler zaman içerisinde ülke çıkarlarını korumalı, değişen koşullara uyum sağlayıcı nitelikte olmalıdırlar (Çukurçayır: 2008, 257). Türkiye'de birincil enerji kaynaklarının sınırlı olması ve kullanımlarının yarattığı çevre kirliliği artık yenilenebilir enerji kaynaklarının ve teknolojilerinin geliştirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde fosil kaynakların yerine yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanımı, etkin bir şekilde

hayata geçirilmeye başlanmıştır. Yenilenebilir enerji alanında ülke ve sektör bazında yapılan yatırımlar şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Türkiye'de yenilenebilir enerji alanında ülke ve sektör bazında yapılan yatırımlar.

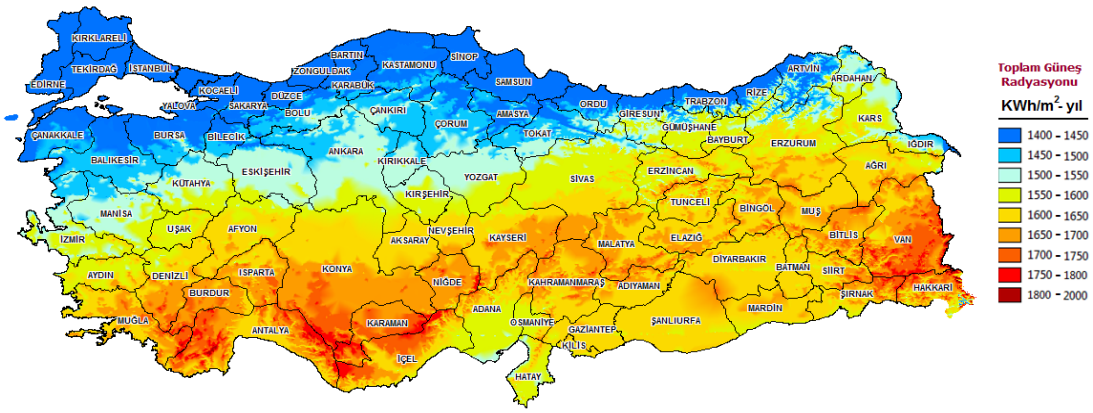
TRB1 BÖLGESİ YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI

Güneş Enerjisi: Güneş enerjisi, dünyaya gelen güneş ışınlarının güneş panelleri yardımı ile ısı ve elektriğe dönüştürülmesi sonucu elde edilir. **Doğal enerji kaynakları** arasında yer alan güneş enerjisi, çevreye zararsız, ekonomik ve temiz bir enerji kaynağıdır. Önceleri çok daha maliyeti yüksek olan bu enerji türü şimdilerde daha uygun maliyetler sayesinde hızla artmaktadır. Ayrıca **güneş enerjisinin kullanım alanları** da çok fazla olup her geçen gün daha da artmaktadır. Güneş enerjisi, güneşin çekirdeğinde yer alan füzyon süreci ile (hidrojen gazının helyuma dönüşmesi) açığa çıkan ışıma enerjisidir. Dünya atmosferinin dışında güneş enerjisinin şiddeti, yaklaşık olarak 1370 W/m² değerindedir, ancak yeryüzüne ulaşan miktarı atmosferden dolayı 0-1100 W/m^2 değerleri arasında değişim gösterir. Bu enerjinin dünyaya gelen küçük bir bölümü dahi, insanlığın mevcut enerji tüketiminden kat kat fazladır. Güneş enerjisinden yararlanma konusundaki çalışmalar özellikle 1970'lerden sonra hız kazanmış, güneş enerjisi sistemleri teknolojik olarak ilerleme ve maliyet bakımından düşme göstermiş, çevresel olarak temiz bir enerji kaynağı olarak kendini kabul ettirmiştir. Güneş ışınımının tamamı yer yüzeyine ulaşamaz, %30 kadarı atmosfer tarafından geriye yansıtılırken %50'si atmosferi geçerek dünya yüzeyine ulaşır ve %20'si de atmosfer ve bulutlarda tutulur. Bu enerji ile Dünya'nın sıcaklığı yükselir ve yeryüzünde yaşam mümkün olur. Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü (YEGM) tarafından hazırlanan Türkiye'nin aylık ortalama güneş enerjisi potansiyeli tablo 2'de küresel yıllık güneş radyasyonu veya güneş ışınımı haritası şekil 3'de ve verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'nin Aylık Ortalama Güneş Enerjisi Potansiyeli

Aylar	Aylık Toplam Güneş Enerjisi		Güneşlenme Süresi
	(kcal/cm^2-Ay)	(KWh/m^2-Ay)	(Saat/Ay)

Ocak	4.45	51.75	103.0
Şubat	5.44	63.27	115.0
Mart	8.31	96.65	165.0
Nisan	10.51	122.23	197.0
Mayıs	13.23	153.86	273.0
Haziran	14.51	168.75	325.0
Temmuz	15.08	175.38	365.0
Ağustos	13.62	158.40	343.0
Eylül	10.60	123.28	280.0
Ekim	7.73	89.90	214.0
Kasım	5.23	60.82	157.0
Aralık	4.03	46.87	103.0
Toplam	**112.74**	**1311**	**2640**
Ortalama	**308.0 cal/cm^2-gün**	**3.6 kWh/m^2-gün)**	**7.2 saat/gün**

Şekil 3. Türkiye güneşlenme haritası (http://www.enerjiatlasi.com)

Bu haritaya göre TRB1 Bölgesi illeri olan Bingöl, Malatya, Elazığ ve Tunceli Türkiye'nin yıllık olarak birim alan başına 1600-1700 KWh/m^2 güneşlenen illeri arasındadır ve bu oran Akdeniz Bölgesi illerini takip eden en yüksek orandır. Bölgenin sahip olduğu aktif ve yapım aşamasında olan güneş enerji santralleri isimleri ve bulundukları yerler de tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Bingöl, Malatya, Elazığ ve Tunceli İlleri Sahip Olunan Güneş Enerji Santralleri (http://www.enerjiatlasi.com)

Şehir	Santral Adı	İl-İlçe	Firma	Kurulu Güç
Bingöl (Aktif)	Yok	-	-	-

Bingöl (Yapım aşamasında)	Yeşil Beyaz, Buğrahan ve Ahmet Selim GES	Bingöl-Merkez		3.00 MW
Elazığ (Aktif)	Solentegre GES	Elazığ-Merkez	Akfen Enerji	8.00 MW
	Hayran Enerji GES	Elazığ-Merkez	Yusuf Hayran	1.00 MW
	Tahir Yüce GES	Elazığ-Merkez	-	0.85 MW
	Sivrice Arıtma GES	Elazığ-Sivrice	İl Özel İdaresi	0.40 MW
Elazığ (Yapım aşamasında)	Karabeyli GES	Elazığ-Baskil	-	7.00 MW
	Yasin Mobilya GES	Elazığ-Merkez	Yasin Mobilya	0.36 MW
	Elazığ EMT Tarım GES	Elazığ-Merkez	EMT Tarım	0.34 MW
Malatya (Aktif)	Malatya İnönü Üni. GES	Malatya-Merkez	İnönü Üniversitesi	5.00 MW
	İnan GES	Malatya-Doğanşehir	-	4.13 MW
	Malatya Trambus Bakım İstasyonu GES	Malatya	Malatya BB	0.35 MW
	Hacıyusuflar GES	Malatya-Battalgazi	Malatya BB	0.29 MW
Malatya (Yapım aşamasında)	Malatya BB (GES)	Malatya-Battalgazi	Malatya BB	9.90 MW
Malatya (Ön lisans alınan)	İota Güneş Enerji Santrali	Malatya	Akfen Enerji	9.95 MW
Tunceli (Aktif)	Tunceli GES	Tunceli	-	0.10 MW
	Aydın Sarıtaş GES	Tunceli-Merkez	Aydın Sarıtaş	0.015 MW
Tunceli (Yapım aşamasında)	Yok	-	-	-
			TOPLAM	**50,685 MW**

TRB1 Bölgesi güneş enerji santrallerinin sahip olduğu toplam güç miktarı 50.685 MW'dır. Bu değer Çin'de toplam 250 dönüm arazi üzerine kurulmuş sadece tek bir güneş enerji santralinin kurulu gücüne eşittir. 50 MW kurulu güce sahip olan Çin'deki bu santral 3,2 milyar kilowatt saatlik enerjiyi 25 yıllık bir sürede üretebilecek ve 25 yıllık bu sürede ise 2,74 milyon tonluk karbon emisyonu ile doğaya da ciddi anlamda katkı sağlayacaktır. Finansman ve bürokrasi engelleri nedeniyle devreye alma süreleri uzuyor olsa da Türkiye'nin GES kurulu gücü toplam 500 santral ile 388 MW kapasiteye ulaşırken güneş enerjisi santrallerinin tüm santraller arasındaki payı %0.53'tür. 2016 yılsonu itibariyle tüm santrallerin devreye alınması ile birlikte 4 milyar 905 milyon kWh enerji yerli ve yenilenebilir enerji kaynağı güneşten sağlanmaktadır. Bu üretim miktarı bugünkü rakamlarla Türkiye elektrik enerjisi ihtiyacının yüzde 1,85 ine karşılık gelmektedir. Şu anda aktif halde bulunan güneş enerjisi santrallerinin %49'u ise sadece 4 ilde konumlanmaktadır. Sektörün açık ara lider ili Kayseri'de 80 MW kurulu güç bulunurken, Kayseri'yi 50 MW kapasiteye sahip Konya, 25 MW kapasiteye sahip Denizli ve 23 MW kurulu güneş enerji tesisi bulunan Burdur izlemektedir. Sayılan illerin TRB1 Bölgesi illeri ile yıllık olarak birim alana aldıkları radyasyon miktarı karşılaştırıldığında TRB1 Bölgesi illerinin şu anda sahip oldukları GES kapasitesiyle lider pozisyonda olan iller ile ortalama olarak aynı miktarlarda güneş alıyor olması Malatya, Bingöl, Elazığ ve Tunceli illerinin de GES'ler için son derece uygun iller olduğunu ortaya çıkartmaktadır (Tablo 4) (Önal:2010, 77).

Tablo 4. Türkiye'nin Yıllık Toplam Güneş Enerjisi Potansiyeli Bölgelere Göre Dağılımı (Önal:2010, 77)

Bölgeler	**Toplam Güneş Enerjisi (KWh/m²-Yıl)**	**Güneşlenme Süresi (Saat/Ay)**
Güneydoğu Anadolu	1460	2993
Akdeniz	1390	2956

Doğu Anadolu	1365	2664
İç Anadolu	1314	2628
Ege	1304	2738
Marmara	1168	2409
Karadeniz	1120	1971

GES'lerin bölgeye olan istihdam katkısı ABD'nin Berkeley Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmaya göre değerlendirildiğinde; 1 MW güneş enerjisi kurulumunda en az 10 kişiye istihdam sağlanabildiği kömüre yapılan yatırımlarda ise 1 MW yatırıma karşılık sadece 1 kişinin istihdamının mümkün olduğu belirtilmiştir. Yani 1000 MW kurulu gücünde bir kömür santrali en çok bin kişiye istihdam sağlarken, aynı güçteki güneş enerjisi santralinde bu rakam 10 bin kişiye ulaşmaktadır. TÜİK verilerine göre TRB1 bölgesinde işsiz sayısı ise 2015 yılı için 48 bin olarak belirtilmiştir. Bu durum da küçük bir hesapla bu bölgeye kurulacak olan bir adet 50 MW gücündeki bir güneş enerji santrali ile 500 kişi için istihdam alanı açılacaktır.

Güneş enerjisi güç santrali için uygunluk şartları incelendiğinde yılda en az 2000 saat güneşlenme süresi, metrekare başına yıllık 1500 kWh'lık bir güneş enerjisi değeri olması ve 4 saatlik güneşlenme süresine sahip gün sayısının 150 den az olmaması gerekmektedir. Bu değerlere göre, TRB1 bölgesi güneş enerjisi bakımından yüksek potansiyele sahip bölgelerden biridir. Bölgede hidroelektrik santralleri dışında yenilenebilir kaynaklardan yararlanılmamaktadır. Ancak bölge yenilenebilir enerji kaynakları bakımından incelendiğinde özellikle güneş enerjisi potansiyelinin yüksek olduğu görülmektedir (TRB1 Bölge Planı 2014-2023).

Rüzgar Enerjisi: Rüzgar enerjisi; doğal, yenilenebilir, temiz ve sonsuz bir güç olup kaynağı güneştir. Güneşin dünyaya gönderdiği enerjinin %1-2 gibi küçük bir miktarı rüzgâr enerjisine dönüşmektedir Güneşin, yer yüzeyini ve atmosferi homojen ısıtmamasının bir sonucu olarak ortaya çıkan sıcaklık ve basınç farkından dolayı hava akımı oluşur. Diğer bir ifadeyle rüzgâr; birbirine komşu bulunan iki basınç bölgesi arasındaki basınç farklarından dolayı meydana gelen ve yüksek basınç merkezinden alçak basınç merkezine doğru hareket eden hava akımıdır. Rüzgârlar yüksek basınç alanlarından alçak basınç alanlarına akarken; dünyanın kendi ekseni etrafında dönmesi, yüzey sürtünmeleri, yerel ısı yayılımı, rüzgâr önündeki farklı atmosferik olaylar ve arazinin topoğrafik yapısı gibi nedenlerden dolayı şekillenirler.

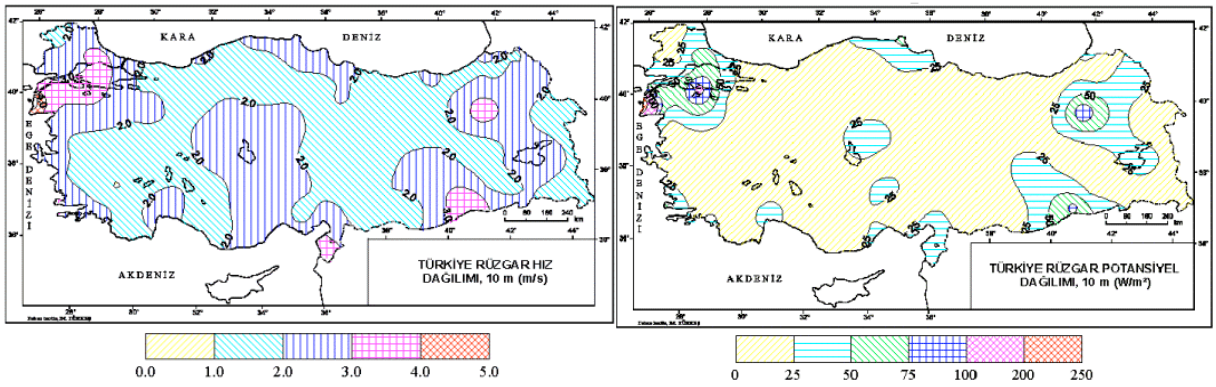
Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verilerine göre, 6,5 m/s ve üzerindeki rüzgar hızları değerlendirildiğinde, Türkiye'de kara rüzgar potansiyelinin 131756,4 MW, deniz potansiyelinin ise 17393,2 MW olduğu görülmektedir (Tablo 5). Rüzgâr türbin santrallerinin ekonomik yatırımlar olabilmesi için türbinin kurulacağı arazide 50 m yükseklikteki ortalama rüzgâr hızının minimum 7 m/s olması gerekmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin 7 m/s ve üzerindeki karasal rüzgâr potansiyeli değerlendirildiğinde, Türkiye'nin karasal rüzgâr potansiyelinin 48000 MW, deniz rüzgâr potansiyelinin 5300 MW düzeyinde olduğu görülmektedir. Türkiye'de kullanılan en yaygın yenilenebilir enerji kaynaklarından biri rüzgâr enerjisidir. Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliğinin (TUREB) 2014 yılı verilerine göre, Türkiye'de halen işletmede 75 adet Rüzgâr Enerjisi Santrali (RES) bulunmakta olup, 35 adet RES'in inşası da devam etmektedir. İnşa halindeki RES'lerin tamamlanması ile birlikte, Türkiye'deki rüzgâr enerjisi kurulu gücü 4000 MW düzeyine ulaşacaktır. Türkiye'deki kara rüzgâr potansiyelinin 48000 MW olduğu düşünüldüğünde, mevcut potansiyelimizin halen %10'unun bile faaliyete geçirilemediği, Türkiye'de rüzgâr enerjisi potansiyelinden yeterince yararlanamadığı görülmektedir (Koç ve Kaya: 2015, 36).

Tablo 5. 50 m Yükseklikte Türkiye Kara ve Deniz Rüzgâr Potansiyeli (Koç ve Kaya: 2015, 36)

Kara	Deniz

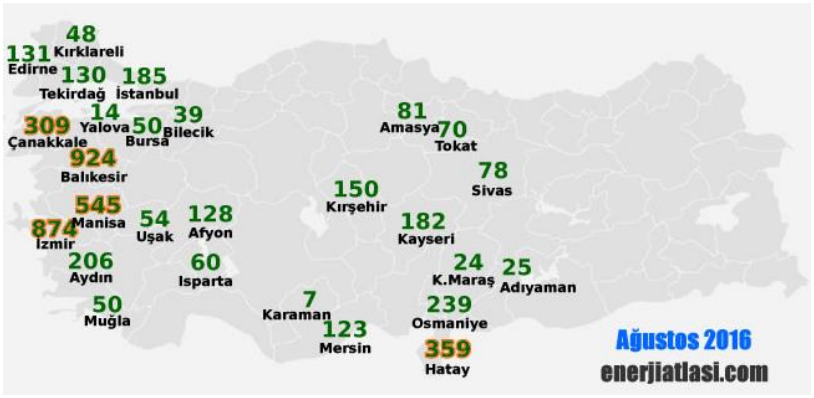
Rüzgâr Sınıfı	Rüzgâr Hızı, (m/s)	Toplam Potansiyel, (MW)	Rüzgâr Hızı, (m/s)	Toplam Potansiyel, (MW)
3	6.5-7	83906.96	6.5-7	6929.92
4	7-7.5	29259.36	7-7.5	5133.2
5	7.5-8	12994.32	7.5-8	3444.8
6	8-9	5399.92	8-9	1742.56
7	>9	195.84	>9	142.72
TOPLAM		**131756.4**		**17393.2**

Türkiye'de 10 m yükseklikteki yıllık ortalama rüzgâr hızı ve güç yoğunluğu açısından en yüksek değer 3.29 m/sn ve 51.91 W/m^2 ile Marmara Bölgesi 'nde saptanmıştır. En düşük değer ise, 2.12 m/sn hız ve 13.19 W/m^2 güç yoğunluğu ile Doğu Anadolu Bölgesi 'ndedir. Türkiye 'nin % 64.5 'inde rüzgar enerjisi güç yoğunluğu 20 W/m2 'yi aşmazken, % 16.11 'inde 30-40 W/m2 arasında, % 5.9 'unda 50 W/m2 'nin ve % 0.08 'inde de 100 W/m2 'nin üzerindedir. Türkiye'nin sahip olduğu rüzgâr hızı ve potansiyeli şekil 4 'de görülmektedir (Gençoğlu: 2002, 57).

Şekil 4. Türkiye'nin rüzgâr hızı ve sahip olduğu rüzgar potansiyeli (Gençoğlu: 2002, 57)

Türkiye'nin toplam kurulu rüzgâr gücü 52911 MW ve rüzgar türbin güç kapasitesi ise 1729 MW'dır. Bu miktar toplam kurulu gücün % 3.2 gibi düşük bir oranına karşılık gelmektedir. Bununla birlikte toplam elektrik enerjisinin % 2.07'lik kısmı rüzgâr enerjisinden elde edilmiştir. Eğer gerekli teşvik ve yatırımlar olursa bu oran daha da yukarılarda olacaktır. Dolayısıyla 2023 yılı rüzgâr türbin kurulu gücündeki hedef 20.000 MW kapasite ve devam eden yıllarda da toplam potansiyel olan 48.000 MW kapasiteye ulaşmak olmuştur. Temiz, doğaya dost, yenilenebilir bir enerji kaynağı olan rüzgâr enerjisinin toplam enerji üretimindeki payının arttırılması ülke ekonomisi için son derece hayati önem teşkil etmekte ve dışa bağımlı faktörlerin azaltılmasında önemli bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıç ve Urgun: 2016, 148). 2005 yılında çıkarılan, Yenilenebilir Enerji Yasasından sonra Türkiye'de rüzgâr enerjisi teknolojisi dikkatleri çekmeye başlamıştır. ETKB, 2010-2014 Stratejik Planında rüzgâr enerjisi kurulu gücünün 2015 yılına kadar 10.000 MW'a çıkarılması, Elektrik Enerjisi Arz Güvenliği Strateji Belgesi'nde 2023 yılına kadar 20 GW kurulu kapasiteye ulaşılmasını hedeflemiştir. Rüzgâr potansiyelini ancak son dönemde değerlendirmeye başlayan Türkiye, 2009 sonu itibariyle yaklaşık 900 MWlık, 2010 yılı sonu itibariyle ise 1,320 MW'a yakın toplam kurulu güce ulaşmıştır (ETKB, 2011). TRB1 Bölgesi'nde yer alan illerden olan Malatya'da ilk rüzgar enerji santralinin (RES) temeli Arapgir ilçesi'nde atılmış olup, 5 adet rüzgar türbininin kurulacağı santral 10 MW'lık enerji üretecektir. Bir diğer il olan Bingöl'ün Karlıova ilçesinde ise yine ilk santral olarak kurulacak olan RES 49.5 MW kurulu gücünde rüzgar enerji santrali olacak. 25 adet olarak planlanan rüzgâr tribünlerinin 24 adedi 2 MWm, 1 adedi ise 1,5 MWm kurulu gücünde olmak üzere 30 ay içerisinde tamamlanacak. Tesiste yılda 173.250.000 kWh/yıl elektrik üretilerek, mevcut enerji nakil hattı vasıtasıyla ulusal şebekeye aktarılacak (Şekil 5).

Şekil 5. Türkiye TRB1 Bölgesi rüzgâr santralleri haritası

Bölgenin rüzgâr enerjisi potansiyeli incelendiğinde, Balıkesir, Çanakkale gibi yüksek potansiyele sahip illerle kıyaslanırsa kurulabilecek rüzgâr enerji santralı güç kapasitelerinin oldukça düşük değerlerde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, Malatya Arapgir ilçesinde uygulanmak üzere 2011 yılında 10 MW'lık rüzgâr enerjisi üretim lisansı alınması bölgenin HES harici yenilenebilir enerji kaynaklarının keşfedilmesi açısından umut vericidir. Kurulacak tesisin ortalama yıllık 27.000.000 kWh üretim yapması öngörülmektedir. Ancak son 2 yılda bölgede lisans alan diğer firmaların yatı- rımlarının büyük oranda HES alanında olması, güneş enerjisi yatırımlarının henüz bölgede ilerleme kaydetmediğini göstermektedir (TRB1 Bölge Planı 2014-2023).

Jeotermal Enerji: Jeotermal enerji, yerkürenin iç ısısıdır. Bu ısı, merkezdeki sıcak bölgeden yeryüzüne doğru yayılarak elektrik enerjisi üretimi, evlerin ısıtılması, kışın kaldırımlarda biriken karların eritilmesi, tarım, seracılık, balıkçılık gibi birçok amaç için kullanılabilmektedir. Dünya jeotermal enerji kurulu gücü; elektrik ve ısı üretim gücü olmak üzere iki şekilde ifade edilmektedir. Tablo 6'da 2011 yılı dünya jeotermal enerji kurulu gücü verilmiştir. Jeotermal elektrik kurulu gücü yüksek olan ülkeler; ABD, Filipinler, Endonezya ve Meksika iken; jeotermal ısıl kurulu gücü yüksek olan ülkeler; ABD, Çin ve İsveç'tir. Türkiye, Dünya'nın 7. büyük jeotermal enerji potansiyeline sahiptir. Ülkemiz jeotermal enerjiden elektrik enerjisi üretiminde dünya kapasitesinin % 0.23'üne, ısı enerjisi üretiminde ise dünya kapasitesinin % 4.3'üne sahiptir. Daha çok Batı Anadolu'da yer alan jeotermal sahaların % 95'i bölgesel konut ısıtılması, seracılık ve kaplıca turizmine uygundur. Ülkemizdeki jeotermal ısıl güç potansiyeli 31500 MWt olup bu ısıl güç 5 milyon konutun ısıtılmasına eşdeğerdir. Ayrıca Türkiye'nin jeotermal elektrik teknik potansiyeli 600 MW (4 milyar kWh/yıl, keşfedilen 15 saha) olarak belirlenmiştir. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) tarafından ispatlanmış jeotermal ısıl kapasite toplamı 4078 MWt düzeyindedir. Türkiye'de Aralık 2011 itibarıyla mevcut yedi jeotermal elektrik santralinin toplam kurulu gücü 114 MW'dır. Ayrıca 400 MWe kurulu gücünde 13 jeotermal santral fizibilite ve/veya proje aşamasındadır. Otuzun üzerinde firma ise jeotermal projeleri için etüt arama ve sondaj çalışmalarına devam etmektedir (Koç ve Kaya: 2015, 36).

Tablo 6. Dünyada 2011 Yılı Jeotermal Enerji Kurulu Gücü (Koç ve Kaya: 2015, 36)

Ülkeler	Elektrik, (MW)	Isı, (MW)
ABD	3112	12611.5
Filipinler	1967	3.3

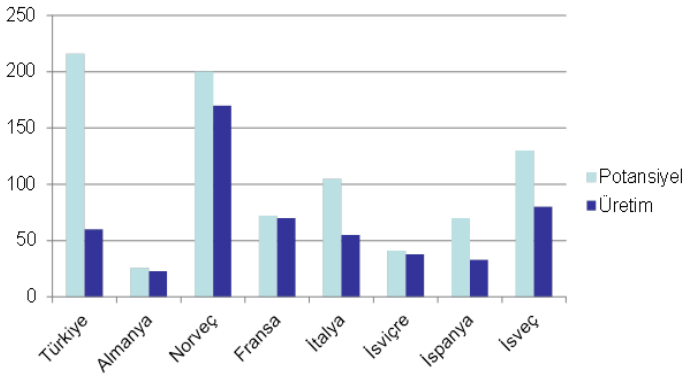
Endonezya	1189	2.3
Meksika	887	155.8
İtalya	863	867
Yeni Zelanda	769	393.2
İzlanda	665	1826
Japonya	502	2099.5
Kosta Rika	208	1
El Salvador	204	2
Kenya	170	16
Türkiye	114	4078

Tablo 6 (Devam). Dünyada 2011 Yılı Jeotermal Enerji Kurulu Gücü (Koç ve Kaya: 2015, 36)

Ülkeler	Elektrik, (MW)	Isı, (MW)
Nikaragua	88	0
Rusya	82	308.2
Çin	24	8898
Almanya	8	2485.4
Norveç	0	3300
Belarus	0	3422
İsveç	0	4460
TOPLAM	**11014**	**50583**

Ülkemizin jeotermal potansiyeli teorik olarak 31.500 MW'tır. Ülkemizde potansiyel oluşturan alanların % 78'i Batı Anadolu'da, % 9'u İç Anadolu'da, % 7'si Marmara Bölgesinde, % 5'i Doğu Anadolu'da ve % 1'i diğer bölgelerde yer almaktadır. Jeotermal kaynaklarımızın % 90'ı düşük ve orta sıcaklıklı olup, doğrudan uygulamalar (ısıtma, termal turizm, mineral eldesi v.s.) için uygun olup, % 10'u ise dolaylı uygulamalar (elektrik enerjisi üretimi) için uygundur **(**http://www.mta.gov.tr**)**. MTA verilerine göre TRB1 Bölgesinin jeotermal enerji santralleri açısından durumu değerlendirildiğinde ülkenin % 5'i gibi küçük bir potansiyeline sahip olması bölgeyi JES'ler açısından dezavantajlı hale getirmektedir. TRB1 Bölge illerinden olan Kayseri'de MTA tarafından öngörülen sondaj çalışmaları yapılmaktadır.

Su Enerjisi: Türkiye'nin brüt hidrolik potansiyeli 430 milyar kWh/yıl, teknik potansiyeli 215 milyar kWh/yıl ve kullanılabilir hidrolik potansiyeli de 125 kWh/yıl olarak verilmektedir. İşletmeye açılan 125 adet hidroelektrik santralın kurulu güç kapasitesi 11600 MW, yıllık ortalama enerji üretim potansiyeli ise 42 milyar kWh'dir. Buna göre, ülkemizdeki teknik ve ekonomik değerlendirilebilir hidroelektrik potansiyelin, ancak %34'ünün değerlendirildiği görülmektedir. TEAŞ tarafından hazırlanan "Enerji Üretim Planlaması" çalışmalarına göre, ülkemizdeki kurulu güç kapasitesinin, 2010 yılında 60 000 MW'a, 2020 yılında ise 104 000 MW'a çıkartılması öngörülmüştür. Aynı dönemde, hidroelektrik kurulu güç kapasitesinin ise, 2010 yılında 22 000 MW'a, 2020 yılında ise 31000 MW'a çıkartılması hedeflenmektedir. Bu da, her yıl ortalama 1000 MW'lık bir kurulu güç kapasitesinin, mevcut sisteme ilavesini gerekmektedir. Türkiye'nin hidroelektrik enerji santralları (HES) ve gelişme durumu Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak şekil 6'da verilmiştir (Atılgan: 2000, 31).

Şekil 6. Türkiye ve Avrupa'da hidroelektrik potansiyel ve fiili üretimi (http://www.suyonetimi.gov.tr)

TRB1 Bölgesi HES projeleri incelendiğinde ise 2013 yılı itibariyle bölgede 94 adet proje hazırlanmış, bunların 35'i inşa ve işletme aşamasındadır (Tablo 3.5.16). İnşa aşamasında olan santrallerin tamamının özel işletme statüsünde olduğu ve hâlihazırda işletilen santrallerin sadece 2 adedinin devlet tarafından işletildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra hazırlanan projelerin büyük çoğunluğu (94 projenin 61 adedi) özel işletme statüsünde nehir tipi projeler olmasına rağmen, yıllık üretimi projeler toplamının %16'sını kadardır. Üretim lisansı verilen HES'lerin yatırım maliyetini 3-7 yılda amorti ettiği göz önüne alındığında, sermaye yatırımlarının kısa sürede kâr elde etme amacıyla gerekli yükümlülükleri yerine getirmediği durumları ortaya çıkarmaktadır. Bu durum santrallerden nehirlere can suyunun bırakılıp bırakılmadığına ilişkin kontrol sisteminin ve işletmelerin denetimlerinin düzenli yapılması gereğini ortaya koymaktadır.

Biyokütle Enerjisi: Biyokütle enerji kaynakları, içerisinde karbonhidrat bileşikleri olan bitkisel ve hayvansal kökenli tüm maddelerdir. Biyokütleye örnek olarak, ağaçları, mısır, buğday gibi özel olarak yetiştirilen bitkileri, otları, yosunları, evlerden atılan meyve ve sebze atığı gibi tüm organik çöpleri, hayvan dışkılarını, gübre ve sanayi atıklarını saymak olanaklıdır. Bitkilerin fotosentezi sırasında kimyasal olarak özellikle nişasta şeklinde depo edilen ve daha sonra çeşitli şekillerde kullanılabilen enerjinin kaynağı güneştir. Güneş enerjisinin biyokütle biçimindeki depolanmış enerjiye dönüşümü, insan yaşamı için esastır. Fotosentez yoluyla enerji kaynağı olan organik maddeler sentezlenirken tüm canlıların solunumu için gerekli olan oksijen de atmosfere verilir. Üretilen organik maddelerin yakılması sonucu ortaya çıkan karbondioksit ise, daha önce bu maddelerin oluşması sırasında atmosferden alınmış olduğundan, biyokütleden enerji elde edilmesi sırasında çevre, karbondioksit salınımı açısından da korunur.

Biyokütleden enerji elde etmenin iki yolu mevcuttur. Biyokütle Türkiye'de olduğu gibi ya doğrudan yakılmaktadır ya da çeşitli süreçlerde (havasız çürütme, piroliz, fermantasyon, gazlaştırma, hidroliz, biyofotoliz, esterleşme reaksiyonu) yakıt kalitesi arttırılıp alternatif biyoyakıtlar (biyogaz, çöpgazı, biyodizel, biyoetanol, sentetik yağ) üretilmektedir. Günümüzde biyokütle enerjisini klasik ve modern olarak iki sınıfa ayırmak olanaklıdır. Ağaç kesiminden elde edilen odun ve hayvan atıklarından oluşan tezeğin basit şekilde yakılması klasik biyokütle enerjisi olarak tanımlanırken, enerji bitkileri, enerji ormanları ve ağaç endüstrisi atıklarından elde edilen biyodizel, biyoetanol gibi çeşitli yakıtlar modern biyokütle enerjisinin kaynağı olarak tanımlanırlar. Biyokütle enerjisi Türkiye'de klasik yönteme dayanılarak, daha çok ticari olmayan yakıt biçiminde kullanılmakta ve yerli enerji üretiminin dörtte birini karşılamaktadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, odun, hayvan ve bitki atıklarını kullanan klasik biyokütle enerji üretiminin 2020 yılında 7530 Btep olmasını planlamıştır. 2000 yılında 17 Btep ile başlayan modern biyokütle üretimi ise hiç öngörülmemiştir. Oysa ticari olmayan klasik biyokütle enerji üretiminin giderek azaltılması ve modern biyokütle enerji üretimine başlanarak bu üretimin artırılması gerekmektedir (Topal ve Arslan: 2008, 241). Türkiye'nin sahip olduğu toplam biyokütle enerji potansiyeli tablo 7'de verilmiştir (Önal ve Yarbay: 2010, 77).

Tablo 8. Türkiye'de biyokütle enerji potansiyeli (Önal ve Yarrbay: 2010, 77)

	Tarımsal Atık	Hayvansal Atık	Kentsel Atık
Miktar (Mt/year)	37-48	10.8	21
Alt ısıl değer (MJ/kg)	17.5	22.7	15
Üretilen enerji (PJ/year)	653-839	49	315

Biyogaz üretiminde kullanılan hammaddeler biyogaz üretimi için organik içerikli atık/artık hammadde olarak kullanılır. Bu atıklar hayvansal ve bitkisel olabildiği gibi organik içerikli endüstriyel ve şehir atıkları da biyogaz üretiminde kullanılabilir. Biyokütle enerji kaynakları kullanılarak, biyogaz, biyoetanol ve biyodizel olmak üzere üç temel yakıt elde edilebilmektedir. Öncelikle TRB1 Bölgesinde hayvansal atıklardan üretilebilecek biyogaz potansiyeli değerlendirilmiştir. Bölgede var olan ve biyogaz ve gübre üretebilecek canlı hayvan sayısı tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. TRB1 Bölgesi Yıllık Hayvan Sayısı (Çelikkaya: 2016, 28)

Yıl	Düzey2 Kod	Düzey2 Adı	Büyükbaş	Küçükbaş	Kümes Hayvanı
2010	TRB 1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	305.515	1.284.255	4.035.286
2011	TRB 1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	359.034	1.539.168	4.389.138
2012	TRB 1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	404.176	1.711.252	4.479.004
2013	TRB 1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	448.727	1.654.748	6.574.943
2014	TRB 1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	450.738	1.675.855	6.837.109

Hayvansal kaynaklardan elde edilebilecek ortalama gübre ve biyogaz miktarları;

- Büyükbaş hayvan canlı ağırlığının % 5-6'sı kg-yaş gübre/gün
- Koyun keçi canlı ağırlığının % 4-5'i kg-yaş gübre/gün
- Tavuk canlı ağırlığının % 3-4'ü kg-yaş gübre/gün

değerleri üzerinden hesaplandığında bölgeden elde edilebilecek biyogaz miktarı tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 9. TRB1 Bölgesinden Üretilebilecek Biyogaz Miktarı (Çelikkaya: 2016, 28)

Yıl	Büyükbaş Hayvan	Küçükbaş Hayvan	Kümes Hayvanı
2010	36295182	52140753	6924551
2011	42653239	62490221	7531761
2012	48016109	69476831	7685971
2013	53308768	67182769	11282619
2014	53547674	68039713	11732479

TRB1 bölgesinden elde edilebilecek biyogaz miktarının kWh eşdeğeri hesaplandığında elde edilen veriler tablo 10'da gösterilmiştir. Bu hesaplama $1m^3$ biyogazın yakılması sonucu elde edilebilecek ısıl enerji miktarına denk gelen elektrik enerjisini vermektedir.

Tablo 10. TRB1 Bölgesinden Üretilebilecek Biyogaz Miktarının Elektrik Enerjisi Eşdeğer Miktarları (Çelikkaya: 2016, 28)

Yıl	Büyükbaş Hayvan	Küçükbaş Hayvan	Kümes Hayvanı
2010	170587355	245061539	32545389
2011	200470224	293704038	35399276
2012	225675711	326541107	36124063
2013	250551208	315759013	53028311
2014	251674070	319786651	55142652

Var olan potansiyeline karşılık bölgede sadece Kayseri'de kurulu olan Kayseri Çöplüğü Biyogaz Elektrik Santral'i bölgenin sahip olduğu potansiyeli maalesef değerlendirememektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı enerjide dışa bağımlılığı yüksek olan ülkemiz için bir kaçınılmazdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından olan biyogaz enerjisinden faydalanmak ise hem tarımsal hem de hayvansal organik atıkların fazla bulunduğu ülkemiz için ayrı bir öneme sahiptir. Biyogaz üretimi, hayvansal ve tarımsal atıklardan meydana gelen kokunun azaltılmasında, atmosferdeki metan ve amonyak miktarının azaltılmasında da önemlidir. Ayrıca fermentasyon atıklarından elde edilecek organik gübrenin faydasını da azımsanmayacak kadar çok olduğunu belirtmek gerekir (Çelikkaya: 2016, 28). Bitkisel atıkların yoğun olduğu bölgelerde direk bitkisel atıklar ve dolaylı yoldan elde edilecek endüstriyel bitkisel atıklar biyogaz üretimi için büyük bir önem ihtiva eder. Tablo 11'de bazı bitkisel atıkların biyogaz verimi ve metan oranları verilmiştir.

Tablo 11. Bitkisel Atıklardan Elde Edilebilecek Biyogaz Verimleri ve Biyogazdaki Metan Miktarları (Çelikkaya: 2016, 28)

Hammadde	Biyogaz Verimi, (lt/kg)	Metan Oranı, (Hacim %'si)
Buğday Samanı	200-300	50-60
Çavdar Samanı	200-300	59
Arpa Samanı	290-310	59
Mısır Sapları ve Artıkları	280-460	59
Keten	360	59
Kenevir	360	59
Çimen	280-550	70
Sebze Artıkları	330-360	Değişken
Yer Fıstığı Kabuğu	365	-
Dökülmüş Ağaç Yaprakları	210-290	58
Alg	420-500	63

Biyogaz üretiminde endüstriyel atıkların kullanımı da uygundur. Endüstriyel atıklara zirai atıklar, orman endüstrisinden elde edilen atıklar, deri ve tekstil endüstrisinden elde edilen atıklar, kağıt endüstrisinden elde edilen atıklar, gıda endüstrisi atıkları, sebze, tahıl meyve ve yağ endüstrisinden elde edilen atıklar, şeker endüstrisi atıkları, evsel katı atıklar, atık su arıtma tesisi atıkları örnek verilebilir. Tablo 12'de bazı endüstriyel atıkların biyogaz verimi ve metan oranları verilmiştir.

Tablo 12. Bitkisel Atıklardan Elde Edilebilecek Biyogaz Verimleri ve Biyogazdaki Metan Miktarları (Çelikkaya: 2016, 28)

Hammadde	Biyogaz Verimi, (lt/kg)	Metan Oranı, (Hacim %'si)
Atık Su Çamuru	310-800	65-80
Ziraat Atıkları	310-430	60-70

Bir diğer biyokütle ürünü olan biyoetanol ve biyodizel üretimi ise dünyada 2011 yılında toplam biyoetanol üretimi 86.1 milyar litre iken; biyodizel üretimi 21.4 milyar litre olarak gerçekleşmiştir. En fazla biyoetanol üretimi gerçekleştiren ülkeler ABD, Brezilya, Çin, Kanada olurken; en fazla biyodizel üretimi gerçekleştiren ülkelerin Almanya, ABD, Arjantin, Brezilya, Fransa olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 13).

Tablo 13. Ülkelerin 2011 Yılı Biyoyakıt Üretim Miktarları (milyar litre) (Koç ve Şenel: 2013, 32)

Ülkeler	Biyoetanol	Biyodizel	Toplam
ABD	54.2	3.20	57.4
Brezilya	21.0	2.70	23.7
Almanya	0.80	3.20	3.90
Arjantin	0.20	2.80	3.00
Fransa	1.10	1.60	2.70
Çin	2.10	0.20	2.30
Kanada	1.80	0.20	2.00
Endonezya	0.00	1.40	1.40
İspanya	0.50	0.70	1.20
Dünya	86.0	21.4	107.0

Ülkemizdeki biyodizel durumu incelendiğinde; 14 Eylül 2011 verilerine göre Enerji Piyasası Düzenleme Kuruluna (EPDK) kayıtlı 36 firmanın biyodizel üretim lisansına sahip olduğu görülmüştür. Ancak yerli tarım ürünlerinden aktif biyodizel üretimi yapan sadece bir firma bulunmaktadır. Bu firma verimsiz tarım arazilerinde yetiştirilen aspir bitkisiyle biyodizel üretimini gerçekleştirmektedir. Çevre Bakanlığı verilerinde üç adet tesis atık yağdan biyodizel üretimi için izinli görünsede bunlardan sadece bir tanesi EPDK'dan lisanslı ve aktif üretim yapmaktadır. Ülkemizde yerli ham maddeyle üretilen biyodizelin motorinle harmanlanan %2'lik dilimi Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)'nden muaf tutulmaktadır. 27.09.2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren EPDK Kararı gereğince piyasaya akaryakıt olarak arz edilen motorin türlerinin, yerli tarım ürünlerinden üretilmiş biyodizel içeriğinin 1 Ocak 2014 tarihi itibarıyla en az %1, 1 Ocak 2015 tarihi itibarayla en az %2, 1 Ocak 2016 tarihi itibarıyla en az %3 olması zorunluluğu getirilmiştir (Koç ve Şenel: 2013, 32).

Biyoetanol pazarında ise daha istikrarlı bir süreç işlemiştir. Biyodizele benzer şekilde 2000'li yılların başında başlayan biyoetanol akımı istikrarlı yapılanmayla günümüze kadar gelse de bugüne kadar kullanım zorunluluğu olmaması nedeniyle sektörde bir canlılık sağlanamamıştır. Ülkemizde, biyoetanol sektöründe mevcut durumda üç üretim tesisi bulunmaktadır. Türkiye'de kurulu biyoetanol üretim kapasitesi 149.5 milyon litredir. Biyoetanol kurulu kapasitemiz benzin tüketimimizin yaklaşık %7'sini karşılar durumdadır. Ancak pazarda yer alan biyoetanol benzin tüketimimizin %1'inin çok altındadır. Sadece şeker pancarına dayalı biyoetanol üretim potansiyelimiz 2–2.5 milyon ton civarındadır. Bu değer 2011 yılı benzin tüketimimizin tümünü karşılamaktadır. Ülkemizde biyodizelde olduğu gibi biyoetanolde de yerli ham maddeyle üretilen biyoetanolün benzinle harmanlanan %2'lik dilimi ÖTV'den muaftır. EPDK'dan yapılan açıklamaya göre, piyasaya akaryakıt olarak arz edilen benzin türlerine, 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren %2, 1 Ocak 2014 tarihi itibarıyla da en az %3 oranında yerli tarım ürünlerinden üretilmiş biyoetanol ilave edilmesi zorunlu kılınmıştır (Koç ve Şenel: 2013, 32).
Biyokütle enerjisinin Türkiye için önemli bir enerji potansiyeli olduğu çok açıktır. Bu nedenle, bu arıtım yönteminin diğer sektörlerdeki uygulamasına bir an önce başlanmalı, mevcut biyogaz ve enerji potansiyeli araştırmaları deneysel ve istatistiki verilere dayandırılarak yürütülmelidir. Birçok ülkede olduğu gibi, anaerobik arıtım yöntemlerinin ülkemizde de yaygınlaştırılması, çevresel değerlerin yanı sıra ülke ekonomisine de enerji üretimi bazında çok önemli katkılar sağlayacak ve ülkemiz gerçeklerine uygun, sürdürülebilir bir enerji politikasının önemli bir ayağını oluşturacaktır. TRB1 Bölgesi illerinin sahip olduğu biyokütle potansiyeli kesinlikle dikkate alınmalı ve değerlendirilmelidir. Bölgede var olan tarım ve hayvancılığa uygun alanların yeniden gözden geçirilerek biyoetanol, biyodizel ve biyogaz

üretimi için uygunluklarının değerlendirilmesi hem bölge çiftçisinin gelir kaynağını arttıracak hem de bölgede ekonomik hareketlenmeye ve istihdama sebep olacaktır. Şu anda neredeyse tamamıyla atıl durumda bulunan bu alan en kısa sürede gerekli değerlendirmeler yapılarak üretici şekline döndürülmelidir.

SONUÇ

70'li yılların sonu itibarı ile tüm Dünya ve haliyle Türkiye'de de yaşanmaya başlayan enerji dar boğazı ve fosil yakıtların kullanımlarındaki dezavantajların ortaya çıkması insanlığı yeni ve yenilenebilir aynı zamanda da çevre dostu enerji kaynaklarının arayışına yöneltmiştir. İnsanoğlunu bekleyen gelecekte gerçekleşmesi muhtemel fosil yakıtlar kökenli çevre felaketleri ve enerji yokluğunun beklenenden de hızlı kapımızı çalması durumun ciddiyetini yaşadığımız yüzyılda tüm gerçekliği ile ortaya koymuştur. Bu sebeple var olan bu ciddi sorunlardan dolayı harekete geçen tüm Dünya devletleri gibi gelecekte söz sahibi olacağı kesinleşen Türkiye'nin de var olan gelişmelerin gerisinde kalmaması gerekmektedir. Bu sebeple yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik çalışmalar da yol haritaları belirlenmeli, yenilenebilir enerji kaynaklarına ait sağlıklı ve güvenilir veri setleri oluşturulmalı ve bu veri setlerinin sürekliliği ve güncellenmesi sağlanmalıdır. Sahip olduğumuz ve değerlendirilmesi kesin olan tüm kaynaklar düzenli olarak ölçümlendirilmeli takipleri kesintisiz ve güncel olmalıdır. Kaynakların en uygun koşullarda kullanılması, bu kaynakların doğaya en az zarar vermesi ve ekonomik gelişime maksimum katkı sağlamasına yönelik yeni ve her daim kendisini yenileyen bir enerji politikası belirlenmelidir. Türkiye hem sahip olduğu stratejik konum hem de ülke içinde bol miktarda bulunan yerli enerji kaynakları sebebi ile geleceğe güvenle bakan nadir ülkeler arasındadır. Sahip olduğumuz bu avantajları gelecekte yaşanması kesin olan enerji yokluğu sebebi ile kaybetmemek için yeni ve sürdürülebilir alternatif enerji kaynaklarına yönelmemiz ve kendimizi bu kaynaklardan elde edeceğimiz enerji ile geleceğe hazırlamamız Türkiye'yi hem şimdi yaşanan hem de ileride yaşanacak olan enerji darboğazından kurtaracak ve enerjide dışa bağımlılığı azaltılmış güçlü ülkeler arasına sokacaktır.

KAYNAKLAR

Atılgan, İ. (2000). Türkiye'nin Enerji Potansiyeline Bakış. Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi. 15(1), 31-47.

Çelikkaya, H. (2016). Biyogaz. Fırat Kalkınma Ajansı. 1-37.

Çukurçayır, M. A. & Sağır, H. (2008). Enerji Sorunu, Çevre ve Alternatif Enerji Kaynakları. 257-275.
Erdal, L. (2012). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Yatirimlari ve İstihdam Yaratma Potansiyeli. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(1), ISSN : 1039-8012 Online, 171-181.
Gençoğlu, M. T., Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Türkiye Açısından Önemi, Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 14(2), 57-64, Aralık, 2002.
John, R. P., Anisha, G. S., Madhavan Nampoothiri, K., & A. Pandey. (2011). Micro and Macroalgal biomass: A renewable source for bioethanol. Bioresource Technology, 102, 186-193.
Koç, E. & Kaya, K. (2015). Energy Resources–State of Renewable Energy. Mühendis ve Makine, 50(008), 36-47.
Koç, E. & Şenel, M. C. (2013). Dünyada ve Türkiye'de Enerji Durumu - Genel Değerlendirme. Mühendis ve Makine, 54(039), 32-44.
Kılıç, R. & Urgun, N. (2016). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Yönelmenin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Türkiye'nin Enerjideki Dışa Bağımlılığının Azaltılmasına Yönelik Katkıları. Dumlupınar University Journal of Social Science, 148-166.
Önal, E. & Yarbay, R. Z. (2010). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyeli ve Geleceği İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 9 (18), 77-96.
Topal, M. & Arslan, I. (2008). Biyokütle Enerjisi ve Türkiye, VII. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu, UTES'2008, İstanbul 241-248.
Yılmaz, O. (2015) . Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Teşvikler ve Türkiye.
TRB1 Bölge Planı 2014-2023. http://fka.gov.tr

Clustering of Provinces in Turkey With k-Means Method in Terms of Logistics Statistics

Türkiye'deki İllerin Lojistik İstatistikleri Açısından K-Ortalamalar Yöntemi ile Kümelenmesi

Ayşenur USLU[1], Cihan ÇETİNKAYA[2], Eren ÖZCEYLAN[3], Selçuk Kürşat İŞLEYEN[4], Suleyman METE[5]

Abstract – In order to contribute to the development of our region and our country, the evaluation of regional development practices is becoming more and more important with respect to the developments experienced in sustainable development, the extent to which we are adapting to these developments and the determination of what should be done for a healthier development. One of the most important driving forces of this development is the logistics sector which is continuously developing in the world and in our country. Turkey, while bringing the strengths of the logistics sector into the forefront in order to increase the competitive power should try to reduce the weaknesses thereof and turn the threats into an opportunity. In order to achieve this, first the current condition is required to be analyzed. In the study conducted in this regard, a clustering analysis was carried out in terms of logistics statistics by means of k-means methods considering 81 provinces in Turkey. In the analysis, 15 variables that are important for the logistics performance of the provinces are taken into account. As the success of the logistics sector is largely related to transportation infrastructure, economic factors and logistics training; "amounts of freight transported by road / airway / seaway / railway ", "number of vehicles in the province", "proximity to free zone", "proximity to border gate", "proximity to organized industrial zones", "proximity to logistics villages", "proximity to railway / port / airport", "import/export figures" and "logistics associate degree / undergraduate training programs in universities" variables were used in relation to the provinces in Turkey. Analysis was made for a different set of numbers and it is observed that there are active variables for the clustering analysis of the variables selected for the study. Based on the findings obtained, the provinces that have similar and different properties in terms of logistics statistics were clustered. The results show that regardless of the number of clusters divided for the provinces, "Istanbul" created a cluster in itself and separated from the other provinces. It is observed that "Artvin" province was also different from other provinces in 6 and more clusters. Thanks to the determination of the similar and different provinces as a result of the analyses, a route map that can be taken into account for the investments and regional master plans to be made in the field of logistics was created.

Keywords – logistics statistics of provinces; k-means; logistics clustering

Özet-Bölgemiz ve ülkemizin kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla, sürdürülebilir kalkınma alanında yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelere ne ölçüde uyum sağladığımız ile ilgili daha sağlıklı bir kalkınma için yapılması gerekenlerin tespiti konularında, bölgesel kalkınma uygulamalarının değerlendirilmesi gittikçe önem kazanmaktadır. Söz konusu kalkınmanın en önemli itici güçlerinden biri de dünyada ve ülkemizde sürekli gelişim göstermekte olan lojistik sektörüdür. Türkiye, rekabet gücünü arttırmak için lojistik sektörünün güçlü yönlerini ön plana çıkarırken zayıf yönlerini azaltmaya, tehditleri ise fırsata dönüştürmeye çalışmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için ise öncelikle mevcut durumun analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmada, Türkiye'deki 81 il dikkate alınarak k-ortalamalar yöntemi ile lojistik istatistikleri açısından bir kümeleme analizi yapılmıştır. Analizde illerin lojistik performansı açısından önem teşkil eden 15 değişken dikkate alınmıştır. Lojistik sektörünün başarısı büyük ölçüde ulaştırma altyapısı, ekonomik faktörler ve lojistik eğitimi ile ilgili olduğu için çalışmada; Türkiye'deki illerin; "kara yolu / hava yolu /deniz yolu / demir yolu ile taşınan yük

[1] Arş. Gör., Başkent Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye, a.uslu_91@hotmail.com
[2] Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Gaziantep, Türkiye, cihancetinkaya@gantep.edu.tr
[3] Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Gaziantep, Türkiye, erenozceylan@gmail.com
[4] Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye, isleyens@gazi.edu.tr
[5] Yrd. Doç Dr., Munzur Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Tunceli, Türkiye, suleyman489@gmail.com

miktarları", "ildeki araç sayısı", "serbest bölgeye yakınlık", "sınır kapısına yakınlık", "organize sanayi bölgelerine yakınlık", "lojistik köylere yakınlık","demir yolu / liman / havaalanına yakınlık" ,"ithalat / ihracat rakamları" ve "üniversitelerdeki lojistik ön lisans/lisans eğitim programı sayısı" değişkenleri kullanılmıştır. Analiz farklı küme sayıları için yapılmış ve çalışma için seçilmiş değişkenlerin kümeleme analizi için etkin değişkenler olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular dikkate alınarak, lojistik istatistikleri açısından birbirine benzer ve farklı özellikler gösteren iller kümelenmiştir. Sonuçlar, iller kaç kümeye ayrılırsa ayrılsın İstanbul'un kendi başına bir küme oluşturarak diğer illerden ayrıldığını göstermektedir. 6 küme ve fazlasında ise Artvin ilinin de diğer illerden farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda benzerlik ve farklılık gösteren illerin belirlenmesi ile lojistik alanında yapılacak yatırımlar veya bölgesel master planlar için dikkate alınabilecek bir yol haritası ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler – il lojistik istatistikleri; k- ortalamalar; lojistik kümeleme

GİRİŞ

Küreselleşme olgusu ve teknolojik gelişmeler ile birlikte uluslar arası ticaret her geçen gün artarken; mal, hizmet, finans ve bilgi akışı ülkelerle sınırlı kalmayıp tüm dünyaya yayılmaktadır. Bu durum ise rekabet düzeyini hem işletmeler hem de ülkeler açısından sürekli arttırmaktadır. Rekabet üstünlüğünün elde edilebilmesi ise ancak bahsi geçen akışın etkin bir şekilde yönetilmesi ile mümkündür. Burada, lojistik önemli bir kavram ve sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Lojistik, müşterinin ihtiyaçları doğrultusunda tüm ürünlerin ve bilgi akışının başlangıç noktasından tüketim noktasına kadar etkili ve verimli bir biçimde taşınması veya depolanması için gerekli prosedürleri planlama, uygulama ve denetleme süreci olarak tanımlanabilir (Akiş, 2016). Lojistik faaliyetlerde yaşanan olumlu gelişmeler ve ticaretin kolaylaştırılması için alınan önlemler, işletmelere dolaylı olarak da ülke ekonomilerine ve ülkelerin gelişmişlik seviyesine etki etmektedir (Aktaş ve Çimtay, 2016). Lojistik sektörünün güçlü olması; yatırımların bölgeye çekilmesi, dış ticaret hacminin artması, rekabet gücünün arttırılması, istihdam alanları oluşturarak işsizliğin azaltılması ve bölgenin stratejik öneminin artması gibi pek çok fayda sağlayarak, sosyal ve ekonomik kalkınmada kritik bir rol oynamakta ve sürdürülebilir kalkınma için itici bir güç oluşturmaktadır.

Lojistik, son beş yılda Türkiye'de kalkınma ajansları tarafından hazırlanan tüm ulusal ve bölgesel kalkınma planlarında, bölgesel gelişmeye katkı sağlayacak en önemli iş kollarından birisi olarak tanımlanmaktadır (Akiş, 2016). Türkiye, lokasyon olarak da Orta Doğu, Türk Cumhuriyetleri ve Avrupa arasında bir aktarma merkezi oluşturmasından kaynaklanan avantajlı konumu ile birçok otorite tarafından lojistik üssü olma iddiası veya ideali ile tanımlanmaktadır (Babacan, 2003). 2014-2018 yıllarını kapsayan onuncu kalkınma planı içerisinde yer alan "taşımacılıktan lojistiğe dönüşüm programı" ile Türkiye'nin ihracat, büyüme ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasında son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren lojistiğin, büyüme potansiyelimize katkısının arttırılması ve "Lojistik Performans Endeksi"nde ilk 15 ülke arasına girilmesi amaçlanmaktadır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013). Bu amaç doğrultusunda Türkiye, lojistik sektörünün güçlü yönlerini ön plana çıkarırken zayıf yönlerini azaltmaya, tehditleri ise fırsata dönüştürmeye çalışmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için ise öncelikle mevcut durumun analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, mevcut durumun analiz edilerek stratejik planların oluşturulmasında yol gösterici olması amacıyla ülkemizde bulunan 81 il lojistik istatistikleri açısından (15 değişken dikkate alınarak) k-ortalamalar yöntemi ile kümelenmiş, benzerlik ve farklılık gösteren iller belirlenmiştir.
Giriş bölümünün ardından, çalışmanın ikinci bölümde literatür incelemesi yapılmış, üçüncü bölümde çalışmanın amacı, kapsamı ve analiz yöntemine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde analiz sonucunda elde edilen bulgular verilerek sonuçlar irdelenmiş, son bölümde ise çalışmanın sonuçları değerlendirilerek ileride yapılabilecek çalışmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Veri madenciliği, büyük miktarda veri içerisinden gizli kalmış, değerli, kullanılabilir bilgilerin açığa çıkarılmasıdır (Yılmaz ve Patır, 2011). Kümeleme analizi ise veri matrisindeki gözlemleri benzerliklerine göre gruplamak amacıyla kullanılan çok değişkenli istatistiksel bir yöntem olup veri madenciliğinde sıklıkla kullanılmaktadır.

Lojistik konusunda kümeleme analizinin kullanıldığı bazı çalışmalar aşağıda verilmiştir.
Humphries vd. (2007), İngiltere savunma sektöründeki 55 ilişkiyi ilişkinin memnuniyetini ölçen 5 boyut üzerinden (yaratıcılık, kararlılık, iletişim, güvenilirlik, değer) hiyerarşik kümeleme yaklaşımı ile 4 kümede değerlendirmiştir.

Zeng vd. (2008), Çin'de bulunan 25 imalat sektörünü hiyerarşik kümeleme yöntemi ile 4 kümeye ayırarak kümeleri endüstriyel sürdürülebilirlik açısından değerlendirmiştir.

Khan vd. (2009), çevik tedarik zincirlerinin teslimat uygulamalarının firmaların potansiyeline etkisini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada k-ortalamalar yönteminden yararlanmış ve imalat sektöründe faaliyet gösteren 128 firmayı 4 kümeye ayırmıştır.

Güner vd. (2013), literatürde bulunan 24 makalede lojistik ile ilgili en sık kullanılan 88 kavramı kullanarak k-ortalamalar yöntemi ile 2'li ve 5'li kümeler oluşturmuş ve kavramların "stratejik lojistik" ve "geleneksel lojistik"ten hangisine yakın olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır.

Acar ve Gürol (2015), 34 liman bölgesinin verilerini k-ortalamalar yöntemiyle inceleyerek küresel lojistik bölgelerinin ve ülkemizdeki limanların rekabet gücünü değerlendirmiştir. Çalışmada 2013 TEU, derinlik (maks), derinlik (ort.), rıhtım uzunluk, rıhtım vinç adedi, terminal alanı değişkenleri kullanılmış ve 34 liman bölgesi 3 kümeye ayrılmıştır.

Köse vd. (2016), Türkiye'deki havalimanlarını önce uçak, yolcu ve yük değişkenleri ile sonrasında da terminal binası alan büyüklüğü, yolcu biniş kapısı sayısı, hizmet satış gelirleri değişkenlerini kullanarak k-ortalamalar yöntemi ile kümelemiş ve havalimanlarına yapılması gereken yatırımları analiz etmiştir.

Uslu vd. (2017), Türkiye'deki 89 organize sanayi bölgesini 28 değişken dikkate alarak hiyerarşik-k-ortalamalar yöntemi ile analiz etmiş, benzer ve farklı özellikler gösteren organize sanayi bölgelerini belirleyerek sonuçları tartışmışlardır.

Çalışmada illerin lojistik performansının değerlendirilmesi amacıyla kullanılan değişkenlerin literatür ile ilişkisi Tablo1'de verilmiştir.

Tablo 1: Çalışmada kullanılan değişkenlerin literatür ile ilişkisi

No	Değişken adı	Yazar(lar)
D1	Kara yolu ile taşınan yük miktarı	[1], [2], [3], [4], [7], [8], [11], [12].
D2	Hava yolu ile taşınan yük miktarı	[4], [5], [7], [11], [12].
D3	Deniz yolu ile taşınan yük miktarı	[4], [5],[7], [8], [11],[12].
D4	Demir yolu ile taşınan yük miktarı	[1], [2], [3], [4], [7], [8], [11], [12].
D5	İldeki araç sayısı	[3], [4], [7], [8], [12].
D6	Serbest bölgeye yakınlık	[4],[6], [7], [11], [12].
D7	Sınır kapısına yakınlık	[4],[6], [7], [11], [12].
D8	Organize sanayi bölgesine yakınlık	[2], [4], [6], [7], [10], [12].
D9	Lojistik köylere yakınlık	[1], [2], [4], [5], [6], [7], [9], [10], [12].
D10	Demir yoluna yakınlık	[1], [4], [7], [9], [10], [12].
D11	Limana yakınlık	[4], [5], [7], [9], [10], [12].
D12	Havaalanına yakınlık	[4], [5], [7], [9], [10], [12].
D13	İthalat rakamları	[1], [4], [8], [11],[12].
D14	İhracat rakamları	[1], [4], [8], [11],[12].
D15	Üniversitelerdeki lojistik ön lisans/lisans eğitim programı sayısı	[4], [12].

Yazar(lar): [1] Taniguchi ve Van Der Hejden (2000), [2] Tsamboulas ve Kapros (2003), [3] Taniguchi ve Tamagawa (2005), [4] Shao vd. (2009), [5] O'Connor (2010), [6] Kuse vd. (2010), [7] Russo ve Comi (2010), [8] Jiang (2010), [9] He ve Cheng (2012), [10] Özceylan vd. (2016a), [11] Yang and Chen (2016), [12] Özceylan vd. (2016b).

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı, kapsamı ve araştırmada kullanılan analiz yöntemi detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, illerin lojistik istatistikleri açısından benzerliklerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Böylece, mevcut durumun her il için ayrı ayrı büyük miktar ve çeşitteki veri ile uğraşılarak değerlendirilmesi yerine benzerlik gösteren illerin bilimsel teknikler ile ortaya çıkarılarak büyük resmin görülmesi ve lojistik sektöründe yapılacak değerlendirmeler için bir çıkış noktası oluşturulması hedeflenmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Çalışmada, Türkiye'de bulunan 81 il, illerin lojistik performansı açısından önem teşkil eden 15 değişken dikkate alınarak k-ortalamalar yöntemi ile sınıflandırılmıştır. Lojistik sektörünün başarısı büyük ölçüde ulaştırma altyapısı, ekonomik faktörler ve lojistik eğitimi ile ilgili olduğundan çalışmada; "kara yolu / hava yolu /deniz yolu / demir yolu ile taşınan yük miktarları", "ildeki araç sayısı", "serbest bölgeye yakınlık", "sınır kapısına yakınlık", "organize sanayi bölgelerine yakınlık", "lojistik köylere yakınlık","demir yolu / liman / havaalanına yakınlık" ,"ithalat / ihracat rakamları" ve "üniversitelerdeki lojistik ön lisans/lisans eğitim programı sayısı" değişkenleri dikkate alınmıştır. Değişkenler Tablo 2'de açıklamalarıyla birlikte verilmiş olup değişkenlere ilişkin veri seti, Özceylan vd. (2016b)'nin çalışmasında yer alan veriler dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 2: Çalışmada kullanılan değişkenler

No	Açıklama
D1	Kara yolu taşımacılığı, yurt içi taşımacılıkta en fazla paya sahip taşıma modu olup hava yolu, deniz yolu ve demir yolu taşımacılığını tamamlayıcı bir rol oynamaktadır.
D2	Hava yolu taşımacılığı, diğer taşımacılık türlerine oranla pahalı olmasına rağmen, yükün hızlı ve güvenilir bir şekilde taşınmasında oldukça önemlidir.
D3	Ülkemizin coğrafi konumu dikkate alındığında deniz yolu taşımacılığı özellikle uluslar arası ticarette önemli ve illerin lojistik performansını etkileyen bir unsurdur.
D4	Demir yolu taşımacılığı, büyük miktarlarda yükün ucuza taşınabilmesi açısından bir ilin lojistik performansının değerlendirilmesinde önemlidir.
D5	İldeki motorlu taşıt sayısı, kentsel ve ticari tüm lojistik faaliyetlerini direkt olarak etkilemektedir.
D6	Serbest bölgeler, sağlanılan teşvikler ile yatırımların artmasını sağlayarak bulunduğu ilin lojistik performansını arttırmaktadır.
D7	Sınır kapılarına yakınlık, yurt dışına giden veya yurt dışından gelen yüklerin ulaşım ağını etkilemektedir ve sınır kapısına yakın olan illerin lojistik performansı diğerlerine göre daha yüksektir.
D8	Organize sanayi bölgeleri, pek çok üretim tesisini bir araya toplaması açısından bulunduğu ilin lojistik performansını doğrudan etkilemektedir.
D9	Lojistik köyler, hizmet kalitesinin arttırılması, lojistik giderlerin düşürülmesi, taşıma-aktarma sürelerinin düşürülmesi, ortak giderlerin azaltılması, lojistik hizmet verenler arasında sinerji oluşturması, katma değer artışı sağlanması, çevreye etkileri ve karbon salınımının azaltılması, trafik kazalarının ve yoğunluğunun azaltılması ve trafik yükünün düzenlenmesini sağlayarak illerin lojistik performansını etkilemektedir (Tanyaş, 2015).
D10	Demir yolu taşımacılığının ekonomiklik, ağır yükleri taşıyabilme gibi avantajlarından yararlanmak için demir yoluna yakınlık oldukça önemlidir.
D11	Limanların coğrafi olarak yakınlığı, ucuz bir taşımacılık modu olan deniz yolunun taşımacılıkta kullanımında önemli bir etkendir.
D12	Hava alanlarına coğrafi açıdan yakınlık, pahalı bir taşıma modu olan hava yolu taşımacılığında avantaj sağlayacaktır.
D13	İthalat rakamları, ticari faaliyetlerle dolayısıyla da lojistik faaliyetler ve lojistik performansla doğrudan ilişkilidir.
D14	İhracat rakamları da ithalat rakamlarına benzer şekilde ilin ticari faaliyetlerinin bir göstergesi olup ilin lojistik performansı açısından etkilidir.
D15	Lojistik sektöründe çalışacak nitelikli elemanlar, lojistik faaliyetlerinin etkinliğini ve kalitesini arttırarak illerin lojistik performansını olumlu yönde etkileyecektir.

Tablo 3'de ise değişkenlere ilişkin bazı istatistikî bilgiler sunulmuştur. Bunlar, değişkenin 81 il içerisinde aldığı minimum değer, maksimum değer ve ortalama değerdir. Örneğin, Kara yolu ile taşınan yük miktarı $1.6609*10^8$ ton ile en az Kilis'te, $194.94*10^8$ ton ile en fazla İstanbul'da gerçekleşmiş olup, tüm illerin ortalamasına bakıldığında ise $25.64*10^8$ ton yük kara yolu kullanılarak taşınmıştır.

Tablo 3: Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin verilere ait istatistiksel bilgiler

Değişken	Minimum değer	Maksimum değer	Ortalama değer	Birim
Kara yolu ile taşınan yük miktarı	$1.6609*10^8$ (Kilis)	$194.94*10^8$ (İstanbul)	$25.64*10^8$	Ton
Hava yolu ile taşınan yük miktarı	0.00 (34 il)	$1914.59*10^3$ (İstanbul)	$35.72*10^3$	Ton
Deniz yolu ile taşınan yük miktarı	0.00 (60 il)	$90.72*10^6$ (İstanbul)	$4.85*10^6$	Ton
Demir yolu ile taşınan yük miktarı	0.00 (26 il)	$64.47*10^5$ (Hatay)	$6.36*10^5$	Ton
İldeki araç sayısı	$0.1913*10^4$ (Tunceli)	$71.52*10^4$ (İstanbul)	$4.59*10^4$	Adet
Serbest bölgeye yakınlık	$0.2121*10^4$ (Trabzon)	$31.93*10^4$ (Iğdır)	$11.84*10^4$	Km.
Sınır kapısına yakınlık	$0.4743*10^4$ (Edirne)	$53.58*10^4$ (Sinop)	$25.28*10^4$	Km.
Organize sanayi bölgesine yakınlık	0.00 (4 il)	$7.21*10^4$ (Artvin)	$0.78*10^4$	Km.
Lojistik köylere yakınlık	0.00 (Sivas ve Uşak)	$19.33*10^4$ (Elazığ)	$8.69*10^4$	Km.
Demir yoluna yakınlık	0.00 (22 il)	$14.24*10^4$ (Giresun)	$2.87*10^4$	Km.
Limana yakınlık	0.00 (Giresun)	$46.87*10^4$ (Hakkari)	$13.40*10^4$	Km.
Havaalanına yakınlık	$0.15*10^4$ (Çanakkale)	$12.90*10^4$ (Edirne)	$3.65*10^4$	Km.
İthalat rakamları	$0.0000196*10^8$ (Ardahan)	$1360.05*10^8$ (İstanbul)	$25.93*10^8$	$
İhracat rakamları	$0.00208*10^8$ (Gümüşhane)	$820.76*10^8$ (İstanbul)	$19.46*10^8$	$
Üniversitelerdeki lojistik ön lisans/lisans eğitim programı sayısı	0 (30 ilde)	31 (İstanbul)	1.42	Adet

Araştırma Yöntemi

K-ortalamalar yöntemi, veri matrisindeki gözlemleri benzerliklerine göre istenilen sayıda (k) kümeye ayırmak için kullanılan çok değişkenli istatistiksel bir yöntemdir. İlk olarak 1955 yılında ortaya atılan k-ortalamalar yöntemi, aynı alanda birçok algoritma olmasına rağmen hala efektif olarak kullanılmaktadır (Jain, 2010).

K-ortalamalar yönteminde her gözlem yalnızca bir kümeye ait olmaktadır ve kümeleme sonunda küme içi benzerliklerin maksimum, kümeler arası benzerliğin ise minimum olması amaçlanır.
Algoritmanın adımları aşağıda verilmiştir (Balaban ve Kartal, 2015; Jain, 2010).
Adım1: Küme sayısı (k) belirlenir.
Adım2: Başlangıç küme merkezleri belirlenir.
Adım3: Gözlemler ile küme merkezleri arasındaki uzaklık hesaplanır.
Adım4: Gözlemler kendilerine en yakın küme merkezine ait kümeye atanır.
Adım5: Küme merkezleri yeniden hesaplanır.
Adım6: Adım3'ten Adım5'e kadar olan işlemler, küme merkezlerinde herhangi bir değişiklik olmayıncaya kadar tekrar edilir.

Veriler, kümeleme analizine tabii tutulmadan önce Eşitlik (1) ile verilen min-maks normalizasyon yöntemi kullanılarak 0-1 aralığında normalize edilmiştir (Han ve Kamber, 2006; Jain ve Bhandare, 2011).

$$V_i' = \frac{V_i - min_A}{max_A - min_A}(yeni\_max_A - yeni\_min_A) + yeni\_min_A \quad (1)$$

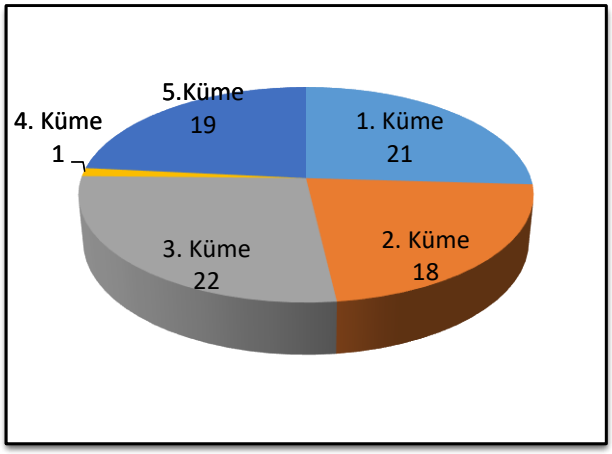
Eşitlik (1)'de min_A değişkenin minimum değerini, max_A değişkenin maksimum değerini ve V_i $i.$ verinin sahip olduğu değeri göstermektedir. $yeni\_max_A$ ve $yeni\_min_A$ ise yeni değer aralığımızı ifade etmektedir.

Çalışmada gözlemler ile küme merkezleri arasındaki uzaklığın hesaplanmasında ise Öklit (Euclidean) uzaklığı kullanılmıştır. Öklid uzaklığının hesaplanması, a,b iki nokta ve n boyut sayısı olmak üzere, $\sqrt{\sum_{i=1}^{n}(a_i - b_i)^2}$ şekilde formüle edilir (Bora ve Gupta, 2014). Analizlerde SPSS 20.0 paket programı kullanılmıştır.

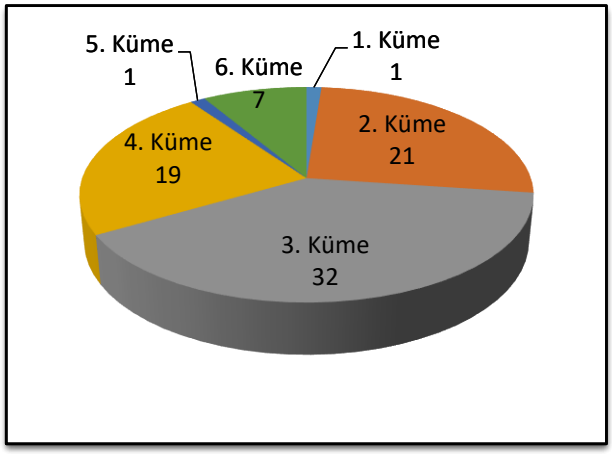
Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, kümeleme analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. İller sırasıyla 5,6 ve 7 kümeye ayrılmış, analiz sonucunda kümelere düşen il sayıları Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3'te grafiklerle gösterilmiştir. İller 5 kümeye ayrıldığında (k=5), 1. kümede 21, ikinci kümede 18, üçüncü kümede 22, 4.kümede 1, 5. kümede ise 19 il yer almıştır. 4. kümede tek başına yer alan "İstanbul"un, k=2,k=3 ve k=4 olduğunda da tek başına bir küme oluşturduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla "İstanbul" belirlenecek stratejilerde özel olarak dikkate alınması gereken bir ilimizdir.

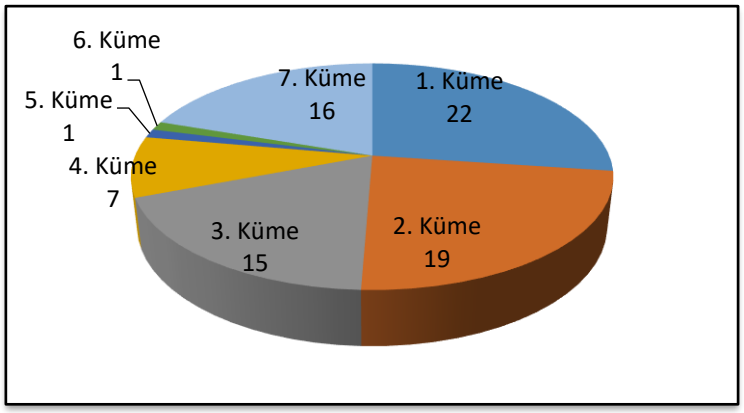
İller 6 kümeye ayrıldığında, 1.küme'de "Artvin" ili tek başına yer alırken, 2.kümede 21, 3. kümede 32, 4.kümede 19, 5. Kümede 1 (İstanbul), 6. kümede 7 il yer almaktadır. İller 7 kümeye ayrıldığında yine "İstanbul" ve "Artvin" in tek başına birer küme oluşturduğu gözlenirken, 1.kümede 22, 2. kümede 19, 3. kümede 15, 4.kümede 7, 7.kümede 16 il bulunmaktadır. Dolayısıyla Artvin ilinin de lojistik istatistikleri açısından diğer illerden farklı özellikler gösterdiği ve geliştirilecek stratejilerde özel olarak ele alınması gerektiği söylenebilir.

Şekil 1: k=5 için kümelerdeki il sayılarının dağılım

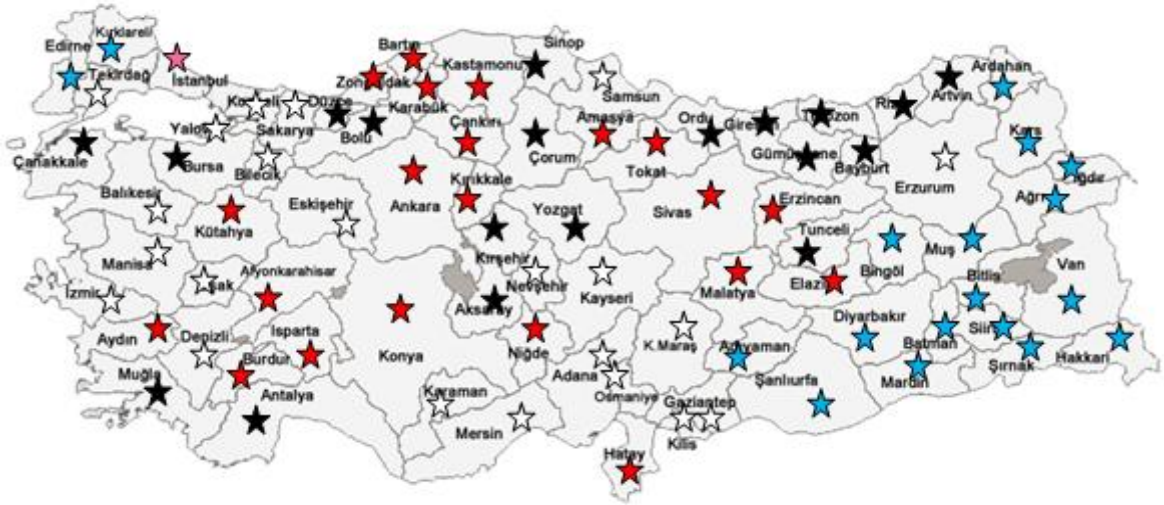

Şekil 2: k=6 için kümelerdeki il sayılarının dağılımı

Şekil 3: k=7 için kümelerdeki il sayılarının dağılımı

Kümelerde yer alan iller, Türkiye haritası üzerinde k=5, k=6 ve k=7 için sırasıyla Şekil 4, Şekil 5 ve Şekil 6'da gösterilmiştir. Haritalarda illerin üzerine konumlandırılmış olan her renk ilin ait olduğu kümeyi temsil etmektedir. Gösterimde 1. küme için kırmızı, 2.küme için mavi, 3.küme için beyaz, 4.küme için pembe, 5.küme için siyah, 6.küme için mor ve 7.küme için turuncu renk kullanılmıştır.

Şekil 4: k= 5 için illerin kümelere göre dağılımı

Şekil 5: k= 6 için illerin kümelere göre dağılımı

Şekil 6: k= 7 için illerin kümelere göre dağılımı

Haritalar incelendiğinde genel olarak coğrafi ve ticari özellikleri birbirine benzer olan illerin aynı küme içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Kümeleme analizine ilişkin ANOVA testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. 6 ve 7 kümeye ayrıldığında tüm değişkenler için sig. değeri < 0.05 olduğundan kümelerin değişkenler açısından birbirinden farklı özellikler gösterdiği ve değişkenlerin kümeleme için etkin değişkenler olduğu söylenebilir. İller 5 kümeye ayrıldığında ise kümeler sadece "organize sanayi bölgesine yakınlık (D8)" değişkeni açısından birbirlerinden anlamlı bir farklılık göstermemiş, diğer değişkenler için sig. değeri yine <0.05 çıkmıştır.

Tablo 4. Değişkenler için ANOVA sonuçları

Değişken No	k=5		k=6		k=7	
	F	Sig.	F	Sig.	F	Sig.
D1	19,382	,000	18,647	,000	13,598	,000
D2	418,508	,000	328,916	,000	271,726	,000
D3	18,587	,000	12,367	,000	11,635	,000
D4	6,122	,000	8,048	,000	6,390	,000
D5	53,627	,000	45,630	,000	34,897	,000
D6	11,977	,000	4,808	,000	6,484	,000
D7	15,666	,000	10,659	,000	17,727	,000
D8	1,666	,167*	14,641	,001	12,609	,000
D9	18,654	,000	23,086	,000	21,249	,000
D10	28,529	,000	18,125	,000	23,226	,000
D11	18,054	,000	11,356	,000	10,204	,000
D12	5,104	,001	5,969	,000	3,876	,002
D13	987,313	,000	781,189	,000	626,244	,000
D14	403,707	,000	317,054	,000	257,564	,000
D15	87,348	,000	69,826	,000	55,730	,000

Tablo 5'te k=7 için değişkenlerin kümelerde ki değerler aralığı verilmiştir. Örneğin "Üniversitelerdeki lojistik ön lisans/lisans eğitim programı sayısı (D15)" değişkeni için inceleyecek olursak 1.kümede minimum 0 maksimum 12, lojistik eğitim programına sahip iller, 2. kümede 0-2, 3. ve 4. kümede 0-1, 7. kümede 0-6 aralığındaki iller yer almıştır. 5. ve 6. küme'de birer il bulunduğundan değişken burada tek değer almıştır. Dolayısıyla bu değişken açısından yorumlanacak olursa ilk olarak 3. ve 4. kümede yer alan illerdeki lojistik eğitim programı sayısı arttırılabilir. Daha sonra da sırasıyla 2.,5.,7.,1. ve 6. kümelere geçilebilir. Tablo 5 tüm değişkenler için bu bakış açısıyla değerlendirilebilir.

Tablo 5: k=7 için değişkenlerin kümelerde dağılımı

Küme No	D1 (*10^8)	D2(10^3)	D3 (10^6)	D4(*10^5)	D5 (*10^4)
K1	1.6609-86.6263	0-127.6430	0-61.0887	0-37.1923	0.3313-22.4270
K2	1.9284-73.5697	0-369.8990	0-14.4148	0-3.5183	0.1913-15.9845
K3	1.8644-57.1751	0-15.5860	0-0	0-4.9556	0.2524-4.1282
K4	2.3061-34.0085	0-13.1110	0-16.9287	3.2405-64.4671	0.7578-6.7327
K5	5.9096	0	0.8740	0	0.3134
K6	194.9407	1914.5930	90.7188	5.0618	71.5212
K7	11.7674-112.4880	0-110.2660	0-9.5522	1.2568-35.9305	0.7348-28.7837
Küme No	**D6(*10^4)**	**D7(*10^4)**	**D8(*10^4)**	**D9(*10^4)**	**D10(*10^4)**
K1	0.45-21.7257	0.9124-30.3468	0.15-2.5544	0.15-10.2758	0-3.9601
K2	0.2121-21.4757	8.7013-53.5769	0-5.1658	8.9259-18.3865	0.6708-14.2382
K3	7.9853-31.9261	0.4743-21.1202	0-0.9605	1.8062-16.2755	0-10.5321
K4	8.2377-23.8957	3.5655-44.0990	0.15-2.8022	12.0234-19.3331	0-4.1189
K5	10.5609	4.4116	7.2140	12.4780	10.3977
K6	0.60	16.4406	1.5443	1.3416	0
K7	0.30-25.1285	33.5229-53.3368	0.15-1.8795	0-11.1949	0-2.6538
Küme No	**D11(*10^4)**	**D12(*10^4)**	**D13(*10^8)**	**D14(*10^8)**	**D15**
K1	0.15-41.2991	0.30-10.5737	0.0338-99.3352	0.0041-96.1811	0-12
K2	0-26.3680	0.15-11.8652	0.0006-81.0296	0.0021-93.1912	0-2
K3	11.1324-46.8694	0.3354-12.8974	0-2.5502	0.0121-6.9337	0-1
K4	0.2121-26.6823	0.4243-6.0019	0.0932-33.5752	0.0606-21.1130	0-1
K5	4.2027	12.8213	0.3028	0.8248	1
K6	0.15	1.2369	1360.0536	820.7594	31
K7	0.15-23.0107	0.30-7.3193	0.1395-109.8392	0.1729-80.9915	0-6

SONUÇ VE ÖNERİLER

Lojistik sektörü, ulusal ve küresel ekonomide anahtar bir rol oynamakta olup bu sektörde alınacak stratejik kararlar sürdürülebilir kalkınma açısından oldukça önemlidir. Ülkemizin lojistik stratejilerinin belirlenmesinde ise ilk olarak mevcut durumun analiz edilmesi gerekir. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmada ülkemizdeki 81 il, illerin lojistik performansını etkileyen 15 değişken dikkate alınarak k-ortalamalar yöntemi ile kümelenmiş ve benzerlik gösteren iller belirlenmiştir. Çalışmada iller 5,6, ve 7 kümeye ayrılmış, sonuçlar irdelenmiştir. İstanbul'un iller kaç kümeye ayrılırsa ayrılsın diğer illerden farklılık gösterdiği, küme sayısı 6 ve daha fazla olduğunda ise Artvin ilinin de farklı bir küme oluşturduğu görülmüştür. Seçilen lojistik değişkenler açısından İstanbul diğer illere göre pozitif, Artvin ise negatif anlamda farklılık göstermektedir. Ayrıca, çalışma için seçilmiş değişkenlerin kümeleme analizi için etkin değişkenler olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışma ile mevcut durumun her il için ayrı ayrı büyük miktar ve çeşitteki veri ile uğraşılarak değerlendirilmesi yerine benzerlik gösteren illerin bilimsel teknikler ile ortaya çıkarılarak lojistik sektöründe yapılacak değerlendirmeler için bir çıkış noktası oluşturulması hedeflenmiştir.

İleriki çalışmalarda, farklı değişkenler dikkate alınarak çalışmanın kapsamı arttırabilir. Farklı kümeleme teknikleri kullanılarak sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca araştırmacılar, çalışmanın sonuçlarını dikkate alarak geliştirilecek stratejiler üzerinde çalışabilirler.

KAYNAKLAR

Acar,A.Z.,Gürol,P., 2015, "Küresel Lojistik Merkezlerden Limanların Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi", II.Ulusal Liman Kongresi, doi: 10.18872/DEU.b.ULK.2015.0043

Akiş,E., 2016, "Türkiye'de Lojistik Sektörü ve Rekabet Gücüne Etkisi", 2. Üretim Ekonomisi Kongresi, İstanbul.

Aktaş, İ., Çimtay, M.A., 2016, "Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Lojistik Performans Endeksi Açısından Karşılaştırılması ve Türkiye için Öneriler", V.Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi Bildiri Kitabı, s. 769-779.

Babacan, M., 2003, "Lojistik Sektörünün Ülkemizdeki Gelişimi ve Rekabet Vizyonu", Ege Akademik Bakış, 3(1), s. 8-15.

Balaban, M.E., Kartal, E., 2015, "K-Ortalamalar Algoritmasıyla Ülkelerin Bilişim Alanında Kümelenmesi", TBD 32.Ulusal Bilişim Kurultayı Bildiriler Kitabı, s. 112-117.

Bora, D.J., Gupta, A. K., 2014, "Effect of Different Distance Measures on the Performance of K-Means Algorithm: An Experimental Study in Matlab", International Journal of Computer Science and Information Technologies, 5 (2), s. 2501-2506.

Güner,S., Seçkin,K.,Coşkun,E., 2013, "Stratejik Önekinin Kullanımı Üzerine Bir Araştırma ve Stratejik Lojistik ile Geleneksel Lojistik Arasındaki Kavramsal Farkın İncelenmesi", 5. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, s. 1275-1286.

Han,J., Kamber,M., 2006, "Data Mining Concepts and Techniques", Elsevier.

He, H., Cheng, H., 2012, "Analyzing Key Influence Factors of City Logistics Development Using the Fuzzy Decision Making Trial and Evaluation Laboratory (DEMATEL) Method", African Journal of Business Management, 6 (45), s. 11281–11293.

Humphries, A.S., Towriss, J., Wilding, R., 2007, "A Taxonomy of Highly Interdependent, Supply Chain Relationships: The Use of Cluster Analysis", The International Journal of Logistics Management,18(3), s. 385-401.

Jain, A.K., 2010, "Data clustering: 50 years beyond K-means", Pattern Recognition Letters, 31(8), s. 651–666.

Jain,Y.K., Bhandare,S.K., 2011, "Min-Max Normalization Based Data Perturbation Method For Privacy Protection", International Journal of Computer & Communication Technology, 2(8), s. 45-50.

Jiang, C., 2010, "Research on Logistics Network Infrastructure Based On HCA and DEA-PCA Approach", Journal of Computers, 5 (4), s. 533–540.

Khan K,A., Bakkappa, B., Metri, B.A., Sahay,B.S., 2009, "Impact of Agile Supply Chains' Delivery Practices on Firms' Performance: Cluster Analysis and Validation", Supply Chain Management: An International Journal,14(1), s. 41-48.

Kuse, H., Endo, A., Iwao, E., 2010, "Logistics Facility,Road Network and District Planning: Establishing Comprehensive Planning for City Logistics", Procedia – Social and Behavioral Sciences, 2(3), s. 6251–6263.

Köse, Y., Demirci, E., Hamzaçebi, C., 2016, "Türkiye'deki Havalimanlarını Kümeleme Analizi", V.Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi Bildiri Kitabı, s. 595-603.

O'Connor, K., 2010, "Global City Regions and the Location of Logistics Activity", Journal of Transport Geography, 18 (3), s. 354–362.

Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, 2013, Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, URL: http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1(2014-2018).pdf

Özceylan, E., Erbaş, M., Tolon, M., Kabak, M., Durgut, T., 2016a, "Evaluation of Freight Villages: A GIS-Based Multi-Criteria Decision Analysis", Computer & Industrial Engineering, 76, s. 38–52.

Özceylan,E., Çetinkaya,C., Erbaş,M., Kabak,M., 2016b, "Logistic Performance Evaluation of Provinces in Turkey: A GIS-Based Multi-Criteria Decision Analysis", Transportation Research Part A, 94, s. 323-337.

Russo, F., Comi, A., 2010, "A Classification of City Logistics Measures and Connected Impacts", Procedia – Social and Behavioral Sciences, 2 (3), s. 6355–6365.

Shao, J.P., Ma, T.Y., Dong, S.H., Meng, X.H., 2009, "Evaluation and Analysis: Development Trend of China's Logistics Industry Under Supply Chain Globalization Environments", Journal of Service Science and Management, 2, s. 71–79.

Taniguchi, E., Van Der Hejden, R.E.C.M., 2000, "An Evaluation Methodology for City Logistics", Transport Reviews, 20 (1), s. 65–90.

Taniguchi, E., Tamagawa, D., 2005, "Evaluating City Logistics Measures Considering the Behavior of Several Stakeholders", Journal of Eastern Asia Society for Transportation Studies, 6, s. 3062–3076.

Tanyaş, M., 2015, "Lojistik ve Lojistik Kentler/Köyler", 3. Uluslar arası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Konferans Bildirileri, s. 57-73.

Tsamboulas, D.A., Kapros, S., 2003, "Freight Village Evaluation Under Uncertainty with Public and Private Financing", Transport Policy, 10 (2), s. 141–156.

Uslu, A., Çetinkaya, C., Özceylan, E., İşleyen, S. K. ,2017, "Organize Sanayi Bölgelerinin Hiyerarşik -K-Ortalamalar Yöntemi ile Analizi", Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2(1), s. 20-37.

Yang, Y.C., Chen, S.L., 2016, "Determinants of Global Logistics Hub Ports: Comparison of the Port Development Policies of Taiwan, Korea, and Japan", Transport Policy ,45, s. 179–189.

Yılmaz Koltan,Ş., Patır,S., 2011, "Kümeleme Analizi ve Pazarlamada Kullanımı", Journal of Academic Approaches, 2(1), s. 91-113.

Zeng, S. X., Liu,H.C., Tam,C.M., Shao,Y.K., 2008, "Cluster Analysis for Studying Industrial Sustainability: An Empirical Study in Shanghai", Journal of Cleaner Production, 16(10), s. 1090-1097.

Ecological Important Biotopes and Contributions in Tunceli

Tunceli Kent Merkezinde Ekolojik Açıdan Önemli Biyotoplar ve Kente Katkıları

Sibel MANSUROĞLU[1], *Veysel DAĞ*[2]

Abstract - A biotope is an area of uniform environmental conditions providing a living place for a specific assemblage of plants and animals. Biotope mapping is the process of identification and specification of living areas. It is important to identify the existing natural structure of the area to protect for both ecological and aesthetical case of urban planning system. Urban areas are most experienced in order to eliminate human needs of such activities (transportation, industrial and agricultural production, consumption and social activities etc.). Developments have increased pressures on urban environments, particularly on the biological environment so it is important to protect the areas, where representing natural and cultural varieties, is important in urban ecology and local identity. This situation also contributes to the sustainability and environmental protection of urban green areas. In this study, it was aimed to determine ecologically significant biotopes in the city center of Tunceli and to evaluate the contributions to urban ecology. In the first stage of the study carried out in four stages, the study consisting of 11 volumes of "Flora of Turkey and Eastern Aegean Islands" by Davis, the editorial of which is the most comprehensive study to determine the plant species and living environments specific to Turkey or settled, the natural plant species in Tunceli are listed together with their habitat. As a result of evaluating the data obtained in the second stage, ecologically important biotopes were identified by classifying plant species representing in Tunceli urban development. In the third stage, Google Earth (2016) images have identified for important parks and ecologically significant biotopes for the city center of Tunceli. Despite the urban development in the last stage, the existence of biotopes and the relation with the parks in the city center were evaluated, and some suggestions have been developed in order to protect the ecology of the important biotopes, nature conservation, maintenance and improvement measures and contribution of these biotopes to the urban green space system.

Key Word- Biotope Mapping, Green Areas, Public Parks, Landscape Planning, Tunceli.

Özet - Biyotop, bir canlılar toplumunun, çevresinden oldukça kesin sınırlarla ayrılabilen homojen özellikteki yaşam mekanıdır. Biyotop haritalaması ise, yaşam mekanlarının belirlenmesi ve nitelenmesidir. Kent planlama çalışmalarında mevcut doğal yapının ortaya konulması ve korunması ekolojik ve estetik planlama ilkeleri açısından önem taşımaktadır. İnsan ihtiyaçlarının giderilmesi doğrultusunda faaliyetlerinin (ulaşım, endüstriyel ve tarımsal üretim, tüketim ve sosyal etkinlikler gibi) en yoğun yaşandığı alanlar kentlerdir. Endüstri devrimi ile başlayan ve teknolojik gelişmelere paralel olarak hızla yapılaşan kentlerde, doğal yapıyı temsil eden alanların korunması ve kentteki parklar içerisinde değerlendirilmesi, kent ekolojisi ve yerel kimliğin korunması açısından önemlidir. Bu durum kentsel yeşil alanların sürdürülebilirliği ve çevre koruma açısından da katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada Tunceli kent merkezinde bulunan ekolojik açıdan önemli biyotopların belirlenmesi ve kent ekolojisine katkılarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Dört aşamada yürütülen çalışmanın ilk aşamasında ülkemize özgü ya da yerleşmiş bitki türlerini ve yaşam ortamlarını belirlemeye yönelik en kapsamlı çalışma olan, editörlüğünü Davis'in yaptığı "Türkiye ve Doğu Ege Adalarının Florası" isimli ve ek ciltlerle 11 ciltten oluşan eser ayrıntılı olarak taranmış ve Tunceli'de bulunan doğal bitki türleri yaşam ortamları ile birlikte listelenmiştir. İkinci aşamada elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda Tunceli kentsel gelişim alanındaki ekolojik açıdan önemli biyotopları temsil eden bitki türleri sınıflandırılarak, ekolojik açıdan önemli biyotoplar belirlenmiştir. Üçüncü aşamada Google Earth (2016) görüntüleri üzerinde Tunceli kent merkezi ve yakın çevresinde ekolojik açıdan önemli biyotopların varlığı ile kentteki önemli parklar belirlenmiştir. Son aşamada kentsel gelişime rağmen biyotopların varlığı ve kent merkezindeki parklar ile ilişkileri sorgulanmış, ekolojik açıdan önemli biyotoplar için doğa koruma, bakım ve geliştirme önlemleri ile bu biyotopların kent yeşil alan sistemine katkı sağlaması yönünde bazı öneriler geliştirilmiştir.

[1] Prof. Dr., Akdeniz University Faculty of Architecture Department of Landscape Architecture, Antalya, Turkey, smansur@akdeniz.edu.tr
[2] Araş. Gör., Akdeniz University Faculty of Architecture Department of Landscape Architecture, Antalya, Turkey, veyseldag@akdeniz.edu.tr

Anahtar Kelimeler- Biyotop Haritalama, Yeşil Alanlar, Kent Parkları, Peyzaj Planlama, Tunceli.

GİRİŞ

Günümüzde küresel nüfusun % 50'den fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Dünya genelinde kentsel alanın 2000 yılından 2030 yılına kadar yaklaşık üç kat artması beklenmektedir (SCBD 2013, 8; Anguluri ve Narayanan 2017, 58). Kentsel alanların önümüzdeki yıllarda artmaya devam etmesi ve kentlerin boyut ve yoğunluk bakımından hızlı bir şekilde büyüme göstermesi yeşil alan yapısı üzerinde önemli bir baskı oluşturacaktır (Nor ve ark. 2017, 274). Bu durum kentsel çevrenin incelenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Son yıllarda özellikle gelişmiş ülkelerde kentler ile yakın çevresindeki kırsal yerleşim alanları arasındaki bağlantı büyük oranda kopmuş durumdadır. Bu nedenle 20. yüzyılda kentlerde yeşil alanların sürekliliğinin sağlanması fikri *biyofiziksel ve sosyal altyapı ile kentleri kırsal alanlar ile birleştiren, entegre ve tutarlı yeşil alanlar sistemi olarak tanımlanan* yeşil alt yapı sistemi ile ortaya çıkmıştır (Benedict and McMahon, 2006, 8). Bu kavram artan konut ihtiyacına paralel olarak gelişmiştir. Yeşil alanlar sistemi parkların ve diğer yeşil alanların kullanıcıların boş zamanlarını değerlendirmesi ile halkın, habitat parçalanmasının önüne geçilmesi amacıyla da biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunması temeline dayanmaktadır. Böylece kentlerdeki mevcut yeşil alanların korunması ve birbiri ile ilişkilendirilmesi sonucu hem doğal alanların korunması hem de bu alanların bir bütün olarak kentsel gelişimin önemli bir öğesi olması hedeflenmiştir (Benedict and McMahon, 2006, 8; Madureiraa ve ark. 2011, 141).

Kentsel yeşil alanların yapısı ve işlevselliği, her şehrin tarihsel gelişim sürecine bağlıdır (Madureiraa ve ark. 2011, 141). Bu durum kentlerin kültürel kimliği, miras alınan doğal özellikleri ve ormanlar ile olan bağlantılarının sağlanmasını gerekli kılmaktadır ki bu da kent parkları veya kent içi yeşil alanlar ile mümkün olmaktadır (Vujadinović 2016, 360). Bu nedenle planlanmış veya planlanmamış kentlerdeki mevcut durum yeşil alanların yapısını, şeklini ve işlevini belli ölçüde değiştirecektir (Madureiraa ve ark. 2011, 142). Ancak bu değişim günümüzde tek düze gelişim gösteren kentlerde meydana gelen büyümeye paralel olarak çoğunlukla yeşil alan kaybına yol açmaktadır. Benzer şekilde oluşturulan yeni yeşil sistemlerde de bitki türü seçimine kadar kentin kendine has özgün dokusuna uygun yeşil alan sistemlerinin oluşturulmasının aksine, bir birini tekrarlayan benzer uygulamaları görmek mümkündür. Halbuki kentlerdeki yeşil alanlar, kentin mimari yapısı, gelenek ve görenekleri ile birlikte, kentin genel karakterini belirleyen ve ortaya çıkaran en önemli unsurlardandır. Bu nedenle bir şehrin içinde bulunan tüm doğal ve yarı doğal yeşil alanlar, kentsel yeşil altyapının bir parçası niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu tür alanların kent içerisinde korunması ve yeşil alan sistemine dahil edilmesi hem kentlerin kimliğinin ortaya çıkmasına katkı sağlayacak hem de daha ekonomik ve ekolojik tasarımların oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

Doğal yaşamla da ilişkilendirilen açık-yeşil alanlar, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve estetik değere sahip alanların oluşturulmasına da olanak sağlamaktadır. Bu tür alanların çevremize ve yaşam kalitesine verdiği değer gittikçe artmaktadır. Kent sakinlerinin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen açık-yeşil alanlar bugün birçok ülkede, arazi kullanım planlama kararlarının ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir (Maruani ve Amit-Cohen 2007, 2). Park, kent ormanları, günlük rekreasyon alanları, konut bahçeleri gibi alanları içeren açık-yeşil alanlar mekansal sistemi değiştirme görevini üstlenebilirler. Yeterli düzeyde yeşil alana sahip kentsel alanların, bitki örtüsü olmayan kentsel alanlara oranla daha cazip alanlar olarak kabul edildiği bilinmektedir. Ayrıca kentsel bağlamlarda yeşil alanların, biyoçeşitliliğin artmasında, yer altı suyu kalitesinin iyileştirilmesinde, bazı zararlı gaz ve partiküllerin emiliminde rol oynadığı ve iklim üzerinde etkili olduğu, rüzgar ve gürültü perdelediği, ve kent

sakinlerinin refahı için sosyal ve psikolojik hizmetler sağladığı görülmüştür (Chiesura 2004, 130; EEA 2012, 21; Jones ve ark. 2012, 504; Kabisch ve ark. 2015, 26).

Son yıllardaki hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak artan kentleşme, kentsel alanlarda önemli habitatların kaybına yol açmıştır. Bu şiddetli değişim çoğunlukla yeşil alanların ve ekosistemlerin bozulması gibi sorunları ortaya çıkarmıştır. Temel ekolojik değerlerin yok olması doğal alanların korunmasının ve geliştirilmesinin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Endüstri devrimi ile başlayan ve teknolojik gelişmelere paralel olarak hızla yapılaşan kentlerde, doğal yapıyı temsil eden alanların korunması ve kentteki parklar içerisinde değerlendirilmesi, kent ekolojisi ve yerel kimliğin korunması açısından önemlidir. Bu durum kentsel yeşil alanların sürdürülebilirliği ve çevre koruma açısından ayrıca katkı sağlamaktadır (Mansuroğlu ve ark. 2003).

Kentsel gelişimi daha iyi kontrol edebilmek için ekosistemlerle insan faaliyetleri arasındaki etkileşimleri arazi-ölçek skalasına entegre etmeye çalışan yeni yöntemlere gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca parçalanmış peyzajlarda biyoçeşitliliği korumak ve arttırmak için yeni planlama araçlarına ihtiyaç vardır. Bu amaca ulaşmak için peyzajın sadece ekolojik bir bakış açısından değil, aynı zamanda insan faaliyetleri açısından da anlaşılması gerekmektedir. İnsanlar sistemin bir parçası olarak düşünülmelidir (Vuilleumier ve Pre´laz-Droux 2002, 157). Biyotop, bir canlılar toplumunun, çevresinden oldukça kesin sınırlarla ayrılabilen homojen özellikteki yaşam mekanıdır. Biyotop haritalaması ise, yaşam mekanlarının belirlenmesi ve nitelenmesidir (Çepel 1995). Kent planlama çalışmalarında mevcut doğal yapının ortaya konulması ve korunması ekolojik ve estetik planlama ilkeleri açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle biyotop haritalama, kent sakinleri için biyoçeşitlilik ve doğa benzeri deneyimler açısından geliştirilmeli, farklı taleplere yanıt veren iyi yapılandırılmış temel bir konsepte dayanmalıdır (Mansuroğlu ve ark. 2003).

Tunceli kentinde doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının, mevcut durumun belirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması ile sağlanabileceği yaklaşımıyla, bu çalışmada, Tunceli kent sınırları içerisinde, ekolojik açıdan önem taşıyan biyotoplar (orman, çalılık, akarsu, su kaynağı ve bataklık, kayalık, tarım alanı, boş arazi ve yol kenarı) belirlenmiş, kent gelişiminin bunlar üzerindeki etkileri alan kullanımları temelinde ele alınmış, kentsel gelişime rağmen biyotopların varlığı ve kent merkezindeki parklar ile ilişkileri sorgulanmış, ekolojik açıdan önemli biyotoplar için doğa koruma, bakım ve geliştirme önlemleri ile bu biyotopların kent yeşil alan sistemine katkı sağlaması yönünde bazı öneriler geliştirilmiştir.

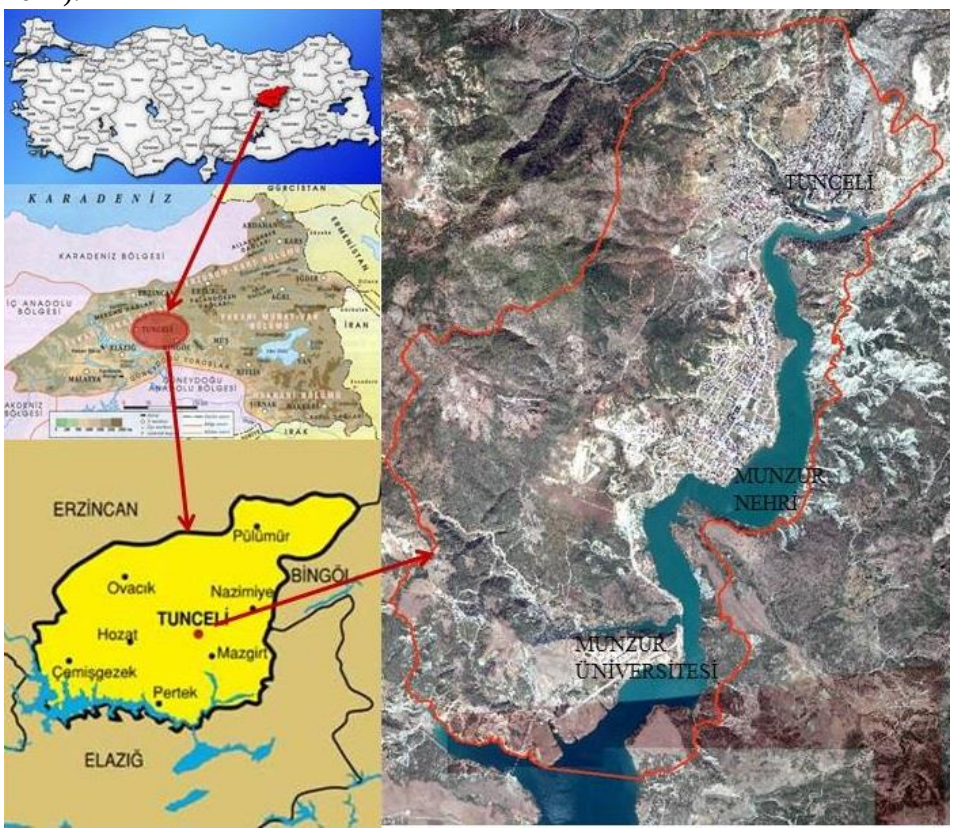
ÇALIŞMA ALANI ve ÖZELLİKLERİ

Çalışma alanı Tunceli Kent Merkezi olup, çalışma sınırlarını kentin kuzeyi ve batısından itibaren yerleşim yerlerine 1 km uzaklıktaki alan, doğusundan Sütlüce yolu ile Batman-Taht Köyü yolu sınırları ve güneyinden Atatürk Viyadüğü oluşturmaktadır (Şekil 1).

Tunceli'nin doğal, kültürel ve sosyo-ekonomik özellikleri aşağıda kısaca özetlenmiştir.
Doğu Anadolu Bölgesi'nin yukarı Fırat bölümünde, tümüyle Fırat Havzası sınırları içerisinde kalan Tunceli 38˚19' ve 40˚26' doğu boylamları ile 39˚36' ve 38˚46' kuzey enlemleri arasındadır. Tunceli kuzeyde ve batıda Munzur Dağları ile Karasu Irmağı, doğuda Bingöl Dağları ve Peri Suyu, güneyde Keban Baraj Gölü ile çevrili olup, doğuda Bingöl ve Elazığ, güneyde Elazığ, batı ve kuzeyde ise Erzincan illeriyle komşudur. 7.774 km^2 yüz ölçüme sahip il topraklarının %70'ini dağlar, %25'ini platolar, %5'ini ise ovalar ve düzlükler oluşturmaktadır.

Denizden yaklaşık 914 m yükseklikte yer alan kentte yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. Yağışlar sonbahar ve ilkbaharda yağmur, kış aylarında ise kar şeklindedir. Ortalama sıcaklığın en düşük olduğu aylar Aralık (-2,5 °C), Ocak (-5,7 °C), Şubat (-4,2 °C); en yüksek olduğu

aylar ise Haziran (14,5 °C), Temmuz (18,9 °C) ve Ağustos (18,4 °C)'tur (Meteoroloji Genel Müdürlüğü 2017).

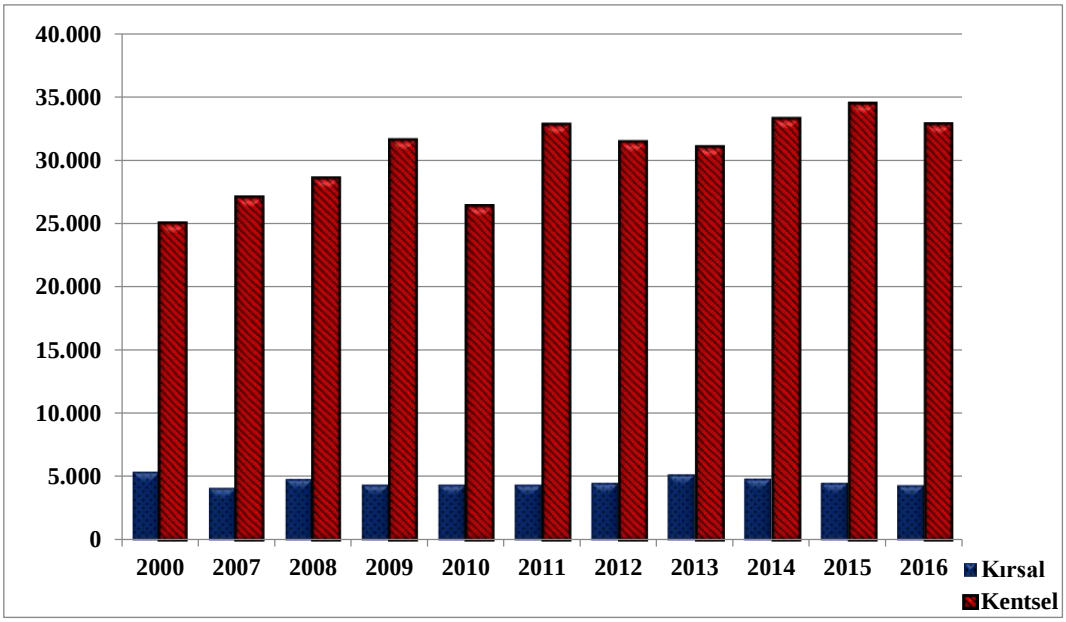
Şekil 1. Çalışma alanının coğrafi konumu ve sınırı.

Tunceli, zaman zaman Eski İran'da kurulan ve Medler ile Akamenidler'den sonra kurulan üçüncü yerel hanedanlık olan Partlar'ın eline geçse de Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden sonra Bizans toprağı olmuştur. 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Anadolu'da Türklerin egemenliğinin hızla yayıldığı dönemde bölge Türklerin egemenliği altına (1087 yılında) girmiştir. Bir dönem Selçuklular, Mengücekler ve Akkoyunlular'ın hakimiyeti altında kalan bölge 1473 yılında da Osmanlıların egemenliği altına girmiştir. Osmanlı yönetiminde Hozat merkez olmak üzere Dersim Livası adıyla sancak yapılarak Erzurum'a bağlanmıştır. 1879 yılında Dersim adıyla ayrı bir vilayet olan bugünkü Tunceli bölgesi, 1886 yılında mutasarrıflığa indirilmiş ve 1892 yılında Elazığ vilayetine bağlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra 25 Aralık 1935 tarihinde daha önce Dersim olan bölgenin ismi Tunceli olarak değiştirilmiştir (Ulaşoğlu 2012; 69, Tunceli Belediyesi 2016, Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2017, Tunceli Valiliği 2017).

2000 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre il genelinde kırsal nüfus 39.108 kişi, ilçe merkezleri nüfusu 54.476 kişi olup, 2016 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre ise kırsal nüfusun il genelinde 28.621 kişiye gerilediği, ilçe merkezleri nüfusunun ise 55.588 kişiye yükseldiği, toplam il nüfusunun (%1 oranında) azalmasına rağmen kentli nüfusun %2,1 oranında arttığı görülmektedir (Çizelge 1) (TÜİK 2017). 2000 yılında toplam il nüfusunun %32,4'ü, 2016 yılında ise % 44,1'i Tunceli merkezde yaşamaktadır. Tunceli merkezde ise toplam nüfusun 2000 yılında % 82,6's, 2016 yılında ise % 88,5'i kent merkezinde yaşamaktadır. Çizelge 1 ve Şekil 2'de görüldüğü üzere yıllar içerisinde il nüfusunun genelinde azalmalar olmasına karşın Tunceli kent merkezinde yaşayan nüfusun artması dikkat çekmektedir. Buna ek olarak yıllar içerisindeki küçük değişimler geçirmekle birlikte Tunceli merkezdeki kentsel nüfus oranı her dönem oldukça yüksektir (Şekil 2).

Çizelge 1. Tunceli İli nüfus verileri (TÜİK 2017).

	Tunceli Kent Merkezi					Tunceli İl Geneli				
	Kırsal		Kentsel		Toplam	Kırsal		Kentsel		Toplam
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	Kişi	%	Kişi	%	Kişi
2000	5.282	17,4	25.041	82,6	30.323	39.108	41,8	54.476	58,2	93.584
2007	4.056	13,0	27.091	87,0	31.147	29.653	35,5	56.376	65,5	86.029
2008	4.730	14,2	28.586	85,8	33.316	30.794	34,8	57.663	65,2	88.457
2009	4.310	12,0	31.599	88,0	35.909	29.357	35,5	55.713	65,5	85.070
2010	4.292	14,0	26.410	86,0	30.702	29.168	37,1	49.541	62,9	78.709
2011	4.308	11,6	32.815	88,4	37.123	28.950	33,2	58.123	66,8	87.073
2012	4.429	12,3	31.469	87,7	35.898	28.539	33,2	59.749	66,8	88.288
2013	5.096	14,1	31.047	85,9	36.143	32.040	36,6	55.401	63,4	87.441
2014	4.745	12,5	33.270	87,5	38.015	30.592	35,5	57.949	65,5	88.541
2015	4.417	11,4	34.461	88,6	38.878	29.675	33,7	58.416	66,3	88.091
2016	4.258	11,5	32.858	88,5	37.116	28.621	34,0	55.588	66,0	84.209

Şekil 2. Yıllara göre Tunceli Kent Merkezi'nde nüfus hareketleri (TUİK 2017).

Tunceli ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı olup, sanayileşme düzeyi çok düşüktür. Tarıma elverişli alanlar da arazinin engebeli olmasına bağlı olarak oldukça kısıtlıdır. İl genelinde toplam arazinin 113.180 hektarında tarım yapılabilmektedir. Başlıca bitkisel ürünler arasında Ovacık fasulyesi ve ceviz gelmektedir. Küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu ilde doğal yapıya bağlı endemik bitki sayısının (173 endemik) fazla olması arıcılık faaliyetlerini de ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca bölgedeki akarsu ve barajlarda yapılan balıkçılık da önemli geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Geleneksel el sanatları arasında günümüzde çok yaygın olmaması ile birlikte dokumacılık, çömlekçilik ve dericilik yapılmaktadır. Çeşitli bölgelerinde jips içeren cevher yataklarının görüldüğü Tunceli, Pülümür yöresindeki tuzlalar dışında yer altı kaynakları bakımından da yoksuldur (TÜBİVES 2017; Ulaşoğlu 2012; 2).

İlde temel ekonomik faaliyetin hayvancılık olması, geleneksel el sanatları arasında dokumacılığın ön plana çıkmasını sağlamıştır. Yörede yünden halı, kilim, çanta, heybe, çorap ve keçi kılından çuval, palaz, harar, örken gibi el dokumaları yapılmaktadır. Çemişgezek ilçesinin Karahisar Köyü'ndeki yaygın çanak-çömlek yapımcılığı, günümüzde kaybolmaya başlamıştır. Kadınlar kırmızı killi topraktan başta güveç, kazan kapağı, ibrik, ayran leğeni, yayık ve pekmez küpü gibi kaplar yapmaktadırlar. Günümüzde örnekleri çok az görülmekle birlikte, koyun derisinden namazlık, keçi derisinden tuluk (Sütün yağını çıkarmak için kullanılır), dağarcık, öküz ve inek derisinden de çarık, atların palan kayışları, eğerleri, üzengileri ve dizginleri yapılır.

TUNCELİ KENT MERKEZİNDE BULUNAN EKOLOJİK AÇIDAN ÖNEMLİ BİYOTOPLAR

Kentlerimizin plansız gelişmesi ve yapılan planların politik olarak yönlendirilmesine bağlı olarak, kentlerin doğal ve kültürel peyzajları farklı bireylerin taleplerini karşılamak üzere değişime uğramaktadır. Bu değişim çoğunlukla beraberinde sıradanlaşma ve tekdüzeleşmeyi de getirebileceğinden kentlerin kimliksizleşmesine ve tekdüzeleşmesine neden olabilmektedir. Son yıllarda ülkemizin tüm kentlerinde yaşanan değişimler incelendiğinde, ülkemizin doğal ve kültürel zenginliğinin kentsel gelişime yansıtılamadığı dikkat çekmektedir. Örneğin, iklimsel farklılıklara karşın farklı coğrafik bölgelerde yer alan kentlerimizde yol çevresi ve parklarda kullanılan bitki türlerinin aynı olması gibi.

Kentleşmede doğal özelliklerin tespit edilmemesi ve kentsel tasarımda buna uygun düzenlemelerin yapılmaması nedeniyle, kent merkezleri ve çevrelerinin doğal özellikleri kaybolmaktadır. Tunceli son yıllarda doğal ve kültürel peyzaj özellikleri yönünden özellikle turizm etkinlikleri açısından dikkat çekmekte olup, topografik yapıdan kaynaklanan habitat zenginliği biyotop çeşitliliği üzerinde etkilidir. Türkiye'ye özgü ya da yerleşmiş yabancılar olan bitki türlerini ve yaşam ortamlarını belirlemeye yönelik en kapsamlı çalışma olan, editörlüğünü P. H. Davis'in yaptığı "Flora of Turkey and the East Aegean Islands" isimli ve ek ciltlerle 11 ciltten oluşan eser bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Eser 1965-1985 yılları arasındaki yirmi yıllık sürede 9 cilt olarak yayınlanmıştır (Davis 1985). Ciltlerin yayınlanmasından sonra ortaya çıkan yeni bulguların da eklenmesiyle 10. cilt DAVIS ve ark. (1988), 11. cilt ise Güner ve ark. (2000) tarafından ek ciltler olarak yayınlanmıştır. Tunceli, P.H. Davis'in eserinde verdiği grid kareleme sistemine göre B/7 karesi içerisinde bulunmaktadır.

Tunceli kent merkezinde bulunan ekolojik açıdan önemli biyotopların belirlendiği çalışmanın ilk aşamasında sözü edilen çalışmanın tüm ciltleri ayrıntılı olarak taranmış ve Tunceli'de bulunan doğal bitki türleri yaşam ortamları ile birlikte listelenmiştir. Bu listeden yola çıkılarak ekolojik açıdan önemli biyotopları temsil eden bitki türleri sınıflandırılmıştır (Çizelge 2).

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle, Tunceli kent merkezinde ekolojik açıdan önemli biyotoplar orman, çalılık, akarsu, su kaynağı ve bataklık, kayalık, tarım ile boş arazi ve yol başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Orman

Fiziksel çevreye (iklim, su, hava ve toprak) olumlu etkilerde bulunan ormanlar, kent ekosistemlerinin iyileştirilmesi, flora ve fauna için yaşam ortamları oluşturması ve komşu biyotoplara olumlu katkıları açısından önemlidir.

Tunceli'de orman biyotopları yaygın olarak sıradağlar üzerinde ve 1800-2000 m yüksekliğe kadar görülmektedir. İlin orman biyotopu iğne yapraklı, yaprak döken karışık ormanlar, ağırlıklı olarak meşe türlerinden oluşan çalılıklar ve orman açıklığı bitkileri ile karakterize edilmektedir. Bu biyotopta yaprak döken ormanlar *Quercus-Carpinus-Fagus* türlerinden oluşmakta ya da iğne yapraklılar ile karışık olarak *(Fagus-Abies* veya *Picea)* bulunmaktadır. Bazı alanlarda ise *Pinus nigra* saf olarak görülmektedir. Denizden yüksekliğin artışına bağlı olarak yaprak döken ormanlara iğne yapraklı türler katılmaktadır. Örneğin, *Quercus pubescens, Pinus nigra, Pinus sylvestris, Populus tremula* gibi türler birlikte bulunmaktadır. Yüksekliğin 1000 m altında olduğu alanlarda *Fraxinus angustifolia, Juglans regia, Quercus hartwissiana, Quercus libani, Populus tremula, Crataegus pseudoheterophylla*'dan oluşan karışık yaprak döken ormanlarda *pseudomaki elemanları yanında Corylus avellana, Sorbus torminalis gibi* Karadeniz elementi türlere de rastlanmaktadır. Orman biyotoplarında endemik türlerden *Veronica*

macrostachya, Veronica orientalis, Quercus macranthera, Colchicum munzurense ve *Cephalanthera kotschyana'*ya yaprak döken ormanlarda, *Lonicera caucasica, Astragalus pinetorum, Achillea teretifolia, Onosma bornmuelleri, Salvia hypargeia, Muscari massayanum* ve *Bellevalia gracilis'e* iğne yapraklı ormanlarda, *Trifolium pannonicum'*a ise orman içi açıklıklarda rastlanılmaktadır.

Çizelge 2. Tunceli Kent Merkezinde Bulunan Biyotoplar ve Karakteristik Bitki Türleri (Davis, 1965-85; TUBİVES, 2017).

***Yaprak döken* ormanlar**	**Su kıyısı bitkileri**	**Kayalıklar**
Phyllitis scolopendrium	*Tamarix tetrandra*	*Nigella oxypetala*
Fraxinus angustifolia	*Geranium pyrenaicum*	*Delphinium albiflorum*
Sorbus torminalis	*Geum urbanum*	*Papaver tauricola*
Sorbus kusnetzovii	*Cotoneaster pseudoheterophylla*	*Arabis caucasica*
Verbascum cheiranthifolium	*Kickxia spuria*	*Dianthus crinitus*
Scutellaria megalaspis	*Platanus orientalis*	*Dianthus orientalis*
Nepeta nuda	*Populus nigra*	*Sorbus umbellata*
Juglans regia	*Typha shuttkworthii*	*Sedum album*
Quercus hartwissiana	*Cyperus longus*	*Torilis leptocarpa*
Quercus libani	*Sorghum halepense*	*Anthemis cretica*
Corylus avellana	*Salix pseudomedemii*	*Anthemis triumfettii*
Populus tremula		*Rocheliar disperma*
Cephalanthera kotschyana	**Sulak alan bitkileri**	*Onosma rechingeri*
Briza media	*Polygonum pulchellum*	*Hyoscyamus niger*
Crataegus pseudoheterophylla	*Polygonum bellardii*	*Lamium macrodon*
	Agrimonia repens	*Origanum acutidens*
İğne yapraklı ormanlar	*Sanguisorba minor*	*Celtis tournefortii*
Gypsophila sphaerocephala	*Scutellaria galericulata*	*Celtis glabrata*
Grammosciadium pterocarpum	*Mentha longifolia*	*Quercus pontica*
Lonicera caucasica endemik	*Salix triandra*	*Galium cappadocicum*
Onosma bourgaei	*Ophrys tenthredinifera*	*Hypericum uniglandulosum endemik*
Scutellaria salviifolia	*Orchis palustris*	*Linum mucronatum*
Scutellaria heterophylla	*Dactylorhiza iberica*	*Bupleurum papillosum*
Orchis mascula	*Sparganium erectum*	*Achillea pseudoaleppica*
Poa pratensis	*Juncus inflexus*	*Zoegea leptaurea*
Melica ciliata	*Carex distans*	*Allium colchirifolium*
Chrysopogon gryllus	*Polypogon monspeliensis*	
Juniperus communis	*Festuca gigantea*	
		Tarlalar
Çalılıklar	**Çayırlar**	*Fumaria asepala*
Fibigia eriocarpa	*Barbarea plantaginea*	*Alyssum strictum*
Astragalus campylosema	*Hesperis matronalis*	*Silene chaetodonta*
Trifolium ligusticum	*Glycyrrhiza glabra*	*Alkanna froedinii*
Trigonella fischeriana	*Agrimonia eupatoria*	*Ajuga chamaepitys*
Hedysarum syriacum	*Pimpinella corymbosa*	*Consolida glandulosa endemik*
Bupleurum lycaonicum	*Scabiosa crinita*	*Consolida oliveriana*
Vincetoxicum scandens	*Biarum carduchorum*	*Adonis aestivalis*
Verbascum euphraticum	*Ornithogalum pyrenaicum*	*Adonis flammea*
Marrubium cuneatum	*Orchis stevenii*	*Minuartia hybrida*
Melissa officinalis	*Agropyron cristatum*	*Petrorhagia cretica*
Salvia macrochlamys	*Festuca anatolica*	
Ophrys reintholdii	*Poa nemoralis*	***Nadasa bırakılmış tarım alanları***
Ophrys phrygia endemik	*Cynodon dactylon*	*Delphinium kurdicum*
Anacamptis pyramidalys	*Haplophyllum cappadocicum*	*Helianthemum ledifolium*
Dactylorhiza romana	*Lotus gebelia*	*Saponaria tridentata*
Cotoneaster nummularia	*Medicago radiata*	*Gypsophila ruscifolia*
Verbascum. lysiosepalum	*Asphodeline tenuior*	*Alcea hohenackeri*
	Taeniatherum caput-medusae	*Haplophyllum ptilostylum*
Orman içi açıklıkları		*Astragalus oocephalus*
Carex ovalis	***Boş araziler ve yol kenarları***	*Psoralea jaubertina*
Alyssum pateri endemik	*Nigella arvensis*	*Scabiosa micrantha*
Petrorhagia cretica	*Ranunculus damascenus*	*Anthemis austriaca*
Rubus canescens	*Tchihatchewia isatidea endemik*	*Thymelaea passerina*
Helichrysum graveolens	*Alyssum strigosum*	*Galium runcinatum*
Salvia sclarea	*Silene macrodonta*	*Ornithogalum persicum*
Scabiosa calocephala	*Chenopodium foliosum*	*Bellevalia sarmatica*
Serratula cerinthifolia	*Alcea calvertii*	*Triticum dicoccoides*
	Scabiosa prolifera	*Triticum aestivum*
	Setaria viridis	*Secale ciliatoglume*
	Bothriochloa ischaemum	*Cousinia sintenisii*
	Alyssum filiforme endemik	*Carthamus persicus*
	Alyssum sibiricum	*Muscari longipes*
	Anthemis coelopoda	*Centaurea fenzlii*
	Convolvulus reticulatus	
	Triticum baeoticum	

Çalılık

Ormanların alt örtüsünü oluşturan çalılıklar, genellikle 1 m'den yüksek çalı ve ağaççıklardan ve çoğunlukla meşe türlerinden oluşmaktadır. Antropojen etkilerin süreklilik gösterdiği çalılık biyotoplarında ormanlara yakın bölgelerde meşe türlerine *Rubus canescens*, meşe ormanlarının üst sınırında ise *Quercus* ve *Juniperus* çalılıklarında *Sorbus kusnetzovii, Cotoneaster nummularia* katılmaktadır. Bu biyotopta endemik türlerden *Ophrys Phrygia, Cousinia intertexta, Serratula oligocephala, Echinops phaeocephalus, Campanula quercetorum, Verbascum euphraticum* ve *Verbascum lysiosepalum* görülmektedir. Çalılık biyotoplarında *Fibigia eriocarpa, Astragalus campylosema, Trifolium ligusticum, Trigonella fischeriana, Hedysarum syriacum, Bupleurum lycaonicum, Vincetoxicum scandens, Verbascum euphraticum, Marrubium cuneatum, Melissa officinalis, Salvia macrochlamys, Ophrys reintholdii, Anacamptis pyramidalys, Dactylorhiza romana* gibi otsu türlere rastlanılmaktadır.

Akarsu, Su Kaynağı ve Bataklık

Akarsular, su kaynakları ve bataklık biyotopları genellikle akarsu çevresesinde, eğime bağlı olarak su toplanan alanlarda ve yeraltı suyunun yüzeye ulaştığı alanlarda görülmektedir. Su seven bitki türlerinin temsil ettiği biyotop su kıyısı, sulak alan ve çayır bitkileri ile karakterize edilmektedir.
Akarsu ve su kıyısında ağaç ve çalılardan *Tamarix tetrandra, Platanus orientalis, Populus nigra, Salix pseudomedemii, Cotoneaster pseudoheterophylla,* otsulardan *Geranium pyrenaicum, Geum urbanum, Kickxia spuria, Typha shuttkworthii, Cyperus longus, Sorghum halepense'*ye endemik türlerden ise *Vincetoxicum parviflorum, Chaenorhinum huber-morathii, Veronica anagallis-aquatica* ve *Stachys laetivirens* katılmaktadır.

Su kaynakları ve bataklıklar içerdikleri su ve toprak kaynakları nedeniyle flora ve fauna için önem taşıyan bu biyotopta *Polygonum pulchellum, Polygonum bellardii, Agrimonia repens, Sanguisorba minor, Scutellaria galericulata, Mentha longifolia, Salix triandra, Ophrys tenthredinifera, Orchis palustris, Dactylorhiza iberica, Sparganium erectum, Juncus inflexus, Carex distans, Polypogon monspeliensis* ve *Festuca gigantea* görülmektedir.

Akarsular, su kaynakları ve bataklıkların çevresinde bulunan çayırlarda özellikle ilkbaharda hissedilen bitki örtüsü çeşitliliği dikkat çekmektedir. Çayırlarda *Lotus gebelia, Medicago radiata, Asphodeline tenuior, Taeniatherum caput-medusae, Barbarea plantaginea, Hesperis matronalis, Glycyrrhiza glabra, Agrimonia eupatoria, Pimpinella corymbosa, Scabiosa crinita, Biarum carduchorum, Ornithogalum pyrenaicum, Orchis stevenii, Agropyron cristatum, Festuca anatolica, Poa nemoralis ve Cynodon dactylon* gibi otsu türler ile endemiklerden *Haplophyllum cappadocicum* ile *Dactylorhiza osmanica*'nın bulunduğu belirtilmektedir.

Kayalık

Tunceli kentsel yerleşimini sınırlayan ve genellikle kireçtaşından oluşan kayalıklarda kaya araları ve kaya çatlakları, bitki ve hayvanlar için yaşam ortamı oluşturmaktadır. Bu alanlar özellikle endemik türlerin en fazla bulunduğu biyotop olarak dikkat çekmektedir. Kentin simgesi olarak değerlendirilebilecek kayalıklar da dikkat çeken türdendir. Bu alanlarda *Celtis tournefortii, Celtis glabrata, Sorbus umbellata* ve *Quercus pontica* gibi odunsu türler ile *Nigella oxypetala, Delphinium albiflorum, Papaver tauricola, Arabis caucasica, Dianthus crinitus, Dianthus orientalis, Sedum album, Torilis leptocarpa, Anthemis cretica, Anthemis triumfettii, Rocheliar disperma, Onosma rechingeri, Hyoscyamus niger, Lamium macrodon, Origanum acutidens, Linum mucronatum, Bupleurum papillosum, Achillea pseudoaleppica, Zoegea leptaurea ve Allium colchirifolium* gibi otsu türler görülebilmektedir. Orman ve çalılık biyotopları ile bir arada bulunan kayalık biyotopları otsu türler açısından daha zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu biyotopta *Isatis candolleana, Aethionema eunomioides,*

Arenaria kotschyana, Arenaria acutisepala, Saponaria prostrata, Haplophyllum myrtifolium, Astragalus pycnocephalus, Bupleurum papillosum, Cousinia eriocephala, Jurinea cataonica, Centaurea drabifolia, Centaurea polypodiifolia, Centaurea urvillei, Campanula yildirimlii, Verbascum heterodontum, Linaria genistifolia, Stachys cretica, Origanum acutidens, Micromeria cremnophila, Micromeria cristata, Thymus haussknechtii, Salvia recognita, Salvia euphratica, Acantholimon acerosum, Galium cappadocicum, Galium runcinatu, Hypericum uniglandulosum ve Festuca anatolica gibi endemik türler bulunmaktadır.

Tarım Alanı

Araştırma alanında bulunan tarlalar, nadasa bırakılmış tarlalar, bağ ve bahçeler ile tarım alanı olarak ele alınmıştır. Tunceli genel olarak dağlık ve engebeli bir coğrafyaya sahip olup, akarsu vadilerinin genişlediği kesimlerde bulunan alanlar tarımsal amaçlı kullanılmaktadır. Tunceli kent merkezi çevresinde saptanan tarım alanları ağırlıklı olarak tarlalar ve nadasa bırakılmış tarım alanlarında bulunan bitki türleri ile karakterize edilmiştir. Tarlalarda ve tarla sınırlarında *Fumaria asepala, Alyssum strictum, Silene chaetodonta, Alkanna froedinii, Ajuga chamaepitys, Consolida oliveriana, Adonis aestivalis, Adonis flammea, Minuartia hybrida ve Petrorhagia cretica* ile endemik türlerden *Consolida glandulosa* yer almaktadır. Nadasa bırakılmış tarım alanları bitki çeşitliliği açısından zengin olup, *Delphinium kurdicum, Helianthemum ledifolium, Saponaria tridentata, Gypsophila ruscifolia, Alcea hohenackeri, Haplophyllum ptilostylum, Astragalus oocephalus, Psoralea jaubertina, Scabiosa micrantha, Anthemis austriaca, Thymelaea passerina, Galium runcinatum, Ornithogalum persicum, Bellevalia sarmatica,Triticum dicoccoides, Triticum aestivum, Secale ciliatoglume,Cousinia sintenisii, Carthamus persicus* ve *Muscari longipes* ile endemik türlerden *Corydalis oppositifolia, Minuartia valedictionis, Alcea calvertii, Onobrychis argyrea, Ebenus haussknechtii, Achillea schischkinii, Cousinia sintenisii* ve *Campanula saxonorum* görülmektedir.

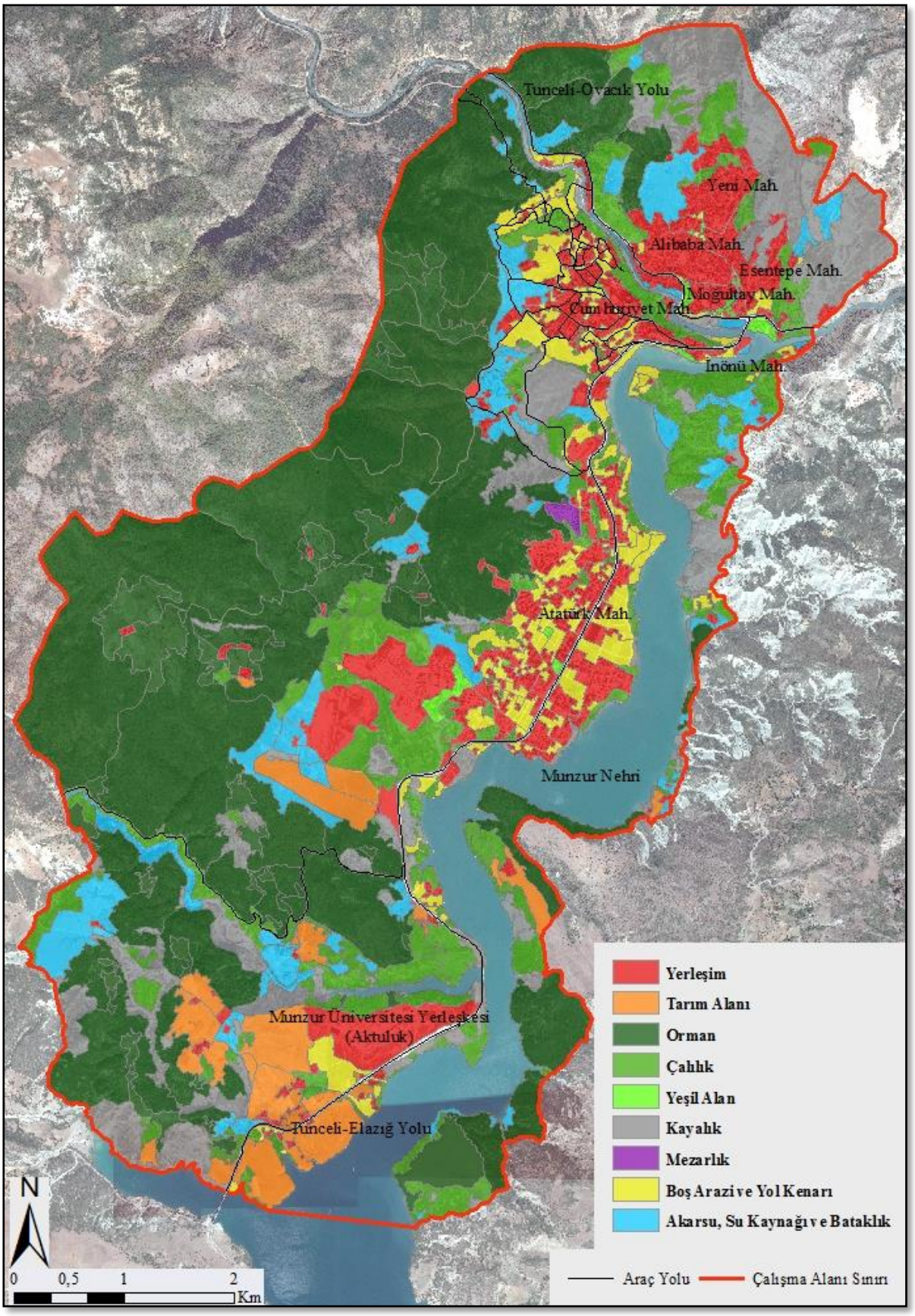
Boş arazi ve yol kenarı

Boş araziler, üzerinde herhangi bir yapı bulunmayan, ancak yapılar arasında kalan alanları temsil eden bir biyotoptur. Ruderal bitkilerin yaşama ortamı olarak dikkat çeken bu alanlar kent merkezlerindeki yapılaşmaya paralel olarak azalmaktadır. Boş arazilerin yapılaşması nedeniyle buralarda yaşayan türler yol kenarları başta olmak üzere ev bahçeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının bahçeleri, bazı yeşil alanlar vb. açık alanlarda yaşam ortamı bulmaya çalışmaktadır. Kent gelişimi ve çevre kirliliğinden doğrudan etkilenen boş arazilerde *Nigella arvensis,Ranunculus damascenus, Tchihatchewia isatidea endemik, Alyssum strigosum, Silene macrodonta, Chenopodium foliosum, Alcea calvertii, Scabiosa prolifera, Setaria viridis, Bothriochloa ischaemum,Alyssum sibiricum, Anthemis coelopoda, Convolvulus reticulatus, Triticum baeoticum* hakim olan bitki türleridir. *Alyssum filiforme, Alyssum ochroleucum* ve *Arum detruncatum* ise endemik türler arasındadır.

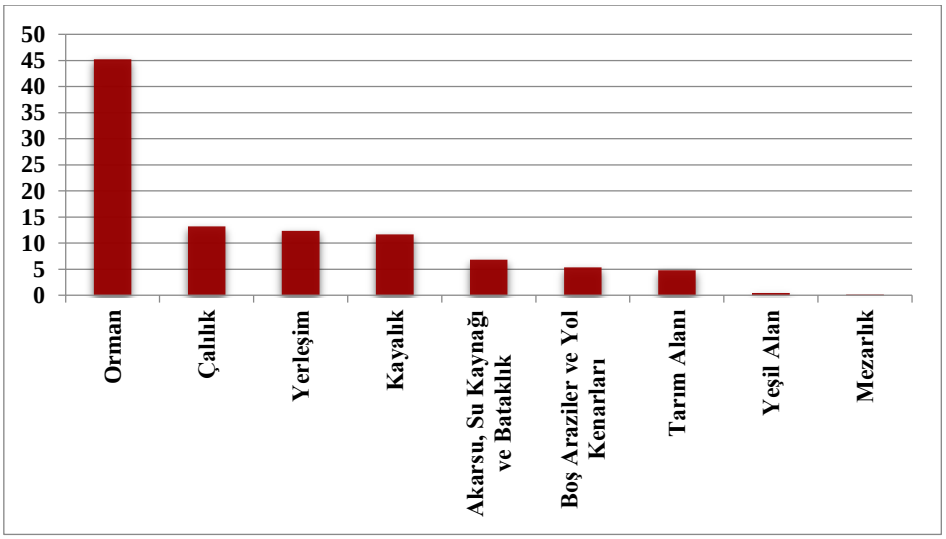
Tunceli kent merkezi ve çevresinde ekolojik açıdan önemli biyotopların varlığı Google Earth (2016) görüntüleri kullanılarak incelenmiştir. Bu aşamada iki farklı yönde değerlendirmeler yapılmıştır. Öncelikle çalışma alanı sınırları içerisinde kentsel gelişim alanlarının ve yukarıda belirlenen biyotopların varlığının ortaya konulması hedeflenmiştir (Şekil 3). Böylece kentleşmenin gelişme yönlerinin tespit edilmesi, kentteki mevcut doğal alanların saptanması ve korunması konusunda yapılabileceklerin değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

Tunceli kent merkezinde bulunan ekolojik açıdan önemli biyotopların değerlendirilmesi sonucunda toplam 4.246,16 ha alanda, ormanlar % 45,24 (1921,07 ha), çalılık % 13,23 (561,93 ha), akarsu, bataklık ve su kaynağı % 6,83 (290,47 ha), kayalıklar % 11,69 (496,42 ha), boş araziler ve yol kenarları % 5,34 (226,95 ha), tarım alanı % 4,7 (201,31 ha) oranında bulunmaktadır. Kentsel alan olarak değerlendirilen diğer alanlardan yeşil alanlar % 0,42'sini (17,92 ha), mezarlık % 0,13'ünü (5,83 ha) ve yerleşim alanları ise % 12,34'ünü (524,26 ha) oluşturmaktadır (Şekil 4). Mezarlık, yeşil alanlar ve yol bitkilendirmeleri kentsel alanlarda doğal bitki ve hayvan türleri açısından önem taşıyan biyotoplardır. Ancak bu alanlarda

yabancı yurtlu bitkilerle yapılan bitkilendirme çalışmalarının yöre ile uyumlu olmaması, daha fazla bakım (sulama, gübreleme, budama vb.) gerektirmesi, istilacı türleri içermesi, hastalık ve zararlılar getirmesi gibi nedenlerle doğal ekosistemlere çok yönlü zarar vermektedir.

Şekil 3. Tunceli Kent Merkezinde Ekolojik Açıdan Önemli Biyotopların Yayılımı.

Şekil 4. Tunceli Kent Merkezi'nde bulunan ekolojik açıdan önemli biyotopların oransal dağılımı (%).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ekolojik açıdan önemli biyotopların belirlenmesi temelinde yürütülen bu çalışma ile Tunceli Kenti'ndeki farklı ekolojik unsurlar ve aralarındaki ilişkiler irdelenmiştir. Elde edilen bulguların mekansal planlama çalışmalarına altlık oluşturması ve kentsel biyoçeşitliliğin kullanılarak planlama stratejileri geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Kent hayatının yapay çevresi insanları psikolojik ve fiziksel olarak olumsuz etkiler. Kentlerdeki doğal özelliklerin, yapılacak tüm planlama ve tasarım çalışmalarına yansıtılması ile çevreye olumlu katkı sağlanabileceği gibi kentlerin özgünlüğü de korunabilecektir. Bu durum son yıllarda artan kentli nüfusun taleplerinin karşılanması temeline dayalı olarak artan konut ihtiyacı ile yapılan toplu konutların kentlerin kimliğini ortadan kaldırdığı ve tekdüze kentlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Tunceli Kenti'nde kentsel gelişmeye bağlı olarak tespit edilen bir takım sorunlar aşağıda sıralanmıştır.
- Diğer kentlerimize oranla özgün doğala yakın kent kimliğini daha iyi koruyan Tunceli Kenti'nde de özellikle son yıllarda artan toplu konut miktarının kent kimliğine zarar verebileceği,
- Kentin yapılaşma oranının fazla olduğu Cumhuriyet ve Atatürk Mahallelerinde kent kimliğinin kısmen değişime uğradığı, üniversitenin kurulduğu Aktuluk yerleşim biriminde de zaman içerisinde artan konut ihtiyacı ile bu durumun yaşanabileceği,
- Cumhuriyet ve Atatürk mahalleleri başta olmak üzere diğer yerleşim birimleri içerisinde yer alan açık alanlar ile diğer doğal biyotopların yerleşimin baskısı ile yok olabileceği, azalacağı veya alansal olarak küçülmenin olabileceği,
- Kenti çevreleyen orman örtüsünün zaman içerisinde yerleşim, yakacak veya diğer (konut yapımı, marangozculuk vb.) nedenlerden dolayı zarar görebileceği,
- Munzur Nehri çevresinde yapılaşmanın artması dikkat çekmektedir.

Küresel ısınmaya bağlı olarak değişen iklim koşulları, su kaynaklarımız başta olmak üzere tüm doğal kaynaklarımızın sürdürülebilir kullanımını gerektirmektedir. Bu nedenle Tunceli'de yapılacak her türlü peyzaj düzenleme çalışmalarında yörenin ekolojisine bağlı olarak adaptasyonunu tamamlamış doğal türlerin kullanımı desteklenmelidir. Bu düzenlemelerde yabancı yurtlu bitkilerin kullanımı ise dış alımdan dolayı ekonomik, bitki örtüsü açısından zengin olan bölgede tür azalmalarına yol açacağından dolayı da ekolojik olarak olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca doğal yapı karakteristiği yüksek olan kentte doğal bitkiler kullanılarak yapılacak peyzaj düzenleme çalışmaları ile kentin özgün kimliğinin korunmasına katkı sağlanacaktır. Ancak yöre ekosistemine uyum sağlamış olan bu türlerin büyük bir çoğunluğunun üretimi yerel fidanlıklarda yapılmamaktadır. Bu türlerin çoğaltılmasının ve peyzaj

düzenlemelerinde kullanımının desteklenmesi ile ulusal anlamda önemli bir ekolojik ve ekonomik katkı da sağlanmış olacaktır. Tunceli'nin doğal bitki örtüsünde bulunan ve peyzaj düzenleme çalışmalarında kullanılabilecek bitki türlerinden bazıları; *Quercus pubescens* (tüylü meşe), *Pinus nigra* (karaçam), *Pinus sylvestris* (sarıçam), *Fraxinus angustifolia* (dişbudak), *Crataegus pseudoheterophylla* (alıç), *Platanus orientalis* (çınar), *Juglans regia* (ceviz), *Tamarix tetrandra* (ılgın), *Sorbus torminalis* (üvez), *Lonicera caucasica* (kafkas hanımeli), *Salvia hypargeia* (adaçayı), *Muscari massayanum* (şah müşkürüm), *Sedum album, Poa pratensis* (İngiliz çimi), *Festuca anatolica* şeklinde sıralanabilir.
Kentte tespit edilen sorunların önüne geçilmesi veya etkisinin azaltılması amacıyla aşağıda bir takım öneriler sunulmuştur.

- Yeni yerleşim birimlerinin oluşma ihtimali yüksek olan Aktuluk (Üniversite) yakın çevresinde yoğun olarak bulunan (100 ha) çalılık, tarım ve sulak alan gibi biyotopların zarar görmemesi amacıyla planlı bir yapılaşmanın gerçekleşmesi veya alternatif yer seçimine gidilmesi,
- Cumhuriyet ve Atatürk mahalleleri başta olmak üzere diğer yerleşim birimleri içerisinde yer alan açık alanlar ile diğer doğal biyotopların mümkün olduğu ölçüde korunması ve kentin yeşil altyapı sistemine entegre edilmesi,
- Ormanların zarar görmemesi ve miktarı ve oranı az olmayan orman açıklıklarının önüne geçilmesi hem ekolojik hem de sosyal ve kültürel açıdan önem taşımaktadır,
- Kent kimliğinin korunması ile kentin diğer turizm kentlerinde yaşanan sıradanlıktan sıyrılarak alternatif turizm tipleri için alternatif oluşturabileceği ve kentin ekonomisine katkı sağlanabileceği dikkat edilmesi gereken hususlardandır,
- Kentiçi yollarla oluşturulacak yeşil koridorlar ile ekolojik açıdan önemli biyotoplar arasında ilişki kurulabilir. Böylece kent içerisinde organik bir yapı oluşturulur ve kent ekosistemine olumlu etki sağlanabilir,
- Kentin doğal ve kültürel peyzaj değerleri belirlenmeli, bir bilgi sisteminin temelinde sınıflandırılmalı, kente yönelik çalışmalarda her meslek disiplini tarafından dikkate alınmalı, ilgili birimlerin eşgüdümü sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, Tunceli gibi doğal yapısını büyük ölçüde koruyan kentlerimizde ekolojik yapıyı temel almayan planlama yaklaşımları nedeniyle, kentin karakteristik özelliklerini yansıtan, ekolojik açıdan önemli biyotoplar kent gelişiminden zarar görmektedir. Ancak kentsel alanda artan yapılaşmaya karşı halen ekolojik açıdan önemli biyotopların bulunması, kentin sürdürülebilirliği açısından değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Kentsel alanda bulunan ekolojik açıdan önemli biyotopların turistik, bilimsel ve eğitim amaçlı kullanılmak üzere, seçilecek örnek alanlarda muhafaza edilmesi gelecek nesiller için önem taşımaktadır. Kısacası ekolojik açıdan önemli biyotopların kentin tüm imar sınırları içerisinde belirlenmesi ve imar planı ile birlikte değerlendirilmesi yaşanabilir ve sürüdürülebilir bir Tunceli açısından önemlidir. Tunceli'de doğal ve kültürel peyzaj değerlerini olumsuz yönde etkileyen dönüşümlerin, toplum ve kent ekosistemi yararına değişimini sağlayabilecek planlama çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

ANGULURI, Ramesh, NARAYANAN, Priya, 2017. Role of green space in urban planning: Outlook towards smart cities

BENEDICT Mark A., MCMAHON Edward T., 2006. Green Infrastructure: Smart Conservation for the 21st Century. Sprawl Watch Clearinghouse Monograph Series

CHIESURA, Anna 2004. The role of urban parks for the sustainable city. Landscape and Urban Planning (68) 129–138.

ÇEPEL, Necmettin., 1995. Çevre Koruma ve Ekoloji Terimleri Sözlüğü. TEMA Yayınları No:6, İstanbul.

DAVIS P.H., 1965. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Davis PH (ed.) Vol. 1. Edinburgh: Edinburgh University Press.

DAVIS P.H., 1967. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Davis PH (ed.). Edinburgh: Edinburgh University Press.

DAVIS P.H., 1970. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Davis PH (ed.) Vol. 3. Edinburgh: Edinburgh University Press.
DAVIS P.H., 1972. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Davis PH (ed.) Vol. 4. Edinburgh: Edinburgh University Press.
DAVIS P.H., 1975. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Davis PH (ed.) Vol. 5. Edinburgh: Edinburgh University Press.
DAVIS P.H., 1978. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Davis PH (ed.) Vol. 6. Edinburgh: Edinburgh University Press.
DAVIS P.H., 1982. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Davis PH (ed.) Vol. 7. Edinburgh: Edinburgh University Press.
DAVIS P.H., 1983. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Davis PH (ed.) Vol. 8. Edinburgh: Edinburgh University Press.
DAVIS P.H., 1985. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Davis PH (ed.) Vol. 9. Edinburgh: Edinburgh University Press.
DAVIS PH, R.R. Mill , K. Tan, 1988. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 10. (Suppl. 1), pp. 324-326. Edinburgh: Edinburgh University Press.
EEA 2012. European Environment Agency. Urban adaptation to climate change in Europe hallenges and opportunities for cities together with supportive national and European policies. ISBN 978-92-9213-308-5.
GOOGLE EARTH, 2016. Tunceli ve Çevresi Uydu Görüntüleri. Image©2016 CNES/Astrium, ©2016 Google, Image©2016 TerraMetrics
GÜNER, A., N. ÖZHATAY, T. EKIM, K.H.C. BAŞER, 2000. Flora of Turkey and East Aegean Islands. Vol. 11 (Suppl.2), Edinburgh Univ. Press., Edinbrugh. .
JONES Holly P., HOLE David G., ZAVALETA Erika S. 2012. Harnessing nature to help people adapt to climate change. Nature Climate Change. Published Online: 26 JUNE 2012 | DOI: 10.1038/NCLIMATE1463
KABISCH Nadja, QURESHI Salman, HAASE Dagmar 2015. Human environment interactions in urban green spaces-A systematic review of contemporary issues and prospects for future research. Environmental Impact Assessment Review 50 (2015) 25–34.
MADUREIRAA Helena, ANDRESEN Teresa, MONTEIRO Ana, 2011. Green structure and planning evolution in Porto. Urban Forestry & Urban Greening10 (2011) 141–149.
MANSUROĞLU, Sibel., ORTAÇEŞME, Veli, KARAGÜZEL, Osman, YILDIRIM, Emrah, BAYTEKİN, Cenk, 2003.Antalya Kentinde Ekolojik Açıdan Önemli Biyotopların Haritalanması Üzerinde Bir Araştırma. Akdeniz Üniversitesi BAPYB 21.04.0104.12 nolu proje kesin sonuç raporu, 91 s., Antalya.
MARUANI Tseira, AMIT-COHEN Irit 2007. Open space planning models: A review of approaches and methods. Landscape and Urban Planning 81 (2007) 1–13.
METEOROLOJİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ 2017. https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=TUNCELI
NOR Amal Najihah M., CORSTANJE Ron, HARRİS Jim A., BREWER Tim 2017. Impact of rapid urban expansion on green space structure. Ecological Indicators 81 (2017) 274–284.
SCBD, 2013. Secretariat of the Convention on Biological Diversity. Cities and Biodiversity Outlook(ISBN 92-9225-432-2) is an open access publication, subject to the terms of the Creative Commons Attribution License (http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/)
TUİK 2017. Türkiye İstatistik Kurumu https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr
TUNCELİ BELEDİYESİ 2017. http://www.tunceli.bel.tr/
TUNCELİ VALİLİĞİ 2017. http://www.tunceli.gov.tr/
TUNCELİ İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ 2017. http://www.tuncelikulturturizm.gov.tr/TR,57379/tunceli-tanitim-brosuru.html
TÜBİVES 2017. http://www.tubives.com/index.php?sayfa=210&name=62&endemik=1
ULAŞOĞLU, İsmet Hakan 2012. Tunceli İl Yıllığı. http://www.kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokumandetay/3860
VUILLEUMIER, Se´verine, PRE´LAZ-DROUX, Roland, 2002. Map of ecological networks for landscape planning. Landscape and Urban Planning 58 (2002) 157–170.
VUJADINOVIĆ Miroslava 2016. The Importance of Application of Urban Ecology Principles to Urban Regeneration of Public Open Spaces-Parks of Novi Grad in Podgorica, Agriculture & Forestry, Vol. 62 Issue 1: 359-371.

Evaluation of Lean Manufacturing Techniques from the Perspective of Industry 4.0

Yalın Üretim Tekniklerinin Endüstri 4.0 Perspektifinden Değerlendirilmesi

Mehmet Kürşat ÖKSÜZ[1], *Mahir ÖNER*[2], *Sultan CEREN ÖNER*[3]

Abstract – The main philosophy of Lean Manufacturing is to reduce costs, increase customer satisfaction and provide continuous improvement by eliminating waste of production and service processes in enterprises. For this purpose, many Lean Manufacturing techniques such as Just in Time Production, Kanban (pull system), Kaizen (continuous improvement), Continuous Flow, Total Productive Maintenance, SMED (Single-Minute Exchange of Dies) have been developed. Industrial revolution that is called Industry 4.0 is realized by the combination of numerous physical and digital technologies. Industry 4.0 will not only provide change in core business processes, but will also reveal intelligent and connected product concepts and offer new revenue-generating, service-based opportunities. This will increase resource efficiency and productivity by using intelligent robots, sensors, 3D printers, drones, advanced data storage and analysis systems, and many other technologies in Lean Manufacturing, at the same time it will contribute to companies to move a higher level in terms of the competitiveness. One of the most important goal of an enterprise is reducing or completely eliminating the waste caused by the process, activity or actions. Lean Manufacturing philosophy is being implemented for this purpose in the enterprises. Thanks to the Industry 4.0 technologies, new applications of the Lean Manufacturing methodology will be possible. Thus, it will be possible to reduce waste, increase productivity and customer satisfaction. In this study, the relationship between Lean Manufacturing techniques and Industry 4.0 is analyzed, suggestions and evaluations are presented. It is explained how the philosophy of Lean Manufacturing can be passed on in the enterprises using the resources and equipment provided by the Industry 4.0.

Keywords – industry 4.0; lean manufacturing; digital transformation; sustainable development

Özet – Yalın Üretimin ana felsefesi, işletmelerde üretim ve hizmet sürecini israflardan arındırarak maliyetlerin düşürülmesi, müşteri memnuniyetinin arttırılması ve sürekli iyileştirmenin sağlanmasıdır. Bu amaçla, Tam Zamanında Üretim, Kanban (çekme sistemi), Kaizen (sürekli iyileştirme), Sürekli Akış, Toplam Üretken Bakım, SMED (Single-Minute Exchange of Dies) gibi birçok Yalın Üretim tekniği geliştirilmiştir. Endüstri 4.0 sanayi devrimi ise çok sayıda fiziksel ve dijital teknolojinin bir araya gelmesi ile gerçekleşmektedir. Endüstri 4.0 sadece temel iş süreçlerinde değişimi sağlamakla kalmayıp, akıllı ve bağlantılı ürün kavramlarını ortaya çıkarıp gelir yaratıcı, hizmet temelli yeni olanaklar sunacaktır. Bu da Yalın Üretimde akıllı robotlar, sensörler, 3D yazıcılar, dronlar, gelişmiş veri depolama ve analiz sistemleri ve daha birçok teknolojinin kullanılmasıyla kaynak etkinliğini ve verimliliğini arttıracak, aynı zamanda şirketlerin rekabet gücünü daha üst seviyeye taşımak açısından katkı sağlayacaktır. Bir işletmenin en önemli hedeflerinden birisi, israfı meydana getiren süreç, faaliyet veya eylemlerin iyileştirilmesi ya da tümüyle ortadan kaldırılmasıdır. Yalın Üretim felsefesi işletmelerde bu amaca yönelik olarak uygulanmaktadır. Endüstri 4.0 teknolojileri sayesinde Yalın Üretim metodolojisinin yeni uygulamaları mümkün olabilecektir. Böylece israfı azaltmak, verimliliği ve müşteri memnuniyetinin arttırmak mümkün olacaktır. Bu çalışmada, Yalın Üretim teknikleri ile Endüstri 4.0 arasındaki ilişki analiz edilmiş, öneri ve değerlendirmeler sunulmuştur. İşletmelerde Yalın Üretim felsefesinin Endüstri 4.0'ın sağladığı imkân ve kaynaklar kullanılarak nasıl hayata geçirilebileceği açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: endüstri 4.0; yalın üretim; dijital dönüşüm; sürdürülebilir gelişme

[1] Araş. Gör., İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, mkoksuz@itu.edu.tr
[2] Araş. Gör., İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, mahironer@itu.edu.tr
[3] Araş. Gör., İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, csalkin@itu.edu.tr

GİRİŞ

Yalın Üretimin ana felsefesi, işletmelerde üretim ve hizmet sürecini israflardan arındırarak maliyetlerin düşürülmesi, müşteri memnuniyetinin arttırılması ve sürekli iyileştirmenin sağlanmasıdır. Endüstri 4.0 dönüşümünde yalın tekniklerin kullanımı özellikle üretimde arıza oranının azalması, makine verimliliğinin arttırılması, ekipman kapasitelerinin uygun şekilde kullanılması, malzeme kayıplarının azalması, yeniden işlem akışının azalması, işçilik maliyetlerinin azalması gibi pek çok faydası bulunmaktadır.

Günümüzde ise dördüncü sanayi devrimi olarak adlandırılan Endüstri 4.0 kavramı, ilk defa Alman Hükümeti tarafından 2011 yılında ortaya atılmıştır. Bu kavram, dağınık makine ve araçların Nesnelerin İnterneti (Internet of Things), Siber Fiziksel Sistemler gibi destekleyici teknolojilerle bağlanması ve entegre hareket etmesiyle akıllı ürünler ve akıllı hizmetlerin üretilmesi anlamına gelmektedir. Endüstri 4.0 dönüşümü hem tasarım süreçlerinde hem de üretim süreçlerinde yalın tekniklerin uygulanması ile kolaylaşır.

Yalın Üretimin ana felsefesi, işletmelerde üretim ve hizmet sürecini israflardan arındırarak maliyetlerin düşürülmesi, müşteri memnuniyetinin arttırılması ve sürekli iyileştirmenin sağlanmasıdır. Bu amaçla, Tam Zamanında Üretim, Kanban (çekme sistemi), Kaizen (sürekli iyileştirme), Sürekli Akış, Toplam Üretken Bakım, SMED (Single-Minute Exchange of Dies) gibi birçok Yalın Üretim tekniği geliştirilmiştir. Endüstri 4.0 sanayi devrimi ise çok sayıda fiziksel ve dijital teknolojinin bir araya gelmesi ile gerçekleşmektedir. Endüstri 4.0 sadece temel iş süreçlerinde değişimi sağlamakla kalmayıp, akıllı ve bağlantılı ürün kavramlarını ortaya çıkarıp gelir yaratıcı, hizmet temelli yeni olanaklar sunacaktır. Endüstri 4.0 teknolojileri yalın üretim teknikleriyle harmanlandığında müşteri taleplerinin daha iyi anlaşılmasını, ortaya çıkan problemlerin mekanik sistem arızası gibi çözmek yerine problemlerin derinine inilmesini ve bu problemleri ortadan kaldıracak çalışmaların gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle üretimde ortaya çıkabilecek israflar açıklanarak Yalın Üretim Teknikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Sonrasında, Endüstri 4.0 sanayi devrimindeki teknolojiler ve uygulamalar açıklanarak Yalın Üretim Teknikleri ile bu teknolojiler ilişkilendirilmiş ve Endüstri 4.0 dönüşümünde hangi tekniklerin hangi teknolojilerle geliştirilebileceği açıklanmıştır. Sonuç olarak, Yalın Üretim felsefesinin Endüstri 4.0 dönüşümü ile organizasyonlara daha kolay adapte edilebileceği ve böylece işletmelerde rekabet gücünün, etkinlik ve verimliliğin arttırılabileceği ortaya konmuştur.

YALIN ÜRETİM TEKNİKLERİ

Yalın Üretim, bir ürünün üretilmesi sürecinde zaman ve kaynak harcayan fakat katma değeri olmayan tüm faaliyetlerin sistematik olarak elemine edilmesini hedefleyen bir üretim felsefesidir. (Womack ve Jones, 2010). Yalın Üretim felsefesinde, katma değeri olmayan tüm faaliyetler "israf" olarak adlandırılır ve bunların ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi hedeflenir. Üretim sistemlerinde yaygın olarak 7 tür israf vardır. Bunlar; hatalı üretim, fazla üretim, stok, gereksiz işler, taşıma, hareket ve beklemedir (Ohno, 1988).

7 İsraf

Yalın felsefeye göre, müşteri için değer yaratmayan yani müşterinin para ödemek istemediği tüm işler ortadan kaldırılmalı veya en aza indirilmelidir. Buna göre üretim ortamında temel olarak 7 israf türü vardır. Bu israflar ve neden olduğu sorunlar takip eden bölümde açıklanmıştır.

Hatalı Üretim

Hatalı üretim ve/veya ürünün tamiri israftır. Ürünün teknik özelliklere uygun olarak üretilmemesi sonucunda hurdaya ayrılması gerekir. Hatalı üretim söz konusu olduğunda ise ürünün tamir edilmesi gerekir. Her iki durum da firmalar için zaman ve maliyet kaybına neden olmaktadır.

Fazla Üretim

Gereğinden fazla veya erken üretim israftır. Müşterinin talep ettiğinden daha fazlasını üretmek stokların artmasına yol açar. Ayrıca, müşteri için değer yaratmayan gereğinden fazla bilgi ve doküman da fazla üretim israfıdır.

Stok

Üretim için gereğinden fazla elde tutulan her şey israftır. Fazla hammadde, yarı mamul ve ürün stoku depolama faaliyetleri nedeniyle maliyetlerin artmasına sebep olduğu gibi hataların zamanında tespit edilememesine de yol açar. İş istasyonlarında yarı mamul biriktirilmesi, bu ürünlerin sonraki istasyonlarda kusurlu olduğunun fark edilmesi durumu hem zaman hem maliyet kaybına neden olmaktadır. Ayrıca, gereğinden fazla ofis malzemesi, dokümanlar, kopyalar da stok israfıdır.

Gereksiz İşler

Katma değer yaratmayan iş adımları ve/veya müşteriye değer katmayan işlemler israftır. Ürününün üretilmesi ve müşteriye ulaştırılması sürecindeki tüm işler gereksiz faaliyetlerden arındırılmalıdır. Süreçlerdeki karmaşıklık, gereğinden fazla kontrol ve onay işlemleri ortadan kaldırılmalıdır.

Taşıma

Gereksiz ekipman, hammadde, yarı mamul ve mamul taşımaları israftır. Bir yerden bir yere gereksiz malzeme ve bilgi aktarımı, üretim yerinin yanlış tasarımı nedeniyle ortaya çıkan fazla taşıma mesafeleri ve belgelerin sık sık ve uzun mesafelerde dolaşımı önemli israflardandır.

Hareket

İyi organize edilmemiş iş ortamı nedeniyle oluşan gereksiz insan hareketleri israftır. Sık kullanılan malzemelerin çalışma ortamına uzak mesafede olması, iş tanımında olmayan hareketler ve ofis ortamında ihtiyaç duyulan dosya veya araç gereçlerin yerlerinin belli olmaması sonucu arama faaliyetleri hareket israflarıdır.

Bekleme

Makinanın işlemini bitirmesini beklemek ve/veya tamir için beklemek israftır. Aynı zamanda, bir bilgiyi veya insanı beklemek de israftır. Üretim sürecine başlamadan önceki hazırlık süreleri de bekleme israfına örnektir.

ENDÜSTRİ 4.0

Sanayi devrimleri genel olarak kontrol edilerek kullanılan teknolojilerin etkisinde ortaya çıkması ve bu teknolojilerin gelişmesiyle kendini göstermiştir. İlk sanayi devrimi 18. yüzyılda su ve buhar gücü ile makinelerinin üretimde kullanılmaya başlanması ile kendini göstermiştir. Elektriğin bulunması ve elektrik enerjisinin üretimde kullanılmasıyla devam eden sanayi devrimi, otomasyon teknolojileri ile beraber yeni bir boyut kazanmıştır. Günümüzde ise dördüncü sanayi devrimi olarak adlandırılan Endüstri 4.0 ilk defa Alman Hükümeti tarafından 2011 yılında ortaya atılmıştır. Bu kavram, dağınık makine ve araçların Nesnelerin İnterneti, Siber Fiziksel Sistemler gibi destekleyici teknolojilerle bağlanması ve entegre hareket etmesiyle akıllı ürünler ve akıllı hizmetlerin üretilmesi anlamına gelmektedir (Weyer ve diğ. 2015). Bu kapsamda Endüstri 4.0 dönüşümü, mevcut otomasyon

sistemlerinin daha da ilerletilerek bağımsız sistemlerin koordine bir şekilde çalışmasını kolaylaştıracaktır.

Endüstri 4.0 dönüşümünün sağlıklı şekilde ilerletilmesi için aşağıdaki tasarım prensiplerinin sağlanması gerekmektedir:

- Gerçek zamanlı veri yönetimi (Real time data management)
- Entegre çalışabilirlik (Interoperability)
- Merkezi olmayan sistemler (Decentralization)
- Çeviklik (Agility)
- Hizmet odaklı anlayış (Service Orientation)
- Entegre edilmiş iş süreçleri (Integrated Business Processes)

Endüstri 4.0 dönüşümünün mevcut sistemlerde gelişimi veya altyapısının sağlanması anlamında çeşitli teknolojilerden faydalanılmaktadır. Bu teknolojiler sırasıyla veri analitiği, gömülü sistemler, robotik sistemler, endüstriyel internet, bulut sistemler, simülasyon, sanal ve artırılmış gerçeklik ve eklemeli üretim olarak söylenebilir. Bu teknolojilerin doğru kullanımı ve kurulumu amacıyla siber güvenlik, sensörler, RFID (Radio Frequency Identification)–RTLS (Real-Time Locating Systems) teknolojileri ve mobil teknoloji altyapılarından destek alınmalıdır. Örneğin, gömülü sistemlerin beraber çalışabilmesi açısından sensörler ve RFID-RTLS teknolojilerinin altyapı olarak kullanılması gerekmektedir. Endüstri 4.0'da kullanılan teknolojiler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- **Veri analitiği:** Günümüzde büyük verinin kullanımı ve değerinin anlaşılmasından ötürü bu verinin değerlendirilmesi ve veriden gereken çıkarımların gerçek zamanlı yapılması oldukça önemli hale gelmiştir. Bu veri değerlendirilirken hem boyutu hem de yapısı itibariyle derin öğrenme, makine öğrenmesi gibi yaklaşımların kullanılması gerekmektedir.

- **Gömülü sistemler:** Veriyi muhafaza edip işleme ve gerekli çıkarımlar yapacak mikro mekanizmalar olarak nitelendirilen gömülü sistemler, yerinde karar vermeyi ve dağınık sistemlerin beraber çalışmasını sağlamaktadır.

- **Robotik sistemler:** Sensör ve RFID altyapısı desteği ile farklı ortam şartlarına uyumlu çalışan ve üzerinde çalışan algoritmik yapıyla yüksek derecede hassasiyet gereken değişik hareket ve ölçümleri gerçekleştirebilen bu yapılar ürün ve makinaların daha akıllı ve merkezi olmayan karar yapıları olarak da nitelendirilebilir.

- **Endüstriyel internet:** Makine ve sistemlerin birbiriyle iletişimde olmasını sağlayan ve çevresiyle bilgi alış verişinde bulunulmasını sağlayan yapılardır. Bu yapı özellikle hızlı karar alınmasında ve paylaşılmasında Endüstri 4.0 sistemleri için oldukça önemlidir.

- **Bulut sistemler:** Sistemlerin çalışmasında sunucu kaynakları üzerinden istenen performans veya harcanan zaman dikkate alınarak yazılım, donanım ve altyapı hizmetleri alınabilir. Bu sayede karar almada çeviklik, sistem entegrasyonu ve birlikte çalışabilirlik ilkeleri sağlanır.

- **Simülasyon:** Gerçek sistemlerde belirli parametre ve değişkenleri sistem üzerinde değiştirmeden önce bu değişimin pozitif/negatif etkilerinin izlenmesi anlamında simülasyon araçlarına ihtiyaç duyulur. Değişen durumlara karşı sistemin çevikliği izlenebilir.

- **Sanal ve artırılmış gerçeklik:** Sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) teknolojileri gerçek görüntünün ses ve grafiklerle desteklendiği veya sanal bir gerçeklik yaratılarak zenginleştirilen görüntülerin bütünü olarak isimlendirilebilir. Bu teknolojiler Endüstri 4.0 dönüşümünde özellikle kalite kontrol, bakım, süreç kontrol ve personel eğitimi gibi alanlarda tercih edilmektedir.

- **Eklemeli üretim:** Üç boyutlu yazıcılar ile geometrik olarak üretim karmaşıklığına sahip parça, yedek parça ve nihai ürünlerin hazırlık süresi azaltılarak esnek bir şekilde üretimi sağlanır (Conner ve

diğ., 2014). Bu da stokların azalmasına ve tam zamanında üretim gibi yalın üretim araçlarının desteklenmesine olanak sağlar.

- **Siber güvenlik, sensörler, RFID–RTLS teknolojileri ve mobil teknolojiler:** Makinaların birbiriyle etkileşime geçerek entegre çalışmasında bilgi alışverişinin güvenilir şekilde yapılması en önemli gerekliliklerden biridir. Bunun yanı sıra sensörler, RFID ve RTLS gibi temel izlenebilirlik teknolojileri ile toplanan veriler, dağınık sistemlerin etkileşime geçmesinde ve çevreyle gerçek zamanlı ve uyum içinde çalışmasına olanak sağlar (Salkin ve diğ., 2018).

YALIN ÜRETİM TEKNİKLERİ VE ENDÜSTRİ 4.0

Üretim sistemlerindeki israfları elemine etmek için birçok Yalın Üretim Tekniği geliştirilmiştir. Bununla birlikte, ileri üretim sistemlerinde israfların elemine edilmesi yani verimliliğin maksimize edilmesi için geliştirilen pek çok Endüstri 4.0 teknolojisi bulunmaktadır. Bu tekniklerin birbirini tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte üretim sistemlerinde entegre bir şekilde kullanımı, israfların etkin bir şekilde azaltılmasına ve verimliliğin artmasına olanak sağlayacaktır. Tablo 1'de Yalın Üretim Teknikleri ve Endüstri 4.0 teknolojileri arasındaki ilişki gösterilmiştir. Daha sonra, bu ilişkiler ışığında her bir Yalın Üretim tekniği ile Endüstri 4.0 teknolojileri değerlendirilmiş ve öneriler sunulmuştur.

Tablo 1. Yalın Üretim Teknikleri ve Endüstri 4.0 teknolojileri arasındaki ilişki.

	Veri Analitiği	Gömülü Sistemler	Robotik Sistemler	Endüstriyel İnternet	Bulut Sistemler	Simülasyon	Sanal ve arttırılmış gerçeklik	Eklemeli Üretim	Siber Güvenlik	Sensörler	RFID-RTLS Teknolojileri	Mobil Teknolojiler
Jidoka	✓		✓	✓						✓		✓
Tam Zamanında Üretim				✓	✓			✓	✓		✓	
Toplam Üretken Bakım	✓			✓		✓	✓			✓	✓	✓
Kanban										✓	✓	✓
Kaizen	✓	✓				✓				✓	✓	
Sürekli Akış	✓			✓	✓			✓		✓	✓	✓
Hücresel Üretim	✓		✓					✓				
Heijunka	✓	✓	✓									
Bilgisayarla Bütünleşik Üretim	✓	✓	✓	✓				✓	✓			✓
SMED			✓					✓		✓	✓	
Poka-Yoke										✓		
Görsel Fabrika				✓	✓	✓	✓			✓		✓

Jidoka

Yalın üretim tekniklerinden Jidoka, Japoncada "insan dokunuşuyla otomasyon" anlamına gelmektedir (Liker ve Morgan, 2006). Bu kavram Toyota grubunun kurucusu Sakichi Toyoda tarafından bir hata durumunda otomatik olarak duran bir tekstil dokuma tezgâhının icat edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Daha öncesinde bir tezgâh hata verdiğinde çalışmaya devam ediyordu ve bu durum hatalı kumaşların birikmesine neden oluyordu. Aynı zamanda, bu sorunu önlemek için her makinede bir operatör görevlendiriliyordu. Jidoka ile birden çok makinenin bir operatör tarafından denetimine imkan doğmuş

ve hata durumunda makinenin kendi kendine durması sağlanmıştır. Günümüzde ise Endüstri 4.0 dönüşümünde gereksiz işgücünün azaltılması anlamında üretim sistemlerinde tam otomatik sistemlere geçiş zorunludur. Bu dönüşüm ise ancak sensörler, mobil teknolojiler ve endüstriyel internet eşliğinde, robotik sistemler ve veri analitiği tekniklerinin mevcut sisteme adaptasyonuyla mümkündür.

Tam Zamanında Üretim

Yalın üretimin en temel ilkelerinden biri olan Tam Zamanında Üretim (TZÜ), müşteri talebinin istenilen zamanda istenilen yerde ve miktarda karşılanmasıdır. Bu üretim prensibinde, klasik itme sistemi yerine çekme sistemi uygulanır. Müşteri talebi geldikçe üretim emri verilir. Böylelikle, envanter miktarı azaltılır ve tek parça akışı sağlanır. Endüstri 4.0 dönüşümünde firmalar üretim sistemlerinde tam zamanında üretim politikasını uygulamak için gerçek zamanlı veri paylaşımına ihtiyaç duyar. Bu durum endüstriyel internet, siber güvenlik, RFID teknolojileri ve bulut sistemlerin kullanımıyla mümkündür. Öte yandan istenilen parçanın yapısına göre 3D yazıcılar gibi eklemeli üretim teknolojileri de sisteme adapte edilebilir.

Toplam Üretken Bakım (TPM)

TPM, ekipmanların çalışma süresini en üst düzeye çıkarmak için proaktif ve önleyici bakıma odaklanan bütünsel bir yaklaşımdır. TPM, operatörleri ekipmanlarının bakımını yapmak için eğitmeye önem vererek bakım ve üretim arasındaki ayrımı bertaraf eder. Bakım onarım eğitimi için Endüstri 4.0 teknolojilerinden özellikle Simülasyon, Sanal ve artırılmış gerçeklik teknolojileri sisteme adapte edilmelidir. Bu sistemler hem değişen malzeme ve ürün yapısına göre önlemler alınmasında hem de bakım faaliyetleri için çalışacak personelin eğitiminde kullanılır. Öte yandan sensörler aracılığıyla makinelerden toplanan verilerin değerlendirilmesi açısından veri analitiği yöntemleri de öne çıkmaktadır. Ayrıca, mobil teknolojiler ve RFID sistemleri üretim hattının kolayca izlenmesini ve tanımlanmasını sağlayarak daha fazla görünürlük sağlar (Bal ve Satoglu, 2014).

Kanban

Kanban, hem fabrikada, hem de dış tedarikçilerle ve müşterilerle olan malzeme/ürün akışını düzenleyen bir üretim kontrol yöntemidir. Sinyal kartları aracılığıyla daha fazla malzemeye ne zaman ihtiyaç duyulduğunu gösteren otomatik yenilemeye dayanan bir sistemdir. Bu kartlarda ürünün ismi, kodu, nerede depolandığı gibi çeşitli bilgiler yer alır. Bu sistemle, önceki süreçlerden yarı mamul birikimi önlenir ve alandan tasarruf sağlanır. Bu uyarı sistemlerinin kurulumunda mobil teknolojilerle beraber hem sensörler hem de RFID gibi otomatik tanımlama teknolojilerinden faydalanılması gerekirken gerçek zamanlı akan verinin değerlendirilmesi açısından veri analitiği yöntemleri de kullanılmalıdır.

Kaizen

Kaizen (sürekli iyileştirme), işletmedeki her bir sürecin düzenli ve sürekli olarak geliştirilmesidir. Bu yalın felsefeye göre mükemmel süreç yoktur, her süreç için küçük de olsa iyileştirmeler yapılabilir ve bu iyileştirmeler sürdürülebilir olmalıdır. Kaizen ilkesinin benimsenmesi aslında sistemlerin tam otomasyona yönelmesiyle mümkündür. Bunun için öncelikle sensörler ve RFID-RTLS teknolojilerinin altyapısının hazırlanması gerekmektedir. Tam otomasyon için gereken bu altyapının üstüne gömülü sistemler, veri analitiği ve eklemeli üretim sistemlerin kurulmasıyla süreçlerin geliştirilmesi mümkün olur.

Sürekli akış

Sürekli akış (continuous flow), üretim sürecinin her bir adımında yarı mamulün akışının ara stok oluşmadan veya minimum ara stokla sürekliliğinin sağlanmasıdır. Üretim sisteminde sürekli akışın sağlanması ile birlikte envanter miktarı ve taşıma işlemleri azalır, bekleme süresi kısalır. Ayrıca, sürekli akış uygulandığında ürün geliştirme, sipariş alma, fiziksel üretim işleri çok kısa sürede tamamlanabilir hale gelecektir. Sürekli akışta istenenden fazla ara stok oluşmadan üretimin devamlılığını sağlamak için

özellikle bekleme sürelerini azaltacak eklemeli üretim sistemlerinin kullanılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra endüstriyel internet, bulut sistemler RFID- RTLS teknolojileri ve sensörler gibi bilgi akışını kesintisiz şekilde sağlayacak teknolojiler gerekmektedir. Bu bilgi akışının altyapısını ise veri analitiği oluşturmaktadır.

Hücresel Üretim

Hücresel üretimde ortak proseslerde üretilen ürünler gruplanarak tek parça akış halinde ilerler. Hücrenin içerisinde çalışan operatörlerin sayısı üretim temposuna (takt zamanına) göre ayarlanır. Hücresel üretim tek parça akışının en etkili yollarından biri olmasının yanı sıra, üretim süreçlerindeki israfları ortadan kaldırıp sürekli akışı sağlayan ve değer oranını artıran etkili bir Yalın Üretim yöntemidir (Durmusoglu ve Satoglu, 2011). Hücresel üretim sisteminin kurulması için veri analitiği yöntemi ile parça-makine matrisleri oluşturularak kümeleme analizi yapılabilir. Bunun yanı sıra robotik sistemler de malzeme yükleme ve boşaltmada ve malzeme taşınmasını kolaylaştırmada yardımcı olmaktadır. (Satoglu ve diğ., 2018). Bu işlemleri kolaylaştıracak metotlar veri analitiği yöntemleriyle gerçekleştirilebilir. Öte yandan eklemeli üretim sistemleri ile makineler artık daha fonksiyonel ve birden çok işlevi gerçekleştirmekte ve ayrıca bu fonksiyonel makinelerle alandan kazanç sağlanmaktadır.

Heijunka (Üretim Düzgünleştirme)

Japoncada "seviyelendirme" anlamına gelen Heijunka, üretim planını düzgünleştirerek ve üretimdeki kaynakları daha etkin kullanarak süreçleri verimli hale getirmeyi amaçlar. Heijunka'yı sağlamak için hazırlık sürelerinin kısaltılması, böylelikle daha sık model değişimi yapmaya imkan tanınması gerekir. Heijunka üretim planlarındaki değişikliklere daha kolay uyum sağlamayı mümkün kılar ve üretim planını günbegün değiştirmek yerine düzgünleştirilmiş bir üretim planı ile çalışanlar için daha stressiz bir ortam sunar. Endüstri 4.0 dönüşümünde müşteri taleplerinin doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve bu doğrultuda talep tahminleme çalışmalarının yapılması açısından veri analitiği yöntemleri tercih edilebilir. (Satoglu ve diğ., 2018). Bunun yanı sıra robotik sistemler ile makineler kendi kalıbını değiştirecek ve kalıp değiştirme zamanı azalacaktır. Gömülü sistemler ile de gelen iş sırasına göre üretimde hangi faaliyetlerin gerçekleştirileceğine karar vermek mümkün olacaktır.

Bilgisayarla Bütünleşik Üretim

Bilgisayarla Bütünleşik Üretim (Computer Integrated Manufacturing), tüm imalat işlevlerinin bilgisayar aracılığı ile bütünleştirilmesidir. CNC (bilgisayar sayısal kontrol), CAD (Bilgisayar Destekli Tasarım), CAM (Bilgisayar Destekli İmalat), robot, CAE (Bilgisayar Destekli Mühendislik), CAQ (Bilgisayar Destekli kalite) gibi birçok gelişmiş imalat teknolojisini içermektedir (Groover, 2007). Bu yaklaşım ile insan gücü azaltılarak hataların en eza indirilmesi ve gerçek zamanlı sensörler ile kapalı döngü kontrol süreçleri kullanılarak otomasyonun sağlanması amaçlanır. Bilgisayarla Bütünleşik Üretimin en önemli kavramı ise veri tabanıdır. Çünkü işletmeler için ilişkisel, sürekli ve anında güncellenebilen hızlı bir veri tabanı bilgisayarla bütünleşik üretime geçişte en önemli koşuldur. Bu bakımdan Endüstri 4.0 dönüşümünde hem verinin elde edilmesi, hem de bu veri doğrultusunda otomatik kontrol mekanizmalarının işletilmesi için veri analitiği yöntemlerinin yanı sıra mobil teknolojiler, endüstriyel internet, gömülü sistemler, robotik sistemler, siber güvenlik ve eklemeli üretim gibi gelişmiş otomasyon sistemlerinin altyapısının hazırlanması gerekmektedir. (Satoglu ve diğ., 2018).

SMED (Single-Minute Exchange of Dies)

Tam Zamanında Üretim'in gerçekleştirilebilmesi için hazırlık sürelerinin düşürülmesi gerekmektedir. ***Tekli Dakikalarda Kalıp/Model Değişimi*** olarak ifade edilen **SMED** (Single-Minute Exchange of Dies) hazırlık sürelerini azaltarak üretimde esneklik ve çeviklik sağlayan Yalın Üretim tekniklerinden biridir. Bu teknik, model değişimine harcanan zamanı kısaltarak üretim etkinliğini artırmayı veya küçük partilerle üretim yapmayı mümkün kılar. Endüstri 4.0 dönüşümünde hazırlık sürelerinin azaltılarak küçük partilerle üretimin sağlanması, sensörler ve RFID-RTLS teknolojileri altyapısında 3D yazıcılar

gibi eklemeli üretim teknolojilerinden faydalanmakla mümkündür. Eklemeli üretimin yanı sıra robotik sistemler ile kalıp değiştirilmesi ve büyük parçaların taşınması da kolaylaşmaktadır.

Poka-Yoke

Poka-Yoke**,** operatörlerin manuel iş yapma sırasında hata yapmalarını engelleyen Yalın Üretim yöntemidir (Shingo, 1986). Bu yöntem ile insan hatalarını daha oluşmadan önce engelleme, düzeltme veya bunları ortaya çıkarmak amaçlanır. Poka-Yoke, sonlandırıcı şalterler, ışıklı uyarılar, şablonlar, kılavuzlar, sensörler, ayar pimleri vb. donanımlarla operatörlerin hata yapmalarını engellemeye yönelik uygulamalardan oluşur. Temel fonksiyonları kapatma/durdurma, kontrol ve uyarıdır. Bu kapsamda ileri otomasyon teknolojilerinin ana altyapısı olan sensörler ile sistemlerin mevcut otomasyon sistemlerine entegre edilmesi gerekmektedir.

Görsel Fabrika

Görsel fabrika, bir işletme içinde o işletmenin başarı performansına yön veren tüm göstergelerin bir arada bulunduğu ve bu göstergelerin mümkün olan en görsel, en yalın şekilde ve yeterli şeffaflıkla ilgili kişiler ile paylaşıldığı yalın yönetim uygulamasıdır. Tüm göstergelerin görsel panolar, grafikler ve diyagramlar aracılığıyla herkesin görüş alanında, yoruma ve geliştirmeye açık şekilde sergilenmesini ve üretim sisteminin mevcut durumunun kolaylıkla görülebilmesini sağlar. Bu bakımdan sensörler, endüstriyel internet, mobil teknolojiler ve bulut sistemler gibi temel teknolojiler ile gerekli bilgilerin iletilmesi ve geri dönüşümlerin alınması sağlanabilir. Öte yandan simülasyon ve sanal ve artırılmış gerçeklik araçları mevcut durumu yansıtma ve değişen parametrelerle karar vermeyi kolaylaştırma açısından son derece kullanışlı teknolojiler olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ

Yalın Üretim tekniklerinin günümüz koşullarında başarıya ulaşması için Endüstri 4.0 dönüşümünün sağladığı ileri teknolojiler ile entegre edilmesi gerekmektedir. Endüstri 4.0 teknolojileri sayesinde Yalın Üretim metodolojisinin yeni uygulamaları mümkün olabilecektir. Böylece israfı azaltmak, verimliliği ve müşteri memnuniyetinin arttırmak kolaylaşacaktır. Bu çalışmada, ilk olarak üretimdeki israflar açıklanmış ve Yalın Üretim Teknikleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra, Endüstri 4.0 sanayi devrimindeki teknolojiler ve uygulamalar açıklanmıştır. Yalın Üretim Teknikleri ile Endüstri 4.0 ilişkilendirilerek hangi tekniklerin hangi teknolojilerle geliştirilebileceği ve günümüz üretim koşullarına adapte edilebileceği açıklanmıştır. Sonuç olarak, bu iki sistemin birbirinden bağımsız olamayacağı ve Endüstri 4.0 teknolojilerinin Yalın Üretim felsefesinin uygulanmasını kolaylaştıracağı ortaya konmuştur.

b

KAYNAKLAR

Bal, A., & Satoglu, S. I. (2014). Maintenance Management of Production Systems with Sensors and RFID: A Case Study. In *Global Conference on Engineering and Technology Management (GCETM)* (pp. 82-89).

Conner, B. P., Manogharan, G. P., Martof, A. N., Rodomsky, L. M., Rodomsky, C. M., Jordan, D. C., & Limperos, J. W. (2014). Making sense of 3-D printing: Creating a map of additive manufacturing products and services. *Additive Manufacturing*, *1*, 64-76.

Durmusoglu, M. B., & Satoglu, S. I. (2011). Axiomatic design of hybrid manufacturing systems in erratic demand conditions. *International Journal of Production Research*, *49*(17), 5231-5261.

Groover, M. P. (2007). *Automation, production systems, and computer-integrated manufacturing*. Prentice Hall Press.

Liker, J. K., & Morgan, J. M. (2006). The Toyota way in services: the case of lean product development. *The Academy of Management Perspectives*, *20*(2), 5-20.

Ohno, T. (1988). *Toyota production system: beyond large-scale production*. crc Press.

Salkin, C., Oner, M., Ustundag, A. & Cevikcan, E., (2018*). A Conceptual Framework for Industry 4.0, Industry 4.0: Managing The Digital Transformation.* Springer Series in Advanced Manufacturing (in press).

Satoglu, S.I., Ustundag, A., Cevikcan, E. & Durmusoglu M.B., (2018*). Lean Production Systems for Industry 4.0, Industry 4.0: Managing The Digital Transformation* Springer Series in Advanced Manufacturing (in press).

Shingo, S. (1986). *Zero quality control: Source inspection and the poka-yoke system*. CRC Press.

Weyer, S., Schmitt, M., Ohmer, M., & Gorecky, D. (2015). Towards Industry 4.0-Standardization as the crucial challenge for highly modular, multi-vendor production systems. *IFAC-PapersOnLine*, *48*(3), 579-584.

Womack, J. P., & Jones, D. T. (2010). *Lean thinking: banish waste and create wealth in your corporation*. Simon and Schuster.

Evaluation of Incorrect Practices in Terms of Worker Health and Work Safety: In Tunceli Province for Example

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Açısından Hatalı Uygulamaların Değerlendirilmesi: Tunceli İli Örneğinde

Düzgün KAL[1], Murat DAL[2], Bilgin ZENGİN[3], Deniz YILMAZ[4], Muzaffer AŞKIN[5]

Özet-6331 sayılı işçi sağlığı ve iş güvenliği yasası, kaza ve tehlikelerin üst seviyede olduğu işyerlerinde devamlı doktor ve uzman hizmeti verilmesi yönünden bazı düzenlemeler getirmiştir. İnşaat sektörünün birçok alanında riskli uygulamalar olduğundan bu yasanın uygulanması ile meydana gelebilecek risklerin azaltılması hedeflenmektedir. Buna paralel olarak, inşaat sektöründe işçi sağlığı ve iş güvenliğinden sorumlu bir uzman firma yetkilendirilir. Ancak bu kontrol mekanizmalarını yerine getirecek bu şirketler doğrudan yüklenici firma ile ekonomik ilişkide olduğundan bu işlevlerini Tunceli gibi nüfusun az olan kentlerde yerine getirilmesinde bazı problemler yaşamaktadır. Bu çalışma kapsamında, Tunceli ili muhtelif inşaat projeleri içerisinde; işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından doğru-yanlış uygulamalar fotoğraflanmıştır. Yapılan hataların tekrarlanmaması amacı ile standartlara uymayan uygulamalara dikkat çekilmiştir. Hatalı ve doğru uygulamalar standartlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Şantiye ortamındaki dağınıklık ve düzensizlik, çalışma ortamının uygunsuzluğu, korkuluksuz merdivenler, kişisel koruyucuların kullanılmaması, elektrik kablolarının uygunsuz duruşları, asansör boşluklarının kapatılmaması, şantiye sahasında ikaz levhalarının yetersizliği, şantiyedeki çalışanlara periyodik olarak İSG eğitimlerinin verilmemesi vb. gibi hatalı uygulamalar sık gözlenmiştir. Bu problemlerin varlığı işçi sağlığı ve iş güvenliği kontrol mekanizmaları inşaat şantiyelerinde yeterli olmadığını göstermektedir. Bu kontrol ağının işlevsizliği birçok faktöre bağlanabilir. Bu bakımdan konu ile ilgili daha kapsamlı, güncel ve yerel faktörleri esas alacak akademik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Çünkü ortaya çıkacak sonuçlar perspektifinde, bilimsel akademik verilere dayalı problemin çözümüne katkı sunabilecek çözümler önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Tunceli, Şantiye, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği, Yapı, Hatalı Uygulamalar

GİRİŞ

İnşaat sektörü ekonomik kalkınmanın en temel yapı taşıdır. İnsanoğlunun asıl gereksinimi olan barınma ihtiyacı inşaat sektörünü ön plana çıkarmıştır. İnşaat sektörü tek başına değerlendirilebilecek bir sektör değildir. Bünyesinde birçok bileşeni olmakla beraber bir lokomotif sektör pozisyonundadır. Haliyle inşaat sektörü içinde olabilecek teknolojik ilerlemeler bileşenlerini oluşturan sektörler içerisinde de doğrudan veya dolaylı yoldan gelişmelerini sağlayacaktır. Ayrıca, bileşenlerinde olabilecek teknolojik ilerlemeler de inşaat sektörünü etkileyecektir. İnşaat sektörünün hassasiyeti bileşenlerinin fazla olmasından kaynaklanır. Ekonomik büyümelerin veya küçülmelerin sektöre yansıması çok hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir (Sofuoğlu, 2012). İş sağlığı ve güvenliği açısından en riskli sektörlerden biri olan inşaat sektöründe, iş kazaları hem sık yaşanmakta, hem de çoğu zaman ölüm ve ağır yaralanmalarla sonuçlanmaktadır. Bu durumun başlıca nedenleri; proje bazlı ve genelde kısa süreli çalışmaların yapıldığı, düşük eğitimli işgücünün istihdam edildiği, işçi sirkülasyonunun sık olduğu, taşeronlaşma ve örgütlenme zafiyetinin yaşandığı ve işçi sağlığı ve iş güvenliği bilincinin henüz tam olarak yerleşmediği

[1] Dr. Uzman, Özel Sektör, Tunceli, Türkiye, duzgunkal@hotmail.com
[2] Yrd.Doç.Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, teknikmurathoca@gmail.com
[3] Yrd.Doç.Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, bilginzengin@munzur.edu.tr
[4]Yrd.Doç.Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, dyilmaz@munzur.edu.tr
[5]Prof.Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, muzafferaskin@munzur.edu.tr

bir sektör olmasındandır. Şantiyelerde işçi sağlığı ve iş güvenliğini sağlamak güçtür. Güvenli ve sağlıklı çalışma ortamının oluşturulması için işverenler, mühendisler, mimarlar, proje danışmanları, iş yöneticileri, müteahhitler ve işçiler gibi inşaat sektörü aktörlerinin tamamında, özellikle planlama aşamasından başlamak üzere, tutarlı ve genel bir önleme politikasının geliştirilmesi, iş sağlığı ve güvenliği bilincinin oluşturulması ve bu kültürün benimsenmesi gerekmektedir.

İnşaatlarda kaza kavramının anlaşılması iş kazalarını sınıflamaktan geçmektedir. Kaza, nerede, nasıl, ne zaman olacağı belli olmayan fiziki bir olaydır. Başka bir ifade ile nerede, nasıl, ne zaman olacağı belli olmayan, beklenmedik bir anda dikkatsizlik ve tedbirsizlik ile vuku bulan, neticesinde maddi ve manevi kayıplar ile geriye dönüşü olmayan sonuçlara sebep olan üzücü bir olaydır.

İş Sağlığı ve Güvenliği (ISG), günümüzde oldukça önem taşıyan ve giderek önem kazanmaya devam eden bir kavramdır. Bu durum tüm sektörler için geçerlidir. Birçok kurumun iş sağlığı ve güvenliğini sağlamak adına iş kazaları ve olası meslek hastalıklarına oldukça dikkat etmesi gerekmektedir. İş kazaları nedeniyle her yıl birçok kişi hayatını kaybetmekte veya sakat kalmaktadır. Bu sebeple iş kazalarını önlemek ve iş güvenliğine özellikle dikkat etmek hem iş gücü kaybını engellemek açısından ekonomik hayata katkı sağlamakta hem de özellikle insan hayatını korumaktadır (Çelik, 2013).

Çalışma yöntemi olarak muhtelif inşaatlarda gözlemler yapılarak, İSG açısından sıkıntılı durumlar fotoğraflanarak yanlış uygulamalar tespit edilmeli ve doğru uygulama şekline vurgu yapılmalıdır.

TUNCELİ İLI İNŞAAT UYGULAMALARINDA İŞÇI SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SORUNLARI

Bu çalışma kapsamında, Tunceli İlindeki muhtelif inşaat projeleri içerisinde; işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından doğru-yanlış uygulamalar fotoğraflanmıştır. Yapılan değerlendirmelerle; gerçekçi, ölçülebilir, gerektiğinde güncellenebilir, kalıcı çözümlere dikkat çekilmiştir. Yapılan hataların tekrarlanmaması amaçlanmıştır.

İnşaat sahası düzenli olmalı ve çalışanların çalışmalarını zorlaştırmayacak şekilde istifleme ve düzenleme yapılmalıdır. Ahşap keresteler uygun bir yerde istiflenmelidir. İstifleme, devrilmeyecek ve tehlike oluşturmayacak şekilde düzenli olarak yapılmalıdır. İnşaat çalışma sahası temiz tutulmalı ve ayağa batacak cisimlere karşı gerekli önlemler kesinlikle alınmalıdır (Şekil 1).

Şekil 1. İnşaat çalışma sahasının karışıklığı ve düzensizliği

Konaklama ve yatakhane için ayrı yerler yapılmalı ve hijyen kurallarına kesinlikle özen gösterilmelidir (Şekil 2)

Şekil 2. Çalışanlar için uygun olmayan bir konaklama alanı

İnşaat girişleri için, en az 90 cm yüksekliğinde korkuluklar yapılmalıdır. Merdivenin üst kısmı da saçakla korumaya alınmalıdır (Şekil 3).

Şekil 3. İnşaata giriş için yapılan uygunsuz bir yol

Mevzuata uygun, iş güvenlikli iskelelerin kullanılması zorunludur. İskelelerin, TS EN 12810-1, TS EN 12810-2, TS EN 12811-1, TS EN 12811-2 ve TS EN 12811-3 standartlarına uygun olması gerekir. İskelenin sağlamlığı için uygun bağlantılar yapılmalı ve iskele nizami bir şekilde durmalıdır (Şekil 4).

Şekil 4. İş güvenlikli olmayan bir iskele

Havalandırma boşlukları, çalışanların takılmayacağı, tehlike oluşturmayacak şekilde kapatılmalıdır (Şekil 5).

Şekil 5. Kat ve havalandırma boşluklarında uygun önlem alınmamış bir yapı örneği

Yüksekteki çalışmalarda, paraşüt tipi emniyet kemerinin kullanılması zorunludur. Kemeri kullanabilmek için bina köşelerinden halat çekilmesi gereklidir. İnşaatlarda çalışanlar KKD (Kişisel Koruyucu Donanımlarını) kesinlikle kullanmaları gerekir (Şekil 6).

Şekil 6. Kalıp işi yapan çalışanlar hiçbir KKD (Kişisel Koruyucu Donanım) olmadan çalışmaktadırlar.

Kullanılan alet ve techizatların fişlerinin olmaması büyük risk taşımaktadır. Hemen müdahale edilmeli, el aletlerinin fişleri olmadan çalıştırılmamalıdır (Şekil 7).

Şekil 7. Fişleri olmadan kullanılan el aletleri

İnşaatlarda yapım süreci boyunca boşluklara düşme tehlikesine karşı kısa süreli dikkat çekmek için geçici önlemler alınarak kapatılmalıdır (Şekil 8).

Şekil 8. Asansör boşluklarına uyarıcılar konulmalı ve boşluklar geçici olarak kapatılmalı

Elektrik panosunun kapağı, kullanılmadığı sürece kapalı tutulmalıdır (Şekil 9).

Şekil 9. İnşaatlar en önemli olan 30Ma kaçak akım rölesinin panoda bulunmaması.

SONUÇLAR

Tunceli ili yapı sektöründe, işçi sağlığı ve iş güvenliği kapsamında yer alan eğitim, sağlık, işçi sağlığı, iş güvenliği v.b. gibi sorunların, işyeri güvenliği ve işçi sağlığı ile ilişkileri muhtelif yapılar incelendiğinde yaygın olarak aşağıda belirtmiş bulunduğumuz sonuçlar tespit edilmiştir; şantiyelerdeki yapı malzemelerinin istifsiz ve dağınık bir şekilde çalışma sahasında çalışanlara engel teşkil edecek bir formda, uygunsuz yerlerde ve dağınık olarak durması, çalışanların barınma ve dinlenme yerlerinin uygunsuzluğu, yapı girişlerinde kullanılan ahşap merdivenlerin korkuluksuz olması ve standartlara uygunsuzluğu, iskelelerin standarda uygun olarak kurulmaması, kişisel koruyucuların kullanılmaması, güvensiz ve sağlıksız çevre koşulları, yapı katlarında platform kenarlarına korkuluk ve ikaz şeritlerinin konmaması, elektrik ve teçhizat kablolarının uygunsuz bir şekilde şantiye sahasında tehlikeli duruşları ve kaçak akım rölelerinin bulunmaması, inşaat sahasında gerekli yerlerde gerektiği kadar ikaz tabelalarının olmaması, inşaat çalışanlarına periyodik olarak ISG eğitimlerinin verilmemesi vb. gibi sıkıntılara sık rastlanılmıştır.

Tunceli ili yapı sektörde sık karşılaşılan ISG açısından yanlış-hatalı uygulamalara vurgu yapılmıştır. Sonuç olarak inşaat sektöründe çalışanların ISG kanun ve yönetmeliklerine uyması durumunda iş kazaları minimize edileceği öngürülmektedir. İnşaat sektöründeki iş kazalarının önüne geçilerek can ve mal kayıpları minimize edilecektir. Bu çalışmada özellikle bölgesel kalkınmada Tunceli İlinde görülen iş kazaları ve hatalı uygulamalara vurgu yapılmıştır. Hatalı uygulamalara dikkat çekilerek hataların tekrarlanmaması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Abudayyeh, O. Fredericks, T.K., Butt, S.E., Shaar A. (2006), An İnvestigation Of Management's Commitment To Construction Safety, International Journal of Project Management, 24, 167–174.

Arıcı K., (1999), İş Sağlığı ve Güvenliği Dersleri, Ankara, TES–İŞ Eğitim Yayınları, 3.

Birleşik Metal–İş Sendikası, (2002), İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği, İstanbul Birleşik Metal–İş Yayını, 7, 5.

Çelik, H.C., (2013), İnşaat Sektöründe İş Kazalarının Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Dal, M., (2014), İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Ders Notları (Yayınlanmamış), Tunceli Üniversitesi Mühendislik Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümü Yapı Anabilim Dalı, Tunceli.

Dal, M., Yorulmaz, İ., 2016, İnşaat Endüstrisi Uygulamalarında İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Hatalı Uygulamaların Değerlendirilmesi, 1. Uluslararası İş Güvenliği ve Çalışan Sağlığı Kongresi, 6-7 May 2016, Kocaeli/TURKEY, 521-532

Demir G., (2006), İş Sağlığı ve Güvenliği'nin Sağlanmasında İşyeri İSG Kurullarının Etkinliği, Yüksek Lisans Tezi, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Demirbilek T., (2005), İş Güvenliği Kültürü, Legal Yayınları, 47.

Dikmen Ümit, Tüzer F. Sibel, Yiğit Sadık, (2011), 4857 Sayılı Yasa ve İnşaat Şantiyelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yaklaşımları, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, (469), 27.

Gökbayrak Şenay, (2003), "Küreselleşme ve İş Sağlığı–Güvenliği", TES–İŞ Dergisi, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Özel Sayısı, 44.

Gürcanli, G. E., Müngen, U. (2007), "İnşaat Şantiyelerine Özgü Bir İş Güvenliği Risk Analizi Yöntemi, 4. İnşaat Yönetimi Kongresi, Istanbul, Turkey.

Hinze, J., (1997), Construction safety. Columbus, OH: Prentice Hall.

Kazaz A., Ulubeyli, S., (2009), İnşaat sektöründe iş sağlığı ve iş güvenliği, İş Sağlığı ve Güvenliği Sempozyumu, İMO Sakarya Şubesi, 13-14 Kasım.

Müngen U., TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, İnşaat Yönetimi 2008 2. Dönem Kurs Notları, İnşaat İş Güvenliği, 3-4.

Sofuoğlu, T., (2012), İnşaat Sektöründe İş Güvenliği Eğiti, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Ünsar S., (2003), Türkiye'de İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Uygulamalarının Mevcut Durumu ve Konuyla İlgili Yapılan Bir Araştırma, Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, , İstanbul.

Toole Michael, P.E., M. Asce, (2002), Journal of Construction Engineering and Management, Construction Site Safety Roles, 203-204.

IncreasIng Productivity on Agricultural Economy with a Mobile Application

Tarım Ekonomisinde Mobil Bir Uygulama İle Verimliliğin Arttırılması

Yunus SANDIKÇI[1], *İbrahim Berkan AYDİLEK*[2]

Abstract - With the development of technology every day, intelligent systems, remote control systems and our use of mobile devices has begun to be actively used in almost every aspect of the community. With these systems, however, human life is getting more and more it is easier. Despite these technological advances, mobile application inefficiency has been seen which will be used in agricultural land, where electric meter data are kept, land related data are kept, land expense and the products obtained from the land are followed. For this reason, electronic platform constraints are recorded, in which expenditure items for the field and the amount of profits from the field are regularly recorded. In this study, it is aimed to increase the production amount of harvested crops by integrating information such as spraying, fertilizing and irrigation which is necessary in the process from sowing of an agricultural product (cotton, wheat, isot, peanut etc.) In agricultural product production to be carried out on agricultural land, many items such as income items, expense items, profit and loss situation are kept in the system and access to the information in the harvesting period of the past period will be achieved very simply.

Keywords: Smart Agriculture, Agricultural Economics, Productivity, Informatics

Özet - Teknolojinin her geçen gün gelişmesiyle birlikte akıllı sistemlerin, uzaktan kontrol sistemleri günlük yaşantımızda hızla yerini almaktadır ve mobil cihaz kullanımı toplumun hemen hemen her kesiminde aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte bu sistemler ile insan hayatı her geçen gün daha da kolaylaşmaktadır. Bu teknolojik gelişmelere rağmen tarım arazisinde kullanılacak olan ve elektrik sayaç verilerinin saklandığı, arazi ile ilgili verilerin tutulduğu, araziye yapılan harcamaların ve araziden elde edilen ürünlerin takip edildiği mobil uygulama yetersizliği görülmüştür. Bu sebepten dolayı, tarla için harcama kalemleri ve tarladan elde edilen kar miktarlarının düzenli olarak kayıt edildiği elektronik platform sıkıntısı çekilmektedir. Bu çalışma ile uygulamada, ülkemizdeki bir tarımsal ürünün (pamuk, buğday, isot, fıstık vb.) ekiminden hasadına kadar geçen süreçte gerekli olan ilaçlama gübreleme sulama gibi bilgilerin sisteme entegre edilmesiyle hasatlardaki üretim miktarını arttırmak hedeflenmiştir. Tarım arazilerinde gerçekleştirilecek tarımsal ürün üretiminde gelir kalemleri, gider kalemleri, kar zarar durumu gibi birçok verilerin sistemde tutularak geçmiş dönemdeki hasat dönemlerindeki bilgilere erişim çok basit bir şekilde sağlanmış olacaktır.

Anahtar kelimeler: Akıllı Tarım, Tarımsal Ekonomi, Verimlilik, Bilişim

GİRİŞ

TOBB verilerine göre Şanlıurfa da yılda 200 bin hektar alan ile yaklaşık 350 bin ton pamuk üretiliyor. Bu oran da Türkiye'nin pamuk üretiminin yüzde 40'ı oranına denk gelmektedir. Antep fıstığı ile ilgili verilere bakılacak olursa: GAP Bölgesi Antep fıstığı üretimi bakımından Türkiye Antep fıstığı üretiminin %94,2 sini (64.500 ton) karşılar. Bölge üretiminin, %80,3'ü (55.000 ton) ve Türkiye üretimini %75,7 si sadece Şanlıurfa ve Gaziantep illerimizden sağlanmaktadır. Antep fıstığı, memleketimizin önemli ihraç ürünlerinden biri olup, her yıl gerek yabanilerin (melengiç gibi) aşılanmalarıyla ve gerekse çöğürlerle tahsisine çalışılan plantasyonlarla gelecekte daha da geniş sahalar üzerinde ziraatı yapılıp çiftçimizin kalkınmasında olduğu gibi, döviz temininde de önemli rol oynamaktadır. Böylesi büyük verilerden bahsederken bu tarımsal verilerin günümüz teknoloji ile buluşmaması, mevcut gereksinimleri karşılayamamaktadır. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için de uygulamamızda yapılması amaçlanan arazi ile ilgili ve o arazideki bitki ile ilgili tüm verilerin

[1] Mühendis, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, Türkiye, yunussandikci@gmail.com
[2] Harran Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği, Şanlıurfa, Türkiye, berkanaydilek@harran.edu.tr

tutulmasını sağlamaktır. Böylece arazi ile ve üzerindeki bitki örtüsü ile ilgili veriler mobil ortamda tutularak gerek çiftçi işleri gerek ise muhasebe işlerini minimize edecektir.

PROBLEM TANIMI

Uygulamamız GAP Bölgesinde yer alan tarım alanlarında bir ürünün ekiminden toplanılmasına kadar geçen süreçte arazi için, arazinin en uygun süreç de ilaçlanması, en uygun zamanda sulanması gibi kaliteyi etkileyen faktörlerin yanı sıra arazi ile ilgili o dönemki tüm verilere ulaşmayı amaçlamaktadır. Uygulamamız ile mevcut kullanılan kağıt, kalem ile not alınarak sene sonu hesaplaması yerine mobil ortam aracılığıyla istenildiğinde o zamana kadar bilgi girişi yapılan verilerin raporlamasını yapacağı bir sistem düşünülmüştür.
Uygulama çıktıları başarılı bir şekilde elde edildiği zaman elde edilen veriler ile o tarlaya ait bir veri havuzu oluşacaktır. Bir tarlanın belirli dönemlere ait aylık harcama kalemleri. Ürünler için kullanılana su miktarı. Ne kadar ilaçlama yapıldığı ve ne kadar gider yapıldı gibi sorulara cevaplar alarak zirai alanda yenilikçilik ve gelişme sağlanmak istenmektedir.
Uygulama ile birlikte üretimden elde edilen kâr oranının artması planlanmakta ve paralelinde tarımda bilinçlenmenin artırılması amaçlanmaktadır. Böylelikle tarımda rekabet ortamı oluşacak ve en kaliteli ürünü oluşturma çabası ile beklenenden daha iyi sonuçlar doğurabileceğine inanılmaktadır. Uygulama ile insan gücü boş yere harcanmayacak, kontrol otomatik olabilecektir.

YÖNTEM

Donanım aşamasını barındırmayan uygulamamız mevcut cihazlara uyumlu yazılım barındırmaktadır. İlk olarak bilgilerin saklanması için SQLite veri tabanı ve bu veri tabanına uyumlu ve Android işletim sisteminde çalışabilen sistem tasarlanmıştır. Geliştirme ortamı olarak açık kaynak kodlu ve ücretsiz geliştirme platformu olan Android Studio platformu kullanılmıştır. IOS yerine Android işletim sisteminin temel nedeni ise ülkemiz içerisinde yer alan cihazların büyük çoğunluğunun bu işletim sisteminde olmasındandır.

İlk olarak ara yüz tasarımı ve ara yüz kodlanması daha sonra bu ara yüze veritabanı bağlanması ve daha sonrada gelen verilere göre verilerin işlenmesi ve çıktıların oluşması ve sonuçların elde edilmesi işlemleri gerçekleştirilmiştir.. Uygulamamız yazılım ağırlık olduğundan gerçek ortamda oluşabilecek aksiliklere karşı birim testleri ve kara kutu testlerine ayrıca önem verilmiştir.
Uygulama geliştirilme esnasında ziraat mühendisi ile görüşülmüş tarım alanları ile ilgili bilmemiz gerekenler, ilaçlama zamanları, etkileyen faktörler, su ve mineral gibi ihtiyaçları ile ilgili çalışmalar hakkında bilgiler edinilmiştir.

UYGULAMA GELİŞTİRME SÜREÇLERİ

Uygulamanın ilk aşaması olan kodlama faaliyetleri geçmeden önce uygulama algoritmik olarak kağıda dökülmüştür. Daha sonar arayüz tasarım veri işlenme ve veritabanı işlemleri gerçekleştirilmiştir. Verimlilik testlerinde yapılacak ölçümler istenilen değer ile sistemin çıkış değerlerini karşılaştırılması ve tutarsızlıkların giderilmesi için bir kaç deneme yapılarak sonuçlar gözlemlenmiştir. Son olarak her şeyin istenilen parametrelere uygun olarak yapıldığı ve çalıştığı konusundaki çıktıları değerlendirerek uygulamamız bitirme aşamasına geçmiş olmuştur.

SONUÇ

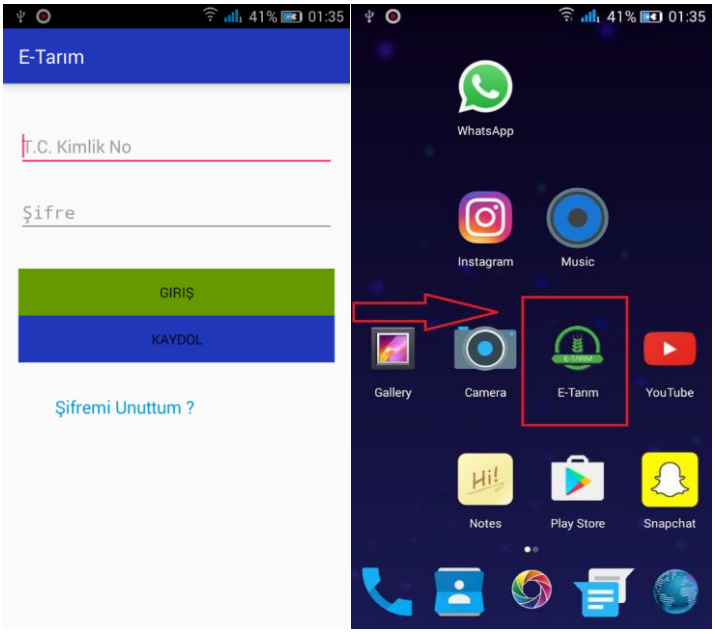
GAP bölgesinde bu uygulama ile birlikte ne kadar sulama yapıldığı bu araziye ne kadar gübre, ilaçlama vb. işlemlerin yapıldığı ve en sonunda da hasat zamanı yapılan tüm harcamalara göre elde edilen ürün

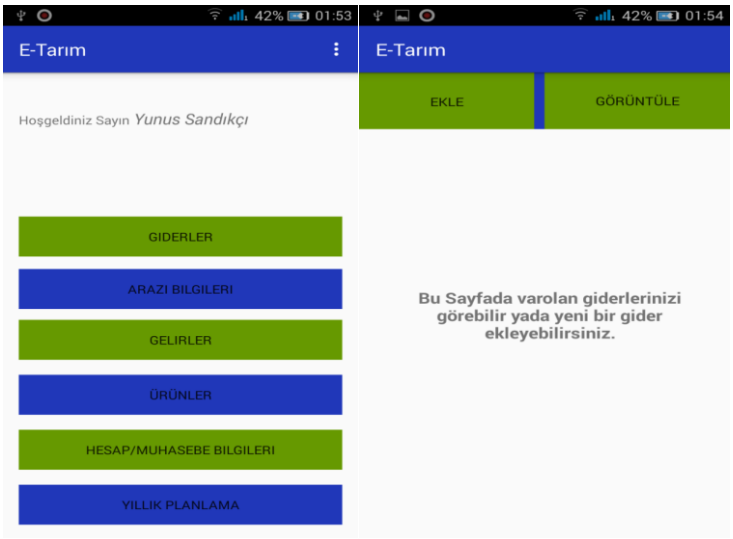
bilgilerinin tutulacağı bir sistem kazanımı olacaktır. Böylelikle geliştirilen sistem tarım alanına entegre çalışacak ve arazinin tüm verilerine mobil ortamdan ulaşılarak zamandan kazanç ve bilgiye ulaşımda verimlilik açısından büyük önem taşıyacaktır. Bu uygulama ile birlikte veri havuzu oluşarak çiftçiler ve zirai destekçileri arazi ile ilgili verilere elektronik ortamda daha rahat ulaşmaları sağlanacaktır. Mevcut standartların üzerine çıkılarak bilginin elektronik ortamda kalıcı olması sağlanacaktır. Buna bağlı olarak arazideki verimliliğin kaç oranında artacağı beklenen ve amaçlanan hedeflere ulaşılabilmesi uygulama kullanılarak gözlemlenecektir. Uygulama ile birlikte ürünün ekimden hasat zamanına kadar süreçte gelir-gider kalemleri veritabanında kayıt altına alınacaktır. Böylelikle ilerleyen yıllarda o örneklem alanıyla ilgili grafiksel olarak da üretim-zaman, alan-üretim vb. grafikler elde edilecektir. Örneklem tarım alanı yerine tüm tarım alanlarında uygulanabilirlik aşamasına gelinirse şuan ki mevcut standartlar olumlu yönde değişecek ve gerek tarım alanlarını işleyen çiftçi, gerek işlenmesini sağlayan sanayici ve gerekse ihracat da daha kaliteli ürün oluşması ile birlikte elektrik tüketiminde farkındalık kazandırılması amaçlanmaktadır.

KAYNAKLAR

1. http://www.tobb.org.tr
2. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0sot
3. http://developer.android.com/sdk/index.html
4. http://tr.wikipedia.org/wiki/Pamuk
5.https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCneydo%C4%9Fu_Anadolu_Projesi
6.http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/urfa-fistigi-hasadi-basladi/84230

EK: UYGULAMA ARAYÜZLERİ /APPLICATION INTERFACES

Örnek Ekran Çıktıları

Turk Banking Sector Development, Bank Sector in the Province of Tunceli

Türk Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Tunceli İlinde Bankacılık Sektörü

Yavuz ATLI[1], *Atilla YÜCEL*[2]

Abstract-Rapid development in the country's economies and the phenomenon of globalization necessitated the exchange of capital among the people to become faster and more effective. It is replacing the importance of the banking sector in the economy so that short and long-term funds can create effective exchanges between people, cities and countries. The main function of the banking sector is to transfer short and long term funds, which are idle, to the economies at a certain price. The first banking services in history date back to Sumerian and Babylonian civilizations. During this period, banking related services started around the religious buildings and with the help of priests. In order to protect individual funds from other individuals, they have entrusted these funds to the provinces with the trust of the temples and the honesty of the priests. Hence, the first banks in history were the temples and the first bankers were the priests. Milton's famous Hammurabi laws in the twenty-first years of the year, such as the pledge, mortgage, bail, borrowing interest, etc. Are almost necessary for banking activities since humanity exists. The Turkish Banking Sector continues its development day by day, under the supervision of the autonomous and effective regulatory and supervisory institutions and senior institutions which have adapted to the changing and developing world economies and have strong capital structure. The banking sector is a sector that directly reveals the economic and financial structures of the regions. The sector, which has experienced many changes and developments from the Ottoman period to the present day, is one of the indispensable basic sectors for the commercial life to continue. In this study, the historical development of the banking sector in Turkey will be discussed in a period of time, the banking sector in Turkey will be explained and the sectoral position of Tunceli will be examined by comparing the development of banking in Tunceli province and other countries and country averages. Many data of the study will be collected from the website of BRSA and this study will be compiled. As the banking data of Tunceli province will reveal the economic and financial structure of the province directly, technical analysis about the economic indicators of the city will be made and future economic development models will be tried to be established

Özet-Ülke ekonomilerinde hızlı gelişim ve küreselleşme olgusu; sermayenin kişiler arası değişiminin daha hızlı ve etkin hâle gelmesini gerekli kılmıştır. Bu değişimin kişiler, şehirler ve ülkeler arasında etkin bir şekilde oluşturulabilmesi için ise bankacılık sektörünün ekonomideki önemi yeniden gündeme gelmektedir. Bankacılık sektörü; doğrudan bölgelerin ekonomik ve finansal yapılarını ortaya koyan bir sektördür. Sektörün temel işlevi; atıl bulunan kısa ve uzun vadeli fonları ekonomilere belirli bir bedel karşılığında aktarmasıdır. Tarihte ilk bankacılık hizmetleri Sümer ve Babil medeniyetlerine kadar uzanmaktadır. Bu dönemlerde bankacılık ile ilgili hizmetler dini yapıların çevresinde ve rahipler yardımıyla başlamıştır. Bireyleri, diğer bireylerden koruyabilmek adına, mabetlerin güvenirliğinden ve rahiplerin dürüstlüğünden faydalanarak fonlarını buralara emanet etmişlerdir. Dolayısıyla tarihte ilk bankalar tapınaklar, ilk bankacılar ise rahipler olmuştur. Milattan önce ikibinli yıllarda ünlü Hammurabi Kanunları'nda bankacılığa ilişkin bir çok kuralın yazılı olduğu bilinmektedir. Bu kurallarda geçen rehin, ipotek, kefalet, borçlanma faizi vs. gibi ifadelerin olması insanlığın var olduğundan beri bankacılık faaliyetlerinin gerekli olduğunu ortaya koyulmaktadır. Osmanlı döneminden günümüze kadar bir çok değişim ve gelişim yaşayan sektör, günümüzde ticari hayatın devam ettirilebilmesi için vazgeçilmez temel sektörlerden biridir. Türk Bankacılık Sektörünün değişen, gelişen Dünya ekonomilerine uyum sağladığı, güçlü sermaye yapısına sahip, özerk ve etkin düzenleyici, denetleyici kurum ve üst kurumlar gözetiminde, her geçen gün gelişimini devam ettirmektedir. Bu çalışmada; Türkiye'de bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi dönemler halinde ele alınarak, Türkiye'de Bankacılık sektörü açıklanacak ve aynı dönemlerde Tunceli ilindeki bankacılığın gelişimi, diğer iller ve ülke ortalamaları ile karşılaştırmaları yapılarak Tunceli ilinin sektördeki konumu incelenecektir. Çalışmada verilerin bir çoğu BDDK'nın internet sitesinden temin edilecektir. Tunceli ilinin

[1] Öğretim Görevlisi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, yatli@firat.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, ayucel@firat.edu.tr

bankacılık verileri doğrudan ilin ekonomik ve finansal yapısını ortaya koyacağından, şehrin ekonomik göstergeleri ile ilgili teknik analizler yapılarak geleceğe dönük ekonomik kalkınma modelleri oluşturulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Banka; Bankacılık Sektörü; Tunceli İlinde Bankacılık; Ekonomik Kalkınma

GİRİŞ

İtalya'da, 14.yy'ın sonuna doğru Rönesans ile birlikte, yeni deniz yollarının keşfedilmesiyle yeni ticari merkezler (Floransa, Venedik, Cenova gibi) ortaya çıkmış ve dış ticaret hareketlenmiştir. Bu gelişmeler; şehirler ve ülkeler arasındaki para hareketlerini de hızlandırmış, tüccar ve zanaatçılara hizmet veren gerçek kişiler olan sanatlar, bankefler ortaya çıkmış ve ticaret hacmi ile sermaye ihtiyacının daha da artmasıyla ilk bankalar kurulmuştur. Rönesans etkisi altında 15 ve 16. yy'da Kuzey Avrupa'da Amsterdam ve Londra gibi yeni finansal merkezler oluşmaya başlamıştır.

18. yy.'da, İngiltere'de sanayi devriminin başlamasıyla, üretimde görülen büyük artış, hammadde ithalatı ve mamul madde ihracatı yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmış dış ticaret dahil olmak üzere her türlü ekonomik serbestliğin savunulduğu Liberalizm teorisi, dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, dünya dış ticaret hacmi gelişmiş ekonomiler özellikle de İngiltere lehinde önemli miktarda artmış ve sterlin uluslararası ödeme aracı, Londra ise dünya ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde çok sayıda yabancı banka, Londra'da şube açmaya başlamış ve açılan yabancı banka sayısı kısa sürede 135'e çıkarak, İngiltere'yi dünya finans merkezi haline getirmiştir. ABD'de ise ilk bankacılık faaliyetleri 18. yy'ın sonlarında, eyaletlerde küçük ticari bankaların kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. 1863 yılında ülkedeki ilk Bankacılık kanunu yerel bankalardan vergi alarak devletin gelirlerini artırmak amacıyla çıkarılmış ve 1864'de 1500 olan banka sayısı on yıl içinde 250'ye düşmüştür.
Bu çalışma; iki bölümden oluşup, ilk bölümde Dünya'da ve Türkiye'de bankacılığın gelişimi, ikinci bölümde ise Tunceli ilinin bankacılık verileri incelenerek ilin finansal yapısı ortaya koyulacaktır.

DÜNYA'DA BANKACILIK

Dünyadaki **ilk banka**cılık hizmetlerinin eski Sümer ve Babil 'e kadar uzandığı sanılmaktadır. Sümerlerde M.Ö.3500 yılında kurulan "*Maket*" bilinen ilk banka kuruluşudur. Maket'in rahipleri **ilk** borç verenlerdi. Maketler, harman zamanı ödenmek üzere tohum vb. gibi hammadde ve teçhizat alımı için çiftçilere **ilk** dönemlerde fiziki (ayni) daha sonraları parasal kredi açtıkları sonucu saptanmıştır. Dünyadaki ilk banka ve bankacılık borç verme üzerine dayalıdır. Kazılarda çıkan belgeler bir hesaptan diğer hesaba transferlerin, tediye ve teslim emirlerinin, mal belgeleri talimatının varlığını ortaya koymaktadır. Maketlerin başlıca uğraş konularının ödünç ve mevduat kabulü işlemlerini oluşturduğunu ve bu maketlerde değişim düzenin çok düzenli biçimde örgütlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ünlü Hammurabi kanunlarında maketlerin ödünç işlerini nasıl yöneteceği, borcun vadesinde nasıl tahsil olunacağı, borçlunun hangi mallarının ne yolla borcun tasfiyesinde kullanılacağı yazılmıştır. Ödünç işleri sırasında faiz tahsiline de izin verilmekteydi.

Bu faizin oranı, tahıl ya da hurma ihracatında ana sermayenin üçte biri, nakit para ihracatında beşte biri olarak saptanmıştır. Öte yandan karşılaşılan doğal afetler sonucu ürün elde edilmeyen yıllarda faiz tahakkuk ettirilemeyeceği, borcun tahsiline gidilemeyeceği belirtilmiştir. Yapılan ödünce karşılık her türlü taşınır (menkul) mal rehinine, taşınmaz (gayri menkul) mal ve özellikle tarla ipoteğine, hatta saygın kişilerin kefaletine yer verilmiştir. Bugün size çeşitli hizmetleri olan **banka**nız, aslında iki temel amaçla çalışır. Bu amaçlardan biri tasarruf sahiplerinin paralarını almak ve aynı kişiler geri isteyinceye kadar muhafaza etmektir. İkinci amaç da belirli bir faiz ödemeyi kabul eden kimselere borç (kredi, istikraz) vermektir. Bir **banka** para üzerinde faiz esasıyla iş yaptığından, ilk banka ve bankacılığın bazı toplumlarda hoş karşılanmadığı, uygun görülmediği bir devir vardı. Faiz almak bu toplumların insanları tarafından ahlak kurallarına uygunsuz bir davranış sayılırdı. Nitekim bazı ülkeler,

vatandaşlarının **banka**larla iş yapmalarını yasaklamıştı. Dünyadaki ilk banka kuruluşlarında bu şekilde işlemler uygulandı.

Eski Babil'de, Mısır 'da, Yunanistan'da bankacılığın olduğu güvenilir tarih kaynaklarından bilinmektedir. Gerçekte, tapınaklar paranın biriktirildiği yer olarak da hizmet ederdi. M. Ö. 210 yılında Roma 'da, sarraflarla ilgili bir buyrultu yayınlandı. Bu buyrultuya göre, siyasal tartışmaların, devletin yönetimiyle ilgili sorunları içeren konuşmaların yapıldığı Forum adı verilen alanda, sarraflar için özel bir köşe ayrılacaktı. Dolayısıyla,"*banka-bank*" kelimesi bize İtalyanca'dan gelmiştir. Orta Çağ 'da, İtalyan sarraflar işlerini caddedeki bir bank üzerinde yaparlardı. Halen parklarda, geniş ve ağaçlık caddelerin kaldırım kenarlarında oturulan bu banklar, İtalyanca 'da "banco" kelimesiyle tanımlanırdı. Günümüzdeki **banka** kelimesi de işte bu "*banco*" sözünden doğmuştur. Tarihte ilk banka sözcüğü bu şekilde yer almıştır. Modern **banka**cılık büyük bir ihtimalle 1587 yılında Venedik 'te başlamış sayılabilir. Söz konusu tarihte Venedik' te (Banco di Rialto) kurulmuştu. Bu **banka**da tasarruf sahiplerinin parası kabul ediliyor ve hesabı (**banka**da parası) olanların, gerektiği zaman paralarının karşılığında çek yazmaları sistemi uygulanıyordu.

1619 yılında, Banco del Giro bu **banka**nınkini aşan faaliyetlerle hizmete girdi. Yatırılan altın ve gümüş karşılığında makbuzlar (senetler) veriyordu. Bu senetler de para yerine geçiyor,paraymış gibi kullanılabiliyordu. 1609 'da kurulan Amsterdam Bankası, "*banka parası*" olarak geçerli makbuzlar vermekteydi. İngiltere'de 1694 yılında (Bank of England-İngiltere Bankası) kuruluncaya kadar, kuyumcular banker (bankacı) olarak hizmet ediyorlardı. Birleşik Amerika'da ilk banka, 1782 de Kongre'nin özel kanunu ile Filadelfiya'da kurulan (Bank of North Amerika-Kuzey Amerika Bankası) 'dır.

TÜRKİYE'DE BANKACILIK

Türkiye'de bankacılık sektörünün geçmişi 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Son yıllarda bankacılık sektörü Türk finans sektöründe öncü bir role sahip olmuş ve Türkiye ekonomisinin finansal liberalizasyonuna yönelik yapısal değişikliklere katkıda bulunarak önemli bir gelişme göstermiştir (Sayılgan,1999,46).

Türk bankacılık sektörünün gelişimi ülkenin genel ekonomik yapısı ile doğru orantılı bir şekilde gelişmektedir. Osmanlı Devleti'nde modern anlamdaki ilk ticaret ve mevduat bankası, yabancı sermaye tarafından (İngiliz) 1856'da kurulan Osmanlı Bankası'dır. Söz konusu banka, ülkemizde kurulan ilk emisyon bankasıdır (Bakan, 2001, 31).

Cumhuriyet öncesinde 1911-1923 tarihleri arasında milli sermaye ile 21 banka kurulmuş ancak bunlar sektördeki yabancı bankaların kredi piyasasına egemen olmaları karşısında faaliyetlerini sürdürmekte zorlanmışlardır. Bu bankalardan iflas ve tasfiyeler sonucu ancak 18'i Cumhuriyet dönemine geçebilmiştir. Ülkemiz, Cumhuriyetin ilanından sonra ekonomik kalkınmaya önem vermiş, sınai ve ticari hayatı canlandırmak amacıyla ulusal bankacılığı geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda devlet teşvikiyle Türkiye İş Bankası ve Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası gibi bankalar kurulmuştur.

Cumhuriyet döneminde ise bankacılığın geliştirilmesi çabaları ile toplanan İzmir İktisat Kongresinde çok önemli kararlar alınmıştır. Bu vesileyle kurulan ilk banka Türkiye İş Bankası (1924) olmuştur. Ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla, sanayi ve ticaret sektörlerine kredi vermek ve çeşitli ticari girişimleri desteklemek görevlerini üstlenmiştir (Artun, 1983, 42). Bu dönemde faaliyete geçen diğer bir banka 1930 yılında faaliyete başlayan TC. Merkez Bankası olmuştur (Yıldırım, 2006, 3).

Cumhuriyet döneminde 1929 yılında Dünya Ekonomik Krizinin ortaya çıkması Türkiye ekonomisinde de finans sektörünün gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomilerde devletçilik ilkesinin ön plana çıkmasına neden olan kriz, özel sektörün gelişmesini çok uzun yıllar ötelemiştir (Parasız, 2000, 110). 1929-1930 dünya ekonomik bunalımının bankacılık üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle birçok banka faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Ülkemizdeki banka sayısı 1932 yılında 60 iken 1945'te 40'a düşmüş, şube sayısı da 483'den 411'e inmiştir. Bu gelişmeler ışığında 1934 yılında başlayan Birinci Beş yıllık Sanayi Planı'nın etkisi büyük olmuştur.

1930'lu yıllarda devletçilik ilkesi ile birlikte Sümerbank, Belediyeler Bankası, Etibank, Denizbank, Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulmuş, 1936 yılında 2999 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1939–1945 döneminde İkinci Dünya Savasının etkisiyle ekonomide yaşanan durgunluk bankacılık sektörüne de yansımıştır. 1945–1959 dönemi ise ülkemizde özel bankaların geliştiği bir dönemdir. Bu dönemde liberal ekonomi politikaları benimsenmiş, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank, Pamukbank ve Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası kurulmuştur. Türkiye Bankalar Birliğinin kurulması da 1958 yılında gerçekleşmiştir. Planlı dönem olarak adlandırılan 1960– 1980 yılları arasında yaşanan başlıca gelişmeler ise bankacılık sektöründe devlet kontrolü ve etkisinin hissedilmesi, besi kalkınma ikisi ticari banka olmak üzere 7 bankanın kurulması, şube bankacılığına önem verilmesi, özel ticaret bankalarının büyük bölümünün holding bankası haline gelmesidir (Akbulak vd, 2004:85-86).

1980 sonrası dönemde ise; 24 Ocak 1980 kararları ile yurtiçi tasarruflarının artırılmak istenmesi ile bankacılık sektöründe büyük bir değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir (Çolak:2005a, 107). Bu dönemde "yapısal uyum ve dışa açık, piyasa ekonomisi güdümünde liberalizasyon" programı finansal kesimdeki reformların da belirleyicisi olmuştur (Köne: 2003). Piyasa ekonomisine geçilmesiyle birlikte gündeme gelen reform niteliğindeki yapısal değişiklikler ile bankacılık sektörünün ve mali sektörün gelişmesi ve büyümesi sağlanmıştır (TBB: 2002a). Bu anlamda atılan ilk adım Haziran 1980'de mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması olmuştur. Bu şekilde bankacılık sektöründe rekabetin arttırılması, reel faiz yoluyla yurtiçi tasarrufların yukarı seviyelere çekilmesi ve mali sektöre derinlik kazandırması amaçlanmıştır (Binay, Kunter: 1998). Ancak ortaya çıkan faiz yarışı, fiyatlar genel düzeyinin ve döviz kurlarının hızlı bir artış eğilimine girmesine yol açmış, faiz oranları yüksek düzeyde seyretmiştir (Yağcılar:2010, 107).

1980 sonrası dönemde Türk Bankacılık Sektörünü ilgilendiren gelişmeler açısından 1989 yılı, dikkat çekici gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bankalar arası rekabet özellikle bu dönemde şiddetlenmeye başlamıştır. Rekabeti arttıran nedenlerin başında, Türk bankacılık sistemine yeni bankaların girişi gelmektedir. Yeni bankaların ayırıcı özelliği, genellikle yabancı sermaye katılımıyla kurulmaları ve daha çok yatırım bankacılığına yönelmiş olmalarıdır. Artan rekabet bankaları yeni mali ürünler pazarlamaya, maliyetleri düşürücü önlemler almaya, sermaye piyasalarındaki faaliyetlerini geliştirmeye ve otomasyona yönlendirmiş bulunmaktadır. Bankalar arası rekabeti şiddetlendiren bir diğer gelişme de, 1988 yılında mevduat faizlerindeki aşırı yükselmenin bankaların kaynak maliyetini arttırması, dolayısıyla bankaların verimli ve güvenli plasman yapmakta güçlükle karşılaşmalarıdır (Bankalarımız 1989).

1980 sonrası politikaların bir sonucu olarak bankacılık sektöründe dışa açılma yönünde ortaya çıkan eğilim, ülkemizde şube açan yabancı bankaların bir sonucu olarak görülebilir. Bu rekabet, Türk Bankacılık Sektörünün etkinliğini de arttırmıştır (Yıldırım, Ülgen: 2006).

Birçok bankanın krize açık pozisyonda yakalanması, bankalardan ve aracı kuruluşlardan bazılarının ödeme güçlüğü içine düşmesi, iflasların artmasına neden olmuştur. Mali sisteme olan güvenin yeniden kazanılması için mevduatın tamamına devlet güvencesi getirilmiş, mevduatın %100'ü TMSF kapsamına alınmıştır (Doğukanlı: 2001–297). Ancak banka sisteminin denetiminde yaşanan zafiyetler nedeniyle sağlıklı bir yapılanma gerçekleştirilememiş, tersine, mali bünye sorunları daha da büyümüştür (Yağcılar:

2010,110). 1994 krizinin iki temel nedeni bulunmaktadır: 1989 yılında sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi ve bankaların yurtdışından sağladıkları ucuz kaynaklarla Hazine'ye kaynak sağlanması ve Merkez Bankası'nın enflasyonla mücadele çerçevesinde TL'yi değerli tutmaya çalışma politikasının yarattığı bankaların açık pozisyonları, ii) 1989 yılında verilen yüksek ücret zamlarının iç talebi körüklemesidir (Binay, Kunter: 1998). Bankacılık sektörü 1994 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan kriz sonucunda önemli kayıplarla karsılaşmış, üç banka tasfiye sürecine girmiştir. 1994 krizinin olumsuz etkileri kısa sürede atlatılmış(BDDK: 2002a),

1997 yılında Hazine'nin borçlanma maliyetinin belirleyici olduğu bir piyasada yükselen faiz oranları yanında bankaların üzerinde bulunan parasal ve mali yükler maliyetleri, dolayısıyla da karlılık performansını olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir. Bankacılık sektörünün 1998 yılının ikinci yarısından itibaren sürekli olarak Merkez Bankasından yüksek miktarda ve maliyetle likidite sağlamak zorunda kalmıştır. Merkez Bankasından sağlanan kaynakların maliyetinin çok yüksek olması bankaların mali bünyelerindeki bozulmayı hızlandırmıştır. 1999 Aralığında uluslar arası finans kuruluşlarınca desteklenen döviz kuruna dayalı bir istikrar programı başlatılmış, büyüme, enflasyon ve kamu finansmanı alanlarında olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bu dönemde yaşanan en önemli gelişme BDDK'nın kurulması ve Ağustos 2000'de faaliyetine resmen başlaması olmuştur. Tüm bu yaşanan olumlu gelişmelere rağmen yüksek enflasyonun önlenemediği iç borç sorunun ağırlaştığı, bankacılık kesiminin varlık ve yükümlülüklerinin vade yapısında risklerin doğmasına bağlı olarak sektörün giderek kırılganlaştığı görülmektedir (Celasun: 2002, 45). Yaşanan bu kırılganlık 2000'li yılların sonunda büyük bir devalüasyonun yaşanmasına neden olmuştur. 2001 yılı Şubat ayında yaşanan kriz bazı bankaların kapatılmasına bazılarının birleştirilmesine neden olmuş, yaşanan bu mali kriz kamu sektöründe başlayarak mali sektöre yayılan ve sonucunda reel sektör üzerinde büyük sıkıntılar doğuran etkileri olmuştur. Bu krizin atlatılabilmesi için 2001 Mayıs ayında "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulanmış ve alınan beş temel ekonomik karar şu şekilde olmuştur (Erdönmez: 2003, 45):

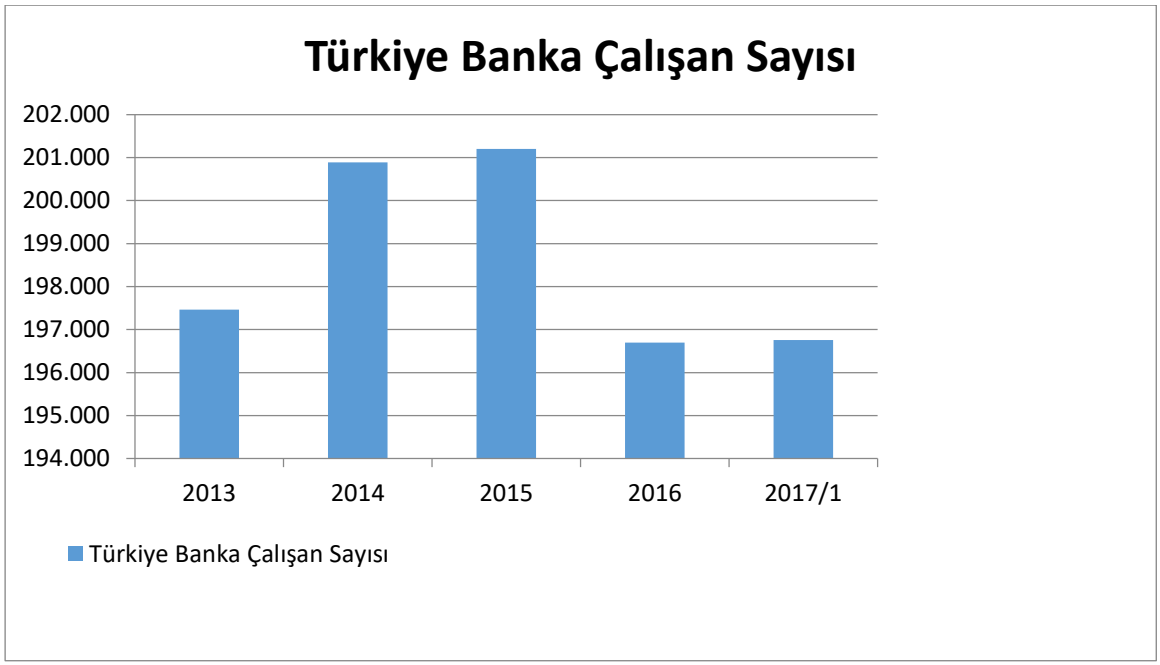
-Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadelenin kararlı biri biçimde sürdürülmesi,
-Bankacılık sektörünün, kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankalar basta olmak üzere hızlı ve kapsamlı şekilde yeniden yapılandırılması ve böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı ilişkiler kurulması,
- Kamu finansman dengesinin bir daha bozulmayacak şekilde güçlendirilmesi,
- Enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikasının sürdürülmesi,
- Bütün bunların etkin, esnek ve şeffaf bir yapıda gerçekleştirilmesini sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısının oluşturulması seklinde belirlenmiştir.
2001 yılında yaşanan krizin ardından başlatılan bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programının aşamaları; kamu bankalarının finansal ve operasyonel açıdan yapılandırılmıştır. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'ndaki (TMSF) bankaların sorunlarının en kısa sürede çözüme kavuşturulması, özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, bankacılık sektöründe gözetim ve denetim etkinliğinin artırılması, sektörün daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulması için yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi olarak açıklanmıştır (TBB, 2003).

2002 yılına gelindiğinde, bankacılık sistemindeki yeniden yapılandırma sürecine ilişkin en önemli gelişme, önceki yıl para ve sermaye piyasalarında yaşanan kriz ve ekonomik faaliyetin hızla daralmasının da etkisiyle önemli ölçüde zarar gören bankacılık sisteminde derinleşen sorunların çözümü ve banka sermayelerinin güçlendirilmesi amacıyla uygulamaya konulan özel program olmuştur. Program kapsamında özel bankalara sermaye desteğinin sağlanması yanında krizin de etkisiyle ödeme gücü olumsuz etkilenen; ekonomiye katma değer yarattığı düşünülen reel sektör firmalarının faaliyetlerini sürdürmeleri ve ödeme güçlerini yeniden kazanmaları için finansal yeniden yapılandırma programı başlatılmış, varlık yönetim şirketlerinin kurulması yönünde düzenlemeler yapılmıştır (TBB, 2003).

Türk bankacılık sektörü, 2004 yılının ilk yarısında genel olarak yurtiçi ekonomik ve siyasal ortamda sağlanan istikrar çerçevesinde büyümeye devam etmiştir. Bu dönemde, diğer gelişmekte olan piyasalardan ayrı olarak, uluslararası piyasalardan Türkiye ekonomisinin performansına bağlı olarak, sermaye girişinin sürekliliği korunurken, yurtiçi talepteki artış bankacılık sektörünün aracılık fonksiyonunu geliştirmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Kredi Kuruluşları Kanunu Tasarı Taslağı çalışmaları, Yeni Türk Lirasına geçiş çalışmalarının başlaması, Yapı Kredi Bankası'nın satısına ilişkin süreç ve Pamukbank-Halkbank birleşme süreci yılın ilk yarısında sektör içinde gerçeklesen önemli gelişmeler olarak öne çıkmaktadır (BDDK, 2004).

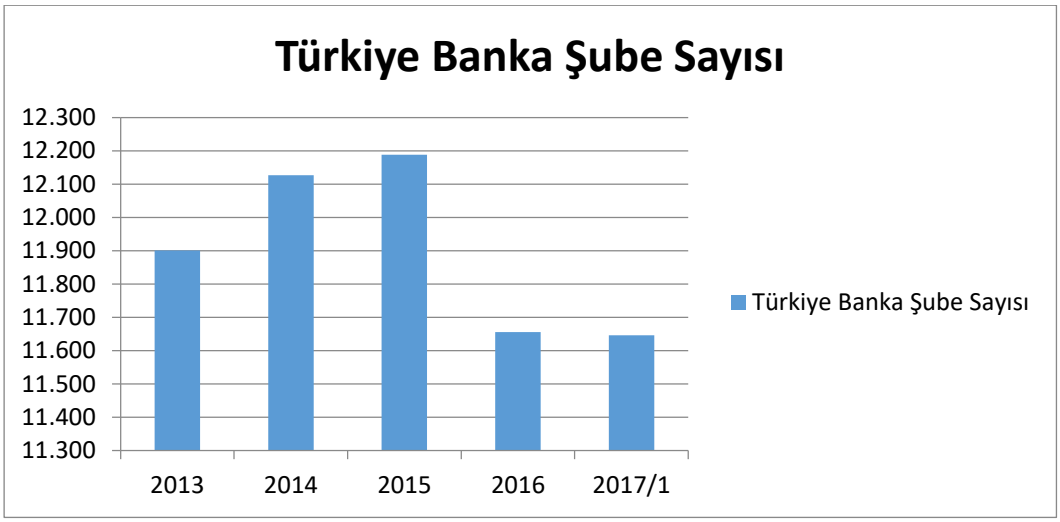
Bankacılık sisteminde, 2005 yılında en önemli gelişme, yabancı yatırımcıların bankacılık sistemine doğrudan veya ortaklıklar yoluyla yaptıkları yatırımlar olmuştur. 2004 yılında Türk Ekonomi Bankası A.S. ve BNP Paribas ortaklığından sonra, T. Dış Ticaret Bankası A.S.'nin çoğunluk hisseleri Fortisbank tarafından alınmıştır. T. Dış Ticaret Bankası A.S. yılın ikinci yarısına, statüsü değişerek, Türkiye'de kurulmuş yabancı banka olarak girmiştir. Benzer şekilde, Koç Holding ve Uno Credito ortaklığı, Koç Finansal Hizmetler'in Yapı ve Kredi Bankası A.Ş'nin çoğunluk hisselerini almıştır. Sekerbank T.A.S ile Rabobank arasında sürdürülen görüşmeler ortaklık anlaşması ile sonuçlanmıştır. T. Garanti Bankası A.S.'nin yabancı yatırımcılar ile olan görüşmeleri de GE Consumer Finance ile yapılan ortaklık anlaşması ile sonuçlanmıştır (TBB, 2005b).
Türk Bankacılık sistemi 5411 sayılı bankacılık kanununa göre, mevduat bankaları, katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları olmak üzere üç fonksiyonel grupta toplanmaktadır. Mevduat bankaları, mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak, katılım bankaları özel ve cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmakla yetkili kuruluşlardır. Kalkınma ve yatırım bankaları ise, mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında kredi kullandıran ve özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlardır. Bankacılık sisteminde Ocak – Mart 2017 döneminde faaliyet gösteren banka sayısı 52'dir. Mevduat bankaları sayısı 34, kalkınma ve yatırım bankaları sayısı 13, katılım bankaları sayısı 5'dir. Mevduat bankalarından 3 tanesi kamu sermayeli, 9 tanesi özel sermayeli ve 21 tanesi yabancı sermayelidir. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3 tanesi ile katılım bankalarının 2 tanesi kamu sermayeli bankalardır.

Grafik 1'de görüldüğü gibi mart 2017 itibariyle mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarında toplam çalışan sayısı 196.758 kişi olmuştur. Bu rakam bir önceki yılın aynı dönemine göre 3.865 kişi (yüzde 1,9 oranında) azalırken, 2016 yılsonuna göre ise 59 kişi artmıştır

Grafik 1: Türkiye Bankacılık sektörü istihdam Sayısı

Grafik 1'de Türk Bankacılık Sektörü 2015 yılı çalışan sayısı, 201.204 kişi iken 2016 yılında 196.699 kişiye gerilemiştir. Yıllar itibariyle 2016 yılında yaşanan bu istihdam gerilemesinin temel nedeni TMSF' ye devir edilen bir katılım bankasının kapatılmasıdır. Aksi takdirde Türkiye bankacılık sektöründe son beş yıllık dönemde herhangi bir daralma söz konusu değildir.

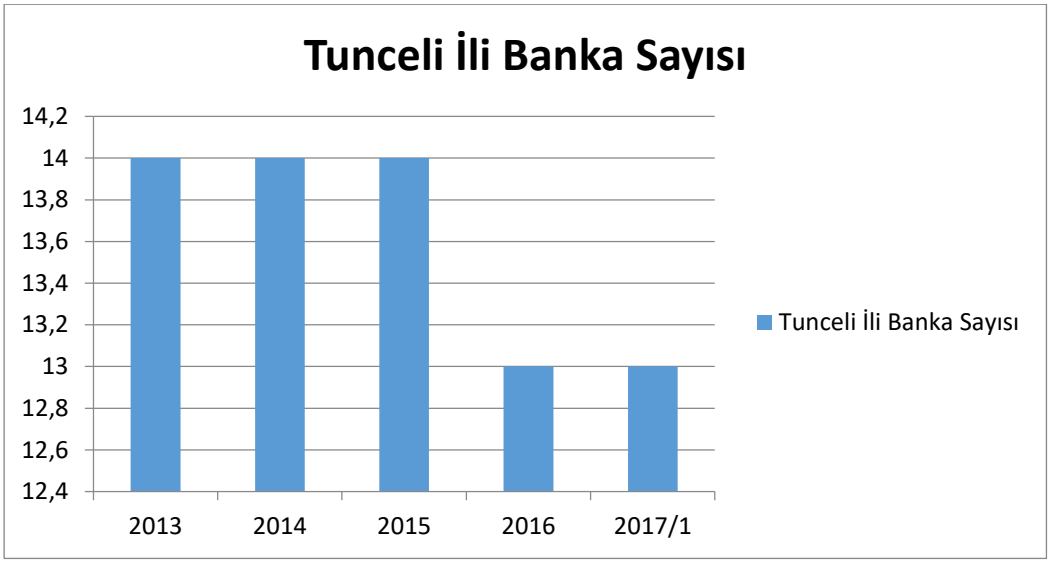

Grafik 2: Türkiye Bankacılık Şube Sayısı

Mart 2017 itibariyle mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının toplam şube sayısı 11.646'tür. Bu rakam 2016 yılsonuna göre 10 adet, geçen yılın aynı dönemine göre 431 adet azalmıştır. Ocak-Mart 2017 dönemi itibariyle mevduat bankalarında banka başına ortalama şube sayısı 315 olmuştur. Bu rakam kamusal sermayeli mevduat bankalarında 1.236, özel sermayeli mevduat bankalarında 459, yabancı sermayeli bankalarda ise 137'dir.

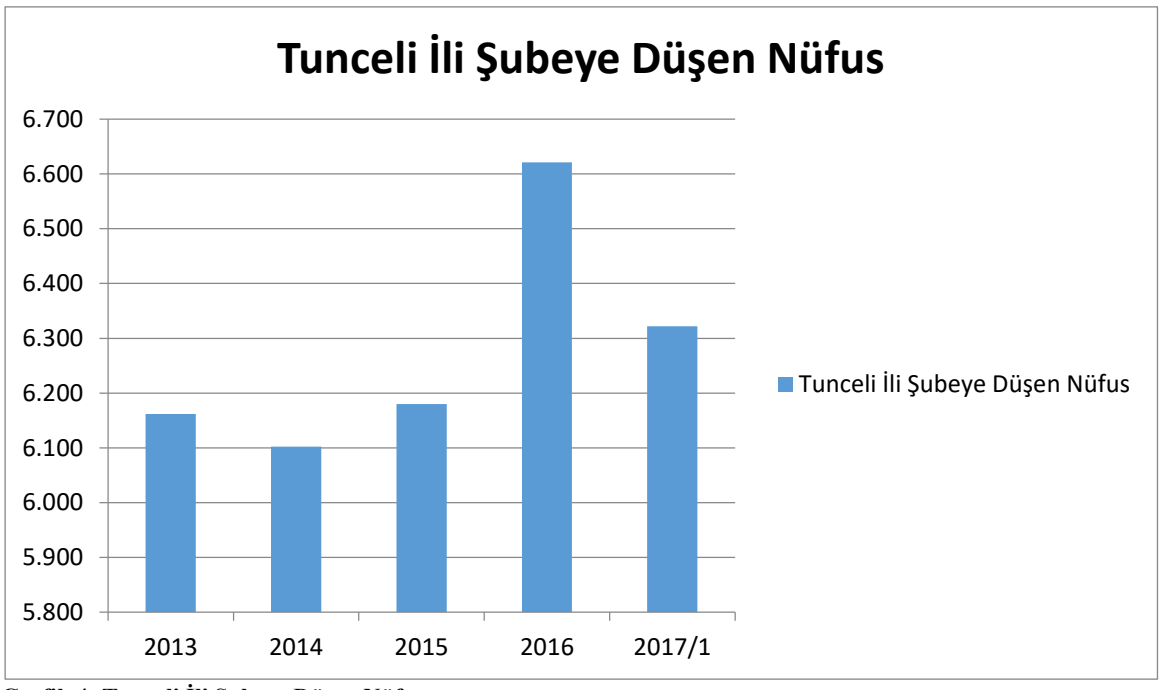
Grafik 2'de dikkat çeken 2016 yılı Türkiye şube sayısının 2015 yılına göre gerilemesi Grafik 1'de Türkiye bankacılık sektöründe istihdam sayısına parelel bir gelişme olup 2016 yılında kapatılan banka ile ilişkilendirmemiz mümkündür.

TUNCELİ İLİNDE BANKACILIK

Grafik 3: Tunceli İli Banka Şube Sayısı

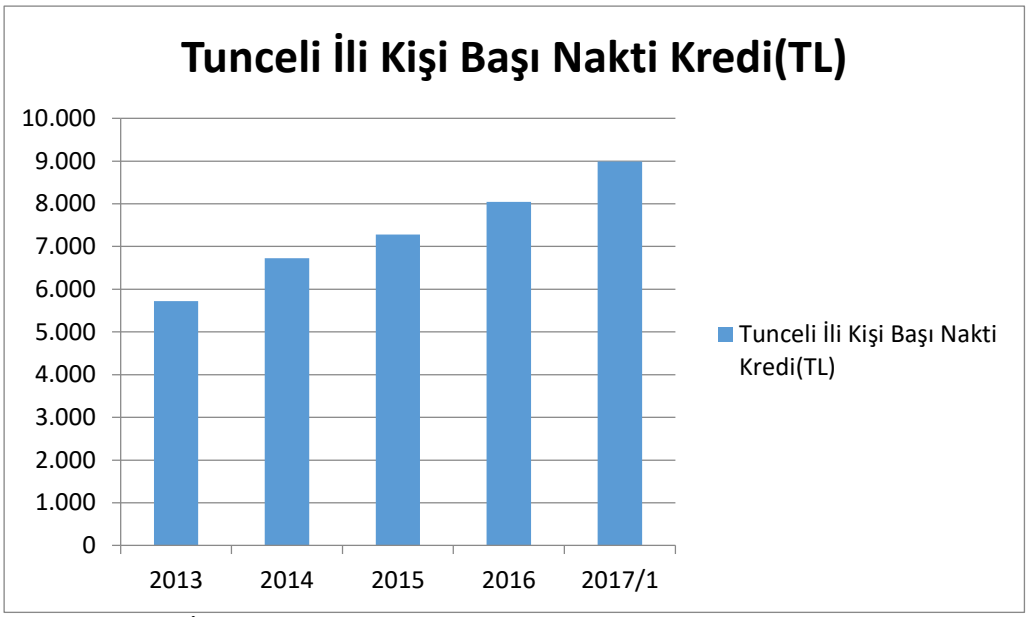
Tunceli ili banka şube sayısı 2017 ilk üç aylık dönem itibariyle 13'tür, daha önceki dönemlerde 14 şube olan ilde bir bankanın şubesini kapatması ile 13'e gerilemiştir. Şehrin ekonomisinin hayvancılığa dayanması, coğrafi şartların elverişsizliği nedeni ile tarımın istenilen düzeyde yapılamaması, ağır sanayinin bulunmaması, finansal yapısını da olumsuz etkilemektedir. Grafik 3'te görüldüğü üzere 13 adet banka şubesi olan ilde bankaların tamamı mevduat bankasıdır. 2017/1 dönem itibariyle ilde açılan katılım bankası yoktur, bu da ilin sosyo-kültürel yapısının katılım bankacılığı çalışma sistemi benimsemediğini göstermektedir. İl de En çok şube sayısının 8 şube ile T.C. Ziraat bankasına ait olması, bankaların karlılıktan çok, kamu hizmeti verebilme ilkesini benimsendiği söylenebilinir.

Grafik 4: Tunceli İli Şubeye Düşen Nüfus

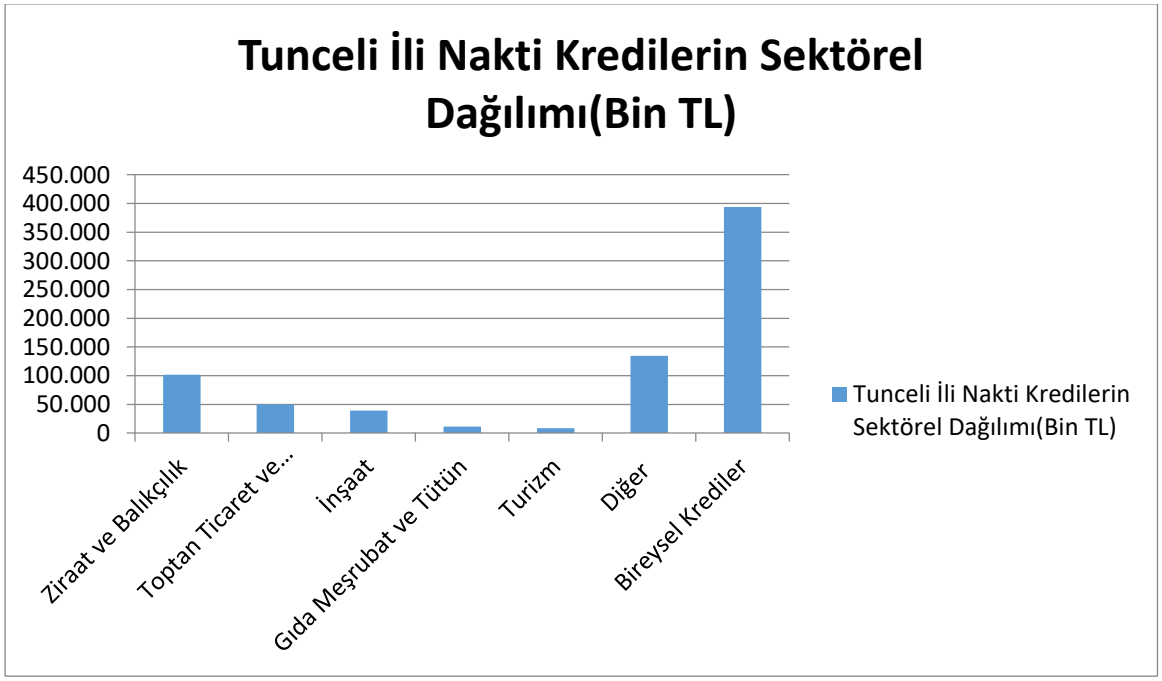
Tunceli ilinin 2017 ilk üç aylık dönem itibariyle 82.193 olan nüfusu bir önceki yıla %4,51 oranın azalmış olması nüfusun 3.883 kişi 2016 yılına göre azaldığını göstermektedir. 2017/1 dönemde şubeye düşen nüfusun azalma nedeni, il nüfusunun azalması olarak gösterilebilmektedir. Ülke genelinde her 9.183

kişiye bir banka şubesinin düşmesinden yola çıkarak Tunceli ilinde bu rakamın 6.300 kişi olması ülke ortalamasının altında olduğunu göstermektedir. Çok hızlı iç göç veren Tunceli ilinde bir sonraki dönemlerde banka şube sayısının azalması olası görünmektedir.

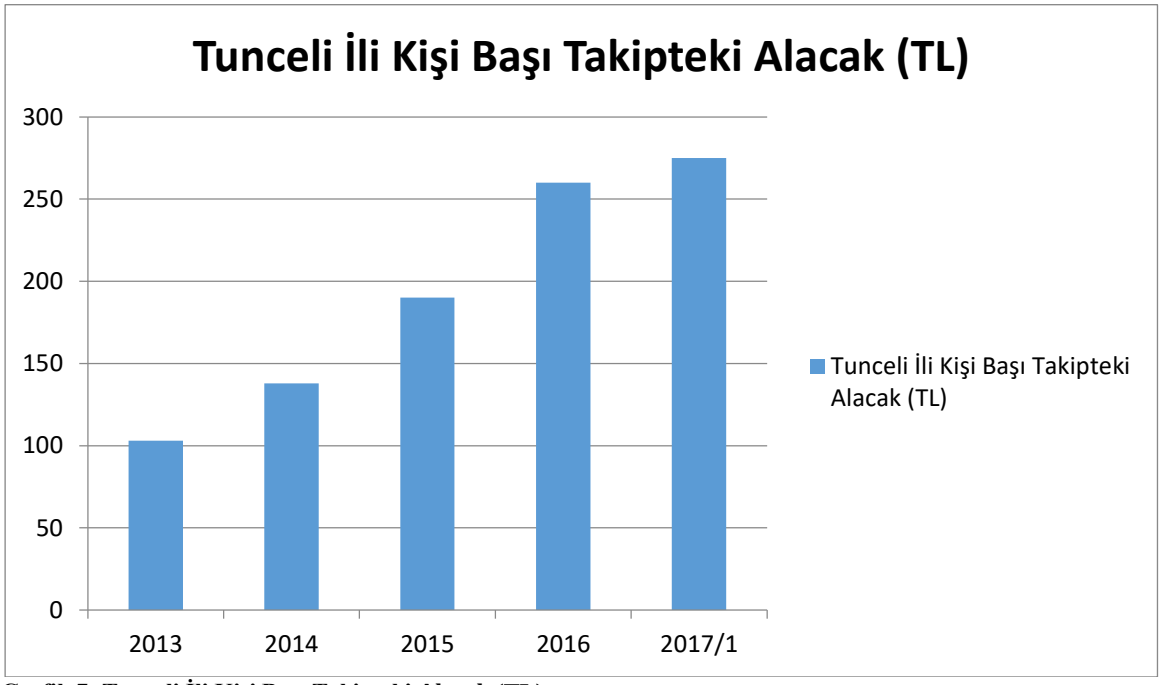
Grafik 5: Tunceli İli Kişi Başı Nakti Kredi (TL)

Grafik 5'te görüldüğü gibi 2017/1 dönem itibariyle kişi başı nakti kredinin 9.000TL olduğu görülmektedir. 2013 yılında 5.800 TL olan kişi başı ortalama borç miktarının son 4 yılda %55 düzeylerinde artığı gözlemlenmektedir. Bu da Ülke genelinde olduğu gibi Tunceli ilinde de yıllar itibariyle bireylerin borçlanma oranının giderek artığı göstermektedir. Türkiye kişi başı ortalama nakdi kredi miktarının 11.000TL olduğundan yola çıkarak İlin kişi başı nakti kredi miktarının, Türkiye kişi başı ortalama borç miktarının altında kaldığını göstermektedir. Bu durumu iki önemli faktör ile açıklamak mümkündür, ilin ekonomisinin kısıtlı tarım faaliyetlerine dayanması, ağır sanayi faaliyetlerinin olmaması birinci önemli neden iken, diğer önemli unsur halkın sosyo – kültürel yapısı gereği borçlanmayı sevmedikleri geleceğe yönelik sürekli kendilerini finansal açıdan güvende tutmak istedikleri, faktörleri etkili olmaktadır.

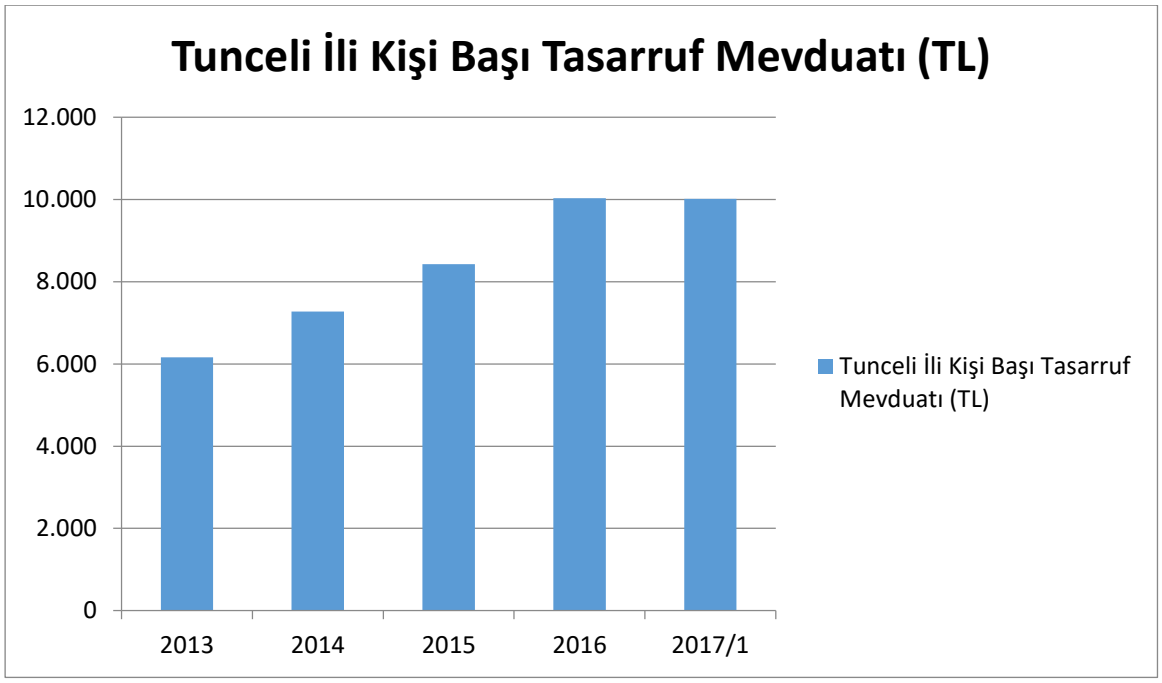
Grafik 6: Tunceli Nakti Kredilerin Sektörel Dağılımı (Bin TL)

Tunceli ilinde 2017/1 dönem sonu itibariyle kullanılan 738.662 bin TL kredinin yaklaşık 400.000 bin TL si bireysel tüketicilerin kullandığı konut, taşıt, kredi kartı vb kredilerden oluşurken, yaklaşık 100.000 bin TL si balıkçılık sektöründe kullanılan kredileri, 43.000 bin TL si toptan ticaret sektörü, 33.000 bin TL si İnşaat sektöründe kullanılan kredileri oluşturmaktadır. İl ekonomisinin tarıma dayalı olması, ilin coğrafik yapısı gereği tarım alanlarının sınırlı olması, ilin en önemli ekonomik geçim kaynağının balıkçılık olduğunu göstermektedir. Coğrafi yapı gereği ilin bol akarsu kaynakları ile çevrili olması Keban baraj gölünün bir kısmının il sınırları içerisinde kalması balıkçılık sektörünün gelişme nedenleri olarak sıralanabilmektedir.

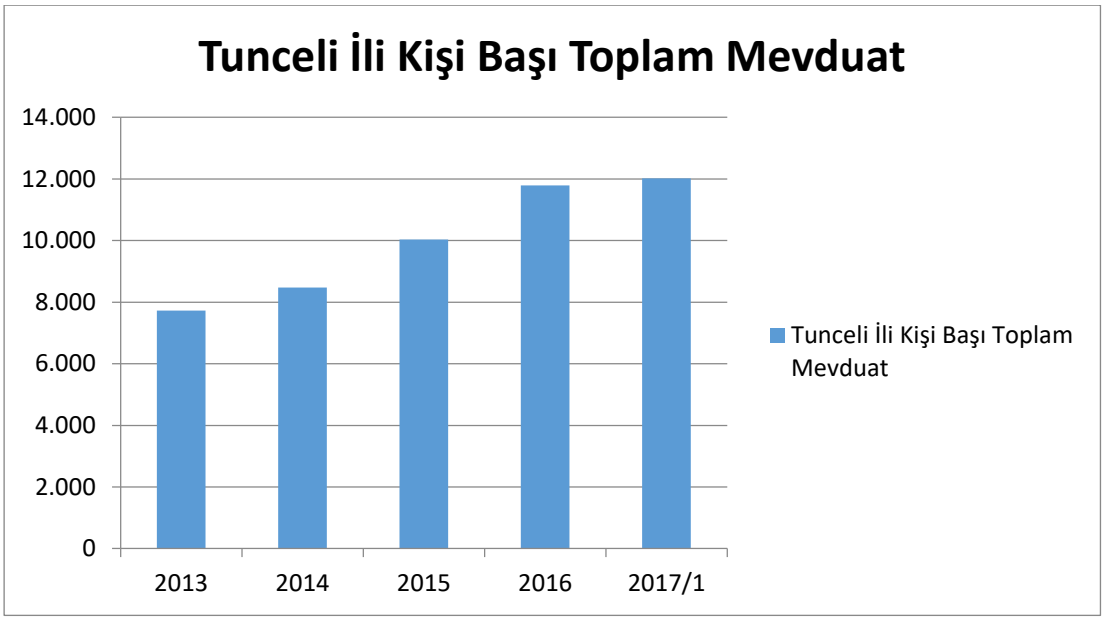
Grafik 7: Tunceli İli Kişi Başı Takipteki Alacak (TL)

Grafik 7'de görüldüğü gibi 2017/1 dönem itibariyle takipteki alacak 275 TL dir. Türkiye kişi başı takipteki alacak miktarının 585 TL olması Tunceli ilinin takipteki alacak miktarının ülke ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir. Bu da Tunceli ilinin birçok ile göre finansal borçların geri ödenmesi konusunda daha sağlam olduğu görülmektedir.

Grafik 8: Tunceli İli Kişi Başı Tasarruf Mevduatı (TL)

Tunceli ilinin 2017/1 dönem itibariyle kişi başı tasarruf mevduatı 10.020 TL'dir Türkiye kişi başı tasarruf mevduatı miktarının 7.500 TL olması, ilin ülke ortalamasının üzerinde tasarrufunun olduğunu göstermektedir. Grafik 5 de görülen kişi başı nakDi kredi tutarından fazla mevduatın bulunması ilin finansal yapısı açısından çok büyük bir avantajdır. Türkiye'de sadece 2017/1 dönem itibariyle 7 ilin kişi başı tasarruf mevduatı miktarının, kişi başı nakti kredi miktarından fazla olduğu BDDK verilerinden ortaya konulmaktadır. Borcu tasarruflarından az olan iller sıralamasında ilk sırada Tunceli ardından, Ankara, Zonguldak, Aksaray, Uşak, İstanbul ve Bartın takip etmektedir. İlin nakti kredi/Mevduat oranın %75 seviyelerinde olması bireylerin tasarruflarının %75 ile nakti kredilerini istedikleri an ödeyebileceklerini göstermektedir. Tunceli halkının Türkiye'nin diğer illerinde yaşayan bireylere göre finansal açıdan en şanslı bireyler olduğu görülmektedir.

Grafik 9: Tunceli İli Kişi Başı Toplam Mevduatı (TL)

Grafik 9'da 2017/1 dönem itibariyle Tunceli ilinin kişi başı toplam mevduatı 12.016 TL olmuştur. Grafik 8'deki kişi başı tasarruf mevduatı ile karşılaştırıldığında aynı dönem itibariyle bireylerin mevduatlarının 2.000TL lik kısmını tasarrufa çevirmediklerini görülmektedir. Bu DURUM; ilde yaklaşık 170 milyon atıl fon olduğunu ortaya koymaktadır. İlde bireylerin tasarruf mevduatlarının borçlarından yüksek olması bireylerin sürekli kendilerini finansal açıdan güvende tuttukları gibi, mevduatlarının %20 lik kısmını da tasarruf olarak değerlendirmeyip, ortaya çıkabilecek riskli durumlar için nakit olarak tuttuklarını gösteriyor.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bankaların ekonomideki temel görevleri; finansal olarak bireylere aracılık ederek, bireylerin tasarruflarını başka bireylere güvenli bir şekilde aktarılmasını sağlamaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, atıl fonların ekonomiye aktarılmasında ve ülkelerin kalkınmasında en önemli unsurlardan biridir. Dolayısıyla, bankacılık sektöründe yaşanan her türlü olumsuz gelişmenin ülke ekonomilerinde bedeli ağır olmaktadır. Bankacılık sisteminde, sistemi işleyen bankaların teşebbüs olarak yüklendiği operasyonel, mali ve piyasa odaklı riskleri yanında kredi verilecek kişilerin seçimi noktasında asimetrik bilgi, ahlaki tehlike ve ters seçim gibi tuzaklarla da karşılaşılmaktadır. Bankaların atıl fonlarını ekonomiye kazandırırken ters seçim tuzakları içinde olması bireylerin geri ödemelerinde sıkıntılara girmesine ve bankaların kendi borçlarını dahi ödeyemeyecekleri duruma girmesi dolayısıyla sektörel anlamda krize, reel sektörün işleyişine aksaklığa, makro ve mikro anlamda ekonomik istikrarın bozulmasına neden olacaktır. Bütün bu nedenlerden dolayı ülkelerde ekonomiye yön veren yasa koyucu düzenleyici ve denetleyici tüm kurumların bankacılık sektörünün istikrarına ve sağlamlığına ilişkin tedbirler alarak sektörün etkin verimli çalışmasını temin etmeye çalışmaları gerekmektedir.

Türk Bankacılık sektörünün gelişiminde görüldüğü üzere yaşanan birçok olumsuzluk düzensizlik ve kargaşa ülkenin makroekonomik anlamda dengelerini ileri derecede etkilemiştir. En son yaşanan 2001 krizi ve ardından BDDK kurulması kamu ve özel bankalar arasında birçok farklılığı ortadan kaldıran yasa ve kurallar, sektörün yasalar dahilinde daha şeffaf hale getirilmiştir. 2001 yılında yapılan düzenlemeler ile 2016 yılına kadar sektörel anlamda herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşılmamıştır.

Bankacılık sektörü ülke ve şehir ekonomileri ile ilgili doğrudan ilişkili olduğu için ilgili bölgelerin ekonomileri hakkında doğrudan bilgi vermektedir. Bu doğrultuda BDDK' dan ve TBB'den alınan verilere dayanarak, Tunceli ili ile ilgili finansal rakamlar ilin sektörel gelişimini ekonomik faaliyetleri

ile ilgili verileri ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda; Tunceli ilinde 2017/1 dönem itibariyle 13 banka şubesinin olduğu ve şubeye düşen ortalama nüfusun, 6.300 kişi olduğu görülmektedir. Şubeye düşen ortalama nüfusun Türkiye ortalamasının altında kalması, ülke geneline göre banka şube sayısının fazla olduğunu göstermektedir. İlde faaliyet gösteren bankalardan Ziraat bankasının fazla olması, ekonomik faaliyetleri yönlendirme anlayışından çok kamu hizmet verme ilkesinin hakim olduğunu gösteriyor. Tunceli ilinin 7 ilçesinin olması ve bütün ilçelerde Ziraat bankasının olması geri kalan 6 şubenin ise 6 farklı bankaya ait şubelerin il merkezinde toplandığı verisi, hizmet ağırlıklı bir bankacılık faaliyetlerinin olduğunu destekler niteliktedir. Örneğin; nüfusu 1.300 kişi olan Pülümür ilçesinde Ziraat bankası şubesinin olması; bankacılığın temel görevi olan atıl fonların ekonomiye kazandırılmasından çok, bireylerin ödeme ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

Tunceli ilinde kullanılan kişi başı kredilerin Türkiye ortalamasının altında olması ilin sanayi faaliyetlerinin olmamasını, kişi başı mevduatlarının kişi başı nakti kredileri % 75 oranında karşılaması ve Ülke olarak kişi başı mevduatlarının kişi başı borçlarından yüksek olan 7 ilden birinci sırada yer alması, bireylerin çok fazla kredi kullanmadıklarını göstermektedir. İlde kredi talebinin az olması il ekonomisinin tarıma dayalı olmasına, ağırlıklı nüfusun kamu hizmet sektörü olduğunun bir göstergesidir. Ancak, ülkemizde birçok ilin ekonomik yapısı Tunceli ili ile benzerlik göstermesine rağmen kullanılan krediler, bireylerin tasarruflarından daha düşük değildir. Bu da Tunceli ilinde yaşayan bireylerin sosyal yapıları gereği çok fazla ekonomik risk üstlenmedikleri, sürekli bir şekilde kendilerini güvende tutmaları sosyal bir yaşam prensibi olarak tanımlanabilinir. Tunceli ilinin bireylerin etnik sosyal mezheplerinin ülke etnik gruplarına göre çok farklı olması ekonomik yaşam modellerini de etkilediği düşünülmektedir. Türkiye'nin diğer illerine göre farklı bir etnik yapısı olan Tunceli'nin bu sosyo-etnik yapısının ekonomik yaşam biçimlerine yansıdığını görmek mümkündür.

Tunceli ilinde kullanılan nakti kredilerin sektörel dağılımda ilk sırada ziraat ve balıkçılığın olması, iliN ekonomisinin tarıma ve ilin dağlık bir bölge olması, bol akarsu kaynaklarının var olması nedeniyle tarım da balıkçılık faaliyetlerinin ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Pülümür, Munzur peri çayları ve birçok baraj gölü tatlı su kaynağının olması, ülkemizin birçok iline ve yurtdışına balık ihracatı mevcuttur. Sektörel kredilerin dağılımda ikinci sırada yer alan toptancılık faaliyetleri ilde toptancılık sektörünün yaygın olduğunu gıda ve tekstil konusunda, toptancıların birey ihtiyaçları için faaliyet gösterdiğinin söylememiz mümkün dür.

KAYNAKÇA

AKBULAK, Y., Kavaklı, E., Tokmak, A., (2004). Kayıp Yıllar, Türkiye'de 1980'li Yıllardan Bu Yana Kamu Borçlanma Politikaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri, Beta Ya., No. 1516, 1.B., İstanbul.
ARTUN, Tuncay. (1983), İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık, Tekin Yayınevi, İstanbul.
BAKAN, Sumru. (2001), Osmanlı'dan Günümüze Türk Bankacılık Kesimi, İktisat Dergisi, Sayı: 417.
BDDK, Bankacılık Sektörü Degerlendirme Raporu, Ekim 2004.
BiNAY, S, KUNTER, K., "Mali Liberallesmede Merkez Bankası'nın Rolü 1980- 1997", **TCMB Arastırma Genel Müdürlügü, Tartısma Tebligleri**, Sayı 9803, Aralık 1998.
CELASUN, M, "2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Degerlendirme", **Küresellesme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum** içinde, Editör: Ahmet Alpay Dikmen, _maj Yayınevi, Ankara, 2002.
ÇOLAK, Ö.F., (2005). Finansal Piyasalar ve Para Politikası, içinde, "Bankacılık Sektöründe Rekabet ve Banka Birleşmeleri", (COSKUN, N. ile birlikte), Nobel Ya., 4. Baskı, Ankara.
DOGUKANLI, H., **Uluslararası Finans**, Nobel Ya., 1. Baskı, Adana, 2001.
ERDÖNMEZ, P.A., "Avrupa Birligi Finansal Entegrasyon Sürecinde Bankacılık Sektörü", **Bankacılar Dergisi**, Sayı 50, 2004.
KÖNE, A.,Ç., "Para-Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örnegi", **Dogus Üniversitesi Dergisi**, 4 (2), 2003.
SAYILGAN, Şevket. (1999), Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri, Finans Dünyası, Sayı: 117.
TBB, "Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi: TBB'nin Degerlendirme ve Önerileri", **Bankacılar Dergisi,** Sayı. 43, Aralık 2002b.
TBB, Türk Bankacılık Sistemi: Eylül 2005, Bankacılar Dergisi, Sayı 55, 2005b.
YAĞCILAR, Gamze Göçmen,(2010), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi, Isparta.
YILDIRIM, O., ÜLGEN, S., "Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelisim Süreci", **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl 43, Sayı 504, Mart 2006.
YILDIRIM, Oğuz. (2003), Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları, Dış Ticaret Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 27, Ankara.
http://ebulten.bddk.org.tr/finturk
http://www.yenimakale.com/bankacilik-sektoru.html 17/07/2017
http://www.dunyaninilkleri.com/ilkler/dunyadaki-ilk-banka.html
http://www.siyasalhayvan.com/turkiyede-bankacilik-sektorunun-tarihsel-gelisimi-ve-1960-1980-yillari-bankacilik-sektorune-genel-bakis/
https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59

Governance Structures in Regional Development Strategies Based on Local Products

Yerel Ürün Tabanlı Bölgesel Kalkınma Stratejilerinde Yönetişim Yapıları

Sertaç HOPOĞLU[1], *Serkan KÜNÜ*[2], *Haktan SEVİNÇ*[3]

Özet – Günümüz ekonomisinde yenilikçilik rekabet gücünün en önemli belirleyicisi olarak görülmektedir. Artan refah düzeyi ve gelişen iletişim teknolojilerinin etkisiyle tüm dünyada bireylerin tüketim alışkanlıkları değişmektedir. Gelişen iletişim teknolojilerinin etkisiyle bilginin hızlı yayılması tüketicilerin tercihlerinin de hızlı bir şekilde değişmesine yol açmakta ve günümüz tüketicisi sürekli bir şekilde farklı olanı aramaktadır. Bilginin hızlı yayılması sonucunda dünyanın herhangi bir yerindeki ürün bilgileri tüm tüketiciler tarafından bilinir olmakta ve tüketiciler istedikleri mal veya hizmetlere elektronik aracılarla kolayca sahip olabilmektedir. Bu durum, ürünlerin yaşam süresini kısaltmakta ve küresel piyasalarda rekabetçi kalabilmek için yeni ürünler üretmeyi zorunlu hale getirmektedir. Bu yeni ekonomide bilgiye dayalı üretim yapan işletmelerin oluşturduğu kümelenmelere sahip bölgeler küresel pazardan pay alabilmekte ve gelişebilmektedirler. Kümelenmelerde görülen önemli bir özellik, kümelenmenin etkin işleyişini sağlayacak destekleyici bir kurumsal altyapının olmasıdır. Küresel tüketim davranışını değiştiren önemli başka bir faktör de genel olarak tüm dünyanın refah düzeyinin artmasıdır. Artan refah düzeyi insanların özellikle turizm amaçlı hareketliliğini artırmakta ve yeni yerler ve kültürlerle etkileşim değişik turizm ürün ve hizmetlerine olan talebi de artırmaktadır. Bununla birlikte, özellikle gelişmiş ülkelerde ücretlerin artması bireylerin yaşam tarzlarını değiştirmektedir. Refahın artmasıyla birlikte değişen yaşam tarzı bireylerin tükettikleri tarımsal ürünleri veya işlenmiş gıda ürünlerini kaynağından sağlama eğilimini artırmaktadır. Dolayısıyla küresel piyasalarda belirli bir talebi olan veya kendi talebini yaratabilen farklılaşmış yerel veya bölgesel mal ve hizmetler, bir bölgenin belirli bir gelir düzeyini sürdürebilmesi için önemli hale gelmektedir. Gelişme performansı düşük olan bölgelere bakıldığında bu gibi bölgelerin geleneksel olarak tarıma dayalı ekonomilere sahip, yenilikçiliğin emeklemekte olduğu ve dolayısıyla rekabet gücü düşük bölgeler olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın çıkış noktası imalata dayalı yenilikçilik stratejisi yürütmek için gerekli kaynaklara sahip olmayan ve ekonomisi tarıma dayalı bölgelerde, yerele özgü doğal ürünler ve tarım ürünlerine dayalı kalkınma stratejilerinin önemli alternatifler olduğudur. Bu gibi ürünler üreten bölgelerin küresel değer zincirlerine eklemlenmesinde ve bu ürünlerin katma değerini artıracak ekonomik süreçlerin yürütülmesinde bölgesel kurumların oluşturduğu destekleyici altyapıların, sadece pazarlama işlevi ile sınırlanmayacak önemli bir rolü vardır. Yerel ürün çeşitliliğinin yüksek olduğu Türkiye'de yerele özgü tarım ve gıda ürünlerinin katma değerini artırıcı stratejiler bölgesel kalkınma için önemli araçlardır. Bu çalışmada yerelde oluşturulacak kurumsal altyapıların bölgeye özgü ürünlerin, özellikle tarım ve gıda ürünlerinin, küresel pazarda karşılaştırmalı üstünlüğünü oluşturmadaki rolü tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler – Bölgesel kalkınma; Yerel ürünler; Yönetişim; Kurumsal sermaye

GİRİŞ

Yirminci Yüzyılın son çeyreğinden bu yana yaşanmakta olan küreselleşme dalgası dünya ekonomisinin işleyişini değiştirmiştir. Teknolojik gelişme, önceki küreselleşme dalgalarında olduğu gibi bu son küreselleşme dalgasının da tanımlayıcısıdır. Gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri dünya üzerinde mal ve hizmetlerin, sermayenin ve insanların hareketliliğini artırmıştır. Artan iletişim sayesinde dünya üzerindeki her yerin arz ve talep koşullarının daha bilinir bir hale gelmesi ticareti artırmanın yanı sıra sermayenin de kendisine piyasaya veya kaynağa yakınlık avantajı sağlayacak bölgelere akmasına neden olmuştur. Üretimin değişik safhaları çok uluslu şirketlerin bünyesinde dünya üzerinde çeşitli bölgelere dağılmış ve ekonomik faaliyetler giderek daha yüksek düzeylerde küresel değer zincirleri içinde

[1] Yrd.Doç.Dr., Iğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Iğdır, Türkiye, sertac.hopoglu@igdir.edu.tr.
[2] Yrd.Doç.Dr., Iğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Iğdır, Türkiye, serkunu@gmail.com.
[3] Yrd.Doç.Dr., Iğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Iğdır, Türkiye, haktansevinc@hotmail.com.

gerçekleşmeye başlamıştır. Diğer taraftan, ticarete olan engellerin azalması dünya üzerindeki her yeri dıştan gelecek rekabete açık hale getirmiştir. Bu durum hem küresel sermayeyi çekebilmek, hem de küresel piyasadan pay alabilmek için rekabetçi olmanın önemli olduğu bir küresel ekonomik sistem ortaya çıkarmıştır.

Artan dış ticaret ve sermaye akımlarının yanı sıra yeni ekonomiyi tanımlayan en önemli özellik yenilikçiliktir. Başarılı bölgelere bakıldığında, bu bölgelerin üretimin belirli sektörlerde yoğunlaşması sonucu ortaya çıkan kümelenmelere sahip oldukları görülmektedir. Kümelenmeler coğrafi yakınlığın, uzmanlaşmanın ve işbirliği ağlarının yarattığı dışsallıklardan faydalanarak bölgesel işletmelerin küresel piyasalardaki rekabet gücünü artırmaktadır. Firmanın rekabet gücündeki artış bağlı bulunduğu endüstrinin ve kuruluş yeri olarak seçtiği bölgenin rekabet gücünü etkilemekte, endüstrideki olumlu gelişmeler ve bölgesel kalkınma ise bütün olarak ait oldukları ülkenin uluslararası piyasadaki rekabet gücünü arttırmaktadır (Ekinci, Şahinoğlu, Gerni ve Emsen, 2016: 2-3).

Diğer yandan, teknoloji günümüzde ürünlerin yaşam süresini kısaltmakta ve rekabetçi kalabilmek için yeni ürünler ve hizmetler üretmeyi zorunlu hale getirmektedir. Buna paralel olarak, tüm dünyada artan refah düzeyi ve gelişen iletişim teknolojilerinin etkisiyle bireylerin tüketim alışkanlıkları da değişmektedir. Bilginin hızlı yayılması tüketicilerin tercihlerinin de hızlı bir şekilde değişmesine yol açmakta ve günümüz tüketicisi sürekli bir şekilde farklı olanı aramaktadır. Bilginin hızlı hareket etmesi sonucu dünyanın herhangi bir yerindeki ürün bilgileri tüm tüketiciler tarafından bilinir olmakta ve tüketiciler istedikleri mal veya hizmetlere elektronik aracılarla kolayca sahip olabilmektedir. Artan refah düzeyi insanların özellikle turizm amaçlı hareketliliğini de artırmakta ve yeni yerler ve kültürlerle etkileşim değişik turizm ürün ve hizmetlerine olan talebi artırmaktadır. Dolayısıyla küresel piyasalarda belirli bir talebi olan veya kendi talebini yaratabilen farklılaşmış yerel veya bölgesel mal ve hizmetler, bir bölgenin belirli bir gelir düzeyini sürdürebilmesi için önemli hale gelmektedir.

Bilgiye dayalı üretim yapıları, yenilikçilik ve kümelenme günümüzün bölgesel kalkınma paradigmasında rekabetçiliğin önemli kaynakları olarak görülmekte, ancak bu kavramlara olan "kilitlenme" (Ünlü, Dulupçu ve Sungur, 2015) her bölgenin değişik sosyoekonomik özellikleri olduğu ve yenilikçilik ve kümelenmeye dayalı stratejilerin her bölge için aynı sonuçları veremeyeceği göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Bununla birlikte, yenilikçiliğin gelişimi, teknolojik altyapılara yatırım, kalifiye işgücünün mevcudiyeti ve gelişmiş ulaşım ve iletişim altyapısıyla küresel piyasalara yüksek düzeyde bağlantısallık gibi salt ekonomik faktörlerle açıklanmayacak derecede karmaşıktır. Bu durumda, bir bölgede yenilikçilik davranışı güçlü değilse veya bölge yenilikçilik tabanlı bir kalkınma stratejisi uygulamak için yeterli kaynaklara sahip değilse, uygulanacak strateji ne olacaktır? Bu gibi bölgelerde belirli bir değere sahip tarımsal ürünler ve turizm ürünleri alternatif kalkınma stratejileri için önemli çıkış noktaları olabilir.

Günümüzde gelişmişlik performansı düşük bölgelere bakıldığında, bu gibi bölgelerin geleneksel olarak tarıma dayalı ekonomilere sahip, yenilikçiliğin emeklemekte olduğu ve dolayısıyla rekabet gücü düşük bölgeler olduğu görülmektedir. Günümüz ekonomisinde yenilikçiliğin rekabet avantajını yaratmada en önemli unsur olduğunu yadsımamakla birlikte, yenilikçiliğin yeterli düzeyde olmadığı bölgelerde doğal ürünler ve tarım ürünleri belirli düzeyde bir karşılaştırmalı üstünlüğü yaratmada önemli olabilmektedir. Bu gibi ürünler üreten bölgelerin küresel değer zincirlerine eklemlenmesinde ve bu ürünlerin katma değerini artıracak ekonomik süreçlerin yürütülmesinde bölgesel kurumların oluşturduğu destekleyici altyapıların, sadece pazarlama işlevi ile sınırlanmayacak önemli bir rolü vardır. Yerel ürün çeşitliliğinin yüksek olduğu Türkiye'de yerele özgü tarım ve gıda ürünlerinin katma değerini artırıcı stratejiler bölgesel kalkınma için önemli araçlardır. Bu çalışmada yerelde oluşturulacak kurumsal altyapıların bölgeye özgü ürünlerin, özellikle tarım ve gıda ürünlerinin, küresel pazarda karşılaştırmalı üstünlüğünü oluşturmadaki rolü tartışılmaktadır.

YEREL KALKINMADA ORTAK HAREKET

Günümüzün karmaşık ekonomisinde büyüme ve kalkınmanın kaynakları sadece fiziki ve ekonomik kaynaklarla sınırlı değildir. İçsel kalkınmaya vurgu yapan günümüzün bölgesel kalkınma yaklaşımlarında, kalkınmada etkili olan ve değişik şekillerde tanımlanan soyut sermaye türlerinden bahsedilmektedir. Bir bölgenin belirli ortak amaçlar için birlikte çalışabilme yeteneği de bu içsel kaynaklardan biri olarak görülmektedir. Kapsamlı bir ortak çalışma için bölgesel aktörlerin ve paydaşların belirli bir organizasyon içinde çalışması gerekmektedir. Bölgesel kalkınma amacına yönelik bu organizasyonun amacı bölgesel işletmelerin ekonomik faaliyetlerini en etkin şekilde gerçekleştirebilecekleri "kolaylaştırıcı ortam"ın oluşturulmasıdır (UNIDO ve GTZ, 2008, Pikka, Iskanius ve Page, 2011).

Ortak hareketi açıklayan önemli bir yaklaşım sosyal sermaye teorisine dayanır. Sosyal sermaye teorisi, bireyler arasında kurulan ilişkilerin, normalde bireylerin tek başlarına ulaşamayacakları kaynaklara erişmesine imkân sağlayarak, bireysel faydanın maksimize edilmesine yol açtığını savunmaktadır. Bu şekilde tekrarlanan ilişkiler bireyler arasındaki güveni artırır. Daha geniş bir anlamda, çeşitli amaçlar üzerinde ortak amaç birliği olan bu bireylerin olduğu gruplar, bu amaçlara ulaşmak için resmi kurum ve kuruluşlarla bağlantılar kurdukça, grup olarak tek başlarına erişemeyecekleri kaynaklara erişim sağlarlar. Bu bağlantılar da devamlı kullanıldıkça gruplar ve kurumlara arasındaki güveni, dolayısıyla toplumsal güveni artırmış olur ve katılımcı bir ortak hareket yapısı kendiliğinden oluşmuş olur. Sonuç olarak, oluşan sosyal sermaye bölgenin gelişimi için ekonominin dışlilerini yağlayıcı ve kaynak tahsisini belirleyici bir rol oynar.

Yeni kurumsal ekonomiye dayanan diğer bir yaklaşıma göre ise ortak hareket yapılarının hem ekonomik faaliyetlerde hem de kalkınmaya yönelik faaliyetlerde işlem maliyetlerini azaltarak kolaylaştırıcı ortamı yaratır. Piyasalar mükemmel olmadığından, mübadeleye konu olan mallar hakkında tam bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir, ya da bu bilgiye erişiminde belirli bir işlem maliyeti vardır. Bu asimetrik bilgi probleminin çözümünde kurumlar işlem yapmanın ve hammaddeleri dönüştürmenin maliyetlerini belirleyen yapıyı oluştururlar (North, 1990). Benzer bir şekilde, bir bölgedeki tüm aktörlerin birbirlerinin kalkınmaya yönelik faaliyetleri hakkında tam bilgiye sahip olmayabilir veya çatışan kurumsal gündemler nedeniyle tekrarlayan plan veya programlar kaynakların etkin olmayan bir şekilde kullanımına neden olabilir. Bu durumda oluşturulacak ortak hareket yapıları kurumsal alanda meydana çıkabilecek bu gibi asimetrik bilgi problemlerini minimize ederek kalkınma için ortak bir yön belirlemede etkili olacaktır.

DEĞİŞEN KÜRESEL TALEP KOŞULLARI

Günümüzde üretim giderek daha yüksek bir düzeyde dünya üzerindeki küresel sinir uçları olarak adlandırılan bölgelerde yoğunlaşmaktadır (Scott, 2001, Scott ve Storper, 2003). Bu bölgeler belirli bir veya birkaç kümelenme etrafına yoğunlaşmış tedarikçiler ve yan endüstrilerle birlikte, hem kalifiye işgücü hem de küresel sermaye için birer çekim merkezi olmakta ve dünya üzerindeki sermaye akımları ve ticaretin önemli bir kısmı "küresel sinir uçları" olarak adlandırılan bu bölgeler arasında gerçekleşmektedir (Amin ve Thrift, 1994). Bu bölgeler küresel ekonomiyle yüksek düzeyde entegrasyon göstermektedir. Üretimde emek ve sermaye hala etkin faktörler olmaya devam ederken, üretim giderek daha bilgi-yoğun bir yapıya olmaktadır. İçinde belirli düzeylerde bilgi içeren ürün ve hizmetlerin yarattığı katma değer diğerlerine göre daha yüksek olmakta ve teknoloji-yoğun veya bilgi-yoğun ürünler üreten kümelenmelere sahip bölgeler daha hızlı gelişmekte ve refah düzeyleri daha yüksek olmaktadır (Gordon ve McCann, 2005). Üretimde katma değer yaratımı, yerel düzeyden küresel piyasalara uzanan bir değer zinciri içinde gerçekleşmektedir.

Bununla birlikte, günümüzde üretilen ürünlerin yaşam süreleri daha kısa olmaktadır. Teknoloji geliştikçe yeni mal ve hizmetler piyasalara sürülmekte, özellikle teknolojik mallar piyasasında tüketici davranışları hızlı bir şekilde değişebilmektedir. Bu nedenle devamlı yeni ve farklı ürün ve hizmetler üretebilmek adına yenilikçi olmak, küresel ve ulusal piyasalarda rekabetçi kalabilmenin bir ön şartı haline gelmiştir. Farklılaşmış mal ve hizmetlere olan talebin arttığı küresel piyasada kendi talebini yaratabilen ve sürdürebilen mal ve hizmetler "*niche*" mallar olarak tanımlanmaktadır. "Oyuk, girinti" anlamı taşıyan *niche* kelimesi, kavramsal olarak belirli bir talebi olan "özel" malları tanımlamak için kullanılmaktadır. Kendilerine has mal ve hizmetler için *niche* pazarlar yaratabilen bölgeler, ulusal ve küresel pazarlara bu ürünler sayesinde eklemlenebilmekte ve bu malların bölge dışına ihracatı ile sürdürülebilir gelirler elde edebilmektedirler.

TARIMSAL ÜRÜNLERDE DEĞİŞEN TALEP

Günümüzde *niche* malların önemli bir bölümünü yerel tarımsal ürünler veya gıda ürünleri oluşturmaktadır. Artan refah düzeylerinin ve yaşam tarzlarının da değişmesiyle birlikte bireylerin tükettikleri tarımsal ürünleri veya işlenmiş gıda ürünlerini kaynağından alma eğilimi artmıştır. Diğer yandan, gelişme performansı düşük olan bölgelere bakıldığında bu gibi bölgelerin genel olarak tarıma dayalı ekonomilere sahip, yenilikçilik düzeyi düşük ve dolayısıyla rekabet gücü düşük bölgeler olduğu görülmektedir. Bu durumda, de üretimde sonraki adıma geçmekte gecikmiş, yani bilgi-yoğun üretim yöntemlerine adapte olmada yavaş kalmış veya kümelenme oluşumunun başlangıç düzeyinde olduğu bölgelerde, belirli bir sermaye birikiminin oluşumu ve sonraki kalkınma hamlesi için gerekli yatırım kaynaklarının oluşumunda yerel ürünlere dayalı stratejiler önemli olmaktadır.

Gelişen teknolojiler sadece mal ve sermaye akımlarını artırmakla kalmamış, bilgi akışını da hızlandırmış ve artırmıştır. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte üreticiler artık dünyanın her yerindeki piyasalarla ilgili talep ve üretim bilgilerine, tüketicilerse dünyada üretilen değişik ürünler hakkındaki bilgilere kolayca erişebilmektedir. Dolayısıyla, tüketicilerin talebi çeşitlenmiştir. Değişen tüketici talebi özellikle turizm ve gıda piyasalarında belirgindir.

Ulaştırmada artan hız, azalan seyahat zamanları ve düşen fiyatlarla birlikte genel olarak dünya refahının artışı insanların sınır ötesi hareketliliğini artırmıştır. Geçtiğimiz yirmi yıl içinde turizm sektörü dünyada en hızlı büyüyen sektör haline gelmiştir (WTTC, 2016). Bu durum yerel ve küresel arasındaki bağlantıları daha da güçlendirmiştir, çünkü dünya üzerinde daha önce az bilinen yerler turistler için cazibe merkezleri olmaya başlamıştır. Bununla birlikte değişen tüketici davranışları turistlerin kendilerine farklı deneyimler sunacak yerler aramasına neden olmaktadır. Daha önce popular olan ve turistik yaşam süresinin sonuna gelmeye başlayan turizm merkezleri kendi *niche*lerini korumak için yeni turizm ürünleri geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda yerel turizm sektörü ve yerel turizm ürünleri giderek daha küresel bir hale gelen turizm piyasasında tutunmak için önemli olmaya başlamıştır.

Günümüzde bazı tüketiciler, artan gelir düzeylerine paralel olarak mal ve hizmet piyasalarında hemen bulunamayan, yaygın endüstriyel tekniklerden ziyade geleneksel veya kültürel olarak farklı yöntemlerle üretilmiş ve belirli bir bölge, kültür veya toplumla bağlantısı olan mal ve hizmetleri aramaktadır. Burada iktisadi anlamda bir Snob etkisi de söz konusu değildir, çünkü tüketici bu gibi mal ve hizmetleri sadece bu mal ve hizmetleri denemiş olmak için talep etmektedir. Bununla birlikte, tüm tüketiciler bu çeşit mal ve hizmetlerden bekledikleri faydayı elde edemeyebilmekte, ancak, beklenen faydayı sağlayan tüketiciler *niche* bir piyasanın oluşumuna sosyal ve elektronik iletişim kanalları yoluyla katkıda bulunmaktadır. Özellikle elektronik (internet) kanallar yerel ürün bilgilerinin daha geniş bir kesime ulaşmasında önemli olmakta ve bu şekilde bu ürünlere olan talep artışı devam etmektedir.

Günümüzde düşen tarımsal ürün fiyatlarıyla tanımlanan küresel rekabet ortamında güçlü yerel ve kültürel bağları olan geleneksel veya nitelikli tarımsal ürünlere artan talep üreticileri belirli bir coğrafi

orijinden gelen ve katma değeri yüksek farklılaşmış ürünler üreterek geleneksel piyasa ürünlerinden daha çok kazançlı olan niche piyasalara girmesine olanak sağlamaktadır (Bramley, Bienabe ve Kirsten, 2009: 109).

Tüketici tercihlerinin çeşitlenmesinin yanı sıra, değişen yaşam tarzları da yerel ürünlere olan talebin belirli bir şekilde artışında önemli bir etkendir. Gelir düzeyleri ve refahları artan bireyler tükettikleri gıdaların özellikle daha güvenilir ve daha doğal olmasına dikkat etmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde, çocukluklarını 1970'li ve 1980'li yıllarda geçirmiş ebeveynler kendi çocuklarının olabildiğince işlenmiş gıdalardan uzak durmasına ve içerisinde daha az katkı maddesi bulunan "temiz etiketli" gıdalar tüketmeye dikkat etmektedirler (McCluskey, 2015). Yerel gıdalar tüketiciler tarafından daha taze ve daha yüksek kaliteli olarak görülmekte ve tüketiciler bu gıdalar için önemli bir fiyat farkı ödemeye eğilimli olmaktadırlar (Ostrom, 2006). Bununla birlikte birçok tüketici geçmişe oranla özel veya yüksek kaliteli gıdalara daha fazla ödeme yapma eğilimindedir (McCluskey, 2015). Diğer yandan, eskiden kitlelerin tercih ettiği gıdaların satılması karlıyken, günümüzde üretim ve dağıtım maliyetlerinin düşmesiyle birlikte isteğe göre özelleştirilmiş ürünlerin satışı daha karlı olmaktadır. Internet ve akıllı telefon teknolojileri tüketicilerin istediklerini bulabilmeleri için araştırma maliyetlerini düşürerek, lojistik ve tedarik zincirindeki ilerlemelerse dağıtım maliyetlerini düşürerek özelleşmiş ürünlerin üretimini kitle üretim ürünlerle aynı oranda karlı bir hale getirmektedir. Bu durum Anderson (2008) tarafından ileri sürülen "kültür ve ekonominin ana akım piyasalar ve ürünlerden uzaklaşarak, tüketici tercihlerinin uç noktalarında bulunan daha az sayıdaki müşteriye hitap eden birçok *niche* ürün ve piyasaya doğru kaydığı" (Anderson, 2008, Aktaran: McCluskey, 2015) tezini doğrular niteliktedir.

YEREL VE BÖLGESEL ÜRÜNLERDE YÖNETİŞİM

Tanımı ve iktisadi işlevselliği üzerinde birçok tartışma olmasına rağmen, siyaset ve kurumların birikimcilik, yenilikçilik ve değişime uyum için gereken teşvik mekanizmalarını etkilemek yoluyla ekonomik büyümede önemli bir rolü olduğu yönünde giderek artan bir fikir birliği vardır (Avellaneda, 2006). Bir bölgede kendiliğinden veya kamu öncülüğünde oluşan iyi yönetişim altyapılarının özellikle yenilikçi bölgelerde rekabet avantajının sürdürülmesinde etkili olduğu bildirilmektedir (Gertler ve Wolfe, 2004). Bölgesel yönetişim rejimi değer zincirindeki paydaşlar arasındaki güven ve koordinasyonun nasıl daha da iyileştirileceği ve işlem maliyetlerinin nasıl düşürüleceğini belirleyen yapıyı yansıtır (Van Tilburg, Trienekens, Ruben ve van Boekel, 2007).

Yönetişim Breathnach (2013) tarafından toplumsal ve ekonomik faaliyetleri kontrol ve koordine eden kural ve kurumların seti olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım kamu sektörünün kanuna dayalı düzenleyici işlevlerini ve kamu dışı sektörlerin norm ve kurallarını birleştirmektedir. Tabandan yukarıya içsel kalkınma için oluşturulan yönetişim yapıları üzerinde anlaşılan ve ortak olarak paylaşılan kalkınma stratejileri ve programlarının tasarımı, uygulanması ve izlenmesinde önemli bölgesel paydaşların içerilmesi için bir platform sağlar. Genel olarak, bu yönetişim yapıları seçilmiş temsilciler, yerel yönetim temsilcileri, kamu ajansları, özel sektör ve sivil alandan (örneğin, odalar, birlikler ve dernekler gibi) temsilcileri içerir. Bu gibi "kalkınma koalisyonları"nın sektörel ve coğrafi çıkarların ötesine geçtiği, kalkınma hedefleri için yerel toplumdan tüm kesimlerin desteğini harekete geçirdiği ve bu amaçlara ulaşma yolunda koordineli hareket etmeyi kolaylaştırdığı ileri sürülmektedir (Breathnach, 2013).

Gıda ürünleri veya gıda ürünlerine dayalı stratejiler için oluşturulan yönetişim yapıları genellikle küresel değer zincirine bağlamlanmada bölgenin konumunu yükseltmek amacıyla gereken kolaylaştırıcı ortamı sağlamak amacıyla kurulmaktadırlar. Burada yükseltme dört değişik anlam ifade etmektedir. Ürün yükseltmesi, daha fazla katma değeri veya birim fiyatı olan ürünlerin üretimine geçiş anlamına gelirken, süreç yükseltmesi üretim süreçlerinin daha etkin olacak şekilde yeniden düzenlenmesi anlamına gelmektedir. İşlevsel yükseltme bölgede yer alan üretim faktörlerinin, özellikle de işgücünün

yeteneklerinin ve yapabilirliklerinin geliştirilmesi anlamını taşımaktadır. Zincirler arası yükseltme ise, bölgedeki değer zincirindeki geliştirilen rekabet gücünün başka değer zincirlerinde kullanılması anlamına gelmektedir (Ponte, Kelling, Jespersen ve Kruijssen, 2014).

Bununla birlikte, yönetişim yapılarının genellikle geride kalan ancak çok daha önemli bir hedefi ise yerel gıda sektöründe tüm kesimlerden aktörlerin demokratik bir yapı içerisinde bir araya gelip sosyal sermaye oluşturmasıdır. Piyasaya yönelik diğer bir amaç ise, hedef piyasalara sunulan ürünlerin güvenli ve standart ürünler olduğu yönünden güvence verilmesi ve hedef piyasalardan bölgesel üreticilere aktarılacak katma değerin artırılmasıdır (Fuchs, Kalfagianni ve Havinga, 2009). Burada hedef piyasalara verilen güvence, bölge içinde standartlara uymadan üretim yapan kişilerin dışlanacağıdır, çünkü bu şekilde üretim yapan kişiler bölge üreticilerine olan güvenin azalmasına yol açarak tüm bölgenin gelirlerine etki edecek olduğundan, yönetişim yapısı bu çeşit aykırı davranışları kontrol edici ve düzeltici bir işlev yüklenmiş olacaktır. Diğer yandan iyi yönetişimin sürekliliği sürdürülebilir bir geliri de garantilemiş olacaktır.

Diğer yandan, tarımın halen önemli bir faaliyet olduğu bölgelerde küçük üreticiler ve aracılardan oluşan çok parçalı bir yapı mevcuttur. Bu durumda özellikle gıda ürünlerinin ihracatının önemli bir gelir kaynağı olduğu bölgelerde devlet kurumları ve yerel iş dünyası örgütlerinin standartları belirlemede, uygulamada ve bu standartlara uyumu izlemede önemli bir rolü olmaktadır (Tran, Bailey, Wilson ve Phillips, 2013). Bu nedenle, bölgesel ortak hareketin kendiliğinden gelişemediği veya zayıf kaldığı bölgelerde tarım ve gıda ürünlerine dayalı stratejiler izlenmesi durumunda yönetişim yapılarının kamu kurumları inisiyatifiyle başlatılması etkin bir strateji olabilmektedir. Yerel iş dünyası veya üretici örgütlenmelerinin kapsam ve siyasi güç olarak zayıf kaldığı bölgelerde de yönetişim yapılarında devlet kurumlarının liderliği en azından başlangıçta koordinasyon sorunlarını çözmede ve yerel ürünleri değerlendirmek için kurulacak stratejileri meşrulaştırmada kolaylaştırıcı olacaktır.

Bölgesel kurumların amacı bölgesel gıda ürünlerinin üretimini maksimum esnekliği ve tüm paydaşlara önemli düzeyde sosyal ve iktisadi kazanç sağlamak yoluyla artırmak olmalıdır. Bu amaçla bölgesel kurumlar bir bölgedeki mekânsal dinamiklerin kamu ve özel sektörlerden tüm paydaşlarca anlaşılması için gerekli araçları, bu araçlar arasındaki ilişkiselliği ve bunların güçlü ve zayıf noktaları hakkında bilgiyi, herhangi bir aracı diğerine üstün tutmadan sağlamalıdır (Montresor, Pecci ve Pontarollo, 2010). Bununla birlikte, günümüzde coğrafi işaretler yerel gıdaların katma değerini artırmada giderek daha baskın bir araç olarak öne çıkmaktadır ve etkili yönetişim yapılarının çoğunluğu coğrafi işaretlerin alınması süreci için kurulmaktadır.

Son birkaç yıl içinde literatürde coğrafi işaretlerin küresel değer zincirlerine eklemlenmedeki işlevleri, ulusal ve uluslararası düzeylerde kurumsal altyapısı ve yerel kalkınmaya olan etkileri üzerine artan bir akademik ilgi olduğu görülebilmektedir. Coğrafi işaretler fikri mülkiyet hakları, ticaret ve tarım politikasının kesişme noktasında duran ve gıdaları yerelle ilişkilendirdikleri için sosyal bir işlevi de olan önemli belgelerdir (Bienabe ve Marie-Vivien, 2017). Coğrafi işaretlerin özellikle küçük ölçekli üreticilere faydalı olabilmesi için yerel kurumların ve yerel yönetişimin kolaylaştırıcı bir rolü üstlenmesi gerekmektedir (Mohan, 2016). Bu kolaylaştırıcılık rolü özellikle yerel üreticilerin sertifikasyon konusundaki motivasyonlarının düşük olduğu durumlarda önemli olmaktadır (Durand ve Fournier, 2017).

SONUÇ

Bölgesel kalkınmada içsel kaynakların önemli olduğu günümüz paradigmasına bir bölgenin kalkınma için organize olabilme yeteneği de önemli bir içsel kaynak olarak ele alınmaktadır. Özellikle yenilikçi bölgeleri araştıran literatürde bu bölgelerde yenilikçiliği tetikleyen veya yenilikçiliğin gelişmesini sağlayan ortamı oluşturarak bölgesel büyüme ve kalkınmayı kolaylaştıran yönetişim yapılarına vurgu

yapılmaktadır. Yenilikçilik düzeyi düşük veya halen ekonomisi yapısal olarak bir dönüşüm sürecinde bulunan bölgelerde geleneksel gıda ve turizm ürünlerine dayanılarak oluşturulacak yönetişim yapıları bu bölgeler için önemli bir kalkınma ivmesi sağlayabilir. Bir bölgeye özgü geleneksel tarım ve turizm ürünlerinin üretiminin yönetişim yapılarıyla kurumsallaştırılması sonucu ortaya çıkan kolektif tekeller, bölgedeki üreticilerin kendi *niche* piyasalarını oluşturmalarına, bu piyasaları koruyup geliştirmelerine ve elde ettikleri katma değeri ekonomik ranta çevirmelerine olanak sağlar (Bramley, Bienabe ve Kirsten, 2009:114).

Yerel ve bölgesel gıdalar için oluşturulan yönetişim altyapılarının amacı sadece ürün pazarlaması ile sınırlı değildir. Belirli bir ürünün belirli bir standarda göre üretilerek pazarlanması ana amaçlardan biri olmakla birlikte bu gibi kurumsal altyapıların sosyal sermaye oluşumu, kapasite geliştirme, yurtdışına veya bölge dışına ihraç varsa fiyat belirleme, varsa yeni ürünler veya farklılaşmış ürünler ve Ar&Ge için stratejileri oluşturma ve ürünle ilgili tüm süreçleri idare etme gibi işlevleri vardır.

Yerel ve bölgesel yönetişim yapıları öncelikli olarak bölgesel bir bilinç yaratarak sahip olunan ürünlerin rekabetçi olabilmesi ve kalabilmesi için gereken ortak hareketi başlatarak karşılaştırmalı üstünlüğü oluşturmada etkili olmaktadır. Bölgesel ürünlerin kendi *niche*lerini yaratmaları küresel değer zincirlerinde benzer tarımsal ürünler arasında önemli bir ürün farklılaştırılmasının ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ürünün farklılığının tüketicilere ve dış dünyaya bildirilmesi, ya da yeni kurumsal ekonomi yaklaşımıyla tüketicilerin asimetrik bilgi sorununu çözerek tüketilen ürünün gerçek değerini bulmasına yardımcı olmaktadır. Üretilen ürünlerin standartlaştırılması karşılaştırmalı üstünlüğün oluşturulmasında önemli bir adım olmaktadır, ancak yine de özellikle ihraç edilecek ürünlerde kotaların belirlenmesi amacıyla üretim planlaması yapılması gerekmektedir. Kısacası, karşılaştırmalı üstünlüğün sürdürülebilmesi için üretilen *niche* ürünün arzını ve talebini etkileyebilecek faktörlerin de yerel yönetişim yapısı tarafından dikkatle izlenmesi gerekmektedir.

Yerel gıda ürünlerinde yönetişim yapılarının "iyi" yönetişim yapıları olarak ele alınabilmesi için, bölgesel ürünü küresel değer zincirlerinde yükseltirken aynı zamanda değer zincirinde yer alan her bir paydaşın refahını da yükseltmelidir. Mohan (2016) tarafından da belirtildiği gibi, üretim yapısının çok parçalı olduğu bölgelerde belirli bir ürünün ya da üretim sürecinin standartlara göre üretilmesinde, bazı işgücü kültürü özelliklerinin de küçük ölçekli işletmelerin davranışının değiştirilmesi zor olabilir. Bu durumda gerekli davranış değişimini gösteremeyen paydaşlar gelir ve refah kaybına uğrayabilirler. Bu nedenle, yönetişimin eğitimden finansal desteğe kadar birçok işlevi sağlayıcı bir kurumsal altyapıya sahip olması beklenebilir.

Diğer yandan, çoğunlukla yapılan bir yanlış, yönetişim yapılarının işlevlerinin yükseltme, standardizasyon veya coğrafi tescil belgesi alındığında bittiğini düşünmektir. Yönetişim yapısında lider konumda bulunan kurum ya da kurumların bu anlamda proaktif bir yaklaşım sergilemesi ve standardizasyon veya tescilin getirilerinin başta küçük ölçekli çiftçiler olmak üzere tüm paydaşlar için iyi yönetilmesini sağlaması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

AMIN, A. & THRIFT,N., (1994). Living in the Global. In A.Amin & N.Thrift (Eds.). *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe* (1-22). 1st Ed. Oxford: Oxford University Press.

ANDERSON, C., (2008). *The Long Tail: Why the Future of Business is Selling Less of More.* Hyperion, New York.

AVELLANEDA, S.D., (2006). Good Governance, Institutions and Development: Beyond the Conventional Wisdom. (Barcelona, 3 Mayıs 2006). *Forum de Recerca, Departament de Ciencies Politiques i Socials, Universitat Pompeu Fabra*, Barcelona.

BIENABE, E. & MARIE-VIVIEN, D., (2017). Institutionalizing Geographic Indications in Southern Countries: Lessons Learned from Basmati and Rooibos, World Development, 98, 58-67. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.04.004.

BRAMLEY, C., BIENABE, E. & KIRSTEN, J., (2009). The Economics of Geographical Indications:Towards a Conceptual Framework for Geographical Indication Research in Developing Countries. In WIPO (Ed.) *The Economics of Intellectual Property Suggestions for Further Research in developing Countries and Countries with Economies in Transition* (109-141). WIPO Publication No. 1012(E), January, 2009. Geneva: WIPO (World Intellectual Property Organization),

BREATHNACH, P., (2013). Regional Government and Regional Development: Implications of the Action Programme for Local Government. *Paper to Regional Studies Association (Irish Branch) Conference New Regional Governance in Ireland: Perspectives & Challenges*. National University of Ireland, Maynooth. Retrieved from http://www.regionalstudies.org/uploads/breathnach.pdf.

DURAND, C. & FOURNIER, S., (2017). Can Geographical Indications Modernize Indonesian and Vietnamese Agriculture? Analyzing the Role of National and Local Governments and Producers' Strategies. *World Development*, 98, 93-104. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.11.022.

EKİNCİ, D., ŞAHINOĞLU, T., GERNİ, M. & EMSEN, Ö.S., (2014). Teorik Perspektifte Rekabet ve Kümelenme İlişkileri: Bölgesel Kalkınmaya Etkileri. (Üsküp, 1-2 Temmuz 2014), International Conference on Eurasian Economies 2014, Üsküp, s. 1-10.

FUCHS, D., KALFAGIANNI, A. & HAVINGA, T., (2009). Actors in private food governance: the legitimacy of retail standards and multistakeholder initiatives with civil society participation. Agriculture and Human Values, 28(3), 353-367. doi 10.1007/s10460-009-9236-3

GERTLER, M.S. & WOLFE, D.A., (2004). Local social knowledge management: Community actors, institutions and multilevel governance in regional foresight exercises. *Futures*, 36(1), 45-65.

GORDON, I.R. & MCCANN, P., (2005). Innovation, agglomeration, and regional development. *Journal of Economic Geography*, 5(2005), 523-543. doi:10.1093/jeg/lbh072.

MCCLUSKEY, J.J., (2015). Changing Food Demand and Consumer Preferences. (July 14-15, 2015). *Agricultural Symposium, Federal Reserve Bank of Kansas City*, Kansas City, MO.

MOHAN, S., (2016). Institutional Change in Value Chains: Evidence from Tea in Nepal, *World Development*, 78, 52-65. http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.10.004.

MONTRESOR, E., PECCI, F. & PONTAROLLO, N., (2010). Quality Agro-Food Districts, typical Products, local Governance. (Parma, October 27th-30th, 2010). *116th EAAE Seminar "Spatial Dynamics in Agri-Food Systems: Implications for Sustainability and Consumer Welfare"*, Parma, Italy.

NORTH, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. 24th Ed. New York: Cambridge University Press.

OSTROM, M., (2006). Everyday Meanings of 'Local Food': Views from Home and Field. *Community Development*, 37(1):65-78.

PIKKA, V., ISKANIUS, P. & PAGE,T. (2011). The business enabling network-a tool for regional development. *International Journal of Innovation and Regional Development*, 3(3/4), 324-344.

PONTE, S., KELLING, I., JESPERSEN, K.S. & KROUIJSSEN, F., (2014). The Blue Revolution in Asia: Upgrading and Governance in Aquaculture Value Chains. *World Development*, 64, 52-64. http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.05.022.

SCOTT, A.J., (2001). Globalization and the Rise of City-regions. *European Planning Studies*, 9(7), 813-826.

SCOTT, A. & STORPER, M. (2003). Regions, Globalization, Development. *Regional Studies*, 37(6-7), 579-593.

TRAN, N., BAILEY, C., WILSON, N., & PHILLIPS, M. (2013). Governance of global value chains in response to food safety and certification standards: The case of shrimp from Vietnam. *World Development*, 45, 325-336.

UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) & GTZ (Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit), 2008. *Creating an enabling environment for private sector development in Sub-Saharan Africa*. Vienna: UNIDO.

ÜNLÜ, H., DULUPÇU, M.A. & SUNGUR, O. (2015). İnovasyona Dayalı Bölgesel Kalkınma: Teoriler ve Politikalar Üzerine Bir Eleştiri. *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 20(3), 137-152.

VAN TILBURG, A., TRIENEKENS, J., RUBEN, R. & VAN BOEKEL, M., (2007). Governance for Quality Management in Smallholder-based Tropical Food Chains. (Montpellier, 25-27 October 2007). *106th seminar of the EAAE Pro-poor development in low income countries: Food, agriculture, trade, and environment*, Montpellier, France.

WORLD TRAVEL & TOURISM COUNCIL (WTTC), 2016. Travel & Tourism Economic Impact Report 2016 World The Economic Impact of Travel & Tourism, March, 2016. Available at : www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/regions%202016/world2016.pdf.

Turkey's Alignment Efforts to Regional Policy of the European Union

Türkiye'nin Avrupa Birliği Bölgesel Politikası'na Uyum Çabalar

Haydar EFE[1], *Funda KEMAHLI*[2], *Erdal DEMİRCİ*[3]

Abstract-Turkey which has a significant economic disparity between the EU has negotiated the title of "Regional Policy and Coordination of Structural Instruments" in the Lithuanian presidency on 05.11.2013 in order to harmonize the common policies of the Union in resolving the regional problems in the harmonization process. Even the Marmara Region, the most developed region of the country, is thought to be covered by the structural funds of the EU, and it is understood that a significant part of the structural funds of the EU will be allocated to Turkey. Turkey's full membership to the EU is thought to put significant financial burden on structural funds. However, it is also a fact that structural funds are a significant contributor to the gains of Spain, Portugal and Greece, which are similar to Turkey in terms of economic level before they become members. In this study, the EU's regional policies were evaluated in terms of the candidate country Turkey, the concept of the region in Turkey, the status of the negotiations under the heading of the 22nd negotiation heading "Coordination of Regional Policies and Structural Instruments", the EU's wishes from Turkey, efforts in the subject have been addressed.

Keywords: EU Regional Policy, Regional disparities, Turkey-EU relations

Özet-Avrupa Birliği'yle arasında belirgin gelişmişlik farkı bulunan Türkiye, uyum sürecinde bölgesel sorunların çözümünde birliğin ortak politikalarına uyum sağlamak amacıyla 05.11.2013 tarihinde Litvanya'nın dönem başkanlığında "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" başlığını müzakereye açmıştır. Ülkenin en gelişmiş bölgesi olan Marmara Bölgesi bile AB'nin yapısal fonlarının kapsamı içerisinde kalacağı düşünüldüğünde, AB'nin yapısal fonlarından çok önemli bir kısmının Türkiye'ye tahsis edileceği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği, yapısal fonlar üzerinde önemli mali yük getireceği düşünülmektedir. Oysa ki üye olmadan önce ekonomik seviyesi bakımından Türkiye'ye benzerlik gösteren İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın kazanımlarında yapısal fonların önemli katkısı olduğu da bir gerçektir. Bu çalışmada, AB'nin bölgesel politikaları aday ülke Türkiye açısından değerlendirilmiş, Türkiye'deki bölge kavramı, 22. müzakere başlığı "Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" başlığı altında mevcut müzakerelerin durumu, AB'nin Türkiye'den istedikleri ve Türkiye'nin bu konudaki çabaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: AB Bölgesel Politikası, bölgesel farklılıklar, Türkiye-AB ilişkileri

GİRİŞ

AB'nin diğer ortak politikalarının tamamlayıcısı olarak kabul edilen bölgesel politika, sadece üye ülkeleri değil aday ve potansiyel aday ülkelerin uyumu konusunda da uygulamaya konulan bir politika türü haline gelmiştir. Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA), halihazırda henüz üye olamamış ülkeler açısından proje odaklı kaynak tahsisi sağlamakta, aday ülke Türkiye de bu fondan yararlanmaktadır.

Sarkozy döneminde Fransa tarafından "üyelikle doğrudan ilişkili" olduğu gerekçesiyle askıya alınan beş başlıktan biri olan ve Hollande'ın işbaşına gelmesiyle vetonun kaldırılmasını müteakip, 5 Kasım 2013 günü "Fasıl Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" başlıklı 22. faslın müzakereye açılmasıyla Türkiye, bölgesel politika alanında uyum çabalarını artırmıştır. Ancak, mevcut devlet yapısı gereği yerelleşmeyi kapsamlı hale getiremeyen Türkiye'nin gerekli yasal düzenlemeleri yerine getirmesi ve uygulamaya geçmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, AB ile Türkiye açısından önemli bir sorun olarak varlığını sürdüren bölgesel dengesizliklerin azaltılması için uygulanan bölgesel politikaların işleyişler, etkileri ve AB'ye katılım

[1] Erzincan Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, efehaydar@gmail.com
[2] Erzincan Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fundakemahli@gmail.com
[3] erdaldemirci76@mynet.com

müzakerelerindeki gelişmeler incelenmiş, ayrıca, Türkiye'deki bölgesel gelişme politikaları araştırılmıştır. *'Unutulmamalıdır ki kalkınma, coğrafi boyutlarından soyutlanabilecek bir olgu değildir."* (Keleş ve Mengi, 2013: 20)

ADAY ÜLKE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL FARKLILIKLAR VE AB BÖLGE POLİTİKASINA UYUM

Türkiye'de Bölge Kavramı

Bölge kavramı, Türkiye'nin topoğrafya ve iklim koşullarına göre gerçekleştirilmiştir ve ülke 7 bölgeye ayrılmıştır. Türkiye'de yedi coğrafi bölge ayrımı, iklim, topoğrafya, akarsu havzaları, doğal bitki örtüsü gibi coğrafi özelliklerin yanı sıra bunların neden olduğu nüfus dağılımı, yerleşme alanlarının özellikleri, sosyal gelişmişlik ve ekonomik faaliyetler gibi birçok göstergenin de birlikte ele alınıp değerlendirilmesi sonucu belirlenmiştir.

Türkiye'de bölge sınırlarının çizilmesinde coğrafi, ekonomik, tarihi, kültürel, yönetsel ve çevresel ölçütlerden bir ya da birkaçı kullanılabilmekte, planlamanın temel amaç ve önceliklerine göre de ölçütler değişebilmektedir. Bu ölçütlere göre bölgeler: (DPT, 1985: 9) Az gelişmiş bölgeler, Gerileyen bölgeler, Sorunlu sanayi bölgeleri, Büyümenin baskısı altındaki bölgeler, Acil müdahale bölgeleri, Risk bölgeleri, Hassas bölgeler, Özel statülü bölgeler.

Türkiye'nin idari yapılanmasında bölge esası yoktur. AB, aday ülkelerle müzakerelerde, kişi başına GSYİH, nüfus büyüklüğü, işsizlik ve nüfus yoğunluğu gibi istatistiki verilere dayalı kriter çerçevesinde "bölgeler" oluşturmasını talep etmekte ve bölgesel gelişme projelerinin finansmanında bu verilere ve bölgesel bölünmeye dayanarak hareket etmektedir. AB'nin istediği bölge sınıflandırması bu tür bir sınıflandırma değildir. Gelişme potansiyelleri ve benzer özellikleri bakımından yapılacak bir sınıflandırma ve ona göre strateji belirlenecek bölge ayrımından bahsedilmektedir. Yani bizdeki bölge ayrımı ile Avrupa'daki bölge ayrımı farklılık göstermektedir.

Bölge kavramının net olmayışı, özellikle de AB sınıflandırmalarına uygun olmayışı ülke yönetimini reform düzenlemelerine itmiş ve bu kapsamda 2002 yılında İstatistiki Bölge Sınıflandırma Sistemi'nin (NUTS) oluşturulmasını sağlamıştır.

Türkiye'deki Bölgesel Farklılıklar

Ülkenin bölgelerarası belirginleşen farklılıkları önemli bir sorun oluşturmakta, hem tarihi hem de potansiyel kaynaklar bakımından var olan farklılıklar ülkenin batı kesiminin hızlı gelişme trendi yakalamasına, diğer kesimlerin ise bu gelişmeden olumsuz etkilenmesine, dengesizliğin derinleşerek büyümesine yol açmaktadır. Bölgesel dengesizliklerin başlıca nedenleri aşağıda yer alan tespitlerde sıralanmıştır: (Brasche, 2001: 75)

- Nüfus artış hızının yüksek oluşu, bölgelerarası dengesizlikleri arttıran nedenlerden bir tanesidir. Ülkemizin geri kalmış bölgelerinde geleneksel yapının etkisiyle nüfus artış hızı yüksek seviyelere ulaşmıştır. Nüfusun artması geçim koşullarını güçleştirirken kamu hizmet sunumu ve istihdam oranının yetersiz kalmasına neden olmaktadır.
- Eğitim seviyesinin düşük kalması, bölgesel farklılıklara yol açan bir başka neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim seviyesinin düşük olduğu bir bölgede istihdam olanağı yaratmak, yaşam kalitesini iyileştirmek güçtür. Bu faktör beraberinde insanları bölgelerinden göçe itmektedir.
- Bölgelerarası göç nedeniyle nispeten gelişmiş bölgelerde yığılmalar oluşmakta, mevcut nüfusun barınma, eğitim ve sağlık alanlarında ihtiyaçlarını karşılamak zorlaşmaktadır.
- Özellikle Doğu bölgelerinde meydana gelen terör eylemleri neticesinde oluşan güvenlik kaygısı, kırsal kesimden kente göçü arttırdığı için göç edilen kentlerde oluşan nüfus problemleri artmaktadır.

Bölgesel politikaların ilk başta kırsal kalkınma olarak uygulandığı ülkemizde, kırsal alanda hayatını sürdüren halkın yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve refahının arttırılması hedeflenmiştir, ancak sanayileşme birçok ülkeye refah sağladığı gibi sanayinin kentlerde kurulması ve yoğunlaşması hem kentlerde hem de kırsal alanlarda olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Kentlerin hızla büyümesi, köylerin yoğun şekilde boşalmasına neden olmaktadır. (Özdemir, 2004: 104) AB ülkelerinin gelişmişlik endeksi çerçevesinde de değerlendirme yaptığımızda, Türkiye'nin durumu daha iyi anlaşılacaktır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayınladığı ve Eurostat verilerine dayanan satın alma gücü paritesi bazında alınan 2012 sonuçlarına göre, 100 olarak kabul edilen endekse göre AB'de GSYİH oranı en yüksek 263 ile Lüksemburg iken Türkiye'nin 54 olarak hesaplanmıştır. (TÜİK Gelişmişlik Endeksleri, 2014)

Son yıllarda, Türkiye ekonomisi yapısal dönüşüm ve uluslararası piyasalarda bütünleşme bakımından büyük ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen, bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları devam etmektedir. Türkiye'de uzun dönem ekonomik büyüme performansı, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde beklenen olumlu etkiyi yaratamamıştır. Türkiye'de; gelirin yanı sıra nüfus yapısı, fiziki ve sosyal altyapı, girişimcilik, insan kaynakları, eğitim düzeyi, sağlık hizmetlerine erişim, çevre kalitesi, istihdam, kadının rolü gibi konularda bölgeler arasında dengesizlikler mevcuttur. Süreç içerisinde bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesi amacına yönelik bazı politikalar oluşturulup, birtakım araçlar kullanılsa da istenilen hedeflere ulaşılamamış, bölgelerarası dengesizlikler varlığını sürdürmüştür. (Keskin ve Sungur, 2010: 281)

Türkiye'de Bölgesel Politika Araçları

Türkiye'nin hem Avrupa Birliği ülkelerine göre, hem de kendi içinde önemli bölgelerarası farklılıkları mevcuttur. Bölgelerarası farklılıkların giderilmesi ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için Cumhuriyet döneminde çeşitli politikalar geliştirilmiş olmasına rağmen olumlu sonuç alındığı söylenemez. 1999 yılındaki adaylık statüsü ve 2013 yılında 22. faslın açılması ile Türkiye'nin bölgesel politikaları açısından yeni bir dönem başlamıştır. (Çimen, 2012: 67)

Bu dönemde önce, bölge kavramı açısından Avrupa Birliği ile aynı sınıflandırmayı sağlayabilmek amacıyla 2002 yılında NUTS denilen bölge sınıflandırma sistemi oluşturulmuş, coğrafi olarak sınıflandırılmış bölgeler Avrupa Birliği kriterlerine göre bölümlere ayrılmıştır. Türkiye'nin iç dinamikleri ve uyguladığı politikalar açısından yetersiz görülen bölgesel politikalarının yerine Avrupa Birliği politikalarını getirmek sadece Birliğin 130.000 sayfalık müktesebatını indirmekle mümkün olmayıp diğer tüm politikalarda olduğu gibi Avrupalılaşma ideali ile hareket edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye'de bölgesel politika kavramı denince akla, uygulanan kalkınma planları gelir. Uzun süren siyasi çatışmalar beraberinde ekonomik ve sosyal açıdan durgunluğu getirmiş olup bölgesel politikaların olumlu yansımalarından uzak kalınmıştır. Kalkınma planları döneminde sunulan projeler, işbirliğinden uzak dağınık kuruluşlar nedeniyle sönük kalmış, bölge planlama anlayışındaki eksiklik, bölgesel planların ulusal planlarla bütünleşememesi gibi sorunlar uygulamadaki başarısızlıkları tetiklemiştir.(Öztürk ve Değer, 2005: 80)

"Türkiye'de bölgesel sorunlar önemli boyutlarda ve ciddi nitelikte olduğu halde, bunlara yönelik etkin bir politika yoktur." (İlerleme Raporları, 2014)Bu değerlendirme Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'deki bölgesel sorunlara bakış açısını yansıtmaktadır. Türkiye'nin bölgesel sorunlarını temel kaynağı ise bölgesel politikaların merkezi planlama çerçevesi içinde yapılması ve dolayısıyla bölgesel boyutun kamu yatırım bütçesinin öncelikleri arasında dikkate alınmamasıdır.(İlerleme raporları, 2014)
Türkiye'de bölgesel farklılıkları gidermek için ekonomik kalkınmaya yönelik üç temel araçtan yararlanılır: (Sağbaş, 2003: 273) Kamu kesimine yönelik politikalar ve teşvikler, Özel kesim teşvikleri ile Bölgesel gelişme ve kırsal kalkınma projeleri.

Bölgesel Gelişme ve Kırsal Kalkınma Projeleri

Bölgesel gelişme çalışmaları, bölgelerarası farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması hedeflerine ulaşmak bakımından 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı BYKP'de döneminde üzerinde durulan konular olmuştur.(Sarıca, 2001: 166) Türkiye'de öncelikle kendine yetebilmek için sanayinin geliştirilmesine önem verilmiş, bölgesel dengesizliklerin farkına varılmış ise de öncelik sanayileşmeye verilmişti. Sanayileşme ise ulaşım olanakları kolay, kaynakları bol olan batıya yönelmişti. Devletin kaynakları yetersiz olduğu için bölgesel politikaya önem verebilecek veya kaynak aktarabilecek bir politika izlenememiş, bu nedenle 1923-1950 arasındaki temel yaklaşım, yatırımların sayısını arttırmak ve belli merkezlere toplamak olmuştu. Bu noktada, özellikle Marmara Bölgesi'nin sanayi yatırımlarına ev sahipliği yaptığını söyleyebiliriz. (Brasche, 2001: 77-78) Yaşanan ekonomik zorluklar nedeniyle 1960 yılına kadar bölgesel farklılıklarla ilgili önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Liberal ekonomi politikaları bu dönemde gündeme gelmiş ise de kalkınmanın devlet eliyle yürütülmesi anlayışı keskin politikalarla terk edilememiştir. Sanayileşmenin sürekli batıya yönelmesi, doğu bölgelerindeki dengesizliklerin artmasına neden olmuştur. (Değer ve Öztürk, 2005: 79) Ulusal kalkınma için hazırlanmış planlı dönemlerde bölgesel gelişmeye ivme kazandırabilmek için bir dizi bölgesel ve kırsal kalkınma projeleri geliştirilmiştir.

Bölgesel gelişme projeleri, kalkınma planlarının hedef ve stratejileri çerçevesinde sektörel öncelikleri ile mekânsal boyutların bütünleştirilmesine yönelik olarak bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla yapılan bölge planlarıdır. (Dulupçu, 2006: 235) Uygulaması devam eden bu projeler şunlardır: Doğu Marmara Planlama Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi, Antalya Bölgesi Projesi, Zonguldak-Karabük-Bartın Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi, Yeşilırmak Havzası Gelişim Projesi, Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP).

Bu projelerin en kapsamlı olanı GAP'tır. Bölgenin topyekün sosyo-ekonomik kalkınmasını, bölge halkının yaşam kalitesini arttırmayı, su kaynaklarının geliştirilerek sulanabilecek alanların arttırılmasını, kaliteli içme ve kullanma suyu elde etmeye yönelik birçok projeyi içerisinde barındırır.
Kırsal kalkınma projelerinin uygulanmasına ise 1970'li yıllarda başlanılmış, sulama, sulu alanın ıslahı, köy yolları yapımı, orman yolları yapımı, hayvanlara su sağlanması, içme suyu sağlanması, tarımsal ve hayvansal üretimin arttırılması, ağaçlandırma faaliyetlerinin geliştirilmesi, geri kalmış yörelerde tarımsal faaliyetlerin ve gelirin arttırılması yoluyla refahın yükseltilmesi amaçlanmaktadır.(Brasche, 2001: 87)

Bu amacı barındıran projeler aşağıda belirtilmiştir: (ABGS, 2001: 32-37Çankırı - Çorum Kırsal Kalkınma Projesi, Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, Bingöl - Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Ordu - Giresun Kırsal Kalkınma Projesi.

Geri kalmış bölgelerin gelişmesini teşvik etmek için uygulamaya konulan bölgesel ve kırsal kalkınma projelerine devlet eliyle çeşitli teşvikler ve istisnalar sağlanmaktadır. Gelir ve kurumlar vergisinde indirim, çalışanlardan kesilen vergilerin ertelenmesi, yapılan işlemlerde vergi, resim ve harçtan muaf olunması, sigorta işveren prim paylarının Hazine tarafından karşılanması, bedelsiz yatırım yeri tahsisi, yine yatırımlarda diğer devlet yardımları, katma değer vergisi istisnası, düşük faizli kredi uygulamaları yukarıda belirtilen projelerin daha hızlı hayata geçirilmesi için uygulamaya konulan teşviklerdir. Söz konusu teşvik tedbirleri yatırımcıları özendirmekle birlikte, hem bölgeler arası farklılıkların azaltılmasında, hem de ekonomik gelişmenin hızlı ve sürdürülebilir olarak sağlanmasında yetersiz kalmaktadır. Bunun en belirgin nedenleri, sorunları çözmek için gereken maddi kaynakların etkin kullanılamaması ve yönetim sorunlarıdır. (Brasche, 2001: 91)

Türkiye'de Bölgesel Politika Uygulamaları

Türkiye'de bölgesel politikalar tarihsel süreç içerisinde üç ayrı dönemde ele alınabilir. Birinci dönem; Cumhuriyet'in kuruluşundan 1963 yılına kadar olan dönemdir. Planlı kalkınmanın başladığı 1963 yılına kadar olan bu dönemde, bölgesel planlamaya fazla önem verilmemiştir. Planlamanın amacı, bir fiziksel yerleşim planının kurulması olarak tanımlanmış, bunun sonucunda sanayi ve hizmet sektörünün ülkenin batı kesiminde yer alan birkaç şehirde yoğunlaşmasına neden olmuş, hem ülke genelinde hem de bölgesel düzeyde geri kalmışlıktan kurtulabilmek için nüfusun ve yatırımların belirli bir bölgede toplanması kararlaştırılmıştı. Amaç, ekonomik kalkınmanın sağlanması, ulusal sanayinin geliştirilmesiydi. Devletin kaynakları çok kısıtlı olduğu için bölgelerarası farklılıklar biliniyor, ancak önceliğin hızlı sanayileşmeye verilmesi gerektiği görüşü hakimdi. Bu nedenle yatırımlar, genellikle batıda ve kaynakların bol, ulaşım imkanlarının iyi olduğu yörelere yönlendirilmişti.(DPT, 2003: 49)
1963 yılında başlayan planlı kalkınma döneminde, bölgesel kalkınma konusunda ikinci döneme girilmiş, bölgesel planlama anlayışı değişmeye ve önem kazanmaya başlamıştır. Yatırımların sosyal ve ekonomik boyutları birlikte düşünülerek bölgelerarası farklılıkların azaltılması gündeme gelmişti. Bu amaç doğrultusunda kalkınma planları, bölgesel gelişme projeleri, KÖY politikaları, yatırım teşvikleri gibi farklı araçlar devreye sokulmuş, bölgesel kalkınmanın güçlenmesi için kalkınmada öncelikli yörelere önemli ölçüde kamu yatırımı yapılarak altyapı farklılıklarının azaltılması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi için uygun bir çevrenin yaratılması, özel sektör yatırımlarının ve insan kaynaklarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bölgesel kalkınma konusunda üçüncü dönem ise 1999 Helsinki Zirvesi'nden bu yana devam eden süreci kapsamaktadır. Türkiye, adaylık statüsünün verilmesiyle, müktesebatın üstlenilmesine yönelik olarak pek çok hukuki, siyasi ve kurumsal düzenlemeler uygulamaya koymuştur. (Keskin ve Sungur, 2010: 282) Özellikle müzakere sürecinin başlaması, katılım öncesi mali araçların tek çatı altında toplanması nedeniyle 2007-2013 döneminde AB ile uyum çalışmaları ekseninde uygulamada ön plana alının IPA, Türkiye'nin bölgesel politikasının temel unsuru haline gelmiştir.(Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963)

Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi

Beş yıllık kalkınma planlarının ilki olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) '*milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere'* uygulamaya konulmuş olup temel sorumluluk devlete verilmiştir.(Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963) Bu doğrultuda devlet, kalkınma önceliklerini, altyapı yatırımlarını geri kalmış bölgelere kaydırmayı ilke edinmiştir. (Arslan ve Demirel, 2010: 53) Bölgesel gelişme politikalarında, ilk olarak çok yönlü bölge planlamasına dikkat çekilmiş, hem bölgelerarası dengesizlikler hem de kentleşme ve nüfus sorunlarını çözerek gelir dağılımını düzeltmek amaçlanmıştır. Söz konusu planda, nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerde meydana gelen çeşitli sorunların çözülmesi de gündeme gelmiş ve gelişme konusunda yoğunluk bulunan illerin yakınlarında yatırımı arttırılan cazibe merkezi oluşturulması, ekonomik etkinliklerin ise bu doğrultuda ilerlemesi öngörülmüştür. (Keleş ve Mengi: 2013: 238)
Kaynakların, ekonomik ve sosyal üretkenliğin en yüksek derecede elde edilebileceği büyüme noktalarına aktarılması ve genel verimlilik derecesinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963)Uygulama sürecine baktığımızda, kalkınma konusunda somut adımlar atıldığı, sağlık hizmetlerinin toplumun geniş kesimlerine sunulması ve sosyalleşmenin sağlanması, geri kalmış yörelerde yatırım yapacaklara gelir vergisinden indirim yapma imkanı tanınması önemli bir gelişme olarak görülmüştür. (Brasche, 2001: 79)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1968-1972) Türkiye'de bölgelerarası dengeli kalkınmanın gerçekleşmesi ve düzenli yerleşmenin sağlanması için bölge planlamasını bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın öncülüğünde ilgili kuruluşların büyük ölçüdeki katkılarıyla Antalya ve Çukurova bölgelerinde yapılmış olan çalışmalar, İmar ve İskan Bakanlığı'nın Marmara'da, Zonguldak'ta ve Keban'da yaptığı diğer denemeler, Türkiye şartlarına uygun ve Kalkınma Planı anlayışıyla tutarlı bir bölgesel planlama politikası geliştirilmesine yardımcı olmuştur. İkinci BYKP döneminde, deneme bölge projeleri şeklinde yürütülen bu çalışmalar bölgelerin sektörler arası

ilişkilerini koruyan gelişme programlarının hazırlanmasını ve bölgelerin daya iyi tanınması imkanını vermiş, teknik bakımdan daha sonraki dönemlerde uygulanacak metotları geliştirme imkanı sağlamıştır. (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963)
Bu planın uygulanmasında, bölgeler için ortaya konacak gelişme imkanları ve sektörel gelişme hedeflerine göre hazırlanan çeşitli projeler arasında tercihler yapmak ve birlikte ele alınması gereken konularda işbirliği yapılması gerektiğine dikkat çekilmiş, projelerin hem milli ölçüde hem de yerelde gelişme amacına yardımcı olması gerektiği belirtilmiştir. Yapılacak çalışmalar ile önce bölgenin kaynaklarının durumu tespit edilmesi, analizler sonucunda ekonomik ve sosyal gelişmede ağırlığı kapsamında projeler uygulanmaya başlanması, her ne aşamada olursa olsun bu planların uygulanmasında kurumların işbirliğine azami ölçüde dikkat edilmesine önem verilerek uygulamalar esnasında özellikle Devlet Planlama Teşkilatı, yönlendirici ve birleştirici rol üstlenmiştir. (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) kapsamında 10 yıllık bölgesel planlama deneyimi bir kenara bırakılarak yöre anlayışı benimsenmiştir. (Değer ve Öztürk, 2005: 80) Bölgesel kalkınma politikalarının ulusal kalkınmayı yavaşlattığı düşünülmüştür.(Keleş ve Mengi, 2013: 238)Bu kapsamda, bölgesel kalkınma anlayışından ziyade gizli işsizlik, yetersiz sosyal güvenlik ve dengesiz gelir dağılımı kavramları üzerinde durulmuştur. (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973)
Söz konusu planda, ülke kalkınması bir bütün olarak değerlendirilmiş ve bölgesel kalkınmadan ziyade sektörel bazda gelişme hedefleri üzerinde durulmuştur. Bölgesel farklılıklar kavramı anlayışından yöre anlayışına geçtikten sonra bazı yörelerin ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan geri kalmış durumda olduğu, bu yöreleri kesin bir çizgi ile ayırmanın olanaksız olduğu, yörelerdeki sorunları ulusal sorunlardan ayrı olarak değerlendirilemeyeceği, çözümlenmesi aşamasında ise uzun ölçekli planların devreye konulacağı belirtilmiş, bunun için yörelerin gelişmişlik seviyelerini yansıtan ekonomik ve sosyal bütünleşme göstergelerine dayalı endekslerin sonuçlarına göre belirlenen illerde yıllık programların yayınlanacağı ilke edinilmiştir. Bu değerlendirmeye rağmen ekonomik ve sosyal bütünleşme hedefinde milli planın sektörel düzeydeki dengelerini saptırmayacak bir yaklaşım içerisinde aşamalı olarak yatırımlara ilişkin politikalar bölümünde çalışmaların başlatılması ve yeni stratejisi anlayışıyla sanayinin kalkınmada öncelikli yörelere götürülmesine önem verilmiştir. (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1983) kapsamında kalkınmada öncelikli yöre uygulamasına devam edilmiş, az gelişmiş bölgelerin kalkınması için toplumsal ve ekonomik işbölümü, uygulamaya konan planların mekan bazında örgütlenmesi amaçlanmış; hizmet, altyapı ve sanayi alanlarındaki gelişmeler için mahalli yatırım girişimlerinin yönlendirilmesi ile özendirilmesi hedeflenmiştir. Bu teşvik hedefinin sanayinin bölgelerarası dengesiz dağılımını gidereceği öngörülmüştür. Alınacak önlemlerin bölgelere göre farklılaşması, kamu ile özel kesim arasında işbirliğinin sağlanması, bu süreçte DPT'nin aktif rol üstlenmesi ve yönlendirici olması gerektiği belirtilmiştir.(Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1978, 293)

Geri kalmış bölgelerin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin hızla gelişmesi için büyük projelerin hazırlanarak hızla uygulamaya konulması gerektiği, Doğu Anadolu Bölgesinde hayvancılığı geliştirmek ve bunun bölge kalkınması için itici güç olarak kullanmak üzere bölge hayvancılığının tüm yönlerini kapsayan ve sorunların birbirleriyle ilişkilerini gözeten, bu konuda görevli kamu örgütleri arasında işbirliğinin esas alan ve hayvancılığı ilgili sanayilerle beraber düşünen geniş kapsamlı proje çalışması planın ilk yılı içinde tamamlanması hedeflenmiştir. Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin birbirleriyle ve ülkenin öteki bölgeleriyle bütünleşme düzeylerini artırmak için bölgesel bazda merkezler arası ulaşım zamanını kısaltıcı bir ulaşım ağının oluşturulmasına başlanacağı belirtilmiştir.(Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1978, 292)
Dördüncü plan, özel kesimin az gelişmiş bölgelerde yatırım yapmasını teşvik edecek, vergi indirimleri ve kredilerle desteklenmesini sağlayacak, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinin az gelişmişlikleri

üzerinde duran bir plan dönemidir. Bu dönemde, bölgesel kalkınma politikalarına nispeten daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bir önceki dönemde özellikle üzerinde durulan sektörel gelişme politikalarının bölgelere göre farklılaştırılarak uygulanması gerektiği belirtilmiştir. (Keleş ve Mengi, 2013: 238)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da (1985-1989) üçüncü ve dördüncü planlarda uygulanan Kalkınmada Öncelikli Yöreler uygulamasına devam edildiği ve bunlara ilişkin esasların büyük ölçüde korunduğu görülmektedir. Bu hususta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin öncelikli olduğu göze çarpmaktadır. Planda, Kalkınmada Öncelikli Yöreler ile ilgili temel ilkeler şu şekilde belirtilmiştir: (Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985)

- Kalkınmada Öncelikli Yörelerin kalkındırılması ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının zaman içinde azaltılarak giderilmesi temel hedeftir.
- Kalkınmada Öncelikli Yörelerde planlanacak olan sanayiler, önemli ölçüde mevcut potansiyel kaynakları harekete geçirecek ve söz konusu bölgelerin gelişmesini hızlandıracak sektörlerde gerçekleştirilecektir.
- Büyük ölçekli yatırımların yanı sıra küçük ölçekli ve emek yoğun sanayi projeleri de teşvik edilecektir.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, özellikle Ortadoğu pazarına yönelik taşıma maliyetlerine duyarlı mal üreten işletmelerin kurulmaları sağlanacak ve teşvik edilecektir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) döneminde, bir önceki dönemdeki hedefler aynen tekrarlanmış, sanayinin bölgelerarası dengeli dağılımına dikkat çekilerek yer seçiminde bölge şemalarının dikkate alınacağı, bölgesel kalkınma politikalarının tespitinde ve uygulanmasında AB' nin bölgesel politikalarında gözetilen amaçların ve uygulamaların dikkate alınacağı belirtilmiştir. "Bölge planlaması" kavramından "bölgesel gelişme" kavramına geçilmiş, bölge planlamasının Kalkınmada Öncelikli Yörelere kaldırılması yaklaşımı benimsenmiştir. (Brasche, 2001: 81) Bu kapsamında; yerleşim yerlerinin kademelendirilmesinde bir denge sağlamak, metropoliten alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunu azaltmak, bölgeler arası ve bölge içi göçleri yönlendirerek denetim altına almak için yeni bir yerleşim kademelendirmesinin yapılması öngörülmüştür. (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990: 318)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) makroekonomik ve yapısal uyum politikaları açısından uygun bir zamanla ve bütünlük içerisinde uygulanacak istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme ortamı yaratmayı, kalkınma hedeflerinin yanında demokratikleşme sürecine yön verecek bir belge olması hedeflenmiştir. Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan gelir ve verimlilik farklarını süratle kapatması için yerli ve yabancı yatırımların hızla arttırılması gerektiği, bu amaçla yaratılacak uygun ekonomik ve sosyal ortam için, insan gücünün niteliği yükseltilerek, bilim ve teknoloji politikaları ile ekonomik ve sosyal yapıda köklü değişiklikler yapılması gündeme gelmiştir. (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996: 318)

7. Plan öncesi dönemde uygulamaya konulan Kalkınmada Öncelikli Yöreler politikaları ve tedbirleri, geri kalmış bölgelerin gelişmesinde ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen dengesizliklerin sürmesi sorun olmaya devam etmiş olup bazı doğu illerinde yaşanan terör eylemleri azalmış olmasına rağmen, yeni yatırımlar yeterli düzeyde olmadığı gibi bu durum iç göçü arttırmakta dolayısıyla kalkınma faaliyetlerini olumsuz etkilediği görülmüştür.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005) bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında sürdürülebilirlik, bölgeler arası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri esas alınmıştır. Bölgesel gelişme politikalarının AB politikaları ile uyumu için gerekli çalışmalara hız verilmesi, bölgesel politikalar konusunda başlatılan işbirliğine yönelik çalışmaların yoğunlaştırılması da plan hedefleri arasında yer almaktadır.

Türkiye'de ülkemizde bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ve geri kalmış bölgelerin gelişmesinin sağlanmasında önemli bir yer tutan alt yapı yatırımlarının, ödenek yetersizliği gibi nedenlerden dolayı zamanında tamamlanamaması bölgesel gelişmeyi olumsuz etkilemiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşanan güvenlik sorunu, beraberinde yarattığı göç, bölgeye yatırım yapılmasını ve doğrudan gelişmesine engel olmaktadır. 7. Plan döneminde hedeflenen, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi bu dönemde uygulamaya konulmuş, Doğu Karadeniz (DOKAP), Doğu Anadolu (DAP) Bölgesel Gelişme Plan çalışmaları sürmüştür. Doğu Akdeniz Bölgesel Gelişme Projesi ve Marmara Bölge Planının hazırlık çalışmaları sürmüş, Güneydoğu Anadolu Projesi'ne yönelik proje yatırımlarına devam edilmiştir.(Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001: 66)

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda(2007-2013) bölgesel gelişme noktasında kaydedilen gelişmelere dikkat çekilmiş ve şu hususlara yer verilmiştir: (Keleş ve Mengi, 2013: 247)Mevcut sosyo-ekonomik yapı içerisinde gelir düzeylerindeki dengesizlikler bu plan döneminde de önemini korumuştur. Kentlerin sunduğu istihdam olanakları, yoğun göç hareketlerinin yarattığı nüfus baskısı, bölgelerin sorunlarında ve potansiyellerinde farklılıkların oluşmasına yol açmaya devam etmektedir. Ülke genelini kapsayan bölgesel gelişme politikalarının çerçevesinin belirlenmesini, bölgesel istatistiklerin toplanmasını ve AB bölgesel istatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulmasını sağlayan istatistiki bölge birimleri sınıflandırması 2002 yılında üç düzey olarak yapılmıştır.

AB'ye üyelik sürecinde 2004-2006 dönemini kapsayan, ekonomik ve sosyal uyum alanında mali yardımla desteklenecek orta vadeli temel öncelik alanlarını belirlemek üzere Ön Ulusal Kalkınma Planı'nın hazırlandığı, yerel kalkınma girişimlerini geliştirmeyi ve yaygınlaştırmayı öngören plan kapsamında, sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksinin de dikkate alınarak, 12 NUTS 2 bölgesinde stratejik nitelikli, müstakil bütçeli ve operasyonel kalkınma programları ile sınır ötesi işbirliği programlarının uygulamaya konulduğundan söz edilmiştir.(Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2007: 48) Geçmiş dönemlerde uygulamaya konulmuş bölgesel gelişme planlarının çalışmalarının devam ettiği, ancak GAP dışındaki bu projelerin yeterli finansman desteği alamadığına, kamu yönetim sisteminde "iyi yönetişim" yaklaşımı çerçevesinde yeniden yapılandırmaya ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekilmiştir.

2014-2018 yıllarını kapsayan, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) Kalkınma Bakanlığı'nca hazırlanmıştır. Plana göre son yıllarda ekonomik ve toplumsal gelişme hızlanmıştır; ancak, bölgeler ve kır-kent ayrımı açısından gelişmişlik farkları sürmektedir. İstihdam, gelir dağılımı, toplumsal barış, kentleşme, çevrenin korunması gibi göstergeler dikkate alındığında, bölgeler arası dengesizliklerin bu dönemde de önemli sorun olarak görüldüğü, 2007-2013 döneminde Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde, Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA), bölgesel rekabet, çevre koruma, ulaştırma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi için hazırlanan projelere kaynak sağlandığı belirtilmiştir. (Keleş ve Mengi, 2013: 248-249)

Bu planda, üzerinde durulan bir diğer konu ise kırsal kalkınmadır. Kırsal yoksulluğun hala devam ettiği; ancak, kırsal alanlarda fiziksel ve toplumsal olanakların geliştirilmesi, eğitim düzeyinin yükseltilmesi, çevrenin ve doğal kaynakların korunması, turizm ve ticaret gibi tarım dışı ekonomik etkinliklerin arttırılması, tarımda rekabetin arttırılması, gibi politikaların bu yoksulluğun azaltılması ya da ortadan kaldırılması önerilmektedir. (Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2014)

Uygulamaya konulan kalkınma planları genel olarak değerlendirildiğinde; Bölgesel kalkınma anlayışında yaşanan dönüşümler ve AB'ye uyum süreci, Türkiye'nin bölge planlaması yaklaşımında da önemli değişimlere neden olmuştur.(Keskin ve Sungur,2010: 279) Bu süreçte yerelleşme eğilimlerine paralel olarak bölgelerin önemi her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla bölgesel gelişmenin temellerinin

yeniden yorumlanması gerekmiş ve kalkınma ekonomisini açıklayan yeni yaklaşımlar ortaya çıkmış, bunu bölgesel hedefler ve faaliyetler alanındaki değişimler takip etmiştir. Bölgelerin öneminin artarak küresel rekabetin temel aktörlerinden biri haline gelmesi ile bilgi teknolojileri, bölgedeki aktörler arasındaki işbirliği ve eşgüdüm gibi unsurlar da ön planda yer almaya başlamıştır.(Keskin ve Sungur, 2010: 288)

1990'lı yıllara kadar uygulamaya konulan ilk beş kalkınma planının geleneksel bölgesel kalkınma anlayışı çerçevesinde yürütüldüğü anlaşılmıştır. Altıncı kalkınma planından itibaren yürürlüğe konulan kalkınma planlarında ise ortak kavram, amaç ve araçların olduğu, bölge planlamasına vurgu yapıldığı, bölge politikasının temel amacının bölgelerarası dengesizlikleri giderme ve dengeli bölgesel gelişme hedefini taşıdığı göze çarpmaktadır.

Özellikle planlı kalkınmanın parçalanmış bir yönetim yapısı ile değil, tek merkezden yapılacak düzenlemelerle gerçekleştirilebileceği dikkate alınmalıdır.(Keleş ve Mengi, 2013: 23) Türkiye planlı dönemle birlikte uygulamaya başladığı bölgesel gelişme ve bölgeler arasındaki dengesizlikleri azaltıcı politikalarını günümüzde yeniden gözden geçirme zorunluluğu ile karşı karşıyadır.(Hasanoğlu ve Aliyev, 2006: 81)

BÖLGESEL POLİTİKAYA UYUM KONUSUNDA AB'NİN TÜRKİYE'DEN BEKLENTİLERİ

Türkiye'nin bölgesel politikası bakımından 2000'li yıllar, dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. 2000'li yıllardan itibaren AB ile üyelik öncesi uyum sürecinin başlatılması ile birlikte Türkiye, her alanda olduğu gibi, bölgesel politikalar alanında da bir dizi yükümlülük altına girmiş, hukuki ve kurumsal düzenlemeleri uygulamaya koymayı taahhüt etmiştir.(Keskin ve Sungur, 2010: 280) 1999 Helsinki Zirvesi metninde, Türkiye'nin tam üyeliği için gerekli olan reformların gerçekleşmesine yönelik olarak Katılım Öncesi Strateji geliştirileceği, katılım sürecinde Türkiye'nin Topluluk programlarından yararlanacağı ve AB ile diğer aday ülkeler arasında yapılacak toplantılara katılım hakkının olduğu belirtilmiştir.

Katılım Ortaklığı Belgeleri

Aday ülkeler tarafından üyeliğe geçiş sürecinde atılacak somut adımları, gerçekleştirecekleri yasal düzenlemeleri gösteren Katılım Ortaklığı Belgesi, ilk olarak Mart 2001'de kabul edilmiş; Birlik, bölgesel politikalarla ilgili olarak Türkiye'den beklentilerini kısa ve orta vadeli olarak ikiye ayırarak belirtmiştir.

Konumuz açısından, kısa vadede, NUTS sınıflandırmasının yapılmasını, etkin bir bölgesel politika geliştirilmesi için strateji benimsenmesini, planlama sürecinde bölgesel politika konulu projeleri de değerlendirmesini; orta vadede, ülke içi farklılıkların azaltılmasına yönelik ulusal bir politikanın geliştirilmesi, bölgesel farklılıkları değerlendirmek için çok yıllı bütçe uygulamasına gidilmesini, ekonomik ve toplumsal dayanışma için milli politika geliştirilmesini, bölgesel reformun tamamlanarak bölge ve belediye yönetimi kavramlarının geliştirilmesini, bölgesel gelişmeyle ilgili mevcut idari yapıların güçlendirilmesini talep etmiştir.(Keleş ve Mengi, 2013: 253)

Nisan 2003'te Konsey'in kabul ettiği ikinci Katılım Ortaklığı Belgesi'nde de, bölgesel politikalara ilişkin olarak bir önceki belgedekilere benzer beklentiler yer almış, hazırlanacak Ulusal Kalkınma Planı ile bölgesel farklılıkların azaltılmasını amaçlayan bir ekonomik ve toplumsal uyum politikasının ve NUTS 2 düzeyinde bölgesel gelişme planlarının oluşturulması istenmiştir. Yine bu belgede, Birlik müktesebatının hayata geçirilmesini kolaylaştıracak yasaların kabul edilmesi; bu alanda yatırımları kapsayan çok yıllı bütçelendirme kurallarının oluşturulması ve bölgesel gelişme yönetimi için idari yapının güçlendirilmesi istenmiştir. (KOB, 2003)

Son olarak Konsey, Ocak 2006'ta gözden geçirilmiş Katılım Ortaklı Belgesi'ni benimsemiş, bölgesel farklılıkları amaçlayan, ekonomik ve toplumsal uyuma yönelik stratejik çerçevenin geliştirilmeye devam edilmesi ve toplumsal uyuma yönelik stratejik çerçevenin geliştirilmeye devam edilmesi ve AB'nin katılım öncesi fonlarından yararlanabilmek için gerekli yasal ve idari çerçevenin oluşturulması temel beklentiler içerisinde yer almıştır. (KOB, 2006)

2008 yılında kabul edilen son Katılım Ortaklığı Belgesi'ne göre, kısa ve orta dönemli olarak önceliklerin belirlenmesi, bu öncelikler kapsamında yasal sürecin başlatılması, ilerleme raporlarından yer alan hususların uygulamaya konulması, yerel yönetimlere daha fazla yetki ve kaynak verilmesi, bölgesel politikalar konusunda kurumsal kapasitenin geliştirilmesi talep etmiştir. (Keleş ve Mengi, 2013: 254)

Avrupa Komisyonu İlerleme Raporları

Avrupa Komisyonu, tüm aday ülkelerde olduğu gibi katılım müzakerelerinde ortaya çıkan gelişmeleri her yıl inceleyip bir rapor halinde sunmaktadır.

Komisyon'un 1998 yılı Türkiye raporundaki değerlendirmesi Türkiye'nin resmi olarak aday olarak kabul edilmesinden önceki ilk raporu olup konumuzu oluşturan Bölgesel Politikalara, "Üyelik Yükümlülüğünü Üstlenme Yeteneği" başlığı altında yer verilmiştir. Raporun, Bölgesel Politika ve Kaynaşma başlığı incelendiğinde, *"Türkiye'nin demografik, sosyo-ekonomik ve altyapısal dengesizlikler, kalkınmada geri kalmış Doğu ve Güneydoğu bölgeleri ile ülkenin diğer bölgeleri arasında bir eşitsizliği yansıtmaktadır. Geri kalmış 49 vilayet, kırsal alandan büyük bir göç olgusuyla, kentsel nüfusta hızlı bir artışla ve ülkenin batısına veya yurt dışına önemli düzeyde göç ile karşı karşıyadır. Bu üç trendin sonucu olarak, Türkiye'nin doğusunda yıllık nüfus artışı (% -0.7) ulusal ortalamanın (% 1,5) hayli altındadır. 1986 yılında, geri kalmış bölgelerde kişi başına GSMH, ulusal ortalamanın ancak % 61'iydi. Bölgesel hane halkı tüketimine dayalı 1994 yılına ait daha yeni rakamlar da benzer bir eşitsizlik olduğunu göstermektedir. Geri kalmış bölgelerdeki altyapılar da, 1985 ve 1990 arasında gerçekleştirilmiş büyük projelere rağmen, yetersiz olmaya devam etmektedir."*(1998 Yılı İlerleme Raporu, 1998)

İlk raporun yayınlanması ile bölgesel politika konusunda, adımlar atıldığının ancak söz konusu çabanın yetersiz olduğunun, Türkiye'de 81 ilin olduğu dikkate aldığında 49 ilin geri kalmış olarak değerlendirildiği, bu faktörün göçü teşvik ettiğini ve yapısal problemlere yol açtığını anlamaktayız.

1999 Yılı İlerleme Raporu'nda tüm aday ülkeler arasında, en ciddi bölgesel sorunları bulunan ülkenin Türkiye olduğu belirtilerek, Türkiye'deki kişi başına düşen GSYH rakamının AB ortalaması ile arasındaki fark ve nüfusunun büyüklüğünün bunun en büyük nedeni olarak belirtilmiştir. Diğer aday ülkelerin aksine Türkiye'nin uzun yıllar bölgesel politika uyguladığı ancak bu politikanın, bir merkezi planlama sistemi çerçevesinde uygulanmasından dolayı bölgesel boyutun, kamu yatırım bütçesinin çerçevesinde uygulanmasından dolayı bölgesel boyutun, kamu yatırım bütçesinin önceliklerinde açıkça dikkate alınmadığı, bölgesel politika açısından görevlendirilen hizmet biriminin çok az sayıda personel sahibi olduğu ve bölgelerde temsilcileri olmadığı raporda yer almıştır. (1998 Yılı İlerleme Raporu, 1999)

*"Türkiye'de bölgesel sorunlar önemli boyutlarda ve ciddi nitelikte olduğu halde, bunlara yönelik etkin bir politika yoktur. Bölgesel kalkınma otoriteleri mevcut değildir. Bölgeler arasındaki büyük farkları kapatmaya yönelik, Topluluk standartlarıyla uyumlu bir bölgesel politikanın güçlendirilmesi ve modernize edilmesine yüksek öncelik verilmelidir. Bunun için, kalkınmada geri kalmış bölgelere anlamlı düzeyde kamu yatırımı açıkça tahsis edilmeli, böylece insan kaynaklarına yatırımlar arttırılmalı ve hayat şartlarında anlamlı bir iyileşme sağlanmalı"*denilmektedir. (2000 Yılı İlerleme Raporu, 2000)

2001 Yılı İlerleme Raporu'nda, son rapordan bu yana yapısal politikaların uygulanmasına yönelik hazırlıklar konusunda bir gelişme sağlanamadığı, kurumsal yapılar, program izleme, denetleme

konularında, bölgesel istatistiklerin geliştirilmesi konularında ilerleme kaydedilmediği belirtilmiştir. AB kurallarının uygulanması noktasında yeterli adım atılmadığı, bölgesel istatistiklerin geliştirilmesi konusunda bir ilerleme kaydedilmediğinden bahsedilmiş, GAP idaresi dışında DPT uygulamalarında merkezi yönetim dışı bir yapılaşmaya gidilmediği eleştirisi yer almış olup, Türkiye'nin yapısal fonlardan faydalanabilmesi için bölgesel politikalara ilişkin konuların ele alınmasında uzun dönemli bir strateji benimsenmediği, geri kalmış bölgelerin temel sorunlarını içeren uyumlu bir çalışmaya öncelik verilmediği, bölgesel farklılıklara yönelik altyapı yatırımlarına, özel sektör yatırımlarını cazip hale getirmeye, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi hususlarına ihtiyaç duyulduğu hususları da yer almıştır. (2001 Yılı İlerleme Raporu, 2001)

NUTS 2 sınıflandırma çalışmalarının Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından başlatılması sevindirici bulunmakta, ancak söz konusu çalışmanın henüz başlangıç aşamasında olduğu bildirilmektedir. Bu sınıflandırmanın tamamlanmasının ardından satın alma gücü ölçütüne görev kişi başına bölgesel GSYİH değerlerinin hesaplanması istenmektedir. (Keleş ve Mengi, 2013: 277)

2002 Yılı İlerleme Raporu'na göre AB'nin yapısal politikalarıyla uyumlu bir bölgesel politikanın uygulanması konusunda sınırlı ilerleme kaydedildiği, NUTS sistemini içeren geçici bir harita oluşturulmasının olumlu olduğu, kurumsal yapılanma, izleme, değerlendirme ve denetim konularında hala bir ilerleme kaydedilmediği belirtilmiş ve Birliğin standartlarına uyumlu, kalkınmada öncelikli yörelerdeki temel sorunları ele alan, etkili ve modern bir bölgesel politikanın oluşturulmasına öncelik verilmesi gerektiği, bölgesel politikayı güçlendirecek merkezi ve bölgesel düzeyde idari yapılanmaya ihtiyaç duyulduğu, hala GAP dışında bölgesel bir birim kurulmadığı belirtilmiştir. (2001 Yılı İlerleme Raporu, 2001)

2002 yılında yürürlüğe konan NUTS 2 sınıflandırmasına, DPT kapsamında bölgesel kalkınma konularında çalışacak yeni bir dairenin kurulduğu, 2004-2006 arası dönemi kapsayacak olan Ulusal Kalkınma Planı, bölgeler arası artan farklılıkları gidermeyi amaçlayan uzun dönemli kapsamlı bir bölgesel gelişme politikasının temellerini oluşturması gerektiği, mevcut durumda hazırlanan bölgesel kalkınma planları daha büyük ölçekte olup, yapısal fonlarla ilgili şartları sağlayamadığı bildirilmektedir. (2003 Yılı İlerleme Raporu, 2004)

2004 Yılı İlerleme Raporu'nda bölgesel organizasyon alanında hiçbir gelişme olmadığı, yasal çerçevede, çevre, mali kontrol alanlarında bazı gelişmeler olduğu, izleme ve değerlendirmeye ilişkin Nisan 2004'te bölgesel kalkınma programlarının izlenmesi, değerlendirmesine ilişkin bir birim kurulduğunu, bölgesel istatistikler açısından önemli ilerleme kaydedildiği belirtilmiştir. (2004 Yılı İlerleme Raporu, 2005)

2005 yılı ilerleme raporunda bölgesel politikalar açısından bölgesel örgütlenmenin yetersiz kaldığı, yasal çerçevenin önemli sayılabilecek gelişmelerin sağlanamadığı, kurumsal açıdan sorumlulukların DPT üzerinde olması dar bir çerçevenin içerisinde kalınmasına, idari kapasite açısından AB fonlarının bölgesel kalkınma üzerine uygulanması noktasında sorumlu birimin Merkezi Finans ve İhale Birimi olması ve bu birimin yoğun iş yükü, yetersiz kadrosu ile zorluk yaşadığı, programlama ile ilgili herhangi bir ilerleme kaydedilmediği, bunun yanında izleme ve değerlendirme noktasında önemli sayılacak ilerlemeler olmadığı tespiti yapılmıştır. (2005 Yılı İlerleme Raporu, 2006)

2005 yılı ilerleme raporu ile benzerlik gösteren 2006 Yılı İlerleme Raporu'nda da bölgesel örgütlenme, kurumsal çerçeve önemli gelişmeler olmadığı ancak bölgesel istatistikler, yasal çerçevenin geliştirilmesi, idari kapasite düzeyi, programlama, izleme ve değerlendirme noktalarında önemli gelişmeler yaşandığı belirtilmiştir. (2006 Yılı İlerleme Raporu, 2007)

2006 Yılı İlerleme Raporu'nda bölgesel politikaların uygulanabilmesi amacıyla hukuki çerçevenin çizilmesi ve bölgesel yapılanmaların tanımlanması hususlarında ilerleme sağlandığı, ancak kalkınma ajanslarının rolü ve işleyişi üzerine eğilmek gerektiği, merkezi ve bölgesel düzeyde bakanlıklar arasında yetki dağılımının değerlendirilmesi dahil olmak üzere, sorumluluğun geliştirilmesi gerektiği. IPA' nın uygulanmasına dair programlama belgelerinin hazırlanışı noktasında hızlanmaya ihtiyaç duyulduğu tespitine yer verilmiştir. (2006 Yılı İlerleme Raporu, 2007)

2007 Yılı İlerleme Raporu, 2005 yılı raporunda yer alan Merkezi Finans ve İhale Birimi ile ilgili sıkıntıların giderilmesi için yasal düzenlemenin yapıldığı, bu gelişmenin olumlu karşılandığı, kurumsal çerçeve ekseninde ilerleme kaydedildiği, bölgesel politika konusunda bakanlıklar arası çalışma gruplarının oluşturularak koordinenin sağlandığı, idari kapasite noktasında gelişmenin sınırlı kaldığı, programlamaya ilişkin iyi ilerleme sağlandığı, sonuç olarak bölgesel politika konusunda Türkiye'nin müktesebata sınırlı uyum sağladığı belirtilmiştir.(2007 Yılı İlerleme Raporu, 2008)

2008 Yılı İlerleme Raporu, bir önceki raporda da yer alan, yasal çerçeve, kurumsal kapasite, idari çerçeve, bölgesel örgütlenme konularının tamamında sınırlı ilerleme sağlandığı, hem merkezi hem bölgesel düzeyde Bakanlıklar arasındaki sorumluluk dağılımının incelenmesi ve yerel/bölgesel idareler ile paydaşların daha güçlü katılımı da dahil olmak üzere, sahiplenme ve mali sorumluluk konularında iyileşmeye ihtiyaç duyulduğu, genel itibariyle Türkiye'nin bu bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu faslındaki müktesebatla uyumunun çok gelişmediği açıklanmıştır. (2008 Yılı İlerleme Raporu, 2009)

2009 Yılı İlerleme Raporu'nda, Türkiye'nin 22. fasılda ilerleme kaydettiği, özellikle IPA bileşenlerinin uygulanmasına yönelik yasal ve kurumsal çerçevenin tamamlanması, projelerin hazırlanmasında yerel ve bölgesel unsurların sürece dahil edildiği, idari kapasitenin geliştirilmesi noktasında ivmeye ihtiyaç duyulduğu, IPA fonları açısından özellikle ulaştırma sektöründe projelerin kuvvetlendirilmesi gerektiği belirtilmiş, bölgesel politika konusunda sınırlı ilerleme kaydedildiği tespiti yer almıştır.(2009 Yılı İlerleme Raporu, 2010)

2010 İlerleme Raporu Türkiye'nin bu fasılda düzensiz de olsa ilerleme kaydettiği şeklinde olup IPA 3. ve 4. bileşenlerin uygulanmasına yönelik yasal ve kurumsal çerçevenin tamamlandığı, yerel ve bölgesel unsurların sürece dahil edildiği belirtilmiştir. Kalkınma Ajanslarının tam olarak faaliyete geçme aşamasında olduğu, idari kapasitenin hem yerelde hem de merkezde güçlendirilmesi gerektiği görüşü yer almıştır.(2010 Yılı İlerleme Raporu, 2011)

2011 Yılı İlerleme Raporu Komisyon bu fasılda bazı ilerlemeler kaydedildiğini, hukuki çerçeve açısından daha fazla yatay mevzuat geliştirilmesi gerektiği, kurumsal açıdan Bölgesel Kalkınma Yüksek Kurulu ve Bölgesel Kalkınma Komitesi kurulduğunu, Kalkınma Ajanslarının tam faaliyete geçtiğini, program otoritelerinin akreditasyona ilişkin ilerleme sağlandığını, idari açıdan finans ve ihale birimlerinin kurulması çalışmalarının yavaş ilerlediğini, ancak AB Bakanlığının kapasitesinin arttığını, programlama bazında proje hazırlama alanında ilerleme sağlandığı, mali yönetim ve kontrol açısından kapsamlı bir eylem planı hazırladığı belirtilmiştir. (2011Yılı İlerleme Raporu, 2012)

Komisyon 2011 yılında olduğu gibi 2012 İlerleme Raporu'nda da bu raporda da bazı ilerlemeler kaydedildiğini belirtmiş ve hukuki çerçeve alanında IPA birimlerinin hukuki zemine kavuştuğu, kurumsal açıdan kapasitenin arttırılması gerektiği, idari kapasite çerçevesinde finans ve ihale birimlerinin kurulduğu, programlama bazında ilerlemeler yaşandığı ancak fon kullanımında risklerin devam ettiği, mali yönetim ve kontrol bazında eylem planı uygulamasının daha etkili olması gerektiği hususları yer almıştır. (2012 Yılı İlerleme Raporu, 2013)

Diğer raporlarda olduğu gibi 2013 İlerleme Raporu'nda da bölgesel politika konusu birkaç bakımdan ele alınmış, idari kapasite, hukuki çerçeve, kurumsal çerçeve, programlama, izleme ve değerlendirme ile mali yönetim ve kontrol başlıkları altında gelinen son nokta değerlendirilmiştir.

Hukuki çerçeve konusunda bölgesel politikanın önemli unsuru olan yerellik konusunda gelişme yaşandığı, kurumsal çerçeve konusunda IPA bileşenleri altındaki program otoritelerinin aktif olduğu, idari kapasite açısında yetişmiş personeli elde tutma oranının düşük olduğu, tüm kurumların güçlendirilmesine yönelik eğitimlere ağırlık verilmesi gerektiği programlama konusunda, proje düzeyinde işbirliği sağlandığı, ancak projelerin yeterli çeşitlilik göstermediği, çevre sektöründe iyi hazırlanmış projelerin bulunduğu, izleme ve değerlendirme konusunda, kapasitenin daha da güçlendirilmesi gerektiği, mali yönetim ve kontrol konusunda Merkezi Finans ve İhale Birimi'nin, reddetme oranlarının izlenmesi ve raporlama konularında eğitim verdiği, netice itibariyle bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedildiği, bu ilerlemelerin IPA 3. ve 4. Bileşenlerin uygulanmasına yönelik kurumsal düzenlemelerin tamamlanması, daha fazla proje hazırlanmasını kapsadığı belirtilmiş, fon kaybını önlemek için IPA kurumlarının idari kapasitelerinin daha fazla güçlendirilmesine ihtiyaç duyulduğu tespiti yapılmıştır.(2013 Yılı İlerleme Raporu, 20014)

2015 Yılı İlerleme Raporu Türkiye'nin başlık kapsamındaki AB müktesebatına uyumunun sınırlı kaldığını, 2015 yılı içinde de sınırlı düzeyde ilerleme sağlandığının altını çizmiştir. (2015 Yılı İlerleme Raporu, 2016) Rapor, ayrıca IPA fonlarının kullanımı konusunda sınırlı ilerleme sağlandığı belirtilerek, 2014 yılında ortaya çıkan IPA fonlarının zamanında kullanılmamasına ilişkin riskin 2015 yılında daha da arttığı ifade edilmiştir. Bu sorunun nedenleri arasında IPA fonlarının yönetimine ilişkin siyasi iradenin olmaması, yüksek düzeydeki personel değişim oranı, kalite kontrol ve denetim birimlerindeki personel yetersizliği ve ihale dökümanlarının kalitesinin yetersiz olmasını saymıştır. (2015 Yılı İlerleme Raporu, 2016)

2016 Yılı İlerleme Raporu ise Türkiye'nin bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu alanında kısmen hazırlıklı olduğunu belirterek, IPA fonlarının kullanımında ve program uygulama kapasitesinin güçlenmesinde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 2017 yılı için Türkiye'den *"mali yardımın, belirtilen son tarihlere uygun şekilde uygulanmasını sağlamak ve yüksek kaliteli sonuçlar ortaya koymak amacıyla devam eden operasyonların izlenmesi ve denetlenmesine odaklanması; ulusal IPA koordinatörü ve ulusal yetkilendirme görevlisinin program otoritelerini koordine etme ve program seviyesinde etkin bir stratejik planlama ve risk yönetimi sağlama kapasitesini güçlendirmesi; yeniden düzenlenmiş AB uyum politikası yasal çerçevesi ile getirilen değişiklikleri, eylem planında yapılacak güncellemeye yansıtması"* istenmektedir. (2016 Yılı İlerleme Raporu, 2017)

Rapor, ayrıca, yasal çerçevede bazı ilerlemeler sağlandığını ve Türkiye'nin IPA II Çerçeve Anlaşması Genel Tebliği ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nu Şubat 2016 ve Nisan 2016 tarihlerinde kabul ettiğinin altı çizilmiştir.

2015 Yılı İlerleme Raporu'nda değinilen IPA fonlarının kapanıştan önce kullanılmaması riski konusundaki endişelerin bu raporda da devam ettiği; program otoritelerinin, kapasitelerini artırmaya devam ettiği; ancak 2015 yılında diğer bir eleştiri konusu olan ihale dokümanlarının kalitesine özel verilmesi gerektiği bu raporda tekrar dile getirilmiştir.
5 Kasım 2013 tarihinde müzakereye açılan "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" başlığı için getirilen kapanış kriterleri şunlardır: (İKV, 2016: 174)

1. AB Uyum Politikası'nı uygulamak için gerekli kurumsal kapasitenin oluşturulması;
2. AB Uyum Politikası'na yönelik bir kapasite geliştirme planının Komisyon'a sunulması;
3. Ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumun güçlendirilmesini sağlayacak ulusal politikanın tasarlanması ve etkin şekilde uygulanması;

4. Yerel ve bölgesel düzeyde eylemler dahil, tamamlayıcı nitelikte olan ve AB Uyum Politikası kapsamında yer alan ulusal stratejik planlama belgesinin ve operasyonel programların taslaklarının Komisyon'a sunulması;
5. Kapsamlı bir ihtiyaç değerlendirmesi ve Birlik'teki iyi örneklerin analizi doğrultusunda Yönetim Bilgi Sistemi'nin tasarlanması ve bu sistemin kurulumunun tamamlanması;
6. IPA'nın 3. Bölgesel Kalkınma ve 4. İnsan Kaynakları'nın Geliştirilmesi Bileşenlerinin dolaylı yönetim sisteminde tatmin edici bir performans gösterilerek, harcama öncesi kontroller olmadan, AB Katılım Öncesi Fonları'nın yetki devrinin gerçekleştirilmesinin sağlanması.

Avrupa Birliği yapısal fonların sağlıklı bir şekilde kullanılabilmesi için Türkiye'den gerekli düzenlemeleri yapmasını istemektedir. 2014- 2020 döneminde yapısal fonların kullanımına ilişkin AB tarafından düzenlenen sekiz tüzük bulunmaktadır. Türkiye'den bir aday ülke olarak bu tüzükler kapsamında gerekli düzenlemeleri hayata geçirmesi istenmektedir. Söz konusu sekiz tüzük şunlardır: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Uyum Fonu, Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu, Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu'na İlişkin Ortak Hükümler, Avrupa Küreselleşme Uyum Fonu, Avrupa Bölgesel İşbirliği Programı ve Avrupa Bölgesel İşbirliği Gruplaşması tüzüklerinden oluşur.

TÜRKIYE'NİN BÖLGESEL POLİTİKAYA UYUMU KONUSUNDAKİ ÇALIŞMALARI

2002 yılında bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi için Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemi'ne geçilmiştir. (Ergüder, 2004: 174) 2006 yılında kabul edilen 5449 sayılı Kalkınma Ajanlarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile dünyada uzun yıllardan beri uygulanmakta olan Bölgesel Kalkınma Ajansları uygulaması da Türkiye'de hayata geçirilmiştir.

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmış olan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan istekleri karşılamak için Türkiye, "AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Program"ları hazırlamış, kısa ve orta vadede gerçekleştirilmeyi taahhüt etmiştir.

Ulusal Programlar ve Ön Ulusal Kalkınma Planı

Ulusal programlar, Avrupa Birliği tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgeleri'nde yer alan ve uygulamaya konulması istenilen politikaların nasıl yerine getirileceğini açıklayan belgelerdir. Türkiye bugüne kadar 2001, 2003 ve 2008 yıllarında üç ayrı Ulusal Program hazırlamıştır.

2001 Ulusal Programı'nda bölge kavramının yerini, yerel dinamikleri ile küresel pazarlarda yer arayan kent ve kent ağlarının oluşturulduğu yeni bir bölge kavramı almıştır. Bu yeni yapı içerisinde kentler, üretim ve yönetim merkezleri olarak ön plana çıkmakta ve sermayenin çekim merkezine dönüşmektedir. Küresel ekonomide yaşanan bu yeniden yapılanma, bölgede yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Türkiye'nin bölgesel politikaların temel amacı, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, çarpık kentleşmenin önüne geçilmesi, ülke çapında metropoliten alanların geliştirilmesi olarak sayılmıştır. Bu çerçevede, bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasında, sürdürülebilirlik, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri esas alınmıştır.(Ulusal Program, 2001)

Bu programda, bölgesel gelişme politikalarından sorumlu birimin DPT bünyesindeki Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü olduğu, yerel yönetimlerin tanımlandığı, kalkınmada öncelikli bölgelerin belirlendiği, bölgesel projelere yer verildiği, AB kriterlerine göre hedef bölgeler ve NUTS tanımlamaları yapılacağı belirtilmiştir.(Keleş ve Mengi, 2013: 255-257)

Program kapsamında, kısa vadede, AB kriterlerine göre bölgelerin belirlenerek, NUTS tanımaları yapılacağı, orta vadede ise DPT'nin bölgesel teşkilatlanmaya gideceği, her bir bölge birimi için nitelikli elemana, yeterli teçhizata, en önemlisi bölgesel politika alanında çalışan personelin eğitime ihtiyaç duyduğu, bölgesel amaçlı devlet yardımlarının AB kriterlerine göre uygulamaya konulacağı, bölgesel ve yöresel potansiyeller yerel aktörlerin etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması ile belirlenecek ve bu potansiyelin kalkınmaya uyumlu olması için gerekli projelerin hazırlanacağı yer almıştır. (ABGS, 2001: 348-349)

2003 Ulusal Programı'nda programda bölgesel politika açısından belirlenen hedeflerin uygulanması noktasında Birlik standartlarına uygun hukuki ve idari çerçeve ile bölgesel politikaların programlanması, yürütülmesi, izlenmesi ve kontrolü amacı, öncelikler listesinde yerini almıştır. Bu kapsamda kısa vadede, gerekli mekanizmaların oluşturulması amacı ile bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikalarının geliştirilmesi için mevzuatın uygulanmasını kolaylaştıracak yasal çerçevenin kabul edilmesi, bölgelere yönelik kamu yatırımlarına ilişkin öncelik kriterlerini ortaya koyan çok yıllı bütçeleme usullerinin oluşturulması, bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesi hedeflenmiş, yerel yönetimlerin mali kaynaklarının yetersiz olduğu ve merkezi yönetimin ağır vesayeti altında oldukları saptaması yapıldıktan sonra; yerel yönetimlerin, Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ilkelerine göre yeniden yapılandırılacağı belirtilmektedir.

Tüm bu hedeflerin yerine gelmesi için hem AB üye ülke temsilcileri hem de özel sektör temsilcileri ile işbirliği içerisine girilerek toplantılar gerçekleştirilmiş, bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve AB Bölgesel İstatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanının oluşturulması amacıyla ülke çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 22 Eylül 2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece ulusal çapta NUTS 2 düzeyinde istatistiki verilerin derlenmesine başlanılmıştır.(Ulusal Program, 2003: 585-586)

Bu programda, bölgesel gelişme ilgili çeşitli saptamalara yer verilmiş, mali kaynakların merkezden dağıtıldığı merkezi bir bölgesel gelişme politikası izlendiği, ancak bu politikanın bölgelerarası dengesizlikleri gidermek bir yana, bu dengesizlikleri arttırdığı, kaynak israfına neden olduğu, bölgesel gelişme politikalarına uyum sağlayabilmek amacıyla gerekli tüzel ve kurumsal yapının oluşturulması; bu politikaların programlanması, yürütülmesi, izlenmesi ve denetimine öncelik verileceği belirtilmiştir. (Ulusal Program, 2003)

2008 yılı için hazırlanan son Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İliştin Türkiye Ulusal Programı'nda Belediye Kanunu, Büyükşehir Kanunu, İl Özel İdaresi Kanunu, Mahalli İdare Birlikleri Kanunu, İl özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkındaki Kanun'un yürürlüğe girdiğine dikkat çekilirken, Bölgesel Politika başlığında ise katılım öncesi programların uygulanması amacıyla bakanlıklar düzeyinde proje hazırlama, izleme, değerlendirme, mali yönetim ve denetleme alanlarında kurumsal yapılanmanın ve tüzel çerçevenin oluşturulacağı sözü verilmektedir.(Ulusal Program, 2008)

Bu program kapsamında tüm bölgelerde ulusal kalkınma ajanlarının kurulması, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüklerinin yetki ve kapasitelerinin arttırılarak il düzeyinde planlama ve koordinasyon işlemlerine etkinlik kazandırılmasına ilişkin çeşitli tedbirler öngörülmüştür.

Avrupa Komisyonu, Ekim 2001'de diğer aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye'den de, Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP) hazırlamasını istemiştir. Ulusal Programın eki niteliğinde olan bu plan,

Türkiye'nin ekonomik ve sosyal uyumuna yönelik katılım öncesi mali yardımların programlanmasını amaçlayan ve 2004-2006 dönemini kapsayan bir planı ortaya koymuştur. (Keleş ve Mengi, 2013: 261)

ÖUKP'de, Türkiye'deki bölgeler arası gelişmişlik farkları olduğunu, Avrupa Birliği üyeleri ile karşılaştırıldığında da bu durumun çok net bir şekilde ortaya çıktığı eklenmiştir. Tespitlerin ardından çözüm önerileri ise şunlar olmuştur: (Ön Ulusal kalkınma Planı, 2014)
- İnsan kaynaklarının, KOBİ'lerin, yeni yatırımcıların desteklenmesi;
- Kırsal alanlardaki iş sahalarının çeşitlendirilmesi;
- Bölge halkının bölge ekonomilerine katılımının sağlanması.

Plana göre 26 NUTS 2 bölgesinin istihdam düzeyi ve rekabet gücünün arttırılması yoluyla bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları azaltılabilecektir. Öte yandan bölgesel gelişme stratejisinin başarısı büyük ölçüde merkezi ve yerel yönetimlerin işbirliğine bağlı olduğu, yerel dinamiklerin artan önemi nedeniyle "kent konseyleri" gibi yerel örgütlenme türlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiş, akabinde Birlik mevzuatına uyum açısından kısa ve orta vadeli beklentiler açıklanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'den kısa vadede, topluluk kurallarına uygun bir NUTS sınıflandırmasının hazırlanması öngörülmüş bunun üzerine Türkiye, 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kendisinden talep edilen sınıflandırmayı yapmıştır. Bu sınıflandırmaya göre, 81 il NUTS 3, birbirine yakın olan illerin birleştirilmesi ile 26 adet NUTS 2, coğrafi bölgelerin sınıflandırılması ile 12 adet NUTS 1 bölge birimi kurulmuştur. Bu sınıflandırma yapılırken, önce Türkiye anlamına gelen TR kısaltması, ardından NUTS derecelendirmesi eklenmiştir. NUTS 2 bölgeleri, AB fonlarından en fazla yardım alan bölgeler olup ortak sorunlara sahip, sosyo-ekonomik ve kültürel olarak birbirine yakın, coğrafi olarak benzer özellik gösteren illerin gruplandırması ile oluşturulmuştur. Türkiye açısından oluşturulan sınıflandırmada NUTS 1 içerisinde, İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgeleri yer almaktadır. NUTS 1 birimlerinin altında İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir, İzmir, Aydın, Manisa, Bursa, Kocaeli, Ankara, Konya, Antalya, Adana, Hatay, Kırıkkale, Kayseri, Zonguldak, Kastamonu, Samsun, Trabzon, Erzurum, Ağrı, Malatya, Van, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin'den oluşan 26 adet NUTS 2 bölgesi ve bunun da altında 81 ilden oluşan NUTS 3 birimi bulunmaktadır. (Kösecik ve Koçak, 2004: 13)

IPA bileşenleri ve bu bileşen altında yatan hedeflerin mantığı aday ülkelerin müzakerelerden sonra Birliğe uyumudur. IPA, politika geliştirmesinin yanında Birliğin uyum politikasının yönetimi ve özellikle ABKF ve Uyum Fonu için hazırlanmayı desteklemektedir. IPA kapsamında Türkiye için ayrılan bütçe belirtilen ihtiyaç alanlarının tümünde büyük bir etki yaratmak için yeterli olmayacaktır. Bu nedenle etkilerini en yüksek seviyeye taşımak için fonlar sektörel ve coğrafi hatlara odaklanacaktır. Bununla birlikte çabanın büyük bir kısmı, özellikle bölgesel farklılıkların azaltılmasında Türkiye'nin kendi öz kaynaklarından sağlanmak zorundadır. AB fonları öncelikle müktesebat ile uyum çalışmaları ve AB araçlarına uygulanan yönetim prensiplerinin uygulanmasını gerçekleştirmek için kullanılacaktır. (Reeves,2006: 44)

Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu başlığı altındaki 22. Başlık altında Türkiye'nin attığı diğer bir önemli adım ise Kalkınma Bakanlığı tarafından Aralık 2014'te Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) yayınlanması olmuştur. Daha dengeli ve topyekün kalkınma ilkesiyle ortaya konan ve 2015 yılında uygulanmaya başlayan BGUS, Bölgesel gelişmeye ilişkin uygulamaların eşgüdümlü olarak yürütülmesini için temel bir çerçeve oluşturulması, bölgesel kalkınma çabalarına belirgin bir yön kazandırmayı ve bölgesel farklılıkların azaltılmasını amaçlamaktadır.[4] (İKV, 2016: 178)

[4] Açılan Müzakere Fasıllarında Ne Durumdayız?, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 281, 2. Baskı, İstanbul, Haziran 2016, s. 178.

Türkiye, IPA'nın uygulanmasına yönelik idari yapıyı oluşturmuş, 2007-2013 dönemini kapsayan IPA I döneminde Bmlgesel Kalkınma ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi bileşenleri altında aldığı 2,2 milyar Avro'luk yardımla kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Çalışmalar özellikle IPA kurumlarının idari kapasitelerinin güçlendirilmesi, programlama, izleme ve değerlendirme ile mali yönetim konularına yönelik olduğu görülmektedir. 2014-2020 döneminde ise yaklaşık 4,5 milyar Avro destek verilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu dönemde ekonomik ve sosyal uyuma yönelik yardımların IPA II'nin Bölgesel Kalkınma ve İstihdam, Sosyal Politikalar ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi politika alanlarında kullanılması planlanmaktadır. (İKV, 2016: 178-179)

SONUÇ

Aday olan Türkiye'nin proje odaklı Katılım Öncesi Mali Aracı'ndan (IPA) yararlanmaktadır. NUTS sınıflandırmasına göre kurulan kalkınma ajansları sayesinde hazırlanan projelerin uygulanma aşamasındaki iş ve işlemler yürütülmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nden bu yana bölgesel farklılıklar ile mücadele etmeye çalışan, ancak çok da başarılı olamayan Türkiye'de on yıllık kalkınma planları ile bir dizi önlemler alınmış ve yatırımlar yapılmıştır, ancak tam üyelik müzakerelerinde olduğu gibi kalkınma planlarında da aynı cümleler tekrar edilmiştir.

İdari yapılanma konusunda ademi merkeziyetçi yaklaşımla yeni yasal düzenlemeler ile bir dizi yenilikler getirilmiş, ancak Türkiye'nin devlet geleneği, merkezi karar alma mekanizmasının etkisini hep hissedilir kılmıştır. Bölgesel politikalar, diğer ortak politikaların tamamlayıcısı konumundadır. Bu husus, müzakere sürecince Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu başlığına azami önem verilmesini zorunlu hale getirmiştir. Nihayetinde bu başlık 2013 yılında açılmış ve çalışmalar nispeten hız kazanmıştır. Bölgesel politikalar, ekonomik gelişmenin farklı bölgelerde aynı düzeyde gerçekleşememesinden kaynaklanır. Coğrafi nedenler, terör eylemleri, oluşan güvenlik endişesi, eğitimsizlik, teknolojik eksiklik kırsal alanlarda geri kalmışlığı doğurmuş. Bu durum nispeten gelişmiş bölgelere göçe neden olmuştur. Metropol kentlerde oluşan yığılma, kentsel çevresel sorunları tetiklemiştir.

Eurostat tarafından hazırlanan 2012 yılına ait gelişmişlik endeksi rakamlarında AB 100 endeksine göre seviyesi 54 olarak belirlenen Türkiye'nin tamamı Hedef 1 kapsamına alınacağından tam üye olması halinde Yapısal Fonlardan en önemli kullanıcısı olacaktır. Bu fonlar doğrudan değil hazırlanan projelerle doğru orantılı olarak dağıtılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de ne kadar verimli proje geliştirilirse o kadar çok fon kullanacaktır. Makro ekonomik düzeyde ve sosyal politika reformları ile desteklenmeyen bir bölgesel politika uygulamasının başarısız olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla ekonomide yeniden yapılanmanın tamamlanması, sosyal politikadaki eksikliklerin giderilmesi, tarım politikasında gerek AB Ortak Tarım Politikası uyumu gerek ulusal ihtiyaçlar çerçevesinde yapılması gereken reformların tamamlanması ve özellikle kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması ile sağlanacak istikrarlı bir ortam, AB üyeliğine giden yolda Türkiye'nin süratle ilerlemesini sağlayacaktır.(Değer ve Öztürk, 2005: 68) Bu kapsamda, Türkiye'nin özellikle ulusal kalkınma planlarının, bölgesel programların ve projelerin, AB perspektifi ve normlarına uygun hazırlanması ve uygulanması özel önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan6.pdf, erişim tarihi 21.03.2014

ARSLAN, Gülen Elmas, DEMİREL, Baki, Türkiye'de Bölgesel Politikaların Gelişimi ve Bölgesel Dengeler, Dosya, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Mart/Nisan 2010

Avrupa Birliği Genel Sekterliği, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2001

BACHE, Ian, ANDREU, George, ATANASOVA, Gorica, TOMSİC, Danijel, Europeanization and multilevel governance in South-East Europe: The Domestic Impact of EU Cohesion Policyand Pre-Accession Aid, Journal of European Public Policy, No.18:1, January 2011
BALDWİN, Richard, WYPLOSZ, Charles, The Economics of European Integration, McGraw Hill Higher Education, 2009
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf, erişim tarihi 03.03.2014
BİLİCİ, Nurettin, Avrupa Birliği ve Türkiye, Mali Yardımlar Vergilendirme, Seçkin Yayıncılık, 2013
BİLİCİ, Nurettin, Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997
BRASCHE, Ulrich, Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2001
CANDAN, Tolga, Avrupa Birliği Politikaları, Ankara, İmaj Yayınevi, 2011
ÇİMEN, Adnan, Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikalarının Avrupalılaşması, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, Cilt 12, Özel Sayı 12
DEĞER, Kemal, ÖZTÜRK, Lütfü, Avrupa Birliğinin Bölgesel Politikası ve Türkiye, Avrupa Çalışmaları Dergisi, Ankara, Cilt 5, Sayı 1, 2005
DPT, Bölgesel Gelişme ve Özel İhtisas Raporu, VIII. BYKP,
http://ekutup.dpt.gov.tr/bölgesel/öik523.pdf, erişim tarihi 13.02.2014
DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Ankara,
Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan9.pdf, erişim tarihi 20.03.2014
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan4.pdf, erişim tarihi 18.03.2014
Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara,
DULUPÇU, Murat Ali, Bölgesel Politikalar Kopyalanabilir Mi? Bölgeselleş(tir)me (Yönetim) Karşısında (Yeni) Bölge(sel)cilik (Yönetişim), Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, TEPAV, Ankara, 2006
ERGÜDER, Can, Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Yapısal Fonlar: Uyum Sürecinde Türkiye için Bir Değerlendirme, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004
Gelişmişlik Endeksleri,
http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16088, erişim tarihi 12.05.2014
HASANOĞLU, Mürteza, ALİYEV, Ziya, Avrupa Birliği'nde Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları, Sayıştay Dergisi, Sayı 60, 2004
İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan2.pdf, erişim tarihi 18.03.2014
İKV, (2016), Açılan Müzakere Fasıllarında Ne Durumdayız?, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 281, 2. Baskı, İstanbul, Haziran 2016.
İlerleme Raporları,
http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1, erişim tarihi 07.04.2014
Keleş, Ruşen ve Mengi, Ayşegül, (2013), Avrupa Birliğinin Bölge Politikaları, Cem Yayınevi, İstanbul,
KESKİN, Hidayet, SUNGUR, Onur, Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye'de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:21, Mayıs 2010
KÖSECİK, Muhammet, KOÇAK, Süleyman Yaman, Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar, Kentsel Araştırmalar Sempozyumu, DPT, Cilt II, 2004
REEVES, Teresa, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, Tepav, Ankara, 2006
SAĞBAŞ, İsa, Avrupa Birliği Bölgesel Politikası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2003.
SARICA, İsmail, Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Sayı 1, 2001
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan8.pdf, erişim tarihi 20.03.2014
Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı,
http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan10.pdf, erişim tarihi 21.03.2014
Ön Ulusal Kalkınma Planı,
http://www.esk.dpt.gov.tr>DocObjects/DOcuments/2228/o-ukp.pdf, erişim tarihi 10.05.2014
Özdemir, Kerim Türkiye'deki Kırsal Sanayinin Kentlere Olan Göçler Üzerindeki Etkisi, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt II.
ÖZŞEN, Tayfur, ALTINBIÇAK, Akif, TURABOĞLU, Tuncay, İl Gelişme Planlaması ve Mersin, Batman, Çankırı Uygulamaları, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, DPT, Cilt II, 2004
Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan3.pdf, erişim tarihi18.03.2014
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan7.pdf, erişim tarihi 21.03.2014
2001 Yılı Ulusal Programı,
www.ab.gov.tr/index.php?p=195&I=1, erişim tarihi 18.02.2014
2003 Yılı Ulusal Programı,
www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/IV-21.pdf, erişim tarihi 19.03.2014

2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesi, http://www.ikv.gov.tr/pdfs/KOB2003-tr2.pdf, erişim tarihi 10.05.2014
2006 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesi, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, erişim tarihi 11.05.2014
2008 Yılı Ulusal Programı, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=42260&I=1, erişim tarihi 11.04.2014
1998 Yılı İlerleme Raporu, http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1, erişim tarihi 25.03.2014
1999 Yılı İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Ilişkileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, erişim tarihi 10.04.2014
2000 Yılı İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Ilişkileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, erişim tarihi 26.03.2014
2001 Yılı İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Ilişkileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, erişim tarihi 26.03.2014
2001 Yılı İlerleme Raporu, http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1, erişim tarihi 23.03.2014
2003 Yılı İlerleme Raporu, http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1, erişim tarihi 24.03.2014
2004 Yılı İlerleme Raporu, http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1, erişim tarihi 25.03.2014
2005 Yılı İlerleme Raporu, http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1, erişim tarihi 07.04.2014
2006 Yılı İlerleme Raporu, http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1, erişim tarihi 07.04.2014
2007 Yılı İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, erişim tarihi 08.04.2014
2008 Yılı İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, erişim tarihi 08.04.2014
2009 Yılı İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, erişim tarihi 14.04.2014
2010 Yılı İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf, erişim tarihi 15.04.2014
2011 Yılı İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2011.pdf

Leachate Treatment of Mn and Cu Heavy Metals with Expanded Perlite: Case Study Bingöl Solid Waste Landfill

Sızıntı Suyundaki Mn ve Cu Ağırmetallerinin Genleştirilmiş Perlit ile Giderimi: Bingöl Katı Atık Tesisi Örneği

Sinan Mehmet TURP[1], *Ümit KORKUTATA*[2]

Özet-Dünya nüfusu ve tüketimin hızla artması katı atık miktarındaki artışlar özellikle kentlerde önemli bir çevre sorunu haline gelmiştir. Katı atık bertaraf sistemleri arasında bulunan düzenli depolama yöntemi ekonomik olması sebebiyle kullanılan en yaygın yöntemdir. Ancak katı atık entegre tesislerinde ortaya çıkan sızıntı suları bu tesislerin en önemli sorunudur. Günümüzde arıtılması en zor atık suların başında gelen katı atık sızıntı suları içerdikleri organik ve inorganik kirleticiler sebebiyle yeraltı suyu ve toprak kalitesini etkilemekte buna bağlı olarak doğal yaşamı da tehdit etmektedir. Katı atık düzenli depolama alanlarında oluşan sızıntı sularının kanserojen kimyasallar ve toksik maddeler içerdiği yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir ancak sızıntı sularının depolanması ve taşınımı, riskli ve zor olmakla beraber arıtımı üzerine de yeterince çalışma yapılmamıştır. Bingöl ilinde bulunan katı atık entegre tesisinden meydana gelen sızıntı suları yağışların artması ile biriktirilen havuzlardan taşmakta, yeraltı ve yüzeysel sulara karışarak Bingöl'deki halkın ve doğal yaşamın sağlığını tehdit etmektedir. Bu çalışmada doğal adsorban malzeme olan genleştirilmiş perlit (GP) kullanılarak katı atık sızıntı suyunda bulunan ağır metallerin giderim verimleri incelenmiştir. Deneyler laboratuvar ortamında mangan ve bakır ağır metal tuzlarında hazırlanan sentetik atıksulardan Mn ve Cu gideriminden elde edilen numunelerin analiz sonuçları yüzde olarak ifade edilmiştir. Çalışmada Mn ve Cu ağır metallerin 1-250 mg/L arasında değişen farklı başlangıç konsantrasyonlarında yapılan deneylerde, 5 dak.-20 dakika arası farklı zaman aralıklarında giderim verimleri Mn ağır metalinde; 1mg Mn/L'de ortalama %74, 2mg Mn/L'de %93, 5mg Mn/L'de %88, 10mg Mn/L'de %78, 25mg Mn/L'de %57 dir. Aynı şekilde Cu ağır metalinde; 1mg Cu/L'de ortalama %96, 2mg Cu/L'de %97, 5mg Cu/L'de %95, 10mg Cu/L'de %93, 25mg Cu/L'de %77 olarak giderim sağlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Katı Atık Sızıntı Suyu1; Ağırmetal Arıtımı2; Genleştirilmiş Perlit3; Ağırmetal Kirliliği4

GİRİŞ

Sanayi devriminin yaşanmasıyla sanayi ve endüstride de hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler üretimi tetikleyerek çeşitliliği ve artışı sağlamıştır. Üretimde artışın ve çeşitliliğin sağlanması akabinde diğer gelişmelerinde bir sonucu olarak Dünya nüfusunda hızla artışa neden olmuştur. Bu nüfus artışı sanayi devrimiyle beraber endüstride artan ve çeşitlenen üretimin tüketilmesinin sonucu olarak, katı atık sorununu doğurmuştur. Değişen yaşam tarzı katı atık cinsi ve miktarını da etkilemiştir. Katı atık miktarında gözlenen artışa paralel olarak yerleşim yerlerinde büyük çevre sorunlarına yol açmıştır[1,2]. Ülkemizde belediye hizmetinin verildiği yerleşim alanlarında yılda yaklaşık 25 milyon ton atık açığa çıkmaktadır. Bu atıkların yalnızca %33'ü katı atık depolama alanlarında bertaraf edilmektedir[3]. Katı atıkların toplandığı Katı Atık Düzenli Depolama sahalarında meteorolojik etkiyle ve çöpün kimyasal, biyolojik reaksiyonuyla beraber çürüme sonucunda sızıntı suyu oluşur ve sızıntı suyu toplama sistemleri ile dışarı alınır[4]. Katı atıkların içinden süzülen sızıntı suyu, katı atıkların muhtevasından kaynaklanan çok sayıdaki element ve bileşiği içermektedir. Sızıntı suları içeriğindeki kimyasal bileşikler ve ağır metallerden dolayı arıtılması zor olan atıksuların başında gelmektedir[5]. Maalesef düzenli depolama alanlarının olduğu birçok tesiste açığa çıkan sızıntı sularının arıtımı için herhangi bir işlem uygulanamamaktadır. Hatta Dünya'nın birçok yerinde düzenli depolama alanlarından çıkan sızıntı sularının toplandığı bir sızıntı suyu havuzu bile bulunmamaktadır. Yapılan araştırmalarla sızıntı sularının toksik ve ağır metal içeriğinin yüksek oluşu canlıları risk altında tutarak tehdit etmektedir. Gelen atığın cinsine göre sızıntı suyu, bileşiği ve karakteristiği değişim göstermektedir. Katı Atık

[1] Yrd.Doç.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi 1. Bitlis Türkiye, smturp@beu.edu.tr.
[2] Yüksek Lisans Öğr. Bitlis Eren Üniversitesi 2. Bitlis, Türkiye, krktt.umutt@gmail.com.

Entegre Tesislerinin bulunduğu konum, iklim, yüzey alanı, tesis yaşı ve gelen atık miktarına bağlı olarak sızıntı suyu debisi değişim göstermektedir[6].

Türkiye'de 38 ilde Düzenli Katı Atık Depolama sahası bulunmakta ve bunlardan sadece 11 ilde bu sahalardan kaynaklanan sızıntı suyu arıtma tesisi mevcuttur. İki ilde ise sızıntı suyu arıtma tesisi yapım ve ihale aşamalarındadır. Sızıntı suyu arıtımı gerçekleştiren iller Şekil 1'de koyu renkle gösterilmiştir[7].

Şekil 1. Türkiye'de sızıntı suyu arıtma tesisi bulunan illerin haritada gösterimi

İlhan ve diğ., 2007 yılında elektrokimyasal arıtım ve uygulamaları çalışmasında katı atık sızıntı suyunu incelenmiştir. Bu çalışmada, son yıllarda diğer arıtım yöntemlerine kıyasla, avantajlarıyla göz önüne çıkan ileri arıtım tekniklerinden elektrokimyasal arıtım yöntemlerini irdelenmiştir. Elektrokimyasal arıtım yöntemlerinin temel mekanizması, diğer arıtım yöntemlerine göre avantaj ve dezavantajları, önemli işletme parametreleri ve elde edilen giderim verimlerini incelenmiştir. Bunun yanı sıra elektrokimyasal arıtım yöntemleri uygulanarak; belli süre içinde kirlilik konsantrasyon değişim potansiyeli fazla, arıtımı güç olan sızıntı sularının arıtılabilirliği araştırılmıştır. Bu aşamada elektrokimyasal yöntemlerden en çok kullanılan elektrokoagülasyon yöntemiyle farklı elektrot tipleri ve farklı sürelerde elde edilen kirletici giderim verimleri belirlenmiştir. Yapılan incelemelerde kirletici parametre olarak KOI ve NH_3-N seçilmiştir. Analizler neticesinde ortalama KOI derişimi 12800 mg/L olan orta yaşlı bir sızıntı suyunda 30 dakikalık bir süre zarfında %14,6 oranında amonyak azotu giderimi ve %59,4 oranında KOI giderimi elde edilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, elektrokimyasal arıtım yöntemleri diğer yöntemlere kıyasla oldukça avantajlı olmakla birlikte sızıntı suyu için daha çok bir ön arıtım kademesi olarak tercih edilmiştir [8]. Bayhan ve diğ., 2015 yılında yapmış olduğu; katı atık deponi alanlarında sızıntı sularının oluşumu, özellikleri ve yeraltı sularına etkilerinin araştırılmıştır. Bu çalışmada; katı atık deponi alanlarında açığa çıkan sızıntı suyunun yeraltı sularına etkilerini, katı atık yönetim süreci içerisinde düzenli depolama alanlarının vazgeçilmez nihai giderme yöntemi olmuştur. Katı atıkların vahşi depolanması sonucunda çok büyük kirletici potansiyele sahip sızıntı sularını oluşturduğu ve sızıntı sularının fazla miktarda organik ve inorganik kirleticiler içerdiğini, yüzeysel veya sızma akış ile yeraltı sularına ve yüzeysel sulara karışarak çevre ve insan sağlığı açısından risk oluşturduğu ortaya koyulmuştur [9]. Kashif, 2016 yılında, son on yılda kil mineralleri ile ağır metallerin adsorpsiyonu inceleme çalışmasında; adsorban olarak killerin kullanılarak İyon değişimi için düşük maliyetli, spesifik yüzey alanı, iyi adsorpsiyon özellikleri, toksik olmayan doğası ve büyük potansiyeli açısından ticari olarak temin edilebilen adsorbanların avantajlara sahip olduğu belirtilmiştir. Killer yüzeye tutulan değiştirilebilir katyon ve anyonlar içerir ve bu nedenlerden dolayı, bilim adamlarının dikkatini çekmektedir. Aynı zamanda kil çevre dostu adsorban olarak vurgulanmıştır. Adsorpsiyon yöntemi ile arıtma ağır metallerin giderimde kullanılan etkili yöntem olduğu kanıtlanmıştır. Killer ve mineraller, bol ve ucuz malzeme olduğundan sulu çözeltilerde ağır metal gideriminde yıllardır kullanılmaktadır. Son on yılda (2006-2016) kapsamlı araştırmalar ve literatür

derlemeleri, kil minerallerini adsorban olarak kullanılmasında önemli bulgular arasındadır. Kil mineralleri, ağır metal gideriminde mükemmel bir adsorban olduğu doğrulanmıştır. Kil minerallerinin ağır metalleri absorbe etmesini sağlayan katmanları arasındaki boşluktur. Killerin iyonik türleri adsorbe edebilmesi için kendi katmanları arasındaki boşluğu artırabilir. Kil mineralleri pahalı adsorbanların kullanımını en aza indirmek için incelenmiştir. Kil minarellerinin ağır metalleri gidermesinde; pH, temas süresi, başlangıç konsantrasyonu, sıcaklık, dozaj, gibi çeşitli faktörlerin etkisi incelenmiştir. Desorpsiyon ve rejenerasyon çalışmaları kil adsorbanlarının yeniden kazanılabilmesi için araştırmacılar tarafından göz önünde bulundurulmuştur. Malzemeyi karakterize etmek için; FTIR, SEM, TEM, XRD, TGA gibi çeşitli aletler kullanılmıştır. Birçok kil malzemesi herhangi bir değişiklik olmadan metal kirleticilerin giderimi için mükemmel bir potansiyel olduğu gösterilmiştir, fakat pek çok çalışmada, kil minarellerinin giderme kapasiteleri bazı kimyasal değişiklikler yoluyla geliştirilebilir. Adsorpsiyon özellikleri, bu nedenle; kimyasal muamele, aktivasyon ve yüzerme maddesinin modifikasyon derecesine bağlıdır. Nanoteknolojinin kullanımı, su kirletici maddelerin giderimi için teknik sorunların çözümünde umut verici bir uygulamadır. Adsorban olarak kil mineralleri, genellikle birincil olarak kadmiyum, bakır, kurşun, çinko, krom, nikel vb gibi adsorbatlar açısından incelenmiştir ve kil mineralleri metal giderimi için uygulanabilirliği gösterilmiştir [10]. Gupta ve diğ., 2012 yılında ki çalışmada inorganik malzemelerin, metal iyonlarla yüzeye çekilme kinetiği adsorban etkileşimleri incelenmiştir. Killer ve kil mineralleri, zeolitler, silika jel, toprak, aktif alüm, inorganik polimer, inorganik oksitler, uçucu kül gibi çeşitli malzemeler vardır. Bu malzemeler katyon ve anyon olarak, Cd, Co, Cr tutucu madde olarak kabul edilmiştir. Bu derlemede adsorban olarak Pb, Mn, Cu, Ni, Hg, Se, Zn Fe'ye yer verilmiştir. Ek kinetik modeller Elovich denklemi gibi, içi parçacık difüzyon modeli ve sıvı film difüzyon modellerinde test edilmiştir. Başarı derecelerine göre çeşitli gruplar ile elde edilen sonuçlara dayanarak, uygun gruplar halinde adsorbanları sınıflandırmak mümkün değildir. Yani iyon konsantrasyonu, emici miktarı, pH ve ortam sıcaklığına bağlıdır[11].

Şekil 2'de çalışma alanı olarak seçilen Bingöl Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi 2013 yılında faaliyetine başlamıştır. Bingöl ilinde toplanan katı atıklar "Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği" gereğince bertaraf edilmektedir. Çöp sızıntı suları depo alanı içerisinde yapılan sızıntı suyu havuzunda biriktirilmektedir. Bu havuzda biriktirilen çöp sızıntı suyu arıtılmamakta, çöpün üzerine geri püskürtme yöntemi (resirkülasyon) ile tekrar kullanılmaktadır. Yağışın fazla olduğu ve kar erimelerinin gerçekleştiği bahar döneminde artan sızıntı suyu debisi ile taşkınlar gerçekleşebilmektedir. Taşan sızıntı suları yüksek miktarda ağır metal içermekte ve tarım arazilerini, sulama suyu kaynaklarını kirletmektedir. Bu sebeplerden dolayı insan sağlığına, flora ve faunaya zarar vermektedir. Yeraltı suyunun kirlenmesi durumunda ise içme suyu kaynakları tehlikeye girmektedir.

Bu çalışmada Bingöl Katı Atık sahasında biriktirilen sızıntı suyu havuzundan alınan örnekler, içerisindeki ağır metal düzeylerinin belirlenmesiyle yapay atıksu oluşturulup genleştirilmiş perlit kullanılarak giderim verimleri incelenmiştir.

Şekil 2. Bingöl Katı Atık Düzenli Depolama Alanı

MATERYAL VE METOT

$MnSO_4.H_2O$ ve $CuSO_4$ ağır metal tuzlarından Mn ve Cu 1000 mg/L'lik stok çözeltiden 1-250 mg/L arasında 8 farklı derişimlerde sulu çözeltiler hazırlanmıştır. Ağır metallerin giderim çalışması laboratuvar ortamında gerçekleştirilmiştir. Tüm sulu çözeltiler deiyonize su cihazından alınarak hazırlanmıştır. Hazırlanan örnekler 500 mL'lik beherlerde sırasıyla 0.1, 0.2, 0.3, 0.4, 0.5 gr genleştirilmiş perlit ilave edilerek farklı zaman aralıklarında (5, 10, 20, 30 dakika) 500 devir/dakikada karıştırılmıştır. Örnekler Harran Üniversitesi Merkezi Araştırma Laboratuvarında Perkin Elmer Optima 5300 DV Optik Emisyon marka ICP cihazında yapılmıştır. Giderim verimleri de aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır.

$$Verim(\%) = \frac{E_i - E_e}{E_i}\ x\ 100 \qquad (1)$$

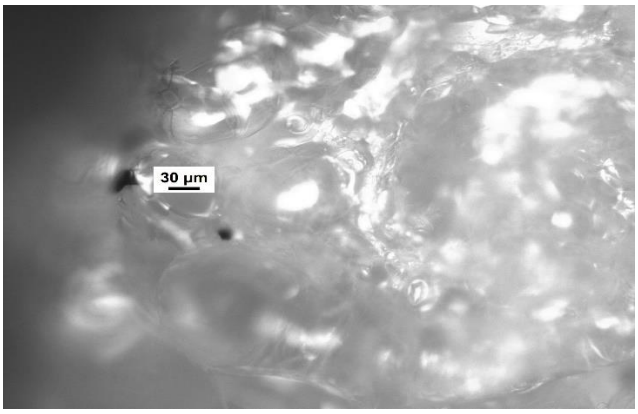
Burada;
E_i= Giriş konsantrasyonu (mg/L)
E_e=Çıkış Konsantrasyonu (mg/L)

Adsorban maddde olarak kullanılan perlit inci parlaklığında amorf yapılı camsı volkanik bir kayaçtır. Perlit yumuşama sıcaklığı aralığı olan 760-1090 °C'ye kadar ısıtıldığında sabit hacminin yaklaşık 20 katı kadar genleşmektedir. Bu genleşmenin sebebi, ham perlit kayasının yapısındaki % 2-5 oranındaki hapsolmuş suyun bulunmasıdır. Genleşme neticesinde sıcak ve yumuşamış camsı parçacıklar şeklinde

çok miktarda ufak tanecikler oluşur. Genleşmiş perlit inanılmaz hafifliğe ve diğer olağanüstü özelliklere sahiptir. Genç volkanik faaliyetlerin bulunduğu bölgelerde perlit yatakları bulunmaktadır. Perlit üretiminde önde gelen ülkeler Türkiye, Yunanistan ve ABD'dir. Türkiye, dünya perlit rezervinin yaklaşık %70'ini karşılamaktadır[12]. Genleşmiş perlitin uygulama alanı çok daha çeşitli iken ham perlitin uygulama alanı ise daha sınırlıdır. Bu özelliği asıl olarak perlitin kimyasal ve fiziksel özellikleriyle alakalıdır (Tablo 1). Aşağıdaki şekilde Nikon MA100 marka ve model numaralı mikroskobunda genleştirilmiş perlitin gözenekli yapısı görülmektedir (Şekil 3).

Tablo 1. Genleştirilmiş Perlitin Kimyasal ve Fiziksel Özellikleri

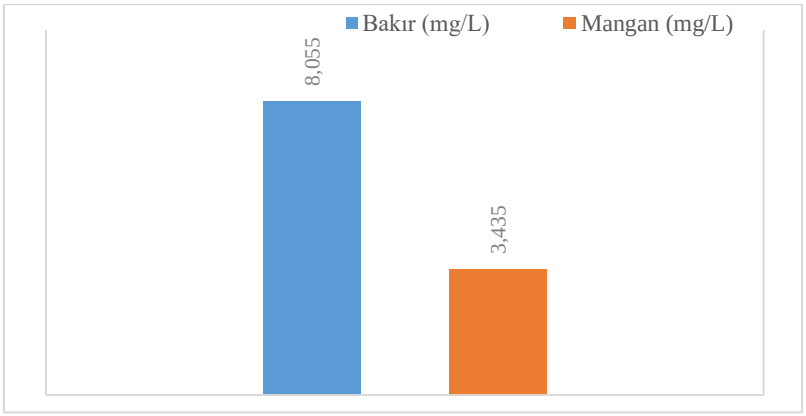
Madde	**Oranı (%)**
SiO_2	71-75
Al_2O_3	12,5-18
Na_2O	2,9-4
K_2O	4-5
CaO	0,5-0,2
Fe_2O_3	0,1-1,5
MgO	0,03-0,5
Serbest Nem	Maks. %0,5
pH	6
Yumuşama Noktası	890-1100 ºC
Ergime Noktası	1280-1380 ºC
Renk	Beyaz,gri ve benzer

Şekil 3. Genleştirilmiş Perlitin Nikon Marka MA100 Model Numaralı Ters Mikroskobu Görüntüsü

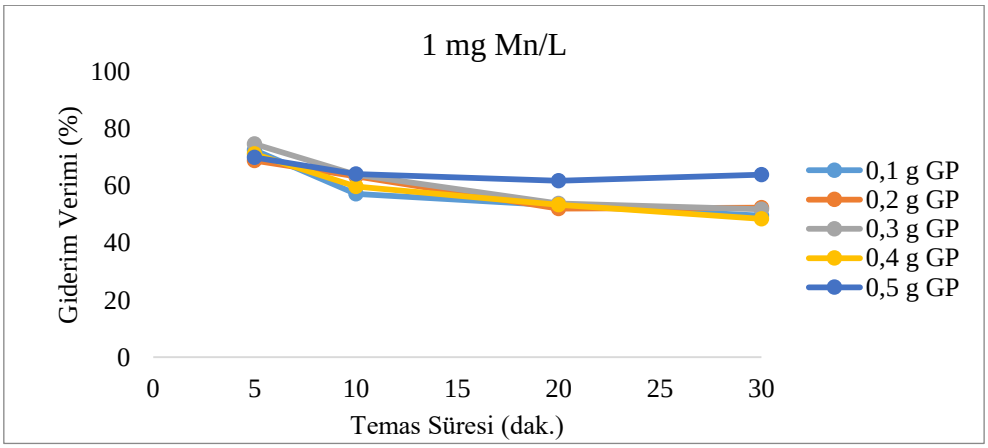
BULGULAR VE TARTIŞMA

Bingöl Katı Atık Tesisinden alınan sızıntı suyu örneklerinde aşağıdaki Şekil 4'te bakır ve mangan konsantrasyonları tespit edilmiştir. Sızıntı suyu havuzundan alınan örneklere göre bakır ağırmetali 8.055 mg/L ve mangan ağır metali 3.435 mg/L olarak ölçülmüştür. Bu ölçümler doğrultusunda yapay atıksu oluşturularak ve genleştirilmiş perlit kullanılarak giderim verimleri incelenmiştir.

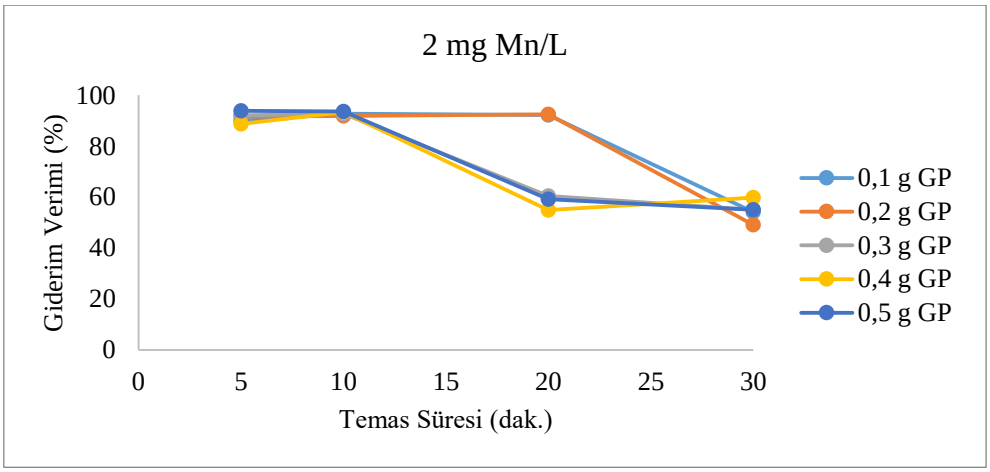
Şekil 4: Sızıntı Suyunda Ölçülen Bakır ve Mangan Konsantrasyonları

Sulu Çözeltide Mangan Giderim Verimleri

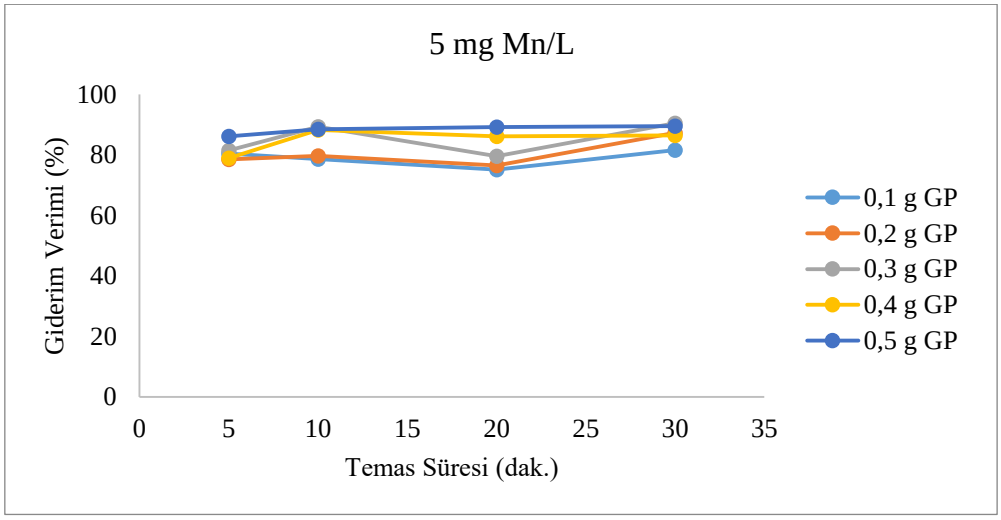
Şekil 5: 1 mg/L'lik Mn Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

1 mg/L mangan giriş konsantrasyonundan sonra genleştirilmiş perlit ilave edilerek çıkış konsantrasyonu ölçülmüştür. Bu ölçümler doğrultusunda 1 mg/L mangan çözeltisinde genleştirilmiş perlit ilave edilerek en iyi giderim konsantrasyonu ile 5 dakika temas süresi ile 0.275 mg/L'ye düşürülmüştür.

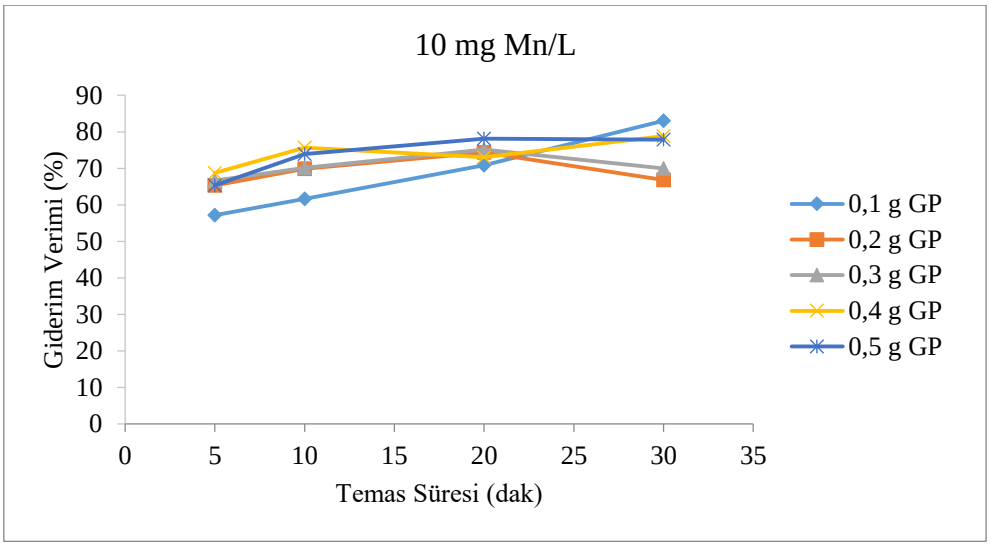
Şekil 6: 2 mg/L'lik Mn Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

2 mg/L'lik mangan ihtiva eden sulu çözeltide en iyi giderim verimi 5-10 dakikalarda elde edilmiştir. Çıkış konsantrasonu ise sırasıyla 0.144 mg/L ve 0.149 mg/L mangan ölçülmüştür. Ortalama %92'lik verimlerle düşük konsantrasyonlarda genleştirilmiş perlitin verimi grafikte görülmektedir.

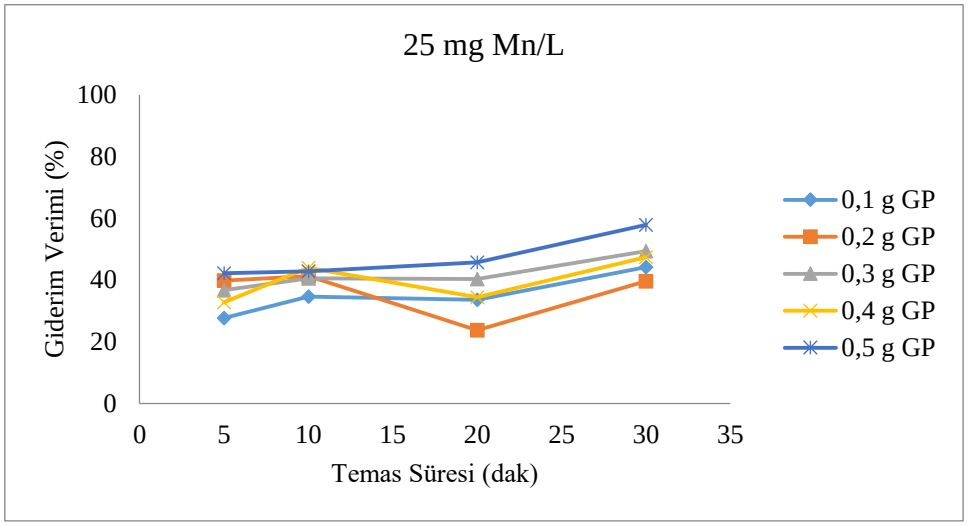
Şekil 7: 5 mg/L'lik Mn Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

5 mg/L mangan sulu çözeltisinde farklı ağırlıklarda genleştirilmiş perlit ilavesiyle konsantrasyon verimi %78 ve % 89 oranlarda değişkenlik göstermektedir. Bu sonuçla daha fazla genleştirilmiş perlit ilave edilerek daha fazla giderim verimi elde edilmiştir.

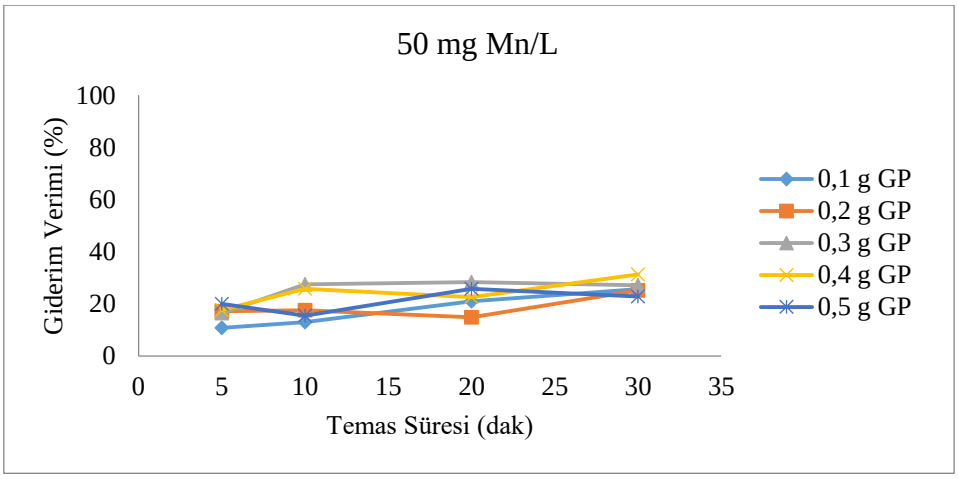
Şekil 8: 10 mg/L'lik Mn Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

10 mg/L mangan konsantrasyonunda gerçekleştirilen deney sonuçlarına göre elde edilen verimler yukarıdaki grafikte görülmektedir. Giriş konsantrasyonuna bağlı olarak temas süresinin artması ile giderim verimleri yükselmiştir en iyi sonuçlar 0,1 g genleştirilmiş perlit ilavesinde %83, 0,5 g genleştirilmiş perlit ilavesinde %78 olarak ölçülmüştür.

Şekil 9: 25 mg/L'lik Mn Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

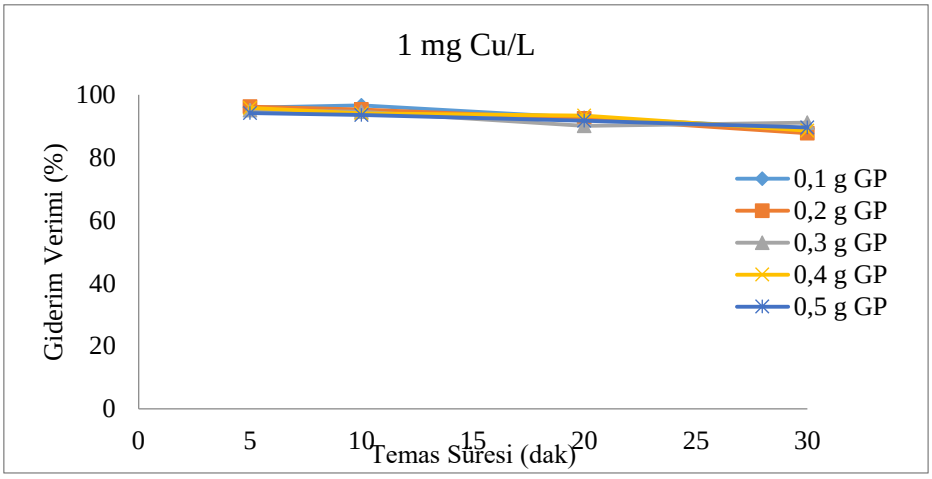
Mangan konsantrasyonunun 25 mg/L olduğu deney serilerinde elde edilen verimlerin konsantrasyona bağlı olarak düştüğü görülmüştür. Genleştirilmiş perlit ilavesinin 0,5 g olduğu deneylerde ilave edilen diğer adsorban madde miktarlarına göre daha yüksektir. En iyi sonuç 30 dakikalık temas süresinde %57'dir.

Şekil 10: 50 mg/L'lik Mn Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

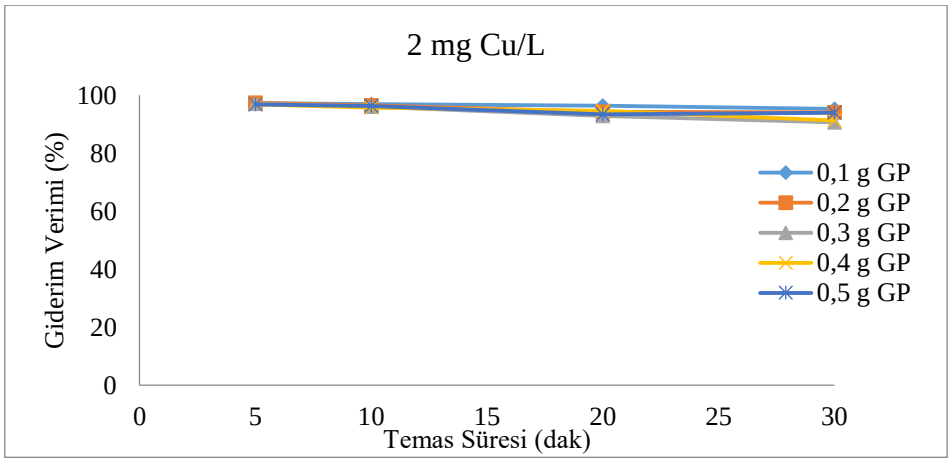
50 mg/L mangan konsantrasyonunda verimin düştüğü görülmektedir. En iyi giderim verimi 30 dakikalık temas süreside %31'dir. Yapılan deneysel çalışmalarda mangan giderimi için ICP-OES cihazında ölçülen Mn ağırmetal sonuçlarıyla grafikler oluşturulmuştur (Şekil 4-9). Oluşturulan Mn grafiklerinde düşük konsantrasyonlarda giderim veriminin daha yüksek olduğu görülmüştür. Her konsantrasyonun farklı temas sürelerinde de çoğunlukla birbirine yakın giderim verimleri görülmüştür. Yüksek konsantrasyonlara çıkıldıkça giderim veriminin düştüğü görülmüştür. Bunun sebebinin adsorban miktarının yetersiz veya az olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir. 100 mg/L ve 250 mg/L'lik konsantrasyonlarda giderim verimi oldukça düşük sonuçlar vermiştir.

Sulu Çözeltide Bakır Giderim Verimleri

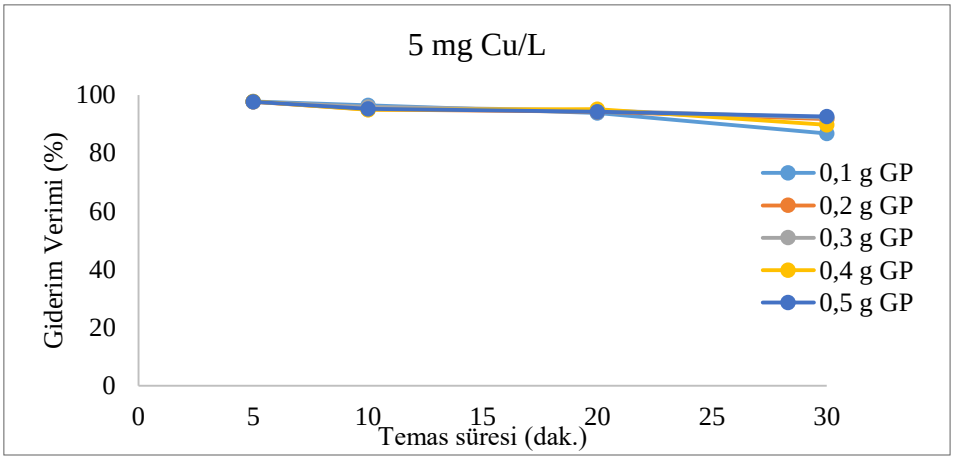
Şekil 11: 1 mg/L'lik Cu Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

1 mg/L bakır giriş konsantrasyonunda giderim verimleri ölçülmüştür. En iyi sonuç 5 dakikalık temas süresinde elde edilmiş olup %96'dır.

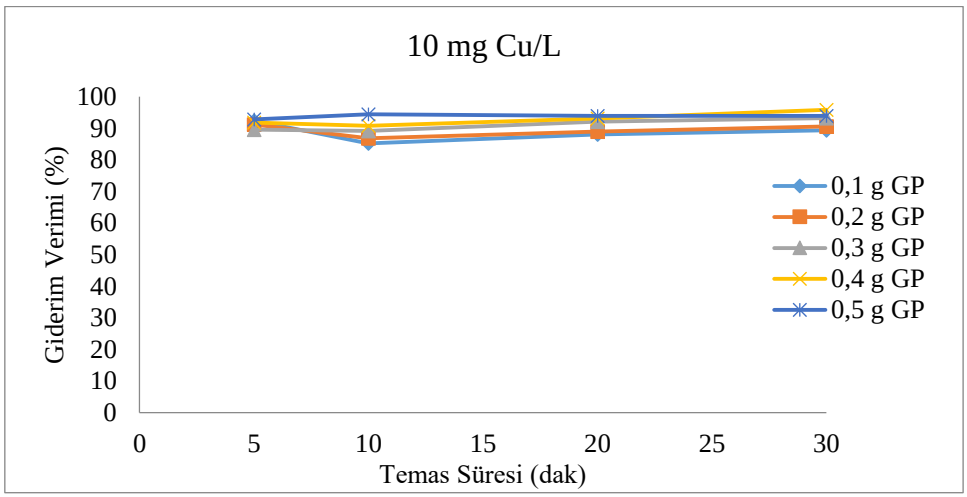
Şekil 12: 2 mg/L'lik Cu Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

2 mg/L bakır giriş konsantrasyonunda 0,1 g genleştirilmiş perlit ilavesi ile gerçekleştirilen deney sonucunda ölçülen çıkış konsantrasyonu 0,055 mg/L'dir.

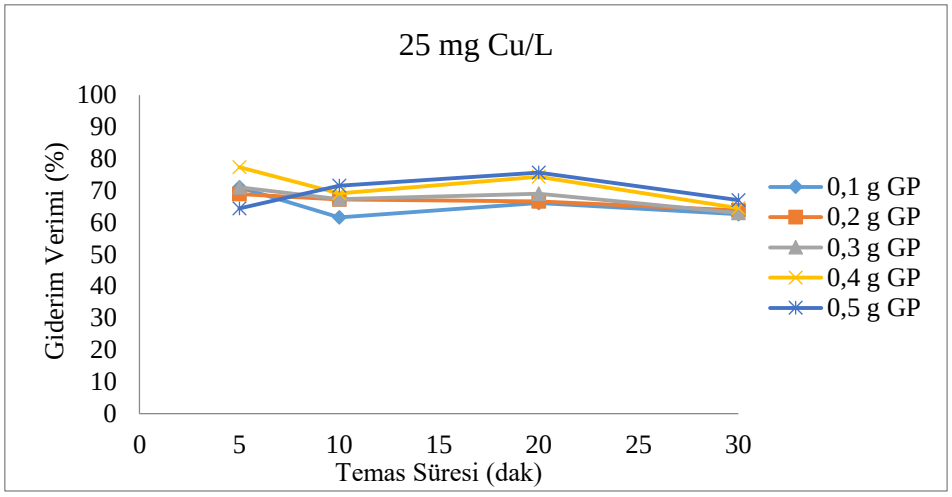
Şekil 13: 5 mg/L'lik Cu Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

5 mg/L bakır içeren sulu çözeltide en yüksek verim %97 olup farklı ağırlıklarda ilave edilen genleştirilmiş perlitle gerçekleştirilen deneylerde yüksek verimler 5 dakikalık temas sürelerinde elde edilmiştir.

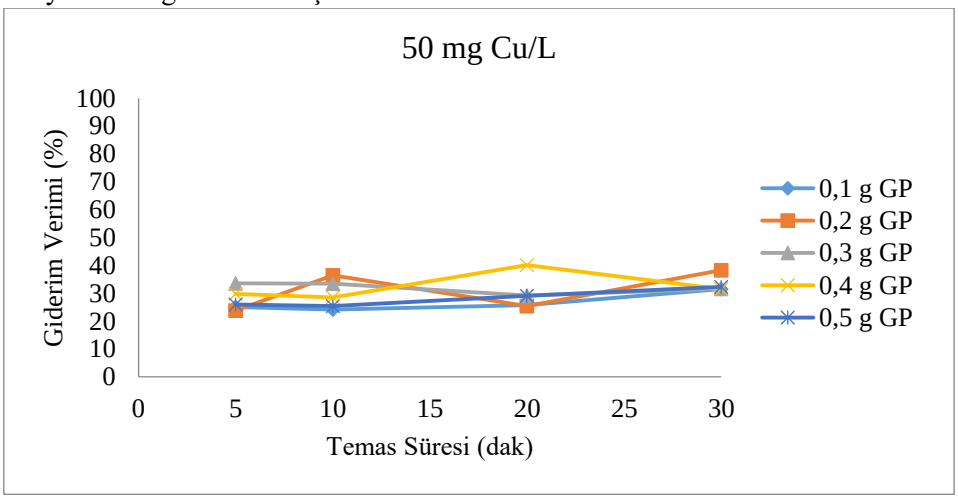
Şekil 14: 10 mg/L'lik Cu Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

10 mg/L bakır giriş konsantrasyonunda genleştirilmiş perlit ilave edilerek giderimi sağlanan bakır ağır metalinin deney sonucunda ölçülen en iyi çıkış konsantrasyonu 0,417 mg/L'dir. Giderim % olarak ifade edilirse ortalama %92'lik bir giderim verimi sağlanmıştır.

Şekil 15: 25 mg/L'lik Cu Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

Mn konsantrasyonlarında olduğu gibi Cu konsantrasyonlarında da yüksek konsantrasyonlara çıkıldıkça giderim veriminin düştüğü görülmüştür. Bunun sebebinin adsorban miktarının yetersiz veya az olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Şekil 16: 50 mg/L'lik Cu Konsantrasyonunda Temas Süresine Göre Giderim Verimleri

Oluşturulan Cu grafiklerinde Mn konsantrasyonlarında olduğu gibi düşük konsantrasyonlar da giderim veriminin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak Mn ve Cu konsantrasyonlarındaki giderim verimlerinin yüzdelikleri farklılık göstermiştir. Her konsantrasyonun farklı temas sürelerinde çoğunlukla birbirine benzer giderim verimleri görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde büyük sorunlardan biri olan katı atık sızıntı sularının arıtılması güç ve maliyetlidir. Bu sızıntı sularının içerisindeki ağır metallerin uzaklaştırılması için genleştirilmiş perlit kullanılarak ağır metallerin giderimi sağlanmıştır. Gerçekleştirilen giderim verimi araştırmasında adsorban olarak ülkemizde rezervinin oldukça fazla olduğu ve dünya rezervinin %70'ini bulunduran perlit madenin işlenmesiyle üretilen genleştirilmiş perlit kullanılmıştır. Ülkemize ait Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliğinde yer alan kıta içi su kaynaklarının sınıflarına göre kalite kriterlerinde mangan seviyeleri 1. Sınıf kalite için 0.1 mg/L, 2. Sınıf kalite için 0.5 mg/L, 3. Sınıf kalite için 3 mg/L, 4. Sınıf kalite için

ise 3 mg/L'den büyük olması koşuluyla nitelendirilmiştir. Aynı yönetmelikte yer alan bakır ağırmetali için 1. Sınıf kalite 0.02 mg/L'den küçük, 2. Sınıf kalite için 0.02-0.05 mg/L, 3. Sınıf kalite için 0.05-0.2 mg/L ve en son olarak 4. Sınıf kalite için 0.2 mg/L'den düşük olması koşuluyla nitelendirilmiştir. Yapılan deneysel çalışmada Mn ve Cu ağır metallerin 1-250 mg/L arasında değişen farklı konsantrasyonlarında yapılan deneylerde, 5 dak.-20 dakika arası farklı zaman aralıklarında giderim verimleri Mn ağır metalinde; 1mg Mn/L'de ortalama %74, 2mg Mn/L'de %93, 5mg Mn/L'de %88, 10mg Mn/L'de %78, 25mg Mn/L'de %57 dir. Aynı şekilde Cu ağır metalinde; 1mg Cu/L'de ortalama %96, 2 mg Cu/L'de %97, 5mg Cu/L'de %95, 10mg Cu/L'de %93, 25mg Cu/L'de %77 olarak giderim sağlanmıştır. Genleştirilmiş perlitin adsorban maddesi olarak bu iki ağırmetalde giderim verimi olarak iyi sonuç verdiği görülmüştür. Yüksek konsantrasyonlarda giderim verimindeki düşüş adsorban miktarının yetersiz olduğu belirlenmiştir. Genel olarak genleştirilmiş perlitin ağırmetal giderimin de iyi sonuç vermesi, ülkemizde yüksek rezerve sahip bu malzemenin değer kazanmasına öncülük ederek katı atık sızıntı sularından kaynaklanan ağır metal kirlilik probleminin giderilmesine de farklı bir bakış açısı getirmiştir.

TEŞEKKÜR

Bu makale Bitlis Eren Üniversitesi Bilimsel Projeler Araştırma Birimi tarafından BEBAP 2017-02 kod numaralı proje tarafından desteklenerek yazılmıştır.

KAYNAKLAR

[1] Mesci B., Turan N. G., (2010), "İllit Kullanılarak Sızıntı Suyundan Ağır Metal Gideriminin İncelenmesi", Samsun, UKMK, 9.Ulusal Kimya Mühendisliği Kongresi, 55139.
[2] Öztürk M., Polat A., Topçu U., Aslan Ş., (2014), "Katı Atık Sızıntı Suyunun İleri Oksidasyon Yöntemleriyle Arıtımı", Sivas, Türkiye. 58140.
[3] Akkaya E., Demir A., Varank G., (2011), "Odayeri Düzenli Depo Sahası Sızıntı Suyunun Karakterizasyonu", İstanbul, Journal of Engineering and Natural Sciences, 3, 238-251.
[4] Karagözoğlu B., Topal M., Öbek E., (2011), "Sızıntı Sularının Doğal Arıtımı", Afyon, "Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Dergisi, 11, 1-16.
[5] Yalılı M., Kestioğlu K., Kırıl Mert B., (2006), "Sızıntı Sularının Evsel Atıksularla Birlikte Arıtılabilirliğinin Respirometrik Yöntemle İzlenmesi", Bursa, Uludağ Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı 1.
[6] Duran E.B., Cuci Y., (2016), "Katı Atık Düzenli Depolama Sahası Sızıntı Suyunun Fizikokimyasal Arıtım Yöntemleriyle Arıtılabilirliğinin Araştırılması", Kahramanmaraş, KSU Mühendislik Bilimleri Dergisi, 19 (2).
[7] T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, (2010), "Sızıntı Suyu Yönetimi İhtisas Komisyonu Taslak Çalışma Raporu"
[8] İlhan F, Kurt U, Apaydın Ö, Arslankaya E, Gönüllü T, Türkay A, (2007), "Elektrokımyasal Arıtım ve Uygulamaları: Katı Atık Sızıntı Suyu Çalışması", A.B. Sürecinde Türkiye'de Katı Atık Yönetimi ve Çevre Sorunları Sempozyumu, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul,
[9] Bayhan Y, Özbek S, (2015), "Katı Atık Depolama Sahalarında Sızıntı Sularının Oluşumu, Özellikleri ve Yeraltı Sularına Etkilerin Araştırılması", Kastamonu, ISSN:2149-4037, Kastamonu University Journal of Engineering and Sciences, 1(2), 53-59.
[10] Uddin M.K., (2017), "A Review On The Adsorption Of Heavy Metals By Clay Minerals, With Special Focus On The Past Decade", Chemical Engineering Journal, 308, 438–462.
[11] Gupta S.S, Bhattacharyya K.G, (2011), "Kinetics of adsorption of metal ions on inorganic materials: A review", Advances in Colloid and Interface Science, 162, 39–58.
[12] Şahinoğlu G., (2013), "Perlit ve Mangan Oksit Modifiye Edilmiş Perlit Adsorbentleri Kullanılarak Sulu Çözeltiden Sb(III) İyonlarının Uzaklaştırılması İşleminin Fizikokimyasal Parametrelerinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Investigation of Land Consolidation Application in Terms of Some Development Indicators in Rural Areas

Kırsal Alandakı Bazı Kalkınma Göstergeleri Açısından Arazi Toplulaştırma Uygulamalarının İncelenmesi[1]

Erol ÖZKAN[2], *Aydın GÜREL*[3]

Abstract- The main objective of the research constitutes the main source of the statement, which is an important investment in agricultural land consolidation projects that will be implemented to facilitate the adoption by local producers and users constitute an obstacle to determine the content of certain aspects before investing. generating solutions to these problems as the target is intended to contribute to the planning and implementation of such investment projects. In addition, the usefulness of investment in land consolidation project is also aimed at revealing the results for the evaluation of the producers themselves of their terms. The scope of this paper, but rather, an important investment in agricultural land consolidation benefits of the project focused on the perspective of farmers for the results revealed. Thus, the known benefits of consolidation mania, evaluated in terms of direct local manufacturers, is intended to contribute to the realization of consolidation of investments in other regions. some of the negativity and expectations stated by the farmers as a result of the unknown; generating solutions, it is expected to contribute to the planning and implementation of these investment projects. Research Edirne Central District due to 1, Uzunköprü connected to the district including 6 is taken from the results of the ongoing research projects with a total of seven village 188 farmers. Besides, the economic analysis that has been conducted on or usefulness of indicators of land consolidation projects in various regions supported by the results of various studies. According to the research subjects were surveyed on the village it is determined by stratified sampling method. in Review; So first of distributions and socio-economic research site by utilizing various groupings, socio-cultural features and communication behavior are determined. Then manufacturer of socio-economic, socio-cultural and agro-economic characteristics and effects of the adoption of land consolidation projects, communication behavior was investigated. In addition, the consolidation of agricultural structure change that took place after the project site has been determined. Chi-Square independence test was used for statistical analysis. After the evaluation of the data collected by questionnaire, the socio-economic characteristics; education level, the pattern of authority in the family, social inclusion index, empathy ability to use credit behavior has been found to be effective. the communication behavior; close contact with the environment, the level of communication with the relevant agricultural organizations, participation in agricultural extension work, the newspaper - the level of utilization of the mass media such as television, etc. interested in farm programs. properties have been found to be effective. The agro-economic characteristics, have been found effective only when the number of pieces of land in the project area. In terms of some of the rural development indicators that are subject to declaration; after the falling number per parcel of land consolidation business, thereby significantly for road distances decreases and the width increases while the parcel has been particularly significant decreases in labor requirements machines. Accordingly more specifically the fuel consumption per operation, including relatively more other input is regarded substantially as a significant reduction in the agricultural input.

Keywords – Land consolidation, socio ekonmik structure, demand for labor, input use.

Özet- Bildiriye kaynak oluşturan asıl araştırmanın temel amacı, önemli bir tarımsal yatırım olan arazi toplulaştırma projelerinin kullanıcıları olan uygulanacağı yöre üreticilerince benimsenmesinin kolaylaştırılması ve yatırım öncesinde engel oluşturan bazı hususların içeriğinin belirlenmesidir. Hedef olarak da bu sorunlara çözümler üretilerek bu gibi yatırım projelerinin planlama ve uygulanmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Ayrıca, arazi toplulaştırması yatırım projelerinin yararlılıklarının bizzat üreticilerin kendi açılarından değerlendirilmesine yönelik sonuçların ortaya konması da amaçlanmıştır. Bu bildiri kapsamında ise daha ziyade, önemli bir tarımsal

[1] Bu makale önemli ölçüde, mülga KHGM tarafından desteklenen ve Atatürk Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsünde yürütülerek tamamlanan doktora tezinden alınmıştır.

[2] Dr. Ziraat Yük. Müh., Atatürk Toprak Su ve Tarımsal Meteoroloji Araştırma Enstitüsü – Kırklareli / TÜRKİYE
[3] Prof. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü öğretim üyesi – Tekirdağ / TÜRKİYE

yatırım olan arazi toplulaştırma projelerinin sağladığı yararların çiftçilerin bakış açısı ile ortaya konulmasına yönelik sonuçlar üzerinde durulmuştur. Böylece toplulaştırmanın bilinen yararlarının, doğrudan yöre üreticileri açısından değerlendirilerek, diğer yörelerdeki toplulaştırma yatırımlarının gerçekleşmesine katkı sağlanması düşünülmüştür. Çiftçilerin belirttiği bazı olumsuzlukların ve beklentilerinin bilinmesi sonucunda da; çözümler üretilerek, bu yatırım projelerinin planlama ve uygulanmasına katkıda bulunulacağı umulmaktadır. Araştırma, edirne merkez ilçeye bağli 1, uzunköprü ilçesine bağli 6 olmak üzere, toplam 7 köyde 188 çiftçi ile yürütülen araştirma projesinin sonuçlarindan alinmiştir. bunlarin yaninda, çeşitli yörelerde arazi toplulaştirma projelerinin ekonomik analizi ya da yararlilik göstergeleri üzerine yürütülmüş olan çeşitli araştirmalarin sonuçlari ile desteklenmiştir. köylere göre araştirma kapsamina alinarak anket uygulanan denekler tabakali örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. değerlendirmelerde; ilk önce yüzde dağilimlar ve çeşitli gruplamalardan yararlanilarak araştirma sahasinin sosyo ekonomik, sosyo kültürel yapi özellikleri ve haberleşme davranişlari belirlenmiştir. ardından üreticilerin sosyo ekonomik, sosyo kültürel ve agro-ekonomik özellikleri ile haberleşme davranişlarinin arazi toplulaştirma projelerinin benimsenmesine olan etkileri araştirilmiştir. ayrica, toplulaştirma sonrasi proje sahasinda gerçekleşen tarimsal yapi değişikliği belirlenmeye çalişilmiştir. istatistiksel analizlerde khi-kare bağimsizlik testi kullanilmiştir. Bildiriye konu olan bazi kirsal kalkinma göstergeleri açisindan; toplulaştirmadan sonra işletme başina düşen parsel sayilari, dolayisiyla da yol mesafeleri önemli oranda azaldığı ve diğer yandan parsel genişlikleri arttığı için, özellikle makina işgücü gereksinmesinde belirgin düşme olmuştur. Buna bağli olarak da işletme başina yakit tüketiminde daha belirgin, diğer girdilerde daha göreceli olmak üzere, tarimsal girdilerde önemli ölçüde azalma olduğu büyük oranda kabul görmektedir.

Anahtar kelimeler: Arazi toplulaştirmasi, sosyo ekonmik yapi, işgücü talebi, girdi kullanimi.

GİRİŞ

Hızla artan nüfusun birlikte getirdiği çeşitli sosyal ve ekonomik sorunların yanında, özellikle gittikçe artan besin maddeleri gereksiniminin karşılanması, toprak ve su kaynaklarının sınırlı olduğu dünyamızda ülkeleri bu kaynakların daha verimli ve ekonomik kullanılması doğrultusunda yoğun önlemlerin alınmasına zorlamıştır. Keza beslenmenin ana kaynağını oluşturan gıdalar tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkmakta ve tarımsal faaliyetler ise verimli tarım arazilerini oluşturan topraklar üzerinde yürütülmektedir. İnsanlığın ekonomik tarihinde, üretim araçlarının gelişmesi sonucu avcılıktan tarıma geçişle toprak, üretim faaliyetinin temel öğesi olmuştur. Ancak artan dünya nüfusu karşısında, miras nedeniyle parçalanmalar sonucunda iyice küçülen verimli tarım arazileri sınırlı olduğundan ve nüfus artışına paralel olarak artırılma olanağı olmadığından yetersiz kalmaktadır. Bu gelişmeler ise insanları yeni kaynaklar aramaya, mevcut kaynakları daha ekonomik kullanmaya ve yeni teknolojilere yönelmeye, kısacası birim alandan daha fazla verim elde etme yollarını araştırmaya zorlamaktadır. Bu nedenle tarımsal üretimin gerçekleşmesinde en büyük paya sahip olan doğal kaynakların da en verimli şekilde kullanılması, diğer bir deyişle birim alandan elde edilen gelirin artırılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Birim alandan elde edilen gelirin artırılmasında temel koşul; verim artırıcı yeni teknoloji ve tarımsal uygulamaların doğru bir şekilde uygulanarak verimin artırılması ve bunun yanında enerji gereksiniminin ve özellikle işgücü talebinin düşürülmesidir. Verimin artırılması da toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine, tarımsal bünyenin düzenlenmesine, çiftçinin teknoloji kullanım düzeyinin yükseltilmesine, üretimde kullanılan tohumluk, gübre, ilaç, sulama, makina gibi girdilerin optimum miktarda kullanımına ve kalitesine bağlıdır.

Ülkemiz tarımında sulama, gübreleme, mekanizasyon, tarımsal mücadele gibi konularda yeni teknolojilere yönelik teknik tarım yöntemlerinin uygulanması yolunda gösterilen çabalar ve kaliteli tohumluk, tarımsal ilaç ve diğer tarımsal girdilerin kullanlması, verimin bir miktar artırılmasını sağlamıştır. Ancak tarımsal üretimin artırılarak maliyetin düşürülmesi çabaları, sorunu çözümlemek için önemli bir etken olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Çağımızdaki enerji darboğazı da gözönüne alındığında, kaçınılmaz olarak dünya tarım politikaları özellikle makina gücü gereksinimini en aza indirmek ve buna karşılık verimi en yüksek düzeye çıkartmak amacına yönelmiştir. İnsan, hayvan ve makina işgücü gereksinimini en aza indirgemenin sonucunda, buna koşut olarak diğer girdilerin olumlu

etkisiyle birlikte üretimi artırmanın temel koşulu toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve buna bağlı olarak tarımsal bünyenin ıslah edilmesi yani yeniden düzenlenmesi ile doğrudan ilişkilidir. Tarımsal bünyenin düzeltilmesi için alınması gereken önlemlerin başında; mülkiyet ve kullanım sisteminin düzenleyicisi olan arazi toplulaştırması ile arazi ıslahı, toprak muhafaza, sulama, drenaj, arazi tesviyesi, tarla içi yol vb tarımsal altyapı tesislerinin yapılarak doğal koşulların tarıma uygun hale getirilmesi gelmektedir. Bu nedenlerle hükümetler, tarla içi geliştirme hizmetleri ile ilgili yatırımlara büyük önem vermektedirler. Öz olarak tarımsal üretimde verimliliğin artırılması, tarımda çalışanların performanslarının ve kullanılan girdilerin etkinliğinin yükseltilmesi işletmelerin işletmecilik esasları dahilinde rasyonel bir şekilde düzenlenmesine bağlıdır denilebilir. Özellikle gelişmiş ülkeler bu konuda en sağlıklı yolu arazi toplulaştırması olarak görmektedirler.

Diğer yandan biliyoruz ki, günümüzde bilimsel ve teknolojik araştırmaların temelinde yatan esas amaç, ülkelerin sahip oldukları kıt kaynakların etkin kullanımının sağlanması yönündedir. Özellikle oldukça kıt kaynaklara sahip bulunan gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde bu durum daha büyük bir öneme sahiptir. Ülkemizin de bu gruptaki ülkeler arasında yer aldığı düşünülürse, konunun önemi yadsınamaz. Bu bağlamda bu bildiriye kaynak oluşturan araştırma sonuçlarının aynı zamanda sözü edilen kıt kaynakların etkin kullanılması amacına da katkı koyması beklenmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma yeri Edirne ili Uzunköprü ilçesi civarındaki arazi toplulaştırması ve tarla içi geliştirme hizmetlerinin birlikte uygulandığı köyler ve bu köylere ait proje sahalarıdır. Bu proje sahalarındaki arazi sahibi olan işletme reisleri ile yapılan anketler ise materyalin en önemli kısmını oluşturmuştur. Materyali oluşturan bu anket formları araştırmanın üç ayrı boyutuna yönelik amaçlara ulaşmayı sağlayacak biçimde hazırlanmıştır. Bu anlamda anket formları içerik bakımından, araştırma sahası olarak düşünülen ve arazi toplulaştırma projelerinin uygulandığı veya programa alındığı köyler arasından seçilen yedi adet köyün; sosyo ekonomik yapısı ile üreticilerin haberleşme davranışlarının, toplulaştırmayı benimseme davranışlarının ve toplulaştırma sonrası proje sahasının tarımsal yapısındaki olası değişikliklerin ortaya konulmasını sağlayacak özelliktedir. Araştırmanın diğer materyalini ise; yöre ile ilgili çeşitli istatistiki bilgi ve envanterler, uygulamacı birimdeki uygulayıcılarla yapılan görüşmeler, etüd ve proje dosyaları ve arazi toplulaştırması konusundaki yayınlar oluşturmuştur.

Araştırma kapsamına alınacak işletmelerin seçiminde tabakalı örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Bu amaç için işletmelerin toplulaştırmaya tabi olan arazilerinin parça sayıları dikkate alınmıştır. Öncelikle arazi toplulaştırma projesi kapsamındaki tarım işletmelerinin toplulaştırma projesine dahil olan arazilerinin parsel sayıları itibariyle frekans dağılımlarına bakılarak ve dağılımın homojen (tekdüze) olup olmadığı incelenmiştir. Dağılım homojen olmadığından, toplulaştırma öncesindeki arazi parça sayıları dikkate alınarak populasyon tabakalara ayrılarak tabakalı örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Ancak veriler analiz edilirken tüm tabakalardaki işletmeler birlikte değerlendirilmiştir. Örnek hacminin, yani araştırma kapsamına alınan örnek sayısının belirlenmesinde aşağıdaki formül kullanılmıştır (Yamane 1967-Köy Hizmetleri 1991).

$$n = \frac{N \Sigma N_h S^2_h}{N^2 D^2 + \Sigma N_h S^2_h}$$

n= Örnek sayısı

S^2_h= h'ıncı tabakadaki varyans

N= Populasyondaki toplam işletme sayısı

N_h= h'ıncı tabakadaki işletme sayısı

$$D = \frac{0.10x\ X}{Z}$$

X= Örnek ortalaması,

Z= %90 güven sınırına göre tablo Z değeri

Yukarıda verilen tabakalı örnekleme formülü yardımı ile belirlenen örnek hacminde yer alan 188 adet denek tabakalara oransal olarak dağıtılmıştır. Araştırmaya alınarak anket uygulanan denek sayıları, köylere ve tabakalara göre aşağıdaki çizelge 1'de görülmektedir.

Çizelge 1 Köylere ve tabakalara göre araştırmaya alınan denek sayısı

Köyün adı	Parsel sayısına göre oluşturulan tabakalar									
	1		2-4		5-8		9+		Toplam	
	Topl. kişi adedi	Denek adedi	Topl. kişi adedi	Denek adedi	Topl. kişi adedi	Denek adedi	Topl. kişi adedi	Denek adedi	Topl. kişi adedi	Denek adedi
Eskiköy	225	13	191	13	46	3	5	1	467	30
Hamitli	180	11	109	7	8	1	2	1	299	20
Kurttepe	60	5	55	4	67	3	-	-	182	12
Saçlımüsellim	51	3	46	3	48	3	31	2	176	11
Doyran	306	10	226	13	97	5	107	5	736	33
Balabanköy	220	16	256	20	116	7	169	9	761	52
Balabankoru	78	4	140	10	88	8	128	8	434	30
T o p l a m	1120	62	1023	70	470	30	442	26	3055	188

Araştırmanın bağımlı değişkenleri, deneklerin arazi toplulaştırma projelerine razı olma ve razı olmama özellikleridir. Arazi toplulaştırma projelerinin uygulanabilmesi, mevcut tüzüğe göre, proje sahasındaki arazi malikleri olarak tanımlanan arazi sahiplerinin iznine, yani 2/3'lük çoğunluğun razı olmasına bağlı olduğu için, mirasçı konumdaki maliklerin bu konudaki tutumu önem taşımaktadır. Bu nedenle deneklerin bu özellikleri bağımlı değişken olarak alınmıştır.Araştırmanın bağımsız değişkenleri ise; deneklerin sosyo ekonomik, kültürel özellikleri ve haberleşme davranışları ile yeniliklere yaklaşımı vb. kapsamda incelenen diğer bazı özellikleridir.

Proje sahasındaki arazi malikleri listesinden, malik oldukları parça sayıları dikkate alınarak, tabakalara göre formülle belirlenen sayıdaki işletmeler hedeflenerek, işletmelerin yatırım öncesi ve sonrası sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özellikleri ile bazı haberleşme davranışlarının belirlenmesi, hazırlanan ve ön çalışmalardan sonra geliştirilen anket formlarının yüz yüze görüşmelerle doldurulması yoluyla yapılmıştır.

Yapılan anketlerdeki veriler öncelikle döküm tablolarına aktarılmıştır. Veriler analiz edilirken tüm tabakalardaki işletmeler birlikte dikkate alınmıştır. Böylece tüm gruplara dahil işletmelerin analiz edilebilmesi sağlanmış olmaktadır. Değerlendirme sonucunda, üreticilerin sosyal ve ekonomik yapısını belirleyen bazı faktörler ile tarımsal yenilikler bağlamında değerlendirilen arazi toplulaştırmasını benimseme ve destekleme düzeyleri arasında bir bağımlılık veya etkilenme olup olmadığı belirlenmiş olmaktadır. Khi-Kare bağımsızlık analizi uygulanırken yöntemin esası gereği; gözlemdeki frekans sayısı 5'ten az olduğunda, eğer olanaklı ise satır birleştirilmesi yapılmıştır. Satır birleştirilmesi olanaklı değilse mevcut şekliyle değerlendirme yapılmıştır. Yapılan çözümlemeler sonucunda, üreticilerin her bir özelliği ile proje öncesinde arazi toplulaştırmasının istenip istenmemesi arasındaki bağıntının önemlilik derecesi, diğer deyişle bu özelliklerin her birinin arazi toplulaştırmasını kabullenmedeki istatistiksel önemlilik derecesi belirlenmiştir. Bunların dışında proje öncesinde ve sonrasında üreticilerin arazi toplulaştırmasına karşı olan tutumlarını etkileyen düşünceleri de, anketlerin değerlendirilmesi sonucunda yoğunluk düzeylerine göre belirlenmiştir. Ayrıca, eğer arazi toplulaştırmasından sonra sosyo ekonomik yapıya ilişkin bazı unsurlarda değişiklik söz konusu olmuşsa, bunların da irdelenerek belirlenmesine çalışılmıştır.,

BULGULAR VE TARTIŞMA

Arazi Kullanımı

Araştırma kapsamına alınan tarım işletmelerinde, genel anlamda araştırma sahasını oluşturan köylerde olduğu gibi mülk araziler üzerinde tarımsal faaliyet geçerlidir. Deneklerden sadece 16 kişi ortakçılıkla arazi işlemekte, 6 kişi de kira ya da ortağa arazi vermektedir. İşletme başına ortalama mülk arazi büyüklüğü 71.65 dekar, ortalama parsel sayısı 9.84, ortalama parsel alanı 7,29 dekardır. Araştırmaya alınan deneklerin toplam mülk arazileri, kiracılıkla ve ortakçılıkla işlenen arazileri, kiraya ve ortağa verilen arazilerine ilişkin olarak belirlenen bazı veriler aşağıdaki çizelge 2'de verilmiştir. Çizelgede özetlenen veriler işletmelerin arazi toplulaştırmasının uygulandığı sahanın içindeki ve dışındaki tüm arazilerini içermektedir.

Çizelge 2 İşletmelerin arazi kullanım durumu ve bazı arazi özellikleri

ARAZİ ÖZELLİĞİ VE KULLANIM DURUMU	TOPLAM	
	Toplam	Ortalama
a.Mülk Arazi		
1. Alanı (da)	13470,20	71,65
2.Parsel sayısı	1849,00	9,84
3.Ortalama parsel alanı (da)	7,29	7,29
4.Sulanabilir arazi(da)	4291,00	22,82
b.Kiralanan Arazi		
1.Kişi sayısı	45,00	0,24
2. Alanı (da)	2446,50	13,01
3.Parsel sayısı	253,00	1,35
4.Ortalama parsel alanı (da)	9,67	9,67
5.Sulanabilir arazi (da)	-	-
c.Ortakcılıkla İşlenen Arazi		
1.Kişi sayısı	16,00	0,09
2. Alanı (da)	916,00	4,87
3.Parsel sayısı	87,00	0,46
4.Ortalama parsel alanı (da)	10,53	10,53
5.Sulanabilir arazi (da)	258,00	1,37
d.Kiraya ve Ortağa Verilen Arazi		
1.Kişi sayısı	6,00	0,03
2. Alanı (da)	265,00	1,41
3.Parsel sayısı	26,00	0,14
4.Ortalama parsel alanı (da)	10,19	10,19
5.Sulanabilir arazi (da)	-	-

Arazi Toplulaştırması Hakkında Üreticilerin Genel Görüşleri

Toplulaştırmada üreticilerin görüşünü etkileyen etmenler

Araştırmanın bundan sonraki kısımlarında, razı olan ve razı olmayan gruplarından ankete alınan deneklerin bu yaklaşımlarına neden olarak öne sürdükleri gerekçeler, etkilendiği koşullar, uygulamadan sonraki düşünceleri ve nedenleri gibi irdelemeler yapılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın yöntemi gereği bu kısımlarda toplulaştırmaya razı olan ve olmayan kesimlere ilişkin veriler, aynı çizelgelerde verilmeyip ayrı ayrı gösterilmiştir. Bu nedenle söz konusu veriler istatistiki analize tabi tutulmayıp doğrudan ham verilerin yorumlanması suretiyle sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Toplulaştırmaya razı olma nedeni olarak öne sürülen gerekçeler

Arazi toplulaştırma projesinin uygulanmasından önce, toplulaştırma yapılmasına razı olan yani muvafakat veren maliklerin 4/5'i aşan orandaki büyük çoğunluğu bu davranışlarına gerekçe olarak, arazi toplulaştırmasının gerçek anlamıyla işlevini, yani tarla içi geliştirme hizmetleri ile birlikte parsellerin mümkün olduğunca bir araya toplanmasını göstermiştir. Geri kalanların ise %10.97'si kendine ait parsellerin olanaklar dahilinde bir araya getirileceğini; en küçük oranla %7.74'ü de tarla içi geliştirme hizmetlerinden dolayı köylerinde böyle bir yatırımın gerçekleşmesini istediğini ve desteklediğini belirtmiştir. Bu verilere dayanarak, toplulaştırmaya razı olan deneklerin toplulaştırmanın işlevini tam anlamıyla kavrayabilmiş ve yararına inanmış bireylerden oluştuğu söylenebilir.

Çizelge 3. Uygulama başlangıcında toplulaştırmayı olumlu görenlerin gerekçeleri

Olumlu yaklaşımın gerekçeleri	Adet	%
Parsellerin olanaklar ölçüsünde toplu bir arada olacağı için	17	10,97

Arazilerin tesviyesi, sulama, drenaj tesisleri ve tarla yolları yapılacağı için	12	7,74
Her ikisi de	126	81,29
TOPLAM	155	100,00

Yatırım projesine muvafakat sağlanması aşamasında, projeye destek veren deneklerin hemen hemen yarıya yakını, bu kararında başka kişi ya da faktörlerin etkili olduğunu belirtmiş veya kabul etmiştir. Bu konumdaki bireylerin olumlu kararlarında etkili olan faktörlerin ise en başında diğer yerlerde tamamlanmış olan toplulaştırma uygulamaları sahalarının gezilip görülerek bilgilenilmiş olması gelmektedir. Yine bunun yanında, köylerindeki önder kişi ve çiftçilerin de aynı derecede etkili olduğu görülmektedir. Deneklerin bizzat kendilerince belirtilen bu etkenlerin dışında sırasıyla; yatırım projesinden sorumlu kurum yetkili ve elemanlarının ikna edici ve güven verici davranışları, köyün yönetiminde bulunan muhtar ve ihtiyar heyeti üyelerinin tutum ve davranışları, kendi aileleri ve yakın çevresindeki kişiler, köylerindeki öğretmen ve teknisyen gibi memurların tutumları etkili olabilmektedir. Anderson ve Hoff'un (1993), yeni teknolojilerin yerleşmesinin kompleks kurumsal faktörlerin çerçevesinde kolaylaştığı savının kabul gördüğünü belirtmeleri de bu noktada önem kazanmaktadır.

Çizelge 4. Toplulaştırmayı olumlu görerek destekleyenlerin etkilendikleri dış faktörler

Olumlu yaklaşımı etkileyici başka faktörlerin olup olmadığı	Adet	%
Evet (etkileyen faktörler var)	74	47,74
Hayır (etkileyen faktörler yok)	81	52,26
TOPLAM	155	100,00
Projeyi destekleme kararında etkilendiği kişi ya da faktörler	Adet	%
Ailesi ve yakın çevresindeki kişiler	9	9,09
Köy muhtarı ve azalar	10	10,10
Öğretmen, teknisyen vb. kişiler	1	1,01
Önder çiftçiler ve kişiler	29	29,29
Proje yürütücüsü kurum ilgilileri ve elemanları	20	20,20
Diğer bazı yerlerde uygulanan projeleri görmüş olması	30	30,31
TOPLAM	99	100,00

Toplulaştırmaya karşı çıkma nedeni olarak öne sürülen gerekçeler

Yatırımın uygulanmasından önce, muvafakat aşamasında yatırımı istemeyerek karşı çıkanların öne sürdüğü gerekçelerinin başında, toplulaştırmadan sonra tarlasının daha verimsiz kesimden verileceği endişesi gelmektedir. Ancak asıl ilginç olanı ise, bu gerekçenin hemen arkasından ikinci sırada ve önemli bir oranda, toplulaştırma sonrası arazisinin elinden alınacağı, tarımsal üretim tekniğine ve üretim desenine müdahale edileceği türünden yanlış düşünceler yer almaktadır. Arazi toplulaştırmasına karşı çıkma nedenleri arasında son üç sırada ise bazı duygusal nedenlerle yıllardır işlediği arazisinden ayrılmak, toprağından kopmak istememesi; tarlasının ovanın işletmeye daha uzak kesiminden verileceği endişesini taşıması; işletmede belirli masraflar karşılığı yapılan işletme binası, sulama kuyusu gibi sabit tesislerin boşa gideceği, toplulaştırma anında bunların maddi değerlerinin göz önüne alınmayacağı türünden, daha çok somutluktan uzak soyut yaklaşımlara dayalı gerekçeler sayılabilir.
Ancak yatırım süresinin uzaması ve o süre içerisinde topraklarından yararlanamama gibi bazı somut nedenler de üreticilerin toplulaştırmaya karşı çıkmasına gerekçe oluşturabilmektedir. Steiner ve Scheidegger (1994) Ruanda'da yaptıkları araştırmaları sonucunda, yatırımın geri dönüşüm süresinin uzun olmasının benimsemeyi engellediğinin altını çizmektedirler. Çizelgelerde de görülen bu veriler ışığında, toplulaştırmanın gerekli görüldüğü sahalarda muvafakat aşamasında, yöredeki çiftçilere projenin tanıtımının çok iyi şekilde yapılmasının, muvafakatın kolaylıkla sağlanabilmesi açısından taşıdığı önem daha iyi anlaşılmaktadır.

Çizelge 5 Uygulama başlangıcında toplulaştırmayı olumsuz görenlerin gerekçeleri

Olumsuz yaklaşımın gerekçeleri	Adet	%
Yıllardır işlediği araziden ayrılmak, toprağından kopmak	11	17,46
Tarlasının daha verimsiz yerden verilmesi endişesi	21	33,33
Tarlasının daha uzak yerden verilmesi endişesi	8	12,70
Belirli masraf karşılığı yaptığı sabit tesislerin boşa gideceği endişesi	5	7,94
Diğer (Toprağın elinden alınacağı vb. gibi yanlış düşünceler).	18	28,57
TOPLAM	63	100,00

Arazi toplulaştırması projesine muvafakat veren deneklerdeki oranda olmasa da; yatırıma muvafakat vermeyen yani razı olmayan deneklerin de 1/3'ü bu kararlarında başka kişi veya faktörlerin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Karşı çıkan deneklerin bu olumsuz kararlarında etkili olan ve proje içeriği ile ilgisi olmayan faktörlerin ilk üç sırasında, aynı yoğunluk grubuyla; aile ve yakın çevredeki kişilerin tutum ve davranışları; projeden sorumlu kuruluşun yetkili ya da ilgili elemanlarının olumsuz ve sorumsuz yaklaşımları; uygulamanın tamamlandığı proje sahalarında varolabilen bazı teknik ve fiziki olumsuzluklar belirtilmektedir. Bu fiziki teknik olumsuzlukların başında tesviyenin düzgün yapılmamış olması, sulama kanallarının kod ve kapasitelerinin uygun olmadığı ve en önemlisi de proje uygulamasının zamanında tamamlanmadığı, hatta yatırımın tamamlanmadan teslim edildiği sayılmaktadır. Bunların arkasından ikinci derecede sayılan dış etkenler ise, köyün ileri gelenleri ve bazı büyük toprak sahibi varlıklı kişilerin olumsuz davranışları ya da o kişilere karşı varolan önyargılı yaklaşımlar; bazı kişisel olaylarla bağlantılı olabilen veya somut olarak hiçbir gerekçe öne sürülemeyen diğer nedenler şeklinde belirtilebilir. Burada da Anderson Hoff (1993) tarafından öne sürülen tezler anlam kazanmaktadır. Açmak gerekirse; yeni teknolojilerin yerleşmesinde olduğu gibi, aynı kapsamda değerlendirilmesi gereken arazi toplulaştırmasının kabul görmesi ve benimsenmesinde de birçok kompleks kurumsal faktörler etkili olmakta, bu çerçevede kolaylaşmakta ya da zorlaşmaktadır.

Çizelge 6. Toplulaştırmayı olumsuz görerek desteklemeyenlerin etkilendikleri dış faktörler

Olumsuz yaklaşımı etkileyici başka faktörlerin olup olmadığı	Adet	%
Evet (etkileyen faktörler var)	11	33,33
Hayır (etkileyen faktörler yok)	22	66,67
TOPLAM	33	100,00
Projeye karşı çıkmada etkilendiği kişi ya da faktörler	Adet	%
Ailesindeki ve yakın çevresindeki kişiler	3	27,28
Köy ileri gelenleri ve varlıklı kişiler	1	9,09
Proje yürütücüsü kuruluş ilgililerinin ya da elemanlarının olumsuz davranışları	3	27,27
Diğer yerlerdeki uygulamalarda gördüğü bazı olumsuzluklar	3	27,27
Diğer faktörler	1	9,09
TOPLAM	11	100,00

Toplulaştırmadan sonra üretici görüşlerindeki değişimler

Toplulaştırma yatırımının tamamlanması ve işletmelere parsellerinin teslim edilmesinden sonra, üreticilerin toplulaştırmaya karşı olan tutum ve yaklaşımlarında değişiklikler olabileceği göz önüne alınarak, araştırmada bu yöndeki düşünce değişikliklerinin nedenleri ile birlikte belirlenmesi üzerine de yoğunlaşılmıştır. Genel değerlendirmede, uygulamanın tamamlanmış ve arazileri hak sahiplerine teslim edilmiş olan dört köydeki deneklerin 1/3'e yakın kesiminde (%30.95'inde) olumlu veya olumsuz yönde fikir değişikliği olduğu görülmüştür. Ancak yapılan değerlendirmeler sonucunda, toplulaştırmayla ilgili tutumunda fikir değişikliğinin destek vermeyenlerde daha fazla olduğu belirlenmiştir. Dikkat çekici olarak değerlendirilebilecek bu sonucun, yine toplulaştırma uygulamalarının yatırım öncesinde üreticilerce iyi bilinmediği şeklinde yorumlanması olanaklıdır. Şöyle ki; arazi toplulaştırma uygulamasının tamamlanmasından sonra, yatırıma karşı tutum ve yaklaşımlarının tam aksi yönde değiştiğini belirtenlerin oranı razı olanlarda %25 iken, razı olmayanlarda %53.85 olarak saptanmıştır.

Buradan da arazi toplulaştırmasının gerçek boyutu ile üreticilerce görülüp tanınması sonucunda, benimseme ve katılımcılığın artabileceği açık olarak anlaşılmaktadır. Bu araştırma bulgusu aynı zamanda uygulamacı ve yayımcı birimlere de yol göstericidir. Şöyle ki; arazi toplulaştırmasının gerekliliğine karar verilen yöredeki çiftçilerin ya da en azından önder çiftçilerin, tamamlanmış toplulaştırma projeleri sahalarına götürülmesinin, projenin benimsetilmesi açısından önem taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Arazi toplulaştırmasına karşı yaklaşımında projenin tamamlanmasından sonra, olumlu yönde değişiklik olduğunu belirtenlerin buna neden olarak gösterdikleri gerekçelerin başında, toplulaştırmanın gerçek boyutunu tanımış ve görmüş olmanın geldiği anlaşılmaktadır.

Projenin tamamlanmasından sonra, projeye karşı projeden önceki tutum ve yaklaşımlarında olumsuz yönde değişiklik olduğunu belirtenlerin, yani "şu anda olsa muvafakat vermezdim" diyenlerin gerekçeleri ise; yine aynı çizelgede görüldüğü gibi farklı nedenlere dayanmaktadır. Denekleri olumsuzluğa iten en belirgin neden %52 oranı ile tesislerde ve sanat yapılarında görülen teknik olumsuzluklar, yatırımın tamamlanmadan bazı eksikleri ile teslim edildiği vb türünden yatırımın fiziki yapısına dönük durumlar veya kişisel çekişmelerin yol açtığı gelişmelerdir. Ancak, diğer nedenler arasında sayılan bu etkenler araştırma kapsamındaki köylerin hepsinde aynı yoğunlukta gündeme getirilmemektedir. Bu tür etkenler en çok Balabanköy'de ve bir ölçüde de Balabankoru köyünde gündeme getirilmektedir. Toplulaştırma sonrası fikrini olumsuz yönde değiştirenler arasında, bu türden teknik olumsuzlukları gündeme getirenlerin oranı; Saçlımüsellim ve Doyran'da hiç yokken, Balabankoru'da %42.86'ya, Balabanköy'de ise %58.82'ye ulaşmaktadır. Diğer deyişle toplulaştırmanın tamamlandığı dört köyde, proje sonrası olumsuz fikir değişikliğinde bulunanların, bu tutumlarına gerekçe olarak yatırımdaki teknik aksaklık ve eksiklikler ile arazilerin dağıtımına ilişkin memnuniyetsizliklerini öne sürenlerin %76.92'si Balabanköy'de, %23.08'i Balabankoru'da yoğunlaşmıştır. Bu köylerde yatırımla ilgili gündeme getirilen olumsuzluklar incelendiğinde; hemen hemen tamamen müteahhit hizmetlerinde ve bunların denetimi ile ilgili hizmetlerde yoğunlaşan sorunlardan kaynaklandığı görülmektedir. Gündeme getirilen başlıca şikayetler; arazi tesviyesinin iyi yapılmadığı, sulama kanallarına yanlış kod verildiği, tarla içi yol tesviyesi ve stabilizelerinin tamamlanmadığı, menfez geçişlerinin iyi olmadığı türünden yatırımın fiziksel yetersizlik ve hatalarının olduğu şeklinde sıralanmaktadır. Bunun yanında bazı denekler tarafından, işletmelere ait parsellerin dağıtımında adaletsiz ve yanlı davranıldığı türünden bazı subjektif yaklaşımlara dayalı şikayetler de dile getirilmiştir. Bu türden şikayetlerin araştırılarak takipçisi olunmasında, ileride gündeme alınacak toplulaştırma projelerinin sağlıklı uygulanabilmesi ve arazi maliklerinin projeye yaklaşımlarının olumlu yöne kanalize edilebilmesi açısından yarar görülmektedir.

Çizelge 7. Toplulaştırmaya ilişkin görüşlerde uygulamadan sonraki fikir değişikliğinin nedenleri

Olumlu yöndeki fikir değişikliğinin nedenleri	Adet	%
Arazilerinin toplu hale getirilmiş olması	6	42,86
Arazilerinin tesviye edilerek sulama ve drenaj tesislerinin yapılmış olması	1	7,14

Her ikisi de	7	50,00
TOPLAM	14	100,00
Olumsuz yöndeki fikir değişikliğinin nedenleri	Adet	%
Yıllardır işlediği araziden ayrılıp, toprağından kopmuş olması Tarlasının daha verimsiz kesimden ayrıldığı düşüncesi Tarlasının ovanın daha uzak kesiminden verildiği düşüncesi Kendisinin yaptığı sabit tesislerin ve yatırımların boşa gittiği inancı Diğer nedenler	2 7 2 1 13	8,00 28,00 8,00 4,00 52,00
TOPLAM	25	100,00

Bu türden şikayet ve olumsuzluklara bölgede ilk yıllarda yapılan toplulaştırma uygulamalarında hiç rastlanmamasına rağmen, daha sonraki yıllarda yapılan uygulamalarda yoğunluk kazanması dikkat çekicidir. Örneğin araştırma kapsamına alınan ve bölgede toplulaştırmanın ilk yapıldığı köylerden olan Saçlımüsellim'de uygulamanın tamamlanmasından sonra fikrini olumsuz yönde değiştiren kimseye ve dolayısıyla bu türden teknik olumsuzluklara değinenlere rastlanılmamıştır. Hatta Trakya bölgesinde ilk toplulaştırma uygulaması olan ve doğrudan Topraksu Bölge Müdürlüğü Döner Sermayesi kanalıyla pür emanet usulle yapılan Gemici Köyü arazi toplulaştırma projesi, yöredeki tüm çiftçiler tarafından örnek ve kusursuz bir uygulama olarak değerlendirilmekte olup, bu projenin bölgede toplulaştırmaya olan talebin artmasında önemli bir etken olduğu gözlenmektedir.

Arazi Toplulaştırmasının Benimsenmesini Etileyen Faktörler

Verilerin değerlendirilmesi sonucunda; üreticilerin bazı sosyo ekonomik, sosyo kültürel ve agro ekonomik özellikleri ve haberleşme davranışları ile arazi toplulaştırmasını benimseme ve destekleme davranışları arasında, istatistiki olarak değişik önemlilik seviyelerinde bağımlılık olduğu belirlenmiştir. Yukarıdaki açıklama doğrultusunda, araştırma bulgularından temel amaca yönelik olanlar, yani yapılan khi kare bağımsızlık testi analizlerinde yalnızca istatistiki düzeyde anlamlı veya anlamlılık derecesine çok yakın çıkan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Sosyo ekonomik ve kültürel özelliklerin benimsemeye etkisi

Eğitim: Her nekadar yapılan khi kare bağımsızlık testi analizinde istatistiki olarak anlamlı bağıntı çıkmamışsa da, araştırma kapsamına alınan deneklerin eğitim düzeylerinin, üreticilerin toplulaştırmayı benimseme davranışını etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda eğitim düzeyi arttıkça toplulaştırmanın benimsenmesi oranının da arttığı anlaşılmaktadır. Yapılan khi kare analizi sonucunda eğitim düzeyi ile benimseme arasında 0.05 seviyesine çok yakın (0.0612) bir sonuç çıkmıştır. Bu nedenle analiz sonucunun istatistiki anlamlılık sınırlarında kabul edilmesinde yanılgı olmayacaktır. Bu sonuç genel kabul gören görüşlerle de uyum göstermektedir. Çünkü eğitim seviyesi arttıkça, genel anlamda çiftçilerin tarımsal yeniliklere karşı ilgisinin ve buna paralel olarak da tarımsal yeniliklerin benimsenme düzeyinin arttığı bilinmekte veya beklenmektedir. Eğitim seviyesinin artması, beraberinde gazete-dergi okuma, okuduğunu anlama, insanlarla kolay ilişki kurmayı ve daha genel anlamda sosyal çevre ile bütünleşmeyi getirecektir. Bu türden özelliklerin her birinin yeniliklerin benimsenmesinde önemli etkileri olması yadsınamaz. O halde tüm bu vb özellikleri geliştirici etkisi olan eğitim düzeyinin artması, doğal olarak arazi toplulaştırmasının benimsenmesini artırıcı etkide bulunmaktadır.

Deneklerin gerek kendileri, gerekse eşleri için olanaklı olsa daha üst bir eğitimi istemeleri; diğer deyişle eğitimlerinden memnun olup olmamaları ile toplulaştırmayı benimsemeleri arasında çok sıkı (0.005) bağımlılık olduğu saptanmıştır. Açmak gerekirse, öğrenim düzeylerinden memnun olmadığını belirtenler ve eşinin daha üst bir öğrenim düzeyine sahip olmasını destekleyenler arazi toplulaştırmasını destekleme eğilimindedirler. Yine bu konunun da eğitim ile ilişkilendirilerek yorumlanması daha gerçekçidir. Çünkü bu noktada eğitime ilgi ve daha ileri eğitim aşamalarına bakış açısı söz konusudur. Bu konuya olumlu yaklaşan ve ileri eğitimi arzulayan bireylerin yine kitle iletişim araçları veya çevre ile haberleşmeden uzak olmaları beklenemez.

Otorite paterni: Çoğunlukla aile reisi konumunda olan deneklerin toplulaştırmadaki tutumları ile günlük basit konularda eşlerinin kendi başlarına karar verebilmesi konusundaki düşünceleri arasında 0.05 seviyesinde; önemli konularda ailede karar verme davranışı ile de 0.01 seviyesinde daha sıkı bir bağımlılık hesaplanmıştır. Eşinin bazı konularda özgür karar verebilmesini doğal karşılayanlar ve kararların tüm bireylerin katılımıyla demokratik bir ortamda alındığı ailelerden gelen denekler, toplulaştırmayı daha yüksek oranda desteklemektedir. Bilindiği üzere, ataerkil diğer deyişle pederşahi olarak tanımlanan ailelerde, kararlar genelde aile reisi veya ailedeki en yaşlı kişi tarafından alınır. Genel kabul gören görüşler doğrultusunda; bu gibi kişilerin ise çoğunlukla eğitim düzeyleri daha düşüktür, çevre ile iletişimleri ve sosyal katılımcılıkları yetersizdir. Bu vb özellikleri nedeni ile yeniliklere karşı daha ilgisiz olacakları için, bu kişilerin ve dolayısı ile verecekleri kararlarda söz sahibi olacakları diğer kişilerin toplulaştırmaya karşı tutumları da olumsuz olacaktır.

Arazi parça sayısı: Üreticilerin toplulaştırmayı benimsemesinde işletmenin agro-ekonomik faktörlerinden sadece arazi parça sayısının etkili olduğu, işletme yapısına ilişkin diğer faktörlerin istatistiki anlamda önemli olmadığı hesaplanmıştır. Benimsemeye konu olan yatırım uygulaması arazi toplulaştırması olduğu için, arazilerin parça sayısının etkili olması beklenen sonuçtur. Çünkü toplulaştırmanın en önemli işlevi, bilindiği gibi parçalı arazilerin olanaklar ölçüsünde bir araya toplanmasıdır. Bu nedenle maliki olduğu parça sayısı ile bağlantılı olarak, deneklerin toplulaştırmaya karşı tutumları farklılık göstermektedir. Dağınık biçimde fazla sayıda parçaya malik bulunan denekler, bu durumda tarımsal işlerin güçlüğünün ve üretim maliyetleri artışının bilincine daha kolay ulaştıkları için, arazilerinin toplulaştırılması konusunda daha istekli davranmaktadırlar. Parça sayısı artışına paralel olarak benimseme oranı da artmaktadır. Toplulaştırmanın en belirgin işlevi parçalı arazilerin olanaklar ölçüsünde bir araya toplanması olduğuna göre; doğal olarak arazi büyüklüğü ve arazi mülkiyeti gibi diğer yapısal özelliklerde bir farklılık olmayacaktır. Bu nedenle de bu türden yaısal değişkenlerin benimseme üzerine olumlu ya da olumsuz etkide bulunmasının söz konusu olamayacağı düşünülmektedir.

Üreticilerin yakın ve uzak çevre ile iletişimlerinin benimsemeye etkisi

Yakın çevre ile iletişim: Araştırma kapsamındaki deneklerin dış toplumla bağlantı düzeyinin göstergesi olan ve bir anlamda üreticilerin haberleşme davranışları kapsamında değerlendirilebilen, bağlı oldukları il ya da ilçe merkezine gitme sıklığı ile toplulaştırmadaki tutumları arasındaki bağıntı istatistiki anlamda önemlilik düzeyinde görülmemektedir. Ancak durum böyle olmakla birlikte, khi kare bağımsızlık analizi sonucunda bulunan olasılık değeri (P=0.0663) dikkate alındığında, aradaki ilişkinin küçümsenemeyecek boyutta olduğu görülecektir. Köylerinin bağlı olduğu il veya ilçe merkezine gidiş gelişlerinin sıklığı ölçüsünde, bireylerin arazi toplulaştırmasını benimseme oranları değişiklik göstermektedir. Köylerinden dışarıya daha fazla çıkan bireyler doğal olarak daha üst düzeyde sosyal katılımcılık özelliği gösterirler. Aynı zamanda yeniliklerden haberdar olma, tarımcılarla iletişim kurma düzeyleri o oranda artar. Bu bağlamda köylerinin dışına çıkma sıklıkları arttıkça, bireylerin arazi toplulaştırmasının yararlarını daha iyi kavrayabildikleri ve benimseme düzeylerinin arttığı görülmüştür.

Kitle iletişim araçlarından yararlanma düzeyinin benimsemeye etkisi

Gazete-Televizyon: Üreticilerin haberleşme davranışları arasında bulunan gazete satın alma durumu, günlük ortalama televizyon izleme süresi ve televizyonda tarım proğramlarını izleme sıklığı ile arazi toplulaştırmasını benimseme davranışı arasında 0.005 seviyesinde oldukça sıkı bir bağıntı hesaplanmıştır. Bu analiz sonucundan da anlaşılacağı gibi, araştırma sahasındaki bireylerin gazete satın alma sıklıkları, televizyon izleme süreleri ve aynı zamanda televizyonda tarım proğramlarını izleme sıklıkları arttıkça, toplulaştırmayı benimseme oranları da artmaktadır. Gazete satın alma ve dolayısı ile okuma düzeyi yüksek olan üreticilerin yeniliklerden haberdar olma süreçlerinin de daha çabuk olacağı muhakkaktır. Bu nedenle bu gruba giren üreticilerde arazi toplulaştırmasını destekleme oranı da yükselmektedir. Diğer yandan televizyon izleme ve özellikle de televizyonda tarım programlarının izlenmesi, bireylerin yeni tarımsal teknikler hakkındaki bilgi düzeyini artırmakta ve bilgilenme sürecini hızlandırmaktadır. Arazi toplulaştırmasının üreticilerce benimsenip desteklenmesi de yine aynı kapsamda değerlendirilmesi gerekir. Bu nedenle televizyon izleme süresi ve tarım programlarının izlenme sıklığına bağlı olarak toplulaştırmanın benimsenme düzeyi farklılık göstermektedir.

Üreticilerin tarımsal kuruluşlarla iletişim düzeyinin benimsemeye etkisi

Tarımsal kuruluşlarla iletişim: Diğer bir haberleşme davranışının göstergesi olan tarımcılarla görüşme ve tarımsal eğitim çalışmalarına katılma durumu ile toplulaştırmaya yaklaşımı arasında 0.05 seviyesinde; tarımcılarla gerek köyde, gerekse şehirde görüşme sıklıkları ile toplulaştırmaya yaklaşımı arasında ise 0.005 seviyesinde daha sıkı bir bağıntı hesaplanmıştır. Hesaplanan bu bağımlılık dereceleri bağlamında, köyünden dışarı daha sık çıkan, tarımsal kuruluş görevlileri ile daha sık görüşen, tarımsal eğitim çalışmalarına ilgi duyan ve bu eğitim faaliyetlerine katılan bireylerde genel anlamda yeniliklere ilgi fazladır. Bu kapsamda ele alındığında, bireylerin tarımcılarla iletişim yoğunluğu ve tarımsal eğitim çalışmalarına katılım düzeyi arttıkça, bir anlamda yenilikler kapsamında değerlendirilen arazi toplulaştırması konusunu anlama ve sonuç olarak destek verme olasılığı da artmaktadır. Çünkü gerek yayımcı gerekse uygulamacı tarımsal kuruluşların elemanları kanalıyla toplulaştırmanın içeriğine yönelik bilgi edinilmesi olanaklıdır. Yine tarımsal amaçlı kuruluş olan üretici örgütlerinin yönetiminde bulunmanın da benimseme ile 0.05 seviyesinde bağımlı olduğu belirlenmiştir. Bunun da yine tarımsal kuruluşlarla iletişim kapsamında yorumlanması gerekir. Çünkü bilindiği üzere kooperatiflerin işlevi gereği, yöneticiler tarımsal kuruluşlarla daha sıkı iletişim içerisinde olmak durumundadırlar. Öte yandan kooperatif yöneticilerinin genelde sosyal ve katılımcı özellik gösteren, aydın bireyler olmasının da burada önem taşıdığı yadsınamaz.

Üreticilerin yeniliklere karşı tutumlarının benimsemeye etkisi

Yeniliklerden haberdar olma: Arazi toplulaştırma projelerinin benimsenmesi ile birebir anket uygulanan deneklerin yeni tarımsal teknolojiler ve yeni araştırma bulgularından haberdar olma ve bilgilenme düzeyi ile toplulaştırmayı benimseme arasında 0.05 seviyesinde bağımlılık belirlenmiştir. Yeniliklere çabuk ulaşan ve yenilikler hakkında bilgi edinmeye istekli bireylerin, yine bir anlamda yenilik olarak kabul gören arazi toplulaştırması hakkında da bilgisini artırmaya, kapsamını öğrenmeye istekli olması beklenen durumdur. Bunun ileri aşamasında ise, toplulaştırmanın gerçek anlamda kapsamını ve yararını özümseyen bireylerin benimseme düzeyinin de arttığı görülmektedir. Bu ilişki çerçevesinde bu sonuç beklenen ve doğal sonuçtur.

Yenilikleri uygulama düzeyi: Adı geçen bu yeniliklerin uygulanma durumları açısından yapılan değerlendirmede ise, toplulaştırmanın benimsenmesi yönünden 0.1 anlamlılık seviyesinde bağımlılık görülmektedir. Bu bağlamda bireylerin tarımdaki yeniliklere ulaşması ile bu yeni bulgu ve yeni teknolojilerin uygulanma oranları arttıkça, toplulaştırma projelerinin desteklenme ve benimsenme oranları da artmaktadır. Başta da belirtildiği gibi arazi toplulaştırması da özellikle ilk kez uygulanan bir yöre için yenilik kapsamında değerlendirilmelidir. Bu şekilde yaklaşıldığında ise; genel anlamda tarımsal yeniliklerin uygulanma oranları arttığı oranda, toplulaştırmanın uygulanması yönündeki isteklilik de artacaktır. Analiz sonuçları da bunu doğrulamaktadır.

Üreticilerin toplulaştırma hakkındaki bilgisinin benimsemeye etkisi

Köylerinde gündeme gelmeden önce, deneklerin toplulaştırma ile ilgili duyumları ve ön bilgisi ile köylerindeki yatırımdan önce proje detayı hakkındaki bilgi düzeylerinin, toplulaştırmaya yaklaşımlarını etkilemesi yönünden 0.005 seviyesinde anlamlı olduğu hesaplanmıştır. Üreticilerin arazi toplulaştırma projeleri hakkında bilgi sahibi olmamaları veya yanlış bilgilere sahip olmaları, kendilerinin toplulaştırmaya karşı tavır almalarına yol açmaktadır. Toplulaştırma konusundaki bilgileri doğru ve gerçek yönde geliştikçe toplulaştırmanın amaç ve yararlarını daha iyi kavramaları nedeniyle, benimseme oranı artmakta, projenin uygulanması konusunda daha istekli davranmaktadırlar.

Bu sonuç da göstermektedir ki; bu tür projelerde uygulamanın yapılacağı yöredeki üreticilerin proje hakkındaki bilgisi arttıkça, projeyi benimseme ve destek verme oranı da yükselmektedir. Şöyleki, daha önceden arazi toplulaştırmasını hiç duymayanlarda benimseme oranı %57.69 iken, duyup da fazla bilgisi olmayanlarda %80, ne olduğunu tam bilenlerde %90'a çıkmaktadır. Razı olmayanların oranı ise yaklaşık olarak bunun tersi bir seyir izlemektedir. Diğer taraftan üreticilerin uygulamadan sonra projeye ilişkin tutumundaki değişiklik ile benimseme davranışı arasında 0.01 seviyesinde anlamlı bağımlılık çıkmıştır. Bu analiz sonucundaki önemlilik düzeyi, proje sonrası tutumlarını değiştirenlerin oranının razı olanlar ve razı olmayanlarda farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir. Nitekim yatırımdan sonra,

deneklerin projeye karşı tutumlarına ilişkin fikir değişikliğinin toplulaştırma projesine destek vermeyenlerde daha fazla olması dikkat çekicidir. Yine bu sonuçlardan da, üreticilerin arazi toplulaştırmasını gerçek anlamda tanımadığı anlaşılmaktadır.

Diğer faktörlerin arazi toplulaştırmasının benimsenmesine etkisi

Toprağa bağlılık: Arazilerinin atalarından kaldığı gibi nedenlerle, bazı deneklerde hakim olan, sahibi veya maliki bulundukları arazilerinin manevi değerinin olduğu vb. yöndeki toprağa bağlılık ile toplulaştırma projelerinin benimsenmesi arasında 0.05 önemlilik seviyesinde bağımlılık saptanmıştır. Arazilerinin manevi değer taşıdığı vb. yönde inançları bulunan kişiler genellikle yıllardan bu yana işledikleri arazilerini bırakmak istememektedirler. Dolayısıyla bu tür üreticilerde, mevcut arazisinden ayrılmak zorunda bırakılacağı düşüncesi hakimdir. Bu nedenle de toplulaştırma projesini istememekte ve muvafakatname sağlanmasında sorun yaratabilmektedirler.
Empathy yeteneği: "Yetkili olsaydınız köyün sorunlarını nasıl çözerdiniz?" şeklinde yöneltilen soruya verdikleri yanıtlardan yola çıkarak hesaplanan, deneklerin empathy yeteneklerinin gelişmişlik derecesinin toplulaştırmanın benimsenmesinde etkili olduğu, 0.005 seviyesinde hesaplanan sıkı bağıntıdan görülmektedir. Toplulaştırmayı destekleme oranı yükseldikçe, empathy yeteneğinin de arttığı; empathy yeteneği en gelişmiş kişilerde benimseme oranının da en yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Empathy yeteneğine benzer şekilde; kültürel düzeyine paralel olarak, tarımsal sorunların çözümüne yönelik mantıklı fikirler üretme yeteneği de 0.005 seviyesinde anlamlı çıkmıştır. Bu noktada, köylerinin sorunları ve ülkenin tarımsal sorunlarının çözümü konusunda; göreceli olarak daha mantıklı ve uygun öneriler sunabilen bireylerin, genel olarak eğitim düzeyi ve çevresi ile iletişim düzeyi yüksek bireylerden oluşmasının etken olduğu düşünülmektedir.

Katılımcılık: Deneklerin köyün ortak hizmetlerine katılım düzeyleri de toplulaştırmanın benimsenmesi açısından 0.05 önemlilik seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Bu bağlamda toplulaştırma yatırımlarındaki katılımcılık ile genel anlamdaki katılım, yani katkı koyma arasında paralellik olduğu görülmektedir. Bu ilişkinin sondan başa doğru yorumlanması daha gerçekçi olacaktır. Açmak gerekirse, toplulaştırmayı benimsemiş olduğu için isteyen üreticiler bu türden tarımsal yatırımlara parasal destek vermeye de daha yatkındırlar. Bu durumda istatistiki anlamlılık seviyesindeki bağımlılığın doğal sonuç sayılması gerekir.
Kredi kullanma davranışı: Üreticilerin kredi kullanma davranışları da toplulaştırmanın benimsenmesi açısından 0.05 seviyesinde anlamlı çıkmıştır. İstatistiki önemlilik düzeyindeki bu ilişki; kredi kullanma eğilimi yüksek olan üreticilerin daha yenilikçi düşünebildikleri ve gelişmelere daha açık oldukları sonucunun çıkartılmasına olanak sağlamaktadır. Bunun da yine dış çevre ile iletişim düzeyi ve sosyalite olgusu ile bağdaştırılarak yorumlanması gerekir. Yoğun kredi kullanan üreticilerin tarımsal kuruluşlar ve bunlarla ilintili kuruluşlarla iletişim düzeylerinin göreceli olarak artması sonucu, benimsemenin de arttığı düşünülmektedir.

Toplulaştırmadan Sonra Proje Sahasındaki Tarımsal Yapı Değişikliği

Uygulama sonrası bazı agro ekonomik arazi özellikleri

Araştırma kapsamına alınan deneklerin yer aldığı işletmelerin toplulaştırma öncesi ve toplulaştırma sonrasında, toplulaştırma projesinin uygulandığı sahadaki; arazi büyüklükleri, parsel sayıları, ortalama parsel büyüklükleri ve parsellerinin işletme merkezine olan yaklaşık uzaklıkları ortalamasına ilişkin veriler anketle alınarak değerlendirilmiş ve çizelge 6.94'de verilmiştir. Verilere ilişkin değerlendirmelerde bulunulurken, bu verilerin ankete dayalı olarak alındığı ve sadece araştırma kapsamındaki deneklerin işletmelerini yansıttığı gözönünde tutulmalıdır. İşletmelerin agroekonomik özelliklerine yönelik bu tür verilerin, aynı zamanda proje dosyalarından alınan ve ek çizelgelerde verilen verilerle birlikte yorumlanmasının daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir.

Çizelge 8. Toplulaştırma öncesi ve sonrasında işletmelerin proje sahasındaki mülk arazi özellikleri

ARAZİ ÖZELLİĞİ	Razı Olan		Razı Olmayan		TOPLAM	
	Toplam	Ortalama	Toplam	Ortalama	Toplam	Ortalama
a.Toplulaştırma Öncesi						
1. Alanı (da)	2703,3	27,0	515,0	19,8	3218,3	25,5
2.Parsel sayısı	642,0	6,4	126,0	4,8	768,0	6,1

3.Ortalama parsel alanı	4,2	4,2	4,1	4,1	8,3	4,2
4.İşletme merkezine olan ortalama uzaklığı (m)	7936,6	1984,2	5183,7	1727,9	13120,3	1874,3
b.Toplulaştırma Sonrası						
1. Alanı (da)	2538,1	25,4	489,1	18,8	3027,2	24,0
2.Parsel sayısı	177,0	1,8	40,0	1,5	217,0	1,7
3.Ortalama parsel alanı	14,3	14,3	12,2	12,2	26,6	14,0
4.İşletme merkezine olan ortalama uzaklığı (m)	7342,5	1835,6	4895,5	1631,8	12238,0	1748,3

Not: Proje sahasına ait hem toplulaştırma öncesi hem de toplulaştırma sonrası değerlerin hesaplanmasında sadece toplulaştırmanın tamamlandığı 4 köye ait veriler dikkate alınmıştır.

Çizelge 8'deki verilerin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, arazi toplulaştırma projesinin tamamlandığı dört köydeki deneklerin yanıtlarından hesaplanan yaklaşık ve ortalama değerler şöyle özetlenebilir. Uygulama sahasındaki işletmelere ait arazi büyüklükleri ortalaması %5.88 azalmış, ortalama parsel sayısı %72.13 azalmış, parsel büyüklükleri ortalaması %233.33 artmış, parsellerin işletme merkezine olan yaklaşık uzaklıkları ortalaması %6.72 azalmıştır. Ancak burada verilen parselin işletme merkezine uzaklığına ilişkin değer her bir parsele düşen ortalama değer olduğundan, işletme başına düşen gerçeğe daha yakın yol mesafesini belirlemek için toplulaştırma öncesi ve toplulaştırma sonrası uzaklıkların ortalama parsel sayıları ile çarpılması gerekmektedir. Bu durumda işletme başına düşen yaklaşık ortalama yol mesafesinin toplulaştırma öncesinde 11433 metre, toplulaştırma sonrasında ise 2972 metre olarak hesaplanmaktadır. Buna göre de toplulaştırmadan sonra işletme başına düşen ortalama yol mesafesinde %74'lük bir azalma sağlandığı anlaşılmaktadır. Fakat daha önceden açıklandığı gibi, hesaplanan bu değerler, örneklemede araştırmaya giren deneklerden anketle alınan verilere dayalı olduğundan arazideki gerçek değerlerden farklılık gösterebilir. Uygulamacı birimlerin proje dosyaları üzerinde yapılan çalışmalar sırasında sağlanabilen diğer bazı arazi özelliklerine ilişkin toplulaştırma öncesi ve toplulaştırma sonrası veriler çalışmanın sonunda ek çizelgeler olarak verilmiştir. Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda, çizelgeler incelendiğinde; bu kapsamdaki araştırma bulguları, Erkan'ın (1973) Türkiye'deki toplulaştırma projeleri sonucunda; Boyacıoğlu'nun (1981) ise Manisa-Akhisar- Beyoba köyünde yaptığı araştırma sonucunda; parsel sayısındaki azalmalar ve parsel alanlarındaki artışlara ilişkin verdiği değerlerden daha çarpıcı olduğu görülecektir. Bu farklılaşma asıl olarak, araştırma sahasındaki işletmelerin Türkiye geneline göre daha parçalı arazi yapısına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bazı uygulama bölgelerinde, maliklerin ya da işletme sahiplerinin bazı tutucu gerekçelerle arazilerinin yer değiştirmesine razı olmamaları nedeniyle, arazi toplulaştırmasının kadük kalması ve parsellerin en aza indirilmesinin tam olarak sağlanamaması da bunda etkendir. Yani araştırma bölgesinde bu yöndeki değişim oranı daha fazladır. Diğer yandan araştırma bulguları ile; Özkan (1990) tarafından Uzunköprü'de, Büker ve Bölükoğlu (1990) tarafından Eskişehir'de, Koral ve Güney (1994) tarafından Tokat – Erbaa'da yürütülen araştırma bulgularına dayanarak bildirilen, işletme başına ortalama parsel sayısındaki azalma, ortalama parsel alanlarındaki artış ve işletmeler ile parseller arasındaki ortalama yol uzunluğundaki azalma oranları oldukça yakındır. Bunun asıl nedeninin araştırma bölgelerinin tarımsal yapı özelliklerinin birbirine benzerlik göstermesi olduğu düşünülmektedir.

Uygulamanın tamamlandığı dört köyde, arazi toplulaştırması sonrası işletmelerin proje sahasındaki arazilerinin büyüklük gruplarına göre dağılımları aşağıdaki çizelge 6.95'de verilmiştir. Doğal olarak yatırımın esası gereği arazi büyüklüğünün dağılımında değişiklik olması beklenemez. Sadece işletme büyüklükleri hakkında genel fikir vermek amacıyla bu tür bir değerlendirme de yapılmıştır. Çizelgedeki verilerden de görüleceği üzere, arazi büyüklükleri bakımından en büyük grubu 6-10 dekar arası araziye sahip işletmeler, en küçük grubu ise 26-30 dekar arası araziye sahip işletmeler oluşturmaktadır. Toplulaştırmaya razı olan ve razı olmayan deneklerin oluşturduğu gruplar ayrı ayrı değerlendirildiğinde de aynı saptama geçerli olmaktadır. Ancak arazi büyüklüğü bakımından en büyük ve en küçük grupların haricindeki gruplarda, benimseyen ve benimsemeyen kesimler arasında sıralama farklılık gösterebilmektedir. Bu durumun tamamen örneklemeden kaynaklanan rastlantısal bir durum olduğu, çalışma sonuçlarının yorumlanmasına ışık tutacak bir saptama olmadığı bilinmektedir.

Çizelge 9. Toplulaştırmadan sonra proje sahasındaki işletme arazilerinin büyüklük grupları

Arazi büyüklük grupları	Razı Olan		Razı Olmayan		TOPLAM	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
5 dekar ve daha küçük arazi sahipleri	15	15,00	4	15,38	19	15,08
6-10 dekar arasında araziye sahip olanlar	23	23,00	6	23,08	29	23,02
11-15 dekar arasında araziye sahip olanlar	12	12,00	4	15,38	16	12,70
16-20 dekar arasında araziye sahip olanlar	9	9,00	4	15,38	13	10,32
21-25 dekar arasında araziye sahip olanlar	12	12,00	3	11,54	15	11,90
26-30 dekar arasında araziye sahip olanlar	2	2,00	0	0,00	2	1,59
31-50 dekar arasında araziye sahip olanlar	12	12,00	3	11,54	15	11,90
51 dekar ve daha büyük araziye sahip olanlar	15	15,00	2	7,70	17	13,49
TOPLAM	100	100,00	26	100,00	126	100,00

Toplulaştırmadan sonra insan ve makina işgüçlerindeki değişimler

Araştırmanın yürütülmesinde amaçlanan yan unsurlar arasında, toplulaştırma sonrasında insan ve makina işgücü ihtiyacındaki değişimlerin incelenmesi de bulunmaktadır. Bu nedenle, toplulaştırmaya razı olanlar ve olmayanlar açısından ayrı ayrı ve genel değerlendirme olmak üzere, deneklerin bu konudaki bakış açısı ve gözlemleri de anketlere dayalı olarak alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu amaçlara ulaşabilmek için, asıl olarak işletmeler bazında toplulaştırma öncesi ve sonrası tarla başı kayıtlarının tutulmasının en sağlıklı yol olduğu bilinmektedir. Böyle bir yöntemin uygulanmasının da bu araştırmanın boyutlarını aşacağı gerçektir ve araştırmanın temel amacı değildir.

Anketlerin değerlendirilmesi sonucunda; yatırımın tamamlandığı dört köydeki tüm deneklerin 4/5'ini aşan kısmı toplulaştırma sonrasında insan işgücü ihtiyacında mutlak bir azalma olduğunu, 1/5'inden daha az kısmı aynı düzeyde kaldığını, %1.5'luk çok küçük bir azınlık ise toplulaştırma öncesine göre insan işgücü ihtiyacında artış olduğunu belirtmiştir. Çizelge 10'dan da izleneceği gibi insan işgücü ihtiyacında azalma olduğunu belirtenlerin oranı toplulaştırmaya razı olanlarda genel ortalamanın üstünde, razı olmayanlarda ise altındadır. Zaten yapılan khi kare analizinde 0.05 seviyesinde anlamlılık çıkmış olması buradan kaynaklanmaktadır. Burada khi kare analizi yapılmasının amacı, toplulaştırmayı benimseyen ve benimsemeyen deneklerin bu davranışları ile iş gücü ihtiyacındaki değişimlere yönelik düşünceleri arasında bağımlılık olup olmadığını test etmektir. Ancak bu sonuçların yorumlanmasında kesinlikten kaçınılması ve deneklerin bu konuya önyargılı yaklaşma eğiliminde olabileceklerinin göz önünde tutulmasında yarar görülmektedir.

Çizelge 10. Toplulaştırmadan sonra insan işgücü ihtiyacında değişiklik olup olmadığı ve toplulaştırmaya ilişkin tutumları

İnsan işgücü ihtiyacının seyri	Razı Olan		Razı Olmayan		TOPLAM	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Aynı kaldı	13	13,00	9	34,62	22	17,46
Azalma oldu	85	85,00	17	65,38	102	80,95
Artış oldu	2	2,00	0	0,00	2	1,59
TOPLAM	100	100,00	26	100,00	126	100,00

Khi Kare=7.023 S.D.=2 P<0.05

İşletmede harcanan insan işgücü ihtiyacında azalma veya artma olduğunu belirten deneklerin yanıtları doğrultusunda, yaklaşık olarak ortalama azalma ve artma oranlarının belirlenmesine yönelik yapılan analizlerde; %39.25 oranında azalma, %3.75 oranında azalma olduğu belirlenmiştir. Çizelge 6.97'de verilen azalma ve artma değerlerindeki açılım bir bütün olarak düşünüldüğünde, yani değişim oranları toplamı bir birim kabul edildiğinde ise; toplam değişim içinde azalma oranının payı %91.28, artma

oranının payı %8.72 olmaktadır. Araştırma bulguları bu haliyle, Candemir'in (1991) Manisa – Saruhanlı – Lütfiye köyünde yaptığı araştırma sonuçları ile de desteklenmektedir.

Çizelge 11. İnsan işgücü ihtiyacında işletme başına ortalama % değişiklik oranı

İnsan işgücü ihtiyacındaki değişiklik türü	Değişim oranı (%)	Değişim oranı dağılımı (%)
Ortalama azalma yüzdesi	39,25	91,28
Ortalama artma yüzdesi	3,75	8,72
TOPLAM	43,00	100,00

Arazi toplulaştırması sonrasında makina işgücü ihtiyacında gözlemlere dayalı olarak belirtilen değişimlerin incelenmesi sonucunda ise şu sonuçlar elde edilmiştir. Tüm deneklerin bir arada değerlendirilmesinde, %86'ya yakın kısmı toplulaştırma sonrasında makina işgücü ihtiyacında mutlak bir azalma olduğunu, %12'ye yakın kısmı aynı düzeyde kaldığını, %2.38'lik çok küçük bir azınlık ise toplulaştırma öncesine göre makina işgücü ihtiyacında artış olduğunu belirtmiştir. Çizelge 6.98'den de izleneceği gibi makina işgücü ihtiyacında azalma olduğunu belirtenlerin oranı toplulaştırmaya razı olanlarda genel ortalamanın üstünde, razı olmayanlarda ise altındadır. Ancak genel bir ifade ile; işletmesinde harcadığı makina işgücü ihtiyacında toplulaştırmadan sonra azalma olduğunu belirtenlerin oranı her iki kesimde de insan işgücündeki duruma göre daha fazladır. Yani benimseyenlerle benimsemeyenler arasındaki oran farkı daha azdır. Diğer deyişle toplulaştırma sonrasında parsellerin bir araya toplanması ve yol mesafelerinin kısalması sonucunda işletme başına gereksinme duyulan makina işgücü miktarında azalma olduğu her iki kesim tarafından büyük oranda kabul görmektedir. Araştırma bulguları bu çerçevede değerlendirildiğinde; Büker ve Bölükoğlu'nun (1990) Eskişehir – Alpu Ovası'nda yürüttüğü araştırma sonucuna dayanarak bildirdiği, yıllık olarak işletme başına ve hektar başına makina kullanım zamanındaki azalmaya ilişkin bulgular; Kutlu (1981) tarafından yol ve parsel planlaması sonucu yol zamanlarındaki azalmaya yönelik bildirilen veriler; Koral ve Güney'in (1994) Tokat - Erbaa'da yürüttükleri araştırmalarında, toprak işlemedeki zaman tasarrufuna ilişkin bulguları ile desteklenmektedir.

Çizelge 12. Toplulaştırmadan sonra makina işgücü ihtiyacında değişiklik olup olmadığı ve toplulaştırmaya ilişkin tutumları

Makina işgücü ihtiyacının seyri	Razı Olan		Razı Olmayan		TOPLAM	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Aynı kaldı	9	9,00	6	23,08	15	11,91
Azalma oldu	88	88,00	20	76,92	108	85,71
Artış oldu	3	3,00	0	0,00	3	2,38
TOPLAM	100	100,00	26	100,00	126	100,00

Khi Kare=4.510 S.D.=2 P>0.05

İşletmede harcanan makina işgücü ihtiyacında azalma veya artma olduğunu belirten deneklerin yanıtları doğrultusunda, yaklaşık olarak ortalama azalma ve artma oranlarının belirlenmesine yönelik yapılan analizlerde; %38.25 oranında azalma, %2.50 oranında artma olduğu belirlenmiştir. Çizelgede verilen azalma ve artma yönündeki açılım bir bütün olarak düşünüldüğünde, toplamın insan işgücündeki azalma ve artma oranları toplamından daha küçük olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile değişim oranları toplamı bir birim kabul edildiğinde ise, toplam değişim içinde azalma oranının payı %93.87, artma

oranının payı %6.13 olmaktadır. Yine bu verilere dayanarak da makina işgücünde gerçekleştiği belirtilen azalma oranlarının insan işgücüne göre daha yüksek olduğu, yani makina işgücündeki azalmanın daha belirgin olduğu ve daha geniş kesim tarafından kabul gördüğü söylenebilir.

Çizelge 13. Makina işgücü ihtiyacında işletme başına ortalama % değişiklik oranı

Makina işgücü ihtiyacındaki değişiklik türü	Değişim oranı (%)	Değişim oranı dağılımı (%)
Ortalama azalma yüzdesi Ortalama artma yüzdesi	38,25 2,50	93,87 6,13
TOPLAM	40,75	100,00

Toplulaştırmadan önce ve sonra tarımsal üretimde girdi kullanımı

Araştırma kapsamında araştırmanın ikincil amaçları doğrultusunda; toplulaştırmadan sonra tarımsal faaliyetlerde kullanılan akaryakıt ve tohum, gübre, ilaç gibi tarımsal girdilerin toplam miktarında herhangi bir farklılık olup olmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. Deneklerin yaklaşık olarak %70'i toplulaştırma sonrası işletmesinin tarımsal faaliyetlerinde harcadığı akaryakıt miktarında azalma olduğunu, %30'u ise herhangi bir değişiklik fark etmediğini ya da gözleyemediğini belirtmiştir. Tarımsal üretimde harcanan tohum, gübre, ilaç gibi tarım girdileri yönünden ise, deneklerin %48'e yakını miktar olarak azalma olduğunu, geri kalan %52'yi aşan kısmı da tarımsal girdi miktarlarında herhangibir değişiklik fark etmediğini ya da gözleyemediğini belirtmiştir.

Çizelge 14. Harcanan tarım girdilerinde toplulaştırmadan sonraki değişimle ilgili görüşler

Tarım girdilerindeki olası değişime ilişkin görüşleri		Razı Olan		Razı Olmayan		TOPLAM	
		Adet	%	Adet	%	Adet	%
Yakıt "	(Değişme – azalma- oldu) (Değişme olmadı)	73 27	73,00 27,00	15 11	57,69 42,31	88 38	69,84 30,16
TOPLAM		100	100,00	26	100,00	126	100,00
Tohum,Gübre,İlaç " " "	(Değişme –azalma- oldu) (Değişme olmadı)	52 48	52,00 48,00	8 18	30,77 69,23	60 66	47,62 52,38
TOPLAM		100	100,00	26	100,00	126	100,00

Çizelge 14'deki oransal verilerden arazilerin bir araya getirilmesi sonucunda, kaçınılmaz olarak yol süreleri ve parsel işleme sürelerinin kısalmasına ve tüketilen akaryakıt miktarının düşmesine yol açtığını çiftçilerin daha kolay fark ettikleri anlaşılmaktadır. Fakat verilen bu sonuçların genel anlamda gözleme dayalı olan ve herhangibir ölçme veya teste dayanmayan verilerin değerlendirilmesinden ibaret olduğunun gözönüne alınması ve çok temkinli yorumlanması gerekmektedir. Ancak, değişik araştırmalarda, toplulaştırma sonrasında, birim alanda kullanılan tarımsal girdi miktarlarında azalmalar olduğu yönündeki saptamalar göz önüne alındığında; araştırma bulgularının temkinli olmak koşuluyla anlam taşıdığı kabul görecektir. Örneğin Özkan (1990) tarafından Uzunköprü - Sığırcılı köyü toplulaştırma alanında yapılan araştırmada; çeltik üretiminde kullanılan tarımsal girdilerden N, P_20_5 ve herbisit miktarında belirlenen azalmalar bu araştırma bulgularını destekler özelliktedir.

Toplulaştırma sonrası ürün deseni ve ürün verimlerindeki değişimler

Proje sahasındaki ürün deseni değişimlerine ilişkin görüşler

Toplulaştırma sonrası ürün deseninde değişme olup olmadığını incelemek amacıyla yöneltilen soruları, toplulaştırmanın tamamlandığı dört köydeki toplam 126 denek yanıtlamıştır. Deneklerin yarıdan biraz fazlası (%53.17) değişiklik olduğu yönünde, kalanı (%46.83) ise ürün deseninde değişiklik olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Toplulaştırma sonrasında ürün deseninde değişme olup olmadığınının daha gerçekçi olarak belirlenmesi, ancak yatırım öncesi ve yatırım sonrası proje sahasını temsil edecek şekilde kayıt yöntemiyle olanaklıdır. Bu amaca yönelik verilerin kayıt yöntemi ile sağlanması

konusunun ise ayrı bir araştırma projesi çerçevesinde ele alınması gerekir. Burada yalnızca sözü edilen konulara üreticilerin bakış açıları yüzeysel olarak yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle sadece yatırım sonrası anketlere dayalı analizlerle bulunan bu sonuçların, kesin olarak objektif değerler olmayabileceği, subjektif yaklaşımların izlerini taşıyabileceği bilinmelidir.

Deneklerin bir bölümü tarafından yatırım öncesine göre değiştiği belirtilen ürün deseninin, gerçekte uygulama projesinde öngörülen ürün deseni ile hiç ilgisi olmadığı, daha çok toplulaştırmadan sonra çeltik üretiminde yoğunlaşma şeklinde gerçekleştiği görülmüştür. Bu anlamda toplulaştırma projesinde öngörülen ürünler yerine, çeltik gibi yıllar itibariyle iyi gelir getirebilen ve pazarlama sorunu olmayan ürünler ile bunun yanında slajlık mısır gibi hayvan beslemeye yönelik yeni teknolojilerin kabullenilmesi sonucu son yıllarda bölgede yaygınlaşan ürünlere yönelme eğilimi gözlenmiştir. Arazi toplulaştırması uygulanan diğer bazı proje sahalarında yapılan başka araştırmalarda da benzer saptamalarda bulunulmuştur. Candemir'in (1991), Manisa-Saruhanlı-Lütfiye köyü arazi toplulaştırma sahasında toplulaştırma sonrası, pamuk ekim alanında %34.51 artış; buğday, kavun, domates ve tütün ekim alanlarında sırasıyla %30.38, %3.08, %1 ve %0.12 azalma olduğunu bildirmesi bunlara örnektir. Bu sahada da sulama olanaklarının artması sonucunda, pamuk ekimine yönelme olmasına karşın, domates ve diğer sebzelerin üretiminden kaçınılması pazarlamada yaşanan sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, bu projelerden sonra oluşacak ürün deseninde asıl yönlendirici ve sınırlayıcı etken pazarlama kavramıdır denilebilir.

Proje sahasındaki ürün verimleri değişimlerine ilişkin görüşler

Çizelge 15. Toplulaştırmadan sonra ürün verimlerindeki değişime ilişkin görüşler

Birim alandaki ürün verimlerinde farklılık olup olmadığı	Razı Olan		Razı Olmayan		TOPLAM	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Farklılık oldu (Değişimi % değer olarak açıklayanlar)	27	27,00	4	15,38	31	24,60
Farklılık oldu (Değişimi mutlak değer olarak açıklayanlar)	36	36,00	11	42,31	47	37,30
Farklılık olmadı	37	37,00	11	42,31	48	38,10
TOPLAM	100	100,00	26	100,00	126	100,00

Sadece toplulaştırmanın tamamlandığı köylerde, uygulama sonrası genel anlamda ürün verimlerinde olumlu ya da olumsuz yönde farklılık olup olmadığının belirlenebilmesine yönelik araştırma yapılmıştır. Görüşülen hane reislerinin %61.90'I, ürün verimlerinde toplulaştırma öncesine göre genellikle olumlu yönde olmak üzere fark olduğunu; %38.10'u ise yaklaşık aynı miktarda verim almaya devam ettiğini ya da her hangi bir gözlemi olmadığını belirtmiştir.

Ürün verimlerinde gerçekleştiği belirtilen artış ya da azalışlar yüzde değer veya mutlak değer olarak belirtilmiş ve her iki türden verilerin analizi sonucunda, çeşitli ürünlere göre artış ya da azalış oranları bulunmuştur. Ayrıca bu değerlendirmeler toplulaştırmaya razı olan ve olmayan kesimler için ayrı ayrı yapılarak, önyargılı subjektif yaklaşımlar elemine edilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde incelenen konuyla ilişkili olarak; arazi toplulaştırma projelerinin uygulandığı sahalarda, genel anlamda ürün verimlerinde ve buna bağlı olarak birim alandaki net gelirde göreceli artışlar olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur. Özkan'ın (1990), Edirne – Uzunköprü - Sığırcılı köyünde uygulanan toplulaştırma sonrasında, birim alandaki çeltik veriminde %37'ye varan artış olduğunu bildirmesi bu bölümdeki araştırma bulgularını desteklemektedir. Boyacıoğlu'nun (1975) saf hasılada ve kişi başına tarımsal gelirde %394 ve %46 artış; buğday, arpa ve şeker pancarında sırasıyla %15, %15 ve %19 verim artışı belirlemesi; Boyacıoğlu'nun (1981), dekara net gelirde, gayri safi hasılada ve kişi başına gayri safi hasılada sırasıyla %189, %93 ve %67 artış belirlemesi de araştırma bulguları ile aynı kapsamda değerlendirilebilir. Yine bu paralelde araştırma bulguları olarak; Candemir'in (1991) bildirdiği, Manisa- Saruhanlı- Lütfiye projesi sonrasındaki %85; Koral ve Güney'in (1994) bildirdiği, Tokat-Erbaa- Kızılçubuk projesi sonrasında ise %546 tartılı ortalama net gelir artışı sayılabilir. Diğer taraftan Rymon ve Or'un (1990) Ürdün'de yeni bir yaklaşımı uygulamalı bir proğramla denedikleri araştırmaları sonucunda, sebze üretiminin 10 kattan fazla artması, tarımdaki bu türden projelerin genelde verimi olumlu yönde etkilediğinin göstergesidir.

Toplulaştırma öncesi ve sonrasında tarım alet ve makinaları varlığı

Arazi toplulaştırma uygulamasının tamamlandığı dört köyde ankete alınan denekler bazında, işletmelerin sahip olduğu tarım alet ve makinaları varlığında toplulaştırma sonrası dikkati çeker bir değişiklik görülememiştir.

ÖNERİLER

Arazi toplulaştırması tamamlandıktan sonra toprak verimliliğini korumak ve yatırımın yararlılığını uzun yıllar sürdürmek için uygun ekim münavebesi önerilerinde bulunulmalı ve olanaklar ölçüsünde bu önerilerin uygulanması sağlanmalıdır. Çünkü yapılan araştırma, saha çalışmaları ve gözlemlerde bazı yöre çiftçilerinin aynı toprakta yıllarca aynı ürünü yetiştirdikleri görülmektedir. Örneğin araştırma sahasında ve araştırma sahasına yakın diğer uygulama alanlarında yıllarca üstüste çeltik ekilmektedir. Bu noktada özellikle yayımcı kuruluşlara büyük görev düşmektedir.
Toplulaştırılan parsellerin zaman içinde tekrar parçalanması ve şekillerinin bozulması suretiyle işletmelerinin verimliliğinin düşmesi, bu gelişmelerin sonucunda da toplulaştırmanın yararlarının gölgelenmesini önlemek amacıyla, yürürlükteki miras hukukuna yasal düzenlemeler getirilmelidir.
Çiftçi eğitimlerinde konu işlenmelidir ve köy önderleri ile köylerin örnek çiftçilerinin tamamlanmış örnek proje sahalarına götürülerek proje sahasının gezdirilmesi ve toplulaştırmanın gerçek anlamıyla kendilerine tanıtılmasıdır. Diğer deyişle gör, tanı, benimse ve destekle yönteminin uygulanması durumunda, toplulaştırma projelerinde destek ve katılımcılığın artacağı anlaşılmakta ve uygulanmasında büyük yarar görülmektedir.

Bu öneriler yeterince uygulanamadığından, günümüz koşullarında bazı durumlarda görüldüğü gibi, sulama yatırımları gerçekleştirilmeden önce gereklilik ve aciliyet göstermesine rağmen toplulaştırma için gerekli destek sağlanamayabilmektedir. Öte yandan; mevcut yapı ve işleyiş çerçevesinde gerek çiftçilerden gelen taleplerin, gerekse Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünden gelen sulu tarım arazilerindeki tarımsal iyileştirme ve alt yapı hizmetlerinin arazi toplulaştırmalı olarak yapılması yönündeki taleplerin zamanında karşılanabilmesi olası gözükmemektedir. Bu gerekçelerle yereldeki uygulamacı ve yayımcı birimlerce alınacak yukarıdaki önlemlerin yanında, mutlaka merkezi karar organlarınca da radikal ve yönetsel kararlar alınmalıdır. Bu bağlamda, geniş kapsamlı arazi toplulaştırma uygulama programlarını yürütecek bölgesel bazda, bağımsız arazi toplulaştırma ünitelerinin kurulması gereklidir. Aynı zamanda bu kurumlarda toplulaştırma yatırımlarında uzmanlaşmış ve yetkinleşmiş çalışma ekiplerinin oluşturulması en ideal uygulamadır. Arazi toplulaştırma ekiplerinin bir Organizasyon

ve Yönetim Uzmanının liderliğinde oluşturulması ve ideal bir ekipte mutlaka Sulama-Drenaj Mühendisi, Agronomist, Tarım ekonomisti, Sosyolog, Pedolojist, Kırsal Kalkınma Uzmanı, Hidrolojist, Harita Mühendisi, Çevre Mühendisi ve Hidrojeolojistin yer alması sağlanmalıdır. Gerekli alet ekipmanın sağlanarak yatırım uygulamalarının organize edilmesi suretiyle, yeni teknolojilerin uygulanmasına olanak sağlayan önlemlerin uygulamaya koyulması akılcı bir yaklaşım olarak düşünülebilir.

KAYNAKLAR

Anderson, J.R. ve Hoff, K. 1993,Technological change, imperfect markets and agricultural extension: an overview. The economics of rural organization: theory, practice, and policy Cedited by Hoff, K.; Braverman, A.; Stiglitz, J. E. J. 471-477; 14 ref. New York, USA; Oxford University Press, Inc.

Büker, M. ve Bölükoğlu, H. 1990, Arazi Toplulaştırmasının Teknik ve Ekonomik Analizi (Alpu örneği). Köy Hizmetleri Eskişehir Araştırma Enstitüsü Yayınları, Genel Yayın No:228. Rapor Seri No:177. Eskişehir.

Candemir, M. 1991, Manisa Saruhanlı-Lütfiye Köyü Arazi Toplulaştırmasının Ekonomik Sonuçları, Köy Hizmetleri Menemen Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Genel Yayın No:17l. Rapor Serisi No:112. Menemen.

Ercan, F. 1973, Türkiye'de Arazi Toplulaştırma Çalışmaları, Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Erkan, H. 1994, Arazi Toplulaştırma ve Çevre, Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferansı Bidirileri, Cilt: 3. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Koral, A.İ. ve Güney, D. 1994, Tokat, Erbaa Kızılçubuk Köyü'nde Uygulanan Arazi Toplulaştırmasının Ekonomik Analizi, Köy Hizmetleri Tokat Araştırma Enstütüsü Müdürlüğü Yayınları, Genel Yayın No:130. Rapor Yayın No: 82. Tokat.

Kutlu, L. 1981, Arazi toplulaştırmasında Yol ve Parsel Planlaması. TOPRAKSU Genel Müdürlüğü Yayınları, İzmir.

Özkan, E. 1990, Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri ile Birlikte Uygulanan Toplulaştırma Projelerinin Yararlarının Saptanması. (Uzunköprü-Sığırcılı Köyü Projesi), Atatürk Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü 1984, 1985,1989, 1990 Yılları Araştırma Raporları, Kırklareli.

Steiner, K.G. ve Scheidegger, U. 1994, Participatory technology development for soil fertility management in tropical highlands. Recharches systems an agriculture at development rural: symposium international, Montpellier, France-21-25 november 1994. Communications. 1994, 310-315; 18 ref.

Takka, S. 1998, Kırsal Alanın Geliştirilmesinde Arazi Toplulaştırmasının Önemi ve İzmir-Bergama-Kadıköy Köy ve Arazi Gelişim Projesi, Köy Hizmetleri Vakfı Yayınları, No:1. Ankara.

Yamane, T. 1967, Elementary Sampling Theory, Printice Hall Inc. Englewood Cliffs, NT.

Yurtsever, N. 1984, Deneysel İstatistik Metodlar, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Genel Yayın No:121. Teknik Yayın No:56. Ankara.

Evaluations on the Cyberloafing: An Overview

Siber Aylaklık Üzerine Değerlendirmeler: Toplu Bir Bakış

Seda İŞGÜZAR[1], *Cem AYDEN*[2]

Abstract- According to some writers cyber loafing can be a source of motivation decreasing the stress, relaxing the people who work in closing environment without hobby areas and for some it is a deviant behavior which leads to undesirable circumstances by causing financial losses, security bugs and copyright issues. It is basically defined as "to use technological tools (computers, internet, etc.) which served by institutions for non-business purposes". Checking personal e-mail, watching movies or serials, doing online shopping, doing online gaming, browsing in social networks, playing online gambling, by using the institutional computers and internet can fall in to the scope of cyber loafing. Cyber loafing whether defined as positive or negative must be taken in to consideration by managers. In this study, to contribute the stated objectives cyber loafing literature reviewed. 40 articles which are obtained from the search of databases and sites between the May-July 2017 have been reviewed by using content analysis. And also by searching the Turkish and International news on this subject we try to put forth applications to prevent cyber loafing.

Key Words: Cyber loafing, cyber loafing behavior, internet usage

Özet – Kimi araştırmacılar tarafından hobi alanlarının az olduğu kapalı ortamlarda çalışan kişileri rahatlatan, stresi azaltan bir motivasyon kaynağı, kimileri tarafından ise mali kayıplar, güvenlik açıkları, telif hakkı sorunları gibi istenmeyen durumlara yol açan bir sapkın davranış olarak görülen siber aylaklık, temelde "kurum ya da kuruluşların sağlamış olduğu teknolojik araçları (bilgisayar, internet vb.) iş dışı amaçlar için kullanma" olarak tanımlanmaktadır. Kuruma ait internet ağı ve bilgisayarlar ile kişisel e-posta hesaplarını kontrol etme, film-dizi izleme, online alış-veriş yapma, online oyunlar oynama, sosyal ağ hesaplarında gezinme, online kumar oynama, pornografik içeriklere erişme, işle ilgisi olmayan materyaller edinme gibi bir çok önemsiz ya da ciddi etkinlik, siber aylaklık faaliyetleri kapsamına girmektedir. Siber aylaklık, ister olumlu ister olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirilsin her koşulda yöneticilerin üzerinde durması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İşlerin yürütülmesinde oluşan aksaklıklarda, verimlilik düşüşünde, işgücü kaybında, kurum imajının zedelenmesinde ya da tam aksine işgören motivasyon ve verimliliğinin artmasında siber aylaklığın payının ne kadar olduğu; günümüz yöneticilerinin dikkatini çekmesi gereken bir husustur. Bu çalışmada, belirtilen amaçlara katkı sunabilmek adına siber aylaklıkla ilgili değerlendirme çalışması yapılmıştır. Mayıs 2017-Temmuz 2017 tarihleri arasında çeşitli veritabanları ve sitelerde yapılan taramalar sonucunda elde edilen 40 makale çeşitli boyutlarla içerik analizi kullanılarak incelenmiştir. Bununla birlikte irdelenen makaleler ve web üzerinden erişilen Türk ve Dünya basınına yansıyan haberlerden elde edilen bilgiler derlenerek siber aylaklığı önlemeye yönelik uygulamalar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler – Siber Aylaklık; siber aylaklık davranışı, internet kullanımı

GİRİŞ

Dünya üzerindeki akıllı telefon kullanıcılarının yüzde 63'ünün telefonlarını her yarım saatte, yüzde 22'sinin ise 5 dakikada bir kullanmadan duramadığı ortaya çıktı. IAB'nin 18 ülkede gerçekleştirdiği Mobil Tüketici Deneyimleri Araştırması'ndan derlediği bilgilere göre, dünya genelinde birçok insanın, günde en az bir kere mobil web ya da mobil uygulama üzerinden internete erişim sağladığı belirlendi. (http://www.btnet.com.tr/telefonsuz-kalmaya-30-dakika/) Türkiye ise akıllı telefon kullanıcılarının yüzde 22'sinin günde 6 saatten fazla süreyi mobil cihazlarla geçirdiği bir ülke. Teknolojinin alışkanlıklarımızı dahi evirdiği bu dönemde, iş yaşamında karşılaşılan güçlüklerin de form değiştireceği açıkca görülmektedir ki siber aylaklık bugün böyle bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Siber aylaklık

[1] Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi, Elazığ, Türkiye, seda.isguzar@gmail.com
[2] Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Elazığ, Türkiye, cemayden@gmail.com

alan yazında ilk defa Lim (2002) tarafından "*çalışanların iş saatleri sırasında işyerindeki internet erişimini kendi iradeleri ile kişisel amaçları için kullanmaları*" olarak tanımlanmıştır. Blanchard ve Henle (2008) de benzer bir tarif yapmış ve "*siber aylaklık, çalışanların çalışma saatleri içerisinde istemli olarak iş yerinin sağladığı e-posta ve internet imkânlarını iş dışı amaçlar için kullanmalarıdır*" demiştir. Ugrin, Pearson ve Odom (2008), Robinson ve Bennet (1995:565)'in siber aylaklığı, "*işyerinde sapkın davranışlar tipolojisinde kaynakların boşa harcandığı, üretim karşıtı, önemsiz/basit kaytarma davranışlar*" olarak nitelendiren tanımını destekleyen öz bir ifade kullanmış ve *"siber aylaklığın, işyerinde internette verimsiz zaman harcamak"* olduğunu söylemiştir. Örücü ve Yıldız (2014: 99) ise siber aylaklığı, "*iş için kullanıma sunulmuş bilgisayar ve internet sistemlerinin kişisel amaçlar için kullanılması"* olarak açıklamıştır.

Bu çalışmada Türkçe yazında erişilebilen makaleler ışığında siber aylaklık kavramına toplu bir bakış sergilenmiştir. Önce siber aylaklık olgusu, tanımlar, sınıflandırmalar, boyutları ve yaklaşımlar açısından değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise edinilen bilimsel çalışmalar çeşitli kriterler ile irdelenmiştir.

SİBER AYLAKLIK OLGUSU

"Bir çağ ölürken yenisinin henüz doğmadığı bir zamanda yaşıyoruz." Bilgi teknolojilerinin gelişimiyle; artık; ekonomiler, politikalar, kültürler başta olmak üzere birçok olgunun sürekli bir etkileşim ve değişim içinde olduğu küresel bir dünya düzeni hâkim olmuştur. Bu sürekli değişim ortamında örgütlerin varlıklarını sürdürebilmeleri, teknolojik yeniliklere ne kadar adapte olabildikleriyle ilgili hale gelmiş ve dijitalleşme gerçekleşmiştir. Bu durum örgütlere, rekabet avantajı, hız, verimlilik, gelecekte var olma gibi imkânlarla birlikte üzerinde düşünülmesi gereken yeni durum ya da sorunlar da getirmiştir. İşte siber aylaklık/ sanal kaytarma da teknolojinin üzerimize sinmesiyle tanıştığımız böylesi bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siber aylaklık kavramı uluslararası literatürde en çok cyberloafing" (Lim, 2002)", "*cyberdeviance*" (Vitak vd., 2011), "*cyberbludging*" (Mills vd., 2001), cyber-slouching (Urbaczewski and Jessup, 2002), ve "*cyberslacking*" (Lavoie ve Pychyl, 2001; Blanchard ve Henle, 2008) ve bunlarla birlikte "internet deviance", "internet abuse", "cyberloafing", "problematic internet use", "non-work-related computing" (Lee et.al, 2005), "on-line loafing", "personal web usage at work" olarak kullanılırken, Türkiye'de yapılan çalışmalarda ise "Siber Aylaklık", "Sanal kaytarma", "Siber Kaytarma", "Siber Sapkınlık", "Sanal Aylaklık", "Online Kaytarma", "Sanal Tembellik", "Sanal Miskinlik ", "İş Dışı İnternet Kullanımı", "sapkın internet kullanımı", "işyerinde kişisel internet kullanımı", "internetin kötüye kullanımı", "problemli internet kullanımı", "internet suistimali" gibi kavramlarla nitelenmiştir (Kalaycı, 2010; Kurt, 2011; Kaplan ve Öğüt, 2012; Köse vd., 2012; Ergün ve Altun, 2011; Özkalp, Aydın ve Tekeli, 2012; Özler ve Polat, 2012; Kaplan ve Çetinkaya, 2014; Candan ve İnce; 2016, Genç ve Aydoğan, 2016). Bu çalışmada ise "siber aylaklık" kavramı tercih edilecektir.

Siber aylaklık olgusu, alan yazında ilk defa Lim (2002) tarafından "çalışma saatleri süresince işle ilgili olmayan amaçlar için internet kullanımı" olarak tanımlansa da ilgili araştırmalar incelendiğinde birçok yazara ait birçok tanımlama ile karşılaşılmaktadır. Ancak "İş saatlerinde işyerinin sunmuş olduğu internet ve bilgi teknolojilerinin iş amaçları dışında kullanımını ifade eder" (Bidioli ve Eedes, 2001; Lavoie ve Pychyl, 2001; İnce ve Gül, 2011; Kaplan ve Öğüt, 2012; Kalaycı, 2010; Köse, Oral ve Türesin, 2012; Kurt, 2011; Vitak, vd., 2011; Kim ve Byrne, 2011; Restubog, Garcia, Toledano, Amarnani, Tolentino ve Tang, 2011; Wheatherbee, 2010; Greengard, 2000; Whitty ve Carr, 2006; Ugrin, Pearson ve Odom, 2007; Greenfield ve Davis, 2002; Richardson ve Benbunan-Fich, 2011; Eivazi, 2011) açıklamasını en temel tanım olarak kabul edebiliriz.

Siber aylaklığın sınırlarının ne olduğunu kestirmek mümkün olmasa da siber aylaklık eylemlerinin, "işyeri tarafından sağlanan teknolojik araçlarla yapıldıkları", "kişisel oldukları", "mesai saatleri içinde

yapıldıkları" ve "istendik eylemler oldukları" şeklinde bir genellemeye ulaşılabilir (İyigün vd., 2014). Ancak bu noktada "kişinin mesai saatleri içinde kurumun internet ağına bağlanmaksızın kişisel mobil cihazlarını (notebook, akıllı cep telefonu, tablet, kindle vb.) kullanarak gerçekleştirdiği eylemler de düşünüldüğünde sınırlar bulanıklaşmakta ve genelleme zorlaşmaktadır. Çünkü teknolojinin gelişimi siber aylaklık olarak değerlendirilebilecek faaliyetleri de aynı ölçüde değiştirmekte ve arttırmaktadır (Weatherbee, 2010).

Çalışanları meşgul eden siber aylaklık davranışlarını anlamak, bu davranışları iş yerinde etkin şekilde yönetebilmek açısından önemlidir (Liberman vd, 2011). Bu nedenle siber aylaklık kapsamına giren faaliyetlerin neler olduğu sorusuna birçok araştırmacı tarafından cevap aranmış ve Tablo 1'de verildiği gibi birçok sınıflandırma ortaya çıkmıştır. Mastrangelo (2006), Blanchardve Henle (2008) gibi bazı araştırmacıların yaptığı sınıflandırmalar siber aylaklık davranışlarını daha geniş bir boyutta ele alırken, Lim (2002) ve Blau vd.(2006) gibi yazarlarsa bu davranışları daha sık görülen küçük biçimler halinde değerlendirmişlerdir (Askew, 2009).

Tablo 1: Siber Aylaklık İle İlgili Sınıflandırmalar

Yazar	Sınıflama
Lim (2002)	1. Görüntüleme/Tarama (Browsing) etkinlikleri: Haber, yatırım, e-ticaret 2. E-posta gönderme/alma (E-mailing) etkinlikleri işle ilgili olmayan e-mail adresini kontrol etme, alma ve gönderme faaliyetleri

Anandarajan (2004)	1. Yıkıcı (Disruptive Cyberloafing): Kumar oynama, pornografi vb. eylemler 2. Dinlendirici (Recreational Cyberloafing): (Alış-veriş Yapma, sörf yapma) 3. Öğretici sanal kaytarma faaliyetleri (Personal Learning Cyberloafing): Kişisel gelişime katkı sağlayan sitelerin ziyaret edilmesi 4. Belirsiz Eylemler (Ambiguous): En belirsiz olan gruptur. Sohbet odalarında kurumla ilgi tartışmalara katılmak, resmi sitelere girmek ve sohbet odalarında diğer kurumlarla ilgili bilgi edinmek olmak üzere bu grupta üç eylem yer almaktadır.
Mahatanankoon vd. (2004)	1. Satın alma ve kişisel ticari etkinlikler 2. Bilgi tarama ve görüntüleme 3. Kişilerarası iletişim 4. İnteraktif eğlence ve zaman geçirme 5. Kişisel veri (müzik, video vb.) indirme
Blau vd.(2006)	1. Görüntüleme/Tarama (Browsing) etkinlikleri: Haber sitelerini ziyaret 2. E-posta gönderme/alma (E-mailing) etkinlikleri: İş dışı mail görüntüleme, gönderme 3. İnteraktif sanal kaytarma aktiviteleri: Bilgisayara indirilen oyunun oynanması ya da iş dışı bir programın kullanılması
Li ve Chung (2006)	1. Sosyal işlev: İnternetin arkadaşlarla iletişim kurmak için kullanılması 2. Enformasyonel işlev: İnternetin bilgi toplamak/araştırma yapmak için kullanılması 3. Eğlence işlevi: İnternetin eğlenceli vakit geçirmek için kullanılması 4. Sanal duygusal işlev: İnternetin kumar/bahis veya flört gibi diğer etkinlikleri için kullanılması
Mastrangelo vd (2006)	1. Verimsiz bilgisayar kullanımı (nonproductive): Alış-veriş yapma 2. Zarar verici bilgisayar kullanımı (counterproductive) : Kumar siteleri, pornografi siteleri
Blanchard ve Henle (2008)	1. Önemsiz Siber Ayaklık faaliyetleri (Minor): E-posta kontrol etme 2. Ciddi Siber Aylaklık Faaliyetleri (Serious): kanunsuz müzik indirme, eğlence sitelerini (sosyal ağlar, sohbet odaları, oyun siteleri) ziyaret *Robinson ve Bennett (1995)'in ciddi ve önemsiz sapkın davranışlar ayrımından yola çıkmışlardır (Özkalp vd., 2012).*
Doorn (2011)	1. Kişisel Gelişim (Development) Davranışları: 2. Yenilenme (Recovery) Davranışları: 3. Suistimal (Deviant) Davranışları: 4. Alışkanlık (Addiction) Davranışları:
Ramayah (2010)	1. Kişisel iletişim 2. Kişisel bilgi arama 3. Kişisel veri (müzik, video vb.) indirme 4. Kişisel e-ticaret

Tablo 1'deki sınıflandırmalar incelendiğinde temelde önemli ve önemsiz siber aylaklık davranışları ayrımından yola çıkıldığı ve bu davranışların derecelendirildiği görülmektedir. Önemsiz davranışlar "*özel telefon görüşmeleri yapmak ve masada bulunan gazeteyi okumak kadar normal, verimliliği arttırıcı ve göz yumulabilecek faaliyetler"* (Blanchard ve Henle, 2008) olarak görülürken, ciddi davranışlar örgütün maliyetten imaj kaybına kadar onu zarara uğratacak yönetilmesi ve önlem alınması gereken "*üretkenlik karşıtı sapkın*" Lim (2002) davranışlar olarak nitelendirilmektedir. Siber aylaklık, bahsedilen bu eylemlerin örgüte etkileri; yani çalışanların bu davranışları sergileyerek yarattığı sonuçlar açısından değerlendirildiğinde iki bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Siber aylaklık faydalıdır, önemsenmemelidir. Siber aylaklık zararlıdır, önlenmelidir. Bu bakış açılarını irdelemeden önce çalışanların iş dışı etkinliklere ne kadar vakit ayırdığını gösteren ve bu durumun varlığını ortaya koyan verilerin yer aldığı Tablo 2'yi incelemek, neden bu kavramın önemsendiği ve üzerine çalışmalar gerçekleştirilerek farklı bakış açılarıyla yönetilmesi gerektiği sorusuna yanıt verecektir.

Tablo 2: Çalışanların Siber Aylaklık Yapma Oranları

Oran	**Kaynak**
2000 yılının Mayıs ayında ünlü firmanın 25 dakikalık moda defilesini mesai saatleri içinde 2 milyon kişi internet üzerinden iş saatleri içinde izlemiştir.	(Anandarajan vd., 2004)

Şirket çalışanlarının %83'ü şirketin internetini kişisel e-mailleri için kullanmaktadırlar.	(Greenberg, 2005).
Ting vd. çalışmasında çalışanlarının %30'unun günlük olarak siber aylaklık yaptığı belirtilmiştir.	(Ting ve Grant, 2005).
Websense isimli bir şirket tarafından 2006 yılında yapılan bir çalışmada bir Amerikan çalışanının vaktinin yaklaşık %24'ünü iş dışı aktivitelerle geçirdiği saptanmıştır.	Websense (2006)
Yine bir araştırma, katılımcıların %51,2'sinin ders saatlerinde yazılım, video gibi dosyalar indirme amacıyla siber aylaklık yaptıkları belirlenmiştir.	Kalaycı (2010)
Eğitim bilimleri alanında yapılan bir çalışmada ise, katılımcıların %38,6' sının ders saatlerinde illegal müzik indirdiğini göstermiştir.	Kurt (2011)
MSNBC'nin yaptığı bir çalışmada ise bütün çalışanların %20'sinin çalışma saatlerinde müstehcen sitelere girdikleri görülmüştür.	(Aktaran Özkalp vd.,2012)
Çalışanların üçte birinin mesai saatlerinde bilgisayar oyunları oynadıklarını gösteren bir başka çalışma da Society of Financial Service Professionals tarafından yapılmıştır.	(Aktaran Özkalp vd.,2012)
Özkalp vd. (2012) tarafından yapılan araştırmada ise %34,8' lik bir grubun internetten dosya indirdiği, %26,6' lık bir grubun da müstehcen siteleri ziyaret ettiği belirlenmiştir.	Özkalp vd. (2012)
Çalışanların %60 ile %80 oranında bir kesiminin iş dışı internet kullanımı gerçekleştirdikleri görülmüştür.	Ugrin ve Pearson (2013)
Mysammy şirketi tarafından 2013 yılında yapılan çalışmada: • Çalışanların %77'sinin iş bilgisayarlarında Facebook hesaplarını kontrol ettiklerini • İşte erkeklerin %20sinin pornografik içerikli yetiştin sitelerini görüntülediklerini • Erkeklerin %4'ünün işte 1-2 saat kumar oynadıklarını • Çalışanların %56'sının günde yarım saatlerini bahis havuzları aramak için harcadıklarını • İşverenlerin fantezi futbol oyunu yüzünden Employers lose 6.5 milyar dolar kaybettiğini • Gelin olacak kadın çalışanların %77'sinin düğünlerinin iş saatleri içinde planladıklarını • Çalışanların %49'unun tatil sezonundayken alışverişlerini online olarak iş yerinde yaptıklarını	https://www.mysammy.com/personal-internet-use-at-work-cyberloafing
Bir kariyer sitesi olan Salary.com2014 yılında 3200 örnek üzerinden yaptığı bir araştırmada: • Çalışanların %64'ünün mesai saatlerinde iş dışı internet kullanımı yaptıklarını • Katılımcıların yüzde 39'u'nun iş dışındaki web sitelerine haftada sadece 1 saat harcadığını söylerken, yüzde 29'u yaklaşık 2 saat, yüzde 21 'i ise yaklaşık 5 saat, yüzde 3'ü ise 10 ve daha fazla saat harcadıklarını • Katılımcıların en çok %41 ile sosyal medyada, %37 ile LinkedIn,%31 ile Yahoo,%28 ile Google+ ve %25 ile Amazon.com sitelerinde vakit geçirdiklerini ortaya koymuştur.	Salary.com (2014)
Watchguard Technologies firmasının 2015 yılında yayınladığı haberde çalışanların %77sinin iş bilgisayarlarından sosyal medya profillerini kontrol ettiğini ortaya koymuştur.	Watchguard(2015)
Capital'in Yenibiriş.com'la birlikte 1.248 çalışanla yaptığı ankete göre çalışanların yüzde 75'i günde sadece 3 saat aktif çalışıyor. Çalışanları haftalık ortalama 40 saatlik çalışmaları en çok bölen aktivitelerin başında ise haftalık mesai saatlerini en çok bölenin "sigara, kahve molaları ve sosyal medya"	Capital (2015)
Başka bir çalışmada da çalışanların iş dışı internet kullanımının haftada 3 saatten günde 2.5 saate kadar çıktığını göstermektedir.	Kim vd. (2016)

Tablo 2'deki veriler doğrultusunda siber aylaklık davranışlarının yöneticiler tarafından "üzerinde durulması gereken bir durum" olduğu açıkça söylenebilir. Çünkü neredeyse çalışanların mesai saatlerinde işten daha fazla iş dışı etkinliklerine vakit ayırdıklarını dahi gösteren veriler mevcuttur. Aslında çalışanların işyeri normları dışında, işyerinin yarattığı sıkıntı ya da monotonluktan kurtulmak için kendi kendilerine verdikleri bu molalar, iş yaşamı ve fabrikalaşmanın başladığı gün kadar eskidir. 1920'lerde üretimi Fordizm ekolüne göre yapan ve zamana karşı yarışan işçiler, üretim hattını bilinçli şekilde bozarak biraz da olsa iş dışına çıkmaya çalışmışlardır. (Bidioli ve Eedes, 2001). Bilgi çağında ise çalışanların duydukları bu ihtiyacı karşılamaları için yorulmalarına gerek yoktur. Ancak bu durumun

değerlendirilerek örgütler ve çalışanlar bakımından getiri ve götürülerinin neler olduğunun anlaşılması ve uygun stratejilerin geliştirilerek mutlu yönetici mutlu çalışan profilinin oluşturulması önem arz etmektedir. Bu bağlamda siber aylaklık kavramının neden olduğu sorunlar (olumsuz bakış açısı) ve sunduğu katkıları (olumlu bakış açısı) yapılan araştırmalar doğrultusunda değerlendirmek yerinde olacaktır.

Siber Aylaklığı Tehdit ve Fırsat Olarak Gören Yaklaşımlar

Siber aylaklık ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bu olgunun iki yaklaşım türüyle değerlendirildiği görülmektedir. İlki siber aylaklığın örgüte zarar veren, önlenmesi gereken sapkın bir davranış türü olduğunu söylerken; ikincisi, çalışanın motivasyonunu arttırdığı için örgütün verimliliğini de arttıran fırsat olarak değerlendirilmesi gereken faydalı bir durum olduğundan bahseder. Siber aylaklığı olumsuz bir tutumla değerlendiren araştırmacılar, siber aylaklığın;

- İş yerindeki zaman ve kaynakların etkin kullanılmamasına bağlı olarak üretkenlik ve verimliliği azaltarak ekonomik kayıplara neden olacağına (Mills vd., 2001; Lim, 2002; Lim ve Teo, 2005; Beugre and Kim, 2006; Ugrin, Pearson ve Odom, 2007; Phillips ve Reddie, 2007; Reinecke, 2009; Zauwiyah ve Hasmida, 2009; Rajah ve Lim , 2011; Liberman, 2011; Piotrowski, 2013; Örücü ve Yıldız, 2014; Öztürk, 2015; Yağcı ve Yüceler, 2016)
- Örgütün bilgi güvenliği ve gizliliğinin ihlaline neden olabileceğine (Flynn, 2001; Garrett ve Danziger (2008; Kay et al, 2009; Weatherbee, 2010; Eivazi, 2011; Facebook At Work, 2014; What Causes Cyberloafing At Work, 2015)
- Telif hakkı problemleri, boşa harcanan yetenek/ bilgisayar/ insan kaynakları, illegal olaylar (mp3, video indirme, bilişim suçu işleme, müstehcenlik, hakaret vb.) nedeniyle örgüte mali kayıplarla birlikte i;maj kaybı da yaşatacağına, (Weatherbee, 2010; Staff Report, 2010; Scheuermann ve Langford, 1997' den aktaran Liberman vd, 2011; MySammy, 2013).
- Örgütü hukuki davalar ve yasal yükümlülükler ile karşı karşıya bırakacağına (Mills vd., 2001; Flynn, 2001; Eivazi, 2011; Özkalp, 2012; Kaplan ve Öğüt, 2012; Yıldız ve Yıldız, 2014).
- Örgüt ağı ve bant genişliği gibi altyapı kaynaklarının etkin kullanımında ciddi problemler yaratacağına (Lara and Mesa, 2010)
- Çalışanların mesai saatlerinde yapması gereken işleri yetiştiremeyerek, bu durumu mesai harici saatlerde telafi etmesine sebep olacağına ve kişi-aile refahın bozulmasından ötürü çalışanın verimliliğini azaltacağına (Greengard, 2000; Greenfield ve Davis, 2002; Whitty ve Carr, 2006; Ugrin vd., 2007; Wheatherbee, 2010; Richardson ve Benbunan-Fich, 2011; Varoğlu ve Sığrı, 2013)
- Çalışanların iş sözleşmelerinin feshine yol açacağına (Mahatanankoon vd., 2004, Blanchard ve Henle, 2008; Yıldız ve Yıldız, 2014; Ünal ve Tekdemir, 2015),
- İşten çıkarılmalara bağlı olarak çalışan devir hızında artış yaşatacağına (Öztürk, 2015),
- Özellikle sağlık hizmetleri alanında ciddi tıbbi hatalar nedeniyle ölümcül sonuçlara yol açabileceğine (McBride ve diğerleri, 2015) vurgu yapmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında örgütü tehdit ettiği düşünülen siber aylaklık, kontrol altına alınması ve yöneticileri "en etkili nasıl yönetebilirim?" sorusu üzerinde düşündürmesi gereken bir olgudur. Ancak bazı araştırmacılar siber aylaklığın örgüt verimliliğini ne kadar düşürdüğüne dair sağlıklı bir ölçümün hiçbir zaman net olarak ortaya konamayacağı (Cyberslacking, 2012), üstelik bu davranışları engellemek için ortaya konan çözümlerin çalışanların motivasyonlarını olumsuz etkilediği gibi gerekçelerle siber aylaklığı tehdit olarak gören bakış açılarına karşı çıkmışlardır. (Özkalp vd., 2012) Bu bağlamdaki bir kısım çalışmalar incelendiğinde siber aylaklığın;

- Denge sağlandığı müddetçe duyguları pozitif olarak etkilediğini; özgürlük kültürü oluşturduğunu; rutin uygulamalar, endişeler ve iş stresinden uzaklaştırdığını; zihni canlandırdığını ve böylece motive ederek verimliliğini arttırdığını (Friedman, 2000; Oravec, 2002; Mahatanankoon ve Igbaria, 2004; Beugre and Kim, 2006; Seymour ve Nadesan, 2007; İnce ve Gül, 2011; Lim ve Chen, 2012; Özkalp vd., 2012; Askew vd., 2014; Andreassen vd., 2014; König ve Guardia, 2014, McBride ve diğerleri, 2015),
- Örgütsel vatandaşlık davranışlarını arttırdığını (Rajah ve Lim, 2011),
- Öğrenme fırsatları sunarak özellikle örgütsel öğrenmeyi arttırdığını (Anandarajan ve Simmers, 2005; Dijksterhuis vd. , 2006; Coker, 2013; Laconi ve diğerleri, 2014; Örücü ve Yıldız, 2014)

- Sunduğu öğrenme ortamı sayesinde yaratıcılık, esneklik, iş-yaşam dengesi, duygusal bağlılık, çalışan memnuniyeti, işyerini olumlu algılama düzeyi, iş tatmini oranlarını arttırdığını (Block, 2001; Stanton, 2002; Greenfield ve Davis, 2002; Anandarajan vd., 2004; Seymour ve Nadesan, 2007; Garrett ve Danziger, 2008; Blanchard ve Henle, 2008; Kim ve Byrne, 2011; Vitak vd., 2011; Köse vd., 2012; Murdvee, 2013; Yaşar ve Yurdugül, 2013) görmek mümkündür.

Ancak bu olumlu değerlendirmelerin çalışanların örgütü ciddi mali kayıplar, hukuki sorunlar ya da itibarı zedeleyecek durumlarla karşı karşıya getirdiği noktada son bulduğunu belirtmek gerekir.. Belirtilen faydaların çıkış noktası "Bütün sanal kaytarmaların aynı ölçüde zararlı olmayacağı" (Köse vd. 2012) fikridir ve önemsiz siber aylaklık faaliyetlerinin yapılmasına gösterilecek tolerans ile geleceğine inanılmaktadır. Ayrıca kimi araştırmacılara göre çalışanların siber aylaklık yapması engellese bile yine çalışmak yerine ya kahve içmek bir arkadaşının odasında ya terasta ya da kendisine ara verdirecek bir yerde olur (Cyberslacking, 2012).

Bu faaliyetler hangi bakış açısı ile değerlendirilirse değerlendirilsin; siber aylaklığın iyi ya da kötü sonuçlar doğurduğu açıktır. Örgütlerde bu durumun iyi yönetilebilmesi, geliştirilecek tutumların belirlenebilmesi adınaysa siber aylaklığın nedenlerini, amaçlarını ve sonuçlarını irdeleyen bir çok araştırma ortaya konmuştur. Bu çalışmaların irdelenerek işlerin yürütülmesinde oluşan aksaklıklarda, verimlilik düşüşünde, işgücü kaybında, kurum imajının zedelenmesinde ya da tam aksine işgören motivasyon ve verimliliğinin artmasında siber aylaklığın payının bilinmesi günümüz yöneticileri açısından önem arz etmelidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Siber aylaklığın kurum ve yöneticiler için bir fırsat mı bir tehdit mi olduğunun çeşitli yollarla tespitinin yapılarak olumlu olumsuz etkilerinin ortaya konması, performans ve verimliliğe etkisinin incelenmesi, bilgi güvenliğini ne kadar tehdit ettiğinin ortaya konması ve bu doğrultuda yöneticilere tutumlarının nasıl olması gerektiğine dair öneriler sunulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çalışanların bu tür davranışlarda bulunmasının sebeplerinin araştırılması ve bilinmesi, siber aylaklığı işveren ve işgören lehine kullandırabilecek ve suistimalleri önleyebilecek mekanizmaların oluşturulmasını sağlayacaktır. Bu çalışmada, belirtilen amaçlara katkı sunabilmek adına siber aylaklıkla ilgili değerlendirme çalışması yapılmıştır.

YÖNTEM

Siber aylaklık üzerine değerlendirmelerde bulunabilmek için Türkiye'de yapılan ve erişilebilen 40 adet makale içerik analizi ile incelenmiştir. Bilimsel çalışmalar, Mayıs 2017-Temmuz 2017 tarihleri arasında Tablo 3'de verilen veritabanları ve sitelerde yapılan taramalar sonucunda elde edilmiştir. İrdelenen makalelerin listesi Ek-1'de sunulmuştur.

Tablo 3. Veritabanları ve Siteler

researchgate	dergipark.gov.tr	Fırat Üniversitesi	ulakbim.gov.tr	ceis.org.tr
sbedergi.karatekin.edu.tr	İstanbul Üniversitesi	sciencedirect	beykon.org	Ebscohost
files.eric.ed.gov	Erciyes Üniversitesi	acikerisim.deu.edu.tr	onlinedergi.com	Scholar.google

Çalışmalar Tablo 4'te verilen boyutlar doğrultusunda ele alınmış ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 4. Boyutlar

Ana Bilim Dalı	Örneklem Yaşı
Yıl	Hedef Kitle (Örneklem-Çalışma Grubu)
Amaç	Kullanılan Veri Analiz Teknikleri
İrdelenenler/ Değişkenler	Kullanılan Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı
Kullanılan Yazılımlar	Kullanılan Ölçek

Kullanılan Araştırma Deseni	Yararlanılan Yerli Kaynak Sayısı
Kullanılan Örneklem Seçimi Yöntemi	Yararlanılan Yabancı Kaynak Sayısı
Örneklem Büyüklüğü (Sayı)	Kullanılan Yöntem

Bununla birlikte irdelenen makaleler ve web üzerinden erişilen Türk ve Dünya basınına yansıyan haberlerden elde edilen bilgiler derlenerek siber aylaklığı önlemeye yönelik uygulamalar ortaya konmaya çalışılmıştır.

ANALİZ SONUÇLARI

İncelenen makaleler 2011-2017 yılları arasını kapsamaktadır. Dağılımı ise Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Yıllara Göre Dağılım

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	5	1	8	12	10	3

Siber aylaklıkla ilgili çalışmaların özellikle 2015 ve 2016 yıllarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu da bize siber aylaklık olgusunun gittikçe önem kazandığı yorumunu yapma imkânı verir.

Çalışmaların hangi anabilim dallarında yoğunlaştığına baktığımızda karşımıza yönetim bilimleri, işletme, eğitim bilimleri, turizm işletmeciliği ve sağlık bilimleri çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar sektör bazında ayrıldığında çalışmaların üniversiteler başta olmak üzere, kamu hastaneleri gibi kamu kurumlarında hem de otel işletmeleri, özel hastaneler, tekstil, savunma sanayi gibi özel sektörlerde de gerçekleştirildiği görülmektedir. Çoğu çalışmadaki ortak sonuç özel sektördeki işgörenlerin kamudaki işgörenlere oranla daha az siber aylaklık davranışı sergilediklerdir. Özellikle sağlık kurumlarında siber aylaklık davranışlarının seviyeleri oldukça düşüktür (Çizmeci ve Deniz, 2016).

Siber aylaklığı inceleyen bu çalışmaların amaçlarına bakıldığında karşımıza temelde şu başlıklar çıkmaktadır:

- Siber Aylaklığın Sınıflandırılması
- Siber Aylaklığın Nedenleri ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi
- Siber Aylaklığın Yapılma Amaçları
- Siber Aylaklığın Boyutu
- Siber Aylaklığın Sonuçları

Bu bağlamda siber aylaklık en çok nedenler, davranışlar ve sonuçlar açısından değerlendirilmiştir diyebiliriz ki bu durum oldukça normaldir. Henüz örgütsel bir kavram olarak karşılaştığımız bu olguyu doğru yönetebilmek; ancak onu iyi tanımlamak nedenlerini ve etkilerini bilmekle mümkün olabilir. Çünkü bu bilgiler ışığında takınılan tutum; bu davranışların ne şekilde yönetildiğini ya da yöneticiliğini de belirlemektedir.

İrdelenen makalelerden elde edilen çalışanların siber aylaklığa yönelme nedenleri ve değişkenlerle ilişkisi Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Çalışanların Siber Aylaklığa Yönelme Nedenleri ve Değişkenlerle İlişkisi

İş yerindeki internet hızının yüksek olması (Aftab, 2003)
Örgütsel Adalet Algısı: Çalışanlar adil davranılmadığı hissine kapılıklarında bu davranışlara yönelirler. Lim, 2002; Lim ve Teo, 2005; Askew vd., 2014; Blau vd., 2006; Ahmadi vd, 2011, Syaebani ve Sobri, 2011, Zoghbi, 2007, Kaplan ve Öğüt, 2012; Yıldız vd., 2015).
Örgütsel Güven: Örgüte güven azaldıkça siber aylaklık davranışları artmaktadır. Marcus ve Schuler, 2004: 652; Rahim ve Nasurdin, 2008; Qui ve Peschek, 2012: 27-28).

Çalışanın Kişilik özellikleri: Bu çalışmalarda 5 Faktör kişilik özellikleri (Dışa Dönüklük, Duygusal Dengesizlik, Uyumluluk, Gelişime Açıklık, Sorumluluk) ile siber aylaklık arasındaki ilişki incelenmiştir. (Jia, H., Jia, R., & Karau, S., 2013; Dirican vd. 2016)
İşletmedeki Konum: Üst kademelerde çalışanların alt kademede çalışanlara göre daha fazla ciddi sanal kaytarma faaliyetlerinde bulunduğu saptanömıştır. (Kaplan ve Çetinkaya, 2014).
İş Stresi ciddi sanal kaytarma davranışı ile sosyal destek alt boyutu arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (Kutanis vd., 2014; Turunç, 2015)
Psikolojik Sözleşme: İşlemsel psikolojik sözleşme ile sanal kaytarma arasında pozitif bir ilişki gözlenmiştir. Çalışanda psikolojik sözleşmenin ihlal edildiğine dair bir algı oluşması durumunda çalışanın birtakım üretkenlik karşıtı iş davranışlarında bulunduğunu göstermektedir (İyigün vd., 2014).
İşe adanmışlık: İşe adanmışlık seviyesi düşük olan çalışanın siber aylaklık yapma oranı yüksektir. (Ulukapı, vd., 2014)
Örgütsel Vatandaşlık: ilişki bulamamıştır. (Çınar ve Karcıoğlu, 2015).
Çalışanların interneti zor görevlerden, çalışma yaşamının monotonluğundan ve stresli olaylardan bir kaçış kafa Dağıtmanın etkili bir yolu olarak görülmesi (Anandrajan ve Simmer, 2005; Urgin ve arkadaşları, 2007; Kim ve Bryne, 2011,)
Rol belirsizliği ve rol çatışması ile mücadele etme yolu görülmesi Blancherd, Henle, 2008.
Algılanan Siber Aylaklık: Siber aylaklığın dinlendirici nitelikte olan meşru molalar olarak görülmesi (Coker, 2013)
Sosyal öğrenme", "Etik karar verme", "Genel caydırıcılık (deterrence)", "Planlı davranışlar", "Sosyal mübadele", "Sosyal bilgi işleme", "Eşitlik" ve "Tepki" gibi bir çok teori/yaklaşım ile ilişkilendirilmektedir (İyigün vd., 2014)
Örgütsel Öğrenme Katılımcı karar almadan kaynaklanan örgütsel öğrenme yeteneğini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. (Yıldız vd., 2014)
Kişi-örgüt uyumu, algılanan yönetici desteği ve nötrleştirme tekniklerini benimseme derecesi (Kerse, Soyalın ve Karabey, 2016)
Sanal kaytarmaya yol açan etkenler **bireysel, örgütsel ve durumsal** olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Siber aylaklık ile ilgili algı ve tutumlar, genel olarak internet kullanımı, kişisel özellikler, internet alışkanlığı, demografik özellikler, sanal kaytarmaya meyil, internet kullanımı ile ilgili sosyal normlar ve ahlaki değerler sanal kaytarmaya etki edebilecek bireysel etkenler arasında sayılmaktadır. Örgütsel faktörler (örgütsel öğrenme, örgütsel adalet vb.) Durumsal faktörler, kontrollü tedbirler (cezalandırılma korkusu) de siber aylaklığı etkileyen nedenler arasındadır (Ozler ve Polat, 2012).
Sık internet kullananların iş doyumunun kullanmayanlardan daha azdır. (Stanton, 2002).
Sanal kaytarma davranışlarının duygular, iş tutumları, davranışlar (örgütsel vatandaşlık davranışları) ve bağlamsal faktörler üzerinde pozitif etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Stanton, 2002, Mahatanankoon vd. 2004; Rajah ve Lim, 2011; Lim ve Chen, 2012)
İçsel bağlılık, **örgütsel (işe) bağlılık, örgüt etik iklimi** (Yıldırım, 2016)**,** internet kullanımı konusunda yönetimin desteği, algılanan iş arkadaşlarının siber aylaklığı (Liberman vd., 2011), algılanan **örgütsel kontrol, resmi olarak cezalandırılma korkusu** (Zoghbi, Tacoronte ve Ding, 2006) arasında ilişki olduğu saptanmıştır.
Algılanan Bireysel İş Performansı:. Tekstil sektöründe siber aylaklık bireysel iş performansını arttırırken, sağlık sektöründe azaltmaktadır. (Fındıklı, 2016)
Sektör Farkı: Özel sektörde çalışanlar kamuda çalışanlardan daha az siber aylaklık yapmaktadırlar. Sağlık sektöründe çalışanlar diğer sektörde çalışanlara göre daha az yapmaktadırlar. (Özkalp, 2012; Fındıklı, 2016)
İş Doyumu: Siber aylaklığın hem önemli hem de önemsiz boyutları arasında düşük ve anlamlı olmayan bir ilişki olduğu bulunmuştur. (Çivilidağ, 2017)
İş Tatmini: İş tatmininin sanal kaytarmayı negatif yönde etkilemektedir. (Çavuşoğlu, Palamutçuoğlu, 2017)
Örgütsel yapı: organik yapılarda mekanik yapılara göre daha fazla siber aylaklık davranışı gözlenmektedir (Özdemir vd. 2017)
Etkin zaman Yönetimi: Zaman tuzaklarının, sanal tembellik davranışını pozitif yönde etkilediği bulgusu elde edilmiştir. (Genç vd., 2016)
İnternet Bağımlılığı: İnternet bağımlılığı olan kişilerin siber aylaklık yapma oranı yüksektir.(Öztürk U.,2015; Demir ve Seferoğlu, 2016)

Bunlarla birlikte birçok çalışmada demografik değişkenler ile siber aylaklık arasındaki ilişkinin incelendiği görülmüştür. En çok kullanılan demografik değişkenler, yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, gelir düzeyi, iş dışı internet kullanma alışkanlıkları, bilişim okur-yazarlığı, çalışılan sektör, kıdem yılı (deneyim) dir. Demografik değişkenlerin siber aylaklığa etkisi konusunda ortak bir yorum yapmak zordur. Çünkü bazı çalışmalarda negatif ilişki gösteren bir değişken bazı çalışmalarda pozitif etkiye sahip olabilmektedir. Örneğin Örücü ve Yıldız (2014)'ın yaptığı çalışmada cinsiyet değişkeni açısından

anlamlı bir farklılık bulunamazken, Özkalp (2012) alt boyutlarda kadınların erkeklerden daha fazla iş dışı görüşme yaptığını saptamıştır. Ancak çoğu çalışma üst kademede çalışanların alt kademedekilere göre, eğitim seviyesi yüksek olanların düşük olanlara göre, gelir düzeyi yüksek olanların düşük olanlara göre, bekarların evlilere göre, iş dışı internet kullanım oranı fazla olanların az olanlara göre daha fazla önemsiz siber aylaklık davranışlarında bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak kıdem yılı arttıkça siber aylaklığın azaldığı görülmüştür. Cinsiyet değişkeninde ise farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Kadınların erkeklere ya da erkeklerin kadınlara göre daha fazla siber aylaklık yapıyor olması gibi bir yorum yapılamamasına karşılık siber aylaklık davranışları bazında değişikliklere rastlanmaktadır. Örneğin kadınlar erkeklere göre daha fazla "chat" yaparken (Özkalp, 2012), erkekler kadınlara göre daha fazla bankacılık finans işlemleriyle uğraşmaktadırlar (Ünal ve Tekdemir, 2015). Çalışmalar dışında web üzerinden yapılan araştırmalarda yaz saati uygulaması ve akıllı telefon kullanımına bağlı uyku sorunlarının siber aylaklık davranışlarını arttırdığı görülmüştür (cyberloafing-is-a-real-problem-for-companies-after-daylight-savings-.,2012, br.org/2014/01/research-using-a-smartphone-after-9-pm-leaves-workers-disengaged, 2014)

Kullanılan istatiksel yazılımlar boyutuyla baktığımızda çalışmalarda çoğunlukla SPSS paket yazılımı kullanıldığını, en çok betimsel tarama yönteminin kullanıldığını, en çok da kolayda örneklem ve rasgele basit örnekleme metoduyla örneklem seçildiği söylenebilir. Tesadüfi ve kümeleme örneklem yoluyla örneklem belirleyen çalışmalar da mevcuttur.

Birkaç çalışmada gözlem ve görüşme yapılsa da veri Toplama aracı olarak çoğunlukla anket kullanılmıştır. Çalışmaların çoğunda geçerlilik ve güvenirlik analizleri mevcuttur. Verilerin çoğunlukla korelasyon ve regresyon analiz teknikleri ile analiz edildiğini söylemek te yanlış olmayacaktır. Anket kullanarak veri toplanan çalışmalarda en çok Lim (2002), Blancherd ve Henle (2008) Özkalp vd. (2012) ve Yıldız vd.(2014) tarafından geliştirilen ölçekler kullanılmaktadır. Özkalp ve Yıldız tarafından geliştirilen ölçekler de Lim ve Blancherd tarafından geliştirilen anketler baz alınarak hazırlanmış ve Türk literatürüne kazandırılmıştır.

Nitel olan içerik analizinin kullanıldığı çalışmalar mevcut olsa da çalışmaların çoğunluğu niceldir. Çalışmalarda en çok dikkat çekilmesi gereken noktalardan biri de yabancı kaynaklardan yaralanma oranının Türkçe kaynaklardan yararlanma oranına göre çok daha yüksek olmasıdır. Bu da ulusalda yapılan çalışmaların yaygınlaşması gerektiğine işaret eden önemli bir veri olarak görülmektedir.

TÜRKİYE VE DÜNYADAKİ UYGULAMALAR

Siber aylaklığın varlığının, neden ve sonuçlarının ortaya konmasının temel sebebi, bu davranışları örgütler için bir sorun teşkil etmesinin önüne geçmektir. Literatürde bu davranışları engellemeye yönelik iki tutumundan söz edilir: zorlayıcı stratejiler ve oto kontrol sağlatma (Özler, 2012). Zorlayıcı stratejilerde yönetici tarafından dikte edilen normlar söz konusuyken, oto kontrol sağlatmada ise kişinin "vicdan" dürtüsüyle hareket etmesine olanak tanınmaktadır. Ulusal ve uluslararası yazın incelendiğinde bu davranışlara karşı takınılan tutumun genel olarak zorlayıcı stratejilere uygun olduğu görülür. Yani yöneticilerin çeşitli yazılım, donanım ya da denetim mekanizmalarıyla çalışanları gözlem altında tutma veya yaptıkları işlemleri bir süzgeçten geçirme çabalarına girdiği gözlenmiştir. Saraç vd. (2014) yılında Bursa TSO'ya bağlı 130 şirketin insan kaynakları müdürleriyle görüşme yaparak gerçekleştirdiği çalışmada İnsan Kaynakları Yöneticileri, işletmelerde sınırsız internet kullanımını pozitif algılamaktadırlar, ancak diğer taraftan işletmelerin % 76,6 sı iş dışı internet kullanımını azaltmaya yönelik elektronik takip sistemleri kullandıkları sonucuna varmıştır.
Yine Bock (2010) yılında yaptığı araştırmada firmaların %45'inin engelleme ve filtreleme sistemlerini kullandıklarını ortaya koymuştur. Ancak bu durumu eleştiren kişilik haklarının ihlali olduğunu düşünen ve çalışanlarına özgür çalışma ortamı sunmak isteyen bakış açıları da mevcuttur. Hem Türkiye hem de dünyadaki uygulamaları ayrı ayrı ele almak yerinde olacaktır.

Dünyadaki Durum

Uluslararası yazın incelendiğinde çeşitli internet-filtreleme uygulamaları ve çalışanların haysiyetine ve mahremiyetine uygun izleme sistemleri gibi caydırıcı mekanizmalar (Eivazi, 2011: 523; Greenfield ve Davis, 2002: 348, Ugrin ve Pearson, 2013) de etkili yöntemler arasında görülmektedir. Bununla birlikte çalışanlar için internet ve teknoloji kullanım politikalarının oluşturulması ve kuralları ihlal edenlerin cezalandırılması yönünde görüş bildiren araştırmacılar da mevcuttur. Bu yolla farkındalık oluşturularak bu faaliyetlerin azaltılabileceği görüşü hakimdir (Hassan vd, 2015).

Bu bakış açılarını destekleyen uygulamaları da görmek mümkündür. Örneğin Arizona Üniversitesi araştırmacıları tarafından geliştirilen ve hayata geçirilen bir sistem, çalışanların günde sadece 90 dakika önemsiz siber aylaklık davranışlarına izin vermektedir. Ciddi siber aylaklık kapsamına giren davranışlar engellenmekte, çalışan günlük 90 dakikalık kullanım hakkını bitirdiğinde ise iş dışı alanlarına erişimi kısıtlanmaktadır. (https://www.boston.com/jobs/jobs-news/2016/03/17/youre-cyberloafing-right-now-heres-employer-might-stop-one-day)

School of Business'da Yardımcı Doçent olan Niki den Nieuwenboer, "şirket vakitlerinin nakit olduğunu ve iş saatlerinde farklı etkinliklerle uğraşmanın doğru kabul edilemeyeceğini" belirtmektedir. Çalışanların iş saatlerinde maç izlemelerinden yola çıkarak şirketlere, bunu engellemek için, şirketin lobi ya da ortak kullanım alanlarından birine, şirketin kısıtları dâhilinde maç izleyebilecekleri ya da oyun oynayabilecekleri bir alan yaptırılmasının uygun olabileceğini söylemektedir (https://news.ku.edu/2017/03/08/how-companies-can-manage-employee-cyberloafing-during-march-madness.)

UTSA İşletme Koleji'nde yönetsel karar verme konusunda uzman olan McCarter, İngiliz çalışanlarının Twitter ve Facebook bildirimleriyle her 10 dakikada çalışmalarının bir kesintiye uğradığını, çalışanların işe dönmesinin yaklaşık 23 dakika sürdüğünü ve bu durumun her yıl milyonlarca dolara mâl olduğunu ortaya koymuştur. McCarter ve arkadaşları çalışmasında siber aylaklığı durdurmak için iki farklı yol denemişlerdir. Birinci yöntemde yönetici, kimsenin görüşünü almadan otokratik bir tutumla internet erişimini kapatmıştır. Bunun sonucunda siber aylaklık davranışları durmuştur; ancak bu durum herhangi bir verimlilik artışına neden olmamıştır. İkinci yöntemde çalışanların internet erişimini kapatıp kapatmama konusunda görüşü alınmış, oy çokluğu ile internet erişimi kapatılmıştır. Bu durumda da çalışanların verimliliklerinin %38 oranında arttığı görülmüştür. Yani çalışanlara karar hakkının tanınmasının istenilen sonuçlara ulaştıracağı düşünülmektedir. (http://www.utsa.edu/today/2016/01/cyberloafing.html)

Tüketici ve iş yayınları için iş, teknoloji ve finans konularını kapsayan ve çevrimiçi yayıncılar ve diğer kuruluşlar için editörlük projeleri yöneten bir ticaret gazetecisi olan Michelle V. Rafter, ise siber aylaklık davranışlarının kişinin öz-kontrol sağlamasıyla aşılabileceğini söylüyor. Sosyal medya bildirimlerinin kapatılması, yapılacak işler için zamanlayıcı kurulması, bilgisayarlara en çok vakit geçirilen siteleri girmeyi engellemek için site bloklayıcıların kurulması gibi çalışanın kendi isteği ile alabileceği tedbirlerin uygun stratejiler olduğunu düşünmektedir. Çünkü harcanan vakitlerin çalışana vicdan azabı olarak döneceğini söylemektedir. (http://www.ocregister.com/2015/08/26/cyberloafing-at-work-here-are-some-strategies-to-help-you-avoid-the-pitfalls-of-digital-distraction/)

Bir iş planlama ve strateji danışmanlık şirketi olan Growthink'in başkanı ve kurucusu olan Dave Lavinsky, bu konuda "İyi, motive olmuş bir çalışan işlerine devam eder, evet bazen işi bırakacaklar ancak tekrar odaklanacaklar. Eğer gözetleyici olmayı ve bilgisayar kullanımlarını kontrol etmeyi seçtiğiniz takdirde mutlu çalışanlara sahip olmayacaksınız" görüşünü paylaşmaktadır. Ve bu konuda işverenlere şu tavsiyeleri vermektedir. "**Şeffaf olun**, web'in nasıl kullanılacağına dair ilkelerin ofisin tüm çalışanlarınca bilindiği ve erişilebilir olduğundan emin olun. Tüm çalışanların tüm hafta boyunca

ne yapmaları gerektiğini belirten "yapacaklar listesi" oluşturun ve dağıtın. **Esnek kalın, ş**irketinizin yasaklı veya engellenen siteler listesini çalışanlarınızın geri bildirimleri doğrultusunda güncelleyin." (https://money.usnews.com/money/careers/articles/2013/03/21/the-top-cyberloafing-activities-of-a-distracted-office-worker)

Türkiye'de Durum

Siber aylaklığın boyutlarını ifade etmek için verilen Tablo 2'ye bakıldığında, Capital'in Yenibiriş.com'la birlikte 1.248 çalışanla yaptığı ankete göre çalışanların haftalık ortalama 40 saatlik çalışmalarının sadece 21saatini işle geçirdikleri görülmektedir. Çalışanları en çok bölen şeyin ise, çay, sigara içme ve sosyal medya molaları olduğu söylenmektedir. Yani iş dışı internet ve bilgisayar kullanımı Türkiye'de de dikkat çeken ve yöneticilerin çeşitli stratejiler geliştirdiği bir konudur.

Türkiye'de siber aylaklık davranışlarını engellemeye ya da sonuçlarını engellemeye yönelik hem zorlayıcı stratejilerin hem de oto kontrol esasının benimsendiğini söylemek mümkündür. Yıldız ve Yıldız (2015) Yargıtay kararlarını incelediği çalışmasında Yargıtay'ın "siber aylaklık davranışlarını işten çıkarmak için haklı bir neden" olarak gördüğünü ortaya koymuştur. Ancak işverenin çalışanı ihtar etme zorunluluğu vardır. Köse vd. (2012) tarafından yapılan araştırmada ise, sosyal kolaylaştırma kavramının siber aylaklık davranışlarını sanal kaytarma davranışlarını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir deyişle çalışanların başkalarının izlemesi dürtüsüyle kendilerini çalışmak zorunda hissettikleri, böylece zamanlarını daha verimli kullandıkları ve performanslarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan hareketle çalışanların yoğun zihinsel işleri gerektiren işlerde evden çalışmalarının (home office- sanal ofis), ancak rutin ve iyi öğrenilmiş işlerde ise birlikte çalışmalarının sanal kaytarmayı önleyici bir uygulama olabileceği önerilmiştir (Köse vd., 2012: 294). Delta Petrol Kurumsal Hizmetlerindeki uygulamalar Köse tarafından yapılan bu araştırmayı destekler niteliktdir. Bu şirkette mesai saatlerinin kullanımı üzerinde bir denetim mekanizması kullanılmamakta "şeffaf ve açık alanda ya da cam odalarda" çalışıldığı için ekranların tamamının göz önünde bulunması doğal bir denetim mekanizması oluşturmaktadır. (https://www.capital.com.tr/yonetim/insan-kaynaklari/mesai-eriyor-140302)

İş yerinde cep telefonu ve internet kullanımına ilişkin ülkemizde faaliyet gösteren büyük şirketlerin yöneticilerine ait görüşler ise Tablo 7'de verilmiştir.(http://www.haberturk.com/yazarlar/gulin-yildirimkaya/690530-isyerlerinde-cep-telefonu-yasaklanabilir-mi, https://www.capital.com.tr/yonetim/insan-kaynaklari/mesai-eriyor-140302)

Tablo 7. Yönetici Görüşleri

SARAR Şirketler Grubu Yön. Kur. Bşk. Cemalettin Sarar	'Bizde işyerine girdiği an herkes telefonunu kapatır' İşyerlerimizde, işyerine girildiği an cep telefonu kapatılır. İş ahlakı budur. 5000 çalışanımız var, bunların yüzde 99'u kadın. İşyerlerine adım attıkları anda cep telefonlarını kapatıyorlar. Bugüne kadar hiçbir zararını da görmedik. Çalışırken MP3 çalarlarından müzik dinleyebiliyorlar. Zaten şirkette de sabahtan akşama kadar müzik çalıyor. Müzikle gelirler, müzikle ayrılırlar. Ama cep telefonu verimi düşürüyor, işyerinde sağlıklı da değil. Sabah 08.00'de gelirler, 10.00'da çay molaları vardır, o zaman cep telefonlarına bakarlar. Öğlen bir saat yemek arası var, saat 15.30'da yine 15 dakika mola var. Bu aralarda cep telefonlarını kullanıyorlar. Her şey gayet de güzel işliyor. Ben de işyerindeyken

	beni cep telefonundan aramadıkları zaman daha memnun oluyor, daha verimli çalışıyor, işime bakıyorum.
Yemeksepeti.com Genel Müdürü NEVZAT AYDIN	Bizim şirket ve iş yapış kültürümüzde insanlar internete girmesin, birbirlerine fotoğraf göndermesin, mesaj atmasın, Facebook'a girmesin, twit atmasın, birbirleriyle iletişime girmesin gibi şeyler söz konusu bile olamaz. Biz tam tersine, hem şirket içi hem şirket dışı tüm iletişimimizi sosyal medya üzerine kurmuş durumdayız. Bizim şirket içi tarzımızda böyle bir maddenin uygulanması söz konusu bile olamaz. Ne zarar görmüşler bu tarz iletişimden de bu yasağı getiriyorlar anlayamıyorum. Ne kadar fazla iletişim olursa o kadar bilgi paylaşılır, bizim bu konuda duruşumuz nettir.
Eureko Sigorta ise belirten şirketin İK direktörü Oya Buyan,	Mesai saatlerini "çalışana güven" ilkesiyle bir denetime tabii tutmuyoruz. Ancak çalışma saatlerini en çok bölen çay, sigara ve sosyal medya araları resmi olarak belirlemiş durumdayız. 08:30-17:30 olarak belirlenen mesai saatleri içinde 1 saatlik öğle yemeği ve iki defa 15'er dakikalık dinlenme arası mevcut. Çalışanlar akıllı telefonlarıyla gün boyu sosyal medyaya erişse de şirket bilgisayarlarında sosyal medya erişimi yalnız 12:0014:00 arasıyla sınırlı"
HRM Danışmanlık Ortağı Elif Ejdar Özel	Pek çok şirket sadece öğle arasında sosyal medya kullanımına izin veriyor ancak akıllı telefonlar bu yasağı anlamsız kılıyor.Sosyal paylaşım ağları, zaman ve mekandan bağımsız olarak bireylere sanal bir ortamda toplanma ve iletişim kurma olanağı tanıyor. Her ne kadar genel kanı, sosyal medya kullanımının çalışanların kendisinden beklenen sorumlukları geciktirdiği ve verimi azalttığı yönünde olsa da, araştırmalar çalışanların, sosyal medya kullanımı serbest bırakıldığında iş hayatına daha olumlu baktığı ve verimin de arttığını gösteriyor"
Doğan Holding İnsan Kaynakları Başkan Yardımcısı Binnur Zaimler	"Son yıllarda insanların dijital dünyada kendilerine yer bulmaları, sosyal medya kullanımını artırdı. Ancak bu tıpkı sigara, kahve molası gibi, kişileri işlerinin arasında deşarj eden bir noktada olmalı. Şirkette çalışanlarımızın sosyal medya kullanımları yasak değil. Hatta bazı toplantı organizasyonlarını, iş bağlantılarını bu yolla da yapabiliyorlar. Sosyal medyayı etkin kullanırsanız, 'networking' tarafınız da kuvvetleniyor. Dijital dünya doğru ve etkin kullanıldığında işe değer katan bir unsur. Günlük çalışma süresini en iyi izleme yöntemi, verilen işin geri dönüş hızıdır. İnsanların ne kadar mola aldığını ve çalışıp çalışmadıklarını takip etme dönemi, esnek ve modern çalışma düzenlerini konuştuğumuz 2013 yılında oldukça geri kalmış bir yaklaşım olurdu. Biz baskıcı yöntemlerin hiçbirini benimsemiyoruz. Aksi takdirde, tüm gün yavaş çalışıp akşam mesaiye kalma eğilimleri, işleri gereksiz yere uzatma ve büyütme alışkanlıkları artar."
Eczacıbaşı Topluluğu	Mesai konusunda güven esasına dayalı hareket ediyor. Normalde şirket çalışanları 08:00-17:30 arası günlük 8,5 saat mesai yapıyor. Ancak 2013 yılının başından beri "esnek çalışma saatleri" kapsamında günlük çalışma sürelerini tamamlamak koşuluyla çalışanlar, çalışmaya başlangıç ve bitiş saatlerini kendileri ayarlayabiliyor. Şirket yetkilileri, "Bu, onların hem iş ve özel yaşamlarındaki dengeyi kurmalarını, hem de işlerini çok daha verimli bir şekilde istedikleri zaman aralığında yapmalarını sağlıyor"
Borusan Holding İnsan Kaynakları Genel Müdür Yardımcısı Semra Akman	"Borusanlı, çalışma süresini kendi ihtiyaçları ve sorumlulukları doğrultusunda planlıyor. Zaman yönetimi Borusan kültürünün önemli bir parçası. Dolayısıyla bu molaları günlük çalışmayı bölen bir unsur olarak görmüyoruz. 15 Temmuz 2013 itibarıyla esnek çalışma saatlerine geçmiş durumdayız. Bu uygulama çerçevesinde Borusanlılar günlük çalışma sürelerini tamamlamak koşuluyla çalışmaya 07:00 - 09:30 arasında başlayıp ve 16:00 - 18:30 arasında mesailerini tamamlayabiliyorlar."
Microsoft Ortadoğu ve Afrika İK Müdürü Esra Gaon	Esnek çalışma saatleri çalışanların işlerine konsantrasyonunu artırırken; sorumluluk hissi de çalışma sırasında daha verimli olmayı sağlar. Ayrıca devamsızlığın azalması, çalışan motivasyonunun artması ve trafikte geçen sürenin azaltılması gibi avantajları var. Kişiler zaman yönetimi, planlama ve organizasyon konularında gelişir, iş ve özel yaşam dengesini sağlayabilir"
Çelik Motor İnsan Kaynakları Müdürü Leyla Aysegül Örs,	08:00 - 17:30 arasında verdiğimiz tek resmi mola, 1 saatlik öğlen arası. Bunun haricinde çalışanların iş durumuna göre istedikleri zaman molaya çıkabiliyor ancak yine de günlük çalışma süremiz ortalama 7 saat gibi görece yüksek bir süreye tekabül ediyor.

SONUÇ

En üst kademede çalışan yöneticiden en alt kademede çalışan işçiye kadar bugün bütün işgörenler açısından üstünde düşünülmesi gerektiğine inanılan siber aylaklık kavramının değerlendirilmesine yönelik bir Türkçe kaynaklarla sınırlandırılan bir alın yazın taraması gerçekleştirilmiştir.

Çeşitli veritabanları ve sitelerden yapılan araştırmalar sonucu elde edilen Siber Aylaklıkla ilgili 40 adet makale amaç, anabilimdalı, yıl, değişkenler, yazılımlar, araştırma deseni, örneklem seçim yöntemi,

örneklem grubu, örneklem büyüklüğü hedef-kitle, veri analiz yöntemleri, veri toplama araçları, kullanılan ölçekler, yerli-yabancı kaynak sayısı-kullanılan yöntem bazında değerlendirilmiştir.

Çalışmaları ana bilim dalı açısından değerlendirdiğimizde Eğitim Bilimleri, Yönetim Bilimleri Sağlık Bilimleri alanında yapıldıklarını görmekteyiz. Ancak en çok çalışma Yönetim ve Organizasyon dalında gerçekleştirildiği, bunu eğitim yönetimi ve bilgisayar öğretim ve teknolojilerinin takip ettiği görülmektedir. Bu nedenle siber aylaklığı bir "yönetim sorunu" olarak algılayabiliriz.
İncelenen çalışmalar 2011-2017 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında yapılan çalışmaların artmıştır. Bu durumu siber aylaklık olgusunun araştırmacılar tarafından irdelenmesi gereken bir durum olduğunu gösterir niteliktedir.

Alan yazında yapılan çalışmalar siber aylaklığın betimlenmesi, nedenlerinin ve ilişkili değişkenlerin belirlenmesi, sınıflandırılması, etki ve sonuçlarının ortaya konmasına yöneliktir.
Çalışmalarda siber aylaklığın demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, çalışılan pozisyon, kademe, çalışılan sektör, iş dışı internet kullanım alışkanlıkları, kıdem yılı, medeni durum), kişisel faktörler (algılanan siber aylaklık, internet bağımlılığı, cezadan korkma) ve örgütsel faktörler (örgütsel yapı, örgüt bağımlılığı, örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık, iş tatmini, iş doyumu, iş stresi, psikolojik sözleşme vb.) ile ilişkilerinin incelendiği görülmüştür.

Araştırmalarda genellikle istatistiksel analiz aracı olarak SPSS kullanılmıştır. Örneklem seçiminde en çok kolayda ve rastgele basit örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yaş aralığı genel olarak 25-46 üstü'dür ancak en küçük yaş grubu 18 en büyüğü ise 51ve üstüdür. En az örneklem grubu 10 kişi iken en büyük örneklem grubu 560 kişiliktir. Araştırmalar hem kamu ve hem de özel sektörde gerçekleştirilmiştir. Kamu alanında en çok üniversitelerdeki akademik ve idari personel, özel sektörde ise otel işletmeleri, özel hastane çalışanları üzerinde yapılmıştır. En çok anket yöntemi kullanılmış ve en fazla Blacherd-Henle (2008), Özkalp vd. (2012), Örücü ve Yıldız tarafından geliştirilen ölçekler kullanılmıştır. Yabancı kaynaklardan yaralanma oranı yerli kaynaklardan daha fazladır.

Siber aylaklık olumlu ve olumsuz bakış açılarıyla değerlendirilmekte ve kurumların bu duruma karşı geliştirdikleri tutumlar bu bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Siber aylaklığı faydalı olarak görenler, önemsiz faaliyetlere imkan tanınmasını, denetim mekanizmalarının yanlışlığını savunurken; tehdit olarak görenler iş dışı internet sitelerinin engellenmesi gerektiğini düşünürler. Bu nedenle bu tutumların ülkemizde ve dünyamızda ne kadar benimsendiği hakkında fikir sahibi olabilmek için bazı haber sitelerinden derlenen bilgiler sunulmuştur. Bu bağlamda şu bilgilere erişilmiştir:

- Siber aylaklık hem dünyada hem de ülkemizde yöneticilerin hakkında strateji geliştirmesi gerektiği düşünülen bir kavramdır.
- Hem dünyada hem de ülkemizde yönetici otokrasisiyle iş dışı teknoloji kullanımının engellendiğini gösteren örnekler vardır.
- Hem dünyada hem de ülkemizde siber aylaklığın motive edici bir araç olabileceğini gösteren örnekler vardır.
- Ülkemizde hem Borusan, Doğan, Eczacıbaşı gibi büyük şirketler hem de yemeksepeti gibi iletişim düsturuna dayanan girişimler siber aylaklığı bir sorun olarak görmemektedirler.
- Ülkemizdeki büyük şirketler "cam ofis" ve "esnek çalışma saatleri" ile siber aylaklık konusunda herhangi bir sorun yaşamadıklarını dile getirmektedirler. Bu görüş Köse vd. (2012)'nin görüşlerini de desteklemektedir.

- Dünyada çalışanların siber aylaklık davranışlarının engelleyebilmek amacıyla yapılan izleme ve filtreleme çalışmalarının kişisel hak ihlali olup olmadığına yönelik tartışmalar sürmektedir.
- Teknoloji ve iletişim sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerle tekstil, sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerde siber aylaklığın algılanışı konusunda farklılıklar mevcuttur. Birinci grupta esnek bir tutum, çalışana güven esası söz konusuyken, ikinci grupta belirlenen mesai saatlerinde çalışma, belirlenen aralarda mola verme, şirket bilgisayarlarını kişisel amaçlar için süre kısıtı ile kullanma gibi uygulamalar söz konusudur. Bu da bize siber aylaklık davranışlarına karşı geliştirilecek tutum ile örgütün amaç ve faaliyetleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Çünkü siber aylaklık davranışları sağlık, inşaat gibi alanlarında ölümcül sonuçlara sebebiyet verebilecekken, yazılım firmasının ivmesini arttırabilir.

Bu sonuçlar kapsamında şirketlerin teknoloji kullanım politikalarının net şekilde belirlenmesi ve paylaşılmasının; esnek çalışma saatleri geliştirebilecek kurumların bu sisteme geçmesinin; gürültüyü bertaraf edebilmek ve çalışanın motivasyonunu kırmamak koşuluyla çalışanda doğal olarak denetlendiği hissini uyandıracak ofis düzenlemelerinin; bilimsel çalışmalar neticesinde ortaya koyan değişkenlerin dikkate alınarak örgütlerin işleyiş, yapı ve normlarında yapılacak fiziksel-sosyal düzenlemelerin, kamu kurumlarının daha bürokratik yapıya sahip olması, esnekleşme imkânını ortadan kaldırdığından yönetici-çalışan ilişkilerinde olumlu dil, çalışanın örgüte olan bağlılığını arttırma, aidiyet duygusunu yaşatma gibi sosyal ve psikolojik değişkenlerin farkında olarak buna yönelik gerçekleştirilecek uygulamaların siber aylaklık hakkındaki endişeleri gidereceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- AFTAB, Producer, (2003), İnformation Week, Retrieved from http://informationweek.com
- AHMADİ, Heidar, BAGHERİ, Fatemeh, EBRAHİMİ, S. Abbas, ROKNİ, M. A. Nejad ve KAHREH, M. Safari (2011). "Deviant Work Behavior: Explaining Relationship Between Organizational Justice and Cyber-Loafing AS A Deviant Work Behavior", American Journal
- ANANDARAJAN, M. ve SİMMERS, C. A. (2004), "Constructive and Dysfunctional Personal Web Usage in the Workplace: Mapping Employee Attitudes", 1-27, içinde Personal Web Usage in the Workplace: A Guide to Effective Human Resources Management (editörler: M. Anandarajan ve C. Simmers), Information Science Publishing.
- ANANDARAJAN, M., DEVİNE, P. VE SİMMERS, C. A. (2004), "A Multidimensional Scaling Approach to Personal Web Usage in the Workplace", 61-79, içinde Personal Web Usage in the Workplace: A

Guide to Effective Human Resources Management (editörler: M. Anandarajan ve C. Simmers), Information Science Publishing.
- ANANDARAJAN, M., VE SİMMERS, C.A. (2005), "Developing Human Capital: Personal Web Usage in the Workplace", The Communications of the Association for Information Systems. Vol 15: Article 41
- ANDREASSEN, C. S., TORHESEİM, T., PALLESEN, S. (2014), "Predictors Of Use Of Social Network Sites At Work- A Specific Type Of Cyberloafig", Journal Of Computer-Mediated Communication, 906-921.
- ASKEW, K. (2009), "Testing the Plausibility of a Series of Causal Minor Cyberloafing Models", yayımlanmamış yüksek lisans tezi,
- University of South Florida.
- ASKEW, K. Landon (2012). "The Relationship Between Cyberloafing and Task Performance and An Examination of The Theory of Planned Behavior As A Model of Cyberloafing"
- Askew, K., Buckner, J. E., Taing, M. U., Ilie, A., Jeremy, A.B, & Coovert, M. D. (2014). Explaining Cyberloafing: The Role Of Theory Of Planned Behavior. Computers İn Human Behavior, 510-519
- BAYIN, Gamze, YEŞILAYDIN Terekli, Gözde, (2014)., "Hemşirelerde örgütsel sapma davranışının analizi: Bir üniversite hastanesi örneği" İşletme Araştırmaları Dergisi, 6 (3), 81-107.
- BEUGRE, CONSTANT D. VE DAERYONG, KİM (2006), "Cyberloafing: Vice or Virtue?", Mehdi Khosrow-Pour (eds.), Emerging Trends and Challenges in Information Technology Management (pp. 834-835), London, Idea Group Inc.
- BİDİOLİ, M., EEDES, J. (2001). "Big Brother is Watching You", Online: www.futurecompany
- BLANCHARD, A. L., ve HENLE, C. A., (2008), "Correlates of Different Forms of Cyberloafing: The Role of Norms and External Locus of
- Control", Computers in Human Behaviour, c.24: 1067–1084.
- BLAU G., YANG Y., & WARD-COOK, K. (2006). Testing A Measure Of Cyberloafing. Journal of Allied Health, 35(1), 9-17.
- BLOCK, W. (2001), "Cyberslacking, Business Ethics and Managerial Economics", Journal of Business Ethics, 33(3), pp. 225-231.
- CANDAN, Hakan, İNCE, Mehmet, (2016), "Siber Kaytarma ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlşkinin İncelenmesine Yönelik Emniyet Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt-Sayı: 9(1) ss:229-235
- ÇAVUSOGLU, Selin, PALAMUTÇUOGLU, A., PALAMUTÇUOGLU, B: Türker, (2014), "Çalışanların Demografik Özelliklerinin Sanal Kaytarma (Cyberloafing) Üzerindeki Etkisi: Üniversite ÇalıÇanları Üzerinde Ampirik Bir Araştırma", 1(3), Research Journal of Business and Management, 149-168
- ÇAVUSOGLU, Selin, PALAMUTÇUOGLU, B: Türker, (2014), "Iş Tatmininin Sanal Kaytarma Üzerindeki Etkisi", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt, 9 Sayı 19, Haziran
- ÇINAR, O, KARCIOĞLU, F. (2015). The Relationship between Cyber Loafing and Organizational Citizenship Behavior: A Survey Study in Erzurum/Turkey. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 207, 444-453. doi:10.1016/j.sbspro.2015.10.114
- ÇİVİLİDAĞ, Aydın, (2017), "İş Yaşamında Sanal Kaytarmanın İş Stresi ve İş Doyumu İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma",Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4.
- ÇİZMECİ, Esra, DENİZ Serkan, (), "Özel Sağlık Kuruluşlarında İş Dışı Amaçlarla İnternet Kullanımı", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 32, Kasım 2016, s. 213-224.
- COKER, BRENT L. S. (2013), "Workplace Internet Leisure Browsing", Human Performance, 26:114-125.
- Communications of the ACM, vol. 45, No:I, Cyberpsychology & behavior, vol 12, no 4, pp 461---465.
- DEMİR, Ömer, SEFEROĞLU, Sadi (2016), "Bilgi Okuryazarlığı, İnternet Bağımlılığı, Sanal Aylaklık ve Çeşitli Diğer Değişkenlerin Sanal Zorbalık ile İlişkisinin İncelenmesi", Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying, 2016, 3(1), 1-26.
- DİJKSTERHUİS, A., BOS, M. W., NORDGREN, L. F. VE VAN BAAREN, R. B. (2006), "On Making the Right Choice: The Deliberation-without-Attention Effect", Science, 311, pp 1005-1007.
- DİRİCAN, Meltem, GÜLER, Mürsel, ESROĞLU, Azizhan, M. KEŞKÜŞ, Raşit, (2016), "İşverene iş sözleşmesini feshettirebilen: sanal kaytarma! Hangi Kişilik Özelliğine Sahip Çalışanlar Sanal Kaytarma Yapıyor?", 24. Ulusal yönetim ve Organizasyon, Kongresi,
- DOORN, O.V.N. (2011)., "Cyberloafing: A Multi-Dimensional Construct Placed in a Theoretical Framework", Masters Thesis, Eindhoven University of Technology, Department Industrial Engineering and Innovation Sciences.
- EİVAZİ K. (2011), "Computer Use Monitoring and Privacy at Work", Computer Law & Security Review, 27(5), pp 516-523.
- ERGÜN, Esin, ALTUN, Arif (2011), "Öğrenci Gözüyle Siber Aylaklık ve Nedenleri", Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama Cilt:2 Sayı:1

- FINDIKLI Afacan Mine, (2017), "Sanal Kaytarma ve İş Performansı İlişkisi: Sağlık Ve Tekstil Sektörü Çalışanlarının Karşılaştırılması",
- Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt :9, Sayı:1, pp. 33-62
- FLYNN, N. (2001), "E-Policy Handbook: Designing and Implementing Effective E-Mail, Internet and Software Policies", 1st Edition, Saranac Lake, AMACOM Books, NY.
- FRIEDMAN, W. H., (2000), "Is the Answer to Internet Addiction, Internet Interdiction? Proceedings of the Americas Conference on Information Systems (AMCIS)"
- GARRETT, R. K. ve DANZİGER, J. N. (2008). "Disaffection or Expected Outcomes: Understanding Personal Internet Use During Work", Journal of ComputerMediated Communication, 13, 937-958.
- GENÇ, Esra, AYDOĞAN, Enver (2016)" İşyerinde Sanal Tembellik Davranışı Ve Etkin Zaman Yönetimi İlişkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18-2, 558-571
- GREENBERG, J. (2005). "Managing Behavior in Organizations", Pearson, Prentice Hall.
- GREENFİELD B. N. VE DAVİS R. A. (2002), "Lost in Cyberspace: The Web @ Work", Cyberpsychology and Behavior, 5(4), 347-353.
- GREENGARD S. (2000), "The High Cost Of Cyberslacking- Employees Waste Time Online", WORKFORCE, 79(12), PP 22-24.
- İNCE Mehmet, GÜL Hasan, (2011), "The Relation of Cyber Slacking Behaviors with Various Organizational Outputs: Example of Karamanoğlu Mehmetbey University", European Journal of Scientific Research, 52(4), pp 507-527.
- İYİGÜN, Öykü., YILDIZ, Bora ve YILDIZ, Harun (2014). "Çalışanların Sanal Kaytarma Davranışları Psikolojik Sözleşme Algısıyla Açıklanabilir mi?", 6-8 Kasım 2014, 57- 64, Kayseri.
- HASSAN, H. M., Reza, D. M., FARKHAD, M. A. A. (2015). "An Experimental Study of Influential Elements on Cyberloafing from General Deterrence Theory Perspective Case Study: Tehran Subway Organization", International Business Research, 8(3), 91-98
- JIA, H., JIA, R., KARAU, S. (2013), "Cyberloafing And Personality: The İmpact Of The Big Five Traits And Workplace Situational Factors. Journal Of Leadership&Organizational Studies, 358-365.
- KALAYCI, Şeref (2010). Faktör Analizi, Ş. Kalaycı (Ed.), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (s. 321-386), 5. Baskı, Ankara: Asil Yayınları.
- KAPLAN, Metin ve ÇETİNKAYA, A. Şükrü (2014), "Sanal Kaytarma ve Demografik Özellikler Açısından Farklılıklar: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(1), s. 26-34.
- KAPLAN, Metin ve ÖĞÜT, Adem (2012), "Algılanan Örgütsel Adalet İle Sanal Kaytarma Arasındaki İlişkinin Analizi: Hastane Çalışanları Örneği", İşletme Fakültesi Dergisi, 13(1), s. 1-13.
- KAY, Bart, YAO Johnson, ALAN Chern, AMANDA Hing Kangas (2009), "Cyberloafing: A Modern Workplace Phenomenon"
- KEKLİK, B., KILIÇ, R. VE YILDIZ, H. (2014), "Sanal Kaytarma Davranışları İş Yerinde Verimlilik Kaybıma Mı Neden Oluyor Yoksa Örgütsel Öğrenme Yeteneğini Mi Arttırıyor?", Selçuk Üniversitesi 22. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, ss. 765-770.
- KERSE Gökhan, SOYALIN, Mesut, KARABEY, Canan Nur, (2016), "Kişi-Örgüt Uyumu, Nötrleştirme ve Algılanan Yönetici Desteğinin Sanal Kaytarmaya Etkisi: Ampirik Bir Çalışma", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.8 (4).100-113
- KİM, K., TRİANA, M. C., CHUNG, K., & OH, N. (2015), "When do employees cyberloaf? An interactionist perspective examining personality, justice, and empowerment", Human Resource Management.http://dx.doi.org/10.1002/hrm.21699.
- KIM, S. J. ve Byrne, S. (2011). "Conceptualizing Personal Web Usage in Work Contexts:A Preliminary Framework", Computers in Human Behavior, 27, 2271-2283
- KÖNİG, C. J., GUARDİA, M. E. C. D. L. (2014). Exploring the positive side of personel internet use at work: Does it help in managing the border between work and nonwork? Computers İn Human Behavior, 355-360.
- KÖSE, Sevinç, ORAL, Lale ve TÜRESİN, Hilmiye (2012), "İş Yaşamında Sosyal Kolaylaştırma Kavramı ve Sanal Kaytarma İle İlişkisi: Araştırma Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma", Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(1), s. 287-295
- KURT, Mehmet, (2011), "Siber aylaklık davranışlarının karşılaştırmalı Olarak incelenmesi", 5th International Computer & Instructional Symposium 22-24 September.
- KUTANİS, Rana., KARAKİRAZ, Ahmet, ARAS, Mustafa (2014), "İş Stresi Sanal Kaytarma Üzerinde Etkili Midir?" Paper presented at the 2. Örgütsel Davranış Kongresi, Kayseri.
- LACONİ, Stephanie, RODGERS, R. Florence ve CHABROL, Henri (2014). "The Measurement of Internet Addiction: A Critical Review of Existing Scales and Their Psychometric Properties", Computer In Human Behavior, S. 41, s. 190-202.

- LARA, P. Z. M., TACORONTE, D. V., DİNG, J. M. T. (2006). "Do current anticyberloafing disciplinary practices have a replica in research findings ?", Internet Research, Vol. 16, No. 4, pp.450 – 467
- LAROSE, R. (2010), "The problem of media habits", Communication Theory, Vol.20, pp. 194–222.
- LAVOİE J. A. A. VE PYCHYL T. A. (2001), "Cyberslacking and the Procrastination Superhighway: A Web-Based Survey in Online Procrastination, Attitudes, and Emotion", Social Science Computer Review, 19(4), pp 431-444.
- LEE, O. K., LİM, K. H. AND WONG, W. M. (2005) " Why employees do non-workrelated computing: An exploratory investigation through multiple theoretical perspectives", In System Sciences, HICSS'05. Proceedings of the 38th Annual Hawaii International Conference on IEEE.
- LİBERMAN, B., SEİDMAN, G., MCKENNA, K. Y. A. VE BUFFARDİ, L. E. (2011), "Employee Job Attitudes and Organizational Characteristics as Predictors of Cyberloafing", 27(6), pp 2192-2199.
- LI, S., AND CHUNG, T. (2006),"Internet Function and Internet Addictive Behavior", Computers in Human Behaviour, Vol.22, pp.1067-1071.
- LIM, V. K. G. (2002) " The It Way Of Loafing On The Job: Cyherloafing, Neutralizing And Organizational Justice", Journal of Organizational Behavior, 675-694, doi:10.1002/job.l61
- LİM, V. K. G., & TEO, T. S. H. (2005). Prevalence, Perceived Seriousness, Justification And Regulation Of Cyberloafing In Singapore An Exploratory Study. Information & Management, 42, 1081-1093. doi:doi:10.1016/j.im.2004.12.002
- Lim Vivien K.G. and Don J.Q., Chen,(2012), "Cyberloafing at the Workplace: Gain or Drain on work?", Behaviour and Information Technology, Vol.31, No.4, pp.343-353.
- MAHATANANKOON, P., IGBARİA, M. (2004), "Impact of Personal Internet Usage on Employee's Well-Being", M. Anandarajan ve C. A. Simmers (eds.), A Personal Web Usage in the Workplace: A Guide to Effective Human Resources Management, 1st Edition, Hensey, Information Science Publishing.
- MARCUS, B., SCHULER, H. (2004), "Antecedents of Counterproductive Behavior at Work: A General Perspective", Journal of Applied Psychology, 89(4), pp. 1-31.
- MASTRANGELO, P.M., EVERTON, W. VE JOLTON, J.A. (2006) "Personal Use of Work Computers: Distraction versus Destruction"CyberPsychology & Behavior, 9(6):730-741
- MCBRİDGE, D. L, LEVASSEUR, S. A ve LI, Dongmei (2015). "Non-Work-Related Use of Personel Mobile Phones By Hospital Registered Nurses", Jmır Mhealth And Uhealth, 3(1), s. 1-5
- MİLLS, J.E., HU, B., BELDONA, S. VE CLAY, J. (2001) "Cyberslacking! A Wired-Workplace Liability Issue" The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 42(5):34-47.
- MURDVEE, M. (2013), "Behaviors of Employees in Cyberspace: Dark Side.
- OIU, T. AND PESCHEK B. S. (2012), "The Effect of Interpersonal Counterproductive Workplace Behaviors on the Performance of New Product Development Teams", American Journal of Management, 12(1), pp. 21-33.
- ORAVEC, J. A. (2002), "Constructive Approaches to Internet Recreation in the Workplace", Communications of the ACM, 45(1), pp 60-63.
- ÖRÜCÜ, Edip, YILDIZ, Harun, (2014), "İşyerinde Kişisel İnternet ve Teknoloji Kullanımı: Sanal Kaytarma", Ege Akademik Bakış Dergisi, 14(1), 99-114.
- ÖZDEMİR, Burak, TAŞÇI, Deniz (2017), "Sanal Kaytarma Türü Sapkın Davranışın Örgütsel Yapı İle Olan İlişkisi Bir Kamu Kuruluşu Örneği", Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi, Cilt-1, Sayı-2, 2016.
- ÖZKALP, Enver, AYDIN, Ufuk ve TEKELİ, Seda (2012), "Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgu: Sanal Kaytarma(Cyberloafing) ve İş İlişkilerine Etkileri", Çimento İşveren Dergisi, 26(2), s. 18-33.
- ÖZLER, D. Ergun ve POLAT, Gulcin. (2012). "Cyberloafıng Phenomenon In Organızatıons: Determınants and Impacts", Internatıonal Journal of Ebusıness and Egovernment Studıes, S. 2, s. 1-15.
- ÖZTÜRK, U. Can (2015), "Bağlantıda Kalmak Ya Da Kalmamak İşte Tüm Korku Bu: İnternetsiz Kalma Korkusu Ve Örgütsel Yansımaları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(37), s. 629-638
- PIOTROWSKI, C. (2013), "Cyberloafing:A Content Analysis of the Emerging Literature", Journal of Instructional Psychology, Vol 39, No 4, pp 259---261.
- PHİLLİPS, J. G. VE REDDİE, L. (2007), "Decisional Style and Self-Reported Email Use in the Workplace", Computers in Human Behavior, 23(5), pp 2414-2428.
- RAHIM, A. R. A. AND NASURDIN, A. M. (2008), "Trust In Organizational and Workplace Deviant Behavior: The Moderating Effect of Locus of Control", Gadjah Mada International Journal of Business, 10(2), pp. 221-235
- RAJAH, R. VE LİM, K., (2011), "Cyberloafing, Neutralization, and Organizational Citizenship Behavior", PACIS 2011 Proceedings, 152.
- RAMAYAH, T., (2010), "Personal web usage and work inefficiency", Business Strategy Series, Vol. 11 Issue: 5, pp.295-301, https://doi.org/10.1108/17515631011080704

- REİNECKE, L. (2009), "Games At Work: The Recreational Use Of Computer Games During Working Hours", Cyberpsychol Behav. 2009 Aug;12(4):461-5. doi: 10.1089/cpb.2009.0010.
- RESTUBOG, S. L. D., GARCİA, P. R. J. M., TOLEDANO, L. S., AMARNANİ, R. K., TOLENTİNO, L. R., AND TANG, R. L. (2011). "Yielding to cyber-temptation: Exploring the buffering role of self-control in the relationship between organizational justice and cyberloafing behavior in the workplace. Journal of Research in Personality", 45(2), pp.247–251
- RİCHARDSON K. VE BENBUNAN-FİCH R. (2011), "Examining the Antecedents of Work Connectivity Behavior during No-Work Time", Information and Organization, 21(3), pp 142-160.
- ROBİNSON, S. L. ve BENNETT, R. J, (1995) "A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study", Academy Of Management Review, , 38(2), s. 555-572
- SARAÇ Mehlika, ÇİFTÇİOĞLU, Aydem, "What Do Human Resources Managers Think About the Employee's
Internet Usage?", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.: 14 - Sayı/No: 2 (1-12)
- SEYMOUR, L. VE NADASEN, K. (2007), "Web Access for IT Staff: A Developing World Perspective on Web Abuse", The Electronic
- Library, 25(5), pp. 543-557
- STAFF REPORT (2010), " Cyberslacking at an All Time High in the Workplace", Jackson NJ
- STANTON, J.M. (2002), "Company Profile of the Frequent Internet User"Communications of the ACM, 45(1):55-59.
- SYAEBANİ, M. I., SOBRİ, R. R. (2011), "Relationship between Organizational Justice Perception and Engagement in Deviant Workplace Behavior", The South East Asian Journal Management,, 5(1), 37-49.
- TING, Y. VE GRANT, R. (2005), "Internet Usage of Local Government Employees: A Study of the Effect of Individual Preferences, Group Influences, and Administrative Factors", The Social Science Journal, 42, 323-331.
- TURUNÇ, Ömer (2015)., "İş Stresi - Kaytarma İlişkisinde Liderin Rolü Turizm Sektöründe Bir Araştırma" , Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.: 1 - Sayı/No.: 2 - Aralık/December 2015, s.142-159
- UGRIN, C. JOSEPH VE PEARSON, M. JOHN (2013), "The Effects of Sanctions and Stigmas on Cyberloafing", Computers in Human Behavior, 29, 812-820.
- UGRIN, C. Joseph., PEARSON, M. John. and ODOM, M. D., (2007) "Profiling Cyber-Slackers in the Workplace: Demographic, Cultural, and Workplace Factors", ,Journal of Internet Commerce, 6(3), , 75 -89.
- ULUKAPI, Hande, ÇELİK, Adnan, YILMAZ, Abdullah, (2014), "Algılanan İşe Adanmışlığın Sanal Kaytarma Davranışı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Selçuk Üniversitesi Örneği", 2. Örgütsel Davranış Kongresi, Kayseri, 7–8 Kasım.
- ÜNAL, Ö. Faruk., TEKDEMİR, Songül, (2015), " Sanal Kaytarma: Bir Kamu Kurumunda Ampirik Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.20, S.2, s.95-118
- URBACZEWSKİ, A., & JESSUP L. M. (2002), "Does electronic monitoring of employee internet usage work ?,
- VAROĞLU, Demet ve SIĞRI, Ünsal (2013). Örgütsel Davranışın Karanlık Yüzü: İşyerinde Üretkenlik Karşıtı Davranışlar, Ü. Sığrı ve S.
- VITAK, Jessica, CROUSE, Julia ve LAROSE, Robert (2011), "Personal Internet Use At Work: Understanding Cyberslacking", Computers In Human Behavior, S. 27, s. 1751–1759.
- WEATHERBEE, T.G. (2010). "Counterproductive Use of Technology at Work: Information and Communications Technologies and Cyberdeviancy", Human Resource Management Review, 20,35-44.
- WHİTTY M. T. VE CARR A. N. (2006), "New Rules in the Workplace: Applying Object-Relations Theory to Explain Problem Internet and Email Behavior in the Workplace", Computers in Human Behavior, 22(2), pp 235-250.
- YAĞCI, Melek, YÜCELER, Aydan, (2016), "Kavramsal Boyutlarıyla Sanal Kaytarma", International Journal of Social Sciences and Education Research, 2 (2)
- YAŞAR, Sevil, YURDAGÜL, Halil (2013).,"The investigation of relation between cyberloafing activities and cyberloafing behaviors in higher education", Procedia - Social and Behavioral Sciences 83, 600 – 604
- YILDIRIM Kayapalı, Seda, (2016), "Relationship between Organizational Ethical Climate and Cyberloafing", ICHER 2016 WASHINGTON D.C. Conference Proceedings ISSN 2469-7486
YILDIZ, Bora, YILDIZ, Harun, (2015). "İş Yaşamındaki Sanal Kaytarma Davranışlarının Hukuki Yönden İncelenmesi", 22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 22-24 Mayıs, Konya.
- YILDIZ, Harun, YILDIZ, Bora, ATEŞ, Hamza, (2015), "Sanal Kaytarma Davranışlarının Sergilenmesinde Örgütsel Adalet Algısının Rolü Var Mıdır?", Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi (The JKEM),10(2), 55-66.

- ZAUWİYAH, A. VE HASMİDA, J. (2009, June 29-30), "Employees' Attitudes towards Cyberloafing in Malaysia", International Business Information Management Association (IBIMA 12th), Kuala Lumpur, Malaysia, pp 409-418.
- ZOGHBI, P. (2007), "Relationship Between Organizational Justice and Cyberloafing in the Workplace: Has "Anomia" a Say in the Matter?", CyberPsychology ve Behavior, 10(3), 464-470.
- ZOGHBI, P., TACORONTE, D.V. VE DING, J.T. (2006). "Do Current Anti-Cyberlaofing Disciplinary Practices have a Replica in Research Findings? A Study of the Effects of Coercive Strategies on Workplace", Internet Misuse. Internet Research, 16(4), 450-46.
- Zoghbi-Manrique-de-LARA, Pablo, Arístides, Olivares-MESA, (2010) "Bringing Cyber loafers Back on the Right Track", Industrial Management and Data Systems, Vol.110, No.7, pp.1038–1053.
- Cyberslacking, https://www.mnn.com/green-tech/computers/stories/cyberslacking-actually-boosts-workplace-productivity, Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2017.
- Facebook At Work, http://www.marketwatch.com/story/facebook-at-work-could-target-google-and-linkedin-2014-11-18, Erişim tarihi: 16 Temmuz 2017.
- Mysammy, https://www.mysammy.com/personal-internet-use-at-work-cyberloafing, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2017
- Salary, http://www.salary.com/2014-wasting-time-at-work/, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2017
- Watchguard, http://www.prnewswire.com/news-releases/watchguard-technologies-targets-time-crime-in-its-newest-fireware-operating-system-upgrade-300070940.html, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2017
- What Causes Cyberloafing At Work ,http://onlinelibrary.wiley.com/wol1/doi/10.1002/hrm.21699/full, Erişim Tarihi: 1Temmuz 2017.
- Websense, http://www.siop.org/Media/News/loafing.aspx. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2017.

	Çalışma Adı	Yazar
1	Öğrenci gözüyle Siber Aylaklık ve Nedenleri	Esin ERGÜN, Arif ALTUN
2	Kavramsal Boyutlarıyla Sanal Kaytarma	Melek YAĞCI, Aydan YÜCELER
3	Siber aylaklık davranışlarının karşılaştırmalı Olarak incelenmesi	Mehmet KURT
4	İş stresi sanal kaytarma üzerinde Etkili midir?	Rana Özen Kutanis, Ahmet Karakiraz, Mustafa Aras
5	Algılanan İşe Adanmışlığın Sanal Kaytarma Davranışı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Selçuk Üniversitesi Örneği	Hande Ulukapı, Adnan ÇELİK, Abdullah YILMAZ
6	Çalışanların sanal kaytarma davranışları psikolojik sözleşme algısıyla açıklanabilir mi?	N. Öykü İYİGÜN, Bora YILDIZ, Harun YILDIZ
7	Sanal Kaytarma ve Demografik Özellikler Açısından Farklılıklar: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma	Metin KAPLAN, Şükrü ÇETİNKAYA
8	The Impact Of demographıcs Of Employeeson Cyberloafing: Anempırıcal Study On Unıversıty Employees	Selin CAVUSOGLU, Aynur PALAMUTCUOĞLU, B. Turker PALAMUTCUOĞLU
9	Sapkın Örgütsel davranışlar ve çalışma yaşamında yeni bir olgu sanal kaytarma	Enver ÖZKALP, Ufuk AYDINSeda TEKELİ
10	İşyerinde Kişisel İnternet ve Teknoloji Kullanımı: Sanal Kaytarma	Edip ÖRÜCÜ, Harun YILDIZ
11	Sanal Kaytarma: Bir Kamu Kurumunda Ampirik Bir Araştırma	Ömer Faruk ÜNAL, Songül TEKDEMİR
12	Kamu Çalışanlarının Sanal Kaytarma Amaçları Üzerine Ampirik Bir Araştırma1	Ömer Faruk ÜNAL, Songül TEKDEMİR, Sami YALDIZBAŞ
13	Sanal kaytarma davranışları iş yerinde verimlilik kaybına mı Neden oluyor yoksa örgütsel öğrenme yeteneğini mi arttırıyor?	Belma KEKLİK, Recep KILIÇ, Harun YILDIZ,
14	Cyberloafıng Phenomenon In Organızatıons: Determınants And Impacts	Gülçin POLAT, Derya Ergun OZLER
15	Konaklama işletmelerinde siber aylaklık: çalışanların demografik Özellikleri ile siber aylaklıkları üzerine bir araştırma	Oğuzhan SERTTAŞ, Güntekin ŞİMŞEK
16	Okul Yöneticilerinde Sanal Kaytarma Davranışı	Güven ÖZDEM, Abdullah DEMİR
17	Sanal Kaytarma: Bir Kamu Kurumunda Hemşireler Üzerinde Ampirik Bir Araştırma	Elif Türkan ARSLAN
18	İş Yaşamında Sosyal Kolaylaştırma Kavramı Ve Sanal Kaytarma İle İlişkisi: Araştırma Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma	Sevinç KÖSE, Lale ORAL, Hilmiye TÜRESİN
19	Sanal Kaytarma Davranışlarının Örgütsel Öğrenme Kapasitesi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi	Belma KEKLİK, Recep KILIÇ, Harun YILDIZ, Bora YILDIZ
20	Sanal Kaytarma Davranışlarının Sergilemesinde Örgütsel Adalet Algısının Rolü Var Mıdır?	Harun YILDIZ, Bora YILDIZ, Hamza ATEŞ
21	Çalışanların Sanal Kaytarma Davranışları Örgütsel Güven İle açıklanabilir mi? Ampirik Bir Araştırma	Harun YILDIZ, Bora YILDIZ, N. Öykü İYİGÜN
22	İş Yaşamındaki Sanal Kaytarma Davranışlarının Hukuki Yönden İncelenmesi	Bora YILDIZ, Harun YILDIZ
23	Algılanan örgütsel adalet ile sanal kaytarma arasındaki ilişkinin analizi: Hastane çalışanları örneği	Metin KAPLAN, Adem ÖĞÜT
24	The relationship between cyber loafing and organizational citizenship behavior: A survey study in Erzurum/Turkey	Orhan ÇINAR , Fatih KARCIOĞLU
25	Kişi-Örgüt Uyumu, Nötrleştirme ve Algılanan Yönetici Desteğinin Sanal Kaytarmaya Etkisi: Ampirik Bir Çalışma	Gökhan KERSE, Mesut SOYALIN, Canan Nur KARABEY
26	İş Stresi - Kaytarma İlişkisinde Liderin Rolü Turizm Sektöründe Bir Araştırma	Ömer TURUNÇ
27	Sanal Kaytarma ve İş Performansı İlişkisi: Sağlık ve Tekstil Sektörü Çalışanlarının Karşılaştırılması	Mine Afacan FINDIKLI
28	Sanal Kaytarma Türü Sapkın Davranışın Örgütsel Yapı İle Olan İlişkisi Bir Kamu Kuruluşu Örneği	Burak ÖZDEMİR, Deniz TAŞÇI
29	Siber Kaytarma Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlşkinin İncelenmesine Yönelik Emniyet Çalışanları Üzerine Bir Araştırma	Hakan CANDAN, Mehmet İNCE
30	What Do Human Resources Managers Think About the Employee's Internet Usage	Mehlika SARAÇ, Aydem ÇİFTÇİOĞLU
31	The investigation of relation between cyberloafing activities and cyberloafing behaviors in higher education	Sevil YAŞAR, Halil YURDAGÜL,
32	Hemşirelerde Örgütsel Sapma Davranışının Analizi: Bir Üniversite Hastanesi Örneği	Gamze BAYIN, Gözde YEŞİLAYDIN
33	İşyerinde Sanal Tembellik Davranışı ve Etkin Zaman Yönetimi İlişkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma	Esra GENÇ, Enver AYDOĞAN
34	İşverene iş sözleşmesini feshettirebilen: sanal kaytarma! Hangi kişilik özelliğine sahip çalışanlar sanal kaytarma yapıyor?	DİRİCAN, Meltem, GÜLER, Mürsel, ESROĞLU, Azizhan, M. KEŞKÜŞ, Raşit
35	Bağlantıda kalmak ya da kalmamak işte tüm korku bu: internetsiz Kalma korkusu ve örgütsel yansımaları	Dr. Umut Can ÖZTÜRK
36	Bilgi Okuryazarlığı, İnternet Bağımlılığı, Sanal Aylaklık ve Çeşitli Diğer Değişkenlerin Sanal Zorbalık ile İlişkisinin İncelenmesi1	Ömer demir Sadi Seferoğlu
37	İş Yaşamında Sanal Kaytarmanın İş Stresi Ve İş Doyumu İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma	Aydın ÇİVİLİDAĞ
38	İş Tatmininin Sanal Kaytarma Üzerindeki Etkisi Selin	B. Türker ÇAVUŞOĞLU1, B. Türker PALAMUTÇUOĞLU2
39	Özel Sağlık Kuruluşlarında İş Dışı Amaçlarla İnternet Kullanımı	Dr. Esra CİZMECİ Dr. Serkan DENİZ
40	The Relation of Cyber Slacking Behaviors with Various Organizational Outputs: Example of Karamanoğlu Mehmetbey University	Mehmet İNCE, Hasan GÜL

EK-1

Ageless Condition of Rural Development: Cooperatives

Kırsal Kalkınmanın Eski(Meyen) Şartı: Kooperatifleşme

Mehmet KAYA[1], *Baran AKKUŞ*[2], *Sevim BAKIR KAYA*[3]

Abstract-One of the most important economic problems that every society has faced, regardless of which economic system it adopts, is perhaps the problem of economic growth and development. The proposed solution to the countries in the literature regarding on how to cope with this problem is either to increase the amount of production factors or to improve the technologies that will increase the productivity of existing production factors. Undoubtedly, the development policies differed not only in economic and economic conditions, but also in the quality and quantity of each country's production factors, as well as the social and political conditions. Also in the economic evolution of the society, it is characterized by the fact that every period that has a strategic prescription in production, including agriculture, industry and information economy. With this process, the economic structure has also changed and production and employment in each country has shifted from agriculture to industrial sector, which is expressed as a sign of development. Turkey has experienced a similar process despite its delayed start. However, this process does not take place in a healthy way and especially in the development of neglect of the countryside, rural migration to the city, slum housing, urban unemployment and so on. As the cities began to struggle with socio-economic problems, the production in the countryside has been left to prove to be "one of the few self-sufficient countries in agriculture in the world for years". Turkey has recently begun to be dependent on imports in agriculture for many products. However, we would also have been able to develop our planned development in Turkey. When we say how we can provide or how we can accomplish this, it is pointed out that some of the examples in the world, especially classical Dutch, are co-operatives as an old institution. Development initiatives expressed as "rural development" and "agricultural development" Named and rural development policies started to be implemented. The aim is to remove the differences between urban and rural areas at the socio-economic and cultural levels, to try to solve the problems of rural employment, poverty and migration by providing rural development. So, can we do this? f we did, we would have provided our social development as well as our rural development. When we say how we can provide or how we can achieve it, it is pointed out that cooperatives are an example of an old (diffusive) institution in the world, especially in the classical Netherlands. In addition, in the current conditions, high cost of inputs such as seed, fertilizer, fuel, medicine, bank borrower's debt, fear of being in the hands of the product, etc. The consumer is forced to take up the product more than twice the price of the product due to the multiplicity of the vehicles in the product transportation for years. Without passing on to the mercy of the market, producers are able to protect themselves against intermediaries, reduce their costs, market their products on real value, and thus the way of ensuring the continuity of production goes from unorganized and its corporate manifestations to cooperatives. Cooperatives; as well as contributing to the formation of solidarity and solidarity, as well as an important factor in the economic development of countries. Besides economic development, co-cooperativeness provides many benefits in terms of employment creation, production increase, marketing of products, formation of solidarity culture. Cooperatives, which are a type of business that the weak in economic terms unite to realize their aims; Is a very necessary organization in order to create a just and balanced society structure. Cooperatives operate under the name of agricultural cooperatives as effective farmers' organizations in rural areas. It is possible with powerful agricultural cooperatives to solve the problems that have become common in agriculture in Turkey and to survive the globalizing competition. In this study, the contribution of cooperatives in agriculture and the contributions to rural development will be tried to be discussed.

Keywords: Co-operative; Agricultural Cooperatives; Rural Development

Özet-Her toplumun hangi ekonomik sistemi benimsemiş olursa olsun karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunlardan biri belki de en önemlisi iktisadi büyüme ve kalkınma sorunudur. Bu sorunla nasıl baş edileceği konusunda literatürde ülkelere önerilen çözüm önerileri ya üretim faktörlerinin miktarını arttırmak ya da mevcut üretim faktörlerinin verimliliğini arttıracak teknolojiler geliştirmektir. Şüphesiz her ülkenin üretim faktörü niteliği ve niceliği başta olmak üzere ekonomik koşulları yanında sosyal ve siyasi koşullarının farklı olması kalkınma

[1] Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye, kayamehmet@dicle.edu.tr
[2] Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, bakkus@munzur.edu.tr
[3] Okt., Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye, sevim.bkaya@dicle.edu.tr

politikalarını da farklı kılmıştır. Ayrıca toplumun ekonomik evriminde de, tarım ekonomisi, sanayi ekonomisi ve bilgi ekonomisi olmak üzere, her dönem üretimde stratejik öneme sahip olan faktöre göre nitelendirilmiştir. Bu süreçle birlikte ekonomik yapı da değişmiş olup her ülkede üretim ve istihdam tarımdan sanayiye sanayiden hizmet sektörüne doğru kaymıştır ki bu bir anlamda kalkınmanın göstergesi olarak ifade edilmiştir. Benzer süreci sanayileşmeyi gecikmeli olarak başlamasına rağmen Türkiye'de yaşamıştır. Ancak bu sürecin sağlıklı bir şekilde yaşanmaması ve özellikle kalkınmada kırsalın ihmali, köyden kente göç, gecekondulaşma, kentsel işsizlik vb. sosyo-ekonomik sorunlarla kentler boğuşmaya başlarken, kırsalda düşen üretim yıllarca "Dünyada tarımda kendi kendine yeten sayılı ülkelerden biri olma" övüncümüz geride kalmış, Türkiye son yıllarda tarımda birçok üründe ithalata bağımlı olmaya başlamıştır. Oysa Türkiye'de planlı kalkınma döneminde önceleri "köy kalkınması" "tarımsal kalkınma" olarak ifade edilen kalkınma girişimleri 1970'ten itibaren "kırsal kalkınma" olarak adlandırılmış ve kırsala ait kalkınma politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Amaç kent ile kırsal arasındaki sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki farkları ortadan kaldırmak, kırsalda yerinden kalkınmayı sağlayarak kırsalın istihdam, yoksulluk ve göç gibi sorunlarını yerinde çözmeye çalışmaktır. Peki, bunu yapabildik mi? Yapsaydık kırsal kalkınmamızı sağladığımız gibi toplumsal kalkınmamızı da sağlamış olurduk. Nasıl sağlayabilirdik veya nasıl başarabilirdik dediğimiz zaman bunun dünyada klasikleşmiş Hollanda başta olmak üzere örnekleri eski(meyen) bir kurum olarak kooperatifleri işaret etmektedir. Kaldı ki mevcut koşullarda üretici; tohum, gübre, yakıt, ilaç başta olmak üzere girdilerin yüksek maliyeti, bankalara kredi borcunun olması, ürünün elinde kalacağı korkusu vb. sebeplerle ürününü değerinin altında elden çıkardığından kazanamamakta, tüketici ise yıllardır ürünün pazara ulaşımındaki aracıların çokluğu sebebiyle ürünü tarladaki fiyatından kat be kat fazlasına almak zorunda kalmaktadır. Üreticileri piyasanın insafına bırakmadan başta aracılara karşı korumak, maliyetlerini düşürmek, ürününü gerçek değeri üzerinden pazarlayabilmek ve böylece üretimin devamlılığını sağlamanın yolu örgütlenmeden ve onun kurumsal tezahürü olan kooperatiflerden geçiyor. Kooperatifler; dayanışma ve yardımlaşma kültürünün oluşmasına katkı sağladıkları gibi ülkelerin iktisadi kalkınmalarında da önemli bir etken olarak görülmektedirler. Kooperatifleşme ekonomik kalkınmanın yanında istihdam oluşturma, üretimin artırılması, ürünlerin pazarlanması, dayanışma kültürünün oluşturulması gibi konularda da birçok fayda sağlamaktadır. Ekonomik bakımdan zayıf olanların birleşerek amaçlarını gerçekleştirmek için kurdukları bir işletme türü olan kooperatifler; adaletli ve dengeli bir toplum yapısı oluşturulabilmesi için son derece gerekli kuruluşlardır. Kooperatifler kırsal alanda da etkili çiftçi örgütleri olarak tarımsal amaçlı kooperatifler adı altında faaliyet göstermektedirler. Türkiye'de tarımda müzminleşen sorunların çözümü ve küreselleşen rekabete ayakta kalabilmek güçlü tarımsal kooperatiflerle mümkündür. Bu çalışmada tarımda kooperatifleşmenin önemi ve kırsal kalkınmaya katkıları ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifleşme; Tarımsal Kooperatifler; Kırsal Kalkınma

GİRİŞ

Kırsal kalkınma yerel kaynakların ve rekabet avantajının kullanıldığı bir süreçtir. Kırsal kalkınmanın istihdama, dolayısıyla kırdan kente göçün azaltılmasına ve sektörlerin bölgelere ideal dağılımına kadar önemli katkıları söz konusudur. Ayrıca kırsal kalkınma ile birlikte ulusal ekonomik kalkınmanın da başarıya ulaşma şansı artmaktadır. Yani dar alandan geniş alana doğru sağlıklı bir kalkınmadan söz edilebilir. Kırsal kalkınmada toplumun değişik kesimlerine görevler verilebilir. Kırsalda yaşayan insanların sosyal ve ekonomik yaşamlarının geliştirilmesine yönelik kırsal alana özgü sektörlerin gelişiminin sağlanması önem arz etmektedir (Örki: 2016, 15). Kırsal alanda istenen bu gelişmenin hızlanmasında ve sağlanmasında bilinen en etkin mekanizma ise kooperatiflerdir (Doğan: 2014, 195). Kooperatifler; karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve ortak ekonomik çıkarların sağlanması için kurulan organizasyonlardır. Yani kooperatif işletmelerde temel amaç kar değildir. Kooperatifler genellikle ekonomik bakımdan zayıf olanların birleşip ortak amaçlarını gerçekleştirdikleri bir işletme şeklidir. Birçok alanda oluşturulabilme şansı mevcuttur (Sabuncuoğlu ve Tokol: 2013, 70). Kooperatifler, tüzel kişiliğe haiz işletmelerdir. Ortaklarının ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla, gerçek veya kamu tüzel kişileri, il özel idareleri, belediyeler, köyler ve dernekler tarafından kurulabilen katılıma açıklık ilkesinin olduğu esnek sermayeli kuruluşlardır (Akdemir: 2014, 111).

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK

ICA (International Cooperative Alliance-Uluslararası Kooperatif Birliği) kooperatifi; "ortak olarak sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme aracılığıyla ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin özerk bir ortak teşebbüsüdür" şeklinde tanımlamaktadır (http://ica.coop/en/what-co-operative).

Kooperatiflerde kendi ekonomik durumlarını korumak ve geliştirmek için kendi istekleri ile bir araya gelen insanlar zamanla, sadece kendileri için değil yaşadıkları toplumlar içinde avantajlar sağlamışlardır. Sonraki dönemlerde kooperatifler sadece zayıf kesimlerin ortak kuruluşları olmaktan çıkmış, iktisadi hayatta önemli başarılar sağlayan girişimler olmuşlardır (GTB: 2011, 3).

Kooperatifler; imece usulü, birlikte sorumluluk, demokrasi, eşitlik ve dayanışma gibi değerlere dayanmaktadır. Kooperatifler bir işletme olmalarının yanında, kooperatif kurma veya üye olmanın asıl amacı yalnız bireysel çıkarları sağlamaktan ziyade tüm üyelerinin menfaatlerini sağlamak, ekonomik ve sosyal koşullarını iyileştirmek için hareket etmektir (http://www.fao.org/sustainable-food-value-chains/training-and-learning-center/details-materials/en/c/266505/).

Yukarıda bahsedilen değerlerin uygulanması için bazı ilkelerden bahsedilmektedir. Bunlar:

- Gönüllü ve açık ortaklık: Kooperatifler; gönüllü katılımın olduğu, cinsel sosyal siyasal ve dinsel ayrımın olmadığı, herkese açık organizasyonlardır.
- Demokratik Ortak kontrolü: Kooperatifler politikalarını ve kararlarını aktif olarak belirleyen, her ortağın bir oyunun olduğu, demokratik bir şekilde kontrol edilirler.
- Ortakların ekonomik katılımı: Ortaklar kooperatifin sermayesine adil bir şekilde katkıda bulunurlar. Bu sermayenin bir kısmı en azından kooperatifin ortak malıdır.
- Özerklik ve bağımsızlık: Kooperatifler ortakları tarafından kontrol edilen ve kendi kendine yeten kuruluşlardır. Kooperatifler hükümetlerde dahil diğer kuruluşlarla anlaşmaya girdikleri veya dış kaynaklarla sermayelerini artırdıkları takdirde kooperatif özerkliğini koruyacak ve ortaklarının demokratik yönetimini sağlayacak şekilde yaparlar.
- Eğitim, öğrenim ve bilgilendirme: Kooperatifler, kooperatiflerinin gelişimine etkili bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için üyeleri, seçilmiş temsilcileri, yöneticileri ve çalışanları için eğitim ve öğretim sağlarlar. Kooperatifler halkı- özellikle de gençleri ve düşünce önderlerini - işbirliğinin şekli ve yararları konusunda bilgilendirirler.
- Kooperatifler arası işbirliği: Kooperatifler, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası yapılarla birlikte çalışarak üyelerine en etkin şekilde hizmet ederler ve kooperatif hareketini güçlendirirler.
- Toplumsal sorumluluk: Kooperatifler, ortaklarının onayladığı politikalar aracılığıyla toplumlarının sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar (http://ica.coop/en/what-co-operative).

Dünya'da Kooperatifçilik

İnsanlık tarihi boyunca insanların üstesinden gelemedikleri sorunları çözmek için birlikte iş görme çabaları sürekli yaşanmıştır. Ancak bu çabaların örgütlenmemiş ve süreksiz çabalar olduğu anlaşılmaktadır (Müftüoğlu ve Aydos: 2001, 12).
Bir iktisadi organizasyon olarak kooperatifler ilk olarak 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır. Bugünkü anlamda ilk kooperatif 1844 yılında 28 işçinin "Rochdale Society of Equitable Pioneers Ltd." adıyla İngiltere'de kurdukları tüketim kooperatifidir. Sonraki yıllarda ise Almanya ve Fransa'daki sırasıyla; esnaf ve tarım kredi kooperatifçiliği, üretim kooperatifçiliği yer almaktadır (Can ve Sakarya: 2012, 29; GTB: 2011, 3).

Hızla sayısı artan kooperatifler 1895 yılında ICA adlı bir üst organizasyona kavuşmuşlardır (Geray: 1992, 428). Birlik, 95 ülkede faaliyet gösteren 284 kooperatif federasyonu ve organizasyonunu temsil eden dünya çapındaki en üst kuruluştur. Birlik üyeleri; ulusal düzeydeki kooperatif federasyonları, bireysel kooperatif organizasyonları ve kooperatiflerle ilgili hükümetlerin birimleridir. ICA

hükümetlerle ve organizasyonlarla birlikte hareket ederek, kooperatiflerin kurulmasına ve gelişmelerine olanak sağlayan yasal bir çevre oluşturmak için çalışmaktadır. Birlik aynı zamanda kooperatif değerlerine dayalı işletme modelinin önemini açıklayarak bu modelin gelişmesine katkı sağlamaktadır (http://ica.coop/en/international-co-operative-alliance).

Türkiye'de Kooperatifçilik

Osmanlı'da ilk kooperatifçilik örneği, 1863 yılında kurulan "Memleket Sandıkları" dır. Mithat Paşa tarafından şimdiki Sırbistan sınırları içinde yer alan aynı zamanda o dönem valisi olduğu Niş şehrinin Pirot kasabasında kurulmuştur. Bu sandıkların temel amacı o dönem çiftçilerin kredi alanında karşılaştıkları sorunların çözüme kavuşturulmasıdır. 29 madden oluşan Memleket Sandıkları Nizamnamesi ile üretim ve kredi kooperatifçiliğinin birleştirildiği bir yapı oluşturulmuş ve devlete ait boş araziler köylüler tarafından ekilmiş, bu arazilerden elde edilen ürünlerin gelirleri ise memleket sandıklarının sermayesini oluşturmuşlardır. Bu sermaye de belirli şartlar altında çiftçilere kredi olarak verilmiştir. Ancak daha sonra yaşanan sorunlar ve istismarlar bu sandıkların yerlerini öncelikle 1883 yılında Menafi Sandıklarına, 1888 yılında da Ziraat Bankasına bırakmalarına yol açmıştır (Can ve Sakarya: 2012, 29-30).

Günümüzde ise Türkiye'de ihtiyaçlar ortaya çıktıkça farklı alanlarda kooperatifler kurulmaktadır. Böylece hem çeşitlilik hem de sayısal anlamda yaygınlaşmaktadırlar. (Geray: 1992, 432). İşbirliği düşüncesinin toplumda yerleşmesini sağlayan kooperatifçilik, kentsel alanda konut, arsa, küçük sanayi sitesi, toplu işyeri, motorlu taşıyıcılar, esnaf ve kefalet kooperatifleri; kırsal alanda ise tarım satış ve kredi kooperatifleri, köy kalkınma, su ürünleri gibi kooperatifler olarak bulunmaktadırlar. Aynı zamanda ortaklarına ekonomik ve sosyal faydalar sağlayan kooperatifler, dayanışma ve toplumsal ilişkilerin gelişmesi açısından da oldukça önemli görülmektedir (Müftüoğlu ve Aydos: 2001, 33).

KOOPERATİFLERİN ÖNEMİ

Kooperatifler; ekonomik işletmelerdir. Ancak yatırım getirisi ile yönlendirilmemektedirler. Ortaklarına yarar sağlamak için kurulmuşlardır. Fakat bu yarar ekonomik, sosyal veya kültürelde olabilir. Kooperatiflere yatırılan sermaye getirilerine çok fazla odaklanmak, kooperatiflerin potansiyel yararlarını yeterince ortaya koyamaz. Bir tarımsal kooperatifin ortaklarına sağladığı dolaylı ekonomik getiriler ve kendi girişimlerini yapabilme olanağı, sağlayacakları sınırlı getiriden daha önemlidir. Örneğin, daha iyi ürün fiyatlandırması, ulaşım ve bilgi gibi dolaylı ekonomik faydalar ortak sermaye getirisinden daha değerlidir (Lund: 2013, 39).

Birleşmiş Milletler tarafından yapılan çalışmada, dünya genelinde 800 bin kooperatif olduğu ve bu kooperatiflerin 1 milyardan fazla ortağının olduğu saptanmıştır. Bu sayılar, Avrupa Birliği içerisinde 250 bin civarında kooperatif ve 165 milyonu aşkın ortaktır. Kooperatiflerin istihdama katkılarını göstermesi açısından değerlendirildiğine ise, dünya genelindeki 800 bin kooperatifin 100 milyondan fazla kişiye iş olanağı sağladığı; Avrupa Birliği'ndeki 250 bin civarı kooperatifin 5,4 milyon kişiye iş imkanı sunduğu görülmektedir (GTB: 2013, 2-3).

Kooperatiflerin dünya ekonomisine ve ülke ekonomilerine katkıları yadsınamaz bir gerçektir. Örneğin ICA'nın 2008 yılında yayınladığı Global 300 raporu, dünyanın en büyük 300 kooperatifinin 1,6 trilyon ABD doları gelir ürettiklerini gösteriyor. Bu tutar da ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılaları ile karşılaştırıldığında ve sıralamaya dahil edildiği varsayıldığında, o tarihte dünyanın dokuzuncu büyük ekonomisi olarak sıralamaya girmektedir (ICA Global 300 Report 2010: 2011, 2). Sadece bu bile kooperatiflerin dünya ekonomisi için ne kadar önem teşkil ettiğini göstermektedir.

"ICA öncülüğünde hazırlanan 2016 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporuna göre, dünya genelinde 63 ülkeden bildirimde bulunan 2.370 kooperatiften 1.420'si 100 milyon dolar üzerinde ciroya sahiptir.

Raporda, bildirimde bulunan kooperatifler arasında en yüksek ciroya ulaşan ilk 300 kooperatifin toplam cirosunun 2,5 triyon dolar olduğu görülmektedir. Bu kooperatiflerin; %32'si tarım ve gıda, %40'ı sigorta, %19'u toptan ve perakende ticaret, %6'sı ise bankacılık ve finansal hizmetler sektöründe faaliyet göstermektedir" (GTB: 2017, 1).

Kooperatifleşme konusunda dünyada önemli bir yere sahip olan Almanya'da her çiftçi bir veya birkaç kooperatifin ortağıdır. Zanaatkarların %60'ı, perakendeci tüccarların %75'i, bunlarla birlikte fırıncı ve kasapların %90'ı kooperatif ortağıdır. Ayrıca birçok farklı alanda da kooperatifleşme olmaktadır. Örnek olarak, serbest mali müşavirlerin %65'ten fazlasının kooperatiflere ortak oldukları görülmektedir. Almanya'da kooperatif sektörünün 2011 verilerine göre; 1.138 kooperatif bankası, 13.474 şubesi, 2 kooperatif merkez bankası, 16,7 milyon ortağı ve 1.237 milyar euro bilanço toplamı vardır. Kırsal raiffeisen kooperatiflerine aynı yıl verilerine göre bakıldığında; 2.598 raiffeisen kooperatifi, 6 kooperatif işletmesi, 1,7 milyon ortak ve 41 milyar euro cirolarının olduğu görülecektir. Küçük ölçekli sanayi ürün ve hizmet kooperatiflerinin sayısal verileri; 1.615 kooperatif, 7 merkez kooperatifi, 300.000 ortak ve 105,1 milyar euro ciro ile yine önemli bir yere sahiptir. Tüketici kooperatifi sayısal verileri; 218 kooperatif, 1 merkez kooperatifi, 970 mağaza 500.000 ortak ve 2 milyar euro cirodur. Son olarak yapı kooperatiflerinin 2011 verileri ise; 1.855 kooperatif, 2,8 milyon ortak ve 2,15 milyon daire ve ev olmuştur. 2,15 milyon daire ve ev sayısı da tüm kiralık konutların %10'una tekabül etmektedir (GTB: 2013, 19-20). Bu verilerle Almanya'daki kooperatiflerin toplumsal hayatta, ekonomide ve ortaklarının yaşamlarında ne kadar önemli bir yere sahip oldukları anlaşılabilmektedir.

Tüketiciler açısından değerlendirildiğinde, tüketim kooperatifleri aracılığıyla dar gelirli tüketicilerin temel ihtiyaçları daha uygun ve ucuz olarak sağlanmaktadır. Ayrıca örgütlü tüketiciler kendilerini olumsuzluklara karşı daha iyi koruyabilmektedirler. Tüketiciler çeşitli şekillerde örgütlenebilmektedirler. Bunlardan bir kısmı ulusal bir kısmı ise uluslararası düzeyde olabilmektedir. Örneğin tüketici dernekleri, tüketici vakıfları veya tüketici kooperatifleri kurulabilmektedir. Bunlardan tüketici kooperatifleri bazen bir iş yerinde çalışanların oluşturdukları ve işyerinin birçok konuda yardımcı olduğu işyeri kooperatifleri şeklinde olabilmektedir. Bazen de işyeri kooperatifi sayılabilecek, sendikalar tarafından oluşturulan sendika kooperatifleri aracılığıyla ortaklarının ihtiyaç duyduğu mallara daha kolay ve ucuz ulaşmalarını sağlayan kooperatifler kurulabilmektedir. Bir diğer tüketim kooperatifi tipide semt kooperatifleridir. Tüketim kooperatiflerinin tümünün amacı ortaklarının ekonomik çıkarlarını koruyarak temel ihtiyaçlarına daha güvenilir, kolay ve ucuz olarak ulaşmalarını sağlayabilmektir (Bayazıt Hayta: 2007, 15-16).

Ayrıca kriz dönemlerinde de kooperatifler önem arz etmektedir. Kooperatif işletmelerin faaliyetleri ile kriz dönemlerinde belirsizliklerin ortadan kaldırılması ve krizin aşılması kolaylaşmaktadır. Ekonomik krizlerde diğer işletmelere nazaran istihdam sağlama ve hizmet üretme konularında kooperatiflerin daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Böylece toplumların ekonomik krizleri daha kolay atlatmalarını sağlamaktadırlar. Sağlam yapıları nedeniyle kriz dönemlerinde kooperatifler oldukça esnek ve dayanıklı olabilmektedir. Krizlerden etkilenen sosyal grupların bu etkilerden olabildiğince az zararla veya mümkünse zararsız çıkabilmelerine katkıda bulunmaktadırlar. Kooperatifler vasıtasıyla toplumsal gruplar arasında uzlaşma kültürü oluşturularak, sosyal sorunların ortaya çıkması da önlenebilmektedir (Bayaner: 2014, 63-64).

Türkiye'de ise nüfus artışı ve ekonomideki dönem dönem yaşanan krizler nedeniyle işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Ancak kriz dönemlerinde özellikle kooperatiflerin istihdam olanaklarını koruyabildikleri görülmüştür. Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016'da yer alan tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler, ulaştırma hizmeti kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, eczacı kooperatifleri, tüketim kooperatifleri ve yapı kooperatiflerinin iştirakleri ile birlikte iş sağladıkları yaklaşık 150 bin çalışan olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayı kooperatiflerin doğrudan iş sağladığı maaşlı ve ücretli kişileri ifade etmektedir. Ancak kooperatif ortaklarının tamamı olmasa bile, dolaylı

istihdam sağlananlarla birlikte bu sayının 800 bin ile 1 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir (GTB: 2017, 52).

Uluslararası Çalışma Örgütü de (ILO) kooperatiflerin ekonomik ve sosyal işlevleri üzerinde durmuş ve en üst karar organı olan Çalışma Konferansının 2002 yılındaki 90. Toplantısı'nda kooperatifler aracılığıyla oluşturulan istihdam, gelir dağılımında adalet ve iyi çalışma şartları gibi konularda sağladıkları yararlar göz önünde bulundurularak "Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi" başlıklı 193 sayılı Tavsiye kararı alınmıştır. Bu kararla insanlar arasında ulusal ve uluslararası dayanışmanın oluşturulabilmesi için kooperatiflerin insanların ekonomik ve sosyal kalkınmaya katılımını teşvik ettiği ortaya konmuştur. Ayrıca kaynak kullanımı, yatırım ve istihdam oluşturma gibi sorunlara çözüm üreterek dengeli ve adaletli bir toplum oluşturulabilmesi için güçlü bir hükümet ve özel sektörün dışında kooperatifler ve diğer sosyal kuruluşlarında olması gerektiği açık bir şekilde ifade edilmiştir (GTB: 2012, 20-21).

KIRSAL KALKINMADA TARIMSAL KOOPERATİFLER

Türkiye'de tarım alanında cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren düzenlemeler yapılmıştır. Hükümet özellikle vergi, kredi ve toprak mülkiyeti konularında önemli adımlar atmıştır. Toprakta özel mülkiyeti yaygınlaştırmak için yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1927 ve 1929'da çıkarılan kanunlarla topraksız veya az topraklı köylülere toprak verilmesi yoluna gidilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke toprakları içinde işlenen toprak oranı yüzde 4,86 iken bu oran 1934'te yüzde 10,2'ye ve 1940'ta ise yüzde 12,25'e yükselmiştir. 1945'te çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda 1950 başında yapılan değişikliklerle başta o yıllarda Bulgaristan'dan gelen göçmenlere ve bir kısım topraksız veya az topraklı köylüye toprak dağıtımı yapılmıştır. Ancak kanunun topraksız veya az topraklı köylünün üretimini artırma, kooperatifleşme gibi konulardaki teklifleri büyük ölçüde gerçekleştirilememiştir. (Kepenek ve Yentürk: 1999, 44,70,105). Kooperatifçilik açısından bu dönemde en önemli sayılabilecek gelişme ise 1961 Anayasasının 51. maddesinde "Devlet kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır" ifadesinin yer almasıdır. Bu maddeyle devlet kooperatifçiliğin geliştirilmesi için sorumlu duruma gelmiştir (GTB: 2012, 23).

Tarım politikalarında 1963 sonrası planlı döneme girilmiştir. 1960'lardan 1980'e kadar ki ithal ikameci sanayi politikaları sonucunda tarımsal üretimde verimlilik artışı ilk amaç olmuştur. 1980'lerden günümüze kadar ise neo-liberal politikalar ülkemizin tarım politikalarında etkili olmuştur. 1990'lı yıllarda tarım sektörünün lehine olan önlemler alınmış olmakla birlikte, Süt Enstitüsü Kurumu, Yem Fabrikaları, Türkiye Zirai Donatım Kurumu gibi tarım sektörüne yön veren KİT'ler özelleştirilmiştir. Türkiye'de 2001 yılından itibaren "Tarım Reformu Uygulama Projesi" ile doğrudan gelir desteği, alternatif ürün projesi, Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin yeniden yapılandırılması, proje yönetimi ve destek uygulamaları gibi konular gündeme gelmiştir (Eştürk ve Ören: 2014, 195-196).

Günümüzde modern girdi kullanımının yaygınlaşması, göreli gelir artışı gibi olumlu görülebilecek gelişmelere rağmen tarım sektöründeki eksikliklerin devam ettiği söylenebilir. Bunlardan belki de en önemlisi tarımın büyük işletmeler tarafından yapılmamasıdır. Tarım üreticilerinin örgütlenerek piyasa mekanizmalarından daha fazla yararlanmalarını sağlamak gerekmektedir (Kepenek ve Yentürk: 1999, 355). Kooperatifleşme de bu sorunlara çözüm olarak düşünülebilir.

Tarımsal üretimin ve kırsal kalkınmanın her açıdan sürdürülebilir olması için en önemli etken örgütlü üreticilerin olmasıdır. Üreticiler arasında da dayanışmayı ve örgütlenmeyi sağlayacak bir yöntem olarak kooperatifleşme ön plana çıkmaktadır. Kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak tanımlanabilecek kooperatifçilik kırsal kalkınma için oldukça önemlidir. Kooperatifler; girdilerin sağlanması, ürünlerin pazarlanması ve riskin azaltılması gibi yararlar sağlamaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde tarımsal açıdan sektörde kooperatifler oldukça önemlidir. Ülkemize baktığımızda ise, tarımsal

kooperatifçiliğin daha çok sayısal olarak geliştiği, işletmecilik anlamındaysa yetersiz kaldığı görülmektedir. Oysaki tarımsal kooperatiflerin çiftçilere sağladıkları ekonomik yararların yanında yerel ve bölgesel kalkınmada da önemli bir yere sahip oldukları anlaşılmaktadır (Şahin vd.:2013, 51-52).

Gelişmekte olan ülkelerde piyasa ekonomisine özellikle tüketim açısından eklemlenmiş kentler ile tam olarak uyum sağlayamamış kırsal alanlar söz konusudur. Bu kırsal alanların kalkınması, kırsal alanda yaşayan insanların ekonomik ve sosyal hayatlarının iyileştirilmesini ifade eder. Ancak kırsal kalkınma aynı zamanda kırdan kente göçün azaltılmasını sağlayarak, kentsel alanda bu yüzden oluşan sorunlarında azalmasına katkı sağlamaktadır. Kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için bazı araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araçların başında da kooperatifler gelmektedir. Kırsal alanda kooperatifler çeşitli yararlar sağlarlar. Bunlardan bazıları ise şu şekildedir:

- Kırsal alanda kurulan ve devlet denetimindeki kredi kooperatifleri, o yörede tefeciliğin önlenmesini sağlayabilir.
- Dağınık araziler toplulaştırılabilir.
- Islah ve altyapı çalışmaları yapılabilir.
- Pazarlama koşullarında sağlanacak iyileştirilmelerle üretici güven altına alınabilir.
- Tarım sanayi bütünleşmesi sağlanarak ürünlerin tüketiciye ulaşana kadar geçen süredeki ürünün toplanması, depolanması ve diğer gereksinimler sağlanabilir (Doğan: 2014, 195-196).

Tablo 1: 2008 Ciro Verilerine Göre 2010 ICA Global 300 Raporundaki Tarım ve Ormancılık Sektöründeki İlk Yirmi Kooperatif

Sıra	İsim	Ülke	Gelir (milyar dolar)
1	Zen-Noh (National Federation of Agricultural Co-operatives)	Japonya	56.99
2	Zenkyoren	Japonya	52.33
3	National Agricultural Cooperative Federation (NACF)	Kore	32.39
4	CHS Inc	ABD	32.17
5	Covea	Fransa	17.74
6	BayWa Group	Almanya	12.24
7	Land O'Lakes	ABD	12.04
8	Dairy Farmers of America	ABD	11.82
9	Fonterra Co-operative Group	Yeni Zelanda	11.34
10	Aria Foods	Danimarka	9.25
11	Metsäliitto	Finlandiya	8.96
12	Danish Crown	Danimarka	8.78
13	AGRAVIS Raiffeisen AG	Almanya	8.09
14	Suedzucker	Almanya	8.05
15	China National Agricultural Means of Production Group Corporation	Çin	7.77
16	Invivo	Fransa	7.35
17	DLG Group	Danimarka	7.03
18	Growmark Inc	ABD	6.73
19	Lantmännen	İsveç	5.44
20	Coopératif Terrana Group	Fransa	5.43

Kaynak: ICA Global 300 Report 2010: 2011, 4. http://ica.coop/sites/default/files/basic-page-attachments/global300-report-2011-1757377405.pdf

ICA'nın 2011'de paylaşılan Global 300 raporunda, elde ettikleri gelirler açısından ilk yirmide yer alan tarım ve ormancılık alanındaki kooperatifler yukarıdaki tablodan incelendiğinde ilk sırada yer alan Japonya'daki Zen-Noh'un (Tarımsal Kooperatifler Ulusal Federasyonu) 2008 yılı cirosu 56.99 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Zen-Noh Japonya'da kırsal kesimde yaşayan 3 milyondan fazla ailenin tarımsal girdi ve donanım ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Zenkyoren'in (Tarımsal Kooperatifler Sigorta Federasyonu) cirosunun ise 52.33 milyar dolar olduğu görülmektedir (GTB: 2013, 8). Yirminci sıradaki Fransız, Coopératif Terrana Group'un geliri de 5.43 milyar dolardır. Tablodan da görüleceği üzeri farklı ülkelerden tarım ve ormancılık alanındaki yirmi kooperatifin 2008 yılı toplam ciroları 320 milyar doların üzerindedir.

Tarımsal kooperatifler açısından önemli bir yere sahip olan Hollanda'yı inceleyecek olursak, 15 milyonun üzerinde nüfusa sahip olan ülkede faal nüfusun %10'u tarım sektöründe çalışmaktadır. 39.800 km2 yüzölçümüne sahip olan ülke topraklarının %48'i tarım arazisidir. Hollanda'nın gayri safi milli hasılası içinde tarımın önemli bir payı vardır. Ülkede 19. Yüzyılın ortalarından beri tarımsal kooperatifler kırsaldaki üreticilerin şartlarını iyileştirmek ve piyasada söz sahibi olabilmek için kendilerini sürekli geliştirmektedirler. Kooperatifçilik faaliyetlerindeki gelişmelerin diğer bazı Avrupa Birliği ülkelerine göre daha hızlı olduğu görülmüştür. Kırsal alanla ilgili kooperatiflere baktığımızda ilk süt kooperatifi 1886'da ilk sebze kooperatifi 1887'de ve ilk tarım kredi kooperatifi ise 1896 yılında kurulmuştur. Hollanda'da kırsal kesimde üreticilerin aynı anda 3-4 farklı kooperatife üye olabildiği, kooperatif hukukunun ve bağımsız birliklerin olduğu bir anlayış söz konusudur. Hollanda'daki tarımsal amaçlı kooperatifler; kredi vermek, tarımsal girdi sağlamak ve ürünleri pazarlamak gibi hizmetler veren çok amaçlı kooperatiflerdir. 1950'li yıllardan sonra kooperatif sayılarında sürekli düşüş olmasına rağmen ürettikleri ürünlerin kalitesi ve pazar paylarında artış olmuştur. Kırsal alanda üretilen et, süt, meyve ve sebze gibi ürünlerin birçoğu kooperatifler aracılığıyla toplanmakta, işlenmekte ve pazarlanmaktadır. Tarım topraklarının %70'i de kooperatif ortağı olan çiftçilere aittir (Köroğlu: 2003, 16-17).

Türkiye'de ise tarım sadece ekonomik bir sektör olmaktan öteye sosyal anlamda da önemlidir. Çünkü nüfusunun %30' a yakını tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Ancak gayri safi milli hasıladan aldığı pay %8 dolayındadır. Bu durumun değişebilmesi ise ancak kooperatifleşmenin tarım alanında yaygınlaştırılması ile mümkün görünmektedir. Türkiye'de tarım işletmeleri küçük ölçeklidir. Bu sebeple üreticilerin modern ve ekonomik ölçekli tarım yapabilmesi için kooperatifleşme önem arz etmektedir. Tüm gelişmiş ülkelerde olduğu gibi üreticilerin kooperatifleşme yoluyla örgütlenmesi ve pazarda etkin bir konuma gelmesi ülkemiz açısından da önemlidir. Kooperatifleşme ile birlikte, ancak örgütlü üreticilerin değişimi ve yenilikleri takip edebilmesi mümkün olmaktadır. Aynı zamanda bu şekilde bir sivil toplum örgütü gibi hareket edebilecek ve kamuoyu oluşturabileceklerdir (Gülçubuk ve Bayaner: 2012, 995-1000).

Türkiye'de Tarım Kooperatifleri

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 171. maddesinde devletin milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, üretimi artıracak, tüketiciyi koruyacak ve kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirler alacağını belirtmiştir. Sadece anayasada yer almakla kalmamış, özellikle tarımsal kooperatifçilik ülkenin kalkınması için önemli araçlardan biri olarak görülmüştür. Daha sonra kooperatiflerle ilgili başka kanunlarda çıkarılmıştır. Birçok kooperatifin kurulup gelişmesini de devlet sağlamıştır. (Bayaner: 2014, s. 55). Kırsalda kooperatiflerin temel amacı üreticinin yaşam standartlarını ve kalitesini artırmaktır. Ayrıca üretim verimliliğini yükseltmek ve üreticilerin pazarda daha iyi bir konum elde etmelerini sağlamak gibi amaçları da vardır. Kooperatifler farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Türkiye'de ise temelde tarım ve tarım dışı olmak üzere sınıflandırılmıştır (Örki: 2016, s. 15).

Türkiye'de kooperatiflerin ekonomideki önemini ortaya koymak için veriler yetersizdir. Ancak kooperatifçiliğin kırsal alandaki yoksulluğu azaltmak açısından önemli olduğu görülmektedir (Bayaner: 2014, 59-60). İstanbul Sanayi Odası'nın 2015 yılında yayınladığı Türkiye'nin 500 Sanayi Kuruluşu listesinde Konya Şeker 40, Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 129, Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği de 418'inci sırda yer almıştır. 2013 itibariyle Türkiye'de 32 türde 80.000'e yakın kooperatif, 8 milyona yakın kayıtlı ortak ve 571 birlik bulunmaktadır. Bu veriler tarımsal kooperatiflerin ekonomideki yeri ve kırsal kalkınmaya yaptıkları katkı dolayısıyla umut vericidir (Örki: 2016, 17).

Tablo 2: Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatif Sayıları ve Ortak Sayıları

Kooperatifler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.448.171
Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.001.418
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.201	775.563
Tarım Satış Kooperatifi	305	323.566
Sulama Kooperatifi	2.523	303.586
Su Ürünleri Kooperatifi	553	30.889
Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Kooperatifi	31	3.128
Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatif Toplamı	12.269	3.886.321
Türkiye'deki Tüm Kooperatifler	53.258	7.422.964
Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatiflerin Payı	%23	%52,3

Kaynak: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017, Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016, s.31

Türkiye'deki tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler ve ortak sayıları tablo 2'de incelendiğinde pancar ekicileri kooperatifi sayısının 31 ile en az sayıdaki tarımsal faaliyet gösteren iki kooperatif türünden biri olduğu görülmektedir. Ancak ortak sayıları itibariyle 1.448.171 ile en fazla ortağa sahip kooperatif türüdür. Tarım kredi kooperatifleri ise 1.001.418 ortak sayısı ile ikinci sıradadır. En az ortağa 3.128 ile yaş sebze ve meyve pazarlama kooperatiflerinin sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'deki toplam kooperatifler içinde tarımsal faaliyet gösteren kooperatiflerin oranı %23, ortak sayılarının tüm kooperatiflerin ortak sayıları içindeki payı ise %52,3 olarak tespit edilmiştir.

SONUÇ

Üretici; tohum, gübre, yakıt, ilaç başta olmak üzere girdilerin yüksek maliyeti, bankalara kredi borcunun olması, ürünün elinde kalacağı korkusu vb. sebeplerle ürününü değerinin altında elden çıkardığından kazanamamakta, tüketici ise yıllardır ürünün pazara ulaşımındaki aracıların çokluğu sebebiyle ürünü tarladaki fiyatından kat be kat fazlasına almak zorunda kalmaktadır. Üreticileri piyasanın insafına bırakmadan başta aracılara karşı korumak, maliyetlerini düşürmek, ürününü gerçek değeri üzerinden pazarlayabilmek ve böylece üretimin devamlılığını sağlamanın yolu örgütlenmeden ve onun kurumsal tezahürü olan kooperatiflerden geçiyor.

Kırsal kalkınma hem kırsal alandaki hem de kentsel alandaki sorunların çözümü için önemlidir. Aynı zamanda ulusal kalkınmanın sağlanabilmesi de kırsal kalkınmanın sağlanması ile başarılabilir. Türkiye'de kooperatiflerin sadece niceliksel artışı yeterli görülmeden, niteliksel anlamda da geliştirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü diğer işletme türlerinden farklı olarak kooperatifler sosyal sorumlulukları olan bir işletme türüdür. Kooperatifler ekonomik kalkınmadan, adil paylaşımın sağlanmasına ve sosyal gelişmeye kadar birçok alan için önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

AKDEMİR, Ali, 2014, Meslek Yüksekokulları İçin İşletmeciliğin Temel bilgileri, Kocaeli Üniversitesi Umuttepe Yayınları, 1. Basım, Kocaeli.

BAYANER, Ahmet, 2014, "Kooperatiflerin Ekonomideki Rolü", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, (28), s. 53-70.

BAYAZIT HAYTA, Ateş, 2007, "Tüketicinin Korunmasında Tüketici Örgütlerinin Rolü ve Önemi", Kastamonu Eğitim Dergisi, 15(1), s. 13-20.

CAN, Mehmet Ferit; SAKARYA, Engin; 2012, "Dünya ve Türkiye'de Tarım ve Hayvancılık Kooperatiflerinin Tarihsel Gelişimi, İktisadi önemi ve Mevcut Durumu", Vet. Hek. Der. Derg., 83(1), s. 27-36.

DOĞAN, Sibel, 2014, "Kırsal Gelişmede Kooperatif Faaliyetten Beklenen Ekonomik Sonuçlar", Mülkiye Dergisi, 24(222), s. 195-214.

EŞTÜRK, Özlem; ÖREN, M. Necat; 2014, "Türkiye'de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi", YYÜ Tar. Bil. Derg., 24(2), s.193-200.

GERAY, Cevat, 1992, "Kooperatifçiliğin Dünya'da ve Türkiye'deki Nicel Gelişimi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47(1), s. 427-441.

GÜLÇUBUK, Bülent; BAYANER, Ahmet; 2012, "Kırsal Yoksulluğun Azaltılmasında ve Küçük İşletmeciliğin Yaşamasında Kooperatifçiliğin Rolü" (5-7 Eylül 2012) Türkiye 10. Tarım Ekonomisi Kongresi, Konya, s. 995-1002.

ICA, 2011, Global 300 Report 2010. http://ica.coop/sites/default/files/basic-page-attachments/global300-report-2011-1757377405.pdf erişim tarihi: 15/06/2017.

KEPENEK, Yakup; YENTÜRK, Nurhan; 2003, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, 14. Baskı, İstanbul.

KÖROĞLU, Semiha, 2003, Avrupa Birliğinde ve Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AT Uzmanlık Tezi, Ankara.

LUND, Margaret, 2013, Cooperative Equity and Ownership: An Introduction, Published by The University of Wisconsin Center for Cooperatives, Madison.

MÜFTÜOĞLU, Halil; AYDOS, Volkan; 2001, Türkiye'de Kooperatifçilik Türk Konut Kooperatifçiliğine Alternatif Bir Model: Almanya, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ÖRKİ, Armağan, 2016, "Ekonomik Kalkınmada Kooperatiflerin Öneminin Örneklerle Değerlendirilmesi", Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(2), s.13-22.

SABUNCUOĞLU, Zeyyat; TOKOL, Tuncer; 2013, Meslek Yüksekokulları İçin Genel İşletme, Beta Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

ŞAHİN, Ahmet; CANKURT, Murat; GÜNDEN, Cihat; MİRAN, Bülent; 2013, "Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçiliğin İller Açısından Çok Boyutlu Analizi", Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Dergisi, 44(1), s. 51-62.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2011, Dünyada Başarılı Kooperatifçilik Uygulamaları.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2013, Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017, Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016.

http://www.fao.org/sustainable-food-value-chains/training-and-learning-center/details-materials/en/c/266505/ erişim tarihi: 01/05/2017

http://ica.coop/en/what-co-operative erişim tarihi: 05/05/2017

http://ica.coop/en/international-co-operative-alliance erişim tarihi: 06/05/2017

On the Sectoral Specialization and Economic Growth in Turkey: How Dominant is the Location Quotient?

Türkiye'de Sektörel Uzmanlaşma ve Ekonomik Büyüme Süreci Üzerine: Bölgesel Etki Ne Kadar Baskındır?

Merter AKINCI[1], *Haktan SEVİNÇ*[2]

Abstract: The main aim of the paper is to shed light on the following questions: Are there any specializations in three kinds of sectors namely agriculture, industry and service in 81 provinces of Turkey and if so what are the effects of sectoral specialization on the economic growth process of the cities? In order to answer the questions, in the first step the location quotients for 81 provinces of Turkish cities at sectoral level are computed by using census of Turkey at city and sector level and in the second step the effect of sectoral specialization level of Turkish cities on the process of economic growth is estimated by applying cross-sectional analysis technique in the year of 2016. The findings of the location quotient analysis show that the cities located in the Marmara and Aegean regions are generally exporter cities in the context of industry and service sectors and they can accelerate their economic growth potential because of their strong export capacities. In addition, as well as the cities located in the Marmara and Aegean regions, the cities located in the Central and South Anatolia regions have a significantly export and growth potential, either. Besides, the worst sectoral specialization and growth performance are detected in the cities located in the Northeast and Eastern Anatolia regions, which are generally found as importer cities.

Key Words: Sectoral Specialization, Economic Growth, Location Quotient, Cross-Sectional Analysis

Özet: Bu çalışmanın temel amacı şu sorulara ışık tutabilmektir: Türkiye'de 81 il itibariyle tarım, sanayi ve hizmetler olmak üzere üç sektörde herhangi bir uzmanlaşma düzeyi söz konusu mudur ve eğer böyle bir uzmanlaşma düzeyi geçerli ise sektörel uzmanlaşma seviyesinin illerin ekonomik büyüme süreci üzerindeki etkileri nelerdir? Bu sorulara cevap arayabilmek için ilk aşamada il ve sektör düzeyinde Türkiye ekonomisi nüfus verileri kullanılarak 81 ilin sektörel seviyedeki lokasyon büyüklükleri hesaplanmış ve ikinci aşamada ise illerin sektörel uzmanlaşma düzeylerinin ekonomik büyüme süreci üzerindeki etkileri yatay kesit analiz tekniği uygulanarak 2016 yılı için tahmin edilmiştir. Bölgesel etki analiz sonuçları, Marmara ve Ege bölgesinde bulunan illerin özellikle sanayi ve hizmet sektörleri kapsamında ihracatçı özellikler sergilediğini ve bu bölgedeki illerin güçlü ihracat potansiyelleri dolayısıyla ekonomik büyüme potansiyellerini hızlandırdığını göstermiştir. Marmara ve Ege bölgesinde bulunan illerin yanı sıra, Orta ve Güney Anadolu bölgesinde yer alan illerin de anlamlı düzeylerde ihracat ve büyüme potansiyellerinin olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde bulunan ve genellikle ithalatçı şehirler olan illerin en kötü sektörel uzmanlaşma ve büyüme performansları sergiledikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sektörel Uzmanlaşma, Ekonomik Büyüme, Lokasyon Etkisi, Yatay Kesit Analizi

GİRİŞ

Ülkeler arasında giderek önem kazanan ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, askeri vb. ilişkilere dayalı yakınlaşmalara karşılık uluslararası rekabetçilik de giderek artan bir öneme kavuşma eğilimindedir. Bu ilişkiler bir yandan ülkelerin ekonomik büyüme iştahlarını çeşitli sektörlere dayalı olarak geliştirmekteyken, diğer taraftan söz konusu sektörleri giderek rekabetçi bir yapıya büründürmeye zorlamaktadır. Özellikle dış ticarette önemli bir güç durumunda olan ülkeler, mevcut durumlarını korumak veya geliştirmek için güçlü oldukları sektörlerde önemli korumacılık veya rekabetçilik kuralları uygulamaktadırlar. Bazı durumlarda ise ülkelerin farklı bölgelerinin yine sektör bazlı

[1] Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ünye/Ordu, makinci86@gmail.com
[2] Yrd. Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Merkez/Iğdır, haktansevinc@hotmail.com

üstünlüklerini korumak için kendi bölgelerinde bazı koruma veya rekabetçiliğe dayalı uygulamalar getirdikleri ve bu uygulamaların sekrörel uzmanlaşmalarına önemli katkılar sunduğu da açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Rekabet ve rekabetçilik kavramlarının bireyler, uluslar, şirketler ve sektörler bazında birçok açıdan değerlendirilebilecek anlamlar içermesine karşın, aksi belirtilmedikçe bu kavramlarda sektörel anlamların ön plana çıktığı aşikardır. Diğer taraftan sektörel rekabetçiliğin artması bölgesel veya ulusal anlamda rekabetçiliğin gelişmesi anlamında olacağı için bölgelerin veya ülkelerin ekonomik kalkınması için sektörel bazlı rekabetçilik giderek daha önemli bir hale gelmektedir. Bu nedenle ülkelerin veya bölgelerin üstün oldukları sektörlerini geliştirmek için birbirleriyle yarış halinde olması, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarının olmazsa olmaz koşulları arasına girmektedir. Böylece ekonomik büyüme sürecine kırsal veya bölgesel düzeyden önemli derecelerde katkı sunarak ülkelerin kalkınmasında daha başarılı bir politika bütünü sağlanmaktadır.

Diğer taraftan ülkelerin veya bölgelerin sektörel olarak avantajlı bir konuma geçmeleriyle sahip oldukları sektörel üstünlüklerini ihracat kapasitelerine aktardıkları da muhakkaktır. Bu bağlamda sektörel uzmanlaşmanın direkt olarak ilişkili olduğu diğer bir önemli konu da ihracattır. Özellikle rekabete dayalı artan ihracat rakamlarının fazla olduğu ülkelerin sektörel anlamda uzmanlaştıkları veya uzmanlaşma eğiliminde oldukları ifade edilmektedir (Erkan, 2012: 102). Geleneksel dış ticaret teorilerinde de; dış ticarette gelişmiş ülkelerin teknolojiye dayalı ürünlerde uzmanlaştıkları ve ihracatını yaptıkları, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinse tarımsal üretime dayalı ürünlerde uzmanlaştıkları ve ihracatını gerçekleştirdikleri ifade edilmektedir. Türkiye'nin de, özellikle son dönemdeki sanayi ve hizmet sektörüne dayalı ihracat performansı ayrı tutulduğunda, ihracat politikasında tarımsal ürünler ve yarı işlenmiş düşük teknolojiye dayalı ürünlerde uzmanlaştığı ifade edilmektedir. Bu çalışmanın amacı; Türkiye'nin ekonomik kalkınma politikalarında önemli bir sorun teşkil eden bölgesel kalkınma sorunsalına sektörel uzmanlaşmanın etkilerinin ne derecede olduğunu ortaya koyabilmektir. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde teorik altyapıya yönelik olarak giriş ve takdim kısmı verilmiş, sonrasında genel itibariyle Türkiye'de sektörel uzmanlaşma ve bölgesel kalkınma ilişkisine değinilmiştir. Daha sonra ekonomik büyüme ve sektörel uzmanlaşma ilişkisini ortaya koyan literatürdeki çalışmaların genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ise uygulamalı analiz kısmını oluşturacak veri seti aktarılmış ve ekonometrik model tanıtılmıştır. Daha sonra ise yapılan analize dayalı uygulama bulguları aktarılarak gerekli tablo ve şekiller oluşturularak analiz bulguları yorumlanmış ve genel bir değerlendirilmenin yapıldığı sonuç kısmı verilmiştir.

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA VE SEKTÖREL UZMANLAŞMA İLİŞKİSİ

Ekonomik büyüme sürecinin genel olarak çok boyutlu ve çok sektörlü bir politika bütünü olmasına rağmen gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke örneği bu sürecin belirli sektörlerce de yürütülebileceğini göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. Özellikle teknoloji yoğun sektörlerin itici güç olduğu ekonomilerde ekonomik büyüme sürecinin daha hızlı ve yüksek seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda ihracat potansiyeli yüksek sektörlerin de ekonomik büyümeyi hızlandırdığı ve sektörel uzmanlaşmayı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonomik büyüme ve kalkınmada önemli bir yer tutan sanayi yatırımları da genellikle belirli sektörlerde ve bölgelerde yoğunlaşma eğilimindedir. Bu durum "yığılma" etkisi olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu yığılmanın; gerçekleştiği bölgeyi geliştirmekteyken komşu bölgelere oluşturacağı etki çeşitli görüşler ekseninde hem negatif hem de pozitif yönlü etkiler olarak gruplandırılmıştır. Bununla birlikte oluşan yığılmaların komşu bölgelere çeşitli pozitif dışsallıklar sağladığı ve olumlu katkılar sunduğu daha ağır basmaktadır. Bu bağlamda Perroux (1950), Mrydal (1957) ve Hirschman (1958) tarafından öne sürülen *"büyüme kutupları, yayılma ve damla etkisi"* gibi teorilerce; belirli bölgelerde başlayan sanayi faaliyetleri ve sektörel uzmanlaşmalar öncelikle gerçekleşen bölgelerin gelir düzeyini önemli

ölçüde arttırmaktadır. Daha sonraki süreçte sektörel uzmanlaşma ile sağlanan pozitif dışsallıklar zamanla komşu bölgelere yayılma etkisiyle iletilmekte ve söz konusu ardıl bölgelerin gelişmesi de sektörel uzmanlaşmaya dayalı yığılma etkileriyle sağlanabilmektedir (Karaalp ve Erdal, 2012; 475).

Türkiye'de uzun bir süre ithal ikameci ekonomi politikalarıyla ekonomik büyümesini sağlama ve ilerletme politikasını benimsemiş ve uygulamıştır. Fakat bu dönem içerisinde gerek ulusal ve küresel düzeyde seyreden ekonomi-politik istikrarsızlıklar gerekse uygulanan ekonomi politikalarının etkinsizliği nedeniyle ekonomik büyüme arzu edilen düzeylere ulaşamamıştır. Genel ekonomi politikalarının etkisizliği ve bölgesel anlamda büyüme politikalarının eksikliği dolayısıyla da bir ekonomi politikası bütünü olarak bölgesel kalkınma politikaları maalesef yürütülememiştir. Bu sebeple genel ekonomi politikalarının başarısızlığıyla birlikte bölgesel ekonomik büyüme ve kalkınma politikaları önemli bir ekonomik sorun olarak politika yapıcılarının ajandalarında yer tutmaya başlamıştır.

İthal ikameci politikalarla ekonomik büyümenin ilerletilemeyeceğine yönelik anlayışın ağırlık kazanmaya başlamasıyla 1980'li yılların ilk yarısından itibaren ithal ikameci politikalardan vazgeçilmiş ve ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli uygulamaya konmuştur. Böylece ihracat gücü yüksek ve ihraç potansiyeli olan sektörler desteklenmeye başlanmış ve sektörel uzmanlaşmanın adımları atılmıştır. İhracat potansiyeli olan malların üretimiyle başlayan sektörel gelişim ilk önce ülkenin genel ekonomik yapısı ile uyumlu olarak tarımsal sektöre dayalı oluşturulmuştur. Tarımsal sektörlere dayalı sanayileşmeyle başlatılan ekonomik büyüme, gerek yeni sektörlerin gelişmeye başlaması gerekse ekonomide oluşmaya başlayan sermaye stoku artışıyla yeni sektörlere dayalı hale gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda tarımsal ürünlerin ihracatıyla başlayan sektörel uzmanlaşma sonrasında sanayi ve hizmetler sektörünün gelişmesiyle daha fazla teknoloji yoğun bir yapıya bürünmüştür. Böylece 1980 sonrası ihracata dayalı ekonomi politikalarıyla önemi artan sektörel uzmanlaşmaya dayalı ihracat eksenli büyüme özellikle alışılmışın dışında yeni sektörlerin gelişmesine yol açmıştır.

Diğer taraftan genel ekonomi politikalarıyla bir türlü çözüme kavuşturulamayan bölgesel kalkınma sorununa sektörel uzmanlaşma hamleleriyle yeni reçeteler önerilmiştir. Bu reçeteler içerisinde en dikkat çekeni ise bölgesel üstünlüklere dayalı sektörlerin gelişiminin desteklenmesi ve teşvik edilmesidir. Böylece hem bölgelerin üstünlüklerine dayalı sektörel gelişmeler desteklenmiş, hem de bölgesel eksenli desteklenen sektörlerin ulusal ve uluslararası düzeyde gelişmeleri arzu edilmiştir. Ayrıca sektörel uzmanlaşmanın sağlanmasıyla oluşturulan pozitif dışsallıklar sektörler arasında ileri-geri bağlantılar kurulmasını sağlayarak sektörlerin oluşturacağı "çarpan etkisi" mekanizmasıyla zayıf bölgelerin geliştirilmesinin önü açılmıştır. Aynı şekilde geri kalmış düzeydeki bir bölge ekonomisinin geliştirilmesi için "anahtar sektör" niteliğindeki sektörler, gerek özel gerekse kamu teşvik politikalarıyla desteklenmekte; böylece kamu destekli "büyüme kutupları" oluşturulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak sektörel uzmanlaşmaya dayalı büyüme kutuplarıyla yerel ve bölgesel çapta kümelenmelerin tohumları atılarak geliştirilmeleri sağlanmıştır (Eser ve Köse; 2005, 103).

EKONOMİK BÜYÜME-SEKTÖREL UZMANLAŞMA ÜZERİNE LİTERATÜR ÖZETİ

Ekonomik büyümenin kaynağı olarak görülen sanayi yatırımlarının arttırılması ve sektörel uzmanlaşmaya dayalı yığılma ekonomilerinin oluşturulması birçok ülkenin önemle üzerinde durduğu bir politikadır. Bu bağlamda ekonomik büyüme eksenli oluşturulan ve bölgesel kalkınma problemlerine önemli bir çare olarak görülen sektörel uzmanlaşma, yığılma ve kümelenme politikalarının tüm dünyada son 50 yıllık süreçte büyük bir önem kazandığı bilinmektedir. Ekonomi literatüründe kümelenme, sektörel uzmanlaşma ve yığılmanın ekonomik büyüme üzerine etkilerini araştıran çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte önemli sayılabilecek ilk çalışmalar yukarıda aktarıldığı üzere Perroux (1950), Mrydal (1957) ve Hirschman (1958) gibi yazarlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu yazarlar tarafından

yapılan çalışmalar genel itibariyle ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınmaya kümelenme, yığılma ve kutuplaşmanın olumlu katkıda bulunacağı ve ekonomik büyümeyi hızlandıracağı yönündedir. Söz konusu çalışmalar daha sonra gerçekleştirilen araştırmalara ve çalışmalara referans olmuş ve çeşitli analizlerinde ilave edilmesiyle iddia edilen ilişkilerin doğruluğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Shift-share (Değişim payı) ve Location Quotient-LQ (Yer katsayısı) gibi analiz teknikleri bölgesel ekonomik kalkınmada sektörel kümelenme ve uzmanlaşmanın etkilerini ortaya koymaya yarayan yöntemlerdir. Bu çalışmada da son dönemde daha fazla araştırma imkanı bulan LQ analizi yapılmış ve ilgili literatür ilk olarak Florence (1939) tarafından tanıtılan LQ analizi kapsamında verilmiştir.
Gibson ve diğ. (1991) tarafından bölgesel çalışmalar için belirli endüstri dallarının uzmanlaşıp uzmanlaşmadığını ortaya koymanın en basit ve en iyi şekli olarak ifade edilen LQ analizi, Gilmer (1990) tarafından ise büyüme ve kalkınmayı ortaya koymadaki en önemli gösterge olan ihracatın sektörel uzmanlaşmaya etkisini ölçen çok önemli bir analiz olarak tanımlamaktadır.

O'donoghue ve Gleave (2004) tarafından standardize edilmiş LQ analizi olarak ifade edilen çalışma; endüstriyel uzmanlaşma ve kümelenmeyi İngiltere örneği bağlamında incelemiştir. Analiz sonuçları işgücünün dağılımında mekânsal ve sektörel yığılmaların önemli derecede etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Aynı şekilde Glaeser ve diğ. (1992), Flegg ve Webber (2000), Henderson (2003) ve Moineddin ve diğ. (2003) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Mizuno ve diğerleri (2006) tarafından yapılan çalışma endüstriyel çeşitliliğin Japonya'nın 118 metropolünde işsizlik oranını düşürmede etkisini ortaya koymaktadır. LQ analizine dayalı uygulama sonuçları endüstriyel çeşitlilikle işsizlik oranları arasında güçlü ilişkilere işaret etmektedir. Ayrıca imalat ve inşaat sektörlerinin yer katsayılarının işsizlik oranları ile negatif ilişkili olduğunu da ortaya koymuştur.
Son olarak Sridhar (2017) tarafından Hindistan ekonomisi için 1991-2001 dönemini kapsayan çalışma Hindistan'ın bölgelerinde sektörel uzmanlaşmanın giderek azaldığını ortaya koymakla birlikte, metropol şehirlerde tarımsal olmayan sektörlerin uzmanlaştığını ortaya koymaktadır.

VERİ SETİ, METODOLOJİ VE EKONOMETRİK MODEL

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde 81 ilin sektörel seviyedeki lokasyon büyüklükleri hesaplanarak, illerin sektörel uzmanlaşma düzeylerinin ekonomik büyüme süreci üzerindeki etkileri yatay kesit analiz tekniği yardımıyla 2016 yılı için tahmin edilmiştir. İlgili zaman ve analiz tekniğinin dikkate alınmasının temel nedeni, verilere ulaşabilme imkânından kaynaklanmıştır. Sektörel uzmanlaşma düzeylerinin hesaplanabilmesi için gerekli olan tarım, sanayi ve hizmetler kesimi istihdam verileri NACE Rev. 2 düzeyinde ve 15 yaş ve üzeri nüfus dikkate alınarak toplanmıştır. İktisadi büyüme düzeyinin tespit edilebilmesi amacıyla tarım, sanayi ve hizmetler sektörü bazında cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla değerleri kullanılmış ve bu değerler tüketici fiyat endeksi yardımıyla reel hale getirilmiştir. İlgili veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi sitesinden elde edilmiştir.
İllerin gelir düzeylerinin belirlenmesinde TÜİK'den elde edilen ve sektörel bazdaki gayrisafi yurtiçi hasıla rakamları kullanılmıştır. İl bazındaki bu veri seti yalnızca 2004-2014 dönemi için mevcuttur. 2016 yılı değerlerinin saptanabilmesi amacıyla,

$$Y_{t+n} = (1+g)^n Y_t \qquad (1)$$

olarak ifade edilen öngörü formülünden yararlanılmıştır. (1) numaralı eşitlikte yer alan Y_{t+n}, tahmin edilecek olan dönemdeki kişi başına düşen gayrisafi katma değeri; Y_t, cari dönem kişi başına düşen gayrisafi katma değeri; *g*, kişi başına düşen gayrisafi katma değerin büyüme oranını; *n*, dönem sayısını ve *t* ise zaman dilimini ifade etmektedir. *g* değerini hesaplayabilmek için,

$$g = \left(\frac{\text{Dönem Sonu Kişi Başına Düşen Reel GSYİH}}{\text{Dönem Başı Kişi Başına Düşen Reel GSYİH}} \right)^{1/n} - 1 \qquad (2)$$

olarak gösterilen uzun dönemli büyüme oranı formülünden yararlanılmıştır. (1) ve (2) numaralı eşitliklerin eşanlı olarak kullanılması neticesinde her il için 2016 yılı gayrisafi yurtiçi hasıla rakamları elde edilmiştir.

81 il düzeyinde sektörel uzmanlaşma seviyesinin belirlenebilmesi için *Location Quotient* (LQ) tekniğinden yararlanılmıştır. Bu teknik, bir bölge ya da ilin belirli bir sektör dâhilindeki iktisadi faaliyet düzeyinin, referans alınan bir başka il, bölge ya da ülke geneli ile karşılaştırılmasına olanak sağlayan bir hesaplama metodudur. İl ya da bölgelerin karşılaştırmalı üstünlüklerinin hesaplanmasında önemli bir avantaj sunan bu teknik, LQ değerinin 1'den büyük olması durumunda ilgili bölgedeki endüstri dalının ihracatçı bir endüstri olduğunu yansıtmaktadır. Bir diğer ifadeyle, LQ değerinin 1'den büyük olması, ilgili bölge ya da ildeki endüstrinin ulusal ölçeğe kıyasla daha fazla işgücü istihdam ettiğini, böylece söz konusu endüstrinin yerel düzeyde daha fazla üretimde bulunduğunu ve ilgili malın üretiminde uzmanlaştığını göstermektedir. LQ değerinin 1'den küçük olması ise, ilgili il ya da bölgede bulunan endüstrinin ithalatçı olduğu ve ilgili bölge ya da ilin söz konusu endüstri ürününü başka bir bölge ya da ilden satın aldığını ortaya koymaktadır. Matematiksel olarak ifade etmek gerekirse LQ değeri,

$$LQ = \frac{E_{ir}/E_r}{E_{in}/E_n} \qquad (3)$$

formülü yardımıyla hesaplanmaktadır. (3) numaralı eşitlikte yer alan E_{ir}, *r* ilindeki *i* sektörünün istihdam düzeyini; E_r, *r* ilindeki toplam istihdamı; E_{in}, referans alandaki (ülkedeki) *i* sektörünün istihdamını ve E_n ise referans alandaki (ülkedeki) toplam istihdamı ifade etmektedir. Daha önce belirtildiği üzere, (3) numaralı eşitlik yardımıyla hesaplanacak LQ değerinin 1'den büyük olması durumunda ilgili bölgedeki endüstrinin ihracatçı olduğu, 1'den küçük olması durumunda ise ithalatçı olduğu söylenebilmektedir (Sridhar, 2017: 64-67).

Ekonometri biliminde farklı karar birimleri hakkındaki tek bir zaman noktasına ait veriler, yatay kesit veriler olarak adlandırılmaktadır. Bu veriler kullanılarak belirli bir zaman anında ekonomik birimler arasındaki farklılıklar incelenmekte ve değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır (Stock ve Watson, 2011: 10-11). Söz konusu bu karar birimleri bireyler, hane halkları, firmalar, endüstriler, şehirler ya da ülkeler olabilmektedir. Hane halklarının 2003 yılı gelir düzeyleri, firmaların 2004 yılı ilk çeyreğine ait kâr oranları veya şehirlerin 2000 yılı nüfus düzeyleri gibi bilgiler yatay kesit verilere örnek olarak verilebilmektedir. Bununla birlikte, değişkenlere ait veriler farklı dönemleri de kapsayabilmektedir. Örneğin, şehirlerin nüfus bilgilerine ait yatay kesit verileri *pop1970*, *pop1980*, *pop1990* ve *pop2000* gibi on yıllık periyodlar halinde de izlenebilmektedir. Ancak zaman serisi verilerinin aksine, bir yatay kesit veri setine ait gözlemler *i* indisi yardımıyla gösterilmektedir, zamanı ifade eden *t* indisi kullanılmaz (Baum, 2006: 43).

Genel bir formda belirtmek gerekirse iki değişkenden oluşan yatay kesit regresyon denklemi,

$$Y_i = \alpha_i + \beta_i X_i + \varepsilon_i \qquad (4)$$

olarak yazılabilmektedir. (4) numaralı denklemde yer alan Y_i ve X_i, sırasıyla bağımlı ve bağımsız değişkenleri; α_i, sabit terim parametresini; β_i, eğim katsayısını; *i*, yatay kesit birimlerini ve ε_i ise hata terimini yansıtmaktadır. (4) numaralı regresyon denklemi, En Küçük Kareler (OLS) yöntemi kullanılarak tahmin edilmekte ve değişkenler arasındaki ilişkiler saptanabilmektedir.

Çalışmada, il ve sektör düzeyinde Türkiye ekonomisinde 81 ilin sektörel seviyedeki lokasyon büyüklükleri hesaplanarak, illerin sektörel uzmanlaşma düzeylerinin ekonomik büyüme süreci üzerindeki etkilerinin yatay kesit analiz tekniği yardımıyla 2016 yılı için tahmin edilmesi için,

$$Büyüme_i = \alpha_0 + \alpha_1 LQ_{i(Tarım,Sanayi,Hizmetler)} + \varepsilon_i \quad (5)$$

(5) numaralı regresyon denkleminde yer alan α_0, sabit terimi; α_1, eğim parametresini ve ε_i ise beyaz gürültü hata terimini yansıtmaktadır.

UYGULAMA BULGULARI

Türkiye ekonomisinde 81 ilin sektörel uzmanlaşma düzeylerinin ekonomik büyüme süreci üzerindeki etkilerine ilişkin uygulama bulguları sunulmadan önce ilgili değişkenler arasındaki korelasyon ilişkileri ve bu ilişkilere ait anlamlılık durumları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsam doğrultusunda hazırlanan Tablo 1, sektörel bazdaki uzmanlaşma düzeyleri ile sektörel ve makro bazdaki büyüme arasındaki korelasyon bağlantılarını sunmaktadır.

Tablo 1'de dikkati çeken temel unsurlardan biri, tarım sektörü büyümesi ile diğer sektör büyümeleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı olan herhangi bir korelasyon ilişkisine rastlanmamış olmasıdır. Bu bulguya ilaveten, tarımsal uzmanlaşma seviyesi ile tarımsal büyüme süreci arasında istatistiki bakımdan anlamlı olan negatif yönlü bir korelasyon ilişkisinin geçerli olması, tarım sektöründeki uzmanlaşmanın tarımsal büyüme sürecini olumsuz etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, tarımsal uzmanlaşma düzeyi ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ve istatistiki bakımdan anlamlı korelasyon ilişkisinin elde edilmesi, etkin bir tarımsal uzmanlaşma seviyesinin yakalanamadığının bir göstergesi niteliğindedir. Ayrıca, tarımsal uzmanlaşma ile sanayi ve hizmet sektörleri uzmanlaşma düzeyleri arasında da negatif yönlü ve anlamlı korelasyon ilişkilerinin geçerli olması, sanayi ve hizmetler sektörü ile tarımsal sektör etkileşimlerinin optimumdan uzak olduğunun bir tezahürüdür. Söz konusu sonuçlar, etkin tarımsal politikaların izlenemediği şeklinde yorumlanabilmektedir. Sanayi ve hizmet sektörlerinde ortaya çıkan uzmanlaşma düzeyleri ile yine aynı sektörlerdeki büyüme süreci arasında anlamlı ve pozitif yönlü korelasyon ilişkileri, bu sektörlerin hem kendi içlerinde hem de birbirleri üzerinde tetikleyici işlevler ortaya çıkarabildiğini göstermektedir. İlaveten, bu sektörlerin toplam büyüme sürecine ivme kazandırabilecekleri de, Tablo 1'den görülebilmektedir. Diğer taraftan, hizmetler sektörü uzmanlaşma düzeyi ile toplam büyüme süreci arasındaki pozitif yönlü korelasyon ilişkisinin, sanayi sektörü uzmanlaşma düzeyi ile toplam büyüme süreci arasındaki pozitif ilişkiye kıyasla hem korelasyon katsayısı hem de anlamlılık düzeyi bakımından daha yüksek olması, ekonomide hizmetler sektörünün baskınlığına ve sanayi sektörünün daha etkin politikalarla geliştirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Elde edilen korelasyon sonuçları, sanayi ve hizmetler sektörü uzmanlaşma düzeylerinin hem ilgili sektörlerin büyüme hızları hem de makro bazdaki büyüme hızları arasında güçlü bağlantıların geçerli olduğunu ve ekonomik gelişimin temel tetikleyicisinin sanayi ve hizmetler sektöründen beslenebileceğini ortaya koymaktadır.

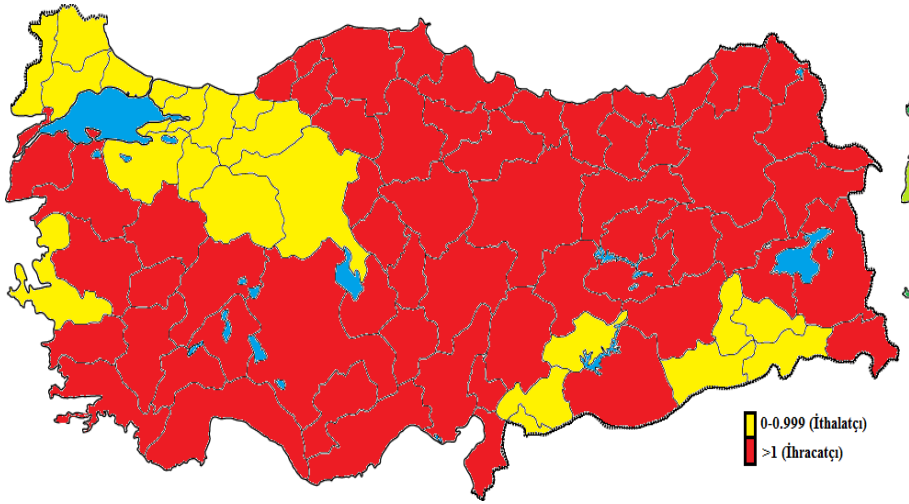
Tarım, sanayi ve hizmetler sektörü itibariyle il bazında uzmanlaşma katsayıları (LQ); Grafik 1, Grafik 2 ve Grafik 3'de sırasıyla sunulmuştur. Batı ve Doğu Marmara ile Trakya bölgeleri hariç olmak üzere tarımsal yoğunluğun oldukça fazla olduğu Türkiye ekonomisinde, il bazında tarımsal sektör itibariyle çoğunlukla ihracatçı bir yapının hâkim olduğu ve ithalatçı konumda olan illerin ihtiyaç duydukları tarımsal ürünleri ihracatçı nitelik taşıyan illerden rahatlıkla karşılayabileceği görülmektedir. Tarım sektöründeki bu rekabetçi yapıya karşın ihracat kapasitesinin yeteri kadar artırılamaması ve hatta tarımsal sektör gelişimi ve uzmanlığının tarımsal ve toplam büyüme süreci ile negatif yönlü korelasyon bağlantıları, tarım sektöründe yapısal dönüşümü zorunlu bir hale getirmektedir. Ayrıca, tarım sektöründeki uzmanlığın diğer sektörlerin büyüme süreçleri ile olan negatif korelasyon ilişkisi, Türkiye ekonomisi itibariyle yeni bir *tarım devrimi*ne olan ihtiyacı gözler önüne serebilmektedir. Sanayi sektörü uzmanlık katsayılarının iller itibariyle gösterildiği Grafik 2, sanayileşme sürecindeki uzmanlık

düzeylerinin sadece kısıtlı bir bölgede yoğunlaşma gösterdiğini, bir diğer ifadeyle Batı ve Doğu Marmara ile Trakya bölgeleri hariç olmak üzere diğer illerin ithalatçı konumda olduğunu ortaya koymaktadır. Grafik 2, ülke geneli itibariyle sanayileşme sürecinde çoğunlukla yeterli adımların atılamadığını ve ithalatçı durumda olan illerin taleplerinin az sayıdaki ihracatçı il ile karşılamanın oldukça zor olabileceğini yansıtmaktadır. Ayrıca, sanayi sektöründe uzmanlaşma yoğunlaşmasının fazla olması, bir diğer ifadeyle sadece belirli bölge ve illerde sanayileşme sürecinin yoğunluk göstermesi, ülke geneli ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra sanayi ihracatı artışının da oldukça zor olabileceğini göstermektedir. Sanayileşme desenini ülke geneline yaymanın zorunluluğunu gösteren bu sonuç, hızlı ekonomik büyüme süreci için de kaçınılmaz gibi görünmektedir. Kaldı ki, sanayi sektöründeki uzmanlık ile sanayi ve toplam büyüme arasındaki pozitif yönlü yüksek korelasyon bağlantıları, büyüme süreci için sanayileşmenin elzem olduğunun altını çizmektedir. Ancak, sanayi sektöründeki uzmanlaşma eğilimleri ile toplam büyüme arasındaki orta seviyeli ve pozitif yönlü bir korelasyon bağlantısı, hızlı büyüme süreci için sanayi sektöründeki uzmanlaşma seviyesinin henüz istenilen düzeyde olmadığını ve sanayileşme deseninin mutlaka değişen küresel şartlara ayak uydurabilecek şekilde yapısal dönüşüme tabi olması gerektiğini de vurgulamaktadır. Sanayi sektörü uzmanlaşma süreci için öne sürülen yorumların bir benzeri, Grafik 3'de gösterilen hizmetler sektörü uzmanlaşma süreci için de vurgulanabilir. *Üç Sektör Kuramı* gereğince, hızlı ekonomik gelişim gösteren ülkelerde son aşama olan hizmetler sektörünün payı ve öneminin arttığı ve bu sektörün ekonomide hâkim duruma geldiği belirtilmektedir. Kuramın öngörüsü bu şekilde özetlenebilmekle birlikte, hizmetler sektörünün Batı ve Doğu Marmara bölgesi ile Güney Anadolu ve kısmen de Ege bölgesindeki bazı illerde yoğunluk göstermesi, hizmetler sektörünün uzmanlaşma kapasitesinin ülke geneline yayılma sürecinin çok da başarılı olamadığını göstermektedir. Bununla birlikte, hizmetler sektöründeki uzmanlaşma seviyesi ile hizmet sektörü ve toplam büyüme süreci arasındaki yüksek korelasyon bağlantıları, sektörü geliştirmenin ülke ekonomisinin dinamik bir yapı gösterebilmesi için sahip olduğu önemi gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte, sektördeki yoğunlaşma düzeyinin yüksek olması, ithalatçı illerin taleplerinin karşılanma problemini ortaya çıkarabilmekte ve bu durum sektörün ihracat potansiyelini zorlaştırabilmektedir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu sonuçlar, Türkiye ekonomisindeki sektörel gelişmişlik ve kendine yeterlilik bakımından Doğu-Batı ayrımının keskinliğini gözler önüne sermektedir. Söz konusu bölgeler arasındaki bu keskin ayrım, Ek-1'de gösterilen regresyon grafikleri yardımıyla da açıkça ortaya konulmuştur.

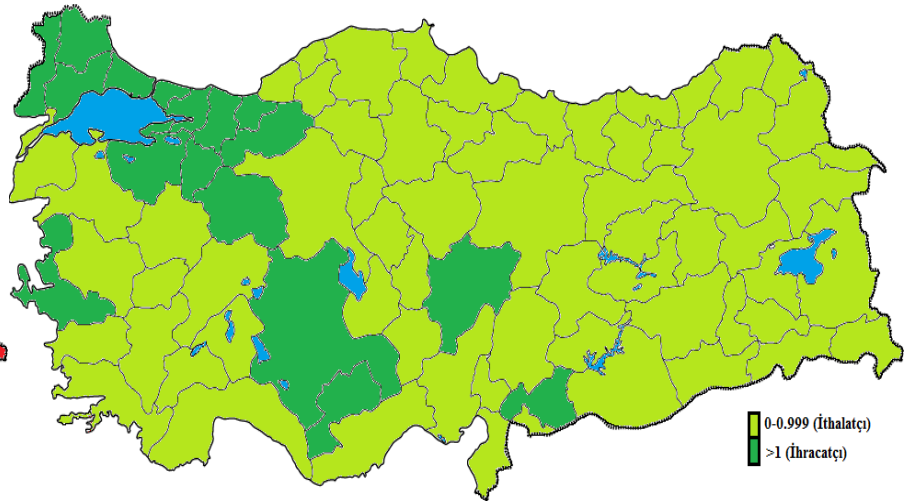
Tablo 1. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları ve Anlamlılık Düzeyleri

Değişken	İstatistik	Tarımsal Büyüme	Sanayi Büyüme	Hizmetler Büyüme	Toplam Büyüme	Tarım LQ	Sanayi LQ	Hizmetler LQ
Tarımsal Büyüme	*Korelasyon*	1.000						
	t-İstatistiği	-						
	Olasılık	-						
Sanayi Büyüme	*Korelasyon*	0.162	1.000					
	t-İstatistiği	1.459	-					
	Olasılık	0.148	-					
Hizmetler Büyüme	*Korelasyon*	0.125	0.980***	1.000				
	t-İstatistiği	1.120	44.207	-				
	Olasılık	0.266	0.000	-				
Toplam Büyüme	*Korelasyon*	0.160	0.990***	0.997***	1.000			
	t-İstatistiği	1.441	65.728	127.236	-			
	Olasılık	0.153	0.000	0.000	-			
Tarım LQ	*Korelasyon*	-0.182*	-0.424***	-0.364***	-0.387***	1.000		
	t-İstatistiği	-1.798	-4.163	-3.483	-3.739	-		
	Olasılık	0.074	0.000	0.000	0.000	-		
Sanayi LQ	*Korelasyon*	0.161	0.300***	0.198*	0.233**	-0.776***	1.000	
	t-İstatistiği	1.455	2.804	1.795	2.138	-10.950	-	
	Olasılık	0.149	0.006	0.076	0.035	0.000	-	
Hizmetler LQ	*Korelasyon*	0.128	0.368***	0.373***	0.375***	-0.806***	0.254**	1.000
	t-İstatistiği	1.148	3.520	3.581	3.598	-12.135	2.335	-
	Olasılık	0.254	0.000	0.000	0.000	0.000	0.022	-

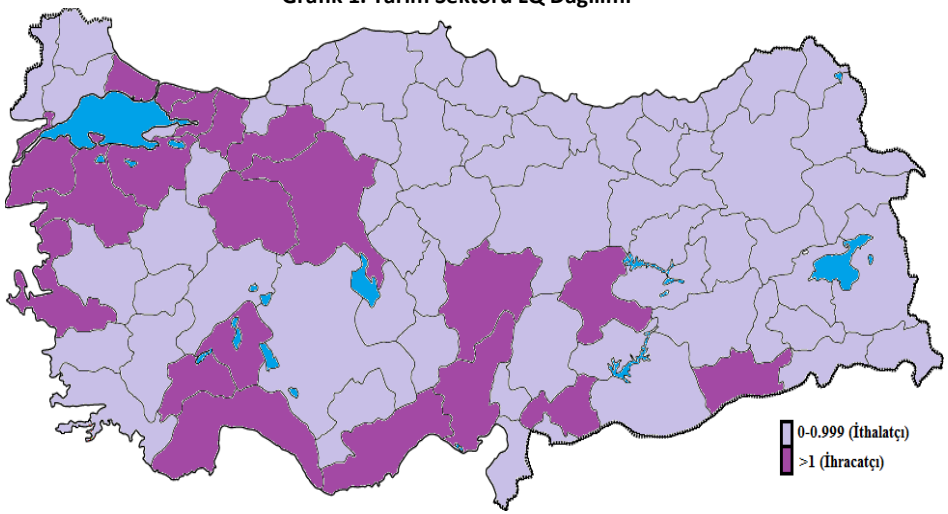
Not: *, ** ve *** işaretleri ilgili katsayının sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır.

Grafik 1. Tarım Sektörü LQ Dağılımı

Grafik 2. Sanayi Sektörü LQ Dağılımı

Grafik 3. Hizmetler Sektörü LQ Dağılımı

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye ekonomisinde 81 ilin sektörel uzmanlaşma düzeylerinin ekonomik büyüme süreci üzerindeki etkileri 2016 yılı için yatay kesit analizleri yardımıyla incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaç dâhilinde hazırlanan Tablo 2, sektörel uzmanlaşmanın sektörel ve toplam büyüme süreci üzerindeki etkilerini göstermektedir.

Korelasyon analiz bulgularını teyit eden yatay kesit regresyon sonuçları, tarım sektörü büyüme eğilimlerinin diğer sektörlerin büyüme süreci ile toplam büyüme hızı üzerinde olumlu bir etki ortaya çıkarabilme yeteneğinden yoksun olduğunu göstermiştir. Bundan daha vahim olan bir diğer bulgu ise, tarım sektörü uzmanlaşma düzeyinin hem kendi büyüme dinamizmini, hem diğer sektörlerin büyüme süreçlerini ve hem de toplam büyüme hızını negatif yönlü olarak etkilemesidir. Ayrıca, tarım sektöründe çoğu ilin ihracatçı bir potansiyel sergilemesine rağmen verimliliğin, uzmanlaşmanın ve bölge dinamiklerinin etkin bir biçimde kullanılamaması, tarımsal dönüşümün ve optimum tarımsal politikaların başarılamamış olmasına işaret etmektedir. Bir diğer ifadeyle, tarım sektöründe ortaya çıkan uzmanlaşma düzeyinin ülkenin büyük bir bölümüne yayılmasına karşın diğer sektörler ve toplam büyüme üzerinde negatif yönlü etkiler ortaya çıkarması, tarımsal sektöründeki potansiyel karşılaştırmalı ve rekabetçi üstünlüklerin etkin makro iktisadi politikalarla güçlendirilemediğinin bir tezahürüdür. İlaveten, sanayi ve hizmet sektörleri büyümesinin tarımsal büyüme üzerinde anlamlı bir etki ortaya çıkaramaması, tarım sektörü ile sanayi ve hizmetler arasında oluşturulması gereken dinamik temelli iktisadi bağlantıların oluşturulamadığını ve sektörler arasındaki etkileşimin zayıf kaldığını yansıtmaktadır. Ekonomik kalkınma ve büyüme süreçleri itibariyle özellikle sanayi ve tarım kesimleri arasında mutlaka gözlenmesi gereken karşılıklı bağımlılık ilişkileri olmaksızın hızlı ve sürdürülebilir bir refah artışının sağlanamayacağı açıktır. Bu sonuçlar, Türkiye ekonomisi itibariyle tarım sektöründe hedeflenen uzmanlaşma ve dünya piyasalarında rekabet edebilirlik seviyelerinden oldukça uzak kalındığının bir göstergesi niteliğindedir.

Türkiye ekonomisine yön veren temel sektörlerin, hem kendi büyümelerine hem de bir bütün olarak ekonomik büyümeye pozitif yönlü katkılar sağlayan sanayi ve hizmetler sektörünün olduğu analiz sonuçlarından görülebilmektedir. Sanayi ve hizmetler sektörü arasında büyüme süreçleri itibariyle ortaya çıkması beklenen karşılıklı etkileşimler analiz sonuçları itibariyle teyit edilmekle birlikte, söz konusu sektörlerin uzmanlaşma düzeylerinin gerek kendi büyümeleri, gerek birbirleri üzerindeki büyüme etkileri ve gerekse toplam büyüme sürecine olan katkıları itibariyle pozitif yönlü etkiler ortaya çıkardıkları da gözlemlenebilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken temel bir nokta, sanayi sektörü uzmanlaşma düzeylerinin toplam büyüme süreci üzerindeki etkisinin hizmetler sektörüne kıyasla istatistiki anlamlılık düzeyi bakımından daha minimal olduğudur. Bu sonuç, sanayi sektöründe uzmanlık bağlamında kat edilmesi gereken daha çok yol ve iktisadi politikaları olduğunu yansıtmaktadır. Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus ise, sanayi ve hizmetler sektöründe ortaya çıkan uzmanlaşma düzeyinin ülkenin sadece belirli bölgelerinde yoğunlaşma göstermesine karşın, ülkenin geneline pozitif yönlü katkılar sağlayabildiğidir. Dolayısıyla, tarım sektörü ihmal edilmeksizin, sanayileşme ve hizmetler sektöründe atılacak her ilave adımın marjinal getirisinin yüksek olabileceği belirtilebilir. Bu bağlamda iktisat politikasının temel hedefinin, ekonomik büyüme sürecine daima yüksek katma değerli artışlar sağlayabilen sanayi ve hizmetler sektörü gelişimlerini hız kesmeden ilerletmek ve bunu yaparken de tarım sektörünü ilave bir kuvvet olarak ekonomi sahnesine adapte edebilmek olduğu söylenebilir.
Analiz bulgularının bir bütün olarak anlamlı bulunmaları, yüksek sayılabilecek bir belirlilik katsayısına sahip olmaları ve analizlerin otokorelasyon problemini bünyesinde barınmamaları dolayısıyla tutarlı sonuçlar elde edildiği de savunulabilmektedir.

Tablo 2. Yatay Kesit Analiz Bulguları

Bağımlı Değişkenler								
Tarım Sektörü Büyümesi			**Sanayi Sektörü Büyümesi**		**Hizmetler Sektörü Büyümesi**		**Toplam Büyüme**	
Bağımsız Değişkenler	**Katsayı (*t*-İstatistiği)**	**Olasılık**	**Katsayı (*t*-İstatistiği)**	**Olasılık**	**Katsayı (*t*-İstatistiği)**	**Olasılık**	**Katsayı (*t*-İstatistiği)**	**Olasılık**
Sabit (C)	1.576*** (3.937)	0.000	3.543 (1.077)	0.284	7.412 (1.007)	0.316	1.095 (1.033)	0.304
Tarım Büyümesi			2.147 (1.459)	0.148	3.686 (1.120)	0.266	6.834 (1.441)	0.153
Sanayi Büyümesi	0.012 (1.459)	0.148			2.180*** (4.207)	0.000	3.193*** (4.728)	0.000
Hizmet Büyümesi	0.004 (1.120)	0.266	0.440*** (4.207)	0.000			1.444*** (3.236)	0.000
Tarım LQ	-4.071* (-1.748)	0.096	-1.254*** (-4.163)	0.000	-2.401*** (-3.483)	0.000	-3.697*** (-3.739)	0.000
Sanayi LQ	8.100 (1.455)	0.149	1.998*** (2.804)	0.006	2.925* (1.795)	0.076	5.004** (2.138)	0.035
Hizmetler LQ	1.209 (1.148)	0.254	4.604*** (3.520)	0.000	1.048*** (3.581)	0.000	1.510*** (3.598)	0.000
Modele Ait İstatistikler			**Modele Ait İstatistikler**		**Modele Ait İstatistikler**		**Modele Ait İstatistikler**	
R^2: 0.332	**F:** 2.818*		**R^2:** 0.771	**F:** 12.396***	**R^2:** 0.701	**F:** 11.763***	**R^2:** 0.796	**F:** 19.511***
DW: 1.961	**Prob$_F$:** 0.095		**DW:** 1.953	**Prob$_F$:** 0.000	**DW:** 2.046	**Prob$_F$:** 0.001	**DW:** 2.095	**Prob$_F$:** 0.000

Not: *, ** ve *** işaretleri ilgili katsayının sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. Model tahminlerinde otokorelasyon probleminin çözümü için AR süreçleri işletilmiş, değişen varyans problemine karşı ise White prosesi aktifleştirilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde 81 ilin sektörel seviyedeki lokasyon büyüklükleri hesaplanarak, illerin sektörel uzmanlaşma düzeylerinin ekonomik büyüme süreci üzerindeki etkileri yatay kesit analiz tekniği yardımıyla 2016 yılı için tahmin edilmiştir.

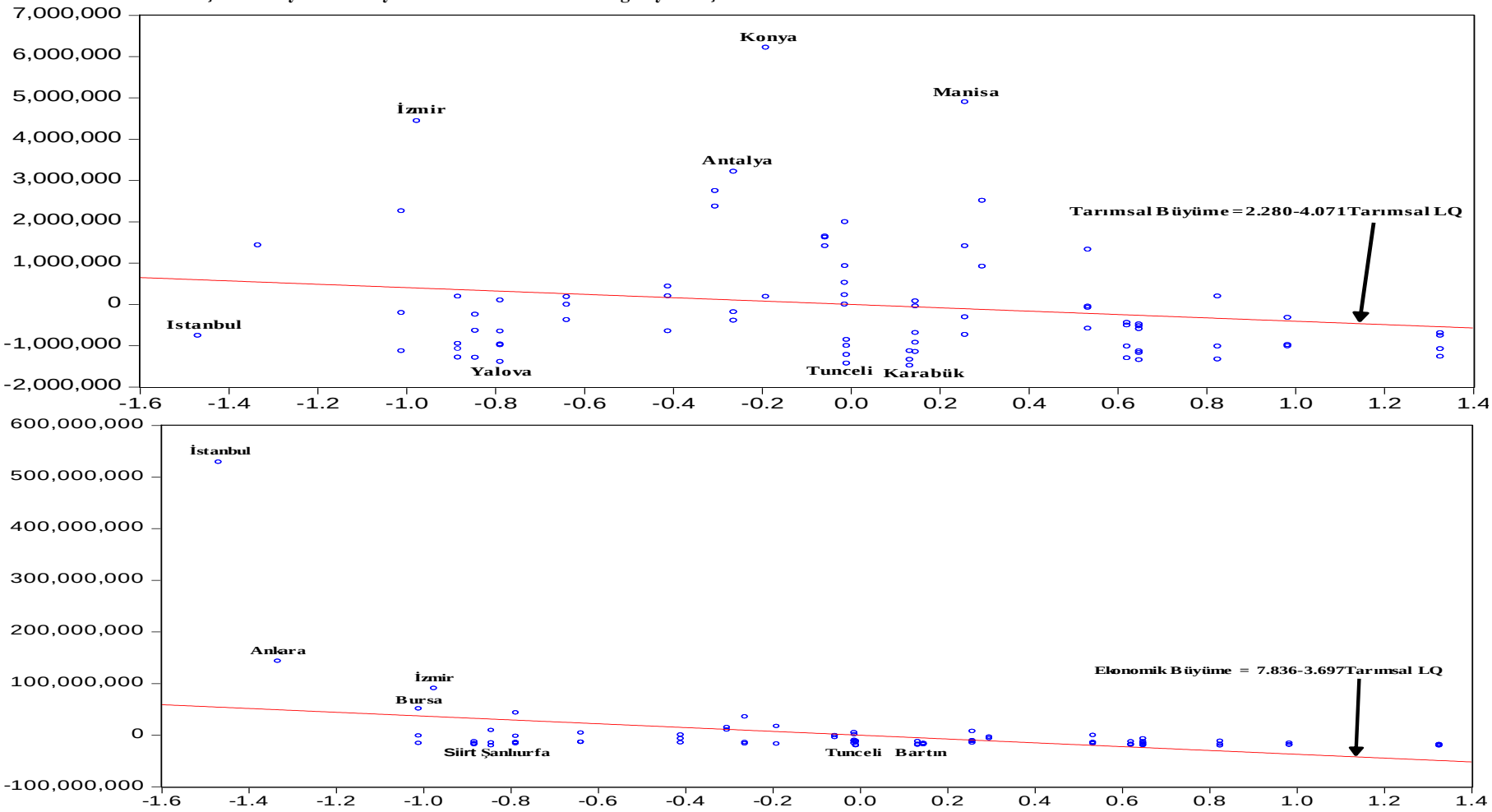
Söz konusu amaç dâhilinde ilk olarak, illerin bağlı oldukları bölge itibariyle sektörel uzmanlaşma seviyeleri LQ faktörü hesaplama yöntemi kullanılarak belirlenmiş ve illerin sektörler bazında ihracatçı ve ithalatçı konumları tespit edilmiştir. İkinci aşamada, iller itibariyle sektörlerin büyüme hızları ve uzmanlaşma düzeyleri arasındaki korelasyon katsayıları ve bu katsayılara ait anlamlılık düzeyleri belirlenmiş ve Türkiye ekonomisi gerçeklerine dayanan sonuçlar büyük bir çoğunlukla elde edilmiştir. Korelasyon katsayılarının elde edilme sürecini takiben sektörel uzmanlaşma düzeylerinin sektörel büyüme ile genel ekonomik büyüme üzerindeki etkileri yatay kesit analizleri kullanılarak saptanmaya çalışılmıştır. Analiz sonuçları, tarım sektörü büyüme eğilimlerinin diğer sektörlerin büyüme süreci ile toplam büyüme hızı üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Diğer taraftan, tarım sektörü uzmanlaşma düzeyinin hem kendi büyüme dinamizmini, hem diğer sektörlerin büyüme süreçlerini ve hem de toplam büyüme hızını negatif yönlü olarak etkilemesi, tarımda uzmanlaşmayı sağlayacak ve rekabetçi bir güç oluşturacak iktisat politikalarının ivedilikle devreye sokulma gerekliliğini işaret etmektedir. Ayrıca, tarım sektöründe ortaya çıkan uzmanlaşma düzeyinin ülkenin büyük bir bölümüne yayılmasına karşın diğer sektörler ve toplam büyüme üzerinde negatif yönlü etkiler ortaya çıkarması, tarımsal sektöründeki potansiyel karşılaştırmalı ve rekabetçi üstünlüklerin etkin makro iktisadi politikalarla güçlendirilemediğini göstermektedir. İlaveten, sanayi ve hizmet sektörleri büyümesinin tarımsal büyüme üzerinde anlamlı bir etki ortaya çıkaramaması, tarım sektörü ile sanayi ve hizmetler arasında oluşturulması gereken dinamik temelli iktisadi bağlantıların oluşturulamadığını ve sektörler arasındaki etkileşimin zayıf kaldığını yansıtmaktadır. Tarım sektörünün; sanayi sektörüne ve buradan hareketle de hızlı ve sürdürülebilir iktisadi büyüme sürecine sağladığı hazır piyasa, işgücü ve doğal kaynak bolluğu ile döviz girdileri olmaksızın kendi kendini besleyebilen bir ekonomik döngüye girilemeyeceği hesaba katıldığında, tarım-sanayi-hizmetler sektörü arasında dinamik ve karşılıklı güçlendirici nitelikteki bağlantıların sağlanması elzem gibi görünmektedir. Dolayısıyla, bu amaç dâhilinde ivedilikle ekonomi politikası önlemlerinin alınmasının kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Kaldı ki, tarımsal üretim kapasite ve yeteneğinin dünya ortalaması üzerinde olduğu söylenebilen Türkiye'de, temel ihtiyaç mallarının bile ithal edilebilir duruma gelmesi ve üreticilerin yeterli teşvik ve destekleri alamamaları dolayısıyla iç piyasa ihtiyaçlarının bile karşılanamaması, cari açık problemi ile uzun yıllardır boğuşmak durumunda olan Türkiye için ilave maliyet anlamında gelebilecektir. Bu bağlamda, tarımda verimlilik ve uzmanlaşma sürecini başarıyla yönetebilen, yeni bir tarım devrimini gündeme getirebilen, özellikle tarımsal üreticilerin korunması ve yeterli teşviklerin sağlanması bağlamında üretim kapasitesini artırabilen, toprak reformu uygulamaları paralelinde günümüzde hala varlığını devam ettiren ağalık, aşiret, toprak mafyacılığı gibi sektörü gerileten geleneksel uygulamalara son veren, çiftçileri eğitim programları ile bilinçlendiren ve makineleşme süreçlerini tamamlayamayanların bu eksikliklerini gideren ve kısaca tarımsal emekçilerin haklarını gözeten ekonomi politikaları, tarım sektörünün tekrar ekonomi sahnesine çıkmasına zemin hazırlayabilecek ve özellikle sanayi sektörü ile olan bağlarını güçlendirebilecektir.

Türkiye ekonomisi itibariyle başat sektörlerin, hem kendi büyümelerine hem de bir bütün olarak ekonomik büyümeye pozitif yönlü katkılar sağlayan sanayi ve hizmetler sektörü olduğu belirlenmiştir. Kaldı ki bu sektörler arasındaki etkin işlediği tespit edilen karşılıklı bağımlılık ilişkileri, söz konusu sektörlerin uzmanlaşma düzeylerinin gerek kendi büyümeleri, gerek birbirleri üzerindeki büyüme etkileri ve gerekse toplam büyüme sürecine olan pozitif yönlü katkıları itibariyle kendini gösterebilmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken temel husus, sanayi ve hizmetler sektöründe ortaya çıkan uzmanlaşma düzeyinin ülkenin sadece belirli bölgelerinde yoğunlaşma göstermesine

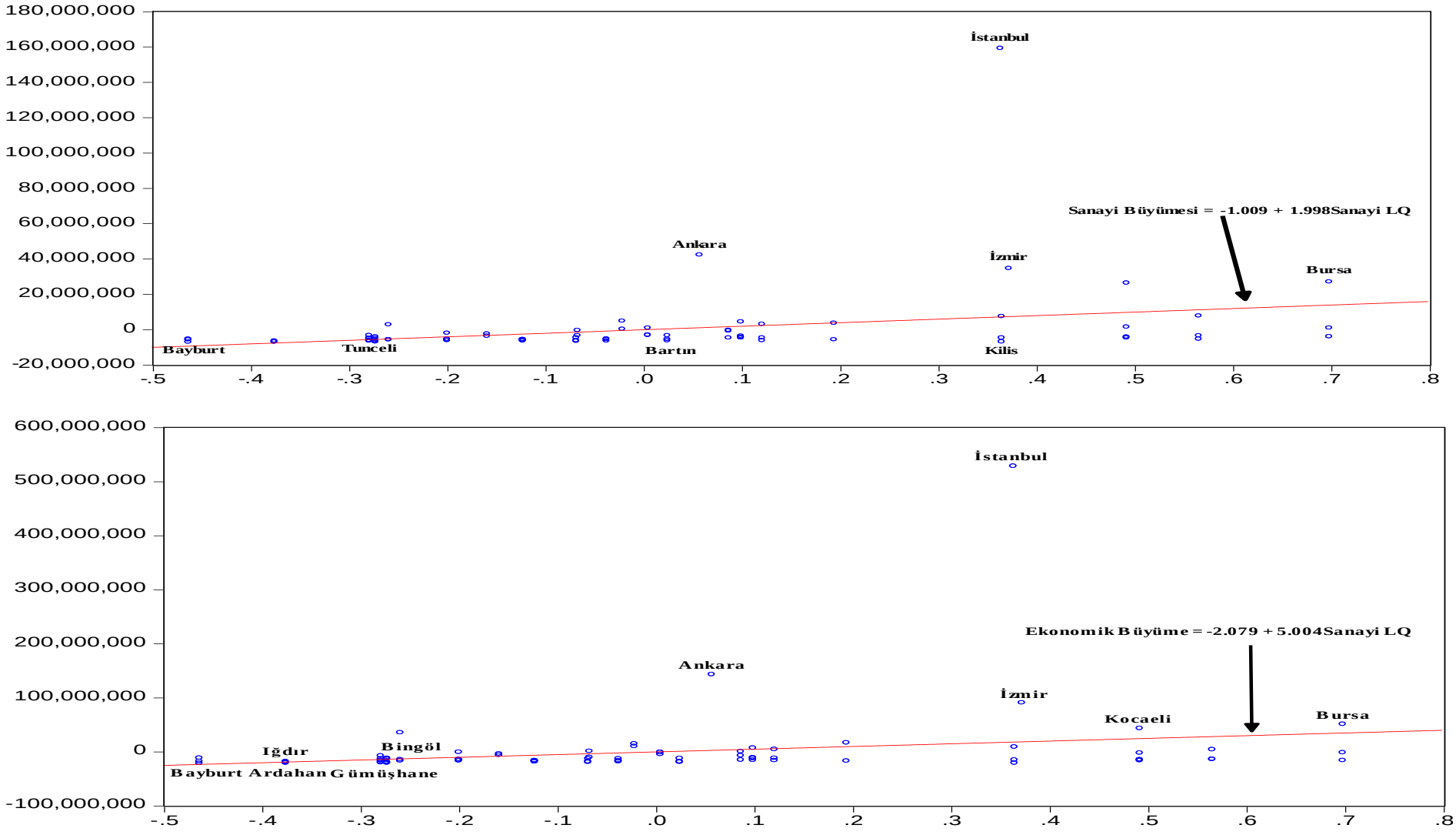
karşın, ülkenin geneline pozitif yönlü katkılar sağlayabildiğidir. Dolayısıyla, tarım sektörü ihmal edilmeksizin, sanayileşme ve hizmetler sektöründe atılacak her ilave adımın ve söz konusu sektörleri Doğu-Batı ayırt etmeksizin ülke geneline yönlendirebilecek her politika yapımının ülke ekonomisi için hayati bir önem taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda iktisat politikasının temel hedefinin, ekonomik büyüme sürecine daima yüksek katma değerli artışlar sağlayabilen sanayi ve hizmetler sektörü gelişimlerini hız kesmeden ilerletmek ve bunu yaparken de tarım sektörünü ilave bir kuvvet olarak ekonomi sahnesine adapte edebilmek olduğu söylenebilir.

Üç Sektör Kuramı'nı doğrultusunda hedefe doğru ilerleme potansiyelinin yüksek olduğunun gözlemlendiği Türkiye ekonomisinin en temel eksikliğinin, ülkenin büyük bir bölümüne yayılmamasına ve ihracatçı bir kapasiteye sahip olmasına karşın tarımsal uzmanlaşmanın etkin olarak gerçekleştirilemediğidir. İç piyasa ihtiyaçlarının bile karşılanmasında yetersiz kalınması, global piyasalarda nefes almayı bile zorlaştırabilecek bir boyuta neden olabilecektir. Ayrıca, gerek grafikler ve gerekse Ek kısmında belirtilen şekillerden görülebileceği üzere, ülkenin sanayileşme ve hizmetler bağlamında keskin bir biçimde ve Doğu-Batı olmak üzere iki kutba ayrılması, ekonomik gelişimi sekteye uğratan en olumsuz gelişme olarak değerlendirilebilir. Söz konusu bu keskinlik, tarım sektörü bağlamında da kendini hissettirebilmektedir. Gelişme dinamiğinin temeli olan sanayi ve hizmetler sektörünün ülke geneline yayılamaması, sürdürülebilir ve hızlı ekonomik gelişme hedeflerinin sağlanamamasına ve geniş kapsamlı konjonktür dalgalarına maruz kalınmasına neden olabilmektedir. Bu kapsamda, tarımsal gelişim ve uzmanlaşmanın tüm iktisadi sisteme sirayet edilmesi hedefinden ödün vermeden, iktisadi bağlamda ülkeyi topyekûn ayağa kaldırabilecek olan kapsamlı ve yayılmacı sanayileşmenin başlatılması ve hizmetler sektörünün genişletilmesi politikalarına ağırlık verilmesinin hayati bir önem taşıdığı belirtilebilir. Ekonomik gelişme dinamizmini zincirleyen tarım-sanayi-hizmet yoğunlaşmasını ortadan kaldırabilmek, sektörler itibariyle ürün çeşitliliğini sağlayabilmek, ülke geneline yayılabilmek, kalkınmada öncelikli yerlere gerekli ve yeterli ekonomik destekleri temin edebilmek ve ilgili sektörler arasındaki tamamlayıcı nitelikli bağımlılık ilişkilerini sağlayabilmek, özetle tarımsal devrimin yanı sıra sanayi ve hizmetler sektöründe yapısal dönüşümü gerçekleştirebilmek ivedilikle alınması gereken politika tedbirlerinden bazılarını oluşturmaktadır.

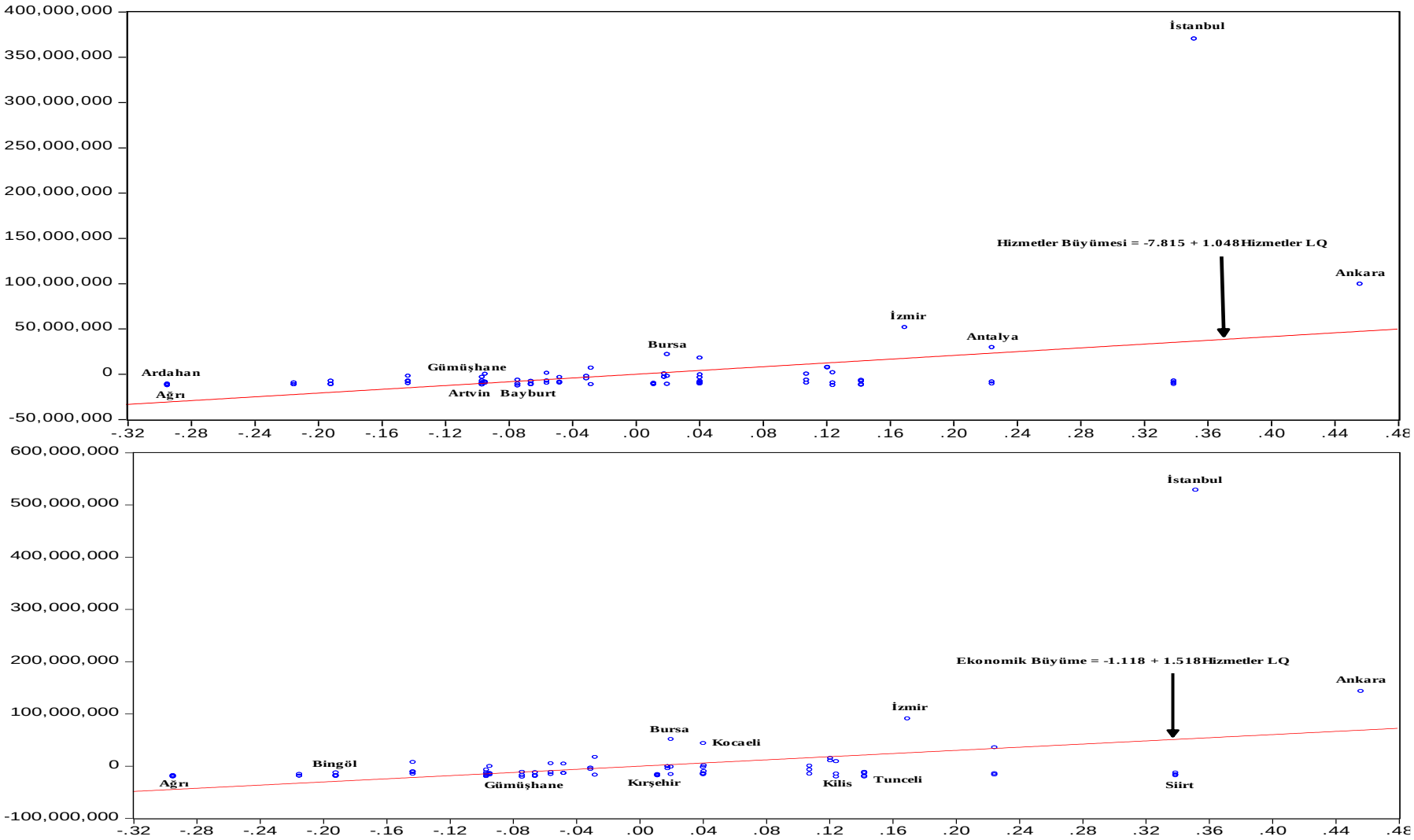
Ek-1: Sektörel Uzmanlaşma Düzeyleri İle Büyüme Hızları Arasındaki Regresyon İlişkisi

Şekil 1: Tarım Sektörü Uzmanlaşma Düzeylerinin Büyüme Süreçleri Üzerindeki Etkileri

Şekil 2: Sanayi Sektörü Uzmanlaşma Düzeylerinin Büyüme Süreçleri Üzerindeki Etkileri

Şekil 3: Hizmetler Sektörü Uzmanlaşma Düzeylerinin Büyüme Süreçleri Üzerindeki Etkileri

KAYNAKÇA

Baum, C. F. (2006), *An Introduction to Modern Econometrics Using Stata*, USA: Stata Press.

Erkan, B. (2012), "BRIC Ülkeleri ve Türkiye'nin İhracat Uzmanlaşma ve Rekabet Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 8(1), 101-131.

Eser, U. ve Köse, S. (2005), "Endüstriyel Yerelleşme ve Yoğunlaşma Açısından Türkiye Sanayii: İl İmalat Sanayilerinin Analizi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(2), 97-139.

Flegg, T. A. ve Webber, C. D. (2000), "Regional Size, Regional Specialization and the FLQ Formula", Regional Studies, 34(6), 563-569.

Florence, P.S. (1939), "Report on the Location of Industry", Political and Economic Planning, London, U.K.

Gibson, L.J., Miller, M.M. and Wright, N.G. (1991), "Location Quotient: A Basic Tool for Economic Development Analysis." Economic Development Review, 9(2), 65-68.

Gilmer, R.W. (1990), "Identifying Service-Sector Exports from Major Texas Cities." Economic Review, 1-16.

Glaeser,E., Kallal, H., Scheinkman, J. and Schleifer, A. (1992), "Growth in cities", Journal of Political Economy, 100(6), 1126-1152.

Henderson, J.V. (2003), "Marshall's Scale Economies", *Journal of Urban Economics*, 53(1), 1-28.

Hirschman, A.O. (1958), *"The Strategy of Economic Development",* New Haven CT, Yale University Press.

Karaalp, H.S. ve Erdal, F. (2012), "Sanayileşmenin Bölgesel Yığılması ve Komşu İllerin Büyümesi Gelir Farklılıklarını Artırır mı? Türkiye için Bir Beta Yakınsama Analizi", *Ege Akademik Bakış,* 12(4), 475-486.

Mizuno, K., Mizutani, F. and Nakayama, N. (2006), "Industrial Diversity and Metropolitan Unemployment Rate", *Annals of Regional Science*, 40(1), 157-172.

Moineddin, R., Beyene, J. and Boyle, E. (2003), "On the Location Quotient Confidence Interval", *Geographical Analysis*, 35(3), 249-256.

Myrdal, G. (1957), *"Economic Theory and Underdeveloped Regions",* London, Duckworth.

Odonoghue, D. and Gleave, B. (2004), "A Note on Methods for Measuring Industrial Agglomeration", *Regional Studies*, Vol. 38(4), 419–427.

Perroux, F. (1950) "Economic Spaces: Theory and Applications" *Quarterly Journal of Economics,* 64(1):89-104.

Sridhar, K. S. (2017), "Economic Change and Specialization in India's Cities", *Review of Urban and Regional Development Studies*, 29(1), 63-87.

Stock, J. H. and Watson, M. W. (2011), *Ekonometriye Giriş*, Çev.: Bedriye Saraçoğlu, Ankara: Efil Yayınevi.

The Effect of Educational Training Based on Psychological Counseling Theories on School Counselors' Professional Information Levels

Psikolojik Danışma Kuramları Temelli Eğitim Uygulamasının, Okul Psikolojik Danışmanlarının Mesleki Bilgi Düzeylerine Etkisi

Güldener ALBAYRAK[1]

Abstract –The purpose of this study is to examine the effect of educational training based on psychological counseling theories on school counselors' professional information levels. Theories should explain and predicts behaviors. They should guide counselors in their psychological counseling applications on how to help the counselees. In this sense, it is important to know theories and be good practitioners of them. In the study, a mixed method including both quantitative and qualitative dimensions was used as analysis technique. An achievement test was used in the quantitative dimension. In the qualitative dimension, participants' written views about the end of the training and the whole process were taken and evaluated. Eight school counselors working in Tarsus schools voluntarily participated in the study. During the training process, psychoanalytic approach, Adler therapy approach, Existential therapy approach, Individual centered therapy approach, Gestalt therapy approach, Cognitive therapy approach and Cognitive-systems approach were examined and participants' interactive participation was ensured. The trainings lasted an average of 180 minutes. A training process aiming to revise information and increase participants' information levels. At the end of 10-week taring session, the participants stated that the training helped them to remember their past information and contributed to their development in gaining new information. They also expressed that they gained very useful information in terms of counseling process and completed their gaps from their undergraduate programs. It is believed that this training contributed to psychological counselors' personal and professional development by refreshing their information for their undergraduate studies and that they could use the different therapeutic techniques they learned in the training in the psychological counseling applications. When literature is examined, it was seen that educational training based on psychological counseling theories and a training where participants actively participated before was not offered previously. In this sense, it is believed that this study will be an original one and will contribute to the field. The study results have been discussed within the framework of how to increase the professional information and professional competences of psychological counselors working in the field.

Keywords- School psychological counselors, psychological counseling theories, training application, professional information level.

Özet - Bu araştırmanın amacı, psikolojik danışma kuramları temelli eğitim uygulamasının, okul psikolojik danışmanlarının, mesleki bilgi düzeylerine etkisini incelemektir. Kuramlar, davranışı açıklamalı ve kestirebilmelidir. Psikolojik danışmanlık uygulamalarında, danışanlarımıza nasıl yardım edebileceğimiz konusunda yol gösterici olmalıdır. Bu anlamda, kuramları bilmek ve iyi birer uygulayıcısı olmak büyük önem taşımaktadır. Araştırmada, analiz tekniği olarak hem nicel hem nitel boyutları içeren karma yöntem kullanılmıştır. Nicel boyutta başarı testi, nitel boyutta ise katılımcıların eğitim sonu ve tüm süreç ile ilgili yazılı görüşleri alınarak değerlendirilmiştir. Araştırmaya, Tarsus Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okullarda görev yapmakta olan ve gönüllü olan 8 okul psikolojik danışman katılmıştır. Eğitim sürecinde; Psikanalitik yaklaşım, Adler terapisi yaklaşımı, Varoluşçu terapi yaklaşımı, Birey Merkezli Terapi yaklaşımı, Gestalt terapi yaklaşımı, Davranışçı terapi yaklaşımı, Bilişsel-Davranışçı terapi yaklaşımı, Gerçeklik terapisi yaklaşımı, Feminist terapi yaklaşımı, Aile Sistemleri terapisi yaklaşımları incelenerek, katılımcıların interaktif olarak eğitime katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Eğitimler, ortalama 180 dakika sürmüştür. Bilgilerinin yeniden gözden geçirildiği ve bilgi düzeyinin arttırılmasının hedeflendiği bir eğitim süreci yaşanmıştır. 10 hafta süren eğitim çalışması sonunda katılımcılar; "*Geçmiş bilgileri hatırlamak ve yeni bilgiler edinmek konusunda gelişimlerine katkı sağladığını, danışma süreci açısından çok faydalı bilgiler edindiklerini, lisans eğitimindeki eksiklerini tamamladıklarını"* ifade etmişlerdir. Bu eğitim sayesinde psikolojik danışmanların, kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlandığı, lisans

[1] Yrd.Doç.Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye, guldenere@yahoo.com

düzeyinde aldıkları bilgilerini tazeleyerek, öğrendikleri farklı terapötik teknikleri, psikolojik danışma uygulamalarında kullanabilecekleri düşünülmektedir. Alan yazın incelendiğinde, okul psikolojik danışmanlarına kuramsal temelli bir eğitimin daha önce verilmediği, katılımcıların aktif olarak katıldığı bir eğitimin gerçekleştirilmediği görülmüştür. Bu anlamda bu çalışmanın özgün bir çalışma olduğu ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmaların sonuçları, sahada çalışan psikolojik danışmanlarının, psikolojik danışma ile ilgili mesleki bilgi düzeylerinin yeterliliği ve mesleki yeterliliklerinin nasıl arttırılabileceği kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler- Okul psikolojik danışmanı, psikolojik danışma kuramları, eğitim uygulaması, mesleki bilgi düzeyi.

GİRİŞ

Psikolojik danışma kuramı, insanların yaşamlarında niçin üretken veya bazen üretken olmayan biçimde yaşadıklarına ve değişim gerektiğinde insanların yaşamlarını nasıl değiştirebildiklerine ilişkin açıklamalar getirmeye çalışır. Kuram, psikolojik danışman tarafından psikolojik danışma sürecinde ön veya arka plan olarak kullanılabilir. Ön plan olarak kullanıldığında, psikolojik danışman belirli bir kuramı benimser, danışanın davranış örüntülerini açıklamak için bu kuramın ilkelerinden yararlanır ve bu örüntülerin hangi yöntemler ile değiştirilebileceğini anlamaya çalışır. Arka plan olarak kullanıldığında, psikolojik danışmanın, vakalarla çalışırken kılavuz olarak bilişsel tutarlılığa vurgu yapması oldukça olasıdır. Her iki yöntemde de psikolojik danışman, her bir danışanın dünyasının kavramsallaştırılmasındaki unsurlardan biri olarak kuramdan yararlanır (Hackney ve Cormier:2008,21). Kuramlar, davranışı açıklamalı ve kestirebilmelidir. Psikolojik danışmanlık uygulamalarında, danışanlarımıza nasıl yardım edebileceğimiz konusunda yol gösterici olmalıdır. Işık Terzi ve Ergüner Tekinalp'e (2013,3) göre kuramsal bir altyapıya dayandırılmayan psikolojik danışma süreci ıssız bir çölde pusulasız, haritasız, yönergesiz yol almaya benzer. Kuramsal alt yapısı olmayan bir psikolojik danışma oturumu yolunu, yönünü kaybeder, danışanın hikâyesindeki detaylara boğulur ve tutarlı bir yaklaşım sunulmadığı için psikolojik danışma süreci etkisiz olur. Yardım sadece semptomları anlık azaltmaya yarar (Işık Terzi ve Ergüner Tekinalp:2013,4).

Türkiye'de danışmanlık alanında uygulayıcıların bilgi ve becerilerini tazelemeleri, danışma gruplarına daha etkili bir şekilde yardım etmelerine neden olur (Conyne:2013,3). Psikolojik danışman, yeterli kuramsal bilgiye sahip olmalı, tekniklere hâkim olabilmeli ve becerisini ortaya koyabilmelidir (İkiz, 2006; Taytaş, 2013; Tanhan,2013). Bu anlamda, kuramları bilmek ve iyi birer uygulayıcısı olmak büyük önem taşımaktadır. Kuramsal dayanağı olan etkinlikleri uygulamak çok daha yararlı hizmetler verilmesine neden olur. Okul psikolojik danışmanlarının nitelikleri arttıkça, rehberlik ve psikolojik danışma servislerinin verdiği hizmetlerin niteliği de artar. Bu nedenle, okul psikolojik danışmanları, mesleki açıdan donanımlı olmalıdır.

Okul psikolojik danışmanlarının aldıkları lisans eğitimi içinde psikolojik danışma kuramlarını öğrendikleri teorik dersler mevcuttur. Aynı zamanda öğrendikleri kuramları; süpervizyon eşliğinde, bireysel psikolojik danışma uygulamaları gerçekleştirerek mezun olmaktadırlar. Ancak bu konuda yeterli deneyime sahip olarak mezun olamamakta, mesleğe atıldıklarında ise özellikle okul ortamlarında çalışanlar psikolojik danışma yapma deneyiminden uzaklaşmaktadırlar. Öğrendikleri psikolojik danışma kuramları ise giderek mesleki bilgileri içerisinde yok olmaktadır. Okul psikolojik danışmanlarının çoğu herhangi bir kuramsal temele dayanmadan daha çok kriz yönelimli (sorun-odaklı) veya kendilerine özgü birtakım uygulamalar yapmaktadırlar (Doğan:2000,4). Psikolojik danışmanların, performans kaygısı yaşamaları, ilişkinin sınırlarını belirlemede güçlük duymaları, danışanı kavramsallaştırmada yetersizlikler gibi güçlüklerin giderilmesinde; psikolojik danışma alanında yeterli donanıma sahip kişilerin desteğine, denetimine ihtiyaç duyulmaktadır (Atik Erkan vd.:2014,305). Bu anlamda psikolojik danışmanın kendi kuramsal yönelimini belirlemesi, görev ve sorumlulukları konusunda bilinçli bir şekilde çalışmalarını yürütmesi önemlidir. Mesleki gelişimin yaşam boyu olduğu

göz önünde bulundurulduğunda, alanda çalışan psikolojik danışmanların uygulamalar öncesi kuramsal bilgilerinin yenilemesi gereklidir (Atik Erkan, Arıcı ve Ergene:2014,314)

Araştırma bulguları okul psikolojik danışmanlarının mesleki yönden kendilerini geliştirmek için genellikle uzmanlara, alanda çalışan deneyimli meslektaşlarına başvurma, araştırma yapma, alanla ilgili yayınları okuma, kitap, dergi, internet konferans, seminerlere katılma, yeni çıkan mesleki yayınları takip etme gibi etkinliklerde bulunduklarını göstermektedir (Hamamcı, Oskargil Göktepe ve İnanç:2005,27; Pamuk:2012,207). Mesleki açıdan gelişmek amacıyla bu tür etkinliklere katılmak profesyonel psikolojik danışman olmanın bir gereğidir (Doğan:2000,6). Bu anlamda, kendini geliştirmeye açık, bir grup okul psikolojik danışmanı gönüllü olarak, bu araştırmaya konu olan çalışmalara düzenli olarak katılmıştır.
Bu araştırmanın amacı ise, psikolojik danışma kuramları temelli eğitim uygulamasının, okul psikolojik danışmanlarının, mesleki bilgi düzeylerine etkisini incelemektir. Bu amaca bağlı olarak aşağıdaki **denence test edilmiş ve aşağıdaki soruya cevap aranmıştır:**
1. Psikolojik danışma kuramları temelli eğitim uygulamasının sonucunda okul psikolojik danışmanların "Başarı Testi" son test puanları, "Başarı Testi" ön test puanlarından anlamlı bir düzeyde daha yüksektir.
2. Okul psikolojik danışmanlarının psikolojik danışma kuramları temelli eğitim uygulaması sürecine yönelik görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu araştırmada, karma yöntem desenlerinden iç içe desen kullanılmıştır. İçe içe desen bir veya birden fazla veri türünün (nicel ve nitel) yer aldığı geniş bir desenden oluşur (Creswell:2014,228). Nicel boyutta başarı testi, nitel boyutta ise katılımcıların eğitim sonu ve tüm süreç ile ilgili yazılı görüşleri alınarak değerlendirilmiştir.

Deney Grubu

Tarsus Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okullarda görev yapmakta olan, gönüllülük esas alınarak, seçkisiz olmayan bir şekilde 8 (5 kız, 3 erkek) okul psikolojik danışmanın katılımı ile oluşturulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Başarı Testi: Psikolojik danışma kuramları ile ilgili test sorularını içermektedir. Sorular, Murdock'tan (2012,535), yararlanılarak oluşturulmuştur.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, çalıştıkları kurum, meslekte çalışma yılları ve çalışma süreleri gibi bilgilerin yer aldığı araştırmacı tarafından hazırlanan bir formdur.

Oturum Sonu Süreci Değerlendirme Metni: Katılımcılardan her oturum sonunda oturum ile ilgili duygu ve düşüncelerinin yer aldığı yazılı bir metin alınmıştır.

Grup Süreci Genel Değerlendirme Metni: Katılımcılardan grup süreci sonunda tüm süreçle ile ilgili duygu ve düşüncelerinin yer aldığı yazılı bir metin alınmıştır.

İşlem

Uygulama öncesi okul psikolojik danışmanlarına Murdock'tan (2012,535) hazırlanmış olan başarı testi uygulanmıştır. Daha sonra eğitim süreci gerçekleştirilmiştir. Eğitim süreci; Psikanalitik yaklaşım, Adler terapisi yaklaşımı, Varoluşçu terapi yaklaşımı, Birey Merkezli Terapi yaklaşımı, Gestalt terapi yaklaşımı, Davranışçı terapi yaklaşımı, Bilişsel-Davranışçı terapi yaklaşımı, Gerçeklik terapisi yaklaşımı, Feminist terapi yaklaşımı, Aile Sistemleri terapisi yaklaşımlarının incelenerek, katılımcıların interaktif olarak eğitime katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Eğitimler, haftada bir defa ve ortalama 180 dakika olmak üzere, 10 hafta boyunca sürmüştür. Üyelerden her oturum sonunda Oturum Sonu Süreci Değerlendirme Metnini yazmaları istenmiştir. 10 hafta sonunda deney grubuna daha önce uygulanmış

olan başarı testi tekrar uygulanmıştır, ayrıca üyelerden, grup süreci genel değerlendirme metnini yazmaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Deney grubuna uygulanan uygulama öncesi ve sonrası başarı testi sonuçları, SPSS 22 paket programı ile çözümlenmiştir. Araştırmada hata payı .05 olarak alınmıştır. Örneklem sayısının düşük olması (n=8, 5 kız, 3 erkek) nedeniyle non-parametrik yöntem tercih edilmiştir. Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır. Oturum Sonu Süreci Değerlendirme Metinleri ve Grup Süreci Genel Değerlendirme Metinleri yazılı doküman yöntemi ile incelenmiştir. Nitel bulgular, katılımcıların yanıtlarından doğrudan alıntı yapma yoluna gidilerek desteklenmiştir.

BULGULAR

Nicel Bulgular

Deney grubu Başarı Ön Test ve Son Test toplam puan ortalamaları arasındaki farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi yapılmıştır. Deney grubu Başarı Testi Ön Test ve Son Test Toplam Puanlarına ilişkin test sonuçları, Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Deney Grubunun Başarı Testi Ön Test ve Sontest Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Wilcoxon Testi Değerleri

Grup	Ön Test			Son Test			
	n	$\bar{x}$	ss	n	$\bar{x}$	ss	*p*
Deney	8	70.5	5.87	8	89.5	4.81	.01

Tablo 1' de, Deney grubu Başarı Testi ön test ve son test toplam puanları arasında son test lehine anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (z= -2,53, p<.05). Bu bulguya bağlı olarak araştırmanın denencesi desteklenmiştir. Başka bir ifadeyle, psikolojik danışma kuramları temelli eğitim uygulamasının, okul psikolojik danışmanlarının, mesleki bilgi düzeylerini arttırdığını göstermektedir.

Nitel Bulgular

Bu çalışmada, "Okul psikolojik danışmanlarının psikolojik danışma kuramları temelli eğitim uygulaması sürecine yönelik görüşleri nelerdir? sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla, deneysel işlemin tamamlanmasının ardından "*Oturum Sonu Süreci Değerlendirme Metni" ve "Grup Süreci Genel Değerlendirme Metni"* aracılığıyla niteliksel veriler toplanmıştır.

Niteliksel analizler sonucunda, üyelerin tamamının psikolojik danışma kuramları ile ilgili bilgi düzeylerinin arttığını ifade ettikleri görülmüştür. Ayrıca katılımcılar; "Geçmiş bilgileri hatırlamak ve yeni bilgiler edinmek konusunda gelişimlerine katkı sağladığını, danışma süreci açısından çok faydalı bilgiler edindiklerini, lisans eğitimindeki eksiklerini tamamladıklarını, tekrar öğrencilik yıllarına dönmelerinin onları heyecanlandırdığını ve mesleki bilgi düzeyi açısından geliştiklerini belirtmişlerdir. Örneğin;

Çalışmaya başladıktan sonra aldığım eğitimde (üniversite eğitimi) eksik yanlarımı tamamladığımı düşünüyorum. Meslektaşlarımla fikir alışverişinde bulunarak, vaka paylaşımlarının katkısının olduğunu düşünüyorum. Terapileri daha yakından inceledim. Süreç, üyeler ısındıkça daha aktif ve etkileşimli geçti (FY).

Sınav sistemi gayet yerinde idi, ileriki uygulamalarda da, daimi olmalıdır (Eİ).

Grup oturumlarımızın süreç açısından çok faydalı olduğunu düşünüyorum. Geçmiş bilgilerimi hatırlamak ve yeni bilgiler edinmek konusunda gelişimime katkı sağladığını düşünüyorum (EY).

Bu eğitim sayesinde okul psikolojik danışmanlarının, kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlandığı, lisans düzeyinde aldıkları bilgilerini tazeleyerek, öğrendikleri farklı terapötik teknikleri, psikolojik danışma uygulamalarında kullanabilecekleri düşünülmektedir.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada sonucunda, test edilen denence desteklenmiş ve psikolojik danışma kuramları temelli eğitim uygulamasının; okul psikolojik danışmanlarının, mesleki bilgi düzeyleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akkoyun (1990,427), psikolojik danışma kuramları dersi ile her danışman adayının kendi danışma kuramını oluşturmasının sağlanması ve danışman adaylarının bilgilerini kendi kişilikleriyle birleştirerek bir senteze ulaşmaları üzerinde durulması gerektiğini söylemektedir. Ancak, bireyin motivasyonu ve öğrenim görülen lisans programının nitelikleri bu sentezin yapılmasının önüne geçebilmekte, dolayısıyla danışman adayının okulu bitirmiş olsa da, kuramsal bilgi azlığı nedeniyle danışma uygulamalarında yeterli beceriyi sergileyemediği düşünülmektedir.

Çalışma hayatı sırasında bu eksikliği farkeden ve eğitim talep eden okul psikolojik danışmanların olması alan açısından umut vericidir. Öz Soysal, Uz Baş ve Aysan'ın (2016,60), bir çalışması bunu doğrular niteliktedir. Okul psikolojik danışmanlarının öğrenci sorunlarını ele alma, önleme ve müdahale etme konusunda güçlükler yaşadıklarını, okul psikolojik danışmanlarının kuramsal ve uygulamaya dayalı bilgi, beceri ve donanımlarını yeterli düzeyde görmediklerini, kendilerini mesleki olarak yetersiz algıladıklarını, hizmet içi çalışmalarda yaklaşımlar ile ilgili eğitim almak istediklerini belirtmişlerdir.
Araştırma sonuçlarının, literatürde yeralan bilgilerle örtüştüğü görülmektedir. Mesleki gelişim ile ilgili eğitimler almak bireyin yeterlik algısını güçlendirir. Nitekim, Taytaş, (2013,109) hizmet içi eğitim alan psikolojik danışmanların, yeterlik algılarının almayanlara göre anlamlı bir farkın olduğunu belirtmektedir. Psikolojik danışmanların kendilerini geliştirdikçe yaptıkları işten daha fazla doyum elde ettikleri ya da mesleklerini yürütmekten memnun olan bireylerin daha fazla kendilerini mesleki yönden geliştirme çabası içinde oldukları söylenebilir (Hamamcı vd.:2005,38). Sonuç olarak mesleki gelişim faaliyetleri (Kongre, konferans ve seminerlere katılma gibi) danışmanların mesleki doyumlarını arttırmaktadır (Hamamcı vd.:2005,27).

Öz Soysal vd. (2016,63); Arıcıoğlu ve Tagay (2008,82); Dağlı (2014,140), psikolojik danışma kuram ve yaklaşımları ile bu yaklaşımların uygulanmasını içeren derslerin haftalık ders saatlerinin arttırılması ya da iki ayrı ders olarak verilmesi gerektiği, hizmet içi eğitim programlarının arttırılması gerektiği, psikolojik danışmanlara, okullarda uygulanmaya uygun ve kullanılabilir olan terapi ve danışmanlık yaklaşımların eğitim ve süpervizyonunun, işveren ya da üniversiteler tarafından sağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu anlamda Rehberlik ve Araştırma Merkezleri ve kurumların hizmet içi eğitim programları bu konuda çalışmalar yürütmelidir. Bu çalışmalar ile ilgili iyi bir planlamanın ve ön hazırlığın yapılması, gönüllülüğün esas alınması, gerekli fiziki ortamın ve yasal izinlerin sağlanması en önemlisi de, alanına hâkim ve yetkin bir liderin eğitimin başarısında büyük bir rol oynayacağı unutulmamalıdır. Tüm bu uygulamalar, psikolojik danışmanlık hizmetlerinin okullarda daha etkili işlemesine yardım edebilir.
Alan yazın incelendiğinde, okul psikolojik danışmanlarına kuramsal temelli bir eğitimin daha önce verilmediği, katılımcıların aktif olarak katıldığı bir eğitimin gerçekleştirilmediği görülmüştür. Bu anlamda bu çalışmanın özgün bir çalışma olduğu ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu tür çalışmaların çeşitlenerek devam ettirilmelidir. Böylece sahada çalışan psikolojik danışmanların, psikolojik danışma ile ilgili mesleki bilgi düzeylerinin, mesleki doyumlarının artmasına ve kendilerini mesleki açıdan daha yetkin hissetmelerine sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AKKOYUN, Füsun, 1990, Danışma Psikolojisinin Dünü, Bugünü ve Geleceği, *Ankara Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 23 (2) s.419-433.

ARICIOĞLU Ahu, TAGAY Özlem, 2008, Okullarda Ruh Sağlığı, *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi,* 1 (2) s.76-83.

ATİK ERKAN Zeynep, ARICI Fatma, ERGENE Tuncay, 2014, Süpervizyon Modelleri ve Modellere İlişkin Değerlendirmeler, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 5 (42) s.305-317.

CRESWELL, John W., (2014), Karma Yöntemler, (Çev. Güney Hacıömeroğlu), s.215-240, 2014, Araştırma Deseni, Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları, (Çev. Edt. Selçuk Beşir Demir), Eğiten Kitap, Ankara.

CONYNE, Robert K., 2013, Incorporating Prevention in the Turkish Counselor Education Curriculum: Considerations for Competencies and Strategies, *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal,* 4 (39) s.1-12.

DAĞLI, Songül, 2014, Rehber Öğretmen ve Psikolojik Danışmanların Kendi Mesleklerine İlişkin Algıları Üzerine Nitel Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

DOĞAN, Süleyman, 2000, Türkiye'de Psikolojik Danışma ve Rehberliğin Durumu ve Geleceğe İlişkin Yönelimler, *Eğitim ve Bilim Dergisi,* 25 (118) s.3-8.

HACKNEY Harold, CORMİER Sherry, 2008, Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri: Psikolojik Yardım Süreci El Kitabı, (Çev. Tuncay Ergene, Seher Aydemir Sevim), Mentis Yayıncılık, Ankara.

HAMAMCI Zeynep, OSKARGİL GÖKTEPE Emine, İNANÇ Necmetin, 2005, Ankara İlinde Çalışan Okul Psikolojik Danışmanlarının Mesleki Gelişim ve Mesleki Doyum Düzeyleri Arasındaki İlişki, *Türk Psikolojik Danışma Dergisi,* 3 (24) s.27-43.

IŞIK TERZİ. Şerife, Ergüner Tekinalp, B., 2013, Psikolojik Danışmada Güncel Kuramlar, Pegem Akademi, Ankara.

İKİZ, Fatma Ebru, 2006, Danışma Becerileri Eğitiminin Danışmanların, Empatik Eğilim, Empatik Beceri ve Tükenmişlik Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

MURDOCK Nancy L., 2012, Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları, 2. Basım, (Çev. Edt. Füsun Akkoyun), Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara.

ÖZ SOYSAL F. Selda, UZ BAŞ Aslı, AYSAN Feride, 2016, Okul Psikolojik Danışmanlarının Psikolojik Danışma Yaklaşımlarına İlişkin Görüşleri, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 6 (46) s.53-69.

ÖZYÜREK Ragıp, ÇAM Sabahattin ve ATICI Meral, 2007, Psikolojik danışman eğitiminde okullardaki rehberlik uygulamalarının önerilen özellikleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri,* 7 (1) 555-588.

PAMUK, Mustafa, 2012, Psikolojik Danışmanların Psikolojik Danışma Uygulamalarına ve Uygulamalarda Kendi Yeterliklerine İlişkin Algıları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

PAMUKÇU Burcu, DEMİR Ayhan, 2013, Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Ölçeği Türkçe Formu'nun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 5 (40) s.212-221.

TANHAN, Fuat, 2013, Repertory Grid Görüşme Tekniğine Dayalı Olarak Okul Psikolojik Danışmanlarının Niteliklerinin İncelenmesi, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 5 (40) s.186-197.

TAYTAŞ, Metin, 2013, Psikolojik Danışmanların Yeterliklerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Van.

Determining the Relationship between Recreation Experience, Destination Satisfaction and Destination Loyalty: A Case of Munzur Valley National Park

Rekreasyon Deneyimi, Destinasyon Memnuniyeti ve Sadakati Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Munzur Vadisi Milli Parkı Üzerine Araştırma

Ozan ATSIZ[1], *Orhan AKOVA*[2], *Suna Mugan ERTUĞRAL*[3]

Abstract-National parks located in the destination attract attention to the visitor who wants to get unique experiences. The increase in open-air recreation activities in national parks increases the demand for these areas seriously. It is examined in many studies that the experience obtained from the recreational activities performed in the national parks is affected by the level of satisfaction obtained from the destination and the loyalty towards the destination. The aim of this study is to determine the impact of the experience of visiting the Munzur Valley National Park, one of the open-air recreational areas, on destination satisfaction and loyalty. Survey method which is frequently used in quantitative research methods was used in the research. The universe of the research is composed of visitors to Munzur Valley National Park. In conclusion, findings were discussed and some proposals were made

Key Word-Recreation Experience Destination Satisfaction, Destination Loyalty, Munzur Valley National Park

Özet- Destinasyonlarda yer alan milli parklar, benzersiz deneyimler elde etmek isteyen ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Milli parklarda gerçekleştirilen açık hava rekreasyon faaliyetlerinin artış göstermesi, bu alanlara yönelik talebi ciddi oranda artırmaktadır. Milli parklarda gerçekleştirilen rekreasyon faaliyetlerinden elde edilen deneyimlerin destinasyondan elde edilen memnuniyet düzeyi ve destinasyona yönelik sadakati etkilediği yapılan birçok çalışmada ortaya konmaktadır. Bu çalışmanın amacı, açık hava rekreasyon alanlarından biri olan Munzur Vadisi Milli Parkı'nı ziyaret eden ziyaretçilerin elde ettikleri rekreasyon deneyimleri, destinasyon memnuniyeti ve sadakati arasındaki ilişkinin ortaya konmasıdır. Araştırmanın amacına ulaşmak için, nicel araştırma yöntemlerinde sıklıkla kullanılan anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Munzur Vadisi Milli Parkı ziyaretçileri oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda, elde edilen bulgular tartışılacak destinasyon yöneticilerine ve araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler- Rekreasyon Deneyimi, Destinasyon Memnuniyeti, Destinasyon Sadakati, Munzur Vadisi Milli Parkı

GİRİŞ

Sanayi devriminden sonra kentlerde sosyal hayatın gelişmesiyle ortaya çıkan rekreasyon kavramı; "*insanın yaşam kalitesini artırmak için serbest ve boş zamanında doğaya zarar vermeden, kendi istemi ve gönüllü olarak yaptığı faaliyetleri kapsayan multidisipliner bir çalışma alanıdır*" şeklinde tanımlanmaktadır (Tütüncü, 2012). Bu tanımda rekreasyon kavramı, özgür bir şekilde seçilen, zorunlu olmayan ve serbest zaman ve boş zamanda ortaya çıkan, yapmaya değer olan deneyim şeklinde ifade edilmektedir (Mathieson & Wall., 1982). Rekreasyon kavramını insanların boş zamanlarında yaptıkları çok çeşitli faaliyetler bütünü şeklinde tanımlamıştır. (Driver, 1976) ise rekreasyonu, insanların içlerinden geldiği gibi katılım gösterdiği deneyimler toplamı şeklinde değerlendirmektedir. Bu tanımda da belirtildiği üzere, rekreasyon deneyimi insanların özgür bir şekilde herhangi bir faaliyete katılarak herhangi bir psikolojik çıktı elde etmesi önemlidir. Benzer şekilde, rekreasyon deneyimi sonucunda ortaya çıkan memnuniyet kavramı ise; turistlerin destinasyona gittiklerinde yaşadıkları deneyimden

[1] Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ozan.atsiz@istanbul.edu.tr
[2] Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, oakova@istanbul.edu.tr
[3] Yrd. Dç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, mugan@istanbul.edu.tr

sonra sonra kendilerinde ortaya çıkan duygusal ruh durumu şeklinde ifade edilmektedir (Baker & Crompton, 2000). Görüldüğü üzere, bu iki kavram bir psikolojik durum sonucunda ortaya çıkmaktadır. Destinasyondan memnun bir şekilde ayrılmış ziyaretçilerin daha sonraki destinasyon seçimlerinde, ürün veya hizmet tüketiminde ve geri dönme kararında etkisi olmakta ve rekreasyon deneyimi birçok alanda kullanılan bir kavramdır (Kozak & Remington, 2000). Bu kapsamda, destinasyondan memnun bir şekilde ayrılan ziyaretçiler, ayrıldığı destinasyona sadık kalarak destinasyon hakkında tanıdıklarına öneride bulunmakta veya tekrar ziyaret etme eğilimi göstermektedir (Kozak & Remington, 2000; Hutchinson, Lai, & Wang, 2009; Beeho & Prentice, 1997).

İlgili alan yazın incelendiğinde, turist deneyimi, memnuniyet ve destinasyon sadakati ile ilgili yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır (da Costa Mendes, Oom do Valle, Guerreiro, & Silva, 2010; Valle, Silva, Mendes, & Guerreiro, 2006; Aliman, Hashim, Wahid, & Harudin, 2016). Daha önceki çalışmalarda rekreasyon deneyimine ilişkin boyutlar ortaya konmuş olup (Budruk & Stanis, 2013) fakat rekreasyon deneyiminin destinasyon memnuniyeti ve sadakati arsındaki ilişkiyi ölçen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu kapsamda, çalışmanın amacı açık hava rekreasyon alanlarından biri olan Munzur Vadisi Milli Parkı'nı ziyaret eden ziyaretçilerin elde ettikleri rekreasyon deneyimlerin, destinasyon memnuniyeti ve sadakati arasındaki ilişkinin ortaya konmasıdır.

LİTERATÜR

Rekreasyonun önemli bir parçasını oluşturan deneyim kavramı (Hull, Michael, Walker, & Roggenbuck, 1996), kültürel, miras ve rekreasyon gibi çeşitleri içinde barındıran (Brent Ritchie, Wing Sun Tung, & JB Ritchie, 2011), insanların tüketim faaliyetlerine girdiklerinde edindikleri algı, his ve düşünceler toplamı olarak ifade edilmektedir (Schmitt, 2011). Bu kapsamda rekreasyon deneyimi, rekreasyon faaliyetine katılım sonucunda arzu edilen psikolojik çıktılar şeklinde ifade edilmektedir (Driver & Brown, 1975; Driver, 1976).

Rekreasyon deneyimi açık ve kapalı alan rekreasyonu olmak üzere iki farklı alanda yaşanabilmektedir. Kapalı alanarda yapılan faaliyetler, açık havada yapılan faaliyetlere döre daha çok tercih edilmektedir (Tütüncü & Aydın, 2014). Açık alan rekreasyon deneyimi beş aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; katılım, faaliyetin yapılacağı alana seyahat etme, faaliyetin yapıldığı alanda elde edilen deneyim, geri dönüş ve aklında kalan anılar şeklinde sıralanabilir (Clawson & Knetsch, 1966; Driver & Tocher, 1970). Bu aşamalara bakıldığında rekreasyon deneyiminin çok aşamalı, karmaşık ve dinamik olduğu görülmektedir (Hull, Michael, Walker, & Roggenbuck, 1996). Üçüncü aşamaya katılım gösterenler birbirinden farklı deneyimler yaşayarak tatmin olurlar (Geurtsen, 2014). Daha sonraki aşamalarda ise, yaşadıkları deneyimler sonucunda destinasyondan elde ettikleri memnuniyet düzeyleri artarak destinasyona olan bağlılıklarının artacağı düşünülmektedir.

Destinasyonun uzun dönemde başarılı olmasında, gelen ziyaretçilerin memnun olmuş bir şekilde ayrılmaları önem taşır (Umur & Eren, 2016). Yapılan çalışmalarda, ziyaretçiler destinasyondan memnun kaldıklarında, destinasyona tekrar gelmeleri ve başkalarına önermelerinin olası olduğu ortaya konmaktadır. Ayrıca, memnun bir şekilde ayrılmış ziyaretçiler, sürekli gelen ziyaretçilere oranla, daha fazla öneride bulunma eğilimi göstermektedir (Kozak & Remington, 2000; Hutchinson, Lai, & Wang, 2009; Beeho & Prentice, 1997).

Memnuniyet, satın alınan mal veya hizmetten elde edilen faydalar ile beklentilerin kaşılaştığı noktada ortaya çıkmaktadır (Kılıç & Pelit, 2004). (Baker & Crompton, 2000)'a göre memnuniyet, turistlerin destinasyona gittiklerinde kendilerinde ortaya çıkan duygusal ruh durumu şeklinde ifade edilmektedir. Memnuniyet kavramı, destinasyona gelen ziyaretçilerin destinasyon seçimlerinde, ürün veya hizmet tüketiminde ve tekrar ziyaret etme kararında etkisi olan ve birçok alanda kullanılan bir kavramdır (Kozak & Remington, 2000). Turizm, rekreasyon ve ağırlama sektöründe memnuniyete ilişkin yapılmış

birçok çalışma bulunmaktadır (Kozak & Remington, 2000; Hughes, 1991; Umur & Eren, 2016). Yapılan çalışmalara incelendiğinde, memnuniyetin destinasyon sadakati üzerinde önemli katkılarının olduğu belirtilmektedir. (Valle, Silva, Mendes, & Guerreiro, 2006) tarafından yapılan turist memnuniyeti ve destinasyon sadakati arasındaki ilişkinin ölçüldüğü çalışmada, memnuniyetin destinasyon sadakati üzerinde güçlü bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca, (Çubukçu & Yaylı, 2016)'nın yaptığı çalışmaya göre, müşteri memnuniyeti müşteri sadakatini olumlu yönde etkilemektedir. Genel olarak, daha öne yapılan çalışmalarda sadakatin memnuniyet sonucunda etkilendiği belirtilmektedir (Yoon & Uysal, 2005; Bitner, 1990; Bosque & Martín, 2008; Dick & Basu, 1994; Gallarza & Saura, 2006).
İlgili yazında destinasyona gelen ziyaretçilerin memnuniyet düzeyleri bir kavram ve süreç olarak ele alınmakadır. Bu sürecin sonunda ziyaretçilerin memnun olarak ayrılması, ziyaretçilerin destinasyon seçimlerini, mal veya hizmet tüketimini ve destinasyonu tekrar ziyaret etmelerini etkilemektedir (Yoon & Uysal, 2005). Bu nedenle ziyaretçilerin memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi ve arttırılması destinasyonun başarısı için büyük önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, açık hava rekreasyon alanlarından biri olan Munzur Vadisi Milli Parkı'nı ziyaret eden ziyaretçilerin elde ettikleri deneyimlerin destinasyon memnuniyeti ve sadakati ile ilişkinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, çalışma iki farklı soruya yanıt aramaktadır. Birincisi, rekreasyon deneyimini etkileyen faktörlerin önemini ortaya koymaktır. İkincisi ise, bu faktörlerin destinasyon sadakati ve memnuniyeti ile ne ölçüde ilişkili olduğunu belirlemektir. Bu kapsamda nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup araştırma verisine ulaşmak için anket yöntemi kullanılmıştır.
Anket dört kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde rekreasyon deneyimi, ikinci bölümde destinasyondan duyulan memnuniyet ve üçüncü bölümde destinasyona duyulan sadakat ölçekleri yer almaktadır. Son bölümde ise, ankete katılan kişilerin demografik özelliklerine ilişkin sorular bulunmaktadır. Anket daha önceki çalışmalardan elde edilen ölçeklerden faydalanarak oluşturulmuştur. Yapılan çalışmalarda genellikle, rekreasyon deneyimini ölçmek için Rekreasyon Deneyimi Tercihleri (RDT) ölçeği kullanılmaktadır (Fix, Carroll, & Harrington, 2013; Raadik, Cottrell, Fredman, Ritter, & Newman, 2010). Bu çalışmada, (Budruk & Stanis, 2013) tarafından rekreasyon deneyim tercihlerini ortaya koyan Rekreasyon Deneyimi Tercihleri (RDT) ölçeği kullanılacaktır. Bu ölçekte altı farklı rekreasyon deneyimi boyutu ortaya konmuştur. Bunlar; doğanın tadını çıkarma, kaçış, benzer insanlarla birlikte olma, içe kaçış, öğrenme ve öğretme olarak sıralanabilir. Destinasyon memnuniyeti ölçeği (Dmitrović, Kolar, Makovec Brenčič, Ograjenšek, & Žabkar, 2009; Aliman, Hashim, Wahid, & Harudin, 2016) çalışmalarından yararlanarak oluşturulmuştur. Destinasyon Sadakati ölçeği ise (Bridson, Evans, & Hickman, 2008) tarafından yapılan çalışmadan yararlanılarak oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler 5'li Likert şeklinde hazırlanmıştır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Araştırma evreni, açık hava rekreasyon alanlarından biri olan Munzur Vadisi Milli Parkı'nı ziyaret eden ziyaretçilerden oluşmaktadır. Evrenin tümüne ulaşmak mümkün olmadığından evreni temsil eden örneklem seçilerek veriler toplanmıştır. Araştırmada tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır (Seyidoğlu, 2009, s. 41).

Araştırma 2017 yılı Temmuz ayı içerisinde uygulanmıştır. Toplamda 150 anket hem internet ortamında hem de basılı olarak doldurtulmuş olup 140 anketin geri dönüşü sağlanmıştır. Yapılan değerlemede 20 anketin analiz için uygun olmadığı görülmüş ve 120 anket analiz edilmiştir. Bu araştırma ön test çalışması olup daha iyi bir sonuç almak açısından daha büyük örnekleme ulaşmayı amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMA ALANI

1971 yılında milli park olarak ilan edilen ve Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Munzur Vadisi Milli Parkı 42.674 hektarlık bir alan üzerinde bulunmaktadır. Ovacık ilçesinde büyük gözelerden gelen Munzur suyu Fırat Nehrine karışmaktadır. Endemik bitki türlerini içinde barındıran Munzur Vadisi Milli Parkı, aynı zamanda endemik balık türlerini de Munzur suyunda barındırmaktadır. Ayrıca, meşe ağaçlarının hakim olduğu milli park, ayı, kurt, tilki, yaban keçisi ve çengel boynuzlu dağ keçisi, susamuru, ile urkeklik gibi kuşları içerisinde barındırmaktadır (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2017).

Araştırma alanı olarak bu araştırmada Munzur Vadisi Milli Parkının seçilmesinin nedeni açık hava rekreasyonu açısından önemli potansiyele sahip olmasıdır. Bunun yanında, bu park sahip olduğu doğal çekicilikler, endemik bitki türleri, kırsal özellikleri ve hayvan çeşitliliği ile kırsal turizm açısından ve inanç kaynaklı ziyaret mekânları ile inanç turizmi gibi birçok alternatif turizm çeşidine kaynak oluşturabilecek özelliklere sahiptir. Park bölgesi ayrıca, kamp, piknik, olta balıkçılığı, doğa yürüyüşleri ve safari gibi günübirlik rekreatif etkinlikleri için de elverişlidir (Dinçer, Çifçi, & Atsız, 2015) ve her yıl temmuz ayının son haftasında üç gün süreyle düzenlenen Munzur Kültür ve Doğa Festivali fotoğraf sergisinden halk oyunları gösterisine, kent gezisinden panel, konser, söyleşi ve edebiyatçıların imza günlerine kadar birçok açık alan rekreasyon faaliyeti sunmaktadır (Türkiye Kültür Portalı, 2017).

BULGULAR

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Veri analizinde toplamda 120 anket kullanılmıştır. Öncelikle ankete katılım gösterenlerin tanımlayıcı özelliklerine ilişkin frekanslar belirlenmiştir. Katılımcıların % 65'i erkek olup, %79,2'si bekar ve %55'i 25-34 yaş aralığındadır. Ankete katılanların çoğunluğunun eğitim seviyesi lisans (%65) düzeyindedir. %29,2'nin gelir seviyesi 1300 liranın altına olup %24,2'nin ise 2001-3000 arasındadır. Katılımcıların ortalama kalış süreleri incelendiğinde, çoğunluğunun (%36,7) 6 ve üzeri günden fazla bölgede konakladığı görülmektedir.

Ön Test Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırma, ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiş olup elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences for Windows 22) paket programından faydalanarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel metotlar kullanılmıştır. Araştırmada yer alan değişkenleri bağımlı veya bağımsız dikkate almaksızın bu değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini ve yönünü belirlemek amacıyla "Spearman" korelasyon kullanılmıştır (Durmuş vd., 2013: 196).

Rekreasyon deneyimi, destinasyon memnuniyeti ve sadakati değişkenlerinin güvenirliğini ölçmek için Cronbach alfa katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. Güvenirlik analizi sonucunda, rekreasyon deneyimi 0,975, destinasyon memnuniyeti 0,967 ve destinasyon sadakati ölçeğinin ise 0,987 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre bütün ölçekler yüksek güvenirliğe sahiptir (Murphy & Davidshofer, 1998).

Tablo 1: Rekreasyon Deneyimi, Destinasyon Memnuniyeti ve Sadakati Arasındaki İlişki

Rekreasyon Deneyimi İfadeleri	Ortalama	Destinasyon Memnuniyeti	Destinasyon Sadakati

Munzur milli Parkını ziyaret ettiğimde doğayla yakın olduğumu düşünürüm	4,55	,599**	,692**
Doğadan gelen ses ve kokuların tadını çıkarırım	4,54	,627**	,697**
Munzur milli parkında ıssız yerleri tercih ederim.	3,86	,329**	,442**
Munzur milli parkında yalnızlığı deneyimlemek isterim.	3,89	,415**	,545**
Munzur milli parkında arkadaşlarımla bir arada olmak isterim.	4,23	,542**	,656**
Munzur milli parkında grubumdaki kişilerle beraber olmak isterim.	4,17	,486**	,579**
Munzur milli parkında bulunmak bana yaşamımın neyle ilişkili olduğunu anlamamda yardımcı olur.	4,08	,481**	,642**
Munzur milli parkında kim olduğumu düşünürüm/kendimi düşünürüm.	4,22	,511**	,634**
Munzur milli parkı kişisel ve ruhsal değerlerimi geliştirir.	4,39	,582**	,721**
Munzur milli parkı kişisel dini değerlerimi yansıtır.	3,32	,190**	,353**
Munzur milli parkı keşfetme duygusunu deneyimlememe olanak sağlar.	4,13	,546**	,650**
Munzur milli parkı burada bulunan değerlere ilişkin bilgi düzeyimi geliştirir.	4,20	,484**	,674**
Munzur milli parkı burada bulunan değerler hakkında daha fazla bilgi edinmemi sağlar.	4,25	,558**	,697**
Munzur milli parkı burada bulunan değerleri daha iyi anlamamı sağlar.	4,28	,509**	,657**
Munzur milli parkında öğrendiklerimi başkalarıyla paylaşırım.	4,27	,575**	,690**
Munzur milli parkındaki tarihi değerleri başkalarının öğrenmesine yardımcı olurum.	4,28	,534**	,699**
Munzur milldesti parkındaki tarihi değerleri başkalarına öğretirim.	4,33	,558**	,741**

**. Korelasyon p<0.01 seviyesinde anlamlı.

*. Korelasyon p<0.05 seviyesinde anlamlı.

Rekreasyon deneyimi, destinasyon memnuniyeti ve sadakati arasındaki ilişkiyi ölçmek için Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Tablo 1'de bu değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan katsayılar yer almaktadır. Destinasyon memnuniyetiyle rekreasyon deneyimi arasındaki ilişki orta düzeyde olup en yüksek katsayıya sahip olan ifadelerden bazıları şunlardır: "Doğadan gelen ses ve kokuların tadını çıkarırım", "Munzur milli parkı burada bulunan değerler hakkında daha fazla bilgi edinmemi sağlar." ve "Munzur milli parkında öğrendiklerimi başkalarıyla paylaşırım." olarak sıralanabilir. Rekreasyon deneyimi ve destinasyon sadakati arasında da benzer şekilde orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. En yüksek katsayıya sahip olan ifadelerden bazıları şunlardır: "Doğadan gelen ses ve kokuların tadını çıkarırım", "Doğadan gelen ses ve kokuların tadını çıkarırım", "Munzur milli parkı kişisel ve ruhsal değerlerimi geliştirir." ve "Munzur milli parkındaki tarihi değerleri başkalarına öğretirim." olarak sıralanabilir. Rekreasyon deneyimin alt boyutlarıyla destinasyon memnuniyeti ve sadakati arasındaki ilişki incelendiğinde, Destinasyon sadakatiyle en yüksek ilişkiye sahip alt boyut "Öğretme" olarak belirtilmektedir (r=,730**, p=,000). Destinasyon memnuniyetiyle en yüksek ilişkiye sahip alt boyut ise "Doğanın Tadını Çıkarma" olarak gösterilmektedir (r=,618**, p=,000). Ayrıca, destinasyon memnuniyeti ve destinasyon sadakati arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır (r=,717**, p=,000).

SONUÇ

Destinasyonu ziyaret edenlerin elde ettikleri rekreasyon deneyimleri destinasyon memnuniyeti ve sadakati açısından önemli olarak görülmektedir. Bu çalışmanın sonuçları, rekreasyon deneyiminin

destinasyon memnuniyeti ve destinasyon sadakati arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymaktır. Araştırma sonuçları, elde edilen rekreasyon deneyiminin destinasyon memnuniyeti ve destinasyon sadakati arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Rekreasyon deneyimlerinden "Öğretme" alt boyutu ile "Doğanın Tadını Çıkarma" alt boyutu destinasyon memnuniyeti ve sadakati arasında en yüksek katsayıya sahip alt boyutlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca, destinasyon memnuniyeti ve destinasyon sadakati arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu sonuç daha önceki çalışmaları destekler niteliktedir (Yoon & Uysal, 2005; Bitner, 1990; Bosque & Martín, 2008; Dick & Basu, 1994; Gallarza & Saura, 2006; Valle, Silva, Mendes, & Guerreiro, 2006).

Bu çalışmanın bulguları, rekreasyon deneyimini anlama ve elde edilen deneyimlerin destinasyona olan memnuniyet ve sadakati gibi bileşenleri açıklama hususunda önemlidir. Bu araştırma ön test çalışması olup daha iyi bir sonuç almak açısından daha büyük örnekleme ulaşmayı amaçlamaktadır. Elde edilen daha büyük örneklem sonrasında, çok değişkenli analiz yönteminden yararlanarak destinasyon memnuniyeti ve sadakatini etkileyen faktörün (rekreasyon deneyimi) önemi daha iyi ortaya konacaktır. Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Destinasyon memnuniyetini ve destinasyon sadakatini etkileyen başka unsurlar olabilir. Bu kapsamda görüşme yöntemi kullanılarak memnuniyet ve sadakati etkileyen faktörler ortaya konarak çalışmaya farklı açıdan yaklaşılabilir. Ayrıca, bu çalışmada rekreasyon deneyiminin altı farklı faktörü olduğu belirtilmektedir. Yapılacak çalışmalarda, bölgeyi ziyaret edenleri deneyim boyutları ortaya konarak destinasyon memnuniyeti ve sadakati açısından tekrar araştırma yapılması mümkündür.

KAYNAKÇA

Aliman, N. K., Hashim, S. M., Wahid, S. D., & Harudin, S. (2016). Tourists' Satisfaction with a Destination: An Investigation on Visitors to Langkawi Island. *International Journal of Marketing Studies*, 173-188.

Baker, D. A., & Crompton, J. L. (2000). Quality, satisfaction and behavioral intentions. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 785-804.

Beeho, A. J., & Prentice, R. C. (1997). Conceptualizing the experiences of heritage tourists: a case study of New Lanark World Heritage Village. *Tourism Management*, 18(2), 75–87.

Bitner, M. (1990). Evaluating Service Encounter: The Eff ects of Physical Surroundings and Employee Responses. *Journal of Marketing*, 69-82.

Bosque, I., & Martín, H. (2008). Tourist Satisfaction a Cognitive-aff ective Model. *Annals of Tourism Research*, 551-573.

Brent Ritchie, J. R., Wing Sun Tung, V., & JB Ritchie, R. (2011). Tourism experience management research: Emergence, evolution and future directions . *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(4), 419-438.

Bridson, K., Evans, J., & Hickman, M. (2008). Assessing the relationship between loyalty program attributes, store satisfaction and store loyalty. *Journal of Retailing and consumer Services*, 364-374.

Budruk, M., & Stanis, S. A. (2013). Place attachment and recreation experience preference: A further exploration of the relationship. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 51-61.

Çubukçu, K., & Yaylı, A. (2016). Turistlerin Anadolu Misafirperverliği Algısının Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakatine Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 282-307.

da Costa Mendes, J., Oom do Valle, P., Guerreiro, M. M., & Silva, J. A. (2010). The tourist experience: Exploring the relationship between tourist satisfaction and destination loyalty. *Turizam: znanstveno-stručni časopis*, 111-126.

Dick, A., & Basu, K. (1994). Customer Loyalty: Toward an Integrated Conceptual Framework. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 99-113.

Dinçer, F., Çifçi, İ., & Atsız, O. (2015). Sürdürülebilir Kırsal Turizm Kapsamında Milli Parklar Üzerine Bir Araştırma: Munzur Vadisi Milli Parkı Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 111-121.

Dmitrović, T. K., Kolar, T., Makovec Brenčič, M., Ograjenšek, I., & Žabkar, V. (2009). Conceptualizing tourist satisfaction at the destination level. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 116-126.

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. (2017, 08 01). http://www.milliparklar.gov.tr/mp/munzurvadisi/index.htm adresinden alındı

Driver, B. L. (1976). Toward a better understanding of the social benefits of outdoor recreation participation. *Southern States Recreation Research Applications Workshop* (s. 163-189). Asheville: NC: U.S. Dept. of Agriculture, Forest Service, Southeastern Forest Experiment Station.

Fix, P. J., Carroll, J., & Harrington, A. M. (2013). Visitor experiences across recreation settings: A management or measurement issue? *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 28-35.

Gallarza, M., & Saura, I. (2006). (). Value, Dimensions, Perceived Value, Satisfaction and Loyalty: An Investigation of University Students' Travel Behaviour. *Tourism Management*, 437-452.

Geurtsen, M. (2014). *The multi-phase nature of event and festival experiences.* Tilburg: Tilburg University.

Hughes, K. (1991). Tourist Satisfaction: A Guided Cultural Tour in North Queensland. *Australian Psychologist*, 26 (3): 166-71.

Hull, R. B., Michael, S. E., Walker, G. J., & Roggenbuck, J. W. (1996). Ebb and flow of brief leisure experiences. *Leisure Sciences*, 18(4), 299-314.

Hutchinson, J., Lai, F., & Wang, Y. (2009). Understanding the relationships of quality, value, equity, satisfaction, and behavioral intentions among golf travelers. *Tourism management*, 30(2), 298-308.

Kılıç, İ., & Pelit, E. (2004). Yerli Turistlerin Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 113-124.

Kozak, M., & Remington, M. (2000). Tourist satisfaction with Mallorca, Spain, as an off-season holiday destination. *Journal of Travel Research*, 260–269.

Mathieson, A., & Wall., G. (1982). *Tourism: economic, physical, and social impacts.* New York: Longman.

Murphy, K. R., & Davidshofer, C. O. (1998). *Psychological testing.* New Jersey: Prentice Hall.

Raadik, J., Cottrell, S. P., Fredman, P., Ritter, P., & Newman, P. (2010). Understanding recreational experience preferences: application at fulufjället national park, Sweden. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 10(3), 231-247.

Schmitt, B. (2011). Experience marketing: concepts, frameworks and consumer insights. *Foundations and Trends® in Marketing*, 5(2), 55-112.

Türkiye Kültür Portalı. (2017, 08 01). http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tunceli/etkinlik/munzur-kultur-ve-doga-festivali adresinden alındı

Tütüncü, Ö. (2012). Rekreasyon ve Rekreasyon Terapisinin Yaşam Kalitesindeki Rolü. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* , Cilt 23, Sayı 2, Güz: 248 - 252, 2012.

Umur, M., & Eren, D. (2016). Destinasyon İmajı Ve Destinasyon Kişiliğinin, Ziyaretçi Memnuniyeti Ve Geleceğe Yönelik Ziyaretçi Davranışı Üzerine Etkisi: Kapadokya Örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 271-294.

Valle, P. O., Silva, J. A., Mendes, J., & Guerreiro, M. (2006). Tourist satisfaction and destination loyalty intention: a structural and categorical analysis. *International Journal of Business Science and Applied Management*, 1(1), 25-44.

Yoon, Y., & Uysal, M. (2005). An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: a structural model. *Tourism management*, 26(1), 45-56.

Reconsidering the Relationship Between Lifelong Learning, Employment and Development: On Opportunities of Democratic Citizenship and Human Development

Yaşam Boyu Öğrenme, İstihdam ve Kalkınma İlişkilerini Yeniden Düşünmek: Demokratik Vatandaşlık ve İnsani Kalkınmanın İmkânları Üzerine

Fuat GÜLLÜPINAR[1]

Abstract-Eighth Development Plan for Five Years in Turkey has declared that lifelong learning can be decribed as giving individuals different opportunities for constructing personal development, realizing social unity and economical take-off. This study suggests that the understanding of lifelong learning led by the organizations such as World Bank, OECD, and European Union etc. that endeavor to articulate education/learning with employment which has been discussed about individuality, autonomy of people, entrepreneurship, and the freedom of choosing. Moreover, as a prominent discourse of neoliberal regime in the line of structural adjusting program of European Union, World Bank, International Money Fund and OECD after 1980s, lifelong learning is built by the "global" concepts of knowledge-based economy, knowledge society, management of quality, governmentality, performances, e-learning and competition etc. The lifelong learning model associates the education of individuals with the infinite development of occupational and technical skills by breaking all social bonds in terms of social responsibility and social wellbeing, with an understanding of an economy trapped in business logic. Focused on the development of labor force skills, the practice of lifelong learning burdens the responsibility of remaining as an employee to the individuals in satisfaction of the needs of flexible manufacturing. This study, however, aims to underline that it is important to extend democratic capacity of citizenship by reconsidering lifelong learning with a wide perpective of educational process where democratic citizenship, critical thinking, tolerance, conflict resolution, public responsibility, social justice become the dominant principles rather than reducing it as a mere tool for economic development in a deterministic understanding of it. To this extent, it proposes that lifelong learning reconsider not from the perspective of marketing or management but within the holistic framework of social aims, public benefit and critical understanding within the perspective of realizing the goals of human development.
Keywords: Lifelong learning, human development, employment, democratic citizenship, globalization.

Özet-Türkiye'de Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, yaşam boyu öğrenme anlayışının hedefinin, öğrenmede fırsatlar yaratarak bireylerin kişisel gelişimini sağlamak, toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmek ve ekonomik büyümeyi sağlamak olduğu ileri sürülmektedir. Avrupa Birliği ve Dünya Bankası gibi uluslararası önemli aktörlerin önderlik ettiği ve dolaşıma soktuğu yaşam boyu öğrenme anlayışı, özellikle hem hükümetlerin idari belgelerinde hem de akademik metinlerde birey, bireysellik, özerklik, girişimcilik ve bireyin seçim özgürlüğü gibi söylemler etrafında tartışılmakta ve anlamlandırılmaktadır. Günümüzde bilgi toplumu, bilgi ekonomisi, bilgi teknolojileri, yönetişim, performans kriterleri, toplam kalite yönetimi, yaşam boyu öğrenme, öğrenme toplumu, e-öğrenme gibi eğitim alanındaki dönüşümlere ilişkin küresel söylemler, 1980'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği, OECD, IMF ve Dünya Bankası'nın uyguladığı yapısal uyum programlarıyla birlikte gündeme gelmiştir. Yaşam boyu öğrenme söylem ve pratikleri, kamu ve özel tüm kurumlarda çeşitli düzeylerde ve farklı araçlarla uygulanmaya başlamıştır. Yaşam boyu öğrenme anlayışı; bireylerin eğitimini kamusal sorumluluk ve kamusal iyiye katkı bağlamında tüm toplumsal bağlarından koparak, yalnızca işletme mantığına hapsolan bir ekonomi anlayışıyla mesleki ve teknik becerinin bitimsiz bir şekilde geliştirilmesi ile ilişkilendirmektedir. Bu çalışma yaşam boyu öğrenmenin desteklediği kalkınmanın salt ekonomik indirgemeci bir anlayış yerine, vatandaşlık haklarını ve demokratik süreçleri de içerecek bir biçiminin güçlendirilmesinin yani insani kalkınma boyutlarının zenginleştirilmesinin önemine dikkat çekmek amacındadır. Bu anlamda insani kalkınmayı gerçekleştirecek nitelikli bir yaşam boyu öğrenme stratejisinin demokratik vatandaşlık, eleştirel düşünme becerisi, tolerans, çatışma çözümleri, kamusal sorumluluk ve sosyal adaleti de içerecek şekilde geniş bir perspektifle yeniden düşünülmesi gerektiği vurgulanacaktır. Bu bağlamda, yaşam boyu öğrenmenin piyasa ve işletme perspektifinden değil, sosyal

[1]Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Yunus Emre Kampüsü, Eskişehir. fgullupinar@anadolu.edu.tr

amaçlar, kamusal fayda ve eleştirel anlayış çerçevesinde bütünsel olarak yeniden ele alınmasının insani kalkınma hedeflerini gerçekleştirme konusunda önemli avantajlar sağlayacağı ileri sürülebilir.
Anahtar kelimeler: Yaşam boyu öğrenme, insani kalkınma, istihdam ilişkileri, demokratik vatandaşlık, küreselleşme.

GİRİŞ

Endüstriyel toplumdan enformasyon toplumuna geçiş sürecinde, eğitim ve öğrenme süreçlerinin de büyük ölçüde değişmekte olduğu ileri sürülmektedir. Enformasyon çağı, eğitim açısından yeni imkanları da beraberinde getirmektedir. Yeni teknolojiler, aynı zamanda eğitim maliyetlerinde de düşüşe yol açmaktadır. "Bilgi parmaklarınızın ucunda" sloganıyla yayılan internet gibi enformasyon teknolojileri sayesinde, bilgiye ulaşmak çok kolaylaşmıştır. Dolayısıyla bireylerin bilgiyi depolamaları çok gerekli değildir. Esas olan bireyin, o bilgiyi nasıl elde edip kullanabileceğini öğrenmesidir. Enformasyon/bilgi çağının işleri tekrara dayanan (rutin) işler değildir. Eğitim sürecinde, bireyin kendi başına iş yapabilmesi ve yaratıcılık yeteneğinin teşviki büyük önem taşımaktadır. Özetle, eğitim yaşam boyu gerçekleştirilen bir eylem haline dönüşmektedir. Yetişkinlerin eğitimi de, en az gençlerin eğitimi kadar öncelikli hale gelmiştir (Bozkurt, 2015: 287). Dolayısıyla bu süreçte, öğrenmenin içeriği ve biçimindeki değişikliklere sıklıkla vurgu yapıldığına tanık oluyoruz.

Küreselleşme ve teknolojideki devasa ilerlemeyle birlikte "bilgi" ön plana çıkmaktadır. Artık sanayi toplumunun ötesine geçildiği iddiaları ile fiziki sermaye ile birlikte bilgi de önemli bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Sözkonusu bilgi ve bu bilginin üretilmesi, sistemin devamlılığını sağlamada anahtar bir rol oynamaktadır. Bu kadar değerli olan bir *şeyin* kamu malı olarak telaffuz edilip, herkese parasız olarak verilmesi ve/veya öğretilmesi tartışma konusu haline getirilmektedir. Dolayısıyla, bilginin de piyasada alınıp satılan bir ticari meta haline gelmesi söz konusu olmuştur. Aynı zamanda, söz konusu bilginin üretilmesi süreci olan eğitim/öğretimin de metalaşması söz konusudur (Gönel ve Akçalı, 2007: 8).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında küreselleşmenin hız kazandığı bir ortamda yeterli sosyal gelişme sağlayamayan ülkelerde ekonomik gelişmenin giderek daha da güçleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesinin ve kurumsallaştırılmasının yanı sıra eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, yoksulluğun azaltılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi büyük önem taşımaktadır denilerek azgelişmiş ülkelerin küreselleşme nedeniyle yaşayabilecekleri sorunlara dikkat çekilmektedir (DPT, 2001: 3; Aksoy, 2003: 52). Küreselleşmeyle birlikte önemli bir eğilim de öğrencilerin bir katılımcı değil, "müşteri" olarak görülmesidir. Eğitim sistemleri daha fazla piyasa merkezli olmaya yönelmek zorunda bırakılmaktadır. Ülkelerin kamusal bütçeden eğitim için ayırdıkları kaynakları giderek azaltmaları ile de beslenerek okullar ve piyasa arasındaki ilişki eğitim sürecinin toplumun amaçlarından piyasanın amaçlarını gerçekleştirmeye doğru değişme göstermektedir. Bu durum eğitimde ticarileşmeyi ve eğitimin toplumun ideallerini yansıtan amaçlarını ikincil düzeye atmayı beraberinde getirmektedir (Aksoy, 2003: 53-54).

Türkiye'de Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, yaşam boyu öğrenme anlayışının hedefinin öğrenmede fırsatlar yaratarak bireylerin kişisel gelişimini sağlamak, toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmek ve ekonomik büyümeyi sağlamak olduğu ileri sürülmektedir. Avrupa Birliği ve Dünya Bankası gibi uluslararası önemli aktörlerin önderlik ettiği ve dolaşıma soktuğu yaşam boyu öğrenme anlayışı, özellikle hem hükümetlerin idari belgelerinde hem de akademik metinlerde birey, bireysellik, özerklik, girişimcilik ve bireyin seçim özgürlüğü gibi söylemler etrafında tartışılmakta ve anlamlandırılmaktadır. Günümüzde bilgi toplumu, bilgi ekonomisi, bilgi teknolojileri, yönetişim, performans kriterleri, toplam kalite yönetimi, yaşam boyu öğrenme, öğrenme toplumu, e-öğrenme gibi eğitim alanındaki dönüşümlere ilişkin küresel söylemler, 1980'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği, OECD, IMF ve Dünya Bankası'nın uyguladığı yapısal uyum programlarıyla birlikte gündeme gelmiştir. Yaşam boyu öğrenme söylem ve pratikleri, kamu ve özel tüm kurumlarda çeşitli düzeylerde ve farklı

araçlarla uygulanmaya başlamıştır. Yaşam boyu öğrenme anlayışı; bireylerin eğitimini kamusal sorumluluk ve kamusal iyiye katkı bağlamında tüm toplumsal bağlarından koparark, yalnızca işletme mantığına hapsolan bir ekonomi anlayışıyla mesleki ve teknik becerinin bitimsiz bir şekilde geliştirilmesi ile ilişkilendirmektedir. Bu çalışma yaşam boyu öğrenmenin desteklediği kalkınmanın salt ekonomik indirgemeci bir anlayış yerine, vatandaşlık haklarını ve demokratik süreçleri de içerecek bir biçiminin güçlendirilmesinin yani insani kalkınma boyutlarının zenginleştirilmesinin önemine dikkat çekmek amacındadır. Bu anlamda insani kalkınmayı gerçekleştirecek nitelikli bir yaşam boyu öğrenme stratejisinin demokratik vatandaşlık, eleştirel düşünme becerisi, tolerans, çatışma çözümleri, kamusal sorumluluk ve sosyal adaleti de içerecek şekilde geniş bir perspektifle yeniden düşünülmesi gerektiği vurgulanacaktır. Bu bağlamda, yaşam boyu öğrenmenin piyasa ve işletme perspektifinden değil, sosyal amaçlar, kamusal fayda ve eleştirel anlayış çerçevesinde bütünsel olarak yeniden ele alınmasının insani kalkınma hedeflerini gerçekleştirme konusunda önemli avantajlar sağlayacağı ileri sürülebilir.

YAŞAM BOYU ÖĞRENME ANLAYIŞI VE BAZI ELEŞTİRİLERİ

Kalkınma kavramı temelde iktisadi terimlerle tanımlanan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, kalkınma kavramına yüklenen anlamlar tarihsel süreçte farklı şekillerde yorumlanmıştır. 1960'larda modernleşme kuramı kalkınmayı neredeyse tümüyle Batıya özgü bir süreç olarak sadece iktisadi bir rasyonalite, özgürlük ve verimlilik ilişkileri üzerinden tanımlamıştır. Kalkınmanın günümüzde anlamının Gayri Safi Milli Hasıla yani ülkedeki toplam gelirden kişi başına düşen gelirdeki artış olarak değerlendirilmenin ötesinde, kültürel ve beşeri sermayelerin ve kapasitelerin gelişimiyle ilişkilendirildiğine tanık oluyoruz. Kalkınma günümüzde artık farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir: medya okur yazarlığı, teknolojiye erişebilirlik, teknik bilgi, eğitim seviyesindeki artış ve buna bağlı olarak beşeri sermayedeki artış (Arndt, 1989), yani tamamı ile insani kaynaklardaki yükseliş olarak görülmüştür (Franko, 1992). Kalkınma, dar anlamıyla ekonomik koşullarda gerçekleşen değişimleri, bu değişimlerin ne şekilde gerçekleştiğini göstermektedir (Gönel, 2013). Kalkınma sadece üretimin ve kişi başına gelirin artırılması, yani GSMH'daki artış ile sınırlı görülmemeli, az gelişmiş toplumlarda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesini içermelidir (Han ve Kaya, 2013). Bu tanımlardan farklı olarak Amartya Sen (2004), Özgürlükle Kalkınma adlı eserinde, kalkınmayı, insanların yararlandığı gerçek özgürlükleri genişletme süreci olarak ifade etmektedir (aktaran Fırat vd, 2015: 877). Nitekim, kalkınma kavramı, küreselleşme dinamiklerinin de katkısıyla, artık sadece ekonomik gelişmişlik üzerinden değil, eğitim, sağlık, hukuki sistemin çalışma prensipleri, yaşam kalitesi, sosyal refah, sosyal yardımların kapsamı ve niteliği, beşeri ve kültürel sermayenin gelişimi, toplumdaki özgürlüklerin kapasitesi ve genişliği, vatandaşlık hakları ve bu hakların icrasındaki ilerlemeler vb. kriterler üzerinden değerlendirilmektedir. Görüldüğü üzere, eğitim kalkınmanın temel bileşeni olarak bu bahsedilen kapasiteleri geliştirmenin en önemli ve temel adımı olarak düşünülebilmektedir.

Yaşamboyu öğrenmenin (YBÖ) yeni teknolojilere, sosyal ve ekonomik gelişime uyum sağlamada stratejik öneme sahip bir düşünce olarak vurgulandığı ilk belge, 1994 tarihli "Kalkınma, Rekabet ve İstihdam: Değişim ve 21. Yüzyıla Doğru" başlığını taşıyan "beyaz kitap" olmustur . Bunu, 1995 tarihli "Öğretme ve Öğrenme: Öğrenen Topluma Doğru" isimli "beyaz kitap" izlemiştir. Bu belgede ekonomik kalkınma ile eğitim ve istihdam arasındaki ilişki vurgulanırken, eğitimin temel amacının insani değerlerin geliştirilmesi ve kişisel gelişim olduğunun üzerinde durulmuştur (Gündoğan, 2003: 4).

YBÖ, bireyler için eğitim ve staj alanında Avrupa'nın esas olarak emek piyasasındaki standartlaşma açısından birleştirici bir strateji olarak sunulmaktadır. Bu yaklaşım, vatandaşlığın geliştirilmesi, sosyal bütünleşme, çalışma ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri için temel bir siyasal strateji yaklaşımıdır. Lizbon Memorandumunda olduğu gibi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliğinin bir değeri olarak özellikle bölgesel gelişme ve entegrasyon, modernleşme, insan sermayesi ve istihdam edilebilirliğin güçlendirilmesi konularıyla ilişkili olarak resmi ve gayriresmi anlamda YBÖ'yü inşa

etmiştir. Avrupa Birliği'nin neoliberal çerçevesi, emeğin insan sermayesi modeli açısından önemine ve rolüne vurgu yapmaktadır. Aslında, onların teorisi insan bireyleri yetenekleri, bilgisi ve yapabileceklerinin sınıflandırılması açısından ele almaktadır. Bu bağlamda YBÖ özel bir iktidar teknolojisini temsil etmektedir. YBÖ bireylerin esnek çalışmaya hazırlanması için küresel bir söylem haline gelmektedir. YBÖ işgücünün yeni bir esneklik rasyonalitesine maruz bırakıldığı özel bir iktidar teknolojisidir. Bu iktidar teknolojisinin temel gücü esnekliğinden de gelmektedir. İlk olarak, işvereni ve devletleri doğrudan sorumluluktan kurtarmaktadır. İkincisi, işçilerin işveren ve ülkeler arasında hareketlilikleri açısından onların uyumunu sağlamayı hedeflemektedir. Son olarak, bu iktidar teknolojisi sayesinde işçilerin tüm iş süreci boyunca bir işten diğerine geçiş yapması veya bir üretim süreci içinde değişik ürünler arasında geçiş yapması mümkün hale gelebilmekte ve yeteneklerin kendisi geçici hale gelmektedir. Bu çeşit bir esneklik, Fordizm ve Taylorizmi karakterize eden özelliklerden farklı olarak, potansiyel olarak yetenek ve beceriler açısından kısa süreli özellikler gerektirmektedir (Olssen, 2006: 217-221). Görüldüğü üzere, Avrupa Birliği'nin yaşam boyu öğrenme anlayışı, bireylerin yetenekleri ile ancak emek piyasası çerçevesinde ilgilenir.

Esnek uyumun yeni teknolojisi çalışma tasarrufunun tüm sorumluluğunun bireylerin kendisine ait olduğunu, şirketlerin sosyal ve mali ödemelerin sorumluluğunu dengeleme olasılığını ve böylece şirketin küresel çevrelerde iş yapma özgürlüğünü arttırmayı garanti altına almaktadır. Paradoksal olarak, bu esneklik Robert Boyer'in de ifade ettiği gibi, ekonomik yaşamın bazı boyutlarının istikrarının devamına yardımcı olmaktadır. Sonuçta, YBÖ sistem ve altsistemlerin bu farklı dağılımlara yanıt verecek şekilde bireysel ilişkilerin yani işin istikrarına yardım etmektedir. Bu işçilerin eğitim üzerindeki haklarının ve yetkilerinin her daim hazır bilgi ve yeteneklere dayanan otomatik bir bilgi sistemiyle yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. Böylece, YBÖ, esnekleşme yoluyla verimlilik çıkarlarına hizmet eden eğitim koşullarının yeniden yapılandırılmasını içermektedir (Olssen, 2006: 222). Ancak, çağımızın en büyük sorunu; gelişen teknolojiye ragmen ve bilgi toplumunun fırsatlarına rağmen, insanların yoğun bir şekilde işe yaramazlık kabusunu deneyimlemesidir.

Yaşam Boyu Öğrenme pratiklerine ilişkin olarak tarihsel olarak iki eğilim söz konusudur: Ütopyacı eğilim olarak adlandırılabilecek olan ilk eğilim, YBÖ'nün tanım ve modellerine odaklanan, geniş manada onun insanlar için çeşitli gelecek imkanları sunabileceğini ortaya koymaya çalışan iyimser bir pozisyondur. İkincisi ise, YBÖ'nün ikili doğasını yani tehlikeleri ve yararlarını ortaya koyan ve YBÖ'nün duruma göre özgürleştirici ya da köleleştirici olabileceğini öne süren eleştirel yaklaşımdır. Bu yaklaşımın öncüleri YBÖ'nün tıpkı eğitim gibi ideolojik boyutları olabileceğine inanmaktadır. Örneğin, bu yaklaşım yeni ekonominin teşvik ettiği zengin-yoksul ayrımını YBÖ'nün de pekiştirdiğini öne sürmektedir (Cruikshrank, 2002: 140). Ütopyacı eğilim daha çok eğitimsel yönetime, insanları motive etmenin yöntemlerini öğretmeye ve yeni teknoloji kullanımının YBÖ'nün yaygınlaştırılması için kullanılmasına odaklanmıştır. Ancak, bu ütopyacı eğilim, YBÖ'nün siyasal içerimlerini görmezden gelir ve nerdeyse ona nötr bir uygulamaymış gibi bakar. Diğer yandan, eleştirel eğilim ise öğrenmenin siyasal bir içeriği olduğunu, eğitimin sınıf farklılıklarını güçlendirmek ve güçsüz grupların toplumda daha da marjinalize edilmeleri için kullanılabileceği fikrini ileri sürer.

YBÖ söylemi, özellikle mesleki açıdan sürekli eğitilmenin ve yeniden eğitilmenin normal olduğuna ve bunun sorumluluğunun da bizzat bireyin kendisine ait olduğuna ikna etmeye çalışmaktadır. Bu anlamda, neyi ne zaman öğreneceğini ve hangi becerilerini ne zaman geliştirmesi gerektiğini (hangi sertifikaları alacağını) bireyin kendisi öngörmek durumundadır. Neoliberalizmin çalışanları bu şekilde yeniden eğitmek konusundaki ısrarı sorgulanmalıdır. Yeniden eğitmek söylemi; eğer insanlar yeteneklerini emek piyasasındaki değişiklik ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirirlerse, onları bekleyen sayısız işler olduğu varsayımına dayanmaktadır. Ancak, Reid'a (1996) göre, teknolojinin yarattığı dünyada iyi işlerin yokluğunda, çalışanlar ne kadar iyi eğitilirse eğitilmiş olsun bir önemi olmamaktır. Yüksek eğitimli bireylerin, iş bulma konusunda diğerlerinden daha iyi şansa sahip olacaklarına dair eğitim mitinin de aslında insanların uzmanlığıyla ilgili işlerde istihdam edilmediği için bir gerçekliği olmadığı

söylenebilir. Dolayısıyla, tek başına eğitimin ne kaybolan işler problemine ne de yeni işler yaratmaya bir faydası olabilir.

Modern zamanlarda iş yaşamındaki değişim ve belirsizlik, YBÖ pratiklerinin desteğine ihtiyaç duymaktadır ve YBÖ'nün kendisi bu haliyle belirsizlik ve değişimin bir işareti olmaktadır. Sonuçta, değişimin bir aracı ve belirsizlik sorununa bir çözüm olmak yerine YBÖ, belirsizliği teşvik eden bir yapıya sahiptir. Dahası, yaşam boyu öğrenmenin alternatifi olarak, sürekli işsizlik, yoksulluk ve kaybetme mesajları verilmektedir.

YBÖ'yü yeni ekonomi için yetenekleri geliştirme idealinden kurtarıp, sosyal adaleti de içerecek şekilde herkes için anlamlı işler yaratan ve demokratik ekonomik alternatiflerle daha geniş bir perspektiften ele almalıyız. YBÖ, sadece çalışma perspektifinden değil, sosyal amaçlar ve eleştirel anlayış çerçevesinde bütünsel olarak yeniden ele alınmalıdır (Cruikshrank, 2002: 152). Bu noktada, YBÖ bugün yeni ekonominin sadece yetenek eğitimine odaklanan dar bakış açısından çıkarılmalı; güçlü bir eleştirel ve demokratik odağa yerleştirilmelidir.

Martin'e göre yetişkin eğitiminin eleştirel ve yaratıcı olan temel amacı, mevcut YBÖ'nün cari hegemonyasından farklı olarak, müzakereci demokrasiyi acilen sorunsallaştırılmalıdır (Martin, 2003: 569). Griffin (2006) de, bugünkü örgütlenişi ile yaşamboyu eğitime "eleştirel" bakmakta, "kamu eğitim politikası" içinde ele alınmadığı sürece, yaşamboyu eğitimin, ticarî olarak örgütlenen "küresel eğitim"in bir parçası haline gelmesinin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir (aktaran, Ünal, 2007: 3).

İnsani kalkınma ve eğitim açısından gerçek sorun, bu YBÖ meselesini, neoliberal aklın hizmetine sunmaktan çıkaracak bir modeli nasıl geliştirebileceğimizdir. Bireyleri emek piyasası için sonu gelmez bir yetenek ve enformasyonu sağlayan bir toplumun üyeleri olmaktan çıkarıp bunun yerine tartışma, müzakere yetenekleri aracılığıyla yaratıcılık, çatışma çözümleri, evrensel özgürlük ve haklar bilinci, uzlaşma ve demokratik iletişim sanatlarını sürekli olarak derinleştiren becerileri kazanmalarını sağlamak gerekir. Öğrenme, bilişsel ve meta-bilişsel yeteneklerin niceliksel olarak arttırılması fikrinden bireylerin demokratik süreçlere aktif katılımının niteliksel dönüşümüyle ilgilnen bir meseleye dönüştürülmelidir. Eğitim dediğimiz süreç, bireylerin kolektif iyiye katkıda bulunmasından ayrı olarak düşünülemez. Ancak, neoliberal yaşamboyu öğrenme modeli piyasanın işlerliklerine endeksli bireysel bir eğitim olarak planlanmaktadır. Ayrıca, ekonomik iyiye katkıda bulunmak hedefi sadece piyasa üzerinden düşünülmektedir. Oysa, ekonomik iyi; toplumsal iyi, demokrasi ve özgürlükten ayrı olarak düşünülemez.

YBÖ sosyo-ekonomik ve teknolojik değişimlerin gerektirdiği düşünülen esnekliğe ulaşmanın ve onu sürdürmenin bir aracı haline gelmektedir. Öğrenme esnekliğin bir koşulu, esneklik de öğrenmenin bir koşulu olmaktadır. Risk toplumunda bir kişi sadece iş ilişkilerinde değil aynı zamanda tüm yaşam böoyunca da öğrenmeden asla var olamaz. Sonuç olarak, YBÖ işletme pratiklerinin ve söyleminin bir parçası haline gelmiştir. Aynı zamanda, bu sürece cevaben, eğitim kurumları daha çok işletme gibi, korporatis ve müşteri odaklı olabilmek için öğrenme süreçlerini ticarileştirme ve yönetmek arayışına girmektedir. Yönetimsel söylem, ölçülebilirlik mantığı, icat, mükemmellik öğrenme fırsatlarının hakim paradigmaları haline gelmektedir Edwards ve Usher, 2001: 279). Bilgi bir kere kendi içinde bir amaç olmaktan çıktığında, üretim ve yayılma sadece araştırmacılara ve öğretmenlere özgü bir sorumluluk olmaktan çıkmaktadır.

Bu ideolojinin bir parçası olarak sunulan daha fazla eğitim anlayışı, işsizliği geçici bir problem olara görmekte ve eğitim sistemini de yeni ekonomi için insanları yeterince eğitmediğ için eleştirmekte ve yetersiz becerileri için bireyleri suçlamaktadır. İnsanlar yeni iş yetenekleri geliştirmekte ya isteksiz ya da beceriksiz oldukları şeklinde yargılanmaktadır. Kısacası, sorumluluk sistemde değil, bireyde görülmektedir ki bu neoliberal politikaların gözünde işsizlik sorunu yapısal değil bireysel olarak

değerlendirilerek "bireysel eksiklikler" problemi haline getirilmektedir. Buradaki ideoloji yeteneklerin eğitimi ve insanları sürekli eğitilmenin ve yeniden eğitilmenin normal olduğuna ikna etmektir. Bu perspektiften bakıldığında, "her derde deva eğitim" anlayışı ekonomik düzenin neoliberal bakışını şeyleştirme girişimi olmaktadır (Curikshank, 2002: 148).

Avrupa Birliği'nin Delors Komisyonu yaşam boyu süren eğitimin 4 dayanağı olduğuna işaret etmektedir. Bilgi kazanmayı içeren "öğrenmeyi bilmek"; farklı koşullarda çalışma ve beceri kazanmanın eğitimini içeren "yapmayı öğrenmek"; kişisel sorumluluğu, kişilik ve kişisel yargıyı geliştiren biri "olmayı öğrenmek"; ve barışın karşılıklı anlayışı, çoğunluk değerleri ve diğer insanların anlaşılmasını geliştiricek olan birlikte "yaşamayı öğrenmek." "Bilmeyi öğrenmek" resmi eğitim sisteminde vurgulanan bir eğilim iken, YBÖ tamamen "yapmayı öğrenmek" özelliğine odaklanmaktadır. Yeni ekonomi, içinde çalışanların marjinal eklenti veya ıskartaya çıkan işe yaramazlar olarak davranıldığı, her gün daha fazla insanların kendilerini geçici, yarı-zamanlı, düşük ücretli işlerin olduğu kaba ve şiddetli bir ekonomidir (Curikshank, 2002: 151).

YBÖ'yü yeni ekonomi için yetenekleri geliştirme idealinden kurtarıp, sosyal adaleti de içerecek şekilde herkes için anlamlı işler yaratan ve demokratik ekonomik alternatiflerle daha geniş bir perspektiften ele almalıyız. YBÖ, sadece çalışma perspektifinden değil, sosyal amaçlar ve eleştirel anlayış çerçevesinde bütünsel olarak yeniden ele alınmalıdır. YBÖ kavranı işletme çıkarları ve mantığı tarafından rehin alınmış ve zengin ve fakir arasındaki uçurumu derinleştirmeye hizmet etmektedir Curikshank, 2002: 152). YBÖ'yü sadece küreselleşme ekonomisinin rekabetini artıran bir işlev olarak değil, bireyler, gruplar ve demokrasi için onun imkanları araştırılmalı ve keşfedilmelidir.

İNSANİ KALKINMA İÇİN YAŞAM BOYU EĞİTİM: SONUÇ VE TAVSİYELER

Kalkınmanın 1970'li yıllardan sonra insan odaklı dönüşümü, kalkınma anlayışının bu eksende ölçülmesine olanak sağlamıştır. İnsani kalkınma kavramı ve kalkınmanın temel göstergeleri içerisinde eğitim önemli bir yer tutmaktadır. Eğitim kavramı özgürlüklerin elde edilmesindeki en önemli araçlardan birini oluşturmaktadır. Bu nedenle kalkınmanın sağlanabilmesi için eğitim süreci önemli bir unsur oluşturmaktadır. 1990 yılı itibariyle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından İnsani Gelişme Endeksi (Human Development İndeks) hazırlanarak kalkınma kavramı insan odaklı ölçülmeye çalışılmıştır. Endeks içerisinde; gelir, sağlık ve eğitim göstergeleri kullanılarak ülkelerin insani kalkınmışlık seviyeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ölçüm her yıl UNDP tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu (İGR) ile sunulmaktadır. Bu doğrultuda 2008 yılında Fransız devlet başkanının talebi üzerine Joseph Stiglitz, Amartya Sen ve Jean Paul Fitoussi tarafından Ekonomik Performans Ölçümü ve Sosyal İlerleme Komisyonu oluşturulmuştur (Fırat vd. 2015)

İnsani Gelişme yaklaşımına göre, ilerleme için gerekli olan ve toplumsal kalkınma, tatmin olma ve mutluluk fırsatları yaratan ekonomik büyüme, bu hedeflere ulaşmak için kendi başına yeterli olmuyor. Arzu edilen ilerleme, ekonomik büyümenin yanı sıra, toplumun bireylerinin kişisel potansiyellerini özgürce koruma ve geliştirme yeteneğini elde etmesi ve arttırması, fırsatlara adil bir şekilde erişmesi mümkün olunca gerçekleşiyor. Dahası, İnsani Gelişme yaklaşımı yalnızca bir tercih sorunu değil; ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği de, toplumun tüm üyelerinin sosyal kapasitelerinin mümkün olan en üst düzeyde gelişmesini gerektiren bileşenlerle yakından bağlantılı. Bilgi ekonomisinin uluslararası ve küresel düzeyde giderek daha baskın bir nitelik kazandığı günümüzde bu bağlantı daha da geçerli hale geliyor. Tüm bu nedenlerden ötürü, Türkiye'nin daha çok ilerlemesi için daha geniş tabanlı bir gelişme modeli ve hem sosyal alanda hem de İnsani Gelişme yaklaşımı çerçevesi içinde, bu modele tekabül eden, ileriye dönük güçlü adımlar atılması gerekiyor (Türkiye İnsani Gelişme Raporu, 2008).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının Türkiye İnsani Gelişme Raporu: Türkiye'de Gençlik (2008)

başlıklı raporunda da tespit edildiği üzere, insani gelişme yaklaşımının yukarıdaki gerçekçi tespitini izleyerek söylersek, insani gelişimi kapsamlı bir proje olarak hayata geçirebilecek ve mümkün kılacak en önemli adım eğitimdir. Ancak, eğitimin niceliği ve niteliği konusunda mevcut durumu aşacak uzun vadeli bir planlamaya ihtiyaç var. Bu eğitim planlamasının bileşenlerini de iyi inşa etmek gerekiyor. Örneğin, eğitim müfredatları, ders kitaplarının içerikleri, yaşam boyu öğrenme ve yaygın eğitimin vizyonu insanların beşeri sermayelerini geliştirmek hedefiyle yeniden inşa edilmek zorundadır.

Türkiye'de eğitim alanında uzun yıllardır kendine özgü sağlam bir metodolojiye/ felsefeye dayalı ve uzun vadeli planlamayla yürütülen nitelikli bir eğitim anlayışını geliştirememiştir. Bu yönüyle, Türkiye'nin insani kalkınma açısından en zayıf olduğu alanın eğitim alanı olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. İnsani kalkınmanın temelinin eğitim olduğunu kabul edersek, eğitimin hem niteliğini hem niceliğini iyileştirmek, Türkiye'nin öncelikli bir konusu haline getirilmelidir. Kamusal yarar açısından eğitimin çıktıları, diğer tüm bileşenlerden daha önemli bir çarpan etkisine sahiptir. Türkiye'nin geleceğinde insani kalkınmada en öncelikli konusu eğitim olmalıdır. Ancak, insani kalkınmanın eğitim ayağında, örgün sistemdeki öğrencileri eğitiminde niteliksel aşamalar kaydetmek gerekliliğinin yanısıra, toplumdaki diğer ulaşılabilecek kitlelere yaygın eğitim yoluyla bazı eğitimlerin sağlanabileceği de düşünülmelidir.

Eğitim bir toplumun mevcut insani kalkınma anlayışının önemli bir bileşeni olduğu gibi, gelecek nesillerin insani kapasitelerinin bilgi, beceri, kültürel sermaye, sosyal sermaye vb. kapasiteler açısından geliştirilmesi açısından kritik önemi haiz bir alandır.

Günümüz eğitimindeki reform konuları ve alanları hakkında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının 2016 İnsani Gelişme Raporunda 21.yy becerileri olarak anılan beceriler genel bir fikir verebilir ancak yerel dinamikler ve Türkiye toplumunun genel özellikleri de dikkate alınarak, eğitim alanında 21. yy becerilerini de içine alacak daha kapsamlı bir reform programı uygulanması düşünülmelidir. Söz konusu raporun 21. yüzyıl becerileri olarak belirlediği temel değerler şunlardır: **Düşünme biçimleri** (yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme), **çalışma araçları** (bilgi ve iletişim teknolojileri ve bilgi okuryazarlığı) **çalışma biçimleri** (iletişim ve işbirliği) ve **dünyada yaşama becerileri** (vatandaşlık, yaşam ve kariyer, kişisel ve sosyal sorumluluk) (İnsani Gelişme Raporu, 2016: 21)

Yaşam boyu öğrenme anlayışının içeriği, insani kalkınmanın ve gelişmişliğin önemli bir adımı sayılması gereken demokratik haklarının ve özgürlüklerin genişletilmesi perspektifi ile katılımcı demokrasi, aktif yurttaşlık ve sosyal adalet süreçleriyle ilişkilendirilebilmelidir. Yaşam boyu öğrenmenin temel hedefi, iş dünyasının ve piyasanın değişen bilgi ve beceri taleplerine karşılamak değil, eğitim hakkı, fırsat eşitliği, toplumsal adalet, yurttaşlık ve demokrasi gibi eğitimin toplumsal işlevine yön veren boyutlarını geliştirmek olmalıdır.

Bireyleri emek piyasası için sonu gelmez bir yetenek ve enformasyon sağlayan bir toplumun üyeleri olmaktan çıkarıp; bunun yerine tartışma, müzakere yetenekleri aracılığıyla uzlaşma ve demokratik iletişim sanatlarını sürekli olarak derinleştiren bir siyaseti öğrenmelerini sağlamak gerekir. Öğrenme, bilişsel yeteneklerin niceliksel olarak arttırılması fikrinden bireylerin demokratik süreçlere aktif katılımının niteliksel dönüşümüyle ilgilenen bir meseleye dönüştürülmelidir. Olssen'in (2006: 228) de işaret ettiği üzere, eğitim esas olarak demokratik sivil ilkelerin oluşturulmasındaki rolü açısından, hükümet politikalarının merkezi amaçlarından birisi haline gelmelidir. Bu "beyin yıkama" veya "sosyalizasyon" değil fakat tolerans, müzakere, çatışma çözümleri ve güvene dayalı sivil ilişki modellerinin öğretilmesi süreci olmalıdır.

Eğitimin sadece ekonomik gelişmeye katkıda bulunacak yetenek ve beceri geliştirmeye odaklanması, eğitimin işletme mantığı tarafından rehin alınması gibi bir tehlikeyle sonuçlanmaktadır. Bu eğilime

karşı, eğitimin "insani duyarlılıkları" geliştirmeye yönelik naif dilini tekrar inşa etmek elzemdir. Yani, piyasa ve işletme söyleminin dar ilgilerini aşacak şekilde yeni bir "sosyal tahayyül"ün nasıl oluşturulabileceğini eğitimin gündemine almak gerekiyor (Down, 2009: 59). Neoliberal söyleme yöneltilecek bu eleştirel karşı-söylem ve pratik; yurttaşlarda eleştirel ve demokratik duyarlılıkları geliştirmeyi hedefleyebilir ve böylece yurttaşlar evrensel eğitim hakkı, sağlıkta koruyucu haklar, canlı biyo-çeşitliliği hakları ve farklı kültürlerin kamusal alandaki temel haklarını içerecek şekilde, tüm eşitsizlik biçimlerine karşı farkında olma ve eylemde bulunma kapasitesine sahip olabilir.

KAYNAKÇA

Aksoy, Hasan, H. (2003) "Uluslararası Karşılaştırma Ölçütlerinin Kullanımı ve Türkiye", *Eğitim Bilim Toplum,* Cilt 1 (1), s. 51-62.

Bozkurt, V. (2015) *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar*. Bursa: Sentez yayınları. (12. Baskı).

Cruikshrank, J. (2002) "Lifelong Learning or Re-training for Life: Scapegoating the Worker," *Studies in Education of Adults,* 34(2), 140-155.

Down, B. (2009) "Schooling, Productivity and The Enterprising Self: Beyond Market Values," *Critical Studies in Education,* 50(1), 51-64.

DPT (2001) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Hayat Boyu Eğitim veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT yayınları.

Edwards R. ve Usher, R. (2001) "Lifelong Learning: A Postmodern Condition of Education?," *Adult Education Quarterly,* 51: 273.

Fırat, E. vd. (2015) "Kalkınma ve Eğitim İlişkisi: İnsani Gelişme Endeksine Göre Türkiye'nin Eğitim Düzeyinin Değerlendirilmesi," *International Conference on Eurasian Economies*, Basılmış Bildiri Metni, s.876-883.

Gönel, F. ve Akçalı, T. (2007) "Neoliberal Politikaların Yarattığı Üniversitedeki Çıkmaz Sokak" *Eğitim, Bilim ve Toplum,* cilt 5(20), s. 4-29.

Gündoğan, N.(2003) "Avrupa Birliği Ülkelerinde Bir İstihdam Politikası Olarak Yaşamboyu Öğrenme ve Örnek Uygulamalar," *Kamu-İş Dergisi*, 7(2), 1-14.

İnsani Gelişme Raporu: Herkes için İnsani Gelişme (2016) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human-development-report-20161.html (erişim: 05.03.2017)

Martin, I. (2003) "Adult Education, Lifelong Learning and Citizenship: Some Ifs and Buts," *International Journal of Lifelong Education*, 22(6): 566-579

Olssen, M. (2006) "Understanding The Mechanisms of Neoliberal Control: Lifelong Learning, Flexibility and Knowledge Capitalism," *International Journal of Lifelong Education,* 25(3), 213-230.

Reid, A. (1996) *Shakedown: How the New Economy is Canging Our Lives.* Toronto: Doubleday.

Ünal L. I. (2007) "Yaşamboyu Öğrenme: Bir Müebbet Mahkumiyet mi?" Halkın Hakları Forumu Çalışma Grubu, Ankara. Web: http://www.halkevleri.org.tr/halkinhaklariforumu/index.php?eylem=oku&no=2763 Son erişim tarihi, 12.03.2013.

Türkiye İnsani Gelişme Raporu: Türkiye'de Gençlik (2008) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Ankara: Desen Ofset.

External Effects of Common Goods

Ortak Malların Dışsal Etkileri

Erhan ÇELİK[1], *İsa SAĞBAŞ*[2]

Abstract-Market solutions are the first best in meeting needs. The market is not efficient in providing some goods and services although it is expected. This result is called as market failure. There is a market failure in providing common goods. In this study, the issues of the Tragedy of Commons, Prisoner Dilemma and Freeriding Problem and the Theory of the Group Behavior are explained, while taking into account the role of market economy in consumption of common goods. Under these headings, the external effects of common goods are examined.

Key words: Common Goods; External Effect; The Tragedy of the Commons; Free Rider Problem; Group Behavior Theory

Özet-İhtiyaçları karşılamada piyasa çözümleri birinci en iyidir. Bazı mal ve hizmetlerin sunumunda piyasa kendinden beklenen etkinliği sağlayamamaktadır. Bu sonuç piyasa başarısızlığı olarak adlandırılmaktadır. Ortak malların sunumu ve hizmetinde piyasa başarısızlığı sözkonusudur. Bu çalışmada, piyasa ekonomisinin ortak malların tüketimindeki rolleri dikkate alınarak Ortakların Trajedisi Sorunu, Tutuklunun İkilemi ve Bedavacılık Sorunu ile Grup Davranışı Teorisi açıklanmıştır. Bu konu başlıkları altında ortak malların dışsal etkileri irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Ortak Mallar; Dışsal Etki; Ortakların Trajedisi; Bedavacılık Sorunu; Grup Davranışı Teorisi

GİRİŞ

Göl, sulama sistemi, avlanma sahası, balık rezervi, ormanlar, meralar ya da atmosfer gibi insan eliyle yapılmış veya doğal alan ve yararlananları kullanımından dışlamanın zor olduğu, bir kişinin tüketiminin diğer kişiye düşen payda azalma meydana getirdiği kaynaklar ortak mallar olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca ortak mal özelliği taşıyan mallara balıkçılık, yaban hayatı, yeryüzü ve yer altı suları da ilave edilebilir. Önemli olan nokta, bu kaynakların ortak mal özelliği taşıyan mal mı yoksa mülkiyet hakkı taşıyan mal mı olduğunun ayrımına varılmasıdır. Ortak mallar iki önemli karakteristik özellik taşımaktadır. İlki dışlanamama özelliğidir. Öyle ki, kaynakların fiziki doğası gereği, ortak malların potansiyel kullanıcılarının kaynaklara erişimini engellemek, çok maliyetli olmakla birlikte neredeyse imkânsızdır. Ortak malların ikinci temel karakteristik özelliği kullanımında rekabet olmasıdır. Ortak mallarda bir kullanıcı diğer kullanıcılardan daha fazla fayda elde edebilir. Örneğin, balıkçıların tuttuğu balıklar diğer balıkçıların tutacağı balık miktarını azaltmaktadır. Bu durum ortak malların kullanımında rekabete yol açmaktadır.

Çalışmada ortak mallar ve dışsallık kavramları nitelikleri itibarıyla açıklandıktan sonra, dışsallıklara piyasa çözümleri ve kamusal çözümler, dışsallıkların içselleştirilmesi, piyasa ekonomisi ve kamu ekonomisi çözümlerinin karşılaştırılması, dışsallıkların ekonomideki yeri ve önemi ile ortak malların dışsal etkileri üzerinde durularak sonuç kısmına yer verilecektir.

ORTAK MALLAR KAVRAMI

Ortak mallar, göl ya da okyanus, sulama sistemi, avlanma sahası, orman ya da atmosfer gibi insan eliyle yapılmış veya doğal alan ve yararlananları kullanımdan dışlamanın zor olduğu, bir kişinin tüketiminin diğer kişiye düşen payda azalma meydana getirdiği kaynaklardır (Ostrom, 1994: 497).
Ayrıca ortak mal özelliği taşıyan mallara balıkçılık, yaban hayatı, yeryüzü ve yer altı suları ile meralar da ilave edilebilir. Önemli olan nokta, bu kaynakların ortak mal özelliği taşıyan mal mı yoksa mülkiyet hakkı taşıyan mal mı olduğunun ayrımına varılmasıdır.

[1] Uzman, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Türkiye, ecelik@aku.edu.tr
[2] Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Türkiye, isagbas@aku.edu.tr

Ortak mal özelliği taşıyan mallar iki önemli karakteristik taşımaktadır. İlki dışlanamama özelliği taşımasıdır. Öyle ki kaynakların fiziki doğası gereği potansiyel kullanıcılarının kaynaklara erişimini engellemek maliyetli ya da neredeyse imkânsız olabilmektedir. Balık rezervi, vahşi yaşam, yer altı suları gibi kaynaklar açıkça kullanıcılara erişimi kısıtlanması gereken kaynaklardandır. Bu kaynakların yanında; otlaklar, ormanlar, okyanuslar, küresel atmosfer ve radyo frekans bantları gibi kaynaklara erişimin de kısıtlanması insanlığın yararına olacaktır (Baden & Noonan, 1998: 78).

Ortak kaynakların ikinci temel karakteristiği kullanımında rekabet olmasıdır. Ortak mallarda bir kullanıcı diğer kullanıcılardan daha fazla fayda elde edebilir. Örneğin, balıkçıların tuttuğu balıklar diğer balıkçıların tutacağı miktarı azaltmaktadır. Bu durum ortak malların kullanımında rekabete yol açmaktadır. Ortak kaynakların kullanımında rekabet, bireysellik ve kolektif rasyonalite arasındaki potansiyel farkın kaynağıdır (Baden & Noonan, 1998: 78).

DIŞSALLIK KAVRAMI, NİTELİKLERİ VE TÜRLERİ

Dışsallıklar ilk kez İngiliz İktisatçı Arthur Cecil Pigou tarafından "Servet ve Refah" adlı kitabında sistematik olarak analiz edilmiştir. Pigou söz konusu kitabında dışsallıkların varlığında özel yarar ile sosyal yararın ve özel maliyet ile sosyal maliyetin birbirinden farklı olacağını ve bundan dolayı da tam rekabetin etkinliği sağlamasını imkânsız kılacağını ileri sürmüştür (Ünsal, 2001: 527-528).

Bir ekonomik birimin (alıcı veya satıcı) gerçekleştirdiği ekonomik faaliyet (üretim veya tüketim) sonucunda, diğer ekonomik birimlerin bundan olumlu veya olumsuz etkilenmesine ve etkiyi giderici bir bedelin ödenmemesine dışsallıklar denir (Kargı ve Yüksel, 2010: 187).

Diğer bir ifadeyle, bir birey ya da firma yaptığı ekonomik faaliyetten sağladığı fayda dışında, diğer birey veya firmalara da fayda sağlıyor veya zarar veriyor ise dışsallık oluşmaktadır. Yayılan bu dışsallık fayda sağlamakta ise dışsal fayda; zarar vermekte ise dışsal zarar olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, gübre imal eden bir firma hayvan atıklarını, girdi olarak kullanabilme amacıyla toplar. Aynı zamanda bu yolla çevre kirliliğini de önleyici bir iş yaptığı için pozitif dışsallık yaymaktadır. Yani dışsal fayda yaymaktadır. Akarsu kenarında bulunan bir sanayi işletmesinin atıklarını arıtmadan nehre dökmesi ise negatif dışsallığa örnektir ve çevresine dışsal zarar yaymaktadır (Akman, 2011: 45).

Dışsal faydayı veya zararı yayan birim, bu dışsallıkları neticesinde toplumun katlandığı maliyeti ödemediği ve yaymış olduğu fayda içinde ödeme talebinde bulunamadığı için yaptığı ekonomik faaliyetin seviyesini belirlerken, bu faydaları ve zararları dikkate alamamaktadır (Akman, 2011: 45).

Dışsallıklarla ilgili en önemli nitelik, insanlar tarafından piyasada alınıp satılamayacak yani mübadele konusu olmayan malların varlığına işaret etmesidir. Bu durumda hemen herhangi bir malın mübadele konusu olabilmesi için, üzerinde özel mülkiyetin tesis edilebilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla özel mülkiyetin tesis edilemediği mallar ile dışsallıklar arasında bir ilişki olduğunu, daha sonra inceleyeceğimiz Coase Teoremi'nde daha net görebileceğiz. Özellikle negatif dışsallığa sebep olan çevre kirlenmesinin altında kirlenme bölgelerinin veya kaynaklarının özel mülkiyet konusu olmaması yatmaktadır (Akalın, 2000: 122).
Kısaca dışsallıkların bazı temel nitelikleri şöyle sıralanabilir (Durmuş, 2008: 198):

✓ Firmalar kadar bireyler de dışsallık meydana getirebilir (Puro içen birisi havayı kirletir).

✓ Dışsallıklar iki taraflı olabilir: Ali kirleten taraf olduğu kadar, balıkçı olarak Veli de kirleten taraf olabilir (balık çiftlikleri). Böylece Veli, Ali'nin üretiminin sosyal maliyetini artırabilir.

✓ Dışsallıklar pozitif yani olumlu olabilir: Örneğin salgın hastalıklara karşı aşılanan birisi pozitif dışsallık yayar. Buna rağmen insanlar bu dışsal faydaları -fayda ve maliyetleri değerlendirirken- dikkate almadığından, aşılanmaktan kaçınabilirler.

✓ Kamusal mallar dışsallığın özel bir şekli olarak görülebilir (Bahçemde sivrisinekleri yok eden bir cihazla tüm çevredekileri yok edersem, bu kamusal bir mal ya da hizmettir). Bu hizmet yalnızca komşulara fayda sağlıyorsa, bu yalnızca bir dışsallıktır. Ancak uygulamada kamusal mallarla dışsallıkları birbirinden ayırmak gerekir.

Dışsallıklar çeşitli konulara göre, literatürde genel kabul görmüş olan dört farklı şekilde sınıflandırılabilir. Bunlar; pozitif-negatif dışsallıklar, üretim-tüketim dışsallıkları, marjinal - inframarjinal dışsallıklar ve parasal-teknolojik dışsallıklardır.

Çeşitli ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan dışsallıkların meydana getirdiği etkilerin niteliği göz önüne alındığında pozitif-negatif dışsallıklar ayrımı ile karşılaşılır. Bir ekonomik birimin gerçekleştirdiği faaliyet dolayısıyla başka ekonomik birim veya birimler bundan olumsuz etkileniyorsa negatif dışsallık, olumlu etkileniyorsa pozitif dışsallık söz konusudur (Kargı ve Yüksel, 2010: 187).

Sonucun pozitif dışsallık olması durumunda, ekonomide marjinal sosyal fayda marjinal özel faydadan büyüktür ve üretim veya tüketim yoluyla dışsallığa neden olan mal ve hizmetlerin fiyatı optimum düzeyin üstünde olur. Çünkü pozitif dışsallığın oluşmasındaki tek neden dışsal fayda değil, aynı zamanda bu dışsal faydanın karşılığının ödenmemesidir (Kargı ve Yüksel, 2010: 187). Olumlu dışsallıklara yeni icatlar, teknik gelişmeler, işçinin iş yerinde eğitilmesi, bireylerin bulaşıcı hastalıklardan korunmak için alacakları önlemler, bir malı tanıtmak için yapılan reklam harcamaları verilebilecek başlıca örneklerdir. Bu faaliyetlerin tümü hem bu faaliyetleri gerçekleştirenlere hem de diğer bazı kişilere yarar sağlamaktadır (Savaş, 1978: 85).

Sonucun negatif dışsallık olması durumunda ise, ekonomide marjinal sosyal maliyet marjinal özel maliyetten büyüktür. Üretim veya tüketim sürecindeki çevre kirliliği negatif dışsallığa verilebilecek en klasik örneklerden bir tanesidir. Bu süreçte birey topluma yaydığı dışsal zararı maliyet unsuru olarak hesaba katmamakta ve bu nedenle söz konusu ürünün fiyatı optimum düzeyin altında kalmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010: 187). Olumsuz dışsallıklara fabrikaların ve trafikteki araçların oluşturduğu çevre kirliliği, gürültü, trafik sıkışıklığı, orman, deniz ve göl gibi doğal varlıkların kötü kullanımı verilebilecek başlıca örneklerdir (Savaş, 1978: 85).

Dışsallığı meydana getiren ekonomik faaliyetin çeşidine göre bir sınıflandırma yapacak olursak üretim ve tüketim dışsallıkları ile karşılaşırız (Akman, 2011: 46).

Üretim dışsallığı, herhangi bir üreticinin üretiminin, diğer üreticinin üretim fonksiyonuna veya bir tüketicinin tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. Başka bir ifadeyle üretim dışsallıkları, üretim faaliyetinin herhangi bir kişi, firma veya grubun üretim faaliyetinin diğer kişi, firma veya grubun üretim faaliyetini etkilemesi durumunda ortaya çıkmaktadır ve bu etkiler piyasada dikkate alınmazlar (Gök, 2011: 376).

Bir üreticinin diğer başka bir üreticiye dışsal fayda meydana getirmesine, arıcı ile elma bahçesi sahibi arasındaki komşuluk ilişkisi, verilebilecek en klasik örnektir. Bir üreticinin diğer bir üreticiye olumsuz dışsal maliyet meydana getirmesi, göllerin fabrika atıklarıyla, kimyasal kirleticiler sonucu, balıkçılık üzerinde olumsuz etki yapması ile örneklendirilebilmektedir. Bir üreticinin bir tüketiciye dışsal fayda sağlamasına verilebilecek en güzel örnek, 1980'lerin başında çok pahalı olan kişisel bilgisayarlarda yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda, günümüzde fiyatların düşmesi ile tüketicilere sağladığı faydadır (Akman, 2011: 46-47). Diğer bir örnek ise, yol, su, enerji imkânlarının bulunmadığı bir bölgede bir üretim tesisinin kurulması, o bölgede ve civarında yaşayanlara yol, su, enerji imkânı oluşturabilir. Böyle bir durumda; üreticinin üretimi sırasında dikkate almadığı, yararlananların da doğrudan maliyetine katlanmadıkları bir fayda ortaya çıkmaktadır (Akdoğan, 2007: 58). Bir üreticinin, başka bir tüketiciye dışsal maliyet oluşturmasına ise, fabrika bacalarından çıkan duman ve kokunun çevrede yaşayanlara verdiği zarar örnek gösterilebilir (Akman, 2011: 46-47).

Bir dışsallığın üretim dışsallığı mı, tüketim dışsallığı mı olduğunu belirleyen unsur, bu dışsallığa neden olan ekonomik birimin üretici veya tüketici olmasıdır. Dışsallıktan etkilenen ekonomik birimin de üretici veya tüketici olabileceğini ve bu durumda söz konusu dışsallığın pozitif veya negatif olabileceği düşünüldüğünde, Tablo 1'de görüldüğü üzere, ortaya sekiz farklı dışsallık türü çıkmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010: 188).

Tablo 1: Üretim ve Tüketim Dışsallıkları

	Dışsallık Türü	Dışsallığa Neden Olan	Dışsallıktan Etkilenen	Dışsal Etki
1	**Üretim Dışsallıkları**	Üreticiden	Üreticiye	Pozitif
2		Üreticiden	Üreticiye	Negatif
3		Üreticiden	Tüketiciye	Pozitif
4		Üreticiden	Tüketiciye	Negatif
5	**Tüketim Dışsallıkları**	Tüketiciden	Üreticiye	Pozitif
6		Tüketiciden	Üreticiye	Negatif
7		Tüketiciden	Tüketiciye	Pozitif
8		Tüketiciden	Tüketiciye	Negatif

Kaynak: Kargı ve Yüksel, 2010: 188.

Tablo 1'e görüldüğü gibi, üretim ve tüketim dışsallıkları, üreticiler ve tüketiciler arasında ortaya çıkan etkileşim sonucu birey ve firmalar üzerinde negatif veya pozitif bir etki bırakmaktadır.

Çevresel dışsallıklar açısından bakacak olursak, üretim dışsallıklarında söz konusu olan marjinal dışsal zararın tüketim dışsallıklarındakinden daha büyük olduğu görülür. Bu durum, üretim sürecinin gerek ölçek olarak daha büyük olmasından, gerekse de daha kirletici olmasından kaynaklanmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010: 188).

Marjinal dışsallık, bir üretim veya tüketim faaliyetindeki marjinal değişikliğin diğer kişilerin fayda ve maliyet fonksiyonları üzerinde yaptığı değişikliklerdir. Bu dışsallıklar, tek yönlü veya çift yönlü olabilmektedir. Mesela harabe bir yapının restorasyonu veya boş bir arazinin ağaçlandırılması, bireylerin göz zevkini olumlu yönde etkileyerek marjinal bir dışsallık ortaya çıkarmaktadır (Armağan, 2003: 8).

İnframarjinal dışsallık ise, bir üretim veya tüketim faaliyetindeki marjinal değişiklikten dolayı ekonomik birimlerin fayda ve maliyet fonksiyonlarının etkilenmediği durumdur (Aktan, 1992: 12). Bu tür dışsallıklarda tek veya çift yönlü olabilmektedir. Örneğin, kimyasal artıkların yoğun olduğu ve yüzmeye elverişsiz bir gölde aynı zamanda ulaşım faaliyetinin yapılması, göl üzerinde ulaşımı engelleyecek noktaya gelinceye kadar kirlenmesinin devam etmesi halinde, bu ek atıklar inframarjinal tek yönlü dışsallığı oluşturmaktadır (Armağan, 2003: 8).

Parasal-teknolojik dışsallık ayrımı ise, mevcut dışsal fayda ve maliyetlerin piyasa mekanizması aracılığıyla oluşup oluşmaması esasına dayanır. Parasal-teknolojik dışsallık ayrımını ilk kez ortaya koyan kişi Jacop Viner olmuştur (Akman, 2011: 49).

Parasal dışsallıklar (Pecuniary Externality), bir ekonomik faaliyetin diğer ekonomik birimleri, piyasa mekanizması yoluyla etkilemesidir. Bunlara "parasal" dışsal ekonomi denmesinin sebebi, bu ekonomilerin piyasadaki arz ve talep şartlarında, fiyatlarda meydana gelen değişmeler aracılığıyla ortaya çıkmasıdır. Arz-talep şartlarında, fiyatlardaki bu değişikliğe firmalar ve endüstriler yol açmaktadır. Burada dışsallığın niteliğini belirleyen unsur ölçek ekonomileridir. Azalan getiri söz konusu iken, bizim bir malı satın alarak onun talebini artırmamız, bu malın fiyatını yükseltebilecektir. Böylece aynı malı tüketen diğer alıcılar bundan olumsuz yönde etkilenecektir. Bu durum negatif parasal dışsallığı ifade eder. Artan getiri söz konusu olduğunda ise, bizim bir malı satın alarak onun talebini artırmamız, bu malın daha düşük fiyattan daha çok satılacağı anlamına gelir. Söz konusu malın fiyatındaki düşüşün, onu tüketen diğer alıcılara sağladığı yarar pozitif parasal dışsallığı ifade eder (Scitovsky, akt. Akman, 2011: 49-50).

Teknolojik dışsallıklar ise, üretim ya da fayda fonksiyonlarında kaymalara neden olarak reel etkiler meydana getirmektedir. X kişisinin otomobil kullanımı sonucunda ortaya çıkan egzoz gazı Y tüketicisinin faydasında azalmaya yol açabilmektedir. Bu etki, piyasa fiyat mekanizmasını geçerek ortaya çıkmış bir durum değildir. Bu durumda reel bir etki söz konusudur. Y tüketicisinin geliri aynı düzeyde kaldığı ve aynı mallardan tükettiği halde faydası azalmıştır. Bu durumda fayda fonksiyonunun değişmesi anlamına gelmektedir. Otomobil kullanımının özel faydası ile sosyal faydası arasında Y'nin faydasındaki azalma kadar bir fark ortaya çıkmıştır. Artık tüketicilerin tüketim mallarına para ile ölçülen kişisel faydaları toplamı, oluşan toplam faydadan büyüktür (Gök, 2011: 378-379).

DIŞSALLIKLARA PİYASA ÇÖZÜMLERİ VE KAMUSAL ÇÖZÜMLER

Dışsalliklara Piyasa Çözümleri

Bir piyasa başarısızlığı olarak kabul gören dışsallıkların çözümünde kamu ekonomisi çözümlerinin genel kabul görmesine rağmen; birçok iktisatçı kamu müdahalesi olmadan da piyasa mekanizmasının bu dışsallıkları içselleştirmede başarılı olabileceğini savunmuşlardır. Piyasa bu çözümü, Coase Teorisi, Kaldor-Hicks Yaklaşımı, Scitovsky Yaklaşımı ve Sosyal Kurumlar aracılığıyla yapmaktadır.

Coase Teoremi

Dışsallıklara piyasa çözümlerinden olan Coase Teoremi'nde, 1991 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Ronald Coase, 1960 yılında yayınladığı 'Sosyal Maliyet Sorunu' başlıklı makalesinde 'dışsallıkların kaynağı ile ilgili belirsizlik' üzerinde durmuştur (Savaşan, 2012: 257). Dışsallık oluştuğunda, tarafların mevcut dışsallığı içselleştirmek ve etkinliği sağlamak için bir araya gelip bir takım düzenlemeler yapmasına Coase Teoremi denir (Stiglitz, 1994: 267). Et üretimi amaçlı hayvancılık yapanla, tarımsal ürün yetiştiren iki komşuyu örnek veren Coase'a göre, hayvanların otlaması sınırlandırılırsa hayvancılık yapan, sınırlama getirilmez ise tarımsal ürün yetiştiren çiftçi zarar görür (Savaşan, 2012: 257). İşte bu noktada aralarında bir pazarlık süreci başlar.

Pazarlık sürecinin nasıl oluştuğunu Coase şu örnekle açıklamıştır. Bu örneğin varsayımları şöyledir; bir çiftçi ile bir sığır yetiştiricisinin arazilerinin yan yana olduğu, iki arazi arasına çit çekmenin maliyetinin 9$ olduğu için çit çekilmediği, çiftçinin toprağı işlemesiyle elde ettiği ürünlerin değerinin 12$ ve toprağı işlemenin maliyetinin ise 10$ olduğudur. Bu durumda çiftçinin net kazancı 2$ olmaktadır. Elindeki sığırlarını et üretiminde kullanan sığır yetiştiricisi, komşusuna verdiği zararları telafi etmektedir. Sığırlarının komşusunun ürünlerine 1$ zarar vermesi durumunda komşusunun ürün değeri 11$ olacaktır ve sığır yetiştiricisinin bu zararı karşılamasıyla çiftçinin net kazancı tekrar 2$ olacaktır. Sığır yetiştiricisi, sürüsünü büyüttüğü zaman, sürünün vereceği ek zarar, elde edeceği et üretiminin ek değerinden az olduğu sürece, sürüsünü artırma yoluna gidecektir. Bu yüzden sığır yetiştiricisinin sürüsünü büyüttüğünü ve vermiş olduğu zarar için yaptığı ödemenin 3$'a çıktığını varsayalım. Eğer sığır yetiştiricisi çiftçiye belli bir bedel karşılığında toprağını işlememesini teklif ederse ve çiftçi 3$'dan daha az bir bedel ödeme karşılığında toprağını işlememekte anlaşırlarsa, bu durum sığır yetiştiricisinin lehine olacaktır. Çünkü çiftçi toprağı işlediği takdirde sığır yetiştiricisi verdiği zarar için 3$ ödeyecekken, çiftçinin toprağını işlememesi durumunda 3$'dan daha az bir bedel ödeyecektir. Çiftçinin ise, toprağını işlemekten elde ettiği net kazanç halâ 2$'dır ve 2$'dan daha fazla bir ödeme için toprağını işlememeye razı olacaktır. Sığır yetiştiricisi 3$'ın altında bir bedel ödemeye razıyken, çiftçinin 2$'ın üstünde bir bedel ödenmesi karşılığı toprağını işlememeyi kabul etmesi, 2$ ile 3$ arasında bir pazarlık alanı oluşturmaktadır. Bu örnekten açıkça anlaşıldığı üzere, toprağın işlenmesinden vazgeçilmesiyle her iki tarafı da memnun edici bir pazarlık yapılmıştır (Coase, 1960: 2-5).

Coase'e göre, dışsallıkların çözümlenmesi, mülkiyet/hak tesisine bağlıdır (Savaşan, 2012: 257; Stiglitz, 1994: 266). Örneğin, petrol yataklarına girişi denetleyen mülkiyet haklarına hiç kimse sahip olmadığından, petrol yataklarına çok sayıda kuyu açılmıştır. Petrol yatağı tek bir kişi tarafından kontrol edilse, kontrol eden, doğru kuyunun açıldığından emin olmak ister. Mülkiyet sahibi olan bunu satabilir de. Bir ortak kaynak için mülkiyet hakkı tek bir kişiye verilmese bile, piyasa, çözüm için dışsallıkla uğraşmanın etkin bir yolunu bulabilir. Petrol kuyularının sahipleri birleşme yoluna giderek açılan kuyu

sayısını en az sayıya düşürebilirler. Çünkü ne kadar çok kuyu açılırsa, petrol o kadar dağılacaktır ve ortaya büyük bir belirsizlik çıkacaktır. Bu nedenle birleşmek herkes için en yararlı olan yoldur (Stiglitz, 1994: 266).

Kaldor - Hicks Yaklaşımı: Denkleştirme Ölçütü

N. Kaldor'un geliştirdiği bu kritere göre, bir politikanın uygulanması sonucunda ortaya çıkan yeni durumdan kazançlı çıkacak olanlar, zarar görecek olanların kayıplarını tam olarak telafi etseler bile, halâ kazançlı olan konumundaysalar, yeni durum bir sosyal iyileşme olarak algılanmalıdır. Yani yeni durumda sosyal refah artmıştır. Kayıpların telafisi ya da tazmini ilkesinin uygulandığı bu kriterde kazanan, kaybedenlerin uğradığı zararı karşılasalar bile kazançlı çıkmaktadırlar. J. R. Hicks tarafından da benzer bir kriter geliştirilmiştir. Hicks'e göre bir politika uygulanmasından zarar görenler, bu politikanın uygulanmaması için, öneride bulundukları parasal ödemelerle kazançlı çıkan kesimi ikna edemiyorlarsa, bu durum sosyal iyileşmenin bir göstergesidir. Her iki görüşten de anlaşıldığı gibi, aynı olguyu farklı yönleriyle ortaya koymakta ve her ikisi de kayıplarla kazançların karşılaştırılmasına dayanmaktadır (Özkazanç, 2006: 45).

Scitovsky Yaklaşımı: Pazarlık Ölçütü

Literatürde Pazarlık Ölçütü olarak geçen Scitovsky Yaklaşımı, Kaldor-Hicks yaklaşımına bir alternatif olarak Scitovsky tarafından ele alınmıştır. Bu yaklaşıma göre, bir ekonomik birimin üretim ya da tüketim faaliyeti sonucunda başka bir ekonomik birim dışsal maliyeti üstleniyorsa, dışsal maliyeti üstlenen birim, buna neden olan ekonomik birimin söz konusu faaliyetini sınırlaması için pazarlığa girişmelidir. Bu pazarlık iki taraf arasında uzlaşma şeklinde olabilir (Aktan, 1992: 16-17).

Esasen bu iki yaklaşım, sosyal refahın maksimizasyonu için ortaya atılmış teorilerdir. Fakat dışsal ekonomilerin refah ekonomisi ile olan yakın ilişkisi, bu iki teorinin negatif dışsal ekonomilere alternatif çözümler olarak düşünülmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca bu iki yaklaşımın sadece teorik bir öneme sahip olduğunu da belirtmekte yarar vardır. Her iki teorinin de uygulama alanını sınırlı sayıda toplum üyesi oluşturmaktadır. Oysa günümüzde gerek toplumsal yapı gerekse dışsal ekonomiler karmaşık bir niteliğe sahiptir. Bu büzden bu iki yaklaşım eleştiriye açıktır (Öztürk, 2011: 313; Aktan, 1992: 17).

Sosyal Kurumlar

Dışsallıkları özellikle de çevresel sorunların oluşumunu engelleyen ya da sınırlandıran piyasa çözümlerinden biri de sosyal kurumlar olarak tanımlanan toplumun değer yargılarının kullanılmasıdır. Ayıplama, hoş karşılamama, toplumsal ya da mesleki veya sektörel baskılar sınırlı da olsa sonuç verebilir. Örneğin bir firmanın zehirli atıklarını serbestçe firma yakınındaki göle boşaltmasına bölgede yaşayan insanların tepki göstermesi sonucu resmi bir müdahale olmamasına rağmen işletme sahibi olumsuz dışsallığını sınırlandırabilir. Toplumsal değer yargıları hem üreticilerin hem de tüketicilerin davranışlarında daha dikkatli davranmalarına yol açabilir. Mesleki değer yargıları, iş ahlakı, sosyal sorumluluk, iyi vatandaş olma gibi davranışlar insanların davranışlarını etkileyen sosyal kurumlardır. Bu değerlerin yaygınlaşmasına bağlı olarak insanlar, çevre sorunlarına ve topluma karşı daha duyarlı olup eylemlerini gerçekleştirirken daha dikkatli hareket etmektedirler. Ancak sosyal kurumlar iradi bir politika olup, zorlayıcı bir gücü olmadığı için sorunları çözme noktasında sınırlı güce sahip olan bir araçtır (Gümüş, 2013: 116).

Bazı firmalar devlet tarafından yasal bir zorunluluk getirilmemesine rağmen, çevreye daha duyarlı teknolojiler kullanmayı çevre duyarlılığının bir parçası olarak görmektedirler. Bu tür davranışlar ve anlayışlar piyasa başarısızlığının çözümlenmesine yardımcı olmaktadır (Savaşan, 2012: 263).

Dışsallıklara Kamusal Çözümler

Dışsallık durumunda devletin müdahalesi, dışsallığın büyüklüğüne ve yaygınlığına göre değişmektedir. Dışsallık yaygın değil ise, az sayıda kişiyi etkiliyorsa, müdahale gereksizdir. Aksi durumda, dışsallık

yaygın ve çok sayıda kişiyi etkiliyorsa devletin müdahalesi gereklidir. Kısaca dışsallıklar, kaynak dağılımında etkinlik, gelir dağılımında adalet ve ekonomik istikrarın sağlanması olarak tanımlanan devletin temel işlevlerinin gerçekleştirilmesine engel olduğunda, devlet müdahalesi zorunlu olmaktadır (Edizdoğan, 1998: 24).

Vergiler "Para Cezaları"

Negatif dışsallıklarla bağlantılı etkinsizliklere çare olarak para cezalarının kullanılması çoğu iktisatçı tarafından savunulan bir görüştür. Havayı, çevreyi, su kuyularını (kaynaklarını) kısacası hayati önem taşıyan ortak kullanım alan ve mallarını kirletenlere bir kirletme bedeli ödettirilmelidir (Stiglitz, 1994: 271).

Dışsallıkların denetiminde ve önlenmesinde bir bedel olarak para cezaları koymanın temel ilkesi basittir. Dışsallık meydana gelir gelmez, sosyal maliyetle özel maliyet ve sosyal fayda ile özel fayda arasında bir fark oluşmaktadır. Uygun biçimde hesaplanmış bir para cezası birey ya da firmaların eylemlerinin gerçek sosyal maliyetlerini yansıtmasını sağlar. Dışsallıkların etkilerini düzeltmek, marjinal özel maliyetlerini marjinal sosyal maliyetlerine eşitlemek ve marjinal özel faydalarını, marjinal sosyal faydalarına eşitlemek amaçları ile planlanan vergiler (para cezaları olarak düşünülebilir) ve sübvansiyonlar vergiler olarak adlandırılır (Stiglitz, 1994: 271).

Vergi, kamu sektörünün kullandığı en güçlü araçlardan birisidir ve dışsallıkları (çevre sorunlarını) ortaya çıkaran firmaların üretim faaliyetlerini sınırlandırmak üzere Pigou tarafından 1920 yılında önerilmiştir. Pigoucu vergi, karbon ya da kirliliği önleme vergisi adıyla da bilinmektedir. Özünde 'kirleten öder ilkesi''nin uygulama şekillerinden biridir. Bu verginin tam olarak ve etkin bir şekilde işlemesi ve kirliliğin sosyal olarak istenen düzeyde tutulabilmesi için kirletenin tam olarak tanımlanması gerekir. Bu tanımlamanın güçlüğünden de anlaşılacağı üzere sadece vergi politikası ile çözüme kavuşturmanın mümkün olmadığı görülmektedir (Gümüş, 2013: 117-118).

Plott Vergisi adıyla da bilinen düzenleyici vergiler ise, 1966 yılında Charles Plott tarafından yayınlanan makalesinde, negatif dışsal ekonomilere karşı düzenleyici vergiler kullanılması gerektiğini savunduğu vergilerdir. Düzenleyici vergiler, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması için kullanılan vergiler olup, özellikle negatif ekonomilere neden olan faaliyetler için kullanılmaktadır (http://www.canaktan.org, 03.08.2017).

Uygulamada vergilendirme, piyasa güçlerini kullandığı için en etkili ve en ekonomik çözüm olarak savunulur. Çünkü kamusal müdahaleyi ve bununla ilgili olarak ortaya çıkan maliyetleri en aza indirgeyebilme özelliğine sahiptir. Ayrıca "kirleten bedelini öder" ilkesine oldukça uygun bir çözümdür. Yani kirliliğe sebep olan kişi ya da firmalar, sebep oldukları kirliliğin sosyal bedelini ödemelidirler. Örneğin kurşunsuz benzin süper benzinden daha az kirletici niteliğe sahip olduğundan daha az vergilendirilmekte ve kullanımı teşvik edilmektedir (Durmuş, 2008: 206-207).

Petrol, petrol ürünleri, motorlu taşıtlar alım satımı ve sigara ve içki gibi mallar üzerinden alınan özel tüketim vergileri, negatif dışsallıklarla ilgili vergisel düzenlemelerin en yaygın örneklerindendir. Bu vergiler gelişmekte olan ülkeler için gelir sağlama aracı anlamına gelirken, gelişmiş ülkeler için negatif dışsallıklarla mücadele aracı anlamına gelmektedir. Bu yüzden bu vergiler literatürde "düzeltici vergiler / corrective taxes" ya da "yeşil vergiler / gren taxes" veya "çevre vergileri / environmental taxes" olarak adlandırılabilirler. Çevre vergilerinin en bilinen örnekleri Danimarka, Hollanda ve Finlandiya'daki Karbon Vergisi / Carbon Tax ve A.B.D.'deki British Thermal Unit'tir (BTU)[3]. Bu vergilerin uygulanmasında temel amaç, zararlı gazlar çıkartarak ozon tabakasına zarar veren kömür, petrol ve petrol ürünleri ile doğal gazın aşırı üretim ve tüketiminin kısılmasıdır (Durmuş, 2008: 206-207).

Sübvansiyonlar

[3] BTU (British Thermal Unit); 252 kaloriye eşit enerji birimidir.

Sübvansiyon politikası uygulamaları aracılığıyla da vergiden elde edilen faydalar gibi sonuçlar elde edilebilmektedir. Sübvansiyon, firmaların bir takım davranışlarını devam ettirmesi ya da ettirmemesi karşılığında birim üretim üzerinden hesaplanan bedelin firmalara ödenmesinden oluşmaktadır. Sübvansiyon politikası aracılığıyla çevre sorunlarının pek çoğunun çözüme kavuşturulması mümkün olabilir. Çevre dostu olarak nitelendirilebilecek yeni teknoloji ürünlerini üreten firmalara teşvik olarak sübvansiyon verilmesi, tüketicilere çeşitli vergi indirimleri ile sözü edilen ürünlerin kullanımının yaygınlaştırılması sağlanarak çevreyi olumsuz etkileyen ürünlerin kullanımının azaltılması sağlanabilir (Gümüş, 2013: 119).

Kirliliğin meydana getirdiği dışsallıklarda, firma kirlenmeyi azaltma çalışmalarının kendisine çok az bir fayda sağlaması, onun bu faaliyeti için para harcamaya gönüllü olmamasına yol açacaktır. Bu durumda devlet, kirlenmeye uygulayacağı bir düzenleyici vergi yerine, kirlenmeyi azaltıcı faaliyetleri özendirmek amacıyla bu faaliyetlerin harcamalarını sübvansiyonla destekleyebilir. Kirlenmeyi azaltmanın marjinal sosyal faydası ile firmanın marjinal özel faydası arasındaki oluşan fark kadar uygulanan bir sübvansiyon, etkin düzeye ulaşılmasını sağlayabilir (Stiglitz, 1994: 275).

Çevre kirliliklerini önleme politikalarından birisi olan sübvansiyonları, gözlem ve fiyatlandırma zorlukları nedeniyle uygulama olanağı oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu yüzden çevre vergilerine kıyasla kamu bütçesine parasal gelir sağlamamaktadır ve neticede ekonomistlerce çok fazla rağbet görmemektedir (Akman, 2011: 57).

Kirlilik İzni

Pazarlanabilir kirlilik izni hakkı olarak da bilinen kirlilik izni, belirlenen en üst düzeye kadar çevrenin kirletilmesine müdahale edilmeyeceğini ifade eder. Yani belirlenen noktaya kadar kirletmenin herhangi bir cezası yoktur. Belirlenen bu sınırın aşılmasını yasaklayan yönetim, hava kalitesinin güvence altına alındığı bu noktadan sonra hiçbir işletmeye yeni izin belgesi vermemektedir (Akman, 2011: 58).

Devlet firmalara kirlilik izni sertifikasını belli bir bedel karşılığında satmaktadır. Bu sertifikanın kapsamı önceden belirlenir ve isteğe göre arttırılamaz yani sınırlıdır. Elinde kirletme hakkı bulunan firmaların bu hakkının bir kısmını satabilmesi için, emisyonlarını satacağı miktar kadar azaltması gerekmektedir. Bu şekilde, çevre hava kalitesine göre belirlenen toplam emisyon miktarında bir değişme olmaksızın üretimini artırmak ya da endüstriye girmek isteyen firmalar, başka firmaların sahip olduğu kirlilik iznini satın almak koşuluyla bu isteklerini yerine getirmiş olurlar (Kargı ve Yüksel, 2010: 196). Böylece, sertifika almayanlar bedavacı davranışlarda bulunamayacağından, etkin kaynak kullanımı ve adil bir düzen sağlanmış olabilir. Devlet bu sertifikalardan elde edeceği geliri kamu hizmetlerinin finansmanında kullanabileceği gibi, çevre politikalarının uygulanması ya da çevre temizliği ile doğrudan ilgili olan hizmetlerin finansmanında da kullanabilir (Gümüş, 2013: 120).

Ayrıca kirlilik izni, Kyoto Protokolü ile birlikte kendisine uygulama alanı bulmuş olan bir mekanizmadır. Hem negatif dışsallıkların üretici için maliyet hem de pozitif dışsallıkların üretici için fayda haline gelmesini sağlamaktadır. Bu uygulama günümüzde emisyon ticareti, karbon ticareti ve karbon borsası isimleri ile anılmaktadır (Peker ve Altınışık, 2011: 69).

Mülkiyet Haklarının Düzenlenmesi

Mülkiyet haklarının düzenlenmesi, piyasanın başlangıç koşullarını ya da oyun kurallarını belirlemek anlamına gelmektedir. Bu belirlemenin ardından sorunun çözümü piyasa ilişkilerinden beklenmektedir. Bu yaklaşımı ilk ortaya atan ekonomi Nobel ödüllü Coase'dur. Bu yaklaşım, dışsallığın, olayın tarafları arasındaki bir pazarlık ve alışverişe optimal çözüme bağlanabileceğini savunmaktadır. Olayın tarafları arasındaki alışverişte kimin kime ödeme yapacağı ise, mülkiyet ve kullanım haklarının nasıl düzenleneceğine bağlı olacaktır (Şenatalar, 1995: 88).

Çevre sorunlarından bazıları yerel nitelikteki faaliyetlerden oluşan negatif dışsallıklardır. Örneğin, göl ortak mülkiyeti olan bir çevre malıdır. Gölün çevresine sağladığı pek çok fayda vardır. Güzel bir manzara oluşturması, balık tutma, turizme hizmet etmesi gibi daha birçok faydası vardır. Göl çevresindeki işletmelerin atıklarından ve gölü besleyen derelerin taşıdıkları kirlilikler ile kirlenmesi

mümkün olabilmektedir. Eğer göl üzerinde özel mülkiyet hakkı oluşturulursa, mülkiyet hakkını elinde bulunduran kişi ya da firma gölün kirlenmesine neden olan dışsal faktörleri dikkate alır. Örneğin gölün mülkiyeti göl yakınındaki bir işletmeye tahsis edilirse firma gölden sağlanan faydalar ile gölü kirletme faaliyetleri arasında denge sağlamayı kendi çıkarları açısından dikkate alarak, diğer kirleticilerden tazminat talep edebilir ya da hukuk düzeni içerisinde hakkının korunmasını isteyebilir. Görüldüğü gibi mülkiyet haklarının tesisi ile de çevreye verilen zararlı faaliyetlerinin sınırlandırılması mümkün olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, ortak mal algısı ile serbestçe atıklarını göle boşaltanların, özel mülkiyet tesisine bağlı olarak atık miktarına göre belli bir bedel ödemek durumunda kalmaları halinde, sosyal olarak istenen üretim ve atık miktarında azalma ortaya çıkabilir. Dolayısıyla mülkiyet haklarının tesisi ile beraber çevre sorunları ile mücadele etmek söz konusu olabilmektedir. Fakat bu çözüm yolunun amaca hizmet edebilmesi için ilgili üretim faaliyetleri ile kirletme düzeyinin ilişkisinin tespiti ve hukuk düzeni tarafından mülkiyet haklarının tanınması gerekmektedir (Gümüş, 2013: 120).

Kısaca devlet, müdahale ile oyunun kurallarını, yani mülkiyet ve kullanım haklarını düzenlemekte, dış maliyet sorununa çok genel bir müdahalede bulunmaktadır. Gerisini ise piyasa ekonomisine bırakmaktadır. Ancak, bu yaklaşımın uygulamada geçerli olabilmesi için belirli koşulların gerçeklemesi gerekmektedir. Bu koşullardan ilki ve en önemlisi, dışsallığın ölçülebilmesi, ikincisi, tarafların görüşme ve pazarlık yapabilecek biçimde örgütlenebilmesi, üçüncüsü ise işlem yani ölçme, görüşme ve anlaşma maliyetlerinin aşırı yüksek olmamasıdır (Şenatalar, 1995: 88).

DIŞSALLIKLARIN İÇSELLEŞTİRİLMESİ

Pozitif dışsallıkların varlığı bir sorun oluşturmamakta, hatta kamu ekonomisi açısından pozitif dışsallıkların oluşması istenen bir durumdur. Temel sorun ise, negatif dışsallıkların nedenlerinin tespiti ve içselleştirilmesidir.

Dışsallıkların içselleştirilmesinde iktisatçılarca önerilen ve ilk akla gelen çözüm yolları arasında vergiler gelmektedir. Bu çözüm yoluyla, vergi oranının ve matrahının tespiti, konusunun ve mükellefinin belirlenmesi konularında yaşanan güçlükler sebebiyle etkin bir vergilemenin gerçekleştirilmesine yönelik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ancak dışsallığı meydana getiren birimin kesin olarak tespitinin imkânsız olduğu durumlarda uygulanması, diğer mali araçlara göre daha avantajlı ve kolay olmaktadır (Armağan, 2003: 17).

Dışsallıkları önlemede bazı piyasa çözümleri hariç tutulacak olursa, çevresel bozulmayı yani negatif dışsallıkları önlemek için kamusal önlemler gerekmektedir. Bunun nedeni, hem bizzat çevrenin hem de çevreyi korumanın kamusal mal özelliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Çevrenin korunması, dışsallıkların içselleştirilmesi için çevresel düzenlemeye ihtiyaç duyulmasının sebebi de çevrenin kamusal mal niteliğidir. Çevre konusunda ortaya çıkan çok sayıda ve çok yönlü dışsallıklar piyasanın başarısız olmasına neden olmaktadır (Mutlu, 2006: 62).

Kamusal mal ve hizmetlerin faydası son derce sınırlı bir alana yayılabilmekle birlikte, ortaya çıkan negatif dışsallıklar sınırları aşarak küresel boyutta sorunlara yol açabilmektedir. Bu durumda sadece küçük çaplı tedbirler negatif dışsallığı ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Dışsallıkların içselleştirilebilmesi için kamusal malların sınıflandırılması küresel ölçekte genişleyecek ve yerel, bölgesel, ulusal ve küresel kamusal mallar şeklinde yeni bir sınıflandırmayı gerektirecektir. Bu sınıflandırmanın temelini de kamusal malların faydasının yayıldığı coğrafi alanların büyüklüğü belirleyecektir (Çelebi ve Yalçın, 2008: 3).

Olumlu Dışsallıkların İçselleştirilmesi

Herhangi bir özel malın tüketimi başkalarının da aynı malı tüketmesine engel değilse bile, piyasa ekonomisinde bedelini ödeyenler için mal ve hizmet üretilmektedir. Böylece potansiyel dışsal ekonomi yayan mal ve hizmetlerin tüketilmesinde bedelini ödemeyen kişilerin yararlanma olanağı ortadan kalkmaktadır. Potansiyel dışsallıkların, devletin piyasa ekonomisine müdahalesi ile toplumdaki diğer kişilerin fayda fonksiyonlarına girmesi olayı, olumlu dışsallıkların içselleştirilmesi anlamına gelmektedir. Piyasa ekonomisine yönelik düzenlenen vergisel teşviklere rağmen, potansiyel dışsallıkları

içselleştirememesi durumunda kendi kuruluşlarıyla özel girişimcilerin yerini almak şeklinde bir çözüm bulmaktadır. Fransa, Almanya ve ülkemizde dışsallıkların içselleştirilmesi amacıyla, eğitim hizmetlerinin tamamına yakını devlet tarafından gerçekleştirilmektedir (Şener, 2006: 85-88).

Piyasa ekonomisinin dışsallıkları içselleştirememesi durumunda devlet kendi kuruluşları aracılığıyla özel girişimcinin yerini almaktadır. Bilhassa kamusal mal ve hizmetlerin dışsallıklara sahip olduğu göz önüne alındığında, kamusal malların dışsallığının devlet tarafından üretilmesi kaçınılmaz bir hal almaktadır (Öztürk, 2011: 321).

Olumsuz Dışsallıkların İçselleştirilmesi

Teknolojik gelişmelerin olumlu etkileri olduğu kadar olumsuz etkileri de vardır. Örneğin, taşıtların egzoz gazı, fabrikaların katı-sıvı-gaz atıkları, çarpık kentleşme, yerleşim yerleri yakınına kurulan baz istasyonları gibi görüntü, gürültü ve çevre kirlilikleri olumsuz dışsal ekonomiler şeklinde topluma devamlı artan maliyetler yüklemektedir (Armağan, 2003: 11). Örneğin, kent içinde ve deniz kenarındaki bulunan bir çimento fabrikasının çevreye verdiği olumsuz dışsallıklar şöyle sıralanabilir (Şener, 2006: 88-89):

- ✓ Fabrika gürültüsünün yakın çevrede oturan kişilerde yol açtığı psikolojik rahatsızlıklar,
- ✓ Kimyasal atıkların nehir ve deniz suyunu kirleterek, balık neslini yok etmesi,
- ✓ Deniz kirlenmesi sonucu turizm gelirlerinin düşmesi,
- ✓ Fabrika bacasından çıkan duman nedeniyle çevrenin ve ormanların kirletilmesi.

Ekonomik birimlerin olumsuz dışsallık olarak başkalarına yükledikleri marjinal maliyetlerinin, üreten veya tüketenlerin maliyet fonksiyonlarına dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde, üretim ve tüketim maliyeti artan birimler, üretim ve tüketim miktarını azaltacaklardır. Bundan dolayı devlet dışsal zarara eşit düzeltici, cezalandırıcı ya da yasaklayıcı bir vergi ile müdahale edebilmektedir. Sosyal dengenin kurulması ve olumsuz dışsallıkların çözümlenmesinde, üretim ve tüketime birim başı yasaklayıcı ya da cezalandırıcı bir vergileme ile firmaların üretimlerini düşürmeleri ya da fiyatları yükseltmeleri, tüketicilerin taleplerinin kesilmesi veya azaltması sağlanabilmektedir. Üretilen ve tüketilen mallara konulacak olan vergiler, olumsuz dışsallıkları ya da başkalarına yüklenilen marjinal maliyeti sıfırlayacak düzeyde olmalıdır (Şener, 2006: 88-90; Öztürk, 2011: 319-321).

PİYASA EKONOMİSİ VE KAMU EKONOMİSİ ÇÖZÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Dışsallıklar probleminin çözümünde piyasanın yetersiz kaldığı bazı noktalar bulunmaktadır. Örneğin Coase teorisi taraflar arttıkça işlem maliyetlerinin yükselmesi, bilginin asimetrik olması, küçük ölçekli dışsallıklarda mülkiyet haklarına sahip olanların bu haklarını arama sürecinin uzun ve dışsal zarardan daha maliyetli olması gibi konularda eleştiri almaktadır. Hicks - Kaldor ölçütü ise çevresel dışsallıklar durumunda kirlilikten olumsuz etkilenenler ile kirliliğe sebep olanların birbirlerini tespit edip, mevcut zararın tazmin edilmesi için anlaşmaların zamansal ve maddi olarak maliyetli olması konusunda ve gelir dağılımı problemini göz ardı etmesi konusunda eleştirilmektedir. Dışsallığın taraflarının aralarında anlaşarak kamusal müdahaleye gerek kalmadan dışsallıkları çözebileceği düşüncesi, uygulama konusunda oluşturduğu şüphe nedeniyle teoride kalmaktadır. Dışsallıkların içselleştirilmesi konusunda piyasa çözümlerinin uygulanabilirliği problemi kamu ekonomisi çözümlerinin genel kabul görmesine yol açmaktadır. Burada asıl tartışılması gereken konu, kamu ekonomisi çözümleri içerisinde hangi yöntemin daha kullanışlı, az maliyetli ve etkin olduğudur (Peker ve Altınışık, 2011: 69-70).

Teoride, piyasaya dayalı araçların uygun tasarlanması durumunda, firmaların kirliliği en ucuz yöntemle azaltmasını sağlayarak, topluma olası en düşük maliyetle arzu edilen bir kirlilik azatlımı sağladığı düşünülebilir. Firmalar arasında kirlilik düzeyini eşitlemekten ziyada piyasaya dayalı araçlar firmaların kirliliği azaltmak için yaptıkları harcama miktarına eşittir. Kumanda ve kontrol yaklaşımının teorik olarak maliyetlerde etkin çözümü sağlayabildiğini söyleyebiliriz. Fakat bu, her kirlilik kaynağı için düzenlenecek farklı standartları ve politika yapıcılarının her firmanın karşılaştığı zorunlu maliyetler hakkında detaylı bilgi elde etmesini gerektirmektedir. Böyle bir bilgi devlet için mevcut değildir.

Aksine, piyasaya dayalı araçlar bu bilgiye sahip olmadan, kaynaklar arasındaki kirlilik kontrol yükünün etkin bir maliyetle tahsis edilmesini sağlar (Peker ve Altınışık, 2011: 70).

Kumanda kontrol düzenlemelerinin tersine, piyasa temelli araçlar daha ucuz ve daha iyi olan kirlilik kontrolü teknolojilerine şirketlerin uyum sağlaması için güçlü teşvikler sağlama noktasında güçlü bir potansiyele sahiptirler. Çünkü düşük maliyetli teknolojiler ya da süreç yöntemlerini yeterli bir şekilde belirleyebilen ve buna uyum sağlayabilen firmalara, piyasaya dayalı araçlarla daha fazla temizleme için ödeme yapılır (Kargı ve Yüksel, 2010: 198-199).

DIŞSALLIKLARIN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Ekonomik sistem içerisinde üretici ve tüketiciler maksimum kazanç sağlama peşinde koşarlarken aynı zamanda dışsallıkta yayarlar. Birçok malın üretimi çevreye dışsal maliyet yükler. En yaygın dışsal maliyetler gürültü, atmosferin ve suların kirlenmesi, trafikteki eski araçların neden oldukları trafik tıkanıklıkları, göz zevkini bozan endüstriyel çirkinlikler gibi maliyetlerdir. Aynı zamanda tüketimde topluma dışsal maliyet yüklemektedir. Günümüzde araç sayısının artmasıyla gürültü, kirlilik ve trafikte tıkanıklık gibi sorunlarda, toplum için dışsal maliyetlere neden olmaktadır. Diğer yandan tüm dışsallıklarda topluma maliyet yüklemez ve negatif dışsallık değildir. Toplum için yararlı dışsallıklarda mevcuttur. Örneğin, temiz bakımlı bir bahçe, toplum sağlığına yararlı gıda üretim tesisleri, göze hoş gelecek biçimde düzenlenmiş parklar gibi. Aynı zamanda iki durumunda mevcut olduğu dışsallıklar da vardır. Örneğin, çiftlik manzaraları göze hoş gelip, toplum için hizmet ederken aynı zamanda kullandığı gübre su kaynaklarını kirletmektedir (Parasız, 1999: 337-338).

Herhangi bir malın üretimi ve tüketimi aşamasında topluma yüklediği toplam maliyete sosyal maliyet denilmektedir. Sosyal maliyet, üretici ve tüketicilerin özel maliyetleri ve toplumun diğer ürünlerinin katlandığı dışsal maliyetlerin toplamıdır. Yani (Parasız, 1999: 337-338):
Sosyal Maliyet = Özel Maliyet + Dışsal Maliyetler'dir.

Sosyal yarar – maliyet analizi, net dışsal maliyet olduğunda, piyasa sisteminin de sosyal olarak optimal çıktıdan daha fazla üretildiğini, net dışsal yarar olduğunda piyasa sisteminin de sosyal olarak optimal çıktıdan daha az üretildiğini ortaya koymaktadır. O halde, net yarar ya da refah, yarar ve maliyet arasındaki farktır. Yani:

Net Sosyal Yarar = Net Özel Yarar + Net Dışsal Yarar'dır.
Eğer dışsal yarar ya da maliyet yoksa net dışsal yarar sıfır olacaktır. Bu şekilde net özel yarar, net sosyal yarara eşittir. Eğer öyleyse, özel yararı maksimize eden üretim aynı zamanda piyasa denge üretimi olduğu için sosyal yararı maksimize edecektir. Eğer dışsal yarara da maliyet söz konusu olursa, net özel yarar net sosyal yarara eşit olmayacaktır. Böylece özel refahı maksimize eden çıktı sosyal refahı maksimize etmeyecektir.

Dışsallıkların söz konusu olduğu bir ekonomide, üretim tümüyle piyasa mekanizmasına bırakılırsa, optimal kaynak dağılımı gerçekleşememektedir. Diğer bir ifadeyle bu durumda, tam rekabet koşulları bulunsa bile, dış maliyet ya da dış faydanın varlığı, kaynakların optimal dağılımına engel olmaktadır. Çünkü dış maliyetin söz konusu olduğu bir durumda, piyasaya hiçbir müdahalede bulunulmadığı takdirde, "aşırı üretim" sorunu ortaya çıkmaktadır. Yani üretim, optimal üretim düzeyinin üzerinde olmaktadır. Söz konusu durumun dış fayda olması durumunda ise, piyasaya hiçbir müdahalede bulunulmazsa, "eksik üretim" sorunu ortaya çıkmaktadır. Yani üretim optimum miktarın altında kalmaktadır. Bu dengenin korunmasında dışsallıkların önemi oldukça büyüktür (Şenatalar, 1995: 82).

ORTAK MALLARIN DIŞSAL ETKİLERİ

Ortakların Trajedisi Sorunu

Ortak malların faydasından toplumun tüm üyeleri herhangi bir kısıtlamaya uğramadan sınırsız olarak yararlanabilirler. Malın faydasının herkese açık olması dolayısıyla, tek bir birey kendi hakkını satma olanağına sahip değildir. Bu açıklıktan dolayı ve kısıtlama olmadığı için bireylerin ortak malı aşırı

kullanması sonucunda ortak mallar zarar görmektedir. Devlet müdahalesine gerekçe oluşturan bu durum kamu ekonomisi literatüründe "ortakların trajedisi" sorunu olarak adlandırılmaktadır (Arslan, 2012: 28). Devlete ait olan bir merada koyunlarını otlatmak isteyen bir grup çoban, meranın kalıcı zarar görmeden uzun süre kullanılmasının herkesin yararına olacağını bilir. Buna rağmen kendi çıkarlarını göz önünde tutarak koyunlarını en süre otlatarak meradan maksimum yararı elde etmeyi amaçlar. Fakat yapmaları gereken, çobanların meraya zarar vermeden herkesin bu kaynaktan devamlı yarar elde etmesine imkân vermeleri ve gereğinden fazla koyunlarını meraya salmamaları gerekmektedir.

Ortak kaynakların bu şekilde kullanılmasıyla ortak kaynaklar tahrip olacak ve uzun vadede toplum yararına hizmet edemez duruma gelecektir. Bu durumdan tüm toplum zararlı çıkacaktır. Bu yüzden ortak malların tüketimine bir düzenleme ve kısıtlama getirilmesi toplumun yararına olacaktır. Bu sayede söz konusu kaynakların tüketimi sonucunda daha adil bir yararlanma düzeni ortaya çıkabilecektir.

Tutuklunun İkilemi ve Bedavacılık Sorunu

Tutuklunun ikilemindeki oyun teorisi, iki tutuklunun arasında işbirliği yapmalarına engel olan bilgi eksikliği durumu tanımlanmaktadır (Bulutoğlu, 2003: 97). Tutuklular ayrı hücrelerde tutulur ve böylece kendilerini savunmaları konusunda ortak bir noktada buluşamazlar. Bu yüzden her tutuklu suçu inkâr etme ya da itiraf etme konusunda bağımsız olarak kendilerinin en iyi stratejilerini belirlemek zorundadırlar. Savcı, bu arada suçlarını şu şekilde açıklar. Eğer her iki tutukluda suçlarını inkâr ederlerse, her ikisi de en az ceza olan bir yıl ceza alacaklardır. Eğer birisi itiraf eder, diğeri inkâr ederse, işbirliği yapan mahkûm özgür kalmakla ödüllendirilecek, diğeri ise suçundan dolayı ve yalan söylediği için beş yıl ile cezalandırılacaktır. Eğer her ikisi birden itiraf ederse, daha azalmış olarak üçer yıl ceza alacaklardır (Kaul, Grunberg ve Stern, 1999: 7).

Tablo 2: Tutuklunun İkilemi Modeli

		2. Sanık	
		İtiraf	İnkâr
1. Sanık	İtiraf	-3, -3	0, -5
	İnkâr	-5, 0	-1, -1

Kaynak : Kaul, I., Grunberg, I. & Stern, M., 1999.8.

Tablo 2'de gösterilen tutuklunun ikilemi modeli gerçek hayat ile ilişkilidir. Her ikisinin yararı için suçları kabul etmektense, inkâr etmek şeklinde bir işbirliğine gitmeleri daha iyi olacaktır. Eğer her ikisi birden sessiz kalmaya devam etseler, her biri üç yıl yerine bir yıl hapis cezası alacaktır. Haberleşme imkânları olmadığından, ortak kazanmak için uygun bir işbirliğine gidememektedirler. Bu yüzden her iki tarafta kaybetmekte ve iki taraf toplam iki yıl hapis cezası yerine altı yıl almaktadırlar. Fazladan dört yıl ceza, tarafların birbirleriyle işbirliği yapma yeteneklerinin olmaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. İki ya da daha fazla siyasi partinin benzer dürtülerle işbirliğine gidemeyip, birleşmemesi günlük hayattan bir örnektir. Çünkü güven yoktur ve haberleşme zayıftır (Turan, 2008: 60).

Tutuklunun ikilemi modeli, bireysel rasyonellik ile kolektif rasyonelliğe varılamayacağını ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu modeli kamu ekonomisine uyguladığımızda bedavacılık davranışının hakim strateji olacağını ve herkesin bu şekilde davrandığı durumda bu durumdan bütün bireylerin zarar göreceği çıkarımında bulunabiliriz (Kirmanoğlu, 2013: 131).

Bedavacılık sorunu üzerine araştırma yapan ilk kişi olarak Adam Smith bilinmesine rağmen David Hume'dur. Kamu mallarını tüketmek isteyen her vatandaş için bedel ödemeyecek olmaları ve tüketiminden mahrum edilememeleri onları bu malları daha çok tüketmeye teşvik etmektedir. Bu malların kullanımı topluma açıldıktan sonra bedel ödeyende ödemeyende bu mallardan yararlanma hakkına sahiptir. Bu şekilde söz konusu malların tüketimi için mahrum bırakmanın mümkün olmaması bedavacılık sorunu olarak adlandırılır (Stroup, 2000: 485).

Bir örnekle konuyu açıklayacak olursak, bahçeleri komşu olan ve bahçelerinin arasına bir çit yaptırma düşüncesinde olan iki bireyi düşünelim. Bu çit bir kez yapıldıktan sonra bundan her iki birey de

yararlanacağından ve bir tanesinin faydasının diğerinin faydasının azaltmayacağından, buradaki çit bir tam kamusal mal özelliği göstermektedir. Burada çitin maliyetine katılıp katılmamak bireyleri stratejik olarak karşı karşıya getirmektedir. Yani bedavacılık sorunu doğma ihtimali ortaya çıkmaktadır (Kirmanoğlu, 2013: 131-132).

Tablo 3: Tutuklunun İkilemi Modelinin Kamu Mallarına Uygulanması

		2. Birey	
		Ödeme	Bedavacılık
1. Birey	Ödeme	100, 100	-300, 500
	Bedavacılık	500,-300	0, 0

Kaynak: Kirmanoğlu, 2013: 132.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, bu çitin yapıldığı durumda her iki bireyinde 500 birim fayda elde edeceğini ve toplam maliyetlerinin 800 birim olduğunu varsayılır. Eğer maliyet her iki birey tarafından da bölüşülürse her biri 100 birim fayda elde edecektir. Diğer yandan bireylerden birisi bedavacılık yapar, diğer birey öderse bedavacılık yapan 500 birim fayda elde edecek, bedel ödeyen ise 300 birim zarar ile karşı karşıya kalacaktır. Eğer her iki bireyde bedavacılık tercihinde bulunursa çit yapılmayacak ve ortada ne fayda ne zarar olacaktır. Oysa her iki bireyde aralarında anlaşıp ödeme stratejisini seçselerdi bu durumda her ikisi de kazanç elde edeceklerdi (Kirmanoğlu, 2013: 132).

Kamusal mal özelliği taşıyan ve ortak kamusal mülkiyet özelliği gösteren ortak malların tüketiminde toplumun tüm bireylerinin rasyonel bir şekilde ödeme stratejisini zorunlu hale getirmesi durumunda tüm bireyler bu tercihlerinden dolayı kazançlı çıkabileceklerdir. Bu durumda ortak malların tüketiminden dolayı ortaya çıkabilecek negatif sonuçların önüne geçilmesi tüm toplumun yararına olacaktır.

Grup Davranışı Teorisi

Grup Davranışı Teorisi; ortak çıkar teorisi ve ekonomik değer olarak ikiye ayrılır. Ortak Çıkar Teorisi'nde, grupların üyelerinin bireysel olarak taşıdıkları ortak amaçlara ulaşmak için kurulduğu savunulur. Ortak amacı taşıyan bireyler, bireysel olarak tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri amaçlarına ulaşmak için bir grup olarak bir araya gelirler. Grup organik bir yapıya sahiptir. Bireyler arasında karşılıklı bağımlılıklar grubu vazgeçilmez kılmaktadır. Ekonomik teori ise, bir gruba katılma tercihinin rasyonel bir davranış olduğunu savunur. Bireyler, gruba katılmanın faydasının maliyetinden yüksek olacağını düşünürlerse gruba katılacaklardır. Bireylerin gruplara katılmasının amacı parasal kazançların yanı sıra, güvenlik, paylaşma, tanınma ve sosyal statüye ulaşma da olabilir (Oğuz, 2011: 100-101).

Mansur Olson bu yaklaşımın önemli savunucularından birisidir. Olson, grupların etkinliği bağlamında üye sayısı az ve çok gruplar arasında bir ayrım yapılması gerektiğini savunmaktadır. Küçük gruplarda, gruba mensup üyeleri izleme maliyetleri düşük olacağından bedavacılık problemleri daha az ortaya çıkacaktır. Böylece grup üyelerinin bir araya gelmeleri daha düşük maliyetli olacaktır. Büyük gruplarda ise ilişkiler daha zayıf olacağından kaytarma ve bedavacılık daha fazla olacaktır. Bunların engellenmesi ise daha maliyetli olacaktır (Oğuz, 2011: 101).

Ortak malların tüketiminde bireylerin grup halinde hareket etmeleri maliyetleri düşürecek ve tüm grup üyelerinin ortak maldan elde edeceği fayda bireysel faydalarından daha fazla olabilecektir. Bu sayede ortak malların tüketiminde ortaya çıkabilecek negatif dışsal etkilerin en aza indirilmesi imkânı ortaya çıkabilecek ve ortak malların tüketimi, ortak malın kullanıcılarına ve çevresine olumlu etkilerde bulunma fırsatı sunabilecektir.

SONUÇ

Ortak malların kullanımında sınırlamanın olmaması ve rekabetin olmasından dolayı ortak malların kullanımı çeşitli toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. Her birey söz konusu malları sınırsızca kullanma arzusu doğrultusunda hareket etmekte ve bireysel yararını ön planda tutmaktadır. Bireylerin, bireysel faydalarını maksimum yapma düşüncesiyle hareket etmeleri, toplumsal faydayı göz ardı etmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Ortak malların faydasından toplumun tüm üyelerinin herhangi bir kısıtlamaya uğramadan sınırsız olarak yararlanabilmesi, faydasının herkese açık olması dolayısıyla tek bir bireyin kendi hakkını satma olanağına sahip olmaması ve bu açıklıktan dolayı kısıtlama olmadığı için bireylerin ortak malı aşırı kullanması sonucunda ortak malların zarar görmesi devlet müdahalesine gerekçe oluşturmaktadır. Bu durum kamu ekonomisi literatüründe "ortakların trajedisi" sorunu olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca ortak malları tüketmek isteyen her vatandaş için söz konusu malların tüketiminde bedel ödemeyecek olmaları ve malların tüketiminden mahrum edilememeleri onları bu malları daha çok tüketmeye teşvik etmektedir. Bu malların kullanımı topluma açıldıktan sonra, bedel ödeyende ödemeyende bu mallardan yararlanma hakkına sınırsız sahip olacaktır. Söz konusu malların tüketimi için mahrum bırakmanın mümkün olmaması "bedavacılık sorununu" ortaya çıkarmaktadır. Grup Davranışı Teorisi'ne göre, ortak malların tüketiminde bireylerin grup halinde hareket etmeleri maliyetleri düşürecek ve tüm grup üyelerinin ortak maldan elde edeceği fayda, bireysel faydalarından daha fazla olacaktır. Bu sayede ortak malların tüketiminde ortaya çıkabilecek negatif dışsal etkilerin en aza indirilmesi mümkün olabilecek ve ortak malların tüketimi, ortak malın kullanıcılarına ve çevresine olumlu etkilerde bulunma fırsatı sunabilecektir.

Ortak malların tüketiminde bireysel çıkarların göz önünde tutulması ortak malların yönetimine müdahale edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda devlet ortak malların yönetimine ya bizzat kendisi müdahale edecek ya da müdahale yetkisini piyasa aktörlerine bırakacaktır. Ortak malların kullanımına müdahale de bulunulmasıyla söz konusu kaynakların doğru bir şekilde yönetilmesi toplum yararına olacaktır. Toplum üyelerine bu kaynaklardan daha uzun süre yararlanma fırsatı verilecek ve toplumsal yararın artmasıyla daha uzun vadede toplumsal refahın daha üst seviyelere çıkması imkânı sunulacaktır.

KAYNAKLAR

Akalın, G. (2000). *Kamu Ekonomisi,* Ankara: Akçağ Yayınları.
Akdoğan, A. (2007). *Kamu Maliyesi,* Ankara: Gazi Kitabevi.
Akman, T. K. (2011). *Kamu Maliyesine Giriş,* İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
Aktan, C. C. (1992). *Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme,* İzmir: Aklıselim Matbaası.
Armağan, R. (2003). Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9, 159-178.
Arslan, M. O. (2012). *Kamu Maliyesi,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
Baden, J. A. ve Noonan, D.S. (1998). *Managing The Commons,* Indiana: Indiana University Press.
Coase, R. H. (1960). The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics,* 3, 1-44.
Çelebi, A. K. ve Yalçın, A.Z. (2008). Kamusal Mallar Teorisinin Değişimi: Bölgesel Kamusal Mallar, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi,* 15(2), 1-18.
Durmuş, M. (2008). *Kamu Ekonomisi,* Ankara: Gazi Kitabevi.
Edizdoğan, N. (1998). *Kamu Maliyesi,* Bursa: Ekin Kitabevi.
Gök, A. (2011). Devletin Ekonomiye Müdahalesi ve Regülasyonlar, *EKEV Akademi Dergisi,* 46, 371-388.
Gümüş, E. (2013). *Maliye Politikası-II,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
Kargı, V. ve Yüksel, C. (2010). Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri, *Maliye Dergisi,* 110, 187.
Kaul, I., Grunberg, I. ve Stern, M. (1999). *Global Public Goods,* New York: Oxford University Press.
Kirmanoğlu, H. (2013). *Kamu Ekonomisi Analizi,* İstanbul: Beta Yayınevi.
Mutlu, A. (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim. *Maliye Dergisi,* 150, 53-78.
Oğuz, F. (2011). *Devlet ve Piyasa,* Ankara: Seçkin Kitabevi.
Ostrom, E. (1994). Coping with Tragedies of the Commons. *Annual Review of Political Science,* 2, 493-535.
Özkazanç, Ö. (2006). *İktisat Teorisi,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
Öztürk, N. (2011). *Kamu Ekonomisi,* Bursa: Ekin Yayınevi.

Parasız, İ. (1999). *Mikro Ekonomi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
Peker, H.S. ve Altınışık, İ. (2011). Negatif Dışsallıkların İçselleştirilmesi Açısından Karbon Ticareti. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4, 65-76.
Savaş, V. (1978). *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, İstanbul: Beta Yayınevi.
Savaşan, F. (2012). *Kamu Ekonomisi*, Trabzon: Celepler Matbaacılık.
Scitovsky, T. (1971). *Welfare and Compatition*, USA: Richard D. Irwin, Inc. akt. Akman, T.K. (2011). *Kamu Maliyesine Giriş,* İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi*, (Ö.F. Batırel çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
Stroup, R.L. (2000). Free Riders And Collective Action Revisited, *The Independent Review*, 9(4), 485-500.
Şenatalar, B. (1995). *Kamu Ekonomisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
Şener, O. (2006). *Kamu Ekonomisi*, İstanbul: Beta Kitap.
Turan, D. (2008). *Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
Ünsal, E. M. (2001). *Mikro İktisat,* Ankara: İmaj Yayıncılık.
www.canaktan.org, 03.08.2017

Sustainable Land Management: Karapınar Sample

Sürdürülebilir Arazi Yönetimi: Karapınar Örneği

Çetin PALTA[1], *Erdal GÖNÜLAL*[2], *Ufuk KARADAVUT*[3]

Abstract-Karapınar is located in the 95th km of Konya-Adana highway, covering the most arid region of Konya Closed Basin. In the 1950s, wind erosion and sand dune movements on the surface of life were greatly increased. Karapinar be an ancient lake bed of the area, once the lake to rise to the surface of the sand dunes in the dry and the base, removing the need for firewood by the people of the land holding plants in pastures, destroyed by overgrazing and applied the wrong version techniques to be released on agriculture, wind also of climatic factors in land area located on the belt Caused by wind erosion. Karapınar with strong winds blowing from the dunes moved on from day to day do not begin to live life was about to turn into a desert. These developments, which had taken place in the 1960's, faced the danger of immigration to Karapınar. South-southwest of the town, at the country level wind dune 4,000 ha of land which constitutes 22.1% of the sensitive areas of severe wind erosion impact it moved to live life threatening. Erosion along the land lost power efficiency, increased sand dunes, dust shields Konya-Adana highway traffic brought to a standstill. Karapınar district of desertification in our country the most intense and dramatic pitfalls even brought up the issue with the effect of moving the city in the 1960s. In the mid-1960s, the Ministry of Agriculture launched a project to prevent this social and environmental problem. The Project to Prevent Wind Erosion has been successful in a very short time and the dumping of sand dunes has been successfully stopped. Wind erosion which has entered the world literature on the "Karapınar Wind Erosion Prevention Project" is one of the best examples of sustainable land management.

Key words: Sustainable Land Management, Desertification, Wind Erosion, Soil Conservation

Özet-Karapınar Konya Kapalı Havzasının en kurak, bölgesini kaplamakta, Konya-Adana karayolu 95. Km'sinde yer almaktadır. 1950'li yıllarda rüzgâr erozyonu ve kumul hareketlerinin canlı hayat üzerindeki baskısı oldukça artmıştı. Karapınar yöresinin *eski bir göl yatağı olması*, zamanla bu gölün kuruyarak tabandaki kumulların yüzeye çıkması, *meralarda toprağı tutan bitkilerin insanlarca yakacak ihtiyacı için sökülmesi*, *düzensiz otlatma* ve uygulanan *yanlış sürüm teknikleri* ile tahrip edilerek tarıma açılması, bir rüzgar kuşağı üzerinde bulunan bölge topraklarında iklim faktörlerinin de etkisiyle rüzgar erozyonu yaşanmasına sebep olmuştu. Karapınar esen şiddetli rüzgarlarla taşınan kumul tepeleriyle günden güne canlı hayatın yok olmaya başladığı bir çöle dönüşmek üzereydi. 1960'lı yıllara gelindiğinde yaşanan bu gelişmeler, Karapınar ilçesini göç tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştı. İlçenin Güney-Güneybatısında, ülke düzeyindeki rüzgar erozyonuna hassas alanın % 22,1'ini teşkil eden 4.000 ha kara kumulu şiddetli rüzgarın etkiyle taşınarak canlı hayatı tehdit ediyordu. Erozyonla birlikte topraklar verim gücünü kaybetmiş, kumul tepeleri yükselmiş, kalkan toz bulutu Konya-Adana karayolunda trafiği durma noktasına getirmişti. Çölleşme sorununun ülkemizde en yoğun ve çarpıcı yaşandığı Karapınar ilçesi 1960'larda sorunun etkisiyle kentin taşınmasını dahi gündeme getirmiştir. Bu sosyal ve çevresel sorunun önüne geçilmesi için 1960'ların ortasında Tarım Bakanlığı bir proje başlatmıştır. Rüzgar Erozyonu Önleme Projesi çok kısa sürede başarıya ulaşarak kumul hareketlerinin durdurulması başarılmıştır. Rüzgâr erozyonu konusunda Dünya literatürüne girmiş olan "Karapınar Rüzgâr Erozyonu Önleme Projesi" sürdürülebilir arazi yönetimine verilebilecek en iyi örneklerden birisidir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Arazi Yönetimi, Çölleşme, Rüzgar Erozyonu, Toprak Muhafaza

GİRİŞ

Çevre sorunların temeli insan kaynaklı olup, bu sorunların ortaya çıkmasında insanların tutum ve davranışları etkili olmaktadır. Doğal kaynaklar olarak ifade edilen hava, toprak ve su gibi kaynakların sınırsızcasına kullanılmak istenmesi, zaman içerisinde bu kaynakların kalitesinin bozulmasına ve miktarının azalmasına neden olmuştur. Doğal kaynakların kullanımında görülen bu bilinçsiz ve hoyratça

[1]Yrd.Doç.Dr.; NEÜ Ereğli Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi; cpalta@konya.edu.tr
[2]Zir.Yük.Müh.; Toprak Su ve Çölleşme ile Mücadele Araştırma Enstitüsü; erdal.gonulal@tarim.gov.tr
[3]Doç.Dr.; Ahi Evran Üniversitesi Ziraat Fakültesi; ukaradavut@ahievran.edu.tr

davranışların önüne geçebilmek için doğal kaynakları kullanırken yapılan yanlışlıkların giderilmesi gereklidir. İnsan etkisinin ve zararının olmadığı, bitki örtüsünün bozulmadığı yerlerde erozyondan bahsetmek pek de doğru olmaz. Problemin kaynağı insanlar olduğuna göre, çözüme de buradan başlamak gerekir. Bu konuda yapılması en kolay, en ucuz ve en etkili tedbir doğal kaynakları kullanan insanların eğitilmesi ve bilgi toplumu niteliği kazandırmak gereklidir.

Doğal kaynaklar içerisinde en kötü kullanıma sahip olanı şüphesiz Toprak'tır. Toprağın asla yok olmayacağı ve sınırsızlığı gibi yanlış düşünceler neticesinde başta erozyon olmak üzere pek çok sebepten dolayı topraklarımız kaybolmaktadır. Verimli toprakları çeşitli şekillerde taşınarak kaybolmaktadır. Aslında kaybolan sadece verimli topraklar değil aynı zamanda geleceğimizdir (Çanga: 1995).

Dünya üzerinde son 50 yılda; aşırı otlatma nedeniyle 679 milyar ha ve diğer yanlış uygulamalarla yaklaşık 155 milyar ha alan insan eliyle bozulup erozyona maruz kalmıştır. Bu miktar dünyadaki toplam ekilebilir arazinin yaklaşık %17'sini meydana getirmektedir (Doğan: 1995)

Sürdürülebilirlik kavramı her tip üretim ya da girişimin mutlak surette en az bir kaynak talep ettiği ve bu kaynağın kullanımının hem kendi, hem de diğer kaynak kullanıcıları açısından meydana gelebilecek olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi temeline dayanmaktadır (Pezik: 2011).

Sürdürülebilirlik, yakın geçmiş ve yakın geleceğimiz etrafında şekillenmeye başlayan, daimi olma yeteneği olarak adlandırılabilir. Ekoloji bilimindeki anlamı ise biyolojik sistemlerin çeşitliliğinin ve üretkenliğinin devamlılığının sağlanmasıdır diye ifade edilmektedir.

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılı tanımına göre: "İnsanlık, gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçlarını temin ederek, kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir." Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ve refah seviyesini yükseltme çabalarını, çevreyi ve yeryüzündeki tüm insanların yaşam kalitesini koruyarak gerçekleştirme yöntemidir (UÇEP: 2005)

Günümüzde erozyon sonucunda toprak kaybı ve yanlış tarımsal etkinlikler sonucu toprağın yorulması ve bitki besin elementlerinin kaybedilmesi, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı arazi yönetimini riske atan etmenlerdir. Toprağın kısa dönemli kazanç beklentisiyle yorucu bir şekilde kullanılması yerine koruyucu ve muhafaza edici önlemlerin alınması acilen gerektirmektedir. Sürdürülebilir tarımda topografya, iklim, toprak ve su kaynakları, girdilere ulaşım gibi fiziksel unsurlar yanısıra; etkinlikte bulunan kişilerin girişimci yetenekleri ve yönetimdeki etkinlikleri gibi kişisel unsurlarda önemlidir. Bu kapsamda; Doğal kaynak kullanımının en yoğun olduğu tarım sektöründe bu kaynakların korunarak gelecek nesillere güvenli bir şekilde bırakılması sürdürülebilir tarımın temel amacıdır. Bu kapsamda; günümüzde erozyon sonucunda toprak kaybı ve yanlış tarımsal etkinlikler sonucu toprağın yorulması ve bitki besin elementlerinin kaybedilmesi, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı tarımı riske atan etmenlerdir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün hazırlamış olduğu teknik bültenler, Toprak Su istatistik bültenleri, Türkiye Genel Amenajmanı Planlaması, Konya ili Toprak Kaynağı Envanter Raporu, kullanılmıştır.

1950'li yıllardan başlayarak tarımda meydana gelen köklü gelişmeler sonrası tüm dünyada; gübreler, mekanizasyon ve doğal kaynakların aşırı tüketilme süreci başlamıştır. Nüfus artışındaki yüksek hız ile bu bozulma en üst seviyelere çıkmıştır. Yanlış arazi kullanımı, doğal kaynakların kalitelerini ve

sürdürülebilirliklerini kaybetmeye başlamasının en büyük etkeni olmuştur. Bunun sonucu doğal kaynakların taşıma kapasitelerinde önemli düşüşler ortaya çıkmıştır. Tarımda yüksek teknolojinin kullanılması, gübre ve kimyasal ilaç kullanımının artması, üretimi artırma politikaları, tarımsal üretim miktarında önemli artışlar meydana getirmiştir. Bu gelişmeler üretim miktarlarında olumlu etkileri yanı sıra arazi kullanımı üzerinde birçok olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Araziler üzerindeki olumsuz etkileri arasında; toprak yapısının bozulması, erozyon, yer altı ve yüzey sularının kirlenmesi gibi yapısal problemleri öncelikle sayabiliriz. Tarımsal etkinliklerde bulunanların hayat standartlarının ve çalışma şartlarının kötüleşmesi gibi sosyal sorunlarda işin diğer ve önemli kısmını oluşturmaktadır.

Çölleşmeye doğru giden bu bozunmaların önüne geçmek için dünyada 1960'ların başlarında projeler başlatılmıştır. Bu projelerden sürdürülebilir arazi yönetiminin en güzel örneklerinden biriside "Karapınar Rüzgar Erozyonu Önleme Projesi"dir. Proje çoğunlukla çevre koşullarına adapte olmamış ancak hızlı büyüyen yeşil örtü oluşturma, rüzgar perdeleri yapma ve tel ile çevirerek sosyal paylaşımı yasaklama yöntemleri üzerine kurulmuştur.

Coğrafi Konum

Karapınar ilçesinin bulunduğu, Konya kapalı havzası Anadolu yarımadasının iç kesiminde oldukça geniş, 44821 km^{2}'lik bir alanı kapsamaktadır. Toprakları düz veya hafif dalgalı topografyada eski göl ve deniz tortulları ile volkanik kayaçlar üzerinde oluşmuştur.

Karapınar ilçesi ise Konya'ya bağlı 2675 km2 yüzölçümü ve 49.636 nüfusa sahip (2016 yılı), tarihi zenginlikleri olan, kuzeyi ve batısı Konya Ovasının devamı olup Doğu'dan Karacadağ, Güney'den ise Andıklı, Küçük ve Büyük Tartan Tepe ile çevrilidir. Karacadağ'ın güneybatı eteklerinde, volkanik patlamalarla oluşmuş iki patlama krateri Acıgöl ve özellikle Meke Tuzlası Gölü dünyaca ünlüdür. Ayrıca Meyil, Çıralı ve Obruk gibi krater gölleri bulunmaktadır. Yükseltiler yaklaşık KB-GD yönünde olup yüksekliği fazla olmayan tepeleri Paleozoyik yaşlı rekristalize kireçtaşları oluşturmaktadır. Konya ve çevresi genç formasyonlarla kaplıdır. Bu genç örtünün kalınlığı yer yer 500 m'yi bulmaktadır. Çakıllı, kumlu, siltli kırıntılardan oluşan tutturulmamış sedimanlar yanal ve düşey yönde geçişli olup dağılımı kısa mesafelerde değişmektedir (Göçmez ve İşçioğlu: 2004).

İlçenin uzun yıllar ortalama yağışı 275 mm., ortalama sıcaklığı 11°C, hakim rüzgar yönü Kuzey-Kuzeydoğu, yıllık ortalama rüzgar hızı 3.5 m/sn.'dir. Erozyon yönünden önemli rüzgarlar ise Güney-Güneybatı yönünden esmekte olup zaman zaman 110-120 km/h'e varan rüzgar hızına ulaşmaktadır. Arazilerinde alüviyal, kolüviyal, sierozem ve regosellerden oluşan dört büyük toprak grubu tespit edilmiştir. Rüzgar erozyonu görülen arazilerde toprak bünyesi genellikle üst toprakta hafif (tınlı kum), profil derinliğinde ise ağır (kil) bir yapı gösterir. Toprak kireç ve potasca zengin, organik madde ve fosfor açısından oldukça fakirdir. İlçenin Güneyinde ise Türkiye'nin en fazla rüzgar erozyonuna maruz kalan sahası vardır. Tipik kara iklimi süren Karapınar'da yazları çok sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlıdır. Bu değerlerle Türkiye'nin en az yağış alan yerlerinden biridir. Bunun için bitki örtüsü zayıf ve ormansızdır. Türkiye'nin rüzgar erozyonuna maruz en önemli sahası Karapınar ve çevresidir. (Bu alan Ülke genelindeki erozyona maruz alanın % 20'sine karşılık gelmektedir.)

Karapınar 1960'lı yıllarda şiddetli rüzgar erozyonu nedeniyle göç tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu olumsuz koşullar bölge halkını tümüyle göç etmeye, Karapınar'ı ve yerleşim yerlerini terk etmeye zorluyordu. 43 000 dekar alan kara kumulu bulunan ilçede, kumulların rüzgarla taşınması sonucu kumul tepeleri yükselmiş, toz bulutları oluşmuş, tarım arazileri verimliliğini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Kum fırtınaları maddi zararlar vermeye başlamış, makineler çalışamaz duruma gelmişti. Yöre halkı çocuklarını okula gönderemez olmuş, toz ve kum fırtınalarından kaynaklanan solunum yolu hastalıkları baş göstermiştir. Rüzgarla birlikte kalkan toz bulutları Konya-Adana karayolunda trafiği olumsuz etkilemekte ve bazen yolun kapanmasına neden olmaktaydı. Yıllık yağış miktarının çok düşük

olması yanında, yağışın yıl içerisindeki dağılımının düzgün olmaması rüzgar erozyonunun tetikleyen diğer bir etkendir.

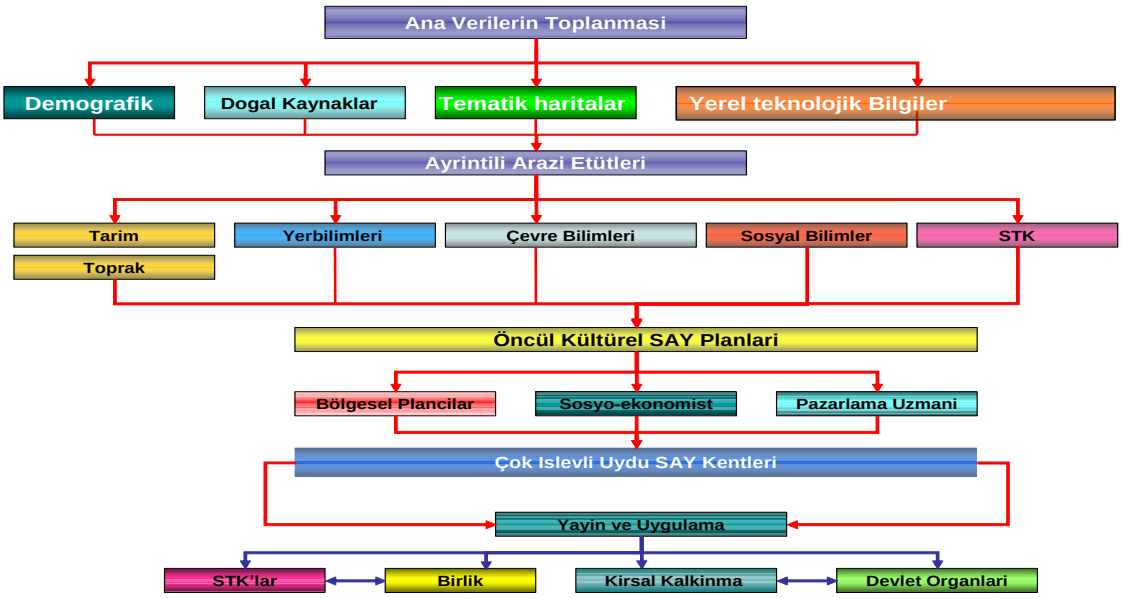
Dünya genelinde takdirle karşılanan başarılı bir mücadeleden sonra bölgede erozyon tehdidi ciddi anlamda azaltılmıştır. Erozyon Önleme Projesi çok kısa sürede başarıya ulaşarak kumul hareketlerinin durdurulması başarılmıştır. Kurak iklime sahip olan Karapınar'da kumullar üzerinde doğal ardalanım gerçekleşmiş (natural succession), kumullarda toprak oluşumu gerçekleşmiş ve Karapınar kumul hareketlerinin tehdidinden kurtulmuştur. Karapınar ilçesinin toplam tarım arazisi 1.500.000 dekar olup bu arazinin 1.030.000 dekarlık bölümünde rüzgar erozyonu tahribatı vardır.

Yapılan çalışmalar ile rüzgar erozyonu afeti, tamamen önlenmiş tarım arazileri, su, hava kirlilikten kurtularak yaşanabilir bir ortam meydana getirilmiştir Duran, felç olan hayat tekrar başlayarak Karapınar'ın başka bir yere göç etmesi önlenmiştir. Aynı zamanda çevre çiftçisine de gerek rüzgar erozyonunu önleme tedbirleri, gerekse çevrede açılan derin kuyular ile sulu tarım yapılmasında, ağaçlandırmada örnek olunmuştur. İlçe Konya kapalı havzasında üretim değerleri açısından önemli bir yere sahiptir.

Tablo 1. İlçe Alan Kullanımı Dağılım Tablosu

Alan Adı	Karapınar Alan Kullanım Türü		Konya Alan Kullanım Türü		Türkiye Alan Kullanım Türü		Karapınar Alan Kullanım/			
	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	(Ha)	(%)	Konya (%)	TR52 (%)	28. Orta Anadolu Havzası (İle düşen) Arazi (%)	Türkiye (%)
Tarım Arazisi	150.000,00	51,03	2.247.856,60	55,08	24.294.680,8	31,00	6,67	5,97	8,01	0,62
Çayır-Mera	130.444,00	44,38	761.460,70	18,66	14.616.687,3	18,65	17,13	12,40	14,55	0,89
Orman	2.013,00	0,68	540.189,00	13,24	21.389.783,0	27,30	0,37	0,29	1,38	0,01
Diğer	11.459,85	3,90	531.845,65	13,03	18.056.548,9	23,04	2,15	1,64	3,83	0,06
Toplam	**293.916,85**	**100**	**4.081.351,95**	**100**	**78.357.700,0**	**100**	**7,20**	**5,92**	**9,14**	**0,38**

İlçe ve çevresine proje ile başlayıp değişik isimlerle hizmet veren Enstitünün, uzun yıllar ve büyük emekler verilerek yapılan çalışmaları zaman içerisinde gündemden düşmüş ve gerilemeye başlamıştır. 2000'lı yıllara gelindiğinde yeterli bütçenin olmaması ve kurumlardaki boşluklar sebebiyle koruma alanında sorunlar ortaya çıkmıştır. İklimdeki olumsuzluklarında etkisiyle arazi bozunumu yeniden gündeme gelmiştir. Bakanlıktaki yeniden yapılanmanın ardından 2007 yılından itibaren "Çoklu Disiplin" mantığıyla birçok uygulama ve eğitim projeleri uygulamaya konmuştur. Bakanlıklar, TUBİTAK, Üniversite, STK ve Özel Sektör destekli birçok proje başarıyla yürütülmüştür. Bu projelerde amaç, yıllardır yanlış arazi kullanımları sonucu aşırı tüketilen kurak bölge doğal kaynaklarının akılcıl yöntemlerle yerel halk tarafından kullanılarak sürdürülebilir üretime geçmesidir. Projelere bölge halkı ve yerel yönetimler tarafından sahip çıkılması başarının en önemli etkeni olmuştur. Mitsui Co&Ltd, Japonya Çevre Fonu tarafından desteklenen TEMA, TKB Konya Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü ve Çukurova Üniversitesi ortaklığıyla yürütülen 2007'de başlayan DESIRE ve 2009 yılında başlayan ve başarıyla uygulanan CROP-MAL projeleri en güzel örneklerdendir. Projelerde tüm yaklaşımlarda sürdürülebilir arazi yönetimi yaklaşımı kullanılmıştır (Düzgün ve Ark., 2005) (Şekil 2).

Şekil 2. Sürdürülebilir Arazi Yönetimi Yaklaşımı

Projeler çerçevesinde arazinin 40 yıldır süre gelen koruma öncesi ve sonrası toprak ve bitki kalite değişimleri, taban su seviyesi değişimi ve kalitesi saptanarak sayısal veriler üretilmiş, çiftçi ve öğrenci eğitimleri verilerek sürdürülebilir arazi kullanımı kavramı tanıtılmış, ulusal ve uluslararası toplantılarla projenin çıktıları dünya ve ulusal bilim platformlarında tartışılmıştır.

Bugün burası Konya Toprak Su ve Çölleşme ile Mücadele Araştırma Enstitüsüne bağlı bir araştırma birimidir. Burada erozyon kontrol çalışmalarının devamının yanında araştırma ve üretime yönelik tarımsal faaliyetlerde yürütülmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. 15.000 da'lık saha bazalt kayaları ile kaplı olup mera durumundadır. Bu sahaya her yıl imkanlar ölçüsünde fidan dikilmekle beraber ketir tepelerine önceden dikilmiş olan ağaçların bakımları yapılmaktadır.
2. 40.000 da'lık saha kumul tepelerinin bulunduğu ve ağaçlandırma çalışmaları ile tamamen suni bir orman görünümü kazandırılmış durumdadır. Buradaki ağaçların hastalık ve zararlılarla mücadelesi budama ve yangından korunması gibi işlemlerin yanında alana yeni fidan dikimleri her yıl yapılmaktadır. 2007 yılında yayınlanan Başbakanlık Genelgesi çerçevesinde ağaçlandırma kampanyası ile sahaya 5 yıl içerisinde 1.000.000 adet yeni fidan dikimi hedeflenmiştir. Bugün hedefe uygun olarak yaklaşık 800 000 adet iğde, akasya, gladiçya ve mahlep vb. türlere ait fidan sahaya dikilmiş durumda olup bakımları devam etmektedir. Bu ağaçlandırma çalışmalarında gönüllü sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılmaktadır.
3. 20.000 da'lık saha koruma altına alınmış mera alanıdır. Buralarda tabii bitki örtüsü toprağı tamamen kapatmıştır. Mera dışarıdan hayvan tecavüzlerine karşı 24 saat koruma altında tutulmaktadır. Arazinin hassasiyeti dikkate alınarak merada otlatma işlemi yapılmamakta, yetişen bitkiler biçilip balya yapılarak değerlendirilmektedir.
4. Çiftçilere örnek olacak bölge şartlarına uygun tam bodur elma bahçesi tesis edilerek eğitim ve demonstrasyon çalışmalarında kullanılmaktadır.
5. Mera ve Tıbbi Aromatik Bitkilerin Üretimi ve Yayımı projesi kapsamında KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığına proe yapılmış ve destek alınmıştır.
6. 6.000 da'lık bir alanda sulu tarımda kısıntılı ve modern sulama sistemleri kullanılarak tohumluk yonca, şeker pancarı, buğday, arpa, tritikale, mısır, patates, soya ve ayçiçeği gibi ürünler üretilmektedir. Yöre çiftçisine örnek olmak için kurağa dayanıklı alternatif olabilecek aspir vb. ürünler uygulamalı eğitim amaçlı üretimleri yapılmaktadır.
7. Ayrıca araştırma, geliştirme ve adaptasyona yönelik proje çalışmaları devam etmektedir.

Sonuç olarak kurak iklime sahip bölgelerde arazi kullanımdaki en küçük yanlışlığın önüne geçilmez sonuçlar doğurabileceği ve Karapınar'ın biyolojik ve doğal kaynaklar açısından eşsiz özelliklere sahip olduğu saptanarak anılan bölgenin doğal ve kültürel miras olarak değerlendirilmesi gerekliliği ortaya konulmuştur. Ülkemizde ve bölgemizde, bugüne kadar yapılmış olan kontrol çalışmalarının arazi degredasyonu ve çölleşme problemine karşı daha etkin ve devamı olarak sürdürülebilir bir tarım sistemi için aşağıdaki çalışmalara öncelik verilmeli ve süreklilik sağlanmalıdır.

1. Toprak yüzeyinin pürüzlü bırakılması veya Kontur toprak işleme yapılması,
2. Anız saplarının koruyucu bariyer görevi görmesi için yüksek hasat edilmesi, Anız yakmanın önüne geçilmesi böylelikle organik madde birikimini artırılması,
3. Bölgenin İklim ve toprak koşullarına uygun bitki seçimi,
4. Toprağın uygun alet-makinelerle, doğru zamanda ve doğru derinlikte sürülmesi
5. Aşırı tarımsal ilaç ve kimyasal gübre kullanılmaması,
6. Tarım arazilerinde koruyucu kuşak çalışmalarına bir an önce geçilmesi, ÇATAK (Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunması) benzeri projelerin yaygınlaştırılması,
7. Disiplinlerarası gerçekleşecek ulusal ve uluslararası projelere ağırlık verilmesi,
8. Özellikle meralardaki tabi vejetasyonun korunması ve meralarda baskıyı azaltacak yem bitkisi üretimi ve suni mera tesislerinin desteklenmesi,
9. Toprak kaybını azaltacak; eğime dik sürüm, azaltılmış toprak işleme, sırta ekim vb. birçok toprak koruma yönteminin uygulanması yerinde olacaktır.
10. Teknik eleman ve üreticilerin eğitimlerinin yapıldığı bir "Sürekli Eğitim Merkezi" kurulmalıdır.

KAYNAKLAR

CHEPİL, W.S., 1950. Properties of Soil which influence wind erosion. II. Dry Agregate Structure as an Index of Erodobility. Soil Science 69: 403-414

ÇANGA, M.Rıza, 1995, Toprak ve Su Koruma Ders Kitabı, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 1386, Ankara

DOĞAN, Orhan, 1995, "Türkiye'de Toprak Kaynakları, Sorunlar ve Çözümler", Standart Çevre. S: 73-79, Ankara

DÜZGÜN, Mevlüt; KAPUR, Selim; ve Ark., 2005. UÇEP (Ulusal Çölleşme Eylem Planı). Çevre ve Orman Bakanlığı. Yayın No:250. ISBN 975-7347-51-5. Ankara.

GÖÇMEZ, Güler; İŞÇİOĞLU, Ahmet, 2004, "Konya Kapalı Havzasında Yeraltısuyu Seviye Değişimleri" 1.Yeraltısuları Ulusal Sempozyumu. S.9-19, Konya

GÖÇMEZ, Güler; GENÇ, Aşır; KARAKOCA, Aydın, 2008, "Konya Kapalı Havzasında Yeraltısuyu Seviye Değişiminin İstatistiksel Değerlendirmesi", Yeraltısuyu ve Kuraklık Konferansı, S. 98-107,Konya.

KAPUR, Selim; AKÇA, Erhan, 2002. Global Assessment of Land Degradation. Encyclopedia of Soil Science. Marcel Dekker Inc. New York. pp 296-306.

KONYA, Çumra, Karapınar Ovası Hidrojeolojik Etüt Raporu. 1975. DSİ Genel Müdürlüğü, Ankara

METEOROLOJİ Genel müdürlüğü, https://www.mgm.gov.tr/iklim/iklim-raporlari.aspx

PALTA, Çetin; ve Ark., 2009, "Rüzgâr Erozyonuyla Mücadelede Karapınar Örneği", 1.Ulusal Kuraklık ve Çölleşme Sempozyumu, bildiri kitabı: S 78-83, Konya

OKUR, Mustafa; ve Ark., 2009, "Karapınar Rüzgar Erozyon Sahasında Rüzgarla Hareket Eden Sediment Miktarı ile Yüksekliğinin Yıl içerisinde Dağılımı ve Toprak Özellikleriyle Kuru Agregatlar Arasındaki İlişki Üzerine Mevsim Etkisi. 1.Ulusal Kuraklık ve Çölleşme Sempozyumu. Konya

PEZİK Filiz, 2011, "Sürdürülebilir tarım Kavramı, Tanımı, Gelişimi ve Toprak-Su Kaynakları ile olan ilişkisi" II. Ulusal Toprak ve Su Kaynakları Kongresi, S. 727-734, Kızılcahamam-Ankara

RİDDER, N.A, 1964, "Evolution of Some Pumping Tests from The Konya Basin", DSİ, Ankara, 1964.

Regional Economy Contributions of Sports Tourism

Spor Turizminin Bölgesel Ekonomiye Katkıları

Gülnihal TORAMANLI[1], *Dilek ŞAHİN*[2], *Melahat BATU AĞIRKAYA*[3]

Özet-Ülkemizle ilgili spor turizmi açısından, her bölgenin ayrı ayrı planlarının hazırlanması gerekir. İlgili bakanlıklar ile sektördeki kurum ve kuruluşların oluşturduğu fikir birlikleri ile sonuçlara gidilmesi her zaman faydalı olacaktır. Türk Sporu ve Türk Turizmine spor turizm stratejileri katkıda bulunacaktır. Ülkemizde spor turizminin gelişmesini hızlandırmak amaçlı altyapısı sağlam internet ağı oluşturma, spor turizmi endüstri profilini geliştirme, spor turizmi içinde görev alanların rollerinin belirlenmesi, Ulusal spor turizmi organizatörlerine pazarlama ve yönetim eğitiminin verilmesi, bu konularda gereken desteklerin sağlanması faydalı olacaktır. Ulusal ve uluslararası alanlarda spor turizminin gelişmesine yardımcı olabilecek bir koordinasyon iletişim birimlerin kurulması, bilgi dağılım ağını genişleterek konuyla ilgili bilgi bankalarına web sitesi yoluyla ulaşmanın sağlanması, Ülkemizin çeşitli bölgelerinde bölgelere uygun organizasyonlar ve uygun tesisler hedeflenmelidir, sponsorlar, medya ve ulaşım şirketlerine tanıtımları yapılıp, sportif organizasyonlar desteklenmeli. Spor turizmi ile ilgili var olan ve potansiyel pazarların analizleri yapılmalı olabilecek maddi manevi kazançlar konusunda bilinçlendirici çalışmalar yapılmalı. Tesislerin kullanımı ve geliştirilmesi için gereken ekonomik yaklaşımların ve koordinasyonun iyileştirilmesi şarttır. Doğru planlama yapabilme, var olan tesislerin kullanım kapasitelerinin arttırılması ve iyi tanıtımlar yapılarak yeni tesislerin devreye sokulması. Bölgesel bir çok spor branşı için kullanımının sağlanması, bu tesislerin Ülke sporcularına ücretsiz olması, tesislerden milli sporcuların çıkmasının teşvik edilmesi (Yarışmacı sporcular uluslararası yarışıp başarılı olduklarında ülkeyi en iyi şekilde tanıtıp temsil edeceklerdir.) Bunun dışındaki gerek yerli, gerek yabancı turistler için, tesislerin kullanım ücretleri ülke şartları ve bölgesel olarak içinde bulunulan durum göz önüne alınarak belirlenmeli ve insanların bu masrafları karşılayabilecekleri en düşük ücretler sunulmalıdır. Yerel yönetimler, spor turizm organizasyonları için sponsorluk anlaşmaları yapmalı ve kendilerinde var olan finans kaynaklarının kullanımını sunmalı, bu konuyla ilgili finans kaynaklarının organizasyonlarının türü ve bölgesel özelliklere göre kullanımının ve bu kaynaklarının işleme nasıl konulacağının kolay teşvik edici yolları belirlenmelidir. Spor turizmi uygulama modülleri geliştirilmeli, spor turizmi iş alanı iyileştirmeleri yapılmalı, bu konuda eğitimlerin nasıl olacağı netleştirilmeli, eğitim kaynaklarının kolay ulaşılabilirliği sağlanmalıdır. Bölgesel farklılıklar göz önüne alınarak, ekonomik modeller oluşturulmalı, gerekirse bu konuda da eğitimler verilmeli, kitlesel katılımın olduğu organizasyonlar ve bu organizasyonların sürekliliği sağlanmalı. Avrupa, Dünya'da turizm gelirlerinden en büyük payı alan bölgedir ve Türkiye' de bu bölgenin içinde yer almaktadır. Türkiye'nin Dünya turizmi ve Avrupa bölgesindeki turizm pazarından mümkün olabildiğince payını arttırabilmesi için mevcut durumu ve gidişi yukarıdaki önerilerimde de ele aldığım gibi değerlendirip , potansiyel gelişiminin farkında olunması gerekmektedir. Aynı şekilde Kalkınmada öncelikli yöreler arasında olan ve tümüyle Fırat Havzası içerisinde kalan Tunceli'de spor turizmi açısından bölgesel ekonomi ve dolayısıyla ülke ekonomisine katkılarının hangi spor turizmi dalları açısından olacağı ve nasıl sağlanabileceği konuları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Spor Turizmi, Ekonomi

GİRİŞ

Spor turizmi dendiğinde akla birçok turizm çeşidi gelmektedir. En çok sayabileceğimiz çeşitleri; Dağ turizmi, deniz turizmi, akarsu turizmi, av turizmi, hava sporları turizmi (yamaç paraşütü, yelken, kanat, planör, paraşüt, balon gibi), golf turizmi, kış sporları turizmi, mağara turizmi, kuş gözlemciliği, sağlık

[1] Öğr.Gör.İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye, gtoramanli@medipol.edu.tr.
[2] Yrd.Doç.Dr.Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO, Konaklama İşletmeciliği Bölümü., Sivas, Türkiye dilek58sahin@hotmail.com,
[3] Öğr.Gör.Iğdır Üniversitesi, Iğdır Meslek Yüksek Okulu, Iğdır,Türkiye melahat.batu@igdir.edu.tr

ve mağara turizmciliği gibi, sayabiliriz. Fırat havzası içinde yer alan Tunceli önemli doğal güzelliklerinin yanı sıra akarsuları, gölleri ve tarihi mekanlarıyla da dikkat çekmektedir. Tunceli açısından spor turizmi ele alınacak olursa; Tunceli Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün de belirttiği gibi Tunceli'nin turizm potansiyeli aşağıdaki başlıklar altında sayılabilir.

- Kültür Turizmi
- Sağlık Turizmi
- Yayla Turizmi
- Akarsular ve Vadiler
- Göller
- Munzur Vadisi Milli Parkı
- Dağ ve Kış Sporları
- Yeme-İçme-Eğlence gibi ayrılmaktadır.

Kültür Turizmi

- Camii ve Türbeler
- Kaleler
- Munzur (Ovacık) Gözeleri
- Halbori Gözeleri
- Zenginpınar (Zağge) Şelalesi ve Mesiresi
- Kutudere Mesire Yeri
- Diğer Mesire Yerleri
- Dereova Şelalesi
- Hamam-ı Atik (Eski Hamam)
- Yeni Hamam
- Hamidiye Medresesi
- Tahar (Yusuf Ziya Paşa) Köprüsü
- Aşağı Köprü
- Sivdin Köprüsü
- Baş Çeşme
- Meydan Çeşmesi
- İn Delikleri (Derviş Hücreleri)
- Kiliseler
- Mezar Taşları

Sportif Etkinliklerden oluşmaktadır.

Sağlık Turizmi

Tunceli ilinde merkez ilçe, Mazgirt, Nazımiye ve Pülümür ilçelerinde bilinen 4 kaplıca vardır. Ancak, kaplıcalarda konaklamaya yönelik birkaç tesis dışında sağlık turizmine hizmet verecek hiçbir tesis yoktur. Mevcut konaklama tesisleri ise yöre halkının gereksinimlerini karşılayacak kapasite ve nitelikte değildir.

Dedebağ (Bağın) Kaplıcası

Mazgirt İlçesi, Dedebağ Köyündeki kaplıca, ilçe merkezine 65 Km. uzaklıkta, Peri Suyu kenarındadır. III. öncelikli kaplıca sınıfına giren Bağın Kaplıcasında tek kaynaktan çıkan suyun akım değeri 5 lt/sn, sıcaklığı 35 oC, PH değeri 5.0'dır. Kaplıca suyu kalsiyum sülfatlı, sodyum sülfatlı ve klorür bikarbonatlı sular grubundandır. Banyo uygulamalarına elverişli olan bu sular, romatizmal hastalıklar, kırık-çıkık sekelleri ve kadın hastalıkları tedavisinde olumlu etki yapmaktadır.

Kaplıca alanında, tek katlı olarak yapılan 30 yataklı konaklama tesisi ile bir yeme-içme tesisi ve çay bahçesi bulunmakta olup halen bu alanda inşaat çalışmaları devam etmektedir. Peri Suyu kenarında dik bir yamaç üzerinde yer alan kaplıca alanının çevresi bitki örtüsü bakımından çok zayıf olmakla birlikte, Peri Suyunun iki yamacındaki dik kaya yamaçları, doğal peyzaj açısından çok etkileyicidir.

Anafatma Kaplıcası

Tunceli-Ovacık karayolu üzerinde, il merkezine yaklaşık 7 Km. uzaklıkta bulunan kaplıcanın bulunduğu yerde bir dinlenme ve yeme-içme tesisi vardır. Tek kaynaktan çıkan suyun akım değeri 3 lt/sn, sıcaklığı 25 oC, PH değeri 6.5'tir. 2500-3000 m2'lik bir alanı kaplayan kaplıcadan sadece yöre halkı yararlanmaktadır.

Aşağı Doluca (Harik) Kaplıcası

Nazımiye İlçesi, Aşağı Doluca Köyünde Vadi içerisinde yer alan kaplıcanın çevresinde küçük ağaçlardan oluşan ormanlık alan bulunmaktadır. İlçe merkezine 16 Km. uzaklıktaki kaplıcanın tek kaynaktan çıkan suyunun akım değeri 2 lt/sn, sıcaklığı 39 oC, PH değeri 5.0'dır. Harik Kaplıcasında bir konaklama tesisi vardır. Kalsiyum sülfatlı ve sıcak sular grubundan olan kaplıca suyunun romatizmal hastalıklar, kırık-çıkık sekelleri ve kadın hastalıkları tedavisinde banyo olarak kullanılması uygun görülmektedir.

Karaderbent Köyü Kaplıcası

Pülümür İlçesi, Karaderbent Köyünde bulunan kaplıca ilçe merkezine 13 Km. uzaklıktadır. Kaplıca suyunun akım değeri 0.2 lt/sn, sıcaklığı 25 oC, PH değeri 6.0'dır.

Sütlüce (Harçik) İçmecesi

Merkez ilçe sınırları içerisinde, Tunceli-Erzincan karayolu kenarında, il merkezine 4 km. uzaklıktadır. İki kaynak halinde olan suyun akım değeri 2.4 lt/sn, sıcaklığı 24.5 oC'dir. Maden suyu olarak kullanılabilecek nitelikte olan bu radyoaktif kaynak değerlendirilmediği için doğada akıp gitmektedir.

Diğer Kaplıca ve İçmeler

Tunceli'de bu kaplıca ve içmeler dışında, merkez ilçede Dikilitaş Maden Suyu, Mazgirt yöresinde Ilıcak Maden Suyu ve Pülümür yöresinde Pülümür Maden Suyu vardır. Bunların akım değeri ortalama 2 lt/sn dolayındadır. Sıcaklıkları 17.5 oC ile 18 oC olan bu kaynaklarda henüz hiçbir tesis bulunmamaktadır.

Yayla Turizmi

Tunceli topraklarının % 25'ini oluşturan platolar, ilin orta ve kuzey kesimlerinde yayla turizmine yönelik potansiyel yaratmaktadır.Bitki örtüsü, doğal çevre değerleri, manzara olanakları, ulaşım durumu ve diğer turizm kaynaklarına yakın olma unsurları bir arada değerlendirildiğinde, yayla turizmi potansiyeli açısından merkez ilçede Gözen Köyü, Sarıtaş, Gökçek, Karagöl ve Alacık Yaylaları; Pülümür ilçesinde Sağlamtaş, Karagöl, Yelekli, Dereboyu, Dağbek ve Çakırkaya Yaylaları; Ovacık ilçesinde Koyungölü, Burnak, Eğripınar, Paşadüzü, Gözeler ve Mollaaliler Yaylaları öne çıkmaktadır.

Akarsular ve Vadiler

İlde başta akarsular, şelaleler ve gözeler olmak üzere kuzeydeki dağların zirvelerindeki çok sayıda küçük krater gölleri ve Keban Baraj Gölünden oluşan su kaynakları, çevresindeki doğal verilerle birlikte turizm ve rekreasyon açısından çok zengin potansiyel sunar.

Tunceli'deki akarsular arasında Munzur Suyu ve Peri Suyu, bol su taşıdıklarından debileri itibariyle özellikle bahar aylarında rafting sporu için çok elverişli imkanlara sahiptir. Bu iki akarsu sadece il ve bölge ölçeğinde değil ülke genelinde rafting için elverişli koşullar sunan az sayıda akarsular arasında sayılabilir.

Munzur Suyu, Pülümür Çayı, Peri Suyu, Mercan ve Tahar Çaylarının bol, berrak ve temiz sularında çok çeşitli balıklar yaşamaktadır. Başta alabalık olmak üzere Tunceli için önemli bir ekonomik değer olan balık varlığı, sportif balıkçılık için de potansiyel oluşturur. Alabalık, balık popülasyonu içinde yöreye özgü kırmızı benekli endemik türü ve lezzeti ile turizm açısından da önem taşımaktadır. Munzur Suyunda alabalık, kepenez ve dargın balığından başka güneyde suyun ısındığı kesimlerde yayın balığı yaşamaktadır. İldeki diğer akarsularda alabalık, kepenez ve çay balığı bulunmaktadır.

- **Munzur Suyu Vadisi**
- **Pülümür Çayı Vadisi**
- **Peri Suyu Vadisi**
- **Mercan Deresi Vadisi**
- **Tahar Çayı Vadisi**

Göller

Doğal Göller

Munzur Dağları ile bu sıranın alt birikimlerini oluşturan Mercan, Avcı, Karasakal Dağları üzerinde ve Bağırpaşa Dağının doruklar bölgesinde, buzul yataklarının ve çöküntü alanlarının suyla dolması sonucunda oluşmuş küçük buzul gölleri ve krater gölleri vardır. Turizm açısından önem taşıyan bu göller Karagöl, Koçgölü, Şer Gölü, Dilincik Gölü, Çimli Gölü, Mercan Gölleri, Katır Gölleri ve Buyer Baba Gölleridir.

Baraj Gölleri

Keban Baraj Gölü,Çemişgezek,Pertek ve Mazgirt ilçelerinin 51 köyünün kısmi arazilerini kaplamıştır. Bu gölün Tunceli yakasında Pertek ve Çemişgezek ilçelerinin Elazığ'a ulaşımını sağlayan feribot iskeleleri vardır.

675 Km2'lik bir alana sahip baraj gölünün yöre iklimi üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Keban Baraj Gölüne açılan vadi boylarında ve çöküntü alanlarında iklimin ilin orta ve kuzey kesimlerine göre daha yumuşak hissedilmesi ve bahar mevsiminin daha belirgin olması, göl kıyılarını piknik,kamping gibi rekreasyon etkinlikleri için daha uygun hale getirmektedir. Baraj gölünün Çemişgezek, Göktepe ve Akpazar kesimleri ise sportif balıkçılık için elverişli doğal ortama sahiptir. Ayrıca baraj gölü yüzme gibi etkinliklerin yanı sıra başta rüzgar sörfü olmak üzere çeşitli su sporları için de önemli bir potansiyel yaratmaktadır.

Munzur Vadisi Milli Parkı

Tunceli-Ovacık arasında uzanan Munzur Vadisinde, 42.000 Hektarlık bir alan 1971 yılında Milli Park olarak ilan edilmiştir. Türkiye'nin en büyük milli parklarından biri olan "Munzur Vadisi Milli Parkı", Tunceli kent merkezine 8 Km. uzaklıkta başlayıp, vadi boyunca Munzur Dağlarına kadar uzanmaktadır. Kuzeyde 3300 metreye kadar yükselen Munzur Dağları, Mercan ve Munzur Suyu vadileri tarafından parçalanmıştır.

Bu bölgenin milli park olarak ilan edilmesinde etken olan veriler, başta akarsu kaynakları ve gözeler olmak üzere zengin doğal veriler, endemik bitki türleri ve yöreye özgü hayvan türleri ile zenginleşen bitki örtüsü ve yaban hayvan varlığıdır.

Munzur Suyu ve Mercan Deresinde yaygın ve yoğun olarak bulunan yöreye özgü nadir alabalık türleri ile çengel boynuzlu ve bezuvar adlarıyla bilinen iki tür dağ keçisi ile av kuşlarından ur kekliği yabanıl yaşamın yöreye özgü değerlerini oluşturmaktadır. Milli parkın kuzeyinde, Munzur Dağlarının üzerinde 2000-3000 metrelik zirvelerde yer alan krater gölleri, Ovacık düzlüğünde kaynayan gözeler ve kanyonlar

ile vadi boyunca dökülen şelaleler parkın doğal değerlerini zenginleştirmektedir. Milli parkın her köşesinden eşsiz doğal görünüm ve tüm yabanıl yaşam kolaylıkla izlenebilmektedir. Bu özellikleriyle Munzur Vadisi, gerek rekreasyonel etkinlikler, gerekse doğa araştırmaları için turizme yönelik çok önemli potansiyel taşımaktadır.

Bitki örtüsü bakımından çok zengin olan Munzur Vadisi Milli Parkı florasında, 1518 çeşitli bitki kayıtlı olup, bunlardan 43 çeşidi Munzur Dağlarına, 227 çeşidi Türkiye'ye endemik türlerden oluşmaktadır. Munzur Dağlarından başka hiçbir yerde bulunmayan endemik bitkiler arasında Çan Çiçeği, Erzincan Kirazı, Bindebirdelik Otu, Munzur Kekliği, Munzur Düğün Çiçeği, Dağ Çayı, Munzur Dağı Oltu Otu ve Menekşe sayılabilir. Ovacık ilçesiyle Munzur gözelerinden 1.5 km. aşağıda Munzur Suyunun iki yanında bölgenin karakteristik ağacı olan huş meşceresi bulunmaktadır. Ülkemizde ender bulunan ağaç türlerinden olan huş, bu bölgede su kenarında güzel gövde yapmakta ve bölgenin florasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Milli Parkta hakim ağaç türü meşe ve çeşitli türleridir. Tepeler ve yamaçlarda kayalık olmayan yerler meşe ormanları ile kaplıdır. Vadi tabanında ve su boylarında karışık olarak karaağaç, akağaç, kızılağaç, dişbudak, çınar, asma, huş, ceviz, yabani fındık, kavak, söğüt ve çalı türlerinden oluşan zengin bir bitki örtüsü bulunmaktadır. Alt flora, meşelerin koru niteliğinde olduğu yerlerde zengin durumdadır. Dağların sarp ve dik yamaçları tamamen çıplaktır.

Munzur Vadisi Milli Parkında doğal çevre yaban hayvanları için elverişli bir ortam sunmaktadır. Çengel boynuzlu keçi ve bezuvar isimli iki tür dağ keçisi ile av kuşlarından ur kekliği gibi yaban hayvanları bu yöreye özgü ilginç ve nadir türlerdir. Munzur Vadisi ve çevresi av hayvanları bakımından oldukça zengin sayılır. Milli Parkta kurt, tilki, sansar, ayı, vaşak, su samuru, porsuk, sincap, tavşan, yaban domuzu ve yaban keçisi bulunmaktadır. Mağaralarda ve kaya kovuklarında yaşayan boz ayı, Munzur yaban hayatının önemli büyük memelilerinden biridir. Bölgenin diğer büyük memelileri orman içerisindeki kayalıklarda yaşayan vaşak, yaban domuzu ve kurt'tur. Kuş türleri bakımından da oldukça zengin olan Milli Parkta yırtıcı kuşlardan kartal,akbaba,doğan,şahin,atmaca,kerkenez,delice,çaylak nadir türlerden ise kaya kartalı bulunmaktadır. Gece yırtıcılarından puhu,baykuş ve yarasa yaygın türlerdendir. Milli Parkta bulunan diğer kuş türleri arasında keklik, çil keklik, toy, mezgeldek, turna, bıldırcın, çulluk, üveyik, tahtalı ve kaya güvercinleri, bazı ördek türleri ve ender olarak da kaz bulunmaktadır. Munzur Suyu Vadisinde çeşitli av hayvanları için bir koruma ve üretme alanı vardır.

Munzur Suyu, Mercan Deresi ve çevresindeki akarsularda yaşayan bol miktarda alabalık, yöre için önemli bir ekonomik değer oluşturmaktadır. Munzur Gözelerinden başlayarak 80Km.'lik bir su alanına yayılmış olan alabalık, Tunceli ekonomisi için olduğu kadar, ülkemiz için de çok önemli bir doğal servettir.
Bölgede sert karasal iklim hüküm sürdüğünden, milli parktan faydalanmak için en uygun zaman Haziran ve Eylül arasındaki dönemlerdir. Milli Park alanındaki doğal veriler, kamp kurma, piknik yapma, sportif balıkçılık ve doğa yürüyüşleri gibi günübirlik etkinliklerin yanı sıra çeşitli su ve doğa sporları (rafting, dağcılık v.b.) için de çok elverişli potansiyele sahiptir.

Dağ ve Kış Sporları

Tunceli ilinin, fiziki coğrafyası dağ ve kış sporları, yayla ve doğa turizmi açısından önemli potansiyele sahiptir.

Dağlık kesimlerde 800-2000 metreler arasındaki orta yükselti kuşağı, genellikle sağlıklı iklim tanımına uygun yerler olarak kabul edilmektedir. 2000-3000 metre yükselti kuşağı ise sürekli olmayan günübirlik yaşama ortamı olarak tanımlanmakta ve insan sağlığı için olumlu özellikler göstermektedir.

Bu bölgelerdeki ilginç jeolojik oluşumlar, mağaralar, akarsu kaynakları, krater gölleri, flora-fauna ile manzara özellikleri, doğa yürüyüşleri, kamping, kara avcılığı gibi birçok faaliyetler için çekici olduğu kadar ilde dağ, yayla, doğa ve kış sporları turizminin geliştirilmesi için uygun veriler oluşturur.

Dağ ve Kayak Turizmi

Tunceli topraklarında Doğu Torosların uzantısı olarak batı-doğu yönünde uzanan Munzur Dağları ve Avcı Dağları, il topraklarının kuzeybatı ve kuzey kesiminde doğal sınır oluşturmakta, kuzeydoğusunda ise Bağırpaşa Dağı yer almaktadır. İlin en yüksek noktası, Avcı Dağlarının üzerindeki 3463 metre yükseklikteki Akbaba Tepesidir.

İlin orta ve güney kesimlerinde yaklaşık, 1500-2000 metre yükseklikte dizilen tepeler vardır. Bu tepelerin başlıcaları Mazgirt'in doğusundaki Kırklar Dağı, Hozat'ın güneydoğusundaki Topatan Tepe ve Merkez ilçe-Ovacık arasındaki Karaoğlan Dağıdır. Birbirlerinden derin ve dar vadilerle ayrılan ve tek tek yükselen bu dağlar, sık sayılabilecek meşe ormanlarıyla kaplıdır, eteklerde ise ardıç topluluklarına rastlanır.

Tunceli'de dağlar, turizm açısından akarsulardan sonra en önemli potansiyeli oluşturmaktadır. Karasal iklimin hüküm sürdüğü Tunceli'de kışlar çok soğuk ve yağışlı olup uzun sürmektedir. Munzur Dağları, Avcı Dağları ve Bağırpaşa Dağının 1800-2000 metreden yüksek kesimlerinde doğal koşullar nedeniyle ağaç yetişmediği için bu kesimler tamamen çıplak olup yılın altı ayı karlar altındadır. Bu dağların zirveleri sürekli kar ve buzlarla kaplıdır. Ovacık iklim verilerine göre Aralık-Nisan ayları arasında 129-253 cm arasında değişen kar kalınlığı, ilçenin dağlık kesimlerinde 5 ay boyunca kış sporlarının yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Zirvelerde yaklaşık 3500 metreye kadar ulaşan Munzur Dağları ve Ovacık ilçesinin güneyindeki meşelik tepeler ile ilin kuzeydoğusundaki Bağırpaşa Dağı kayak turizmi ve dağ turizminin geliştirilmesi için elverişli olanaklar sunmaktadır.

Tunceli'nin dağlık kesimlerinde suya karşı değişik dirençteki kalkerli kayaçların zamanla oyulmasıyla oluşan yüzlerce mağara, Munzur Dağlarının çeşitli yerlerine serpilmiş doğal korunaklardır. Bu mağaralar, turizm açısından da önem taşımaktadır.

Yeme-İçme-Eğlence

Tunceli kentinde 2004 yılı itibariyle 21 adet yeme-içme ve eğlence tesisi bulunmaktadır. Belediye belgeli tesislerin % 38'i lokanta-restoran, % 34'ü birahane, % 14'ü kafeterya ve % 14'ü de pastanelerden oluşmaktadır. Lokantaların kapasitesi toplam 820 kişiliktir.

Geçmişte şehirlerarası ulaşım amacıyla yoğun olarak kullanılan Elazığ-Erzincan karayolunun Tunceli-Pülümür kesimi, yolüstü yeme-içme tesislerinin en yoğun olduğu güzergahtır. Pülümür Çayına paralel olarak uzanan karayolunun iki tarafı doğal veriler açısından da çok zengin olduğu için, Pülümür yolu üzerindeki tesisler, Tunceli halkı tarafından rekreasyon amacıyla yoğun olarak kullanılmaktadır. http://www.tuncelikulturturizm.gov.tr/TR,57344/yeme-icme-eglence.html

Tunceli Spor Turizmi ile İlgili Basından Örnekler

Tunceli'de plaj keyfi başlıklı ; İHA Turizm Haberleri Giriş Tarihi: 23.7.2012

Tunceli'deki Munzur ve Pülümür çayları kıyısındaki plajlar, yurt içinden ve yurt dışından gelen turistlerle doldu. Munzur ve Pülümür vadileri yurt içi ve yurt dışından gelen vatandaşların akınına uğradı. Munzur ve Pülümür çayları kıyısındaki plajlar gün boyu sıcak havada serinleyip güneşlenen

insanlarla doluyor. Tunceli'nin en büyük plajı olan Kutuderesi Vadisi içinde yer alan Pülümür Çayı kıyısındaki Sinan köyü plajı bu hafta da özellikle yurt dışından İngiltere, Almanya, yurt içinden ise Elazığ, Bingöl, Erzincan, İstanbul ve İzmir'den gelen turistlerin akınına uğradı. Akdeniz ve Ege sahillerinde görülen manzaraların yaşandığı Kutuderesi Vadisi'ndeki kumsalda stres atan tatilciler, suyun ve kumsalın temiz ve mesafe açısından yakın olması nedeniyle Tunceli'yi tercih ettiklerini söyledi.

Londra'dan gelen Duygu Polat ve Güneş Yılmaz ise daha önce Bodrum, Marmaris ve Didim'de tatil yaptıklarını, ancak buranın havası ve suyunun bambaşka olduğunu dile getirerek, 'Burası her açıdan farklı bir yer, ailelerimizle birlikte her yıl geliyoruz, gurbetçi hemşerilerimizin de buraya gelmelerini istiyoruz' ifadelerini kullandı. http://www.sabah.com.tr/turizm/2012/07/23/tuncelide-plaj-keyfi
2.2.Tunceli'de doğa gezileri başlığı altında 28.4.2014

Tunceli'nin tarihi mekanlarını ve doğal güzelliklerini tanıtmak amacıyla düzenlenen doğa gezilerine Çemişgezek ilçesinde devam edildi. Çözüm sürecinin başlamasının ardından, kendilerine Dersim Gezginler Grubu adını veren topluluğun geçen yıl düzenlediği doğa gezileri büyük ilgi görmüştü. http://www.sabah.com.tr/galeri/turizm/tuncelide-doga-gezileri/2

Tunceli'de turizmin geliştirilmesi için festival 16.06.2015

"Çadırını kap ve gel" sloganıyla "Ulusal Rafting ve Doğa Yürüyüşleri Festivali" Valilik, Fırat Kalkınma Ajansı, Munzur Adrenalin Doğa Sporları Gençlik ve Spor Kulübünün (MADOSK) işbirliğiyle 25-28 Haziran tarihlerinde ilk kez gerçekleştirilecek festivalin sloganı "Çadırını kap ve gel" olacak. http://spor.haber7.com/spor/haber/1416168-tuncelide-turizmin-gelistirilmesi-icin-festival

Tunceli'de çözüm turizm.başlığı altında

Çözüm süreciyle birlikte terörün gölgesinde kalan bölgeler turizme açıldı. Tunceli'de çatışmalı ortam nedeniyle kapatılan Zenginpınar Turistik Tesisleri, çözüm süreciyle birlikte 23 yıl aradan sonra yeniden hizmet vermeye başladı. Söz konusu tesise yurdun dört bir yanından ziyaretçi yağdı. . http://www.takvim.com.tr/guncel/2015/07/21/tuncelide-cozum-turizm

Tunceli'de Tabiat Turizmi Uygulama Eylem Planı Çalıştayı başlıklı 5.1.2017

Tunceli'de 2016 ile 2019 yılları arasında hayata geçirilmesi planlanan 12 projenin içinde yer aldığı Tabiat Turizmi Uygulama Eylem Planı Çalıştayı düzenlendi.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar 15. Bölge Müdürlüğü Tunceli Şube Müdürlüğü tarafından kentteki bir otelde düzenlenen çalıştay, Tunceli Vali Yardımcısı Hasan Çiçek başkanlığında Doğa Koruma ve Milli Parklar 15. Bölge Müdürü Şevket Bozdağ, Tunceli Şube Müdürü Ali Haydar Gürsönmez, belediye başkanları, kurum amirleri ve sivil toplum örgütü temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirildi.

Toplantıda konuşan Vali Yardımcısı Çiçek, doğa turizminin geliştirilmesi için Tuncelililere ve sivil toplum örgütlerine büyük görevler düştüğünü belirterek, "Burada milli parklar var, doğal güzellikler var. Bununla ilgili valilik olarak, doğa koruma ve milli parklar şube müdürlüğü olarak, bölge müdürlükleri, yerel yönetimler ve özel idaremiz ciddi çalışmalar yapıyor. Devletin öncülüğünde yapılan yatırımlar bir yere kadar olur. Bizler, devlet olarak doğa turizmini geliştirecek altyapı yatırımlarını yapacağız. Bu konuda hazırlanmış 12 projenin tutarı 4 milyondan fazla. Bunu il özel idaremiz ve doğa koruma şube müdürlüğü finanse ediyor. Devlet bu yatırımları yaptıktan sonra özel sektör ve sivil topluma büyük görevler düşüyor. Bizler devlet olarak yapacağız daha sonra özel sektör o alanlara

girerek, o alanların mevcut durumunu korumak için daha ileriye götürmek için çaba harcamalı. Buraya doğa turizmi için gelenlerin oralara ulaşımı, altyapı hizmetlerini kolaylaştırmak ve geliştirmek özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin görevi. bunları bir ekonomik döngüye dönüştürmemizdir Bu doğa turizmi Tunceli'nin yapısını, çevreyi kirletmeyecek şekilde hayata geçirilirse Tunceli'de doğa turizmi ve doğal güzellikler bir ekonomik döngüye dönüşerek Tuncelililer daha mutlu edecektir" dedi. http://www.milliyet.com.tr/tunceli-de-tabiat-turizmi-uygulama-eylem-tunceli-yerelhaber-1758236/

SONUÇ

Spor büyük bir üretim ve tüketim alanıdır, bunun yanı sıra ülkelerin uluslararası alanda kendilerini tanıtacağı bir propaganda aracıdır. Aynı zamanda; spor, sporla ilgili hammaddelerin işlenip, değiştirilerek, kullanıma sunulmasıyla maddi ve manevi servet üretilmesini sağlayan ekonomik bir etkinliktir. Spor, toplumsal düzeyde gerçekleştirdiği ilgi ve itibardan, insanların üzerinde bıraktığı kalıcı değerlere kadar her toplum için en ciddi " reklam aracı " haline gelmiştir. Sonuç olarak spor turizminin bütün çeşitlerinin ülkelerin ve bölgelerin ekonomilerine sağladığı katkıları büyüktür.

KAYNAKÇA:

Assael, H. (1995). Consumer Behaviour and Marketing Action.
Cincinnati: South Western College Publishing'den aktaran Prebensen, N.K. Exploring Tourists' İmages of a Distant Destination, Tourism Management, 1-10. (2006)
De Knop, P. (1995). "A Figurational Perspective of The Development of Sport Tourism" Paper presentation at the North American Society for the Sociology of Sport Conference, November
Devlet Planlama Teşkilatı, "8. Beş Yıllık Kalkınma Raporu: Turizm Bölümü", Ankara.
http://www.tuncelikulturturizm.gov.tr
http://www.milliyet.com.tr/tunceli-de-tabiat-turizmi-uygulama-eylem-tunceli-yerelhaber-1758236/
http://www.sabah.com.tr/galeri/turizm/tuncelide-doga-gezileri/2
http://www.sabah.com.tr/turizm/2012/07/23/tuncelide-plaj-keyfi
http://www.takvim.com.tr/guncel/2015/07/21/tuncelide-cozum-turizm

Determinants of Accomodation Duration and Tourism Demand towards Turkey: A Cross-sectional Analysis

Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebi ve Konaklama Süresinin Belirleyicileri: Bir Yatay-Kesit Analizi

Kadir KARAGÖZ[1]

Abstract-The tourism sector is one of the most important sources of income and employment for Turkey as it is for many countries. Turkey is among the world's leading tourism destinations with its natural and cultural riches. Nevertheless, it can be said that Turkey has not benefited from tourism as it should, given the potential it possesses. Although Turkey ranks among the top ten countries in terms of number of tourists arrivals, tourism income remains lower in terms of income. One of the main reasons for this is that the time that tourists spend in Turkey is not too long. The average length of stay per person in 2015 is about 3 days. The duration of the stay as much as the number of tourists coming to a country is also important in terms of tourism revenues. In this regard in Turkey, where each corner promises significant potential with its unique natural and cultural assets, the improvement from the point of view of the tourist profile and the length of the stay will also help the tourism to make more contribution to the regional development. Various studies have been carried out to determine the factors affecting tourism demand for Turkey. However, the issue was not addressed in terms of the duration of the stay. In this study, the factors affecting the total number of tourists arrivals in Turkey and the average number of nights per person are explained in terms of the specific characteristics of the countries that send the tourists. According to the results of the regression analysis conducted on the basis of the cross-sectional data of the year 2015 for 80 countries, the per capita income level does not affect the average length of stay. The distance factor, which is an indicator of travel cost, seems to have significant and negative impact. Accordingly, Turkey has not the potential to attract tourists from all over the world. On the other hand, the inflation rate and the intensity of the internet usage are affecting the duration of accommodation positively. Another finding from the analysis is that tourists from Asian and European countries spend more time in Turkey.

Keywords: Tourism, accomodation duration, cross-sectional analysis, Turkey

[1] Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Muradiye Yerleşkesi, Manisa-Türkiye, kadir.karagoz@cbu.edu.tr

Özet-Turizm sektörü, birçok ülke için olduğu gibi Türkiye için de en önemli gelir ve istihdam kaynaklarından biridir. Türkiye, doğal ve kültürel zenginlikleriyle dünyanın önde gelen turizm destinasyonları arasındadır. Bununla birlikte, sahip olduğu potansiyel dikkate alındığında Türkiye'nin turizmden gerektiği gibi yararlanamadığı söylenebilir. Türkiye gelen turist sayısı açısından ilk on ülke arasına girse de turizm gelirleri açısından daha alt sıralarda kalmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de gelen turistlerin Türkiye'de geçirdikleri zamanın fazla uzun olmamasıdır. 2015 yılı itibariyle kişi başına ortalama geceleme uzunluğu yaklaşık 3 gündür. Bir ülkeye gelen turist sayısı kadar konaklama süresi de turizm gelirleri açısından önem arz etmektedir. Bu itibarla, her bir köşesi kendine özgü doğal ve kültürel varlıklarıyla önemli bir potansiyel vaadeden Türkiye'de, gelen turist profili ve konaklama süresi açısından sağlanacak iyileşme turizmin bölgesel kalkınmaya daha fazla katkıda bulunmasına da yardımcı olacaktır. Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla bugüne değin çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak konaklama süresi bakımından konu ele alınmamıştır. Bu çalışmada, Türkiye'ye gelen turistlerin sayısı, toplam ve kişi başına ortalama geceleme sayısını etkileyen faktörler turist gönderen ülkelerin belirli özellikleri açısından ele alınmaktadır. 80 ülkeye ilişkin 2015 yılı yatay-kesit verisine dayalı olarak yürütülen regresyon analizi sonuçlarına göre kişi başına gelir düzeyi ortalama konaklama süresi üzerinde ise etkili değildir. Seyahat maliyetinin bir göstergesi olan uzaklık faktörü anlamlı ve negatif bir etkide bulunuyor görünmektedir. Buna göre Türkiye dünyanın her yerinden turist çekme potansiyeline sahip değildir. Diğer taraftan, enflasyon oranı ve internet kullanım yoğunluğu konaklama süresini olumlu yönde etkilemektedir. Analizden elde edilen bir diğer bulgu ise, Avrupa ülkelerinden gelen turistlerin Türkiye'de daha fazla zaman geçirdikleri şeklindedir.

Anahtar kelimeler: Turizm, konaklama süresi, yatay-kesit analizi, Türkiye.

GİRİŞ

Turizm sektörü, küresel yaşam standartları ve ulaşım-haberleşme sektöründeki gelişmelere paralel olarak 20. yüzyılın ortalarından bu yana dünya genelinde istikrarlı bir şekilde giderek büyümektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından yayınlanan Dünya Turizm Barometresi'ne göre küresel turizm akımları 2016 yılında bir önceki yıla göre % 4 artarak 1,24 milyara ulaşmış bulunmaktadır. Uluslararası turizmden elde edilen gelirler ise aynı dönemde 1,26 trilyon ABD Dolarına ulaşmıştır. WTO, 2010 – 2030 döneminde küresel turizm akımlarının yıllık % 3,3 artışla 2030'da 1,8 milyara ulaşacağını tahmin etmektedir (UNWTO, 2015).

Sektörün önemi, ekonomi için kayda değer bir döviz ve gelir kaynağı olması, istihdam yaratma kapasitesi ve büyümeye katkısından kaynaklanmaktadır. Turizm sektörü, güçlü ileri ve geri bağlantıları nedeniyle ekonominin neredeyse tümünü etkileme potansiyeline sahiptir. Turizm, ödemeler dengesi üzerinde önemli etkileri bulunan görünmeyen bir ihracat kalemi olarak değerlendirilebilir. Otomasyon ve mekanizasyon kabiliyeti oldukça düşük olan sektörde istihdam/yatırım oranı da genel olarak yüksektir. Turizm, yarattığı uyarıcı etkiler nedeniyle de dolaylı olarak diğer birçok sektörde üretim, istihdam ve gelir artışına neden olmaktadır. Turizm sektörünün sahip olduğu mikro ve makro dışsallıklar ve büyüme potansiyeli birçok ülkeyi bu pastadan daha fazla pay almak için kıyasıya bir yarışa sevk etmektedir (Karagöz, 2016).

Turizm talebini etkileyen faktörler kadar önemli olan bir diğer husus gelen turistlerin kalış süresidir. Kalış süresinin uzaması turizmden beklenen getirilerin daha da artmasına imkan verecektir. Bununla birlikte, küresel olarak turistlerin ortalama kalış sürelerinin son yıllarda giderek kısaldığı yönünde gözlemler mevcuttur. Bu trendde, küresel ticaretin gelişmesine bağlı olarak artan ticarî seyahatler ve düşük fiyatlı uçuşların yaygınlaşmasının etkili olduğu düşünülmektedir (Martinéz-Garcia & Raya, 2008; Barros & Machado, 2010).

Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik, çeşitli yöntemlerin kullanıldığı birçok çalışma yürütülmüş olmakla birlikte gelen turistlerin kalış süreleri açısından konuyu ele alan çalışma sadece bir tanedir. Gökovalı ve diğ. (2006) tarafından gerçekleştirilen araştırmada

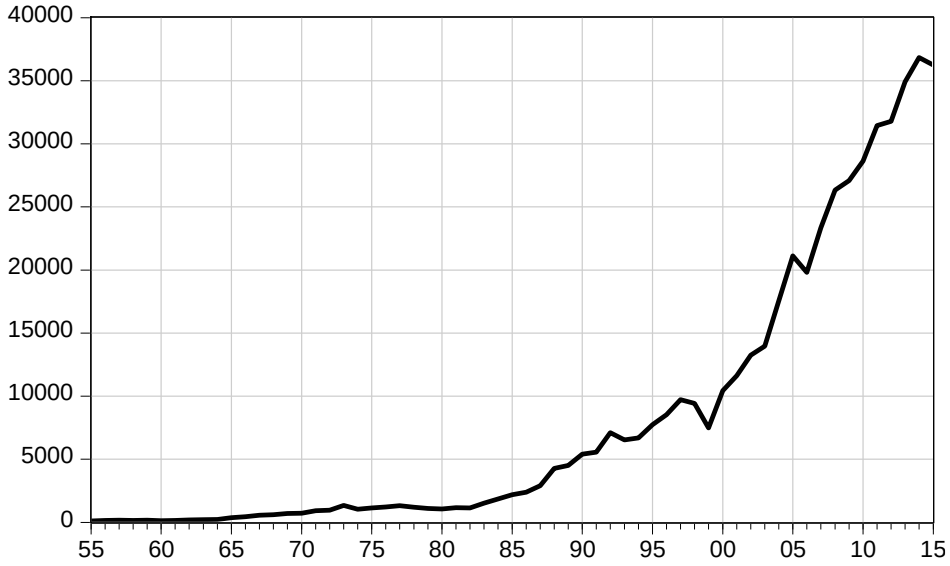
belirli bir bölgeye ilişkin mikro veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada ise konu makro düzeyli olarak 80 ülkeden oluşan bir yatay-kesit veri analizi çerçevesinde ele alınmaktadır.

TÜRKIYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ VE YAPISI

Türkiye'de turizm sektörünün gelişimi Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlatılabilir. 1846'da Aya İrini Kilisesi'nin müzeye dönüştürülmesi, İstanbul'da Sergi-i Umum-i Osmanî adıyla açılan uluslararası fuar nedeniyle ülke içinden ve dışından binlerce kişinin İstanbul'a gelmesi ciddi bir turistik hareketlilik meydana getirmiştir. Diğer taraftan, 1890 yılında turist rehberliğine yönelik olarak çıkarılan 190 Sayılı Nizamname, sektörle ilgili ilk kanuni düzenleme olarak görülebilir (İTO, 2007; 39).

Başta demiryolu olmak üzere ulaşım imkânlarındaki gelişmelerle birlikte, 20. asrın başlarında Avrupa'dan Türkiye'ye yönelik turist akımlarında önemli artışlar gözlenmiştir. Bu gelişmenin sonucu olarak, İstanbul ve diğer büyük şehirlerde büyük ve lüks otellerin inşasına başlanmıştır (İTO, 2007; 40). I. ve II. Dünya Savaşı yıllarında sekteye uğrayan Avrupa'dan Anadolu'ya turist akımı, savaş sonrası dönemde istikrarlı bir gelişme göstermiştir. 1960'larda başlayan planlı kalkınma çalışmalarında turizm sektörünün de önemli bir faktör olarak dikkate alındığı ve teşvik edildiği görülmektedir (Çımat & Bahar, 2003).

Dünya turizm akımlarındaki gelişmeye paralel olarak Türkiye'ye gelen turist sayısı ve turizm gelirlerinde de son yıllarda dikkat çekici gelişmeler gözlenmektedir. Hem devlet destekli arz yanlı atılımlar hem iç ve dış turizm akımlarındaki genişlemeden kaynaklanan talep yanlı gelişmeler nedeniyle Türk turizm sektörü çok büyük bir gelişme göstermiştir. Türkiye'de kutsal yerler, sağlık ve yaz tatili amaçlı yurt-içi turizmin geçmişi eskilere dayansa da, ülkenin uluslararası turizm piyasasına açılması 1980'lerin sonlarına rastlamaktadır (Yıldırım & Öcal, 2004). Turizmin gelişmesinde 1982 tarihli Turizmi Teşvik Kanunu ile sektöre sağlanan yatırım teşvikleri ve mali desteğin çok önemli etkisi olduğu söylenebilir (Bahar, 2006). 1980'lerin başlarında başlayan dışa açılma ve liberalleşme politikaları ile birlikte uluslararası mal ve hizmet ticareti gibi turizm de önem verilen konulardan biri haline gelmiş, bu yöndeki yatırımlar da devlet tarafından desteklenmiştir.

Şekil 1. Türkiye'ye gelen turist sayısı (1953-2015) (Kaynak: TÜİK)

Günümüzde turizm sektörü, imalat sanayiinden sonra en önemli döviz ve istihdam kaynağı durumundadır. Diğer taraftan turizm büyüme, istihdam ve verimlilik artışı açısından da uygun bir araç olarak değerlendirilmektedir. Uzun dönemde turizm sektörünün Türkiye'nin ekonomik büyümesi

üzerinde olumlu etkide bulunduğuna dair ampirik bulgular mevcuttur (Bahar, 2006; Gündüz & Hatemi-J, 2005; Yıldırım & Öcal, 2004). Girdi – çıktı analizleri, Türkiye'de turizm sektörünün diğer sektörler üzerinde kayda değer bir ileri ve geri etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Çakır ve Bostan, 2000; Dilber, 2007; Canlı & Kaya, 2012). Ödemeler dengesi açığını kapatmada da turizm gelirleri en önemli kaynaklardan biridir (Kar ve diğ., 2004).

Tablo 1.Turist sayısı ve turizm gelirleri açısından önde gelen ülkeler.

Gelen Turist Sayısı (Milyon kişi)					Turizm Geliri (Milyar ABD $)				
Sıra	Ülke	2014	2015	% Değ.	Sıra	Ülke	2014	2015	% Değ.
1	Fransa	83,7	84,5	0,9	1	A.B.D.	191,3	204,5	6,9
2	A.B.D.	75,0	77,5	3,3	2	Çin	105,4	114,1	8,3
3	İspanya	64,9	68,2	5,0	3	İspanya	65,1	56,5	-13,2
4	Çin	55,6	56,9	2,3	4	Fransa	58,1	45,9	-21,0
5	İtalya	48,6	50,7	4,4	5	İngiltere	46,5	45,5	-2,3
6	***Türkiye***	***39,8***	***39,5***	***-0,8***	6	Tayland	38,4	44,6	16,0
7	Almanya	33,0	35,0	6,0	7	İtalya	45,5	39,4	-13,3
8	İngiltere	33,6	34,4	5,6	8	Almanya	43,3	36,9	-14,9
9	Meksika	29,3	32,1	9,4	9	Hong Kong (Çin)	38,4	36,2	-5,8
10	Rusya F.	29,8	31,3	5,0	10	Makao (Çin)	42,6	31,3	-26,4

Kaynak: (UNWTO, 2016)

Bununla birlikte, son yıllarda gelen turist sayısı artarken turist başına harcama miktarındaki azalmaya bağlı olarak turizm gelirlerinde nisbî bir gerileme görülmektedir (Ünlüönen & Kılıçlar, 2004). 2016 yılı Dünya Turizm Örgütü verilerine göre, gelen turist sayısı açısından Türkiye dünyada 6. sırada iken, turizm geliri bakımından ne yazık ki ilk 10'a girememektedir (bkz. Tablo 1). Bu bakımdan Türkiye'nin sahip olduğu coğrafî ve tarihsel zenginliklerinden kaynaklanan turizm potansiyelini tam olarak değerlendirdiği söylenemez. Türkiye gibi bir Akdeniz ülkesi olan İspanya'nın 2015 yılında turizmden elde ettiği gelir 56,5 milyar $, İtalya'nın ise 39,4 milyar $'dır (UNWTO, 2016).

Turizm sektörünün yukarıda belirtilen yararları sektörün önemini artırmaktadır. Bu nedenle, sektörün gelişmesine yönelik önlem ve politikaların belirlenmesi kadar, turist akımının karakteristiklerinin incelenmesi de önem arz etmektedir. Bir ülkeye gelen turist akımının şoklar karşısında aşırı ve kalıcı oynaklık göstermesi, geleceğe yönelik belirsizliği artıracağından sektörden beklenen yararın tam olarak sağlanamamasına yol açacaktır. Karagöz (2016)'nın ARCH ve GARCH modellerine dayalı tahminleri, Türkiye'ye gelen turist miktarındaki oynaklığın kısa dönemli denebilecek bir kalıcılık sergilediğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, turizm sektörünün şokların etkisinden hızlı bir şekilde çıktığını, gelen turist miktarındaki oynaklığın asimetrik karakterli olduğunu, yani pozitif şokların negatif şoklara nazaran oynaklık üzerinde nisbî olarak daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de turizm sektörünün şoklara karşı dirençli olması ve sektörün zaman içinde önemli bir gelişme göstermesi sektörün riskten uzak olduğu anlamına gelmemektedir. Ülkenin jeopolitik konumu nedeniyle hassas bir yapıya sahip olması, ekonomik ve siyasî olduğu kadar turistik açıdan da kırılgan olmasına neden olmaktadır. 2016 yılında Rusya ile yaşanan kriz, darbe girişimi ve yoğun terör tehtidinin turizm sektörü üzerinde yol açtığı tahribat bunun en yakın örneğidir.

Tablo 2. Yıllara göre yabancı ve yerli turist kalış süreleri (gün)

Yıllar	Yabancı	Yerli	Genel

1990	3,43	1,92	2,70
1995	3,99	1,93	2,92
2000	4,19	1,86	2,87
2005	4,33	1,80	3,20
2010	4,30	1,90	3,30
2015	4,17	1,85	3,09

Kaynak: TÜRSAB

Turistlerin kalış sürelerinin zaman içindeki değişimi incelendiğinde yabancı turistlerin yerli turistlerden daha uzun süreli konakladıkları görülmektedir. İç ve dış turizm arasında bu tür bir farklılık doğal karşılanabilir. Yerli turistlerin kalış süreleri 1990 – 2015 döneminde az çok durağan bir seyir izlese de yabancı turistlerin ortalama kalış sürelerinin zaman içinde arttığı görülmektedir. Yine de bu sürenin diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça düşük kaldığı söylenebilir.

LİTERATÜR

Turistlerin ziyaret ettikleri ülkede geçirdikleri sürenin uzunluğu, turizm gelirleri üzerindeki pozitif etkisi nedeniyle hem akademik hem de turizm sektörünün aktörleri tarafından önemsenmektedir ve son yıllarda giderek artan bir ilgiye mazhar olmaktadır (Thrane, 2012). Literatürdeki ampirik çalışmalarda daha ziyade mikro verilere dayalı sağkalım (survival) ve sayma veri (count data) regresyon analiz yöntemleri kullanılmaktadır.

Barros ve diğ. (2008) Portekizli turistlerin Güney Amerika ülkelerinde kalış sürelerinin belirleyicilerini çeşitli sağkalım modelleriyle (Cox, Weibull, lojistik) incelemiş ve seyahat süresinin bir grup sosyoekonomik değişkenin yanı sıra gidilen ülkeye göre de değiştiği sonucuna varmışlardır.

Menezes ve diğ. (2008) yine mikro verilere dayalı olarak ve Cox orantılı hazard modeli kulanarak Azor adalarına gelen turistlerin kalış sürelerini araştırmış, özellikle tekrar geliş sayısının etkili olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.
Martinéz-Garcia ve Raya (2008) Cox ve log-lojistik sağkalım modeli kullanarak, düşük maliyetli (low-cost) turist hareketlerinin İspanya'da kalış süresini incelemişlerdir. Turistin milliyeti, yaşı, eğitim düzeyi ve türü, konaklama biçimi, sezon ve coğrafî bölgenin başlıca etkili faktörler olduğunu belirlemişlerdir.
Yazarın belirleyebildiği kadarıyla, Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin kalış süresini etkileyen faktörleri ampirik olarak araştıran bugüne kadar yapılmış tek çalışmada Gökovalı ve diğ. (2006), Cox ve Weibull modellerinden oluşan sağkalım modelleriyle Bodrum'daki turistlerin kalış sürelerini incelemişler ve milliyet, gelir düzeyi, tecrübe, tur türü, rezervasyon tarihi ve aşinalığın pozitif etkiye sahip önemli faktörler olduğuna dair kanıtlara ulaşmışlardır. Diğer taraftan, eğitim düzeyi ve günlük harcama miktarı kalış süresi üzerinde anlamlı ama olumsuz etkiye sahip görünmektedir.

Alegre ve diğ. (2011), Balear Adaları'nı ziyaret eden turistleri kısa ve uzun dönemli konaklayanlar olarak iki gruba ayırarak kalış sürelerinin belirleyicilerini araştırmışlardır. Anket yoluyla elde edilen verilerin kullanıldığı aratırmada yaş, meslek, milliyet, toplam turistik harcama miktarı ve Adalar'a aşinalığın anlamlı etkiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, konuya ilişkin araştırmalar ağırlıklı olarak anket verilerine dayanmaktadır. Bu noktada, ankete katılmayı (örnekleme dâhil olmayı) kabul eden turistlerin ziyaretlerinden memnun olan kişiler olması ve dolayısıyla nisbeten daha uzun süreli konaklamış olmaları olasılığı yüksektir. Örnekleme seçilme sapması (sample selection bias) olarak adlandırılan bu olgu çıkarsamaların yanıltıcı olmasına yol açmaktadır. Barros ve Machado (2010) örnekleme seçilme sapmasını dikkate alarak Madeira Adası'na gelen turistlerin kalış süresini incelemişlerdir. Kalış

süresinin milliyet, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, harcama miktarı, ziyaret amacı ve daha önce Madeira'yı ziyaret etmiş olmaktan etkilendiği çalışmanın bulguları arasındadır.

EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin kalış süreleri üzerinde etkili olan faktörler yatay-kesit regresyon analizi yardımıyla araştırılmaktadır. Ancak, konuyla ilgili önceki çalışmalardan farklı olarak turistlerin ülkelerinin belirli özellikleri dikkate alınmıştır. Analizde bağımlı değişken olarak ülkelere göre ortalama geceleme sayısı kullanılmıştır. Bu da, A ülkesinden gelen turistlerin Türkiye'deki toplam geceleme sayılarının turist sayısına bölünmesiyle elde edilmiştir. Turistlerin geceleme sayıları bir açıdan Türkiye'ye yönelik turizm talebinin bir ölçüsü olarak görülebilirse de talep modellerinde bu amaçla genellikle turist sayısı kullanılmaktadır.

Bağımsız değişkenlerin seçiminde turizm talep modellerinde yaygın olarak kullanılan faktörler dikkate alınmıştır. Bunlardan başlıcaları gelir ve uzaklıktır. Turizm genel olarak gelir esnekliği yüksek lüks bir hizmettir ve bu nedenle gelir düzeyiyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bireylerin gelir düzeyleri yükseldikçe çeşitli amaçlarla gezmeye daha fazla zaman ve para ayırabilirler. Nüfusun da etkisini hesaba katmak amacıyla kişi başına GSYH (*KGSYH*) değeri kullanılmıştır. Diğer taraftan uluslararası ticarette olduğu gibi turizmde de uzaklık hem önemli bir maliyet unsuru olarak hem de kültürel ve coğrafî farklılık yaratan bir unsur olarak turist akımları üzerinde etkide bulunabilmektedir. Birinci açıdan uzaklığın turist akımı üzerindeki etkisinin negatif olması beklenirken, ikinci açıdan pozitif veya negatif etki sözkonusu olabilir. Çünkü farklılık bir yandan çekici bir yandan da itici bir özellik taşımaktadır. Bunlardan etkilerden hangisinin baskın olacağını kestirmek zordur. Ancak genel olarak uzaklığın turist akımını ve kalış sürelerini negatif yönde etkilemesi beklenmektedir. Çalışmada uzaklık (*UZAK*), ülkelerin başkentleri arasındaki kuşuçuşu mesafe olarak ölçülmüştür. Gelir ve uzaklık değişkenleri uluslararası mal ve hizmet akımlarının analizinde yaygın olarak kullanılan "çekim modeli" yaklaşımının kor değişkenleridirler.

Turizm tercihlerinde önemli bir diğer faktör gidilmesi düşünülen ülke hakkında sahip olunan fikirdir. Son 20 yılda giderek yaygınlaşan internet kullanımı bir yandan ülkeleri kültürel, tarihsel, coğrafi ve siyasi yapıları hakkında fikir sahibi olmayı kolaylaştırırken bir yandan da turistik hizmetlerin pazarlanması konusunda büyük kolaylıklar sağlamaktadır. İnternet tabanlı hizmet veren seyahat acenteleri, kiralama firmaları ve otel rezervasyon motorları turistik seyahatleri teşvik edici ve kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. İnternetin turizm akımı üzerindeki etkisini hesaba katmak üzere ülkeler itibariyle internet kullanım oranları (*İNT*) modele dahil edilmiştir.

Tüketici tercihleri üzerinde etkili olan bir faktör de makroekonomik istikrardır. Ekonomide istikrarsızlığın ve belirsizliğin artması fiyatların yükselmesine yol açarak enflasyonu körükleyecektir. Bunun sonucunda tüketiciler hem artan belirsizlik nedeniyle lüks tüketimlerini erteleyeceklerinden hem de alım güçlerinde bir gerileme yaşacaklarından turizm harcamalarının azalması beklenebilir. Bu etkiyi dikkate almak üzere ülkelerin tüketici fiyat endeksine dayalı enflasyon oranlarına da (*ENF*) bağımsız değişken olarak yer verilmiştir.

Bu nicel değişkenler dışında bölge etkisi de kukla değişkenler yoluyla modele yansıtılmıştır (Model II). Türkiye ile Avrupa'nın bir yandan coğrafi ve tarihsel yakınlık bir yandan da birçok Avrupa ülkesinde yerleşik bulunan Türk asıllı vatandaşlar nedeniyle ticari ve siyasi açıdan yoğun bir ilişkisi bulunmaktadır. Yine benzer bir etki bazı Asya ülkeleri için de geçerlidir. Bu yoğunluğun turizm hareketlerine de yansıması beklenebilir. Bu amaçla, Asya temel sınıf olmak üzere Avrupa (*D1*), Amerika (*D2*) ve Afrika (*D3*) şeklinde dörtlü bir ayrıma gidilerek bölge etkisi araştırılmıştır.

Kişi başına GSYH, İnternet kullananların nüfusa oranı ve enflasyon oranı verileri Dünya Bankası online veri tabanından (WDI), uzaklık değerleri CEPII'den elde edilmiştir. Ülkeler itibariyle gelen turist sayısı ve toplam geceleme değerleri TÜİK'ten derlenmiştir. Tüm veriler 2015 yılına ilişkindir.

Tablo 3. Model I tahmin sonuçları.

Değişken	Katsayı	St. Hata	t-istatistiği	p-değeri
Sabit	2,201588	0,442415	4,976299	**0,0000**
KGSYH	0,000062	0,000007	0,886566	0,3781
UZAK	-0,000164	0,000029	-5,624882	**0,0000**
İNT	0,021928	0,007250	3,024540	**0,0034**
ENF	0,049707	0,017131	2,901488	**0,0049**
R^2	0,448	F-istatistiği	10,516 (0,000)	
Düz. R^2	0,419	BPG-istatistiği	9,803 (0,044)	

Sadece nicel faktörlerin yer aldığı Model I'in katsayı tahminleri Tablo 3'te görülmektedir. Buna göre uzaklık değişkeni beklendiği gibi turistlerin kalış sürelerini negatif yönde etkilemektedir. Uzak ülkelerden gelen turistler yakın ülkelerden gelenlere nazaran daha kısa süre Türkiye'de konaklamaktadırlar. Aslında taşıma maliyetlerinin kalış süresi ile doğrudan ilişkisi yoksa da uzak ülkelerden gelen turistlerin kısıtlı tatil sürelerini bir kısmını Türkiye dışında yakın bazı ülkelere tahsis etmeleri bu sonuç üzerinde etkili olabilir. İnternet kullanım yoğunluğu ve enflasyon oranı ortalama kalış süresi üzerinde anlamlı ve pozitif etkide bulunmaktadır. İnternetin pozitif ve güçlü anlamlı etkisi beklenen bir durumsa da enflasyon oranı yükseldikçe kalış süresinin artması sürpriz bir sonuçtur. Bunda örneklem yapısının etkili olduğu düşünülebilir. Küresel olarak bakıldığında, ekonomik ve siyasi açıdan istikrarsız olmasına rağmen Türkiye'ye önemli miktarda turist gönderen birçok ülke (örneğin İran, Pakistan, Gürcistan, Ukrayna, Rusya) örneklemde yer almaktadır. Yine birçoğu düşük gelir düzeyine sahip bu ülkeler kişi başına GSYH ile temsil edilen gelir etkisinin de anlamsız çıkmasının neden olabilirler.

Bölge etkisinin de yer aldığı Model II'ye ilişkin tahmin sonuçları ise Tablo 4'te verilmiştir. Nicel değişkenlerin katsayılarının işaret ve anlamlılıkları değişmezken bölgesel etkiyi yansıtan kukla değişkenlerden ikisi (Asya ve Avrupa ülkesi olma) anlamlı görünmektedir. Buna göre, turistin geldiği ülkenin Asya veya Avrupa olması Türkiye'de daha fazla zaman geçirmesi üzerinde etkili olmaktadır denebilir.

Tablo 4. Model II tahmin sonuçları.

Değişken	Katsayı	St. Hata	t-istatistiği	p-değeri
Sabit	2,002797	0,557264	3,593981	**0,0006**
KGSYH	0,000005	0,000007	0,730104	0,4677
UZAK	-0,000093	0,000047	-1,973452	**0,0523**
İNT	0,015630	0,007580	2,061901	**0,0428**
ENF	0,052843	0,016646	3,174588	**0,0022**
D1	0,797464	0,328569	2,427085	**0,0177**
D2	0,085580	0,320188	0,267281	0,7900
D3	-0,250703	0,424376	-0,590757	0,5565
R^2	0,506	F-istatistiği	10,516 (0,000)	
Düz. R^2	0,457	BPG-istatistiği	8,182 (0,317)	

SONUÇ

Turizm birçok ülke için önemli bir kalkınma ve büyüme aracıdır. Sektörden beklenen etki, gelen turist sayısının yanı sıra (hatta ondan daha fazla) turistlerin ülkede yaptıkları harcamaya bağlıdır. Bu ise turistlerin ülkede geçirdikleri süre ile yakından ilişkilidir. Turistlerin kalış sürelerinin uzamasının turizmden elde edilen gelirin daha da artmasına doğrudan katkı sağlaması beklenebilir. Bu nedenle turist akımının hacmi kadar ortalama kalış süresini belirleyen etkenlerin de iyi bir şekilde incelenmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada genel uygulamadan farklı olarak, 80 ülkeden Türkiye'ye gelen turistlerin kalış sürelerini etkileyen faktörler makro düzeyli olarak ele alınmıştır. İki farklı model yapısından elde edilen bulgular bir arada değerlendirildiğinde uzaklığın turist sayısı gibi kalış süresini de negatif yönde etkilediği, internet kullanım yoğunluğunun ise kalış süresinin uzamasına hizmet ettiği görülmektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin daha yakın ilişki içinde olduğu Avrupa ve Asya kıtası ülkelerinden gelen turistleri Türkiye'de daha fazla zaman geçirme eğilimi gösterdikleri bulgular arasındadır.

Analiz sonuçlarından hareketle, uzak ülkelerden gelen turistlerin Türkiye'de daha fazla zaman geçirmeleri için bazı politikalar geliştirilmesi, internet ortamının tanıtım ve organizasyon açısından sunduğu avatajların daha iyi ve etkin kullanılmasının yollarının araştırılması gerektiği konuları öne çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Alegre, J., Mateo, S. & Pou, L. (2011). "A latent class approach to tourists' length of stay", *Tourism Management*, 32, s. 555-563.

Bahar, O. (2006). "Turizm sektörünün Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi: VAR analizi yaklaşımı", *Yönetim ve Ekonomi*, 13 (2), s. 137-150.

Barros, C. P. & Machado, L. P. (2010). "The lenght of stay in tourism", *Annals of Tourism Research*, 37 (3), s.
692-706.

Barros, C. P., Correire, A. & Crouch, C. (2008). "Determinants of the length of stay in Latin American tourism destinations", *Tourism Analysis*, 13 (4), s. 329-340.

Canlı, B. & Kaya, A. A. (2012). "Türk turizm sektörünün ekonomik etkilerinin girdi çıktı yaklaşımıyla ölçülmesi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), s. 1-12.

Çakır, M & A. Bostan, (2000). "Turizm sektörünün ekonominin diğer sektörleriyle bağlantılarının girdi-çıktı analizi ile değerlendirilmesi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11, Özel Sayı, s. 35-44.

Çımat, A. & Bahar, O. (2003), "Turizm sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve önemi üzerine bir değerlendirme", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 6, s. 1-18.

Dilber, İ. (2007), "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisinin Girdi-Çıktı Tablosu Yardımıyla
Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi*, 14 (2), s. 205-220.

Gökovalı, U., Bahar, O., & Kozak, M. (2006). "Determinants of length of stay: A practical use of survival Analysis", *Tourism Management*, 28, s. 736–746.

Gündüz, L. & Hatemi-J, A. (2005). "Is the tourism-led growth hypothesis valid for Turkey?", *Applied Economics Letters*, 12, s. 499-504.

İTO – İstanbul Ticaret Odası, (2007). Türkiye'de Turizm Ekonomisi, Haz. N. Oktayer vd., Yayın No. 2007 – 69,
İstanbul.

Kar, M. vd., (2004). "Turizmin ekonomiye katkısı üzerine ampirik bir değerlendirme", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*,
8, s. 87-112.

Karagöz, K. (2016). "Turist akımında oynaklığın ARCH modelleriyle ölçülmesi: Türkiye örneği", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9 (1), s. 131-141.

Martinéz-Garcia, E. & Raya, J. M. (2008). "Lenght of stay for low cost tourism", *Tourism Management*, 29 (6),
s. 1064-1075.

Menezes, A. G., Moniz, A., & Vieira, J. C. (2008). "The determinants of length of stay of tourists in the Azores",
Tourism Economics, 14, s. 205–222.

Thrane, C. (2012). "Analyzing tourists' length of stay at destinations with survival models: A constructive critique based on a case study", *Tourism Management*, 33(1), s. 126–132.

UNWTO – United Nations World Tourism Organisation (2015), *Tourism Highlights* – 2015 Edition.

UNWTO – United Nations World Tourism Organization (2016), *Tourism Highlights – 2016 Edition*.

Ünlüönen, K. & Kılıçlar, A. (2004). "Ekonomik yansımalarıyla Türk turizminin seksen yılı", *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Gazi Üniversitesi, Sayı: 1.

Yıldırım, J. & Öcal, N. (2004). "Tourism and economic growth in Turkey", *Ekonomik Yaklaşım*, 15, s. 131-141.

Industry 4.0 Perception of Engineering Faculty Students

Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Endüstri 4.0 Algısı

Zerrin ALADAĞ[1], *Burcu ÖZCAN*[2], *Kübra SÖZER*[3]

Abstract-INDUSTRIAL 4.0 concept; Many countries in the world have started to take place in the market economy and it is an ongoing transformation process that has recently been implemented in manufacturing and service sector.Accurate understanding by university students / academics, who are important stakeholders of the business and business world, is crucial for the transition process to INDUSTRY 4.0. Industry 4.0 was first used in Hannover 2011 in Germany for the first time. Especially this term will be understood in the developing countries and the transition phase to the national industry will be a decisive factor in the international roles of these countries. Industry 4.0, in other words the fourth Industrial revolution, constitutes the upper level of the automation system used in industry 3.0.Industry 4.0 is a new concept emerging from the effects of communication, internet, information, automation, sensors, artificial intelligence and robotic technologies on the production processes. Industry 4.0 means the integration of value chain with contemporary technologies.Industry 4.0 differs from the others in that production machines interact with sensors to regulate production via the internet.This development in the industry; It can be defined as the whole of potential innovations that may arise as a result of the integration of ICT (Information Technology) into the means of production.Industry 4.0 Build sawareness with systems passing from work force to technology control.With the industry 4.0 awareness, it is aimed to achieve a significant share of those who adapt to this integration in the market by gaining a different value.The industry 4.0 is a new technology-based process.This process involves different systems that are distinguishing features of other industrial revolutions such as Cyber-PhysicalSystems, Internet of Objects, Large Data and Cloud Systemsand Dark Factories.Use of the cloud system to store data in production; Will contribute to the correct use of important resources such as time and place.In this study; Based on the results of the surveys conducted in order to measure the perception of Turkey in Industry 4.0, which is on the rise in world industry since 2011 and to determine the role of Development Agencies in this perception, it is based on the results of the surveys.

Key Words: Industry 4.0; Development Agencies; Data analysis; Statistical Analysis

Özet-ENDÜSTRİ 4.0 kavramı; dünyadaki pek çok ülkenin pazar ekonomisinde yer bulmasıyla başlamış olup son zamanlarda imalat ve hizmet sektöründe de uygulanabilmesi çalışmaları sürmekte olan bir dönüşüm sürecidir. İş dünyası ve iş dünyasının önemli paydaşı olan üniversite öğrencileri/akademisyenler tarafından doğru anlaşılması ENDÜSTRİ 4.0 a geçiş süreci için büyük önem taşımaktadır.Endüstri 4.0 terimi ilk kez Almanya'da 2011 de Hannover fuarında kullanılmıştır.Özellikle bu terimin gelişmekte olan ülkelerde anlaşılıp ulusal sanayilere geçiş evresi,bu ülkelerin uluslarası rollerinde belirleyici bir faktör olacaktır.Endüstri 4.0 diğer bir deyişle 4. Sanayi devrimi, sanayi 3.0 da kullanılan otomasyon sisteminin bir üst seviyesini oluşturmaktadır.Endüstri 4.0 iletişim,internet,bilişim,otomasyon,sensor,yapay zeka ve robotik teknolojilerin üretim süreçlerine olan etkisiyle ortaya çıkan yeni bir kavramdır.Endüstri 4.0 çağdaş teknolojiler ile değer zincirinin bütünleşmesi anlamına gelir.Endüstri 4.0 diğerlerinden farklı olarak; üretimde yer alan makinelerin sensörlerle etkileşim yaparak internet aracılığıyla üretimin düzenlenmesidir.Endüstrideki bu gelişim; Bilgi İletişim Teknolojilerinin (BİT) üretim araçlarına entegrasyonu sonucunda oluşabilecek potansiyel yenilikler bütünü olarak tanımlanabilir.Üretim sistemlerinin iş gücü kontrolünden bilişim/teknoloji kontrolüne geçişi Endüstri 4.0 felsefesinin temel farklılığıdır. Endüstri 4.0 'ın farkındalığı ile farklı bir değer kazanarak pazarda bu entegrasyona uyum sağlayanların büyük paya ulaşmaları hedeflenmektedir.Endüstri 4.0 teknoloji temelli yeni bir süreçtir.Bu süreç Siber-Fiziksel Sistemler,Nesnelerin İnterneti,Büyük Veri ve Bulut Sistemleri ve Karanlık Fabrikalar gibi diğer sanayi devrimlerinden ayırt edici özellikleri olan farklı sistemleri içermektedir. Üretimde verileri depolamak için bulut sisteminin kullanılması; zaman ve mekan gibi önemli kaynakların doğru kullanımına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada; 2011 yılından itibaren dünya sanayisinde yükselme eğiliminde olan Endüstri 4.0'ın Türkiye'deki algısının ölçülmesi ve Kalkınma Ajanslarının söz konusu algıdaki rolünün belirlenebilmesi için yapılmış olan anket sonuçlarına dayandırılmış değerlendirmeler yapılmaktadır.

[1] Prof.Dr., Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, 1. zaladag@kocaeli.edu.tr
[2] Yrd.Doç., Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, 2. burcu.ozcan@kocaeli.edu.tr
[3] Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, 3.kubrasozer9@gmail.com

Anahtar kelimeler: Endüstri 4.0; Kalkınma Ajansları;Veri Analizi; İstatiksel Analiz

GİRİŞ

Günümüzde erken sanayileşmiş ülkelerin endüstriyel güçleri Sanayi 4.0 olarak adlandırılan endüstrileşmenin dördüncü evresi ile şekillendirilmektedir. Bu gelişme, 1970'lerde başlayan ve elektronik ve enformasyon teknolojilerine dayalı yüksek düzeyde otomasyonu içeren üçüncü sanayi devrimini takip etmektedir (Stock ve Seliger, 2016: 536).

Sanayi 4.0 adıyla bu yeni süreç üretimi tamamen değiştirecek bileşenleri içermektedir.Endüstri 4.0 ile birlikte tüketicinin ihtiyaçlarına anlık olarak geri dönüş yapabilen üretim sistemleri var olacaktır.Aynı zamanda sürekli birbirleriyle iletişim halinde olan otomasyon sistemleri var olacaktır.Bunlar hep birlikte yeni sistemi oluşturmaktadır.

Akıllı Fabrikalar (Smart Factories) Endüstri 4.0 ile birlikte ortaya çıkan yeni bir kavramdır.Akıllı fabrikalar içerisinde sensorlar sayesinde iş ihtiyacını algılayan makineler ve internet sayesinde uzaktan iletişim kurabildiğimiz diğer üretimle bağlantılı her şeyi içerir.Aynı zamanda bulut teknolojisinin kullanımıyla makinelerden Büyük Verilere (Big Data) ulaşılabilir.Üretim araçlarının birbirleriyle internet sayesinde etkileşim halinde bulunmalarına Nesnelerin İnterneti (Internet Of Things) adı verilir. Fiziksel dünya ile siber dünya arasındaki iletişimi ve koordinasyonu içeren yapılara Siber-Fiziksel Sistemler (Cyber-PhysicalSystems) adı verilir.

Kalkınma Ajansları ülke sanayisindeki teknik kapasitesi yüksek, uygulamacı olmayan fakat destekleyici, koordinatör ve katalizör olarak faaliyet gösteren rolü gereği Endüstri 4.0'a geçiş sürecinde bilgi entegrasyonuyla bütünleştirilmiş bir süreç sunma çalışmalarının önemini arttırmaktadır.

Kalkınma Ajansı, ulusal düzeyde DPT koordinasyonunda, kendine özgü teknik ve finansman (bütçe) mekanizmasına sahip, kâr amacı gütmeyen, çabuk karar alıp uygulayabilen, merkezi ve yerel idarelerin dışında, kamu, özel sektör ve STK'ları bir araya getiren, tüzel kişiliği haiz, 5449 sayılı Kanunla düzenlenmemiş işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (düzey 2 bölgeleri) esas alınarak Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan teknik kapasitesi yüksek kalkınma birimleridir. (http://fka.gov.tr/ContentDownload/sss_genel.pdf , Haziran 6 erişim sağlandı.)

Kalkınma ajanslarının ve Endüstri 4.0 'ın Türkiye'deki algısında rolünün ne olduğu Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Endüstri 4.0 Algısı konulu çalışmamızda elde ettiğimiz veriler sunulacaktır.Yapılan çalışmada katılımcılara çevrimiçi anket sorularıyla ulaşılmış,SPSS analiz programı ile veriler analiz edilmiştir.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Ersoy (2016) tarafından yapılan çalışmada Endüstri 4.0'a evrensel düzeyde bakıldığında; Endüstri 4.0, ilk olarak Almanya'da 2011 yılında Hannover Fuarı'nda gündeme geldiği ifade edilmiştir. Almanya'nın bu konuda öncü olduğu ve hızla ilerlediğini söylemektedir. Almanya'da 200 milyon Avro bütçe ayrılan bu süreç, devlet tarafından da büyük destek görmektedir. Kısacası Almanya'da yükselen Endüstri 4.0, gelişmiş ülkeler için yeni bir umut ve iyi bir örnek olarak konumlandırılmıştır. Ayrıca Çin de Almanya'yı örnek alarak, mekanik, elektrik, ev, otomotiv sektörlerinde ilerleme kaydetmektedir. Özellikle robot teknolojilerinde yaşanan gelişmeyle birlikte robot üretiminde de büyük atılımlar yapan Çin, 2017'de fabrikalarını devreye sokmayı planlamaktadır. ABD'de kurulan "Akıllı Üretim Liderlik Koalisyonu" ile endüstriyel üretimin geleceğine odaklanılmaktadır. Ar-Ge platformu oluşturmak üzere çalışmalarını sürdüren ABD, Endüstri 4.0 çerçevesinde akıllı üretim sistemleri kurmayı hedeflemektedir.(Ersoy,2016:48)

Aynı araştırmacının Ersoy (2016) aynı çalışması Türkiye'deki Endüstri 4.0 ı aşağıdaki gibi özetlemiştir; Türkiye, Endüstri 4.0'ın oldukça önemli olduğunun farkında olan bir ülkedir. Türkiye'de ilk olarak otomotiv sektöründe kullanılmaya başlayan Endüstri 4.0 için oldukça önemli adımlar atılmaktadır.Bu platform ile akademisyenlerden sektör profesyonellerine, karar vericilerden öğrencilere kadar endüstriyle ilgili tüm paydaşların bir araya getirilmesi hedeflenmektedir. (Ersoy,2016:48)

Alçın (2016) 3. Sanayi devrimden 4. Sanayi devrimine geçiş sürecini 1968 yılında programlanabilen makinelerle gerçekleştiğini savunmaktadır.. Bu dönem ile birlikte üretimde ki fordizm yerini post-fordizme bırakmıştır.Programlanabilir makineler gelişerek endüstriyel robotlara dönüşürken, bu dönemin öne çıkan firma ve ülkeleri, çeşitlenen tüketici tercihlerine cevap verme esnekliğini gösterebilenler olmuştur. Şimdi tartışılan ve ilk olarak 2006 yılında ABD'de ama daha güçlü bir sesle 2011 yılında Almanya'da Hannover Fuarında dillendirilen Sanayi 4.0 (4. Sanayi Devrimi) artık üretimde yeni bir paradigmanın ortaya çıktığını göstermektedir. (Alçın, 2016: 47).

Sanayi 4.0 ürün yaşam döngüsün içerisinde değer zincirinde yeni bir organizasyon düzeyine işaret etmektedir. 4. Sanayi Devrimi olarak görülmekte olan Sanayi 4.0, fiziksel ve sanal dünyayı birleştirmeye çalışmaktadır. Bu durum üretimin otomasyonu için elektronik ve enformasyon teknolojilerinin kullanıldığı 3. Sanayi Devrimine göre karmaşıklık düzeyi oldukça değişik bir yapıya işaret etmektedir (Ramanathan, 2014: 24)

Endüstri 4.0 yani dördüncü sanayi devrimi; üretimle direkt yada dolaylı olarak ilişkili olan bütün birimlerin birbiri ile ortak çalışmasını planlanmakta, dijital verilerin yazılımın ve bilişim teknolojilerinin birbiri ile entegre olarak çalışmasını öngörmektedir (Kaynak, Can & Kıymaz ,Schuh, Potente, Wesch-Potente, Weber, & Prote, 2014, s. 1)

Üretim sistemlerinin kaynak tasarrufunun sürdürülebilir olması ile verimliliğin artması ve maliyetin azaltılması beklenmektedir (Selek, 2016).

Endüstri 4.0'a geçilmesiyle akıllı sistemler kullanıcıları yönetme ve kontrol etmede etkili olacaktır. Ayrıca akıllı sistemlerin sosyal, çevresel ve ekonomik faktörleri minimize ederek maksimum üretim kapasitesi sağlayacağı düşünülmektedir (Pan, ve diğerleri, 2015, s. 1).

Bu araştırmalar sonucunda Kuzey Amerika ve Avrupalı üreticiler, bir yandan iklim değişikliği ile bağlantılı olarak çevresel standartlar konusundaki yükselen baskılar ve sürdürülebilirlik riskiyle karşı karşıya iken öte yandan da "Çin fiyatları" ile rekabet sorunu ile yüzleşmektedirler (Wright, 2014: 49). Ancak yüksek katma değerli ürünler ve endüstriyel varlıklar konusunda daha iyimser bir öykü de bulunmaktadır. ABD ve AB ülkeleri, kablosuz sistem entegrasyonu teknolojileri, kablosuz kontroller, makina iletişimi ve üretim sistemleri unsurlarını içeren Siber-Fiziksel Sistemlerin (CPS) kullanımı ve geliştirilmesi konusunda öncülük etmektedirler. Örneğin; General Electric ve Rolls Royce ortak geliştirdikleri jet motorunun üretiminde geçmiş uçuş bilgileri yanında sensörler yardımıyla anlık uçuş bilgilerini de üretim geliştirme aşamasında kullanmaktadırlar (Kaynak,Alçın ,Dai, ve diğerleri, 2012)
Siber-Fiziksel sistemlerin üretim, lojistik ve hizmetlerle entegrasyonu sonucunda bugünün fabrikalarının kayda değer ekonomik potansiyele sahip Sanayi 4.0 fabrikalarına dönüşmesi mümkün olacaktır (Kaynak,Lee, E.A., 2006)

METODOLOJİ

Bu çalışmada; üniversite mühendislik fakültesi öğrencilerinin çevresindeki gelişmelere ne kadar duyarlı ve sanayi sektörünün gelişimine ne kadar uyum sağlayabildiği çeşitli anket sorularıyla ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına baktığımızda anketimize 131 kişi katılmıştır. Örneklem içersindeki 21 tanesi tutarsız cevaplardan ve soruların boş bırakılmasından dolayı elenmiştir. Cinsiyet dağılım oranı olarak % 72 (79) si erkeklerden %28 (31) i kadınlardan oluşmaktadır.Katılımcılar mühendislik fakültesi son sınıf öğrencileri ve yeni mezun mühendislik fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.Katılımcılar Endüstri 4.0 hakkında ve Kalkınma Ajansları hakkında bilgi seviyelerini ölçen,bazı ucu açık soruların da bulunduğu çevirimiçi bir anket gerçekleştirilmiştir.Endüstri 4.0 ülkemizde yeni bir anlayış,yeni bir kavramdır. Dolayısıyla Endüstri 4.0' ın uygulayıcısı olacak bir kesim olan mühendislik öğrencileri ve mezun durumundaki mühendis adayları hedef kitle alınarak bu kavram sorgulanmıştır. Ankette 4 tip soru şekli vardır.İlk kısım Endüstri 4.0 ı etkileyecek olan kişisel özellikleri sorgulayan başlangıç soru grubudur. İkinci kısım Endüstri 4.0 ın temel ilkelerini içeren katılımcının Endüstri 4.0 bilgisini sorgulayan soru grubudur. Üçüncü soru grubu ile Kalkınma Ajansları'nın farkındalığı ölçülmeye çalışılmıştır.Son grup olarak da Fırat Kalkınma Ajansı'na özel, sektörel bazda bazı bilgilerin ulaşılması amaçlanmıştır.

Anket toplam 30 sorudan oluşmaktadır. Her sorunun kendisine göre farklı derecelendirme notları vardır. Bazı gruptaki sorular (1) Evet (2) Hayır olarak, bazı gruplardaki sorular ise Endüstri 4.0 ile bilgi sahibi olup olmadığı 5'li likert ile ölçülmüştür. Katılımcılardan bilgi istenen sorular da katılımcıların verdiği yanıtlara göre derecelendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda verilen cevaplar ışığında çeşitli testler uygulanmıştır. Bu testler uygulanırken SPSS programından yararlanılmıştır.''Endüstri 4.0 ile optimizasyon sağlanacak'' ve ''Sektörler gelecekte Endüstri 4.0 paralelinde gelişmek zorundadır'' sorularının sonuçları arasında korelasyon testi yapılmıştır. Korelasyon Testi ile bu iki cevap arasında bağlantı olup olmadığının bulunması amaçlanmıştır.Aynı örnekleme T-test uygulanmıştır.T-test ile ''Endüstri 4.0 konusunda bilgi seviyeniz'' ve ''Endüstri ile ilgili çalışmalara dahil olmaktayım'' sorularına verilen cevaplara göre cinsiyet anlamında farklılık olup olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Çalışmada Endüstri 4.0 ve Kalkınma Ajansı konularında bilgilerini ve algılarını ölçmek amacıyla 30 anket sorusu internet üzerinden mühendis adaylarına ve yeni mezun mühendislere sorulmuştur. Bu bölümde öğrencilerin Endüstri 4.0 'a ilişkin bulguları ile Kalkınma Ajansları'na olan farkındalığın bulguları sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Öncelikle ''Endüstri 4.0 ile optimizasyon sağlanacak'' ve Sektörler gelecekte ''Endüstri 4.0 paralelinde gelişmek zorundadır'' anket sorularının arasındaki bağlantıyı ölçmek adına korelasyon testi uygulanmıştır. Korelasyon testi, iki grup arasında doğrusal ilişkinin olup olmadığını ölçmektedir.Eğer ilişki var ise bu ilişkinin derecesi korelasyon katsayısı ile ölçülmektedir.Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değerler alır.Uygulanan testte r değeri 0,70 ve üzerinde çıktığında yüksek bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. 0.90 ile 1 arasında olduğunda; çok kuvvetli 0.70 ile 0.89 arasında olduğunda; kuvvetli 0.50 ile 0.69 arasında olduğunda; orta 0.30 ile 0.49 arasında olduğunda; düşük 0.00 ile 0.29 arasında olduğunda; zayıf bir ilişki olduğu ifade edilir.

Tablo-1 de gösterildiği gibi 'Endüstri 4.0 ile optimizasyon sağlanacak' ve sektörler gelecekte 'Endüstri 4.0 paralelinde gelişmek zorundadır' değişkenleri arasındaki korelasyon katsayısı 0,512' dir. Bu sonuç 2 değişken arasındaki ilişkinin orta derecede olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Elde edilen korelasyon sonuçları

		Endüstri 4.0 ile optimizasyon sağlanacak.	SektörlergelecekteEndüstri4.0paralelinde gelişmek zorundadır.
Endüstri 4.0 ile optimizasyon sağlanacak.	Pearson Correlation	1	,512**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	110	110
Sektörler gelecekte Endüstri 4.0 paralelinde gelişmek zorundadır.	Pearson Correlation	,512**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	110	110

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Bu çalışmada ikinci test uygulaması olarak T-test uygulanmıştır. T-test'in uygulanabilirliği için iki farklı grup belirlenmelidir. Bu testte iki grup kadınlar ve erkekler olarak belirlenmiştir.Bu iki farklı grubun sorular hakkındaki tutumu,bilgisi T-test ile ölçülmektedir.Kadınlar ve erkekler arasında Endüstri 4.0 bilgisi hakkında belirgin bir fark olup olmadığını araştırılmıştır.

Tablo 2. Grup istatistiği T-Test

	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Endüstri 4.0 konusunda bilgi seviyeniz	Erkek	71	2,76	1,177	,140
	Kadın	39	2,51	1,211	,194
Endüstri ile ilgili çalışmalara dahil olmaktayım	Erkek	71	1,52	,503	,060
	Kadın	39	1,54	,505	,081

Analiz sonuçlarına göre, yukarıdaki Tablo-2 de görüldüğü üzere araştırmaya katılan 71 Erkek ' Endüstri 4.0 konusunda bilgi seviyeniz değişkeninde ortalama 2,76 iken araştırmaya katılan 39 Kadın için ortalama 2,51 bulunmuştur. Bu durum aralarında belirgin bir fark olmadığını ortaya koymaktadır. 'Endüstri 4.0 ile ilgili çalışmalara dahil olmaktayım' değişkenin ortalama değeri erkekler için 1,52 iken kadınlar için 1,54'tir. Erkek ve kadın arasında ciddi oranda bir fark bulunmamaktadır.Ancak arasındaki bu farkın anlamlı bir fark olup olmadığını Tablo-3'te Sig. (2-tailed) değerinden anlayabiliriz. Anlamlılık değeri olan bu değer 0,05'den küçük olduğu zaman iki grup arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3. Bağımsız Örneklem Testi

		Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Interval of the Lower	Interval of the Upper
Endüstri4 0konusun dabilgisevi yeniz	Equal variances assumed	0,126	0,723	1,045	108	0,298	0,248	0,237	-0,222	0,717
	Equal variances not assumed			1,037	76,463	0,303	0,248	0,239	-0,228	0,724
Endüstriile ilgiliçalışm alaradahil olmaktayı m	Equal variances assumed	0,130	0,719	-0,173	108	0,863	-0,017	0,100	-0,216	0,182
	Equal variances not assumed			-0,172	78,119	0,864	-0,017	0,101	-0,217	0,183

Bağımsız örneklem testinde Tablo-3 te görüldüğü gibi Significant (2-Tailed) anlamlılık değerine bakılmıştır. Anlamlılık değeri olan bu değer 0,05'den küçük olduğu zaman iki grup arasında anlamlı bir fark olduğu için yapmış olduğumuz analizde anlamlılık değeri 0,298 > 0,05 tir. 'Endüstri 4.0 daki bilgi seviyeniz' anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Aynı şekilde 'Endüstri 4.0 ile ilgili çalışmalara dahil olmaktayım' analizi içinde 0,863 > 0,05 olduğu için anlamlı bir farklılık yoktur.

110 öğrenciye uygulanan 'Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Endüstri 4.0 Algısı' ölçeğinden elde edilen sonuçlarının güvenirliği için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır (0.73).

Tablo 4 .Güvenililirlik Testi

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,729	,717	28

Tablo-4 te görüldüğü üzere *28 değişken üzerinden güvenilirlik analizini yaptığımızda; Cronbach's Alpha değerinin 0.729 çıktığı görülmüştür. Alpha değerinin 0.70 üzerinde olması halinde güvenilir olduğu varsayıldığı için bulunan sonucun güvenilir olduğu söylenebilir.*

Tablo 5 . Tüm öğelerin toplam istatistiği

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Endüstri ile ilgili çalışmalara dahil olmaktayım.	68,51	112,766	-,139	,347	,735
Cinsiyet	68,68	111,081	,022	,173	,731
Endüstri 4.0 Türkiyede hemen yerini alacaktır.	67,81	106,486	,296	,384	,720
Endüstri 4.0 ile optimizasyon sağlanacak.	68,75	107,329	,259	,621	,722
Sektörler gelecekte Endüstri 4.0 paralelinde gelişmek zorundadır.	68,52	107,133	,224	,455	,723
Endüstri 4.0 Türkiyenin hızlı kalkınmasına olumlu etki yapacaktır.	68,53	106,875	,231	,500	,723
Endüstri 4.0 ın risklerinin olduğunu düşünüyorum.	68,23	106,012	,265	,355	,721
Endüstri 4.0 ile farklı alanlara yönelebilirim.	68,28	105,470	,312	,990	,719
Endüstri 4.0 sistemini anlatan eğitim programları olursa katılırım.	68,27	105,228	,328	,990	,718
Endüstri 4.0 konusunda bilgi seviyeniz	67,36	117,867	-,300	,592	,759
Kalkınma ajansları hakkında bilginiz var mı	67,95	108,099	,070	,471	,735
Kalkınma ajansları ne amaçla kurulmuştur.	67,17	104,841	,200	,377	,725
Kalkınma ajansı hakkında	67,95	116,337	-,234	,544	,757
Bölgesel teşvikler hakkında bilginiz var mı	68,33	109,360	,207	,386	,725
FKB hangi sektörler öncelikli olmalıdır	67,03	102,504	,327	,322	,716
Bingöl'deki sektörlerin olumlu yanları nelerdir.	66,91	101,863	,335	,433	,715
Bingöl'deki sektörlerin olumsuz yanları nelerdir.	66,22	89,346	,633	,695	,684
Elazığ'daki sektörlerin olumlu yanları nelerdir	66,80	96,528	,602	,729	,696
Elazığ'daki sektörlerin olumsuz yanları nelerdir	66,28	87,048	,653	,785	,680
Malatya'daki sektörlerin olumlu yanları nelerdir	66,01	92,358	,591	,706	,691
Malatya'daki sektörlerin olumsuz yanları nelerdir	66,37	103,465	,462	,514	,712
Tunceli'deki sektörlerin olumlu yanları nelerdir	66,45	102,745	,462	,485	,711
Tunceli'deki sektörlerin olumsuz yanları nelerdir	65,86	96,412	,497	,624	,701
Bulut bilişim ve bulut teknolojisi hakkında bilgi sahibiyim.	67,21	106,644	,118	,594	,732
Patent başvurusu konusunda bilgi sahibiyim.	67,67	106,204	,187	,426	,726
Karanlık fabrika kavramını duydunuz mu.	68,13	107,562	,084	,489	,735
Karanlık fabrika hakkında bilgi veriniz.	68,30	110,469	,094	,381	,728
İnovatif firmaları takip ederim.	67,40	105,178	,179	,618	,727

Yukarıdaki Tablo-5 e göre 28 değişkenden herhangi birini sildiğimizde Cronbach's Alpha değerinin artma ihtimali varsa, uygunluk şartları içinde bu durum yapılabilir Tablo -5 te Cronbach Alpha if Item Deleted değerine *baktığımızda herhangi bir değişkeni sildiğimizde varolan alpha değerinin (0.729) üstüne çıksada belirgin bir değişiklik olmadığı Tablo-5'te verilen değerlerde görülmüştür. Bu sebepten dolayı değişkenlerimizden herhangi birisi çıkarılmamıştır.Değişken sayımız 28 olarak kalmıştır.*

ANALİZ VE SONUÇ

Bugüne kadar bütün sanayi devrimlerinin gerçekleşmesiyle birlikte üretim ve hizmet sektöründe rekabet edebilmek adına şirketleri değişime ayak uydurmaya zorlamıştır. Sanayi devrimlerinin hepsinde gördüğümüz gibi Endüstri 4.0 'da da şirketler rekabet edebilmek için yeni sanayi yapısına uyum sağlamak zorundadır.Bu sistemin en genç halkası olarak bulunan mühendis öğrenciler ve yeni mezunların yeni sistem üzerinde etki edebilmesi için konu üzerine hakim olması gerekmektedir.

Endüstri 4.0 ile birlikte yeni bir döneme girilmektedir.Üretim ve hizmet sektörünün her aşaması değişime uyum sağlamak zorundadır.Bu bağlamda mühendislik alanında eğitim almakta olan öğrencilerin Endüstri 4.0 hakkında bilgi seviyesini ölçmek için yapılan anket çalışmasında çarpıcı sonuçlara ulaşılmıştır.

Anket sonuçlarından ve test sonuçlarından elde edilen veriler, katılımcıların öncelikle Endüstri 4.0 hakkında hangi seviyede bilgi sahibi olduğunu ortaya koymaktadır..Katılımcılardan alınan cevaplar genellikle Endüstri 4.0 kavramının henüz anlaşılmadığı sonucunu ortaya koymaktadır.Ancak katılımcılar öğrenmeye istekli bir eğilim içindedirler.Bu sonuç anketteki cevaplardan görülmektedir.Elde edilen bulgulardan bir diğeri de ülkemizdeki inovatif firmaların Endüstri 4.0 açılımında lokomotif rolü olması gerektiği yönündedir.Endüstri 4.0 tanıtımında kongre,konferans gibi akademik düzeydeki etkinlikler,ürün tanıtımları etkin araçlar olarak sayılabilir.

Anket sonuçlarında cinsiyete göre dağılım yapıldığında erkeklerin ve kadınların aynı düzeyde farkındalığı olduğu sonuçlara yansıtmıştır.Dolayısıyla Kalkınma Ajansları'nın Endüstri 4.0 kavramının benimsenmesinde ve tanınmasında önemli katkısı olacağı sonucuna varılabilir.Kalkınma Ajansları'nın temel faaliyetleri arasında olan tanıtım seminerleri,konferansları,teşvik çağrıları Endüstri 4.0'ın yaygınlaşıp ülke sanayisinde kabul görmesine ve uygulamaya geçilmesine önemli bir katalizör olacaktır.

KAYNAKÇA

http://fka.gov.tr/ContentDownload/sss_genel.pdf , 06.06.2017 erişim sağlandı.
http://sbedergi.ibu.edu.tr/index.php/sbedergi/announcement/view/3 06.06.2017erişim sağlandı.
Ersoy,2016:256 SIEMENS'İN ENDÜSTRİ 4.0'A BAKIŞI ve ÇALIŞMALARI Sayı :459 s.48
ALÇIN, S., 2016, Endüstri 4.0 ve İnsan Kaynakları. Popüler Yönetim Dergisi, Sayı: 63, s. 47.
STOCK, T. ve SELIGER, G., 2016, Opportunities of Sustainable Manufacturing in Industry 4.0, Procedia CIRP 40, ss. 536-541.
RAMANATHAN, K., 2014, Industry 4.0: Implications for The Adis Pasific Manufacturing Industry, ss. 24-29.
WRIGHT, P., 2014, Cyber-Physical Product Manufacturing, Manufacturing Letters, sayı: 2, ss. 49-53
DAI, X ve diğerleri., 2012, Wireless Communication Networks for Gas Turbine Engine Testing, Rolls Royce Internal Publications.
LEE, E. A., 2006, Cyber-Physical Systems Are Computing Foundations Adequate? NSF Workshop on Cyber-Physical Systems: Research Motivation, Techniques and Roadmap, Austin, Texas.
SELEK, A. (2016, 08 05). Endüstri Tarihinde Kısa Bir Yolculuk. Türkiye'nin Endüstri 4.0 Platformu: http://www.endustri40.com/endustritarihine-kisa-bir-yolculuk/ adresinden alındı
SCHUH, G., POTENTE, T., WESCH-POTENTE, C., WEBER, A. R., & PROTE, J. P. (2014). Collaboration Mechanisms to İncrease Productivity in the Content of Industrie 4.0. Robust Manufacturing Conference (s. 51-56). Elsivier B:V
PAN, M., SİKORSKİ, J., KASTNER, C., AKROYD, J., MOSBACH, S., LAU, R., & CRAFT, M. (2015). Applying Industry 4.0 to Jurong Island Eco Industrial Park. The 7th International Confreance on Applied Energy-ICAE2015 (s. 1536-1541). Elsevier
CAN, A. V., KIYMAZ, M., (2016) Bilişim Teknolojilerinin Perakende Mağazacılık Sektörüne Yansımaları: Muhasebe Departmanlarında ENDÜSTRİ 4.0 ,*Etkisi Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2016 Sayı: CİEP Özel Sayısı S.110*

NGOs and Local Development: The Case of Tunceli

STK'lar ve Yerel Kalkinma: Tunceli Örneği

Murat ÖNDER[1], *Emrah AYHAN*[2]

Abstract - The sources of civil society in Turkey can be found in pre-Ottoman period. However, development of civil society in the modern sense has increased parallel to democratization movements and arguments about minimizing the role of state on economy in the world since 1980s. Since then, the issue of civil society has become essential in both political and developmental studies. Especially, Non-Governmental Organizations (NGOs) have appeared as significant actors affecting decision-making processes together with the "governance" approach. The ideas of minimizing the interventionist attitude of state in economy and society, and establishment of democratic culture opened a new area for NGOs in politics and administration. On the other hand, the idea of providing public goods and service by third sector made NGOs significant in development issues. NGOs, which are acting at the local level, have become crucial actors in operating regional development policies, because they are familiar with unique socio-economic and political characteristics of their communities and regions. Therefore, they helped to change traditional understanding of regional development policies, which are created by top-down policies and one-fits-all approach. In order to fill the gap between individuals and state, NGOs contribute to local development by cooperating with private sector and public institutions. However, there are various factors affecting NGO capacity, and these factors might even change from one country to country or even region to region. The purpose of this study is to evaluate of NGO capacity and the impact of NGOs on local development. In this context, after explaining the general framework of the relations between NGOs and local development, the factors affecting NGO capacity are investigated by Civil Society Index (CSI) and SWOT (Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats) analysis in the case of Tunceli, Turkey. In addition, the capacity of NGOS and their impacts on local development are discussed by using statistical data gathered from official institutions and the results of previous studies from primary and secondary sources.

Keywords: NGO capacity, governance, local development, nonprofit sector, Tunceli

Özet - Türkiye'deki sivil toplumun kökenleri Osmanlı öncesi döneme kadar gider. Ancak modern anlamda sivil toplumun gelişmesi, 1980'li yılların başında dünyada meydana gelen demokratikleşme hareketleri ve devletin özellikle ekonomik alandaki rollerinin azaltılması tartışmalarına paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra sivil toplum hem siyaset hem de kalkınma çalışmalarında önemli bir konu olarak gündeme gelmiştir. Özellikle yönetişim yaklaşımının etkisiyle, karar alma süreçlerine güçlü aktörler olarak dâhil olan Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK'lar) etkisi giderek artmıştır. STK'ların siyaset alanında önemli olmasının sebebi devletin ekonomik ve sosyal alanlardaki müdahaleci tavrının kısıtlanması ve demokrasi kültürünün yerleştirilmesi düşüncelerinden kaynaklanırken, kalkınma alanında sıkça dile getirilmelerinin sebebi ise artık kamu ürün ve hizmetlerinin STK'lar tarafından da sağlanması çabalarıdır. Yerel düzeyde aktif olan STK'lar, bulundukları topluluk ve bölgelerin kendine özgü sosyo-ekonomik ve siyasal özelliklerini bildikleri için bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasında önemli aktörler haline gelmişlerdir. Bu nedenle, geleneksel tepeden inme ve her bölgeye uyan tek tip kalkınma politikaları anlayışında değişikliğe katkı sağlamışlardır. STK'lar, birey ile devlet arasındaki boşluğu doldurmak için bireylerin ihtiyaçlarını özel sektör ve kamu kurumlarıyla iş birliği yaparak yerel kalkınmaya katkı sağlamaktadırlar. Ancak STK'ların kapasitelerini etkileyen çeşitli faktörler, ülkeden ülkeye hatta bölgeden bölgeye değişmektedir. Çalışmanın amacı Tunceli örneği üzerinden STK'ların kapasitelerini ve bu örgütlerin yerel kalkınmaya olan etkilerini ölçmektir. Bu kapsamda, Türkiye genelinde STK'lar ve yerel kalkınma arasındaki ilişkinin genel çerçevesi çizildikten sonra, Tunceli özelinde STK kapasitesini hangi faktörlerin etkilediğini belirlemek için Sivil Toplum Endeksi (STE) ve FTÜZ (Fırsatlar, Tehditler, Üstünlükler ve Zayıflıklar) analizi yöntemleri kullanılmıştır. Bunlara ek olarak, birincil ve ikincil kaynaklardan yapılan literatür taraması sonuçları ve resmî kurumlardan elde edilen istatistiki veriler ışığında Tunceli örneğinde sivil toplumun kapasitesi ve yerel kalkınmaya katkıları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: STK kapasitesi, yönetişim, yerel kalkınma, kâr amacı gütmeyen sektör, Tunceli

[1] Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Political Sciences, Political Science and Public Administration, Ankara, Turkey, muratondere@gmail.com

[2] Research Assistant, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Political Sciences, Political Science and Public Administration, Ankara, Turkey, emrahayhan@hotmail.de

INTRODUCTION

In the developing, changing, and globalizing world, the importance of local governments has increased considerably, and due to the increasing population and expanding cities, resources have become insufficient. Local governments, especially small-scale ones, have gone on to establish associations and have developed cooperation with other local governments and NGOs to use resources more effectively and to develop faster. Local governments and municipal associations, which have great priorities in the context of international, national, regional, and local development, are largely failing due to basic problems such as population shortage, budget, resource constraints, and equipment inadequacy. One of the most specific examples that can be given at this point is Tunceli, which is the second least population province of Turkey with a population of 82.193.[3] Progress and development remain at a very low-level due to the negative geographic conditions to settle or invest, and issues of terror and violence. The budget of the local administration depended on the finance from the central government. Although the state provides some incentives for the investor, they are not very interested in investing in Tunceli, because the profit margin in the region is low. Therefore, the activities of NGOs (Non-Governmental Organizations) in this region have vital importance.

Parallel to the developments in the world, there have been significant changes in the non-government sector in Turkey after 1990's. For example, in 1996, the Habitat Conference took place in Turkey, drawing attention to the growing importance of the non-profit sector worldwide (Ministry of Foreign Affairs of Turkish Republic, 2011). Just three years later, in 1999, the Marmara earthquake caused the death of more than 20,000 people, and massive destruction of the region. In the face of this catastrophe, non-profit organizations have shown that they are more effective than the government in some respects in terms of collecting great support in the form of volunteering or donations from the public, and in meeting urgent social needs (Özer and Akçakaya, 2014). As a matter of fact, non-governmental organizations have played important roles in such situations and in some areas that the state cannot reach immediately.

Governments are not easily and directly involved to provide local public services from centre which has been discussed in the context of negative aspects of central administrations. The remedy efforts have been made to ensure that local public services are actively provided by means of governmental structures such as local governments and local government associations, as well as non-governmental organizations. Non-governmental organizations play very important intermediary role. The existence of non-governmental organizations other than governmental organizations and state structures operating in local and national and international scales in our country and in the world, especially in Tunceli, is very important to close this gap. These structures, which are called non-governmental and nonprofit organizations, are called civil society organizations or civil society institutions in our country. Civil society organizations, however, are not the exact counterparts of non-governmental organizations. For this reason, we will use the expression of NGOs (non-governmental organizations), which have a broader scope under the same heading, instead of civil society organizations (Önder, 2010).

In Turkey, Non-governmental sector has undergone a great transformation in the last 10 years. For example, in 1996, the Habitat Conference took place in Turkey, drawing attention to the importance of the non-profit sector worldwide. Following this, the Marmara earthquake occurred in 1999 caused death of more than 20,000 people and devastation of the region. In the face of this catastrophe, NGOs have shown that they are more effective than the state in some respects such as volunteering, donations and meeting urgent social needs (Önder, 2010).

[3] http://www.nufusu.com/il/tunceli-nufusu (Accessed: 20.09.2017)

In the study, we examined the factors influencing NGOs' contribution to local development in Turkey and Tunceli in particular. At this point, we assume that the relations between local governments and non-governmental organizations are strong, that political cultures are prone to democracy, and non-governmental organizations have a higher contribution to local development in places where the level of education is high (Aslan, 2010). This study is based on literature review of previous scientific studies and secondary source of data gathered from official institutions.

Firstly, we describe the conceptual framework of local governments, local development and NGOs, and their relations with each others. Secondly, we briefly discussed the historical development of NGOs since the Ottoman Empire. And then, we examined the relations between NGOs and local development through the case of Tunceli. In the conclusion of the study, the discussions and opinions in the previous sections are summarized. As a result, if all the data obtained are to be deduced, the result is that NGOs in Tunceli have more utility in local development than Turkey in general. The NGOs in the region have gained a wider field of work, as the people in the region have a distant understanding of the state as a political culture (TUSEV, 2006). Moreover, the task of conducting activities in Tunceli, where the profit-based private sector is not invested due to economic, political, and geographical conditions, NGOs become significant actors. For this reason, NGOs in Tunceli have been more effective and have played an important role in the development of Tunceli.

CONCEPTUAL FRAMEWORK: LOCAL GOVERNMENT, LOCAL DEVELOPMENT AND NGOs

Where there is more than one person, there are always the concepts of government, governing, and governed. These concepts constitute an administrative system and each individual has more or less knowledge about the administrations in their communities. These administrative systems vary from country to country or from time to time. While some countries have a centralized administrative structure, some countries favor administration with smaller units. Especially until the eighteenth century, countries were usually governed from a center, and the people who were subject to this centralized administration accepted that any decision would be given by an absolute authority. However, most of developments in the world and changes (especially the French Revolution and later emerging libertarian and democratic discourses and trends) have led to changes in the managerial systems of most countries (Önder, 2010). The central system, which has been used by the states have problematic relations with local units, even if they help to maintain the territorial integrity of the country, benefit from economies of scale and increase the speed of decision-making. Nevertheless, important concepts such as citizen participation, subsidiarity and efficiency in service were significantly ignored in these strong central systems.

Many countries have started to establish more effective local systems instead of traditional centralized systems. Even countries with unitary structure increase the number of local administrations in the context of democratization and efficiency in providing service locally. The scholars of public administration and political science see local governments as the assurance of democratization or the democratic efficiency of the country. The increase in the value of local governments has brought about the concept of local development. Countries that have embraced the idea of statism for a long time, want to achieve development in their centrally controlled monopolies, but they were not successful in long term. They have failed in maintaining participation, subsidiarity and efficiency in public service (Önder, 2010). Together with logic of locality, a new structuring of civil society organizations have become important to meet demands of communities locally. The concept of civil society organizations has been broadened to non-governmental organizations worldwide. The concept of non-governmental organizations is based on volunteerism, and it ensures that the development depends on the degree of liberation from the state monopoly. At this point, the contribution of NGOs to local development cannot

be denied. Through the influence of change and development, the interaction between local development, local governments and NGOs and their contribution form the basis of our research.

Local Government

First of all, it is more accurate to talk about the concept of local government and local development. Local governments are public entities with separate income, budget, and staff who have the duties and authorities determined by the legislature in order to meet the common needs of the local community living in a particular geographical area (Özer and Akçakaya, 2014: 1). Local governments have great importance for the participation of people in providing management and service.

These current structures of local government have served as subsidiary organizations of the central government for many years in most of the unitary countries. Until the 20th century, local administrators were appointed by the central authority, instead of the expectation that local governments are elected by democratic elections. This is contrary to the concept of democracy in the administrative sense. However, local administrations have been strengthened by the support of international organizations and globalization process at the beginning of the 21st century.

Local Development

Local governments are constantly evolving because of the changing world dynamics and conditions. main reason for this is to provide the development in the local area and to meet demands of the citizens more effectively. Each country has sought effective management systems for development throughout history. The pursuit of development in terms of economic, intellectual, political, administrative and cultural capacities has been directed by each society's own methods (Özer and Akçakaya, 2014). On the other hand, the concept of local development has primarily aimed at creating more affordable living places through the economic, cultural and political developments. The fulfillment of this aim is defined in the literature as: “It is a participatory development process that supports partnership and cooperation activities between public and private sector actors in a particular region using local resources and competitive advantage, with the key objectives of creating an appropriate work environment and promoting economic activities that allow for the common formation and implementation of a common development strategy” (Özer and Akçakaya, 2014: 353). Local governments have a very important position in this development process. The real aim during local development is to understand how development has been affecting the people in the region, because local development should be achieved on an equal basis without monopolizing a number of people. In short, main objectives of local development should be; raising the quality of life, working on infrastructure and superstructure, increasing economic welfare, creating new opportunity areas and having a fair distribution in doing so.

The concept of local development is divided into five main areas: physical, social, cultural, economic and political. Firstly, the concept of physical development is very important because it affects economic development as well. Movements such as physical planning, reconstruction, infrastructure (road, water, and sewerage), transportation, traffic, urban transformation-renewal, equipment (park, garden, playground and sports field etc.) and ecological equilibrium protection are the important issues of physical development. This development ensures that those living in the local areas will be able to stay in that area instead of migrating to more populated metropolises due to the opening of new business lines and formation of additional employment. In developed countries, the local territories that established improved infrastructure make it advantageous for qualified people to reside in that region. However, this situation is the opposite in our country. In Turkey, the migration from the less-populated local regions to the high-populated central regions is constantly increasing. Secondly, the concept of social development emerges as a necessity for human-centered development. This concept is generally aimed at social development by showing a fair distribution in the social field services. The recognition

of the rights of education, health, housing, and security for every citizen in the living area increases the level of social welfare and solidarity among people, so the problem of social injustice can be resolved. The target groups of social development are usually low income people, old people, children, young people, women and people with disabilities. The social-satisfaction in these groups will affect the whole environment. Therefore, development can also be positive due to this interaction.

The third area that influences development is cultural factors. The development of a society occurs primarily through the rise of the cultural and educational level of the masses in a society. It is especially important that cultural facilities can be established and functionally maintained. In addition, the cultural festivals and panels can provide development and change for the people. This will play an important role at the point of development. In cultural development, central government and local government are not the only actors. In fact, there is a significant contribution of NGOs to cultural development.

Economic development follows physical, social and cultural developments. Actually, economic development is the continuation of physical development. If there is not a enough infrastructure, it is very difficult to achieve economic development in a region. The lack of infrastructure and superstructure cause deficiencies in employment and trade. As a result, people might not even have access to main resources to establish better lives. These shortcomings can potentially force people to migrate, and migration cause the appearance of crooked cities.

As the last area of development, we examine the concept of political development. Local governments are a school in terms of people's participation in governance. In terms of political development, the participation of the people and the developments in the culture of democracy are very important. Administrators are expected to use different ways for participatory and transparent administration for long term benefit. If the free participation of the people in the political arena is high, this is more likely affects political development positively. As an example of political development in the local sphere, it is important for the people's assemblies to make joint decisions.

The Evolution of NGOs

The unitary system of nation-state that emerged after the 18th century lost the significance and international unity and cooperation became dominant because of globalization process. In addition, NGOs have been established as autonomous communities based on the concept of social benefit and volunteerism. These organizations are financed mostly with aid, membership fees and state subsidiaries. At the beginning, the control of NGOs was under the authority of central government like the local governments. However, NGOs are more autonomous and they are not strictly under the control of central governments today. Especially at the end of the 20th century, the effectiveness of NGOs has sharply increased, so these organizations have been claimed to be the greatest invention of the 20th century (Salamon, 1997: 60). Non-governmental organizations today have become an important element of social structure, and they have also become influential actors in the international system.

Non-governmental sector appeared as a third sector which is an alternative to state failure in the market. This sector is voluntary-based, and it constitute more than %6 of USA national economy (Urban Institute, 2001) and %10 of employment (The Nonprofit Almanac, 2001).

NGOs include organizations that provide some social services to households at unrequited or negligible prices (Önder, 2006). NGOs such as associations and foundations play a crucial role in world economy, national economies and the social system. It is possible to summarize the basic elements of NGOs as follows (Ott, 2001; Salamon, 1997):

1. NGOs are based on value, giving, self-sacrifice and volunteerism.

2.Their purpose is usually to create a better world.
3.They are mostly financed by the donation economy.
4.They are intermediary for the participation of the societies.
5.They provide differentiated services to the pluralistic needs of society.

It can be argued that the realization of civil society, which is very important for democracy, is now largely depends on the existence of NGOs. Groups such as associations, foundations and professional groups, which are called civil society organizations in our country, are known nonprofits, voluntary sector and NGOs all over the world (Önder, 2011). These groups stand out as a third sector that is outside the public and private sectors. The greatest difference to the private sector is that third sector is not profit-oriented. It is perhaps even more important what social, political and economic roles NGOs play in the social structure. Especially after the cold war, NGOs have struggled to adopt the concept of democracy. The passion for democracy around the world has led to an increase in the number of NGOs. In some countries where free elections are not held, it seems that NGOs are trying to increase pressure for the establishment and development of democracy. In short, NGOs enable people with the same intention to come together on a voluntary basis and create policies more effectively, so they are now a very effective political tool in local, regional and even international arena. Some NGOs also carry out the quality of a pressure group on the international scene.

NGOs AND LOCAL DEVOLOPMENT

NGOs have various important contributions to local development. These contributions can be evaluated under four titles: administrative and political contributions, economic contributions, socio-cultural contributions and contributions to education.

Administrative and Political Contributions

The changes and developments in the administrative sciences have resulted in worldwide adoption of the NGO concept. In particular, the concept of localization in the administrative field has become very essential today due to contribution of NGOs. The contributions of NGOs in terms of localization served well, and these contributions have increased effective distribution of resources. These organizations have contributed to democratization in the political arena. It is now easier for the public to participate more effectively in governance and decision-making as a result of the NGOs pressure on state institutions, because they are independent from the government (Ayhan and Önder, 2017). The political aims of NGOs are promotion of democratic citizenship, contribution of participatory democracy and economic development.

Economic Contributions

The notion of economic space as one of the essentials of local development, also has a great proposition for NGOs. The world was previously dominated for a long time by Keynesian ideas advocating that everything must be done by the hands of the government for a long time. However, these ideas have slowly been liberalized, and other new actors have emerged. Particularly the transformation statist structures to liberal ones have been very effective in the development of NGOs. Local governments should have their own self-audit in order to achieve local development. It is very important that resources are used effectively and balanced, so local economic development can take place. NGOs play a major role for this purpose since economic surplus stay within the NGOs to be used for the benefit of community again. Voluntary based services do not bring financial burden, which accelerate development by reducing cost of services.

Socio-Cultural Contributions

With the increase of the effectiveness of NGOs, the participation rate of people in these organizations increases. As a result, NGOs provide more social benefit and contribute to establish a more socialized society. NGOs are not just for social benefit, but also they are to protect the cultural field and the history of the country. NGOs are able to emerge each part of the country; they are able to serve for differentiated needs with different cultural and socio-economic characteristics. Citizens may communicate with each other under the umbrella of NGOs, and they are voluntary supporters of each other. This leads to enhance the concept of solidarity.

Contributions to the Education

Emerging NGOs generally provide scholarships for students in providing better educational basis for current and future generations. People are able to help others living in the same communities via local NGOs. Therefore, they can also provide scholarships, benefits and other programs for students in their communities in terms of increasing solidarity and sense of neighborhood. In addition, most NGOs are heading for the construction of student dormitories for housing schools in order to support education with donations and dues. These kinds of scholarships and school construction by NGOs diminish state monopoly in the provision of services in local areas. However, this is a subsidiary for central governments because it provides more effective services for the students by dealing with them, one to one.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF NGOs in TURKEY

Ottoman Empire Era

Throughout history, education and health services in Islamic countries have been provided by the non-profit sector. Foundations in the Ottoman lands extending from the Balkans to Yemen were the most important philanthropic institutions (Çizakça, 2006). A total of 687 foundations were established in Aleppo (present-day Syria) between 1718 and 1800 (Keleş, 2009). Evidence suggests that foundations have evolved not only in the Ottoman Empire but in the whole of the Islamic world, from the Atlantic to the Pacific, from Morocco and Algeria to India and far away from Malaysia and Indonesia (Önder, 2010).

The Historical Development of NGOs in Anatolia began with Ahi Order (Ahilik) during the 11th century and lasted until 19th century. Ahi Order or Ahi Institutions are known to be first professional NGOs in our history, Ahi means brother in Arabic. The Ahi Order tried to keep the harmony of the society. Moreover, it had Islamization effect in the society. Ahi Order has adopted the Sufi Islam, more specifically the Bektaşi belief. Therefore, Ahis introduced the Turkish-Islam into nomadic Turkish masses. Although Ahi Order has some NGO qualifications, it is not the typical NGO as we see today.

Because of the Selchuks and Ottoman Empire's patrimonial, strong structure, Ahi Order did not have any opposition power against the Sultan. Ahi Order is sometimes compared with Masonry. The guild effect of Ahi Order is the essence of most of the NGOs in today's Turkey. Unfortunately, the capitulations had given great advantages to European industries. Ahi Institutions could not stand against this powerful wave from the West. Total dissolution of Ahi Order happened in 20th century.

Republican Era (1923- 1945)

Right of association was established firstly with the 1908 constitution before the Republic, and this right was updated with the law related to Guilds (Cemiyetler Kanunu) in 1909 during Ottoman Empire. These new changes remained in practice until the New Guilds Law (Yeni Cemiyetler Kanunu) in 1938 during

Republic of Turkey which was established in 1923. This document accepted as the main document regulating the life in public sphere for the first 15 years. During the period between 1923 and 1945, they only existed and rather good development for NGOs (Önder, 2010). Moreover, NGOs in this era had strong relationship with the existing party in power -CHP- party of a state. They were not independent and could not intervene the public sphere completely.

Some regulations made in the first years of the Republic have seriously hampered the foundations and the philosophy of civil society in general. As a result, foundations and other NGOs are still not resurrected. Some regulations made during the Republican period can be listed as follows (Aydın, 2006: 37-38):

1. Transfer of schools belonging to foundations in line with the Education Combination Law to the Ministry of National Education and Special Provincial Administrations
2. The amendment of the clause "The foundation cannot be sold"
3. Funding of the Foundation funds to the Statute of Fund and operation in this frame

Multi-Party Era (1945 - 1960)

After World War II, Turkish society experienced great transformations as the other parts of the world. After the Memorandum of Four "*Dörtlü Takrir*", which consisted of Koraltan, Bayar, Köprülü and Menderes, transformation process of Turkey to multi-party system began. With the democratization wave of the Democratic Party, NGOs strengthened and found new areas to grow covering large segments of society after single party dictatorship.

Military Intervention and Memorandums Era (1960 – 1980)

After the military intervention in 27 May 1960, together with political parties, many NGOs were also closed, and Turkish society once again faced with harsh and authoritarian practices of the military bureaucrats/administrators. Some of the NGOs became more and more political and started to intervene political arena. Although the 1962 constitution implemented by authoritarian, strict and non-democratic soldiers, the constitution included many democratic items after probably thinking that they destroyed the opponents. It created a space for NGOs, and public sphere became more open to all citizens regardless of their ideologies in the paper. On the other hand, it created conflict between extreme left and extreme right. 1962 Constitution even gave the right to establish union for police forces which caused division within the police forces. At the end, the country entered an era of open conflicts in the streets due to division of society into different clusters.

Post 1980 era

The military intervention of 12 September 1980 is regarded as an iron fist to the country. All NGOs, trade unions, associations and foundations were closed down. The civil society and NGOs experienced a terrible pressure of juntas on them. The free atmosphere of 1962 constitution vanished. 1982 Constitution tried to build a wall between public sphere and public.

Along with USSR's collapse and the fall of Berlin Wall, the World entered a new era of liberalization and globalization. This era also be supported by communication advancements. Turkey's impression was quick due to re-democratization after the 1980's coup and Turgut Özal's liberal policy implementations. The Kurdish question was the main problem at that time. Although terrorism arose, Turkey's NGOs were opened again, and they tried to intervene the public's needs. This showed significance of voluntary sector in 1999. Two earthquakes caused death of thousands of people, and collapse of many houses. NGOs were the most effective organizations in these times to help people in need financially and emotionally. While state affiliated organizations saved the majority but failed to

rescue some people under the wreckage, an NGO named AKUT (Search and Rescue Association) saved significant number of people. Afterwards, NGOs took an important role in internationalizing of the country.

AK Party Era (2002 – 2017)

In the 1990s, NGOs were mostly volunteer-based and non-professional organizations. However, worker profile became more professional after 2000s. Qualified staff of NGOs created more efficient and effective work in Turkey. Domestic violence against females forced women to organize in NGOs to defend their lives and rights. On the other hand, humanitarian NGOs strengthened and they were internationalized. These kinds of organization have firstly become active during 1990s by sending humanitarian aid to Bosnian people in War. These organizations have experienced rigid bureaucratic control after the post-modern coup in 1997 (Önder, 2010). In AK Party era, TİKA (Turkish Cooperation and Coordination Agency), which is a governmental institution, made joint businesses with NGOs in the overseas too, especially in Africa such as Somalia. A high level of parallelism that is exhibited between the AKP and Islam-oriented Humanitarian NGOs has been the focus of this study. For example, Humanitarian NGOs such as İHH, Deniz Feneri and Doctors Worldwide are members of the National Will Platform (Milli İrade Platformu), which has released many press communiqués in support of the AK Party government (TRT Haber, Milli İrade Bildirisi). It is important to note that only 47 foundations were closed down during AK Party Era, but the number of closed foundations was 64 only in 1997[4].

THE TYPES AND CURRENT SITUATION OF NGOS IN TURKEY

As well as being a cosmopolitan cultural structure of Turkey, there are also various social and administrative structures. Non-governmental organizations cover a very broad spectrum in Turkey and go beyond the definition of civil society organizations. Today, there are considerable increases in the number and activities of local, national, and international NGOs in Tukey. The major reasons for this increase are the civilian initiatives in the issues of the refugee crisis, the terrorist attacks, and the geographical difficulties. NGO types in Turkey are professional associations, unions, occupational organizations, professional chambers, community-based organizations, foundations and associations, as shown in Table 1 (TUSEV, 2006: 41-42). Professional associations constitute the majority among the NGOs.

Table 1: Types of NGOs in Turkey

Type	Number
Professional Associations	108.172
Foundations	4968
Labor Unions	118
Public Unions	83
Employer Union	20
Chambers/Occupational Organizations	4.794
Cooperation/Community-Based Organization	8.575
TOTAL	126.730

Source: dernekler.gov.tr

The capacity of NGO sector was also measured by private giving in communities. When we look at the charitableness ratings of countries, unfortunately, Turkey is far from being a good level in charitableness as shown in Table 2. However, Turkey was second in humanitarian aid worldwide in 2016, and first according to Humanitarian aid per capita. This might imply that our people and community sacrifice a lot if they think and believe that the need is very clear and emergent. Interesting to see Myanmar in indices as first in giving, but they caused catastrophe by killings and violence against the Rohingyan

[4] http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik333.pdf (Access:20.09.2017)

Muslims in 2017. Charitableness and giving are expected to be benefit and solidarity of society as a sign of blessing, not harming the people from different values.

Table 2: The Charitableness Rating of Countries by World Giving Index

Myanmar	1
ABD	1
Canada	3
Ireland	4
New Zealand	5
Australia	6
Malaysia	7
United Kingdom	7
Sri Lanka	9
Trinidad and Tobago	10
Turkey	128

Source: World Giving Index

State and civil society relations in Turkey have a painful history. The New Law on Associations points to positive developments in state-civil society relations. However, the approaches that guarantee civil society's rights and the overlapping of existing practices and over-state control are worrisome. NGOs continue to be reluctant to make critical interpretations of the state, leading to inadequate civil society activities to promote accountability and transparency of the state. Although it begins to move away from the state-controlled civil society model in Turkey, it shows that it will take time to develop a fully stimulating environment.

In the TUSEV Report (2015), the nature of civil society and state relations is examined in the context of autonomy, dialogue and cooperation.

1.Autonomy: There is concern about the transparency and accountability of the distribution of public financing to NGOs. It is stated that the funds should be distributed in line with predefined clear criteria not to damage the independence of the NGOs. There is no obstacle in terms of international activities and cooperation in the direction of the foundations and associations' aims in the legislation.

2.Dialogue: In the process of construction and implementation of the Accessibility, Monitoring and Supervision Regulation, which is carried out under the coordination of the Ministry of Family and Social Policy, it has been determined that a positive process has been carried out in terms of dialogue and partnership. The number of these positive examples is expected to increase. There are, for instance, other examples of dialogue such as the 10th Development Plan carried out by the Ministry of Development and the preparation of the IPA II Civil Society Country Strategy carried out by the Ministry of the European Union.

3. Collaboration/Support: It is observed that public sector-NGOs relations in Turkey have developed more at the local level than central government. Good examples that can be given to the cooperation of the public and NGOs at the local level are: affords of Bursa Nilüfer Municipality to establish participatory municipality, and the participatory budget implementation realized by Diyarbakir Metropolitan Municipality.

4. Tax exemption: Although there are various tax exemptions for NGOs, there is no holistic approach to the issue. There is a %5 tax reduction for donations made by legal entities to the tax-exempt foundations and foundations with public beneficiary status. However, this ratio is below of EU average which is %10.

Professional Associations

Every profession in the world has its own special areas of expertise. At this point, professional associations play an important role in terms of coping with copyright to protect originality. Professional associations exist in Turkey's legal legislation. According to Article 42 of the Law on Intellectual and Artistic Works No 5846, "authors and related rights holders and those persons who reproduce and distribute non-periodical publications by way of acquiring powers to exercise economic rights by contracts concluded in accordance with article 52 of this Law [or] by way of exercising rights on literary and scientific works in accordance with article 10 of this Law, may set up more than one collecting societies in areas which shall be determined pursuant to regulations and uniform statutes to be prepared by the Ministry of Culture and Tourism and approved by the Council of Ministers, in order to protect the mutual interests of their members, the management and pursuit of the rights granted by this Law and the collection and distribution of fees to the right holders".[5] According to the General Directorate of Copyright of the Ministry of Culture and Tourism, there are professional associations such as 10 cinemas, 6 music, 8 science-literature, 1 radio-television, 1 fine arts and 1 theater today.

Unions

Working, production, commerce, development, and economic power are depended on the labour and great efforts of the workers. In this context, the class of the workers and civil servants in our country is working and the prime mover. The trade unions that are established in order to make the voice of the employees more prominent in the face of the employer, the person or the state, and to express their rights and demands more effectively are also being used by the employers at the same time. Throughout the world and Turkey, memberships to labor unions have been declining, however, civil service unions in Turkey seem to get stronger.

Public Unions

Civil servants' unions, which were established to protect the rights of civil servants working in government offices and to express their demands in a common and strong manner, are now united under confederations. Currently, there are 170 public unions in our country and 10 public union confederations composed of them. In the present case, we can say that civil servant unions in our country are very active (dernekler.gov.tr). It can be observed that the rate of syndication is very high when the following data are taken into consideration.

Table 3: The Number of Membership for Public Servant's Unions[6]

Confederation	Membership
Kesk	232,083
Türkiye Kamu-Sen	394,497
Memur-Sen	515,378
Bask	3,627

[5] Detailed information about the Law on Intellectual and Artistic Works No 5846 can be found at: http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/turkey/turkey_lawintellectualartisticwork_entof.pdf (Access:20.09.2017).

[6] https://www.igmetall.de/FES_Laenderbericht_Tuerkei_d59ec85d3b1af938695d17f0fc28f8a5cadabc63.pdf (Access: 20.09.2017)

Birleşik Kamu İş	26,422
Independent	15,450
Total	1.195,102
Number Of Public Servants	1.874,543
Unionization Rate	63.75%

Source: UNESCO

Labour Unions

Trade unions are established by workers to protect the rights of the workers against the state and the employers. They defend the rights of the workers in public and the private sectors to express their demands, but these unions are not very influential in our country. When we look at Table 3, we see that the number of members for public servant's union is high, but they have little influence on the governmental policies about public servants such as salary, replacement an appointment. These unions are divided into different ideological camps, so they cannot unite against the government to protect workers' rights. There are 184 trade unions, and 4 trade union confederations.

Occupational Organizations

Every occupation in every field of society has occupational organizations that they established in order to protect their social, economic, financial or political interests. The roots of these organizations date back to the Organization of Ahi Order in Turkey. It is possible to find an occupational organization for almost all occupations in the society such as from blacksmith to tailor, weaver to pottery. Today, the situation is not different from this historical fact.

In Turkey, there is an established occupational organization for from lawyers to farmers, from carpentry to writers, from industry to parliament for almost all professions. Especially when the Law No. 5362 on "Tradesmen and Artisans Occupational Organizations" introduces the aims and fields of activity of these organizations in detail. The first article of this law states that "The purpose of this law is; To ensure professional and technical needs of tradesmen and craftsmen and their employees, to facilitate their professional activities, to develop them in accordance with the general interests of the profession and to provide vocational training, to protect the professional discipline and morality of the members of the profession in their relations with each other and with the public, To organize the working procedures and principles of the unions, federations and confederations which are the upper institutions of these chambers and chambers of craftsmen and craftsmen in the form of public institutions with the legal personality established."

Community-based Institutions

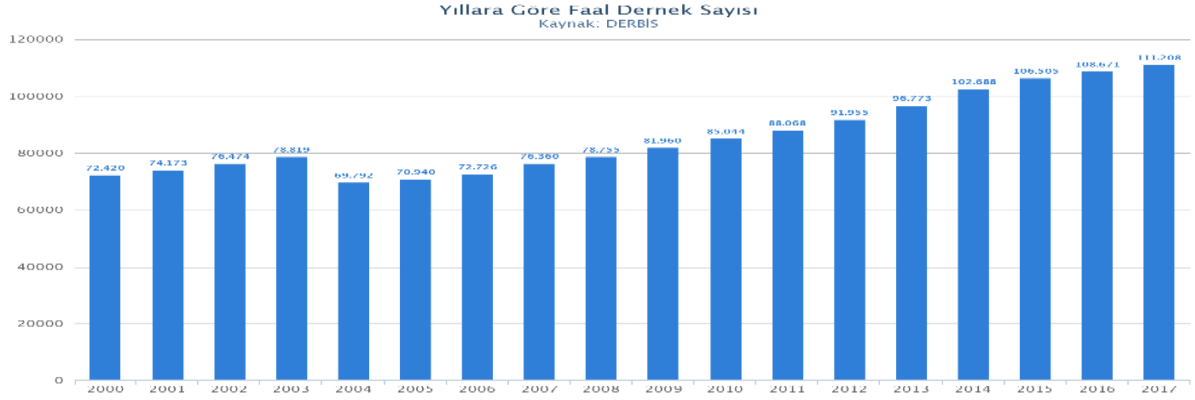
In the 21st century, which is globalizing and increasing communication and transportation opportunities, there is a serious increase in the number of non-governmental organizations especially in the international arena. Almost every country has a large number of citizens residing abroad for various purposes. At this point, "community-based organizations" established by communities that are far from their homeland but with the same common points are among the non-governmental organizations in our country. For example, many communities such as Syrian, Armenian, Greek, Jewish, Georgian or Keldani communities have activities in various regions of Turkey (T.R. Prime Ministry Directorate General of Foundations, 2016). In addition to these types of organizations located in the international arena, community based organizations are also found at the national level. In particular, the communities that the countrymen come together outside the province play an active role.

Foundations and Associations

The foundation is an institutionalized feeling of welfare and solidarity throughout history. In that case, the foundation is a system that aims at the happiness of all mankind. Our country is quite rich at the point of foundations established in order to provide unrequited services to people in a wide range of fields. Foundations offer important contributions to many social, cultural and economic aspects from sports to art, from education for the future and development of the country. When we look at our history, we are faced with a much more active foundation culture today. Evliya Çelebi said: "I have traveled to the eighteen sultanates and kingdoms over the fifty years, and I have never seen so much charity in any place" (vakiflar.gov.tr). Almost all of the public services to which the modern state is nowadays are fulfilled by foundations in the Ottoman Empire, and those who do not contribute to the "good faith hasanat culture" despite their material possibilities have not been well looked upon by the society (T.R. Prime Ministry Directorate General of Foundations, 2016). Donations (32%), zakat and other religion-based donations (17%), corporate donations (14%) are the main sources of income of the foundations (Bikmen-Meydanoğlu, 2006: 30). Since 1980, the number of foundations has increased continuously. In 2017, the total number of new foundations reached 5159 (vakiflar.gov.tr).

One of the most basic building blocks of NGOs is, of course, associations. Associations are very active and influential organizations with very small structures that we frequently encounter in our social lives. What the family means for society means the association for civil society and the non-governmental area. The spheres of activity of the associations are quite broad, and the largest number of non-governmental organizations are associations.

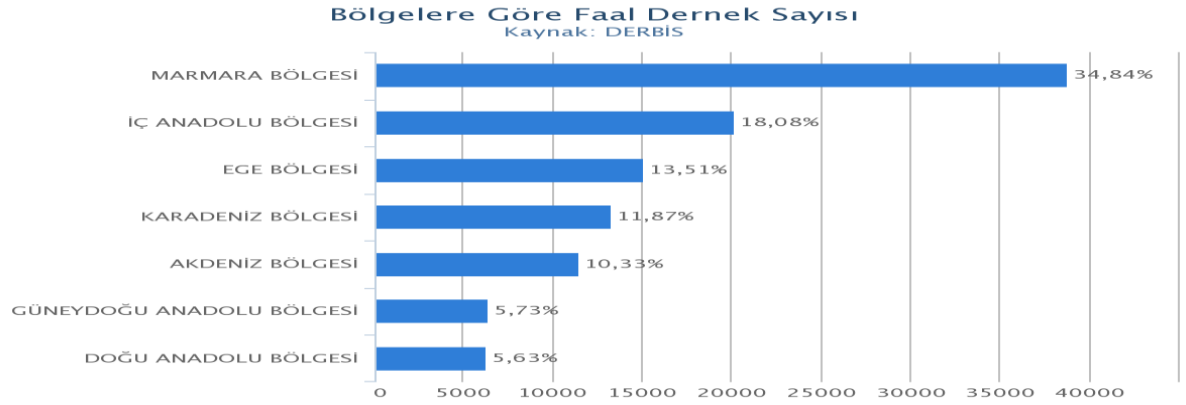
Figure 1: The Number of Active Associations in Turkey, 2000-2017

Source: dernekler.gov.tr

Currently there are 111,208 active associations in Turkey and this number is constantly increasing (dernekler.gov.tr). Law No. 5072 on Associations and Foundations of Public Institutions and Organizations, which was put into force in 2004, prohibited associations and foundations established in public institutions and foundations from operating in these institutions and institutions. Therefore, in 2004, there was a decrease in the number of associations and foundations that were closed due to the existence of assets.

Figure 2: The Number of Active Associations in Different Regions

Source: dernekler.gov.tr

Depending on different regions, it is clear that the largest number of companies operating in the Marmara Region. However, it is observed that in the Central Anatolia Region, the number of associations is almost half of the Marmara Region, because if we take the population of the region as a criteria, the number of associations is close to Marmara Region.

THE CAPACITY OF NGOs IN TURKEY

Civil Society Index

This index examines the state of civil society in four main dimensions (TUSEV, 2006: 45): Structure of civil society (number of members, donation and voluntary rates, existence of umbrella organizations and civil society infrastructure, human and financial resources etc.); The environment in which civil society operates (legal, political, cultural and economic contexts, civil society-state and civil society-private sector relations etc.); Values advocated in civil society (democracy, tolerance, environmental sustainability); The impact of activities undertaken by civil society actors (influencing public policies, strengthening citizens, meeting social needs etc.).

SWOT Analysis of NGOs

Opportunities refer to some factors that should be used for the development of civil society, while threats are factors that can impede the development of the sector and contribution to society. In addition, NGOs have some strengths and weaknesses in their own structures (Bikmen-Meydanoğlu, 2006: 13-17).

Strengths

NGOs demonstrate that they can provide added value to society even though they continue their functions under difficult conditions. The European Union membership process encourages civil society in a wide range of issues, including various rights and freedoms, the provision of financial resources to NGOs, the establishment of links between NGOs, the better use of citizenship rights and the promotion of public awareness. A generous and established philanthropic tradition in society (80%) provides a favorable ground for the development of civil society.

Weaknesses

The visibility of civil society organizations and foundations in Turkey is limited, their role and contribution are limited. The lack of NGOs' technical skills in relation to media and public relations decreases impact of NGOs. Foundations and NGOs do not have influential organizational and project strategy development skills. NGOs act according to the conditions of the day instead of long-term

strategies. Most human resources and management capacities of NGOs and foundations are insufficient in realizing their goals.

Opportunities

One of the two citizens believes that NGOs and foundations can play an active role in solving social problems. In addition, the general public opinion is that philanthropy can make positive developments in society. The state's attitude towards civil society is more encouraging than in the past. The significant increase in civil society movement at the global level and civil society in democratic societies also positively affects the Turkish government. In addition, cross-border cooperation and assistance to the needs-bearing societies of Turkish NGOs is also encouraging.

Threats

Citizen support, participation and acquisition of trust, and co-operation with the state and private sector can last for years, but a single bad example can be enough to damage these relationships. Problems such as poor management committees, the lack of good governance principles may lead to ineffective organizational structures. The inadequacy of tax incentives that direct the donations of institutions and individuals to NGOs restricts NGOs' contribution to society.

Revenues of NGOs

NGO resources are provided from activities such as special activities, grants, donations and projects (Önder, 2010).

1.Revenue Generating Activities

In order to ensure the sustainability and activities of the institution, a resource is needed. We can separate the income-generating activities in four ways: (1) economic activities, (2) meeting costs, (3) businesses linked to NGO mission and vision, and (4) businesses not linked to NGO mission and vision.

2.Donations and Grants

Grants and donations can be obtained from international organizations, public institutions, embassies, foundations and companies.

3.Special Activities

Special activities are probably the most commonly used resource development, awareness raising method in the world. There are some examples of special activities: (1) Special meals, sightseeing, concerts and sporting activities, (2) Draws, garage sales, kermes, (3) Training activities (signature days, seminars, workshops).

ANALYSIS OF NGOS IN TUNCELI

Characteristics of Tunceli

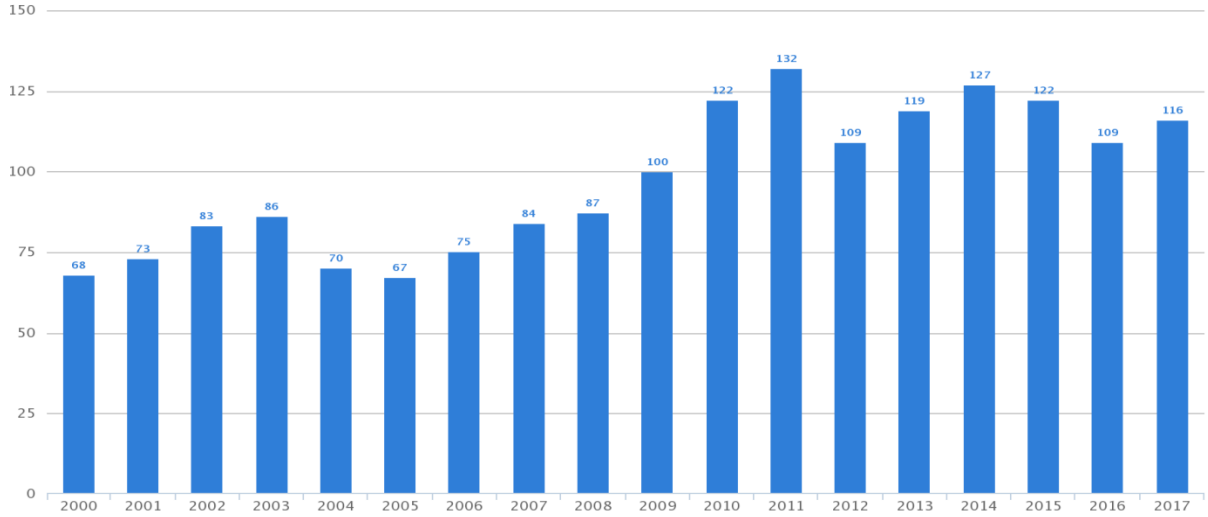
Tunceli's historical and political memory, and social its structure play an incentive role for social organizing in voluntary sector. People gather around a particular purpose

to create benefit through various organizations in modern societies.NGOs in Tunceli try to expect the needs of community. These organizations try to influence public opinion by independent official organs in terms of political, social, cultural, legal and environmental goals. The members of associations, foundations and organizations subject to a voluntary contract. Financial independence of the NGOs increases their abilities to serve communities beter.

NGOs are more active through associations in Tunceli. Tunceli is the first city in NGOs capacity relative to other cities in their TRB1 region. The current legislation is convenient and practical, therefore, the popularity of associations in the region has increased significantly. We can say that the number of associations in the region has increased, and the rate of association got close to Turkey's association rate. The number of membership for associations has also been increasing. There are many fellow countrymen association established outside Tunceli. The associations in Tunceli was established to meet political, cultural, economic, and social demands.

There are 116 active associations in Tunceli in 2017 (dernekler.gov.tr). In 2016, the total number of active associations was 109 and the number of members was 4.907. The highest number of associations is in the areas of Sport, Sustaining Social Values, Professional and Solidarity Activities. Turkey's general association rate between 2010-2013 has increased from 0.119 to 0.125, while this rate has decreased from 0.136 to 0.126 in Tunceli (Solak, 2016: 73). On the other hand, according to the General Directorate of Foundations, there are 8 foundations in Tunceli in 2017. Two of these foundations operate outside of Tunceli (vakiflar.gov.tr).

Figure 3: The Number of Active Associations between 2000-2017

Source: dernekler.gov.tr

The number of NGOs and the rate of membership of individuals of NGOs in Tunceli are at a very low level similar to other cities in the region. People prefer associations in terms of political, ethnic and religious identity issues (Human Rights Association, Pir Sultan Abdal Association), while they prefer foundations in terms of environmental awareness such as TEMA.

If we evaluate distribution of trade union activity through the existing work capacity, we found out that the rate of distribution is the average of Turkey. Moreover, the rate of members for trade union acting against the government is higher than other cities. The ethnic and ideological content in Tunceli have strong connections with union membership. The total number of workers in Tunceli was 4975 in 2015. Only 1107 of these workers were member of an union. The total number of workers as union member is 922.000 in Turkey (dernekler.gov.tr). While there are over 10 million workers in Turkey, the rate of unionized workers is 8.94%. However, in Tunceli this rate is 22.25% which is above the average of

Turkey (Solak, 2016: 74). Anti-government opposition union members rate in Tunceli is higher than unions in other cities. Unionization is directly related to the ethnic and ideological content of the city.

The association per person in Tunceli is 0,70856034482.[7] According to Table 4, for instance, 50% of the worker have union membership in Tunceli, and high proportion of this rate is composed of men.

Table 4: The Number of Worker with Union Membership in Public Sector

Men	670
Women	470
Total	1134

Source: dernekler.gov.tr

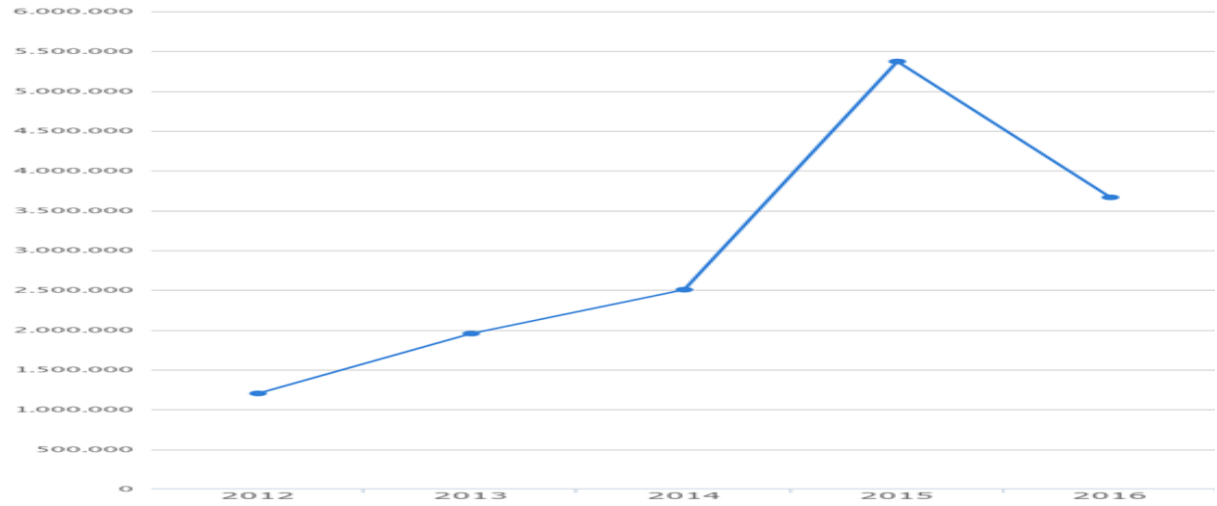
The neo-liberal values has started to increase due to reforms made by Turgut Özal in 1980s, so this resulted a new understanding in the state and society relations (Ayhan and Önder, 2015). However, neo-liberal value of individualism is not developed in Tunceli. The people's opinion is that if they act as a community they are stronger than acting as an individual. When it comes to associations; political, ethnical and religious identity is determinant such as İnsan Hakları Derneği (Human Rights Associations) and Pir Sultan Abdal Derneği. On the other hand, when it comes to foundations, environmental sensitiveness such as TEMA (The Turkish Foundation for Combating Soil Erosion, for Reforestation and the Protection of Natural Habitats) is preferred by the people. The people of Tunceli thinks that the authorities listen them when they apply from an NGO.[8]

The Figure 4 shows the revenues (TL) of the associations in Tunceli between 2012-2016. According to this, a serious increase has been observed until the first half of 2015, but after the second half, a decrease has occurred (dernekler.gov.tr).

Figure 4: Revenues of Associations in Tunceli, 2012-2016 (dernekler.gov.tr)

[7]For detailed information, please visit: https://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/uye-istatistikleri.aspx

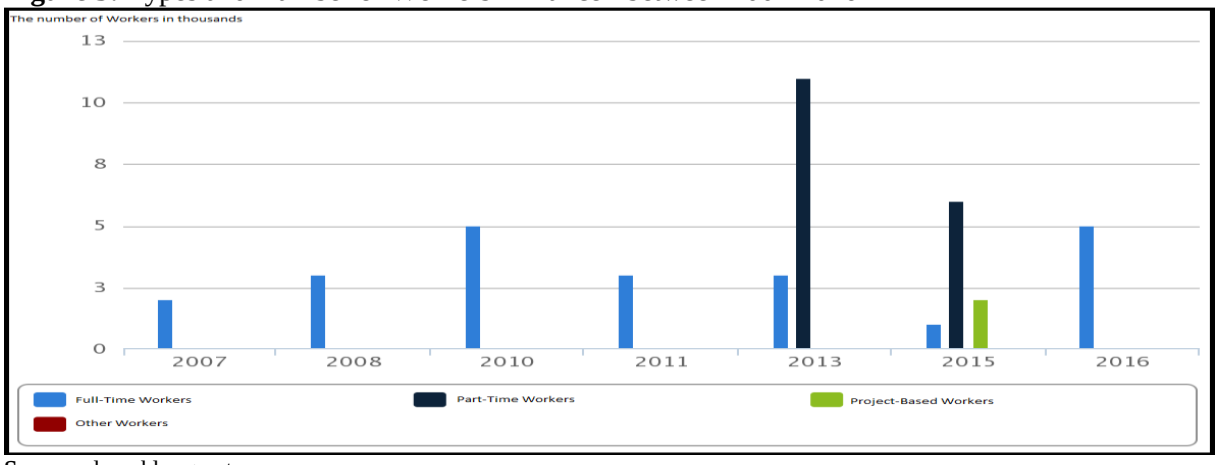
[8] Details of the Report "Fırat Development Agency, Tunceli City Social Analysis Study" can be found on: http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/Sosyal_Analiz/Tunceli%20Sosyal%20Analiz%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1.pdf

Source: dernekler.gov.tr

As can be seen in the Figure 5, the number of project-based employees in the NGOs in Tunceli increased in 2015. The number of full-time employees, on the other hand, has reached a peak of 5,000 people by 2016. This demonstrates that NGOs have the capacity to employ full-time staff. There is also a significant increase in the number of part-time employees between 2013 and 2015. This is due to the fact that serious project support was received between 2012 and 2015.

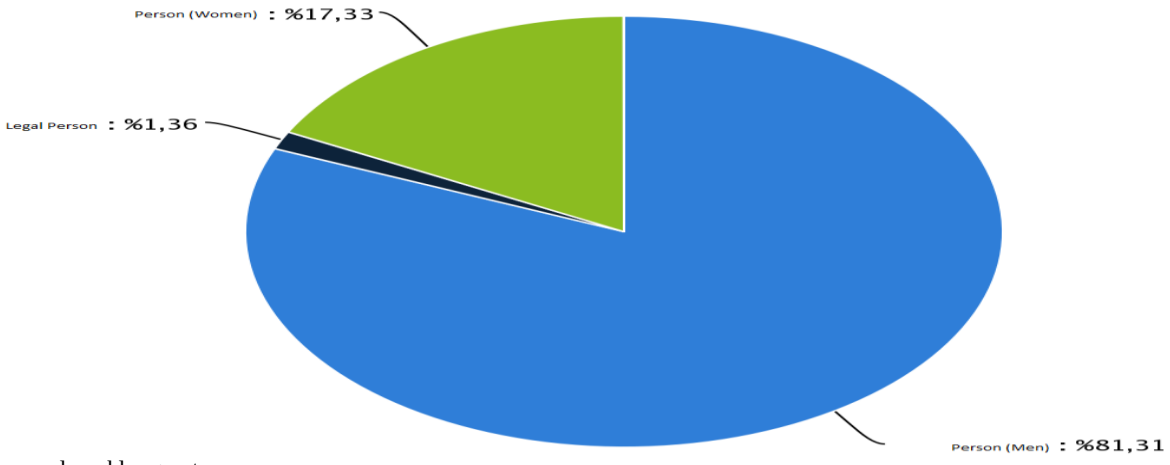
Figure 5: Types and Number of Workers in Tunceli between 2007-2016

Source: dernekler.gov.tr

As can be seen in Figure 6, the number of female members is very low and this is the case for all of Turkey. The percentage of male members is 81.331%, 17.33% of members are female, and 1.36% of members are legal persons (dernekler.gov.tr). In this sense, it is necessary to increase NGO awareness among women participation.

Figure 6: Gender Distribution of NGO Workers

Source: dernekler.gov.tr

SWOT Analysis in Tunceli

Most of the people of Tunceli have Alawite belief. Therefore, after the 1938, incidents people has strong ties with each other. Tunceli city center is rather small because of the mountains. Therefore the city center cannot grow. This led people to migrate to big cities such as Istanbul, Ankara, İzmir and Elazığ.

Strengths

The people of Tunceli has close bounds with their communities, so they look after each other. After Dersim events between 1937 and 1938, the government implemented strict education policies in this region. Because of the lack of industry and advanced agriculture, the people of Tunceli attached importance to education. Apart from this, NGOs have significant influence and reliability in the public sector. The number of full-time staff working in NGOs is satisfactory according to the number of NGOs.

Weaknesses

Tunceli is not suitable for population development due to natural borders. The mountainous area surrounds the city center and limits it geographically. For this reason, investments are also limited. For example, there are no large flats for the organized industrial zone and no advanced agriculture is applied. Many young people are migrating to other cities for new possibilities. The net migration rate is -2.7 (Solak, 2016). For this reason, there is a lot of work for NGOs to become complementary for the state and private sector. In 2009, there were no applications from Tunceli for the Social Support Program projects (SODES) and projects of Ministry of Youth and Sports projects.

Opportunities

Tunceli has Munzur National Park which is a natural area. This area is home to rare animals and plant varieties so it must be protected. A plant called “de quinoa plant” is produced in plenty of valuable material because Tunceli is micro climate area. There must be investments and research in this area. Munzur University was established in 2008 and this contributes to the development of the city. Recently, the infrastructure of the organized industrial zone has been completed. Education and training rate is high in Tunceli. In the area of tourism, there are historical attractions, bridges, caves, lakes and rafting, climbing and other sports activities available. In order to benefit from potentials of these opportunities, NGOs should play a complementary and encouraging role for the investments made by the public and private sectors.

Threats

Historically, there has been two-sided ideological, political and religious prejudices and polarization between Tunceli and central governments. These problems have always been Tunceli's biggest obstacle. There is a danger of terror due to the mountainous area. The geographical area is restricted and the nearest airport is in Elazığ. According to 2011 date, Tunceli has the lowest population in the TRB1 region with a population of 85,000. In general, small-scale firms operate in the food and construction sector in Tunceli. The low population creates many challenges for both the private sector and especially the NGOs, because NGOs are generally struggling to increases membership revenues. According to the 2010 Turkey crime map, Tunceli has 6th place in the whole country.

CONCLUSION

Today, NGOs are emerging as an important partner and complementary actor for the public and private sectors. NGOs play an active role in areas where the public and private sectors are not active. Compared to developed countries where the non-profit sector has a great potential, the current situation in our country is very low. If we want to raise the quality of life in our country and in Tunceli, we should give importance to NGOs, and we must abolish obstacles and barriers.

In this sector, it is vital to develop capacity and to ensure professionalism. To this end; (1) Civic participation, (2) Political equality, (3) Friendship, trust and tolerance, (4) Explaining the importance of NGOs in public, (5) Opening departments, courses in the area of civil society are necessary.

The more people become active in civil society, the more people can express themselves. As a result, people produces more wealth by being project manager, inventor and active citizens (Hopkins, 2002). Finally, in parallel with the findings in other researches in the literature, there is a need and capacity paradox in Tunceli example. That means, there is a greatest need for NGOS where the NGO capacity is the lowest.

REFERENCES

Aslan, Y.S. (2010). Sivil Toplum ve Demokrasi. *The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, Süleyman Demirel University, 15(2), 357-374.

Aydın, D. (2006). *Cumhuriyet Dönemi Vakıfları: Tarihi Bir Bakış ve Vergi Muafiyetine Sahip Vakıfların Mali Krizi*, TÜSEV Raporu Bölüm 2, İstanbul: TÜSEV Yayınları.

Ayhan, Emrah & Murat Önder (2017). Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı: Yönetişime Açılan Bir Kapı (New Public Service: A Door to Governance). *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi/Gazi Journal of Economics & Business*, 3(2), 19-48.

Ayhan, Emrah & Murat Önder (2015). Turkish Regional Development Policy Framework: Is There a Paradigm Shift? 3. International Regional Development Conference, October 2015, Fırat Development Agency and Bingöl University.

Bikmen F.ve Meydanoğlu Z. (2006). *Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı Sivil Toplum Ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006 Araştırma Bulguları Ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: TÜSEV Yayınları, No 40.

Çizakça, M. (2006). *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel Ve Ekonomik Boyutları*, TÜSEV Raporu Bölüm 1, İstanbul: TÜSEV Yayınları.

Hopkins, J. (2002). *Comparative Research Project: Handbook on Nonprofit Institutions in the System of National Accounts*. John Hopkins University.

Keleş, Ruşen (2009). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. Cem Yayınevi, İstanbul

Ministry of Foreign Affairs of Turkish Republic (2011). *Dış Politika, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz: Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT)*. Retrieved from: http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa (Access: 20.09.2017).

Salamon, L.M & Anheier, H.K. (1997). *Defining the non-profit sector: a cross-national analysis.* New York, Manchester University Press.

Solak, A. (2016). *Tunceli Sosyal Analiz Çalışması*, Hegem A Yayınları, Ankara.

Ott, J. S. (2001). *The Nature of Nonprofit Sector*. Westview Press

Önder, M. (2011). "A Preliminary Cross National Test of Competing Theories of Nonprofits: Does Culture Matter?" The International Review of Public Administration. 16:1, (71-90).

Önder, M. (2010). Kar Amacı Gütmeyen Sektörün Potansiyel Gücü ve Yerel Ekonomiler. *II. Ulusal Yerel Ekonomiler Kongresi*, Sivas.

Önder, M. (2006). "How Local Conditions Affect the Existence and Capacity of the Non-profit Sector: A Test of Competing Theories", *PhD Dissertation* submitted 2006, Florida State University.

Özer, M.A. & Akçakaya, M. (2014). *Yerel Yönetimler: Teorik Boyut (1. Ed.)*. Gazi Kitabevi, Ankara.

The Nonprofit Almanac (2001). N*ew Nonprofit Almanac in Brief: Facts and Figures on the Independent Sector 2001*. Independent Sector.

T.R. Prime Ministry Directorate General of Foundations (2016). Cemaat Vakıfları İstatistikleri. Retrieved from: http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik241.pdf (Access:20.09.2017)

T.R. Prime Ministry Directorate General of Foundations (2011). Tarihte Vakıflar: Vakıf Nedir? Retrieved from: http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3 (Access:20.09.2017)

TÜSEV (2015). *Sivil Toplum İzleme Raporu 2013-2014: Yönetici Özeti*. İstanbul, TÜSEV Yayınları, No 69.

TÜSEV (2006). *Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu*. İstanbul: Tüsev Yayınları, No 39.

Urban Institute (2001). *Nonprofit size and Scope*. Online: www.independentsector.org.

The Impact of Political and Administrative Cultures on Regional Development

Siyasal ve Bürokratik Kültürlerin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Murat ÖNDER[1], *Emrah AYHAN*[2], *Yunus Emre AYNA*[3]

Abstract-It is not only important for underdeveloped or developing countries like Turkey to eliminate regional disparities, but it is also essential for developed countries. Because the countries which eliminate regional disparities can be more successful in national development. In line with the developments in the World, the creation and execution of development policies in Turkey has also changed periodically. There are many studies on factors which affect the success or failure of these policies. However, the impact of political and administrative culture on development has not sufficiently investigated. Most of the academic works in the literature assert that culture has influence on development. In this sense, it is important to research political and administrative cultures and their impact on regional development, because they are subcomponents of the national culture in a country. This study evaluates changing understanding of regional development policies parallel to changes in political and administrative cultures by historical perspective. The most important indicators of culture are social beliefs, values (trusting and respecting) and attitude on individual freedom. These indicators do not only determine attitude of individuals on other individuals or state, they also determine the attitude of the state on individuals. Therefore, it is necessary to investigate the influence of independent variables on regional development such as cultural indicators, historical breakings, the creation and operation of political and processes. This investigation is guided by statistical data gathered from official institutions, the results of literature review from primary and secondary sources. In addition, the impact of political and administrative cultures on regional development is evaluated through interview questions in the light of main elements of political and administrative cultures. Persons interviewed are chosen from the ones who are expert or work in an administrative position related to development.

Keywords: political culture, administrative culture, regional disparities, regional development, Turkey.

Özet-Bölgeler arası sosyo-ekonomik farklılıkların ortadan kaldırılması sadece gelişmemiş ülkeler ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için değil gelişmiş ülkeler için de önemli bir konudur. Çünkü bu farklılıkları ortadan kaldıran ülkeler ulusal kalkınmada daha başarılı olabilirler. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, Türkiye'nin bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulma ve uygulanma süreçleri de dönemsel olarak değişmektedir. Bu politikaların başarısını ya da başarısızlığını hangi faktörlerin etkilediği ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ancak siyasal ve bürokratik kültürlerin bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerinin olup olmadığı yeterince çalışılmamıştır. Literatürdeki birçok çalışma, kültürün kalkınma üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bir ülkede hâkim olan kültürün alt bileşenleri olan siyasal ve bürokratik kültürün araştırılması ve kalkınma üzerindeki sonuçlarının ortaya koyulması önem arz etmektedir. Bu çalışmada, siyasal ve bürokratik kültürdeki değişimlere paralel olarak kalkınma politikalarındaki anlayış değişiklikleri tarihsel bakış açısı ile incelenmektedir. Kültürün en önemli göstergeleri; toplumsal inanç ve değerler (başkalarına karşı güven ve saygı vb.) ile bireylerin özgür iradeye yaklaşımıdır. Çünkü bu göstergeler, sadece bireylerin birbirine ve devlete karşı değil aynı zamanda devletin bireylere karşı tutum ve davranışlarını belirlerler. Bu nedenle, bu çalışmada yukarıda bahsedilen kültürel göstergelere ek olarak bir ülkedeki kültürü anlayabilmemiz için bilmemiz gereken tarihsel kırılmalar, siyasal ve bürokratik kurumların oluşum ve işleyiş süreçleri kalkınmayı etkileyen bağımsız değişkenler olarak incelenmektedir. Bu değişkenlerin kalkınma üzerindeki etkileri; birincil ve ikincil kaynaklar ışığında yapılan literatür taraması sonuçları ve resmî kurumlardan elde edilen istatistiki veriler ışığında tartışılmıştır. Bunlara ek olarak, siyasal ve bürokratik kültürlerin temel öğelerini dikkate alarak oluşturduğumuz mülakat soruları ışığında, siyasal ve bürokratik kültürlerin bölgesel kalkınmaya etkileri değerlendirilmektedir. Mülakat için belirlenen kişiler kalkınma ile ilgili kurumlarda uzmanlık ve yöneticilik yapmış ve yapmakta olan kişiler arasından seçilmiştir.

[1] Prof. Dr., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara. muratondere@gmail.com
[2] Araş. Gör., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara. emrahayhan@hotmail.de
[3] Araş. Gör., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bingöl Üniversitesi, Bingöl. yeayna@gmail.com

Anahtar Kelimeler: siyasal kültür, bürokratik kültür, bölgesel farklılıklar, bölgesel kalkınma, Türkiye

GİRİŞ

Ekonomik olarak kalkınmak isteyen ülkeler, bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkları ortadan kaldırmayı önemli bir hedef olarak belirlemektedirler. Çünkü bir ülkenin topyekûn kalkınabilmesi ve gelişebilmesi sadece bir bölgesinin sosyo-ekonomik olarak gelişmesi ile mümkün değildir. Dengeli ve istikrarlı bir kalkınma için ülke sınırları içindeki tüm bölgelerin birbirine yakın düzeylerde gelişmesi ve kalkınması gerekmektedir (Ayhan ve Önder, 2015). Bunu başarmak için geçmişten günümüze farklı kalkınma politikaları izlenmiştir. Bu süreçte birçok anlayış ve paradigma değişimleri politika oluşturma süreçlerini etkilemiştir. Örneğin günümüz hükümetleri, geçmişte tepeden inme bir şekilde her bölgeye uygulanan tek tip kalkınma planlarından vazgeçmişlerdir. Bunun yerine her bölgenin kendine has özellikleri göz önünde bulunduran farklı kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. Bunlara ek olarak demokratikleşme ve liberalleşme hareketleri sonucunda aktif vatandaşlık, sivil toplum gibi yeni aktörler kalkınma politikalarının belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinde rol almaya başlamışlardır (Ayhan ve Önder, 2017). Özellikle bireyselliğin, yerelliğin ve küreselliğin yükselişe geçtiği günümüzde farklı ihtiyaçlar gündeme gelmiştir. Bu nedenle kalkınma politikaları tüm bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için sürekli güncellenmektedir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, Türkiye'nin de bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulma ve uygulanma süreçleri de dönemsel olarak değişmektedir. Türkiye'de uygulanan kalkınma politikalarının başarısını ya da başarısızlığını hangi faktörlerin etkilediği ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ancak siyasal ve bürokratik kültürlerin bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerinin olup olmadığı yeterince çalışılmamıştır. Kültürün kalkınma üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koyan birçok bilimsel araştırma yapılmıştır. Bu nedenle, siyasal ve bürokratik kültürlerin bir ülkede hâkim olan kültürün alt bileşenleri olduklarını düşünürsek, bu faktörlerin kalkınma üzerindeki etkilerinin ortaya koyulması önem arz etmektedir.

Bir ülkedeki siyasal ve bürokratik kültür bölgesel kalkınma politikalarının belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinde dolaylı ya da dolaysız bir şekilde etkili olmaktadır. Merkezden yerele doğru giden hiyerarşik anlayışa sahip bir kültürün hâkim olduğu bir ülkede bölgesel kalkınma genel olarak daha yavaş sonuçlar vermekte ve gelişim yavaşlamaktadır. Diğer taraftan siyasal kültüründe uzlaşmadan çok farklı kutupların çatışmasının hâkim olduğu ülkelerde ise bazı bölgelere daha fazla yatırım yapılırken, diğer bölgelere daha az yatırım yapılmaktadır. Bunun sonucunda da bölgeler arasında siyasal tutumlarına bağlı olarak sosyo-ekonomik farklılıklar oluşacaktır.

Türkiye'nin tarihine baktığımızda siyasal ve bürokratik olarak birçok dönüşüm ve değişim yaşanmıştır. Osmanlı'nın tarihsel mirasının Türkiye üzerinde etkileri olması gayet normaldir. Ancak, yeni bir ülke inşa edilirken yürürlüğe koyulan reformlar, ortaya çıkan çatışmaları ve gelişmeleri de göz ardı etmemiz gerekmektedir. Çünkü, monarşi ve teokrasi ile yönetilen bir imparatorluktan, modern hukuk devleti anlayışıyla kurulan bir cumhuriyete geçiş söz konusudur. Bu dönüşüm toplumsal kültür, anlayış ve düşünüş açısından çok önemli bir reformdur. Halkın demokrasi kurumları aracılığıyla yönetime katılması, yerel birimler ile merkez arasındaki hiyerarşik ilişkinin yapısı, farklı bölgeler arasındaki siyasi tutumlar, merkez hükümetinin yerelde doğrudan veya dolaylı bir şekilde hizmet vermesi gibi birçok faktör bölgesel kalkınmayı etkilemektedir.

Bu çalışmada, siyasal ve bürokratik kültürdeki değişimlere paralel olarak kalkınma politikalarındaki anlayış değişiklikleri tarihsel bakış açısı ile incelenmektedir. Bir ülkede hâkim olan kültürün en önemli göstergeleri; toplumsal inanç ve değerler (başkalarına karşı güven ve saygı vb.) ile bireylerin özgür iradeye yaklaşımıdır. Çünkü bu göstergeler, sadece bireylerin birbirine ve devlete karşı değil aynı

zamanda devletin bireylere karşı tutum ve davranışlarını belirlerler. Bu göstergeleri daha iyi anlayabilmek için bir ülkede meydana gelen tarihsel kırılmaları, siyasal ve bürokratik kurumların oluşum ve işleyiş süreçlerini de bağımsız değişkenler olarak araştırmamız gerekmektedir. Bunun için bu çalışmada, birincil ve ikincil kaynaklar ışığında yapılan literatür taraması sonuçları ve resmî kurumlardan elde edilen istatistiki veriler ışığında tartışılmıştır. Daha kaliteli araştırma sonuçları elde edebilmek için yukarıdaki kaynaklara ek olarak, siyasal ve bürokratik kültürlerin temel öğelerini dikkate alarak oluşturduğumuz mülakat soruları ışığında, siyasal ve bürokratik kültürlerin bölgesel kalkınmaya etkileri değerlendirilmektedir. Mülakat için belirlenen kişiler kalkınma ile ilgili kurumlarda uzmanlık ve yöneticilik yapmış ve yapmakta olan kişiler arasından seçilmiştir.

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ntibagirirwa'ya (2009) göre; insanların kültürel inançları ve değerleri ekonomik kalkınmanın başarılması için çok önemlidir. Örneğin; hiyerarşi, grup dayanışması, görev bilinci, sadakat, liyakat ve iyi niyet gibi kültürel değerlerin Japonya'da çok önemli yerleri vardır. Bu nedenle, batılı politikaları kendi ülkesinde uygulayan Japonya ulusal kalkınmasında başarılı olmuştur. Diğer taraftan, Dünya Bankası da kültürün ekonomik kalkınma açısından çok önemli bir etmen olduğunu belirtmiştir (Ntibagirirwa, 2009).

Kültür bir ülkenin gelişimini ve kalkınmasını iki şekilde etkiler (Önder ve Ulaşan, 2016: 25). Öncelikle, bir ülkede yaşayan tüm vatandaşlar o ülkede hâkim olan kültürün bir parçasıdır ve bu kültür kalkınmayı ve gelişmeyi dolaylı veya dolaysız bir şekilde etkiler. Diğer taraftan, özel ve kamu kuruluşları ile sivil toplum örgütleri de bir ülkede hâkim olan kültürden etkilenirler. Onların karar alma ve uygulama süreçleri de dolaylı ya da dolaysız olarak mevcut kültürden etkilenir.

Kültür ve Kalkınma

Literatürde kültür teriminin birden fazla tanımı bulunmaktadır. Genel olarak bu terimi; bir toplumun yaşadığı bölgede ortak kabul gören, paylaşılan ve bazen bir şeyler ilave edilerek yaşanıp gelecek nesillere aktarılan yaşama dair her ne varsa onların bütünü olarak tanımlayabiliriz. Toplumun sahip olduğu bu bütün toplumsal kültürü oluşturur. Ulusal kültür dediğimiz şey gerçekten çok karışık ve köklü bir kavramdır. Birçok araştırmacı bu kavramı farklı yöntemlerle araştırmaya çalışmışlardır. Laurent (1983) ulusal kültür kavramını tek tek ülke özelinde incelemektense, bu kavramı birkaç ülkeyi kümeleyerek araştırmıştır. Hofstede (1980) ise ulusal kültürün boyutlarını ülke özelinde araştırmıştır. Bu araştırmacı dört boyutlu bir kültür modellemesi oluşturmuştur: power distance (güç aralığı), belirsizlik/belirlilik (uncertainty/certainty), bireysellik/kollektivizm (individualism/collectivism), kadınsılık/erkeksilik (femininity/masculinity) ve kaçınma (avoidance). Kültürün bu boyutlarını, 40 farklı ülkedeki IBM çalışanlarıyla yaptığı anketleri analiz ederek incelemiştir. Hosftede'nin (1980) yaptığı araştırmanın sonuçları genel olarak kabul gören bulguları ortaya çıkarmıştır.

İlk olarak güç aralığının (power distance) yüksek olduğu ülkelerde güç merkezileşmiş, kuruluşlar yüksek derecede hiyerarşik, işverenler/patronlar otokratik, başkasının emrinde çalışanlar ise ne yapılması gerektiğinin söylenmesini bekleyen durumundadırlar. Böyle bir ortamda; bireyler, özel ve kamu kuruluşları ile sivil toplum örgütleri kendilerini geliştiremeyecekleri için ulusal kalkınmaya da katkı sunamayacaklardır. Bu nedenle demokratik toplumların kalkınma konusunda daha başarılı olduklarını söyleyebiliriz (Önder, 2011).

Belirsizlikten kaçınma (uncertainty avoidance) seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde, belirsizlikler kaygı oluşturacağı için daha katı yasalar ve daha aşırı dini pratikler ile bu belirsizlikler azaltılmaya çalışılacaktır. Bu nedenle böyle bir toplum içine kapanacak ve çevresindeki yeniliklere, değişim ve dönüşümlere ayak uyduramayacağı için çağın gerisinde kalacaktır. Bu nedenle belirsizliğin düşük

olduğu ya da gelecekteki belirsiz koşullara daha hazırlıklı olan toplumlar ulusal kalkınma noktasında daha başarılı olacaklardır.

Hofstede'nin (1980:45) kadınsılık/erkeksilik (femininity/masculinity) olan kültürün diğer bir boyutuna göre; bir toplumda erkeksilik olgusu kendine güvenme, paranın ve diğer şeylerin elde edilmesi anlamında hakim değer ise başkalarına karşı şefkatli olma ve hayat kalitelerinin önemsenmesi beklenemez. Ancak kadın ve erken cinsiyetlerinin birbiriyle örtüştüğü ve her iki cinsiyetin de mütevazi olduğu toplumlarda duyarlılık seviyesi ve başkalarının hayat kalitesi daha fazla önemsenmektedir. Bu nedenle böyle bir toplumda tüm vatandaşların hem bireysel hem de kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütleri üzerinden kalkınma politikaları oluşturma ve uygulama süreçlerine dahil olması söz konusu olacaktır. Bu durumda ortaya çıkan kalkınma politikaları daha meşru hale gelecek ve devletin sorumluluğu vatandaşlar tarafında da paylaşılacaktır.
Son olarak toplulukçu kültürlerde insanlar kendi gruplarına (akrabalar, aşiretler ve kurumlar) yönelecekler ve bu guruplara karşı mutlak bir sadakat besleyeceklerdir. Diğer taraftan bireyselci kültürlerde, bireyler arası bağlar daha gevşektir. Bu nedenle daha önce sorunlarını çözen ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayan akrabalarından, aşiretlerinden ve kurumlarından uzak oldukları yerlerde kendileriyle aynı hedeflere sahip farklı kişilerle bir araya gelecek ve yeni oluşmalara girişeceklerdir. Böylece farklı özelliklere sahip bireyler uzlaşarak bir araya geleceği için yenilik ve reformların önü açılacaktır. Bu tarz toplumlarda uzlaşma, girişimcilik ve rekabet yüksek olacağı için kalkınma ve gelişme de kaçınılmaz olacaktır.

Yukarıda bahsedilen Hofstede'nin (1980) kültür modellemesindeki kültürün boyutlarına ek olarak iki önemli boyuttan daha bahsedebiliriz: toplumsal güven (social trust) ve dindarlık (religiosity). Carnevale'ye (1995) göre, toplumsal güvenin yüksek olduğu yerlerde çatışma azalır, iletişim, sorun çözme ve iş birliği artar, stres azalır, kurumsal öğrenme daha çok gelişir ve değişim hızlanır. Diğer taraftan bir topluluğun üyelerinin ortak inancı, bu üyelerin enerjilerinin temel kaynağıdır. Bu inanca sahip üyeler dinlerinin olumlu, cömert ve kapsayıcı gibi iyi özelliklere sahip olduğuna inanmak zorundalar. Böyle toplumlarda özellikle devlet ile vatandaş arasında önemli bir köprü vazifesi gören sivil topluk kuruluşlarına destek artar. Böylece vatandaşlar yönetimde daha fazla söz hakkına sahip olma şansı yakalar ve politika üretim ve uygulama süreçlerine dahil olurlar.

Bürokratik Kültür

Bürokratik kültür, toplumun üyelerinin davranışlarını güçlü şekilde etkilemektedir. Aynı zamanda örgütün ve üyelerin sosyal sistem içindeki kimliğini oluşturur. Çeşitli semboller, inançlar, sosyal değerler ve tecrübe birikimi ile bunu üyelerine içselleştirir. Bu etki kullandıkları jargon, konuşma dili, yazı dili, çalışma alanları tasarımı, kıyafet ve törenlere kadar görebiliriz (Schein, 2004:28). Kısacası bürokratik kültür devlet yönetiminde yer alanları etkileyen, birbirleri arasındaki ilişkileri ve uymaları gereken kuralları gösteren yazılı ve yazısız kuralla bütünüdür.

"Bürokratik kültür ve siyasal kültür bir birinin bütünleyenidir. Bürokratik kültürde devlet mekanizmasının işleyişine ve bu mekanizmanın dışarı ile ilişkilerine sınırlarına değinirken siyasal kültür ise halkın yönetime ne kadar ve nasıl katıldığını inceler. Kısacası devletin yönetimi ve işleyişine etkisi bakımında iç içe geçmiştir. Bölgesel kalkınma ise merkezden yaptırım yerine bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda bölgesele yönetimlerin başta olduğu merkezi desteğinde olabileceği kalkınmadır. Devlet işleyişinde uzak düşünülemez. Merkezi yönetimin bölgeler üzerine etkisinin yoğun olduğu ülkemizde merkezi yönetime etki eden unsurları yer aldığı bürokratik ve siyasal kültür kavramlarını uzak ele almak mümkün değildir.

Bürokrasi bir toplumun örgütlenmesidir. Toplumun, toplum hayatının idaresi için seçtiği temsilciler ile kendisi arasındaki ilişkiyi belirleyen mekanizmadır. Bürokratik kültür bir toplumun, idari işleyişinin algılanması ile alakalıdır. İdareciliğe karşı takınılan tavır bürokratik kültürü meydana getirir. Örgütlerin

temel görevlerini ve örgüt içindeki çalışan ilişkilerini sistemli bir şekilde araştıran örgütsel davranış çalışmalarına göre her kurumun kendine özgü bir kültürü bulunmaktadır (Wilson, 1996: 102). Wilson'un tanımında da belirttiği gibi her örgütün bir kültürü vardır. Bu kültürün tanımlanması konusunda birçok ölçüt bulunurken asıl belirgin farklılıklar örgütün kendi içindeki ve örgüt ile dışarısı arasındaki ilişkilerdir. Bu ilişkilere aynı zamanda örgütün işleyişine de etki etmektedir. Örgütün her bir üyesi zamanla oluşmuş olan bu örgüt kültürüne uyum sağlamalı ki uyumlu bir örgüt üyesi olarak devam edebilsin. Bürokratik kültür kapsamında bürokrasi hiyerarşisi içinde bulunanların uyması gereken kurallar vardır. Bu kurallar, belli başlı bürokratik kültürün özellikleri sonucunda ortaya çıkarlar. Claver vd. (1999) bu özellikleri aşağıdaki soruları sorarak belirlemeye çalışmaktadır: Sınırlandırılmış yargı alanları ve kaynakları üstten ofislere atanır mı yoksa kuvvetler bağımsız mı?, Yönetim tarzı otoriterdir mi demokratik mi?, Yüksek denetim derecesi mi var?, Karar verme mekanizması tekrarlayıcı ve merkezileştirilmiş mi?, Bireyler istikrar arayışından dolayı emirlere uyma yönünde eğilim var mı?, Hiyerarşide ast ile üst arsında iletişim az mı?, Yüksek oranda bir uyum anlayışı mı var?, Değişime karşı isteksiz bir yapı mı var?

Türkiye'de, kuvvetler ayrılığı ilkesi gereğince yargı bağımsız bir kuvvettir. Bölgesel bazda yargı birimleri yerine merkezi bir sisteme bağlı tek yargı sisteminin olmasından dolayı bu ilkenin bütün bölgelerde eşit olduğu için bölgesel kalkınmada bölgeler arasında eşitsizlik ya da bürokratik düzen için içinde sorun oluşturması söz konusu değildir. Ülkemizde demokrasi temelli bir yönetim biçimi olan cumhuriyet benimsenmiştir. Demokratik bir yönetim biçimine sahip olmasından dolayı halkın seçimi sonucunda başa gelen iktidar ülke yönetiminde yer almaktadır. İktidara seçilen hükümetin fazla oy aldığı bölgelere gelen merkezden yönetim yatırımları ile az oy aldığı bölgelere gelen merkezden yönetim yatırımları arasındaki farklılık olup olmaması bu ilkenin bölgesel kalkınmaya olan etkisini ortaya koyacaktır. Yüksek denetim derecesi demek kalkınma için yapılan yatırımların süresinin denetim süresinin artmasından dolayı uzayacağı ve sürecin yavaşlayacağı anlamına gelmektedir. Bu maddenin varlığının kabulü bölgesel kalkınmanın ülke genelinde yavaş olduğu anlamına gelir. Karar verme mekanizmasının tekrarlayıcı ve merkezileşmiş olması bürokrasinin tanımında yer alan kırtasiyecilik özelliğini ortaya çıkarıyor. Kırtasiyeciliğin artması sonunda yatırımın hayata geçmesi gecikiyor ve kalkınma yavaşlıyor ve bu maddenin kabulü kalkınmanın yavaşlamasını gösteriyor. Bireylerin istikrar arayışından dolayı emirlere uyma eğilimi olması sonucunda bölgelerin bağımsız hareket etmekten uzaklaşıp merkezi iktidarın devamı için bölgesel kalkınmadan vazgeçmeleri söz konusu olabilir. Hiyerarşide alt üst arsındaki iletişimin azlığı yukarıya çıkıldıkça ulaşılmayı güçleştirir. Yukarıya ulaşım güçleştikçe çeşitli yatırımların onayı güçleşip içeriğinin onay makamına anlaşılır aktarılması sağlanamayabilir ve süreç yavaşlayıp iptale varabilir. Değişime karşın oluşacak bir isteksiz yapı yeni yapılacak yatırımları engellerken kalkınmaya engel olur.

Siyasal Kültür

Siyasal Kültür bireylerin ya da temsilcilerin politik yönetimi ile alakalıdır. Kavram olarak Aristotales'in "state of mind (haleti ruhiye)" kavramı kadar eskidir. Öte yandan ilk kez 1956 yılında bir kavram olarak Almond ve Verba (1989) tarafından kullanılmış ve "civic culture" olarak literatüre kazandırılmıştır. Almond ve Verba (1989) tarafından ideal politik kültür olarak tanımlanan "civic culture" kavramı ise politik katılım ile hükümet arasında bir dengeden bahseder. Buna göre üç farklı siyasal kültür vardır: katılımcı (participatory), bağımlı (subject) ve sınırlı (parochial) siyasal kültür. Öncelikle, katılımcı siyasal kültüre göre bireyler tümüyle politik sistemin içerisindedir ve etkilidirler. Bu tip siyasal kültür genellikle demokratikleşmiş rejimlerde görülür. Katılımcı siyasal kültürlerde toplum siyasal ve idari süreçlerin tamamında aktif rol alır, süreci takip eder ve katılım konusunda istekli davranır. İkinci tip siyasal kültür olan bağımlı siyasal kültürde, bireyler politik konulara karşı ilgisizdirler. Genellikle hükümet üzerinde çok az ya da hiç etkilerinin olmadıklarını düşünürler. Bu tip siyasal kültür otoriter rejimlerde görülür. Ayrıca bağımlı siyasal kültürlerde toplum ve birey belli roller oynamakla birlikte sınırlı bir role sahiptir ve toplumdan beklenen var olan siyasal sistemin kurallarına uyarak sistemi devam ettirmesidir. Üçüncüsü olan dar siyasal kültürde, bireyler bir hükümetin varlığından dahi haberdar

değillerdir. Genellikle kendi bölgeleri ile ilgilenirler. Sınırlı siyasal kültürlerde toplum karizmatik bir lidere bağlı olarak siyasal sistemin sınırlı bir alanında yaşar, toplumsal ve siyasal tüm roller lidere atfedilir ve karizmatik liderin politik, askerî, dinî rolü diğer alanlardaki rollerinden ayrışmaz.

Almond ve Verba'nın (1989) aktardığı üç siyasal kültür evresi birbirinden tamamen ayrı değildir, bu evrelerin birbirine geçmiş şekilde tecrübe edildiği dönemler ve toplumlar olabilmektedir. Bizim için önemli olan kısım ülkelerdeki siyasal sistemi doğrudan etkileyen siyasal kültürün tespitinde kullanılan unsurlardır. Bunlar başta dini, tarihi, askeri, kültürel olmakla birlikte toplumun bütün değerlerinin yönetime bakışının bir sonucudur. Günümüzde genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sınırlı ve bağımlı siyasal kültür evresinde, gelişmiş ülkelerin ise katılımcı siyasal kültür evresinde oldukları söylenebilir. Bütün bunlar incelendiğinde Gökbel ve Seggie ye göre siyasal kültür kavramının Almond ve Verba'nın tanımladığı şekliyle incelenmesi hem toplumsal karşılaştırmalar yapmaya olanak sağlamış hem de toplumlarda siyasal kültürün gelişimini ve kurumlar üzerindeki etkisini anlamayı kolaylaştırmıştır (Gökbel ve Seggie, 2014).

Siyasal Kültür kavramının farklı bilim dalları tarafından kullanılmaya başlanmasıyla birlikte farklı disiplinler tarafından yapılan farklı tanımlamalar siyasal kültür üzerine anlamsal bir çeşitlilik oluşturmuş ve bu da ortak bir tanım üzerinde hemfikir kalınmasını zorlaştırmıştır. (Formisano, 2001) Ancak kavramsal tartışmaların ötesinde, siyasal kültür, toplumların tarihsel siyasal eğilimleri sonucu oluşturdukları siyasal ve kültürel davranışlarını anlamada literatüre önemli katkılar sağlamıştır. Siyasal kültür üzerine yapılan birçok tanımda "siyasetle ilgili" olma ve "subjektif yönelimler" ön plana çıkmıştır (Sitembölükbaşı, 1997). Sübjektif yönelimler ile toplumun bütün değerleri ele alınmaktadır. Bireyin ve toplumun sahip olduğu inanç, davranış, tutum, algı ve diğer bütün değerlerin siyasal düzenin oluşmasında rol alması siyasal kültürün en basit tanımıdır.

Siyasal kültür bir ülkenin siyasetindeki sınırları çizen, siyasilerin yapması ve yapmaması gereken eylemlerin tanımlanmasıdır. Bu şekilde ülkedeki mevcut siyaset ve ekonomiye ek olarak yöneticilerin fiilleri ile kamu yönetimi uygulamalarına da belirli sınırlar getirilmektedir. Siyasal kültür de bu sınırların konması sağlar ve bütün bu sınırlar kadar korunması da önemlidir. Siyasal kültür tarafından belirlenen bu sınırlar, ekonomik konulardaki sınırlarla karşılaştırıldığında daha az belirgin oldukları gözlenmektedir. Yönetimde yanlış ve doğruları tanımlayan ve çeşitli sınırlar koyan siyasal kültür, bazı eylemleri zorunlu kıldığı gibi bazı eylemleri de yasaklayabilir. Başarılı olmak isteyen hükümetler bu sınırlara uymak zorundadırlar. Buradaki bu yapılması gerekenler ve yasaklar siyasal kültürün belirlediği unsurlardır. Diğer taraftan, siyasal kültür hem siyasal ve bürokratik sınıfları hem de vatandaşlar ile bürokrasi arasındaki ilişkileri de etkilemektedir.

Dreyfus (2007: 26) siyasal, toplumsal ve idari kültürün hepsiyle kesişen bürokrasiyi toplumun aynasına benzetir. Çünkü bürokrasi demokratik devletlerin bir kurumu olarak uzun bir tarihsel süre sonunda kurulmuştur. Ayrıca toplumlardaki bireylerin yönetime bakış açışı, içinde bulundukları kültürün değerleri gibi daha birçok değerler bir araya gelerek kendileri ile yönetenler arasındaki ilişkiyi yani siyasal kültürü oluşturur. Kısacası topluma göre hem siyasal kültür hem de bürokrasi kültürü bir şekil alır ve ortaya çıkar. Toplumların yıllardan gelen farklı değerlere sahip olması ile birlikte toplumlar arsında bu kültürler farklılıklar gösterir ve her toplum kendine özgü bir siyasal ve bürokratik kültür oluşturur.

Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınmanın tanımı bölge tanımına göre farklılık gösterir. Kıtalar arası, ülkeler arası, şehirler arası gibi çeşitlendirebiliriz. Türkiye'de bölgesel kalkınma tanımını inceleyecek olursak Ekonomik büyüme ve kalkınma anlamları birbirlerine oldukça yakındır. Fakat büyüme bir artışı ifade ederken, kalkınma büyümeyle birlikte sosyal ve kurumsal yapıların da gelişmesini ifade eder.

Bölge kavramının tanımı farklı zamanlarda ve farklı ölçeklerde değişmektedir. Örneğin, Türkiye'de bu kavram merkezi hükümetin taşradaki örgütlenmesi olarak kabul edilmektedir (Türe, 1998). Bölgesel kalkınmada merkezi hükümete bağlı olan bu taşranın kalkınmasıdır. Bölgesel kalkınma merkezi kalkınmadan bağımsız düşünülemez. İkisi de birbirinin tamamlayanı ve geliştirenedir. Ülkemizde bölgesel kalkınma genel olarak merkezin idaresinde olan bir anlayış hakimdir. Bu düşünce hakimiyeti son yıllarda bölgelerin ihtiyaçlarını merkezin daha net belirlememesinden dolayı yerini çeşitli yöntemler ile bölgeye devredilmektedir. Özellikle son otuz yıldır dünya üzerindeki bölgesel kalkınmaya verilen önemim arması ile bu yönde birçok girişim olmaktadır.

TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER

Siyasal ve bürokratik kültürün birbirleriyle etkileşimini ele aldığımızda ilk olarak göreceğimiz husus, bu iki kavramın ülkenin gelişimi ve de bölgesel kalkınma üzerindeki önemli etkisidir. Bir ülkede siyasal ve bürokratik kültürün gelişmişlik oranı bölgesel kalkınmada eşitsizlikler ile ters orantılıdır. Biz de çalışmamızın bu bölümün Türkiye'nin gelişen ve değişen bölgesel kalkınma politikalarını ve bölgeleri arasında ortaya çıkan eşitsizlikleri ele alacağız.

Türkiye'nin Bölgesel Kalkınma Politikalarının Genel Çerçevesi

Türkiye'de bölgesel politikalar ilk kez 1960'lı yıllardan sonra uygulanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren her 5 yılda bir ulusal kalkınma planı "yatırımların dağılımında bölgesel kalkınma esas alınacaktır" hedefi belirlenmiştir (Ildırar, 2004). Bölgeler arası sosyo-ekonomik farklılıkları azaltmak ve ulusal ekonomik gelişmeyi ve kalkınmayı hızlandırmak amacıyla uygulanmaya başlayan bu politikaların yürütülmesi Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılmaktaydı. Bu görev 2011 yılında Devlet Planlama Başkanlığının Kalkınma Bakanlığı'na dönüştürülmesiyle birlikte bu yeni kuruma geçmiştir.

Geleneksel kalkınma politikaları küreselleşme ve Avrupa Birliği süreci ile bir kenara bırakılmış ve yeni bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaya başlanılmıştır. Böylece bilgi ve üretiö temelli kaynakların oluşturulması gündeme gelmiş, merkezi politikalardan çok insan katılımı odaklı yerel politikalar ön plana çıkarılmış, sektörler arası ilişkiler geliştirilmiş, küçük ve orta ölçekli kuruluşların kapasitelerinin arttırılması için projeler arttırılmıştır (Imga, 2003).

Bölgesel Eşitsizliklerde Etkili Olan Faktörler

Bölgelerarası eşitsizlik sorunu siyasal ve bürokratik kültürün, etnik yapı, din ve siyasi parti kavramlarının bölge politikalarına bakış açısıyla ilintilidir. Bugüne kadar bürokratik kültürün azınlıkta olan etnik ve dini azınlıklara bakış açısı bölgeler arası kalkınmışlık farkını artırmıştır. Türkiye'nin siyasal ve bürokratik kültürü, yıllardır devam eden bölgesel kalkınmada oluşan eşitsizliğe etnik, dini, siyasal farklılıkları da dahil etmiştir.

Bölgelerarası sosyo-ekonomik farklılıklar genel olarak tüm ülkelerde bulunan ciddi bir sorundur. Bu farklılıklar özellikle azgelişmiş ülkelerde daha ciddi seviyelerdedir (Arslan, 2005). Türkiye'de bazı konularda azgelişmiş, bazı konularda ise gelişmekte olan ülke sınıflandırmasına girmektedir. Bölgesel farklılıklar konusunda Avrupa Birliği süreci ve küreselleşmenin etkisiyle çalışmalar yapmış olan Türkiye, bugüne kadar bu sorunları tam anlamıyla çözmüş değildir. Cingi 'ye (2006) göre, Türkiye'deki bölgesel farklılıkların temel nedenleri gelir, nüfus yapısı, fiziki ve sosyal altyapı, girişimcilik, insan kaynakları, eğitim düzeyi, sağlık hizmetlerine erişim, çevre kalitesi, istihdam, kadının rolü gibi konulardan kaynaklanmaktadır (Cingi, 2006).

Türkiye'de bölgesel farklılıkları azaltmak için uygulamaya koyulan çabaları planlı dönem öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırabiliriz. Türkiye'de gerçek anlamda planlı dönem dünyadaki gelişmeler paralel

olarak 1960'lardan sonra başlamıştır. Türkiye'de bölgesel kalkınmada eşitsizliklerin olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bu eşitsizliğin kaynağının coğrafi bölgelerden mi kaynaklı, yoksa etnik, dini ve siyasal yapıların etkisiyle mi olduğu tartışmalı bir konudur.

Türkiye'nin etnik ve mezhepsel haritası oldukça renklidir. Biz de bu çalışmamızda yıllardır süregelen Alevi-Sunnî, Türk-Kürt, iktidar-muhalefet odaklı tartışmaları siyasal ve bürokratik kültürün etkisiyle bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini örnekler üzerinden incelemeye çalışacağız. KONDA Araştırma ve Danışmanlık kuruluşu tarafından 2006 yılında 18 yaş üstü 48.000 yetişkine şu soru sorulmuştur: "Hepimiz Türk vatandaşıyız, ama değişik kökenlerden yörelerden olabiliriz; siz kendinizi, kimliğinizi ne olarak biliyorsunuz veya hissediyorsunuz?". Bunun sonucunda elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılanların %78,1 Türk, %1,5 yerel kimlikler, %0,1 Asya Türkü, %0,3 Kafkas kökenli, %0,2 Balkan kökenli, %0,4 göçmen, %0,9 Müslüman Türk, %0,2 Alevi, %0,3 genel tanımlayan, %13,4 Kürt, %0,7 Arap, %0,1 Gayrimüslim, %0,05 Roman, %0,07 diğer ülkeler ve % 3,8 T.C. vatandaşı olarak cevaplamıştır. Bu araştırmadan elde ettiğimiz bilgiler ışığında Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan insanların %76,7 gibi büyük oranı Türk kimliğini kabul etmektedir. Diğer taraftan %13,5 oranında ise Kürt kimliğini kabul eden insanların olduğunu görmekteyiz. Kürt vatandaşlarının büyük çoğunluğun Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin gibi büyükşehirlerimizde yaşadıkları bilinmektedir.

Etnik kimliğin bölgesel kalkınmaya etkisini araştırmak için büyükşehirlerin sağlıklı bir gözlem alanı olmadığından dolayı bizde bu çalışmamızda Doğu ve Güneydoğu illerimizi ve de özellikle hem Kürt hem de Alevi vatandaşların yoğun olarak yaşadığı bilinen Tunceli ilini örneklendireceğiz. Tunceli'de yaşayan vatandaşların, son yerel ve genel seçimlerde Kürt kimliği eksenli siyaset yapan partiye büyük oranda oy verdiği bilinmektedir. Tunceli'nin Batı illerindeki diğer illere kıyasla birçok alanda geri kalmışlığının etnik, dini ve siyasal tercih ile ilgili olup olmadığı ise tartışmalıdır.

Tablo 1: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Etnik Yapı

	I.BÖLGE (12) İL Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli, Van		**II.BÖLGE (7) İL** Adıyaman, Elazığ, Erzurum, G.Antep, K.Maraş, Malatya, Ş.Urfa		**TÜM İLLER (I.ve II. Bölgeler)**	
Etnik Köken	**Nüfus**	**Yüzde**	**Nüfus**	**Yüzde**	**Nüfus**	**Yüzde**
Kürt	4.987.068	80,49%	2.191.819	32,62%	7.178.887	55,59%
Türk	243.037	3,92%	3.701.857	55,10%	3.944.894	30,55%
Zaza	550.018	8,87%	319.065	4,75%	869.083	6,73%
Arap	372.117	6,0%	488.353	7,27%	860,470	6,64%
Diğer	42.971	0,69%	16.256	0,24%	59.227	0,45%
TOPLAM	6.195.211	100,0%	6.717.350	100,0%	12.912.561	100,0%

Kaynak: BİLGESAM, Kürtler ve Zazalar ne Düşünüyor?, 2011

Yukarıdaki tabloya baktığımızda Doğu ve Güneydoğu bölgesinde Türk ve Sünni nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Elazığ, Erzurum, Kahramanmaraş, Malatya gibi illerin Kürt ve Alevî nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı ve de bizim temel örneğimiz olan Tunceli iline kıyasla nispeten daha gelişmiş olduğu bilinmektedir. Ancak bu örneklemelerde ele aldığımız illerin gelişmişlik farklarının sadece etnik, dini ve de siyasal tercihlerin sonucu mu, yoksa Türkiye'nin yaklaşık son 40 yıldır en büyük problemi olan terör sorunun sonucu ile mi ilgili olduğu da ayrı bir tartışma konusudur.

Bölgesel kalkınmada eşitsizliğe siyasi parti tercihinin etkisi incelenmek istendiğinde Ankara, İzmir, İstanbul illeri de ayrı ayrı ele alınabilir. Ayrıca aynı il sınırları içerisinde ilçelerde dahi bu etkiyi çok net

olarak görebilmekteyiz. Ankara'da muhalefet partisinin kazandığı ilçelerden Çankaya, Yenimahalle ve iktidar partisinin kazandığı Keçiören ilçesi bu etkiye iyi birer örnektirler.

Türkiye'de bölgeler arası eşitsizliğin nedenleri arasında yer alan etnik yapı, din, siyasi parti kavramları siyasal ve bürokratik kültür açısından ele alındığında Türkiye'nin yönetiminde yıllardır temel problem olan merkeziyetçi yapının olumsuz etkisinin bu sorunlarda da görüldüğü bilinmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle merkeziyetçi bürokrasinin yerini yönetişim, yerelleşme gibi kavramlarla yeni kamu yönetimi anlayışı almıştır.

Siyasal ve bürokratik kültür bağlamında Türkiye'de bölgesel kalkınmada eşitsizliği ele alırken etnik, dini ve de siyasi parti tercihlerinin bu eşitsizliğin nedeni mi sonucu mu olduğu tam olarak sonuca bağlanabilecek bir konu değildir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini bölgesel kalkınma konusunda incelediğimizde terör gibi diğer ana nedenlerin bu eşitsizliğin en temel sebeplerinden biri olduğu görülmektedir. Türkiye'de bölgesel kalkınmada farklılıkların etnik, dini ve siyasi parti tercihlerden etkilendiği söylenebilirse de bu eşitsizliğin temeli olarak bu tercihlerin gösterilmesi mümkün değildir.

TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARINDAKİ YENİ YAKLAŞIMLAR

Ülkemizde bölgesel kalkınma yıllardır gelen merkezden yönetim kültürü ile merkezin eliyle olmaktadır. Bu yönetim anlayışı ile bölgelerin ihtiyaçlarını tam anlaşılmadığı ve bölgesel kalkınma açısında yetersiz olduğu fark edilmeye başlamıştır son yıllarda. Bu merkezin idaresindeki bölgesel kalkınma politikaları ile bölgeler arasında gelişmişlik farkı oluşuyor ve bölge değiştikçe insanların yaşam standardı da değişmiş oluyor. Yönetişim anlayışına geçiş için ilk adım 2004 yılında kent konseylerinin kurulması ile olmuştur. Bu sayede o bölgede yaşayanlarda bölge kalkınmasında rol alacaktır. Bunların yanında daha aktif olarak her bölgeye özgü kalkınma politikaları, yatırımlar uygulaması için 2006 yılında kalkınma ajansları kurulmuştur. Bu gelişmeler ile sadece bölgenin siyasi güne bağlı merkezden gelişmeden ziyade bölgelerin kendi içinde kendi gelişmesi ve eşitlik anlayışı ön plana çıkmaktadır. Bölgelerin merkeze ulaşması için oluşan uzun bürokratik hiyerarşi de azalarak işlerin kolaylaşmasını ve hızlanmasını sağlamaktadır.

Halkın Yönetime Katılımı

Ülkemizde bölgesel kalkınma ve kültürel gelişmeyi sağlamada halkın katılımını sağlamak amacıyla kent konseyler kurulmuştur. 2006 yılı 26313 sayılı resmi gazetede yayımlanan Kent Konseyi Yönetmeliği ile kent konseyleri kurulmuştur. Yönetmeliğe göre kent konseylerinin kuruluş amacı şöyledir; ‘Yönetmeliğin amacı; kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetişim ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışan kent konseylerinin çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir’ (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006). Kent konseylerine katılımda hedeflenen kitle o bölgede yaşayan ve konusunda bilgili işiler olarak hedeflenmiştir. Burada bir amaçta bölgesel kalkınmaya halkın katılımını sağlamaktır. Bu durumun yönetmeliğin kent konseyinin oluşumu kısmında teminat altına alınmıştır. Yönetmeliğin yürürlüğe girmesinin üzerinden 9 yılın geçtiği 2015 verileri ile kent konseylerinin durumunu incelemek içi Ankara, İzmir ve Antalya’yı ile aldık. İllerin belediyelerinin resmi sitelerinde kent konseyleri ile ilgili yıllık faaliyet raporları bulunmamaktadır ancak İzmir ilinde ilçe bazı olarak bazı ilçelerin bulunmaktadır. İllerin yılsonu faaliyet raporları incelediğinde Ankara ve Antalya illeri yılsonu faaliyet raporlarında sadece tek yerde kent konseyi kelimesi geçmekte ve herhangi bir değerlendirme mevcut değildir. (Ankara Yılsonu Faaliyet Raporu, 2015)

İzmir ili yılsonu faaliyet raporunda kent konseyinin geneler faaliyetlerinin yanı sıra alt meclislerin faaliyetlerine yer verilmiştir. Bunun dışında performans değerlendirmesi kısmında kent konseyinin ve alt meçlilerinin performans değerlendirmelerine yer verilmiştir. (İzmir Yılsonu Faaliyet Raporu, 2015) Kent Konseylerinin işlevselliği açısında değerlendirdiğimizde Ankara ve Antalya illerinde yürütülen projelerin daha çok merkezi kararı ile olduğunu görmekteyiz. İzmir ilinde ise diğer illere göre Kent Konseylerinin aktif olduğu yürütülen projelerde kent konseylerinin çıkardığı projelerinde yer aldığı görülmektedir.

Bölgesel Kalkınma Ajansları

Dünya genelinde küreselleşme sürecinin etkisiyle ciddi politika değişiklikleri yaşanmıştır. Bu politika değişikliklerinin etkisi bölgesel kalkınma politikalarında da görülmüştür. Merkezden yönetim anlayışı yerini yerinden yönetim anlayışına bırakmış ve karar alma sürecinde merkezi aktörlerin yerini bölgesel aktörler almıştır.

Türkiye de küreselleşme ve Avrupa Birliği sürecinin etkisiyle, yeni bölgesel kalkınma politikaları geliştirmiştir. Bu yeni bölgesel kalkınma politikasının temel aktörlerinden biri de bölgesel kalkınma ajanslarıdır. 1960'lı yıllarda gündeme gelen bölgesel kalkınma politikalarının etkisiyle kurulmuş olan bölgesel kalkınma ajansları vasıtasıyla önceden bölgesel kalkınma politikaları tek merkezden yani Ankara'dan belirlenirken, artık bölgelerin kendi özelliklerini ve iç dinamiklerini göz önünde bulundurarak bu politikaları bölgesel aktörler belirlemektedir. Özellikle, AB'ye üye olma süreciyle birlikte Türkiye 40 yıldır uygulamakta olduğu merkeziyetçi anlayıştan vazgeçerek, bölgesel kalkınma ajansları kurma çalışmalarına başlamıştır. Başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere birçok ülkede uygulama örnekleri bulunan, bölgesel gelişme farklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın ana amacı; bölgedeki ekonomiyi canlandırmak, bölgesel yatırımları arttırmak ve bölge halkının kalkınmaya katılımını sağlamaktır.

Türkiye'de bugüne kadar uygulanan bölgesel politikalar bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesinde başarılı olduğunu pek söyleyemeyiz. Bölgesel kalkınma ajansları AB bölgesel yatırım fonlarından istenilen düzeyde yararlanamadığı için bölgesel farklılıkların kakısa vadede azaltılabilmesi beklenmemelidir. Ayrıca, AB'ye katılım sürecine bölgesel gelişme politikaları entegre edilememiştir. Bölgesel sosyo-ekonomik farklılıklar, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin için önemli bir sorundur. Ancak bu sorun, az gelişmiş veya Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kendini daha fazla göstermektedir. Türkiye, uygulamaya başladığı bölgesel kalkınma politikalarını dünyadaki gelişmelere göre yeniden güncellemelidir (Berber ve Çelepçi, 2005). Dünya genelinde geliştirilen ve Türkiye'nin de küreselleşme ve Avrupa Birliği süreci etkisi altında geliştirdiği yeni bölgesel politika anlayışı değişikliği, aşağıdaki bir diğer tabloda da şu şekilde belirtilmiştir:

Tablo 3: Geleneksel ve Yeni Bölgesel Politikaların Özellikleri

Özellikler	**Geleneksel (Merkeziyetçi) Bölgesel Politikalar**	**Yeni (Ademi Merkeziyetçi)Bölgesel Politikalar**
Amaçlar	Bölgesel eşitlik Ulusal ekonomik büyüme Yatırımlar az gelişmiş bölgelere yönlenmesi Altyapının geliştirilmesi	Bölgesel rekabet gücünün geliştirilmesi Bölgesel ekonomilerin kapasitelerinin artırılması İçsel büyüme dinamiklerinin desteklenmesi
Karar verme-uygulama sürecinin yapısı	Ulusal ölçekte genel politikalar ve bazı özel bölgelerin seçimi Merkezi hükümetlerin takdir yetkisine bağlı seçim Kademeli yapı	Bölgesel ve yerel hükümetlerin birlikte karar verme süreci Bölgesel-yerel karar yetkisi Yönetişim ağırlıklı karar süreci Kademeli olmayan örgütlenme biçimleri
Politika araçları	Kamu finansal desteği Ağırlıklı olarak kamu kaynaklarına bağımlılık Tanımlanmış bölgesel birimler için bağlayıcı kararlar Bürokratik düzenlemeler	Kamu finansal desteği Koşullara bağımlı örgütlenme Gönüllü ve koşullu bilgilendirme Kamunun sağladığı danışma hizmetleri
Siyasal ortam	Ulusal politikaların öne çıktığı bir siyasal ortam	Ulusal politikalar ile bölgesel ve yerel politikaların ağırlık kazanması
Siyasal sorumluluk	Karar verme sorumluluğu olan merkezi hükümet Taşra teşkilatına verilen uygulama sorumluluğu	Ulusal hükümet ve bölgesel ve yerel örgütler (hükümetlerin) doğrudan politika uygulamalarına yönelimi
Uygulamacı kurumlar	Merkezi hükümet Merkezi hükümetin taşra teşkilatları Bürokratik ilişkiler	Bölgesel birimler Yarı özerk birimler Bürokrasi yerine, işletme yönetimi

Kaynak: (Eraydın, 2004)

SONUÇ

Türkiye'nin tarihine baktığımızda siyasal ve bürokratik olarak birçok dönüşüm ve değişim yaşanmıştır. Osmanlı'nın tarihsel mirasının Türkiye üzerinde etkileri olması gayet normaldir. Ancak, yeni bir ülke inşa edilirken yürürlüğe koyulan reformlar, ortaya çıkan çatışmaları ve gelişmeleri de göz ardı etmemiz gerekmektedir. Çünkü, monarşi ve teokrasi ile yönetilen bir imparatorluktan, modern hukuk devleti anlayışıyla kurulan bir cumhuriyete geçiş söz konusudur. Bu dönüşüm toplumsal kültür, anlayış ve düşünüş açısından çok önemli bir reformdur. Halkın demokrasi kurumları aracılığıyla yönetime katılması, yerel birimler ile merkez arasındaki hiyerarşik ilişkinin yapısı, farklı bölgeler arasındaki siyasi tutumlar, merkez hükümetinin yerelde doğrudan veya dolaylı bir şekilde hizmet vermesi gibi birçok faktör bölgesel kalkınmayı etkilemektedir.

Kültür teriminin birden fazla tanımı bulunmaktadır. Genel olarak bu terimi; bir toplumun yaşadığı bölgede ortak kabul gören, paylaşılan ve bazen bir şeyler ilave edilerek yaşanıp gelecek nesillere aktarılan yaşama dair her ne varsa onların bütünü olarak tanımlayabiliriz. Toplumun sahip olduğu bu bütün toplumsal kültürü oluşturur. Ulusal kültür dediğimiz şey gerçekten çok karışık ve köklü bir

kavramdır. Kapsayıcı olan bu kavram hem siyasal hem de bürokratik kültürü içinde barındırdığı için insanların biriyle ve devletle ilişkilerinin yanı sıra özel,kamu ve sivil toplum kuruluşlarını da dolaylı ya da dolaysız olarak etkilemektedir. Literatürdeki birçok çalışma, kültürün kalkınma üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bir ülkede hâkim olan kültürün alt bileşenleri olan siyasal ve bürokratik kültürün araştırılması ve kalkınma üzerindeki sonuçlarının ortaya koyulması önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, siyasal ve bürokratik kültürdeki değişimlere paralel olarak kalkınma politikalarındaki anlayış değişiklikleri tarihsel bakış açısı ile incelenmektedir. Kültürün en önemli göstergeleri; toplumsal inanç ve değerler (başkalarına karşı güven ve saygı vb.) ile bireylerin özgür iradeye yaklaşımıdır. Çünkü bu göstergeler, sadece bireylerin birbirine ve devlete karşı değil aynı zamanda devletin bireylere karşı tutum ve davranışlarını belirlerler. Bu nedenle, bu çalışmada yukarıda bahsedilen kültürel göstergelere ek olarak bir ülkedeki kültürü anlayabilmemiz için bilmemiz gereken tarihsel kırılmalar, siyasal ve bürokratik kurumların oluşum ve işleyiş süreçleri kalkınmayı etkileyen bağımsız değişkenler olarak incelenmektedir.

1980'li yıllara kadar bürokratik ve siyasal kültür eski merkeziyetçi ve katı devlet anlayışının altında kalmıştır. Ancak bu yıllardan sonra meydana gelen demokratikleşme hareketleri, küreselleşme ve piyasa ekonomilerinin yayılması gibi gelişmeler sonucunda Türkiye'de de siyasal ve bürokratik anlamda anlayış değişiklikleri yaşanmıştır. Türkiye ekonomisi ve toplumu dünya ile entegrasyon sürecine girmiş, ekonomideki devletçi anlayıştan vazgeçilmiş, devlet için vatandaş düşüncesi arka plana itilerek vatandaş için devlet düşüncesi yaygınlaşmış, eğitim-öğretim düzeyi yükselmiş ve vatandaşların yönetim hakkındaki düşünceleri geliştiği için hükümetlerden daha fazla talepte bulunmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda hükümetler halkın politika üretim ve uygulama süreçlerine daha çok katılması konusunda reformlar yapılmış ve sorumluluğun vatandaşlarla paylaşılmasını sağlamaya çabalamışlardır. Diğer taraftan, her bölgeye uyan tek tip kalkınma politikalarından vazgeçilmiş, bunun yerine her bölgenin kendine özgü özelliklerini göz önünde bulunduran farklı kalkınma planları uygulanmaya başlamıştır. Özellikle kalkınma ajanslarının kurulmasıyla birlikte kalkınma politikalarının tek merkezden yönetme anlayışından yerel düzeyde yönetim anlayışına geçilmiştir.

Son yıllarda, Türkiye'nin köklü tarihe sahip siyasal ve bürokratik kültür anlayışında ciddi değişiklikler meydana gelmektedir. Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal olarak gelişmesi ile birlikte dünya ile entegrasyonu artmıştır. Bunun neticesinde farklı toplumlarla ve kültürlerle etkileşim içince giren vatandaşlar arasında demokrasi, yönetişim, sivil toplum, ekonomik ve siyasal özgürlük, serbest piyasa, bireycilik gibi yeni düşünceler yer edinmeye başlamıştır. Diğer taraftan ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, eğitim-öğretim düzeyinin artması, ekonomik refahın yükselmesi ile eski devlet için millet anlayışından millet için devlet anlayışına geçilmiştir. Yani artık vatandaşlar devletin kendileri için var olduğunu düşünmekte ve bu nedenle daha kaliteli hizmet beklemektedirler. Bu nedenle devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları da bu gelişmelerden etkilenmektedirler. Vatandaşlara daha iyi hizmet sunmak isteyen bu kuruluşlar şeffaflık, vatandaş katılımı, hesap verebilirlik, demokratiklik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü ve eşitlik gibi iyi yönetişim unsurlarını amaçlamaktadırlar.

KAYNAKÇA

Almond, G. A. ve Verba, S. (1989), *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations.* Newbury Park: CA: Sage.

Ankara Yılsonu Faaliyet Raporu (2015), Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi.

Antalya Yılsonu Faaliyet Raporu. (2015). Antalya: Antalya Büyük Şehir Belediyesi.

Ayhan, Emrah ve Önder, Murat (2017), "Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı: Yönetişime Açılan Bir Kapı", *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi,* Cilt.3, Sayı: 2, s.19-48.

Ayhan, Emrah ve Önder, Murat (2015), "Turkish Regional Development Policy Framework: Is There A Paradigm Shift?", *3.Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı Bildiri Kitabı*, s.843-858, Organizasyon: Bingöl Üniversitesi ve Fırat Kalkınma Ajansı, 15-16 Ekim 2015, Bingöl, Türkiye.

Berber, P. D. ve Çelepçi, E. (2005), Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, s.145-156.

Cameron, J. (2000), "Development Economics, The New Institutional Economics and NGOs", *Third World Quarterly*, Cilt.21, Sayı:4, s.1-6.
Carnevale, D. G. (1995), *Trustworthy Government*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
Cingi, S. (2006), *Kalkınmaya Baş Koyanlar ve Taş Koyanlar,* Akçağ Yayınları.
Claver E., Llopis J., Gasco' J. L., Molina H. ve Conca F. J. (1999), "Public Administration From Bureaucratic Culture To Citizen-Oriented Culture", *International Journal Of Public Sector Management*, Cilt.12, Sayı:5, s.455-464.
Danso Halkier, H. (1992), "Development Agencies and Regional Policy: The Case of Scottish Development Studies, s.615-626, M., Halkier H. ve Cameron G. (2000), *Governance, Institutional Change and Regional Development*, Asgate Publishing, UK.
Demir, F. (2011), "Bürokratik Kültür", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.16, Sayı:2, s.153-178.
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (1995), Y*edinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, DPT Yayını
DREYFUS, F. (2007), *Bürokrasinin İcadı: Fransa, Büyük Britanya ve ABD'de Devlete Hizmet Etmek*, İstanbul: İletişim Yayınları.
Eraydın, A. (2004), "Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu,* DTP ve Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
Formisano, R. (2001), "The Concept Of Political Culture", *Journal of İnterdisciplinary History*, s.393-426.
Gökbel, V. ve Seggie, F. N. (2014), "Siyasal Kültür, Üniversite ve Akademik Özgürlük", *İnsan ve Toplum*, İstanbul.
Hofstede, Geert. (1980), *Culture's Consequences: International Differences in Work- Related Values*, London: Sage Publications.
Ildırar, M. (2004), *B ölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejisi*, Ankara
Imga, O. (2003), "Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Projesi Deneyimleri", *Türk İdare Dergisi.*
İzmir Yılsonu Faaliyet Raporu (2015), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
Kent Konseyi Yönetmeliği (2006), 1. Resmi Gazete. RG. (2006, Şubat 08). (26074).
Laurent, A. (1983), "The Cultural Diversity of Western Conceptions of Management", *International Studies of Management and Organization*, Cilt.13, s.75-96.
Ntibagirirwa, S. (2006), "Le Miracle Asiatique: 'Qu'apprendre de l'experience Asiatique du Developpement', Ethique et Societe, Cilt.3, Sayı:1, s.18-34.
Önder, Murat ve Ulaşan, Fatih (2016), "The Impact of Public Administration on Economic Growth: The Case of South Korea", *International Journal of Leadership Education and Management Studies*, Yıl 1, Sayı:1, s.23-43.
Önder, Murat (2011), "A Preliminary Cross-National Test Of Competıng Theorıes Of Nonprofıts: Does Culture Matter?", *International Review of Public Administration*, Cilt.16, Sayı.1, s.71-90.
Sitembölükbaşı, S. (1997), "Siyasal Kültürün Kavramallaştırılmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi,* Sayı:2, s.249-266.
Sağlıklı Kentler Birliği Faaliyet Raporu (2015), Bursa: Sağlıklı Kentler Birliği.
Schein, Edgar H. (2004), *Organizational Culture and Leadership*, (3. Edisyon), New Jersey: New Jersey-Bass.
Türe, İ. (1998), "Türkiye'de Bölge Yönetiminin Niteliği Sorunları ve Çözüm", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt.31.
Weber, M. (2008), *The Theory of Social and Economic Organization*, (M. Arıcıoğlu, & H. Akın, Dü) Ankara: Adres Yayınları.
Wılson, J. (1996), *Bürokrasi: Kamu Kuruluşları Neyi, Niçin Yaparlar.* (S. Yalçındağ, D. Canman, & Y. Ertekin, Çev.) Ankara: TODAIE Yayınları.

Agriculture and Animal Husbandry in Tunceli

Tunceli İlinde Tarım ve Hayvancılık

Melahat KOTAN[1]

Abstract- This study consists of the following five parts : (1) Basic characteristics of agriculture and animal farming policies of Turkey. (2) Statistical information about agriculture and animal farming in Tunceli Province : 1991-2015. (3) Agriculture and animal farming potential of Tunceli Province. (4) Proposals for the future of Agriculture and animal farming of Tunceli Province. (5) General conclusions.

Keywords: Turkey; Tunceli; Agriculture; Animal farming.

Özet-Bu bildiride şu konular sunulmaktadır: (1) Türkiye tarım ve hayvancılık politikasının temel özellikleri. (2) Tunceli ili tarım ve hayvancılığı ile ilgili sayısal bilgiler:1991-2015. (3) Tunceli ilinin tarım ve hayvancılık potansiyeli (gizil gücü). (4) Tunceli ili tarım ve hayvancılığının geleceği ile ilgili öneriler. (5) genel sonuç.

Anahtar Kelimeler: Türkiye; Tunceli ili; Tarım; Hayvancılık**.**

TÜRKİYE TARIM VE HAYVANCILIK POLİTIKASININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

Bütün gelişmiş ülkelerde (özellikle ABD'de ve AB'de) serbest piyasa ekonomisi koşullarında tarım ve hayvancılık politikasının iki temel özelliği şunlardır: (1) DESTEKLEMEK, (2) KORUMAK (Gaytancıoğlu, 2009).

DESTEKLEMEK şunları içerir: Girdi destekleri, zirai kredi faiz sübvansiyonları, doğal afet ödemeleri, süt teşvik primi ödemeleri, destekleme primleri ve ekim alanlarının sınırlandırılması; araştırma, eğitim, yayım ve denetim gibi kamu hizmetleri, tarımsal alt yapı yatırımları, yatırım teşvikleri, ihracat iadesi ödemeleri, ithalat korumaları ve vergi politikaları.

KORUMAK ise, dış rekabete karşı yerli üreticileri maliyet ve fiyat ögeleri açısından korumaktır. Bu da örneğin girdilerden alınan vergileri ve gümrük tarifeleri gibi araçlarla gerçekleştirilir.

Türkiye'de de liberal ekonomi politikaları çerçevesinde, farklı başarı düzeylerinde, ABD'deki ve AB'deki destekleme ve koruma politikaları uygulanmıştır. Örneğin, 2006'da çıkarılan TARIM YASASI'nın 24.maddesi Türkiye GSMH'nın en az %1'ini Türkiye tarımını korumak ve desteklemek için kullanılması kuralını getirmiştir. Bu kural gereğince ortalama olarak her yıl 26 milyar dolarlık para tarım için kullanılması gerekirken, 2007'den 2016'ya kadar tarıma ancak bu miktarın yarısı (13 milyar dolar kadarı) kullanılmıştır (Gaydancıoğlu,2009).

Bu yasa gereğince, Türkiye'de üretilen tarımsal ürünlerin hem desteklenmesi ve hem de korunması gerekmektedir. Kural olarak konan ilkeler iktidarlar tarafından uygulanmaya fiilen geçirilmediği için şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

(1)1990'larda tarımsal ürünler bakımından Türkiye **KENDİNE YETERLİ** 7(yedi) dünya ülkesinden birisi iken, bugün artık değildir.
Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO), Türkiye'de çiftçinin kara gün dostu iken, artık değildir. Kıtlıkta ürün desteği veren, bollukta fiyat desteği veren iken, bugün artık değildir.

[1] Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazma aşamasında doktora öğrencisi.
melahatkotan@gmail.com

(3) ABD'de ve AB ülkelerinde **Ticari Çiftçilik** yapılırken, Türkiye'de hala **Geçimlik Çiftçilik** yapılmaktadır.
(4) Türkiye'de hala **Tarımsal Ürün Planlaması** yapılmamaktadır, yapılamamaktadır.
(5) Nadas nedeniyle önemli miktarda tarımsal toprak boş bekletilmektedir. Nadas yerine **ALTERNATİF ÜRÜNLER** (mercimek, nohut,vb.) üretimin yapılması özendirilmemektedir.
(6) Tarımsal politikaların olumlu uygulamalarının hayata geçirilmesinde Belediyelere ve Kooperatiflere görev verilerek desteklenmemektir. Örneğin Silivri Belediyesi'nin boş duran tarım topraklarında, katma değeri yüksek ve üreticilere yüksek gelir sağlayan Tibbi Nane, lavanta ve benzeri ürünler üretilmesi özendirilebilir.
(7) Tarım topraklarının miras ve satış yoluyla sürekli olarak bölünmesi ürün ve işletme verimliliğini azaltmaktadır.
(8) Üretim ve işletmecilik bakımından küçük olan tarım topraklarının (tıpkı kent planlamasındaki "hamur" uygulaması gibi) birleştirilmesi politikasının uygulanamaması tarıma büyük darbe vurmaktadır.
(9) Tarımsal olmayan faaliyetlere tarım topraklarının kullandırılması tarımı olumsuz biçimde etkilemektedir.
(10) Meralar, madencilik, konut projeleri ve benzeri faaliyetlere tahsis edildiği için tarımsal üretim ve özellikle hayvancılık büyük zarar görmektedir.
(11) 1999 yıllı ile birlikte Türkiye tarım politikalarının seyri IMF ve Dünya Bankası tarafından belirlenmektedir(Gaytancıoğlu, 2009,191).

TUNCELI İLİ TARIM VE HAYVANCILIĞI İILE İLGİLİ SAYISAL BİLGİLER : 1991-2015

Tunceli'de Tarımsal Üretim

İlde tarla bitkileri ekilişlerinin %60-70 gibi büyük bir kısmını tahıllar (arpa, buğday) oluşturmaktadır. Zirai faaliyetler içinde tahıl üretimi en az kar getiren tarımsal kol olmasına rağmen pazarlama sorununun bulunmaması, yetiştirme tekniğinin diğer ürünlere göre daha kolay oluşu ve üreticilerin bu konuda deneyimli olması ve samanın hayvancılık işletmelerinde kapa yem olarak kullanılması nedeniyle geniş ekim alanına sahiptir (Tunceli İl yıllığı 2012).

Buğdayın ekim alanı yaklaşık olarak 104-341 bin dekarlık alan arasında değişmektedir. Son yıllarda ekime ayrılan alan azalmıştır. Buğdayın üretim miktarı ise, yaklaşık olarak 19-44 ton arasında değişmektedir. Son yıllarda üretim azalmıştır. Açıklamaya devam edecek olursak, **arpanın** ekim alanı yaklaşık olarak 91-127 bin dekarlık alan arasında değişmektedir. Günümüze yaklaştıkça ekim alanı genel anlamda azalmıştır. Üretim miktarı ise, yaklaşık olarak 6-24 bin ton arasında değişmektedir.

Çizelge-1: Tunceli'de Buğday Üretimi: 1991-2015

YILLAR	TAHIL	ÜRETİM(TON)	ALAN(DEKAR)
1991	buğday	44.313	341.630
1994	buğday	32.608	302.710
1997	buğday	31.934	286.630
2000	buğday	23.380	207.560
2003	buğday	24.181	247.650
2006	buğday	22.862	225.608
2009	buğday	21.370	174.866
2012	buğday	21.340	116.305
2015	buğday	19.415	104.263

Kaynak: TÜİK-2017. Veriler yazar tarafından düzenlenmiştir.

Çizelge-1.2: Tunceli'de Arpa Üretimi: 1991-2015

YILLAR	TAHIL	ÜRETİM (TON)	ALAN(DEKAR)
1991	arpa	17790	127.710
1994	arpa	12970	111.000
1997	arpa	11916	91.910
2000	arpa	6931	57.200
2003	arpa	13585	68.740
2006	arpa	16308	96.250
2009	arpa	14810	93.244
2012	arpa	18084	93.103
2015	arpa	24916	99.462

Kaynak: TÜİK-2017. Veriler yazar tarafından düzenlenmiştir

Baklagiller

İldeki baklagil üretiminde ilk sırada kuru fasülye olup bunu nohut ve kırmızı mercimek takip etmektedir. Son yıllarda patates ve culbant üretimine son verilmiştir.

Çizelge-2: Tunceli'de Patates Üretimi: 1991-2012

YILLAR	PATATES-KURU BAKLAGİLLER-YENİLEBİLİR KÖK VE YUMRULAR	ÜRETİM(TON)	EKİLEN ALAN(DEKAR)
1991	patates	3792	1.690
1994	patates	2717	1.160
1997	patates	2522	1.060
2000	patates	350	180
2003	patates	331	250
2006	patates	139	125
2009	patates	56	71
2012	patates	0	0

Kaynak: TÜİK-2017. Veriler yazar tarafından düzenlenmiştir.

Çizelge-3: Tunceli'de Nohut Üretimi: 1991-2015

YILLAR	PATATES-KURU BAKLAGİLLER-YENİLEBİLİR KÖK VE YUMRULAR	ÜRETİM(TON)	EKİLEN ALAN(DEKAR)
1991	**nohut**	**2526**	**22.650**
1994	**nohut**	**2694**	**36.880**
1997	**nohut**	**2261**	**20.990**
2000	**nohut**	**645**	**7.160**
2003	**nohut**	**655**	**7.000**
2006	**nohut**	**427**	**5.150**
2009	**nohut**	**534**	**5.220**
2012	**nohut**	**380**	**3.125**
2015	**nohut**	**343**	**2.320**

Sebzeler

Türkiye genelinde tarım alanlarının %3'ünde sebze üretimi yapılırken Tunceli ilinde bu alan %0,43 ile sınırlı kalmıştır. Sebze tarımının gelişmesini engelleyen en büyük faktör iklim özelliklerinin birçok sebze çeşidinin ihtiyacını karşılamamasıdır. Ancak mikro iklim özelliğe sahip olan bölgelerde (Pertek, Çemişgezek) kavun, karpuz, domates, hıyar ve biber üretimi daha çok iç tüketime yönelik yapılmaktadır(Tunceli Tarım Mastır Planı, 2011).

Başka yerde sınıflandırılmamış sebzelerin ekim alanı, 0-80 dekar aralığında değişmektedir. 2016 yılında 13 dekarlık alanda bu çeşit sebze üretimi üretilmiştir. Bu çeşit sebze üretimi 0-33 ton arasında değişmiştir. 2016 yılında 4 ton üretimi yapılmıştır.

Kök ve yumru sebzelerin ekim alanı 181 ile bin dekarlık alan arasında değişmektedir. 2016 yılında 191 dekarlık bir alanda kök ve yumru sebzeler üretilmiştir. Üretim ise, 173 ile bin ton arasında değişmiştir.2016 yılında 168 ton üretim yapılmıştır.

Meyvesi için yetiştirilen sebzeler, ekim alanı 3-12 bin dekarlık alan arasında değişmiştir. 2016 yılında 4 bin dekarlık alanda 8 bin ton üretim yapılmıştır (TÜİK,2016).

Meyveler

Tunceli ili genelinde yetiştirilen meyvelerin başlıcaları elma, dut, üzüm ve armuttur. Başta armut olmak üzere meyve üretiminde genel anlamda azalmalar olmuştur.

Çizelge-4: Tunceli'de Üzüm Üretimi: 1991-2015

YILLAR	MEYVE	ÜRETİM(TO
1991	üzüm	1467
1994	üzüm	1362
1997	üzüm	1600
2000	üzüm	1485
2003	üzüm	1260
2006	üzüm	1270
2009	üzüm	1766
2012	üzüm	1394
2015	üzüm	1032

Kaynak: TÜİK-2017. Veriler yazar tarafından düzenlenmiştir.

Çizelge-5: Tunceli'de Armut Üretimi: 1991-2015

YILLAR	MEYVELI	ÜRETİM(TO
1991	armut	3927
1994	armut	3113
1997	armut	1737
2000	armut	1353
2003	armut	1212
2006	armut	1276
2009	armut	583
2012	armut	584
2015	armut	523

Kaynak: TÜİK-2017. Veriler yazar tarafından düzenlenmiştir

Tunceli İlinde Hayvancılık

Tunceli ilinin yüksek kuzey kesinlerinde (Merkez, ilçe, Ovacık, Pülümür ve Mazgirt) büyükbaş hayvan beslenir. Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği de mera hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır.

1991 yılında **büyükbaş hayvan** sayısının 80.969 olduğu görülmektedir. Üçer yıllık dönemlere baktığımızda 1994'den 2009 yılına kadarlık yıllarda büyükbaş hayvan sayısında önemli düşüşler gerçekleşmiştir ve 2015 yılında 30.360 olmuştur.

Tunceli ilinde **küçükbaş hayvancılık** en yaygın olan faaliyet koludur. İlde küçükbaş hayvancılık genellikle yarı göçebe hayvancılık şeklinde yapılmaktadır. Tunceli'de yayla hayvancılığı Şavak aşireti tarafından ağırlık olarak yapılmaktadır (Durmuş,2010,102).

Küçükbaş hayvan sayısı 1991 yılında 668.290 iken üçer yıllık dönemlere baktığımız zaman 1994 yılında 2000 yılına kadar önemli bir düşüş görülmüştür. 2003 yılında artış görülmüş ve 2006 yılında 991.094 olmuştur. 2009 ve 2012 yıllarında 1 milyonun üzerine çıkmıştır. Ancak 2015 yılında azalmış ve 419.677 olmuştur.

1991 yılında 140.067 olan **kümes hayvancılığın** üçer yıllık dönemlerine baktığımızda genel anlamda gittikçe azaldığını görmekteyiz. Kümes hayvan sayısı 2015 yılında 35.579 olmuştur.

Arıcılık faaliyetleri gelişen bir hayvancılık kolu olarak yöre ekonomisine katkıda bulunmaktadır. 1991 yılında kovan sayısı 424.536'tır. Arıcılık genel anlamda artış göstermiştir ve 2015 yılında kovan sayısı 64.628 olmuştur.

Çizelge-6: Tunceli'de Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği: 1991-2015

YILLAR	HAYVAN TÜRÜ	HAYVAN SAYISI
1991	Büyükbaş Hayvan	80.969
1994	Büyükbaş Hayvan	65.720
1997	Büyükbaş Hayvan	42.440
2000	Büyükbaş Hayvan	43.200
2003	Büyükbaş Hayvan	34.443
2006	Büyükbaş Hayvan	28.151
2009	Büyükbaş Hayvan	21.226
2012	Büyükbaş Hayvan	30.924
2015	Büyükbaş Hayvan	30.360

Kaynak: TÜİK-2017. Veriler yazar tarafından düzenlenmiştir.

Çizelge-7: Tunceli'de Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği: 1991-2015

YILLAR	HAYVAN TÜRÜ	HAYVAN SAYISI
1991	Küçükbaş Hayvan	668.290
1994	Küçükbaş Hayvan	356.520
1997	Küçükbaş Hayvan	247.970
2000	Küçükbaş Hayvan	262.160
2003	Küçükbaş Hayvan	306.070
2006	Küçükbaş Hayvan	991.094
2009	Küçükbaş Hayvan	1.159.485
2012	Küçükbaş Hayvan	1.304.692
2015	Küçükbaş Hayvan	419.677

Kaynak: TÜİK-2017. Veriler yazar tarafından düzenlenmiştir.

Çizelge-8: Tunceli'de Kümes Hayvan Yetiştiriciliği: 1991-2015

YILLAR	HAYVAN TÜRÜ	HAYVAN SAYISI
1991	Kümes Hayvancılığı	140.067
1994	Kümes Hayvancılığı	136.995
1997	Kümes Hayvancılığı	94.240
2000	Kümes Hayvancılığı	86.370
2003	Kümes Hayvancılığı	74.440
2006	Kümes Hayvancılığı	37.054
2009	Kümes Hayvancılığı	21.340
2012	Kümes Hayvancılığı	26.272
2015	Kümes Hayvancılığı	35.579

Kaynak: TÜİK-2017. Veriler yazar tarafından düzenlenmiştir

Çizelge-9: Tunceli'de Arıcılık Yetiştiriciliği: 1991-2015

YILLAR	HAYVAN TÜRÜ	HAYVAN SAYISI
1991	Arıcılık	424.536
1994	Arıcılık	33.210
1997	Arıcılık	25.461
2000	Arıcılık	31.721
2003	Arıcılık	39.470
2006	Arıcılık	40.980
2009	Arıcılık	49.369
2012	Arıcılık	52.730
2015	Arıcılık	64.628

Kaynak: TÜİK-2017. Veriler yazar tarafından düzenlenmişti

TUNCELI İLİNİN TARIM VE HAYVANCILIK POTANSİYELİ (GİZLİ GÜCÜ)

Tunceli ilinde bitkisel üretim yapılabilecek düzlükte son derece sınırlıdır. bu sebepledir ki hayvancılıkla uğraşmak yöre insani için zorunluluktur. Tüm Türkiye'de olduğu gibi Tunceli'de de hayvancılığın istenilen düzeyde gelişememesinin birçok sebebi vardır. Bunlardan en önemlisi terör olaylarından dolayı hayvancılıkla uğraşan nüfusun bu faaliyetten uzaklaşmasıdır. Bunun yanında Tunceli'de hayvancılığı destekleyecek, özendirecek yeterli önemler alınamamış ve yatırımlar yapılmamıştır.

Çizelge-10:Tunceli İli Arazi Dağılımı

Arazi	Miktar(ha)	%
Tarım Arazisi	113.180	15
Çayır-Mera	323.582	42
Orman ve Fundalık	258.500	33
Tarım Dışı Arazi	82.178	10
Toplam	777.440	100

Kaynak: Tunceli tarım ve hayvancılık mastır planı 2016

Çizelge-11:Tarım Arazilerinin Kullanım Açısından Dağılımı

Tarım Arazilerinin Kullanım	Miktar(ha)	%
Ekilen Tarım Arazileri	33.089	29
Nadas	31.900	28
Tarıma Elverişli Olup Ekilmeyen Arazi	48.191	43
Toplam	113.180	100

Kaynak: Tunceli tarım ve hayvancılık master planı 2016

Arazi kullanım durumuna bakacak olursak; toplam 777.440 hektarlık arazinin, 113.180 hektar tarım arazisi (%15), 323.582 hektar çayır ve mera arazisi (%42), 258.500 hektar orman-fundalık arazi (%33) ve 82.178 hektar(%10) diğer araziler olarak dağılım göstermektedir(Tunceli tarım ve hayvancılık master planı,2016). İlde çayır ve mera alanlarının geniş yer kaplaması hayvancılık ekonomisini ön plana çıkarmıştır. Yayla hayvancılığında kullanılan çayır mera alanları %42'lik bir orana karşılık gelir il çok dağlık ve engebeli olduğundan, tarım yapılacak yerler son derece dar olduğundan hayvancılık başta gelen ekonomik faaliyettir.

Su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı için büyük bir kaynak mevcuttur. Ayrıca sulanabilecek araziler için yeterli yer altı ve yer üstü su potansiyeli vardır. Su ürünleri üretimi için yeterli miktarda su kaynağı mevcuttur. Su kaynaklarının debisi ve sıcaklığı su ürünleri yetiştiriciliğine uygundur(Tunceli il yıllığı,1967).

Tunceli ilinde bulunan kooperatif ve birlikler aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Çizelge-12:Tunceli İlinde Bulunan Kooperatif ve Birlikler

	Kooperatif-Birlik Adı	Sayısı (adet)	Üye Sayısı (kişi)
Yetiştirici ve Üretici Birlikleri	Tunceli ili Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği	1	1061
	Tunceli ili Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği	1	274
	Tunceli ili Arı Yetiştiricileri Birliği	1	359
	Tunceli ili ve İlçeleri Süt Üreticileri Birliği	1	135
	Tunceli ili Ovacık ilçesi Organik Bakliyat Üreticiler Birliği	1	23
	Tunceli ili İç Su Ürünleri Yetiştiricileri Üreticiler Birliği	1	23
	Tunceli İli Çemişgezek İlçesi Dut Üreticiler Birliği	1	16
Tarımsal Amaçlı Kooperatifler	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	18	1051
	Su Ürünleri Kooperatifi	4	110
	Sulama Kooperatifi	4	100
TOPLAM		**33**	**3.152**

Kaynak: Tunceli tarım ve hayvancılık master planı 2016

TUNCELI İLİ TARIM HAYVANCILIĞININ GELECEĞİ İLE İLGİLİ ÖNERİLER

Bu bildirinin 1. Bölümü'nde özetle sunduğumuz Türkiye Tarım Politikasının temel özellikleri, bütün Türkiye'ye olduğu gibi, Tunceli iline de yansımıştır. Bildirinin 3. Bölümü'nde sunduğumuz Tunceli ilinin Tarım ve Hayvancılığı ile ilgili sayısal bilgileri de dikkate alarak Tunceli için şu önerilerde bulunabiliyoruz:

(1) Nadas nedeniyle önemli miktarda tarımsal toprak(%28) boş bekletilmektedir. Nadas yerine **ALTERNATİF ÜRÜNLER** (mercimek, nohut, vb.) üretiminin yapılması özendirilmelidir.

(2) Geçimlik çiftçilik yerine ticari çiftçiliğe geçilmesi için gereken destek verilmelidir.

(3) İşletmelerde 1-2 inek bulundurmakla, hayvansal üretimin artması ve hayvancılıktan gelir elde edilmesi söz konusu değildir. Hayvancılık emek-yoğun bir üretim faaliyeti olup, tarım işletmelerin atıl haldeki işgücünün değerlendirilmesinde önemli bir role sahiptir. Tunceli ili hayvancılık faaliyeti için önemli bir potansiyele sahiptir (çayır-mera %42).

(4) Tunceli ilinde tarıma elverişli olup ekilmeyen arazi %43'tür. Bu arazilerde Silivri Belediyesinin yaptığı gibi katma değeri yüksek ve üreticilere yüksek gelir sağlayan Tibbi Nane, Lavanta ve benzeri ürünler yetiştirilebilinir.

(5) Tekirdağ'da Alman Ziraat Odasının desteği ile kurulan ve halen başarılı hizmetler veren önder çiftçi çalışma grupları örneği Tunceli ilinde de uygulanmalıdır.

(6) 1-2 köyde sorumlu 1'er Ziraat Mühendisi ya da veterinerin temin edilmesi ile Tunceli ili genç ve iyi yetişmiş çiftçiler yetiştirilmelidir.

(7) Bölge içerisinde uygun ilçeler (Çemişgezek, Pertek) yem bitkileri tohumu üretim merkezi haline getirilebilir.

(8) Yem bitkileri üretimi teşvik edilerek hayvancılık açısından iyi bir fırsat yaratılabilir.

(9) Tunceli ilinde sulanmayan arazi %55'tir. Köy Hizmetleri il Müdürlüğü ve DSİ Bölge Müdürlüğü sulama yatırımları ile sulanabilir halle getirilmelidir.

(10) Pertek ve Çemişgezek ilçelerinde uygun iklim ve ekolojik şartlarının olması dolayısıyla seracılık üretiminin teşvik edilmelidir.

(11) Yerli ırktan kültür ırkına geçilmelidir.

GENEL SONUÇ

Tarım ve hayvancılık Tunceli ekonomisi için bir yük değil, gelişme dinamiği olduğunu fark etmek gerekir.

Geniş çayır-meralara(%42) ve kırsal kesimde iş gücü fazlasına sahip Tunceli'nin et ithal eden iller içerisinde çıkarıp, et ihraç eden iller arasında görmek için gereken kararlar süratle alınmalıdır.

Tunceli çiftçileri gerektiği gibi örgütlü değildir. Örgütsüzlük hem tarım politikalarının oluşturulmasında, hem de tedarik ve pazarlamada çiftçiyi etkisiz kılmaktadır. Çiftçiler gerekli eğitimde geçirilmelidir ve özellik genç çiftçiler desteklenmelidir.

Tunceli ilinde tarıma elverişli olup ekilmeyen arazi %43'tür. Bu topraklarda yapılarına uygun ürünlerin yetiştirilmesi için gereken destek verilmelidir.

KAYNAKÇA

DURMUŞ, Esen(2010), Tunceli İlinde Hayvancılık, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:20, Sayı:1.

GAYTANCIOĞLU, Okan(2009), Türkiye'de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası yayını.

GAYTANCIOĞLU, Okan(1999), Dünya'da ve Türkiye'de Tarımsal Desteklemelere Yeni Yaklaşımlar, Ankara: Ziraat Mühendisleri Odası yayını.

KAYIM, Murathan; İbrahim Tosun; Murat Cem Demir; Kadir Bulut; Emrah Pehlivan; Hüseyin Rahmi Yerlikaya; İsmet Hakan Ulaşoğlu; Tamer Köksal (2012), Tunceli İl Yıllığı, Ankara: Anıt Matbaa

Tunceli İl Yıllığı (1967), (Yazar ve Yayın evi yazılmamış).

http://tunceli.tarım.gov.tr: Tunceli Tarım ve Hayvancılık Master Planı (2016)

http://tunceli.tarım.gov.tr:Tunceli Tarım ve Hayvancılık Master Planı(2012)

www.tobb.org.tr : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Tarım Sektörü Raporu 2013

www.tuik.gov.tr: Türkiye İstatistik Kurumu-2017

Development of Beekeeping in Bingol Province and Surveyable Beekeeping Possibilities

Bingöl İlinde Arıcılığın Gelişim Seyri ve Sürdürebilir Arıcılık Olanakları

Beşir KOÇ[1], Halim TATLI[2], Mustafa NAİMOĞLU[3]

Özet-Bingöl'de 2016 itibariyle 315 köyde bal üretimi gerçekleştirilmiştir ve bal üretiminde 126.843 adet kovan kullanılmış olup 870 tonun üzerinde bal üretilmiştir. Bingöl'deki arıcıların büyük çoğunluğu gezici arıcılardan oluşmaktadır. Türkiye'nin bal üretiminin %0,83'nü ve Doğu Anadolu Bölgesi bal üretiminin ise % 6,55'i Bingöl ilinden karşılanmaktadır. Çalışmada Bingöl ili için 1995-2016 arası dönem incelenmiştir. Çalışmadaki veriler TÜİK veri tabanından derlenmiştir. Çalışmada kovan sayısı ve bal üretimi değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenler kullanılarak bal verimi ve bal üretiminde artış hızı hesaplanmıştır. Bu çalışmanın temel amacı Bingöl' ün 1995-2016 yılları arasındaki bal üretimini, bal verimini hesaplamak, üretim ve verim arasındaki ilişkiyi saptamaktır. Buna göre incelenen dönemde, kovan sayısında meydana gelen %7,05'lik yıllık ortalama artış hızı, kovan başına verimde %-12,15 ve toplam bal üretiminde ise % -5,96 oranında yıllık ortalama negatif artış hızına neden olduğu hesaplanmıştır. Ayrıca çalışmada Regresyon Analizi kullanılarak iki model oluşturulmuştur. İlk modelde bağımlı değişken bal üretimi, bağımsız değişken ise kovan sayısı olarak seçilmiş, elde edilen bulgularda kovan sayısının artışının bal üretimini artırdığı tahmin edilmiştir. İkinci modelde ise bağımlı değişken bal verimi, bağımsız değişken ise kovan sayısı olarak seçilmiştir ve elde edilen bulgularda kovan sayısının artışının bal verimine negatif etkisi olduğu saptanmıştır. Bunun yanında bal verim indeksi, basit indeks, zincirleme indeks hesaplanmış ve grafiklerle değerlendirilmemiştir. Bu çalışmanın sonuçları kovan sayısı arttırıldığında bal verimi arttırmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bal verimi diğer faktörlere de bağlı olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Arıcılık, Bal Üretimi, Regresyon Analizi, Bingöl

GİRİŞ

Arıcılık faaliyeti, bitkisel üretime katkı sağlamakta, az bir sermaye ile kısa dönemde gelir getirmekte ve arazi varlığına bağlı olmaması gibi özellikleriyle tarımsal faaliyetler içinde özel bir yere sahiptir (Uzundumlu ve ark, 2011; Koç ve Ceylan, 2008; Erkan ve Aşkın, 2001).

Arıcılık faaliyeti Türkiye'de belli bölgeler örneğin, Muğla, Ordu illeri dışında küçük aile işletmeleri faaliyeti olup ikinci bir iş alanı olarak görülmüştür (Çakmak ve ark., 2003). Ancak Doğu Anadolu Bölgesinde ciddi anlamda arıcılık faaliyeti yapılmaktadır. Arıcılık faaliyeti varlığı ve üretimiyle floraya bağlıdır. Her yıl ülkemizde büyük bir nektar serveti kuruyup yok olmaktadır. Arıcılık faaliyeti söz konusu serveti çok değerli ürünlere çevirebilmektedir. Tarıma elverişli olmayan yüksek yaylalar ve dağlarla kaplı olan Türkiye arıcılığa oldukça elverişli bir yapıdadır (Erkan ve Aşkın, 2001; Fıratlı ve Gençer, 1995). Aynı şekilde, Bingöl ilide arıcılık yapmak için uygun floraya sahipken üretim ve verim bakımından Türkiye ve bölgede hak ettiği yerini alamamıştır (Uzundumlu ve ark, 2011) Günümüzde doğanın bilinçsizce kullanımı sonucu tahrip olması, polinasyon eksikliği dolayısıyla tarımsal ürünlerin verimliliğinde bir düşüşe neden olmuştur. Polinasyondaki bu eksiklik, bal arısı kolonileri ile giderilebilmektedir. Bal arılarının bitkisel üretime olan katkıları, arı ürünlerinden elde edilen gelirden kıyaslanamayacak kadar fazladır (Kumova ve Korkmaz, 2000).

Arıcılık tüm dünyada yapılan önemli bir tarımsal faaliyet koludur. Dünyada toplam 37 863.019 adet kovan ile 1 636 398,98 ton bal üretilmektedir. Kovan başına bal verimi ise ortalama 43.21 kg'dır. Dünya bal üretimi sıralamasında ilk sırada 8 850.000 kovan ile 446.089 ton bal üreten ve 50,40 kg Kovan başına

[1] Bingöl Üniversitesi, İİBF Fakültesi, İktisat Bölümü, Beşir KOÇ , dr_besirkoc@yahoo.com
[2] Bingöl Üniversitesi, İİBF Fakültesi, İktisat Bölümü, Halim TATLI, htatli@bingol.edu.tr
[3] Bingöl Üniversitesi, İİBF Fakültesi, İktisat Bölümü Mustafa NAİMOĞLU, mustafanaimoglu@gmail.com

verim ile dünya ortalaması üzerindeki durumuyla da dikkat çeken Çin gelmektedir (Anonim 2011). Türkiye ise bal üretimi açısından dünya da ikinci sırada yer almasına rağmen kovan başına bal üretiminde 15.67 kg ile dünya ortalamasının altında yer almaktadır (Anonim, 2013). Söz konusu bu durumun nedenleri arasında arıcılar arasındaki iletişim kopukluğu, deneyimlerin aktarılmasında yaşanan sıkıntılar, arı hastalık ve zararlıları ile mücadelede kullanılan hatalı yöntemler olarak sıralanabilir (Çakmak ve ark. 2003; Sıralı ve Doğaroğlu, 2005). Sözkonusu olumsuz koşulların giderilmesinde arıcıların hastalıklarla mücadele konusunda bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra uygun arıcılık yerinin temini, bilgi donanımı, yüksek verimli arı ırkları ile modern donanımların kullanılması sayılabilir (Doğaroğlu, 1992; Soysal ve Gürcan, 2005).

Bu çalışma ile, Bingöl ilinde arıcılığın genel durumun ortaya konulmuş, sorunların belirlenmesi ve bazı önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumunun web sitesindeki istatistiki bilgiler ile Bingöl Tarım İl Müdürlüğünden elde edilmiştir. Konuyla ilgili makaleler ve bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır. Çalışmadaki veriler çizelge haline getirilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmada yer alan kovan sayısı, bal üretimi ve bal verimi gibi faktörlerin üretiminin basit indeksi;

$$\text{İ} = \left(\frac{\boldsymbol{P}_{\text{i}}}{\boldsymbol{P_0}}\right) * \mathbf{100}$$

Zincirleme indeksi;

$$\text{İ} = \left(\frac{\boldsymbol{P}_{\text{i}}}{\boldsymbol{P_{i-1}}}\right) * \mathbf{100}$$

ve yıllık ortalama artış hızları ise (Koç ve Gül, 2001);

=(((Son yıl/ilk yıl)^{A}(l/n))-l)*100

Formüllerine göre hesaplanmış ve konu daha iyi anlaşılabilir hale getirilmiştir.
Çalışmada yapılan regresyon analizinde iki tür model oluşturulmuştur. Model 1'de Y: Yıllar itibariyle bal Üretimi ve bağımlı değişken X:Kovan sayısı ve bağımsız değişken olarak ele alındığında birinci model denklem birdeki gibi oluşturulmuştur.

$$\boldsymbol{Y = \beta_0 + \beta_1 X}\ (1)$$

Y: Üretim ve bağımlı değişken
X: Kovan sayısı ve bağımsız değişken

Model 2'de ise Y: Kovan başına verim ve bağımlı değişken X:Kovan sayısı ve bağımsız değişken olarak ele alındığında ikinci model denklem birdeki gibi oluşturulmuştur.

$$\boldsymbol{Y = \beta_0 + \beta_1 X}\ \mathbf{(2)}$$

Y: Verim ve bağımlı değişken
X: Kovan sayısı ve bağımsız değişken

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bingöl İlinde Arıcılık Faaliyetinin Mevcut Yapısı

2016 yılı itibariyle, Doğu Anadolu Bölgesi bal üretiminin %6,55 i, Türkiye'nin ise %0,83'ü Bingöl ilinden karşılanmıştır. Bingöl ilinde, 2007 yılında hem bölgesel (%17,16) hem de Türkiye genelinde(%3,07) üretilen bal son 22 yılın en yüksek oranına ulaşmıştır. Bal üretimi il düzeyinde incelendiğinde, 2006 yılında 1.796 tonla incelenen dönem de en yüksek pay elde edilirken sonraları zaman zaman artış ve azalış şeklinde seyretmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Bingöl ili Genelinde Yıllar İtibariye Bal Üretimi

Bingöl İl Genelinde Yıllar İtibariyle Bal Üretimi				
Yıllar	Kovan Sayısı	Bal Üretimi (Ton)	Bingöl /Türkiye	Bingöl /Doğu Anad. Bölg.
1995	33490	582	0,85	5,66
1996	36145	744	1,18	9,15
1997	38885	673	1,06	9,79
1998	36695	673	1,00	8,46
1999	38650	716	1,06	7,98
2000	45556	1029	1,68	13,3
2001	42882	805	1,34	9,47
2002	43477	796	1,07	7,60
2003	43057	775	1,11	8,07
2004	50409	823	1,11	9,07
2005	52675	1005	1,22	9,63
2006	77782	1796	2,14	17,21
2007	126875	2272	3,07	17,16
2008	82468	1524	1,87	12,86
2009	82384	784	0,96	6,89
2010	84269	1264	1,56	10,41
2011	96958	1494	1,56	11,00
2012	94952	1523	1,71	14,00
2013	110043	1294	1,37	11,82
2014	111778	1288	1,24	10,32
2015	120730	1071	1,00	7,65
2016	126843	874	0,83	6,55

Faktörlerin Yıllık Ortalama Artış Hızları İle Basit Ve Zincirleme İndeks Analizleri

1995-2000 döneminde %12,07 olarak gerçekleşen bal üretimindeki yıllık ortalama artış oranı, %6,34 oranında gerçekleşen kovan sayısındaki yıllık ortalama artış hızının iki katı olarak gerçekleşmiş ve kovan başına verimdeki yıllık artış oranı ise %5,34 olarak gerçekleşmiştir. Ancak bundan sonraki dönemlerde kovan başına verimdeki artışlar hep negatif olarak gerçekleşmiştir. İncelenen bütün dönemlerde kovan sayısındaki artışın aynı düzeyde bal üretimindeki artışa paralellik göstermediği kovan başına düşen verimin ise yıllık ortalama artış hızının azalarak gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Bazı Faktörlerin Yıllık Ortalama Artış Hızlan %

Dönemler	Bal Üretimi	Kovan Sayısı	Verim
1995-2000	12,07	6,34	5,38
2000-2005	-0,47	2,94	-3,31
2005-2010	4,69	9,85	-4,69
2010-2016	-5,96	7,053	-12,15

Basit indekste baz alınan döneme göre, zincirleme indekste ise bir önceki döneme göre, bal üretiminde zaman zaman yükseliş ve düşüşler meydana gelmiştir. 1995 baz yılına göre, 2006 ve 2007 yıllarında bal üretiminde üç kattan fazla üretimde artışlar yaşanmıştır. 2016 yılında ise bal üretimindeki bu artış %50 oranında gerçekleştiği söylenebilir. Zincirleme indeksine göre 2007 yılına göre 2008 yılında ve 2008 yılına göre 2009 yılında bal üretiminde çok önemli düşüşlerin gerçekleştiği hesaplanmıştır. Söz konusu dönemde yaşanan kuraklığın önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Bal Üretiminin Basit ve Zincirleme İndeksi

Yıllar	Basit İndeks	Zincirleme İndeks
1995	100,00	
1996	127,84	127,84
1997	115,64	90,46
1998	115,64	100,00
1999	123,02	106,39
2000	176,80	143,72
2001	138,32	78,23
2002	136,77	98,88
2003	133,16	97,36
2004	141,41	106,19
2005	172,68	122,11
2006	308,59	178,71
2007	390,38	126,50
2008	261,86	67,08
2009	134,71	51,44
2010	217,18	161,22
2011	256,70	118,20
2012	261,68	101,94
2013	222,34	84,96
2014	221,31	99,54
2015	184,02	83,15
2016	150,17	81,61

Baz alınan yıla göre, kovan başına düşen verimin genellikle (2004 yılı hariç) 2008 yılına kadar baz alınan yıla göre aynı kalmış veya artışlar gerçekleştiği görülmüştür. Verimdeki bu artışlar %30 ile %3 arasında değiştiği söylenebilir. 2009 yılından itibaren baz alınan yıla göre sürekli düşüşlerin gerçekleştiği hesaplanmıştır. Baz yıla göre 2016 yılında verimde gerçekleşen düşüş %60 oranında gerçekleşmiştir. Zincirleme indeksine göre ise verimdeki hesaplamalar genellikle yüzün altında

gerçekleşmiştir. Meydana gele artış ve azalışlar ise çoğunlukla küçük oranlarda gerçekleşmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Kovan Başına Bal Veriminin İndeksi

Yıllar	Verim (Kovan/Kg)	Basit İndeks	Zincirleme İndeks
1995	17,38	100,00	
1996	20,58	1,18	1,18
1997	17,31	1,00	0,84
1998	18,34	1,06	1,06
1999	18,53	1,07	1,01
2000	22,59	1,30	1,22
2001	18,77	1,08	0,83
2002	18,31	1,05	0,98
2003	18,00	1,04	0,98
2004	16,33	0,94	0,91
2005	19,08	1,10	1,17
2006	23,09	1,33	1,21
2007	17,91	1,03	0,78
2008	18,48	1,06	1,03
2009	9,52	0,55	0,51
2010	15,00	0,86	1,58
2011	15,41	0,89	1,03
2012	16,04	0,92	1,04
2013	11,76	0,68	0,73
2014	11,52	0,66	0,98
2015	8,87	0,51	0,77
2016	6,89	0,40	0,78

Bal Üretimi, Kovan Sayısı ve Verim Arasındaki İlişki

Model 1: Bal Üretimi (bağımlı) ve Kovan Sayısı (bağımsız) Arasındaki İlişki

Bu modele göre yapılan regresyon analizi sonucunda kovan sayısında meydana gelen %1'lik bir artış karşısında anlamlı bir biçimde yıllar itibariyle bal üretimini %58 artırmaktadır.. (Çizelge). Bu model yıllar itibariyle bal üretimindeki değişmenin %57'sini açıklamaktadır (R2=0,57). Bu model normallik varsayımı (Jargua-Bera, p=0,138) sağlamakta olup, otokorelasyon (Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test ki kare değeri P=0,103) ve değişen varyans (ARCH Ki kare testi P=0,07), problemi bulunmamaktadır (Çizelge 5).

Çizelge 5.Bal Üretimi ve Kovan Sayısı arasındaki İlişki

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOG(KOVAN)	0.582623	0.112098	5.197464	0.0000
C	0.467867	1.242420	0.376577	0.7105
R-squared	0.574591	Mean dependent var		6.919624
Adjusted R-squared	0.553321	S.D. dependent var		0.365469
S.E. of regression	0.244258	Akaike info criterion		0.105323
Sum squared resid	1.193238	Schwarz criterion		0.204509
Log likelihood	0.841446	Hannan-Quinn criter.		0.128688
F-statistic	27.01363	Durbin-Watson stat		1.000355
Prob(F-statistic)	0.000044			

Model 2:Kovan Başına Verim (bağımlı) ve Kovan Sayısı (Bağımsız) Arasındaki İlişki

Bu modele göre yapılan regresyon analizi sonucunda kovan sayısında meydana gelen %1'lik bir artış karşısında anlamlı bir biçimde kovan başına verimi %0,41 azaltmaktadır. (Çizelge). Bu modele göre kovan başına verimdeki değişmenin yaklaşık olarak %41'ni açıklamaktadır (R^2=0,41). Bu model normallik varsayımı (Jargua-Bera, p=0,138) sağlamakta olup, otokorelasyon (Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test ki kare değeri P=0,103) ve değişen varyans (ARCH Ki kare testi P=0,06),probleme bulunmamaktadır.

Çizelge 6.Kovan Başına Verim ve Kovan Sayısı Arasındaki İlişki

Variable	*Coefficient*	*Std. Error*	*t-Statistic*	*Prob.*
LOG(KOVAN)	*-0.417377*	*0.112098*	*-3.723340*	*0.0013*
C	*7.375622*	*1.242420*	*5.936498*	*0.0000*
R-squared	*0.409389*	*Mean dependent var*		*2.753737*
Adjusted R-squared	*0.379859*	*S.D. dependent var*		*0.310172*
S.E. of regression	*0.244258*	*Akaike info criterion*		*0.105323*
Sum squared resid	*1.193238*	*Schwarz criterion*		*0.204509*
Log likelihood	*0.841446*	*Hannan-Quinn criter.*		*0.128688*
F-statistic	*13.86326*	*Durbin-Watson stat*		*1.000355*
Prob(F-statistic)	*0.001342*			

SONUÇ VE ÖNERILER

Bingöl ili bal üretiminde Türkiye bal üretimindeki payı 1995 yılında %0,85 iken bu oran 2007 yılında en yüksek orana ulaşarak %3,07 olarak hesaplanmıştır. Ancak 2016 yılında %0,83'e düşerek 1985 yılındaki oranı yakalamıştır. Bingöl ilinin Doğu Anadolu Bölgesi bal üretimi içindeki payında da bir istikrar yakalanamamıştır. Buna göre 1995yılında bölge bal üretimi içindeki payı %5,66 iken bu oran 2006-2007 döneminde %17'nin üstünde gerçekleşmiştir. Ancak sonraki yıllarda bu pay giderek düşmüş yine 1995 yılındaki seviyesine gerilemiştir. Dolayısıyla Bingöl ilinde mevcut üretim teknikleriyle yapılan arıcılık faaliyetinde bal üretimi ile verim açısından yerinde saydığı söylenebilir. Yapılan analizde arıcılık faaliyetinde kovan sayısında yapılan bir birimlik artışın bal üretiminde kendini artış olarak gösterdiğini ancak kovan başına verim için aynı artışın sağlanamadığı hesaplanmıştır.

Arıcılık faaliyetinde gelişme sağlanmasının iki temel faktöre bağlı olduğu söylenebilir. Birinci faktör arıcıların mesleki yeterlilikleridir. Buna göre arıcıların deneyimleri, sahip oldukları bilgi ve bilinç düzeylerinin sürekli artırılması, mesleklerini severek yapmalarını sağlayacak motivasyon kurslarına

alınması gibi unsurlar mesleki yeterliliği etkileyen faktörlerdir. İkinci temel faktör ise arıcılık faaliyetinde kullanılan alet ve edevatlardır. Bunlardan en önemlisi kullanılan kovanlardır. Kovanlar arıyı yormayacak şekilde dizayn edilmeleri durumunda bal üretimine daha çok yoğunlaşabilecekleri söylenebilir. Buna göre kovanların dikey ve çok katlı değil, yatay ve uzunlamasına tek katlı olarak dizayn edilmeleri gerektiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

Adam, B., 1987. In Search of the Best Strains of Bees, Northern Bee Boks, West Yorkshire UK.

Anonim, 2013. Arıcılık.(www.ordutb.org.tr) (Erişim Tarihi:14.06.2014)

Anonymous, 2008. Tuik hayvancılık istatistikleri, www.tuik.gov.tr (giriş: 19 09. 2008).

Anonymous, 2008a. Tanm ve Köyişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Bitki Flora Haritası, Van îli Ballı Bitki Mera Dağılımı, www.tarim.gov.tr (giriş 22 Eylül 2008).

Anonymous, 2008b. Van Tanm II Müdürlüğü Kayıtları, www.vantarim.gov.tr (Giriş: 20 Ekim 2008).

Bodenheimer, F.S., 1942. Türkiye'de Bal Ansı ve Ancılık Hakkında Etüdler, Numune Matbaası, İstanbul.

Çakmak, İ., Aydın, L., Seven, S., Korkut, M., 2003. Güney Marmara Bölgesinde Ancılık Anket Sonuçlan, Uludağ Ancılık Dergis, 3(1):31-36. Bursa.

Erkan, C., Aşkın, Y., 2001. Van İli Bahçesaray İlçesi'nde Analığın Yapısı ve Ancılık Faaliyetleri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tanm Bilimleri Dergisi, 2001,

Fıratlı, Ç. ve H.V. Gençer, 1995. Dünya Arıcılığı ve Türkiye'nin Yeri. Türkiye II. Teknik Arıcılık Kongresi (8-9 Şubat 1994), T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları No: 28: 20-28, Ankara.

Gençer, H.V., Karacaoğlu, M., 2003. Kafkas ırkı (Apis mellifera caucasica) ve Kafkas Irkı ile Anadolu Ansı-Ege Ekotipi (Apis mellifera anatoliaca)'mn Karşılıklı Melezlerinin Ege Bölgesi Koşullannda Yavru Yetiştirme Etkinlikleri ve Bal Verimleri, Y.Y.Ü, Ziraat Fakültesi, Tanm Bilimleri Dergisi, 2003,13 (1): 61-65

Güneş ve Ankan, 1988. Tarım Ekonomisi İstatistiği, Ankara Üniversitesi YayınlanKoç ve 'Gül, 2001. Doğu Anadolu Bölgesinde Tanmsal Nüfus ve Yapısal Dönüşüm, Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 2001,16 (3),95-104.

Kaygan, A.T., Yıldız, Y., 2006. Bartın Yöresi Bal Ansı (Apis mellifera L.) Zararlılan, ZKÜ, Bartın Orman Fakültesi Dergisi, Yıl: 2006, Cilt: 8, Sayı: 10.

Koç, B., Ceylan, M., 2008. Van İlinde Arıcılığın Gelişim Seyri ve Sürdürülebilir Arıcılık Olanakları, 1. Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi, 25-27 Kasım 2008, Sayfa:199-207. Muğla.

Kumova, U., Korkmaz, A., 2000. Türkiye An Yetiştiriciliğinde Çukurova Bölgesinin Yeri ve Önemi, Hayvansal Üretim, 41:48-54 (2000).

Parlakay, O., Esengün, K., 2005. Tokat İli Merkez İlçede Ancılık Faaliyetinin Ekonomik Analizi ve İşletmecilik Sorunlan, GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi, 2005,22(1), 21-30.

Ruttner, F., 1988. Biogeography and Taxonomy of Honeybees, Springer-Verlag, Berlin.

Doğaroğlu, M., 1992. Ancılık Ders Notlan, Trakya Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Ders Notu, No:36, Yayın No: 42 Tekirdağ, 1992.

Sıralı, R., Doğaroğlu, M., 2005. Trakya Bölgesi An Hastalıklan ve Zararlılan Üzerine Anket Sonuçlan, Uludağ Bee Journal May 2005-5.

Soysal, M.İ., Gürcan, E.K., 2005. Tekirdağ İli An Yetiştiriciliği Üzerine Bir Araştırma, Tekidağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2005 2(2).

Şahinler, N,, Gül, A., 2003. Hatay İlinde Analığın Yapısal Analizi, Sorunlan ve Çözüm Önerileri, MKU, Ziraat Fakültesi Dergisi, 8(1-2): 105-118,2003.

Topçu, B., Arslan, M.Ö., 2004. Kars Yöresindeki Bal Arılarında Nosemosıs'in Yaygınlığı, Uludağ Ancılık Dergisi, Kasım 2004.

Uzundumlu, A. S., Aksoy, A., Işık, H. B., 2011. Arıcılık İşletmelerinde Mevcut Yapı ve Temel Sorunlar; Bingöl İli Örneği, Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg., 42 (1): 49-55, 2011

The Role of Women in Regional Development: The Case of Agri

Bölgesel Kalkınmada Kadının Rolü: Ağrı Örneği

Ömer ÇAHA[1], Adem ÇAYLAK[2], Hüsnü KAPU[3], Ceren KURĞA[4]

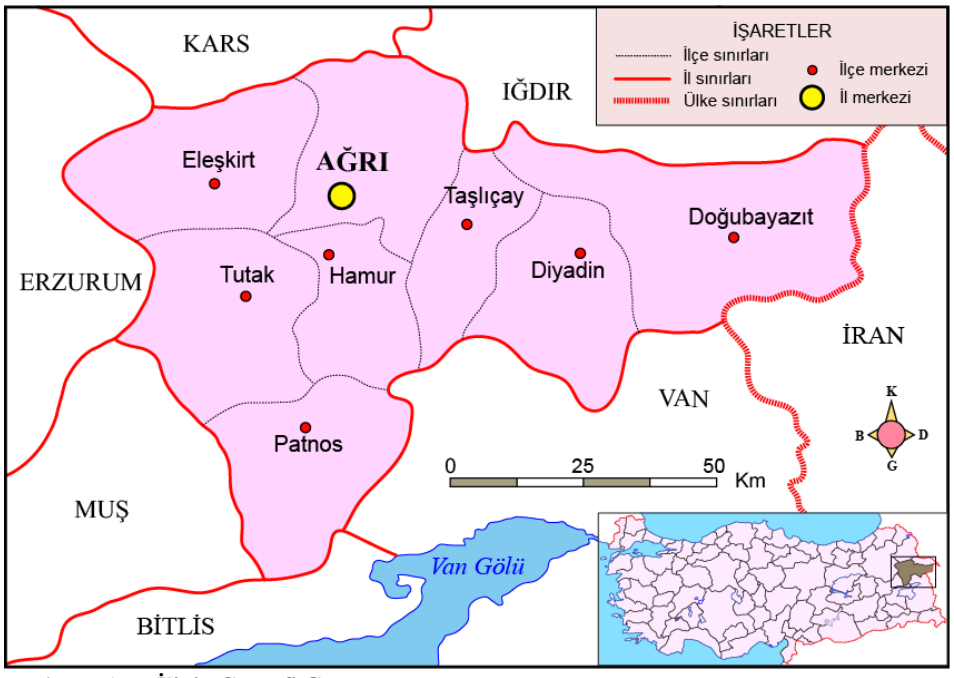
Özet - Kalkınma, çok boyutlu bir süreçtir. Toplumun tüm kesimlerini içerecek şekilde uygulanacak kalkınma politikalarının başarıya ulaşma şansı yüksektir. Türkiye'de özellikle kadınların kalkınma süreçlerinde mevcut durumları ve sorunlarına yönelik çalışmaların her geçen gün artığı görülmektedir. Diğer eşitsizlik ve dezavantajlı durumlar yanında, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı kalkınma hamlesi, topal ördek misali, eksik, sorunlu, tek boyutlu ve kalkınmadan beklenen amaçların gerçekleşmesini engelleyen patolojik bir sonuç yaratacaktır. Bildiride, sosyo-ekonomik kalkınma ve kültürel olgunlaşmada kadının pozitif rolünü dikkate alarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik teoriler ve kavramsal yaklaşımlar çerçevesinde, diğer önemli çalışmalarının yanında, Türkiye'nin Doğu bölgesinde kadınların psikolojik sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlarının, yoksunluk ve dezavantajlı durumlarının nasıl ortadan kaldırılabileceğine ve kamusal alanda erkeklerle daha eşit ve adil bir varlık kazanabileceklerine ilişkin bir çabanın içinde olan Serhat Kalkınma Ajansı, Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illerini kapsayan Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA) kadınların sosyo-ekonomik hayata dâhil edilmelerine yönelik çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda, gerek verilen destekler gerekse yapılan saha çalışmaları ile kadınların sosyal ve ekonomik statülerinin iyileştirilmesi, kadınların karar alma süreçlerine katılarak yönetişim çerçevesinde karar verici konuma gelmelerinin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı; Ağrı ilinde yaşayan kadınların kalkınma sürecinde yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik dile getirilen çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Ağrı ilinde, bu BİLDİRİ sahiplerinin başında olduğu bir ekiple 2016 yılında gerçekleştirilen "Ağrı İli Kadın Profili Araştırması" bu amaca hizmet eden çalışmalardan biridir. Söz konusu çalışma, son dönemlerde bölgede kadınlara yönelik gerçekleştirilen en güncel ve kapsamlı çalışma olarak nitelendirilmekte ve politika yapıcılara yol gösterici olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada, 1064 kadın ile anket ve 40'a yakın kişi ile yüz yüze görüşmeler yapılmış ve kadınların eğitim, sağlık, istihdam vb. alanlarda yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ortaya konmuştur. Bildiri ile Ağrı ili özelinden yola çıkarak, bölgedeki kadınların sorunları masaya yatırılacak ve bunlara ilişkin kapsamlı çözüm önerileri analiz edilecektir. Buradan yola çıkarak, Ağrı yanında TRA1 bölgesindeki diğer illerdeki kadınların sorunları ve çözüm önerileri de diğer çalışmalarla zenginleştirilerek karşılaştırmalı bir analize tabi tutulması mümkün hale gelecektir.

Anahtar Kelimeler - toplumsal cinsiyet; kadın ve kalkınma; bölgesel kalkınma; sosyal içerme

AĞRI ve SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELER

Anadolu'nun İran ile bağlantısını sağlayan güzergâh üzerinde bulunan Ağrı ilinin yüz ölçümü 11 376 km² civarında olup doğusunda İran, batısında Muş ve Erzurum, kuzeyinde Kars, güneyinde ise Van ile Bitlis illeri yer almaktadır. Ağrı, Türkiye'de karasal iklimin en yoğun yaşandığı ve kış şartlarının çok ağır olduğu bir il olarak dikkat çekmektedir. Ağrı ili, sahip olduğu zor fiziki ve coğrafi şartlardan ötürü diğer illere göre daha dezavantajlı bir konumdadır.

[1] Prof. Dr, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, omercaha@yahoo.com
[2] Prof. Dr, Kocaeli Üniversitesi, ademcaylak@gmail.com
[3] Doç. Dr, Genel Sekreter, Serhat Kalkınma Ajansı, husnu.kapu@serka.gov.tr
[4] Koordinatör, Serhat Kalkınma Ajansı, ceren.kurga@serka.gov.tr

Harita 1: Ağrı İlinin Coğrafi Görünümü

Türkiye'de planlı kalkınma dönemlerinden itibaren bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik çeşitli politikalar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bu bağlamda, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleriyle ilgili çeşitli teşvik politikaları devreye sokulmuştur. Buna rağmen, bu bölgeler Türkiye'nin en geri kalmış bölgeleri olmaya hala devam etmektedir. Türkiye'de son on beş yılda ekonomik ve sosyal göstergeler açısından dikkate değer bir gelişme görülmüş ve illerin büyük bir kısmı gelişen refah artışından pay almıştır. Ne var ki, Ağrı ili başta olmak üzere, Doğu ve Güneydoğu illerinin istenen ölçüde bu gelişmelerden yararlanamadığı görülmektedir. Sosyo ekonomik ve cinsiyet bazlı endekslerde Ağrı başta olmak üzere, bölgedeki iller en alt sıralarda yer almaktadırlar.

Türkiye genelinde şehirlerin sahip olduğu imkânlara ve yaşam kalitesine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2003 yılında yapılmıştır.(DPT, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2003), Ankara: DPT Yayınları, 2003, s.55) Bu çalışmaya göre Ağrı sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından 81 il içinde 80. sırada yer almıştır. Buna benzer bir çalışma, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2015 yılında şehirlerin yaşam kalitesini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırmada; konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti konularında 41 değişken bulunmaktadır. Bu değişkenler ışığında bir şehrin "*ne ölçüde yaşanabilir olduğu*" tespit edilmeye çalışılmıştır. Sosyal ve ekonomik veriler dikkate alınarak oluşturulan yaşanabilir şehirler sıralamasında ne yazık ki Ağrı 79. sırada yer almaktadır.(TÜİK, İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri, Ankara: TÜİK, 2015.)

Son yıllarda gelişmişlik endekslerinde cinsiyet göstergeleri de dikkate alınarak çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu endekslerde, araştırma yapılan ülke veya şehirde, toplumsal cinsiyet kavramı ışığında kadın-erkek eşitliği incelenmektedir. Türkiye'de bu tarz bir çalışma, illerin toplumsal cinsiyet eşitliği dikkate alınarak Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından yapılmıştır. 2014 yılında gerçekleştirilen çalışmaya göre Ağrı, toplumsal cinsiyet eşitliği sıralamasında 81. sırada yer alarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en yüksek olduğu il olarak dikkati çekmektedir.(Hülya Demirdirek ve Ülker Şener, 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, Ankara: TEPAV Yayınları, 2014, s. 83.) TEPAV tarafından 2015 yılı verileri dikkate alınarak gerçekleştirilen son çalışmada Ağrı 62. sıraya yükselmiştir.

Çeşitli değişkenler dikkate alınarak oluşturulan endekslerin ortak yanı, Ağrı'nın genel olarak endekslerin son sıralarında yer almasıdır. Ağrı'nın diğer illere göre daha kötü bir performans sergilemesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır: Her şeyden önce Ağrı, sürekli olarak dışarı göç veren bir şehir olarak dikkati çekmektedir.(Adnan Çimen, Orhan Çınar ve Faruk Koca, "Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010, s. 65.) Ağrı, 2015 yılında Türkiye'de en fazla göç veren üçüncü şehir olmuştur.(TOBB, 72. Genel Kurul Ekonomik Rapor 2015, Ankara: TOBB Yayınları, 2015, s. 166.) İkinci olarak, Ağrı'da göçe rağmen artan bir nüfus söz konusudur. Son otuz yılda verilen göçlere rağmen Ağrı'nın nüfusu yüz binden fazla artmıştır. 1987 yılında 426 bin olan ilin nüfusu, 2015 yılında yaklaşık 547 bin kişiye yükselmiştir. Nüfus artışının ekonomiye hangi yönde yansıdığına ilişkin değişik tartışmalar söz konusudur. Ancak ekonomik gelişme olmaksızın gerçekleşen nüfus artışı, ekonomiye ve şehrin genel göstergelerine olumsuz yönde yansımaktadır. Ağrı'da bu bağlamda görülen durum budur.

Bir şehrin gelişmişliğini etkileyen unsurların başında, o şehirde kentsel ve kırsal alanda yaşayan nüfusun oranı gelir. 2013 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun yüzde 91.3'ü il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, Ağrı'da yüzde 53.5'ü il ve ilçe merkezlerinde yaşamıştır.(TÜİK, Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı 2013, ss.12-13.) Nüfusun neredeyse yarısının kırsalda yaşaması, feodal geleneklerin hala etkin olarak devam etmesine yol açmakta; bu durum da Ağrı'nın kentsel anlamda gelişmesini zorlaştırmaktadır. Feodal değerlerin yaygın olarak korunması beraberinde kadınların geleneksel rol modellerine göre algılanmasını getirmektedir.

Bir şehrin gelişmesini etkileyen önemli unsurlardan biri de ekonomik gelişmişlik seviyesidir. 2003 yılında DPT tarafından yapılan araştırmaya göre illerin sosyo-ekonomik gelişmeye göre sıralamasında Ağrı 80. sırada yer almıştır.(DPT, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2003), s. 55.) Son yıllarda il verileri yerine genelde bölge verileri yayınlanmaktadır. Bu konuda yapılmış bir çalışmanın bulgularına göre, TRA2 bölgesinde yer alan dört ilin (Kars, Ağrı, Iğdır, Ardahan) Türk ekonomisine katkısı 2004 yılında yüzde 0,68 iken 2011 yılında yüzde 0.61'e düşmüştür. (Erinç Yeldan vd. Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye, Cilt1:Makro Bölgesel Sektörel Analiz, İstanbul: TÜRKONFED Yayınları, 2012, s. 75).

Türkiye'de NUTS2 istatistiki bölgeleme sistemine göre var olan 26 bölge dikkate alındığında, TRA2 bölgesinin, Türkiye'deki Gayri Safi Milli Hasıla'ya en düşük oranda katkı sağlayan bölge olduğu anlaşılmaktadır. TRA2 bölgesinin ekonomisi, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. 2015 yılı verilerine göre, TRA2 Bölgesi'nde istihdamın yüzde 59.5'i tarıma, yüzde 28.3'ü hizmet sektörüne dayalı olup, sanayi sektörünün payı sadece yüzde 12.2 düzeyindedir.(TOBB, 72. Genel Kurul Ekonomik Rapor 2015, s.224.) Bölgedeki sanayi sektöründe çalışanların oranı, 2011 yılı verilerine Türkiye'de sanayi sektöründe çalışanların yüzde 0.43'ü gibi düşük oranına denk gelmektedir. (TÜİK, Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı 2013, s. 8.) Sanayi sektöründeki istihdamın düşük olması bölgede, sanayinin neredeyse yok denecek kadar az olmasıyla açıklanabilir.

Kamu yatırımlarının azlığı, dikkati özel sektör yatırımlarına çekmektedir. Devlet, yatırımları teşvik etmek için bölgeler bazında yaygın teşvik sistemini devreye sokmuştur. Ağrı, en fazla teşvikin verildiği Altıncı Bölge'de yer almaktadır. 2016 yılı verilerine göre, ilde gerçekleştirilecek yatırımlara 500 bin liraya kadar destek verilmesi öngörülmüştür. Verilen destekler, bölge açısından önemli olan entegre hayvancılık yatırımları, su ürünleri ve balıkçılığı, tekstil ürünleri imalatı, giyim eşyası imalatı, derinin tabaklanması ve işlenmesi ile eğitim hizmetleri gibi alanlar için öngörülmüştür. Ne var ki, başta terör olmak üzere, bir takım nedenlerden dolayı özel sektör bölgeye gerekli ilgi göstermemektedir. Cazip teşviklere rağmen Altıncı Bölge, sabit yatırımların en az yapıldığı bölgedir. Araştırma kapsamında yapılan mülakatlarda bazı yetkililer, çözüm sürecinde terör örgütünün işadamları üzerinde kurduğu baskıdan dolayı birçok işadamının Ağrı'yı terk etmek zorunda kaldığını belirtmiştir.

Ağrı, şehir olarak içinde yaşayan vatandaşlara yeterli düzeyde sosyal imkânlar sunamamaktadır. Bu durum iller bazında yapılan değişik araştırmalarda açıkça görülmektedir. TÜİK, 2013 yılında Türkiye'de ilk kez iller bazında yaşam memnuniyeti araştırması yapmıştır. Bu araştırma, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan illerde yaşayan vatandaşların kendilerine sunulan hizmetlerden memnun olmadıklarını göstermiştir. Araştırmaya göre, Türkiye genelinde çöp ve çevresel atık toplama hizmetinden memnun olanların oranı yüzde 73.3 iken, Ağrı'da bu oran yüzde 39.'3tür. Türkiye geneli kanalizasyon hizmetlerinden memnuniyet oranı yüzde 70.3 iken, Ağrı'da yüzde 43.9'dur. Şebeke suyu hizmetlerinden memnun olanların Türkiye ortalaması yüzde 73 iken, Ağrı'da yüzde 41.8'dir. Yine Türkiye genelinde toplu taşıma hizmetinden memnun olanların oranı yüzde 63.8 iken Ağrı'da yüzde 48.5'tir. (TÜİK İllere Göre Belediye Hizmetlerinden Çöp ve Çevresel Atık Toplama, Kanalizasyon, Şebeke Suyu ve Toplu Taşıma Hizmetlerinden Memnuniyet, Ankara: TÜİK, 2013.) Kilometre başına düşen orman (yüzde 0.5) ve atık hizmeti verilen nüfus oranı (yüzde 56.2) gibi verilerle birlikte ele alındığında, Ağrı'nın yaşam memnuniyeti açısından Türkiye genelindeki sıralaması 77.liktir. (TÜİK, İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri, Ankara: TÜİK, 2015) Bir şehrin yaşam kalitesini belirleyen bu veriler değerlendirildiğinde, Ağrı'da yaşayan vatandaşların altyapı hizmetlerinden memnun olmadıkları açıkça görülmektedir.

Aile ve nüfus politikaları, belli başlı bazı veriler üzerinden analiz edilir: Bu veriler hane büyüklüğü, evlilik yaşı, bebek ölümü, erken yaşta çocuk ölümü, yaşam beklentisi, sağlık hizmetleri ve sosyal yardımlaşma gibi faktörlerdir. Öncelikle hane halkı büyüklüğüne baktığımızda, Ağrı'nın Türkiye ortalamasının çok üzerinde geniş bir hane yapısına sahip olduğunu görüyoruz. 2000 yılında Türkiye'de ortalama hane halkı büyüklüğü 4.5 iken, Ağrı'da 7.6 idi. (DPT, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2003), s. 158) O tarihten sonra tüm Türkiye'de olduğu gibi Ağrı'da da ortalama hane büyüklüğünde bir düşüş eğilimi görülmüştür. 2014 yılına geldiğimizde ortalama hane büyüklüğü Türkiye'de 3.6'ya düşmüşken Ağrı'da 5.9 düzeyinde seyretmiştir. (TÜİK, İstatistiklerle Aile, Ankara: TÜİK, 2014) Bu veriler, Ağrı'daki hanelerde yaşayan birey sayısının Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde olduğunu göstermektedir.

Nüfusu ve haneyi ilgilendiren konulardan biri de evlilik yaşıdır. Türkiye'de evlilik yaşı son yıllarda giderek yükselmektedir.(TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2011, Ankara, TÜİK, 2013, s. 32.) 2000 yılında Türkiye'de kadınlarda ilk evlenme yaşı ortalaması 23,2'den 2015 yılında 23.9'a yükselmiştir. TÜİK'in tespitine göre Ağrı'da 2015 yılında kadınların ortalama evlenme yaşı 21.2'dir. Ağrı, Türkiye genelinde kadınların ilk evlenme yaşının en küçük olduğu illerin başında gelmektedir. (TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2015, Ankara, TÜİK, 2015.) Türkiye'de son yıllarda çocuk yaşta evliliklerin azaltılmasına ve erken yaşta gebeliğin önlenmesine yönelik aktif politikalar yürütülmektedir. Yeni Medeni Kanun'un 124. Maddesine göre "Erkek veya kadın 17 yaşını doldurmadan evlenemez". Fakat Medeni Kanun belli durumları istisna tutmuştur. Buna göre 17 yaşını dolduran kız veya erkek çocukları ailenin izniyle, 16 yaşını dolduranlar ise hâkim izniyle evlenebilmektedirler. Medeni Kanun, 16 yaş öncesinde çocukların hiçbir şekilde evlenmesine cevaz vermemektedir.

KADIN PROFİLİNE İLİŞKİN GENEL BULGULAR

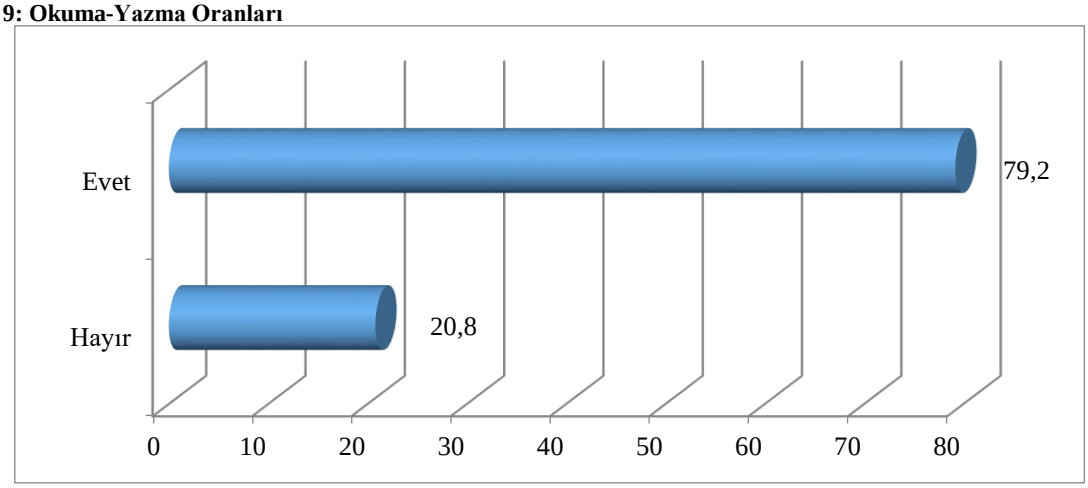
Ağrı'da kadın profiline ilişkin araştırma, dört saç ayak üzerinden yürütülmüştür. Bunlardan birincisi, istatistiksel verilerden ve literatürden hareketle Ağrı'nın sosyal ve ekonomik yapısıyla ilgili analizlerdir. Araştırmanın ikinci saç ayağı, Ağrı ve ilçelerinde 1064 kadın üzerinde yüz yüze mülakata dayalı olarak gerçekleştirilen anket çalışmasıdır. Anket çalışması, Ağrı il merkezinin yanı sıra Patnos, Doğubayazıt, Diyadin ve Tutak ilçeleriyle köylerinde uygulanmıştır. Araştırmanın üçüncü saç ayağı, il merkezinde ve ilçelerde yapılan derinlemesine mülakatlardan oluşmuştur. Mülakatlar, kamu yetkililerinin yanı sıra, meslek kuruluşları, belediyeler, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları, girişimci kadınlar ve ev hanımlarıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında son olarak da bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu

çalıştayda anket çalışmasının bulguları katılımcılarla paylaşılmış ve tespit edilen hareketle sorunların çözümüne yönelik bir beyin fırtınası yapılmıştır.

Kadınların Eğitim Düzeyi

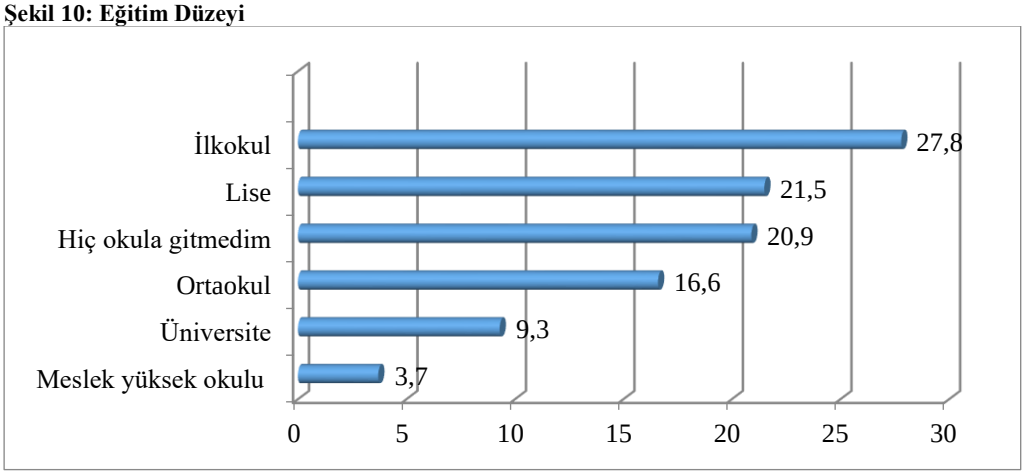
Eğitim düzeyi, kadınların okuma yazma bilip bilmediği ile şimdiye kadar bitirdiği okul üzerinden analiz edilmiştir. Kadınlara öncelikle "okuma yazma bilip bilmediği" yönünde bir soru yöneltilmiştir. Şekil 1'de görüldüğü gibi kadınların yaklaşık beşte biri (%21) okuma yazma bilmemektedir. Bu oranın Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde olduğunu belirtmek gerekir. Kadınların okullaşmasına ve okuma yazmayı öğrenmesine yönelik son zamanlarda çok önemli çalışmalar yapılmasına rağmen Ağrı'da kadınların beşte birinin hala okuma yazma bilmiyor olması önemli bir sorun alanı olarak ele alınmalıdır.

Şekil 9: Okuma-Yazma Oranları

Okuma yazma, okullaşmayla doğrudan bağlantılıdır. Nitekim Şekil 2'de görüldüğü gibi ilkokul dâhil herhangi bir okulu tamamlayan herkes okuma yazma bilmektedir. Okuma yazma bilmeyenlerin hiçbiri okul yüzü görmemiştir. Kadınlarda okuma yazma becerisini geliştirmenin doğal olarak en önemli yolu okullaşmaktan geçmektedir. Ancak ileri yaşlarda kadınları okullaşma sürecine dâhil etmek mümkün olmadığına göre onlara yönelik sorun açılacak kurslarla aşılabilir.

Şekil 10: Eğitim Düzeyi

Kadınlarda Sosyal Güvenceye Sahip Olma Durumu

Araştırmada ele alınan konulardan biri de kadınların kendilerine ait bir banka hesaplarının ve sosyal güvencelerinin bulunup bulunmadığı konusu olmuştur. Bankada hesabının bulunması bir kadının aile gelirine hangi düzeyde katkıda bulunduğunu gösterdiği gibi, kadınların eşlerinden veya babalarından

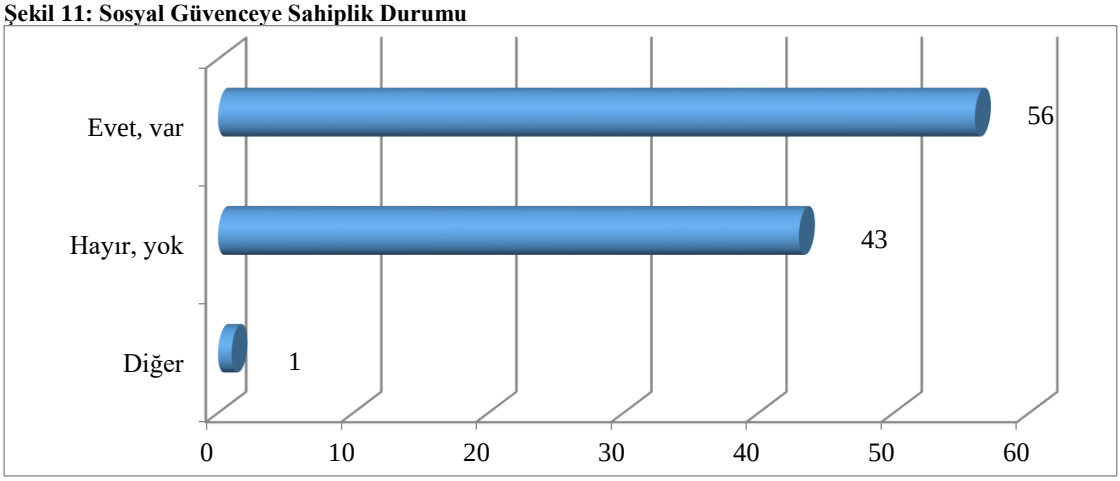
bağımsız olarak kendi ekonomik güçlerini de ortaya koymaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, kendi başına bankada hesabı bulunan kadınların oranı yüzde 25 düzeyindedir. Geriye kalanların herhangi bir hesabı bulunmamaktadır. Bu araştırmanın bulgularından olan ücretli herhangi bir işte çalışan kadınların oranının yüzde 20 düzeyinde olduğu düşünüldüğünde, bankada hesabı bulunanların büyük bir kısmının ücretli herhangi bir işte çalışanlar olduğu tahmin edilebilir.

Tablo 11: Bankada Hesap Sahiplik Durumu

	Sayı	**Yüzde (%)**
Evet, var	266	25,0
Hayır, yok	789	74,2
Cevapsız	9	0,8
Toplam	**1064**	**100**

Araştırmada katılımcılara yöneltilen sorulardan biri de kadınların herhangi bir sosyal güvencelerinin bulunup bulunmadığıdır. Sosyal güvence kişinin kendisi üzerinden olabileceği gibi eşinin üzerinden de olabilir. Katılımcıların yüzde 56'sının herhangi bir sosyal güvencesi bulunmaktadır (Şekil 3). Bu araştırmanın bulgularından olan katılımcıların yüzde 38'inin ailesinin geçimini maaşlı herhangi bir işten sağladığı dikkate alındığında, sosyal güvencesi bulunan kadınların bir kısmının kendisinin veya eşinin yaptığı maaşlı işle bağlantılı olduğu tahmin edilebilir. Geriye kalanlarınsa değişik yollardan bir sosyal güvenceye sahip olduğu tahmin edilebilir.

Şekil 11: Sosyal Güvenceye Sahiplik Durumu

Yaşam Memnuniyeti ve Ağrı'da Yaşama İsteği

Araştırmada ele alınan konulardan biri de araştırmaya katılanların kendilerini hangi ölçüde mutlu hissettikleri ve Ağrı'da yaşamaktan memnun olup olmadıkları konusuyla ilgili olmuştur. Öncelikle mutluluk konusuna bakıldığında, araştırmada ortaya çıkan sonuçlarla açıklanması güç bir tablo ortaya çıkmaktadır. Zira yaşanan ekonomik ve geçim sıkıntısına, Ağrı'daki sosyal imkânların kısıtlığına ve yaşama şartlarının zorluğuna rağmen araştırma katılımcılarının büyük bir çoğunluğu, çok veya az mutlu olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların yüzde 45'i kendisini çok mutlu hissederken, yüzde 39'u da biraz mutlu hissetmektedir. Hiç mutlu değilim veya fazla mutlu değilim diyen kadınların oranı toplamda yüzde 16 düzeyinde (Bkz. Tablo 2) gözükmektedir.

Tablo 12: Mutluluk Düzeyi

	Sayı	**Yüzde (%)**
Çok mutluyum	479	45,0
Biraz mutluyum	411	38,6
Fazla mutlu değilim	100	9,4
Hiç mutlu değilim	66	6,2
Diğer	8	0,8
Toplam	**1064**	**100**

Araştırmanın mutluluk sorusuyla dolaylı veya doğrudan bağlantılı bir başka sorusu kadınların Ağrı'da yaşamaktan memnun olup olmadıkları olmuştur. Bu konu, "imkânınız olursa bir gün Ağrı'dan ayrılıp başka şehre göçmeyi düşünüyor musunuz?" şeklinde bir soruyla test edilmiştir. Tablo 3'e yansıyan verilere göre, araştırmaya katılan kadınların yaklaşık yüzde 69'u imkânlarının olması durumunda Ağrı'dan göçüp başka yere yerleşme arzusundadır.

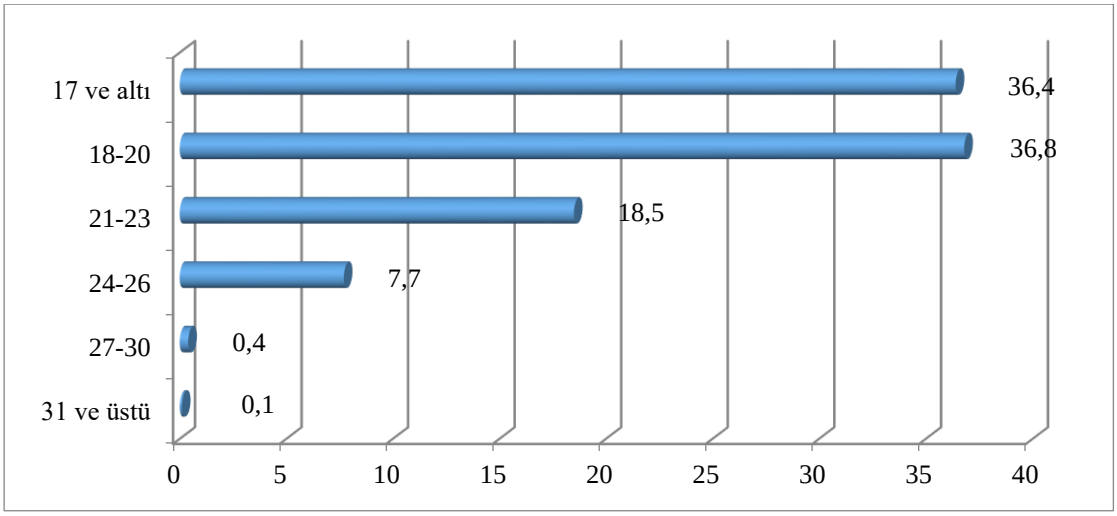
Tablo 13: Memnuniyet Durumu

	Sayı	**Yüzde (%)**
Evet, düşünüyoruz	731	68,7
Hayır, düşünmüyoruz	320	30,1
Diğer	13	1,2
Toplam	**1064**	**100**

Kadınlarda İlk Evlenme Yaşı

Araştırmada ele alınan sorunlardan biri, kadınların ilk evliliklerini kaç yaşında yaptıkları olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu'nun tespitine göre Türkiye'de kadınlarda ortalama evlilik yaşı 23.9 düzeyindedir. TÜİK'in aynı çalışmasına göre erkeklerde en düşük evlilik yaşına sahip olan il Afyon iken, kadınlarda Ağrı'dır. Burada gerçekleşen araştırma bulgularına göre Ağrı'da kadınların ortalama evlilik yaşı 19 civarındadır. Bu da demektir ki, Ağrı'da yaşamakta olan kadınların ilk evlilik yaşının ortalaması Türkiye ortalamasının yüzde 9 kadar altındadır. Ağrı'daki kadınların evlilik yaş ortalamasının düşük oluşunun temelinde erken yaşlarda evlilikler yatmaktadır.

Şekil 12: İlk Evlenme Yaşı

Evlilik Süreci ve Nikâh

Tablo 4'e bakıldığında, araştırmaya katılan kadınların yüzde 63 gibi yüksek düzeydeki bir oranının görücü usulüyle evlendiği anlaşılmaktadır. Bu da ailelerin evlilik sürecinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Küçük yaşlarda evliliklerde aile en temel belirleyicidir. Anlaşarak evlilik yaptığını belirten kadınların oranı dört kişiden birine denk gelmektedir. Araştırmaya katılan kadınların yüzde 1 oranındaki bir kesimi berdel yoluyla evlilik yaptığını belirtmiştir. Berdel, bilindiği gibi, iki aile arasında kız çocuklarının değiş-tokuş yapılarak evlendirilmelerine verilen isimdir. Berdel yoluyla gerçekleşen evlilikler genelde küçük yaşlarda yapılır.

Tablo 14: Evlenme Biçimi

	Sayı	**Yüzde (%)**
Anlaşarak	181	25,7
Görücü usulüyle	444	63,2
Hem görücü hem de anlaşarak	61	8,7
Berdel	8	1,1
Diğer	9	1,3
Toplam	**703**	**100**

Ailede Karar Alma Süreci ve Kadın

Tablo 5'e yansıyan verilerde görüldüğü gibi, kadınların fikirlerinin en fazla alındığı üç alan, ev eşyası alımı, mutfak harcamaları ve çocukların eğitimi konularıdır. Erkekler bu üç alanda eşlerinin görüşlerine genel olarak başvurmaktadırlar. Ev veya arsa alımı söz konusu olduğunda erkeklerin yüzde 53'ü eşlerinin fikirlerini alırken, yüzde 47'si ise eşlerinin fikirlerini alma ihtiyacı hissetmemektedirler. Kadınların görüşlerine en az başvurulan, başka bir deyişle, daha çok erkeklerin karar verdiği iki konu "kiminle görüşüleceği" ve "kaç çocuk yapılacağı" konularıdır. İki konuda da erkeklerin yaklaşık yüzde 53'ü eşlerinin fikirlerini almaya gerek görmemektedirler. Bu konulara daha çok erkeklerin karar verdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 15: Karar Alma Süreci

	Evet	**Hayır**	**Toplam**

			(%)
Çocukların eğitimi	73,3	26,7	**100**
Ev veya arsa alımı	53,2	46,8	**100**
Ev eşyası alımı	77,3	22,7	**100**
Mutfak harcamaları	73,7	26,3	**100**
Kiminle görüşüleceği	47,2	52,8	**100**
Kaç çocuk yapılacağı	47,5	52,5	**100**

İdealize Edilen Çocuk Sayısı ve Cinsiyeti

Kadınların sahip olmak istedikleri çocuk sayısı konusunda eğitim belirleyici bir rol oynuyor mu? Bu soruya varyans analizinin yanı sıra ilgili tabloya yansıyan veriler üzerinden cevap arayabiliriz. Yapılan varyans analizine göre sahip olunmak istenen çocuk sayısı konusunda eğitim kadınlar arasında istatistiksel olarak belirleyici bir farklılığa yol açmaktadır (P=,000). Tablo 6'da görüldüğü gibi, okumayan kadınların ağırlıklı olarak çocuk sayısı tercihi yüzde 58 oranıyla üç ile dört çocuktan yanadır. Bu sayıda çocuğa sahip olma istediği üniversite mezunu kadınlarda yüzde 25 düzeyindedir. Üniversite eğitimi almış kadınların yüzde 60'ı bir ile iki çocuk sahibi olmak istemektedir. Bu veriyi, Ağrı'da kız çocuklarında okullaşma eğiliminin artışıyla birlikte ele aldığımızda önümüzdeki yıllarda kadın başına düşen çocuk sayısının burada belirgin biçimde azalacağını tahmin edebiliriz.

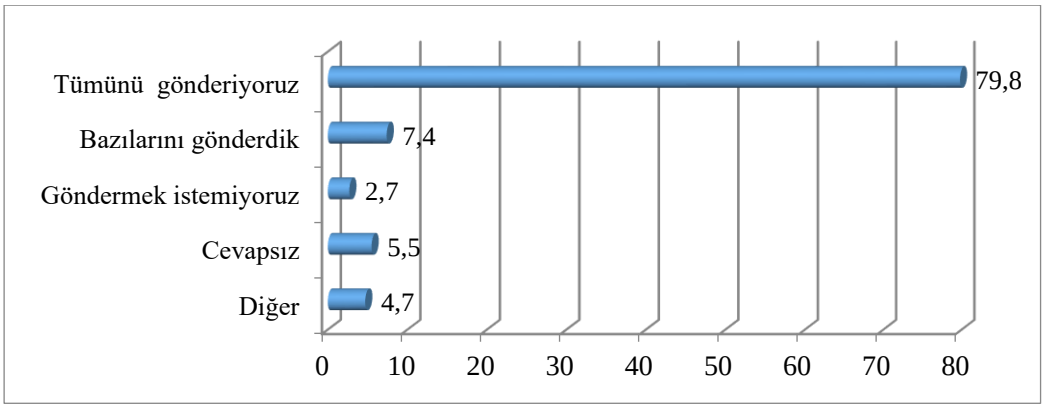
Tablo 16: Çocuk Sayısı-Eğitim İlişkisi

EĞİTİM	**1-2**	**3-4**	**5 ve üstü**	**Toplam**
Okumadı	25,2	57,8	17,0	**100**
İlk ve orta	31,3	61,9	6,8	**100**
Lise	47,5	43,8	8,8	**100**
Üniversite	60,0	37,8	2,2	**100**
YAŞ				
Genç	48,6	48,6	2,9	**100**
Orta	29,8	62,4	7,9	**100**
Olgun	24,2	58,2	17,5	**100**
Yaşlı	11,5	61,5	26,9	**100**

Kız Çocuklarının Okutulmasına İlişkin Tutumlar

Okul çağında kız çocuğu olanlara "Kız çocuklarınızı okula gönderiyor musunuz?" şeklinde bir soru sorulmuş, bu soruya gelen cevaplar ilgili tabloda yer almıştır. Araştırmaya katılan kadınların yüzde 80'i tüm kız çocuklarını okula gönderdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların yüzde yaklaşık 7'si bazı kız çocuklarını okula gönderdiklerini, ancak bazılarını göndermediklerini ifade etmişlerdir. Bu şekilde cevap verenlerin daha çok olgun ve yaşlı kuşak kadınlar olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu kadınlar önceki yıllarda kız çocuklarını okula göndermezken son yıllarda göndermeye başlamışlardır.

Şekil 13: Kız Çocuklarını Okula Gönderme Durumu

Ailenin Gelir Elde Etme Yolları

Ağrı ilinde yaşayan ailelerin, gelir elde etme vasıtalarının eğitim ve yaş gurupları açısından incelenmesine göz attığımızda, bariz bir şekilde ücretli ve maaşlı çalışanların en büyük kesiminin üniversite eğitimi almış olanlardan oluştuğu görülmektedir. Aynı şekilde, hayvancılık faaliyetleriyle iştigal eden kesimlerin özel olarak içinde yer aldığı en büyük kesimin (yaklaşık %12) okuma yazma bilmeyenlerden oluştuğu görülmektedir. Serbest meslek erbabı içerisinde, tarım/hayvancılık faaliyetleri ile meşgul olanların büyük bir paya sahip olduğu düşünülürse, okuma yazma bilmemekle tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle geçimi sağlama arasında bariz olan korelasyon daha da güçlenmektedir. Eğitim düzeyi ile geçim vasıtaları arasında ortaya çıkan açık ilişki, yaş gurupları açısından bir bağlantı arandığı takdirde fazla bir anlamlılık taşımaktadır.

Tablo 17: Gelir Elde Etme Yolları-Eğitim İlişkisi

EĞİTİM	Maaş	Ticaret	Tarım	Hayvancılık	Serbest Meslek	Diğer
Okumadı	25,2	11,9	5,0	12,4	38,1	7,3
İlk ve orta	32,3	17,9	3,8	8,5	34,6	2,8
Lise	52,4	11,9	2,2	7,0	26,0	,4
Üniversite	57,9	15,0	5,7	5,7	15,0	,7
YAŞ						
Genç	38,6	16,2	4,6	9,7	30,1	,9
Orta	34,9	15,3	3,1	7,7	34,5	4,6
Olgun	42,9	11,1	4,0	7,1	29,3	5,6
Yaşlı	42,3	15,4		7,7	23,1	11,5

Ücretli Çalışma Durumu

Bu bölümde elde edilen bulgulara benzer şekilde eğitim düzeyi ile ücretli çalışma arasında açık bir korelasyon olduğu dikkat çekmektedir. Okuma yazma bilmeme durumu ile üniversite mezunu olma arasındaki eğitim düzeylerinde bulunan kadınların, eğitim düzeyi yükseldikçe ücretli çalışma açısından payı yükselmektedir. Üniversite mezunlarının yüzde 55'inin ücretli çalışıyor olması ise, Türkiye ortalaması olan yüzde 30'ların bir hayli üzerinde bulunmaktadır.

Tablo 18: Ücretli Çalışma-Eğitim İlişkisi

EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	3,2	95,9	,9	**100**
İlk ve orta	13,6	84,3	2,1	**100**
Lise	30,8	67,9	1,3	**100**
Üniversite	55,0	44,3	,7	**100**
YAŞ				
Genç	26,9	72,0	1,1	**100**
Orta	17,2	80,9	1,9	**100**
Olgun	10,0	87,6	2,5	**100**
Yaşlı		100		**100**

Kendi Adına İş Kurma Durumu

Bu konudaki soru, kadınların kendi adlarına iş kurma düşüncesine sahip olup olmadıklarına ilişkindir. Bu soruya verilen cevapların yarıdan fazlası (yaklaşık %52) kendi işini kurmak istediğini veya isteyebileceğini ifade etmiştir. Bu yüksek oran, ticaret yollarına sınır olması ve girişimcilik yeteneklerinin belli ölçüde diri olduğu Ağrı sosyo-ekonomik tarihi ve kültürü bağlamında oldukça anlamlı görünmektedir.

Tablo 19: Kendi Adına İş Kurma Durumu

	Sayı	Yüzde (%)
Evet, kurmak istedim/istiyorum	551	51,8
Hayır, kurmak istemedim/istemiyorum	490	46,1
Diğer	7	0,7
Cevapsız	16	1,5
Toplam	**1064**	**100**

Kadınların Mesleki Profili

Herhangi bir meslek sahibi olmakla eğitim düzeyi arasındaki anlamlılığın, doğrusal ilişkiye sahip olmaları yönüyle çok bariz olduğu bu durum yaş gurupları ile mesleğe sahip olma arasındaki ters yönlü ilişkide de güçlü bir şekilde gözlemlenmiştir. Buna göre, eğitim düzeyi yükseldikçe herhangi bir mesleğe sahip olma eğilimi güçlü ve istikrarlı biçimde artmaktadır. Varyans analizi bakımından da meslek sahi olma ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki çok anlamlıdır (P=,000). Diğer yandan meslek sahibi olmakla yaş arasında doğrusal anlamlı bir ilişkinin bulunmaması, profesyonel meslek olarak kabul edilebilecek uğraşların ileri yaşlardaki kadınlar arasında yaygın olmadığı anlamına gelmektedir. En yüksek meslek sahibi olanlar nitekim genç ve orta yaş gurubundaki kadınlardır. Bu durum istatistiksel olarak da anlamlı görünmeyen bir tabloyu yansıtmaktadır (P=,055).

Tablo 20: Meslek Sahipliği-Eğitim İlişkisi

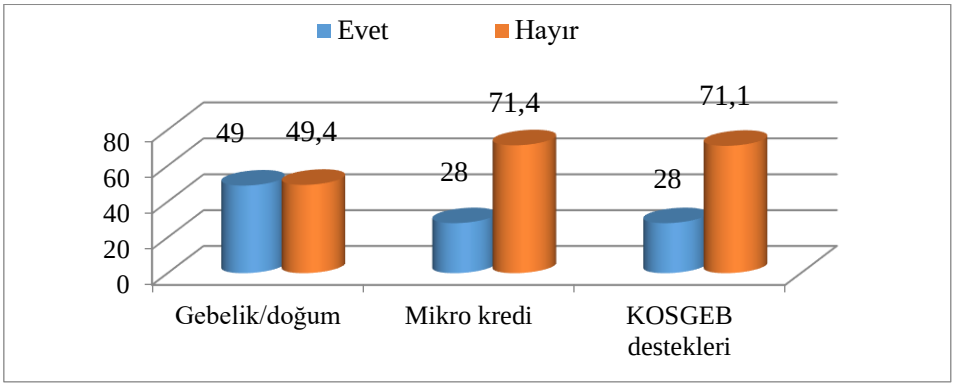
EĞİTİM	Evet	Hayır	Diğer	Toplam
Okumadı	3,2	96,3	,5	**100**
İlk ve orta	9,0	87,1	3,9	**100**
Lise	23,7	72,8	3,5	**100**
Üniversite	65,9	31,9	2,2	**100**
YAŞ				
Genç	21,1	76,6	2,3	**100**
Orta	20,8	75,4	3,8	**100**
Olgun	10,1	86,4	3,5	**100**
Yaşlı	3,8	96,2		**100**

Devlet Desteklerinden Yararlanma Durumu

Bir sonraki aşamada, devlet tarafından sunulan finansal (yatırım veya iş kurma amaçlı) desteklerden haberdar olma konusu sorgulanmıştır. Bu tür finansal kredilerin en fazla yaygın olanları kuşkusuz mikro finansman veya mikro krediler adı verilen bu yardımlar, özellikle kadınların çalışma hayatına daha kolay atılmalarını temin maksadıyla kefilsiz ve teminat gösterilmeden uygulanması yönüyle oldukça yaygın ve cazip bir kredi türünü oluşturmaktadır. Türkiye'de son zamanlarda etkinlik alanı hızla yaygınlaşan ve bin TL'den on beş bin TL'ye kadar genişleyebilen bu kredilerin Ağrı özelinde de kadınlar için önemli bir finansman kaynağı olduğu görülmektedir.

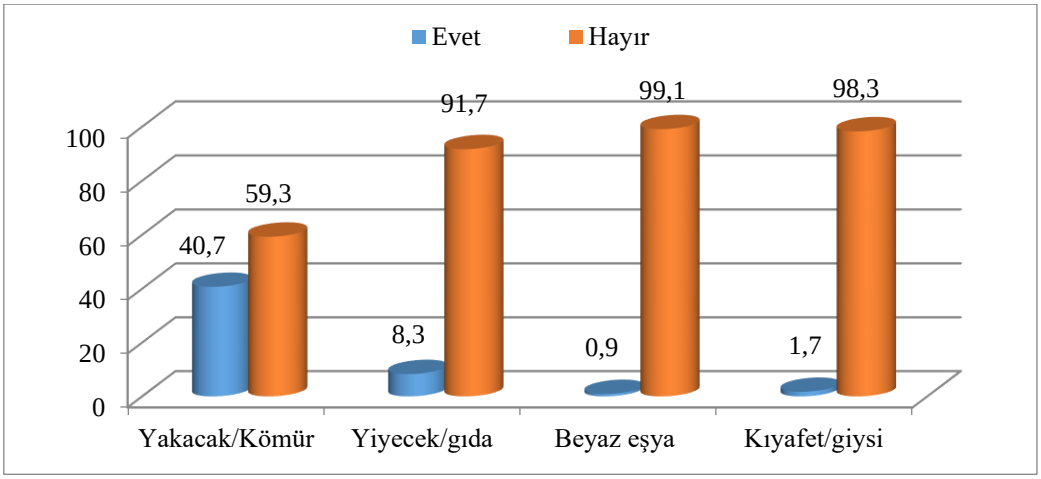
Bu kredilerden yararlanma konusundan haberdar olup olmadıkları şeklinde kadınlara yöneltilen sorudan elde edilen sonuçlara göre, kadınların bu destekten haberdar olma oranı önceki iki yardım türüne göre daha yüksek çıkmıştır (%28). Bu oran tüm katılımcıların yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir.

Şekil 14: Devlet Desteklerinden Haberdar Olma Durumu

Bu bölümdeki son kategoriyi devletin sunduğu ayni destekler (yiyecek, yakacak, beyaz eşya ve kıyafet) ve bu desteklerden haberdar olma ile devletin genel olarak kadınlara yönelik çalışmalarından duyulan memnuniyet düzeyinin ölçülmesine ilişkin sorular oluşturmuştur. Bu bağlamda ilk soru, katılımcıların devletten alınan ayni desteklerden herhangi birini alıp almadıklarına ilişkin olmuştur. Bu konuda en yüksek oranı yakacak/kömür desteği oluşturmuştur. Yaklaşık yüzde 41 oranında alınan bu desteği yine yaklaşık %8 oranında yardımın alındığının belirtildiği yiyecek/gıda oluşturmaktadır. Beyaz eşya ve kıyafet desteği aldıklarını ifade edenler en düşük orana sahip olup yüzde 1'ler düzeyinde bulunmaktadır.

Şekil 15:Ayni Desteklerden Yararlanma Durumu

Kadınlarda Gazete Okuma Eğilimi

Kültürel alışkanlıklara ilişkin soru, okuma yazması olanlara sorulan kitap okuma alışkanlıklarını tespit etmeye yönelik olmuştur. Düzenli kitap okuduğunu ifade eden katılımcıların oranının (yaklaşık %14) düzenli gazete okuduğunu ifade edenlerin oranından (yaklaşık %4) daha yüksek olması, ara sıra kitap okuduğunu ifade edenlerin oranının da (yaklaşık %43) ara sıra gazete okuduklarını belirtenlerin oranından (yaklaşık %32) yüksek olması katılımcı kadınların kitap okumaya, gazete okumaya göre daha fazla önem verdiklerini göstermektedir. Gazetelerin daha ziyade aktüel konuları içermesine karşılık kitapların hayata daha geniş bir pencere kazandırma olasılığının daha yüksek olduğu varsayımı altında, ortaya çıkan bu sonuç Ağrı ilindeki kadın profilinin hayatı anlamlandırmaya yönelik bilinç düzeyi ile ilgili pozitif bir sonuca ulaşmaya vesile olmaktadır.

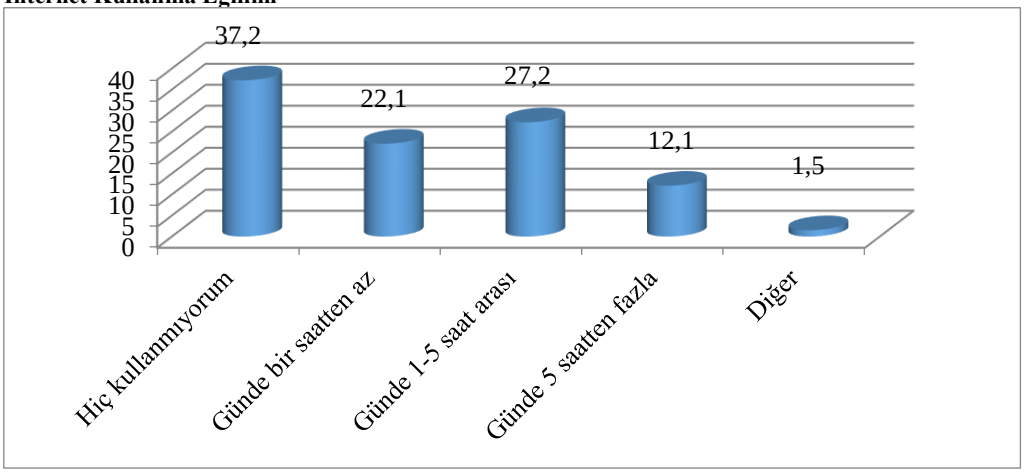
Tablo 21: Kitap Okuma Eğilimi

	Sayı	**Yüzde (%)**
Her gün düzenli	32	3,8
Ara sıra	269	31,9
Pek gazete okumuyorum	512	60,7
Diğer	12	1,4
Cevapsız	18	2,1
Toplam	**843**	**100**

Kadınlarda İnternet Kullanma Eğilimi

Bilgiye ulaşma veya hayata bakış açısının genişlemesine yönelik proje kapsamında yöneltilen sorulardan birisi de, dünyaya kapıların aralanmasında büyük bir pay sahibi olan "internet kullanma" eğilimlerinin belirlenmesi olmuştur. Bu soru çerçevesinde elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların yaklaşık yüzde 37'si hiç internet kullanmadığını beyan etmiştir. Diğer katılımcılardan ise günlük 1 saat ile 5 saat arasında internet kullandığını ifade edenler en yüksek oranı (yaklaşık %27) oluşturmakta, günlük 1 saatten az kullananlar (yaklaşık %22) ise bunu takip etmektedir. Günlük 5 saati geçenler ise yaklaşık yüzde 12'lik bir orana tekabül etmektedir.

Şekil 16: İnternet Kullanma Eğilimi

Son Bir Ay İçinde Şiddet Görme Eğilimi

Kadına karşı şiddetin değişik boyutları bulunmaktadır. Şiddet ekonomik, fiziksel, psikolojik yollardan biri şeklinde ortaya çıkabileceği gibi mahrum bırakma yoluyla da harekete geçirilebilir. Bu araştırmada şiddet konusu sadece fiziksel şiddetle sınırlı tutulmuştur. Araştırmada yer alan kadınların fiziksel şiddete hangi düzeyde maruz kaldıklarını ölçmek için kendilerine "Son bir sene içinde herhangi bir kimseden dayak yediniz mi?" şeklinde bir soru yöneltilmiş, aşağıdaki tablolardaki analizler bu soru üzerinden yapılmıştır.

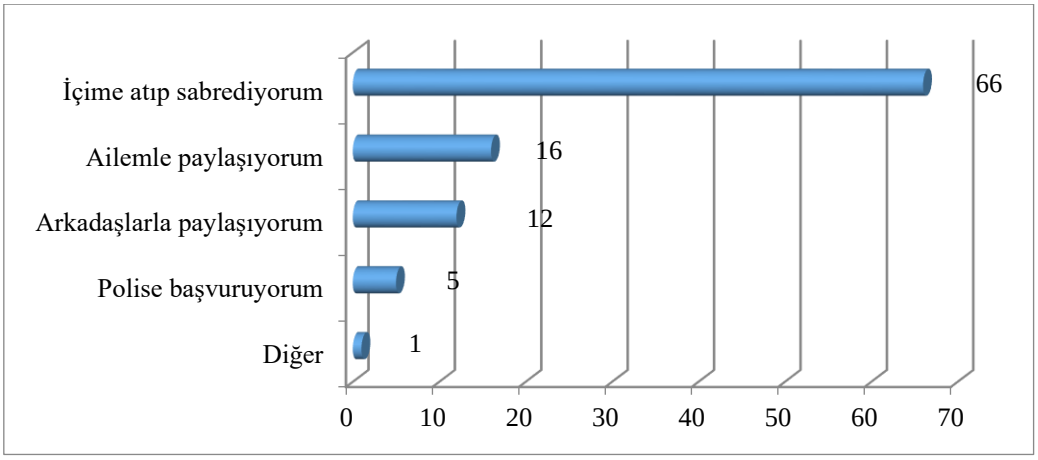
Tablo 22: Şiddet Görme Eğilimi

	Sayı	**Yüzde (%)**
Hayır, dayak yemedim	943	88,6
Evet, sürekli dayak yedim	47	4,4
Evet, arada bir dayak yedim	53	5,0
Cevapsız	21	2,0
Toplam	**1064**	**100**

Şiddet Karşısında Geliştirilen Tutumlar

Araştırmaya katılan kadınların şiddet karşısında geliştirdiği davranışı ölçmek üzere kendilerine "Şiddete uğradığınızda/dayak yediğinizde aşağıdakilerden hangisini en çok yapıyorsunuz?" şeklinde bir soru yöneltilmiş ve konu ile ilgili seçmeleri için farklı şıklar sunulmuştur. Aile içi şiddete maruz kalan katılımcı kadınların yüzde 66'sı, şiddete uğradıklarında içinde bulundukları durumu içlerine atıp sabrettikleri cevabını vermişlerdir. Şiddet mağduru katılımcıların yüzde 16'sı aileleri ile paylaşırken, sadece yüzde 5 gibi düşük bir oranının durumu polise aktardığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan, şiddete maruz kalmış kadınların yüzde 12'sinin, içinde bulundukları şiddet ortamını arkadaşları ile paylaştıkları tespit edilmiştir.

Şekil 17: Şiddet Karşısında Geliştirilen Tutumlar

Toplumsal ve Siyasal Faaliyetlere Katılma Eğilimi

Araştırmada yer alan kadınların toplumsal hayata katılımını test etmek üzere kendilerine bir takım katılım yolları sunulmuş ve bunlara hangi düzeyde katıldıkları sorulmuştur. Bu yolların bir kısmı siyasal içerikli iken, bir kısmı da sosyal içerikli olup siyasal herhangi bir bağlantıya sahip değildir. Sorgulanan katılım kanalları Tablo 13'te görüldüğü gibi siyasi parti, sendika, dernek, vakıf, platform, sohbet grubu ve altın günüdür. Altın gününün kadınlar arasında önemli bir sosyalleşme faaliyeti olduğu varsayılarak kendilerine bu konuda da soru yöneltilmiştir.

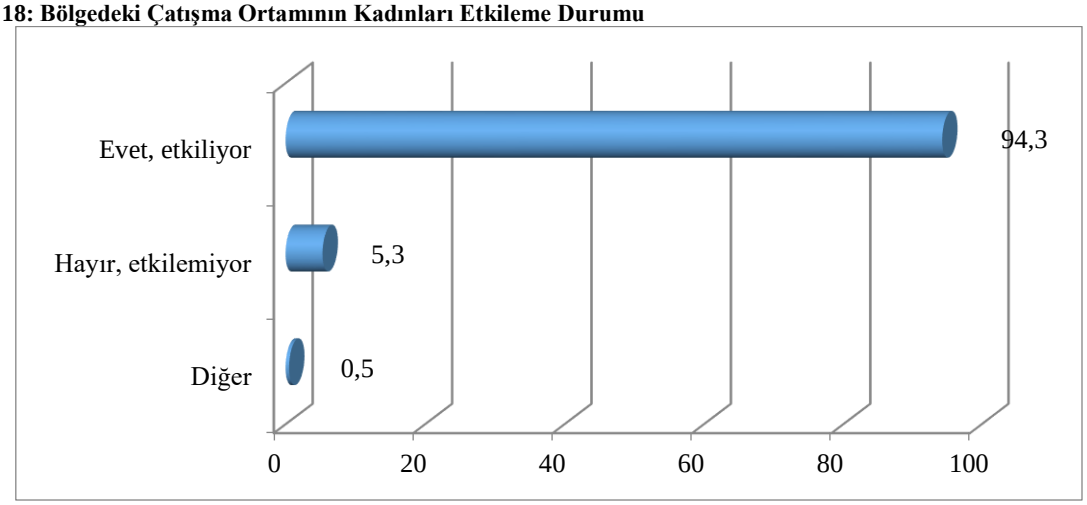
Tablo 23: Toplumsal ve Siyasal Faaliyetlere Katılma Eğilimi

	Düzenli katılırım	**Ara sıra katılırım**	**Hiç katılmam**	**Toplam (%)**
Siyasi parti	1,4	6,1	92,5	100
Sendika	0,6	2,1	97,3	100
Dernek	0,7	2,7	96,7	100
Vakıf	0,7	4,2	95,1	100
Platform	0,2	1,7	98,1	100
Sohbet grubu	3,5	17	79,5	100
Altın günü	2,8	10,4	86,9	100

Bölgedeki Çatışma Ortamı ve Kadın

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin birçok ilinde olduğu gibi Ağrı'da sürmekte olan çatışma ortamı birçok sorunun arka planını oluşturmaktadır. Çatışma ortamının bölgede yol açtığı güvensizlik ortamı, sermayenin buraya ilgi göstermesini engellediği gibi var olan sermayenin de dışarıya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Araştırmada, çatışma ortamının kadınları hangi yönde etkilediği ve kadınların çatışma çözümünde bir rol oynayıp oynayamayacağı hususu katılımcıların gözünden test edilmiştir.

Şekil 18: Bölgedeki Çatışma Ortamının Kadınları Etkileme Durumu

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ağrı'da yaşamakta olan kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamla ilgili profilini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma, literatür analizi, anket, mülakat ve çalıştay şeklinde dört saç ayak üzerine bina edilen karma bir yöntemle gerçekleştirilerek, kadınların söz konusu alanlardaki sorunlarını ve bu sorunların çözüm yollarını tespit etmeye çalışmıştır. Söz konusu çalışma kapsamında ortaya konan en önemli çözüm önerileri aşağıda sıralanmıştır:

- Küçük yaşta evliliklerin önlenmesinde yasal düzenlemeler yeterli değildir.
- Sanayi yatırımları yetersizdir.
- Kadınlara yönelik mesleki eğitim kursları yetersizdir ve kadınlar çoğu kurstan haberdar değiller.
- İldeki kadınlar içinde Türkiye ortalamasının çok üzerinde okuma yazma bilmeyenler bulunmaktadır (%20).
- Kadın girişimciliğinin gelişmesini sağlamak için kadın kooperatifçiliği kültürü yetersizdir.
- Sosyal yardımların gerçek hak sahiplerine ulaşması hususunda denetimler yetersizdir.
- Kadına yönelik şiddet konusunda duyarlılık yeterli seviyede değildir.
- Sağlık alt yapısının iyileştirilmesi gerekir.
- Küçük yaşta evliliklerde ebeveyn izni ve hâkim takdirinin yeniden gözden geçirilerek belli yaşın altındaki evliliklere izin verilmemelidir.
- Sanayi altyapısını geliştirecek yatırımlara odaklanılmalıdır. (Şeker Fabrikası)
- Halk Eğitim Merkezleri aracılığıyla okuma-yazma kursları yaygınlaştırılmalıdır.
- Kadınlara yönelik verilen mesleki kursların öncelikle el emeğine dayanan, katma değeri yüksek, mümkünse yöreye özgü, orijinal ve özgün (yöresel kilim, halı, oyuncak, cam, çini ve seramik süsleme vs.) üretim alanlarına yönelik olması gerekir.
- Kadın girişimciliğini destekleyecek kurumlar arasında işbirliğinin geliştirilmesi gerekir (KOSGEB, SERKA, Halk Eğitim Merkezi vb.)

- Aile Destek Merkezleri'nin köyler dahil tüm merkezi yerlerde kurulması ve hayata geçirilmesi gerekir.

- Kadına karşı şiddet konusunda emniyet görevlilerine, jandarmaya, yargıçlara, kamu kurumu çalışanlarına farkındalık eğitimleri verilmelidir.

KAYNAKÇA

ÇİMEN, Adnan, ÇINAR, Orhan ve KOCA, Faruk, 2010, "Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 65.
DPT, 2003, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, DPT Yayınları, Ankara s.55
DPT, 2003, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, s. 158
DPT, 2003, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, s. 55.
YELDAN Erinç vd., 2012, Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye, Cilt1:Makro Bölgesel Sektörel Analiz, TÜRKONFED Yayınları, İstanbul, s. 75
DEMİRDİREK Hülya ve ŞENER Ülker, 2014, 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, TEPAV Yayınları, Ankara, s. 83.
TOBB, 2015, 72. Genel Kurul Ekonomik Rapor, TOBB Yayınları, Ankara, s. 166.
TÜİK, 2013, İllere Göre Belediye Hizmetlerinden Çöp ve Çevresel Atık Toplama, Kanalizasyon, Şebeke Suyu ve Toplu Taşıma Hizmetlerinden Memnuniyet, TÜİK, Ankara
TÜİK, 2015, İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri, TÜİK, Ankara
TÜİK, 2015, İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri, TÜİK, Ankara
TÜİK, 2013, İstatistik Göstergeler, 1923-2011, TÜİK, Ankara, s. 32.
TÜİK, 2014, İstatistiklerle Aile, TÜİK, Ankara
TÜİK, 2015, İstatistiklerle Kadın, TÜİK, Ankara
TÜİK, 2013, Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı, s. 8.
TÜİK, 2013, Seçilmiş Göstergeler ile Ağrı, s.12-13.

Evaluation of the Influincing Factors of Entrepreneurship Intention by Using Mediation Tests: Eskişehir Osmangazi University Application

Girişimcilik Niyetini Etkileyen Faktörlerin Aracilik Testleri ile Değerlendirilmesi: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uygulaması

Veysel YILMAZ[1], *Zeynep İLHAN-DALBUDAK*[2]

Özet - Bir toplumda ne kadar çok başarılı girişimci varsa, o toplumun gelişmişlik seviyesi o kadar yüksek olur. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte daha da önem kazanan, ülkelerin ekonomilerini ayakta tutan, refah seviyesini yükselten, doğal kaynakları, sermayeyi ve emeği başarılı bir şekilde bir araya getirerek değerler üreten, verimli kullanılmasını sağlayan, yeni iş fikirlerini ekonomiye kazandırarak işsizliğin ve yoksulluğun giderilmesinde anahtar rol oynayan kişiler girişimcilerdir. Bu bağlamda, ülkeler girişimcilik eğilimi yüksek bireyler yetiştirmeye önem vermelidir. Bu çalışmada, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik potansiyellerini ölçmeye yönelik bir araştırma yapılmıştır. Yapılan alan araştırmasında üniversitedeki Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Eskişehir Sağlık Yüksek Okullarında eğitim alan öğrencilere, girişimcilik özelliklerini ölçen bir anket uygulaması yapılmıştır. 370 öğrenciden oluşan bir örneklemden elde edilen verilere dayanarak faktörler arasındaki ilişkiler önce önerilen bir yapısal eşitlik modellemesiyle (YEM) araştırılmış, daha sonra bazı faktörlerin aracı olma durumları Sobel vb. aracılık testleriyle incelenmiştir. *Girişimcilik Niyeti (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* faktörleri arasındaki nedensel ilişki, *Tutum (AT)* faktörünün aracı değişken olduğu durumda tespit edilmiştir. *Girişimcilik Niyeti (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* faktörleri arasındaki nedensel ilişki Algılanan *Davranışsal Kontrol (PBC)* faktörünün aracı değişken olduğu durumda tespit edilmiştir. *Girişimcilik Niyeti (EI), Algılanan Destek (PS), Algılanan Davranışsal Kontrol (PBC)* ve *Tutum (AT)* faktörleri birlikte değerlendirildiğinde ise, *Girişimcilik Niyeti (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* faktörleri arasındaki ilişki ancak *Algılanan Davranışsal Kontrol (PBC)* ve *Tutum (AT)* faktörlerinin aynı andaki aracılığıyla sağlanabilmektedir.

Anahtar kelimeler: girişimcilik; aracılık; yapısal eşitlik modellemesi; sobel testi

GİRİŞ

Girişim veya diğer adıyla teşebbüs kelimesi Arapça'da yapışkan anlamına gelen "şebs" kelimesinden türemiştir. Bu anlamda teşebbüs, yapışmak, elinde tutmak, tuttuğunu bırakmamak ve bunun için gerekeni yapmak anlamlarına gelmektedir. Günümüz Türkçesi ile kullanılan girişim kavramı ise "gir" emir kipinden türetilmiş olup, bir yerden başka bir yere geçişi, atak davranarak bir işe başlamayı ve bir sorunu çözmek için bir şeyler yapmayı ifade eder (İrmiş, Durak ve Özdemir, 2010: 7).

Doğan ve arkadaşları (2010) girişim kavramını "başka insanların gereksinimlerini karşılamak amacıyla mal veya hizmet üreten, kar amacı güderek faaliyet gösteren işletmelerin diğer adıdır" şeklinde tanımlamışlardır.

Girişimci, kar amacıyla tabiat, sermaye ve emek gibi üretim faktörlerini bir araya getirip, risk alarak yenilik veya geliştirme yapan kişidir. Diğer bir ifadeyle, girişimci fırsatları gözetleyen ve onları bulduğunda her türlü riski göze alarak fikrini gerçekleştirmeye çalışan kişidir (Varol ve Güler, 2005, s.10-11).

Girişimci, başkalarının bakıp ama göremediği fırsat ve imkanları görebilen, bunları iş fikrine dönüştürebilen, risk üstlenerek kaynakları birleştiren, ürettiği mal ve hizmetten kar elde eden, kalite konusundaki duyarlılığıyla müşteri tatminini sağlayan ve yenilik yaparak dönüşümü sağlayan kişidir.

[1] Prof.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye, vyilmaz@ogu.edu.tr
[2] Arş.Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye, zeynepilhan@ogu.edu.tr

Başka bir tanımlamayla, girişimcilik "risk alınarak ve yüksek düzeyde yaratıcılık kullanılarak ortaya çıkarılabilecek daha üstün durumlara varmak için bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Türkiye' de TUSİAD (Türk Sanayici ve İşadamları Derneği) girişimciyi, "bilinenleri en iyi yapan ve hünerlerine aklını da katan ve olağan dışı koşullarda işgücü ve sermaye kaynaklarını verimli kullanacak önlemleri düşünen, analiz eden, planlayan, yürürlüğe koyan, uygulayan ve sonuçları denetleyen kişi" olarak tanımlanmıştır (Aslan, vd., 2012, s.3).

Girişimcilik kavramı ve faaliyetleri son yıllarda gündemde en çok yer alan konulardan biri haline gelmiştir. Tüm dünya ülkeleri girişimciliğin önemini kavramış, bu amaçla yasalar, teşvik politikaları ve birimler oluşturmuştur. Ekonomik ve toplumsal gelişmede daima anahtar rol oynamış bir olgu olan girişimcilik, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmanın kaynağı olarak görülmektedir. Bir ülkenin kalkınması ve gelişmesi; hızla değişen şartlara uyum sağlayabilme yeteneğine sahip ve ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecek girişimciler yetiştirebilmesine bağlıdır (Arıkan, 2013,s.3).

Girişimcilik kavramı, Fransızca'da "entreprendre" ve Almanca'da "unternehmen" sözcüklerinden türetilen ve Türkçe'de "üstlenmek" anlamına gelen fiili ifade eder. Gerçekten de girişimci, bir işletmeyi organize etme, yöneltme ve risk alma şeklindeki sorumlulukları üstlenen kişidir (Güney,2008,s.45).

Girişimcilik ancak risk alınarak ve yüksek düzeyde yaratıcılık kullanarak ortaya daha üstün şeyler çıkarmaktır. Girişimci, içinde yer aldığı sosyal, ekonomik ve kültürel çevrenin bir ürünüdür bu yüzden girişimcilik ruhunun aile, çevre, eğitim, örf, adet ve geleneklerden geldiği kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin girişimcileri, ataerkil toplumlaşma süreçleri, ekonomik yapıdaki riskler ve sosyal çevre nedeniyle daha yavaş hareket edebilmektedir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ile birlikte girişimcilik dünyada büyük önem kazanmıştır. Girişimciliğin önemini özellikle üç alan için ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi yeni işletmelerin doğması ikincisi yeni iş alanlarının oluşturulması ve üçüncüsü ise yenilikçiliktir (Yenilmez,2012,s.12).

Girişimcilik öğrenilebilen bir olgudur. Bu doğrultuda üniversitelere büyük rol düşmektedir. Üniversite öğrencilerini geleceğin girişimci adayları olarak görmek gerekmektedir. Gençlerin girişimcilik eğitimi ile daha proaktif, kendine güvenen, yaratıcı, yenilikçi, fırsatları kovalayan, kendi işlerini kurma isteği yüksek, risk almaktan korkmayan, başarma arzusu gibi başarılı girişimcilerin sahip olduğu bazı özellikler eğitim yoluyla bireylere öğretilebilmektedir. Böylelikle üniversitelerde verilen eğitim ile gençlerin girişimci özelliklerinin kendilerinde var olup olmadığı belirlenerek, bireyde eksik olan taraflar giderilip doğru meslekler seçmelerine yardımcı olunur.

Diğer yandan toplumsal refahın arttırılması, işsizliğin ortadan kaldırılması ve dengeli bir ekonomik kalkınma için de kişilerin girişimciliğe özendirilmesi gerekmektedir. Bunun için özellikle yeni iş fikirleri uygulamaya geçirilerek genç girişimciler teşvik edilmelidir. Gençlere girişimcilikle ilgili eğitim verilmeli ve üniversitelerle işbirliğine gidilerek genç girişimcilere daha başarılı olmanın yol ve yöntemleri öğretilmelidir.

Bugün girişimciliğe gereken önemin verilmesi bağlamında birçok fakülte ve yüksekokulda girişimcilik dersleri okutulmaktadır. Ancak verilen bu eğitimde öğrencilere kurulmuş bir işletmenin nasıl yönetilebileceği hakkında bilgiler verilmekte fakat kendi işini kurmak arzusu içinde bulunan öğrencilere tam bir katkı sağlanamamaktadır. Bu durumda öğrencilerin kendi işini kurma ve girişimciliğe başlama konusunda eğitim almaları onları daha da heveslendirecektir.

LİTERATÜR TARAMASI

Arslan (2002), girişimcilik ruhunun genetik olarak var olabileceği gibi aile, çevre, eğitim, gelir vs. gibi çeşitli unsurların da gelişmesinde çok önemli etkenler olduğu kabulünü incelemiştir. Yazar çalışmasında, Haliç Üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin oluşmasında ve mesleki tercihlerinde fiziksel, sosyal ve ekonomik çevrenin rolü incelenmeye çalışmış ve bu amaçla kapsamlı bir anket yaparak değerlendirmiştir.

Kayalar ve Ömürbek (2007), girişimci adaylarının risk almaya yatkınlık özelliğinin cinsiyet bağlamında incelenmesi üzerinde etkisi araştırmış ve erkek girişimcilerin kadınlara oranla daha fazla risk almaya yatkın oldukları gözlemlemiştir. Fakat bu araştırmalar çoğunlukla girişimciler, daha doğrusu girişimciliğe başlayan veya bu konuda belirli bir yol kat eden kişiler arasında yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, girişimci olmayı isteyen potansiyel kişiler arasındaki araştırmalar ise sınırlıdır. Bu nedenle çalışmamızda potansiyel girişimciler olarak görülen üniversite öğrencileri arasında cinsiyetin risk alma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda cinsiyetin risk alma üzerinde anlamlı bir farkın olmadığı gözlemlenmiştir.

Karabulut (2009), İstanbul'da bir vakıf üniversitesinde işletme bölümü öğrencilerinde girişimciliği "yaratıcılık, strese tahammül ve girişimcilik motivasyonu" alt boyutları açısından araştırmış ve girişimciliği sadece "yaratıcılık, strese tahammül ve girişimcilik motivasyonu" girişimciliğin alt boyutları ile açıklanamayacağı sonucuna ulaşmıştır. Aynı çalışmada yaratıcılığı yüksek, strese tahammüllü ve girişimcilik motivasyonu yüksek olan öğrencilerin girişimcilik eğiliminin yüksek olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

İbicioğlu, Özdaşlı, ve Alparslan (2009) tarafından Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Veterinerlik ve Eğitim Fakültesi öğrencileri üzerine yapılmıştır. 2009 yılında gerçekleştirilen bu araştırmaya 241 öğrenci katılmıştır. Araştırmada amaç öğrencilerin girişimcilik türü tercihlerinin oluşması ve sahip oldukları girişimci özellikler üzerinde aile faktörünün etkisinin var olup olmadığını araştırmaktır. Anne ve babaların demografik özelliklerinin ve yaşam standartlarının çocukların girişimci özelliklere sahip olması ve girişimci türü tercihi üzerinde etkili oldukları belirlenmiştir. Ayrıca aileleri başarılı bir girişimcilik süreci geçirmiş öğrencilerin "risk alma" ve "kaynakları etkin kullanma" özelliklerine sahip olma, aileleri girişimcilikle ilgisi olmayanlara göre daha etkin oldukları söylenebilir.

Bilge ve Bal (2011), Celal Bayar Üniversitesi lisans ve ön lisans öğrencilerinin girişimcilik konusunda ilgi seviyesini ve yeterliliklerini belirlemek için yaptığı çalışmada; risk alma, fırsatları değerlendirme, liderlik yönlü, gelecek odaklı, kararlılık ve dış etkenlere karşı bireysel güç olarak altı boyut oluşmuştur. Araştırmada cinsiyetin, girişimciliğin alt boyutları üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır. Buna karşılık okulların, girişimciliğin alt boyutları üzerindeki etkisi sadece "gelecek odaklı" ve "liderlik yönlü" alt boyutlar açısından anlamlı bulunmuştur.

Uluköy, Demireli ve Kahya (2013), KOSGEB (Küçük ve orta ölçekli sanayi geliştirme ve destekleme idaresi) girişimcilik eğitimi kurslarına katılan katılımcıların girişimcilik özelliklerini ölçmek ve alınan bu eğitimlerin katılımcılarda girişimcilik potansiyelini ortaya çıkarıp çıkarmadığını analiz ederek çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Araştırma sonucunda KOSGEB tarafından verilen girişimcilik eğitiminin girişimcilik bilincini oluşturmada ciddi katkı sağladığı fakat uygulamada verilen girişimcilik eğitiminin başarı düzeyinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Mutlu (2014), Sivas'taki KOSGEB'de uygulamalı girişimcilik eğitim sertifikası kurslarına katılan kursiyerlere yapılan çalışma, uygulamalı girişimcilik eğitim sertifikası kurslarına katılan girişimci adaylarının girişimcilik potansiyellerini, girişimciliğe bakışlarını girişimci olma isteklerinin ardında yatan itici ve çekici nedenleri, girişimcilik planlarını ve girişimcilikte önünde gördüğü engellerin neler olduğunu tespit etmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, KOSGEB tarafından verilen uygulamalı girişimcilik eğitimi sertifikasına katılan kursiyerlerden araştırmaya katılmayı kabul edenler ile yüz yüze görüşülüp anket uygulanmıştır. Ayrıca kursiyerlerin girişimcilik potansiyelini tespit etmeye yönelik Rathus' un atılganlık ölçeği uygulanmıştır.

Girişimcilik çalışmalarına farklı bir bakış açısı getiren aracılık çalışmaları da literatüre önemli katkılar sağlamıştır. Girişimcilik konusundaki önemli faktörlerin birbiriyle ilişkilerini açıklamada kullanılan klasik yöntemlere farklı bir bakış açısı getirilmiştir.

Tabak ve arkadaşları (2010) denetim odağı ile yenilikçi birey davranışları arasındaki ilişkileri inceleyerek, bireylerin belirsizliğe tolerans düzeyi ve risk alma eğilimlerinin de aracılık etkileri araştırmıştır. Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkileri yapısal eşitlik modeli ile incelemişler ve elde edilen sonuçlara göre bireylerin denetim odağı ile yenilikçi düzeyleri arasında doğrudan bir ilişki tespit edilemezken; denetim odağının yenilikçilik düzeyini, belirsizliğe tolerans ve risk alma aracılığı ile etkilediği belirlenmiştir.

Çalışkan ve arkadaşları (2011), çalışan motivasyonunun girişimci ve yenilikçi davranışları artıracak şekilde yapılandırılmasının zaten var olduğu düşünülen çalışan motivasyonu-örgüt performansı ilişkisine katkı sağlayacağı düşünerek, motivasyonel davranışların, örgütsel performansın artırılması hususundaki etkilerini belirlemek ve yenilikçi ve girişimci davranışların bu etkide aracılık rolünü saptamak amacıyla çalışma yürütmüşlerdir. Savunma sektörü çalışanları üzerinde yapılan araştırmada değişkenlerin tamamı yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiş ve elde edilen veriler doğrultusunda aracılık etkileri araştırılmıştır. Analiz sonucunda, motivasyonel davranışların, örgütsel performansı artırdığı, yenilikçi ve girişimci davranışlarında aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir.

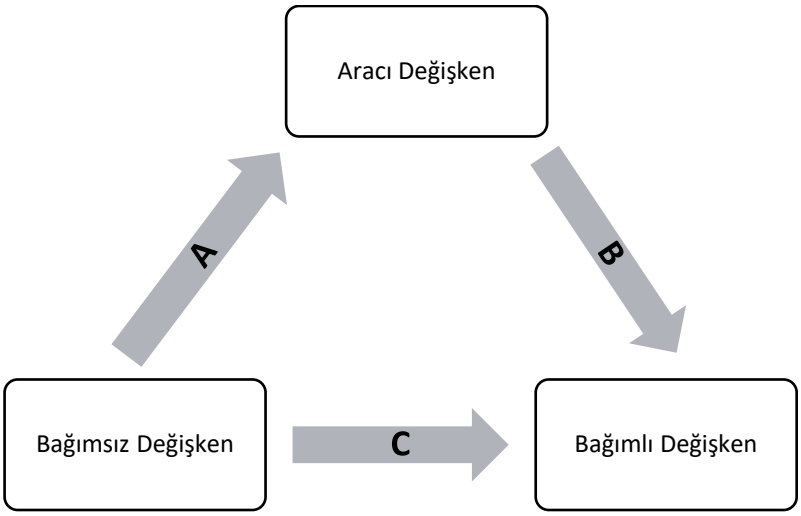
Akkoç ve arkadaşları (2012) ise gelişim kültürü ve rasyonel kültürün çalışanların girişimci davranışına etkisi ve bu etkide algılanan çevresel belirsizliğin aracılık rolünün tespit edilmesini hedefleyerek Ankara ilinde faaliyet gösteren ve savunma sektöründe yer alan özel işletmeler ele almışlardır. 651 çalışandan toplanan veriler kullanılarak çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmış ve çalışma sonucunda, gelişim kültürü ve rasyonel kültürün girişimci davranışı olumlu yönde etkilediği ve algılanan çevresel belirsizliğin bu ilişkide aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir. Böylelikle değişkenler arasındaki ilişikleri optimize eden bir yapısal eşitlik modeli önerilmiştir.

Sezici ve Çelikkol (2016), hem girişimcilik tutumunun hem de finansal okuryazarlığın girişimcilik eğilimi üzerindeki doğrudan etkisi ve algılanan sosyal desteğin bu ilişkiler üzerindeki aracı etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda, Dumlupınar Üniversitesi'nde eğitim gören 304 öğrenciden elde edilen veriler analize dâhil edilmiştir. Kolayda örnekleme yönteminin tercih edildiği çalışma sonucunda algılanan sosyal desteğin, hem girişimcilik tutumu hem de finansal okuryazarlığın girişimcilik eğilimi ile aralarında olan ilişkide tam aracı bir rolünün olduğu ortaya çıkmıştır.

ARACILIK MODELLERİ

İstatistikte aracılık modelleri, aracı değişken olarak bilinen üçüncü bir hipotetik değişken aracılığıyla bağımlı ve bağımsız iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen ve kısmî ya da tam aracılık ile tanımlayan modellerdir. Aracılık modelleri bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki doğrudan ilişkiyi değil, bağımsız değişkenin aracı değişkenle aracı değişkenin de bağımlı değişkenle ilişkisini inceler. Bir başka deyişle, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkide ilk bakışta göze çarpmayan etkileri inceler.

Aracılık testleri, bağımlı ve bağımsız değişken arasında kesin bir bağlantı yok gibi görünen durumlarda dolaylı ilişkiyi inceleyip tanımlar. Bu ilişki klasik regresyon ilişkisiyle ölçülebildiği gibi Yapısal Eşitlik Modellemesi'yle de ölçülebilir.

Şekil 1. Aracı değişken etkisi

Regresyon analizinde iki değişken arasında üçüncü bir değişkenin aracılık ettiğini görmek oldukça basittir (Şekil 1). Bağımlı, bağımsız ve aracı değişken durumunda aracı değişken, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlenmektedir. Şekil 1'deki ilişki yapısı dikkate alındığında, C yolu doğrudan etkiyi A+B yolu ise dolaylı etkiyi göstermektedir.

Baron ve Kenny (1986)'nin klasik regresyon analizinden yola çıkarak önerdiği koşullara göre; aracılık modellerinde, bağımlı değişken bağımsız değişken tarafından tahmin edilmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle, bağımlı ve bağımsız değişken arasında bir ilişki yoksa, aracı değişkenin aracılık edeceği bir ilişki de yoktur. Aracı değişken ise bağımsız değişken tarafından tahmin edilir; aracı değişken bağımlı değişken rolüne bürünür. Bağımlı değişken, bağımsız değişken tarafından açıklanan aracı değişken aracılığıyla tahmin edilir. Aracı değişken etkisi kontrol edildiğinde, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkide anlamlı bir düşüş olur ya da bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı olmaz. Bu koşulların sağlanması üç adet regresyon eşitliğinin test edilmesiyle mümkündür.

A ve B yollarının izlediği yol dolaylı etkiyi gösterirken, C yolu ise doğrudan etkidir. Doğrudan etki, aracı değişkenin etkisi sabit tutulduğunda bağımsız değişken bir birim değiştiğinde bağımlı değişkendeki değişimi inceler.

Buna karşılık dolaylı etki, bağımsız değişkenin sabit tutulması durumunda aracı değişkendeki değişimin bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki durumu inceler (Robins & Greenland, 1992; Pearl, 2001).

Lineer sistemlerde, toplam etki dolaylı ve direkt etkinin toplamıdır (C+AB). Ancak lineer olmayan sistemlerde, toplam etki dolaylı ve doğrudan etkinin toplamına eşit değildir. Genellikle, bu ikisinin modifiye edilmiş kombinasyonlarına eşittir. (Pearl, 2001)

Baron ve Kenny (1986) aracılık testlerinin doğru uygulanabilmesi için çeşitli gereksinimleri ve adımları ortaya koymuşlardır. Bu adımlar Adım 1, Adım 2 ve Adım 3'te gösterilmiştir.

Adım 1:

Bağımsız değişken (X_1) ile bağımlı değişken (Y_O) arasındaki regresyon modelinde bağımsız değişkenin önemli bir belirleyici olduğu söylenebilir.

Bağımsız değişken →Bağımlı değişken

$$Y_O = \gamma_1 + \tau X_1 + \varepsilon_1 \quad (1)$$

Eşitlik 1'de τ önemli bir regresyon katsayısını (bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi), Y_O bağımlı değişkeni, X_I bağımsız değişkeni, γ_1 sabit değeri, ε_1 hata değişkenini göstermektedir.

Adım 2:

Aracı değişken ile bağımsız değişken arasında doğrusal regresyon ilişkisi söz konusudur. Bir başka deyişle, bağımsız değişkenin aracı değişkenin önemli bir belirleyicisi olduğunu tespit edilir. Eğer aracı değişken bağımsız değişkenle ilişkili değilse, aracılık testinden söz edilemez.

Bağımsız değişken →Aracı

$$X_M = \gamma_2 + \alpha X_1 + \varepsilon_2 \quad (2)$$

Eşitlik 2'de α önemli bir regresyon katsayısını (bağımsız ve aracı değişken arasındaki ilişkiyi), X_M aracı değişkeni, X_I bağımsız değişkeni, γ_2 sabit değeri, ε_2 hata değişkenini göstermektedir.

Adım 3:

Bağımlı değişken hem bağımsız değişken ile hem de aracı değişken ile ilişkilidir. Daha açık ifadeyle, bağımsız değişken tarafından kontrol edilen aracı değişken bağımlı değişken için önemli bir belirleyicidir.

$$Y_O = \gamma_3 + \tau' X_1 + \beta X_M + \varepsilon_3 \quad (3)$$

Eşitlik 3'te β önemli bir regresyon katsayısını (Aracı değişken ve bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi) Y_O bağımlı değişkeni, X_I bağımsız değişkeni, X_M aracı değişkeni, γ_3 sabit değişkeni, ε_3 hata değişkenini, τ' aracı değişken etkisinde bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi göstermektedir. τ''in mutlak değeri orijinal aracı etkeninden (τ) daha düşük olmalıdır.

Pearl (2001) doğrusal ve doğrusal olmayan modellere uygulanabilen doğrudan ve dolaylı etkileri araştırmıştır. Deneysel ve deneysel olmayan verilerden tahmin yapma durumundaki uygun koşulları belirleyerek, parametrik olmayan ve doğrusal olmayan modellere yol-analitik teknikler geliştirmiştir. Preacher & Hayes (2004) dolaylı etkilerde anlamlılığın tespitinde doğrudan testlerin önemini tartışarak, bu testler için SPSS ve SAS macrolarını sunmuşlardır. Bu macrolar dolaylı etkinin tahminine ve güven aralıkları tahmininde önyükleme (bootstrap) yaklaşımının kullanımına olanak sağlar.

ARACILIK ETKİSİNİN BELİRLENMESİNDE ÖNERİLEN TESTLER

Baron & Kenny'nin önerdiği adımların haricinde aracılık testi için çeşitli başka testler de mevcuttur. Bunlara örnek Sobel, Aroian, Goodman testi ve Preacher & Hayes'ın bootstrap (önyükleme) modeli verilebilir.

Sobel testi, aracı değişken eklendikten sonra bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkide düşüş olduysa bunu tespit etmek için kullanılır (Sobel, 1982). Başka bir ifadeyle, bu test aracılık değişkeninin önemli olup olmadığını ölçer. Bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi aracı değişken modele dahil edilmişken inceleyip yorumlanmasını sağlar.

Sobel testi'nin istatistiksel gücü düşük olmasına rağmen, Baron & Kenny'nin önerdiği adımlardan daha doğru kabul ediliyor. Büyük örneklemlerde önemli etkileri tespit edebilmek için yeterli güce sahip olmak gereklidir. Bu nedenle, Sobel testinin en önemli varsayımı normalliktir. Çünkü, küçük örneklemlerde çarpıklık sorunu çıkması durumu söz konusudur. Buradan yola çıkarak, MacKinnon'ın önerdiği gibi (2002), en küçük etkileri bile tespit edebilmek için 1000 büyüklüğünde bir örneklemle, orta ölçekli etkileri tespit edebilmek için 100 civarında bir örneklemle, yalnız büyük etkileri ölçebilmek için ise 50 büyüklüğünde bir örneklemle çalışmak en önemli kuraldır (MacKinnon & diğerleri, 2002).

Aroian & Goodman testinde ise, Sobel testine dahil edilmeyen üçüncü bir payda terimi testlere katılır. Aroian testinde bu üçüncü terim toplam olarak eklenirken (Aroian, 1944/1947), Goodman testinde ise bu terim çıkartılır (Goodman, 1960).

MacKinnon & Dwyer (1994) çalışması ile MacKinnon, Warsi & Dwyer (1995)'ın çalışmasından yola çıkarak Sobel, Aroian ve Goodman testlerinin formülasyonu Eşitlik 4, Eşitlik 5 ve Eşitlik 6'daki gibidir.

Sobel testi için Z test istatistiği hesaplaması Eşitlik 4'dedir.

$$Z = \frac{\alpha\beta}{\sqrt{\beta^2\sigma_\alpha^2 + \alpha^2\sigma_\beta^2}} \quad (4)$$

Aroian testi için Z test istatistiği hesaplaması Eşitlik 5'tedir.

$$Z = \frac{\alpha\beta}{\sqrt{\beta^2\sigma_\alpha^2 + \alpha^2\sigma_\beta^2 + \sigma_\alpha^2\sigma_\beta^2}} \quad (5)$$

Goodman testi için Z test istatistiği hesaplaması Eşitlik 6'dadır.

$$Z = \frac{\alpha\beta}{\sqrt{\beta^2\sigma_\alpha^2 + \alpha^2\sigma_\beta^2 - \sigma_\alpha^2\sigma_\beta^2}} \quad (6)$$

Eşitlik 5 ve Eşitlik 6'da α bağımsız değişken ile aracı değişken arasındaki regresyon katsayısını, β aracı değişken ile bağımlı değişken arasındaki regresyon katsayısını göstermektedir.

Sobel testi ve Aroian testi Monte Carlo simülasyonlarında 50 ve daha büyük örneklemler için en iyi sonucu vermektedir (MacKinnon, Warsi, ve Dwyer, 1995).

SOBEL TESTİ

İstatistikte, Sobel testi aracı etkinin anlamlılığını test eden bir yöntemdir. Test New York Columbia Üniversitesi'ndan bir istatistik profesörü olan Michael Sobel'in çalışmalarına dayanır (Sobel ve Michael, 1982; Sobel ve Michael, 1986)

Aracılık modelinde, bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki ilişki üçüncü bir değişken aracılığıyla ortaya çıkan dolaylı etki hipotezlere dökülerek incelenir. Modele aracı bir değişken dahil edildiğinde, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi düşer ve aracı değişkenin etkisi anlamlı olur. Sobel testi basitçe t testinin özelleştirilmiş halidir. Modele aracı değişken eklendikten sonra bağımsız değişkendeki etkinin düşüşün anlamlı olup olmadığını ve aracılık etkisinin anlamlılığını test eder.

Teorik temel

Bir aracılık etkisi değerlendirileceği zaman üç farklı regresyon modeli incelenir (Sobel & Michael, 1986).

Model1: $Y_O = \gamma_1 + \tau X_I + \varepsilon_1$ (7)

Model 2: $X_M = \gamma_2 + \alpha X_I + \varepsilon_2$ (8)

Model 3: $Y_O = \gamma_3 + \tau' X_I + \beta X_M + \varepsilon_3$ (9)

Eşitlik 7, Eşitlik 8 ve Eşitlik 9'da Y_O bağımlı değişkeni, X_I bağımsız değişkeni, X_M aracı değişkeni, γ_1, γ_2 ve γ_3 sabit değeri, ε_1, ε_2 ve ε_3 her bir eşitlikteki hata değişkenini, τ bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki regresyon katsayısını, τ': aracı değişken etkisinde bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki regresyon katsayısını, αX_I ve βX_M bağımsız değişken-aracı değişken ve aracı değişken-bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Bu modellerden, aracılık etkisi (τ- τ') ile hesaplanır (Sobel ve Michael, 1986).

Eşitlik 7, Eşitlik 8 ve Eşitlik 9 incelenmesinden sonra $\alpha\beta$=(τ- τ') eşitliği tespit edilir.

Dolaylı etkinin istatistiksel anlamlılığını saptamak için, dolaylı etki üzerindeki istatistik aracı değişkenin istatistiksel anlamlılığını ölçen sıfır hipotezle karşılaştırılmalıdır. Sobel testi Z test istatistiği türeterek ölçümün standart hata tahmini ile dolaylı etkinin büyüklüğünü ölçmek için kullanılır.

$Z = \frac{(\tau - \tau')}{SE}$ ya da $Z = \frac{\alpha\beta}{\text{Standart Hata}}$ şeklinde hesaplanır.

Z istatistiğinde standart hata= $\sqrt{\alpha^2\sigma_\beta^2 + \beta^2\sigma_\alpha^2}$ ile hesaplanır.

Sobel testini hesaplamak için alternatif yöntemler Z ya da t test istatistiğini kullanmayı önermektedir (MacKinnon ve diğerleri, 2002).

UYGULAMA

Çalışmamızın temel amacı; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin girişimcilik niyetlerinin araştırılması, girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesi ve demografik özelliklerinin girişimciliğe etkisini belirlemeye çalışmaktır. Toplanan veriler yardımıyla bağlamsal faktörler (durum), girişimciliğe yönelik tutumlar, algılanan davranışsal kontrol ve girişimcilik eğilimlerinin oluşmasında aile ve çevrenin yanı sıra kişisel özelliklerin etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda üniversite öğrencilerine bir anket uygulaması yapılmış ve değerlendirilmiştir.

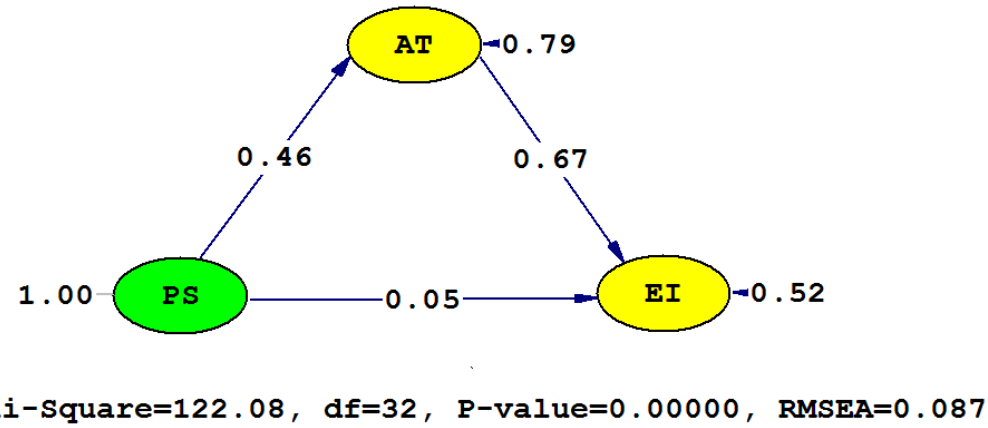
Veri derleme aracının güvenirliği için Cronbach Alpha (α) katsayısı değeri hesaplanmıştır. Bu katsayı 0,813 bulunmuştur. Bulunan değerin 0,8'den büyük olması nedeniyle veri derleme aracının iyi derecede güvenilir olduğu yorumu yapılabilir.

Örneklem hacmi %95 güven düzeyinde ve ± 0,05'lik sapma aralığında yaklaşık olarak 370 olarak hesaplanmıştır. Örneklem hacmi, fakültelerdeki öğrenci sayıları gözetilerek 133 tanesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi'ne, 70 tanesi İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi'ne, 18 tanesi Eskişehir Sağlık Yüksek Okulu'na, 48 tanesi Eğitim Fakültesi'ne, 82 tanesi Fen Edebiyat Fakültesi'ne ve 19 tanesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu'na olmak üzere dağıtılmıştır.

Katılımcıların 192'si erkek (%51,9), 178'i kadın (%48,1) olmak üzere 329 kişi (%88,9) 18-24 yaş aralığındadır. 370 kişiden 68'inin babası kamu çalışanı iken (%18,4), 112'sinin babası özel sektör çalışanı veya işyeri sahibidir (%30). Katılımcıların annesi özel sektör çalışanı veya işyeri sahibi olanların sayısı ise 54'tür (%14,6).

Çalışmada önemli olan bir başka nokta ise, girişimcilik eğitimi alınıp alınmamasıdır. Katılımcılarımızın yaklaşık %32'si (120 kişi) kendi işini yapmayı düşünürken, 370 kişiden 111'i (%30) girişimcilik eğitimi almıştır, yaklaşık %12'si (46 kişi) ise daha önce girişimcilik ile ilgili hiç bir şey duymamıştır.

370 öğrenciden oluşan bir örneklemden elde edilen verilere dayanarak faktörler arasındaki ilişkiler önce önerilen bir yapısal eşitlik modellemesiyle (YEM) araştırılmış, daha sonra bazı faktörlerin aracı olma durumları Sobel vb. aracılık testleriyle incelenmiştir.

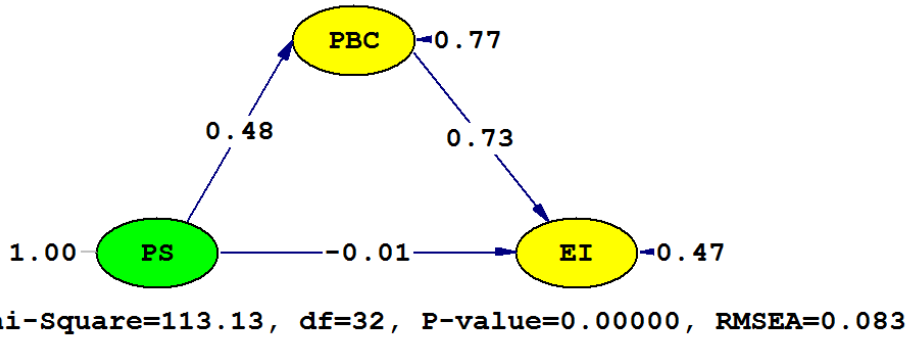
Şekil 2. Girişimcilik Niyeti (EI) ve Algılanan Destek (PS) faktörleri arasındaki aracı değişken etkisi

Girişimcilik Niyeti (EI) ve *Algılanan Destek (PS)* faktörleri arasındaki nedensel ilişki, *Tutum (AT)* faktörünün aracı değişken olduğu durumda tespit edilmiştir (Şekil 2). *Girişimcilik Niyeti (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* faktörleri arasındaki ilişki *Tutum (AT)* faktörünün eklenmesiyle 0,05'e kadar düşmektedir. Bir başka deyişle, fonksiyonel *Girişimcilik Niyeti (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)*değişkenleri arasında aracılık etkisi söz konusudur. Bu etkinin anlamlılığı Sobel testi aracılığıyla incelendiğinde aracı değişkenin anlamlı olduğunu görülür (p<0,01) (Tablo 1). Bu durumda *Girişimcilik Niyetini (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* değişkeninin *Tutum (AT)* değişkeni aracılığıyla etkilediği ortaya çıkmıştır.

Tablo 1. Sobel, Aroian ve Goodman testi sonucu

	Test istatistiği	**p-değeri**
Sobel testi	5.3493684	P<0,01
Aroian testi	5.32809779	P<0,01
Goodman testi	5.37089582	P<0,01

Girişimcilik Niyeti (EI) ve *Algılanan Destek (PS)* faktörleri arasındaki nedensel ilişki Algılanan *Davranışsal Kontrol (PBC)* faktörünün aracı değişken olduğu durumda tespit edilmiştir (Şekil 3). *Girişimcilik Niyeti (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* faktörleri arasındaki ilişki Algılanan *Davranışsal Kontrol (PBC)* faktörünün eklenmesiyle negatif yönlü 0,01'e kadar düşmesiyle birlikte aralarındaki doğrudan ilişki anlamsız olmuştur.

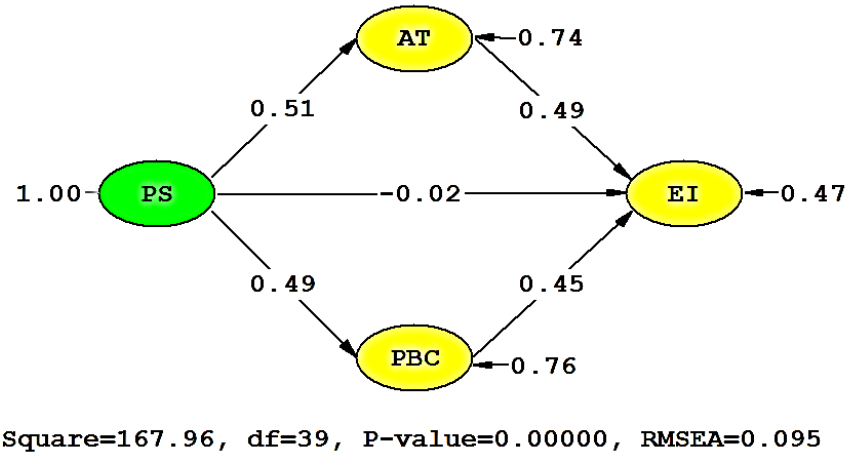
Şekil 3. Girişimcilik Niyeti (EI) ve Algılanan Destek (PS) faktörleri arasındaki aracı değişken etkisi

Bir başka deyişle, *Girişimcilik Niyeti (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* değişkenleri arasında aracılık etkisi söz konusudur. Bu etkinin anlamlılığı Sobel testi aracılığıyla incelendiğinde aracı değişkenin anlamlı olduğunu görülür (p<0,01) (Tablo 2). Bu durumda *Girişimcilik Niyetini (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* değişkeninin *Algılanan Davranışsal Kontrol (PBC)* değişkeni aracılığıyla etkilediği ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Sobel, Aroian ve Goodman testi sonucu

	Test istatistiği	**p-değeri**
Sobel testi	4.46473175	P<0,01
Aroian testi	4.43785626	P<0,01
Goodman testi	4.49210151	P<0,01

Girişimcilik Niyeti (EI), *Algılanan Destek (PS)*, *Algılanan Davranışsal Kontrol (PBC)* ve *Tutum (AT)* faktörleri birlikte değerlendirildiğinde ise, *Girişimcilik Niyeti (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* faktörleri arasındaki ilişki ancak *Algılanan Davranışsal Kontrol (PBC)* ve *Tutum (AT)* faktörlerinin aynı andaki aracılığıyla sağlanabilmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Girişimcilik Niyeti (EI) ve Algılanan Destek (PS) faktörleri arasındaki aracı değişken etkisi

Bir başka deyişle, *Girişimcilik Niyeti (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* değişkenleri arasında aynı anda iki değişkenin etkisi olan bir aracılık etkisi söz konusudur. Bu etkinin anlamlılığı Sobel testi aracılığıyla

incelendiğinde aracı değişkenlerin anlamlı olduğunu görülür ($p<0,01$). Bu durumda *Girişimcilik Niyetini (EI)* ve *Algılanan Destek (PS)* değişkeninin Algılanan *Davranışsal Kontrol (PBC)* değişkeni ve *Tutum (AT)* aracılığıyla etkilediği ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Bir ülkenin kalkınması ve gelişmesi ekonomik değer yaratacak, büyümeye hız kazandıracak, değişken koşullara uyum sağlayabilme yeteneğine sahip girişimciler yaratmasına bağlıdır. Bilgi toplumunda ülkeler insanlarını ve özellikle gençleri girişimciliğe yönlendirmek için çaba harcamaktadırlar. Bu nedenle iyi yetişmiş girişimcilik nitelikleri kazandırılmış dinamik, zeki, hırslı, istekli, fırsat ve amaç odaklı ve risk almaya eğilimli bireyler yetiştiren ülkeler geleceğe daha iyimser bakabilmektedirler.

Girişimcilik günümüzdeki büyük ekonomilerin daha da gelişmesine katkıda bulunan dev bir güç kaynağı konumundadır. Bu güç kaynağından en iyi biçimde yararlanılabilmek bir ülkedeki girişimcilik sistemi, girişimcilik politikası ve girişimcilik stratejisinin güvenilirliğine bağlıdır.

Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini etkileyen faktörleri tespit etmeyi ve öne çıkan demografik özelliklerin bu faktörlere etkisini araştırmayı amaçlayan bu çalışmada ise, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında kayıtlı olan Eskişehir Osmangazi Üniversitesin de ki Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu ve Eskişehir Sağlık Yüksek Okulu üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerinin belirlenmesi üzerine araştırma yapılmış ve yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır.

Çalışmamızda literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak toplum ve kamunun girişimcilere olan desteğini ifade eden *Algılanan Destek (PS*) ve gelecekte kendi işinin sahibi olmayı hedefleyerek girişimciliğe niyeti olanları kapsayan *Girişimcilik Niyeti (EI)* faktörleri özel olarak incelenmiştir. Bu iki faktör arasındaki ilişki tespit edilmesinin ardından bu iki faktör arasında aracı değişken olacağı düşünülen *Tutum (AT)* ve *Algılanan Davranışsal Kontrol (PBC)* faktörleri ile aracılık testine tabi tutulmuştur. Buradan yola çıkarak fırsat ve kaynak sahibi olan, girişimciliğe pozitif bakan ve girişimci olmaktan tatmin olacak bireyler *Algılanan Destek (PS*) ile birlikte *Girişimcilik Niyeti (EI)* arasında pozitif yönlü bir ilişki kurmaktadır.

Bir şirket kurmak için gerekli tüm pratik detayları bilen, kurulum aşamasını kontrol edebileceğini belirten ve yeni fikir bulmakta zorlanmayan bireyleri temsil eden *Algılanan Davranışsal Kontrol (PBC)* faktörü için yapılan aracılık testi sonucunda ilgili faktörün *Algılanan Destek (PS*) ile birlikte *Girişimcilik Niyeti (EI)* arasında pozitif yönlü bir ilişki kurduğu tespit edilmiştir..

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğrencilere yöneltilen sorulardan alınan cevaplara göre kendini cesur olarak tanımlayan öğrencilerin daha fazla girişimcilik niyetinin olduğu saptanmıştır ve bunu takip eden özellik ise kendilerini yaratıcı olarak görme özellikleri karşımıza çıkmaktadır. Girişimcilik niyetleri en fazla olan öğrencilerin eğitim ve öğretim gördükleri fakülte Mühendislik Fakültesi ve bunu takip eden İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyet değişkeni olarak incelendiğinde ise erkek bireylerin kadın bireylere göre daha fazla girişimcilik niyetlerinin olduğu görülmektedir. Bireylerin babalarının çalışma durumları incelendiğinde; babası işyeri sahibi olan kişilerin daha fazla girişimcilik niyetlerinin olduğu görülmektedir.. Girişimcilik için resmi bir eğitime ihtiyaç olup olmama sorusu incelendiğinde "evet" seçeneğini işaretleyen kişilerin, hayır seçeneğini işaretleyen kişilere göre daha fazla girişimcilik niyetlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılara mesleki ideallerine göre baktığımızda ise; kendi işini yapmak isteyen bireylerin diğer bireylere göre girişimcilik niyetlerinin daha fazla olduğu görülmektedir ve mesleki hedefim girişimci olmaktır diyen kişilerin ileride kendi işinizi kurma ihtimaliniz var mı sorusuna verilen cevaplara göre kendi işini kurma ihtimali arttıkça girişimcilik niyetleri de orantılı olarak arttığı gözlemlenmektedir. Girişimcilikle ilgili bilgi düzeyi arttıkça girişimcilik niyetli olan kişilerin sayısı da artmaktadır.

Sonuç olarak Eskişehir Osmangazi Üniversitesi öğrencilerinde girişimcilik adına bir potansiyelin varlığı kanıtlanmış ancak bunun ortaya çıkarılması noktasında sıkıntılar olduğu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda üniversitelerde girişimcilikle ilgili verilen eğitimin arttırılması öğrencilerin doğru yönlendirmelerle iş hayatına kazandırılmaları gerekmektedir. Dolayısıyla girişimci adaylarına yönelik daha çok eğitim sağlanmalıdır. Ayrıca devletin ekonomik istikrarsızlığa ve ekonomik yetersizlik için girişimci adaylarına daha çok destek olmalıdır. Günümüzde yaygın bir alana yayılan girişimciliği daha çok teşvik etmek için seminerler, eğitimler, reklamlar ve fakülte eğitimi süresince dersler verilerek girişimci adaylarının bilgi düzeylerini arttırıp cesaretlendirmek gerekir. Dolayısıyla girişimcilik niyetlerinde güçlü bir artış olacaktır.

KAYNAKÇA

Akkoç, İ., Çalışkan, A. ve Turunç, Ö. (2012). *Gelişim ve Rasyonel Alt Kültürlerinin Girişimci Davranışa Etkisi: Algılanan Çevresel Belirsizliğin Aracılık Rolü.* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.: 12 - Sayı/No: 4 (65-84).

Arıkan, C. (2013). *Kadın Girişimcilikte Başarı ve Başarıyı Etkileyen Faktörler: Bursa Örneği*. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi - Cilt:14 Sayı:3, 138-156.

Aroian, L. A. (1944/1947). *The probability function of the product of two normally distributed variables*. Annals of Mathematical Statistics, 18, 265-271.

Arslan, K. (2002). *Üniversiteli Gençlerde Mesleki Tercihler Ve Girişimcilik Eğilimleri*. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 2002/6, 1-11.

Aslan, G., Araza, A. & Bulut, Ç. (2012). *Sosyal Girişimciliğin Kavramsal Çerçevesi.* Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 7(2), 70-88.

Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). *The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research – Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations*. Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 51(6), 1173–1182.

Bilge, H. ve Bal, V. (2011).*Girişimcilik Eğilimi:Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DergisiYıl: 2012/2, Sayı:16.

Çalışkan, A., Akkoç, İ. ve Turunç, Ö. (2011). *Örgütsel Performansın Artırılmasında Motivasyonel Davranışların Rolü: Yenilikçilik Ve Girişimciliğin Aracılık Rolü*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.16, S.3, s.363-401.

Doğan, S., Altın, H. ve Başar, E., (2010). *Meslek Yüksek Okulları İçin Girişimcilik*. Nobel Yayınları, Ankara.

Goodman, L. A. (1960). *On the exact variance of products*. Journal of the American Statistical Association, 55, 708-713.

Gümüşoğlu, Ş. ve Karagöz, B. (2014). *Tarihsel Süreçte Girişimcilik: Muğla Örneği*. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi cilt:3 sayı:1 99-100.

Güney, S. (2006). *Kadın Girişimciliğine Genel Bir Bakış*. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 1(1):25-43.

İbicioğlu, H., Özdaşlı, K. ve Alparslan, A.M., (2009). *Girişimcilik Özellikler ve Girişimcilik Kültürü Tercihi Üzerinde Ebeveyn etkisi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Araştırması.* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi ,Sayı 1-2, Cilt 12, 521-538.

İrmiş, A., Durak, İ. ve Özdemir, L., (2010). *Girişimcilik Kültürü Anadolu Girişimciliğinden Örnekler*. Ekin Yayınevi, Bursa.

Karabulut, A.T., (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerini Ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma.* Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: XXVI, Sayı: 1, 331-356.

Kayalar, M. ve Ömürbek, N. (2007), Girişimci Adaylarının Risk Almaya Yönelik Yatkınlık Özelliğinin Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, 185-200.

MacKinnon, D. P., Lockwood, C. M., Lockwood, J. M., West, S. G. ve Sheets, V. (2002). A comparison of methods to test mediation and other intervening variable effects. Psychol Methods 7 (1): 83–104. doi:10.1037/1082-989x.7.1.83.

MacKinnon, D. P., Warsi, G. ve Dwyer, J. H. (1995). *A simulation study of mediated effect measures*. Multivariate Behavioral Research, 30, 41-62.

Pearl, J. (2001). Direct and indirect effects. Proceedings of the Seventeenth Conference on Uncertainty in Artificial Intelligence, Morgan Kaufmann, 411–420.

Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2004). *SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models.* Behavior research methods, instruments, & computers, 36.4 : 717-731.

Robins, J. M. ve Greenland, S. *(1992). Identifiability and exchangeability for direct and indirect effects. Epidemiology 3 (2):143–55.* doi:10.1097/00001648-199203000-00013.PMID 1576220.

Sezici, E. ve Çelikkol M. M. (2016). *Girişimcilik Tutumu Ve Finansal Okuryazarlığın Girişimcilik Eğilimi İle Arasındaki İlişkide Algılanan Sosyal Desteğin Aracılık Etkisi*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 419-436.

Sobel, M. E. (1982). Asymptotic confidence intervals for indirect effects in structural equation models. Sociological Methodology, 13: 290–312. doi:10.2307/270723.

Sobel, Michael E. (1982). *Asymptotic Confidence Intervals for Indirect Effects in Structural Equation Models.* Sociological Methodology, **13**: 290–312. doi:10.2307/270723.

Sobel, Michael E. (1986). *Some New Results on Indirect Effects and Their Standard Errors in Covariance Structure*. Sociological Methodology, **16**: 159–186. doi:10.2307/270922.

Tabak, A., Erkuş, A. ve Meydan, C.H. (2010). *Denetim Odağı Ve Yenilikçi Birey Davranışları Arasındaki İlişkiler: Belirsizliğe Tolerans Ve Risk Almanın Aracılık Etkisi.* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.:10- Sayı/No: 1 : 159–176.

Uluköy, M., Demireli, C. ve Kahya, V. (2013). *KOSGEB Girişimcilik Eğitim Kurslarına Katılan Katılımcıların Girişimcilik Profiline Yönelik Bir Alan Araştırması.* Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (8:2), 79-96.

Varol, A. ve Güler, E. (2007). *Girişimcilik.* 1. Basım, Beta Yayınevi , İstanbul.

Yenilmez, G. (2012). Kadın Girişimciler, Karşılaştıkları Sorunlar, Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri: Kütahya İlinde Bir Araştırma. Kütahya Hizmet Merkezi Müdürlüğü KOSGEB.

The Role of Entrepreneurial Women in Regional Development: An Analysis of Successful Women Entrepreneur with EEG Analysis Method

Bölgesel Kalkınmada Girişimci Kadınların Rolü: Başarılı Kadın Girişimci Örneğinin EEG Analiz Yöntemi İle İncelenmesi

Nurcan YÜCEL[1], *Koray GÜNDÜZ*[2]

Abstract-Development concept; Is used as a way of reaching modern world standards in the process of restructuring of underdeveloped countries. In the case of regional development; Can be defined as increasing the welfare level of the region by activating the economic situation of the society and the potentials of the society.The regional development has led to the elimination of imbalances by various means of increasing the prosperity of the countries. For this, To provide balanced development, to direct investments in the backward regions, to encourage and encourage activities, that is to say entrepreneurial activities and developments are being made.Entrepreneurs who have contributed greatly to the development of the economy on the world today are experiencing an increase in the prosperity levels of the countries. In this sense entrepreneurship has begun to form one of the most attractive career areas, especially for women. Women's entrepreneurship in general is a special area of employment and women's employment.Women entrepreneurs are individuals who are self-confident with innovative thoughts, who are collecting their personal, social and family life, trying to achieve their economic independence, providing collective employment opportunities by establishing their worried organizations by providing continuity in their work. Women entrepreneurs are evaluating opportunities and bringing together the necessary resources successfully.The literature on women entrepreneurs seems to have increased recently. In this study; Volunteer participants will be able to monitor the public spot with the theme "Women Entrepreneurship" and determine the effectiveness of the public spot with the reactions they have made against this public spot using the EEG analysis method.work; Within the scope of Fırat University Marketing and Neuropsearch Research Center, 31 volunteers will be realized with different demographic groups such as age, sex, profession, income level.Measuring the effectiveness of using EEG analysis method in the framework of public spots and carrying out an experimental study is thought to provide a separate contribution to the social sciences and marketing research and bring a new perspective.

Key Words: Women Entrepreneurship, Neuromarketing, EEG Analysis Method, Public Spot.

Özet-Kalkınma kavramı; az gelişmiş ülkelerin yeniden yapılanma sürecinde modern dünya standartlarına ulaşabilmesi olarak kullanılmaktadır. Bölgesel kalkınma ise; toplumun ekonomik durumunu ve toplumun potansiyellerini harekete geçirilmesi ile bölgenin refah düzeyinin arttırılması olarak tanımlanabilmektedir. Bölgesel kalkınma sayesinde ülkeler refah düzeylerini arttırmaya yönelik çeşitli yollar ile dengesizlikleri ortadan kaldırma yoluna gitmektedir. Bunun için ise; dengeli kalkınmayı sağlamak, geri kalmış bölgelere yatırımları yönlendirmek, teşvik ve özendirici faaliyetler ile yani girişimcilik faaliyetleri ile gelişmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bugün dünya üzerinde ekonominin kalkınmasına büyük katkısı olan girişimciler sayesinde ülkelerin refah düzeylerinde artış meydana gelmektedir. Bu anlamda girişimcilik, özellikle kadınlar için de en cazip kariyer alanlarından birisini oluşturmaya başlamıştır. Kadın girişimciliği genel olarak istihdam ve kadın istihdamının özel bir alanıdır. Kadın girişimciler yenilikçi düşünceler ile kendine güvenen, ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeye çalışan kişisel, sosyal ve aile yaşamlarıyla topluma uyum sağlayarak endi kuruluşlarını kurarak işlerinde sürekliliği sağlayarak topluma iş imkânı sunan bireylerdir. Kadın girişimcileri fırsatları değerlendirip gerekli kaynakları başarılı bir şekilde bir araya getirmektedirler. Literatüre bakıldığında kadın girişimciler ile ilgili çalışmalar son zamanlarda artış gösterdiği görülmektedir. Bu çalışmada; gönüllü katılımcılara "Kadın Girişimcilik" temalı kamu spotu izlettirilecek ve EEG analiz yöntemi kullanılarak bu kamu spotuna karşı vermiş oldukları tepkiler ile kamu spotunun etkinliği tespit edilecektir. Çalışma; Fırat Üniversitesi Pazarlama ve Nöropazarlama Araştırma Merkezi kapsamında yaş, cinsiyet, meslek, gelir düzeyi gibi demografik olarak farklı gruplardan oluşan 31 gönüllü katılımcı ile gerçekleştirilecektir. Kamu spotları çerçevesinde EEG

[1]Fırat Üniversitesi, Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, nyucel@firat.edu.tr
[2]Fırat Üniversitesi, Girişimcilik ve Yenilik Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, krygndz23@gmail.com

analiz yönteminin kullanılarak etkinliğinin ölçülmesi ve deneysel bir çalışmanın yapılmasının Sosyal Bilimler alanında ve pazarlama araştırmalarına ayrı bir katkı sağlayacağı ve yeni bir bakış açıcı getireceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Kadın Girişimcilik, Nöropazarlama, EEG Analiz Yöntemi, Kamu Spotu.

GİRİŞ

Toplumların gelişmesinde girişimcilik, her dönemde çok önemli bir işleve ve yere sahip olmuştur. Günümüzde bilgi ve iletişim çağında ise; girişimci ve girişimciliğin önemi gittikçe artmaktadır. Emek, teknoloji, sermaye ve doğal kaynaklar olarak sayılan üretim faktörlerini bir araya getirerek mal veya hizmet üretim faaliyetleri olarak tanımlanan girişimcilik, ekonomik büyüme, kalkınma, yenilik ve yaratıcılığın kaynağıdır (Çetin ve Tandıroğlu, 2006:3).

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte tüketicilerin istek ve arzularındaki değişimlerle tüketici profilleride değişim göstermektedir. Bu değişimle birlikte tüketicilerin satın alma davranışlarının da değişim gösterdiği görülmektedir. Tüketicilerin istek ve arzularındaki bu değişimin sebepleri merak edilmekte ve satın alma alışkanlıklarındaki değişiklikler konusunda araştırmalar yapılmaktadır.Bu alışkanlıklarda meydana gelen değişimleri tespit edebilmek için ise Nöropazarlama teknikleri önem kazanmaktadır.

Nöropazarlama; tüketicilerin bir ürünü tercih etmelerindeki düşüncelerini etkileyen sebepleri anlayıp bunun üzerinde durarak yapılacak olan pazarlama araştırmalarını oluşturmaya yardım etmektedir(Tunalı vd., 2016: 3).Lindstrom (2016)'a göre; en ileri beyin tarama tekniği olan fMRI vücudun tümüne oksijen taşıyan alyuvarlardaki hemoglobinin manyetik özelliklerini tespit etmeye yaramaktadır. Diğer bir ifadeyle,fMRI beyinden geçen oksijenli kan miktarını ölçmeye yarayan bir araçtır. Beyin özel bir yapıya sahip olduğu için çok fazla çalıştığı zaman normale göre daha fazla tüketim yapmakta yani oksijen ve glikoz isteği duymaktadır. Beynin hangi bölümü daha fazla çalışıyorsa o bölüme daha fazla oksijen gitmektedir. Bu şekilde fMRI taramalarında beynin hangi bölümü kullanılıyorsa o bölüm kırmızı bir şekilde parlamakta ve bu şekilde beynin hangi bölümlerinin faaliyet hâlinde olduğu tespit edilmektedir(Lindstrom,2016: 18).EEG, beyindeki nöron hücrelerinin elektriksel iletişiminin hassas bir şekilde ölçülmesi ile oluşmaktadır. Bu yöntem ile küçük elektrotlar kafatasına yerleştirilmekte ve potansiyel değişiklikler bilgisayara kaydedilmekte sonrasında ise bu veriler yorumlanmaktadır (Akgün ve Ergün, 2016: 6). Bu bilgiler çerçevesinde günümüzde nöropazarlama araçlarından olan fMRI, EEG gibi beyin görüntüleme yöntemleri ile beynin herhangi bir anda vermiş olduğu tepkiler tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Kalkınma ve Bölgesel Kalkınma

Kalkınma kavramının birden çok tanımlaması yapılmasına rağmen genel anlamda kalkınma; üretimin ve kişi başına düşen milli gelirin arttırılması, halkın değer yargılarının dünya standartlarında gelişmesi, sosyo-kültürel ve ekonomik yapının değiştirilmesi için yapılan değişimler olarak tanımlanmaktadır (Özaslan ve Ünlü, 2015:66). Kalkınma olgusu yeniden yapılanma sürecinde az gelişmiş ülkelerin modern dünya standartlarına kavuşması anlamında kullanılmaya başlanan bir kavramdır. Kavram temel olarak ekonomik büyümeye dayanmakla birlikte toplumsal değişmeyi de içermekte ve bir ülkenin içinde bulunduğu durumdan daha ileri aşamalara geçmesi anlamında bir ideali barındırmaktadır (Karaca, 2013:44).

Sanayi Devrimi'nden günümüze uzanan kalkınma modeli, bir kutupta gelişmişlik karşı kutupta ise az gelişmişlik üretmiştir (Başkaya, 2005: 9). Sanayi Devrimi sonrası iktisatla uğraşanlar, tam rekabetin bir ideal olup olmadığı ve durağan denge koşulları gibi konulara ağırlık vermekteydi. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise odaklanılan konular; iktisadi bunalım, işsizlik ve iktisadi dalgalanmalar üzerine gerçekleşmiştir. Kalkınma teorilerinin iktisat literatürü içerisinde ağırlığını hissettirmesi ise İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda vuku bulmuştur (Kaynak, 2009: 30).

Kalkınma kavramının başka bir boyutu olan "Bölgesel Kalkınma" olgusu günümüzde güncelliğini koruyan konulardan biri olma özelliğini sürdürmektedir. Bölgesel kalkınma anlayışının temelini; bölgelerarası gelişmişlik düzeyi ve bölgelerarası gelir farklılıklarını en aza indirgeme amacı oluşturmaktadır. Bölgesel kalkınma; ulusal ekonomik kalkınmanın hem bir ürünü hem de bir süreci olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik kalkınmanın ürünü olarak değerlendirilen bölgesel kalkınma; bölgedeki iş imkânlarının, refah düzeyinin, yatırım hacminin, yaşam standartlarının ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini dolayısıyla girişimcilik faaliyetlerinin geliştirilmesini ifade etmektedir. Bir süreç olarak ise; endüstrinin desteklenmesi, altyapının iyileştirilmesi ve emek piyasalarının geliştirilmesi olarak algılanmaktadır (Sevinç, 2011:40-41).

Bölge içerisinde bulunan illerin kalkınmışlık farklarını ortadan kaldırarak istikrarlı bir kalkınma politikası izlemeyi amaç edinen bölgesel kalkınma; aynı zamanda bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal dengesizlikleri de ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Böylesine önemli amaçlara hizmet etme zorunluluğu olan devlet ise, kalkınma planlarında bölgesel kalkınma politikasına önem vermekte, az gelişmiş bölgelerin kalkınmalarını teşvik etmektedir (Gündüz, 2006: 177).

Çoğu ülkenin dengeli bir kalkınmayı sağlayamadığı ve bölgesel dengesizliklerin ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik sorunlarla mücadele etmek zorunda kaldığı, günümüzde bölgesel gelişmişlik farklılıkları, kimi ülkelerde çok daha yoğun hissedilse de, hemen her ülkenin yapısında görülmektedir. Bölgesel dengesizlikleri gidermek ve sürdürülebilir dengeli bir kalkınma süreci yakalayabilmek için devletler, yeni arayışlar içerisine girmişlerdir (Tutar ve Demiral, 2007: 65).

Birçok ülke bölgelerarası dengesizliklerini ortadan kaldırmak, dengeli kalkınmayı sağlayabilmek ve yatırımları geri kalmış bölgelere yönlendirilmek için teşvik ve özendirme gibi çeşitli araç ve mekanizmalara başvurmakta, böylece girişimcilik faaliyetlerini geliştirmeye yönelik çalışmalar artmaktadır. Tüm dünyada faaliyette bulunan girişimciler sayesinde ekonomik büyüme ve refah artmaktadır. Dolayısıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu anlayış doğrultusunda ekonomi politikalarını yeniden yapılandırmak durumundadırlar. Ülkelerin sahip oldukları girişimcilik potansiyeli; rekabet edebilme, yenilikleri ortaya koyabilme ve dışarıya açılabilme güçlerini belirleyecektir. Girişimci sayısının artırılmasına yönelik izlenecek politikalar, ülkelerin hem ulusal hem de bölgesel temelde kalkınmasını sağlayacak en önemli çalışmalardır.

Günümüzde bölgesel kalkınmanın sosyal, kültürel ve politik boyutlarını birlikte içeren yeni bir yaklaşıma ihtiyacı bulunmaktadır. Bu yaklaşımın temel unsurunu yerel aktörlerin oluşturması gerekmektedir. Yerel aktörlerin başında da "girişimcilik" ve "girişimciler" gelmektedir.

Girişimcilik ve Kadın Girişimciliği

Toplumların gelişmesinde girişimcilik, her dönemde çok önemli bir işleve ve yere sahip olmuştur. Günümüzde bilgi ve iletişim çağında ise; girişimci ve girişimciliğin önemi bugüne kadar olduğundan çok daha fazladır. Emek, teknoloji, sermaye ve doğal kaynaklar olarak sayılan üretim faktörlerini bir araya getirerek mal veya hizmet üretim faaliyetleri olarak tanımlanan girişimcilik, ekonomik büyüme, kalkınma, yenilik ve yaratıcılığın kaynağıdır (Çetin ve Tandıroğlu, 2006:3).

Girişimcilik kavramına ilişkin en sık rastlanılan tanımlar aşağıda verilmiştir(Yılmaz ve Sünbül,2009:196);

Girişimcilik; değer yaratmak için kar amacı güden yeni bir işletme kurma veya büyütme ve yeni bir mal veya hizmet yaratma sürecidir (Bird, 1989). Girişimcilik; bir fırsat algılama ve o fırsatı ele geçirmek için bir organizasyon yaratma faaliyetidir (Muellerand Thomas, 2000). Girişimcilik; fırsat elde etmek için alternatif üretim süreçlerini inceleme ve onların optimizasyonunu sağlama faaliyetidir (Lounsbury, 1998). Girişimcilik; birey ve toplum için değer yaratan, ekonomik fırsatlara cevap veren veya ekonomik fırsatlar yaratan bireyler tarafından ortaya konulan, getirdiği yeniliklerle ekonomik sistemde

değişikliklere neden olan bir süreçtir(Muzyka, Koningand Churchill, 1994). Bu özellikler birlikte değerlendirildiğinde girişimci tanımı yapılırken hemen hepsinde yenilik ve değişim, esneklik, dinamiklik, risk alma, yaratıcılık ve gelişim odaklı olma gibi faktörlerin etkili olduğu görülecektir (Korkmaz, 2000).

Kadın girişimciliği ise; genel olarak istihdam ve kadın istihdamının özel bir alanıdır. Kadın girişimcilerin iş hayatına atılması ile girişimci tipine yeni bir boyut getirilmiştir. Kadınların fırsatlara yenilikçi bir tarzda yaklaşması, iş yaşamında yaşam kalitesinin yanında, yeni oluşan ekonomik çevrenin gelişimine de katkıda bulunmaktadır. Bunun bir nedeninin kadının yenilikçilik gücü olduğu düşünülmektedir. Erkek girişimcinin otoriter yönetimine karşın, kadın girişimci yönetim olgusuna daha bütüncül yaklaşmaktadır (Morçin, 2013:169-170).

Kadın girişimciler, girişimcilik özelliklerini yansıtan ve girişimcilik faaliyet ve süreçlerini benimseyip, uygulayan iş sahibi kadınlardır. Fırsatları değerlendirip, gerekli kaynakları başarı ile bir araya getirirler. Onlar, aynı zamanda değişiklik içeren dinamik bir süreci başarı ile yürütüp, yönetirler. Zaman içinde büyüme potansiyeli olan zenginlik yaratıcı bir işi başlatacak, yeni model bir faaliyet oluşturabilen kadınlardır. Kadın girişimciler, yenilikçi kendine güvenen ve yaratıcı kadınlar olarak bireysel veya başkaları ile işbirliği içinde ekonomik bağımsızlık elde etmede yetenekli, kişisel, aile ve sosyal yaşama ayak uydurarak bir kuruluşu başlatıp, kurup ve işleterek başkaları için iş imkânları üretebilen kadınlardır (Keskin, 2014:72-73).

Literatürde kadın girişimcilerle ilgili çalışmalar, son yıllarda giderek artmıştır. Kadınlara ait girişimlerin giderek çoğalmasını çeşitli nedenleri tespit edilmiştir. Birinci olarak, sosyo-kültürel altyapıdaki değişim sonucu günümüzde çok sayıda kadının çalışma hayatına girmesi ve öğretim düzeylerinin yükselmesi, ikinci olarak; yönetimin orta kadrolarında bulunan kadınların, çalıştıkları şirketlerde personel azaltma politikası izlenmesi endişesi ile bir gün işlerini kaybedebilecekleri düşüncesi ve dolayısıyla kendi kendilerinin patronu olmayı arzulamaları, üçüncü olarak; başarılı kadın girişimcilerin sayısının artması ile örnek alabilecekleri kimselerin çoğalması, dördüncü olarak da birçok işletmede “cam tavan” (glassceiling) olarak adlandırılan ve kadınların işletmelerde ancak belli bir yere kadar yükselebilecekleri düşüncesinin geçerli olması, yani iş dünyasının hâlâ erkeklerin egemenliği altında bulunması olarak sıralanmıştır (Gürol, 2000: 242).

Nöropazarlama Kavramı

Nöropazarlama kavramı; ilk kez 1990 yılında Harvard üniversitesinde görev yapan Profesör Gerry Zaltman tarafından ortaya atılmıştır. Nörogörüntüleme ile farklı uyarıcılar gösterildiği zaman beynin aktif olan bölgelerini göstermiş ve bu bölgelerin derecelerini gösteren bir harita ile beyin taraması yapan cihazı (fMRI) pazarlama alanında kullanmış olduğunu duyurarak bunu patentleştirmiştir(Akgün ve Ergün, 2016: 3-4). Yapılan olan bu çalışma ile nöropazarlama yeni bir disiplin olarak günümüzde yerini almıştır.

Nöropazarlama; farklı disiplinler olan nörobilim, bilişsel psikoloji ve pazarlamanın bulgu ve tekniklerini tüketici davranışlarını araştırmanın yeni bir yaklaşımıdır. Nöropazarlama; beyindeki sinir mekanizmalarının reklam ve pazarlama yönünde kullanılmasında beyindeki sinir merkezlerinin nasıl uyarılacağı konusu üzerinde durmaktadır(Bayassova ve Kazan, 2016: 72).Bu şekilde pazarlama alanında yapılacak olan stratejilerin geliştirilmesinin ötesinde tüketicilerin ürünleri alırken neye göre hareket ettiğini belirlemeye yardımcı olmaktadır.

Nöropazarlama araştırmalarında kullanılan yöntemler; metotlar PET (Pozitron Emisyon Cihazı), fMRI (Fonksiyonel Magnetig Görüntüleme Cihazı), EEG (Elektro Beyin Grafiği Cihazı), GRS (Galvanic Deri Tepkisi Cihazı), PDR (Gözbebeği Genişletme Tekniği), SSPT (SteadyStateProbeTopography), MEG (Magnetoencephalography) ve EyeTracking (Göz izleme) dir(Ceylan ve Ceylan, 2015:132).
Nöropazarlama; tüketici bilincinin ve bilinç dışının çıktılarını birlikte değerlendirip, tüketicinin temel davranışlarını şekillendiren gerçek duyguları ortaya çıkartmakta ve pazarlama profesyonellerinin karar

verme süreçlerini daha etkin kılmalarını sağlamaktadır. Tüketicinin sosyal kabullere göre verdiği cevaplar yerine, davranışlarının altında yatan gerçek sebeplere odaklanan nöropazarlama teknikleriyle, tüketici zihninin derinliklerinde gizlenen gerçek duygu ve düşünceler gün ışığına çıkarılabilmektedir. Tüketicilerin ifade etmedikleri gerçek duygularını, düşüncelerini ve bilinç dışı tepkilerini ortaya çıkaran nöropazarlama araştırma yöntemlerinin diğer nitel araştırmalarla desteklenerek birlikte değerlendirilmesinin tüketiciyi anlama yolunda daha sağlıklı sonuca ulaştıracağı mümkün gözükmektedir.

Nöropazarlama araştırma teknikleri ile tüketicilerin koku, ambalaj, ürün, reklam, logo ve müzik gibi pazarlama iletişimi uyarıcılarına beyinlerinde verdikleri tepkiler saniye saniye ölçümlenmekte ve istatistiksel analizler sonucu elde edilen veriler çerçevesinde tüketici satın alma kararları ile tercihleri altında yatan gerçek sebepler anlaşılmaya çalışılmaktadır. Böylece, tüketicide yarattığı gerçek duygu ve düşünceler açığa çıkarılabilmekte; tüketici istek, ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak doğru mesajın, doğru zamanda, doğru hedef kitleye ulaştırılması amaçlanmaktadır.

Amaç, Yöntem ve Örneklem

Bu çalışmanın amacı; kadın girişimciler üzerine yapılan kamu spotlarının etkinliğini ve bireylerin kamu spotuna karşı tepkilerini ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda Nöropazarlama alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde; bu alanda çok fazla deneysel çalışmanın yapılmadığı belirlenmiştir. Bu sebeple, yapılacakbu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir. Ayrıca, Kadın Girişimcilik içerikli kamu spotunun etkinliğinin ve tepkilerin doğru olarak belirlenebilmesi için EEG Analiz yönteminin kullanılması da önem arz etmektedir. Çalışma;Fırat Üniversitesi Pazarlama ve Nöropazarlama Araştırma Merkezi kapsamında yaş, cinsiyet, meslek, gelir düzeyi gibi demografik olarak farklı gruplardan oluşan 31 gönüllü katılımcı ile gerçekleştirilecektir. Katılımcılara kadın girişimcilik içerikli kamu spotu gösterilerek elektro beyin grafisi (Electroencephalography- EEG) çıktıları analiz edilecektir. Çalışma için Fırat Üniversitesi Etik Kurulundan izin alınacaktır.

Araştırmanın ilk aşamasında; katılımcılara kişisel bilgilerini içeren ve açık uçlu soruları kapsayanGönüllü Katılım Formu doldurtulacaktır. Bu form tamamlandıktan sonra katılımcılara araştırma beyan formu doldurtularak, araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını beyan etmeleri istenecektir.

Çalışmaya daha sonra Elektro Beyin Grafisi (Electroencephalography-EEG) ölçümü ile devam edilecektir. Katılımcılara kadın girişimcilik içerikli kamu spotu izlettirilecek ve EEG analiz yöntemi ile katılımcıların beyin dalgaları incelenerek kamu spotuna verdikleri tepkiler gözlemlenecektir.

Araştırmanın Bulguları

Çalışmada; Nöropazarlama araştırma tekniklerinden biri olarak kullanılan elektro beyin grafisi (Electroencephalography- EEG) tekniği kullanılmıştır. EEG analizleri karşılaştırılarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Araştırmada; Emotiv EPOC adında uluslararası 10-20 sistemine göre tasarlanmış 14 kanallı EEG cihazı kullanılmıştır (Khushaba vd., 2013). Emotiv EPOC olarak tanımlanan yüksek çözünürlüklü bu cihaz; saniyede 2048 Hz frekansta veri toplamaktadır. EEG cihazı, toplanan verileri 128Hz frekanslık bir örneklem dahilinde kablosuz ağ vasıtasıyla bilgisayara aktarmaktadır (Anderson vd., 2011). Emotiv Epoc adlı EEG cihazıyla ölçümlenen veriler belirli algoritmalar dahilinde ölçüme katılan gönüllü katılımcıların duygusal tepkilerini ortaya koymaktadır (Sourina ve Liu, 2011).

Kafatası üzerine yerleştirilen elektrotlar yardımı ile edilen EEG dalgaları; tam periyodik olmayarak ritmik dalgalardır. Beynin aktivite durumuna göre değişen dalgalanmaların frekansları: 0,5-70 Hz, genişlikleri 5-400 μV aralığında değişir. Beyinde aktiviteler arttıkça EEG dalga frekansları yükselir ve genişliklerinde azalma meydana gelir. Elektrotlar beyin aktivitelerindeki gerilim farklılıklarını

mikrovolt (µV) aralığında ölçerek EEG ile çok fazla sayıda nöronun aktiviteleri ölçülür. EEG beynin farklı bölgelerinin hareketliliğini düzenli bir şekilde kaydedebilmek için 8 veya 16 kanallı elektrot başlıklı araçlardır (Yücel ve Çubuk, 2014: 134). EEG, nöropazarlama alanında herhangi bir pazarlama alanındaki uyarıcılara karşı vermiş oldukları tepkileri beyindeki elektrik aktivesinin ölçümüyle belirlenen bir tekniktir. Kafa derisine temas edecek şekilde yerleştirilen elektrotlar beynin uyarıcılara karşı vermiş olduğu anlık tepkileri belirler ve anlamlandırır (Tunalı vd., 2016: 3).

Şekil 1: Emotiv EPOC

Kadın girişimcilik içerikli kamu Spotu; Garanti Bankası tarafından hazırlanmıştır ve toplam 41 saniye sürmektedir. Spot; köy manzarası ile başlamakta, elinde ağ ören kadın görseliyle devam etmektedir. 7. Saniyede elinde ağ ören kadın görseli ile birlikte "Aslına ben bu işe çok küçük yaşta başladım" dış sesi de verilmektedir. 9-13 saniyeler arasında "Annem ağ örerdi ev bütçesine yardım için" sözü ile birlikte yerde sürünen ağ dikkat çekmektedir. 13. Saniyeden sonra köy kahvesinde oturan erkekler görseli gösterilirken, "Ben de işi ondan öğrendim" dış sesi verilmektedir. 17-19. Saniyeler arasında Erkek kuaförü görseli ile "Ağcılık erkek işi falan dediler" ifadesi yer almaktadır. 20. Saniyede "Hiç üstüme alınmadım" ifadesi ile 21. Saniyeden itibaren ise "Fabrikamı kuralı 9 yıl oluyor" dış sesi kullanılmaktadır. 27-32. Saniyeler arasında balıkçı adam ve yerde sürünen ağ ile "İhracata başladım" dış sesi vurgulanmaktadır. 32-35. Saniyeler arasında "Ben öyle bir şey yaptım denize attım" ve "Norveçli balıkçıların çektiği ağlar bile bugün benim imalatım" ifadesi ile denizden erkekler tarafından çekilen balık ağları gösterilmektedir. 39-41. Saniyelerde ise balık kasası taşıyan kadın yer almaktadır.

Tablo:1 Kamu Spotunun İçeriği

	Saniye Aralığı	Görsel	Söz
1	0-3 saniye	Köy manzarası	-
2	3-4 saniye	Elinde ağ ören kadın	-
3	4-7 saniye	Gülen kadın yüzü	-
4	7-9 saniye	Elinde ağ ören kadın	Aslında ben bu işe çok küçük yaşta başladım
5	9-13 saniye	Yerde sürünen ağ	Annem ağ örerdi ev bütçesine yardım için
6	13-16 saniye	Köy kahvesi ve kahvede oturan erkekler	Bende işi ondan öğrendim
7	16-17 saniye	Halı silkeleyen kadın ve yerde sürünen ağ	-
8	17-19 saniye	Erkek kuaförü	Ağcılık erkek işi falan dediler
9	19-20 saniye	Top oynayan çocuklar	-
10	20-21 saniye	Elinde örgü olan gülen kadınlar	Hiç üstüme alınmadım
11	21-27 saniye	Ağ üretim fabrikası ve ağ ören kadın	Fabrikamı kuralı 9 yıl oluyor
12	27-32 saniye	Balıkçı adam ve yerde sürünen ağ	İhracata başladım
13	32-35 saniye	Denize atılan ağ	Ben öyle bir şey yaptım denize attım
14	35-39 saniye	Denizden erkekler tarafından çekilen balık ağları	Norveçli balıkçıların çektiği ağlar bile bugün benim imalatım
15	39-41 saniye	Balık kasası taşıyan kadın	-

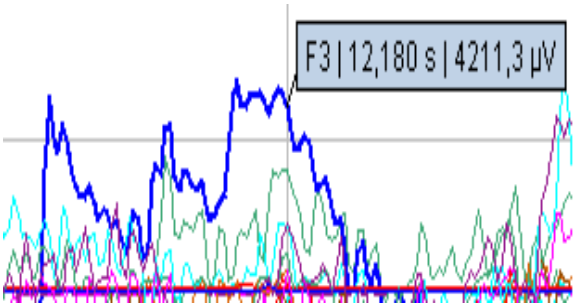
Tablo-1'de Gönüllü katılımcılara izlettirilen Kadın girişimcilik içerikli kamu spotunun saniye aralıkları ile bu aralıklara denk gelen görseller ile sözler görülmektedir.

Araştırma Sonuçları ve Değerlendirme

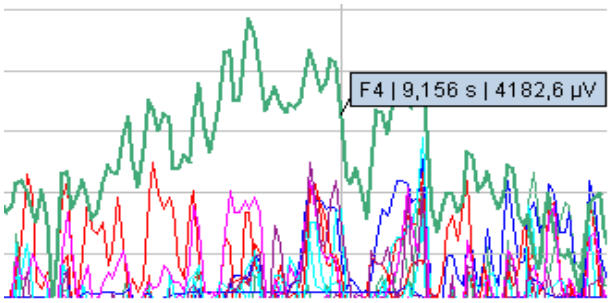
Kadın girişimciliği içerikli kamu spotunda deneye katılan 31 kişinin EEG verileri incelendiğinde %6.5 'i (n=2 kişi) spota tepki vermediği geriye kalan %93.5'inin ise (n=29 kişi) tepki verdiği belirlenmiştir. Gözlemlenen tepkilerin 9-13.; 13-16. ; 21-27. ;27-32. ; 32-35. saniyeleri arasında olduğu tespit edilmiştir.

Resim 1

Şekil: 1

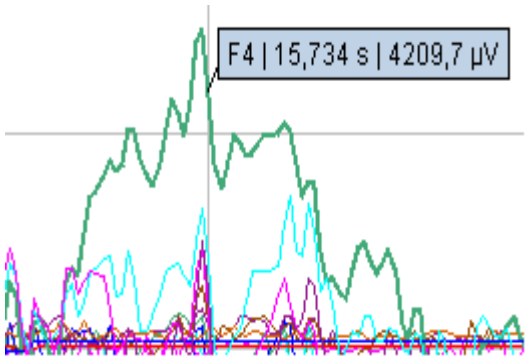

Şekil: 2

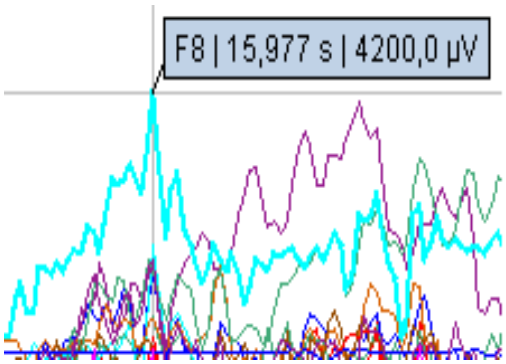
Resim 1 ‘de izlettirilen spot; dokuzuncu ve on üçüncü saniyeleri arasında yer almaktadır. Bu resimde; yerde sürünen ağ görseli gösterilmektedir. İzlettirilen resim 1’de özellikle aktivite Frontal bölgede F3,F4,AF3 elektrotlarının olduğu bölgelerde aktivite oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, 9-13. Saniyede dış sesin “Annem ağ örerdi ev bütçesine yardım için” cümlesiyle amplitütlerde bir artış görülmektedir. Dış ses ve görsel ile birlikte eş yükseliş devam etmektedir ve değişim artmaya başlamaktadır. Kamu spotlarını izleme sırasında aktivite olan beyin bölgeleri genellikle frontal loblardır. Frontal lob;motor beceriler, konuşma gibi istemli kasların kontrolünü sağlamaktadır. Karar verme, düşünme, hareketleri planlama, sevinç, mutluluk, sakinlik, keder gibi karmaşık cevapların kaynaklandığı alan olarak gösterilmektedir(Yorgancılar,2015:146). Bu bölgelerdeki uyarılmalar diğer bir ifade ile amplitüt sayısındaki artış spotun birey üzerindeki etki uyandırma düzeyini göstermektedir.

Resim 2

Şekil:3

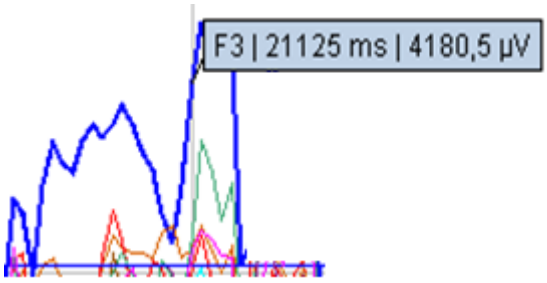

Şekil:4

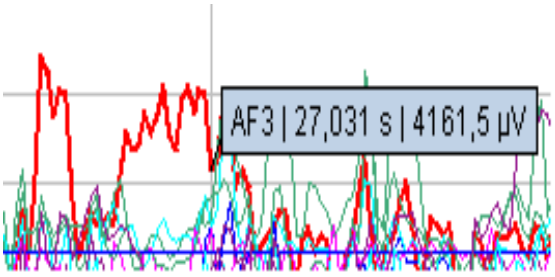
Resim 2 ‘de izlettirilen spot; on üçüncü ve on altıncı saniyeleri arasında yer almaktadır. Bu resimde; köy kahvesi ve kahvede oturan erkekler görseli yer almaktadır. İzlettirilen görselde F4,F8,FC6 elektrotlarının olduğu bölgelerde aktivite oranının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Köy kahvesi görselinde dış sesin “Bende işi ondan öğrendim” cümlesiyle amplitütlerde bir artış görülmektedir. Bu resimde kahvede oturan erkekler görseli ile birlikte dış ses arasında bir zıtlık olduğu gözükmektedir. Burada; ağ örme işini annesinden öğrendiğini söylemesi ile kadın girişimciliği vurgusu yapılmaktadır.

Resim: 3

Şekil:5

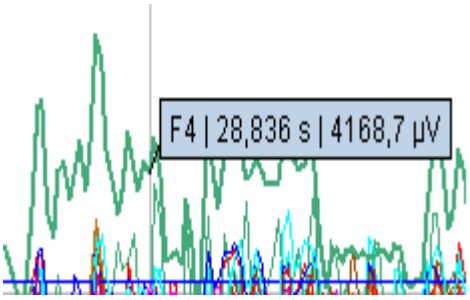

Şekil: 6

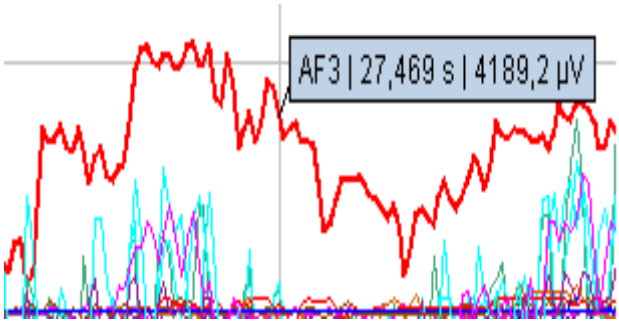
Resim 3 ‘de izlettirilen spot; yirmi bir ve yirmi yedinci saniyeleri arasında yer almaktadır. Bu resimde; ağ üretim fabrikası ve ağ ören kadın görseli yer almaktadır. İzlettirilen görselde F3,F8,AF3,AF4 elektrotlarının olduğu bölgelerde aktivite oranının yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Ağ üretim fabrikası görselinde dış sesin “Fabrikamı kuralı 9 yıl oluyor” cümlesiyle amplitütlerde bir artış görülmektedir. Ayrıca, bu resimde yerde sürünen ağ görseli katılımcılar tarafından dikkat çekmektedir.

Resim: 4

Şekil:7

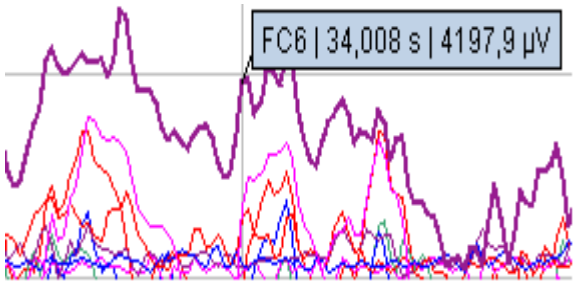

Şekil:8

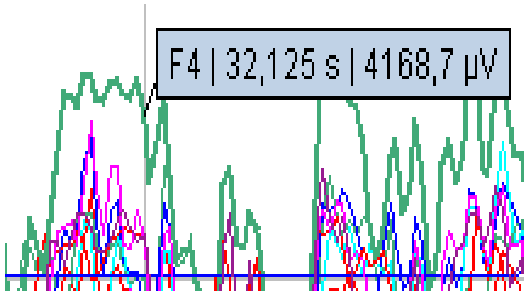
Resim 4 ‘de izlettirilen spotyirmi yedi ve otuz iki saniyeleri arasında yer almaktadır. Bu resimde balıkçı adam ve yerde sürünen ağ görseli yer almaktadır. İzlettirilen görselde; F3,F4,F8,AF3,AF4,P8 elektrotlarının olduğu bölgelerde aktivite oranının yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Balıkçı adam ve yerde sürünen ağ görselinde dış sesin “İhracata başladım” cümlesiyle amplitütlerde bir artış olduğu tespit edilmektedir. Dış ses ile birlikte bu spotun vurgusu olan başarılı kadın girişimciliğinin dikkat çektiği ve amacına ulaştığı görülmektedir.

Resim: 5

Şekil: 9

Şekil: 10

Resim 5 ‘de izlettirilen spot; otuz iki ve otuz beş saniyeleri arasında yer almaktadır. Bu resimde; denize atılan ağ görseli yer almaktadır. İzlettirilen görselde; F4,F7,FC6,AF4 elektrotlarının olduğu bölgelerde aktivite oranının yüksek olduğu gözlenmektedir. Balıkçı adam ve yerde sürünen ağ görselinde dış sesin “Ben öyle bir şey yaptım denize attım” cümlesiyle amplitütlerde bir artış görülmektedir. Katılımcılar EEG çekimi sonrasındada bu cümleyi beğendiklerini ifade etmişler ve başarılı kadın girişimciler açısından da öneminin bu cümle ile ortaya koyulduğunu belirtmişlerdir.

Tek bir kamu spotunun incelendiği araştırmanın EEG sonuçlarına göre yapılacak genel çıkarım; katılımcıların doğal köy ortamında erkek, çocuk görselleri ile birlikte özelikle çalışan kadınların vurgulandığı duygusal temaya uygun müzik ve renklerin kullanıldığı sahnelerde olumlu tepkilerin alındığı yönündedir. Kamu spotu başarılı kadın girişimciliğine özel şekilde hazırlanmıştır ve bu yönde olumlu tepkiler alınmıştır.

Katılımcının dikkati açısından başarılı kadın girişimciliği görsellerine beklenildiği düzeyde tepkilerin olduğu görülmüştür. Ayrıca, bu unsurların yer aldığı sahnelerde dış ses, fon müziği gibi yardımcı faktörlerin katılımcıların algısını olumlu yönde etkileyerek ilginin pozitifliğini arttırdığı ortaya çıkan bulgular arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, kamu spotunun görselleri ile birlikte kullanılan dış ses ve fon müziğinin paralellik göstermesi katılımcılar tarafından ilgisini çekmesi kamu spotunun başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda; EEG açısından ele alınıldığında kamu spotu ile verilmek istenen mesajın verildiği ve katılımcılardan gelen tepkiler doğrultusunda kamu spotunun etkili ve amacına ulaştığı ortaya konulmaktadır.

Yapılan bu araştırma çerçevesinde ortaya konulan bulgular değerlendirildiğinde; EEG Yöntemi ile kamu spotunun etkinliği değerlendirilmiş ve katılımcıların gerçek tepkileri ortaya konulmuştur. İzlettirilen 41 saniyelik kamu spotuna katılımcılar tarafından olumlu tepkiler verilmiş ve kadın girişimciliği vurgusu özellikle dış sesle birlikte amacına ulaşmıştır. Yapılan çalışma ile bu kamu spotunun etkin olduğu ve

katılımcılar üzerinde gerekli mesajları verdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, kamu spotları çerçevesinde EEG analiz yönteminin kullanılarak etkinliğinin ölçülmesi ve deneysel bir çalışmanın yapılmasının Sosyal Bilimler alanına ve pazarlama araştırmalarına ayrı bir katkı sağlayacağı ve yeni bir bakış açıcı getireceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AKGÜN Özlem, V. ve ERGÜN Gözde, S.(2016),''Yeni Bir Pazarlama Yaklaşımı Olarak Nöropazarlama Üzerine Kuramsal Bir Araştırma'',Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, Sayı:11, SS.223-235.

ANDERSON, E. W., POTTER, K. C., MATZEN, L. E., SHEPHERD, J. F., PRESTON, G. A., ve SİLVA, C. T. (2011), "A User Study Of Visualization Effectiveness Using EEG And Cognitive Load", Computer Graphics Forum, 30(3), 791–800.

BAŞKAYA, Fikret, (2005),''Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü'', (5.Baskı), Ankara: Maki Basın Yayın.

BAYASSOVA, Aiman ve Kazan, Halim.(2016)''Gerçek Eylem Olarak Nöropazarlama: Tüketici Davranışları Uygulaması'',Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi,Cilt:3,Sayı:5.

CEYLAN İbrahim, G. ve CEYLAN Hatice, B.,(2015),''Ambalaj Tasarımında Bilinçaltı Mesaj Öğelerinin Ve Nöropazarlama Yaklaşımının Kullanımlarının Karşılaştırılması'', Turkish Studies, İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume:10/2, Winter.

ÇETİN, Murat, TANDIROĞLU, Ahmet, (2006),'' Üniversite-Sanayi İşbirliği: Girişimcilik ve İnovasyon'', Erzincan Üniversitesi, Üniversite-Sanayi İşbirliği, USİMP, s.1-5.

datafobik.com/beyin-dalgalariyla-oyun-oynamak/ (Erişim tarihi: 19.07.2017).

GÜNDÜZ, Ali Y. (2006),'' Bölgesel Kalkınma Politikası'',(1.Baskı), Bursa: Ekin Kitabevi.

GÜROL, Mehmet, A. (2000), ''Türkiye'de Kadın Girişimci ve Küçük İşletmesi: Fırsatlar, Sorunlar, Beklentiler ve Öneriler'', Atılım Üniversitesi Yayını.

KARACA, Yakup, (2013),''Yönetişim Perspektifinden Kalkınma Ajansları: Ankara Ve Güney Ege Kalkınma Ajansı Örnekleri'', Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Aydın.

KAYNAK, Muhteşem, (2009),''Kalkınma İktisadı'', (3.Baskı), Ankara: Gazi Kitabevi.

KESKİN, Sevtap, (2014), "Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (9:1), s.71-94.

KHUSHABA, Rami, N., WİSE, Chelsea, KODAGODA, Sarath, LOUVİERE, Jordan, KAHN, Barbara E., TOWNSEND, Claudia, (2013), "Consumer Neuroscience: Assessing The Brain Response To Marketing Stimuli Using Electroencephalogram (EEG) And Eye Tracking", Expert Systems with Applications, Expert Systems With Applications, Volume 40, issue 9, p. 3803-3812.

MORÇİN, ERDOĞAN, Sine, (2013), "Türk Kültüründe Kadın Girişimciliği: Kavramsal Bir Değerlendirme", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (8:2), s.167-190.

ÖZASLAN, Ahmet, ÜNLÜ, Hidayet, (2015),''Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Değişim ve Kalkınma Ajansları'', Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:13, Aralık, s.64-83.

SEVİNÇ, Haktan, (2011), ''Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Programı'', Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Y.6, S.2, s.35-54.

SOURİNA, Olga, LİU, Yisi, (2011), "A Fractal-based Algorithm of Emotion Recognition from EEG using Arousal-valence model", In Proc, Biosignals, Rome, 209-214.

TUNALI Selen B., GÖZÜ Ömer ve ÖZEN Göktuğ, (2016),''Pazarlama Ve Reklam Araştırmalarında Nöropazarlama Üzerine Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi Etik Boyutunun Tartışılması'',Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslar arası Hakemli Dergisi, Cilt:24, Sayı:2.

TUTAR, Filiz, DEMİRAL, Mehmet (2007),'' Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları'',Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c.2, No:1, ss:65-84.

www.emotiv.com/epoc/ (Erişim Tarihi: 19.07.2017).

YILMAZ, Ercan, SÜNBÜL, Ali Murat, (2009),"Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21, 195-203.

YORGANCILAR, F. Nur, (2015)," Tüketici Davranışı Nörolojisi", Çizgi Kitabevi, 1. Baskı: Konya.

YÜCEL Atilla ve ÇUBUK Fatma,(2014),''Bir Nöropazarlama Araştırmasının Deneysel Yolculuğu Ve Araştırmanın İlk İpuçları'', Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, Sayfa: 133-149.

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı

ETİK KURUL KARARI

TOPLANTI TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR NO	ÇALIŞMACININ ADI SOYADI
07.04.2015	07	03	**Yrd. Doç. Dr. Nurcan YÜCEL**

KARAR

"Pazarlama, Nöropazarlama ve Nöropolitika Uygulamaları Adlı Çalışmalar" konulu çalışma etik kurulumuzda görüşülmüş olup; çalışmanın etik kurallara uygun olduğuna oybirliğiyle karar verilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa KAPLAN (Başkan)			
Prof. Dr. Engin ŞAHNA (Üye)	İmza	Prof. Dr. Neriman ÇOLAKOĞLU (Üye)	İmza
Prof. Dr. Sefa KAZANÇ (Üye)	Bulunmadı	Prof. Dr. Süleyman Serdar KOCA (Üye)	İmza
Doç. Dr. Erdal TAŞKIN (Üye)	İmza	Doç. Dr. Demet ÇİÇEK (Üye)	İmza
Doç. Dr. Fatih FIRDOLAŞ (Üye)	İmza	Doç. Dr. Yalın Kılıç TÜREL (Üye)	İmza
Doç. Dr. Ertan EVİN (Üye)	Bulunmadı	Doç. Dr. Alper Osman ÖĞRENMİŞ (Üye)	İmza
Doç. Dr. Murat SUNKAR (Üye)	Bulunmadı	Doç. Dr. Yüksel SAVUCU (Üye)	İmza
Doç. Dr. Funda GÜLCÜ BULMUŞ (Üye)	İmza	Yrd. Doç. Dr. Nurhan HALİSDEMİR (Üye)	Bulunmadı

The Importance of Vocational Education in Development

Revşan BAKAY

Abstract-I have tried to demonstrate and prove that vocational education is a state of welfare, how to make its economic infrastructure effective, and how it can be effective both in national and international socio-cultural development. The most important factor in the development of a nation is education for the workforce and how far it progresses. It is clear that the most developed and economically powerful countries in the world have a say in terms of other nations. The main reason why the economies of these countries are strong is that they are combined with modern technology in raising qualified human power. In the broadest sense, vocational and technical education is the process of developing the individual in a balanced way with the mental, emotional, social, economic and personal aspects by providing the knowledge, skills, attitudes and professional habits required by a profession that is indispensable for individual and social life. On the other hand, individual income also depends on the level of education. Unless the training period is long, unemployment decreases and the income level also increases. Therefore, the income gap between educated and uneducated persons is increasing. In addition, the attitude of the universities is very important and necessary. Because qualified education and investments in universities will be able to apply to job markets and improve the country's economy after they have graduated.

WHAT IS OCCUPATIONAL EDUCATION?

Vocational and technical education; Skills and competencies necessary to perform a specific job or fulfill a job in the job market. Vocational training is multifaceted in terms of individuals, businesses and societies. Vocational education in terms of individual; Bridge the theoretical education with the workplace environment and equip the individual in line with the needs of the labor market, ensure their employability and prepare them for working life. Beyond working life, it also supports the development of individuals in other aspects of life and active citizenship skills in social life. In terms of businesses, vocational training strengthens the productivity, performance, competence, research and innovation capacity of enterprises. The role of vocational training is great in increasing job quality and employee motivation. In terms of society, vocational training strengthens economic development, prosperity, poverty prevention and social cohesion and social inclusion. It enhances the quality of life by contributing to the environment and the cities we live in and the value of the city. In addition, vocational education is at the center of employment and social policies and is a key element of lifelong learning strategies.

INVESTMENTS FOR VOCATIONAL EDUCATION

The basic idea of development is to identify the factors needed for the development of countries and to express how they are to be used. One of the most important factors that will contribute to the development of countries today is the human factor. This factor has taken its place in the economic literature as "Human Capital". Today, human capital has become the most important production factor of the rapidly changing and globalizing world. In a cumulative manner increasing technological progress and modernization that goes on day accordingly, increasing the welfare of virtually all societies, they came to this situation, borrowers have to increase their investment in human capital. As the relationship between human capital and development becomes clearer, the importance of investment in education and training has begun to increase in the whole world. The role of man in the production process, like the effect of physical capital on the same production, gives man capital qualification. Labor, entrepreneurs and technical knowledge as owners of qualified or unqualified people as a factor either way as long as the economic contribution stems from being a component of human capital. Humanitarian investments increase the ability of people to achieve higher real gains by improving their physical and intellectual abilities. In both processes to be in the information society and industrialization in developing countries will increase the qualifications and skills possessed by people subsequently to obtain includes major investment in human significance.

ENTREPRENEURIAL UNIVERSITY MODEL FOR EDUCATION

Knowledge that is of great importance attributed to technology comes to the forefront. Human capital is used as well as the current level of knowledge in information production. Hence, technical and academic personnel need to be employed in the region in order for knowledge to be transformed into an industry. In addition, industrialized countries and the state are expected to give more importance to knowledge-based economies by promoting more knowledge, developing relations among partners, supporting the academic entrepreneurship and promoting knowledge when a majority of the universities in the world are gathered in industrialized countries.

Especially after the nineties, universities became entrepreneurial in every level and transferred information and technology to the region where they are. Today's universities tend to be closer to the market and to a position that takes marketplace demands more into consideration. Providing partnerships between society and institutions in higher education is said to be the most appropriate way to contribute to social development. For this reason, relations between universities and all actors, especially the industry, have become increasingly important. This, in a way, puts the university in the position of an institution that produces solutions to the current problems of the industry. Even private sector and investor companies can build universities on their own terms and meet the needs of their staff from here, and universities can support projects with their own production processes. Thus, the AR-GE costs of the industry are decreasing. In the same way, universities can enrich their research activities in cooperation with the industry.

RELATION OF VOCATIONAL EDUCATION TO DEVELOPMENT

Leading studies show that; The system processes the inputs it receives from the outside and generates new things to the outside world. These operations modify themselves in the light of the feedback they receive from the outside as a result of the sequence. Today, the most important input of organizations, which are essentially systems, are seen as human resources. The accumulation of human beings before joining and the development there after joining the knitting are regarded as a factor that increases the efficiency of knitting. In the end, the trained person is the most basic element that increases the efficiency of the organization. From this window you can see that the economic development of an country; It can be said that the people of that country depend on their personal and social development. The new value measures developed through education and appropriate to the target of use with social behavior are extremely important in order to accelerate economic development. Development is not just about material needs, but about people's development of social conditions. It is also noteworthy that in developing countries, part of the gross domestic product surplus in excess of two percent is permanently allocated to education and research expenditures. As a result;

Problems faculty member in the postgraduate education, financial problems, library service problems, foreign language problem, managerial problems, problems with the thesis supervisor, problems with the equipment of the equipments etc., which are the highest education and research institution in Turkey. There are problems. These problems can be accompanied by related content and method problems in the thesis produced by the students who are studying at the graduate programs.

The number of inadequate faculty members is a major problem, especially for developing universities. The need for a more qualified lecturer for graduate education and the attempt to provide graduate education for newly established and underdeveloped universities with inadequate staff reduces the quality of the graduate education. For this purpose, it is necessary to meet the requirement of the teaching members of the developing universities, to use the programs of the advanced universities, and to take precautions to educate qualified and sufficient number of teaching staff.

In expensive and costly post-graduate education books, stationery, photocopy, road, etc. Students who have to make expenditures are not efficient enough to face financial problems. For this reason, expensive

and costly post-graduate education should be provided at institutions where necessary facilities and equipment are provided, and scholars should be supported in their thesis studies.

Promotions and organizations aimed at vocational training should be promoted to higher levels, and at the same time initiatives should be initiated in order to make the programs operative.

Expenditures for vocational training should be improved and investments should be promoted to an advanced level.

Cultural Patterns of Behavior of Characters in Turkish and Ukrainian Folk Tales

Türk ve Ukrayna Halk Masallarındaki Karakterlerin Kültürel Profil Modelleri

Nadiya SENCHYLO[1]

Abstract - One of the most important approaches to studying of the modern culture is research of underlying cognitive structures and processes of a human being, stated in folklore. Whereas every culture in the process of its development accumulates a certain number of historical and cultural patterns, of importance is comparative analysis of functioning of a cultural pattern in the context of folkloristics. Folk tales represent a rich informative source for studying of the popular world view, popular philosophy, thinking, consciousness, and consequently there are numerous cultural patterns, comparative analysis of which, using the example of the Ukrainian and Turkish folk tales, will make it possible to understand cultural peculiarities of the two nations better. Against the background of each country, the human behavior patterns acquire their specificity and peculiarities, reflecting the mentality of the specific culture. Behavior patterns, as a persistent configuration of human relations with each other and the environment, show behavior peculiarities and manners, which may indicate specific national features. Similar fairy stories found in the Ukrainian and Turkish folklore require profound textual analysis, enabling to identify common and purely regional and national peculiarities, showing themselves through the patterns. Cultural patterns of behavior of characters in a folk social tale or a tale about animals are not merely logical units of the anecdotal structure of the work, but also elements of the popular consciousness. In the fairy tale genre, cultural patterns simultaneously accumulate and determine the individual and collective experience of the ethnos, showing the models of various elements of culture, characteristic of the Ukrainian and Turkish national communities. Since a fairy tale builds the rules of conduct and ethical guidelines into human mind, distinguishing of patterns in the fairy tale genre makes it possible to identify common/different forms of cultural behavior in various spheres of vital activities of the ethnos.

Keywords - national culture; pattern; fairy tale; behavior patterns; cultural patterns

Özet - Çağdaş kültürün araştırılmasında uygulanan önemli yaklaşımlardan biri, insanın folklorda kaydedilen derin bilişsel yapıları ve süreçlerinin incelenmesidir. Her kültürün gelişim sürecinde belirli sayıda tarihi ve kültürel profil modellerini biriktirdiğinden dolayı kültürel profil modellerinin folklor açısından nasıl çalıştığının incelenmesi büyük önem kazanır. Halk masalları, bu halkın dünyaya bakışı, felsefesi, düşünme tarzı ve bilincinin araştırılması için zengin bir bilgi kaynağıdır, dolayısıyla bu kaynak, Ukrayna ve Türk halk masalları çalışmalarında karşılaştırmalı analiz aracığıyla iki halkın kültürel farklılıklarının daha derin bir şekilde anlaşılmasına imkân sağlayan birçok kültürel profil modellerine sahiptir. Her ülkenin şartlarında insanın davranış kalıpları, belirli kültürün zihniyetini yansıtan kendi özgünlüğünü ve özelliklerini oluşturur. Davranış kalıpları, insanların birbiriyle ve çevre ile ilişkilerinin kalıcı konfigürasyonu olarak, davranışsal özellikleri ve tarzlarını gösterdiği gibi özel ulusal farklılıkları belirleyebilir. Ukrayna ve Türk folklorlarında yer alan ve birbirine benzerlik gösteren masallar, metin seviyesinde derin araştırmaların yapılmasını gerektirir, bu tür araştırmalar kültürel profil modelleri üzerinden belirlenecek ortak özellikleri ve bölgesel veya ulusal farklılıklarının tespit edilmesine imkân sağlar. Sihirli masallarda ve hayvan masallarında karakterlerin kültürel profil modelleri, sadece metnin örgüsünün mantıksal birimleri değil fakat halk bilincinin elemanlarını da oluşturur. Masalın, insanın bilincinde davranış kuralları ve etik kalıplarını tesis etmesi sebebiyle masallarda kültürel profil modellerinin ortaya konulması sayesinde halkın çeşitli yaşam alanlarında kültürel davranışlarının ortak özellikleri/farklılıklarının belirlenmesi sağlanır.

Anahtar Kelimeler - Ulusal kültür; profil modelleri; masal; davranış kalıpları; kültürel profil modelleri

[1]Dr. Milli Havacılık Üniversitesi, Kiev, Ukrayna, ifyc22@ukr.net

INTRODUCTION

Folk tales make up an integral part of culture and accordingly a certain structural material for formation of a personality that participates in creation of a society either consciously or subconsciously. Whereas socialization is a two-sided processes that includes, on the one hand, adoption by an individual of social experience through the system of social ties and immersion into a social environment; and on the other hand, the process of active "reproduction" by an individual of the system of social ties as a result of his/her active efforts and active plunging into a social environment, that is precisely why those elements of culture directly influence a person's life, his/her actions, deeds, way of thinking, etc. That is, certain behavior patterns spring up, both on a conscious and subconscious level, which behavior patterns can be assumed to influence the perception of the world and the view of life of a person directly.

Fairy tale, as one of the oldest genres of folklore, holds underlying cognitive structures and processes of a human being. Studies of patterns of behavior of characters in folk tale, which patterns simultaneously accumulate and determine individual and collective experience of both a certain person and the nation as a whole, make it possible to interpret in a comparative aspect the models of various elements of culture, characteristic of the Ukrainian and Turkish national communities. Whereas fairy tale builds the code of behavior and ethical guidelines, separation of patterns in the fairy tale genre shows common or different forms of cultural behavior in various spheres of life of the ethnos.

Contemporary humanitaristics increasingly frequently turns to the concept of pattern as a research subject, therewith not limiting the area of scientific inquiry by one academic field, but covering a wide cultural area, as works of C. Jung, R. Benedict, A. Kroeber, C. Kluckhohn, M. Eliade, E. de Bono, G. Bateson, S. Lurie, A. Gvozdiev, T. Orlova, O. Smolnytska show, where said category received its substantiation from the perspective of philosophy, culturology, religious studies, psychology, ethnopsychology, etc. In these days folkloristics also takes interest in studying of patters as a peculiar system of information coding. By using the symbolic and associative approach to analysis of fairy tales, researcher Marie-Louise von Franz carried out a deep research on the basis of the material of six fairy tales: Danish, Spanish, Chinese, French, African and one fairy tale from the collection of the Brothers Grimm, reflected in the paper "Prototypical Patterns in Fairy Tales", achieving a unique interpretation of cross-cultural motifs (Франц М.-L.фон, 2007). I. Hryshchenko made and attempt of theoretical justification of pattern in terms of folkloristics, what enabled the researcher to speak of this category as a "basic model of folkloric phenomenon" (Грищенко). Therefore realization of the objective of studies of cultural patterns of behavior of characters as exemplified in Turkish and Ukrainian folk tales through comparative analysis and search for cultural models and forms makes it possible to identify specific peculiarities of a certain culture, what seems to be quite a relevant objective within the scope of human sciences. Used as a material for the research were Ukrainian folk tales of Poltava region (Українські народні казки, 2010) and Dnieper Ukraine (Українські народні казки, 2011) from the 44-volume collection of M. Zinchuk and the texts from the paper "Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme" of Talha Tunç (Tunç, 2008).

PATTERNS IN CULTURE AND FOLK TALE

The concept of "pattern" is an interdisciplinary category and acquires various shades of meaning in scientific literature, which fact is caused by professionalization of its use. For example, culture experts study cultural patterns, linguists and psycholinguists study language patterns, psychologists typically single out behavior patterns, designers deal with visual patterns, etc. The word "pattern" derives from the English *Pattern* – example, template, system, model, invariant. I. Valyshyna emphasized that phenomena of "patterns" of which culture is composed, exist in such spheres of reality as activity (socially standardized actions); ideas (socially standardized thoughts and feelings); artifacts (a characteristic of the surrounding world created by a person) (Валишина, 2016 : 100).

In the "Dictionary of Intercultural Communication Terms" of F. Batsevych the following definition is suggested: cultural pattern is "the integration into one perception, a dominant internal principle, example, model of various elements of culture, characteristic of a certain national linguocultural community. Such unification, integration ensures a common usual form of cultural behavior in various spheres of vital activities of the nation (ethnos). Cultural pattern is an important element of consolidation of cultural experience, perception of new elements and their inclusion to the usual system of cultural coordinates" (Бацевич).

Many scientists, e.g. Louise Damen, A.L. Kroeber and C. Kluckhohn, T. Parson, see culture as an adaptive mechanism of the mankind, in the first place, which mechanism shows itself in learning of lessons and carrying out exchange of patterns or models for life between people. Such schemes and models run through all aspects of social interaction of people every day (*Damen*, 1987 : 367). Thus, patterns determine the level of both individual culture of a particular person and the national culture of the entire nation.

According to the definition of the Dutch social psychologist and anthropologist Geert Hofstede, author of the cultural dimensions theory, culture is a collective mind programming that differs the members of one category of people from another (Hofstede, 1984 : 51), therefore tale as a cultural phenomenon plays a very important role in such process, as it is a depository of information of generations. Patterns have equally as important meaning in the structure of the culture of an individual or a social group, as real practices do: patterns serve for practices as "drafts, plans, images", according to T. Krainikova (Крайнікова, 2014 : 3). Researcher E. Włodarczyk, while structuring patterns, notes that behavior patterns may be divided into customary, moral and legal models (Włodarczyk, 2010). Our objective is to make an attempt to understand the similarity or difference of cultural patterns of behavior of characters using folk tales of Turkey and Ukraine as an example, what will make it possible to understand the national mental codes of the two nations more profoundly. Therefore, basing ourselves on the texts of tales, in this research we understand pattern as a consistent, context-dependent automatic repetition by a character of certain actions or thinking processes, activated and identified in the texts of tales with various plots, but not necessarily identically repeated in the tradition of the Turkish and Ukrainian folklore within the same genre.

FAIRY TALE GENRE AS A PATTERN

The fairy tale genre is known from the most ancient times of all nations of the world, it was influenced by various ages: from the antiquity to the present days. Literary dictionary defines fairy tale as a genre of folk art, an epic, narrative, oral piece of fiction with a plot. It is characterized by traditional structure and compositional elements, contrasting grouping of characters, absence of extended descriptions of nature and mode of life (Літературознавчий словник-довідник, 2007 : 321). Fairy tales have a traditional form of the beginning, what makes an important feature of the genre. Both in the Ukrainian and Turkish folklore such fairy tale begins with a traditional formula-beginning – a widespread sentence with invariable content, indicative of the fiction nature of further events in the work. Such genre characteristics are indicative of certain stereotypeness, which also is a characteristic feature in the definition of the concept of "pattern".

In his paper "Why Fairy Tales Are Similar", S. Nekliudov emphasizes that the world folklore shows the highest level of repeatedness of its messages, emblematic codes and morphologic organization (Неклюдов, 2004 : 9). V. Propp dealt with detailed structural studies of fairy tale and noted formal regularities of the genre repeated in every particular text of a fairy tale (Пропп, 1969). V. Propp suggested classification of Russian fairy tales by functions of the characters, noting that as contrasted with motifs, their number is limited (31) and invariable in the composition of the genre. Despite the intricacy and multiformity of the motif, it still is the basic element of any narrative, and accordingly is an important structural component of a fairy tale, that first of all is analyzed by separate motifs. Features of characters, equally as their quantity, deeds, things, etc. are considered to be motifs. S. Tompson, one of the authors of the classifier of folklore tales considers motif to be the central element of analysis of the genre. He created a classifier of repeated motifs, where a certain stereotypeness can also be observed,

and thus repeated motifs can be understood as patterns. Thus, the fairy tale genre, with a corresponding set of characteristic features, the plot of which is structured from motifs, also can be seen as a pattern.

PATTERNS OF BEHAVIOR OF CHARACTERS IN TALES ABOUT ANIMALS

Pattern in psychology means a certain set, a sample of behavior reactions or a sequence of stereotype actions, therefore in relation to any sphere where a person (a character in our case) uses samples (and that holds true for almost any spheres), one can speak of patterns (Паттерны поведения в психологии). Since the fairy tale genre is characterized by clear representation of characters as a result of their specific actions and deeds, and not general descriptions, it, in its turn, makes it possible to determine their behavior patterns.

Analysis of Ukrainian and Turkish folk tales makes it possible to single out patterns of behavior of characters showing cultural peculiarities characteristic of the nation, whereas in Ukrainian and Turkish tales such patterns often coincide. Quite exemplary is the image of a fox, behavior patterns of which in fairy tales of both nations are often connected with slyness. In the Turkish tale “Sly Fox” (“Kurnaz Tılki”), a fox first fools a bear, luring it to a vineyard, and than playing dead it takes all fish from a fisherman, and even after the fisherman finds it to take his revenge, it uses its slyness to find a way out of the situation. In other tails with similar titles “Fox” (“Tilki”) and “Sly Fox” (“Kurnaz Tilki”) the pattern of the character’s behavior remains unchanged: even as a positive character, fox uses its slyness to lure a snake to a bag, saving a man from death, or as a negative character, cunningly swindling children out of Black Hen, and playing dead it tries to catch a crow who impedes its sly business. In Ukrainian folk tales about animals the patterns of behavior of a fox are similar to those Turkish. For example, in the tale “Fox Slyness” it plays ill and weak to swindle a wolf out of its prey. In the fairy tale “About Fox Slyness” it plays dead to take fish from a fisherman and not to share food with a wolf it instigates the wolf to catch fish in an ice-hole with its tale.

Of interest is the analysis of the Turkish and Ukrainian tales “Widow Fox” («Dul Tilki») and “Mr. Cat” (“Pan Kotskyi”), which are the tales with a similar plot, where the cultural peculiarities of the nations in relation to certain family traditions are reflected in the patterns of behavior of the characters. In the Turkish tale “Widow Fox”, a fox decides to get rid of the title “widow”, which she finds to be unpleasant, and goes to find a husband (pattern “finding a husband”). When she meets a cat it complains to him and he proposes her to be his wife, but the fox doesn’t agree at once, she does only after she satisfies herself of the good attitude of the future husband to her (patterns of “acquaintance”, “proposal” and “making an agreement on living together”). In the Ukrainian fairy tale “Mr. Cat” (“Pan Kotskyi”), a fox meets an animal she has never seen before in the forest, a cat, she likes him and she herself proposes him to create a family, that is, the pattern of “proposal” belongs to a woman and not a man, as in the Turkish tale. The patterns of “acquaintance” and “proposal” are repeated in the Turkish and Ukrainian tales, but are fulfilled by characters of different sexes, which fact can be indicative of the national cultural peculiarities. Next the pattern of “hospitality” is realized in both tales, which is accompanied with similar cultural actions in the behavior of the characters: inviting animals to come for a visit in order to get acquainted with the fox’s husband and animals getting ready for the visit, looking for presents: bear brought a bucketful of honey, hare brought vegetables, wolf brought meat, etc. The pattern of hospitality is actualized in other Turkish and Ukrainian tales about animals (“Fox and Crane”, “Fox-Style Hospitality”) too.

PATTERNS OF BEHAVIOR OF CHARACTERS IN FAIRY TALES

Patterns of behavior of characters relating to family life traditions can be singled out in Turkish and Ukrainian fairy tales. Each character has a particular behavior pattern, which is repeated over and over again throughout the entire tale and determines the features and destiny of the character. For example, let’s consider the Turkish tale “Umman” and Ukrainian tales “Grandpa’s and Grandma’s Daughter” and “Horse Head”. In all texts there is a pattern of “repeated marriage” of a man, who has a daughter, with

a woman, who also has a daughter. The pattern of "evil stepmother" is actualized throughout the entire tale through the opposition in the attitude of the stepmother to her own daughter and to her stepdaughter. The husband's daughter (grandpa's daughter in the Ukrainian tale), being deprived of mother's love, fulfills the pattern of a "hardworking and honest" girl, embodied through the attitude to the world around, while the stepmother's daughter provided with attention and care fulfills the pattern of a "lazy and dishonest" girl, which shows itself in her haughty and careless attitude to the world around. Accordingly, the patterns of behavior of the characters remaining unchanged throughout the entire tale determine the destiny of the character.

CONCLUSION

Comparative analysis of patterns of behavior of characters exemplified by Turkish and Ukrainian folk tales made it possible to single out similar cultural forms of behavior of characters showing mental peculiarities of the nation. In tales about animals the dominating patterns are personal (slyness of the fox) and customary (hospitality, family traditions) behavior patterns, which are imposed on social traditions and are actualized within cultural customs of the nation to which the tale belongs. In fairy tales, considering the fight of the good with the evil, underlying such type of the genre, the dominating patterns are moral patterns of behavior of characters, with similar set of values for the Ukrainian and Turkish culture. Examples of patterns of behavior of characters in folk tales show nothing more or less than determined fixed ways of interaction of characters with the world around them. Their repetitions in Ukrainian and Turkish tales, save for minor cultural differences, serve as ready mental models, ways of behavior in a society, preserved and spread with the texts and capable of functioning in real life. The majority of patterns from the tales are the cultural norms of behavior that are generally accepted (common for all mankind).

REFERENCES

Damen, Louise, 1987, "Culture learning: the fifth dimension on the language classroom" , Reading : Addison-Wesley.

Hofstede, G. H., 1984, "National cultures and corporate cultures", Communication between cultures, (eds.: L. A. Samo-var& R. E. Porter) Belmont.

Tunç, Talha, 2008, Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme. Yuksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Włodarczyk, Ewa, 2010, Wzórkulturowy, (red. nauk. J. Pilch), Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, Suplement, Warszawa, s. 610-613.

Валишина, И., 2016, "Паттерн как современный культурный феномен", (Чебоксары, 22 мая 2016), VII Международная научно-практическая конференция "Образование и наука в современных условиях" / Т.2, ЦНС Интерактив плюс, Чебоксары, С. 100-102.

Крайнікова, Тетяна, 2014, "Споживчі патерни медіаповедінки: суть і роль у культурі медіа споживання", Вісник книжкової палати/3, Київ, С. 1-4.

Літературознавчий словник-довідник, 2007, за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка, ВЦ «Академія», Київ.

Неклюдов, Сергей, 2004, "Почему сказки одинаковые?", Живая старина/№1(41), С. 7-10.

Пропп, Владимир, 1969, Морфология сказки. Изд. 2-е, «Наука», Москва.

Українські народні казки, 2010, Книга 38. Казки Полтавщини (запис, упоряд. і літ. опрац. М. Зінчук), Прут, Чернівці.

Українські народні казки, 2011, Книга 35. Казки Наддніпрянщини , (запис, упоряд. і літ. опрац. М. Зінчук), Букрек, Чернівці.

Франц, Маорія-Луїза фон, 2007, Архетипические паттерны в волшебных сказках (перев. с англ. В. Мершавки), Независимая фирма «Класс», Москва.

Паттерны поведения в психологии. https://experimental-psychic.ru/povedencheskie_patterny/ **(**Erişim tarihi:**15.06.2017).**

Бацевич, Флорій, Словник термінів міжкультурної комунікації. http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/p (Erişim tarihi:19.07.2017).

Анализ воздействия сказок на картину мира и жизненную позицию человека https://psy.su/feed/2586/ (Erişim tarihi: 15.07.2017).

Грищенко І., Дефініція патерну в аспекті фольклористики http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=9854&chapter=1 (Erişim tarihi: 10.07.2017).

Urbanization Effect of the Regional Development Project: Gap and Çukurova Sample

Bölgesel Kalkınma Projelrinin Kentleşmeye Etkisi: Gap ve Çukurova Örneği

Ahmet KAYAN[1]

Abstract- In general, development refers to the development and transformation of economic, social, political and cultural aspects of a country's human, economic and other resources through a rational way. In order for the state to be able to achieve national development as a whole, it must also operate at the national level as well as at the regional level. Developed countries such as Germany, Britain, France and the USA have been active in regional development projects in order to realize national development as well as resources at national level as well as resources at regional level. In Turkey in the 1960s Cukurova Regional development project, in the 1980s, the South East Anatolia Project in the intervention of the regional and national development wanted to achieve. Cukurova Regional Development Project covering Adana, Hatay, Osmaniye and Mersin provinces and Southeastern Anatolia Project covering Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Siirt, Şanlıurfa and Şırnak provinces affected urbanization in terms of the number of provinces in which they were established and urban population increase. Although not as much as the Çukurova Regional Development Project in terms of its impact on urbanization, the South East Anatolia Region Development Project influenced the urbanization in terms of the increase of the urban population and the number of the cities. For example, when the GAP Regional Development Administration was established in 1989, there were 187 municipalities in the region, but in 1994 the number of municipalities in the region increased to 195. The increase in the number of municipalities between the dates mentioned indicates that the regional development projects have an effect on urbanization. The increase in the number of municipalities between the dates mentioned indicates that the regional development projects have an effect on urbanization. In this study, the establishment/implementation of Cukurova Regional Development Project and Southeastern Anatolia Development Project was tried to be revealed by using statistical data from the effects of urbanization and development. Statistics on the projects are given by using data of TUİK, GAP Regional Development Administration, GAP Development Agency and Çukurova Development Agency. In addition, positive and negative effects on the application, development and urbanization of both progenies have been revealed by using the data in the literature and related scientific studies.

Özet- Genel olarak kalkınma bir devletin beşeri, iktisadi ve diğer kaynaklarını rasyonel bir şekilde faaliyete geçirerek ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yönden gelişmesi ve değişmesini ifade etmektedir. Devletin bir bütün olarak ulusal kalkınmayı gerçekleştirebilmesi için ulusal düzeydeki kaynakları kadar bölgesel düzeydeki kaynakları da faaliyete geçirmesi gerekir. Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD gibi gelişmiş devletler ulusal kalkınma gerçekleştirmek için ulusal düzeydeki kaynakları kadar bölgesel düzeydeki kaynakları da yaptıkları bölgesel kalkınma projeleriyle faaliyete geçirmiştir. Türkiye'de 1960'lı yıllarda Çukurova Bölgesel kalkınma projesini, 1980'li yıllarda Güney Doğu Anadolu Projesini faaliyete geçirerek hem bölgesel hem de ulusal kalkınmayı gerçekleştirmek istemiştir. Adana, Hatay, Osmaniye ve Mersin illerini kapsayan Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesi ve Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsayan Güney Doğu Anadolu Projesi kuruldukları bölgede kent sayısı ve kent nüfusunun artışı bakımından kentleşmeye etki etmiştir. Güney Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Projesi kent nüfusu ve kent sayısının artışı bakımından Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesi gibi kentleşmeye etki etmiştir. Örneğin 1990'lı yılların başında GAP uygulanmaya konulduğunda bölge 161 belediye varken 2000'liyıllarda 180'e, 2010 yılında 195'e çıkmıştır. Belirtilen tarihler arasında belediye sayısındaki artış bölgesel kalkınma projelerinin kentleşmeye etki ettiğini göstermektedir. Bu çalışmada Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesi ve Güney Doğu Anadolu Kalkınma Projesinin uygulanışı, gelişimi ve kentleşmeye etkileri istatistiki verilerden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Projelere ilişkin istatistiki veriler TÜİK, GAP Bölge Kalkınma İdaresi, Karacadağ Kalkınma Ajansı verilerinden yararlanılarak ortaya konulmuştur. Ayrıca her iki projenin uygulanışı, gelişimi, kentleşmeye olumlu ve olumsuz etkileri literatür ve ilgili bilimsel çalışmalardaki verilerden de yararlanılarak ortaya konulmuştur.

[1] Yrd. Doç. Dr., Harran Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi/ŞANLIURFA– email: akayan2002@gmail.com – tel: 05422526130

GİRİŞ

Bölgesel kalkınma projeleri ya geri kalmış bir bölgeyi bölgesel kaynakları faaliyete geçirmek suretiyle kalkındırmak için ya da bir bölgenin sahip olduğu kaynakları faal hale getirerek hem bölgeyi kalkındırmak hem de ulusal kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla yapılır. 1960'lı yıllarda Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesi bölgenin tarım, turizm, ticaret ve sanayi potansiyeli göz önünde bulundurarak Adana, Mersin, Hatay ve Osmaniye illeri için uygulanmaya konulmuştur. 1980'li yıllarda ise Güneydoğu Anadolu Projesi Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Siirt, Mardin, Şanlıurfa ve Şırnak illerinde, geri kalmış bu bölgemiz ile diğer gelişmiş bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını gidermek ve bu bölgeyi kalkındırmak amacıyla uygulanmaya başlanmıştır. Her iki bölgesel kalkınma projesi de bölgedeki kent nüfusu, kent sayısı ve belediye sayısının artışı bakımından kentleşmeye etki etmiştir. Örneğin 1990'lı yılların başında GAP uygulamaya konulduğunda bölge il ve ilçe merkezi olarak 58 kent varken 2000'li yılların başında kent sayısı 80 çıkmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesinin uygulanmaya konulmasıyla birlikte kent sayısındaki artış söz konusu bölgesel kalkınma projelerinin kentleşmeye etki ettiğini göstermektedir. Bu çalışmada Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projelerinin kentleşmeye etkisi TÜİK ve bölge ile ilgili diğer kuruluşların verilerinden yararlanılarak araştırılmıştır. Çalışma sonuç ve değerlendirme kısmıyla bitirilecektir.

BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ VE KENTLEŞME İLİŞKİSİ

Genel olarak proje; belirli bir yerde/mekanda, belirli bir zamanda/süre zarfında, önceden belirlenmiş bir bütçe ile açık bir şekilde tanımlanan amaçların, gerçekleştirilmesine yönelik planlanan faaliyetler bütünü olarak belirtilebilir. Literatürde bazen planlama ile eş anlamlı kullanılan projenin belli başlı birkaç tanımını şöyle belirtilebilir:

Proje, önceden belirlenmiş bir zaman dilimi içerisinde değişim yaratmayı hedefleyen, birbiriyle direkt ya da endirekt ilişkili amaç ve hedefleri olan, uygulanması sonucunda çeşitli ürünlerin elde edildiği düzenli ve sistemli bir çalışmadır (http://www.projedersi.com/index.php/bilim-kuetuephanesi/nedir/100-proje-nedir/erişim: 02.08.2017).

Proje çalışmaları merak ve gözlemle başlar. Çevrede yaşananları merak etmek ve bu doğrultuda merak edilen konularla ilgili gözlem yapmak proje hazırlamanın ilk adımını oluşturmaktadır(http://www.dijitalders.com/icerik/1799/proje_nedir_nasil_yapilir.html/erişim:25.07.2017).

Proje yapılacak işlerin süresini ve aşamalarını belirttiğinden dolayı aynı zamanda bir süreci ifade etmektedir. Proje süreci, proje fikrinin ortaya çıkışıyla başlayan ve bu fikrin kâğıda dökülmesi, geliştirilmesi, yürütülmesi, tamamlanması ve değerlendirilmesinin ardından yeni proje fikirlerinin üretilmesine kadarki süreçleri içerir (http://www.girisimder.org.tr/proje-nedir/erişim:20.07.2017).

Proje toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yapılan bireysel ya da toplumsal eylem olarak belirtilebilir. Projeler toplumun öncelikleri veya bireysel düşünceler doğrultusunda yapılan planlama ve organizasyonlardır. Proje, strateji geliştirip uygulamakta kendisinden faydalanılacak" yeni bir şey" tasarlayabilmek için bir araya getirilen örgütsel ya da bireysel kaynaklardanoluşmaktadır (http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/proje_yazma_egitimi-/erişim:01.08.2017).

Proje, belirli bir amaca ulaşmak için dikkatlice planlanan ve tasarlanan, bireysel veya toplu girişim olarak belirtilebilir (Yıldız, 2013: 4)

Proje, bir planlama süreci olarak ilk önce belli bir konu hakkında fikir edinme, ilgili konuyu projelendirme ve uygulama aşamalarını kapsamaktadır. Kısaca proje belli bir araştırma, inceleme ve fikir edinmeden sonra gerçek uygulamaya geçiş yöntemidir (Yıldız, 2013: 6).

Proje, bilimsel bir çalışma olmalıdır ve projenin her aşamasında bilimsel çalışmanın bütün özellikleri görülmelidir. Yapılan çalışmanın bilimsel olması için uygulanması gereken bazı aşamalar vardır. Söz konusu aşamaları şöyle belirtmek mümkündür(http://www.projedersi.com/index.php/bilim-kuetuephanesi/nedir/100-proje-nedir/erişim:02.08.2017):

1. Projenin konusunu seçmek: Proje konusu; ilgi çeken, üzerinde düşünülen, merak edilen ve çözülmesi gereken konulardan seçilmelidir.

2. Bilgi toplamak: Projenin konusu belirlendikten sonra konuyla ilgili kitaplardan, dergilerden, internetten, kaynak olabilecek kişi ve kurumlardan bilgi toplanmalıdır.

3. Projenin tanımlanması: Proje fikrinin ortaya çıkmasından sonra elde edilen bilgiler ışığında projenin amacı, hedefleri, yöntemi, uygulama aşamaları, çalışma takvimi ve beklenen sonuçları açık ve anlaşılır bir şekilde tanımlanmalıdır.

4. Projenin yürütülmesi: Proje; belirlenen amaçlar, hedefler, yöntemler, uygulama adımları belli bir takvim doğrultusunda hayata geçirilmelidir.

5. Değerlendirme ve rapor yazımı: Bu aşamada, proje uygulama süresince belli aralıklarla ve proje sona erdikten sonra proje sonuçlarının ve etkisinin değerlendirmesi yapılır. Projenin amacına ne ölçüde ulaşıldığı belirtilir. Rapora proje çalışmalarında elde edilen sonuçlar yazılır.

Türkiye'de yapılan bölgesel kalkınma projeleri doğrudan ya da dolaylı olarak kentleşme ve kentsel gelişme ile ilgilidir (Peynircioğlu, Üstünışık, 1994: 45). Çukurova Bölgesi kentsel gelişme projesi ve Doğu Marmara kentsel gelişme projesi kentleşme ile ilgili olan bölgesel gelişme projeleridir (Peynircioğlu, Üstünışık, 1994: 45).

GAP'ın kuruluş kararnamesi olan 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede GAP BKİT'nın görevleri sayılırken kentlerin imar planını yapmak, bölge turizmini geliştirmek, kentlerin alt yapısını geliştirmek, sanayi ve istihdam olanaklarını geliştirmek gibi kentleşme ile ilgili olan birçok görev belirtilmiştir (R. G. 6 Kasım 1989, No: 20334, KHK No: 388). Bu düzenlemelerden de anlaşıldığı gibi ülkemizde bölgesel gelişme projeleri kentleşme ve kentsel gelişme ile yakından ilişkilidir.

Bölgesel kalkınma projeleriyle yakın ilişkisi olduğu için "Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Planlama" ile "Bölge Kavramı" kavramları hakkında biraz açıklama yapmak konunun bütünlüğü açısından yararlı olacaktır.

Bölgeler Bilimi, Bölgesel Ekonomi ve Bölgesel Çözümleme olarak da adlandırılan "Bölgesel Gelişme ve Bölge Planlama Bilimi" disiplinler arası özelliğe sahip, sosyal bilimlerin genç bir dalıdır (Keleş, 2010: 289). Değişik nedenlerden kaynaklanan bölgeler arasındaki gelişmişlik farkı Bölgesel Gelişme Kuramının gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Bölge planlaması herhangi bir bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziki yönlerden geliştirilmesi için önceden belirlenen hedefler doğrultusunda yapılan işlemler veya bölge olarak tanımlanan mekanın en rasyonel biçimde düzenlenmesi ve bu düzenlenmenin gerektirdiği biçimde donatılması faaliyetleridir (Taneri, 1986: 5).

Bölge planlaması, bölge ile ilgili planlama faaliyetlerin şehir üstü mekanda ve öngörülen zaman içinde sosyal hedeflerin açıklığa kavuşturulması ve formüle edilmesi süreci olarak tanımlanabilir. Nedensel ilişkilerin çok kuvvetli olduğu organizasyonel bir bütün olan şehir üstü mekanda yapılan faaliyetlerin sıralanması işlemleri bölge planlaması olarak belirtilebilir (Tekeli, 1972: 14). Bu genel bilgilerden sonra bölge planlamasını daha iyi ortaya koyabilmek için dar ve geniş anlamda tanımlamasına ihtiyaç vardır.

Dar anlamda bölge planlaması; bölgeler arasında denge gözetilerek kalkındırmayı hızlandırmak ve daha yüksek amaçlara ulaşmak için bir ülkenin, bir bölge, bir kent veya bir havzasında üretim için gerekli kaynaklar ve yatırımlar arasındaki ilgiyi bulan, bölge insanlarının istek ve arzularını dikkate alarak bu toplulukların gayelerini uzlaştıran, hedefe varmak için mevzuat, idare ve müesseseleri düzelten veya yeniden kuran, bölge arazisinin kullanılmasını en ideal şekilde tespit eden, konut, sanayi, kültürel, sıhhi ve benzeri kamu ve özel müesseseleri mekan ve zaman içinde düzenleyen çalışmaların tamamı olarak belirtilebilir (Sakman, Soral, 1966: 7).

Geniş anlamda bölge planlaması ise planlamanın kapsadığı bölgenin doğal, beşeri ve iktisadi kaynaklarını değerlendiren, bölge ile ilgili çeşitli öngörülerde bulunan, planın uygulanması için diğer disiplinlerin verilerinden yararlanılan, belirli yöntemleri geliştirmeye imkan sunan, bölge ile ilgili geniş tahlillerde bulunma imkanı veren idari, ekonomik ve teknik çalışmaların tümü şeklinde tanımlanabilir (Sakman, Soral, 1966: 7).

Gelişmiş bölge ile geri kalmış bölgeler arasında iyi bir ulaşım ve iletişim ağı kurularak geri kalmış bölgenin geliştirilmesi sağlanabilir. Ulaşım, alt yapı ve iletişim sistemi iyi olmayan bölgede özellikle özel sektöre ait sermaye ve diğer üretim faktörlerini tutmak çok zordur. Bu tür durumlarda gelişme ibresi gelişmiş bölgeler lehine geri kalmış bölgelerin de aleyhine işler (Yavuz, Keleş, Geray, 1973: 115). Günümüzde bölge planları ile kent planları arasında veri ve bilgi alış verişi gün geçtikçe artmaktadır.

Bölge kavramı bazen bir mahalle, bazen bir kent, bazen birkaç kent için kullanılmaktadır. Bölge kavramının kapsadığı alanın belirlenmesi ve bölge kavramının karışıklığa yer vermemesi için son zamanlarda bölge kavramı yerine mekan kavramı kullanılmaktadır (Keleş, 2002; 341).

Bölge kavramı, bütünlük gösteren herhangi bir yeryüzü parçasının kendine has sosyal, ekonomik, kültürel ve coğrafi özellikleri olan, içinde bulunduğu devletin alt sistemi olan, kendisi de hem bir sistem olma özelliğine sahip hem de alt sistemlere ayrılabilen belli bir mekan parçası olarak belirtilebilir. Bölge kavramı genel olarak coğrafi, ekonomik ve sosyal ilişkiler bakımından bütünlük gösteren yeryüzü parçaları için kullanılmaktadır (Yavuz, Keleş, Geray, 1978: 97).

Bölge kavramı; genelde herhangi bir devletten küçük, her hangi bir kentten daha büyük birimler için kullanılmaktadır. Bölge tespitinde nüfus, işgücü ve bölgeye götürülecek hizmet imkanı ve öncelikleri gibi kriterler kullanılabilir. Bölge sınırlarının belirlenmesinde ise idari, coğrafi, ekonomik ve bölgenin sosyal imkanları gibi kriterler kullanılmaktadır (İsbir, 1991; 161).

Bölgelerin büyüklüğü, niteliği ve fonksiyonları farklı olduğundan bölgenin tanımlanmasında zaman zaman güçlükler yaşanmıştır. Bölge, ulusal düzeyde aralarında ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi yönlerden benzerlik bulunan yerlerin tanımı için kullanılabileceği gibi uluslararası alanda aralarında askeri, siyasi ve ekonomik çıkar ilişkisi bulunan devletler topluluğunun (NATO, AB Ülkeleri gibi) tanımlanması için de kullanılmaktadır (Mengi, Algan, 2003: 82).

Sanayi Devriminden sonra metropol kentlerin ortaya çıkması ve metropol kentlerin bölge olabilme özeliğini taşıması bölgenin önemini artırmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çevre sorunlarının ortaya çıkması, çevre sorunlarının sınır tanımaması ve ekosistemsel olarak bölgesel özellik arz etmesi dikkatlerin bölge üzerine çekilmesine yol açmıştır (Keleş, Hamamcı, 2003: 41).

GÜNEY DOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP) VE KENTLEŞMEYE ETKİSİ

GAP BKİT'nın kuruluşunu düzenleyen Kanun Hükmünde Kararnamenin amaç kısmında proje kapsamına giren yörelerin kalkındırılması ve yatırımların gerçekleştirilmesi için plan, altyapı, ruhsat, konut, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak ya da yaptırmakla görevli olduğu belirtilmiştir (388 KHK/1. Mad.). Aynı kararnamenin 2. maddesinin 6. fıkrasına göre nazım ve uygulama imar planı

yapmak veya yaptırmak bu idarenin görevleri arasında sayılmıştır (388 KHK/2. Mad.). GAP BKİT bölgedeki belediyelerin alt yapı hizmetlerine yardımcı olmak için "GAP Bölgesindeki yerleşmelerde ortaya çıkacak acil altyapı sorunlarının çözülmesi" adında bir fon oluşturulmuştur. Bu fondan GAP Bölgesinde altyapısı acil durumda olan belediyelere yardım yapılmaktadır (Fidancı, 1999: 18). Hem bu tür düzenlemeler hem de GAP'ın kuruluş kararnamesinin 1. maddesinde altyapı, konut ve inşaat ruhsatı verme ve kent imar planlarının yapılması konusunda GAP BKİT'e verilen görevler Güneydoğu Anadolu Projesinin kentleşme ile yakın ilişkisini ortaya koymaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesinin uygulamaya geçirilmesi için 1986'da resmi olarak GAP ile ilgili çalışma, koordinasyonu sağlama, bilgi-belge toplama, derleme ve plan yapma görevi DPT'ye verilmesinden sonra, DPT söz konusu planı yapmak üzere bünyesinde Müsteşarlık Araştırma Grubu (MAG) oluşturmuştur (www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir). Müsteşarlık Araştırma Grubu içinde bir koordinatör atanmış, koordinatöre bağlı dört kişilik bir araştırma grubu oluşturulmuştur (Akın, 1999: 146). Ayrıca GAP ile ilgili olarak, DPT'nin bünyesindeki bütün başkanlık birimlerinin temsilcilerinden oluşan bir Plan Danışma ve Koordinasyon Grubu oluşturulmuştur (Bulut, 2005: 215). Proje yönetim biriminin merkezi Şanlıurfa olarak belirlenmiş ve proje ile ilgili olarak yapılmak istenen bazı görevler (özellikle yerel düzeyde) bu birime verilmiştir (Karaer, Öktem, 1988: 42). Nihayet 6 Kasım 1989'da 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Merkezi Ankara, şubesi Şanlıurfa'da olmak üzere GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur (Erol, 1999: 16).

GAP (Güney Doğu Anadolu Projesi) Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak Kentlerini kapsayan, Türkiye topraklarının (% 9,7) yaklaşık % 10'nuna sahip, çok amaçlı, insan merkezli, sürdürülebilir, Cumhuriyet tarihinin en büyük bölgesel kalkınma projelerinden birisidir (Gümgüm, 1997; 13).

GAP bütün birleşenleriyle birlikte tamamlandığında, yılda 53 milyar metreküp su akıtan ve Türkiye akarsularının % 28'ni oluşturan, Fırat (Türkiye'deki akar suların % 16'sı) ve Dicle (Türkiye'deki akar suların % 12'si) nehirlerinin suyu denetim altına alınacak, söz konusu nehirler üzerinde kurulu gücü ve kapasitesi 7476 megavat olan hidroelektrik santrallerinde yılda 27 milyar kilovat elektrik enerjisi üretimi gerçekleşmiş olacak (Çadırcı, 1999: 19) ve 3.8 milyon kişiye iş imkanı sağlanmış olacaktır (Dağlı, 1999: 26).

Aşağıdaki tabloda GAP'ın uygulanmaya başlamasından sonra GAP Bölgesindeki illerde kentsel nüfus gelişimi ve kentleşme oranı Türkiye ile mukayeseli olarak anlatılmıştır.

Tablo 1: GAP Bölgesel Kalkınma Projesinin Uygulanmasından Sonra Bölgedeki İllerde Kentsel Nüfus Gelişimi ve Kentleşme Oranı

Nüfus Sayım Yılları	1990			2000			1990-2000	2010			2000-2010	2015			2010-2015
Adıyaman	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %
	510 827	222 102	42.74	623 811	338 939	54.33	5.3	590 935	347 236	58.76	0.3	602.774	595.235	60.01	0.2
Batman	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %
	344 121	194 664	56.18	456 734	304 166	66.60	5.7	510 200	373 388	71.88	2.3	566 633	402.678	77.18	2.01
Diyarbakır	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %
	1 096 447	595 440	54.85	1 362 708	817 692	60.00	3.8	1 528 958	1 090 172	70.44	3.4	1.654.196	1.598.232	90.01	4.02
Gaziantep	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %
	1 010 396	738 245	71.94	1 285 249	1 009 126	78.52	3.7	1 700 763	1 501 566	87.00	2.0	1.931.836	1.876.987	94.07	2.08
Kilis	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %
	130 198	87 219	66.98	114 724	74 985	65 36	-1.5	123 135	85 923	68.00	2.4	130.655	95.876	76.18	2.9
Mardin	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %
	558 275	249 032	44.65	705 098	391 249	55.49	5.7	744 606	428 899	56.29	1.0	796.591	596.132	87.07	3.08
Siirt	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %
	243 435	110 221	45.24	263 676	153 522	58.22	3.9	300 695	181 410	59.69	1.9	320.351	225.341	65.07	2.12
Şanlıurfa	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %
	1 001 455	551 614	55.03	1 443 422	842 129	58.34	5.3	1 663 371	922 539	60.39	1.0	1.892.320	1.802.452	92.12	2.96
Şırnak	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı	Toplam	Kent	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı %
	262 006	125 264	42.74	353 197	211 328	54.33	6.9	430 109	269 494	58.76	2.8	490.184	290.03	66.41	2.89
Türkiye	56.473.035	33.656.275	58.01	67.803.927	44.006.274	64.90	3.3	73.772.988	56.222.356	78.76	2.8	78.741.000	72.404.000	92.01	3.13

Kaynak:1- DİE(GNS-Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak)2000: 61, 55, 59,55 2-TÜİK (ADNKS-Adıyaman Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) 2010: 21, 46, 28, 30-31,48,39,42,44,47 3-DİE (GNS-Türkiye), 2000:61, 55, 4-TÜİK (ADNKS) 2010: 21, 5-2010-2015 ADNS

Tablodaki verilerden değerlendirildiğinde; 1990-2000 tarihleri arasında Adıyaman'da kentleşme hızı Türkiye'deki kentleşme hızından fazla olmuştur. 1990-2000 tarihleri arasında Türkiye'de kentleşme hızı % 3.4 olmasına karşılık Adıyaman'da kentleşme hızı % 5.3 olmuştur. Adıyaman'da 1990'da genel kentleşme oranı % 42.2 iken Türkiye'de kentleşme oranı % 58.01'dır. 2010 yılında Adıyaman'da kentleşme oranı % 58 ile Türkiye'deki kentleşme oranına (58.7) paralel artış gösterirken, 2015 yılında % 60 Adıyaman'ın kentleşme oranı Türkiye'de % 92 olan kentleşme oranının çok altında kalmıştır.

1990-2000 arası dönemde Batman'da kentleşme hızı % 5.7 ile Türkiye'de % 3.4 olan kentleşme hızından çok fazla olmuştur. 2000-2010 tarihleri arasında Batman genelinde kentleşme hızı % 2.3 ile Türkiye'de kentleşme hızına (% 2.8) yakın artış göstermiştir. 1990'da Batman'da genel kentleşme oranı % 56.18 ile Türkiye kentleşme oranına yakın artış göstermiştir. 2010 yılında Batman'da genel kentleşme oranı % 71.88 ile Türkiye'deki ortalama kentleşme oranının (78.7) altında kalırken 2015 yılında % 77 olan kentleşme oranı Türkiye'de % 92 olan kentleşme oranının altında kalmıştır.

1990-2000 tarihleri arasında Diyarbakır'da genel kentleşme hızı % 3.8 ile Türkiye'deki kentleşme hızının üstünde gerçeklemiştir. 2000-2010 tarihleri arasında Diyarbakır'da genel kentleşme hızı % 3.4 ile Türkiye'de % 2.8 olan kentleşme hızından daha fazla olmuştur. 1990'da Diyarbakır'da % 54.85 olan kentleşme oranı Türkiye'deki ortalama kentleşme oranına (59.01) yakın düzeydedir. 2000 yılında Diyarbakır'da % 60 olan kentleşme oranı 2010 yılında % 70.44 olmuştur. Aynı tarihlerde Türkiye'de ortalama % 64.90 ve % 76.20 olan kentleşme oranı Diyarbakır'daki kentleşme oranından yüksektir. 2015 yılında Diyarbakır'da % 90.01 olan kentleşme oranı Türkiye'de % 92.01 olan kentleşme oranına yakın artış göstermiştir.

Gaziantep genelinde kentleşme hızı 1990-2000 tarihlerinde % 3.7 ile Türkiye'deki kentleşme hızından daha fazla artış göstermiştir. Gaziantep 1990'da % 71.94 kentleşme oranı ile Türkiye'deki kentleşme oranının (59.01) çok üstünde bulunmaktadır. Gaziantep'te 2000 yılında % 78.52 olan ortalama kentleşme oranı 2010 yılında % 87.00 olarak Türkiye'deki kentleşme oranının üstünde gerçekleşmiştir. 2015 yılında Gaziantep'te % 95 civarında olan kentleşme oranı aynı tarihte Türkiye'de % 92 olan kentleşme oranının üzerinde gerçekleşmiştir.

1990-2000 tarihleri arasında Kilis'te kentleşme hızı negatif (-1.5) olmuştur. Ancak 2000-2010 tarihleri arasında Kilis Polateli ilçesinde % 4.7 kentleşme hızı ile Türkiye'deki kentleşme hızından daha fazla artış göstermiştir. 1990'da Kilis genelinde kentleşme oranı % 66.98, 2000 yılında % 65.36, 2010'da % 68'dir. Oysa aynı tarihlerde Türkiye'de kentleşme oranı % 58, % 64 ve %78 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında Türkiye genelinde % 92.01 olan kentleşme oranına karşılık Kilis'te % 76 olarak Türkiye'de genel kentleşme oranının altında gerçekleşmiştir.

1990-2000 tarihleri arasında Mardin'de kentleşme hızı % 5.7 artış göstererek Türkiye'deki kentleşme hızından daha fazla olmuştur. Mardin'de 1990'da ortalama kentleşme oranı % 44.65 olarak Türkiye'deki kentleşme oranından çok düşük olmuştur. Mardin'de 2000 yılında % 55.49 olan kentleşme oranı 2010 yılında % 56.29'a yükselmiştir. 2015 yılında Türkiye'de % 92.01 olan kentleşme oranı aynı tarihte Mardin'de % 87 olarak gerçekleşmiş ve Türkiye'deki genel kentleşme oranının altında kalmıştır.

1990-2000 tarihleri arasında Siirt'te kentleşme hızı % 3.9 ile Türkiye'deki kentleşme hızından biraz fazla artış göstermiştir. 1990'da Siirt genelinde kentleşme oranı % 45.24 iken, 2000 yılında % 58.22, 2010'da % 59.68 olmuştur. Siirt'teki bu kentleşme oranları aynı tarihlerde Türkiye'deki ortalama kentleşme oranından düşüktür. 2015 yılında Türkiye genelinde kentleşme oranı % 92.01 olmasına karşılık Siirt'te % 65 olmuş ve Türkiye kentleşme oranının çok altında kalmıştır.

1990-2000 tarihleri arasında Şanlıurfa'da genel olarak kentleşme hızı % 5.6 ile Türkiye'deki kentleşme hızından (% 3.3) fazla artış olmuştur. 2010 ve 2015 verilerine göre Şanlıurfa'da kentleşme hızı ‰o 1.0 ile ‰o 2.96 olarak aynı tarihte Türkiye'deki kentleşme hızına yakın artış göstermiştir. Şanlıurfa'da 1990 yılında genel kentleşme oranı % 55.03 iken, 2000 yılında % 58.34, 2010 yılında % 60. 39 olmuştur. Oysa aynı tarihlerde Türkiye'de kentleşme oranı % 58, % 64 ve % 78 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında Şanlıurfa'da kentleşme oranı % 92 ile Türkiye'de kentleşme oranına yakın artış göstermiştir.

1990-2000 tarihleri arasında Şırnak'ta kentleşme hızı % 6.9 ile Türkiye'deki kentleşme hızının 2 katından fazla artış göstermiştir. 1990 yılında Şırnak'ta ortalama kentleşme oranı % 42.74, 2000 yılında % 54.33, 2010'da % 58.76 olmuştur. Oysa aynı tarihlerde Türkiye'de kentleşme oranı % 58, % 64 ve % 78 olarak gerçekleşmiştir. Şırnak'taki bu kentleşme oranları aynı tarihlerde Türkiye'deki ortalama kentleşme oranından çok düşüktür. 2015 yılında Türkiye'de kentleşme oranı % 92.01 olmasına karşılık aynı tarihte Şırnak'ta % 66 olan kentleşme oranı Türkiye'ye göre çok düşük kalmıştır.

Genel olarak tablodaki veriler değerlendirildiğinde GAP Bölgesinde kentleşme hızı 1980 yılına kadar inişli-çıkışlı olmasına karşılık 1980'den sonra GAP'ın uygulanmaya geçirilmesiyle birlikte sürekli artış göstermiştir. 1980'de Türkiye'nin kentleşme hızı % 4.4 olmasına karşılık GAP Bölgesinde kentleşme hızı % 5.9 olmuştur. 1990'da % 7.2 olan Türkiye'nin kentleşme hızına karşılık GAP Bölgesinde kentleşme hızı % 7.3, 2000'de % 3.1 olan Türkiye'nin kentleşme hızına karşılık GAP Bölgesinde kentleşme hızı % 4.5 olmuştur. 2010 yılında GAP Bölgesinde kentleşme hızı Türkiye'deki kentleşme hızının biraz altında kalmıştır. Bu durumu bölgedeki kentlerde sanayileşme ve istihdam alanının olmamasından dolayı bölge dışına göç vermekle açıklanabilir. Görüldüğü gibi 1980'den sonra GAP Bölgesinde kentleşme hızı hem genel olarak hem de metropol kentler düzeyinde Türkiye'deki kentleşme hızından daha fazla olmuştur. Kısaca GAP projesinin hayata geçirilmesiyle bölgede hızlı bir kentleşme süreci başlamıştır.

GAP'IN UYGULANMASIYLA BİRLİKTE BÖLGEDE KENT VE BELEDİYE SAYISINDAKİ GELİŞME

1980'de bölgede il ve ilçe merkezi olarak 58 kent bulunmasına karşılık 1980'li yıllardan itibaren GAP'ın hayata geçirilmesiyle birlikte 1990'da kent sayısı 75'e çıkmıştır (DİE, 1990: 24-36). 1990 75 olan kent sayısı 2000 yılında 78 olmuştur (DİE, 2000: 59-66). 2010 yılında GAP Bölgesinde kent sayısı 80 olmuştur (TÜİK, 2010: 21-47). Bu verilerden de anlaşıldığı gibi 1980'li yıllardan itibaren GAP'ın uygulamaya konulmasıyla birlikte bölgede kent sayısında artış olmuş ve bu tarihten itibaren bölgede hızlı kentleşme sürecine girildiği gösterilmektedir.

GAP Bölgesinde 1980'li yıllarda başlayan hızlı kentleşme süreci büyük kentlerin çok hızlı ve ani olarak daha da büyümesine yol açmıştır. Örneğin, Diyarbakır'ın Kayapınar Beldesi 1991'de belediyelik olduğunda 3 bin nüfusu vardı. 2010 ADNKS sonuçlarına göre bu belediyenin nüfusu 70 bini geçerek kısa sürede ani ve aşırı şekilde nüfus artışı gösteren kentlerden birisi olmuştur (http://www.diyarbakirkayapinar.bel.tr/ky/kayapinar/tarihce). Başka bir örnek vermek gerekirse; 1994'te Şanlıurfa'nın Karaköprü beldesinde belediye teşkilat kurulduğunda nüfusu sadece 4 bin idi. 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Karaköprü beldesinin nüfusu 70 bini geçmiştir (http://www.sanlıurfakarakopru.bel.tr.bel.tr/kr/karaköprü/tarihce). Bölgenin metropol kentleri olan Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'nın nüfusu 1980'den 2010 kadar 3-4 kattan fazla artış göstermiştir (Özer, 2000: 61).

1980-2010 tarihleri arasında GAP Bölgesinde hızlı kentleşme sürecinde nüfusu 100 binin üzerinde olan büyük kentlerde 3-4 kat nüfus artışı olmuştur. 1980-2010 tarihleri arasında GAP Bölgesinde vilayet konumundaki kentlerde (il) nüfus 3-4 kat artış göstermiştir. 1980-2010 tarihleri arasında Adıyaman merkezin nüfusu 53 binden202 bine (4 kat), Batman'ın nüfusu 86 binden 325 bine (4 Kat), Diyarbakır'ın nüfusu 235 binden 843 bine (3.5 kat), Gaziantep'in nüfusu 374 binden 1 milyon 324 bine (3.5 kat), Mardin'in nüfusu 19 binden 55 bine (3 kat), Siirt'in nüfusu 42 binden 127 bine (3 kat), Şanlıurfa'nın nüfusu 147 binden 498 bine (3.5 kat) çıkarak her il 3-4 kat artış göstermiştir (DİE, 1980: 2-6, TÜİK, 2010: 22). Görüldüğü gibi GAP Bölgesinde vilayet konumundaki kentlerde Güneydoğu Anadolu Projesinin hayata geçirilmesinden sonra 30 yılda 3 ila 4 kat arasında nüfus artışı olmuştur. Görüldüğü gibi 1980'li yıllardan itibaren hem kent sayısında hem de kentlerin nüfusunda artış olmuştur. Güneydoğu

Anadolu Projesinin uygulamaya konulmasıyla birlikte GAP Bölgesinde belediye sayısı bakımından sürekli artış olmuştur.

GAP'ın uygulanmaya başladığı 1990'lı yılların başında bölgede 161 olan belediye sayısı 2008 yılında 180'ne, 2010 yıllarında 195'e çıkmıştır (http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/cevre--fiziksel-gelisme-ve-yerel-yonetimler/altyapi/altyapi/belediye-sayisi). GAP bölgesinde hem kent sayısındaki artıştan hem de belediye sayısındaki artıştan anlaşıldığı gibi Güneydoğu Anadolu Projesinin hayata geçirilmesi kent sayısının ve kent nüfusunun artışı bakımından kentleşmeye olumlu etki etmiştir.

ÇUKUROVA BÖLGESEL KALKINMA PROJESİ VE KENTLEŞMEYE ETKİSİ

Çukurova Bölgesi Kalkınma Projesi Adana, Mersin, Hatay ve 1990'lı yıllarda siyasi sebeplerle il statüsüne kavuşturulan Osmaniye illerini ilçeleriyle birlikte kapsamaktadır. Alan olarak Türkiye topraklarının yaklaşık % 5'ine denk gelen (% 4.93) Çukurova bölgesi kalkınma projesi söz konusu illerin merkez ilçeleriyle birlikte 41 ilçeyi kapsamaktadır. Alan olarak 38.505 km kareyi kaplayan Çukurova bölgesi coğrafi, tarım, ticaret, turizm ve sanayi bakımından çok elverişli bir bölgedir (Tek, 1999: 145). 4. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansında sunulacak olan bu kısa çalışmada Çukurova Bölgesi Kalkınma Projesi kapsamındaki bütün kentlerde söz konusu projenin hayata geçirilmesinden sonra kentsel gelişme ve kentleşme oranı tek tek kentler bazında ele alınamayacağından sadece il düzeyindeki kentlerde kentsel gelişme ve kentleşme oranı ele alınmıştır. 1960'lı yıllarda uygulamaya konulan Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesi hem bölgeye hem de ülkeye büyük katkılar sağlamıştır. Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesi kapsamında öncelikli olarak öngörülen sanayi bitkisi pamuk her ne kadar 1990'lı yıllardan itibaren üretilmemeye başlanmışsa da sulu tarım yapılmaya devam edilmektedir.

Tablo 2: Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesinin Uygulanmasından Sonra Adana İlinin Kentsel Nüfus Gelişimi ve Kentleşme Oranı

Yıllar	Toplam Nüfus	Kent Nüfus	Kır Nüfusu	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı ‰
1960	760.808	334.039	426.764	43.91	6.75
1965	902.712	422.298	480.414	46.78	3.42
1970	1.035.377	525.608	509.709	50.55	4.37
1975	1.240.475	706.186	534.289	56.93	5.90
1980	1.485.743	842.845	642.898	56.73	3.53
1985	1.725	1.142.201	583.739	66.18	6.07
1990	1.934.907	1.350.339	584.568	69.79	3.34
2000	1.682.483	1.272.892	409.591	75.65	1.73
2010	2.085.225	1.580.039	505.132	83.27	1.20
2015	2.183.167	2.143.159	40.089	94.06	4.01

Kaynak: DİE 1960,DİE 1965, DİE 1970, DİE 1975, DİE 1980, DİE 1985, DİE 1990, DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2010-2015 ADNS verilerinden derlenmiştir.

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde 1960 yılında 334 bin olan Adananın kentsel nüfusü 1970'te 525 bine, 1980'de 842 bine çıkmıştır. Adana'da 1990'da 1.350 bin olan kentsel nüfus 2000 yılında 1.272 bine, 2010 yılında 1.580 bine 2015 yılında ise 2.143 bine çıkmıştır. 1960 yılında % 43.91 olan kentleşme oranı 1970'de % 50'ye, 1980 yılında %56'ya, 1990'da % 69.79'a, 2000 yılında % 75.65'e, 2010 yılında % 83, 2015 yılında % 94'e çıkmıştır. Adana'da 1960'ta ‰ 6.75 olan kentleşme hızı, 1970'te ‰ 4.37'e,

1980'de ‰o 3.53'e, 1990'da ise ‰o 3.34 olmuştur. Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesinin uygulama süresi olan bu süreçte Adananın kentleşme hızı aynı tarihlerde Türkiye'deki kentleşme hızından fazla olmuştur. Dolayısıyla Tablodaki verilerden anlaşıldığına göre Çukurova Bölgesel kalkınma projesinin hayata geçirilmesinden sonra Adana'da kent nüfusu, kentleşme oranı ve kentleşme hızı sürekli artmıştır.

Tablo 3: Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesinin Uygulanmasından Sonra Mersin İlinin Kentsel Nüfus Gelişimi ve Kentleşme Oranı

Yıllar	Toplam Nüfus	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı ‰o
1960	444.525	152.506	292.017	34.31	4.33
1965	511.273	189.382	321.891	37.04	5.25
1970	590.943	246.300	344.643	41.68	6.02
1975	714.817	332.900	381.917	46.57	4.86
1980	843.931	424.544	419.387	50.31	5.76
1985	1.034	566.419	467.666	54.77	6.58
1990	1.266	787.244	479.711	62.14	2.44
2000	1.508	955.563	552.669	63.35	2.70
2010	1.647.899	1.140.654	507.899	74.38	2.06
2015	1.745.221	1.721.221	34.788	93.6	1.78

Kaynak: DİE 1960, DİE 1965, DİE 1970, DİE 1975, DİE 1980, DİE 1985, DİE 1990, DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2010-2015 ADNS verilerinden derlenmiştir.

Tablodaki verilere bakıldığında 1960 yılında 152 bin olan Mersinin kentsel nüfusu 1970'te 246 bine, 1980'de 424 bine, 1990'da 787 bine çıkmıştır. Mersin'de kentsel nüfus 2000 yılında 955 bine, 2010 yılında 1.140 bine 2015 yılında ise 1.721 bine çıkmıştır. 1960 yılında % 34.31 olan kentleşme oranı 1970'de % 41.68'e, 1980 yılında %50.31'e, 1990'da % 62.14'e, 2000 yılında % 63.15'e, 2010 yılında % 74.38, 2015 yılında % 94'e çıkmıştır. Mersinde 1960'ta ‰o 4.33 olan kentleşme hızı, 1970'te ‰o 6.32, 1980'de ‰o 5.76, 1990'da ise ‰o 2.44 olmuştur. Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesinin uygulama süresinde Mersin'in kentleşme hızı aynı tarihlerde Türkiye'deki kentleşme hızından fazladır. Tablodaki verilerden anlaşıldığı gibi Çukurova Bölgesel kalkınma projesinin hayata geçirilmesinden sonra Mersin'de kent nüfusu, kentleşme oranı ve kentleşme hızı sürekli artmıştır.

Tablo 4: Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesinin Uygulanmasından Sonra Hatay İlinin Kentsel Nüfus Gelişimi ve Kentleşme Oranı

Yıllar	Toplam Nüfus	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı ‰
1960	441.209	167.885	273.324	38.05	5.21
1965	506.154	203.610	302.544	40.23	3.85
1970	591.064	242.052	349.012	40.95	3.45
1975	744.064	311.307	432.866	41.84	5.03
1980	856.271	366.550	489.721	42.81	3.26
1985	1.002.252	428.845	573.407	42.79	3.13
1990	1.109.754	531.707	578.047	47.91	4.30
2000	1.197.139	591.845	605.654	49.40	1.49
2010	1.480.571	611.545	869.026	56.42	2.61
2015	1.533.507	1.480.702	53.297	92.01	3.02

Kaynak: DİE 1960, DİE 1965, DİE 1970, DİE 1975, DİE 1980, DİE 1985, DİE 1990, DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2010-2015 ADNS verilerinden derlenmiştir.

Tablodaki verilere göre 1960 yılında 167 bin olan Hatayın kentsel nüfusu 1970'te 242 bine, 1980'de 366 bine, 1990'da 531 bine çıkmıştır. Hatay'da kentsel nüfus 2000 yılında 591 bine, 2010 yılında 611 bine 2015 yılında ise 1.480 bine çıkmıştır. 1960 yılında % 38.05 olan kentleşme oranı 1970'de % 40.95'e, 1980 yılında %42.81'e, 1990'da % 47.91'e, 2000 yılında % 49.40'a, 2010 yılında % 56.42'e, 2015 yılında % 92'e çıkmıştır. Hatay'da 1960'ta ‰ 5.21 olan kentleşme hızı, 1970'te ‰ 3.45, 1980'de ‰ 3.26, 1990'da ise ‰ 4.30 olmuştur. Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesinin uygulamasına paralel Hatay'ın kentleşme hızı aynı tarihlerde Türkiye'deki kentleşme hızından fazla olmuştur. Tablodaki verilere bakıldığında Çukurova Bölgesel kalkınma projesinin hayata geçirilmesinden sonra Hatay'da kent nüfusu, kentleşme oranı ve kentleşme hızı sürekli artmıştır.

Tablo 5: Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesinin Uygulanmasından Sonra Osmaniye İlinin Kentsel Nüfus Gelişimi ve Kentleşme Oranı

Yıllar	Toplam Nüfus	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu	Kentleşme Oranı %	Kentleşme Hızı ‰
1990	174.875	122.307	52.504	67.41	4.30
2000	194.955	160.854	34.645	78.40	1.49
2010	479.221	259.614	220.515	82.37	2.61
2015	512.873	480.702	32.297	92.01	3.02

Kaynak: DİE 1990, DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2010-2015 ADNS verilerinden derlenmiştir.

Osmaniye 1990 yılında Adana ilinden ayrılmış il merkezi olan Adana'nın eski bir ilçesidir. Bu nedenle Osmaniye ile ilgili nüfus gelişimi ve kentleşme oranı 1990 yılı esas alınarak hesaplanmıştır. Tablodaki verilerden anlaşıldığına göre 1990'da 122 bin olan kentsel nüfus 2000 yılında 160 bine, 2010 yılında 259 bine 2015 yılında ise 480 bine çıkmıştır. 1990'da % 67.41 olan kentleşme oranı, 2000 yılında % 78.40'a, 2010 yılında % 78.40'a, 2015 yılında % 90'a çıkmıştır. Tablodaki veriler değerlendirildiğinde Çukurova Bölgesel kalkınma projesi Osmaniye ilinin kentsel nüfusunun gelişmesine ve kentleşme oranının yükselmesine etki etmiştir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Ülkemizde bölgesel kalkınma projeleri kentleşmeye etki etmektedir. Bölgesel kalkınma projeleri kent nüfusunun artması, kent sayısının artması, kentleşme oranının yükselmesi ve belediye sayısının artması bakımından kentleşmeye etki etmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi 1980'li yıllarda uygulamaya konulduğu zaman bölgede var olan kent sayısı be belediye sayısı artış göstermiştir. Yapılan araştırmada görüldüğü üzere Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamaya konulmadan önce bölge de il ve ilçe merkezi olarak 57 kent var iken projenin uygulanmaya konulmasına paralel olarak kent sayısında artış gerçekleşmiş; 2010 adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre GAP bölgesinde kent sayısı 80'e çıkmıştır. Dolayısıyla yapılan araştırmada görüldüğü gibi Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamaya konulmasıyla birlikte kent sayısında % 40'a yakın artış gerçekleşmiştir. Yapılan araştırmada görüldüğü gibi Güneydoğu Anadolu Projesinin uygulamaya konulmasıyla birlikte belediye sayısında da artış gerçekleşmiştir. 1990'lı yılların başında GAP bölgesinde 160 civarında belediye bulunmaktadır. 2000'li yılların başında 180 olan belediye sayısı 2010 adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine 195'e çıkmıştır. GAP bölgesinde kentleşme oranında meydana gelen artışa benzer artış Çukurova Bölgesinde de gerçekleşmiştir. Yapılan araştırmada da görüldüğü gibi 1980-2010 tarihleri arasında GAP Bölgesinde vilayet konumundaki kentlerde (il) nüfus 3-4 kat artış göstermiştir. Örneğin 1980-2010 tarihleri arasında Adıyaman merkezin nüfusu 53 binden202 bine (4 kat), Batman'ın nüfusu 86 binden 325 bine (4 Kat), Diyarbakır'ın nüfusu 235 binden 843 bine (3.5 kat), Gaziantep'in nüfusu 374 binden 1 milyon 324 bine (3.5 kat), Mardin'in nüfusu 19 binden 55 bine (3 kat), Siirt'in nüfusu 42 binden 127 bine (3 kat), Şanlıurfa'nın nüfusu 147 binden 498 bine (3.5 kat) çıkarak her il 3-4 kat artış göstermiştir (DİE, 1980: 2-6, TÜİK, 2010: 22). Görüldüğü gibi GAP Bölgesinde vilayet konumundaki kentlerde Güneydoğu Anadolu Projesinin hayata geçirilmesinden sonra 30 yılda 3 ila 4 kat arasında nüfus artışı olmuştur. Görüldüğü gibi 1980'li yıllardan itibaren hem kent sayısında hem de kentlerin nüfusunda artış olmuştur. Tablodaki verilerden anlaşıldığına göre 1960 yılında 334 bin olan Adana'nın kentsel nüfus 1970'te 525 bine, 1980'de 842 bine, 1990'da 1.350 bine çıkmıştır. 1960 yılında 152 bin olan Mersin'in kentsel nüfusu 1970'te 246 bine, 1980'de 424 bine, 1990'da 787 bine çıkmıştır. 1960 yılında 167 bin olan Hatay'ın kentsel nüfusu 1970'te 242 bine, 1980'de 366 bine, 1990'da 531 bine çıkmıştır. İstatistiki verilerden anlaşıldığı gibi Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesinin uygulama sürecinde bölgede il merkezi düzeyindeki kentlerde nüfus 3 ila 5 kat arasında artış göstermiştir. Dolayısıyla hem Çukurova Bölgesel Kalkınma Projesi hem de Güneydoğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi uygulama sürecinde kent sayısı, belediye sayısı ve kent nüfusunun artışı bakımından kentleşmeye etki etmiştir.

KAYNAKÇA

KELEŞ, Ruşen: Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 2010
YAVUZ, Fehmi, KELEŞ, Ruşen, GERAY, Cevat: Şehircilik Sorunlar-Uygulama ve Politika, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973
İSBİR, Eyüp : Şehirleşme ve Meseleleri, Gazi Büro Yay., Ankara, 1991
İSBİR, Eyüp, AÇMA, Bülent: Kentleşme ve Çevre Sorunları, Anadolu Üni., Yay., Eskişehir, 2005
KELEŞ, Ruşen, HAMAMCI CAN : Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ank., 2002
MENGİ, Ayşegül, ALGAN, Nesrin,: Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürebilir Gelişme, AB ve Türkiye Örneği, Siyasal Kitabevi, Ank., 2003
YILDIZ, Engin: Gecekondu Sineması, Doruk Matbaacılık, İst., 2008
PEYNİRCİOĞLU, Nevin, ÜSTÜNIŞIK, Belma: Kentsel Gelişmenin Yönlendirilmesi Açısından Belediyeler ve Konut Üretimi , DPT Yay., Ank., 1994
TANERİ, Ergün : Bölge Planlama, YÜ Yayını, No: 186, Doğan Matbaası, İst., 1986
TEKELİ, İlhan: Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Kitabevi, Ankara, 2001
TEKELİ, İlhan: Bölge Planlama Üzerine, İTÜ Matbaası, Gümüşsuyu, İst., 1972
SAKMAN, Erdoğan, SORAL, Erdoğan : Bölgesel Planlama, DPT-İPD Yurtiçi Çalışmalar Servisi Ank.,1966
KARAER, Tacettin, ÖKTEM M. Kemal: "Güney Doğu Anadolu Projesinin Yönetsel Boyutu Üzerine", Amme İdaresi Dergisi, C: 21, Sayı:2, Ankara, 1988
EROL, Mehmet: "GAP Nedir?, Neredir? Amaçları Nedir?", GAP İşletme, İktisat, Finans Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Şanlıurfa, 1999
BULUT, Yakup: GAP Bölgesinde Kentleşme, Nobel Yay., Ank., 2005
AKIN, Emine: Bir Bölgesel Kalkınma Yönetimi Olayı : GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı" Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, TODAİE, Ankara, 1999
GAP: GAP Hareket Planı, GAP Yay., Ank., 1993
GÜMGÜM, Bahattin: "GAP İle Oluşabilecek Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri", GAP'ın Ekolojiye ve Tarıma Etkileri, TÇV Yay. Ank., 1997
DAĞLI Bekir:"GAP'ın Getirecekleri", GAP İşletme, İktisat, Finans Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Şanlıurfa, 1999
ÇADIRCI, Ali : " GAP Enerji ve Sosyal Sektörler", GAP İşletme, İktisat, Finans Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Şanlıurfa, 1999
ELMAS, Gülen: Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler AB ve Türkiye, Nobel Yay., An., 2001
FİDANCI Yasin: "GAP Altyapı, Ulaşım, Tarım", GAP İşletme, İktisat, Finans Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Şanlıurfa, 1999
GAP: 2010 Yılı Faaliyet Raporu, GAP Yay., Ank., 2010
http://www.nufusu.com/il/adana-nufusu/erişim: 01.06.2017
http://www.nufusu.com/il/adıyaman-nufusu/erişim: 07.06.2017
http://www.nufusu.com/il/batman-nunfusu/erişim: 10.06.2017
http://www.nufusu.com/il/diyarbakır-nufusu/erişim: 16.06.2017
http://www.nufusu.com/il/gaziantep-nufusu/erişim: 01.07.2017
http://www.nufusu.com/il/kilis-nufusu/erişim: 11.08.2017
http://www.nufusu.com/il/mardin-nufusu/erişim: 26.08.2017
http://www.nufusu.com/il/siirt-nufusu/erişim: 30.07.2017
http://www.nufusu.com/il/şanlıurfa-nufusu/erişim: 01.09.2017
http://www.nufusu.com/il/şırnak-nufusu/erişim: 04.09.2017
http://www.nufusu.com/il/mersin-nufusu/erişim: 13.06.2017
http://www.nufusu.com/il/hatay-nufusu/erişim: 21.06.2017
http://www.projedersi.com/index.php/bilim-kuetuephanesi/nedir/100-proje-nedir/erişim: 02.08.2017
http://www.dijitalders.com/icerik/1799/proje_nedir_nasil_yapilir.html/erişim:25.07.2017
http://www.girisimder.org.tr/proje-nedir/erişim:20.07.2017
http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/proje_yazma_egitimi-/erişim:01.08.2017

Analysis of Existing Enterprises in Elazig Business Development Center: Survey and SWOT Method

Elazığ İş Geliştirme Merkezindeki (İŞGEM) Mevcut İşletmelerin Analizi: Anket ve SWOT Yöntemi

Talha BAYIR[1]

Abstract - According to the statistics of the TUIK (2013), the number of registered industrial establishments in Elazig is 356. When we compared the Elazig industry with the other industries in Eastern Anatolia, it can be seen that Elazig is behind Malatya, Erzurum and Erzincan provinces. Erzurum (15,38%), Erzincan (11,42%) and Elazig (10,22%) follow Malatya in the Eastern Anatolia Region with 29,85% share respectively. These figures show that Elazig is relatively behind in terms of socio-economic development and competitiveness and that the economic structure of SMEs is needed to invest in the region in order to increase competitive power. Elazig Business Development Center (ISGEM) aims to strengthen entrepreneurship and local economy in the context of business incubation concept and aims to contribute to the economic development of the region and to ensure that many companies carry out their activities under better conditions. In our study, in-depth individual business analyzes including quantitative and qualitative methods were conducted through face-to-face interviews with the authorities of the 25 companies included in the current ISGEM. The study consists of two phases; a pilot test was applied to the present ISGEM manager at the first stage and a questionnaire consisting of open-ended questions was developed in line with the improvement areas identified during the test. Interviews were held with manager of entreprises and related questionnaire was applied subsequently. In the second stage, SWOT analyzes were carried out on current entreprises by passing the quantitative and qualitative data collected. In this direction, it is planned to assess the current occupational status of the tenants and identify the problems / obstacles, low performance areas and improvement needs. Thus, the general comments and suggestions obtained from each Individual Business Analysis (BIA) are reflected in the core of the study.

Keywords: Entrepreneurship, Business Development Centers, Enterprises Incubators, Survey Method, SWOT Analysis

Özet - TÜİK (2013) verilerine göre Elazığ ilinde kayıtlı sanayi kuruluşlarının sayısı 356' dır. Elazığ sanayisini Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki diğer illerin sanayileriyle kıyasladığımızda, Elazığ'ın Malatya, Erzurum ve Erzincan illerinin gerisinde olduğunu görülebilmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde %29,85 pay ile birinci sırada olan Malatya'yı sırasıyla Erzurum (%15,38), Erzincan (%11,42) ve Elazığ (%10,22) izlemektedir. Bu rakamlar Elazığ'ın sosyo-ekonomik kalkınma ve rekabet gücü bakımından nispeten geride kaldığını ve KOBİ'lerin ekonomik yapısını, rekabet gücünü artırmak için bölgede yatırım yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. İş kuluçka konsepti çerçevesinde yerel ekonomiyi ve girişimciliği güçlendirmeyi amaçlayan Elazığ İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) birçok şirketin daha iyi şartlarda faaliyetlerini yürütmesini sağlamak ve bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Çalışmamızda mevcut İŞGEM bünyesinde yer alan 25 şirketin yetkilileri ile yüz yüze görüşmeler yoluyla, nicel ve nitel yöntemleri içeren derinlemesine bireysel işletme analizleri yapılmıştır. Çalışma iki aşamadan oluşmaktadır; ilk aşamada mevcut İŞGEM yöneticisine bir pilot test uygulanmış ve test sırasında tespit edilen iyileştirme alanları doğrultusunda açık uçlu sorulardan oluşan bir anket geliştirilmiştir. Daha sonra işletme yöneticileri ile görüşmeler yapılarak ilgili anket uygulanmıştır. İkinci aşamada ise toplanan nicel ve nitel veriler gözden geçirilerek, mevcut işletmelerin GZFT (SWOT) analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda kiracıların mevcut iş durumlarını değerlendirmek ve karşılaşılan sorunları/engelleri, düşük performans alanlarını ve iyileştirme ihtiyaçlarını tanımlanması planlanmıştır. Böylece her bir Bireysel İşletme Analizi'nden (BİA) elde edilen genel yorum ve öneriler çalışmanın ana temeline yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, İşletme Kuluçkaları, İŞGEM, Anket Yöntemi, GZFT (SWOT) Analizi

[1] Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi, Şırnak, Türkiye, talhabayir@sirnak.edu.tr

GİRİŞ

Küçük işletmelerin desteklenmesine yönelik uygulamalar her geçen gün artmaktadır. Bu kapsamda KOBİ Politikaları, Bölgesel Politikalar, Bilim-Teknoloji İnovasyon Politikalarında küçük işletmelerin yerel, bölgesel ve ulusal ekonomik gelişimleri için politikalar uygulamaya koyulmaktadır. Bunu nedenleri arasında küçük işletmelerin pek çoğunun kuruluşlarının ilk yıllarında başarısız olmaları ve hayatta kalmayı başaramamaları yatmaktadır. Bu amaçla işletmelerin gelişiminin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması adına ortaya konan uygulamalardan birisi olan "işletme kuluçkaları" her geçen gün yaygınlaşmaktadır (Sungur ve Dulupçu, 2013: 2).

Türkiye için yeni bir kavram olarak, 2000'li yılların başından itibaren kullanılmaya başlanan iş kuluçkaları, sosyal nitelikli bölgesel gelişme araçları içerisinde ve bölgesel gelişme politikasının gerçekleştirilmesinde yeni bir kalkınma aracı olarak benimsenmiştir. Ülkemizdeki iş kuluçkaları ise girişimciliği özendirmek suretiyle uygun çevre ve piyasa koşulları oluşturarak yeni kurulan girişimleri çeşitli hizmetlerle desteklemek ve böylece yerel istihdam ve ekonomik zenginlik yaratmak üzere kurulmuş "İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM)" biçiminde kabul görmektedir (Turan ve Çicek, 2011: 13).

İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM) ile yeni girişimcilerin arttırılması, ilgili işletmelerin gelişim süreçlerini hızlandırmak ve sürdürülebilir kılmak amaçlanmaktadır. Bu uygulamalar sayesinde sağlanan birtakım desteklerle kurulan işletmelerin, ilk yıllarını başarılı bir şekilde atlatmalarını ve sürdürülebilir kılınmaları hedeflenmektedir (Karaöz, vd., 2012: 2).

Bu çalışmanın ilk aşamasında uygulanacak olan anket yöntemi sonrası elde edilen veriler GZFT (SWOT) analizine tabi tutulacaktır. İşletmelere yapılan bu analiz sonucu; işletmelerin rekabetçi bir yapı sağlayan çevresel faktörler ile rekabetçi yapıdan uzaklaştıran olumsuz yönde çevresel faktörleri belirlenerek, işletmenin lehine kullanabilecek politikalar ve stratejiler geliştirecek önerilerde bulunmak çalışmanın temel amaçlarını oluşturmaktadır.

TRB 1 Bölgesi ve Elazığ'daki Mevcut Durum

TRB1 Bölgesini oluşturan Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illeri, Yukarı Fırat havzasını kapsamaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan Elazığ, doğusunda Bingöl, batısında Malatya, güneyinde Diyarbakır ve kuzeyinde ise Tunceli ile komşu olup merkezi konumu itibariyle kalkınma ve gelişme için bölgedeki en elverişli şehirlerden birisidir. Şekil 1'deki gibi Elazığ, Malatya, Bingöl ve Tunceli illerini kapsayan TRB1 Bölgesi, Türkiye genelinde GSYH' nın % 1,3'üne katkıda bulunmaktadır (Öztop, ve diğerleri, 2014: 22).

Şekil 1: TRB1 ve Düzey 2 Bölgeleri

Kaynak: (Öztop, ve diğerleri, 2014: 22).

TRB1 Bölgesi 1.673.852 nüfusu, tarıma uygun arazi ve iklim koşulları, özellikle gıda ve tekstil kollarında gelişmekte olan sanayisi, mermer, krom, demir ve bakır başta olmak üzere yer altı kaynakları, tarihi ve turistik değerleri ve su-enerji varlıkları ile ülkemiz katma değeri içindeki payına göre 26 düzey arasında 20. sırada yer almaktadır. Limanlardan ve sınır bölgelerinden uzak, iç kesimlerde olmanın dezavantajını yaşayan TRB1 Bölgesi illerinin değişik çalışmalarla ortaya konmuş sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri Tablo 1'de verilmiştir. TRB1 Bölgesi kendi içerisinde gerek gelişmişlik düzeyi, gerekse öne çıkan sektör ve potansiyeller bakımından oldukça heterojen bir yapıya sahiptir. 2011 yılı sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi sıralamasına göre bölge illerinden Bingöl 72, Elazığ 39, Malatya 42 ve Tunceli 58 şeklinde konumlanmaktadır (Öztop, ve diğerleri, 2014: 23).

Tablo 1: TRB1 Bölgesi Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri

	Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi (2003)	Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi (2011)	Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi (2010, KTÜ)	Rekabetçilik Endeksi (URAK, 2009-2010)	İllerin ve Bölgelerin Rekabet Gücü Analizi (2010, İTÜ)
Bingöl	76	72	75	71	5. Grup (gelişime dirençli)
Elazığ	36	39	46	27	4.Grup (gelişime dirençli)
Malatya	41	42	47	28	4.Grup (gelişime dirençli)
Tunceli	52	58	63	74	5. Grup (gelişime dirençli)

Kaynak: (Öztop, ve diğerleri, 2014: 23).

Bölge içindeki gelişmişlik farkları sadece iller düzeyinde değil, ilçeler düzeyinde de bariz bir şekilde gözlenmektedir. 562.703 nüfuslu Elazığ, enerji, madencilik ve tarım alanlarındaki kamu ve özel sektör yatırımlarının yanı sıra, eğitim ve kültür alanlarından seçilmiş bir cazibe merkezidir. TÜİK (2010) verilerine göre Elazığ ilinde kayıtlı sanayi kuruluşlarının sayısı 356 ve istihdam edilen kişi sayısı ise 17.000'dir. Elazığ sanayisini Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki diğer illerin sanayileriyle kıyasladığımızda, Elazığ'ın Malatya, Erzurum ve Erzincan illerinin gerisinde olduğunu görülebilir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde %29,85 pay ile birinci sırada olan Malatya'yı sırasıyla Erzurum (%15,38), Erzincan (%11,42) ve Elazığ (%10,22) izlemektedir. Bu rakamlar Elazığ'ın sosyo-ekonomik kalkınma ve rekabet gücü bakımından nispeten geride kaldığını ve KOBİ'lerin ekonomik yapısını, rekabet gücünü artırmak için bölgede yatırım yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu gösteriyor. Girişimciliği güçlendirmeyi amaçlayan İŞGEM projelerinin, birçok şirketin daha iyi şartlarda faaliyetlerini yürütmesini sağlamanın yanı sıra, bölgenin ekonomik kalkınmasına da katkıda bulunması beklenmektedir. Bu doğrultuda geliştirilecek olan girişimcilik, eğitim, küçük işletme geliştirme gibi hizmetlerin girişimcilerin operasyonel verimliliğini artırmada önemli bir rol oynaması beklenmektedir.

İşletme Kuluçkaları ve İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM)

Küçük ve yeni girişimlerin desteklenmesine yönelik olarak; vergi teşvikleri, finansal destekler, teknoloji desteği gibi farklı politikalar uygulanmaktadır. Yeni kurulan işletmeler için danışmanlık, başlangıç sermayesi, teknolojik yenilik destekleri gibi uygulamaları da bu tür politikalar arasında sayılabilmektedir. Söz konusu uygulamalardan birisi olan "işletme kuluçkaları" uygulamaları genel olarak, yeni girişimlerin teşvik edilmesine ve desteklenmesine, istihdamın arttırılmasına ve işsizliğin azaltılmasına, yerel/bölgesel ve ulusal bazda AR-GE ve inovasyon kapasitesinin arttırılmasını amaçlamaktadır (Karaöz, vd., 2012: 4).

Hackett ve Dilts (2004)'e göre iş kuluçkası; "iş ile ilgili paylaşılan hizmetler ve destekler sunarak girişimlerin ilk dönem gelişimini kolaylaştıran çabaların bütünü" şeklinde tanımlanmaktadır. Genel olarak ele alındığında iş kuluçkası kavramı; düşük maliyetli, mülkiyet temelli destekler ile yeni girişimlerin geliştirilip, büyütülmesine yönelik destekleri sağlayan uygulamalardır. İş kuluçkalarının amaçları arasında; girişim yaratma ve girişimlerin sürdürülebilirliğini sağlama, girişimcilik iklimi yaratma, yerel ve bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlama, üniversite araştırmalarının ticarileştirilmesini sağlama, girişimlerin teknoloji kapasitelerini arttırma gösterilebilmektedir (Turan ve Çicek, 2011: 16).

Kuluçka kavramı 1959'da New York Batavia Endüstri Merkezi açıldığından beri dünya gündemindedir. Modern anlamda ilk işletme kuluçkaları Amerika'da ortaya çıkmıştır (Güner ve Korkmaz, 2011: 48). İş kuluçkalarının ABD'de 1950'lerde ilk ortaya çıkışından sonra OECD ülkelerinde de kabul görmüştür. 1970'lerin sonlarına doğru ABD ve OECD ülkelerindeki iş kuluçkaları, yenilikçi ve teknoloji temelli firmaların ortaya çıkışını hızlandırarak bölgesel ve ulusal rekabeti geliştirmeye katkıda bulunmuşlardır (Turan ve Çicek, 2011: 15). 1990'ların başında kuluçkaların temel amacı, girişimcilik, inovasyon, istihdam yaratma ve büyümeyi teşvikken, 1990'lı yılların ortalarında ise belirli endüstrilerde ya da belirli teknoloji türlerinde odaklanan uzmanlaşmış kuluçkalar ortaya çıkmıştır. Bu tür kuluçkalar çoğunlukla üniversiteler veya özel sektör örgütleri tarafından oluşturulan yüksek teknolojiye sahip girişimlerdir (Güner ve Korkmaz, 2011: 48-49).

Türkiye'de işletme kuluçkası tanımlamasına uyan üç yapılanma olduğu görülmektedir. Bunlar; Duvarsız Teknoloji İnkübatörleri (DTİ), Teknoloji Geliştirme Merkezleri (TEKMER) ve İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM)'dir. Türkiye'de ilk defa 1997 yılında gündeme gelen İŞGEM'ler, yerel kalkınma ve girişimcilik geliştirme modeli olarak ortaya çıkmışlardır. KOSGEB (2017) Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları'na göre İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM); "bünyesinde barındırdığı işletmelere, işletme geliştirme koçluğu, destek ağlarına ulaşım, finans kaynaklarına erişim imkânı, uygun koşullarda iş yeri mekânı, ortak ofis ekipmanı, ofis hizmetleri gibi hizmetler sunarak işletmelerin en kırılgan oldukları ilk yıllarını sağlıklı bir şekilde aşmalarını ve büyümelerini sağlamak amacıyla kurulan ve işletilen, İşletme Kuluçkası veya İşletme Fidanlığı olarak da adlandırılan merkezler" olarak tanımlanmaktadır (Sungur ve Dulupçu, 2013: 8). İŞGEM'lerin amaçları arasında; yerel ekonomiyi güçlendirmek, gelir sağlamak, girişimcilik iklimini geliştirmek, işletme destekleri sunmak, istihdam yaratmak ve özelleştirme politikalarını desteklemek gösterilebilmektedir (Turan ve Çicek, 2011: 16).

Amerika Birleşik Devletlerinde 1950'lerin sonu 1960'lı yıllarda kurulmaya başlayan İŞGEM'lerin sayısı 1980'li yıllarda 100 den az iken 2000'li yıllarda 1000 civarına ulaşmıştır. Avrupa'da ilk İŞGEM'ler 1990'lı yıllarda UNDP (Birleşmiş Milletler Gelişim Programı) teknik yardımları ile kurulmuştur. Türkiye'de ise İŞGEM'lerin kuruluşları ilk 1997 yılında gündeme gelmiştir. Bu İŞGEM'ler, girişimcilerin sadece AR-GE faaliyetlerine destek olmak üzere tamamen KOSGEB bütçesinden finanse edilmesi temeline dayanmaktadır. İŞGEM'ler faaliyette bulundukları bölgeye, sektöre ve kuruluş amacına göre farklılıklar göstermektedir (Güner ve Korkmaz, 2011: 49-50).

METODOLOJİ

Araştırmanın Amacı

Elazığ İŞGEM'in mevcut 25 kiracı işletmesiyle ile yüz yüze görüşmeler yoluyla, nicel ve nitel yöntemleri içeren derinlemesine bireysel işletme analizleri gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda temel amaçlar; kiracıların mevcut iş durumlarını değerlendirmek, sorunları/engelleri, düşük performans alanlarını ve iyileştirme ihtiyaçlarını tanımlamaktır. Çalışmada uygulanacak olan anket yöntemi sonrası elde edilen veriler GZFT (SWOT) analizine tabi tutulacaktır. Yapılan analizler sonrası tespit edilen fırsatlarla, işletmelerin rekabetçi bir yapıya bürünebilmesi için avantaja çevirebileceği çevresel faktörleri belirlemek, tehditler ile işletmelere dezavantaj sağlayan ve rekabetçi yapıdan uzaklaştırıp firmayı olumsuz yönde etkileyen çevresel faktörleri belirlemek amaçlanmaktadır. Güçlü, zayıf yönlerinde tespiti ile ise işletmenin lehine kullanabilecek politikalar ve stratejiler geliştirilerek, çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

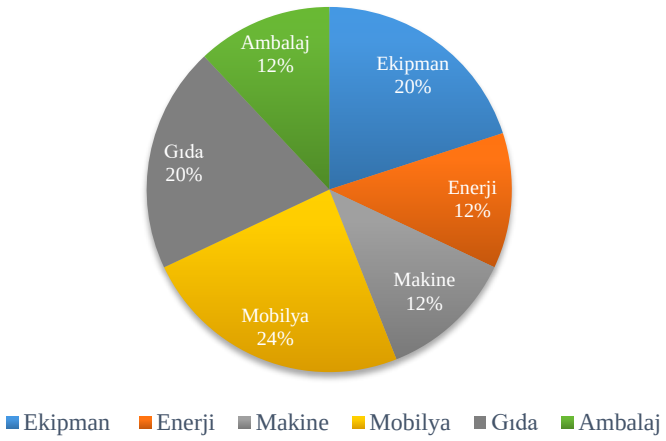
Araştırmanın Yöntemi

Sosyal çalışmalarda analiz ve planlama aracı olarak yaygın olarak kullanılan SWOT analizi; incelenen işletmelerin ve mevcut durumun güçlü ve zayıf yönlerini ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri belirlemekte kullanılan bir tekniktir. Söz konusu tekniğin uygulanması ile iç ve dış etkenleri dikkate alarak, fırsatlardan ve güçlü yönlerden en üst düzeyde yararlanacak, tehditlerin ve zayıf yönlerin etkisini en aza indirecek plan ve stratejiler geliştirilebilmektedir (Seki, 2016: 54). Anket yöntemi Thomas (1998)'a göre insanların yaşam koşullarını, davranışlarını, inançlarını veya tutumlarını betimlemeye yönelik bir dizi sorudan oluşan bir araştırma materyali olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda oluşturulan açık uçlu sorular ile katılımcıların serbestçe cevap vermeleri istenmektedir. Bu tür soruların avantajı, araştırmacının beklemediği veya planlamadığı cevapları da alabilmesi ve böylece konu hakkında daha geniş ve ayrıntılı bilgiye sahip olunabilmesidir. Buna karşılık sorunun cevaplandırılmasında geçen sürenin uzun olması ve cevapların kodlanarak analiz edilmesindeki güçlükler, açık uçlu soruların dezavantajıdır (Büyüköztürk, 2005: 133).

Elazığ İŞGEM'in mevcut 25 kiracı işletmesiyle ile yüz yüze görüşmeler yoluyla, nicel ve nitel yöntemleri içeren derinlemesine bireysel işletme analizleri gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Görüşmelere başlamadan önce mevcut İŞGEM yöneticisine bir pilot test uygulanmış ve test sırasında tespit edilen iyileştirme alanları doğrultusunda açık uçlu sorulardan oluşan bir anket geliştirilmiştir. Daha sonra işletme sahipleri ile görüşmeler yapılarak, Elazığ İŞGEM'in hizmetleri, eğitim ve acil ihtiyaçların anlaşılması için ilgili anket uygulanmıştır. Gerçekleştirilen anket sonucu her bir şirketin 5 farklı iş bileşeni; "Yönetim, Ürün /Üretim Süreçleri, Pazarlama ve Satış, Kalite/Ar-Ge, Finans" analiz edilmiştir. Çalışmaya katılan işletme yöneticilerinin bu iş bileşenleri 1-5 (1 - düşük; 5 - yüksek) aralığında değerlendirmesi istenmiştir. İşletme analizindeki ikinci adım, toplanan nicel ve nitel verilerin gözden geçirilerek, GZFT (SWOT) yöntemi ile analiz edilmesidir. Bu kapsamda kiracı şirketlerin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri belirlenmiştir. Bunun sonucunda elde edilen verilerle Elazığ İŞGEM'in mevcut işletmelerinin ihtiyaçları tespit edilerek, bu ihtiyaçlara yönelik öneriler 3 başlık altında; "İş Danışmanlık Hizmetleri, Eğitim Hizmetleri, Ağ Oluşturma Hizmetleri" sunulmuştur.

Araştırmanın Örneklemi

Mevcut İŞGEM'in aktif 25 kiracı işletmesi çalışmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Şekil 2'de görüldüğü gibi kiracı işletmelerden 20'si mikro işletmelerden2, 5'i ise küçük işletmelerden3 oluşmaktadır. İŞGEM'deki mevcut 25 kiracı işletmenin toplam çalışan sayısı 138, ortalama çalışan sayısı 5,52 dolaylarındadır.

Şekil 2: Sektörlere göre Şirket Sayısı

[2] 10 kişiden az personel istihdam eden ve mali bilançosu 1 Milyon TL'yi aşmayan işletmelerdir (Şimşek ve Çelik, 2014: 30).
[3] 50 kişiden az personel istihdam eden ve mali bilançosu 8 Milyon TL'yi aşmayan işletmelerdir (Şimşek ve Çelik, 2014: 30).

Kiracı işletmelerin sektör başına sayılarının yüzdelik dağılımı Şekil 2'de verilmiştir. Buna göre mevcut İŞGEM'de faaliyet gösteren başlıca sektörler Mobilya %24 (6), Gıda %20 (5), Makine %12 (3), Ekipman %20 (5), Enerji %12 (3) ve Ambalaj %12 (3) olarak sıralanmaktadır.

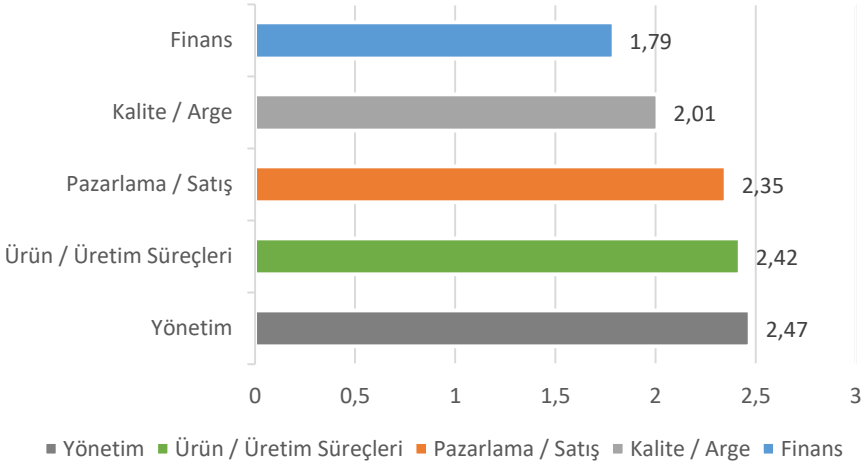
BULGULAR VE TARTIŞMA

İş Bileşenleri Analizi

Gerçekleştirilen işletme analizi ve anket, her bir şirkete 5 farklı iş bileşeni analiz etmek için düzenlenmiştir. Bunlar;

1. Yönetim,
2. Ürün / Üretim Süreçleri,
3. Pazarlama ve Satış,
4. Kalite / Ar-Ge,
5. Finans.

Çalışma kapsamında ilgili şirket yönelticilerine yöneltilen anket soruları ile yukarıda belirtilen 5 iş bileşeni 1-5 (1 - düşük; 5 - yüksek) aralığında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda yapılan analizler sonucu ortaya çıkan veriler Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3: İş Bileşenlerin Ortalama Puanları

Yukarıda verilen şekilden görülebileceği gibi, tüm bölümlerin ortalama puanı 2.5'in altında seyretmektedir. Buradan çıkan sonuç; kiracıların tüm iş bileşenlerinde bilgi ve becerilerini geliştirmeleri gerektiği yönündedir. Araştırmaya göre Finans (1.79) en zayıf bölüm olarak öne çıkmaktadır. Bunu Kalite ve Ar-Ge (2.01) ve Pazarlama ve Satış (2.35) izlemektedir.

Genel GZFT (SWOT) Analizi

Elazığ İŞGEM bünyesindeki mevcut 27 kiracı işletmeye yönelik yapılan çalışmalar doğrultusunda, işletme sahipleriyle yüz yüze görüşülerek sorulan açık uçlu sorular neticesinde elde edilen veriler ile yapılan SWOT Analizi çerçevesinde, İŞGEM'in güçlü ve zayıf yönleri ile fırsatları ve tehditleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır. Araştırmanın ilerleyen kısmını oluşturan sonuç ve öneriler kısmında

faydalı bilgiler sunmak adına mevcut kiracı işletmelerin zayıf yönleri daha detaylı incelenerek, gruplandırılmıştır.

➢ **Güçlü Yönler**

Mevcut kiracıların genel ve ortak güçlü yönleri şu şekilde özetlenebilir;

- Şirket yöneticileri tecrübeli ve üretimde yetkindirler,
- Şirket yöneticileri bölgedeki müşteri davranış ve ihtiyaçlarını bilmekte ve işin büyümesi için kişisel bağlantı ağlarını kullanmaktalar,
- İŞGEM'deki iş geliştirme hizmetleri yeterli olmamakla birlikte şirketler nispeten ucuz işyeri kirası ödemekteler,
- Şirketlerin çoğu güncel üretim teknolojisine sahiptirler,
- Elazığ'da destek ve hibeye kolay ulaşılabilmektedir,
- İşletmelerin çoğu sırasıyla Bingöl, Tunceli ve Malatya gibi komşu şehirlere satış yapma şansına sahiptirler.

➢ **Zayıf Yönler**

Mevcut kiracıların genel ve ortak zayıf yönleri şu şekilde özetlenebilir;

Yönetimsel Açıdan Zayıf Yönler

- Şirketlerin yazılı ve iyi düşünülmüş misyon / vizyon tanımları, organizasyon şemaları ve iş tanımları bulunmamaktadır,
- Şirketlerin etkili yönetim sistemleri, yönetim / organizasyon yapısı veya çapraz fonksiyonel departmanları bulunmamaktadır,
- Şirketlerin çoğunlukla herhangi bir profesyonel bir destek alınmadan yönetilmektedir. Dolayısı ile kurumsallaşma yoktur,
- Orta kademe yönetici eksikliği vardır,
- Yönetim sistemleri mevcut değildir, şirket yöneticilerinin çoğu yönetim sistemi uygulamalarının ve sertifikalardan elde edilecek potansiyel faydalardan haberdar değildir.

Ürün / Üretim Açısından Zayıf Yönler

- Şirketlerde yazılı stratejik üretim planları bulunmamaktadır, genellikle sipariş üzerine üretim planlaması yapılmaktadır,
- Şirketlerde ayrı bir üretim departmanı yoktur, üretim süreci çoğunlukla sadece şirket sahibi tarafından denetlenmektedir,
- Şirketlerin çoğu pazar odaklı olmaktan çok ürün odaklıdır,
- Şirketlerin çoğunun ürünlerinde herhangi bir yönetim / kalite sistemi belgesi bulunmamaktadır,
- Şirketler hammadde veya giden ürünler için verimli bir stok kontrol sistemine sahip değildir,
- Çoğu şirkette iş sağlığı ve güvenliği, gıda güvenliği ve hijyen, ürün ve israf kontrolü yetersizdir,
- Mevcut İŞGEM'de doğal gaz bulunmamasından dolayı şirketlerin üretim maliyetleri olumsuz etkilenmektedir.

Pazarlama ve Satış Açısından Zayıf Yönler

- Şirketlerin çoğu pazar gelişmeleri ve rakiplerini takip etmek için düzenli pazar araştırması ve analizi yapmamaktadır,
- Şirketlerin yazılı bir pazarlama stratejisi bulunmamaktadır,
- Pazarlama ve satış faaliyetleri nitelikli profesyonel yöneticiler yerine çoğunlukla şirket sahipleri tarafından gerçekleştirilmektedir,
- Şirketler etkili pazarlama araçlarını ve tanıtım ile promosyon materyallerini kullanmamaktadır.
- Neredeyse hiçbir şirkette doğru bir fiyatlandırma metodolojisi bulunmadığından maliyet hesaplamaları gerçekçi değildir,

- Şirketlerde müşteri takip sistemi bulunmamaktadır, yeni pazarlara girmeye ve yeni müşteriler bulmaya yönelik stratejiler geliştirilmemektedir.

Kalite ve AR-GE Açısından Zayıf Yönler

- İşletmelerin çoğunda araştırma ve geliştirme faaliyetleri bulunmamaktadır,
- Çoğu şirkette kalite yönetim sistemi yoktur,
- Kiracıların çoğu KOSGEB desteğine sahip yeni kurulmuş şirketler olduğu için üretimde kullanılan makinalar genellikle yenidir,
- Ürünlerin çoğu herhangi bir inovasyon içermemekte ve yeterli katma değer yaratmamaktadır,

Finansal Açıdan Zayıf Yönler

- Hem işletme sermayesi hem de yeni yatırımlar için mali kaynak yetersizliği bulunmakta ve mevcut kaynaklar etkili bir şekilde kullanılmamaktadır,
- Şirketlerin durumunu analiz etmek için yazılı nakit akışı ve "Kâr / Zarar" tablosu gibi mali planları ve finansal araçları bulunmamaktadır,
- Şirketler finans için ayrı bir departmana veya sorumlu bir çalışana sahip değildir,
- Şirket sahipleri maliyetleme ve fiyatlama konusunda nitelikli ve deneyimli değildir,
- Tahsilat ve borç ödeme vadelerine uyulması için etkin bir sistem bulunmamaktadır,
- Herhangi bir ERP sistemi yerine basit defter tutma sistemi kullanılmamaktadır,
- Kiracıların yetersiz finansal raporlaması sonucu devlet desteklerine başvuru için bir engel oluşturmaktadır.

➢ **Fırsatlar**

Mevcut kiracılar için genel ve ortak fırsatlar şu şekilde özetlenebilir;

- Irak ve Suriye hemen hemen tüm şirketler için potansiyel ihracat pazarlarıdır,
- Bölgede devlet sübvansiyonları, destekler ve hibeler artmaktadır,
- Yerel pazarın büyümesi, pazara ürün sunan firmalar için bir büyüme fırsatı yaratmaktadır,
- Markalı, paketlenmiş ve işlenmiş gıda pazarı giderek büyümektedir,
- Eğer daha fazla katma değer ve yenilikçi ürün geliştirme gelişebilirse, satış faaliyetleri diğer bölgelere genişleyerek tüm Türkiye'yi kapsayabilir,
- Yurt içi ürün / üreticilere olan talep artmaktadır,
- İŞGEM şirketlerinin kamu ihalelerine aktif katılımını kolaylaştırıcı pozitif ayrımcılık sağlayan devlet politikaları olabilir.

➢ **Tehditler**

Mevcut kiracılar için genel ve ortak tehditler şu şekilde özetlenebilir;

- Şirketlerin çoğunda tekrarlanabilir iş modelleri ve standart ürünler bulunmakta, bu sayede bölgede yeni rakipler kolaylıkla ortaya çıkabilir,
- Ülke çapında faaliyet gösteren büyük rakipler yerel pazara doğrudan girmeyi ve agresif satış stratejileri uygulamayı düşünebilir,
- Olası bir ekonomik kriz, yerel pazar satışlarını olumsuz şekilde etkileyebilir,
- Gerekli önlemler alınmazsa, şirketlerin mali sürdürülebilirliği döviz kurlarındaki dalgalanmalara karşı kırılgan olabilir,
- Mevcut devlet yardımı, destekleri ve hibeleri gecikebilir veya ertelenebilir.

Mevcut Kiracı İşletmelerin İhtiyaçlarının Analizi

Mevcut kiracıların genel yapısal ihtiyaçları şu şekilde özetlenebilir;

- Organizasyonel Gelişim: Bütün şirketlerin organizasyonel yapısı yazılı, bölümler, iş akışı içinde olmalı, iş ve sorumluluklar açıkça tanımlanmalı ve ilgili personele iletilmelidir; misyon-vizyon tanımları gözden geçirilmeli ve gerekirse güncellenmelidir, yetkilendirme (delegasyon) yapılmalıdır.

- Kurumsallaşma: Rekabet edebilirlik ve yenilikçilik yetkinliğinin geliştirilmesi için aile şirketlerinin kurumsallaşması gerekir. Yeni profesyonellerin yönetim ve karar verme sürecine etkin katılımı, organizasyon kültürü ve etkin iletişimin oluşturulmasını kolaylaştıracaktır.
- Yönetim Sistemleri ve Sertifikasyon: Şirketlerin sadece pazar ihtiyaçlarını karşılamak için değil, aynı zamanda işletmelerinin etkinliğini ve verimliliğini artırmak için yönetim sistemlerini de uygulamaya ihtiyaçları vardır. Tüm şirketlerin ISO 9001 (Kalite Yönetim Sistemi), ISO 14001 (Çevre Yönetim Sistemleri) ve OHSAS 18001 (İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemleri) sertifikalarına sahip olmaları önerilmektedir.

Mevcut kiracıların yönetimsel ihtiyaçları şu şekilde özetlenebilir;

- Üretim Yönetimi: Şirket yöneticilerinin çoğunluğu deneyimli ve üretimde yetkin görünmekte ve pazar gereksinimlerini bilmektedirler. Ancak stratejik üretim planlarının geliştirilmesi, stok kontrolünün iyileştirilmesi, etkin bir atık kontrol mekanizmasının oluşturulması, ürünlerin yönetim / kalite belgelerinin alınması önerilmektedir. Ayrıca TPE'ye (Türk Patent Enstitüsü) ticari markaların tescili önemle tavsiye edilmektedir.
- Pazarlama ve Satış Yönetimi: Çoğu şirket pazar odaklı bir yaklaşıma sahip değildir ve gerçekte herhangi bir pazarlama veya tanıtım faaliyeti yapmadan yalnızca bayiler aracılığıyla ürünlerini satmaktadır. Pazar araştırması ve rakip analizi, ürünün tasarımı, konumlandırılması ve fiyatlandırılması için yaşamsal öneme sahip olmasına karşın, yaygın ve düzenli bir faaliyet değildir. Kiracı şirketlerin çoğunun, iş büyümesini sağlamak ve sürdürülebilir kılmak için ek personel, hammadde ve finansal yönlerini planlamak için gerekli olan yıllık satış planı bile bulunmamaktadır. Marka yaratma ve pazarlama faaliyetleri geliştirilmelidir. Mevcut işlerin büyümesi için önemli bir fırsat oluşturan, ihracat pazarına yönelik faaliyetlerin arttırılması önerilmektedir.
- Kalite, Ar-Ge, İnovasyon ve Teknoloji Yönetimi: Yöneticilerin çoğu yeni tasarım ve ürün/süreç geliştirme faaliyetlerine açıktır. Ancak profesyonel (endüstriyel) tasarımcı yardımı geniş hedef müşterilere satışları hızlandırmak için yararlı olacaktır. Üretimde kullanılan makineler yeni ve çoğunlukla güncel teknolojiye sahiptirler, ürün kalitesi yerel pazarda rekabetçi görünmektedir fakat ülke genelinde satışlar hedef alınırsa geliştirilmelidir. Yukarıda da belirtildiği üzere, kamu ihale teklifleri için zorunlu olan ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi belgesi alınması önerilir.
- Finansal Yönetim: Kiracı şirketlerin çoğunun yetersiz işletme sermayesi bulunmakta ve bu nedenle işletmelerini genişletmek için pazar fırsatları olmasına rağmen satışlarını arttıramadığı görülmektedir. Şirket yöneticileri, şirketin finansal durumuyla ilgili yeterli sağlıklı bilgiye sahip değillerdir, sadece temel muhasebe raporlarına güvenmektedirler. Nakit Akışı gibi bazı önemli mali figürleri ve Kâr ve Zarar tabloları üretilmemiş ve finansal raporlama sistemi mevcut değildir. Şirket yöneticileri, maliyetler hakkında daha iyi bir anlayış ve kontrol sahibi olmalı ve sabit ve değişken maliyetleri ve amortismanı nasıl hesaplayacaklarını öğrenmelidir. Buna ek olarak, hemen hemen tüm şirketler, mevcut finansal destek planları ve ulusal / uluslararası fonlara, hibe ve teşviklerle nasıl desteklenecekleri konusunda bilgiye ihtiyaç duymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

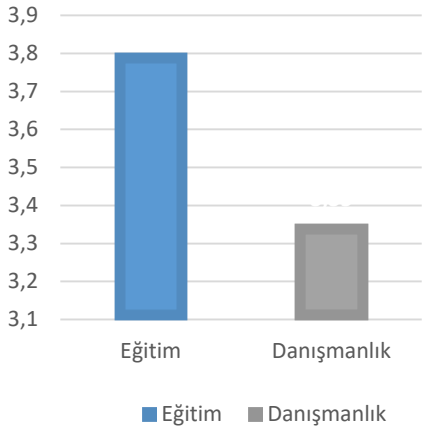
Yeni kurulan işletmelerin sürekli değişmekte olan teknoloji ve iş dünyasında rekabet edebilmeleri için geçerli bir avantaja ihtiyaçları bulunmaktadır. Genellikle yeni başlayan işletmeler teknik olarak yetkin olmalarına karşın, mevcut yönetim seviyelerinden dolayı gelişmekte olan gereksinimler karşısında geri kalabilmektedirler. Yönetim alanında en iyi uygulamalarına adapte olamamaları, bu işletmelerin performansını ve büyümelerini sınırlamaktadır. Bu sebeple, İŞGEM'de bedelsiz veya makul fiyatlı, kapsamlı eğitim ve danışmanlık hizmetleri sağlanmalıdır; zira küçük işletmeler çoğunlukla çalışanlara ne eğitim vermek, ne de kendilerine danışmanlık almak için gerekli finansman kaynakları bulunmamaktadır. Bu hizmetlerin yanı sıra, yeni şirketlerin sektörler için olası ulusal / uluslararası işletme ve finansman kaynaklarına erişimi çok sınırlı kalmakta ve ağ oluşturma kabiliyetleri yetersiz kalmaktadır.

Ağ oluşturma, iş ilişkisi kurmak için en üretken, yeterli ve kalıcı taktiği sağlar. Başarılı olmak için, işverenler yeni insanlarla sürekli bağlantı kurmalı, ortaya çıkan ilişkileri geliştirmeli ve ağlarını kullanmalıdır. Ancak, İŞGEM'de bulunan yeni kurulan şirketler, yeni iş fırsatlarına erişebilmek için

sınırlı bir ağa sahip olacaklar ve işlerine yönelik ulusal / uluslararası fon imkânlarının nadiren farkında olacaklardır. Bu nedenle Elazığ İŞGEM için geliştirilecek hizmetler, yalnızca eğitim ve danışmanlık değil, aynı zamanda kiracıların finansman programlarına, ulusal / uluslararası ticari fırsatlara ve ağ olaylarına erişimini kolaylaştırmak için aracılık hizmetleri içermelidir. Kurumlararası / uluslararası bağlantıların kurulması, kiracıyı teşvik etmek ve desteklemek için aracılık faaliyetlerine katılmak ve organize etmek İŞGEM'in önemli bir hizmeti olmalıdır. Özetle, İŞGEM'de önerilen ve geliştirilecek olan iş destek hizmetleri üç grupta özetlenebilir;

1. İş Danışmanlık Hizmetleri,
2. Eğitim Hizmetleri,
3. Ağ Oluşturma Hizmetleri.

İşletme analizinin bir parçası olarak, İŞGEM'deki her kiracı şirketten eğitim ve danışmanlık hizmetlerine ne kadar ilgi duyduklarını 1-5 (1 - düşük; 5 - yüksek) aralığında belirtmeleri isteniştir. Şekil 4'te görüldüğü üzere eğitim için duyulan ilgi oranı 3.80 (%76), danışmanlık hizmetleri için ise 3.35 (%67) olmuştur.

Şekil 4: Kiracıların Eğitim ve Danışmanlık Hizmetlerine İlgisi

Yapılan analizler sonrasında aşağıda belirtilen eğitim hizmetlerinin ilgili şirketlere verilmesi önerilmektedir;

- İş Planlaması: Gerçekçi girdiler ve şirket yöneticilerinin aktif katılımıyla iş planlarının yazılması gerekmektedir.
- Finansmana Erişim: Mevcut finansal destek planları hakkında bilgi sağlamak ve ulusal / uluslararası fonlara, hibe ve teşviklerle nasıl ulaşılacağına ilişkin koçluk sağlanması gerekmektedir.
- Pazarlama ve Satış: Şirketlerin müşteri yaratmaları, büyütmelerini ve korumalarını sağlama, Pazarlama ve satış stratejilerini belirleme ve plan yazma konularında yetkinlik kazandırılması gerekmektedir.

Verilen eğitimlerin sonuç ve etkilerini izlemek, bu danışmanlıkların olumlu katkısı ve etkileri üzerine inancı arttırmak için sonuçlara yönelik gelen geribildirimler, İŞGEM'in web sitesinde yayınlanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. 2005, "Anket Geliştirme", Türk Eğitim Bilimleri Dergisi / 3(2), s. 133-151.

Güner, H., ve Korkmaz, A., 2011, "İstihdamın Arttırılmasında Girişimciliğin Önemi: Girişimcilik Destekleme Modeli Olarak İŞGEM'LER", Çalışma İlişkileri Dergisi / 2(2), s. 42-65.

Hackett, S. M., ve Dilts, D. M., 2004, "A Systematic Review of Business Incubation Research", Journal of Technology Transfer / 1(29), s. 55-82.

Karaöz, M., Murat Ali Dulupçu, M. A., ve Hakan Demirgil, O. S. 2012, "İşletme Kuluçkalarında Sunulan Destek Hizmetlerinin Yeni Kurulan Firmaların Hayatta Kalabilirliği Üzerine Etkisi: İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM) Örneği", Global Journal of Economics and Business Studies / 1(1), s. 1-14.

KOSGEB, 2017, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı, Girişimcilik Destek programı Uygulama Usul ve Esasları, http://www.kosgeb.gov.tr/: http://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Giri%C5%9Fimcilik/2017.03.16_Giri%C5%9Fimcilik_Destek_Program%C4%B1_Uygulama_Esaslar%C4%B1_UE-03-(14).pdf adresinden alındı (15.07.2017)

Öztop, M., Ata, A. Y., Temiz, D. K., Çan, M. F., Hopoğlu, S., ve Pembegül, T., 2014, "TRB 1 Bölge Planı", Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), Yılmaz Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara.

Seki, İ. 2016, "Büyük Baş Hayvan İşletmelerine Yönelik SWOT Analizi: Biga Örneği", ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi / 1(4), s. 51-59.

Sungur, O., ve Dulupçu, M. A., 2013, "Türkiye İş Geliştirme Merkezlerinde (İŞGEM) Yer Alan Kiracı Firmaların Hayatta Kalma Performansı", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi / 5(8), s. 1-25.

Şimşek, M. Ş., ve Çelik, A., 2014, Genel İşletme, Eğitim Yayınevi, Konya.

Thomas, R. M., 1998, Conducting Educational Research: A Comparative View, Bergin ve Garvey, West Port.

Turan, G., ve Çicek, H., 2011, "Türkiye de Özelleştirme Sosyal Destek Projesi Kapsamında İş Geliştirme Merkezleri Uygulaması", International Journal of Applied Statistics and Econometrics, s. 12-24.

TÜİK, 2010, Bölgesel Göstergeler TRB1, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=0&KITAP_ID=177 adresinden alındı (19.07.2017)

TÜİK, 2013, Seçilmiş Göstergelerle Elazığ, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/ELAZIG.pdf adresinden alındı (24.07.2017)

Importance of Women's Employment in Regional Development: TR72 Region Example

Bölgesel Kalkınmada Kadın İstihdamının Önemi: TR72 Bölgesi Örneği

Dilek ŞAHİN[1], *Gülnihal TORAMAN*[2]

Abstract - Regional development which is importing the region and attracting them to the region as the driving force elements outside the region as capital, knowledge and entrepreneurship in order to mobilize the intra-regional development potential. Employment of women is very important in determining the development levels of regions. The aim of this work is to emphasize the importance of women's employment in regional development. In this context, the role of women in the labor market in the TR72 region has been discussed. It is discussed 2014-2016 periods in this study. As a result, women's participation rates, employment rates and worker enrollment rates are found to be lower than men's. In addition, the unemployment rate is higher in women.

Keywords: Regional Development, Women Employment, TR72 Region.

Özet - Bölgesel kalkınma, bölge içi gelişme potansiyelinin harekete geçirilmesi amacıyla, sermaye, bilgi ve girişimcilik yeteneği gibi bölge dışındaki unsurların bölgeye ithali ve bunların itici güç olarak bölgeye çekilmesidir. Kadın istihdamı, bölgelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı, bölgesel kalkınmada kadın istihdamın önemini vurgulamaktır. Bu bağlamda çalışmada TR72 Bölgesinde kadınların işgücü piyasasındaki yeri ele alınmıştır. Çalışmada 2014-2016 dönemleri ele alınmıştır. Sonuç olarak, kadınların işgücüne katılım oranları, istihdam oranları ve işgücüne kayıtlılık oranlarının erkeklere göre düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca işsizlik oranı kadınlarda daha fazladır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Kadın İstihdamı, TR72 Bölgesi.

GİRİŞ

Bölgesel kalkınma; bölge içi gelişme potansiyelini harekete geçiren, bölge dışından sermaye, bilgi ve girişimcilik yeteneğini bölgeye taşıyan bir kavramdır. Bölgesel kalkınmanın temel amacı; azgelişmiş bölgelerin istihdam düzeyi ve rekabet güçlerinin artırılması yoluyla bölgeler arası ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklarının azaltılmasıdır. Başka bir amaç da, bölgelerin kaynaklarını ve içsel potansiyelini harekete geçirerek bölgenin rekabet gücünü artırmak böylece büyüme ve kalkınmaya katkı sağlamaktır.

Kadınların ücretli işçi olarak çalışma hayatına girişleri Sanayi Devriminin ortaya çıkması ile gerçekleşmiştir. Sanayileşme süreciyle birlikte bir yandan kadının çalışma hayatına katılma isteği ve zorunluluğu, diğer yandan ekonominin işgücü ihtiyacı kadınların ücretliler arasına katılımını artırmıştır. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar tarihsel süreç içinde üretim mekanizmalarının hemen her aşamasında yer almasına rağmen, kadınların gerek ekonomik gerekse toplumsal alanda ikinci planda bulunmaları ekonomik ve sosyal kalkınmanın olanaklarından yeterince faydalanmalarına engel olmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadını toplumda ikinci plana iten erkek egemen anlayışın varlığı gizli işsiz ve eksik istihdamda daha çok kadınların yer almasına neden olmuştur. Dünyada ülkelere bakıldığında kadınların erkelere oranla daha az istihdam edildikleri ve daha düşük ücretlerle çalıştıkları görülmektedir. Kadınların işgücüne katılımı, kalıcı bir işte çalışma süresi ve iş piyasalarına erişim konularında erkeklerin karşılaşmadığı bağlantılı pek çok engelle karşılaştığı gözlenmektedir. İşgücü piyasasında kendine yeterli imkân bulamayan kadın işgücünün, geçimlik üretim,

[1] Yrd.Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO Konaklama İşletmeciliği Bölümü. E-mail: dilek58sahin@hotmail.com,
[2] Öğr.Gör.,İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu. E-mail: gtoramanli@medipol.edu.tr.

ev içi üretim ve gönüllü çalışma gibi alanlarda sınırlandığı görülmektedir. Bu durum kadınların kalkınmanın gerçekleştirilmesinde payının düşük olmasına neden olmaktadır.

Karşılaştırılabilir sosyo-ekonomik analizleri yapabilmek, Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemi'ne uygun veri tabanı ve gösterge seti ortaya koyabilmek, bölgesel politika ve stratejileri etkin bir şekilde belirleyebilmek ve bölgesel fonların etkin dağılımının yaparak bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla ülkemizde İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) yapılmıştır. İBBS'ye göre Türkiye'de Düzey-1 olarak 12; Düzey-2 olarak 26 ve Düzey-3 olarak 81 birim tanımlanmıştır. TR72 Bölgesi; Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinden oluşan Düzey-2 bölgesidir. Türkiye'de Düzey-2 Bölgesinde işgücü piyasalarının yapısına bakıldığında; bölgelerarası gelişmişlik farklarının olması ve her bölgenin kendine özgü iç dinamiklerini barındırmasının beraberinde istihdam dağılımında dalgalanmalara neden olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, bölgesel kalkınmada kadın istihdamının önemine değinerek TR72 Bölgesinde kadın istihdamının genel özeliklerini değerlendirmektir. Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde bölgesel kalkınma ve kadın istihdamına değinilmiştir. Üçüncü bölümde TR72 Bölgesinin genel görünümü hakkında bilgi verildikten sonra dördüncü bölümde TR72 Bölgesinde kadınların işgücü piyasasındaki yeri ele alınmıştır. Son olarak kadın istihdamında karşılaşılan sorunlardan bahsedilmiştir.

BÖLGESEL KALKINMA VE KADIN İSTİHDAMI

Kalkınma kavramı çok boyutlu olup; iktisadi büyüme, sermaye birikimi, sanayileşme ve yapısal değişimi de kapsamaktadır. Sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal gelişmeyi de ifade eden kalkınma olgusunun gelişimi II. Dünya Savaşı'ndan sonra gündeme gelmiştir. Temel amacı ülkenin refah düzeyini artırmak olan kalkınma olgusu; reel milli gelir, istihdam oranı, yaşam kalitesinin iyileşmesi, doğumda beklenen ortalama yaşam süresi, okullaşma oranları gibi değişkenlerle ölçülmektedir.

Küreselleşme sürecinin de etkisiyle bölgelerin kalkınma odağına yerleştiği görülmektedir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren ekonomik kalkınmada ön plana çıkan yerel aktörler, kalkınma politikalarının yönünü yerel boyutlara taşımıştır. Gerek ülkeler arasında gerekse bir ülke içerisindeki bölgeler arasında üretilen GSYH ve ilgili bölgelerin üretimden aldıkları paylar ve bölgelere yapılan eğitim, sağlık harcamaları vb. alanlardaki farklılıklar nedeniyle gelişmişlik farklarının olduğu görülmektedir. Esasında ülkeler arasındaki ekonomik kalkınma aynı anda başlamadığı gibi herhangi bir ülkenin bütün bölgelerinde de aynı anda başlaması mümkün değildir. Bu nedenle gerek ülkeler arasında gerekse bölgeler arasında kalkınma farklılıkların olması kaçınılmazdır.

Bölgesel kalkınma tanım olarak, bölge içi gelişme potansiyelini harekete geçiren, bölge dışından sermaye, bilgi ve girişimcilik yeteneğini bölgeye taşıyan bir kavramdır. Başka bir ifadeyle, bölgesel kalkınma sanayileşmenin belirli bölgelerde yoğunlaşması neticesinde ortaya çıkan eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla geri kalmış bölgelerin sanayileşmesini sağlayarak gelişmiş bölgelerin seviyesine ulaşması ve ülke içinde adil bir refah dağılımının sağlanmasıdır (Işık ve Kılınç, 2011: 13). Bölgesel kalkınma bir anlamda fakirlik kısır döngüsünün kırılmasıdır. Bölge içi gelişme potansiyelinin harekete geçirilmesi bu nedenle, sermaye, bilgi ve girişimcilik yeteneği gibi bölge dışındaki unsurların bölgeye ithali ve bunların itici güç olarak bölgeye çekilmesidir (Turgut, 2011:2). Bölgesel kalkınmanın esas amacı, bölge içerisinde bulunan illerin kalkınmışlık farklarını azaltarak bölgeler arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel dengesizlikleri ortadan kaldırmaktır. Böylelikle, bölgelerin gerek ülke içinde gerekse de ülke dışında rekabet edebilirliklerini artırarak ulusal refahın ülke geneline dengeli bir şekilde yayılması amaçlanmaktadır (Sevinç, 2011: 36). Bir bölgenin gelişmemiş veya gelişmiş olduğunu ve bölgesel dengesizlikleri bazı eşitsizlikleri dikkate alarak şu başlıklar altında sıralamak mümkündür (Tutar ve Demiral, 2007: 66-67):

- Ekonomik fırsat eşitsizliği: Farklı bölgelerdeki kişilerin, farklı miktar ve nitelikte ekonomik fırsatlara sahip olmasından dolayı ortaya çıkan eşitsizliktir.
- Sosyal fırsat eşitsizliği: Farklı bölgelerde yaşayan kişilerin, kültürel faaliyetlerden, eğitim ve sağlık hizmetlerinden, ulaşım ve seyahat olanaklarından aynı ölçüde faydalanamamasını ifade etmektir.
- Siyasi fırsat eşitsizliği: Günümüz dünyasında azalmış olmakla birlikte, ekonomik olarak geri kalmış ülkelerin belirli bölgelerinin, siyasi oluşumlara yeterince katılamadıkları ve yönetimde etkin olamadığını ifade etmektedir.
- Kültürel fırsat eşitsizliği: Bazı bölgelerin kültür, turizm, ticaret ve eğitim-öğretim merkezlerine ve sanayisi gelişmiş bölgelere yakın olması, ulaşım yönünden etkin olması, siyasi bir merkez veya buralara yakın olması ve sanatsal etkinliklerin yapıldığı kentleri bünyesinde bulundurması gibi çok sayıda nedenden ötürü gelişme gösterdiği görülmektedir.
- Coğrafi fırsat eşitsizliği: Doğal kaynakların ve fiziki koşulların doğrudan sonucu olan dengesizliklerdir. İklim, ulaşım imkânları, bitki örtüsü vb. bakımdan yaşamaya ve çalışmaya uygun bölgelerin bu yönlerden dezavantajlı olan bölgelere göre sosyo-ekonomik olarak hızlı gelişme gösterdiği görülmektedir.

Ülkelerin işgücü piyasaları hakkında önemli bir gösterge olan istihdam olgusu son derecede önemlidir. Tarihsel süreç içinde istihdam edilebilirlik olgusundan genelde erkeklerin işgücüne katılımı anlaşılmakta ve kadın işgücü alternatif işgücü olarak değerlendirilmektedir. Hâlbuki kadın işgücü gerek emek gücü gerekse de beşeri sermaye olarak sürdürülebilir büyümenin önemli bir unsurudur. Gelişmiş ülkelerde işgücünün büyük bir kısmı tam süreli ve tam kapasiteli olarak çalışarak milli gelire yüksek oranlarda katkıda bulunmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise istihdam edilen işgücünün büyük bir kısmının gizli işsiz veya eksik istihdamda çalıştığı görülmektedir. Yine gelişmiş ülkelerdeki kadınların işgücüne katılım oranları gelişmekte olan ülkelere göre yüksek seviyelerdedir. Gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente göç ile gelen kadınlar kentsel üretim mekanizmalarının içinde yer alamadıkları için kentin ekonomik ve sosyal yapısında görünmez hale gelmişlerdir. Bu nedenle özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınma politikalarında kadın istihdamının artırılması ve kadının toplumdaki statüsünün güçlendirilmesi son derecede önemlidir.

1950'lerden itibaren kadın ve kalkınma konusu farklı açılardan ele alınmıştır. Kalkınmada Gelenekselci Yaklaşım, bir toplumda meydana gelen ekonomik gelişmelerin kadın ve erkeği aynı derecede etkilediği, erkeğin gelirinin artmasının bütün aileye yararlı olduğunu, gelirin cinsiyet ayırımı olmadan eşit oranda paylaşıldığını ve kadını ücretsiz aile işçisi statüsünde gören bir yaklaşımı benimsemiştir. Geleneksel kalkınma programları öne sürdüğü bu düşüncelerden ötürü eleştirilmiştir. Yeni kalkınma anlayışı, kadını toplumdan izole etmeden toplumsal süreçlere ve kalkınmaya aktif olarak katılmasını öngörmektedir. Böylelikle kadınlara gerekli destek ve yönlendirmeler sağlanarak kapasitelerinin ve yeteneklerinin geliştirilmesi ve kalkınmanın öznesi haline getirilmesi hedeflenmektedir. Kadınlara yönelik farklı şekillerde geliştirilen yaklaşımları; "Eşitlikçi Yaklaşım, Yoksullukla Mücadele Yaklaşımı, Etkililik Yaklaşımı, Güçlendirme Yaklaşımı" olarak sıralamak mümkündür. Eşitlikçi Yaklaşım, kadınların toplumsal süreçlere katılım alanları ve dolaşım özgürlüklerini ve bu yönde inisiyatif kullanabilmelerini güçlendirecek kurum ve süreçlerin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Yoksullukla Mücadele Yaklaşımında esas amaç, toplumun dezavantajlı gruplarından biri olarak görülen kadınların yoksulluklarının giderilerek kadınların üretkenliğini artırmaktır. Bu yaklaşım kadınların sadece üretken rollerini dikkate aldığı için eleştirilmiştir. Etkililik Yaklaşımı, kadınlara yönelik gelir getirici projelerin uygulamaya konulmasını hedeflemektedir. Güçlendirme Yaklaşımında ise, gerekli niteliğin kazandırılarak, kadınların hayatın her alanında ihtiyaçlarını karşılayacak bir öz güvene kavuşmalarının sağlanması amaçlanmaktadır (İpek Kalkınma Ajansı, Kadın İstihdamı Raporu). Kadınların kalkınma sürecindeki yerine ilk olarak 1970'li yıllarda değinilmiştir. Kalkınma projelerinin kadın ve erkeği farklı şekillerde etkilediği konusu Ester Boserup tarafından hazırlanan "Ekonomik Kalkınmada Kadının Rolü" kitabında yer almıştır. 1975 yılında ise Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Birinci Dünya Kadın Konferansı ile birlikte aynı yıl yayınlanan "Kadın Yılı Bildirgesi" ile toplumsal cinsiyete dayalı planlamalara yer verilmeye başlanmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının 1990 yılından itibaren hazırladığı "İnsani Kalkınma Raporlarına", 'Cinsiyet Güçlendirme Ölçütü' ilk olarak 1995 yılında girmiştir (İpek Kalkınma Ajansı, Kadın İstihdamı Raporu).

TR72 BÖLGESİ GENEL DURUM ANALİZİ

Ülkemizde, bölgesel kalkınma politikalarının AB'nin bölgesel kalkınma politikalarına uyum sağlaması amacıyla 2002 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile ülke çapında İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması yapılmıştır. Yapılan sınıflandırmada Düzey-1 olarak 12 bölge; Düzey-2 olarak 26 bölge; Düzey-3 olarak da 81 bölge (il) belirlenmiştir. Düzey-2 İstatistikî Bölge Birimleri arasında yer alan TR72 Bölgesi; Kayseri, Sivas ve Yozgat illerini kapsamaktadır. Orta Anadolu Bölgesinde yer alan TR72 Bölgesi, 59.751 km^2'lik yüzölçümü ile Türkiye yüzölçümünün %7,6'sını oluşturmaktadır. Bölgenin en gelişmiş ili Kayseri olup; ticaret ve sanayi alanında gerek Bölgede gerekse ülke çapında önemli bir yere sahiptir. Sivas'ta sanayi sektörü gelişmekte olup tarım, madencilik ve enerji sektörlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Yozgat'ta ise gıda, metal ve mineral ürünlere yönelik sanayiler ön plandadır. TR72 Bölgesi, coğrafi açıdan Düzey-2 Bölgeleri arasında en büyük alana sahip olması nedeniyle arazi varlığı açısından tarım sektörü için önemli potansiyeli barındırmaktadır. Şekil 1'de Türkiye'de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey-2 kapsamında gösterilmiştir.

Şekil 1. Türkiye İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey-2

Tablo 1'de TR72 Bölgesinin nüfus potansiyeli gösterilmiştir. Buna göre; 2016 yılında Türkiye nüfusunun %3 'ünü oluşturan Bölgede, Kayseri; 1.358.980 kişi ile en yüksek nüfusa sahip ildir. Bölgede en düşük nüfusa sahip olan il 421.041 kişilik nüfusu ile Yozgat'tır.

Tablo 1. TR72 Bölgesinin Nüfus Potansiyeli

Yıllar	Kayseri	Sivas	Yozgat	TR72 Nüfusu	Türkiye	TR72/Türkiye
2009	1.205.872	633.347	487.365	2.326.584	72.561.312	3,20
2010	1.234.651	642.224	476.096	2.352.971	73.722.988	3,19
2011	1.255.349	627.056	465.696	2.348.101	74.724.269	3,14
2012	1.274.968	623.535	453.211	2.351.714	75.627.384	3,10
2013	1.295.355	623.824	444.211	2.363.390	76.667.864	3,08
2014	1.322.376	623.116	432.560	2.378.052	77.695.904	3,06
2015	1.341.056	618.617	419.440	2.379.113	78.741.053	3,02
2016	1.358.980	621.224	421.041	2.401.245	79.814.871	3,00

Kaynak: TÜİK.

Bölgelerin rekabet güçlerinin tespitinde Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurulu (URAK) tarafından "beşeri sermaye, yenilikçilik, üretim ve ticaret değişkeni ve yaşanabilirlik" olarak dört ana gösterge kullanılmaktadır. Beşeri sermaye değişkeni hesaplanırken; mesleki ve teknik okul mezun sayısı, ilin YGS başarı yüzdesi, ildeki bir yüksek öğrenim programından (önlisans, lisans) mezun olan öğrenci sayısı, ildeki öğretim üyesi başına düşen üniversite öğrencisi sayısı vb. değişkenler kullanırken; yenilikçilik değişkeni hesaplanırken; ilde bulunan Ar-Ge merkezi sayısı, ilin teknolojik ürün ihracatı,

ilde bulunan teknoloji geliştirme merkezi sayısı, ile ait 100.000 kişi başına düşen patent başvuru sayısı vb. değişkenler; üretim ve ticaret değişkeni hesaplanırken; ilin ihracat hacmi, ihracat yapan firma sayısı, yaşanabilirlik değişkeni hesaplanırken; ilin net göç hızı, şehirleşme oranı, kişi başına düşen uzman hekim sayısı, ilin hava kalitesi değeri, ildeki kaba boşanma hızı, ildeki otoyol uzunluğu, haberleşme-ulaştırma alanında kamu yatırımı, bebek ölüm hızı vb. değişkenler kullanılmaktadır. Tablo 2'de TR72 Bölgesi illerinin rekabetçilik endeksi sıralaması verilmiştir. Bölgenin en gelişmiş ilinin Kayseri olduğu görülmektedir. Endeks değerleri ve illerin gelişme öncelikleri düşünüldüğünde; Bölge içerisindeki illerin her birinin refah düzeyinin ve bölgesel gelişme sürecine katkısının yükseltilmesi açısından farklı politikaların uygulanması gerektiği görülmektedir.

Tablo 2.TR72 Bölgesi Rekabetçilik Endeks Sırası

İl	2010-2011 Genel Endeks Sırası	2011-2012 Genel Endeks Sırası	2012-2013 Genel Endeks Sırası	2013-2014 Genel Endeks Sırası
Kayseri	9	9	7	7
Sivas	38	37	33	35
Yozgat	66	63	63	62

Kaynak: URAK, 2016.

TR72 Bölgesi kapsadığı iller ve illerin gelişmişlik düzeyleri bakımından farklılık gösteren bir bölgedir. Tablo 3'de TR72 Bölgesinde 2013-2014 Endeks sıralaması alt başlıklar itibariyle verilmiştir. Buna göre; beşeri sermaye, yenilikçilik, üretim-ticaret ve yaşanabilirlik alt endeksleri bakımından Kayseri ilinin ön sırada olduğu görülmektedir. Kayseri ilini sırasıyla Sivas ve Yozgat ilinin takip ettiği görülmektedir.

Tablo 3. TR72 Bölgesinde Alt Bileşenlere Göre Rekabetçilik Endeksi

	2013-2014 Genel Endeks Sırası			
İller	Beşeri Sermaye	Yenilikçilik	Üretim ve Ticaret	Yaşanabilirlik
Kayseri	11	5	19	12
Sivas	48	35	62	25
Yozgat	55	56	68	66

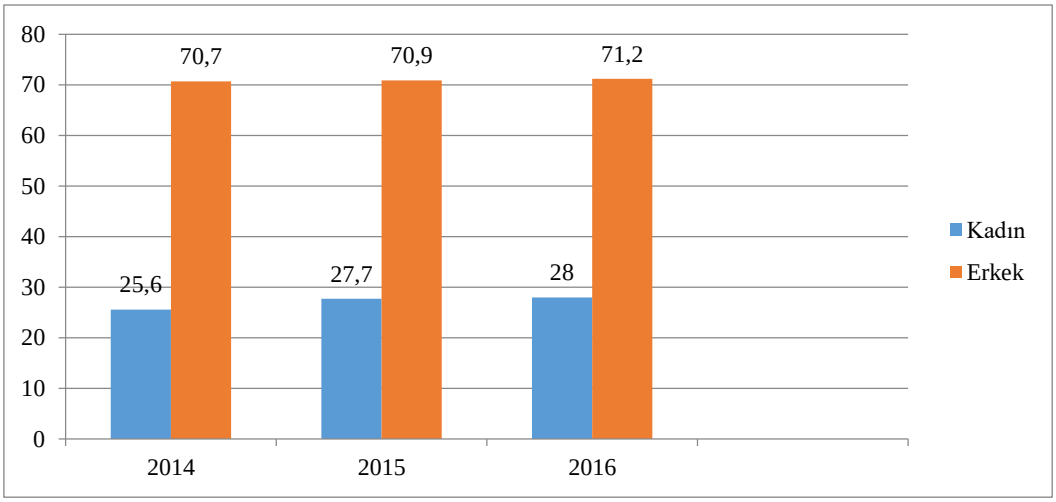
Kaynak: URAK, 2016.

TR72 BÖLGESİNDE KADINLARIN İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ YERİ

İşgücü piyasasına ilişkin önemli göstergelerden biri işgücüne katılım oranıdır. İşgücüne katılım oranlarına Türkiye geneline bakıldığında; 2014 yılında erkeklerin istihdama katılım oranı %71,3; 2015 yılında %71,6; 2016 yılında %72 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kadınların istihdama katılım oranlarına bakıldığında ise; 2014 yılında %30,3; 2015 yılında %31,5; 2016 yılında %32,5 düzeyinde gerçekleşmiştir (TÜİK).

Mevcut duruma TR72 Bölgesi için bakıldığında; kadınların işgücüne katılım oranı 2014 yılında %25,6; 2015 yılında %27,7; 2016 yılında %28 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ele alınan yıllarda kadınlarda işgücüne katılım oranında artış olduğu görülmekle birlikte erkek nüfusun işgücüne katılım oranının yarısından daha az olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır. Genel itibariyle değerlendirildiğinde TR72 Bölgesinde kadınların işgücüne katılım oranlarının ülke genelinden düşük olduğu görülmektedir. Bunu etkileyen çok sayıda faktör bulunmasıyla birlikte, kadınların ataerkil bakış açısından dolayı ev içi sorumluluklarını yerine getirmek zorunda olması, çocuk bakımı, sosyal ve kültürel faktörler nedeniyle işgücü piyasasından uzaklaştırılması etkilidir.

Şekil 2. TR72 Bölgesinde Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları

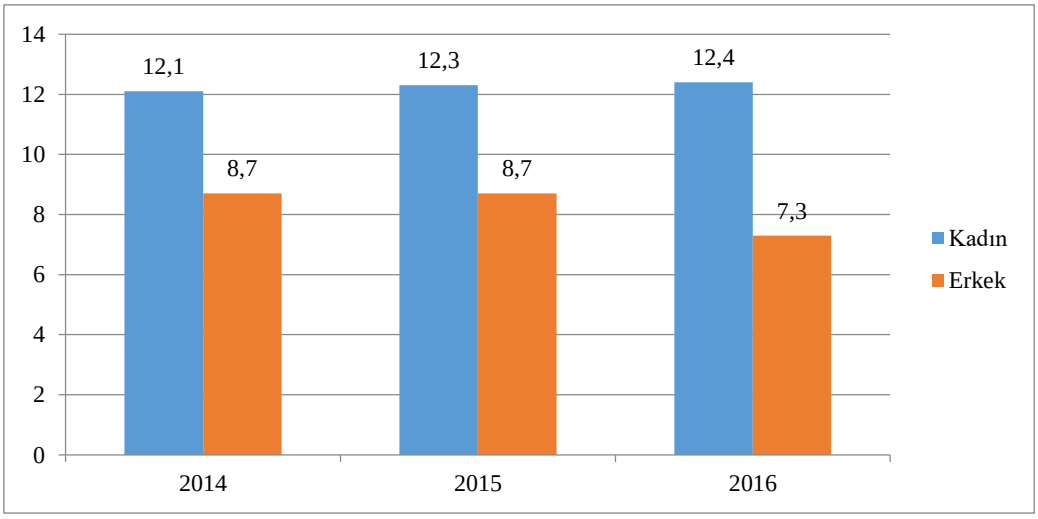

Kaynak: TÜİK.

Türkiye'de cinsiyete göre işsizlik oranına bakıldığında; erkeklerde 2014 yılında %9, 2015 yılında %9,2 ve 2016 yılında %9,6 olduğu görülmektedir. Kadınlarda ise; 2014 yılında %11,9; 2015 yılında %12,6; 2016 yılında %13,7 olduğu görülmektedir. Rakamlardan da anlaşıldığı üzere, Türkiye genelinde işsizlik oranına cinsiyet ayrımı yapılarak bakıldığında kadın işsizlik oranının erkek işsizlik oranından daha fazla olduğu görülmektedir (TÜİK).

TR72 Bölgesi için cinsiyete göre işsizlik oranına bakıldığında Şekil 3'de görüldüğü üzere; kadınlarda işsizlik oranının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, TR72 bölgesinde kadın ve erkek işsizlik oranlarının genel itibariyle birbirine yakın olduğu söylenebilir. TR72 Bölgesinde kadın işsizlik oranının Türkiye geneli işsizlik oranlarının altında gerçekleşmektedir. Bu durumunun temel nedeni; TR72 Bölgesinde tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların işsizlik oranını düşürmesidir.

Şekil 3. TR72 Bölgesinde Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları

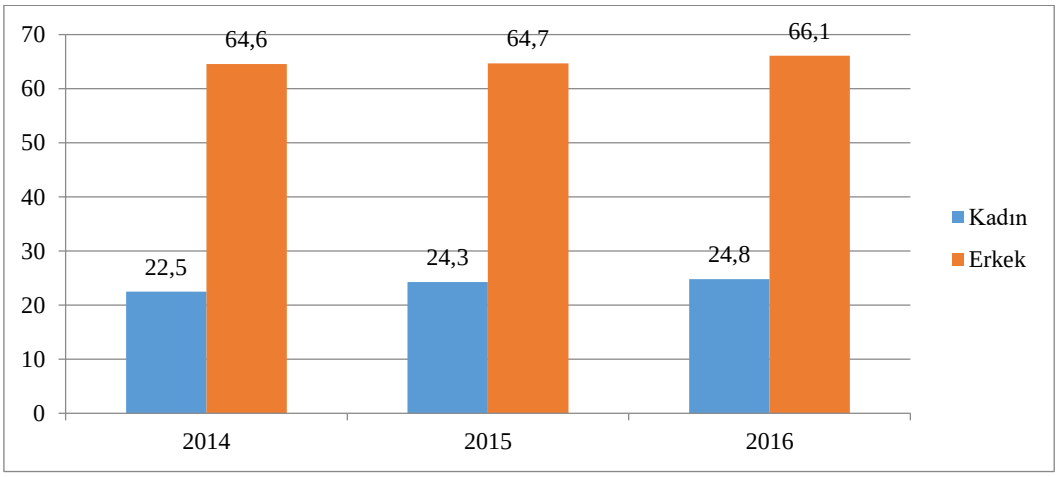

Kaynak: TÜİK.

Türkiye'de cinsiyete göre istihdam oranına bakıldığında; erkeklerde 2014 yılında %64,8, 2015 yılında %65 ve 2016 yılında %65,1 olduğu görülmektedir. Kadınlarda ise; 2014 yılında %26,7; 2015 yılında %27,5; 2016 yılında %28 olduğu görülmektedir. Rakamlardan da anlaşıldığı üzere, Türkiye genelinde istihdam oranına cinsiyet ayrımı yapılarak bakıldığında erkek istihdam oranının kadın istihdam

oranından daha fazla olduğu görülmektedir (TÜİK). TR72 Bölgesi için cinsiyete göre istihdam oranına bakıldığında; Şekil 4'de görüldüğü üzere; erkeklerde istihdam oranı kadınlara göre daha yüksektir. Ayrıca TR72 Bölgesinde kadın istihdam oranının Türkiye geneli istihdam oranına yakın olduğu görülmektedir.

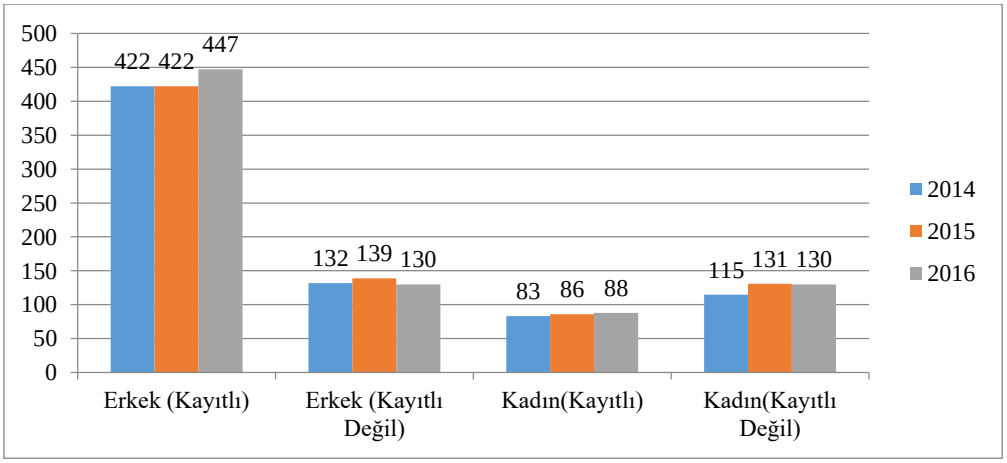
Şekil 4. TR72 Bölgesinde Cinsiyete Göre İstihdam Oranı

Kaynak: TÜİK.

Türkiye'de cinsiyete göre işgücünün kayıtlılık durumuna bakıldığında; erkeklerde 2014 yılında 12.900 kişi; 2015 yılında 13.336 kişi; 2016 yılında ise 13.461 kişinin kayıtlı çalıştığı görülmektedir. Kadınlarda ise; 2014 yılında 3.964 kişi; 2015 yılında 4.347 kişi ve 2016 yılında 4.634 kişinin kayıtlı çalıştığı görülmektedir. Rakamlardan da anlaşıldığı üzere, Türkiye genelinde erkelerde kayıtlı istihdam daha fazladır (TÜİK). Şekil 5'de TR72 Bölgesi için cinsiyete göre istihdam oranına bakıldığında; erkeklerde 2014 yılında 115 kişi; 2015 yılında 131 kişi; 2016 yılında 130 kişinin kayıtlı çalıştığı görülmektedir. Kadınlarda 2014 yılında 83 kişi; 2015 yılında 86 kişi; 2016 yılında 88 kişi kayıtlı istihdam edilmektedir. TR72 Bölgesinde, kadın işgücünün kayıtlılık oranının erkeklere göre düşük olduğu görülmektedir.

Şekil 5.TR72 Bölgesinde Cinsiyete Göre İşgücünün Kayıtlılık Durumu (1000 kişi)

Kaynak: TÜİK.

İstihdamın sektörel dağılımı, bir ülkenin kalkınmışlık düzeyinin önemli göstergelerinden biridir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmaya bağlı olarak istihdamın sektörel dağılımında değişimlerin olduğu gözlenmektedir. Kalkınma süreciyle birlikte tarım sektörünün istihdamdaki payı azalırken sanayi

ve hizmetler sektöründe istihdamın payı artmaktadır. Ülkemizde yoğun olarak tarım sektöründe çalışan kadınların özellikle de kırsal alandaki kadınların büyük çoğunluğunun ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı görülmektedir. Kırsal alanda kadınların; tarlada, bahçede, bağda ekimden dikime tarımsal üretimin her aşamasında etkin oldukları görülmektedir. Kentlerde ise kadın işgücü ev içinde ücretsiz aile işçiliği veya gelir getirici işler yapabildiği gibi, sanayi ve hizmet sektörlerinde ücretli işçi olarak da istihdam edilmektedir (Berber ve Eser, 2008: 5- 6). Tablo 4'de TR72 Bölgesinde, sektörel istihdama yer verilmiştir. Buna göre kadınların tarım ve hizmetler sektöründe daha fazla yer aldıkları görülmektedir. Sanayi sektöründe kadınların kendilerine daha az yer bulmaktadırlar. Bunun nedenlerini; kırdan kente göçle gelen kadının kentte istihdam dışı kalarak hizmet sektöründe çalışması, ev kadını haline gelmesi, işsiz kalması, geleneksel toplumsal yapının varlığı, eğitimde geçirilen süre olarak sıralamak mümkündür.

Tablo 4. TR72 Bölgesinde Cinsiyete Göre İstihdamın Sektörel Dağılımı (1.000 kişi)

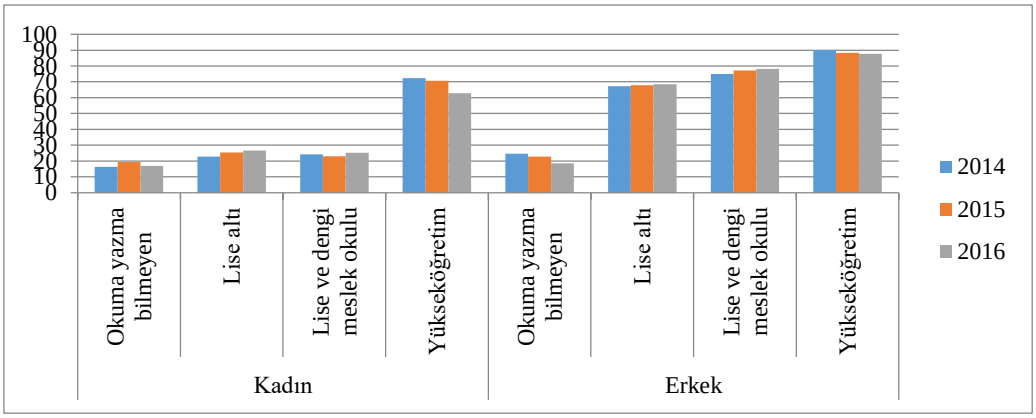
Sektör	Cinsiyet	2014	2015	2016
Tarım	Kadın	88	106	100
	Erkek	111	133	133
Sanayi	Kadın	16	19	20
	Erkek	177	181	189
Hizmetler	Kadın	94	92	98
	Erkek	266	246	255

TR72 BÖLGESİNDE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Çalışmanın bu bölümünde TR72 Bölgesinde kadınların işgücüne katılımını etkileyen bazı faktörler dikkate alınmıştır. Bu faktörleri; "eğitim durumu, yaş ve işteki durum" olarak sıralamak mümkündür. Türkiye'de eğitim durumuna göre kadın istihdamına bakıldığında; her eğitim grubunda yer alan kadınların istihdam oranının erkeklere göre düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca istihdam oranın da yüksek öğretim mezunları en yüksek orana sahipken; arkasından lise dengi meslek okulu ve lise altı mezunlarının geldiği görülmektedir (TÜİK).

Şekil 6'da TR72 Bölgesinde eğitim durumuna göre istihdam oranına yer verilmiştir. TR72 Bölgesinde yaş grubuna göre kadın istihdamına bakıldığında; her eğitim grubunda kadınların işgücüne katılım oranın erkeklere göre düşük seviyede olduğu görülmektedir. Ayrıca işgücüne katılım oranın da yükseköğretim mezunları en yüksek orana sahip iken; arkasından lise altı ve lise dengi meslek okulu mezunlarının geldiği görülmektedir.

Şekil 6. TR72 Bölgesinde Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım Oranları (%)

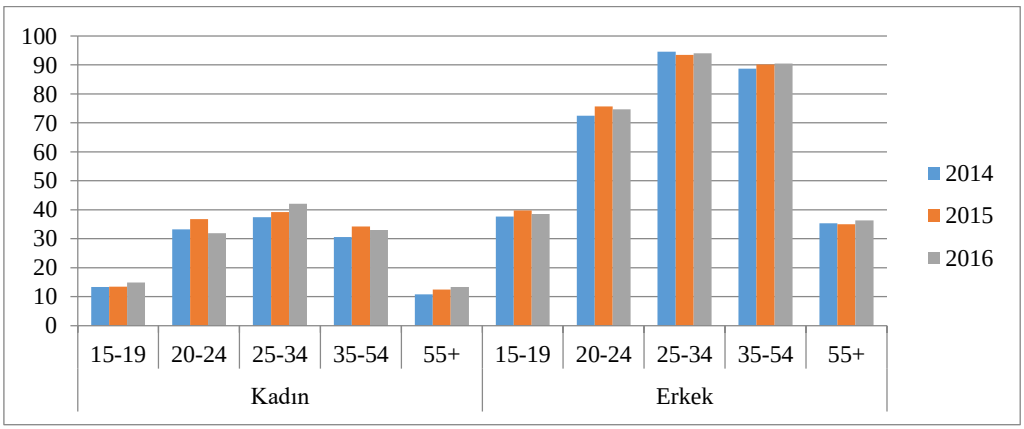

Kaynak: TÜİK.

Kadınların işgücüne katılmalarını belirleyen faktörlerden biri de kadınların yaşlarıdır. Belirli yaş grubunda yer alan kadınların işgücüne katılımları yüksek iken; belirli yaş gruplarında çeşitli nedenlerden ötürü bu oran düşmektedir. Kadınların evlenerek çocuk sahibi olmaları veya eşlerin gelirlerinin aile geçimini için yeterli olması nedeniyle belirli yaşlarda kadınlar emek piyasasında yer almamaktadır.

Şekil 7'de TR72 Bölgesinde geniş yaş grubu aralıkları esas alınarak kadınların işgücüne katılım oranları gösterilmiştir. Şekilde de görüldüğü üzere Bölgedeki kadınlar her yaş grubunda erkeklerden daha az işgücüne katılım göstermektedir. Buna göre; 25-34 ve 35-54 yaş aralığında bulunan kadınların işgücüne katılım oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Şekil incelendiğinde benzer sonucun erkek istihdamında da geçerli olduğu görülmektedir. TR72 Bölgesinde kadınların işgücüne katılım oranı ile erkeklerin işgücüne katılım oranlarında her yaş grubunda ciddi farkların bulunduğu görülmektedir. Kadınların istihdama katılımının bu denli düşük olmasının temelinde geleneksel faktörler ve eğitim imkânlarına erişim zorlukları bulunmaktadır. Ayrıca çocuk sahibi olmak kadın işgücünü istihdamdan ayırmaktadır.

Şekil 7. TR72 Bölgesinde Yaş Gruplarına Göre İşgücüne Katılım Oranı (%)

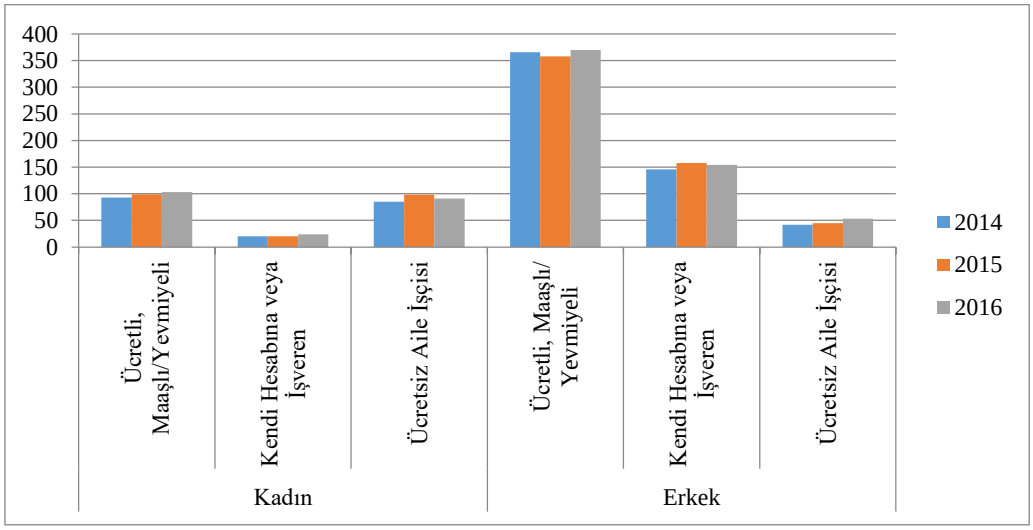

Kaynak: TÜİK.

Kadınların işgücüne katılmalarını belirleyen faktörlerden biri de kadınların işteki durumudur. Şekil 8 incelendiğinde, TR72 Bölgesinde istihdam edilenler içerisinde erkeklerde ve kadınlarda en büyük payı "ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışanlar" grubu oluşturmaktadır. Kadınlarda ikinci sırada "ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar" grubunun daha fazla olduğu görülmektedir. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar herhangi bir sosyal güvence olmadan çalışmakta ve dolayısıyla emekli olamamaktadırlar. Ayrıca bölgede aile arazilerinde veya geleneksel sektörlerde ücretsiz olarak istihdam edilen bu kadınlar çeşitli nedenlerden ötürü kentlere göç etmeleri durumunda iş bulamamaktadırlar.

İşveren olarak veya kendi hesabına çalışan kadın ve erkek oranları arasında oldukça ciddi farklılıklar görülmektedir. İşteki duruma göre çalışma oranları arasında TR72 Bölgesinde en düşük oran kadında işveren grubunda; erkeklerde ise, ücretsiz aile işçisi grubundadır.

Şekil 8. TR72 Bölgesi İşteki Duruma Göre İstihdam (Bin)

Kaynak: TÜİK.

KADIN İSTİHDAMININ ARTIRILMASININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin büyük ölçüde devam ettiği toplumlarda refah seviyesinin yükseltilerek kalkınmanın sürdürülebilmesi için kadın istihdamının artırılması gerekmektedir. Kadın istihdamının artırılmasının önündeki engelleri kadın emeğinin talebinde ve arzında yaşanan sorunlar olarak iki başlık altında incelemek mümkündür. Kadın işgücü talebinde ortaya çıkan temel problemlerin başında; kadınların hamilelik, doğum ve sonraki süreçlerde üretim sürecinden ayrılacak olmalarının işveren tarafından olumsuz bir durum olarak algılanması ve bu nedenle işe alımlarda kadın işgücünün tercih edilmemesi gelmektedir. Yine toplumsal yapının kadın istihdamına sıcak bakmayışı, kadınların işgücü piyasasının talep ettiği niteliklere sahip olmaması firmalar tarafından kadınların tercih edilmemelerinde etkili olan başka bir unsurdur. Kırdan kente göç neticesinde tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların kentlerde vasıfsız emek arzını oluşturmaları da emek talebini güç hale getirmektedir. Kadın emeğinin arzından kaynaklanan sorunlar; iş ve aile yaşamının uyumlaştırılamaması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanamaması, eğitim alanında karşılaşılan sorunlar ve kadın girişimciliğinin yetersiz olması başlıkları altında sıralanabilir (TBMM, 2013: 35).

SONUÇ

1970'lere kadar kalkınma kavramı sadece iktisadi yapıdaki değişmeler kapsamında değerlendirilirken, ilerleyen yıllarda sosyal yapıdaki değişmelerde kalkınma kavramının içinde yer almaya başlamıştır. Ülkelerin kalkınma sürecinde sosyal yapılarındaki değişmelerden biri kadınların işgücüne katılım oranlarının artmasıdır. Toplumsal ve ekonomik kalkınma sürecinde kadınların etkin biçimde bulunmaları, kadınların işgücüne katılımının ve istihdamının artırılması bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde oldukça önemlidir. Kadınların ekonomik hayata katılımlarının artması, beraberinde ekonomik büyümeden daha fazla pay almalarını, aile içindeki konumlarının iyileşmesini sağlayacaktır. Bölgesel kalkınmada, kadınların istihdama katılımının düşük düzeyde olması, hem kadınların kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerinde hem de sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir engel teşkil etmektedir. Kadın istihdamının düşük düzeyde olması gerek insani gelişme endeksinde gerekse toplumsal cinsiyet eşitliğinde ülkenin geri planda kalmasına

neden olur. İşgücü piyasası tarafından kadınlara sınırlı imkanlar sunulması kadın işgücünün geçimlik üretim, ev içi üretim ve gönüllü çalışma gibi alanlarda kalmasına neden olmaktadır.

TR72 Bölgesinde kadın istihdamının analiz edildiği bu çalışmada, bölgede kadınların işgücü piyasasındaki yeri (işgücüne katılım oranı, işsizlik oranı, istihdam oranı, işgücünün kayıtlılık durumu, istihdamın sektörel dağılımı) ele alınmıştır. Bu kapsamda, kadınların bölgede işgücü piyasasındaki yerinin erkeklere nispeten düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörler, eğitim durumu, yaş ve işteki durum kapsamında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak yükseköğretim mezunlarında istihdam oranının yüksek olduğu, 25-34 yaş grubu aralığında işgücüne katılım oranının yüksek olduğu, işteki duruma göre ise ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışanlarda istihdam oranının yüksek olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

Berber, Metin., Eser, Burçin (2008). Türkiye'de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz. "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 10(2): 1-16.

Işık, Nihat., Kılınç, Efe (2011). Bölgesel Kalkınmada Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi 6(2): 9-54.

İpekYolu Kalkınma Ajansı Kadın İstihdamı Raporu TRC1 Bölgesi. http://www.ika.org.tr/upload/yayinlar/TRC1-Kadin-Istihdami-Raporu-501695.pdf.

ORAN Kalkınma Ajansı (2010). TR72 Bölgesi 2010-2013 Bölge Planı. http://www.tarim.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/kalkinma_ajansi_bolg_plan/TR72.pdf. (Erişim Tarihi:13.05.2017).

Sevinç, Haktan (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(2): 36-54.

TBMM (2013). Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 12: 1-194. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_raporu_2014_1.pdf. (Erişim Tarihi:13.05.2017).

Turgut, Ahmet., Aydemir, Naciye (2011). Türkiye ve AB'de Bölgesel Kalkınma Programları. TÜHİS, İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 23(5-6): 1-15.

Tutar, Filiz., Demiral, Mehmet (2007). Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(1): 65-83.

TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/Start.do (Erişim Tarihi: 11.04.2107).

URAK (2016). İllerin Rekabetçilik Endeksi, http://www.urak.org/urak/ (Erişim Tarihi: 11.04.2017).

The Development of Smart Tourism and Its Effect on Tourism in Turkey

Akıllı Turizmin Gelişimi ve Türkiye'deki Turizme Etkisi Üzerine Bir Araştırma

Gülseren ÖZALTAŞ SERÇEK[1], *Mehmet KAYA*[2], *Sadık SERÇEK*[3]

Abstract - Tourism enterprises go to different applications in order to adapt and attract to the changing competitive environment. The main goal here is to keep customers' needs at a certain level and to keep them at the top level for comfort. This depends on technological possibilities. The change in technology within itself is spreading to all sectors in a short time. Smartphone, smart home has changed the competition conditions in its field. This concept has passed as tourism in the field of smar tourism. In this research, the concept of smart tourism is explained and how tourism in Turkey can be affected. The data obtained from the press reports about the subject, the opinions of business managers and articles written about Smart Tourism were used as sources for this research.

Keywords: Smart Tourism, Tourism, The Future of Tourism, New Tourism

Özet - Turizm işletmeleri değişen rekabet ortamına ayak uydurmak ve müşteri çekmek için farklı uygulamalara başvurmaktadırlar. Burada temel amaç, müşterilerin ihtiyaçlarını belirli düzeylerde karşılamak ve rahatını en yüksek düzeyde tutmaktır. Bu durum teknolojik imkânların kullanılmasıyla daha farklı bir boyuta ulaşmıştır. Teknolojinin kendi içerisindeki değişimi kısa bir süre içerisinde tüm sektörlere yayılmaktadır. Akıllı telefon, akıllı ev gibi örnekler kendi alanındaki rekabet koşullarını değiştirmektedir. Bu kavram turizm alanına "akıllı turizm" olarak geçmektedir. Bu araştırmada "akıllı turizm" kavramı açıklanarak Türkiye turizmini nasıl etkileyebileceği incelenmiştir. Konuyla ilgili olarak basında çıkan haberler, işletme yöneticilerinin düşünceleri ve "akıllı turizm" (Smart Tourism) ile ilgili olarak yazılan makalelerden elde edilen veriler bu araştırmada kaynak olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Turizm, Turizm, Turizmin Geleceği, Yeni turizm

GİRİŞ

Turizm işletmeciliğinde görülen hizmet yarışı, takip edilmesi zor ve hızlı bir gelişim sürecine sahne olmaktadır. Bu süreç aynı zamanda işletmelerin değişen çağın yeniliklerine uyumunu zorunlu kılan ve hatta yönetimleri değişimin ötesine geçmeye zorlayan bir özellik barındırmaktadır. Öyle ki, işletmelerin uzun dönem rekabet edebilmesi, yeni pazarlara adapte olabilmesi, yeni ürün ve süreçleri gerçekleştirmesi yönetimlerin sahip olduğu yenilik anlayışına bağlı olmaktadır. İşte bu değişim ve dönüşüme ayak uydurabilecek yapı ve kabiliyete sahip olmanın yanında, değişim ve dönüşüme yön verebilen ülkeler, sektörler, işletmeler ve bireyler rekabet avantajı sağlayarak başarıyı yakalayabilmekte ve değer oluşturabilmektedirler (Erişim Tarihi: 05.09.2017. earsiv.arel.edu.tr:8080/jspui/bitstream/123456789/607/.../Albayrak%2CA._2013_02.pdf).

Turizm pazarında kalıcı olabilmenin artık bir dinamosu haline gelen yeni uygulamaların müşteri zihninde bir değer oluşturması ve müşterileri farklı hissettirmesi, işletmelerin prestij noktasında diğerlerine göre rekabet üstünlüğü kazanmasına yardımcı olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde hizmet sektörünün büyük etkiye sahip olduğu görülmektedir (McKee, 2008). Bu ülkelerde hizmet sektörünün ekonomiye katkısı %80 civarındadır (IMF, 2015). Turizm sektörünün bu süreçte önemli bir katkısı vardır (Lorde vd. 2011).

Ekonomik ve sosyal hayatta her geçen gün yeni bir akıllı aygıt ortaya çıkmaktadır. Bunlar genellikle hayatı kolaylaştırıcı özellikleri ile tüketicinin ilgisi çekmektedir. Bu akıllı aygıtlar sadece belirli sektöre

[1] Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, Türkiye, gulserenozaltassercek@artuklu.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye, kayamehmet@dicle.edu.tr
[3] Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye, sadik.sercek@dicle.edu.tr

ait değildir. Hemen her sektörde bu tür aygıtlar tüketicinin kullanımına sunulmaktadır. Akıllı telefon, akıllı buzdolabı, akıllı klimalar ve akıllı evler bunlara birer örnektir. Tüketici ya da kullanıcı, bu ürünleri kendi cep telefonundan veya farklı bir aygıt aracılığıyla uzaktan istediği şekilde kullanma kolaylığı elde etmektedir.

Bilgi teknolojilerinde yaşanan son gelişmeler turizm sektöründeki işletmeler ve turistik destinasyonlar için pazarlama, yönetim ve tanıtım alanlarında yeni olanaklar sunmakta ve rekabet avantajı sağlamaktadır. Ekonomik büyümenin en büyük dinamiklerinden biri de yenilikçi hizmetlerdir. Bu nedenle, turizm sektöründe akıllı teknolojilerin kullanılmasıyla sağlanan hizmet yenilikçiliği sayesinde pazarda rekabetçi kalmayı sağlayan bütünleşik bir bilgi sistemi yapısına ihtiyaç vardır (Erişim Tarihi: 01.09.2017: http://www.worldtourismforum.net/wp-content/uploads/sponsorship/WTF-Global-Meeting-2017-Sunumu-TR.pdf11). Bu çalışma, bu ihtiyacın giderilmesini amaçlamaktadır. Bilgi ekonomisi ve beraberinde getirdiği baş döndürücü teknolojik gelişmeler sonucunda yaşanan oluşumların turizm sektörüne etkileri incelenmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, içinde bulunduğumuz çağın bilgi çağı olarak adlandırılmasına sebep olmaktadır. Teknolojik yenilik ve küreselleşme, yeni ürünlere ve yeni süreçlere geçiş konusunda turizm işletmelerini teşvik etmektedir. Turizm endüstrindeki bilgi ve iletişim teknolojilerindeki araçlar, bilginin daha hızlı aktarılmasıyla bağlantılı fırsatlar ve daha etkin kaynaklara ve farklılaştırma stratejilerinin uygulamasını kolaylaştıran anahtar faktörlere rağmen birçok değişikliği gerekli kılmaktadır. Sektörlerin gelişmesi kendi alanlarında yaptıkları yeniliklere bağlıdır. Turizm, turistik yönden zengin değerlere sahip olan ülkelerin kalkınma çabalarında önemli bir yer tutabilir (Erişim Tarihi: 08.09.2017: http://www.temelaksoy.com/bilgi-toplumu-organizasyonlari-ogrenen-organizasyonlardir/).

Küreselleşen dünyada yaşanan kültürel etkileşim, toplumları daha da yakınlaştırarak karmaşık ve sınırları belli olmayan bir yapı meydana getirmiştir. Küreselleşme denilen bu değişimle beraber rekabet ve işgücünün demografik yapısı, sürekli farklılık gösteren müşteri talepleri ve teknoloji gibi etkenler işletmeleri her alanda daha etkin ve verimli olmaya sevk etmektedir (Yeşil, Çınar ve Uzun, 2010: 71–72). Bilgi ve teknolojik alanda yaşanan baş döndürücü gelişmeler bir ülke ekonomisindeki tüm sektörleri etkilediği gibi, hizmet sektörü içerisinde yer alan turizmi de etkilemektedir.

Yeniliğe olan eğilimin son yıllarda çeşitli koşullara bağlı olarak arttığı gözlemlenmektedir (Kusiak, 2009: 444, aktaran, Kodal, Tokmak ve Yeşiryurt, 2013: 90). Bilgi ve iletişim teknolojileri, turistlerle ve turizm paydaşlarıyla bilgiyi paylaşmada fayda sağlamaktadır (Stamboulis and Skayannis, 2003; Del Chiappa and Dall'Aglio, 2012). Daha kapsamlı yaklaşımlara dayalı yeni stratejileri geliştirmek ve kaynakları uygun hale getirmek için teknolojiyi kullanan modern destinasyon yönetimi sonucunda akıllı destinasyon kavramı oluşmaktadır. Böyle bir yaklaşım destinasyon yöneticilerinin yeni tüketim deneyimleri keşfetmesi ve oluşturmasına fırsat sağlamaktadır (Racherla et al., 2008). Bu nedenle; akıllı bir destinasyon, destinasyonların neye ihtiyaç duyduğu ve neyi istediği konusunda büyük bir dikkat uyandırmaktadır.

Teknoloji ve inovasyonun kalkınma ve rekabet dünyasında artan önemiyle birlikte, güncel ekonomi anlayışının yenilik tabanında şekillendiği gözlemlenmektedir. Bu anlayışın aynı zamanda çok çeşitli iş fırsatlarına olanak sunduğu da bilinmektedir (Elçi, 2007). Çünkü yenilik politikaları sadece bilimsel ve teknolojik alanlarda değil, ulusal ve bölgesel ekonomik kalkınmada da temel bir rol oynamaktadır (Howells, 2005: 1225, aktaran Kodal, Tokmak ve Yeşiryurt, 2013: 90). Bu açıdan teknoloji, ülkelerin gelişmişlik seviyesinde önemli bir belirleyici ve küresel arenada büyük bir ticari araç olarak kabul edilebilmektedir. Teknolojinin yaygın olarak kullanıldığı destinasyonlarda son zamanlarda gerçekleşen ilerlemeler, akıllı şehirler, evler, oteller, restoranlar gibi heyecan verici vizyonların daha fazla ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Akıllı turizm kavramı da akıllı kent kavramından esinlenmiştir (Zerenler, Türker ve Şahin, 2007, aktaran Kodal, Tokmak ve Yeşiryurt, 2013: 90).

Çağımızın son teknoloji iletişim araçları aracılığıyla, yenilikçi turizm destinasyonları oluşturulmaya çalışılmaktadır. Literatürde akıllı turizm kapsamında incelenen bu akıllı destinasyonlar, sundukları turistik ürünleri sosyal medya, turizm işletmelerinin web sayfaları ve arama motorları üzerinden tüketicilere sunmaktadırlar. Son teknoloji cihazların olağanüstü gelişimi ve internetin bu cihazlarda

kullanılmasıyla, bilgi toplama, analizler klasik pazarlama yöntemleri ve ürünleri hakkında işletme yöneticilerini tekrar düşünmeye sevk etmiştir. Akıllı turizm ile tüketicilere olağanüstü hizmet sunmak amaçlanmakta ve tüketicilerin sınırsız isteklerini makul ölçülerde karşılayarak, rekabet ortamında fark yaratmaya çalışılmaktadır (Erişim Tarihi: 02.09.2017; file:///C:/Users/ABC%201/Downloads/5000143475-5000234072-2-PB.pdf.)

Lopez de Avila (2015) akıllı destinasyonu; turistik alanların sürdürülebilir gelişimi garantileyen, ziyaretçilerin çevresine uyumunu ve çevre etkileşimini kolaylaştıran, yerel halkın yaşam kalitesini ve destinasyondaki deneyimi artıran, son teknoloji ile altyapı üzerine kurulan yenilikçi bir turistik destinasyon olarak tanımlamaktadır.

Turistler açısından, akıllı destinasyon; yoğun bir teknoloji kullanılarak hem yerel turistik hizmetler hem de elverişli ürünleri sunan ve kişiselleştirerek deneyimlerini artıran destinasyonlar olarak tanımlanır. Yönetsel açıdan, akıllı bir destinasyon; yerel kurumlar ve turizm şirketlerini, bilgi ve iletişim teknoloji altyapısı aracılığıyla bir araya getirilmiş, yönetilen ve süreç işletilen üretilen bilgiye dayalı karar almaları ve harekete geçmek için destinasyonun yönetsel organizasyonunu güçlendirebilir (Lamsfus, Martín, Alzua-Sorzabal & Torres-Manzanera, 2015).

Herhangi bir akıllı turizm destinasyonunun en önemli öncelikleri bir talep tarafı veya arz tarafı perspektifi benimsemek suretiyle analiz edilebilir. Bu, turistin seyahat deneyimini arttırmak, yerel paydaşlar arasında bilgi toplamak ve dağıtmak için akıllı platformlar sağlamak anlamına gelmektedir (Nam ve Pardo, 2011). Türkiye'de turizm alanındaki rekabet koşullarının ulusal ve uluslararası düzeyde değişimi turizm işletmecilerini yeni arayışlara itmektedir. Bu bağlamda turizm işletmeleri akıllı turizmin sunduğu hizmetleri kendi konseptlerine katmayı düşünmeye başlamışlardır. Diğer turizm destinasyonlarında uygulanan ileri teknolojilerle pazar payını artıran ülkeler ile rekabet için aynı hizmetlerin hatta daha ileri hizmetlerin sunulması kaçınılmazdır.

Turizm sektöründe ve otelcilik pazarında birbirine benzer ve genellikle kolayca taklit edilebilen hizmetler yer almaktadır. Otellerin kendilerini rakiplerinden farklılaştırması için yenilikçi özellikler ile hizmetlerini geliştirebilmeleri gerekmektedir (Reid ve Sandler, 1992). Bu yenilikçi özellikler ve hizmetler teknolojilerin kullanımıyla akıllı destinasyonlar ile mümkün olabilmektedir.

Turizm ve otelcilik sektöründe akıllı teknolojilerin kullanılmasıyla sağlanan hizmet yenilikçiliği sayesinde pazarda rekabetçi kalmayı sağlayan bütünleşik bir bilgi sistemi yapısına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada, bu ihtiyacın giderilmesi amaçlamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin en önemli hedeflerinden biri olan akıllı teknolojilerin otellerde kullanılmasını, otelin yönetimi için gerekli bütün faktörlerin akıllı telefon, kiosk, sensör, aktüatör, işlemci vb. araçlar aracılığı ile toplanarak birbirlerine uyumlu bir yapıda olması şeklinde tanımlanabilir. Otel odasının ısı, ışık, giriş/çıkış, alarm sistemi, kişiselleştirilmiş hizmetler vb. hizmetlerin kontrolünü sağlayan entegre bilgi sisteminin merkezi bir şekilde iş zekası yazılımları ile yönetilmesini de akıllı otel yönetimi olarak tanımlayabiliriz. Akıllı Teknolojiler ve Akıllı Yönetim'in turizm ve otelcilik sektöründe hizmet yenilikçiliği için birçok yeni hizmet sağlaması beklenmektedir (Gökalp ve Eren, 2013: 4). Ancak akıllı turizmde sadece teknolojik araçların kullanımı değil teknolojik araçların müşteri istek ve ihtiyaçlarına cevap vererek farklılık sunmaktır.

Akıllı turizm ile sunulan hizmetler arttıkça turizm sektöründeki rekabet koşulları da değişiklik gösterecektir. Bu nedenle turizm alanındaki üretici ve hizmet aktörleri yeni hizmetler ve farklılıklar yaratma yoluna gideceklerdir. Bu rekabet hem ulusal ve hem de uluslararası boyutlarda kendisini gösterecektir. Akıllı turizm kapsamında sunulan hizmetler her geçen gün farklılık ve artış göstermektedir. Öyle ki turist daha oteline gelmeden kendi odasını hazırlayabilecek ve resepsiyona uğramadan odasına geçebilecektir. Sunulan bu rahatlıklar müşteriye daha çekici gelecek ve rekabet koşullarını değiştirebilecektir. Akıllı turizm kapsamında sadece rahatlık söz konusu değildir. Bu hizmetler kapsamında ayrıca güvenlik ve gizlilik unsurları da söz konusudur. Böylece turist kendi hizmetlerini kendisi yönetebilecektir. Akıllı turizm kavramının yaygınlaşması turizm sektörüne ayrı bir hareketlilik getirebilmektedir. Bu sayede insanlar teklifleri daha iyi karşılaştırabilecek ve kendileri için en uygun oteli seçebileceklerdir. Hal böyle olunca turizm işletmeleri özellikle de oteller daha farklı ve daha fazla hizmet sunmaya çalışacaklardır.

YÖNTEM

Araştırmanın amaçlarına ulaşmak için nitel bir araştırma tasarlanmıştır. Nitel araştırma insanların olaylara ne tür anlam yükledikleri, diğer bir ifade ile olayları nasıl niteledikleri sorusuna yanıt aramaktadır. Özdemir (2010: 326) de nitel araştırmaların, gerçekliğin araştırmacı tarafından kurulduğu, gerçekliğin anlaşılmasında söz konusu gerçeklik ile etkileşim içerisinde olunması gerektiği, gerçekliğin araştırmacının kendi öznel değerleri perspektifinden kavranması ve araştırma raporunda kişisel bir dil kullanılması gerektiği gibi varsayımlar içerisinde yürütüldüğünü belirtmiştir.

Araştırmada bilimsel araştırmalarda çok yaygın olarak kullanılan bir ilişkilendirme yöntemi olarak tümevarım kullanılmıştır. Tümevarım sınırlı sayıda örneğe bakarak genel hakkında kanaat sahibi olunmasını sağlamaktadır (Altunışık vd. 2002: 19). Bu çalışma; turistik destinasyonların sürdürülebilirliğini ve yaşanabilirliğini sağlayarak turistler açısından daha çekici hale getiren akıllı destinasyon ve akıllı turizm kavramını incelemektedir. Bu amaçla; akıllı turizm, hem kavramsal olarak hem de uygulamadaki işleyişi bakımından incelenmiştir.

SONUÇ

Bilgi ekonomilerinin önem kazanması, ekonomide dengeleri de değiştirmiştir. Ekonomiye artık yeni ekonomi, diğer bir söylemle bilgi ekonomisi yön vermektedir. Ülke ekonomilerinde yaşanan bu hızlı dönüşümleri, benzer şekilde hizmet endüstrileri de yaşamaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak, turizm sektöründe bilgi sistemleri özellikle son yıllarda rekabet ortamında stratejik bir araca dönüşmüştür (Güran Yumuşak ve Özgür, 2007).

Akıllı aygıtlarla başlayan ve daha sonra akıllı şehirler ve akıllı evler ile devam eden yenilikler turizm alanında da yerini almış akıllı turizm olarak literatüre geçmiştir. Bu konuyla ilgili bilimsel tartışma son on yılda hızla artmakla beraber bu çalışmaların çoğu yabancı kaynaklardır. Bununla birlikte, akıllı bir turizm hedefinin ne olduğunu ve nasıl çalıştığını kavramsallaştırma ve tanımlama çalışmaları yukarıda açıklamalarla birlikte halen devam etmektedir. Bu makale, bu konuyla ilgili bilimsel tartışmaların derinleşmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma özellikle, bir destinasyonun gerçek ve sanal bileşenlerinin yapısal bütünlüğünün mevcut olabileceğini kabul eder ve böylece bilgi temelli destinasyon yönetimi çalışmalarının sistemin her iki bileşenini de dikkate alması gerektiğini önermektedir. İyi hazırlanmış bir akıllı turizm alt yapısının kuramsal ve teknolojik yöntemlerin yardımıyla akıllı bir turizmin bu açıdan daha verimli olduğunu göstermiştir.

Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin bilgi çağına uygun olarak yenilenmeleri bölgesel ekonomik kalkınma için bir gerekliliktir. Dolayısıyla teknoloji gelişmenin bölgesel ekonomik kalkınmaya etkilediği söylenebilir. Teknolojinin bu kullanım biçimi, tarihsel ve kültürel bilincin desteklenmesini sağlamakta ve bu yolla hem turizmde alternatif çekim noktaları yaratmak hem de kültürel ve tarihsel bilinci desteklenmiş hale gelmektedir (Buhalis and Amaranggana, 2014; Batty, Fosca, Bazzani, & Ouzounis, 2012). Turistik destinasyonlardaki tarihi ve kültürel değerlerin korunması, tarihsel zenginliğin dünyada daha iyi bir biçimde tanıtılarak dünyanın önemli turizm destinasyonlarından biri olan ülkemize teknolojinin de yardımıyla daha çok turist çekilmesi sağlanabilir. Yenilik ve inovasyon uygulamaları; tarihi olayların ve yerlerin canlandırılması yoluyla yerli ve yabancı turistlerin bilgi ve deneyim kazanması bağlamında önem taşımaktadır.

Turizmin, yeniliklere açık ve sürekli değişim ve dönüşümün gerçekleşebileceği bir sektör konumunda olmasından dolayı akıllı uygulamaların hayata geçebileceği ve hizmet vermede kullanılabileceği bir alandır. Turizmde, yeniliklerin teknolojik alt yapılarla sunulması akıllı turizm ve akıllı destinasyon ile mümkün olabilecektir. Burada önemli olan sadece teknolojik alt yapının kullanılması değil bu alt yapının turistlerin kullanımına sunulması ve kendi isteklerine uygun olarak işleyişin içinde olmalarını sağlamaktır. Böylece turistler kendi tatil süreçlerinin uygulayıcıları arasında olabilecektir.

Turistlerin giriş- çıkış işlemlerini kendilerinin yapmalarını sağlamada, ödemelerini kendileri yapmalarında, odalarını kendi istekleri doğrultusunda düzenleyebilecekleri fırsatlar sunmada, bagajlarını taşımada, yedikleri yiyecekten içtikleri içeceklere kadar işletmelerde bir profil oluşturularak misafirlerin istekleri doğrultusunda teknolojik alt yapı kullanılarak akıllı turizm uygulamalarından yararlanılabilir. Ancak akılı turizm uygulamalarında bir dezavantaj ise emek yoğun bir sektör olan turizmin daha az emek istihdamı yaratacağıdır.

Bu çalışma, araştırmacılar ve destinasyon yöneticileri için problemlerle baş edebilme ve akıllı destinasyonları dönüştürme ve uyarlama için yeni bakış açıları sunabilir. Gelecek çalışmalarda, bu

çerçevede gerçekleşmesi uygun olan hizmetlerin belirlenmesi ve sistemin hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Altunışık, R., Çoşkun, Y., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2002). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri.* Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Batty, M., Fosca, G., Bazzani, A., and Ouzounis, G. (2012). *Smart cities of the future. Working papers series.* paper 188,Centre for Advanced Spatial Analysis, University College London.

Buhalis, D. and Amaranggana, A. (2014). *Smart tourism destinations. In: Z. Xiang, & I. Tussyadiah (Eds.), Information and communication Technologies in tourism*, (pp.553–564).Vienna,Austria:Springer.

Del Chiappa, G. and Dall'Aglio S. (2012). Factors influencing travellers' e-ratings and ecomplaints about hotel services: Insights from an Italian tourism destination", in Fuchs, M., Ricci, F. e Cantoni, L. (Eds), Information and Communication Technologies in Tourism 2012. Vienna, Austria: Springer.

Elçi, Ş. (2007). *İnovasyon Artık Gündemlerde,* [URL:www.uig.gen.tr/dokumanlar/Cumhuriyet_SE.pdf] (Erişim Tarihi 26 Mayıs 2017).

Gökalp, E. ve Eren, P. E. (2013). Impact of Pervasive Computing on Service Design in Hospitality. *Journal of Advanced Management Science*, Vol, 1(2).

Güran Yumuşak, İ. ve Özgür, A. (2007). Yeni Ekonominin İktisadi Etkileri ve İktisat Politikası Üzerine Yansımaları. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2.

Howells, J. (2005). Innovation and Regional Economic Development: A Matter of Perspective?, *Research Policy,* 34(8): 1220-1234.

IMF (2015). International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, World Development Indicators http://databank.worldbank.org/data/download/WDI-2013-ebook.pdf

Kusiak, A. (2009). Innovation: A Data-Driven Approach. *International Journal of Production Economics*, 122(1): 440-448.

Lamsfus, C., Martín, D., Alzua-Sorzabal, A. & Torres-Manzanera, E. (2015). *Smart tourism destinations: Anextended conception of smart cities focus ingon human mobility. Information and Communication Technologies in Tourism.* Springer International Publishing.

Lopez de Avila, A. (2015). *Smart destinations: XXI century tourism. In Presentedat the ENTER 2015 conference on information and communication Technologies in tourism, Lugano, Switzerland, February 4–6.*

Lorde T., Francis, B. & Drakes R. (2011). Tourism Services Exports and Economic Growth in Barbados. *The International Trade Journal*, 25: 2, 205-232

McKee, D. (2008). Services, growth poles and advanced economies. *Service Business: An International Journal,* 2(2), 99–107.

Nam, T. & Pardo, T. A. (2011). Conceptualizing smart cities with dimensions of Technology, people, and institutions. *In Proceedings of the 12th Annual International Digital Government Research Conference: Digital Government Innovation in Challenging Times* (pp. 282–291). College Park, MD, USA.

Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 11 (1): 323-343.

Racherla, P., Hu, C. and Hyun, M. Y. (2008). Exploring the Role of Innovative Technologies in Building a Knowledge-Based Destination. *Current Issues in Tourism*, Vol. 11, No. 5, pp. 407-428.

Reid, R. D. and Sandler, M. (1992). The use of technology to improve service quality. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly,* 33, 68–73.

Stamboulis, Y. and Skayannis, P. (2003). Innovation strategies and technology for experiencebased tourism. *Tourism Management,* Vol.24, pp.35–43

Yeşil, S., Çınar, Ö. ve Uzun, E. (2010), Kahramanmaraş'ta Faaliyet Gösteren İşletmelerin Yenilik Faaliyetleri Üzerine Bir Alan Çalışması, [URL: http://beykon.org/foto2010/7.pdf] (Erişim Tarihi 25 Mayıs 2017).

Zerenler, M. N. Türker ve E. Şahin (2007). Küresel Teknoloji, Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) ve Yenilik İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17: 653–667.

http://www.worldtourismforum.net/wp-content/uploads/sponsorship/WTF-Global-Meeting-2017-Sunumu-TR.pdf11.

earsiv.arel.edu.tr:8080/jspui/bitstream/123456789/607/.../Albayrak%2CA._2013_02.pdf.

Regional Smart Specialization Strategies and the Case of TR83 Region

Bölgesel Akıllı Uzmanlaşma Stratejileri ve TR83 Bölgesi Örneği

Mevlüt ÖZEN[1]

Avrupa Birliği'nin son yıllarda bölgesel politika alanında dikkat çektiği konulardan biri olan Akıllı Uzmanlaşma (smart specialization), üye ülkelerin teknolojik alanlarda yaptıkları yatırımlarda yaşanan koordinasyon eksikliği ve teknoloji ve araştırmaya ayrılan kaynakların gereksiz sarfiyatına karşılık bir politika tedbiri olarak önerilmektedir. Birlik içindeki bölgelerin kaynaklarını benzer alanlara kanalize etmesi, kaynakların etkililiğinin azalmasına, araştırmaların birbirini tekrar etmesine veya uzmanlaşma için gerekli olan kritik kütlenin (critical mass) sağlanamamasına yol açmaktadır. Bu nedenle bölgelerin odaklanacağı alanların doğru belirlenmesi, önceliklendirmenin doğru yapılması ve uzmanlaşmanın yerel bilgiye dayalı olarak kurgulanması önemlidir. Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi (S3) İsviçreli Ekonomi Profesörü Dominique Foray ve Avrupa Birliği'nin önemli araştırma fonlarını da oluşturan Avrupa Araştırma Alanı içerisinde büyüme konusunda araştırmalar yapan bir uzman grubunun çalışmaları ile temelleri atılmış olan bir kavramdır. Söz konusu çalışma grubu Avrupa'daki araştırma yatırımlarının çok parçalanmış olduğunu ve araştırma ve inovasyon yatırımları için paydaşlarla koordinasyonun eksik olduğunu ve çoğunluğa hitap etmediğini belirlemiştir. Bu nedenle çalışma grubu, yapısal değişiklikleri desteklemek ve yeni sektörlerin ve endüstrilerin gelişmesine olanak sağlamak üzere araştırma ve inovasyon yatırımlarının Avrupa'nın her bölgesinin stratejik potansiyeline ve farklılıklarına göre planlanması gerektiğini önermektedir.

Bölgesel yenilik stratejilerinden akıllı uzmanlaşma stratejilerine

Ülkemizde AB uyum politikaları çerçevesinde ulusal ve bölgesel yenilik stratejileri konusunda geniş bir deneyim kazanılmıştır. İnovasyon stratejileri geliştirme çalışmaları, bölge düzeyinde başarı gösterimleri ve pilot uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte bölgesel yenilik sistemleri (RIS) ağyapı işleyişini kuramaması, bölgesel aktörlerce benimsenmemesi ve uygulamaya çok ağırlık verilmemesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sonuçta bölgesel inovasyon stratejilerinin genellikle kapalı bir yapıda ele alınarak bölgeler veya uluslararası bakış açısından yoksun olması, bölge endüstrisi ve ekosistemi ile yeterince bağlantılı olmaması, bölgenin varlıklarının yeterince analiz edilmemesi, yerel önceliklerin dikkate alınmayarak başarılı uygulamaların ve bölgelerin kopyalanması, gibi etkenler rol oynamıştır.

Akıllı uzmanlaşma stratejileri, inovasyon stratejilerinden farklı olarak her bölgenin kendi yerel bilgisini diğer bölgelerden farklı ve orijinal kılacak düzeye getirerek, bölgenin ihtiyaçlarına cevap verebilen teknolojik düzeye yükselmesini sağlayan bir uzmanlaşma sürecidir. Akıllı uzmanlaşma, "Bir bölgenin belirli bir alan için bilim ve teknolojide uzmanlaşması ile elde edeceği faydayı belirleyen girişimci bir keşif süreci" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda belirli bir alanda uzmanlaşmadan kastedilen belirli bir sektörde uzmanlaşma değil, belirli bir sektör için AR-GE ve inovasyonda uzmanlaşmadır. Uzmanlaşmanın genel teknolojilerin kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verebilen iş sahaları ve niş alanlarda gerçekleşmesi beklenmelidir. Tanımda yer alan girişimci bir keşif süreci ile işaret edilen ise bu uzmanlaşmanın tabandan yukarı bir yaklaşım ile, yerel girişimcilerin ve yerel bilginin merkezi rol oynadığı bir süreç sonunda oluşturulmasıdır.

Fransa'nın Centre-Loire Valley (FR) bölgesi, akıllı uzmanlaşma stratejisi tasarım sürecinde bir önceliklendirme mekanizması olarak "girişimci keşif süreci" ni kullanan iyi bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Strateji oluşum sürecinde bölgede yer alan tüm aktörlerin haritalandırılması ve bu yeni stratejiye karşı verecekleri tepki tahmin edilmeye çalışılmıştır. Değişimin liderleri tanımlanmış, ve üst yönetim sahiplendirilerek stratejinin ne fayda sağlayacağı topluma açıklanmaya çalışılmıştır. girişimcilerin yardımıyla yapılan önceliklendirme bölgenin girişimci kapasitesiyle pazar fırsatları ve bilginin (know-how) kesişim noktası olarak tanımlanmıştır. Strateji ile beraber gelen değişimin yaratacağı değer ve paydaşların sürece bağlılığını izleyip değerlendirilmek üzerine kurgulanmıştır. Bu

[1] Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri
Bu bildiri davetli konuşmacı oturumunda sunulmuştur.

örnek sadece strateji tasarımı değil uygulama sürecini de kolaylaştıracak tedbirler içermesi açısından bakımından da iyi bir uygulama örneğidir.

TR83 BÖLGESİ ÖRNEĞİ

TR83 Bölgesi Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi ile 2013-2023 yıllarını kapsayan ve 2013 yılında ajansımız tarafından hazırlanan Bölgesel İnovasyon Stratejisi'nden yola çıkılarak bölgemizin sahip olduğu göreli üstünlüklerin tespit edilmesi, doğru paydaşların biraraya getirilerek girişimci keşif sürecine olanak verilmesi ve önceliklendirmenin geçmiş deneyimler ve varlıklar dikkate alınarak yapılması hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda hazırlanan TR83 Bölgesi Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi'nin karakteristik özellikleri;

- Tabandan tavana yaklaşımı ile hazırlanması
- Her bir bölgenin kendine özgü alanlara yatırım yapması
- İnovasyona yeni bir yaklaşım kazandırması
- Girişimcilik ve bilgi temelli olması
- Niş alanların belirlenmesi
- Bölgenin gelişim eksenlerini ve farklılıklarını ortaya koyması

olarak ifade edilebilir.

TR83 Bölgesi Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi hazırlanırken varlık esaslı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşım ile bölgenin küresel ekonomi içinde rekabetçi konumunu güçlendirmek için işgücünü ve ekonomik kalkınma girişimlerini desteklemekte kaldıraç olarak kullanabileceği kaynaklarını (varlıklarını) bütünsel bir yaklaşımla anlayabilmek amaçlanmıştır. Bölgesel varlıklar analiz edilirken beşeri sermaye, bölgedeki araştırma ve geliştirme kurumları, finansal sermaye, endüstri yapısı, yasal ve düzenleyici çevre, fiziksel altyapı ve yaşam kalitesi gibi unsurlar dikkate alınarak ön çalışmalar, anketler , analizler ve yüzyüze görüşmeler hayata geçirilmiştir. Bu sayede bölgenin değerleri ve önemli varlıkları gözden geçirilmiş, niş sektörler ve potansiyel kümeler ile "katma-değer" üretme potansiyeli olan KOBİ'ler dikkate alınmış, daha geleneksel alt-sektörleri de içerecek şekilde illerin ihtiyaçları ile dengeli olarak bölgesel ekonominin rekabetçi alanlarını daha da güçlendirmek üzere yönetişim mekanizmaları oluşturulmuştur.

Çalışma metodolojisi yapılan Saha Çalışmaları, anketler, SWOT ve PESTLE2 Analizleri ile birlikte varlık analizi (asset mapping) yaklaşımının bir sentezi olarak kurgulanmıştır. Bu süreçte özellikle bölgenin ekonomik ve kültürel geçmişini iyi bilen kişilerin görüşleri alınmıştır. Yapılandırılmış bu görüşmeler ile bölgenin insan sermayesi, araştırma geliştirme potansiyeli, finansal sermayesi, endüstri yapısı, kurumları, fiziksel altyapı, yasal ve düzenleyici çevre değerlendirilmiştir. Bu süreçte S3 platformu tarafından hazırlanan rehber dökümanlar da çalışmada yol gösterici olmuş ve S3 platformunun belirlediği alt tematik alanlar3 da dikkate alınmıştır. Bölge paydaşlarının sürece katılım düzeyi en yüksek seviyede tutulurken, bölgenin mevcut gündemi politika belirleme sürecinde etkili olmuştur. Bütün bu çalışmalar sonucu mevcut (kısa vadede gelişebilecek) uzmanlık alanları Tarıma Dayalı Gıda, Gelecek Mühendisliği ve Mavi Ekonomi şeklinde alt alanlara ayrılmış ve Turizm, Akıllı Şehir ve Lojistik çalışmaları kapsamında yapılacaklar ise alt başlıklar halinde sıralanarak Gelişen Uzmanlık Alanları olarak tanımlanmıştır.

[2] PESTLE analizi: Politik, Ekonomik, Sosyal, Teknolojik, Hukuksal ve Çevresel faktörlerin incelenerek, önem derecelerini tespit etmek ve bu faktörlerin, olumlu veya olumsuz, kimleri etkilediğini ortaya çıkarmak için yapılan bir analizdir.

[3] Agri-food, Energy, Industrial modernisation

SONUÇ VE ÖNERİLER

Avrupa 2020 Stratejisinin yüksek istihdam, üretkenlik ve sosyal uyum amaçlı öncelikleri akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme olarak belirlenmiştir. Avrupa'nın önümüzdeki 10 yıl içinde bu büyüme hedeflerine ulaşmak için bölgelerin "akıllı uzmanlaşma stratejileri" geliştirmesi tavsiye edilmekte, bu stratejiler yapısal fonlardan yararlanmanın bir ön koşulu haline getirilerek bölgesel kalkınma için yeni bir model oluşturulmaktadır.

Akıllı uzmanlaşma stratejileri, bölgeleri kaynakların geniş bir alana yayılmasından ziyade bölge için kritik öneme sahip alanlara kanalize edecek, bölgenin yeteneklerini ve bilgi altyapısını geliştirecek öncelik ve stratejilerin bütünüdür. Akıllı uzmanlaşma stratejileri, tavandan tabana bir yaklaşımla uygulanan bir strateji değil, bölgedeki girişimcilerin, işletmelerin, araştırma merkezlerinin ve üniversitelerin birlikte belirledikleri bir strateji olmalıdır. Bu stratejiler bölgesel gelişme için yenilik kümeleri, işletmeler için yenilik dostu bir iş ortamı, araştırma ve yenilikte yaşam boyu öğrenme, çekici bir bölgesel araştırma altyapısı, yaratıcı ve kültürel endüstriler gibi unsurları içermelidir.

Bu stratejilerin oluşturulmasında, bölgelerin bilgi altyapılarını ayrıntılı olarak incelemesi, sözkonusu uzmanlaşma alanlarında beşeri sermayeye yatırım yapması ve araştırma ve yenilik kapasitesinin artırılması, benzer uzmanlaşmalara yönelen bölgeler ile işbirliği ve bilgi ağları oluşturması, genel amaçlı teknolojiler üreten bölgeler ile bilgi ağlarını güçlendirmesi ve yeniliğin öncelikle bölgesel aktörlere fayda sağlamasını gözetmeleri gerekir.

Bu noktada konunun kavramsal çerçeveden uygulama düzeyine geçmesi için, akıllı uzmanlaşmayı ölçülebilir kılacak göstergelerin ortaya konulması önemlidir. Ölçülebilir göstergeler, kavramı daha açık hale getirebilecek, bu sayede bölgeleri ve ülkeleri tartışmanın içine çekebilecektir. Kavramı geliştiren uzmanlar ilgili göstergelerin belirlenmesine ilişkin bazı öneriler sunmaktadır. Öncelikle girişimci keşif sürecini (enterpreneurial discovery process) ele alan uzmanlar, akıllı uzmanlaşma stratejilerinin bölgede hali hazırda öne çıkan sektörleri kapsayacağını vurgulamaktadır. Uzmanlara göre, ilgili sektörlerdeki

dünya çapında alınan patentler bölgeler tarafından öncelikle sorgulanabilir. Diğer bir yandan söz konusu sektörlerin kendi aralarında ve diğer sektörler ile bağlantıları incelenerek, sektörler arası sinerji incelenebilir. Bir diğer öneri olarak ise söz konusu sektörde ilgili aktörlerin karşılaştığı problemlerin ortaya çıkarılması belirtilmiştir. Sürecin izlenmesi ve değerlendirilmesi aşamasında ise firmaların geleneksel olmayan faaliyetlere geçiş sıklığı, patent başvuruları, ilgili sektördeki teknolojik uygulamalar sonucu yaratılan yenilikler, araştırma, sektör ve eğitim arasındaki bağ ve uzmanlaşan bölgeler arasında kurulan bilgi ağları gösterge olarak kullanılabilir.

Ülkemizde de kümelenme temelli bölgesel uzmanlaşmalar son yıllarda sıklıkla gündeme gelmektedir. Ekonomi Bakanlığı, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gibi merkezi kuruluşların kümelenmelerin desteklenmesine yönelik mekanizmaları mevcuttur. Merkezi kuruluşların bölgesel kümelenmelere destekleri sürecinde Avrupa Birliği'ndeki S3 platformuna benzer yapıların tesis edilip, küme desteklerinde eşgüdümün ve ilgili aktörlerin katılımının sağlanması önem arz etmektedir. Böyle bir yapılanma, bölgelerin kümelenme temelli uzmanlaşmalarına yönelik stratejilerin yönlendirilmesi konusunda da rol oynayabilir. Ülkemizde henüz başlangıç aşamasında olan bölgesel uzmanlaşmaların, Avrupa'da yaşanan geçmiş tecrübeler ve edinilen dersler de dikkate alınıp sağlam temellere oturtulması aktarılacak kaynakların israf edilmemesi açısından büyük öneme sahiptir. Bu doğrultuda bölgesel kalkınmada çok taraflılık ve iyi yönetişim esas alınarak bilgi temelli ekonominin bölgenin tarihi kurumları ve coğrafyası ile birlikte biçimlendiği dikkate alınmalı ve AB'de uygulama aşamasında olan akıllı uzmanlaşma ile ilgili ağyapıların içinde olunmalı ve ülkemizde özgün bölgesel kalkınma modellerinin oluşması özendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Com (2010) 553 final; Regional policy contributing to smart growth in Europe 2020

Dimitrios P,. Dimitrios K.,Rene V. B., Andrea B., Antanas C., Chorafakis G., Cooke P., Foray D., Giannitsis A., Harrison M., Kyriakou D., Pontikakis D., Smith K., The question of R&D specialization, perspectives and policy implications, 2009

EC (2009) The Role of Community Research Policy in the Knowledge-based Economy, EUR 24202 EN, Expert Group Report, European Commission.

Foray, D., Goddard J., Beldarrain X.G., Landabaso M., McCann P., Morgan K., Nauwelaers C., Ortega-Argiles R., Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specializations (RIS3)

Foray, D., David, P.A. and Hall, B.H. (2009) Smart Specialisation - The Concept, Knowledge Economists Policy Brief, June, No. 9, available at http://ec.europa.eu/invest-inresearch/pdf/download_en/kfg_policy_briefs_no_5_9.pdf.

Foray, D., David, P.A. and Hall, B.H Measuring smart specialization: The concept and the need for indicators

Handbook: Implementing Smart Specialization Strategies , 2016

Presentation by Nathalie Boulanger , Smart Specialization Strategy, key role of the entrepreneurs: the Centre-Val de Loire region study case, 2017 Smart Specialization Conference, Samsun.

RIS3 Guide Annex III: A Practical Approach To RIS3 And Its (Self-) Assessment

http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/84453/RIS3+Guide+new+annex+III+FINAL+May2013.pdf/1a2af274-29fa-4859-9ca6-bcb50a03f164

Smart Specialization Strategy for TR83 Region , 2017, Samsun

ABSTRACT ORAL PRESENTATIONS

A Model Suggestion for Establishment of Honey Exchange Market

Bal Borsasının Kurulması İçin Bir Model Önerisi

Bilal BAĞIŞ[1]

Abstract -Honey production is one of the potential locomotive sectors of Bingol's economy. However, in terms of inspections, production quality and marketing, the necessary steps towards professionalization have not yet been taken. For this reason, although the product's value added is very high, it has not yet been utilized sufficiently. The fact that Bingol University is chosen among the pilot universities under the new YOK perspective and framework of 'Regional Development-Focused Mission Differentiation and Specialization' program and the scope of this research, honeybee, has been selected as the University's primary product to focus on, it should be expected that this fate can be reversed. In addition to regulation of honey production standards, producer and consumer relations and increasing production quantity and quality; the establishment of a trade exchange in which the trade of honey can be made, the producers, the intermediaries and the consumers can come together, is essential at the point of being able to benefit from this sector effectively. One of the best places to establish such a Honey Exchange Market is Bingol, with its honey being selected as the world's best, in an international test in 2015. In this context, it is also important that the analysis of honey is in safe hands. Standardization and stabilization of the quality and prices, and thus the protection of both producers and consumers, could potentially make honey production and trade one of the locomotive sectors of the provincial economy.

Keywords: Beekeeping, Honey, Honey Exchange, Commodity Exchange, Beekeeping Economy, Regional Development

Özet -Bal üretimi, Bingöl ekonomisinin potansiyel lokomotif sektörlerinden biridir. Ancak, denetimler, üretim kalitesi ve pazarlama noktasında henüz profesyonelleşme yönünde gerekli adımlar atılabilmiş değildir. Bu sebeple de, katma değeri çok yüksek bir ürün olmasına rağmen, baldan yeterince faydalanılamamaktadır. Bingöl Üniversitesi'nin yeni YÖK perspektifi çerçevesinde, 'Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması' programı kapsamında pilot üniversiteler arasında seçilmesi ve bu kapsamda da arıcılığın da odaklanılacak temel ürün olarak belirlenmiş olması bu gidişatı tersine çevirebilir. Bal üretimi standartlarının, üretici ve tüketici ilişkilerinin düzenlenmesi; üretim miktarının ve kalitesinin artırılmasının yanında; balın ticaretinin yapılacağı, üretici, aracı ve tüketicilerin bir araya gelebileceği bir ticaret borsasının da kurulması bu sektörden etkin olarak faydalanılabilmesi noktasında elzemdir. Böyle bir Bal Borsası'nın kurulması için en uygun yerlerden biri de 2015'te uluslararası bir testte Dünya'nın en iyi balı seçilen özel balıyla Bingöl'dür. Bu bağlamda, balın analizinin emin ellerde olması da önemlidir. Kalite ve fiyatların dengelenmesi ve istikrar kazanması ve bu sayede de hem üretici hem tüketicilerin korunması, bal üretimi ve ticaretini il ekonomisinin lokomotif sektörlerinden biri haline getirebilir.

Anahtar Kelimeler: Arıcılık, Bal, Bal Borsası, Ticaret Borsası, Arıcılık Ekonomisi, Bölgesel Kalkınma

[1] Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, İktisat Bölümü, Email: bilalbagis@yahoo.com.

The Phenomenon of Development in the Context of Development

Terörizm Endüstrisi Bağlamında Kalkınma Olgusu

Murat SİLİNİR[1]

Abstract-Terrorism is the most important security and political-economy problem in the twenty-first century. This problematic has intensified its influence particularly at the global, regional and national scales, especially after the Cold War. The September 11 terrorist attacks are an important turning point in this regard. After this process, deep multi-dimensional approaches to the concept of terrorism caused qualitative and quantitative increase. Internet technology, social media and security trends have put the terrorist industry into a more complex structure. The analysis of this new and complex structure and the examination of the economic-political dimensions reflect strategic importance. In this general framework, the main purpose of the study is to examine the development in the context of the concept of the terrorist industry. Within this main objective, the study is divided into three main unitss. In this study, firstly, the concept of the terrorist industry will be discussed. Secondly, the economic-political volume of the terrorist industry will be examined. In the last part of the study, the effects of the terrorist industry on development will be analyzed.

Keywords: Terrorism, Terrorism Industry, Security, Development

Özet-Terörizm, yirmi birinci yüz yılın en önemli güvenlik ve ekonomi-politik sorunsalıdır. Bu sorunsal, özellikle Soğuk Savaş Sonrasında küresel, bölgesel ve ulusal ölçeklerde yoğun bir şekilde etkisini artırmıştır. 11 Eylül terörist saldırıları bu konuda önemli bir dönüm noktayı teşkil etmektedir. Terörizm kavramına çok boyutlu derin yaklaşımlar, bu süreçten sonra niteliksel ve niceliksel sıçramalar yaşamıştır. İnternet teknolojisi, sosyal medya olgusu ve güvenlikleştirme (securitization) eğilimleri terörizm endüstrisini daha da kompleks bir yapıya sokmuştur. Bu yeni ve kompleks yapının analizi ve ekonomi-politik boyutlarının incelenmesi stratejik önem arz etmektedir. Bu genel bağlamda, çalışmanın temel amacı, terörizm endüstrisi kavramı bağlamında kalkınma olgusunu irdelemektir. Bu temel amaç çevresinde, çalışma üç ana bölüme ayrılmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak, terörizm endüstrisi kavramı ele alınacaktır. İkinci olarak, terörizm endüstrisinin ekonomi-politik hacmi incelenecektir. Çalışmanın son kısmında ise, terörizm endüstrisinin kalkınmaya etkileri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Terörizm Endüstrisi, Güvenlik, Kalkınma.

[1] Assist. Prof. Dr., Batman Üniversitesi, Batman, muratsilinir@gmail.com, Batman.

The Measurement of the Service Quality of Gaziantep Light Rail Transportation System

Gaziantep Hafif Raylı Ulaşım Sisteminin Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi

Suleyman METE[1], Zeynel Abidin CİL[2], Eren ÖZCEYLAN[3], Ayca ÖZCEYLAN[4]

Abstract-The purpose of this study is to examine the impact of Service Quality (SERVQUAL) in the Gaziantep Light Rail Transportation System on passengers. SERVQUAL has emerged as perhaps the most popular standardized questionnaire to measure service quality. Gaziantep's population is 1.800.000 according to the last census which leads to transportation problem. This problem has been tried to be controlled by using Light rail transportation system since 2008. The research measures expectations and observations of the passengers from the Light Rail Transportation System with the help of Service Quality method.

Keywords: Service quality, passengers, light rail transportation, SERVQUAL, Gaziantep.

Özet-Bu çalışmanın amacı Gaziantep Hafif Raylı Ulaşım Sistemindeki Hizmet Kalitesinin (SERVQUAL) yolcular üzerindeki etkisini incelemektir. SERVQUAL, hizmet kalitesini ölçmek için belki de en popüler standart anket olarak ortaya çıkmıştır. Son nüfus sayımına göre Gaziantep'in nüfusu 1.800.000 olup, ulaşım sorununa yol açmaktadır. Bu problem 2008 yılından beri Hafif raylı sistem kullanılarak kontrol edilmeye çalışılmıştır. Araştırma, Hafif Raylı Sistemlerden gelen yolcuların Hizmet Kalitesi yöntemiyle beklentilerini ve gözlemlerini ölçmektedir.

Anahtar kelimeler: Hizmet kalitesi, yolcular, hafif raylı sistem, SERVQUAL, Gaziantep.

[1]Munzur University, Tunceli, Turkey, E-mail: suleyman489@gmail.com
[2]University of Batman, Batman, Turkey, E-mail: cilzeynelabidin@gmail.com
[3] Gaziantep University, Gaziantep, Turkey, E-mail: erenozceylan@gmail.com
[4]Gaziantep University, Gaziantep, Turkey, E-mail: aycaozceylan@gantep.edu.tr

Foreign Trade from the Perspective of Regional Development: A Review on TRC3 Region

Bölgesel Kalkınma Perspektifinden Dış Ticaret: TRC3 Bölgesi Üzerine Bir İnceleme

Mücahit ÇAYIN[1]

Özet-Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerinin değerlendirildiği bu çalışmada hedef TRC3 bölgesindeki dış ticareti analiz ederek bölgesel kalkınmada dış ticaretin önemine vurgu yapmaktır. Bu doğrultuda öncelikle bölgesel kalkınma tanımından hareketle TRC3 bölgesi kalkınma parametreleri ortaya konulmuştur. Akabinde bu parametrelerden biri olan dış ticaret rakamları gerek iller bazında gerekse sektörel bazda ayrıntılı bir şekilde tahlil edilmiştir. Çalışma sonunda sınır illeri olan Mardin ve Şırnak için daha fazla önerilerde bulunulmuş ve bölgenin hangi sektörlerde dış ticareti ihmal ettiği, hangi sektörlere yoğunlaşması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: TÜİK; TİM; Bölgesel Kalkınma; Dış Ticaret

[1] Arş Gör, Batman Üniversitesi, mucahit.cayin@batman.edu.tr

Evaluation of the Student Expenditures to the City Economy in the Case of Munzur University

Öğrenci Harcamalarının İlin Ekonomisine Katkılarının Munzur Üniversitesi Yönünden Değerlendirmesi

Sabit MENTEŞE[1], *Muzaffer AŞKIN*[2], *Tarkan GÜLMEZ*[3]

Abstract-Universities are higher education institutions that holds an important and respected place in society. They are at the core of social development. Universities create, protect and spread knowledge for the social and economic well-being of communities, both locally and globally. As a matter of fact, universities within the rapidly developing higher education system have an important place in the revitalization of the local economies due to the stimulus effects they provide with the personnel they employ and with other related sectors. The aim of this study is to evaluate the contributions of the universities, which are rapidly increasing in numbers and there are now at least one university in all the cities of the country, to the socio-economic and cultural structure of the established societies in the context of polarization theory and the case of Munzur University. The research is designed in a scanning model. The results of the study were obtained by face to face interviews conducted by students who were studying at Munzur University in the academic year of 2016-2017 and 725 students who were interviewed are determined by random selection method. According to research findings; the difference between the student expenditures of the faculty students and the vocational college students was significant. In the same way, the difference between student expenditures is significant compared to the students studying at the vocational colleges / programs in the provinces with those studying in the vocational colleges in the city center. On the other hand, the difference between the student spending and the gender variables was not significant. On average, student spending as a whole is 410 TL per month. In this case, compared to the multiplier coefficient, the contribution to the economy of the province is not at a high level. In terms of expenditure trends, students were found to spend the most food and, at a minimum, spend on cultural and social activities. They also expressed the opinion that the city is inadequate in terms of social opportunities and is very expensive to live in general. In the study, it was concluded that the main reasons for the low contribution of student expenditures to the province economy is the socio economic background of the students. They are mostly from families with lower income groups and from the backward regions in terms of social and economic development.

Keywords: University, student expenditures, development, local economy.

Özet- Üniversiteler toplumda önemli ve saygın bir yere sahip yükseköğretim kurumlarıdır. Toplumsal gelişimin merkezindedirler. Üniversiteler yöresel, bölgesel ve küresel olarak toplumların sosyal ve ekonomik refahı için yaşamsal bilgiyi yaratır, korur ve yayarlar. Nitekim ülkemizde hızla gelişme gösteren yükseköğretim sistemi ve içerisinde yer alan üniversitelerin, yaptıkları harcamalar, istihdam ettikleri personel ve bağlantılı sektörlere sağladıkları uyarıcı etkiler nedeniyle yerel ekonomilerin canlanmasında önemli bir yere sahip olduklarını göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, sayıları hızla artan ve ülkenin bütün illerine en az bir tane üniversite olacak şekilde yayılan üniversitelerin kuruldukları illerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına katkılarını kutuplaşma kuramı bağlamında Munzur Üniversitesi yönünden değerlendirmektir. Araştırma tarama modelinde tasarlanmıştır. Araştırmanın verileri 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Munzur Üniversitesinde okumakta olan öğrencilerden rastsal yöntemle belirlenmiş 725 öğrenciye uygulanan anket ve yüz yüze yapılan görüşme ile elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre; fakülte ve meslek yüksekokulu öğrencileri harcamaları arasında fark anlamlı çıkmıştır. Aynı şekilde merkez meslek yüksekokulu ile ilçelerdeki meslek yüksekokulları/programlarında okuyan öğrenci harcamaları arasında da fark anlamlı çıkmıştır. Buna karşılık fakültelere ve cinsiyet değişkenlerine göre öğrenci harcamaları arasında fark anlamlı çıkmamıştır. Bir bütün olarak öğrenci harcamalarının ortalama 410 TL. olduğu, bu haliyle ilin ekonomisine katkısı çarpan katsayısına göre yüksek düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Harcama eğilimleri bakımından öğrencilerin en çok gıda ve en düşük düzeyde ise kültürel ve sosyal faaliyetlere yönelik harcama yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrenciler ilin sosyal alan bakımından yetersiz,

[1] Doç. Dr., İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, smentese@munzur.edu.tr
[2] Prof. Dr., Munzur Üniversitesi Elektrik Elektronik Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi, muzafferaskin@munzur.edu.tr
[3] Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi Tunceli Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Bölümü Öğretim Görevlisi, tarkangulmez@munzur.edu.tr

yaşam bakımından ise oldukça pahalı bir il olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Araştırmada öğrenci harcamalarının ilin ekonomisine katkısının düşük seviyede kalmasının temel nedenleri olarak, Munzur Üniversitesine gelen öğrencilerin gelir bakımından alt gelir grubuna sahip ailelerden ve kalkınmışlık bakımından geri kalmış bölge illerinden gelmiş olmaları kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, öğrenci harcamaları, kalkınma, yerel ekonomi.

The Role of Home Women in Household-Based Development

Hane-Bazlı Kalkınmada Ev Kadınlarının Rolü

Reşat AÇIKGÖZ[1], *Mesut Hayati AVAN*[2]

Özet-Bölgesel kalkınma, sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarıyla birçok unsuru içinde barındırmaktadır. Özellikle, sosyo-kültürel yapılarıyla ön plan çıkan yerel unsurlar, bulundukları bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınmasında hayati bir rol oynarlar. Bu yerel unsurlar içinde dikkati çeken bir unsur da hane/evdir. Hane, bir veya birkaç aileye ev sahipliği yapmanın yanı sıra, birtakım üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği, içinde farklı sosyal ilişkilerin yaşandığı ve birtakım kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği bir mekâna da karşılık gelir. Bu yönüyle hane, küçük ölçekte de olsa, bulunduğu şehrin veya bölgenin bir prototipini oluşturur. Hane içinde ise ev kadınları hayati bir rol üstlenirler. Muş gibi bölgenin sosyo-ekonomik açıdan en az gelişmiş bir şehrinde- muhafazakâr aile yapısına rağmen- ev kadınları, hanenin birçok alanında (ev ekonomisine katkı, çocuk bakımı, yemek ve temizlik işleri, engelli/hasta/yaşlı bakımı vs.) önemli görevler yerine getirmektedirler. Başka bir deyişle, hanenin merkezinde yer alan, haneyi evirip çeviren ve haneye bir düzen veren ev kadınıdır. Ev kadınlarının bu rolü, kırsal geçmişi olan ve geçim sıkıntısı yaşayan hanelerde daha bariz bir şekilde görülmektedir. Bu çalışmada, hane-bazlı kalkınmada ev kadınlarının rolünün bölgesel kalkınmaya olan etkisi ele alınmaktadır. Çalışma, uygulamalı bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Ev kadınlarının gündelik yaşam pratiklerini (gün boyunca neler yaptıkları, ne tür üretim faaliyetlerinde bulundukları, boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri vs.) ortaya çıkarmak için Muş şehir merkezinde yaşayan 1500 ev kadınına yönelik nicel bir araştırma (anket uygulaması) yapılmıştır. Evrenden orantılı tabakalı ve gelişigüzel örneklem seçim teknikleriyle seçilen katılımcılara kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşan toplam 43 soru sorulmuştur. Elde edilen veriler SPSS 17 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, ev kadınları birtakım ev işlerinin yanı sıra, çeşitli üretim faaliyetlerinde bulunarak ev ekonomisine ciddi katkı sağlamakta, hanenin geçim ve düzeninde merkezi bir yerde durmaktadırlar. Ev kadınlarının üretim potansiyellerinin ortaya çıkarılması ve buna yönelik birtakım sosyal politikaların hayata geçirilmesi halinde, onların hanelerine olan katkıları daha da artabilir. Hiç şüphesiz bunun da bölgesel kalkınmaya dolaylı bir etkisi olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ev kadınları, hane-bazlı kalkınma, bölgesel kalkınma, Muş

[1] Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, acikgozresat@yandex.com
[2] Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, mesuthayatiavan@hotmail.com

An Examination of the Change in the Standard of Life As Indirectly in Turkey: An Application in Eastern Anatolia Region

Türkiye'de Gelire Bağlı Olarak Yaşam Standardındaki Değişimin İncelenmesi: Doğu Anadolu Bölgesi'nde Bir Uygulama

Famil ŞAMİLOĞLU[1], Haşim BAĞCI[2], Yunus Emre KAHRAMAN[3]

Abstract- People in all the countries of the world are demanded a peaceful, happy and healthy life. However, this is not always the case. Because both the international standard of living and the regional standard of living within each country vary. The most fundamental cause of this variation is the amount of income that individuals have. As the income increases, the standard of living of the individual improves and accordingly the consumption expenditures that one has made are increase. Otherwise; As the income of the individual decreases, the level of prosperity decreases and the individual becomes impoverished. In this study; the level of life of the people is put forward according to the amount of income in the Eastern Anatolia Region, and the information about the people's living conditions in this region is given compared the level of living in the other regions. In this study; some information is given about According to the amount of income in the Eastern Anatolia Region, the level of life of the individual is and the people living in this region are given information about the level of living according to the other regions. The purpose of this study is; to compare the situation of the Eastern Anatolia Region with other regions and to make recommendations on what to do for this region.

Keywords: income; life standard; poverty; eastern anatolia region

Özet-Tüm dünya ülkelerinde insanların huzurlu, mutlu ve sağlıklı yaşamaları istenmektedir. Ancak istenilen bu durum her zaman gerçekleşmemektedir. Çünkü hem ülkeler arası yaşam standardı hem de her ülkenin içinde bölgesel bazda yaşam standardı farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın en temel nedeni bireylerin sahip olduğu gelir miktarıdır. Gelir arttıkça bireyin hayat standardı iyileşmekte buna bağlı olarak da yapmış olduğu tüketim harcamaları artmaktadır. Aksi durumda ise; bireyin geliri azaldıkça refah düzeyi düşmekte ve birey yoksullaşmaktadır. Bu çalışmada; Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki gelir miktarına bağlı olarak bireylerin yaşam düzeyleri durumu ortaya konulmuş ve bu bölgede yaşayan insanların diğer bölgelere göre ne düzeyde yaşam sürdürdükleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Bu çalışmanın amacı; Doğu Anadolu Bölgesi'nin durumunu diğer bölgelerle karşılaştırmak ve bu bölge için neler yapılması konusunda tavsiyelerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: gelir; yaşam standard; yoksulluk; doğu anadolu bölgesi

[1] Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Universty, Muğla, TURKEY, familsamiloglu@gmail.com
[2] Asistant, Aksaray University, Aksaray, TURKEY, hasimbagci1907@hotmail.com
[3] PhD Student, Muğla Sıtkı Koçman University Institute of Social Sciences Department of Business Administration, Muğla, TURKEY, emrekahraman1410@hotmail.com

A Ranking Model for the Cities of TRB1 Region in Terms of Regional Development by Using Topsis Methodology

TOPSIS Metodu Kullanılarak Bölgesel Kalkınma Konusunda TR1 Bölgesi Şehirleri için bir Sıralama Modeli

Muhammet GUL[1], *Erkan CELIK*[2], *Ali Fuat GUNERI*[3], *Alev TASKIN GUMUS*[4]

Abstract-Regional development agencies (RDA) are the units founded to coordinate regional development, introduce strategies to enable regions to use their capacities to the maximum benefit of the region, supply the region with the means to improve their competitiveness and reduce the imbalance existing within and between the regions. The Fırat Development Agency (FKA) was established in order to support economic, social and cultural development of four cities located in the westernmost part of the Eastern Anatolia Region of Turkey. These cities are Malatya, Elazığ, Bingöl and Tunceli, among which Malatya has been chosen as the centre of the agency. Since these four cities have different development levels, it would be so useful for stakeholders to determine performance measures related to the regional development and propose a ranking model among these cities in order to provide a balance in delivering financial support mechanisms. Therefore, in this study, a multi attribute decision making method called TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) based ranking model for four cities is proposed. The model is fed by the data of performance measures related to regional development obtained from Turkish Statistical Institute. The data belongs to the year of 2015 and consists of twenty performance measures related to migration, unemployment, employment, education, health, energy, export and social themes. On conclusion of the TOPSIS model application, it was concluded that while the first two ranking orders were Malatya and Elazığ, the last two ones were Tunceli and Bingöl.

Keywords: regional development; performance measures; regional development agencies; TRB1 region; TOPSIS

Özet-Bölgesel kalkınma ajansları (BKA), bölgesel kalkınmayı koordine etmek, bölgelerin kapasitelerini bölgenin maksimum yararı için kullanmalarını sağlamak için stratejiler getirmek, rekabet güçlerini geliştirme ve bölgede mevcut olan dengesizliği azaltma araçları sunmak için kurulan birimlerdir Bölgeler. Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin en batısındaki dört kentin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini desteklemek amacıyla kurulmuştur. Bu şehirler arasında Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli bulunmaktadır. Bunların arasında Malatya ajansın merkezi seçilmiştir. Bu dört ilin farklı gelişme seviyeleri olduğundan, paydaşların bölgesel kalkınma ile ilgili performans önlemlerini belirlemeleri ve mali destek mekanizmalarının sağlanmasında bir denge sağlamak için bu şehirler arasında bir sıralama modeli önermek yararlı olacaktır. Bu nedenle, bu çalışmada, dört şehir için TOPSIS tabanlı sıralama metodu adlı çok kriterli bir karar verme yöntemi önerilmiştir. Model, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan edinilen bölgesel kalkınma ile ilgili performans ölçümlerinin verileri ile beslenmektedir. Veriler, 2015 yılına ait olup, göç, işsizlik, istihdam, eğitim, sağlık, enerji, ihracat ve sosyal konulara ilişkin yirmi performans ölçütünden oluşmaktadır. TOPSIS model uygulaması sonucunda ilk iki sırayı Malatya ve Elazığ alırken son iki sırayı Tunceli ve Bingöl almaktadır.

Anahtar kelimeler: bölgesel kalkınma; performans ölçütleri; bölgesel kalkınma ajansları; TRB1 bölgesi; TOPSIS

[1] Asst. Prof. Dr., Dept. of Industrial Engineering, Munzur University, Tunceli, TURKEY, muhammetgul@munzur.edu.tr
[2] Asst. Prof. Dr., Dept. of Industrial Engineering, Munzur University, Tunceli, TURKEY, erkancelik@munzur.edu.tr
[3] Prof. Dr., Dept. of Industrial Engineering, Yildiz Technical University, Istanbul, TURKEY, guneri@yildiz.edu.tr
[4] Prof. Dr., Dept. of Industrial Engineering, Yildiz Technical University, Istanbul, TURKEY, ataskin@yildiz.edu.tr

Impact of Demographic Characteristics on Regional Planning and Development: Tunceli Sample

Demografik Özelliklerin Bölgesel Planlama ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Tunceli İli Örneği

Fatih ORHAN[1], *Bilgin AYDIN*[2]

Abstract-Population is an important phenomenon that needs to be emphasized in terms of its impact both on the environment and development. In any case; the impact degree of the people on environment is important in this respect with economic, cultural, and technical level of the population since it is related with primarily on the quantity and intensity of the population. Besides; the quantitative and qualitative structure of the population has a substantial role in the social, political, and economic development of a country. The population is one of the most important dynamics of a country or region. It has the most important fundamental prerequisite and impulsion mission in regional planning and development. However, it is not enough to consider the population solely in terms of quantity so that other demographic characteristics should be carefully analyzed. In this study, the population of Tunceli province in Turkey is analyzed throughout the qualifications of quantity and quality, furthermore; the role of the provincial population in regional planning and development has been considered. The change of the population in the province of Tunceli during the Republican period also different dynamics of the population such as sex, marital status, age group, rural-urban population ratios are examined in the research. Besides; province of Tunceli is analyzed in terms of the immigration fact by adjoining the other provinces that Tunceli collects and especially dispatches population, in the study. All the data acquired are indicated in graphs and charts to increase the visuality and comprehensibility. Several suggestions are proposed relating the planning and development investments in Tunceli by evaluating the results acquired. Because Tunceli has the least quantity in population, according to 2016 data of Turkish Statistical Institute, comparing with the all provinces in Turkey; the prior mission herein is removing the factors causing the population's leaving from the region and prioritizing investments to keep the population in Tunceli for the development of the region. This study prepared in this context is suggested to be an important reference source in terms of both the analysis of human-environment interaction in the field and the rational planning to be done for the regional development.

Keywords: Regional planning; regional development; population; demographic characteristics; tunceli.

Özet-Nüfus, gerek çevreye ve gerekse gelişmişliğe etkisi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir olgudur. Herhangi bir sahada, insanın çevre üzerindeki etki derecesi, öncelikle nüfus miktarı ve yoğunluğuna bağlı olmakla beraber; nüfusun ekonomik, kültürel ve teknik seviyesi de bu açıdan önemlidir. Ayrıca bir ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmişliğinde de, nüfusun nicel ve nitel yapısı önemli rol oynamaktadır. Nüfus bir ülkenin veya bölgenin en önemli dinamiklerinden biridir. Bölgesel planlama ve kalkınmada da en önemli temel koşul ve itici güç görevi görmektedir. Ancak nüfusu sadece nicelik açısından ele alıp değerlendirmek yeterli değildir, diğer demografik özellikleri de dikkatle irdelenmelidir. Bu çalışmada da Tunceli ili nüfusu nicelik ve nitelik açısından ele alınmış ve il nüfusunun bölgesel planlama ve kalkınmada oynayabileceği roller dikkate alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada Tunceli ili nüfusunun Cumhuriyet dönemi boyunca yaşadığı değişimin yanı sıra, il nüfusunun cinsiyet, medeni durum, yaş grubu, kır-kent nüfus oranları gibi farklı dinamikleri ele alınmıştır. Ayrıca Tunceli göç olgusu açısından da incelenmiş, göç aldığı ve özellikle de göç verdiği iller çalışmaya eklenmiştir. Tüm bu veriler grafik ve haritalara dönüştürülerek görselliği ve anlaşılırlığı arttırılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar neticesinde değerlendirmelerde bulunularak, Tunceli ilindeki planlama ve kalkınma yatırımları açısından bazı önerilerde bulunulmaya çalışılmıştır. Tunceli ilinin 2016 TÜİK verilerine göre ülkemizin en az nüfusa sahip ili olması, bölgenin kalkınabilmesi için en öncelikli işin insanların bölgeden göçüne neden olan faktörlerin ortadan kaldırılmasına ve nüfusu burada tutacak yatırımlara ağırlık verilmesine gerek olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda çalışmanın, hem sahadaki insan-çevre etkileşiminin analizi, hem de sahanın kalkındırılması için yapılması gereken akılcı planlamalar açısından önemli referans kaynağı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: bölgesel planlama; bölgesel kalkınma; nüfus; demografik özellikler; tunceli.

[1] Asst. Prof. Dr., Erzincan University, Erzincan, TURKEY, forhan@erzincan.edu.tr.
[2] Master Student, Erzincan University, Erzincan, TURKEY, bilgin.5252@gmail.com.

Regional Sustainable Fishing Strate

Bölgesel Sürdürülebilir Balıkçılık Stratejileri

Osman SERDAR[1], *Ebru Ifakat ÖZCAN*[2]

Abstract-Fish has vital importance in terms of the nutritional source of billions of people worldwide and meets at least 15% of animal protein. When the benefits they provide are considered, the management of the biological capacity of the fishery sites according to the sustainable fisheries principles is important. Fishing resources are renewable sources. However, many fishing activities, such as overfishing, commercial problems in fish farming, are faced with problems such as endangering fish stocks. Some approaches and systems are in place to protect this system. In recent years, rapid decline in fish stocks in inland waters requires new measures to be taken on fisheries sustainability. However, due to deficiencies in fisheries management that are not fully implemented, insufficient information on the status of fish populations can be obtained. This study is important in terms of providing benefits to the regional economy as well as contributing to the solution of regional fisheries management and problems. Ecosystem-based sustainable fisheries, an effective fisheries management system, requires a good management plan for the development of aquaculture. From the perspective of sustainable fisheries, environmental resources (Climate and sufficient water resources in terms of aquaculture and production etc.) are important for the protection of both the economic and natural environment in terms of the region. In particular, the environmental conditions of our region have very favourable conditions for the feasibility and development of sustainable fisheries. The sustainability of fishing activities also means the protection of the natural wealth and the environment. Regarding sustainability, it is unfortunately not possible to find a single universal formula. But in total, economic sustainability; Resource use and environmental standards; Health management and prosperity; A 'Regional sustainable fisheries strategy plan' should be prepared in the form of a roadmap, such as the way people view fish farming and human resources, and the relevant non-governmental organizations should cooperate on sustainable fisheries. The sanctions involved should be decided and legislated. It is necessary to make investments for the monitoring, follow-up and data collection of the fishery. These are the essentials of basic sustainable strategies. In this report, the concept of "regional sustainable fisheries", the concept of regional sustainable fisheries, fisheries hunting and aquaculture management strategies have been dealt with in the context of economic development and sustainable development, and as a result the reaction of fisheries resources has been investigated. The pressure on fisheries resources and the solutions to vital problems have been tried to be presented.

Keywords: fisheries; sustainable fisheries

Özet-Balık, dünyada milyarlarca insanın besin kaynağı açısından yaşamsal öneme sahiptir ve hayvansal proteinin en az %15'ini karşılar. Sağladıkları faydaları göz önünde bulundurulduğunda balıkçılık sahalarının biyolojik kapasitesinin sürdürülebilir balıkçılık ilkelerine göre yönetimi önem taşımaktadır. Balıkçılık kaynakları yenilenebilir kaynaklardır. Ancak birçok balıkçılık faaliyetlerinde görülen aşırı avcılık, kültüre alma ve ticari sorunlar, balık stoklarının tehlike altına olması gibi sorunlarla karşılanmaktadır. Bu sistemi koruma amacı güden bazı yaklaşımlar ve sistemler kurulmaktadır. Son yıllarda, iç sulardaki balık stoklarının hızlı bir şekilde azalması, balıkçılığın sürdürülebilirliği konusunda yeni tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir. Ancak tam anlamıyla uygulanamayan balıkçılık yönetimindeki eksiklikler nedeniyle, balık popülasyonların durumu hakkında yeterli bilgi elde edilememektedir. Bu çalışma hem bölge ekonomisine sağlayacağı yararlar hem de bölgesel balıkçılık yönetimi ve sorunlarına çözüm getirmesi konusunda katkı sağlayabilmesi açısından önem arz etmektedir. Ekosisteme dayalı sürdürülebilir balıkçılık, etkin bir balıkçılık yönetim sistemi, kültür balıkçılığının geliştirilmesi için iyi bir yönetim plânı gerektirir. Sürdürülebilir balıkçılık açısından çevresel kaynakların (yetiştiricilik ve üretim açısından iklim ve yeterli su kaynaklarını olması) bölge açısından hem ekonomik hem de doğal ortamın korunması açısından önem arz etmektedir. Bilhassa bölgemizin çevre şartları sürdürülebilir balıkçılığın uygulanabilirliği ve geliştirilmesi bakımından oldukça avantajlı şartlara sahiptir. Balıkçılık faaliyetlerinin sürdürülebilir olması doğal zenginliklerin ve çevrenin korunması anlamını da taşımaktadır. Sürdürülebilirlik konusunda ne yazık ki tek bir evrensel formül bulmak mümkün değildir. Ancak toplam olarak, ekonomik sürdürülebilirlik; kaynak kullanımı ve çevresel standartlar, sağlık yönetimi ve refah olgusu; halkın su ürünleri yetiştiriciliğine bakışı ve insan kaynakları gibi öncelikli olarak bir yol haritası niteliğinde 'Bölgesel sürdürülebilir balıkçılık strateji Planı' hazırlanmalı ve

[1] Asistant, Faculty of Fisheries, Munzur University, Tunceli, TURKEY oserdar@munzur.edu.tr
[2] Asst. Prof. Dr., Munzur University Pertek Sakine Genç Vocational School, Tunceli, TURKEY, ebruozer@munzur.edu.tr

sürdürülebilir balıkçılık konusunda ilgili sivil toplum kurumları işbirliği yapmalıdır. Bununla ilgili yaptırımların kesin bir dille ortaya konması ve kanunlaştırılması gerekmektedir. Balıkçılığın izlenmesi, takibi ve veri toplanmasına yönelik yatırımlar yapmak gerekir. Bunlar, temel sürdürülebilir balıkçılık stratejilerinin gerekliliğidir. Bu bildiride iç su kaynaklarınca zengin olan bölgemizin "Bölgesel sürdürülebilir balıkçılık stratejileri" kavramı ekonomik gelişme ve sürdürülebilir gelişme kapsamında, su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliğinin yönetim stratejileri tartışılmış, balıkçılık kaynakları üzerindeki avlama baskısı sonucunda balıkçılık kaynaklarının reaksiyonları incelenmiş ve yaşanan sorunlara ilişkin çözüm önerilerine de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: su ürünleri; sürdürülebilir balıkçılık

Viticulture and Grape Industry in Elaziğ in the Context of Rural Development

Kırsal Kalkınma Bağlamında Elazığ'da Bağcılık ve Bağ Sanayi

Bülent GÜNER[1]

Abstract-Elazığ Province has been one of the important production centers during thousands of years of the history of the Anatolian Viti-Culture. Elazığ has the optimum conditions for the sorts of the grape by its locally lime soil, the continental climate, and the orchards sewn at 1000-1500 meters height. Elazığ is particularly branded for the wine grapes like Öküzgözü, Boğazkere, Köhnü and Ağın Beyazı. The Öküzgözü is registered in the name of Elazığ in 2008. According to the data of Turkish Statistical Institute in 2016 that 107 thousand decare area is reserved for grape production in Elazığ. The table grapes are grown in 62 thousand decar of this area while the wine grape is grown in 45 thousand decar of this same area. About 8000 farmers grow grapes in the province. There are 130 gross ton grapes grow in a year, and 75 gross ton of this total amount is edible, and 55 gross ton is used as wine. In the food industry, the grape has a broad range of area of utilization from vinegar production to juice and from wine to the ice cream production. The use of the grape as an industry raw material in Elazığ is actualized in boutique wineries that have grown rapidly in recent years besides the wine distillery that was established by the government in 1945 and is operated by the private sector nowadays. Moreover, a part of the grape grown is commercialized to various wine juice manufacturers make production nationally. The grape and wine production in the province is well below of its potential for a variety of reasons. The grape production of Elazığ is in a position to be able to increase a few times in a little while by the commercial/economic interest. Much as more professional efforts have sustained the grape farming in recent years, the several sectoral problems and notably the marketing emerge as the difficulties. The grapery in Elazığ will transform into a major rural development activity by its other food industry elements and especially the wine production via the incentives of government and the private sector. Furthermore, the viticulture and grape production in the province can be turned into a rural tourism activity such as in Italy and France. It should not be forgotten that an exported good as if the grape does not need any imported input for the production process also has a place in national agricultural economics.

Key words: viticulture; Elazığ; rural development; wine;, öküzgözü

Özet-Anadolu bağcılığının binlerce yıllık tarihinde önemli bir üretici merkez de Elazığ ilidir. Elazığ, 1000-1500 m. yükseltide dikili bağları, karasal iklimi ve yer yer kireçli toprağına uyum sağlayan üzüm türleri için optimum şartlara sahiptir. Elazığ, özellikle şaraplık üzüm türleri olan Öküzgözü, Boğazkere, Köhnü, ve Ağın Beyazı'nda markalaşmıştır. Öküzgözü türü ise 2008 yılında Elazığ adına tescillenmiştir. 2016 yılı TUİK verilerine göre Elazığ'da 107 bin dekarlık alan üzüm üretimine ayrılmıştır. Bu alanın 62 bin dekarında sofralık üzüm üretilirken, 45 bin dekarda şaraplık üzüm üretilmektedir. İlde yaklaşık 8000 çiftçi üzüm üretimi yapmaktadır. Yılda üretilen 130 bin ton üzümün 75 bin tonu sofralık, 55 bin tonu şaraplık olarak değerlendirilmektedir. Üzümün gıda sanayi içerisinde; sirke üretiminden meyve suyuna, şaraptan dondurma üretimine kadar geniş bir değerlendirilme alanı bulunmaktadır. Elazığ'da üzümün sanayi hammaddesi olarak kullanımı, devlet tarafından 1945 yılında kurulan ve günümüzde özel sektörün işlettiği şarap fabrikası yanında, sayıları son yıllarda hızla artan butik şaraphanelerce de gerçekleştirilmektedir. Ayrıca üretilen üzümün bir kısmı, ulusal çapta üretim yapan çeşitli şarap ve meyve suyu üreticilerine pazarlanmaktadır. İlde üzüm ve şarap üretimi, çok çeşitli nedenlerle potansiyelinin çok altında kalmaktadır. Elazığ'ın üzüm üretimi, ticari / ekonomik ilgi ile kısa sürede birkaç kat artırılabilecek durumdadır. Üzüm tarımı son yıllarda daha profesyonel çabalarla sürdürülse de, çeşitli sektörel sorunlar ve özellikle pazarlama başlıca sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Elazığ'da üzümcülük, kamusal destek ve özel sektörün teşvik edilmesiyle başta şarap üretimi olmak üzere, diğer gıda sanayi unsurlarıyla önemli bir kırsal kalkınma faaliyetine dönüşecektir. Ayrıca ilde bağcılık ve şarap üretimi, benzeri İtalya ve Fransa'da görüldüğü gibi, bir kırsal turizm etkinliği haline getirilebilir. Unutulmamalıdır ki, şarap gibi üretim sürecinde herhangi bir ithal girdiye ihtiyaç duyulmayan bir ihraç ürünü, ulusal tarım ekonomisi açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: bağcılık; Elazığ; kırsal kalkınma; şarap; öküzgözü

[1] Asst. Prof. Dr., Munzur University Pertek Sakine Genç Vocational School, Mapping and Cadastre Program, Tunceli, TURKEY, bguner@munzur.edu.tr

Determination of Genetic Similarities of Natural Growing Some Nepata Taxons in Bitlis with Rapd-Pcr Technique

Bitlis İlinde Doğal Yetişen Bazı *Nepata* Taksonlarının Rapd-Pcr Tekniği İle Genetik Benzerliklerinin Belirlenmesi

Murat KURŞAT[1], *Sıraç TOPDEMİR*[2], *Birsen ÇAKMAK*[3], *Havva KURT*[4], *Sedat BOZARI*[5]

Abstract – Lamiaceae family in Turkey is represented by 46 genera, 577 species and 755 taxa in total. Lamiaceae family, which is called Ballıbagagiller among the people. This is important in medical and commercial aspects due to its antioxidant, antimicrobial and antifungal effects, in particular its etheric oils, which contain different chemical compounds besides its important role in the floristic diversity of our country. This family has an important place in history from the medical point of view because of its pharmacological properties by ethnobotanists. It is cultivated as an ornamental plant as well as being important in the food industry as a source of etheric oil and as a spice and it is one of the most taxane type of our study material *Nepata* L. Lamiaceae family and is represented with an average of 250 taxa. Materials of study *Nepata italica* L., *N. nuda* L. subsp. *albiflora* (Boiss.) Gams, *N. trachonitica* Post., *N. macrosiphon* Boiss., *N. transcaucasica* Grossh. taxa were collected during the period of vegation between 2014-2015 years. "Flora of Turkey and Eastern Aegean Islands" was used in the identification of the plants. To isolate total genomic DNA (nuclear DNA, chloroplast DNA, mitochondrial DNA), fresh samples were crushed thoroughly in liquid nitrogen to break up the cell wall. This step of isolation is important for obtaining clean and pure DNA. Isolation was performed with the Geneaid DNA Isolation Kit. According to the obtained dendograma, the first group of *Nepata* divided into two main groups and the second group of *Nepata trachonitica* were divided into two separate groups. The first group, *Nepata italica* and *Nepeta transcaucasica*, are divided into two groups: *Nepata nuda* subsp. *albiflora* and *Nepata macrosiphon*. According to the similarity matrix, the highest similarity was observed between *Nepata italica* and *Nepeta transcaucasica* taxa of 0,815. The lowest similarity was found to be between *Nepata trachonitica* and *Nepata macrosiphon* taxa with 0,452 ratio. According to the results of the study, genetic data obtained support morphological data. We believe that these plants have medicinal and aromatic properties and that they are used in genetic studies will contribute to the country and regional industry in terms of pharmacological, food and perfumery. This work has been financed by Bitlis Eren University Coordinator of Scientific Research Projects (BEBAP 2015.03).

Keywords *– Bitlis; nepata; genetic; RAPD-PCR*

Özet-Türkiye'de Lamiaceae Familyası 46 cins, 577 tür ve toplam 755 taksonla temsil edilmektedir. Halk arasında Ballıbabagiller olarak adlandırılan Lamiaceae familyasına ait bitki taksonları ülkemizin floristik çeşitliliği içinde önemli bir yer tutmalarının dışında, içeriklerinde bulunan, başta eterik yağlar olmak üzere, farklı kimyasal bileşikler içermeleri ve antioksidan, antimikrobiyal, antifungal etkilerinden dolayı tıbbi ve ticari bakımdan da önemli bitkilerdir. Bu familya etnobotanikçiler tarafından farmakolojik özellikleri dolayısıyla ilgi konusu olmuş tıbbi açıdan da tarih boyunca önemli bir yer tutmuştur. Eterik yağ eldesinde ve baharat olarak gıda sanayisinde önem arz etmesinin yanı sıra süs bitkisi olarak da yetiştirilen ve çalışma materyalimiz olan *Nepata* L. Lamiaceae familyasının en çok taksonuna sahip cinsinden birisi olup ortalama 250 kadar taksonla temsil edilir. Çalışma materyalleri Bitlis İlinde doğal yetişen *Nepata* L. cinsine ait *Nepata italica* L., *N. nuda* L. subsp. *albiflora* (Boiss.) Gams, *N. trachonitica* Post., *N. macrosiphon* Boiss., *N. transcaucasica* Grossh. taksonları 2014-2015 yılları arasında vejatasyon dönemlerinde toplanmıştır. Bitkilerin teşhisinde ''Flora of Turkey and the East Aegean

[1] Asst. Prof. Dr., Bitlis Eren University, Bitlis, TURKEY, botanikkursat@gmail.com
[2] Bitlis Eren University, Bitlis, TURKEY, srctpdmr@gmail.com
[3] Muş Alparslan University, Muş, TURKEY, birsencakmak58@gmail.com
[4] Muş Alparslan University, Muş, TURKEY, havvakurt.1988@gmail.com
[5] Asst. Prof. Dr., Muş Alparslan University, Muş, TURKEY, sedatbozari@gmail.com

Island's'' adlı eserden yararlanılmıştır. Total genomik DNA (nüklear DNA, kloroplast DNA, mitokondrial DNA) izole edebilmek için taze örnekler sıvı azotta iyice ezilerek hücre çeperi parçalandı. İzolasyonun bu basamağı temiz ve saf DNA elde etmek için önemlidir. İzolasyon işlemi Geneaid DNA Izolasyon kitiyle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen dendograma göre *Nepata*'ların iki ana gruba ayrıldığı birinci grubu *Nepata trachonitica*'nın olşturduğu ikinci grubun ise iki ayrı kola ayrıldığı görülmüştür. Ayrılan iki koladan birinci grubu *Nepata italica* ile *Nepeta transcaucasica*' nın olşturduğu diğer grubu ise *Nepata nuda* subsp. *albiflora* ile *Nepata macrosiphon*'un olşturduğu gözlenmiştir. Benzerlik matriksine göre en yüksek benzerliğin 0,815 oranında *Nepata italica* ile *Nepeta transcaucasica* taksonları arasında olduğu gözlenmiştir. En düşük benzerliğin ise 0,452 oranında ile *Nepata trachonitica* ile *Nepata macrosiphon* taksonları arasında olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonucuna göre elde edilen genetik verilerin morfolojik verileri desteklediği görülmüştür. Bu bitkilerin tıbbi ve aromatik özelliklerinin olması ve genetik çalışmalarda kullanılması ülke ve bölge sanayisine farmakolojik, gıda ve parfümeri açıdan katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Bu çalışma Bitlis Eren Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından (BEBAP 2015.03) koduyla finanse edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bitlis; nepata; genetik; RAPD-PCR

Logistic Performances Evaluation of the Cities of TRB1 Region Using A Hybrid Decision Making Approach

Melez Bir Karar Verme Yaklaşımı Kullanarak TR1 Bölgesi Şehirlerinin Lojistik Performanslarının Değerlendirilmesi

Erkan ÇELİK[1], *Muhammet GÜL*[2], *Alev TAŞKIN GÜMÜŞ*[3], *Ali Fuat GÜNERİ*[4]

Abstract-Logistics performance have an improvement effects on production and consumption activities. And logistics activities in cities play an increasingly crucial role in the regional development. The Fırat Development Agency (FKA) was established in order to support economic, social and cultural development of four cities located in the westernmost part of the Eastern Anatolia Region of Turkey. These cities are Malatya, Elazığ, Bingöl and Tunceli, among which Malatya has been chosen as the centre of the agency. Since these four cities have different logistics performance levels, it would be so useful for stakeholders to determine logistics performance evaluation. In this study, a hybrid decision making approach is proposed for evaluating logistic performance of four cities with respect to different logistic performance criteria. In the first step of the proposed approach, analytical hierarchy process is used to determine the importance weights of criteria. Then, the technique for order of preference by similarity to ideal solution (TOPSIS) is applied to evaluate the logistic performances of the cities of TRB1 region.

Keywords: logistic performance; decision making; AHP; TOPSIS

Özet-Lojistik performansının üretim ve tüketim faaliyetlerinde iyileştirme etkisi bulunmaktadır. Şehirlerdeki lojistik faaliyetler, bölgesel kalkınmada giderek önemli bir rol oynamaktadır. Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin batısındaki dört kentin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini desteklemek amacıyla kurulmuştur. Bu şehirlerarasında Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli bulunmaktadır ve Malatya kalkınma ajansının merkezi olarak seçilmiştir. Bu dört şehrin farklı lojistik performans seviyelerine sahip olması nedeniyle paydaşların lojistik performans değerlendirmesini belirlemeleri faydalı olacaktır. Bu çalışmada, dört ilin lojistik performansını farklı lojistik performans kriterlerine göre değerlendirmek için melez bir karar verme yaklaşımı önerilmiştir. Önerilen yaklaşımın ilk adımında ölçütlerin önem ağırlıklarını belirlemek için analitik hiyerarşi süreci (AHP) kullanılmaktadır. Ardından, TRB1 bölgesinin şehirlerinin lojistik performanslarının değerlendirilmesi ideal çözüm benzerliği için tercih sırası tekniği (TOPSIS) uygulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: lojistik performans; karar verme; AHP; TOPSIS

[1] Asst. Prof. Dr., Dept. of Industrial Engineering, Munzur University, Tunceli, TURKEY, erkancelik@munzur.edu.tr
[2] Asst. Prof. Dr., Dept. of Industrial Engineering, Munzur University, Tunceli, TURKEY, muhammetgul@munzur.edu.tr
[3] Prof. Dr., Dept. of Industrial Engineering, Yildiz Technical University, Istanbul, TURKEY, ataskin@yildiz.edu.tr
[4] Prof. Dr., Dept. of Industrial Engineering, Yildiz Technical University, Istanbul, TURKEY, guneri@yildiz.edu.tr

The Cultivation of Wild Mushrooms (Çarçur, Kinkor, Göbelek: Pleurotus Eryngii Var. Ferulae) Grown in the Vicinity of Tunceli for the Small Scale Enterprises

Tunceli ve Çevresinde Doğal Olarak Yetişen Dağ Mantarı (Çarçur, Kınkor, Göbelek: *Pleurotus eryngii* var. *ferulae*)'nın Küçük Ölçekli İşletmeler İçin Üretiminin Teşvik Edilmesi

Sevda KIRBAĞ[1], *Mehmet AKYÜZ*[2]

Abstract-Today, global warming, climatic changes, rapid increase in population, geographical structure, urbanization, industrialization, limitation of agricultural areas, destruction of ecological environment, genetic changes in nutritional, increase in genetically modified food products, inadequate utilization of natural food products, and many factors such as overuse of pesticides in the increase of food production have led to the reduction of natural food resources, which in turn has led people to rediscover alternative sources of nourishing nutrients. It would be beneficial to keep natural nutrient-derived products that are naturally grown and not yet modified in their genetic make-up and under the threat of extinction, and to have them kept at commercial scale. In many countries of the world, agricultural products have an important place. At the end of agricultural harvest, disposal of unused lignocellulosic wastes and incineration result in serious problems on the natural environment. The evaluation of agricultural wastes in the production of edible mushroom, which has an important place in human nutrition, will contribute to the protection of the environment and will enable the production of *Pleurotus eryngii* var. *ferulae*, which are naturally grown in the Tunceli province and consumed as a food source. In addition, the cultivation of this natural mushroom will require new job power and contribute to the provincial, regional and national economies. In this study, the growth factors of the mushroom *P. eryngii* var. *ferulae* within the natural development boundaries were determined, which grow in Tunceli and in its surroundings, are sold in public markets, naturally grow on the dried roots of Apiaceae family plants and are collected on a daily basis, consumed as nutrients or used for daily income, grow only from May to June, extend up to the summit of high mountainous areas that are difficult to reach by experienced collectors, have a certain commercial potential (25-60 TL/Kg) and named as "çarçur, kınkor, göbelek, etc.'', and these were produced under laboratory conditions. Determination of mycelium and spawn production, and the composting and incubation conditions for small-scale enterprises has been completed and it was determined that this mushroom species can be easily produced in culture conditions without any additional expense. The most important problems encountered in small-scale enterprises are the preservation of *P. eryngii* var. *ferulae* in culture conditions, the production of mycelium under sterile conditions, the propagation of spawn and the preparation of compost media. In sterile conditions, mycelium and spawn are provided for very low costs from some businesses with substructure and universities. The producers should only prepare the compost, incubation and maintenance processes. In addition to production, determining which type of edible mushroom is demanded more in the regions we are in will help producers in terms of marketing. As a result; mushroom cultivation, which is an additional job that entrepreneurs who want to establish their own business with very small capital goods in today's conditions, has become among the professions that have gained a lot of money due to the short period of product purchase with State Incentives. The Ministry of Food, Agriculture and Livestock has provided 30.000 TL of non-refundable grant support for the production of mushrooms in 2017 and provided agricultural credits up to 3 times the amount of grants the investores already received. The credit can be used for acquiring tools, machinery and equipment, or for staff expenses, and can be leased from one year to four years with low interest rates.

Keywords: wild mushroom; P. eryngii var. ferulae; Tunceli; mushroom production for the small scale enterprises

Özet-Günümüzde; küresel ısınma, iklimsel değişiklikler, hızlı nüfus artışı, coğrafik yapı, kentleşme, sanayileşme, tarımsal alanların sınırlandırılması, ekolojik çevrenin tahrip edilmesi, besin ürünlerinde yapılan genetiksel değişiklikler, genetiği değiştirilmiş gıda ürünlerin artması, doğal besin ürünlerinden yeterince faydalanılmaması, gıda üretimi artışında zirai ilaçların aşırı kullanılması gibi pek çok faktörün doğal besin kaynaklarını azalttığı ve

[1] Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Elazığ, Türkiye, skirbag@firat.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Bitlis, Türkiye, makyuz@beu.edu.tr

bunun sonucu olarak da insanları alternatif doğal yetişen besin kaynaklarını yeniden keşfetmeye yönelttiği görülmektedir. Doğal olarak yetişen ve henüz genetiksel yapılarında bir değişikliğe gidilmeyen ve nesilleri yok olma tehlikesi altında bulunan ve yıldan yıla azalan doğal besin kaynaklı ürünlerin muhafaza altına alınması ve ticari boyutta üretimlerinin sağlanması yararlı olacaktır. Dünyanın pek çok ülkesinde tarımsal kaynaklı ürünler önemli yer tutmaktadır. Tarımsal hasat sonucunda kullanılmayan lignosellülozik atıkların bertaraf edilmesi ve yakılması sonucu doğal çevre üzerinde ciddi sıkıntılar oluşmaktadır. Tarımsal atıkların insan beslenmesinde önemli yeri olan mantar üretiminde değerlendirilmesi, çevrenin korunmasına katkı sağlayacak veTunceli ilinde doğal olarak yetişen,besin kaynağı olarak tüketilen *Pleurotus erymgii* var. *ferulae* 'nin üretilmesine imkan sağlayacaktır. Ayrıca, bu doğal mantarın yetiştirilmesinde yeni iş gücüne ihtiyaç duyulacak, il, bölge ve ülke ekonomisine de katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada; Tunceli ve çevresinde yılın sadece Mayıs-Haziran aylarında doğal olarak yetişen ve tecrübeli toplayıcılar tarafından ulaşılması zor yüksek dağlık alanların zirvelerine kadar uzanan alanlarda Apiaceae familyası bitkilerinin kurumuş kökleri üzerinde doğal olarak yetişen ve günlük olarak toplanan, besin olarak tüketilen, günlük gelir sağlayan, halk pazarlarında satılarak belli bir ticari potansiyeli olan (25-60 TL/Kg) ve yöresel olarak ''çarçur, kınkor, göbelek vb.'' adlandırılan dağ mantarı *P. eryngii* var. *ferulae*'nin, doğal gelişim sınırları içerisinde yetişme faktörleri belirlenmiştir. Mantarın üretimi laboratuvar şartlarında yapılmıştır. Küçük ölçekli işletmeler için misel üretimi, tohumluk misel (spawn) çoğaltılması, kompost hazırlanması ve aşılama işlemleri ile inkübasyon şartlarının belirlenmesi tamamlanmıştır. Bu mantar türünün kültür şartlarında herhangi bir ek masraf gerektirmeden kolaylıkla üretilebildiği belirlenmiştir. Küçük ölçekli işletmelerde karşılaşılan en önemli sorunlar, *P. eryngii* var. *ferulae*'nin kültür şartlarında muhafaza edilmesi, steril şartlar altında misel üretimi, tohumluk misel (spawn) çoğaltılması ve kompost ortamının hazırlanmasıdır. Steril şartlarda misel ve tohumluk misel (spawn), alt yapısı olan bazı işletmeler ve üniversitelerden çok düşük maliyetler karşılığında sağlanmaktadır. Üretiyiciye sadece kompost hazırlamak, inkübasyon ve bakım süreçleri düşmektedir. Üretiminin yanı sıra bulunduğumuz bölgede hangi tür mantarın daha çok talep edildiğini belirlemek pazarlama konusunda da üreticilere yardımcı olacaktır. Sonuç olarak, günümüz şartlarında çok küçük sermayaler ile kendi işini kurmak isteyen girişimcilerin yapabileceği ek bir iş olan kültür mantarı yetiştiriciliği, Devlet Teşvikleri ile kısa sürede ürün alınmasından dolayı çok para kazandıran meslekler arasına girmiştir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının 2017 yılında mantar üretimi için 30 bin lira geri ödemesiz hibe desteği sağladığı ve yatırımcılara ek olarak aldıkları hibe miktarının 3 katına kadar da tarımsal kredi verildiği belirtilmiştir. Kredinin; alet, makine ve ekipman malzemelerinde veya eleman giderleri için de kullanabileceği ve ayrıca düşük faiz oranıyla da bir yıldan dört yıla kadar vade imkanı sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yabani mantar; P. eryngii var. ferulae; Tunceli, Küçük ölçekli işletmeler için mantar üretimi

Referendum and Development Relationship: The Case of Mus Province

Referandum Sonuçları ve Kalkınma İlişkisi: Muş İli Örneği

Adem PALABIYIK[1]

Özet-Kalkınma kavramı, anlam itibari ile sürdürülebilir bir özelliğe sahiptir ve içinde bulunduğu süreçte aradığı en önemli paydaş kavram istikrardır. Siyasal bağlamda istikrarın olmadığı bir coğrafyada kalınmanın gerçekleşmesi ve devam etmesi mümkün değildir. Bu perspektiften bakıldığında ülkemizin çeşitli değişkenler ve dinamikler ile birlikte kalınma hamlelerini teker teker gerçekleştirmesi için de hem siyasal hem de bu değişkene bağlı olarak diğer alanlarda da istikrar sahibi olması gerekmektedir. Özellikle 15 Temmuz darbe girişimi vakasından sonra sürdürülebilir bir kalkınma için alınacak siyasi kararların büyük önemi vardır, çünkü ekonomik gelişmenin Ortadoğu ve batı coğrafyasındaki başat itme gücü siyasal alan ve işlenen siyasettir. Özellikle referanduma kadar inişli çıkışlı bir akışı takip eden ekonomik değişkenler (dolar, altın, euro, vb.) referandumdan sonra sakinleşmiş ve genel seyrinde akmaya devam etmiştir. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı tartışmalarından kaynaklanan ticaret hacim ve oranları da (Rusya ve diğer AB ülkeleri örnekleri, vb.) yavaş yavaş düzene girmiştir. Ülkemizde süreç sonunda bu gelişmeler yaşanırken çeşitli illerde de sürdürülebilir kalkınma ve refahı gösteren değişkenler de farklılaşmaya başlamıştır. Bizim için önemli olan ise farklılaşan bu değişkenlerin yakaladığı ya da uzaklaştığı istikrar ve bu değişkenlerin gelecekteki olgusal durumlarıdır. 15 Temmuz darbe girişiminin belirli oranlarda yaşandığı şehirlerden biri olan Muş'da, hem kalınmanın hem de siyasal istikrarın etkilendiği ve etkilendiği mekanlardan birisidir. Muş'un sahip olduğu coğrafi konum ve siyasal kültür, özellikle kalkınma için çok da müsait değildir. Kalkınmışlık değişkenlerinin daha az net olduğu yerlerde (Hasköy) referandum da evet oranının yüksek çıkmasına rağmen kalkınmışlık değişkenlerinin görece daha yüksek olduğu yerlerde (Varto, Bulanık, Malazgirt, Korkut) hayır oranın daha yüksek olması analiz edilmesi gereken bir durumdur. İşte bizde referandum sonuçları ve kalkınmışlık diyalektiği ile alakalı çeşitli analizler yapacağımız bu çalışmamızda sonuçlara göre kalkınma değişkenlerini ele alıp, genelden özele doğru sosyolojik analizler yapacağız. Bunları yaparken de TÜİK verileri, Kalkınma Ajanslarının verileri ve diğer yerel kaynaklardan yararlanacağız. Böylece siyasal bağlamda alınan kararların kalkınma değişkenlerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu ya da olmadığını sosyolojik bir gözlem ile ifade etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma; Referandum; Muş; Siyaset

1

The Role of Development Agencies in Regional Development: DAKA Case

Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmadakı Rolü: DAKA Örneği

Abdullah OĞRAK[1], *Ercan DEMİR*[2], *Faruk KALAY*[3], *Şakir İŞLEYEN*[4], *Fevzi ERDOĞAN*[5]

Özet-Çalışmamızın amacı, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)' dan 2009-2010 ve 2013 yılları arasında mali ve teknik destek alan firmalar ve alınan desteklerin bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmamız, bu amaçla, yapılan saha çalışmasının bulguları ve bu bulguların istatistikî olarak analizi ve yorumlanmasından oluşmaktadır. DAKA'dan destek alan Van, Muş, Bitlis ve Hakkari'de faaliyet gösteren 91 işletmeden anket yöntemi ile elde edilen verilerin analizi sonucunda; faydalanılan desteğin şirketlerin başta istihdam ve gelir olmak üzere ekonomik ve sosyal göstergeleri açısından olumlu etkiler sağladığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, kurulum aşamasından sonra, firmaların finansman ihtiyaçlarını karşılamak için, bankalardan tekrar kredi kullandıkları çalışmamızda ortaya koyduğumuz önemli bir bulgudur.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma; Bölgesel Kalkınma; Kalkınma Ajanslar; Bölgesel Kalkınma Ajansları

[1]aograk47@gmail,Yrd.Doç.Dr.,Yüzüncü Yıl Üniversitesi,VAN,TÜRKİYE
[2]e.demir04@hotmail.com, Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, VAN, TÜRKİYE
[3]kalayfaruk@hotmail.com, Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, VAN, TÜRKİYE
[4]sakirisleyen@yyu.edu.tr, Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, VAN, TÜRKİYE
[5]fevzier@gmail.com, Prof.Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, VAN, TÜRKİYE

Public Diplomacy and Immigration As A Tool Foreign Policy

Bir Dış Politika Aracı Olarak Kamu Diplomasisi ve Göç

Serkan GÜNDOĞDU[1], *Handan BOYALI*[2]

Abstract-Since ancient times, nations have gone on to communicate with each other in various ways to reach their political aims. The methods of communication have always carried qualities specific to their circumstances. The dialogues provided are sometimes performed by people, sometimes by a particular group, and sometimes by individual institutions. The Public Diplomacy, a strategic communication tool, is becoming the strategic tool of the new World. Existing diplomatic communication methods are not enough to maintain national interests in today's international relations. Countries have had to develop policies aimed at not only international organizations or intergovernmental negotiations but also those concerned. Public Diplomacy has become an indispensable element of international politics because of the importance of publicity in directing International Relations. Many governments are actively engaged in public diplomacy efforts to gain prestige in international arenas and the presence of international civil servants. The issue of immigration increasingly recognized as a problem requiring coordinated intervention with a more global approach. States of immigration are now debating not only at the bilateral level but also in the global and regional contexts. For such international coordination and cooperation to be successful, it is undeniable that a common language is to be understood. Turkey is a bridge between some Middle Eastern and Asian countries where conflict and instability experienced in the east and south and European countries with high standards of welfare and human rights in the west. For reasons such as the conflict in the Middle East and especially in neighboring countries, the existence of political and economic instability, the eastern borders are difficult to control and mountainous, and the geographical structure of Aegean and Mediterranean coasts are suitable for illegal transitions. Turkey has to provide a transition route for immigrants aiming to transit to European Union (EU) state. With increasing economic and regional power, especially in recent years, Turkey has become a center of attraction for regular and irregular migratory movements. When all these factors took into account, immigration profoundly affects Turkey's economic, socio-cultural and demographic structure, public order and security. Because of its geographical and strategic location, our country has been the last stoppage of migratory movements in a broad sense, including massive asylum movements throughout history, and has hosted millions of immigrants.The public diplomacy, which is the soft power of the countries, has become an area where the international relations have come to the fore from the dominance of diplomatic institutions and the effectiveness of different actors. The public diplomacy is an effort by the country to influence political actors of other nations, as well as the efforts of the civil authorities to make contributions to the civilian initiative and to make judgments in the context of other countries and nations in international relations in the implementation phase of these decisions. In this study, the concept of public diplomacy, which is a new form of foreign policy in today's world, will be tried to be discussed on immigration and the effect on immigrants.

Keywords: Foreign Policy, Diplomacy, Public Diplomacy, Migration

Özet-Eski çağlardan beri milletler, politik amaçlarına erişmek için birbirleriyle çeşitli yöntemlerle iletişim kurma yoluna gitmişlerdir. İletişim yolları her zamanın şartlarına özgü nitelikler taşımıştır. Sağlanan diyaloglar, kimi zaman kişiler, kimi zaman belirli bir zümre, kimi zaman ise belirli kurumlar tarafından yürütülmüştür. Stratejik bir iletişim aracı olan Kamu Diplomasisi, yeni Dünyanın diplomatik aracı haline gelmektedir. Günümüz Uluslararası ilişkilerinde ulusal menfaatlerin sürdürülmesinde eski diplomatik yöntemler yeterli olmamaktadır. Devletler, diplomatik ilişkilerini sadece uluslararası kuruluşlar veya hükümetler arası müzakerelerden ziyade ilgili halkları da hedefleyen politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Uluslararası İlişkileri yönlendirmede kamuoyunun önem kazanmasından dolayı Kamu Diplomasisi, uluslararası politikanın vazgeçilmez unsurları olmaya başlamıştır. Birçok devlet uluslararası arenada ve yabancı kamuoylarının nezdinde prestij kazanmak için aktif olarak kamu diplomasisi çalışmaları yürütmektedir. Göç konusu gün geçtikçe daha fazla küresel bir yaklaşım ile eşgüdümlü müdahale gerektiren bir mesele olarak kabul edilmektedir. Göç konusunu Devletler artık sadece ikili düzeyde değil, bölgesel ve son dönemlerde olduğu gibi de küresel ortamlarda tartışmaktadırlar. Bu tür uluslararası eşgüdüm ve iş birliğinin başarılı olabilmesi için herkesin ortak bir şekilde anladığı bir dil oluşturulması gerekliliği

[1] Munzur Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, Tunceli MYO, Tunceli. E mail: sgundogdu@munzur.edu.tr
[2] Munzur Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, Çemişgezek MYO, Tunceli. E mail: handanboyali@munzur.edu.tr

yadsınamaz. Türkiye, doğusunda ve güneyinde çatışma ve istikrarsızlıkların yaşandığı bazı Orta Doğu ve Asya ülkeleriyle, batısında refah düzeyi ve insan hakları standartları yüksek Avrupa ülkeleri arasında köprü konumundadır. Orta Doğu'daki ve özellikle komşu ülkelerdeki çatışma, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların varlığı, doğu sınırlarının dağlık ve kontrolünün zor olması, Ege ve Akdeniz sahillerinin coğrafî yapısının yasadışı geçişlere uygunluğu gibi nedenlerle, Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ülkelerine geçmeyi hedefleyen göçmenler için geçiş güzergâhı durumundadır. Özellikle son yıllarda artan ekonomik ve bölgesel gücüyle Türkiye, düzenli ve düzensiz göç hareketleri için çekim merkezi haline gelmiştir. Tüm bu etkenler dikkate alındığında, göç, Türkiye'nin ekonomik, sosyo-kültürel ve demografik yapısını, kamu düzeni ve güvenliğini derinden etkilemektedir. Ülkemiz coğrafi ve stratejik konumu sebebiyle tarih boyunca kitlesel sığınma hareketleri de dahil olmak üzere geniş anlamda göç hareketlerinin nihai durağı olmuş ve milyonlarca göçmene ev sahipliği yapmıştır. Devletlerin yumuşak gücü olan kamu diplomasisi ile uluslararası ilişkiler, diplomasi kurumlarının hâkimiyetinden çıkıp farklı aktörlerin de etkinliğinin söz konusu olduğu bir alan olmaya başlamıştır. Uluslararası arenada devlet tarafından, diğer devletlerin politik aktörlerini etkilemek için, yine resmi kurumların da katkısı bulunmak üzere sivil inisiyatifin karar verme sürecinde ve bu kararların uygulama aşamasında uluslararası ilişkilerde diğer ülke ve milletlerin algısında bir yargı oluşturma çabası olarak tanımlanan kamu diplomasisinin önemi herkesçe kabul gören bir gerçektir. Bu çalışmada, günümüz dünyasında yeni bir dış politika biçimi olan kamu diplomasisi kavramını, göç ve göçmenler üzerinde etkinliği ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Uluslararası İlişkiler, Diplomasi, Kamu Diplomasisi, Göç

Geothermal Potential of East Anatolia

Doğu Anadolu'nun Jeotermal Potansiyeli

Aydın BÜYÜKSARAÇ[1], *Özcan BEKTAŞ*[2], *Sinan KOŞAROĞLU*[3]

Abstract-Eastern Anatolia is a structure where the rocks of volcanic origin dominate in geological sense. Such a structure is expected to reveal the presence of a structure with high heat accumulation. For this purpose, it is possible to investigate the change of temperature in the depths of the place by means of geophysical methods. The magnetic field of the earth is linearly related to the heat exchange of the earth. At temperatures above the Curie temperature, the magnetic field disappears or reaches very small values. The Curie temperature can be reached at a depth of about 20 km in the dark. This value is observed to be shallow in the seas. The hot regions can be viewed at depths that are reached at shallower values than the approximate values. Thus, areas where the geothermal regime is active can be distinguished. Curie temperature distribution was obtained by using the geomagnetic field data with the study for Eastern Anatolia. Accordingly, geothermal change calculations were made and areas where geothermal potential could be determined in the region. At the same time, the results obtained with the hot water outlets observed on the surface were compared. One of the most important outputs of the obtained results is that high temperature regions cannot be observed in shallow depths in Eastern Anatolia. It has been observed that the geothermal regime can reach the desired temperatures deeper in this region, especially if the ground crust is thick. Based on this basic knowledge, it is necessary to develop projects for the use of geothermal energy throughout Eastern Anatolia. On the other hand, geothermal resources can also be used for tourism purposes. In this way, the Eastern Anatolia Region has a lot of potential resources that can be used for tourism purposes. These resources need to be addressed in the regional development projects. Recently, geothermal operation projects based on deep drilling have started to be developed throughout the region. Independent consideration of the projects will remove the effective use of the geothermal potential, which is based almost on a common regime. For this reason, in Eastern Anatolia, the use of geothermal potential for energy, heating, tourism, agriculture, etc. should be carried out locally rather than in local sense.

Keywords: Eastern Anatolia; Geothermal; Geophysics; Curie Temperature

Özet-Doğu Anadolu yer bilimsel anlamda volkanik kökenli kayaçların hâkim olduğu bir yapıdadır. Böyle bir yapı beraberinde yüksek ısı birikiminin olduğu bir yer yapısının varlığını ortaya koyması beklenir. Bu amaçla yerin derinliklerinde ısı değişiminin incelenmesi jeofizik yöntemlerle mümkün olabilmektedir. Yerin manyetik alanı yerin ısı değişimi ile doğrusal ilişkilidir. Curie sıcaklığının üzerindeki sıcaklıklarda manyetik alan yok olmakta veya çok küçük değerlere ulaşmaktadır. Curie sıcaklığına karalarda yaklaşık 20 km derinliklerde ulaşılabilmektedir. Denizlerde bu değer daha sığ olarak gözlenmektedir. Yaklaşık değerlerden daha sığ değerlerde ulaşılan derinliklere sıcak bölgeler bakılabilmektedir. Böylece jeotermal rejimin etkin olduğu alanlar ayırt edilebilmektedir. Doğu Anadolu için yapılan çalışma ile yermanyetik alanı verileri kullanılarak Curie sıcaklık dağılımı elde edilmiştir. Buna bağlı olarak jeotermal değişim hesabı yapılmış ve bölgede jeotermal potansiyel olabilecek alanlar belirlenmiştir. Aynı zamanda yüzeyde gözlenen sıcak su çıkışları ile elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçların en önemli çıktıların bir tanesi yüksek sıcaklıklı bölgelerin Doğu Anadolu'da sığ derinliklerde gözlemlenemediğidir. Özellikle yer kabuğunun kalın olması jeotermal rejimin bu bölgede daha derinlerde istenilen sıcaklıklara ulaşabileceği gözlemlenmiştir. Bu temel bilgiye dayalı olarak Doğu Anadolu genelinde jeotermal enerji kullanımı projelerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Diğer yandan jeotermal kaynakların turizm amaçlı kullanımı da mümkün olabilmektedir. Bu şekilde Doğu Anadolu Bölgesi'nde turizm amaçlı kullanılabilecek potansiyeli olan çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Bu kaynakların yöresel kalkınma projelerinde ele alınması gerekmektedir. Son dönemde bölge genelinde derin sondajlara dayalı jeotermal işletme

[1] Prof. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, abuyuksarac@beu.edu.tr
[2] Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye, ozcanbektas@gmail.com
[3] Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye, skosaroglu@hotmail.com

projeleri geliştirilmeye başlanmıştır. Projelerin birbirinden bağımsız olarak ele alınması neredeyse ortak bir rejime dayalı olan jeotermal potansiyelin etkin kullanımını ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle Doğu Anadolu'da jeotermal potansiyelin enerji, ısıtma, turizm, tarım vb. amaçlı kullanımı konusunda yerel anlamda değil bölgesel bazda projelere geçilmelidir.

Anahtar kelimeler: Doğu Anadolu; Jeotermal; Jeofizik; Curie Sıcaklığı

Smart Factory and Applications of Internet of Things

Akıllı Fabrikalar ve Nesnelerin Interneti Uygulamaları

Sema KAYAPINAR[1]

Özet-Endüstri 4.0'ın hayatımıza girmesiyle birlikte, üretim sektöründe dijitalleşmenin temelleri atılmaya başlanmış ve yeni bir kavram olan "Akıllı Fabrikalar" terimi ortaya çıkmıştır. Akıllı Fabrikalar, içerisinde bulunan tüm nesnelerin birbiriyle haberleşebildiği, otomasyon tabanlı, daha az işgücüne imkan sağlayan ve esnek imalat sistemlerinin var olduğu, çok fonksiyonlu üretim sistemi olarak tanımlanmıştır. Üretim sistemini akıllı hale getiren en önemli temel yapılardan biride "Nesnelerin İnterneti"dir. Nesnelerin İnterneti; sistem, makine, sensör, gibi fiziksel nesnelerin birbirleriyle veya daha büyük sistemlerle bağlantılı olduğu internet tabanlı bir ağ yapısıdır. Birbiriyle bağlantılı olan ürün, makine ve sistemler, üretim şartlarına ve çevreye tepki vererek bulunduğu ortama, kolaylıkla adapte olmaktadır. Radyo frekansı tanımlama (RFID), sensör ve algılayıcı cihazlar yardımıyla Akıllı Fabrika içerisinde bulunan tüm makine, ürün ve sistem elemanları birbiriyle etkileşim halinde çalışabilmektedir. Ürüne gömülü olarak yerleştirilen RFID ve sensör etiketleri ile alınan bilgiler sayesinde, ürünler anlık olarak takip edilebilmektedir. Akıllı üretim makinaları ile üretimde görülebilecek her türlü mekanik ve elektriksel arıza önceden tahmin edilip, kısa sürede kontrol altına alınabilmektedir. Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) sistemi kapsamında Nesnelerin İnterneti, yeni sipariş emirlerini, makine durumu, üretim hat gecikmelerini güncel olarak temin edilmekte, üretimi daha planlı ve organize bir şekilde yapabilmektedir. Ayrıca, Nesnelerin İnterneti, fabrika fiziki şartlarının da ötesine geçerek, Tedarik Zinciri Yönetiminde (TZY) etkin bir rol oynamaktadır. TZY' de ürün geliştirme aşamasında; tasarımdan gerekli malzeme kullanımına, pazarlamadan sevkiyata birçok süreçte daha şeffaf ve birbirine bağlı bir sistem kurulmaktadır. Nesnelerin İnterneti, enformasyon tabanlı bir yapı olup, üretimde kalitenin artırılması, maliyetlerin azaltılması, enerji verimliliği gibi birçok alanda olumlu etki sağlamaktadır. Bu çalışmada kapsamında, Nesnelerin İnternetinin, üretime sunmuş olduğu olumlu katkılar tartışılmış ve Akıllı fabrikaların gelecekteki durumu hakkında öngörülerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akıllı fabrikalar, Nesnelerin interneti, Akıllı üretim

[1] Arş.Gör.Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, kysem24@gmail.com

Biowastes As An Alternative Household Cooking Energy Source in TRA2 Region of Turkey

Türkiye'de TRA2 bölgesinde Ev Tipi Fırınlar için Alternatif Enerji Kaynağı Olarak Biyoyakıtlar

Dicle OZDEMIR[1]

Abstract-Poverty is a multidimensional phenomenon reflects deprivation in human development. Recent years, economic and social frameworks for reducing multidimensional poverty include access to affordable domestic energy sources which is a key determinant in poor people lives as they spend much of their income for getting their energy related costs include cooking, heating etc. Therefore, rather than traditional fuel energy usage, to alleviate multiple dimensions of poverty, obtaining energy in a sustainable way has become a special focus in development economics for the last 20 years. In principle, in rural areas, which have encounter problems of development such as lack of accessibility of sufficient energy sources and investments, renewable energy technology has great potential to play a major role in alleviating multiple dimensions of poverty. Biogas, a sustainable energy source as medium for impriving sanitation and a source of rich organic fertilizer known as anaerobic digestion of organic metarials such as livestock waste, kitchen waste, fresh plants etc is a proven and widely used source of energy in the world. However, since availability and the amount of biomass energy resources is a crıcial issue for the growth of biogas digester industry, resources of biowaste for small-scale biogas development should be determined first in rural areas. To identify extensive availability of biowastes generation for biogas in rural regions of Kars, Agri, Ardahan, Igdır, known as TRA2 provinces in Turkey in which intensive livestock waste are produced, this paper aims to determine the economic feasibility of sources biowaste and discuss waste management opportunities in these cities.

Keywords: Renewable Energy; Biogas; Poverty; Economic Development.

Özet-Yoksulluk insani gelişme alanındaki eksiklikleri yansıtan çok boyutlu bir fenomendir. Son yıllarda, yoksulluk seviyesini azaltmak amacıyla yapılan çalışmaların başında yoksul kesimin gelirlerinin önemli bir kısmını harcadığı ısınma, pişirme gibi temel insani gereksinimlerinin karşılanmasında ihtiyaç duyulan yerel enerji kaynaklarının elde edilebilirliği gelmektedir. Bu nedenle özellikle son 20 yıldır, yoksulluk sorununun boyutlarını en aza indirgemek amacıyla, geleneksel fosil yakıt enerjisi kullanımından ziyade sürdürülebilir enerji kaynaklarının elde edilebilirliği ve kullanımının yaygınlaştırılması kalkınma ekonomisinin özel bir odağı konumuna gelmiştir. Prensip olarak, özellikle yeterli enerji kaynaklarının ulaşılabilirliği ve enerji yatırımları konusunda büyük sorunların yaşandığı kırsal bölgelerde, yenilenebilir enerji teknolojilerinin hayata geçirilmesi yoksulluk sorununun çözümünde önemli bir role sahip olacaktır. Anaerobik fermantasyon sonucu elde edilen bir yenilenebilir enerji kaynağı olan biyogaz kullanımı son yıllarda dünyada hızlı bir önem kazanmıştır. Bununla birlikte, kırsal bölgelerde biyoyakıt kaynaklarının elde edilebilirliği biyogaz üretim endüstrisinin gelişimi için en önemli faktörlerin başında geldiğinden, özellikle küçük ve orta ölçekli biyogaz endüstrisine hammadde teşkil edecek kaynakların belirlenmesi ve elde edilebilirliği şarttır. Bu amaçla, biyogaz üretimi için ihtiyaç duyulan hayvansal atık potansiyelinin yoğun olarak bulunabileceği Ardahan, Kars, Ağrı ve Iğdır illerinden oluşan TRA2 bölgesindeki gübre potansiyelinin saptanabilmesi amacı ile bu çalışmada söz konusu bölgede biyoyakıt kaynaklarının ekonomik fizibilitesi ve bölgedeki hayvansal atık yönetimi olanaklarının tartışılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Yenilenebilir Enerji; Biyogaz; Yoksulluk; Ekonomik Kalkınma

[1] Dicle Ozdemir, Assistant Professor of Economics, Mugla Sitki Kocman University, Turkey, Tel. +905309650622, e-mail: ozded129@newschool.edu

Big Social Networks Data and Sustainable Economic Development

Büyük Sosyal Ağ Verileri ve Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınmaya Etkisi

Ümit CAN[1], *Bilal ALATAŞ*[2]

Abstract-New information technologies have led to the rapid and effective growth of social networks. Initially aimed at communicating between people or groups, these platforms have transformed into platforms where millions of people today reflect many aspects, such as political opinions, personal emotional states or economic preferences. The amount of instantaneous data that they produce has reached incredible dimensions. This amount of data produced has made the big data phenomenon which is one of the popular and very fast developing subjects of today very valuable. The big data which is the mostly releated with computer science has become a major and effective phenomenon in many fields from education, health, financial to sociology. Increasingly large data studies have made it possible to analyze large quantities of data that would otherwise be impossible or too long to be analyzed and to extract meaningful information from them. A wide range of economic activity that make momentary or unpredictable effects on a vast majority of public and on the contrary the reaction can be measured with using social media platforms and large data tools. Thus, it can be very useful for solving the harmful environmental and social effects created by unsustainable business practices today. In general terms, it can offer great contributions to sustainable development, a concept emerging as a development system that meets the needs of present generations, without compromising the ability of future generations to meet their needs and desires. The effective use of social networks and large data tools, which are today's popular areas, can be a great influence on sustainable economic development. Accurate analysis of people's consumption habits and their economic orientation can provide great advantages for companies. In addition, unknown consumption factors affecting people's economic choices can be discovered and economic efficiency enhanced. In this study, it has been revealed that social networks and big data, which are today's popular and highly interesting fields have become a very important and new tool for achieving sustainable development goals by creating dynamic policies of companies and states, contributing to the determination of health problems and providing the solution of women and environment problems. Apart from these, in many other areas social networks and big data can also offer new solutions.

Keywords: Big data; Social networks; Sustainable economic development

Özet-Yeni bilgi teknolojileri, sosyal ağların hızlı ve etkili bir şekilde büyümesine yol açmıştır. Başlangıçta kişiler ya da gruplar arasında iletişimi amaçlayan bu platformlar günümüzde milyonlarca insanın siyasal görüşlerini, kişisel duygu durumlarını veya ekonomik tercihleri gibi birçok durumu yansıttıkları birer platforma dönüşmüştür. Ürettikleri anlık veri miktarı inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Üretilen bu veri miktarı günümüzün popüler ve çok hızlı gelişen konularından biri olan büyük veri olgusunu da çok değerli hale getirmiştir. Daha çok bilgisayar bilimlerinin uğraş alanı olan büyük veri artık eğitimden, sağlığa, finanstan sosyolojiye kadar birçok alanda önemli ve etkin bir olgu haline gelmiştir. Giderek artan büyük veri çalışmaları eskiden analizi imkansız veya çok uzun sürebilecek büyük veri miktarlarının analiz edilip bunlardan anlamlı bilgiler çıkarılması imkanı doğurmuştur. Çok geniş yelpazede sürdürülen ekonomik faaliyetlerin geniş yığınlarda oluşturduğu anlık ya da önceden kestirilemeyen etkileri ve buna karşılık oluşan tepkinin ne olduğu sosyal medya platformları ve büyük veri araçları kullanılarak ölçülebilir. Böylece günümüzde sürdürülemez iş uygulamalarının yarattığı zararlı çevresel ve toplumsal etkilerin çözümü için çok faydalı olabilir. Genel anlamda gelecek nesillerin ihtiyaç ve isteklerini karşılama yeteneğinden ödün vermeksizin, mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılayan gelişme sistemi olarak ortaya çıkmış bir kavram olan sürdürülebilir kalkınmaya böylece büyük katkılar sunabilir. Günümüzün popüler alanları olan sosyal ağlar ve büyük veri araçlarının etkin kullanılması sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın büyük bir etkeni olabilir. İnsanların tüketim alışkanlıklarının ve ekonomik yönelimlerinin doğru analiz edilmesi şirketlere büyük avantajlar sağlayabilir. Ayrıca insanların ekonomik tercihlerini etkileyen bilinmeyen tüketim faktörleri keşfedilip ekonomik verimlilik arttırılabilir. Bu çalışmada günümüzün popüler ve oldukça ilgi çekici alanları olan sosyal ağlar ve büyük verinin, şirketlerin ve devletlerin dinamik politikalar üretmesine, kadın ve çevre sorunlarının çözümünden sağlık sorunlarının tespiti ve çözümüne kadar birçok alanda getirdiği yeni çözüm fırsatları ortaya konularak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada çok önemli ve yeni bir araç haline geldiği ortaya konulmuştur.

[1] Research Assistant, Munzur University, Tunceli, Turkey, ucan@munzur.edu.tr
[2] Assoc. Prof. Dr, Firat University, Elazig, Turkey, balatas@firat.edu.tr

Anahtar kelimeler: Büyük veri; Sosyal ağlar; Sürdürülebilir ekonomik kalkınma

Determination of Station Locations for Continuous Monitoring of Ovacık Basin Hydrology and Water Quality

Ovacık Havzası Hidrolojisi ve Su Kalitesinin Sürekli İzlenmesi İçin İstasyon Yerlerinin Tespiti

Deniz YILMAZ[1], *Ayten ÖZTÜFEKÇİ ÖNAL*[2], *Zeynel ÇILGIN*[2], *Numan YILDIRIM*[3], *Durali DANABAŞ*[4], *Murat DAL*[1], *Nuran CIKCIKOĞLU YILDIRIM*[3]

Abstract-In this study streams in Ovacık basin who flows continuously during all seasons were examinated according to regional stratigraphy, settlement area, flow diversity, water quality and location suitability. In addition, as a result of the remote sensing and field works carried out within the scope of the study, eight station locations were determined for purpose of continuous monitoring of water ecosystem, debits of Munzur river and of drainage area. In terms of regional stratigraphy, it was determined that the rocks in the north and south drainage areas of Munzur river are lithologically differents. For that, it is expected that there will be significant differences between the sediment and water quality of the rivers carrying the waters of these areas. In order to understand the dynamics of the Munzur Stream ecosystem, it is important to monitor the sediment and water quality of the sidewalks coming from the areas where different rock groups are located. For purpose of monitorring water biologic quality of Munzur River, in particular some macroinvertebrates (especially Gammarus sp.) has been accepted as priority biological quality element for some streams that breed this river. From remote sensing and field works data in the scope of this research, the eight station locations determined in Munzur river and drainage area are important for determining the water ecosystem characteristics of Munzur basin and they will form a working base for future works. Flow measurements to be carried out in the Munzur Basin, analysis and recording of biological, physical and chemical parameters of the waters should be carried out at these determined monitoring stations; It is thought that the results obtained will better represent the hydrological and water ecosystem of the Munzur basin.

Keywords: Munzur River, drain area, station locations, Stratigraphy, Ovacik Basin.

Özet-Bu çalışmada, Ovacık Havzasında dört mevsim boyunca akış gösteren dereler bölge stratigrafisi, yerleşim alanı, debi çokluğu, su kalitesi ve lokasyon uygunluğu bakımından incelenmiştir. Ayrıca, çalışma kapsamında gerçekleştirilen uzaktan algılama ve arazi çalışmaları sonucunda, Munzur Çayı ve akaçlama alanının debisi ve su ekosisteminin sürekli izlenmesi için sekiz istasyon lokasyonu belirlenmiştir. Munzur Çayının memba bölgesinden hemen sonra başlayan istasyon ağı, Mercan Çayı'nın Munzur'a bağlandığı noktaya kadar devam etmektedir. Bölge stratigrafisi açısından, Munzur Çayının kuzey ve güney akaçlama alanında bulunan kayaçların litolojik olarak farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, söz konusu alanların sularını taşıyan derelerin sediment ve su kalitesi arasında da önemli farklılıklar olacağı-düşünülmektedir. Munzur Çayı ekosisteminin dinamiklerinin anlaşılması için, farklı kayaç gruplarının bulunduğu alanlardan gelen yan derelerin sediment ve su kalitesinin izlenmesi önemli olacaktır. Munzur su sisteminin su kalitesinin biyolojik olarak izlenebilmesi adına, özellikle **b**azı makro omurgasızlar (özellikle *Gammarus sp.)* Munzur Nehri ve bu nehri besleyen bazı dereler için öncelikli biyolojik kalite unsuru olabileceği kabul edilmiştir. Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen uzaktan algılama ve arazi çalışmaları verileri ile Munzur çayı ve akaçlama alanında belirlenen sekiz adet sabit istasyon noktası, Munzur havzası su ekosistem özelliklerinin belirlenmesi için önemli lokasyonlar olup, ileride yapılacak çalışmalara altlık oluşturacaktır. Munzur havzasında yapılacak debi ölçümleri, suların biyolojik, fiziksel ve kimyasal parametrelerinin analiz edilmesi ve kayıt altına alınması çalışmalarının, belirlenen bu sabit izleme istasyonlarında yapılması; Elde edilecek sonuçların Munzur havzasının hidrolojik ve su ekosistemini daha iyi temsil edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Munzur Çayı, Akaçlama alanı, İstasyon lokasyonları, Stratigrafi, Ovacık Havzası

[1] Munzur Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü
[2] Munzur Üniversitesi, Jeotermokronoloji Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi
[3] Munzur Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü
[4] Munzur Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi

Sustainability of Gender Budgeting in Local Administrations in Middle and East Anatolia

Orta ve Doğu Anadolu Bölgesinde Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Sürdürülebilirliği

Yelda YÜCEL[1], *Gülay GÜNLÜK-ŞENESEN*[2]

Abstract-Gender-responsive budgeting is the budgetary process that takes into account the different needs of women and men, as well as prevailing gender (and other forms of) inequalities. Public budgets can be designed and implemented in a way to alleviate such inequalities in the society, specifically if it is led by local administrations, the policy makers closest to the citizens. A major flaw in the actual practice of gender budgeting in the last three decades, however, is its lack of continuity in general. In this research the evidence of gender sensitivity and what could be regarded as preliminary steps forward to gender budgeting in selected municipalities in Eastern regions of Turkey is assessed between 2013-2017. We particularly focus on Kars, Nevşehir and Şanlıurfa as they initiated local equality action plans and gender equality reforms supported by various UN agencies and the Ministry of Interior together, in the context of a series of Women Friendly Cities projects during 2006-2014. These examples will form benchmark for other cities from the Middle East Anatolia. Our methodology takes its root from the capabilities approach and Gender Well-Being Budgets literature. Budget allocations which directly address women and gender equality will be mapped with capabilities of women to produce an analytical framework to assess gender mainstreaming into budget processes in the recent years. A comparative analysis of findings will unravel advantageous and disadvantageous conditions for sustainability of the gender budgeting framework in local administrations in Turkey.

Keywords: public policy; local government; well-being; capabilities; gender budgeting; Turkey.

Özet-Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme (TCDB) kadınlar ve erkeklerin farklı ihtiyaçlarını, bunun yanı sıra, var olan toplumsal eşitsizlikleri dikkate alan bütçeleme süreçleridir. Kamu bütçeleri kadınlar ve erkekler arasındaki ve diğer eşitsizlikleri azaltacak biçimde tasarlanıp uygulanabilir. Özellikle yerel yönetimler, vatandaşlara en yakın politika yapıcı olmaları nedeniyle, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeyi çok daha işlevsel uygulayabilir. TCDB'nin yaklaşık otuz yıllık tarihi içindeki pratik ve deneyimler bu konudaki en önemli zorluklardan birinin bu bütçelerin sürdürülebilirliği olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin Orta ve Doğu bölgelerinden seçilmiş belediyelerde 2013-2017 yılları arasında toplumsal cinsiyet farkındalığı ve toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin ilk adımları olabilecek bütçe süreçleri incelenmektedir. Çalışma özellikle Kars, Nevşehir ve Şanlıurfa'ya odaklanmaktadır. Bu kentler, Birleşmiş Milletler birimleri ve İçişleri Bakanlığı'nın 2006-2014 döneminde ortak yürüttüğü Kadın Dostu Kent programları çerçevesinde yerel eşitlik eylem planları hazırlamış; toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermeye dönük reform taahhüdünde bulunmuşlardır. Örneklemimizdeki bu şehirler Orta Doğu Anadolu bölgesi için bir kriter oluşturacaktır. Yöntemimiz yapabilirlikler yaklaşımına ve Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yaklaşımına dayanmaktadır. Doğrudan kadınların dirliğini ve toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen bütçe kaynakları kadınların kent içindeki yapabilirlikleriyle ilişkilendirilecek; oluşturulan matrisler yoluyla yıllar içinde toplumsal cinsiyetin ne ölçüde bütçeleme süreçlerine dahi edildiği niceliksel olarak sorgulanacaktır. Belediyeler arası karşılaştırmalı analiz Türkiye'de yerel yönetimlerde TCDB'nin sürdürülebilirliğine yönelik olumlu ve olumsuz koşulları göz önüne serecektir.

Anahtar kelimeler: kamu politikası; yerel yönetimler; dirlik; yapabilirlikler; toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe; Türkiye.

[1] Yrd. Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, yyucel@bilgi.edu.tr
[2] Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, gulaygs@istanbul.edu.tr

Evaluation of Tunceli Water Resources in Terms of The Sportive Fisheries

Tunceli İli Su Kaynaklarının Sportif Olta Balıkçılığı Açısından Değerlendirilmesi

Ayşegül PALA[1], *Osman SERDAR*[2], *Engin ŞEKER*[3], *Rahmi AYDIN*[4]

Abstract-In areas where water resources exist, rafting, canoeing, fishing etc. The realization of recreational activities is an important potential resource for tourism. This potential can be seen as a source of employment for the local population and can be considered to be a suitable development for a sustainable living space. One of the alternative tourism types, sport angling is an important source of green income that can afford sustainable investments. Sportive angling; It is an amateur fishing activity for sports purposes, conducted individually or in teams, for competition purposes in accordance with the rules of national or international federations of fisheries that do not involve physical and commercial gain. In Tunceli province, there are many small crater lakes in the summit of the mountains in the north, especially rivers, waterfalls and gazebo, and water resources consisting of Keban, Uzuncayir and Tatar dam lakes offer a rich potential in terms of tourism and recreation. Munzur Suyu, Pülümür Stream, Peri Suyu, Coral and Tahar rivers have abundant, clear and clean waters. Especially trout fish, which is an important economic value for Tunceli, has potential for sportive angling. These rivers and lakes should be basically evaluated in terms of tourism possibilities with plans to be taken considering the basin boundaries. In Tunceli rivers and lakes, suitable locations for sportive angling should be identified. Sporting angling tourism can be considered as a potential contributing factor to the rural development for the increase of the welfare level of the people living in the rural area in and around Tunceli province. The aim of this study is to reveal the potential of Tunceli province and its surroundings in terms of sports angling. It has been emphasized how to assess the potential of sportive angling as a factor in the development of the rural areas in the region by providing the existing potential activity.

Keywords: Tunceli, Sportive Fishing, Fishing

Özet-Su kaynaklarının bulunduğu bölgelerde rafting, kano, balıkçılık vb. rekreasyonel aktivitelerin gerçekleştirilmesi turizm için önemli bir potansiyel kaynak oluşturmaktadır. Bu potansiyel yerel halk için istihdam kaynağı olarak görülebileceği gibi sürdürülebilir yaşam alanı için uygun bir gelişim sağlayabileceği düşünülebilir. Alternatif turizm türlerinden biri olan sportif olta balıkçılığı, sürdürülebilir yatırımlara fırsat tanıyabilecek önemli çevreci bir gelir kaynağıdır. Sportif olta balıkçılığı; Spor amacıyla, maddî ve ticarî kazanç gayesi gütmeyen ulusal ya da uluslararası balık avcılığı federasyonları kurallarına uygun olarak yarışma amacıyla bireysel ya da takımlar hâlinde yapılan amatör balıkçılık etkinliğidir. Tunceli ilinde başta akarsular, şelaleler ve gözeler olmak üzere kuzeydeki dağların zirvelerindeki çok sayıda küçük krater gölleri ve Keban, Uzunçayır ve Tatar baraj göllerinden oluşan su kaynakları, çevresindeki doğal verilerle birlikte turizm ve rekreasyon açısından çok zengin potansiyel sunmaktadır. Munzur Suyu, Pülümür Çayı, Peri Suyu, Mercan ve Tahar Çaylarının bol, berrak ve temiz sularında çok çeşitli balıklar yaşamaktadır. Başta alabalık olmak üzere Tunceli için önemli bir ekonomik değer olan balık varlığı, sportif olta balıkçılığı için de potansiyel oluşturmaktadır. Bu akarsular ve göller temelde havza sınırları dikkate alınarak oluşturulacak planlamalarla turizm olanakları açısından değerlendirilmelidir. Tunceli'deki akarsu ve göllerde sportif olta balıkçılığına uygun yerlerin tespit edilmelidir. Tunceli ili ve çevresinde kırsal alanda yaşayan insanların refah düzeyinin artması için kırsal kalkınmaya katkı sağlayıcı bir unsur olarak sportif olta balıkçılığı turizminin potansiyeli değerlendirilebilir. Bu çalışmanın amacı, Tunceli ili ve çevresinin sportif olta balıkçılığı açısından taşıdığı potansiyeli ortaya çıkarmaktır. Mevcut potansiyelin faaliyete geçirilmesi sağlanarak bölgedeki kırsal alanların kalkınmasını sağlayıcı bir unsur olarak sportif olta balıkçılığı potansiyelinin nasıl değerlendirilebileceği üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Tunceli, Sportif Balıkçılık, Olta Balıkçılığı.

[1] Arş. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, Su ürünleri Fakültesi, Tunceli, Turkiye, asevim@munzur.edu.tr
[2] Arş. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, Su ürünleri Fakültesi, Tunceli, Turkiye, oserdar@munzur.edu.tr
[3] Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Pertek Sakine Genç MYO, Tunceli, Türkiye, enginseker@munzur.edu.tr
[4] Prof. Dr., Munzur Üniversitesi, Su ürünleri Fakültesi, Tunceli, Turkiye, raydin@munzur.edu.tr

The Effects Of Global Economic And Political Uncertainties On Economic Growth: Time Series Analysis With Structural Breaks On The Turkey Economy (1985-2016)

Küresel Ekonomik ve Politik Belirsizliklerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekonomisi Üzerine Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi (1985-2016)

Ömer YALÇINKAYA[1]

Abstract-In recent years, the economic recessions which have not been overcome since 2008 crisis and also have been deepening in time are the main headings of the agenda about the future of global economy. In fact, a balanced and sustainable economic growth trend has not been caught in many of developing countries, notably the developed ones from 2008 financial crisis and the low growth environment gradually becomes evident. It is accepted that the economic and political uncertainties on a global scale play a significant role in continuing the economic shrinkages resultant 2008 crisis and not to catch the desired recovery in economies of developed and developing countries. From this point of view, the effects of global economic and political uncertainties on the financial performance of Turkey for the period of 1985-2016 are analyzed in this study within the time series analysis considers the structural breaks. With this aspect, it is also aimed to empirically examine whether the economic and political uncertainties on a global scale have an adverse effect on the economic growth performance of Turkey as is predicted in the theoretical framework. It is found at the end of this research that the effects of the global economic and political uncertainties (GEPU) index on the economy of Turkey are negative and statistically significant in the investigation period. Besides, this study determined a one-way causality relation that works from GEPU index to economic growth. All these conclusions confirm that the global economic and political uncertainties have negative impacts on the economy of Turkey as is predicted in the theoretical framework. These results which are parallel with the theoric and empirical literature make us think that when the other internal uncertainty conditions are standing, the uncertainties based on the global economic and political developments have an important role in continuing the economic shrinkages resultant 2008 crisis and not to catch the desired recovery in Turkey economy within the process.

Keywords: economic growth; GEPU index; time series analysis with structural break; Turkey economy

Özet-Son yıllarda küresel ekonominin geleceğine ilişkin gündemin ana başlıklarını, 2008 ekonomik krizinden itibaren aşılayamayan ve zamanla derinleşen ekonomik durgunluklar oluşturmaktadır. Nitekim 2008 ekonomik krizinden bu yana gelişmiş ülkeler başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda uzun vadede dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme trendi yakalanamamakta ve düşük büyüme ortamı giderek belirginleşmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde, 2008 ekonomik krizinin ortaya çıkardığı ekonomik daralmaların hali hazırda devam etmesinde ve arzu edilen toparlanmaların bir türlü yakalanamamasında, küresel ölçekte yaşanan ekonomik ve politik belirsizliklerin önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmada, küresel ekonomik ve politik belirsizliklerin (GEPU) Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkileri 1985-2016 dönemi için yapısal kırılmaları dikkate alan zaman serisi analizi kapsamında incelenmektedir. Bu yönüyle çalışmada, küresel ölçekte meydana gelen ekonomik ve politik belirsizliklerin, gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı üzerinde teorik çerçevede öngörüldüğü gibi olumsuz bir etkiye sahip olup olmadığının ampirik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma sonucunda, Türkiye ekonomisinde küresel ekonomik ve politik belirsizlikler (GEPU) endeksinin, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin inceleme döneminde negatif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, çalışmada küresel ekonomik ve politik belirsizlikler endeksi ile ekonomik büyüme arasında GEPU endeksinden ekonomik büyüme doğru işleyen tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen tüm bu sonuçlar, küresel ekonomik ve politik belirsizliklerin, Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı üzerinde teorik çerçevede öngörüldüğü gibi olumsuz etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Teorik ve ampirik literatürle uyumlu bu sonuçlar, Türkiye ekonomisinde 2008 ekonomik kriziyle birlikte ortaya çıkan ekonomik daralmaların devam etmesinde ve süreç içerisinde arzu

[1] Assist. Prof., Agri Ibrahim Çeçen University-Department of Economics, Ağrı, Türkiye, omeryalcinkaya84@hotmail.com

edinilen toparlanmaların yakalanamamış olmasında, diğer iç belirsizlik koşulları sabitken küresel ekonomik ve politik gelişmelerden kaynaklı belirsizliklerin de önemli bir rol oynadığını düşündürmektedir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik büyüme; GEPU endeksi; Yapısal kırılmalı zaman serisi analizi; Türkiye ekonomisi

A Descriptive View of The Socio-Economic and Environmental Impacts of Hydroelectric Power Plants (HEPP) in Regional Development

Bölgesel Kalkınmada Hidroelektrik Santrallerın (HES) Sosyo –Ekonomik ve Çevresel Etkıilerine Betimsel Bir Bakış

Sibel CENGİZ[1]

Abstract-HEPPs which meet the rapidly increasing energy needs of the world with economic development and population growth continue to its important even today. Although HEPPs have high initial construction and maintenance costs in fact the costs are almost zero. Therefore, it can be said that HEPPs are economically more effective than thermal power plants and other alternative energy sources. On the other hand, who benefits from HEPPs and who bears the external cost is that important at the regional and local level. The external costs of HEPPs are said that as deterioration of water quality, deforestation, human health with migration population. On the other hand, it is emphasized that cheap electricity, increase in employment opportunities, increase in agricultural and commercial activities and tourism and forestry development can contribute positively to regional development. However, socio-economic and environmental impacts are the basic elements of sustainable development. Due to increased energy requirement and inadequacies in regulatory requirements related to resource management policies in developing countries it is observed that the people of the region are negatively affected and the environment is irreversibly destroyed. At the same time, with globalization, there is more profit-oriented perspective on energy generation through HEPPs than public interest, and the sustainable living facilities of the people of the region can be limited. In the study, the effects of the HEPP's regional development on the socio-economic and environmental aspects of the HEPP will be evaluated in terms of Turkey. Therefore, in the first part of the study, the place and importance of HEPPs in economic and social life will be emphasized and the second part of the study, environmental effects of HEPPs and changes in social life will be revealed. In the last part of study, a general evaluation will be made for HEPPs in Turkey.

Keywords: Hydroelectric Power Plants, Sustainable Regional Development, Resource Manangement

Özet-Ekonomik kalkınma ve nüfus artışıyla birlikte dünyanın hızla artan enerji ihtiyacını karşılayan aynı zamanda ucuz ve temiz enerji kaynağı olan HES'ler, günümüzde bile önemini korumaya devam etmektedir. HES'lerin başlangıç yapım ve bakım maliyetleri yüksek olmasına rağmen, gerçekte maliyetleri nerdeyse sıfıra yakındır. Dolayısıyla termik santraller ve diğer alternatif enerji kaynaklarına göre HES'lerin ekonomik anlamda daha etkin olduğu söylenebilir. Buna karşın HES'lerden kimlerin yararlandığı ve kimlerin dışsal maliyetine katlandığı bölgesel ve yerel anlamda önem taşımaktadır. HES'lerin dışsal maliyetleri ise; su kalitesinin kötüleşmesi, ormansızlaştırma ve insan sağlığı ile nüfusun göç etmesi olarak sıralanabilir. Buna karşılık HES'lerin; ucuz elektrik, istihdam olanaklarının artması, tarımsal ve ticari faaliyetlerin artması ile turizm ve ormancılığın gelişmesi yoluyla bölge kalkınmasına olumlu katkı sağlayabileceği vurgulanmaktadır. Bununla beraber sosyo-ekonomik ve çevresel etkiler sürdürülebilir kalkınmanın temel unsurlarıdır. Gelişmekte olan ülkelerde artan enerji ihtiyacı ve kaynak yönetim politikalarıyla ilgili düzenlemelerde var olan boşluklar ve yetersizliklerden dolayı bölge halkının olumsuz etkilendiği ve çevrenin geri dönülmez şekilde tahrip edildiği gözlenmektedir. Aynı zamanda küreselleşmeyle birlikte HES'ler yoluyla enerji üretiminde kamu yararından daha çok kar odaklı bakış açısı gündeme gelmekte bölge halklarının sürdürülebilir yaşam olanakları sınırlanabilmektedir. Çalışmada HES'lerin bölgesel kalkınmaya etkileri sosyo-ekonomik ve çevresel yönüyle ele alınacak daha sonra Türkiye açısından değerlendirilecektir. Dolayısıyla çalışmanın birinci bölümünde HES'lerin ekonomi ve sosyal hayattaki yeri ve önemi vurgulanacak, ikinci bölümde de HES'lerin çevresel etkileri ve sosyal hayatta yol açtığı değişimler ortaya konulacaktır. Son bölümde de Türkiye'deki HES'ler için genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Hidroelektrik Santraller, Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma, Kaynak Yönetimi

[1] Doç.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü, Muğla, Türkiye, e-posta:cengiz.sibel@gmail.com; scengiz@mu.edu.tr

The Effects of Organizational Myopynine on Institutional Processing in Regional Enterprises

Bölgesel İşletmelerde Örgütsel Miyopinin Kurumsallaşma Süreci Üzerindeki Etkileri

Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU[1], *Ebru KÖKTEPE KARAHÜSEYİNOĞLU*[2]

Abstract-Organizational myopia (Business blindness) is the problem of methods and practices in a company and the inability of employees to perceive any future opportunities and risks. Myopia, an ophthalmologic disorder that is defined as can see objects clearly at a certain distance, but cannot see clearly farther. In this respect, employees are, in time, accustomed to the forms of application and business making in the company and parallel to this, it is also difficult to see problems, risks and opportunities. When considered in this context, the firms should go to institutionalization in order to get rid of these myopia literally. However, It is clear that one of the first steps that regional firms will take towards becoming national companies is institutionalization. For this reason, the idea that institutionalization consists only of special divisions in the division of labor and management. The main reason for this is the lack of professional help and the blindness of company executives due to the formation of family ties in general. Sustainable growth and development for companies is only possible with full institutionalization and full use of regional dynamics. However, companies should measure their own capacities well, follow new developments in the region, see new opportunities and provide investment economy balance in terms of efficiency. Otherwise, possible economic contractions and imbalances should be avoided by taking precautions at a high risk by following competitors and other related factors in and out of the market. In this frame, It can be saved from organizational myopia by catching a full instigation of institutionalization. The purpose of this study is to determine the effects of organizational myopia in the process of institutionalization in regional operations. To present solutions and suggestions to problems caused by these effects. When capital structure and production processes of regional firms in the study are examined, negative effects on regional development will be taken into account, based on the reasons for organizational myopin formation and the difficulties encountered in the process of growth and institutionalization for the reasons for not taking necessary steps to grow the entrepreneur's business. In general terms, it is theoretically tried to explain how to deal with these negativities and why the mistakes made during the process of institutionalization were caused by the blindness and subsequent risks that are caused by the enterprises and the opportunities that cannot be evaluated

KeyWords: Business Blindness, Institutionalization, Local Business, Regional Operating Companies

Özet-Örgütsel miyopi(işletme körlüğü), bir şirkette kullanılan yöntem ve uygulamalardaki hataların ve gelecekteki olası fırsatların ve risklerin çalışanlar tarafından algılanamaması sorunudur. Bir göz hastalığı terimi olan miyopluk ise, gözün belirli bir mesafede nesneleri net görebilirken, daha uzaktakileri net görememesi, şeklinde tanımlanır. Bu açıdan çalışanlar, zamanla şirketteki uygulamalara ve iş yapım şekillerine alışmakta buna paralel olarak, sorunları, riskleri ve fırsatları görmeleri de zorlaşmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, firmalar tam anlamıyla bu miyopiden kurtulmaları için kurumsallaşma yoluna gitmelidir. Ancak bölgesel firmaların ulusal firma olma yolunda atacakları ilk adımlardan birinin kurumsallaşma olduğu açıktır. Bu nedenle kurumsallaşmayı iş bölümü ve yönetimde özel ayrımlardan ibaret sayan bir düşünce öne çıkmaktadır. Bunun temel nedeni ise profesyonel bir yardım alınmaması ve şirket yöneticilerin genelde aile bağlarının oluşumundan kaynaklı bir körlük oluşması sayılabilir. Firmalar için sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma ancak tam kurumsallaşma ve bölgesel dinamiklerin tam verimli kullanımı ile mümkündür. Ancak verimlilik bakımından firmalar kendi kapasitelerini iyi bir şekilde ölçmeli, bölgede meydana gelecek olan gelişmeleri iyi takip ederek yeni fırsatları görmeli ve yatırım ekonomi dengesini sağlayabilmelidir. Aksi taktirde rakipler ve buna bağlı hareket eden diğer etkenleri piyasa içinde ve dışında takip ederek oluşacak risklerde hızlı bir şekilde, önlem alarak muhtemel ekonomik daralmalardan ve dengesizliklerden kaçınılmalıdır. Bu çerçevede tam bir kurumsallaşma ivmesi yakalanarak örgütsel miyopiden kurtunulabilir. Bu çalışmanın amacı, bölgesel faaliyet gösteren işletmelerde kurumsallaşma sürecinde, örgütsel miyopinin etkilerini belirlemektir. Bu etkilerden kaynaklı sorunlara çözüm ve öneriler sunmaktır. Çalışmada

[1] Öğretim görevlisi, Munzur üniversitesi, Tunceli Türkiye, furkankarahuseyinoglu@munzur.edu.tr
[2] Doktora öğrencisi, Fırat üniversitesi, Elazığ, Türkiye, ebru-elaziz@hotmail.com

bölgesel faaliyet gösteren firmaların sermaye yapıları ve üretim süreçleri incelendiğinde müteşebbisin işletmenin büyümesi için gerekli adımları atmamasında ki sebepleri örgütsel miyopinin oluşması ve gelişme büyüme ve kurumsallaşma sürecinde karılaştıkları zorluklar baz alınarak bölgesel kalkınmadaki olumsuz etkileri göz önünde bulundurulacaktır. Genel anlamda bu olumsuzluklardan nasıl mücadele edilmesi, gerektiği ve kurumsallaşma sürecinde yapılan yanlışların sonradan işletmelerde neden olduğu körlük buna bağlı yaklaşan riskler ve oluşan fırsatların değerlendirilememesin sebepleri teorik olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İşletme Körlüğü, Kurumsallaşma, Yerel İşletme, Bölgesel Faaliyet Gösteren Firmalar

A Recommendation System Approach for Smart Agriculture

Akıllı Tarım için bir Öneri Sistemi Yaklaşımı

Mahir ÖNER[1], *Sultan Ceren ÖNER*[2]

Abstract-Today, value of data is evaluated according to its contribution to decision making. Industrial Revolution emerged many improvements in manufacturing and service systems and these improvements can be adaptable to sustainable systems. Because of remarkable and rapid changes appeared in information technology, synergy aroused from the integration of the advancements in information technology, Industrial Internet and big data analytics were realized to transform this development and introduce more robots and artificial intelligence in agriculture. This transformation is provided especially by Big Data, massive volumes of data with a wide variety that can be captured, analyzed and used for decision-making for agricultural activities. Data appears in large volume, needed to be processed quickly and requires the combination of various data sources in diversified formats. These advancements conduced to the increasing productivity in agricultural activities. Global issues such as food security and safety, sustainability and cost minimization in agriculture are tried to be achieved efficiency improvements addressed by international agencies only considering the agricultural data. In particular, data integration and processing in agricultural actions are applied for improving an easy and highly scalable adaptation for dataflow-based performance analysis of networked sensors and processes. In this study, a recommendation system approach is developed by applying advanced data analytics methods such as association rule mining and frequent itemset generation. Big data analytics is utilized to provide predictive insights in agricultural operations, drive real-time operational decisions, and redesign processes for dynamically changing conditions. The analysis of all such data considering the proposed data analytics approach may bring significant competitive advantage to the all who are engaged with agricultural operations that they are able to meaningfully evaluate the entire agricultural processes.

Keywords: Smart agriculture; association rule mining; frequent itemsets

[1] Research assistant, Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey, csalkin@itu.edu.tr
[2] Research assistant, Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey, mahironer@itu.edu.tr

An Approach to Migration in Terms of Ethnic Identity: The Case of Kars

Göç Olgusuna Etnik Kimlik Açısından Bir Yaklaşım: Kars Örneği

Deniz ÖZYAKIŞIR[1]

Özet-Bu çalışmanın amacı etnik açıdan çeşitlilik arz eden ve bu anlamda kozmopolit bir kimliğe sahip olan Kars'ta, uzun zamandır Batıya doğru yoğun bir şekilde gerçekleşen göç hareketlerinin sosyo-ekonomik belirleyicilerini ortaya koymak ve bu belirleyici faktörlerin "etnik" açıdan farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Zira 1980'li yıllardan itibaren kent merkezindeki nüfusun önemli oranlarda göç etmesinden dolayı ortaya çıkan demografik açık, köylerden kent merkezine doğru yaşanan göç dalgalarıyla kapatılmaya çalışılmıştır. Nitekim TÜİK'in yayınladığı ülke içi göç verilerine baktığımızda kentten Batı illerine doğru yoğun göç dalgalarının her yıl artarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Kent merkezinin dışındaki kırsal alanlara ve mahallelere yerleşen kır-köy nüfusunun önemli bir kısmının köyde uğraştıkları tarım ve hayvancılık faaliyetlerine kent merkezinde de devam etmesi beraberinde pek çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çevre ve altyapı gibi kentsel sorunların yanı sıra demografik yapının bir etnik yapının lehine değişmesi, kent ekonomisinde belli sektörlerde yoğunlaşmış vasıfsız işgücü ve zenginliğin belli ailelerde toplandığı küçük sermaye gruplarının ortaya çıkması bu sorunlardan ekonomik olanlarından bazılarıdır. Ayrıca değişen nüfus yapısına bağlı olarak kentteki politik iklimin değişmesi ve bu değişimin kentte yaşayan vatandaşların siyasal tercihlerine yansıması da dikkat çekici bir noktadır. Kentin demografik yapısındaki bu değişim ve dönüşüm hareketleri, kent merkezinden batıya doğru göç hareketlerinin giderek artmasına yol açacak nitelikte ve boyuttadır. Çalışmada anket tekniği kullanılmış olup elde edilen veriler SPSS Statistics 20 paket programı yardımıyla çeşitli analizlere tabi tutulmuştur. Yapılan analizlerde "etnik kimlik algısı" ile "göç etmeyi düşünme" arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte bireylerin göç kararı almalarında sahip oldukları pek çok sosyo-ekonomik özelliğin de etki ettiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Göç; Etnik Kimlik; Kars

[1] Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi, Kars, Türkiye, dozyakisir@gmail.com

Determination of the Antibiotic Activity of the Natural Compounds Obtained from *Senecio vernalis*

Senecio Vernalis Türünden Elde Edilen Doğal Bileşenlerin Antibiyotik Aktivitelerinin Belirlenmesi

Havva KURT[1], *Sedat BOZARI*[2], *Adnan ÇETIN*[3], *Birsen ÇAKMAK*[4]

Abstract- Plants are exist with the beginning of the life and they were used as food source, weapon and shelter. Nowadays, the economical and industrial importance of the plants has been increased so the scientists have been interested by the subject again. Most of the secondary metabolites become a source of industry, food, dye, cosmetics and medicine directly or indirectly. Asteraceae family, one of the plant families is used for this purpose. The family represented by over 23,000 species on earth. It is also one of the largest plant families in Turkey. The family has many species in Eastern Anatolia region of Turkey. Senecio vernalis is spread in western and central Asia, mainly in South and Eastern Europe. In the present study, the biological activity of the chloroform extracts of this species was examined against to different organisms. The chloroform extract was separated into seven fractions by using column chromatography technique. The structures of the fractions were elucidated by Gas Chromatography-Mass Spectrometry (GC-MS) analysis. The antimicrobial activity of the third compound of chromatography technique was determined by disk diffusion technique. Seven bacteria and three fungi were used for the antimicrobial test. The highest inhibition rates according to the results of the antibacterial test were measured as Klebsiella pneumoniae ATCC 13883 (10 mm), Enterobacter aeriginosa (9 mm), Staphylococcus aureus ATCC 25923 (9 mm), Bacillus subtilis ATCC 6633 (9 mm), Basillus megatarium ATCC 14581 (8 mm), Pseudomonas aeriginosa ATCC 27853 (8 mm) and Escherichia coli ATCC 36218 (7 mm). The best antifungal effects of compounds were determined against to Candida albicans ATCC 10231 (12 mm). On the other hand, it was observed no activity against to Yarrovi triplytica and Saccharomyces cerevisiae.

Keywords – Antimicrobial Activity; Asteraceae; Chromatography; Secondary Metabolite

Özet- Yeryüzünde yaşamın başlaması ile birlikte bitkiler de varlık göstermiş ve canlılar tarafından öncelikle gıda, barınma, silah vb. şekilde kullanılmıştır. Son yüzyılda bitkilerin ekonomik ve endüstriyel önemi artmış ve bilim adamları tarafından fitokimyasal özellikleri ilgi konusu olmuştur. Fitokimyasalların çoğu endüstride doğrudan ya da dolaylı olarak kullanılarak tarım, gıda, boya, kozmetik ve ilaçların temel kaynağı haline gelmiştir. Bu amaçla kullanılan bitki familyalarından biri de Asteraceae familyasıdır. Asteraceae familyası dünya üzerinde 23.000 tür ile temsil edilmektedir. Türkiye'de ise en büyük bitki familyalarından biridir. Doğu Anadolu bölgesinde de birden fazla tür ile temsil edilmektedir. Senecio vernalis türü Güney ve Doğu Avrupa başta olmak üzere batı ve merkezi Asya'da yayılış göstermektedir Mevcut çalışmada Senecio vernalis türünden elde edilen kloroform ekstresinin farklı organizmalar üzerindeki biyolojik aktiviteleri incelenmiştir. Elde edilen ekstre kolon kromotografi tekniği kullanılarak yedi ayrı fraksiyona ayrılmıştır. Fraksiyonlara ayrılan maddelerin yapıları Gaz Kromatografisi-Kütle Spektrometresi (GC-MS) ile aydınlatıldı. Elde edilen üçüncü fraksiyonun antimikrobiyal aktivitesi disk difüzyon tekniği ile belirlendi. Antimikrobiyal test için 7 bakteri ve 3 fungus kullanıldı. Antibakteriyal test sonuçlarına göre en yüksek inhibisyon oranları Klebsiella pneumoniae ATCC 13883'te 10 mm, Enterobacter aeriginosa'da 9 mm, Staphylococcus aureus ATCC 25923'te 9 mm, Bacillus subtilis ATCC 6633'te 9 mm, Basillus megatarium ATCC 14581'de 8 mm, Pseudomonas aeriginosa ATCC 27853'te 8 mm ve Escherichia coli ATCC 36218'de 7 mm olarak ölçüldü. Bileşenin, en iyi antifungal etkiyi ise Candida albicans ATCC 10231'e karşı (12 mm) gösterdiği belirlendi. Öte yandan Yarrovi triplytica ve Saccharomyces cerevisiae'e karşı herhangi bir aktivite gözlenmedi.

Anahtar Kelimeler– Antimikrobiyal Aktivite; Asteracea; Kromotografi; Sekonder Metabolit

[1] Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Muş, Türkiye, havvakurt.1988@gmail.com
[2] Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Muş, Türkiye, sedatbozari@gmail.com
[3] Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muş, Türkiye, adnankimya@gmail.com
[4] Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Muş, Türkiye, birsencakmak58@gmail.com
Bu çalışma Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi tarafından MŞÜ15-EMF-G03 Proje Kodu ile desteklenmiştir.

Investigation of Some Sectors Providing Contribution to the Tunceli Province Economy

Tunceli İli Ekonomisine Katkı Sağlayan Bazı Sektörlerin İncelenmesi

Bilgin ZENGİN[1], *Çağlar Mert AYDIN*[2], *Kürşat KAYMAZ*[3]

Abstract -Tunceli province is located in the Eastern Anatolia region of Turkey. Economy and employment of Tunceli is generally dependent upon animal and agriculture products like other provinces around Tunceli. Construction and electricity sectors have gradually taken a share in Tunceli economy and employment recently. In this study, data of food, construction and electricity for employment and economy collected from TUIK (Turkish Statistical Institute) for last 5 years (2012-2016) and used to analyse economic condition and economic trend of Tunceli in these sectors. Moreover, the results analysed were given as comparison between total production of agriculture and animal products; electric power production and house number in Tunceli and total production of the same products in Turkey, In addition to house number, the analyse of house per capita for Turkey and Tunceli province was conducted. When food sector analysed, several factors (cultivated area and permanent crops of Tunceli province, number of animals including bovine and ovine) were considered. When construction sector analysed, the factors included are house totally build or partly build and ratio of number of residence to population of Tunceli. When electricity sector investigated, the data of power generation and power consumption of Tunceli province were collected. In addition to all of these, each data collected for Tunceli province was evaluated where Tunceli's investigated data is according to the average of Turkey.

Anahtar kelimeler: Tunceli, Economy, TUIK, Sectors

Özet -Tunceli ili Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bir il olup ekonomisi ve istihdam oluşturmada genel olarak bu bölgede bulunan diğer iller gibi tarım ve hayvansal ürünlere bağlıdır. Ancak inşaat ve elektrik enerjisi sektörleri de son zamanlarda atılımlar yaparak ilin ekonomik durumunda pay almaya başlamış ve istihdam sağlamıştır. Bu çalışmada bu sektörlerin Tunceli iline ait son 5 yıllık (2012-2016) verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden sağlanmıştır. Tarım ve hayvancılık, İnşaat ve Elektrik Enerjisi sektörlerindeki veriler kullanılarak Tunceli ilinin ekonomik haritası çıkarılmış ve Tunceli ilinin ekonomik olarak gelişmekte olan eğilimi hakkında bilgi verilmiştir. Yapılan inceleme kapsamında değerlendirilen tarım ve hayvansal ürünler, elektrik enerjisi üretimi ve tüketimi ile inşaat sektöründeki konut sayıları verilerinin oluşturduğu eğilimler Türkiye geneli ile ilgili verilerle karşılaştırılması yapılmıştır. Ayrıca Türkiye'de kişi başına düşen konut sayısı ile Tunceli iline ait kişi başına düşen konut sayısının değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışma kapsamında tarım üretimi değerlendirilmesinde Tunceli ilinde kullanılan alanın (Tarım alanı ve uzun ömürlü bitkiler) yıllar itibariyle değişimine ve hayvansal üretimi değerlendirilmesinde de ilin toplam büyükbaş ve küçükbaş hayvan (dana ve buzağı, koyun, inek, düve, keçi, kümes hayvanları, at, eşek ve katır) sayısının incelemesi yapılmıştır. İnşaat sektörüyle ilgili verilerde Tunceli ilinde kullanım amacına göre tamamen veya kısmen biten konut sayısı ve Tunceli ilinin nüfus sayısına göre konut oranını verilerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Elektrik enerjisi sektörüyle ile ilgili Tunceli il sınırları içerisindeki toplam elektrik üretimi ve tüketimi incelenmiştir. Ayrıca her bir veri Türkiye geneline karşı da değerlendirilerek Tunceli ilinin değerlendirilen sektörlerde Türkiye'nin ortalamasına göre nerede olduğu saptanmıştır.

Keywords: Tunceli, Ekonomi, TÜİK, Sektörler

[1] Yardımcı Doçent, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, bilginzengin@munzur.edu.tr
[2] Öğretim Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, cmaydin@munzur.edu.tr
[3]Öğretim Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, kaymaz@munzur.edu.tr

Theoretical Framework of Science, Technology and Innovation Policies

Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikalarinin Teorik Çerçevesi

Şekip YAZGAN[1]

Abstract-It is unequivocally accepted in the evolution of economic thought that the technological progress is one of the principal factors provide sustainable and permanent economic growth. The countries endeavor to achieve the goal of sustainable and lasting economic growth in the long run by affecting the speed and direction of technological progress via science, technology and innovation policies (STI). The purpose of this study is to reveal the theoretical approaches for determining and applying the STI policies. The STI policies are identified by two different theoretical perspectives such as neoclassical theory and evolutionist theory. According to the neoclassical theory which dominated the STI policies from the latest of the 1950s to the 1980s, the private sector companies could not allocate resources for the activities to provide technological progress because of the economic exogeneities, uncertainties and the fact that technological advances have the characteristics of public goods. In addition to this, it is aimed to increase the R&D expenses of private sector companies by directly affecting the costs of research and development activities via STI policies. The evolutionist theory which expresses that the technological progress emerged as a result of the interaction of economic agents has come into prominence to determine the STI policies as from the 1980s. It is mentioned in the evolutionist theory where the technological advancement process is evaluated as quite a complicated process that the goals of the STI policies are to affect the costs indirectly by easing the information flow between the economic agents and improve the technological progress skills of the firms. As the theoretical perspective on which STI policies are based changes as the instruments of STI policy change. At present, while the supports for R&D, tax reductions for R&D and the theoretical framework of public procurements are based upon the neoclassical approach, the policy instruments such as incentivizing the entrepreneurship, improving the university-industry relations are created by being effected from the evolutionist theory. In our day, although there are different theoretical perspectives and policy instruments for fictionalizing and applying the STI policies, the countries carry out policies which are the mixtures of these two distinct theoretical approaches.
Keywords: science, technology and innovation policies; neoclassical theory; Schumpeterian theory

Özet-İktisadın üzerinde durduğu en önemli konulardan birisi olan uzun dönemde sürdürülebilir ve kalıcı ekonomik büyümeyi sağlayan en önemli faktörlerden birinin teknolojik ilerleme olduğu iktisadi düşüncenin evrimi içerisinde tartışmasız bir biçimde kabul edilmektedir. Ülkeler bilim, teknoloji ve yenilik (BTY) politikaları yoluyla teknolojik ilerlemenin hızını ve yönünü etkileyerek uzun dönemde sürdürülebilir ve kalıcı ekonomik büyüme hedefine ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı, BTY politikalarının belirlenmesine ve uygulanmasına yönelik teorik yaklaşımları ortaya koymaktır. BTY politikaları, neo-klasik teori ve evrimci teori olmak üzere iki farklı teorik bakış açısı tarafından belirlenmektedir. 1950'li yılların sonlarından 1980'lere kadar olan dönemde BTY politikalarına yön veren neo-klasik teoriye göre teknolojik ilerlemelerin kamusal mal niteliğinin olması, ekonomik dışsallıklar ve belirsizlikler nedeniyle özel sektör firmaları teknolojik ilerlemeyi sağlayacak faaliyetlere yeterli düzeyde kaynak ayırmamakta ve BTY politikalarıyla da teknolojik ilerlemeyi sağlayacak olan Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinin maliyetlerini doğrudan etkileyerek özel sektör firmalarının Ar-Ge harcamalarını arttırmak hedeflenmektedir. 1980'lerden itibaren ise BTY politikalarının belirlenmesinde teknolojik ilerlemenin iktisadi aktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıktığını ifade eden evrimci teorinin ön plana çıktığı görülmektedir. Teknolojik ilerleme sürecinin oldukça karmaşık bir süreç olarak değerlendirildiği evrimci yaklaşımda BTY politikalarının temel amacının ekonomik aktörler arasındaki bilgi akışını arttırarak/kolaylaştırarak maliyetleri dolaylı olarak etkilemek ve firmaların teknolojik ilerleme yeteneklerini geliştirmek olduğu belirtilmektedir. BTY politikalarının dayandığı teorik bakış açısı değiştikçe BTY politika araçları da değişmektedir. Günümüzde kullanılan Ar-Ge destekleri, Ar- Ge vergi indirimleri, kamu alımlarının teorik çerçevesi neo-klasik yaklaşıma dayanmaktayken, girişimciliği özendirmek, üniversite-sanayi ilişkilerini artırmak gibi politika araçları evrimci teoriden etkilenerek oluşturulmaktadır. BTY politikalarının kurgulanmasına ve uygulanmasına yönelik olarak farklı teorik yaklaşımların ve bu teorik yaklaşımların birbirinden farklı politika araçlarının olmasına karşın günümüzde ülkelerin bu iki farklı teorik yaklaşımın karışımı politikalar uyguladıkları görülmektedir

[1] Asisst. Prof., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı, Türkiye, sekipyazgan@hotmail.com

Anahtar kelimeler: Bilim, teknoloji ve yenilik politikaları; Neo-klasik teori; Evrimci teori

Innovation Ecosystems in Terms of Collaboration and Co-Creation of Value: Defence Industry Example and its Reflection to the TRB1 Region

Birlikte Değer Yaratma ve İşbirlikçilik Açısından İnovasyon Ekosistemleri: Savunma Sanayi Örneği Ve TRB-1 Bölgesine Yansıması

Erhan AKIN[1], *Aiday KASMALİEVA*[2]

Özet-"Yenilik ekosistemi", şirketlerin ve bölgelerin yenilikçiliğin öncülüğünde büyümeye ve hızlı teknolojik değişiklikleri faydalanmasını sağlayan iş faaliyetini ve ekonomik yönetişimi düzenleyen yeni ortaya çıkan ağ yapısıdır. Bu çalışmada, "yenilikçilik ekosistemi" teriminin, yenilik hedefi olan projeler etrafında insanların ve kuruluşların dinamik işbirlikçi ağ yapılarını tanımlamak için kullandıkları yapıları olan platform, küme, canlı laboratuvar (living lab) ve değer zincirinin önemi araştırılacaktır. Yenilik ekosistemlerinin tipik özelliklerini ve yorumlarını açıklamak için ekosistem çalışmalarıyla ilgili literatür incelemeleri sunarken, iş birliği ve değer yaratmanın ortak noktası olarak farklılıklara vurgu yapılacaktır. Bu çalışmada; bölgesel kümelerin, küresel değer zincirlerinin ve platformlarının yapısını tanımlayarak ekosistem düşüncesini açıklamaya ve yenilik ekosistemlerinin modelleri araştırılmaya çalışılacaktır. Yenilik ekosistemlerini ve inovasyona elverişli ortamları teşvik etmede hükümetlerin rolü ve ekosistem çağında hükümetlerin yeni misyonu da ele alınacaktır. Bilindiği gibi son yıllarda Türkiye'de savunma sanayii firmaların sayısı yıllar içinde ciddi bir artış göstererek yeni bir ekosistemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Savunma sanayi ekosistemin kümelenmeye dönüşümü, TRB-1 bölgesinde özellikle Elazığ ilinde savunma sanayi ekosistemin yansımaları araştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Ekosistem; İnovasyon; Küme; Platform; Savunma Sanayii; Kümelenme

[1] Prof.Dr., Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, eakintr@gmail.com
[2] Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, aidaykasmalieva@gmail.com

Determination of the Effects of Ocimum Basilicum L. Essential Oil Components on Germination of Amaranthus Retroflexus L. Seeds

Birsen ÇAKMAK[1], *Sedat BOZARI*[2], *Havva KURT*[3], *Adnan ÇETİN*[4]

Abstract-Cultivated plants are affected by weeds, pradeters and diseases. This also leads pesticides in order to obtain more efficiency for the producers. Pesticides which are used in agriculture, they are not easily disturbed and so accumulated in the environment. They are caused permanent damage. Secondary metabolites, which has the defense system of the plant, they are used as pesticides in order to prevent these damages and to fight against pradeters and diseases by natural methods and it is more interesting with each passing day. Studies conducted in vitro, it is suggested to be useful as a biopesticide of essential oils. The seconder metabolites are used in many areas such as whitening, pharmacy, cosmetics, and agriculture. Essential oils don't accumulate in the environment and they are easily degraded by metabolic pathways. The effects of volatile oils used in agriculture will increase reliability with investigate of the phytotoxic and genotoxic effects. From here, it is aimed to investigate the biological activities of essential oils obtained from *Ocimum basilicum* L. of the Lamiaceae family. The volatile oil from *Ocimum basilicum* L. was analyzed by Gas Chromatography-Mass Spectrometry (GC-MS) method. Possible genotoxic effects of the contents were determined by RAPD-PCR technique. Major components in the obtained species were determined Feron 20 (22,71%), α-Selinen (12,81%) and n-Hexadecanoic acid (5,35%). It was showed that the applied contents inhibited the growth of root stem growth inhibited by body growth of Amaranthus retroflexus L. seeds. Genomic stability was determined 33.34% at the dose of 1.6µL / mL.

Keywords: Ocimum basilicum L .; Bioherbicide; Essential Oil

Özet-Kültürü yapılan bitkiler yabani otlardan, pradetörlerden ve hastalıklardan etkilenmektedir. Bu da üreticiyi daha fazla verim elde edebilmek için pestisitlere yöneltmektedir. Tarımda kullanılmakta olan pestisitler ise kolay bozulmaya uğramadıklarından doğada birikmekte ve kalıcı hasarlara neden olmaktadırlar. Bu hasarların önüne geçmek ve doğal yöntemlerle pradetörler ve hastalıklarla mücadele edebilmek için bitkinin kendi savunma sistemi olan sekonder metabolitler pestisit olarak kullanılmakta ve her geçen gün daha fazla ilgi görmektedir. İn vitro koşullarda yapılan araştırmalar, uçucu yağların biyopestisit olarak kullanılabileceği ileri sürülmektedir. Sekonder metabolitler tıptan, eczacılığa, kozmetikten, tarıma kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Esansiyel yağlar çevrede birikmez ve metabolik yolla kolay bozulurlar. Tarımda kullanılmakta olan uçucu yağların etkileri fitotoksik ve genotoksik etkilerin araştırılmasıyla güvenilirliğini arttıracaktır. Buradan yola çıkarak; Lamiaceae familyasındaki Ocimum basilicum L. türünden elde edilen uçucu yağların biyolojik aktivitelerinin araştırılması amaçlanmıştır. Ocimum basilicum L.'dan elde edilen uçucu yağ GS-MS (Gaz kromotografi- kütle spektrometresi) yöntemi ile analiz edilmiştir. RAPD-PCR tekniği ile içeriklerin muhtemel genotoksik etkileri belirlenmiştir. Elde edilen verilerde türün majör bileşenleri Feron 20 (%22,71), α-Selinen (%12,81), n-Hekzadekanoik asit (%5,35) olarak belirlenmiştir. Uygulanan içeriklerin Amaranthus retroflexus L. tohumlarının gövde gelişimini inhibe ettiği kök gelişiminde ise doza bağlı inhibisyon olduğu belirlenmiştir. Genomik stabilitenin ise 1,6µl/ml dozunda %33,34 olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelime: Ocimum basilicum L.; Biyoherbisit; Esansiyel Yağ

[1] Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Muş, Türkiye, birsencakmak58@gmail.com
[2] Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Muş, Türkiye, sedatbozari@gmail.com
[3] Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Muş, Türkiye, havvakurt.1988@gmail.com
[4] Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muş, Türkiye, adnancetin21@gmail.com
Bu çalışma Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi tarafından MŞÜ14-EMF-G04 Proje Kodu ile desteklenmiştir. This study was supported by Mus Alparslan University BAP commission with MŞÜ14EMF-G04 number.

Eastern Anatolia Region Hpp Potential-Current Status And Future Perspective

Doğu Anadolu Bölgesi Hes Potansiyeli-Mevcut Durum ve Geleceğe Bakış

M. Cihan AYDIN[1], *Ali Emre ULU*[2]

Abstract-Hydroelectric Power Plants (HPPs) are important facilities used for the production of renewable energy in the world. There are many undiscovered places in the world that have the potential of HPP. Developed countries have seen a great deal of this potential and are benefiting from this clean energy. Hydraulic power plants, which meet 19% of the world's electricity needs, also serve in different regions of our country. HPPs, which initially started to develop and spread in our country in the form of small hydroelectric power plants at the beginning of 1900's, have continued to increase their number and capacity in the private sector over time. However, in line with our 2023 vision, our country has been targeted to complete 4000 HPPs and dam construction, and work and planning are continuing rapidly to achieve this goal. Eastern Anatolia Region is one of the most suitable regions in terms of establishing and operating hydroelectric power plant (HPP) of our country because of its geographical features. Eastern Anatolia Region is the second one with the highest number of hydroelectric power plants after the Black Sea Region and the first one in terms of energy production and potential. According to the findings, 70% of the surface water potential of our country is exploited. The technical and economic hydroelectric potential of our country is approximately 130.00 GWh / year. These values correspond to a value of 1.84% compared to the technical and economic potential of hydroelectric energy in the world, although it depends on energy markets and technological developments. A part of this potential which exists in our country is developed and energy production is realized. The increase in energy prices around the world has also significantly increased the importance of hydroelectric power plant and hydropower potential to support sustainable development. In this study, the existing power and state of the HES potential existing in the Eastern Anatolian Region, where it may be accepted the most important region in terms of HES potential, and the HES projects planned to be built in the future are evaluated.

Keywords: hydroelectric power plant (hpp); eastern anatolia region; sustainable development

Özet-Hidroelektrik Santraller (HES) dünya üzerinde yenilenebilir enerji üretimi için kullanılan önemli tesislerdir. Dünyada HES potansiyeline sahip henüz keşfedilmemiş birçok yer bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler, bu potansiyelin büyük bir kısmını görmüş ve bu temiz enerjiden faydalanmaktadırlar. Dünyada elektrik ihtiyacının %19'unu karşılayan hidrolik enerji tesisleri ülkemizin farklı bölgelerinde de hizmet vermektedir. İlk olarak 1900'lü yılların başında küçük hidroelektrik santral niteliğinde ülkemizde gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlayan HES'ler, zaman içerisinde özel sektöründe katkıları sonucu sayı ve kapasitesini artırarak devam etmiştir. Bununla birlikte ülkemiz 2023 vizyonu doğrultusunda 4000 HES ve baraj inşası tamamlanması hedeflenmiş ve bu hedefe ulaşmak için çalışma ve planlamalar hızla devam etmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi coğrafi ve yer şekillerinden dolayı ülkemizin hidroelektrik santral (HES) kurma ve işletme açısından en uygun bölgelerinden biridir. Bunu destekler nitelikte olarak Doğu Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesinden sonra en fazla HES bulunan ikinci, ancak enerji üretimi ve potansiyel bakımından ilk sırada gelen bölgesidir. Araştırmalar sonucu ortaya çıkan verilere göre, ülkemiz yüzeysel su potansiyelinin %70'inin kullanılabilir olduğu keşfedilmiştir. Ülkemizin teknik ve ekonomik hidroelektrik enerji potansiyeli yaklaşık olarak 130.00 GWh/yıl'dır. Bu değerler, her ne kadar enerji piyasalarına ve teknolojik gelişmelere bağlı olsa da ülkemiz teknik ve ekonomik hidroelektrik enerji potansiyeli dünya geneline kıyaslanacak olursa %1.84 gibi bir değere karşılık gelmektedir. Ülkemizde mevcut olan bu potansiyelin bir kısmı geliştirilerek enerji üretimi gerçekleştirilmektedir. Dünya genelinde enerji fiyatlarının artması da sürdürülebilir kalkınmaya destek verici nitelikteki hidroelektrik santral ve hidroelektrik potansiyelin önemini gözle görünür biçimde artırmaktadır. Bu çalışmada ülkemiz HES potansiyeli açısından en önemli bölgesi kabul edebileceğimiz Doğu Anadolu Bölgesinde mevcut olan HES potansiyeli mevcut olan kurulu gücü ve durumu ile gelecekte inşası planlanan HES projelerinin değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hidroelektrik santral (HES); Doğu Anadolu Bölgesi; Sürdürülebilir kalkınma

[1] Doç. Dr., Bitlis Eren Üni. Bitlis, Türkiye, mcaydin@gmail.com
[2] Arş. Gör., Bitlis Eren Üni. Bitlis, Türkiye, aliemreulu@gmail.com

Forecasting of Energy Demand in Turkey by Markov Model

Markov Modeline Dayalı Türkiye'deki Enerji Talebi Tahmini

Miraç EREN[1], *Selahattin KAYNAK*[2]

Abstract-Energy plays an important role in achieving the economic, social and environmental objectives that ensure sustainable development of each country and are related to each other. Today, as the world population and living standards have increased, an increase in energy demand has also been observed. In particular, the relationship between energy and economic growth has gained a significant place in the process of setting up energy policies, mainly due to factors such as the increase of energy demand with the process of industrialization and the start of the depletion of energy resources. Turkey has become the country where the increase in energy demand is the fastest in the OECD countries over the past 10 years. Given Turkey's import dependence on energy and natural resources, the risks posed by changing markets are of great importance under the influence of global and regional trends. The aim of the study is to forecast sectoral trends in the energy consumption structure of Turkey and to identify the trends of consumption, in terms of fossil fuels and renewable energy sources of industry, transport sectors and power plants. Thus, it will provide conclusions to contribute to future planning to design more efficient energy systems and at the same time control demand with an appropriate price mechanism. İn the study, the energy consumption structure and the transformation of primary and secondary energy sources used in transportation, industry and power plants from the past usage rates for each sector are determined by the Markov approach based on the quadratic programming model. Future utilization rates of primary and secondary energy sources for each sector are derived. So; It has been determined which source will be the forefront in the use of the sectors in accordance with the present decisions.

Keywords: Markov Decision Chain; Demand Forecasting; Energy Resources

Özet-Enerji, her bir ülkenin sürdürülebilir gelişimini sağlayan ve birbiri ile ilişkili olan ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflere ulaşımda önemli bir rol oynar. Günümüzde, dünya nüfusu ve yaşam standartları yükseldiği için buna bağlı olarak enerji talebinde de bir artış gözlemlenmektedir. Özellikle, Sanayileşme süreci ile birlikte enerji talebinin artması ve enerji kaynaklarının tükenmeye başlaması gibi faktörler nedeniyle enerji-ekonomik büyüme ilişkisi, enerji politikalarının oluşturulması sürecinde oldukça önemli bir yer edinmiştir. Türkiye, OECD ülkeleri içerisinde geçtiğimiz 10 yıllık dönemde enerji talep artışının en hızlı gerçekleştiği ülke durumuna gelmiştir. Türkiye'nin Enerji ve doğal kaynaklar alanındaki ithalat bağımlılığı dikkate alındığında, küresel ve bölgesel trendlerin etkisinde değişen piyasaların getirmiş olduğu riskler büyük önem arz etmektedir. Çalışmanın Amacı, Türkiye'nin enerji tüketim yapısının trendini sektörel bazda tahmin etmek ve endüstri, ulaştırma sektörleri ve elektrik santrallerinin fosil yakıtlar ile yenilenebilir enerji kaynakları bakımından tüketim yapılarının trendi saptamaktır. Böylece, daha verimli enerji sistemleri tasarlamak ve aynı zamanda uygun bir fiyat mekanizması ile talebi kontrol etmek için gelecek planlamasına katkı sağlanmasına yönelik çıkarımlar sağlayacaktır. Çalışmada ulaştırma, endüstri ve elektrik santrallerinde kullanılan birincil ve ikincil enerji kaynaklarının her bir sektör için geçmiş dönem kullanım oranlarından hareketle enerji tüketim yapısı ve dönüşümü, kuadratik programlama modeline dayalı Markov yaklaşımı ile belirlenmiştir. Her bir sektör için birincil ve ikincile enerji kaynaklarının gelecekteki kullanım oranları çıkarılmıştır. Böylece; mevcut kararlar doğrultusunda sektörlerin kullanımında hangi kaynağın ön plana çıkacağı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Firma Performansı; Medikal; Cerrahi El Aletleri

[1] Yrd. Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İİBF Samsun / Türkiye, miraç.eren@omu.edu.tr
[2] Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İİBF / İktisat Bölümü Samsun / Türkiye, selahattin.kaynak@omu.edu.tr

Reconstruction Works in Tunceli and the Recycling of Electrostatic Powder Coating Waste

Tunceli İlinde Geri Dönüşüm Çalışmaları ve Elektrostatik Toz Boya Atıklarının Geri Kazanımı

Yılmaz KISMET[1], *Hüseyin İSTEK*[2]

Özet-Sürekli artan dünya nüfusu ve buna bağlı olarak artan ihtiyaçlarımız ile oluşan tüketim alışkanlıklarımız endüstride alternatif üretim tekniklerine yönelmemize neden olmaktadır. Bu alternatiflerden en önemlisi üretimde tüketim sonucu oluşan atıkları kullanmak ve bu atıklardan geri dönüşüm teknikleri ile ihtiyaca yönelik olarak ürün geliştirmektir. Bu sayede hem çevre dostu hem de ekonomik kazanımları olan çalışmalar elde edilmektedir. Geri dönüşüm ve atık kavramlarının ülkemizde ki geçmişi çok eskiye dayanmamakta olup çevre konularının da gelişmesiyle bu bilinç yeni yeni gelişme göstermeye başlamıştır. Maalesef Tunceli ilimizde atıkların geri dönüştürülmesi faaliyetlerine yönelik herhangi bir tesis ve uygulama bulunmamaktadır. İlimizde toplanan atıklar Elazığ ve ya başka illere gönderilerek orada geri dönüşüm proseslerine dâhil edilmektedir. Bu çalışma ile Munzur Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümü laboratuvarlarında her yıl dünya genelinde yaklaşık olarak 400 bin ton atık potansiyeline sahip sentetik bir malzeme olan elektrostatik toz boya atıklarının geri dönüşümü gerçekleştirerek sanayide tekrar kullanılabilmesinin önü açılmıştır. Bu geri dönüşün tekniği ile sentetik bir atık olan elektrostatik toz boya atıklarının çevreye verdiği zararlar ortadan kaldırılmaktadır. Ayrıca oluşan toz boya atıklarının transport, depolama ve yakılarak imha edilmesi için ihtiyaç duyulan enerji masrafları da ortandan kalkmaktadır. Geri dönüşüm tekniği basit ve çok düşük bir maliyet ile bu atıklar farklı termoplastik malzemelerde takviye elemanı olarak kullanılabilmektedir. Bu kullanım ile farklı türden kompozitler geliştirilmekte ve termoplastik matrislerden belirli oranlarda tasarruf edilmesi mümkün olmaktadır. Aynı zamanda üretimde ihtiyaca yönelik olarak termoplastiklerin iyileştirilmesini istediğimiz özelliklerinde de belirli oranlarda iyileşmeler kaydedilmektedir. Bu çalışmada dokuz farklı termoset yapıda elektrostatik toz boya atığı geri dönüşüm yöntemi ile beş farklı termoplastikde dolgu maddesi olarak kullanıldı.

Anahtar kelimeler: Geri dönüşüm, Polimerler, Tunceli, Elektrostatik Toz Boya Atığı

[1] Yrd.Doç.Dr. , Munzur Üniversitesi , Tunceli , TÜRKİYE , ykismet@munzur.edu.tr
[2] Makine Müh. , Munzur Üniversitesi , Tunceli , TÜRKİYE , huseyinistek@munzur.edu.tr

Effects of School Administrators' Ways of Communication on Organizational Variables

Okul Yöneticilerinin İletişim Becerilerinin Örgütsel Değişkenler Üzerindeki Etkisi

Gönül ŞENER[1], *Mukadder BOYDAK ÖZAN*[2]

Özet-Yöneticiler ve çalışanlar arasındaki iletişim, örgütteki performansın etkililiği açısından önemli bir etkendir. Çalışanlar arasında birlik ve beraberliği sağlamak yöneticinin görevidir. Bütün bunları gerçekleştirebilmek için okul yöneticisinin düşünce, fikir ve duygularını rahat ve etkili bir şekilde ifade edebilmesi, ikna edici, liderlik özelliklerini taşıyan, iyi bir dinleyici olması gerekmektedir. Eğitim yönetiminde emirlerin, bilgilerin, fikirlerin, düşüncelerin, sorunların çalışanlar arasında ve okul içerisinde sağlıklı bir şekilde iletilmesi, iletişimin doğru ve etkili işlemesine bağlıdır. Günümüzde yaşadığımız hızlı değişim ve gelişmeler, iletişim yeterliliğine sahip yöneticilere olan ihtiyacı artırmıştır. Birçok örgütün başarısızlığının nedenleri arasında iletişim sürecinin işleyişindeki bozukluklar yer almaktadır. Bu sürecin gerektiği gibi devam edememesi; zaman, para ve kaliteli insan gücü gibi maliyeti oldukça yüksek olan kayıplara neden olabilmektedir. Bu nedenle örgütsel etkililiğin sağlanmasında okul yöneticilerinin iletişim becerilerinin örgütsel değişkenler üzerindeki etkisinin bilinmesi önem taşımaktadır. Bu araştırmada okul yöneticilerinin iletişim becerilerinin örgütsel değişkenler (iş doyumu ve motivasyon, kültür, stres yönetimi, çatışma yönetimi, iletişim teknolojileri) üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda 20 okul yöneticisi ve 253 öğretmen araştırmanın örneklemi olarak seçilmiştir. Araştırmada çeşitli örgütsel değişkenlerin okul yöneticilerinin iletişim becerilerinden doğrudan etkilendiği varsayılmıştır. Bu ilişkinin test edilmesi için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Sonuç olarak; okul yöneticilerinin iletişim becerilerinin yordanmasında en önemli değişkenin çatışma yönetimi olduğu gözlenmiştir. Bu bağlamda örgütlerde başarılı bir iletişim sisteminin kurulması ve işletilmesi yöneticilerin başat görevlerinden birisidir. Yöneticilerin, çalışanlarıyla engellerden uzak bir iletişim sistemi kurması çatışmaları kontrol altında tutabilmeleri açısından da önemlidir. Örgütsel etkililik açısından önemli olan ikinci yordayıcı örgütte stres yönetimidir. Örgüt içi iletişimin zayıf olması yapılacak bir faaliyetin iletişim zayıflığından dolayı veya konunun bireyler arasında aktarımı sırasında oluşan bilgi kaybı veya bilgi değişimi, süreç sonucunda farklı sonuçlara veya çıktılara neden olmakta, bu da işte stres yaratmaktadır. Üçüncü yordayıcı örgüt kültürüdür. Örgüt kültürü bağlamında ele alındığında iletişim, örgüt üyelerine örgüt kültürü hakkında bilgi verme, örgütsel kültürün benimsenmesini sağlama ve örgütte ortak bir iletişim dilinin oluşmasını olanaklı kılma işlevlerini yerine getirir. Okul yöneticileri bu işlev aracılığıyla okullarında kendilerine özgü bir okul kültürü oluşturur ve bu kültürü sürdürürler. Dördüncü yordayıcı, iş doyumudur. Örgüt içerisinde iletişim sisteminin etkin olması, işgörenlerin yöneticilere ulaşabilmesi, sorun ve beklentilerini aktarabilmesi, olumlu motive olabilmeleri açısından da oldukça önemlidir. Bu durum çalışanların hem işlerine ve hem de kuruma olan bağlılığını artırarak, işgörenlerin mutlu, huzurlu çalışmalarını, daha az hata yapmalarını, devamsızlıklarının düşmesini ve performanslarının yükselmesini sağlar. Son yordayıcı ise iletişim teknolojileridir. Okullarda teknolojinin kullanılması konusunda öğrenci ve öğretmenlere model olması gereken okul yöneticileri teknolojiyi bilen, kullanan ve benimseyen kişiler olarak liderlik rollerini yerine getirerek örgütsel amaçlara daha kolay ulaşabileceklerdir.

Anahtar kelimeler: Okul Yöneticisi; İletişim Becerileri; Örgütsel Değişkenler

[1] Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Çemişgezek MYO, Tunceli, Türkiye, gonulsener@munzur.edu.tr
[2] Prof. Dr. Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimler Bölümü, Elazığ, Türkiye, mboydak@firat.edu.tr

Can Tourism Provide An Opportunity for the Development of Less Developed Regions?

Az Gelişmiş Bölgelerin Gelişiminde Turizm Bir Fırsat Olabilir mi?

Aysu UĞURLAR[1], *Seher ÖZKAZANÇ*[2]

Abstract-Tourism plays an important role in providing direct input to local and national economies, creating employment, increasing investment, having a positive multiplier effect on other sectors and reducing the external current account deficit. In addition, the tourism sector's market share is consistently growing. However, natural, cultural and historical touristic resources are necessary for the development of tourism in a region or city. Regional disparities are too striking in Turkey in the distribution of the economic and social contributions of tourism. After 1980, mass tourism became popular in Turkey with the help of public investment, and it was mainly concentrated in the coastal areas of the west and south, which increased regional disparities. The concepts of city and regional tourism lagged behind with the spread of mass tourism. Tourism should not be considered as the only tool to remove interregional differences. The presence of tourist attractions or tourism potential alone are not sufficient, particularly in developing regions or cities. Deficient or insufficient tourism infrastructure in these regions or cities leads to failures in transforming natural, cultural and historical resources into tourist attractions. As a result, tourism loses its significance as an alternative development tool. In this regard, it is important to distribute financial and other resources particularly to developing regions or cities, to give financial support and develop incentive tools. This paper initially questions regional differences in investment in tourism (e.g., accommodation) – one of the important economic development tool – with their reasons. Second, Van's tourism potential and its tourist profile are discussed and the strengths, weaknesses, opportunities and threats of its tourism sector are defined. This study aims to answer to the following question considering Van and its surroundings: "Can tourism provide an opportunity for the development of less developed regions/cities or disadvantaged regions?"

Keywords: tourism, interregional disparities, regional-local development, tourism in less developed regions, Van

Özet-Turizm, yerel ve ulusal ekonomilere doğrudan girdi sağlaması, istihdam yaratması, yatırımların artırılması, diğer sektörler üzerindeki pozitif çarpan etkisi ve ülke ekonomilerinde dış cari açıkların giderilmesinde etkin rol oynayan ve pazar payı sürekli artan bir sektördür. Ancak bir bölge ya da kentte turizmin gelişmesi için doğal, kültürel, tarihsel turizm kaynaklarının bulunması gereklidir. Türkiye'de turizmin sağladığı ekonomik ve sosyal katkıların ülke genelindeki paylaşımı değerlendirildiğinde bölgelerarasında farklılıklar çarpıcıdır. 1980 sonrası yaygınlaşan ve kamu yatırımları ile desteklenerek özellikle Türkiye'nin batı ve güney kesimindeki kıyı bölgelerinde yığılan kitle turizmi bu farklılığı giderek arttırmıştır. Kitle turizmininin yaygınlaşması ile kent turizmi ve bölge turizmi kavramından oldukça uzak kalınmıştır. Turizm, bölgelerarası farklılıkların giderilmesinde tek başına bir araç olarak görülmemelidir. Özellikle gelişmekte olan bölgeler ya da kentlerde turizmle ilgili çekicililiklerin diğer bir deyişle turizm potansiyelinin olması tek başına yeterli değildir. Çünkü bu bölge ya da kentlerde turizm altyapısının eksik ya da yetersiz olması bunlara bağlı olarak doğal, kültürel, tarihsel kaynakların çekim öğesine dönüştürülememesi turizmi alternatif bir kalkınma aracı olmaktan uzaklaştırabilmektedir. Bu bağlamda özellikle gelişmekte olan bölge ya da kentlere aktarılan finansal vb. Kaynakların dağılımı ve finansal açıdan desteklenmesi, teşvik edici araçların geliştirilmesi önemlidir. Bu bildiride ilk olarak önemli bir ekonomik kalkınma aracı olarak turizm yatırımlarının (konaklama vb.) bölgelere göre değişimi, farklılıkları ve bunların nedenleri sorgulanmaktadır. İkinci olarak Van kentinin turizm potansiyeli, turist profili ele alınarak, turizm sektörünün güçlü-zayıf yönleri ve fırsatlar-tehditleri tespit edilmektedir. Böylece Van kenti ve yakın çevresi örneği üzerinden göreli olarak ülke genelinde "az gelişmiş bölgeler/kentlerde ya da dezavantajlı bölgelerde turizm bir fırsat olabilir mi ve geliştirilebilir mi?" sorusuna yanıt aranmaktadır.

Anahtar kelimeler: Turizm, bölgelerarası farlılıklar, bölgesel-yerel kalkınma, az gelişmiş bölgelerde turizm, Van

[1] Asst. Prof, Yüzüncü Yıl University, Van, Turkey, augurlar@yyu.edu.tr
[2] Res. Asst., Yüzüncü Yıl University, Van, Turkey, spolat@gmail.com

Assesing of the City of Tunceli Tourism Potential in Terms of Destination Competitiveness

Tunceli İli Turizm Potansiyelinin Destinasyon Rekabetçiliği Açıdan Değerlendirilmesi

Bayram KIRMIZIGÜL[1], *Ruhan ALAN*[2], *M. Nurullah EVLİYAOĞLU*[3]

Özet-Doğu Anadolu Bölgesi'nin kritik önemi haiz şehirlerinden birisi olan Tunceli; sahip olduğu tarihsel derinlik, ilginç coğrafi özellikler ve eşsiz doğası ile alternatif turizm açısından zengin bir potansiyel arz etmektedir. Fakat bir bölgenin sahip olduğu turistik varlıkları ekonomik değere dönüştürebilmesi için o bölgenin bir destinasyon niteliği taşıması gerekmektedir. Destinasyon niteliği taşıması ise o bölgenin var olan turistik kaynaklarının yanında, gerekli olan alt yapı ve üst yapı imkânlarını da, ziyaretçilerin ihtiyaçlarını asgari ölçüde karşılayabilecek düzeylere taşıması ile mümkün olabilmektedir. Destinasyon olabilmeyi başarabildikten sonra da, turistleri bölgeye çekebilecek bir rekabetçi güç kazanılması ve bunun sürdürülebilir olarak yürütülmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Tunceli ilinin alternatif turizm açısından sahip olduğu kaynaklar ile ilin bir destinasyon olabilme anlamında nasıl bir konumda olduğunun ve bir destinasyon olarak rekabetçi açıdan hangi avantaj ve dezavantajlar ile karşı karşıya olduğunun araştırılması amaçlanmıştır. Bu noktadan hareketle yola çıkılan araştırmada, çalışmanın amacına uygun olacağı düşünülmüş ve SWOT analizi tekniği kullanılarak, ilin güçlü ve zayıf yönleri ile sahip olduğu fırsatlar ve karşı karşıya olduğu tehditler saptanmaya çalışılmıştır. SWOT analizini sağlıklı olarak yapabilmek için ise ilin turizm ile ilgili paydaşları olarak; akademisyenler, yerel ölçekte hizmet veren kamu yöneticileri, özel sektör temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile yüz yüze mülakatlar yapılmış ve ihtiyaç duyulan veriler elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler içerik analizi yapılarak bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve bazı bulgulara ulaşılmıştır. Ortaya çıkan bulgular neticesinde bir destinasyon olarak, ilin güçlü ve zayıf yönleri ile önündeki fırsat ve tehditler, çalışmanın sonuç bölümünde aktarılmıştır. Son olarak da, ilgili paydaşlar ve daha sonraki araştırmalar için bir takım öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Tunceli ili; Rekabetçilik; Destinasyon; Destinasyon Rekabetçiliği

[1] Yrd.Doç. Dr. Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, bayramkgul@hotmail.com
[2] Öğr. Gör. Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, ruhan.alan@hotmail.com
[3] Öğr. Gör. Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, mnurullahevliyaoglu@munzur.edu.tr

Organizational Socialization Levels of Personnel in Bankig Sector

Bankacılık Sektöründe Çalışanların Örgütsel Sosyalleşme Düzeyleri

Muhammed Fatih CEVHER [1] ,*Bayram KIRMIZIGÜL*[2], *M.Nurullah EVLİYAOĞLU* [3], *Özkan DEMİRBAĞ*[4]

Özet-Finansal sektörün en önemli hizmet birimlerinin başında gelen bankalar, sahip olduğu işlevler bakımından oldukça titiz ve kusursuz yönetilmesi gereken işletmeler olarak bilinmektedir. Banka işletmelerinin bahsedildiği gibi titiz ve kusursuz olarak yönetilebilmesi ise her bir departmanda görev yapan personelin, gerek teknik ve gerekse örgütsel becerileri kazanması ile mümkün olabilecektir. Bu örgütsel becerilerden bir tanesi de, kurum çalışanlarının örgütsel açıdan sosyalleşebilmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütsel sosyalleşme, örgüt çalışanlarının belirli bir işletmede nasıl çalışılacağını öğrenmesinin yanı sıra, o işletme için uyumlu olacak biçimde değer ve normları kabullenmesini ve tutum ve davranışlarını bu yönde biçimlendirmesini ifade eden bir kavram olarak ele alınmaktadır. Örgütsel sosyalleşme süreci; verilen eğitim, personel tarafından anlaşılma, iş arkadaşlarından alınan destek ve gelecekle ile ilgili örgütten beklentiler olarak beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bu çalışmada, banka işletmelerinde görev alan personelin verimine doğrudan etki edeceği düşünülerek, çalışanların sahip olduğu örgütsel sosyalleşme düzeylerinin her bir alt boyutu da dikkate alınarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Elazığ ilinde faaliyet gösteren bankalarda görevli personel üzerinde bir anket çalışması düzenlenmiştir. Anketlerden elde edilen veriler, çalışanlar arasında görülen örgütsel sosyalleşmenin farklılık düzeylerini tespit edebilmek üzere, SPSS programında Anova ve T testleri ile analiz edilmiş ve bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma neticesinde ulaşılan bulgular; banka personelinin örgütsel sosyalleşme seviyelerinin yaş, eğitim, gelir düzeyi, iş tecrübeleri, çalıştıkları pozisyonlar ve sahip oldukları statülere göre çeşitli düzeylerde farklılıklar gösterdiği yönünde sonuçlar ortaya koyuştur. Çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlar ayrıca değerlendirilerek, gerek bankalarda görev yapan yöneticilere ve gerekse konu ile ilgili daha ileri düzeyde araştırmalar yapmak isteyecek araştırmacılara fayda sağlayabilmesi bakımından bir takım öneriler halinde sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Bankacılık Sektörü; Sosyalleşme; Örgütsel Sosyalleşme

[1] Öğr.Gör. , Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, 1. cevhermfc@gmail.com
[2] Öğr.Gör, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, 2. bayramkgul@hotmail.com
[3] Öğr.Gör, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, 3. nevliyaoglu@munzur.edu.tr
[4] Yard.Doç.Dr. Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, 4. ozkan-demirbag@hotmail.com

Emergency Requirement in Tunceli: Fisheries Products Packing Unit

Tunceli'de Acil İhtiyaç: Su Ürünleri Paketleme Ünitesi

Gülderen Kurt KAYA[1], *Önder AKSU*[2]

Abstract-Tunceli is an island surrounded by water resources on all four sides. There are 25 trout production facilities that actively produce on these water resources. Trout production is normally a very rational type of business. However, studies carried out in Tunceli do not work at full capacity and only about half of the capacities are used. The most important reason for the drop in capacity utilization is the introduction of the produced kg head support system instead of the government support provided for the puppy. In addition, this support is 0.65 ₺ per kg up to 250 ton production, while it falls to 0.35 ₺ 250 over 250 ton. In this case, the fish producing enterprise can not receive the same support. If the fish is overproduced, the producer wants to sell a good price, but the wholesale price of the fish remains at about 7 ₺ At this price it does not satisfy the manufacturer and it causes to decrease the production. At this price it does not satisfy the manufacturer and it causes to decrease the production. The victim of the manufacturer can only be addressed by finding more appropriate markets or by better marketing methods. Here, it is important to have techniques that can sell the product better. One of these techniques is the packaging process. Packaging will help to increase the value of the packaging product by showing it both better for longer shelf life and effective advertising channels. Unfortunately, there is no aquaculture packaging unit on this small island, which is such a business. There are two processing and packaging operations, one in Keban County and one in Malatya Province, the closest to Tunceli Province. The proximity of these facilities does not make much sense to the Tunceli fishermen and the province. Tunceli, which is one of the most backward of Turkey in terms of industry, should take this step himself. In this case, it is necessary to better describe the package and its methods. The most commonly used methods of packaging fishery products are; Conventional packaging, smart packaging, active packaging, vacuum packaging, consumable coating and modified atmospheric packaging. Ordinary Packaging: It is a process of wrapping the food material around with a packing material by hand or simple machines. Intelligent packaging: The system is mainly used as both in-packaging and out-of-packaging indicators to protect the quality of food and ensure food safety during storage and storage. The system shows temperature changes during storage, O_2 and CO_2 content and freshness of the product. Active packaging: a method of releasing various auxiliary components into packaging material or packaging. Vacuum packaging: as the base of the vacuum packaging; Air, suction record or vacuum cell devices around the product placed in flexible plastic bags with very low air and gas permeability and the bag mouth is tightly sealed with metal clips or heat. Consumable coating: preserves the product with edible coating material. Modified atmospheric packaging: The process of filling certain gas mixtures into the package instead of air. Modified atmospheric packaging is also known as gas changing packaging at the same time. The establishment of a packaging unit in Tunceli where the above mentioned methods are used and especially the development for the province where the fishermen are established with the common participation will also benefit twice. In this way, both fishes will be sold more valuable and the businesses will continue to work and provide input with employment as well.

Key words: Aquaculture; Packaging; Fishery; Tunceli

Özet-Tunceli dört bir tarafı su kaynakları ile çevrili bir ildir. Bu su kaynakları üzerinde de aktif olarak üretim yapan 25 alabalık üretim tesisi bulunmaktadır. Alabalık üretimi normalde oldukça rantabl bir işletme türüdür. Bununla beraber yapılan çalışmalar Tunceli'deki tesislerin tam kapasite ile çalışmayıp, kapasitelerinin sadece yaklaşık yarısını kullandıkları yönündedir. Kapasite kullanımının düşme sebeplerinden en önemlisi, yavru için verilen devlet destekleri yerine üretilen kg başı destek sisteminin gelmesi gösterilebilir. Ayrıca bu destek 250 ton üretime kadar kg başına 0,65 ₺ iken, 250 ton üzerinde 0,35 ₺ ya düşmektedir. Bu durumda fazla balık üreten işletme aynı oranda destek alamamaktadır. Balığın fazla üretilmesi durumunda üretici malını iyi bir fiyata satmak istemekte, ancak balığın toptan satış fiyatı yaklaşık 7 ₺ gibi rakamlarda kalmaktadır. Bu fiyatta üreticiyi tatmin etmemekte ve üretimi azaltmasına sebep olmaktadır. Üreticinin mağduriyeti ancak ya daha uygun pazarlar bulunarak veya daha iyi pazarlama yöntemleri ile giderilebilir. Burada ürünü daha iyi sattırabilecek tekniklerin bulunması önem kazanmaktadır. Bu tekniklerden birisi paketleme işlemidir. Paketleme yani ambalaj ürünün hem daha uzun süre korunmasına hem de etkili reklam kanallarıyla olduğundan daha iyi göstererek değerini artırmaya

[1] Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, gkurtkaya@munzur.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, onderaksu@ munzur.edu.tr

yarayacaktır. Bu kadar işletme olan bu küçük ilde ne yazık ki bir su ürünleri paketleme ünitesi bulunmamaktadır. Tunceli İli'ne en yakın olarak Keban İlçe'sinde ve Malatya İli'nde birer tane olmak üzere iki işleme ve paketleme işletmesi bulunmaktadır. Bu tesislerin yakın olması Tunceli balıkçıları ve ili için çok anlam ifade etmemektedir. Sanayi konusunda Türkiye'nin en geri kalmış illerinden olan Tunceli bu konuda kendisi adım atmalıdır. Bu durumda paketlemenin öneminin ve yöntemlerinin daha iyi anlatılması gerekmektedir. Su ürünlerinin paketlenmesinde en çok kullanılan yöntemler; adi paketleme, akıllı paketleme, aktif paketleme, vakumda paketleme, tüketilebilir kaplama ve modifiye atmosferik paketleme şeklinde olabilir. Adi Paketleme: Elle veya basit makinelerle, besin maddesi çevresini bir paketleme maddesi ile sarılması işlemidir. Akıllı paketleme: Sistem özellikle dağıtım ve depolama sırasında gıdanın kalite özelliklerinin korunmasında ve gıda güvenliğinin sağlanmasında ambalaj içi ve dışı indikatörü olarak kullanılmaktadır. Sistem depolama sırasında sıcaklık değişimlerini, O_2 ve CO_2 içeriğini ve ürünün tazeliğini göstermektedir. Aktif paketleme: ambalaj malzemesine veya ambalaj içine çeşitli özelliklerdeki yardımcı bileşenlerin bırakılması yöntemidir. Vakumlu paketleme: Vakum paketlemenin esası; hava ve gaz geçirgenliği çok düşük fleksibil plastik torbalar içerisine yerleştirilmiş olan ürünün etrafında, havanın, emme rekorlu veya vakum hücreli cihazlar ile boşaltılıp, torba ağzının metal klipsler veya sıcaklık ile yapıştırılarak sıkıca kapatılmasıdır. Tüketilebilir kaplama: yenilebilir kaplama malzemesi ile ürünü muhafaza eder. Modifiye atmosferik paketleme: Paketin içerisine havanın yerine belli gaz karışımlarının doldurulması işlemidir. Modifiye atmosfer paketleme aynı zamanda gaz değiştirilerek paketleme olarak da bilinmektedir. Bahsedilen yöntemlerin kullanıldığı bir paketleme ünitesinin Tunceli'de kurulması ve özellikle de balıkçıların ortak iştiraki ile kurulması il için kalkınma da iki defa fayda sağlayacaktır. Bu sayede hem balıklar daha değerli satılacak ve işletmeler çalışmaya devam edecek ve hem de istihdam ile beraber ile girdi sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Su Ürünleri; Paketleme; Balıkçılık; Tunceli

The Impact of Regional Social Networks on Entrepreneurship

Bölgesel Sosyal Ağların Girişimcilik Üzerinde Yarattığı Etki

Serpil ASLAN [1], *Mehmet KAYA*[2]

Abstract-Entrepreneurial research and its activities have become an increasing focus of interest in both economic and social research in recent years. Entrepreneurial activities prompt the modern economy's many mechanisms, such as market creation, balancing and development. These activities are influenced by regional and national conditions such as competitiveness, innovation and unemployment rate. In many developed and developing countries, resources that enable social and economic development were not evenly distributed among the regions for a variety of reasons. Accordingly, regional distribution of entrepreneurial activities is not equal. The number of entrepreneurs that the region own is one of the most important elements in resolving the regional economic disparity. Because of regional opportunities are not evenly distributed, the knowledge and skills of the region's population, personality traits, social and technical skills, and participation in social structures also differ. This study is concerned with the effect of the evaluation of social networks, which are known to be effective in initiative success, in entrepreneurial activities in order to understand the regional factors affecting entrepreneurial activities and especially their distribution. Social networks consist of actors and relationship between actors. Actors may be people, organizations, living things, information. Social networks with a dynamic structure provide significant contributions to the entrepreneurs in the local context, with the potential to gain access to the information and resources they need and to provide growth and profit opportunities. When these networks are analyzed, valuable information that will be useful can be obtained. Social networks have a critical role in entrepreneurial activity from the very beginning of the entrepreneurial process that began with the decision to become an entrepreneur. The social relationships in different network types, such as weak (school, family, etc.) or strong (colleagues, expert groups, active people or institutions in areas of interest, etc.) is the opportunity and resource pool that provides support for entrepreneurial individuals to create new ideas, capture opportunities, test their thoughts, and provide resources for a new business idea. Regional opportunities play a key role in the use of social networks. Social networks represent the people of the region and the public / private institutions and organizations in the region. Individuals' ideas of entrepreneurship are often influenced by the conditions of the region that they live in. Social networks are a powerful resource for exploring economic and socio-cultural opportunities that affect entrepreneurial development processes. Millions of users and organizations are online with their real identities in social networking sites every day. These sites give entrepreneurs to advertising, effective marketing, making self-assessment, providing ideas and information support and recommend new consumers. Social network sites provide online sales support for entrepreneurs by solving the problem of searching for an effective market which is one of the most important problems of the interventional process from its geographical characteristics. Entrepreneurs can market their products or offerings around the world using social networking sites. Thanks to these sites, both the regional economy and the socio-cultural structure of the region can be raised to a national or even international level. Social network sites, which are a means to raise the regional economy and the standard of living of the people of the region, also play an important role in regional development. Social networks give entrepreneurs to have a stronger network by establishing political and bureaucratic social relations with entrepreneurs in their own efforts. Social networks provide a high level of benefit for most entrepreneurs in running and maintaining their business. But it has to be noted that social networks are in many cases neither necessary nor sufficient. Entrepreneurial organizations can increase the use of social networks and facilitate the entrepreneurial process by creating and supporting regional or national entrepreneurial networks through social media channels.

Keywords: Regional Development; Social networks; Regional Social Networks; Entrepreneurship

Özet-Girişimcilik araştırmaları ve faaliyetleri son yıllarda hem ekonomik hem de sosyal araştırmalarda artan bir ilgi odağı haline gelmiştir. Girişimcilik faaliyetleri, modern ekonominin pazar oluşturma, dengeleme ve kalkınma gibi pek çok mekanizmasını harekete geçirir. Bu faaliyetler rekabetçilik, yenilikçilik ve işsizlik oranı gibi bölgesel ve ulusal durumlardan etkilenmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede çeşitli nedenlerle sosyal ve ekonomik gelişmeye imkân veren kaynaklar bölgeler arasında eşit dağılmamıştır. Dolayısıyla girişimci faaliyetlerin bölgesel dağılımı da eşit değildir. Bölgesel ekonomik farklılığın giderilmesinde en önemli unsurlardan biri o bölgenin sahip olduğu girişimci sayısıdır. Bölgesel imkânlar eşit dağılmadığından bölge nüfusunun bilgi ve

[1] Arş. Gör., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, sgul@munzur.edu.tr
[2] Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, kaya@firat.edu.tr

yetenekleri, kişilik özellikleri, sosyal ve teknik becerileri, sosyal yapılara katılımları da farklılık göstermektedir. Bu çalışma, girişimcilik faaliyetlerini ve özellikle dağılımlarını etkileyen bölgesel faktörleri anlamak için girişimsel başarıda etkili olduğu bilinen sosyal ağların değerlendirilmesinin girişimcilik faaliyetleri üzerinde yarattığı etkiyi konu edinmektedir. Sosyal ağlar, aktörler ve aktörler arasındaki ilişkilerden oluşan yapılardır. Aktörler; insanlar, organizasyonlar, canlılar, bilgiler olabilir. Dinamik bir yapıya sahip olan sosyal ağlar, yerel bağlamda girişimcilere ihtiyaç duydukları bilgiye ve kaynaklara erişme, büyüme ve kâr olanağı sağlayabilme potansiyelleri ile önemli katkılar sunar. Bu ağlar analiz edildiğinde işe yarayacak çok değerli bilgiler elde edilebilir. Sosyal ağların, girişimci olma kararıyla başlayan girişimsel sürecin en başından itibaren, girişimcilik faaliyetlerine sağladığı kritik roller vardır. Kullanılan zayıf (okul, aile, vs.) ve ya güçlü (iş arkadaşlıkları, uzman gruplar, ilgi duyulan alanlarda aktif kişi veya kurumlar, vs.) farklı ağ türlerindeki sosyal ilişkiler, girişimci bireylere yeni fikriler üretmesi, fırsatların yakalanması, düşüncelerin sınanması ve yeni bir iş fikri için gerekli kaynakların temin edilmesinde destek sağlayan fırsat ve kaynak havuzudur. Sosyal ağların kullanımında bölgesel olanaklar kilit rol oynamaktadır. Sosyal ağlar bölge halkını ve bölgedeki resmi/özel kurum ve kuruluşları temsil eder. Bireylerin girişimcilik fikirleri çoğu zaman yaşadıkları bölge şartlarına göre şekillenir. Sosyal ağlar girişimsel süreci etkileyen ekonomik ve sosyo-kültürel olanakların araştırılması hususunda güçlü bir kaynaktır. Sosyal ağ sitelerinde her gün milyonlarca kullanıcı ve kuruluş gerçek kimlikleri ile çevrimiçi olarak yer almaktadır. Bu siteler girişimcilere reklam, etkin pazarlama, öz değerlendirme yapma, fikir ve bilgi desteği sağlama, yeni tüketicilere tavsiye etme imkânları sağlar. Sosyal ağ siteleri, girişimsel sürecin en önemli problemlerinden biri olan etkin pazar arayışı sorununu coğrafi özelliklerden kurtararak, girişimcilere çevrimiçi satış desteği sağlar. Girişimciler ürettikleri ürünleri veya sunduğu hizmetleri sosyal ağ sitelerini kullanarak dünyanın dört bir etrafına pazarlayabilirler. Bu siteler sayesinde hem bölge ekonomisi hem de bölgedeki sosyo-kültürel yapı, ulusal ve hatta uluslararası bir seviyeye çıkarılabilir. Bölge ekonomisini ve bölge halkının yaşam standardını yükseltecek bir araç olan sosyal ağ siteleri, bölge kalkınmasında da önemli rol oynar. Sosyal ağlar, girişimcilere kendi çabalarıyla siyasi ve bürokratik sosyal ilişkiler kurarak daha güçlü bir ağa sahip olma imkânı sağlar. Girişimcilerin çoğu için işlerini yürütmede ve sürdürmede sosyal ağlar yüksek düzeyde fayda sağlar. Fakat sosyal ağların pek çok durumda ne gerekli ne de yeterli olduğu da unutulmamalıdır. Girişimci organizasyonlar tarafından sosyal medya kanallarıyla bölgesel veya ulusal girişimci ağları oluşturulup desteklenerek sosyal ağ kullanımı artırılabilir ve girişimcilik süreci kolaylaştırılabilir.

Anahtar kelimeler: Bölgesel Kalkınma; Sosyal Ağlar; Bölgesel Sosyal Ağlar; Girişimcilik

Role of The Technology Transfer for Development of Turkey in Science, Technology and R&D

Türkiye'nın Bilim, Teknoloji ve Ar-Ge Alanlarında Kalkınmasında Teknoloji Transferinin Önemi

Abdullah ÇAVDAR[1], Eyyüp DEMİR[1], Tuba ŞENOCAK[1], Umut Can ÇABUK[1]

Abstract- In the 21st century, scientific and technological developments, especially electronics and computer based technologies, have gained significant acceleration. In the light of these developments, information production occurs very rapidly. Unfortunately, lack of strong coordination among scientific research institutions, and the unlikeliness of dynamics of the academic and business worlds, many academic researches lost their currency without finding the opportunity to perform on the market. Technology transfer can be defined as the process of the transformation of the academic researches into industrial/commercial products. Technology transfer, which is a very novel term, is provided by supportive public institutions, which are called as technology transfer office (TTO), and some private organizations. In recent years, a large number of transfer offices have established in Turkey with the encouragement of Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK). These offices support the commercial implementation of academic researches with the help of incubation companies and start-ups, which are established by entrepreneurs based in technology development zones. In this study, productivity of the technology development zones, contribution of technology transfer offices to the industry, and commercialization of academic research are investigated in the scope of statistical data. The share of R&D based technological production and intellectual property generation in Turkish economy are analysed according to the development by years, and also the change per to sectors. Therewithal, technology transfer policy of the countries that are leading the world in technology production have been examined. A current situation analysis has been made comparing Turkey's standing point with that of the leading countries in the world. Among the OECD countries, Turkey takes the last place in areas such as R&D support to private sector, ease of doing business and starting enterprise, higher education disbursement. Technology transfer policies, transfer offices and technology development zones offer very important solutions for improving Turkey in these areas and also to be able to compete. Suggestions regarding technology policies of Turkey have been presented according to the obtained data. Furthermore, a roadmap has been proposed in order to let Turkey to become one of these leading countries.

Keywords: Technology transfer; R&D economy; University-Industry collaboration; Innovation.

Özet- 21. Yüzyılda, elektronik ve bilgisayar temelli teknolojiler başta olmak üzere, bilim ve teknolojideki gelişmeler büyük hız kazanmıştır. Bu hızlı bilgi üretimi, bilimsel araştırma kuruluşları arasında sıkı bir iş birliği bulunmaması ve akademik hayatın dinamiklerinin iş dünyasından farklı olması pek çok akademik araştırmanın piyasada gerçekleştirilme fırsatı bulamadan güncelliğini yitirmesine sebep olmaktadır. Akademik çalışmaların sanayide kullanıma hazır etkin bir ürüne dönüştürülme süreci teknoloji transferi olarak adlandırılmaktadır. Oldukça yeni bir kavram olan teknoloji transferi, tüm dünyada teknoloji transfer ofisi adı verilen destekleyici kamu kurumları ve özel kuruluşlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Türkiye'de son yıllarda Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'nun da desteği ile çok sayıda teknoloji transfer ofisi kurulmuştur. Bu ofislerde üniversiteler bünyesinde yapılan projelerin, teknoloji geliştirme bölgelerinde girişimciler tarafından kurulan kuluçka şirketlerce gerçekleştirilmesine destek olunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'deki teknoloji geliştirme bölgelerinin üretkenliği, teknoloji transfer ofislerinin sanayiye olan katkısı ve akademik çalışmaların ticarileşme durumları istatistiki yönden araştırılmıştır. Ar-Ge temelli teknolojik üretimin ve fikri mülkiyet üretiminin Türkiye ekonomisindeki payının yıllara ve göre gelişimi ve sektörlere göre değişimi analiz edilmiştir. Bununla beraber, teknoloji üretiminde dünyada başı çeken ülkelerin teknoloji transferi politikaları da incelenmiştir. Türkiye'nin bu konuda geldiği nokta, dünyadaki öncü ülkelerle kıyaslanarak bir mevcut durum analizi yapılmıştır. OECD ülkeleri arasında Türkiye, özel sektöre ar-ge desteği, girişim yapma kolaylığı, yurtiçi ar-ge harcaması, yükseköğretim harcamaları gibi alanlarda son sıralarda yer almaktadır. Teknoloji transferi politikaları, transfer ofisleri ve teknoloji geliştirme bölgeleri Türkiye'nin bu alanlarda gelişme göstermesi ve sıralamalarda yukarı çıkabilmesi için önemli çözümler sunmaktadır. Elde edilen bulgular ışığında Türkiye'nin teknoloji politikalarına dair öneriler sunulmuş ve Türkiye'nin de bu öncü ülkeler arasına girmesi için izlenmesi gereken bir yol haritası önerilmiştir.

[1] Res. Asst., Erzincan University, Erzincan, Turkey, {acavdar, eyupdemir, tuba.senocak, ucabuk}@erzincan.edu.tr

Anahtar kelimeler: Teknoloji transferi; Ar-ge ekonomisi; Üniversite-Sanayi iş birliği; İnovasyon ve girişimcilik

The Relationship between Social Expenditures and Economic Development: An Analysis for Turkey

Sosyal Harcamalar ile Ekonomik Kalkınma Arasındakı İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz

Mehmet Vahit EREN[1], *Halil İbrahim AYDIN*[2]

Abstract- The social expenditure scenario consists of the sum of the concepts explained as "retirement payments, income support for the working population, health expenditures and all other social services except health". According to the OECD Social Expenditure Statistics for a description of the impact on development of social spending are two views expressed by the above-mentioned method. The first of these explains the existence of a negative relationship on growth, and the other is that it will have a positive effect on growth. The subcomponents of social expenditure are emerging as the development of social protection, health and education expenditures. In the study, it is aimed to examine the econometric relationship between social expenditures and economic development with the methodology of annual time series analysis of 1980-2014 period of Turkey. In this context, while the per capita real national income (GDP) is used as a dependent variable, the national income rate of social spending (SOCEX) is used as explanatory variable. The cointegration and causality tests are applied to determine the relationship between the variables included in the analysis. In the first phase of the study, the ADF and PP unit root tests with the Zivot-Andrews unit root test which allows structural break, is used to determine the stationarity rank of the series. In the second phase, the cointegration test between the variables was analyzed by the Gregory-Hansen cointegration test which takes into account structural breakdown and the Engle-Granger cointegration test. In the third phase, the causality test is performed and the Granger causality test was applied in this context. According to the findings obtained from the analysis, it was determined that the precondition for the analysis of cointegration was satisfied if the variables were stationary at the first order. The Engle-Granger cointegration test results show that the variables are not cointegrated; Gregory-Hansen cointegration test also shows that the variables are coherent with the structural fracture. Finally, the analysis of the Granger causality test revealed that there is a bidirectional causality relationship between the share of social spending on the national income and the per capita real national income. **Keywords:** Social Expenditures, Economic Development, Gregory-Hansen Cointegration Test, Turkey

Özet- Sosyal harcamalar olgusu "emeklilik ödemeleri, çalışan nüfusa yapılan gelir desteği, sağlık harcamaları ve sağlık dışındaki diğer tüm sosyal hizmetler" şeklinde açıklanan kavramların toplamından oluşmaktadır. OECD Sosyal Harcama İstatistiklerinin açıklamasına göre yukarıdaki şekliyle ifade edilen sosyal harcamaların kalkınma üzerindeki etkilerine yönelik iki görüş söz konusu olmaktadır. Bunlardan birincisi, büyüme üzerinde negatif bir ilişkinin varlığını, diğer görüş ise büyüme üzerinde pozitif bir etki oluşturacağını açıklamaktadır. Sosyal harcamaların alt bileşenleri sosyal koruma, sağlık ve eğitim harcamalarının gelişimi şeklinde gün yüzüne çıkmaktadır. Çalışmada, sosyal harcamalar ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin Türkiye'ye ait 1980-2014 dönemini kapsayan yıllık verilerle zaman serisi analizi metodolojisi ile ekonometrik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada bağımlı değişken olarak kişi başına düşen reel milli gelir (GDP) kullanılırken, açıklayıcı değişken olarak sosyal harcamaların milli gelire oranı (SOCEX) verisinden yararlanılmaktadır. Analize dahil edilen değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için eşbütünleşme ve nedensellik testleri uygulanmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında, serilerin durağanlık mertebelerinin belirlenebilmesi için ADF ve PP birim kök testleri ile yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testi kullanılmıştır. İkinci aşamada, değişkenler arasındaki eşbütünleşme sınaması, Engle-Granger eşbütünleşme testi ve yapısal kırılmayı dikkate alan Gregory-Hansen eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Üçüncü aşamada ise, nedensellik testi yapılmış, bu çerçevede Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analizden elde edilen bulgulara göre, değişkenler birinci mertebeden durağan olduğundan eşbütünleşme analizinin yapılması için gereken önkoşulun sağlandığı belirlenmiştir. Engle-Granger eşbütünleşme testi sonuçları, değişkenlerin eşbütünleşik olmadığını gösterirken; Gregory-Hansen eşbütünleşme testi ise değişkenlerin yapısal kırılmayla eşbütünleşik olduğunu göstermiştir. Son olarak Granger nedensellik testi analizi ile sosyal harcamaların milli gelirden aldığı pay ile kişi başına düşen reel milli gelir arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

[1] Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis, Türkiye, mvahiteren@gmail.com
[2] Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi, Batman, Türkiye, hiaydin12@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Sosyal Harcamalar, Ekonomik Kalkınma, Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi, Türkiye.

The Relationship Between Taxation and Socio-Economic Development: The Case of Metropolitian Cities in Turkey

Vergileme ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İlişkisi: Türkiye Metropoliten Kentleri Örneği

Ebru KURT[1], *Şevkiye ŞENCE TÜRK*[2]

Abstract- There are various studies about the relationship between taxation and the level of socio-economic development in the literature. According to these studies, there is a two-way relation between taxation and socio-level of the development level. On the one hand, tax structure and the taxation rate directly affect economic growth. The economic growth is also effective on the socio-economic development level. However, the socio-economic level of development is not measured only by the economic growth, but also by many social and economic factors. On the other hand, the socio-economic level of development can affect the level of taxation. In countries where have different socio-economic development levels, levels of taxation can change. That is, the taxation levels of developed and an underdeveloped (or developing) countries are not the same. Besides, 'tax incentive mechanisms' can also affect economic growth and socio-economic development positively or negatively. The importance and share of taxation in the economic system and expenditure items of obtained tax revenues also varies according to countries. The paper aims to examine the relationship between taxation and socio-economic development levels in the 30 metropolitan cities in Turkey (Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Mersin, Muğla, Ordu, Sakarya, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Trabzon, Van) by taking into consideration their population and labour potentials. The methodology of the paper based on five basic data sets that include demographic structure indicators, education indicators data, socio-economic development indexes, economic structure indicators and financial structure indicators. In the study, two basic evaluation approaches are used. Firstly, primary data which are demographic structure indicators, education indicators data, socio-economic development indexes, economic structure indicators and financial structure indicators are compared among 30 metropolitan cities. Secondly, the research hypotheses have been established and measured by using the linear regression models to see the relationship between the financial structure indicators, which are considered as dependent variables, and the data sets related to the demographic and socio-economic structures in the 30 metropolitan cities in Turkey.

Keywords: taxation; socio-economic development; metropolitan cities; Turkey

Özet- Vergi ile ekonomik gelişmenin ve gelişmişlik düzeyinin ilişkili olduğuna dair literatürde çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalara göre vergi ve gelişmişlik düzeyi arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Verginin gelişmişlik düzeyi üzerinde etkili olması, vergi yapılanmasının ve vergi tahsilat oranının sadece ekonomik büyüme ile ilgili olmadığının kanıtıdır. Çünkü gelişmişlik düzeyi, diğer bir değişle, kalkınmışlık derecesi sadece ekonomik büyüme ile değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik birçok faktörle ölçülmektedir. Dolayısıyla farklı kalkınmışlık derecelerine sahip ülkelerdeki vergi yapıları değişebilmektedir. Gelişmiş bir ülke ile az gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülkenin vergi yapılanmaları aynı olmadığı görülmektedir. Ülkelerin kalkınmışlık derecelerinin yanı sıra 'vergisel teşvik mekanizması' gibi ekonomik yaklaşımlar da büyümeyi ve kalkınmayı olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Bazı araştırmalara göre, ülke ekonomilerindeki iyileşmelere paralel bir şekilde, ekonomik sistem içerisindeki verginin önemi, payı ve elde edilen vergi gelirlerine yönelik harcama kalemleri de farklılaşma göstermektedir. Bu bildiri, 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir ilan edilen ve barındırdıkları nüfus ve işgücü potansiyelleriyle belirli ölçütleri başarmış olması beklenen 30 Metropoliten Alanın (Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Mersin, Muğla, Ordu, Sakarya, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Trabzon, Van) vergi yapıları ile gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bildiride, demografik yapı göstergeleri, eğitim göstergeleri, sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi (SEGE), ekonomik yapı göstergeleri ve mali yapı göstergeleri 5 temel veri seti üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Bildirinin değerlendirme kısmında iki temel değerlendirme yaklaşımı benimsenmektedir. Öncelikle illerin demografik ve sosyo-ekonomik durumları ilgili veri setleri üzerinden betimsel istatistik kullanılarak

[1] MSc, Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey, ebruu.kurt@gmail.com
[2] Prof. Dr., Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey, senceturk@gmail.com

incelenmektedir. Değerlendirmenin ikinci kısmında ise, bağımlı değişken olarak kabul edilen mali yapı göstergeleri ile bağımsız değişken olarak kabul edilen illerin demografik ve sosyo-ekonomik yapılarına ilişkin veri setleri, araştırma hipotezlerine bağlı olarak regresyon yöntemi sınanmaktadır. Bildiriden beklenen katkı, ülkemizde metropoliten alanlar düzeyinde vergileme ve sosyo-gelişmişlik ilişkilerinin ortaya konulmasıdır.

Anahtar kelimeler: Vergileme; Sosyo-ekonomik gelişmişlik; Metropoliten kentler; Türkiye

Investigation of the Contribution of the Dams to the Economic Development

Göletlerin Bölgenin Ekonomik Gelişimine Katkısının İncelenmesi

Meral KORKMAZ[1]

Özet- Günümüzün en önemli problemlerinden biri artan nüfusun su ihtiyacını karşılamaktır. Türkiye'de bazı bölgeler de su miktarı fazla olurken bazı bölgelerde de su yetersiz gelmektedir. Bu amaçla Türkiye'deki mevcut bölgeler arası gelişmişlik farkının yok edilmesin de su ihtiyacının karşılanması önem arz etmektedir. Akarsuların etkin ve sürdürülebilir şekilde kullanılması ülke ekonomisi açısından stratejik bir önem arz etmektedir. Ülkemizin içinde bulunduğu coğrafya ve iklim şartları baraj, HES, gölet, sulama tesisleri ve içme suyu projelerinin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma, DAP bölgesinde yapılan göletlerin bölgesel kalkınmadaki önemini açıklamaktadır. Nüfusun artışı ve buna bağlı olarak yeni yerleşim birimlerinin ortaya çıkmasıyla, bu bölgelerde su sorunu her geçen gün daha da artmaktadır. Göletler enerji ihtiyacını ve tarımsal faaliyetleri arttırırken, aynı zamanda bölgenin ekonomik gelişmesinde de büyük ölçüde katkı sağlamaktadır. Bölgedeki barajlar su rezervi ve kente sağlamış olduğu su miktarı bakımından şehrin uzun vadeli su sorununu çözmektedir. Ancak Elazığ Baskil odabaşı göleti, ilçenin tarımsal sulama ihtiyacının bir kısmının karşılanması amacıyla yapılmaktadır. Gölet Fırat akarsu havzası içerisindeki beşik çayı üzerinde yapılmaktadır. Proje ile net 467 ha tarım alanı sulanacaktır. Baskil ilçesindeki diğer mahallelerinde sulama suyu ihtiyacının fazla olması sebebiyle proje tek başına yeterli olmayacaktır. Projenin tamamlanmasıyla ilçe merkezinin sosyo-ekonomik gelişmesine önemli bir katkısı olacaktır. Bu bölgede tarımsal olarak ekilen en önemli ürün kayısıdır. Türkiye'de Malatya ili ve Baskil ilçesinde kayısı Pazar payı yüksektir. Baskil ilçesinde genellikle yer altı sularından faydalanılmaktadır. Elektrik enerjisinin yüksek olması sebebiyle üretim maliyetleri köylüyü zorlamaktadır. Bunun sonucunda bitkinin tüketimi için gerekli olan su karşılanamadığından verim alınmamaktadır. Aynı zamanda gelir de elde edememektedir. Bu sebeple köylü tarımsal çalışmalardan kaçma eğilimi gösterdiği için hem tarımsal istihdam kaybı hem de kırsal nüfuz azalmaktadır.

Anahtar kelimeler: Gölet; Akarsu; Bölgesel kalkınma; DAP

[1] Yrd.Doç.Dr, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye

Investigation the Effects of Vocational Schools of Technical Sciences on Regional Development for Qualified Employee Supply: Bingöl Sample

Nitelikli Eleman Temini Açısından Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okullarının Bölgesel Kalkınmaya Etkilerinin İncelenmesi: Bingöl Örneği

M.Zekeriya GÜNDÜZ[1], *Mustafa ALTIN*[2], *Mücahit ÇALIŞAN*[3]

Özet-Teknolojik olarak gelişen ve küreselleşen dünyada kurum ve kuruluşlar sürekliliğini korumak zorundadırlar. Kurum ve kuruluşların sürekliliğini koruyabilmeleri için nitelikli teknik elemanlara ihtiyaçları vardır. Bu bakımdan nitelikli teknik eleman yetiştirilmesi açısından teknik eğitim veren kurumlar önemli bir rol oynamaktadır. Kalkınma ile eğitim arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu göz önüne alındığında, bu elemanların yetiştirilmesini sağlayan en önemli kurumlardan birisinin de üniversiteler olduğu anlaşılır. Üniversitelerin Meslek Yüksek Okulları, genellikle bu nitelikli elemanların yetiştirilmesi temeli üzerine kurulmuştur. Sosyal Bilimler, Sağlık Bilimler, Adalet Bilimleri, Teknik Bilimler vb. gibi birçok farklı Meslek Yüksek Okulu vardır. Bunlardan özellikle Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okullarının ana amacı; ulusal kalkınmanın temelini oluşturan bölgesel kalkınmanın, geliştirilmesi açısından sanayiye, piyasaya ve teknik anlamda hizmet veren devlet kuruluşlarına yönelik nitelikli teknik elemanların yetiştirilmesini sağlamaktır. Kuruluşu 1986 yılına dayanan Bingöl Meslek Yüksek Okulu 2010 yılında Sosyal Bilimler, Sağlık Bilimler ve Teknik Bilimler olmak üzere üç farklı Meslek Yüksek Okuluna ayrılmıştır. Bu çalışmada, yerel anlamda ihtiyaca cevap verebilecek nitelikli eleman yetiştirilmesine vurgu yapılmış olup Bingöl Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulunun nitelikli eleman temininin sağlanması açısından Bingöl'e sağlamış olduğu katkılar incelenmiştir. Buna ek olarak, istenilen alanda ihtiyaca cevap verebilecek nitelikli elemanların mevcut olması durumunun, girişimciler tarafından oluşturulmak istenen yeni iş alanlarının oluşturulmasındaki olumlu etkileri incelenmiştir. Ayrıca bölgesel kalkınma açısından TRB1 içerisinde yer alan Bingöl ilindeki Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulunun bölgenin teknik olarak nitelikli eleman ihtiyacına cevap verebilmesinin yanısıra YÖK tarafından bölgesel kalkındırmayı arttırmak için Türkiye genelinde seçilen Pilot 5 Üniversite içinde yer alan Bingöl Üniversitesinin PIKOM(Pilot Üniversite Koordinasyon Merkezi) merkezi tarafından yürütülen projeler için gerekli olan nitelikli eleman yetiştirme açısından yapılması gereken durumlar ile ilgili öneri, değerlendirmeler ve sonuçlara yer verilmiştir. Çalışmada nitel veri toplama yöntemine dayalı olarak görüşme ve gözlem yöntemi kullanılmıştır. Bu veriler toplanıp gerekli değerlendirmeler yapıldıktan sonra sonuçları çalışmamızda verilmiştir. Bu çalışmada, bölgesel kalkınmanın ulusal kalkınmaya katkı yaptığı bilindiğinden, bölgesel kalkınma üzerinde Bingöl ili örneği için Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulunun öğrenci ve mezunlarının etkisi incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bölgesel kalkınma; Pikom; Nitelikli eleman; Nitelikli İşgücü; Bingöl Meslek Yüksek Okulu

[1] Öğr.Gör., Bingöl Üniveristesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Bingöl, Türkiye, mzgunduz@bingol.edu.tr
[2] Öğr.Gör., Bingöl Üniveristesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Bingöl, Türkiye, maltin@bingol.edu.tr
[3] Öğr.Gör., Bingöl Üniveristesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Bingöl, Türkiye, mcalisan@bingol.edu.tr

Climatic and Meteorological Parameters for Tunceli Province

Tunceli İklim ve Meteoroloji Parametreleri

Erdem IŞIK[1]

Özet-Enerji, insanların yaşamlarını sağlıklı, güvenli ve rahat bir şekilde sürdürebilmeleri için gerekli temel ihtiyaçlardandır. 19. Yüzyılda, dünyada yaşanılan enerji krizleri; enerji üretimi, tüketimi ve enerji politikalarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Önceki yıllarda kolaylıkla tüketilen enerji için tasarruf yolları aranmaya başlanmış ve enerji tasarruf politikaları geliştirilmiştir. Petrole olan bağımlılık azaltılmaya çalışılmış, kömür ve doğalgaz önem kazanmıştır. Alternatif enerji kaynaklarından daha çok yararlanılabilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Daha önceleri, fosil enerji kaynaklarının ne kadar daha kullanılabileceği tartışılırken, günümüzde artık yaşanılan çevre krizinin etkileri tartışılmaya başlanmıştır. Sera etkisi ve ozon tabakasının delinmesi sonucunda dünyanın ısınması ve bunun neden olacağı sorunlar üzerinde durulmaktadır [1 - 2]. Enerji kaynaklarının sınırlı olması ve artan nüfusa bağlı olarak enerji ihtiyacının artması nedeniyle dünyamız genelinde araştırmaların bu konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle mevcut enerji kaynaklarının tasarruflu tüketiminin öneminden dolayı araştırmacılar daha çok bu alanda çalışmaktadırlar. Enerji tüketimi, kalkınma ve toplumun sanayileşme seviyesini gösteren bir parametredir. Aynı şekilde, enerjiyi verimli kullanmakta en az enerji tüketimi kadar önemlidir. Fosil yakıtların azalması, çevreye verdiği zararlar, birçok ürünün temin edilmesindeki dışa bağımlılık gibi özellikleri nedeniyle üzerinde dikkatle durulmalıdır. Bu gibi durumlar, dikkatlerimizi güvenilir, çevre dostu, ekonomik enerji kaynakları üzerinde durmaya yöneltmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının üretilmesi, kullanılması, verimlerinin arttırılması, uygun bölgelere bu sistemlerin kurulması konusundaki çalışmalar için önceden ölçüm, analiz ve değerlendirme yapılması gereklidir. Binalarda enerji verimliliği analizlerinde, meteorolojik ve tarımsal araştırmalarda bölgeyle ilgili iklimsel şartlar vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bir sistemin tasarım, kurulum ve işletim aşamaları açısından da iklim şartlarının bilinmesi ve dikkate alınması gerekir. Bölgede Tunceli ili gelişmeye açık bir potansiyele sahiptir. Bölgeler arası (Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz) jeopolitik konumundan dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Gerek devlet, gerekse özel teşebbüs eliyle yapılacak olan yatırımlara, kalkınma hamlelerine veri sağlanması, bilimsel araştırma ve çalışmaların yapılmasına yardımcı olunması amacıyla bu çalışmada Tunceli ili için iklim şartları ve meteoroloji dosyası hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Tunceli,; İklim Şartları; Meteorolojik Veriler; Kalkınma

[1] Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi

Development Agency and Social Development; Northeast Anatolia Development Agencies (KUDAKA) Sample

Kalkınma Ajansları ve Sosyal Kalkınma; Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA) Örneği

Funda KEMAHLI[1], *Haydar EFE*[2]

Abstract-Development agencies trying to mobilize all the resources and capital of the region as a local actor in order to reduce interregional and intra-regional developmental differences are trying to create regional plans with the governance model taking into account the economic and social problems and variables of the region. In this context, 'development', which is the basic concept of development agencies, expresses not only economic growth, but also social, cultural and even political progress; In this context, it is aimed to increase the level of social development and social life by adopting human-centered development concept as well as economic development. The development of policies and strategies for the development of such issues as inequalities in income distribution, social injustice, social exclusion, discrimination, fighting poverty and expanding social rights are also the main tasks of development agencies in order to realize economic development as well as economic development. Within this framework, regional social development plans and strategies as well as social policy model proposals are important in a total development. In this study, considering Turkey's development map and regional developmental differences, it is one of Turkey's poorest geographical regions in terms of economy, employment, socio-cultural and educational level; TRA1- The social development-oriented plans and activities of the Northeast Anatolia Development Agency (KUDAKA) covering Erzurum, Erzincan and Bayburt are examined and social development proposals suitable for social problems, social variables and social capital structure of the region are presented.

Key Words: Development Agencies, Regional Development, Social Development, North East Anatolia Development Agency.

Özet-Bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla, yerel bir aktör olarak bölgenin tüm kaynaklarını ve sermayesini harekete geçirmeye çalışan kalkınma ajansları, bölgenin ekonomik ve sosyal sorunlarını ve değişkenlerini dikkate alarak bölgesel planlamaları yönetişim modeli ile oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, kalkınma ajanslarının temel kavramı olan 'kalkınma', sadece ekonomik olarak büyümeyi değil, sosyal, kültürel ve hatta siyasi alanda da ilerlemeyi ifade etmekte; bu bağlamda ekonomik kalkınmanın yanında insan merkezli kalkınma anlayışı benimsenerek, sosyal kalkınma ve sosyal yaşam düzeyinin artması amaçlanmaktadır. Özellikle ekonomik büyüme odaklı ekonomik kalkınmanın yanında sosyal kalkınmanın da gerçekleşmesi için, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, sosyal adaletsizlik, sosyal dışlanma, ayrımcılık, yoksullukla mücadele ve sosyal hakların genişletilmesi gibi konularda politikaların ve stratejilerin geliştirilmesi de kalkınma ajanslarının temel görev alanına girmektedir. Bu çerçevede topyekûn bir kalkınma içerisinde, bölgesel sosyal kalkınma plan ve stratejileri ile sosyal politika model önermeleri de önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada, Türkiye'nin kalkınma haritası ve bölgesel gelişmişlik farkları dikkate alındığında, ekonomik açıdan, istihdam açısından, sosyo-kültürel ve eğitim düzeyi açısından Türkiye'nin en yoksul coğrafi bölgelerinden birinde faaliyet gösteren; TRA1- Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerini kapsayan "Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)'nın sosyal kalkınma odaklı planları ve faaliyetleri incelenerek, bölgenin sosyal sorunlarına, sosyal değişkenlerine ve sosyal sermaye yapısına uygun sosyal kalkınma önerilerinin sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kalkınma Ajansları, Bölgesel Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı.

[1] Yrd.Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi, Erzincan, Türkiye, fundakemahli@gmail.com
[2] Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi, Erzincan, Türkiye, efehaydar@gmail.com

Socio-Economic Determinants of Happiness in Tunceli

Tunceli'de Mutluluğun Sosyo-Ekonomik Belirleyenleri

İsmail TAŞ[1], *Bayram GÜNEŞ*[2], *Sedat ACAR.*[3]

Özet-Mutluluk üzerine yapılan çalışmalar uzun bir dönem ahlak felsefecilerinin alanı olarak kalmış olsa da mutluluğu belirleyen çok sayıda faktörün varlığı, farklı bilim dallarından araştırmacıların bu alana ilgi duymaları sonucunu doğurmuştur. Böylece psikoloji, sosyoloji, tıp ve iktisat gibi farklı disiplinlerden bilim insanları son yıllarda giderek artan sayıda "mutluluk" temalı bilimsel yayın üretmektedir. Mutluluğa ilişkin literatür, gelir artışının bireylerin refahı ve mutluluğunu açıklamakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Mutluluk bireysel ve toplumsal, maddi ve manevi birçok değişkenin etkisi altındadır. İktisat biliminin temel ilgi alanı bireylerin esenliği, refahı, iyi olma hali ise bunu ölçerken, paranın satın almakta yetersiz kalacağı bazı değişkenlerin de hesaba katılması gerekmektedir. Nitekim 2013 yılı verilerine göre Tunceli kişi başı gelir düzeyi itibariyle 24. sırada olmakla birlikte, mutluluk düzeyi açısından son sırada yer almaktadır. Tunceli'nin 2013 yılında TÜİK tarafından yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre en mutsuz il seçilmiş olması detaylı bir araştırmayı hak etmektedir. Mutluluğa ilişkin yerli literatürün çok büyük bir bölümü Türkiye geneli analizleri içermekte, yerel özgünlükleri dikkate almamaktadır. Her bölgenin kendine has tarihsel, sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri, mutluluk düzeyi üzerinde farklı etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Yerel dinamiklerin ortaya çıkarılması açısından, TÜİK'in Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nda mevcut olan mikro verilerinin sonuçlarına ek olarak Tunceli'de yapacağımız saha çalışması, tamamlayıcı analizler için önem arz etmektedir. Derinlemesine mülakatlar ve ilave birtakım anketler uygulanarak, mutluluk yazınında mevcut olan diğer bir boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın uygulama kısmında ilk olarak faktör analizi ile değişken gruplandırması yapılacak, sonrasında ise anket ölçeğine ilişkin güvenilirlik analizi yapılacaktır. Mutluluğun belirleyenlerinin tespiti amacıyla, bağımlı değişkenin (mutluluk) sıralı bir ölçeğe dayanması sebebiyle Sıralı Logit Regresyonu (Ordinal Logit Regression) kullanılacaktır. Bağımsız değişkenlerimiz ise mutluluk düzeyini belirlediği düşünülen ve literatürde sıklıkla yer verilen iktisadi ve iktisadi olmayan belirleyicilerdir.

Anahtar kelimeler: Mutluluk, Tunceli, Türkiye, Sıralı Logit

[1] Arş. Gör., Munzur Üniversitesi İktisat Bölümü, Tunceli, Türkiye, ismailtas85@gmail.com
[2] Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi İktisat Bölümü, Tunceli, Türkiye, bayram.gunes@munzur.edu.tr
[3] Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi İktisat Bölümü, Tunceli, Türkiye, sedatacar82@gmail.com

The Enhancement of Touristic Supply Potential Using Virtual Reality

Sanal Gerçeklik ile Turistik Arz Potensiyelinin Artirilmasi

Dursun AKASLAN[1]

Özet-Sanal gerçeklik; geçmişe, günümüze veya geleceğe ait nesne veya kişilerin masa-üstü, diz-üstü, el-üstü veya parmak-üstü bilgisayarlar olarak adlandırılan dijital ortamlarda gösterilmek üzere 3 boyutlu olarak simüle edilmesi yani benzetilmesi olarak bilinir. Gerek sanal gerçeklik, gerek artırılmış gerçeklik ve gerek ise hologram tekniklerinin önemi eğitim, sağlık ve iletişimde gittikçe artmakta olup sağlamakta olduğu görsellik ve cazibe ile küresel anlamda hayatımızı kuşatmaktadır. Günümüzde matematik, fen ve tıp gibi çeşitli eğitimlerde, askeri ve havayolu endüstrisinde yoğun bir şekilde kullanılan sanal gerçeklik uygulamaları turizm alanında da kendini göstermektedir. Sanayileşmenin çok yoğun olmadığı ülkelerde, illerde ve ilçelerde kalkınma hamlelerinin ancak turistik arz potansiyeli ile değerlendirilebileceğinin mümkün olması sanal gerçekliğin önemini gittikçe artırmaktadır. Bu çalışmanın amacı sanayileşmenin çok yoğun olmadığı bölgelerde turistik arz potansiyelini ilerletmek için sanal gerçeklik üzerine yapılan uygulamaları hem yazılım ve hem de donanım açısından incelemektir. Özellikle Türkiye'deki bölgelerin gelişmişlik düzeyine bakıldığında Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgelerinin ilk sıralarda Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesinin son sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu yüzden bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi için turistik arz potansiyelini artırmak için her fırsat değerlendirilmelidir. Bu amaca ulaşabilmek için Bingöl (örn., Sentarlus Kalesi), Elazığ (örn., Meryem Ana Kilisesi), Malatya (örn., Arslantepe Höyüğü) ve Tunceli (örn., Sivdin Köprüsü) illerimizde yer alan turistik yerlerin arz potansiyelin sanal gerçeklik ile nasıl artırılabileceği iki aşamada incelenmesi hedeflenmektedir. Birinci aşamada sanal gerçeklik ile insanların turistik yerlerde kendilerini doğal olarak nasıl hissedecekleri üzerine tartışma yapılmalıdır. Bu aşamada bilgisayar ekranı, klavye veya fare gibi insanların kendilerini doğal ortamda hissetmelerini engelleyen unsurların ortadan kaldırabileceği vurgulanmalıdır. İkinci aşamada bilgisayar grafikleri ile yaratılan bir ortamın insan duyuları ile birleştirilerek insanların kendisini o ortamın bir parçası gibi hissetmeleri üzerine tartışmalara odaklanılmalıdır. Bu aşamada sanal gerçeklik görüntüleyicileri ile kullanılan sensörler ön plana çıkarılmalıdır. Sonuç olarak sanal gerçeklik ile potansiyel turistlerin tarihi yerler ile etkileşimi, tarihi yerlere odaklanmasının artırılması, öykü ve benzeri şeyler ile bölgesel kültürün yansıtılması ile turistik arz potansiyelin artırılması sağlanabilir. Sanal gerçekliğin, broşür, afiş, resim veya video gibi tanıtımlardan daha etkili olacağı daha aşikârdır.

Anahtar kelimeler: Sanal gerçeklik; Benzetim; Bilgisayar; 3-Boyut

[1] Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

Examination of the Relationship Between Industrial Production and Employment Rate with KOSGEB Support in Turkey in Terms of Causality

Türkiye'de KOSGEB Desteklerinin Sanayi Üretimi ve İstihdam Oranı ile İlişkilerinin Nedensellik Açısından İncelenmesi

Nadira SEYIDOVA[1], *Esengül SALIHOĞLU*[2]

Abstract-In recent years, it has been aimed to accelerate economic development by increasing the support given to small and medium sized enterprises in developing countries, thus increasing both production and employment. Increasing cooperation between the public and private sector, especially in relation to dependent population ratio, female employment, specialized staff training, protection of the environment, and coordination of the real and financial sectors can contribute to this process more efficiently. The purpose of the study is to examine the effects of KOSGEB loans given to small and medium-sized enterprises in Turkey both on industrial production and employment rate. Monthly industrial production index, manufacturing industry capacity utilization rate, KOSGEB support and employment rate data for the period 2010-2017 were examined economically by E-views 9.5 program. VAR model used in the analysis, firstly stationarity was examined by unit root tests. Then, appropriate delay length was determined, co-integration and causality tests were performed. As a result of the analysis, employment rate, KOSGEB support and industrial production index have casuality relationship to manufacturing industry capacity utilization rate, industrial production index have casuality relationship to employment rate, KOSGEB support and employment rate have casual relationship to industrial production index. Nevertheless, there was no causality relationship to KOSGEB support from these variables.

Key words: industrial production, KOSGEB, manufacturing industry, capacity utilization rate, micro loans, employment rate, causality

Özet-Son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde küçük ve orta ölçekli işletmelere verilen destekler artırılmakla iktisadi kalkınmayı hızlandırmak, böylece hem üretim hem de istihdamın artırılması hedeflenmektedir. Özellikle bağımlı nüfus oranı, kadın istihdamı, uzmanlaşmış personel eğitimi, çevrenin korunması gibi konularda hem kamu kesimi hem de özel sektörün işbirliğinin artırılması, reel ve finansal kesimlerin koordinasyon içinde çalışmaları bu süreci daha verimli yönetmeye katkı sağlayabilecek unsurlardandır. Türkiye'de de küçük ve orta ölçekli işletmelere verilen KOSGEB kredilerinin hem sanayi üretimi hem de istihdam oranına olan etkilerinin incelenmesi çalışmanın amaçlarındandır. Bunun için 2010-2017 yılları arasındaki aylık sanayi üretim endeksi, imalat sanayi kapasite kullanım oranı, KOSGEB desteği ve istihdam oranı verileri E-views 9.5 programı aracılığıyla ekonometrik açıdan incelenmiştir. VAR modeli kullanılarak yapılan analizde serilerin öncelikle birim kök testleri yapılarak durağanlığı incelenmiş, daha sonra ise uygun gecikme uzunluğu saptanarak eşbütünleşme ve nedensellik testleri yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda istihdam oranı, KOSGEB desteği ve sanayi üretim endeksinden imalat sanayi kapasite kullanım oranına doğru, sanayi üretim endeksinden istihdam oranına, KOSGEB desteği ve istihdam oranından ise sanayi üretim endeksine doğru nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte bu değişkenlerden KOSGEB desteğine doğru nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: sanayi üretimi, KOSGEB, imalat sanayi, kapasite kullanım oranı, mikri krediler, istihdam oranı, nedensellik

[1] Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, nadireseyidova@yahoo.com.tr
[2] Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi, esengulsalihoglu@gmail.com

Relationship Between Education and Wage In TRB1 Region

TRB1 Bölgesinde Eğitim Ücret İlişkisi

Serdar ACUN[1]

Özet-Eğitim, büyüme ve kalkınmaya etki eden önemli etkenlerden biri olarak iktisat yazınında yer almaktadır. Özelikle eğitimin gelire etkisi artan eşitsizlik tartışmaları ile birlikte 1950'lerden itibaren önemli bir alan işgal etmiştir. Eğitim, gelir eşitsizliğini etkileyen ve gelir dağılımından etkilenen önemli faktörlerden biridir. Eğitimde yaşanan bir bozulma eğitim eşitsizliğini tetiklemekte ve bu durumda gelir eşitsizliğini artırarak büyüme üzerinde olumsuz etki yapmaktadır(Park,1998). Gelişmekte olan ülkelerde alınan eğitimin niteliği yükseldikçe bireylerin elde ettiği gelirde genel olarak artmaktadır. Diğer yandan bireylerin elde ettiği gelir az ise bu durum alınan eğitimi etkilemekte ve genel olarak bireyin nitelikli eğitime ulaşmasında önemli bir engel oluşturmaktadır. Eğitimin etkisi sadece büyüme ve kalkınmada ilerleme değil, aynı zamanda toplumdaki adalet ve eşitlik anlayışının güçlenmesi önemlidir(Tanzi,1998). Eğitimin gelire etkisine dair önemli çalışmaları bulunan Schultz, eğitimle artan beşerî sermayenin gelir eşitsizliğini azaltmada önemli olduğunu ifade etmiştir (1963). Eğitim gelir ilişkisine dair tartışmalar ışığında TRB1 bölgesindeki durum bu çalışmada ele alınmıştır. Çalışmada 2015 yılı hane halkı işgücü anketi mikro veri seti kullanılarak TRB1 bölgesinde ücretli çalışanların, eğitim durumu ve kazandıkları ücret arasındaki ilişkinin analizi yapılmış, okulda geçirilen bir yıllık eğitimin ücret üzerindeki etkisi nedenleriyle tartışılmıştır. TRB1 bölgesinde kadın ve erkeklerin aldıkları eğitimin, ücrete etkisinde farklılık olup olmadığı da çalışmada yer bulmuştur. Yapılan çalışmada yaş, medeni durum gibi faktörlerle çalışılan işe ait özelliklerinde ücrete etkileri ayrı ayrı irdelenmiştir. Ayrıca çalışmada TRB1 bölgesinde eğitimdeki eşitsizlikle gelir dağılımı arasındaki etkileşim ortaya konmaya çalışılmış ve çözüm için politika önerileri yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Ücret, Eğitim, Gelir Eşitsizliği

[1] Arş. Gör, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, serdaracun@munzur.edu.tr

Human Development in terms of Capabilities and an Assessment on Turkey

Yapabilirlikler Çerçevesinde İnsani Gelişme ve Türkiye Üzerine Değerlendirme

Yasal ÖZDEMİR[1], *Erkan TURHAN*[2]

Abstract-It is possible to define the concept of development as the improvement of the structural characteristics of a country's social and economic dimensions in the most general sense. Nevertheless, the basic goal of the development efforts after the World War II was economic advancement, accordingly the basic criteria of development was defined by monetary terms like income or wealth per se, notably GDP (Gross Domestic Product). Philosophical grounds of these criteria lie on the utilitarianism mindset which has become to be seen almost identical to liberal thinking. In time, this system of thinking based on the discourse of "maximum utility for the maximum number of people" caused the establishment of the fallacy that the development level of a country can only be presented by the average values of the country's economic parameters, and that the real status of wide range of people can't actually be represented by these metrics when inland factors like social classes or geographical factors are considered. What is worse, these metrics has often been considered as the most important data source of political decision-making processes. By the 1970's it was understood that it was insufficient to evaluate the development concept according only to economic metrics, a need for suggesting different viewpoints and different metrics emerged. This period was also the period during which Nobel Prize winner economist Amartya Sen developed his views and offered by the end of 1970's. In 1979, Sen took to what extent people really utilize commodities and services within the limits of his/her individual characteristics as the ground and suggested that this frame of thought be used in handling inequality which is considered as an important metric of development in the capability approach, which he developed by criticizing utilitarianism, welfarism and Rawlsian approach based on the resources or means named primary goods as the metric of development although founded on the grounds of criticism of utilitarianism. Sen's approach was improved both by himself and by other authors, enabled the change of the viewpoint not only to development but also to social justice and ensured that international organizations use this thinking in their methods for measuring development. The most important one of these metrics is the Human Development Index developed by United Nations Development Program (UNDP) and published annually since 1990. More recently, Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, also known as Stigliz-Sen-Fitoussi Commission founded by Joseph Stigliz, Amartya Sen and Fitoussi Jean Paul was founded upon request of French Government. A new index named Better Life Index was developed according to the report published by the commission. In this study, human dimension of development has been investigated in the framework of Amartya Sen's ideas, Turkey's status has been presented according to the specified indexes, the fact that it is in the lower ranks among the countries in the same class and among OECD countries which it cooperates and assessments has been made about the causes of this status and what can be done.

Anahtar kelimeler: Kalkınma; İnsani gelişme; Yapabilirlik; Daha iyi yaşam endeksi

Özet-Kalkınma kavramının en genel anlamda bir ülkenin toplumsal ve ekonomik boyutlarındaki yapısal özelliklerinde iyiye doğru gidiş olarak tanımlanması mümkündür. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşından sonra ülkelerin başlattığı kalkınma hamlelerindeki temel hedef ekonomik ilerleme olmuş, bu doğrultuda kalkınmanın temel kriteri de GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) başta olmak üzere kişi başına gelir ya da servet gibi parasal ölçütlerle ifade edilmiştir. Bu ölçütlerin felsefi temelleri ise liberal düşünce ile neredeyse özdeşleşme noktasına gelen faydacılık (utilitarianism) anlayışında yatmaktadır. "En çok kişi için en yüksek fayda" sözünü temel alan bu düşünce sistemi zamanla bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin sadece o ülkenin ekonomik parametrelerinin ortalama değerleri ile temsil edilebildiği yanılgısının yerleşmesine, toplumsal sınıf ya da coğrafi etkenler gibi ülke içi değişkenlikler dikkate alındığında aslında çok geniş kitlelerin gerçek durumunun bu göstergelerde temsil olanağı bulamamasına neden olmuştur. Daha kötüsü, bu göstergeler çoğu kez politik karar alma süreçlerinin en önemli veri kaynağı olarak kabul edilmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde kalkınma kavramının sadece ekonomik ölçütlere göre değerlendirilmesinin yeterli olmadığı anlaşılmaya başlamış, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde farklı bakış açılarının, farklı ölçütlerin ortaya konulması ihtiyacı belirmiştir. Bu dönem aynı zamanda Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen'in günümüzde "yapabilirlik yaklaşımı (capability approach)" adı verilen görüşlerini

[1] Araştırma Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, yasalozdemir@munzur.edu.tr
[2] Öğretim Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye, eturhan@mu.edu.tr

geliştirdiği ve 1970'li yılların sonuna gelindiğinde bu görüşlerini ortaya koyduğu dönemdir. Sen 1979 yılında kendisinden önce uzun süre hakim olan faydacılık ve refahcılık ile, faydacılık eleştirisi üzerine kurulmuş olmakla birlikte gelişmişliğin ölçüsü olarak "birincil iyiler (ya da birincil değerler)" adı verilen araç ya da kaynakları temel alan Rawlscu yaklaşımı eleştirerek geliştirdiği yapabilirlik yaklaşımında, kişinin mal ve hizmetlerden kendi bireysel özellikleri çerçevesinde *gerçekten* ne kadar yararlanabildiğini esas ölçü olarak almış ve gelişmişliğin de önemli bir ölçütü sayılan eşitsizliğin ele alınmasında bu düşünce çerçevesinin kullanılmasını önermiştir. Sen'in yaklaşımı ilerleyen yıllarda hem kendisi hem de diğer yazarlar tarafından geliştirilmiş, sadece kalkınmaya değil, sosyal adalete olan bakış açısının da değişmesini ve uluslararası kurum ve kuruluşların kalkınmayı ölçmek için geliştirdikleri yöntemlerde bu düşünceyi kullanmasını sağlamıştır. Bu ölçütlerden en önemlisi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) geliştirdiği ve 1990 yılından itibaren yıllık olarak yayınladığı İnsani Kalkınma Endeksidir (Human Development Index). Daha yeni olarak, Fransız Hükümetinin talebi üzerine 2008 yılında Joseph Stiglitz, Amartya Sen ve Jean Paul Fitoussi tarafından kurulan ve Stiglitz-Sen-Fitoussi Komisyonu olarak da adlandırılan *Ekonomik Performans Ölçümü ve Sosyal İlerleme Komisyonu* oluşturulmuştur. Komisyonun 2009 yılında yayınladığı rapor doğrultusunda OECD tarafından *Daha İyi Yaşam Endeksi (Better Life Index)* adlı yeni bir endeks geliştirilmiştir. Bu çalışmada kalkınmanın insani boyutu Amartya Sen'in düşünceleri çerçevesinde ele alınmış, belirtilen endekslere göre Türkiye'nin durumu ortaya konulmuş, özellikle aynı klasmanda ve iş birliği içinde olduğu OECD ülkeleri içinde alt sıralarda olduğu ortaya konularak bu durumun sebepleri ile yapılabilecekler konusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kalkınma; İnsani gelişme; Yapabilirlik; Daha iyi yaşam endeksi

Analysis of Biogas Production Potential in Eastern Anatolia Region

Doğu Anadolu Bölgesi Biyogaz Üretim Potansiyelinin Analizi

Ömer ARSLAN[1]

Özet-Türkiye fosil enerji kaynağı açısından fakir bir ülke olmakla birlikte hızla gelişen bir ülke olduğu için enerji ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır. Ülkenin sürdürülebilir ekonomik gelişimi için enerji ihtiyacını alternatif yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılaması gerekmektedir. Bu alternatif yenilenebilir enerji kaynaklarından biri biyogazdan enerji üretimidir. Tarım ve hayvancılık bölgesi olan Doğu Anadolu Bölgesinin bu potansiyeli değerlendirilerek çevreye zarar vermeden kırsaldaki ekonomiye katkı sağlanabilir hem de her bölgenin kendi enerji ihtiyacını karşılaması genel elektrik ağının yükünü hafifleterek enerji ithalatını azaltarak cari açığının büyümesi önlenmiş olacaktır. Bu çalışmada Doğu Anadolu Bölgesinde hayvan gübresinden biyogaz üretimi konusu ele alınacaktır. Bunun için bölgenin iller bazında tek düze olmayan hayvancılık resminin detaylı bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Bölgede büyükbaş ve küçükbaş mera hayvancılığıyla birlikte çiftlik hayvancılığı yapılmaktadır. Bölgenin kırsalına gidildikçe meraya dayalı hayvancılığın gittikçe ağırlık kazandığı görülmektedir. Buralarda yaz süresince hayvanlar meralarda otlatılmakta ve akşamları da yaylada geceyi geçirmelerinden dolayı yaz süresince hayvan dışkısından yararlanılamayacağı aşikardır. Kış aylarında hayvanların bir kısmı köy merkezlerine geri götürülüp ahırlarda beslenilmekte ve çok az bir kısım hayvan ise kışı geçirmek üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesinin meralarına götürülmektedir. Bölgede TKDK ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının destekleriyle büyükbaş ve küçükbaş hayvan çiftliklerinin sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Ayrıca bölgenin il bazında mera hayvancılığı ile çiftlik hayvancılığının yüzdesi değişiklik arz etmektedir. Bütün bu hususlar göz önü alınarak iller bazında biyogaz potansiyeli belirlenmelidir. Genelde biyogaz potansiyeli ile ilgili yapılan çalışmalarda mera hayvancılığının göz önüne alınmayarak hayvan başına yıllık biyogaz hesaplamaların yapıldığı bunun da gerçek biyogaz potansiyelini yansıtmadığı görülmektedir. Ayrıca biyogazın içindeki metan gazı üretim oranın belli bir sıcaklığın üzerinde maksimuma erişmesi bölgenin çoğu ilinde kış şartlarında hava sıcaklığının çok düşük olması biyogaz üretim ortamının sıcaklığını belli bir dereceye çıkarmak için ilave enerji harcanabileceği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bunun ilave maliyet olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bütün bu ayrıntılar dikkate alınarak hesaplamalar yapılırsa bölgenin gerçek potansiyeli ortaya konabilir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Anadolu Bölgesi; Biyogaz; Hayvan Gübresi; Mera; Hayvan Çiftlikleri

[1] Yrd. Doç. Dr, Muş Alparslan Üniversitesi, Müh-Mim Fakültesi, Makine Müh. Bölümü, Kampus Yerleşkesi, Muş / Türkiye, oyusufoglu@hotmail.com

Early-Stage Entrepreneurial Activity In Turkey: Findings From The Global Entrepreneurship Monitor Data

Türkiye'de Erken Dönem Girişimcilik Faaliyetlerinin Öncülleri: Küresel Girişimcilik Monitörü Verilerinden Bulgular

Ömer Faruk ALADAĞ[1], *Ahmet Yıldıray ATA*[2]

Abstract-Early-stage entrepreneurial activity has been a topic of high interest in the entrepreneurship literature. Many studies have tried to shed light on issues such as start-up decisions, entrepreneurial intentions and success factors for nascent entrepreneurs. Entrepreneurship has been claimed to have significant consequences for regional development and the quantity of early-stage entrepreneurial activity is highly associated with entrepreneurial success in a given region or country. Therefore, examining the dynamics behind early-stage entrepreneurship is important for both academic community and policy making institutions such as development agencies. This study examines early-stage entrepreneurial activity in the Turkish context. It specifically aims to identify antecedents to early stage entrepreneurship and explain their relationships. To achieve this aim, we model and test the relationship between entrepreneurial activity and its possible antecedents. In this study, data from the Global Entrepreneurship Monitor (GEM) survey is utilized. The data is analyzed with STATA 13 software package and significant relationships are identified between social and psychological elements of entrepreneurship in Turkey. The study contributes to the literature in two ways. First, it utilizes GEM data which does not have a common usage in Turkey except for official reports. Second, it provides useful findings that result in new possibilities for future research on entrepreneurship in Turkey.

Keywords: early-stage entrepreneurship, nascent entrepreneurs, entrepreneurial intention, entrepreneurial motives

Özet-Erken dönem girişimcilik faaliyetleri, girişimcilik literatüründe yüksek ilgi gören bir konu olmuştur. Birçok çalışma yeni iş kurma kararları, girişimcilik niyetleri ve erken dönem girişimcilerin başarı faktörlerine ışık tutmaya çalışmıştır. Yazında girişimciliğin bölgesel kalkınma için önemli sonuçlar doğurduğu ve erken dönem girişimcilik faaliyetlerinin miktarının, herhangi bir bölgede veya ülkede girişimciliğin başarısıyla yakından ilgili olduğu savunulmuştur. Dolayısıyla erken dönem girişimcilik faaliyetlerinin arkasındaki dinamiklerin incelenmesi hem kalkınma ajansları gibi politika yapıcı kurumlar hem de akademik camia açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma Türkiye bağlamında erken dönem girişimcilik faaliyetlerini incelemektedir. Çalışma özellikle erken dönem girişimcilik faaliyetlerinin öncüllerini ve bu öncüller arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için girişimcilik faaliyetleri ve muhtemel öncülleri arasındaki ilişkiler modellenmiş ve test edilmiştir. Bu çalışmada Küresel Girişimcilik Monitörü (GEM) veri tabanından elde edilen veriler kullanılmıştır. Veri STATA 13 yazılım paketiyle analize tabi tutulmuş ve Türkiye'de girişimciliğin sosyal ve psikolojik öğeleri arasında önemli ilişkiler tespit edilmiştir. Çalışma yazına iki şekilde katkı sağlamaktadır. Birincisi, Türkiye'de resmi raporlar dışında fazla kullanım alanı olmayan GEM verisinden faydalanılmıştır. İkinci olarak çalışma, Türkiye'de gelecekteki girişimcilik çalışmalarına yeni imkanlar aralayan faydalı bulgular sağlamaktadır

Anahtar kelimeler: erken dönem girişimcilik, girişimcilik niyeti, girişimcilik saikleri

[1] Research Assistant, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey, aladagomer@gmail.com
[2] Expert, Fırat Development Agency, Malatya, Turkey, yildiray.ata@fka.org.tr

Determination of Geothermal Potential of the Kars Plateau by Using Magnetic Anomaly Data-Preliminary Results

Manyetik Anomalı Verilerini Kullanarak Kars Platosu'nun Jeotermal Potansiyelinin Ortaya Çıkarılması-İlksel Sonuçlar

Attila AYDEMİR[1], *Funda BİLİM*[2], *Aydin BÜYÜKSARAC*[3*], *Birgül AVCI*[2]

Özet-Bu çalışmada, tektonik özellikleri bakımından önemli bir konumda olan Kars Platosu'nun Curie Derinlik (CPD), Jeotermal gradient, farklı iletkenlik katsayılarına göre ısı akısı haritalarının ilksel sonuçları yorumlarıyla birlikte verilecektir. Bölgenin Curie derinlik haritası ve diğer termal parametrelerine ait haritalar ilk defa elde edilmiş olup, manyetik verinin spektral analizine dayanmaktadır. Böylelikle, çalışma alanının yüzeyini tümüyle kapsayan volkanik örtünün taban derinliğini de vermektedir. Bu anlamda da bölgenin jeolojik tarihçesinde önem arz eden jeolojik modeller için de kritik sonuçlar içermektedir, zira CPD derinliğinden sonra manyetik malzeme, mıknatıslanma özelliğini kaybetmektedir. Elde edilen ısı akısı haritaları, geçmişte tüm Türkiye için hazırlanmış ve sıcak su kaynaklarıyla, kuyu içi sıcaklık ölçümlerine dayanarak elde edilmiş olan genel (rejyonal) ısı akısı haritalarıyla korele edilecektir. Bu haritalar üzerindeki trendlerle aralarındaki farklar ve benzerlikler de doğal olarak ortaya konulmuş olacaktır. 116Y369 numaralı bir TUBITAK projesi kapsamında incelenen Kars Platosu ve yakın civarının olası jeotermal arama alanları, dolayısıyla da jeotermal potansiyeli hakkında ilk defa bu kadar detaylı bilgiler bu çalışmada sunulacaktır. Böylece tüm bilim camiası ile bölgedeki jeotermal enerjiye yönelik araştırma yapmak isteyen kişi, şirket, kurum ve kuruluşlara arama faaliyetleri için başlangıç alanları işaret edilmiş olacaktır. Yapılacak sondajlarda uygun sıcaklık değerlerine sahip buhar ve sıcak su bulunması durumunda; bölgede elektrik üretimi için sadece temiz ve yenilenebilir enerji kaynağı santralleri için bir potansiyel ortaya çıkmış olmakla kalmayıp, bu geniş ve verimli platoda seracılık faaliyetleri ve termal turistik tesislerin kurulmasına da olanak sağlayacaktır. Nihayetinde yeraltından elde edilecek bu potansiyelin tüm halka yayılması gibi toplumsal kalkınma için de bir dayanak teşkil edecektir. Bu çalışma içerdiği yöntem ve sonuçları itibariyle, Doğu Anadolu'da bulunan tüm illere örnek teşkil edecektir.

Anahtar kelimeler: Kars Platosu; Manyetik anomali; Curie Derinlik Haritası; Termal Isı akısı

[1] Doç. Dr., TPAO, Ankara, Türkiye, 1. aydemir@tp.gov.tr
[2] Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye, 2. fbilim@cumhuriyet.edu.tr
[3*]Prof. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, 3. abuyuksarac@beu.edu.tr (Çalışmayı sunacak olan araştırmacı)

Maintaining A Healthy and Sustainable Development in Southeastern Turkey As An Instrument in the Fight Against Terrorism

Terörizme Karşı Mücadelede Bir Yöntem Olarak Türkiye'nin Güneydoğusunda Sağlıklı ve Sürdürülebilir Kalkınmanın Desteklenmesi

Şehmus KURTULUŞ[1]

Abstract-The PKK, a terrorist organization relying on ethnical factors, has emerged as a threat to the socio-economic development of southeastern Turkey. Terrorist activities of this organization has been a long-standing obstacle to the sustainable development of the region. Destruction of public and private properties such as construction machines and sites or abduction/killing of workers and engineers by the PKK, for instance, have discouraged investors from investing in the region, further depressing the prospects for development. Restoring the peace and stability in the region, therefore, is vital in order to create an enabling environment for a healthy and sustainable development. Development, however, is not only affected by peace and stability but also affects them. In developing countries where governments fail to take steps to promote or accelerate development, various factors such as unemployment, poverty and social inequalities pose various peace and stability challenges particularly by triggering support for terrorism. Especially high unemployment rates pave the way for people who have a tendency for radicalization to participate in terrorist groups. In this sense, properly implementing social and economic development policies that reduce poverty, increase educational attainment and further improve the living standards of the local people is instrumental in inhibiting the support for terrorism. Maintaining a healthy and stable development, therefore, should be considered as one of the instruments in combatting terrorism. This study seeks to examine the effects of the past and present efforts to promote development in southeastern Turkey on the fight against terrorism and brings some recommendations within this context.

Keywords: terrorism; development; southeastern Turkey; PKK

Özet-Etnik faktörlere dayalı bir terörist örgüt olan PKK, Türkiye'nin özellikle de Güneydoğusunun sosyo-ekonomik kalkınmasını sürekli tehdit eden bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu örgütün terörist aktiviteleri bölgenin sürdürülebilir kalkınmasının tesisinin önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. İnşaat makineleri ve şantiyeler gibi özel ve kamu mülkiyetlerinin PKK tarafından tahribi veya işçi ve mühendislerin kaçırılması/öldürülmesi gibi faaliyetler yatırımcıların bölgede yatırım yapmaktan çekinmesine ve bölge halkının kalkınma konusundaki umutlarının kırılmasına sebep olmuştur. Sağlıklı ve sürdürülebilir bir kalkınmayı mümkün kılacak bir çevre yaratabilmek için bölgede barış ve istikrarının tesisi bu yüzden hayati bir önem arz etmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, kalkınma sadece barış ve istikrardan etkilenmez, aynı zamanda onları etkiler. Hükümetlerinin kalkınmayı destekleyici veya hızlandırıcı adımlar atmak konusunda başarısız kaldığı gelişmekte olan ülkelerde, işsizlik, yoksulluk ya da sosyal eşitsizlik gibi muhtelif faktörler özellikle de terörizme desteği tetikleyerek barış ve istikrarı tesis etme çabalarına zarar vermektedir. Özellikle de yüksek işsizlik oranları radikalleşme ve kriminalleşme eğilimi olan insanların terörist gruplara katılımının zeminini hazırlamaktadır. Bu bağlamda, yerel halkın yoksulluğunu azaltacak, eğitimsel kazanımını arttıracak ve hayat standartlarını yükseltecek sosyal ve ekonomik kalkınma politikalarının doğru bir şekilde uygulanması terörizme verilen desteğin kesilmesi çabalarına yardımcı olacaktır. Bu nedenledir ki, sağlıklı ve istikrarlı bir kalkınmayı sürdürme terörle mücadele araçlarından biri olarak görülmelidir. Bu çalışmada, Türkiye'nin Güneydoğusunda kalkınmayı desteklemeye yönelik çabaların terörizmle mücadeleye etkileri incelenmekte olup bu doğrultuda bazı öneriler ortaya konulmaktadır.

Anahtar kelimeler: terörizm; kalkınma; Güneydoğu Türkiye; PKK

[1] Assistant Professor, Munzur University, Tunceli, TURKEY, skurtulus@munzur.edu.tr

European Commission's Humanitarian Aid Operations and Beyond: A Comparative Analysis of Regional Studies in Europe and Turkey after EU- Turkey Statement

Avrupa Komisyonu'nun İnsani Yardım Çalışmaları ve Ötesi: AB- Türkiye Mutabakatı Sonrası Avrupa ve Türkiye'deki Bölgesel Çalışmaların Karşılaştırmalı Analizi

Itır ALADAĞ GÖRENTAŞ[1]

Abstract-According to United Nations High Commissioner for Refugees, after Syrian Civil War started in 2011, number of registered Syrians fled to Turkey from this country has reached 2.910.281 by March 2017. With the effects of ISIS threats and on-going insecure climate in Middle East, there occurs a movement towards west from the region continuously. Ever- growing international migration from Syria to Europe continuing since 2011 became a humanitarian crisis by the last months of 2015. To this date, studies regarding the topic were focused between Turkey, United Nations and internationally operated non- governmental organisations. When mass migration to Europe had reached its highest level within the last four months of 2015, European states looked for an arrangement with Turkey, the most frequently crossed country by being a natural and the most secure migration path to Europe and also hosting the most crowded Syrian population outside Syria. Meanwhile, there was a Readmission Agreement effective by 1 October 2014 and Law on Foreigners and International Protection had been in force since April 2014 with all its articles aiming to adjust the system in Turkey to EU legislation. Meetings with European Commission for the new document focusing to regulate increasing migration from Syria had started in November 2015 and EU- Turkey Statement signed in 18 March 2016 came into force in 20 March. With the Statement in operation, European Commission has started to contribute actively to improve living conditions of Syrians in Turkey. In this study, European Commission's operations after March 2016 for the solution of refugee crisis and humanitarian aid will be addressed. After examining European Commission's projects maintained in Turkey, implementations and humanitarian aid programmes, their efficiency in terms of solution will be critically evaluated. Following the analysis of programmes in Turkey, humanitarian aids for the refugees in EU members and integration oriented implementations will be discussed comparatively.
Keywords: refugee crisis, European Commission, humanitarian aid

Özet-Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'ndan sonra bu ülkeden kaçarak Türkiye'ye gelen ve kayıt altına alınan Suriyelilerin sayısı Mart 2017 itibariyle 2.910.281'e ulaşmıştır. İŞİD tehdidi, Orta Doğu'daki sürekli güvensizlik ortamının da etkisiyle bu bölgeden Batı'ya doğru sürekli bir hareketlilik gözlemlenmektedir. 2011 yılından beri Suriye'den özellikle Avrupa'ya doğru artarak süren uluslararası göç, 2015 yılının son aylarında bir insani krize dönüştü. Bu tarihten önce konuya yönelik çalışmalar Türkiye, Birleşmiş Milletler ve uluslararası alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları arasında yoğunlaşmaktaydı. 2015'in son dört ayında Avrupa'ya kitleler halinde göç en yüksek seviyesine çıkınca, Avrupalı devletler, doğal ve en güvenli göç yolunda bulunan ve dolayısıyla hem Avrupa'ya geçişlerde en sık kullanılan hem de kendisi en çok Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye ile konuya ilişkin bir düzenleme yapmak üzere girişimlerde bulundular. Bu esnada AB ile Türkiye arasında hâlihazırda 1 Ekim 2014'te yürürlüğe giren bir Geri Kabul Anlaşması bulunmaktaydı ve Türkiye'deki sistemi AB mevzuatına uygun hale getirmeyi amaçlayan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu da tüm maddeleri ile Nisan 2014'te yürürlüğe girmişti. Suriye'den artan göçe bir düzen getirmeyi amaçlayan yeni belge için ise Kasım 2015'te Avrupa Komisyonu ile görüşmeler başlamış ve 18 Mart 2016'da imzalanan AB- Türkiye Mutabakatı (EU- Turkey Statement) 20 Mart'ta yürürlüğe girmiştir. Mutabakat'ın yürürlüğe girişi ile Avrupa Komisyonu da aktif olarak Türkiye'de bulunan Suriyelilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi için katkıda bulunmaya başlamıştır. Bu çalışmada, Avrupa Komisyonu'nun mülteci krizinin çözümü ve insani yardıma ilişkin olarak Mart 2016 sonrası yapmış olduğu çalışmalar ele alınacaktır. İlk aşamada Avrupa Komisyonu'nun, Türkiye'de yapmış olduğu projeler, uygulamalar ve insani yardım programları ele alınacak, akabinde bunların çözüme ulaşmada etkinliği eleştirel olarak değerlendirilecektir. Türkiye'deki programların incelenmesini takiben, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki mültecilere yönelik insani yardım projeleri ve entegrasyona ilişkin uygulamalar karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.
Anahtar kelimeler: mülteci krizi, Avrupa Komisyonu, insani yardım

[1] Doktor (Araştırma Görevlisi), Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/ Türkiye, itir.aladagg@gmail.com

The Role of Software Sector and Software Engineering Education in Regional Development

Bölgesel Kalkınmada Yazılım Sektörü ve Yazılım Mühendisliği Eğitiminin Rolü

Samet KAYA[1], *Doygun DEMİROL*[2], *Resul DAŞ*[3]

Özet-Günümüzde hızla gelişen teknolojiyle ve Endüstri 4.0 ile birlikte önemi daha da artan yazılım sektörü, insan hayatının ve endüstrinin vazgeçilmezi haline gelmiştir. Son yıllarda yaşanan önemli gelişmeler, bu sektörün gelişimini daha da hızlandırmış ve artık yazılım olmadan neredeyse hiçbir plan, program ve proje hayata geçirilmemektedir. Hastanelerden inşaat sektörüne, kamu hizmetlerinden lojistik sektörüne, havacılıktan üretim sanayiine yazılım kullanılmayan alan kalmamıştır. Yazılım sektörünü bu kadar ön plana çıkaran faktör ise ilgili alanda gerçekleştirilecek olan iş ve süreçleri pratik, sistematik ve daha fonksiyonel bir biçimde yapılmasını sağlamasıdır. Bu sebeple, yazılım sektörü artık ülkelerin ekonomik ve kalkınma programlarına da dâhil edilmiştir. Hatta yazılım sektörüne öncülük eden ülkeler dünyada söz sahibi ülkeler konumuna gelmişlerdir. Çünkü yazılım sektörü çok az bir girdi maliyetiyle çok yüksek getiriler sağlamaktadır. Bu da ekonomik büyüme ve kalkınmada önemli bir fırsat sunmaktadır. Yazılım sektörü, ulusal kalkınmayı önemli oranda arttırdığı gibi bölgesel kalkınmayı da arttırmaktadır. Dünyada özellikle Kuzey Avrupa ve Güney Asya ülkelerinde bunun somut örneklerine rastlanmaktadır. Yazılım alanında kendini oldukça geliştiren bölgeler hem teknolojik hem de ekonomik kalkınma düzeylerini arttırmış ve bu şekilde sektöre öncülük etmeye başlamışlardır. Bu bölgelerin yazılım alanında ilerlemeleri ve piyasaya hâkim olmaları da yazılım mühendisliği eğitimi sayesinde mümkün olmaktadır. Yazılım mühendisliği disiplininin ilk olarak oluştuğu ve geliştiği bölgeler de zaten bu bölgelerdir. Ülkemizde ise yazılım mühendisliği son on yıl içerisinde mühendislik eğitimi içerisinde kabul edilmeye başlanmıştır. Bununla bağlantılı olarak yazılım sektörü de son on yıl içinde ilerleme kat etmiştir. Özellikle teknokentlerin kurulmasıyla beraber yazılım sektörü ve alt uygulamalarında hizmet veren kuruluşlar, ülkemizin çeşitli bölgelerinde görülmeye başlanmıştır. Ayrıca, üniversitelerin mühendislik ve teknoloji fakültelerinde de yazılım mühendisliği bölümleri kurulmuştur. Bu bölümlerden kazanılan iş gücü, bölge ve ülke ekonomisine katma değer getirmeye başlamıştır. Bu çalışmada, dünyada ve ülkemizde yazılım mühendisliği eğitimiyle bağlantılı olarak yazılım sektörünün ulusal ve bölgesel kalkınmaya sağladığı destek incelenmiş ve karşılaştırılmış ayrıca ekonomik büyümeye olan etkisi irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Yazılım Sektörü; Bölgesel Kalkınma ve Yazılım; Yazılım Mühendisliği Eğitimi ve Kalkınma

[1] Bilgi İşlem Sorumlusu, Fırat Kalkınma Ajansı, Malatya, Türkiye, samet.kaya@fka.gov.tr
[2] Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, doygundemirol@gmail.com
[3] Öğretim Üyesi (Doç. Dr.), Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, resuldas@gmail.com

The Effect of E-Commerce Practices and Personal Fabrication Culture on Development

E-Ticaret Uygulamalarinin ve Kişisel Üretim Kültürünün Kalkınmaya Etkisi

Eray Utku ÖZEK[1]

Abstract - With the rapid spread of Internet technologies, online marketing is becoming a constantly rediscovered field, increasing the number of online people and making people's lives easier. Today there is an internet world which aims at such as socialization, business, entertainment, shopping are dominate. In this world, people from all ages spend more time and use the internet to buy better services, affordable prices and life-saving tools. Internet technologies were used for a specific period of time to buy, but after that it has begun to offer opportunities to sell something in recent years.

Online sales can also be done on an e-commerce platform as an individual. An e-commerce site owner can also sell their products to the whole world by taking part in these platforms at the same time. In addition, a group of individuals selling from social media accounts continues to grow rapidly. With the Industrial Revolution, mass production and the development of retailing, thousands of people can buy and use the same product. With the development of mass production that comes with the Industrial Revolution and development of retailing many people can buy and use the same product. So, from time to time, people are turning to handmade products because they want something special. These products sometimes can be a handmade bag, sometimes an artistic wood work, sometimes a technological product. There are even global e-commerce platforms that sell only products manufactured in this way (with personal production). In this respect, a producer who sells abroad does not only sells but also has a foreign exchange generating activity.

In recent years, personal production has become more important as the prices of 3D printers have decreased and various production possibilities have increased. In this scope the first pioneer is the Fab Labs (Fabrication Laboratories) which is a component of an educational outreach component of MIT's Center for Bits and Atoms (CBA), an extension of its research into digital fabrication and computation. A Fab Lab is technical prototyping platform and it has tools and learning opportunities. Besides these, Fab Labs promote innovation, inventing and local entrepreneurship. Currently there are 7 in Turkey and 1182 Fab Labs in the world. Another example that resembles Fab Labs is the local production shops. The first examples of local production shops are open-access communities named TechShop, which are established in the United States. TechShop promotes itself as a vibrant and creative community that provides access to content, tools, software, and the workplace. Currently there are 12 TechShop in America. There are many tools such as laser cutters, CNC workbenches, 3D printers, mills, software and trainings are available to use these tools. At some TechShop, all kinds of services are provided from jewelery production facilities to plastic injection machines. TechShop is available for monthly and annual membership fees.

From the perspective of our country, local production shops have great importance in order to dominate the means of production and production of individuals who have moved away from the production culture. However, computer-aided design (CAD) programs from children to adults need to be known, since the first step is the digital production in the computer. In this respect, value-added individual productions can be realized by using these production tools and by teaching these programs to everyone as many people as possible. Afterwards, these personal productions can be marketed to the whole world with various internet channels.

Keywords: e-commerce, personal, fabrication, local, design, software, digital

Özet - İnternet teknolojilerinin hızla yaygınlaşmasıyla çevrimiçi insan sayısının artması ve insanların hayatlarını kolaylaştırma düşüncesi internet pazarlamasını sürekli yeniden keşfedilen bir alan yapmaktadır. Günümüzde; sosyalleşme, iş, eğlence, alışveriş gibi amaçların hâkim olduğu bir internet dünyası bulunmaktadır. Bu dünyada bütün yaş gurubundan insanlar daha fazla zaman harcamakta ve daha iyi hizmet, uygun fiyat ve hayatı kolaylaştırıcı aletler satın almak için interneti kullanmaktadırlar. Belirli bir dönem sadece satın almak için kullanılan internet teknolojileri son yıllarda bir şeyleri satmak için de fırsatlar sunmaya başlamıştır.

İnternet üzerinden satış birey olarak e-ticaret platformlarından da yapılabilmektedir. Bir e-ticaret sitesi sahibi aynı zamanda bu platformlarda da yer alarak ürünlerini tüm dünyaya satabilmektedir. Ayrıca sosyal medya hesaplarından bireysel satış yapan bir kitle hızla büyümeye devam etmektedir. Sanayi Devrimi ile kitlesel üretimin artması ve perakendeciliğin de gelişmesi ile aynı ürünü binlerce insan satın alıp kullanabilmektedir. Bu yüzden insanlar zaman zaman kendilerine özel bir şeyler istedikleri için el yapımı ürünlere yönelmektedir. Bu ürünler kimi

[1] Expert, Fırat Development Agency, Tunceli, Turkey, erayutkuozek@gmail.com

zaman el yapımı bir çanta kimi zaman sanatsal bir ahşap işi, kimi zaman da teknolojik bir ürün olabilmektedir. Sadece bu şekilde (kişisel üretim ile) üretilen ürünlerin satışını yapan küresel e-ticaret platformları bile mevcuttur. Bu sayede yurt dışına satış yapan bir üretici hem satış yapmış olmakta hem de döviz getirici faaliyette bulunmuş olmaktadır.

Son yıllarda 3 boyutlu yazıcıların fiyatlarının düşmesi ve çeşitli üretim imkânlarının artmasıyla kişisel üretim olgusu daha çok önem kazanmıştır. Bu alanda ilk öncülüğü Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) Bit ve Atom Merkezi'nin (Center for Bits and Atoms) dijital üretim ve hesaplamaya yönelik bir eğitim destek programı bileşeni olan Fab Lab'lar (Fabrication Laboratory) yani üretim laboratuvarları yapmıştır. Bu laboratuvarlar içerisinde üretim araçları ve öğrenme imkânları bulunan; yeniliği, icat yapmayı ve yerel girişimciliği teşvik eden teknik bir prototip platformudur. Şuan Türkiye'de 7 adet, dünya üzerinde toplam 1182 adet Fab Lab bulunmaktadır. Fab Lab'lara benzeyen bir diğer örnek ise yerel üretim atölyeleridir. Yerel üretim atölyelerinin ilk örnekleri Amerika Birleşik Devletleri'nde hayata geçirilen TechShop isimli açık erişimli topluluklardır. TechShop kendini içeriklere, aletlere, yazılımlara ve çalışma alanına erişim imkânı sağlayan canlı ve yaratıcı bir topluluk olarak tanıtmaktadır. Şuan Amerika genelinde 12 adet TechShop bulunmaktadır. Buralarda lazer kesiciler, CNC tezgâhları, 3 boyutlu yazıcılar, frezeler, yazılımlar gibi birçok araç bulunmaktadır ve bu araçları kullanmak için yine aynı yerde eğitim imkânı da sunulmaktadır. Bazı TechShop'larda mücevherat üretim imkanlarından plastik enjeksiyon makinelerine kadar her türlü hizmet verilmektedir. TechShop'lardan aylık ve yıllık üyelik ücret karşılığında yararlanılabilmektedir.

Ülkemiz perspektifinden bakıldığında üretim kültüründen uzaklaşmış bireylerin üretime ve üretim araçlarına hâkim olması için yerel üretim atölyeleri büyük öneme sahiptir. Ancak işin ilk adımı bilgisayar ortamında dijital üretim olduğu için çocuklardan yetişkinlere kadar bilgisayar destekli tasarım (CAD) programlarının bilinmesi gerekmektedir. Bu açıdan bu programların mümkün olduğu kadar herkese öğretilmesi ile ve üretim araçlarının kullanımı ile katma değerli kişisel üretimler gerçekleştirilebilir. Sonrasında ise bu kişisel üretimler çeşitli internet kanallarıyla tüm dünyaya pazarlanabilmektedir.

Anahtar kelimeler: e-ticaret, dijital, üretim, tasarım, yazılım, yerel, kişisel

The Pronatalist Policies of Governments to Increase Fertility Rates: A Comparative Analysis between France, Sweden, Norway and Turkey

Hükümetlerin Doğum Oranlarini Artirmaya Yönelik Pronatalist Politikalari: Fransa, İsveç, Norveç ve Türkiye Arasinda Karşilaştirmali Bir Analiz

Yunus Emre KARACA[1], *Muhsin TAN*[2]

Abstract - Because of the fact that low fertility rates have a negative effect on economic growth, governments in many developed countries in Europe has worried. Low fertility leads to the ageing of population and decreasing the working population who support the older generations' pensions. In other words, as the number of working age people decreases, a shrinking workforce brings about putting fiscal pressure on health and the pay-as-you-go pensions systems in Europe. Several factors lead lo low fertility, such as changing women's roles in social life, the reluctance of well-educated women to have a baby and the postponement of childbirth until a later age. So, in order to achieve increasing fertiliy, governmets pursue the pronatalist policies which means encouraging childbirth. Especially in recent years, France, Sweden and Norway has succesfully increased birth rates thanks to following a unique combination of policies, such as care leaves and allowances, maternity/parental leave, child care facilities, gender equality, flexible working time and tax incentives. Turkey has tried to pursue some pronatalist policies to achieve increase its birth rates which decreases in recent years or keeps it current rate at least. This study aims to evaluate which are the best pronatalist policies to achieve to increase fertility rates or keep it current rates at least in Turkey. In accordance with this purpose, this study will make a comparative analysis between Turkey and France, Sweden and Norway, which get successfull results in increasing fertility rates thanks to following a different mix of pronatalist policies.

Keywords: Birth rates; Economy; Pronatalist policy: Woman; Fertility

Özet - Düşük doğum oranının ekonomik büyüme üzerine negatif etkileri, Avrupa'da bir çok gelişmiş ülkenin hükümetlerini endişelendirmektedir. Düşük doğurganlık, nüfusun yaşlanmasına ve yaşlı jenerasyonun emekliliğini destekleyen çalışan nüfusun azalmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, çalışan nüfus sayısı düşerken, daralan işgücü Avrupa'daki sağlık ve emeklilik (pay-as-you-go) sistemleri üzerinde mali baskılara sebep olmaktadır. Kadının toplum hayatında değişen rolü , iyi eğitimli kadınların çocuk sahibi olmada isteksizliği ve çocuk doğurmayı daha geç yaşlara ertelemesi gibi bir çok faktör doğum oranının azalmasında önemli etkiye sahiptir. Bu sebeple hükümetler doğurganlığı artırmak için pronatalist yani doğumu teşvik eden politikaları hayata geçirmeye çalışmaktadır. Özellikle son yıllarda, Fransa, İsveç ve Norveç gibi ülkelerin bakım izni ve yardımı, doğum/ebeveyn izni, çocuk bakım tesisleri, cinsel eşitlik, esnek çalışma saatleri ve vergi teşvikleri gibi izledikleri doğumu teşvik eden çeşitli politikaların birleşimi sonucunda, başarılı bir şekilde doğum oranlarını artırdıkları görülmektedir . Türkiye'de yıllara göre düşen doğum oranlarını artırmak veya en azından mevcut oranda tutmak için bir takım pronatalist politikaları hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu çalışma hangi en iyi pronatalist politikaların Türkiye'de doğum oranlarını artırmada veya en azından mevcut oranda tutmak için başarılı sonuçlar vereceğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda , doğumu teşvik edici çeşitli politikların birleşimi sayesinde doğum oranlarını artırmada başarılı sonuçlar elde eden Fransa, İsveç ve Norveç gibi ülkeler ile Türkiye arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Doğum oranı; Ekonomi; Pronatalist politika; Kadın; Doğurganlık

[1] Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, Bingöl, Türkiye, karaca.y.emre@gmail.com
[2] Arş. Gör, Bingöl Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Bingöl, Türkiye 2. mtan@bingol.edu.tr

The Relationship Innovation, Export and Performance of the Firms: An Application in Samsun Medical Sector

Firmaların İnovasyon, İhracat ve Performans İlişkisi: Samsun Medikal Sektöründe Bir Uygulama

Selahattin KAYNAK[1], *Miraç EREN*[2]

Abstract - In today's global economy where global competition is intense, it is imperative that firms do not lose their competitive power and perform innovative activities to increase performance levels. Because, lowering production costs, increasing productivity and optimally meeting changing consumer demands is possible with innovation that will positively contribute to firm performance. The determination of the relationship between the innovation level of firms and their performances is essential and important for all economic decision-making units as it is important and necessary for companies and industries in every measure. Because it is the key element of economic development in information societies and the competitive power of firms, importance of innovation is constantly increasing. The aim of the study is to determine the performance of innovation, productivity, growth and profitability of the firms operating in the production of surgical hand tools of Samsun medical sector and the effect of this performance on exports. Forwhy, Samsun is the production base of the world's third surgical hand tools, especially in the production of surgical hand tools, after Germany's Reutlingen and Pakistan's Sialkot cities. The medical sector is a strategic sector where R & D expenditures are high, advanced technology is used, complex products are produced, and oligopolistic structure of these products is sold at a high price. In order to be in a decisive position in the medical sector, it is also important to have a firm policy that demonstrates good performance and competitive advantage as well as economic development.

Keywords: company performance; medical; surgical hand tools

Özet - Küresel rekabetin yoğun yaşandığı günümüz ekonomilerinde, firmaların rekabet gücünü kaybetmemeleri ve performans düzeylerini artırabilmeleri için inovatif faaliyetler gerçekleştirmeleri bir zorunluluk haline gelmiştir. Zira üretim maliyetlerinin düşmesi, verimliliğin artması ve değişen tüketici taleplerinin optimal düzeyde karşılanması, firma performansına pozitif katkı sağlayacak inovasyonla mümkündür. Firmaların inovasyon yapma düzeyleri ile performansları arasındaki ilişkinin belirlenmesi her ölçekteki firma ve endüstri için önemli ve gerekli olduğu gibi tüm iktisadi karar birimleri için de gerekli ve önemlidir. İnovasyon, bilgi toplumlarında ekonomik yapının temel unsuru ve firmaların rekabet gücünün belirleyicisi olduğundan önemi sürekli artmaktadır. Çalışmanın amacı, samsun medikal sektörü cerrahi el aletleri üretiminde faaliyet gösteren firmaların inovasyon, verimlilik, büyüme ve karlılık konusundaki performansları, bu performansın ihracata olan etkisini belirlemektir. Zira Samsun, özellikle cerrahi el aletleri imalatı konusunda, Almanya'nın Tutlingen ve Pakistan'ın Sialkot kentlerinden sonra dünyanın üçüncü cerrahi el aletleri üretim üssü konumundadır. Medikal sektörü, Ar-Ge harcamalarının yüksek olduğu, ileri düzeyde teknolojinin kullanıldığı, karmaşık ürünlerin üretildiği ve bu ürünlerin yüksek fiyattan satıldığı oligopolistik yapının hakim olduğu stratejik bir sektördür. Medikal sektöründe belirleyici pozisyonda olabilmek için, ekonomik gelişmişlik kadar yüksek inovasyon düzeyi ile iyi bir performans sergileyen ve rekabet avantajı elde eden firma politikasına sahip olmak da önemlidir.

Anahtar kelimeler: Firma performansı; Medikal; Cerrahi el aletleri

[1] Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye, selahattin.kaynak@omu.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye, miraç.eren@omu.edu.tr

A Research on Assesing the Level of Exhibited Emotional Labour in Hotel Administration in Terms of Differences Between Employees

Otel İşletmelerinde Sergilenen Duygusal Emek Düzeyinin Çalışanlar Arasındaki Farklılıklar Bakımından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma

Bayram KIRMIZIGÜL[1], *Tuncer YILMAZ*[2], *Yunus ZENGİN*[3], *M. Fatih CEVHER*[4]

Özet-En önemli hizmet sektörleri arasında yer alan ve elde etmiş olduğu ekonomik pay itibariyle ülkemizde ve dünyada, hizmet sektörleri içinde birinci sırada bulunan turizm, emek yoğun bir üretime dayalı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Turizm sektörü içinde en büyük alanı işgal eden ve turist memnuniyetini sağlaması bakımından en kritik pozisyonda bulunan işletmeler ise otel işletmeleri olarak belirli bir ağırlık kazanmaktadır. Emek yoğun bir sektörün en önemli noktası olması itibariyle, otel işletmeciliği faaliyetlerinin hedefine ulaşmasında, personelin ortaya koyduğu emek kaçınılmaz olarak dikkate alınmayı gerektirmektedir. Ancak otel işletmelerinde ortaya konulan emek sadece fiziksel emek olmamakta; belki de fiziksel emekten daha fazla dikkate alınması gereken ve hatta fiziksel emeğin kalitesini de etki eden bir faktör olması bakımından duygusal emek konusu ön plana çıkmaktadır. Duygusal emek kavramı ana hatlarıyla, hizmet veren personelin sergilediği duyguların, çalıştıkları örgütlerin kurumsal politikaları ile uyumlu olarak dizayn edilmesi ve duyguların bu hassasiyet üzerine yönetilmesi şeklinde bir izahla açıklanmaktadır. Personelin kurumsal politikalara hizmet edecek şekilde ortaya koydukları duygusal emek, sergilenme nitelikleri açısından yüzeysel davranış, derinlemesine davranış ve samimi davranış olarak üç ayrı boyutta ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, otel işetmelerinde çalışan personelin işlerini yaparken sergiledikleri duygusal emeğin yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir, iş tecrübeleri, çalışma statüleri ve hizmet verdikleri departmanlar bakımından farklılıklar gösterip göstermediğini belirlemek üzere, Elazığ ili şehir otellerinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada yüz yüze anket yöntemi kullanılarak, 194 kişi üzerinde bir çalışma yürütülmüştür. Anketlerden elde edilen veriler, SPSS programında çoklu gruplar için Anova ve ikili gruplar için T testlerine tabi tutularak ve ayrıca çoklu karşılaştırma testleri yapılarak bulgulara ulaşılmıştır. Çalışma neticesinde; yüzeysel, samimi ve davranışsal boyutta sergilenen duygusal emeğin katılımlar arasında her bir grupta çeşitli düzeylerde farklılıklar gösterdiği saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Duygusal Emek; Yüzeysel Davranış; Samimi Davranış; Derinlemesine Davranı

[1] Yrd.Doç. Dr. Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, bayramkgul@hotmail.com
[2] Öğr. Gör. Kafkas Üniversitesi, Kars, Türkiye, yilmaz-tuncer@hotmail.com
[3] Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi, Kars, Türkiye, yunuszengin23@gmail.com
[4] Öğr. Gör. Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, cevhermfc@gmail.com

The Patterns of Spatial Variation of Electrical Equipment Manufacturing Agglomeration in Turkey at 2015

2015 Yılında Türkiye'de Elektrikli Teçhizat İmalatında Meydana Gelen Yığılmaların Mekânsal Farklılaşmasının Örüntüleri

Ömer KAYA[1], *Ersin Kaya SANDAL*[2], *Emin TOROĞLU*[3]

Özet - Ekonomik faaliyetlerin coğrafi bağlamda incelenmesi, mekânsal ekonomi, bölgesel kalkınma, yığılma ekonomileri ve ekonomik faaliyetlerin mekânsal kümelenmesi gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Günümüzde ekonomi ve mekânın ilişkili olduğu çalışmalar daha çok bölgesel ekonomi veya bölgesel analizler kavramları altında yürütülmektedir. Ekonomik faaliyet türlerinin belirli mekânları seçmesi ve orada toplanmaları ise bahsi geçen çalışmaların temel nedenleridir. Bazı ekonomik faaliyetlerin belirli alanlarda toplanmasının ilksel nedeni daha çok işgücüne yakınlık, ulaşım ya da hammaddeye yakınlık gibi etkenler iken, yatırımların yığılmacı (aglomeratif) bir şekilde devam etmesinin sebebi ise maliyetlerde gerçekleşen azalma faktörü ve bilgi paylaşımıdır. Böylece belirli alanlarda toplanmış ekonomik faaliyetlerin örneğin ucuz ve uzmanlaşmış işgücü, ucuz altyapı ve hizmetler ile alanında inovatif bilgi paylaşımı gibi birçok avantajı bulunmaktadır. Tüm bu nedenlerle mekânsal ekonomi çalışmaları günümüzde daha çok yığılma ve kümelenmelerin farklı tekniklerle ölçümlerini kapsamaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'deki elektrikli teçhizat imalatında meydana gelen kümelenme, yığılma ve rekabetçiliğin ölçümleri SGK istatistik yıllığından elde edilen 2015 verileri ile lokasyonel olarak iller ölçeğinde yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada literatürden farklı olarak tek bir bölgenin bir üst bölgedeki konumunun yerine tüm bölgelerin kümelenme, yığılma ve rekabetçiliğinin ölçülmeleri amaçlanmıştır. Bu amaçla, Endüstriyel yerelleşme, bölgesel uzmanlaşma ve bölgesel kümelenmelerin tespiti için lokasyon katsayıları, endüstriyel ve bölgesel büyüklük, Hirschman-Herfindahl indeksleri, Porter dışsallığı gibi indeksler kullanılarak illerin indeks değerleri hesaplanmıştır. Bu değerler CBS ortamında iller altlıklarına işlenmiş ve haritalar üretilerek sonuçlar mekânsal olarak anlamlandırılmıştır. Böylece tek bir ekonomik faaliyet alanında tüm bölgelerin farklı indeksleri üretilerek mekânsal karşılaştırmalara olanak sağlanmıştır. Sonuç olarak bölgesel çalışmalarda tek bir bölgenin tüm faaliyetler açısından değerlendirilmesinin yerine bir faaliyet üzerinde tüm bölgelerin karşılaştırılabileceği saptanmıştır. Böylece, tüm bölgelerin ilgilenilen ekonomik faaliyet açısından bütünün neresinde oldukları net bir şekilde belirlenmiştir. Buna bağlı olarak ilgilenilen ekonomik faaliyetin nerelerde yığıldığı ve nerelerde rekabetin var olduğu saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Mekânsal Ekonomi, Mekânsal karşılaştırma, Bölgesel Analizler, Bölgesel Kalkınma

Abstract - Examination of economic activities in geographical context revealed some concepts such as spatial economy, regional development, agglomeration economies and spatial clustering of economic activities. Studies that are related to economy and space are mostly carried out under the consepts of regional economy and regional analysis. Types of economic activities, which is choosing specific spaces and gathering of them at there is the main reasons of mentioned studies. While the primary reasons for the accumulation of some economic activities in specific areas are mostly some factors like proximity to labour, transportation or proximity to the raw material, the reason why investments continue in an agglomerative way are reduction in the costs and sharing innovative information and knowledge. Thus, the economic activities concentrated in specific areas have many advantages such as cheap and specialized labour, cheap infrastructure and services and sharing innovative knowledge on their profession. For all these reasons, spatial economics studies are spatial economic studies are mostly involved measurement of agglomeration and clustering of industries.

In this study, the measurements of clustering, agglomeration and competitiveness in the production of electrical equipments in Turkey were tried on 2015 data at the scale of provinces obtained from statistical annual of SSI. In the study, it was aimed to measure the cluster, accumulation and competitiveness of all regions rather than determination of location of single region related to upper region unlike the literature. For this aim, it was accounted some indices for provinces such as different types of location quadrats, industrial and regional size indices, Hirschman-Herfindahl indices and Porter externality. These indices are plotted provinces base in GIS

[1] Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, Türkiye, kaya4938@gmail.com
[2] Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Fen-Edebiyat Fak., Kahramanmaraş, Türkiye, esandal@ksu.edu.tr
[3] Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Fen-Edebiyat Fak., Kahramanmaraş, Türkiye, etoroglu@ksu.edu.tr

environment then maps were produced and the results were conducted spatially meaningful. Thus it was provided spatial comparison by producing different indices of all regions on the single economic activity. Research show that all regions can be compared on an economic activity instead of the evaluation of a single area for all economic activities. In this way, it is clearly determined that where are regions located at whole in terms of interested economic activities. In parallel with it has been determined where interested economic activities is concentrated, agglomerated and where there is competition.

Keywords: Spatial Economy, Spatial Comparison, Regional Analysis, Regional Development

Cluster Studies and Its Impacts on Development

Kümelenme Çalışmaları ve Kalkınma Üzerinde Etkileri

Bülent EKER[1]

Özet - Globalleşen Dünya içinde ülkeler kalkınma amacıyla değişik metotlar uygulamaktadır. Bu metotlar içinde belki de en önemlisi kümelenerek başarıyı birlikte yakalayabilmektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu metodun önemli başarılar elde ettiği değişik uygulamalarda görülmektedir. Ülkemizde de bu metot kalkınma ajansları tarafından önemle durulmuş ve her bölgemizde değişik hedefler gözetilerek oluşturulmuş ve oluşturulmaktadır. Kümelenme girişimleri kümelerin vizyon ve stratejilerini belirleyerek, küme gelişimini sağlayacak faaliyet veya faaliyet gruplarını ortaya çıkaran küme yol haritalarına ihtiyaç duyarlar. Kümelenme organizasyonları bu yol haritasının çizdiği sınırlar dâhilinde varlıklarını sürdürürler.

Devlet destek ve teşvikini arkasına alan, gelişi güzel belirlenmiş bir coğrafyada tek başına çalışmaya başlayan bir firmanın kısa vadede büyük kazanç elde edebildiği gözlemlenebilir. Fakat uzun vadede, bu firma kendisini kısıtlanmış hissedecek ve kendisini daha çok geliştirmek istiyorsa, kendi rakiplerinin bir arada bulunduğu bölgelere kaymak isteyecektir. Bunun sebebi iş kümelerinin bulunduğu coğrafyada, ilgili sektörle ilgili uzmanlaşmış ve yetkin tedarikçilere, eğitimli iş gücüne, sektör hakkında gerekli teknik bilgi ve desteği sağlayacak kuruluşlara ulaşmak daha kolaydır ve bu da verimliliği arttırır. Bunların yanında birbirlerine rakip firmaların bir arada olması, müşterilerin o bölgede kendi ihtiyaçlarına göre en karlı firmayı seçmesini kolaylaştırır. Bu durumda firmalar arasındaki rekabet müşteriyi çekmek adına artar ve inovasyona verilen önem büyür.

Bu sebeple firmalar, küresel markette rekabet edebilir hale gelirler. Kümeler, firmalar arasındaki bilgi alışverişi ve işbirliği ağının oluşumunda da önemli rol oynarlar. Böylece firmaların deneyimleri sonucu oluşmuş ortak bir bilgi havuzu ortaya çıkar ve firmalar bu havuzdan yararlanabilir. Ayrıca firmalar, kümeler içinde sektörün tüm alanlarına odaklanmak yerine, belli alanlarına odaklanma kolaylığına erişirler. Bir nevi firmalar arası iş bölümü, kümelerin firmalar arasında sağladığı işbirliği sayesinde gerçekleşmiş olur. Sonuçta kümelenme kalkınmada önemli bir unsurdur ve ülkemizde gerekli önem verilerek 2023 hedeflerine ulaşılmasında önemli bir katalizör olacağı unutulmamalıdır.

Anahtar kelimeler: Kümelenme, kalkınma, inovasyon, ekonomi, bölgesel kalkınma

[1] Prof.Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Rektör Danışmanı, NKU TGB Genel Müdürü
Bu bildiri davetli konuşmacı oturumunda sunulmuştur.

The Effects of Engineering Materials Studies on Technological Development

Mühendislikte Malzeme Çalışmalarının Teknolojik Kalkınma Üzerinde Etkileri

Ayşegül AKDOĞAN EKER[1]

Özet - Günümüzde malzeme bilimi her tip sektörel faaliyetin ana omurgasını oluşturmaktadır. Onun için bir faaliyet başlangıcında malzem konusu çok geniş bir şekilde ele alınıp bu baz alınarak ana yapının oluşması sağlanır. Kullanılan her bir malzemeyi ayrı ayrı saydığımızda bir traktörde 15-20 bin, bir otomobilde 20-25 bin, bir tankta 40 bin, bir uçakta 100 bin ve bir denizaltıda 120 bin adet malzeme bulunmaktadır. Çok sayıda malzemenin bir araya getirildiği bu karma şık sistemlerin her biri önemli görevleri yerine getirmektedir. Dolayısı ile bu malzemelerin doğru seçilmesi, bulundukları yerdeki şartlara uygun seçilmesi çok önemlidir. Eğer böyle yapılmaz ise, hem çalışma sırasında sistemin söz konusu parçası kırılıp can ve mal kaybına sebep olabilir. Birçok mühendislik çalışmaları gibi malzeme seçimi de problem çözme işidir. Problem çözme üzerine pek çok şey yazılmıştır, konu ile ilgili ana basamaklar ifade edilmiş ve pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır. Tümünde ulaşılan nokta teknolojinin insan gereksinimini sağlayacak boyuta getirilmesidir. Bu açıdan her geçen gün değişik bir malzeme ortaya çıkarılmakta ve insanlığın yararına sunulmaktadır. Şüphesiz öyle malzemeler vardır ki insanlığın zararına da dokunmaktadır. Onun için malzeme geliştiricilerinin temel düşüncesi insana zarar vermeyecek boyutta ve nesilleri düşünerek doğaya olumsuz etki yapmayacak malzemeleri ortaya çıkarabilmektir. İşte bu boyutta teknolojik malzemeler bir bir önümüze sunulmaktadır.Çünkü bu malzemeler hafifliği ve boyutsal küçüklüğü oluşturarak Dünya 'da kısıtlı kaynaklarında en ekonomik kullanılmasına olanak verecektir. Ülkemize bakıldığında birçok malzemenin bol bulunduğu ender coğrafyalardan biridir. Bu çoğrafya içinde ister doğal ister yapay olarak oluşturulan malzemelerin gerek iç tüketime gerekse dış tüketime sunularak ekonomik kazanç temin edilmesinde önemli rol üstlenmesi arzulanır. Ancak bunları ham madde yerine işlenmiş şekilde sunarak büyük kazançlar elde edebileceğimizde unutulmamalıdır. Onun için her türlü malzemeyi teknolojik boyuta getirerek Dünya pazarlarında söz sahibi olabileceğimiz için teknolojik malzemeye yatırımın kalkınmada önemli rol oynayacağı bilinmelidir.

Anahtar kelimeler: Malzeme çalışmaları, Teknoloji, Kalkınma, bölgesel kalkınma

[1] Prof.Dr. , Yıldız Teknik Üniversitesi, Makine Fakültesi , Makine Mühendisliği Bölümü Başkanı
Bu bildiri davetli konuşmacı oturumunda sunulmuştur.

FULL TEXT POSTER PRESENTATIONS

1212

Assessment of Hydroelectric Power Plants in Regional Development of Turkey

Türkiye'nin Bölgesel Kalkinmasinda Hidroelektrik Santrallerinin Değerlendirilmesi

Murat TOPAL[1], *E. Işıl Arslan TOPAL*[2]

Abstract – One of the most important problems of Turkey is that electricity production can not be done at a sufficient level. In Turkey, electricity demand can not be met due to population growth, industrialization and rapid urbanization. For this reason, energy is purchased from different countries to meet the electricity need. This suggests that our country is external dependent on energy. Many methods are used in our country to generate energy, but not enough energy can be produced. One of the methods used in energy production is the construction of hydroelectric power plants. In this study, the installed capacities and energy production quantities of hydroelectric power plants (HEPP) constructed by State Hydraulic Works in Turkey are discussed. The highest number of HEPPs in Turkey was made in Samsun (4) and Şırnak (4). The number of HEPPs constructed by SHW in Turkey has been determined to be maximum 15 in the Black Sea region and 4 in the Marmara region. The total average energy production was calculated as 4622 GWh, 7427 GWh, 1165 GWh, 17878 GWh, 3278 GWh, 8241 GWh and 701 GWh in the Mediterranean, Eastern Anatolia, Aegean, Southeast Anatolia, Central Anatolia, Black Sea and Marmara regions respectively. When the total average energy production values are examined according to the regions, it is determined that the highest energy production is obtained in the Southeastern Anatolia region.

Keywords – development; energy; electric; generation; Turkey

Özet – Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri elektrik üretiminin yeterli düzeyde yapılamamasıdır. Türkiye'de nüfus artışı, endüstrileşme ve hızlı kentleşme gibi nedenlerden dolayı elektrik ihtiyacı karşılanamamaktadır. Bu nedenle, elektrik ihtiyacını karşılayabilmek için farklı ülkelerden enerji satın alınmaktadır. Bu durum, ülkemizin enerji konusunda dışa bağımlı olduğunu göstermektedir. Ülkemizde enerji üretmek için birçok yöntem kullanılmakta, ancak yeterli seviyede enerji üretilememektedir. Enerji üretiminde kullanılan yöntemlerden biri hidroelektrik santrallerinin yapılmasıdır. Bu çalışmada, Türkiye'de bulunan ve Devlet Su İşleri tarafından inşaa edilen hidroelektrik santrallerin (HES) kurulu güçleri ve enerji üretim miktarları tartışılmıştır. Türkiye'de en fazla HES Samsun (4) ve Şırnak (4) illerinde yapılmıştır. Türkiye'de DSİ tarafından yapılan HES sayısı en fazla Karadeniz bölgesinde 15 adet, en az Marmara bölgesinde 4 adet olarak belirlenmiştir. Toplam ortalama enerji üretimleri Akdeniz, Doğu Anadolu, Ege, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz ve Marmara bölgelerinde sırasıyla 4622 GWh, 7427 GWh, 1165 GWh, 17878 GWh, 3278 GWh, 8241 GWh ve 701 GWh olarak hesaplanmıştır. Bölgelere göre toplam ortalama enerji üretim değerleri incelendiğinde en yüksek enerji üretiminin Güneydoğu Anadolu Bölgesinden elde edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler – kalkınma; enerji; elektrik; üretim; Türkiye

GİRİŞ

Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri elektrik üretiminin yeterli düzeyde yapılamamasıdır. Türkiye'de nüfus artışı, endüstrileşme ve hızlı kentleşme gibi nedenlerden dolayı elektrik ihtiyacı karşılanamamaktadır. Bu nedenle, elektrik ihtiyacını karşılayabilmek için farklı ülkelerden enerji satın alınmaktadır. Bu durum, ülkemizin enerji konusunda dışa bağımlı olduğunu göstermektedir. Ülkemizde enerji üretmek için birçok yöntem kullanılmakta, ancak yeterli seviyede enerji üretilememektedir. Enerji üretiminde kullanılan yöntemlerden biri hidroelektrik santrallerinin yapılmasıdır. Türkiye'de hidroelektrik santraller vasıtasıyla elektrik üretimi gerçekleşmektedir. Hidroelektrik enerji, suyun potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüştürülmesiyle sağlanan bir enerji türüdür (Gökdemir ve Kömürcü, 2012:18). Türkiye'de brüt hidroelektrik enerji potansiyeli yaklaşık olarak 433 milyar kWh, teknik hidroelektrik enerji potansiyeli ise 216 milyar kWh/yıl civarındadır (Balat, 2007:2152; Uzlu vd., 2008:459). Dünya üzerinde yenilenebilir enerji türlerinin en yaygını olan hidroelektrik enerji, Türkiye'nin de en önemli yenilenebilir enerji kaynağını oluşturmaktadır (Akpınar ve Satılmış, 2014:11). Bu çerçevede, Devlet Su İşleri'nden (DSİ) temin edilen

[1] Yrd.Doç.Dr., Munzur University, Tunceli, Turkey,murattopal@munzur.edu.tr
[2] Yrd.Doç.Dr., Fırat University, Elazığ, Turkey, eiarslan@firat.edu.tr

verilerle Türkiye'de bulunan ve DSİ tarafından inşaa edilen hidroelektrik santrallerin kurulu gücü ve enerji üretim miktarları bu çalışmayla ortaya konulmuştur.

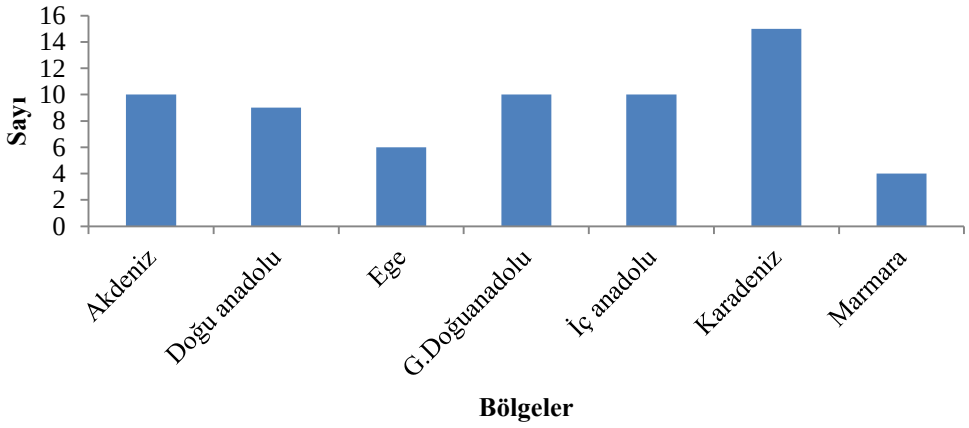
BULGULAR VE TARTIŞMA

Devlet Su İşleri tarafından inşaa edilen hidroelektrik santrallerin illere göre dağılımı Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. DSİ tarafından inşaa edilen HES'lerin illere göre dağılımı

Şekil 1'e göre hemen hemen her ilde DSİ tarafından yapılan HES bulunmaktadır. Sayı olarak en fazla Samsun (4) ve Şırnak illerinde (4) DSİ tarafından HES inşaası yapılmıştır. Şekil 2'de bölgelere göre HES sayıları verilmiştir.

Şekil 2. Bölgelere göre HES sayıları

Şekil 2'ye göre Türkiye'de DSİ tarafından yapılan HES sayısı en fazla Karadeniz bölgesinde 15 adet, en az ise Marmara bölgesinde 4 adettir. Türkiye'de 2014 yılı itibariyle DSİ tarafından yapılan HES sayısı toplam 64'dür. Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgesinde 10 adet, Doğu Anadolu bölgesinde 9 adet ve Ege bölgesinde 6 adet HES yapılmıştır. Söz konusu HES'lerin kurulu gücü ve ortalama enerji miktarları Şekil 3'de verilmiştir.

Şekil 3 değerlendirildiğinde, Akdeniz bölgesinde bulunan Adana, Antalya, Mersin, Burdur ve Kahramanmaraş illerinde HES'ler yapılmış olup, HES'lerin kurulu gücü, sırasıyla Adana için 361 MW, Antalya için 540 MW, Mersin için 195 MW, Burdur için 32 MW ve Kahramanmaraş için 178 MW olarak belirlenmiştir. Ortalama enerji miktarları incelendiğinde en yüksek enerji miktarı Antalya ilinde 1620 GWh olarak, en düşük ortalama enerji miktarı Burdur ilinde 142 GWh olarak belirlenmiştir.

Doğu Anadolu bölgesi incelendiğinde Erzincan, Elazığ, Tunceli, Bingöl, Erzurum, Muş, Van ve Hakkari illerinde DSİ tarafından yapılan HES'ler bulunmaktadır. Doğu Anadolu bölgesinde HES'lerin kurulu gücü incelendiğinde en yüksek kurulu güç Elazığ ilinde 1330 MW olarak, en düşük kurulu güç ise Van ilinde 14 MW olarak belirlenmiştir. Doğu Anadolu bölgesinin en yüksek ortalama enerji üretimi Elazığ ili için 6000 GWh olarak, en düşük ortalama enerji üretimi Erzurum ili için 36 GWh olarak belirlenmiştir.

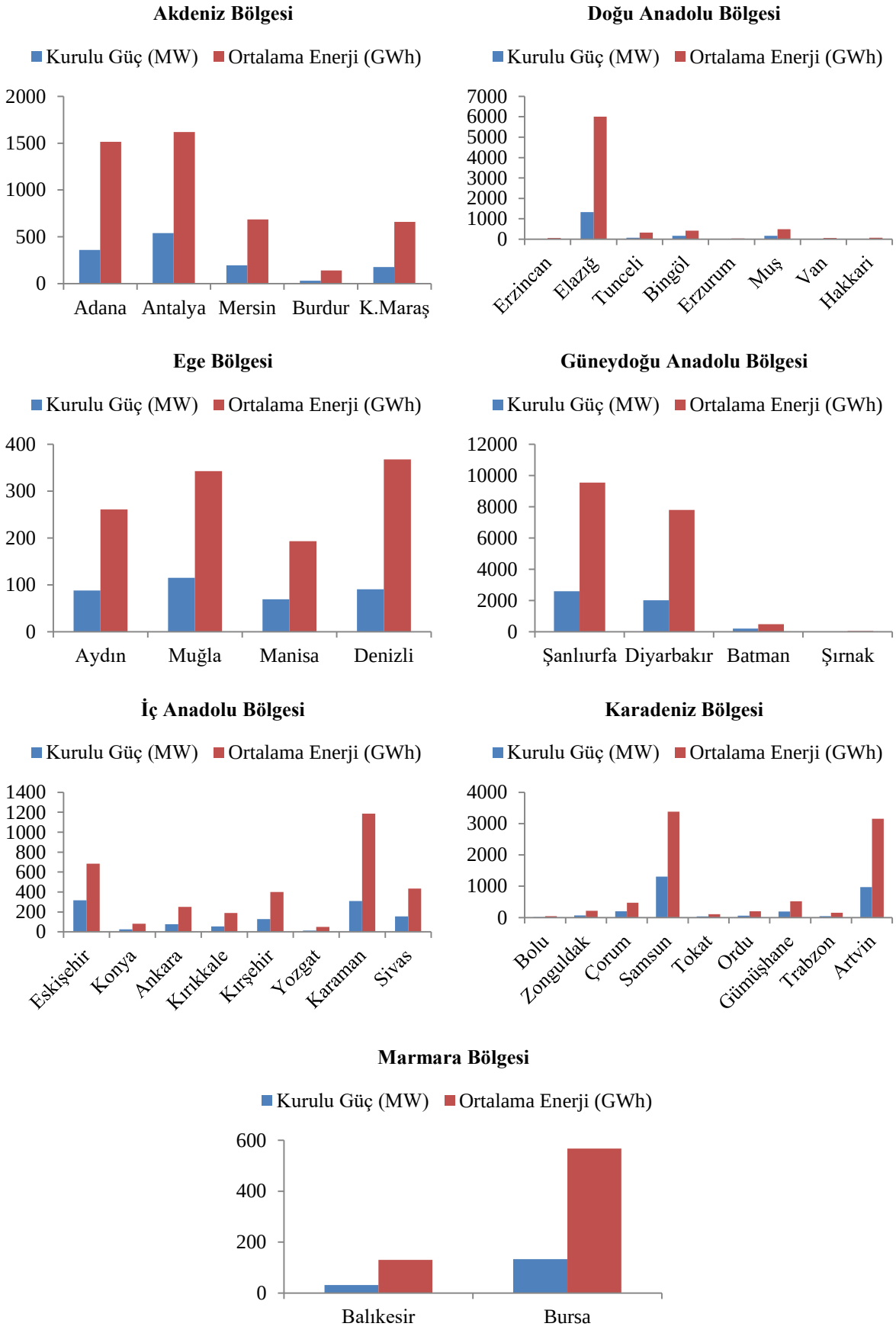
Ege bölgesinde DSİ tarafından Aydın, Muğla, Manisa ve Denizli illerinde HES yapılmıştır. Ege bölgesinde en yüksek kurulu güç Muğla ilinde 115 MW olarak tespit edilirken en düşük kurulu güç Manisa ilinde 69 MW olarak tespit edilmiştir. Ege bölgesinde ortalama enerji üretimleri incelendiğinde en düşük ortalama enerji üretimi Manisa ilinde 193 GWh olarak, en yüksek ortalama enerji üretimi ise Denizli ilinde 368 GWh olarak belirlenmiştir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman ve Şırnak illerinde DSİ tarafından HES'ler inşaa edilmiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde en yüksek kurulu güç Şanlıurfa ilinde 2589 MW olarak, en düşük kurulu güç ise Şırnak ilinde 10,4 MW olarak belirlenmiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde en yüksek ortalama enerji üretimi 9552 GWh iken en düşük ortalama enerji üretim miktarı 45 GWh'tir.

İç Anadolu bölgesinde Eskişehir, Konya, Ankara, Kırıkkale, Kırşehir, Yozgat, Karaman ve Sivas illerinde DSİ tarafından HES'ler inşaa edilmiştir. İç Anadolu bölgesinde inşaa edilen HES'lerden en yüksek kurulu güç Eskişehir ilinde 316 MW'tır. En düşük kurulu güç ise Yozgat ilinde 14 MW'tır. İç Anadolu bölgesinin ortalama enerji üretim miktarları değerlendirildiğinde en yüksek ortalama enerji üretim değeri Karaman ilinde 1187 GWh olarak, en düşük ortalama enerji üretim miktarı Yozgat ilinde 50 GWh olarak belirlenmiştir.

Karadeniz bölgesinde Bolu, Zonguldak, Çorum, Samsun, Tokat, Ordu, Gümüşhane, Trabzon ve Artvin illerinde HES'ler DSİ tarafından inşaa edilmiştir. Karadeniz bölgesinde HES'ler arasında en yüksek kurulu güç Samsun ilinde 1304 MW olarak belirlenirken en düşük kurulu güç Bolu ilinde 9 MW olarak belirlenmiştir. Karadeniz bölgesinde en yüksek ortalama enerji üretim değeri Samsun ilinde 3379 GWh olarak, en düşük ortalama enerji üretim değeri Bolu ilinde 42 GWh olarak tespit edilmiştir.

Marmara bölgesi incelendiğinde DSİ tarafından Balıkesir ve Bursa illerinde HES inşaası yapılmıştır. Balıkesir ilinde yapılan HES'in kurulu gücü 81 MW iken Bursa ilinde yapılan HES'in kurulu gücü 180 MW olarak belirlenmiştir. Ortalama enerji üretim değerleri incelendiğinde, Balıkesir ilinde ortalama enerji üretim değeri 183 GWh iken Bursa ilinde ortalama enerji üretim değeri 568 GWh olarak belirlenmiştir.

Şekil 3. Türkiye'de DSİ tarafından inşaa edilen HES'lerin kurulu gücü ve ortalama enerji miktarları

SONUÇ

Sonuç olarak, Türkiye'de hidroelektrik santrallerden enerji üretimi ülke ekonomisine katkı sağlamakta ve enerji talebini karşılamanın bir yolu olarak gözükmektedir. DSİ tarafından 2014 yılı itibariyle yapılan HES'ler dikkate alındığında Akdeniz bölgesinde toplam ortalama enerji üretimi 4622 GWh, Doğu Anadolu bölgesinde 7427 GWh, Ege bölgesinde 1165 GWh, Güneydoğu Anadolu bölgesinde 17878 GWh, İç Anadolu bölgesinde 3278 GWh, Karadeniz bölgesinde 8241 GWh ve Marmara bölgesinde 701 GWh olarak hesaplanmıştır. Bölgelere göre toplam ortalama enerji üretim değerleri incelendiğinde en yüksek enerji üretiminin Güneydoğu Anadolu bölgesinden elde edildiği tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

Akpınar, A. & Satılmış, U. (2014). Türkiye'de Hidroelektrik Enerjinin Gelişiminde Özel Sektör Katkısının İrdelenmesi: Doğu Karadeniz Havzası Örneği, *DEÜ Mühendislik Fakültesi, Mühendislik Bilimleri Dergisi, 16(1),* 11-24.

Balat, H. (2007). A Renewable Perspective for Sustainable Energy Development in Turkey: The Case of Small Hydropower Plants. *Renewable & Sustainable Energy Reviews.11,* 2152-2165.

Gökdemir, M., Kömürcü, M.İ. & Evcimen, T.U. (2012). Türkiye'de Hidroelektrik enerji ve HES Uygulamalarına Genel Bir Bakış, *TMH-471-2012/1,* 18-21.

Uzlu, E., Filiz, M.H., Kömürcü, M.İ., Akpınar, A. & Yavuz, O. (2008). Doğu Karadeniz Havzasındaki Küçük Hidroelektrik Santrallerin Durumu, *VII. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu*, UTES'2008, 459-466, 17-19 Aralık 2008, İstanbul.

The Past, Present and Future of Industry 4.0: Logistics Sector

Endüstri 4.0' ın Dünü, Bugünü ve Yarını: Lojistik Sektörü

Sema KAYAPINAR[1]

Özet-Endüstri 4.0, bir çok teknolojik kavramı içerisinde barındıran dijital tabanlı bir sistemler bütünüdür. Endüstri 4.0 ya da bir diğer adıyla 4. Sanayi Devrimi, ilk kez Almanya' da temelleri atılmış olup, bilişim süreçlerinin ve internet ağlarının üretim aşamasına entegrasyonu için geliştirilmiştir. Hızla gelişen teknolojiye ayak uydurmak, artan rekabet şartlarında ayakta kalabilmek için ülkelerin kalkınmalarında Endüstri 4.0 geçişi oldukça önemlidir. İlk kez 2011 yılında soyut bir kavram olarak kullanılan Endüstri 4.0, gittikçe daha somut bir hale gelmiş ve başta üretim olmak üzere lojistik, gıda, sağlık vb. gibi birçok alanda uygulama imkanı bulmuştur. Dördüncü Sanayi Devrimine geçişle birlikte üretimdeki hızlı otomasyon, robotik sistemler, dijitalleşme ülke ekonomisini olumlu yönde etkilemektedir. Endüstri 4.0' ın en büyük amacı, fabrika içerisinde birbiriyle haberleşen, bulunduğu ortam şartlarını (ısı, nem, enerji, hava durumu vb.) algılayabilen ve sağladıkları verileri analiz ederek ihtiyaçları fark eden robotik tabanlı bir üretim sistemi geliştirmektir. Bu sayede daha seri bir şekilde, daha kaliteli, esnek ve düşük maliyetli üretim yapmayı amaçlamıştır. Endüstri 4.0, sürekli gelişen ve büyüyen Lojistik Sektörü için maliyet, insan kaynağı, yönetim etkinliği ve teknolojik açıdan katma değer sağlayan bir etki oluşturmuştur. Üretim sektöründe ortaya çıkan bu kavram daha sonra üretim ve lojistiğin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu düşünülerek Lojistik Sektöründe de uygulama imkânı bulmuştur. Ürünün hammadde tedarikinden başlayıp, üretim, dağıtım, depolama, sevkiyat ve son müşteriye kadar ki tüm süreçleri Endüstri 4.0 kapsamında geliştirilen aygıtlar (RFID, sensör, internet ağ bağlantıları vb.) ile anlık takip edilebilmektedir. Akıllı cihazlar olarak adlandırılan bu aygıtlar ile nesneler birbirleriyle ve makineler ile iletişimi kurabilmekte, depolamada kullanılan sensör cihazlarıyla enerji tasarrufu yapılabilmekte, taşıma araçlarında uzaktan takip sistemleri ile yakıt tasarrufu sağlanabilmektedir. Bu çalışma kapsamında Lojistik Sektörüne yeni bir bakış açısı kazandıran Endüstri 4.0' ın Lojistik Sektörü içindeki gelişim süreçleri ve uygulama alanları üzerinde durulmuştur. Bu kavramın lojistiğe sağlayacağı yenilikler üzerinde durulmuş ve 2011- 2017 yılları arasında yapılan tüm literatür çalışmaları derlenerek analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: endüstri 4.0; ekonomik kalkınma; lojistik; akıllı cihazlar

GİRİŞ

Lojistik Sektörü, yeni iş modelleri, yeni müşteri beklentileri, pazar arayışları ve teknolojik gelişimleri içerisinde barındıran çok kapsamlı ve dinamik bir yapıya sahiptir. Endüstri 4.0' ın ortaya çıkışıyla birlikte, Lojistik Yönetimi, Endüstri 4.0 getirdiği yeniliklere ayak uydurabilmek için birtakım değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Endüstri 4.0, lojistik ve Tedarik Zincirini dijital bir ortama taşımış ve yeniden yapılandırmıştır. TZ' de hammadde temininden üretim bandına ve ürünün son müşteriye ulaşımına kadarki tüm süreçler Endüstri 4.0 çerçevesinde yeniden yapılanmıştır. Endüstri 4.0 ile TZ dijitalleşmekte ve daha ileri teknolojik ekipmanlar ile yenilenmektedir. Günümüzde lojistik firmalarının %28' i ileri düzeyde dijital teknolojiye sahip olduğu görülmektedir. Dijital Tedarik Zinciri Yönetimi özellikle otomotiv sektörünün % 41 ve elektronik sektörünün % 45' lik bir paya sahiptir. Birçok lojistik firması Endüstri 4.0 kapsamında, 2020 yılına kadarki yıllık gelirlerin % 5' ini teknolojik yatırımlara planlamıştır (www.pwc.com, 2017).

Tedarik Zinciri ve Lojistik Sektöründeki en büyük değişim, nesnelerin TZ boyunca takibinin yapılabilmesiyle oluşmuştur. Nesnelerin İnterneti olarak adlandırılan bu yeni kavram, kısaca Radyo Frekansı ile tanımlama sistemi (RFID), sensör ve çeşitli haberleşme protokolleri sayesinde birbiriyle haberleşen ve birbirine bilgi paylaşan nesneler olarak tanımlanmaktadır. İlk kez 1991 yılında Cambridge Üniversitesi'ndeki yaklaşık 15 akademisyenin kahve makinesini odalarında takip edebilmek için kurduğu kameralı sistem Nesnelerin İnternetinin ilk adımı olduğu varsayılmıştır. Daha sonra 1999 yılında Massachusetts Enstitü of Teknoloji Üniversitesinin (MIT) Auto-ID Laboratuvarında Kevin Ashton tarafından RFID teknolojisinin kullanımıyla ilk defa Nesnelerin İnterneti (IoT) kavramı kullanılmıştır (Ashton, 2009). Nesnelerin İnterneti teknolojisi, lojistik sektörüne ilk kez Procter & Gamble firması tarafından 1999 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Ürünlere yerleştirilen RFID sayesinde TZ boyunca ürün takibi anlık olarak yapılmıştır. Böylece ulaşımdan kaynaklı hata

[1] Arş.Gör.Dr., Munzur Universitesi, Tunceli, Türkiye, kysem24@gmail.com

ve gecikme maliyetleri en aza indirgenmiştir. Bu konu dahilinde, DHL (lojistik servis sağlayı) ve Cisco (Bilişim sektörü), Nesnelerin İnterneti konulu yeni bir trend raporunu hazırlamışlardır. Bu rapora göre, 2020 yılına kadar 50 milyar aygıtın internet ile bağlanacağı ve bu durumun da iş teknolojisi ve lojistikte büyük çaplı bir gelişme yol açacağı öngörülmüştür. Cisco'nun ekonomik analizine göre Nesnelerin İnterneti teknolojisi önümüzdeki on yıl içinde dünya çapında tek başına 8 trilyon dolarlık bir kazanç sağlayacak ve tedarik zincirleri ve lojistik aktiviteleri için getiri 1,9 trilyon dolar olacaktır (www.lojiport.com, 2015). Cisco' nun hazırladığı rapor doğrultusunda Nesnelerin İnternetine bağlı cihaz sayısı 2015 yılında 3.47 iken 2020 yılında kişi başına bağlanan cihaz sayısının ortalama 6.58 olacağı öngörülmüştür. Kişi başına bağlanan cihaz sayısı Şekil 1' de gösterilmektedir.

Dünya popülasyonu	6.3 Milyon	6.8 milyar	7.2 milyar	7.6 milyar
Nesnelerin İnternetine bağlı cihaz sayısı	500 milyon	12.5 milyar	25 milyar	50 milyar
Kişiler				
Kişi başına bağlanan cihaz sayısı	0.8	1.84	3.47	6.58

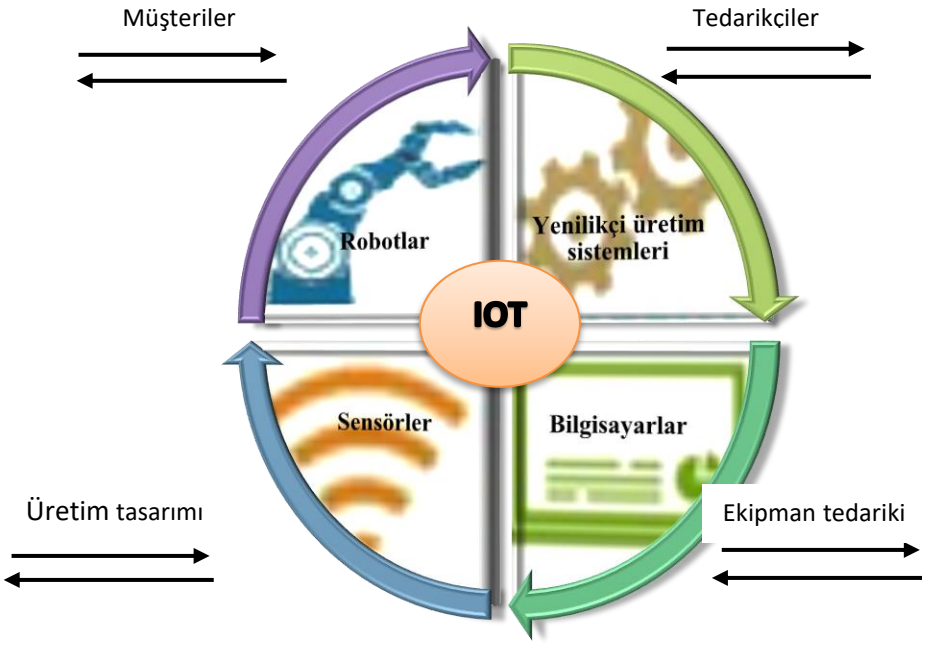

Şekil 1. Nesnelerin İnternetine bağlı cihaz sayısı (Cısco, IBSG, 2011)

Nesnelerin İnterneti ile lojistik operatörlerine, kurumsal müşterilere ve son tüketicilere uzaktan erişim imkânı sağlanabilmektedir. Böylelikle operasyonel hizmetler, ulaşım güvenliği, müşteri memnuniyeti, yeni iş modellerinde ortaya çıkan sorunlar kolaylıkla tespit edilebilmektedir. Nesnelerin İnternetinin Lojistik Sektörü içerisinde üretim tasarımı, müşteriler, tedarikçiler ve ekipman tedariki olarak 4 farklı yapısal süreçte incelenmiş ve Şekil 2' de gösterilmiştir.

Nesnelerin İnternetiyle birlikte, firmalar depolama, ulaştırma ve diğer tüm Tedarik Zinciri faaliyetlerinde düşük maliyet imkânı sağlayacaktır. Depolamada, birbiriyle iletişim halinde olan paletler ve araçlar ile daha küçük daha etkin bir stoklama politikası sağlanabilmektedir. Uluslararası taşımada, ürünlerin takibi ve izlemesi daha hızlı, daha kesin, daha güvenilir seviyede olabilmekte, ürün takip sistemi ile hatalar otomatik olarak tespit edilebilmektedir. Tedarik Zinciri içerisindeki malzeme akışları anlık olarak takip edilebilmekte, nakliye ve taşıma işlemleri kolaylaşarak, taşımadaki riskler minimize edilmektedir. Nesnelerin İnterneti ile TZ dijital hale gelecek, ürünlerin müşteriye doğru zaman, doğru yer ve doğru kalitede ulaşımında büyük ölçüde katkıda bulunacak ve TZ sürecini tüm boyutlarıyla kolaylaştıracaktır.

Bu çalışma kapsamında öncelikli olarak Sanayi Devrimi ve tarihsel gelişimi, Endüstri 4.0' ın doğuşu Bölüm 2' de verilmiştir. Bölüm 3' de Endüstri 4.0' ın Lojistik Sektöründeki yeri ve uygulama alanlarına ilişkin literatür çalışmaları derlenmiştir. Daha sonra Endüstri 4.0 kapsamında Nesnelerin İnterneti ve Tedarik Zinciri Uygulamalarına Bölüm 4' de yer verilmiştir. Son olarak da sonuç ve gelecek çalışmalar ile sonlandırılmıştır.

Şekil 2. Nesnelerin İnterneti Lojistik Yönetimi (Sadıkzade, 2016)

SANAYİ DEVRİMLERİ TARİHSEL GELİŞİMİ VE ENDÜSTRİ 4.0 DOĞUŞU

Günümüze kadar dört farklı Sanayi Devrimi ortaya çıkmıştır. İlk Sanayi Devrimi 1760 yıllarının başında İngiltere' deki dokuma tezgâhlarının mekanikleşmesi ile başlamıştır. Basit atölye üretiminden, fabrika üretimine geçişte en önemli enerji kaynağı olarak kömür ve buhar gücüydü. Bu dönemin en önemli üç unsuru tekstil, buhar makinası ve demirdir. Bu dönemde buharlı makinalar tekstil sanayide kullanılmaya başlanmış, hammadde temini ise buharlı trenler ve gemilerle ile yapılmıştır. Ulaşım imkanlarının artışıyla birlikte Endüstri Devriminin Avrupa' ya yayılması hız kazanmıştır. İngiltere merkezli Birinci Sanayi Devrimi, Avrupa başta olmak üzere ABD' de yeni sermaye sahiplerini yaratarak, bu ülkelerde milli gelir artışına katkıda bulunmuştur. İhtiyaç duyulan işgücü ve sermaye artışıyla birlikte köyden kentlere göçler artmış ve şehirleşme hızlanmıştır (Sanayi Devrimi Nedir, 2013).

İkinci Sanayi devrimi 1860'den başlayıp 1970' e kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Bu devrin başlangıcı, İngiliz mucit H. Bessemer' in icat ettiği ucuz çelik üretim yönteminin üretimde yaygınlaşması ile başlamıştır. Bu dönemde üretimde buhar ve kömür yerine çelik, elektrik, petrol ve kimyasal maddeler kullanılmaya başlanmıştır. Seri üretimin babası olarak tanınan Henry Ford bu döneme damgasını vurmuş ve otomotivde seri üretim hat sisteminin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Aynı dönemde elektronik bilgisayarlar ilk kez kullanılmış ve Graham Bell tarafından telefon icat edilerek haberleşme ağı genişletilmiştir. Üretimde demir yerine çelik kullanılmasıyla demiryolu taşımacılığı ve ticareti hızlanmıştır. Fabrika ve kentlerin elektrik kullanılması, 1882' de Edison ile başlamıştır. Elektrikli makineler üretimde yerini almıştır. Toplumsal yaşam biçimi değişmiş, köyden kente göç daha da artmış ve büyük şehirler kurulmuştur (Sanayi Devrimi Nedir, 2013).

Üçüncü Sanayi Devrimi 1970'den başlayıp ve günümüze kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde programlanabilir mantıksal tabanlı (PLC)' lerin gelişmesiyle üretimde otomasyona geçilmiştir. Üretim süreci, bilgisayar destekli makinalar ve otomasyon tabanlı sistemler ile zenginleştirilmiştir. Otomobil sanayi, cep telefonu, internet, havacılık ve uzay teknolojileri, bilgisayar destekli tasarım, bilgisayar destekli makine (CNC) ve robotlar üretimde kullanılmaya başlanmıştır. Telekomünikasyon, nükleer, lazer, fiber optik, biyo genetik gibi bilimlerin gelişimi ile üretim alanında birçok yenilikler ortaya çıkmıştır. Fosil enerji kaynaklarının artması ve

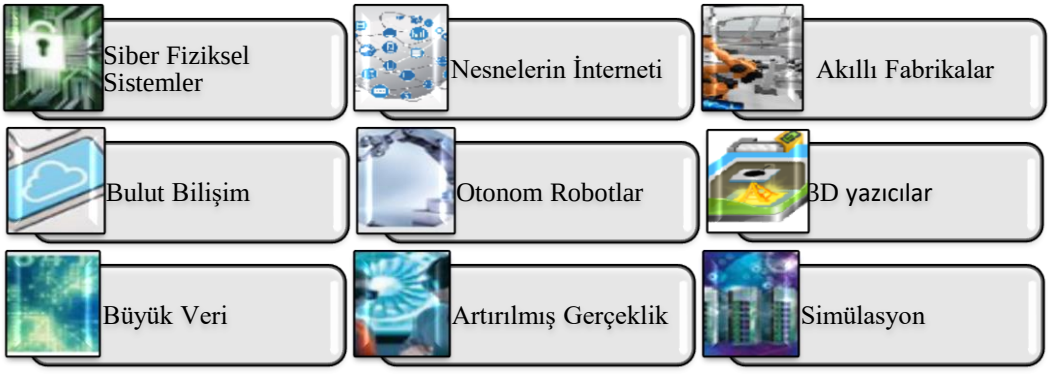
dünya kaynaklarının hızla tükenmesi sonucu çevreye duyarlılık konusu ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı gündeme gelmiştir. Sürdürülebilir enerji kaynaklarının (güneş, rüzgar, jeotermal, hidrolik vb.) üretimde kullanımı ilgili yeni teknolojiler kullanılmaya başlanmıştır (Siemens, 2017).

Dördündü Sanayi Devrimi ya da bilinen bir diğer bilinen adıyla "Endüstri 4.0", ilk kez 2011 yılında Almanya' nın Hannover Fuarında tanıtılmıştır. Alman Hükümeti tarafından desteklenen bu teknoloji kısa sürede ABD ve Japonya başta olmak üzere birçok ülkenin desteğini almıştır. Endüstri 4.0, üretim sürecinin tamamen robotlara devredilmesi, yapay zeka ve internet teknolojisinin gelişmesi, üç ve dört boyutlu yazıcıların üretimde kullanılması, büyük boyutlu bilgi yığınının veri analizleriyle ayıplanıp değerlendirilmesi, üretimde robotların kullanılması, akıllı nesnelerin birbiriyle iletişim halinde olması gibi bir çok yeniliği içerisinde barındıran çok kapsamlı bir devrimdir. Endüstri 4.0 temelini fiziksel ortam ile sanal ortamın entegrasyonu sağlayan SFS oluşturmaktadır. (Hermann ve diğerleri, 2016). SFS ler Nesnelerin İnterneti ile birlikte çalışan karmaşık boyutlu yapılardır. Endüstri 4.0 dokuz ana bileşenden oluşmaktadır bu bileşenler Şekil 3' de gösterilmiştir. Endüstri 4.0 bu bileşenlerin bütünden oluşan oldukça kapsamlı bir Sanayi devrimi niteliğindedir. Dört Sanayi devrimini oluşturan ana bileşenler Şekil 4' de gösterilmiştir.

Şekil 3. Sanayi Devriminin Tarihsel Gelişimi (by Christoph Roser at AllAboutLean.com)

Endüstri 4.0 bir çok farklı teknolojik bileşenden oluşan sistemler bütünüdür (Hermann et al., 2016). Bu bileşenler Şekil 4' de gösterilmiştir.

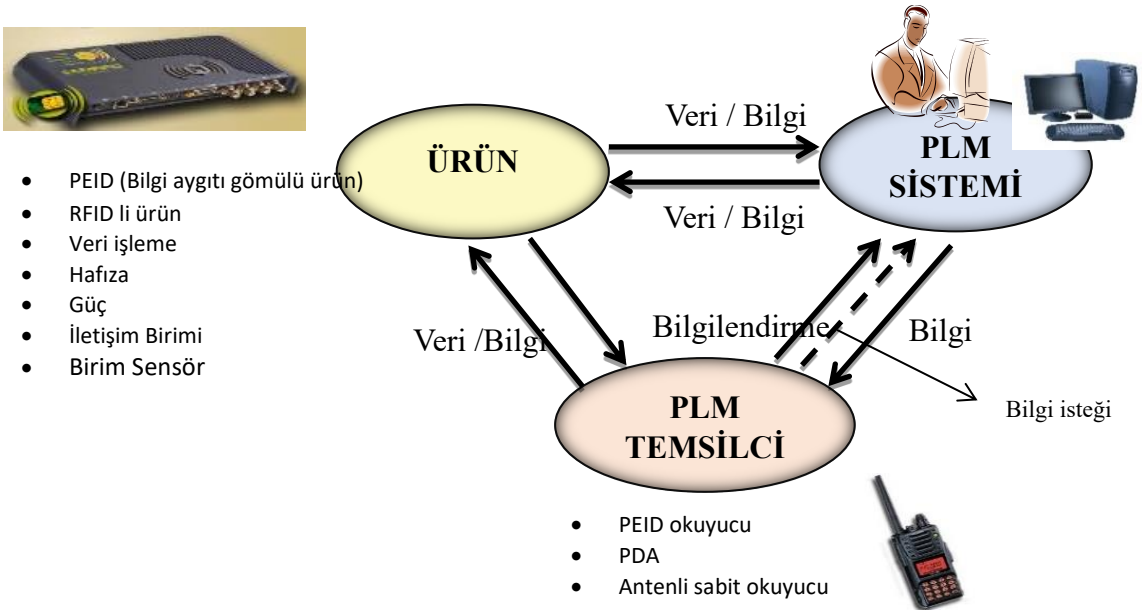

Şekil 4. Endüstri 4.0 Bileşenleri

Endüstri 4.0 bileşenleri

Siber Fiziksel Sistemler (SFS): SFS, sensörler ve aktüatörler yardımıyla fiziksel dünyayı sanal bilgi sistemine bağlamayı amaçlamaktadır. Veriler ve bilgiler, bilgisayar terminalleri, telsiz cihazlar ve bulut sistemleri arasında karşılıklı olarak aktarılmaktadır. Kompleks ve dinamik SFS sayesinde, üretim süreci faaliyetleri (planlama, analiz etme, modelleme, tasarım, uygulama ve bakım) birlikte çalışabilmektedir. SFS ile fiziksel iş ortamı ile sanal bilgi sistemi birbiriyle senkronize halindedir. Bu sayede üretim sürecinin izlenmesi ve kontrolü daha şeffaf ve etkili olabilmektedir. SFS gelişimi üç ana gelişim aşamasında değerlendirilmektedir. İlk aşamada RFID etiketleri gibi kendine özgü bilgi barındıran tanımlayıcı teknolojiler geliştirilmiştir. Böylece verilerin stoklanması ve analizi merkezileştirilmiş bir servis sağlayıcısı tarafından yapılmıştır. İkinci aşamada, sensör ve aktuatörler ile sınırlı oranda dinamik veriler toplanabilmiştir. Üçüncü gelişim aşamasında ise veriler çoklu sensör ve aktuatörler ile stoklanmakta ve analiz edilebilmekte ve daha akıllı bir ağ sistemine sahip olabilmektedir (Bauernhansl, 2014). SFS, üretimde aktif ve dinamik ihtiyaçları yerine getirmekte ve endüstrinin bütünsel olarak etkinliğinde ana rol oynamaktadır (Lu, 2017).

Nesnelerin İnterneti (Akıllı ürünler): 21. yy başlarında ortaya çıkmış olan bu terim Endüstri 4.0' ın temel felsefesini oluşturan en önemli teknolojik bileşendir. Nesnelerin İnterneti, fiziksel nesnelerin birbiriyle veya daha büyük sistemlerle bağlantılı olduğu iletişim ağı olarak da ifade edilmektedir. Nesnelerin İnterneti ya da diğer adıyla akıllı ürünler birbirine alternatif olarak kullanılan iki terimdir (McFarlane ve diğerleri, 2003). Akıllı ürünler, içlerine gömülü RFID ya da sensörler yardımıyla, birbiriyle iletişim kurabilmekte, çevreden aldıkları bilgileri stoklamakta ve analiz edebilmektedir. Akıllı ürünleri farklı araştırmacılar tarafından birçok tanımı yapılmıştır. Buna göre; McFarlane ve diğerleri (2003), akıllı ürünleri, hem fiziksel hem de bilgi tabanlı ürünler olarak tanımlamıştır. Fiziksel ürün ve bilgi arasındaki veri akışı, etiketler ve okuyucular tarafından yapılmaktadır. Venta (2007), akıllı ürünleri karar verme yeteneğine sahip ürünler olarak ifade etmektedir. Akıllı ürünler sahip oldukları verileri yorumlama ve analiz etme yeteneğine sahiptir. Çevresiyle etkileşim halinde olup, ortamındaki bilgileri gerektiğinde anlık görsel bilgiler olarak kullanıcıya sunabilmektedir. Günümüzde yeni teknolojiler ile desteklenen akıllı ürünler, üretimden son tüketime kadarki tüm süreçleri hakkında kullanıcıya bilgi verebilmektedir. Akıllı ürünlerin çalışma prensibi Hribernik ve diğerleri (2011) tarafından ürün yaşam döngü süreci olarak Şekil 5' de resmedilmiştir. RFID ve sensör gömülü aygıtlar, okuyucular yardımıyla kablosuz olarak bulunduğu ortamdan bilgileri toplamaktadır. Bu aygıtlar, ürünün montajından son kullanım aşamasına kadarki bütün yaşam döngü sürecini takip etmektedir. Ürünün içerisinde kurulu bir sürücü, görüntü ekranı, ana birim, ISDN modem, işlemci, ana kart gibi parçalar bulunmaktadır. Her bir parça bağımsız olarak takip edilebilmekte ve anlık bilgiler toplanıp, depolanmaktadır. Ürün takip ve depolama, Elektronik Kod Bilgi Servisi (EPCIS) ya da PROMISE Mesaj Ara Yüzü (PMI) kullanılarak yapılmaktadır. EPCIS ve PMI aygıtları ürünün üretim zamanı, yeri ve montaj ve demontaj işlemine ait bilgilerini kayıt altında tutmaktadır. Bilgisayarlara yerleştirilmiş ürün bilgi okuyucularıyla, kişisel cep araçlarıyla, ürün yaşam döngüsü bilgileri toplanmaktadır. Toplanan bilgiler, internet vasıtasıyla her bir noktadan (perakendeci, dağıtıcı, geri dönüşümcüler vb.) ürün yaşam döngüsü yönetimi sistemine gönderilmektedir. Bu sistem sayesinde, ürün yaşam döngüsü bilgilerini tek tek ya da toplu olarak, istenildiği zamanda temin edebilmektedir (Kiritsis, 2011).

Şekil 5. Ürün yaşam döngü süreci

Akıllı Fabrikalar: Üretim süreciyle, bilişimin buluştuğu noktada ortaya çıkan, dijital temelli fabrikalardır. Endüstri 4.0 öngördüğü imalat süreci insansız tam otomatik olarak çalışabilen bir üretim sistemidir. Bu fabrikalarda üretim akıllı robotlar tarafından yapılmakta, bu robotlar geleneksel üretim bandından hareket eden malzemeleri RFID ve sensör etiketleri ile tanıyıp, hangi işlemlerden geçmesi gerektiğini bilmektedir. Makineler birbiriyle haberleşebilmekte ve merkezi bir bilgisayar ortamıyla istedikleri verileri temin edebilmektedir. Bu sayede bir ürün aynı üretim hattında işlenip sıfır hata ile takip edilebilmektedir. Akıllı fabrikaların temelinde Nesnelerin İnterneti teknolojisi rol oynamaktadır. Nesnelerin İnterneti ile sanallaştırılmış fabrika, SFS ile dijitalleşen sistem entegre edilmektedir. Nesnelerin İnterneti platformu, gerçek zamanlı verileri toplayan bir bulut bilişim görevi görerek fabrikadaki verileri an ve an takip edebilmektedir (Akıllı Yeni Dünya: Dördüncü Sanayi Devrimi, 2014).

Büyük Veri: Büyük veri, devasa, sonu olmayan, tanımlı veya tanımlı olmayan verilerin genel adıdır. Sağlık, Yönetim, Sosyal ağlar (facebook, msn vb.), pazarlama, finans ve birçok sektörde günlük tahmin edilemeyecek oranda devasa veriler üretilmektedir. Toplanan bu veriler anlamlandırılmadığı sürece veri yığınlarından başka öteye geçemeyeceklerinden, bu verilerin hızlı ve anlaşılır şekilde analiz edilmesi büyük önem arz etmektedir. Önceleri işletmeler sahip oldukları bu verileri arşivlerinde uzun süreli saklamayı tercih etmez ve veri setlerini analiz etme yoluna gitmezlerdi. Ancak yenilenen teknolojik gelişimlerle birlikte veriler, güvenli bir ortamda saklanarak analiz edilebilmekte ve kullanılabilir hale gelmektedir. Bu sayede şirketler, rekabet sağlayan önemli verileri görmekte, yeni öngörüler geliştirebilmekte ve sunduğu hizmeti kişiye özel hale getirebilmektedir (www.endustri40.com, 2017).

Büyük veri üzerine yapılan çalışmalar örnek verecek olursak, Lojistik Sektöründe, sensör, wireless adaptörü ve GPS kullanılarak takip edilen araca ait veriler bir web ortamında toplanmaktadır. Bu bilgiler sayesinde lojistik departmanı, araç sürücülerini denetleyebilmekte ve en kısa taşıma yolunu belirleyerek, araç sürücülerini yönlendirebilmektedir. Ayrıca otobüs firmaları yolculardan aldıkları verileri analiz ederek, daha etkili bir ulaştırma planı tasarlamakta, seyahat sıklığı ve optimal yolculuk süresi tespit edilebilmektedir. Büyük Veri madenciliği yöntemiyle, tahmini yolcuları sınıflandırarak, tahmini talepler hakkında daha kesin tahminler yapabilmektedir (Oussous ve diğerleri, 2017).

Bulut Bilişim: Bulut bilişim bilgisayarlar ve diğer cihazlar için, istendiği zaman kullanılabilen ve kullanıcılar arasında paylaşılan bilgisayar kaynakları sağlayan, internet tabanlı bilişim hizmetlerinin genel adıdır.

Kullanıcıların internet olan her yerden erişim sağlayabildikleri sistemin genel adıdır. En bilinen bulut bilişim örneği, MS Office belgelerini düzenleyen ve depolayan Office 365 hizmetidir (www.ibm.com, 2017).

Otonom Robotlar: Otonom robotlar belli bir zekaya sahip, yapay zeka teknolojiyle desteklenen robotik sistemlerdir. Bu teknoloji sayesinde çevresini algılayabilen, üretim sistemlerinde çok rahat bir şekilde uygulanabilen, kendi kararlarını verebilen yapay zeka temelli bu otonom robotlar Endüstri 4.0 için anahtar teknolojisidir. Otonom robotlar ile geleceğin fabrikalarında sabit tezgahlar yerine, talebe bağlı fabrika içinde herhangi bir noktada konumlanabilen üretim tezgahlarına geçilecek, çevreyi algılayan ve birbiriyle konuşur hale gelecek insansı robotlar ortaya çıkacaktır (Yazıcı, 2016).

3D Yazıcılar: Üç boyutlu yazıcılar, lazer ya da mürekkep püskürtmeli bir yazıcı mantığıyla çalışan ve "katkısal üretim" (additive manufacturing) olarak tanımlanan katman temelli bir yapıda, ürünleri dijital ortamdan üç boyutlu katı bir nesneye dönüştüren yeniçağın üretim araçlarıdır (Berman, 2012). Katkısal üretim olarak tanımlanan ve 3D yazıcılar ile birlikte anılan bu yeni üretim sistemi, ürünleri bir bütün olarak fakat doğranmış parçalar şeklinde tanımlar ve her aşamada bir parçasını üretir. Örneğin serbest hareket edebilen bir rulman 3D-yazıcıda bilyalarıyla birlikte tek bir parça olarak üretilebilmektedir. Katkısal üretim, çıkarmalı üretim sürecinin aksine hiçbir kesme, delme ya da zımparalama işlemine başvurmadan üretime olanak sağlamaktadır. Bu sayede karmaşık yapıdaki nesneleri dahi üretmek oldukça kolaylaşmaktadır (www.wikipedia.com, 2017). Çoğu üreticinin esneklik, düşük maliyet ve zaman tasarrufu sağladığı için özellikle prototip üretiminde kullandığı bu teknoloji artık evlerde nihai tüketicilerin de üretim yapabilmelerini sağlayacak bir devrimi başlatmıştır (Çallı ve Taşkın, 2015).

Simülasyon ve Sanal Gerçeklik: Simülasyon, gerçek hayattaki bir sistemin veya sürecin çalışmasının bilgisayar ortamında taklit edilmesidir. Simülasyon, sistemin yapay geçmişinin üretilmesine ve gerçek sistemin karakteristik özelliklerine dair çıkarımlar yapmak üzere gözlemlenmesine imkan sağlamaktadır. Simülasyon ya da Sanal Gerçeklik 1962' de Morton Heilig' in geliştirdiği Sensora adlı cihazla başlamış ve günümüze Google Glass projesine kadar uzanmıştır. Sanal gerçeklik, kullanıcıların tasarlanan ortamda bulunma hissini yaşattığı ve bilgisayar destekli 3 boyutlu (3D) ortamlar için kullanılan bir terimdir. Endüstri 4.0 ile birlikte akıllı üretim tesislerinin 3 boyutlu olarak sanal bir kopyası yapılmakta ve sensörler ile gelen veriler simülasyon ortamında aktarılmaktadır. Bu kapsamda Siemens' in karanlık fabrikaları, HTC nin Sanal Gerçeklik gözlükleri, Caterpillar artırılmış gerçeklik demosu örnek olarak verilebilir. Sanal gerçeklik ve simülasyon ile fabrikaların fiziksel sistemleri web tabanlı sistemler üzerinden takip edilebilecek, akıllı teknoloji uygulamaları artacaktır (www.endustri40.com,2017).

ENDÜSTRİ 4.0 VE LOJİSTİK SEKTÖRÜ UYGULAMA ALANLARI VE MEVCUT LİTERATÜR ANALİZİ

Endüstri 4.0 ilk olarak üretim tabanlı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmışsa da, üretimle bağlantılı olan bir çok sektörü de etkisi altına almıştır. Üretim ve lojistiğin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu düşünülürse, Endüstri 4.0' ın Lojistik Sektörünü de yeniden şekillendireceği ve farklı bir bakış açısı kazandıracağı öngörülmüştür. Endüstri 4.0 kapsamında makinaların ve nesnelerin birbiriyle iletişim halinde olması veriye anlık ulaşımı ile "tam zamanında" lojistik hizmetleri daha verimli hale getirmektedir. Lojistik ve üretim sektöründe bilgisayar destekli takım sistemleri ve otonom robotlar ile üretimde âtıl zaman azalacak ve kaynakların daha verimli kullanılması sağlanacaktır. Uzaktan kumandalı araçlar ile ürünler daha kısa sürede müşteriye ulaşabilecektir. Özellikle Endüstri 4.0' ın bileşenlerinden biri olan" Nesnelerin İnterneti" teknolojisi ulaşımda ve Lojistik Sektöründe büyük yeniliklere yol açmaktadır. Nesnelerin İnterneti, üretimden başlayıp son ürünün müşteriye teslimine kadar Tedarik Zinciri (TZ) ve lojistiğin tüm aşamalarında pozitif anlamda bir katkıda bulunmaktadır. Radyo Frekanslı Tanıma Teknolojisi (RFID), sensörler, küresel konumlama sistemleri (GPS) yardımıyla, TZ süreci boyunca toplanan bilgiler internet tabanlı bir sistem üzerinden takip edilebilmektedir. Bu sayede TZ ve lojistik faaliyetleri daha hızlı, esnek ve şeffaf olabilmektedir (Tadejko, 2015).

Tablo 1. Nesnelerin İnternetinin Lojistik Sektörüne katkısı

Alan	Uygulama
Üretim	• Nesnelerin interneti ile üretim sürecinde bulunan operatör, palet, malzeme, makine vb. aygıtlardan gerçek zamanlı bilgiler temin edilerek gerçek zamanlı Malzeme İhtiyaç Planı yapılmaktadır. Malzeme sipariş süresi bilindiğinden tedarikçiden temin süreside bilinebilmektedir. • Üretim hatları birbiriyle senkronize çalışmakta ve birbirine bilgiler göndererek üretim sürecindeki hatalar, arızalar ve gecikmeler en aza indirilmektedir. Atık, fire ve ıskarta azaltılması hedeflenmektedir. • Birbiriyle bilgi alışverişinde üretim hat sistemleri ile aynı anca birden fazla ve farklı çeşit ürün üretilebilecek, böylece müşteri memnuniyeti artırılmış olacaktır (Shariatzadeh ve diğerleri, 2016).
Araç takip	• Sensor, GPS, RFID ile toplanan bilgiler ile araçlar anlık olarak takip edilebilmektedir. Bu sayede taşıma süresi ve ulaşım rotası optimize edilmektedir. Google harita ve API akıllı telefon ile aracın görüntüsü ve nerede olduğu bilgisi görsel olarak lojistik sağlayıcıları tarafından kaydedilecektir (Lee ve diğerleri, 2009).
Depo Yönetimi	• RFID kullanılarak depoda kalan ürün ve hammadde miktarları an ve an izlenmekte ve nesnelerin hareketleri kolaylıkla takip edilebilmektedir. Bu sayede depoda kalan ürün miktarı, ne kadar ürünün sipariş edildiği, ihtiyaç duyulan ürün ve malzeme miktarı güncel ve hızlı bir şekilde temin edilebilmektedir. • Depolara akıllı ısı ve aydınlatma sistemleri eklenerek enerji ve gider tasarrufunda bulunulmaktadır. • Depoda ürün taşımasında kullanılan foklift hızı sensörler ile kontrol edilebilmekte ve kaza riski minimize edilebilmektedir. • Akıllı konveyör ve ayrıştırma sistemleriyle, ürün ve malzemeler kolaylıkla ayrıştırılabilmekte, parçaları ait oldukları yerlere daha kolay ve kısa sürede yerleştirilmektedir (Lee, 2015)
Risk Yönetimi	• Tedarik Zinciri boyunca taşınan ürünlerin takibi ürünlere gömülü RFID ve sensörle yapılmaktadır. Bu aygıtlardan gelen sinyaller ile ürünün hangi aşamada ve nerede olduğu bilgisine kolaylıkla sahip olunmaktadır. Bu sayede kullanım ömrü kısa ve bozulabilecek ürünlerin değer kaybı azaltılacaktır. Bozulmadan kaynaklı risk payı en aza indirgenmiş ve risk maliyeti minimize edilmiş olacaktır (Lee, 2015).
Tersine Lojistik Faaliyetleri	• Ürün yaşam döngüsü ile ilgili tüm bilgilerin yönetilmesiyle, lojistik faaliyetlerinde ortaya çıkan birçok belirsizlik ortadan kaldırılmaktadır. RFID, sensör vb. cihazlar sayesinde kullanım ömrü bitmiş ürünün hangi geri dönüşüm aşamasına (tamir, demotaj, atık vb.) tabii tutulacağı belirlenebilecektir. Böylelikle tersine lojistik faaliyetlerinde görülen belirsizliklerin çoğu göz ardı edilerek lojistik maliyet minimize edilecektir (Gu ve Liu, 2013).
Enformatik	• Tedarik Zinciri süreçleri içerisinde hareket eden ürünün her türlü bilgisi temin edilerek (örneğin üretim tarihi, son kullanma tarihi, garanti süresi, satış sonrası hizmetleri gibi), ürünlerin saklanması ve güncel olarak Tedarik Zinciri elemanlarınca paylaşılmasını mümkün kılarak bilginin kaybolmasını önlemektedir. Bilgiler güncel olarak temin edildiğinden, Tedarik Zinciri içerisinde kamçı etkisi azalmıştır.
Filo Yönetimi	• Sensörler ile kamyon, konteyner izlenebilmektedir. Etkili filo yönetimi ve sensörler sayesinde önemli derecede yakıt tasarrufu sağlayarak karlılığı arttırmada önemli bir etken olmaktadır (Sadıkzade, 2016).
Çevreye Duyarlılık	• Nesnelerin İnterneti sayesinde ürünlerin karbon ayak izi kolaylıkla kaydedilmektedir. Bu sayede, çevresel düzenlemelere uyumu sağlayan karbon kredisine ait ticari tarihi kaydına erişim olmaktadır. Bu durum Yeşil Tedarik Zinciri (YTZ) adına önemli bir adımı oluşturmaktadır (Gu ve Liu, 2013).

NESNELERİN İNTERNETİ VE TEDARİK ZİNCİRİ İÇİN YAPILAN LİTERATÜR ÇALIŞMALARI

Massachusetts Teknoloji Enstitüsü tarafından Oto-ID' in kurulmasından bu yana, Nesnelerin İnterneti kavramı, birçok araştırmacı tarafından geniş çapta kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Nesnelerin İnterneti ve Tedarik Zincirine ilişkin çok az literatür çalışmaları yapılmıştır. Bu bağlamada Tedarik Zincirinde RFID kullanımı 2003 yılında, Wal-Mart tarafından tersine lojistik ağında kullanılmaya başlanmıştır. Elektronik ürün atıklarını elektronik kod yardımıyla iyileştirme seçenekleri için yeni bir bilgi platform sistemi geliştirilmiştir (Zhiduan, 2005). Gaukler ve diğerleri (2007) üretici ve toptancı arasındaki çok aşamalı Tedarik Zinciri ağ yapısında RFID ile ürünlerin takibini sisteme entegre etmiştir. Tedarik Zincirinde RFID' li ve RFID ürünler için başabaş fiyat analizi yaparak, aradaki ilişki kıyaslanmıştır. Bottani ve Rizzi (2008), çabuk tüketilen ürünlerin tedariki için RFID teknolojisini kullanmıştır. Model de RFID kullanılarak ekonomik değerlendirilmesi yapılmıştır. Saraç ve diğerleri (2010), RFID' nin Tedarik Zincirine etkisi üzerine geniş bir literatür çalışması yapmışlardır. Araştırmalarında ağırlıklı olarak stok hataları, kamçı etkisi ve yenileme konularını ele almıştır. Kiritsis (2011), kapalı döngü ürün yaşam yönetimi, ürünün en son yaşam döngüsünü de içerisine alan tüm yaşam döngüsü üzerine çalışmalara ağırlık vermiştir. Ürün yaşam döngüsü yönetiminin amacı, ürünün yaşamı boyunca elde edilen bilgilerin etkin olarak yönetilmesidir. Ürün yaşam döngüsünü üç gruba ayırmıştır: Bunlardan ilki olan Başlangıç Aşaması (BOL) ürün kapsamlama, tanımlama ve fark etmeyi; ikincisi olan Orta Yaşam Döngüsü (MOL) kullanım, servis ve bakımı içerir. Sonuncusu olan En son Yaşam Döngüsü (EOL) ise ürünün demontaj sonrası yenilenmiş parçaların tekrar kullanımını, ürün tamir aşamasını, demontaj yapılmadan ya da demontaj yapılarak malzemenin iyileştirilmesini, ürünün imha edilmesi gibi hayat süreçlerini incelemektedir. Ilgın ve Gupta (2011), kanban kontrollü demontaj hatlarının çeşitli performans değerlerini ölçmek için sensör kullanmışlar ve niceliksel bir değerlendirme yapmışlardır. Sensörlerin hem toplam sistem maliyetinde azaltmaya hem de gelirde artışa neden olduğu görülmüştür. Bu çalışmadan hareket edilerek, sensör gömülü klimaların demontaj hattındaki parçalar arası öncelik ilişkisi araştırılmıştır. Miorandi ve diğerleri (2012), bu merkezin tersine lojistik yönetiminde bilgi toplama, güncelleme ve veri paylaşımı için ideal bir platform olduğunu ifade etmiştir. Gu ve Liu (2013), Nesnelerin İnterneti uygulamasını, tersine lojistikte bilgi yönetimine uyarlamışlardır. Tersine lojistikteki bilgi sistemi karakterlerini meydana getiren araştırma metotları kullanılarak tersine lojistik bilgi sistemi analiz edilmiştir. Sonuçta, kesin ve zamanında yapılan bilgi, tersine lojistik yönetiminin başarısını oluşturan önemli bir araç olduğu anlaşılmıştır. Öndemir ve Gupta (2014a), DTO (demontaj emri) sistemini geliştirerek ARTODTO sistemi (gelişmiş tekrar üretim ve demontaj emri) sistemini oluşturmuşlardır. Geri dönen ürünler, ARTODTO taşıyıcılarından ürün bilgileri okunmakta, ürün parçalara ayrılmakta; bir kısmı tekrar üretim aşamasına giderken, bir kısmı da demontaja gitmekte, kullanılamayacak parçalar ise atılmakta ya da geri dönüşüme tabii tutulmaktadır. Ürünlerin tamamen demontaj edildiği varsayılarak çok amaçlı lexicographic, karma tamsayılı hedef programlama ile model çözülmüştür. Toplam maliyet, toplam atılan ürün miktarı, malzeme satış geliri, toplam kalite seviyesi olmak üzere 4 amaç fonksiyonu geliştirilmiştir. Öndemir ve Gupta (2014b), ARTODTO sistemini geliştirerek geri dönüşüm iyileştirme seçeneği olarak ürün tamirini dikkate almışlardır. Demontaj edilmeyecek ürünler tamir edilmektedir. Tamire uygun değilse parçalar, atık olarak değerlendirilmektedir. Doğrusal fiziksel-matematiksel model geliştirilerek toplam maliyet, toplam atılacak ürün miktarını minimize edecek şekilde iki farklı amaç fonksiyonu kurulmuştur. Montaj tesisinde, yetersiz kapasite durumunda dışarından parça alınabileceği varsayılmıştır. Paksoy ve diğerleri (2016), ilk defa Nesnelerin İnterneti kavramını KDTZ' de uygulamışlardır. Modüler ve tek ürün için bir tedarikçi, üretici, dağıtıcı, satış ve toplama merkezli ve yenileme merkezi olan bir KDTZ ağı oluşturulmuştur. Toplam kar maksimizasyonu hedef alınarak karma tamsayılı doğrusal programlama modeli geliştirilmiş ve GAMS-CPLEX' de çözdürülmüştür. (Tsao ve diğerleri, 2016) Kapalı Döngü Tedarik Zincirinde yeniden üretim aşamasında RFID teknolojisini kullanmış ve böylece ihtiyaç duyulacak veri sayısını azaltarak modelin karmaşık yapısını azaltmıştır. Doğrusal olmayan bir matematiksel model kurulmuş ve RFID kullanılarak toplam maliyet minimize edilmeye çalışılmıştır. (Zhao ve diğerleri, 2017).

SONUÇ VE GELECEK ÇALIŞMALAR

Endüstri 4.0 günlük hayatımıza girmesiyle birlikte üretim sektörü başta olmak üzere hemen her alanda büyük değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu yeni yaklaşım üretim ve Tedarik Zinciri yönetimi yapılarında farklı bir dünyaya doğru ilerlemektedir. Endüstri 4.0' ın temelini Nesnelerin İnterneti oluşturmaktadır. Nesnelerin İnterneti ile TZ deki tüm işlemler ve süreçler bir ağa bağlı olarak birbiriyle etkileşim halinde bulunacaktır. Bu sayede akıllı Tedarik Zinciri oluşturularak; müşterinin talep ettiği ürün/ hizmetleri sağlamak üzere tedarik süreçlerinde etkinliği ve verimliliği artırmak, müşteri memnuniyetini kazanmak, maliyetleri azaltmak ve kaliteyi yüksek tutmaktır. Nesnelerin İnterneti bütün Tedarik Zinciri süreçlerini etkilemektedir. Tedarik Zinciri daha etkin kullanımını ve optimizasyonu sağlamaktadır. Nesnelerin İnterneti ile TZ bilgi yönetimi daha şeffaf hale getirilmekte ve böylece süreçler birbiriyle anlık izlenebilmektedir. Tedarik Zinciri ve lojistik sektörünün dijitalleşmesi ile TZ içindeki gereksiz faaliyetler ortadan kaldırılacak ve süreçlerin etkinliği arttırılıp, maliyetler düşürülecektir. Müşterilerin satın alma davranışları incelenip, bireysel beklentilere ve müşteri değişikliklerine daha hızlı tepki verilecektir. Müşterilerden geri dönüş hızlı bir şekilde alınacak ve satış sonrası hizmetler geliştirilecektir. Gerçek zamanlı veriler ile TZ performansı daha iyi izlenebilmekte, süreçlerde yaşanabilecek problemler hızlı bir şekilde saptanabilecektir. Nesnelerin İnterneti kapsamında kullanılan aygıtlar ile taşıma ve dağıtım maliyetleri düşürülecektir. TZ' de sürdürülebilirlik sağlanacak ve çevreye olumsuz etkileri azaltılacaktır.

Gelecek yıllarda, TZ ve lojistik sektöründe, sürücüsüz araçlar, kaptansız gemiler ve pilotsuz uçakların olacağı öngörülmektedir. Endüstri 4.0 ile Akıllı Konuşan Sistemler, hayatımızı yakından etkileyecek yeni teknolojiler ile mevcut TZ sistemi yerine son teknoloji ile dijitalize edilmiş entegre yeni sistemlere bırakacaktır.

KAYNAKLAR

Akıllı Yeni Dünya: Dördüncü Sanayi Devrimi. (2014, Aralık), EKO IQ Dergisi Özel Eki, Erişim adresi: http://ekoiq.com/.

Alkan, M.A., (2017), Sanal Gerçeklik (Virtual Reality), Erişim tarihi: http://www.endustri40.com/sanal-gerceklik-virtual-reality/.

Ashton, K. (2009). That ' Internet of Things' Thing, 25 Haziran 2017, Erişim adresi: http://www.rfidjournal.com/articles/view?4986

Berman, B. (2012). 3-D printing: The new industrial revolution. *Business horizons, 55*(2), 155-162.

Bottani, E.& Rizzi, A. (2008). Economical assessment of the impact of RFID technology and EPC system on the fast-moving consumer goods supply chain. *International Journal of Production Economics, 112(2),* 548-569.

Çallı L.,Taşkın, K. (2015). 3D Yazıcı Endüstrisinin Oluşturacağı Yeni Pazarlar ve Pazarlama Uygulamaları, ICEB, Makadonya.

Evans,D., (2011, Nisan), The Internet of Things " How the Next Evolution of the Internet Is Changing Everything",Erişim adresi: http://www.cisco.com/c/dam/en_us/about/ac79/docs/

Gaukler, G. M., Seifert, R. W. & Hausman, W. H. (2007). Item-level RFID in the retail supply chain. *Production and Operations Management, 16(1),* 65-76.

Gu, Y., Liu, Q. (2013). Research on the application of the internet of things in reverse logistics information management. *Journal of Industrial Engineering and Management,* 6(4), 963.

Global Industry 4.0 Survey, Industry 4.0: Building the digital enterprise, (2017), Erişim adresi: https://www.pwc.com/gx/en/industries/industries-4.0/landing-page/industry-4.0-building-your-digital-enterprise-april-2016.pdf.

Hermann, M., Pentek, T., & Otto, B. (2016). *Design principles for industrie 4.0 scenarios.* Paper presented at the System Sciences (HICSS), 49th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS), Hawai, USA.

A Critical Look at Industry 4.0 , (2015, 24 Kasım), Erişim tarihi: http://www.allaboutlean.com/industry-4-0/industry-4-0-2/.

Ilgin, M. A. & Gupta, S. M. (2011). Evaluating the impact of sensor-embedded products on the performance of an air conditioner disassembly line. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology, 53(9-12),* 1199-1216.

Kiritsis, D. (2011). Closed- loop PLM for intelligent products in the era of the Internet of things *Computer Aided Design,* 479-501.

Lee, A. H. I., Kang, H.-Y., Hsu, C.-F., & Hung, H.-C. (2009). A green supplier selection model for high-tech industry. *Expert Systems with Applications*, 36(4), 7917-7927.
Lee, K. (2015). *How the Internet of Things will change your world*, United State: Pearson.
Lu, Y. (2017). Industry 4.0: A survey on technologies, applications and open research issues. *Journal of Industrial Information Integration*, 6, 1-10.
Miorandi, D., Sicari, S., De Pellegrini, F. & Chlamtac, I. (2012). Internet of things: Vision, applications and research challenges. *Ad Hoc Networks, 10(7)*, 1497-1516.
McFarlane, D., Sarma, S., Chirn, J. L., Wong, C. & Ashton, K. (2003). Auto ID systems and intelligent manufacturing control. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, *16(4)*, 365-376.
Meyer, G. G., Främling, K., & Holmström, J. (2009). Intelligent products: A survey. *Computers in Industry*, *60(3)*, 137-148.
Oussous, A., Benjelloun, F.Z., Lahcen, A.A. & Belfkih, S., (2017), Big Data technologies: A Survey, *Journal of King Saud University- Computer and Information Sciences, article in press.*
Paksoy, T., Karaoğlan, İ., Gökçen, H., Pardalos, P. M. & Toğrul, B. (2016). An Experimental Research on Closed Loop Supply Chain Management with Internet of Things. *Journal of Economics Bibliography*, *3(1S)*, 1-20.
Sarac, A., Absi, N., & Dauzère-Pérès, S. (2010). A literature review on the impact of RFID technologies on supply chain management. *International Journal of Production Economics, 128(1)*, 77-95.
Sanal Gerçeklik (Virtual Reality), (2017, Haziran), Erişim adresi: http://www.endustri40.com/sanal-gerceklik-virtual-reality/
Sadıkzade, M. (2016). Endüstri 4.0 Dönüşümü ve Dijital Tedarik Zinciri, 30 Mayıs 2017, Erişim Adresi: https://tr.linkedin.com/pulse/end .
Sanayi Devrimi Nelerdir ? (2017, 18 Haziran), Erişim tarihi: http://sanayi-devrimi.nedir.org/.
Shariatzadeh, N., Lundholm, T., Lindberg, L. & Sivard, G. (2016). Integration of Digital Factory with Smart Factory Based on Internet of Things. *Procedia CIRP, 50*, 512-517.
Siemens. (2017). *Endüstri 4.0 Yolunda*. 25 Haziran 2017, Erişim adresi: http://cdn.endustri40.com/file/ab05aaa7695b45c5a6477b6fc06f3645/End%C3%BCstri_4.0_Yolunda.pdf:
Tadejko, P. (2015). Application of Internet of Things in logistics–current challenges. *Economics and Management, 7(4)*, 54-64.
Tsao, Y.C., Linh, V.T., & Lu, J.-C. (2016). Closed-loop supply chain network designs considering RFID adoption. *Computers & Industrial Engineering*. In Press.
Yazıcı, A. (2016). Endüstri 4.0 ve Otonom Robotlar. *Elektrik Mühendisliği Dergisi, 39*, 459 .
Zhao, C., Wu, C., Chai, J., Wang, X., Yang, X., Lee, J.-M., & Kim, M. J. (2017). Decomposition-based multi-objective firefly algorithm for RFID network planning with uncertainty. *Applied Soft Computing, 55*, 549-564.
Ondemir, O. & Gupta, S. M. (2014a). A multi-criteria decision-making model for advanced repair-to-order and disassembly-to-order system. *European Journal of Operational Research*, 233(2), 408-419.
Ondemir, O. & Gupta, S. M. (2014b). Quality management in product recovery using the Internet of Things: An optimization approach. *Computers in Industry*, *65(3)*, 491-504.
Üç Boyutlu Baskı, (2017, Temmuz), Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9C%C3%A7_boyutlu_bask%C4%B1.
Ventä, O. (2007). Intelligent products and systems. Technology Theme-Final Report. VTT, Espoo: VTT Publications, *Finland*, 304.
What is the cloud computing?, (2017, Mayıs), Erişim adresi: https://www.ibm.com/cloud-computing/learn-more/what-is-cloud-storage/.
Zhiduan, X. (2005). Research on the Flexibility in Logistic Systems. *Chinese Journal of Management*, 4, 441-445.

Ergonomic Factors Influencing The Labor Turnover Tendency Of The Employees In Textile Companies (Bitlis Case)

Tekstil İşletmelerinde Çalışanların İşgücü Devir Eğilimini Etkileyen Ergonomik Koşullar (Bitlis Örneği)

Gül GÜN[1], *Neslihan DERİN*[2]

Abstract-Laborturnover can be defined as the perceptions of employees regarding work and their tendency to change job. Particularly individuals with the tendency to leave the job, may not properly fulfill their tasks at work and thus, they may decrease the productor service quality. Human resources are particularly important in laborforce-based industries such as the textile industry. When employees are content with their jobs, this will help the survival of companies and provide companies with a competitive edge. This research revealed the labor turn over tendencies of the employees working in textile companies in Bitlis. Furthermore; analysis was made in order to find out whether ergonomic conditions of the employees influenced their tendency to leave their jobs.

Keywords: Ergonomic Condition, Labor Turnover Tendency, Textile Business, Bitlis.

Özet-İşgücü devri; çalışanların işle ilgili algılamaları ve iş değiştirmeye olan eğilimleri olarak tanımlanabilir. Özellikle işten ayrılma eğiliminde olan bireylerin, iş rollerini gerektiği gibi yerine getirmeyerek, ürün ve hizmet kalitesini düşürebileceklerini söylemek mümkündür. İşgücüne dayalı tekstil sanayi gibi sektörlerde insan kaynağı daha da önem kazanmaktadır. Çalışanların işlerinden memnun olmaları, işletmelerin hayatta kalmalarını kolaylaştıracak ve işletmelere rekabet avantajı sağlayacaktır. Bu araştırmada, Bitlis'te tekstil işletmelerinde çalışanların işten ayrılma eğilimine yönelik tutumları tespit edilmiştir. Ayrıca ergonomik koşulların işten ayrılma eğilimine etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergonomik koşullar, İşgücü Devir Eğilimi, Tekstil işletmeleri, Bitlis.

GİRİŞ

Globalleşen dünyamızda işletmeler, hızla büyüyen ve gelişen bir rekabet ortamı içerisine girmektedir. İşletmelerin içinde bulunduğu bu rekabet ortamında makine, tesis ve ileri teknoloji sahip oldukları maddi olanaklarla elde edebilecekleri üretim girdileridir. Ulusal ve uluslararası alanda işletmeler arasında rekabet üstünlüğü yaratacak tek farklı etken ise üretim sürecinin temel girdilerinden biri olan insan kaynaklarıdır. Açık bir sistem anlayışıyla bakıldığında işletme girdileri arasında yer alan hammadde, malzeme, makine ve enerji gibi faktörler ancak insanın varlığıyla bir anlam kazanmaktadır. Bu nedenle, geleneksel yönetim biçimleri yerini modern yönetim anlayışlarına bırakırken, insan kaynaklarının önemi her geçen gün artmaktadır. İnsan kaynakları yönetiminde başarının en önemli koşullarından biri işletme için gerekli ve yeterli işgören ihtiyacının ve onlardan nasıl yararlanacağının belirlenmesidir (Price, 1995: 26).

İş ve çalışma ortamı sağlık açısından riskler içerebilir. Çalışma ortamındaki kalabalık, gürültü, kirlilik, sürekli aynı beden pozisyonunda çalışma zorunluluğu, ağır kaldırma, manyetik alanlara ya da kimyasal maddelere maruz kalma, hava kirliliği, iş kazaları gibi daha pek çok etken sağlığı tehdit etmektedir. İşletmeler çalışma ortamlarından kaynaklanacak sağlık risklerini tanımalı ve bunları en aza indirmelidirler (Tambay, 2006: 25).

Uygun çalışma ortamı, işgörenin işyerinde rahat ve verimli olabilmesi için gerekli olan fiziksel ve psikolojik havanın yaratılmasıdır. İşyerindeki fiziksel çalışma koşulları yetersiz ve aynı zamanda sorunlar yaratıyorsa, çalışanları örgüt içinde tutma ve çalıştırma olanaksız hale gelmektedir (Eren,1993: 29). Beklentileri gerçekleşmeyen işgörenler ya örgütten ayrılır ya da üretimi sınırlandırır. İşgörenin işten ayrılması durumunda işletme işe yeni elemanlar almak durumundadır. Bu da işe alma, eğitim vb. giderleri gerektirmektedir (Kılıç, 1998: 81; Aydın, 2005:289). Bu bağlamda yöneticilerin ilk başta problemi kabul etmeleri daha sonra problemin

[1]Yrd.Doç.Dr. Munzur Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, gulgun@munzur.edu.tr
[2]Doç.Dr. İnönü Üniversitesi, neslihan.derin@inonu.edu.tr

çözümüne gitmeleri gerekecektir (Hendrie, 2004: 434).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İşgören Devir Eğilimi ve Nedenleri

İşten ayrılma fikrinin eyleme dönüşmesiyle işgören devir hızı artacaktır. İşgören devrine etki eden faktörlerin belki de en yoğun olanı, işgörenlerin kendi isteğiyle işten ayrılmalarıdır. İşgücü devri, aynı iş ve işyerindeki devamlılığın azalması, diğer bir deyişle şirketlerde insan sirkülâsyonunun artmasıdır (Tuncer, 2014:419). İşletmelerde işgören devir hızı; pozisyonların gönüllü ya da gönülsüz boşaldığı zaman yerine yeni personelin alınması ve yetiştirilmesi süreci olarak tanımlanabilir (Gustafson, 2002: 106; Hendrıe, 2004: 434; Aydın, 2005: 64; Çakır, 2001; Cornog, 1957: 247; Foote, 2004: 963). İşgören devir hızı, işletmeden belli bir sürede (genellikle 1 yıl) ayrılan personelin oranını belirlemek amacıyla kullanılan bir kavramdır (Alpugan, 1998: 318). Devir hızı terim olarak, "Dönem içinde ayrılacak olanların, dönem içindeki ortalama personel sayısına bölünmesiyle bulunur. Bu terim organizasyondan ayrılanların çalışanlarla ilişkisini ölçmek için kullanılır (Gustafson, 2002: 106, Saks vd., 1996: 226).

İşgören devrine neden olan faktörler; kişisel faktörler, örgütsel faktörler ve ekonomik faktörlerdir. Kişisel faktörler; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, çalışma süresi ve tecrübe, iş tatmini ve strestir. Örgütsel faktörler; örgüt yapısı ve personel politikası, örgütün büyüklüğü, ücretlendirme, yönetici davranışları, başarı değerlendirme ve terfi, arkadaşlık ilişkisidir. Ekonomik faktörler ise; iş piyasasının durumu, istihdam düzeyi, genel ücret düzeyidir (Yılmaz ve Halıcı, 2010: 99). İşgören devir eğilimine etki eden faktörlerden ücret, kariyer ve terfi olanakları, stres etkeni ve çalışma koşulları işletme içi etkenler olarak ele alınabilir. Düşük ücretler çalışanların işten ayrılma eğilimini artırdığı (Adams &Beehr, 1998: 51) ve çalıştığı işletmede kariyer olanaklarının zayıf olduğunu anlayan bireylerin, çoğunlukla daha iyi bir kariyer yolu bulabileceği işyerine geçtiği (Keser, 2006: 89) bilinmektedir. Özellikle işletme içi faktörler içinde uygun çalışma ortamı işgören devir eğilimine etkisi bakımından üzerinde durulması gereken önemli bir konudur (Soysal, 2009:18). İşletme içi faktörlerin etki altına alınmaları ve kontrolü daha kolay sağlansa da yöneticilerin ilk başta problemi kabul etmeleri daha sonra problemin çözümüne gitmeleri gerekecektir (Hendrie, 2004: 434).

ERGONOMİ

Ergonomi Kavramının Tanımı

Ergonomi, insan biyolojisi ve teknik bilimler esas alınarak, insanın işe ve işin insana en iyi biçimde uydurulmasını amaçlayan bir bilim dalıdır. Ergonominin çalışma hayatındaki başlıca amacı, çalışanın güvenliğini sağlayarak, aşırı zorlamalara maruz bırakmadan fizyolojik ve psikolojik açıdan yıpratmadan en iyi verimi almaktır (Uzun ve Müngen, 2011:311). Başka bir deyişle Ergonomi: İşletmede gerek çalışma koşulları, gerekse üretkenliği iyileştirme açısından işin nicelik ya da nitelik olarak incelenmesidir (Erden, Uçar ve Erbay, 2016;Sönmezyuva, 2009:10).

Ergonomik düzenleme yapılacak bir çalışma ortamında, düzenlemenin yapılabilirliği araştırıldıktan sonra, getirisi (artan verim, azalan aksamalar, çalışma kanunlarına uygunluk) ve götürüsü (maliyet, diğer çalışma alanlarına etkisi, uyumsuzluk sorunları) hesaplanarak optimuma ulaşılmaya çalışılır.İş dünyasında talep arttıkça insanların dış çevreye ne kadar uygum sağladığı çok önemli bir noktaya gelmiştir. Örneğin en basitinden bir iş görenin ortamdaki ses/gürültü seviyesinden etkilenmesinin anlaşılması adına öncelikle birtakım testlere bakılarak duyma kaybı olup-olmadığı veya bunun ses seviyesinin standartların üzerinde olup-olmadığı, üzerindeyse iş görene kısa ve uzun vadedeki etkileri araştırılır. Bu durum iş gören için bir sıkıntı yaratıyorsa çeşitli önlemler mümkün olduğunca alınır. Mesela kulaklık kullanmaya teşvik, iş makinelerinin etrafına yalıtıcı malzeme vs. uygulamalarla ses düzeyi istenen seviyeye çekilmeye çalışılır. Bununla birlikte çalışma pozisyonu sorunu için uygun alet edevat kullanımı da ergonomik düzenlemeye örnektir(Erden vd., 2016:26).

Ergonomi ve Devir Eğilimi İlişkisi

İşe alınan işgörenlerin daha rahat ve uyumlu ve sorun yaşamadan çalışmalarını temin etmek, işletmenin hedeflerine ulaşabilmesi için yerine getirilmesi zorunlu bir durumdur. İşgörenlerin iş tatminine ulaşarak işletmeye bağlılıklarını sürdürebilmeleri için de, iş ve çalışma koşullarını işgörenin rahat ve sorunsuz çalışmasını sağlayacak şekilde düzenlemek mümkündür (Aydın, 2005: 289). İşletmelerde işgücünün etkin bir şekilde kullanılması için gerekli olan uygun çalışma ortamının sağlanması zorunludur. Uygun çalışma ortamı, işgörenin işyerinde rahat ve verimli olabilmesi için istenilen standartlara uygun bir şekilde yapılması için gerekli olan fiziksel ve psikolojik havanın yaratılmasıdır (Tambay, 2006:25). Çalışma ortamının zihinsel, bedensel ve duygusal yorgunluğa neden olan ergonomik açıdan elverişsizliği başlıca stres nedenleri olarak görülebilmektedir. Sıcak ya da soğuk çalışma ortamı, ısı ve nem, yetersiz veya aşırı aydınlatma, kirli hava ve tozlar, zehirli maddeler ve radyasyon, hava kirliliği, iş kazaları da stres nedenleri arasında sayılabilmektedir (Soysal,2009:18) Bir bağlamda işyerindeki çeşitli olumsuzluklar işgörenin stres altına girmesine neden olabilecektir. İşle ilgili stres, gerek bireylerde, gerekse organizasyonlarda oldukça yıkıcı sonuçlara neden olmaktadır. (Güzel, 2002: 62). İşgören devrinin nedenleri arasında iş stresi olduğu görülmektedir (Akova ve Tanrıverdi, 2015:88). Çalışanların streslerini azaltmada kullanılan bir uygulama ise örgütlerde ergonomik çalışma sisteminin oluşturulmasıdır. İşyerlerinde sağlıklı, güvenli ve verimli olarak çalışılabilmesi; çalışma yerleri ve gerekli donanımların, ses, aydınlatma, çevre sıcaklığı gibi faktörlerin, iş organizasyonu ve yönetime yönelik sistemlerinin işgörenlerin yapısal, boyutsal ve psikolojik özelliklerine uygun olarak düzenlenmesi ile mümkün olabilecektir. Ergonomik çalışma düzeni olarak adlandırılan bu durum çalışanların yaşam kalitesine katkıda bulunarak moral ve motivasyonlarını olumlu yönde etkileyecektir. Örgütte çalışanların fiziksel ve psikolojik kapasitelerine bağlı olarak ayarlanacak uygun günlük ve haftalık çalışma süreleri de çalışanların daha az stresli olmalarında öngörülen bir diğer iyileştirme uygulaması olarak görülebilir (Soysal, 2009:18).

METODOLOJİ

Araştırmanın Amacı

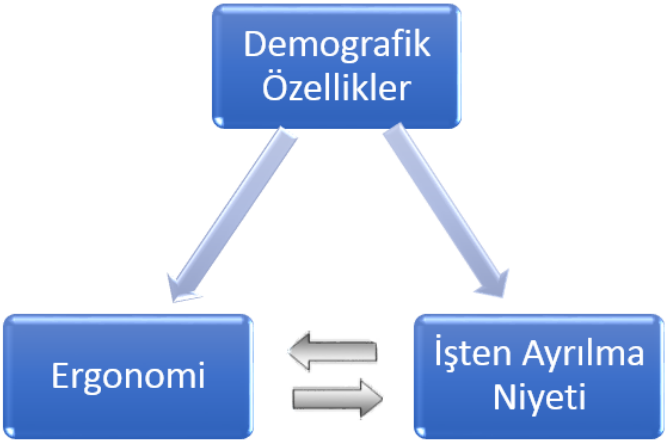
İşletmelerde işgücünün etkin bir şekilde kullanılması için gerekli olan uygun çalışma ortamının sağlanması zorunludur. Uygun çalışma ortamı, işgörenin işyerinde rahat ve verimli olabilmesi için gerekli olan fiziksel ve psikolojik havanın yaratılmasıdır. Çalışma ortamındaki kalabalık, gürültü, kirlilik, sürekli aynı beden pozisyonunda çalışma zorunluluğu, ağır kaldırma, manyetik alanlara ya da kimyasal maddelere maruz kalma, hava kirliliği, iş kazaları gibi pek çok etken sağlığı tehdit etmektedir. İşletmeler çalışma ortamlarından kaynaklanacak sağlık risklerini tanımalı ve bunları en aza indirmelidirler (Tambay, 2006:25). Çünkü;beklentileri gerçekleşmeyen işgörenler ya örgütten ayrılır ya da üretimi sınırlandırır. İşgörenin işten ayrılması durumunda işletme işe yeni elemanlar almak durumundadır. Bu da işe alma, eğitim vb. giderleri gerektirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; Bitlis ilindeki tekstil işletmelerinin ergonomik koşulların işgören devir eğilimine etkisinin olup olmadığının belirlenmesidir.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bitlis ilindeki tekstil işletmelerinin ergonomik koşulların işgören devir eğilimine etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik bu araştırmada; anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, cevaplayıcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde işgücü devir eğilimini belirlemeye yönelik sorular; üçüncü bölümde ergonomik durumu belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Çalışanların işten ayrılma niyetlerini ölçmek için Cammann ve diğerleri (1979) tarafından geliştirilmiş ve 3 sorudan oluşan anket kullanılmıştır. Araştırmaya katılanlar, ankette yer alan sorulara beşli Likertölçeğine göre katılım derecelerini belirterek cevap vermişlerdir (örnek madde “çoğu zaman işten ayrılmayı düşünürüm”) Katılımcıların verdikleri cevapların ortalaması, işten ayrılma niyetlerinin derecesini göstermektedir. Puanların yüksek olması,çalışanın işten ayrılma niyetinin yüksek olduğunu gösterir (Şahin, 2011:288). Üçüncü bölümde; ergonomik durumu ölçmeye yönelik sorular; Serdar Öge’nin “Örgütsel etkinliğin sağlanmasında işgören-iş uyumunun ergonomik analizi” adlı doktora tezinden

yararlanılmıştır. Öge'nin soruları daraltılarak ölçek tekrardan faktör analizine tabii tutulmuştur. Cevaplayıcılar 17 ifadeyi (1 =Hiç, 2= Biraz, 3= Orta, 4 = Çok, 5= Oldukça)'ya göre değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırmanın evrenini, Bitlis ilinde faaliyet gösteren tekstil işletmelerinin çalışanları oluşturmaktadır. Tekstil işletmeleri yöneticilerinden alınan veriler doğrultusunda Tekstil işletmelerinde çalışan sayısının "845" olduğu tespit edilmiştir. Maliyet ve zaman gibi kısıtlamalardan dolayı 2 tekstil işletmesine gidilememiştir. 9 tekstil işletmesine 480 adet anket formu bırakılmış ve daha sonra bir kısmı elden toplanmış, bir kısmı da telefon ve internet tabanlı olmak üzere geri dönüşüm sağlanmıştır. Sonuçta 336 adet kullanılabilir anket geri dönmüştür.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın hipotezleri aşağıda verilmektedir. Ayrıca, hipotezlere ilişkin oluşturulmuş araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir:

H_1= Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgörenişgören devir eğilimleri cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir

H_2= Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H_3= Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri medeni hallerine göre farklılık göstermektedir

H_4= Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları medeni hallerine göre farklılık göstermektedir

H_5= Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri çalışma pozisyonlarına göre farklılık göstermektedir.

H_6= Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları çalışma pozisyonlarına göre farklılık göstermektedir.

H_7=Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H_8= Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H_9= Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{10}= Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{11}= Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri kıdem yıllarına göre farklılık göstermektedir.

H_{12}= Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir

H_{13}= Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri gelir düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

H_{14}= Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları gelir düzeylerine göre farklılık göstermektedir

H_{15}= Tekstil işletme çalışanlarının işten ayrılma niyetleri ile ergonomik değerlendirme puanları arasında anlamlı ilişki vardır.

Araştırma Bulguları ve Bulguların Değerlendirilmesi

Verilerin analizi konusunda; Tanımlayıcı istatistikler frekans, yüzde, ortalama, standart sapma değerleri ile sunulmuştur. Çalışmadaki soru gruplarının faktör yapısını tespit etmek amacı ile Açımlayıcı faktör analizi uygulaması yapılmıştır. Boyutların iç tutarlılığının test edilmesi amacı ile Co. Alpha analizi kullanılmıştır. Elde edilen boyutların cinsiyet, medeni durum, aylık gelir düzeyi ve çalışma pozisyonlarına değerleri arasındaki farkın analizinde t testi kullanılmıştır. Katılımcıların yaş, eğitim, kıdem yıllarına göre yapılan karşılaştırmalarda varyans analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır. Bununla birlikte ergonomik koşulların işgören devir eğilimine etkisini belirlemek amacı ile korelasyon analizi yapılmıştır.

Ergonomi ve İşgören Devir Eğilimi Ölçeğine İlişkin Güvenirlik ve Faktör Analizi

İşten Ayrılma Eğilimi Ölçeği ve Ergonomi ölçeklerine ait güvenilirlik ve geçerlilik testleri bu bölümde incelenmektedir.

Tablo 1. İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğinin Değerlendirmesi

İfadeler	Faktör Yükü	KMO	Açıklanan Varyans	İç Tutarlık
Sık sık işten ayrılmayı düşünürüm	0,799			
Gelecek yıl yeni iş aramayı düşünüyorum	0,768	0,80	0,75	0,83
Gelecek yıl bu işi bırakacağım	0,856			

Anket çalışmasında İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği 3 adet ifadenin güvenilirliğinin test edilmesi amacı ile Co. Alpha analizi uygulanmıştır. Analiz sonuncunda Co. Alpha katsayısı 0,83 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen katsayı ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Bunun sonucu olarak çalışmadan herhangi bir soru çıkarmaya gerek olmadığı görülmektedir. Güvenilirlik analizinin ardından yapı geçerliliğinin test edilmesi amacı ile 3 adet ifadenin bulunduğu ölçeğe faktör analizi uygulaması yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda tek bir boyut tespit edilmiştir. Faktör analizinde hesaplanan KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0,80 ve açıklanan varyansın %75 olarak tespit edilmiştir. Bu katsayı yapılan 336 adet anketin faktör yapısını orta koymak için yeterli sayıda olduğunun göstergesidir. Ayrıca faktör yapılarının anlamlılığının test edildiği Barlett testi sonucuna göre ($p=0,01, p<0,05$) elde edilen boyut yapısal olarak anlamlıdır.

Tablo 2. Ergonomi Ölçeğinin Değerlendirmesi

İfadeler	Faktör Yükü	KMO	Açıklanan Varyans	İç Tutarlık
İşyeriniz düzenli, temiz ve bakımlı mıdır?	,885			
Oturarak çalışan iş görenlerin oturma yerleri ergonomik açıdan uygun mudur?	,887			
Ağır fiziksel işler için yeterli dinlenme araları düşünülmüş müdür?	,889			
İşyerinde aydınlatma, sıcaklık, gürültü vb. gibi çevresel koşullan belirleyip değerlendirmede gerekli ölçme aygıtları kullanılmakta mıdır?	,874			
Dinlenme molaları ve molaların çalışma süresi içerisindeki dağılımları yeterli midir?	,860			
İş ortamında toz, duman, zehirli gaz ve buharlar gibi sağlık sakıncaları var mı?	,717			
İş ortamında uçucu, yanıcı ve patlayıcı gaz ve buharlar var mı?				
Yangın ve alarm halleri için acil çıkış kapıları ve her türlü kurtarma imkanları düşünülmüş müdür?	,876			
İşyerinde devamlı sağlık servisi ve ilk yardım örgütlenmesi var mı?	,891	0,94	74%	0,98
Örgüt içi iş gören beslenme imkanlarınız yeterli midir?	,898			
Çalışma ortamındaki gürültü seviyesi sözlü haberleşmeyi engelleyecek düzeyde midir?	,904			
Çalışma ortamındaki aydınlık seviyesi yeterli nadir?	,919			
Kuruluşunuzda gerekli iş güvenlik önlemleri alınmış mıdır?	,926			
Mevcut alınan iş güvenlik önlemleri etkili midir?	,926			
Kullanılan makine ve teçhizatın devamlı ve periyodik bakım hizmetleri yeterli ve düzenli midir?	,929			
Ortam ısısı, ortamın rutubeti ve ortam hava akımı sağlıklı bir düzeyde midir?	,930			
Çok sıcak ve soğuk koşullarda çalışmak zorunlu ise gerekli giyim-kuşam, çalışma sürelerinin kısaltılması ve dinlendirme gibi önlemler alınmış mıdır?	,915			

Anket çalışmasında Çalışanların çalışma ortamının ergonomisini değerlendirdiği 17 adet ifadenin güvenilirliğinin test edilmesi amacı ile Co. Alpha analizi uygulanmıştır.Çalışmada 6., 7. ve 11 ifadeler negatif anlamlı oldukları için ters çevirme işlemi uygulanmıştır (Reverse). Analiz sonuncunda Co. Alpha katsayısı 0,94 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen katsayı ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Bunun sonucu olarak çalışmadan herhangi bir soru çıkarmaya gerek olmadığı görülmektedir. Güvenilirlik analizinin ardından yapı geçerliliğinin test edilmesi amacı ile 17 ifadenin bulunduğu ölçeğe faktör analizi uygulaması yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda tek bir boyut tespit edilmiştir. Faktör analizinde hesaplanan KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0,86 ve açıklanana varyansın %74 olarak tespit edilmiştir. Bu katsayı yapılan 336 adet anketin faktör yapısını orta koymak için yeterli sayıda olduğunun göstergesidir.

Ayrıca faktör yapılarının anlamlılığının test edildiği Bartlett testi sonucuna göre (p=0,01,p<0,05) elde edilen boyut yapısal olarak anlamlıdır.

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Yaş	**n**	**%**
16-25	127	37,8
26-35	171	50,9
35 ve Üstü	38	11,3
Cinsiyet	**n**	**%**
Kadın	135	40,2
Erkek	201	59,8
Eğitim	**n**	**%**
İlköğretim	211	62,8
Lise	115	34,2
Önlisans	10	3,0
Medeni Durum	**n**	**%**
Evli	135	39,6
Bekar	201	59,2
Mesleki Çalışma Yılı	**n**	**%**
1-5	88	26,2
6-10	229	68,2
10 ve Üstü	19	5,7
Kurumda Çalışma Yılı	**n**	**%**
0-1	89	26,5
2-5	237	70,5
5 ve Üstü	10	2,7
Pozisyon	**n**	**%**
Yönetici	42	12,5
İşçi	294	87,5
Gelir	**n**	**%**
2000 TL ve Altı	291	86,6
2001 TL ve Üstü	45	13,4

Katılımcıların %38'nin 16-25 yaş, %51'nin 26-35 yaş, %11'nin 35 yaş ver üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %40'nın kadın ve %60'nın erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %63'nün ilköğretim, %34'nün lise ve %3'nün ön lisans düzeyinde eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %40'nın evli ve %60'nın bekar bireylerden oluştuğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %26'nın 1-5 yıl, % 68'nin 6-10 yıl ve % 6'nın 10 yıl ve üzerinde çalışma yılına sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların %27'si 0-1 yıl, %71'i 2-5 yıl ve %3'ü 5 yıl üzerinde süredir hali hazırdaki iş yerinde çalıştıkları görülmüştür. Katılımcıların %13'ü yönetici ve %87'nin çalışan olduğu tespit edilmiştir. Katılıcıların %87'nin 2000 TL ve altında, %13'nün 2001 TL ve üzerinde gelire sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kümeleme Analiz

Kümeleme analizi, bir araştırmada incelenen birimleri aralarındaki benzerliklerine göre belirli gruplar içinde toplayarak sınıflandırma yapmayı, birimlerin ortak özelliklerini ortaya koymayı ve bu sınıflar ile ilgili genel tanımlar yapmayı sağlayan bir yöntemdir. Kümeleme analizinin genel amacı, gruplanmamış verileri benzerliklerine göre sınıflandırmak ve araştırmacıya uygun, işe yarar özetleyici bilgiler elde etmede yardımcı olmaktır (Çelik, 2013:175).

Tablo 4: Devir Hızı Ölçeği Küme

Grup	n	Ortalama	s.s	Üst	Alt
Düşük	181	2,28	0,71	1,00	3,00
Yüksek	155	4,02	0,57	3,01	5,00

Katılımcıların devir hızı ölçeği puanlarına göre oluşturduğu kümelerin belirlenmesi amacı ile kümeleme analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda 2 farklı kümenin oluştuğu tespit edilmiştir. Bu kümeler ortalama devir hızı puanlarına göre yüksek, orta ve düşük şeklinde adlandırılmıştır. Düşük devir hızı kümesi 2,28±0,71 ortalaması ve 1,00-3,00 puan arasında değiştiği tespit edilmiştir. Yüksek devir hızı kümesi 4,02±0,57 ortalaması ve 3,01-5,00 puan arasında değiştiği tespit edilmiştir.

Devir hızı ölçümlerinde ölçek ortalama puanı 5,00-3,01 puan arasında olan grup yüksek, 3,00 ve altında olan grupta düşük devir hızı puanlarına sahip çalışma ortamlarına çalışan grup olarak adlandırılabilir.

Tablo 5: Ergonomi Ölçeği Küme

Grup	n	Ortalama	s.s	Üst	Alt
Yüksek	48	4,22	0,17	5,00	4,06
Orta	96	3,17	0,61	4,05	2,51
Düşük	192	2,21	0,16	2,50	1,00

Katılımcıların ergonomi ölçeği puanlarına göre oluşturduğu kümelerin belirlenmesi amacı ile kümeleme analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda 3 farklı kümenin oluştuğu tespit edilmiştir. Bu kümeler ortalama ergonomi puanlarına göre yüksek, orta ve düşük şeklinde adlandırılmıştır. Yüksek ergonomi kümesi 4,22±0,17 ortalaması ve 5,00-4,06 puan arasında değiştiği tespit edilmiştir. Orta ergonomi kümesi 3,17±0,61 ortalaması ve 4,05-2,51 puan arasında değiştiği tespit edilmiştir. Düşük ergonomi kümesi 2,21±0,16 ortalaması ve 2,50-1,00 (2,50 puan ve altı) puan arasında değiştiği tespit edilmiştir.

Ergonomi ölçümlerinde ölçek ortalama puanı 5,00-4,06 puan arasında olan grup yüksek, 4,05-2,51 puan arasında olan grup orta ve 2,50 puan ve altında olan grupta düşük ergonomi puanlarına sahip çalışma ortamlarına çalışan grup olarak adlandırılabilir.

Hipotez Test Sonuçları

Demografik Özelliklerin Ergonomik Durum ve İşten Ayrılma Eğilimi Açısından Ortalamalarının Karşılaştırılması

Tablo 6: Ergonomik Durum ve İşten Ayrılma Eğiliminin Cinsiyete Göre İncelenmesi

Ölçekler	Cinsiyet	n	X	ss.	t	p
İşten Ayrılma	Kadın	135	3,07	0,92	-0,26	0,80
	Erkek	201	3,10	1,18		
Ergonomi	Kadın	135	3,00	0,85	4,19	0,01
	Erkek	201	2,63	0,74		

*Bu ortalamaların karşılaştırılması için T testi yapılmıştır ** p<0,05 ise anlamlı bir fark vardır

Katılımcıların cinsiyetlerinin işten ayrılma eğilimleri üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Kadın ve erkek katılımcıların İşten ayrılma düzeylerinin bir birinden farksız olduğu tespit edilmiştir(t= -0,26,p=0,80,p>0,05). Katılımcıların cinsiyetlerinin ergonomi ölçeği ortalama puanları üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın nedeninin kadın katılımcıların ergonomi puanlarının erkeklere göre daha yüksek olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir (t=4,19, p=0,01,p<0,05). H1= "Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir " hipotezi reddedilmiştir. H2= "Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir" hipotezi kabul edilmiştir.

Kadınlar erkeklere göre iş yerini daha yüksek düzeyde ergonomik olarak tanımladığı görülmüştür.

Tablo 7: Ergonomik ve İşten Ayrılma Eğiliminin Medeni Hale Göre İncelenmesi

Ölçekler	Medeni Hal	n	X	ss.	t	p
İşten Ayrılma	Evli	135	3,06	1,21	-0,17	0,86
	Bekar	201	3,08	1,00		
Ergonomi	Evli	135	2,97	0,87	3,88	0,01
	Bekar	201	2,63	0,72		

*Bu ortalamaların karşılaştırılması için T testi yapılmıştır ** p<0,05 ise anlamlı bir fark vardır

Katılımcıların medeni durumlarının işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Bekar ve evli katılımcıların işten ayrılma düzeylerinin bir birinden farksız olduğu tespit edilmiştir (t=-0,17,p=0,86,p>0,05). H3= "Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri medeni hallerine göre farklılık göstermektedir" Buna göre H3 hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların medeni durumlarının ergonomi ölçeği ortalama puanları üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın nedeninin evli olan katılımcıların ergonomi puanlarının bekar katılımcılara göre daha yüksek olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir (t=3,18, p=0,01, p<0,05). H4= "Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları medeni hallerine göre farklılık göstermektedir" Evli bireyler bekar bireylere göre iş yerini daha yüksek düzeyde ergonomik olduğunu düşünmektedir.

Tablo 8: Ergonomik ve İşten Ayrılma Eğiliminin Medeni Hale Göre İncelenmesi

Ölçekler	Pozisyon	n	X	ss.	t	p
İşten Ayrılma	Yönetici	42	2,96	1,12	-0,80	0,43
	İşçi	294	3,10	1,08		
Ergonomi	Yönetici	42	2,79	0,79	0,09	0,93
	İşçi	294	2,78	0,81		

*Bu ortalamaların karşılaştırılması için T testi yapılmıştır ** p<0,05 ise anlamlı bir fark vardır

Katılımcıların çalışma pozisyonlarının işten ayrılma eğilimleri üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Yönetici veya işçi olarak görev yapan katılımcıların işten ayrılma düzeylerinin birbirinden farksız olduğu tespit edilmiştir (t=-0,80, p=0,43, p>0,05). Katılımcıların çalışma pozisyonlarının ergonomi ölçeği puanları üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Yönetici veya işçi olarak görev yapan katılımcıların ergonomi değerlendirmelerinin birbirinden farksız olduğu tespit edilmiştir (t=0,09, p=0,93, p>0,05). H5= "Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri çalışma pozisyonlarına göre farklılık göstermektedir ve H6= "Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları çalışma pozisyonlarına göre farklılık göstermektedir "hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 9: Ergonomik ve İşten Ayrılma Eğiliminin Katılımcıların Yaşlarına Göre İncelenmesi

Ölçekler	Yaş	n	X	ss.	F	p	Fark
	26-25 (1)	127	2,80	1,07			
İşten Ayrılma	26-35 (2)	171	3,26	1,10	7,60	0,01	1<2,3
	35 ve üstü (3)	38	3,29	0,85			
	26-25 (1)	127	3,07	0,88			
Ergonomi	26-35 (2)	171	2,63	0,74	15,50	0,01	1>2,3
	35 ve üstü (3)	38	2,47	0,46			

*Bu ortalamaların karşılaştırılması için Anova testi yapılmıştır p<0,05 ise anlamlı bir fark vardır

Katılımcıların yaşlarının işten ayrılma eğilimleri üzerinde etkili olduğu ve 16-25 yaş katılımcıların işten ayrılma eğilimleri düzeylerinin 26-35 ve 35 üzerindeki katılımcılara göre daha düşük olduğu görülmüştür. 26-35 ve 35 üzerindeki katılımcıların işten ayrılma niyetleri 16-25 yaşındaki katılımcılara göre daha yüksektir (F=7,60, p=0,01, p<0,05). Katılımcıların yaşlarının ergonomi ölçeği puanları üzerinde etkili olduğu ve 16-25 yaş arasındaki katılımcıların ergonomi değerlendirme düzeylerinin 26-35 ve 35 üzerindeki katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (F=15,50,p=0,01,p<0,05). H7= Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir ve H8= Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları yaşlarına göre farklılık göstermektedir" hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 10: Ergonomi ve İşten Ayrılma Eğiliminin Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre İncelenmesi

Boyutlar	Eğitim	n	X	ss.	F	p	Fark
	İlköğretim (1)	211	3,14	1,11			
İşten Ayrılma	Lise (2)	115	3,04	1,02	2,37	0,09	
	Ön lisans (3)	10	2,40	1,13			
	İlköğretim (1)	211	2,92	0,86			
Ergonomi	Lise (2)	115	2,54	0,65	8,74	0,01	1>2,3
	Ön lisans (3)	10	2,55	0,58			

*Bu ortalamaların karşılaştırılması için Anova testi yapılmıştır p<0,05 ise anlamlı bir fark vardır

Katılımcıların eğitim düzeylerinin işten ayrılma eğilimleri üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. İlköğretim, Lise ve Ön lisans düzeyinde eğitime sahip olan katılımcıların işten ayrılma düzeylerinin bir birinden farksız olduğu tespit edilmiştir (F=2,37,p=0,09, p>0,05).

Katılımcıların eğitim düzeylerinin ergonomi ölçeği puanları üzerinde etkili olduğu ve İlköğretim mezunun katılımcıların ergonomi değerlendirme düzeylerinin Lise ve Ön lisans düzeyinde eğitme sahip olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (F=8,74, p=0,01, p<0,05) H9= "Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir" hipotezi reddedilmiştir. H10= "Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 11: Ergonomi ve İşten Ayrılma Eğiliminin Katılımcıların Kıdem Yıllarına Göre İncelenmesi

Boyutlar	Kıdem Yılı	n	X	ss.	F	p	Fark
İşten Ayrılma	1-5 Yıl (1)	88	2,92	1,06	1,43	0,24	
	6-10 Yıl (2)	229	3,15	1,10			
	10 ve Üstü Yıl (3)	19	3,07	1,00			
Ergonomi	1-5 Yıl (1)	88	3,12	0,86	13,86	0,01	1>2,3
	6-10 Yıl (2)	229	2,68	0,77			
	10 ve Üstü Yıl (3)	19	2,30	0,13			

*Bu ortalamaların karşılaştırılması için Anova testi yapılmıştır p<0,05 ise anlamlı bir fark vardır

Katılımcıların kıdem yıllarının işten ayrılma eğilimleri üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 10 yıl üzerinde kıdeme sahip olan katılımcıların işten ayrılma düzeylerinin bir birinden farksız olduğu tespit edilmiştir (F=1,43, p=0,24, p>0,05).

H11= Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri kıdem yıllarına göre farklılık göstermektedir. hipotezi reddedilmiştir. H12= "Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir" hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre; Katılımcıların kıdem yıllarının ergonomi ölçeği puanları üzerinde etkili olduğu ve 1-5 yıl kıdeme sahip olan katılımcıların ergonomi değerlendirme düzeylerinin 6-10 yıl ve 10 yıl üzerinde kıdeme sahip olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (F=13,84, p=0,01, p <0,05). Kişilerin çalışma yaşamının ilk yıllarında birçok olumsuz durumu göz ardı edebileceği gerçeğinden hareketle işyerindeki ergonomik koşulları daha olumlu değerlendirdikleri söylenebilir.

Tablo 12: Ergonomik ve İşten Ayrılma Eğiliminin Katılımcıların Gelir Düzeylerine Göre İncelenmesi

Ölçekler	Gelir	n	X	ss.	t	p
İşten Ayrılma	2001 TL ve üstü	45	2,92	1,05	-1,11	0,26
	2000 TL ve altı	291	3,11	1,09		
Ergonomi	2001 TL ve üstü	45	2,56	0,67	-2,20	0,03
	2000 TL ve altı	291	2,81	0,82		

*1500TL altı grup sayısı yetersiz olduğu için(n=3) 1500 TL altı ve 1501-2000 TL grubu birleştirilmiştir.
**p<0,05 ise anlamlı bir fark vardır.

Katılımcıların gelir düzeylerinin işten ayrılma eğilimleri üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. aylık 2000 TL altı ve 2001 TL üzerinde gelire sahip olan katılımcıların işten ayrılma düzeylerinin bir birinden farksız olduğu tespit edilmiştir (t=-1,11, p=0,26, p>0,05).H13= "Tekstil işletmeleri çalışanlarının işgören devir eğilimleri gelir düzeylerine göre farklılık göstermektedir." hipotezi reddedilmiştir H14= Tekstil işletmeleri çalışanlarının ergonomik duruma bakış açıları gelir düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Buna göre; Katılımcıların gelir düzeylerinin ergonomi ölçeği puanları üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. 2000 TL ve altında aylık gelire sahip olan katılımcıların ergonomi değerlendirme puanlarının 2001 TL ve üstü aylık gelire sahip olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (t=-2,20, p=0,03, p<0,05).

Ergonomi ve İşgören Devir Eğilimine İlişkin Korelasyon Analizi

Korelasyon, değişkenlerin bağımlı veya bağımsız olmasını dikkate almaksızın aralarındaki ilişkinin derecesini ve yönünü ortaya koyan istatistiksel yöntemdir. Değişkenler arasındaki ilişkinin derecesine ve yönüne bakmak için en sık Pearson katsayısı kullanılmaktadır. Pearson katsayısı -1 ile +1 arasında değerler almaktadır. Katsayının negatif olması değişkenler arasındaki ilişkinin ters orantılı olduğunu göstermektedir (Durmuş

vd.,2011: 143-146). Değişkenler arasındaki ilişkinin düzeyi, korelasyon katsayısının 0 - 0,29 arasında olması durumunda zayıf veya düşük, 0,30-0,64 arasında olması durumunda orta, 0,65-0,84 arasında olması durumunda kuvvetli/yüksek ve 0,85-1 arasında olması durumunda ise çok kuvvetli/çok yüksek şeklinde yorumlanabilir (Ural ve Kılıç, 2006: 248).

Tablo 13: Ergonomik ve İşgören Devir Eğilimine İlişkin Korelasyon Analizi

	Ölçek	İşten Ayrılma
Ergonomi	r	-0,247**
	p	0,01
	n	336

Katılımcıların işten ayrılma eğilimleri ile ergonomi değerlendirme puanları arasında negatif yönde (ters orantılı), düşük güçte ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (r=-0,247, p=0,01, p>0,05). H15= Tekstil işletme çalışanlarının işten ayrılma niyetleri ile ergonomik değerlendirme puanları arasında anlamlı ilişki vardır. Hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre; katılımcıların çalıştıkları işyerini ergonomik olarak değerlendirme düzeylerinin artmasının işten ayrılma niyetini azaltacağı öngörülmektedir.

SONUÇ

Sanayileşmenin ve yeni üretim yöntemlerinin ön plana çıktığı 20. yüzyıl; yoğun makineleşme ve üretim sürecine giren binlerce kimyasal maddenin neden olduğu iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu ölümler ve organ kayıplarının yoğunlaştığı bir yüzyıl olmuştur. Üretim sürecine giren her yeni madde, her yeni makine, araç ve gereç, insan sağlığı, işyeri güvenliği, çevre sağlığı ve çevre güvenliği için tehditoluşturmaktadır. İşletmelerde işgücünün etkin bir şekilde kullanılması için gerekli olan uygun çalışma ortamının sağlanması zorunludur. Uygun çalışma ortamı, işgörenin işyerinde rahat ve verimli olabilmesi için gerekli olan fiziksel ve psikolojik havanın yaratılmasıdır. İş ve çalışma ortamı sağlık açısından riskler içerebilir. Çalışma ortamındaki kalabalık, gürültü, kirlilik, sürekli aynı beden pozisyonunda çalışma zorunluluğu, ağır kaldırma, manyetik alanlara ya da kimyasal maddelere maruz kalma, hava kirliliği, iş kazaları gibi daha pek çok etken sağlığı tehdit etmektedir. İşletmeler çalışma ortamlarından kaynaklanacak sağlık risklerini tanımalı ve bunları en aza indirmelidirler (Tambay, 2006: 25) İşyerindeki fiziksel çalışma koşulları yetersiz ve aynı zamanda sorunlar yaratıyorsa, çalışanları örgüt içinde tutma ve çalıştırma olanaksız hale gelmektedir. O halde örgüt için yaşamsal nitelik taşıyan fiziksel koşullar öncelikle sağlanmalıdır (Eren,1993: 29). Çalışmamızda Bitlis ili tekstil işletmelerinin çalışanlarının ergonomik değerlendirme düzeylerinin işgören devir eğilimlerine etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda çıkan sonuçlarda katılımcıların işten ayrılma eğilimleri ile ergonomi değerlendirme puanları arasında negatif yönde (ters orantılı), düşük güçte ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak; katılımcıların çalıştıkları işyerini ergonomik olarak değerlendirme düzeylerinin artmasının işten ayrılma eğilimini azaltacağı öngörülmektedir.

Tekstil işletmelerinde yapılacak ergonomik düzenlemeler çalışanların işten ayrılma eğilimini etkileyecektir. İşyerlerindeki ergonomik düzenlemeler çalışanların sağlık ve güvenliğinin sağlanmasının yanında çalışan memnuniyeti ile birlikte verimliliklerini de etkileyeceği söylenebilir. Çalışma alanlarında uygun fiziksel şartların; tertipli ve düzenli bir ortam, havalandırma, aydınlatma ve ısıtma gibi temel unsurların iyi düzenlenmesi ile sağlanacağı bir gerçektir. Yöneticilerin bu unsurları bilmesi ve uygulaması temel görevlerinden birisidir. Çünkü temel fiziki şartları oluşmamış ve belli bir standardı sağlanmamış ortamda yapılacak işlerle kaliteyi yakalamak mümkün değildir.

KAYNAKÇA

ADAMS, Gary A. and BEEHR, Terry A. (1998), "TurnoverandRetirement: A Comparison of TheirSimilaritiesandDifferences". PersonnelPsychology, 51(3), 643-665.

AKOVA, Orhan., TANRIVERDİ, Haluk ve KAHRAMAN, Onur Cüneyt. (2015), "Otel İşletmelerinde İşgören Devir Hızına Etki Eden Risk Faktörlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma". Vizyoner Dergisi, 6(12), 87-107

ALPUGAN, Oktay, (1998), "Küçük İşletmeler (Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi)". Özgün Matbaacılık, Ankara.

AYDIN, Şule. (2005), "Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi: İlkeler ve Uygulamalar". Ed. Cengiz Demir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

CANER, Erden ve UÇAR, Alim ve ERBAY, Emre, (2016), Bir Tekstil Atölyesinde Ergonominin Temel Prensiplerinin Uygulanması, Uluslararası Mühendislik ve Teknoloji Araştırmaları Dergisi,1(1), 23-37.

CORNOG, Y. Geoffrey. (1957), "ThepersonnelTurnoverConcept: Areappraisal", Public Administration Rewiew, 17(4), 247-256.

ÇELİK, Şenol. (2013), "Kümeleme Analizi ile Sağlık Göstergelerine Göre Türkiye'deki İllerin Sınıflandırılması", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 14(2), 175-194.

DURMUŞ, Beril, YURTKORU, Serra ve ÇİNKO, Murat. (2011), "Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi", Beta Yayınları, İstanbul.

EREN, Erol. (1993), "Yönetim Psikolojisi", Beta Basım, İstanbul.

FOOTE, David A. (2004), "Managingthe Problem of UnscheduledTurnover", Management Decision, 42(8), 963-973.

GUSTAFSON, Catherine M. (2002). "EmployeeTurnover: a Study of PrivateClubs in The USA". International Journal of ContemporaryHospitality Management 14(3), 106-113.

GÜZEL, Berrin. (2002), Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Kapsamında İşgücü Devir Hızının Analizi; Muğla Bölgesi Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

HENDRIE, James. (2004), "A Review of A MultipleRetailer'sLabourTurnover", International Journalof Retail&Distribution Management, 32(9), 434 - 441.

SAKS, A. M., MUDRACK, P. E. and ASHFORTH, B. E. (1996), Therelationshipbetweentheworkethic, jobattitudes, intentionstoquit, andturnoverfortemporary service employees. CanadianJournal of AdministrativeSciences/RevueCanadiennedesSciences de l'Administration, 13(3), 226-236.

SOYSAL, Abdullah. (2009), "İş yaşamında Stres", Çimento İşverenler Dergisi, 23(3), 17-23.

SÖNMEZYUVA, Nagihan, (2009), İşyerinin Ergonomik İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Makine Mühendisliği Anabilim Dalı, Bursa.

TAMBAY, Ahmet. (2006), İşgören Devrinin Yönetimine İlişkin Tekstil Sektöründe Yapılan Bir Araştırma, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.

TUNCER, Mahmut, (2014), "Otel Çalışanlarının İşten Ayrılma Eğilimi: Sayfiye ve Şehir Otellerinde Bir Uygulama", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(3), 419-430.

URAL, Alpaslan ve KILIÇ, İbrahim. (2006), "Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi", 2.Baskı. Detay Yayıncılık, Ankara.

UZUN, Mert ve MÜNGEN, Uğur. (2011), "Çalışma Ortamında Ergonomik Koşulların İşçi Sağlığı ve İş Kazaları Açısından Önemi", İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu, 21-23 Ekim, Çanakkale.

YILMAZ, Burcu ve HALICI, Ali, (2010), "İşgücü Devir Hızını Etkileyen Etmenler: Sekreterlik Mesleğinde Bir Araştırma", Uluslararası İktisadi ve İncelemeler Dergisi, 2(4), 93-108.

Urbanization and Greenhouse Gas Problem: Landfills

Kentleşme ve Sera Gazi Problemi: Depolama Sahaları

E. Işıl Arslan Topal[1], *Murat Topal*[2],*Şule Yüksel Tatar*[3], *Numan Yıldırım*[4]

Abstract – More than 50% of world population is situated in urban areas. Urbanization causes some environmental problems. Municipal solid wastes (MSWs) are one of these problems. The quantity of MSW generated increases by urbanization, population increase and changing of the life style. Landfilling is one of the cheapest ways to manage the solid waste especially in developing countries. Landfills all around the world are one of the major sources that contribute towards global warming and climate change via emissions released. Landfills release greenhouse gases (GHGs) which have adverse effects on surrounding ambient air quality and public health. Approximately 25% of MSW treatment practices in Turkey is as controlled landfilling while approximately 70% is as uncontrolled landfilling and illegal dumping. Therefore, in order to control GHGs emissions, the reduction of GHGs emissions originated from landfills must absolutely be taken into account

Keywords – urbanization; environmental problem; greenhouse gas; landfill; climate change

Özet – Dünya nüfusunun %50'den fazlası kentsel alanlarda bulunmaktadır. Kentleşme bazı çevre sorunlarına neden olur. Kentsel katı atıklar (KKA) bu sorunlardan biridir. KKA'ın üretilen miktarı kentleşme, nüfus artışı ve yaşam biçiminin değişmesi ile artmaktadır. Depolama, özellikle gelişmekte olan ülkelerde katı atığı yönetmenin en ucuz yollarından biridir. Dünyanın her yerindeki depolama sahaları, salınan emisyonlarla küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine katkıda bulunan en önemli kaynaklardan biridir. Dış hava kalitesi ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olan depolama alanları, sera gazlarını (SG) salar. Türkiye'deki KKA arıtma uygulamalarının yaklaşık %70' i kontrolsüz depolama ve yasal olmayan çöp atımı iken yaklaşık %25'i kontrollü depolamadır. Bu nedenle, SG emisyonlarının kontrol altına alınması için depolama sahalarından kaynaklanan SG emisyonlarının azaltılması kesinlikle dikkate alınmalıdır.

Anahtar kelimeler – kentleşme; çevresel sorunlar; sera gazı; depolama sahası; iklim değişikliği

INTRODUCTION

Municipal solid waste (MSW) is referred to waste generated in households, markets, streets, commercial areas, industries (non-hazardous) etc. (Zuberi and Ali, 2015). The MSW generation is proportional to the population growth. As population increases, the quantity of MSW generated also increases. Also, changing life style is the other major cause of MSW generation in the society (Kumar and Sharma, 2014). Global MSW amounts to approximately 1.3 billion tons per year and is expected to increase to approximately 2.2 billion tons per year by 2025 (Hoornweg and Bhada-Tata, 2012; Lee et al., 2016).

Waste management is not only an important step towards sustainability but it is also an effective solution against reducing negative environmental impacts (Zuberi and Ali, 2015). Of various MSW management practices, landfilling is one of the cheapest and conservative ways to manage the waste in developing countries (Kumar and Sharma, 2014). It is expected to increase due to developing countries movement away from open dumping to landfilling (Meadows et al., 1997; Lou and Nair, 2009). Although MSW landfilling is prioritized last in the waste management hierarchy (WCC, 2010) it is still the most widely used option around the world especially in developing countries as effective infrastructure is required to divert the waste for reuse and recycle from landfilling that only exists in developed countries (Zuberi and Ali, 2015). Prior to the mid-1990s, waste management issues tended to revolve around public health and safety issues (Marshall, 1972; Tchobanoglous and O'Leary, 1994), and the optimization of landfill gas (LFG) capture and utilization (Komilis et al., 1999).

[1] Yrd.Doç.Dr., Fırat University, Elazığ, Turkey, eiarslan@firat.edu.tr
[2] Yrd.Doç.Dr., Munzur University, Tunceli, Turkey,murattopal@munzur.edu.tr
[3] Yrd.Doç.Dr., Munzur University, Tunceli, Turkey, sytatar@munzur.edu.tr
[4] Doç.Dr., Munzur University, Tunceli, Turkey, numanyildirim@munzur.edu.tr

The subject of its impact on greenhouse gases (GHGs) has only been addressed recently, making it a relatively young study (Lou and Nair, 2009).

Global warming is one of the most important issues of our time; it refers to rise in global surface temperature due to climate change induced by the ongoing human activities (Zuberi and Ali, 2015). Nowadays, due to global warming warrants particular attention throughout the world, a series of air pollutants (including GHGs, odorous gases, PCDD/Fs, heavy metals, PM, etc.) discharged from waste disposal and treatment processes have become one of the new significant emerging air pollution sources, which arousing great concerns about their adverse effects on surrounding ambient air quality and public health (Tian et al., 2013).

LANDFILLS AND GHGs

The framework of MSW classifications during collection and disposal process is given in Figure 1 (Wang et al., 2012). As can be seen from the figure, different kinds of MSW have varied disposal methods (Tian et al., 2013).

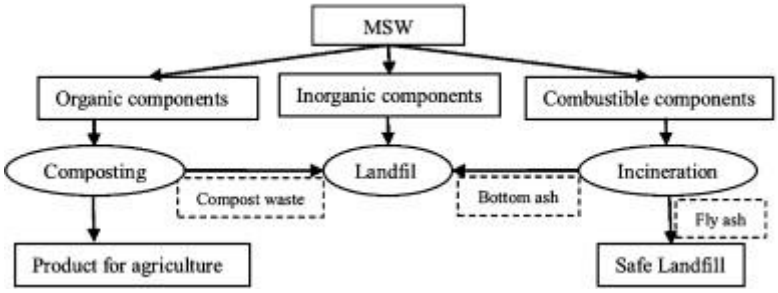

Figure 1. Framework of MSW classifications during collection and disposal process

Of different methods to dispose MSW, landfilling remains the primary waste disposal strategy internationally (Lou and Nair, 2009). Landfilling involves carefully designed structures built into or on top of the ground in which waste is kept isolated from the surrounding environment (Zuberi and Ali, 2015).

Carbon dioxide (CO_2), methane (CH_4), nitrous oxide (N_2O) and hydrofluorocarbons act as GHGs (Kanter et al., 2017; Maucieri et al., 2017) and are well known as contributory factors to cause global warming (Maucieri et al., 2017). Global warming is caused by GHGs emitted to the atmosphere which ultimately leads to climate change (Kumar and Sharma, 2014). Climate change is a major environmental threat of our time (Sarigiannis et al., 2017). Climate change is transforming the planet's ecosystem and threatening the well-being of current and future generations (Marino et al., 2016). In the year 2000, developing countries were responsible for about 29% of the worldwide GHGs emissions and this share was predicted to increase to 64% in 2030 and 76% in 2050 (Monni et al., 2006; Tian et al., 2013).

The impact of landfills on climate change lies in their emissions of CO_2 and CH_4, along with several other gaseous components. These gases are the by-product of anaerobic decomposition of organic waste, characteristic of conventional landfills, and tend to accumulate within the landfill (USEPA, 1998; Lou and Nair, 2009). When CH_4 is released to the atmosphere, it commendably traps the radiated heat from the earth (Zuberi and Ali, 2015). This GHG is either naturally emitted by termites, coal beds, grasslands, lakes, wildfires, livestock and wetlands, and/or by the anthropogenic activities like agriculture, burning of fossil fuels, coal mining, oil and gas operations, rice production and solid waste disposal (landfilling) and wastewater (Zuberi and Ali, 2015). Methane is the second most powerful among GHGs (i.e. more effective in trapping heat than CO_2), having 21–23 times higher global warming potential than CO_2 (Shin et al., 2005; Zuberi and Ali, 2015). During recent years, landfills have become important CH_4 emission sources (Bogner et al., 2007 ; Galle et al., 2001). It is estimated that more than 10% of the total anthropogenic CH_4 emissions originate from landfills (Prather et al., 1995), recent results have shown that landfills contribute to a fraction of approximately 30% of anthropogenic CH_4 in Europe (Huber-Humer, 2004; Zhu et al., 2013). The landfills are the 3rd largest anthropogenic source of methane (GAN, 2006), accounting for 11% of the global methane emissions as biogas consisting of methane in 50–55% by volume. These emissions from landfills are expected to grow up to 816

MtCO2-eq by 2020 (Bashir, 2013). In 2010, approximately 779 MtCO2-eq of landfill methane emissions were recorded of which more than half (50%) comes from just 10 countries (IBPG, 2012). U.S. tops the methane emissions chart with 129 MtCO2-eq, China being second 47.1 MtCO2-eq, Mexico (38.4 MtCO2-eq), Russia (37.1 MtCO2-eq) and Turkey (33.1 MtCO2-eq) being 3rd, 4th and 5th respectively (Zuberi and Ali, 2015).

There are two life stages in a landfill, its operating stage, where MSW is being disposed of, and its closed stage, where storage capacity is reached. Operating landfills emits more CH_4 than closed landfills due to the majority of degradation occurring in the first few years following disposal with decreasing emission rates with time after closure (Fourie and Morris, 2004 ; Humer and Lechner, 1999). Following closure, a landfill continues to emit GHG, possibly for several hundreds of years (Borjesson et al., 2004). The general trend of GHG emissions from landfills can be seen in Fig. 2. Even if landfills were to be removed right now, the issue of CH_4 generating in current landfills will still remain for many years. Hence, landfill managers today are faced with the challenge of dealing with the GHG emissions from current and old landfills (Lou and Nair, 2009).

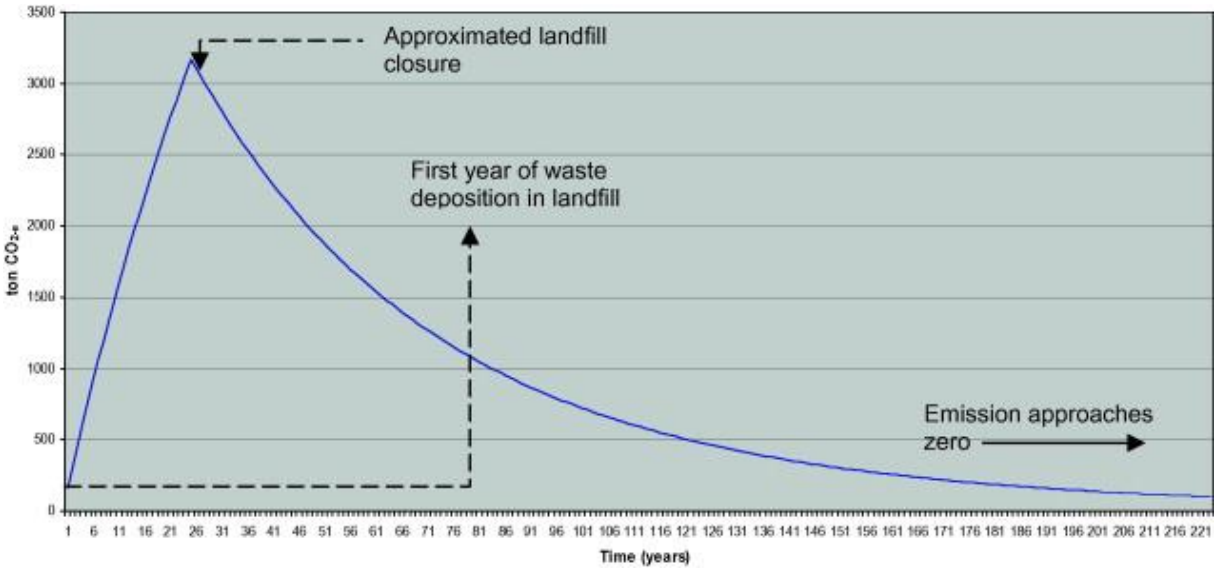

Figure 2. General trend of CH_4 emission from landfills in their operating post closure years

GHGs PROBLEMS ASSOCIATED WITH LANDFILLS

One of the most key air pollution problems brought about by landfill process is the discharge of LFGs. LFGs are composed of methane (CH_4, ~50–60%), carbon dioxide (CO_2, ~40%), and a few non-methane volatile organic compounds (El-Fadel et al., 1997; Tian et al., 2013) that have environmental and human impacts (Rosli et al., 2013). While the impact of LFG emissions on global warming is unignorable, urban communities in the vicinity of the landfill are directly exposed to its emissions. The emissions could cause negative effects when migrating offsite, e.g. damage to vegetation or even explosion hazards (Christophersen et al., 2001; Poulsen et al., 2003; Zhu et al., 2013). Because of substantial contribution to greenhouse effects and toxicological relevance, the discharge of LFGs has become a growing environmental concern (Tian et al., 2013). Carbon dioxide poses a low direct health hazard; however, because of the magnitude of emissions it is the most important overall. Although not directly damaging to health, methane is a precursor to the global rise in tropospheric ozone concentrations. Although having a shorter overall lifetime than carbon dioxide, because of its large direct and indirect effects on warming, a tonne of methane will have a much bigger warming effect than would a tonne of carbon dioxide for the first few decades after emission (Smith et al., 2009). Methane is not classified as carcinogen compound but it might be hazardous to human health when the value of the threshold limit value exceeds the regulations established (Rosli et al., 2013). Nitrous oxide is the third most abundantly emitted GHG in the worldwide, as well as the largest remaining threat to the stratospheric ozone

layer. In addition, the nitrogen atoms in nitrous oxide are part of the highly fluid nitrogen cycle where nitrogen atoms transform readily among different chemical forms, each with a unique environmental and human health impact, thereby increasing the risk of exceeding other planetary boundaries (Kanter et al., 2017). Chlorofluorocarbons can cause the destruction of ozone layer and greenhouse effects (Ramanathan, 1975; Newman et al., 2009); BTEX (benzene, toluene, BTX, etc.) has carcinogenicity and mutagenicity (Durmuşoğlu et al., 2010; Tian et al., 2013).

CONCLUSIONS

As the changing global climate has been one of the major environmental challenges facing the world today, there is an increasing need to understand the impact of waste management on GHG emissions (Lou and Nair, 2009). Though MSW management could diminish the amount of wastes, many kinds of air pollutants and GHGs will be produced and released into atmospheric environment through different process of MSW management (Tian et al., 2013). The biodegradable fraction of MSW can generate GHGs after natural degradation by bacteria. In near future, the share of GHG emitted from MSW is likely to increase and for developing countries, it will be very difficult to manage these emissions due to (a) uncontrolled growth of population, (b) low budget allocation of MSW management authorities, (c) absence of cost effective technologies to handle the waste, (d) unorganized urbanization, and (e) disorganized political set-up (Kumar and Sharma, 2014). The majority of these emissions are a result of landfilling (Lou and Nair, 2009).

When MSW treatment practices in Turkey are taken into consideration, it is seen that approximately 25% is as controlled landfilling and approximately 70% is as uncontrolled landfilling and illegal dumping (These values are from the graphic given by IBPG, 2012). Therefore, in order to control GHGs emissions, the reduction of GHGs emissions originated from landfills must absolutely be taken into account.

In order to reduce the greenhouse effects from landfill, it is of significance to collect and recycle LFGs during landfill process and prevent disorder emissions (Tian et al., 2013). This present significant environmental, economic and energy benefits (El-Fadel and Sbayti, 2000; Lou and Nair, 2009). CH_4, if captured, can be utilized as green fuel in process industries, generating electricity or use in the production of methanol and fertilizers (Noor et al., 2013; Zuberi and Ali, 2015). By combusting CH_4 in the form of biogas collected from the landfills as a waste management scheme we can reduce greenhouse effect up to ~88% (Zuberi and Ali, 2015).

The rate of emissions can also be controlled with strategies such as waste compaction, leachate recirculation (Cabaraban et al., 2008) and even aerobic landfilling (Read and Hudgins, 2000). The emissions value can be lowered by adopting different mitigation strategies such as pre-composting of waste prior to landfilling (Lou and Nair, 2009).

In a word, waste minimization, waste sorting and recycling, advanced disposal technologies, effective laws, standards, and regulations, as well as public awareness education are the reasonable and useful ways to prevent air pollution problems from MSW disposal processes and their adverse effects (Tian et al., 2013).

REFERENCES

Bashir, B. H., (2013). *An Update on Pakistan*. Vancouver, Canada.

Bogner, J., Abdelrafie Ahmed, M., Diaz, C., Faaij, A., Gao, Q., Hashimoto, S., Mareckova, K., Pipatti, R. & Zhang, T., (2007). Waste management, B. Metz, O. R. Davidson, P. R. Bosch, R. Dave, L. A. Meyer (Eds.), Climate Change 2007: Mitigation. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.

Borjesson, G., Sundh, I. & Svensson, B., (2004). Microbial oxidation of CH4 at different temperatures in landfill cover soils. *Federation of European Microbiological Societies*, *48*, 305-312.

Cabaraban, M. T. I., Khire, M. V. & Alocilja, E. C., (2008). Aerobic in-vessel composting versus bioreactor landfilling using life cycle inventory models. *CleanTechnology Environmental Policy*, *10*, 39–52.

Christophersen, M., Holst, H., Chanton, J. & Kjeldsen, P., (2001). Lateral gas transport in soil adjacent to an old landfill: factors governing emission and methane oxidation. *Waste Manage. Res.*, *19*, 595–612.

Durmusoglu, E., Taspinar, F. & Karademir, A., (2010). Health risk assessment of BTEX emissions in the landfill environment. *J. Hazard. Mater., 176*, 870–877.
El-Fadel, M., Findikakis, A. N. & Leckie, J. O., (1997). Environmental impact of solid waste landfilling. *J. Environ. Manage., 50*, 1–25
El-Fadel, M. & Sbayti, H., (2000). Economics of mitigating greenhouse gas emissions from solid waste in LebanonWaste. *Management and Research, 18*, 329-340.
Fourie, A. B. & Morris, J. W. F., (2004). Measure gas emissions from four landfills in South Africa and some implications for landfill design and methane recovery in semi-arid climates. *Waste Management and Research, 22*, 440-453.
Galle, B., Samuelsson, J., Svensson, B. H. & Börjesson, B., (2001). Measurements of methane emissions from landfills using a time correlation tracer method based on FTIR absorption spectroscopy. *Environ. Sci. Technol., 35*, 21–25
Gan, (2006). *Global Anthropogenic Non-CO2 Greenhouse Gas Emissions: 1990–2020*. Washington: UNESPA.
Hoornweg, D. & Bhada-Tata, P., (2012). *What a Waste – A Global Review of Solid.* Waste Management, World Bank, Washington DC, USA.
Huber-Humer, M., (2004). International research into landfill gas emissions and mitigation strategies – IWWG working group "CLEAR". *Waste Manage., 24*, 425–427
Humer, M., Lechner, P., (1999). Alternative approach to the elimination of greenhouse gases from old landfills. *Waste Management and Research, 17*, 443-452.
IBPG, (2012). *International Best Practices Guide for Landfill Gas Energy Projects*. GMI Publisher.
Kanter, D. R., Wentz, J. A., Galloway, J. N., Moomaw, W. R. & Winiwarter, W., (2017). Managing a forgotten greenhouse gas under existing U.S. law: An interdisciplinary analysis. *Environmental Science & Policy, 67*, 44-51.
Komilis, D. P., Harn, R. K. & Stegmann, R., (1999). The effect of landfill design and operation practices on waste degradation behaviour: a review. *Waste Management and Research, 17*, 20-26.
Kumar, A. & Sharma, M. P., (2014). GHG emission and carbon sequestration potential from MSW of Indian metro cities. *Urban Climate, 8*, 30-41.
Lee, S., Kim, J. & Chong, W. K. O., (2016). The causes of the municipal solid waste and the greenhouse gas emissions from the waste sector in the United States. *Waste Management, 56*, 593-599.
Lou, X. F. & Nair, J., (2009). The impact of landfilling and composting on greenhouse gas emissions – A review, *Bioresource Technology, 100(16)*, 3792-3798.
Marino, R., Atzori, A. S., D'Andrea, M., Iovane, G., Trabalza-Marinucci, M. & Rinaldi, L., (2016). Climate change: Production performance, health issues, greenhouse gas emissions and mitigation strategies in sheep and goat farming. *Small Ruminant Research, 135*, 50-59.
Marshall, J., (1972). *Going to Waste – Where Will All the Garbage Go?* The New Conservation, New York.
Maucieri, C., Barbera, A. C., Vymazal, J. & Borin, M., (2017). A review on the main affecting factors of greenhouse gases emission in constructed wetlands. *Agricultural and Forest Meteorology, 236*, 175-193.
Meadows, M., Franklin, F., Campbell, D. & Riemer, P., (1997). Global methane emissions from solid waste disposal sites. In: Ayalon, O., Shechter, M., 2001. Solid waste treatment as a high priority and low-cost alternative for greenhouse gas mitigation. *Environmental Management 27*, 697–704.
Monni, S., Pipatti, R., Lehtilä, A., Savolainen, I. & Syri, S., (2006). Global climate change mitigation scenarios for solid waste management, VTT Publications 603, Julkaisija Publisher, Finland. Online available at: http://www.vtt.fi/inf/pdf/publications/2006/P603.pdf, (retrieved September 2010).
Newman, P. A., Oman, L. D., Fleming, E. L., Frith, S. M., Hurwitz, M. M., Kawa, S. R., Jackman, C. H., Krotkov, N. A., Nash, E. R., Nielsen, J. E., Pawson, S., Stolarski, R. S. & Velders, G. J. M., (2009). What would have happened to the ozone layer if chlorofluorocarbons (CFCs) had not been regulated?, *Atmos. Chem. Phys., 9*, 2113–2128.
Noor, Z. Z., Yusuf, R. O., Abba, B. A. H., Abu Hassan, M. A. & Mohd Din, M. F., (2013). An overview for energy recovery from municipal solid wastes (MSW) in Malaysia scenario. *Renew Sustain Energy Rev, 20*, 378–384.
Poulsen, T. G., Christophersen, M., Moldrup, P. & Kjeldsen, P., (2003). Relating landfill gas emissions to atmospheric pressure using numerical modeling and state-space analysis. *Waste Manage. Res., 21*, 356–366.
Prather, M., Derwent, R., Ehhalt, D., Fraser, P., Sanhueza, E. & Zhou, X., (1995). *Radiative Forcing of Climate Change, Climate Change 1994. In: Radiative Forcing of Climate Change and the Evaluation of the IPCC IS92 Emission Scenarios*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
Ramanathan, V., (1975). Greenhouse effect due to chlorofluorocarbons — climate implications. *Science, 190*, 50–52.
Read, A. D. & Hudgins, M., (2000). The aerox landfill concept: test cell results suggestgreater sustainability in landfill practices. *Eco-Management and Auditing 7*, 196–205.
Rosli, N. A. M., Kamarrudin, N., Amid, K. H. K. & Noorsuhana, M. Y., (2013). *Greenhouse gas emission of MSW landfill site*, Conference: Business Engineering and Industrial Applications Colloquium (BEIAC), IEEE.
Sarigiannis, D. A., Kontoroupis, P., Nikolaki, S., Gotti, A., Chapizanis, D. & Karakitsios, S., (2017). Benefits on public health from transport-related greenhouse gas mitigation policies in Southeastern European cities. *Science of The Total Environment, 579*, 1427-1438.
Shin, H.-C., Park, J.-W., Kim, H.-S. & Shin, E.-S., (2005). Environmental and economic assessment of landfill gas electricity generation in Korea using LEAP model. *Energy Policy, 33*, 1261–1270.

Smith, K. R., Jerrett, M., Anderson, H. R., Burnett, R. T., Stone, V., Derwent, R., Atkinson, R. W., Cohen, A., Shonkoff, S. B., Krewski, D., Pope III, C. A., Thun, M. J. & Thurston, G., (2010). Public health benefits of strategies to reduce greenhouse-gas emissions: health implications of short-lived greenhousepollutants. *The Lancet, 374(9707),* 2091-2103.
Tchobanoglous, G. & O'Leary, P.R., (1994*). Landfilling. In: Keith, F. (Ed.),* Handbook of Solid Waste Management. McGraw-Hill Inc., New York, pp. 12.1–12.90.
Tian, H., Gao, J., Hao, J., Lu, L., Zhu, C. & Qiu, P., (2013). Atmospheric pollution problems and control proposals associated with solid waste management in China: A review. *Journal of Hazardous Materials, 252–253,* 142-154.
USEPA (US Environmental Protection Agency), (1998). *Emerging Technologies for the Management and Utilisation of Landfill GasUS EPA Office of Research and Development*, Washington, DC.
Wang, M., Yan, G., Huang, R., Zhou, H. & Zhao, Y., (2012). Odor pollution from landfill sites and its control: a review. *Sci. Technol. Inf., 2*, 148–150 (in Chinese).
WCC, (2010). *Waste and Climate Change*: *Global Trends and Strategy Framework*. United Nations Environment Programme, UNEP.
Zhu, H., Letzel, M. O., Reiser, M., Kranert, M., Bächlin, W. & Flassak, T., (2013). A new approach to estimation of methane emission rates from landfills. *Waste Management, 33(12),* 2713-2719.
Zuberi, M. J. S. & Ali, S. F., (2015). Greenhouse effect reduction by recovering energy from waste landfills in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 44,* 117-131.

Efficiency from Regional Development of Development Agencies: The Case of Firat Development Agency

Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınma Açısından Verimliliği: Fırat Kalkınma Ajansı Örneği

Songül UMUD[1], *Hasret ŞAROĞLU*[2], *Hüseyin Serhan ÇALHAN*[3]

Abstract – Establishment of industrial areas to urban centers or settlements close to urban centers during the transition from agricultural society to industrial society provided ground for the concentration of population in cities. It is obvious that there is a regional disparity between rural and urban centers, given that the urban centers, where population is concentrated, have a higher socio-economic structure and welfare level than rural areas. The development of cooperation between public institutions, private organizations and non-governmental organizations (NGOs), ensuring the efficient and effective use of resources, and mobilization of the potential of the region are leading the most appropriate solutions, by adapting to the national development plan, in order to reduce and relatively remove the disparity. Regional development activities aiming at lifting economic inequalities as well as social, cultural and political inequities have been significantly supported in recent years by regional development agencies (RDA). Development agencies in Western countries, which have been in vogue for some time, have been able to effectively implement development plans, reduce inequality between regions, and even get rid of them. Development agency applications in Turkey have also gained momentum in recent years. Regional development agencies, which have not started to operate in Turkey within the framework of harmonization with the European Union (EU), are aiming to help increase regional competitiveness as well as regional welfare. On the other hand, ensuring the sustainability of development activities is also the main objective of development agencies. Development Agency of Fırat, operating in Bingöl, Elazığ, Malatya and Tunceli provinces, guides its activities and supports as well as other stakeholders in the region to reach their goals in harmony. In this context, TRB1 Regional Plan (2014-2023) carried out the preparation process. TRB1 Regional Plan aims to provide communication and cooperation between all public institutions and organizations, private institutions and civil society. The purpose of this study is to propose the Development Agency of Fırat to identify and increase the effectiveness of development activities in the region.

Keywords – Regional Development Agencies; Fırat Development Agency; Productivity

Özet – Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci boyunca sanayi alanlarının kent merkezlerine veya kent merkezlerine yakın yerleşim yerlerine kurulması, nüfus dağılımının da kentlerde yoğunlaşmasına zemin hazırlamıştır. Nüfusun yoğun olduğu kent merkezlerinde kırsal bölgelere nazaran sosyo-ekonomik yapının ve refah seviyesinin daha yüksek olduğu göz önüne alındığında, kırsal bölgeler ile kent merkezleri arasında bölgesel bir eşitsizliğin olduğu aşikardır. Eşitsizliğin azaltılması ve nispeten ortadan kaldırılması amacıyla, ulusal kalkınma planına da uyum sağlayarak, kamu kuruluşları, özel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları (STK) arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, kaynakların yerinde ve etkin kullanımının sağlanması ve bölge potansiyelinin harekete geçirilmesi en uygun çözüm yollarının başında gelmektedir. Ekonomik eşitsizliklerin yanı sıra sosyal, kültürel ve siyasal eşitsizlikleri de ortadan kaldırmayı amaç edinen bölgesel kalkınma faaliyetleri, bölgesel kalkınma ajansları (BKA) tarafından da son yıllarda önemli ölçüde desteklenmektedir. Batı ülkelerinde daha önce hayata geçirilen kalkınma ajansı uygulamaları, kalkınma planlarının etkin bir şekilde pratiğe dökülmesi, bölgeler arası eşitsizliğin azalması ve hatta nispeten ortadan kalkmasını sağlamıştır. Türkiye'de de kalkınma ajansı uygulamaları son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Avrupa Birliği (AB)'ne uyum süreci kapsamında Türkiye'de faaliyet göstermeye başlayan bölgesel kalkınma ajansları, bölgesel refahın sağlanmasının yanı sıra bölgeler arası rekabet edebilirliğin de artmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Öte yandan, kalkınma faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması da kalkınma ajanslarının temel amaçlarındandır. Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli İllerinde faaliyet gösteren Fırat Kalkınma Ajansı, kendi yürüttüğü faaliyet ve desteklerin yanı sıra, bölgedeki diğer paydaşların da uyum içerisinde hedeflerine ulaşmasına rehberlik etmektedir. Bu bağlamda, TRB1 Bölge Planı (2014-2023) hazırlık sürecini yürütmüştür. TRB1 Bölge Planı, tüm kamu kurum ve kuruluşları, özel kuruluşlar ve sivil toplum arasındaki iletişim ve işbirliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın yapılmasındaki amaç, Fırat Kalkınma Ajansı'nın bölgede gerçekleştirilen kalkınma faaliyetlerindeki etkinliğinin belirlenmesi ve arttırılması için önerilerde bulunmaktır.

Anahtar kelimler – Bölgesel Kalkınma Ajansları; Fırat Kalkınma Ajansı; Verimlilik

[1] Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, syilmaz@munzur.edu.tr
[2] Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, hasretsaroglu@munzur.edu.tr
[3] Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı, Türkiye, hscalhan@agri.edu.tr

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilanından bu güne kadar Türkiye'de bölgesel farklılıkları gidermek için dönemsel olarak farklı kalkınma modelleri ve yöntemleri uygulanmaya çalışılmıştır. İlgili planlar ve modeller illerin öne çıkan yönleriyle yerel kalkınmayı birincil hedef haline getirirken, diğer taraftan, ülke ekonomisine de illerin katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Avrupa'da ilk olarak 1950li yıllarda ortaya çıkan bölge kalkınma ajansları, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ne üyelik sürecinde gündemine girmiş ve politika transferi yoluyla Türkiye'de de kalkınma ajansları kurulmuştur. Türkiye'de kalkınma ajansları illerin avantaj ve dezavantajlarının değerlendirilerek, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde rekabeti sağlamak için yereldeki kamu kurumlarının ve özel sektörün kapasitelerini artırmayı hedeflemektedir. Diğer taraftan, kalkınma ajansları kamu- özel işbirliğini sağlamada sorun çözücü, aracı bir kurum olarak iyi yönetişimin bir parçası olarak görülebilir. Ancak uygulamada Türkiye'deki bürokratik yapıdan kaynaklı birçok sorun yaşanmaktadır. Bu sorunlar kalkınma ajanslarının etkisini azaltmaktadır.

Bu çalışmada, Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)'nın uygulamada karşılaşmış oldukları sorunlar tespit edilerek, ajansın etkinliği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

BÖLGESEL KALKINMA AJANSI TANIMI VE KAPSAMI

Kavram olarak, Bölgesel Ekonomik Kalkınma Ajansı (BKA); "merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği bir kuruluş" olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000: 174). Başka bir ifadeyle, kalkınma ajansları bölgesel kalkınmanın sağlanması için tasarlanmış kurumlardır. Kalkınma ajansları, bölgesel kalkınma politikalarının katılımcı bir yaklaşımla yerel düzeyde belirlendiği ve uygulandığı yerinden yönetişimci kurumlardır Akbaş, 2015: 31).

BKA'lar sınırları belli olan bölgelerin çok yönlü olarak gelişimini sağlamaya yönelik alternatif politikaların üretilmesini olanaklı kılmaktadır. BKA'lar yerel/bölgesel aktörler ile merkezi hükümetler arasında bir köprü vazifesi görürken, diğer yandan, ilgili bölgenin soysa-kültürel yapısı yanında sosyo-ekonomik gelişimine de katkı sağlayarak yerel/bölgesel ekonomik potansiyelin, ekonomik güce dönüşmesini sağlamakta ve yerel/bölgesel girişimciliğin önünü açarak bölgesel gelişime katkıda bulunan kurumsal yapılardır (Eroğlu ve Kum, 2010: 176; Şinik, 2010: 129; Engin, 2011: 68; serka.gov.tr, 2). BKA'ların temel amacı; hizmetler verme yoluyla bölgedeki ekonomiyi canlandırmak, bölgenin girişimci potansiyelini geliştirme ve arttırmak, bölge halkının kalkınmaya katılımını ve kalkınmadan yararlanmasını sağlamaktır (DPT, 2000: 175, serka.gov.tr, 3). Bölgesel (yerel) ekonomik kalkınma, yerel yönetimlere, özel kesim ve kar amacı gütmeyen sektörlere ve yerel topluluklara, rekabetçiliği artırılması, sürdürülebilir büyümenin artırılması ve büyümenin kapsayıcı olmasına odaklanarak, yerel ekonomiyi iyileştirmek için birlikte çalışma imkânı yaratmaktadır (worldbank.org, 2017).

İlk olarak BKA'lar Avrupa'da, 1950 ve 1960'lı yıllarda merkezi hükümetin öncülük ettiği kalkınma planlarına ve programlarına bilgi temin etmek, bu planların uygulanmasını ve izlenmesini denetlemek için kurulmuşlardır. BKA'lar, 1980'lerde yaygınlaşmaya başlayan kamu işletmeciliği düşüncesi ve küreselleşme ile artan yerel rekabetle birlikte, özel sektörün ve yerel aktörlerin bölgesel kalkınma sürecinde aktif rol oynamalarını sağlamakla görevlendirilmişlerdir (Şinik, 2010: 129). Avusturya, Belçika, İrlanda ve Fransa'da BKA'lar ile ilk kez 1950'li yıllarda kurulurken, Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya BKA'larla 1960'larda, Yunanistan, İspanya, Finlandiya ve Danimarka ise 1980'lerde tanışmıştır. Türkiye'de ise BKA'lar ülke gündemine 2000 yılı sonrası girmiştir (Şinik, 2010: 129). Doğu Türkiye'de ise, BKA ile ilgili yaşanan gelişmeler Avrupa Birliği (AB)'ne uyum süreci çerçevesinde AB'den etkilenerek gerçeklemiştir (Göymen, 2010: 158, Şinik, 2010: 129; Yılmaz, 2010: 181).

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI'NIN GÖREV VE YETKİLERİ

Türkiye'de ajanslar, Türk idare yapısında bulunan geleneksel örgütlenme modellerine uymayan bir şekilde (Eroğlu ve Kum, 2010), kamu tüzel kişiliği taşıyan özel sektör ortaklığı anlayışına dayalı, özerk kuruluşlardır (Göymen, 2010: 161, serka.gov.tr, 8). Kalkınma Ajanslarının görev ve yetkileri, 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile belirlenmiştir. İlgili Kanun (2006)'a göre, Kalkınma Ajansları'nın görev ve yetkileri; yerel yönetimlere teknik destek sağlamak, bölgenin plan ve programlarına uygun olarak kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasite geliştirilmesine katkı vermek, kamu- özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının projelerine destek vermek ve bu üç kesim arasında işbirliğini sağlamak ve geliştirmek, bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesini hızlandırma ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak ve küçük ve orta ölçekli işletmelere ve yeni girişimcilere belirli alanlarda destek olmaktır. Bunların yanında, Kalkınma Ajansları'nın, izleme, mali ve teknik yardım sağlama, bölgenin tanıtımının yapılması, yatırım potansiyelinin ortaya çıkarılması için gerekli araştırmaları yapma ve Tek Durak Ofisleri olarak adlandırılan idari ofisler aracılığıyla gerekli izin ve ruhsat işlemlerinin tek elden görülmesini sağlayarak yatırımcılara destek verilme görevleri vardır (Özen, 2005: 25; Sert, 2012: 142).

TÜRKİYE'DE KALKINMA AJANSLARI'NIN SORUNLARI

Türkiye'de BKA'lar ülke gündemine 2000 yılı sonrası girmiştir (Şinik, 2010: 129). Türkiye'de BKA ile ilgili yaşanan gelişmeler Avrupa Birliği (AB)'ne uyum süreci çerçevesinde AB'den etkilenerek gerçeklemiştir (Göymen, 2010: 158, Şinik, 2010: 129; Yılmaz, 2010: 181).

Kalkınma ajansları kurulduktan sonra ise yerelleşmeyi arttıracağı ve devletin üniter yapısına zarar verebileceği ve bu nedenle devletin yapısının zayıflayacağı etkisiz hale gelebileceği gibi sorunlar doğurabileceği üzerinde durulmuş ve sık sık dile getirilmiştir. Kalkınma ajanslarının durumları Belçika ve Fransa gibi ülkelerin yaşadığı süreçler örnek verilerek, Türkiye'nin üniter devlet yapısına zarar vererek ülkenin federal yapıya dönüşümüne yol açacağı; ajanslara daha fazla fırsatlar sunulur ve yeni bölgesel politikalar desteklenecek olursa devletin otoritesinin bile zayıflayabileceği yönünde olumsuz birtakım eleştiriler yapılmıştır.(Akbaş, 2015: 90)

Yapılan bu eleştirel doğrultusunda Temmuz 2006'da Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) tarafından Danıştay'a yürütmeyi durdurma davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi'nde 5449 sayılı Kanun, Danıştay'da da Çalışma Yönetmeliği ve Kuruluş Kararnameleri aleyhine açılan davalar sonucu Danıştay tarafından 2007'de kalkınma ajanslarına yönelik yürütmeyi durdurma kararı verilerek, 5449 sayılı Kanunun iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuştur. Anayasa mahkemesi Kasım 2007'de nihai kararı vermiştir. Olumlu sayılabilecek bu kararla, Danıştay'ın 2008'de verdiği yürürlüğün durdurulması işleminin kaldırılmasının ardından kalkınma ajansları tekrar faaliyetlerine başlamışlardır (Dedeoğlu vd., 2011: 5).

Kalkınma ajanslarının kaynak açısından yetersiz olduğu kanısı da söz konusudur. Bu görüşe göre bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi sorunu sadece kalkınma ajansları üzerinden çözülemez. Öte yandan yerel aktörler arasında yaşanacak iletişim sorunları ajansların faaliyetlerini gerçekleştirmelerinde sorunlar yaşanmasına neden olabilmektedir.(Özmen, 2008: 338)

TÜRKİYE'DE KALKINMA AJANSLARININ ETKİNLİĞİ: FIRAT KALKINMA AJANSI İNCELEMESİ

BKA'ların etkinliğini belirleyen bazı faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür.(Berber ve Çelepçi, 2005: 150; Tutar ve Demiral, 2007: 76; Hasanoğlu ve Aliyev, 2009; 95):

Finansal Kaynaklar: Finansal kaynakların varlığında, planlama, yönetim ve uygulama aşamalarında BKA'ların etkinliğini belirleyici bir unsurdur.

FKA finansal durumunu şu şekilde şekillendirmektedir. FKA'nda bütçe yıllık olarak belirlenir ve her yılın sonunda yani Aralık ayında bir sonraki yılın bütçesi için çalışmalar yapılır. Fon kaynaklarının %85'i devletin merkezi bütçeden yollamış olduğu paradan %15'lik kısmı ise bölgesel idarelerden (il özel idareleri, belediyeler vb.) temin edilmektedir. Hazırlanan projelerin giderleri bu fon kaynaklarından elde edilen para ile karşılanmaktadır. Merkezi bütçe tarafından gönderilen %85'lik kısım FKA'na bağlı 4 şehre; Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerine eşit olarak paylaştırılmamıştır. Büyük şehirlere daha fazla, küçük şehirlere ise daha az fon ayrılmaktadır. Özel sektörlerde hibeler %50 iken kamu sektöründe hibeler %75'e kadar çıkmıştır.

Mali destek programında başvuru dönemleri açıldığında, ilk olarak teklife çıkılmakta ve proje istenmektedir. Projeler için illerden İnternet portalı üzerinden KAYS tarafından başvurular alınır, FKA bağlı 4 ilden başvuru gelmesi beklenir. Başvuruların kalitesine ve sayısına göre projeler bağımsız denetçiler tarafından denetlenir ve denetleme komitesinden geçtikten sonra projeler kabul edilir.

İllerin gelişmişlik düzeyine göre başvuru sayısı farklılaşmaktadır. Mali destek anlamında Tunceli'de imalat sanayiine daha fazla yatırım yapılmaktayken, turizme yatırım yapılan ikinci sektör olarak ön plandadır.

Mali destek programları dışında güdümlü proje desteği ve doğrudan destek gibi faaliyetler de söz konusudur. Teknik destek programları da kurumların eğitim ihtiyaçlarını karşılayabilmek için varlığını sürdürmektedir.

Tablo 1. FKA'nın kuruluşundan 2016 yılına kadar olan toplam proje destekleri.

		Bingöl	Elazığ	Malatya	Tunceli	TOPLAM
Proje Teklif Çağrısı	Proje Adedi	72	76	87	37	272
	Proje Bütçesi	37.838.865,15	45.042.734,89	46.787.270,65	18.769.396,27	148.438.266,96
	Destek Tutarı	20.819.857,95	24.054.346,45	23.315.005,25	10.189.322,73	78.378.532,38
Güdümlü Proje Desteği	Proje Adedi	1	---	1	---	2
	Sözleşme Bütçesi	7.700.000,00	---	1.860.000,00	---	9.560.000,00
	Destek Tutarı	3.600.000,00	---	1.674.000,00	---	5.274.000,00
Doğrudan Faaliyet Desteği	Proje Adedi	19	23	39	16	97
	Sözleşme Bütçesi	1.371.008,41	1.487.400,00	2.523.399,78	1.014.489,33	6.396.297,52
	Destek Tutarı	1.273.959,56	1.391.635,00	2.328.639,74	966.440,08	5.960.674,38
Teknik Destek	Proje Adedi	25	49	87	26	187
	Sözleşme Bütçesi	133.436,84	370.548,91	566.148,22	202.849,10	1.272.983,07
	Destek Tutarı	133.436,84	370.548,91	566.148,22	202.849,10	1.272.983,07
TOPLAM	Proje Adedi	117	148	214	79	558
	Sözleşme Bütçesi	47.043.310,40	46.900.683,80	51.736.818,65	19.986.734,70	165.667.547,55
	Destek Tutarı	25.827.254,35	25.816.530,36	27.883.793,21	11.358.611,91	90.886.189,83

* Doğrudan faaliyet desteği kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlara yönelik, araştırma, tanıtım, fizibilite çalışmaları vb. için sağlanan desteklerden oluşmaktadır.
* Teknik Destekler kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlara yönelik, kurumsal kapasiteyi ve teknik beceriyi geliştirmek üzere sağlanan eğitimler ve danışmanlık hizmetlerinden oluşmaktadır.

Kaynak: Fırat Kalkınma Ajansı Tunceli Ofisi

Personel: Yetenekli ve eğitimli çalışanların varlığı her zaman BKA'larının etkinliğini arttıracaktır. Kalkınma ajanslarında personelin kalifiyesi ortalamanın üzerindedir.

FKA'nın ilk kuruluş dönemlerinde daha eğitimli personel söz konusuyken eşit işe eşit ücret vb. gibi nedenlerle personellerin ajanslardan ayrılmaları söz konusu olmaktadır. Deneyimli personellerin kurumdan ayrılması da, kurumun etkinliğini azaltıcı yönde bir etki gösterebilmektedir.

Meşruiyet ve yetki: BKA'ların sorumlulukları dahilindeki bölgelerin meşru temsilcileri olmaları ve iş dünyasının desteğini almaları, BKA'ların o bölgedeki etkinliğinin arttırıcı bir unsur olmaktadır. BKA'ların yerel ölçekte ve merkezi yönetimlerce desteklenmesi gerekmektedir.

FKA'na iş dünyasının desteği yeterli seviyededir ve Ticaret ve Sanayi Odaları'yla Tunceli İli'ndeki kışla binasının restorasyonu gibi ortak projeler yürütülmüştür. 2010-2017 yılları arasında Tunceli'de organize sanayi bölgesinde ve ilçelerinde önemli yatırımlar yapılmış olmakla birlikte, Malatya ili 2. Organize Sanayi Bölgesi'ndeki çoğu firma destek programlarından faydalanmıştır. Bu yatırımlar sırasında yerel yönetimler FKA'na önemli maddi desteklerde bulunmaktadır. Kamu projelerine bağlı olarak, Tunceli' deki turistik bölgeler ve inanç merkezlerinin bakım ve geliştirme çalışmaları yapılmaktadır.

Görevler: BKA''ların bölgesel ekonomisinin temelini oluşturan sektörler ile ilgili çalışmalar yapmaları gerekmektedir. FKA yatırımcıları projeler konusunda bilgilendirmek ve yatırımcılarına ulaşabilmek için başvuru rehberi hazırlamakta, paydaşlarına mesaj yoluyla ulaşılmaktadır. Gerçek ve tüzel kişilere mesajlar atılarak yaklaşık 300 kişiye teklif çağrısında bulunmakta ve projeler konusunda bilgilendirmektedir.

Bölgesel tutarlılık: Bölgedeki geçerli ortak amaçların BKA'larca benimsenmiş olması ve böylelikle içinde bulundukları toplumunda desteğini kazanmış olması gerekir. Genel olarak bakıldığında kalkınma ajanslarının bölge ekonomisine önemli katkıları olmaktadır.TRB1 için çok önemli işler yapılmıştır bazı firmalar ikinci desteklerini bile almıştır. Ortak amaçları gerçekleştirme yolunda birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Örneğin; terör olayları FKA ve yatırımcıları doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Tunceli terör olayları nedeniyle cazibe merkezleri programında 23 il içerisinde sonuncu konumdadır.

Fırat Kalkınma Ajansının etkinliği, kurum tarafından incelenememekle beraber, yatırımların amacına ulaşması ile ilgili değerlendirmeler şifaen yapılmaktadır. Projelere ayrılan bütçeler tamamıyla kullanılmakta ve hatta yetersiz gelebilmektedir. Bunun yanı sıra, onaylanan projeler arasından girişimciler tarafından başlatılmayan projeler de yer alabilmektedir. Bunun nedeni olarak da, projeyi sunan girişimcilerin rekabet edebilirliğin düşük olduğuna inanmaları gösterilmektedir. FKA, TRB1 bölgesindeki (Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli) özel kuruluşlar ve kamu kuruluşları tarafından da kabul görmüş bir kuruluş olarak, bölgenin gelişmişlik düzeyinde önemli bir rol üstlenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Fırat Kalkınma Ajansı, sorumlu olduğu illerin proje kabiliyetinin geliştirilmesinde ve bölgedeki kamu- özel sektörün fonlanmasında önemli bir kuruluştur. FKA'dan edinilen bilgilere göre, ajansa aktarılan bütçelerin tamamen kullanılması, illerde proje bazlı çalışmanın önemsendiğini göstermektedir. Ancak, verilen desteklerin illerde ve ajans bölgesindeki etkisinin ölçülememesi, etki analizi yapılmasını engellemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de kalkınma ajanslarının etkinliğinin ölçülebilmesini sağlayacak yöntem ve metotlar geliştirilmelidir.

Kalkınma ajanslarının bir diğer sorunu olan personel kaybının önlenmesi için farklı tedbirler alınmalıdır. Kalkınma ajanslarında çalışanların, maaş, özlük hakları vb noktalarda iyileştirmeler yapılarak, uzmanlaşmış personelin elde tutulması sağlanmalıdır.

Fırat Kalkınma Ajansı'nın faaliyet gösterdiği alanda yaşanan terör faaliyetleri özel sektör kuruluşlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yönüyle, bölgenin güvenliği sağlanarak, yatırımcıya güvence verilmeli ve yatırımcılar korunmalıdır.

Kalkınma ajanslarının en önemli görevlerinden birisi olan yerelde kamu- özel işbirliğini sağlaması açısından bürokratik olarak güçlendirilmesi gerekmektedir. Kalkınma Ajansları'nın Türk kamu yönetimi yapısı içerisinde farklı bir konumda bulunması bürokratik engelleri de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, kalkınma ajanslarının yapısı ve işlevleri ile ilgili olarak hem merkezi yönetimin yerel hizmet birimleri de hem de illerdeki diğer yerel yönetim kuruluşları belirli aralıklarla eğitim alarak, kurumun daha etkili ve verimli çalışması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Akbaş, İsmet. (2015). Aktörler Arası İlişkiler, Sorunlar ve Sonuçlar Bakımından Türkiye'de Kalkınma Ajansları: Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) Örneği (Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

"50 Soruda Bölge Kalkınma Ajansları", http://www.serka.gov.tr/store/file/common/e6d99ad3a1cece331e245e650e631bdb.pdf, E. T: 11.07.2017

Devlet Planlama Teşkilatı, (2000). "Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu", http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik523.pdf [İndirme Tarihi: 15.7.2017]

Dedeoğlu E. & Sertesen S., (2011) "*Yeni Bölgesel Planlama Deneyimi Üzerine Bir Yönetişim Çerçevesi Önerisi*", http://www.tepav.org.tr/upload/files/1302293855-7.Yeni_Nesil_Bolgesel_Planlama_Deneyimi_Uzerine_Bir_Yonetisim_Cercevesi_Onerisi.pdf (E.T: 19.07.2017)

Engin, C., (2011), Kalkınma Ajansları: Türkiye ve İngiltere Örnekleri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3/2*, s. 65-77.

Eroğlu, M. & Kum, M. (2010). Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının İdari Teşkilat İçindeki Yeri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35*, s. 175-198.

World Bank, 2010, Local Economic Development, http://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/brief/local-economic-development, E. T. 10.07.2017.

Özen, P. (2005). "*Bölgesel Kalkınma Ajansları"*, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271245092r8246.Bolgesel_Kalkinma_Ajanslari.pdf, E.T: 12.07.2017.

Özmen, F. (2008). AB Sürecinde Türkiye de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabileceği Temel Sorun Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13/3*, s. 327-340.

Resmi Gazete (2006) , 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun.

Sert, O. (2012). Bölge, Türkiye'de Bölge Kavramı ve Kalkınma Ajanslarının Yapısı. *Kilis Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*, s. 119-146.

Şinik, B. (2010). Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Türkiye'de (Bölge) Kalkınma Ajansları. *MEGARON, 5/3*, s. 128-136.

Yılmaz, A. (2010). Kalkınma Ajansları ve Yerel Yönetişi. *Türk İdare Dergisi, 466*, s. 175-195.

Determination of Potential Farmland by Using GIS and AHP in Bingol Province

Bingöl İli'nde CBS Ve AHS İle Potansiyel Tarım Alanlarının Tespit Edilmesi

Fatma ESEN[1]

Abstract: The attractive opportunities offered by urban areas in terms of socio-economic conditions are important reasons for migration from rural areas to urban areas. Population growth in urban areas has an impact on the expansion of urban areas to the periphery at the same spatial rate. This spatial growth in urban areas is often uncontrolled and unplanned in undeveloped and developing countries. As a result, agriculture, forest and pasture areas, where they meet the basic needs of the settlements, are often turned into settlements and consumed unconsciously. In rural areas like Bingol Province, development can only take place based on their own resources. In this respect, it is imperative to use scarce and precious natural resources of the province in the direction of effective and correct planning. Bingol Province, where is a very sensitive area in terms of physical geography conditions. Therefore, it is very important to determine the land suitable for vegetable production and to use it in the direction of the geographical potentials of these lands. In this study, potential agricultural areas suitable for the ecological structure of Bingol Province were determined and a suitability map was made. During the analysis studies and the creation of the suitability map, the Geographic Information Systems (GIS) and Analytical Hierarchy Process (AHP) were used. According to the results of the analysis carried out, the land of Bingol Province is quite low like 0.6% "very suitable" for agriculture; 8.0% is in the "moderate suitable"; 65.4% is in the "less suitable" category and 25.4% is in the "not suitable" category. These values show that province soil has a very low potential for vegetable production and 90.8% of province total arable land has unfavorable conditions for effective vegetable production. According to CORINE 2012, 17.1% of the Bingöl Province is used as agricultural land. This little and precious agricultural land of the province needs to be planned and used correctly and effectively for sustainable land use.

Key Words: Potential Farmland; Suitability Analysis; GIS; AHP; Bingol Province.

Özet: Kent alanlarının sosyo-ekonomik açıdan sunduğu cezbedici imkanlar , kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru olan göçün önemli nedenlerindendir. Kentsel alanlardaki nüfus artışı ise kent alanlarının mekansal olarak aynı hızla çevreye doğru genişlemesine etki etmektedir. Kent alanlarındaki bu mekansal büyüme, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde çoğu zaman kontrolsüz ve plansız gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda yerleşmelerin temel ihtiyaçlarını karşıladıkları tarım, orman ve mera alanları yerleşim alanlarına dönüştürülerek çoğu zaman bilinçsizce tüketilmektedir. Bingöl İli gibi kırsal alanlarda, kalkınma ancak kendi öz kaynaklarına dayandırılarak gerçekleşebilmektedir. Bu bakımdan ilin kıt ve kıymetli doğal kaynaklarının etkin ve doğru planlamalar doğrultusunda kullanılması zorunluluk taşımaktadır. Bingöl İli fiziki coğrafya koşulları bakımından oldukça hassas bir sahada yer almaktadır. Bundan dolayı ilin bitkisel üretim için elverişli topraklarının tespit edilmesi ve bu toprakların coğrafi potansiyelleri doğrultusunda kullanılması ise son derece önemlidir. Bu çalışmada, Bingöl İli'nin ekolojik yapısına uygun potansiyel tarım alanları tespit edilerek, uygunluk haritası oluşturulmuştur. Analiz çalışmalarında ve uygunluk haritasının oluşturulması esnasında Cografi Bilgi Sistemleri (CBS) ile Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS)' den faydalanılmıştır. Uygulanan analiz sonuçlarına göre Bingöl İl arazisinin % 0,6 gibi oldukça düşük bir oranda arazisi tarım için "çok uygun"; % 8,0' ı "orta derecede uygun"; % 65,4 'ü "az uygun" ve de % 25,4' ü "uygun değil" sınıfında yer almaktadır. Bu değerler göstermektedir ki il toprakları, bitkisel üretim için oldukça düşük potansiyele sahip olup, il toplam arazisinin % 90,8' i etkin bitkisel üretim için elverişsiz koşullar taşımaktadır. CORINE 2012' ye göre Bingöl İl arazisinin % 17,1' i ancak tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. İlin bu az ve kıymetli olan tarım topraklarının sürdürülebilir bir arazi kullanımı için doğru ve etkin bir biçimde planlanması ve kullanılması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Potansiyel Tarım Alanı; Uygunluk Analizi; CBS; AHS; Bingöl İli.

GİRİŞ

Son yıllarda gittikçe artan gıda ihtiyacı tarım sektörünün önemini daha da arttırmıştır. Artan talebi karşılayabilmek için mevcut tarım arazilerinden en yüksek verimi elde etme çabası ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda bilim ve teknolojiden faydalanılarak modern tarım teknikleri geliştirilmiştir. Ancak bütünüyle pazar

[1] Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, fesen@bingol.edu.tr

kaygısı güden bu yoğun tarımsal üretim doğal çevrede telafisi güç hatta kimi zaman imkânsız tahribatlara neden olmaktadır (Esen, 2017, s. 177).

Yaşanması muhtemel bu olumsuzluklara engel olabilmek için, araziden faydalanan ormancılık, tarım, mera, yerleşim, sanayi, ulaşım vb. sektörlerin mevcut çalışma alanlarının biyofiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel değişkenlere bağlı olarak potansiyelinin belirlenmesi ve bir arazi kullanım planına bağlanması gerekmektedir (Yılmaz, 2009, s. 3).

İhtiyaçlara yönelik artan talebin giderilmeye çalışılması neticesinde doğada meydana gelen tahribatların en aza indirilebilmesi için fiziki coğrafya koşullarının detaylı bir biçimde değerlendirilmesi ve bu koşulların uygunluğu doğrultusunda arazi kullanım durumunun belirlenmesi gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde mevcut araziden en etkin biçimde fayda sağlamak için arazi kullanım planlamaları yaygın şekilde yapılmaktadır (Esen, 2016, s. 177). Hızla gelişen ülkemizde de doğal kaynakların tüketilmeden gelecek nesillere aktarılmasına ve potansiyellerine uygun biçimde planlı ve sürdürülebilir kullanımlarının sağlanmasına olanak sağlayan arazi kullanım planlarının üretilmesi oldukça önemlidir (Akıncı vd., 2015). Arazinin sahip olduğu fırsat ve kısıtların tespit edilmesi yoluyla, arazi kullanımı açısından uygunluğunun değerlendirilmesi sonucunda oluşturulan arazi planlamaları arazilerin optimal kullanımına rehberlik edebileceği (Mokarram ve Aminzadeh, 2010) gibi mevcut doğal kaynakların potansiyeli doğrultusunda kullanımını sağlaması bakımından da önemlidir (Bandyopadhyay vd., 2009). Doğru ve etkili kaynak yönetimi ve plan kararlarının alınabilmesi için ekolojik korumayı hedef alan optimal arazi kullanımlarının hassas bir şekilde belirlenmesi ve sürdürülmesi gerekmektedir (Zengin, 2007).

Topraklar, tarım, orman, çayır ve mera gibi bitkisel üretimler için olduğu kadar, turizm, sanayi ve yerleşme gibi sosyal, ekonomik ve kültürel unsurlar için de önemli bir doğal kaynak durumundadır. Bu değerli kaynak, bilinçsizce kullanıldığı durumlarda tahribata uğramakta hatta bazı durumlarda tamamen kullanılamaz hale dönüştürülebilmektedir. Kısa sürede yenilenmesi mümkün olmayan toprakların, hangi kullanım biçimleri altında, onların doğal özelliklerine zarar verilmeden en yüksek faydanın nasıl temin edileceğine ilişkin hususların iyi bir şekilde planlanması gerekmektedir (Bayındır, 2006, s. 11). Toprakların doğasına zarar vermeden, sürdürülebilir ve en yüksek fayda sağlayacak şekilde planlama yapılması arazi kullanım çalışmalarının altlığını oluşturmalıdır (Dağlı ve Çağlayan, 2016, s. 83).

Arazi uygunluk analizleri, arazi biriminin doğal kapasitesini tahmin etmenin yanında, belirli bir arazi kullanım türünün de minimum bozulma ile uzun dönem desteklenmesini sağlar (Cengiz vd., 2013, s. 148). Arazi uygunluk analizlerinin uygulanması esnasında yaygın olarak ÇKKV analizleri kullanılmaktadır. ÇKKV karar analizinin yaygın uygulanan, birden fazla karar kriterinin değerlendirilmesi ile alternatifler arasında seçim yapılmasını, alternatiflerin gruplanmasını veya sıralanmasını sağlayan yöntemleri içermektedir (Timor, 2011, s. 16). Saaty tarafından geliştirilen ve yapısal olarak niceliksel ve niteliksel bir yöntem olan AHS ise karmaşık, yapılandırılmamış ve çok boyutlu problemlerin çözümünde basit bir karar verme aracı (Razmi vd., 2000) ve karar verme sürecinin anlaşılmasının kolaylaştıran yaygın bir ÇKKV metodudur (Chen, 2006). Bingöl İli'nde tarım yapmaya uygun toprakların sınırlı olması hayvancılık ve ormana dayalı ekonomik aktivitelerin önem kazanmasına neden olmuştur.

ARAŞTIRMA ALANIN DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

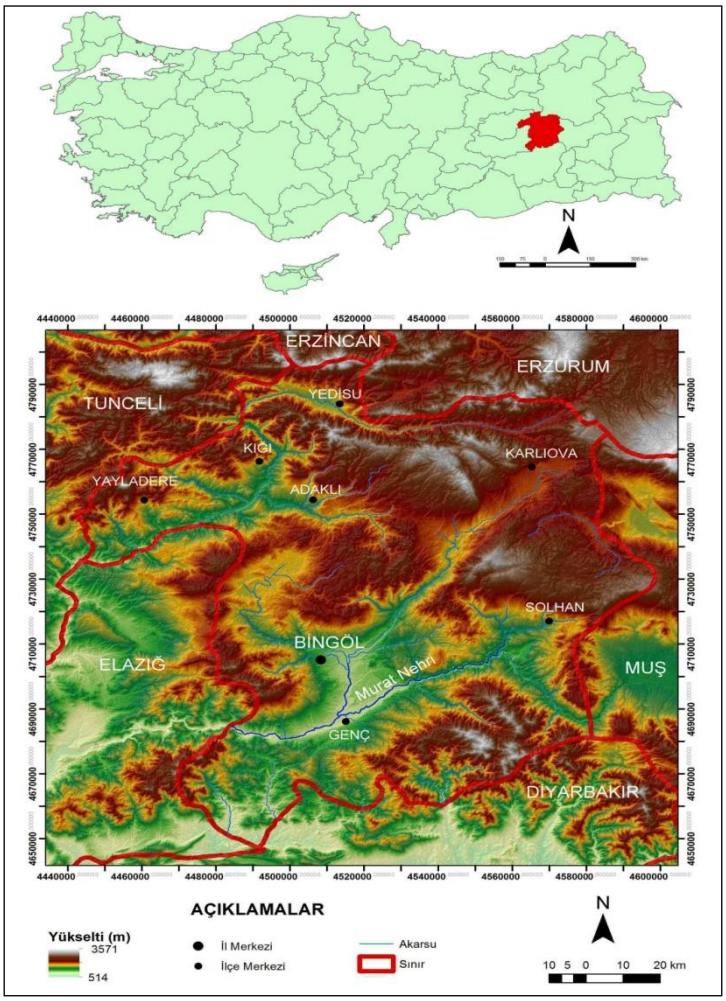
Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Bingöl İli, doğuda Muş, kuzeyden Erzurum ve Erzincan, batıdan Tunceli ve Elazığ, güneyden ise Diyarbakır illeri ile çevrilidir. Bingöl İli 39º 56' ve 41º 20' doğu boylamları ile 38º 28' ve 39º 31' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır.

Bingöl İli'nde eğim ve yükselti koşullarının kısa mesafelerde değişkenlik göstermesine bağlı olarak arazi engebeli bir yapıya sahiptir. İlde en düşük yükselti 794 m. en yüksek yükselti değeri ise 2958 m.dir. Çalışma sahasının en önemli yükseltilerini Bingöl, Şerafettin, Şeytan ve Karagöl dağları oluşturur. İldeki en düşük yükselti değerleri de Murat Nehri vadisinde görülmektedir.

İlde Paleozoik'ten günümüze kadar geçen süre içerisinde farklı yaş ve özelliklerde oluşmuş metamorfik, magmatik ve tortul kayaçlar bulunmaktadır. Farklı yaş ve özellikteki litolojiye sahip bu unsurlar, sahada farklı jeomorfolojik birimlerin oluşmasında etkili olmuştur. Araştırma sahasının morfolojik şekillenmesinde özellikle Üst Miyosen den itibaren artan K-G yönlü sıkıştırma hareketleri ile oluşan yapısal unsurlar etkili olmuştur. Bu yapısal unsurlar içerisinde en önemlisi yöreye Alt Pliyosen sonlarından itibaren yerleşip aktivitesini hala sürdürmekte olan DAF oluşturmaktadır (Tonbul 1990a, s. 348).

Araştırma sahasının morfolojik yapısı sahanın iklim özelliklerini belirleyen ana unsurdur. Nitekim merkezden çevreye doğru artan yükselti koşulları ile ovayı çevreleyen dağlık alanların diziliş doğrultusu, sıcaklık ve yağış koşullarının aynı doğrultuda farklılaşmasına etki etmiştir. Ayrıca sıcaklık değerlerinin yıl içerisindeki seyrinde değişimin hızlı olması ve kış aylarına karşılık gelen bir soğuk dönem ile yaza tekabül eden bir sıcak dönemin mevcudiyeti "karasal termikrejim tipini" yansıtmaktadır (Tonbul, 1990b). Bingöl Ovası'nın ortalama yıllık toplam yağışı 812,7 mm, yıllık ortalama sıcaklığı ise 12,3 °C civarındadır.

Araştırma sahasındaki toprak tipleri büyük ölçüde morfolojik yapı, ana kaya, iklim ve bitki örtüsü gibi doğal çevre unsurlarının etkisi altında şekillenmiş olup, il genelinde en yaygın dağılışa sahip toprak tipi kahverengi topraklardır.

Şekil 1: Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

Doğu Anadolu Bölgesi içerisinde yoğun orman alanlarına sahip alanlardan olan Bingöl İli'nde 2300-2400 m. yüksekliğe kadar olan bütün kesimler, doğal orman sınırları içerisinde yer almaktadır. İlin çeşitli meşe türlerinden oluşan orman dokusu, yer yer iğne yapraklı orman yer yer de karışık orman özelliği göstermektedir. Orman üst sınırından itibaren yüksek dağ-plato stepleri ve Alpin çayırları görülmektedir. Ormanların büyük ölçüde tahrip edildiği Bingöl Ovası ve onu çevreleyen plato alanları günümüzde antropojen step türlerinin yayılış alanına dönüşmüştür

MATERYAL VE YÖNTEM

Bingöl İli'nde potansiyel tarım alanlarını tespit etmeyi hedefleyen bu çalışmada, 1/25 000 ölçekli topografya haritaları sayısallaştırılarak sayısal yükselti modeli (SYM) oluşturuldu. Oluşturulan SYM kullanılarak analizin ana kriterlerinden olan eğim, bakı ve yükselti katmanları oluşturuldu. Bunun yanı sıra 2001 yılına ait Bingöl İl Arazi Varlığı verileri kullanılarak analiz için gerekli diğer önemli kriterlerden büyük toprak grubu, toprak derinliği, arazi kabiliyeti, erozyon ve diğer toprak özellikleri katmanları elde edildi. Elde edilen bütün katmanlar aynı piksel boyutunda raster (grid) formatına dönüştürüldü. CBS ortamında katmanların çakıştırılmasıyla ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilerek, araştırma alanında her bir arazi kullanımı için fiziki coğrafya unsurlarının uygunluğu tespit edildi. Bahsi geçen bu işlemler gerçekleştirilirken Arc-GIS 10.1 CBS yazılımı kullanıldı. AHS tekniğinin uygulanması esnasında gerçekleştirilen hesaplamalar ise Excel programı yardımıyla yapıldı. CORINE 2012 yardımıyla da araştırma alanının mevcut arazi kullanım özellikleri belirlendi.

Tablo 1: Arazi Kullanım Türleri İçin Yapılan Uygunluk Analizinde Kullanılan Alt Kriterler ve Uygunluk Puanları

Kriter	Alt Kriter	Tarım	Ağırlık Puanı	Kriter	Alt Kriter	Tarım	Ağırlık Puanı
Büyük Toprak Grubu	Alüvyal Topraklar	1	0,12	Bakı	Düz	1	0,03
	Kolüvyal Topraklar	1			Kuzey	4	
	Kahverengi Topraklar	2			Kuzeydoğu	3	
	Kireçsiz Kahverengi T.	2			Doğu	2	
	Kestanerengi Topraklar	2			Güneydoğu	2	
	Kahverengi Orman Toprakları	3			Güney	2	
	Kireçsiz Kahverengi Orman T.	3			Güneybatı	2	
	Bazaltik Topraklar	2			Batı	2	
	Çıplak Kayalık Alanlar	4			Kuzeybatı	3	
Arazi Kabiliyeti	I. Sınıf	1	0,29	Yükselti	794-1000	1	0,05
	II. Sınıf	1			1000-1200	1	
	III. Sınıf	2			1200-1400	1	
	IV. Sınıf	3			1400-1600	2	
	VI. Sınıf	3			1600-1800	3	
	VII. Sınıf	4			1800-2000	4	
	VIII. Sınıf	4			2000-2200	4	
Erozyon	Hiç Yok veya Çok Az	1	0,03		2200-2400	4	
	Orta	2			2400-2600	4	
	Şiddetli	3			2600 +	4	
	Çok Şiddetli	4		Sıcaklık	13	1	0,05
DTÖ	Toprak Engeli Yok	1	0,02		12	1	
	Taşlı	2			11	2	
	Kayalı	4			10	3	
	Yetersiz Drenaj	4			9	4	
TD	Çok Sığ	4	0,06		8	4	
	Sığ	2			7	4	
	Orta Derin	1			6	4	
Jeomorfoloji	Vadi Tabanı	1	0,18		5	4	
	Ova Tabanı	1			4	4	
	Alçak Plato	2		Yağış	700-813	1	0,05
	Yüksek Plato	3			813-921	1	
	En Yüksek Plato	4			921-1029	1	
	Dağlık Alan	4			1029-1137	2	
Eğim	0-2	1	0,1		1137-1245	3	
	2-6	1			1245-1353	3	
	6-12	2			1353-1461	4	
	12-20	3			1461-1569	4	
	20-30	4			1569-1677	4	
	30 +	4			1677 +	4	

Araştırma alanının potansiyel tarım aşanlarını tespit etme sürecinde Çok Nitelikli Karar Verme (ÇNKV) teknikleri içerisinde önemli bir yeri olan ve geniş bir uygulama alanı bulunan AHS yöntemi kullanıldı. AHS yöntemi ile çalışma sahasının arazi uygunluk değerlendirmeleri yapılırken öncelikli olarak araştırma alanında tarımsal aarazilerin kullanımında etkili olabilecek kriterler ve bunların alt kriterleri tespit edilmiştir. Alt kriterler ve alt kriterlere ait uygunluk puanları, ziraat mühendisleri, orman mühendisleri, ayrıca çiftçiler, literatürde yer alan çalışmalar ve arazi gözlemleri referans alınarak tespit edildi. Çalışmada tarım alanları için toprak türü, arazi

kabiliyeti, toprak derinliği, diğer toprak özellikleri, erozyon, jeomorfoloji, yükselti, eğim, bakı, sıcaklık ve yağış kriterleri değerlendirilerek, bunların alt kriterlerine ait uygunluk puanları saptandı (Tablo 1).

Saaty (1982)'de belirtildiği gibi AHS' de belirlenen kriterler her düzey için kendi aralarında belirlenmiş olan ve önem derecesi tablosunda 1 ile 9 arasında değerlere sahip önem derecesi ile karşılaştırıldıktan sonra elde edilen sonuçlar bir matris formuna işlenir (Tablo 2). Bu yöntem, bir düzeydeki öğelerin, hiyerarşide hemen bir üst düzeyde yer alan öğeler açısından göreli önemlerini saptayacak şekilde puanlama yapılması ve ikili karşılaştırmalar matrisi oluşturulması esasına dayanır (Akbulak, 2010, s. 564).

Tablo 2: AHS Değerlendirme Ölçeği (Saaty, 1980)

Önem Derecesi	Açıklama
1	Ölçütler eşit derecede öneme sahiptir.
3	1. ölçüt 2.'ye göre biraz daha önemlidir.
5	1. ölçüt 2.'ye göre fazla önemlidir.
7	1. ölçüt 2.'ye göre çok fazla önemlidir.
9	1. ölçüt 2.'ye göre çok yüksek derecede önemlidir.
2,4,6,8	İki yakın ölçüt arasındaki ara değerler

Değerlendirmeye alınan kriterlerin ağırlık puanlarının AHS tekniği ile belirlenme sürecinde ilk olarak her bir arazi kullanım türü için kriterlerin etkinlik derecesi göz önünde tutularak ikili karşılaştırmalar yapıldı ve bu doğrultuda ilgili matrisler oluşturuldu (Tablo 3), daha sonra analizde kullanılan her bir kriterin ağırlık puanı tespit edildi ve son olarak da elde edilen özvektörün tutarlılık kontrolü yapıldı. Tutarlılık kontrolü, yargıların mantıksal tutarsızlığını ölçer ve yargılarda olabilecek hataların tanımlanmasına olanak sağlar. Yöntemin geçerli olması için tutarlılık oranı 0,10 (% 10) veya daha küçük olmalıdır. Eğer bu oran 0.10'dan büyük ise ikili karşılaştırma matrislerinin yeniden oluşturulması gerekir (Saaty 1980).

Bu çalışmada tarım arazi kullanım türü için yapılan ikili karşılaştırmalarına uygulanan tutarlılık oranı 0,10 (% 10) oranının altında değere sahiptir.

Tablo 3: Tarım İçin İkili Karşılaştırma Matrisi

TARIM	Jeo	Yük	Eğim	Bakı	Sıc	Yağ	BTG	TD	DTÖ	Eroz	AKK.
Jeomorfoloji	1	3	3	5	4	4	3	3	6	6	0,5
Yükselti	0,33	1	0,25	2	2	2	0,33	0,5	3	2	0,14
Eğim	0,33	4	1	5	4	4	0,33	3	5	5	0,25
Bakı	0,2	0,5	0,2	1	0,33	0,33	0,2	0,33	2	1	0,125
Sıcaklık	0,25	0,5	0,25	3	1	1	0,33	2	2	2	0,17
Yağış	0,25	0,5	0,25	3	1	1	0,33	2	2	2	0,17
BTG	0,33	3	3	4	3	3	1	3	6	4	0,2
TD	0,33	2	0,33	3	0,5	0,5	0,33	1	4	3	0,2
DTÖ.	0,17	0,33	0,2	0,5	0,5	0,5	0,17	0,25	1	0,33	0,11
Erozyon	0,17	0,5	0,2	1	0,5	0,5	0,25	0,33	3	1	0,14
AKK	2	7	4	8	6	6	5	5	8	7	1
TOPLAM	5,36	22,33	12,68	35,5	22,83	22,83	11,27	20,41	42	33,33	3,005

λmax= 11,862 CI= 0,086 CR= 0,057

AHS tekniğinin uygulanması sonucunda tespit edilen kriterlerin uygunluk puanları ile ağırlık değerleri CBS ortamında birleştirilerek her bir piksel için arazi kullanım türlerine göre Fiziksel Uygunluk Endeks (FUE) değerleri saptandı. Arazi kullanım türlerine göre kriterlerin uygunluk ve ağırlık puanlarının birleştirilmesinde aşağıda verilen denklem kullanıldı.

$$U = \sum_{i=1}^{n} Wi\ Xi$$

U, toplam arazi uygunluk puanı; Wi , i arazi uygunluk kriterinin ağırlık değeri; Xi , i arazi uygunluk kriterine ait alt kriter puanı; n, arazi uygunluk kriterinin toplam sayısıdır (Cengiz vd., 2013). AHS tekniği ile yapılan uygunluk analizlerinde kullanılan kriterler aynı zamanda arazi kullanımını etkileyen faktörlere karşılık gelmektedir. Hesaplamalar sonucunda her bir kriter için saptanan değer 0-1 arasında değişmekte olup, toplamları 1'e eşittir (Tablo 1). Araştırma alanı için potansiyel tarım alanları tespit edilirken, bu arazi kullanım türü için öncelikler, araştırma sahasının doğal ortam koşulları, sürdürülen beşeri ve ekonomik aktiviteler ile mevcut kaynakların potansiyeli göz önünde bulundurularak uzman görüşleri doğrultusunda AHS tekniği yardımıyla belirlenmiştir.

BULGULAR

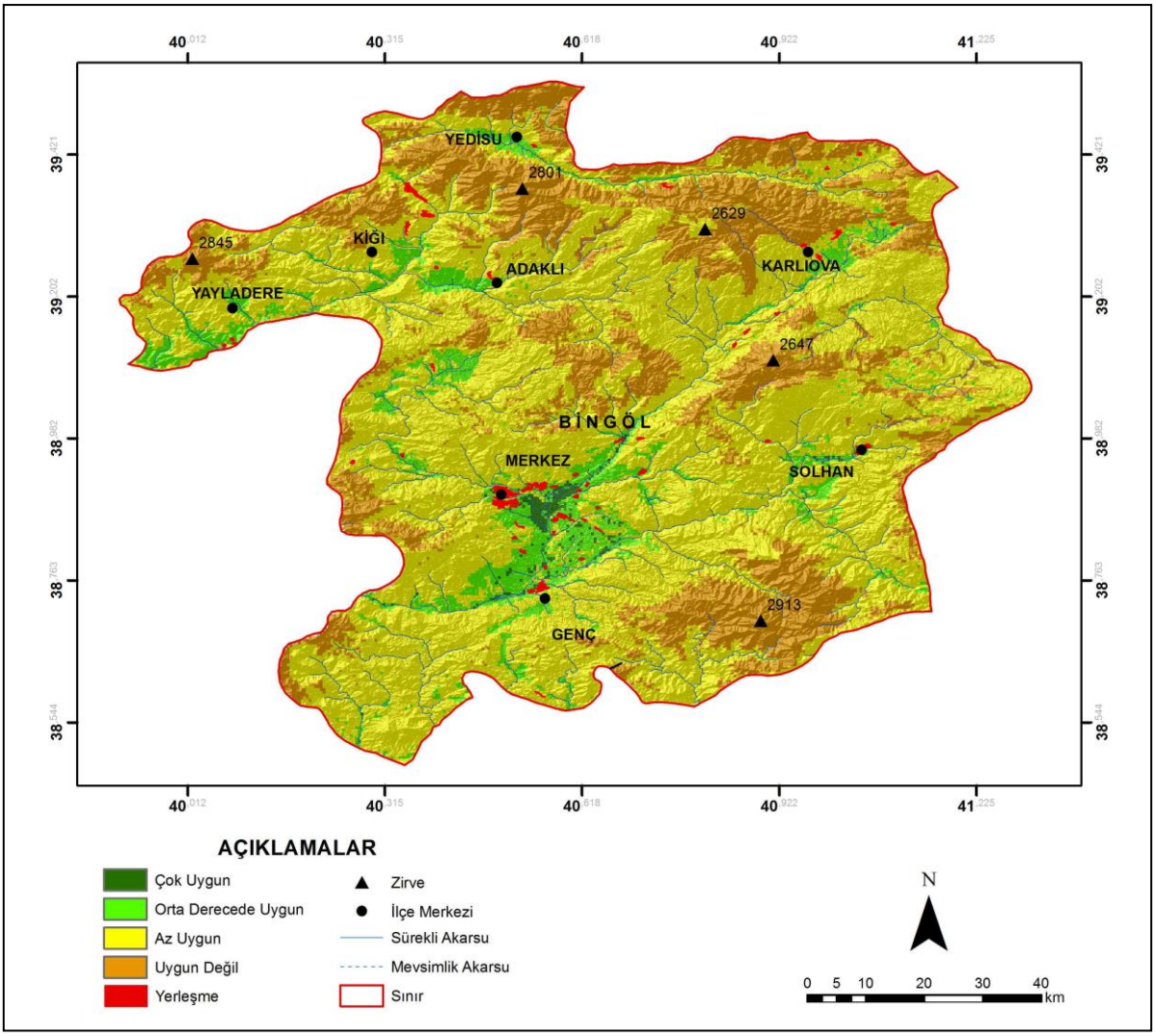
Bingöl İli'nde potansiyel tarım alanlarının belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada 11 ana kriter analize tabi tutulmuştur. Bu kriterlere ait alt kriterler de ayrıntılı olarak tanımlanmış ve alt kriterin tarım arazi kullanım türü için etki şiddetleri doğrultusunda puanlama yapılarak ana kriterlerle birlikte uygunluk analizine dahil edilmiştir (Tablo 1).

Analizler neticesinde, her türlü bitkisel üretim için elverişli olan "çok uygun" alanların 52 km² alansal dağılış ile il toplam alanının % 0,64'lük kısmını oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte ilde, bitkisel üretimin etkin yapılabilmesine engel olabilecek bazı sorunların mevcut olduğu, bu nedenlede bazı toprak koruma önlemlerinin alınması gerekdiği ve de sulama problemi olan araziler "orta dercede uygun" sınıfına karşılık gelmektedir. Bu sınıfa ait araziler 649 km²'lik yayılışa sahiptir. Bu sayısal değerle "orta derecede uygun" sınıfına ait araziler il toplam alanının son derece sınırlı alanda dağılış göstermektedir (% 8,0). Bingöl İli'nde tarım yapılabilecek arazi il toplam alanının sadece % 8,64'ünü oluşturmaktadır (Şekil 2, Tablo 4).

Tablo 4: Bingöl İli'nde Tarım Alanları İçin Uygunluk Sınıfları

Uygunluk Sınıfı	Tarım	
	Alan(km²)	%
Çok Uygun	52	0,64
Orta Derecede Uygun	649	8,0
Az Uygun	5303	65,4
Uygun Değil	2055	25,4
Yerleşme	44	0,54
Toplam	8103	100

"Az uygun" sınıfına ait araziler ise ancak zaruriyetler halinde tarım yapılabilecek alanları oluşturmakta olup daha ziyade mera alanı olarak değerlendirilmesi gereken araziler olarak görülmektedir. Bu gruba ait araziler 5303 km²'lik alansal dağılışa sahiptir. Bu sayısal değer il arazisinin yarısından fazlasını oluşturmakta olup, % 65,4'lük oranasahiptir. Bitkisel üretime hiçbir şekilde imkan tanımayan araziler olarak görülen "uygun değil" sınıfı da ilde önemli bir alansal dağılış göstermektedir. Bu alanlar il toplam arazisinin % 25,4'ünü oluşturmaktadır. Bingöl İli'nde tarım yapmaya uygun olmayan ve az uygun olan arazilerin toplam araziler içindeki payı % 90,8'dir.

Şekil 2: Bingöl İli'nin Potansiyel Tarım Alanları Haritası.

Tarım alanları için yüksek uygunluk gösteren alanlar araştırma sahasında çok sınırlı olup, genellikle Murat Nehri ve kollarının oluşturduğu alüvyal düzlüklere karşılık gelmektedir (Şekil 2). "Orta derecede uygun" alanlar ise nispeten eğim değeri düşük ova ve hazva tabanlarına karşılık gelmektedir. Bu alanlarda çoğunlukla su problemi yaşandığından, sürdürülen tarımsal aktivitelerden alınan verim de düşüktür. Araştırma alanında genel olarak eğim değerlerinin yüksek olması, toprak kabiliyetinin tarım yapmaya uygun olmaması, toprak derinliğinin az olması ve erozyonun şiddetinin fazla olması gibi nedenlerden ötürü toplam arazi içerisindeki tarım yapmaya uygun arazilerin payı oldukça düşük değerler göstermektedir (Tablo 4, Şekil 2). Ancak günümüz itibariyle il toplam alanının % 17,1' i tarım arazisi olarak değerlendirilmektedir (Tablo 5). Bu değer ilde 710 km²'lik alanının potansiyelinin üstünde arazi kullanımına tabi tutularak baskı altına alındığını göstermektedir.

Tablo 5: Bingöl İli'nde Tarım Alanlarının Dağılışı (2016).

Kullanım Durumu	Alan (Ha)	İl Toplam Arazi Varlığındaki Oranı (%)
Tarla	22 708	2,75
Nadas	5 352	0,65
Meyve ve Uzun Ömürlü Bitkiler	3 512	0,42
Sebze	1 227	0,14
Tarıma Elverişli Olup Kullanılmayan Arazi	26 091	3,16
Çayır Otu (Özel Mülkiyet)	82 237	9,96
TOPLAM TARIM ALANI	141 128	17,1
Mera	350 234	42
TOPLAM TARIM- MERA ALANI	492 362	59,1

Kaynak: Bingöl Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Uzman görüşleri ile CBS ve AHS tekniklerinin kullanımı sonucunda elde edilen verilerin birleştirilmesiyle Bingöl İli'nde tarımsal üretim yapılabilecek alanların saptanmasına yönelik uygunluk analizleri yapılmış olup, bu doğrultuda bahsi geçen sahanın potansiyel tarım alanları tespit edilmiştir.

Bingöl İli'nde tarımsal üretimin uygulanma biçimi, mevcut tarım alanlarının sınırlı olmasından dolayı son derece önemlidir. Ayrıca il nüfusunun önemli bir kısmı tarım ve hayvancılıktan (% 85) geçimini sağladığı için ilde en önemli sermayeyi toprak oluşturmaktadır. Bu bakımdan en değerli doğal kaynak olan toprağın işlenmesi ile ilgili yürütülecek projelerin titizlikle oluşturulması gerekmektedir.

Bingöl İli'nde tarım potansiyeli yüksek olan topraklar son derece sınırlı alansal dağılışa sahiptir. Mevcut tarımsal üretim yapılan alan 1411,28 km²'lik alanla % 17,1'lik bir varlığa sahipken, yapılan analiz sonuçları 701 km²'lik alanın % 8,64'lük oranla ekolojik açıdan tarımsal üretime uygun olabileceğini göstermiştir. Coğrafi potansiyeli tarımsal üretime uygun olmayan bu alanlarda yanlış arazi kullanımından kaynaklanabilecek toprak kaybı oluşmadan önce yasal düzenlemelerle toprağın potansiyeline uygun şekilde kullanılması gerekmektedir. Bununla birlikte yanlış arazi kullanımlarının önüne geçilebilmesi için en yakın zamanda çalışma alanına ait diğer alan kullanım tipleri için potansiyel kullanımların belirlenmesi ve de sürdürülebilir arazi yönetim kararlarının alınması zorunluluk taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Akbulak, C., (2010). "Analitik Hiyerarşi Süreci ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Yukarı Kara Menderes Havzası'nın Arazi Kullanımı Uygunluk Analizi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 557-576.

Akıncı, H.; Özalp, A. Y.; Özalp, M.; Turgut. B., (2015). Büyük Barajların Tarım Arazileri Üzerindeki Etkilerin İncelenmesi ve Artvin'de CBS ve AHP Yöntemi Kullanılarak Alternatif Tarım Arazilerinin Belirlenmesi, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 15. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 2528 Mart 2015, Ankara.

Bayındır, F., (2006). Malatya İli'nin Arazi Kullanım Durumunun Yükselti Kuşaklarına Göre Dağılımı, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ

Bandyopadhyay, S.; Jaiswal, R.K.; Hegde, V.S.; Jayaraman, V., (2009). Assessment of Land Suitability Potentials for Agriculture Using Aremote Sensing and GIS Based Approach, *International Journal of Remote Sensing*, 30(4), 879-895.

Chen, C-F., (2006). Applying the Analytical Hierarchy Process (AHP) Approach to Convention Site Selection, *Journal of Travel Research*, S. 45(2), s. 167-174.

Cengiz, T.; Akbulak, C.; Özcan, H.; Baytekin, H., (2013). Gökçeada'da Optimal Arazi Kullanımının Belirlenmesi, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi*, 19, 148-162, Ankara.

Dağlı, D. & Çağlayan, A., (2016). Analitik Hiyerarşi Süreci İle Optimal Arazi Kullanımının Belirlenmesi: Melendiz Çayı Havzası Örneği, *Türk Coğrafya Dergisi*, 66, 83-92, Ankara.

Esen, F. (2016). Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ile Bingöl Ovası ve Yakın Çevresinde Optimal Arazi Kullanımının Belirlenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of Academic Social Science)*, 4/38, 176-193.

Esen, F. (2017), Bingöl İli Arazi Kullanım Özelliklerinin CORINE Sistemine Göre Analizi ve Sürdürülebilir Arazi Kullanım Önerileri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of Academic Social Science)*, 5/40, 176-193.

Mokarram, M.& Aminzadeh, F., (2010). GIS Based Multicriteria Land Suitability Evaluation Using Ordered Weight Averaging with Fuzzy Quantifier: A Case Study in Shavur Plain, Iran, The International Archives of The Photogrammetry, *Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, 38(II), 508512.

Ozdemir, M. S.; Saaty, T. L., (2006). The Unknown in Decision Making What to Do About It, *European Journal of Operational Reserarch*, 174, 349-359.

Razmi, J., Rahmejat H., Khan M.K., (2000). The new concept of manufacturing "DNA" within an analytic hierarchy process-driven expert system, *European Journal of Innovation Management*, 3, I. 4, 199 - 211

Saaty, T. L., (1980). *The Analytic Hierarchy Proces*s, McGraw-Hill Comp., U.S.A.

Timor, M. , (2011). *Analitik Hiyerarşi Prosesi*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Tonbul S., (1990a). Bingöl Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi ve Gelişimi, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, s.329–352

Tonbul, S., (1990b). Bingöl Ovası ve Çevresinin İklimi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 4(1), 347-374.

Yılmaz, E., (2009). Bir Arazi Kullanım Planlaması Modeli: Cehennemdere Vadisi Örneği, Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 3, Mersin.

Zengin M., (2007). Ardahan Kura Nehri Ve Yakın Çevresi Alan Kullanımlarının Belirlenmesi Ve Optimal Alan Kullanım Önerileri. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum

Bingöl İli Arazi Varlığı, (2001). T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları. Bingöl İli Toprak Kaynağı Envanter Raporu. 1978.

Increasing Employability with Adult Lifelong Learning

Yetişkinlerin Hayatboyu Öğrenme ile İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması

Hanbey HAZAR[1], *Hüseyin SEVİNÇ*[2], *Orhan İLHAN*[3]

Abstract –Lifelong Learning (LLL) covers all learning activities undertaken throughout the life of the development of knowledge, skills and competences of individuals in terms of personal, social, social and / or employment. Today's knowledge and features have been increased to the modular system in education and the need to learn the size has increased even more. This has made it imperative not to be involved in lifelong learning activities. A sample application for facilitating access to training and eliminating obstacles in accessible locations is "Life Starts Again." It is the study of the objectives and objectives of the EU basic project, its implementation, and the positive effects of employment on handcrafted results. Especially for those vocational courses in these groups which have an important place in our province (Elazığ) as difficult and disadvantaged groups that can be employed for the unskilled workers who are in the age range of 25-64 and who are not qualified. In addition to vocational training, the interesting and sustainable way of life (TRB1) is to increase literacy and counseling services to non-literate people through non-formal education in order to include persons with computer, English, Entrepreneurship.

Keywords- lifelong learning; adult education; employment; unemployment

Özet –Hayat Boyu Öğrenme (HBÖ), kişisel, toplumsal, sosyal ve/veya istihdam açısından kişilerin bilgi, beceri ve yetkinliklerinin geliştirilmesi amacıyla yaşamı boyunca üstlendiği tüm öğrenme faaliyetlerini kapsamaktadır. Günümüzün bilgi çağı olması ve özellikle eğitimde modüler sisteme geçilmesi ile hayat boyu öğrenmeye olan ihtiyaç daha da artmıştır. Bu durum hayat boyu öğrenme faaliyetlerine dâhil olmayı zorunluluk haline getirmiştir. Bu çalışma ile yetişkinlerin sosyal entegrasyonu ve/veya istihdam edilebilirliğinin artırılması, eğitime erişimlerinin kolaylaştırılması ve eğitime ulaşmasının önünde yer alan engellerin kaldırılması için örnek bir uygulama olan "Hayat Yeniden Başlıyor" AB tabanlı projenin hedef ve amaçlarını, uygulamalarını, elde elden sonuçların istihdam üzerindeki pozitif etkilerinin incelenmesidir. Özellikle 25-64 yaş aralığında olan vasıfsız işçi olarak çalışan veya niteliksiz olduğu için istihdam edilebilmesi zor olan ve dezavantajlı gruplar olarak ilimizde (Elazığ) önemli yer tutan bu gruplara mesleki kurslar vermektir. Mesleki Eğitimin yanında gelenek ve göreneklerin yaşam biçimi üzerinde etkili olmaya devam ettiği bölgemizde (TRB1) okuma-yazma bilmeyen kişilere okuma-yazma kursu başta olmak üzere Bilgisayar, İngilizce, Girişimcilik, İş Güvenliği kursları ile beraber kişileri HBÖ' ye dâhil etmek için yaygın eğitim yoluyla öğrenme kalitesinin arttırılarak rehberlik ve danışmanlık hizmetlerininde verilmesidir.

Anahtar kelimeler- hayat boyu öğrenme; yetişkinlerin eğitimi; istihdam; işsizlik

GİRİŞ

Hayat boyu öğrenme kavramı çağın ihtiyaçları doğrultusunda [1], hızla gelişen ve değişen sosyal ve kültürel hayattaki değişmelere ayak uydurabilmek amacıyla ortaya çıkmış, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitim seviyesi ve istihdam koşulları açısından önemli bir gösterge haline gelmiştir. HBÖ'nün gelişmeye ve önem kazanmaya başlaması ile eğitim; zaman ve mekândan bağımsız hem okul eğitimini hem de okul dışı eğitimi kapsayan tüm eğitsel etkinliklerin temel bileşeni olarak ortaya çıkmıştır. Öğrenme, "beşikten mezara" kadar devam etmekte ve belli bir yaşa ve ortama bağlı olmaksızın her yaşta ve her yerde gerçekleşebilmektedir. HBÖ, örgün, yaygın ve serbest öğrenme olarak her türlü eğitim ve öğretimi kapsamaktadır.

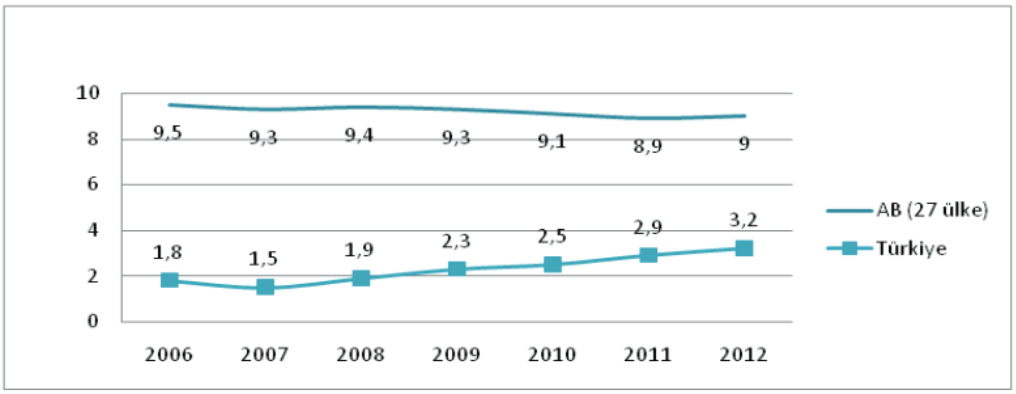
Hayat boyu Öğrenme Programı'nın genel amacı şöyle ifade edilmektedir: 'Hayat boyu öğrenme yoluyla topluluğu ileri bir bilgi toplumu haline getirmek, daha çok ve daha iyi iş imkânı yaratmak, sosyal bütünlüğü geliştirmek; çevrenin gelecek kuşaklar için daha iyi korunmasını sağlamak; özellikle de dünyada bir kalite referansına dönüşmelerini temin etmek amacıyla topluluk içindeki eğitim ve öğretim sistemleri arasında

[1] Prof. Dr, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, hanbeyhazar@hotmail.com
[2] Araş.Gör. Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, h.sevinc@firat.edu.tr
[3] Öğretmen, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, orhanilhan0223@gmail.com

karşılıklı değişim, işbirliği ve hareketliliği güçlendirmektir. Eğitim ve öğretim sistemlerini bütüncül bir şekilde birleştiren Hayat Boyu Öğrenme Programı ayrıca eğitim sistemi ile iş dünyasını da kaynaştırmayı amaçlamıştır.

Eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki uyum; hayat boyu öğrenme perspektifinden hareketle iş yaşamının gerektirdiği beceri ve yetkinliklerin kazandırılması, girişimcilik kültürünün benimsenmesi, mesleki ve teknik eğitimde okul-işletme ilişkisinin orta ve uzun vadeli sektör hedeflerini dikkate alacak biçimde güçlendirilmesi yoluyla olacağı anlaşılmaktadır. 10. Kalkınma Planı'na göre; HBÖ'ya paralel olarak, İşgücü piyasasında gerek duyulan becerilerin ve girişimcilik kültürünün geliştirilmesi, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınması ve rekabet edebilirliği için öncelikli alanlar arasında yer alması gerektiği belirtilmiştir.

Hayat boyu öğrenme sistemlerinin iş gücü piyasasına etkilerini belirlemek amacıyla 25 ile 64 yaş arasındaki bireylerin son 4 hafta içerisinde öğrenme etkinliklerine katılım oranı esas alınarak istatistik çalışmaları yapılmıştır. Bu oran, TÜİK tarafından [2,3] uygulanan Hane Halkı İşgücü Anketi1 ile belirlenmektedir. Aşağıdaki grafikte yıllar itibarıyla Türkiye ve AB (27 Ülke)'nin hayat boyu öğrenmeye katılım oranlarını yüzdece göstermektedir.

Şekil 1. Türkiye ve AB (27 Ülke)'nin hayat boyu öğrenmeye katılım oranlarını

(%)

	Örgün eğitime katılım		Yaygın eğitime katılım		Örgün veya yaygın eğitime katılım		Örgün ve yaygın eğitime katılım	
	2012(r)	2016	2012(r)	2016	2012(r)	2016	2012(r)	2016
Toplam	**8,3**	**9,4**	**15,4**	**16,8**	**20,4**	**22,7**	**3,3**	**3,5**
Cinsiyet								
Erkek	9,8	10,9	17,5	19,8	23,7	26,6	3,6	4,1
Kadın	6,8	8,0	13,4	13,8	17,2	18,9	3,0	2,9
Yaş grubu								
18-24	33,9	39,4	26,7	23,8	46,6	48,9	14,1	14,3
25-34	9,6	11,6	20,9	24,0	26,9	31,2	3,5	4,3
35-54	2,0	2,9	14,4	18,0	15,6	19,7	0,8	1,2
55-64	0,2	0,1	5,4	6,4	5,6	6,5	0,0	0,0
65+	0,0	-	1,4	1,5	1,4	1,5	-	-

- Bilgi yoktur.
(r) Revize edilmiştir.

Şekil 2. Türkiye ve AB (27 Ülke)'nin hayat boyu öğrenmeye katılım oranlarını

TÜİK 2016 verilerine göre yetişkin eğitim durumu yukarıdaki tabloda belirtilmektedir. Yetişkin Eğitimi Araştırması'nın temel amacı,18 yaş ve üstü fertlerin yetişkin olarak tanımlandığı ***hayat boyu öğrenme*** kapsamında, bireylerin mesleki veya kişisel alanlarda bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla katılmış oldukları örgün veya yaygın eğitim faaliyetleri ile gayri resmi öğrenmeye ilişkin bilgileri derlemektir. Ülkemizde Eurostat ile uyumlu olarak 2007, 2012 ve 2016 yıllarında 18 yaş ve üstü fertlerle yüz yüze görüşme yöntemi ile gerçekleştirilen Yetişkin Eğitimi Araştırması ile bireylerin yaş grubu, cinsiyet, eğitim ve işgücü durumuna göre eğitime katılım oranlarının yanı sıra, nedenlerine göre eğitime katılım ve eğitim sağlayıcılar gibi göstergeler hesaplanmıştır.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Hayat Boyu Öğrenmenin, Türkiye ve Türkiye'nin geleceği için önemi, yapılan çalışmalarla birlikte her geçen yıl arttığı görülmektedir. Bu doğrultuda HBÖ' nün desteklenmesi için hem ulusal hem de uluslararası destekler verilmektedir. Bunların başında Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen programlar gelmektedir. ***Hayat Yeniden Başlıyor Projesi'*** de Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen, sözleşme makamı İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Program Otoritesi (İKGPRO), program otoritesi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı(ÇSGB), operasyon faydalanıcısı Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) olan ve Fırat Üniversitesi'nin(FÜ) yürütücülüğünü yaptığı bir HBÖ projesidir. Hayat Yeniden Başlıyor Projesi, Hayat Boyu Öğrenmenin Desteklenmesi – II Hibe Programı kapsamında finanse edilmiştir. Proje kapsamında; özellikle 25-64 yaş aralığında olan niteliksiz olduğu için istihdam edilebilmesi zor olan ve dezavantajlı gruplar olarak Elazığ ilinde önemli yer tutan bu gruplara mesleki kurslar vermektir.

Bu proje ile teklif çağrısının amaçları ve öncülüğü doğrultusunda çeşitli sebeplerden dolayı eğitim hayatı bitmiş ve eğitime dâhil olma noktasında sorunlar yaşayan yetişkinlere yeni yöntemler geliştirerek hedef kitleyi eğitime dâhil etmektir. Bu yöntemlerin başında yetişkinlerin eğitime ulaşmasını sağlamaktır. Daha sonra bu hedef kitleyi yayın eğitim yöntemi ile eğitime dâhil ederek HBÖ 'ye katılımlarını desteklemektir.

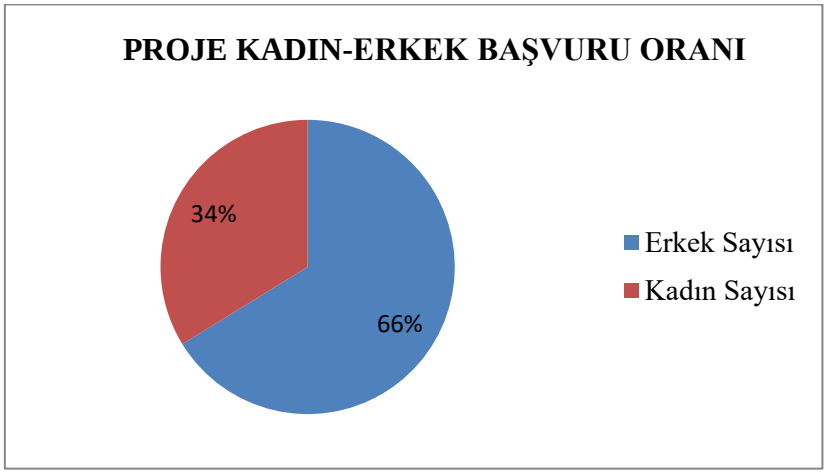
Proje kapsamında verilecek eğitimler belirlenirken; sektörel ihtiyaçlar ve kısa zamanda istihdam edilebilirlik, birincil hedefler olmuştur. Bu doğrultuda yiyecek içecek sektörüne yönelik Aşçılık (Yiyecek İçecek Hazırlama), özellikle bayanların istihdam edildiği Güzellik ve Saç Bakımı Hizmetleri (Kuaförlük), ülkemizin lokomotif sektörü olan otomotiv sektörüne yönelik ve sanayide çokça nitelikli iş gücü ihtiyacı olan; otomotiv elektrikçisi ve otomotiv lpg montaj bakım onarımcısı kurslar olarak belirlenmiştir. Bu proje ile 80 yetişkine 4 farklı mesleki eğitim başta olmak üzere diğer bütüncül ve farkındalık eğitimlerinin de verilmesi gerektiği belirlenmiştir. Bu bütüncül ve farkındalık eğitimleri; bilgisayar kullanımı, mesleki ingilizce, iş güvenliği ve işçi sağlığı, girişimcilik olarak belirlenmiştir. Belirtilen bütün eğitimler Milli Eğitim Bakanlığının HBÖ müfredatına uygun olarak düzenlenmiştir.

Hayat Yeniden Başlıyor Projesi'nin uygulanması safhasında, 25-64 yaş arasındaki dezavantajlı bireylerin seçimi konusunda, projenin amaçlarına tam ulaşması açısından büyük bir özen gösterilmiştir. Bu konuda öncelik; engelliler, eski hükümlüler, boşanmış ve eşlerini kaybetmiş bireyler, işsiz ev hanımları, işsiz ve herhangi bir mesleki becerisi olmayanlar ve hayatı boyunca bu tarz eğitimlere bir şekilde ulaşamamış kişiler olarak belirlenmiştir. Projenin tabana yayılması, daha fazla insana ulaşılması açısından çeşitli görünürlük araçları(billboard, afiş, el ilanları) kullanılarak, daha geniş kitlelere ulaşılması sağlanmıştır. Buna ek olarak, proje çalışanları sanayi ziyareti gerçekleştirerek, daha önce çalıştığı meslek alanında eğitim görmemiş bireyler ile yüz yüze görüşmeler sağlanarak, farkındalık yaratılmış ve katılım sağlanmıştır. Projeye başvuru sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1. Projeye başvuru sayıları

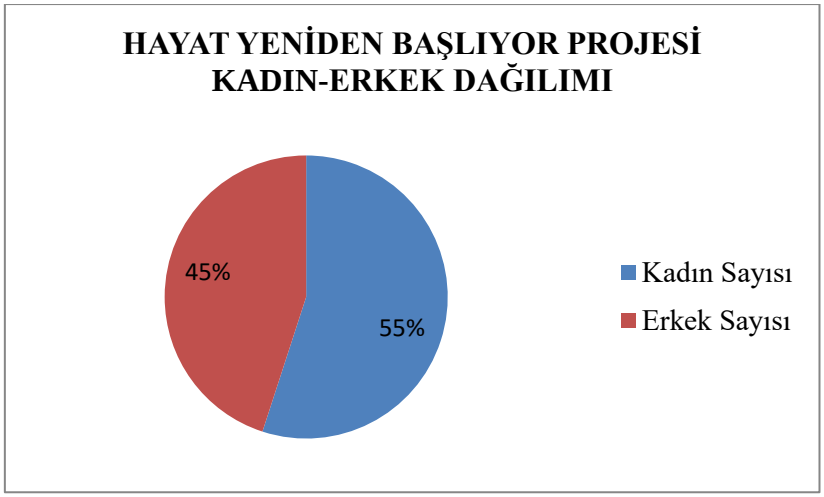
TRH3.1.LLLII/P-03/901 HAYAT YENİDEN BAŞLIYOR PROJESİ		
KURS BAŞVURU SAYILARI		
	Erkek Sayısı	**Kadın Sayısı**
OTOMOTİV ELEKTRİKÇİSİ	41	8
OTOMOTİV LPG MONTAJ BAKIM ONARIMCISI	33	10
GÜZELLİK VE SAÇ BAKIM HİZMETLERİ(KUAFÖRLÜK)	62	13
YİYECEK İÇECEK HİZMETLERİ	13	45
Toplam:	149	76
PROJE BAŞVURU SAYISI:	225	

Projeye başvurular değerlendirilirken yukarıda belirtilen öncelikler temel alınmış ve bunun yanı sıra işsiz kadınlara ve ev hanımlarına pozitif ayrımcılık yapılarak başvurular değerlendirilmiştir. Aşağıdaki grafikte kadın/erkek başvuru oranları belirtilmiştir.

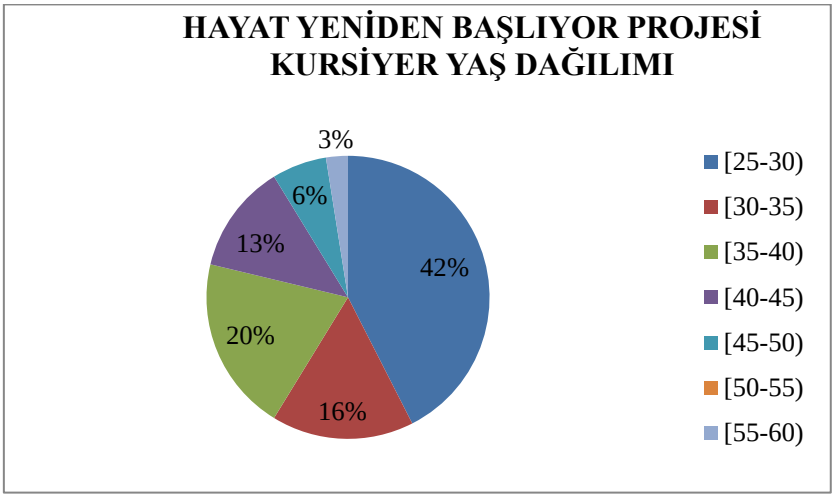
Şekil 3. Kadın/erkek başvuru oranları

Başvuru değerlendirme sonuçlarına göre; proje kurslarına toplam 80 kursiyer asil olarak belirlenmiştir. Kursiyerlerin seçiminde, öncelik sırasına göre sıralanarak değerlendirme yapılmış ve değerlendirme sonucunda aşağıdaki grafikte belirtildiği üzere başvuru yapan kadın kursiyer oranı %34 iken değerlendirmenin ardından bu oran %55 e yükselmiştir. Bu şekilde kadınların eğitime ve iş gücüne katılımı arttırılmıştır.

Şekil 4. Kadın/erkek dağılım oranları

Projede bir başka değerlendirme ve önemli faktör ise; mesleki eğitime yönelik hangi yaş grubunun HBÖ'ya daha fazla katılım sağladığıdır. Aşağıda projenin kursiyer yaş dağılımını gösteren tablo mevcuttur. 25-30 yaş aralığındaki katılım oranı %42 ile en yüksek seviyede olmuştur, en düşük sevide ise %3 ile 55-60 yaş aralığında olmuştur.

Şekil 5. Kadın/erkek yaş dağılım oranları

Projenin uygulanması; Fırat Üniversitesi bünyesindeki oluşturulan özel proje sınıfında, Hazar Mesleki Anadolu Lisesi ve Elâzığ Mesleki Eğitim Merkezi' deki sınıflarda gerçekleştirilmiştir.

Şekil 6. Otomotiv Elektrikçisi eğitimi

Şekil 7. Otomotiv Lpg Montaj Bakım Onarımcısı Eğitimi

Şekil 8. Güzellik ve Saç Bakımı (Kuaförlük) Eğitimi

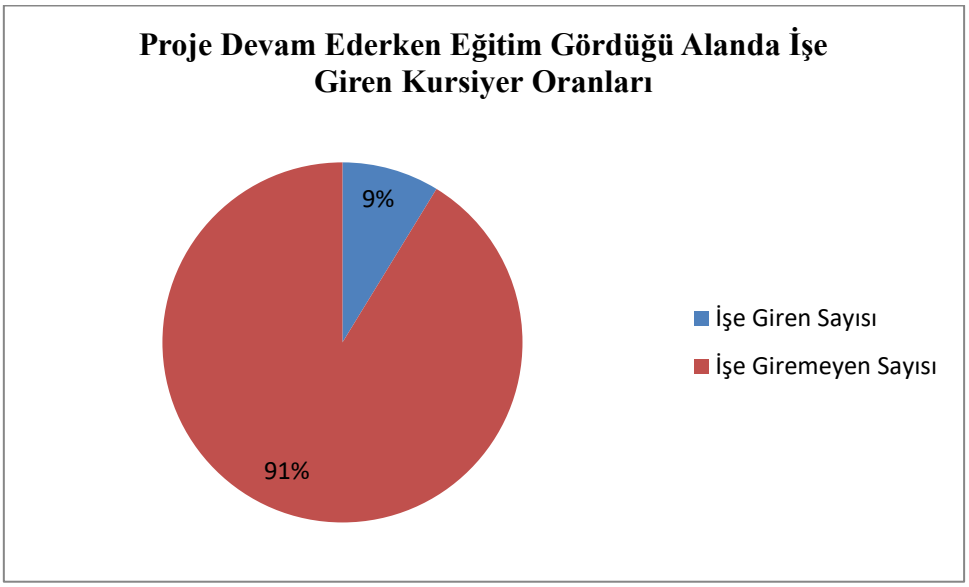

Şekil 9. Yiyecek ve İçecek Hizmetleri (Aşçılık) Eğitimi

Proje kapsamında verilen bu mesleki eğitimlerin yanı sıra Mesleki İngilizce, Bilgisayar Kullanımı, İş güvenliği ve İşçi sağlığı, Girişimcilik eğitimleri de verilmiştir.

Hayat Yeniden Başlıyor Projesinin temel hedeflerinden biri; HBÖ' nun hedeflediği şekilde çeşitli sebeplerden dolayı eğitim hayatı bitmiş ve eğitime dâhil olma noktasında sorunlar yaşayan yetişkinlere yeni yöntemler geliştirerek hedef kitleyi eğitime dâhil etmekle birlikte, bu bireylerin istihdam edilebilirliğini arttırmaktır. Bu amaçla; hedef sektörlerden, mesleki eğitimler verilmiş ve tamamlayıcı genel beceri eğitimleri sağlanmıştır. Bu

doğrultuda projenin en önemli başarı göstergelerinden birisi; kursiyerlerin eğitim gördükleri alanda istihdama ve iş gücüne katılım oranlarıdır. Proje eğitimlerinin başlaması ile birlikte ilk 6 ay içerisinde kursiyerlerin bir kısmı, kendi eğitim gördükleri alanlarda ve bir kısmı da alan dışı işlere başvurularda bulunmaya başlamıştır. Proje bitmeden 12 kişi iş başvurusunda bulunmuş, 10 kişi işe kabul edilerek istihdam edilmiştir. İş gücüne katılan bu 10 kişiden 7'si proje kapsamında eğitim gördükleri alan içerisinde istihdam edilmiştir.

Şekil 10. Proje devam ederken işe giren kursiyer oranı

Yukarıdaki grafikte belirtildiği üzere proje sonlanmadan kursiyerlerin %9' u kendi eğitim gördükleri alanda istihdam edilmiştir. Bu gösterge; projenin doğru meslek gruplarına yönelik eğitimlerin verildiği ve doğru bütüncül eğitlerle desteklendiğinin işaretidir. Bu durum göz önüne alındığında, projenin istihdama ve nitelikli iş gücüne pozitif etkisinin giderek artacağı anlaşılmaktadır.

SONUÇLAR

Proje kurslarına toplam 80 kursiyer asil olarak belirlenmiştir. Kursiyerlerin seçiminde, öncelik sırasına göre sıralanarak değerlendirme yapılmış ve değerlendirme sonucunda başvuru yapan kadın kursiyer oranı %34 iken değerlendirmenin ardından bu oran %55 e yükselmiştir. Bu şekilde kadınların eğitime ve iş gücüne katılımı arttırılmıştır. 25-30 yaş aralığındaki katılım oranı %42 ile en yüksek seviyede olmuştur, en düşük sevide ise %3 ile 55-60 yaş aralığında olmuştur. Proje kapsamında verilen bu mesleki eğitimlerin yanı sıra Mesleki İngilizce, Bilgisayar Kullanımı, İş güvenliği ve İşçi sağlığı, Girişimcilik eğitimleri de verilmiştir. Hedef sektörlerden, mesleki eğitimler verilmiş ve tamamlayıcı genel beceri eğitimleri sağlanmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu proje, Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen, sözleşme makamı İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Program Otoritesi (İKGPRO), program otoritesi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı(ÇSGB), operasyon faydalanıcısı Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) olan ve Fırat Üniversitesi'nin(FÜ) yürütücülüğünü yaptığı bir HBÖ projesidir Bu çalışmaya desteklerinden dolayı bahsedilen kurumlara teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

http://ec.europa.eu/europeaid/work/procedures/implementation/index_en.htm
http://www.tuik.gov.tr/Start.do;jsessionid=gnM1ZGJftMwbTyYZkzKjMX1V9FTJ1hpvLyJGLKp831xJKvQrwpKp!209449912.
http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24609

Smart Specialization and the Role of Universities in Regional Innovation Ecosystems: Fırat University Example In Ict Sector

Bölgesel Yenilik Ekosisteminde Akilli Uzmanlaşma ve Üniversitelerin Rölü: Bilişim Sektöründe Firat Üniversitesi Örneği

Aiday KASMALİEVA[1], *Caner KARA*[2], *Erhan AKIN*[3]

Abstract-As a regional development model, smart specialization is an interactive process that focuses on "the activation of information-based assets" and explores and produces information about market forces and the private sector's new activities, and evaluates government results and strengthens those potentially well-known actors. It often requires the collection and analysis of various embedded information from actors in the region. Universities can play an important role in implementing a regional smart specialization strategy, contributing to the development of the knowledge assets, abilities and competencies of the buried region. The information dissemination of the university is seen as a dynamic tool to uncover new industries with hope in the development of the potential region. In this study, it will be analyzed the possibility of creating a qualified workforce capital that will develop the IT industry which can create new industries in the world of Fırat University.

Key words: Smart Specialization Strategy; Innovation; Information; Regional Development

Özet-Bir bölgesel kalkınma modeli olarak akıllı uzmanlaşma "bilgi temelli varlıkların etkinleştirilmesi" üzerine odaklanarak piyasa güçleri ve özel sektörün yeni faaliyetler hakkında bilgi keşfedip ürettiği ve hükümet sonuçları değerlendirip, bu potansiyeli iyi bilen aktörleri güçlendiren etkileşimli bir süreçtir. Genellikle bölgedeki aktörlerin gömülü olan çeşitli bilgilerinin toplanması ve analiz edilmesini gerektirir. Üniversiteler gömülü olan bölgenin bilgi varlıkları, yetenekleri ve yetkinliklerinin geliştirilmesinde katkıda bulunarak bölgesel bir akıllı uzmanlaşma stratejisini uygulamasında önemli bir rol oynayabilir. Üniversitenin bilgi yayılımı potansiyeli bölgenin kalkınmasında umut vadeden yeni sanayileri ortaya çıkaracak bir dinamik araç olarak görülmektedir. Bu çalışmada Fırat Üniversitesinin bünyesinde yeni sanayi oluşturabilecek Bilişim sektörünü geliştirecek nitelikli iş gücü sermayesini oluşturma potansiyeli analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi; İnovasyon; Bilişim; Bölgesel Kalkınma

GİRİŞ

Nitelikli bilgiyi üreten, siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda doğru ve sonuç odaklı kullanabilen toplumlar kalkınmış ve refah seviyelerini yükseltmişlerdir. Dünyada ön plana çıkmak isteyen toplumlar yoğun bir bilgi üretim baskısı altındadırlar. Günümüzde dünyada saygın bir yer edinebilmek için bilgi üretme potansiyeli yüksek, karar alma süreçlerinde bilgiyi doğru şekilde yorumlayıp kullanabilen, sistematik düşünme yeteneği gelişmiş, kendisini ve yaşadığı çevreyi sorgulayan ve hayat boyu öğrenen bireylerin ve kurumların ağırlıkta olduğu bir toplum yapısı ön plana çıkmaktadır. Bilgisayar çağında, toplumumuzu üretim odaklı üretim kültüründen uzaklaştıran bilgi alışverişine odaklanan bir üretim kültürüne dönüştürdüğü hızlı gelişmeler yaşandı (Kurzweil, 2005; Zittrain, 2008). Tüm dünyamız dönüşüm geçiriyor. Bu hızla değişen ve genellikle öngörülemeyen bir ortamda yenilik, ülkenin, bölgenin, kuruluşların rekabetçiliğini geliştirmesi ve piyasada başarılı olması için şart olan kilit faktördür. Yenilik çok kapsamlı bir kavramdır. Bu, bilimsel buluşlar, patentler, teknolojik atılımlar veya bir şeyi yapmanın basitleştirilmiş yeni bir yolu anlamına gelebilir. Müşteriler, tedarikçiler, ortak organizasyonlar, topluluklar, hükümetler ve diğer paydaşlar için değer yaratmak için temelde farklı yollarla uygulanan yeni bir fikir ya da yaklaşım içerir. Dolayısıyla, inovasyon doğrudan değer yaratmaya bağlıdır.

Yenilik ekosistemi ise aynı anda bütün aktörlerin etkileşimde bulunduğu karmaşık bir yapıdır. Her bölge, elbette, bir yenilik ekosistemi olarak gelişirken kendini yenileme ihtiyaçlarına ve zorluklarına sahiptir, fakat bu gibi faktörlerin kompleks karışımı herhangi bir bölgesel yenilik ekosisteminin temelini oluşturmaktadır. Bu

[1] Doktora öğrencisi. Teknoloji Bilgi Yönetimi ABD. Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye
[2] Girişimcilik ve Yenilik Yönetimi Uzmanı, İİBF, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye
[3] Prof.Dr. Bilgisayar Müh. Fırat Üniversitesi, Elazığ Türkiye

kurumsal alanların rolleri ve sorumlulukları değiştikçe, her biri vatandaşların yenilik geliştiricileri ve kullanıcıları olarak aktif katılımı üzerinde her zamankinden çok daha fazla odaklanmaktadır. (Markkula, 2014). AB'nin Akıllı uzmanlaşma RIS3 stratejileri, "girişimci keşif süreci" vasıtasıyla, vatandaşlar dahil olmak üzere tüm ekosistem aktörleriyle doğrudan istişarelerde bulunulması yoluyla bölgede gömülü olan varlıklardan yeni faaliyetler geliştirilir (Foray ve ark., 2012).

Üniversiteler, maddi kaynaklar, beşeri sermaye ve kurumsal yapılardan oluşan bir ilişkiler ağı olarak tanımlanabilecek yenilik ekosistemi içerisinde anahtar bir role sahip aktörlerdir. Ekosistem içerisindeki firmalar, kurumsal yapı ve iş ortamını şekillendiren sosyal yapı çeşitli mekanizmalar aracılığı ile üniversiteler ile karmaşık bir etkileşim içerisindedir. Bu etkileşim aynı zamanda bir zorunluluktur. Üniversiteler ile ekosistemin diğer aktörleri arasındaki etkileşimin niteliği ve boyutu ekosistemin başarısını da belirlemektedir.

Öncü bölgelerde üniversiteler, topluluklarında aktif oyuncular haline geliyor, yaşam kalitesinin ve bölgesel refahın artmasına katkıda bulunuyor, bölgesel kalkınma süreçlerine değer katıyor ve bilginin bölgesel yenilik ekosistemindeki önemini belirliyor. İdeal olarak, bu, sanayi, kamu yetkilileri ve vatandaşlarla işbirliği içinde bölgesel hizmetleri üreten ortak bir yaratım sürecidir. Uygulamada, üniversitelerin rolü bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir, ancak en iyi örnekte, üniversiteler bölgeyi bilgi, kaynaklar ve ortak yaratma ve yenileme kabiliyetleri ile beslemek için önemli bir role sahiptir.

Üniversitelerin bölgesel akıllı uzmanlaşmada katkıda bulunabileceği bir bilgi yaratıcılık ve bilgiyi yayma özelliği vardır. Üniversiteler insanları eğitir ve onları topluma katılmaya hazırlar, bölgelerin gelişmesine ihtiyaç duyduğu birçok yenilikçi, rekabetçi ürün ve hizmetleri anlamasına ve belirlemesine, benimsemesine, üretmesine ve kullanmasına gerekli olan yetenek ve niteliklerini geliştirir, ya da dışardan çeker. Üniversitenin bilgi yayılımı potansiyeli bölgenin kalkınmasında umut vadeden yeni sanayileri ortaya çıkaracak bir dinamik araç olarak görülmektedir. Bu çalışmada Fırat Üniversitesinin bünyesinde yeni sanayi oluşturabilecek Bilişim sektörünü geliştirecek nitelikli iş gücü sermayesini oluşturma potansiyeli analiz edilecektir.

AKILLI UZMANLAŞMA YAKLAŞIMI VE ÜNİVERSİTELERİN ROLÜ

Ekonomilerin şimdiki durumu benzeri görülmemiş karmaşıklığı ve belirsizliği yansıtıyor. Durmak bilmez küreselleşmenin bir parçası olarak aynı paya sahip olmayan bir pazardaki yerleri için rekabet eden daha fazla oyuncu var. Bununla birlikte, toplumsal ve çevresel sorunlar daha büyük rekabet eğilimleri belirlemektedir. Bölgeler, küresel etkenlere karşı en etkin ve etkili biçimde varlıklarını nasıl kullanılacağına dair bir ikileme ile karşı karşıya kaldı. Amaç, refah ve istihdam yaratmaya katkıda bulunmak ve yaşam standartlarını yükseltmek için bir gelişme yolu bulabilmektir. Bu çerçevede, sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak amacıyla ekonomik sistemlerin etkinliğini ve verimliliğini artırmak isteyen bir bölgesel kalkınma modeli olarak akıllı uzmanlaşma kavramı Avrupa'da hızlı bir şekilde ortaya çıkmıştır.

'Akıllı uzmanlaşma', 2014-2020 dönemini kapsayan yeni Avrupa 2020 stratejisi içinde Avrupa bölgesel politikasının esasını oluşturmaktadır. AB "*Knowledge for Growth*" (K4G) uzman grubu, bölgelerin rekabet üstünlüklerini yaratmak için girişimci keşif süreçleri yoluyla bir takım teknolojik ve bilgi alanlarını belirlemesi gerektiğine dayanan akıllı uzmanlaşma yaklaşımını ortaya koymuştur (Foray et al. 2009). Akıllı Uzmanlaşma; bölgelerin güçlü oldukları alanlarda kaynaklarını yoğunlaştırması; bölgenin kendi yerel bilgisini diğer bölgelerden farklı ve orijinal kılacak düzeye getirerek, belirli bir sektörde yüksek teknolojiye sahip olunan bir uzmanlaşma sürecidir.

Bir ülkenin veya bölgenin bilim ve teknoloji adına en iyi neleri yapabileceğini ortaya çıkartacak bir «girişimci keşif süreci» bölgenin gelişmeyi umut ettiği araştırma ve yenilik alanlarını keşfedeceği bir öğrenme sürecidir. Bu öğrenme sürecinde girişimci aktörler gelecekte uzmanlaşılacak alanların keşfedilmesinde öncü bir rol oynayacaklardır. Ayrıca, yerel becerilerin, malzemelerin, çevre durumunun ve pazara giriş koşullarının uyarlanması için gereken bilgilerin, yararlanılacak paylaşılan açık bilgi olmaması olasılığı nedeniyle yerel bilginin toparlanması ve sosyal sermaye varlıklarının oluşturulması gerektirir.» (Hausmann, R. and D. Rodrik,

"Economic Development as Self-Discovery," *Journal of Development Economics* 72 (2003), 603-633.) Dolayısıyla Akıllı Uzmanlaşma yaklaşımı özelliği, gelecekte uzmanlaşacak 'alanları' belirlemeyi amaçlayan 'aşağıdan yukarıya' öğrenme süreci ile 'girişimci keşif sürecinden' ortaya çıkan yeni fikrindedir (Foray ve diğerleri, 2009), bu özellikte uzmanlaşmadan dolayısıyla nitelikli insan unsuruna vurgu yapar.

Üniversitelerin Akıllı Uzmanlaşma politikalarına entegre edilmesi, belirli durumda benimsenen stratejik hedeflere bağlı olarak bölgelere göre değişebilir. Mevcut ekonomik varlıklarla bağlantılı belirli AR-GE ve yenilik güçlerine odaklanan kapsamlı tanımın altında, Akıllı Uzmanlaşma Stratejilerinin olası içeriği, AB'de bulunan farklı bölgesel ekonomiler için uygun hedefleri barındıracak kadar yaygın bir şekilde tanımlanmıştır. Örneğin, Akıllı Uzmanlaşma Araştırma ve Yenilik Stratejileri ile ilgili Avrupa Komisyonu'nun bilgi notu bölgesel yenilik ve gelişme için beş muhtemel yol gösteriyor: *yüksek katma değerli etkinlikler ve yeni piyasa nişleri ile geleneksel sektörleri canlandırmak*; *yeni teknolojileri benimseyerek ve yaygınlaştırarak modernleştirmek*; *mevcut uzmanlık alanlarından teknolojik olarak ilgili alanlara çeşitlendirilmesi*; *radikal teknolojik değişim ve buluş yenilikleri ile yeni ekonomik faaliyetler geliştirmek: ve açık ve kullanıcı odaklı yenilik, sosyal yenilik ve hizmet yeniliği gibi yeni yenilik türlerini kullanmak* (Avrupa Komisyonu, 2011b, s.4).

Kempton ve arkadaşları (2013), üniversitelerin bölgenin akıllı uzmanlaşma stratejisinin geliştirilmesinde etkin rol oynayabileceği yeni alanı tespit etti.

Bunlar:

1. Bölgenin bilgi varlıkları, yetenekleri ve yetkinliklerinin titiz bir değerlendirilmesinde katkıda bulunarak bölgesel stratejinin odağını belirlemeye yardımcı olma.

2. Bölgesel sınırlar boyunca küresel farkındalık ve ortaklıklar getirerek bölgesel girişimciliğin keşfedilmesine katkıda bulunmak.

3. Uzman araştırma uzmanlıklarının sağlamak ve ulusal ve uluslararası bilgi ağ yapılarına bağlantı kurmak.

4. Eğitim programları (ömür boyu öğrenme programları yanı sıra lisansüstü ve sonrası için dersleri dahil olmak üzere) vasıtasıyla bölgedeki beşeri sermayenin arzını arttırma.

5. Yeni istihdam yerleri oluşturmada, öğrenci girişi ve lisansüstü yerleştirmeler yoluyla bilgi ve beceriler için talep yönünde emici kapasite oluşturmak ve personelin yerel işletmeler aktif olarak katılmalarını teşvik etmek.

6. Bölgesel yenilik sisteminin temelini oluşturan sosyal ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olarak üniversiteler kurumsal liderliğe ve akıllı uzmanlaşma yönetişimine katkı sağlar.

7. Üniversiteler, çoğunlukla hem küresel hem de yerel boyutlara sahip olan araştırmaları sayesinde bilgi yaratımına ve onun yenilikçi ürünlere, kamu ve özel hizmetlere dönüşmesine katkıda bulunabilir.

Üniversitelerin araştırma ve geliştirme yetenekleri yoluyla bölgesel bir uzmanlık oluşturmak için yardımcı olabileceği, ortak teknoloji alanlarının 'platformu' üzerinde birden çok ilgili endüstrinin geliştiği görülmektedir (**Cooke, 2001; Asheim ve ark. 2011**). **Feldman'ın (2000**) belirttiği gibi, ABD'deki üniversite bazlı kümelerinin bilgi yayılımı potansiyeli, gelecekte ortaya çıkaracakları yeni sanayiler, bölgesel kalkınmada umut vadeden bir dinamik gibi görünüyor.

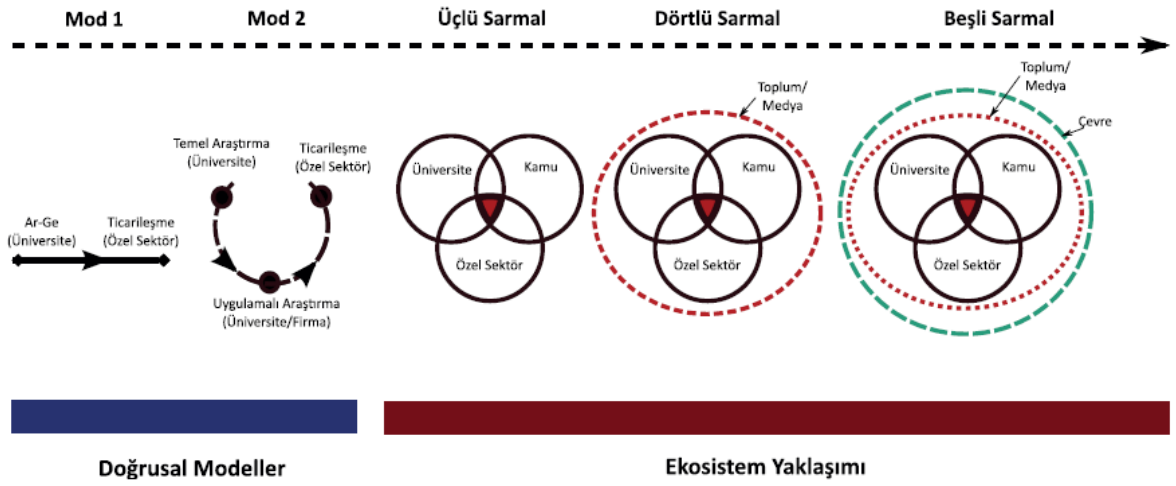
Üniversiteleri Bölgesel Büyümeye Bağlama AB rehberinde belirtildiği gibi: *Üniversiteler... kendi bölümlerinde ve yerel işletmelerde gömülü olanlar da dahil olmak üzere bölgenin bilgi varlıkları, yetenekleri ve*

yetkinliklerinin ayrıntılı bir değerlendirmesine katkıda bulunarak bölgesel bir akıllı uzmanlaşma stratejisi tanımlamada önemli bir rol oynayabilir (Avrupa Komisyonu, 2011a, s.2)

YENİLİK EKOSİSTEMLERİNDE YEREL ÜNİVERSİTELERİN ROLÜ

"Ekosistem" terimi ilk olarak biyolojik ekosistemlerdeki dinamik ilişkilerden esinlenen James F. Moore tarafından "Death of Competition" isimli kitabında kullanılmıştır.

Etzkowitz tarafından DNA sarmalından esinlenerek geliştirdiği "üçlü sarmal"a (triple helix) göre üniversite, özel sektör ve kamu kurumları üçlü bir sarmal oluşturmaktadır. Yenilik özel sektörde gerçekleşmektedir. Kamu kurumları yasal çerçeveyi oluşturarak istikrarlı bir ticari ortam sağlamaktadır. Üniversitenin bu sarmaldaki rolü ise yeni bilgi ve teknoloji sağlamaktır. Üçlü sarmal modeli Carayannis ve Campbell tarafından genişletilerek "dörtlü sarmal" modeli geliştirilmiştir. Dörtlü sarmal modeli dördüncü sarmal olarak medya ve toplumu yenilik sürecine dahil etmektedir. Bu modelin çekirdeğinde üçlü sarmal modeli vardır. Medya ve toplum, üniversite-kamu-özel sektör üçlüsünü çevreleyen ve hepsini içine alan dördüncü bir faktördür. Dörtlü sarmal modeline çevrenin de dahil edilmesi ile "beşli sarmal" modeli ortaya çıkmıştır. Çevre sorunlarının küresel boyutlarda olması ülkelerin tek başlarına bu sorunlar ile başa çıkabilmesini imkansız hale getirmektedir. Bu nedenle bütün üretim süreçlerinin ve yenilik ürünlerinin ve hizmetlerinin "çevre duyarlı" hale getirilmesi en önemli hedeflerden biri haline gelmiştir. Beşli sarmal olarak ifade edilen yenilik modeli çevreyi beşinci sarmal olarak yenilik sürecinin içerisine dahil etmiştir.

Şekil 1. Yenilik Modelleri

Kaynak: Carayannis, E., Barth, T., & Campbell, D. 2012. The Quintuple Helix Innovation Model: Global Warming as a Challenge and Driver for Innovation. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 1(2).

Yerel üniversiteler, yenilik ekosistemi içerisindeki ileri bilgi akışlarında önemli bir rol oynamaktadır. Bu kurumlar, araştırma ve inovasyon faaliyetleri, bilgi değişimi ve teknolojik inovasyon katalizörleri için merkezdir. Üniversiteler, bilgi üretmek, araştırma ve yaratıcı yetenek üretmek ve bilgi transferi mekanizmalarını ilerletme ve yenilikçi uygulama için ilerletme konusunda güçlü kapasiteye sahiptir. Üniversiteler, *başka yerlerden yeni insan, bilgi ve finansal kaynak çekmeye* yardımcı olabilir. Başka yerden gelen bilgiyi yerel koşullara uyarlamaya yardımcı olabilirler. Daha önce ayrı olarak işlev gören teknolojik faaliyet alanlarını entegre etmeye yardımcı olabilirler. *Bölgede mevcut ancak üretim için kullanılmamış bilginin açığa çıkararak yönlendirmeye yardımcı olabilirler.*

Cambridge, Massachusetts, Michigan ve New Haven, Connecticut gibi şehirlerdeki yerel üniversiteler, yenilik ekosistemlerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu üniversiteler ve gibi diğerleri, özellikle üniversite mezunlarının piyasaya girme akışını ve üniversite tabanlı araştırmalardan üretilen yeni bilgilerin kamuya açık kanallarla topluma akışını sağlayarak yenilik ekosistemlerinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Sağlıklı bir yenilik ekosisteminde üniversiteler ve diğer aktörler arasındaki ilişki, üniversitelerin özel firmalar ve araştırma enstitüleriyle daha yakın işbirliği yapması ve ortak araştırmalar, beceri eğitimi ve insan sermayesi değişimini içeren daha karmaşık etkileşimler kurması ile sürekli olarak gelişmektedir.

Üniversite-sanayi bilgi akışları için on yıllardır kamu desteğiyle zengin bir geçmişe dayanan İsrail'in yedi üniversitesi, araştırma sonuçlarını özel sektöre aktarmaya aktif olarak katılıyor. Bu yedi üniversiteden Technion, bir bilim ve teknoloji odaklı araştırma üniversitesi, bilgi aktarımını geliştirmede ve ülkenin yenilik ekosisteminin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmada hayati bir temsilci olarak öne çıkıyor. Technion, öğrenci ve mezunlarının çalışmaları yoluyla bilgi aktarımında özellikle etkilidir. İsrailli bilim adamları ve mühendislerin çoğunluğu, ülkenin kurucularının% 70'inden fazlasını oluşturan ve yüksek teknoloji endüstrisi yöneticileri oluşturan Technion mezunları. Ayrıca, Technion mezunlarının yetenekli yeteneklerinin bir sonucu olarak İsrail, Silikon Vadisi'nin dışında herhangi bir yerden yüksek teknolojiye sahip yeni şirketlerin en yoğun olduğu ülkedir. Yüksek teknoloji endüstrisi şimdi İsrail'in sanayi ihracatının yüzde 54'ünden fazlasını ve ülkenin ihracatının yüzde 26'sından fazlasını oluşturmaktadır. 50 İsrail'in yerel üniversiteleri, TTO'ları aracılığıyla teknoloji transferini teşvik etme kapasitesine sahiptir ve mezunları aracılığıyla bilgi aktarımını gerçekleştirmesi dikkat çekici hale gelmiş ve ulusal yenilik ekosistemini güçlendirme yönünde ilerlemektedir.

Yukarıda önerildiği gibi, üniversiteler ile endüstri arasındaki araştırma ortaklıkları, bir yenilik ekosisteminin kritik bileşenleri olup, ciddi kaybolma etkileri yaratabilir. Bununla birlikte, mevcut üniversite-özel sektör ortaklık modellerinde, yenilik ekosisteminin çeşitliliğini yansıtan önemli farklılıklar bulunmaktadır; Bu, bir ekosistem içerisinde başarılı bir araştırma ortaklığı oluşturmak için tek bir yaklaşım bulunmadığı anlamına gelir. Üniversite-sanayi ortaklıklarının gelişimini etkileyen dış etkenler arasında, örneğin Bayh-Dole Yasası ABD'deki ulusal veya bölgesel düzeyde faaliyet gösteren makro-ekonomik ve makro-kurumsal faktörler ya da Triple Helix'in ticarileştirme yaklaşımlarını destekleyen ulusal politikalar bulunmaktadır. İç faktörler arasında, üniversite içindeki girişimci faaliyet düzeyi ve kurumsal teknoloji transfer politikaları ve teknoloji transferi organizasyonu yer almaktadır.

Üniversite kültürü, teknoloji transfer kapasitesini de etkiliyor ve çalışmalar, üniversitenin misyon bildirisinin, çalışanların araştırma ve ticarileştirme faaliyetlerinin ve yönetimin ticarileştirme konusundaki tutumunun önemini vurguluyor. Kümülatif olarak, bu faktörler üniversite-sanayi bilgi akımlarının doğasını büyük ölçüde etkiler ve nihai olarak yenilik ekosisteminin sağlığını ve sürdürülebilirliğini etkiler.

Üniversiteler bölgesel yenilik ekosistemin içinde, bölgesel kalkınmanın gelişmesinde girişimciliğin ve girişimci keşfinin önemini yansıtır. Girişimci keşif ruhu, araştırmacıların, öğrencilerin, memurların ve KOBİ'lerin umut verici fırsatlara karşı hep daha uyanık hale gelebilecek koşullar yaratarak, ekonomik, sosyal ya da hatta siyasi olsa bile, değer yaratmak amacıyla yeni fikirler veya fırsatları keşfederek ve geliştirerek bölgesel ekosistemdeki yeniliği yönlendirir.

FIRAT ÜNİVERSİTESİNİN BÖLGESEL BİLİŞİM YENİLİK EKOSİSTEMİNİ YADA KÜMELENMESİNİ OLUŞTURMA POTANSİYELİ İNCELEMESİ

Fırat Üniversitesi, Elazığ ilinde yüksek eğitim-öğretim hizmetini sunarak ülkeye ve bölgeye kaliteli iş gücü ve üniversitelere eleman yetiştirerek Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yükseköğretimin gelişimine önemli katkı sağlayan bir yükseköğretim kurumu haline gelmiştir. Köklü bir geçmişe sahip olan Fırat Üniversitesi, 1975 yılında kurulmuş olup, 2015-2016 eğitim-öğretim yılındaki verilere göre bünyesinde; 16 Fakülte, 3 Yüksekokul, 1 Devlet Konservatuarı, 9 Meslek Yüksekokulu, 4 Enstitü, 23 Araştırma Merkezi, 1 Teknokent olmak üzere toplamda; Lisans, önlisans eğitiminde 254 bölüm (1.öğretimde 188, 2.öğretimde 66), Yüksek lisans, doktora

eğitiminde 95 anabilim dalı, 40 bin 664 öğrenci, 1790 Öğretim Elemanı (899 Öğretim Üyesi, 891 Öğretim Üye Yardımcısı), 1531 İdari personel ile eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Enformatik Enstitüsü bünyesinde kurulan **URAP** Araştırma Laboratuvarının, "Üniversiteler 2016-2017 Yılı Akademik Performansa Dayalı Başarı Sıralama" listesine göre Fırat Üniversitesi Türkiye'Deki Üniversiteler içerisinde **17.,** Dünya üniversiteleri sıralamasında ise **1020**. sırada yer almıştır. Alanlarındaki başarıları olarak öğretim görevlilerinin yayımlamış oldukları makalelere göre **Fırat Üniversitesi Mühendislik alanında 9. sırada** yer almıştır.

TÜBİTAK ULAKBİM CABİM, 2004-2014 dönemine ait en çok bilimsel yayın yapan **ilk 50 üniversiteye ait Web Of Science** tarafından tanımlanmış **250** farklı konu kategorisinde Fırat Üniversitesi 39 kategoride ilk 10'da yer almıştır. Temel Bilimler anabilim dallarında Matematik (Disiplinler arası Uygulamalar), Mekanik, Parazitoloji, Termodinamik alanlarında, Tıbbi Bilimlerde Fizyoloji ve Adroloji alanlarında, Veterinerlik Anabilim Dalında, **Mühendislik alanında Bilgisayar Bilimleri (Sibernetik)** ve Metalürji mühendisliği alanlarında Fırat Üniversitesi ilk 5'te yer almıştır. Bu araştırmamızda, Fırat Üniversitesinin Bilgisayar ev Yazılım anabilim dallarındaki yüksek performansı ve bölgeye kalifiyeli işgücü yetiştirmekle bölgenin gelişmesine katkıda bulunacak yeni sektör ve kümelenme ile ilişkin potansiyelini araştıracağız. Yukarıda belirtildiği üzere, bölgesel akıllı uzmanlaşma yaklaşımı ile Fırat Üniversitesi bünyesindeki fakülte ve bölümleri ile geliştirilmesi gereken ya da bölgenin hangi sektörünün potansiyelini oluşturma gücüne sahiptir onu araştırmaya çalışacağız.

Bilgi çağını şekillendirebilecek potansiyele sahip, temel bilgisayar ve bilişim konularını bilen disiplinler arası mantık üretebilen çok iyi donatılmış bilgisayar bilimleri dalında kadro yetiştirmek amaçla Fırat Üniversitesinin bünyesinde bilgisayar bilimleri üzerinde eğitim veren 4 fakülte 6 bölüm, 1 teknik yüksekokul ve Rektörlüğe bağlı 1 Enformatik bölümü mevcuttur (tablo 1).

Tablo 1. Fırat Üniversitesi Bilgisayar Bilimleri Eğitimi Veren Birimleri

Birim	Bölüm	Öğretim Üyesi	Öğrenci sayısı
Mühendislik Fakültesi	Bilgisayar Mühendisliği	27	1101
	Yazılım Mühendisliği	7	137
Teknoloji Fakültesi	Yazılım Mühendisliği	16	1136
	Adli Bilişim Mühendisliği	8	228
Teknik Eğitim Fakültesi	Elektronik ve Bilgisayar Eğitimi	3	298
Eğitim Fakültesi	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	11	353
TBMYO	Bilgisayar Programcılığı	4	527
	Programlama		
Toplam		**76**	**3780**

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıda tabloda görüldüğü gibi, iki fakültenin bünyesinde açılan bilgisayar ve yazılım mühendisliği bölümlerinde öğrenci sayıların arttığı piyasada en çok ihtiyaç duyulan sektörde talebin yansıdığını görüyoruz.

Bilgisayar Mühendisliği bölümü Mühendislik Fakültesi bünyesinde 1995 yılında kurulmuş olup, 1997/1998 eğitim-öğretim yılında da lisans programı başlamıştır. Bölüm gerekli laboratuvarlarını geliştirerek öğrencilerinin kendilerini geliştirebilecekleri her türlü donanım ve yazılım altyapısını oluşturmuş durumda. Bilgisayar Mühendisliği programı yazılım ve donanım veya ikisinin birleşimi olarak gerçekleştirilmiş algoritmik süreçlerin, teknolojik, ekonomik ve sosyal alanlardaki problemlerin çözümüne uygulanmasını kapsar. Tasarım ve uygulama ise uygun teoriyle birlikte yazılım ve donanım araçlarını kullanarak her düzeyde yazılım ve donanım projeleri geliştirme yetisi sağlar. Bu maksatla eğitim amaçları: *bilgi sistemlerinde temel kavramları vererek derinlemesine çalışma imkanı sağlamak, öğrencilerin, bilim, toplum ve teknolojide gelişen bilgi sistemlerini izleyebilmesini sağlamak, öğrencilerin tasarım yeteneklerini geliştirme ve karar verme hünerlerini yükseltmek, daha ileri mühendislik eğitimi ve pratiği için temel mühendislik yeteneğini artırmak ve gerektiğinde disiplinler arası çalışabilme yeteneğini geliştirmektir*.

Ayrıca Bilgisayar Mühendisliği Bölüm Başkanı Prof. Dr. Erhan Akın yürütücülüğünde ve ASELSAN işbirliğinde TÜBİTAK'a sunulan "Elektrikli Demiryolu Araçlarında Tek İnvertör ile Sürülen Çoklu Motorlar için Kestirimci Bakım Yöntemlerinin Geliştirilmesi" isimli 1505 Üniversite-Sanayi İşbirliği projesi kabul edildi. Yaklaşık 200.000 TL bütçeli bu proje ile son dönemlerde yoğunlaşan Fırat Üniversitesi-Savunma Sanayi işbirliği görüşmeleri sonuca ulaşmaya başlamıştır.

Yazılım Mühendisliğini Bilgisayar Mühendisliğinden ayıran en önemli farklılık, Yazılım Mühendislerinin tamamen yazılım (software) alanına yoğunlaşmasıdır. Yazılım Mühendislerinin bilgi alanları yazılım gereksinimleri ve tasarımları; yazılım geliştirme, sınama ve bakımları; yazılım mühendisliğinin yapılandırılması, yönetimi süreçleri, araç ve yöntemleri ve yazılım kalitesinden oluşur. 2012 Yılından itibaren Fırat Üniversitesi Teknoloji Fakültesindeki Yazılım Mühendisliği Bölümü Amerika Birleşik Devletleri Texas Eyaletinde yer alan Sam Houston Eyalet Üniversitesi ile 2+2 diye adlandırılan uluslararası İngilizce ortak lisans programına başlamıştır. Teknoloji Fakültesi Yazılım Bölümünde**:** *kullanıcı ihtiyaçlarını analiz ederek, uygun çözümler üretebilmek, kullanıcının belirlediği fakat genelde sürtüşmelere yol açan zaman, maliyet, kullanılabilirlik gibi noktalarda uzlaşma sağlayabilmek, mühendislik yaklaşımlarını kullanırken etik, sosyal, yasal ve ekonomik ilgileri bütünleştirecek uygun çözümleri tasarlayabilmek, yazılım tasarımı, geliştirilmesi, gerçekleştirimi ve doğrulanması için temel sağlayan mevcut teorileri, modelleri ve teknikleri anlamak ve uygulayabilmek, yazılım geliştirme ortamında etkin olarak çalışmak, gerekli olduğunda liderlik yapabilmek ve kullanıcılarla iyi iletişim kurabilmek yani proje yönetimi becerisine sahip olmak, ve ilgili alanlardaki gelişmeleri takip edip, uygulayabilmek gibi yetenekler kazanması amaçlanmıştır.*

Devletleri dahi etkileyen bu tehditlerle mücadele edebilmek için ***Adli Bilişim Mühendisliği*** (Digital Forensics Engineering) disiplini ortaya çıkmıştır. Fırat Üniversitesi bünyesinde 2014 yılında kurulan Adli Bilişim bölümü *bilişim hukuku, bilgi güvenliği, siber güvenlik ve bilişim suçu ile ilgili delil toplama süreçlerinin adli takibi, analizi ve siber suçlarla mücadele edilmesi* amacıyla kurulmuştur. Ülkede bulunan tüm kurumlar internet altyapısına sahiptir ve bu kurumların çoğu bilgilerini elektronik ortamda saklamaktadır. E-devlet uygulamasıyla birlikte tüm vatandaşların bilgileri sayısal ortamda depolanmıştır. Ayrıca özel şirketler, işletmeler, holdingler vb. kurumlarda internet ve bilişim teknolojilerini etkin olarak kullanmaktadır. Bilişim teknolojilerinin yaygın olarak kullanılması bu bilgilerin korunması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Tüm Dünya'nın önem verdiği bilgi güvenliği hususunda ülkemizde de önlemlerin alınmaya başladığı görülmektedir. Bu noktada bilgi güvenliği sağlama, siber suç ve olaylara müdahale etme gibi gereklilikler meydana gelmiştir. Adli bilişim mühendisliği tüm bu konularda uzman kişiler yetiştirmeyi amaçlayan mühendislik dalıdır. ***Bilgisayar öğretmenliği*** *bilgisayar öğretmenliği ve öğretim teknolojileri* kapsamında kurulmuştur. Genel olarak iki amacı vardır: *ilk ve ortaöğretim kurumlarında temel bilgisayar eğitimi veren öğretmenleri yetiştirmek ve öğretim materyalleri ve eğitsel yazılım yazılımlar geliştirecek donanımlı bilgisayar donanımlı öğretim uzmanları*

yetiştirmektir. BÖTE (Bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenliği) diğer öğretmenliklere göre daha çok teknik donanımlardan oluşan bir bölümdür.

Teknik Eğitim Fakültesi, Fakülte, Meslek Liseleri ve Dengi Okullarda alanları ile ilgili dersleri verebilecek bilgi ve beceriye ilaveten öğretmenlik formasyonuna sahip *"teknik öğretmen" yetiştirmenin yanı sıra sanayiye uygulama yeteneği yüksek teknik elemanlar sağlanmak amacıyla* kurulmuştur. 1992 yılında Elektronik Bilgisayar Öğretmenliği açılmış eğitime başlamıştır.

Önlisans eğitimi veren Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu bünyesinde Bilgisayar programcılığı ve bilgisayar programcılığı uzaktan eğitim programları sunmaktadır.

Yukarıda hangi amaçla açıldıkları belirtilen bütün bölümlerden mezun olanların hepsi bilgisayarın kullanıldığı herhangi bir endüstri dalında çalışabilecektir, yazılım dalında mezun olanların özellikle sistem ve bilgisayar ağları konularında çağdaş bilgilere sahip ve yazılım alanında herhangi bir ölçekte proje tasarımı yapabilecek, bu projeleri uygulamaya geçirebilecek, test ve entegrasyon adımlarını başarıyla gerçekleyebilecek özelliklere sahip olmakla beraber bu konularda ülkemizde ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücüne önemli katkılarda bulunabileceklerdir. Mühendisliği bölümünden mezun olan öğrenciler yani mühendisler, bilgisayar ağları üzerine çalışan kuruluşlarda uygulama elemanı veya sistem mühendisleri olarak, savunma sanayi ve elektronik cihaz üretimi yapan kuruluşlarda uygulama mühendisleri olarak akademik kurumlarda, özel sektördeki firmalarda, askeri kuruluşlarda, kendi işyerlerini kurarak yurtiçinde yada yurtdışında v.b. görevler üstlenebilirler.

Üniversiteler ekosisteme nitelikli işgücü sağlamalarının yanı sıra, yenilik potansiyelini artıracak olan araştırma sektörüne de insan kaynağı sağlayan yegâne kurumlardır. Üniversiteden mezun olan öğrencilerin bir kısmı ekosistemin işgücü havuzuna dahil olurken, bir kısmı üniversitelerde veya özel sektörde araştırmacı olarak çalışır. Bir bölgede üniversite araştırma merkezi haline gelmesi dışarıdan yetenekli araştırmacıları çekerek ekosistemin yenilik potansiyelini artırır.

Eğitim-öğretimi, öğrenci ve akademisyenlerin girişimciliğini ve sanayi ile işbirliğini destekleyen üniversite bünyesindeki kurumlar

Fırat Üniversitesi, *Rektörlüğe bağlı Enformatik Bölümü* 1999-2000 Eğitim-Öğretim yılında faaliyetine başlamış, bilgisayar laboratuvarı ve öğretim elemanı açısından etkin ve güçlü bir konuma ulaşmıştır. Uygulama Çalışmaları (Enformatik Bölümü / Bilgi İşlem): Bilgi İşlem Daire Başkanlığı ve Enformatik Bölümü ile işbirliği yaparak "Teknik Komisyon, Kullanıcı Destek, Enformatik Laboratuar, Ağ Yönetim, Sistem Yönetim, Yazılım Geliştirme, Eğitim Destek, Web Tasarım, AR-GE ve Proje" ortak çalışma alanları oluşturmuş ve bu alanlar sayesinde, Enformatik Bölüm elemanlarının çalışmalarının hem mesleki uygulamaları yapılmış hem de Bilgi İşlem Daire Başkanlığının çalışmalarına destek verilmiştir. Bölümde 6 adet bilgisayar laboratuvarı (312 adet pc) ve 1 adet dersliği mevcut, 12 personeli (1. Yrd.Doç., 6 Okutman, 4 Uzman ve 1 Bölüm şefi) tarafından verilen eğitim/kurslar laboratuarların zaman içerisinde donanımları güncelleştirilerek öğrencilere çağdaş bir eğitim/öğretim verebilecek seviyeye getirilmiştir. "Temel Bilgi Teknolojisi Kullanımı ve Temel Bilgisayar Bilimleri" derslerinin dışında Bilgisayar İşletmeni Sertifikasyonu eğitimi düzenlenmektedir. Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı bünyesinde farklı üniversite ve bölümlerden gelen öğrencilere staj yaptırılması ve staj süreleri boyunca Enformatik bölüm öğretim elemanları tarafından öğrencilere yazılım seminerleri verilmektedir.

FÜ Bilgisayar Bilimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi *(BAUM),* Bilgi işlem alanında Bilimsel ve Teknik araştırma ve uygulamaları teşvik etmek, desteklemek, düzenlemek, üniversitede araştırma ve uygulama yapacak öğretim elamanı ve öğrencilerin yetişmesine yardımcı olmak; araştırma ve uygulama için diğer yerli, yabancı veya uluslar arası kuruluşlar ile işbirliğinde bulunmak; ülkenin Bilgisayar Bilimleri Alanında ilerleme ve gelişmesini ilgilendiren konu ve sorunları ilgili kurumlar ile işbirliği yaparak incelemek ve çözümlemeye yardımcı olmak; araştırma ve inceleme sonuçlarını kamunun yararlanmasına sunmak üzere seminer, kurs,

konferans düzenlemek ve bilimsel yayınlar yapmak ve Fırat Üniversitesine bağlı olan ve olmayan gerçek ve tüzel kişilere bilgi işlem hizmetlerini vermek ve danışmanlık yapmak amacıyla kurulmuştur.

Öğrencilerin üye oldukları *Üniversite bünyesinde ve fakülte bazında kurulmuş öğrenci kulüpleri ve toplulukları* girişimcilik kulüpleri, katıldıkları girişimcilikle ilgili ders, seminer ve konferanslar, üniversite dışında yürütülen girişimcilik eğitimleri ve sertifika programları girişimcilik kültürünün gelişmesine katkı sağlar.

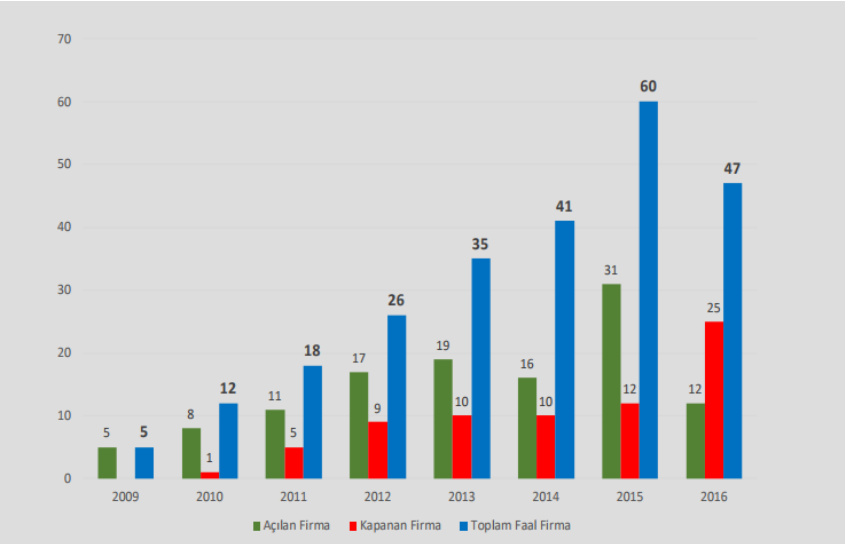
1. Adli Bilişim Mühendisliği bölümü bünyesinde kurulan Siber Güvenlik Topluluğu, 2013 yılında Yazılım Mühendisliği öğrencileri tarafından kurulmuş olup, 2014 yılında Adli Bilişim Mühendisliği bölümünün açılmasıyla beraber bahar döneminde Adli Bilişim Mühendisliği öğrencileri tarafından yönetim devralınmıştır. Amacı Türkiye'de henüz emekleme aşamasında olan Adli Bilişim alanını insanlara tanıtmak, siber güvenlik, bilgi güvenliği v.b konularda da onları bilinçlendirmektir. 2015 Mart ayında "Siber İstihbarat Teknikleri ve Sosyal Medya Güvenliği" adlı ilk etkinliğini gerçekleştirmiştir ve hala aktif olarak çalışmalarına devam etmektedir.

2. Fırat Elektronik ve Bilişim Kulübü FEBİTEK'in amacı, üniversitesi öğrencilerinin teknolojik araştırma, çalışma ve tartışmalara katılımını sağlamak, teknolojik ve bilimsel araştırma yapmak için her açıdan desteklemek ve topluluğumuz içerisinde yapılan çalışmalarla araştırmacı, ileri görüşlü, üretken, aktif bir fert olma bilincini yerleştirmektir.

3. Fırat Üniversitesi İnsansız Araçlar Topluluğu, Fırat Üniversitesi bünyesinde 15.04.2016 tarihinde kurulmuş, insansız hava, kara, deniz ve deniz altı robotları alanlarında otonom ve uzaktan kontrollü sistemler üzerine çalışan, ülkemizdeki robot yarışmalarında kendisine yer bulan ve bu alanlarda eğitimler, sosyal ve teknik projeler yaparak öğrencilerin aktifleşmesi, sosyalleşmesi ve teknik anlamda kendilerini geliştirmeleri için kurulmuş öğrenci topluluğudur.

BÖLGENİN GİRİŞİMCİLİK KÜLTÜRÜ VE SEKTÖR GELİŞMESİNDEKİ FIRAT TEKNOKENT'İN ROLÜ

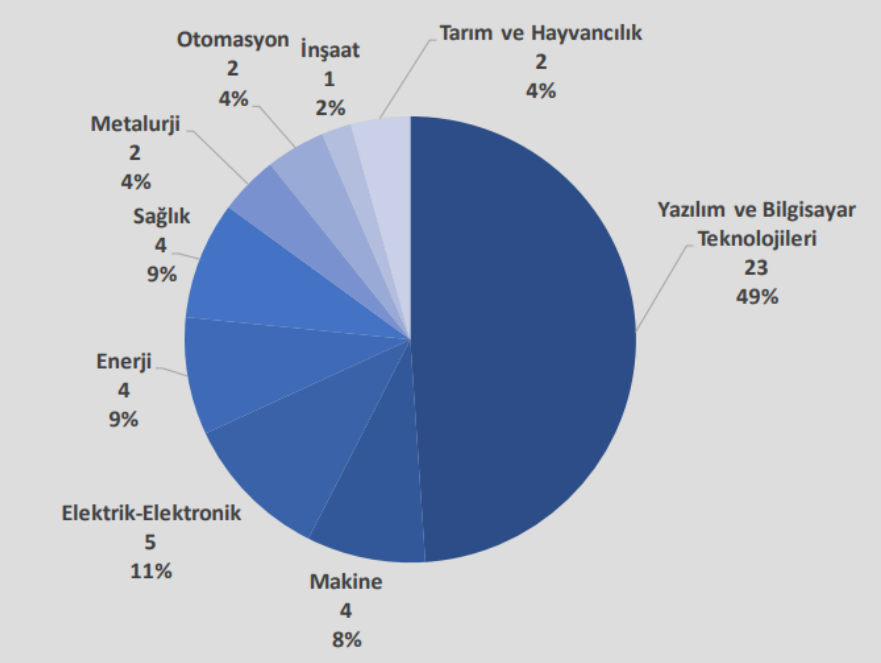
Üniversiteler bünyelerindeki teknoloji transfer ofisleri, kuluçka merkezleri ve ortak oldukları teknoparklar aracılığı ile yeniliklerin ticarileşmesini sağlarlar. Bu şekilde yaratılan ekonomik değer yerel ve bölgesel rekabetçiliğin artışına katkıda bulunur. Üniversiteler aynı zamanda girişimcilik kültürünün gelişmesi ve toplum içerisinde yayılmasında önemli rol oynarlar. Bunun dışında bölgesel bilgi varlıklarında gömülü sektörlerin ortaya çıkışını ve gelişmesini sağlar.

Şekil 2. Fırat Teknokent şirket sayıları

Şekil 2'de göründüğü gibi iniş çıkışlı olsa bile 8 yıl içerisinde Fırat Teknokent'in bünyesinde şirket sayısının arttığı görünmektedir. 20 kuluçka, 13 akademik ve 7 öğrenci girişimci ve diğerleri olmak üzere girişimci kültürünü oluştuğunu göstermesidir. Fırat Teknokent 2016 yılından itibaren Türkiye'nin doğusunun, ulusal ve uluslararası olarak kabul görmüş bir Mükemmeliyet Merkezi; Bilişim, İletişim Teknolojiler ve Mühendislik alanlarında bir İnovasyon Merkezi olma vizyonunu ortaya koymuştur.

Fırat Teknokent'teki şirketlerin sektörel dağılımına baktığımızda yazılım ve bilgisayar teknolojileri sektörünün toplam şirketten 23 yani %49 oranına ulaşması ülkelerin kalkınmasında gerçek ve güçlü bir belirleyici olan bilişim sektörünün öneminin gün geçtikçe arttığını belirtmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Teknokent şirketlerin sektörler dağılımı

Kaynak: Fırat Teknokent Faaliyet raporu 2016 E.AKIN

ELAZIĞ İLİNDE SAVUNMA SANAYİİ KÜMELENME GİRİŞİMLERİ

Türkiye savunma sanayiinde yerli üretim oranının artırılması amacı ve buna yönelik girişimler, kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliğinin önemini arttırmıştır. "Savunma Sanayisinde yerli üretimin ve KOBi'lerin payının arttırılması, yerli üretimin yeteneklerinin arttırılması ve işbirliğine yönelik politikaların geliştirilmesine" yönelik politika ve hedeflerin yer alması savunma yan sanayi sektörünün geliştirilmesi için kümelenme modeli esas alınmış ve çalışmalara başlanmıştır. 2007 Temmuz ayından itibaren başlatılan saha ve bilgilendirme çalışmalarının ardından farkındalık ve arama toplantıları gerçekleştirilmiş, tespit edilen noktalar işletmelerle paylaşılarak farkındalık ve ortak dil oluşturulmuştur. İşbirliği ve rekabet amacıyla tasarlanan savunma sanayii kümelenmesinin Türkiye'de savunma sanayii henüz yenilikçi ve kritik savunma teknolojileri oluşturma yeteneğine ulaşamadığını, fakat yetenekli ana ve alt yüklenicilerin geliştirilmesi ve savunma sanayiinde gerekli kültürün oluşturulması ile ilgili faaliyetler gündemdedir. Türkiye'de ilk savunma sanayii kümelenmesi, 2008 yılında kurulan OSTIM Savunma ve Havacılık Kümesi [OSSA] 'dır. Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesinde yer alan Teknokent (Teknoloji Parkı) Savunma Sanayii Kümesi 2010 yılı sonunda kurulmuştur. İzmir'de bulunan Havacılık Kümelenme Derneği (ACA), 2010 yılında ilk kümelenme uzmanı olarak başlamıştır. Havacılık ve uzay teknolojilerinde. Eskişehir Havacılık Kümesi (ESAC) havacılıkta ACA'yı izledi ve 2011 yılında Türkiye'de büyük bir Hava Kuvvetleri üssüne ev sahipliği yapan şehirlerden biri olan Eskişehir'de kuruldu. Uzay, Havacılık ve Savunma üzerine odaklanan diğer küme 2014 yılında Bursa'da kuruldu. ***SAHA - İstanbul Savunma, Havacılık ve Uzay Kümelenmesi:*** Türkiye'nin milli gelirinin yarısını

üreten İstanbul Sanayisinin, Katma Değeri yüksek, teknolojik ürünler üretmesi amacı ile, Edirne'den başlayarak, Tekirdağ, İstanbul, İzmit, Yalova, Adapazarı ve Düzce'ye uzanan Kuzey Marmara koridorunda faaliyet gösteren 65.000 sanayici firmamızın gücünü, kümelenerek, ortak bir sinerji yakalanması hedefi doğrultusunda 2015 yılında kuruldu.

Savunma Sanayii için Araştırmacı Yetiştirme Programı (SAYP), ilk olarak ODTÜ ve SSM, ASELSAN, ROKETSAN ve TAI ile 2011 yılı Ekim ayında imzalanan işbirliği protokolleri ile hayata geçirilmiş ve 2012 yılı içerisinde uygulanmaya başlanmıştır. 2017 yılı itibariyle, 20 Üniversitemiz ve 35 Savunma Sanayii Firmamız SAYP kapsamına dâhil edilmiştir.

27 mart 2017 tarihinde Fırat Üniversitesi Savunma Sanayi A.Ş. arasında SAYP Eğitim İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Savunma sanayi sektörünün öncelikleri doğrultusunda ve SSM'nin yönlendirmesiyle, savunma sanayi şirketleri ile üniversiteler arasındaki bilgi transferinin daha sistematik hale getirilmesi, savunma sanayi şirketlerinde çalışanlar tarafından üniversitelerde yapılan lisansüstü tezlerin, şirketlerin Ar-Ge ihtiyaçlarına yönelik olacak şekilde yapılandırılması ve savunma sanayi sektörünün öncelikli alanlarına yönlendirilmesi, lisansüstü eğitim alacak olan öğrencilerin, savunma sanayi şirketleri tarafından sağlanan olanaklarla, savunma alanında nitelikli Ar-Ge elemanı olarak yetiştirilmesini amaçlamaktadır.

2016 yılında Fırat Üniversitesinin düzenlediği "Savunma Sanayi Zirvesi" ve "Milli Savunma Sanayi ve Alt Sistemler Teknolojileri Zirvesi", Türkiye'nin Savunma Sanayii'de Dünyayla yarışan dev firmaları ROKETSAN A.Ş, ASELSAN A.Ş, TAI A.Ş, HAVELSAN ile işbirliği görüşmeleri ve imzaladıkları işbirliği protokolleri sonucunda 2017 yılında Elazığ SUHA (Savunma Uzay ve Havacılık Kümelenmesi) derneği kurulmuştur.

SONUÇ

Üniversiteler gömülü olan bölgenin bilgi varlıkları, yetenekleri ve yetkinliklerinin geliştirilmesinde katkıda bulunarak bölgesel bir akıllı uzmanlaşma stratejisini uygulamasında önemli bir rol oynayabilir. Üniversitenin bilgi yayılımı potansiyeli bölgenin kalkınmasında umut vadeden yeni sanayileri ortaya çıkaracak bir dinamik araç olarak görülmektedir.

Yenilik ekosistemi ise aynı anda bütün aktörlerin etkileşimde bulunduğu karmaşık bir yapıdır. Her bölge, elbette, bir yenilik ekosistemi olarak gelişirken kendini yenileme ihtiyaçlarına ve zorluklarına sahiptir, fakat bu gibi faktörlerin kompleks karışımı herhangi bir bölgesel yenilik ekosisteminin temelini oluşturmaktadır. Bu kurumsal alanların rolleri ve sorumlulukları değiştikçe, her biri vatandaşların yenilik geliştiricileri ve kullanıcıları olarak aktif katılımı üzerinde her zamankinden çok daha fazla odaklanmaktadır. AB'nin Akıllı uzmanlaşma RIS3 stratejileri, "girişimci keşif süreci" vasıtasıyla, vatandaşlar dahil olmak üzere tüm ekosistem aktörleriyle doğrudan istişarelerde bulunulması yoluyla bölgede gömülü olan varlıklardan yeni faaliyetler geliştirilir.

Dolayısıyla, Fırat üniversitesi içinde barındırdığı Bilişim ekosistemi olabilecek beşeri sermayesini stratejik bir vizyonla yöneterek son 10 yıl içinde Bilgisayar Mühendisliği, Yazılım Mühendisliği, Adli Bilişim Mühendisliği, Elektronik ve Bilgisayar Eğitimi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi, ve Bilgisayar Programcılığı bölümlerinde eğitim veren 76 ögretim üyesi ile yılda 3700 nitelikli işgücünü piyasanın talebine göre yetiştirmektedir. Fırat Teknokent bünyesinde faaliyet gösteren tüm şirketlerin %49 u olan yazılım şirketleri ile Bölgedeki Yazılım Bilişim Ekosistemi için büyük bir potansiyele sahiptir.

Türkiye'nin savunma sanayi müsteşarlığının potansiyel yazılım kümesi olarak değerlendirdiği Elazığ Fırat Üniversitesi Bilişim Ekosistemi Stratejik savunma sanayi yazılımlarına potansiyel outsource hizmeti vermeye hazırlanmaktadır. 2017 yılında Türkiye'nin savunma sanayi stratejik Kurumlarından olan ASELSAN, TAİ, ROKETSAN, OSSA Savunma Sanayi Kümesi gibi kurumlarla işbirliği protokolleri imzalamıştır. Bu çalışmaların sonucunda SUHA – Savunma Uzay Havacılık Kümelenmesi derneğinin kurulmuştur. Savunma havacılık sektörünün TRB1 bölgesindeki kümelenme işbirliği çalışmaları bölgesel yenilik ekosisteminin

oluşmasına, özellikle bölgenin kalkınması açısından gelecek vaat eden yeni sektörün gelişmesine dinamik güç katmaktadır.

KAYNAKÇA

Adner, R. 2006. Match your innovation strategy to your innovation ecosystem. Harvard Business Review, 84(4): 98-107

Bramwell, A., N. Hepburn, and D.A. Wolfe, Growing Innovation Ecosystems: University-Industry Knowledge Transfer and Regional Economic Development in Canada. Final Report to the Social Sciences and Humanities Research Council of Canada, 2012.

Carayannis, E., Barth, T., & Campbell, D. 2012. The Quintuple Helix Innovation Model: Global Warming as a Challenge and Driver for Innovation. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 1(2). http://dx.doi.org/10.1186/2192-5372-1-2

Cooke, P. (2001). Regional innovation systems, clusters and the knowledge economy. *Industrial and Corporate Change*, *10*(4), 945-974. DOI: 10.1093/icc/10.4.945 https://doi.org/10.1093/icc/10.4.945

Foray. D, David Paul A. and Hall. Bronwyn, Smart Specialisation – The Concept, Knowledge Economists Policy Brief n° 9 June 2009 http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/kfg_policy_brief_no9.pdf Et:20.07.2017

Fırat Teknoket Faaliyet Raporu.2016

Fırat Teknokent Etki Değerlendirme Raporu 2016

Etzkowitz, H., Webster, A., Gebhardt, C., and Branca Regina Cantisano Terra. 2000. "The Future of the University and the University of the Future: Evolution of Ivory Tower to Entrepreneurial Paradigm." *Research Policy* 29 (2): 313–30.

European Commission, DG Regional Policy (2012) What are counterfactual impact evaluations teaching us about enterprise and innovation support? Regional Focus, Feb 2012.

Gloor, P.A., Swarm Creativity: Competitive Advantage Through Collaborative Innovation Networks, Oxford University Press, New York, NY, 2006.

Grimm. H, and Wessner. C.W., Editors. 2005. Springer: New York, NY. Innovation Ecosystems", Triple Helix, 2(1), 2015, p. 1-36.

Feldman, M. P. 2000. "Location and Innovation: The New Economic Geography of Innovation, Spillovers and Agglomeration" in eds. Gordon L. Clark, Maryann P. Feldman, and Meric S. Gertler. *The Oxford Handbook of Economic Geography*. Oxford: Oxford University Press.

Foray, D. et al., 2012. Guide to research and innovation strategies for smart specialisation (RIS 3), Available et: http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/en/c/document_library/get_file?uuid=e50397e3- f2b1-4086-8608-7b86e69e8553.

Hausmann, R. and D. Rodrik, "Economic Development as Self-Discovery," *Journal of Development Economics* 72 (2003), 603-633

Jonatan Paton, Jaime del Castillo, Belenbarroeta, Clusters, Globalisation and Entrepreneurial Discovery Strategies In The RIS 3, ASRDLF- 2014 FRANCE http://asrdlf2014.org/

Kempton L, Goddard J, Edwards J, Hegyi FB, Elena-Pérez S. Universities and Smart Specialisation. Seville: Institute for Prospective and Technological Studies, Joint Research Centre, 2014. JRC Technical Reports; S3 Policy Brief Series JRC85508.

Markkula, M. 2014. Renewing the Triple Helix in a Context of Smart Specialisation. *Helice*, 3(1).

Şerbănică Cristina, Best Practices in Universities' Regional Engagement. Towards Smart Specialisation, *"Constantin Brâncoveanu" University of Piteşti, Romania,* cpantelica@yahoo.co.uk

Work Accidents in Male and Female Workers Between 2010-2015 in TRB1 Region (Malatya, Elaziğ, Bingöl, Tunceli)

TRB1 Bölgesinde (Malatya, Elaziğ, Bingöl, Tunceli) 2010-2015 Yılları Arasında Erkek ve Bayan İşçilerde Görülen İş Kazaları

Emir Hasan OSMANOĞLU, Murat ÇİMEN[1]

Abstract-In the study, statistical comparisons were made between the provinces of TRB1 region (Malatya, Elazıg, Bingöl and Tunceli) between 2010 and 2015 years. Research data were obtained from TUISAG. One-way ANOVA was used to compare means of job accidents between provinces for each sex. Statistical analysis was performed using SPSS 18.0 software. Means of male workers in Malatya and Elazıg had higher statistical outcomes than the Bingöl and Tunceli provinces. Malatya, Elazıg, Bingöl and Tunceli provinces constitutes respectively 0.32, 0.38, 0.07 and 0.02 % of work accident averages in male workers in the country. The annual average number of job accidents seen in female workers in Malatya province is higher than Bingöl and Tunceli provinces. Malatya, Elazıg, Bingöl and Tunceli provinces constitutes respectively 0.15, 0.01, 0.07 and 0.002 % of work accident averages in female workers in the country. If gender factor is not taken into account, the maximum annual job accidents number belong to Malatya and Elazıg province. Job accident numbers of Bingöl and Tunceli provinces have lower average values than the other two provinces. Malatya, Elazıg, Bingöl and Tunceli provinces constitutes respectively 0.15, 0.01, 0.07 and 0.002 % of work accident averages in male and female workers in the country. The annual values of the work accident averages seen in the TRB1 region do not constitute 1% of the average work accidents in Turkey. Unemployment in Tunceli and Bingöl is reported to be higher than the average in Turkey. It is a natural result that the number of work accidents is high due to the high number of workers working in Malatya and Elazıg provinces. It is necessary to take the precautions to reduce the number of work accidents in the TRB1 region.

Keywords: TRB1 region, male, female, worker, work accidents

Özet- Çalışmada TRB1 bölgesinde (Malatya, Elazıg, Bingöl ve Tunceli) 2010-2015 yılları arasında farklı cinsiyetlerde gerçekleşen toplam iş kazalarının iller arasında istatistikî karşılaştırılmaları yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler TUISAG bünyesinden elde edilmiştir. Her iki cinsiyet için elde edilen iş kazalarının söz konusu illere ait ortalama değerlerinin karşılaştırılmasında Tek Yönlü Varyans analizinden (One Way Anova) yararlanılmıştır. İstatistiki analizin gerçekleşmesinde SPSS 18.0 paket programı kullanılmıştır. Malatya ve Elazıg illerinde erkek işçilere ait ortalamalar Bingöl ve Tunceli illerinden daha yüksek istatistikî sonuçlar göstermiştir. Malatya, Elazıg, Bingöl ve Tunceli illerinde erkek işçilerde iş kazası ortalamaları ülke genelinin sırasıyla yüzde 0,32, 0,38, 0,07 ve 0,02% 'sini oluşturmaktadır. Malatya ilinde bayan işçilerde görülen yıllık ortalama iş kaza sayıları Bingöl ve Tunceli illerinden daha yüksek bulunmuştur. Malatya, Elazıg, Bingöl ve Tunceli illerinde bayan işçilerde iş kazası ortalamaları ülke genelinin sırasıyla yüzde 0,15, 0,11, 0,01 ve 0,002% 'sini oluşturmaktadır. Cinsiyet faktörü dikkate alınmadığında yıllık olarak belirlenen en yüksek iş kazası sayıları Malatya ve Elazıg illerinde gerçekleşmiştir. Bingöl ve Tunceli illerinin iş kaza sayıları diğer iki ilden daha düşük ortalama değer göstermişlerdir. Malatya, Elazıg, Bingöl ve Tunceli illerinde erkek ve bayan işçilerde görülen iş kazası ortalamaları ülke genelinin sırasıyla yüzde 0,30, 0,35, 0,06 ve 0,02% 'sini oluşturmaktadır. TRB1 bölgesindeki illerde görülen iş kaza ortalamalarına ait yıllık değerler Türkiye genelinde görülen iş kaza ortalama değerlerinin %1'lik kısmını dahi oluşturmamaktadır. Tunceli ve Bingöl illerinde işsizliğin Türkiye ortalamasının üstünde seyrettiği bildirilmektedir. Malatya ve Elazıg illerinde yüksek oranda çalışan işçi sayısına bağlı olarak iş kaza sayılarının yüksek olması doğal bir sonuçtur. TRB1 bölgesinde iş kaza sayılarının düşürülmesi için önlemlerin alınması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: TRB1 Bölgesi; erkek; bayan; işçi; iş kazaları

GİRİŞ

Bölge Planları, Kalkınma Bakanlığı'nın Kalkınma Ajanslarına verdiği yetki ile istatistikî düzey 2 bölgeleri bazında hazırlanan, ilgili bölgenin gelişmesi için plan süresi için geçerli ana stratejileri ve bu stratejiler doğrultusundaki faaliyet ve projeleri ortaya koyan, rehber niteliğindeki çalışmalardır. TRB1 Bölge Planı da Fırat Kalkınma Ajansı tarafından Malatya, Elazıg, Bingöl ve Tunceli illerine yönelik olarak 2014-2023 dönemi için hazırlanmış ve Bölgesel Gelişme Yüksek Komitesi tarafından 30 Aralık 2014 tarihinde onaylanarak yürürlüğe

[1] Munzur Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü, mcimen19@gmail.com

girmiştir. TRB1 2014-2023 Bölge Planı'nda Bölge vizyonu "Eğitimli ve girişimci insan gücüyle üreten, yaşam kalitesi yüksek TRB1" şeklinde ifade edilmiş, vizyona götüren gelişme eksenleri "yaşam kalitesi" ve "sürdürülebilir ekonomi" olarak belirlenmiştir (Anonim, 2014). Söz konusu bölgede yaşam kalitesini ve sürdürülebilir ekonomiyi etkileyen faktörlerden biriside iş kazalarıdır. Türkiye'de iş kazaları sayısı ürkütücü düzeydedir (Gerek, 1991). İş kazaları işverenlere bazı maliyetler getirmektedir. Bunlar işgücü, müşteri kaybı gibi dolaylı maliyetler olabildiği gibi ilkyardım ve yargı masrafları gibi doğrudan maliyetler şeklinde de olabilmektedir. İş kazalarının işverene olduğu kadar çalışana da getirdiği olumsuzluklar vardır. İş kazası sonucunda çalışan için görülebilecek en büyük problem işsizliktir. İş kazasına uğrayan işçi şayet sosyal güvenlik kapsamındaysa geçici ya da sürekli iş göremezlik geliri alabilmektedir. Ancak, sürekli iş göremez durumu gerçekleşirse geliri azalacak, sonrasında daha düşük gelir getiren bir işte çalışmak zorunda kalabilecektir (Yılmaz, 2009). İş kazaları neden oldukları zarara ilave olarak makine, malzeme ve üretim kayıplarına da sebep olmakta ve iş verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Yine iş kazalarının işçiler üzerindeki etkisi ile iş yavaşlamakta, yaralanan işçiye yardımcı olan işçiler ve gözlemci personel ile olayı izleyen işçiler ve yöneticilerinin zaman ve iş gücü kayıpları ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi iş kazaları gerek işveren gerekse işçi açısından büyük problem teşkil etmektedir. Bu sebeple iş kazalarına neden olan faktörlerle ilgili olarak işveren ve işçi düzeyinde gerekli hassasiyetin gösterilmesi için gerekli eğitimlerinde verilmesi zaruridir. Mevcut çalışmada Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerini kapsayan TRB1 bölgesinde 2010-2015 yılları arasında cinsiyet bazında gerçekleşen toplam iş kazalarının iller arasında istatistikî karşılaştırılmalarının yapılmasına çalışılacaktır.

MATERYAL VE METOT

Araştırma verileri olarak Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerini kapsayan TRB1 bölgesi için TUISAG bünyesinden elde edilen 2010-2015 yılları arasında erkek ve bayan işçilerde görülen toplam iş kazası sayılarını gösteren veriler kullanılmıştır (Anonim, 2016). Her iki cinsiyet için ayrı ayrı iş kazalarının söz konusu illere ait ortalama değerlerinin karşılaştırılmasında Tek Yönlü Varyans analizinden (One Way Anova) yararlanılmıştır. Ortalama iş kazası sayılarında görülecek farklılıkların hangi iller arasında gerçekleştiğinin belirlenmesinde Duncan çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır (Norusis 1993; Çimen, 2015). Söz konusu istatistiki analizin gerçekleşmesinde SPSS 18.0 paket programı kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerinde erkek işçilerde 2010-2016 yılları arasında görülen yıllık toplam iş kazaları ortalama değerlerinin iller arasında karşılaştırılmasını gösteren istatistikî sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. TRB1 Bölgesinde erkek işçilerde 2010-2016 yılları arasında görülen ortalama iş kazaları

	Malatya	Elazığ	Bingöl	Tunceli
Ortama iş kazları	251.7±46.9 B	299.3±42.1 B	56.3±14.9 A	17.3±2.6 A

Aynı satırda farklı harfle gösterilen ortalamalar arasındaki farklar önemlidir ($p<0.05$)

Tablo 1 incelendiğinde TRB1 bölgesinde erkek işçilerde 2010-2016 yılları arasında görülen yıllık iş kaza ortalama değerleri Malatya ve Elazığ illeri arasında birbirine benzer sonuçlar göstermiştir. Benzer şekilde diğer iki ilde (Bingöl ve Tunceli) birbirine benzer ortalama değerler göstermiştir. Ancak Malatya ve Elazığ illerinin yıllık ortalama iş kaza sayıları Bingöl ve Tunceli illerinden daha yüksek istatistikî sonuçlar göstermiştir. Tablo 1'de Malatya'da erkek işçilerde görülen kaza ortalamaları aynı yıllar arasında Türkiye genelinde erkek işçilerde görülen iş kaza ortalamalarının % 0.32'lik kısmını, Elazığ %0.38, Bingöl %0.07, Tunceli ise %0.02'lik kısmını oluşturmaktadır.

Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerinde bayan işçilerde 2010-2016 yılları arasında görülen yıllık toplam iş kazaları ortalama değerlerinin iller arasında karşılaştırılmasını gösteren istatistikî sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. TRB1 Bölgesinde bayan işçilerde 2010-2016 yılları arasında görülen ortalama iş kazaları

	Malatya	Elazığ	Bingöl	Tunceli
Ortama iş kazları	16.6±6.7 B	12.3±4.7 AB	1.3±0.8 A	0.17±0.1 A

Aynı satırda farklı harfle gösterilen ortalamalar arasındaki farklar önemlidir ($p<0.05$)

Tablo 2'ye bakıldığında TRB1 bölgesinde bayan işçilerde 2010-2016 yılları arasında görülen yıllık iş kaza ortalama değerleri Malatya ve Elazığ illeri arasında birbirine benzer sonuçlar göstermiştir. Elazığ, Bingöl ve Tunceli illeri de birbirine benzer ortalama değerler göstermiştir. Ancak Malatya ilinde görülen yıllık ortalama iş kaza sayılarının Bingöl ve Tunceli illerinden daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Tablo 2'de Malatya'da bayan işçilerde görülen kaza ortalamaları aynı yıllar arasında Türkiye genelinde bayan işçilerde görülen iş kaza ortalamalarının % 0.15'lik kısmını, Elazığ %0.11, Bingöl %0.01, Tunceli ise %0.002'lik kısmını oluşturmaktadır. Bölgede tarımda istihdam edilen kadınların oranı tüm kadın istihdamının yaklaşık üçte ikisidir (Anonim, 2014). Dolayısı ile bayan işçiler için tabloda görülen değerlerde tarım sektöründe çalışanların ağırlıklı olacağı fikri doğmaktadır.

Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerinde erkek ve bayan işçilerin birlikte 2010-2016 yılları arasında görülen yıllık toplam iş kazaları ortalama değerlerinin iller arasında karşılaştırılmasını gösteren istatistikî sonuçlar ise Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. TRB1 Bölgesinde tüm işçilerde (erkek ve bayan birlikte) 2010-2016 yılları arasında görülen ortalama iş kazaları

	Malatya	Elazığ	Bingöl	Tunceli
Ortama iş kazları	268.3±53.3 B	311.7±41.4 B	57.7±15.7 A	17.5±2.6 A

Aynı satırda farklı harfle gösterilen ortalamalar arasındaki farklar önemlidir ($p<0.05$)

Tablo 3'e bakıldığında TRB1 bölgesinde erkek ve bayan işçilerde birlikte yapılan değerlendirmede 2010-2016 yılları arasında görülen yıllık iş kaza ortalama değerleri Malatya ve Elazığ illeri arasında birbirine benzer ortalama değerler göstermiştir. Bingöl ve Tunceli illeri arasında da birbirine benzer ortalama değerler görülmektedir. Ancak Malatya ve Elazığ illerinde görülen yıllık ortalama iş kaza sayılarının Bingöl ve Tunceli illerinden daha yüksek olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Tablo 3'de Malatya'da erkek ve bayan işçilerde birlikte görülen kaza ortalamaları aynı yıllar arasında Türkiye genelinde her iki cinsiyet için birlikte görülen iş kaza ortalamalarının % 0.3'lik kısmını, Elazığ %0.35, Bingöl %0.06, Tunceli ise %0.02'lik kısmını oluşturmaktadır.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde erkek ve bayan işçilerde yıllık ortalama iş kazalarının en çok olduğu iller Malatya ve Elazığ illeridir. Bingöl ve Tunceli illeri ise söz konusu iki ilden daha düşük ortalama değer göstermişlerdir. İş kazalarının yüksek ve düşük olduğu illere bakıldığında nüfusun ve iş olanaklarının yüksek olduğu illerde iş kazalarının daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. TRB1 bölgesindeki iller ele alındığında Malatya dışındaki diğer illerde işsizliğin Türkiye ortalamasının üstünde seyrettiği bildirilmektedir (Anonim, 2014). İş kazalarının yüksek olduğu illerde çalışan işçi sayısının yüksek olmasına bağlı olarak iş kazalarının da yüksek olması çalışan sayısının fazlalığı ile ilişkilendirilebilinir.

TRB1 bölgesinde tarımsal istihdam azalmasına rağmen hala toplam istihdamın en büyük bölümünü oluşturmaktadır. Tarımsal alanda işgücü eğitimleri, kentsel alanlarda sanayi sektörünün açığı bulunan işlere

yönelik eğitimler, hizmet sektöründe ise var olan işgücünün niteliklerini artıran ve hizmet sektörünün gerektirdiği niteliklere sahip işgücü yetiştirme programlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Anonim, 2014).

TRB1 bölgesindeki illerde görülen iş kaza ortalamalarına ait yıllık değerler Türkiye genelinde görülen iş kaza ortalama değerlerinin %1'lik kısmını dahi oluşturmamaktadır. Ancak Türkiye genelinin altında olsa da TRB1 bölgesinde söz konusu illerde görülen iş kaza sayılarının düşürülmesi için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Anonim, 2014. TRB1 Bölge Planı 2014-2023. Fırat Kalkınma Ajansı Raporu. 186 sayfa. Yılmaz Matbaacılık ve Yayıncılık.

Anonim, 2016. Yıllık İş Kazası İstatistikleri. TUISAG 2010-2015 yılı verileri. https://tuisag.com/yillik-is-kazalari-istatistikleri/

Çimen M, 2015. Fen ve Sağlık Bilimleri Alanlarında Spss Uygulamalı Veri Analizi. Palme Yayıncılık, Yayın No: 905, ISBN: 978-605-355-366-3. Sıhhıye, Ankara.

Gerek, N. 1991. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları ile İşyeri Hekimlerinin İş Güvenliği Açısından Önemi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1-2), 321-328.

Norusis M.J. 1993. SPSS for Windows: Base System User's Guide, SPSS, Chicago

Yılmaz, G. 2009. İş Kazalarının Nedenleri ve Maliyeti, Mühendis ve Makine, 50(592). 27-32.

The Potential Effect of Trabzon-Tabriz Commercial Transit Road on Black Sea Economy and An Overview for Its FuturE

Abdürrauf AYDIN[1], *Asaf VAROL*[2]

Abstract – Trabzon–Tabriz Transit Commerce Road has been active since ancient times. One of the most important point of view of this route is the Trabzon port. This port is in a strategic position among all other ports in Black Sea. Turkey has invested in developing the infrastructure of this route both during Ottoman and Republican times in order to gain advantage over other alternative routes. These investments were partially successful. For the development of Eastern Anatolia Region of Turkey, Eastern Anatolia Project (EAP) was conducted by Atatürk, Firat, İnönü, Kafkas and Yüzüncü Yıl (Van) Universities between 1988 and 2000. The purpose of this study is to prepare comprehensive list of activities that will accelerate the development of the Eastern Anatolia Region to achieve a sustainable development, which comprises an integrated body with its social, cultural and political dimensions throughout the country. One studied sector under this plan was transportation. The plan envisages improvements in the region's East-West road links including improvements to the Erzurum-Trabzon line which is a part of the Trabzon-Tabriz Transit Commerce Road. The sustainability of advantages of this ancient route depends on the establishment of "smart transport systems" integrated to national and international networks (land, sea and air). To the extent that this integration is implemented, this route will contribute both to Turkish economy in general and Black Sea region economy in particular due to location of Trabzon. In this study the importance of the Trabzon–Tabriz Transit Commerce Road and the route strategy plans investigated in Eastern Anatolia Project (EAP) will be discussed and some recommendations will be provided.

Keywords – Trabzon-Tabriz Transit Road; Turkey- Iran Relation

INTRODUCTION

Trabzon-Tabriz commerce transit road route has been used since ancient times (HEYD W, 1975: 50). European countries were in the quest of new roads and routes for transporting their products to the East and raw materials from eastern countries to the West at the beginning of the 19 centuries. England and then other European Countries began to use this road and this increased the volume of trades in the Black Sea (ÇİĞDEM, 2007: 133-155).

The reasons for decreasing of importance of the road are: I. the Ottoman Empires did not repair the road that passes through Erzurum and also did not make necessary investments in the harbor of Trabzon, and the Ottoman Empires could not control the Pashas who collected taxes arbitrarily. II. At that time Tbilisi-Tabriz road and the roads of England were attraction centers versus Trabzon-Tabriz road (ISSAWI, 1970: 18-27). Additionally, the Black Sea Trades lost their importance because of the occupying of Egypt by England, as well as heavy usages of Suez Canal which was opened in 1869 for transporting goods to Far East.

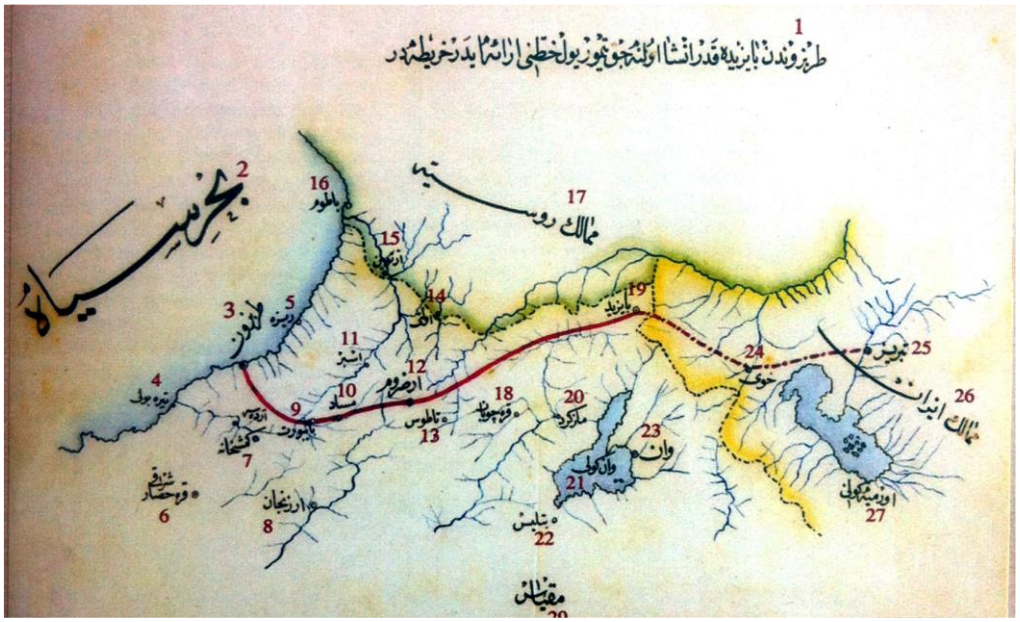
The Ottoman Empires prepared projects to establish railway in this route in the 19th century but they could not implement it (Map 1). During the creation of Republic of Turkey, namely during the time period of Ataturk and Rıza Shah between 1925 and 1941, they tried to improve this route. The road that lies until Doğubeyazıt district has improved since 1950s. According to the development targets between 2011 and 2023 of the Ministry of Transportation, Marine and Communication the works using smart road application have continued (UHD, Highway 2013:13). The national and international transportation systems (road, marine and airway) should be integrated with "the smart transportation systems" if a sustainable development of this is considered.

THE HISTORICAL BACKGROUND OF THE ROAD AND ITS POTENTIAL

[1]Assist. Prof. Dr. Mardin Artuklu University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Mardin/Turkey, araufaydin61@gmail.com
[2]Prof. Dr. Firat University, College of Technology, Elazig/Turkey, varol.asaf@gmail.com

Financial Infrastructure

A natural infrastructure was created because a caravan route was used from the Antiquity until 19th century. Therefore, industrialization was begun that yielded modernized railway construction on this route (Map 1).

Map 1: The map shows that the Railway Construction planned between Trabzon and Tabriz that lies until Doğubeyazıt (1880), Source: TTSO, Date, 1854-1950 s.105

The railway concessions were given to Russia at that time (1900). However, this attempt failed because Russia decided to opt out of the benefit of European countries. In addition, the issues of concessions that were given to Iran for renewal of the trades were unsuccessful (TTSO.2009:105).

In the first years of Republic of Turkey, namely time period of Atatürk and Rıza Shah (1925-1941), some works were done for improvement of Trabzon and Tabriz Transit Trade roads. There were some bureaucratic problems. These problems were partially solved and the road transportation capacity was increased. Therefore, the duration for travelling between Trabzon and Tabriz decreased to 3 days which was previously 4 days (AYDIN. 2012: 189-190).

Institutional Infrastructure

At that time, the institutional infrastructure of Trabzon was strong because Akhism, an organized brotherhood in Anatolia related to trade was established in 17th Century in Trabzon (TTSO. 2009:30). Also, Chamber of Commerce and Industry of Trabzon was established in 1854 and Trabzon was the center of export and import in the direction of East and West. These characteristics of the city yielded Trabzon to be strong in the manner of institutional infrastructure. On the other hand, Tabriz lies on a commercial transit road that Iran had an economical commerce central.

Iran opened a diplomatic mission a consulate in Trabzon while Ottoman Empire opened a diplomatic mission in Tabriz in 1853. Nowadays, Trabzon city is strong position in manner of the commerce of institutional infrastructure and lot countries have industrial and commercial relationships with Trabzon city. The Chamber of Commerce and Industry of Trabzon City has a good relationship with the Chamber of Commerce and Industry of Tabriz. The Summit of the business people is an example for this relationship[3]. Free Foreign Investment Zone in Tabriz, established in 2005, which unique and the first Zone of Tabriz where Turkish business people have 38 investments. Two of them were established with

hundred percent of Turkish capital (İRAN ÜLKE RAP.2011:21). The development of trade with Iran has been had discussed for long time (TTSO. Tr. Gel. Taşıyan Son on Yıl, 2009:14, 28, 5879, 102, 140.)

Transportation Cost Advantages

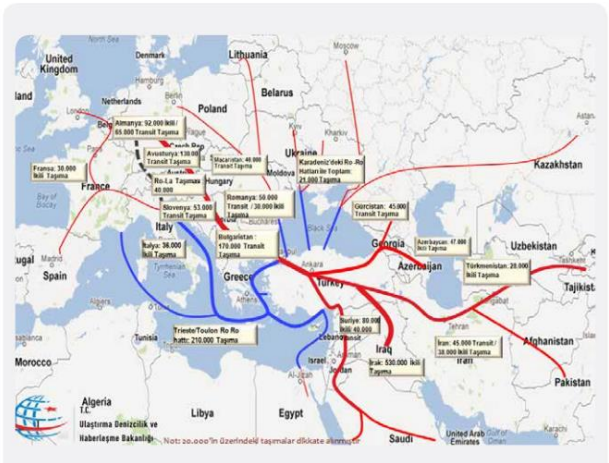
The route had transportation expense advantages during the 19th Century. For example: One Branch of English company located in East India calculated that road transportation cost would decrease % 1 to % 2,5 if Iran silk would have been transferred over Trabzon Harbor instead of Buşehr Harbor. It means that marine transportation cost between Trabzon and England was less than cost between Buşehr and England (KÜTÜKOĞLU, 1988:98-99). According to Issawi, between 1850 and 1860, the Iran's trade volumes done over Trabzon-Tabriz had a value of %40. But, in 1900 this percentage decreased until %10 [3]. Germany that withdrew its soldiers from Afghanistan used Trabzon harbor as military base on February 06, 2014

CURRENT SITUATION AND THE POTENTIAL OF THE ROUTE

Trabzon-Tabriz Commerce Transit Route acted as bridge role between Asia and Europe because of its historical and locational position. This route opens the door from Turkey to Middle Asia and Balkans. Also, Trabzon is excluded from the marine, road and railway international integrated transportation systems (Map 2).

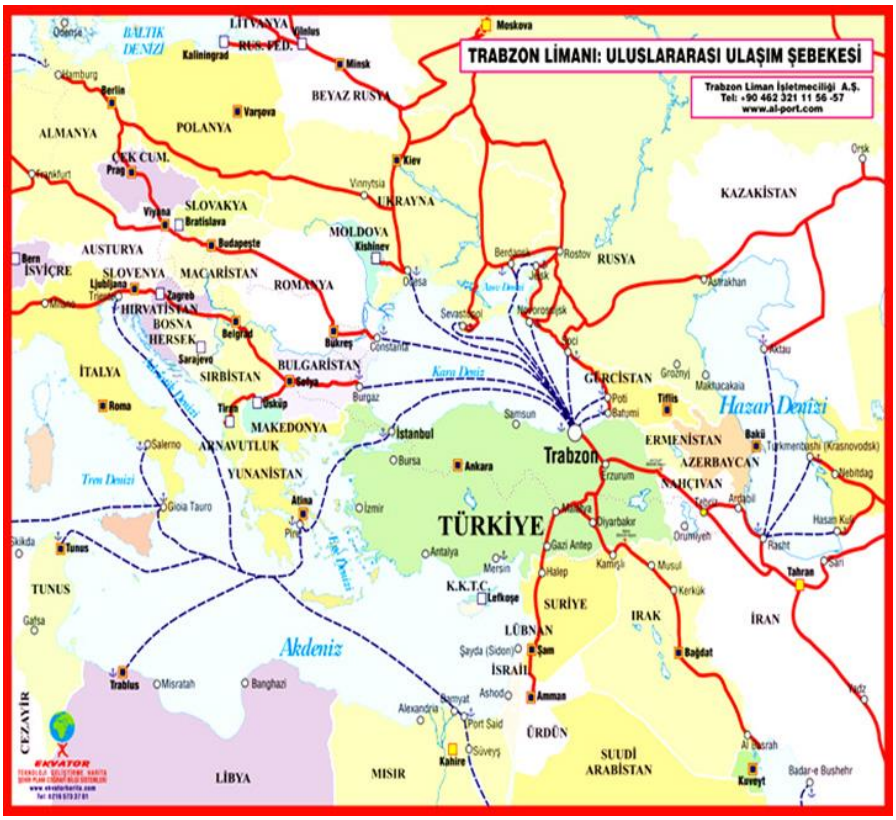
The World Commerce axis has been created by Asian gravity such as BRICS and Shanghai Collaboration which is a political and an economical organization due to changes in a global economic balance. By increasing of international commercial logistic sectors, there are new opportunities offered by continuously developed economical dynamics (EKO. FORUM, 2014: 8-11). Trabzon harbor can be a big potential economical region for the East Black Sea if the roads and railways are merged into the Harbor and İstanbul-Poti (North line).

Because Trabzon is located next to North-South axis, at the intersection of the East-West route, it creates considerable advantage over other locations. As a result, the GAP (South Anatolia Project) region will have a connection with Trabzon and the important point is that this route can connect the Black Sea to the Middle East which may be very efficient for the economic development of countries. This issue was analyzed in the Black Sea Regional Development Projects (Map 3).

Map 2: The main routes used by Turkish Transporters Source: http://www.ubak.gov.tr/

[3] The countries that carried goods to Iran and the load amounts transported to Iran via Trabzon, the numbers and tonnages of the coming and going ships/sails, the kinds of goods and the reason of the decreasing of the trade volumes between 1888 and 1901 (TTSO, 2009:65-71)

Map 3: Trabzon Harbor Management, http://al-port.com/image/site/harita.jpg

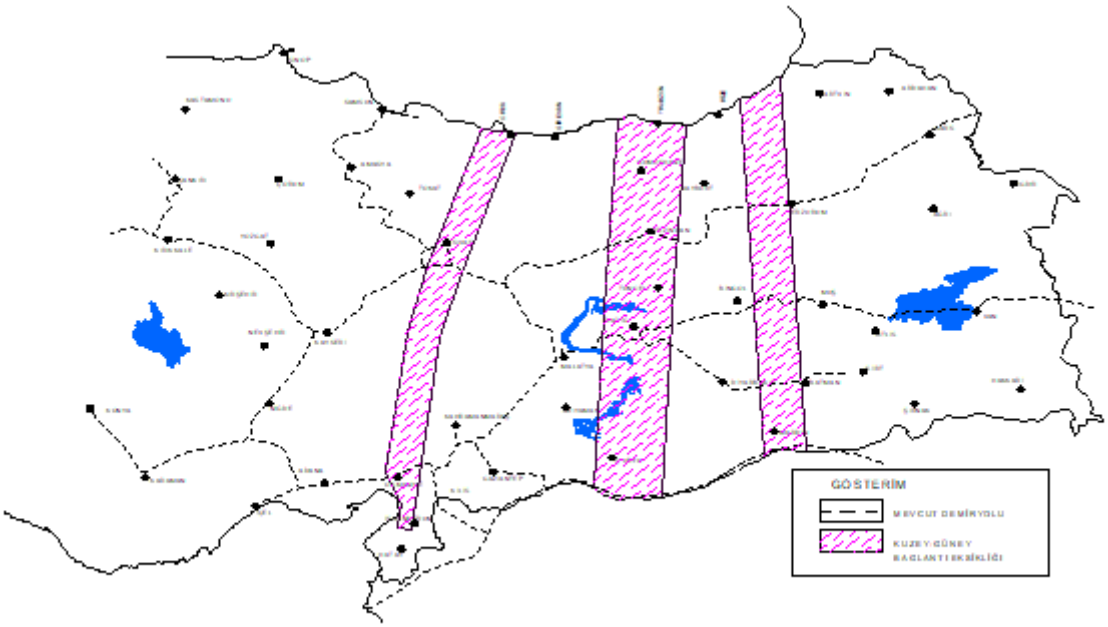
EASTERN ANATOLIA PROJECT (EAP)

Eastern Anatolia Project was a big regional project supported by Ministry of Development between 1998 and 2000. The General Coordinator of the Project was Firat University. The other four universities Atatürk, İnönü, Kafkas and Yüzüncü Yıl contributed to the project.

In this project, transportations - airways, highways and railways- were studied deeply. Important strategic targets were defined (EAP, Strategic Plans p: 488). According to these strategic targets:

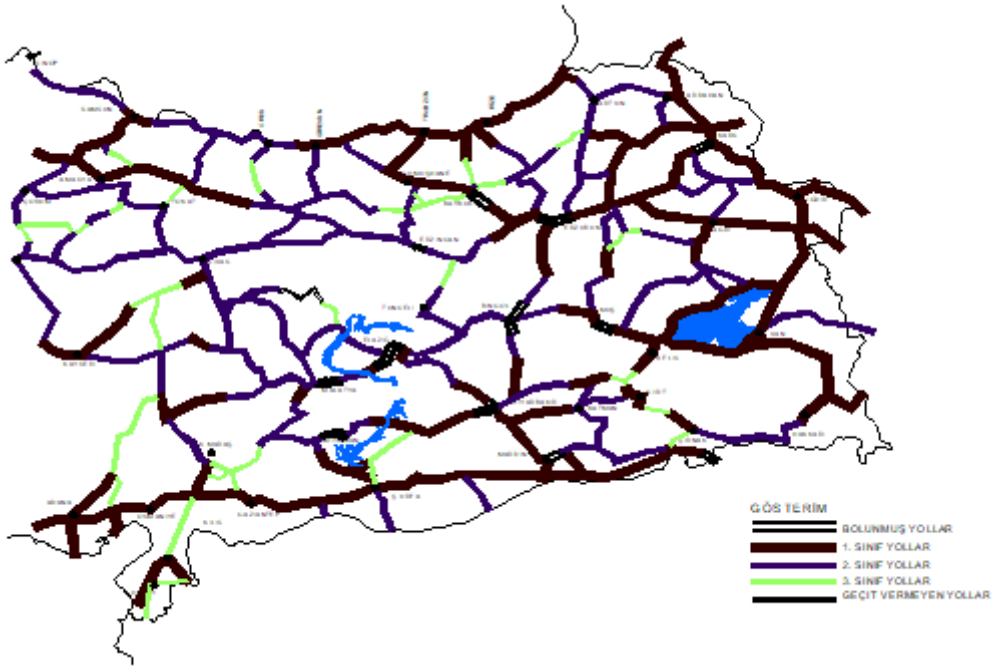
"The Region's altitude, high mountain ranges that cut through the area and hinder access, and the small and dispersed urban and rural settlements, increase the outlay of transport infrastructure development. Moreover, the harsh climate makes it difficult to provide infrastructure services at desired standards all year round. Topographic conditions create great difficulty in terms of developing the railway network. This transport mode's slant sensitivity is curtailing access, efficiency and the efficacy of railways in the region that in turn causes physical and economic difficulties for industrial, agricultural and dairy products to reaching outer markets" (EAP, Strategic Plans, p. 488).

"In its historical development, the regional transport infrastructure (especially highway and railway networks) reflects the topography, traditional settlement patterns, and political and economic structures. Despite ongoing changes within and adjacent to the Region (e.g. the increased need for transport with Armenia, Nahchivan and other former Eastern Block countries, the GAP Region, the expansion of new industrial, residential centers and corridors within the region) transport infrastructure has not been restructured accordingly. The transport networks and infrastructure that could have made effective use of opportunities arising from these changes have not been put into place. The lack of new transport structures that connect the emerging activity opportunities and new focal points with the Region and the new centers within the region are perceived as an important deficiency (**Map 4 and Map 5**)" (EAP, Strategic Plans, p.488).

Map 4: Current railways and lack of corridors of the railways in the direction of North to South (EAP, Strategic Plans, p. 492)

In the strategic plan of EAP, the improvement of the transit highway from Trabzon to Tabriz was studied and development strategic targets were determined. The roads in the Eastern Anatolia have improved since 2002. There are new connections between highways in the region (VAROL, 2013). In addition, the high speed railways have been constructed beginning from İstanbul to Ankara. These qualified railways will extend to the Eastern Anatolia in near future. These facilities will also help for the development of the Trabzon-Tabriz transit road.

Map 5: The quality of the roads in Eastern and Southern East Anatolia (Bölünmüş yollar = divided roads, 1. Sınıf yollar = 1st class roads, 2. Sınıf yollar= 2nd class roads, 3. Sınıf yollar = 3rd class roads, Geçit vermeyen yollar = primitive roads) (EAP, Strategic Plans, p.493).

CONCLUSION

1. Trabzon Harbor can be used as an important investment area because of its strategic location and being on the intersection of the roads directed from the West to East and from the North to South. If such an investment center is built in Trabzon Harbor, the transportation costs will be decreased, the transit road lies from Trabzon to Tabriz will put in action and this route will be in advantage over Poti Harbor.

2. Cost-Benefit analysis of investment planned should be done for Trabzon Harbor. The historical selection restricts nowadays selection although new parameters do not exist[4]. For example: New York Harbor has been important than Philadelphia Harbor after Erie Canal opened (KRUGMAN, 1994). Erie Canal has connected 5 big lakes to Atlantic Ocean. In the same manner, after the Suez Canal was opened, the activity at Trabzon Harbor decreased. Therefore, this route should be connected to the main international transportation roads.

3. Commerce with Middle East countries has increased since 2008 because an economic crises have occurred in the western countries. Turkey has not been affected from these crises. The reason why the crisis affected Turkey less is that, Turkey has continued to trade with Middle East countries such as Iraq, Iran and Syria. If the railways connections studied in the Eastern Development Project (EAP) from North to South are able to construct, Turkey will improve its trades with Middle East countries.

4. The connection between Turkey and Middle Asia is built via Iran while Iran trades to Europe via Turkey. Therefore, Trabzon-Tabriz Transit route becomes very important because of Trabzon Harbor. If Iran has exact agreement with the 5+1 countries, Iran's broken economic and political relationships with Europe and even with the US can be normalized in the future. Iran has D-8 economic collaboration and ICO (Islamic Conference Organization) membership like Turkey and border commerce exist. If the broken relationship that begun 35 years ago between Iran and the US will be normalized, even the economic embargo/blockage applied by European countries can be lifted. In this case, Trabzon-Tabriz transit route will be an alternative road.

5. A new railway connection agreement has been signed between related countries beginning from China Kashgar region, through Kyrgyzstan, over Tajikistan-Afghanistan to Iran, and from then to Gulf of Oman, and this railway will be connected to Chbahar Harbor located to next to Pakistan. The feasibility studies have continued since 2010. If Trabzon-Tabriz transit route will put into action, and the railway project completed, Trabzon harbor will be an important place to reach Gulf of Oman.

In final conclusion, if Trabzon Harbor is integrated with the "smart transportation systems" such as road, marine and airway networks, Trabzon-Tabriz transit route will gain its historic economic power again. As a result, the Economies of Iran and even Black Sea region will benefit of this development.

[4] There were some political discussions on local media about the placement of the logistic central far from Trabzon city to another place. For example:
http://www.kuzeyekspres.com.tr/author_article_detail.php?id=12654,
http://www.rizeninsesi.net/2013/11/02/trabzon-rizedeki-lojistik-merkezi-hala-sindiremiyor/

REFERENCES

AYDIN, A.(2012). Rıza Sah Döneminde Türkiye Ve İran Arasında Ulaştırma Altyapısı'nın Geliştirilmesi Bağlamında Trabzon–Tebriz Transit Ticarı Yoluna İşlerlik Kazandırma Çabaları (1925-1941) Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11(39),184-192.

AYDIN, A.(2014). Zamanlaması bakımından Cumhurbaşkanı Ruhani'nin Türkiye ziyareti: Son zamanlarda gelişen bölgesel/küresel yapılanmalar-1, 09.06.2014 tarihli Radikal Gazetesi.http://blog.radikal.com.tr//turkiye-gundemi/zamanlamasi-bakimindan-cumhurbaskani-ruhaninin-turkiye-ziyareti-son-zamanlarda-gelisen-bolgeselkuresel-yapilanmalar-1-62791

ÇİĞDEM S.(2007). Eskiçağ'da Trabzon Limanı: Askeri Ve Ekonomik Yönden Gelişimi Ve Doğu-Batı İlişkilerindeki Rolü, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2007; 10(2):133-155

DAEİ, M,(2011). İran-Osmanli Ticari İlişkileri (1900–1923) Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamıış Doktora Tezi

DOKA (2011) TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı, http://www.doka.org.tr/files/yayin/BolgePlan/BolgePlani/index.html#/5/zoomed

D T M (2011), İhracati Geliştirme Etüd Merkezi İran Ülke Raporu

EAP, Strategic Plans, Ministry of Development, 2000.

ISSAWI, C. (1970). The Tabriz-Trabzon Trade, 1830-1900: Rise and Decline of a Route, International Hjournal of Middle East Studies, 1, s. 18-27.

KALELİ H.(2003) 19. Yüzyılda İran Transit Ticaret Yolu İçin Osamanlı-Rus Rekabeti", Kütahya Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,

KALELİ H.(2011).Osmanli Döneminde Karadeniz Bölgesine Demiryolu İnşa Tasarilari 11:152-666

KRUGMAN,P.(1995). Pendling Prosperity: Economic Sense And Nonsense İn The age of Diminished Expectation, W.W.Nartaon & Campany, Newyork.

KÜTÜKOĞLU, M.(1988). XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13–17 Ekim 1986), Samsun, 98–99.

TOZLU S. (2002). Trabzon-Erzurum-Tebriz Yolu XIX. Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Bakımdan Bir İnceleme Türkler, 14. Cilt. S- 481-492

TTSO. (2009) Trabzonu'u Geleceğe Taşıyan Son on Yıl, San.Tic.Od.Yayını.

TTSO. (2009) Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950, San.Tic.Od.Yayını.

HEYD, W.; Yakındoğu Ticaret Tarihi, Çev. Enver Z. Karal, TTK Yayınevi, Ankara,1975 s.50. vd

UHD.(2012).Akıllı Ulaşım Sistemleri Çalıştayı Bildiriler Kitabı, UHD yayınları No.17, Ankara.

UHD.(2013).Karayolu,http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/UBAK/tr/dokuman_ust_menu/projeler_faaliyetler/20130319_101809_204_1_64.pdf

VAROL, A. (2013), Investigation of Underdevelopment Reasons of the Eastern Anatolia Region Considering EAP Project and Strategic Targets for Rapid Development of the Region, 2nd International Development Conference, May 16-17, 2013, Elazig, Turkey, Proceedings CDs.

Other online references:

http://tr.wikipedia.org/wiki/Erie_Kanal%C4%B1

http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/9/21-40.pdf

http://www.bilinmeyenturktarihi.com/pdf/turkler-cilt-14.pdf

http://www.turizmgazetesi.com/news.aspx?id=74263

http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/UBAK/tr/dokuman_ust_menu/projeler_faaliyetler/20130319_101809_204_1_64.pdf

http://tahran.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx

http://www.ttso.org.tr/index.php?link=sabit&no=107

http://www.haber61.net/author_article_print.php?id=1146

https://www.tcdd.gov.tr/Upload/Files/ContentFiles/2010/yurticibilgi/lojistikkoy.pdf

ABSTRACT POSTER PRESENTATIONS

Café and the Youth: Suggestion to Build A Café Culture for Economic Development

Kafe ve Gençlik: Ekonomik Kalkınma İçin Bir Kafe Kültürü Oluşturma Önerisi

Bilal BAĞIŞ[1]

Abstract-Indoors socialization and intellectual exchange of ideas have had an important place in the development and transformation of the modern western societies, in the context of the last few centuries. In Europe, especially, in addition to the libraries, cafes are the first stops of socialization and scientific interactions, and one of the most important institutions of today's modern life. The aim of this work is to contribute to the efforts of enriching the modern city life that is constantly growing, developing and transforming. For this purpose, the study focuses on the thesis that local café culture could be used and benefited more effectively for rural and regional development, in particular at the point of development and activation of social capital. The enlivening of social life and the creation of positive environment in which youth can be discharged, is directly linked to activation and increased productivity of both social capital and human capital potential. In this context, café culture can be an important starting point for the significant young population of the Anatolian cities such as Bingol and the strong potential of strong social capital to flourish. In Bingol, for instance, despite the many improvements in transportation, education and health infrastructure; the social life, cultural activities, research and development infrastructure, could not move in parallel to the rapidly increasing construction industry. Increasing the number of cafes in the city could be a supportive new activity, in order to raise knowledge and cultural capital accumulation of the city as a whole.

Keywords: Café; Youth; Economic Development; Café Culture

Özet-Modern batı toplumlarının, son birkaç yüzyıllık gelişim ve dönüşüm hikâyelerinin temelinde, kapalı ortamlardaki sosyalleşme ve fikir alışverişi anlayışı önemli bir yer tutar. Özellikle de Avrupa'da, kütüphanelerin yanında, kafeler sosyalleşmenin ve bilimsel paylaşımın ilk durakları ve bugünkü modern yaşamın en önemli kurumlarından biridir. Bu çalışmanın amacı, sürekli büyüyen, gelişen ve dönüşen modern şehir yaşamının zenginleşmesi çabalarına katkı sağlamaktır. Çalışma, bu amaçla, yerel ve bölgesel kalkınma için, kafe kültürü kullanılarak; sosyal sermayenin geliştirilmesi ve etkinleştirilmesi noktasında daha etkin yararlanılabileceği tezine odaklanır. Sosyal yaşamın renklenmesi ve gençliğin deşarj olabileceği pozitif ortamların oluşturulması, hem sosyal sermaye, hem beşeri sermaye potansiyelinin etkinleştirilmesi ve verimliliğinin artırılması ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda, kafe kültürü, Bingöl gibi Anadolu şehirlerinin ciddi genç nüfusu ve güçlü sosyal sermaye potansiyelinin fırsata çevrilebilmesi noktasında önemli bir çıkış noktası olabilir. Bingöl'de, örneğin, ulaşım, eğitim ve sağlık altyapısında alınan onca yola karşın; sosyal yaşam, kültürel faaliyetler ile araştırma ve geliştirme altyapısı, hızla artan betonlaşmaya paralel hareket edemedi. İlin, bilgi ve kültür birikimini, sermayesini bir bütün olarak yükseltmek amacıyla şehirdeki kafelerin sayısının artırılması da destekleyici yeni bir faaliyet olabilir.

Anahtar Kelimeler: Kafe; Gençlik; Ekonomik Kalkınma; Kafe Kültürü

[1] Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, bilalbagis@yahoo.com

The Swiss Example for the Development of Bingöl

Bingöl'ün Kalkinmasi İçin İsviçre Örneği

Bilal BAĞIŞ[1]

Abstract-Bingol and Switzerland are two special examples of land-locked mountaneous regions. This research claims there is no reason that the two regions with similar geographic, sociological charactrestic should not have the same economic growth paths and fate, looking forward. The primary way to achieve this goal is by taking advantage of the fastly growing Turkish economy and the robust social capital potential. Backing our story with the strong social capital potential would help support and enhance our physical and human capital as well. Just as how Switzerland has been transformed into a global hub for science, education, the food industry and finance; medicine and other technologies, Bingol could also turn into a widely recognized capital of particular goods and services. As is clear from this intro, the paper particularly aims to analyze possible routes out for Bingol. This research is primarily concerned with finding possible ways to boost our human capital and new opportunities to help boost the regional economy. This paper discusses possible solutions to regional issues, yet very briefly.

Keywords: Economic Development; Bingol; Switzerland; Regional Development

Özet-Bingöl ve İsviçre, deniz ile bağlantısı olmayan; dağlık ve zorlu bir coğrafyanın iki önemli örneği. Bu çalışma, coğrafik kaderi aynı iki bölgenin ekonomik kaderinin de aynı olmaması için herhangi bir sebep olmadığını iddia eder. Böyle bir dönüşümün yolu da, hızla gelişen Türkiye ekonomisi trendini yakından takip etmek ve çok güçlü sosyal sermaye potansiyelini arkamıza alarak; bu potansiyeli, beşeri ve fiziki sermaye ile desteklemekten geçiyor. İsviçre nasıl bugün bilimde, eğitimde, kış sporları ve finansta; hatta çikolata ve süt ürünleri gibi gıda ürünlerinde dünyanın gıpta ile izlediği bir ülke haline geldiyse; Bingöl de, zaman içinde, önce kendi bölgesinde; ardından tüm Türkiye'de adından söz ettiren bir çekim merkezi haline gelebilir. Bu çalışmanın amacı, Anadolu'nun bu kendi halinde şehrinin mevcut durumunu analiz ederek; Bingöl ekonomisi için İsviçre örneğindeki gibi muhtemel çıkış yollarına dikkat çekmektir. Çalışma, il ekonomisinin mevcut potansiyelinin etkin kullanımı, güçlü sosyal sermaye potansiyelinin ve beşeri sermaye potansiyelinin değerlendirilmesi; ülke ve dünya siyasetindeki değişime paralel olarak, bölge ve il ekonomisinin düzene sokulması için gerekli adımlar ve bölge ekonomisinin canlandırılması, geliştirilmesi için öneriler sunar.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kalkınma; Bingöl; İsviçre; Bölgesel Kalkınma

[1] Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, bilalbagis@yahoo.com

Football Financial Literacy

Futbol Finansal Okuryazarlığı

Famil ŞAMİLOĞLU[1], *Haşim BAĞCI*[2], *Yunus Emre KAHRAMAN*[3]

Abstract-Today, football has become an industry that appeals to massive masses. Therefore, football is a sport that can not be overlooked in the world. However, it is now a planned task to influence all the supporters by transferring the best players that come to mind when we talk about football. Because of the Financial Fair Play Criteria that the European Football Federations Union (UEFA) has set, all teams have been forced to enter a conscious structure and left those who do not comply with these criteria at risk of not being able to join the European cups. As an example of these sanctions; The example of Galatasaray in Turkey is up to date. For this reason, it is now emphasized that punishment is given to extravagant clubs so that the financial structure of the clubs, the adjustment of the income-expenditure balance and the management of a kind club are otherwise taken away from being a contestant club. In this study, the characteristics that should be possessed by the people who manage modern football have been determined, the necessity of financial literacy in managing football has been measured, and the result has been compared with the administrative profiles in the exemplary clubs.

Keywords: Managing Football; Financial Literacy; Football Financial Literacy

Özet-Futbol günümüzde oldukça büyük kitlelere hitap eden bir endüstri haline gelmiştir. Bu nedenle futbol dünyada izlenilmesi vazgeçilemeyecek bir spor dalıdır. Ancak futbol denilince akla gelen en iyi oyuncuları transfer ederek tüm taraftarları etkilemek artık bir planlama işidir. Çünkü Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA) koymuş olduğu Finansal Fair Play Kriterleri ile tüm takımların bilinçli bir yapılanmaya girmelerini zorunlu kılmış ve bu kriterlere uymayanları Avrupa kupalarına katılamama tehlikesiyle baş başa bırakmıştır. Bu yaptırımlara örnek olarak; Türkiye'de Galatasaray örneği güncel teşkil etmektedir. Bu nedenle artık savurgan kulüplere cezalar verilerek kulüplerin mali yapılanmasını, gelir-gider dengesini ayarlamalarını ve bir nevi kulübün iyi yönetilmesini aksi takdirde o kulübün yarışmacı bir kulüp olmaktan uzaklaşacağı vurgulanmıştır. Bu çalışmada da modern futbolu yöneten insanlarda sahip olması gereken özellikler belirlenmiş, futbolu yönetebilme konusunda finansal okuryazarlığın gerekliliği ölçülmüş ve sonucunda örnek teşkil eden kulüplerdeki yönetici profilleriyle karşılaştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Futbolu Yönetebilmek; Finansal Okuryazarlık; Futbol Finansal Okuryazarlığı

[1] Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye, familsamiloglu@gmail.com
[2] Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi, Aksaray, Türkiye, hasimbagci1907@hotmail.com
[3] Mr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye, emrekahraman1410@hotmail.com

Determination of Genetic Similarities of Natural Growing Some Lamium Taxons in Bitlis with RAPD-PCR Technique

Bitlis İlinde Doğal Yetişen Bazı Lamium Taksonlarının RAPD-PCR Tekniği İle Genetik Benzerliklerinin Belirlenmesi

Murat KURŞAT[1], *Sıraç TOPDEMİR*[2], *Birsen ÇAKMAK*[3], *Havva KURT*[4], *Sedat BOZARI*[5]

Abstract-Lamiaceae family in Turkey is represented by 46 genera, 577 species and 755 taxa in total. This is important in medical and commercial aspects due to its antioxidant, antimicrobial and antifungal effects, in particular its etheric oils, which contain different chemical compounds besides its important role in the floristic diversity of our country. This family has an important place in history from the medical point of view because of its pharmacological properties by ethnobotanists. *Lamium* L., a genus rich in phenolic and secondary metabolites, is present in our country with 30 taxa. It is mostly distributed in Western and Southern Anatolia. Materials of study *L. garganicum* L. subsp. *striatum* (Sm.) Hayek. *striatum*, *Lamium macrodon* Boiss. & Huet, *Lamium album* L. of genus *Lamium* L. grown naturally in Bitlis. There is a, taxa were collected during the period of vegetation between 2014-2015 years. "Flora of Turkey and Eastern Aegean Islands" was used in the identification of the plants. To isolate total genomic DNA (nuclear DNA, chloroplast DNA, mitochondrial DNA), fresh samples were crushed thoroughly in liquid nitrogen to break up the cell wall. This step of isolation is important for obtaining clean and pure DNA. Isolation was performed with the Geneaid DNA Isolation Kit. According to the obtained dendograma, the first group of *Lamium*s divided into two main groups is *Lamium garganicum* subsp. *striatum* var. *striatum* and *Lamium macrodon* were observed. The highest similarity to the similarity matrix was 0.838% for *Lamium garganicum* subsp. *striatum* var. *striatum* and *Lamium macrodon* taxa. The lowest similarity was found to be between *Lamium garganicum* subsp. *striatum* var. *striatum* and *Lamium album* taxa with 0,787 ratio. According to the results of the study, genetic data obtained support morphological data. We believe that these plants have medicinal and aromatic properties and that they are used in genetic studies will contribute to the country and regional industry in terms of pharmacological, food and perfumery.

Keywords: Bitlis, Lamium, Genetic, RAPD-PCR

Özet-Türkiye'de Lamiaceae Familyası 46 cins, 577 tür ve toplam 755 taksonla temsil edilmektedir. Halk arasında Ballıbabagiller olarak adlandırılan Lamiaceae familyasına ait bitki taksonları ülkemizin floristik çeşitliliği içinde önemli bir yer tutmalarının dışında, içeriklerinde bulunan, başta eterik yağlar olmak üzere, farklı kimyasal bileşikler içermeleri ve antioksidan, antimikrobiyal, antifungal etkilerinden dolayı tıbbi ve ticari bakımdanda önemli bitkilerdir. Fenolik ve sekonder metabolitler bakımından zengin bir cins olan *Lamium* L. cinsi ülkemizde 30 takson ile varlık göstermektedir. Genellikle Batı ve Güney Anadolu'da yayılış göstermektedir. Çalışma materyalleri Bitlis İlinde doğal yetişen *Lamium* L. cinsine ait *L. garganicum* L. subsp. *striatum* (Sm.) Hayek var. *striatum*, *Lamium macrodon* Boiss. & Huet, *Lamium album* L. taksonları 2014-2015 yılları arasında vejatasyon dönemlerinde toplanmıştır. Bitkilerin teşhisinde ''Flora of Turkey and the East Aegean Island's'' adlı eserden yararlanılmıştır. Total genomik DNA (nüklear DNA, kloroplast DNA, mitokondrial DNA) izole edebilmek için taze örnekler sıvı azotta iyice ezilerek hücre çeperi parçalandı. İzolasyonun bu basamağı temiz ve saf DNA elde etmek için önemlidir. İzolasyon işlemi Geneaid DNA Izolasyon kitiyle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen dendograma göre *Lamium*'ların iki ana gruba ayrıldığı birinci grubu *Lamium album*'un olşturduğu ikinci grubu ise *Lamium garganicum* subsp. *striatum* var. *striatum* ile *Lamium macrodon*'un olşturduğu gözlenmiştir. Benzerlik matriksine göre en yüksek benzerliğin 0,838 oranında *Lamium garganicum* subsp. *striatum* var. *striatum* ile *Lamium macrodon* taksonları arasında olduğu gözlenmiştir. En düşük benzerliğin ise 0,787 oranında ile *Lamium*

[1] Yrd. Doç. Dr. Murat KURŞAT, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, botanikkursat@gmail.com
[2] Sıraç TOPDEMİR, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, srctpdmr@gmail.com
[3] Birsen ÇAKMAK, Muş Alparslan Üniversitesi, Muş, Türkiye, birsencakmak58@gmail.com
[4] Havva KURT, Muş Alparslan Üniversitesi, Muş, Türkiye, havvakurt.1988@gmail.com
[5] Yrd. Doç. Dr. Sedat BOZARI, Muş Alparslan Üniversitesi, Muş, Türkiye, sedatbozari@gmail.com
Bu çalışma Bitlis Eren Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından (BEBAP 2015.03) koduyla finanse edilmiştir. This work has been financed by Bitlis Eren University Coordinator of Scientific Research Projects (BEBAP 2015.03).

garganicum subsp. *striatum* var. *striatum* ile *Lamium album* taksonları arasında olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonucuna göre elde edilen genetik verilerin morfolojik verileri desteklediği görülmüştür. Bu bitkilerin tıbbi ve aromatik özelliklerinin olması ve genetik çalışmalarda kullanılması ülke ve bölge sanayisine farmakolojik, gıda ve parfümeri açıdan katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, Lamium, Genetik, RAPD-PCR

In the Alternative Aquaculture Contribution to Regional Economy of Polyculture

Alternatif Su Ürünleri Yetiştirciliğinde Polikültürün Bölge Ekonomisine Katkısı

Ebru Ifakat ÖZCAN[1], *Osman SERDAR*[2]

Abstract-Economic value can be achieved by cultivating monoculture in the aquaculture of growing day by day, as well as cultivating the things living in different parts of the water together. If there is more than one different kind of breeding for any purpose in a particular area, this is called the polyculture breeding model. The goal of polyculture; aquaculture production; competing with each other, not rivaling each other, and not catching each other in the different areas of the water to grow together in the economic benefit of both; and at the same time to reduce the cost of various expenses. In addition, it significantly reduces water pollution caused by feeding. When choosing the animals to be trained together, the choice of species, the zones they live in and the way they are fed must be considered. It is more or less predicted that policewares of crayfish living and feeding in the same region with the carps fed by mixing the front fins with mud are not very efficient. However, the dense mussel population to be placed under the cages may form a good polyculture model with fish and mussels, as it will consume what is left in the bottom feed. The most important criterion we need to consider here is to make sure that the living things will not consume each other as food and that they will not interfere with each other's living spaces. Because predation and the presence of a tide that can predominate at one time lead to the failure of policing studies. If such criteria are taken into consideration, fish, shellfish, soft-bones, and even water plants living in different regions of the water can be taken together in a polyculture. Especially in bitter polycultures, water can reduce the cost of ventilation. Polyculture, integrated into cage aquaculture systems, is used to control the chemical balance in the water in order to keep some parasites away from the facility. Water used in aquaculture is also used for irrigation and fertilization. Agricultural wastes may feed on ponds, fertilizers and fish. Especially irrigation channels used for agricultural purposes should be evaluated for the purpose of aquaculture production. In this paper, we will be able to find out what kind of contributions the polyculture growth in water products can have to the regional economy.

Keywords: seafood; aquaculture; polyculture

Özet-Ekonomik değeri günden güne artan su ürünlerinin yetiştiriciliğinde, tek türlü yetiştiricilik (monokültür) yapılabildiği gibi, suyun farklı bölümlerinde yaşayan canlıların bir arada yetiştirilmesi modeli de başarıyla uygulanabilir. Eğer, belirli bir alanda birden fazla farklı türün herhangi bir amaçla yetiştiriciliği yapılıyorsa, buna polikültür yetiştiricilik modeli deniyor. Polikültürün su ürünleri yetiştiriciliğindeki hedefi; birbiri ile iyi geçinen, birbirine rakip olmayan ve birbirini avlamayan türleri suyun farklı bölgelerinde bir arada yetiştirerek her ikisinden de ekonomik fayda sağlamak ve bununla birlikte de aynı zamanda çeşitli gider maliyetlerini de azaltmaktır. Ayrıca yemlemeden kaynaklanan su kirliliğini, önemli ölçüde azaltmaktadır. Birlikte yetiştirilecek canlılar seçilirken tür seçimi, yaşadıkları zonlar ve beslenme şekilleri göz önüne alınmalıdır. Ön yüzgeçleri ile çamuru karıştırarak beslenen sazanlarla aynı bölgede yaşayan ve beslenen kerevitlerin polikültürünün çok verimli olmayacağını az çok tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, kafeslerinin altına yerleştirilecek yoğun midye populasyonu, dibe çöken yemlerden kalanları tüketeceği için balık ile midye, iyi bir polikültür modeli oluşturabilir. Burada dikkat etmemiz gereken en önemli kriter, canlıların birbirini besin olarak tüketmeyeceğinden ve birbirlerinin yaşam alanlarına müdahale etmeyeceğinden emin olmaktır. Çünkü predetasyon ve bir zonda baskınlaşabilecek türün varlığı, polikültür çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olur. Bu gibi kriterler göz önüne alındığı taktirde, suyun farklı bölgelerinde yaşayan balıklar, kabuklular, yumuşakçalar ve hatta su bitkileri bir arada polikültüre alınabilir. Özellikle bitkili polikültürlerde, suyun havalandırma maliyetini düşürebilir. Kafes yetiştiricilik sistemlerine entegre edilen polikültür, bazı parazitlerin tesislerden uzak tutulması için ya da suyun içindeki kimyasal dengelerin kontrolünün sağlanması için kullanılmaktadır. Su ürünleri yetiştiriciliğinde kullanılan sular, sulama ve gübrelemede de kullanılır. Tarımsal atıklar ise havuzları gübreler ve balıklara yem olabilir. Özellikle tarımsal amaçlı kullanılan sulama kanalları su ürünleri yetiştiriciliği amacıyla mutlaka değerlendirilmelidir. Bu bildiri ile su ürünlerinde polikültür yetiştiriciliğinin bölge ekonomisine ne gibi katkılarının olabileceğini araştırma olanağı bulabiliriz.

[1] Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, ebruozer@munzur.edu.tr
[2] Arş. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, oserdar@munzur.edu.tr

Anahtar kelimeler: su ürünleri; yetiştiricilik; polikültür

Geotourism and Geoparks in Economic Development

Ekonomik Gelişmede Jeoturizm ve Jeoparklar

Aydın BÜYÜKSARAÇ [1], *Yunus Levent EKİNCİ* [2], *Can ERTEKİN* [3]

Abstract-Geoturism, which is a part of nature tourism, which has gained a great deal of importance in recent years, can be described as tourism of lands where geological-geomorphological values have been determined. The scenes that are considered to have this type of prescription are also useful as an open educational area. Multiple sites of this type are called geoparks if the management is considered as planned natural conservation area. Geoparks are natural areas that can be defined and bound together with geological formations, biological, archaeological, historical and cultural elements. Geoparks also allow geological heritage to be safeguarded for future generations. Many of the activities of geotourism in the world are carried out in geoparks. For example, the geopark located in the Mytilene of Greece was visited by millions of tourists as much as the day-to-day. As it is known, the highly complex geological integrity of Turkey has different geological-geomorphological visual traces (volcanic, metamorphic, sedimentary environment, mineralogy, structure). The field type classification made for Turkey shows the richness of this potential as well as the suggestion for geoparks with different geological diversity. Kula and Kızılcahamam-Çamlıdere Turkey's geoparks. In contrast, sixty-nine geoparks are located within the European Geopark network. It also operates on the UNESCO Global Geopark network, where countries outside Europe can become members. Both geopark networks are looking for the same membership criteria. In addition, not only can membership criteria be provided, but also the continuity and sustainability of this qualification is essential. Such tourism and geoparks are an important resource for sustainable local development, particularly by enabling the underprivileged regions to increase the economic levels of their local populations. For example, an increase in the number of local employees has a measurable impact on the commercial relationship with local merchants, thus causing economic activity in the region. For this reason, the preservation of the existing natural wealth and especially the increase of awareness will provide considerable contributions to the tourism of the country in the near future.

Keywords: geopark; geotourism; geological heritage; economic; evelopment

Özet-Son yıllarda oldukça önem kazanan ve doğa turizminin bir parçası olan jeoturizm, jeolojik-jeomorfolojik değeri tespit edilmiş sahaların turizmi olarak tanımlanabilir. Bu tip öneme sahip olduğu kabul edilen sahalar açık bir eğitim alanı olarak da kullanışlıdır. Bu tip birden çok saha, yönetimi planlanmış doğal koruma bölgesi olarak kabul görür ise jeopark olarak isimlendirilir. Jeoparklar kısaca jeolojik oluşumlar, biyolojik, arkeolojik, tarihsel ve kültürel unsurlarla birlikte değerlendirilen ve sınırları belirlenebilen doğal alanlardır. Jeoparklar aynı zamanda jeolojik mirasın gelecek kuşaklar için korunmaya alınmasına da olanak sağlamaktadır. Dünyadaki jeoturizm etkinliklerinin birçoğu jeoparklarda gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Yunanistan'ın Midilli Adasında bulunan jeopark günümüze kadar milyonlarca turist tarafından ziyaret edilmiştir. Bilindiği üzere, Türkiye'nin oldukça karmaşık jeolojik bütünlüğü farklı jeolojik-jeomorfolojik görsel izler (volkanik, metamorfik, sedimanter ortam, mineraloji, yapı) barındırır. Türkiye için yapılan saha tipi tasnif bu potansiyelin zenginliğini gösterdiği gibi farklı ağırlıkta jeolojik çeşitliliğe sahip jeoparklar için de öneri niteliğindedir. Kula ve Kızılcahamam-Çamlıdere Türkiye'nin kurulu jeoparklarıdır. Buna karşı, altmış dokuz jeopark Avrupa Jeopark Ağı bünyesinde bulunmaktadır. Ayrıca, Avrupa dışındaki ülkelerin üye olabildiği UNESCO Küresel Jeopark Ağıda faaliyet göstermektedir. Her iki jeopark ağı için aynı üyelik ölçütleri aramaktadır. Ayrıca, sadece üyelik ölçütlerinin sağlanabilmesi değil aynı zamanda da bu kalitenin devamlılığı ve sürdürülebilirliği şarttır. Bu tip turizm ve jeoparklar özellikle az gelişmiş bölgelerin yerel halklarının ekonomik seviyelerinin artmasına olanak sağlayarak sürdürülebilir yerel kalkınma için önemli bir kaynak oluşturur. Örneğin, yerel çalışan sayısında artış, yerel satıcılar ile ticari ilişki ölçülebilir etki sağlamakta ve böylece bölgede ekonomik bir hareketliliğe de sebep olmaktadır. Bu nedenle mevcut doğal zenginliklerin korunması ve özellikle farkındalıklarının arttırılması yakın gelecekte ülke turizmine oldukça önemli katkılar sağlayacaktır.

[1] Prof. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, abuyuksarac@beu.edu.tr
[2] Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, ylekinci@beu.edu.tr
[3] Jeoloji Yüksek Mühendisi, Maden Tetkik ve Arama Ege Bölge Müdürlüğü, İzmir, Türkiye, can_ertekin@yahoo.com

Anahtar kelimeler: Jeopark, Jeoturizm, Jeolojik Miras, Ekonomik Gelişim

The Effects of Foreign Direct Investment Inflows on Economic Growth and Employment: A New Generation Panel Data Analysis on G-7 and E-7 Countries (1992-2016)

Doğrudan Yabancı Sermaye Girişinin Ekonomik Büyüme ve İstihdam Üzerindeki Etkileri: G-7 ve E-7 Ülkeleri Üzerine Yeni Bir Nesil Panel Veri Analizi (1992-2016)

Ömer YALÇINKAYA[1], *Şekip YAZGAN*[2]

Abstract-As is known, the foreign direct investment inflows extend the production possibilities of capital importer countries by enhancing their fixed capital investments and good&services export capacities and thus, these inflows enable to be increased the employment level and economic growth performances. Within this framework, the effects of foreign direct investment inflows on economic growth and employment in developed G-7 countries and developing E-7 countries have full capital mobility are analyzed within new generation panel data methodology considers the cross section dependence for the period of 1992-2016. It is also aimed to empirically examine whether the foreign direct investment inflows have an expansionary effect on countries in the groups of G-7 and E-7 as is predicted in a theoretical framework. It is found at the end of the study that the effects of foreign direct investment inflows in G-7 countries on economic growth and level of employment are positively and statistically significant. In addition to this, the positive and statistically significant effects of foreign direct investment inflows in E-7 countries on economic growth are determined during the period of study while these same inflows do not affect the level of employment in E-7 group. These results show that the impacts of foreign direct investment inflows in G-7 and E-7 countries on the level of employment are not absolute in contrast with the effects on economic growth. These conclusions also make us think that the expansionary consequences of these inflows on the level of employment are in the tendency to change by the development levels of countries and/or the sectors and their purposes. From this point of view, the policymakers in E-7 countries should develop and apply the long termed policy measures (to create new and extra employment areas and be promotive) to strengthen the links between foreign direct investment inflows and level of employment.
Keywords: G-7 and E-7 countries; foreign direct investment inflows; economic growth; employment

Özet-Bilindiği üzere, doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri sermaye ithalatçısı ülkelerin, yurtiçindeki sabit sermaye yatırımlarını ve mal-hizmet ihracat kapasitelerini artırarak üretim imkânlarını genişletmekte ve böylece istihdam düzeylerinin ve ekonomik büyüme performanslarının artırılmasına olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada, sermaye hareketliliğinin yoğun olduğu gelişmiş G-7 ülkeleri ile gelişmekte olan E-7 ülkelerinde, doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin ekonomik büyüme ve istihdam düzeyi üzerindeki etkileri 1992-2016 dönemi için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan yeni nesil panel veri metodolojisi kapsamında ekonometrik olarak incelenmektedir. Bu yönüyle çalışmada, G-7 ve E-7 gruplarındaki ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin ekonomik büyüme ve istihdam düzeyi üzerinde teorik çerçevede öngörüldüğü gibi bir genişletici etkiye sahip olup olmadığının ampirik açıdan da değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma sonucunda, inceleme döneminde G-7 grubundaki ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin ekonomik büyüme ve istihdam düzeyi üzerindeki etkilerinin pozitif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, çalışma döneminde E-7 grubundaki ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin pozitif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu belirlenirken, istihdam düzeyi üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, G-7 ve E-7 grubundaki ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine kıyasla istihdam düzeyi üzerindeki etkilerinin mutlak olmadığını göstermekte ve istihdam düzeyi üzerindeki genişletici etkilerinin ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve/veya yatırımın yapıldığı sektörler ile amaçlarına göre değişme eğiliminde olabileceğini düşündürmektedir. Bu kapsamda, E-7 grubundaki ülkelerde politika yapıcıları tarafından doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri ile istihdam düzeyi arasındaki bağıntıları güçlendirici yönde (yeni ve ek istihdam alanları yaratabilecek şekilde teşvik edici) uzun vadeli politika tedbirlerinin geliştirilip uygulanması gereklilik arz etmektedir.
Anahtar kelimeler: G-7 ve E-7 ülkeleri; doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri; ekonomik büyüme

[1]Assist. Prof., Agri Ibrahim Çeçen University, Ağrı, Türkiye, omeryalcinkaya84@hotmail.com
[2] Assist. Prof., Agri Ibrahim Çeçen University, Ağrı, Türkiye, sekipyazgan@hotmail.com

Alternative Medicine and Alternative Aquaculture: Medicinal Leeches

Alternatif Tıp Ve Alternatif Su Ürünleri Yetiştiriciliği: Tıbbi Sülük

Önder AKSU[1], *Filiz KUTLUYER*[2]

Abstract-Leeches have been recognized as a parasite in both vertebrate and invertebrate since ancient times. Nowadays, scientific studies are carried out on various types of leeches and drugs used in modern medicines are produced from leeches. Medical leeches are currently used by physicians and therapists in many clinics and centers in France, England, Austria, Switzerland, USA, Russia, India and the Far East, especially in Germany. Leeches were approved by America Food and Drug Administration (FDA) as a scientific treatment in 2004. Medical leech (Hirudo medicinalis) lives in fresh water. The trunk is 10-15 cm long, typically dorsally ventral and slightly flattened, and consists of 34 segments. Leeches can reach 3-6.5 g weight in a period of 8-10 months, with a good diet and a large size leech can find buyers for about 2 euros. Today, medical leeches are mainly used for two purposes in Europe. The first is the classical blood collection therapy and the second is the production of drugs containing leech extract. H. medicinalis is traded in our country and it is collected and exported abroad. At this time, one of the most important leeches exporting countries in the world is Turkey. However, H. medicinalis, is protected by the CITES Convention because of the danger of extinction with extreme use of modern medicine. The signatories to this contract have decided to set up a quota for the collection and export of H. medicinalis. There are certain quotas for hunting and selling leech from natural environment in Turkey. However, there is no quota for producing in the aquaculture environment. In Tunceli, there are leeches in the aquatic environment such as Kopuzlar Mazlığı, Palanotu Mazlığı, Büyük Sülük Lake, Küçük Sülük Lake and Sekirek Sazlığı, and the citizens collect leech from natural environment and sell them. However, those who collect these leeches do not take care of hygiene. By this study, the most healthy and professional leech collection techniques will be developed and the production conditions of leeches in artificial environments will be demonstrated and production and breeding can be made in tanks, laboratory conditions or soil pools. The pools are prepared rich in reeds, marsh and organic matter, which will be suitable for natural athmosphere. The leeches collected from the nature are placed in these pools. A live frog or fish is left in the pool for the leeches to be able to feed on the blood. A calender from the slaughterhouse can be used. One or two products can be obtained annually. The implementation of the breeding activity in Tunceli will contribute to the development of the province. This kind of aquaculture is an alternative aquaculture production and can be used as service factory for Tunceli.

Keywords: Fisheries; Leech; aquaculture; treatment.

Özet-Sülükler eski çağlardan beri gerek insanları tedavi edici ve gerekse omurgalı ve omurgasız canlılarda parazit olarak tanınmaktadır. Günümüzde sülüklerin çeşitli türleri üzerinde bilimsel çalışmalar yürütülmekte ve bunlardan modern tıpta kullanılan ilaçlar elde edilmektedir. Tıbbi sülükler günümüzde de başta Almanya olmak üzere Fransa, İngiltere, Avusturya, İsviçre, ABD, Rusya, Hindistan ve Uzakdoğu'daki çok sayıda klinik ve merkezde hekim ve terapistler tarafından kullanılmaktadır. Amerika Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) 2004 yılında sülüğü bilimsel bir tedavi yöntemi olarak onaylamıştır. Tıbbi sülük Hirudo medicinalis tatlı suda yaşar. Gövde, uzunluğu 10-15 cm'dir, tipik olarak Dorso-ventral olarak hafif düzleşmiştir ve 34 segmentten oluşmaktadır. Sülükler 8-10 aylık bir periyotta 3-6,5 g ağırlığa ulaşabilir, iyi bir beslenme ile büyük boy bir sülük yaklaşık 2 Euro'dan alıcı bulabilmektedir. Günümüzde, tıbbi sülükler esas olarak Avrupa'da iki amaç için kullanılmaktadır. Birincisi, klasik kan alma tedavisi ve ikincisi sülük extractı içeren ilaçların üretimi şeklindedir. Ülkemizde de H. medicinalis'in ticareti yapılmakta ve toplanarak yurt dışına ihraç edilmektedir. Şu anda dünyada en önemli sülük ihraç eden ülkelerden birisi Türkiye'dir. Ancak modern tıpta aşırı kullanımı nedeniyle neslinin tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalan H. medicinalis CITES Sözleşmesiyle koruma altına alınmıştır. Bu sözleşmeye imza koyan ülkeler H. medicinalis'in toplanması ve ihracatı konusunda kotalar koyulmasına karar vermişlerdir. Türkiye'de doğal ortamdan sülük avlayıp satanlar için belirli kotalar vardır. Bununla beraber sülükleri yetiştiricilik ortamlarında kendileri üreten işletmeler bu kotadan muaftır. Tunceli İli'nde Kopuzlar Sazlığı, Palanotu Sazlığı, Büyük Sülük Gölü, Küçük Sülük Gölü ve Sekirek Sazlığı gibi su ortamlarında sülükler bulunmakta ve vatandaşlar doğal ortamdan sülük toplayarak satmaktadır. Bununla beraber bu sülükleri toplayan kişiler hijyene özen göstermemektedir. Bu çalışma ile en sağlıklı ve profesyonel sülük toplama teknikleri geliştirilecek, sülüklerin yapay ortamlarda üretim şartları ortaya konularak tanklarda, laboratuar koşullarında veya toprak havuzlarda üretim ve yetiştiriciliği yapılabilecektir. Havuzlar doğal ortama uygun olacak şekilde sazlık, bataklık ve organik maddece zengin olarak hazırlanır.

[1] Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, onderaksu@munzur.edu.tr
[2] Arş. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, filizkutluyer@hotmail.com

Doğadan toplanan sülükler bu havuzlara yerleştirilir. Sülüklerin kanla beslenebilmesi için havuza canlı kurbağa veya balık bırakılır. Mezbahanelerden sağlanan kanda kullanılabilir. Yılda bir veya iki ürün alınabilinir. Tunceli'de bu yetiştiricilik çalışmalarının yürütülmesi ilin kalkınmasına katkıda bulunacaktır. Bu tür yetiştiricilik alternatif bir su ürünleri yetiştiriciliği olmaktadır ve Tunceli için bacasız fabrika görevi görebilecektir.

Anahtar kelimeler: Su Ürünleri; Sülük; Yetiştiricilik; Tedavi

Recirculating Systems in Aquaculture

Akuakültürde Kapalı Devre Sistemleri

Gürel Nedim ÖRNEKCİ[1], *Durali DANABAŞ*[2]

Abstract-Aquaculture in our inland waters may take a position to threaten the sector in the future with global warming. Despite this being an expensive system, the aquaculture sector will provide aquaculture production with closed circuit systems. Aquaculture systems aimed at reusing ≥ 90% of the production water used in the system with limited water use through processing are called Recirculating Systems (RAS). Recirculating Systems are systems where water is reused with mechanical and biological means. Recirculating Systems often take up less space, require less water than systems used in other aquaculture systems, and provide an unchanging environment for cultured species. Recirculating systems are used where the water quality is poor, where the area is limited, where the temperature is outside the optimal range of life to be cultured. The level of control provided by recirculating systems is a resource for assessing the risk management available in the sector. The advantages of this system are; The ability to control all the parameters that affect growth, so that fish producers can better manage production and economic performance, the possibility of production throughout the year, the ability to obtain high volume in volume, high feed conversion value, more control, production standardization, Less land required, less negative environmental interaction. However, there are disadvantages of the system; The high cost of installation, the complexity of system installation and operation, the chronic killing effect of ammonia and carbon dioxide, the susceptibility of aquatic animals to transmission of pathogenic organisms, lack of practical experience, inadequate filtration, and low economic value for aquatic products. In countries where water resources are inadequate or limited in addition to climatic conditions, Recirculating Systems are preferred aquaculture systems. Considering the use of natural waters and wastewater regulations in Europe, the trend towards fish farming in recirculating systems continues. It can be considered that the use of recirculating systems in our country will become widespread as these applications are considered to be a compulsory issue for Turkey in the near future.

Keywords: Aquaculture; fisheries; recirculating systems; global warming

Özet-İç sularımızda yapılan su ürünleri yetiştiriciliği, küresel ısınma ile birlikte ileriki dönemlerde sektörü tehdit edecek bir pozisyon alabilecektir. Bu durum karşısında pahalı bir sistem olmasına karşın su ürünleri sektörü su ürünleri üretimlerini kapalı devre sistemleri ile sağlayacaklardır. Sınırlı su kullanımı ile sistemde kullanılan üretim suyunun ≥%90'lık bir kısmının işlemden geçirilerek üretimde tekrar kullanılmasını hedefleyen akuakültür sistemlerine Kapalı Devre Sistemlerde Balık Yetiştiriciliği (RAS) adı verilir. Kapalı sistemler mekanik ve biyolojik araçlarla suyun tekrar kullanıldığı sistemlerdir. Kapalı devre sistemler genellikle çok az yer kaplamakta, diğer yetiştiricilikte kullanılan sistemlerden daha az suya ihtiyaç duymakta ve kültüre alınan türler için olması gereken değişmeyen bir çevre sağlamaktadır. Kapalı devre sistemleri su kalitesinin kötü olduğu yerlerde alanın sınırlı olduğu yerlerde, sıcaklığın kültüre alınacak türün optimum yaşama aralığının dışında olduğu yerlerde kullanılmaktadır. Kapalı devre sistemlerin sağladığı kontrol seviyesi, sektörde var olan risk yönetimini değerlendirmek için kaynak teşkil etmektedir. Bu sistemin avantajları; Az su ihtiyacı, büyümeyi etkileyen tüm parametrelerin kontrol edilebilmesi böylece balık üreticilerinin üretim ve ekonomik performansı daha iyi yönetebilmesi, yıl boyunca üretim imkanı, birim hacimde yüksek ürün elde edebilme olanağı, yüksek yem dönüşüm değeri, daha fazla kontrol, üretim standardizasyonu, havuz temelli sistemlerle karşılaştırıldığında gerekli olan arazinin daha az olması, daha az olumsuz çevresel etkileşim. Bununla birlikte sistemin dezavantajları da bulunmaktadır; Yüksek kurulum maliyeti, sistem kurulum ve işletiminin kompleksleşmesi, amonyak ve karbondioksidin kronik öldürücü etkisi, suda yaşayan hayvanların patojenik organizmaların bulaşışına daha hassas olması, uygulama deneyimi eksikliği, filtrasyonda yetersizlik, orta ve düşük ekonomik değeri olan su ürünleri için ekonomik olmaması. İklim şartlarının yanı sıra su kaynaklarının yetersiz veya kullanımının kısıtlı olduğu ülkelerde de kapalı devre sistemler tercih edilen yetiştiricilik sistemleridir. Avrupa'da doğal suların kullanımı ve atık su yönetmelikleri göz önüne alınarak kapalı devre sistemlerde balık yetiştiriciliğine yönelme devam etmektedir. Bu uygulamaların yakın gelecekte Türkiye için de zorunlu olarak söz konusu olacağı düşünüldüğünde kapalı devre sistemlerin ülkemizde de kullanımının yaygınlaşacağı düşünülebilir.

Anahtar kelimeler: Akuakültür; su ürünleri; kapalı devre; küresel ısınma

Seafood Processing Sector Importance in Regional Development

Su Ürünleri İşleme Sektörünün Bölgesel Kalkınmadaki Önemi

Gülderen KURT KAYA[1], *Gözde CENGİZ*[2], *Nida DEMİRTAŞ EROL*[3], *Muhammet Raşit SÜNBÜL*[4]

Abstract-Seafood is seen as an important alternative source to supply the need for food and especially for high quality protein, and is considered as the future industry. The importance of animal protein in human nutrition and development is undoubtedly great. Our country's seafood sector adds significant value to our country's economy by exporting a significant portion of its production as well as meeting the quality protein needs of our people. According to Turkish Statistical Institute 2015 data 672.241 tons of water products are produced in Turkey by hunting and aquaculture; it is reported that 479.741 tons is used in domestic consumption and generally used fresh, 176.138 tons is used as fish meal and oil. It is reported by Turkish Statistical Institute that 121.053 tons of aquatic products were exported and an income of 2.398.269.090 TL was obtained and 110.761 tons of fish were imported by spending 548.878.092 TL. Our country's exports of aquatic products are realized as freshly chilled (whole or filet), frozen (whole or filet), smoked, canned or vividly. EU countries are our most important external market. The fish species that we export most to the EU are sea bream and sea bass from the sea fish and trout is placed in the first rank from the freshwater fish. Most of the processing and evaluation facilities for seafood in our country are in the category of small and medium sized enterprises. Many of the seafood processing facilities in Turkey are active in the Aegean and Mediterranean regions. Seafood processing and packaging facilities of our companies exporting seafood EU have been examined and approved by the EU authorities and the Ministry of Food, Agriculture and Livestock and have been published in the Official Journal of the EU. Therefore, these facilities can export to both EU member countries and non-EU countries. When we research processing facilities in our region we see two facilities existing in Malatya and Elazığ. In these processing plants, freshly cooled, internal organs taken out, frozen, filet removed and smoked fish end products are produced. Seafood processing facilities, packaging facilities and by-product evaluation facilities create a dynamic and meaningful whole in the country's economy.

Keywords: regional development; seafood conservation; processing

Özet-Gıda ihtiyacını ve özellikle kaliteli protein ihtiyacını karşılamada su ürünleri önemli alternatif bir kaynak olarak görülmekte ve geleceğin sektörü olarak kabul edilmektedir. İnsanların beslenmesinde ve gelişmesinde hayvansal proteinin önemi şüphesiz ki büyüktür. Ülkemiz su ürünleri sektörü, halkımızın kaliteli protein ihtiyacını karşılamanın yanı sıra üretiminin önemli bir kısmını ihraç ederek ülkemiz ekonomisine önemli değer katmaktadır. TÜİK 2015 verilerine göre; Türkiye'de avcılık ve yetiştiricilik yolu ile üretilen 672.241 ton su ürünlerinin; 479.741 tonunun iç tüketimde ve genellikle taze olarak, 176.138 tonunun balık unu ve yağı olarak kullanıldığı bildirilmektedir. Yine aynı veriler üzerinde 121.053 ton su ürünleri ihraç edilmiş ve 2.398.269.090 TL gelir elde edilmiş olup, 548.878.092 TL harcanarak 110.761 ton balık ithal edilmiştir. Ülkemiz su ürünleri ihracatı taze soğutulmuş, (bütün veya fileto), dondurulmuş (bütün veya fileto), tütsülenmiş, konserve edilmiş veya canlı şekilde ihraç edilmektedir. En önemli dış pazarımızı AB ülkeleri oluşturmaktadır. AB ye en çok ihraç ettiğimiz balık türleri ise deniz balıklarından çipura ve levrek, iç su balıklarından ise alabalık birinci sırada yer almaktadır. Ülkemizdeki su ürünleri işleme ve değerlendirme tesislerinin büyük bir bölümü küçük ve orta ölçekli işletmeler sınıfına girmektedir. Türkiye'de bulunan su ürünleri işleme tesislerinin birçoğu Ege ve Akdeniz bölgesinde, faaliyet göstermekte olup, AB'ye su ürünleri ihraç eden firmalarımızın işleme ve paketleme tesislerinin AB yetkililerince ve Ülkemiz Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından denetlenerek onaylanmış ve AB Resmi Gazetesinde yayınlanmış olma özelliğini taşımaktadırlar. Bu nedenle bu tesisler, hem AB'ne üye ülkelere, hem de AB dışı ülkelere ihracat yapabilmektedir. İşleme tesislerine bölgemiz bazında incelediğimizde Malatya ve Elazığ'da olmak üzere 2 tesis bulunmaktadır. Bu işleme fabrikalarında taze soğutulmuş, içi alınmış, dondurulmuş, fileto çıkarılmış ve füme balık ürün imalatı yapılmaktadır. Su ürünleri işleme tesisleri, paketleme tesisleri ve yan ürün değerlendirme tesisleri, ülke ekonomisinde dinamik, önemli bir bütünü oluşturmaktadır. Uluslararası

[1] Asst. Prof. Munzur University, Tunceli, TURKEY, 1. gkurtkaya@munzur.edu.tr
[2] Postgraduate, Munzur University, Tunceli, TURKEY
[3] RA. Munzur University Tunceli, TURKEY
[4] Postgraduate, Munzur University, Tunceli, TURKEY

standartlara sahip modern ve kapasiteli işleme ve paketleme tesislerin devreye girmesi, lojistik ağının gelişmesi ile su ürünlerinin iç ve dış pazarlarda satış şansı hem artmış hem de kolaylaşmıştır. Bu bağlamda özellikle iç su balıklarından alabalık üretiminde birinci sırada yer alan bölgemizde daha çok işleme tesisinin kurulması ile bölgenin ekonomik olarak kalkınmasında ve gelişmesinde önemli katkılar sunacaktır.

Anahtar kelimeler: Bölgesel kalkınma; Su ürünleri; Muhafaza; İşleme

Support to Local Development by Endemic Species (Mastacembelus Mastacembelus (Spiny Eel) Aquaculture)

Endemik Türler ile Yöresel Kalkinmaya Destek (*Mastacembelus Mastacembelus* (Dikenli Yılan Balığı) Kültürü) (*Mastacembelus Mastacembelus* (Spiny Eel) Aquaculture)

Önder AKSU[1], *Mustafa DÖRÜCÜ*[2]

Abstract-Many lakes live their own rare fish species. Rivers are also sensitive ecosystems that separate natural habitats. The valleys, caves, islets and flood plains that rivers create are often a way to spread the aquatic life. Some of the rivers in Anatolia caused the enrichment of aquatic fauna with the effect of physical isolation. This has led to increased interest in studies to explore similarities or differences between populations in different ecosystems. A total of 236 fish species and subspecies of 26 families live in the inland waters of Turkey. Unfortunately, over fishing, drying of wetlands, pollution of our waters, etc. Some of these species are at risk of extinction. In particular, there are damages that can not be compensated for in the population structure of endemic fish species. Preservation of natural life, eliminating the need for alternative protein and assessing potential sources of nutrients; at the same time, the necessity of exploring endemic species is once again evident, considering the benefits that economies can provide. Mastacembelus mastacembelus (Thorny Snake), living in the Euphrates and Dicle river systems, are endemic but economically inadequate fish species. It is located on the river systems in Tunceli Province. M. mastacembelus is quite common in Keban Dam Lake especially in shallow parts of 7 m. There are very few studies on M. mastacembelus species in our country and these are mostly systematic, geographical distribution, age, reproduction, growth and nutrition biology. This study will provide important information about the biological and ecological requirements of the barbed eels and contribute to the determination of the appropriate cultural needs of this fish and the establishment of the measures to protect their natural environment. Will also contribute to the preservation of diversity and economic contributions based on aquaculture in our country. The topic of the study is to determine the biological and ecological demands of this creature and adapt it to cultural environments. The species that is the most cultivated species in the inner waters in our country is trout. However, there is a great deal of pressure on feed prices in particular. This situation necessitates alternative breeding systems and species. In addition, the farm trout is inadequate in terms of taste. It is expressed by the fishermen who point out that M. mastacembelus has a very good taste as a flavor. For this reason, the research of this endemic strain is important both in terms of prognosis and contribution to the economy. If these studies give positive results, the information that will be obtained will be shared with the entrepreneurs in Tunceli and they will be contributed to the development by supporting their production.

Key words: Endemic; Mastacembelus mastacembelus; Tunceli; Development

Özet-Birçok gölde kendine özgü nadir balık türleri yaşamaktadır. Akarsular da doğal habitatları birbirinden ayıran hassas ekosistemlerdir. Akarsuların oluşturdukları vadiler, mağaralar, adacıklar ve taşkın ovaları çoğu zaman sucul canlıların yayılması için bir yoldur. Anadolu'daki bazı nehirler fiziksel izolasyonun etkisi ile sucul faunanın zenginleşmesine sebep olmuştur. Bu nedenle farklı ekosistemlerde bulunan populasyonlar arasında benzerlik veya farklılıkları araştırmaya yönelik çalışmalara ilgi artmıştır. Türkiye iç sularında 26 familyaya ait toplam 236 balık türü ve alt türü yaşamaktadır. Ne yazık ki aşırı avcılık, sulak alanların kurutulması, sularımızın kirlenmesi vs. gibi nedenlerden dolayı bu türlerin bazılarının nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Özellikle endemik balık türlerinin populasyon yapısında telafisi mümkün olmayan hasarlar meydana gelmektedir. Doğal hayatın korunması, alternatif protein ihtiyacını gidermek ve var olan potansiyel besin kaynaklarının değerlendirilmesi; aynı zamanda ekonomiye sağlayacağı yararlar düşünüldüğünde, endemik türlerin araştırılması gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Fırat ve Dicle nehir sistemlerinde yaşayan Mastacembelus mastacembelus (Dikenli Yılan Balığı) endemik olarak bulunan fakat ekonomik olarak yeterince değerlendirilemeyen balık türleri arasındadır. Tunceli İli'de bu nehir sistemleri üzerinde yer almaktadır. M. mastacembelus türüne Keban Baraj Gölü'nde özellikle 7 m'den sığ kısımlarda oldukça sık rastlanmaktadır. Ülkemizde M. mastacembelus türü ile ilgili çok az çalışma yapılmış olup bunlar daha çok sistematik, coğrafik dağılım, yaş, üreme, büyüme ve beslenme biyolojisine aittir. Bu çalışma ile dikenli yılanbalıklarının biyolojik ve ekolojik gereksinimleri hakkındaki bilgileri ortaya

[1] Yrd. Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, onderaksu@munzur.edu.tr
[2] Prof. Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, mustafadorucu@munzur.edu.tr

koyarak, bu balıkların kültür ortamında yetiştirilmesine ilişkin önemli bulgular sağlanabilecek, bununla birlikte bu canlının uygun kültürel isteklerinin belirlenmesine ve daha bilinçli bir yetiştiricilik anlayışına, doğal ortamlarının korunmasına yönelik alınabilecek tedbirlerin oluşturulmasına katkıda bulunarak, tür çeşitliliğinin korunması ve ülkemizde yetiştiricilik temelli ekonomik katkılar da getirecektir. Çalışmanın konusu bu canlının biyolojik ve ekolojik isteklerinin belirlenerek kültür ortamlarına adaptasyonunun sağlanmasıdır. Ülkemizde iç sularda en fazla yetiştiriciliği yapılan tür alabalıktır. Bununla beraber özellikle yem fiyatları konusunda büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu durum alternatif yetiştiricilik sistemlerini ve türleri zorunlu kılmaktadır. Ayrıca çiftlik alabalıkları lezzet bakımından da halk arasında yeterli bulunmamaktadır. M. mastacembelus'un lezzet olarak çok güzel bir tada sahip olduğu yöredeki balıkçılar tarafından ifade edilmektedir. Bu nedenle bu endemik türün araştırılması hem neslin devamı açısından ve hem de ekonomiye katkı açısından önemlidir. Bu çalışmalar olumlu sonuçlar verirse elde edilecek bilgiler Tunceli'deki girişimciler ile de paylaşılacak ve üretimlerine destek verilerek kalkınmaya katkı sağlanacaktır.

Anahtar kelimeler: Endemik; Mastacembelus mastacembelus; Tunceli; Kalkınma

Potential Role of Zeolite on Improvement of Aquaculture Sector

Su Ürünleri Yetiştiricilik Sektörünün Gelişiminde Zeolitin Olası Rolü

Durali DANABAŞ[1], *Mustafa DÖRÜCÜ*[1]

Abstract-Aquaculture, which is very important in many regions of the world, attracts attention as the fastest growing sector in the livestock sector in our country. The share of our country's aquaculture production in the production of total aquatic products is increasing day by day. According to TURKSTAT data, the total production of aquatic products in 2003 was 587,715 tons whereas the amount of aquaculture was 79,943 tons with 13.6 %. These amounts reached 672,241 tons in 2015 and 240.334 tons with a rate of 35.75 %. While the amount of crops obtained by cultivation increased every year, the increase rates decreased after 2007. One of the most important reasons for this is the issue of feed and feed raw materials and quality problems. Studies have been carried out to solve these problems and importance has been attached to additives that reduce cost and feed conversion ratio (FCR) to contribute to feed quality. In these materials, zeolites came to the forefront. Zeolites were first described as a mineral group in 1756 and crystal structures were resolved in the 1930s. After that, synthetic materials were started to be produced because it was thought that they were in small quantities in nature. There are about 150 zeolites, 40 of which are natural and the rest are synthetic. Due to the gap between 20 and 50 % in the structure, the molecules can be taken into the structures and they are named as molecular sieves. Because of these properties, various types of zeolites nowadays have been used in many fields such as paper, detergent, construction and health sectors and mining and metallurgy in addition to prevention of road icing, vegetation and animal production, storage of fruits and vegetables and transplantation, pollution control and aquaculture clinoptilolite and mordenite type have no side effects. Zeolites are used for purposes such as controlling the pollution in pools in the aquaculture sector, increasing the growth parameters of the fish by incubation, fish transport and removal of nitrogen compounds from aquarium water, increasing ambient oxygen in aquarium and fish transport, and as feed additive. In previous studies carried out in our country, rainbow trout rootstocks using clinoptilolite type zeolite in our country have not been able to accumulate in the tissues and have been found to be effective in development in tilapia and rainbow trout weighing 20 g have been found to be very effective both in terms of growth and growth parameters and body composition although they do not affect the growth rates used in rainbow trout rootstocks. According to the present situation, Japan is the first country in the world to produce zeolite. In Turkey, billions of tons of zeolite have been detected and clinoptilolite type zeolite is found mostly in the beds of Ankara-Polatlı-Mülk-Oğlakçı Region and Bigadiç, Şaphane, Gediz, Emet and Gördes Districts. We believe that the use of zeolites produced in our country as a local and natural product as feed additive substance in the aquaculture industry in the aquaculture sector will contribute to the production of lower cost fish as well as contribute to the development of 2 different sectors (aquaculture and mining) in interaction with each other.

Key words: Aquaculture; fish Breeding; zeolite

Özet-Dünyanın birçok bölgesinde çok büyük önem arz eden su ürünleri, Ülkemizdeki hayvancılık sektörleri içerisinde en hızlı gelişen sektör olarak dikkati çekmektedir. Ülkemizin toplam su ürünleri üretimi içerisindeki su ürünleri yetiştiriciliğinin payı da her geçen gün artmaktadır. TÜİK verilerine göre 2003 yılındaki toplam su ürünleri üretimi 587.715 ton iken, yetiştiricilik miktarı % 13,6'lık oran ile 79.943 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu miktarlar 2015 yılında 672.241 tona ve % 35,75'lik oran ile 240.334 tona ulaşmıştır. Yetiştiricilik ile elde edilen ürün miktarı her geçen yıl artmışken, artış oranları 2007 yılından sonra azalmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biriside yem ve yem hammadde temini ile kalitesinde yaşanan sorunlar olarak göze çarpmaktadır. Bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yürütülmüş ve yem kalitesine katkıda bulunacak, maliyeti ve yem dönüşüm oranını (FCR) azaltıcı katkı maddelerine önem verilmiştir. Bu maddeler içerisinde ise zeolitler öne çıkmıştır. Zeolitler, 1756 yılında ilk kez mineral grubu olarak tanımlanmış ve 1930'lu yıllarda kristal yapıları çözümlenmiştir. Sonrasında ise doğada az miktarda bulundukları düşünüldüğü için sentetik türleri üretilmeye başlanmıştır. Sınıflandırılmış olan 40'ı doğal, gerisi sentetik olmak üzere 150 civarında zeolit bulunmaktadır. Yapılarında % 20 ile 50 arasında boşluk olmasından dolayı molekülleri yapılarına alabilmekte ve moleküler elek olarak ta adlandırılmaktadırlar. Bu özelliklerinden dolayı günümüzde değişik zeolit türleri kağıt, deterjan, inşaat ve sağlık sektörleri ile madencilik ve metalurjiye ek olarak, yolların buzlanmasının önlenmesi, bitkisel ve hayvansal üretim, meyve ve sebzelerin depolanması ve nakli, kirlilik kontrolü ve akuakültür gibi birçok alanda kullanılmaya başlanmış ve hayvan beslenmesinde de klinoptilolit ve mordenit türlerinin hiçbir yan etkisinin olmadığı yapılan

[1] Assoc. Prof. Dr., Munzur University, Fisheries Faculty, TR62000, Tunceli, TÜRKEY, dalid07@gmail.com
[2] Prof. Dr., Munzur University, Fisheries Faculty, TR62000, Tunceli, TÜRKEY, mustafadorucu@munzur.edu.tr

çalışmalarla ortaya konmuştur. Zeolitler, yetiştiricilik sektöründe havuzlarda kirlilik kontrolünün sağlanması, kuluçka, balık nakil ve akvaryum suyundan azotlu bileşiklerin uzaklaştırılması, akvaryum ve balık naklinde ortam oksijeninin artırılması ve yem katkı maddesi olarak kullanımıyla, balık büyüme parametre değerlerinin artırılması gibi amaçlar için kullanılmaktadır. Ülkemizde klinoptilolit türü zeolitin kullanıldığı gökkuşağı alabalığı anaçları ve sazanda yapılan çalışmalarda kullanılan oranların büyümeye etki etmemesine rağmen, dokuda birikim yapmadığı, tilapiada gelişime etkili olduğu ve 20 g ağırlığındaki gökkuşağı alabalığında ise hem gelişim ve büyüme parametreleri hem de vücut kompozisyonu açısından oldukça etkili olduğu belirlenmiştir. Günümüzdeki mevcut duruma göre dünyada zeolit üretiminde ilk sırayı, Japonya almaktadır. Türkiye'de ise milyarlarca tonluk zeolit varlığı ortaya konmuş olup, Ankara–Polatlı–Mülk–Oğlakçı Bölgesi ile Bigadiç, Şaphane, Gediz, Emet, Gördes Bölgeleri'ndeki yataklarda çoğunlukla klinoptilolit türü zeolitin yoğun olarak bulunduğu tespit edilmiştir. Yerel ve doğal bir ürün olarak Ülkemizde üretimi yapılan zeolitlerin yetiştiricilik sektöründe yem fabrikalarınca temelde yem katkı maddesi olarak kullanılması, daha düşük maliyetli balık üretimine katkı sağlayacağı gibi, birbirleriyle etkileşim içerisinde 2 farklı sektörün (su ürünleri yetiştiriciliği ve madencilik) gelişimine de katkıda bulunacağı kanaatindeyiz.

Anahtar kelimeler: Su ürünleri; yetiştiricilik; zeolit

Decision Making Styles and Self-Respect of Associate Degree Students

Önlisans Öğrencilerinin Karar Verme Stilleri ve Öz Saygıları

Alper ASLAN[1], Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU[2], Yığıt Emrah TURGUT[3]

Abstract-Today, individuals are constantly in search of new challenges and the increase of anticipation makes the strategies they follow in the decision-making process important. As a matter of fact, regardless of the size of the decisions taken by the individual, he influences his life at first degree and directs the flow of his life. Decision means choosing from the most appropriate one of the various possible forms of action that may be possible according to the opportunities and circumstances available to achieve a goal. On the other hand, decision- making can be defined as the whole of cognitive and behavioral efforts related to choice and preference in response to various situations and events. In this context, it may be seen as important to determine decision-making styles of university students who are making important decisions in their lives and taking steps. It is possible to find studies on decision-making styles of undergraduate students in the literature. Thus, it is aimed to examine the decision styles and self-esteem levels of associate degree students in terms of various variables. In the study, a screening model was adopted from quantitative research methods. Because it is aimed to reach as many individuals as possible in this study, convenience sampling is preferred from purposeful sampling methods. In this context, a total of 673 associate degree students consisting of 403 male and 270 female students studying in 13 different departments in three different universities constitute the sample of the research. The decision-making scale, which was developed by Mann and the others (1998), Deniz (2004), adapted to Turkish by doing validity and reliability studies were used as data collection tool. The scale consists of two parts. The first part consists of six items and aims to determine self-esteem in decision-making. The second part is intended to determine the styles of decision-making and consists of 22 items. According to the results of the research, there is no significant difference in self-esteem according to the variables of sex, age, class, department and parental education levels, but there is a significant difference in favor of anatolian high school graduates between vocational school graduates and anatolian high school graduates according to the graduated high school level variable .When it comes to decision-making styles, it isn't seen significant difference according to the variables of gender, age, class, graduated high school type. In addition, when we look at the level of mothers' education level, it is concluded that students with university graduate mothers have significantly more panic decision-making style than students with middle school graduate mothers. In addition, on a departmental basis, the result is that the students in the construction technology department have decision-making styles that differ significantly from the students in the electronic automation department.

Keywords: Decision Styles, vocational school, associate degree

Özet-Günümüzde bireylerin sürekli yeni arayışlar içerisinde olmaları ve beklentilerinin artması, karar verme sürecinde izledikleri stratejileri önemli bir hale getirmektedir. Nitekim birey aldığı kararlar hangi boyutta olursa olsun hayatını birinci dereceden etkilemekte ve hayatının akışına yön vermektedir. Bu noktada karar ve karar verme kavramları ön plana çıkarılabilir. Karar; bir hedefe ulaşabilmek için eldeki imkan ve koşullara göre mümkün olabilecek çeşitli olası eylem biçimlerinden en uygun olanı seçmeye denir. Karar verme ise, çeşitli durumlar ve olaylar karşısında seçim ve tercih yapmakla ilgili bilişsel ve davranışsal çabaların bütünü olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda hayatlarında önemli kararlar vermeye ve adımlar atmaya başlayan üniversite öğrencilerinin karar verme stillerinin belirlenmesi önemli görülebilir. Alanyazında lisans öğrencilerinin karar verme stillerine yönelik çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu nedenle gerçekleştirilen çalışmada önlisans öğrencilerin karar verme stilleri ve öz saygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli benimsenmiştir. Bu çalışmada mümkün olduğu kadar fazla bireye ulaşılması hedeflendiği için amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi tercih edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın örneklemini üç farklı üniversitede 13 farklı bölümde öğrenim gören 403 erkek, 270 kız olmak üzere toplam 673 önlisans öğrencisi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak Mann ve diğerleri (1998), tarafından geliştirilmiş, Deniz (2004), Türkçeye uyarlayarak geçerlik ve güvenirlik çalışmaları

[1] Munzur University, Çemişgezek Vocational School, Computer Technology Department, Tunceli/TURKEY,
e-mail: alperaslan@gmail.com
[2] Munzur University, Çemişgezek Vocational School, Banking and Insurance Department, Tunceli/TURKEY,
e-mail: furkan.kho23@gmail.com
[3] Karadeniz Tecnnical University, Trabzon Vocational School, Department of Information Technologies, Trabzon/TURKEY,
e-mail: yigitturgut@ktu.edu.tr

yapılmış olan karar verme ölçeği kullanılmıştır. Ölçek iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım altı maddeden oluşmaktadır ve karar vermede özsaygıyı belirlemeyi amaçlamaktadır. İkinci kısım ise karar verme stillerini belirlemeye yönelik olup 22 maddeden oluşmaktadır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, karar vermede özsaygı bakımından cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm ve anne baba eğitim düzeyleri değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık görülmemekte birlikte, mezun olunan lise düzeyi değişkenine göre meslek lisesi mezunları ile anadolu lisesi mezunları arasında anadolu lisesi mezunları lehine anlamlı bir farklılık görülmüştür. Karar verme stilleri açısından bakıldığında ise; cinsiyet, yaş, sınıf, mezun olunan lise türü değişkenlerine göre anlamlı farklılık görülmemiştir. Bunun yanı sıra anne eğitim düzeyi değişkenine göre baktığımızda, anneleri üniversite mezunu olan öğrencilerin, anneleri ortaokul mezunu olan öğrencilere göre anlamlı bir şekilde daha fazla panik karar verme stiline sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ek olarak bölüm bazında ise inşaat teknoloji bölümündeki öğrencilerin elektronik otomasyon bölümü öğrencilerine göre anlamlı bir şekilde farklı olarak karar verme stillerine sahip oldukları sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Karar verme stilleri, meslek yüksekokulu, önlisans

Identifying Local Economic Development Indicators: Nuts II Regions in Turkey

Yerel Ekonomik Gelişme Göstergelerinin Belirlenmesi: Türkiye Düzey II Bölgeleri

Ebru KURT[1], *Gülden ERKUT*[2]

Abstract-The purpose of this study is to identify the main factors that are indicative of local economic development (LED) in 26 NUTS II regions with different socio-economic development levels, different scales and different local dynamics. One of the reasons for the emergence of the local economic development approach is the interregional development disparities and the inequalities created by these disparities. On the other hand, each country has not benefited from the offer made by the global economy and economic inequality between countries has continued to increase over time. With the impact of globalization, trade has been liberalized and borders have been abolished. 'Top-down' approaches have weakened and left their place in intervention on the local economy. Through this 'bottom-up' approach, local needs are better defined and strategies are being developed parallel to local targets (ILO). Economic planning and management of limited local resources are crucial for local economic development. Despite that fact, there is still no definitive list of the factors which are critical for local economic development in literature (Steiner, 1990). The regional statistics used in this study which aims to identify the main indicators of local economic development (LED) in 26 NUTS II regions with different socio-economic development levels, different scales and different local dynamics, constitute the basic data related to local economic development. Within the scope of regional statistics; population and migration, demography, social structure, education, culture, tourism, health, justice, environment, agriculture, energy, labour, industry, trade and services, foreign trade, inflation and price, per capita GDP, living conditions and consumption expenditures data have been used. Quantitative evaluation approaches have been adopted in this study which has been conducted in order to determine local economic development factors. Principal component analysis and factor analysis have been run as methodology using secondary data within the scope of identifying local economic development indicators. The result of the literature review constituting the conceptual framework shows that the regions with various development levels, scales, cultures and life practices have different local economic development indicators. This study has attempted to determine the local economic development indicators using selected data representing NUTS II regions in Turkey and the results are likely to carry this research forward. The indicators will be elaborated and diversified in local areas with different scales and different socio-economic development levels.

Keywords: local economic development; LED indicators; NUTS II Regions; Turkey

Özet-Bu çalışma farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine, farklı ölçeklere ve farklı yerel dinamiklere sahip 26 düzey II bölgesinde yerel ekonomik gelişmenin (YEG) göstergeleri olan temel faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Yerel ekonomik gelişme yaklaşımın ortaya çıkmasındaki en temel nedenlerden biri bölgelerarası gelişmişlik farkları ve bu farkların yarattığı eşitsizliklerdir. Öte yandan küresel ekonominin sunduğu getirilerden her ülke aynı oranda faydalanamamış ve ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlik zaman içinde artmaya devam etmiştir. Küreselleşmenin etkisi ile ticaret serbestleşmiş, sınırlar ortadan kalkmış ve merkezi yaklaşımlar zayıflayarak yerini yerel ekonomi üzerindeki müdahalelere bırakmıştır. Bu yerinden yaklaşımlar sayesinde yereldeki ihtiyaçlar daha iyi belirlenmektedir ve böylece yerel hedeflere paralel doğrultuda stratejiler geliştirilmektedir (ILO). Yerel ekonomik gelişmede ekonomik planlamanın ve dolayısıyla sınırlı olan yerel kaynakların, yerel varlıkların yönetiminin önemi çok büyüktür. Bu kaynakların önemi bilinmesine rağmen, yerel ekonomik gelişme için kritik olan gelişme faktörlerinin, göstergelerinin literatürde hala kesin bir listesi bulunmamaktadır (Steiner, 1990). Farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine, farklı ölçeklere ve farklı yerel dinamiklere sahip 26 düzey II bölgesinde yerel ekonomik gelişmenin göstergeleri olan temel faktörleri belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada kullanılan bölgesel istatistikler yerel ekonomik gelişmeyle ilişkili olabilecek temel verileri oluşturmaktadır. Bölgesel istatistikler kapsamında nüfus ve göç, demografi, toplumsal yapı, eğitim, kültür, turizm, sağlık, adalet, çevre, tarım, enerji, işgücü, sanayi, ticaret ve hizmet, dış ticaret, enflasyon ve fiyat, kişi başına düşen GSYH, gelir ve yaşam koşulları ve tüketim harcamaları verileri kullanılmıştır. Yerel ekonomik gelişme faktörlerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada kantitatif değerlendirme yaklaşımları

[1] MSc, Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey, ebruu.kurt@gmail.com
[2] Prof. Dr., Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey, gerkut@itu.edu.tr

benimsenmiştir. Yerel ekonomik gelişme göstergelerinin belirlenmesi kapsamında, nesnel ikincil veriler kullanılmış, ve temel bileşenler analizi ve faktör analizi yönteminden faydalanılmıştır. Kavramsal çerçeveyi oluşturan literatür değerlendirmesi sonucunda, farklı gelişmişlik düzeylerine, farklı ölçeklere, farklı kültürlere ve farklı yaşam pratiklerine sahip bölgelerin farklı ekonomik gelişme göstergelerine sahip oldukları görülmektedir. Bu çalışma tam da bu noktadan yola çıkarak Türkiye'deki düzey II bölgelerini temsil eden verileri kullanarak, kendi yerel ekonomik gelişme göstergelerini belirlemeye çalışmıştır. Çıkan sonuçlar bu araştırmayı ileriye taşıyacak niteliktedir. Farklı ölçeklerde ve farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine sahip yerleşmelerde bu göstergeler detaylanacak ve çeşitlenecektir.

Anahtar kelimeler: Yerel ekonomik gelişme; YEG göstergeleri; düzey II bölgeleri; Türkiye

Satisfaction Levels of Vocational School Students

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Memnuniyet Düzeyleri

Alper ASLAN[1], *Yığıt Emrah TURGUT*[2], *İdrıs GÖKSU*[3], *Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU*[4]

Abstract-As the case in the whole world, the quality of the staff that will work in our country is increasingly important as well as the quantity of the staff. Qualified work force has become a necessity not only in the base field but also in many interdisciplinary fields. Therefore, today, the education system is constantly being rearranged and structured in order to meet the needs of qualified work force. In order to meet qualified intermediate manpower, vocational school in our country was first opened in 1974-1975 academic year within the Ministry of National Education, and in 1981, it was connected to universities and taken to Council of Higher Education. Vocational schools play an important role as institutions aiming to raise qualified intermediate human power. Vocational and technical education in vocational schools can be defined as a development process in which the individual is balanced by his / her mental, emotional, social, economic and personal orientations, giving the knowledge, skills, attitudes and professional habits required by a profession being indispensable for individual and social life. According to April 2014 Higher Education Basic Indicators; in total, there are 955 vocational schools consisting of 854 affiliated to state universities, 93 affiliated to foundation universities and 8 in foundation vocational schools. Considering that there are close to 1,000 districts in Turkey, it can be said that, except for the central provinces, almost four fifth of the all provinces have vocational schools. In addition, 800,000 students are studying in many programs of vocational schools, except for open plan schools and distance education. These data show that vocational schools have an important place in higher education. In this regard, it is important to determine the satisfaction level of the students who are studying at vocational schools and reveal the current situation. The results to be achieved will provide an opportunity to assess both the situation in universities, which are specially included in the sampling, and the general satisfaction level with vocational schools. In the study, a screening model was adopted from quantitative research methods. Because it is aimed to reach as many individuals as possible in this study, convenience sampling is preferred from purposeful sampling methods. In this context, the sample of the research consisted of a total of 782 associate degree students, including 469 males and 313 females who attended 16 different studies in three different universities. Student satisfaction scale developed by Sökmen (2011) was used as data collection tool. The data collection scale assessed the satisfaction of students in four different dimensions; satisfaction from school, satisfaction from vocational education, satisfaction from personal development and satisfaction from university. The scale consists of a total of 18 items; 6 in school satisfaction, 5 in vocational education satisfaction, 4 in personal development satisfaction and 3 in university satisfaction. In the result of the research, it was seen that female students were more satisfied in 3 of the 4 dimensions than male students and that this difference occurred significantly in the dimension of personal development. While there was a significant difference between the average satisfaction levels of the departments, it was stated that the satisfaction level of the students of the banking and office management department was higher than the students of the other departments. It is seen that students are most satisfied with the level of personal development, at least in terms of universal satisfaction including social and cultural activities, food and beverage services and physical equipment in schools. In addition to these, in all items, it is seen that the students feel satisfied with the professional knowledge and experience of the instructors they are studying with. The results obtained show that the satisfaction rate of vocational school students participating in the study is low especially in social and cultural activities.

Keyword: Satisfaction, vocational school, student satisfaction, associate degree

[1] Munzur University, Çemişgezek Vocational School, Computer Technology Department, Tunceli/TURKEY,
e-mail: alperaslan@gmail.com
[2] Karadeniz Technical University, Trabzon Vocational School, Department of Information Technologies, Trabzon /TURKEY
e-mail: yigitturgut@ktu.edu.tr
[3] Mardin Artuklu University, Faculty of Literature, Educational Sciences, Mardin / TURKEY,
e-mail: idrisgoksu47@hotmail.com
[4] Munzur University, Çemişgezek Vocational School, Banking and Insurance Department, Tunceli / TURKEY,
e-mail: furkan.kho23@gmail.com

Özet-Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çalışacak olan personelin niceliği kadar niteliği de giderek artan bir şekilde önem arz etmektedir. Nitelikli insan gücü sadece temel alanlarda değil disiplinler arası birçok alanda bir gereklilik haline gelmiştir. Dolayısıyla günümüzde nitelikli insan gücü ihtiyacını karşılayabilmek için, eğitim sistemi sürekli bir şekilde yeniden düzenlenmekte ve yapılandırılmaktadır. Nitelikli ara insan gücünü karşılamak için, ülkemizde meslek yüksekokulu, ilk olarak 1974-1975 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde açılmış, 1981 yılında üniversitelere bağlanarak Yükseköğretim Kurulu (YÖK) bünyesine alınmıştır. Meslek yüksekokulları, nitelikli ara insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan kurumlar olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Meslek yüksekokulları bünyesinde verilen mesleki ve teknik eğitim genel olarak, bireysel ve toplumsal yaşam için zorunlu olan bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri, tavır ve meslek alışkanlıkları kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, sosyal, ekonomik ve kişisel yönleriyle dengeli biçimde gelişme sureci şeklinde tanımlanabilir. Nisan 2014 Yükseköğretim Temel Göstergeleri'ne göre; devlet üniversitelerine bağlı 854, vakıf üniversitelerine bağlı 93 ve vakıf meslek yüksekokullarında 8 olmak üzere toplam 955 meslek yüksekokulu bulunmaktadır. Türkiye'de 1.000'e yakın ilçe olduğu göz önüne alındığında merkez ilçeler dışında neredeyse her beş ilçenin dördünde bir meslek yüksekokulu bulunduğu söylenebilir. Ayrıca meslek yüksekokullarında birçok programda, açık öğretim ve uzaktan eğitim hariç yaklaşık 800.000 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu veriler meslek yüksekokullarının yükseköğretim içerisinde önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmada meslek yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerin memnuniyet durumlarının belirlenerek mevcut durumun ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Elde edilecek sonuçlar hem özelde örnekleme dâhil edilen üniversitelerdeki durumu hem de genel de meslek yüksekokullarıyla ilgili memnuniyet durumu hakkında değerlendirme yapma imkânı sağlayacaktır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli benimsenmiştir. Bu çalışmada mümkün olduğu kadar fazla bireye ulaşılması hedeflendiği için amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi tercih edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın örneklemini üç farklı üniversitede 16 farklı öğrenim gören 469 erkek, 313 kız olmak üzere toplam 782 önlisans öğrencisi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak Sökmen (2011) tarafından geliştirilen öğrenci memnuniyeti ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama ölçeği; okuldan memnuniyet, mesleki eğitimden memnuniyet, kişisel gelişimden memnuniyet ve üniversiteden memnuniyet olmak üzere dört farklı boyutta öğrencilerin memnuniyetini değerlendirmiştir. Ölçek, okul memnuniyeti alanında 6, mesleki eğitimden memnuniyet alanında 5, kişisel gelişimden memnuniyet alanında 4, üniversiteden memnuniyet alanında 3 olmak üzere toplam 18 maddeden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre 4 boyutun 3'ünde daha memnun oldukları ve kişisel gelişim boyutunda da bu farkın anlamlı bir şekilde gerçekleştiği görülmüştür. Bölümlerin memnuniyet ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğu görülürken, bankacılık ve büro yönetimi bölümü öğrencilerinin diğer bölüm öğrencilerine göre memnuniyet oranlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin en çok kişisel gelişim boyutunda en az ise sosyal ve kültürel faaliyetler, yiyecek-içecek hizmetleri ve okullarındaki fiziksel donanımları içeren üniversiteden memnuniyet boyutundan memnun oldukları görülmüştür. Bunlara ek olarak tüm maddeler içerisinde ise, eğitim aldıkları öğretim elemanlarının sahip oldukları mesleki bilgi ve tecrübeden memnun oldukları görülmüştür. Elde edilen sonuçlar çalışmaya katılan meslek yüksekokulu öğrencilerinin özellikle sosyal ve kültürel faaliyetler alanında memnuniyet oranlarının düşük olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Memnuniyet, meslek yüksekokulu, öğrenci memnuniyeti, önlisans

Effects of information and communication technologies on development

Enformasyon ve İletişim Teknolojilerinin Kalkınmaya Etkileri

Yasal ÖZDEMİR[1], *Mustafa Yaşar TINAR*[2]

Abstract-In 1970's with the start of production of microchips first and integrated circuits after, computers stopped just being rarely used expensive computing and calculation devices and became multitasking, ordinary technological means which can fulfill the need for communication and entertainment. These rapid advancements in technology drew the attention of states and particularly international organizations and were seen as a source for various opportunities. The leading opportunity among them is the share and contribution of information and communication technologies in development. Presently there are numerous articles and paragraphs in policy documents of many countries including Turkey or international organizations like United Nations, European Union, OECD emphasizing the opportunity that these technologies offer and the necessity for benefiting them. This view of evaluating information and communication technologies be used for development is known as "ICT for Development (ICT4D)" in the academic area. Although it is an undoubted reality that there has been a big explosion on a global scale during the progress from the 1990's when the Internet and mobile phone lines got cheaper and diffusion rates were accelerated to the present in terms of certain parameters, namely usage of the Internet and particularly mobile phones, when the multidimensionality of development concept is considered, it becomes quite questionable how much these technologies can be useful in the countries defined as "least developed" and "developing" in terms of bridging the gap between developed countries. It is a fact that when development handled distinctly with its economic, social and human dimensions, ICT industries have a great role in improving economic parameters. But it is not possible to speak with the same certainty when one looks from the viewpoint of social and human development. In the literature, the prevalent view that technology positively contributes to development is mostly based on anecdotal or case evidence and no theories and explorative evidence can be offered based on causality principle. Looking from the viewpoint of income, health and longevity which are main components of Human Development Index, or from the viewpoint of metrics in Better Life Index, for technology to affect these parameters positively, it must be adapted to the local context first. Although there is no general agreement on the content of this concept of "appropriate technology", it is clear that there must be qualified human capital in the country in order to achieve this adaptation. In this study, the effects of ICTs on development are assessed by economic, social and human dimensions, to what extent technological investments are converted to the quality of daily life and happiness in the frame of Amartya Sen's capabilities concept is questioned in accordance with the analysis put forth.

Keywords: ICT4D; information and communication technologies; development; capability

Özet-1970'li yıllarda önce mikroçiplerin, ardından entegre devrelerin üretilmeye başlamasıyla bilgisayarlar nadiren kullanılan pahalı hesaplama araçları olmaktan çıkarak iletişim ve eğlence amaçlarını da karşılayabilen, bütün insanların günlük yaşamına giren çok amaçlı, sıradan teknolojik aletler haline gelmiştir. Teknolojideki bu hızlı gelişmeler akademik dünyanın olduğu kadar devletlerin ve özellikle uluslararası kurum ve kuruluşların da dikkatini çekerek çeşitli fırsatların kaynağı olarak görülmüştür. Bu fırsatların başında ise enformasyon ve iletişim teknolojilerinin kalkınmadaki payı ve katkısı gelmektedir. Günümüzde Türkiye dahil olmak üzere birçok ülkenin ya da Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, OECD gibi uluslararası kurum ve kuruluşların politika belgelerinde bu teknolojilerin sunduğu fırsatlar ve bunların değerlendirilmesi gerektiğine dair sayısız madde ve paragraf bulunmaktadır. Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin ülke kalkınmasına yönelik değerlendirilmesini ifade eden bu görüş, akademik alanda "kalkınma için enformasyon ve iletişim teknolojileri (ICT4D)" adıyla anılmaktadır. Internetin ve mobil telefon hatlarının ucuzlayarak yaygınlaşma hızının ivmelendiği 1990'lı yıllardan günümüze gelen süreçte belirli parametreler, örneğin Internet ve özellikle mobil telefonların kullanım yaygınlığı açısından bakıldığında küresel düzeyde çok büyük bir patlama olduğu kuşku götürmez bir gerçek olmakla birlikte, kalkınma kavramının çok boyutluluğu düşünüldüğünde özellikle "az gelişmiş" ve "gelişmekte olan" şeklinde tanımlanan ülkeler açısından gelişmiş ülkelerle aradaki farkın kapatılması bağlamında bu teknolojilerin somut olarak ne kadar yarar sağlayabildiği ise oldukça tartışmalı bir konu olarak belirmektedir. Kalkınma ekonomik, sosyal ve insani

[1] Araştırma Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, yasalozdemir@munzur.edu.tr
[2] Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İzmir, Türkiye

boyutlarıyla ayrı ayrı ele alındığında enformasyon ve iletişim sektörünün ekonomik parametrelerin gelişmesinde büyük rol oynadığı bir gerçektir. Ancak sosyal ve özellikle insani gelişme açısından bakıldığında aynı kesinlikte konuşmak mümkün değildir. Literatürde teknolojinin kalkınmaya olumlu etki ettiğine dair yaygın görüşler büyük çoğunlukla anekdotlar ya da vaka örnekleri niteliğindeki kanıtlardan ibaret olup, bu konuda nedensellik ilkesine dayanan, açıklayıcı nitelikte kanıtlar ve teoriler ortaya konulabilmiş değildir. İnsani Gelişme Endeksinin ana bileşenlerinden sayılan gelir, eğitim, sağlıklı/uzun yaşam beklentisi, ya da Daha İyi Yaşam Endeksinde yer alan göstergeler açısından bakıldığında teknolojinin bu parametrelerin olumlu yönde değişmesine etki etmesi için, önce yerel bağlama uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Literatürde "uygun teknoloji (appropriate technology)" olarak adlandırılan bu kavramın içeriği üzerinde henüz bir genel uzlaşma bulunmamakla birlikte, bu adaptasyonu sağlayabilmek için ilgili ülkede bunu yapmaya yetecek düzeyde nitelikli insan sermayesi bulunması gerektiği açıktır. Bu çalışmada, enformasyon ve iletişim teknolojilerinin kalkınmaya olan etkileri ekonomik, sosyal ve insani açılardan değerlendirilmiş, ortaya konulan analiz doğrultusunda teknolojik yatırımların Amartya Sen'in yapabilirlikler kavramı çerçevesinde, yurttaşların gündelik yaşam kalitesi ve mutluluğuna ne ölçüde dönüşebildiği tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: ICT4D, Enformasyon ve iletişim teknolojileri, Kalkınma, yapabilirlik

Rethinking the Agriculture and Livestock Sector for Local Economic Development: An Assessment on the TRC3 Region

Yerel Ekonomik Kalkınma İçin Tarım ve Hayvancılık Sektörünü Yeniden Düşünmek: TRC3 Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme

Mücahit ÇAYIN[1]

Özet-Bu çalışmanın oluşmasında etken olan temel fikir, hali hazırda Türkiye`nin gündeminde yoğun yer tutan kırmızı et fiyatlarındaki artışlardır. Bu nedenle çalışmada yerel ve ulusal kalkınma için temel sektörlerden olan tarım ve hayvancılık sektörü TRC3 Düzey 2 İlerinde (Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt) tahlil edilmiştir. Dört bölüm ile şekillenen çalışmada ilk bölüm yerel ekonomik kalkınma ve bileşenleri ile ilgilidir. İkinci bölümde tarım ve hayvancılığın yerel ekonomik kalkınmadaki rolü incelenmiştir. Üçüncü bölümde bu iki sektöre ilişkin TÜİK`teki veriler alınmış ve yorumlanmıştır. Son bölümünde ise bulgular ve önerilere yer verilen çalışmada bölgedeki tarımsal/hayvansal üretim ve verimliliğin artırılması gerektiği altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Ekonomik Kalkınma; Tarım; Hayvancılık, TÜİK

[1] Arş Gör, Batman Üniversitesi, Batman, Türkiye, mucahit.cayin@batman.edu.tr

International Politics and International Political Economy

Uluslararası Politika ve Uluslararası Politik Ekonomi

Serkan GÜNDOĞDU [1], *Handan BOYALI* [2]

Özet-Eski çağlardan beri milletler, ekonomik ve politik amaçlarına erişmek için birbirleriyle çeşitli yöntemlerle iletişim kurma yoluna gitmişlerdir. İletişim yolları her döneme ve zamanın şartlarına özgü nitelikler taşımıştır. Sağlanan diyaloglar, kimi zaman kişiler, kimi zaman belirli bir zümre, kimi zaman ise belirli kurumlar tarafından yürütülmüştür. Stratejik bir iletişim aracı olan diplomasi, yeni dünyanın ilişki ve iletişim aracı haline gelmektedir. Günümüz Uluslararası ilişkilerinde ulusal menfaatlerin sürdürülmesinde eski diplomatik yöntemler yeterli olmamaktadır. Devletler, diplomatik ilişkilerini sadece uluslararası kuruluşlar veya hükümetler arası müzakerelerden ziyade ilgili halkları da hedefleyen politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Uluslararası İlişkileri yönlendirmede kamuoyunun önem kazanmasından dolayı diplomasisi, uluslararası politikanın vazgeçilmez unsurları olmaya başlamıştır. Birçok devlet uluslararası arenada ve yabancı kamuoylarının nezdinde saygınlık kazanmak için aktif olarak diplomasisi çalışmaları yürütmektedir. Sosyal Bilimler içerisinde özerk bir disiplin olmaya başlayan Uluslararası Politik Ekonomi ise, ekonomi ve politikanın birbirinden ayrı değerlendirilmesine tepki olarak doğan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası ilişkiler çerçevesinde politika ile ekonominin kesişmesi sonucunda oluşan ve gelişen bir bilim dalıdır. Uluslararası Politik Ekonomi bilim dalı hem ulusal hem de uluslararası düzeyde ekonomi ile politikayı bir arada incelemektedir. Kuramsal temelini realizm, liberalizm ve Marksist yaklaşımlardan almış olması, ayrı bir disiplin olarak değil de, uluslararası ilişkiler içinde alt disiplin olarak algılanmasına neden olmuştur. Uluslararası olayların analizinin ekonomi ve politika açısından sadece tek yönlü yapılamayacağının anlaşılması ile Uluslararası Politik Ekonomi, ayrı bir bilim dalı olarak kendisini göstererek kabul görmüştür.

Anahtar Kelimeler: uluslararası ilişkiler, dış politika, ekonomi politik, kalkınma.

[1] Öğretim Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, sgundogdu@munzur.edu.tr
[2] Öğretim Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye, handanboyali@munzur.edu.tr

Analysis of Academic Entrepreneurship in the Framework of Smart Specialization and Fırat Technology Park Case

Akıllı Uzmanlaşma Çerçevesinde Akademik Girişimcilik Analizi ve Fırat Teknokent Örnegi

Sema AKIN[1], Özcan DEMİR[2], Aiday KASMALİEVA[3], Erhan AKIN[4]

Özet-Gelişmiş dünyada üniversiteler bilgi üretimi misyonunun ötesine geçmiş, teknoloji üretimi ile bölgesel kalkınmanın doğrudan katma değer üreten baş aktörü haline gelmiş ve endüstriyel İnovasyonun merkezinde yer almaktadırlar. Bölgesel gelişme için bölgede başarılı girişimcilerin yaratılması ve girişimci kültürünün oluşturulmasında üniversitelerin teknokentler ve teknoparkları kritik önemde görev üstlenmişlerdir. Türkiye'de üniversitelerin girişimcilik ve yenilik düzeyleri, sadece eğitim ve araştırma performansları ile değil aynı zamanda ekonomik değer yaratacak akademik girişimciliklerine göre de değerlendirilmeye başlanmıştır. Akademik girişimcilik bilimsel çalışmaların ticarileşmesi açısından oldukça önem arz eden bir durumdur. Gelişmiş dünya ülkelerinde akademik araştırmalar ekonomik kalkınma göstergeleri arasında en çok kullanılan veriler arasına girmiştir. Özellikle Avrupa da ikinci ve üçüncü nesil üniversiteler tanınırlıklarını akademik girişimcilik ve yenilikçilik parametrelerindeki aktiflikle ölçmektedirler. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bölgesel kalkınma, verimliliği, rekabetçiliği geliştirme yaklaşımı olarak Akıllı Uzmanlaşma, (Smart Specialization) 2010'lu yıllardan itibaren bilim politikalarının, sürdürülebilir kalkınmada kamu kaynaklarının doğru kullanılması ve bölgesel farklılaşmalarında önemli bir strateji olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin bölgesel kalkınmasında üniversite ve Teknokentler'in Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi uygulamasının faydaları, Teknoloji üretme kapasitelerindeki akademik girişimciliğin payı ve üniversitelerin bölgesel kalkınma ve gelişmedeki rolü Fırat Teknokent örneği ve dünyadaki diğer başarılı örnek uygulamalar ile anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: akademik girişimcilik; akıllı uzmanlaşma stratejisi; bölgesel kalkınma

[1] Fıratteknokent TTO Yönetici, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, semaakintr@gmail.com
[2] Yrd.Doç.Dr., Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, ozcandemir@yahoo.com
[3] Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, aidaykasmalieva@gmail.com
[4] Prof.Dr., Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, eakintr@gmail.com

Biological Removal of Chemical Oxygen Demand from Bingol Municipal Landfill Leachate by Using *Phanerochaete Chrysosporium*

Elif KARDAŞ[1], *Numan YILDIRIM*[2]

Abstract-Solid waste landfill leachate may cause severe environmental problems if leachate are not well-controlled or treated. Leachate generated in municipal landfill contains organic and inorganic contaminants such as metals. The removal of organic material based on COD, BOD and ammonium from leachate is the usual prerequisite before discharging the leachates into natural waters. The aim of this study was to evaluate bioremediation of Bingöl municipal landfill leachate by using white rot fungus Phanerochaete chrysosporium. Leachates were collected in regional municipal landfill, Bingöl province of Turkey. Chosen leachates were operating for many years and the leachates generated there were polluted by organic and inorganic compounds. We have determined that the white rot fungus Phanerochaete chrysosporium was able to grow in the leachate from the landfill and as it utilizes present organic matter as a source of carbon. Four experimental groups were designed using sabouraud dextrose broth (SDB), landfill leachate (LL) cotton stalk (CS) as: X (LL diluted 1/10 with SDB); Y, (LL diluted 1/10 with tap water); Z, (LL diluted 1/10 with SDB + CS); and T (LL diluted 1/10 with tap water + CS). The treatment efficiency of P. crysosporium on landfill leachates will be evaluated by changes in some parameters: COD (Chemical Oxygen Demand) reduction in static culture conditions. COD analysis was performed after 15 days of incubation. Our results indicated that the COD levels were clearly reduced after incubation by P. chrysosporium. The highest COD reduction level (%) was determined at X group (LL diluted 1/10 with SDB) as 90.8.

K**eywords:** Bingöl landfill leachate; P. chrysosporium; COD removal

[1] Master Student, Munzur University, Tunceli, Turkey, elifkardas4@gmail.com
[2] Assoc. Prof. Dr., Munzur University, Tunceli, Turkey, numanyildirim@munzur.edu.tr

Characterization of Some Gene Zones of Ganoderma Lucidum Growing in Çukurova Region

Çukurova Bölgesinde Yetişen Ganoderma Lucidum'un Bazı Gen Bölgeleri Yönünden Karakterizasyonu

BÜLENT KAR[1]

Abstract - Ganoderma lucidum extracts, commonly known as Reishi and Lingzhi, have been widely used for centuries in the Far East countries especially in China and Japan and increasingly in the other countries for the treatment of migraine, headache, hypertension, arthritis, hepatitis, cardiovascular problems and cancer. It has been shown with the pharmacological studies that positive results have been obtained in the majority of these treatments. In ancient times, Ganoderma Lucidum was regarded as life elixir. Ganoderma has a high value for treatment and nutrition. Traditional taxonomy methods are not sufficient to distinguish Ganoderma species. On the other hand, more concrete results have been reached for the classification through the examination of the nucleotide sequences. While ITS data are more useful at lower taxonomic levels, LSU data have been found to be more useful at higher levels. It was determined that the lower genus Elfvingia is monophyletic and the parts of Characoderma and Phaeonema are not monophyletic whereas Nucleotide sequence data showed that Ganoderma and Amauroderma belong to distinct sexes. In this study, it was aimed to investigate the genetic differences between Ganoderma lucidum specimens grown in Çukurova region. For this purpose, DNA isolation from Ganoderma lucidum specimens was carried out and attention was paid to the fact that mutation-less region should be for the identification of target gene being reproduced in PCR. This part of gene is the ITS2 gene area of 547 bp in length. The forward and reverse primers targeting this area were designed. The areas containing the ITS2 gene were reproduced by the amplification of Polymerase Chain Reaction (PCR) and amplification was checked on agarose gel. In the PCR amplification, the ITS2 area produced a band about 550 bp in length. That the same length of band was obtained in the all samples caused PCR amplification was singly insufficient to determine polymorphism and therefore it was preferred to determine the genetic differences in population by Restriction Fragment Length Polymorphism (RFLP) analysis. 990, 997 and 1006-Alata-DucidenZ Ganoderma lucidum samples were found to have differences in sequence from the other samples.

K**eywords::** Salmo trutta macrostigma, mtDNA, Cythocrome b

Özet - Yaygın adı Reishi ve Lingzhi olan *Ganoderma lucidum* ekstreleri yüzyıllardır başta Çin ve Japonya olmak üzere uzakdoğuda ve giderek diğer ülkelerde migren, başağrısı, hipertansiyon, artrit, hepatit, kardiyovaskular problemler ve kanser tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu tedavilerin bir coğunda olumlu sonuçlar alındığı farmakolojik çalışmalarla gösterilmiştir. Eski zamanlarda Ganodorma Lucidum hayat iksiri olarak kabul edilirdi, Ganoderma tedavi ve besin için yüksek bir değere sahiptir. Geleneksel taksonomi yöntemleri *Ganoderma* türlerinin ayırd edilebilmeleri için yeterli olmamıştır. Buna karşılık nükleotid dizinlerinin incelenmesi yoluyla sınıflandırma konusunda daha somut sonuclara ulaşıldığı görülmektedir. ITS verileri daha ziyade alt taksonomik düzeylerde faydalı olurken, LSU verilerinin üst düzeylerde daha yararlı olduğu görülmüştür. Nükleotid dizin verileri *Ganoderma* ve *Amauroderma*'nın kesinlikle ayrı cinslere ait olduklarını gösterirken alt cins *Elfvingia*'nın monofiletik olduğu, *Characoderma* ve *Phaeonema* bölümlerinin ise monofiletik olmadıkları saptanmıştır. Bu Çalışmada Çukurova bölgesinde yetiştirilen *Ganoderma lucidum* örnekleri arasındaki genetik farklılıkların araştırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla *Ganoderma lucidum* örneklerinden DNA izolasyonu gerçekleştirilmiş ve PZR'da çoğaltılacak olan hedef genin belirlenmesinde mutasyona az açık olan bölge olmasına dikkat edilmiştir. Bu gen bölgemiz 547 bç uzunluğundaki ITS2 gen bölgesidir. Bu bölgeyi hedef alan ileri ve geri primerler tasarlanmıştır. ITS2 genini içeren bölgeler Polimeraz Zincir Reaksiyonu (PZR) amplifikasyonu ile çoğaltılmış ve amplifikasyon agaroz jel üzerinde kontrol edilmiştir. PZR amplifikasyonunda ITS2 bölgesi yaklaşık 550bç uzunluğunda bir bant üretmiştir. Tüm örneklerde aynı uzunlukta bant elde edilmesi tek başına PZR amplifikasyonunun polimorfizmi belirlemede yetersiz kalmasına neden olmuş ve dolayısıyla Restriction Fragment Length Polymorphism (RFLP) analizi ile populasyon içerisindeki genetik farklılığın tesbit edilmesi yönüne gidilmiştir. 990, 997 ve 1006-Alata-DucidenZ *Ganoderma lucidum* örnekleri diğer örneklerden sekans diziliminde farklılıkların olduğu bulunmuştur.

[1] Munzur Üniversitesi, Tunceli Meslek Yüksekokulu, Tunceli. bkar@munzur.edu.tr

Anahtar kelimeler: Salmo trutta macrostigma, mtDNA, Cythocrome b

Genetic Characterization of Salmo Trutta Macrostigma in Munzur River

Munzur Çayında Yetişen Salmo Trutta Macrostigma'nın Genetik Karakterizasyonu

BÜLENT KAR[1]

Abstract - In this study, it was aimed to investigate the possible genetic differences in the population of mountain trout living in the Munzur stream, whose population is gradually decreasing. For this purpose, mtDNA was isolated from tail fin samples of Mountain Trout (Salmo trutta macrostigma) and Cythocrome-b (Cyt-b) gene was selected as target gene areas in polymorphism and forward and reverse primers targeting this area were designed. The area containing the Cty-b gene was reproduced by the amplification of Polymerase Chain Reaction (PCR) and the amplification was checked on agarose gel. In the PCR amplification, the Cyt-b area produced a band about 971 bp in length. The same length of band was obtained in the all samples. The sequencing method was used to detect the genetic variation in the population. The obtained sequence data was compared to the sequences available in Genbank.

Keywords: Salmo trutta macrostigma, mtDNA, PZR-RFLP,Cythocrome b

Özet - Bu çalışmada, populasyon sayıları giderek azalmakta olan ve Munzur çayında yaşayan dağ alabalığı populasyonundaki olası genetik farklılıkların araştırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla Dağ Alabalığının (Salmo trutta macrostigma) kuyruk yüzgeç örneklerinden mtDNA'ları izole edilmiş ve polimorfizmde hedef gen bölgeleri olarak Cythocrome-b (Cyt-b) geni seçilmiş ve bu bölgeyi hedef alan ileri ve geri primerler tasarlanmıştır. Cty-b genini içeren bölge Polimeraz Zincir Reaksiyonu (PZR) amplifikasyonu ile çoğaltılmış ve amplifikasyon agaroz jel üzerinde kontrol edilmiştir. PZR amplifikasyonunda Cyt-b bölgesi yaklaşık 971bç uzunluğunda bir bant üretmiştir. Tüm örneklerde aynı uzunlukta bant elde edilmiştir. Sekanslama tekniği ile populasyon içerisindeki genetik farklılığın tesbit edilmesi yoluna gidilmiştir. Elde edilen sekans verileri Genbank'taki mevcut sekanslarla karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Salmo trutta macrostigma, mtDNA, PZR-RFLP, Cythocrome b

[1] Munzur Üniversitesi, Tunceli Meslek Yüksekokulu, Tunceli. bkar@munzur.edu.tr